

ΔΩΡΕΑ
Zakaria Kuntzou

ΑΠΙΣΤΕΥΤΑ

ΒΕΡΟΙΑΣ

Αριθ.

54449

Σημ.

2-7-87

Σελ.

300 Νόμ.

GRVLR_00790

J. Waring

ΣΠ. Δ. Τ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ
ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΥΠΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΔΗΜΑΡΑ

Necessarium itaque nobis videtur ipsius juris
originem atque processum demonstrare.
(POMPONIIUS l. 2 d. de o. j. l. 2)

ΤΟΜΟΣ Α'.

(Ιστορία τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῶν πηγῶν, μετὰ παραρτήματος
περὶ τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου).

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ
ΜΕΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ ΚΑΡΟΛΩ ΜΠΕΚ
12 — Ὁδὸς Ἑρμοῦ — 12
1896

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΚΑΙ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΥΠΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΔΗΜΑΡΑ

Necessarium itaque nobis videtur ipsius juris
originem atque processum demonstrare
(POMPONIIUS l. 2 d. o. j. l. 2).

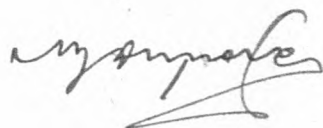
ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ
ΜΕΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΗ

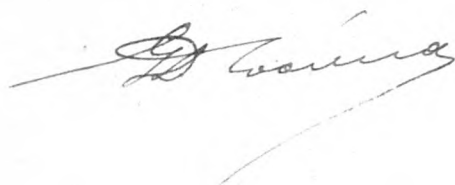
ΕΚΔΟΤΗΣ — ΚΑΡΟΛΟΣ ΜΠΕΚ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ»
ΙΩΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ
14 — Ὁδὸς Βορέου — 14
1896

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφὴν μου πηγάζει
ἐκ κλεψιτυπίας.

493

A handwritten signature in dark ink, appearing to be a stylized Greek name, possibly 'Μητσοβίτης'.

ΤΗ: ΣΕΒΑΣΤΗ: ΜΝΗΜΗ:

ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ ΤΗΣ Α' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ ΨΑΡΑ^Ε

ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΔΕΙΓΜΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΤΗΣ Α' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

«**Ἱστορία καὶ Εἰσαγγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ σύρ-**
»**τομος** ἐκθεσις τῶν βυζαντινῶν πηγῶν, ὑπὸ Νικολάου Δημαρᾶ, ἐφη-

»**γητοῦ τῆς νομικῆς σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου. Τόμος Α'.**—
»**Ἱστορία τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῶν πηγῶν μετὰ παραρτήματος**
»**περὶ τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.**

Πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ἐδημοσίευσεν ὁ τοῦ ἡμετέρου Πανεπι-
στημίου ἐφηγητῆς κ. Ν. Δημαρᾶς τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου ρωμαϊκοῦ
δικαίου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ, τὴν ἀποτελοῦσαν τὸν α' τόμον τῆς

«**Ἱστορίας καὶ τῶν Εἰσαγγήσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.**»
Ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς τὴν συγγραφὴν ταύτην καὶ αἰσθάνομαι
τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσω τὴν περὶ αὐτῆς γνώμην, ὅτι εἶναι ἄξιον λό-
γου ἀπόκτημα τῆς ἐν σπαργάνοις παρ' ἡμῖν ἔτι διατελούσης νομικῆς
φιλολογίας, εἰς ᾗ τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρονται οἱ νεαροὶ ἡμῶν θεμιστοπό-
λοι· ἴσως μάλιστα ἡ ἐκφρασις «νεαροὶ» παρέλκει, διότι ὁμολογῶ, ὅτι
ἔμαθον ἐξ αὐτοῦ πολλά, μάλιστα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν λεπτομέρειαν
τῶν λειτουργιῶν τῶν κατ' ἰδίαν ὀργάνων τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ρω-
μαίων.

Ἐν τῶν ἀντικειμένων, περὶ οὗ δὲν συνεφώνησαν ἔτι οἱ συγγραφεῖς
τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου,
εἶναι ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς τὰς διαφόρους ἐποχάς, ἃς διήλθε τὸ πολι-
τευμα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς χριστιανικῆς παμβα-
σιλείας τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος.

Τὸ μᾶλλον ἰδιόρρυθμον καὶ ἥκιστα σαφές σύστημα τῆς χρονολογικῆς
κατατάξεως τῶν ἱστορικῶν στοιχείων τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου εἶναι τὸ τοῦ
Ρουδόρφ, ὅστις διαιρεῖ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν οὐχὶ κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν δια-

φύρων ἐποχῶν ὄργανα τῆς παραγωγῆς καὶ διαπλάσεως τοῦ δικαίου ἐν γένει, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐξῆς πάντως ἰδιόρρυθμον τρόπον: Κεφ. Α'. τὰ εἶδη τῶν νομικῶν ὅρισμῶν. Κεφ. Β' τὰ στοιχεῖα καὶ ὄργανα τοῦ δικαίου, ἐνθα περὶ τῆς Lex νόμου καὶ τοῦ Plebiscitum (δόγματος τοῦ δήμου), τοῦ Senatus consultum (τοῦ δόγματος τῆς Βουλῆς), τῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἀπαντήσεων τῶν νομομαθῶν. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συμπίεζονται πάντα τὰ ἀντικείμενα, περὶ ἃ ἠσχολήθησαν οἱ κατ' ἰδίαν νόμοι καὶ πᾶσα ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ δικαίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ Κεφ. Γ'. ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου μέχρι τοῦ τέλους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πολλὰ τὰ δυσεξήγητα. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ Β' φθάνει ὁ Ρουδὸρφ μέχρι τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρον τοὺς χρονογράφους, ἐπιστολογράφους, γραμματικούς καὶ λεξικογράφους τοῦ Βυζαντίου. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ Γ' ἀρχεται πάλιν ἀπὸ τῶν νομοθετικῶν ἔργων τῆς ἀρχαιοτάτης ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Ρώμης ἐποχῆς καὶ καταλήγει εἰς τὰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς καὶ ἐξεργασίας τῶν νόμων μέχρι τῆς 14' ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκ τῶν ἐπὶ σαφηνεῖα ἥκιστα διακρινομένων στοιχείων τῆς ἐν λόγῳ συγγραφῆς τοῦ Ρουδὸρφ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ κάτω ὑποδιαίρεσει τοῦ κεφαλαίου Β', περὶ τῶν responsa prudentium, τῆς σπουδαιότητος ταύτης πηγῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου πραγματευομένου, ὁ συγγραφεὺς λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ jus ordinarium ἀναφέρει ἐν σελ. 162, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ Μουκίου ἀρξαμένη συστηματικὴ ἐξεργασία ἐπελήφθη τοῦ νέου στοιχείου, ὅπερ παρήγαγεν ὁ πραιτωρικὸς συμβιβασμὸς τῶν ἀρχαίων τοπικῶν τῆς πόλεως στοιχείων τοῦ δικαίου πρὸς τὰ γενικὰ ταῦτα στοιχεῖα, ἀπαριθμῶν δὲ καὶ ἐξηγῶν τὰς τοῦ jus utrumque ἐπεξεργασίας ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμὸν 4 ὑποδιαίρεσει πραγματεύεται περὶ τῆς διὰ τῶν νομομαθῶν ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου (τοῦ jus vetus), ὅπερ ὅμως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ τὸ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω συμβιβασμοῦ προκύψαν νέον ὕλικόν νομοθετικῆς φύσεως καὶ δυνάμεως. Ἀλλὰ τότε ὁποῖαν ἔννοιαν ἔχει ἡ ἐπιγραφή τῆς 4 ὑποδιαίρεσεως jus vetus;

Μετὰ τὴν παρέκθεσιν ταύτην περὶ τοῦ ἰδιορρύθμου τούτου συστήματος τῆς κατατάξεως τῶν στοιχείων τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, οὗ ἕνεκα ματαίως ἐκοπίασα, ἵνα ἐννοήσω ὁποῖον τὸ κέρδος τοῦ κατὰ τὰ

σύστημα τοῦτο μελετώντας τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου τούτου, ἐπανέρχομαι εἰς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα, ὅστις ἐπιγράφει τὸν Α' τόμον τῆς συγγραφῆς τοῦ «ἱστορίαν τοῦ δημοσίου ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ μετὰ παραρτήματος περὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν». Ἡ ἐπιγραφή αὕτη δὲν ἐκφράζει, νομίζω, ἀκριβῆ τὰ ὅρια τῆς συγγραφῆς, διότι αὕτη δὲν περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν ἀπάντων τῶν κλάδων τοῦ δημοσίου δικαίου· οὕτω δὲν θέλομεν εὑρεῖ ἐν αὐτῇ τὴν ἱστορίαν οὔτε τοῦ στρατιωτικοῦ, οὔτε τοῦ οἰκονομικοῦ, οὔτε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς Ρώμης δικαίου, ὅπως εὑρεται αὕτη ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Οὐάλτερ. Ὁ τὰ ὅρια τῆς ἀνὰ χεῖρας συγγραφῆς, ὅπως ὁρίζονται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως (σελ. 35, εἰσὶν ἡ ἱστορία α') τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν παραγωγικῶν τοῦ δικαίου ὁργάνων, β') τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἢ τῶν θεσμῶν μετὰ τῶν εἰσηγήσεων καὶ γ') τῆς πολιτικῆς τῶν Ρωμαίων δικονομίας. Περὶ τῆς μεθόδου τῆς κατατάξεως τοῦ ὅλικου ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἰδίως τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου ἀκολουθήσει τὸ συγχρονιστικὸν σύστημα, ὅπερ εἶναι τῷ ὄντι τὸ μόνον πρόσφορον εἰς τὴν εὐκόλον καὶ πλήρη ἀντίληψιν τῶν στοιχείων τῆς πολιτείας, τῶν ἐπιδρώντων εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ διὰ πλάσιν τοῦ δικαίου. Ἐὰν ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἠκολούθοιμεν τὸ χρονολογικὸν σύστημα, ἠθέλομεν ἐξηγεῖ παράγοντα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐποχῆς μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους, ἀγνοοῦντες οὐ μόνον ἐπὶ πόσον κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἐπιδρώσιν ἐπ' ἀλλήλων τὰ κατ' ἰδίαν στοιχεῖα τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀλλὰ καὶ τίς ἢ εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου ἐν γένει ἐπίδρασις τῶν μετὰ τοῦ χρόνου μεταβαλλομένων ἐκείνων στοιχείων· ὅθεν λίαν ὀρθῶς ἠκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς ἐν μὲν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου τὸ συγχρονιστικόν, ἐν δὲ τῇ τῶν κατ' ἰδίαν θεσμῶν τὸ χρονολογικὸν σύστημα, ὅπως μὴ κατατέμνηται ἡ ἀφήγησις τῶν διαφορῶν περιπετειῶν ἐκάστου κατ' ἰδίαν θεσμοῦ, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀρχῆς μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἀναπτύξεως.

Περὶ δὲ τῶν ἐποχῶν, εἰς ἃς διήρесе τὴν μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορίαν τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, παρατηρῶ, ὅτι μετὰ τῶν ποικιλωτάτων διαιρέσεων αὐτῆς, ἡ ἣν ἡσπάσθη ὁ συγγραφεὺς φαίνεται μοι τῷ ὄντι ἡ ὀρθοτέρα, οὐ μόνον διὰ τὴν κεφαλαιώδη

1 Geschichte des R. R. bis Justinian.

διαίρεσιν τῶν βάσεων τῆς πολιτείας, ἥτις ἀφορίζει ἐκάστην τῶν ἐποχῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ διότι καθ' ἐκάστην αὐτῶν, ὅτε μὲν προστίθενται, ὅτε δὲ ἀφαιροῦνται στοιχεῖα σπουδαιότατα, ἐπιδρῶντα εἰς τὴν τοῦ δικαίου παραγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν. Οὕτω λ. χ. ἐν τῇ πρώτῃ ἐποχῇ (βασιλεία) ἐπικρατεῖ ἐν τῷ πολιτεύματι καὶ ταῖς πηγαῖς τοῦ δικαίου ἡ θεοκρατία καὶ ἡ ἄκρατος καὶ ἄκαμptos ἀριστοκρατία, ἐν τῇ β' (δημοκρατία) ὁ ἀδιάλειπτος ἀνταγωνισμὸς τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πρὸς τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ τρίτῃ (τῇ ὑπὸ τὸν δημοκρατικὸν τύπον παμβασιλεία) ἡ κατὰ τὴν τὸν τύπον καὶ τὴν οὐσίαν ἀπόλυτος μοναρχία. Κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας ἐποχὰς διαίρει ὁ συγγραφεὺς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ πραγματείαν (σελ. 39)¹.

Ἐρευνῶν τὰ καθ' ἐκάστην τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἢ μᾶλλον τοῦ Α' τόμου, εἰς οὗ τὴν μελέτην ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίσθην, παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι πιστὴ εἰκὼν τῶν τελευταίων συμπερασμάτων εἰς ἃ ἔφθασεν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἡ ἀνάγκη ἐρεῖνα τῶν ἱστορικῶν στοιχείων τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας καὶ τῶν θεσμῶν αὐτῆς, διὰ τοῦτο θεωρῶ τὸ ἔργον ἄξιον λόγου ὁδηγὸν τῶν παρ' ἡμῖν θεμιστοπόλων, οἵτινες ὀφείλουσι τὰ μελετῶσαι οὐ μόνον τοὺς ἐν ἰσχύϊ ὁρισμοὺς τοῦ ἐφημεριδοῦ ἀριστογρημάτος, ὅπερ καλοῦμεν ρωμαϊκὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀπὸ ποικίλων ἐποχῶν, καταγομένων κατ' ἰδίαν ἐφηριῶν, ἐξ ὧν τῆς συγκολλήσεως παρήχθη τὸ ἀπαράμειλλον νομοθετικὸν ἔργον, τὸ μετὰ τινων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαίων, τροποποιήσεων καὶ νῦν ἔτι τὰς τύχας πάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν διέπον.

Πάντα τὰ μέρη τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας μαρτυροῦσι τὴν εὐσυνείδητον καὶ σύντονον μελέτην τῶν ἐρευνῶν τῶν κοινῶν ἡμῶν διδασκάλων, ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. ἂν δ' ἐνίοτε ἢ ἐκθεσις δὲν ἀπολήγῃ εἰς σαφεῖ καὶ ὠρισμένα συμπεράσματα, ὥς λ. χ. ἐπὶ τοῦ συνοικισμοῦ ἢ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης (§ § 28. 29²), εἰς τοῦτο δὲν ἐνέχεται ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ τὸ ἀδιασκέδαστον τοῦ σκότους, ὅπερ καλύπτει τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ μικρὸν ἐκράτησε τοῦ κόσμου. Ἐν μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι τρεῖς ἦσαν αἱ ἀλληλοδιαδόχως καταλαβοῦσαι τὰς ὕχθας τοῦ Τιβέρεως, περὶ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ,

§ 1 Σελ. 45. τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

2 § § 30. 31 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

ἐθνικαὶ ὁμάδες, ἀλλὰ μεγάλη καὶ ἀδιάλυτος ἐπικρατεὶ ἀμφισβήτησις, εἰς ποῖον ἐκ τῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ πολλῶν καὶ ποικίλων φύλων ἀνῆκεν ἕκαστη αὐτῶν. Κατὰ τὴν νεωτέραν, μετ' ἐνδελεχῆ ἔρευναν τῶν στοιχείων τῆς γλώσσης τῶν διαφόρων τούτων φύλων, παραχθεῖσαν δόξαν, ἢ ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, ἀμφοτέραι αἱ πρῶται ὁμάδες, οἱ Ramnes καὶ Tities, ἀνῆκον εἰς τὴν λατινικὴν, ἡ δὲ τρίτη, οἱ Luceres, εἰς τὴν σαβινικὴν φυλὴν.

Φυσικώτατον ἦν νὰ προταχῶσι τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου αἱ θεμελιώδεις τοῦ δικαίου ἐννοιαί καὶ ἡ ἐξήγησις τῶν διαφορῶν αὐτοῦ διαιρέσεων ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ρυθμίζουν οἱ ὅρισμοί αὐτοῦ. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, ἰδίως περὶ τῆς φύσεως τῶν ὁρισμῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς διακρίσεως αὐτῶν ἀπὸ τῶν τοῦ δικαίου· ἄξιον μνηεῖς εἶναι, ὅτι εὕρισκε τις ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ τὸν πυρῆνα τῆς διακρίσεως, ἣν διετύπωσεν ὁ περιώνυμος Οὐινδσχάϊδ ἐν πραγματεῖᾳ πολλῶ νεωτέρᾳ τῆς προκειμένης συγγραφῆς, ἥτοι ἐν τῷ πρωτανικῷ αὐτοῦ λόγῳ, τῷ ἐκφωνηθέντι τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1884 ἐν Λειψίᾳ. «Λίαν διαδεδομένη μάλιστα καὶ «κρατοῦσα δόξα», λέγει ὁ πρῶτανις οὐ μόνον τοῦ Πανεπιστημίου ἐκεῖνου, ἀλλὰ πάντων ἴσως τῶν ζώντων ρωμαϊστῶν, «εὕρισκε τὴν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ νόμου τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς ἐν τούτῳ, ὅτι «ἡ μὲν πλήρωσις τοῦ νόμου τοῦ δικαίου εἶναι ἐξαναγκαστή, ἡ δὲ τοῦ «ἠθικοῦ νόμου ἀνατίθεται εἰς τὴν συνειδήσιν τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου. «Δὲν πείθουμαι ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἀντιθέσεως· ἡ πλήρωσις τῶν ὁρισμῶν τοῦ ἐθνοπροσθενοῦς δικαίου δὲν εἶναι «ἐκθιαστή, ἢ δύναται μόνον τυχαίως νὰ ἐκθιασθῇ, ἐὰν ὁ δικαιοῦχος «ἔχῃ μείζονα φυσικὴν δύναμιν, καὶ ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, «ὅτι τὸ ἐθνοπροσθενὲς δίκαιον ἀναγνωρίζεται ὡς περιέχον κανόνας τοῦ «δικαίου. Ἡ οὐσία τῆς ἀντιθέσεως συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ ὅρισμοί «τῆς ἠθικῆς ὠρίσθησαν ἐνεκα τοῦ ὑποχρέου, ἐνῶ οἱ τοῦ δικαίου ἐτέθησαν ἐνεκα τοῦ δικαιοῦχου (τοῦ πρὸς ᾧ πρόκειται νὰ πληρωθῇ ἡ ὑποχρέωσις). Οἱ ὅρισμοί τοῦ ἠθικοῦ νόμου λέγουσι τῷ ἀνθρώπῳ: ἔσο οὕτως «καὶ οὐχὶ ἄλλως, ὅπως ἢ ἀγαθός». οἱ ὅρισμοί τοῦ δικαίου λέγουσιν, «ἔσο οὕτως καὶ οὐχὶ ἄλλως, ὅπως ὁ κατέναντί σου ὑπάρχων ἔχῃ τι. «ὅπερ ἄλλως δὲν ἤθελεν ἔχει». «Τὸ δίκαιον σκοπεῖ τὴν ἐν τάξει τήρησιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐξουσιῶν τῆς βουλήσεως αὐταί, καταλείμμεναι εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν ὁρμὴν, συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας καὶ

»πολεμοῦνται, ἀγωνιζόμεναι ἢ μία νὰ ὑποτάξῃ ἐαυτῇ τὴν ἄλλην. Τὸ ἠδίκαιον ὀρίζει ὡς ἂν ἐκαστὴ βουλήσῃ, οὐ ἐντὸς αἱ ἀλλότριαι βουλῆσεις ἀπωθοῦνται, ἀρχεῖ δὲ ἡ βούλησις, ἣ ἀνέκει ὁ ὡς. Τὸ δίκαιον ἠδὲν εἶναι κυρίως περιορισμός, ἀλλ' ἀναγνώρισις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας· ὁ περιορισμός εἶναι ἡ ἑτέρα πλευρὰ τῆς ἀναγνώρισεως ταύτης. Ὁ τοῦ δικαίου νόμος ἐπιβάλλει καθήκοντα, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι παρέχει δικαιώματα, ὁ τῆς ἠθικῆς ἐπιβάλλει μόνον καθήκοντα. Ἐάν τις προτιμᾷ ὀξυτέραν ἐκφρασιν τῆς διακρίσεως, δύναται νὰ εἴπῃ: ὁ τοῦ δικαίου νόμος παρέχει δικαιώματα, ὁ δὲ τῆς ἠθικῆς ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις». Ἀπαρράλλακτος τὴν διάκρισιν ταύτην ἐξέφρασεν ὁ νέος συγγραφεὺς ἐν ταῖς σελ. 2 καὶ 3¹ τῆς ἀνά χειρὸς συγγραφῆς. Δὲν παρατηρῶ τοῦτο, ὅπως ὑπαινίσσω, ὅτι ὁ ἡμέτερος θεμιστοπόλος πρῶτος διετύπωσε μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὴν διάκρισιν, ἀλλὰ πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως, ὅτι ἡ συγγραφή περιέχει τὰ νεώτερα καὶ ἀκριβέστατα συμπεράσματα τῶν περὶ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ ἰδίως τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀσχοληθέντων. Τὴν ἀξιέπαινον ταύτην προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως ἀπαντῶμεν καθ' ἑκάστην. οὕτως εἰπεῖν, σελίδα. Ἀκριβέστατα καὶ σαφέστατα ἐκτίθενται αἱ λεπτομέρειαι τοῦ *jus gentilitium* (σελ. 55—57²), τοῦ ὑπὸ τοῦ Σερούτου Τυλλίου εἰσαχθέντος πολιτεύματος (σελ. 77—84³) καὶ ἐν γένει πάντων τῶν εἰς τὴν α' περίοδον, τὴν ἥττον γνωστὴν, ἀναγομένων. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο διετήρησεν ὁ συγγραφεὺς μέχρι τέλους τῆς ἱστορίας τῶν πηγῶν. Περὶ τῆς κατὰ τὸ πολίτευμα δεδομένης ἐξουσίας εἰς τὴν Βουλὴν (Σύγκλητον) ἐπὶ τῆς βασιλείας (σελ. 61—64⁴) καὶ περὶ τῶν αἰτιῶν τῆς πτώσεως τῆς δημοκρατίας ἀπαντῶσι σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς εἰδήσεις. Ἀλλ' εἰς τὰ αἴτια τῆς πτώσεως ἠθελον προσθέσει καὶ τὰ ἀσιανὰ καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρκτικῆς παραλίης τῆς Ἀφρικῆς ἤθη, τὰ διαδοθέντα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπικρατήσαντα ἐν Ρώμῃ διὰ τῆς εἰς αὐτὴν συρροῆς τῶν ἀνωτάτων καὶ κατωτάτων τάξεων τῶν ὑποτελῶν τούτων ἐθνῶν, αἵτινες ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰ σπέρματα τῆς ἁγίας τῶν ἡθῶν διαφθορᾶς.

Ὅπως νοήσῃ τις ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν λειτουργίαν

1 Σελ. 2—3 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

2 Σελ. 60—61 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

3 Σελ. 80—86 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

4 Σελ. 66—69 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

τοῦ πραιτωριανοῦ διατάγματος καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ σαφεῖ ἔννοιαν τῆς ἐξουσίας τῶν διαφόρων ἐν Ρώμῃ ἀρχόντων, τῶν ὁρίων αὐτῆς καὶ κυρίως τῶν ἐγγυήσεων κατὰ πάσης καταχρήσεως· διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἐν ταῖς §§ 72—76⁵ ἐξηγεῖ διὰ μακρῶν τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἀρχόντων καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἔπειτα δ' ἐν ταῖς §§ 101—104⁶ ἰδίως τὰ τοῦ πραιτωριανοῦ διατάγματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς τὸ δίκαιον ἐπιδράσεως αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ § 108⁷ τὰ τῆς σχέσεως τοῦ *jus gentium* πρὸς τὸ δίκαιον τῶν διαταγμάτων τῶν ἀρχόντων. Ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι ἐκτενεστέρα καὶ λεπτομερεστέρα τῆς ἐν τοῖς συνήθεσιν ἐγγχειρίδιοις ἀπαντήσεως, παρέχει δὲ τῷ ἀναγνώστῃ εὐκρινῆ ἔννοιαν τοῦ τρόπου τῆς θαυμασίας ἐπιδόσεως τοῦ διὰ τοῦ *jus honorarium* μικροῦ καὶ κατ' ὀλίγον διαπλασθέντος δικαίου.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐργασίαι τῆς κωδικοποιήσεως, τὰ αἵτια τὰ προκαλέσαντα αὐτὰς καὶ ἡ λεπτομερὴς ἐξήγησις τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας ἐκτίθενται ὡσάύτως εὐκρινέστατα, δίδουσι δὲ εἰς τὸν ἀναγνώστην σαφεῖ ἔννοιαν τῆς ἀνάγκης, ἥτις ὑπηγόρευσε τὰ νομοθετικὰ ταῦτα ἔργα.

Περαιτῶν τὴν σύντομον ταύτην ἔκθεσιν περὶ τοῦ προκειμένου ἔργου, ἐπαναλαμβάνω ὅτι εἶπον ἐν ἀρχῇ, ὅτι εἶναι καλῶς ἐξεργασμένη εἰκὼν τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, οὐ μόνον δὲ χρήσιμον, ἀλλὰ καὶ ἄφρευκτον ἐφόδιον τῶν φοιτητῶν τῆς νομικῆς Σχολῆς καὶ παντὸς περὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ δικαίου ἀσχολουμένου.

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΡΙΠΟΠΟΥΛΟΣ *

5 § § 74—78 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

6 § § 103—108 τῆς παρ. ἐκδ. μετὰ τῆς προσηχῆς καὶ τῶν § § 104—107.

7 § 115 τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

* (Ἐκ τοῦ «Αἵωνος» τῆς 24 Ἀπριλίου 1885).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ προτασσομένη εὐμενὴς κρίσις τοῦ Σεβαστοῦ μοι διδασκάλου, ἦν, ἐν τῇ χαρακτηρίζουσῃ αὐτὸν ἐπιεικείᾳ πρὸς τοὺς νεωτέρους, ἐξήνεγκε περὶ τῆς α' ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τούτου καὶ ἡ ἐντὸς πενταετίας ἐμφάνισις τῆς ἀνάγκης δευτέρας ἐκδόσεως — πρᾶγμα ἀληθῶς εὐχάριστον καὶ παρήγορον δι' ὑψηλὴν — μ' ἀπαλλάσσουν πάσης ἀποπείρας τοῦ νὰ ὑποδείξω αὐτῇ τὴν ἐπιδιωχθεῖσαν διὰ τοῦ ἔργου τούτου συμβολὴν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Περὶ τινων ὅμως ἄλλων δέον νὰ ἐκθέσω τινά.

Πρὸ παντὸς ὀφείλω νὰ δικαιολογήσω τὴν, παρὰ τὴν παρατήρησιν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ κρίσει, ἐμμονὴν μου εἰς τὸν εἰδικὸν τίτλον τοῦ α' τούτου τόμου, *Ἱστορία τοῦ δημοσίου* ρωμ. δικαίου κτλ. Ἐνέμεινα εἰς αὐτόν, καίπερ πάλιν μὴ περιλαβὼν ἐν ἐκτάσει τὸ στρατιωτικόν, οἰκονομικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων, διὰ λόγον ὅμοιον τῷ ἀναφερομένῳ ἐν τῇ σημειώσει 2 τῆς § 20 τοῦ ἀνὰ χειρὸς βιβλίου, ὡς πρὸς τὸ ποινικὸν δίκαιον· διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον οὐδ' ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει, ὡς οὐδ' ἐν τῇ α', παρέλιπον τὴν ἀκροθιγῇ μνησίαν παντὸς καὶ ἐκ τῶν κλάδων τούτων τοῦ δικαίου σχετικοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν μου στοιχείου. Εἰς τὴν ἐμμονὴν μου δὲ ταύτην ἐνεβαρρύνθη καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Karlowa (*Röm. Rechtsgeschichte* 1885), τοῦ ἔχοντος τὸν αὐτὸν καὶ τὸ παρὸν προορισμόν, ὀγκωδестέρου δέ, ὡς εἰκός, διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ νεωτέρου τῆς ἐμῆς α' ἐκδόσεως. Καὶ ὁ συγγραφεὺς οὗτος, καίπερ παραλείπων κατὰ ποιόν, ἐπίσης ὅσα περίπου καὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ρωμαίων (*ἰδε πρόλογον αὐτοῦ*), δὲν διστάζει ὅμως νὰ ἀποκαλέσῃ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου αὐτοῦ *Staatsrecht*, ἥτοι *δημόσιον δίκαιον*.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸν τίτλον καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ σο-

φοῦ διδασκάλου μου. Ὡς πρὸς δὲ τὸ καθόλου σύστημα τοῦ ἔργου τοῦτου δὲν κρίνω ἄπο σκοποῦ νὰ εἰπῶ ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐπίσης ὁ Karlowa, οἶονεῖ ἐπιδοκιμαζὼν ἐν συνόλῳ διὰ τοῦ ἔργου του, τὸ σύστημα, ᾧ ἠκολούθησα, ἀποκλείει πᾶσαν μομφὴν ἐπὶ τῇ προσκολλήσει εἰς τὸ τοῦ Puchta (ὡς καὶ τὸ τοῦ Danz), μετὰ τῶν εὐνοήτων τῷ εἰδήμονι ἀναγνώστῃ παραλλαγῶν καὶ καταρρίπτει πᾶσαν προπετῇ κἀκίσειν τοῦ συστήματος τοῦ περιωνύμου τοῦ Savigny ἐπαδού. Τῷ ὄντι ὑπάρχουσιν ἐν ἐκάστῃ ἐπιστήμῃ ἔργα κλασσικά, ἅτινα ἅπαξ ταμόντα ὠρισμένην ὁδὸν ἐπιβάλλουσιν αὐτὴν καὶ ἀκουσίᾳ τρόπον τινὰ παντὶ τῷ εἰς τὸ αὐτὸ τέρμα τείνοντι καὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν χάραξιν νέας ἢ μόνον εἰς μεγαλουργὸν φαντασίαν, ἢ ὑπέροχον διάνοιαν, οἷα ἐν παραδείγματι ἡ τοῦ Ihering. Ἀλλ' ὁ διάσημος οὗτος νομοδιδάσκαλος τὸ προαγγελθὲν εἰδικὸν ἔργον αὐτοῦ, περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου (ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ τοῦ Binding), ἐξ οὗ πολλὰ βεβαίως θὰ ὠφελομένην, ὡς πρὸς τε τὰ καθέκαστον καὶ τὸ σύστημα, δυστυχῶς ἐγκατέλιπεν ἤδη, ὡς ἡδύκησε πρό τινος νὰ μοι γνωρίσῃ.

Καίτοι ὅμως οὐδὲν ἐκ τοῦ καθόλου συστήματος μετέβαλον, ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ πολλὰ τὰ καινὰ ἐπεχείρησα, πού μὲν μεταλλάξας τὴν διατύπωσιν, πού δὲ παραλιπὼν ὅσα ἐκ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ τῆς πείρας τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας ἐθεώρησα περιττά, ἐν τισὶ δὲ καὶ συντομώτερον διεξῆλθον ὅσα μοι ἐφάνησαν ἐν τῇ α' ἐκδόσει πάρα πολὺ ἐκτεταμένα, ἐν ἄλλοις δὲ διελεύκανα τὰ ἄσαρκῃ καὶ συνεπλήρωσα τὰ ἀνεπαρκῇ, ἢ διώρθωσα τὰ ἡμαρτημένα. Τὴν δὲ λεπτομερῆ ἐνταῦθα δικαιολόγησιν ἐκάστης μεταβολῆς κρίνων ὅλως ἄσκοπον, ὡς πρὸς γε τοὺς ἐπαίοντας, δηλῶ μόνον, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς β' ταύτης ἐκδόσεως ἐνδεδλεχῶς ἡγόμενῃ ὑπὸ τῆς ἐφέσεως νὰ καταστήσω τὸ ἔργον ὅσον ἔνεστι περιεκτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον τοῖς φοιτηταῖς.

Ἰδίᾳ δ' ἐμερίμνησα, κατὰ τὸ ἐνόν μοι, μηδεμίαν νὰ παρίδω ἀξίαν λόγου μελέτην, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς Ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐκδοθεῖσαν ἐν τῇ μεταξὺ τῆς α' καὶ τῆς παρούσης ἐκδόσεως πενταετίᾳ. Πολλὰ δ' ἰδιαζόντως ἐκαρπώθη ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος ἔργου τοῦ Karlowa, ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν πηγῶν κτλ. τοῦ Krüger (1888), ἐκ τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ συστήματος τοῦ ρωμ. πολιτεύματος τοῦ Hertzog (τόμ. α' 1884) καὶ ἐκ τοῦ Ἑγχειριδίου τῶν ρωμ. θεσμῶν τοῦ Bouché-Leclercq (1886), ἵνα περιορισθῶ εἰς τὴν μνησιν τῶν σπου-

δαιοτάτων ἐκ τῶν νεωτέρων τῆς α' ἐκδόσεως ἔργων, ἃ συνεβουλευθήν. Ἐτέλος δ' ὁμολογῶ χάριτας καὶ τῷ καθηγητῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Σπ. Βάση ἐπὶ τῇ εὐγενεῖ προθυμίᾳ του πρὸς πᾶσαν πληροφориάν, ἣν ἐκ τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ ἠδύνατο νά μοι χορηγήσῃ ἐν ἐπιστημονικαῖς συνδιαλέξεσι.

Τοιαύτην οὖσαν περίπου τὴν β' ταύτην ἐκδοσιν παραδίδω νῦν τῇ κρίσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ, ὑπομιμνήσκων μόνον, ὅτι οἱ θέλοντες νά προαγάγωσιν, ἢ νά διδάξωσι τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου καὶ δὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ, δὲν αὐτοσχεδιάζονται. Πρὸς τούτοις δὲ ἐὰν ὁ Karlowa δὲν ἀποκνῇ νά ὁμολογήσῃ, ὅτι καὶ ἐν Γερμανίᾳ στεροῦνται ἔτι καὶ νῦν καθολικοῦ ἱστορικοῦ ἔργου περὶ τοῦ ρωμ. δικαίου (σελ. 23), βεβαίως ὁ ἀποτολμῶν τοιοῦτον ἐν ἄλλῳ ἔθνει, καὶ δὴ τῷ ἑλληνικῷ, δεῖον νά κριθῇ ἐπεικῶς, οὐχὶ δὲ νά κατακριθῇ μάλιστα, ὡς δυστυχῶς εἴθισται, καὶ ὑπὸ τῶν εἰς τὸν ἀρνητικὸν ψόγον ἀρεσκομένων καὶ οὐδὲν θετικὸν ἀπεργαζομένων. Hoc opus, hic labor est.

Ἐγγραφεὶ ἐν Ἀθήραις μηνὶ Ἀπριλίῳ 1889.

N. I. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Γ' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ τρίτη αὕτη ἐκδοσις τοῦ παρόντος τόμου ἐν τῷ καθόλου συστήματι κατὰ τοῦτο μόνον ἀποκλίνει τῶν προηγουμένων, καθ' ὅτι μετῆνεγκα ἐκ τοῦ Β' τόμου εἰς τὸν παρόντα χάριν μὲν τῆς κρείσσονος κατανοήσεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν παρήχθη καὶ ἀνεπτύχθη τὸ *jus honorarium*, εἰδικώτερον δὲ τὸ *jus praetorium*, τὰ περὶ τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας τῶν Ρωμαίων (ἐν §§ 105—107), χάριν δὲ πληρεστέρας ἐξεικονίσεως τοῦ δικαίου ἐν τῇ γ' περιόδῳ τὰς περὶ τῶν διαφόρων κατ' αὐτὴν ἐκδοθέντων νόμων ἐκτενεστέρας πληροφορίας (ἐν § 137). Ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος ὅμως, ἐπιδιωκόμενου πάντοτε τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐκδόσεσι σκοποῦ, ἢ ἀνὰ χεῖρας περιέχει πολλὰς μεταβολάς, ἅς πρὸς τοῦτο ὑπέλαβον ἀναγκαίας καὶ αἰτινές εἰσιν ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐν τῇ β' ἐκδόσει ἐπιχειρηθείσας, τὰς ἐν τῷ προτασσομένῳ προλόγῳ αὐτῆς μνημονευόμενας. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῶν νεωτέρων μελετῶν, τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ρ. Δικαίου, ἐφάνη μοι ὡς δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ βιβλίου, ἐγένετο ἀφορμὴ μεταβολῶν καὶ συμπληρώσεων. Καὶ τῶν μὲν μονογραφιῶν γίνεται ἡ προσήκουσα μνεῖα ἐν ταῖς σημειώσεσι· καθολικώτερου δ' ἐνδιαφέροντος ἔργον ἐν Γερμανίᾳ, τῇ ἐστίᾳ τῶν τοιούτων μελετῶν, οὐδὲν ἄλλο, καθ' ὅσον οἶδα, ἄξιον ἰδίου λόγου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, πλὴν δύο· τοῦ Β' τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Ρ. Δικαίου ὑπὸ Karlowa καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ὑπὸ Voigt· ἀλλ' ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης, παρὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς, ἐλαχίστην ἡδυνήθην νὰ προσπορισθῶ ὠφέλειαν, διὰ τὸ

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ) Β'

ιδιόρρυθμον τοῦ συστήματος. Ἀληθῶς ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ὑπέστη καὶ ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ δυσμέτρητον ζημίαν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ihering, ὡς καθίσταται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἐν οἰκείῳ τόπῳ (§ 22 σημ. 4 τοῦ παρόντος) μνημονευομένων ὀλίγων σελίδων τῆς *Entwicklungsgeschichte des röm. R.*, αἵτινες δημοσιευθεῖσαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ περιφανοῦς ῥωμαῖστοῦ, καταδεικνύουσι τὸ δαιμόνιον τῆς συλλήψεως καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ.

Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι δ' ὅτι καὶ ἡ ἀνὰ χεῖρας ἔκδοσις ἀξιωθήσεται τῆς αὐτῆς ὑποδοχῆς, μάλιστα παρὰ τῶν φίλων φοιτητῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ὑπὲρ ὧν ἰδίᾳ ἐξεπονήθη, εὐχομαι νὰ δυνηθῶσιν ἄλλοι νὰ ἀναπληρώσωσι τὰς ἐλλείψεις, ὥς τὸ ἐμὸν ἔργον κατ' ἀνάγκην ἔχει.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθίναϊς μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1896.

N. I. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

- § 1. Ὅρισμός τοῦ δικαίου σ. 1.— § 2. Δίκαιον καὶ ἠθικὴ σ. 2. § 3. Διαίρεσις τοῦ δικαίου. Ἰδιωτικὸν δίκαιον σ. 4.— § 4. Δημόσιον δίκαιον σ. 6.— § 5. Ἐκκλησιαστικόν· ἐμπορικὸν δίκαιον σ. 9.— § 6. Γραπτόν, ἄγραφον, κοινόν, ἐξαιρετικὸν δίκαιον. Προνόμιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

- § 7. Ἰσχύον δίκαιον σ. 11.— § 8. Στοιχεῖα τοῦ ἰσχύοντος δημοσίου δικαίου σ. 11.— § 9. Στοιχεῖα τοῦ ἰσχύοντος ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ρωμαϊκόν. Βυζαντινὸν δίκαιον σ. 12.— § 10. Ἔτερα στοιχεῖα. Νεώτεροι νόμοι σ. 15.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΞ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ (ΔΙΚΑΙΩΜΑ)

- § 11. Ὅρισμός τοῦ δικαιοῦματος καὶ διακρίσεις σ. 17.

Σημ. Αἱ διὰ κυρτῶν στοιχείων φερόμεναι λέξεις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ δημοσ. δικαίου τῆς Ρώμης ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΗΣ ΤΑΥΤΗΣ

- § 12. Εἰσαγωγή σ. 20. — § 13. Περιεχόμενα τοῦ σκοποῦ τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου. Τὸ πρῶτον σ. 20. — § 14. Τὸ ἕτερον περιεχόμενον σ. 23.

II

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ

- § 15. Ἑναρξίς τῆς ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ρωμ. δικαίου σ. 24. — § 16. Γλωσσογράφοι (Glossatores) σ. 25. — § 17. Ὑπομνηματισταὶ (commentatores) σ. 28. — § 18. Ἀναγέννησις σ. 30. — § 19. Ὁ Κουιάκιος. Αἱ λοιπαὶ σχολαὶ σ. 31. — § 20. Ἡ νέα ἱστορικὴ σχολή. Hugo. Savigny σ. 33.

III

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ

- § 21. Τὸ συγχρονιστικὸν σύστημα σ. 37. — § 22. Τὸ χρονολογικὸν σύστημα. Τὸ μικτὸν σ. 39. — § 23. Εἰσηγήσεις σ. 41.

IV

ΟΧΡΟΝΟΣ ΕΝ Τῇ ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΙ

- § 24. Σημασία τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἱστορ. τοῦ δικαίου σ. 42 — § 25. Ἐποχὴ κτίσεως τῆς Ρώμης σ. 43. — § 26. Περίοδοι τῆς ἱστορίας τοῦ Ρ. Δ. σ. 44.

V

ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

- § 27. 1) Νομικαὶ πηγαὶ σ. 47. — § 28. Μὴ Νομικαὶ πηγαὶ σ. 48.

VI

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- § 29. σ. 52.

BIBLION ΠΡΩΤΟΝ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'

ΒΑΣΙΛΕΙΑ

1—244 ἀπ. κτ. Ρ. (755—509 π. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

Η ΡΩΜΗ

§ 30. Συνοικισμός ἡ κτίσις τῆς Ρώμης σ. 54. — § 31. Αἱ νεώτεραι γνῶμαι περὶ κτίσεως Ρώμης. Συμπέρασμα σ. 56.

II

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

A) Ο ΛΑΟΣ (POPULUS ROMANUS. PATRES, PATRICII)

§ 32. Διαιρέσεις τοῦ λαοῦ, tribus, curiae, gentes σ. 58.—33. Jus gentilicium. Familia σ. 60.

B) ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

1) Συνελεύσεις τοῦ λαοῦ (Conciones καὶ Comitia — Comitia curiata—calata—Senatus).

§ 34. Comitia Conciones. σ. 64.—§ 35. Senatus σ. 66.

2) Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες.

§ 36. Ὁ βασιλεὺς. Ἐκλογή. Imperium. Potestas σ. 69.—

§ 37. Duumviri perduellionis, quaestores parricidii σ. 71.—

§ 38. Φύσις τοῦ πολιτεύματος σ. 72.

III

PATRES. PATRICII. CLIENTES. PLEBEJI

- § 39. Patres, Patricii σ. 74. — § 40. Clientes (Πελάται) σ. 74. —
§ 41. Plebeji. (Πληβήτῳι) σ. 77. — § 42. Πλεονεκτήματα καὶ
καταγωγή τῶν Πληβητῶν σ. 78. — § 43. Tarquinius Priscus
σ. 79.

IV

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜ ΟΥ ΣΕΡΒΙΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ

- § 44. Tribus, regiones σ. 80. — § 45. Classes (Συμμορίαι).
Census σ. 81. — § 46. Comitia centuriata σ. 83. — § 47.
Χαρακτήρ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβ. Τυλλίου σ. 84. — § 48.
Ἄλλαι μεταρρυθμίσεις τοῦ Σερβ. Τυλλίου σ. 85. — § 49. Ἐφαρ-
μογή τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβ. Τυλλίου σ. 86. — § 50. Tar-
quinius Superbus σ. 86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

A) ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

FOI MA. LEGES REGIAE

- § 51. Ἔθιμα σ. 87. — § 52. Νόμοι σ. 88.

B) ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

- § 53. Χαρακτήρ τοῦ δικαίου (Jus Fas) σ. 89.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

245—725 ἁ. πτ. P. (540—29 π. X.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Secessio in montem sacrum καὶ συνέπειαι αὐτῆς.

- § 54. Κατάλυσις τῆς βασιλείας σ. 92. — § 55. Εἰσαγωγή τοῦ πολι-
τεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου σ. 93. — § 56. Provocatio

ad populum. Δικτατορία σ.94.—§ 57. Ἀποτελέσματα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος. Ἀντίδρασις τῶν Πατρικίων. *Secessio in montem sacrum* σ. 95.—§ 58. Συνέπειαι τῆς *secessio in montem sacrum*. *Tribuni plebis*. *Aediles*. σ. 97.—§ 59. Ἐξακολούθησις τῆς ἀντιδράσεως τῶν Πατρικίων. Ἀθεβαιότης τοῦ δικαίου σ. 99.

II

Η ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΣ

§ 60. Προτάσεις περὶ ἐκλογῆς *quinque viri*. Ἐκλογὴ τῶν *decemviri de legibus scribundis*. σ. 100.—§ 61. Χαρακτήρ καὶ φύσις τῆς δωδεκαδέλτου σ. 101.—§ 62. Συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου τῆς δωδεκαδέλτου σ. 102.—§ 63. Περιεχόμενον καὶ τύχη τῆς δωδεκαδέλτου σ. 103.

III

ΑΡΞΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΤΡΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΠΛΗΒΗΙΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ

§ 64. Κατάλυσις τῶν δέκα ἀνδρῶν. *Leges Valeriae Horatiae* σ. 105.—§ 65. *Lex Canuleja*. *Tribuni militum*. *Censor* σ. 107.—§ 66. *Lic. Stolo*, *Sext. Lateranus* σ. 108.—§ 67. *Leges liciniae*. *Praetor urbanus*. *Aediles curules*. *Decemviri sacrorum* σ. 109.—§ 68. Ἀφομοιώσις ἐν ταῖς συνελεύσεσι. Σύγκλητος. σ. 111.—§ 69. Ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ *Lex Publilia*. *Hortensia* σ. 111.

IV

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

A'

Ο ΛΑΟΣ

α) *Comitia curiata, centuriata, tributa. Senatus*.

§ 70. Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ σ. 113.—§ 71. Ἡ Σύγκλητος σ. 114.

β) *Cives non optimo jure*.

§ 72. *Aerarii*. *Municipes* σ. 115.—§ 73. *Liberti*. *Libertini* σ. 116.

B'

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ (MAGISTRATUS) ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΤΩΝ ΥΠΗΡΕΤΑΙ

- § 74. Ἐννοια καὶ περιορισμοὶ τοῦ magistratus. σ. 118. — § 75. Magistratus maiores, minores. Auspicia. Magistratus curules σ. 120. — § 76. Imperium. Potestas σ. 122. — § 77. Censor σ. 123. — § 78. Interrex. Praefectus urbi σ. 126. — § 79. Ὑπηρετὰι τῶν ἀρχόντων σ. 126.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΤΗΣΕΣΙ

- § 80. Διάφοροι κτήσεις τῆς Ρώμης σ. 128. — § 81. Ἰταλία σ. 128. — § 82. Διοικήσεις τῆς Ἰταλίας σ. 129. — § 83. Ἐπαρχίαι. σ. 130. — § 84. Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν σ. 130. — § 85. Ἀποικίαι. Εἶδη σ. 133. — § 86. Κάτοικοι τῶν ἀποικιῶν καὶ διοικήσεις σ. 134.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

- § 87. Αἵτια τῆς πτώσεως τῆς δημοκρατίας σ. 135. — § 88. Σύγκλητος. Ἰππεῖς σ. 136. — § 89. Leges sumptuariae, cibariae, tabellariae σ. 137. — § 90. Leges agrariae, frumentariae σ. 138. — § 91. Leges judicariae σ. 140.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

- § 92. Jus civile, jus honorarium, jus gentium σ. 141.

I

JUS CIVILE

- § 93. Πηγὰι τοῦ jus civile. Res judicatae (δικαστικαὶ ἀποφάσεις), aequitas (ἐπιείκεια), mos (ἔθιμα) σ. 143.

a) Leges (plebiscita).

- § 94. Ὁρισμὸς καὶ καταρτισμὸς τῆς lex. Lex satra σ. 145. — § 95.

Τὰ μέρη τῆς lex. Sanctio legis· leges perfectae, imperfectae, minus quam perfectae σ. 146.— § 96. Ὀνομασία τῶν leges σ. 147.

β) *Senatusconsulta*.

§ 97. Ὅρισμός καὶ περιεχόμενον τοῦ Sctum σ. 148.— § 98. Καταρτισμός καὶ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ Sctum. σ. 150.

γ) *Juris peritorum auctoritas*.

§ 99. Ἐννοία τῆς juris peritorum auctoritas. Κατάστασις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης σ. 151.— § 100. Οἱ νομικοὶ τῆς παρούσης περιόδου σ. 153.— § 101. Ἔργα τῶν νομικῶν σ. 155.— § 102. Μόρφωσις τῶν νομικῶν. Συγγραφαὶ σ. 157.

δ) *Edicta magistratuum (Jus honorarium ἢ praetorium)*.

§ 103. Jus edicendi. Χρῆσις αὐτοῦ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου σ. 160.— § 104. Περίοδοι τῆς πολιτ. δικονομίας τῶν Ρωμαίων σ. 161.— § 105. Legis actiones σ. 162.— § 106. Formula σ. 164.— § 107. Ἡ γ' περίοδος τῆς πολιτ. δικονομίας τῶν Ρωμαίων σ. 165.— § 108. Ἐπίδρασις τῆς πολιτ. δικονομίας ἐπὶ τοῦ δικαίου διὰ τοῦ jus edicendi σ. 166.— § 109. Εἶδη τῆς χρήσεως τοῦ jus edicendi σ. 167.— § 110. Διακρίσεις καὶ τρόπος δημοσιεύσεως τῶν edicta σ. 167.— § 111. Jus honorarium ἢ praetorium σ. 169.

II

JUS GENTIUM

§ 112. Σημασίαι τοῦ jus gentium σ. 170.— § 113. Ἀλληλεθνὲς δίκαιον σ. 171.— § 114. Δίκαιον τῶν ἀλλοδαπῶν σ. 172.— § 115. Jus gentium, ὡς στοιχεῖον τοῦ ρωμ. δικαίου σ. 173.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (ΗΓΕΜΟΝΙΑ)

725—1079 λ. κτ. Ρ. (29 π. Χ.—525 μ. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ι

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

- § 116. Χρονικά ὅρια τῆς γ' περιόδου σ. 175. — § 117. Χαρακτήρ καὶ βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς γ' περιόδου σ. 177.

ΙΙ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Α'

Ο ΗΓΕΜΩΝ

- § 118. Θέσις τοῦ ἡγεμόνος. Κύκλος τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Τίτλοι σ. 179. — § 119. Διάρκεια τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνος καὶ διαδοχὴ σ. 182. — § 120. Συμβούλιον τοῦ ἡγεμόνος (*consilium principis*) σ. 183.

Β'

Ο ΛΑΟΣ

- § 121. Δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Συνελεύσεις σ. 184. — § 122. Ὑπεροχὴ τοῦ στρατοῦ σ. 185.

Γ'

ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ ΚΑΙ ΙΠΠΕΙΣ

- § 123. Σύγκλητος. Δικαιώματα αὐτῆς σ. 186. — § 124. Στοιχεῖα καὶ ὁργανισμὸς τῆς συγκλήτου σ. 188. — § 125. Ἱππεῖς (*ordo equester*) σ. 189.

Δ'

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

- § 126. Διάκρισις δύο τάξεων τῶν ἀρχόντων σ. 189. — § 127. Οἱ δημοκρατικοὶ ἄρχοντες σ. 190. — § 128. Οἱ ἄρχοντες τοῦ ἡγε-

μόνος. Aerarium, fiscus, patrimonium σ. 193. — § 129. Συμπέρασμα ἐκ τῶν περὶ ἀρχόντων σ. 195.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΤΗΣΕΣΙ

§ 130. Ἐξαιρετικὴ θέσις τῆς Ἰταλίας σ. 196. — § 131. Διαίρεσις τῆς Ἰταλίας καὶ πολίτευμα σ. 197. — § 132. Διαίρεσις τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διοικήσεις σ. 197. — § 133. Διάφορα πολιτεύματα τῶν ἐπαρχιῶν. Jus italicum σ. 199.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

§ 134. Πρόδος καὶ χαρακτὴρ τοῦ δικαίου σ. 200. — § 135. Διαίρεσις τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου σ. 201.

I

ΑΡΧΑΙΑΙ ΠΗΓΑΙ

α) *Leges*

§ 136. Βαθμιαία ἐξαφάνισις τῆς lex σ. 202. — § 137. Leges τῆς γ' περιόδου. Plebiscita σ. 203.

β) *Senatus consulta*

§ 138. Καταρτισμός καὶ ἰσχὺς τῶν SCta σ. 206. — § 139. Τὰ SCta τῆς γ' περιόδου σ. 139.

γ) *Edicta magistratuum.*

§ 140. Κατάστασις τῶν edicta. Edictum perpetuum (*Διηρηκὲς διάταγμα*) σ. 208. — § 141. Τὸ Jus honorarium ἢ praetorium μετὰ τὸ edictum perpetuum σ. 208.

II

ΝΕΑΙ ΠΗΓΑΙ

α) *Constitutiones principum.*

§ 142. Διάφορα εἶδη τῶν constitutiones principum. Νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος σ. 211. — 143. Oratio (epistola), edicta, mandata σ. 212. — § 144. Decreta, Rescripta, Con-

stitutiones personales-generales. Τύποι ἡ ἐπαρχικά σ. 213.—§ 145. Δημοσίευσις τῶν constitutiones. Τὰ σωζόμενα λείψανα ἐκ τῶν constitutiones σ. 215.—§ 146. Ἐπίδρασις τῶν constitutiones ἐπὶ τοῦ δικαίου σ. 216.

ε) *Responsa prudentium*

Η ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

α) Ὡς νομοθετικὴ πηγὴ.

§ 147. Χαρακτήρ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς γ' περιόδου σ. 216.—
§ 148. Διαφορὰ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς γ' περιόδου ἀπὸ τῆς τοῦ παρελθόντος σ. 218.—§ 149 *Responsa prudentium*. Ἰσχύς αὐτῶν σ. 219.

β) Οἱ νομοδιδάσκαλοι

§ 150. Αἱ δύο νομικαὶ σχολαὶ ἐπὶ Αὐγούστου. Proculiani, Sabiniani ἢ Cassiani. Labeo-Capito σ. 221.—§ 151. Διακριτικὰ στοιχεῖα τῶν δύο ἐπὶ Αὐγούστου σχολῶν σ. 222.—§ 152. Οἱ ὀπαδοὶ ἑκατέρας τῶν ἐπὶ Αὐγούστου σχολῶν σ. 224.—§ 153. Οἱ δόκιμοι (κλασικοὶ) νομοδιδάσκαλοι σ. 226.—§ 154. Οἱ κορυφαῖοι τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων. Τέλος τῆς ἐποχῆς αὐτῶν σ. 228.—§ 155. Μόρφωσις τῶν νομικῶν τῆς γ' περιόδου σ. 231.—§ 156. Νομικαὶ συγγραφαὶ τῆς γ' περιόδου σ. 232.—§ 157. Τὰ ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενα λείψανα τῶν συγγραφῶν τῆς γ' περιόδου σ. 233.—§ 158. Τὰ ἐμμέσως σωζόμενα λείψανα τῶν συγγραφῶν τῆς γ' περιόδου σ. 235.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (525 μ. Χ.) μέχρις
Ἰουστινιανοῦ (+ 565 μ. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

- § 159. Τὸ πέρας τῆς ἱστορίας τοῦ κυρίως ρωμ. δικαίου σ. 238. —
§ 160. Διοκλητιανὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας σ. 240. — § 161.
Διαιρέσεις τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ χριστιανισμὸς
σ. 240. — § 162. Χαρακτήρ τοῦ πολιτεύματος τῆς δ' περιό-
δου σ. 241.

II

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

α) Ὁ αὐτοκράτωρ.

- § 163. Θέσις τοῦ αὐτοκράτορος σ. 242. — § 164. Δικαστικὴ καὶ νο-
μοθετικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος σ. 242. — § 165. Τὸ συμβού-
λιον τοῦ αὐτοκράτορος σ. 243. — § 166. Ἐκλογή, διαδοχὴ, ἐγκα-
θίδρυσις καὶ τίτλος τοῦ αὐτοκράτορος σ. 244.

β) Ἡ σύγκλητος.

- § 167. Θέσις τῆς συγκλήτου σ. 245, — § 168. Οἱ συγκλητικοὶ σ. 246.

γ) Οἱ ἄρχοντες.

- § 169. Οἱ ἀρχαῖοι ἄρχοντες σ. 247. — § 170. Οἱ νέοι ἄρχοντες τῆς
δ' περιόδου. Χαρακτήρ καὶ θέσις αὐτῶν. *Illustres, spectabiles,*

clarissimi σ. 248. — § 171. Dignitates palatinae, civiles καὶ militares σ. 249. — § 172. Officium. Scholae (σχολαί) σ. 252. — § 173. Ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες σ. 253.

Ὁ λαός.

§ 174. Λαός. Διακρίσεις τοῦ λαοῦ θρησκευτικαί σ. 254. — § 175. Διακρίσεις τοῦ λαοῦ κοινωνικαί σ. 255.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΤΗΣΕΙΣ

§ 176. Ὑπαρχίαι (Praefecturae), διοικήσεις, ἐπαρχίαι σ. 256. — § 177. Αἱ τέσσαρες praefecturae. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐκτὸς τῶν μητροπόλεων κτήσεων σ. 257. — 178. Διοικήσεις τῶν πόλεων καὶ κοινοτήτων. Ἐκδικος (defensor civitatis) σ. 258.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

Ι

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 179. Χαρακτήρ τοῦ δικαίου τῆς δ' περιόδου σ. 259. — § 180. Στοιχεῖα ἐπιδράσαντα ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς δ' περιόδου σ. 260. — § 181. Διακρίσεις ἐν τῷ δικαίῳ τῆς δ' περιόδου σ. 262.

ΙΙ

ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

a) Jus.

§ 182. Κατάστασις τοῦ jus. Διατάξεις τοῦ Κωνσταντίνου σ. 263. — § 183. Ἀναφορικὸς νόμος σ. 264. — § 184. Δυσχέρειαι περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου. Vaticana fragmenta σ. 265.

β) Leges (constitutiones)

§ 185. Constitutiones. Ἐπαρχικά (formae) σ. 266. — § 186. Περιεχόμενον τῶν constitutiones. Pragmaticae sanctiones

σ. 268.—§ 187. Συλλογαὶ τῶν constitutiones. Codex Gregorianus. Hermogenianus σ. 270. — § 188. Θεοδοσιανὸς Κώδης σ. 272.—§ 189. Νεαράι σ. 275.—§ 190. — Χαρακτήρ τοῦ ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς διατάξεσι δικαίου σ. 276.

III

Η ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

§ 191. Χαρακτήρ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς δ' περιόδου σ. 278. — § 192. Νομικοὶ τῆς δ' περιόδου σ. 279.—§ 193. Μόρφωσις τῶν νομικῶν τῆς δ' περιόδου σ. 280.—§ 194. Ἐκπαιδευτικαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 281.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΟ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ

§ 195. Ἰσχύς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὑπὸ τοὺς Γερμανοὺς σ. 282. — § 196. Συλλογαὶ τοῦ ρωμ. δικαίου ὑπὸ τοὺς Γερμανοὺς σ. 283.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΕΙΟ Σ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 197. Γενικὸς χαρακτήρ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 286.— § 198. Τὸ ἰσχύον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον. Ἀνάγκη κωδικοποιήσεως σ. 287.— § 199. Ἰουστινιανός. Τριβωνιανός σ. 288.

II

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

§ 200. Codex Justinianus. Θεόφιλος σ. 289.— § 201. Quinquaginta decisiones σ. 291. — § 202. *Παρδέκτης* (Digesta). Δωρόθεος. Ἀνατόλιος σ. 292. — § 203. Πηγαὶ τοῦ Πανδέκτου. Ἑρμογενιανός. Χαρίσιος σ. 293.— § 204. Καταρτισμὸς καὶ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ Πανδέκτου σ. 294. — § 205. Τρόπος τῆς ἐργασίας ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ Πανδέκτου σ. 295. — § 206.

Ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτην σ. 296. — § 207. Χειρόγραφα τοῦ Πανδέκτου καὶ γλωσσογράφοι σ. 297. — § 208. *Εἰσηγήσεις* (Institutiones) σ. 299. — § 209. *Codex repetitae praelectionis* (νέος Κώδιξ) σ. 301. — § 210. Ἑσωτερικὴ κατὰταξις τοῦ νέου Κώδικος σ. 302. — § 211. Τὸ κείμενον τοῦ νέου Κώδικος σ. 303. — § 212. Νεαραὶ σ. 303. — § 213. Τύπος, δημοσίευσίς καὶ γλῶσσα τῶν Νεαρῶν. Συλλογαὶ σ. 304.

III

TO CORPUS JURIS CIVILIS

§ 214. *Corpus juris civilis*. Ἐκδόσεις σ. 308. — § 215. Διαίρεσις καὶ περιεχόμενον τοῦ C. j. civilis σ. 309. — § 216. Τρόπος παραπομπῆς εἰς τὸ C. j. civilis σ. 310. — § 217. Γλῶσσα τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας σ. 313.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ.

- § 1. Βυζαντινὸν δίκαιον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν σ. 315. — § 2. Διαίρεσις τῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντ. δικ. εἰς περιόδους σ. 316. — § 3. Βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν (κανονικὸν) δίκαιον σ. 317.

I

ΑΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΦΩΚΑ (527 μ. Χ.—610 μ. Χ.)

α) Ἑπεξεργασίαι τῆς Ἰουστινιανέου νομοθεσίας.

- § 4. Εἰσηγήσεις, Πανδέκτης, Κώδης σ. 318.— § 5. Νεαρά σ. 320.

β) Μορογραφαί καὶ ἕτερα ἔργα.

- § 6. Μονόβιβλα. Κανόνες. Ποινάλιον. Ροπαί σ. 321.

γ) Νομοθεσία μέχρις Ἡρακλείου.

- § 7. Ἰουστίνος Β' σ. 322. — § 8. Τιθέριος. Μαυρίκιος σ. 324. — § 9. Αἷτια τῆς σπάνεως νομοθετικῶν ἔργων σ. 325.

δ) Συλλογαὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

- § 10. Κανονικὴ σύνοψις. Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεῖνός. Collectio XXV capitulorum σ. 325. — § 11. Νομοκάνονες. Ψευδοβαλασαμῶν σ. 326.

II

ΑΠΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ (610-867)

- § 12. Διακριτικὰ στοιχεῖα τῆς περιόδου ἀπὸ Ἡρακλείου μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος σ. 328.— § 13. Νομοθετικαὶ πηγαί. Ἡρά-
(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ) Γ'

κλειος σ. 329. — § 14. Ἐκλογή τῶν νόμων σ. 330. — § 15. Ἰδιωτικά καὶ ἐκκλησιαστικά συλλογαὶ σ. 332.

III

ΤΑ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΕΡΓΑ ΑΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

α) Νομοθετικά ἔργα.

§ 16. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν σ. 334. — § 17. Πρόχειρος νόμος (Prochirum legum) σ. 335. — § 18. Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων σ. 336. — § 19. Ἐπαναγωγή τῶν νόμων σ. 336. — § 20. Τὰ Βασιλικά σ. 337. — § 21. Πηγαὶ τῶν Βασιλικῶν καὶ ἐκδόσεις σ. 338. — § 22. Νεαραὶ σ. 341.

β) Νομικὰ ἔργα.

§ 23. Σχόλια τῶν Βασιλικῶν σ. 342. — § 24. Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν (Synopsis major. Synopsis minor). Τιπούκειτος σ. 345. — § 25. Σχέσις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου πρὸς τὴν νεωτέραν νομοθεσίαν σ. 346. — § 26. IB' αἰῶν σ. 348. — § 27. Ἐξάβιβλος Ἀρμενοπούλου σ. 349. — § 28. Διαίρεσις καὶ περιεχόμενον τῆς Ἐξάβιβλου. Παράρτημα. Ἐπίμετρα σ. 351.
Ἀλφαριθμητικὸς Πίναξ σ. 353.

175 25
200 15
20 15
10 30

λε'

ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελ.	6	στίχ.	14	ἀν.	ἀντὶ	(ἀψύχου ἢ ἀλόγου φύσεως) (ἀψύχου ἢ ἀλόγου) φύσεως.	γρ.
»	42	»	4	»	»	λέξεις λέξεως.	»
»	65	»	5	»	»	ἐξ ἑτέρου comitia. ἐξ ἑτέρου δὲ comitia	»
»	76	»	11	κάτ.	»	lex Cimia lex Cincia	»
»	78	»	7	ἀν.	»	τὸ ἐγκύρως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐγκύρως.	»
»	81	»	4	»	»	πηγαζούσα πηγάζουσα	»
»	164	»	13	»	»	συντάξεως συντάξεως τῆς ἀγωγῆς	»
»	170	»	3	κάτ.	»	§ 111 § 115.	»
»	204	»	5	ἀν.	»	τῷ 762 ἀ. κτ. P. 5 τῷ 762 ἀ. κτ. P.	»
»	204	»	9	»	»	ἦν, τεθεῖσαν ἐν ἰσχύϊ ἦν, τεθεῖσαν ἀληθῶς ἐν ἰσχύϊ.	»
»	224	»	7	κάτ.	»	publice scripsit publice scripsit (κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν γραφὴν).	»
»	274	»	17	ἀν.	»	ἐντεταλμένοι ἐντεταλμένοι.	»
»	293	»	8	»	»	Ἰσιδώρου καὶ ἑνδεκα καὶ ἑνδεκα.	»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

- § 1. Ὁρισμός τοῦ δικαίου.— § 2. Δίκαιον καὶ ἠθική.
§ 3. Διαίρεσις τοῦ δικαίου. Ἰδιωτικὸν δίκαιον.— § 4. Δημόσιον
δίκαιον.— § 5. Ἐκκλησιαστικὸν—ἐμπορικὸν δίκαιον.— § 6.
Γραπτόν, ἄγραφον, κοινόν, ἐξαιρετικὸν δίκαιον. Προνόμοιον.

§ 1. Δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως τεθειμένων κανόνων, δι' ὧν ρυθμίζονται αἱ πράξεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων ἀνθρώπων. Δι' αὐτοῦ τίθενται ὠρισμένα καὶ σταθερὰ ὅρια μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων βουλήσεων, ὧν ἡ σύγκρουσις διὰ τοῦ δικαίου ἀποσοβεῖται ¹. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὅρια ταῦτα ἐκ φύσεως δὲν δύνανται ν' ἀφεθῶσι τῇ ἀτομικῇ βουλήσει ἐκάστου, οὔτε κατὰ ποσόν, οὔτε κατὰ ποιόν, διότι οὕτως θ' ἀπετύγχανεν ὁ σκοπὸς αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ τεθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν συμβιούντων καὶ οὕτως προκύπτει ἡ ἔννοια τοῦ καλουμένου *θετικοῦ* (τιθεμένου) δικαίου, ἥτοι τοῦ ἰσχύοντος ἐν τινι χώρᾳ ὡς ἀποτελέσματος τῆς ἐν γένει ἀμέσου ἢ ἐμμέσου νομοθετικῆς δράσεως ². Τὸ δίκαιον ἐπομένως ἐνέχει τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπέρχεται ἡ πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων ἀναγκαία ἰσορροπία· διότι ἄνευ τοῦ ἀκριβοῦς καὶ σταθεροῦ προσδιορισμοῦ τῶν ὁρίων, ἐκάστη ἀνθρωπίνη βούλησις, ἐκτεινομένη κατ' ἀρέσκειαν ἀπεριορίστως καὶ καταβάλλ-

§ 1 § 1] Πρὸβλ. Κρατσᾶ Γεν. Διδ. § 19.—2] Εἰς μὲν τὴν ἔμμεσον ἀνήκει τὸ εἶδος τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας κατασκευαζόμενον δίκαιον, εἰς δὲ τὴν ἔμμεσον τὸ δι' ἐθίμων. Ἴδε κατωτ. § 8.

λουσα τυχὸν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς ἰσταμένην, θὰ ἀπεστέρει ταύτην ἀναπτύξεως ὁμοίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς καὶ ἐπομένως τῆς ἐλευθερίας.

Ὅμως τὸ δίκαιον δὲν ἐνεργεῖ μόνον οὕτως, ἀρνητικῶς, ἀλλὰ καὶ θετικῶς, ἥτοι περιέχει ἐκτὸς τῶν περιοριστικῶν τούτων μέσων καὶ κανόνες ὁργανωτικούς, ὡς ἔχον φύσιν ὁργανικὴν, ἐξ ἧς ἐξουδετεροῦται καὶ πᾶσα ἐκ τῶν διαφόρων κλάδων αὐτοῦ ἀντίθεσις ³.

Τὸ δίκαιον, ὡς ἐπρέσβευον καὶ οἱ Ρωμαῖοι ⁴, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπενεργεῖν τριχῶς ἐπὶ τῶν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, ἥτοι ὡς ἐπιτάσσον, ἀπαγορεύον καὶ ἐπιτρέπον. Καὶ ἐπιτάσσει μὲν ὁσάκις ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ θετικῶς ἐκφραζόμενον (π. χ. ἡ τήρησις τύπου) ἀπαγορεύει δ' ὁσάκις ἀρνητικῶς (π. χ. ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ παιγνίου). Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι πρόκειται περὶ διατάξεως ἐκ τῶν καλουμένων δημοσίας τάξεως, οἷαι κατ' ἐξοχὴν αἱ τοῦ δημοσίου δίκαιον καὶ περὶ ὧν ἰσχύει ὁ κανὼν *jus publicum privatorum pactis mutari non potest* [δι' ἰδιωτικοῦ συμφῶρον τὸ κοινὸν νόμιμον οὐκ ἐναλλάσσεται] ⁵. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ τοῦ ἐπιτρέπειν ὑπάγονται κανόνες, πλήρη ἐλευθερίαν ἀφιέμενοι τῇ ἀτομικῇ βουλήσει καὶ ἐφαρμοζόμενοι μόνον καθ' ὅσον αὕτη δὲν διέθηκε τὰ πράγματα ἄλλως (π. χ. ὁ ἀγοραστής ὀφείλει τόκους ἀπὸ τῆς λήψεως τοῦ πράγματος). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς διακρίσεως ταύτης δυνατὸν νὰ διαιρεθῶσι καὶ οἱ νόμοι εἰς ἀναγκαστικούς (ἐπιτακτικούς καὶ ἀπαγορευτικούς) καὶ ἐπιτρεπτικούς ⁶.

§ 2. Πρὸς τῷ δικαίῳ ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἄλλη δύναμις, περιέχουσα ἐπιτακτικά καὶ ἀπαγορευτικά παραγγέλματα, ἡ ἠθική, ἥτις ἐπίσης εἶναι προσὶν τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐπομένως αἱ δύο αὗται δυνάμεις συμπίπτουσιν ἐξωτερικῶς, διότι ἀμφοτέραι ἐπιβάλλουσι καθήκοντα· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων σπουδαίως, διότι τὸ μὲν δίκαιον ἀναφέρεται εἰς τὴν βούλησιν, ἡ δ' ἠθική εἰς τὸ φρόνημα, διὸ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ μὲν καθήκοντα τοῦ δικαίου εἶναι ἐξωτερικά, τὰ δὲ τῆς ἠθικῆς ἐσωτερικά· καὶ εὐκταῖον μὲν νὰ συμβαδίζωσιν,

3] Πρὸς. καὶ Regelsberger Pand. § 49 σελ. 196.— 4] L. 7. D. 1. 3. Bas. (2. 1.) 18 *Modestinus*: legis virtus haec est: imperare, vetare (punire) *permittere* (ἀρετὴ) νόμου... τὸ κελεῖν, τὸ κωλύειν, τὸ ἐπιτρέπειν, τὸ τιμωρεῖν.— 5] L. 38 D. 2. 14, B. (11. 1) 38.— 6] Πρὸς. Παπαρηγόη. τόμ. Α'. § 39 Οἶκον. Στοιχ. § 4. γ'-), ἀλλὰ καὶ Κρατσῶ § 19 καὶ 22.

ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναπόδραστον ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, διότι τὸ μὲν δίκαιον ποικίλλει ἀναλόγως τῆς χώρας, ἐν ᾗ κρατεῖ, ἢ δ' ἠθικὴ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ πανταχοῦ· διὸ καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἔλεγον *non omne quod licet honestum est* (οὐ πᾶρ, ὅπερ ἔξεστιν, ἤδη καὶ εὐπρεπές ἐστι)¹, καίτοι, ἐν τῇ πράξει ἐθεώρουν αὐτὰς συμβαδιζούσας². Σπουδαιοτάτη ἐπίσης μεταξὺ δικαίου καὶ ἠθικῆς διαφορὰ ἐγκρίται ἐν τῷ ὕλικῳ ἐξαναγκασμῷ, ὅν τὸ δίκαιον ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, οὐ μόνον μὴ ἐπιτρέπον αὐτῇ τὴν τῶν παραγγελμάτων αὐτοῦ παράβασιν, ἀλλὰ καὶ θετικῶς ἐπιβάλλον αὐτὰ καὶ ἐξαναγκάζον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διατάξεων του, δι' ἐπὶ τούτῳ τεταγμένης ἐξουσίας (τῆς δικαστικῆς). Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς δὲν εἶναι ἐξαναγκαστὰ ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ, ὅτε ἀποκειμένης τῆς τηρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου βούλησιν, ὀφείλονται λόγον τῆς παραβάσεως μόνον ἑαυτῷ καὶ εἰς οὐδενὸς τὴν ἐξαναγκασμὸν ὑποκειμένου. Διὸ καὶ σύγκρουσις καθηκόντων μόνον ἐν τῇ ἠθικῇ, οὐδέποτε δ' ἐν τῷ δικαίῳ δύναται νὰ συμβῇ, διότι τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου εἰσὶν ἅπαντα ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικά, μὴ ἀποκείμενα τῇ ἐκλογῇ τῆς συνειδήσεως. Ἡ πρὸς τὰ τέκνα τῶν γονέων ἀγάπη, φέρ' εἰπεῖν, εἶναι καὶ παράγγελμα τῆς ἠθικῆς καὶ καθήκον ἐξ αὐτῆς ἀπορρέον· ἀλλ' οὐκ ἐξαναγκαστὸν ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἢ πρὸς διατροφήν αὐτῶν ὑποχρέωσις, ἐπιβαλλομένη, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ δικαίου, δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ καὶ δι' ἐνδίκων μέσων. Ἐξ ἐτέρου τὰ δύο τῆς ἠθικῆς καθήκοντα, ἢ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τὴν σύζυγον ἀγάπη, δύνανται ἐν δεδομένη περιστάσει νὰ συγκρουσθῶσι πρὸς ἄλληλα, ἐν ᾧ ἡ διατροφή τῶν ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τούτων συγγενῶν προσώπων ἐστὶν ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικὴ. Τοῦτο ἐκφραζόμενον κατὰ τὴν νομικὴν γλῶσσαν σημαίνει, ὅτι ἡ μὲν ἠθικὴ ἐπιβάλλει μόνον καθήκοντα, τὸ δὲ δίκαιον παρέχει καὶ δικαιώματα· ἐν τούτοις οὔτε ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἢ μᾶλλον ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι τοῦ δικαίου ἀνευρίσκομεν πάντοτε τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ· οὔτε ἐν τῇ ἠθικῇ τὴν ἔλλειψιν τούτου³. Οὐ-

§ 2 1] j. 1. L. 144. pr. D. 50. 17.— 2] Π. χ. L. 1 § 4. D. 4.4.— 3.] Πρὸς ὡς πρὸς τ' ἄνωτ. Windscheid *Prutav. λόγον* σ. 2. ἐπ.. ἐκδοθέντα μετὰ τὴν ἀ. ἐκδοσιν τοῦ παρόντος, ἤτοι τῷ 1884. — Κατὰ τῆς κρατούσης γνώμης τῆς διαρώσεως τὴν σπουδαιοτάτην πασῶν διαφορὰν μεταξὺ δικαίου καὶ ἠθικῆς ἐν τῷ στοιχείῳ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ἀντιτίθενται (Regelsberger *Pand. I* § 40, Κρασσᾶς αὐτ. § 2) οἱ κανόνες τοῦ διεθνoῦς δικαίου καὶ οἱ ἀπορῶντες εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἡγεμό-

τως τῶν παραγγελμάτων τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἢ ἐκτέλεσις δὲν δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ, περὶ οὗ κατωτέρω ⁴, ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἀπόκειται εἰς τὴν ἰσχύϊν τοῦ ἐπικαλουμένου αὐτὰ καὶ οὕτως μεταβαίνει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς βίας (δικαιοῦ τοῦ ἰσχυροτέρου). Ἀφ' ἐτέρου τὸ δίκαιον ἐνιαχοῦ ἐπιβάλλει καθήκοντα ἀπορρέοντα ἄλλως ἐκ τῆς ἠθικῆς, ἥτοι περιλαμβάνει αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ καὶ μόνον χάριν αὐτῆς ἐπιβάλλει καὶ τὸν ἐξαναγκασμὸν, οἷον ἀπαγορεύει τὰς ἐναντίον τῆς ἠθικῆς (contra bonos mores) πράξεις ⁵.

§ 3. Τὸ θετικὸν δίκαιον διαιρεῖται ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ εἰς δύο μεγάλους κλάδους, ὧν ἑκάτερος ἐτέραις ὑπόκειται ὑποδιαίρεσιν, εἰς τὸ ἰδιωτικὸν (ἀστικόν) καὶ τὸ δημόσιον δίκαιον. Τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην ἐθεώρουν οἱ Ῥωμαῖοι θεμελιώδη καὶ ρητῶς ἐξέφρασαν αὐτὴν διὰ τοῦ Οὐλπιανοῦ λέγοντος ¹ Hujus (δηλ. juris) studii duae sunt positiones publicum et privatum. Καὶ ἰδιωτικὸν μὲν ἐστὶ τὸ περιέχον τοὺς κανόνας, δι' ὧν ρυθμίζονται αἱ σχέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν περιουσίαν ἢ τὴν οἰκογενεῖαν καὶ αἱ τῆς πολιτείας αὐτῆς περιουσιακαὶ ὡς προσώπου (νομικοῦ) λαμβανόμεναι, ἐν ἄλλαις λέξεσι περιέχει τοὺς κανόνας, δι' ὧν ὁρίζεται, ἐπὶ πόσῳ ἢ βούλησιν τοῦ ἐνὸς προσώπου ὀφείλει νὰ ὑποκύψῃ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως τῇ τοῦ ἐτέρου δημόσιον δὲ δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν κανόνων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν πολιτείαν εἴτε ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς πρὸς ἐτέρας πολιτείας, εἴτε πρὸς τὰ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς ὑπαγόμενα ἔθνη. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲ διόρων τὴν βᾶσιν τῆς διακρίσεως ταύτης ἐν τῷ σκοπῷ, διὸ ἔλεγον ὅτι ἰδιωτικὸν μὲν δίκαιον εἶναι quod ad singulorum utilitatem spectat (πρὸς τῷ ἐκάστῳ χρήσιμον [ὄρξ]), δημόσιον δὲ quod ad statum reipublicae spectat (πρὸς

νος πρὸς τήρησιν τοῦ Συντάγματος· ἀλλ' ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῆς γνώμης ταύτης ἀφ' ἐνὸς μὲν χαρακτηρίζονται οἱ κανόνες οὗτοι ὡς ἀτελεῖς (πρβλ. καὶ Windscheid § 37 σημ. 4) — ἄρα ἐλλείπει τι ἐν αὐτοῖς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου καὶ ἢ ἐλλείψει αὕτη ἐπηρεάζει τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀφ' οὗ καθίστησιν αὐτοὺς ἀτελεῖς — ἀφ' ἐτέρου παροράται, φρονῶ, τὸ ἀνεύθυνον τοῦ ἡγεμόνος, ὅπερ ρητῶς ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συντάγματι (ἄρθρ. 29) — 4]. § 4.— 5]. Paul sent. I. 1. 4.

§ 3. 4] L. 1. § 2 D. 1. 1. B. (2. 1.) διαιρεῖται δ' (ὁ νόμος) εἰς δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν § 4 J. 1. 1.

τῇ πολιτείᾳ ὁρᾷ) ². Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀφ' ἐτέρου ὑποδιαιρεῖται πρῶτον εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον καὶ τὸ τῆς περιουσίας (χρηματῶδες), ἥτοι εἰς τὸ τὰς οἰκογενειακὰς καὶ τὸ τὰς χρηματικὰς σχέσεις τῶν ἀτόμων ρυθμίζον.

Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ πρὸς τῷ δικαίῳ σπουδαίαν θέσιν κατέχει καὶ ἡ ἠθική, ἐφ' ἧς ὁ τῆς οἰκογενείας δεσμὸς πρὸ πάντων στηρίζεται· πλὴν ἡ ἠθική, συμφώνως τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς, ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν τὴν οἰκογένειαν ἀπαρτιζόντων προσώπων, ἥτοι τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, τοῦ σεβασμοῦ κ. τ. λ. καὶ μόνον ἐμμέσως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ δικαίου, διότι πολλὰ παραγγέλματα τοῦτου ὡς πρὸς τὴν οἰκογένειαν πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἠθικῆς καὶ κατὰ ταύτην ὀρίζονται. Διὰ τοῦ δικαίου ὁμως ρυθμίζονται αἱ τῆς περιουσίας σχέσεις τῶν τὴν οἰκογένειαν ἀποτελούντων προσώπων. Ὁ λόγος δὲ τῆς τοιαύτης ἀποχωρίσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ὡς τοῦ ἐτέρου τῶν μεγάλων τοῦ ἰδιωτικοῦ κλάδων, πηγάζει ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ἐν αὐτῷ τῆς ἠθικῆς καὶ ἐκ τῆς κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τῶν ἠθικῶν νόμων ρυθμίσεως τῶν ἀντικειμένων τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων, διὸ καὶ τὰ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα παρουσιάζονται κυρίως οὐχὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐννόμου σχέσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν τῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ³. Ἐν ᾧ δ' ἡ ἠθική ἀπολαύει τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἠθικαῖς καὶ ἐσωτερικαῖς σχέσεσι τῶν τῆς οἰκογενείας μελῶν, τὸ δίκαιον, ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐπίσης ἀντλοῦν δυνάμεις, ρυθμίζει πάσας τὰς εἰς τὴν ὕλικὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἀναγομένας σχέσεις, εἴτε ζῶντος τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς, οἷον τὰς τοῦ γάμου, τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τὰς τῆς διατροφῆς κ. τ. λ., εἴτε ἐκλιπόντος, οἷον τὰς περὶ ἐπιτροπείας, κηδεμονίας κ. τ. λ.

Τὸ μετὰ τὴν ἀποχωρισμὸν τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ἀπομένον, ἐν τῷ ἰδιωτικῷ, δίκαιον τῆς περιουσίας (χρηματῶδες), θεωροῦν τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄτομον μόνον καὶ ὑποκείμενον δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, ρυθμίζει τὰς ὕλικὰς αὐτοῦ πρὸς ἄλλους σχέσεις, ἡ

²] L. 1 § 2. ἀνωτ. B. αὐτ. Περὶ δὲ τῆς διακρίσεως ταύτης καὶ τῆς δικαιολογίας αὐτῆς ἴδ. Κραττὰ αὐτ. § 4. σημ. 3 καὶ Regelsberger αὐτ. § 28. — ³] Ἴδε τὴν ἀρίστην ἀνάπτυξιν τῆς διακρίσεως μεταξὺ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ τοῦ τῆς περιουσίας ἐν Παπαρηγοπούλου Οἰκογεν. δικαίῳ § 1 — 7, Windscheid Γερ. Ἀρχαὶ μετὰ-φρασ. N. Δ μαρτᾶ § 41.

δ' ἠθικὴ ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτοῦ ἐν δευτέρῳ σημείῳ καὶ μόνον ἀρνητικῶς ἐπεμβαίνει, ἀποκωλύουσα τὴν ἰσχὺν πάσης πράξεως εἰς τὰ χρηστὰ ἢ ἢ ἀντιβαίνουσας· πλὴν οὕτως, ἀναλόγως, ἐπιδρᾷ ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τὸ δημόσιον δίκαιον ὡς πρὸς τὰς διατάξεις αὐτοῦ.

Τὸ δίκαιον τῆς περιουσίας πρῶτον καὶ κυρίαν βάσιν κέκτηται τὸ συμφέρον, ἐξ οὗ ἀπορρέει ἡ σχετικῶς πρὸς τοὺς λοιποὺς κλάδους τοῦ δικαίου ἀπόλυτος ἐλευθερία τῶν ἐν αὐτῇ ὁρῶντων προσώπων, δυναμένων κατὰ κανόνα νὰ περιορίσωσι κατ' οἰκείαν κρίσιν, νὰ ἐπεκτείνωσιν ἢ νὰ τροποποιήσωσι τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ· ὑποδιαιρεῖται δὲ ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου τῶν χρηματικῶν σχέσεων, εἰς δίκαιον *πραγματικόν*, *ἐνοχικόν* καὶ *κληρονομικόν*.

Τὸ *πραγματικόν* δίκαιον ὀρίζει τὴν ἔκτασιν τῆς ἐξουσίας τῆς βουλήσεως τοῦ προσώπου ἐπὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπαρχόντων ἀντικειμένων τῆς ἀπροσώπου (ἀψύχου ἢ ἀλόγου φύσεως), ἥτοι ἐπὶ τῶν ἀψύχων πραγμάτων καὶ τῶν ἀλόγων ζώων καὶ ἡ ἐξουσία αὕτη ἐκδηλοῦται μὲν διὰ τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων (κυριότης, δουλεῖαι κλ.), ἅτινα ὑπάρχονται εἰς αὐτό, περιέχει δὲ τὴν ἀπόλυτον ἢ περιορισμένην διάθεσιν ἐνὸς τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὠφελειῶν ⁴.

Τὸ *ἐνοχικόν* δίκαιον περιέχει τοὺς κανόνας, καθ' οὓς δύναται τις ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ ἑτέρου παροχὴν, μὴ ἀναγομένην εἰς οἰκαγενειακὰς καθαρῶς σχέσεις καὶ καθ' οὓς ὁ ἕτερος οὗτος ὀφείλει καὶ δικαιούται νὰ ποιήσῃται τὴν παροχὴν ταύτην. Ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ ὅμως ἡ βούλησις τοῦ δικαιουμένου ν' ἀπαιτήσῃ δὲν περιέχει τὴν ἐξουσίαν τῆς ὀλικῆς ἢ μερικῆς διαθέσεως τῆς βουλήσεως τοῦ ἑτέρου, τοῦ ὑποχρέου, ὡς πράγματος, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξουσίαν ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς βουλῆσεως τοῦ ἑτέρου ὀρισμένην ἐνέργειαν· ἐὰν δ' ὁ ὑπόχρεος εἰς ταύτην ἀρνήται ἢ ὑπαίτιως ἀδυνατῇ, δὲν ἐξαναγκάζεται μὲν ὀλικῶς εἰς τὴν αὐτοῦσιν παροχὴν, ὑπόκειται δ' ὅμως εἰς ἀποζημιώσεις διὰ τὴν παράθεσιν τῆς ὑποχρεώσεώς του.

Τέλος τὸ *κληρονομικόν* δίκαιον περιέχει τοὺς κανόνας τοὺς ρυθμίζοντας τὴν τύχην τῆς περιουσίας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἥτοι τὸν τρόπον τῆς καθόλου ἢ ἐν μέρει εἰς τὴν περιουσίαν ταύτην διαδοχῆς, ὡς καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀπολειπομένων.

§ 4. Τὸ δημόσιον δίκαιον ἔχει ἀνγκαῖον προαπαιτούμενον τὴν

4] Ἴδὲ καὶ κατωτ. § 11 καὶ τόμ. Β' § 303.

ὑπαρξίν τῆς πολιτείας, ἤτοι τὴν ὑπαρξίν λαοῦ πολιτικῶς ὀργανωμένον καὶ σὺμβιούντος ἐν ὁρισμένῃ χώρᾳ. Ἡ πολιτεία δ' ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον¹, καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὸ δημόσιον δίκαιον ρυθμίζει τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς· ὡς τοιαύτη δὲ διάκειται ἐν σχέσεσι δύο εἰδῶν, διὸ ἀναλόγως καὶ τὸ δημόσιον δίκαιον εἰς δύο διαιρεῖται κλάδους. Αἱ σχέσεις δ' αὗται τῆς πολιτείας εἰσὶ,

α) πρὸς ἄλλας ἀνεξαρτήτους πολιτείας ἢ ἐξωτερικαί.

β) πρὸς τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὴν πολίτας ἢ ἐσωτερικαί.

Τὸ μὲν τὰς πρώτας ἐκ τῶν σχέσεων τούτων ρυθμίζον δίκαιον καλεῖται διεθνές ἢ ἀλλοιθιθές, στηριζόμενον κυρίως οὐχὶ εἰς διατάξεις (νόμων ἢ ἐθίμων) ἐξαναγκαστάς, κατὰ τὴν ἐν τῷ δικαίῳ ἔννοιαν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ καὶ διεπούσας ἀπαρεγκλίτως πᾶσαν παρουσιαζομένην σχέσιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀμοιβαῖον τῶν ἐθνῶν σεβασμόν, τὴν προηγουμένην συμφωνίαν, ἀποτελοῦσαν τὰς συνθήκας καὶ τὴν κατὰ προαίρεσιν, πολλάκις δὲ καὶ ἐκ φόβου, τήρησιν τῶν συμπεφωνημένων· ἐκ τούτων δ' ὁρμώμενοι εἵπομεν ἀνωτέρω², ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο πλειστάκις καταλήγει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς βίας, ἀναγκάζον τὴν πολιτείαν νὰ ὑποκύψῃ ἐτέρᾳ ἰσχυροτέρᾳ, ἤτοι ἀδυνατοῦν νὰ προστατεύσῃ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἄνευ ὕλικῆς ἀνωτέρας ἰσχύος τὴν ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ τεθειμένην. Ὡς πρὸς τὸ διεθνές δίκαιον δὲν ὑπάρχει ἀνωτέρα τις ἀπάντων τῶν ἐθνῶν δύναμις, ὡς ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ, ἰδίᾳ ἡ δικαστικὴ, ὅπως καταστάσῃ τὰς διατάξεις αὐτοῦ ἐξ ἴσου σεβαστάς, ἀλλὰ τὸ τιμωρητὸν ἢ ἀτιμώρητον τοῦ παραβάτου τῶν ἐντολῶν του κανονίζεται συνήθως ἀναλόγως τῆς ὕλικῆς ἰσχύος τούτου³.

Ὅπως διάφορον καὶ τέλειον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ δίκαιόν ἐστι τὸ ρυθμίζον τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πολιτείας σχέσεις, ὅπερ διαιρεῖται,

§ 4. 1] "Ἴδε τόμ. Β' § 279 ἐπ.— 2] § 2.— 3] Ἀπόπειραι πρὸς νοδικοποίησιν τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἐγένοντο ἤδη ὑπὸ Bentham (1839 ἐκδ. Bonring) Katchenowsky, καθηγητοῦ τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἐν Charkow καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Bluntschli, ἀλλ' ἅπασαι εἰς οὐδὲν κατέληξαν πρακτικόν ἀποτέλεσμα, ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἔργου. Πρὸς Holtzendorff Encyklopädie σ. 988. Ὁ Merkel (Juristische Encyklopädie Berlin u. Leipzig 1885 § 828) καίπερ ὑποστηρίζων, ὅτι τὸ διεθνές δίκαιον εἶναι γνήσιον δίκαιον, οὐχ ἥττον ὁμολογεῖ καὶ αὐτός ὅτι εἶναι ἀτελές, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναπτύξεώς του, ἀλλὰ καὶ τὰς περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἰγγυήσεις (ἐξαναγκασμός). Ἴδε καὶ Windshied § 37 σημ. 4 καὶ Regelsberger αὐτ. 10, Κρατσᾶ αὐτ. § 4 σελ. 39.

I. Εἰς τὸ δίκαιον τοῦ πολιτεύματος, ἤτοι τὸ ὀρίζον τίς ἐν ὀνόματι τῆς πολιτείας δικαιούται νὰ ἐκφράζῃ τὴν βούλησιν αὐτῆς καὶ τίνα τὰ στοιχεῖα, δι' ὧν ἐκπληροῦται ὁ προορισμὸς τῆς πολιτείας καὶ συγκοινωνεῖ αὕτη πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὴν μέλη, ἀναλόγως δὲ τῆς φύσεως καὶ τῶν δικαιωμάτων ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων προσδίδον τῷ πολιτεύματι τὴν ἰδιότητα τοῦ συνταγματικοῦ, δημοκρατικοῦ ἢ μοναρχικοῦ. Διὰ τοῦ δικαίου τούτου ἡ πολιτεία, λαμβάνει ὑπαρξιν ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ, ἐνεργεῖ, ἐπιβάλλεται, ἐπιτάσσει κ. τ. λ.

II. Εἰς τὸ διοικητικὸν δίκαιον, ἤτοι τὸ περιέχον τοὺς κανόνας τῆς ἐσωτερικῆς τῆς πολιτείας διοικήσεως καὶ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἡ πολιτεία μεριμνᾷ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν, οὕτως π. γ. τοὺς διοικητικοὺς, ἀστυνομικοὺς, οἰκονομικοὺς καὶ δημοτικοὺς νόμους.

III. Εἰς τὸ ἰδιωτικὸν ἢ πολιτικὸν δικονομικὸν δίκαιον, ἤτοι τὴν πολιτικὴν δικονομίαν, περιέχουσιν τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ὁ δικαστής, ἐντεταλμένος τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου καὶ οἱ ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν ἀναγομένην εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθέμενοι, εἴη λύσιν αὐτῆς, ὀφείλουσι νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἡ πολιτικὴ δικονομία κατατάσσεται μὲν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, διότι ἐν αὐτῇ κυρίως πρόκειται περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς πολιτείας ὑπὲρ τοῦ ἀδικουμένου ἰδιώτου, εἶναι δ' ὅμως τὸ μάλιστα πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον προσεγγίζον στοιχεῖον τοῦ δημοσίου, καθόσον καὶ ἰδιωτικά δικαιώματα προστατεύει καὶ πολλὰ ἐν αὐτῇ διατάξεις δὲν εἶναι ἐπιτακτικαὶ καὶ δύνανται νὰ μεταβληθῶσι διὰ τῆς τῶν διαφορομένων συναινέσεως· διὸ καὶ ἡ κατὰ τὰς αὐτῆς εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον δὲν εἶναι γενικῶς παραδεξιμένη⁴.

IV. Εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον, περιλαμβάνον τὸν ποινικὸν νόμον καὶ τὴν ποινικὴν δικονομίαν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὀρίζει τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ πολιτεία ἀπειλεῖ καὶ ἐπιβάλλει ποινὴν κατὰ τοῦ πράτοντος ἢ παραλείποντός τι, τὸ δὲ δεύτερον ἐκπληροῖ ὡς πρὸς τὸν ποινικὸν νόμον ὅτι ἡ πολιτικὴ δικονομία ὡς πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, διότι διὰ τῆς ποινικῆς δικονομίας, ὀρίζονται οἱ κανόνες, καθ' οὓς πᾶσα πρᾶξις ἢ παράλειψις, ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ κολαζομένη νόμου, ἐξακριβοῦται, ἐκδικάζεται καὶ ὑποβάλλεται εἰς τὴν παρ' ἐκείνου διαγραφομένην ποινὴν.

4) Πρὸς. Οἰκονομ. Ἐγγειρίδ. § 5 ἐκδ. δ'.

§ 5. Πλὴν ὅμως τῶν δύο τούτων μεγάλων κλάδων τοῦ δικαίου ἡτοι τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τῶν ὑποδιαίρέσεων αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ δύο ἕτεροι, ὧν ὁ μὲν μᾶλλον πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον προσεγγίζει, ὁ δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ ἰδιωτικόν· ἕνεκα δὲ τῆς ὑπαρχούσης καὶ σήμερον ἔτι περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου φιλονεικίας, ἀλλοτρίας τοῦ παρόντος, μνημονεύομεν αὐτῶν κεχωρισμένως πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γενικῆς τοῦ δικαίου εἰκόνης. Οἱ δύο οὗτοι κλάδοι εἰσὶ α) τὸ ἐκκλησιαστικόν δίκαιον, ὅπερ προϋποτίθησι τὴν ὑπαρξιν ἐκκλησίας, ὡς τὸ δημόσιον τὴν τῆς πολιτείας. Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ ἐξωτερικῶς διοργανωμένη συμβίωσις ἀτόμων, τῇ τοῦ Χριστοῦ πίστει ἀνηκόντων, πρὸς θεραπείαν καὶ διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ πρὸς διοικήσιν τῶν εἰς ταῦτα ἀναγομένων μέσων. Μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς ταύτην ὑπάγεται ἡ ἐκκλησία εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δικαίου· διότι ὡς σύνολον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἄνευ ἐξωτερικῆς διοργανώσεως καὶ ἀπτόμενον μόνον τῆς πίστεως, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μακαριότητος τοῦ βίου ἀπομένει ἐκτὸς τῆς σφαίρας τοῦ δικαίου καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ. Τὸ δὲ δίκαιον τοῦτο ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν κανόνων, δι' ὧν ρυθμίζονται αἱ σχέσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὴν ἄτομα καὶ αἱ τῶν ἀτόμων τούτων πρὸς ἄλληλα ¹.

β) Τὸ καλούμενον ἐμπορικόν δίκαιον, ὅπερ ὑπάρχει χάριν ὠρισμένης τῶν πολιτῶν τάξεως ἕνεκα τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς σπουδαιότητος καὶ ἱστορικῶν λόγων. Τὸ εἰδικόν τοῦτο δίκαιον προσεγγίζει λίαν πρὸς τὸ ἰδιωτικόν, περιλαμβάνει τοὺς τὰς νομικὰς σχέσεις τῆς τάξεως ταύτης ρυθμίζοντας κανόνας, ὡς πρὸς τε τὸ ἐφαρμοστέον δίκαιον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς, ὡς αὖτις οὗτος ἀποκλίνει τῶν κοινῶν τῆς πολιτικῆς δικονομίας κανόνων.

§ 6. Ἄπαν τὸ δίκαιον, ὡς προδιαγέγραπται, διαιρεῖται καὶ ἄλλως καὶ δι' α) ἀναλόγως τῆς πηγῆς αὐτοῦ εἰς γραπτόν (jus scriptum) καὶ ἄγραφον (jus non scriptum) ¹.

Γραπτόν δίκαιον (jus scriptum) καλεῖται τὸ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς

§ 5 1) Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἴδε ἐν Σόλωνι Τόμ. Α'. ἐναγκτήριον μάθημα Μ. Ποτλῆ σελ. 389 ff.

§ 6. 1) § 3. 9. 40. J. 1. 2, 1. 6 § 1 D. 1. 4, 1. 2 § 5. 12. 35. 36. D. 1. 2. Πρὸλ. Kiz. orat. part. 37 ea quae scripta sunt.

ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας κατασκευαζόμενον δίκαιον καὶ διὰ τῆς γραφῆς διατυπούμενον, ὅπερ καλοῦμεν νόμον. Ἀγραφον δὲ (*non scriptum*) τὸ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ὑπάρχον δίκαιον, ἐμφανιζόμενον ἐξωτερικῶς ἄλλως ἢ δι' ὠρισμένου ἐπισήμου γραπτοῦ κειμένου, ἦτοι τὸ ἐν γένει δίκαιον τῶν ἐθιμῶν (*quod usus comprobavit*)². Ἡ διάκρισις ὅμως αὕτη ὑπῆρξε παρὰ Ῥωμαίοις ὅλως ἐξωτερική, ἦτοι ἐν τῇ κατατάξει θεσμοῦ τινος εἰς τὸ γραπτὸν ἢ τὸ ἄγραφον δίκαιον ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὸ διὰ μέσου τῆς γραφῆς ἢ μὴ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν διὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας κατασκευὴν αὐτοῦ (γραπτὸν) ἢ μὴ (ἄγραφον). Διὸ εἰς τὸ *jus scriptum* κατέτασσον καὶ τὸ διὰ τῶν *edicta magistratuum* παραγόμενον³, ἐν ᾧ ταῦτα δὲν ἦσαν μέρος τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω⁴, ἐπομένως τὸ δι' αὐτῶν παραγόμενον δίκαιον ἀνήκει εἰς τὴν τοῦ ἀγράφου τάξιν κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν, διότι ἐξεδηλοῦτο οἷον εἰς ἀμέσως, ἄνευ δηλ. μεσολαβήσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὸ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ὑπάρχον δίκαιον (*viva vox juris civilis*, ἴδωσα φωνὴ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου)⁵.

καὶ β) Ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου ὡς πρὸς τὴν ἰσότητά, εἰς κοινόν (*jus generale sive commune*) ὡς ἕτερον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐξαιρετικόν ἢ ἀνώμαλον (*jus singulare*). *Jus commune* s. *generale* (κοινόν) καλεῖται τὸ κοινῶς ἐφ' ἀπασῶν τῶν σχέσεων καὶ ἐπὶ πάντων τῶν προσώπων ἐφαρμοζόμενον (*quo omnes tenentur*), *singulare* δὲ (ἐξαιρετικόν ἢ ἀνώμαλον, εἰδικόν), τὸ ἐνεκα διαφόρων λόγων, ἰδίᾳ ὠφελείας (*propter aliquam utilitatem*), ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἀποκλίνον⁶. Εἰς τὸ *jus singulare* ἀνήκει καὶ τὸ καλούμενον *προνόμιον* (*privilegium*), ἦτοι τὸ δίκαιον τὸ προσωρισμένον δι' ὠρισμένην τάξιν προσώπων ἢ πραγμάτων ἢ ἐννόμων σχέσεων (γενικὸν πρόνομιον), ἢ δι' ὠρισμένα, ἐν ᾗ πλείω πρόσωπα, πράγματα ἢ ἐννόμους σχέσεις (εἰδικὸν πρόνομιον)⁷ καὶ εἴτε ὑπὲρ αὐτῶν (εὐνοϊκὸν πρόνομιον, *privil. favorable*), εἴτε κατ' αὐτῶν (δυσμενὲς πρόνομιον, *privil. odio-*

2) Περὶ τοῦ δικ. τῶν ἐθιμῶν ἴδε Παπαρρ. Γεν. Ἀρχ. § 42 ἐπ., Οἶκον. Στοιχ. § 6, εἴτε δὲ § 9. J. 1. 2. *ex non scripto jus venit. quod usus comprobavit*. Θεοφ. αὐτ. Ἀγραφος δὲ νόμος... ὅνπερ ἡ χρορία συνήθεια... ἐθεβαίωσε.— 3) L. 2 § 5, 6, 12 D. 1. 2.— 4) § 103.— 5) Πρὸλ. Κικ. de invent. II. 22 καὶ κατωτ. ἐνταῦθα § 104 ἐ. τ.— 6) § 6. J. 1. 2. 1. 16. D. 1. 3.— 7) Περὶ τούτων καὶ τῶν διαφορῶν δι' κρίσεων αὐτῶν ἴδε Παπαρρ. Γεν. Ἀρχ. § 175, 176, Οἰκονομικοῦ Στοιχ. § 60, Κρασσᾶ Γεν. Διδ. § 20.

sum), κατὰ τὴν τῶν νεωτέρων διάκρισιν, μὴ ἀπαντῶσαν ἐν ταῖς πηγαῖς. Τοιαῦτα προνόμια περιεῖχον παρὰ Ῥωμαίοις π. χ. αἱ constitutiones personales⁸ καὶ σήμερον δ' ὑπάρχουσι πολλοὶ τοιοῦτοί νόμοι⁹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

§ 7. Ἰσχύον δίκαιον — § 8. Στοιχεῖα τοῦ ἰσχύοντος δημοδίου δικαίου — § 9 Στοιχεῖα τοῦ ἰσχύοντος ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ῥωμαϊκόν, Βυζαντινὸν δίκαιον. — § 10 Ἔτερα στοιχεῖα. Νεώτεροι νόμοι.

§ 7. Μετὰ τὴν ἔρευναν περὶ τῆς ἐννοίας τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν ὑποδιαιρέσεων τοῦ δικαίου ριψωμένῳ βλέμμα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας, ἵνα γνωρίσωμεν διὰ τίνων μέσων ἀνταποκρίνεται αὕτη εἰς τὰς ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ δικαίου ἐν γένει ρηθέντων προκυπτούσας ἀνάγκας.

§ 8. 1) Τὸ δίκαιον τοῦ πολιτεύματος περιέχεται ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1864 καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου.

2) Τὸ διοικητικὸν δίκαιον στηρίζεται ἐπὶ διαφόρων νεωτέρων διοικητικῶν νόμων καὶ Βασιλικῶν διαταγμάτων. Τούτων οἱ πρῶτοι ἐξεδόθησαν ἀπὸ μὲν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος μέχρι μὲν τοῦ 1844, ὅτε τὸ πρῶτον εἰσήχθη τὸ Σύνταγμα, ὑπὸ μόνου τοῦ Βασιλέως, ὡς καὶ τὰ διατάγματα, ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀκριβὴς ἀναγραφὴ τῶν πολλῶν θεσμῶν τοῦ διοικητικοῦ δικαίου καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐπ' αὐτῶν ἔρευνα ἀνήκουσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ διοικητικοῦ δικαίου¹.

3) Τὸ πολιτικὸν δικονομικὸν δίκαιον, συνιστάμενον κυρίως α) ἐκ τοῦ

8) Κατωτ., § 137. — 9) Οἰκονομ. αὐτ. § 60.

§ 8. 1) Ἀγγελόπουλου Σύστημα διοικητικοῦ δικαίου (1886) τόμ. Α'. § 1 καὶ § 16, ἐνθα καὶ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ διοικητικοῦ δικαίου πρὸς τοὺς λοιποὺς κλάδους. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν ὁρίων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, λῖαν δυσδιακρίτων.

ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου 1834 περὶ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν συμβολαιογράφων νόμου, 6) ἐκ τοῦ τῆς 2 Ἀπριλίου 1834 περὶ πολιτικῆς διαδικασίας, δημοσιευθέντων ἀμφοτέρων ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ, 2 γ) ἐκ νεωτέρων τινῶν τροπολογητικῶν ἢ διασαφητικῶν νόμων καὶ δ) ἐξ ἄρθρων τινῶν τοῦ συντάγματος 3.

4) Τὸ ποινικὸν δίκαιον, συνιστάμενον κυρίως ἐκ τοῦ ἀπὸ 18 Δεκεμβρίου 1833 ποινικοῦ νόμου, τεθέντος εἰς ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς 19 Ἀπριλίου 1834 καὶ καταργήσαντος πάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1823 καὶ ἐρεξῆς ψηφίσματα, διατάγματα κ.τ.λ., ἐκ νεωτέρων τινῶν εἰδικῶν νόμων, 4 καὶ ἐκ τῆς ποινικῆς δικονομίας ἐκδοθείσης τῇ 10/22 Μαΐου 1834 καὶ καταργησάσης ἐπίσης πάντα τὰ πρὸ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1822 καὶ ἐρεξῆς περὶ τῆς ποινικῆς διαδικασίας ἰσχύοντα 5.

§ 9. Τὸ ἐν Ἑλλάδι 1 ἰσχύον ἰδιωτικὸν ἢ ἀστυκὸν δίκαιον δὲν στηρίζεται ἐπὶ μιᾷ ἐνιαίᾳ πηγῇ, ὥς ἐν τοῖς κράτεσιν, ἐν αἷς ἔχει κωδικοποιηθῆ, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων διακεκριμένων στοιχείων, ὧν ἡ ἀκριβεστέρα ἔρευνα ἀνήκει τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἰσχύοντος ἀστυκοῦ δικαίου 2, καὶ ὧν ἡ ὑπαρξίς πηγάζει ἐξ ἱστορικῶν λόγων 3.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἄμα, μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ περὶ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, συνελθὼν τὸ πρῶτον εἰς συνέλευσιν ἐν Ἐπιδαύρῳ κατὰ τὸ 1822 καὶ αἰσθανθὲν τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως ὠρισμένου διὰ δημοσίας πράξεως δικαίου, προσέδραμεν εἰς τὴν τελευταίαν τῶν συλλογῶν τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου καὶ ἐν ἄρθρ. 98 τοῦ *Πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου* τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822 ἀνέγραψεν, ὅτ. «αἱ πολιτικαὶ... διαδικασίαι βράσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων» ἐννοοῦν διὰ τῆς διατάξεως ταύτης τὰ *Βασιλικά* 4. Τὸ

2] Ἐν διαφωνίᾳ τῶν δύο κειμένων προτιμᾶται, κατὰ τὴν κρατοῦσαν νομολογίαν, τὸ ἑλληνικόν.—3.] Οἰκονομίδου *Ἐγχειρίδιον* § 8. καὶ Ἐφημ. Κυθέρων. ἀριθ. 143 τοῦ 1887.—4.] Κωστῆ Ποιν. Ν. Τόμ. α', σ. 1 ἐπ.—5.] Κωστῆ Ποιν. Δικ. σ. 112 ἐπ.

§ 9 1. Πλὴν τῶν Ἰον. Νήσων, ἐνθα ἰσχύει ἴδιον ἀστυκὸν δίκαιον, τὸ τοῦ *Ιονίου Κώδικος*. αὗ ἡ ἰσχύς ἤρξατο τῇ 1 Μαΐου 1841, θυνάμει τῆς ἀπὸ 10 Μαρτίου (26 Φεβρουαρίου) 1841 Πράξεως τοῦ Κοινοβουλίου τοῦ ἠνωμένου κράτους τῶν Ἰονίων νήσων. Τοῦ Κώδικος τούτου ἡ ἰσχύς παρέμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἑνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος, θυνάμει τοῦ ΠΝ Νόμου τῆς 20 Ἰουνίου 1866 *Περὶ εἰσαγωγῆς ἐν Ἑπτανήσῳ τῆς ἐν τῷ λοιπῷ Βασιλείῳ ἰσχυοῦσης νομοθεσίας* (ἄρθ. 2 καὶ 3).—2] Ἰδε Παπαρρηγ. Γεν. Δρχ. § 1, Οἰκονομ. Στοιχ. § 2, Κραττὰ Γεν. Διδ. σ. 2 ἐπ.—3] Παπαρρηγ. αὐτ. § 19 σ. 30.—4] *Μάκροσκο* *Τα κατὰ τὴν ἀναγν. τῆς Ἑλ. τόμ. Α'* σ. 15 ἐπ. Περὶ τῶν *Βασιλικῶν* ἴδε Πάρις, § 20.

αὐτὸ δ' ἐπανέλαβον καὶ αἱ δύο νεώτεραι συνελεύσεις τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1827, ἡ ἐν Ἀστροί (1823) καὶ ἡ ἐν Τροιζίνι (1827).

Ἡ προσφυγὴ αὕτη εἰς τὸ Βυζαντινὸν δίκαιον, εὐθὺς ἄμα τῇ ἀνατολῇ τῶν πρώτων τῆς ἐλευθερίας ἀστέρων ⁵, οὔτε τυχαία ἦτο, οὔτε ἀποτέλεσμα μόννης τῆς ταυτότητος τῆς γλώσσης ἐν τῷ κειμένῳ τῆς βυζαντινῆς συλλογῆς πρὸς τὴν τῶν ἀνακηρυζάντων αὐτὸ ὡς πηγὴν τοῦ δικαίου, χάριν τοῦ ἐκ τῶν ἐραιπίων αὐτοῦ ἀναδύοντος κράτους, ἀλλὰ κέκτηται πολὺ βαθυτέρας ρίζας, ἀνερχομένας εἰς τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα καὶ πηγαζούσας κυρίως ἐκ τῆς σχέσεως, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤρξατο γεννωμένη μεταξὺ τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἥτις καλλιεργηθεῖσα ἐφ' ὀλοκλήρους αἰῶνας τῆς δουλείας, κατέληξεν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα. Αἱ καὶ μετὰ τὴν κατάντησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων τῷ 145 π. Χ. διατηρήσασαι τὴν αὐτοκομίαν ⁶ αὐτῶν πόλεις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἦτοι πρὸ πάντων τὸ δικάζεσθαι κατὰ τὸ ἴδιον δίκαιον καὶ ὑπὸ οἰκείων δικαστῶν, ἀπώλεσαν βαθμηδὸν τὸ προνόμιον αὐτῶν τοῦτο καὶ ὑποταχθεῖσαι ἐντελῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης μετεβιβάσθησαν σὺν ταῖς λοιπαῖς αὐτῆς κτήσεσιν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος· ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δέ, ὃ μάλιστα ἀποδίδεται, καίτοι μὴ ἐντελῶς ἀποδεδειγμένη, ἡ κατάργησις τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν ⁷, οὐδ' ἔχνος πλέον διεσώζετο ἀνεξαρτησίας ἐν Ἑλλάδι, ἀκολουθησάσῃ τοῦ λοιποῦ, μέχρι τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τελευταίου ἀγῶνος, τὰς τύχας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁ κατακτητὴς τοῦ ἐλληνισμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε κατώτερος τοῦ κατακτηθέντος καὶ οὕτως ὅ,τι εὐρίσκομεν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν διατηρούμενον ἐν Ἑλλάδι, οὐ μόνον εἶχε διατηρηθῆ, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας κατὰ τὴν ἐντελῇ παρ' αὐτῆς ἀπορρόφησιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ. Ἐπικρατήσαντες δ' οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἡρησκαίας καὶ τῆς γλώσσης ἀπάντων τῶν λοιπῶν φύλων, ἐξ ὧν συνέκειτο τὸ ἄπειρον βυζαντινὸν κράτος, δὲν ὑστέρησαν κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὑπῆρξαν οἱ μόνοι αὐτῆς μοχλοὶ ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧτινι παραλαβόντες τὸ δίκαιον διεμόρφωσαν αὐτὸ ἐλληνιστὶ καὶ κατέστησαν αὐτὸ ἴδιον καὶ ἱκανὸν ν' ἀντίσχη, διατηρούμενον καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς ἐστίας αὐτοῦ. Διατηρήσαντες δ' οὕτως αὐτὸ, πρὸς

5] Πρ6λ. Παπαρηγοπούλου Γεν. Ἀρχ. § 14. 15. 16. — 6] Πρ6λ. κατωτ. § 84. — 7] Πρ6λ. κατωτ. § 194 σημ. 1.

τοῖς λοιποῖς πλεονεκτήμασι καὶ ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν διὰ τῆς χρήσεως κυρίως τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου⁸ ἢ ὡς γραπτὸν δικαίου ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἢ ὡς δικαίου τῶν ἐθιμῶν, κατὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, δὲν ἀνύψωσαν αὐτὸ διὰ τῶν ἐπισήμων ἐκείνων πράξεων των, τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐθνικῶν συνελεύσεων, εἰς τὴν σφίξιν τοῦ ισχύοντος δικαίου ὡς ὀθνεῖον, ὡς δικαίον, εἰς ὃ ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ τῆς τελειότητος, ἦν τυχὸν ἀπέδιδον εἰς αὐτό, ἢ τὸ ὑπ' αὐτὸ κεκαλυμμένον ρωμ. δικαίον, προσέτρεχον, ἀλλ' ὡς εἰς ἴδιον, ὡς ἐκ τοῦ ἔθνους αὐτῶν ἀπορέον· τοῦτο δὲ προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ λεκτικοῦ αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ πολιτεύματος, ἐνθα οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καλοῦνται *ἡμέτεροι* (τῶν χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων).

Πλὴν μετὰ τὸ 1827 τὸ ἐν τοῖς *Βασιλικαῖς* δίκαιον ἀπεδείχθη ἀκατάλληλον διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐκπτώσεως καὶ τοῦ δυσάποκλήτου αὐτῶν, τὸ δ' ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πάσης ἐπ' αὐτῶν ἐπεξεργασίας, δυναμένης νὰ διευκολύνῃ πῶς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ τέλος ἕνεκα τοῦ χασματικοῦ τῆς συλλογῆς ἐν οὐδενὶ χειρογράφῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω⁹, διασωθείσης πλήρους. Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ αἰοιδίμος Καποδίστριας καὶ ἐν πληρεστάτῃ τῶν πραγμάτων συνειδήσει διατελῶν, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ψήφισματος τῆς 15 Δεκεμβρίου 1828, τὰ *Βασιλικά* δι' ἐτέρας συντομωτέρας συλλογῆς, ἀνηκούσης τοῖς τελευταῖαις τῶν Βυζαντινῶν χρόνοις, τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἥτις ἤτο ἤδη ἐν χρήσει, ὡς εἶρηται, καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ὥρισεν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ τῶν πολιτικῶν υποθέσεων οἱ νόμοι τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περιεχόμενοι ἐν τῇ *Ἐξαβίβλῳ* ταύτῃ· τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἕτερον τῆς 15 Αὐγούστου 1830, ὅπερ ἐπαναλαμβάνον τὴν ἰσχὺν τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὡς ὅλως προσωρινήν, μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς τῶν νόμων τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦ Καποδίστρια δὲν ἐπραγματοποιήθη· ἐξ ἐτέρου τὰ μέχρι αὐτοῦ γενόμενα ἐπισφραγίσθησαν ἐν συνεχείσει καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, διὰ τοῦ νεωτέρου νόμου (Β. Διατάγματος¹⁰) τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835¹¹, δι' οὗ ὠρίσθη, ὅτι οἱ «πολιτικαὶ νόμοι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περιεχόμενοι εἰς τὴν *Ἐξα-*

8] Περὶ τῆς *Ἐξαβίβλου* ἴδε Παράρτ. § 27, 28. — 9] Παράρτ. § 21. — 10] Πρὸς ἀνωτ. § 8. 2) — 11] Ἰδε ἐν *Δικαστικοῖς Νόμοις* Θ. Φλογαίτου τόμ. 3 σελ. 235.

«βιβλὸν τοῦ Ἀρμενοπούλου θέλουν ἰσχύει, μέχρις οὗ δημοσιευθῇ ὁ πο-
»λιτικὸς κώδικς...».

Μὴ μεταβληθείσης τῆς διὰ τοῦ τελευταίου τούτου νόμου καταστά-
σεως διὰ μεταγενεστέρου τινός, ἔπεται, ὅτι ἔτι καὶ σήμερον ὡς γενι-
κὸς ἀστυκὸς ἐν Ἑλλάδι Κώδικς ἰσχύει ἡ τοῦ Ἀρμενοπούλου Ἐξάβιβλος.
Ἀλλ' ἡ συλλογὴ αὕτη πλὴν τῆς ἀτελείας αὐτῆς, περιέχουσα καὶ δια-
τάξεις ἐντελῶς ἀνεφαρμόστους οἷον περὶ τόκων ¹², καὶ ἑτέρας μὴ οὕσας
αὐτοκρατορικὰς, μάλιστα δὲ καὶ χάσματα, καθιστάντα αὐτὴν ἐνιαχοῦ
ἐντελῶς ἄχρηστον, οὐδὲν ἄνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀνάγκην, πρὸς ἧς
τὴν θεραπείαν ἐτέθη καὶ ἐπομένως πρόδηλον καθίσταται, ὅτι ἄνευ τῆς
γνώσεως τῶν ἀμέσων αὐτῆς πηγῶν ἐλάχιστα δύναται νὰ ὠφελήσῃ.
Ἀλλ' αἱ πηγαὶ αὐτῆς δὲν δύνανται ν' ἀξιῶσιν ἰσχὺν νόμου ἅπασαι,
ὡς μὴ περιέχουσαι ἅπασαι αὐτοκρατορικὰς διατάξεις· ἀλλὰ καὶ αἱ
περιέχουσαι τοιαύτας οὐδὲν ἄλλο εἰσὶ κυρίως ἢ παραφράσεις καὶ ἑρμη-
νεῖαι τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου. Ὁ πρόχειρος τοῦ Βασιλείου, ἡ ἐντο-
μία τῶν βασιλικῶν καὶ αἱ κεφαλαί, ἐξ ὧν κυρίως κατήρτησεν ὁ Ἀρ-
μενόπουλος τὴν συλλογὴν του, σπανίως διαφέρουσι τοῦ ἀρχαίου δικαίου
τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος. Ὅπως δεόντως ἄρα ἐρμηνεύσωμεν ἐκάστην τῶν
διατάξεων τοῦ ἡμετέρου προσωρινοῦ οἰνεῖ ἀστυκοῦ Κώδικος καὶ πλη-
ρώσωμεν τὰ κενὰ αὐτοῦ ¹³, δέον ν' ἀνέλθωμεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὰς ἀμέ-
σους βυζαντινὰς πηγὰς, ἐξ ὧν κατηρτίσθη καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὰς
ἐμμέσους, ἥτοι τὸ Ἰουστινιανέιον δίκαιον, ὅπερ καὶ τοι ὡς τοιοῦτον καὶ
κατ' ὄνομα εἶχεν ἤδη ἐξαφανισθῇ κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, καθ' ὃν συνε-
τάχθη ἡ Ἐξάβιβλος, οὐχ ἥττον ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ
δικαίῳ ζωῆς καὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς φύσεως τούτου. Πρὸς ταῦτα
δὲ σύμφωνον εὐρίσκοντες καὶ τὴν ἀρχουσαν ἐρμηνείαν τοῦ μνημονευθέν-
τος νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1835, δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς
βάσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος ἀστυκοῦ δικαίου τὸ ρωμαϊκόν ¹⁴.

§ 10. Τὰ ἑτέρα τρία στοιχεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῆς Ἑλλάδος εἰσὶ :

α) Τὰ ἔθιμα (τὸ ἄγραφον δίκαιον ¹) τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

—12] Παπαρρηγόπ. Γεν. Ἀρχ. § 19. σ. 30. 13]—Ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται ἐν γέει
ὁ θεσπὸς ἐν τῇ Ἐξαβίβλῳ ἢ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς· ἴδε π. γ. Παπαρρηγ. Οἰκογεν. δέκ. §
84. 1).—14] Πλεῖον ἴδε Παπαρρηγ. Γεν. Ἀρχ. § 18 καὶ ἐπ. Πρὸς καὶ Στ. Παπα-
χρήστου Περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἐξαβίβλου πρὸς τὸν ἐν Σόλωνι Τόμ. Α' (1859—1860)
σελ. 569.

§ 10. 1). ἴδ. ἀνωτ. § 3. 6.

β) Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ

γ) Οἱ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τὴν ἐλληνικοῦ βασιλείου ἐκδοθέντες νεώτεροι νόμοι, τροποποιῶντες ἢ καταργοῦντες τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὰ ἑτέρα δύο προειρημένα στοιχεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων θ' ἀντιπαρέλθωμεν ἐνταῦθα ἐντελῶς τὸ τῶν ἐθίμων, καθόσον ἡ περὶ αὐτοῦ ἔρευνα ἀνήκει τῷ δογματικῷ τοῦ δικαίου μέρος καὶ δεῖται μακρὰς ἀναπτύξεως· ἐν δὲ μόνον σχετικῶς πρὸς ταῦτα μνημονεύομεν, ὅτι ἡ ἰσχὺς αὐτῶν προσδιορίζεται γενικῶς ἐν τῷ εἰρημένῳ τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 νόμῳ.²

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν δικαίου, τοῦτο μὲν καθόσον θεσμοὶ τινες αὐτοῦ εἰσὶν ἄκυροι ἄνευ τῆς συμπαράξεως τῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κανόνων, οἷον ὁ γάμος, τοῦτο δὲ διότι ἄλλοι ὅπ' αὐτοῦ ρυθμίζονται, οἷον αἱ τῆς περιουσίας μοναχῶν σχέσεις κτλ. Ὁ δὲ λόγος τῆς ἐπιδράσεως ταύτης δύναται ἐπίσης νὰ ἐξηγηθῇ ἱστορικῶς, ἕνεκα τῆς θέσεως, ἣν ἡ ἐκκλησία κατέσχεν ἐν τῷ κράτει ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τέλος νεώτεροι ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκδοθέντες νόμοι, τροποποιῶντες ἢ καταργοῦντες τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἰσι,

α) Τὸ ψήφισμα τοῦ Κυβερνήτου περὶ διαθηκῶν τῆς 11 Φεβρουαρίου 1830, κανονίσαν τοὺς διαφορὰς τῶν διαθηκῶν τύπους.³

β) Ὁ περὶ ὑποθηκῶν τῆς 11 Αὐγούστου 1836 νόμος μεταβαλὼν τὸ παρὰ Ρωμαίους ἰσχυρὸν ὑποθηκικὸν σύστημα καὶ εἰσαγαγὼν τὰς ἀρχὰς τῆς δημοσιότητος καὶ τῆς εἰδικότητος.⁴

γ) Ὁ περὶ ἐνεχύρου τῆς 1 Δεκεμβρίου 1836 ἀντικαταστήσας τὰς σχετικὰς διατάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.⁵

δ) Ὁ περὶ διακρίσεως κτημάτων τῆς 21 Ἰουνίου 1837, δι' οὗ κατετάχθησαν τὰ πράγματα εἰς διαφορὰς κατηγορίας, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ρυθμίζονται αἱ ἐπ' αὐτῶν σχέσεις.⁶

ε) Τὰ 94 ἄρθρα τοῦ νέου ἡμῶν ἀστυκοῦ νόμου, περιέχοντα τὰ περὶ καταστάσεως προσώπων, ἅτινα, ψηφισθέντα κεχωρισμένως, ἐδημοσιεύθησαν ὡς νόμος τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1856.

ς) Ὁ περὶ μεταγραφῆς ἀκινήτων νόμος τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856

2] Ἴδε καὶ ἄνωτ. § 3.— 3] Τόμ. Β'. § 399.— 4] Τόμ. Β'. § 399.— 5] Τόμ. Β'. § 398.— 6] Τόμ. Β'. § 303.

τροποποιήσας τὰς περὶ ἀποκτήσεως ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ἐπὶ ἀκινήτων ἀρχὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ⁷.

ζ) Ὁ περὶ ἀνηλίκων, ἐπιτροπείας καὶ χειραφεσίας νόμος τῆς 17 Αὐγούστου 1861, περιέχων 137 ἄρθρα ληφθέντα ἐκ τοῦ νομοσχεδίου τοῦ ἀστυκοῦ Κώδικος καὶ τροποποιῶν τὰ σχετικά ἀντικείμενα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ⁸.

η) Ὁ περὶ μικτῶν γάμων Νόμος τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1861 ⁹.

θ) Ὁ περὶ ὑπερμερείας τοῦ δημοσίου καὶ παραγραφῆς τῶν κατ' αὐτοῦ ἀγωγῶν νόμος τῆς 27 Ἰουνίου 1877.

ι) Ὁ περὶ νομίμου ἢ τῆς ὑπερμερείας τόκου νόμος τῆς 5 Ἰουνίου 1882 ¹⁰.

ια) Ὁ περὶ τῶν πληρωτέων τῷ κομιστῇ ἀνωνύμων χρεωγράφων Νόμος τῆς 26 Ἰουλίου 1885.

Τελευταῖον δὲ διὰ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον ὑπάρχουσιν ὁ τῆς 19 Ἀπριλίου 1835, προσωρινὸς μὲν, ἀλλ' ὅμως μέχρι σήμερον τὸ πλεῖστον ἀμετάβλητος, ἐμπορικὸς νόμος· ὁ περὶ ἀρμοδιότητος τῶν ἐμποροδικείων τῆς 2 Μαΐου 1835, ὁ περὶ πτωχεύσεως, τῆς 13 Δεκεμβρίου 1878, δι' οὗ μετεβλήθη τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ προσωρινοῦ ἐμπορικοῦ νόμου καὶ ὁ περὶ καταργήσεως τῶν ἐμποροδικείων τῆς 28 Μαΐου 1887.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΞ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ * (ΔΙΚΑΙΩΜΑ)

§ 11. Ὁρίσμός τοῦ δικαιώματος καὶ διακρίσεις

§ 11. Μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ δικαίου ὑπὸ τὴν ἐξ ἀντικειμένου σημασίαν αὐτοῦ, ἥτοι περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ δυνάμεως, ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πάντας ὑποβαλλούσης καὶ ρυθμιζούσης τὰς νομικὰς τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, μετὰ τῶν διαφόρων διακρίσεων αὐτῆς. Πλὴν ἡ λέξις *δίκαιον* ἔχει ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις τοῦ δικαίου καὶ ἐτέ-

7]. Τόμ. Β'. § 345. — 8.] Τόμ. Β' §. 569 ἐπ. — 9]. Τόμ. Β' § 535. — 10]. Τόμ. Β' § 413.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ραν διάφορον σημασίαν, ἐν τῇ ἐκφράσει *δικαιον* ἐξ ὑποκειμένου, ὅτε παρ' ἡμῖν καλεῖται καὶ *δικαίωμα*, ἐν ᾧ παρὰ Ρωμαίοις ἡ αὐτὴ λέξις (*jus*) ἀπαντᾷ περὶ ἀμφοτέρων¹.

Δικαίωμα ἢ *Δικαιον* ἐξ ὑποκειμένου ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ καλεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ δικαίου (ἐξ ἀντικειμένου) ἀναγνωρίζουμένη ἰσχύς τῆς βουλήσεώς τινος ἐπὶ τῆς βουλῆσεως ἑτέρου (ἢ ἑτέρων) προσώπου ἢ ἐπὶ πραγμάτων².

Ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν τὰ δικαιώματα διαίρουσιν εἰς προσωπικὰ καὶ ἐμπράγματα. Καὶ προσωπικὰ μὲν καλοῦνται τὰ ὡς ἀντικείμενον αὐτῶν ἔχοντα τὴν βούλησιν ἑτέρου (ἢ ἑτέρων) προσώπου, ἐμπράγματα δὲ τὰ ἔχοντα ἀντικείμενον ἄψυχον ἢ ἄλογόν τι³. Ἐξετάζοντες ὁμῶς βαθύτερον καὶ ἀπωτέρω τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαιώματος ἢ τὸ κυρίως ἀντικείμενον τῆς ἐξουσίας βλέπομεν, ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς εἶδεσι τῶν δικαιωμάτων, ἐν τε τοῖς προσωπικοῖς καὶ τοῖς ἐμπράγματις, πρόκειται περὶ σχέσεως μόνον μεταξὺ προσώπων, ἥτοι κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐξουσίας τοῦ δικαιούχου εἶναι ἡ βούλησις ἑτέρων προσώπων, ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ, ὅτι ἐν μὲν τοῖς προσωπικοῖς ἡ βούλησις ἐστὶ τὸ ἄμεσον, ἐν δὲ τοῖς ἐμπράγματις τὸ ἔμμεσον ἀντικείμενον τοῦ δικαιώματος, ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐν μὲν τοῖς προσω-

§ 11. * Τὰς ἐκφράσεις *δικαιον* ἐξ ἀντικειμένου καὶ ἐξ ὑποκειμένου ἀποκρούει ὁ Puchta (Εἰσηγ. § 6 ἑ. τ.) ὡς ἐπαλμμένας καὶ δυναμένας νὰ ἐπενέγκωσι σίγησιν, πλὴν ἐνταῦθα ἐδέχθη καὶ μετεχειρίσθη αὐτάς ὡς κοινῆς παραδεδομένας καὶ κατὰ συνθήκην, τρόπον τινά, ἐκφραζούσας τὴν ἔννοιαν. Ἄλλως οὐ τοῦ παρόντος ἢ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔρευνα· πρὸλ. καὶ Οἰκονομίδου Στοιχεῖα § 53.—1] Πλὴν καὶ παρ' ἡμῖν ἐν ταῖς συνθέσεσι περὶ δικαιωμάτων νομικαῖς λέξεσι τῆς αὐτῆς λέξεως *δικαιον* γίνεται χρῆσις καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐξ ὑποκειμένου *δικαιον*, οἷον λέγομεν δικαιούχος καὶ ὄχι δικαιωματοῦχος, δικαιοπάροχος κτλ.—2] Ὁ ὅρισμός τοῦ δικαιώματος εἶναι ἐκ τῶν ἀκάνθωδεστίων ζητημάτων ἐν τῷ δικαίῳ. Ἰσως πολλὰ ἡδύναντο νὰ μεταβληθῶσιν ἐν τῷ ἐνταῦθα δεδομένῳ, οὐχ ἥτιον ἀρῆκα αὐτὸν ἀμετάβλητον, ἅτε φαινόμενόν μοι σαφὲ καὶ ἐπαρκὲ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ. Σαφέστερος δ' ἴσως θὰ καθίστατο διὰ τῆς προσθήκης «πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκων τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεραπείαν συμφερόντων αὐτοῦ», ἵνα μὴ θεωρηθῇ τυχόν τὸ δικαίωμα ὡς ἐξουσία ἀφρημένη καὶ ἀνεξάρτητος τοῦ ὕλικου κόσμου. Ἄλλως *omnis definitio in j. c. periculosa est* (l. 202 D. 50. 17). Ὁ Ihering (*Πρῶμα* τοῦ ρ. δ. Γ'. § 60, 6¹ πρὸλ. καὶ *Σκοπὸς ἐν τῷ δικ.* Α'. σελ. 443 καὶ ἐπ. Β' σελ. 188, 2 2) ὁρίζει τὸ δικαίωμα ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ δικαίου (*rechtlich*) προστατευόμενον συμφέρον. Τὸ ζήτημα, μὴ δυνάμενον νὰ ἐξετασθῇ ἱκανῶς ἐν περὶληπτικῇ εἰσαγωγῇ, πολὺ ἔτι ἀπέχει, ὡς ἡ κατάστασις τῆς ἐπιστήμης δεικνύει, τῆς ὀριστικῆς λύσεως. Τὰ νεώτατα πορίσματα ἴδ' ἐν Κρατσᾷ αὐτ. § 57. — 3] Παρὰ Ρωμαίοις δὲ καὶ ἄνθρωπον ἔστι τοὺς δούλους, θεωρουμένους ἐν γένει ὡς *res* (τῶμ. Β'. § 248).

πικοῖς ἢ βούλησις τοῦ ὑποχρέου ὀφείλει νὰ ρυθμίσῃ ἑαυτὴν ἀπέναντι τῆς τοῦ δικαιούχου θετικῶς, εἴτε διὰ πράξεως, εἴτε διὰ παραλείψεως, ἐν δὲ τοῖς ἐμπραγματοῖς ἀρνητικῶς, ἥτοι διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης ἐπιδράσεως, σχετικῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐξουσίας. Οὕτως π. χ. ἐκ τοῦ ἐκ τῆς ἀγοροπωλησίας πηγάζοντος δικαιώματος ὁ πωλητὴς ὀφείλει, ὑποβάλλων τὴν βούλησιν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν τοῦ ἀγοραστοῦ, νὰ ρυθμίσῃ αὐτὴν οὕτως ὥστε νὰ παράσχω τῷ ἀγοραστῇ τὸ πωληθὲν πρᾶγμα, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ἐμπραγματοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος, ἡ βούλησις παντὸς ἄλλου ὀφείλει νὰ μὴ παρακωλύσῃ δι' οἴου δῆποτε τρόπου τὴν βούλησιν τοῦ δικαιούχου ἀπὸ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐξουσίας ταύτης ἐπὶ τοῦ πράγματος. Ἀλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι, τῆς τε ἀμέσου καὶ τῆς ἐμμέσου ὑποταγῆς τῆς βουλήσεως ἡ ὑποταγὴ δὲν σημαίνει ἐξαφάνισιν τῆς ἀτομικῆς τοῦ προσώπου ἐλευθερίας, ἀλλὰ μετρεῖται διὰ τῆς προδιαγραφείσης ἑννοίας τοῦ ἐξαναγκασμοῦ ἐν τῷ δικαίῳ.

Ἡ ἑκφρασις προσωπικὸν δικαίωμα ὅμως περιέχει δύο ἐννοίας· κατὰ τὴν μὲν, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸ δίκαιον τῆς περιουσίας καὶ περὶ ἧς πρόκειται ἐν ταῖς ἀνωτέρω, τὸ ὑποτασσόμενον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαιούχου πρόσωπον εἶναι ὠρισμένον καὶ τοιαῦτά εἰσιν ἅπαντα τὰ ἐκ τοῦ ἐνοχικοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου πηγάζοντα δικαιώματα· κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν, τὴν περιλαμβάνουσαν τὰ ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου (π. χ. ἐκ τῆς ἐλευθερίας) ἀπορρέοντα δικαιώματα, συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ὑποχρέου περίπου ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπραγματῶν, ἥτοι δὲν ὑπάρχει ὠρισμένον πρόσωπον ὑποχρέου, ἀλλὰ πᾶς τις ὀφείλει νὰ σεβασθῇ τὸ δικαίωμα· δι' ὃ τὰ τοῦ δευτέρου τούτου εἶδους δικαιώματα καλοῦνται καὶ ἀπρόσωπα⁴. Αἱ δὲ λοιπαὶ διαιρέσεις τῶν δικαιωμάτων εἰς ἐνοχικά, κληρονομικά κτλ. δὲν ἀποτελοῦσι κεχωρισμένον τινὰ καὶ κατὰ βάσιν διαφέροντα κλάδον, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς μίαν τῶν ἀνωτέρω δύο κλάσεων, συνδυαζομένην πρὸς τὴν ὑποδιαίρεσιν τοῦ τῆς περιουσίας δικαίου.

4. Ἀνωτ. § 2. — 5] Πρὸς λ. τόμ. Β'. § 285.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΗΣ ΤΑΥΤΗΣ

§ 12. Εἰσαγωγή.— § 13. Περιεχόμενα τοῦ σκοποῦ τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου. Τὸ πρῶτον.—

§ 14. Τὸ ἕτερον περιεχόμενον.

§ 12. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν προεισαγωγικῶς τὰ περὶ δικαίου καὶ δικαιωμάτων, χάριν τριπλοῦ τινος σκοποῦ, ἧτοι α') ὅπως ἐξοικειωθῶμεν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου καὶ καταστῇ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς εὐχερεστέρα ἡ κατανόησις τῶν ἐν τοῖς ἐπομένοις πολλάκις μνημονευθησομένων διαφόρων ὄρων αὐτοῦ. β') ὅπως προεισαγωγικῶς ὑποδειχθῇ ἡ πρακτικὴ ἀξία καὶ ἀνάγκη τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου, ἔνεκα τῆς κατ' οὐσίαν πρακτικῆς ἰσχύος αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ γ') ὅπως καὶ περὶ δικαιωμάτων προκειμένου μὴ περιεργώμεθα ἐκάστοτε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ποιῶμεθα ἰδίᾳ καὶ ἐπανειλημμένως μνησθῶμεν τῆς ἐννοίας αὐτῶν. Νῦν χωροῦμεν ἐπὶ τὸ κύριον τοῦ παρόντος ἀντικείμενον καὶ δὴ πρῶτον ἐπὶ τὴν σκιαγράφειν τοῦ σκοποῦ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ.

§ 13. Ἡ σπουδὴ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου ἐστὶν ἀπαραίτητον στοιχεῖον παρὰ τῷ νομικῷ, ὅστις ὀφείλει, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνάγκης αὐτῆς διὰ τὴν ἐρμηνείαν¹, ὡς ἐπιστήμων νὰ μὴ περιορίζηται ἐν τῇ ἐρεύνῃ ὠρισμένης τινὸς καταστάσεως τοῦ δικαίου, ἀλλὰ νὰ ἀναζητῇ τὴν γνῶσιν τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου, πρὸς ἣν δεῖται ἀναμφιβόλως τῆς ἱστορίας. Τρανωτάτη δ' ἀπόδειξις τῆς μεγάλης σημασίας τῆς ἱστορίας, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, εἶναι αὐτὴ ἡ ἐκ τοῦ παρελθόντος πείρα. Ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία παρημελείτο καὶ οἱ νομικοὶ κατετρέβοντο μόνον περὶ τὸ ἰσχύον δίκαιον, ἐξέπιπτε καὶ αὐτὸ τὸ δίκαιον, ὡς συνέβαινεν ἐν τοῖς ζοφεροῖς τοῦ μεσαιῶνος χρόνοις, ἡ δὲ πρόοδος αὐτοῦ καὶ ἡ βελτίωσις ἤρξαντο τὸ πρῶτον ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς ἱστορικῆς

§ 13. 1) Πρὸλ. τόμ. Β'. § 222.

μεθόδου, ἥτις θάσσον ἢ βράδιον ἀναγκαίως συνεπάγεται καὶ τὴν συστηματικὴν καὶ δογματικὴν τοῦ δικαίου ἔρευναν.

Εἰδικώτερον δ' ἐν παντὶ κράτει, ἐνθα τὸ ρωμ. δίκαιον, ὡς παρ' ἡμῖν, κέκτῃται πρακτικὴν ἰσχύν, ὁ σκοπὸς τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιέχει δύο τινά, στενότερα πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα, ὧν τοῦ ἐτέρου ἡ ἀνάγκη εἶναι καταφανεστέρα τε καὶ ἀμεσωτέρα. Τὸ πρῶτον τῶν δύο τούτων στοιχείων πηγάζει ἐκ τε τῆς πρακτικῆς τοῦ ρωμ. δικαίου ἰσχύος καὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τελειωτικῆς αὐτοῦ μορφώσεως ἰδιαζούσης αὐτοῦ φύσεως. Τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα νομοθετικῆς ἐνεργείας μιᾶς ἢ πλείονων διαδοχικῶν ἐποχῶν ἐν αὐτῷ δὲν εὐρίσκομεν, ὡς ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις, μόνην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν μορφοῦσαν, ἀναπτύσσουσαν αὐτὸ καὶ ἀντιπροσωπεύουσαν ἐν τῇ ἐκτελέσει τὴν ὑπὸ τῶν λοιπῶν παραγόντων τοῦ δικαίου, τῆς ἐπιστήμης καθ' ἑαυτὴν καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, ἐπαγομένην πύξον, διότι, ὡς θέλομεν ἶδει, καὶ ἡ δωδεκάδελτος αὐτή, ἡ πρώτη σχεδὸν νομοθετικὴ πράξις ἐν Ρώμῃ καὶ ἡ βᾶσις τοῦ μεγάλου στοιχείου ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, τοῦ *jus civile*, δὲν ἐξίωσε μὲν μακρὸν ἄθικτος, ἐν τούτοις δὲν ὑπέκυψεν εἰς πύλλας μεταβολὰς διὰ τῆς νομοθετικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ πρὸ πάντων δι' ἄλλων ἰδιορρύθμων παραγόντων καὶ τῆς ἐπιστήμης, τοῦθ' ὅπερ ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἀποτελεῖ τὸν κύριον τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ φύσεως χαρακτῆρα. Ἡ ἐφαρμογή, καλλιεργουμένη ὑπὸ τῶν νομικῶν διὰ τῆς ἐρμηνείας, διελθούσης πολλὰ στάδια, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτιστος μοχλὸς τῆς μορφώσεως τοῦ ρωμ. δικαίου, κινούμενος ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως διὰ τοῦ οἰοῦναι ἐκτελεστικοῦ τῆς ἐπιστήμης ὀργάνου, τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος καὶ διὰ τοῦ πραιτῶρος. Ἐπομένως, ὅπως κατανοηθῇ τὸ ρωμ. δίκαιον ἐντελῶς, δὲν ἀρκεῖ οὔτε ἡ ἀπλὴ μάθησις αὐτοῦ, κατὰ τὴν τελικὴν αὐτοῦ διατύπωσιν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὔτε ἡ ἀπλὴ γνῶσις τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων ἀπαιτεῖται ἡ γνῶσις ὁλοκλήρου τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πάντων τῶν στοιχείων ἐν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, τῶν ὁποσδήποτε ἐπιδρῶντων ἐπὶ τε τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς τοιαύτης φύσεως τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ τῶν αὐτῇ παρομαρτουςδῶν ἀναγκῶν καὶ ἕκαστος θεσμὸς αὐτοῦ ἰδίᾳ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως ὁλοκλήρου τοῦ δικαίου καθίσταται πολλάκις ἀκατανόητος, ἄνευ τῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω γνώσεως τοῦ τρόπου τῆς παραγω-

γῆς καὶ τῆς εἰδικῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἀκατανόητον τοῦτο ἄγει πολλάκις εἰς τὰ μᾶλλον παράλογα ἀποτελέσματα, δυνάμενα σπουδαίως νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο δύναται ἐν παραδείγματι νὰ συμβῇ ἐπὶ τῶν ἐνστάσεων (exceptiones) *, ὧν ἡ διὰ τῆς ἱστορίας κατανόησις δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἀντικείμενον ἀπλῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἀλλ' ἐστὶν ἀπαραίτητον προαπαιτούμενον τῆς δικαίας καὶ νομίμου ἀπονομῆς τοῦ δικαίου, προκειμένου π. χ. περὶ τοῦ βάρους τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐνστάσεως, συγγενεστάτης πολλάκις τῇ ἀπλῇ ἀρνήσει τοῦ ὑποχρέου, εἰς οὐδεμίαν αὐτὴν ὑποβαλλούσῃ ἀπόδειξιν, περὶ τοῦ προσώπου, ὅπερ δικαιούται νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐνστασιν κτλ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἐν τῷ δικαίῳ ἀντιφωνίαι πλειστάκις διὰ τῆς ἱστορίας ἀσφαλέστατα διαλύονται· ἡ δὲ παραγνώρισις τῶν θεμελιωδῶν ἀπόψεων, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν βάσιν τῆς τῶν Ρωμαίων ἐπιστήμης, ὡς ἀρχέγονα ἀξιώματα, ἐπὶνεγκε καὶ τὴν σήμερον ἔτι, ὡς μὴ ὥφειλεν, ἐξακολούθησιν διαφωνιῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἥτις οὐ σμικρὸν ἐβλάβη ἀκολουθήσασα ἀρχαίας μελέτας, στερουμένας τῆς συνδρομῆς τῆς ἱστορίας †. Τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τῆς ἱστορίας ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ Πομπώνιος ἀναφωνεῖ: *Necessarium nobis videtur ipsius juris originem atque processum demonstrare* ‡.

Ἐκ τῶν ἐλίγων τούτων, ἅτινα θὰ ἐννοήσωμεν κάλλιον ἐν ταῖς καθ' ἑκάστων, ἀνατρέχοντες καὶ εἰς τὰς ἐνταῦθα τιθεμένας γενικὰς ἀρχάς, προσδιορίζεται γενικῶς ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Ρώμης. Πλὴν ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου δύο πρὸ πάντων μέρη εἰσὶν ἀντικείμενα συμβάλλοντα εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν· ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἐν γένει καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία, ἥτις, ἔνεκα τῆς ἰδιαζούσης ἐπίσης σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν (ἰδιωτικὸν) ἐν Ρώμῃ δίκαιον, καθίσταται ὡσαύτως ἀπαραίτητος, ὅτε χρησιμεύουσα ὡς ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τῆς πραγματώσεως τῶν ἀναπτυσσομένων ἐν τῷ οὐσιαστικῷ δικαίῳ ἀρχῶν. Ὁ τε δικαστικὸς ἄρχων καὶ οἱ νομικοὶ διὰ τῆς *interpretatio*, ἐν τῇ δικονομίᾳ ἀνεύρισκον τὸ εὐφορον πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν σποράν πεδίων, ἐξ οὗ καὶ νέοι θεσμοὶ ἀνεβλάστανον καὶ οἱ ὑπάρχοντες ἀνεπτύσσοντο.

2] Ἰδὲ τόμ. Β' § 291.— 3] Πρὸς Puntchart *Krit. VJS. τόμ. VIII. σ. 1* ἐπ. καὶ κατωτ. ἐνταῦθα § 14. 15. 4] *L. 2. D. 1. 2.*

Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ δικονομικοὶ τῶν Ρωμαίων θεσμοὶ καθ' ἑαυτοὺς σπουδαίως πολλάκις ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν αποτελεσμάτων αὐτῶν, ὡς τοῦτο π. χ. συμβαίνει ἐν τῇ διαιρέσει τῶν ἀγωγῶν εἰς *actiones bonae fidei* καὶ *stricti iudicii* (*juris*), ὁδὸς περιοριζομένη ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν ἀπλῶν ἱστορικῶν ἢ ἀρχαιολογικῶν γνώσεων. Ἡ ὑπηρεσία αὕτη τῆς πολιτικῆς δικονομίας ἐναργέστατα καταφαίνεται ἐν τῇ συγκρίσει τῆς καταστάσεως τοῦ δικαίου, ἐν ᾧ ἐκράτει ἡ αὐστηρὰ καὶ περιορισμένη διαδικασία τῶν *legis actiones*⁵, πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἐλευθεριωτέραν τῶν *formulae*⁶ ἐποχὴν. Πλὴν καὶ τούτων ἀνεξαρτήτως, αὕτη καὶ μόνη ἡ νομικὴ τῶν Ρωμαίων γλῶσσα ἀποδεικνύει τὴν θέσιν τῆς δικονομίας ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ὅπερ, κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, τῷ δικαιοῦχῳ συνήθως δὲν ἀπονέμει δικαίωμα (*jus*), ἀλλ' ἀγωγὴν (*actio*).

§ 14. Πλὴν ὅμως τῆς πρώτης ταύτης ἀνάγκης τῆς ἱστορίας, ἐπερχεται τὸ ἕτερον περιεχόμενον τοῦ σκοποῦ τῆς σπουδῆς αὐτῆς, σπουδαιότερον καὶ διαρκέστερον, ἅτε μὴ συνδεόμενον ἀναποσπαστως πρὸς τὴν πρακτικὴν ἰσχὺν τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐπομένως ἐπιζῶν καὶ μετὰ τὴν τυχὸν κατάργησιν αὐτῆς. Τὸ δεῦτερον τοῦτο περιεχόμενον πηγάζει ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ρωμ. δικαίου, οὐχὶ ἐν τῷ περιορισμένῳ χώρῳ ὠρισμένης πολιτείας ἀλλ' ὡς ἐκπολιτιστικῷ μοχλῷ, ὡς ἐνός τῶν τριῶν μέσων, δι' ὧν ἐδοξάσθη καὶ κατέκτησε τὸν κόσμον τὸ ρωμ. κράτος, ἥτοι τῶν ὀπλῶν, τῆς θρησκείας καὶ τοῦ δικαίου, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν μέρει ἀνέγραψεν¹. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν καὶ τὴν μορφήν δὲ ταύτην ἡ ἱστορία τοῦ ρωμ. δικαίου, ἀνάγουσα εἰς γενικὰς καὶ ὠρισμένας ἀρχὰς πάσας ἐν γένει τὰς διατάξεις τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ προσεγγίζουσα τοιαύτῳ τρόπῳ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, λύει καὶ τὸ ἕτερον ζήτημα περὶ τοῦ γοήτρου καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ ρωμ. δικαίου, ὧν ἕνεκα ἐκλινον γόνυ πρὸ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ ἅπαντες οἱ νομοθέται τοῦ νεωτέρου πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ὧν ἕνεκα τὸ ρωμ. δίκαιον δὲν ὑστέρησε τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων τῆς κλασικῆς ἀρχαιό-

5] Κατωτ. § 401 καὶ 405.—3] Κατωτ. § 401 καὶ 406.

§ 14 1] Ihering «Πνεῦμα τοῦ ρωμ. δικ. τὸμ. Α'» § 1. Πρὸς. *Constitut. summae reip. pr. summae reipublicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum atque legum* veniens vim que suam exinde muniens felix Romanorum genus omnibus que dominari tam praeteritis effecit temporibus quam deo propitio in aeternum efficiet. Ὑπῆρξεν ἀρὰ γε ἀσφαλεστέρα πρόρρησις.

τητος ἐν τῇ ἀναγεννήσει τῆς ἐπιστήμης μετὰ τοὺς ζοφεροὺς τοῦ μεσαιῶνος χρόνους. Ἐν τῷ ρωμ. δηλονότι δικαίῳ ἐγείρεται τὸ αὐτὸ ζήτημα, ὅπερ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅπερ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιχειρησάντων τὴν λύσιν αὐτοῦ, κράτιστον ἐκαθάρισεν ὁ Ihering ἐν τῷ *Πνεύματι* τοῦ ρωμ. δικαίου², ἔργῳ δαιμονίας φαντασίας καὶ κριτικῆς. Ἀλλ' ἡ δευτέρα αὕτη μορφή τῆς ἱστορίας πολὺ ἀποκλίνουσα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου, προϋποτίθησιν ἀναγκάτως τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν θεσμῶν τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὀργανισμοῦ, εἰς ὧν τὴν μελέτην ἐν τῷ παρόντι περιορισθῆσόμεθα.

II

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 15. Ἑναοξίς τῆς ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ρωμ. δικαίου.—
 § 16. Γλωσσογράφοι (Glossatores).— § 17. Ὑπομνηματισταὶ (commentatores). — § 18. Ἀναγέννησις. — § 19. Ὁ Κουϊάκιος. Αἱ λοιπαὶ σχολαί. — § 20. Ἡ νέα ἱστορικὴ σχολὴ Hugo. Savigny.

§ 15. Ὁ ζήτημα τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ρωμ. δικαίου περιέχει καὶ τὸ περὶ τῶν ἐκ τοῦ παρελθόντος πηγῶν ἢ βοηθημάτων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, περὶ ὧν κατωτέρω¹. Ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, οὐδὲν ἕτερον ἔργον καθαρῶς ἀνήκον τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου ἀπαντῶμεν ἢ δύο συγχρόνους περίπου συγγραφάς, δυναμένας νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις εὐρυτέρας μελέτης. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἡ πρώτη εἶναι εἰσαγωγή ἐνὸς τῶν δοκιμωτάτων νομοδιδασκάλων τῆς Ρώμης, τοῦ Πομπωνίου, ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἀδριανοῦ, εἰς ἴδιον αὐτοῦ σύγ-

τῆς ἐν ταῖς τελευταίαις τούταις λέξεσι περιεχομένης: —2] Τόμ. Α'. καὶ Β'. Δυστυχῶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπέμεινεν ἀτελές, παρὰ τὴν καταπληκτικὴν διάδοσιν, διότι ὁ συγγραφεὺς ἐπεχείρησεν ἐν τῷ μεταξὺ, ἐξ αὐτοῦ κυρίως λαβὼν ἀφορμὴν, τὴν συγγραφὴν ἑτέρου σπουδαιοτάτου ἔργου *Der Zweck im Recht* (τόμ. Α'. καὶ Β'), εἰς ἣν ἐκδοθέντος. Τοῦ *Πνεύματος* τοῦ ρ. δ. ὑπάρχει Γαλλ. μετάφρασις ὑπὸ O. de Meulenaere (Paris 1877-1878).

§ 15. Ἡ βλ. ἐν τοῖς ἐπομένοις Windscheid *Ter.* Ἀρχαὶ μετάφρασις Ν. Δη-

γραμμα, ἤτοι τὸ ἐγχειρίδιον ², διασωθεῖσα ἐν τῷ β' βιβλίῳ τοῦ α' τίτλου τοῦ Πανδέκτου. Ἐν αὐτῇ περιέχεται εἶδος ἱστορίας τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῶν ἀρχόντων τῆς Ρώμης καὶ τῶν νομοδιδασκάλων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων (ἀπὸ τοῦ Παπυρίου καὶ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, μέλους τῆς πρὸς σύνταξιν τῆς δωδεκαδέλτου ταχθείσης ἐπιτροπείας τοῦ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐγκρατεστάτου περὶ τὸ δίκαιον πάντων τῶν συναδελφῶν του) μέχρις Ἀδριανοῦ. Τὸ δὲ περὶ νομοδιδασκάλων μέρος περιέλαβεν ὁ Πομπώνιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, χάριν τῆς ἐξιστορήσεως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου, τούτοις πρὸ πάντων ὀφειλομένης.

Πλὴν μεῖζω ἀσυγκρίτως σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ἐν γένει, εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐν ταῖς νεωτέροις χρόνοις ἀναζωπύρωσιν τῆς μελέτης αὐτῆς καὶ ἀποβολὴν πολλῶν πεπλανημένων ἰδεῶν, κέκτηται τὸ ἕτερον ἔργον, αἱ *Institutiones*³ τοῦ Γαίου, νομοδιδασκάλου ἀκμάσαντος ἐπίσης ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν χρόνων, συγγραφῆσαι μὲν, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν δηλοῖ, χάριν τῆς εἰς τὸ δίκαιον εἰσαγωγῆς τῶν σπουδαστῶν, πλὴν περιέχουσιν τὴν πολυτιμοτάτην διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ὕλην ἐξ ὅλων τῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων, πρὸ πάντων τὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς δικονομίας. Προτάσσει δ' ὁ συγγραφεὺς προεισαγωγικὴν μνείαν τῶν παραγωγικῶν τοῦ δικαίου ὀργάνων⁴.

Ὁ Γάιος ὑπάρχει τὸ ἔσχατον ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἱστορικῶν τοῦ δικαίου ἔργον. Μετ' αὐτὸ ἐπῆλθον αἱ *Εἰσηγήσεις* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν τοῦ Γαίου συνταχθεῖσαι, πλὴν αὗται μᾶλλον παραλείψεις ἱστορικὰς ἢ συμπληρώματα περιέχουσιν. Ἡ ἀποκλειστικὴ ἢ κατὰ τὸ μᾶλλον ἱστορικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ρωμ. δικαίου ἐξέλιπεν ἐντελῶς, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς πληροφορίας ἀρνούμεθα ἐν μέσῳ ἐξ ἄλλων νομικῶν ἢ μὴ καὶ ἀπλῶς ἱστορικῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, περὶ ὧν κατωτέρω⁵.

§ 16. Ἡ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου σπουδὴ ἔκτοτε ἐσχόλασε, μέλλουσα μετὰ πολλοὺς αἰῶνας νὰ ἀναφανῇ πάλιν ἐπὶ τῆς σκε-

μαρὰ § 6 σελ. 16, Bruns ἐν τῇ *Εγχειροπαιδείᾳ* τοῦ Holtzendorff § 3 σελ. 84—82.— 1]. § 27. 28.— 2]. Περὶ Πομπωνίου καὶ τοῦ *Εγχειριδίου* τούτου κατωτ. § 153 καὶ 156.— 3] Περὶ τῶν *Institutiones* τούτων κατωτ. § 157.— 4] *Idem* κατωτ. §§ 20, 153, 157.— 5] § 27, 28.

νῆς, ἀλλ' οὐχὶ συγχρόνως τῇ ἀναγεννήσει τῆς τοῦ καθαροῦ ρωμ. δικαίου σπουδῆς· ἐν τοῖς πρώτοις βήμασι τῆς ἐφαρμογῆς τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἐπὶ τοῦ ρωμ. δικαίου, ἤτοι πρὸ πάντων ἡ ἀπὸ τοῦ 12 αἰώνου, καθ' ὃν τὸ ρωμ. δίκαιον, καίπερ ἐξαφανιζόμενον βαθμηδὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι, ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, ἤρξατο πάλιν λαμβάνον τὸ κύριον αὐτοῦ ἐν τῇ Δύσει διὰ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀναγεννήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ τῆς Βονωνίας, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου εἶχε χαρακτῆρα καθαρῶς πρακτικὸν καὶ δογματικόν, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν πάροδον τοσούτων αἰώνων καὶ τὴν κοπιώδη πορείαν τοῦ ρωμ. δικαίου διὰ μέσου τῶν παντοειδῶν περιπετειῶν τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Βυζαντίου. Τὸ ρωμ. δίκαιον ἐλήφθη τότε ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ μορφῇ, ἣν ἔχει ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς τεῖχος διαχωρίζον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ ὡς πηγὴ λήθης αὐτοῦ. Παρὰ τοῖς νομικοῖς τῶν χρόνων ἐκείνων, τοῖς περιωνύμοις γλωσσογράφοις (glossatores), στερουμένοις οὐ μόνον ἱστορικῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ ἱστορικοῦ πνεύματος, ρωμ. δίκαιον ἦτο οὐχὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἀνελίξεως τῶν αἰώνων, ἀλλ' ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνωδὰ καὶ πρὸς τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου περὶ τοῦ ἐν τῷ Πανδέκτῃ ὑπάρχοντος δικαίου, εἰλημμένου ἐκ τῶν ἀποφάνσεων τῶν ἀρχαίων νομοδιδασκάλων¹. Διὸ καὶ πολλὰ μέρη τῶν σωζομένων συλλογῶν ἐξηφανίσθησαν, ὅσα δηλ. δὲν εἶχον ἄμεσον πρακτικὴν σημασίαν, οἷον αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν χωρίων, τὰ ὀνόματα αὐτὰ τῶν νομοδιδασκάλων καὶ αὐτὰ δὲ τὰ χωρία τοῦ Κώδικος δὲν ἀντέστησαν ἐντελῶς, ὡς πρὸς τὸ πλῆρες, κατὰ τῆς ροπῆς ταύτης. Ἰδίᾳ δὲ τὰ ἑλληνιστὶ συντεταγμένα χωρία, ὅσων δὲν ὑπῆρχε λατινικὴ μετάφρασις, ὡς τοῦτο συνέβαινεν ὡς πρὸς τὰ ἐν τῷ Κώδικει², παρελείποντο ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων *græca sunt non leguntur*) καὶ βαθμηδὸν ἀπόλλυντο.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης ὁρμώμενοι οἱ γλωσσογράφοι οὕτε συνέτειναν κατὰ τι, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου, οὔτε ἐχρῆσαντο αὐτῇ. Ἀλλὰ τὸ ἄγονον τοῦτο

§ 16. 1] *U. Fitting* Anfänge der R. Schule zu Bologna (1888 σ. 5—78) δέχεται ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 12 αἰῶνος ὑπῆρχεν ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ρωμ. δικαίου. Ἀλλὰ καὶ ἀκριβὲς ἂν ὑποθεθῇ ἡ γνώμη αὐτοῦ (πρὸς κριτ. V.J.S. XXX σ. 6 li), ἡ θέσις τῆς ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας δὲν μεταβάλλεται. — 2] *L. 1 § 6 C.* 17 *quasi eorum studia ex principalibus constitutionibus pro-*

τοῦ ἔργου αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν δὲν ἐξετάινατο καὶ ἐπὶ τῆς καλλιέργειας αὐτοῦ τοῦ ρωμ. δικαίου. Τὸ ἔργον αὐτῶν ἐστρέφετο κυρίως περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν τοῦ κειμένου δογματικὴν ἐρμηνεῖαν (ἐξηγητικῶς), ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου τούτου μέρους τῆς ἐργασίας αὐτῶν προέκυψε σπουδαιότατη ὠφέλεια τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ρωμ. δικαίου, διότι ἡ γλῶσσα περιεῖχε πλὴν τῆς ἐρμηνείας καὶ τὰς παραλλήλους πρὸς τὴν ἐρμηνευομένην καὶ σχετικὰς ῥήσεις. Ὁ παραλληλισμὸς δ' οὗτος σπουδαίως συντείνει εἰς τὴν κατανόησιν ἀμφιβόλου χωρίου καὶ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῶν ὑπαρχουσῶν ἀντινομιῶν, ἥθελε δὲ περισσότερον συντείνει καὶ εἰς τὴν ὁρθὴν ἄρσιν αὐτῶν, ἃν οἱ γλωσσογράφοι ἠδύναντο καὶ ἱστορικῶς νὰ ἐργασθῶσι. Προσέτι δὲ κατῆρτιζον περιλήψεις (summae) ὁλοκλήρων τίτλων, πρὸ πάντων τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, ἐν αἷς ἐξετίθεντο τὰ ἀποτελέσματα τῆς μελέτης τῶν πηγῶν καὶ αἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχρησίμευον ὡς εἰσαγωγή εἰς τὰς ἐρμηνευτικὰς παραδόσεις, κατόπιν δὲ ἐξεδίδοντο εἰς βιβλία· δι' αὐτῶν δὲ ἐμφανίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς συστηματικῆς ἐργασίας τῆς ἐπιστήμης. Τέλος μεγίστην ἀξίαν ἔχουσι καὶ τὰ καλούμενα Brocarda ἢ generalia, ἥτοι νομικοὶ κανόνες ἐξαγόμενοι ἐκ τῶν χωρίων καὶ ἐρμηνευόμενοι καὶ αὐτοὶ καὶ διὰ διὰ τῆς λύσεως ἀντινομιῶν⁴.

Πολλοὶ οὐ μόνον ἐξήνεγκον κατὰ τῶν γλωσσογράφων τὰς δεινότητας ἐπιστημονικὰς μορφάς, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλιέργησαν τὴν λήθην τῆς τε ἐποχῆς αὐτῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων⁵. Δὲν ἠρκέσθησαν νὰ μνημονεύσωσι τὴν ἀληθὴ τῶν γλωσσογράφων ἑλλειψιν, τὴν τοῦ ἱστορικοῦ νοῦ καὶ φιλολογικῶν γνώσεων, ἀλλ' ἐχαρακτήρισαν αὐτοὺς καὶ διὰ τῆς ἐλλείψεως κρίσεως καὶ καλαισθησίας. Πλὴν ἐν τῇ κρίσει αὐτῶν ταύτῃ, εἰς ἣν κατέληξαν ἀνιχνεύσαντες μεμονωμένων χωρίων ἐρμηνείας καὶ ὠρισμένους γλῶσσας, δέον νὰ ληθῶσιν ὑπ' ὅψιν δύο τινά: α) ὅτι ἅπαντα τὰ χωρία ἐλήφθησαν ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀκουρσίου, ἐκδοθείσης περὶ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἀπλῆς συλλογῆς καταρτισθείσης ἄνευ τῆς ἐλαχίστης μερίμνης καὶ καλὸν μετὰ κακοῦ, δόκιμον μετ' ἀδοκίμου ἀναμεί-

fecta et a nostro divino fuerint ore profusa — 3.] Τῶν ἐν τῇ Πανδέκτῃ μετάρρουν εἶχον οἱ γλωσσογράφοι ὑπὸ τοῦ Burguntio ἢ Burguntius ἐκ Πέστης (+ 1194 Glück 31 σελ. 164 f.:) — 4.] Ἰδὲ Savigny Ἱστορία τοῦ ρωμ. δικ. τόμ. Γ' σ' 566 ἐπ. — 5.] Ἠρβλ. Savigny Τόμ. Ε'. § 81 σημ. b. Ὁ Rabelais (Vie de Pantagruel et de Gargantua liv. 2 chap. 5) παραβάλλει τὴν γλωσσογραφημένην ἐκδοσιν τῶν Πανδέκτων πρὸς χρυσοῦν μετὰ πολλοῦ παρυρασμένον ἔνδυμα.

ἐκ διαφόρων συγγραφῶν ἐνὸς καὶ πλέον αἰῶνος περιλαβούσης· 6) δ' ὅτι οἱ γλωσσογράφοι ἔζων ἐν ἐποχῇ τοσοῦτω ὑστερούσῃ τῆς τῶν κατακριτῶν αὐτῶν, πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν πνεῦμα, οὗ ἡ ἔλλειψις ἦτο κοινὸν ἐλάττωμα κατὰ τὸν μεσαῖωνα, ὥστε αὐτοὶ τε καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν δικαίως ἀπολαύουσι τῆς ἀπονεμομένης αὐτοῖς ἀναγνωρίσεως. Ἀλλὰ πλὴν τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων ἔχομεν ὑπὲρ τῶν γλωσσογράφων καὶ δὴ ὑπὲρ τοῦ μνημονευθέντος Ἀκκουρσίου, τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ πάσης μορφῆς, τὴν μαρτυρίαν τοῦ φυσικωτάτου αὐτῶν ἀντιπάλου Κουϊακίου. Τὸν Ἀκκουρσίον, οὐχὶ ὡς ἀτομον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς τάξεως, ἣ ἀνῆκε, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὃ ἰδρυτὴς οὗτος τῆς ἱστορικῆς σχολῆς λέγει: *Accursius noster quem ego et latinis et græciis omnibus interpretibus juris facile antepono καὶ Accursium longe magis corona donaverim καὶ Accursius qui omnino philosophiæ non erat ignarus* ⁶. Οὗ μικρὸν δ' ἐπίσης συντελεῖ εἰς ἀντίκρουσιν τῶν πολεμίων τῶν γλωσσογράφων καὶ ὁ κανὼν *quidquid non agnoscit glossa non agnoscit curia*, ὅς ἦν τὸ ρωμ. δίκαιον εἰσῆχθη εἰς Γερμανίαν καὶ ἐξ οὗ καταφαίνεται ἡ μερίστη τῶν γλωσσογράφων ἐκτιμησις.

Τὸ ὄνομα αὐτῶν ἔλαβον οἱ γλωσσογράφοι ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ κειμένου ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων, αἵτινες ἐξ ἐτέρου ἐκλήθησαν *γλῶσσαι*, διότι, ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ ἦσαν βραχεῖαι ἐν τοῖς διαστίχοις τοῦ κειμένου ἐρμηνεύται (*glossa interlinearis*), βαθμυδὸν κλιζήθησαν καὶ ἐγράφοντο ἐπὶ τοῦ περιθωρίου, ἀποτελέσασαι συνεχῆ ὑπομνήματα ⁷.

§ 17 Οἱ μετὰ τὸν 13 αἰῶνα δὲν ὑπῆρξαν μέχρι τοῦ 16 εὐτυχέστεροι ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου, διότι οἱ μετὰ τοῦς γλωσσογράφους νομικοὶ ἔτι ἀπώτερον τῆς ἱστορίας ἔστησαν, διὸ τὸ ποιεῖν τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἀδύνατον ἦτο νὰ παραγάγῃ τι ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου. Οἱ διάδοχοι οὗτοι τῶν γλωσσογράφων ὑπέπεσαν ὡς πρὸς τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τούτων κείμενον εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα, εἰς ὃ οἱ γλωσσογράφοι ὡς πρὸς τὸ κείμενον τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας. Ὡς παρὰ τοῖς γλωσσογράφοις ρωμ. δίκαιον ἦτο μόνον ἡ νομο-

6] Περὶλ. Savigny αὐτ. σ. 235 ἐπ. — 7] Περὶλ. Savigny αὐτ. τόμ. Γ' σ. 561. Glossa παρὰ τοῖς γραμματικοῖς, ἐξ ὧν καὶ παρὰ τῶν γλωσσογράφων ἐλήφθη, ἐκαλεῖτο ἀκατάληπτος ἔκφρασις θεωμένη ἐπεξηγήσεως.

θεσία αὕτη ἀνεξαρτήτως τοῦ παρελθόντος αὐτῆς, οὕτως παρὰ τοῖς διὰ-
δόχοις αὐτῶν ἡ γλῶσσα. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν τῆς ἐπιστήμης μεταβάλλεται
προσέτι ἐπὶ τὰ χεῖρω διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν διαλεκτικῶν τύπων, τοῦ
σχοινοτενοῦς τῶν τε ἰδεῶν καὶ τῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς ἐλλεί-
ψεως καλαισθησίας. Τὸ κείμενον τῶν νόμων ἐγκατελιμπάνετο καὶ ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ γλῶσσα, δεσμεύουσα τοὺς ἐρμηνευτάς, ἀπέκλειε τὴν
εἰσοδὸν αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὸ ἔτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος
τοσοῦτων αἰώνων, τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ
πρὸς τὴν γλῶσσαν προσκόλλησις, ὥστε ὁ Παπαῆλος Φουलगόσιος, εἰς
τῶν νομικῶν τοῦ 15 αἰῶνος (+ τῷ 1427) δὲν δισταζει νὰ εἴπῃ: vo-
lo enim prome potius glossatorem quam textum, ἐπιφέρων
καὶ τὴν δικαιολογητικὴν τῆς οἰονεὶ βλασφημίας ταύτης λόγον: nam si
adlego textum dicunt advocati adversarii partis etiam iudex:
credis tu quod glossa non ita viderit textum sicut tu et non
ita bene intellexit sicut tu? ¹. Καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ἔβαινε
ἐπὶ τὰ χεῖρω. Ἡ ἀποκλειστικὴ τῶν γλῶσσῶν χρῆσις, ἡ ἀπλῆ μετά-
δοσις τῶν ἀρχαιότερον διδασχθέντων, ἡ ἔλλειψις πάσης αὐτοτελοῦς ἐρ-
γασίας καὶ ἐπομένως καὶ παραγωγικοῦ πνεύματος, ἡ μεταβολὴ πολ-
λάκις τοῦ κειμένου χάριν τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπὸ τοῦ ἔργου τῶν
γλωσσογράφων ἀπομακρύνσεως καὶ πρὸς ἀληθῆ καταστροφὴν αὐτοῦ
εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μετὰ τοὺς γλωσσογράφους ἐπιστημονικῶν
χρόνων. Καὶ οὕτως εὐρίσκουμεν τὴν ἐπομένην περιουσίαν ἐν χειρογράφῳ
τινὶ, ἀνήκοντι τῷ 15 αἰῶνι: Et hodie in lecturis suis trans-
ponuntur (doctores) jam dicta. Quod enim unus in una le-
git, ponit alius, ponit alia per eadem verba, vel paulo di-
stantia. Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν περιωρίζετο εἰς ταῦτα: οἱ διάδοχοι τῶν
γλωσσογράφων οὐ μόνον τὴν κυρίως γλῶσσαν ἐκαλλιέργουν καὶ ἀπεδέ-
χοντο, ἀλλὰ καὶ scribunt (doctores nostri moderni) lecturas
novas in quibus non glossant glossas sed glossarum glos-
sas ², ἥτοι τὴν γλῶσσαν ὡς κείμενον θεωροῦντες νέας γλῶσσας ἐπ'
αὐτῆς ἐτίθεντο.

Ἐκ τοιαύτης ἐποχῆς καὶ τοιαύτης ἐπιστήμης οὐδ' ἡ ἱστορία τοῦ ρωμ.

§ 17. 1) Raf. Fulgosius in l. si in solutum de Oblig. et Action. (Henzd.
44. 7). Heineccius histor. juris § 417. Savigny αὐτ. Τόμ. ΣΤ', σ. 1-25.— 2)
Henzl. Savigny αὐτ. Τόμ. Ε', σ. 299.

δικαίου ἡδύνατο ν' ἀναμένη κρείσσονα τῆς ἐν τῷ παρελθόντι τύχης. Ἐγκαταλειμμένη παρὰ τῶν γλωσσογράφων πῶς ἡδύνατο νὰ καλλιεργηθῇ ὑπὸ τῶν τυφλῶν ὀπαδῶν αὐτῶν καὶ δὴ κατωτέρων;

Οἱ νεώτεροι οὗτοι νομικοὶ (postglossatores), ὧν ἡ σχολὴ ἔκμασεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 13 αἰῶνος μέχρι τοῦ 15³, καλοῦνται scribentes, consiliatores ἢ commentatores (ὑπομνηματισταὶ) καὶ Βαρτολικοὶ ἕνεκα τῆς ἐπιστημότητος τοῦ κορυφαίου τῶν νομικῶν τούτων Bartolus († 1357). Τὸ δ' ὄνομα commentatores ἔλαβον ἐκ τῆς προσκολλήσεως αὐτῶν εἰς τὰ ὑπ' ἄλλων γραφέντα, εἰς τὰ jam dicta τοῦ ἀνωτέρω χωρίου⁴.

§ 18. Ὁ ἀδόκιμος οὗτος τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ ἡ ἑλλειψὶς πάσης ἱστορικῆς ἐρεῦνης ἐξηκολούθησαν κρατοῦντα μέχρι πέρατος τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, καὶ τοὶ πολλὰ εἶχον ἤδη συμβῆναι τὰ δυνάμενα νὰ ἐπιδράσωσι σωτηρίως ἐπὶ τῆς ἐπεξεργασίας ταύτης. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρξατο ἡ ἀναγέννησις τῆς μελέτης τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ἀρχαῖοι δόκιμοι συγγραφεῖς κατέστησαν ἀντικείμενον μελέτης πολλῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν καὶ δι' αὐτῶν διεδίδοντο, ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἡ τυπογραφία, οὗ σμικρὸν συντείνασα εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων ροπήν. Ἀλλ' οἱ μὲν νομικοὶ τῶν χρόνων τούτων ἀπέμειναν ἐν ὁλοκλήρῳ ταύτῃ τῇ νέᾳ κινήσει ξένοι τῆς ἱστορικῆς ροπῆς καὶ τοῦ ἀναπτυσθέντος ζήλου τῆς καλλιεργίας τῆς ἀρχαιότητος, οἱ δὲ τελευταῖοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος χρόνοι ὑπῆρξαν στείροι ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν. Πλὴν τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Τὸ ρωμ. δίκαιον ὑφιστάμενον ἐπὶ ὁλοκλήρῳ ἤδη καὶ πλεον αἰῶνα τὴν δογματικὴν καὶ σχολαστικὴν ἐπεξεργασίαν δὲν ἡδύνατο νὰ συμβαδίσῃ εὐθὺς καὶ ἐξαπίνης τῇ προόδῳ τῶν γραμμάτων, τῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ τῇ καθαρᾷ ἱστορίᾳ· διότι αὐτὸ ἔσχατον πάντων ἐτίθετο, κατὰ τὰς τότε ἰδέας, ὡς ἀντικείμενον τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, ἀφ' οὗ οἱ ἀναστήσαντες αὐτὸ ἐπὶ ἀλλοίου ἐδάφους ἔρριψαν τὰ θεμέλια τῆς ἐργασίας των καὶ ὡς ἄλλο τι ἐθεώρησαν αὐτό, δηλ. μόνον ὡς νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ· διὸ καὶ τὸ ἕτερον γεγονός δὲν δύναται νὰ φανῇ παράδοξον, ἢ ἀντίθεσις δηλονότι μεταξὺ

3] Κατάλογον τῶν ἐπισημοτέρων γλωσσογράφων καὶ commentatores (ὑπομνηματιστῶν) ἴδ' ἐν Windscheid *Ger. Ἀρχαῖς* μετάφρασις Ν. Δημαῆ § 7 σημ. 2 καὶ 4.—4] Πρὸς. Windscheid § 7 σημ. 2a.

τῶν ἔργων τῶν αὐτῶν προσώπων ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ τῷ δικαίῳ. Οὕτως ἄνδρες ἐκεῖ διαπρέψαντες καὶ ἐπωφεληθέντες τῆς διὰ τῆς ἀναδιφάσεως τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀναπτύξεως τῶν κατ' αὐτούς, ἐν τῇ νομικῇ καὶ τῷ ρωμ. δικαίῳ ὑπέκυψαν εἰς τὸν κρατοῦντα εἰσέτι ξένον τῆς ἱστορίας ροῦν· τοιοῦτοι δ' ὑπῆρξαν ἐν παραδείγματι ὁ Cinus, ὁ Franc. Aretinus, ὧν ὁ μὲν πρῶτος εἰς τῶν ἐπισημοτάτων τῆς πατρίδος του ποιητῶν, ὁ δὲ δεύτερος τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῇ φιλολογίᾳ κατέχων, ἐν τῇ νομικῇ τοσούτῳ ὑστέρουν, ὥστε πολλοὶ ὑπέθεσαν, ὅτι τὸ τοῦ Δάντου *qui dulcius subtiliusque poetati vulgariter est Cinus*¹ δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν νομικὸν ἐρμηνευτὴν τοῦ Κώδικος καὶ τοῦ Πανδέκτου. Ἐξ ἐτέρου δ' οἱ ἀναδύσαντες ἑπαῶοι τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος (Humanisten) περιωρίσθησαν μόνον ἐν μορφαῖς κατὰ τῆς ἐργασίας τῶν νομικῶν, χωρὶς εἶτε αὐτοὶ νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου ἐπεξεργασίας, εἶτε τοῖς νομικοῖς νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτήν.

§ 19. Ἀλλὰ τὸ στεῖρον τοῦτο ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἱστορίας ἐξέλιπε κατόπιν. Οἱ 14 καὶ 15 αἰῶνες παρεσκεύασαν τὸν 16, ἐν ᾧ ἀνέλαμψεν ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κουϊακίου¹. Τὸ ἐλευθέρων τῶν τῆς ἀναμορφώσεως (Reformation) χρόνων πνεῦμα καὶ ἡ ἀνακάλυψις πολλῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας νομικῆς δράσεως² διέρρηξαν τὴν σχολαστικότητα καὶ κατενοήθη διὰ τῆς μελέτης τῆς ἀρχαιότητος, ὅτι καὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἶναι μέλος αὐτῆς καὶ ὅτι μόνον διὰ τῆς αὐτῆς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχαιότητος μέρη ἐπεξεργασίας δύνανται νὰ νοηθῇ. Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἤρξατο ἔκτοτε θεωρούμενον οὐχὶ μόνον ὡς τὸ περιεχόμενον τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ὡς μέρος τοῦ τῶν Ρωμαίων βίου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐπομένως ὁμοίας καὶ ταῦτα δεόμενον μελέτης.

Ἐν ᾧ δ' ἡ Ἰταλία ἐξηκολούθησεν εἰς τὴν σχολαστικότητα τοῦ παρελθόντος ὑποκειμένη, καὶ αὕτῃ δ' ἡ Ρώμη διετέλει προσηλωμένη εἰς θρησκευτικὰ ζητήματα, ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ρωμ. δικαίου ἔτυχεν ἰδιαζούσης προστασίας παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Α' βασιλεῖ τῆς Γαλλίας, δι' ἧς ἡδυνήθη ὁ μέγας Κουϊάκιος³ νὰ ἰδρύσῃ καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν νέαν αὐτοῦ

§ 18. 1) Dante de vulgari eloquentia p. 17. Savigny αὐτ. Τόμ. ΣΤ'. σ. 85.

§ 19. 1) Heineccii hlistoria Juris.—2) Π. χ. τῶν Ulpiani fragmenta, κατωτ. § 151—6), τοῦ Breviarium Alaricanum, κατωτ. § 196 δ) κτλ.—3) Γεννηθεὶς τῷ 1511 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1590.

Romanae

σχολήν. Αὐτῷ κυρίως ὀφείλεται ἡ νέα μορφή τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου. Πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρξαν μὲν τρεῖς ἄνδρες ἱστορικῶς ἐργασθέντες, Γάλλος, Ἰταλὸς καὶ Γερμανός, ὁ φιλολόγος Budaeus, καὶ οἱ νομικοὶ Alciatus καὶ Zasius ⁴, ἀλλ' αἱ εἰσφοραὶ αὐτῶν ὑπῆρξαν μικραί. Ἀπὸ τοῦ Κουϊακίου κυρίως ἐτράπησαν καὶ οἱ νομικοὶ πρὸς τὴν ἐρευναν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν καὶ ἔθηκαν νέα θεμέλια εἰς τὴν ἐν γένει ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν δογματικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄνευ ἀντιδράσεως. Ταύτην δ' εὐρίσκομεν ἐν ἐτέρᾳ σχολῇ *συστηματικῇ* καλουμένῃ, ἐν ᾗ ἐφάμιλλος τοῦ Κουϊακίου ὑπῆρξεν ὁ Οὐγὼν Δονέλλος ⁵, σύγχρονος αὐτῷ, ἀνώτερος δὲ κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ὁ Κουϊάκιος, καὶ τοι χρώμενος τῇ ἱστορίᾳ δὲν προσέβαινεν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας πέραν τῶν γλωσσογράφων, ἀλλὰ περιορίζετο, ὡς οὗτοι, ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ δεδομένου χωρίου μεμονωμένως, ἐν ᾧ ὁ Δονέλλος ἐπεζητεῖ τὴν συστηματικὴν τοῦ ὅλου ἀλληλουχίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν κατ' ἰδίαν μερῶν ἐξαγωγὴν γενικῶν ἀξιωματῶν.

ὑπὸ τὸν «Πατέρα τῶν γραμμάτων», τὸν ἱπποτικὸν Φραγκίσκον τὸν Α', ἔλαβεν ἐπομένως ὑπαρξίν καὶ ἀνεπτύχθη ἡ νέα αὕτη ἱστορικὴ σχολή. Ὁ Κουϊάκιος εἰργάσθη μὲν, ἐπίσης καὶ οἱ γλωσσογράφοι, ἐξηγητικῶς, ἀλλ' ἡ σημαντικωτάτη διαφορὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ συνίστατο ἐν τῷ ὅτι ἐξελάμβανε τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων νομοδιδασκάλων οὐχὶ ὡς ἀποφάνσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῶν μορφῇ καὶ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν αὐτῶν διὰ τῆς ἱστορίας ἐπεζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ. Πλὴν μετὰ τὴν νύκτα τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου (1572), ἐπικρατησάντων τῶν Ἰησουιτῶν, ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καὶ μετ' αὐτῆς ἡ νέα σχολή ἐφυγαδεύθη ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐστίας εἰς τὰς Κάτω Χώρας. Ἐκεῖ ἡ ἀναμόρφωσις καὶ μετὰ τὴν νύκτα τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου ἐξηκολούθησε κατισχύουσα ⁶ καὶ ἐκεῖ ἔλαβε μείζονα ἀνάπτυξιν καλλιεργουμένη κατὰ τοὺς 17 καὶ 18 αἰῶνας ἐπὶ τῶν νέων τούτων βάσεων, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διαφύγῃ τὸ ἐλάττωμα τοῦ Κουϊακίου, ὡς πρὸς τὴν ἑλλειψιν τοῦ συστήματος καὶ κεκτημένη τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀξίαν μόνον ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν κατ' ἰδίαν χωρίων καὶ ἐν τῇ δι' αὐτῆς μεταδόσει τῆς ἱστορικῆς μεθόδου εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἐπιση-

4) Savigny αὐτ. τόμ. VI σ. 421. 445. — 5) Γεννηθεὶς τῇ 1527 καὶ ἀποθανὼν τῇ 1591. — 6) Guizot Histoire de France τόμ. III. σ. 484.

μότατοι δὲ τοιοῦτοι καλλιεργηταὶ τοῦ δικαίου ὑπῆρξαν οἱ Noodt, Schulting, Voet καὶ ἄλλοι. Ἐν Γερμανίᾳ δ' ἐπεκράτησεν ἡ πρακτικὴ σχολή, καὶ τοι ἡ τοῦ ρωμ. δικαίου ἐπεξεργασία συνεδέετο κατὰ τὸν 16 αἰῶνα μετὰ τῆς ἐν Γαλλίᾳ, ὁπόθεν ὥς καὶ ἐξ Ἰταλίας ἐλάμβανον οἱ ἐν Γερμανίᾳ νομικοὶ τὴν ὕλην.

Τὴν ἱστορικὴν τοῦ 16 αἰῶνος σχολὴν καὶ τὴν πρακτικὴν τῶν ἐπομένων διεδέξατο ἡ καλουμένη σχολή τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἥτις κατ' οὐδὲν συνέτεινεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου μᾶλλον δὲ διέκοψε τὴν ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης σχολῆς ἀναπτυχθεῖσαν τάσιν πρὸς ἀναδίφησιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας χάριν τοῦ ρωμ. δικαίου. Ἡ σχολή αὕτη ἐπρέσβευεν, ὅτι ἐν μόνον, αἰδίων καὶ ἀμετάβλητον δίκαιον ὑπάρχει, ἐκ τῆς λογικῆς πηγῆς καὶ τὸ μόνον ἀληθές, ὅτι δὲ τὰ ἱστορικῶς ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανιζόμενα θετικὰ δίκαια, ἐρ' ὅσον ἀποκλίνουσιν αὐτοῦ, οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ παρεκτροπαὶ καὶ πλάναι. Ἐν δὲ μόνον ὄνομα δικαιοῦται, ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου, ἰδιαζούσης μνείας ἐν Γερμανίᾳ τὸ τοῦ Johann Gottlob Heineccius, ὅστις ἐπιδοθεὶς ἰδικῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ἀπὸ τοῦ 18 αἰῶνος ὑπῆρξεν ἡ μόνη σχεδὸν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, τῶν τοῦ Hugo καὶ τοῦ Savigny, πηγὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Ὁ Heineccius (†1741) συνέγραψε δύο βιβλία ἀναφερόμενα εἰδικῶς εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν Historia Juris καὶ τὰς Antiquitates Juris.

§ 20. Ἄλλ' ἡ ἐπικράτησις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἔλαβεν ὑπαρξιν πολλῷ βραδύτερον, ὅτε ὁ περιώνυμος Savigny ἐκαλλιέργησε τὰς ὑπὸ τοῦ Gustav Hugo (1764—1844) τεθείσας βάσεις αὐτῆς, δικαίως ἐπικληθεὶς αὐτὸς ἀρχηγὸς καὶ θεμελιωτὴς ταύτης.

Ὁ μὲν Gustav Hugo καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συγγραφεὺς κατεγίνετο κυρίως περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου, οὐ μόνον διὰ συγγραφῶν καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης δυνατῆς προσπάθειας πρὸς διατήρησιν τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ διάδοσιν τῶν ἀνακαλυπτομένων νέων πηγῶν,¹ ἄλλ' ὁ Savigny πρῶτος διετύπωσε ὠρισμένως τὴν

7) Jugler jurist. Biogr. I. 24. II. 365.

§ 20. 1) Savigny. *Ἡ δέκατη Μαῖον* 1788. Zeits. für geschichtl. Rechtswissenschaft. Τόμ. 9 σελ. 424 ἐπ.— Ὁ Hugo συνέγραψεν *Institutionencommentar.* (1783). *Ἱστορίαν τοῦ Ρωμ.δικαίου* (α' ἐκδ. 1790, 1α'. 1832) καὶ ἐξεδίδε το *Civilistisches Magazin* (1814—1837), οὗτινος τὸ περιεχόμενον στενῶς συνε-
(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ) 3

πρόγραμμα ταύτης.² Τοιοῦτον πρόγραμμα ἀληθῶς εἶχε διατυπώσει ἤδη καὶ ὁ Hugo ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ» αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Savigny διαβλέπων ἐνδότερον καὶ ἀπωτέρω ὑπὸ καθαρῶς ἱστορικὴν ἐποψίν, ἐτι δὲ βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας του περὶ παραγωγῆς τοῦ δικαίου, ἀπέδειξε κυρίως τὴν ἀξίαν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ἀπὸ τοῦ Savigny ἤρξατο ἐδραιουμένη ἐπὶ νέων βάσεων ἡ σχολὴ αὕτη, ἥτις καίπερ πολ-
λὰς ἀντιδράσεις ὑποστάσα,³ ἐξακολουθεῖ κρατοῦσα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, μηδενὸς σχεδὸν νῦν διανοομένου, ὅτι τοῦ ρωμ. δικαίου ἡ κατανόησις εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Τὰ ἔργα τοῦ Heineccius καὶ τοῦ Hugo ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἐπιφανεῖς δὲ νομοδι-
δάσκαλοι τῶν μετὰ τὸν Savigny χρόνων οὐ μόνον ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ κῦδοκίμησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ὡς πρῶτον αὐτῶν μέλημα ἐτάξαντο.⁴ Ἡ τοῦ Savigny σχολὴ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ

οἷστο μετὰ τῆς νέας μεθόδου (τῆς ἱστορικῆς), ὅτ' ἦν ἐπιζήτησις νὰ ὑποβάλλῃ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην καὶ ἦν ἐντὸς τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἀνέπτυξεν, ὑπερησπίσαστο καὶ ἐφήρμοσεν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων· ἐντός δὲ τῶν ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ καὶ τῷ ἑτέρῳ Col-
tingische Gelehrteanzeigen πραγματειῶν, προέβη καὶ εἰς ἰδιαίτερας ἐκδόσεις κει-
μένων ἐκ Ρωμαίων νομοδιδασκάλων π. χ. τοῦ Οὐλπιανοῦ (Fragmenta [5 ἐκδόσεις 1788—1834]. Παύλου (1795), ἐκ νόμων, οἷον τῆς lex Galliae Cisalpiniae κτλ.—2] Ἐγερθέντος ὑπὸ τοῦ Thibaut τοῦ ζητήματος περὶ τῆς συντάξεως γερμανικοῦ ἀστυκοῦ Κώδικος καὶ καταργήσεως τῆς ἰσχύος τοῦ ρωμ. δικαίου ἐν Γερμανίᾳ καὶ λυθέντος ὑπ' αὐτοῦ καταφατικῶς (1841), ὁ Savigny ἀντίστη κατὰ τῆς ἰδέας ταύτης διὰ τῆς συγ-
γραφῆς του «Περὶ τῆς ἀποσταλῆς τῆς συγχρόνου ἐποχῆς χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς νομοθεσίας» (1814), ἐν ᾗ διετύπωσε τὸ πρόγραμμα τῆς σχολῆς του. Τὸ δι-
καιον, κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο, δὲν εἶναι τι ἐξωθεν ποιητόν, ἀλλ' ἐπάγρει καὶ γίγνεται σὺν τῷ λαῷ· ἐπομένως πρὸς κατανόησιν ὁρθὴν αὐτοῦ, ἀνάγκη τῆς προηγουμένης κατανόησεως τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ παρήχθη ἐν τῇ ἰδέᾳ αὐτοῦ ταύτῃ ὁ Savigny συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ Κουιαίου σχολὴν, καθ' ἣν ἐπίσης τὸ ρωμ. δίκαιον ἀνεγράφη ὡς μέρος τῆς ὅλης ρωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐπομένως μὴ δεκτικὸν κεχωρισμένης ἐρεῦνης. Τὴν διαφορὰν τῆς σχολῆς τοῦ Savigny ἀπὸ τῆς τοῦ Κουιαίου ὁφόμεθα ἐν τῷ κειμένῳ ἐν τοῖς ἐπομένοις.—3] Windscheid *Fer.* Ἀρχαί § 10 μετὰ φρ. Ν. Δημαρζ.—4] Ἐπι-
φανέστατοι τοῦτων εἰσὶν ἐκ μὲν τῶν ἀμέσων τοῦ Savigny μαθητῶν ὁ Puchta (ἀπο-
θανὼν λίαν προῶρις τῇ 1846), ἐκ δὲ τῶν ἐμμέσων ὁ Ihering, ὅστις καίπερ διαφο-
νῶν πρὸς τὴν ἱστορικὴν σχολὴν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκλειστικότητος ἢ ἐθνικότη-
τος (Nationalitat) τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν καθολικότητα ἢ τὸ κο-
σμοπολιτικὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ (Universalitat), ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Ἱστορίας τοῦ ρωμ.
δικαίου ἀπέκτησε τὴν μερίστην δόξαν διὰ τοῦ «Πνεύματος τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου». Ἐτέροις ἀμέσους μαθηταῖς τοῦ Savigny ἴδ' ἐν Windscheid *Fer.* Ἀρχαί § 9 σημ.
3. Ὁ Savigny γεννηθεὶς ἐν Φραγκφούρτῃ τῇ 21 Φεβρουαρίου 1779 καὶ ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ ἐν ἡλικίᾳ 24 ἐτῶν τὸ πρῶτον δείγμα τῆς ὅλης ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπι-
στάμῃ θέσεως ἔδωκε διὰ τῆς συγγραφῆς «Περὶ νομῆς», ἣν ἐν ἡλικίᾳ 24 ἐτῶν καὶ ἐντός

μόνη ἀληθὴς πρὸς κατανόησιν τῆς καταστάσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ δικαίου ὁδὸς εἶναι ἡ ἱστορία, ὅτι ὡς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ ἀπομεμονωμένον ὄν, ἀνεξάρτητον τῶν χρόνων, καθ' οὗς ζῇ καὶ τοῦ παρελθόντος, οὕτως καὶ τὸ δίκαιον διὰ τοῦ παρελθόντος ὀρίζεται καὶ διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀνήκει, λαμβάνει τὴν δέουσαν καὶ ὀρισμένην μορφήν. Ἐὰν τὸ δίκαιον, δύναται τις νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ ὑπὸ ἄλλαν ἐποψίν ἀποφηνάμενου τοῦτο φιλοσόφου, δὲν γείνη δεκτὸν ἐν τῷ ἔθνεϊ τῶν πολιτῶν καὶ δὲν ἀντλή ἐξ αὐτοῦ δυνάμεις, εἶναι εὐθραυστον ὡς ξύλον, ἐσπερημένον παντὸς χυμοῦ.

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν εἰσηγήσεων τοῦ Γαίτου ἐν ἔτει 1816 οὐ μικράν ὠφέλειαν παρέσχε τῇ νέᾳ ταύτῃ σχολῇ. Ἡ συνδρομὴ αὕτη τοῦ Γαίτου ἐθεωρήθη παρὰ τινων ὡς τυχαίως συμβῆσα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἀλλ' ἄτόπως. Ὁ Niebuhr, ὁ τοῦ Γαίτου ἀνευρέτης, γράφων μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ τῷ Savigny, αἶρει τὸ τυχαῖον τοῦ ἔργου του καὶ σαφῶς ἐρμηνεύει τὸν λόγον τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ, ἐξ οὗ καταφαί-

δύα μηνῶν συνέγραψε καὶ ἤτις πρὸ τοῦ κυρίως προγράμματος τῆς ἱστορικῆς σχολῆς περιέλειπεν ἐν ἑαυτῇ τὴν νέαν μέθοδον τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐξαναγκάσασα καὶ αὐτὸν τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦ Savigny ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ ἀντίπαλον, τὸν πολὺν Thibaut, παρὰ τὴν σχολὴν, εἰς ἣν ἀνήκε, νὰ ἐξάρῃ διὰ τῶν θερμοτάτων λέξεων τὴν ἀξίαν τοῦ ἀντιπάλου του. Ὑψηλότης τοῦ ποιη. δικαίου ὢν ἀπὸ τοῦ 1800 ἐν Marburg, διορίσθη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ «Περὶ νομῆς» ἑτακτος καθηγητῆς. Ἀσχοληθεὶς δ' ἐν διαφόροις τῆς Γερμανίας πόλεσι καὶ ἐν Παρισίοις, περὶ τὴν συλλογὴν βιβλίου πρὸς συγγραφὴν ἱστορίας τῆς ρωμαϊκῆς νομικῆς φιλολογίας καὶ ἐπανελθὼν ἐκ Παρισίων τῷ 1805, διορίσθη τακτικὸς καθηγητῆς καὶ σύμβουλος τοῦ στέμματος ἐν Landsluth τῆς Βαυαρίας, ὁπόθεν μετέβη κατόπιν τῷ 1810 εἰς Βερολίνον, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως χάριν τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου. Συναναστραφεῖς δὲ καὶ ἀκροαθεὶς ἐκεῖ τὸν πατέρα τῆς ρωμ. ἱστορίας Niebuhr καὶ μετῴς εἰς ἑαυτὸν πεποθήσιν καὶ μετῴς ἔζηλον ἐκτέησας, ἰδιαιτέρως τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Niebuhr ὡς συνεργάτης. Ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας Φρειδερίκου Γουλιέλμου Δ' διορισθεὶς ὑπουργὸς τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν νόμων (Minister der Gesetzrevision) τῷ 1842, ἐν τῷ πρὸς χάριν αὐτοῦ πλασθέντι ὑπουργείῳ, ἃς οὐ προηγουμένως (1828) εἶχε χρηματίζει μέλος τῆς πρὸς ἀναθεωρήσιν τῶν νόμων ἐπιτροπῆς, παρέμεινεν ἐν τῇ θέσῃ ταύτῃ μέχρι τοῦ 1848 καὶ ἐκεῖθεν ἔχρι τοῦ 1853 ἐργασθεὶς ἐπιστημονικῶς καὶ περὰ τας τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον «Ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐν τῷ μεσαιοῶνι», ἀπετίωσι τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1861. Εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας βιογραφικὰς σημειώσεις, γραφεύσας ἐξ εὐγνωμοσύνης, ἦν ἅπαντες οἱ περὶ τὸ ρωμ. δίκαιον ἀσχολούμενοι ὀφείλομεν τῷ Savigny, προσθετόν, ὅτι ὁ Savigny συνεδέθη στενότατα καὶ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐκδούς τὴν μόνην θυγατέρα αὐτοῦ Βεττίαν εἰς τὸν πρεσβυτὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν Βερολίῳ καὶ ὑπουργὸν Κωνσταντῖνον Σχινῶν, ἧς ὁ πρόωρος θάνατος συμβῆς κατὰ τὸ 1835 ἐνταῦθα, βαρύνως ἐπληξῇ τὸν μέγαν αὐτῆς πατέρα. — 5] Trendelenburg († 1872 Καθηγ. τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βερολίνου κ.τ.λ.) Naturrecht auf

νεται, ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα μόνον τῆς ἐπικρατούσης πρὸς προαγωγὴν τῆς ἱστορίας τάσεως. «Πιστεύω, γράφει ὁ μέγας ἱστορικός, ὅτι δὲν θά μοι ἐπετρέπετο νὰ παραστῶ ἐνώπιόν σου δι' ἐπιστολῆς, πρὶν ἢ δυνηθῶ νὰ σοι παρουσιάσω συγχρότως καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τινὸς πηγῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου». «Ὅπως ποτ' ἂν ἦ ὅμως ἡ ἀξία τοῦ Γαίου ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν σχολὴν ὑπῆρξεν ἀφετηρία πρὸς μείζω ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Ὁ Γαίος, περιλαμβάνων σχεδὸν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ τὴν πολιτικὴν δικονομίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν πρώτων τῆς αὐτοκρατορίας χρόνων, οὐ μόνον νέον μετέδωκε ὥς εἰς τὴν ἄμεσον αὐτῶν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ παρέστη ἡ μόνη σχεδὸν πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τῶν Ρωμαίων πολιτικῆς δικονομίας.

Ἡ μετὰ τὴν νέαν ταύτην τοῦ Savigny σχολὴ καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Κουινάκιου διαφορὰ συνίσταται κυρίως εἰς τρία τινά· α) ὅτι ἡ τοῦ Savigny εἶναι ἀσυγκρίτως διαρκεστέρα, καταβάλλουσα τὰς ἀναφυόμενας ἀντιδράσεις καὶ διατηροῦσα μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν μέχρι σήμερον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, β) ὅτι παριστᾷ ἡ σχολὴ αὕτη τὸ δίκαιον ὡς προϊόν τῆς δυνάμεως, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν πράγματι ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ὑπαρχουσῶν σχέσεων καὶ γ) ὅτι πολλῶ μείζω καταβάλλει προσοχὴν περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀπόδειξιν συστηματικῆς ἀλληλουχίας ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ ρωμ. δικαίου θεσμοῖς. Πλὴν θὰ παρεγνωρίζομεν ἐντελῶς τὴν σημασίαν καὶ τὴν τάσιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης σχολῆς, ἐὰν ἐδεχόμεθα ὅτι περιορίσθη ἐν τῇ μονομερεῖ ὑπερτιμήσει τῆς ἱστορίας καὶ παρημέλησε τὴν ἐκ τῆς ροπῆς αὐτῆς ἐξακτέαν πρακτικὴν διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ ρωμ. δικαίου ὠφέλειαν· ἐν τῷ διαμαρτύρησις κατὰ πάσης τριταύτης ὑποψίας εἰσὶ τὰ λοιπὰ, οὐχὶ ἀπλῶς ἱστορικὰ ἔργα τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς, τὸ «Σύστημα» τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς, τὰ ἔργα τῶν Puchta καὶ Kierulff, δι' ὧν οἱ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἐργάται ἀπέδειξαν ὅτι τὴν ἱστορίαν ἐκαλλιέργουν οὐχὶ μόνον χάριν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ἐκ τῆς σπουδῆς αὐτῆς ἀποτελεσμάτων. Ἐπομένως, ἐν ᾧ ἤκμασε καὶ ἀκμάζει ἡ ἱστορία τοῦ ρωμ. δικαίου παρὰ τοῖς ὁπαδοῖς τῆς σχολῆς ταύτης, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐξενέγκῃ κατ' αὐτῆς ὅτι ἄλλοτε, κατὰ τὸν 17 αἰῶνα, εἶχε ρηθῇ.

dem Grunde der Ethik σελ. 18 ἐκδ. τοῦ 1860.—6] Lebensnachrichten über Niebuhr Τόμ. Β'. σ. 235.

κατὰ τῶν ἱστορικῶς τὸ δίκαιον ἐπεξεργαζομένων, ὅτι *magis flores quam fructus nobis attulerunt*, τὰ ἄνθη μᾶλλον ἢ τοὺς καρποὺς συνεισένεγκον ἡμῖν.⁷

III

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 21. Τὸ συγχρονιστικὸν δῦστημα. — § 22. Τὸ χρονολογικὸν δῦστημα. Τὸ μικτόν. — § 23. Εἰδηγῶναι.

§ 21. Τὰ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐπικρατήσαντα συστήματα τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου εἰσι τρία, τὸ συγχρονιστικόν, τὸ χρονολογικόν καὶ τὸ καλούμενον μικτόν, ἅτε περικλείον ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πρώτων. Συγχρόνως δὲ ἕκαστον τῶν συστημάτων τούτων διαιρεῖται παρὰ τινων καὶ εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ἱστορίαν. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη ἔχει πολλὰς σημασίας· διότι ὅτε μὲν σημαίνει τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς ὅλου αὐτοτελοῦς, πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν διαφορῶν αὐτοῦ μερῶν καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν αὐτῆς ταύτην συμπίπτει πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ συγχρονιστικοῦ καὶ τοῦ χρονολογικοῦ συστήματος διάκρισιν· ὅτε δὲ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἱστορίας τῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου πρὸς τὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τέλος τὴν τῆς ἱστορίας τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν γένει πρὸς τὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ. Οὐ μόνον δὲ τὸ πολυστήμαντον τῆς διαιρέσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ αἱ λέξεις, αἷς χρῆται, καθιστῶσιν αὐτὴν ἀδόκιμον, ἅτε δὴ δυναμένην νὰ παραγάγῃ καὶ τὴν πεπλανημένην ἰδέαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐξωτερικῇ πρόκειται περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ δικαίου μορφῆς, ἐν δὲ τῇ ἐσωτερικῇ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ ἀλληλουχίας, ὅπερ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ποιοῦμενοι τῆς διακρίσεως χρῆσιν πρεσβεύουσιν¹. Ἐγκαταλιμπάνοντες ἐπομένως τὴν ἀμφίβολον ταύτην διάκρισιν, στρεφόμεθα εἰς τὴν βραχεῖαν τῶν τριῶν συστημάτων ἔρευναν.

Συγχρονιστικόν καλεῖται τὸ σύστημα, καθ' ὃ ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου διαιρεῖται εἰς περιόδους, ὧν ἐν ἑκάστη τὸ δίκαιον ἐρευνᾶται καθ' ὅλους

7] Arthur Duck: usu et auth. jur. civ. rom. Λειψίᾳ 1756 I. 5. 17 Karlowa Ἱστορ. τοῦ Ρ. Δ. τόμ. Α'. σ. 42 σημ. 1.

§ 21. Πρὸς Puchta Εἰσηγήσεις § 3.

αὐτοῦ τοὺς κλάδους ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῶν συνδέσμῳ. Τὸ δίκαιον, καθ' ὃ ἄνωτέρω ἐδέχθημεν, προῦν ὃν ἐκάστης ἐποχῆς, καίπερ συνδεμένης μετὰ τοῦ παρελθόντος, περιλαμβάνει ὠρισμένας ἀρχάς διεπνούσας αὐτὸ ὁλόκληρον, συμφώνως τῇ ἐποχῇ, ἐν ἣ ἀναπτύσσεται. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι κοιναὶ οὐ μόνον ἐν ἐκάστῳ τοῦ δικαίου κλάδῳ ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ δικαίῳ ἐν γένει, ὡς ἐνὶ ὅλῳ θεωρουμένῳ καὶ ἐπομένως τὸ σύστημα τοῦτό ἐστι κυρίως τὸ μόνον ἀρμόζον τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου, ὡς καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐν γένει· διότι ἡ ἱστορία, ὡς καὶ ὁ Ihering διδάσκει², εἶναι οὐχὶ ἡ ἐκθεσις μεμονωμένων σπουδαίων γεγονότων, ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτῆς εἶναι ἡ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἡ ἐνότης τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν.

Ὡς ἐλαττώματα ὅμως σπουδαῖα τοῦ συστήματος τούτου θεωροῦνται πρῶτον μὲν ἡ κατάρτησις τῆς πορείας τῶν διαφορῶν θεσμῶν καὶ ἡ προσωρινὴ ἡρεμία αὐτῶν μέχρι τέλους ἐκάστης περιόδου, οἷονεὶ ἀναπαυομένων καὶ ἀναμενόντων τὸ πέρας τῆς ἐρεῦνης καὶ τῶν λοιπῶν, τῶν συγχρόνως ἀναπτυσσομένων ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ. Πλὴν κατὰ τῆς αἰτιάσεως ταύτης εὐλόγως δικαιούμεθα ν' ἀντιτάξωμεν τὴν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς περὶ ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου ἀρχήν³, ἐξ αὐτῆς δ' ἐπεπεται ἀναγκαίως, ὅτι ἡ προσωρινὴ ἐκάστου θεσμοῦ ἡρεμία ἐπιβάλλεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ δικαίου, ἐξ ἧς ἀπορρέει ὁ στενὸς μεταξὺ τῶν διαφορῶν θεσμῶν σύνδεσμος καὶ ἐπομένως τὸ ἀδύνατον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δεδομένου, ἄνευ τῆς συγχρόνου ἀναπτύξεως καὶ τῶν ἐτέρων. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ἀναπτύσσεται ὁ ἕτερος θεσμός, ἡ ἡρεμία διαρκεῖ, μηδὲν ἔμπεριέχουσα βλάβην τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον καταδεικνύουσα τὴν αὐτηρὰν τῆς φύσεως τοῦ δικαίου ἀνάγκην. Δεύτερον δ' ἀποδίδεται εἰς τὸ συγχρονιστικὸν σύστημα καὶ ἕτερον ἐλαττώμα τὴν βάσιν αὐτοῦ ἀνατρέπον, ἡ ἑλλειψίς δηλ. ἀλληλουχίας καὶ συγγενείας μεταξὺ τῶν διαφορῶν τοῦ δικαίου κλάδων καὶ θεσμῶν. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐπαγωγῆς ταύτης γνώμης φρονοῦμεν, ὅτι ἀρκούσιν αὐτὰ τὰ τῶν ἀντιθέτων ἐπιχειρήματα, ἐν οἷς πρωτεύουσιν ἡ δωδεκάδελτος καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐποχὴ. Ἡ διὰ τῆς δωδεκάδελτου ἐπελθοῦσα τοῦ δικαίου μεταβολὴ περιορίζεται, κατὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην, ἐν μόνῳ τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ, τῇ δικονομίᾳ καὶ τῷ ποινικῷ δικαίῳ, οὐδεμίαν ἐξασκήσασα ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ δημοσίου· ἀλλὰ

²] Geist I. σ. 60. — ³] Ἰδ. ἄνωτ. §20.

τοῦτο μὲν τό τε ποινικὸν δίκαιον καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία εἰσὶ μέρη τοῦ δημοσίου δικαίου⁴, τοῦτο δ' οἱ Πληθῆσιοι, ἄνευ τῆς διὰ τῆς δωδεκαδέλτου στερεοποιήσεως τοῦ δικαίου θὰ ἐξηκολούθουν παραδεδομένοι τῇ διακρίσει τῶν *ιεροφαντῶν* (Pontifices) καὶ τοῦ ἐν χειρὶ τούτων ἀποκειμένου ἱεροῦ δικαίου καὶ τέλος ὁ τε Λίβιος καὶ ὁ Διονύσιος, αἱ κυριώταται διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων πηγαί, διαμαρτύρονται κατὰ παντὸς περιορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς δωδεκαδέλτου ἀποκαλοῦντες αὐτὴν, ὁ μὲν πρῶτος *fons omnis publici privatique juris*⁵, ὁ δὲ δεύτερος «νόμους τῶν κοινῶν καὶ τῶν ἰδίων»⁶ ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐν ᾧ γίνονται δεκταὶ παντοῖαι μεταβολαί, τὸ συγχρονιστικὸν σύστημα καταδικάζεται μόνον⁷, διότι ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ δικαίου ἐπεξεργασία ἔμεινεν ἀμετάβλητος· ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη οὔτε κλάδος τοῦ δικαίου εἶναι, οὔτε ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς εἰς περιόδους διαιρέσεως τῆς ἱστορίας. Τῆς ἀξίας τοῦ συγχρονιστικοῦ συστήματος ὅμως καθ' ἑαυτὴν διαφέρει τὸ ζήτημα περὶ τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν ὠφελείας καὶ τῷ ὄντι ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης ἀπεριορίστως ἀκολουθητέον, διότι προϋποτιθέμενον τὴν γνῶσιν τῶν καθ' ἑκάστα ἢ θὰ ἀπομείνῃ ἀπλὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, ἢ συνδυαζόμενον μετὰ τῆς συγχρόνου ἐξιστορήσεως τῶν λεπτομερειῶν θ' ἀπομακρυνθῇ τῆς ἀναγκαίας ἐν τῇ πρακτικῇ σπουδῇ ἐνότητος καὶ ἁρμονίας.

§ 22. Ἐξ ἐτέρου τὸ χρονολογικὸν σύστημα ἀκολουθεῖ τὴν ἔρευναν ἑκάστου θεσμοῦ ἰδιαίτερος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως μέχρι τῆς τελειωτικῆς αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ μορφῆς· καὶ ἀποφεύγει μὲν τὴν κατάρτησιν τῆς τῶν θεσμῶν ἱστορίας, δὲν ἀναγκάζει ἑκάστον τοῦτον νὰ ἡρεμῇ κατὰ τὸ φαινόμενον μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῆς ἱστορίας τῶν συγγενῶν αὐτῷ, ἀλλ' ἀντὶ τῶν θεσμῶν κατακερματίζει αὐτὴν τὴν ἱστορίαν καὶ οὐδὲν ἥττον ἢ ἀρνείται ἐντελῶς τὴν τε ἱστορίαν ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ τὴν τοῦ δικαίου⁸. Ἐκαστος θεσμός ἐν τῷ συστήματι τούτῳ παρίσταται ὡς αὐτοτελές τι, ἄσχετον, πρὸς τοὺς λοιπούς, ἰδίαις δυνάμεσιν ἀναπτυσσόμενος καὶ ἀμερινῶν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἐκτὸς ἑαυτοῦ δικαίου, καίτοι ἐν τῇ σφαίρᾳ τούτου κατ'

4) Ἰδ. ἐν ὧτ. § 4 III.— 5) III. 34.— 6) X. 3.— 7) II. X. Φρεαρίτου *Πολιτικὴ Νομοθεσία τῶν Ρωμαίων* ὑπὸ Maretzoll σ. 47 σημ. α.

§ 22. 1) Ἰδ. ἐν Voigt *Röm. Rechtsgesch.* (1892) σ. 1-2.

ἀνάγκην ἀναπτύσσεται. Ἐπομένως καὶ αὕτη ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου μεταβάλλεται εἰς ἱστορίαν τῶν θεσμῶν, τὸ δὲ δίκαιον παρίσταται κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ἔνωσις διαφόρων μερῶν ἀπλῶς ἐξωτερικῇ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας, ὡς ἐν τῇ χρονογραφίᾳ, συγκρινομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν. Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἐλαττώμασι τούτοις κέκτηται τὸ σπουδαῖον πλεονέκτημα τῆς ἐντελοῦς ἐξαντλήσεως τῆς ἱστορίας τῶν θεσμῶν ὑπὸ πάσας τὰς ἐπὶφύεις καὶ τῆς παραγωγῆς εἰκόνας, δυναμένης νὰ εἰσαγάγῃ τὸν περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου ἀσχολούμενον καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας τοῦ θεσμοῦ λεπτομερείας. Ἐπομένως δὲν δυνάμεθα, παρορῶντες τὴν ἐξ αὐτοῦ πρακτικὴν ὠφέλειαν, ν' ἀπορρίψωμεν αὐτὸ ἀπολύτως.

Δεόμεθα ἄρα μέσης ὁδοῦ, ἱκανοποιούσης τὰς ἐκ τῆς πρακτικῆς παρ' ἡμῖν ἰσχῆρας τοῦ ρωμ. δικαίου προκυπτούσας ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ πρὸς τοῦτο φρονούμεν, ὅτι πρακτικῶς τὸ πάντων ὠφελιμώτατόν ἐστι τὸ καλούμενον μικτὸν σύστημα, καθ' ὃ ἐν μὲν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου ἀκολουθεῖται τὸ συγχρονιστικόν, ἐν δὲ τῇ τοῦ ἰδιωτικοῦ τὸ χρονολογικόν. Καὶ τὸ σύστημα τοῦτο θέτομεν ὡς βάσιν τοῦ παρόντος ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ, ὅτι ἐν μὲν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἀποχωρίζομεν ἐξ ἑνὸς τὴν πολιτικὴν δικονομίαν², ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀνάγκη γνώσεως τῶν κατ' αὐτὴν, ἐξ ἑτέρου δὲ παραλείπομεν ἐπὶ τὸ δυνατὸν τὸ ποινικὸν δίκαιον³, ἐν δὲ τῷ ἰδιωτικῷ συνδυάζομεν τὴν ἱστορίαν τῶν θεσμῶν μετὰ τῆς δογματικῆς αὐτῶν ἐρεύνης, ὅτε τῆς ἀπλῶς ἱστορικῆς ἀδυνάτου μὲν οὔσης ἄνευ τῆς κατανόησεως τῆς φύσεως τοῦ θεσμοῦ, ἐπιτυγχανομένης δὲ μόνον διὰ τῆς δογματικῆς αὐτοῦ ἐρμηνείας. Ἐπομένως ἡ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἀκολουθουμένη τάξις ἐστὶν ἡδε.

α) Ἱστορία τοῦ δημοσίου δικαίου, κυρίως τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν παραγωγικῶν τοῦ δικαίου ὀργάνων.

β) Ἱστορία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἢ ἐκάστου τῶν θεσμῶν μετὰ τῶν εἰσηγήσεων καὶ

γ) Ἱστορία τῆς πολιτικῆς τῶν Ρωμαίων δικονομίας⁴.

2) Αὕτη ἀποτελεῖ ἴδιον, σπουδαιότατον, κλάδον τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου. Πρβλ. κατωτ. § 101 επ.—3) Καὶ τὸ ποιν. δικ. ἐξ ἑνὸς μὲν διέταται ὅπως ἰδίᾳς ἱστορικῆς ἐρεύνης, ἐξ ἑτέρου δὲ κατὰ τὸ πλείστον ἐστὶν ἀλλότριον τοῦ ἐνταῦθα κυρίου σκοποῦ, στρεφόμενου περὶ τὴν διὰ τῆς ἱστορίας κατανόησιν τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν Ρωμαίων δικαίου, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχῆρας.—4) Νέον ὅπως σύστημα ἐπέζητησε νὰ εἰσαγάγῃ ὁ He-

§ 23. *Εισηγήσεις.* Ὑπὸ τὴν λέξιν ταύτην ἐννοοῦμεν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ δίκαιον ἐν γένει, εἰδικώτερον δ' ἐνταῦθα τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ρωμ. δίκαιον. Πραγματευόμενοι δὲ περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου, περιορισθησόμεθα ἐν ταῖς *Εισηγήσεσι* μόνον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ. Ἡ ἔκφρασις *Εισηγήσεις* κατὰ τὸ σύστημα, ὅπερ ἀκολουθοῦμεν, περιλαμβάνει καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἱστορικῆς ἐκάστου ἀντικειμένου ἐπεξεργασίας, καθισταμένη τοιοῦτω τρόπῳ ἀναπόσπαστον τῆς ἱστορίας μέρος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δογματικὸν αὐτῶν μέρος αἱ *Εισηγήσεις* διαφέρουσι τῆς διδασκαλίας τοῦ ἰσχύοντος ρωμαϊκοῦ δικαίου, κατὰ ποσὸν μὲν, διότι ἐν αὐταῖς προσδιορίζονται, ὡς ἐν εἰσαγωγῇ εἰς τὴν μελέτην ἐκείνου, μόνον τὰ στοιχεῖα ἐκάστου θεσμοῦ ἕνευ λεπτομερυῶς τοῦ ὅλου θεσμοῦ ἐρεύνης· κατὰ ποιὸν δὲ διότι, περιέχουσι τὴν ἱστορίαν ἐκάστου θεσμοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως, προϋποτιθεμένην γνωστὴν ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ ἰσχύοντος ρωμαϊκοῦ δικαίου. Συνωδὰ δὲ τῷ σκοπῷ καὶ τῶν *Institutiones* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, θὰ περιλάβωμεν ἐν ταῖς *Εισηγήσεσι* διὰ βραχείων καὶ τὸ ἐν ἰσχύει

τῆς δι' ἑτέρου ἔργου αὐτοῦ πολυτιμοτέρου, ὅπερ ἔμεινεν. Ἔνεκα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἰς τὰ πρῶτα μόνον βήματα τῆς γενέσεως, πρὸς ἄμετρον βλάβην τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου, διὰ τῆς *Entwicklungsgeschichte des röm. Rechts*, τῆς ὀλίγαι σελίδες (124) ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ V. Ehrenberg (1894). Διὰ τοῦ νέου αὐτοῦ ἔργου ὁ Jhering προτίθετο νὰ πραγματευθῇ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀποκλίνοντα τῶν ἐν χρήσει συστημάτων, οὓς τὴν βάσιν ἀνευρίσκουμεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῇ ὑπαρχούσῃ ἐν τῇ προεξηρημένη δημοσιώσει, περιεχούσῃ δὲ καὶ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως πῶς δεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου συγγράφειν. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου μεταβάλλεται εἰς ἐφηρμοσμένην φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου, δι' αὐτῆς δὲ ἀναζητητέον τὴν σχέσιν τοῦ αἰτιατοῦ πρὸς τὸ αἶτιον, ἥτις ἀναμριδύλως κατὰ τὸν συγγραφεῖα ὑπάρχει ἐν πάσῃ ἐμφανίσει κανόνος τοῦ δικαίου. Δυστυχῶς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ἡ ἐκ τοῦ νέου τοῦτου συστήματος ἐπιφερομένη ἀνατροπὴ τῆς μέχρι τοῦδε μεθόδου τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου, οὐδὲ παρὰ τῷ δημιουργῷ αὐτῆς εἶχεν ἐντελῶς παρασκευασθῇ, τοῦθ' ὅπερ καταδείκνυται ἐναργῶς καὶ ἐκ τοῦ πληθους τῶν σχεδίων τοῦ καιμένου περὶ ἐκάστου ἀντικειμένου, τῶν εὑρεθέντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως, ὡς ἀναφέρει ὁ ἐκδότης. Τὴν δὲ διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἐξόχρου αὐτοῦ ἔργου, ὅπερ ἤδη ἐμνημονεύσαμεν (ἀνωτ. § 12 σημ. 1), τοῦ *Ηγεύματος* τοῦ ρ. δ. εὐρίσκουμεν διατυπωμένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως (πελ. I—3), δυνάμεθα δὲ ν' ἀποδοῶμεν αὐτὴν διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων ἀπορριπτικῶν λέξεων: ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ἔργον τοῦ Jhering παρέχει τὴν εἰκόνα τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας τῶν συγχρότων ἐμφανίσεων ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ δικαίου, τὸ δὲ δεύτερον τὴν τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας τῶν διαδοχικῶν ἐμφανίσεων, ἥτοι τὴν ἐν τῷ παρελθόντι ἀνέυρεσιν τοῦ αἰτίου τῆς παραγωγῆς ἐκάστου νέου κανόνος τοῦ δικαίου.

δικαίον, μνημονεύοντες τὰς διὰ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἢ διὰ νεωτέρων νόμων ἐπελθούσας τυχὸν ἐν ἐκάστῳ θεσμῷ τροποποιήσεις τοῦ καθαροῦ ρωμ. δικαίου παρ' ἡμῶν¹.

Περὶ τῆς παρὰ Ρωμαίους ἀντιστοίχου λέξεως *institutiones* γίνεται λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ².

IV

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΝ Τῇ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΙ

§ 24. Σημασία τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου.—§ 25. Ἐποχὴ κτίσεως τῆς Ρώμης. — § 26. Περίοδοι τῆς ἱστορίας τοῦ Ρ. Δ.

§ 24. Ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου πηγάζουσιν, ὡς πρὸς τὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ, δύο ζητήματα, ἕνεκα τῆς διττῆς αὐτοῦ ἐπιρροῆς· ἥτοι κατὰ πόσον τὸ χρονολογικὸν σημεῖον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου καὶ τίς ἐστὶν ἡ βᾶσις τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου.

Καὶ πρῶτον ὁ χρόνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου κέκτηται ὅλως διάφορον σημασίαν τῆς ἐν τῷ δικαίῳ αὐτῷ· διότι ἐν μὲν τῷ δικαίῳ δεόμεθα τοῦ ἀκριβεστάτου τοῦ χρόνου προσδιορισμοῦ, ὅπως προσδιορίσωμεν δι' αὐτοῦ τὴν τε ἰσχὺν τοῦ νόμου καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ δικαίωματος, διότι ἵνα ὑπαχθῇ μὲν δικαίωμα ὑπὸ ὀρισμένον νόμον δεόν κατὰ κανόνα νὰ προϋπάρχῃ αὐτοῦ οὗτος, ἵνα παραχθῇ δ' ἐν γένει δικαίωμα πολλάκις ἀπαιτεῖται ἡ ἐπέλευσις ἡ πάροδος ὀρισμένου χρόνου· ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου τοιαύτη ἀκρίβεια τοῦ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ, ἂν μὴ ἡ πολλάκις περιττὴ, δὲν εἶναι καὶ ἀναπόφευκτος. Διότι τὸ δικαίον

§ 23. 1) Τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐν τῷ περιεχομένῳ τῶν *Εἰσηγήσεων*, τὴν συνισταμένην ἐν τῇ κεφαλαιώδει μνείᾳ καὶ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, ὑφέλω τῇ σοφῇ παρατηρήσει τοῦ Οἰκονομίδου, ἐν τῇ περὶ τοῦ Β'. τόμου τοῦ παρόντος βιβλιοκρισίας του, τῇ δημοσιεύσει ἐν τῷ «*Αἴῳ*» τῆς 11 Μαΐου 1885. Ἡκολούθησα δ' αὐτὴν ἔκτοτε ἐν τῇ ἀπὸ τῆς ἑδρας διδασκαλίᾳ.—2) Ἴδε κατωτ. § 156. 5) καὶ § 203.

ἀνεξαρτήτως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, μὴ παραγόμενον τὸ πρῶτον ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ, ἀλλὰ προϋπάρχον καὶ κυροῦμενον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, δὲν προσδιορίζει τὴν περιόδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὔτε τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν νόμου τινὸς διὰ τῆς δημιουργήσεως αὐτοῦ· ἀλλ' εὐθὺς ἅμα ὡς διαγνωσθῇ, ὅτι τὰ στοιχεῖα θεσμοῦ τινος ὑπάρχουσιν ἤδη ἐν ὠρισμένῃ τινὶ ἐποχῇ, δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ κατατάξωμεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἂν στερώμεθα εἰδικῆς περὶ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου μαρτυρίας. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ δίκαιον δὲν μεταβάλλεται καὶ δὲν βαδίζει ἐντὸς στενῶν χρονικῶν περιόδων, ἀλλ' ἀπαιτεῖ εὐρύτητα χρόνου πολλῷ μείζω τῆς τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος νόμου τινός. Ἐπομένως ἡ εὕρεσις τοῦ ἀκριβοῦς χρονικοῦ προσδιορισμοῦ, δυναμένη νὰ τύχῃ διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς σχέσεως τοῦ θεσμοῦ πρὸς ὠρισμένην ἐποχὴν εὐχερεστεράς καὶ ἀκριβοῦς διεξόδου, δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται διὰ τῆς ἀναζητήσεως ρητῆς περὶ τοῦ ἔτους μαρτυρίας, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων, οὐδεμιᾶς τῇ ἱστορίᾳ προσγινομένης βλάβης ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ταιαύτης ἀκριθείας. Οὕτως φέρ' εἰπεῖν ζήτημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου ρωμ. δικαίου εἶναι, ἂν ἡ τετάρτη περίοδος αὐτῆς, ἡ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἄρχῃται ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἢ ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου· πλὴν τὸ ζήτημα τοῦτο λύεται εὐκόλως, εὐθὺς ὡς παρατηρήσωμεν, ὅτι καὶ τοι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐξεδηλώθη ἡ μορφή αὐτῆ τοῦ πολιτεύματος ἐντελῶς καὶ ἐπισήμως, αἱ ρίζαι αὐτῆς καὶ πολλοὶ καρποὶ προϋπάρχον ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ, καθ' ὃν κατηργήθησαν καὶ τὰ ἔσχατα λείψανα τῶν δημοκρατικῶν τύπων. Ἐπομένως τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἐστὶ τὸ ζήτημα, ἂν ταῦτα πράγματι ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἢ πότε ἐπισήμως ἐξεδηλώθησαν.

§ 25. Πλὴν ἐπειδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου ὁ χρόνος, καίτοι οὐχὶ κατὰ μαθηματικὴν ἀκρίθειαν προσδιοριστέος, εἶναι οὐχ ἥττον ἀπαραίτητον στοιχεῖον ὡς πρὸς τὴν προσδιορισμὸν τῶν περιόδων ἢ τῆς ἐποχῆς τῶν διαφορῶν βαθμίδων τῆς ἀναπτύξεως θεσμοῦ τινος καὶ τοῦ δικαίου καὶ ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν αὐτῆν τοῦ ὅλου δικαίου ἢ ἐνὸς θεσμοῦ διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλους εἰς ἄλλην ἐποχὴν ἀνήκοντας, δεόν νὰ ὑπάρχῃ ὠρισμένον χρονικὸν σημεῖον, ὡς ἀφετηρία. Ὡς ταιαύτη δὲ λαμβάνεται ἡ ἐποχὴ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, περὶ ἧς ὑπάρχουσι πολλαὶ γνώμαι πρὸς τοὺς ἀρχαίους· αἱ δὲ κυριώταται αὐτῶν εἰσὶν αἱ.

ἐξῆς : Ἡ τοῦ Ennius¹ (Quintus τοῦ πατρὸς τῆς ρωμαϊκῆς ποιήσεως, ἀκμάσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ γ'. π. Χ. αἰῶνος), καθ' ὃν ἡ κτίσις τῆς Ρώμης ἀνέρχεται εἰς ὅσον ἔνεστιν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν, τοῦλάχιστον εἰς τὸ 870 π. Χ. ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τοῦ Lucius Cincius² (Alimentus, ἱστορικοῦ Ρωμαίου ἀκμάσαντος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου), ἡ τὴν νεωτάτην ἐκ τῶν λοιπῶν γνωμῶν ἐποχὴν παραδεχομένη ἦτοι τὸ 728 π. Χ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων γνωμῶν ὑπάρχουσιν ἄλλαι, καθ' ἃς ἡ κτίσις τῆς Ρώμης τάσσεται μεταξὺ τοῦ 754 καὶ τοῦ 751 π. Χ.³ καὶ ἐξ ὧν δύο ἐθεωρήθησαν αἱ σπουδαιόταται, ἡ τοῦ Terentius Varro, γραμματικοῦ ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς 7 καὶ τὰς ἀρχάς τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἀ. κτ. Ρ., τάσσοντος τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης εἰς τὸ 753 π. Χ. καὶ ἡ τοῦ Porcius Cato (520-605 ἀ. κτ. Ρ.), καθ' ὃν ἡ Ρώμη ἐκτίσθη κατὰ τὸ 752 π. Χ. Ἐκ τῶν δύο τούτων γνωμῶν ἡ ἀπὸ τοῦ Κλαυδίου, ἦτοι τῶν μέσων τοῦ α'. μ. Χ. αἰῶνος, κρατήσασα καὶ σήμερον ἔτι συνήθως τιθεμένη ὡς βάσις, ἐστὶν ἡ τοῦ Varro, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀκολουθοῦμεν⁴.

§ 26. Καθορίσαντες τὰ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, ἐξ ἧς θὰ προσδιορίζωμεν τὸν χρόνον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς ἐπομένοις, μεταβαίνομεν εἰς τὸ ἀμέσως σχετικὸν ζήτημα τὸ τῆς διαιρέσεως τῶν περιόδων, ἣν θὰ περιορίσωμεν ἐν μόνῳ τῷ δημοσίῳ δικαίῳ. Ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου τούτου διαιρεῖται συνήθως εἰς τέσσαρας περιόδους, καταληγουσας εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν αἷς ἀμφισβητεῖται μόνον τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς δευτέρας, ἣν τινες ἀνάγουσιν οὐχὶ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἀλλ' εἰς νεώτερόν τι σημεῖον καὶ τῆς λήξεως τῆς τρίτης, ἥτις ποικίλλει μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ Δουκλητιανοῦ καὶ τῶν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Κατὰ τῆς συνήθους ταύτης διαιρέσεως ἀντετάχθη ὁ Ihering, ὅστις διαιρῶν τὴν

§ 26. 1] Varro de L.L. III. 4. — 2] Διονύσιος I. 74 «ἀνὴρ ἐκ τῶν τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου». — 3] Πρὸς Niebuhr «Ρωμαϊκὴ ἱστορία» σελ. 150 ἐκ. 5. — 4] Πρὸς Puchta Instit. § 36 σημ. n, Danz 'Εγχειρίδιον τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου § 7. σημ. n., Lange Ρωμ. ἀρχαιότητες I § 26. Schwegler Ἱστορία τῆς Ρώμης I. σ. 444. — Ὁ Niebuhr ἀνωτ. δέχεται κατὰ Διονύσιον I. 74 (περὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς 12 Ὀλυμπιάδος), ὅτι ὁ Cato ἔτασσε τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης εἰς τὸ 751 ἔτος π. Χ. Ἐναντίον τούτου Ideler 'Εγχειρίδιον τῆς μαθηματικῆς καὶ τεχνικῆς χρονολογίας. Τόμ. Β'. σελ. 159.

ἱστορίαν ὁλοκλήρου τοῦ ρωμ. δικαίου εἰς τρία συστήματα, ἐξετάζει αὐτὴν οὐχὶ ὡς οἱ λοιποὶ, οἱ εἰς περιόδους τὴν ἱστορίαν διαιροῦντες, ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ἐξωτερικῶν φαινομένων, ἥτοι τῆς βασιλείας, τῆς πρώτης στάσεως τῶν Πληθύνων, τῆς δωδεκαδέλτου κτλ., ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τοῦ προϋπάρχοντος τῆς Ρώμης δικαίου, κοινοῦ εἰς ἅπαντα τὰ Ἰνδογερμανικά φύλα, τὴν τοῦ κυρίως καὶ ἀποκλειστικῶς ρωμ. δικαίου, ἀποτελοῦσαν τὸ δεύτερον σύστημα, ὅπερ ἀρχόμενον μετὰ τῆς Ρώμης καταλήγει μετὰ τῆς δημοκρατίας καὶ τρίτον ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τοῦ ρωμ. δικαίου, ὡς δικαίου παγκοσμίου, ἀποβάλλοντος τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, ὃν ἐκέκτητο ἐφ' ὅσον ἐν Ρώμῃ παρήγετο, ὡς ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς Ρωμαίους προωρισμένον. Ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη βεβαίως καὶ πρὸς τὸ συγχρονιστικὸν σύστημα προσφυσστέρα ἐστὶ καὶ ἐλευθερά τοῦ ἀποδιδομένου αὐτῷ, οὐχὶ δὲ πάντοτε ἀδίκως, ἐλαττώματος τῆς κατατμήσεως τῶν διαφόρων θεσμῶν ἐν ὀρισμένῳ σημείῳ. Πλὴν ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιτυχίας τῆς γνώμης ταύτης, ἡ ἐν αὐτῇ κατὰ τμησὶς τῆς ἱστορίας εἰς συστήματα, ἀρχόμενα καὶ λήγοντα οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὰς μεταβολὰς τοῦ πολιτεύματος, τῆς νομοθεσίας ἢ τῆς ἐπιστήμης, ἐστὶν εὐνόητος καὶ εὐλογος, λόγῳ τῆς ἀναζητήσεως γενικῶν ἀξιωμάτων ἐν ἐκάστῳ συστήματι, ἐξ ὧν ἀπορρέουσιν ἅπαντες οἱ κλάδοι τοῦ δικαίου καὶ λόγῳ τῆς συγχύσεως, ἣτις ἤθελεν ἐπέλθει, ἐὰν ἄλλως διηρεῖτο ἡ ἱστορία ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ καὶ ἄλλως ἐν τῷ ἰδιωτικῷ. Ἐφαρμοζομένη ὅμως ἀπαρallάκτως ἢ μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν, ὡς πρὸς τὰ χρονικὰ σημεῖα ἐκάστου συστήματος, ἐπὶ τῆς ἱστορίας μόνον τοῦ δημοσίου δικαίου, ὡς συμβαίνει παρ' ἄλλοις, οὐδένα λόγον, νομίζομεν, δύναται νὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς. Διότι, ἀφ' οὗ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου πρόκειται πρωτίστως περὶ τοῦ πολιτεύματος, ἡ μόνη φυσικὴ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένη διαίρεσις τῶν περιόδων ἐστὶν ἡ σύμφωνος πρὸς τὴν ἐκάστοτε μεταβολὴν αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πολιτεύματος διαίρεσιν ὑπάρχουσιν ὡς πρὸς τὸ καθαρῶς ρωμαϊκὸν δίκαιον τέσσαρες περίοδοι, διότι τετρακίς τὸ πολίτευμα μεταβάλλει μορφήν μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἥτοι α) ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας 753—509 π. Χ. ἢ 1—244 ἀ. κτ. Ρ.) β) ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ὑπατικοῦ (πραιτωρικῶ) ἐν ἀρχῇ γ) ἀξιώματος μέχρι καταλύσεως τῆς δημο-

§ 26. 1) Ὡς κατωτ. § 55.

κρατίας (509—29 π. Χ. ἢ 245—725 ἀ. κτ. Ρ.) γ') ἀπὸ τῆς ἀνόδου τοῦ Αὐγούστου εἰς τὴν μοναρχορίαν μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἐφ' ᾧ τὸ πολίτευμα ἔγεινε καθαρῶς μοναρχικὸν (29 π. Χ. — 325 μ. Χ. ἢ 725—1078 ἀ. κτ. Ρ.) καὶ δ) ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανού, ἀποτελοῦντος τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὅσον ἐνεστί καθαρὸν ρωμαϊκοῦ δικαίου (325—565 μ. Χ.). Πλὴν ὅμως τῶν περιόδων τούτων προστίθεται καὶ πέμπτη, ἰδιαζόντως ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς, ἡ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, ἣν θὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα κυρίως χάριν τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκουσῶν ἐλληνικῶν τοῦ δικαίου πηγῶν ἐν ταύτῃ ὅμως θέλωμεν ἐγκαταλίπει τὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ περιορισθησόμεθα μόνον ἐν τῇ τῶν συλλογῶν αὐτῆς ἐρεύνῃ, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς παράρτημα μόνον τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου².

V

ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 27. Αἱ πηγαι τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου διαίρουνται α) εἰς νομικὰς, β) εἰς μὴ νομικὰς, ἥτοι συγγράμματα μὴ ἔχοντα κύριον ἀντικείμενον τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ γ) εἰς μνημεῖα περιέχοντα εἴτε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ δικαιοπαράγωγου ὀργάνου π. χ. νόμους, ἡδικτα κτλ. ἢ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου π. χ. διαθήκας, συμβόλαια καὶ τὰ τοιαῦτα.

2] Τῷ ὄντι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ διαιρέσει, ἣν ἀκολουθήσωμεν, θὰ συναντήσωμεν προσκῆματά τινα, ὡς πρὸς τὴν ὑπαγωγὴν τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων καθαρῶς ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν περίοδον, ἀλλὰ ταῦτα ἔσονται πολλῶ ἥττονος λόγου ἅξια ἢ τὰ ἐν ἄλλαις διαιρέσεσι συμβαίνοντα. Οὕτως φέρ' εἰπεῖν ὁ Puchta, τιθέμενος, ὡς πρὸς τὸ δημοσίον δίκαιον, τὸ τέλος τῆς πρώτης περιόδου εἰς τὴν πρώτην τῶν Πληθίων στάσιν, ad montem sacrum, φέρει ὡς λόγον τῆς τοιαύτης τῆς περιόδου λήξεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ὅλης ὑφῆς τῆς ἐπομένης περιόδου τὴν καταστροφὴν τῆς ἀποκλειστικότητος τῶν γενῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς civitas ὑπὲρ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης· ἀλλὰ μὴ τοῦτο δὲν εἶχε γέινει ἤδη δι' αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ἀνήκοντος, ὁμολογουμένως εἰς τὴν πρώτην περίοδον καὶ ἐκεῖ μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ Puchta τασσομένου; Ἡ δ' ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πολυτεύματος τούτου ἐν τῇ περιόδῳ τῆς βασιλείας οὐδόλως δύναται νὰ ἀλλοιώσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

1) Νομικαὶ πηγαί¹.

Τὰς εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνηκούσας πηγάς, καίτοι ἰδιάζουσιν σπουδαιότητα διὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ἡμῶν κεκτημένας, οὐχ ἥττον κεφαλαιωδῶς μόνον θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, ἅτε τῆς ἰδιαίτερας καὶ λεπτομεροῦς ἐρεῖνης αὐτῶν ἀνηκούσης ἐκάστη τῶν περιόδων, ἐν ᾗ παρήχθησαν. Αἱ πηγαὶ αὗται εἰσὶ:

Α') *Ἀμεσοὶ καὶ ὑρχικαὶ* (ἐν πρωτοτύπῳ διασωθεῖσαι) α) Gaii Institutionum commentarii IV. (Κατωτ. § 157). β) Fragmentum veteris juris consulti de jure fisci. (Κατωτ. § 157). γ) Domitii Ulpiani fragmenta. (Κατωτ. § 158.) δ) Ulpiani fragmenta institutionum. (Κατωτ. § 156) ε) Fragmentum veteris juris consulti de juris specibus et manumissionibus sive fragmentum juris Romani Dositheanum (Δοσιθέου τοῦ γραμματικοῦ ἐρμηνευμάτων. Βιβλ. Ι'). (Κατωτ. § 158. 2). στ) C. Volusii Mæciani assis distributio. Κατωτ. § 157) ζ) Balbi mensuris de asse libeleus. (Κατωτ. § 157).

Β) *Συλλογαὶ ἰδιωτικαί.* α) Juris romani antejustiniani fragmenta Vaticana. (Κατωτ. § 158). β) Mosaicarum et Romanarum legum collatio. (Κατωτ. §. 158) γ) Consultatio veteris cujusdam jurisconsulti sive consultatio de pactis. (Κατωτ. § 158).

Γ') *Κωδικοποιήσεις.* α) Codex Theodosianus. (Κατωτ. § 188). β) Novellæ Theodosianæ καὶ Posttheodosianæ. (Κατωτ. § 189) Ἐπὶ δὲ καὶ ἄλλαι συλλογαὶ μὴ ἀνήκουσαι τοῖς Ρωμαίοις, ἀλλὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταρτισθεῖσαι, ἥτοι

α) Edictum Theodorici. (Κατωτ. § 196) β) Breviarium sive Breviarium Alaricianum sive Aniani ἢ lex Romana Visigothorum. (Κατωτ. § 196). γ) Lex Romana Burgundionum (Κατωτ. § 195).

Πλὴν ὅμως τῶν προῖουστινιανέων τούτων συλλογῶν καὶ τὸ Corpus juris civilis, πρὸ πάντων δὲ αἱ εἰσηγήσεις καὶ ὁ Πανδέκτης περιέχουσιν ἱστορικὴν ὕλην, μάλιστα ὡς πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον, ἀλλὰ δέονται μεγίστης προσοχῆς ἐν τῇ χρήσει αὐτῶν, ὡς ἱστορικῶν πηγῶν.

§ 27. 1) Πρὸς Rudorff Ἱστορ. τοῦ ρωμ. δικ. § 90-92.

2) Μὴ νομικαὶ πηγαί.

§ 28. Τὰς πηγὰς ταύτας διαίρετέον εἰς τὰς ἐξῆς 5 κλάσεις :

Α') Ἱστορικοὶ καὶ δὴ Ρωμαῖοι, ἐν οἷς πρὸ πάντων, α) Titus Livius (694—770 ἀ. κτ. Ρ., 59 π. Χ.—17 μ.Χ. ἐκ Παδούης). Historiae, ἐκ τῶν 142 βιβλίων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοῦ ἱστορίας προβαίνουσας μέχρι τοῦ 9 π. Χ., διασωθήσαν 35 ἐν ὅλῳ βιβλία ἔτι τὰ 1—10, ἐκ τῆς μέχρι 293 π. Χ., καὶ τὰ 21—45 ἀπὸ τοῦ 217 π. Χ. μέχρι τοῦ 167 π. Χ., ἔτι δὲ τεμάχια τινα· ἐκ τοῦ 91 βιβλίου, ἴσως δὲ τοῦ 94 καὶ ἑλληνικῆς τις ἐπιτομὴ (epitome) τοῦ ὅλου. β) C. Vellejus Paternulus συγγράψας τῷ 30 μ. Χ. δύο βιβλία ρωμαϊκῆς ἱστορίας (historiae romanae), διασωθέντα (ἐκ τοῦ πρώτου μόνον τεμάχια) διὰ τοῦ χειρογράφου τοῦ καλουμένου Codex Murbacensis¹. γ) C. Cornelius Tacitus 52—134 ἢ 136 μ. Χ., Praetor τῷ 82 μ. Χ. καὶ ὕπατος τῷ 97, ὁ πρῶτος ἱστορικὸς τῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἐποχῆς διακρινόμενος διὰ τῆς ἐμβριθείας καὶ τῆς τραγικῆς παραστάσεως αὐτοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιπειρίας καὶ τῶν πηγῶν, αἷς ἐχρήσατο. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς τὰ Annales, ἐκ 16 βιβλίων (ab excessu divi Augusti μέχρι Νέρωνος, ἐξ ὧν ἐλλείπουναι μέρος τοῦ 5, τὰ 7—10, ἡ ἀρχὴ τοῦ 11 καὶ τὸ τέλος τοῦ 16. Historiarum libri, περιέχοντα ἱστορίαν 27 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ Γάλλου (69 μ. Χ.) μέχρι τοῦ Δομιτιανοῦ (96 μ. Χ.), ἐξ ὧν σώζονται μόνον τὰ 1—5 (τούτου δὲ μόνον ἡ ἀρχή), ἔτι ἡ ἱστορία ἐνὸς ἔτους 69—70 καὶ Dialogus de oratoribus, πιθανῶς κατὰ τὸ 78 μ. Χ. γραφείς καὶ περιέχον περὶ τῆς παρακμῆς τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς. δ') C. Suetonius Tranquillus Magister epistolarum ἐπὶ Ἀδριανοῦ, vitae XII Caesarum ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρι τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ ε) Scriptores Historiae Augustae ἀπὸ Ἀδριανοῦ μέχρι Μ. Αὔρηλ. Κάρου (117—283 μ. Χ.), ἐν οἷς Ael. Spartianus, Vulcatius Gallicanus καὶ ἕτεροι.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἱστορικὴν διὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ὕλην περιέχουσι : α) Πολύβιος υἱὸς τοῦ Λυκώρτα Μεγαλοπολίτης (549—631 ἀπ. κτ. Ρ.), ἱστορία καθολικὴ τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης κρατῶν ἀπὸ τοῦ α'. Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῆς πτώσεως

§ 28. 1) Ἐκ τοῦ ἐν Ἀλσατία μοιαιτηρίου Murbach, ἐνθα ἀνεκαλύφθη.

τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου ἐν 40 βιβλίοις, ἐξ ὧν τὰ μὲν 1—5 διεσώθησαν ὁλόκληρα, 6—97 ἐν ἀποσπάσμασιν, ἐκ δὲ τῶν 18—40 μόνον τεμάρχια. β) Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* ἐξ 20 βιβλίων, ἐξ ὧν 1—11 ὑπάρχουσι σχεδὸν ἀνελλιπτῇ, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν μόνον τεμάρχια. Περιεχόμενον ἱστορία ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου. γ) Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (*Ἀργύριον* 38 π. Χ.) *βιβλιοθήκη ἱστορικὴ*, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ρωμ. κράτους μέχρι Ἰουλίου Καίσαρος ἐν 40 βιβλίοις, ἐξ ὧν τὰ μὲν 1—5 καὶ 11—20 σώζονται ἀκέραια, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τεμάρχια. δ) Πλούταρχος (50—120 ἢ 134 μ. Χ.) *Παράλληλοι βίοι* (46), *Βίοι* (4) καὶ *Ρωμαϊκά ἢ Ἀἰτιὼν Ρωμαϊκά*. ε) Δίων ὁ Κασσιος (ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας 155 μ. Χ., ρήτωρ καὶ νομικός, συνέγραψεν ἀκριβῆ καὶ πλουσίαν *Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν* μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ ὑπατείας (229 μ. Χ.) ἐν 80 βιβλίοις, ἐξ ὧν σώζονται ἐκ μὲν τῶν 1—34 μικρὰ τεμάρχια, ἐκ τῶν 35 καὶ 36 μέρει, ὁλόκληρα τὰ 37—54, τὰ δὲ 55—60 ἐν τεμαρχίοις καὶ τὰ 35—80 ἐν ἀποσπάσμασι τοῦ Τραπεζουντίου μοναχοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου (1070 μ. Χ.) καὶ Ἰωάννου Ζωναρά (1118 μ. Χ.). ς) Ἡρωδιανὸς (170 μ. Χ.) συνέγραψεν (240 μ. Χ.) *Ἱστορίαν τῆς μετὰ Μάρκου βασιλείας* ἐν 8 βιβλίοις ἀπὸ τοῦ Κομμόδου μέχρι τοῦ Γορδιανού. ζ) Προκόπιος (530 μ. Χ.) *Ἀνέκδοτα καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἱστορικῶν βιβλία* ὀκτώ. Τὰ ἀνέκδοτα εἰσὶν ἱστορία μυστικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπισήμου, αἱ δ' ἱστορίαι αὐτοῦ περιλαμβάνουσι τὰ ἔτη 395—545 μ. Χ. καὶ *Περὶ τῶν τοῦ δεσπύτου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων* (βιβλ. 6), ἐνθα μετ' ἀναιδείας ἐπαινεῖ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων. η) Ὁ συνεχίσας τὴν ἱστορίαν Προκοπίου (552—559) ἐν 5 βιβλίοις, Ἀγαθίας ὁ σχολαστικὸς ἐκ Μυρίνης. Τέλος δ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ Ζωναράς, ὁ Ξιφιλίνος, Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος κλ., ἔτι δὲ καὶ χρονογράφοι, οἷοι οἱ *Εὐσέβιος*, *Πάμμιλος* ἐκ Καισαρείας († 340 μ. Χ.), *Παντοδαπὴ ἱστορία* μέχρι τοῦ 325 μ. Χ., *Γεώργιος Σόγκελλος* (800 μ. Χ.), *Ἐκλογὴ χρονολογίας* μέχρι τοῦ 284 καὶ ἄλλοι ἥττον ἐπιστήμιοι.

Β') *Γραμματικοί*. Οὕτως ἐκελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν οἱ κεκτημένοι πᾶσαν ἀναγκαίαν γνῶσιν πρὸς ἐξήγησιν καὶ κριτικὴν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.²

2) Cic. de orat I. 41.... in grammaticis postarum pertractatio, histo-
(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

Ἐπιστημύονται τούτων εἰσὶ α) Μ. Terentius Varro (τέλη τοῦ 7 καὶ ἀρχ. τοῦ 8 ἀ. π. Ρ. αἰῶνος) de lingua latina libri XXIV, ἐξ ὧν κατὰ τοὺς μὲν σώζονται τὰ 4-9 κατ' ἄλλους δὲ τὰ 5-10 βιβλία. β) Sextus Pomp. Festus ἴσως κατὰ τὸν 6' μ. Χ. αἰῶνα) de significatione verborum· λειψάνα ἐλλιπέστατα διασώθησαν ἡμῖν, διό λῖαν ἀναγκαῖα ἢ ὑπὸ τοῦ Παύλου Διακόνου γενομένη ἐπιτομή αὐτοῦ. γ) Aul. Gellius (ὑπὸ τοῦς Ἀντωνίνους 198—211). *Noctium Atticarum libri XX*, ἐξ ὧν μόνον τὸ 8 ἐλλείπει. δ) Nonius Marcellus ἐν Νουμυδία κατὰ τὸν 3 μ. Χ. αἰῶνα. *Compendiosa doctrina per litteras*³. ε) M. Valerius Probus, πιθανῶς ἐπὶ Νέρωνος, de notis ἢ litteris antiquis, σπουδαῖος διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν στενογραφικῶν σημείων (notae) ἐν ταῖς leges, actiones καὶ τοῖς edicta perpetua. ς) Isidorus Hispalensis ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης τῷ 630 συνέγραψεν ἐγκυκλοπαιδεῖαν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, *Originum sive etymologiarum libri XX*.

Γ') *Φιλώσοι καὶ ρήτορες*. Πλὴν τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Σενέκα, σπουδαῖοι ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ἐκ τῶν τῇ τάξει ταύτῃ ἀγκυρόντων εἰσὶν οἱ α) Fabius Quintillianus (795—871 ἀ. π. Ρ.), θεμελίος διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, ἀνατροφεὺς τῶν ἡγεμονοπαίδων καὶ συγγραφεὺς τῶν libri XII de Institutione oratoria, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν 19 μεγάλων καὶ 145 μικροτέρων (ἐκ τῶν 338) *Declamationes*⁴. β) Ἰωάννης Λαυρέντιος ὁ Λυδὸς (550 μ. Χ.) συγγράψας *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας* 3 βιβλία περὶ τῶν ἀρχόντων ἐν Ρώμῃ. Ὁ Κικέρων (648—711 ἀ. π. Ρ.) περιέχει ἐν τοῖς διασωθείσιν ἔργοις αὐτοῦ σπουδαιοτάτην ὕλην διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου, πρὸ πάντων ἐν ταῖς ρητορικαῖς αὐτοῦ συγγραφαῖς (de oratore 699, Brutus καὶ Orator 703). Ἐκ τῶν 56 (ἀρχικῶς 100) δὲ orationes διδασκτικώτεραι τῶν πολιτικῶν εἰσὶν αἱ δικανικαί. Ὁ Κικέρων ὅμως πολλάκις περιέχει ἀνακριθείας, διότι ἐπηρεάζετο πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ λόγου του καὶ ἐλάλει μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ πελάτους αὐτοῦ ἢ περὶ τῆς ἀκριθείας. Ἡττονος σχετικῶς ἀξίας εἰσὶν αἱ Epistolae αὐτοῦ, ἐλαχίστης δὲ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ ἔργα, πλὴν τοῦ

riarum cognitio, verborum interpretatio, pronunciandi quidem sonus.—

3] Rudorff Ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου § 91 «... ἀρχεῖον πλήρες ἀκρισίας, πλὴν σπουδαῖον ἕνεκα γλωσσικοῦ πλούτου». — 4] Ἀντιδ. Danz § 2 σ. 2.

de legibus (βιβλ. 3), περιέχοντος μεταφορὰς ἐκ τοῦ Πλάτωνος. Σπουδαία εἰσὶ τὰ de republica ἕνεκα τοῦ ἀντικειμένου καὶ Topica ad Trebatium ἕνεκα τοῦ πρὸς θν ἀπευθύνονται, ὅντα νομικόν. Ὁ Marcus A. Seneca ὁ ρήτωρ († 785 ἀ. κτ. Ρ.) συγγράφας libri X Causarum, ἐξ ὧν διεσώθησαν ὁ Liber Suasoriae καὶ 5 libri καὶ excerpta librorum X Controversiae. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ L. An. Seneca (755—818 ἀ. κτ. Ρ.), ὁ φιλόσοφος, συγγράφας καὶ 124 ἐπιστολάς ad Lucilium.

Δ') *Scriptores rei rusticae et agrariae*. (Συγγραφεῖς γεωργικοὶ καὶ ἀγροτικοί.) 1) *Rei Rusticae*.

α) Terentius Warro ὁ καὶ γραμματικὸς" συγγράφας de re rustica ad Fundaniam uxorem etc. β) M. Porcius Cato de re rustica⁶. γ) Paladius Rutilius Taurus Aemilianus (2 ἢ 3 αἰ. μ. Χ.) de re rustica καὶ δ) L. Jun: Moderatus Collumella (805 ἀ. κτ. Ρ.) de re rustica. Ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις πρὸ πάντων περιέχονται τύποι ἀγροτικῶν συμβολαίων.

2) *Rei agrariae sive agrimensores*.

α) Hyginus (ἐπὶ Ἀδριανού) de limitibus καὶ de munitionibus castrorum καὶ de conditionibus agrorum. β) Sextus Julius Frontinus, ὑπάτος τῷ 74 μ. Χ. καὶ ἀποθ. τῷ 106, Curator Aquarum τῷ 79 μ. Χ., συγγράφας de aquaeductibus Urbis (100 μ. Χ.), de re militari, de agrorum qualitate. Ἐπὶ τούτου δε Aggenus Urbicus (100 μ. Χ.), In Julium Frontinum commentarius.

Ε') Ἑπομνηματισταί. α) Q. Asconius Pedianus (κατὰ τὸν α' μ. Χ. αἰῶνα), σπουδαῖος ἕνεκα τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κικέρωνος, ἅτινα πιθανὸν ἐξετείνοντο ἐφ' ὅλων τῶν λόγων τοῦ ρήτορος. Πλὴν σώζονται ἐλίγα λείψανα αὐτῶν. β) Aelius Donatus (333 μ. Χ.), Ars. sive editio prima de litteris, de barbarismo κτλ. γ) Aurel. Macrobius Ambrosius Theodosius, Commentariorum in somnium Scipionis libri duo καὶ Saturnalium conviviorum libri septem. δ) Anic. Maul. Torquat. Severus Boetius, τὸ ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ καὶ δὴ τοῦ ἐπὶ τῶν Topica τοῦ Κικέρωνος ἐνδιαφέρον τὴν ἱστορίαν τοῦ

5] Ἱδὲ ἀνωτ. § 25.— 6] Ἱδὲ ἀνωτ. § 25.

ρωμ. δικαίου ἐξεδόθη ἐν Ciceronis scholiastæ, editio J. C. Orelli καὶ J. G. Baiteri, ἐνθα περιέχεται καὶ ὁ Jul. Victor. εἰς Serv. Maur. Honoratus, ὑπομνήματα εἰς τὴν Αἰνειάδα, τὰ γεωργικὰ καὶ τὰ βουκολικὰ τοῦ Βιργιλίου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ τῶν πρώτων τῆς Ρώμης αὐτοκρατόρων ποιηταῖς, οἷον Q. Horatius Flaccus († 746 ἀ. κτ. Ρ.), P. Ovidius Nasso († 17 μ. Χ.), Juvenalis († 121 μ. Χ.), Valerius Martialis († 102 μ. Χ.), ἐπὶ δὲ καὶ παρὰ τοῖς πεζοῖς συγγραφεῦσι τῆς αὐτῆς περιόδου, οἷον Valerius Maximus, ἐπὶ Τιβερίου, (factorum dictorumque memorabilium libri IX), Plinius Cæcil. Secundus (62—110 μ. Χ.). Epistolæ, Plinius Secundus ὁ πρεσβύτερος (23—79 μ. Χ.), Historia naturalis, καὶ ἐγκυκλοπαιδεῖαν, ἀφιερωθείσαν τῷ 831 τῷ Τίτῳ.

VI

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

§ 29. Τὸ πρότιστον βοήθημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου, πλὴν τῶν ἐν ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαις πηγαῖς, ἐστὶν ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης καὶ ἡ ἐντελής αὐτῆς κατανόησις.

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ δυστυχῶς αἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου συγγράμματα εἰσι σπανιώταται. Ὡς τὸ κυριώτατον σχετικὸν σύγγραμμα μνημονευτέον τὴν Πολιτικὴν Νομοθεσίαν τῶν Ρωμαίων, φιλοπονηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πρώην καθηγητοῦ κ. Κ. Φρεαρίτου ἐπὶ τῇ βίβλῃ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Maretzoll, περιέχουσιν δ' αὐτοτελεῖς προσθήκας τοῦ κ. Κ. Φρεαρίτου, ὡς ὑποσημειώσεις τῆς μεταφράσεως τοῦ καιμένου τοῦ Maretzoll (Ἀθήνησι 1854, τυπογρ. Ν. Φιλαδελφείως μέγα 8ον σελ. 1214).

Νεώτερον ἔργον ἐστὶν ἡ «Περὶληψὶς τῆς ἱστορίας τοῦ Ρωμ. δικαίου» συγγραφείσα μὲν ὑπὸ τινος διδάκτορος τὰ ρομικά, μεταφρασθεῖσα δ' ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Διονυσίου Ἰω. Βάλλη εἰρηνοδίκου. (Ἐν Ἀθήναις Τύποις Σ. Γκαρπολά 1855 σελ. 42).

Ἀρχαιότερον ἀμφοτέρων, πλὴν λίαν περιληπτικόν, ἔχομεν τὴν «Ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ Ρ. κράτους. Κεφ. ΜΔ' περιέχον τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου» Ed. Giwon μετάφρασις Π. Παπαρρηγοπούλου καὶ Αἰμ. Ἑρτσόγ μετὰ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων (1840, Φιλόλαον τυπογρ. 8ον σελ. 164 ἀπὸ σελ. 122—164 σημειώσεις) καὶ νεώτατον πάντων τὴν «*Synopsis* τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου» ὑπὸ E. Lagrange, μετάφρασις ἐκ τῆς Γαλλικῆς ὑπὸ Α. Β. Διογενεΐδου (1865, τυπογρ. Πάσσαρη 8ον σ. 96).

Πλὴν τὴν σπουδαίαν παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν καθαρῶν ἱστορικῶν ἔργων τοῦ ρωμ. δικαίου οὐ μικρὸν ἀναπληροῦσιν ὥς πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον τὰ συστήματα τοῦ ἀστοικοῦ δικαίου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Καλλιγᾶ καὶ Π. Παπαρρηγοπούλου καὶ τὸ οἰκογενειακὸν καὶ κληρονομικὸν δίκαιον ὡς καὶ αἱ Γεν. Διδασκαλίαι ὑπὸ Α. Κρασσᾶ. Τοῦτων πάντων ἡ μνεία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἔσται συγχοτάτη.

BIBΛION ΠΡΩΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'

ΒΑΣΙΛΕΙΑ

1—244 ἀπ. κτ. Ρ. (53 - 509 π. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

Η ΡΩΜΗ

§ 30 Συνοικισμός ἢ κτίσις τῆς Ρώμης. — § 31. Αἱ νεότεραι γῶμαι περὶ κτίσεως Ρώμης. Συμπέρασμα.

§ 30 '. Τὸ πρῶτον ἐνταῦθα προβάλλον ζήτημα εἶναι τὸ περὶ συνοικισμοῦ ἢ κτίσεως τῆς Ρώμης καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν πρώτων αὐτῆς κατοίκων. Ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαιστάτων τούτων χρόνων καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρξε σκοτεινὴ. Αὐτὸς ὁ Λίβιος, καίπερ ὀλίγους σχετικῶς αἰῶνας ἀπέχων ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης καὶ ἀρχ-

§ 30 '. Ἐν ταῖς μέχρι τῆς Χριστοῦ γεννήσεως περιόδοις θέλομεν ἀκολουθεῖν τὴν ἀπὸ κτίσεως Ρώμης χρονολογίαν, ἥτις λατινιστὶ ἐκφράζεται ab. u. c. — ab urbe con-

γούμενος τὰ γεγονότα τῶν πρώτων τῆς Ρώμης χρόνων μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἐν μεγίστῃ λεπτομερείᾳ καὶ εὐπιστίᾳ καθόλου, οὐχ ἥττον ἀρχόμενος τοῦ ἑκτοῦ βιβλίου παρατηρεῖ, ὅτι ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, ἀπὸ τοῦ 6' ἡμίσσεως τοῦ 4 α. κτ. Ρ. αἰῶνος, ἄρχεται ἡ ἱστορία καθισταμένη ἀσφαλῆς καὶ ὅτι ἡ ἀρχαιότερα ὁμοιάζει πρὸς ἀντικείμενον, οὐ καθαρῶς διακρινόμενον ἐνεκα τῆς μεγάλῃς αὐτοῦ ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ θεατοῦ¹.

Τὰ αὐτὰ περίπου εὐρίσκουμεν καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεί, ὅστις ἐν τούτοις φαίνεται ἀποδιδούς μείζω πίστιν τοῖς Ρωμαίοις συγγραφεῦσιν, ὅπως δὴ ποτε δὲ μείζω τῆς εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἐνεκα τῶν πλειόνων μαρτυριῶν, ἧτινα κατ' αὐτὸν ἐκέκτηντο οἱ πρότεροι. Πλὴν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀλλαγῇ παρατηρεῖ, ὅτι οἱ πίνακες (δέλτοι), ἐξ ὧν οἱ Ρωμαῖοι ἱστορικῶς ἤντλουν τὰς πληροφορίας αὐτῶν, κατασκευασμένοι ἐκ ξύλου καταστράφησαν καὶ δὲν μετεδόθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους².

Λίτιον ταύτης τῆς καταστάσεως τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Ρώμης, πλὴν τῆς καταστρεπτικῆς δυνάμεως τοῦ χρόνου φέρεται καὶ ἡ ἐπεληθούσα, ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἐπὶ Γαλατῶν, καταστροφή τῶν μνημείων, πρὸ πάντων δὲ τῶν ὥρων τῶν ἐροφημάτων (annales Pontificum). Οἱ ὥροι οὗτοι περιεῖχον μὲν κυρίως ἀντικείμενα θρησκευτικά, οὐχ ἥττον ἢ μὲν ἐν αὐτοῖς ἀναγραφῇ, ἔστω καὶ κεφαλαϊώδης, τῶν κυριωτέρων γεγονότων εἶναι λίαν πιθανή, ἡ δὲ θρησκεία συνεδέετο τόσῳ στενῶς μετὰ τοῦ δικαίου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὥστε πλειστάκις ἡ μναία θρησκευτικοῦ τινος ἀντικειμένου περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν τοῦ πολιτικοῦ.

Ἡ ἀβεβαιότης αὕτη ἐπιδρα εἰς ἴσου ἐπὶ τε τοῦ συννοικισμοῦ τῆς Ρώμης καὶ τοῦ δικαίου³. Καὶ μέχρι μὲν τῶν ἀρχῶν τοῦ 18 αἰῶνος αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρὰ τὴν ἐναντίαν ὁμολογίαν τινῶν ἐξ αὐτῶν, ἐθεωροῦντο ὡς καθαρὰ ἱστορία. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18 αἰῶνος πρῶτος ὁ Ἰταλὸς Βίκος⁴ ἐπεχείρησεν, ἀτελῶς ὅμως, τὴν διόρθωσιν τῶν παραδόσεων καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πράγματι ἱστορικῆς ὕλης⁵. μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Γάλλος de Beaufort ὑπέβαλε μὲν τοὺς

dita — 1] Liv. VI. 4. — 2] Διονύσιος I. 6. 73. III. 36. — 3] Περδλ. καὶ Voigt Rom. Rechtsgesch. I. καθ' ὃν ἡ ἱστορία τῶν θεσμῶν καὶ τῶν πηγῶν τοῦ ἰδιοῦ δικαίου τῶν Ρωμαίων ἄρχεται μόνον ἀπὸ τῆς 12δελτου ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ἴδε καὶ Kircher. V. J. S. XXXVI. σ. 504—502. — 4] Vico 5 libri de principi d'una scienza nuova κτλ. (1725) — 5] Puchta § 36 σημ. g.

ἱστορικῶς τῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ αὐστηροτέραν κριτικὴν, ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον ἀρνητικῶς, ἤτοι ἀπέδειξεν τὸ ἐσφαλμένον αὐτῶν χωρὶς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ σφάλματα διὰ τῆς ἀληθείας ⁶.

§ 31. Νέαν ἀναμορφωτικὴν ὥθησιν ἔδωκεν εἰς τὴν τῶν Ρωμαίων ἱστορίαν ὁ πατὴρ αὐτῆς Niebuhr, πολλὰ διαλευκάνας καὶ πολλὰς πλάνους αὐτῆς ἀνορθώσας. Ἀντὶ τῆς παρὰ τῶν ἀρχαίων, ὡς ἱστορίας μεταδοθείσης, παραδόσεως περὶ τῆς ἐκ τριῶν φύλων συγκροτήσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ καὶ τῆς διαδοχικῆς προσελεύσεως τούτων δηλ. τῶν Λατίνων, Σαβίνων καὶ Ἑτρούσκων, ἀποδιδρυμένης μάλιστα εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους τῆς Ρώμης βασιλεῖς, ὁ Niebuhr δέχεται ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης ἤρξατο διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου πόλεως Ρώμης, ἧς οἱ πρῶτοι κάτοικοι κατήγοντο ὡς οἱ Λατῖνοι ἐκ Πελασγῶν, ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι πιθανῶς ἐπέταξαν ἄλλο τι φύλον, ἀπαρτιζόμενον ὑπὸ τῶν κατόπιν ἐμφανισθέντων Luceres καὶ ὅτι τέλος ἡ τρίτη τοῦ ρωμ. λαοῦ φυλὴ, οἱ Tities, κατήγετο ἐκ Σαβίνων, καταλαβόντων τὸν ἀπέναντι τῆς Ρώμης Καπιτώλιον λόφον καὶ καλουμένων ἐν ἀρχῇ Quirites ἢ Cures· ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο τούτων φύλων, τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Quirites κατόπιν πολέμου, ἀπετελέσθη ὁ κυρίως populus Romanus, ὃ κατόπιν προσετέθησαν καὶ οἱ εἰς τὴν τρίτην φυλὴν ἀνήκοντες Luceres, κακτημένοι μὲν τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα, πλὴν ὑστεροῦντες κατὰ τι τῶν ἄλλων.

Νεώτεραι ἐρευναι ἀνέτρεψαν καὶ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Niebuhr, χωρὶς βεβαίως νὰ μειώσωσι τὴν ἐπιλομένην ἀναγνώρισιν εἰς τὰ ὡς πρὸς τὸ παρελθὸν ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὁ Mommsen ἀπὸ ὑψηλοτέρου σημείου ὁρμώμενος δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Ρώμης, ἀλλὰ θεωρῶν αὐτὴν ὡς τὴν κρατοῦσαν τῶν λοιπῶν κοινότητων, ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν ὁλοκλήρου τῆς ἰταλικῆς φυλῆς· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ γλωσσικῶν ἐρευνῶν καὶ διαφόρων ἐπιγραφῶν, μεταχειριζόμενος τὰς ἀμέσους πηγὰς καὶ οὐχὶ μόνους τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, καταλήγει εἰς συμπεράσματα διάφορα τῶν πρὸ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ¹ οἱ τε Ramnes καὶ οἱ Luceres ἀνήκον εἰς τὴν λατινικὴν φυλὴν, οἱ δὲ Tities εἰς τὴν τῶν Σαβίνων, ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη ἀνάγεται εἰς πολὺ ἀρχαιότερους χρόνους, ὥστε οὐδόλως δικαιού-

6] L. de Beaufort dissertation sur l'incertitude des 5 premiers siècles de l'histoire Romaine. (2e ἐκδ. 1733).

§ 31. 1] Ἱστορία τῆς Ρώμης Τόμ. I. Κεφ. II. IV.

μεθα παρορῶντες τὸ κοινόν τῆς γλώσσης, τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας ἐν τῷ ρωμ. λαῷ, νὰ δεχθῶμεν, εἴτε ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ὑπῆρξε μίγμα ἐτροuscoικῆς, λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς καὶ δὴ πελασγικῆς φυλῆς, εἴτε ὅτι ἡ λατινικὴ καταγωγὴ τῶν δύο μερῶν τοῦ λαοῦ, Ramnes καὶ Luceres, ἐταράχθη καὶ ἐκ τῆς προσελεύσεως τοῦ τρίτου στοιχείου, τῶν Tities. Συμπεραίνων δ' ὁ Mommsen λέγει, ὅτι ἡ τριμερὴς ρωμ. κοινότης, παρὰ τὸ δυνατόν τῆς ἀρχαίας ἀναμίξεως τῆς Σαβινικῆς φυλῆς, οὐδόλως κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ρώμης ἐν τῷ κόσμῳ διέφερε τῆς τῶν Ramnes, ἅρα οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν ἢ μέρος τοῦ λατινικοῦ ἔθνους. Συμφώνως πρὸς ταῦτα ἡ Ρώμη κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε μόνον λατινικὴ τις πόλις, ὁ πυρὴν καὶ ἡ βᾶσις μεζιζόνες τινος ὅλου, ἀποκτήσασα διὰ τῆς κρείσσονος αὐτῆς θέσεως βαθμηδὸν μεζίζω σημασίαν, οὗ ἕνεκα ἐπῆλθεν ἡ ὑποταγὴ ἐλοκλήρου τῆς Ἰταλίας ὑπ' αὐτήν. Ἡ δ' ὑποταγὴ αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἐστί, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ἢ πραγματοποιήσις ἀπλῆ τῆς ἐνώσεως τῶν διαφόρων τοῦ ἔθνους μερῶν ὑπὸ τὸν ἰσχυρότατον. Καὶ δὲν ὑπῆρξε μὲν ἐλευθερά πάσης ἀναμίξεως ζένων φύλων, τὸ λατινικὸν ὅμως ὑπῆρξε πάντοτε τὸ ὑπερισχρὸν καὶ ἐκ τούτου ἐπήγγασαν ὁ τε λαὸς καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ρωμ. κράτους.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὸ ζήτημα ἀνήκει κυρίως τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρώμης καὶ οὐχὶ τῇ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐλίγων ἀνωτέρω ἐξάγεται τοῦτο μὲν τὸ ἐπισφαλές· τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν πρώτην πε-

2] Τὸ ἐπισφαλές τοῦτο τοῦ ἐδάφους καταδεικνύται καὶ ἐκ τῆς μετὰ τῶν νεωτέρων ἐπικρατοῦσης διχογνωμίας περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς ἀποδιδόμενης παρ' ἑκάστου εἰς τινὰς τούτων προτιμήσεως. Ἐκτός τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ριζικῆς ἀπορρίψεως ἢ ἀποδοχῆς τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, αἱ γινώμαι διακρίνονται καὶ ὡς πρὸς ἕκαστον τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὕτως ἐνῶ ὁ Niebuhr ὑπὲρ τὸν Λίβιον καὶ τὸν Κικέρωνα τίθησι τὸν Διονύσιον, οἱ Becker καὶ Lange (Ρωμ. ἀρχαιοφύτοις), ἀποκρούοντες τὴν ὑπερίμνησιν ταύτην ἀπονέμουσι τοῖς δυσὶν εἰρημένοις λατίνοις συγγραφεῖσι τοῦλάχιστον τὴν αὐτὴν καὶ πρὸς τὸν Διονύσιον ἀξίαν. Ὁ Mommsen φρονεῖ, ὅτι, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1 π. Χ. αἰῶνος ἡ ἱστορία τῶν πρώτων αἰώνων τῆς δημοκρατίας ἐπληρώθη διὰ ψευδῶν εἰδήσεων, οὗ ἕνεκα δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀπανεύωμεν εἰς τοὺς ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἀντλήσαντας νεωτέρους ἱστορικοὺς, εἰ μὴ μεμετρημένην καὶ φειδωλὴν πίστιν. Ἐναντίον πάντων τούτων ὁ Zumpt (Τὸ ποικίλον δίκαιον τῆς ρωμ. δημοκρατίας Τόμ. 2. 1865 — 1869) οὐ μόνον οὐδεμίαν ποιεῖται διακρίσιν μετὰ τῶν διαφόρων ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖ καθήκον τῆς ἐπιστήμης τὴν ἄρσιν τῶν μετὰ αὐτὸν ὑπαρχουσῶν ἀντιφωνίων καὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐπιπολαίου τούτων. Νέαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου μελέτην ἐπεχείρησεν ὁ Ernest Hertzog ἐν τῷ συγγράμματι του Geschichte u. System der rom. Staatsverfassung Τόμ. Α'. σ. 1. ἐπ. Ὁ συγγρα-

ρίσθον, τοῦτο δ' ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς συνθέσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ συμπεράσματα περὶ ἐπιδράσεως ταύτης ἢ ἐκείνης ἐκ τῶν τριῶν φυλῶν ἐπὶ ἀντικειμένων τοῦ δικαίου².

II

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

A) Ο ΛΑΟΣ (POPULUS ROMANUS, PATRES, PATRICII)

§ 32. Διαίρεσις τοῦ λαοῦ. Tribus, curiae, gentes. —

§ 33. Jus gentilicium. Familia.

§ 32. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ρωμ. λαοῦ, ὡς βάσις τῆς διαίρεσεως αὐτοῦ λαμβάνεται ἡ τριτὴς αὕτη τῶν στοιχείων, ἥτοι ἡ συγκρότησις αὐτοῦ ἐκ Ramnes Tities καὶ Luceres καὶ κατ' αὐτὴν ἡ πρώτη διαίρεσις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, εἶναι ἡ εἰς τρεῖς tribus (*γενεαί*), ὧν ἐκάστη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐνὸς τῶν τριῶν στοιχείων, tribus Ramnium, Titiansun, Lucerum¹ ἢ κατὰ Πλούταρχον², «τοὺς μὲν ἀπὸ Ρωμύλλου *Ramνήσας*, τοὺς δ' ἀπὸ Τατίου *Τατιήσας*, τρίτους δὲ *Λουκερήσας*». Αἱ tribus αὗται εἶχον κυρίως³ τοπικὴν σημασίαν. ἀποδο-

εὖς αὗτος τόσῃ ἀδεαλίαν θεωρεῖ πᾶσαν γνώμην, ὥστε καίτοι λεπτομερῶς πως ἐρευνᾷ τὸ ζήτημα, οὐχ ἤττον εἰσερχόμενος εἰς τὸ κύριον θέμα περὶ κτίσεως τῆς Ρώμης, ἀναγράφει, ὅτι ὁ ἱστορικός ὁρεῖται σήμερον νὰ παραιτήσῃ πᾶσαν ἐκθεσιν τῶν λεπτομερειῶν καὶ περιορισθῇ ἐν τῇ χαράξει πλαισίου, ἐν ᾧ τινι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐκινουῦντο τὰ ἀγνωστα μερικὰ συμβάντα (σελ. 19 § 3). — II δ' ἀδεαδίτης αὕτη ἠνάγκασε καὶ ἐμέ, παρὰ τὰ μετὰ τὴν α' ἐκδοσιν τοῦ παρόντος ὑπὸ διαφόρων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γραφέντα καὶ εἰς γνώσιν μου περιελθόντα, νὰ ἐμμένω εἰς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἀμετάβλητα, ὡς περιέχοντα τοῦλάχιστον τὰς γνώμας τῶν δύο κορυφαίων τῆς ρωμ. ἱστορίας διηγήτόρων. — 3] Καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο περιεργωτάτην εἰκόνα κατεσκεύασεν ὁ Heering (Geist I. σ. 311 σημ. 219) προκειμένου περὶ τῶν τρόπων τῆς συνάψεως τοῦ γάμου, ὧν ἕκαστος ἀποδίδεται ὑπ' ἐκάστου τῶν συγγραφέων εἰς ἄλλο φύλλον· οὕτως π. γ. ἡ confarreatio (τόμ. B' § 532) ὑπὸ τινων μὲν ἀποδίδεται τοῖς Ἑτρούσκοις (Schradder, Wäechter), ὑπ' ἄλλων τοῖς Σαβίνοις (Becker) καὶ ὑπ' ἄλλων τοῖς Λατίνοις (Walter)! Πρβλ. καὶ Voigt. αὐτ. σ. 13. 14.

§ 32. 1] Varro de Lingua Lat. IV 49 Liv. X. 5. Δον. II. 7, καθ' ὃν εἶη δ' ar Ἑλλάδι γλωττῇ τὰ ὀνόματα μεθεμνηνεόμενα *γενεή* μὲν καὶ *τριτὴς*.... — 2] Ρωμύλος 20. Ὁ Διονύσιος οὐδὲν περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων μνημονεύει. — 3] Ἄλλοι

θέντος ἐκάστη ὠρισμένου τοῦ ἐδάφους μέρους πρὸς κτήσιν καὶ καλλιεργίαν, ἀνήκοντος δ' ἤδη αὐτῇ καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ εἰς ἓν ὅλον¹.

2) Σπουδαιότερα ὅμως διαίρεσις ἦτο ἡ εἰς 30 curiae (φράτριάι²), ὧν ἀνὰ δέκα ὑπῆγοντο εἰς ἐκάστην τῶν tribus³. Ἡ ὑποδιαίρεσις αὕτη εἰς curiae εἶχε πολιτικὸν καὶ θερσικευτικὸν χαρακτῆρα, διότι αἱ curiae ἦσαν εἶδος κοινοτήτων, ὑπὲρ ἰδίων ἐκάστη προεστώτα, τὴν curio (φρατρίαρχον)⁴, ὡς καὶ flamen curialis (ἱερέα) οἱ δὲ τριᾶκοντα curiones εἶχον πάλιν ἰδίον ἀρχηγὸν κοινόν, τὸν curio maximus⁵. Τὰ μέλη τῆς curia ἐκαλοῦντο curiales⁶, ἡ δὲ σημασία αὐτῆς ἦτο πολιτικὴ μὲν, διότι ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν curiae ἐσχηματίζοντο καὶ ἐλειτούργουν τὰ comitia curiata (ἐκκλησία φρατρίακή), ἡ ἀρχαιοτάτη ἐκκλησία τοῦ λαοῦ, θερσικευτικὴ δ' ἔνεκα τῆς κοινότητος τῶν θυσιῶν (sacra curialia) αἰτίας, ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς χροιάς τῆς διαίρεσεως, ἦσαν publica⁷ καὶ τῶν εἰς τὰ comitia curiata ὑπαγομένων ἀντικειμένων καὶ τῶν ἐσρῶν (π. χ. Ἦρα κεράτις).⁸ Τέλος ἐκάστη curia εἶχε κοινὸν ὄνομα, δι' οὗ ἐχαρακτηρίζετο καὶ ὁ τῶν συνελθούσων αὐτῆς τόπος⁹.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τοῦ ρωμ. λαοῦ ἐρ' ὅσον δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν πίστιν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, φαίνεται βεβαία· ὡς τρίτη δὲ ῥεζέρεται παρὰ μὲν τῶν ἄλλων συγγραφέων ἡ εἰς 3 gentes (γέννη), παρὰ δὲ τοῦ Διονυσίου ἡ εἰς decuriae (decuriae), ὑπὲρ ἀρχηγὸν δεκατημόρια,

πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν τῆς Γερουσίας κατοπίνεσιν. — 4] Varro I. V. 55. Mommsen σ. 44. — 5] Liv. I. 43. Cic. de rep. II. 8, Διονύς. II. 7. Πλούταρχ. Ρωμύλος 20. — 6] Δὲν πρέπει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι ἡ curia ἦν ἐποποιήσας τῆς tribus, ὡς ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ἐνταῦθα καταλλήλως μεταβληθεῖσα, ἔκφρασις τῆς α' ἐκδόσεως, διότι αἱ tribus δὲν ἦσαν πολιτικῆς, ὡς αἱ curiae, διαίρεσις — 7] Διονύς. II. 7. 21 61. Varro de L. L. V. 45. 83. — 8] Paul. Diac. v. maximus curio ejus auctoritate curiae omnesque curiones reguntur. — 9] Paul. Diac. v. Curiales — 10] Paul. Diac. v. Curionia sacra. Διονύς. II. 23, 65, 66. Festus 245. — 11] Διονύς. II. 50. — 12] Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως curia παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν εὐρίσκαμεν ἐπικρατούσαν τὴν ἰδεάν τῆς μερίμνης (cura) οἷον Varro de L. Lat. V. 455. Curiae duarum generum nam et ubi curarent IV 46. Curiae ubi senatus rempublicam curat Paul. Diac. v. Curia: Curia locus [est ubi publicas curas. Pomponius (L. 2 § 2 D. 1.2)...quas partes curias appellavit propterea, quod tunc rempublicam curant] παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις ὑπάρχουσι διάφοροι γνῶμαι: Mommsen Ἱστορ. I. σ. 67. curia=συγγενὲς πρὸς τὸ curare=cavare=κοίταρος Ihering «Πρόγραμμα τοῦ

πιθανώτατα ταυτοσήμους τοῖς γένεσι τοιαῦτα ἦσαν 300, διαιρουμένης ἐκάστης curia εἰς 10 γένη¹³. ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη ἦν σπουδαιοτάτη, ὅτε ἐπιδρώσα ἐπὶ τῇ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τῆς θερησκείας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ πολίτου.

§ 33. Ἐκαστον γένος ἀπετέλει σωματεῖον, ἀλλὰ περὶ νομικῆς προσωπικότητος αὐτοῦ οὐδὲν μαρτυρεῖται· τὰ μέλη αὐτοῦ, καλούμενα gentiles γενήται, συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα διὰ κοινῶν θεῶν, ὑφ' ὧν τὴν προστασίαν διετέλει τὸ γένος καὶ διὰ κοινῶν ὀνόματος¹⁴. ἔνεκα δὲ διαφόρων ὑποχρεώσεων καὶ δικαιωμάτων τῶν gentiles πρὸς ἀλλήλους, ὑπῆρχεν ἴδιον δικαίον ἐν ἐκάστῳ γένει, τὸ jus gentilecium ἢ gentilitatis, μὴ διαφέρων μὲν οὐσιαστικῶς τοῦ κοινῶν δικαίου, καλούμενον ὅμως οὕτως ἔνεκα τῆς ὑπὸ τὰς αὐτὰς διατάξεις ὑπαγωγῆς τῶν γενήτων, ὡς τοιούτων. Κατὰ τὸ δικαίον τοῦτο ἐρρυθμίζοντο :

α) Τὰ κοινὰ sacra gentilia (θυσίαι), θεωρούμενα privata, ὅτε

1. δ. curia=concuria, (κατὰ τὸν Poll. Ἑτυμολογικαὶ ἔρευναι I. σ. 423 II. σ. 493), συγγενὲς δὲ τῇ curis καὶ quiris.— 43] II. 7. Ἐκ τῆς διαφωνίας τοῦ Διονυσίου παρήχθησαν δύο γνώμαι. Κατὰ τὴν μὲν, τῶν Niebuhr (ὁ θεματοῦργός αὐτῆς) Ἱστορία σ. 473 (ἐκδ. 5), Schwegler XIV. 4, Schilling Εἰσηγ. II. § 29. Puchta Εἰσηγ. § 39, h. Walter Ἱστορία § 14 σημ. 21 δεκάδες καὶ γένη εἶναι ταυτόσημα, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν (Mommson. Τόμ. 4 Κεφ. 5. Ihering Πνεῦμα κτλ. 1. σ. 468 ἐπ. Lange Ρωμα. ἀρχαίαι 4. σ. 162 ἐπ. Rein. ἰδιωτ. δικ. σ. 506), τὰ γένη δὲν ἦσαν πολιτικῶν, ἀλλὰ συγγενικῶν σύνδεσμοι. Ἀλλὰ καὶ ὁρθὴ ἂν εἶναι ἡ δευτέρα τὸ κατ' ἀρχαίαν ἢ συγγένειαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, ἔνεκα τῶν πολλῶν διακλαδώσεων. — Ὁ Niebuhr στηρίζεται κυρίως εἰς τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Κικέρωνος (Τορ. 6), ἐν τῷ ὁποίῳ ὡς στοιχεῖον τῶν gentiles δὲν ἀναφέρεται ἡ συγγένεια. Gentiles sunt qui inter se eodem nomine sunt non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt ne id quidem satis. Quorum majorum nemo servitutum servivit, abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti hoc fortasse satis est. Οἱ τὴν ἀντίθετον γνώμην ἀκολουθοῦντες εὐρίσκουσι τὸ στοιχεῖον τῆς συγγένειας ἐν τῷ qui capite non sunt deminuti. (Böcking Instit. I. § 57), ὅτε σημαίνει κατ' αὐτοὺς τὴν mutatio familiae· ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπὶ τοῦτο mutatio familiae δὲν ἐπὶ τοῦτο ἀναγκάτως καὶ mutatio gentis, διότι ἡ gens συνίστατο ἐκ πολλῶν familiae καὶ ἐπομένως ἡ mutatio familiae ἠδύνατο νὰ συμβῇ ἐν τῇ αὐτῇ gens. Ὁ Karlowa (I. σ. 34) συντάσσεται μὲν τῇ δευτέρᾳ γνώμῃ, ὡς πρὸς τὴν συγγένειαν, θεωρεῖ δὲ τὴν πληροφορίαν τοῦ Διονυσίου περὶ δεκάδων καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ ἐκάστης αὐτῶν δεκατηρίων (decurio) ὡς παρεξήγησιν. πηγάζουσιν ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γένων ἐν τῇ curia. Ὁ Müller (das Verhältniss der Gentes κτλ.) πρεσβεῖει ὅτι αἱ δεκάδες αὗται ἦσαν αἱ 30 decuriae equitum ἐν τοῖς 300 λόχοις τοῦ ἵππου.

§ 33. 4] Ἀνάλογον τῆς παρὰ Ρωμαίους gens ἐστὶ τὸ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων γένος. Ἐπίσης καὶ τὰ ἑλληνικὰ γένη συνεδέοντο διὰ κοινῶν ὀνόματος καλούμενα ἐνίοτε

τελούμενα ιδιωτικῇ καὶ οὐχὶ δημοσίᾳ δαπάνῃ². διηρουντο δ' εἰς δύο τάξεις, ἥτοι τὰ εἰς γένος ὠρισμένον ἀνήκοντα καὶ παρ' αὐτοῦ οἰκεία βουλήσει τελούμενα καὶ τὰ ὑπὲρ δημοσίων θεῶν τελούμενα καὶ ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τὰ γένη ἐπιβαλλόμενα, οἷον τὰ κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ρώμης τελεσθέντα καὶ διὰ τοῦτο popularia καλούμενα³.

β) Οἱ κοινοὶ τῶν γενῶν τάφοι (gentilia sepulcra), ἐνθα μόνον μέλος τοῦ γένους ἠδύνατο νὰ ταφῇ⁴.

γ) Τὰ καλούμενα decreta gentilitia, ἥτοι οἱ κανονισμοὶ καὶ τὰ διατάγματα, ἐκδιδόμενα ἐντὸς τῶν γενῶν, χάριν τῶν ἐν αὐταῖς σχέσεων. Τοιοῦτον decretum μνημονεύεται π. χ. ὑπὸ Διονυσίου⁵ περὶ τοῦ ἐν τῷ γένει τῶν Φαβίων ἀρχαίου νόμου, ὅστις «γαρεῖν τ' ἠνάγκάζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ». Ἀξέβαιον ὁμῶς εἶναι κατὰ πόσον τὰ τοιαῦτα decreta ἦσαν ὑποχρεωτικά⁶.

Πλὴν σπουδαιότερα καὶ κυρίως νομικὰ καθήκοντα ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς gentiles διὰ

δ) τοῦ κληρονομικοῦ ἀμοιβαίου δικαιώματος, ὑπὲρ εὐρίσκουεν ἀναγεγραμμένον καὶ ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ⁷ καὶ

ε) τῆς tutela καὶ cura legitima, ἥτοι τῆς νομίμου τῶν γεννητῶν ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας· περὶ ἀμφοτέρων δὲ τούτων γενήσεται λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου⁸.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ jus gentilitium ἐν γένει ἐπιβαλλομένων καθηκόντων ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, οἷον τὸ τῆς ἀμοιβαίας συνδρομῆς εἶτε ἐν ταῖς πρὸς τὸ δημόσιον καταβολαῖς⁹ εἶτε ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐν τῇ ἀποτίσει τῶν εἰς τι τῶν μελῶν ἐπιβαλλομένων χρηματικῶν ποινῶν¹⁰.

Τέλος ἕκαστον γένος ἐξ ἐνὸς μὲν διετέλει ὑπὸ ἀρχηγὸν καλούμενον

καὶ πατέρα· Δημοσθ. Παραπρ. 71. Πλούταρχ. Θεμιστοκλῆς 1.— 2] Festus v. publica. At privata quae pro singulis hominibus, familiis, gentibus fiunt. Ἰσως ἡ ιδιότης αὕτη τῶν sacra (privata) ἐμφαίνει ὅτι τὰ γένη δὲν ἦσαν πολιτικῇ διαίρεσις.— 3] Διον. VI 90. Festus v. Popularia. Savigny. Σύμμικτοι πραγματεῖαι. Τόμ. 1. σ. 179 σημ. 1. Ἐπίσης, καὶ παρ' Ἑλλήνων ἀπαντᾷ τὸ κοινὸν τοῦτο τῶν θυσίων. Πλούταρχος Θεμιστοκλῆς. 1.— 4] Cic. de leg. 1. 22. Sueton Nero 50. Ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος τῆς ταφῆς ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ γένους. Περὶ. Cic. αἵτ. gens Cornelia. Τοῦτ' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Δημοσθ. Παραπρ. 79. Εἰδ. 28.— 5] IX 22. ἴδε προσέει Liv. VI. 20, ὡς καὶ παρ' Ἀθηναίων. Ross Demi Attici 24.— 6] Karlowa I. σ. 36.— 7] Si quis intestatus moritur . . . gentiles familiam habento. Ulp. XXVI. 1. Cic. de invent. II. 50. ἴδε καὶ τόμ. Β'. § 596 σημ. 7.— 8] ἴδε τόμ. Β'. § 569 ἐπ. 579 ἐπ.— 9] Walter § 45 σημ. 28 ἐπ.— 40] Appian. Annibal 28.

pater gentis, κεκτημένον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους δικαστικά, θρησκευτικά καὶ στρατιωτικά δικαιώματα καὶ ὄντα μέλος τῆς γερουσίας (senatus)¹¹, ἐξ ἑτέρου δ' ἀπηρτίζετο ἐξ ἀρίστου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν (familia).

Ἡ familia (ἥτις ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ δὲν κέκτηται πολιτικὴν σχημασίαν, πλὴν τῆς ἀναγκαιῶς ἀπονεμομένης αὐτῇ ἐμμέσως ἕνεκα τῆς ἐκ τοιούτων συγκροτήσεως τῶν γενῶν καὶ ἐπομένως τοῦ μὴ δυνατοῦ τῆς ιδιότητος τοῦ gentilis ἕνευ τῆς τοῦ μέλους familiæ), ὡς συστατικὸν τῆς gens μέρος, λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην τῆς λέξεως σχημασίαν, ἥτοι ὡς σύνολον προσώπων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἑτέρου λόγῳ υἱότητος ἢ γάμου διατελούντων. Τὸ κεκτημένον τὴν ἐξουσίαν ταύτην πρόσωπον καλεῖται pater familias, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὅστις ἔχει ὑπὸ μὲν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν (patria potestas) τὰ τέκνα του, ὑπὸ δὲ τὴν manus¹² τὴν σύζυγον. Ἀλλὰς σχετικὰς σχημασίας ἔχει ἡ familia τὸ σύνολον τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν (agnati), διότι τοιούτους μόνον συγγενεῖς ἀνεγνώριζε τὸ ἀρχαῖον δίκαιον¹³, ἡ δ' ἑτέρα σχημασία αὐτῆς ὡς συνόλου ἀπάντων τῶν τε ἐξ ἀρρενογονίας καὶ θυλυγονίας συγγενῶν (cognati), ἀνήκει εἰς τὸ νεώτερον δίκαιον, ἀφ' ἧς οἱ ἐκ θυλυγονίας συγγενεῖς ἤρξαντο λαμβάνοντες νομικὴν ὑπαρξίν· τέλος δὲ σημαίνει τὸ σύνολον τῶν ἀνωτέρω προσώπων καὶ τῶν δούλων, ὡς καὶ τὸ τῆς ὕλης περιουσίας καὶ δὴ τεθνεώτος¹⁴. Ὁ pater familias εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἄρχων τῶν ὑφ' ἑαυτόν, ἀντιπροσωπεύων αὐτοὺς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ἔχων κατ' ἀρχάς μὲν ἀπόλυτον, κατόπιν δὲ ὡς θέλομεν ἶδει¹⁵, περιορισμένην ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου, ἀλλὰ δικαιοματικῶς ἰσόβιον, οἷας δὴποτε ἡλικίας καὶ ἂν ὦσι τὰ τέκνα¹⁶. Ἐπίσης ἀπόλυτον ἦτο τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς διαθέσεως τῆς περιουσίας του εἴτε ἐν ζωῇ εἴτε μετὰ θάνατον, πρὸ πάντων δ' ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ μετὰ θάνατον κυρίου τῆς περιουσίας του (testamentum).

Ἐκ τῆς διαρρέσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ ταύτης προκύπτει, ὅτι ἵνα καταλέγηται τις ἐν αὐτῷ ἔδει γὰρ ἡ καὶ κατὰ πρῶτον λόγον μέλος οἰκογενείας καὶ δι' αὐτῆς ἀνερχόμενος τὰς βαθμίδας τῆς gens καὶ τῆς cu-

11] Διονύσιος, Fragm. XV. 3 καὶ κατωτ. § 35. — 12] Περὶ τῶν δύο τούτων ἐξουσιῶν ἴδε τόμ. Β'. § § 539, 554 ἐπ. — 13] Περὶ τούτων ἴδε τόμ. Β'. § 527. — 14] L. 495 D. 50. 46, περὶ Gai. III. 101. — 15] Τόμ. Β' § 559. — 16] Τὰ περὶ

ria, ὅθεν ἀπέρρεον τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, νὰ καταλήγῃ εἰς τινὰ τῶν tribus. Ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γένους ἡδύνατό τις νὰ ἐξελθῇ ὑπὲρ τὸν ὅρον τῆς τηρήσεως ὁρισμένων τύπων, κατὰ τὴν ἐξοδὸν καὶ τὴν εἰς ἕτερον τῆς αὐτῆς φύσεως δεσμὸν εἰσοδὸν¹⁷. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐναλλαγῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐξόδου ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ¹⁸, ἡ δὲ τοῦ γένους ἐξεργάζετο διὰ τοῦ detestatio ἢ alienatio sacrorum, δι' ἧς μετεβιβάζοντο τὰ sacra εἰς ἕτερον, καὶ τῆς transitio ad Plebem, δι' ἧς ἐμμέσως ἐπῆρχετο ἡ ἐκ τοῦ γένους ἐξοδος, διότι ὁ Πληθεῖος δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔῃαι μέλος τῆς gens¹⁹.

Ὁ οὕτως ἀποτελούμενος ρωμαϊκὸς λαὸς ἔφερε πλὴν τοῦ populus romanus καὶ τὸ ὄνομα Quirites, περὶ οὗ τῆς σημασίας εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ν' ἀνέβῃ τις τὴν ἀλήθειαν, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πληθὸς τῶν σχετικῶν γνώμων²⁰. Πλὴν ἡ πιθανωτέρα εἶναι ἡ καθ' ἣν πηγάξει ἐκ τῆς στρατιωτικῆς τῶν μελῶν τοῦ λαοῦ ιδιότητος²¹.

familia ἐκτενέστερον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ἴδε τόμ. Β'. § 546 ἐπ. — 17] Servius ad Aen. II. 456.—18] Τόμ. Β'. § 267.—19] Karlowa II. σ. 97-98, Voigt R. Rg. I. σ. 840. Mommsen Rom. Forschungen I. σ. 423 ἐπ. Ἡ detestatio sacrorum ἐγένετο, ὡς καὶ ἡ διαθήκη, ἐνώπιον τοῦ λαοῦ συνηγμένου in calatis comitiis Gellius N. At. XV 27. iisdem comitiis (calatis)... et sacrorum detestatio fieri solebant. Ἀμφίβολον δ' ἐστίν, ἂν ᾔτο ταύτῃσιν τῇ alienatio sacrorum.—20] Ὁ Puchta § 38 σημ. ο ἀκολουθῶν τὴν τοῦ Niebuhr γνώμην περὶ συνθέσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἐκ Λατίνων καὶ Σαβίνων, χαρακτηρίζει τοὺς δευτέρους τοὺτους ὡς quirites καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης στηριζόμενος ἐξάγει διαφόρους συνεπείας, ἰδίως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δικαίου, ὅπερ καὶ δὴ τὸ ἰδιωτικόν, θεωρεῖ ὡς καθαρὰν προῖον τοῦ στοιχείου τῶν quirites. — 21] Οὕτως ὁ Ihering Πνεῦμα τοῦ ρ. δ. § 10 σημ. 25., ὅστις ἄλλην ἀρχὴν ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ δικαίου ἀκολουθῶν, φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα quirites ἐστὶν ἡ ἐκδηλωσις τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀτομικῆς βουλῆσεως, ἣν θεωρεῖ ὡς ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ παρήχθη ἐκ τοῦ δόρατος, ὅπερ ἔφερον (hasta-quiris). Ὁ Mommsen. Ἱστορ. Α'. σ. 75, συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Ihering μόνον καθόσον τὸ quirites θεωρεῖ σημαίνει δορυφόρος, ἐνεκα τῆς στρατιωτικῆς τοῦ λαοῦ φύσεως. Τὸ ζήτημα μένει καὶ σήμερον ἔτι ἄλυτον. Ἀλλὰς ἐτυμολογίας ἴδε ἐν Bouché-Leclercq Manuel des inst. Rom. (1886) σ. 4 σημ. 4. καὶ Robion (Les institut. de l'anc. Rome) I σ. 13.

B) ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

4) Συλλέξεις τοῦ λαοῦ. (*Conciones καὶ comitia—Comitia curiata—calata—Senatus*).

§ 34 Comitia. Conciones. § 35 Senatus.

§ 34. Τὴν πρώτην¹ θέσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κατέχει ὁ ἐν τοῖς ἀνωτέρω περιγραφαῖς *populus Romanus*, συνερχόμενος εἰς ἐπισήμους συνελεύσεις, τὰς καλουμένας *comita* (*curiata καὶ calata*) καὶ ἀποτελῶν δι' ὀρισμένων αὐτοῦ μελῶν τὸν *senatus* (γερούσιαν σύγκλητον), ὅστις καίπερ μὴ περιλαμβάνων ἅπαντα τὰ τοῦ λαοῦ μέλη, οὐχ' ἥττον ἐξ αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἀπορρέων. Πλὴν ὅμως τῶν ἐπισήμων τούτων συνελεύσεων ὁ λαὸς συνήρχετο καὶ εἰς τὰς καλουμένας *conciones*, αἵτινες ἦσαν συναθροίσεις ἀνεπίσημοι, δυνάμεναι ὡς ἐκ τούτου νὰ περιλάβωσι καὶ πρόσωπα μὴ ἀνήκοντα τῷ *populus romanus*, γινόμεναι δὲ μόνον χάριν τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἀνακοινώσεως τῷ λαῷ ἀντικειμένου τινός, ὅπερ ἐμελλε νὰ προταθῇ ἐνώπιον τῆς ἐπισήμου συνελεύσεως αὐτοῦ, ὅπως βολιδοσκοπηθῇ τὸ φρόνημά του, συζητηθῇ τὸ ἀντικείμενον ἀνεπισήμως καὶ οὕτως ἀποσοβῇ πᾶς κίνδυνος ἀποτυχίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπισήμῳ συνελεύσει². Ἡδύναντο δὲ νὰ συγκαληθῶσι μόνον ὑπὸ τοῦ βασιλέως³ καὶ ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, καθ' ἣν ἠύξησε μὲν ἡ σημασία των, καθωρίσθη δ' ἀκριβέστερον ἡ ἀρμοδιότης αὐτῶν.

Ὡς στοιχεῖον δὲ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πολιτεύματος ὁ λαὸς ἐνήργει ἐν τοῖς *comitia* (ἐκκλησίαις), ὡς ἐκαλοῦντο αἱ ἐπίσημοι καὶ ἐπὶ τῇ βῆσει τῆς εἰς *curiae* διαιρέσεως τοῦ λαοῦ συγκροτούμεναι συνελεύσεις, ἐν αἷς οὗτος ἐξήσκει τὰ ἐκ τοῦ πολιτεύματος ἀνήκοντα αὐτῷ δικαιώματα. Καὶ *calata*⁴ μὲν ἐκκαλοῦντο ὅσάκις συνερχόμενα ἐν τῇ *curia Calabra* ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου⁵, ἐχρησίμευον μάλλον ὡς μάρτυρες πρὸς ἀπλὴν πιστοποίησιν καὶ ἐπισημοποίησιν πράξεως, ἀφορώσης εἴτε εἰς τὴν προσωπικὴν κατάστασιν εἴτε εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ πολίτου καὶ

§ 34 1) Κατὰ πόσον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὁφόμεθα κατωτ. § 39.—2) *Herl. Liv. V. 47, Gell. XII. 15. 5.*—3) *Paul. Diac. p. 38.*—4) *Calare* σημαίνει τὴν ὑπὸ τῶν ἱερῶν γινομένην ἀναγγελίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν μέχρι τῶν *Nonae*. *Varro de L. L. VI 27.*—5) *Fest. s. v. curia. Calabra* ἐκ τοῦ *calare* (καλῶ) ὡς καὶ τὸ *Calendae*. *Macrobian Sat.*

εἴτε θρησκευτικῶς εἴτε πολιτικῶς (π. χ. ἡ εἰσποίησις [arrogatio]⁶, ἡ *detestatio sacrorum*⁷, ἡ σύνταξις διαθήκης [testamentum calatis comitiis]⁸, δι' ἣν συνήρχοντο δις τοῦ ἔτους, ἡ ἀναγγελία τῶν Nonæ⁹ καὶ ἐπομένως δὲν ἐγένετο ψηφορία.

Ἐξ ἐτέρου *comitia curiata* ἐκαλοῦντο, ὡς αἰεὶ ὁ λαὸς συνήρχετο ἢ ἀποφασίσῃ περὶ ἀντικειμένου ἀμέσως ἀφορῶντος εἰς τὴν πολιτείαν. Τούτοις εἶχον ἀποδοθῆ δικαιώματα πολιτειακά, ἅτινα κατὰ Διονύσιον, συνίσταντο κυρίως εἰς τρία τινά : «ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγιγνώσκειν»,¹⁰ ἥτοι τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως¹¹, τὴν ἀπόφασιν περὶ παντὸς ἀφορῶντος τὸ δημόσιον, ὅπερ ἐκφράζεται διὰ τοῦ «νόμους ἐπικυροῦν», σημαίνοντος κυρίως οὐχὶ τὴν νομοθετικὴν τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν, ἀλλὰ ἐν γένει τὸ *jussus populi*, ἥτοι τὴν ἰσχὺν τῆς βουλῆσεως αὐτοῦ¹² καὶ τέλος τὴν ἀπόφασιν περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου¹³. Συνεκαλοῦντο (*convocatio*)¹⁴ δ' αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ τόπῳ, καλουμένῳ *comitium* (*ἐκκλησιαστήριον*¹⁵) ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἢ ἴσως ἐν ἀπουσίᾳ τούτου ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ (*tribunus ceclorum*), διὰ κηρύκων ἢ ραβδούχων (*praecones, lictores*) καὶ προεδρεύοντο ὑπὸ τοῦ συγκαλέσαντος αὐτάς.¹⁶ Ἡ τελεωτική ψηφοφορία ἐγένετο οὐχὶ κατ' ἄτομον, ἀλλὰ κατὰ *curiae* (*curiatim*, κατὰ φράτρας),

5] Τόμ. Β' § 556 ἐπ. — 6] Ἀνωτ. § 33. — 7] Gell. V. 19. XV. 27. Gai I. 90. II. 101. Ulp. fr. XX. 2. § 1 J. 2. 10. Δίων Κάσ. XXXIV. 11. Δις τοῦ ἔτους. — 8] Varro L. L. VI. 27. — 9] II. 14. — 10] Ἐσραμμένως ἐν τῇ α' ἐκδόσει ἐνταῦθα προσέθετον τὸ «καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων», ἐν ᾧ οὗτοι ἐτάσσοντο παρὰ τοῦ βασιλέως, ὡς κατωτ. § 35 ἐμνημόνευσεν. — 11] Τὸ «νόμους ἐπικυροῦν» δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἔννοian ἀπολύτως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, διότι ὡς κατωτέρω ρηθῆσεται τὸ δίκαιον ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ δὲν συνίστατο ἐκ *leges*, νόμων, ἐξ ἀποτελεσμάτων δηλ. τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐξ ἐθῶν καὶ τοῦ *jus sacrum* ἐξ ἐτέρου δὲ τὸ χωρίον, λέγον «νόμους ἐπικυροῦν», φαίνεται ἀνῆκον μᾶλλον εἰς τοὺς μετὰ τὸ πολίτευμα τοῦ Σερβίου Τυλλίου χρόνους, καθ' οὓς ἀναμφισβητήτως ὁ λαὸς ἐπεκράρει μόνον τοὺς νόμους, προηγουμένης τῆς ψήφισεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς συγχλήτου. Ὁ Karlowa σ. 52, φρονεῖ, ὅτι τὸ νομοθετεῖν σημαίνει κυρίως νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τοὺς μετὰ τὸν Ταρκίνιον χρόνους. Ἡ γνώμη του ὅμως στηρίζεται μόνον ἐπὶ εἰκασίῳ. — 12] Bouché-Leclercq l. c. σ. 20. Ἀντιδ. Karlowa σ. 52 φρονῶν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπόφ. τοῦ λαοῦ ἀνήκει τοῖς μετὰ τὸν Σέρβιον Τύλλιον χρόνοις (*comitia centuriata*), οὗχ ἥττον ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ ἀρχαιότερον ὁ βασιλεὺς, προκειμένου περὶ σπουδαίου πολέμου, ἐζητεῖ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπαχρεῶται νομικῶς εἰς τοῦτο. Νομίζω ὅτι τοιαῦται λεπταὶ διακρίσεις ἐν τοιαύτῃ γαμνότητι τῶν πηγῶν εἶναι πῶς ὑπερβολικαί. — 13] Gell. XV. 27. — 14] Varro de L. L. V. 155, Δίων. IV. 38. — 15] Διονύσιος. II. 8. 14. IV. 71. 75. Liv. I. 59.

ὡν ἐν ἑκάστη τὰ μέλη ἐψηφίζον κατὰ κεφαλὰς (viritim, secundum capita), οὕτως ὥστε ἑκάστη curia ἐλαμβάνετο ὡς μία ψήφος καὶ ἐπὶ τῇ βράσει τῶν τοιούτων ὀλικῶν ψήφων κατηρτίζετο κατὰ πλειοψηφίαν ἢ ἀπόφασις.¹⁶ Ἡ τάξις τῆς ψηφοφορίας ὠρίζετο διὰ κλήρου, ἡ δὲ πρώτη ψηφίζουσα curia ἐκαλεῖτο principium.¹⁷

§ 35. Ἐτέρα συνέλευσις, ὡς προσεῖρηται, ἦτο ἡ γερούσια ἢ σύγκλητος (senatus), ἣτις ὑπάρχουσα ἀπ' ἀρχῆς τῆς περιόδου ταύτης ἦτο μᾶλλον περιορισμένη ὡς πρὸς τὸ ἀποτελοῦντα αὐτὴν πρόσωπα καὶ τὴν ἀρμοδιότητα· φέρεται δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα consilium regium (βασιλικὸν συμβούλιον).¹

Ἡ σύγκλητος συνέκειτο ἐκ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως² ἐκ τῶν γηραιωτάτων ἑκάστου γένους, τῶν patres gentis, ὥστε εὐλόγως ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἀρχαίων *seniores tūm gerōtōrōn*.³ βεβαίως δ' ὁ βασιλεὺς ἐφρόντιζε νὰ ᾖ πάντοτε πλήρης, ὅπως μὴ τι τῶν γενῶν μείνῃ ἄνευ ἀντιπροσώπου ἐν τῷ ἀνωτάτῳ συμβουλίῳ.⁴ Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν ἀνῆρχετο κατ' ἀρχὰς μόνον εἰς ἑκατὸν, ἀνῆκοντα εἰς τὴν φυλὴν τῶν Ramnes, κατὰ τὴν ἀρχαίαν περὶ συγκροτήσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ παράδοσιν,⁵ εἰς οὗς προσετέθησαν κατόπιν ἄλλοι ἑκατὸν καὶ τέλος ἄλλοι ἑκατὸν, ἀλλ' οὐχὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ Ταρκυνίου τοῦ Πρίσκου, ὡς ἀναφέρουσιν ὁ Διονύσιος καὶ ὁ Λίβιος,⁶ διότι ἀφ' ἐνὸς φαίνεται ὅλως ἀπίθανον, ὅτι μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἡ τρίτη φυλὴ οὐδὲν ἄντεπροσωπεύετο ἐν τῇ συγκλήτῳ, ἀφ' ἑτέρου δ' ἔχομεν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος, καθ' ἣν ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος μόνον ἐδιπλασίασε τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν.⁷ Ὅπως ποτ' ᾖν ἡ, ἡ σύγκλητος διηρεῖτο ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ μέλη αὐτῆς ἦσαν εἰσέτι μόνον ἑκατὸν, εἰς δέκα decu-

16] Liv. I. 43. Διονύς. II 14. IV. 20. Appian. I. 44.—17] Bouché-Leclercq. αὐτ. σ. 20.

§ 35. 1] Kix. Rep II 8.—2] Ἐν τῇ α' ἐκδόσει· ἐδεξάμην, ἕνεκα τῆς μαρτυρίας τοῦ Διονυσίου (II. 43), ὅτι εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν συγκλητικῶν συνέτρεχον καὶ αἱ *cupiae*, ἐνεκὸν τῆς μαρτυρίας ἄλλων ἀρχαίων συγγραφῶν καὶ τῆς γνώμης πολλῶν νεωτέρων. Πλὴν ἡ παρατήρησις τοῦ Bouché-Leclercq (σ. 49 σημ. 2), ὅτι πολλῶν μᾶλλον θὰ συνέβαινεν ὡς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι κατόπιν ὡς πρὸς τοὺς ὑπάτους (πρὸ τῆς *lex Ovinia*, μετ' αὐτὴν δ' ὡς πρὸς τοὺς κήνσωρας) μοὶ ἐκλόνισε τὴν πεποίησιν περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς μαρτυρίας τοῦ Διονυσίου. "Ἰδε δὲ καὶ Karlowa σ. 41. Hertzog τόμ. Α'. σ. 85 σημ. 1.—3] Διονύς. II. 13.—4] Mommsen *Ἱστορία*. Κεφ. V. σ. 79. Ἴσως μόνος οὗτος ὁ περιορισμὸς ἐπεβάλλετο τῷ βασιλεῖ.—5] Διονύς. II. 42, Liv. I. 8, Πλούταρχος *Ρωμύλος* 13.—6] Διονύς. III. 67. Livius I. 35.—7] *De republ.* II. 20. Τὰ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐσχηματίσθη ὁ ἀριθμὸς οὗτος μένου-

Ἡ ἐννοία αὐτὴ ἀναπτύσσεται ἐν τῇ ἀκριβοῦς
10 ὁ ὅτι αὐτὴ ἐστὶν ὁμοσθένει γ.

riae (δεκάδας) * καὶ ἡ διαίρεσις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν εἰσα-
δὸν τῶν ἐτέρων δύο φυλῶν, Tities καὶ Luceres, ἄνευ αὐξήσεως τοῦ
ἀριθμοῦ τῶν decuriae, διὰ τῆς προσθήκης μόνον εἰς ἐκάστην αὐτῶν
εἴκοσι νέων μελῶν.

Οὕτως συγκροτημένης καὶ διαιρουμένης τῆς συγκλήτου, ἐρωτᾶται
τίς ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸν τοῦ πολιτεύ-
ματος ὀργανισμόν. Ἡ σύγκλητος εἶχε τριπλὴν ἀρμοδιότητα: α) τὴν
τοῦ interregnum β) τὴν τῆς auctoritas patrum καὶ γ) τὴν τοῦ
συμβούλου τοῦ βασιλέως (consilium regium). Ἐκ τῶν λειτουργιῶν
τούτων περὶ μὲν τῆς πρώτης κατωτέρω¹⁰, ἡ δὲ δευτέρα ἐσήμαινε τὴν
ἐνίσχυσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ λαοῦ διὰ τῆς συγκλήτου, καὶ ἡ τρίτη τὴν
παρὰ τῷ βασιλεῖ συμβουλευτικὴν αὐτῆς θέσιν. Αἱ δύο τελευταῖαι ἦσαν
παρεμφερεῖς ἀλλήλαις: ἰσταμένη ἡ σύγκλητος παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ
λαῷ, θεωρητικῶς μὲν οὐδέτερον τούτων ὑπερέβαινε κατὰ τὴν ἰσχύν, ἀλλὰ
πρακτικῶς ἦτο ἡ ὑψίστη ἐξουσία, διότι ἐξ αὐτῆς ἀπέρρεε καὶ εἰς αὐτὴν
κατέληγεν ἡ ὀριστικὴ ἐνέργεια τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐν ᾧ ὁ βα-
σιλεὺς περιεβάλλετο τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐν Ρώμῃ, ὁ δὲ jussus po-
puli, ἡ βούλησις τοῦ λαοῦ, τὴν κυριωτάτην ἰσχὺν κεκτημένη περιώ-
ριζε καὶ τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐξουσίας ἐκείνου, ἡ σύγκλητος καίπερ οὐσα
οὐχὶ νομοθετικῆς κυρίως, ἀλλὰ νομοφύλαξ, ἡδύνατο οὐχ ἥττον νὰ ἐξου-
δετερώσῃ διὰ τῆς ἀσθεντίας αὐτῆς (patrum auctoritas) πᾶν μέτρον
τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, ἀντικείμενον τυχόν τῇ θρησκείᾳ, ταῖς μετ'
ἄλλων ἔθνων σχέσεσιν, ἢ τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία
δὲν ἀνῆκε μὲν κοινῶς τῷ λαῷ καὶ τῇ γερουσίᾳ, πλὴν ἄνευ τῆς au-
ctoritas ταύτης οὐδεμία ἀπόφασις τοῦ λαοῦ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἰσχύν,
διότι ἡ σύγκλητος ἐστερεῖτο μὲν κυρίως νομοθετικῆς ἐξουσίας, οὐχ ἥττον
ἤτις τι πλεόν ἢ ἀπλοῦς τοῦ στόματός σύμβουλος. Φιλονεικοῦνται ὁμῶς
πρὸ πάντων δύο τινά, τοῦτο μὲν πότε ἐχορηγεῖτο ἡ auctoritas pa-
trum ἐν ταῖς χρόναις: τοῦτο δ' ὅποια ἡ σημασία τῆς λέξεως
patrum. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ὑπάρχει μαρτυρία τοῦ Διονυσίου¹¹, καθ'
ἣν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους «οὐδὲν πώποτε ὁ δῆμος, ὅ,τι μὴ
»προβουλεύσειεν ἡ βουλὴ, οὐτ' ἐπεψήφισεν», ἥτοι ἡ auctoritas προη-
γεῖτο τῆς ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ, ὥς συνέβαινεν ἐν ταῖς νεωτέροις χρό-

σιν εἰσέτι ἀμφίβολα. Πρὸλ. Karlowa σ. 51. Bouché-Leclercq σ. 49. σημ. 2.
Hertzog τόμ. Α'. § 85. 2. — 8] Liv. I. 17. Διονύς. II. 57.—9] Arg. Διονύς.
II. 57.—10] § 36. —11] VII. 38, IX. 41.

νοις¹². ἀλλὰ τὴν μοναδικὴν ταύτην μαρτυρίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ἐπὶ λέξει, οὐδὲ νὰ δεχθῶμεν τὸ προβουλευσεως, ὡς σημαῖνον τῷ ὄντι τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως ὑπὸ τῆς συγκλήτου, διότι τοῦτο ἤθελεν ἀποδώσει αὐτῇ ἰσχὺν ἀνωτέραν τῆς τοῦ νομοφύλακος καὶ ἤθελε τᾶξαι αὐτὴν ὑπεράνω τοῦ *jussus populi* καὶ διότι καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος ἀλλαγῶν¹³ ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ *auctoritas* εἶπετο τῇ τῶν φρατρῶν ἀποφάσει. Ἡ ἐκ τῆς ἐλλείψεως δ' ἀσφαλτοῦς μαρτυρίας ἀσάφεια καὶ τὸ ἀντιφατικὸν τοῦ Διονυσίου δύνανται νὰ ἀρθῶσιν ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ βαρύντης τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου καὶ τὸ δικαίωμα αὐτῶν τοῦ ἀνθίστασθαι κατὰ πάσης παρανόμου τοῦ λαοῦ ἢ τοῦ βασιλέως πράξεως καθιστῶν σχεδὸν πάντοτε ἀναπόδραστον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως τῆς γνώμης αὐτῶν παρὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις εἶχε συμφέρον ν' ἀποφύγῃ παντὶ σθένει τὴν ἀντίδρασιν τῆς συγκλήτου κατὰ προτάσεως αὐτοῦ, ἂν δεχθῶμεν δηλ. ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὴν *auctoritas* ταύτην συνέβαινε περίπου ὅ,τι καὶ ὡς πρὸς τὸν λαὸν διὰ τῆς *concio*. Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς συγκλήτου διττή, ὡς εἰπεῖν, συμμετοχὴ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἔθιμα, οὐδὲν ἀποφασίζόντων ἄνευ τῆς συμπράξεως συμβούλων, ὡς βλέπομεν ἐν τε πῶ δημοσίῳ δικαίῳ, πῶ ἰδιωτικῷ καὶ τῇ θρησκείᾳ, οἷον τὰ συμβούλια τῶν ταμιῶν (*quæstores*), τοῦ πραιτωρός, τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν οἰωνοσκόπων, τὸ πρὸς ἀπελευθέρωσιν δούλου συμπράττον, τὸ κατὰ τὴν ἐπιβολὴν ποινῆς κατὰ τοῦ τέκνου κτλ. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς συμβουλευόμενος τὴν σύγκλητον καὶ λαμβάνων τὴν γνώμην αὐτῆς δὲν ὑπερχεοῦτο καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ἢ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, διότι τοὺς συγκλητικούς ἐξέλεγεν, οὐχὶ ἵνα αὐτοὶ αὐτοῦ ἄρχωσιν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς αὐτοῖς ἐπιτάττῃ¹⁴.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν λέξιν *patrum*, τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι σημαίνει τὴν σύγκλητον ὀλόκληρον, ὡς σωματεῖον, ὅπερ δὲν ἀνατρέπεται ἐκ τοῦ ὅτι *patres* καλοῦνται καὶ τὰ μέλη αὐτῆς κατ' ἰδίαν¹⁵, διότι

42] Ἰδε κατωτ. § 71. σημ. 6 — 13] II. 14. Πρὸς Liv. I. 47. — 14] Δίων Κάτ. ἐκδ. Becker I σ. 7. ἐγὼ ὅμως ὡς πατέρες ἐξελεξάμην, οὐχ ἵνα ὁμοῦ ἄρχητε, ἀλλ' ἐγὼ ὅμῳ ἐπιτάττωμι. Πρὸς Mommsen *Historia Rom.* A'. σελ. 82. "Ἄλλοι διακρίνουσι μεταξὺ *patrum auctoritas* καὶ *senatus consultum* καὶ δὴ νεώτεροι περὶ τοῦτου συγγραφεῖς πρὸς Soltan Ueber Ent. u. Zustand d. altr. Volksverf. σ. 127 σημ. I.—Bernhoft Staat u. Recht d. rom. Kön. Zeit. σελ. 136 ε. τ. πλὴν ἡ διάκρισις αὕτη φαίνεται μοι βεβιασμένη πως καὶ οὐχ ἱκανῶς δεδωκενολογημένη. — 15] Lan-

πολλάκις παρὰ Ῥωμαίοις τὸ σωματεῖον ἀποκαλεῖται, ὡς τοιοῦτον, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν μελῶν αὐτοῦ, π. γ. gentiles, virgines vestales, decuriones, publicani κτλ.¹⁶

Ἡ σύγκλητος τέλος συνεκαλεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ συνήρχετο ἐν τινι τῶν senacula¹⁷, ὅπερ ἔδει νὰ ᾖ αἰ templum, ἥτοι ὑπὸ τῶν οἰκονοσκόπων ὠρισμένος καὶ καθηγιασμένος τόπος, καίτοι οὐχὶ κυρίως ναός· τὰ δὲ μέλη αὐτῆς ἔφερον ἐνδύματα καὶ ἑτέρα διακριτικὰ σημεῖα, παραπλήσια πρὸς τὰ τοῦ βασιλέως¹⁸.

2) Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες.

§ 36. Ὁ βασιλεύς. Ἐκλογή. Imperium. Potestas.— § 37. Duumviri perduellionis. Quaestores paricidii.— § 38. Φύδις τοῦ πολιτεύματος.

§ 36. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἐν Ῥώμῃ ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἢ μᾶλλον ὁ μόνος magistratus populi romani, συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ ἀπάσας τὰς ἐξουσίας, ἃς ἐκτὰτο διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ βασιλέως, οὐτινος ἡ ἐξουσία ἦτο ισόβιος¹, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κληρονομικὴ², ἐγίνετο πιθανώτατα³ κατὰ τὸν ἐξῆς ἰδιόρρυθμον, ἀλλὰ καὶ θεμελιώδη θεσμὸν ἐν τῇ ρωμ. πολιτείᾳ ἀποτελοῦντα, τρόπον μετὰ τὸν θάνατον βασιλέως ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἀνετίθετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, συγκαλουμένου ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ tribunus celerum⁴, τῇ συγκλήτῳ διὰ ψήφισματος⁵ καὶ ἤσκειτο ὑπ' αὐτῆς μόνον διὰ δέκα ἐκ τῶν μελῶν⁶, καλουμένων interreges (μεσοβασιλέων)⁷ καὶ λαμβανομένων ἐκάστου ἐξ ἐκάστης τῶν δέκα δεκάδων (decuriæ), εἰς ἃς διηρεῖτο ἡ σύγκλητος· ἕκαστον τῶν δέκα τούτων μελῶν διεχειρίζετο τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ὃ ἡμέρας, μετ' ἃς παρέδιδεν αὐτὴν εἰς ἕτερον (interregem prodere)⁸, οὕτως

ge De patrum auctor. σ. 8. — 16] Ihering Πνεῦμα ρ. δ. τόμ. 3. (I σημ. 463.—17] Gell. XIV. 7. Festus v. Senacula.—18] Mommsen Ἱστορία Τόμ. I. Κεφ. V. σ. 79. Πρβλ. καὶ Hertzog. τόμ. A'. σ. 86.

§ 36. 1] Liv. I. 8. V. 4. Kiz. de republ. II. 42.—2] Τὸ παράδειγμα τοῦ Tarquinius Superbus, καταλαμβάνοντος τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς τοῦ κληρονομικῷ δικαιώματι, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς κατάχρησις. Διον. IV. 80. Πρβλ. Liv. I. 49.—3] Τὰ περὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ τρόπου τούτου λίαν ἀμύβολα, ἐνεκα ἑλλείψεως μαρτυριῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀλλοιωσὶ τὴν φύσιν τοῦ interregnum. "Ἀλλας διαφόρους λεπτομερείας ἴδ' ἐν Hertzog τόμ. A'. σ. 53, 54, Bouché-Leclercq αὐτ. σ. 15-26. Mommsen Ἱστορία τόμ. A'. σ. 65.—4] Walter § 23.—5] Διονύσι. III. 46. IV. 40.—6] Liv. I. 47. Διον. II. 57, III. 1. 46, IV. 40.—7] Liv. V.

ὥστε ἡ μεσοθασιλεία διήρκει τοῦλάχιστον 50 ἡμέρας⁸. Τὰ τοιαῦτα δέκα μέλη συνερχόμενα καὶ ἐκλέγοντα κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ μόνας⁹, κατόπιν δὲ μετὰ πάντων τῶν συγκλητικῶν τὸν διάδοχον, ἀνεκοίνουον τὴν ἐκλογὴν τῷ λαῷ διὰ τοῦ μεσοθασιλεύοντος (rogare, creare)¹⁰ καὶ ἂν οὗτος, μετὰ προηγουμένην τῶν θεῶν συγκατάνευσιν¹¹, ἀπεδέχετο ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν ἐκλογὴν (populus regem esse jussit)¹², συνήρχετο πάλιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ τοῦ ἐκλεγθέντος καὶ περιέβαλλεν αὐτὸν διὰ τοῦ imperium, ψηφίζων τὴν καλουμένην lex curiata de imperio¹³.

Τὸ imperium τοῦτο, ἐμφαίνον τὸ σύνολον τῶν ἐξουσιῶν καὶ τὴν ὑψίστην θέσιν τοῦ βασιλέως, πρὸ τῆς ὁποίας ἔκυπτον σύγκλητός τε καὶ λαός¹⁴, περιελάμβανε τὴν πολιτικὴν (ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν) ἐξουσίαν, θρησκευτικὴν καὶ στρατιωτικὴν¹⁵. Ὁ βασιλεὺς ἦτο συγχρόνως φύλαξ τῶν νόμων καὶ τῶν ἡθῶν, δικαστής, εἶχε τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀπόλυτον ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονίαν, ἦτο ἐλεύθερος ἐν τῇ διαχειρίσει τοῦ δημοσίου πλούτου¹⁶ καὶ μέγιστος ἱεροφάντης (pontifex maximus)¹⁷. Πλὴν ἐκ τῶν ἐξουσιῶν τούτων ἀπόλυτος ἦτο μόνον ἡ στρατιωτικὴ καὶ δὴ μόνον ἐν καιρῷ πολέμου. Ἐν ταῖς λοιπαῖς ὁ βασιλεὺς, τεταχμένος ἄλλως πρὸς διατήρησιν καὶ προστασίαν τῆς πολιτείας, οὐδὲν αὐθαίρετον ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ὑπεβάλλετο δ' ὑπὸ περιορισμοὺς ἀσκουμένους ὑπὸ τῆς συγκλήτου, τοῦ λαοῦ καὶ τῆς θρησκείας, διὸ καὶ τὸ imperium καλεῖται legitimum (νόμιμον)¹⁸. Ἐκ τῶν ἐξουσιῶν τοῦ βασιλέως ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ σπουδαιότερα ὡς πρὸς τὸ δίκαιον εἶναι ἡ δικαστικὴ, ἥς δυνάμει ὁ βασιλεὺς δικάζων περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, παρίσταται ὡς κακτημένος ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πολίτου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ στρατιώτου¹⁹. Ἦσκει δ' αὐτὴν εἴτε αὐτοπροσώ-

31. Kiz. de leg. 3. 4. pro domo 14.—8] Liv. I. 17.—9] Διονύς. IV. 40. 80.—10] Liv. I. 32. Kiz. de rep. II. 17.—11] Liv. I. 18: Διονύς. II. 5. 6. 60 VI. 36. 46. IV. 40. 80. Πλούταρχος Νουμάς 7.—12] Liv. I. 22. regem populus jussit. Kiz. de republ. II. 43... populus...eum comitiis regem esse jussisset.—13] Kiz. de republ. I. 43. 47. 48. 20. 21. Κατὰ τινας (Lange das röm. Königt. σ. 25) ἐπηκολούθει καὶ inauguratio, ἥτοι νέα ἔρευνα τῆς βουλῆσεως τῶν θεῶν ὡς πρὸς τὸν ἐκλεγέντα. Ἐναντίον τοῦ Lange, ὁ Hertzog τόμ. Α' σ. 60 (Mommsen Staatsr. τόμ. II σ. 89).—14] Διονύς. XI. 41. Tac. Annales VI. 26. Romulus ut libitum imperitaverat. I. 2 § 1. 44. 46 D. 4.2.—15] Ζωναράς VII. 12. Διονύς. II. 14.—16] Walter § 19 σημ. 7.—17] Διονύς. II. 14. Liv. I. 20.—18] Kiz. de rep. II. 9. Διον. II. 14. Salust. Cat. 6 Παράδειγμα τιμωρίας τῆς παρεκτροπῆς ἐστὶν ἡ πτώσις Ταρκυνίου τοῦ νεωτέρου.—19] Mommsen Rom. Staatsr. Τόμ. Β' σελ. 13 σημ. 1.

πως, εἴτε διὰ δικαστῶν, οὕς αὐτὸς διώριζεν²⁰. ἀλλὰ προκειμένου περὶ caput civis, ἤτοι περὶ τῆς ἐννόμου ὑπάρξεως τοῦ πολίτου, ἡ ἐσχάτη ψήφος ἀνῆκε τῷ λαῷ, διότι ἡ ἀπόφασις τοῦ βασιλέως ὑπέκειτο εἰς ἐκκλησίαν ἐνώπιον αὐτοῦ, δυναμένου νὰ ἀκυρώσῃ αὐτήν²¹. Τὰ ὑπὸ τὴν δικαστικὴν τοῦ βασιλέως ἐξουσίαν ὑπαγόμενα ἐγκλήματα ἦσαν δύο εἰδῶν, perduellio, τὸ δημόσιον ἐγκλημα, τὸ προσβάλλον ἀμέσως τὸ κράτος ἢ τὸν πολίτην ὡς μέλος αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ ἀδικήματι τοῦτω ἀπαντῶσι συνήθως ὡς δικασταί, ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὀριζόμενοι, οἱ duumviri perduellionis· καὶ τὸ προσβάλλον αὐτὸν ὡς ἄτομον, τὸ parricidium, ὅπερ καὶ κατὰ τῶν μὴ κεκτημένων τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτου ἠδύνατο νὰ διαπραχθῇ καὶ ἐν ᾧ οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως τασσόμενοι δικασταί ἐκαλοῦντο quæstores parricidii²².

Καὶ τῶν πολιτικῶν δικῶν δ' ἡ ἐκδίκασις ἀνῆκε τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἱερᾶς τοῦ δικαίου φύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην ἐποχὴν (jus sacrum, fas)²³, ὁ βασιλεὺς εἶχε τὴν πολιτικὴν δικαιοδοσίαν, ὡς pontifex maximus (μέγιστος ἱεροφάντης)²⁴ καὶ ἔσκει αὐτὴν εἴτε συμπράττων καὶ αὐτὸς τοῖς λοιποῖς pontifices, εἴτε δι' αὐτῶν μόνων.

Ἐν τῷ imperium τοῦ βασιλέως περιεῖχεται τέλος καὶ ἄλλο στοιχεῖον ἢ καλουμένη potestas, ἐμφαινίονσα τὴν βᾶσιν τῶν διὰ τοῦ imperium ἐκδηλουμένων δικαιωμάτων²⁵.

§ 37. Ὁ ἀριθμὸς τῶν λοιπῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἦτο μικρὸς· κοινὸν δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν ἦτο, ὅτι δὲν ἔσκουν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἀλλὰ δοτὴν παρὰ τοῦ βασιλέως¹. Ἐκτὸς δὲ τῶν προμνημονευθέντων duumviri perduellionis καὶ quæstores parricidii, ὑπῆρχε καὶ ὁ tribunus celerum, ὁ ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα ἀνώτατος ἄρχων, ἔχων τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ἐν ἀπουσίᾳ ἢ καλεῖσαι τοῦ βασιλέως², ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα (celeres = στρατοί) καὶ οἱ quæ-

20] Liv. I 26 duumviri perduellionis.— 2] Kik. de republ. II 31. Niebuhr Ἱστορία σ. 298 ὑπὲρ τῶν Πατρικίων. Ἐνεκα τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐναντίων μαρτυριῶν (Δ.ον. III 22, Liv. VIII. 33, Kik. pro Mil. III. § 7), ἀρνούμενων τὴν provocatio, φρονοῦσι τινες, ὅτι αὕτη ἐχρηγεῖτο μόνον ὅτε ἐδίκαζον οἱ duumviri perduellionis. Hertzog τόμ. Α'. σημ. 70. Karlowa τόμ. Α'. σελ. 53.—22] L. un. § 1 D. 1. 13. Ἰωάν. Λυδός I 24. Festus v. parrii, quæstores.—23] Ἰδ. κατωτ. § 53.—24] Πλούτ. Νομῶς 9. Paul. Diac. ex Festo.—25] Danz Ἱστορία σ. 16. Πρὸς καὶ Kik. de rep. II. 15.

§ 37. 1] Liv. I. 26. — 2] L. 2 15 D. 1. 2. Liv. I. 26. Διονύσι. IV. 74. 82. Φιλονικείται, ἂν ὑπῆρχον πολλοὶ τοιοῦτοι tribuni celerum. Ἰδεῖ ἐξ ἐνός Mommsen

stores (ταμίας), εἰς οὓς ἤτο ἀνατεθειμένη καὶ ἡ φύλαξις τῶν δημοσίων χρημάτων³.

Ὑπῆρχον δὲ προσέτι καὶ θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὡς pontifex maximus, διοριζόμενοι εἴτε χάριν τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν λειτουργιῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ἰδιαίτης αὐτῶν τριβῆς περὶ τὰ θρησκευτικά. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ flamines (ἱερεῖς) εἰδικῶς χάριν τῶν θυσιῶν καὶ ὡς βοηθοὶ τοῦ βασιλέως ὡς ἱερέως, λειτουργοῦντες⁴, οἱ augures (οἰωνοσκόποι, οἰωνισταί), ὧν τὸ ἔργον δηλοῦται διὰ τοῦ ὀνόματος⁵ καὶ οἱ σπουδαιότατοι πάντων οἱ pontifices (ἱεροφάνται), οἱ κυρίως θεολόγοι, ἀποτελοῦντες σωματεῖον (collegium) ὑπὸ τὸν pontifex maximus καὶ διαχειριζόμενοι τὴν κανονισμὸν τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἑορτῶν, μεμνημένοι δ' εἰς τὰ τῆς θρησκείας δόγματα καὶ μόνον κάτοχοι καὶ φύλακες τοῦ fas⁶. τέλος οἱ fetiales (εἰρηνοδίκαί), ἐντεταλμένοι τὴν τήρησιν τῶν τύπων καὶ τὰς ὁδηγίας περὶ αὐτῶν ἐπὶ διεθνῶν ὑποθέσεων, κηρύξεως πολέμου, συνάψεως εἰρήνης κτλ. καὶ ἀποτελοῦντες σωματεῖον ἐξ 20 μελῶν⁷.

§ 38. Τοιούτων ὄντων τῶν τοῦ πολιτεύματος στοιχείων ἐγείρεται τὸ ζήτημα, τίς ἡ φύσις αὐτοῦ κατὰ τὰς περὶ πολιτευμάτων ἀρχάς, οὗ ἡ λύσις καθίσταται πῶς δυνατὴ μόνον, ἀφ' οὗ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα δὲν δικαιούμεθα νὰ κρίνωμεν ἀπολύτως κατὰ τὰς νεωτέρας ἀρχάς ἢ νὰ ὑποβάλωμεν αὐτὰ ὑπὸ τὸν τύπον ἑνὸς τῶν νεωτέρων, διότι τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα φέρουσιν ἰδιαίτερον τύπον καὶ περιέχουσι τὴν πολλὴν μόνον στοιχεῖα ἐμφανίσεως τῶν διαφόρων μορφῶν τῶν νεωτέρων.

Ὡς πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν εἰδικῶς, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς χαρακτηρίζουσιν αὐτό, ὡς μοναρχικόν, τοῦθ' ὕπερ δύναται νὰ γείνη δεκτὸν μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐνιαῖον τοῦ προσώπου τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, διότι, ἐξεταζομένων τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, εἴτε ἐν ἐκκλησίαις συνερχομένου ὁλοκλήρου, εἴτε διὰ τῆς συγχλήτου ἐνεργούντος,

(καταρατικῶς) rom Forsch. II. σ. 209, ἐξ ἑτέρου Lange (ἀπορατικῶς) Unters. τόμ. Α'. σ. 377. Willems Dr. publ. σ. 45.—3] Tac. Ann. XI. 22. Paul. Diae. v. Parrici.—4] Liv. I. 20. Κατὰ Varro L. L. V. 84 ἐκ τοῦ filum=ἕρμα ταινία. ἦν ἕτερον ἐπὶ κεφαλῆς.—5] Διον. III. 70 Val. Max. II. 4, 4. Serv. ad Aen. I. 316. Ἦε κατωτ. § 75.—6] Ἦε κατωτ. § 53. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως φιλονεικεῖται κατὰ Varro L. L. V. 83 ἐκ τοῦ pons (γέφυρα). Οὗτος καὶ ὁ Δονύς. II. 73.—7] Δον. II. 72 Liv. I. 32. Καὶ ταύτης τῆς λέξεως ἀμφοδητεῖται ἡ παραγωγή· ἐκ τοῦ fides· ἐκ τοῦ foedus· ἐκ τοῦ fari ἢ fateri· Lange rom. Alt. τόμ. Α'. § 49 ἐκδ. 3.

προκύπτει τὸ ἀνύπαρκτον ἀπολύτου μοναρχίας. Ἄλλ' οὕτε ὡς δημοκρατικὸν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ τοι ὁ Κικέρων¹ φαίνεται ταυτίζων τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν τοῦ ὑπάτου, διότι τὸ imperium τοῦ βασιλέως παρῆγεν αὐτῷ τσαῦτα δικαιώματα καὶ τσαύτην ἔκτασιν αὐτοβούλου ἀναμίζεως εἰς τὴν διοίκησιν², τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὴν τοῦ στρατοῦ διοίκησιν³, ὥστε ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἔβαινε πέραν τῶν ὁρίων τοῦ δημοκρατικοῦ ἄρχοντος.

Οὕτως ἐν μὲν τῇ δικαστικῇ ἐξουσίᾳ, εἴτε αὐτοπροσώπως, εἴτε διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων δικαστῶν ἐδίκαζεν, οὐ μόνον διηύθυνεν αὐτὸς τὴν ἐκδίκασιν, ἀλλὰ καὶ ἐτίθει τὸ ἐφαρμοστέον δίκαιον (jus dicit), ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου ἢ περὶ caput civis ἀποφασίς αὐτοῦ ὑπέκειτο εἰς provocatio· ἐν δὲ τῇ διοικητικῇ ἐνήργει κατὰ τρόπον ὅσον οἶόν τε μᾶλλον ἀπεριόριστον, ἐπιλαμβάνομενος τῆς θεραπείας πάσης δημοσίας ἀνάγκης, ἐξ οὗ ἐξηγῆται ἡ κατασκευὴ ἔργων, ἡ μέριμνα περὶ τῶν μισθοποριστικῶν τοῦ λαοῦ μέσων, ἡ διαρρύθμισις τῆς ἀκινήτου κτήσεως, ἡ ἐποπτεία τῶν ἡθῶν καὶ ἡ ἀστυνομικὴ τῆς πολιτείας ἐπιβλέψις.

Συγκρίνοντες ἐπομένως τὰ τοῦ βασιλέως δικαιώματα πρὸς τὰ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οὐδέτερον τῶν τύπων τοῦ δημοκρατικοῦ ἢ μοναρχικοῦ πολιτεύματος δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν⁴, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον βλέπομεν, ὅτι διὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτεύματος ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ μοναρχία ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἐθνικῆς ἀτομικῆς κυριαρχίας, συγκεντρούσης ἐν ἑαυτῇ τὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ μέγα πρὸς τὸν ἀπολύτου διοικητικῆς ἐξουσίας⁵, ἄνευ κληρονομικῆς διαδοχῆς⁶.

§ 38. 1] De republ. II. 32.—2] Πρβλ. Bluntschli allg. Staatslehre Τόμ. I. σ. 411 ἐπ.—3] Ἰ. ἄνωτ. § 36.—4] Ἰταρον, παρεμπερές ζήτημα ἐστίν, ἂν ἡ βασιλεία ἐν Ρώμῃ ᾖ θεοκρατικὴ, ὡς ἐκ τῶν Θεῶν πηγάζουσα ἢ καὶ ἀρχέγονος, μετὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως ἐμφανισθεῖσα καὶ ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὰ ἐν τῷ καιρῷ οὐδέτερον δυνάμεθα ἐπίσης νὰ δεχθῶμεν ὡς ὀρθόν, καὶ τοι ἑκατέρω τῶν γνωμῶν ταύτων ὑποστηρίζεται ὑπὸ ἐπιφανῶν συγγραφέων. Πρβλ. Rubino Untersuch. σ. 107, ἐπ., Bekker Handb. d. röm. Altert. II. i σ. 294 ἐπ.—5] Πρβλ. Bluntschli αὐτ. σ. 415.—6] Ἀντιδ. Mommsen Ἱστορία κτλ Τόμ. I. Κεφ. V. σ. 65, δεχόμενος οἰονεὶ κληρονομικὴν διαδοχὴν διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου ὑπὸ τοῦ βασιλευμένου. Ἄλλ' ἴδε τοῦ παρόντος § 34 σημ. 17.

III

PATRES, PATRICII, CLIENTES, PLEBEJI

§ 39. Patres, Patricii. — § 40. Clientes (Πελάται). — § 41. Plebeji (Πληβήϊοι). — § 42. Πλεονεκτήματα καὶ καταγωγὴ τῶν Πληβητῶν. — § 43. Tarquinius Priscus.

§ 39. Τὰ πρόσωπα, ἐφ' ὧν τὸ προδιαγραφὲν πολίτευμα ἐφηρμόζετο καὶ δι' ὧν ἐλειτούργει, δὲν ἀπετέλουν ὁλόκληρον τῆς Ρώμης τὸν πληθυσμόν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐνεργὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν, ἥτοι τὸν κυρίως populus romanus, ὅστις, συγκαίμενος ἐκ τῶν κεκτημένων τὰ πολιτικά δικαιώματα, διεκρίνετο, περιλαμβανομένων ἅπασων τῶν προμνημονευθεισῶν διαιρέσεων αὐτοῦ¹, εἰς δύο τάξεις, τοὺς patres καὶ τοὺς patricii. Τὸ ὄνομα τῶν δευτέρων ἐχρησίμευε, φαίνεται καὶ κατ' ἀρχάς, πρὸς διατύπωσιν τοῦ ὅλου δικαιοῦχου λαοῦ, ἀλλὰ διεκρίνοντο ἴσως τινὲς αὐτῶν ἀπὸ τῶν patres, μόνον καθ' ὅσον ἡ ἐνεργὸς αὐτῶν εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ρώμης συμμετοχὴ ἦτο περιορισμένη προσωρινῶς, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἐνὸς τῶν patres. Καὶ τοιαύτη ἡ ἀρχικὴ τῆς λέξεως patricii σημασία ὥστε δὲ κατόπιν παρὰ τῷ κυρίως populus romanus ἤρξατο ἀντιποιομένη δικαιώματα καὶ ἡ τάξις τῶν Πληβητῶν, τὸ ὄνομα patricii ἐξετάθη ἀδιακρίτως ἐφ' ὅλοκληρου τῆς ἀρχῆθεν δικαιοῦχου τάξεως, τὸ δὲ patres καίτοι περιελαμβάνετο ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ patricii, ἀπέμεινε ὡς εἰδικὴ προσωνυμία μόνον διὰ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν σύγκλητον².

§ 40. Ἀλλὰ πλὴν τῶν patres καὶ patricii, ὑπῆρχον ἀπὸ τῆς ἀρ-

§ 39. 1] 'Iδ' ἀνωτ. § 32. — 2] Ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως patricii ἐν τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις διαίρει τοὺς συγγραφεῖς. Ὡς φυσικωτάτη πασῶν φαίνεται ἡ τοῦ Λιδίου (I. 8.), καθ' ὃν τὸ patricii παρίσταται ὡς σημαίνον τοὺς ἀνήκοντας τοῖς patres, ἅτε εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἀναφερόμενον ταύτη δ' οὐκ ἄλλοτρίᾳ εἶναι καὶ ἡ ἑτέρα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Λιδίου μνημονευομένη (X. 3.) καὶ ὑπ' ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων ἐπικυρουμένη (Festus s. V. Patricios. Kiz. de rep. II. 37. Διονύσιος. II. 8 Πλούτ. Ρωμύλ. 13), καθ' ἣν οἱ patricii ἐκλήθησαν οὕτως ὡς ἀνήκοντες εἰς familia, ὡς δυνάμενοι κατὰ Πλούταρχον «ἀποδείξαι πατέρα», qui patrem cire possunt (Liv. X. 3), ὅπερ ἐν πολλοῖς ἐπῆρξε τῶν πρώτων εἰς τὴν πόλιν συρρεόντων, διότι ἡ παραγωγὴ αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὰς βάσεις τοῦ ρωμ. πολιτεύματος καὶ τοὺς ὅρους τῆς προσκλήσεως πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅτε συνδεομένη πρὸς τὴν οἰκογένειαν, τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς ιδιότητος τοῦ ρωμαίου πολίτου (ἀνωτ. § 33).

χα.οτάτης ἐποχῆς¹ ἐν Ρώμῃ καὶ ἄλλοι κάτοικοι ἄνευ δικαιωμάτων ἢ μετὰ περιωρισμένων. Καὶ πρῶτον οἱ τελείως στερούμενοι πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐν γένει τῆς προστασίας τοῦ δικαίου, καίπερ μὴ ὄντες δούλοι², καλοῦνται *clientes* (πελάται)³.

Ἔνεκα τῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ ρωμ. δικαίῳ κρατούσης ἀρχῆς τῆς ἀποκλειστικότητος, ἵνα τις μὴ ἀνέκων εἰς οἰκογένειαν, δι' ἧς νὰ συνδέηται πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἐπομένως ἀλλοδαπός⁴, δύναται νὰ διατρίβῃ ἐν Ρώμῃ καὶ τυγχάνῃ τῆς προστασίας τοῦ δικαίου, γενικῶς τε καὶ ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ὥσπερ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν αἰγίδα ρωμαίου πολίτου. Ὁ δὲ τοιοῦτος σύνδεσμος μεταξὺ ἀλλοδαπῶν καὶ Ρωμαίων ἐτελειετο διὰ τοῦ καλουμένου *hospitium privatum*, ἰδιωτικῆς ἐπὶ ξενίᾳ συνθήκης⁵, δυνατῆς καὶ μεταξὺ ἀνίσων προσώπων⁶, ἢ δι' *applicatio*⁷ (ὑποβολῆς) ὑφ' ἑτερον. Ὅταν δ' οἱ τοιοῦτοι ἀλλοδαποὶ ἦσαν ὀριστικῶς ἐγκατεστημένοι ἐν Ρώμῃ καὶ ἐπομένως διαρκoῦς ἐδέοντο προστασίας, ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὴν διαρκῆ αἰγίδα ρωμαίου πολίτου, καλουμένου *patronus* (προστάτης, πάτριον)⁸ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς μέλος οἰκογενείας αὐτοῦ, λαμβανομένης ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ συνόλου τῆς περιουσίας, πιθανῶς δὲ ἐν ἀρχῇ καὶ ὡς μέλος τοῦ γένους, οὐτινος ἔφερον καὶ τὸ ὄνομα¹⁰ καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν οἰονομ. πατρικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ἡ δὲ τοῦ *patronus* ἐξουσία ἐπίσης ἀπέρρεεν οὐχὶ ἐκ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ὡς ἀτόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πολίτου, διὸ καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦ πελάτου κατ' αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο *perduellio*¹¹.

Ἡ οὕτως παραγομένη σχέσηις, καίπερ κυρίως μὴ ἀναγνωρίζομένη ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἔνεκα τῆς παντελοῦς νομικῆς ἀνικανότητος τοῦ πελάτου, ἐπροστατεύετο διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἡθῶν¹², μετέβαινεν εἰς τοὺς κληρονόμους ἀμφοτέρων τῶν μερῶν¹³ καὶ παρήγεν ἐκατέρωθεν δι-

§ 40. 1] Ὁ Διονύς, II. 10 ἀναφέρει νόμον περὶ προδοσίας τῶν πελατῶν, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ρωμῦλος.—2] Περὶ τούτων λεπτομερῶς τόμ. B'. § 248-257. — 3] *Clientis* ἐκ τοῦ *cluere* = κλέειν, ἀκούειν, ὑπήκοος.—4] Ihering «Πνεῦμα» κτλ. Τόμ. I. § 16 σ. 225 ἐπ. σημ. 130a, Puchta § 41 σημ. b. καὶ τοῦ παρόντος τόμ. B'. § 264 — 5] Ἰδ' ἄνωτ. § 33. — 6] Περὶ ταύτης, ὁμοίας πρὸς τὴν δη.σίαν (*hospitium publicum*) ἴδε Liv. I. 45.V. 28. 50 Gell. V. 13.—7] Karlowa τόμ. A'. σελ. 38.—8] Αὕτη μόνον ἀπαξ φέρεται ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος (*de orat.* I. 39), ὡς πηγὴ τῆς τοῦ πελάτου ἰδιότητος. Ἀντιδ. Karlowa τόμ. A'. σ. 40 σημ. 1.—9] Liv. II 1.16. V. 1. Διονύς, II. 10. X. 14. IX. 5, Puchta § 41 σ. 85, Ihering, αὐτ. § 16 σημ. 131. 10] Puchta § 41 σημ. b. Hertzog τόμ. A'. σ. 91.—11] Διονύς, II. 10. 12] Gell. V. 13.—13] Διονύς, VI. 47. 87-90. VII. 19. Ἄνευ ὅμως κληρονομ. δικαιώ-

καίωματα καὶ ὑποχρεώσεις. Καὶ οὕτως ὁ μὲν πελάτης ὑπεχρεοῦτο νὰ παράσχη στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ γένος τοῦ πάτρωνος αὐτοῦ¹⁴, νὰ βοηθῇ τοῦτον πάσῃ δυνάμει διὰ τε προσωπικῶν καὶ χρηματικῶν εἰσφορῶν, κυρίως δ' ἐν περιπτώσει πενίας τοῦ πάτρωνος νὰ προικίζῃ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, νὰ καταβάλλῃ τὰ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ πάτρωνος ἢ τῶν οἰκείων αὐτοῦ τυχόν ἀπαιτούμενα λύτρα καὶ τὰς ἐπιβαλλομένας τῷ πάτρωνι χρηματικὰς ποινάς¹⁵. Ὁ δὲ πάτρων ὑπεχρεοῦτο νὰ συντρέχῃ τὸν πελάτην αὐτοῦ ὡς πατήρ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ, μάλιστα δ' ἐκπροσωπῶν αὐτὸν ἐν πάσῃ δικαιοπραξίᾳ ἢ δικαστικῇ πράξει¹⁶. Ἀμφοτέρω δ' ἀπηγορεύετο τέλος ἡ ἐναντίον ἀλλήλων μαρτυρία.

Ἡ σχέση αὕτη ἦτο τόσῳ ἱερᾷ, ὥστε πᾶσα προσβολὴ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ πάτρωνος, ἰδίᾳ δ' ἡ ἀπάτη, καθίστη τὸν προσβαλλόντα ἱερόσυλον (ἐξάγιστον, sacer)¹⁷, οὗ ἕνεκα πᾶς τις ἠδύνατο καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτὸν ἀτιμωρητῇ¹⁸. Ἀφ' ἑτέρου οἱ πελάται, ἕνεκα τῆς στερήσεως τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ δικαίου, ἀπεροφῶντο ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ πάτρωνος καὶ ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν καὶ οὐδὲν ἴδιον ἠδύνατο νὰ ἔχωσιν ἐκ τούτου δ' ἴσως ἀπορρέουσιν αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι χρηματικαὶ ὑποχρεώσεις τοῦ πελάτου πρὸς τὸν πάτρωνα καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ precarium (κατὰ παρακλήσιν νομῆς), ὅφ' οὗ τὸν τύπον ἐκαλλιεργεῖ ὁ πελάτης τὴν οὐσιαστικῶς μὲν αὐτῷ, νομικῶς δὲ τῷ πάτρωνι ἀνήκουσαν περιουσίαν¹⁹.

Ἡ καταγωγὴ τοῦ θεσμοῦ τῶν πελατῶν οὐδαμῶς μαρτυρεῖται καθα-

ματος τοῦ πελάτου ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ patronus.—14] Πλούταρχος Ρωμύλος 13. Liv. V. 32, XXXVIII. 60.—15] Διονύσιος II. 1^ο. Ihering αὐτ. § 16 σημ. 133. Περὶ προστασίας τῶν πελατῶν κατὰ τῆς ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τούτων καὶ δὴ τῶν δώρων πείσεως τῶν πατρῶνων ἐμερίμνησαν ἱὸν νόμοι, ἀνέχοντες τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, ἡ lex Publicia de muneribus (519 ἄ. π. P.) καὶ ἡ lex Cincia de donis et muneribus (550 ἄ. π. P.). Voigt Rom. Rg. I. σ. 769.—16] Πλούτ. Ρωμύλος αὐτ.—17] Διονύσιος II. 10, Servius ad Virg. VI. 609. Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.—18] Festus v. Sacer—At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium, neque fas est eum immolari sed qui occidit parricidi non damnatur.—19] Περὶ τοῦ precarium ἴδε τόμ. Β'. § 321. Ihering αὐτ. σ. 241 ἐπ., Puchta § 41 σημ. Γ. Ὁ Karlowa τόμ. Α'. σ. 39 ἀντιδρᾷ, δεγόμενος ὅτι οἱ πελάται, ἢ τοῦλάχιστον οἱ ἐπιφανέστατοι αὐτῶν, ἦσαν ἱκανοὶ ἰδίας κτήσεως καὶ δὴ ἀφέθη αὐτοῖς ἡ ὑπάρχουσα κατὰ τὴν ὑπαγωγὴν τῶν ὑπὸ τὴν πελατείαν. Ἀλλὰ τὴν γνώμην του ταύτην οὐδαμῶς τῶν πηγῶν στηρίζει. Ἐξ ἐναντίας ἐπικαλεῖται ὑπὲρ αὐτῆς τὸν Λιβόν II. 16, μαρτυροῦντα μᾶλλον τὸ ἐναντίον, ἀφ' οὗ ὁ Ἀπ. Κλαύδιος περιεβλήθη τὴν ιδιότητα τοῦ Ρωμ. πολίτου.

ρως²⁰. Ἄλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχαίας παραδόσεως περὶ τοῦ παρὰ τοῦ Ρωμύλου χορηγηθέντος ἀσύλου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι σπουδαιότατη πηγὴ διὰ τὴν τάξιν ταύτην ὑπῆρξαν αἱ μεταναστεύσεις εἰς Ρώμην, εἴτε γειτόνων, προσερχομένων χάριν ἀσφαλεστέρας εὐημερίας, εἴτε ἀλλοδαπῶν χάριν ἀσκήσεως ἐπαγγελμάτων, ἅτινα οἱ Ρωμαῖοι, περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά διατρίβοντες, ἀπηξίουον ν' ἀσκῶσι καὶ ἡ κατὰκτησις λαῶν, οὓς οἱ Ρωμαῖοι οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων ἠδύναντο νὰ ὑπαγάγῃσιν, οὔτε ἤθελον νὰ προικίσωσι δι' ἀστυκὸν καὶ πολιτικὸν δικαιώματων²¹.

§ 41. Πολλῶ σπουδαιότερα, ἀλλὰ καὶ παραδοξότερα νομικῶς ἦτο ἡ ἐτέρα κλάσις τῶν κατοίκων, ἡ περιορισμένα μὲν δικαιώματα ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ κεκτημένη, κοινὴν δὲ ἐν ἀρχῇ ἔχουσα πρὸς τοὺς πελάτας τὴν τῶν τοῦ δημοσίου δικαίου δικαιωμάτων στέρεσιν. Τῇ τάξει ταύτῃ δὲ κυρίως ὀφείλεται ἐν Ρώμῃ ἡ διάκρισις τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀπὸ τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἱεροῦ δικαίου¹, οὗ σμικρὸν δὲ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δημοσίου δικαίου διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀγώνων κατὰ τῶν Πατρικίων, οἵτινες ἀπομένοντες μόνοι δὲν θά ἠδύναντο νὰ περιαγάγῃσι τὸ ρωμ. δίκαιον ἐν γένει εἰς ἡν περιωπὴν ἀνῆλθεν.

Ἡ κλάσις αὕτη ἄσκημος κατ' ἀρχάς, πλὴν ταχέως προαχθεῖσα, ἐνεκα τῶν ἐν αὐτῇ δραστηκῶν στοιχείων, ἐπήνεγκε διατάραξιν εἰς τὴν ἔννομον τάξιν καὶ διχασμὸν ἀνατρέποντα ἐκ βάθρων τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς οἰκογενείας καὶ τοὺς ξενιλάτας τοῦ ρωμ. δικαίου θεσμούς, παρήγαγε δ' ἀντίθεσιν ἐν τῷ ρωμ. λαῷ, πρὸς ἧς τὴν ἐντελῆ ἄρσιν οὐδὲ δύο αἰῶνες ἤρκεσαν. Οἱ ἥττορες οὗτοι, ὡς εἰπείν, πολῖται ἐκαλοῦντο Plebeji, ἡ δὲ κλάσις ἐν ὧν plebs². Ξένη τὸ κατ' ἀρχάς ἀπομείνασα τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐφ' ὅσον τοῦτο συνεδέετο μετὰ τῆς πολιτείας ἢ τῆς θρησκείας, παρήγαγεν ἐν αὐτῷ θεσμούς ἀλλοτρίους τῶν δύο τούτων στοιχείων καὶ ἐφαρμοζομένους ὑπὸ τῶν Πληθύνιων οὐχὶ λόγῳ τῆς ιδιότητος τοῦ ρωμ. πολίτου, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν, ὡς προσώπων περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν πράξεων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ δικαίου καὶ λόγῳ τῆς ἐν παντὶ τῷ καθαρῶς ἰδιωτικῷ δίκαιον ἀσφρῶντι νομι-

20] Περί ταύτης ὑπάρχουσιν ἱκανοὶ γνώμαι, ἃς ἴδ' ἐν Fouché-Leclercq σ. 9 σημ. 1. — 21] Puchta § 41, Walter § 31 σημ. 13. Ἴδε καὶ Karlowa τόμ. Α'. σ. 37.

§ 41. 4] Ihering αὐτ. § 16 σ. 244—245, πρὸς νῦν καὶ Entwicklungsgeschichte σελ. 38 Puchta § 45 σ. 90.—2] Ἐκ τοῦ π' ἐσθ, ὡς πλεῖστοι ἐκ τοῦ πλεῖστο.

αἷς αὐτῶν ἱκανότητος. Οὕτως π. χ. τὴν *confarreatio* ἀντικατέστησαν, ὡς πρὸς τοὺς Πληθῆτους, ἡ *cemptio* καὶ ὁ *usus*, ἡ *patria potestas* ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς μόνον ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς περιουσίας, τὴν *arrogatio* ἀντικατέστησεν ἡ διὰ *mancipatio* τελούμενη *adoptio*, πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ἡ *mancipatio* καὶ τὸ *nexum* αὐτοῖς κυρίως ὀφείλονται³. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ οἱ Πληθῆται ἐκέκτηντο τὸ *jus commercii*, ἤτοι τὸ ἐγκύριον συναλλάττεσθαι μετὰ τῶν καὶ μετὰ Πατρικίων, ἀλλ' ἐστεροῦντο τοῦ *jus suffragii et honorum*, δι' οὗ θὰ μετεῖχον τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ *jus connubii* (δικαιώματος ἐπιγαμίας)⁴. Ἐθεωροῦντο δὲ οὐχὶ ὡς στοιχεῖον τοῦ *populus romanus*, ἀλλ' ὡς ἐλεύθεροι ἐν τῷ ρωμ. κράτει διατρίβοντες, διὸ καὶ κατὰ τὰς μετὰ τῶν Πατρικίων πολιτικὰς συναλλαγὰς αὐτῶν ἐμεσολάβουν *Fetiales*⁵.

§ 42. Καίπερ ὅμως ἐστερημένοι οἱ Πληθῆται τῆς πολιτικῆς ἐν τῷ κράτει ὑπάρξεως, ἡσυχάζοντο ἐπὶ τὸ δυνατόν, τοῦλάχιστον θεωρητικῶς, κατὰ πάσης ἐκ μέρους τῶν Πατρικίων προσβολῆς, ὡς καὶ οἱ πελάται, διὰ τῆς ἡρησκείας, διὰ τῆς *sacrosanctio*, οἱ δὲ νόμοι οἱ προστατεύοντες τὴν τοιαύτην παθητικὴν αὐτῶν θέσιν ἦσαν *sacratae*, ὅπερ σημαίνει, ὅτι πᾶς ὁ προσβάλλων αὐτοὺς ἐκηρύσσεται *sacer*¹.

Διέφερον ὅμως ἐντελῶς τῶν πελατῶν (διότι οὗτοι ἦσαν νομικῶς ἐντελῶς ἀνίκαντοι καὶ μόνον τὴν ἐλευθερίαν εἶχον κοινὴν μετὰ τοῦ *populus romanus*) καὶ ἔνεκα τῆς διαφορᾶς ταύτης οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ ἀντιθέσει, τῇ γεννηθείσῃ ἐν τῷ ρωμ. λαῷ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Πληθῆτων, κατέτασσον τοὺς πελάτας μετὰ τοῦ *populus romanus*, ἀναπόσπαστον αὐτῶν στοιχεῖον θεωροῦντες αὐτούς, ἐν ᾧ οἱ Πληθῆται πύρρονται αὐτοτελῶς².

Τὸ αὐτὸ δὲ ζήτημα τῆς καταγωγῆς, ὡς περὶ τῶν πελατῶν, ἐγείρεται καὶ περὶ τῶν Πληθῆτων, ἔνεκα τῆς ἀσαφείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἵτινες περιέχουσι μᾶλλον ἀντιφάσεις πρὸς ἑαυτούς³. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ

Κατὰ Mommsen *Historia* Κεφ. VI. σ. 88, ἐκ τοῦ *pleo*, *plenus*, ἀρνητικῶς καλουμένων οὕτως λόγῳ τῆς ἡττονος αὐτῶν θέσεως. — 3] Περὶ πάντων τῶν θεσμῶν τούτων ἐν τόμ. B'. § § 429, 522, 554-559, 563, 566. — 4] Διονύσιος, II. 8. — 5] *Id'* ἀνωτ., § 37 καὶ κατωτ., § 413.

§ 42. 1] Festus v. *Sacratae*. — 2] Πλ. Liv. II. 35, 56, 64, III. 44, 46, Διονύσιος, VII. 19, 21, IX. 41, X. 43. — 3] Οὕτως ἐν ᾧ ὁ Διονύσιος ἐν τισι τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἀντιτάσσει τοὺς Πατρικίους μετὰ τῶν πελατῶν πρὸς τοὺς Πληθῆτους,

Niebuhr¹ τὸ ζήτημα ἐλύθη ἐπὶ τὸ δυνατόν ἀκριθέστερον· κατ' αὐτὸν ἡ plebs παρήχθη διὰ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Ρώμην γειτονικῶν, μάλιστα δὲ λατινικῶν χωρῶν, ὧν οἱ κάτοικοι μετηνέχθησαν εἰς Ρώμην, ὅπως εὐκολώτερον ἀποκωλύωνται πάσης προσπαθείας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ καταστῶσι δούλοι. Ὡς κυρίως ἰδρυτῆς τῆς plebs, ἕνεκα τῆς προστασίας, ἣν πρῶτος παρέσχεν αὐτῇ, κατὰ τὴν παράδοσιν, θεωρεῖται ὁ τέταρτος βασιλεὺς τῆς Ρώμης Ancus Martius, παραχωρήσας αὐτοῖς τὸν Ἀθεντίνον λόφον ἐκτὸς τῆς ζώνης τῆς πόλεως (pomerium, *πομήριον*)².

§ 43. Συνταραχθεῖσης τῆς μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς plebs κρατούσης ἡρεμίας ἐν τῷ ἐνιαίῳ τοῦ ρωμ. λαοῦ καὶ αὐξήσεως τῆς κλάσεως ταύτης διὰ νέων κατακτήσεων καὶ μεταγωγῆς τῶν ἐν αὐταῖς κατοικῶν εἰς Ρώμην, ἐπέστη, ὡς ἐξάγεται ἐπαρκῶς ἐκ μαρτυριῶν, καίπερ ἑλλειπῶν, ἡ ἀνάγκη μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος εἰς τρόπον ἱκανοποιούντᾳ πῶς καὶ τὴν plebs, ἥτις εἶχεν ἤδη καταστῆ καὶ διὰ τὸν ἀριθμὸν ἐπίφοδον τοῖς Πατρικίοις στοιχείον. Τὴν πρώτην μεταρρύθμισιν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν νέων μέτρων τοῦ Σερβίου Τυλλίου καταφαίνεται, ὑπῆρξεν ἀνεπαρκής, ἐπεχείρησεν ὁ πέμπτος βασιλεὺς τῆς Ρώμης, Tarquinius Priscus, πρῶτον διὰ τῆς προσθήκης τῶν τελευταίων ἑκατὸν μελῶν τῆς συγκλήτου, κληθέντων *patres minorum gentium*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς τέως μόνους ὑπάρχοντας, *patres majorum gentium*³ καὶ κατὰ Διονύσιον⁴ ληφθέντων ἐκ τινῶν Πληθῆτων, οὓς χάριν τούτου κατέστησε πατρικίους. Ἐτέρα μεταρρύθμισις αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Πληθῆτων ὑπῆρξεν ἡ συμφώνως τῇ φύσει τοῦ ρωμ. λαοῦ, ἐν τῷ στρατῷ ἐπιχειρηθεῖσα, διὰ τῆς προσθήκης πεζικοῦ τριῶν χιλιάδων, ἀποτελουμένου ἐκ Πληθῆτων⁵. Ἀλλὰ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ αἱ εἰδήσεις εἰσὶ τόσῳ ἑλλειπεῖς, ὥστε οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ ἐξέλθῃ· μόνον δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι ἀπεπειράθη νὰ αὐξήσῃ τὸ ἵππικὸν διὰ τριῶν νέων *tribus* ἐκ Πληθῆτων, μετ' ἰδίου ὀνόματος δι' ἑκάστην, ἀλλ' ὅτι ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν Πατρικίων διὰ τοῦ μάντεως Νεβίου, αὐτῶν παρασχόντων ἐκ τῶν γενῶν τοὺς

ἐν II. 8. 9. συγγέει τὰς δύο ταύτας κλάσεις καὶ δέχεται κοινὴν ἀμφοτέρων τὴν καταγωγὴν — 1] *Ἱστορία* σ. 451 ἐπ. Ταύτην ἠσπάσθη καὶ ὁ Karlowa τ.μ. Α'. σ. 62. Ἄλλας τέσσαρας γνώμας ἴδ. ἐν Bouché-Latleceq σ. 11. σημ. 3.—5] *Liv.* I. 33. Διονύσι. III. 37-38. *Kix. de rep.* II. 18.

§ 43. 1] *Waller* § 27 σημ. 49.—2] *Liv.* I. 35.—3] *Διονύσι.* III. 67 — 4] *Διο-*

ἀπαιτούμενους νέους ἵππεις καὶ ἀναγκασάντων τοὺς Πληθῆτους νὰ περιορισθῶσιν ἐν τῷ πεζικῷ⁵.

Ἐν τούτοις ἕκ τε τῆς περὶ συγκλήτου πληροφορίας τοῦ Διονυσίου καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν περὶ τοῦ στρατοῦ καταφαίνεται τοῦλάχιστον σαφῶς, ὅτι ἕνεκα τῆς plebs ἐπέστη ἡ ἀνάγκη διαρρήξεως τῶν τειχῶν τῆς ἀποκλειστικότητος, ἐκ δὲ τῶν μέτρων τοῦ διαδόχου τοῦ Ταρκυνίου, ὅτι τὰ μέτρα τοῦ βασιλέως τούτου οὔτε ἐπαρκῆ ὑπῆρξαν οὔτε τελεσφόρα.

IV

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΟΥ ΣΕΡΒΙΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ

§ 44. Tribus, regiones.— § 45. Classes (Συνμογαί). Census
§ 46. Comitia centuriata.— § 47. Χαρακτῆρ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβ. Τυλλίου.— § 48. Ἀλλαι μεταρρυθμίσεις τοῦ Σερβ. Τυλλίου.— § 49. Ἐφαρμογὴ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβ. Τυλλίου.— § 50. Tarquinius Superbus.

§ 44. Πλὴν τῆς plebs καὶ ἕτερος λόγος φαίνεται ὠθήσας τὸν Σέρβιον Τύλλιον εἰς προστασίαν αὐτῆς ἢ κατὰ τὴν παράδοσιν δηλονότι χορηγηθεῖσα αὐτῷ συνδρομὴ τῶν Πληθῆτων πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς¹. Ὅπως δὲ σκοπὸς καὶ καθήκον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενον, ὑπῆρξεν ἡ ἐξέυρεσις μέσου πρὸς ἄρσιν ἐπὶ τὸ δυνατόν, τῆς μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληθῆτων διακρίσεως καὶ συνένωσιν αὐτῶν εἰς ἓνα λαόν. Ἐάν καὶ αὐτὸς ἀπεπειράτο νὰ ἀπονεύμῃ μόνον πλείω δικαιώματα τῇ plebs, ὡς τοιαύτη, ἄνευ ἐνοποιήσεως καὶ κοινῆς τινος πρὸς τοὺς Πατρικίους συνδέσμου, βεβαίως θ' ἀπετύγχανεν, ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἐν τοῖς γένεσι βιούντων Πατρικίων· καίτοι δ' ὁ Σέρβιος ᾔρξατο ἀπὸ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, οὐχ ἥττον καὶ αὐτὸς κατέληξεν εἰς τὸν στρατόν, ὅστις ἦτο ὁ φυσικὸς προστάτης τῆς πατρώας γῆς² καὶ ὑπῆρξε τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν μεταρρύθμισιν μέσον, διότι ἡ ἐν αὐτῷ διάκρισις μεταξὺ ἵππέων καὶ πεζῶν ἀνῆρει τὰ ἀποτελέσματα πάσης πολιτικῆς βελτιώσεως. Ὁ Σέρβιος συνήνωσε καὶ διωργάνωσε τοὺς Πληθῆτους εἰς τρόπον καθιστῶντα αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ

Διονύς. II. 2... τριπλῆτοι πεζοί. Varro de ling. Lat. V. 89. — 5] Διονύς. II. 71. 72, Festus v. Nevia, Ζωναρᾶς VII. 8. πρὸς. Walter § 25, Puchta § 46. Lange Ρωμ. Ἀρχαϊότητες I. § 57.

§ 44. 1] Kiz. de rep. II. 21, — 2] Πρὸς. Karlowa τόμ. Α'. σ. 67.

στρατὸν (exercitus urbanus), ὡς ἦσαν τοιοῦτοι ἐξωτερικῶς ἐν πολέμῳ.

Πρῶτον δὲ βῆμα τοῦ Σερβίου ὑπῆρξεν ἡ διαίρεσις ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τοπικὰς φυλάς³, πηγαζούσα οὐχὶ ἐκ τῶν γενῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἐπομένως ἡ ἐξαφάνισις⁴ τῆς ἀρχικῆς εἰς τρεῖς tribus διαίρεσεως, ἐν ᾗ αἱ διαίρεσεις εἰς curiæ καὶ gentes διετηρήθησαν, χάριν ἐξασκήσεως εἰδικωτάτων τινῶν τῶν Πατρικίων δικαιωμάτων, ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κοινωνήσωσι διὰ μιᾶς οἱ Πληθεῖοι. Αἱ φυλαὶ αὖ-ται ἐκλήθησαν regiones ἢ tribus, ἐχούσης ἐκάστης ἴδιον προϊστάμενον, τὸν curator tribus (φυλάρχον ἢ κομάρχη)⁵ καὶ ἕκτοτε κατ' αὐτὰς μόνας ἔδει νὰ ὀρίζωνται ἢ τε στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καὶ οἱ δημόσιοι φόροι. Διηροῦντο δ' εἰς ἀστυκὰς (urbanæ) καὶ ἀγροτικὰς (rusticæ) καὶ αἱ μὲν πρῶται ἦσαν τέσσαρες ἡ suburana, esquilina, collina καὶ palatina (Σοβωράνη, Ἰσχυλίρη, Κολλίρη καὶ Παλατίρη)⁶ τῶν δὲ δευτέρων ὁ ἀριθμὸς ποικίλλει, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων⁷. Ἡ διαίρεσις αὕτη εἶχε σκοπὸν καθαρῶς διοικητικόν, χρησιμεύουσα πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χορηγητέων ἀνδρῶν καὶ «τῶν εἰσπράξεων τῶν χρημάτων εἰς τὰς στρατιωτικὰς καὶ »τὰς ἄλλας χρείας, ἃς ἕκαστον ἔδει τῷ κοινῷ παρέχειν» (tributum)⁸ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὁ ἀρχηγὸς ἐκάστης regio ὤφειλε νὰ καταρτίσῃ ἀκριβῆ κατάλογον τῶν ὀνομάτων, τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν⁹.

§ 45. Ὅπως δ' ἀρθῇ πᾶσα διάκρισις καὶ ἐν τῷ στρατῷ, ἔνθα τὸ ἱππικὸν ἦτο προνόμιον τῶν Πατρικίων, καίτοι ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἡλαττώθη πῶς ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πεζικοῦ εἰς 4 χιλιάδας, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νέων τεσσάρων ἀστυκῶν tribus¹, προσέβη ὁ Σέρβιος εἰς τὸ στρατιωτικὸν μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ, ὅπερ ὅμως ἐγένετο ἡ βάσις ὁλοκλήρου τοῦ νέου ἰδρύματος. Πρὸς τοῦτο διεῖλε τὸν λαὸν εἰς 5² *συμμορίας* (classes), ἀναλόγως τῆς περιου-

3] Liv. I. 43. Aur. Vict. de vir. III. 7, Διονύσιος. IV. 15. — 4] Wilems le droit public Romain Κεφ. Α'. σ. 46. — 5] Varr. de L. Lat. VI. 9 Διονύσιος. IV. 44. — 6] αὐτ. V. 8. 9, Διονύσιος. IV. 44, Plinius XVIII. 3. — 7] Περὶ Niebuhr I. σ. 459 ἐπ., Walter § 28 σημ. 30, Wilems αὐτ. σ. 46-47, Διονύσιος. IV. 15, VII. 64, Liv. II. 21. — 8] Διονύσιος. IV. 9. 14, Liv. I. 43, Varro de L. L. V. 481. — 9] Διονύσιος. IV. 45.

§ 45. 1] Huschke Πολίτευμα Σερβίου σ. 57. — 2] Κατὰ Λίβιον I. 43, εἰς 6 (N. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

σίαις ἐκάστου καὶ ἐκάστη τούτων ἐπέβαλεν ἴδια καθήκοντα πρὸς τὴν πολιτείαν μετ' ἀντιστοίχων πλεονεκτημάτων. Χάριν δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης διέταξε γενικὴν ἀπογραφὴν τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν (census), καθ' ἣν ἐκαστος πολίτης ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας ἢ πράξεως³ ὥρσειε νὰ δηλώσῃ ἐνόρκως, ἐνώπιον τοῦ τὸν census ἐνεργούντος ἄρχοντος, τὴν κινήτην καὶ ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν καὶ «πατρὸς οὗ ἐστὶ γράφων καὶ ἡλικίαν, ἣν ἔχει δηλῶν, γυναικὰ τε καὶ παῖδας ὀνομαζῶν καὶ ἐν τίνι κατοικοῦσιν ἕκαστοι τῆς πόλεως τόπω προστιθείς»⁴. Ἐκ τῶν 5 τούτων συμμοριῶν, ἡ μὲν πρώτη περιελάμβανε τοὺς κεκτημένους περιουσίαν τοῦλάχιστον 100 μνῶν⁵, ἡ δευτέρα τοὺς τοῦλάχιστον 75 μνῶν, ἡ τρίτη τοὺς τοῦλάχιστον 50, ἡ τετάρτη τοὺς 25 καὶ ἡ πέμπτη τοὺς 10⁶. Ἐν δὲ τοῖς κάτω τῆς πέμπτης ὑπαγόμενοις διακρίνονται οἱ κεκτημένοι τοῦλάχιστον 1500 ἄσσων περιουσίαν, καλούμενοι *accensi velati*, οἱ δὲ ὀλιγώτερον καὶ τούτων κεκτημένοι ἐκαλοῦντο *capite censi*, ἅτε μὴ καταγεγραμμένοι ἐν τῷ census διὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ κεφαλὴν (*caput*), ἢ *proletarii*⁷ καὶ ἐκ τούτων ἐλαμβάνοντο οἱ ἐν τῷ στρατῷ μὴ μάχιμοι ἄνδρες, οἷον σάλπισται, βυκανισταί, χειροτέχναι, ὀπλοποιοὶ κτλ.⁸. Οἱ ἄνω τῶν *proletarii* καταλεγόμενοι ἔφερον τὸ κοινὸν ὄνομα *assidui*⁹.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐγένοντο ἡ τε στρατιωτικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ διαίρεσις τῶν κατοίκων. Στρατιωτικῶς ἐκάστη συμμορία διηρέθη εἰς *centuriæ* (λόγους), ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐποίκιλλεν ἀναλόγως

κατὰ Διονύσιον. IV. 16. 17.—3] Διονύσιον. IV. 15, Liv. I. 44, Huschke ἀνωι. σ. 574 ἐπ. — 4] Διονύσιον. IV. 45. Αἱ γῆραι καὶ τὰ ὄργανα καταγράφοντο διὰ τοῦ ἐπιτρόπου. Paul. Diac. v. Improbis. Varro de L. L. VI. 86 sive pro altero.—5] Ἴδε τὴν σημ. 4.—6] Περὶ τῆς τελευταίας συμμορίας ὑπάρχει διαφωνία μεταξὺ Διονυσίου (12 1/2) καὶ Λυσίου (I. 43). Πιθανώτερον ὅμως εἶναι τὸ τῶν 40 (Λίβιος), ὡς καὶ ἐν τῇ α' ἐκδόσει ἔγραψα. Ἴδε Karlowa τόμ. Α'. σ. 69.—7] Ὡς βοηθοῦντες τὴν πολιτείαν διὰ μόνης τῆς τεκνοποιίας Aul. Gell. N. A. XVI. 10.—8] Διονύσιον. IV. 17. Πιθανῶς ἡ περιουσία αὕτη κατ' ἀρχαίς ὑπελογίζετο οὐχὶ εἰς χρήματα, ἀλλ' εἰς ἐκτάσεις (*jugera*) ἀκινήτων κτήσεων, καίτοι τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀμφίβολον ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Διον. (IV. 15) περὶ κινήτης περιουσίας. Ἴδε Karlowa τόμ. Α'. σ. 69, Hertzog τόμ. Α'. σ. 401, Bouché-Leclercq σ. 28. Ἔτερον δὲ ζήτημα εἶναι, ὁποίας ἀξίας ἄσπος ἐγρησάμευεν ὡς βάσις. Περὶ τούτου ἴδε Bouché-Leclercq σ. 28 σημ. 1.—9] Οἱ ἀρχαῖοι παράγουσι τὴν λέξιν ἐκ τοῦ *ab assibus dandis* ἢ *ab aere dando*, Gell. I. 1 § 15, Cic. de rep. II. 22, Top. II. § 10. Ἄλλοι ἄλλην παρθέχοντα: ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ *adsidere*, ἢ *assidui=adsidui, locuples*. Lang

τῆς τάξεως αὐτῆς, διότι ἡ μὲν πρώτη διηρέθη εἰς 80, ἡ δευτέρα, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη εἰς 20 ἑκάστη, ἡ δὲ πέμπτη εἰς 30¹⁰ καὶ ἐφ' ἑκάστης τῶν *centuriae* τούτων ἐτέθη ἀρχηγός, ὁ *centurio* (ἐκατόταρχος). Πλὴν ὅμως τῶν *centuriae* τούτων τοῦ πεζικοῦ, τοῦτο μὲν διετηρήθησαν αἱ 6 ὑπάρχουσαι τῶν ἱππέων, λαμβανομένων καὶ νῦν ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πατρικίων, τοῦτο δ' ἐσχηματίσθησαν καὶ ἕτεραι 12 τοιαῦται, λαμβανομένων τῶν μελῶν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ πλουσιωτάτων ἀναμιξ ἐκ Πληθῆϊων καὶ Πατρικίων τῆς πρώτης συμμορίας. ¹¹ Ὁ ὅπλισμός διέφερεν ἀναλόγως τῆς συμμορίας, διότι ἡ δαπάνη αὐτοῦ ἐξάρκουνε τοὺς ὀπλίτας.

Πρὸς τῇ εἰς πέντε συμμορίας διαιρέσει ἅπας ὁ λαὸς διηρέθη καὶ εἰς *seniores* (πρεσβυτέρους) καὶ *juniores* (νεωτέρους, *minores annis sex et quadraginta*)¹¹. ἐξ ὧν μόνον οἱ δεύτεροι ὑπήγοντο πράγματι εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, οἱ δὲ *seniores* μόνον τὰ χρηματικὰ βάρη ὑφίσταντο καὶ μόνον ἐν ἀνάγκῃ ὑπηρετοῦν καὶ στρατιωτικῶς ὡς φύλακες τῆς πόλεως.¹²

§ 46. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν στρατιωτικῶν τούτων *centuriae* ἐσχηματίσθησαν καὶ πολιτικαὶ ἐξ ἑκάστης συμμορίας, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ὑπὸ τοῦ Σέρβιου νέα ἐκκλησία τοῦ λαοῦ *comitia centuriata* (λογίτις ἐκκλησία)¹, περιλαμβάνουσα ἅπαντας, ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, τοὺς ἐλευθέρους πολίτας, διό ἐκαλεῖτο καὶ *comitatus maximus*². Ἀλλὰ τὰ μέλη τῶν πολιτικῶν *centuriae*, ἐξ ὧν ἡ ἐκκλησία, δὲν ἐταυτίζοντο πρὸς τὰ τῶν στρατιωτικῶν, διότι τῶν πολιτικῶν μετέιχον πάντοτε καὶ οἱ *seniores*, ἐν ᾧ στρατιωτικῶς, ὡς εἴρηται, οὗτοι ἀπηλλάσσοντο, ἐλλείψει ἐκτάκτου ἀνάγκης, τῆς αὐτοπροσώπου ὑπηρεσίας. Κατὰ δὲ τὴν ἐν τῷ στρατῷ κρατοῦσαν ἀρχὴν τῆς ὑπερισχύσεως τῶν τὰ πλεῖστα ὑπὲρ τοῦ κράτους εἰσφερόντων, ἐρρυθμίζοντο καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἐν τοῖς *comitia* καὶ ἐν τούτῳ κυρίως συνίσταται ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν δύο μερῶν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τὸ σαφὲν τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης, δι' ἧς ὁ Σέρβιος κατώρθωσεν, ἂν μὴ νὰ ἐξισώσῃ ἐντελῶς τὰς δύο τῶν κατοίκων τάξεις, τοῦλάχιστον νὰ καταστήσῃ καὶ τοὺς Πλη-

Ρωμ. Ἀρχαίωτ. I. σ. 446, ἴδε καὶ Puchta § 48 σημ. i.—10] Διονύσιος ἀνωτ. Liv. ἀνωτ.—11] Gell. X. 8.—12] Πολύβ. VI. 49, Liv. XLIII. 44. Διον. IV. 46, ὅστις νεωτέρους λέγει τοὺς μὴπω συμπληρώσαντας τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας.

§ 46. 1] Διονύσιος. IV. 20, VII. 59, Liv. I. 43, Cic. de rep. II. 22.—2] Cic.

εἰρητικούς ἐνεργῶς κοινωνοὺς τοῦ δημοσίου δικαίου. Ἐπομένως οἱ μὲν κατὰ τὸν census εἰς τὴν πρώτην συμμορίαν τῶν στρατιωτικῶν *centuriae* ἀνήκοντες, καὶ περ μὴ λαμβάνοντες προσωπικῶς μέρος εἰς αὐτήν, οἷον οἱ *seniores*, εἶχον 80 ψήφους ἐν ταῖς *comitia centuriata*, οἱ εἰς τὴν δευτέραν 20 καὶ καθεξῆς, πάντων δὲ προηγούντο αἱ 18 ψῆφοι τῶν *centuriae* τοῦ ἱππικοῦ (διὸ καὶ *praerogativae*)³, ἐν αἷς πάλιν διεκρίνοντο αἱ 6 ἐκ Πατρικίων μόνον ἀποτελούμεναι, αἵτινες καὶ ἐκαλοῦντο *sex suffragia*, κατ' ἐξοχὴν⁴. Ἐκάστη δὲ *centuria*, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀπετέλει μίαν ψῆφον καὶ ἡ ψηφοφορία ἐγίνετο καὶ ἐν ταῖς *comitia curiata*⁵.

Πλὴν τῆς συνθέσεως διέφερον αἱ πολιτικαὶ *centuriae* τῶν στρατιωτικῶν καὶ καθόσον αὗται μὲν ἦσαν 192, συμπεριλαμβανομένων τῶν τε μουσικῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν, ἔτι δὲ πιθανῶς καὶ τῶν *accensi velati* αἱ δὲ πολιτικαὶ 193, διότι οἱ *proletarii* ἢ *capite censi* ἀπῆρτιζον ἰδίαν τάξιν· ἀλλὰ περὶ τῆς θέσεως τῶν προσθέτων τούτων *centuriae*, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἐν γένει, ὑπάρχουσι φιλονεικίαι, πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων⁶. Βέβαιόν ἐστιν, ὅτι πλὴν τῶν 193 ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, καλουμένη *ni quis scivit*, ἐν ᾗ ἐψήφίζον οἱ μὴ προλαβόντες νὰ μετάσχωσι τῆς κυρίας ψηφοφορίας πολῖται καὶ τοῦτο *ne quis civis suffragii jure privaretur*⁷, ἵνα μηδεὶς τῶν πολιτῶν στερῇται τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου, ἐν συνελεύσει ἀντιπροσωπευούσῃ ὁλόκληρον τὴν λαόν.

Εἰς τὴν οὕτως ἀποτελουμένην ἐκκλησίαν μετήνεγκεν ὁ Σέρβιος πάντα τὰ ἀντικείμενα τὰ ἄχρι τοῦδε ἀνήκοντα εἰς τὰ *comitia curiata*, ἥτοι τὸ νόμους ἐπικυροῦν, τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων, τὴν ἀπόφασιν περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου καὶ τὴν *provocatio* ἐπὶ ἐγκλημάτων⁸. Τὰ ἔχοντα ὅμως θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔδει νὰ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκείνων *comitia* καὶ τοιαῦτα ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος, ἡ εἰσαγωγὴ νέας ἀρχῆς καὶ ἡ *lex de imperio*⁹.

§ 47. Ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ περιείχοντο δύο τινά, ἡ ἐπικράτησις τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἀνόρθωσις τῶν Πληβητῶν. Ὡς πρὸς τὸ πρῶ-

de rep. II. 36 de leg. III. 49. — 3] Liv. X.22. XXIV. 7, Mommsen *Röm. Tribus* σ. 64 ἐπ. — 4] Festus v. *sex*, Puchta § 48 σ. 97. ἐπ., Walter § 33 σημ. 90 ἐπ. — 5] Ἰδ' ἀνωτ. § 34. — 6] Puchta § 48 σ. 98. Karlowa τόμ. Α'. σ. 72. — 7] Festus v. *Ni quis scivit*. — 8] Ἰδ' ἀνωτ. § 34.36. — 9] Kiz. agrar. II. 10-12, Karlowa τόμ. Α'. § 13 καὶ ἐνταῦθα ἀνωτ. § 36.

τον παρατηρητέον, ὅτι τὸ πολίτευμα δὲν ἔφερε χαρακτῆρα ἀποκλειστικῶς πλουτοκρατικόν, ἀλλ' ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰ πολιτικά δικαιώματα δέον νὰ ᾖ ἀνάλογος τῶν εἰσφορῶν ὑπὲρ τοῦ κράτους, χορηγουμένου εὐρέως χώρου τῇ ἀτομικῇ ἱκανότητι, ἄνευ ἀνάγκης ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς. Τὰ δὲ δύο αὐτοῦ περιεχόμενα συνεδέοντο στενῶς πρὸς ἄλληλα, διότι ψηφίζόντων τῶν ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἀνηκόντων τῇ πρώτῃ συμμορίᾳ δι' 80 ψήφων, ἡ πλειονοψηφία διὰ μικρᾶς προσθήκης καὶ δὴ ἐκ τῶν ἐπίσης πλουσιῶν ἐκ Πατρικίων τε καὶ Πληβηίων συνισταμένων 18 *centuriae* τοῦ ἵππικου, ἦτο εὐκόλον νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ οὕτω νὰ ἐπικρατήσωσιν οἱ Πληβῆσιοι, πλουσιώτεροι τυχόν τῶν Πατρικίων, οἵτινες, παρὰ τὴν καταγωγὴν αὐτῶν, δυνατὸν ἦτο ν' ἀνήκωσι ταῖς κατωτέραις συμμορίαις. Πλὴν παρὰ ταῦτα καὶ τὴν πιθανὴν εἰσαγωγὴν ὑπὸ τοῦ Σεργίου καὶ Πληβηίων εἰς τὴν σύγκλητον, οἱ Πατρικιοὶ ἐξηκολούθουν ὑπερέχοντες ἐν Ρώμῃ, τοῦτο μὲν διὰ τῆς θρησκείας, ἀποκλειστικῶς αὐτοῖς ἀνηκούσης, τοῦτο δὲ διὰ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τέλος καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ χρόνου τῶν συνεδριάσεων τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἀπαγορευομένων ἐν ἡμέραις ἀγορᾶς, καθ' ἃς πολυπληθεῖς διετρίβον ἐν τῷ ἄστει οἱ ἐκ τῶν πέριξ Πληβῆσιοι ἢ κωλυομένων ὑπὸ τῶν Πατρικίων διὰ τῆς θρησκείας, λόγῳ δὴθεν ἀπαρεσκευίας τῶν θεῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται ὅτι ἡ θέσις τῶν Πληβηίων ἐβεβελιώθη μὲν, πλὴν κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον θεωρητικῶς οὐχ ἥττον τὸ ἐλλειπὲς τῆς βελτιώσεως δὲν δύναται νὰ μειώσῃ τὴν ἀξίαν τῶν τοῦ Σεργίου καινοτομιῶν, διότι ἡ ἐντελής ἐξίσωσις τῶν δύο τούτων τάξεων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ μιᾶς καὶ μόνης μεταρρυθμίσεως, ἅτε προσκρούουσα εἰς τὸ ἄσπονδον τῶν Πατρικίων κατὰ τῶν Πληβηίων μῖσος, ὅπερ ὁλόκληροι αἰῶνες καὶ ἐπανειλημμέναι στάσεις δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλείψωσιν ἐντελῶς.

§ 48. Τῷ Σεργίῳ ἀποδίδονται καὶ ἄλλαι μεταρρυθμίσεις πρὸ πάντων δικαστικαί, οἷον ἡ πρώτη ἐμφάνισις δικαστῶν δι' ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις¹, οἵτινες πιθανὸν ὑπῆρξαν οἱ κατόπιν ἀπαντῶντες *decemviri litibus judicandis*², ἔτι δὲ καὶ θρησκευτικαὶ ὑπὲρ τῶν Πληβηίων³, τέλος καὶ ἐν ἀντικειμένοις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οἷον ἐν τῷ γάμῳ κτλ.⁴ ἄλλ' αἱ

§ 48. 1] Διονύς. IV. 25.—2] Liv. III. 25. Puchta § 48 σημ. c.—3] Πρὸς Liv. I. 44, Διονύς. IV. 44, Varro de ling. lat. VI. 25. — 4] Διονύς. IV. 9. 10. 13. Liv. I. 46 Ζωναρᾶς VII. 9.

μεταρρυθμίσεις αὐταὶ εἶναι πολλῶ ἥττονος λόγου ἄξιαί ἢ τὸ πολίτευμα, ἢ πρωτίστη πρὸς τὸ ρωμ. δίκαιον ὑπηρεσία αὐτοῦ.

§ 49. Ὅμως οὐ μόνον δὲν εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ πολίτευμα τοῦτο ἐφηρμόσθη ἐλόκληρον¹ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας καὶ πλὴν τῆς ἐλλείψεως πάσης περὶ τούτου πληροφορίας, διάταξις τις τοῦ Σερβίου, ὑπὸ τοῦ Λιβίου² μνημονευομένη ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὸ πολίτευμα ἢ βασιλεία ἐμελλε ν' ἀντικαταστή διὰ δύο ἐνιαυσίων ἀρχόντων, τῶν ὑπάτων, τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἀπαντῶντων³ ἔτι δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ Σέρβιος ἐκωλύθη διὰ τοῦ θανάτου ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ὑπατείας, ὅπερ ἐμφαίνει, ὅτι τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ ἐπεχείρησε κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη.

§ 50. Τῷ διαδόχῳ τοῦ Σερβίου καὶ τελευταίῳ τῆς Ρώμης βασιλεῖ, Ταρκυνίῳ τῷ Ὑπερηφάνῳ (Tarquinius Superbus), οὐδεμία καινότης ἢ μεταρρυθμίσεις ἀποδίδονται, διότι ἅπασα ἡ προσοχὴ αὐτοῦ εἶχε στραφῇ εἰς τὴν κατασκευὴν διαφορῶν ἔργων ἐν Ρώμῃ καὶ τὴν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπροσώπησιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Κρατῶν δὲ τῶν τε Πληθῆντων καὶ Πατρικίων, ἴσως ἤθελε διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ συντείνει τὰ μέγιστα εἰς τὴν τούτων ἀπὸ τοῦ νῦν πλήρη ἀφομοίωσιν, ἂν μὴ τὸ γνωστὸν ἐγκλημα τῶν υἱῶν αὐτοῦ κατὰ τῆς Λουκρητίας, συζύγου τοῦ Κόλλατινου, ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἐν Ρώμῃ.

§ 49. 1] Ἵσως μέρη αὐτοῦ μόνον ἐφηρμόσθησαν εὐθὺς, μάλιστα δὲ τὸ στρατιωτικόν καὶ ἰδίᾳ τὸ τὰς 1^{ης} centuriae τῶν ἱππέων ἀφορῶν. Πρὸς Puchta § 48 σ. 99.—
2] Liv. I. 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ α) ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

EΘIMA LEGES REGIAE

§ 51. "Εθίμα. — § 52. Νόμοι.

+ § 51. 'Ὡς κυριωτάτη πηγή τοῦ δικαίου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐπακολουθησάντων ἀγώνων τῶν Πληθῆτων προκύπτει, ὑπάρχον τὰ ἐθίμα (mores majorum)¹. 'Εκτὸς δὲ τῆς *lex curiata de imperio*, ἣτις δὲν ἦτο πηγή δικαίου, ἀλλ' ἀπλῆ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλαγῆς τοῦ βασιλέως οὐδένα ἕτερον νόμον (*lex*) δυνάμεθα νὰ δεχθώμεν ὡς βεβαίως ὑπάρξαντα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, μάλιστα δὲ ρητῶς ἀναφέρεται, ὡς πρῶτος τῶν *comitia centuriata* νόμος αἱ *leges Valeriae Publicolae* τοῦ 245 π. κτ. P., ἥτοι ἐποχῆς νεωτέρας τῆς παρούσης.² Πλὴν ὅμως τῆς ἀρνητικῆς ταύτης πληροφορίας ὑπάρχουσι πολλαὶ μαρτυρίαι περὶ θεσμῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὡς στηριζομένων κατ' ἀρχὰς ἐπὶ ἐθίμων καὶ τὸ πρῶτον διὰ τῆς 128 ἐλ. τοῦ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ λαβόντων μορφήν νόμου.³

Ὁ τρόπος τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐθίμων ἦτο τριπλοῦς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην· α') διὰ συμβολικῶν δικαιοπραξιῶν, δι' ὧν αὐτὸ τοῦτο τὸ δίκαιον ἐξωτερικεύετο καὶ διετηρεῖτο·⁴ β') διὰ δικαστικῶν ἀποφάσεων, ὧν ἡ δύναμις ἐνισχύετο ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς κοινῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς ὀρθότητος καὶ τοῦ δικαίου τῆς ἐν αὐταῖς γνώμης·⁵ καὶ γ')

§ 51. 1] Ἡ ἔκφρασις πηγαὶ τοῦ δικαίου ἔχει διπλὴν σημασίαν, τὴν τοῦ δικαιοπαγωγοῦ ὀργάνου ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ περὶ ταύτης πρόκειται ἐνταῦθα καὶ τὴν παντὸς ἀντικειμένου, ἐξ οὗ ἀντλοῦμεν γνῶσιν τοῦ δικαίου (Πρβλ. Kipp. Quellenkunde § 1.-4896-). L 2 § 1 D. 1. 2. Gaï IV. 26. 27, Ulp. XI. 2. Διον. X. 1. Voigt R. G. I. σ. 16. Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 3 καὶ κατωτ. § 59. — 2] Κικ. orat. part. 37, Διονύστ. X. 4. Tac. Ann. III. 26. — 3] Gaï. I. 32 IV. 79, 1. 4. D. 27. 10, ἐν σχέσει πρὸς Auct. ad Heren. 4, 13 καὶ Κικ. de invent. II. 50. Liv. VI. 4, Festus v. plorare, Διονύστ. II. 27 καὶ I. 8 Pr. D. 4. 6. — 4] Π. χ. Liv. I. 24, Puchta *Δίκαιον* τῶν ἐθίμων Τόμ. 1 σ. 10 ση. 6. — 5] Puchta ἀνωτ.

διαταγαὶ τῶν βασιλέων δυνάμεναι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἀπαντῶντα, ὡς δικαιοπαραγωγὰ ὄργανα, ἡδίκτα ⁶.

§ 32. Ἀλλ' ὁμοῦς μνημονεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συλλογὴ τῶν νόμων, ὑπὸ τὸ ὄνομα *leges regiae* (βασιλικοὶ νόμοι), ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη κωδικοποίησις τοῦ δικαίου ἐν Ρώμῃ, ἧς τὸ περιεχόμενον ἀποδίδεται, πλὴν ἐνὸς νόμου τοῦ Σεργίου Τυλλίου ¹, τοῖς τρισὶ πρώτοις βασιλεῦσι, τὸ δὲ κείμενον καὶ αὐτολεξεῖ φέρεται ² καὶ τὸ *jus Papirianum*, ὡς περιέχον κυρίως τὰς *leges regiae*. Ὁ συγγραφεὺς τούτου Papirius (Γάιος), κατὰ μὲν Διονύσιον ἦν pontifex, ἀκμάσας μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων καὶ θεὸς εἰς ἐνέργειαν τοὺς νόμους τοῦ Νουμά, κατὰ δὲ Πομπώνιον ἄλλος τις Papirius (Sextus), ἐπὶ τοῦ τελευταίου τῆς Ρώμης βασιλέως, τακτοποιήσας αὐτοὺς ἐν συλλογῇ ³. Πλὴν εἰς ταῦτα ἀντιφάσκει ἐτέρα τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου ⁴ μαρτυρία, καθ' ἣν Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος οὐ μόνον κατήργησε τὰς *leges regiae*, τοῦλάχιστον τὰς τοῦ Σεργίου Τυλίου, εἴτε παρ' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσας, εἴτε ἐξ ἀποκαταστάσεως τῶν τοῦ Ρωμύλου καὶ τοῦ Νουμά, ἀλλὰ καὶ κατέστρεψε τοὺς πίνακας, ἐφ' ὧν αὐταὶ ἦσαν γεγραμμέναι.

Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πηγῶν φαίνεται ματαιοπονία ἢ ἐπιδιωξις ἀσφαλοῦς περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν *leges regiae* συμπεράσματος. Ἄλλως ὑπὲρ τῆς ἀποφατικῆς τοῦ ζητήματος λύσεως συντρέχει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ εἰς τῶν προκαλεσάντων τὴν στάσιν τῶν Πληθῆϊων λόγων ἦτο πιθανώτατα καὶ ἡ στερεοποίησις τοῦ δικαίου διὰ τῆς γραφῆς, ὅπερ ἤθελεν εἶσθαι δυσνόητον, ἂν ὑπῆρχε πρᾶγματι τὸ *jus Papirianum*. Οὐχ ἥττον ἐν τῷ 16 αἰῶνι, τόσον ἐπιστεύατο ἡ ὑπαρξίς τῶν νόμων τούτων, ὥστε καὶ τὸ κείμενον τῶν τοῦ Ρωμύλου ἐθεωρήθη ὡς εὑρεθέν, ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ, ἐπὶ χαλκίνης πλάκῃς, κληθείσης ἀπὸ τοῦ εὑρέτου *Tabula Marliani*. Ἡ δ' εὑρεσις αὕτη, καὶ περ στηριζομένη ἐπὶ παρερμηνείας τῶν πρώτων τῆς πλάκῃς λέξεων, ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς νεωτέρους συγγραφεῖς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῶν *leges regiae* ⁵.

6] *Kuz. de republ.* II 31 περὶ λ. V. 2. *omnia conficiebantur judiciis.* Puchta ἀνωτ. σ. 41-42.

§ 32. 1] Festus v. *plorare*.—2] Dirksen *Ἐπιθεώρησις τῶν δοκιμῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῶν *leges regiae** (1826) 6. Ἡ νεωτάτη περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματεία: P. Krüger *Ἱστορία τῶν ρ. πηγῶν* (Λειψία 1888) § 1.—3] L. 2 § 2 D. 1. 2., Διονύς. III. 36.—4] IV. 43.—5] Dirksen ἀνωτ. κεφ. 2

Τέλος ὡς πηγὴ, καὶ τοὶ ὅλως ἀτελής, τοῦ δικαίου δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ οἱ commentarii, ἧτοι εἶδος δημοσίων ἐγγράφων, παρὰ τῶν ἀρχῶν ἐκδιδωμένων καὶ περιεχόντων εἴτε διορισμὸν ἀρχόντος, εἴτε δόγμα τῆς συγκλήτου, εἴτε σύγκλησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ τοιαῦτα, εἴτε πᾶσαν ἄλλην δημοσίαν πράξιν τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν. Τοιοῦτοι commentarii δὲ μνημονεύονται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας (commentarii regum) ⁶.

Β) ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 53. Χαρακτήρ τοῦ δικαίου (Jus, fas)

+ § 53. Κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον τὸ δίκαιον φέρει ἐν ἑαυτῷ δύο στοιχεῖα, ὧν τὸ ἕτερον ἐπικρατεῖ μὲν προσωρινῶς, ἀλλὰ βαρυνηδὸν καὶ δὴ ἐν ταῖς ἐπομέναις περιόδοις, ὑποχωρεῖ εἰς τὸ ἄλλο. Ἡ δυνάς αὕτη ἐν τῷ δικαίῳ πηγάζει ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς θρησκείας ἐπὶ τε τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἡθῶν ἐν ἅπασιν τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν, ὃ δ' ἀποχωρισμός, ἔστω καὶ καθ' ἥσονα λόγον, τοῦ ἑτέρου καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς δυνάδος εἶναι σημεῖον ταχείας προόδου ἐν τε τῷ ρωμαϊκῷ καὶ τῷ ἑλληνικῷ δικαίῳ, ἐν ᾧ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν ἡ δυνάς αὕτη δὲν καθίσταται καταφανής καὶ δὲν ὑπάρχει, ἃ τε μὴ ἀποκτήσαντος τοῦ δικαίου αὐτοτελεῇ ὑπαρξὶν ἀπέναντι τῆς θρησκείας ¹.

Ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων ἐν Ρώμῃ τὸ μὲν θρησκευτικὸν ἐκαλεῖτο fas ², τὸ ἱερὸν δίκαιον, τὸ δ' ἕτερον, τὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ οὐχὶ δυνάμει τῆς θρησκείας ὑπάρχον, jus, τὸ κοσμικὸν δίκαιον. Ἐν ὅσῳ ἡ χειραφεσία τοῦ jus ἀπὸ τῆς θρησκείας (fas) δὲν εἶχε συντελεσθῇ ἐν Ρώμῃ, ὡς ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ συμβαίνει, τὸ fas εἰσέρχεται εἰς πάντας τοὺς κλάδους τοῦ δικαίου, εἰς τὸ πολίτευμα, εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, εἰς τὸ ποινικὸν καὶ τὴν πολιτικὴν δικονομίαν, τοῦ δὲ jus ἡ ση-

Bruns Fontes juris romani antiqui (1876) p. 4-12. Voigt Leges regiae. Νῦν καὶ R. m. Rechtsgeschichte I. σ. 16. Ἀλλὰ καὶ Krüger Geschichte den Quellen § 1 ἰδιᾶ σελ. 7.—6] Karlowa τόμ. Α'. § 49. Π. γ. Liv. I. 26 32. 60. Kix. pr. Rab. V. 15.

§ 53. 4] Ihering. Πνεῦμα κτλ. § 48 σημ. 163a, σ. 265 —2] Ὁ Breal (C-R.

μασία εἶχε περιορισθῇ μόνον ἐν ὁρισμέναις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς δικονομίας περιπτώσεσιν, ἐνθα τὸ καθαρῶς ἄσχετον τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν θρησκείαν δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὸ *fas* τὴν ἀνάμειξιν. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ δικαίῳ τοῦ πολιτεύματος, τὸ *fas* ἐπενεργεῖ ἐν παντὶ συνδέσμῳ, εἴτε ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ κράτους, εἴτε ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς σχέσεσιν αὐτοῦ· οὔτε *tribus*, οὔτε *curia*, οὔτε *gens* ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσιν ἄνευ κοινῶν θεῶν καὶ θυσιῶν, οὔτε διεθνεῖς διαφοραὶ νὰ λυθῶσιν ἄνευ τῶν *Fetiales*¹, οὔτε εἰρήνῃ νὰ συναφθῇ, οὔτε πόλεμος νὰ κηρυχθῇ ἄνευ συμπράξεως τῆς θρησκείας, διότι ὁ πόλεμος, κατὰ Λίβιον, ἐθεωρεῖτο παρὰ Ῥωμαίους ἱερός· οὔτε τέλος βασιλεὺς νὰ ἐκλεχθῇ ἄνευ τῆς συγκατανέσεως τῶν θεῶν². ἐν τῇ ἀναδοχῇ δημοσίας θέσεως προηγείτο ἡ ἐπὶ κλησίαις τῶν θεῶν³, ἐκάστη δὲ διαβεβαίωσις ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς συνοδεύετο ὑπ' ὄρκου⁴. Ἐν δὲ τῷ ποινικῷ δικαίῳ ἡ ἐπίδρασις αὕτη τῆς θρησκείας ἐξεδηλοῦτο τὰ μάλιστα διὰ τῆς ποινῆς τοῦ *sacer*⁵.

Τὸ παδίον, ἐν ᾧ τὸ *fas* ἐξήσκει σχετικῶς ἥσσονα ἐπίδρασιν, ἦτο τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βλέπομεν τὸ *fas*, εἰσερχόμενον εἰς τὴν οἰκογένειαν ὑπὸ πάσας αὐτῆς τὰς σημασίας καὶ εἰς τὰς ἐν αὐτῇ ὡς καὶ τὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ σχέσεις, διὸ ὁ γάμος τελεῖται καὶ κυροῦται μόνον διὰ τῆς συμπράξεως θρησκευτικῶν προσώπων (*confarreatio*), ἡ *arrogatio* ἦτο ἀδύνατος ἄνευ τοῦ *collegium pontificum*, τὰ *sacra* ἐπίσης δυνάμει τοῦ *fas* ὑποχρεοῦται νὰ τελέσῃ ὁ κληρονόμος καὶ ἡ διαθήκη, γινομένη ἐνώπιον τοῦ λαοῦ (*calatis comitiis*), ἀπῆται τὴν παρουσίαν τῶν ἱερέων. Ἐν δὲ τῇ πολιτικῇ δικονομίᾳ, ἀνεξαρτήτως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν *ierofarantōn* (*pontifices*) ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐν χερσὶν αὐτῶν ἐπίσης διατελοῦντος οὐσιαστικοῦ δικαίου, ἡ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ *fas* ἐξεδηλοῦτο κυριώτατα διὰ τοῦ ἡμερολογίου,

de l'Acad. des Inscript. 1883) θεωρεῖ τὸ *fas* συγγενὲς τῷ θείῳ, παράγων ἀμφοτέρω ἐκ τοῦ σανσκριτικοῦ *dha=ἰδρύω*· τὸ δὲ *jus* ἐκ τοῦ σανσκριτικοῦ *jaus=ζωμός* ἢ δίκαιον. Bouché-Leclercq σ. 342 σημ. 1. "Ἰδε δὲ καὶ Ihering *Πρῶμα* I. σημ. 161.—3] Τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τούτων ἴδ' ἐν Διονύσ. II. 72, Λιβίου I. 32 καὶ Πλουτάρχ. Νομῆ 12. "Ἰδε καὶ ἄνωτ. § 37 σημ. 7 καὶ κατωτ. § 113.—4] I. 32 *pium bellum* καὶ ἄνωτ. § 36.—5] Liv. XXXI. 50.—6] Π. χ. ἐπὶ τοῦ census. Liv. XLIII. 14, *solemne juramentum de uxoribus*, ἥτοι ἡ διαβεβαίωσις περὶ τῆς ἀληθοῦς προθέσεως τοῦ γάμου ἐπὶ στείρωσεως Gell. IV. 20 § 3.—7] Festus v. *sacer*.

δι' οὗ προσδιωρίζοντο αἱ δικάσιμοι καὶ μὴ ἡμέραν (*dies fasti—nefasti*), ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ λαοῦ συνέβαινε, προσέτι δὲ καὶ διὰ τοῦ τρόπου τῆς διαδικασίας (*legis actio sacramento*)⁸.

3.
8/2.40

7 3

⁸Id' άνωτ. § 40 :—3] Περὶ τούτων ἐν τῇ ἰστορ. τῆς Πολιτ. δικονομίας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

245—725 ἀπ. κτ. Ρ. (510—29 π. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Secessio in montem sacrum καὶ συνέπειαι αὐτῆς.

§ 54. Κατάλυσις τῆς βασιλείας. — § 55. Εἰσαγωγή τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου. — § 56. *Provocatio ad populum*. Δικτατορία. — § 57. Ἀποτελέσματα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος. Ἀντιδράσις τῶν Πατρικίων. *Secessio in montem sacrum*. — § 58. Συνέπειαι τῆς *secessio in montem sacrum*. *Tribuni plebis*. *Aediles*. — § 59. Ἐξακολούθησις τῆς ἀντιδράσεως τῶν Πατρικίων. Ἀβεβαιότης τοῦ δικαίου.

§ 54. Τὸ ἔγκλημα τῶν υἱῶν τοῦ Ταρκυνίου ὑπῆρξε μόνον ἀφορμὴ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας. Τὸ κύριον δ' αἴτιον συνίστατο τοῦτο μὲν ἐν τῷ σχετικῶς ἀπεριορίστῳ τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως, ὑποκειμένου ὅλως ἀβεβαίοντος περιορισμοῖς καὶ ἐν τῇ ἐφέσει τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ¹, τοῦτο δὲ ἐν τῇ

§ 54. 1] Πρὸς. καὶ Karlowa τόμ. Α'. σ. 85 σημ. 2.

ἐξ ἴσου καταπίσει τῶν Πατρικίων καὶ Πληβητίων ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου, ἥτις ἐπέφερε, τοῦλάχιστον ἀρνητικῶς, ἀφομοίωσιν τινὰ τῶν δύο τάξεων, καίρως προσβάλλουσιν τοὺς Πατρικίους. Ἡ ἔφεσις δὲ πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων, διαρκέσασα ἀπὸ τοῦ Ταρκυνίου μέχρι τῶν Γράκχων, ἐμφανιζομένων ὡς μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρώμης, δὲν ἀφέθη ἀχαλίνωτος—καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται τὸ σφόν τῆς ἐπιδιωκομένης μεταρρυθμίσεως—καὶ δὲν ἐπέζητήθη ἡ ἀκατάσχετος καὶ ἀπεριόριστος ἐλευθερία τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἐτηρήθη ἡ ἀρχή, ὅτι ὁ λαὸς δέον νὰ κυβερνᾶται καὶ οὐχὶ νὰ κυβερνᾷ. Ὑπῆρξε δ' ἡ ἔφεσις αὕτη τόσον ἰσχυρά, ὥστε καταλυθεῖσθαι τῆς βασιλείας, ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἐπαναγωγὴν αὐτῆς², ἡ δὲ μᾶλλον ἀπύλυτος δικτατορία ἐφηρμόζετο μόνον ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν³.

§ 55. Ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως, περιορίζετο μὲν ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἀλλ' ἄνευ ἐξωτερικῶν τύπων, καθορίζοντων τὸν περιορισμὸν καὶ ἐπομένως ἡδύνατο νὰ καταστήτῃ ἐπίφοβος. Κατ' αὐτῆς ἐπομένως ἐστράφησαν πρῶτον οἱ Ρωμαῖοι καὶ διὰ συμφωνίας μεταξὺ τῶν Πατρικίων καὶ τῶν Πληβητίων ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν τὸ πολίτευμα τοῦ Σερβίου Τυλλίου. Εἰς τὴν συμφωνίαν ταύτην, περιέχουσιν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν Πληβητίων ὡς ἐνεργοῦ ἐν τῷ πολιτεύματι στοιχείου, προσέβησαν ἐξ ἀνάγκης οἱ Πατρικιοὶ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνεργήσωσι κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς ἐξωστθείσης δυναστείας ἄνευ ἐσωτερικῶν συμμάχων, οἷοι ἦσαν μόνοι οἱ Πληβητίοι, οἵτινες καίπερ εὐεργετηθέντες ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου, συνήνεσαν ν' ἀποκρούσωσιν αὐτὸν, ὅπως διὰ τοῦ δικαίου προστατεύσωσι τὴν ἑαυτῶν τάξιν, ἅτε λαβόντες περὶ τούτου πολλὰς ὑποσχέσεις παραχωρήσεων ἐκ μέρους τῶν Πατρικίων. Ἡ συμφωνία αὕτη κατέληξεν εἰς τὰς *leges Valeriae Publicolae*, ἐισαχθείσας τῷ 245 π. κ. P., δι' ὧν ἡ μὲν βασιλικὴ ἐξουσία διενεμήθη μεταξὺ τῶν δύο νέων τὸν βασιλέα ἀντικαταστήσαντων ἀρχόντων, κληθέντων *praetores*, (στρατηγῶν) κατόπιν δὲ *consules* (ὑπάτων)⁴, τὰ δὲ *comitia curiata* ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν *comitia centuriata*, ἐπίσης τοῦ Σερβίου Τυλλίου, εἰς ἃ ἀπενεμήθησαν ἅπαντα τὰ εἰς τὰ *curiata* ἀνήκοντα δικαιώ-

2] Πρβλ. Puchta *Εἰσηγήσεις* § 54, Mommsen *Ἱστορία* τόμ. Α'. σ. 247. — 3] Πλούτ. Ποπλικόλας 12. Liv. II. 8. Διονύσιος, V. 49.—4] Ἰδε κατωτ. § 56.

§ 55. 1] Varro de ling. lat. V. 44. Varro ap. Non Marc I. 91 Ἰδε κατωτ.

ματα². Οἱ δύο οὗτοι ἄρχοντες περιεβλήθησαν τὴν τε πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῶν βασιλέων ἐξουσίαν³, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς τελείσεως ὠρισμένων ἱερῶν, δι' ἃ ἐξελέχθη ἴδιος ἄρχων, ὁ rex sacrificulus ἢ sacerorum (ἱερῶν βασιλεὺς)⁴, ἀντὶ τοῦ ὡς pontifex maximus λειτουργοῦντος πρότερον βασιλέως⁵. Πρὸς τοῦτοις ἀπενεμήθη τοῖς Πληθῆσι τὸ (jus suffragii et honorum) δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι εἰς τὴν ἑτέραν τῶν δύο ἀνωτάτων θέσεων, τῶν praetores καὶ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐκλήθησαν conscripti (ἐγγράφοι ἢ συγγεγραμμένοι) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Πατρικίους, διατηρήσαντας τὸ ἀρχαῖον ὄνομα patres⁶. Ἄλλ' οὕτε μέρимνά τις κατεβλήθη ἀπὸ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου ὑπὲρ τοῦ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀμειώτου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Πληθῆων συγκλητικῶν, οὔτε ὕπατος ἑτερος Πληθῆσις ἀπαντᾷ μέχρι τῆς ἐντελεύτης ἀπομοιώσεως τῶν δύο τάξεων⁷, πλὴν τοῦ Ἰουνίου Βρούτου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Πληθῆων κατὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν leges Valeriae.

§ 56. Ἐν ᾧ αἱ ἀποφάσεις τοῦ βασιλέως μόνον δι' ἀορίστων φραγμῶν περιορίζοντο, μόνον δὲ προκειμένου περὶ caput civis (πολιτικῆς ὑπάρξεως) Πατρικίου ὑπέκειντο εἰς ἐκκλησίαν πρὸς τὸν λαόν¹, πᾶσα κατάρχησις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν praetores ὑπεβλήθη διὰ τῶν leges Valeriae εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἀνεπίδεκτος ἐκτελέσεως πρὸ αὐτῆς καὶ τῆς ἐπὶ ταύτῃ ψήφου τοῦ λαοῦ καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ κατὰ τοῦ παραβάτου². Πλὴν ὡς ἀντιρροπον κατὰ ταύτης τῆς εὐνοϊκῆς τοῖς Πληθῆσις καταστάσεως, ἐχρησίμευσον δύο τινά, τὸ τοπικῶς περιορισμένον τῆς provocatio, δυνατῆς μόνον ὡςάκις ἐπρόκειτο περὶ ἀποφάσεως ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν ὠρισμένῃ ἐκτάσει πέριξ αὐτῆς (intra primus urbis miliarium) ἐκδοθείσης ἄρα οὐχὶ ἐν στρατοπέδῳ καὶ ἡ δικτατορία, καθ' ἣς οὐδόλως ἔσχευεν ἡ provocatio.

¹ Ἡ δικτατορία³, περιβαλλομένη δι' ἀπεριορίστου ἐξουσίας συνήθως

§ 62. — 2] Διονύσιος, V. 2. Liv. I. 60 ε. τ. Puchta § 51 ἐν ἀρχῇ καὶ ἄνωτ. ἐν τῷ παρόντι § 46 σημ. 9. — 3] Liv. I. 60. Kix. de leg. III. 3. de rep. II. 32. Liv. II. 8. 55. III. 4. VII. 5. VIII. 7. — 4] Liv. II. 2. Διονύσιος, V. 4. Festus v. Ordo sacerdotum. — 5] Ἰδ' ἄνωτ. § 36 σημ. 47. — 6] Festus v. senatores, Διονύσιος, II. 2. Πλούτ. Ρωμ. 43. — 7] Τοῦτο μάλιστα κατορθώθη πάλιν διὰ τῶν leges liciniae τῷ 387 α. π. P.

§ 56. 4] Ἰδ' ἄνωτ. § 33. — 2] Διονύσιος, V. 49. 70, IX. 44 Liv. II. 4, X. 9. I. 2 § 16. 23 D. 4. 2. Ἡ ποινὴ κατὰ μὲν τὸν Διονύσιον (V. 70) ἦν θάνατος, κατὰ δὲ τὸν Λίβιον (X. 9) ἡ ἀνακράσις τοῦ ἄρχοντος ὡς improbus. — 3] Kix. de rep. II

δὲ χρησιμοποιουμένη πρὸς ἀποφυγὴν τῆς provocatio, ἀπέρρεεν ἐκ τῶν ὑπάτων, τῶν δ' ἑτερος ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα νὰ διορίσῃ δικτάτορα, ὑποχρεωτικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸν συνάρχοντα, συμπραττούσης ἴσως καὶ τῆς συγκλήτου¹. Τόσω δὲ στενῶς συνδέεται ὁ διορισθεὶς μετὰ τοῦ διορίσαντος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πέραν τῆς τοῦ διορίσαντος, ἐν γένει δ' οὐχὶ πέραν τῶν ἑξ μηνῶν.² Ἡ πρώτη ἐμφάνις τῆς δικτατορίας ἐν Ρώμῃ φιλονεικεῖται παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις³ καὶ τοῖς νεωτέροις· πιθανωτάτη δὲ πασῶν φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Mommsen, καθ' ἣν ἡ ἀρχὴ αὕτη παρήχθη ὡς συμπληρωτικὸν στοιχεῖον τοῦ δημοκρατικοῦ ἐν Ρώμῃ πολιτεύματος, πρὸς θεραπείαν τῆς ἀνάγκης τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἀρχῆς ἐν ἐνὶ προσώπῳ⁴, ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν, ἀπαιτούσαις ταχεῖαν ἐνέργειαν, τὸ ἀπεριόριστον ὅμως τῆς ἐξουσίας αὐτῆς ὁμολογεῖται ρητῶς⁵. Μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ὁ δικτάτωρ προσελάμβανε βοηθόν, καλούμενον *magister equitum* (ἱππάρχης)⁶, εἰς ἣν ἦτο ἀνατεθειμένη κυρίως ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ⁷, ἐν ᾧ κατεῖχε τὴν πρώτην μετὰ τὸν δικτάτορα θέσιν, ἔτι δὲ καὶ ἄλλαι ὑπηρεσίαι, ἐκτελούμεναι παρ' αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ δικτάτορος⁸.

§ 57. Ἐκ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων προκύπτει, ὅτι ἐπραγματώθη μὲν ἡ ἔφεσις τοῦ ρωμ. λαοῦ πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων, πλὴν ἡ ἑτέρα τάσις, τῆς ἀφομοιώσεως τῶν Πληθῆτιων καὶ Πατρικίων, μικρὸν προήχθη καὶ μᾶλλον μόνον θεωρητικῶς. Οἱ Πατρικιοὶ δεινῶς φέροντες τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νέου στοιχείου εἰς τὴν κοινότητα αὐτῶν, προσεπάθουν παντὶ σθένει νὰ διατηρήσωσι τὴν ὑπεροχὴν, πᾶσα δὲ παραχώρησις ὑπέκρυπτεν ἐν ἑαυτῇ μέσον ὑπεκφυγῆς. Οὕτως, καίπερ δόντες τοῖς Πληθῆτιοις τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ὑπατείαν, ἐπὶ θρησκευτικῶν κυρίως ἐρειδόμενοι λόγων, οὐδόλως μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βρούτου ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ταύτην, καίπερ δ' ἀναγνώρισαντες τὴν provocatio, ἐξουδετέρωσαν αὐτὴν διὰ

32. Διονύς. V. 74. Liv. II. 48.—4] Liv. IV. 47. 23. 46. IX. 29. X. 41. XXII. 8. XXVII. 5. Πλούτ. Μάρκελλο. 24. Mommsen *Historia* Τόμ. 4. σ. 256. — 5] L. 2 § 1 D. 4. 2, Kix. de leg. III. 3 § 9. Πλούταρχ. Κάμιλ. 41. Διονύς. V. 70. Liv. III. 29. Πρὸς. Mommsen *Democr. rom. dict.* Τόμ. Β'. σ. 452 σημ. 2 καὶ ἐπ. σ. 453 σημ. 4 ἐπ.—6] Ἰδὲ Liv. II. 48. Διονύς V. 63—70.—7] *Ἰστ. αὐτ. Δημόσ. ρωμ. dict.* αὐτ. σ. 435.—8] Liv. II. 48 *Creto dictatore*—*magnus plebem metus incessit*. Ζωνάρας II. σ. 24. Διονύς. V. 70. 73.—9] Liv. IX. 38. Διονύς. V. 75.—10] Varro de ling. lat. V. 44. Liv. III. 27. VI. 12. 20.—11] Πολύβιος III. 87. Πλούταρχ. Αντων. 8.

τῆς δικτατορίας. Ἀφ' ἐτέρου τὴν εὐνοϊκὴν ταῖς Πληθῆσι εἰσαγωγὴν τῶν *λογιστῶν* *ἐκκλησιῶν* ἐξουδετέρουν τοῦτο μὲν διὰ τῆς παρεμποδίσσεως τῶν συνελούσεων ἐν ἡμέραις ἀγορᾶς ¹, ὅτε πολλοὶ ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ρώμης Πληθῆτων διέτριβον ἐν τῷ ἄστει, τοῦτο δὲ διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀποκλειστικῶς ἐκ Πατρικίων συνισταμένων *φρατρικῶν* *ἐκκλησιῶν* διὰ πᾶν ἀντικείμενον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα φέρον ². Ἡ δ' ἐκμετάλλευσις τῆς θρησκείας ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων ἦτο εὐχερεστάτη, διότι εἴτε ἀμέσως διὰ τῶν ἱερέων, εἴτε ἐμμέσως διὰ τῶν ὑπάτων καὶ παρὰ τὸν διορισμὸν εἰδικοῦ ἀνωτάτου θρησκευτικοῦ ἄρχοντος, αὐτοὶ διεχειρίζοντο τὰ τῆς θρησκείας, πρὸ πάντων ἐν τοῖς *auspicia* (οἰωνοῖς) ³. Ἡ σύγκλητος καὶ ἡ εἰς ταύτην συμμετοχὴ τῶν Πληθῆτων ἐλάχιστον ἠδύνατο νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς, διότι οἱ Πατρίκιοι καὶ ἐν αὐτῇ ὑπερεῖχον οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἥσσονος θέσεως τῶν *conscripti* ἀπέναντι τῶν *patres*, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς τῶν συγκλητικῶν ὑπὸ τῶν ὑπάτων, οἵτινες, Πατρίκιοι ὄντες, βεβαίως οὐδόλως ἐμερίμνων περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαιώματος τῶν Πληθῆτων. Τοῦτοις προσετίθετο καὶ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα· οἱ Πληθῆται καταπιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Πατρικίων καὶ διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπιβολῆς χρηματικῶν ὑπὲρ τῆς πολιτείας εἰσφορῶν, ὑποκύπτοντες εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰσχύον αὐστηρὸν δίκαιον τῆς ἐκτελέσεως ἕνεκα χρεῶν (*nexi, addicti*)⁴, περιέστησαν εἰς χρηματικὴν ἀμηχανίαν, ἀπηλλοτριώθησαν τῶν κτήσεων αὐτῶν διὰ τῆς τοκογλυφίας καὶ σὺν τῇ πολιτικῇ κακοδαίμονι ἐπελθοῦσα ἡ ὕλική μετέβαλε τὴν κατάστασιν αὐτῶν εἰς ὁμοίαν καὶ χεῖρω τῆς προτέρας. Πλὴν δὲ τῶν δεινῶν τούτων ἐπῆρχοντο καὶ οἱ φόροι (*tributum*), οὓς οἱ Πληθῆται ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλωσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον (*aerarium*) εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ⁵.

Ἡ κατάστασις αὕτη φυσικῶς τῷ λόγῳ παρώξυνε τοὺς Πληθῆτους παρὰ τὰς παραχωρήσεις, αἵτινες ὕσαν δῆποτε ἀτελεῖς περιεῖχον σπουδαῖον βῆμα προόδου καὶ προητοιμάζον τὴν ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις ἐπελθοῦσαν ἀφομοίωσιν. Πλὴν πρὸς τὸ παρὸν οἱ Πληθῆται, βαρέως φέροντες ταῦτα καὶ πεποιθότες, ὅτι, ὅπως καὶ μέχρι τοῦ νῦν, οὕτω καὶ ἐφεξῆς διὰ μόνου τοῦ καταναγκασμοῦ ἠδύναντο νὰ μεταβάλωσι τὴν

§ 57. 4] Ὡς ἀνωτ. § 47.—2] Ὁ Mommsen *rom. Fors.* 12, σ. 149 ἐπ. φασκεῖ ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν οἱ Πληθῆται ἔλαβον τὸ δικαίωμα ψήφου καὶ εἰς τὰ *comitia curiata*. Ἀλλ' ἐναντίον τούτου ἴδε Karlowa τόμ. Α'. σ. 88.—3] Περὶ τούτων κατωτ. § 75.—4] Τόμ. Β'. § 429.—5] II. 43. Π. ἐλ. ὡς πρὸς ἅπαντα τὰ ἀνωτ. καὶ τῇν

θέσιν των, προέβησαν εἰς τὰ ἔσχατα· διὸ ἐπιστρέφοντες ἐκ πολέμου κατὰ τῶν Οὐόλσκων, Αἰκανῶν καὶ Σαβίνων, ἔστησαν πρὸ τῆς πόλεως καὶ καταλαβόντες λόφον τινὰ μεταξὺ τοῦ Τιβέρεως καὶ Ἀνίηνης, ἠπειλῆσαν τοὺς Πατρικίους, ὅτι θὰ ἀποχωρήσωσι καὶ θὰ σχηματίσωσιν ἰδιαίτερον κράτος, ἐὰν μὴ συνήνουν εἰς νέας ἀσφαλεστέρας παραχωρήσεις. Ἡ στάσις αὕτη τῶν Πληθῆτων, τῷ 260 ἀ. κτ. Ρ., εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα secessio in montem sacrum, τοῦ ὅρους κληθέντος ἱεροῦ ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Πληθῆτων ἀφιερώσεως αὐτοῦ τῷ Διὶ ⁶.

§ 58. Πεισθέντες οἱ Πληθῆται διὰ πρεσβείας τῶν Πατρικίων, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ ἀξιωματικωτάτου λόγου τοῦ Μενηνίου Ἀγρίππα¹, ἔστερξαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ ὠρισμέναις νέαις παραχωρήσεσι· τούτων δὲ πρῶται ὑπῆρξαν αἱ εἰς τὸ οἰκονομικὸν ἀναγόμεναι ζήτημα, δι' ὧν κατηργήθησαν τὰ ὑπάρχοντα χρέη, ἡλευθερώθησαν οἱ διὰ τοιαῦτα κρατούμενοι καὶ ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ εἰδικωτέρας ρυθμίσεως τῶν τοιούτων ἐν τῷ μέλλοντι². Ἀλλ' αἱ παραχωρήσεις αὗται ἦσαν παροδικαί, ἔθιγον δὲ τὸ δίκαιον μόνον, καθ' ὅσον ἐν αὐταῖς ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἡ ἐπέμβασις τοῦ δημοσίου δικαίου εἰς ἰδιωτικὰ δικαιώματα. Μόνημος καὶ ἀποτελεσματικωτέρα παραχώρησις ὑπῆρξεν ἡ τῇ ἀπαιτήσει τῶν Πληθῆτων διάπλασις νέων ἀρχόντων, ἀποκλειστικῶς αὐτοῖς ἀνηκόντων καὶ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων, ἧτοι ἡ τῶν tribuni plebis (δημάρχων)³· οὗτοι ἀνεκλήθησαν sacrosancti (ἱεροί)⁴, περιεβλήθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ jus auxilii, δηλ. δι' ἐξουσίας ἀρνητικῆς, τῆς εἴτε αὐθορμητοῦ, εἴτε τῇ αἰτήσεσι τῶν ἐνδιαφερομένων παρεμβάσεως (intercessio) καὶ ἀρνησικυρίας κατὰ τῶν διαταγῶν τῶν τε συναρχόντων δημάρχων καὶ τῶν ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πατρικίων λαμβανομένων ἄλλων ἀρχόντων⁵. Ἀνεγνωρίσθη δὲ τοῖς Πληθῆταις καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι ἐν ἰδιαίτερά ἐκκλησίᾳ (comitia tributa, φυλῆτις ἢ φυλετικὴ ἐκκλησία), ἧς αἱ ἀποφάσεις δὲν κατέστησαν μὲν εὐθὺς ὑποχρεωτικαί δι' ἅπαντα τὸν λαόν, ἥτις ὅμως ἔπαυσεν οὕσα, ὡς πρότερον, ἀπλῆ συνέλευσις τοῦ δήμου, ἄνευ ἀξίας.

ἀνάπτυξιν τοῦ Karlowa τόμ. Α' § 15, συνδέοντος τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα καὶ μετὰ τῆς κυριότητος.—3] Liv. II. 28-32, Διονύς. VI. 45, ἐπ. Festus v. sacer mons.

§ 58. 1] Διονύς. VI 83, καὶ μνήμη ἀξιοῦται ὁ λόγος (περὶ στάσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος κατὰ τοῦ στομάχου).—2] Διονύς. αὐτ.—3] Liv. II. 35, 56, Διονύς. VI 87. 89, V I 17, X. 4. 31.—4] 'I' ἀνωτ. § 40 σημ. 18 καὶ Διονύς. VI. 87-90. Festus v. sacrosanctum, sacratæ, sacer mons.—5] Jus intercernendi Liv.

(Ν. ΔΗΜΑΡΧΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

Διὰ δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἡ ἐξουσία τῶν δημάρχων ἐπρὸικίσθη καὶ διὰ θετικῆς ἐνεργείας, ἀπονεμηθέντος αὐτοῖς τοῦ δικαίωματος τοῦ κατηγορεῖν ἐνώπιον αὐτῶν πάντα πολίτην, ἀπειθοῦντα ταῖς διαταγαῖς αὐτῶν καὶ τοῦ ἐξαιτεῖσθαι τὴν χρηματικὴν αὐτοῦ τιμωρίαν⁶.

Οἱ δὴμαρχοι κατ' ἀρχὰς δύο τὸν ἀριθμόν, κατόπιν δὲ πάντες⁷ καὶ ἀπὸ τοῦ 279 δέκα ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν *comitia curiata*⁸, ἀπὸ δὲ τοῦ 283 ἀ. κτ. Π., δυνάμει τῆς *lex Publilia Valeronis* τοῦ δημάρχου Valero Publilius, ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας⁹. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ νόμου ἐχορηγήθη τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποφασίζειν περὶ ὠρισμένων ἀντικειμένων καὶ ἐπομένως καὶ τοῖς δημάρχοις τὸ μέσον τοῦ λαμβάνειν τὴν πρωτοβουλίαν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἅτε δυναμένοις νὰ εἰσάγωσι τὸ ὑπὸ τῶν Πληθῆτων ἐν τῇ φυλετικῇ ἐκκλησίᾳ ἀποφασισθὲν ἐνώπιον τῆς λογίτιδος καὶ τῆς συγκλήτου¹⁰. Ἄλλ' ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δημάρχων ὑπέκρυπτε τὴν πρὸς ματαιώσιν τῆς παρὰ τὴν ἀρχαίαν τάσιν, διότι ὅσῳ μείζων ἦτο ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, τόσῳ εὐχερესτέρα ἡ χρῆσις τοῦ *jus intercessionis*, διὰ πλαγίων τῶν Πατρικίων ἐνεργειῶν καὶ ἐπομένως ἡ παράλυσις πάσης τῶν δημάρχων ἐνεργείας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰσήχθησαν καὶ δύο *aediles* (ἀγορανόμοι)¹¹, ἄρχοντες Πληθῆτιοι, ὡς βοηθοὶ τῶν δημάρχων ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας τούτων, ἀναγκρυσθέντων ἐπίσης *sacrosanti*¹², προσδιορίζετο ὑπὸ τῶν δημάρχων, ἰδίως δ' ἐδόθη αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς λύσεως τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐγειρομένων διαφορῶν καὶ ἐπομένως παρεμφερῇ κατεῖχον θέσιν πρὸς τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἀγορανόμους¹³.

III. 24, IV. 6, Ζωναράς VII. 15. — 6] Διονύς. VII. 47. — 7] Mommsen *Δημόσ. ρωμ. δικ.* τόμ. II σ. 263 ἐπ.—8] Διονύς. VI. 89, IX. 41, Κικ. in Corn. (fragm. I.) Τὸ ζήτημα εἶναι σκοτεινὸν ἐνεκα τῆς διαφωνίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Κικ. Λίβιον (II. 56) ἡ ἐκλογὴ τῶν *tribuni* ἐγένετο μέχρι τοῦ 283 ἐν τοῖς *concilia plebis*, ὅπερ δέχεται καὶ ὁ Mommsen (Forsch. I. σ. 181-185). Πρβλ. καὶ Danz. § 28 σημ. b — 9] Liv. II. 33. 58 III. 36—*tricesimo sexto anno a primis tribunis plebis decem creati sunt bini ex singulis classibus*. Τίνι ἀνῆκεν ἡ ἐκλογὴ πρὸ τῆς *lex Publilia*, ἀμφισβητεῖται. Ἴδε Bouché-Leclercq σ. 69 σημ. 4 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ καὶ ἀνωτ. σημ. 8. — 10] Διονύς. IX. 43, 44, X. 30, 48, 52, Ζωναράς VII. 17.—11] Περὶ ἐργὸν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ἴδ' ἐν Θεοφίλ. Εἰσηγ. 4. 2 § 7.—12] Ἀντιδ. Karlowa τόμ. Α'. σ. 417, φρονῶν ὅτι ὁ χαρακτήρ οὗτος ἀπεδόθη ταῖς *aediles* τὸ πρῶτον διὰ τῆς *lex Horatia Valeria* τοῦ 305. Ἴδε κατωτ. § 62.—13] Paul Diae. v. Plebeji, *aediles*, Ζωναράς VII. 15, Διονύς. VI. 89, 90, VII. 26, IX. 43, Gellius XVII. 21.

§ 59. Καί μετὰ τὰς παραχωρήσεις ταύτας ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο τάξεων δὲν κατέπαυσε, διότι οἱ Πληθῆσιοι οὐ μόνον ἐξηκολούθουν θεωρούμενοι ὡς ἥπτονας πολῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Πατρικίων παντοιοτρόπως, διὰ τῆς καταδολιεύσεως τῶν παραχωρήσεων, διότι οὗτοι δὲν ἐνεφύρουντο εἰλικρινοῦς προθέσεως πρὸς ἀφομοίωσιν. Ἡ συνδρομή, ἣς ἀπήλυσαν οἱ Πληθῆσιοι διὰ τῶν tribuni plebis, ἦτο μᾶλλον ἀρνητικῆς φύσεως καὶ ἐπομένως ἀνεπαρκῆς ἀπέναντι τῶν ὑπὸ τῶν Πατρικίων διατιθεμένων μέσων.

Ἡ κατάστασις τῆς συγκλήτου παρέμεινεν, ὡς καὶ πρὸ τῆς στάσεως. Αἱ συνεδριάσεις τῶν comitia tributa, συγκροτούμεναι μόνον καθ' ὁρισμένas ἡμέρας, τὰς nundinae, ἦτοι ἐκάστην ἐννάτην τοῦ μηνὸς ἡμέραν, δὲν ἐπετρέπετο νὰ διαρκῶσι πέραν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, διακοπτόμεναι δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαναληφθῶσιν, εἰμὴ μόνον ὡς ὕλως νέα συνεδρίασις κατὰ τὴν ἐπομένην nundina τοῦτου δ' ἐπωφελοῦμενοι οἱ Πατρίσιοι, διέκοπτον πολλάκις διὰ παραχρὼν τὰς συνεδριάσεις, ὅπως παραλύσι τὰς τῶν Πληθῆσιων ἐνεργείας¹.

Τὸ δίκαιον πρὸ πάντων, διατελοῦν εἰσέτι ἐν χειρὶ τῶν ἱερῶν ὡς ἱερὸν (fas) καὶ ἀθέβαιον ὄν, ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως γραπτῶν νόμων, ἦτο δεκτικὸν αὐθαιρέτου ἐρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς παρὰ τῶν ὑπάτων, νεκτεμένων καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ἰσχυρότατον κατὰ τῶν Πληθῆσιων ὄπλον, καθ' οὗ οὔτε οἱ tribuni, οὔτε τὰ comitia tributa ἠδύναντο νὰ ἀσκήσωσι τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν. Κατὰ τοῦ ὑπόβλου τοῦτου ὄπλου ἔδει ἄρα νὰ στραφῶσι πρὸ πάντων οἱ Πληθῆσιοι, ὅπως τοῦλάχιστον ἀσφαλισθῶσιν ἐπὶ τὸ δυνατόν, διὰ τῆς στερεοποιήσεως καὶ τῆς ἐξωτερικεύσεως τοῦ δικαίου, κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων, ἵσως δὲ καὶ ὅπως ἐπιτύχωσι καὶ οὐσιαστικὰς μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ, ἐν αἷς ἀναγκαιῶς, ὡς ἐκ τῶν μετέπειτα συμβάντων προκύπτει, ἐπρώτευσεν ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐπιγαμίας (connubium) μεταξὺ τῶν δύο τάξεων, ἣς ἡ ἑλλειψίς ἐπέφερε τὴν μόρφωσιν ἀριστοκρατίας, περιφρονήσεως ὕβριστικῶς τοῦς Πληθῆσιους.

§ 59. 1) Διονύσι. IX. 41, X. 41, Liv. II. 56, III. 11.

II

H ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΣ *

§ 60. Προτάσεις περὶ ἐκλογῆς *quinque viri*. Ἐκλογὴ τῶν *decem-viri de legibus scribundis*. — § 61. Χαρακτὴρ καὶ φύσις τῆς δωδεκαδέλτου. — § 62. Συντακτικὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου τῆς δωδεκαδέλτου. — § 63. Περιεχόμενον καὶ τύχη τῆς δωδεκαδέλτου.

§ 60. Χάριν τῆς στερεοποιήσεως τοῦ δικαίου ὁ δήμαρχος C. Terentilius Arsa (Γάιος Τερέντιος, κατὰ Διονύσιον) εἰσήγαγε μὲν εἰς τὰ *com. tributa* τῷ 292 ἂ. κτ. P. πρότασιν περὶ ἐκλογῆς πέντε ἀνδρῶν, διὰ τὴν κατάρτισιν νόμων περὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων (*ut quinque viri creentur, legibus de imperio consulari scribundis* κατὰ Λίβιον)¹, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτὴν ἀτέλῃ, ἅτε «τῶν ὑπάτων ἐπίτηδες ἐν τῇ πολεμίᾳ γῇ τὰς δυνάμεις κατασχόντων, ἕως ὅ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς παρέλθῃ χρόνος»². Πλὴν ἡ πρότασις ἐπανελήφθη κατὰ τὸ ἐπὶ τὸν ἔτος καὶ δὴ περιεκτικωτέρα, περὶ ἀναγραφῆς ἐν νόμοις ὁλοκληροῦ τοῦ δικαίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἀλλ' ἤρξατο συγχρόνως τὸν ἀριθμὸν τῶν προσώπων εἰς δέκα³. οἱ Πατρίκιοι ὅμως ἐννοοῦντες, ὅτι διὰ τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου θὰ ἐξέλειπεν ὁ διχασμὸς τῆς πολιτείας, ἀντέστησαν πάσῃ δυνάμει καὶ παρεκώλυσαν τὴν ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἐπιψήφισιν αὐτῆς⁴. Ἡ ἐπιμονὴ ἐν τούτοις τῶν Πληβητῶν κατίσχυσε· παρὰ δὲ τὰς πιθανῶς γενομένας αὐτοῖς νέας παραχωρήσεις, διὰ τῆς *Lex Pinaria*, δι' ἧς ἐχορηγήθη τὸ

* Περὶ τῆς Δωδεκαδέλτου ἐγράφησαν πολλὰ ἔργα, ὧν τὰ σπουδαιότατα μνημονεύονται κατωτ. § 61 σημ. 5. Δύο ὅμως τούτων εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἀπὸ τοῦ νῦν: **Rudolf Schöll** *Leges duodecim tabularum reliquiae*. Edidit, constituit, prolegomena addidit. R. S. Lipsiae 1866. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐπεχείρησεν ὅ,τι οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ, τὴν διὰ τῆς γλώσσης κριτικὴν τῶν διασωθέντων λειψάνων καὶ ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῷ ἔργῳ του τὰς προόδους τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, πολλὰ διαλευκάνας καὶ ἐξακριβώσας, ὡς πρὸς τε τὴν γνησιότητα τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἐννοιαν αὐτοῦ. Ἅλτερον, τὸ νεώτατον πάντων, ἔργον ἐστὶ τὸ τοῦ **Moritz Voigt** *Die XII Tafeln* (Μέρος Α'. Ἱστορία καὶ γενικαὶ νομικαὶ ἐννοιαὶ τῆς 12δέλτου μετὰ τῶν λειψάνων αὐτῆς Leipzig 1883.—Μέρος Β'. Τὸ ἀστυκὸν καὶ ποινικὸν δίκαιον τῆς 12δέλτου. Leipzig 1883), ἔργον τῷ ὄντι κλαδικὸν καὶ ἐξαντλοῦν πάντα τὰ περὶ τῆς 12δέλτου ρητὰ καὶ ρητέα.

§ 60. 4] Liv. III. 9.—2] Liv. X. 4.—3] Liv. III. 10, Διον. αὐτ. — 4] Wal-

δικαίωμα τοῖς διαδικοῖς τοῦ λαμβάνειν αἵρετόν δικαστὴν⁵ καὶ παρὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων εἰς πράγματα ἢ βούς ἐπιβαλλομένης ποινῆς (*multa, ἐκτίσμι*)⁶ διὰ τῆς ἀποτιμήσεως αὐτῶν εἰς χρήματα⁷, οἱ Πατρίκιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνδώσωσι τῷ δὲ 303, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τε τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου, νὰ καταργηθῶσιν ἅπασαι αἱ ὑπάρχουσαι ἀρχαὶ καὶ ν' ἀνατεθῶσιν εἰς δέκα νέους ἄρχοντας, Πατρίκους, μετὰ δικτατορικῆς περιβεβλημένους ἐξουσίας, ἢ τε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἴθυσαι τῶν κοινῶν καὶ ἡ σύνταξις τῶν νόμων (*decemviri legibus scribundis*)⁸. Εἰς τὴν κατάργησιν ταύτην δέ, περιλαμβάνουσαν καὶ τοὺς *tribuni plebis*, συνήνεσαν οἱ Πληβῆϊοι μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διατηρήσεως τῶν ἤδη κεκτημένων δικαιομάτων⁹. Οἱ δέκα ἄνδρες¹⁰ προσήνεγκαν τῷ λαῷ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δέκα δέλτους (*tabulae*) περιεχούσας τὸ δίκαιον, αἵτινες μετὰ τῶν ἐτέρων δύο κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος καταρτισθεῖσιν, ἀπετέλεσαν τὴν περιώνυμον δωδεκάδελτον (*lex duodecim tabularum*) καὶ παρέλαβον ἅπαν τὸ δίκαιον δημόσιόν τε καὶ ἰδιωτικόν. Καὶ αἱ μὲν δέκα πρῶται δέλτοι ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς λογιτίδος ἐκκλησίας, προσαχθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν τῶν δέκα ἀνδρῶν¹¹, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι, μετὰ τὴν πτώσιν τούτων, προσαχθεῖσαι ὑπὸ τῶν ὑπάτων¹². ἔξετέθησαν δ' ἅπασαι ἐν τῷ *forum*¹³ καὶ ἦσαν ἐφεξῆς ἡ πηγὴ πάντος τοῦ δικαίου δημοσίου τε καὶ ἰδιωτικῷ (*fons omnis publici privatique juris, velut corpus omnis Romani juris*)¹⁴.

§ 61. Καὶ τοι δ' ἡ δωδεκάδελτος ἀποτελεῖ ἐν τόσῳ σπουδαῖον στοιχείον ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ πάντων ἡ προσοχὴ παλαιόθεν ἐστράφη πρὸς αὐτήν, ὑπάρχουσι τόσαι ἀμφισβητήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐν αὐτῇ δικαίου, ὥστε ἡ εὔρεσις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐν αὐταῖς παρίσταται ὡς τι ἀδύνατον, ἀποκρυπτόμενον ὕψισθεν τοῦ χρόνου καὶ τῶν παραδόσεων, ἃς εὕρισκομεν ἐν πλάττει ἐκτεθειμέναις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι. Καὶ περὶ τῆς σειρᾶς δὲ τῶν γεγονότων τῆς γενέσεως αὐτῆς δὲν ὑπάρχει μὲν ἐπίσης

1er § 49 σημ. 5. — 5] Gai. I. 15, Bethmann - Hollweg I, σ. 65. — 6] Περὶ ταύτης ἴδε καὶ κατωτ. § 78.—7] Kiz. de republ. II. 35, Festus v. aestimata, *onibus duobus peculatus*, Gellius XI. 4.—8] Διονύς. X. 54-57, Liv. III. 32, 33, Ζωναράς VII. 18. — 9] Liv. III. 32.—10] Καὶ δεκάδάρχοι, δέκα νομοθέται Διον. X. 57. 60, δέκα νομογράφοι Διδώρ. XII. 23.—11] Liv. III. 34.—12] Liv. III. 37, Διον. XII. 26.—13] Ζωναράς VII. 18. Διδ. Σικελ. XII. 26. Πρβλ. I. 2 § 40, D. I. 2 pro rostris. — 14] Liv. III. 34. Διονύς. X. 3, νόμους τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν ἰδίων.

πλήρης σαφήνεια, ἀλλ' οὐχ ἥττον τὰ προεκτεθέντα φαίνονται τὰ σχε-
τικῶς ἀσφαλέςτατα. Περὶ δὲ τοῦ χαρακτηῖρος αὐτῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ
δικαίου δέον νὰ περιλάβωμέν τινα ἰδιαιτέρως, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο
ἐπιδραῖ ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ ρωμ. δικαίου μέχρι τῆς τελείας ἀναπτύ-
ξεως αὐτοῦ, ἅτε τῆς δωδεκαδέλτου ὑπαρξάσης τῆς βάσεως τοῦ ἐτέρου
τῶν δύο μεγάλων στοιχείων τοῦ ρωμ. δικαίου, τοῦ *jus civile*.

§ 62. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν εὐρίσκουμεν ἐλόκληρον ἱστο-
ρίαν λεπτομερεῖ, περὶ τε τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ δι-
καίου καὶ περὶ τῆς πηγῆς αὐτοῦ. Κατ' αὐτοὺς ἡ δωδεκαδέλτος περιέ-
χει ἑλληνικὸν δίκαιον, ληρθὲν ἐκ διαφόρων ἐν Ἑλλάδι νομοθεσιῶν, πρὶν
πάντων δὲ ἐκ τῆς τοῦ Σόλωνος καὶ δὴ κατὰ τινὰς ἀντιγραφὴν ἐξ αὐ-
τῶν, διὰ τῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀποσταλείσης ἐκ Ρώμης εἰς Ἀθή-
νας καὶ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἐπιτροπῆς, ἥτις ἐπανελθοῦσα εἰς Ρώμην
καὶ συντυχοῦσα Ἑρμοδώρῳ τῷ Ἑρσεῖω, ἐξορίστῳ ἐν Ρώμῃ, ἐχρήσατο
αὐτῷ ὡς διερμηνεῖ (*interpretes, auctor legum ferendarum*) τῶν
ἐν ἑλληνικῇ φωνῇ κειμένων καὶ ὑπέβαλε μετὰ ταῦτα τὸ ἀποτέλεσμα
τῆς ἐργασίας αὐτῆς τοῖς δέκα ἀνδράσιν, οἵτινες κατέστρωσαν τὸ δι-
καιον τοῦτο μετὰ τοῦ αὐτόχθονος ἐν τοῖς δώδεκα δέλτοις¹. Ἐκ τῆς
ἀφηγήσεως ταύτης, ὡς ἀναμφισβητήτου παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν
πλάτει ἐκτεθειμένης, προσέκυψαν διάφοροι ἄκρως ἀντίθετοι ἀλλήλαις
γνώμαι². Ἐνῷ τινες ἐπὶ τοῦ στοιχείου τῆς ἐθνικότητος ἐν τῷ ρωμ.
δικαίῳ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παγκόσμιον τῆς φύσεως³ αὐτοῦ, ἐρειδιό-
μενοι, ἐθεώρησαν τὴν ὅλην ταύτην ἀφήγησιν, ὡς ἀπλὴν παράδοσιν καὶ
καθαρὸν ἀποκύημα τῆς φαντασίας τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, ἄλλοι, τὴν
ἀντίθετον ἐδὼν βαδίζοντες, ἀποδίδουσι πλήρη πίστιν τῇ ἀφηγήσει
ταύτῃ. Οὐδετέρων ὁμῶς τῶν γνώμων τούτων δυνάμεθα ν' ἀκολουθή-
σωμεν ἐντελῶς, διότι ἐκατέρα τῶ ἄκρον ἀσπαζομένη ἀρνεῖται τὰς ἐν
τῇ ἐτέρᾳ ἀληθείας. Πλὴν ἐξ ἀμφοτέρων ἀρνούμενοι πληροφορίας, δυνά-
μεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς ἀποστολῆς ἐπιτροπῆς
εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑρμοδώρου (ὅστις
ὁμῶς φαίνεται ἀναμφιβόλως ὑπάρχας καὶ ἕνεκα τοῦ ἐν τῷ *comitium*
τῆς Ρώμης στηθέντος ἀγάλματος αὐτοῦ⁴), ἡ δωδεκαδέλτος κυρίαν βά-

§ 62. 1] Liv. III. 9, 40, 31, 32, 33. Serv. ἐν Aen. Virg. VI. 695, Στράβων
XIV. 4. 25. Διονύσιος X. 1, 3, 51, 52, 56, 57, 60, Gell. XX. 4, Tac. Ann. I. 1.
27, I. 2 § 4 D. 4. 2. — 2] Πρὸς Hoffmann Beitrage zur Gesch. d. Griech.
u. d. rom. Rechts (Βιέννη 1870). — 3] Ἰδ' ἄνωτ. § 20. σημ. 4. — 4] Plinius

σιν ἔσχε τὸ ἐν Ρώμῃ ἐν τοῖς ἐθίμοις ἰσχύον δίκαιον μετὰ τινων τροποποιήσεων ἀποτυπωθὲν ἐν αὐτῇ, ὅτι τὸ ἑλλήν. δίκαιον, ληφθὲν ἂν μὴ ἐν Ἀθήναις ἀμέσως ἐκ τῶν κειμένων τοῦλάχιστον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλλάδι⁵, ἔσχεν ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῆς, πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπικρατούσης μείζονος ἀναπτύξεως καὶ ὅτι τέλος δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν τοῦτο μὲν ὅτι ὁ προϊστάμενος τῶν δέκα ἀνδρῶν Ἀππίος Κλαύδιος κατήγετο ἐκ γένους μὴ προσκεκολλημένου τυφλῶς τοῖς πατρίοις, ἀλλὰ διακριθέντος μᾶλλον διὰ τῆς παραμελήσεως τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ διὰ πνεύματος ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλολογικοῦ⁶, τοῦτο δὲ τὴν συγγένειαν τῶν δύο ἐθνῶν. Πλὴν δὲ τούτων ἀμφότεραι αἱ νομοθεσίαι, ἡ τε δωδεκάδελτος καὶ ἡ τοῦ Σόλωνος, μεθ' ἧς πρὸ πάντων συνδέεται αὕτη, εἰσὶν ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῶν στάσεων.

Ἐν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν δεχομένων τὸ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν ἀληθὲς τῆς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, περὶ μεταφυτεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου εἰς Ρώμην διὰ τῆς δωδεκάδέλτου, εἶνε καὶ ἡ ὁμοιότης πολλῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν νομικῶν διατάξεων. Ὅρθως ὅμως ἀντέταξαν εἰς τοῦτο οἱ ἀντίθετοι, ὅτι ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν δύναται νὰ λήσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα, διότι ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα καθ' ὅμοιον τρόπον ρυθμιζόμενα, παρὰ πολλοῖς ἔθνεσιν, ἡ δὲ σύμπτωσης αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα κοινῆς τοῖς πεπολιτισμένοις ἀνθρώποις λογικῆς καὶ ἀνάγκης, ἔτι δὲ καὶ γενεαλογικῆς συγγενείας, οἷα ἀναμφιβόλως ὑπῆρξε μετὰ ρωμαίων καὶ ἑλλήνων⁷. Ἐξ ἑτέρου ὅμως θὰ ἦτο ὅλως ἀνακριβὲς ἕνεκα τῶν προρρηθέντων νὰ δεχθώμεν, ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου περιορίζεται μόνον ἐν ταῖς ρητῶς μνημονευόμεναις περιπτώσεσιν, οἷαι ἐν παραδείγματι εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ Γαίου καὶ τοῦ Κικέρωνος⁸ μνημονευόμεναι καὶ ἄλλαι, ὧν γενήσεται μνεία ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου⁹.

§ 63. Οὐχ ἥττον δυσδιάκριτον εἶναι τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον τοῦ πρώτου τούτου ρωμ. κώδικος, διότι οὔτε τὸ πρωτότυπον ἐν ὧλῳ ἢ ἐν μέρει, οὔτε ἀκριβὲς ἀντίγραφον διεσώθη μέχρις ἡμῶν, αἱ δὲ περὶ αὐτοῦ

Hist. nat. XXXIV. 5.—5] Voigt αὐτ. σ. 15.—6] Karlowa τόμ. Α'. σ. 112.—7] Πρὸς. Puchta τόμ. Α'. § 54.—8] Kix. de leg. 23, 25, 59, 64. l. 13 D. 40. l. 1. 4 D. 47. 22. ἤτοι περὶ ὁρῶν ἰθιυτέων (τόμ. Β'. § 352), περὶ σωματείων (sodales τόμ. Β'. § 280)—9] Ἴδε Voigt αὐτ. § 3. Σχέσις τῆς δωδεκάδέλτου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον.

πληροφορίαι στήριζονται μᾶλλον εἰς γενικὰς ἐκφράσεις τῶν συγγραφέων, ἢ εἰς λειψάνα τοῦ κειμένου. Καὶ ρητῶς μὲν μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ δωδεκάδελτος ἦτο *eleganti brevitati scripta* (βραχέως καὶ ἀπερίττως συγκειμένη)¹, ἡ δὲ γλωσσικὴ τῶν λειψάνων ἐπεξεργασία πολλὰ περὶ τοῦ κειμένου αὐτῆς διελεύκανεν. Ἐκ δὲ τοῦ σκοποῦ, ὃν προέθετο ἡ δημοσίευσίς τοῦ δικαίου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οἱ τυχόν ὑπάρχοντες νεωτερισμοὶ περιορίζοντο² μᾶλλον εἰς ἀστυνομικά καὶ κοινωνικά ἀντικείμενα, ἐνῷ τὸ λοιπὸν περιεχόμενον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀποτύπωσις τοῦ ἐν ἐθίμοις (*mores majorum*) ἰσχύοντος δικαίου. Ἐν τούτοις οἱ Πληθῆσιοι κατέρωθωσαν νὰ ἐπιτύχωσι τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀνωτάτου ποσοῦ τοῦ τόκου, ἀπαγορευθεῖσης τῆς τοκογλυφίας ἐπὶ ποινῇ³, ἀλλ' ἂν ἑτέρου ἢ αὐστηρότης τῆς δικονομίας παρέμεινεν ὥς καὶ ἡ ἑλλείψει ἐπιγαμίας μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληθῆσιων ἐν γένει δὲ φαίνεται, ὅτι οἱ Πληθῆσιοι ἀπέβλεψαν πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ δικαίου καὶ τὴν χειραφέτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἱερέων ἢ εἰς ριζικὴν αὐτοῦ μεταβολήν. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς ἀβεβαιότητος διατελοῦντες καὶ ἐν τῇ ἑλλείψει παντὸς ἀσφαλοῦς ὀρηκτηρίου, δὲν δυνάμεθα βεβαίως ν' ἀπονεύωμεν μεγάλην ἀξίαν εἰς τὰς γενομένας ἀποπείρας πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τοιαῦται δ' ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος ὥς πρὸς τὸ σύστημα τῆς εἰς τοὺς 12 πίνακας διαίρέσεως καὶ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τούτων, ἐπὶ τῇ βάσει ὑπομνημάτων⁴, ἐξηκολούθησαν δὲ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων⁵.

§ 63. 1] Gell. N. A. XX. 1. Διόδ. XII. 26.—2] Karlowa τόμ. Α' σ. 113-114.—3] Tac. An. VI. 16. Τὸ πρῶν ἀπερίοριστον τῶν τόκων ἴσχυε καὶ ἐν Ἑλλάδι Voigt αὐτ. σ. 9 σημ. 9.—4] Τοιαῦτα εἰσὶ π. χ. α') Sextus Aelius ἐν τῇ Triperitita (l. 2 § 38 D. 1. 2). 6') L. Acilius Sapiens (Κικ. de leg. II. 23), γ') Valerius Messala explanatio XII. tabularum (Festus v. pecunia, sanates, tuguria) 6') Servius Sulpicius Rufus (Festus v. Sarcito vindiciae L. 2 v. 7 D. 50. 16), ε') Antistius Labeo (Gell. N. A. I. 12. 48, VI (VII) 15. 4, XX 1. 13) στ') Gaius libr. 6 ad XII. tab. Rudorff § 94 σ. 261 σημ. 1. Πλήρης ἀπαριθμησις ἐν Voigt αὐτ. § 8 — 5] Ἡ πρώτη τοιαύτη ἐργασία εἶναι ἡ τοῦ Aymar de Rivail (Aymar de Rivail) τῷ 1515 (civilis historiae juris s. in XII tabularum leges commentariorum libri quinque). Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων δὲ διακρίνεται ἡ τοῦ J. Godofredus 1616 (ἐν fontes Quatuor 1654) καὶ ἐν Otto thesaurus jur. civ. 3 p. 1) διὰ τε τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν. Μετ' αὐτὴν ὁ Funcius Leges XII. tab. suis fragmentis restitutae 1744 ἀπεπεράθη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν γλῶσσαν τῆς δωδεκαδέλτου. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἔργων ἄξια μνείας εἰσὶ τὸ Haubold Institutionum juris romani epitome

Ἡ δωδεκάδελτος λέγεται μὲν διασωθεῖσα μέχρι τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος ἐν τῷ Forum τῆς Ρώμης⁶, ἀλλὰ ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν εἶνε ἀσφαλής⁷. ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐξαφανίζεται ἐντελῶς. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς παιδικοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος οἱ παῖδες ἀπεστήθιζον τὸ κείμενον αὐτῆς καὶ ὅτι τοῦτο ἐγκατελείφθη βραδύτερον⁸, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 702 ἢ 703 ἀ. κτ. Ρ. Οὐδεμία ὅμως μαρτυρία ὑπάρχει περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ αἰτίου τῆς καταστροφῆς τοῦ πρωτοτύπου ἀσφαλῆς, ὡς οὐδὲ περὶ τῆς ὕλης, ἐξ ἧς ἦσαν κατασκευασμένοι αἱ δέλοι⁹.

III

ΛΕΓΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΤΡΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΠΛΗΒΕΙΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ

§ 64 Κατάλυσις τῶν δέκα ἀνδρῶν. *Leges Valeriae Horatiae.*—

§ 65 *Lex Canuleja. Tribuni militum. Censor.*— § 66 *Lic. Stolo, Sext Lateranus.*— § 67 *Leges liciniae. Praetor urbanus. Aediles curules. Decemviri sacrorum.*—

§ 68 Ἀφομοιώσις ἐν ταῖς συνελείδεσι. Σύγκλητος.— § 69 Ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ. *Lex Publilia. Lex Hortensia.*

§ 64. Εἴτε διότι ἡ πρόθεσις τῶν Πατρικίων πρὸς ἀφομοίωσιν δὲν ὑπῆρχεν εἰλικρινῆς καὶ ἐπομένως κατῴρθωσαν, ὥστε οἱ δέκα ἄνδρες

(Lips, 1824), τὸ τοῦ Dirksen ('Ἐπιθεώρησις τῶν ἄχρι τοῦδε δοκιμῶν τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου τῆς δωδεκάδελτου, 1824), ὅστις καὶ εἰς κατάταξιν τῆς ὕλης προσέθη, τοῦ Zell XII tabularum fragmenta (1825)· πρὸ πάντων δὲ τὸ τοῦ Huschke, πλὴν περὶ ὠρισμένου ἀντικειμένου ad legem XII. tabul. de tigno juncto commentatio (1845). Rudorff § 94 σ. 261 σημ. 3. Ἔτι δὲ καὶ τὸ τοῦ Scholl Legis duodecim tabularum reliquiae (1866), ἔχον μεγάλην κριτικὴν ἀξίαν.—Τὸ νεώτατον ἔργον ἐστὶν ὑπὸ Bruns ἐν Fontes juris romani ant. ἐκδ. δ'. 1884. Ἄλλα ἔργα ἴδ' ἐν Voigt αὐτ. § 11.—Πίνακα τῶν γνωμῶν τῶν Godofredus, Dirksen καὶ Haubold περὶ τῆς κατατάξεως τῆς δωδεκάδελτου ἴδ' ἐν Φρεαρίτ. Πολ. νομοθ. τῶν Ρ. σ. 78.—6] ἴδ' ἀνωτ. § 60 σημ. 13.—7] Ὑπὸ Κυπριανοῦ de gratia Dei II. ep. 4. εἶνε ὅμως ἀμφίβολον, ἂν ὁ Κυπριανὸς ἐννεῇ τὴν 12δεκάδελτον ἐν Ρώμῃ. Ὁ Krüger (Ἱστορία τῶν πηγῶν τοῦ ρ. δ. σ. 10) ἀνάγει τὴν μαρτυρίαν ταύτην εἰς τὴν Καρχηδόνα.—8] Κικ. de leg. II. 23. 59.—9] Οὕτως, ἐν ᾧ ὁ Λίβιος (III. 57) μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ δωδεκάδελτος ἦν κεραραγμένη ἐπὶ χαλκοῦ (in aes incisae) καὶ πρὸς ταῦτα συμφωνεῖ καὶ ὁ Διόδωρος (XII. 26), ὁ Πομπώνιος ἐν 1. 2 § 4 D. 1. 2 ἀναφέρει, ὅτι οἱ πίνακες ἦσαν ἐλεφάντινοι

ἐν τῇ παρατάσει τῆς ἐξουσίας αὐτῶν νὰ καταστῶσιν αὐθαίρετοι καὶ βίαιοι¹, εἴτε ἐνεκα τοῦ γνωστοῦ κατὰ τῆς Βιργινίας ἐγκλήματος τοῦ Ἀπίου Κλαυδίου², οἱ δέκα ἄνδρες παρατείναντες τὴν ἐξουσίαν των πέραν καὶ τοῦ δευτέρου ἔτους, καθ' ἃ ἐδημοσίευσαν τὰς δύο τελευταίας συμπληρωτικὰς δέλτους, ἀνάγκασαν τοὺς Πληθῆτους, καίπερ πιθανῶς λαβόντας τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην³, νὰ προβῶσιν εἰς δευτέραν στάσιν καὶ νὰ ἀπειλήσωσι πάλιν τὸν διχασμὸν ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν. Ἡ στάσις αὕτη ἐπήνεγκε τὴν πτώσιν τῶν δέκα ἀνδρῶν (305 ἀ. κτ. Ρ.), τὴν ἐπαναγωγὴν τῶν δύο ἀρχόντων τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σεβίου Τυλλίου⁴, κληθέντων, ὡς λέγεται⁵, ἕκτοτε Consules *ἐπάτωρ* καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τριῶν νόμων, ὑπὸ τὸ ὄνομα *leges Valeriae Horatiae*: διὰ τοῦ πρώτου τούτων οἱ Πληθῆται δικαίως δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς Πατρίκιους, ρητῶς ἐξησφάλισαν ἑαυτοῖς πάλιν τὴν *provocatio ad populum*, κατὰ παντός, εἴτε ὑπάρχοντος ἤδη, εἴτε νέου ἀρχοντος καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ τῆς κηρύξεως τοῦ παραθέατου ἱεροσύλου⁶. διὰ δὲ τοῦ δευτέρου οἱ ἐπανιδρυθέντες *tribuni* καὶ *aediles* ἀνεκηρύχθησαν πάλιν *sacrosancti* καὶ διὰ τοῦ τρίτου, ὠρίσθη ὡς πρὸς τὰ ἐπίσης ἐπανελθόντα *comitia tributa*, κατὰ Λίβιον καὶ Διονύσιον ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν (*plebiscita*, ψηφίσματα τοῦ δήμου) εἶναι ὑποχρεωτικαὶ ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ λαοῦ⁷.

Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀναιρεῖται δι' ἄλλης μαρτυρίας αὐτοῦ τοῦ Λίβιου⁸, καθ' ἣν τοιαύτη ἰσχὺς ἀπεδόθη εἰς τὰ *plebiscita* πολλῶ βράδιον διὰ τῆς *lex Publilia Philonis* (415 ἀ. κτ. Ρ.). Ἰσως δὲ σημαίνει, ὅτι ἀπὸ τῶν *leges Val. Horatiae* ἤρξαντο καὶ οἱ Πατρίκιοι παρενρισκόμενοι ἐν ταῖς *comitia tributa*, ὅτε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὰ

(*eboreas*), Πλ.: *ibona* 13' ἐν Zimmern *Ἱστορία τοῦ Ρ. Α.* § 31 σημ. 1. Ὁ Krüger (*Ἱστορία τῶν πηγῶν τοῦ ρ. δ. σ. 9* σημ. 9) δέχεται τὸν γαλκόν, ὃ δὲ Voigt αὐτ. τόμ. Α' σ. 51 σημ. 2 μεταβάλλει τὸ *eboreae* τοῦ Πομπωνίου εἰς *roboreae* = δοῦναι.

§ 64. 1] Πρὸς. Puchta § 56.—2] Liv. III. 44 ἐπ., Διονύς. XI. 45 ἐπ. Ἐκ τοῦ δευτέρου τούτου ὅτι ἐσώθησαν ὁλόκληρα τὰ σχετικὰ μέρη μετὰ τὸ XI. βιβλ., οὐχ ἦσαν ἐκ τῶν σωζομένων ἀσφαλῶς εἰκάζεται, ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὸν Λίβιον.—3] Διον. X. 58. Πρὸς. Hertzog τόμ. Α' σ. 177.—4] Liv. III. 55.—5] Ζωναράς VII. 18, 19.—6] Liv. III. 54, 55. Κικ. de rep. II. 31.—7] Liv. αὐτ. quod tributim plebis jussisset populum teneret. Διονύς. XI. 45. Τοὺς ἐπὶ τοῦ δήμου τεθέντας ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους, ἀπασι κεῖσθαι Ῥωμαίοις ἐξ ἴσου, τὴν αὐτὴν ἔχοντας δύναμιν τοῖς ἐν ταῖς λεχίταις ἐκκλησίαις τεθησομένοις.—8] Liv.

plebiscita, ἅτε ὄντα οὕτως ἀποφάσεις βλοκλήρου τοῦ λαοῦ, βεβαίως ἐμελλόν νὰ γίνωσιν ἀποδεκτὰ καὶ παρὰ τῶν comitia centuriata⁹, ἢ τὸ πολὺ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, τὸ ὅμως ἤττον πιθανόν, ὅτι ἡ Lex Val. Horatia πράγματι μὲν ἀπένειμε τοῖς plebiscita τὴν δύναμιν ταύτην, ἀλλ' ὅτι τοῦτο ταχέως ὑπέπεσεν εἰς ἀχρησίαν¹⁰.

§ 65. Παρὰ πάσας ὁμοῦ τὰς ἄχρι τοῦδε παραχωρήσεις, ἡ ἀνισότης τῶν δύο τάξεων ἐξηκολούθει ἐπιτεινομένη κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὸ τῶν Πατρικίων, ἀμέσως τε καὶ διὰ παντὸς πλαγίου μέσου. Οὕτως, φέρ' εἶπαι, ἐπὶ ἐκλογῆς ἀρχόντων κατώρθουν οἱ Πατρίκιοι νὰ τίθενται πολλοὶ Πληθῆῖοι ὑποψήφιοι, ὥστε αἱ ψῆφοι τῆς τάξεως τούτων νὰ διανέμονται, ἢ κατέφευγον εἰς τὴν θρησκείαν, τὸ διαρκὲς αὐτῶν κατὰ τῶν Πληθῆῖων ὕπλον. Τὴν ἀνισότητά ἐπηύξανε καὶ ἡ ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν τελευταίων δέλτωι ρητῶς κυρωθεῖσα ἀπαγόρευσις τῆς ἐπιγαμίας (connubium) μεταξὺ τῶν δύο τάξεων, ἥτις καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν ἀπεστέρει τοὺς Πληθῆῖους, ἰσχυρίζομένων τῶν Πατρικίων, ὅτι τοῦτο ἀνήκει μόνον τοῖς ἐκ γένους (gens) καταγομένοις. Πλὴν ταχέως ἤραντο ὡς πρὸς τοῦτο νίκην οἱ Πληθῆῖοι, διότι τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τῶν δέκα ἀνδρῶν κατώρθωσαν τὴν ἐπιψήφισιν τῆς lex Canuleja, διὰ τοῦ δημάρχου Canulejus, δι' ἧς ἀπὸ τοῦ 309 ἀ. κτ. P. ἐπετράπη ἡ ἐπιγαμία¹. Συγχρόνως ἐπεδιώχθη ὑπὸ τῶν δημάρχων καὶ ἡ συμμεταχὴ τῶν Πληθῆῖων εἰς τὴν ὑπατείαν², ἀλλ' ἀπέτυχον ἐν μέρει, διότι οἱ Πατρίκιοι ἠναγκάσθησαν μόνον νὰ ἐνδώσωσιν εἰς παραχώρησιν, μειοῦσαν τὴν τῶν ὑπάτων ἐξουσίαν καὶ οὕτως εἰσῆχθησαν τῷ 310 οἱ καλούμενοι tribuni militum consulari potestate, *χιλίαρχοι* (τρεῖς ἐν ἀρχῇ, ἢ, κατὰ Διονύσιον ἔξ, τρεῖς ἔξ ἑκατέρας τῶν τάξεων, Πατρικίων καὶ Πληθῆῖων), ἥτοι στρατιωτικοὶ ἀρχόντες, δυνάμενοι ἐκτάκτως νὰ ἀσκήσωσι καὶ δικαιώματα ὑπάτου, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο· ὡς πρὸς δὲ τὸ μέλλον, ἀφέθησαν ἐλεύθεροι λαὸς τε καὶ σύγκλητος περὶ τὴν ἐκλογὴν μόνον ὑπάτων ἢ καὶ *χιλίαρχων*³.

VIII. 42. — 9] Πρὸς Puchta § 56 σημ. 11 καὶ ἐπ. ἐν τῷ καιμένῳ, Mommsen Rom. F. I, σ. 155, ἐπ. 'O Hertzsog τόμ. Α'. σ. 191 ἐπ. φρονεῖ, ὅτι διὰ τοῦ νόμου τούτου ἐδόθη καὶ τοῖς Πληθῆῖοις ἀπλῶς τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως νόμου.—10] Τοιοῦτό τι περὶ τοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ δεχόμενος ὁ Voigt (σελ. 814), ἅτε φρονῶν ὅτι ἡ lex Publilia ἐπανελάθε τὴν διάταξιν περὶ com. tributa τῆς l. Horatia, ὡς καὶ κατόπιν ἡ l. Hortensia, περὶ ἧς κατωτ. § 69.

§ 65. 4]. Διονύσιος, X. 60. XI. 28. Liv. IV. 4 Κικ. de republ. II. 37.—2] Liv. IV. 1, Διονύσιος, XI. 52.—3] Διονύσιος, XI. 60. 62 Liv. 41. 6.

Τὴν μείωσιν ταύτην τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων ἐπηκολούθησεν ἑτέρα, τὸ ἀμέσως ἐπὶ οὗτος 311, ἀφαιρεθείσης ἀπ' αὐτῶν τῆς τοῦ τιμητοῦ (censor) ἐξουσίας καὶ ἀπονεμηθείσης εἰς δύο ἰδίους ἄρχοντας⁴, ἐκλεγομένους μέχρι μὲν τοῦ 321 δι' ὀλόκληρον πενταετίαν, τὴν καλουμένην *Lustrum*, ἔκτοτε δέ, κατὰ τὴν *lex Aemilia*, δι' ἓν καὶ ἡμισυ ἔτος⁵, χάριν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ census, τοῦ θεμελιώδους θεσμοῦ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ὅστις ἄλλως τε καὶ ὁλονὲν καθίστατο δυσχερέστερος τοῖς ὑπάτοις, ἕνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ οὕτως πιθανῶς ὑστέρει ἐπὶ πολὺ. Ἄλλ' ἡ μείωσις αὕτη ἦτο ὑπὲρ τῶν Πατρικίων, διότι τοῦτο μὲν οἱ τιμηταὶ ἐλαμβάνοντο μέχρι τοῦ 623⁶ μόνον ἐξ αὐτῶν, τοῦτο δὲ διότι πολλαπλασιαζομένων τῶν ἀρχόντων, ὑῤῃξανον τὰ τε μέσα τῆς πίσεως καὶ αἱ βαθμίδες τῶν παραχωρήσεων μέχρι τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς.

Εἰς τὸν ἕτερον τῶν τιμητῶν πιθανῶς ἀπενεμήθη ἐν ἀρχῇ καὶ δικαστικῇ ἐξουσία, εἴτε ἀπόλυτος, εἴτε περιορισμένη⁷. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνωτέρω *lex Aemilia*, καθ' ἣν ἡ ἀρχὴ αὐτῶν διήρκει μόνον ἓν καὶ ἡμισυ ἔτος, ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀνετέθη εἰς χιλιάρχον (*tribunus militum*), διὰ τῆς προσθήκης τετάρτου ἢ ἐβδόμου⁸, λαμβανομένου ἐκ τῶν Πατρικίων καὶ περιβλήθέντος δικαιοδοσίαν, οἷαν ἔσχε κατόπιν ὁ *praetor urbanus*⁹.

§ 66. Ἀπὸ τοῦ 349 εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν χιλιάρχων ὑπῆρξεν 6¹, ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ τῶν Πληθῆτων ταχέως ὑπέπεσεν εἰς ἀχρησίαν². Πρὸς δὲ τῇ ἀποσπερήσει ταύτῃ οἱ Πληθῆται εἶχον περιέλθει καὶ πάλιν εἰς πενίαν, ἥτις καθίστη αὐτοὺς καὶ ὄργανον τῶν Πατρικίων, ἰδίᾳ κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἐν αἷς ἀπέβαλλον τὴν δέουσαν ἀνεξαρτησίαν, ἕνεκα τῆς φανερᾶς ψηφοφορίας³. Ἡ δὲ διὰ τῆς δικονομίας πίσεις, κυρωθεῖσα ὑπὸ τῆς δωδεκαθέλου, ἐχορήγει τοῖς δανεισταῖς τὸ μέσον τῆς ἐντελοῦς ἐξουδενώσεως τῶν ὀφειλετῶν (*nexus*)⁴. Αἷτια κυριώτατα τῆς οἰκονομικῆς ταύτης καταστάσεως τῶν Πληθῆτων ὑπῆρξαν ὁ μακρὸς (349—358) κατὰ τῶν Οὐγεντῶν πόλεμος, ἡ ἐκπόρθησις τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, ἡ καταβολὴ τῶν φόρων, ἐπιβαρύνουσα μόνους τοὺς

4] Liv. IV. 8, Dion. XI. 63, Zonaræ VII. 49.—5] Liv. IV. 24, IX.33.—6] Liv.ep. 59.—7] Πρὸς Keller *Polit. d. r. Rom. §2* σημ. 13, Puchta § 55, Walter § 55 σελ. 85.—8] Ἰδ' ἀνωτ. σημ. 3.—9] Liv. IV.31. 36. 59. VI.6.

§ 66. 1] Liv. IV. 6¹, Walter § 56.—2] Liv. VI. 37.—3] Liv. VI.32.—4] Ἰδ' αὐτ.

Πληθύνουσιν⁵ διὰ τοῦ census, ἡ ἀπαλλοτριώσεις τῶν ἀκινήτων κτησεων, χάριν τῆς πληρωμῆς τῶν χρεῶν καὶ ἡ μὴ ἀφαίρεσις τῶν χρεῶν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς περιουσίας ὑπὸ τῶν τιμητῶν, ὅπερ ἐπεβάρυνε περισσότερον τοὺς Πληθύνουσιν, ὑποβαλλομένους εἰς μείζονας θυσίας, ἐπὶ τῇ βάσει ὑποθετικῆς μόνον περιουσίας⁶. ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐλλειψίς ἐργασίας, διότι διὰ τῆς χρήσεως δούλων παρὰ τῶν μεγαλοκτημόνων ἀπεκλείοντο καὶ τῶν ἐκ μισθώσεως ὑπηρεσίας ὠφελημάτων⁷. Πρὸς ἄρσιν τῆς κακοδαιμονίας ταύτης ἔδει νέου μέτρου καὶ τοιοῦτο προϋτάθη ὑπὸ δύο δημάρχων, ἀφωπυνσάντων τοὺς Πληθύνουσιν ἐκ τῆς νάρκης τῆς πενίας⁸, τῶν C. Licinius Stolo καὶ L. Sextius Lateranus.

§ 67. Οἱ δῆμαρχοι οὗτοι, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐντελῆ ἄρσιν τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μειονεκτημάτων τῶν Πληθύνων, πρότειναν τρία τινά: Πρῶτον τὴν συμμετοχὴν τῶν Πληθύνων εἰς τὴν ὑπατείαν· δεύτερον τὴν διανομὴν τῶν ἀκινήτων κατ' ἴσον μέτρον, ἐκ πεντακοσίων jugera, ἀπαγορευθείσης ἐπὶ ποινῇ τῆς πέραν τούτων διακαταχῆς¹ καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν κτηματικῶν κτηνῶν εἰς 100 μεγάλα (βοῦς) καὶ 500 μικρά (πρόβατα)². Πρὸς ταῦτα δὲ συνέδεσαν τὴν ἐτέραν πρότασιν περὶ ὑποχρεώσεως τῶν γεωκτημόνων εἰς τὴν χάριν τῆς καλλιεργίας μίσθωσιν ἀνθρώπων ἐλευθέρων, ἀριθμοῦ ἀναλόγου πρὸς τὸν τῶν δούλων³ καὶ οὕτως συνεπλήρωσαν τὴν καταπολέμησιν τῆς πενίας τῶν Πληθύνων⁴. Ἡ τρίτη τέλος πρότασις ἀφεώρα εἰς τὰ τῶν Πληθύνων χρέη, κατορθωθέντος, ὥστε οἱ μὲν καταβεβλημένοι ἤδη τόκοι νὰ καταλογισθῶσιν εἰς τὸ κεφάλαιον, διὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον νὰ χορηγηθῇ τριετὴς προθεσμία⁵.

Γενομένων μετὰ δεινούς ἀγῶνας καὶ μόλις μετὰ 9 ἔτη, τῷ 387, τῶν προτάσεων τούτων δεκτῶν ὅλων, διότι οἱ δῆμαρχοι ἤξιωσαν νὰ ψηφισθῶσιν ἀχωρίστως ὑπὸ τε τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ⁶, οἱ Πατρίκιοι εἰσήγαγον νέαν ἀρχὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν, τὴν τοῦ Praetor ur-

τόμ. B⁶. § 129. — 5] Ἰδὲ ἀνωτ. § 57. — 6] Πρὸς. Niebuhr σ. 322 ἐπ. — 7] App. de bel. civ. I. 8. — 8] Liv. VI 35.

§ 67. 1] App. de bell. civ. I. 8. Πλουτ. Τιμάρ. Γράμμος 8. 10. Liv. VI. 35. Ἄν ἡ διανομὴ ἀφεώρα μόνον τὴν ager publicus ἢ καὶ τὰς ἀποκλειστικὰς ἰδιωτικὰς κτήσεις φιλονεικεῖται. Πρὸς. Puchta § 57 σημ. 1. Walter § 62 σημ. 25. — 2] App. de bel. civ. I. 8, Liv. X 43. — 3] Appian. ἀνωτ. — 4] Ὁ πρῶτος παραβάς τὸν νόμον τοῦτον καὶ τιμωρηθεὶς ἦν αὐτός οὗτος ὁ Lic. Stolo, ὅστις, ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν κτῆσιν 4000 jugera ἐχειραφέντος, καταστρατηγῶν τὸν νόμον, τὸν εἶδεν αὐτοῦ. Liv. VII. 16. — 5] Liv. VI. 35. — 6] Liv. VI. 35 42.

banus⁷, κεκτημένον τὴν δικαιοδοσίαν (jurisdictio) καὶ λαμβανομένου ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν, λόγῳ δῆθεν συνδέσμου μεταξὺ δικαίου καὶ θρησκείας, διατελούσης εἰσέτι ἐπίσης ἀποκλειστικῶς ἐν χειρὶ αὐτῶν⁸. Ἀλλὰ κατόπιν (417 π. κ. P.) τῆς ἀρχῆς ταύτης συμμετέσχον καὶ οἱ Πληθῆται⁹. καὶ πρὸς ἀποτροπὴν πάσης αὐθαιρεσίας, ὁρίσθη, ὅτι ἐν τῷ ἐφεξῆς ἡ θέσις αὕτη ἀνήκει ἐναλλάξ εἰς τὸν ἐκ τῶν Πληθῆτων ἢ τῶν Πατρικίων ὕπατον¹⁰. Συγχρόνως ἐπειράθησαν οἱ Πατρικιοὶ¹¹ ν' ἀποκτήσωσι καὶ ἑτέραν ἀρχὴν ἀποκλειστικῶς δι' ἑαυτούς, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν aediles curules (ἐπιφανεστέρων ἀγορανόμων), κατ' ἀπομίμησιν τῶν εἰς τοὺς Πληθῆτους ἀνηκόντων, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ἐπλάσθη μὲν ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἀλλ' ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς τῶν Πληθῆτων ἐξελέγετο εἰς τὸ ἐξῆς ἐναλλάξ ἐξ ἑκατέρας τῶν τάξεων. Τῇ νέᾳ ταύτῃ μικτῇ ἀρχῇ ἀπενεμήθησαν ἐν γένει ἀστυνομικά, ἀγορανομικά, ὑγειονομικά καὶ θρησκευτικά δικαιώματα, σὺν τῇ ἐπιβλέψει καὶ τῇ ἐκτελέσει τῶν δημοσίων ἐν ἑορταῖς ἀγώνων καὶ τῆς τηρήσεως τῶν leges sumptuariae (νόμων κατὰ τῆς πολυτελείας), περὶ ὧν κατωτέρω¹² καὶ ὧν ἡ μέριμνα ἐβάρυνεν ἄχρι τοῦδε τοὺς ὕπατους¹³. Ἡ ἀφομοίωσις ἔβαινεν ἐπομένως ὁλονὲν προαγομένη, ἤρξαντο δ' οἱ Πληθῆται καταλαμβάνοντες καὶ θρησκευτικὰς θέσεις· μάλιστα δὲ πρὸ τῆς παραδοχῆς τῶν προτάσεων τῶν Licinius καὶ Sextius, τῷ 387, οἱ duumviri sacrorum (οἱ τεταγμένοι πρὸς φύλαξιν τῶν Σιбуλλικῶν βιβλίων, περιλαμβανόντων τὰς τύχας τοῦ ρωμ. κράτους καὶ χρησιμευόντων ὡς πηγῆς συμβουλῶν ἐν δυσχερέσει περιστάσει)¹⁴ μετεβλήθησαν εἰς decemviros, ἐκλεγομένους κατὰ τὸ 1/2 ἐκ Πληθῆτων¹⁵. Ἐκτοτε δ' ἐξηκολούθουν ἀνοιγόμεναι αὐτοῖς καὶ ἑτεραι θέσεις καὶ αὕτη ἡ τοῦ δικτάτορος ἀπὸ τοῦ 398¹⁶, ἔτι δὲ καὶ θρησκευτικαί, οἷον ἡ τῶν pontifices (454 π. κ. P.) διὰ τῆς lex Ogulnia¹⁶, πλὴν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεκλείοντο οἱ Πληθῆται τῆς ὑπατείας καὶ μόνον

7) Πολιτικὸς σκεπτικὸς Πλούτ. Βροῦτος 7, ἀστυνόμος Ζωναρ.. VIII.16. ἀστυδί-
κηρ.— 8) Liv. VI. 42, VII. 4. 1. 2 § 26. 27 D. 1. 2. — 9) Liv. VIII. 45. — 10)
Liv. X. 22, τῷ 459.— 11) § 87 καὶ Tac. ann. III. 55. Πρβλ. καὶ κατωτ. § 120.—
12) Liv. V. 19. 31.— 13) Liv. XXII. 1. 9. 36, XXXI. 40, XXXI. 42, XXXXI. 37.—
14) Liv. VI. 37. 42. Τὸ παράδοξόν πως, ὅτι οἱ Πληθῆται κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ κα-
ταλάβωσι τὴν θρησκευτικὴν ταύτην θέσιν, ἐν ᾗ ἀπεκλείοντο τῶν λοιπῶν, ἐξηγῆται ἐκ
τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Σιбуλλικῶν βιβλίων, ἧτις, ὡς ἀλλοιούνης, δὲν ἀπέκρουε
τόσον τοὺς Πληθῆτους, ὅσον τὰ καθαρῶς ρωμαϊκά ἱερὰ ἀντικείμενα. Πρβλ. Karlowa
τόμ. Α' σ. 126-127.— 15) Liv. X. 8.— 16) Liv. V. 6-9.

ἀπὸ τοῦ 412 ἀ. κτ. P. δὲν ὑπάρχει πλέον παράδειγμα ἀθετήσεως κατὰ τοῦτο τῶν *leges licinia* ¹⁷.

§ 68. Τὸ ἔργον τῆς ἀφομοιώσεως ἐξετάθη καὶ εἰς τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ καὶ τὴν σύγκλητον, συνετελεσθὲν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5 ἀ. κτ. P. αἰῶνος, πλὴν μικρῶν διαφορῶν, πηγαζουσῶν ἐκ τῆς θρησκείας, αἵτινες ὡς παράκαιροι ταχέως ἐξηφανίσθησαν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Πληβήται ἀπὸ τοῦ 502 ἀ. κτ. P. κατέστησαν κοινῶν καὶ τοῦ ἀνωτάτου ἀξιωματοῦ τοῦ Pontifex maximus ¹. Καὶ πρῶτον μὲν σπουδαίως συνέτεινεν εἰς τὴν ἀφομοίωσιν ἡ θέσις τῶν Πληβητῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς, ὁ διὰ τῆς *lex Ovinia* ² εἰσαχθεῖς, καθ' ἣν ἡ ἐκλογὴ ἀνετέθη εἰς τοὺς τιμητὰς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ census, ὀφείλοντας εὐδύρως νὰ λαμβάνωσιν ὡς συγκλητικούς τοὺς κρατίστους ἐκ τῶν πολιτῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς τάξεως ³, ἐξ οὗ καὶ οἱ *conscripti* ἐπαύσαντο ἀποτελοῦντες καχωρισμένην καλῆσσαν ἐν τῇ συγκλήτῳ τάξιν. Ἀντὶ δὲ τῆς καταργηθείσης ταύτης διακρίσεως εὐρίσκομεν ἐτέραν τὴν εἰς *pedarii* καὶ εἰς *senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet* ⁴. Καὶ *pedarii* μὲν ἦσαν ἢ οἱ οὐπω ἐπιφανεστέραν τινὰ ἀρχὴν (*curulem magistratum*) περιβλήθέντες, ἢ οἱ μὴ λαμβάνοντες τὸν λόγον ἐν τῇ συγκλήτῳ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐτέρων προτάσεις ψήριζοντες (*in alienam sententiam pedibus ire*) ⁵. εἰς δὲ τὴν ἐτέραν τάξιν ἀνῆκον οἱ μήπω ἐκλεχθέντες ὡς συγκλητικοὶ ἀλλὰ μετέχοντες τῆς συγκλήτου δυνάμει τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀμέσως ἐπομένης ἐκλογῆς συγκλητικῶν τότε δ' ἢ ἐξελέγοντο πάλιν, ἢ ἀπέβαλον τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς ταύτης ⁶.

§ 69. Πολυπλοκωτέρα καθίσταται ἡ ἀνέυρεσις τῶν ἐν ταῖς τοῦ λαοῦ ἐκκλησίαις, *comitia curiata*, *centuriata* καὶ *tributa*, μεταρρυθμίσεων. Εἶδομεν ἀνωτέρω ¹, ὅτι διὰ τῆς τρίτης *lex Valeria Horatia* (305 ἀ. κτ. P.) εἶχε ψηφισθῇ ὁ ὅρος *ut quod tributim plebs jussisset populum teneret* καὶ ἀπεδώκαμεν αὐτῷ λίαν περιορι-

17] Puchta § 57 ἐν τέλει, Walter § 64.

§ 68. 1] L'v. epitome 48.—2] Πιθανῶς μικρόν μετὰ τὰς *leges licinia* (388) εἰσαχθείσης, Mommsen *Historia* Τόμ. II κεφ. 3, *Linge Rom. ἀρχαίολ.* I. σ. 601.—3] Festus v. Praeteriti, πρὸς L'v. XXIII. 23, Valer. Max. II. 2.1.—4] Gell. III. 48. L'v. XXIII. 23.—5] Gell. αὐτ. Πρὸς Krit. VJS. XVI. σ. 494.—6] Puchta § 58 σημ. f.

§ 69. 1] § 61 καὶ σημ. 7.10.

σμένην ἔννοιαν. Τὸ αὐτὸ δόγμα εὐρίσκομεν ἐπαναλαμβανόμενον καὶ δὴ σχεδὸν διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων (ut plebiscita omnes Quirites tenentur) καὶ ἐν νεωτέρῳ τινὶ νόμῳ, τῇ lex Publilia (416 ἀ. κτ. Ρ.)², εἰς ὃν προστίθεται καὶ τρίτη τις lex ἡ Hortensia (467 ἀ. κτ. Ρ.), ἥτις μετὰ ἡμισυν περίπου αἰῶνα τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει (ut ex jure [lege Hortensia], quod plebs statuisset, omnes Quirites tenentur).

Ἡ τριπλῇ αὕτῃ μέριμνα μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἀφορᾷ εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, ἥτοι εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν plebiscita, διότι ἡ μὲν lex Valeria Horatia, ὡς προεῖρηται, εἶχεν ἄλλην ἔννοιαν, ἡ δὲ lex Publilia ἀνεκέρυσσε μόνον, τὸ περιττὸν τῆς κυρώσεως τῶν plebiscita ὑπὸ τῆς συγκλήτου³. Ὁ νόμος οὗτος ἐπήνεγκε καὶ τὴν σπουδαίαν καινοτομίαν περὶ τῆς σχέσεως τῆς συγκλήτου πρὸς τὰς λοχίτιδας ἐκκλησίας ὁρίσας, ὅτι ἡ auctoritas senatus⁴, ἥτις ἄχρι τοῦδε εἵπετο τῇ ψήφῳ τοῦ λαοῦ⁵, ἔδει ἀπὸ τοῦ νόμου τούτου νὰ προηγῇται⁶, τοῦθ' ὅπερ δὲν κατέστησε μὲν εὐθὺς τὴν auctoritas ταύτην ἀπλῶς τυπικὴν, ἀλλ' οὐχ ἥττον προπαρεσκευάσε τὴν μεταβολὴν αὐτῆς ταύτην⁷.

Οὕτως διέκτειντο τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς lex Hortensia τῷ 467 ἀ. κτ. Ρ. καὶ ἐρωτᾶται, πῶς ὁ νόμος οὗτος ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ προκύπτει ἐκ τοῦ περὶ ἀφομοιώσεως μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβητῶν διεξαγομένου ἀγῶνος καὶ ἐκ τῆς τρίτης καὶ τελευταίας στάσεως, εἰς ἣν προέβησαν οἱ Πληβηῖται ἐπὶ τοῦ Janiculum, ὁπόθεν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν μόνον τῇ μεσολαβήσει τοῦ δικτάτορος Hortensius⁸. τότε ἐψηφίσθη καὶ ἡ τῇ προτάσει αὐτοῦ εἰσαχθεῖσα lex Hortensia, δι' ἧς ἐκυροῦτο ὁριστικῶς πλέον ἡ ἐντελής ἀφομοίωσις καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἡ ὑπάρχουσα ἤδη ἐν τῇ κατοχῇ τῶν θέσεων, διότι ὁ νόμος οὗτος καθαρῶς ἀνέγραψεν, ὅτι τὰ plebiscita εἰσὶν ὑποχρεωτικὰ δι' ἅπαντα τὸν populum romanum Quiritium (ut plebiscita universum populum tenerent)⁹.

2] Liv. VIII. 42.—3] Karlowa τόμ. Α'. σ. 428.—4] Liv. VIII. 42.—5] Ἀνωτ. § 35.—6] Liv. VIII. 42.—7] Πρὸς Μομμσεν rom. F. I. σ. 241 ἐπ.—8] Liv. Epit. XI. Post. graves et longas seditiones.—9] Gai. I. 3. Gell. XV. 27. 4

IV

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Α'.

Ο ΛΑΟΣ

a) *Comitia curiata, centuriata, tributa. Senatus.*

§ 70. Αἱ ἐκκλησίδαι τοῦ λαοῦ. — § 71 Ἡ δὲ σύγκλητος.

§ 70. Ὁ λαὸς συνερχόμενος ἐν ἐκκλησίαις, ὡς τὰς μεταρρυθμίσεις ἐφθημεν ἰδόντες, ἦτο τὸ μᾶλλον ἐνεργὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ στοιχεῖον καὶ εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν· ἐνήργει δὲ διὰ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἐχρησίμευον προσέτι πρὸς σύγκλησιν αὐτοῦ εἰς ἐκκλησίας καὶ ἴθυσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν. Τοιαῦται δ' ἦσαν τὰ γνωστὰ ἤδη *comitia centuriata* καὶ *tributa*, ἔτι δὲ καὶ τὰ *curiata*. Τὰ τελευταῖα ὅμως μετὰ τὴν *lex Hortensia* οὐ μόνον ἀπώλεσαν πᾶσαν πρακτικὴν ἰσχὺν ἐν Ρώμῃ, καταργηθέντων μέχρις ἀπωτάτου σημείου τῶν προνομίων τῶν Πατρικίων, ἀλλὰ καὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς, διατηρούμενα μὲν χάριν τῶν θρησκευτικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ μόνον τυπικῶς, ἀντιπροσωπευομένων μάλιστα τῶν 30 *curiae* διὰ 30 ραβδούχων, ἀνηκόντων τοῖς *pontifices*¹. Ὡς πραγματικαὶ συνελεύσεις διετηρήθησαν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκκλησιῶν μόνον τὰ *comitia calata*, συνερχόμενα π. χ. πρὸς σύνταξιν διαθήκης, πρὸς εἰσποίησιν κτλ., ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς συνήρχοντο κυρίως μόνον τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη².

Ὅπως δ' ὁ λαὸς ἐκ τῶν προτέρων διατελῇ ἐν γνώσει τῶν ψηφισθησομένων ἐν τῇ ἐπισήμῳ συνελεύσει (*comitia*) προτάσεων καὶ μὴ ὑποπίπτῃ ἐξ ἀπροόπτου εἰς παγίδας, ἥ χάριν ἀνακοινώσεως αὐτῷ ἐπισήμου τινὸς πράξεως³, ἥ ἐκτελέσεως πράξεως δεομένης ὅσον οἶόν τε μείζονος δημοσιότητος, ἄνευ δὲ τινος νομικῆς ὑποχρέωσεως περὶ τῆς συγκλήσεως αὐτῶν⁴, εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τὰς *con-*

§ 70. 1] *Kix. ad. Rull. II. 12... per triginta lictores auspicio- rum.*—2] *Περὶ Rubino I. σ. 389 ἐπ. καὶ ἀνωτ. § 34.* — 3] *Π. χ. Liv. X. 45* — 4] *Π. χ.*

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ciones⁹ καὶ δὴ πληρεστέρας, ἐν αἷς ὁ λαὸς δὲν ἐνήργει ἐπισήμως ὡς τοιοῦτος, ἀλλὰ μόνον ἀνεκονοῦντο αὐτῷ τὰ ἀνωτέρω καὶ αἵτινες συνεκαλοῦντο ἐπίσης ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ πάντοτε ἄνευ νομικῆς ὑποχρεώσεως περὶ συγκλήσεως αὐτῶν¹⁰. Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας αὐτῶν, μὴ ὢν ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένος, ἡδύναται νὰ ὀρισθῇ ὑπὸ τοῦ συνεκαλοῦντος ἄρχοντος¹¹. Οἱ ἥττονες ἄρχοντες (magistratus minores)¹² ἡδύνατο πολλοὶ συγχρόνως νὰ συγκαλέσωσι concionem, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπάτου συγκληθεῖσα ἐκώλυε πᾶσαν ἑτέραν, ἡ δ' ὑπὸ τοῦ πραίτωρος ἐπίσης πᾶσαν ἄλλην, πλὴν τῆς τοῦ ὑπάτου¹³.

Eis comitia centuriata ἢ tributa δὲ συνήρχετο ὁ λαὸς ἄνευ ὠρισμένων κανόνων περὶ τοῦ χρόνου καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων· εἰς δὲ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ ὑπῆγοντο ἐν γένει ὅσα καὶ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων, ἡ ἀπόφασις περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου, ἐξ ὧν ἡ περὶ εἰρήνης καὶ συμμαχιῶν συνήθως διεξήγοντο ἐν τοῖς comitia tributa¹⁴, ἐπίσης νομοθετικὰ καὶ ἄλλα ἐσωτερικὰ ἀντικείμενα. Ἐκ τῶν νομοθετικῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν ἐν ἐκτάσει κατωτέρω¹⁵, τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐψηφίζοντο ἀπὸ τῆς ἀρμοιότησεως συνήθως ἐν τοῖς comitia tributa, ἐν δὲ τοῖς comitia centuriata κυρίως τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου ἀντικείμενα¹⁶.

§ 71. Ἡ σύγκλητος μέχρι τῆς παρούσης ἐποχῆς, κατὰ τὴν ἐνεστώσαν περίοδον, οὐδὲν ἰδιαίτερον παρουσιάζει, ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν αὐτῆς, σχετικῶς πρὸς τὴν μετὰ τὸν Παιτρικίων καὶ Πληθῆτων διάκρισιν, διότι οἱ Πληθῆται δι' αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σεβρίου Τυλλίου ἀπῆλθον τὸ δικαίωμα τῆς εἰσόδου εἰς αὐτήν, ἀποτελέσαντες τὴν ἀπὸ τῆς ἀρμοιότησεως μελέτι διακρινομένην, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν¹, τὰξιν τῶν conscripti² περὶ τῶν *pedarii* καὶ τῆς ἑτέρας τάξεως εἶδομεν ἐπίσης ἀνωτέρω. Ἐν ᾧ ὅμως διὰ τῆς lex Ovinia ὠρίσθη ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου ἀπέκειτο τῇ ἐλευθέρᾳ τῶν τιμητῶν

ἡ τήρησις τοῦ census Varro VI.87. Koz. pro Cluent. XLVIII.—5] Gell. XIII. 15. aliud est cum populo agere, aliud concionem habere. Nam... concionem autem habere est verba facere ad populum sine ulla rogatione. Liv. X. 24. XXVI. 2, 3. XLII. 23.—6] Liv. XXXIX. 15. Festus v. Concio. Οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται τοιαύτη ὑποχρεώσις ὡς στηριζομένη ἐπὶ διατάξεως τοῦ δικαίου. — 7] Πλούταρχ. Κάτων ὁ νεώτερος. 42, 43.—8] Ἰδεῖ κατωτ. § 75.—9] Gell. ἀνωτ. — 10] Περδλ. Πολύβιον XVI.1. 25 καὶ Λέβιον XXXIII. 25.—11] § 92 ἐπ.—12] Puchta § 55 σ. 423. Περδλ. Bouche-Latereq σ. 418-419.

§ 71. 4] § 68.

κρίσει, ὀφειλόντων μόνον εὐδίκως νὰ ἐκλέξωσι τοὺς κρατίστους ἐξ ἑκατέρας τῶν τάξεων², προϊόντος τοῦ χρόνου, κατ'ἔθος κατὰ πρῶτον λόγον, ἐλαμβάνοντο οἱ ἐν τῇ τελευταίᾳ πενταετίᾳ χρηματίσαντες ἀνώτατοι ἄρχοντες³, μεθ' οὓς εἶποντο οἱ ἀμέσως κατωτέραν κατασχόντες θέσιν⁴ καὶ μόνον μετὰ τούτους κατήρχοντο οἱ τιμηταὶ εἰς τοὺς τὰ πρῶτα ἐξ ἀτομικῶν ἰδιοτήτων ἐν τῇ κοινωνίᾳ φέροντας⁵. Καὶ ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου παρέμεινεν ἡ αὐτή, οἷα ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ, ὅτι ἡ auctoritas δὲν εἶπετο τῇ ἀποφάσει τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἐδέχθημεν⁶, ἀλλὰ προηγεῖτο αὐτῆς καὶ δὴ ὡς πρὸς μὲν τὰς ἐκλογὰς ἀπὸ τῆς lex Maenia (μετὰ τὸ 455)⁷, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα καὶ ἀρχαιότερον, ἀπὸ τῆς lex Publīa⁸. Τὰ δ' ἀντικείμενα τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῆς ἐν γένει συνίσταντο ἐν τῇ ἰθύνσει τῆς πολιτείας ἐξ ἀνωτέρας περιωπῆς, ἐν τῇ προστασίᾳ τοῦ δικαίου καὶ τῆς θρησκείας καὶ ἐν τῇ ἀντιπροσωπεύσει τοῦ ρωμ. λαοῦ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις αὐτοῦ⁹.

Τὰ περὶ τῆς νομοθετικῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἐξετασθήσονται κατωτέρω¹⁰.

ε) Cives non optimo jure.

§ 72. Aerarii. Municipes.—§ 73. Liberti, Libertini.

§ 72. Πλὴν τοῦ populus romanus, περιλαμβανόντος νῦν καὶ τοὺς Πληθῆνους καὶ πλὴν τῶν πελατῶν, ἐν Ρώμῃ ὑπάρχον καὶ ἕτεροι κάτοικοι, ὄντες μὲν πολῖται Ρωμαῖοι μὴ ἀπολαύοντες δ' ὅμως ὁμοίων πρὸς τὰ τοῦ populus romanus δικαιωμάτων καὶ ἀναγκόμενοι εἰς διαφόρους τάξεις, κοινὸν ἐχούσας τὴν στέρξιν ταύτην. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ εἴτε λόγῳ μὴ καταγωγῆς ἐξ ἐλευθέρων, εἴτε λόγῳ ποινῆς, εἴτε λόγῳ διαφόρου ἐθνικότητος μὴ κοινωνοῦντες τῆς πλήρους civitas καὶ ἀποτελοῦντες τρόπον τινὰ μέσσην τάξιν, μετὰ τὸ τῶν ἁλλοδαπῶν καὶ τῶν γνησίων πολιτῶν Ρωμαίων. Οἱ τοιοῦτοι cives non optimo (minuto) jure

2] Πρὸς Liv. XXII. 49. XXIII. 23.—3] Liv. XXIII. 23, Valer. Max. II. 2. 1.—4] Πρὸς Liv. XLV. 15. Valer. Max. II. 2. 4.—5] Liv. αὐτ.—6] Ἰδε ἀνωτ. § 35.—7] Liv. X. 41, Kiz. Brut. 44.—8] Διονύσι. VII 38, IX. 41. ἀνωτ. § 69 σημ. 5.—9] Ἰδε Gell. XIV. Πολύβ. VI. 13, Kiz. in Vatini 15, Πολύβ. VI. 43, Kiz. Philipp. XII. 42, Liv. XXIX. 16. XXX. 43, XXXIII. 24. XXXIX. 3. 33. Epit. 54.—10] § 97. 98.

(ἡσσονες πολῖται), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν δικαιοῦχον λαὸν συνιστάμενον ἐκ cives optimo jure, ἐστεροῦντο μὲν ἅπαντες κοινῶς κυρίως τοῦ jus suffragii καὶ τοῦ jus honorum (τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι), ἀλλ' ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον διαφοραὶ τινες, ἐπὶ πλεόν ἢ ἑλαττον ἀπομακρύνουσαι αὐτοὺς τοῦ populus romanus.

Ἡσσονες πολῖται ἦσαν πρῶτον οἱ aerarii, ἤτοι οἱ λόγῳ ποινῆς στερηθέντες τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ καλούμενοι οὕτως λόγῳ τῆς σχέσεως αὐτῶν μόνον πρὸς τὸ aerarium (δημόσιον ταμεῖον), συνισταμένης ἐν τῇ καταβολῇ κεφαλικοῦ φόρου (aes), βεβαίως ἀναλόγου πρὸς τὸ εἰσόδημά των¹. Ἡ ποινὴ ἐπεβάλλετο αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ, κεκτημένου τὸ δικαίωμα τοῦτο, διεγράφοντο δ' ἐν τῆς σχετικῆς tribus (tribu movere et aerarium facere)² καὶ συνεπεία τούτου ἐπῆρχετο ἡ στέρσις τοῦ jus suffragii καὶ τοῦ jus honorum καὶ παρέμενον αἱ χρηματικαὶ πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεις καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία³. Κατεγράφοντο δ' ἐν καταλόγῳ ἐπὶ τούτῳ εὕρισκομένῳ ἐν τῷ aerarium καὶ καλουμένῳ tabulae Caeritum, ἕνεκα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ προσορισμοῦ, πρὸς καταγραφὴν τῶν ἐν Ρώμῃ διατριβόντων κατοίκων ἰσοπολίτιδός τινος κοινότητος⁴.

Ἡττονες πολῖται ἦσαν ἐπίσης οἱ municipes (ἰσοπολίται), ὑπῆκοοι Ρωμαῖοι, ἀνήκοντες εἰς κοινότητα ἐκτὸς τῆς Ρώμης, ἀρχικῶς ἀνεξάρτητον καὶ κατόπιν προσαρτηθεῖσαν αὐτῇ, περιβληθεῖσαν δὲ διὰ συνθήκης τὰ δικαιώματα τῆς civitas⁵. Οἱ municipes ἐπομένως σπουδαίως διέφερον τῶν λοιπῶν ἐν Ρώμῃ διατριβόντων, ἢ μετὰ τῆς Ρώμης συνδεδεμένων ἀλλοδαπῶν, διότι δυνάμει τῆς civitas ταύτης οὔτε patronus ἐδέοντο, οὔτε τοῦ jus commercii καὶ connubii, οὔτε τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοπροσώπου ἐν τῷ δικαστηρίῳ παραστάσεως ἐστεροῦντο.

§ 73. Πλὴν πολλῶ σπουδαιοτέρα ὑπῆρχε τέλος ἡ τρίτη τάξις, ἡ τῶν libertini ἢ liberti¹, τῶν ἀπελευθέρων (ἐξελευθέρων), οἵτινες

§ 72. 1] Ascon. in divin. 3. Liv. IV. 24, Walter § 108. — 2] Liv. XI 11 37.—3] Liv. XXIV 48, XXIX 37, Aurel. Victor de vir. illustris 50. Puchta § 60 σημ. k. καὶ Bouché-Lucetereq σ. 351.—4] Gell. XVI 13, Στράβων V. 2 § 3. Ascon. in divin. 3. Caerites οἱ κάτοικοι τῆς Caeres (Καίρη, Καρία) ἀρχαίας πελασγοτυρρηνικῆς πόλεως, οἵτινες ἦσαν μὲν Ρωμ. πολῖται ἀλλ' ἄνευ jus suffragii.—5] Festus v. Municeps. Paul. Diac. ex Festo. Gell. XVI 13.

§ 73. 1] Liberti κατὰ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἐκαλοῦντο οἱ ὑπῆξαντες δοῦλοι.

ἐκ δούλων καταγόμενοι, ἢ αὐτοὶ οὗτοι πρότερον τοιοῦτοι ὑπάρξαντες, δὲν ἠδύναντο ν' ἀξιώσιν ἴσιν πρὸς τοὺς ἐλευθέρους ἐν τῷ κράτει θέσιν. Περὶ τούτων ἐκτενέστερον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ², ἐνταῦθα δὲ περιορίζομεθα ἐν τοῖς κυρίως εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἀφορώσιν. Οἱ *liberti* ἀπῆλθον τοῦ *jus commercii*, ἐστεροῦντο δὲ τοῦ *jus connubii*, παραχωρηθέντος αὐτοῖς τὸ πρῶτον ἐπὶ Αὐγούστου³. Ἡ θέσις αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶχεν ὀρισθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Τυλλίου, κατατάξαντος αὐτοὺς εἰς τὰς 4 *tribus urbanæ*, ἔνθα ἐφορολογοῦντο κατὰ τὴν περιουσίαν των, ἀλλ' ἀπεκλείοντο τῆς τακτικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς ψηφίσεως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ⁴. Οὐχ ἦττον, αὐξόμενοι τὸν ἀριθμὸν, κατέστησαν ἐπικίνδυνοι τῇ πολιτείᾳ, πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς κτήσεως ἀρχηγῶ ἱκανοῦ, οἷος ὁ *Gnaeus Flavius*, ὅστις συνεδέετο στενῶς μετὰ τοῦ ἀσπονδοτάτου τῶν ἐχθρῶν τῆς *plebs*, Ἀππίου τοῦ Τυφλοῦ (*Appius Cæcus*). Ἐνεκα δὲ τῆς ἐξασκήσεως τῶν παρὰ τῶν Ῥωμαίων περιφρονουμένων ἐπαγγελμάτων, πρὸ πάντων δὲ τοῦ τοῦ γραφέως (*scriba*), ἀπαραιτήτου ὀργάνου ἐν πάσῃ δημοσίᾳ πράξει καὶ τῆς ὡς ἐκ τῶν ἐπαγγελμάτων αὐτῶν πυκνῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ διατριβῆς (ἐξ οὗ καὶ *forensis factio* ἐκλήθηται)⁵, ἀπῆλθον τὸσαύτης ἐπιρροῆς, ὥστε μικρὰς μόνον ἐδέοντο ὑποστηρίξεως, ὅπως εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τοῦ *populus romanus* καὶ συνταράξωσι τὸ καθεστῶς.

Τοιαύτης ὑποστηρίξεως τῷ ὄντι ἔτυχον παρὰ τοῦ μνημονευθέντος Ἀππίου τοῦ Τυφλοῦ, ὅστις ἅμα ἐκλεχθεὶς τιμητῆς (442 ἀ. κτ. Ρ.), εἰσῆκουσε τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀπελευθέρων, πρὸ πάντων ὅπως διὰ τῆς ἀπονομῆς πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς αὐτούς, βλάβη καὶ διαφθείρη τοὺς Πληθύνους, τὸν μόνον σκοπὸν τῆς ὑπὲρ τῶν ἀπελευθέρων μερίμνης του. Πρὸς τοῦτο κατέταξεν αὐτοὺς εἰς ἀπάσας τὰς *tribus* καὶ ἐχορήγησεν ἐπομένως αὐτοῖς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐνεργίᾳ εἰς τὰ τῆς πολιτείας ἀναμιξέως, δυναμένοις νὰ ἐπικρατῶσιν ἐν ταῖς τοῦ λαοῦ ἐκκλησίαις⁶. Ἰσχυροτάτη δὲ τὸν τε ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐλπίσιν ἢ ἐκ δούλων καταγο-

libertini δ' οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Sueton. Claud. 24. Κατόπιν δὲ τὰ δύο ὀνόματα ἐταύτισθησαν, τὸ δὲ *liberti* παρέμεινε καὶ εἰδικῶς περὶ τοῦ ἀπελευθέρου ἐν σχέσει πρὸς τὸν *patronus* αὐτοῦ.—2] Τόμ. Β' § 253 ἐπ.—3] Liv. XXXIX. 19. Τὸ *jus connubii* ἀπέκτησαν διὰ τῆς *lex Julia et Papia Poppaea* καὶ πάλιν ὑπὸ περιορισμούς. l. 13. 41. D. 23. 2. — 4] Διονύσι. IV. 22, Ζωναρᾶς VII. 9, Vii. X. 21, XXII. 41, Πλούταρχ. Ποπλικῆλας 7 Walter § 33 σημ. 101.—5] Ἀγοραῖος ὄχλος Niebuhr σ. 889 σημ. 513.—6] Liv. IX. 46, Διάδορος ὁ Σικελ. XX. 36.

μένει αὕτη τάξις εὐθὺς ἀπέδειξε τὴν δύναμιν αὐτῆς, κατορθώσασα νὰ ἐκλεχθῇ aedilis curulis τῷ 450 ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Gnaeus Flavius, οὗτος ἢ ἔγγονος ἀπελευθέρου⁷. Οἱ Πατρικιοὶ ἐπομένως μὴ στέργοντες τοὺς Πληβητίους ὑπέπεσαν εἰς χεῖρω κατὰστασιν, παραλαβόντες ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν τοὺς ποτε δούλους τῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔθιγε μόνον τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Πατρικίων· ἡ πολιτεία αὐτὴ ἐκινδύνευεν ἐκ τοῦ νέου στοιχείου, συγκειμένου ἐξ ἀτόμων ὑπὸ τὴν δουλείαν καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ παντὸς ποταποῦ φρονήματος ἀνατραφέντων· ἔδει ἐπομένως σῶφρονος πολιτικῆς, ὅπως καὶ ἡ ἐξαγρίωσις τοῦ ὄχλου τούτου προληφθῇ καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀναμιξέως κίνδυνος ἀποσοβῇ καὶ τοιαύτην πράγματι ἐφήρμοσαν οἱ δύο ἐπὶ τούτῳ, ἐξ ἑκατέρας τῶν ἀρχαίων τάξεων, ἐκλεχθέντες τῷ 450 τιμηταί, Q. Fabius καὶ P. Decius, οἵτινες περιώρισαν τοὺς ἀπελευθέρους πάλιν εἰς τὰς 4 tribus urbanas⁸. τοῦτο δὲ μεταβλήθην ἐν τῷ μεταξὺ, πρὸ πάντων ἐπὶ Τιβ. Γράκχου τῷ 586, ἐνώσαντος αὐτοὺς ἐν μιᾷ διὰ κλήρου ὀρισθείσῃ ἐκ τῶν tribus urbanæ⁹, ἐκράτησε πάλιν τῷ 638, ἴσως διὰ τῆς lex Aemilia καὶ παρέμεινε μέχρι τέλους τῆς δημοκρατίας¹⁰.

B'.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ (MAGISTRATUS) ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΤΩΝ ΥΠΗΡΕΤΑΙ

+ § 74. Έννοια καὶ περιορισμοὶ τοῦ magistratus. — § 75. Magistratus majores, minores, Auspicia. Magistratus curules. — § 76. Imperium. Potestas. — § 77. Censor. — § 78. Interrex. Praefectus urbi. — § 79. Ὑπηρετοὶ τῶν ἀρχόντων.

§ 74. Τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης φέρον, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν τάξεων, δημοκρατικὸν χαρακτηρὰ, ἐλειτουργεῖ διὰ διαφόρων ἀρχόντων, ὧν τῶν πλείστων καὶ σπουδαιωτάτων τὴν καταγωγὴν εἶδομεν ἤδη. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐκαλοῦντο magistratus¹, ὅπερ ἐχαρακτηρίζε τὸ κυρίως ὄργανον τοῦ πολιτεύματος ἐν Ρώμῃ καὶ ἐκέκτητο ἑννοίαν ὅλως ἰδιόζουσαν. Ἡ ἑννοια αὕτη εἶναι πολὺ εὐρυτέρα τῆς τῶν ἐν ταῖς νεωτέροις πολιτείαις ὑπα.λ.λήλων². Ἐν τῇ λέξει magistratus περιέχεται

7] Liv. IV. 46, Val. Max. II. 2. 9.—8] Liv. αὐτ. Val. Max. αὐτ.—9] Liv. XLV. 15.—10] Mommsen. A. I. rom. tribus σ. 169-172, Aurel. Victor de vir. illustr. 72, Διονύς. IV 22.

§ 74. 1] Ἡ λέξις σημαίνει τὸν τε ἄρχοντα καὶ τὴν ἀρχήν.—2] Ἴδε καὶ Merkel

ἀναπασπάστως τοῦτο μὲν κατὰ κανόνα³ ἡ ἐννοια τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλογῆς αὐτῶν, συμμεριζομένων δι' αὐτῆς τὴν potestas ἐκείνου⁴, τοῦτο δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ἡ τῆς ἀπεριορίστου ἐξουσίας τοῦ ἄρχοντος, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τὸ δ' ἀπεριορίστον τοῦτο οὐδόλως ἀντιφάσκει πρὸς τὰ ἀλλαχού⁵ ρηθέντα περὶ τῆς ἐφέσεως τοῦ ρωμ. λαοῦ πρὸς περιορισμὸν τῶν ἀρχόντων, διότι καὶ τοι κατ' ἀρχὴν ὁ magistratus ἔθεωρεῖτο ἀπεριορίστος, οὐχ ἥττον ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπάρχον τὰ ἦθη καὶ αἱ παραδόσεις⁶, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνέπειαι, ἐκ τῶν προτέρων ἀποσοδοῦσαι πάντα κίνδυνον, χωρὶς νὰ μειώσι τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, προσπατευομένης, ἐν περιπτώσει κινδύνου, διὰ τῆς ἐπικαίρου αὐτοβουλίας τοῦ ἄρχοντος· ἀλλὰ καὶ ἐν κανονικαῖς περιστάσεσι καθίστων αἱ συνέπειαι αὐταὶ περιττὴν τὴν πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις κίνησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἣν ἡδύνατο ὁ ἄρχων ν' ἀναπληροῖ, ὡς ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ δικαίου κατωτέρω δειχθήσεται.

Τὰ δὲ μέσα πρὸς τοιοῦτον περιορισμὸν ἐνέκειντο ἐν τῷ ἐνιαυσίῳ διαστήματι τῆς ἀρχῆς, ἐν τῷ ὑπευδύνῳ τῶν ἀρχόντων, ἐν τῇ ὑποχρεώσει αὐτῶν εἰς λογοδοσίαν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ἅμα τῇ καταθέσει τῆς ἐξουσίας, ἐν τῇ provocatio ad populum, ἥς δυνάμει ἕκαστος πολίτης ἡδύνατο νὰ καταγγεῖλῃ τὸν ἐναντίον τῶν κειμένων ἐνεργούντα ἄρχοντα, ἐν τῇ ἀπαγορεύσει τῆς συγχρόνου περιβολῆς πολλῶν ἀξιωματῶν⁷ καὶ τέλος ἐν τῷ πολυαριθμῷ τῶν ἀρχόντων ἐν ἑκάστη θέσει. Ἐξ οὗ ἐπήγαγε καὶ ἡ ἑτέρα διὰ τῆς παρεμβάσεως (jus intercessionis) ὠφέλεια⁸.

Διὰ τοῦ βραχέος τοῦ χρόνου τῆς ἐξουσίας ὁ ἄρχων ἐστερεῖτο τοῦ ἀναγκαίου χρονικοῦ διαστήματος, ὅπως συνοικειούμενος περισσότερον πρὸς τὰ τῆς ἀρχῆς δύνηται νὰ ἀσκήσῃ πάθη ἢ καταχρασθῇ αὐτήν. Καίτοι δ' ὁ βίος ἐν Ρώμῃ ἦτο ὅλως δημόσιος καὶ ἐπαρμένως ἡ συνοικειώσις εὐχερестέρα, οὐχ ἥττον καὶ τοῦτο σπουδαίως συνέτεινεν εἰς τὸν μετριάσμὸν τῆς αὐθαιρεσίας, διότι πολὺ διαφέρει ἡ ἀπλῆ ἀνάμιξις εἰς τὰ δημόσια ἀπὸ τῆς περιβολῆς ἐνεργοῦ ἀξιώματος. Ἀσφαλεστέρα ἀναμφιβόλως ἐγ-

(Abhandl. aus d. r. R.) III. (1888) σ. 9. — 3] Fest. Paul. σ. 50 Kaz. de l. agr. II. 17. Δὲν ὑπῆρχε π. γ. ἐπὶ δικτάτορος, ἀρχαιότερον δ' ἐπὶ interrex. — 4] Liv. II. 7. Gell. XIII. 13 § 3. — 5] Ἰς ἀνωτ. § 54. — 6] En droit le magistrat était tout puissant, λέγει ὁ Laboulaye (essai sur les lois crim. des R. etc. 1845 σ. 73, mais la coutume l'emprisonnait dans un cercle des précédents, dont il lui était comme impossible de sortir, ἐννοεῖται εἰς κανονικὰς περιστάσεις. — 7] Liv. VII. 42. — 8] Πρὸς Hertzog τόμ. Α' 32. 2.

γύησις περιείχετο ἐν τῇ πρὸς λογοδοσίαν ὑποχρεώσει καὶ τῇ εὐθύνῃ, ἣν ὑπείχεν ὁ ἄρχων περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν καθηκόντων αὐτοῦ⁹ ἐκτελέσεως καὶ ἐν τῇ provocatio ad populum, ἥτις μάλιστα ὡς πρὸς μὲν τοὺς magistratus majores καὶ τοὺς trib. plebis ὑποχρεωτικῶς, ὡς πρὸς δὲ τοὺς λοιποὺς καὶ δὴ τοὺς ἀπόντας κατ' ἔθος, δὲν ἐξεδικάζετο πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἀρχῆς¹⁰. Ἐπίσης τέλος σπουδαιότητα ἐγγύησιν παρείχε καὶ ἡ intercessio, ἡ παρέμβασις τοῦ ἀρχοντος, εἴτε ἀπαγορευτική, προκειμένου περὶ ἀνωτέρου (major) πρὸς κατώτερον (minor), εἴτε ἀκυρωτική, προκειμένου περὶ ἴσων. Καὶ ἡ μὲν ἀκυρωτικὴ καθίστη τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πράξεως ἀδύνατον καὶ ἄκυρον, ἡ δ' ἀπαγορευτικὴ μόνον ἀξιόποιον¹¹. Ἐν ᾧ δ' οἱ διάφοροι ἐν Ρώμῃ ἄρχοντες δὲν ἦσαν ὑπάδαλλοι, ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἥτοι ἕκαστος ἦτο ὅλως ἐλεύθερος ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ ἐπομένως, πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων, οἷον τῶν aediles ἀπέναντι τοῦ tribuni, τοῦ magister equitum ἀπέναντι τοῦ δικτάτορος, ὁ δ' ἀνώτερος ἄρχων δὲν ἠδύνατο νὰ κανονίσῃ θετικῶς τὴν ἐνέργειαν τοῦ κατωτέρου, ἐν τούτοις διὰ τῆς intercessio, οὐ μόνον οἱ κατώτεροι παρεκωλύοντο ἐν τῇ ἐνασχήσει ὠρισμένου ἀντικειμένου τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴσοι πρὸς τὸν παρεμβαίνοντα. Τὸ jus intercessionis δὲ τοῦτο ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν δικαίωμα τῶν tribuni plebis, δυναμένων ὡς οἱ magistratus majores, ν' ἀντιστῶσι καὶ κατ' αὐτῶν τῶν δογμάτων τῆς συγκλήτου¹².

§ 75. Μετὰ τὴν ἀφομοίωσιν τῶν δύο τάξεων, ἐκλιπούσης πάσης διακρίσεως μεταξὺ τῶν εἰς ἑκατέραν ἀνηκόντων ἀρχόντων, ὑπῆρχον ἄλλαι, ἀναγκάμεναι εἰς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν αὐτῶν, ὧν ἡ σπουδαιότης, ἡ εἰς magistratus majores καὶ minores, ὡς πρὸς ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας, συνδεομένη στενῶς μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐπήγαγε δ' ἐκ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, αἵτινες προηγούντο ἐκάστης πράξεως τοῦ ἄρχοντος καὶ ἐξ ἐνὸς μὲν καθηγιάζον αὐτήν, ἐξ ἑτέρου δὲ περιωρίζον αὐτήν μόνον ὑπὲρ τῶν προσώπων, τῶν κεκτημένων τὴν εὐνοίαν τῶν

9) Ὁφείλοντος κατὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ ὁμώσῃ, ὅτι ἐτήρησε τοὺς νόμους (leges jurare) Liv. XX⁴X. 37, Κικ. in Pison. 3. Πρὸς καὶ ἀνωτ. § 53 σημ. 4 —

10) Mommsen *ἱστορ. Ρώμ.* δίκ. 1 σ. 684. — 11) Πρὸς Mommsen αὐτ. σ. 245 ἐπ. Ἀντιδοξεί Karlowa σ. 133, ἀλλ' ἀτόπως, νομίζω, διότι οὔτε μαρτυρίαν τινὰ φέρει, οὔτε αἱ παρομοιώσεις πρὸς τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀσώτου ἢ τοῦ πράιτωρος, ἐπὶ ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων, εἰσι κατάλληλοι. — 12) Ἰδὲ ἀνωτ. § 58.

θεῶν, ὧν ἡ βούλησις ἐξεδηλοῦτο διὰ τῶν καλουμένων auspicia (οἰωνῶν), διακρισμένων εἰς majora καὶ minora· ἀναλόγως δὲ τούτων προσδιωρίζετο καὶ ἡ τάξις ἐκάστου ἄρχοντος¹. Magistratus majores ἐπομένως ἐκαλοῦντο οἱ δυνάμενοι ν' ἀσκήσωσι τὰ auspicia majora καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὕπατοι, πραιτώρες, τιμηταὶ καὶ οἱ ἐκτάκτως ἐκλεγόμενοι, ἦτοι ὁ δικτάτωρ, ὁ magister equitum, ὁ interrex καὶ ὁ praefectus urbi. Minores δὲ οἱ ἀσκούντες τὰ auspicia minora, ἅπαντες οἱ λοιποὶ, ἦτοι οἱ tribuni plebis, aediles, quaestores aerarii (ταμίαι), tribuni militum καὶ ἔτεροι ἥσαντος ἀξίας².

§ 74. 1] Κικ. de divin. I. 2, Liv. I. 36, VI. Valer. Max. I. 4, II. 4. Τοιοῦτοι οἰωνοὶ (auspicia) ἦσαν τὰ signa ex avibus, ex coelo, ex tripudiis, ex quadripedibus, ex diris. Festus v. signa, ἡ ἐξέτασις τῆς πτήσεως καὶ τῆς φωνῆς τῶν πτηνῶν, ἡ ἀστραπή καὶ ὁ κεραυνός (Festus v. coelestia auguria), ἡ βοσκή τῶν ὀρνίθων καὶ ἐν γένει πᾶν ἔκτακτον φαινόμενον, παράσπον τὸν παρατηρητὴν καὶ δυνάμενον νὰ ληφθῇ, ὡς ἔκφρασις τῆς τῶν θεῶν γνώμης (dira). Ἐξητάζοντο δὲ δι' ὀρισμένου τρόπου, καλουμένου spectio (Κικ. Philip II. 32, 81. Varro de l. I. VI. 82.), εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐν ἀνεπαρκείᾳ τῶν ἰδίων γνώσεων, δι' οἰωνοσκοποῦ (augur), οὗτινος ἡ σχετικὴ ὑπηρεσία ἐκαλεῖτο nuntiatio (Κικ. de divin. II. 34, de leg. II. 8, III. 4, Liv. I. 48, VIII. 24, Διονύσι. II. b. 'Ο Puchta § 79 φρονεῖ, ὅτι ὁ magistratus ὄφειλεν ἀναγκαίως νὰ προσλάβῃ augur, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. πλὴν εἰς τοῦτο ἀντίκειται τὸ τοῦ Liv. VIII. 23 καὶ τὸ τοῦ Διονύσι. II. 6... 'Ο Ρωμαῖος ἐπειδὴ τὰ παρὰ τοῦ δαίμονος (θεοῦ) βέλαια προσέλαβε, συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν καὶ τὰ μαντεῖα (auspicia) δηλώσας. Πλὴν οἱ οἰωνοσκοποὶ ἤδυναντο εἴτε ἐξ οἰκείας βουλῆσεως, εἴτε μετὰ πρόσκλησίν τινος, νὰ παρέμβωσιν, ἂν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰωνῶν εἶχε παραλειφθῇ τι καὶ νὰ ἀκυρώσωσι τὰ auspicia, ἐξασκούντες δικαίωμα ἀνάκλησιν τῆς intercessio (Κικ. de leg. II. 8, 42, de divin. II. 33, 35, Liv. VI. 7, VIII. 15, 23, XXII. 3.). Καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν κυριωτάτων ὀρησκειτικῶν μέσων, δι' ὧν οἱ Πατρίκιοι πρὸ τῆς ἀφομοιώσεως ἠδύναντο νὰ ἐξουδετερώσωσι τοὺς tribuni plebis καὶ ἐν γένει πᾶσαν τῶν Πληβητῶν ἐνέργειαν. (Κικ. in Vatini. 7. 10 l. [9]). Κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν τὰ auspicia ταῦτα ἦσαν δύο εἰδῶν, majora καὶ minora. Καὶ minora μὲν ἐκαλοῦντο ὅταν ὁ ἄρχων ἠδύνατο νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ μόνον χάριν τῶν ἰδίων πράξεων, majora δὲ ὅταν ἐπεχειρεῖ τὴν ἐξέτασιν ταύτην χάριν τῆς παρακωλύσεως πράξεων ἄλλων ἀρχόντων. Τοιαύτην παρακωλυτικὴν ἰσχὺν ὅμως εἶχον μόνον τὰ auspicia ex coelo = σφράνιστοι οἰωνοὶ (coelestia auguria), δι' ὧν ὁ ἄρχων ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ καὶ τὴν ὑφ' ἑτέρου συγκληθεῖσαν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς obnuntiatio, ἦτοι τῆς ἀπαρεσκείας τῶν θεῶν. Ἡ obnuntiatio αὕτη ἐκάνοντο διὰ δύο νόμων, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἢ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξοδόμου αἰῶνος α. κτ. Ρ., τῆς lex Aelia καὶ τῆς Fufia, ὧν τὴ περιεγόμενον δὲν εἶναι ἀκριδῶς γνωστόν, πιθανῶς δὲ περιστρέφετο εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἀρχόντων, τῶν νεκημένων τὴν obnuntiatio καὶ εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Μετὰ ἕνα περίπου αἰῶνα, κατήγγησε τοῦτο ὁ Clodius (691 α. κτ. Ρ.), διὰ νόμου, ταχέως πάλιν καταργηθέντος (Πρόβλ. Puchta § 79 πρὸ τῆς σημ. h. ἐν τῷ κειμένῳ. Mommsen Δημ. ρ. δ. τόμ. I σημ. 407, σημ. 4). — 2] Περὶ τῶν aus-

Δευτέραι διάκρισις τῶν ἀρχόντων, πολλῶ ἥσσονος σπουδαιότητος καὶ ἔχουσα ἱστορικὸν καὶ ἀπλῶς τυπικὸν λόγον, ἦτο ἡ εἰς *curules* (ἐντιμότερον⁴⁾) καὶ μὴ τοιούτους *curules* ἐκαλοῦντο ἕνεκα τῆς *sella curulis* (θρόνου ἐλεφαντίνου)⁵, ἐφ' ἧς ἐκάθηντο. Ἡ *sella* αὕτη, λειψανὸν ἴσως ἀρχαιοτέρας συνηθείας, ἦτοί τῆς χρήσεως τοῦ ἄρματος, εἶχε συμβολικὴν σημασίαν, διότι συνδεομένη τῇ δικαιοδοσίᾳ (*jurisdictio*), ἐνέγκαινε τοῦτο μὲν τὴν ὑψηλὴν τῆς δικαιοσύνης θέσιν, τοῦτο δ' ὅτι ἡ ἐξουσία αὕτη ἐκοιλούθει πάντα ἄρχοντα πανταχοῦ, μὴ συνδεσμένη μεθ' ὁρισμένου τόπου⁶.

§ 76. Ἡ ἐξουσία τῶν *magistratus* καὶ ἡ ἑκτασις αὐτῆς δηλοῦνται διὰ τῶν *imperium* καὶ *potestas*. Τοῦτων ἀμφότερα μὲν εἶχον οἱ *magistratus maiores*, ἄνευ διακρίσεως τῶν ἐξ ἑκατέρου ἀπορρέοντων δικαιωμάτων¹. Τὸ *imperium*, ἀπονεμόμενον διὰ τῆς *lex curiata de imperio*² καὶ παρὰ τοῖς *magistratus maiores* συνυπάρχον τῇ *potestas*, σημαίνει τὸ σύνολον τῶν ἐξουσιῶν τοῦ *magistratus*³, ἀνήκει δὲ καὶ τοῖς *promagistratu*, ἦτοι τοῖς ἄρχουσι τοῖς παρατείνουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν πέραν τοῦ ἔτους (ὅτε ἐστεροῦντο ὅμως τῶν *auspicia*), ἢ τοῖς κατ' ἐντολὴν τοῦ *magistratus* διαχειριζομένοις τὴν ἀρχήν⁴.

Τὰ δ' ἐκ τοῦ *imperium* καὶ τῆς *potestas* ἀπορρέοντα δικαιώ-

picia καὶ *magistratus maiores* διεσώθη χωρίον ὁλόκληρον λεπτομερές, εἰλημμένον ὑπὸ τοῦ Gellius (N. A. VIII. 15.) ἐκ βιβλίου τινός τοῦ οἰωνοσκόπου Messala de *auspiciis liber primus*, δι' οὗ καὶ ὁ Gellius λύει τὸ ζήτημα περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης τῶν ἀρχόντων. Καὶ μετὰ τὴν μετριοπαθεῖαν δὲ τῆς ἐπιρροῆς τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τὴν κατάργησιν τῶν *auspicia* ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ τῷ πολέμῳ (Κικ. de divin. II. 36, de nat. deor. II. 3), ἡ ἰσχὺς τῶν *auspicia* διετηρήθη πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, τὴν κατὰ τῶν *trib. plebis* ἀντιπερισπασμόν καὶ πρὸς προσδιορισμόν τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων (Κικ. de divin. II 35. *Existimoque jus augurum. et si divinationis opinione constitutum sit. tamen postea reipublicae causa conservatum ac retentum.* II. 33. 34, de leg. II. 43 III. 12. Διονύσιος, II. 6.)—3] Κατὰ Πλούτ. Μάρκ. 5, εἶτι καὶ μετῴν αὐτ.—4] Διονύσιος. IV. 74.—5] Περὶ Mommsen Δημ. ρωμ. δικ. Τόμ. Α'. σ. 49, 379 ἐπ.

§ 76. 1] Τοιαύτην διάκρισιν τοῦ *imperium* ἀπὸ τῆς *potestas* ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἀρχῇ ποιοῦνται τινες (Mommsen Abhandl. der histor. philol. Gesels. in Breslau 1858 σ. 3 ἐπ. Karlowa τόμ. Α'. σ. 130, Bouché-Leclercq σ. 35-36), διάφορα ἑκατέρω ἀποτιθέμενοι ἀποτελέσματα, οὕτως π. χ. ἀνάγοντες τὸ *jus edicendi* τῇ *potestas*, τὴν δικαιοδοσίαν τῷ *imperium* κτλ. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ὅλως τεχνητὴ διὰ τὰς ὁρμὰς, νομιζώ, ἀπεκρούσθη (Hertzog τόμ. Α'. σ. 586-587). — 2] Περὶ Κικ. de rep. 40, 43, Liv. XLI. 28 μετὰ τῆς *spectio* ἀνωτ. § 75 σημ. 1. — 3] Περὶ ἀνωτ. § 35. — 4] Περὶ Mommsen Δημόσ. ρ. δ. Τόμ. Α'. σ. 11 ἐπ.

ματα, ἦσαν κυρίως τὰ ἐξῆς: α) Τὸ *jus decernendi*, ἥτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδιδόναι *decreta* (διατάγας) παντὸς εἶδους, πολιτικά τε καὶ στρατιωτικά, ἀπευθυνόμενα πρὸς ὀρισμένον πρόσωπον καὶ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διοικητικῆς ἢ δικαστικῆς ἀποφάσεως τοῦ ἀρχόντος π. χ. ἐπὶ τῶν *interdicta*⁵, δυναμένης καὶ νὰ ἐκδισθῇ εἴτε διὰ φυλακίσεως, εἴτε δι' ἐλαφρῶν σωματικῶν ποινῶν, εἴτε διὰ τοῦ ἐκτίσματος (*multa*)⁶, εἴτε καὶ διὰ τοῦ *pignus*. ἥτοι τῆς κατασχέσεως μέρους τῆς περιουσίας τοῦ ἀπειθοῦντος⁷, εἴτε κατ' ἀπόντος, καὶ διὰ τῆς *in jus vocatio*, ἥτοι τῆς βιαίας προσαγωγῆς ἐνώπιον τοῦ ἀρχόντος, ἐνεργουμένης διὰ *lictores*⁸.

β) Τὸ *jus edicendi*, ὅπερ ἐκέκτηντο καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἀρχόντες ἀδιακρίτως⁹, ἥτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδιδόναι διατάγματα (*edicta*), χάριν τῆς ἐνεργείας τῶν διαφορῶν ὑποθέσεων τῆς ἀρμοδιότητός των, οἷον χάριν συγκλήσεως ἐκκλησίας ἢ τῆς συγκλήτου, χάριν διατυπώσεως ὀρισμένων κανόνων, καθ' ὅς ἐμελλον νὰ λειτουργήσῃσι κατὰ τὴν ἐνιαύσιον ἀρχὴν κτλ. καὶ εἴτε προφορικῶς πρὸς τὸν λαὸν (*in concione*), εἴτε ἐγγράφως ἐπὶ λευκῶν ξυλίνων πινακῶν¹⁰. Τὰ *edicta* διαφέρουσι τῶν *decreta*, ὡς περιέχοντα γενικὰς διατάξεις, ἀφορώσας εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας, ἢ τουλάχιστον εἰς κύκλον τοιούτων καὶ οὐχὶ εἰς ὀρισμένον πρόσωπον, διὰ τοῦτο δὲ δεόμενα καὶ δημοσιεύσεως. Ἡ μᾶλλον δ' ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς λειτουργία αὐτῶν εἶναι ἡ δι' αὐτῶν παραγωγὴ δικαίου, περὶ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ¹¹.

Ἐξ ἐτέρου ἡ *potestas*, καθ' ἑαυτήν, χαρακτηρίζει ἰδιαιτέρως τοὺς *magistratus minores*, ἐμφαίνουσα καὶ αὕτη τὴ σύνολον τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἀλλ' ἡσσων τὴν ἑκτασιν, ὅτε στερουμένη μάλιστα τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας, ἔτι δὲ καὶ τοῦ *jus decernendi* καὶ τοῦ διὰ ποινῶν ἐξαναγκασμοῦ τῆς ἐκτελέσεως. Ὅμως ἐκ τῶν *magistratus minores* οἱ *tribuni plebis* ἐξαιρετικῶς ἐκτήσαντο τὸ *jus decernendi*, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας, δυνάμενοι νὰ ἐκδισώσιν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν των καὶ διὰ φυλακίσεως τῶν παρόντων (*prensio*), οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τῆς *in jus vocatio*¹².

§ 77. Ἐκ τῶν διαφορῶν ἄχρι τοῦδε μνημονευθέντων ἀρχόντων,

5] Τόμ. Β' § 299.—6] Ἰε ἀνωτ. § 60. Διον. IX, 27.—7] Κοκ. de leg III. 3, l. 2 D. 2 4, l. 2 § 16 D. 1. 2. — 8] Πρὸς. Gell. N. A. XIII. 12, 13. — 9] Πρὸς. Mommsen Δημ. ρ. δικ. Α σ. 193. — 10] Π. χ. Suet. de rhet. I.—11] Ἰε κατωτ. § 101 ἐπ. καὶ § 149 ἐπ.—12] Varro ἐν Gell. XIII. 12.

ιδίας ἐρευνῆς δεῖται ὁ censor (τιμητής), ἕνεκα τῆς ὅλως ἰδιορρύθμου θέσεως αὐτοῦ ἐν Ρώμῃ, καὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ παντοιοτρόπως ἐπὶ τῶν πολιτῶν. Ὁ τιμητής, ἐμφανισθεὶς τῷ 311 ἀ. κτ. Ρ. χάριν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπογραφῆς (census)¹, δὲν περιορίσθη ἐν τῇ τυπικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ, ἀλλ' ἐκ σμικρᾶς ἀρχῆς, κατὰ Λίβιον², ὁρμηθεὶς ἐκτῆσατο τοσαύτην σπουδαιότητα, ὥστε οὐ μόνον τὰ ἦθη καὶ ἡ δημοσία τάξις διετέλουν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις του, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ προνομιοῦχοι τάξεις ἐν Ρώμῃ, ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἱππεῖς³, παρ' αὐτῷ ἐτύγγανον τῆς ἀποφάσεως περὶ παντὸς ζητήματος τιμῆς. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ census ἦτο ἔργον καθαρῶς μηχανικόν, ἐφ' ὅσον περιορίζετο ἐν τῇ ἀπογραφῇ τῆς familia τοῦ πολίτου, ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς σημασίαν⁴, ἐνηργεῖτο δὲ ἐπιβλέποντος μόνον τοῦ τιμητοῦ τοὺς γραφεῖς, καταρτίζοντας τοὺς καταλόγους, οὓς ἐφύλαττεν ὁ τιμητής παρασκευάζων καὶ τὰ δελτία (formulas), ἐν οἷς περιείχοντο αἱ περὶ τῶν πολιτῶν ἀναγκαῖαι πληροφορίες⁵. Σπουδαιότερα δὲ σχετικῶς πρὸς τὴν μηχανικὴν ταύτην ἐργασίαν ἦτο ἡ ἀνατεθειμένη τοῖς τιμηταῖς διοικήσις τοῦ δημοσίου πλούτου καὶ ἡ ἐκμίσθωσις τῶν δημοσίων κτημάτων καὶ προσόδων⁶ καὶ τῶν δημοσίων ἔργων⁷, ἐν ᾗ ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερβῶσι τὸ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὠρισμένον ποσόν⁸.

Ἀλλὰ βεβαίως αὐτὲς οὗτοι ὁ census καθ' ἑαυτόν, οὔτε ἡ διοίκησις τῆς περιουσίας τοῦ κράτους καθίστων τὴν τιμητείαν «ἀρχὴν πασῶν ἱερωτάτην καὶ δευραμένην μέγα τε πρὸς τ' αἰ. λ. α. καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων»⁹. Χρῶμενοι οἱ τιμηταὶ τῇ αὐτοβουλίᾳ αὐτῶν ὡς ἀρχόντων καὶ ἔχοντες τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν συγκλητικῶν¹⁰ καὶ τῆς κατατάξεως εἰς μίαν τῶν 5 συμμοριῶν τοῦ Σερβίου Τυλλίου¹¹ ἠδύναντο νὰ ἐπιδρῶσιν ἀμέσως ἐπὶ τε τῶν ἡθῶν τοῦ καθόλου βίου καὶ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσεως τῶν πολιτῶν. Οὕτως ἠδύναντο νὰ στερεῶσι τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων πάντα ἀνάξιον αὐτῶν, ν' ἀποβάλλωσιν ἀπὸ τῆς συγκλήτου τοὺς καταστάνας ἀναξίους αὐτῆς, ἕνεκα τῆς δημοσίας ἢ τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῶν

§ 77. 1] Ἰδε ἀνωτ. § 45.—2] IV. 8.—3] Περὶ τῶν ἱππέων (equites) κατωτ. § 125.—4] Ἰδε ἀνωτ. § 38.—5] Liv. αὐτ.—6] Liv. XXVII, 31, XXXII. 7. XLII 19. Πολύβ. VI. 17 (15). Liv. XXXIX. 41, Ζωναρᾶς VII.—7] Liv. IV 8, XXXXI. 44, Kiz. de leg. 3.—8] Πολύβ. VI. 13, 44 (41. 42), Liv. XXII. 44. XL. 46, 51, XLIV. 16.—9] Πλούταρχ. Αἰμίλιος Πάβλος 33. Πρὸς Μάρκιον Κίτων 16. «Κορυφαία δὲ τις ἐστὶ τιμῆς ἀπάσης ἡ ἀρχὴ καὶ τρόπος τινὰ τῆς πολιτείας ἐπιτελεῖωσις, ἄλλην τε πολλὴν ἐξουσίαν ἔχουσα καὶ τὴν περὶ τὰ ἦθη καὶ τοὺς βίους ἐξέτασιν.—10] Ἰδε ἀνωτ. § 71.—11] Ἰδε ἀνωτ. § 45

διαίτης, διὰ τῆς παραλείψεως τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ τῶν συγκλητικῶν καταλόγῳ, ἢ ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων ¹², ἢ ἀπὸ τῆς οἰκείας tribus (tribu movere), εἴτε διὰ τῆς μεταθέσεως αὐτῶν εἰς ἑτέραν ¹³, εἴτε καὶ διὰ τῆς κατατάξεως εἰς τοὺς aerarii ¹⁴. προσέτι δὲ προϊστάμενοι τῶν δημοσίων ἡθῶν, ὡς praefectus moribus ἡδύναντο καὶ νὰ ἐπιπλήττωσι δημοσίᾳ τὸν ἀμαρτάνοντα πολίτην καταχωρίζομένης τῆς ἐπιπλήξεως ἐν τῇ ἀπογραφῇ ἔναντι τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (subscriptio ἢ nota censoria) ¹⁵, ὅπερ συνεπήγετο μὲν ἀτιμίαν, ἀλλὰ σχετικῶς ἦτο ἡπιώτερον τῆς ἐντελοῦς ἀποβολῆς, ἅτε δυνάμενον καὶ εὐκολώτερον ν' ἀπαλειφθῇ ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ τιμωρήσαντος ¹⁶. Τέλος δὲ καὶ χρηματικῶς ἡδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τε τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, διὰ τῆς κατατάξεως εἰς ἀνωτέραν συμμορίαν, χάριν τῆς αὐξήσεως τῶν καταβλητέων εισφορῶν, ἢ διὰ τῆς καταβιβάσεως εἰς κατωτέραν, ἐν περιπτώσει ἐκλογῆς ἐπαγγέλματος, ἀναρμόστου εἰς ἐλεύθερον Ρωμαῖον πολίτην ¹⁷.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ νόμιμοι περιορισμοί, οἷς ὑπεβάλλετο ὁ τιμητὴς ὡς πᾶς ἄρχων ἐν Ρώμῃ, σπανίως ἐφηρμόζοντο, ἔνεκα τῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τῶν Ρωμαίων καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς, οἱ δὲ δήμαρχοι, τὸ ἀντιφάρμακον κατὰ πάσης ἀυθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων, συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ τιμητοῦ ¹⁸, δύνανται ὁ Διονύσιος δικαίως νὰ ἀνακηρύττῃ αὐτοὺς οἷοναι ἀνευθύνους, λέγων ¹⁹ «οἱ τὴν ἀνευθεύθυνον ἀρχὴν ἔχοντες, οὐκ ἡμεῖς τιμητὰς καλοῦμεν».

Ταυτὴ οὖσα ἡ τιμητεία, εἰσδύουσα εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ βίου τῶν πολιτῶν καὶ ἀμείβουσα διὰ τῆς ἀντιστροφῆς ἐφαρμογῆς τῶν μνημονευθέντων μέσων τὸν ἄξιον, δικαίως μὲν ἐκλήθη *ιερωτάτη πασῶν τῶν ἀρχῶν*, δὲν ἡδύνατο δὲ νὰ διαρκέσῃ πέραν τῆς ἐκλείψεως τῶν ἀρχαίων ἀπλοϊκῶν καὶ χρηστῶν τῶν Ρωμαίων ἡθῶν, διὸ ὁ Σύλλας κατήργησεν αὐτήν ²⁰. ἢ δ' ἐπαναγωγὴ αὐτῆς καὶ δὴ ἐπὶ πενταετεί ἀδιακόπῳ διαρ-

12] Zonaras VII. 19 σ. 29 β. ἐξῆν αὐτοῖς ἐς τὰς φυλὰς καὶ ἐς τὴν ἱππὰδα καὶ εἰς τὴν γερουσίαν ἐγγράφειν, τοὺς δ' οὐκ εὖ βιοῦντας ἅπανταχόθεν ἐξαλείφειν —

13] Liv. XL. 51. — 14] Liv. XXIX. 37 — 15] Kiz. pro Cluent. 42-48. — 16] Kiz. αὐτ. — 17] Liv. IV. 24. tribu moverunt octuplicatoque censu aerarium fecerunt. Διονύσ. IX. 25, οὐδὲν ἐξῆν Ρωμαίων οὔτε καπνηλοῦ οὔτε χειροτέχνην ἔχειν βίον. — 18] Varro L. L. VI. 86. — 19] XIX. 16. — 20] Kiz. in divin. ἐκδ. Orell. σ. 384 σχόλιον Gronov.

καί, ὡς πρὸ τῆς lex Aemilia²¹, οὐδὲν ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ καὶ οὕτως ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πάλιν οὔτε τιμηταί, οὔτε census ἐν γένει ἀπαντῶσιν²².

§ 78. Ἄλλοι magistratus maiores, οὐδόλως ἔχει τοῦδε μνημονεύοντες, ἦσαν ὁ interrex καὶ ὁ praefectus urbi, ἀμφότεροι ἐκτάκτως ἐμφανιζόμενοι. Ὁ interrex (μεσοβασιλεύς), λείψανον τῶν χρόνων τῆς βασιλείας, ἐχρησίμευσεν ὡς ἀναπληρωτῆς τοῦ ἀνωτάτου ἀρχόντος (ὑπάτου), εἴτε ἐλλιπόντος, εἴτε ἐγείραντος παρὰ τῷ λαῷ δυσπιστίαν καὶ καταστήσαντος οὕτως ἀναγκαστὴν τὴν ἐκ νέου ἐρώτησιν τῶν θεῶν καὶ τὴν ἐκλογὴν νέου¹. Ὡς συνδεομένη δὲ θρησκευτικοῖς λόγοις ἡ θέσις αὕτη ἀνῆκε τοῖς Πατρικίοις² καὶ διετηρήθη μετὰ μικρὰν διακοπὴν³ μέχρι τέλους τῆς δημοκρατίας. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἡ σύγκλητος δὲν συνίστατο μόνον ἐκ Πατρικίων, ὁ interrex δὲν ἐλαμβάνετο ἀμέσως ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' οἱ Πατρικιοὶ, συγκαλούμενοι ἰδιαιτέρως, ἐξέλεγον τὸν ὑπ' αὐτῆς προτεινόμενον⁴, ὅστις μετὰ τὴν ἐκλογὴν διεχειρίζετο μόνον ἐφ' ὠρισμένας, ὡς καὶ πρότερον, ἡμέρας τὴν ἀρχὴν⁵ καὶ παρέδιδεν αὐτὴν ἐν ἀνάγκῃ ἐξακολουθήσεως εἰς ἕτερον, παρ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενον. Ἡ μόνη δὲ τῇ θέσει ταύτῃ παραμείνασα ἀξία ἦτο ἡ παρ' αὐτῆς γινομένη σύγκλησις τοῦ λαοῦ πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ὑπάτου⁶, οὗ ἕνεκα μνημονεύονται καὶ ἀντιστάσεις τῶν tribuni plebis κατὰ τῆς ἐκλογῆς μεσοβασιλείας⁷. Τέλος δ' ὁ praefectus urbi, ἀναπληρῶν τὸν ὑπάτον ἀπόντα ἕνεκα τῶν feriae latinae (ἀρογῶν)⁸, μετέχευε καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ praetor urbanus, μάλιστα καὶ ἀνεπληροῦτο ὑπ' αὐτοῦ⁹.

§ 79. Οἱ ὑπηρεταὶ τῶν ἀρχόντων (servi publici, apparitores) οὐδόλως μετέχον τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ἐχρησίμευσαν ἀπλῶς πρὸς ἐκτέλεσιν διαταγῶν ἢ τοῦ μηχανικοῦ μέρους τῆς ἐνεργείας τῶν

21] 12° ἀνωτ., § 65.—22] Ζων. VII. 49 K. u. de leg. III 3, Walter § 437 σημ. 65.

§ 78. 1] Liv. IV. 7, V. 47, 31. 52, VI. 1. VII 17.—2] Walter § 57.—3] Πλούταρχ. Μάρκ. 6. Πομπήιος 54. Liv. XXII. 33.—4] Liv. III. 40. IV. 43. VI 41. Ascon. in Milon. ἐκδ. Orell. σ. 32, 42, Appianus de bello civ. I. 98. Ὁ Niebuhr φρονεῖ ὅτι δὲν συνεκλούοντο ἀπαντες οἱ Πατρικιοὶ, ἀλλὰ μόνον οἱ ἐκ τούτων συγκλητικοί. Ἰστορ. Μέρος Β'. σ. 487.—5] Ὅσας ἐξῆν ἡμέρας Διονύσι. VIII. 90.—6] Liv. VII. 17, 21. VIII. 23, Δίων Κασ. XL. 45, Ascon. in Milon. ἐκδ. Orell. σ. 43.—7] Liv. IV. 43.—8] Ob ferias Latinas praeficitur Tac. Ann. VI. 11, ἐτήσια ἑορτά, λείψανον τῆς μετὰ τοῦ Latium συνθήκης. Walter § 86. 93. 229.—9] Δίων Κασ. XII. 44, XLIX 46.

ἀρχόντων. Ἐλαμβάνοντο δ' εἴτε ἐκ τῶν δημοσίων δούλων (servi publici)¹, προωρισμένων εἰς τὰς κατωτέρας ὑπηρεσίας τῶν ἀρχόντων, εἴτε ἐξ ἐλευθέρων, φερόντων συλλήβδην τὸ ὄνομα apparitores. Ἐκ τῶν apparitores² ἰδιαζόντως σπουδαίαν θέσιν κατεῖχον οἱ scribae ἢ scribae librarii (γραφεῖς), διοριζόμενοι παρὰ τοῦ ἀρχοντος, παρ' ᾧ ὑπηρετοῦν καὶ ὑπαγόμενοι ὑπὸ τὴν πειθαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν³. Οἱ τοιοῦτοι, προωρισμένοι εἴτε πρὸς τήρησιν τῶν λογιστικῶν βιβλίων, εἴτε ἀπλῶς πρὸς ἀντιγραφὴν⁴ καὶ μισθοδοτούμενοι ἐκ τοῦ aerarium⁵, περιεφρονούντο κατ' ἀρχάς, πλὴν ταχέως ἀπήλυσαν ἰσχύος, δι' ἧς, ὡς εἶδομεν ἥδη⁶, οἱ ἀπελεύθεροι ἐξ αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς ἀπάσας τὰς tribus. Τῶν δὲ λοιπῶν ὑπηρετῶν οἱ μὲν, κατώτερα ἔργα ἐκτελοῦντες καὶ μισθοδοτούμενοι ἐπίσης, ἐκαλοῦντο lictores (ραβδοῦχοι) καὶ ἐχρησίμευον, εἴτε ὡς διακριτικὸν σημεῖον τῆς κρείσσονος ἢ ἐλάσσονος θέσεως τοῦ ἀρχοντος, εἴτε πρὸς ἄμεσον ἐκτέλεισιν τῶν διαταγῶν αὐτοῦ⁷. οἱ δὲ ἐκαλοῦντο ἢ accensi καὶ ἦσαν ἄλλοι ὑπηρεταὶ δημοῖσι μὲν, ἀλλὰ χάριν ὀρισμένου ἀρχοντος καὶ μετ' αὐτοῦ κατατιθέμενοι τὴν ὑπηρεσίαν⁸ ἢ praecones (κῆρυκες), κυρίως ἰδιῶται, μισθοῦμενοι χάριν τῶν δημοσίων προκηρύξεων⁹ ἢ τέλος viatores, ἐκτελοῦντες τὰ αὐτὰ περίπου καὶ οἱ lictores, καθήκοντα¹⁰.

§ 79. 1] Sc. ap. Frontin. 400, Liv. VI. I. 16, Gellius XII. 13. Οὗτοι ἐλάμβανον ἰδιαίτεραν προθέσιν παρὰ τοῦ ἀρχοντος, παρ' ᾧ ὑπηρετοῦν καὶ κατοικίαν ἄμισθον ἐν δημοσίοις οἰκήμασι (Lex tabulae Herail. στίχ. 80-82 ἐκδ. Haubold Monumenta σ. 417).—2] Ἴδε πολλὰ περὶ τούτων πάντων ἐν Mommsen Δημόσι. ρωμ. δίκ. τόμ. Α' σ. 318-355.—3] Liv. VI. 29, Kiz. pro Cluent. 45. Πλούταρχ. Κάτων ὁ νεώτ. 16. — 4] Festus v. scriba, Kiz. de domo 28. 74, in Verrem I. I. 79. Kiz. pro Sulla XIV. 42. 44.—5] Kiz. in Verr. III. 78, Plin. Epist. IV. 12.—6] Ἴδε ἀνωτ. § 71.—7] Sc. ἐν Frontin. 400. — 8] Liv. III. 33, Varo de L. L. VII. 58. — 9] Petron. κίτ. 97, Kiz. pro Quint. XV. 50. — 10] Gell. XII. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΤΗΣΕΣΙ

§ 80. Διάφοροι κτήσεις τῆς Ρώμης. — § 81. Ἰταλία. — § 82. Διοικήσεις τῆς Ἰταλίας. — § 83. Ἐπαρχίαι. — § 84. Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν. — § 85. Ἀποικίαι. — § 86. Κάτοικοι τῶν ἀποικιῶν καὶ διοικήσεις.

§ 80. Τὸ ἐν τοῖς ἀνωτέρω σκιαγραφηθὲν πολίτευμα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δρῶντα πρόσωπα ἀφεώρων εἰς τοὺς Ρωμαίους πολίτας μόνον, μετὰ τῆς διακρίσεως εἰς *cives optimo καὶ non optimo jure* καὶ εἰς τὴν Ρώμην. Ἀλλ' αὕτη κατὰ μὲν τὰ τέλη τοῦ ἡ' αἰῶνος εἶχε καθυποτάξει καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν, πλὴν ταύτης δ' εἶχε καὶ ἑτέρας κτήσεις, φερομένας ὑπὸ τὰ ὀνόματα *provinciae* (ἐπαρχίαι) καὶ *coloniae* (ἀποικίαι). Ἐνεκα τῆς ποικιλίας δὲ ταύτης τῶν κτήσεων καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς φύσεως τοῦ ρωμ. δικαίου, καθίσταται ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσωμεν τὰ κατ' αὐτὰς κεφαλαιωδῶς, ἵνα διδαχθῶμεν τοῦτο μὲν τὰς τῶν κτήσεων τούτων σχέσεις πρὸς τὴν Ρώμην, τοῦτο δὲ ἰδίᾳ χάριν τῆς μελέτης τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τὰ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων προσώπων.

§ 81. Ἡ Ἰταλία περιεῖχε κατοίκους (*socii populi romani* ἢ *fœderati*) ὑποτεταγμένους τῇ Ρώμῃ καὶ συνδεδεμένους αὐτῇ διὰ συνθηκῶν, διαφερουσῶν ἀλλήλων ἀναλόγως τῶν περιστάσεων τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποταχθέντων. Διηροῦντο δ' αἱ ἰταλικαὶ κτήσεις εἰς α') *municipia civium romanorum* (πόλεις ἰσοπολίτιδες) πεπρωκισμένα διὰ τῆς *civitas romana* (τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου), εἴτε πλήρεις, ἥτοι περιλαμβανούσης καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι (*cum suffragio et jure honorum*), ὡς καὶ τὸ τῆς αὐτοδιοικήσεως¹, εἴτε ἀτελοῦς, ἄνευ τοῦ *jus suffragii* καὶ *honorum*, ὅτε οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἦσαν *cives non optimo jure*², διωκούντο δ' ὑπὸ ἄρχοντος ἐκ Ρώμης πεμπομένου καὶ καλουμένου *praefectus jure dicundo*, ἐξ οὗ καὶ αἱ κτήσεις αὗται *prae-*

§ 81. 1] Paul. Diac. σ. 427, Kitz. de leg. II § 5. — 2] Ὡς ἀνωτ. § 72. —

fecturae (ρομοί) ³. 6) τὰς foederatae (civitates, ἐνσπορδοί), πόλεις, ὧν τὰ δικαιώματα ἐκανονίζοντο διὰ τῆς μεθ' ἐκάστης αὐτῶν συνθήκης (foedus) καὶ αἵτινες εἶχον ἅπασαι κοινὸν τὴν διατήρησιν ἐσωτερικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τοῦ ἰδίου δικαίου ⁴ καὶ γ') τὰς καλουμένας socii nominis latini, κτήσεις πεπρωκισμένας διὰ τοῦ jus latii, ἥτοι δικαίου, παραχθέντος μὲν ἐκ συμμαχίας τινὸς τῆς Ρώμης μετὰ τῶν λατινικῶν χωρῶν (Latium) ⁵, ἀποτελέσαντος δὲ κατόπιν, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 426 ἀ. κτ. Ρ. ἐντελῇ ὑποταγῇ τοῦ Latium ⁶ εἰς τὴν Ρώμην ἰδιον εἶδος δικαίου, ὅπερ ἐφημεύετο καὶ ἐκτὸς τοῦ Latium. Τὸ jus latii ἄφ' ἐνὸς μὲν παρείχεν ἀτελῇ civitas romana, ἐπιτρέπουσαν μόνον τὴν κοινωνίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (jus commercii) ⁷, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐχορήγει τὸ δικαίωμα τῆς καθ' ὠρισμένους τρόπους ⁸ κτήσεως τῆς καὶ ὡς πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον πλήρους civitas romana.

§ 82. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῶν ἰταλικῶν κτήσεων ἐπλεονέκτουν ὡς πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον τὰ municipia, ὧν ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἦτο ὅλως ἀνεξάρτητος, ἐνεργουμένη δι' ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ καὶ συγχλήτου, ἥς τὰ ἰσόβια μέλη, καθ' ἕκαστον καὶ ὡς ἐν ὅλον, ἐκαλούντο decuriones ἢ curiales καὶ ἀρχόντων δύο (duumviri) ἢ τεσσάρων (quatuorviri) ἢ δικτάτορος, ἐκλεγομένων μὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐκλεγόντων δὲ τοὺς ἰσοβίους συγχλητικούς.

Ἡ διοίκησις αὕτη τῶν municipia ἐξετάθη κατὰ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας, κατ' ἀκολουθίαν τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου (663 ἀ. κτ. Ρ.) ¹ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἰταλικὰς κτήσεις δυνάμει δύο νόμων, τῆς lex Julia (664) ἀ. κτ. Ρ.) καὶ τῆς lex Plautia Papiria (665 ἀ. κτ.

3] Festus v. Praefecturae. Δίων Κάσ. 36.—4] Liv., III 25, IX. 20, XXVI. 24 Gell. IV. 4. Διονύσιος. II. 72.—5] Καταστραφείσης τῆς Ἀλβας Λόγκας, ἡ συμμαχία αὕτη διελύθη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας καὶ ἀνανεώθη τῷ 260 ἀ. κτ. Ρ., ἐπεκταθεῖσα καὶ ἐπὶ τῶν Ἑρνίκων διὰ τοῦ foedus aequum Διον. VIII. 63, 72, Liv. II 33. 41 Kix. p. Balb. XXIII 53.—6] Διον. VIII. 69, 72, Liv. II. 33. 41, XXV. 3, XXXV. II. 36. Kix. p. Babl. XXIII. 53.—7] Ἰδε τόμ. Β' § 264, φιλονεικεῖται, ἂν τὸ commercium ἀπενεμήθη αὐτοῖς μετὰ τὴν lex Julia (ἴδε κατ. § 82 σημ. 2) ἢ πρὸ αὐτῆς.—8] Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν Ρώμῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διατηρήσεως ἐν τῇ ἰδ. φ. παρῶν γόνου ἐκ τῆς οἰκογενείας, ἡ διὰ τῆς κτήσεως δημοσίας ἐνιαυσίου θέσεως ἐν λατινικῇ πόλει, ἡ καὶ διὰ καταγγελίας Ρωμαίου ἀρχόντος ἐπὶ δωροδοκία, ἀληθοῦς ἀποδεικνυμένης. Liv. XLI 8, Appian de bel. civ. II. 56, Στράβων II. 4 § 12, Gai. I. 95, Kix. ad. Att. V. 11 § 2. Willems Le droit public romain σ. 136 σημ. 4 ἐκδ. 4 (1880).

§ 82. 1] Ἐνεκα τῶν ἀξιώσεων τῶν συμμάχων πρὸς πλήρη συμμετοχὴν εἰς τὴν civi-
(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

P.)², πλὴν τῶν praefecturae. αἵτινες μάλιστα βραδύτερον, δι' ἀποστολῆς ἀποικιῶν ἢ ἄλλων μεταρρυθμίσεων, ἐξισώθησαν ταῖς λοιπαῖς κτήσεσιν³.

Ἄλλαι κτήσεις, ὑπὸ τὰ ὀνόματα fora, conciliabula, castella, pagi, vici, εἰσὶν ἥττονος σπουδαιότητος καὶ δὴ τὰ τελευταῖα δύο εἶδη⁴. ἐνδιαφέρουσι δὲ μᾶλλον τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐν τοῖς νομικοῖς προσώποις⁵.

§ 83. Αἱ ἐπαρχίαι (provinciae) ἀπετέλουν ἐν τῷ ρωμ. κράτει χώραν ἀποκλειομένην ἐντελῶς τοῦ ἐν Ρώμῃ ἰσχύοντος ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ θεωρουμένην κατὰ τοῦτο ὡς ἔδαφος ἀλλοδαπῶν (peregrinum), ὡς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν, οἱ μὴ Ρωμαῖοι πολῖται¹. ἐμφαίνει δὲ τὸ ὄνομα provincia, ἐν τῇ ἐνταῦθα ἀνηκούσῃ σημασίᾳ², κυρίως καὶ συνήθως κτήσιν διὰ τῶν ὅπλων γενομένην καὶ ἐντελὴ ὑποταγὴν³, χωρὶς ν' ἀποκλείηται ἡ χρῆσις αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δι' ἄλλου τρόπου ὑποταγῆς καὶ δὴ ἀτελοῦς⁴.

§ 84. Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο μὲν ἐν γένει λίαν ἐπαχθής, ὅτε μεταβαλλομένων σχεδὸν εἰς τιμάριον τῶν Ρωμαίων ἀρχόντων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁμοιόμορφος, διότι οἱ Ρωμαῖοι, σωφρόνως φερόμενοι, δὲν ἐφάρμοζον ἐπὶ διαφόρου φύσεως λαῶν τὴν αὐτὴν διοίκησιν. Ἡ δὲ ποικιλία αὐτῆς ἀπαντᾷ οὐ μόνον ἐν ἐκάστη ἐπαρχίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, διαιρουμέναις ἐκ τούτου εἰς διαφόρους κλάσεις, ἥτοι α) τὰς civitates romanae, προικι-

tas. Appian. de bel. civ. I 35. 39. Liv. epit. 71, Florus III. 17. 18.—2] Appian. αὐτ. 49. 53. Gell. IV. 4. Kz. pro Balb. 8, pro Arch. III § 7. Διὰ μὲν τῆς lex Julia ὑπὲρ τῶν socii nominis latini (Ἰδε ἀνωτ. § 81) καὶ τινων ἄλλων, ἀπομεινάντων πιστῶν, διὰ δὲ τῆς lex Plautia ὑπὲρ τῶν καὶ μὴ Ἰταλῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας, ὁρελόντων ὁμοῦς νὰ δηλώσωσι τὴν ἀποδοχὴν των ἐντὸς 60 ἡμερῶν, ὅπερ κατηγορήθη κατόπιν διὰ τινος Setum (Δίων Κάσ. fr. 402, Liv. Ep. LXXX). Οἱ διὰ τῶν νόμων τούτων γενομένοι νέοι πολῖται περιωρίσθησαν, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἐν 8 tribus μόνον. Ἄλλοι δέγονται ὅτι ἐσχηματίσθησαν 3 νέαι tribus. Πρὸς. Puchta § 65. σημ. k. καὶ ἐπ., Walter § 258.—3] Τὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων διὰ τῆς lex Julia κτλ. ἀνήκουσι κυρίως τοῖς τελευταίοις χρόνοις τῆς δημοκρατίας, περιελήθησαν οὐχ ἥττον ἐνταῦθα. χάριν τῆς συγκρατήσεως τῆς ἀλληλουχίας — 4] Voigt. Τρεῖς διατάξεις Κωνσταντίνου τοῦ Μ. κτλ. (1860) σ. 409 ἐπ. — 5] Ἰδε τόμ. Β'. § 280. 2).

§ 83. 1] Ἰδε τόμ. Β'. § 263 ε. τ.—2] Ἡ λέξις provincia ἐν ἀρχῇ ἐσημαίνει τὴν τοπικὴν ἔκτασιν τῆς ἀρμοδιότητος ἐκάστου ἀρχontos, ἐν ᾗ ἤσκει αὐτός ἀποκλειστικῶς τὸ imperium, ἀποκλείων πάντα συνάρχοντα. Marquardt Ρωμ. διοίκ. I. σ. 338 ἐπ.—3] Marquardt Ρωμ. διοίκ. III. 4. σ. 243. Διὰ θωρεᾶς ἢ ἀπλῆς καταλήψεως. — 4] Στράβων XVII. 3 § 25. Puchta § 66 ἐν ἀρχῇ.

ζομένας διὰ τοῦ δικαίου τῆς ρωμ. πολιτείας, εἴτε διὰ τῆς ἀποστολῆς ἀποικίας, εἴτε διὰ τῆς μετατροπῆς αὐτῶν εἰς municipia civium ¹. ε) εἰς civitates latinæ, πεπρoικισμένας διὰ τοῦ jus latii ². γ) εἰς civ. liberæ et foederatæ, δυνάμει ἰδιαιτέρας συνθήκης (foedus), ἀπολαυούσας αὐτονομίας, ἤτοι διοικητικῆς, νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς ἀνεξαρτησίας ³, οἷα ὑπῆρξε καὶ ἡ Ἑλλάς, μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. δ) εἰς civitates liberae, τὴν αὐτὴν αὐτονομίαν κεκτημένας, ἀλλὰ δωρεάν δυνάμει νόμου ἢ δόγματος τῆς συγκλήτου καὶ οὐχὶ δυνάμει συνθήκης, διὸ καὶ ἀνακλητὴν ⁴. ε) εἰς civitates liberae et immunes (ἀτελεῖς), ἀπολαυούσας πρὸς τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀτελείας ⁵ καὶ ς) εἰς civitates stipendiariae dediticiae, αἰτίνες, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐσχάτης τάξεως ὑπηκόων τῆς Ρώμης (dediticii) ⁶, ἦσαν αἱ γνήσιαι ἐπαρχίαι ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς ὑποταγῆς, ὑστεροῦσαι πασῶν τῶν λοιπῶν κατὰ τὰ δικαιώματά. Αἱ διακρίσεις αὗται, σημασίαν ἔχουσαι μόνον ὡς πρὸς τὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων, οὐδόλως δὲ μεταβάλλουσαι τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὡς ἀλλοδαπῶν, ἐγίνοντο κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ρωμ. κυριαρχίας καὶ τὴν ὀργάνωσιν ἐκαστῆς ἐπαρχίας, εἴτε κατόπιν δι' ἰδίας ἀπονομῆς. Ἡ δ' ἐγκαθίδρυσις καὶ ἡ ὀργάνωσις (forma provinciae) ἐτελοῦντο διὰ στρατιωτικοῦ decretum τοῦ ἐκ Ρώμης ἀποστελλομένου πρὸς τοῦτο ἄρχοντος, εἴτε προσωρινῶς, ὅτε ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις ἀπέκειτο τῇ συγκλήτῳ, ἀποστελλοῦσα καὶ ἰδίαν ἐπιτροπὴν, εἴτε ὀριστικῶς, ὅτε τὸ decretum ἀνεκοινοῦτο τῇ συγκλήτῳ καὶ ἐπεκυροῦτο ὑπ' αὐτῆς. Πάντοτε ὅμως χάριν τοῦ τελικοῦ ὀργανισμοῦ τὸ decretum ἐπεκυροῦτο δι' εἰδικοῦ νόμου (lex provinciae) ⁸.

Πασῶν δὲ τῶν ἐν ἐπαρχίαις κτήσεων, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀνωτέρω

§ 84. 1] Appian. de bel. civ. I. 96. 100. 104, II. 119. 120. 135. Liv. epit. LXXXIX.—2] Ἀπονεμομένου αὐταῖς διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατινικῆς ἀποικίας. Liv. XLIII. 3.—3] Kiz. in Ver. III. 6. Plin. hist. n. III 3.4, Liv. XXXV. 46, ἀνωτ. § 9.—4] Πολύβ. XLII. 6. Στράβ. XVI. 3 § 24. Liv. XXXIX. 37.—5] Kiz. in Ver. III. 6. 40. IV. 9, de prov. cons. c. 3.—6] Πρβλ. κατωτ. § 137.—7] Καίσαρ de bel. Gal. I 27 II. 32, Kiz. de div. 5, in Ver. II. 1. 27.—8] Πλούτ. Μάρκ. 23. Appian de bel. civ. II. 9. Στράβ. IV. 6 § 3. Καίσαρ de bel. Gal. 77, Liv. XLV. 32 Suet. Caes. 25, Tac. An. II. 56. Ἡ lex αὕτη ἔφερε συνήθως τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ, π.χ. lex Rupilia διὰ τὴν Σικελίαν, Kiz. in Ver. II. 2, lex Pompeja διὰ τὴν Βιθυνίαν, Plin. ep. X. 83. 84. 113, 115., πολλάκις δὲ καὶ τὸ decretum καλεῖται lex π. γ. Lex Lentuli διὰ τὴν Κύπρον. Kiz. ad fam. XIII 48.—

διακρίσεων, προέστατο ἄρχων ἐκ Ρώμης, μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐνιαυσίου ἀρχῆς του⁹ στελλόμενος καὶ ἀσκῶν πᾶσαν οἰανδήποτε ἐξουσία¹⁰. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, κατ' ἀρχὰς πραιτωρες, ἀπὸ δὲ τοῦ Σύλλα καὶ ὑπατοί, ἦσαν promagistratu, καλούμενοι propraetores ἢ proconsules¹¹ καὶ ἕνεκα τῶν αὐτῶν καὶ ἐν Ρώμῃ λόγων¹² ἐνιαύσιοι, μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν¹³. Κατὰ τὸ ποινικὸν δίκαιον εἶχον ἀπόλυτον δικαιομαζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας¹⁴, ὑποβλήθην ἴσως ἀπὸ τῶν leges Porciae εἰς τὴν provocatio ad populum¹⁵. τὸ δὲ ἀστυκὸν ἀνεγράφετο ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἐπαρχίας, ἐν νόμοις καὶ ἐν τῷ ἡδίκτῳ αὐτοῦ τοῦ ἄρχοντος¹⁶. Χάριν δὲ τῆς ἀπονομῆς τῆς ἀστυκῆς δικαιοσύνης αἱ μὲν ἐπαρχίαι διηροῦντο εἰς ὠρισμένας δικαιοδοσίας (fora), ἡ δ' ἄρχων ἐπεσκέπτετο τὰς πρωτευούσας τούτων, καθ' ὠρισμένας ἡμέρας, ἵνα δικάζῃ τὰς παρουσιαζομένας ὑποθέσεις (conventus, ἀγοραίους ἄγειν δηλ. ἡμέρας)¹⁷.

Τὴν τοιούτῳ τρόπῳ διερρυθμισμένην διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καθίστη ἡ ποιότης τῶν ἀρχόντων μάλλον ἢ ἐπαχθῆ, ἡ δ' ἱστορία περιέχει παραδείγματα ἀκροτάτης πίστεως. Ἄλλ' ὅ,τι οὕτως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰσῆρχετο ἐκ Ρώμης εἰς τὰς ἐπαρχίας κακόν, ἡ αὐθαίρεσις καὶ ἡ ἀπανθρωπία, ἀπεδόθη αὐτῇ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἡγεμονίας. Αἱ ἐπαρχίαι ἐγένοντο ὁ τάφος τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ρωμ. λαοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐν αὐταῖς προπαρασκευάσθη ἡ αὐτοκρατορία, ἐξ αὐτῶν ἐβλάδισεν αὕτη διὰ τοῦ Καίσαρος καὶ τῆς στρα-

9] Διὰ κλήρου ἢ κατ' ἐκλογὴν. Liv. XXXII. 27, XLIII. 4, XLV. 44. epit. XX.—

40] Τὴν διοίκησιν δηλ. τοῦ στρατοῦ, τὸ δικαίωμα τῆς στρατολογίας, τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετούντων ἐποπτεία. — 11] Δίων Κάσ. XLV. 20, Kix. de nat. d. II. 3 § 9, II. 36 § 77. Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 76. — 12] Ἴδ' ἀνωτ. § 76. — 13] Ἐπετρέπετο δηλ. ἡ διὰ νόμου ἢ δόγματος τῆς συγκλήτου ἐν ἀνάγκῃ παρέκτασις τῆς ἀρχῆς καὶ πέραν τοῦ ἔτους (prorogatio imperii), Liv. VIII. 26 (τὸ πρῶτον τῷ 429 ἀπ. κτ. Ρ.) X. 22, Πολύβ. VI. 15· ἀλλὰ διὰ τῆς lex Julia ἐπὶ Καίσαρος ἡ παρέκτασις αὕτη περιορίσθη μόνον ἐπὶ τῶν proconsules καὶ μόνον διὰ δύο ἔτη. Kix. Philip I. 8. — 14] Kix. in. Ver. V. 53. Πλούτ. Πομπ. 40, Στράβ. IV 4 § 95. Jus vitae et nescis sine provocatione. — 15] Willems αὐτ. σ. 176 σημ. 3: 6. — 16] Kix. in. Ver. II. 12 § 13 Δίων Κάσ. XXXVII. 20, Gai. I 6 92. 185. 489, III. 122. Kix. ad fam. III. 8 § 4, ad Att. V 21 § 44. 42, VI. 1 § 15 Ulp. fragm. XX. 14. Plin Epist. 108-109. — 17] Εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ τινος Quaestor ἢ legatus (πρεσβευτοῦ). Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ συνήρχοντο οἱ τε ἐπαρχιωταὶ καὶ οἱ Ρωμαῖοι πολῖται δημοσιῶναι καὶ λοιποὶ ἐπαγγελματῖαι καὶ ἐδιδάσκοντο, μὴ ἐπιτροπομένης τῆς ἀλλαγῆς κλήσεως. Kix. in. Ver. II. 18 III. 15, ad Att. V. 41.

τιᾶς του εἰς Ρώμην¹⁸. Οἱ νόμιμοι περιορισμοὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων κατεστρατηγούντο καὶ τῇ ἐλλείψει ἐνδιαφέροντος προσετίθετο καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ὀρέξεων τῶν δημοσιωνῶν (*publicani*), οὔτινες, μισθοῦντες τὰς δημοσίας προσόδους καὶ κεκτημένοι ἐκ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν μεγίστην ἰσχὺν ἐν Ρώμῃ, ἐπομένως ἐπιβαλλόμενοι τοῖς ἄρχουσι, δι' αὐτῶν τούτων, ἠδύναντο ἐξ ἐτέρου ἀκωλύτως ν' ἀσκῶσι τὴν ἐαυτῶν ἀπληστίαν¹⁹. Ἐτι δὲ καὶ τῇ Ρώμῃ ἦσαν αἱ ἐπαρχίαι σπουδαιόταται πηγὴ πλοῦτου, διὰ τῶν καταβαλλομένων φόρων, ὧν οἱ μὲν σπουδαιότατοι ἐξεμισθύνοντο τοῖς εἰρημένοις *publicani*, οἱ δὲ λοιποὶ εἰσπραττόντο ἁμέσως, δι' ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλομένων *Quaestores*, περιβεβλημένων καὶ διὰ δικαιοδοσίας, ὁμοίας τῇ τῶν *aediles* ἐν Ρώμῃ²⁰.

§ 85. Αἱ ἀποικίαι (*coloniae*), ὧν ἡ ἀποστολὴ ἀπαντᾷ ὡς κοινὴ συνήθεια ἀπάντων τῶν λατινικῶν φύλων¹, διηροῦντο εἰς δύο εἶδη: τὰς *coloniae civium romanorum*, ἀπολαυσάσας τῆς *civitas romana* καὶ τὰς *coloniae latinae*, κεκτημένας τὸ *jus latii*. Αἱ τοῦ πρώτου εἶδους, ἀρχικῶς μὲν σκοποῦσαι τὴν δι' ἀποστολῆς ρωμαϊκῶν οἰκογενειῶν, μετ' ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ (*consensu publico*), οἶονεὶ προῦρχσιν² καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ρωμ. κυριαρχίας, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τῶν Γράκων τὴν ἐξοικονόμησιν ἀπὸ τοῦ λαοῦ³ καὶ ἀπὸ τοῦ Σύλλα ἀναλαβούσαι τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ μάλλον ὡς ἀμοιβὴ τοῦ στρατοῦ⁴, ἰδεύοντο ἐν ἀρχῇ μὲν διὰ δόγματος τῆς

20. 21, VI, 2; Festus, v. *conventus*, Στράβων XIII.—18] Ihering *Entivikel*, σ. 41. Εἰς τοῦτο δ' ὀφείλονται καὶ ἴδιοι νόμοι π. χ. ἡ *lex Julia repetundarum*, περὶ ἧς τόμ. Β' § 336, σημ. 31.—19] Οὗτοι, περὶ ὧν τῆς φύσεως ἴδε Karlowa τόμ. Β' σ. 20 ἐπ., συνίστων ἑταιρείας (*societas publicanorum*), διότι διὰ τὴν μίσθωσιν τῶν σπουδαιότατων φόρων δὲν ἦτο δυνατόν νά εὐρεθῇ τὸ ποσὸν παρ' ἐνὶ προσώπῳ. Liv. XXI. 48. 49 XXV. 3. 4. 5, XXXIX. 44. XLIII. 16. Αἱ ἑταιρεῖαι μάλιστα αὐταὶ ἐξαιρετικῶς ἀπετέλουν νομικὸν πρόσωπον. Ἰδε τόμ. Β'. § 166 ἐ. τ. — 20] Gai. I. 6, Suet Caes. 7.

§ 85. 1] Liv. IV. 37. 49. V 33. VII. 27, Στράβ. V. 4 § 10. Ὁ Διονύς. II. 16 ἀποδίδωσι τὴν ἑναρξιν τῶν ἀποικιῶν τῷ Ρωμύῳ, ἀλλ' ἐσφαλμένως, διότι ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις τῶν ἄλλων συγγραφέων μαρτυροῦνται ἀποικίαι καὶ ἄλλων λατίν. φύλων.—2] Διονύς. II. 27, 53, 54, VI. 32. IX 58, 59. *φυλακὴν, προῦρχαν, προῦροι*. Liv. 156. II. 24. IV. 41. Ἀπὸ μὲν τῆς ὑποταγῆς τοῦ *Latium* (416 ἀ. κτ. Ρ.) μέχρι τοῦ δ' Καρχηδον. πολέμου (535-552 ἀ. κτ. Ρ.), εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας (*Madwig de jure colon.* σ. 265), ἔκτοτε δὲ καὶ ἐκτός τῆς Ἰταλίας (Liv. XXIX. 55, Πολύβ. II. 10). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐστελλόντο 300 οἰκογένειαι, ἀπὸ δὲ τοῦ δ' αἰ. ἀ. κτ. Ρ. καὶ μέχρι 3 χιλ., εἴτε ἐξ ἐθελοντῶν (*adscripti*), εἴτε διὰ κλήρου ἐκ τῶν πολιτῶν.—3] Appian, de bel. civ. I. 23. Πλούτ. Γ. Γράκχος 8-10. — 4] Vell.

συγκλήτου, ἢ διὰ νόμου, ἀπὸ δὲ τοῦ Σύλλα δι' ἀπλοῦ decretum τοῦ στρατηγοῦ (imperator) ⁵. Πρὸς τούτοις ἀπεχωρίζετο ὠρισμένον μέρος τοῦ ἐδάφους, ὅπερ καταμετρούμενον διενέμετο τοῖς οἰκισταῖς, καθ' ὠρισμένας ἐκτάσεις (sortes), διὰ κλήρου ἀνὰ δύο jugera, κατόπιν ἀνὰ δέκα ⁶. τὸ δ' ὑπόλοιπον, μετὰ τὴν διανομὴν, καθίστατο δημόσιον (ager publicus) ⁷ καὶ μόνον μέρος αὐτοῦ ἀφίετο τοῖς ἀρχαίοις τοῦ τόπου κατοικοῖς ⁸.

Αἱ δὲ τοῦ δευτέρου εἵδους, αἱ coloniae latinae ⁹, ἀπετελοῦντο εἴτε ἐξ ἰδρύσεως δι' ἀποστολῆς Λατίνων ἢ ἄλλων συμμάχων, εἴτε ἐκ μεταβολῆς ὑποταχθεισῶν χωρῶν εἰς τοιαύτας, διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ jus latii καὶ τῆς ιδιότητος λατινικῆς ἀποικίας. Ἡ τοιαύτη ἰδρυσις τῶν ἀποικιῶν τούτων ἐτελεῖτο ὡς καὶ ἡ τῶν coloniae civium romanorum, ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ ἀποστολῆς πλειόνων οἰκιστῶν· ἐχρησίμευε δὲ πρὸς μείζω δεσμὸν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν μετὰ τῆς μητροπόλεως, ἢ πρὸς ἀνακούρισιν τῶν πολιτῶν Ρωμαίων ἀπὸ τῆς ὅπως δῆποτε ἐπαχθοῦς ἰδίᾳ λόγῳ τοῦ ἐκπατρισμοῦ ἀποστολῆς εἰς ἀποικίας ¹⁰.

§ 86. Οἱ κάτοικοι τῶν ἀποικιῶν διηροῦντο ἀναγκαιῶς εἰς δύο εἶδη, τοὺς ἀρχαίους (veteres et veterani) καὶ τοὺς νέους, τοὺς οἰκιστάς (coloni), οἷς οἱ πρῶτοι ἦσαν ὑποτεταγμένοι, ὡς ἀντιπροσώποις τῆς ρωμ. κυριαρχίας ¹. Καὶ τῶν μὲν πρῶτων ἡ θέσις ἐρρυθμίζετο ἀναλόγως τῶν προϋπαρχουσῶν μετὰ τῆς Ρώμης σχέσεων (ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ ἀπῆλκον τοῦ κοινοῦ δικαίου ², ἐν δὲ τῇ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας χώρᾳ ἐθεωροῦντο ὡς ἀλλοδαποὶ ³). οἱ δὲ δεύτεροι διετήρουν τὰ πολιτικά των δικαιώματα ἀπέναντι τῆς Ρώμης. Καὶ αἱ μὲν coloniae civium romanorum διωκοῦντο ἐσωτερικῶς διὰ δύο ἀρχόντων (duumviri) καὶ συγκλήτου, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μητροπόλεως ⁴, αἱ δὲ λατι-

Pat. I. 15 § 5. Lange Ρωμ. ἀρχ. III. 82.—5] Liv. VI. 16. X. 24. XXXII. 29. Kiz. Phil. XIII. 45 § 31. Πλούτ. Σύλλας § 3.—6] Walter § 218 σημ. 40.—7] Vell. Pat. II 84. Aggen. de contr. agr. σ. 81. 83.—8] Walter § 218. σημ. 40.—9] Αὗται κατέγονται ἐκ τοῦ χρόνου τῆς συμμαχίας τῆς Ρώμης μετὰ τοῦ Latium· ὁ δ' ἀριθμὸς αὐτῶν ταχέως ὑπερέβη τὸν τῶν colon. civ. romanorum, διότι ἐκ τῶν μέχρι τοῦ 536 π. κτ. Ρ. ἰδρυθεισῶν ἐν ὅλῳ 53 ἀποικιών, αἱ 30 ἦσαν λατινικαί, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς τῇ 545 γενομένης ἀριθμήσεως (Walter § 225 σημ. 11-13).—10] Puchta § 63.

§ 86. 1] Πρὸς Διον. VIII. 14., πολλάκις δ' ἀπεπειρῶντο ν' ἀποτινάξωσι τὸν ζυγόν. Walter § 218 σημ. 43.—2] Madwig de jur. col. σ. 232-234.—3] Πρὸς Tac. An. XIV. 31.—4] Gell. XVI. 43 quasi effigies parvae simulacraque

νικαὶ ὡς οἱ socii nominis latini, μέχρι τῆς ἐπὶ Καίσαρος lex Julia, τῆς μετατρεψάσης καὶ αὐτοὺς εἰς municipia ⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ *

§ 87. Αἷτια τῆς πτώσεως τῆς δημοκρατίας. — § 88. Σύγκλητος. Ἱππεῖς. — § 89. *Leges sumptuariae, cibariae, tabellariae.* § 90. *Leges agrariae, frumentariae.* — § 91. *Leges iudicialiaae.*

§ 87. Αἱ ἀπέραντοι κτήσεις τῆς Ρώμης, αἱ συνεπλήρωσε διὰ τῶν καρχηδονικῶν καὶ μακεδονικῶν πολέμων, κατὰ τὸν ὃ ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς αἰῶνα, ἤρουν δ' ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ 7, ἐδόξασαν μὲν αὐτὴν ἐξωτερικῶς, πλὴν, οἶονεῖ ἐκδικούμεναι, περιήγαγον αὐτὴν ἐσωτερικῶς εἰς κατὰπτωσιν καὶ ὑπῆρξαν, διὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς γενέσεως ἀγώνων νέων περὶ καταλήψεως τῆς ἐξουσίας, ὁ τάρος τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, τῆς ἀρχαίας ἐσωτερικῆς εὐκλείας καὶ αὐτῆς τῆς δημοκρατίας¹. Τὴν εὐγενῆ τῶν Πληβητῶν κατὰ τῶν Πατρικίων πάλιν καὶ τὴν εὐγενῆ τῶν Πατρικίων ἀριστοκρατίαν ἀντικατέστησαν ἀγενῆς καὶ ἰδιοτελῆς περὶ τῆς ἀρχῆς διαμάχη καὶ διάκρισις πλούτου, ἐκ τῶν ἀδικωτάτων πηγῶν προσερχομένου. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον κατακτήσει τοὺς ξένους λαοὺς διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλ' οὗτοι κατέκτων τὴν Ρώμην διὰ τοῦ πλούτου. Ἡ ἀρχαιοθὲν ἐπι-

esse quaedam videntur.—5] Puchta § 63. Ὁ Σαβινὸς (Zeits. f. Gesch. RW. τόμ. 9 σ. 302) ἐξαίρει τῶν εὐεργετημάτων τῆς lex Julia τὰς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας λατινικὰς ἀποικίας.

* Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀνήκει κυρίως τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρώμης καὶ οὐχὶ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου, λέγει καὶ ὁ μετὰ τὴν α' ἐκδόσιν τοῦ παρόντος συγγραφέας Karlowa (τόμ. Α' § 56) οἶονεῖ ἐπιδοκιμάζων καὶ τὸ ἐνταῦθα ἀκολουθούμενον σύστημα, πολὺ δὲ λεπτομερέστερον διατυπώσας τὸ κεφάλαιον τοῦτο, οὐχ ἦττον καὶ ἐν ταύτῃ εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως καταστήσῃ νοητὴν τὴν ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ τὸν λόγον τῆς ἐκδόσεως διαφόρων νόμων.

§ 87. 1] Ἠρβλ. ἀνωτ. § 84 σημ. 18.

κρατοῦσα συνθήεια τοῦ σχηματισμοῦ σωματείων ἐχρησίμευε νῦν ὡς μέσον διαφθορᾶς, ἣν ματαίως ἐπεζήτει ἡ νομοθεσία νὰ καταστείλῃ. Ὁ βίος ἀνθίστατο κατὰ πάσης νομοθετικῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐπιστοποῖει διὰ τῶν πραγμάτων τὸ σοφὸν τοῦ Τακίτου λόγιον, *corruptissima republica plurimae leges* καὶ τὴν ἑτέραν ἀλήθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἔθνους πηγάζει τὸ δίκαιον αὐτοῦ. Τὸ ἐλεύθερον πολιτικὸν φρόνημα ἐξέλιπεν, ἡ δὲ φανερά ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ ψηφοφορία ἀπεδιώχθη διὰ τῆς μυστικῆς, πιστοποιούσης τὴν ἑλλειψιν πολιτικοῦ θάρρους καὶ ἀνεξαρτησίας. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία κατέστη τὸ κέντρον ποταπῆς κενοδοξίας καὶ μέσον ἴδια τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων συμφέροντα ἐξυπηρετοῦν. Ἡ συσσώρευσις τοῦ πλούτου εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτῆς συνδεομένους εἶχεν ἐπενέγκει τὴν ἄκραν τοῦ λαοῦ πενίαν, ὅστις ματαίως ἤθελεν ἐπιζητήσει τὴν προστασίαν τῶν κτήσεων αὐτοῦ διὰ τῶν ἀρχαίων *leges liciniae*. Ἡ τοκογλυφία εἶχε λάθει πάλιν μεγάλας διαστάσεις, ὁ δὲ λαός, δωροδοκούμενος ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, αὐτὸς ἐχορήγει τὰ μέσα πρὸς ἐξάσκησιν τῆς δωροδοξίας, ἀποξενούμενος τῶν κτήσεων αὐτοῦ καὶ ὑποβαλλόμενος εἰς χρέη χάριν τῆς πολυτελείας. Ἐκ τῶν προμάχων αὐτοῦ ἐλάχιστοι μόνον ἐνεσφοροῦντο εὐγενῶν ἀισθημάτων, ἀλλοίων ἢ τὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τὸ μόνον δὲ κέρδος, ὅπερ οἱ Ρωμαῖοι ἠδύναντο νὰ προσπορισθῶσιν ἐκ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ βίου, ἡ πρόοδος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπαγγελμάτων, περιωρίσθη εἰς ξένας χεῖρας, διότι ὁ μὲν ἀμόρφωτος ὄχλος καὶ οἱ ἀγρόται δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπωφεληθῶσιν αὐτοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ Ρωμαῖοι, ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ δημόσια ἀφωσιωμένοι, περιεφρόνουν τὰς τέχνας καὶ ἀπηξίουν τὰ βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα.

§ 88. Ἐν μόνον στοιχεῖον τοῦ ρωμ. λαοῦ ἠδύναντο νὰ συντείνῃ σπουδαίως εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος καὶ τῆς χρηστότητος τῶν ἡθῶν, ἡ Σύγκλητος· ἀλλ' αὕτη ἐμερίμνα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ πολιτεύματος μόνον, ἐφ' ὅσον ἐξετείνετο τὸ ἴδιον συμφέρον, ποιουμένη χρῆσιν καὶ δὴ καὶ κατὰχρησιν τοῦ, ἐν τῷ τελευταίῳ αἰῶνι τῆς δημοκρατίας, πυκνότατα ἀπαντῶντος *Setum ultimum* καὶ σημαίνοντος τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς νομίμου περιορισμοῦ, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐκλογῇ ἀρχόντων καὶ ἐπομένως τὸν οἶονεῖ διορισμὸν τῶν εὐνοϊκῶν τῇ τάξει τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν¹. Ἐξ ἑτέρου δὲ μετε-

§ 88. 1] Sallust. Catil. 49. Val. Max. III. 2. 17, Πλουτ. Κεκ. 15. Τὸ *Setum*

σχηματίζετο ἀπὸ δημοσίου ἀξιώματος, εἰς κοινωνικὴν μόνον τάξιν, τὸν *ordo senatorius*. Πρὸς τοῦτοις τὸ ρωμαϊκὸν οἰκοδόμημα ἔτι μᾶλλον ἐκλονίσθη καὶ ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ ἑτέρας κοινωνικῆς τάξεως, τοῦ *ordo equester*, τῆς τῶν ἱππέων, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος λαβοῦσα μόνιμον καὶ νόμιμον ὑπαρξιν καὶ ἐρείδομενη μόνον ἐπὶ τοῦ πλούτου ἐχρησίμευσεν ὡς ὄπλον ἐκατέρας τῶν μερίδων, προσκολλημένη τῇ τὰ πλεῖω προσφερούσῃ. Ἀπετελεῖτο δ' ἐκ τῶν κεκτημένων τοῦλάχιστον τὴν περιουσίαν τῆς συμμορίας τῶν ἱππέων, κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦ Σεργίου Τυλλίου καὶ ἐξ αὐτῆς συνήθως προέβαιναν ἡ ἑτέρα πληγὴ, οἱ ἤδη μνημονευθέντες ² *publicani*. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τοσοῦτον ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰς καταχρήσεις, ὥστε ἐπέστη ἀνάγκη ἰδίου μονίμου δι' αὐτοὺς δικαστηρίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐξηγοῦσι τὸ αἷτιον τῆς δικτατορίας τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τὴν μετατροπὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς μοναρχικόν, ἔτι δὲ καὶ τὴν σκοπὴν τῶν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἀνηκόντων νέων νόμων.

§ 89. Κατὰ τῆς πολυτελείας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἐξεδόθησαν, ἐπὶ ἐλόκληρον καὶ πλέον αἰῶνα, πλεῖστοι νόμοι, φέροντες τὸ κοινὸν ὄνομα *leges sumptuariæ* καὶ *cibariæ*, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δικαιοδοσίας τοῦ τιμητοῦ, ἥτις κατέστη μισητὴ καὶ ἀνίσχυρος ν' ἀναγκαιτίζῃ πᾶσαν ροπὴν, ἀντιβαίνουσαν τῇ λιτότητι καὶ τῇ οἰκονομίᾳ ¹. Τοιοῦτοι νόμοι, ὧν ἡ ἱστορία καταδείκνυσιν τὸ μάταιον τῆς προσπάθειας πρὸς καταστολὴν τῆς διαφθορᾶς καὶ καθ' ὧν ἡγείροντο καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμαρχοι, ὡς περιοριζόντων δῆθεν τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν ², εἰσὶν ἡ *lex Oppia* (541 π. κτ. Π.) κατὰ τῆς πολυτελείας τῆς τῶν γυναικῶν περιβολῆς, καταργηθεῖσα πάλιν μετὰ παρέλευσιν εἴκοσι περίπου ἐτῶν ³ καὶ αἱ εἰς τὴν τάξιν τῶν *leges cibariæ* ἀνήκουσαι, ἥτοι κατὰ τῆς ἀσιατικῆς πολυτελείας τῆς τραπέζης καὶ τῆς λοιπῆς διαίτης ἐκδοθεῖσαι *lex Orchia* (573), *Fannia* (593), *Didia* (611), *Aemilia* (639), *Licinia* (657) καὶ ἡ *lex Cornelia* τοῦ Σύλλα (673) ⁴, στραφεῖσα ἰδίως κατὰ τῆς ἐν ταῖς κηδεύαις ἀσωτείας, καθ' ἧς δὲν ἐπῆρκει πλέον ἢ ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ ἀπαγόρευσις ⁵ Τέλος

τοῦτο περιεῖχε τὸ περίπτωτον *videant* (καὶ οὐχί, ὡς ἐφαλμένως λέγεται κοινῶς, *caveant*) *consules ne quid detrimenti respublica capiat*, εἰς ὃ μάλιστα ἄνευ δικαιώματος προέβαιναν ἡ Σύγκλητος.—2] Ἰδ' ἀνωτ. § 84.

§ 89. 1] Δίων. Κόσ. XL. 57.—2] Valerius Maxim. II. 9.5.—3] Liv. XXXIX. 4-8. Valer. Max. IX. 1. 3.—4] Gell. II 24, Macrobian. Saturn. II. 13.—5] Κ.κ.

δὲ καὶ κατὰ τῶν παντοειδῶν σωματείων ἐστράπη ἡ νομοθεσία, ἐκδοθέντος τῷ 690 ἀ. κτ. Ρ. δόγματος τῆς συγκλήτου, διαλύοντος ἐν γένει τὰ σωματεῖα, πλὴν ἐλιγίστων, προφανῶς ἐποφελῶν· ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἐναυάγησεν ἀπέναντι τῶν ἀξιώσεων τῆς ἐποχῆς, διὸ ταχέως (696) οὐ μόνον ἐπεστράπη ἡ ἐπαναγωγὴ τῶν προϋπαρχόντων σωματείων, ἀλλὰ καὶ νέα ἐπλάσθησαν καὶ δὴ ἐκ τῶν περιτριμμάτων τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ δούλων⁶, μέχρις οὐ ἐπελθοῦσα ἡ *lex Julia* ἐπὶ Ἰ. Καίσαρος ἐρρύθμισε τὴν ἀπαγόρευσιν ὀριστικώτερον⁷.

Ἀλλὰ σπουδαιότεροι καὶ χαρακτηριστικώτεροι ὑπῆρξαν οἱ περὶ ψηφοφορίας νόμοι, αἱ *leges tabellariae*, κληθέντες αὐτῶς ἐκ τῶν *tabellae* (πινακίδων), δι' ὧν ἐγίνετο ἐφεξῆς ἡ ψηφοφορία καὶ βαθμηδὸν εἰσαγαγόντες τὴν μυστικὴν ψηφοφορίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ δὲ διὰ τοῦ μέτρου τούτου ὁ λαὸς ἀπηλάσσετο τῆς πιέσεως τοῦ ἰσχυροτέρου, ἐξ ἑτέρου παρεδίδετο ταῖς μηχανορραφίαις τοῦ ἐπιτηδαιότηρου. Τοιοῦτοι νόμοι, κατὰ τὴν βαθμιαίαν ὑπαγωγὴν ἀπάντων τῶν ζητημάτων ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ψηφοφορίας, ἦσαν ἡ *lex Galinia* (615), ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων, δι' ἧς τὸ πρῶτον εἰσῆχθη ἡ διὰ πινακίδων ψηφοφορία, ἡ *lex Cassia* (617), ὡς πρὸς τὴν δικαστικὴν τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν, ἡ *lex Papiria* (623), γενικῶς πᾶσαν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ ὑποβαλοῦσα ὑπὸ μυστικὴν ψηφοφορίαν καὶ τέλος ἡ *lex Coelia*, περιλαβοῦσα τὸ *judicium perduellionis*⁸, ὅπερ διὰ τῆς *lex Cassia* εἶχεν ἐξαίρεθῆ⁹.

§ 90. Ἄλλοι νόμοι, πηγᾶσαντες κυρίως ἐκ τῆς διαμάχης μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν καὶ σκοποῦντες τὴν πρόσκτησιν μείζονος ἰσχύος παρ' ἑκατέρᾳ τῶν μερίδων, διὰ τῆς περιθάλψεως ὅτε μὲν τοῦ λαοῦ, ὅτε δὲ τῶν ἱππέων, εἰσὶν οἱ καλούμενοι *leges agrariae, frumentariae* καὶ *judiciariae*. Ἐκ τούτων οἱ μὲν πρῶτοι, εἰς προστασίαν τοῦ ἀπόρου ὄχλου ἀφορῶντες, καθώριζον ἐπὶ ἀπαγορεύσει ἀπαλλοτριώσεως διανομὴν τῆς δημοσίας γῆς (*ager publicus*) τοῖς ἐντελῶς ἀκτήμοσι. Πρῶτος ἐκ τῶν δημοκρατικῶν ἡγέρθη ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ὁ Τιβ. Γράκχος, ὑπ' εὐγενεστάτων αἰσθημάτων ἐμπνεόμενος, πρὸς ἀληθῆ

de leg. II 23-25. Πλούτ. Σύλλας 35.—6] Κικ. in Pison. 4, pro Sexto 15. 25, Δίων. Κίσ. XXXVIII. 13, Ascon. in Cornel. σ. 75. (ἔκδ. Orelli).—7] L. 1. 2. 3 D. 47. 21, L. 1 pr. D. 3. 4.—8] Ἰδ' ἀνωτ. § 36.—9] Κικ. Brut. 27. 29, de amit. 12, de leg. II. 15-17.

ὑποστήριζιν τοῦ πενομένου πλήθους καὶ ἐπεζήτησε (621) τὴν ἐπὶ τῶν δημοσίων κτήσεων (*ager publicus*) ἐφαρμογὴν τῶν *leges licinia*¹, αἵτινες εἶχον περιέλθει εἰς ἀχρηστίαν, σὺν τῇ ἐπεκτάσει τῆς ἐπιτροπομένης κτήσεως ἐκ 500 *jugera* καὶ κατὰ προσέτι 250 δι' ἕκαστον οἶκον². Ἡ κτήσις δ' αὕτη δὲν μετέβαλλε χαρακτῆρα, ἀλλ' ἐξηκολούθει οὖσα *ager publicus* καὶ ὑποχρεοῦσα εἰς τὴν καταβολὴν τῶν συνήθων φόρων. Ἀντιστάσης δὲ τῆς ἀντιθέτου φατρίας καὶ καταργηθέντων τῶν ὑπὸ τοῦ Τιβ. Γράκχου πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου ἐφαρμοσθέντων μέσων, ἡγέρθη μετὰ 10 ἔτη πάλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γ. Γράκχος³ καὶ ἐπανήνεγκε τὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τοῦ Τιβερίου προωρισμένην ἐπιτροπείαν. Πλὴν προσέκρουσε πάλιν εἰς τὰς ἀντενεργείας τῆς ἀντιθέτου μερίδος, ἐπιτυχούσης διὰ τῆς, καίτοι ἀπλῆς κατὰ τὸ φαινόμενον, πλείονος προσφοράς τὴν πτώσιν καὶ τοῦ δευτέρου Γράκχου⁴. Ἀλλ' ἄμα τῇ πτώσει τούτου ἐπετράπη ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν διανεμηθεῖσων κτήσεων καὶ ἐφωράθη τὸ ἀπατηλὸν τῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μερίμνης τῶν ὀλιγαρχικῶν, διότι οὕτως πάλιν ἀπεγυμνοῦντο οἱ πένητες τῶν κτήσεων. Ἐτερος νόμος διέταξε τὴν διανομὴν τῶν φόρων εἰς τοὺς πένητας, ἀλλ' ὅπως ταχέως, διὰ τῆς *lex Thoria* ἀπαλλαγῶσιν οἱ γεωκτῆμονες παντὸς φόρου, μετατραπέντος τοῦ *ager publicus* εἰς ἰδιωτικὴν κτήσιν καὶ ὁ λαὸς ἐπαναπέσῃ εἰς τὴν πενίαν⁵. Ἐν τούτοις ἡ περὶ τῶν ἀκινήτων κτήσεων πάλιν ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὰ μέτρα ταῦτα, μέχρις οὗ ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, παντοδύναμος καταστάς, ἐπῆνεγκεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ (*lex Julia agraria* 695) τὴν ὀριστικὴν διανομὴν ὀλοκλήρου τοῦ *ager publicus*, συμπαραλαβὼν καὶ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις⁶.

Ὁ αὐτὸς σκοπὸς ἐπεδιώκετο καὶ διὰ τῶν *leges frumentariae* (σιτακοί), ἀντιζείμενον ἔχουσῶν εἰδικῶς τὴν διανομὴν σίτου (*frumentum*) ἐκ τῶν δημοσίων σιτοβολώνων τῷ ἀπὸρῳ ὅχλῳ ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆματος. Ὁ πρῶτος τῶν νόμων τούτων ἐστὶν ἡ *lex Sempronia* (631), καταργηθεῖσα μὲν διὰ τῆς *lex Octavia* (676), πλὴν ἐπανεισ-αχθεῖσα διὰ τῆς *lex Terentia* (681) καὶ τῆς *lex Clodia* (696), δι' ἧς ὥρισθη ἡ ἐντελὴς δωρεὰν διανομὴ τοῦ σίτου⁷.

§ 90. 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 67.—2] Appian. de bell. civ. I. 9, Πλούτ. Τιβ. Γράκχος 9.—3] Πρβλ. Πλούτ. Γ. Γράκχος 9.—4] Appian de bell. civ. I. 9. 40, 13-21.—5] Appian. αὐτ. 27.—6] Valer. Pot. II 44, Appian. αὐτ. II 10, Suet. Jul. Caes. 20, K. u. ad Att. II 46, Δίων Κασ. XXXVIII. 1-7.—7] Κατὰ τοὺς χρόνους

§ 91. Ἐφάμιλλον πρὸς τὸν δημόσιον πλοῦτον μέσον προαγωγῆς τῶν φατριῶν ὑπῆρξαν τὰ δικαστήρια, τὸ ἀντικείμενον τῶν *leges judicariae*, αἵτινες ἔμως δὲν ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἱππέων, ἀλλ' ἐξετείνοντο καὶ εἰς τὸν κανονισμόν τῆς ἐκδικάσεως καὶ τῆς τιμωρίας ἐγκλήματος, λίαν χαρακτηριστικοῦ ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ. Πλὴν ἀμφότερα τὰ ἀντικείμενα ταῦτα τῶν *leges judicariae* συνεδέοντο στενότερα πρὸς ἄλληλα, διότι ἐκ τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς τάξεως τῶν δικαστῶν ἐξήρτητο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δίκης, ἐμμέσως ἐπιδρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ θύματος τούτου τῶν ἐγκληματιῶν. Ἔνεκα τούτου ἡ προσοχὴ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, τῶν τε ἐλιγαρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν, ἐστράφη εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ὃ πολλοὶ νόμοι ἐφείλουσι τὴν γένεσιν των.

Τὸ ἐγκλημα, περὶ ὃ ἐστρέφετο ἡ νομοθεσία αὕτη, ἦτο ἡ δωροδοκία ἐν ταῖς ἐκλογαῖς καὶ ἡ πείσις τοῦ λαοῦ χάριν ἰδιοτελείας. Κατὰ τοῦτου δὲ ἐξεδόθησαν διάφοροι νόμοι, οἱ μὲν κατὰ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἐκδικάσεως διευθυνόμενοι καὶ σκοποῦντες τὴν ἀνάληψιν τῶν διὰ τῆς ἐκδικάσεως δοθέντων (*de pecuniis repetundis* οἷον ἡ *lex Calpurnia* τῷ 605 ἀ. κτ. P. τοῦ L. Piso Frugi, *lex Junia*, *lex Servilia*, *Cornelia* τῷ 673 καὶ ἡ *lex Julia* τῷ 695)¹, οἱ δὲ κατὰ τῆς ἀναιδῶς καὶ ποικιλοτρόπως τελουμένης δωροδοκίας² κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ τοιοῦτοι ἦσαν αἱ *leges de ambitu* (περὶ δεκασμοῦ), *lex Acilia Calpurnia* τῷ 687, *Tullia* τῷ 691, *Licinia* τῷ 698 κτ.³

Τὰ πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τούτων ὄργανα, τὰ δικαστήρια, ἐλαμβάνοντο συνήθως ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 7 ἀ. κτ. P. αἰ., ὅτε ἡ *lex Calpurnia* ἀνέθηκε τὴν ἐκδικασιν τοῦ προμνημονευθέντος ἐγκλήματος (*crimen repetundarum*) εἰδικῶς πραιτώρι, καταστήσασα τὸ ἀδίκημα τοῦτο *quaestio perpetua*, ἥτοι ἰδρύσασα διαρκὲς δι' αὐτὸ δικαστήριον, ἔνεκα τῆς πυκνότητος τῶν περιπτώσεων. Ἀλλ' ὁ πραιτωρ οὗτος ἐδίκαζεν, ἔχων παρ' ἐαυτῷ συμ-

τοῦ Καίσαρος οἱ οὕτως σιτιζόμενοι πολῖται ἀνῆρχοντο εἰς 32 χιλ. ὁ Καίσαρ ἐμέωσε τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη ν' ἄρῃ αὐτὸν ἐντελῶς. Appian. αὐτ. I 21, Liv. Epit. 60, Suet. Jul. 41. Savigny Zeits. f. Gesch. Tόμ. 14. σ. 51.

§ 91. 1] Kiz. in Verr. III. 84, IV. 25, Brut. 27, de offic. II. 21 Fragmenta legis Serviliae κερ. 1. 22.—2] Εἴτε δι' ἀγώνων (Kiz. de petit. cons. 41, pro Mur. 32. 34.), εἴτε δι' ὑποσχέσεων (*nummos pronunciare* Kiz. ad. Att. I. 16, 18), εἴτε διὰ τῆς καταθέσεως τοῦ ποσοῦ παρὰ τρίτῳ, πρὸς ἀπόδοσιν τῷ ἐκλόγῳ μετὰ τὴν ψήφοφορίαν *Sequester*: Kiz. pro Planc. 19, de pet. cons. 14).—3] Διῶν

βούλιον, παρ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενον ἐκ τοῦ album judicum selectorum (λευκώματος τῶν δικαστῶν), καταρτιζομένου ἐπίσης ὑπ' αὐτοῦ ἐκ μελῶν τῆς συγκλήτου· ἡ δὲ διαδικασία αὕτη κατέστη κατόπιν τακτική καὶ συνήθης καὶ ἐπὶ διαφορῶν ἄλλων ἀδικημάτων¹. Ἄρα τὸ πᾶν ἐξήρητο ἐκ τῶν εἰς τὸ album judicum δικαιομένων νὰ καταταχθῶσι καὶ τοῦτο κυρίως ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον τῆς πάλης τῶν δύο φατριῶν. Κατὰ τῆς τῶν συγκλητικῶν φατριαστικῆς διαγωγῆς ἐστράφη τὸ πρῶτον ὁ Γ. Γράκχος καὶ διὰ τῆς lex Sempronia (632) ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱππέων². Ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος οὗτος, ὡς ἄλλοι κατόπιν, εἴτε ἀντίθετοι αὐτῷ εἴτε σύμφωνοι, ὑπὲρ ἑκατέρας τῶν μερίδων ψηφισθέντες, ὑπέπεσαν εἰς ἀχρησίαν, ἐξακολουθησάσης καὶ τῆς περὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν πάλης, μέχρις Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου³ καὶ μόνον ἐπὶ Αὐγούστου, ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, ληξάσης.

*Παρατίθεται ὡς ἀπομνημονεύμα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κράτους
καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κράτους.*
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

§ 92. Jus civile, jus honorarium, jus gentium.

+ § 92. Τὸ δικαίον τῆς παρούσης περιόδου, χειραφετηθὲν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν ἱερέων καὶ ἐκλαϊκευθὲν, ἀπέβαλε τὸν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον κρατοῦντα ἐν αὐτῷ ἱερὸν χαρακτῆρα, περιορισθὲν δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ jus, ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ καὶ δι' ἄλλων μέσων, ἀγνώστων ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς βασιλείας. Στερεο-

Κάτ. XL. 52, Κικ. ad Att. I. 46. Pro Planc. 15, pro Sent. 64.—4) Κικ. in Verr. III. 84, IV. 25, Brut. 27, de offic. II. 21, Liboulaye Essai sur les lois crim. de Rome eccl. σ. 182 επ.—5) Tac. Ann. XII. 60, Appian de bel. civ. I. 92, Κικ. in Verr. I. 43.—5) Tac. Ann. XII. 60. Κικ. Brut. 43. 44. 86, de invent. 49. Σχολ. ad divin. in Caecil. 3 (Orell σ. 103), judicaverunt (equites) per annos XXXX sine infamia. Δίων Κάτ. fragm. 106. 107, Διόδωρος fragm. βελ. XXXIV, Appian de bell. civ. I. 35, Liv. epit. 70. 71, Κικ. pro Rabirio 7, Philipp. I. 8. V. 5. 6, XI. 2. 3, Δίων Κάτ. XLIII. 23, Sueton. Jul. Caes. 41. Τοιοῦτοι νόμοι ὑπῆρξαν π. χ. ἡ lex Servilia Caepionis (648), ἡ lex Serv. Glaucia (654).

ποιηθὲν δ' ἐν τῇ βάσει αὐτοῦ διὰ τῆς δωδεκαδέλτου, ἔπαυσε κυμαινόμενον ἐν τῇ διὰ τῶν ἐθίμων ἀποκλειστικῇ αὐτοῦ μορφώσει καὶ καθιστάμενον ὄργανον τῶν φυλετικῶν τῶν Πατρικίων κατὰ τῶν Πληβητῶν διενέξεων. Τὴν μεταξὺ fas καὶ jus ἀντίθεσιν τῶν παρελθόντων χρόνων ἀντικατέστησεν ἑτέρα, βέβηλον, ὡς εἰπεῖν, φέρουσα χαρακτηρισμὸν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀναγκῶν ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον καὶ οὐχὶ τῶν ὀρέξεων τῶν θεῶν, τῶν διὰ τῶν ἱερέων ἐκδηλουμένων. Εἰς τὴν ἐκλαίκευσιν δὲ ταύτην τοῦ δικαίου οὐ σμικρὸν συνέτεινε καὶ ἡ δημοσία διὰ τῆς ἐφαρμογῆς διδασκαλία αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Πληβητοῦ pontifex Tiberius Coruncanius (502 π. κ.), ὅστις ἤρξατο παρέχων δημοσίᾳ γνωμοδοτήσεις καὶ μηδὲν ἀποκρύπτων ἐκ τῶν μυστηριωδῶν τῶν ἱερέων γνώσεων¹. Καὶ ἐξηκολούθει μὲν ἡ θρησκεία ἐπιδρῶσα διὰ μυστηρίων ἐπὶ τοῦ δικαίου κατὰ τύπους, οἷον διὰ τῶν auspicia καὶ ἐν τῇ συντάξει τῶν ἀγωγῶν καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν διὰ τῆς διακρίσεως εἰς dies fasti καὶ nefasti (τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως ἐντελῶς ἐξέλιπε διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ jus flavianum²), ἀλλ' ἐξ ἑτέρου τὸ κατ' οὐσίαν δίκαιον ἠντλεῖτο ἐκ τῆς fons omnis publici privatique juris³, τῆς δωδεκαδέλτου καὶ τῶν μετ' αὐτὴν ἐτέρων πηγῶν.

Ἡ κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον προκύψασα ἀντίθεσις ὑπῆρξε τριπλῆς: τοῦ jus civile πρὸς τὸ jus honorarium ἀφ' ἑνός, τοῦ jus civile πρὸς τὸ jus gentium ἀφ' ἑτέρου καὶ τρίτον τοῦ jus civile (περιλαμβάνοντος καὶ τὸ jus honorarium) πρὸς τὸ jus gentium. Ἐκ δὲ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης προσδιορίζεται καὶ ἡ σημασία τοῦ jus civile τοῦτο, ὅτε μὲν (στενὴ σημασία) ἐμφαίνει τὸ δίκαιον τὸ οὐ μόνον ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν ἰσχύον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ νόμων, ἰδίᾳ δὲ τῆς δωδεκαδέλτου καὶ ἐθίμων στηριζόμενον, τὸ προαγόμενον δὲ διὰ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἢ τῶν νομικῶν διὰ τῆς interpretatio (ἐρμηνείας)⁴, ἐξ οὗ διακρίνεται καὶ τοῦ jus honorarium· ὅτε δὲ περιλαμβάνει ἐν ἀντιθέσει πρὸς μόνον τὸ jus gentium ἐν αὐτῷ καὶ τὸ jus honorarium (εὐρεία σημασία), ἥτοι τὸ δίκαιον τὸ ἐπίσης μὲν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν ἰσχύον, πλὴν ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δικαστικῆς

§ 92. 1] ¹Id' ἀνωτ. § 53. L. 2. § 35.38. D.1.2, Kex. de orat. III. 33. — 2] ²Id' ἀνωτ § 73. καὶ κατωτ. § 102. — 3] ³Id' ἀνωτ. § 60. — 4] Kex. Top. 2.

ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ πραιτωρός (εἰδικῶς καὶ *jus praetorium*, πραιτωρικὸν δίκαιον).

I

JUS CIVILE

§ 93. Πηγὰὶ τοῦ *jus civile*. *Res judicatae* (δικαστικάι ἀποφάσεις), *aequitas* (ἐπιείκεια), *mos* (ἔθιμος).

+ § 93. Ὁ Κικέρων, λαμβάνων τὸ *jus civile* ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτοῦ σημασίαν, ἀναφέρει ὡς πηγὰς αὐτοῦ τὰς ἐξῆς ἐπτὰ: *leges, senatusconsulta, res judicatae, juris peritorum auctoritas, edicta magistratuum, mos καὶ aequitas*¹. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, ὧν τὴν σειρὰν ἀκολουθοῦμεν, ὡς ἀρκούντως συστηματικὴν, τινὲς μὲν δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνησία νομοθετικὴ πηγή, οἷον αἱ *res judicatae*, ἡ *juris peritorum auctoritas*, τὰ *edicta magistratuum* καὶ ἡ *aequitas*. τινὲς δ' ἀπαντῶσιν ἐν παντὶ δικαίῳ καὶ δὲν χρῆζουσιν ἰδιαίτερας ἱστορικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοιαῦτα εἰσιν αἱ αὐταὶ *res judicatae*, ἡ *mos* καὶ ἡ *aequitas* καὶ τέλος ἄλλαι κοινὰ ἔχουσιν ἀμφότερα τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικά, οἷα αἱ *res judicatae* καὶ ἡ *aequitas*.

Ἀποχωρίζομεν πρῶτον τὰς δύο τελευταίας καὶ τὴν *mos*, ὅπως κατόπιν προβῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν γνησίων πηγῶν καὶ τῶν μὴ γνησίων μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως δεσμένων, ἔνεκα τῆς ἰδιαζούσης αὐτῶν μορφῆς ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ. Αἱ *res judicatae* (αἱ δικαστικάι ἀποφάσεις, τὸ δεδικασμένον) κατέχουσι καὶ παρὰ Ρωμαίοις, ἦν καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις θέσιν, ἥτοι ἀσχοῦσι μὲν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου μεγάλην ἐπιρραήν, ἀλλ' ἡ ὑποχρεωτικὴ αὐτῶν ἰσχὺς δὲν βραίνει πέραν τῆς δίκης, ἐν ᾗ ἐξεδόθησαν. Ἀποτελεσματικῶς οὖν οὐσα τῆς ἐργασίας πεπειραμένων καὶ εἰδικῶν προσώπων, πρὸς χάριν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου ἐν τῇ πολιτείᾳ τεταγμένων καὶ περὶ ταύτην ἀποκλειστικῶς ἀσχολουμένων, δικαίως δύνανται μὲν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πηγὴ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν δὲν ἔχουσιν ἴσιν πρὸς τὰς γνησίας πηγὰς δύναμιν. Ἐξ ἑτέρου ὁ βαθμὸς τοῦ δικαστηρίου, ἡ ἀτομικὴ τοῦ

§ 93. 1] Top. 5, ut, si quis jus civile dicat esse, quod in legibus, se-

δικαστοῦ ἱκανότης, τὰ ὑπάρχοντα πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου μέσα, πάντα ταῦτά εἰσι στοιχεῖα τοῦ κύρους τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, μὴ δυνάμενα ὅμως νὰ προσδιορισθῶσιν ἀκριβῶς ἐκ τῶν προτέρων ἄρα δυνατόν καὶ κατωτέρου δικαστηρίου ἢ ἀποφασίς νὰ ἐπιδράσῃ ὡς πρὸς τὴν λύσιν νομικοῦ ζητήματος ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου ἐὰν τυχὸν ὁ κατώτερος δικαστὴς ᾖ ἐπιστημονικῶς ἱκανώτερος τοῦ κατὰ βαθμὸν ἀνωτέρου.

Ἡ *aequitas*, ἥτις εἶναι κυρίως τὸ μέσον τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου πρὸς τὰς ἐν τῷ βίῳ ἀναφυομένας ἀνάγκας ἐξ ἀτομικῶν περιστάσεων, ἐπίσης οὔτε ὑποχρεωτικὴν τινα ἰσχὺν κέκτηται, οὔτε ἰδιόζων τι παρουσιάζει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου, πλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ *jus civile* ἐφαρμογῆς αὐτῆς, ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος καὶ τῆς στενότητος τῶν θεμελιωδῶν αὐτοῦ βάσεων. Τοῦτο καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος ἀλλαχοῦ ὁμολογεῖται ², χαρακτηριζομένης τῆς *aequitas*, ὡς τοῦ συνόλου τῶν περὶ δικαίου ὑψηλοτέρων ἀρχῶν, ὑφ' ὧν ὀφείλει νὰ ἐμπνέται ὁ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἐντεταλμένος, ἵνα μὴ ἀφομοιωθῇ πρὸς ἐκείνους, *qui in omni jure civili aequitatem reliquerunt, ipsa verba tenuerunt* ³, ἥτοι πρὸς τοὺς αὐστηρῶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου προσκολλωμένους.

Τέλος ἡ *mos*, τὰ ἔθιμα ⁴, ἔχουσι μὲν ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἡ ἐκδήλωσις αὐτῶν δὲν φέρει κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἰδιαίτερόν τι χαρακτηριστικὸν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ἐν ᾧ τινι τὰ ἔθιμα ἐπίσης θεωροῦνται, ὡς ἀντανάκλασις τοῦ γνησίου πνεύματος τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ δικαίου ⁵.

Νῦν μεταβαίνομεν εἰς τὰς λοιπὰς πηγὰς, τὰς φερούσας ἰδιαίτεραν μορφήν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ τοιαῦται εἰσὶ :

natusconsultis, rebus judicatis, juris peritorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistit... Puchta § 73 σ. 165. — 2] *Justitia est aequitas jus unicuique tribuens, pro sua dignitate*. Rhet. ad Her. III. 2. *aequitas quae paribus in causis, paria jura desiderat*. Top. 4. — 3] Pro Murena 12. Περὶ τοῦ ὅρισμοῦ τῆς *aequitas* διάφοροι ὑπάρχουσι γνώμαι. Ἰδὲ Windscheid Γ. Α. μεταφρ. Ν. Δημαρᾶ § 28. — 4] *Mos* εἶναι κυρίως τὰ ἔθνη, τὸ δ' ἔθνη *consuetudo*. Serv. ad Aeneid. 7. 601, *morem esse communem consensum omnium simul habitantium, qui in veteratus consuetudinem fecit*. Macrob. Saturn. III. 8, *morem praecedere, sequi consuetudinem... perseverantiam consuetudinis... cultus moris, quod est consuetudo* ἐπίσης διακρίνονται ἐν I. 3.1. D. 4. 3, I. 7. pr. D. 4. 16. Ἐν τοῦτοις οὐδεμία διάκρισις γίνεται ἀλλαχοῦ, Κικ. de leg. II 21, de offic. 1. 35, II. 19, Gel. Ius N. A. V. 19. — 5] Puchta § 73 σ. 165.

α) Leges (plebiscita).

§ 94. Ὅρισμός καὶ καταρτισμός τῆς lex. Lex satura. — § 93. Τὰ μὲν τῆς lex. Sanctio legis leges perfectae, imperfectae, minus quam perfectae. — § 96. Ὁνομασία τῶν leges.

+ § 94. Lex (νόμος), ὑπὸ τὴν ἐνταῦθα σημασίαν¹, ἐστὶν ἡ γενικὴ ἀπόφασις τοῦ λαοῦ, εἰς ἐκκλησίαν νομίμως συνερχομένου, περιέχουσα κανόνα δικαίου. Ὁ γενικὸς οὗτος ὁρισμὸς περιλαμβάνει καὶ τὰ plebiscita (ψηφίσματα τοῦ δήμου), ἐν ᾧ ταῦτα διέφερον τῶν leges, καθόσον αἱ μὲν leges ἦσαν αἱ ἀποφάσεις τῶν comitia centuriata, τὰ δὲ plebiscita τῶν comitia tributa. Κατέστη δὲ κοινὸς ὁ ὁρισμὸς ἀπὸ τῆς lex Hortensia (467 ἀ. κτ. Π.)² καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ ἐνόματος παρέμεινε μόνον, ὥσπερ πρόκειται νὰ χαρακτηρισθῇ ἰδιαιτέρως ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ lex καὶ plebiscitum³.

Ὁ καταρτισμὸς τοῦ νόμου, ὅστις ἐψηφίζετο κατ' ἀρχὴν ἄνεν λεπτομερειῶν, ἀφινομένων τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ, διηρθεῖτο εἰς τρία στάδια· πρῶτον τὴν προπαρασκευαστικὴν διὰ τὴν ψήφισιν ἐργασίαν (legem sive rogationem ferre), ἥτις περιέχει τὴν promulgatio legis, ἥτοι τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ μήπω προταθέντος νόμου εἰς τὸν λαόν, συνερχόμενον εἰς concio⁴, καὶ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ συνελεύσει ὑποστήριξιν (suasio) τῆς προτάσεως ὑπὸ τοῦ προτείνοντος τὸν νόμον (legis lector) καὶ ἐτέρων ὑπερασπιστῶν (auctores), ἡ ἀντίκρουσις (dissuasio) ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων⁵. Δεύτερον τὸ legem rogare (rogatio)⁶, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν πρότασιν ἐνώπιον τῆς ἐπισήμου ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, συνερχομένου οὐχὶ πρὸ τῆς παρελεύσεως τοῦλάχισ-

§ 94. 1] Ἄλλαι σημασίαι α) τὸ ὅλον δίκαιον π. γ. lex municipii. τὸ σύνολον τῶν διατάξεων περὶ διοικήσεως καὶ προνομίων τοῦ municipium l. 3. 6 pr. D. 34. 1.37 D. 42. 5 6) ὅρος, συμφωνία, ἰδίᾳ δὲ προϋπόθεσις, ὅφ' ἣν δίδωσιν ἡ ὑπὸ γένεσις αἱ τις π. γ. lex commissoria, l. venditionis. legem testamento κτλ. l. 22. 60 D. 48. 4, l. 14. D. 28. 1 γ) ποιότητα π. γ. l. 15 § 40 D. 39. 2 καὶ δ) δόγμα l. catholica l. 4 C. 4. 5.—2] Ἰδ' ἄνωτ. § 69.—3] Gell. X. 20 2. Lex est generale jussum populi aut plebis rogante magistratu. Gai I. 3, l. 2 § 8 D. 4. 2, et ita factum est, ut inter plebiscita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Πρβλ. καὶ Voigt § 47 σημ. 1 —4] Liv. III. 35, XXXIII. 25, Kiz. pro Sext. 16. Legem promulgare καὶ proponere Paul. Diac. v. Promulgari, Kiz. pro dom. 16, Macrob. Sat. 4. 16. Ἰδὲ καὶ ἄνωτ. § 70. — 5] Quinct. Inst. II. 4 § 33, Romanis pro concione leges —6] Gell. N. A. XIII. 15, ὅπερ ἐκαλεῖτο καὶ agere cum populo. Festus

στον ἐνὸς *trinum nundinum*⁷, ἤτοι ἵσως τριῶν ἐβδομάδων⁸, εἰς *comitia centuriata* (τῇ προσκλήσει τοῦ ὑπάτου) ἢ *tributa*, (τῇ προσκλήσει τῶν *tribuni plebis*)⁹. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιεχομένου τῆς *rogatio* ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος δικαίου, αὕτη ἐκαλεῖτο *abrogatio* μὲν ἐπὶ καταργήσεως νόμου ἐν ὅλῳ, *exrogatio* ἐν μέρει, *obrogatio* ἐπὶ ἐμμέσου καταργήσεως καὶ *subrogatio* ἐπὶ προσθηκῶν εἰς τὸ ὑπάρχον δίκαιον¹⁰. Ἐπειδὴ δ' αἱ προτάσεις νόμων ἠδύναντο πολλάκις νὰ καταστῶσιν ἐπικίνδυνοι, διὰ τῆς ἐνώσεως πολλῶν ἀντικειμένων ἐν μιᾷ *rogatio* καὶ τῆς τοιοῦτω τρόπῳ ὑποκλοπῆς τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ, τοῦτο δὲ συνέβαινε, φαίνεται, πολλάκις κατὰ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας, ἐξεδόθη ἡ *lex Caecilia Dedia* (656 ἀ. κτ. Π.), ἀπαγορεύουσα τὴν πρότασιν παντὸς ποικίλου νόμου (*lex satūra*), ἀλλὰ ματαίως¹¹. Τέλος δὲ τὸ *legem figere* καὶ ἡ *publicatio legis*, ἡ εὐλαξίς καὶ ἡ δημοσίευσίς τοῦ νόμου ἐγίνοντο δι' ἀναγραφῆς κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ ξυλίων, κατόπιν δ' ἐπὶ χαλκῶν πινάκων,¹² ἐκτιθεμένων ἀπὸ τῆς *lex Licinia Junia*¹³ ἐν τῇ ἀγορᾷ (*forum*), ἐν ναοῖς ἢ ἐτέροις δημοσίαις ἰδρύμασι, χάριν πλείονος δημοσιότητος (*unde de plano recte legi possitur*¹⁴) καὶ διὰ τῆς ἐναποθέσεως τῆς προτάσεως ἐν τῷ *aerarium*¹⁵, πρὸς ἀποσβέσιν πάσης μεταβολῆς μετὰ τὴν δημοσίευσιν.

§ 95. Πᾶς ἐκτενὲς νόμος διηρεῖτο εἰς κεφάλαια (*capita*), ἅτινα ἐξακριβητοῦντο ἐπὶ τῶν πινάκων εἴτε δι' ἀριθμῶν, εἴτε δι' ἀλφαριθμητικῶν στοιχείων καὶ δι' ἰδίων ἐπιγραφῶν¹ καὶ ὡς τὸ μὲν πρῶτον περιεῖχεν ἐν εἰσαγωγῇ τὸ ὄνομα² τοῦ γένους τοῦ προτείναντος, τὸν

7. *Rogat: suadere* and *dissuadere moris fuit*. Δίων Κάσ. XXXVIII. 4.—7] *Kiz. de dom.* 17, *Sen. de bach.* στ. 24 (*Bruns Font.* σ. 132).—8] *MommSEN Rom. Chr.* σ. 213, *Δημ. ρ. δ.* III. 1 σ. 375.—9] Ἡ *rogatio* ἐγίνετο δι' ἐπισήμων λαξεύων, *velitis jubeatis Quirites, rogo* (*Liv. XXXVIII.* 54, *Kiz. pro domo* 16, *Gall. V.* 49), μεθ' ὧν ἐπῆρχετο ἡ ψηφοφορία, ἀποχωριζομένου τοῦ λαοῦ εἰς *tribus*, ὡς ἀπάντησις καὶ ἡ μὲν ἀποδοχὴ τῆς προτάσεως διὰ τοῦ *uti rogas*, ἡ δ' ἀπόρριψις διὰ τοῦ *antiquo* (*Liv. V.* 30, *XXII.* 30, *XXXVIII.* 54, *Kiz. ad Att.* XIV. 1, *Brisson. de form.* II. 1. 8).—10] *Ulpian. fragm.* § 3, l. 402 D. 50. 46.—11] *Kiz. Phil.* V. 3, *pro domo* 20, *Festus v. Satura*, *Isid. Orig.* IV. 16, *Voigt § 47 σημ.* 7.—12] *Kiz. de leg.* III 20, *Plaut. Trimun.* IV. 3. 32, 33, *Διον.* III. 36, *Kal. Krüger αἰτ.* σ. 18 *σημ.* 72.—13] *Rudorff. Isotopia* § 8 *σημ.* 44.—14] *Val. Prob. de not. ant.* ἐκδ. *Keil* Δ'. σ. 273.—15] *Liv.* III. 57, *IV.* 3, *Tac. histor.* IV. 40, *Kiz. ad Att.* XIV. 42.

§ 95. 1] *Voigt αἰτ. σημ.* 14. —2] Τὸ πρῶτον τοῦτο κεφάλαιον ἀπατελεῖτο κυρίως

χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως, τὴν τὸ πρῶτον ψηφίσαντα *tribus* (*principium*) καὶ τὸν πρῶτον ἐν τῇ *tribus* ψηφίσαντα (*primus scivit*). τὸ δὲ δεύτερον, τὸ κύριον περιεχόμενον τοῦ νόμου (*rogatio*), ἐν ἐπιτακτικαῖς φράσεσι⁸ καὶ τὸ τρίτον τὴν καλουμένην *sanctio legis*, ἥτοι τὸ μέρος, τὸ ὀρίζον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου καὶ κεκτημένον μεγίστην σημασίαν, ὡς πρὸς τὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ νόμου⁹. Ἀναλόγως δὲ τοῦτο μὲν τῆς ὑπάρξεως ἢ ἐλλείψεως τῆς *sanctio*, τοῦτο δὲ τοῦ παιοῦ αὐτῆς, αἱ *leges* διαιροῦνται, ὡς πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον¹⁰, εἰς *perfectae*, τοὺς ἀπαγορεύοντας ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τὴν σχετικὴν πράξιν¹¹, *imperfectae*, τοὺς στερουμένους ἐντελῶς *sanctio* καὶ τῇ κρίσει τοῦ δικαστοῦ ἀνατιθέντας τὸ ἔγκυρον ἢ ἄκυρον τῆς σχετικῆς πράξεως, οἷον ἡ *lex Cincia* περὶ δωρεῶν¹² καὶ τέλος *minus quam perfectae*, τοὺς μὴ κηρύττοντας μὲν ἄκυρον τὴν πράξιν, ἀλλ' ἐπιβάλλοντες ποινὴν κατὰ τοῦ παραβάτου, π. γ. ἡ *lex Furia testamentaria*¹³. Ἐπίσης δ' ἐν τῇ *sanctio* περιείχετο ὁ τύπος τῆς ἐκ τοῦ νόμου πηγαζούσης ἀγωγῆς (*legis actio*)¹⁴ ὡς καὶ ἡ προστασία τοῦ νόμου κατὰ πάσης καταστρατηγήσεως¹⁵.

§ 96. Ὁ νόμος ἐλάμβανε συνήθως¹ καὶ ὄνομα ὠρισμένον, εἴτε ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γένους τοῦ προτείναντος αὐτόν, ἐὰν δ' οὗτος ἦτο ὕπατος, ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων, ἐὰν δὲ πραιτωρ ἢ δικτάτωρ ἢ δήμαρχος, ἐκ τοῦ ὀνόματος μόνον τοῦ ἀμέσως προτείνοντος (καὶ ἐὰν τυχὸν δύο ἢ πλείους δήμαρχοι ὑπεστήριζον τὸν νόμον) π. γ. *lex Licinia*, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ *Licinius Stolo*². εἴτε ἐπικειμένης τυχὸν συγχύσεως ἕνεκα πολλῶν ὁμωνύμων ἀρχόντων ἢ πολλῶν νόμων τοῦ αὐτοῦ ἀρχοντος, ἀλλὰ περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχοντος προσετίθετο καὶ τὸ ἀντικείμενον ἐν περιλήψει π. γ. *lex Furia testamentaria*, πρὸς διάκρισιν τῆς *lex*

ἐκ δύο μερῶν τοῦ *index* καὶ τῆς *praescriptio*. Kz. *de leg. agr.* II. 9. 22 *Bruns Fontes j.* σ. 82.—3] *Brissonius de V. S. jubet lex, utpote quae imperative loquitur.* — 4] *L.* 41 *D.* 48. 19. — 5] Πρβλ. *Karlowa I.* σ. 428. — 6] Περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία, οὐκ ἦτον ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ *leges imperfectae* μαρτυρουμένων. — 7] Ἰδὲ τόμ. Β'. § 483. — 8] *Ulpian. fragm.* § 2. Ἰδὲ καὶ τόμ. Β'. § 639. — 9] *L.* 4 *D.* 13. 2. Περὶ τούτων ἀμφιβάλλει ὁ *Karlowa I.* σ. 428. — 10] Ἰδὲ τινος *lex satyra*. *Festus v. Satyra.*

§ 96. 1] Παραλλαγῆς ἴδ' ἐν *Voigt* αὐτ. σ. 180 ἐπ. — 2] Ἰδὲ ἀνωτ. § 67.—

*Furia de sponsu*³. εἴτε τέλος ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος καὶ μόνον τοῦ κυριωτάτου περιεχομένου π. χ. *lex Voconia de mulierum hereditatibus*, κτλ. Ἡ δὲ γνώσις τοῦ ὀνόματος τοῦ νόμου συντείνει μὲν πολλάκις εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἀσφαλέστερος πρὸς τοῦτο ὁδηγός ἐστὶ τὸ περιεχόμενον⁴.

Οἱ νόμοι, εἴτε *leges* εἴτε *plebiscita*, δὲν ὑπῆρξαν, ἐκτὸς τῆς 12δελτου, παρὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, γόνιμος⁵ δικαιοπαραγωγὸς πηγὴ. Τὸ δίκαιον προήγατο κυρίως διὰ τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν πραιτόρων, ὅπερ συμφωνότερον μὲν ἦτο πρὸς τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῶν Ρωμαίων, ἀπῆλλασσε δὲ τὸν λαὸν τῆς ἐπιστήμου περὶ νομοθετικὰ ἔργα διατριβῆς· οἱ δ' ἀπαντῶντες νόμοι, ὧν τοὺς σπουδαιοτάτους συνηγνήσαμεν ἤδη, ἀφορῶσιν, εἴτ' ἀμέσως εἴτ' ἐμμέσως, εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ μόνον ἐλάχιστοι καὶ οὗτοι *plebiscita*, εἰς τὸ ἰδιωτικόν⁶.

6) *Senatusconsulta*.

§ 97. Ὅριθμός καὶ περιεχόμενον τοῦ *Setum*.—§ 98. Καταρτισμός καὶ ἐδωτερικὴ διαίρεσις τοῦ *Setum*.

† § 97. Τὰ δόγματα τῆς συγκλήτου (*Senatusconsulta*), πλὴν τῆς σημασίας τῆς δικαιοπαραγωγῆς πηγῆς, περὶ ἧς ἐνταῦθα, ἔχουσι καὶ ἄλλας, οἷον τὴν τῆς ὁδηγίας εἰς παρόντας ἢ μέλλοντας ἄρχοντας περὶ εἰσαγωγῆς νόμου τινός, τὴν τῆς *auctoritas patrum*, τὴν τῆς λύσεως προσωπικῶν ζητημάτων. Παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφέων¹, ἐρειδομένων πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω² μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Κικέρωνος, ἐπὶ μαρτυρίας τινός τοῦ Λιβίου³, ἀναγομένης εἰς τὸ ἔτος 557 ἀ. κ. τ. Ρ. (περὶ ὑπάρξεως *senatusconsultum*, δι' οὗ οἱ ἄρχοντες διετάσσοντο νὰ ἐπιβάλωσιν ὄρκον, κατὰ τὰς ἀπελευθερώσεις,

3] ἴδε τόμ. Β' § 510.—4] Πρβλ. ἀνωτ. § 24.—5] Πρβλ. Krüger *Ἱστορ. τῶν πηγῶν τοῦ ρ. δ.* § 4 καὶ Voigt. αὐτ. σ. 177.—6] Πρβλ. Puchta § 74 ἐ. τ. Πίνακες τῶν ἐκδοθέντων νόμων κατηρτίσθησαν ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων π. χ. Rudorff. *Ἱστορ. τοῦ ρ. δ.* § 10-44, Lange *Ρωμ. ἀρχ.* 11. σ. 598 ἐπ. Τὰ δὲ διασωθέντα μέρη τῶν κατεμένων ἐταξινόμηθησαν ὑπὸ τοῦ Bruns *Fontes juris rom. antiqui* ἐκδ. 4 T. Mommsen 1887.

§ 97. 1] Πρβλ. Hugo *Ἱστορ.* σ. 406 ἐπ.—2] § 93 σημ. 4.—3] XLI. 9 —

εἰς τοὺς ἀπελευθεροῦντας περὶ τῆς μὴ τελέσεως τῆς ἀπελευθερώσεως πρὸς ἀλλαγὴν πολιτικῆς καταστάσεως [*mutandæ civitatis causa*]) καὶ ἐπὶ χωρίου τινὸς τοῦ Θεοφίλου ⁴, καθ' ὃ, ἀπὸ τῆς *lex Hortensia* (467 ἀ. κτ. Ρ.). ἡ σύγκλητος περιεβλήθη νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐπιστεύετο ἀδιστακτικῶς, ὅτι τὰ *senatusconsulta* δικαιοῦνται ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν ἤδη χρόνων νὰ κατατάσσονται ἀναμφισβητήτως μετὰ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη, ἥ ἀντίκειται καὶ ὁ Γάιος ⁵ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔχων ὑπ' ὄψιν ⁶, ἀπεκρούσθη παρὰ νεωτέρων ⁷, ἀποδιδόντων εἰς μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ Λιβίου ἀναφερόμενα δόγματα τῆς συγκλήτου τὴν σημασίαν ἀπλῆς ὁδηγίας ἢ διοικητικῆς ἐνεργείας (*senatus decreta*) ⁸, εἰς δὲ τὸ χωρίον τοῦ Θεοφίλου τὴν ἔλλειψιν πάσης ἱστορικῆς ἀκριβείας ⁹ καὶ τέλος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος κατὰ ταξιν τῶν *senatusconsulta* μετὰ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, χαρακτῆρα πατριαστικῆς ἀπόψεως. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τούτων, τὸ ζήτημα περὶ τῆς νομοθετικῆς ἢ μὴ ἰδιότητος τῶν *senatusconsulta* ἐστίν, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Puchta, ζήτημα τῆς ἱστορίας τῆς Ρώμης μᾶλλον ἢ τῆς τοῦ ρωμ. δικαίου, διότι περὶ τὴν λύσιν αὐτοῦ ἐπάλλαιον αἱ ἀντιμαχόμεναι ἐν Ρώμῃ μερίδες τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐλιγαρχικῶν καὶ ἐλύετο καταφατικῶς ἢ ἀποφατικῶς, μόνον ἀναλόγως τῆς ἐπικρατήσεως ἢ μὴ τῶν ἐλιγαρχικῶν, μεθ' ὧν συνέπραττεν ἡ σύγκλητος, θεωρουμένη παρ' αὐτῶν ὡς θεμελιώδες τῆς πολιτείας στοιχεῖον, τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν λαὸν κεκτημένον δικαιώματα ¹⁰. Ἐπειδὴ δ' ἡ σύγκλητος καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς δημοκρατίας ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα τῆς ἀκυρώσεως παντὸς νόμου λόγῳ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐναντιώσεως τοῦ δικαίου ἢ τῆς ὑψηλότητος, μικρὸν ἐχειρά-

4] Εἰσηγ. § 5 (1. 2).—5] I. 4. (*quamvis fuerit quaesitum*).—6] Ἐξ ἐτέρου δὲ οἱ νεώτεροι ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ περὶ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀνακτέα ἡ τοῦ Γαίου πληροφρία. Κατὰ μὲν τὴν ἐνταῦθα ἀκολουθουμένην γνώμην, ἡ πληροφρία αὕτη ἀνάγεται εἰς τοὺς δημοκρατ. χρόνους, κατ' ἄλλους δὲ (πρὸβ. καὶ Brinz Kr. VJSch. XIV. σ. 216) εἰς τοὺς ἐπὶ Νέρωνος καὶ Βεσπασιανοῦ. Ἀλλ' ἡ δευτέρα αὕτη γνώμη ἀντίκειται ἄλλαις μαρτυρίαις τῶν πηγῶν (*Lenel Edictum* σ. 49 ἐπ.).—7] Πρὸβ. Rudorff *Ἱστορ. τοῦ Ρ. Δ.* § 45 σημ. 6. Puchta § 75 σημ. α ἐπ. Huschke *Inc. auct. magistratuum etc. expositiones* (1829) σ. 6-12, Zimmern *Ἱστορία I.* § 22, Karlowa τόμ. Α'. σ. 425 ἴδε καὶ Rocii *Studi. Senec. si* τόμ. VI. σ. 97 ἐπ., τόμ. VII. σ. 3 ἐπ., ὅστις ἀποδέχεται μᾶλλον τὴν ἄνω ἀποκρουομένην γνώμην (*Krit. VJS. XVI. σ. 492*).—8] *Festus v. Senatus decreta*.—9] Πρὸβ. καὶ κατωτ. § 208 σημ. 12.—10] *Kiz. de orat* I. 52, *de leg.* III 3. 12, *ejus decreta rata sunt*.

Ζετο βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, ὅπως ἀπανεμηθῇ αὐτῇ καὶ θετικῶς νομο-
θετικῇ ἐξουσίᾳ¹¹.

§ 98. Τὰ *senatus consulta* διέφερον τῶν *leges* καὶ κατὰ τὸν
τρόπον τοῦ καταρτισμοῦ. Ἐν τοῖς *senatus consulta* ὑπάρχουσι τὸ
referre ad senatum (*προσαιρεγεῖν τῇ συγκλήτῳ, εἰσηγεῖσθαι*)
*verba facere, consulere senatum*¹, ἥτοι ἡ ἄμεσος, ἄνευ προ-
παρασκευαστικῆς ἐργασίας, εἰσαγωγή τῆς προτάσεως εἰς τὴν σύγκλη-
τον ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἢ τῶν *tribuni plebis*, ἢ, ἐν ἀπουσίᾳ τούτων,
ὑπὸ τοῦ πραιτωρὸς δι' *edictum* ἢ, ἐν ἀνάγκῃ κατεπειγούσῃ, ἅτε μὴ
ὑπαρχούσης ὠρισμένης ἡμέρας συνεδριάσεως², διὰ τῶν *viatores*³. Ἡ
ψήφισις ἐγένετο λαμβανομένης τῆς γνώμης (*sententia*) τῶν συγκλη-
τικῶν καὶ δὴ πρῶτον τοῦ *princeps senatus*, δυναμένου ἐκάστου νὰ
συνοδεύσῃ τὴν ψῆφον αὐτοῦ δι' αἰτιολογίας καὶ οὕτως νὰ προκαλῇ εὐ-
ρεϊαν συζήτησιν καὶ νέαν ψηφοφορίαν⁴. Ἐὰν δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτὴν οὐδό-
λως ἐπῆρχετο ἀντιδράσις τις ἐκ μέρους τῶν *tribuni* δι' *interces-*
sio, τὸ *senatus consultum* ἐγράφετο παρουσίᾳ τοῦ εἰσηγητοῦ καὶ
μελῶν τινῶν τῆς συγκλήτου καὶ παρεδίδοτο πρὸς φύλαξιν τῷ ἄρχοντι,
ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 305 π. κ. P., χάριν μείζονος ἀσφαλείας, ἀντίγραφον
αὐτοῦ κατετίθετο ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῶν ἀγορανόμων ἐν τῷ ναῷ τῆς Δή-
μητρος⁵. Ἀπὸ δὲ τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς δημοκρατίας κατετίθετο
αὐτὸ τὸ πρωτότυπον ἐν τῷ *aerarium* ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῶν *Quae-*
*stores*⁶, πλὴν καὶ ἄνευ τῆς καταθέσεως ταύτης ἐκέκτητο ὑποχρεω-
τικὴν ἰσχύν, ἥτις ἐξήρτητο μόνον ἐκ τῆς ἐγκύρου συγκροτήσεως τοῦ
σώματος⁷. Καὶ παρεμπιπτούσης δ' *intercessio*, τὸ *senatuscon-*
sultum, καίπερ στερούμενον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, οὐχ ἦττον ἀντεγρά-
φετο ὡς *auctoritas praescripta* (δόξα) καὶ ἐφυλάσσετο ἐν τοῖς
ἀρχείοις, τοῦλάχιστον ὡς ὁδηγία ἢ ὡς βάσις νέας προτάσεως εἰς τὸν
λαὸν ἢ τὴν σύγκλητον⁸.

Τὸ *senatus consultum* διηρεῖτο εἰς τρία μέρη, ὧν τὸ πρῶτον

11] Τοιαύτην βαθμιαίαν ἄσκησιν νομοθετ. ἐξουσίας δέχεται: ὁ Voigt, σ. 182.

§ 98. 1] Liv. XXXIV. 22, Πολυδ. XVII. 9, 10, Διον. II. 14.—2] Δίων Κασ. LV. 3.—3] Gell. N. A. XIV. 7, 8, Kz. de leg. III. 4, Liv. XXXVIII. 9, Kz. ad fam. XI. 6, Philip. I. 2, Hl. 8, Tac. Ann. 1. 7.—4] Liv. XXVII. 11, XXXIV. 44, Δίων Κασ. LV. 3, Liv. I. 32, IX. 8, Kz. ad Att. VII. 3, IX. 5.—5] Liv. III. 55, Zonar. VII. 45.—6] Liv. XXXIX. 4, Πολύτ. Κάτων ὁ νεώτερος. 17.—7] Δίων Κασ. LV. 3.—8] Liv. IV. 57, Δίων Κασ. XLII. 26, LV. 3, Kz. ad fam.

περιεῖχε τὸ ὄνομα τοῦ προτείναντος ἄρχοντος, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συνεδριάσεως⁹, τὸ δεύτερον τὸ κύριον ἀντικείμενον αὐτοῦ, πλὴν οὐχὶ ἐπιτακτικῶς, ὡς ἐν ταῖς *leges*, ἀλλὰ μᾶλλον συμβουλευτικῶς (*placet, videtur, aequum censet* κτλ.)¹⁰, τὸ δὲ τρίτον τὴν μνείαν τῆς ὁμοφωνίας, τῆς τυχόν ἐπελθούσης *intercessio* κτλ.¹¹ "Ὄνομα ἴδιον ὁμῶς ἐκ τοῦ προτείναντος ἄρχοντος, εἴτε ἐκ τοῦ περιχομένου αὐτῶν δὲν ἐλάβανον τὰ *senatusconsulta* ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ¹².

Τέλος ἡ ἐπιτροπὴ τῶν *senatusconsulta* ἐπὶ τοῦ δικαίου ὑπῆρξεν ἐλαχίστη ἔνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, ἐξ ὧν πάλιν τὰ πλεῖστα ἀφορῶσι μᾶλλον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον¹³.

γ) *Juris peritorum auctoritas*

§ 99. "Envoia τῆς *juris peritorum auctoritas*. Κατάστασις τῆς νομικῆς ἐπιδοτήσεως. — § 100. Οἱ νομικοὶ τῆς παρούσης περιόδου. — § 101. Ἔργα τῶν νομικῶν. — § 102. Μόρφωσις τῶν νομικῶν. Συγγραφαί.

+ § 99. Ἡ *juris peritorum auctoritas* (αὐθεντία τῶν νομικῶν) κυρίως δὲν δύναται ἐπίσης νὰ θεωρηθῇ, ὡς πηγὴ δικαίου, τοῦλάχιστον ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, διότι νομικῶς οὐδεμίαν ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν ἐκέκτητο, οὔτε ὡς πρὸς τὸν λαόν, οὔτε ὡς πρὸς τὸν δικαστήν. Οἱ νομικοὶ τῆς παρούσης περιόδου δὲν εἶχον τὸ *jus respondendi* τῆς ἐπομένης¹, καθιστῶν τὴν γνώμην αὐτῶν οἰονεὶ νόμον ἀλλὰ, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἦτο μόνον ἠθικὴ, ἡ δὲ βαρύντης ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἀτομικῆς τοῦ νομικοῦ σπουδαιότητος, ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ δικαστοῦ καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου, ὅν ἡδύνατο νὰ διατρέξῃ οὗτος παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ, ἀπορρίπτων γνώμην ἐπιφανοῦς νομικοῦ. Ἄρα, ὡς καὶ αἱ *res judicatae*, ἡ *juris peritorum auctoritas* δὲν ἡδύνατο νὰ παρέλθῃ ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου.

VIII. 8.—9] *Kix. ad fam.* VIII. 8, *Gell. N. A.* XV. 14.—10] *Kix. aut.*, *Patres consent, populus jubet.* Liv. XXXI. 7 *Kix. de leg.* III. 3, *Tac. an.* XII. 41.—11] *Val. Max.* II. 2. 7. *Kix. ad fam.* VIII 8. 2, *de or.* III. 2, *ad Att.* V. 2.—12] *Zimmern 'Istoria* I § 24 σημ. 8 ἐπ.—13] *Πρβλ.* *Puchta* § 75 ἐν τέλει. Κατάλογος τῶν *Seta* τῆς περιόδου ταύτης: ἐξεπονήθη ὑπὸ *Hübner* (*Jahrb. für classis. Philol.* ὑπὸ *Flekeisen* 3 suppl. σ. 623 ἐπ.). Τὸ δὲ κείμενον τινῶν διασωθέντων ἴδ' ἐν *Bruns* αὐτ. cap. III.

§ 99. 1] Ἰδὲ κατ. § 149.

Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἐν τοῖς σπαργάνοις διατελοῦσα κατὰ τὴν περιόδον ταύτην, ἔφερε χαρακτῆρα μάλλον πρακτικόν, ἥτοι ἔλυε μὲν ζητήματα νομικά, ἐφήρμοζε καὶ ἀνέπτυσσε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τὸ ὑπάρχον δίκαιον, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐν γένει καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς συστηματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἀναγωγῆς εἰς γενικὰς ἀρχάς. Τὸ ἔργον αὐτῆς ἐστρέφετο περὶ τὴν διαρρύθμισιν εἰδικῶν περιπτώσεων καὶ οὐχὶ περὶ τὴν παραγωγὴν γενικῶν κανόνων καὶ τοῦτο ἦτο κυρίως τὸ κέντρον τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς τῶν ἐπομένων αἰώνων². Ἐν τούτοις οὐδὲν δικαιοῦμεθα ν' ἀποστερήσωμεν τοὺς νομικοὺς τῆς παρούσης περιόδου πάσης ἐπιστημονικῆς χροῖας καὶ νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτοὺς, ὡς ἀπλοὺν ταμεῖον γνώσεων ἐκ διατάξεων τοῦ νόμου καὶ ὡς διαφέροντας ἀπὸ τοῦ μὴ νομικοῦ ἐν Ρώμῃ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τῆς μορφώσεως³. Καίτοι δὲ καὶ μόνῃ ἡ γνώσις διατάξεων τῶν νόμων καὶ ἡ περὶ ταύτας διαρκὲς ἀσχολία βεβαίως καθίστησι τινα πολλῶν διάφορον τοῦ ἐντελῶς ἀδαοῦς καὶ θὰ ἤρκει εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ρωμαίων νομομαθῶν τῆς περιόδου ταύτης, οὐχ ἥττον πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπιστημονικῆς πωρᾶς αὐτῶν ἀξίας καὶ δὴ τῶν ἐκ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς παρούσης περιόδου, ὑπάρχουσιν ἐπαρκῆ μαρτύρια. Τοιοῦτο κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου, ἥτις ἀπαιτεῖ ἰδιάζουσαν ἰκανότητα, οὐδὲ διὰ τῆς μεγίστης σωρείας νομικῶν γνώσεων ἀναπληρουμένην, διότι προϋποτίθην ἐργασίαν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ δικαίου, τῶν χρονικῶν ὁρίων αὐτοῦ, ἰδίᾳ ὅμως πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ περιεχομένου ἐκάστης τῶν διατάξεων αὐτοῦ καὶ ταύτην ἰδιαιτέρως ἥσκουν, οἱ νομικοὶ τῆς παρούσης περιόδου διὰ τῆς εἰδικῆς *interpretatio*, περὶ ἧς τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δικαίου κατωτέρω⁴. Ἅλτερον μαρτύριον εἶναι ὁ νομικὸς Q. Mucius Scævola, ὁ νεώτερος, ὡς καὶ οἱ μετ' αὐτόν, ὅστις διὰ τῶν ἔργων του ἰκανῶς δείκνυται ὡς ἀνυψώσας τὴν νομικὴν ἐπιστήμην⁵. Τρίτον τέλος μαρτύριον δόξαται νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ προμνη-

2] Kiz. de orat. II. 33. Video in Catonis et Bruti libris *nominatim* ferre, referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοῦτο λέγει ὁ Κικέρων ἀλλαγῶ τοῦ αὐτοῦ λόγου (I. 42): ut primum omne jus civile in genera digerat, quae per pauca sunt, deinde eorum generum quasi quaedam membra dispertiat, tum propriam cujusque vim definitionis declaret, διατυπῶν οὕτως τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ἥτις τὴν συστηματοποίησιν τοῦ δικαίου.—3] Voigt σ. 187.—4] 101.—5] Πρὸς, κατωτ. § 100.—

μονευθέν¹ τοῦ Κικέρωνος χωρίον, ἐὰν ἀποδοθῇ αὐτῷ οὐχὶ ἡ σημάσια διατυπώσεως τῶν ἰδίων τοῦ ρήτορος ἰδεῶν, ἀλλ' ἡ τῆς διατυπώσεως τῶν κοινῶν τῶν χρόνων του περὶ τῆς ἐπιστήμης φρονημάτων. Μετὰ τὴν ἐκκλαίκευσιν δὲ τοῦ δικαίου, διὰ τῆς χειραφετήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν Pontifices καὶ μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν κανόνων αὐτοῦ δι' αὐτῆς, οὐδεὶς μὲν ἀπεκλείετο τῆς γνώσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, ἀλλ' ὅμως ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τουτοῦ ἀπέμειναν ἐκ φύσεως ἀποκλειστικὸν προνόμιον ὀλίγων, εἰς τὴν τοῦ δικαίου σπουδὴν ἀποκλειστικῶς τραπέντων.

§ 100. Ἡ κυριωτάτη πηγὴ περὶ τῶν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνηκόντων νομικῶν εἶναι τὸ μνημονευθὲν ἤδη ἀλλαχοῦ¹ λείψανον τοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ Πομπωνίου. Ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἄλλαις πηγαῖς μνημονευομένων νομικῶν, ἐπιστημότεροι εἶναι οἱ ἐξῆς: Publius Papirius, ἀφ' οὗ ἀρχεται ὁ Πομπώνιος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ μνημονευθέντος *jus Papirianum*², ὁ Appius Claudius, ὁ ἐν τοῖς δέκα ἀνδράσι τῆς δωδεκαθέλου, ὁ Σεμπρόνιος, ὁ ἐπικαλούμενος σοφός, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος π. κτ. P. καὶ διακριθεὶς καὶ ὡς πολιτικός, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Λιβίου³. Μετ' αὐτὸν ὁ Tiberius Coruncanius, ὅστις, ὡς λέγεται, πρῶτος ἤρξατο τὴν διδασκαλίαν τοῦ δικαίου (*primus coepit profiteri*), ἀποθανὼν τῷ 509 π. κτ. P., ὁ L. Cincius Alimentus, περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος⁴, γνωστὸς ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Festus μνημονευομένων συγγραψῶν αὐτοῦ, *Liber de prisceis verbis de consulum potestate* κτλ.⁵, ὁ M. Porcius Cato (520-605), ὁ ἐπικαλούμενος Censorius, γνωστὸς κυρίως, ὡς ἀγορευτὴς ἐπὶ διαφορῶν νόμων, οἷον τῆς *lex Cincia de donis*, τῆς *lex Oppia* κτλ.⁶. Εἶτα ὁ υἱὸς αὐτοῦ M. Porcius Cato, θανὼν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος, πολλῶ ἐπιστημότερος ἐν τῇ νομικῇ ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ⁷, ἴσως δὲ καὶ δημιουργὸς τῆς ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ ἀπαντώσης *regula Catoniana* (Κατώνειος κανὼν)⁸. ὁ Servius Fabius Pictor, ἀκμάσας περὶ τὸ δευτέρον ἡμῖς τοῦ 6ου π. κτ. P. αἰῶνος καὶ θεωρούμενος, ὡς συγγρα-

6] Τὸ δεύτερον ἐν σημ. 1 τῆς παρούσης §. Πρὸς Karlowa I, σ. 483.

§ 100. 1] L. 2 § 35-47. D. 1. 2, ἀνωτ. § 15.—2] Ἰδε ἀνωτ. § 52. — 3] IX. 45. X. 9. 21.—4] Liv. XXI. 38.—5] Festus v. Rodus, Praetor, Patricius.—6] Liv. XXXIV 1 ἐπ., Kik. de senect. 4. 5. Gellius N. A. VII. 13.—7] Gell. N. A. XIII. 19.—8] Ἰδε τόμ. B'. § 642.

φεύς τοῦ Liber de jure pontifico⁹, ὁ Cornelius Scipio Nasica, ὑπατος τῷ 569, ᾧ ἐχορηγήθη ὑπὸ τῆς πολιτείας οἶκος ἐπὶ τῆς via sacra (ἱερᾶς ὁδοῦ) ἀμισθεῖ, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ, ὁ Mucius Scaevola, pontifex maximus τῷ 623 ἀ. κτ. Π., γνωστός ἐκ τε τῆς συγγραφῆς περὶ τοῦ jus pontificum καὶ ἔνεκα τῶν δέκα βιβλίων de jure civili¹⁰. Μετ' αὐτοῦς ὁ Q. Mucius Scaevola, υἱὸς τοῦ προηγουμένου, ὁ πρῶτος, κατὰ τὸν Πομπώνιον, γενικῶς (generatim) συγγραφεὺς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου ἐν ὀκτωκαίδεκα βιβλίοις καὶ ἐπίσης συγγραφεὺς τοῦ περὶ ὄρων ἢ definitionum συγγράμματος, ἔχων πολλοὺς μαθητάς (auditores), ἐν οἷς οἱ ἐπιστημότατοι ἀναφέρονται ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πομπωνίου ὁ Q. Mucius Scaevola, φέρων ὡς χαρακτηριστικὸν τὸν τίτλον Augur, ὑπατος τῷ 637 ἀ. κτ. Π., διδάσκαλος τοῦ Κικέρωνος, πολλαχοῦ ἐπαινοῦντος τὰς γνώσεις αὐτοῦ¹¹, ὁ Serv. Sulpicius Rufus, φίλος καὶ σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος, θανὼν τῷ 711 ἀ. κτ. Π., οὕτινος ὑπῆρξαν πολλοὶ μαθηταί, ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Πομπωνίου καὶ συγγραφεὺς 180 βιβλίων, ἐξ ὧν τινων σώζονται οἱ τίτλοι, ἑτέρων δ' ἀποσπάσματα¹². Ὁ Rufus ἐπεδόθη εἰς τὴν νομικὴν ἐπιστήμην συνετεία μυκτηρισμοῦ τοῦ προμνημονευθέντος Σκαιβόλα ἐπὶ τῇ ἀγνοίᾳ αὐτοῦ.¹³ Ὁ ἐπίσης σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος Trebatius Testa, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁποῖου ἐλήφθησαν πολλὰ χωρία καὶ ἐν τῷ Πανδέκτῃ¹⁴ καὶ ἑτεροὶ δύο, ὁ C. Aelius Gallus, ἐπίσης σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος, γνωστός κυρίως ἐκ τοῦ ἔργου του de verborum, quae ad jus civile pertinent, significatione¹⁵ καὶ ὁ Aulus Cassellius, ἥττον ἱκανὸς τοῦ προηγουμένου, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς δευτέρας τριανδρίας συγγράφας πλὴν ἄλλων καὶ liber bene dictorum καὶ φημιζόμενος διὰ τὸ δημοκρατικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὅπερ, ἀνεξάρτητος ὢν ἔνεκα τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἀτεκνίας του, διετήρει πληρέστερον ἢ οἱ σύγχρονοί του¹⁶.

Ἄλλ' οἱ νομικοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν ἅπαντες τῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς

9] Kiz. Brut. 21 Macrob. Saturn. III. 23.— 10] Kiz. de orat I. 56, l. 2 § 39 D. 1.2.— 11] De leg. I. 4, Brut. 26, pro Balbo 20.— 12] Kiz. Brut. 41, Gellius N.A. IV. 4, VI. 12, Kiz. Top. 8.— 13] L. 2 § 43 D. 1. 2.— 14] Π χ. l. 1 § 41. D. 16. 3. l. 29, 30 § 5, l. 100 § 1. 3. D. 3. (32) l. 2 D. 43. 23 καὶ ἀλλαχοῦ.— 15] Servius ad Georg. Virgil. I. 264, l. 157 D. 50. 16.— 16] Valer. Max. VI. 2 § 12, Macrob. Sat. II. 6.

ικανότητος, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ δευτέρου Σκαυόλα ἄρχεται, ὡς προεῖρηται, νέα ἐποχὴ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ νέος τρόπος καλλιέργειας, πρόδρομος τῶν χρόνων τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων.

Οἱ νομοδιδάσκαλοι ἀπῆλθον ἀπ' ἀρχῆς μεγίστης ὑπολήψεως ἐν Ρώμῃ καὶ πολλῶ πλείονος τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγματικῶν¹⁷, οἵτινες ἦσαν ἀπλοὶ μισθωτοὶ τῶν ρητόρων, ἐν ᾧ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νομικοῦ ἐν Ρώμῃ ἐχρησίμευεν ὡς πρόδρομος πρὸς κτῆσιν ὑψηλῶν δικμοσίων θέσεων, διὰ τῆς προσκλήσεως τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ¹⁸. Ὁ σύνδεσμος δὲ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν νομικῶν ἦτο στενότερος, προαγόμενος καὶ διὰ τοῦ ἀμίσθου τῶν παρεχομένων ὑπὸ τούτων συμβουλῶν¹⁹, ὅπερ διηκόλυνε τὴν ἀνάμειξιν τοῦ νομικοῦ οὐ μόνον εἰς τὸ καθαρῶς νομικὸν ζήτημα (ἐξ οὗ ἐξηγεῖται ἡ ἄλλως δυσχερεστάτη διατήρησις τῶν αὐστηρῶν τύπων, ἐν τε ταῖς ἀγωγαῖς καὶ ταῖς δικαιοπραξίαις), ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶν ζήτημα οἰκογενειακόν, εἰς πᾶσαν ἀνάγκην τοῦ βίου²⁰ καὶ ὁ νομικὸς κατεῖχε θέσιν γενικοῦ μᾶλλον ἢ νομικοῦ συμβούλου, ὅπερ ὅμως οὐδόλως μετέβαλλε τὸν κύριον χαρακτῆρα αὐτοῦ.

+ § 101. Ἄλλ' ὡς κυριώτατον τῶν νομικῶν ἔργον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν *juris peritus, juris consultus*, ἀπέμενεν οὐχ ἥττον τὸ γνωμοδοτεῖν ἐν νομικοῖς ἀντικειμένοις καὶ τὰ τούτου παρακολούθημα, ἅτινα ὁ Κικέρων παραδειγματικῶς διατυποῖ διὰ τῶν *respondere, scribere, cavere καὶ agere*¹, προστιθεὶς αὐτὰ τοῖς λοιποῖς τῶν νομικῶν ἔργοις. Καὶ διὰ μὲν τοῦ *respondere*, δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν γνωμοδότησιν, διὰ δὲ τοῦ *scribere* τὴν ἐγγράφον δια-

17] Kiz. de orat. I. 45, ad Att. II. 30.—18] Πρὸς Val. Max. IX. 3. 2 an vos consulere scitis, consulem facere ne scitis? περὶ τοῦ Marius. Voigt. σ. 232 σημ. 42.—19] Kiz. de Or. I. 45. Τὴν δ' ἀναφανέσαν συνήθειαν τῆς ἀμοιβῆς κατέστειλεν ἡ lex Cincia ἐνῶρις (550) Τόμ. Β' § 483.—20] Kiz. de orat. III. 33, ad quos olim et ita (in foro) ambulantes et in solio sedentes domi sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam si de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur.

§ 101. 1] Kiz. de orat. I. 1, topic. 48, pro Mur. 9. 19. Ὁ Ihering, *Πνεῦμα τοῦ Ρ. δικ.* § 42^ο σημ. 572, καλεῖται τὴν διαίρεσιν ταύτην, τοῦτο μὲν ὡς μὴ περιλαμβανούσαν ἅπαντα τὰ τῶν νομικῶν ἔργα, τοῦτο δ' ὡς μηδὲν ἐπιστημονικόν στοιχεῖον περ ἔχουσαν. Πλὴν ἡ παρατήρησις αὕτη ἠθελεῖ πως ἀρμόζει, ἐὰν μὴ ἐδεχόμεθα, ὅτι ὁ ρητωρ παραδειγματικῶς μόνον ληλεῖ, τοσούτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ (III. 33) ἀριθμεῖ καὶ τόσα ἄλλα ἔργα τῶν νομικῶν. 1^ο ἀνωτ. § 400 σημ. 47. Πρὸς δὲ Krüger αὐτ. σ. 49, καθ' ὃν τὰ *scribere* σημαίνει τὴν ἐγγράφον γνωμοδότησιν, ἐν

τύπωσιν δικαιοπραξίας, μετὰ τὴν γνωμοδότησιν, διὰ τοῦ *cavere* τὴν μετὰ πάσης νομικῆς προσοχῆς σύνταξιν τοῦ οἰκείου ἐγγράφου ἢ τὴν ἀποτελεσματικὴν τοῦ δικαιώματος ἄσκησιν καὶ διὰ τοῦ *agere*, τὴν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου παρὰ τῶν νομικῶν ὑποστήριξιν τῶν ρητόρων, διὰ νομικῆς συμβουλῆς³. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως ἔργον, τὸ περιλαμβάνον ἅπαντα τὰ μέρη τῆς τῶν νομικῶν ἐνεργείας καὶ δι' οὗ οὗτοι ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου, ὑπῆρξεν ἡ καλουμένη *interpretatio* (ἐρμηνεία), διαφέρουσα τῆς κοινῆς ἐρμηνείας τοῦ δικαίου καὶ φέρουσα χαρακτηριστὰ εἰδικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὴν τοῦ δικαίου κατάστασιν ἐν Ρώμῃ καὶ τὸ συντηρητικὸν τῶν Ρωμαίων πνεῦμα. Διότι, ἐν ᾧ σήμερον ἡ ἐρμηνεία σκοπεῖ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ἡ *interpretatio* παρὰ Ρωμαίοις περιεῖχε στοιχεῖόν τι ἰδιάζον, ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος καὶ τῆς στενότητος τοῦ *jus civile* καὶ τῆς τυπικότητος τῆς πολιτικῆς δικονομίας, πρὸ πάντων ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς περιόδῳ, τῇ τῶν *legis actiones*. Κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγωγῶν τούτων δηλ. ἰσχύοντα, περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς δικονομίας⁴, πᾶσα ἀπαίτησις δὲν ἠδύνατο νὰ προστατευθῇ ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἐὰν τὰ πραγματικὰ αὐτῆς στοιχεῖα δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς λέξεις τοῦ νόμου, ὧν ἔδει νὰ γείνη χρῆσις ἐν τῇ συντάξει τῆς ἀγωγῆς (*isparum legum verbis accommodatae erant [actiones]*)⁴. Ἐπομένως, ἐμφανιζομένης σχέσεως ἀγνώστου τῇ 12δέλτῳ, οἱ νομικοί, ἀποβλέποντες εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου καὶ ἀποκλίνοντες τῶν ἐν αὐτῷ λέξεων, αὐτοὶ προσδιώριζον τὴν *legis actio*, ὅφ' ἦν ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῇ ἡ σχέση αὕτη, πλὴν ἐν τῇ ἀγωγῇ μετεχειρίζοντο αὐτὴν τὴν λέξιν τοῦ νόμου, κατὰ τὰ κεκανονισμένα καὶ ὑπεδείκνυσαν τῷ δικαστῇ, ὅτι ὑπ' αὐτὴν τὴν λέξιν τοῦ νόμου δύναται καὶ δεῖν νὰ ὑπαχθῇ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγωγῆς. Τιοῦτω τρόπῳ λοιπὸν ἐξέτεινον π. χ. τὴν *actio de arboribus cedendis* (περὶ ἀποκοπέντων δένδρων) καὶ ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, χωρὶς νὰ μεταβάλλωσι τὸ λεκτικὸν τῆς σχετικῆς ἀγωγῆς, διότι ἀντικαθιστάντες τυχὸν αὐτὸ διὰ τοῦ *vitibus* (ἀμπέλαι) *cedendis*, ἤθελον ἀναμφιβόλως ἐπενέγκει τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀγωγῆς. Ὁμοίαν δ' ἐπιτροχὴν ἤσκησεν ἡ *interpretatio* καὶ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ *jus honorarium*, περὶ οὗ κατωτέρω.⁵ Διὰ τῆς

ἀντιθέσει πρὸς τὴν σονήθη προφορικὴν (*respondere*), Paul. Jörs Röm. RV. (1888) I. IX σ. 80. ἐπ. καὶ Voigt σ. 227 ἐπ.—2] Puchta § 77 ἐ. τ. —3] ¹³ε καὶ κατωτ. § 106.—4] Gai IV 11.—5] § 111.

interpretatio ταύτης προήγετο, ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ἄγραφον δίκαιον, ὀφείλον ὅμως, ἕνεκα τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ *jus civile* καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν τύπων, νὰ τίθεται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τούτου καὶ διὰ τῶν τύπων καὶ τῶν λέξεων αὐτοῦ νὰ ἐνεργῇ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τὰς λέξεις τοῦ νόμου ὑπαγωγῆς τῶν νέων σχέσεων, ἡ interpretatio σπουδαίως ὑπεβοήθει καὶ τὸ συντηρητικὸν τῶν Ρωμαίων πνεῦμα, μὴ ἐπιτρέπον πυκνὰς διὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καινοτομίας καὶ ἐπομένως δὲν περιορίζετο μόνον ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Οὕτως πολλὰ διατάξεις τῆς 12δέλτου περὶ δικαιοπραξιῶν ἐξετάθησαν καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀντικειμένων, βαθμυδὴν ἀναφανέντων, οἷον ἡ διὰ τῆς τριπλῆς πωλήσεως χειραφεσία υἱοῦ παρήχθη διὰ τῆς interpretatio ἐκ τοῦ περὶ τριπλῆς πωλήσεως κανόνος τῆς 12δέλτου, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν κατάχρησιν τῆς πατρικῆς ἐξουσίας⁶, χωρὶς νὰ διασεισθῇ ἡ στερεότης τοῦ γραπτοῦ δικαίου καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ πεποίθησις τοῦ λαοῦ.

Πρὸς τῇ interpretatio ὅμως, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πομπωνίου ἡ ὑπαρξίς καὶ ἐτέρου μέσου ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου, ἡ *disputatio fori*⁷, ὑπερ δυνάτων νὰ σημαίνει τὴν διὰ τῶν γνωμοδοτήσεων, τῶν συγγραφῶν καὶ ἐν ταῖς ἀγωγαῖς ἀνάπτυξιν διαφορῶν ἀντιθέτων γνωμῶν, ἐξ ἧς οὐ σμικρὰ παρήγετο ὑπὲρ τοῦ δικαίου ὠφέλεια⁸.

§ 102. Ἡ μόρφωσις τῶν νομικῶν ἦτο μᾶλλον πρακτικὴ, κυρίως δ' ἀνοσγάνωτος, διότι οὔτε σχολαί, οὔτε ἄλλο ἴδρυμα πρὸς διδασκαλίαν, οὔτε ἀληθὴς καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος διδασκαλία ἀπαντῶσι. Τὸ μόνον περὶ ταύτης μαρτυρούμενον εἶναι τὸ περὶ τοῦ Tiberius Coruncanius, ὃ ἀποδίδεται¹ ἡ πρώτη τοῦ δικαίου διδασκαλία. Πλὴν ἡ πληροφορία αὕτη σημαίνει μᾶλλον, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ, ὡς πρώτου pontifex ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πληθῆϊων, ἠνεώχθησαν καὶ τούτοις αἱ πόλαι τοῦ *fas* καὶ ἐδόθη αὐτοῖς τὸ μέσον νὰ λαμβάνωσιν ἐπίσης νομικὰς γνωμοδοτήσεις, ὡς οἱ Πατρίκιοι, οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποκλειστικῶς ἀπολαύοντες τοῦ ἀγαθοῦ τούτου, ἅτε τῶν pontifices ἐξ αὐτῶν μόνον λαμβανόμενων. Ἡ πρακτικὴ δ' ἐκμάθησις τοῦ δικαίου ἐγίνετο διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συγγραμμάτων, τοῦ κειμένου τῆς 12δέλτου ἢ διὰ τῆς ἐξασκήσεως παρὰ τινι νομοδιδασκάλῳ (οἱ τοιοῦτοι μαθηταὶ ἐκαλοῦντο *auditores*), ὅπερ εὐρίσκομεν συμβαῖνον ἤδη ἐπὶ τῆς δημοκρα-

6] Ἰδε τόμ. Β'. § § 562. 563.— 7] L. 2 § 5 D. 2.— 8] Πρὸς. Puchta § 76 σημ. b, Walter § 431 σημ. 3. Karlowa I. σελ. 477.

§ 102. 1] L. 2 § 35 D. 1. 2 publice profiteri καὶ § 38 primus (Tiberius

τίας². Προσέτι δ' ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ οἱ τῶν ἀγωγῶν καὶ δικαιοπραξιῶν τύποι, οὗ ἔνεκα ὁ Κικέρων κακίζει τοὺς νομικοὺς, ὡς διατηροῦντας αὐτοὺς, πρὸς ἐξάρτησιν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν γνώσεών των³. Καὶ πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου ἡ διδασκαλία ἐρρυθμίσθη ἐπὶ τὸ κανονικώτερον, διακρινομένων τῶν *instituti* ἀπὸ τῶν *instructi*, ὧν τὸ μὲν δεύτερον σημαίνει πιθανῶς τὴν πρακτικὴν ἀσκήσιν, τὸ δὲ πρῶτον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀρχαρίων εἰς τὸ δίκαιον, περὶ ἧς ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἐχρησίμευσαν τὰ συγγενῆ τὸ ὄνομα συγγράμματα *institutiones* (εἰσηγήσεις). Ἀλλ' αἱ περὶ τούτου πληροφορίες δὲν εἶναι σαφεῖς, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀσυμφωνία τῶν νεωτέρων⁴.

Τὰ εἰς τὴν παρούσαν περίοδον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου ἀνήκοντα συγγράμματα δέον νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο τάξεις, ἑκατέραν διαφόρου χαρακτῆρος δηλ. τὴν τῶν πρὸ τοῦ νομικοῦ Q. Mucius Scaevola, τοῦ υἱοῦ, πρακτικὸν χαρακτῆρα φερόντων καὶ τὴν τῶν μετ' αὐτόν, δι' ὧν ἤρξαντο τιθέμεναι αἱ ρίξαι τοῦ νέου συστήματος τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου καὶ ὧν οἱ καρποὶ ἀνεβλάστησαν ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἐπὶ τῶν δοκίμων νομομαθῶν.

Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκοντα συγγράμματα ὀλίγιστα ἀναφέρονται, ὧν τὰ σπουδαιότατά εἰσι τὰ ἐξῆς: Τὸ ἀλλαχοῦ⁵, τὴν τε ἱστορίαν καὶ τὸ περιεχόμενον, μνημονευθέν *jus Papirianum*. Ἐπισημότερον καὶ ἀναγκαιότερον ὑπῆρξε τὸ καλούμενον *jus Flavianum*, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἀπελευθέρων, ὅστις, ἀγορανόμος ὢν τῷ 9ῳ α. κτ. P. αἰῶνι⁶, ἐδημοσίευσεν, ἐκθεὶς ἐν τῇ ἀγορᾷ, τὸ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων ἰσχύον ἡμερολόγιον καὶ κατέστησε γνωστὰς τῷ λαῷ τὰς ἐργασίμους καὶ μὴ ἡμέρας (*dies fasti, nefasti*), ὧν ἡ γνώσις ἔχει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνῆλθεν ἀποκλειστικῶς τοῖς *pontifices*⁷. Ἐπίσης δ' ἐδημοσίευσεν καὶ τοὺς τύπους τῶν διαφόρων ἀγωγῶν, ἔργον τοῦ πάτρωνος αὐτοῦ *Appius Claudius*, ἵσως εἰς ἓν ὅλον μετὰ τοῦ πρώτου καὶ πιθανῶς τῇ ἀδείᾳ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ. Ἄλλοτερον σύγγραμμα εἶναι ἡ καλουμένη *tripertita*, ἔργον τοῦ νομοδιδασκάλου *Sextus Aelius* τοῦ *Catus* (ὁξύ-
ρονος, *aedilis curulis* τῷ 554, ὑπάτου τῷ 556 καὶ τιμητοῦ τῷ 561⁸),

Coruncanus).—2] Kuntze § 310 καὶ 1. 2 § 42, 44 D. 1. 2.—3] Pro Murena 11. 42.—4] Πρὸς τοὺς δύο νεωτέρους συγγραφεῖς Karlowa τόμ. Α' σ. 489 καὶ Krüger *Isagog.* τῶν πηγῶν σ. 51.—5] *Id' ἀνωτ.* § 52.—6] *Id' ἀνωτ.* § 73.—7] Liv. IX. 46, Val. Max. II. 5 § 2. Kiz. pro Murena 11. ad Att. VI 1.—8] Liv.

μεγάλης ὑπολήψεως ἀπολαύοντος⁹, ᾧ ἀποδίδονται καὶ ἕτερα ἔργα, ὑπὸ μὲν τοῦ Πομπωνίου *tres alteri libri*, ὑπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος *commentarii*¹⁰, ἔτι δὲ καὶ ἴδιον *jus Aelianum*, συμπληρωτικὸν τοῦ *jus Flavianum*, ὡς περιέχον τύπους ἀγωγῶν, ἐκ νόμων μετὰ τὴν δωδεκάδελτον ἐκδοθέντων καὶ ἐπομένως μὴ συμπεριληφθέντων ὑπὸ τοῦ Flavius¹¹. Πλὴν τὸ σπουδαιότατον πάντων ὑπῆρξεν ἡ *tripertita*, κληθεῖσα οὕτως ἕνεκα τοῦ τριμεροῦς τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, συνισταμένου ἐκ τοῦ κειμένου τῆς δωδεκαδέλτου, ἐκ τῆς ὑφ' ἑκάστων χωρίον αὐτῆς προσθήκης τῆς *interpretatio* καὶ ἐκ τῆς σχετικῆς *legis actio*¹².

Τέλος μνημονεύονται καὶ ἄλλα δύο συγγράμματα ἐκ τῆς παρούσης περιόδου, *actiones Manilii* καὶ *actiones Hostiliana*, ὧν τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν δύνανται νὰ προσδιορισθῶσιν ἀκριβῶς, ἕνεκα τοῦ ἐλλειπεστάτου τῶν περὶ αὐτῶν εἰδήσεων¹³.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Q. Mucius Scaevola ἄρχεται ἐπικρατοῦσα ἡ δευτέρα τάξις τῶν συγγραμμάτων, διότι οὗτος πρῶτος, κατὰ Πομπωνίον, ἐπραγματεύθη γενικῶς τὸ *jus civile*, εἰσαγαγὼν τὴν συστηματικὴν αὐτοῦ ἐπεξεργασίαν. Πλὴν περὶ τούτων σκοπιμώτερον εἶναι νὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, καθ' ἣν, ὡς καὶ ἄνωτέρῳ εἶρηται, ὀριστικῶς ἐπεκράτησε καὶ ἀνεπτύχθη τὸ νέον καὶ προσοδευτικὸν τοῦτο εἶδος τῆς συγγραφῆς.

XXXI. 50, XXXII. 7, XXXV. 9. — 9] Ἐξ οὗ ἴσως καὶ ἡ προσωνομία Catus. P. Jors Rom. R. W. (1888) I. σ. 402. — 10] L. 2 § 38 D. I. 2, Kiz. de orat. I. 56. Top. 2. ε. τ. Πρὸς Gellius N. A. IV.1. — 11] Περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ *Jus Aelianum* καὶ *tripertita* ὑπάρχει φιλονεικία τινὲς (Puchta § 77 σημ. h, Zimmermann § 73 σημ. 45. νεωστὶ Karlowa τόμ. Α'. σ. 476) ταυτίζουσι ταῦτα, παρὰ τὴν ἐν L. 2 § 7 D. αὐτ. πληροφορίαν τοῦ Πομπωνίου καὶ τὴν σαφεῆ διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως· ὑπὲρ τῆς διακρίσεως Huschke Zeitschr. für geschichtl. RW. τόμ. E' σ. 479 ἐπ., Walter (πρότερον ἀντιδοξῶν) § 427 σημ. 7, Rudorff *Histor.* I. σ. 458). — 12] L. 2 § 38 D. I. 2. Ihering Πνεῦμα § 41 σημ. 880. — 13] Hugo *Historia* σ. 471, Kiz. de orat. I. 57, 58, Varro de re rust II. 5 § 41, Kiz. de leg. 4. Πρὸς καὶ Krüger αὐτ. σ. 56, Nachtr. σ. X.

δ) *Edicta magistratuum (Jus honorarium ἢ praetorium).*

§ 103. **Jus edicendi.** Χρησὶς αὐτοῦ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου.

§ 104. Περίοδοι τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ρωμαίων. — § 105. **Legis actiones.** — § 106. **Formula.** — § 107. 'Η γ' περίοδος τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ρωμαίων. — § 108. Ἐποχὴ τῆς πολιτ. δικονομίας ἐπὶ τοῦ δικαίου διὰ τοῦ **jus edicendi.** — § 109. Εἶδη τῆς χρήσεως τοῦ **jus edicendi.** — § 110 Διακρίσεις καὶ τρόπος δημοδιεύσεως τῶν **edicta.** — § 111. **Jus honorarium ἢ praetorium.**

§ 103. Μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀρχόντων ἐν Ρώμῃ εἶδομεν καὶ τὸ **jus edicendi**¹, τὸ μόνον σχεδὸν ὄργανον τῆς διὰ τῶν ἀρχόντων ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου. Οὗτοι οὐδόλως μὲν εἶχον νομοθετικὴν ἐξουσίαν², ἀλλ' ὅμως χρώμενοι τῇ δικαστικῇ καὶ συνδυάζοντες αὐτὴν πρὸς τὸ **jus edicendi** καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας, ἣν ἐκέκτειντο ἐν τῇ καθ' ἑκάστον ἐφαρμογῇ τοῦ δικαίου³, οὐ μόνον ἐπέδρασαν ἐπὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἀπήρτισαν ἴδιον στοιχεῖον αὐτοῦ, ὑπαγόμενον μὲν ὑπὸ τὸ **jus civile**, ἐν τῇ εὐρείᾳ τούτου σημασίᾳ, ἀλλ' ἀντιτιθέμενον αὐτῷ ὑπὸ τὴν στενὴν⁴, τὸ **jus honorarium**.

Καὶ τὸ μὲν καθαρῶς εἰς διοικητικὰ ἀντικείμενα χρησιμοποιούμενον καὶ ἀλλαγῶν⁵ ἐξετασθὲν **jus edicendi**, οὐδόλως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ἀλλ' οἱ πράγματι ἐξασκοῦντες τὴν δικαιοδοσίαν (**jurisdictio**) αὐτῶν ἀρχόντες, ὡς μάλιστα οἱ πραιτωρεῖς, οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες ἐν Ρώμῃ, ἔχοντες συγχρόνως καὶ τὸ **jus edicendi**, ὑπῆρξαν τὰ ὄργανα τῆς μορφώσεως τοῦ νέου τούτου στοιχείου τοῦ δικαίου καὶ ἡ ἀντανάκλασις τῆς προόδου τοῦ βίου καὶ τῶν νομικῶν πράξεων. Ἐκαστος πραιτωρ, εὐσυνειδήτως φερόμενος καὶ προτιθέμενος νὰ προστατεύσῃ τὰς νομικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις, ὥφειλεν οὐ μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀναδοχῆς τῆς ἀρχῆς (**inire magistratum**)

§ 103. 1] 'Id' ἄνωτ. § 74.—2] Gai. III. 32, praetor jus facere non potest, § 2 J. 3. 9, ἐνθα φέρεται ἐπὶ λέξει praetor heredes facere non potest· ἀλλ' ἡ ἔννοια τούτου εἶναι ὅτι ὁ πραιτωρ δὲν δύναται νὰ νομοθετήσῃ, ἤτοι δὲν δύναται νὰ καλέσῃ ἄλλους heredes, πλην τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένων, ἀλλὰ μόνον bonorum possessores.—3] 'Id' ἄνωτ. § 74 καὶ Walter § 429.—4] Π.χ. I. 3 § 4 D. 43. 5, si quis autem constituerit, quod jure civili debebat, jure praetorio non debebat (I. 23 D. 28. 1, utroque jure... tam civili, quam praetorio. 'Id' καὶ ἄνωτ. § 93.—5] 'Id' ἄνωτ. § 76.

νά ὀρίζῃ δι' οἷονεὶ προγράμματος τὰ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δικαστικῆς πορείας (π. χ. ὅτι ἐν ὠρισμέναις περιπτώσεσι θὰ χορηγήσῃ ἀγωγὴν, ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ *missio in possessionem*⁶, θὰ παραχωρήσῃ *bonorum possessionem*⁷ κτλ.), ἵνα ὑπάρχῃ ἐπαρκὲς χρόνος, ὥπως ταῦτα καταστῶσι γνωστά⁸. Τὸ τοιοῦτον ἡθικὸν τοῦ πραιτώρος καθήκον καθίστατο διὰ τῆς μακρᾶς συνηθείας ἐπιβλητικώτερον, διὸ δικαίως ὁ Κικέρων λέγει, ὅτι ἡ ἐκδοσις ἡδίκτου εἶναι καθήκον ἀπαράβατον⁹. Ἐξ ἐτέρου δ' ἡ ἐμφάνισις νέων σχέσεων, πέραν τῶν στενῶν τῆς δωδεκαδελτοῦ ὁρίων κειμένων, καθίστη τὴν δημοσίευσιν τοιοῦτου προγράμματος ἀναγκαιοτέρα, ἔνεκα τῆς ἀβεβαιότητος τῆς προστασίας ἐλλείψει νόμου. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τῶν πραιτῶρων ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τούτῳ δὲν ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς εὐρεία, ἔνεκα τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ρωμαίων· ὥπως δὲ κατανοηθῶσι ταῦτα πάντα κάλλιον, δεόν ν' ἀναδράμωμεν διὰ βραχείων εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς δικονομίας παρὰ Ρωμαίους ἐν γένει καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τὰς βάσεις τοῦ ὁργανισμοῦ αὐτῆς.

§ 104. Ἡ πολιτικὴ δικονομία τῶν Ρωμαίων διαιρεῖται εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν τὰς μὲν δύο πρώτας εὐρίσκομεν τελείας ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας, ἡ δὲ τρίτη κατέστη ὀριστικὴ ἐν τῇ δ' περιόδῳ. Ἡ πρώτη δὲ περίοδος ἦτο ἡ τῶν *legis actiones*, ἡ δευτέρα ἡ τῆς *formula* καὶ ἡ τρίτη ἡ ἐνοποιήσις τῆς δίκης, ἀπαντῶσα μὲν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἀλλ' ὡς ἐξαίρεσις ἐκτάκτως (*extra ordinem*)¹.

Αἱ δύο πρώται περίοδοι τῆς πολ. δικονομίας εἶχον κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὴν διαίρεσιν τῆς δίκης εἰς δύο στάδια, τὸ πρῶτον *in jure*, ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος (*magistratus jure dicundo*), τοῦ ἀσκούντος τὴν δικαιοδοσίαν (*jurisdictio*) καὶ τὸ δεύτερον *in judicio* (*judicium*) ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ (*judex*), ἰδιωτικὸν μᾶλλον φέροντος χαρακτῆρα καὶ ἐντεταλμένου τὴν ἐξακριβώσιν τῶν ὑπὸ τῶν διαδίκων

6] Τόμ. Β'. § 298.—7] Τόμ. Β'. § 588.—8] Προβλ. Δίον Κάτ. XL. 66, Liv. 6. Τοιαῦτα ἥλικτα ἐξέδιδον καὶ οἱ *aediles*, ὡς καὶ οἱ κεκτημένοι *jurisdictio* ἐπαρχιακοὶ ἄρχοντες, ἀλλ' ἡ ἀρμοδιότης ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τῶν ἀρχόντων τούτων ἦν περιορισμένη π. χ. Κικ. Philip. IX. 7, Gai. I. 6. Κικ. in Ver. I. 43. 45. 46. II. 43. ad Att. V. 21, διὸ ἡ ἔρευνα τῆς διὰ τῶν *edicta* ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου περιορίζεται ἐνταῦθα εἰς τὰ πραιτωρικά, τὰ σπουδαιώτατα, δι' ὧν δίδεται πλήρης εἰκὼν αὐτῆς.—9] De fin. II. 22. Est enim tibi, jam [quum magistratum interis... edicendum quae sis observaturus in jure dicendo.

§ 104 1) Π. χ. I. 173 § 2 D. 50. 16.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

προτεινομένων πραγματικῶν γεγονότων καὶ οὐχὶ τὴν λύσιν νομικῶν ζη-
τημάτων, τὴν δὲ περιέχουσαν τὴν διαιρέσιν ταύτην διαδικασίαν ἐκάλε-
σαν οἱ νεώτεροι: *ordo iudiciorum privatorum*.

Ἐν τῷ σταδίῳ in jure ἐγίνοντο τῇ ἀμέσῳ συμπράξει τοῦ δικαστικοῦ ἀρχόντος ἡ εἰσαγωγή τῆς δίκης, ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀγωγῆς, τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ τοῦ δικαστοῦ (judex) καὶ ἡ νομιμοποιήσις τῶν διαδίκων, ἥτοι ἡ ἐξακριβώσις τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ ὡς διάδικοι παριστάμενοι εἶχον τῷ ὄντι δικαίωμα (ὁ ἐνάγων) ἢ ὑποχρέωσιν (ὁ ἐναγόμενος) πρὸς τοῦτο· μετὰ πάντα ταῦτα δέ, ἐὰν ὁ ἐναγόμενος ἡμφισβήτηται τὴν ἀγωγὴν, ἐπήρχετο ἡ litis contestatio (κάταρξις τῆς δίκης) μετὰ τῶν ἰδιαζόντων ἀποτελεσμάτων αὐτῆς· ἂν ὅμως ὡμολόγει αὐτὴν (confessio in jure), ἡ διαδικασία ἐπερατοῦτο καὶ ἄνευ μεταβάσεως εἰς τὸ δεύτερον στάδιον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τούτῳ σταδίῳ (in judicio) ἐγίνετο ἡ ἐξακριβώσις τῶν πραγματικῶν γεγονότων καὶ ἐξεδίδετο ἡ ἀπόφασις (sententia), ἧς τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν βαρύτερα τῶν τῆς litis contestatio καὶ ἐξ ἧς ἐπήγαγεν ἡ δύναμις τοῦ δεδικασμένου³.

Πρὸς τῇ διαδικασίᾳ ὁμῶς ταύτῃ, ἥτις ἦτο ὡς τακτικῶς ἐφαρμοζομένη, ὑπῆρχε καὶ ἡ ἑκτακτος (extra ordinem), καθ' ἣν δὲν διηρεῖτο μὲν ἡ δίκη, ὁ δὲ δικαστικὸς ἄρχων (magistratus) ἐπελαμβάνετο αὐτῆς καὶ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν πραγματικῶν γεγονότων, ἔλυσεν ὁμῶς τὴν διαφορὰν οὐχὶ δι' ἀποφάσεως (sententia), ἀλλὰ διὰ διαταγῆς (decretum). ἡ δὲ διαδικασία αὕτη, πολλαπλασιαζομένων βαθμυδῶν τῶν περιπτώσεων τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς, κατέστη ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ τακτικὴ, ἐπισήμως καταργήσαντος τὸν ἤδη ἐν τῇ πρακτικῇ ἀργούντα ordo iudiciorum privatorum. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Μ. ἐπανέλαβε τὴν κατάργησιν⁴.

§ 105. Ἡ πρώτη περίοδος τῆς πολιτικῆς δικονομίας καλεῖται ἡ τῶν legis actiones, διότι κατ' αὐτὴν ὑπῆρχον ὁρισμένοι διαδικαστικοὶ τύποι, καθ' οὓς ὁ ἐνάγων ὤφειλεν, ἐπὶ κινδύνῳ ἀπωλείας τῆς δίκης, νά συντάξῃ τὴν ἀγωγὴν ἀκριβῶς κατὰ τὰς λέξεις τοῦ νόμου (*ipsarum legum verbis accommodatae κατὰ Γάϊον*) καὶ διὰ τὰς legis actiones ταύτας ὑπῆρχον ὁρισμένοι διαδικασταὶ περιέχονσαι καὶ συμβολικὰς πράξεις, αἱ ἀκόλουθοι πέντε²:

2] "Id' Οἰκονομικοῦ Στοιχείου § 93 σημ. 5.— 3] Οἰκονομ. αὐτ., § 97 σημ. 7 καὶ 8—4] L. 2 C. 33, 1, 1 C. 2. 58.

§ 403. 4] IV. 11.—2] Gai. iV. 12.

1) Ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν, ἡ legis actio sacramento, κληθεῖσα οὕτως ἔνεκα τοῦ sacramentum, εἶδους στοιχήματος (ἐκ 50 ἢ 500 ἄσσω ἀναλόγως τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης), ἀρχικῶς μὲν κατατιθεμένου αὐτουσίως παρ' ἑκατέρου τῶν διαδίκων, βραδύτερον δὲ παρεχομένης ὑπ' αὐτῶν μόνον ἐγγυήσεως περὶ τῆς πληρωμῆς αὐτοῦ, ἵνα τὸ εἰς τὸν ἡττώμενον ἐν τῇ δίκῃ ἀνήκεν διατεθῇ ὑπὲρ τοῦ aerarium, ὥσως δ' ἀρχαιότερον ὑπὲρ τοῦ ταμείου τῶν pontifices, ἐξ οὗ καὶ sacramentum ἐκλήθη. Διὰ τῆς καταθέσεως δ' ἡ τῆς ἐγγυήσεως ἐπερατοῦτο τὸ in jure στάδιον, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, in judicio, ἐξητάζετο τίς εἶχε δίκαιον ἐν τῷ στοιχήματι καὶ οὕτως ἐμμέσως ἐλύετο ἡ διαφορά. Ἡ legis actio αὕτη ἦτο γενικὴ (generalis), ἥτοι ἐφηρμόζετο ἐπὶ πάσης διαφορᾶς, ἐφ' ὅσον δι' αὐτὴν δὲν ὑπῆρχεν εἰδικὴ διαδικασία ³.

2) Judicis arbitrive postulatio, ἥς ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις εἶναι δυσδιάκριτοι, ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκείου χωρίου τοῦ Γαίου ⁴ καὶ τῆς ἐλλείψεως ἄλλων μαρτυριῶν.

3) Per condictionem ἡ αἰτία τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης καὶ ἐπὶ Γαίου ἐφιλονεικεῖτο (valde quaeritur) ⁵. ἐκλήθη δὲ condictio ἔνεκα τῆς συμφωνίας (condicere) τῶν διαδίκων περὶ ἐκλογῆς δικαστοῦ (judex), γινομένης δι' ἐξωδίκου ἀνακοινώσεως (denunciatio) τοῦ ἐνάγοντος καὶ ἀπαλλασσούσης τοὺς διαδίκους τῆς διπλῆς ἐμφανίσεως ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ ⁶. Ὁ τύπος οὗτος ἐφηρμόζετο μόνον ἐπὶ ἀπαιτήσεων ὠρισμένου ποσοῦ (certae) καὶ διὰ μὲν τὰς χρηματικὰς (certa pecunia) εἰσῆχθη ὑπὸ τῆς lex Silia, διὰ δὲ τὰς πραγματικὰς (certa res) ὑπὸ τῆς lex Calpurnia ⁷.

4) Per manus injectionem καὶ

5) Per pignoris capionem ⁸. Ἀμφότεραι ἦσαν μᾶλλον μέσα ἐκτελέσεως· ἐφηρμόζοντο δὲ μόνον ἐπὶ ὠρισμένων, ἀναμφισβητήτων ἀπαιτήσεων καὶ ἦσαν legis actiones μὲν μόνον καθ' ὅσον καὶ ἐν αὐταῖς ἐγίνετο χρῆσις τῶν λέξεων τοῦ νόμου καὶ τυπικῶν ρημάτων· actiones δέ, εἰ καὶ ἦσαν μέσα ἐκτελέσεως, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ προκύψῃ ἕρις καὶ περὶ αὐτῆς τῆς, ἄλλως ἀναμφισβητήτου, ἀπαιτήσεως δεομένη δικαστικῆς ἐπεμβάσεως ⁹. Καὶ ἡ μὲν manus

3] Gai. IV. 13.—4] IV. 43.—5] Gai. IV. μετὰ τὴν § 71.—6] Gai. IV. 18.—7] Gai. IV. 49.—8] Gai. IV. 21. 29.—9] Πρβλ. Ihering Πνεῦ α τοῦ ρ. δ. § 41 c.

injectio ἐχορηγεῖτο μόνον κατὰ τοῦ καθ' οὗ ἐξεδόθη καταδικαστικὴ ἀπόφασις (judicatus) ἢ τοῦ ὁμολογήσαντος τὴν ἀγωγὴν (confessus)¹⁰ καὶ ἐκλήθη οὕτως, διότι ὁ δανειστὴς (ἐνάγων) ἐδικαιούτο νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα κατὰ τοῦ ὀφειλέτου (ἐναγομένου). ἡ δὲ pignoris capio ἐχορηγεῖτο προνομιακῶς τῷ ἔχοντι ἀπαίτησιν περὶ στρατιωτικοῦ μισθοῦ (aes militare) ἢ ἐκ θρησκευτικῶν λόγων· ἐκλήθη δ' οὕτως, διότι ὁ δανειστὴς ἐδικαιούτο νὰ λάβῃ πράγμα τι ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου οἷον ὡς ἐνέχυρον (pignus) καὶ νὰ πωλήσῃ αὐτὸ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀπαιτήσεώς του.

§ 106. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ leg's actiones κατὰ Γάϊον¹, in odium venerunt, κατέστησαν μισηταί, ἔνεκα τῆς αὐστηρᾶς τυπικότητος αὐτῶν, τοῦ κινδύνου ὃν διέτρεχεν ὁ ἐνάγων ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν ἀποκειμένης συντάξεως καὶ τοῦ περιορισμένου τῆς χρήσεως αὐτῶν· ἐπῆλθε δ' ἡ lex Aebutia, ὥς, τῷ 6 π. αἰ. π. αἰ. π., εἰσαγαγοῦσα τὴν διαδικασίαν τῆς formula, εὐχερესτέραν καὶ εὐρυτέραν, δι' ἧς δὲν κατηργήθη μὲν ἡ τῶν legis actiones, ἀλλ' ὅμως κατέστη σπανιωτέρα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ· διὰ τῆς formula δέ, συντασσομένης οὐχὶ ὑπὸ τοῦ διαδίκου (ἐνάγοντος), ὡς αἱ legis actiones, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος, ἀπεσοβήθη καὶ ὁ κίνδυνος τῆς λόγῳ παρατυπίας τῆς ἀγωγῆς ἀπωλείας τῆς δίκης². Ὁ Γάϊος³ μνημονεύει καὶ δύο ἄλλων νόμων (leges Juliae), ὡς τὸν αὐτὸν καὶ ἡ lex Aebutia ἐχόντων σκοπόν, οἷτινες ὅμως, πιθανώτερον, οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς μερίμνης τοῦ Αὐγούστου, ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ περιεχομένου τῆς lex Aebutia⁴.

Ἡ formula ἀπεστέλλετο ὑπὸ τοῦ συντάσσοντος αὐτὴν ἄρχοντος τῷ δικαστῇ καὶ περιεῖχε διαταγὴν περὶ καταδίκης (condemnatio) ἢ ἀπολύσεως (absolve) τοῦ ἐναγομένου, ἀναλόγως τῆς ἐπαληθεύσεως ἢ μὴ τῶν ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν διαδίκων προταθέντων ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος γεγονότων καὶ ἐν τῇ formula περιλαμβανομένων· τὰ δὲ διάφορα μέρη αὐτῆς ἐκαλοῦντο, κατὰ Γάϊον, demonstratio, intentio, adjudicatio, condemnatio, praescriptio καὶ exce-

10] 1] Gai. IV. 21, Gell. N. A. XX. 4.

§ 106.1] VI. 30.— 2] Ὁ χρόνος τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου τούτου φιλονεικεῖται. Κατὰ τὸν Voigt R. Rechtsgeschichte Beil. VI ἐξεδόθη μετὰ τοῦ 513 καὶ 514. — 3] Ἀνωτ. § 105.— 4] IV. 30.— 5] Bethmann-Hollweg II. s. 9. Ἀντιδοξῆ Vlassak

ptio. Ἐκ τούτων συνήθως περιείχοντο μόνον ἡ intentio, περιέχουσα τὰς αἰτήσεις τοῦ ἐνάγοντος καὶ ἡ condemnatio τὴν πρὸς τὸν δικαστὴν προμνημονευθεῖσαν διαταγὴν τοῦ ἄρχοντος περὶ ἀπολύσεως ἢ καταδίκης· πρὸς ἄμυναν τοῦ ἐναγομένου δ' ἐχρησίμευον ἡ exceptio (ἐνστάσις), περιέχουσα τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἐναγομένου καὶ ἡ praescriptio, ἣτις ὅμως ἐχρησίμευε καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνάγοντος χάριν περιορισμοῦ τῆς demonstratio, προστιθεμένης πρὸ τῆς intentio ἐπὶ ἀγωγῶν ἐχουσῶν ἀντικείμενον ἀόριστον ἢ πολὺπλοκον καὶ περιεχούσης ἔκθεσιν τῆς ὑποθέσεως ἱστορικὴν χάριν ἀκριβεστέρου προσδιορισμοῦ. Ἡ adjudicatio (προσκήρυσις) τέλος ὑπῆρχεν ἐφ' ὠρισμένων δικῶν περὶ διανομῆς κοινῶν πραγμάτων (judicia divisoria), ἢ ὁρίων (finium), ἐξουσιοδοτουμένου δι' αὐτῆς τοῦ δικαστοῦ νὰ συστήσῃ ἢ ν' ἀπονεύμῃ τοῖς διαδίκους ἐμπράγματα δικαιώματα¹.

§ 107. Ἐν τῇ γ' τέλος περιόδῳ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, περιλαμβανομένη ἐνταῦθα μόνον χάριν τῆς ἐνότητος, ἀνηκούσης δ' εἰς πολὺ νεωτέρους χρόνους, τοὺς τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ διχασμὸς τῆς δίκης in jure καὶ in judicio ἐξέλιπε καὶ ἐφηρμόζετο ὅτι περὶποῦ πρότερον ἐκτάκτως, δηλ. ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐδίκαζεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν ὑπόθεσιν (ἐκδίδον ὅμως ἀπόφασιν [sententia] καὶ οὐχὶ decretum, ὡς ἀρχαιότερον ἐν τῇ extra ordinem διαδικασίᾳ²), διὸ καὶ αἱ Εἰσηγήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον λαλοῦσαι, λέγουσιν ὅτι ἅπασαι αἱ δίκαι νῦν εἰσιν extra ordinem³. Ἐπίσης δ' ἐξέλιπε καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ δικαστικοῦ ἄρχοντος (magistratus jure dicundo) καὶ δικαστοῦ (judex), οἱ δ' ἐμφανισθέντες judices pedanei (χαμαιδικασταί)⁴ διέφερον μὲν τοῦ κυρίως δικαστικοῦ ἄρχοντος, ἀλλ' οὕτε ἐπὶ τῇ βάσει παρ' αὐτοῦ ἐκδιδομένης formula ἢ ἄλλης ὁδηγίας ἐδίκαζον, οὕτε εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν μόνων τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν περιορίζοντο, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις περιόδοις· ἦσαν δὲ βοηθοὶ τῶν δικαστικῶν ἀρχόντων, ἄνευ ἰδίας δικαστικῆς ἐξουσίας, εἰς οὓς παρεπέμπετο ἀπλῶς ἡ ἐκδίκασις ὑποθέσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου⁵.

(röm. Proceßgesetze σ. 167 ἐπ.), φρονῶν ὅτι διὰ μὲν τῆς μιᾶς τῶν leges Juliae ἐξετάθη τὸ δίκαιον τῆς lex Aebutia εἰς τὴν Gallia Cisalpina, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας εἰς τὰς λοιπὰς κτήσεις τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ γνώμη του στηρίζεται ἐπὶ ὑποθέσεων. — 3] Πρὸς. Gai. IV, 39-43, 115-137.

§ 107. 1] 'Ιδ' ἀνωτ. § 102—2] § 8. I. 4. 45. — 3] Ἰωάν. ὁ Λυδὸς III. §. 49, Βασιλ. (7. 3) 29. 30, Κωδ. Ἰουστιν. de pedaneis iudicibus 3. 3.— 4] Beth-

§ 108. Ἐφ' ὅσον ἡ πολιτικὴ δικονομία περιεῖχε μόνον τὰς legis actiones δὲν ἐπέτρεπε τῷ ἄρχοντι τὴν ἀπ' αὐτῆς παρέκκλισιν, διότι ἄλλως ὁ judex μὴ εὐρίσκων πρὸς αὐτοῦ ἀγωγὴν κατὰ λέξιν ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξεταστέα πραγματικὰ γεγονότα, ὥφειλε ν' ἀπορρίψῃ αὐτήν· ἐπομένως διὰ μέσου τῆς πολιτικῆς δικονομίας οὐδεμία ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου ἠδύνατο νὰ ἐπενεχθῇ ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος καὶ κατ' οὐδὲν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τοῦτο τὸ jus edicendi καὶ μόνον ἡ interpretatio τῶν νομικῶν ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὰς ἐμφανιζομένας νέας σχέσεις.

Ὅτε ὅμως εἰσῆλθῃ ὑπὸ τῆς lex Aebutia καὶ ἡ formula, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἄρχοντος, ἐπομένως καὶ ἡ τοῦ judex, κηρύνθη, δυναμένων ἐφεξῆς ἀμφοτέρων ἀπὸ κοινοῦ νὰ προστατεύσωσι πᾶσαν παρουσιαζομένην σχέσιν καὶ νὰ εὐρύνωσι τὸν χώρον τῆς interpretatio τῶν νομικῶν, ἀποβαλόντες ἐκτοτε τὸν ἀρχαῖον τεχνικὸν χαρακτῆρα. Οὕτως δ' ἠδύνατο ὁ δικαστ. ἄρχων ἐκ τοῦ προτέρου νὰ προκηρύσσῃ διὰ τοῦ ἡδίκτου τὰς προστατευομένας σχέσεις δι' ἐπερωτήσεων, προσωρινῆς διακατοχῆς, ἐνστάσεων, ἀγωγῶν¹ κτλ., χορηγῶν τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα μέσα² διὰ τῆς συντάξεως τῆς καταλλήλου formula, ἐξ ἧς ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰ ἀλλαχοῦ ἐξετασθησόμενα διάφορα εἶδη τῶν πραιτωρικῶν ἀγωγῶν³. Καὶ πρὸ τῆς lex Aebutia ὑπῆρχον μέσα προστασίας, ἀνεξάρτητα τῆς τυπικῆς τῶν legis actiones διαδικασίας καὶ τῆς interpretatio, τὸ decretum, δι' οὗ ὁ ἄρχων, καθορῶν τὸ δίκαιον τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ ἐνάγοντος καὶ χρώμενος τῷ jus decernendi⁴, ἠδύνατο δι' ἀπειλῆς ποινῆς (οἷον multae dictio κτλ.)⁵, νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν οἰνεὶ ἐναγόμενον εἰς ὑπακοὴν καὶ οὕτως νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νεωτέρου περὶ δικαίου αἰσθήματος τοῦ λαοῦ· ἐπίσης δὲ καὶ ἡ sponsio, οἰνεὶ στοίχημα, συνομολογούμενον παρὰ τῶν διαδίκων μερῶν τῇ διαταγῇ τοῦ πραιτωρός. Ἀλλὰ τὸ μὲν decretum, φέρον συγχρόνως χαρακτῆρα οἰνεὶ αὐθαιρέτου διοικητικῆς ἐπεμβάσεως εἰς δικαστικὰ ἀντικείμενα, δὲν ἴσχυεν εἰμὴ μόνον

mann-Hollweg § 140. Κατ' ἄλλους ἦσαν δικασταὶ αὐτοτελεῖς χάριν μικρᾶς ἀξίας υποθέσεων. Ἴδε Bethm. Hollweg αὐτ. σημ. 19 καὶ ἐπ.

§ 108. 1] Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν μέσων τούτων Ἴδε τόμ. Β' § 284. 291. 439.— 2] Πρὸς 1. 7 § 7 D. 2. 14. 1. 3 pr. D. 3. 5. 1. 4 pr. D. 4. 2, Gai. I. 1. 21-33. 44, IV. 31.—§ 148. 139-141, 1. 1 § 4 D. 4. 4, 1. 1 § 4 D. 4. 6. — 3] Ἴδε Τόμ. Β' § 286.—4] § 1. ἀνωτ. § 76.—5] Ἴδε ἀνωτ. § 60. 76.

§ 109. Εἶδον τῆς χρῆσ. τοῦ *jus ed.* § 110. Διακρίσεις τῶν *edicta* 167

διαρκούσης τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ ἄρχοντος καὶ δὲν ἀπετέλει διαρκῆς δεδικασμένον, ἡ δὲ *sponsio* ἦτο πολὺ στενοτέρα τὴν ἐφαρμογὴν ἢ ἡ νεωτέρα διαδικασία.

§ 109. Τὸ σύνολον τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐνεργειῶν τοῦ πραιτῶρος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἰσχύον *jus civile*, περιεῖχε τρία μέρη, διατυπούμενα ὑπὸ τοῦ Παπινιανοῦ ἐν τῷ Πανδέκτη¹, ἦτοι ὁ πραιτῶρ ἐνῆργει *adjuvandi* (πρὸς βοήθειαν) ἢ *supplendi* (πρὸς συμπλήρωσιν) ἢ *corrighendi* (πρὸς διόρθωσιν) *juris civilis gratia*, διὰ τῆς χορηγήσεως ἀγωγῶν, ἐνστάσεων κτλ.· καὶ τὸ μὲν *adjuvandi juris civilis gratia* ἐμφαίνει τὴν ἀρωγὴν, ἣν ὁ πραιτῶρ παρεῖχε τῷ *jus civile*, μόνον ὅπως διευκολύνῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, π. χ. ἐν ταῖς *leges imperfectae* χορηγῶν τῷ διὰ τούτων προστατευομένῳ τὴν ἐκ τοῦ νόμου ἐνστάσιν, ἥς ἡ χρῆσις δὲν ἦτο δυνατὴ κατὰ τὰς *legis actiones*²· τὸ δὲ *supplendi j. c. gratia* περιέχει μὲν καινοτομίαν, ἀλλὰ μὲν ἀντιστρατευομένην κατὰ τοῦ *jus civile* καὶ ἐπιχειρουμένην μόνον πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κενῶν αὐτοῦ ἢ διαστελλούσαν τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, ὡς π. χ. ἐν τῇ *bonorum possessio secundum tabulas*³, ὅσάκις δὲν ὑπῆρχε *heres* κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ *juris civilis*. Πλὴν τὸ τρίτον, τὸ *corrighendi juris civilis gratia*, ὑπῆρξεν ἡ σπουδαϊοτάτη τοῦ νέου τούτου δικαίου πηγὴ, ὅτε περιέχον καινοτομίας, ἀντικρὺς κατὰ τοῦ *jus civile* ἀντιστρατευομένας, ὡς π. χ. ἡ *bonorum possessio contra tabulas*⁴· ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος ἀνήκει μᾶλλον τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ⁵.

§ 110. Τὰ *edicta* ὑπὸκρίνται εἰς διαφόρους διαιρέσεις. Καὶ πρῶτον εἰς *urbana* (ἀστυκὰ), τὰ ἐν Ρώμῃ ἐκδιδόμενα καὶ εἰς *peregrina* τὰ ὑπὸ τοῦ *praetor peregrinus* ἐκδιδόμενα, *provincialia* (ἐπαρχιακὰ) δὲ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τῶν δικαιοδοσιῶν κεκτημένων ἀρχόντων¹. Ἐν τοῖς *urbana*, ἐκτὸς τῶν πραιτωρικῶν, σπουδαϊαν, ὡς πρὸς τὸ δίκαιον, ἔχουσι σημασίαν καὶ τὰ τῶν ἀγορανόμων (*aediles, aedilicium edictum*)² δι' ὠρισμένα ἀντικείμενα τῆς δικαιοδοσίας

§ 109. 1] L. 7 § 1 D. 1. 1.—2] Gai. IV. 108 nec omnino ita, ut nunc usus erat illis temporibus exceptionum.—3] Ἴδε τὸν. B' § 595.—4] Ἴδε τὸν. B' § 615.—5] Πρὸς. κατωτ. § 110. Ὁ Voigt σ. 202 φρονεῖ ὅτι καὶ τὰ *corrighendi j. v. g.* ἀνήκει τῇ παρῶσῃ περιόδῳ, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ γενικῶν σκέψεων, μὴ δυνάμενων νὰ δικαιολογήσωσι τοιαύτην πορείαν τοῦ Πραιτῶρος.

§ 110. 1] Kix. in Verr. I. 43, ad Att. VI. 1, Voigt σ. 199.—2] Gai. I. 6 —

αὐτῶν, οἷον ἀγοροπωλησίας δούλων καὶ κτηνῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ^{3]}, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁδῶν κτλ^{4]}, πρὸς ᾧ ἦσαν ἀνάλογα τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τοῦ Quaestor ἐκδιδόμενα^{5]}. Δεύτερον διηροῦντο τὰ τε ἀστυκὰ καὶ ἐπαρχιακὰ εἰς edicta tralatitia καὶ edicta nova^{6]}. Καὶ tralatitia μὲν ἐκαλοῦντο τὰ περιέχοντα κανόνας τοῦ δικαίου, εἰλημμένους ἐκ τοῦ ἡδίκτου τοῦ προκατόχου ἄρχοντος, μεταδιδόμενους εἰς τὸν διάδοχον καὶ καθισταμένους οὕτως διὰ τῆς διαδοχικῆς ἀναγραφῆς μονίμους^{7]}, τοῦθ' ὅπερ σπουδαιότατα συνέτεινεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ jus honorarium^{8]}. nova δὲ τὰ περιέχοντα κανόνας νέους καὶ ἐπομένως φέροντα χαρακτῆρα ἐπικίνδυνον, ὥς ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ Κικέρωνος, κατηγοροῦντος τοῦ Βέρρου, ἐπὶ τῇ δημοσιεύσει νέου ἡδίκτου ἐπὶ ἀρχαίου ἀντικειμένου (in re vetere edicta nova)^{9]}. Τέλος δ' ἑτέραν διαίρεσιν ἀπαντῶμεν εἰς edicta perpetua καὶ edicta prout res^{10]} ἢ, ὡς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκλήθησαν, repentina^{11]}. Perpetuum καλεῖται τὸ πάντοτε καὶ ὑφ' ἀπάντων τῶν δικαιοδοσίαν κεκτημένων ἀρχόντων ἐκδιδόμενον ἐν τῇ ἀναδοχῇ τῆς ἀρχῆς, prout res (incidit proposita) δὲ τὰ ἐκτάκτως ἐκδιδόμενα καὶ μὴ ἀναγκαῖα πᾶσι τούτοις τοῖς ἄρχουσιν. Ἡ διάκρισις αὕτη συμφωνεῖ τῇ ἐν ἔτει 687 ἀ. κτ. Ρ. ἐκδοθείσῃ lex Cornelia, ἐν ᾗ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα perpetuum καὶ δι' ἧς ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς πραιτῶρας, διαρκούσης τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἀρχῆς, ἡ ἐκδοσις ἡδίκτων δι' ὀρισμένης περιστάσεως καὶ ἀντικείμενα, ἀποκλινόντων δὲ τῶν διαγεγραμμένων ἐν τοῖς edictis perpetuis, ἡ καταργούντων αὐτὰ καὶ ἐπεβλήθη αὐτοῖς ν' ἀκολουθῶσι τὰ ἐν ἀρχῇ, δι' ὁλόκληρον τὸ διάστημα τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἐξουσίας, ἐκδιδόμενα edicta^{11]}.

Τὰ edicta, ἀνακινούμενα τῷ λαῷ προφορικῶς, ἐχαράσσοντο κατόπιν,

3] Gell. N. A. IV. 2, Τίτλος Dig. de aedil. ed. 211, τίτλ. Κώδ. de aedilit. act. 4. 58 καὶ τὸμ. Β' § 454. — 4] L. 40 § 4, 1. 41 42. D. 21. 1. "Idem καὶ I. 27 § 28 D. 9. 2. — 5] Gai. I. 6, Voigt αὐτ. σ. 499 σημ. 15. — 6] Πρὸς Κικ. in Ver. I 40-46, Gell. N. A. III 48. 7. — 7] Κικ. in Ver. I 45. — 8] Κικ. αὐτ. I. 3 D. de conjung. cum eman. 37. 8. — 9] Κικ. in Verr. III. 14, l. 7 pr. D. 2. 1. — 10] Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω (σημ. 8) χωρίου τοῦ Κικέρωνος (exoritur peculiare edictum repentinum), ἐν λήθῃ ὑπὸ τινων τὶ prout res καὶ repentinum. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἄρμόζει ὅμως εἰς τὴν παρούσαν διαίρεσιν, διότι αὕτη μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον καὶ χρόνον τῆς ἐκδόσεως, ἐκεῖνο δ' εἰς τὸ περιεχόμενον, ἐξ οὗ μᾶλλον συμπίπτει τῷ novum (Πρὸς Puchta § 81 σημ. k. I. Ἀντιδ. Zimmermann I. § 87 σ. 119, Rudorff § 60 σημ. 4. ἐπ.). — 11] Δίων Κάσ. XXXVI. 23 (40) κατ' ἀρχὰς τε εὐθὺς αὐτοὺς (τοὺς ἄρχοντας) τὰ

χάριν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς τηρήσεως αὐτῶν, ἐπὶ λευκῶν πινάκων (in albo)¹² καὶ κατετίθεντο ἐν τῇ ἀγορᾷ (forum), πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν καὶ δημοσίευσιν αὐτῶν¹³. Ἡ δὲ μνηεὶα ἐκάστου αὐτῶν ἐγίνετο ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ (π. χ. ed. Carbonianum) ἢ διὰ τοῦ περιεχομένου (π. χ. ed. cognititorium) ἢ διὰ τῶν ἀρχικῶν λέξεων¹⁴.

§ 111. Τὸ τοιοῦτῳ τρόπῳ παραχθὲν δίκαιον ἐκαλεῖτο honorarium, ἔνεκα τῆς πηγῆς αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀξιώματος (honor) τῶν ἀρχόντων, εἰδικώτερον δὲ καὶ συνήθως praetorium, ἔνεκα τῆς ἐκτεταμένης καὶ ἐλάχιστα διὰ τῆς τῶν ἀγορανόμων περιοριζομένης δικαιοδοσίας τοῦ πραιτῶρος καὶ τῆς πρὸ πάντων ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου δι' αὐτοῦ, δι' οὗ οἱ ὕπατοι εἶχον ἀπαλλαγὴν τῆς αὐτοπροσώπου ἐνασχήσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς πρώτης ἐμφάνισεως τοῦ δικαίου τούτου, ὅπερ κατὰ τοὺς τοῦ Κικέρωνος χρόνους παρίστατο ἤδη ὡς τι τέλειον καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐφαρμοζόμενον¹, πληροφορίαι ἀσφαλεῖς δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐκ τοῦ jus edicendi καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐκ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ πραιτῶρος δὲν λύεται τὸ ζήτημα, διότι τὸ μὲν δικαίωμα τοῦτο ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἐν Ρώμῃ, ἐνταῦθα δὲ δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν δι' αὐτοῦ ἤρξατο παραγόμενον ἴδιον δίκαιον, ἀντιτιθέμενον τῷ jus civile, ὑπὸ τὴν στενὴν τούτου σημασίαν· ὃ δὲ πραιτῶρ, ἐφ' ὅσον ἐδεσμεύετο διὰ τῶν legis actiones, κατ' οὐδὲν σχεδόν, ὡς εἶδομεν, ἠδύνατο νὰ καινοτομήσῃ. Εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος συντείνουσιν ὁμῶς σπουδαίως τοῦτο μὲν ἢ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ προαγαγοῦσα, ὡς προεῖρηται, εἰσαγωγὴ τῆς διὰ τῆς formula διαδικασίας, τοῦτο δὲ τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ, ἥτοι τὰ ἐλευθεριώτερα ἐν αὐτῷ στοιχεῖα, περὶ ὧν κατωτέρω² καὶ ἅτινα βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν Ρώμῃ πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συναλλαγῶν διὰ τῆς μετ' ἁλλοδαπῶν ἐπιμιξίας· ἐπίσης ὁμῶς συνετέλεσε καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ praetor peregrinus, ἥτοι τοῦ διὰ τοὺς

δίκαια. οἷα χρῆσονται προλέγειν καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. Ascon. in arg. Cornel. (ἐκδ. Orelli σ. 58). — 12] Liv. I. 32. IX. 46, ἐντεῦθεν ἐπήγαγε καὶ ἡ ποινικὴ ἀγωγὴ de albo corrupto l. 7 D. 2. 4. λευκοῖς γράμμασι Θεόφ. Εἰσηγ. § 42 (IV. 6). — 13] Apud forum palam, ubi de plano recte legi possit. Valer. Prob. u. d. p. r. t. l. p. 1. 44 § 3 D. 14. 3, Quinctil. 12. 3. 14. — 14] Voigt αὐτ. σ. 204.

§ 111. 1] Kik. in Verr. I. 44. — 2] § 112.

ἀλλοδαπούς ἐν Ρώμῃ προωρισμένου δικαστικοῦ ἄρχοντος. Οὗτος ὑπ' οὐδενὸς δεσμευόμενος τύπου καὶ οὐδὲν δίκαιον πρὸς ἐφαρμογὴν ἔχων καὶ ἡδύνατο καὶ ὥφειλε νὰ παρεισάγῃ εἰς τὸ ἰσχύον ἐπὶ τῶν Ρωμαίων δίκαιον ἀρχὰς ἐλευθεριωτέρας, ἐφαρμοσίμους καὶ ἐπὶ ἀλλοδαπῶν, νέα περὶ δικαίου ἀξιώματα εἰς Ρώμην εἰσχομιζόντων. Λαμβάνοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ ἐλευθεριώτεραι αὐταὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου σπουδαίως ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ *jus honorarium* ³, ὅτι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἡ ἐπίδρασις αὕτη θὰ ἦτο ἀδύνατος ἢ ἐλαχίστη ἄνευ τῆς νέας διὰ τῆς formula διαδικασίας καὶ τέλος ὅτι αἱ μὲν formulae εἰσῆχθησαν πιθανῶς κατὰ τὸν 6 α. κτ. Ρ. αἰῶνα, ὁ δὲ *praetor peregrinus* βεβαίως τὸ 507, δυνάμεθα μετὰ μεγίστης πιθανότητος καὶ τῆς δυνατῆς, ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τῶν πηγῶν, ἱστορικῆς ἀκριθείας νὰ τάξωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6 α. κτ. Ρ. αἰῶνος τὴν ἐμφάνισιν τοῦ *jus honorarium*, οὗ τὴν φύσιν κατανόησομεν ἀκριθέστερον κατωτέρω, ἐξετάζοντες τὸ *jus gentium*.

Οἱ Ρωμαῖοι καλοῦντες τὸ *jus honorarium* *ζῶσα φωνή* τοῦ πολιτικοῦ (νομίμου, *viva vox juris civilis*) ⁴ καὶ διορῶντες ἐν αὐτῷ τὸ διὰ τῶν ἡθῶν ἀναπτυσσόμενον δίκαιον ⁵ ἐξ ὁλοκλήρου ἀποκλείουσι πᾶσαν ὑποψίαν περὶ αὐθαρέτου καὶ ἐπιβλαβοῦς τῷ λαῷ ἐνεργείας τοῦ πραιτῶρος, ἢ περὶ διαβουκολήσεως αὐτοῦ. Οἱ πραιτῶρες δ' ἐνεργοῦντες ὡς ἀνωτέρω οὐ μόνον ἱκανοποιοῦν τὸ περὶ δικαίου αἶσθημα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐπισείκειν ⁶, ἀλλὰ καὶ ἐθεράπευον τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅς' ἦς τὴν ὁδηγίαν ἔβαινον διὰ τῶν νομικῶν ⁷, ὑποκείμενοι ἄλλως πάντοτε τοῖς κατὰ τῆς αὐθαρεσίας τῶν ἀρχόντων προμνημονευθεῖσι ⁸ περιορισμοῖς.

II

JUS GENTIUM

+ § 112. Σημαδίαι τοῦ *jus gentium*.—§ 113. Ἀλλοιγενὲς δίκαιον.—§ 114. Δίκαιον τῶν ἀλλοδαπῶν.—§ 115. *Jus gentium* ὡς στοιχεῖον τοῦ ρωμ. δικαίου.

§ 112. Τὸ *jus gentium*, ἐξεταζόμενον ὑφ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς μορφάς, κέκτηται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου τρεῖς σημασίας, ἐν στε-

3] Περὶ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης κατωτ. § 111 καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.—4] L. 8 D. 1. 1. Βασ. (2. 1) η'.—5] § 2 J. 1. 2.—6] Regelsberger Pand. § 11 σελ. 65.—7] Πρὸς, νῦν Voigt σ. 197-198.—8] § 74.

νοτάτη πρὸς ἀλλήλας διατελούσας σχέσεις καὶ δὴ διαδοχικῆς παραγωγῆς, ὧν αἱ δ' οὖν πρῶται ὑπῆρχον ἤδη καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας. Ἡ ἀρχαιοτάτη σημασία εἶναι ἡ τοῦ ἀλληλεθνοῦς δικαίου, καθ' ἃ ἐρρυθμίζοντο αἱ σχέσεις τῆς ρωμ. πολιτείας πρὸς τὰ λοιπὰ ἀνεξάρτητα ἔθνη (*gentes*)¹, ἡ δευτέρα, ἡ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τοῦ ἐφαρμοζομένου ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν, παρεπιδημούντων ἐν Ρώμῃ², κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς Ρωμαίους πολίτας σχέσεις αὐτῶν, ἡ δὲ τρίτη, ἀπὸ τῆς παρουσίας περιόδου λαβοῦσα τὴν πρώτην αὐτῆς ὑπαρξιν καὶ ἐκ τῆς δευτέρας σημασίας πηγάσασα, ὡς αὕτη ἐκ τῆς πρώτης, εἶναι ἡ τοῦ ὑψηλοτέρου δικαίου, τοῦ ἀναπτυχθέντος διὰ τῆς τῶν Ρωμαίων μετ' ἄλλων ἐθνῶν ἐπιμιξίας καὶ στηριζομένου εἰς ἀξιώματα ἐλευθερώτερα τῶν τοῦ *jus civile*, μὴ θεσμοθετηθέντος δ' ἰδιαιτέρως, ἀλλ' εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀφείλοντος τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ³. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου κυρίως πρόκειται ἐνταῦθα, πλὴν ἕνεκα τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐκ τῶν δύο πρώτων σημασιῶν, δεόν νὰ διαλάβωμεν καὶ περὶ αὐτῶν τινα, πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν αὐτοῦ.

§ 113. Τὸ *jus gentium* ὡς ἀλληλεθνὲς δίκαιον περιεῖχε κανόνες ἰδιορρυθμούς, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς καὶ συνδεομένους μετὰ τῆς θρησκείας, ἐξ ὧν ἐνταῦθα ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς μόνον οἱ συντείναντες εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἰδιωτικοῦ περὶ τῶν ἀλλοδαπῶν δικαίου. Κατὰ τοὺς κανόνες τούτους, ἐγχειρομένης διαφορᾶς μεταξὺ τῆς Ρώμης καὶ ἄλλου τινὸς ἔθνους, ἡ λύσις αὐτῆς ἀνέτιθετο πρῶτον τοῖς *fetiales* (*εἰρηνοδίκαι, εἰρηνοφύλακες*)⁴, ἱερεῦσιν ἐντεταλμένοις τὴν διεξαγωγὴν καὶ τὴν λύσιν ταιούτων διεθνῶν διενέξεων, φύλαξι καὶ μύσταις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καλουμένου μάλιστα ἕνεκα τῶν ὀργάνων τούτων καὶ *jus fetiale*⁵. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι, ἀνευρίσκοντες τυχόν, ὅτι ὁ ρωμ. λαὸς εἶχε δίκαιον, ἀπῆλθον ἐν ὀνόματι τοῦ κράτους ἱκανοποιῆσιν (*rem repetunt*), διὰ τυπικοῦ καὶ ἐπισήμου τρόπου (*clarigatio*), ἐκτελουμένου ὑπὸ τοῦ *pater patratus*, ὃν ἐξέλεγεν ἐπὶ τούτῳ τὸ σωματεῖον τῶν *fetiales* καὶ ὅστις ἐτίθει εἴτε μόνος, εἴτε συνοδευμένος ὑπὸ τῶν λοιπῶν, προθεσμίαν τριάνοντα ἡμερῶν πρὸς εἰρηνικὴν τῆς διαφορᾶς λύσιν. Ἐὰν ἡ προθεσμία αὕτη παρήρχετο ἐν ἀπραξίᾳ, τὸ ζήτημα διέφευγε τὴν ἀρμοδιότητα τῶν *fetiales* καὶ ἀνέτιθετο τῇ

§ 112. 1] L. 5, D. 1, 1. Πρὸλ. ἄνωτ. § 4.—2] Gai. III, 93 — 3] Gai. I, 1.

§ 113. 1] Διονύς, II, 72. ἐπ. "Ἰδε καὶ ἄνωτ. § 37. σημ. 7.—2] Kix. de off. I.

συγκλήτω, ἣν οἱ *fetiales* ἐθεθαίουν, ὅτι οὐδὲν τὸ ἐκ τῶν θεῶν κώλυμα πρὸς κήρυξιν πολέμου¹. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ στάδιον τῆς παραγωγῆς τῆς δευτέρας σημασίας, διότι ἡ σύγκλητος πολλάκις ἀντὶ πολέμου προὔτιμα τὴν διὰ *recipitatores* (δαιτητῶν) λύσιν τῆς διαφορᾶς, συνάπτουσα ἰδίαν ἐπὶ τούτῳ συνθήκην (*foedus, amicitia, hospitium*)², δι' ἧς ἐρρυθμίζετο καὶ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι λύσις τῶν ἀναφυησομένων διεθνῶν διαφορῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις τῶν ὑπηκόων ἐκατέρας τῶν πολιτειῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ παρεπιδημούντων (ἀλλοδαπῶν, *peregrini*)³.

Τῷ δικαστηρίῳ δὲ τούτῳ τῶν *recipitatores* ἀνῆκεν ἐν ἀρχῇ καὶ ἡ λύσις τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν τῶν ἀλλοδαπῶν τούτων, εἴτε πρὸς ἀλλήλους, εἴτε πρὸς Ρωμαίους καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ βράσει ὠρισμένου δικαίου, διότι δὲν ἦτο δυνατόν, πλὴν ὀλίγων περιπτώσεων⁴, νὰ προορισθῶσι τὰ πάντα ἐν τῇ συνθήκῃ, ἀλλὰ κατ' οἰκείαν τῶν δικαστῶν κρίσιν. Πλὴν αὐξομένης, προϊόντος τοῦ χρόνου, τῆς εἰσροῆς ἀλλοδαπῶν εἰς Ρώμην καὶ ὑπαρχόντων καὶ μεταξὺ τούτων καὶ ὑπηκόων ἐθνῶν, μὴ συνδεθέντων πρὸς τὴν Ρώμην διὰ συνθήκης, ὡς πρὸς δ' ἐπομένως οὔτε *recipitatores* ὑπῆρχον, ἐπέστη ἡ ἀνάγκη τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *prætor peregrinus* (ξερικός, ξεροδικῆς) τῷ 507 ἀ. κτ. Ρ., ᾧ ἀνετέθη ἡ ἐκδικασίς πάσης τοιαύτης ἰδιωτικῆς διαφορᾶς⁵.

§ 114. Ὡς πρὸς τε τοὺς *recipitatores* καὶ τὸν *prætor peregrinus* δὲν ὑπῆρχεν, ὡς προείρηται, ὠρισμένον πρὸς ἐφαρμογὴν δίκαιον. Οὐδ' ἡ διαδικασία δὲ τῶν *legis actiones*, οὐδ' αἱ αὐσιαστικαὶ διατάξεις τοῦ *jus civile* ἠδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν, ἐνεκα τῆς θεμελιώδους ἰδέας τῆς ἀποκλειστικότητος τοῦ ρωμ. δικαίου. Ἐπομένως κατ' ἀνάγκην παρήχθη ἴδιον δίκαιον, κρᾶμα τῶν ἀλλοδαπῶν δικαίων καὶ τῶν περιστάσεων, τείνον μόνον εἰς τὴν δικαίαν τῶν φυομένων διαφορῶν λύσιν, ἄνευ δεσμοῦ τινος πρὸς ὠρισμένα κείμενα. Τὰ πρὸς μέρωσιν τοῦ δικαίου τούτου δρῶντα πρόσωπα, ἐκτὸς τῶν *recipitatores* ἢ τοῦ *prætor peregrinus*, ὅστις ἐξέδιδεν ἡδίκτα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ *prætor urbanus*⁶, ἦσαν καὶ τοῦτο μὲν τὰ ὑπὲρ τοῦ δικαζομένου ἀλλοδαποῦ ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα, οἷον ὁ *patronus* αὐτοῦ ἢ ὁ τῆς πατρίδος του, ὅφ' οὗ τὴν

11, Liv. XXXVIII. 46.—3] Liv. I. 32.—4] Festus v. *Reciperatio*.—5] Πρὸς Walter § 33 ἐπ.—6] Π. γ. Πολιβ. III. 22.—7] Ἰωάν. ὁ Λυδός. *Περὶ τῶν ἀρχ.* I. 38, 45, I. 2 § 28 D. I. 2

§ 114. 1] Gai. I. 6.

προστασίαν ἐτίθετο ὁ ἀλλοδαπὸς ἐν Ρώμῃ διὰ hospitium (συνθήκης ξενίας)² δημοσίου ἢ ιδιωτικοῦ, τοῦτο δ' οἱ νομικοί, οὔτινες βεβαίως παρείχον τὴν συνδρομὴν αὐτῶν τοῖς δικασταῖς. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπομένως ἐφαρμογῆς δικαίου ἀγράφου καὶ μὴ ὠρισμένου ἐκ τοῦ προτέρου παρήχθη τὸ jus gentium ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ σημασίᾳ, ὑπερ ἐκ τοῦ αποτελέσματος καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ρωμ. δικαίου, ἰδίως δὲ τοῦ πραιτωρικοῦ, ἐμφανίζεται ὡς τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀναπτύξεως ὄργανον.

§ 115. Οὕτως ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο σημασιῶν τοῦ jus gentium παρήχθη ἡ τρίτη¹, ἀποτέλεσμα οὖσα τῆς μετὰ τῶν ἀλλοδαπῶν συγκοινωνίας τῶν Ρωμαίων καὶ τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου ἄλλων χωρῶν. Ὑπὸ τὴν σημασίαν δ' αὐτοῦ ταύτην τὸ jus gentium ἐμφαίνει τὴν εἰσαγωγὴν ἐλευθεριωτέρων καὶ γενικωτέρων στοιχείων εἰς τὸ δίκαιον, ἔνευ ἐγκαταλείψεως τοῦ ἰδίου τῶν Ρωμαίων jus civile καὶ τὴν παραδοχὴν εὐρυτέρας μορφώσεως, ἀναγκαίας συνεπειᾶς τῶν διεθνῶν τῶν Ρωμαίων σχέσεων. Καὶ οὕτως τὸ jus gentium ἔπαυσεν ὡς δίκαιον προσωρισμένον τοῖς ἀλλοδαποῖς καὶ κατέστη μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ὅλου ρωμ. δικαίου, πηγάζον ἐκ τῆς περὶ δικαίου συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, χειραφετηθείσης ἤδη ἀπὸ τῶν στενῶν καὶ ἀσπηρῶν τοῦ jus civile ἀρχῶν. Ἐκτοτε ἀνεπτύχθησαν καὶ οἱ κατ' ἰδίαν θεσμοὶ ἐλευθεριώτερον, αἱ συναλλαγαί, τὰ πραγματικά δικαιώματα, αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις καὶ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἐκτῆσαντο διπλοῦς τύπους, μὴ περιοριζομένους μετὰ τῶν Ρωμαίων καὶ ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ jus civile ὁρίων. Ἡ διὰ τῶν τυπικῶν πράξεων μεταβίβασις τῆς κυριότητος ὑπεχώρει τῇ traditio, ἥτοι τῇ ἀπλῇ παραδόσει, πρὸς τῇ ἐξ ἀρρενογονίας συγγενείᾳ (agnatio) ἤρξατο λαμβάνουσα νομικὴν ὑπαρξιν καὶ ἡ ἐξ αἵματος (cognatio)³ καὶ ἐν γένει τὸ jus gentium ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀρμόζον καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀπορρέον δίκαιον (jus naturale), ἀλλ' οὐχὶ κατατακτικῶς ἐκ τῶν προτέρων, ὡς τὸ ἐν

2] Ἰδ' ἀνωτ § 40.

§ 115 1] Ἀντιδ. Karlowa τόμ. Α'. § 59 σ. 454 [π. (πρὸς σ. 469 ἐπ.), φρονῶν, ὅτι ἀντιθέτως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παραχθὲν τὸ jus gentium, ὡς δίκαιον καὶ ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν ἐφαρμοστέον, ἐκ τοῦ δικαίου, ὅπερ ἀγράφον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων ἀπόψεως εἶχεν ἤδη μορφωθῇ πρότερον παρὰ τοῖς Ρωμαίοις καθ' ἑαυτούς. Ἡ ἀναπτύξις τοῦ ὅμοις μοῖ φαίνεται ὀλίγιστος καὶ ἰδίᾳ ὅλως ἐστερημένη θετικῶν μαρτυριῶν.—2] Ἰδ' τόμ. Β'. § 339. 527.

τοῖς νεωτέροις χρόνοις φυσικὸν καλούμενον δίκαιον, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ὃν ἱστορικῆς ἀνάγκης. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὸν παρὰ Ρωμαίοις ἀπαντῶντα ὅρισμόν τοῦ *jus gentium*³, διατυπωθέντα ἐν ἐποχῇ πολὺ βραδυτέρα τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ὡς ἀρμόζοντα αὐτῷ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς καὶ δὴ ἐν χρόνοις, καθ' ὧς ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνέλθει εἰς τὸ ὕψος τῶν θεωρητικῶν ἀφαιρέσεων, ὡς οὐδ' ὅτι τὸ *jus gentium* ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ἐπιστημονικῆς τοῦ δικαίου ἐπεξεργασίας. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, καθόσον καὶ αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι καθορίζοντες τὸ *jus naturale*, ποῦ μὲν θεωροῦσιν αὐτὸ ὡς κοινὸν ἀνθρώποις τε καὶ ζώοις, ποῦ δ' ὡς τὸ δίκαιον, τὸ ἰσχύον παρ' ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς λαοῖς, ὅτε καὶ ἐταυτίζον αὐτὸ πρὸς τὸ *jus gentium*.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων περὶ τῆς φύσεως τοῦ *jus gentium* προκύπτει καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ *jus honorarium*⁴. Τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν διαφέρει τοῦ *jus civile* μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς, διότι ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ *jus gentium*, ἀφίσταντο οἱ ἄρχοντες τοῦ *jus civile* καὶ εἶποντο τῇ *naturalis ratio*, τῇ *naturalis aequitas*, ἀφορῶντες εἰς τὸ κατ' οὐσίαν δίκαιον καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς τύπους. Ἐπομένως τὸ *jus honorarium*, ὁρμώμενον ἐπίσης ἐξ ἐλευθεριωτέρων ἀρχῶν, συμπίπτει πολλάκις πρὸς τὸ *jus gentium*, οὐτινος τὰς ἀρχὰς εἰσέγαγε διὰ τοῦ *praetor urbanus* εἰς Ρώμην. Ἡ σύμπτωσις δ' αὕτη δὲν εἶναι τυχαία· ὁ *praetor urbanus* ἐν τῷ *jus gentium* ἀνεύρισκε πηγὴν ἄφθονον προόδου, τὴν *ζῶσαν φωνήν* τοῦ πολιτικοῦ δικαίου καὶ ἐξ αὐτοῦ ἤντλει τὰς καινοτομίας αὐτοῦ. Ἡ συγγένεια δ' αὕτη τοῦ *jus honorarium* πρὸς τὸ *jus gentium* εἶναι αὐταπόδεικτος· οὐχ ἥττον καὶ οἱ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δικαίοις τούτοις ἀπαντῶντες θεσμοί, οἷοι οἱ ἀνωτέρω, (*traditio*, *cognatio* κλ.. κλ.) ἔτι μᾶλλον ἐπιρρωνύουσι τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς.

3] Gai. I. 4.—4] Πρὸς νῦν καὶ Ihering *Entwickelungs geschichte* σ. 39.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ * (ΗΓΕΜΟΝΙΑ)

725 1079 α. κτ. Ρ. (29 π. Χ.—325 π. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ Δ'ΚΑΙΟΥ

I

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

§ 116. Χρονικά όρια τῆς γ' περιόδου. — § 117. Χαρακτήρ καὶ βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς γ' περιόδου.

§ 116. Ἡ τε ἀρχὴ καὶ πρὸ πάντων τὸ τέλος τῆς παρούσης περιόδου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῶσι μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβοείας, διότι ὡς πρὸς μὲν τὴν ἀρχὴν προηγείται τοῦ Αὐγούστου ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὡς πρὸς δὲ τὸ τέλος Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ὁ Διοκλητιανός. Ὡς δ' αἱ βάσεις, αἵτινες ἤρξαντο νὰ κρατῶσιν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἐξωτερικῶς καὶ ἀφιλονεικῆτως, εἶχον ἤδη λάβει ἐσωτερικὴν ὑπαρξιν ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐν Ρώμῃ, οὕτως καὶ αἱ τὸ τέλος αὐτῆς

* Οἱ εἰς τὴν παρούσαν περίοδον ἀνήκοντες ἡγεμόνες εἰσὶν οἱ ἑξῆς: C. Julius Caesar Octavianus, περιβληθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου τὸν τίτλον Αὔγουστος, ὑφ' οὗ μνημονεύεται, 725-767 α. κτ.Ρ., 29 π.Χ.-14 μ. Χ.—Tiberius Claudius Nero, γνωστός ὑπὸ τὸ πρῶτον ὄνομα 14-37 μ.Χ. (767-790).—C. Caesar, ἐπικληθεὶς Caligula, ὑφ' οὗ ὄνομά ἐστι γνωστός 37-41 (790-4).—Tiberius Claudius Caesar, γνωστός

καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπομένης χαρακτηρίζουσαι. Μάλιστα δ' ὡς πρὸς τὰς δευτέρας, ἐν ᾧ τινες τῶν ἱστορικῶν, ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ εἶχον ἤδη τεθῆ αἱ ρίζαι τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ εἶχεν ἐπέλθαι ἡ ὡς πρὸς τὸ ἐνιαῖον τῶν θεμελιωδῶν βάσεων ἀπλοποίησης τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ κρατοῦντα διφυᾶ τοῦ πολιτεύματος χαρακτῆρα, τάσσουναι τὴν

ὑπὸ τὸ δεύτερον ὄνομα, 41-51 (794-807).—Nero Claud. Caesar, γνωστός ὑπὸ τὸ πρῶτον ὄνομα, ὁ τελευταῖος τῶν ἀπογόνων τοῦ Καίσαρος 51-63 (807-824).—Servius Sulpicius Galba, διὰ τοῦ τελευταίου ὀνόματος μνημονεύμενος 68-69 (821-22). M. Salvius Otho, συνήθως Otho ἀπλῶς καλούμενος, ἐντὸς τοῦ 63 (822) αὐτοκτονήσας.—A. Vittelius, ἐπίσης ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους δολοφονηθεὶς. T. Flavius Vespasianus, 69-79 (822-832).—Titus Flavius Vespasianus, ὑπὸ τὸ ὄνομα Titus γνωστός, 79-81 (832-34).—T. Flav. Domitianus, 81-96 (834-849).—M. Coccejus Nerva, 96-98 (849-851).—M. Ulpius Trajanus, 98-117 (851-870).—P. Aelius Hadrianus, 117-138 (870-891).—T. Aurelius Antoninus Pius, καλούμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νομικῶν Divus Pius καὶ Titus Antoninus, σπανίως δ' ἀπλῶς Antoninus ἢ Divus Antoninus (Puchta § 86 σημ. α) 138-161 (914-932).—Οἱ divi Fratres, M. Aurelius Antoninus, Marcus συνήθως καλούμενος, κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τοῦ Lucius Verus, μέχρι τοῦ 169 (922), κατόπιν δὲ μόνος μέχρι τοῦ 176 (929) καὶ τέλος μετὰ τοῦ L. Commodus Antoninus μέχρι τοῦ 180 (933), ὅτε, θανόντος τοῦ Aurelius, ἡγεμόνευσεν ὁ Commodus μόνος μέχρι τοῦ 192 (945). Divi Fratres καλοῦνται οἱ Aurelius καὶ Lucius Verus, Marcus δὲ et Commodus ἢ Antoninus et Commodus, ὁ Aurelius μετὰ τοῦ Commodus, ὅστις, μόνος, ὑπὸ τὸ ὄνομα Commodus ἦν γνωστός. Διαδοχὰς τούτου ὑπῆρξεν ὁ A. Helvius Pertinax, ὀλίγους μῆνας διοικήσας καὶ δολοφονηθεὶς τῇ 28 Μαρτίου 193 (946).—M. Didius Julianus μέχρι τῆς 1 Ἰουλίου 193 (946).—L. Septimius Severus, μόνος μέχρι τοῦ 198 (951), ἐκείθεν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ M. Aurelius Antoninus Bassianus Magnus Caracalla μέχρι τοῦ 211 (954), ὅθεν ὁ Caracalla μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ P. Septimius Geta μέχρι τοῦ 212 (965), καὶ ἐκείθεν μόνος μέχρι τοῦ 217 (970). Ὁ Severus μετὰ τοῦ Caracalla καλοῦνται Severus et Antoninus, ὁ Caracalla μόνος (ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νομικῶν) Antoninus ἢ Antoninus magnus καὶ Divus Antoninus.—M. Opilius Macrinus μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Anton. Diadumenianus, 217-218 (970-971). Mar. Aurel. Anton. Heliogabalus, 218-222 (971-975).—M. Aurelius Severus Alexander, 222-235 (975-988), ἐν ταῖς πηγαῖς καλούμενος συνήθως μόνον Alexander, σὺδ' ὅποτε δὲ μόνον Severus.—C. Jul. Maximianus, ἐπικαλούμενος Thrax (Θράξ), 235-238 (988-991).—M. Anton. Gordianus I. καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Anton. Gordianus II. καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (238) καὶ οἱ Maximus Pupienus καὶ Clod. Balbinus, φονευθέντες ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ M. A. Gordianus III. μέχρι τοῦ 244 (997).—M. Jul. Philippus Arabs, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Philippus, θανόντις πρὸ τοῦ 12 τῆς ἡλικίας του ἔτους, μέχρι τοῦ 249 (1002).—Trajanus Decius, 249-251 (1002-1004).—C. Trebonianus (Bibius) Gallus μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Volusianus καὶ τοῦ Hostilianus, 251-253 (1004-1006) καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἔτι οἱ C. Jul. Aemilianus καὶ P. Licin. Valerianus μετὰ

λῆξιν τῆς περιόδου εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ¹, ἄλλοι ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς μείζονος καὶ ἐντελοῦς ἐξωτερικεύσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐπὶ τῆς μεταθέσεως τῆς κυρίως πρωτεύουσας ἀπὸ Ρώμης εἰς Βυζάντιον καὶ ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, τάσσουν τὴν λῆξιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ προκατόχου τοῦ Κωνσταντίνου Μ.². Ἀμφότεραι αἱ γνώμαι αὗται ἔχουσι τὸ ὀρθόν, ἀλλ' οὐδετέρα ἀπολύτως ἔνεκα τῆς χρονολογικῆς φύσεως τοῦ ζητήματος· κατὰ τὴν ἀρχὴν δέ, ἣν ἀπεδεξάμεθα³, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου οὔτε δυνατόν, οὔτε πάντοτε ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προσδιορισθῇ ὁ χρόνος μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας, διότι οἱ θεσμοὶ πρὶν ἢ ἰδρυθῶσι κυφοροῦνται καὶ ἐπομένως καὶ οἱ λαβόντες ὕλικὴν ὑπαρξίν ἐπὶ Κωνσταντίνου Μ. εἶχον ἤδη κυφορηθῇ ὅπως δῆποτε ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Ἀκολουθοῦμεν δ' ἐνταῦθα τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων γνώμῶν, ὡς συντελεστικωτέραν εἰς τὴν μεθοδικὴν κατὰτάξιν τῆς ὕλης.

§ 117. Ἀσυγκρίτως σπουδαιότερον εἶναι τὸ ζήτημα περὶ τῆς φύσεως τοῦ πολιτεύματος. Τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς ἀρχῆς τῶν νέων ἡγεμόνων ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅστις συγκεντρώσας διὰ τῆς δικτατορίας ἐν ἑαυτῷ ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν, ὡς προηγουμένως ὁ Σύλλας, ὑπέσκαψεν ἐντελῶς τὰ βάρη τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐλείπε

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ P. Licin. Gallianus μέχρι τοῦ 260 (1013) ἐντεῦθεν δὲ ὁ Gallianus. μόνος μέχρι τοῦ 268 (1021). M. Aurelius Claudius. 268-270 (1021-1023).—L. Domitius Aurelianus. 270-275 (1023-1028).—M. Claudius Tacitus 275-276 (1028-1029).—M. Annius Florianus, αὐτοκτονήσας μετὰ δύο μῆνας.—M. Aurelius Probus. 276-282 (1029-1035).—M. Aurel. Carus μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Carinus καὶ Numerianus μέχρι τοῦ 283, οἱ δὲ υἱοὶ (ὧν ὁ Numerianus ἐδολοφονήθη τῷ 284, ὁ δ' ἕτερος τῷ 285) μέχρι τοῦ 284. C. Aurel. Valer. Diocletianus. 284-286 (1037-39), ἀπ' οὗ ἤρξαντο καταργούμενοι καὶ οἱ τυπικῶς ἰσχύοντες δημοκρατικοὶ θεσμοὶ ἀπὸ δὲ τοῦ 286 μετὰ τοῦ M. Aurel. Herclius μέχρι τοῦ 305 (1058).—Constantius Chlorus καὶ C. Galerius Maximianus 305-306 (1058-1059).—Ὁ αὐτὸς Galer. Maximianus μετὰ τοῦ Flav. Severus μέχρι τοῦ 307 (1060).—M. Aurel. Maximianus Herclius καὶ Flav. Valer. Constantinus 307-310.—C. Galerius Max. Maxentius, Flav. Val. Constantinus, Licinius καὶ Maximinus 310-311 (1063-1064).—Maxentius, Flav. Val. Constantinus Licinius καὶ Maximinus 311-312 (1065).—Fl. Val. Constantinus, Licinius καὶ Maxentius μέχρι 313 (1066) καὶ Flav. Val. Constantinus καὶ Licinius μέχρι τοῦ 325 (1078), τῆς λήξεως τῆς παρούσης περιόδου.

§ 116. 1] Πρὸς Puchta § 84. 120, Walter § 274, 35) ἐπ. Karlowa I. § 95.— 2] Πρὸς Danz. § 50 σημ., Rudorff Ἱστορ. τόμ. Α'. Παρὰρ. σ. 383.— 3] Ἀνωτ. § 24.

τὴν ὁδὸν τῷ διαδόχῳ αὐτοῦ. Οὗτος δέ, σωφρονέστερος καὶ πρακτικώτερος τοῦ Καίσαρος, κατέστησε μὲν τὸν λαὸν ὑποχείριον, ἀλλ' οὐ μόνον ἀπέφυγε τὴν ἐπίσημον κατάργησιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ προσεποιεῖτο, ὅτι ἀπὸ τῆς ψήφου αὐτοῦ καὶ τῆς συγκλήτου ἀντλεῖ πᾶσαν τὴν δύναμιν του. Προθεῖς ἑαυτὸν ὁ Αὐγουστος παρὰ τῷ λαῷ ἀνεγνώριζε μὲν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ δι' αὐτῶν ἐπεδίωκε τὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμως ἡ ἐνίσχυσις αὕτη ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε ὁ λαὸς οὐδὲν ἄλλο ἀπέμεινε ἢ ὄργανον θρασυθῆν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἐργάτου, μετὰ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν πάροδον τῆς ἀνάγκης αὐτοῦ.

Ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὸ πολίτευμα τῆς παρούσης περιόδου μοναρχικόν. Ἡ δημοκρατία παρέμεινε ὡς ἐξωτερικὸς αὐτοῦ τύπος καὶ οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ δι' ὅλης σχεδὸν τῆς παρούσης περιόδου ἀνεγνωρίζοντο ὡς οἱ μὲνοι ἰσχύοντες καὶ ἡ μόνη πηγὴ πάσης ἐξουσίας, παραλλασσοῦσης τῆς ἀναγνώρισεως ταύτης κατὰ ποσὸν μόνον, ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἡγεμόνος. Πλὴν ἀπέναντι τῆς θεωρητικῆς ταύτης τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ἰσχύος προβάλλουσα διὰ τῶν πραγμάτων ἡ τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀποχωρίζουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, εἰσήγεν εἰς τὸ πολίτευμα μοναρχικὰς ἀρχὰς καὶ καθίστη πραγματικὴν πηγὴν πάσης ἐξουσίας τὴν θέλησιν τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπομένως ὁ χαρακτήρ τοῦ πολιτεύματος ὑπῆρχε νόθος, μετέχων τῆς τε μοναρχίας καὶ τῆς δημοκρατίας· ἦτο δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μᾶλλον ἢ κωμῳδία, περὶ ἧς ὁ Αὐγουστος τελευτῶν τὸν βίον ἠρώτησεν, ἂν καλῶς ἐπαίξεν αὐτήν¹, ὑπαινισσόμενος ἴσως καὶ αὐτὸς τὴν τοιαύτην τοῦ πολιτεύματος φύσιν. Ἡ ἐν αὐτῷ δὲ κρατοῦσα ἰδέα εἶναι ἡ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ, ἥτις ἀπαντᾷ ἀπανταχοῦ, ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος, τὸ ταμεῖον τοῦς διαφόρους ἄρχοντας κτλ., περὶ ὧν πάντων κατωτέρω. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν ἐξ ἐνὸς μὲν ἐθεωρεῖτο λαμβάνων τὴν μερίδα αὐτοῦ οὐχὶ αὐθαιρέτως, ἀλλ' ὡς λαοπρόβλητος, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ μετὰ τὴν διανομὴν ταύτην αὐτὸς διώκει καὶ διετίθει καὶ τὴν μερίδα τοῦ λαοῦ, ὡς ἀνώτατος αὐτοῦ ἄρχων. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα, πλὴν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς σώφρονος καὶ προσφουῆς πολιτικῆς τοῦ Αὐγούστου, συνέτεινε οὐ σμικρὸν καὶ ἡ ἀλλαχού ἤδη εἰκονισθεῖσα² ἔκλυσις τῶν ἡθῶν, ἥτις μάλιστα νῦν ἀππηλλάγη καὶ ἀπὸ πάσης ἀποπείρας πρὸς καταστολήν, γινομένης ἐν τοῖς ἀρχαιοτέ-

§ 117. 1] Zeller. Les empér. rom. σ. 31.—2] Ἀνωτ. § 87.

ροῖς χρόνοις ὑπὸ τῶν Γράκων καὶ Κατώνων καὶ ἥτις εἶχε τοσοῦτον αὐξήσει, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως τῶν ἡθῶν νόμοι ὑπέπιπτον εἰς ἀχρηστίαν, ἣν ἄριστα εἰκονίζει ὁ Τάκιτος³, προκειμένου περὶ τῶν κατὰ τῆς πολυτελείας νόμων (*leges sumptuariæ*): περιεστέλλετο δὲ μόνον ὁσάκις τοῦτο συνέτεινεν εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῶν μέσων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνος, ἥ προσετίθει πηγὰς πλούτου ὑπὲρ τοῦ ταμείου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ⁴.

II

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

A'

Ο ΗΓΕΜΩΝ

§ 118. Θέσις τοῦ ἡγεμόνος. Κύκλος τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Τίτλοι.—

§ 119. Διάρκεια τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνος καὶ διαδοχή.— § 120. Συμβούλιον τοῦ ἡγεμόνος (*consilium principis*).

§ 118. Ἐν ᾧ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, καίπερ ἀνήκουσαν τῇ βασιλείᾳ, ἐτάξαμεν τὸν λαὸν ὡς πρῶτον στοιχεῖον τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ, καίπερ δημοκρατικὸν ἐξωτερικῶς χαρακτῆρα φερούσῃ, τάσσομεν τὸν ἡγεμόνα, διότι τὸ πολίτευμα ἐκείνης ἦτο οὐσιαστικῶς δημοκρατικώτερον τοῦ τῆς παρουσίας.

Ὁ ἡγεμὼν ἦτο ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἐπὶ τῇ βάσει πασῶν τῶν δημοκρατικῶν ἐξουσιῶν, ἃς περιεβάλλετο καὶ αἵτινες διετηροῦντο μὲν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαβουκολήσεως τοῦ λαοῦ, μὴ ὄντος εἰσέτι διατεθειμένου πρὸς ἀπέκδυσιν ἀπάσης αὐτοῦ τῆς ἰσχύος, ἀλλ' ὅμως πρὸ πάντων ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, ὅπως οὗτος, χρώμενος τοῖς πηγάζουσιν ἐξ ἐκάστης αὐτῶν δικαιώμασιν, ἐνεργῇ μὲν κατ' οἰκείαν βούλησιν, συγχρόνως δὲ φαίνεται ἐνεργῶν κατ' ἐντολήν τοῦ λαοῦ. Πρωτίστη ἐξουσία, ἣν περιεβάλλοντο οἱ ἡγεμόνες ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου, ἦτο ἡ τοῦ ὑπάτου (*imperium consulare*), ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν πράγματι ἐξελέγοντο ὡς

3] Annal. II. 33. III. 52-55.—4] Πρὸλ. καὶ Walter § 344-348. Ἐν γένει δὲ περὶ τοῦ ζητήματος πρὸλ. τὴν νεωτέραν μὲν τῆς α' ἐκδόσεως τοῦ παρόντος, ὁμοίαν δ' οὐσιαστικῶς αὐτῇ, ἀνάπτειν τοῦ Karlowa I. § 62.

τοιούτοι ἢ μὴ¹, συνεπαγομένη καὶ τὴν τοῦ proconsul (ἀνθυπάτου), ἥς δυνάμει ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ ἡγεμόνος ἐξουσίαν καὶ ἅπαντες οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες². Ἐπίσης περιεβάλλοντο καὶ τὴν τοῦ imperator, ἀρχηγοῦ τοῦ τε στρατοῦ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ κράτους, διότι ὁ τίτλος οὗτος, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Καίσαρος, περιελάμβανε τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολιτῶν ἐν γένει, τὴν ποινικὴν δικαιοδοσίαν, τὴν ἐπιβολὴν φόρων³, τὴν ἀπόφασιν περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ἀπόλυτος κύριος δύναται νὰ πράξῃ⁴.

Ἐπίσης ἐνεδύετο ὁ ἡγεμὼν καὶ δὴ ἄνευ ἐκλογῆς τὴν τοῦ τιμητοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν τοῦ δημάρχου (tribunitia potestas). Πρὸς ἀναπλήρωσιν δὲ τῆς ἔνεκα τῆς σπάνιος⁵ τῆς ἐκλογῆς τιμητῶν ἀργούσης ἐξουσίας αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν ἐποπτείαν τῶν ἡθῶν, οἱ ἡγεμόνες ἔπλασαν νέαν ἀρχήν, τὴν τοῦ praefectus moribus (ἐπιμελητοῦ τῶν τρόπων), ἣν ἐπίσης δὲν ἀπέστερξαν νὰ περιβληθῶσιν⁶. Ἐξ ἐτέρου δ' ἡ δημαρχία ἀπένεμεν αὐτοῖς τὸ δημοκρατικώτατον δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως (jus intercessionis) εἰς τὴν ἐξουσίαν πάντων τῶν λοιπῶν ἀρχόντων καὶ ἐξησφάλιζεν αὐτούς, κατὰ τὸ ἐπὶ τῶν tribuni plebis συμβαῖνον, διὰ τοῦ sacrosanctum (ιερότητος) τῆς ἀρχῆς⁷. ἐπίσης δ' ἦτο ὁ ἡγεμὼν καὶ princeps senatus⁸. Ἐπὶ τέλους δ' οὔτε ἡ θρησκεία ἀπέμεινεν ἐλευθέρα τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ, διότι καὶ pontifex maximus ἀνηγορεύετο, γενόμενος ἀναγκαίως καὶ πατρίκιος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς συγχλήτου, ἐὰν δὲν ἦτο τοιοῦτος ἐκ καταγωγῆς⁹.

Ἄπασαι αἱ ἐξουσίαι αὗται τοῦ ἡγεμόνος ἀπενέμοντο αὐτῷ ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς παρούσης περιόδου κατὰ διαφόρους ἐποχάς, κατόπιν δὲ διὰ μιᾶς, διὰ νόμου καλουμένου lex de imperio ἢ imperii¹⁰. Ὁ νόμος οὗτος, ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταχρηστικῶς καλούμενος lex regia¹¹, ἦτο κυρίως senatusconsultum, ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς νόμος (οὐχὶ ὅμως διὰ τακτικῆς ψηφοφορίας) ἐν τῷ πεδίῳ

§ 148. 1] Δίον Κάσ. LIV. 40. — 2] Δίον Κάσ. LIII. 17. 32. — 3] Ἀντιδοξ. Karlowa I. σ. 500. — 4] Δίον Κάσ. αὐτ. "Ἴδε καὶ κατωτ. § 149. — 5] Ἴδε κατωτ. § 127 σημ. 16. 17. — 6] Δίον Κάσ. LIV. 10. 30. — 7] Δίον Κάσ. LIII. 17 καὶ ἄκριτον τὸν ποιήσαντα αὐτὸ ὡς καὶ ἐπαγῇ ἀπολλύσθαι. Ἴδ' ἄνωτ. § 58. — 8] Δίον Κάσ. LIII. 4, LVII. 8, LXVIII. 5. — 9] Sueton. Octav. 31, Spartian. Did. Julian. 3, Δίον Κάσ. LIII. 17, LIV. 27. — 10] Δίον Κάσ. LIII. 18, LIX. 3, LX. 4, LXIII. 29, LXI. 8, Tac. hist. I. 47. — 11] L. 1 D. 1. 4 ut pote cum

τοῦ Ἀρεως (campus Martius)¹² καὶ δι' αὐτοῦ ὁ μὲν ἡγεμὼν ἀνεκhrύσσεται ἀνώτερος τῶν νόμων¹³, ἀνεγράφεται δ' ἡ νομοθετικὴ ἰσχὺς τῶν διατάξεων αὐτοῦ (constitutiones principum)¹⁴.

Τέλος καὶ ὁ τίτλος τῶν ἡγεμόνων ἦτο σύμφωνος τῇ φύσει τῆς ὅλης πολιτείας αὐτῶν. Θέλοντες νὰ διακρίνωνται, ὡς ἰδιάζον στοιχεῖον ἐν τῇ δῆθεν δημοκρατίᾳ καὶ μὴ ἀρκοῦμενοι ἐπομένως εἰς τοὺς διαφόρους δημοκρατικούς τίτλους, ἀπέφευγον ἐξ ἐτέρου ν' ἀναμιμνήσκωσι τῷ λαῷ δυσάρεστον παρελθόν· διὸ οὔτε δικτάτορες, οὔτε βασιλεῖς ἐκαλοῦντο. Τὸν τίτλον τοῦ δικτάτορος εἶχε περιβληθῇ τελευταῖος ὁ Καῖσαρ, ἀλλ' ὁ Ὀκταβιανός, σωφρονέστερος αὐτοῦ, ἔλαβεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν τοῦ Αὐγούστου (σεβαστοῦ)¹⁵, τὸν τοῦ ἄνωμνημονευθέντος imperator, τὸν τοῦ caesar¹⁶ καὶ τὸν τοῦ princeps, παραδούς αὐτοὺς τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ καὶ τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁷. Ἐκ τῶν τίτλων τούτων συνηθέστατος εἶναι ὁ τοῦ princeps (ἡγεμόνος)¹⁸, σημαίνων κυρίως τὸν πρῶτον τῶν πολιτῶν, οὐχὶ ὡς κεχωρι-

lege regia, quae de imperio ejus lata est. l. 1 § 7 C. 4. 17, § 6 J. 4. 2, cum lege regia, quae de imperio ejus lata est. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναμφιβόλως πηγάζει ἐξ ἑλλιποῦς ἱστορικῆς κρίσεως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Γαίου (l. 5), λέγοντος ὅτι τὸ imperium ἀπενέμετο ἀπλῶς per legem (ἄνευ τοῦ regiam). Πλὴν δὲ τούτου, πῶς ἦτο δυνατόν οἱ ἡγεμόνες νὰ ἀναμιμνήσκωσι τῷ λαῷ, διὰ τοιοῦτου ὀνόματος, τὴν ὅλως ἀντιδημοτικήν ἐποχὴν τῆς Βασιλείας; Π.δλ. Puchta § 87 σημ. 9. Walter § 273 σημ. 60.—42] Walter § 273 σημ. 61.—13] Τὸ τελευταῖον μαρτύριον τῆς διαδικασίας ταύτης ἐστὶν ἡ lex de imperio Vespasiani, ἀνακαλυφθεῖσα ἐν Ρώμῃ τῷ 18^ῳ αἰῶνι ἐπὶ ὕψιχαλκινῃς πλακός. (Haubold σ. 223), l. 34 D. 1. 4 princeps legibus solutus est. Βασ. (2. 6) α' ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται.—44] Γαί. 1. 5, l. 1 D. 1. 4. 1. 2 § 11. 12. D. 1. 2 καὶ κατωτ. ἐνταῦθα § 142 ἐπ.—45] Ὁ τίτλος οὗτος ἀπλῶς πρὸς τιμὴν, συνεδέετο μετὰ τῆς ἱερότητος καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ ἡγεμόνος (Δίων Κάσ. LIII. 18) καὶ ἦν κληρονομητός. Τίθεται δὲ συνηθῶς μετὰ τοὺς λοιπούς. Πρδλ. Mommsen Δημόσ. ρ. δ. Τόμ. Β'. σ. 750.—16] Caesar ἦν κυρίως ἐπιθετικὸν τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἰουλίων καταγομένων· οὐχ ἦν καὶ μετὰ τὴν ἐκλείψιν τοῦ γένους τούτου ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, παρέμεινε μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅθεν ἤρξατο ἡ ἑτέρα αὐτοῦ σημασία, ἥτις ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν συνηγεμόνων καὶ διαδόχων. Mommsen ἀνωτ. σ. 746.—17] Sueton. Jul. Caes. 76 — praenomen imperatoris. Δίων Κάσ. LXII. 17 τὴν τε τοῦ αὐτοκράτορος πρόσρησιν, διὰ παντὸς οὐ μόνον οἱ νικηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες πρὸς δόλῳ τῆς αὐτοτελοῦς σφῶν ἐξουσίας, ἀντὶ τῆς τοῦ βασιλείας, τοῦ τε δικτάτορος ἐπικλησίως ἔχουσι.—18] Στράβων VII 5. 3. Οἱ γὰρ ἡγεμόνες, XII. 8, 48. ἡ τοῦ Τιβερίου πρόνοια τοῦ ἡγεμόνος. Πλούταρχ. Κικ... οἱ ἄρχοντες εὐχονται ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

σμένον ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀνώτερον αὐτῶν, ἀλλ' ὡς κεκτημένον τὴν ἐμπιστοσύνην των λόγῳ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Διὸ καὶ ὁ Αὐγούστος συνιδὼν τὸ δημοκρατικὸν τῆς λέξεως, ἀπ' ἀρχῆς ἐχρήσατο αὐτῇ καὶ μετέδωκε τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ.

§ 119. Ὡς ἀλλαχοῦ¹ εἶδομεν, ἡ διάρκεια τῆς τῶν δημοκρατικῶν ἀρχόντων ἐξουσίας ἦτο ἐνιαύσιος. Τὸ ἱσόβιον ὅμως τοῦ ἡγεμόνος (imperator perpetuus) τῆς παρούσης περιόδου, ἀντικρυς ἀντικείμενον τοῖς δημοκρατικοῖς θεσμοῖς, δὲν εἰσῆχθη ἀποτόμως, ἀλλὰ, συνωδὰ τῇ κρατούσῃ πολιτικῇ, θαυματοδόν. Ὁ Αὐγούστος πρῶτος, οἶονεῖ ὑποχωρῶν εἰς γενικὴν ἀπαίτησιν, ἀπεδέξατο τὴν διατήρησιν τοῦ imperium ἐπὶ δεκαετίαν, μεθ' ἣν ὅμως πάλιν ἐπικολούθησε νέα παραχώρησις, μέχρις οὗ ἐπὶ Τιβερίου, ἐκ μόνης τῆς βουλήσεώς του ἐξαρτήσαντος τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου τῆς ἀποχωρήσεως, κατέρρευσε ἐντελῶς ἡ καὶ ἐπὶ Αὐγούστου, κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον, ἰσχύουσα προθεσμία. Διτηρήθη δὲ μόνον ἐορτὴ τις κατὰ δεκαετίαν, πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἐτῶν².

Ἀλλὰ τὸ πρᾶγματι ἀπεριόριστον τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνος κατεφαίνετο πληρέστερον ἐν τῇ διαδοχῇ. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου ἀπέκειτο κυρίως τῇ συγκλήτῳ, διότι ἐκ τῆς νομικῆς φύσεως τῆς ἡγεμονίας ἀπεκλείοντο θεωρητικῶς ἢ τε κληρονομικὴ διαδοχὴ καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ διαδόχου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Οὐχ ἦττον αὐτῷ ἀνῆκεν ἡ πρωτοβουλία τῆς προτάσεως³ καὶ οὕτως προσδιωρίζετο εἴτε δι' υἱοθεσίας, γινομένης κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου⁴, κατόπιν δὲ δι' ἀπλῆς δηλώσεως τοῦ ἡγεμόνος⁵, εἴτε διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου Καίσαρος ἢ τοῦ princeps juventutis⁶ ἢ ὠρισμένων ἐξουσιῶν, οἷον τῆς ὑπατικῆς, τῆς δημαρχικῆς, εἴτε τέλος, βραδύτερον, διὰ τῆς προσλήψεώς εἰς τὴν ἡγεμονικὴν ἀρχήν, πλὴν ὑπὸ ἥσσανα θέσιν⁷. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἥσσαν τοῦτο τῆς θέσεως ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν M. Aurelius Antoninus καὶ L. Verus (138—169 μ. X.)⁸. Ἐν περιπτώσει δὲ μὴ προσδιορισμοῦ τοῦ δια-

§ 119. 1] Ἰδ' ἄνω. § 74.—2] Δ' ὡν Κέσ. LIII. 16. 17. LVII. 24. LVIII. 24. Sueton. Tib. 24.—3] Πρὸς Δ' ὡν Κέσ. LIII. 31.—4] Sueton. Aug. 64. 65. Tacitus Ann. XII. 26.—5] Tac. hist. I. 15, 17, Sueton. Galba 17. Δ' ὡν Κέσ. LXXVIII. 3.—6] Ἰδ' κατ. § 27.—7] Tac. hist. L 15, 29 Sueton. Galba. 11. Δ' ὡν Κέσ. LIV. 42, 28, LV. 9. 13, LVI. 28, Aurel. Victor de Caes. 13, Spartian. Ael. Ver. 4. 2.—8] Spartian. Hadrianus 24, Ael. Ver. 5. Εὐρόπιος VIII. 9 (5).—

δόχου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ἡ σύγκλητος εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς, ὅπερ ὅμως δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν ἐμπράκτως, ἅτε λαθόντων τῶν πραιτωριανῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν, πολλάκις δὲ ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλεγθέντος, ἕτερον ἐκλεγόντων⁹.

§ 120. Ὁ Αὐγουστος αὐτὸς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρωμ. ἔθιμον καὶ ὅπως αὐξήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἱδρύσῃ συμβούλιον (consilium), οὗτινος τὰ μέλη ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος συνήθως, ἀλλ' οὐχ ὑποχρεωτικῶς, ἐκ τῶν διακρινομένων συγκλητικῶν καὶ ἱππέων καὶ ἐκ τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας ἀρχόντων (comites, amici τοῦ ἡγεμόνος)¹ καὶ ὅπερ μετέδωκε καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ἡγεμόσι². Τὰ ἔργα τοῦ συμβουλίου τοῦτου καὶ ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ ὀργανισμὸς ἦσαν, ὡς καὶ ὁ κύκλος ἐξ οὗ ἐλαμβάνοντο τὰ μέλη, κατ' ἀρχὰς ἀόριστα. Συνήθως δ' ὁ ἡγεμὼν συνεβουλεύετο αὐτὸ ἐπὶ προτάσεων, εἰσαγομένων τῇ συγκλήτῳ καὶ ἐπὶ διοικητικῶν ἀντικειμένων καὶ δικαστικῶν, ὧν ἕνεκα προσελαμβάνοντο καὶ νομοδιδάσκαλοι.³ Ἡ γνώμη αὐτοῦ ἦτο ἀπλῶς συμβουλευτική⁴, ἡ δὲ τοιαύτη κατάστασις διήρκεσε μέχρι τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ Ἀδριανὸς πρῶτος ἐκανόνισεν ἐν γένει τὰ κατ' αὐτὸ καὶ ὥρισεν, ὅτι δεόν νά προσλαμβάνωνται πάντοτε καὶ νομοδιδάσκαλοι⁵ καὶ ἔκτοτε τὸ συμβούλιον ἔλαβε μορφήν καὶ ἰσχὺν ὀριστικὴν. Συνεδρίαζεν ἐν ὀρισμένῃ αἰθούσῃ τῶν ἀνακτόρων (auditorium principis)⁶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἡγεμόνος, ἡ προκειμένου περὶ δικαστικῶν ἀντικειμένων ἐν τῷ forum⁷. Ἡ ἀρμοδιότης του ἐξετείνετο καὶ ἐκτὸς τῆς Ρώμης⁸, συνήθως δ' ἐσχολάζεν ἀπόντος τοῦ ἡγεμόνος⁹. Διετηρήθη δὲ καὶ ἐν τῇ

9] Δίων Κάσ. LX. 1, Tac. Histor. 1.4 (Galba), πρὸλ. 2—9 ἐνθα ἡ σύγκλητος φαίνεται ἐλευθέρως ἀσκοῦσα εἰς τὸ δικαίωμα αὐτῆς τοῦτο (ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Tacitus 276 μ. X.).

§ 120. 4] Suet. Aug. 35, Δίων Κάσ. LIII. 21, LXIX. 7. — 2] Tac. Ann. III. 40, XIV. 62, Δίων Κάσ. LVII. 7, LX. 4, LXXIV. 9, Sueton. Nero 45, Vespasianus 7, Plinius epist. IV. 22, VI. 22, 34. — 3] Π. χ. 1. 30 pr. D. 27. 1. Sueton. Aug. 35 cum quibus de negotiis ad senatum referendis antequam tractabat. Lamprid. in Alex. 16, Δίων Κάσ. LXXVI. 17 καὶ ἡμῖν τοῖς συνδικάζουσιν αὐτῷ παρηγοίας πολλὰν ἐδίδον. — 4] Suet. Tiberius 55, Calig. 34, Nero 15, Tac. Ann. II. 91, XII. 60. — 5] Spart. in Hadrian. 8, 22. — 6] L. 1 D. 49. 9 (ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου). — 7] Δίων Κάσ. LXIX. 7. — 8] Spartian. Hadrian. 13. — 9] Δίων Κάσ. LX. 4.

ἐπομένη περίοδῳ, ὑπὸ τὸ ὄνομα *consistorium principis*, ὅπερ ἔλαβεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ ⁴⁰.

B'

Ο ΛΑΟΣ

§ 121. Δικαιώματα τοῦ λαοῦ.—Συνελεύσεις.

§ 122. Ὑπεροχὴ τοῦ ὄτρατοῦ.

§ 121. Ὁ λαὸς καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ διετήρησε θεωρητικῶς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἰσχύν, θεωρούμενος παντοδύναμος· πλὴν ἀρκούντως ἐκτροχιασθεὶς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης περιόδου καὶ ἀπολέσας πᾶν ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ κοινά, παρηγκωνίσθη πρακτικῶς καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ διετηρήθη ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι μόνον. Ἡ ἰδιότης τοῦ ρωμαίου πολίτου παρέμεινε κυρίως μόνον ὡς πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἵνα ἀπολαύῃ τοῦ *jus civile*· τὸ *jus suffragii*, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν, σχεδὸν καὶ κατὰ τύπους ἐξέλιπε, τὸ δὲ *jus honorum*, τὸ τοῦ ἐκλέγεσθαι, συνεδέθη τοσοῦτον στενῶς μετὰ τῆς βουλῆσεως τοῦ ἡγεμόνος, ὥστε οὐσιαστικῶς ἀπέμεινεν ὡς δικαίωμα ἐλαχίστων πολιτῶν.

Ἐκ τῶν συνελεύσεων τοῦ λαοῦ τὰ *comitia curiata*, ὧν ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης περιόδου ἐγένετο χρῆσις πρὸς προαγωγὴν Πληθῆτων εἰς τὴν τάξιν τῶν Πατρικίων, ταχέως ἀντικατεστάθησαν διὰ τοῦ ἡγεμόνος, ἀποκτήσαντος δυνάμει τῆς *lex Saenia* καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προαγωγῆς ταύτης ¹. Τὰ *comitia centuriata* καὶ τὰ *tributa* διετηρήθησαν μέν· ἄλλ' ἡ ἀληθὴς λειτουργία αὐτῶν ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, διὸ ἡ ἀρμοδιότης αὐτῶν ² μετεβιβάσθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἡγεμόνος ³. Μόνον δ' ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων παρέμεινε ταῖς τοῦ λαοῦ συνελεύσεσιν, ἀποδοθεῖσα πάλιν αὐταῖς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, ἐνῶ εἶχεν ἤδη ἀφαιρεθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τῆς τριανδρίας ⁴. Πλὴν καὶ αὕτη ἀπέβη κενὸς τύπος, διότι καὶ αὐτὸς ὁ

40] Ἴδε κατωτ. § 165. L. 42 C. 9. 47. Ἀντιδοξεὶ Mommsen *Δημόσ. ρ. δ. Β'* σ. 949 σημ. 2, πειρώμενος νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἄνω χωρίου τοῦ Κώδικος.

§ 121. 1] Tac. Ann. XI. 25.—2] Ἴδ' ἄνωτ. § 46 ἐ. τ.—3] Δ' ὡν Κάσ. LIII. 17. LVI. 40. Ἴδε καὶ ἄνωτ. § 118.—4] Sueton. Aug. 40, Δ' ὡν Κάσ. LVI. 40.—

Αὐγούστος ἠκολούθησεν οὐσιαστικῶς τὸ παράδειγμα τοῦ Καίσαρος, προτείνων αὐτὸς τὸν ὑποψήφιον καὶ οὕτως ἐνεργῶν ἐμμέσως ὅ,τι ἐκεῖνος εἶχε τὸ θάρρος νὰ πράττῃ φανερώς⁵. Ὁ Τιβέριος μετεβίβασε τὴν δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῇ συγκλήτῳ, ὀφειλούσῃ ὅμως νὰ ἐκλέξῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προτεινόμενον⁶, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος ἐξέλιπε καὶ ἡ τυπικὴ αὕτη συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἢ τῆς συγκλήτου εἰς τὰς ἐκλογάς καὶ ὁ διορισμὸς τῶν ἀρχόντων κατέστη ἐντελῶς προνόμιον τοῦ ἡγεμόνος⁷.

Τέλος καὶ ἐν τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ δὲν ὑπῆρξεν ὁ λαὸς εὐτυχέστερος⁸. Καὶ αὕτη δ' ἡ συνῆθεια τῆς τυπικῆς ἐπικυρώσεως τῶν δογμάτων τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐξέλιπεν ἐντελῶς πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ Νέρβα, ἀρκουμένου τοῦ ἡγεμόνος ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτῆς, μέχρις οὗ καὶ αὕτη κατέστη περιττή⁹. Καὶ πρῶτον ἀπώλεσαν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τὰ *comitia centuriata*, τὰ δὲ *tributa* βραδύτερον, διότι καὶ μέχρι τοῦ Κλαυδίου ὑπάρχουσι ποῦ καὶ ποῦ νόμοι ἐξ αὐτῶν πηγάζοντες¹⁰.

§ 122. Ἀπέναντι τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τοῦ λαοῦ ἐν γένει ἐμφανίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ στρατοῦ, ὅστις νῦν δὲν ἐταυτίζετο πρὸς ἐκεῖνον. Ὁ χωρισμὸς οὗτος χρονολογεῖται μὲν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι συνεπληρώθη, καταστάντος τοῦ στρατοῦ ἑνὸς τῶν ἰσχυροτάτων στηριγμάτων τοῦ ἡγεμόνος, διὸ καὶ προικισθέντος διὰ πολλῶν πλεονεκτημάτων καὶ ὑλικῶν, οἷον ἡ *vice-sima hereditatum*, τὸ εἰκοστὸν τῆς ἐκ διαθήκης κληρονομίας¹ καὶ δι' ἰδίου ταμείου (*aerarium militare*)². ἐλάμβανε δὲ καὶ χρηματικὰς δωρεάς (*donativum*), ὧς πρῶτος εἰσήγαγεν ὁ Κλαύδιος καὶ εἶχε καὶ ἄλλας ὀρισμένας προσόδους π. χ. τὸν φόρον ἐπὶ τῶν δημοπρασιῶν (*vegtigal rerum venalium*)³. ἀπὸ τῆς παρούσης δὲ περιόδου ἤρξατο καὶ ἡ μόρφωσις ἰδίου στρατιωτικοῦ δικαίου (*jus militare*)⁴. Ἐτι δὲ χεῖρον, τὸ στοιχεῖον τοῦτο δὲν συνέκειτο πλέον ἐκ Ρωμαίων, οὐδὲ καὶ ἐξ Ἰταλῶν⁵, διότι οὗτοι εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ ἀντιπαθείας πρὸς

5] Suet. Caes. 41. Aug. 56, Δίων Κάτ. LIII. 2. 21, LV. 34.—6] Vell. Pat. II. 124, Tac. Ann. I. 15. 81, hist. 77. III. 55.—7] L. 1 D. 48. 14, I. 57, D. 42. 4.—8] Περὶ τῶν περιπτώσεων τῆς νομοθετικῆς ἐνεργείας τοῦ λαοῦ κατωτ. § 138.—9] Ἰδε κατωτ. § 138.—10] Tac. Ann. XI. 13. 25, Suet. Aug. 40, Gai. I. 13. 42. 157, Δίων Κάτ. LVI. 4—10.

§ 122. 4] Mommsen Δημ. Ρ. δ. Τόμ. Β'. σ. 976 σημ. 1, Ἰδε τοῦ παρόντος τόμ. Β' § 624.—2] Ἰδε καὶ κατωτ. § 128.—3] Tac. An. I. 78. II. 42, I. 17 § 4 D. 50. 17.—4] Πρὸς Kuntze § 927 ἐπ.—5] Πρὸς Ἡρωδιαν. II. 41. Ἰταλιῶ-

τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν⁶, ἀλλ' ἐξ ἀλλοδαπῶν μισθωτῶν καὶ ἐπομένως τὰ πλεονεκτήματα τοῦ στρατοῦ οὐδ' ἐμμέσως ὠφέλουν τὸν λαόν.

Γ'

ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ ΚΑΙ ΙΠΠΕΙΣ

§ 123. Σύγκλητος. Δικαιώματα αὐτῆς.— § 124 Στοιχεῖα καὶ ὄργανός τῆς συγκλήτου. § 125. Ἱππεῖς (*ordo equester*).

§ 123. Ἐν ᾧ πᾶσα διάκρισις ἐκ τῆς καταγωγῆς μεταξὺ τῶν πολιτῶν εἶχεν ἤδη ἐκλείπει ἀπὸ πολλοῦ διὰ τῆς ἀφομοιώσεως Πατρικίων καὶ Πληθῆϊων, ἡ δὲ τῶν Πατρικίων τάξις διετηρεῖτο δι' ὀλιγίστων μόνον οἰκογενειῶν, χάριν ἐλαχίστων θρησκευτικῶν θέσεων, ἃς μάλιστα καὶ οἱ Πληθῆϊοι ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι διὰ προαγωγῆς εἰς τὴν τάξιν τῶν Πατρικίων¹, ἐμφανίζεται ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ τελειότερα ἀριστοκρατία, ἐπενεγκοῦσα νέας διακρίσεις. Αἱ ρίζαι τοῦ νέου τούτου στοιχείου εἶχον ἤδη τεθῆ ἐπίσης ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας², ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνεπτύχθησαν διακεκριμένως καὶ παρήγαγον τέλεον τὰς δύο τάξεις, τὴν τῶν συγκλητικῶν (*ordo senatorius*) καὶ τὴν τῶν ἱππέων (*ordo equester*), καλουμένας ὁμοῦ *honestiores*, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λοιπὸν τοῦ λαοῦ μέρος, λαβόν τὸ ὄνομα *tennuijores*, *humiliores* ἢ *ordo plebejus*³.

Ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ εἶδομεν⁴, ἡ σύγκλητος ἠδιαφόρει ἐντελῶς περὶ τῆς πολιτείας καὶ ἐμερίμνα μόνον περὶ ἑαυτῆς καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν τῇ τάξει αὐτῆς ἀνηκόντων. Τὰ σπέρματα ταῦτα εὗρων ὁ Αὐγουστος, ὅστις, χρώμενος τῇ τιμητικῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ, διέγραψεν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν τοὺς μὴ ἀρμόζοντας τῷ σκοπῷ αὐτοῦ⁵, περιέβαλε τοὺς συγκλητικούς δι' ἐξωτερικῆς λαμπρότητος καὶ διακρίσεων, χάριν τῆς κραταιώσεως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ⁶. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἡγεμόνες, διότι ὁ σχηματισμὸς

τας μὲν πόλιν ἀνέπαυσε καὶ τῶν ὀπλῶν ἐρίμνωσε. — 6] Πρβλ. Suet. Aug. 24. Tib. 8. 1. 4 § 12 D 49. 46.

§ 123.—1] Δ' ὡν Κ. 1. 1. 4?, Tac. Ann. XI. 25, Agric. 9, Lamprid. Com. 6. Ἀνωτ. § 121 ση. 1. —2] Ἱ' Ἀνωτ. § 88 —3] Vell. Pat. II. 100 § 5, Suet. Nero 41.—4] Ἰδ' Ἀνωτ. § 18.—5] L. 4 § 2 P. 47. 43. 1. 28 § 2, 38 § 3 D. 48. 19, Censorin. de die nat. XV § 4-5—6] Suet. Aug. 35, Δ' ὡν Κ. 1. 1. 19,

ἀριστοκρατικῶν τάξεων καὶ ἡ⁷ δι' αὐτοῦ θεραπεία τῆς κενοδοξίας τῶν πολιτῶν ἐξησφάλιζον ἔτι μᾶλλον τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν. Πλὴν δὲ τῶν ἐξωτερικῶν διακρίσεων, οἷον τῶν ἐνδυμάτων, τῶν διακριτικῶν θέσεων ἐν τοῖς δημοσίοις θεάμασι καὶ τῶν τοιούτων⁷, ἅτινα κατέστησαν κληρονομικὰ καὶ οὕτως ἀπετελέσθη κληρονομικὴ ἀριστοκρατία⁸, ὑπῆχθησαν προσέτι τῇ ἀρμοδιότητι τῆς συγκλήτου καὶ τὸ ταμεῖον τῆς πολιτείας (aerarium)⁹, ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐπὶ ἀδικημάτων κατὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς πολιτείας¹⁰ καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ ἡγεμόνος, ἡ ἐκκλησις (appellatio) κατὰ τῶν πολιτικῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, πλὴν τῶν παρ' ἡγεμονικῶν δικαστηρίων ἐκδιδομένων¹¹ καὶ τὸ σπουδαιότατον, ἡ εἰδικὴ δωσιδικία τῶν τε συγκλητικῶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτῶν¹². Πλὴν πάντα ταῦτα, καὶ τοι θεωρητικῶς ἠϋξήσαν κατὰ πολὺ τὴν δύναμιν τῆς συγκλήτου, εἰς αὐτὴν μεταβιβάσαντα τὸ διατηρηθὲν μέρος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, μόνον τυπικῶς καὶ ἐφ' ὅσον δὲν παρεβλάπτετο ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος ἐφηρμόζοντο πράγματι ἄλλως βαθμηδὸν ἡ σύγκλητος ἐξέπιπτε τῆς δημοσίας αὐτῆς ἐπιτροπῆς, ὑποχωροῦσα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἑτερόχθονα στρατὸν τῆς Ρώμης καὶ καθίστατο ὑποχείριον ὄργανον τοῦ ἡγεμόνος¹³.

Οὕτως καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ ἡγεμόνος ἐξήρτητο ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ προκατόχου, ἧς ἐν ἐλλείψει τὴν πρωτοβουλίαν συνήθως ἐλάβανεν ὁ στρατὸς ὡς προεῖρηται¹⁴. Ἡ κατὰ τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν ἔθιμον γινομένη ἐνώπιον τῆς συγκλήτου λογοδοσία τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον παρέμεινεν ὡς πλεονέκτημα τοῦ λαοῦ, διότι ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δοσιλόγου, δι' ἀπλῆς ἀναγνώσεως τῶν πεπραγμένων καὶ οὐ μόνον οὐδεὶς ἐξησκειτο ἔλεγχος¹⁵, ἀλλὰ καὶ *divus* (θεῖος) ἠδύνατο νὰ ἀνακηρυχθῇ ὁ τεθνεὺς, ὡςάκις ἐπεθύμει τοῦτο ὁ διάδοχος¹⁶. Ἡ δὲ συμβουλευτικὴ τοῦ σώματός τοῦτου συνδρομή, πρὸς ἣν καὶ μόνην ἀνέκαθεν ἐτάχθη, δύναται ἀρκούντως νὰ χαρακτηρισθῇ ἐκ τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἐπὶ Ἡλιογαθάλου ἐν ταῖς συνεδριάσεσι παρεκάθητο, ὡς

42, LIV. 13. 14. 26, LV. 43.—7] Δ' ὡν Κᾶς. LII. 31. 32.—8] L. 5. 6. 7. 9. 40 D. 1. 9, 1 22 § 5 1). 50. 1. (σύσι), 1. 8 D. 1. 9. (σύζυγοι).—9] Δ' ὡν Κᾶς. LV. 22, LX. 7, Sueton. Aug. 41, Claud. 21.—10] Δ' ὡν Κᾶς. LIII. 16. 22, LXXI. 33.—11] Tac. An. XIV. 28. Suet. Nero 17.—12] Δ' ὡν Κᾶς. LIII. 31. Sueton. Aug. 66.—13] Δ' ὡν Κᾶς. LIII. 31. 32. Πρὸς Sueton. Calig. 2, Tac. Ann. XIII. 44.—14] Ἄνωτ. § 119 ε. τ.—15] Πρὸς Sueton. Tiberius 30. 31, Tacit. Ann. IV. 6, XIII. 4, Δ' ὡν Κᾶς. LXI. 7, Spartian. in Hadrian. 8.—16] Πρὸς Suet. Claud. 45. Et in numerum deorum relatus.

ἐνεργὸν μέλος, ἡ μάμμη αὐτοῦ Julia Moesa καὶ ὅτι ἐσχηματίσθη ὑπ' αὐτῆς καὶ σύγκλητος ἐκ γυναικῶν.¹⁷

§ 124. Τὰ μέλη τῆς συγκλήτου ἦσαν δύο εἰδῶν· πρῶτον οἱ κυρίως συγκλητικοί, λαμβανόμενοι ἐπὶ τῶν μετὰ τὸν Ὀκταβιανὸν ἡγεμόνων οὐ μόνον ἐξ ἰθαγενῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν municipia, τῶν ἀποικιῶν καὶ δὴ καὶ τῶν ἐπαρχιῶν¹. Οἱ τοιοῦτοι ἀλλοδαποὶ (peregrini) συγκλητικοὶ μετέφερον τὴν κατοικίαν αὐτῶν εἰς Ρώμην, μὴ δυνάμενοι μάλιστα, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, ν' ἀπουσιάσωσιν αὐτῆς ἄνευ ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος², οὐχ ἥττον διετήρουν τιμητικῶς τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος καὶ τὴν προτέραν αὐτῶν κατοικίαν³. Δεύτερον, οἱ μὴ ὄντες κυρίως συγκλητικοί, ἀλλ' ἀπολαύοντες τοῦ προνομίου τούτου, ἕνεκα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ παρουσίας ἢ προγενεστέρας θέσεως αὐτῶν⁴. Ἡ ἐκλογή τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ἀπέκειτο τῷ ἡγεμόνι, ὅστις ἐνήργει ἐν τούτῳ ὡς τιμητῆς⁵, ἡ δ' ἡλικία αὐτῶν (aetas senatoria) κατεβιδάσθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, κατὰ τὸν νέον ὄργανισμὸν τῆς συγκλήτου, εἰς εἰκοσιπενταετῇ, ἀλλ' ἠυξήθησαν τὰ ἀπαιτούμενα χρηματικὰ προσόντα⁶.

Αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου ἐγίνοντο, κατὰ τὸν κανονισμὸν τοῦ Αὐγούστου, τακτικῶς εἰς τὰς καλάνδας καὶ τὰς εἰδοὺς ἐκάστου μηνὸς (πλὴν τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ τοῦ Ὀκτωβρίου), ὅτε ἐκαλοῦντο νόμιμοι (senatus legitimus), ἐκτάκτως δὲ (senatus indictus) διὰ συγκλήσεως τοῦ ἡγεμόνος ἢ ἐτέρου ἄρχοντος, ὑπάτου πραιτῶρος ἢ δημάρχου· προήδρευε δ' αὐτῶν ὁ ἡγεμὼν ἢ ὁ συγκαλέσας αὐτὰς ἄρχων⁷. Αἱ δὲ προτάσεις (relationes), ὧν τὰς εἰς τὸ δίκαιον ἀναγομένας κατωτέρω⁸, ὑπεβάλλοντο προφορικῶς ἢ δι' ἐπιστολῆς τοῦ ἡγεμόνος (oratio, epistola principis), ἀναγινωσκομένης ὑπὸ τινος τῶν Quaestores⁹, καὶ ἐὰν ἔτι ἡ συνέλευσις εἴχεε συγκληθῇ παρ' ὑπάτου ἢ ἐτέρου ἄρχοντος, διότι τὸ δικαίωμα τῆς ὑποβολῆς προτάσεων εἴλκεν ὁ ἡγεμὼν καὶ

17) Zeller les empereurs romains σ. 356.

§ 124. 1] Στράβων V. 4 § 41, Δίων Κάσ. LII. 49, Tacit. Ann. XI. 25, Sueton. Vespas. 9.—2] Δίων Κάσ. LII. 42, LX. 25, Tac. Ann. XII. 23. Sueton. Claud. 16. 23.—3] L. 11 D. 1. 9, 1. 22 § 5. 6, 1. 23 pr. D. 50. 4, 1. 8. C. 40. 39.—4] Tac. Ann. I. 39, II. 33. 67, IV. 58, VI. 30.—5] Δίων Κάσ. LIII. 17, Tac. Ann. IV. 42, XI. 25, Sueton. Claud. 24.—6] Δίων Κάσ. LII. 20, LIV. 47, Tac. Ann. XV. 28.—7] Δίων Κάσ. LV. 3, LV. 3, LVI. 47, LIX. 24, LX. 16. Sueton. Octav. 35. Tac. hist. IV. 39, Plin. Epist. II. 11.—8] § 143.—9] L. 1 § 4 D. 4. 42. 1. 4 § 1. 2. D. 27. 9, 1. 32 pr. § 1. 2. D. 24. 4, Suet. Titius 6

§ 125. Ἴππεῖς (*ordo equester*). § 126. Διάκρο. τῶν ἀρχόντων. 189

ἐκ τῆς *tribunitia potestas*¹⁰. Κατὰ τὰ λοιπά, τὰ ἦττον οὐσιώδη, ἐφημερόζοντο περίπου τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δημοκρατίας.

§ 125. Ἐτέρα ἀριστοκρατικὴ τάξις, ἐπὶ τοῦ χρήματος κυρίως ἐριδομένη, ἦτο ἡ τῶν ἱππέων, *ordo equester*, ἐξ ἧς ἐλαμβάνοντο κατὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ δικασταί¹, νῦν δὲ πρὸ πάντων οἱ οἰκονομικοί, διοικητικοί καὶ στρατιωτικοί ὑπάλληλοι, ἀποτελοῦντες ἰδίως τὴν εὐγενῆ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ μερίδα (*equestris nobilitas*)². Ὁ Αὐγουστος ἐσχημάτισε καὶ ἑτέραν τάξιν, τὴν τῶν *equites equo publico* (κατὰ Τάκιτον³ *equites illustres*), κληθέντων οὕτως, διότι ἐλάμβανον τὸν ἵππον παρὰ τοῦ δημοσίου ἐξ εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀπολαύοντων ἐκλογικῶν πρὸ πάντων προνομίων· ἐξ αὐτῶν δ' ἐξελέγοντο κατὰ προτίμησιν ἄρχοντες⁴. Ἀπετέλουν δὲ καὶ ἴδιον σωματεῖον, διηρημένον εἰς ὅς τμήματα (*turmae*)⁵ περιεβάλλοντο ἐξωτερικὰ καὶ τιμητικὰ γνωρίσματα, οἷον διακεκριμένην ἐν τῷ θεάτρῳ θέσιν, ἥτις μάλιστα ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας⁶, τὸν χρυσοῦν δακτύλιον⁷ καὶ ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων 18 *centuriae* τῶν ἱππέων τοῦ Σερβίου Τυλλίου. Προΐστατο δ' αὐτῶν ὁ ὡς διάδοχος τοῦ ἡγεμόνος ὀριζόμενος, ὅστις ὑπὸ τὴν ιδιότητά ταύτην ἐκαλεῖτο *princeps juventutis* (πρόκριτος τῆς νεότητος)⁸.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

§ 126. Διάκρισις δύο τάξεων τῶν ἀρχόντων. — § 127. Οἱ δημοκρατικοὶ ἀρχόντες. — § 128. Οἱ ἀρχόντες τοῦ ἡγεμόνος. *Aerarium fiscus, patrimonium*. — § 129. Συμπέρασμα ἐκ τῶν περὶ ἀρχόντων.

§ 126. Τὸ διφυὲς τοῦ πολιτεύματος ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόν-

Tac. Ann. XVI. 27.—10] Δίων Κάσ. LIII. 47. 32.

§ 125. 4] Ἰδ' ἄνωτ. § 91.—2] Tac. Agric. 4.—3] Ann. II. 59, IV. 58, XI. 4.—4] Liv. XXVII. 11, XXXIX. 9, Δίων Κάσ. LIII. 47 § 7, LV. 2, LVI. 42, LIX. 11, Sueton. Octav. 38-39, Calig. 46. Tac. Ann. 11. 83. — 5] Δίων Κάσ. LXXII. 47. Tac. Ann. I. 3, L. 1, L. 11. 2. — 6] Lex Roscia 686, ἀ. π. P. ἐνισχυθεῖσα διὰ τῆς lex Julia. Δίων Κάσ. XXXVI. 25 (42). Kix. Phil. II. 18 Plin. hist. nat. 8 (2). Suet. Aug. 40.—7] Suet. Claud. 15.—8] Tac. Ann. XI. 4, XVI. 7, Δίων Κάσ. L.V. 30.

των. Ἐν ᾧ ἐξ ἑνὸς ἐπισήμως διατηρήθησαν ἅπαντες οἱ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες, ὡς εἶδομεν ἤδη¹, περιεβάλλοντο τὰ δημοκρατικά ἀξιώματα, ἐξ ἑτέρου ἀνεβλάστησαν οἱ τοῦ ἡγεμόνος, καθαρῶς διοικητικά ὄργανα, ἐξαρτώμενα οὐσιαστικῶς τε καὶ τυπικῶς ἐκ τῆς βουλῆς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ μόνον ἀμέσως διοριζόμενα. Ἀφ' ἑτέρου οἱ δημοκρατικοὶ ἄρχοντες διατηρήθησαν μόνον χάριν ἐξωτερικῆς ἐπιδείξεως καὶ ἐν μέρει χάριν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἣν ὅμως ἀρκούντως ἀντεποιεῖτο καὶ ἥσκει ὁ ἡγεμὼν. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἐχρησίμευσαν ὡς τιμητικά, σχεδὸν μόνον πρὸς θεραπείαν τῶν προσκεκολλημένων τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἰσχυρῶν καὶ ἱκανοποιήσιν τῆς ἀρχομανίας τῶν νέων πολιτῶν, κατέστησαν δὲ τόσον κενὰ ἀξίας, ὥστε ἐνίοτε ἀπενέμετο μόνον τὸ δικαίωμα τῆς χρήσεως τῶν δικαστικῶν σημείων τοῦ ἄρχοντος, λογιζόμενον ὡς πραγματικὴ ὑπηρεσία, ὡς πρὸς τὴν κατόπιν ἀληθῆ περιβολὴν τῆς ἀρχῆς, οἷον τῆς ὑπατείας², ἥς μάλιστα ὁ τίτλος παρέμενε καὶ τῇ γήρᾳ τοῦ ὑπάτου, ὡς τιμητικὸς³. Ἡ κατέληψις δὲ τῶν ἀξιωμάτων ὠρίσθη ἱεραρχικῶς (*ordo honorum*), σχηματισθεῖσάν τεσσάρων κλάσεων, τῆς τοῦ *quaestor*, τῆς τοῦ *tribunus plebis*, καὶ τοῦ *aedilis*, τῆς τοῦ *praetor* καὶ τῆς τοῦ *consul* καὶ ἐξηρτήθη ἐξ ὠρισμένων προσόντων⁴.

§ 127. Ὡς ἀνώτατος δημοκρατικὸς ἄρχων παρίσταται καὶ νῦν ἔτι ὁ ὑπατορ, ἀλλ' ὁ εὐρὺς κύκλος τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ, μεταβιβάσθεις τῷ ἡγεμόνι, περιορίσθη ἐν ὠρισμένοις ἀντικειμένοις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ, ὡσάκις δὲν παρίστατο ὁ ἡγεμὼν, ἐν τῇ προεδρίᾳ τῆς συγκλήτου, ἀποτελεσάσῃ τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἡ δὲ δικαστικὴ ἐξουσία, πλὴν τῆς ἀείποτε διατηρηθείσης ἐξουσίας δικαιοδοσίας¹, ἐξῆσκειτο παρὰ τοῦ ὑπάτου τῇ ἐντολῇ τῆς συγκλήτου², εἴτε τῇ τοῦ ἡγεμόνος, ἀπὸ τοῦ Κλαυδίου καὶ ἐφεξῆς ἐπὶ τῶν μεγάλης ἀξίας καταπιστευμάτων (*fideicommissa*)³ καὶ ἐπὶ τοῦ διορισμοῦ ἐπιτροπῶν μέχρι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου⁴.

Ἐπίσης συνετομεύθη βαθμῆδὸν καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἀρχῆς, διότι

§ 126. 1) Ἰδ' ἀνωτ. § 118.—2) Δίων Κάσ. XLVI. 46, LXXVIII. 13.—3) L. 1. 8. 12. D. 1. 9, Δίων Κάσ. LXXIX. 15.—4) Willems le droit p. rom. σ. 453 (ἐκδ. 4).

§ 127. 1) Π. γ. τῆς ἀπελευθερώσεως (*manumissio*), χειραφεσίας, υἰοθεσίας 1. 1 pr. § 1 D. 1. 40. 1. 5. D. 40. 2, Ammian. XXII. 71, 2 Ἰδ' τόμ. Β'. § 556. 563. καὶ Οἰκονομ. Ἐγγ. Π. Δ. § 27. γ). — 2) Tac. Ann. XIV. 28, Suet. Ner. 17, Mommsen Δημόσ. γ. δ. Τόμ. Β' σ. 98 ἐπ.—3) Ἰδ' τόμ. Β' § 637.—4) Suet.

ἤρξατο χρησιμοποιουμένη πρὸς πρόσκτησιν ὁπαδῶν διὰ τῆς ἀπονομῆς αὐτῆς, οὕτως δ' ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τοῦ Τιβερίου ἡγεμονίας οὐδεὶς ὕπατος διήνυσεν ὁλόκληρον τὸ ἔτος, ἀλλὰ μόνον μῆνές τινας, τῆς ἀρχῆς παραδιδομένης ἑτέροις, καλουμένοις *consules suffecti* (ἐπικατασταθεῖς, προαιρεθεῖς ὕπατος)⁵, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς *ordinarii*, τοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους ἐκλεγομένους. Ἡ δ' ἐναλλαγὴ αὕτη τῶν προσώπων ὑπῆρχε τόσοσιν πυκνῇ, ὥστε ἐπὶ Κορνήλιου ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ ἔτει πέντε καὶ εἴκοσιν ἐγένοντο ὕπατοι⁶ καὶ οὕτως τὸ ἀξίωμα κατέστη μᾶλλον κοινωνικὴ διάκρισις, τοῦ ἡγεμόνος ἐφεξῆς ἀσχοῦντος καὶ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἀπομεινάσης αὐτῷ ἐξουσίας⁷.

Ὁ πραίτωρ διετήρησε πλέον παντὸς ἄλλου ἄρχοντος τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ⁸, ἰδίᾳ δὲ τῆς δικαστικῆς. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἐμειώθη κατὰ ποσόν, διὰ τῆς ἐμφανίσεως εἰδικῶν πραιτῶρων, δι' ὁρισμένα ἀντικείμενα, οὗ ἕνεκα ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνῆλθεν ἐπὶ μὲν Αὐγούστου εἰς 10⁹, ἐπὶ δὲ τῶν μετ' αὐτὸν ἡγεμόνων καὶ μέχρι 18¹⁰. Ἐν αὐτοῖς κατελέγοντο καὶ οἱ ὑπάρχοντες *praetor urbanus* καὶ *peregrinus*, ὧν ὁ μὲν πρῶτος διηρέθη μέχρι Διοκλητιανοῦ, ὁ δὲ δεύτερος μέχρι τῆς ἀφομοιωτικῆς ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν διατάξεως τοῦ Καρακάλλα¹¹. Εἰδικοί δὲ πραίτωρες ὑπῆρξαν ἐν παραδείγματι οἱ *praetores fidei-commissarii* (φιδεῖκομμισσάριοι), δύο ἐπὶ Κλαυδίου (41—54 μ.Χ.), εἰς ἐπὶ Τίτου (79—81 μ. Χ.), διὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν μικρᾶς ἀξίας καταπιστευμάτων, τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ὑπηγμένην ἄλλοις μὴ ὥρισμένοις ἄρχουσιν, ἐν ᾧ ἡ τῶν μεγάλων ὑπῆγετο τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ ὑπάτου¹². Ἔτεροι ἦσαν ὁ ἐπὶ Νέρβα (96—98 μ.Χ.) ἐμφανισθεὶς *praetor fiscalis*, διὰ τὰς μεταξὺ ἰδιωτῶν καὶ *fiscus* (δημοσίου) διαφοράς¹³, ὁ *praetor tutelaris* (τουτελάριος) ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου (161—169 μ. Χ.), διὰ τὰς ἐπιτροπείας καὶ τοὺς ἐπιτρό-

C. aud. 23, Ulpian. fragm. XXV. 42, § 1 J. 2.23, § 3 J. 1.20. καὶ κατωτ 1 σημ. 14.—5] Δ' ἰων Κᾶς. XLIII. 46, XLVIII. 35, Δ' ἰων. V. 14.—6] Δ' ἰων Κᾶς. αὐτ. 46, *ὅπερ καὶ ὁ Κικέρων καὶ διασκόπτων, τισαύτη ἔφη τὸν ὕπατον καὶ ἀνδρείῃ καὶ φροντίδι ἐν τῇ ἀρχῇ κεχρησθαι, ὥστε μηδὲ βραχυτάτον ἐν τῇ ἀρχῇ κεκαμῆσθαι καὶ LXXII. 42.—7] Δ' ἰων Κᾶς. L'II. 17.—8] Πεζλ. Bouché-Leclercq σ. 436 § IV.—9] Ὁ Καίσαρ εἶχεν αὐξήσει βαθμηδὸν τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ 3 μέχρι 16, ὁ Αὐγούστος κατεδίωκεν αὐτὸν εἰς 10, Sueton. Jul. Caes. 41, l. 2 § 32 D. 1. 2, Δ' ἰων Κᾶς. XLII. 51, XLIII. 47.49. 51, LIII. 32.—10] Δ' ἰων Κᾶς. LVIII. 20, LIX. 20.—11] Ἴδε κατωτ. § 134 καὶ τόμ. Β' § 265.—12] Sueton. Claud. 23, l. 2 § 32, D. 1. 2. Ἰωάν. ὁ Λυδός I. 48 Τόμ. Β' § 637.—13] L. 2 § 32 D. 1. 2.*

πους¹⁴, ὁ praetor hastarius, προεδρεύων πιθανῶς τῶν centumviri¹⁵ κτλ.

Ἐξ ἐναντίας ἡ τοῦ τιμητοῦ ἐξουσία ἐξηφανίσθη σχεδὸν ἐντελῶς διότι ἀπὸ τοῦ 732 ἄ. κτ. Ρ., ὅτε τελευταῖον ἐξελέγησαν τοιοῦτοι ἐπὶ Αὐγούστου¹⁶, μόνον ἅπαξ ἀπαντᾷ εἰς ἐπὶ Κλαυδίου (41—54 μ. Χ.)¹⁷. Οἱ δὲ μετέπειτα ἡγεμόνες περιεβάλλοντο ἐνίοτε αὐτοὶ τὸν τίτλον τοῦ τιμητοῦ, ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ census, καὶ ἐλάμβανον καὶ συνάρχοντα ἐκ τῶν πολιτῶν¹⁸. ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ, λαβόντος τὸν τίτλον censor perpetuus (διηνεκῆς)¹⁹, ἡ ἀρχὴ περιορίσθη ὀριστικῶς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἡγεμόνος καὶ παρέμεινε μόνον ὁ τίτλος ἀπλῶς ὡς τιμητικῆς καὶ μέχρι Κωνσταντίνου Β' ἀπονεμόμενος²⁰.

Οἱ tribuni plebis οὐ μόνον διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος²¹ ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς ἦσαν ἡ ἀνωτάτη ἀρχή, διό ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Πομπώνιος²² κατατάσσει αὐτοὺς πρὸ τῶν ὑπάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐλαμβάνοντο μόνον ἐκ συγκλητικῶν καὶ σπανίως ἐξ ἱππέων²³. Ἀλλ' ἡ ἄσκησις τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἐξήρτητο ἐπίσης ἐκ τῆς συναίνεσεως ἢ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις καίπερ πατρίκιος²⁴ (χάριν τῆς θέσεως τοῦ pontifex maximus²⁵), οὐχ ἦττον περιεβάλλετο αὐτήν, ἣν καὶ ἐθεώρει ὡς κέντρον ἀπάσης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ²⁶. Διὸ δικαίως λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ ἀπέμεινε σκιὰ καὶ ἀπλοῦν ὄνομα²⁷. Ἡ ἰσχὺς τῶν δημάρχων περιορίσθη κατὰ τι ἐπὶ Νέρωνος²⁸, ἀλλὰ διετήρησαν τὸ jus intercessionis, ἀπέναντι τῆς συγκλήτου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων²⁹, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον ταῦτο οἱ ἡγεμόνες καὶ δὴ ὥκειο-

qui inter fiscum et privatos jus diceret.—14] Capitol. Marc. 40, 1, 6 § 13 D. 27. 1. Ἰωάν. ὁ Λυδὸς I. 48. "Ἰδὲ τόμ. Β' § 570.—15] Plin. Epist. V. 21, 5. Mommsen Δημ. ρ. δ. II. σ. 216 σημ. 1 καὶ τοῦ παρόντος τόμ. Β' § 616.—16] Δ'ιών Κάσ. LIV. 2, Suet. Octav. 37.—47] Sueton. Claud 16—18] Suet. Claud. 16, Vespas. 8, Tit. 6. Tac. Ann. XI. 25, XII. 4, Δ'ιών Κάσ. LIII. 18.—19] Δ'ιών Κάσ. LIII 1.8.—20] Trebell. Pollio Valerian. 4. 2.—21] L. 42 C. Th. 2. 1, Νεαρὰ Βαλλεντιανοῦ 3 τίτλ. 1.—22] L. 2 § 34 D. 1.2, decem tribuni plebis, consules duo, decem et octo praetores.—23] Appian. de bell. civ. 1. 400. Suet. Aug. 10, 40. Δ'ιών Κάσ. LIV. 30, LVI. 27, LX. 14.—24] Δ'ιών Κάσ. LIII. 17. 32· δημαρχεῖν μὲν γάρ, αἵτε καὶ εἰς τοὺς εὐπατρίδας (πατρικίους) πάντως τελοῦντες, οὐχ ὅσιον νομίζουσιν εἶναι.—25] Ἰδ' ἀνωτ. § 418.—26] Δ'ιών Κάσ. LI. 19, LII. 32, Tac. Ann. III 66.—27] Ianis umbra et sine honore nomen Plin. Epist. I. 23.—28] Tac. Ann. XIII. 28, prohibiti tribuni jus praetorum... aut vocare, ex Italia cum quibus lege agi posset.—29] Tac. Ann. XVI. 26, hist. II. 91, IV. 9, Plin. epist. I. 23, IX. 13, Spar-

ποιήθησαν ἐντελῶς τὴν in jus vocatio καὶ κατέστησαν τὴν prensio³⁰ σχεδὸν γενικὴν ποινικὴν δικαιοδοσίαν³¹. Τέλος aediles μετὰ τὸν γ' αἰῶνα δὲν μνημονεύονται πλέον³². ἐν ὕψι δὲ διετηροῦντο, φαίνεται, ὅτι κατεχρῶντο τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, διὸ μαρτυρεῖται μέτρον περιοριστικὸν κατ' αὐτῶν, ὡς καὶ κατὰ τῶν tribuni ἐπὶ Νέρωνος³³. Καὶ διετηρήθησαν μὲν μέχρι τοῦ γ' αἰῶνος ὁ aediles³⁴, ὡς εἶχον αὐξηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰουλ. Καίσαρος³⁵, ἀλλὰ πολλὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν μετεβίβασθησαν εἰς ἄλλους ἄρχοντας, οἷον ἡ ἐποπτεία τῶν ἀγώνων (cura ludorum) ἢ καὶ κατηργήθησαν ἐντελῶς, ὡς ἡ μέριμνα περὶ τῆς τηρήσεως τῶν leges sumptuariae³⁶.

§ 128. Οἱ δὲ νέοι ἄρχοντες, ἥτοι οἱ τοῦ ἡγεμόνος, ἐκαλοῦντο συνήθως praefecti καὶ οὐχὶ magistratus populi romani, διότι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως magistratus. Οἱ νέοι ἄρχοντες ἦσαν ὑπάλληλοι, διοριζόμενοι (ordinati) ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἄνευ ὠρισμένης ἐκ τῶν προτέρων διαρκείας· ἐξαρτώμενοι δ' οὐσιαστικῶς τε καὶ τυπικῶς ἐκ τῆς βουλῆσεως τοῦ ἡγεμόνος, ἐχρησίμευον μόνον πρὸς ἄσκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἀνηκόντων δικαιωμάτων¹.

Τοιοῦτοι δ' ἦσαν : πρῶτον ὁ praefectus urbi (πολιάρχος), ἐκτάκτως τὸ πρῶτον διορισθεὶς ὑπὸ Αὐγούστου², ἀπὸ δὲ Τιβερίου καταστάς μόνιμος³. περιβλήθεις δὲ διὰ μεγάλης ἐξουσίας, ἀντιπροσώπευε τὸν ἡγεμόνα ἀπόντα καὶ ἐν γένει εἶχε τὴν ἐπίβλεψιν τῆς δημοσίας τάξεως, διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ δικαιώματα⁴ καὶ δὴ ποινικὴν δικαιοδοσίαν καὶ ἐκτὸς τῆς Ρώμης μέχρις ἑκατὸν ὀκτασταδίων (intra centesimum milliarium)⁵. ἕτερος ὁ praefectus praetorio (ὑπαρχος, ἐπαρχος τῶν δορυφόρων)⁶, ὅστις τῷ 752 ἀ. κ. π. τὸ πρῶτον διορισθεὶς, οὐδὲν ἄλλο ἦτο κατ' ἀρχὰς ἢ προϊστάμενος τῶν δορυφόρων (praetoriani) τοῦ ἡγεμόνος⁷. Ἀφ' ἧς ὅμως οὗτοι ἐκτῆσαντο μεγάλην

tian. in Sever. 3.—30] Ἰδ' ἄνωτ. § 76 σημ. 7 καὶ 8.—31] Gell. N. A. XIII. 12.—32] Walter § 283, Mommsen Δημόσ. ρ. δ. Τόμ. Α'. σ. 546 σημ. 6.—33] Tac. Ann. XII. 28.—34] Suet. Vespas. 2.—35] Δίων Κάσ. XLII. 15, 1, 2 § 32 D. 1. 2.—36] Tac. Ann. III. 55 καὶ ἄνωτ. § 89.

§ 128. 1] Sueton. Vesp. 23, Dom. 4, Mommsen Δημ. ρ. δ. Τόμ. Β'. σ. 1053.—2] Tac. Ann. VI. 41. 12. Δίων Κάσ. L[1. 21.—3] Mommsen αὐτ. σ. 1014, Δίων Κάσ. LX. 43.—4] L. 4 § 1. 2, 5.—44 D. 4. 12, 1. 1 § 2 D. 37. 15. Ἰωάν. ὁ Λυδός de mens. 1. 19 θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἀντικαταστήσαντα τὸν praetor urbanus.—5] L. 4 pr. § 3. 4. 13. 14 D. 1. 12, 1. 8 § 5 D. 48. 19.—6] Δίων Κάσ. LII. 24, LV. 10.—7] Δίων Κάσ. αὐτ. Suet. Aug. 49, Ἰωάν. ὁ Λυδός II.

ἰσχύον ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ κατέλαβον, ἕνεκα τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἡγεμόνων τινῶν, τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ὁ προϊστάμενος αὐτῶν κατέστη πράγματι ὁ ἀνώτατος ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄρχων καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐπισήμως⁸ εὐθὺς μετὰ τὸν ἡγεμόνα τιθέμενος, πολλάκις δὲ καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ⁹. Κατ' ἀρχὰς μὲν δύο, ἐνίοτε, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου, εἰς, ἐπὶ Κορμύδου ἐγένοντο τρεῖς καὶ τέσσαρες¹⁰ καὶ ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων¹¹, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου εἶχον καὶ τὸ τοῦ συγκλητικοῦ ἀξίωμα¹². Ὁ διορισμὸς ἐγένετο ἰσοβίως¹³, οὐχ ἥττον ὁ ἡγεμὼν ἠδύνατο νὰ συντάμη τὸν χρόνον¹⁴.

Ἄλλοι νέοι ἄρχοντες, ἥττονος ἀξίας καὶ τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ἀνήκοντες, ἦσαν τέλος ὁ *praefectus annonae* (ἐπιμελητὴς τοῦ σίτου, ἐπαρχὸς εὐθηνίας), ἐντεταλμένος τὴν ἐπίβλεψιν τῆς εἰσαγωγῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν ἐκδίκασιν τῶν εἰς αὐτὰ ἀναγομένων διαφορῶν καὶ ἀδικημάτων¹⁵, ἔχων δ' ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς *centuriones* καὶ τοὺς *procuratores annonae* (ἐπαρχοὺς τοῦ σίτου), ὡς βοηθοὺς¹⁶. καὶ ὁ *praefectus vigillum* (νυκτοφυλάξ), προϊστάμενος τῶν νυκτοφυλάκων καὶ δικαστικὸς ἄρχων ἐπὶ τῶν ἐμπρηστῶν, κλεπτῶν καὶ ἄλλων τοιούτων ἐγκληματιῶν.

Ἡ αὐτὴ δυὰς ἐμφανίζεται καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ πλούτῳ, συνισταμένῳ νῦν ἐκ δύο στοιχείων καὶ προκαλέσαντι τὸν διορισμὸν νέων ἐπὶ τούτῳ ἄρχόντων. Ἐπὶ δημοκρατίας ὑπῆρχεν ἓν μόνον ταμεῖον, τὸ *aerarium populi romani*, ἀνῆκον ἀποκλειστικῶς τῇ πολιτείᾳ· νῦν ὅμως ἐσχηματίσθη καὶ ἰδιαιτέρον τοῦ ἡγεμόνος, κληθὲν *fiscus* (κόφιρος)¹⁷ καὶ ἐπροικίσθη δι' ἰδιαιτέρων εἰσοδημάτων, ἀποχωρισθέντων ἀπὸ τῶν τοῦ *aerarium*, πρὸ πάντων διὰ τῶν δημεύσεων (*confiscatio*)¹⁸. Ὁ Αὐ-

6. 13.—8] Dig. de off. praef. pract. 1. 11. Tac. Ann. IV. 1. 2, ἐνθα εἰκονίζεται ἡ παντοδυναμία τοῦ *praefectus praetorio* καὶ κατὰ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου.—9] Lampr. Commod. 6.—10] Spartian. Did. Julian. 3.—11] Lamprid. Al. Sev. 21.—12] Lamprid. Commod. 8, Al. Sev. 21.—13] Δίων Κάσ. LII. 45. 25.—14] Δίων Κάσ. LII. 24, 33, 1. 4 § 18. D. 14. 1. Tac. Ann. 1. 7, XI. 31.—15] Orelli-Henzen ἀριθμ. 6520, 6521, 6523, Δίων Κάσ. XXXIX.—16] Sueton. Aug. 25, 30, Δίων Κάσ. LII. 26 LIV. 4, Dig. de off. praef. vig. 1. 15.—17] Ἐκ τοῦ κοφίρου (*fiscus*), δι' οὗ εἰσῆγοντο οἱ θησαυροὶ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ἡγεμόνος.... — 18] ...'Er ᾧ τὰ τῶν δημευομένων ἐτίθετο χρήματα' μετὰ ταῦτα δὲ ταμεῖον ἐγένετο Καίσαρος, ἐν ᾧ παρεγυλάττετο τὰ φισκάλια χρήματα καὶ ἐγένετο ταμειακὰ, ἅτινα τὸ παλαιὸν ὄντα τοῦ δήμου μετηνέχθησαν εἰς τοῦ βασιλέως οὐ-

γουςτος μάλιστα, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ταμείου καὶ πρὸς θεραπείαν τοῦ στρατοῦ, ἱδρύσε καὶ ἴδιον στρατιωτικὸν ταμεῖον, τὸ *aerarium militare*¹⁹. Ἐπὶ τῆς διαφυλάξεως δὲ τοῦ δημοσίου πλούτου ἐν γένει (*sacrum aerarium*, ἐν ᾧ ἐφυλάσσετο καὶ ὁ *fiscus*) διωρίσθη, χάριν τοῦ ἰδίου τοῦ ἡγεμόνος συμφέροντος, νέος ἄρχων ὁ *procurator a rationibus*. Πλὴν καὶ τρίτον ἐνεφανίσθη ταμεῖον, τὸ ἀποτελοῦν τὴν ὅλως ἀτομικὴν περιουσίαν τοῦ ἡγεμόνος (*patrimonium*)²⁰, κεχωρισμένην ἐπίσης τοῦ *aerarium*, δι' ἣν καὶ ἴδιος ἐτάχθη ἄρχων, ὁ *procurator patrimonii sive rei privatae*²¹.

§ 129. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθορῶμεν, ὅτι πρὸς τῇ ἐντελεῖ σχεδὸν ἐξουδετερώσει τῶν δημοκρατικῶν ἀξιωματῶν, συντελεσθεῖσι διὰ τῆς μόνον κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ἀπλῶς δημαγωγικῆς διατηρήσεως αὐτῶν, οἱ ἡγεμόνες δὲν ὤκνησαν νὰ εἰσέλθωσιν ἀπανταχοῦ τῆς πολιτείας, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, εἴτε αὐτοπροσώπως ἐνεργοῦντες, εἴτε δι' ὀργάνων ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένων καὶ αὐτοῖς ἐπομένως ἐντελῶς ἀφωσιωμένων. Ἡ ἀπανταχοῦ παρουσία τῆς ἡγεμονικῆς ἀρχῆς καὶ ἡ ἐξάρτησις καὶ ὑπαλληλικὴ σχέσις τῶν διαφόρων ἀρχόντων ἐξηφάνισαν ἐντελῶς τὸ ἀποκεντρωτικὸν τῆς δημοκρατίας σύστημα, τὴν αὐτενέργειαν καὶ τὴν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν αὐτοβουλίαν τῶν ἀρχόντων, μετὰ τούτων δὲ καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν, καὶ προελείαναν τὴν ὁδὸν διὰ τὴν μέλλουσαν καὶ κατ' οὐσίαν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

αία. Brissonius de V. S. v. Fiscum, Tac. Ann. I. 37, Sueton. Claud. 18. — 19] Sueton. Aug. 49 *aerarium militare cum vectigalibus novis constituit*. Δ'ιών Κάσ. LV. 24, 35, LVI. 28. — 20] Πρὸς Karlowa I. § 64 [σ. 505. — 21] Spartian. in Sever. 12 l. 39 § 10 D. de leg. 10. 30, l. 14 C. Th. 11. 30.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ἘΝ ΤΑΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΤΗΣΕΣΙ

§ 130. Ἐξαιρετικὴ θέσις τῆς Ἰταλίας. — § 131. Διαίρεσις τῆς Ἰταλίας καὶ πολιτεύμα. — § 132. Διαίρεσις τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διοικήσεως. — § 133. Διάφορα πολιτεύματα τῶν ἐπαρχιῶν. *Jus Italicum*.

§ 130. Τὴν βαθμιαίαν ἐξαφάνισιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἀπέναντι τῆς ἡγεμονίας ἠκολούθησε καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις, διακρινομένη πρότερον ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἀπολαύουσα εἰδικῶν πλεονεκτημάτων, ἐξέπιπτε βαθμυδὸν τούτων, μέχρις οὗ ἀφωμοιώθη πρὸς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀπετέλεσε μέρος τοῦ ρωμ. κράτους κοινόν, μόνον ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος αὐτῆς καὶ τὴν προσωπικὴν τῶν κατοίκων τῆς κατάστασιν διαφέρουσα εἰσέτι, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν.

Τρία τινὰ κυρίως διέκρινον τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν. Πρῶτον τὸ ἔδαφος αὐτῆς, ὃν ἱκανὸν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ *jus civile*, ὅπερ ἐξωμοίου αὐτὴν πρὸς τὸ ἐν Ρώμῃ ἔδαφος. Ἐκ δὲ τοῦ πλεονεκτήματος τούτου τῆς Ἰταλίας πηγάζει ἡ διαίρεσις εἰς *praedia Italica* (ἰταλικά κτήματα) καὶ *praedia provincialia* (ἐπαρχιακά), ὧν τὰ δεύτερα κυρίως μόνον κατὰ κατοχὴν (*possessio*) καὶ ἐπικαρπίαν (*ususfructus*) ὑπέκειντο εἰς τοὺς κτήτορας, ἐν ᾧ ἡ κυριότης (*dominium*) αὐτῶν ἀνῆκε κυρίως τῷ ρωμαϊκῷ λαῷ (κράτει) ἢ τῷ ἡγεμόνι¹. Δεύτερον ἦτο ἀπηλλαγμένη ἡ Ἰταλία ἀπὸ τε τοῦ ἐγγείου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ὑπὲρ τοῦ *aerarium* τῆς Ρώμης· ὅ,τι δ' οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατέβαλλον εἰσῆρχετο εἰς τὸ ἴδιον ἐκάστης πόλεως ταμεῖον. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἰταλίας ὑπεβλήθη, πρὸς τοῖς ἀρχαίοθεν ἐπιβαλλομένοις ἐκτάκτοις φόροις π. χ. *vicesima manumissionum*², καὶ εἰς τὸν εἰς εἶδος (*in natura*) ἐγγεῖον φόρον, τὸν καλούμενον *annona*· ἔκτοτε δ' ἤρξατο ἡ διάκρισις τῆς Ἰταλίας εἰς *Italia annonaria* καὶ *Italia urbicaria*, τὴν ἀπηλλαγμένην τῆς *annona* (διὸ καὶ *urbicaria*, λόγῳ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτῆς πρὸς τὴν *urbs*, ἥτοι τὴν Ρώμην) καὶ ἡ πρὸς τὰς ἐπαρχίας βαθμιαία ἀφομοίωσις τῆς Ἰταλίας

§ 130. 1] Πρὸς. Gaï. II. 7, 21 καὶ τόμ. Β' § 303 σημ. 9 ἐκ., § 324.—2] Liv.

συντελεσθεῖσα τὸ πλεῖστον ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ³. Τρίτον τέλος διακριτικὸν ἦτο ἡ μέχρι τινὸς βαθμοῦ αὐτοτελὲς διοίκησις, περὶ ἧς κατωτέρω.

§ 131. Ὁ Αὐγούστος, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν, διήρπασε τὴν Ἰταλίαν, ἐκτὸς τῆς Ρώμης καὶ τῶν πέριξ, εἰς 11 regiones. Ἰσως ἕνεκα φορολογικῶν καὶ οἰκονομολογικῶν αἰτίων ⁴. Μετ' αὐτὸν ὁ Τραϊανὸς ὑπέβαλεν ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν ἀνωτάτου ἄρχοντος, καλουμένου *curator reipublicae* καὶ ἐντεταλμένου τὴν ἐπιτήρησιν τῶν δημοσίων ἔργων καὶ τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν, διοριζομένου δ' ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ⁵. Ἀλλὰ σπουδαιοτέραν καινοτομίαν ἐπεχείρησεν ὁ Ἀδριανός, ἀφαιρέσας τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦδε ἀσκούντων αὐτὴν καὶ ἀπονείμας αὐτὴν εἰς ἐπὶ τούτῳ ⁶ ἄρχοντας, λαμβανομένους ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐν Ρώμῃ *consulares* (ὑπατικῶν), ἧτοι τῶν περιβληθέντων ποτὲ διὰ τοῦ ἀξιωματος τοῦ ὑπάτου ἀσκούντας δὲ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς διοικήσεως ⁷. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, καταργηθέντες ὑπὸ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς (133-161 μ. Χ.), ἐπανεισῆχθησαν ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (169-172 μ. Χ.) καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον *juridici* ⁸. Βραδύτερον δ' αἱ γῶραι τῆς Ἰταλίας εἴτε κατ' ἰδίαν ἐκάστη, εἴτε καὶ πολλὰ ὁμοῦ, ὑπεβλήθησαν τοῖς καλουμένοις *correctores* (λογισταῖς) ⁹.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται κυρίως ἐπέδρων ἐπὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὥς θὰ ἴδωμεν ἐν οἰκειῷ τόπῳ, καὶ δὲν κατήργησαν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ τὸ πολίτευμα τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, ἅπερ ἐξηκολούθησαν ἐφαρμοζόμενα ὥς καὶ ἐν τῇ παρελθούσῃ περιόδῳ, οὐδὲ τὰς διακρίσεις εἰς *municipia*, ἀποικίας ¹⁰ κτλ. Οὐχ ἦττον διὰ τῆς ἐξασκουμένης ἐποπτείας ὑπὸ ἀρχόντων ἐκ Ρώμης ἀποστελλομένων, ἀπωλέσθη ἡ αὐτοτέλεια ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως καὶ προπαρεσκευάσθη ἡ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ γενομένη πλήρης ἀφομοίωσις τῆς Ἰταλίας πρὸς τὰς λοιπὰς κτήσεις.

§ 132. Ἡ στιβαρὰ τοῦ Αὐγούστου χεὶρ κατέστειλε μὲν τὰς ἀλλα-

VII. 16.—3] Puchta § 89.

§ 131. 1] Plin. histor. III. 6-32, VII. 50. Πρὸς Marquard Rom. Staats-Verwaltung I. σ. 68-69. — 2] L. 18 § 9 D. 50. 4, 1. 3 § 1 D. 50. 8, 1. 3 C. 1. 54.—3] Spart. Hadr. 22, Capit. Ant. Pius 2-4. — 4] Spart. Hadrian, 22 Capitolin. in M. Antonin. 11. Ap. de bell. civ. 1. 38.—5] Δίων Κάστ. VII. 22, ἐν σχέσει πρὸς VII. 41.—6] Ἰδ' ἄνωτ. § 81. 82.

χοῦ μνημονευθείσας¹ καταχρήσεις τῶν τυραννίσκων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, σπεύδουσα καὶ εἰς βοήθειαν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι², διήρесе δ' εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς (27 μ. Χ.) τὰς 22 ἐπαρχίας, ἃς ἠρίθμει τότε τὸ ρωμ. κράτος, εἰς ἐπαρχίας τοῦ ρωμ. λαοῦ ἢ τῆς συγκλήτου (provinciae senatoriales) καὶ εἰς τὰς τοῦ ἡγεμόνος (provinciae caesaris)³, αὐτὸς λαβὼν τὸ μεῖζον (12 ἐκ τῶν 22), ἀλλὰ καὶ τὸ μᾶλλον ἐπικινδυνον μέρος. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἅπασαι αἱ μετ' αὐτὴν προσκτηθεῖσαι τῇ Ρώμῃ κατέστησαν ἐπίσης ἡγεμονικαί⁴. Ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαί, αἱ συγκλητικαί, δὲν ἐξηρέθησαν τῆς ἐσχόρας τοῦ ἡγεμόνος καὶ μόνον κατ' ὄνομα καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀρχόντων διεκρίνοντο τῶν λοιπῶν⁵. Ἡ δὲ παρακράτησις τῶν ἐπικινδυνωτέρων ἐπαρχιῶν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἦτο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον εὐεργετικὴ τῷ ρωμ. λαῷ, ἀλλ' οὐχ ἦττον ὑπέκρυπτεν ἐνίσχυσιν τοῦ ἡγεμόνος, διότι ἔχων οὗτος ἄμεσον ἀνάγκην τοῦ στρατοῦ, πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως ἐν αὐταῖς, συνεδέετο περισσότερον μετ' αὐτοῦ καὶ καθίστη αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ὑποχείριόν του.

Ἡ ἀπὸ τῆς Ρώμης διοικήσις τῶν τοῦ ρωμ. λαοῦ ἐπαρχιῶν ἐξηκολούθησεν ἐνεργουμένη, ὥς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, δι' ἀποστολῆς ἀρχόντων, proconsules ἢ propratores, μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ πρότερον δικαιωμάτων, οὔτινες ὅμως νῦν ἐκαλοῦντο μόνον proconsules, ἀνεξαρτήτως τῆς τάξεως ἐκάστου⁶. Ἐτι δέ, ὥς ἐπίσης ἐν τῷ παρελθόντι⁷, ἀπεστέλλοντο καὶ quaestores πρὸς συλλογὴν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων εἰσοδημάτων καὶ ἄσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν ἀγορανόμων⁸.

Ἡ δὲ διοικήσις τῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐπαρχιῶν ἐνηργεῖτο δι' ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἀρχόντων, καλουμένων legati (caesaris) ἢ procuratores (ἐπιτρόπων)· οἱ ἄρχοντες οὗτοι διωρίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐκ τῶν κατασχόντων τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ πραιτωρός⁹ καὶ ἐπ' ἄοριστον¹⁰. Ἐκαλοῦντο δὲ καὶ ἀπλῶς praesides, τὸ δ' ὄνομα τοῦτο ἐξετάθη ἀδιακρίτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τῶν provinciae senatoriales¹¹.

§ 132. 1] ¹⁸ ἀνωτ. § 84.—2] Sueton. Aug. 47, Tac. Ann. II. 47, III. 13.—3] Στράβων XVII. 3, Δίων Κάσ. LIII. 12. 14, LIV. 4.—4] Sueton. Aug. 47, Στράβων αὐτ., Δίων Κάσ. LIII. 12.—5] L. 8 D. 1. 8, 1. 4. D. 1. 18.—6] Dig. 1. 16. de off. proc. et leg. Δίων Κάσ. LIII. 13.—7] ¹⁸ ἀνωτ. § 84 ἐ. τ.—8] Gai. I. 6, Δίων Κάσ. LIII. 14. 28.—9] Δίων Κάσ. LIII. 13. 45. 33, Στράβων XVII. 3 § 25.—10] Sueton. Aug. 47, Tac. Ann. III. 58, XII. 54, Δίων Κάσ. LIII. 13. 14, Joseph. Ant. XVIII. 4. 2.—11] L. 1 D. 1. 18, prae-

§ 133. Παρὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποστολὴν νέων ἡγεμονικῶν ἀρχόντων, αἱ ὑπάρχουσαι ἀνέκαθεν διακρίσεις ἐν αὐταῖς, ὡς πρὸς τὸ πολίτευμα ἐκάστης ἐπαρχίας ἢ πόλεως, διετηρήθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἡγεμόνος, δυναμένου ν' ἀφαιρῇ τὰ προνόμια ἐκάστης ¹, μέχρι τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ ἀφομοίωσις τῆς διοικήσεως ². Ἐπομένως πρὸ τῆς ἀφομοιώσεως ταύτης ὑπῆρχον αἱ ἀλλաχοῦ γενόμεναι διακρίσεις εἰς *civitates liberae, foederatae* κτλ., ὡς καὶ ἡ ἀπονομὴ τοῦ *jus latii*³. Ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνεπτύχθη νέον εἶδος προνομίου, διὰ τῆς ἀπονομῆς εἰς πόλεις τινὰς τοῦ *jus italicum* (ἰταλικοῦ δικαίου), οὗτινος ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις φιλονεικοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ⁴. Ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐμφαίνεται, ὅτι αἱ πόλεις, αἷς ἀπενέμετο, ἀπῆλθον προνομίων, ἐκ τῶν διακρινόντων τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ προνόμια ὅμως τοῦ *jus italicum* δὲν ἐξετείνοντο καὶ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν προσώπων, δηλ. δὲν ἀπηρτίζετο δι' αὐτῶν τετάρτη τάξις, ἐκτὸς τῶν προὑπαρχόντων *cives, latini* καὶ *peregrini*, ἀλλὰ περιορίζοντο εἰς τὰ δικαιώματα τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς. Ἐπομένως τὸ ἰταλικὸν δίκαιον ἀφεώρα 1) τὴν ιδιότητα τοῦ ἐδάφους, ὕπερ καθίστατο δι' αὐτοῦ ἱκανὸν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ *jus civile*, 2) τὴν ἀπὸ τοῦ ἐγγείου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἀπαλλαγὴν, ἧς, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἀπῆλθον καὶ αἱ ἰταλικαὶ πόλεις καὶ 3) τὴν ἐσωτερικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν, ἐνεργουμένην ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων, διὰ περιορισμένης

sidis nomen generale est eoque et proconsules et legati Caesaris et omnes provincias regentes, licet senatores sint, praesides appellantur proconsulis appellatio specialis est.

§ 133. 1] Π. γ. Sueton. Aug. 47, Nero 24, Αἰῶν Κάζ. LIV 7. 13. LVII 24.—2] Walter § 315 σημ. 402.—3] "Id' ἀνωτ. § § 81. 85.—4] Ἀπὸ τοῦ Sigonius (συγγραφέως τοῦ 16 αἰῶνος) *de jure Italiae*. Ἡ νεωτάτη γνώστη μοι πραγματεία περὶ τοῦ *Jus Italicum*, ἐστὶν ἡ τοῦ R. Heisterbergk (Tübingen 1885). Ἡς ἡ μελέτη ὅμως δὲν μ' ἐπείσεν ἐντελῶς περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης αὐτοῦ. Κατ' αὐτήν, ἀποκλίνουσαν τῆς τοῦ Σαβινού, σχεδὸν ὅσον ἡ τοῦ Σαβινού τῆς τοῦ Sigonius, τὸ *jus Italicum* δὲν σημαίνει τὸ διακρίνον τὰς ἰταλικὰς πόλεις ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν δίκαιον, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, οὐδ' ἡ βάσις αὐτοῦ ἐστὶν ὠρισμένη χώρα (Ἰταλία) ἢ φύλον (ἰταλικόν), ἀλλ' ὁ θεσμός τῆς *colonia civium romanorum*, ἧς τὸ δίκαιον (ἀνωτ. § 81) ἀπενέμετο καὶ ἄλλαις πόλεσιν. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα *Italicum* παρήχθη ἐκ τοῦ ὅτι ὁ θεσμός τῶν τοιούτων ἀποικιῶν περιορίσθη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ μόνον ἐν τῷ ἰταλικῷ ἐδάφει· ἀλλὰ τότε δὲν εἶναι τὸ αὐτό, ὡς πρὸς τὸ

δικαστικῆς ἐξουσίας πεπροικισμένων⁵. Ἡ πρώτη δ' ἐμφάνισις αὐτοῦ, ὅπερ εὐρίσκομεν ἀπὸ Αὐγούστου⁶, ἀποδίδεται παρὰ τινων μὲν αὐτῷ τῷ Αὐγούστῳ, ὡς θελήσαντι νὰ ἀποζημιώσῃ τρόπον τινὰ τοὺς ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν εἰς ἀποικίας, π. χ. εἰς Δυρράχιον καὶ Φιλίππους, μεταχθέντας Ἰταλοὺς⁷, παρ' ἑτέρων δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Σαβινύ, τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

§ 134. Πρόοδος καὶ χαρακτὴρ τοῦ δικαίου. — § 135. Διαίρεσις τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου.

+ § 134. Κατ' ἀντίστροφον λόγον πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πολιτεύματος, τὰ ὑποχωρήσαντα ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ βαθμυδὺν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ πρὸς τὴν ἐπικράτησιν ἀρχῶν τὴν ἐλευθερίαν πιεζουσῶν, τὸ δίκαιον ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἔλαβε τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ βάσις τοῦ δικαίου τῶν ἐφεξῆς χρόνων καὶ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σπουδαιότερον ὅμως χαρακτηριστικὸν τοῦ δικαίου τῆς παρούσης περιόδου εἶναι ἡ ἐξάφνισις τοῦ στοιχείου τῆς ἀποκλειστικότητος αὐτοῦ¹ καὶ ἡ περιβολὴ χαρακτῆρος γενικοῦ, καθιστάντος αὐτὸ ἐκπολιτιστικὸν μοχλόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ φέρει χαρακτῆρα ὅλως διάφορον τῆς ἐν τῇ

ὄνομα τοῦλάχιστον, ὡς ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἐκ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τοῦτο τὸ δίκαιον τοῦτο τὸ ὄνομά του; Πρὸς δὲ καὶ Baron (Krit. VJSch. τόμ. VIII σ. 511-522. ἰδ' α. σ. 514). Ὁ Karlowa, καίτοι νεώτερον τοῦ Heisterbergk δημοσιεύσας τὴν ἱστορίαν του, δὲν ἠδυνήθη δυστυχῶς νὰ λείβῃ αὐτὸν ὑπ' ὄψιν (I. σ. 579 σημ. 7).—5] Savigny Verm. Schr. Τόμ. Α'. σ. 29-80. Ὁ Σαβινύ πρῶτος κατέριψε τὴν ἀπὸ τοῦ Sigonius (ἰδε σημ. 4) κρατοῦσαν ἐναντίαν θεωρίαν ὑπὲρ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ jus italicum ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν προσώπων. Τὸ τρίτον τοῦτο ἀμφισβητεῖται ὑπὸ Karlowa I. σ. 580. — 6] Τὸ ὄνομα jus italicum ἀπαντᾷ μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ Γ. Γράχου, ἀπονείμαντος αὐτὸ τῇ ἐν Κορχηθῶνι ἀποικίᾳ (Corp. inscr. lat. I. σ. 96-97), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου πιθανῶς κατέστη μόνιμος νομικὸς ὅρος.—7] Zumpt. de colon. milit. (Comm. epigraph. Τόμ. Α'. σ. 477-491) σ. 483 σημ. 1.—8] Walter § 319 σημ. 126. Savigny Ἱστορία § 18.

§ 134. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 92.

προηγούμενη, καὶ τοι ὁ χαρακτήρ οὗτος ἐκείθεν ἤντλησε τὴν ἰσχὺν καὶ τὰ μέσα τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ. Ἐν τῇ παρελθούσῃ περιόδῳ ἐνεφανίσθησαν μὲν τὸ πρῶτον αἱ νέαι ἀρχαί, ἐν ἐκείνῃ ἀνεπτύχθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ *jus civile* καὶ *jus gentium* καὶ ἔλαβον ὑπαρξιν τὰ ἀξιώματα τοῦ δικαίου τούτου τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ τῇ ἐπιδράσει αὐτοῦ ἀναπτυχθέντος *jus honorarium*, οἷς τὸ *jus civile* ὑπεχώρει βαθμυδόν· ἀλλὰ τότε μὲν ἡ ἐπιστήμη ἡσχολεῖτο κυρίως περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν μέσων τῆς θεραπείας τῶν ὅλον ἐν ἀναφυομένῳ νέῳ ἀναγκῶν, νῦν δὲ πρὸ πάντων περὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἀξιομάτων καὶ τὴν συστηματικὴν κατὰταξιν αὐτῶν. Διὸ καὶ μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου ἡ ἐπιστήμη κατέχει τοιαύτην θέσιν, ὥστε εὐλόγως ἡ παρούσα τοῦ δικαίου περίοδος δύναται νὰ κληθῇ περίοδος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐξαφάνισις τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποκλειστικότητος ὀφείλεται κυρίως τῷ ἐνιαίῳ τῆς διοικήσεως τοῦ ἡγεμόνος, τῇ δι' αὐτοῦ ἐπελθούσῃ ἀφομοίωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τῷ ἐξαφανισμῷ πάσης διαφορᾶς μεταξὺ ἰθαγενῶν Ρωμαίων καὶ ἀλλοδαπῶν, ὅστις καίπερ ἀπορρέων καθ' ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐξεδηλώθη καὶ ἐξωτερικῶς διὰ τῆς διατάξεως τοῦ Καρακάλλα², δι' ἧς μετεβλήθη ἡ προσωπικὴ τῶν κατοίκων τοῦ ρωμ. κράτους κατάστασις καὶ κατέστησαν ἅπαντες ἱκανοὶ τοῦ ἀπολαύειν ἐνὸς δικαίου, ὁμοίου ὡς πρὸς πάντας, ἀδιακρίτως τῆς καταγωγῆς. Τέλος καὶ ὁ χριστιανισμὸς, ἀπὸ τῆς παρούσης περιόδου ὅλον ἐν γοργῶς παραγόμενος, συνέτεινεν ἐπίσης εἰς τὴν ἐνοποίησιν ταύτην τοῦ δικαίου, τοῦλάχιστον ἐν ταῖς τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας σχέσεσιν. Ὅμως ἐξωτερικῶς παρέμενον εἰσέτι αἱ ἀντιθέσεις τῆς προηγούμενης περιόδου καὶ αἱ διακρίσεις μεταξὺ *jus civile*, *jus gentium* καὶ *jus honorarium*, αἷς ὑπεμίνησκον καὶ οἱ νομικοὶ ἐξωτερικῶς δ' ἡ ἀφομοίωσις τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἐξεδηλώθη τελείως.

§ 135. Ὡς βάσιν τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου λαμβάνομεν νῦν τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου³, καθ' αἷς *constant autem jura ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui jus edicendi habent, responsis prudentium*. Ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη, ἐν ᾗ ἐξ ἐνὸς παρει-

2] Δίων Κάστ. LXXVII 9, 1. 17 D. 1. 5. Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 127.

§ 135. 1) I. 2.

ἀγει στοιχεῖα ἀλλότρια κυρίως τῆς παρούσης καταστάσεως, ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου, οἷον τὰς *leges* (καὶ τὰ *plebiscita*), αἵτινες ἐλάχιστον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω², συνετέλεσαν εἰς τὴν παραγωγὴν δικαίου, ἐξ ἐτέρου παραλείπει ἕτερα, οἷον τὴν *mos*, ἀναφερόμενὴν ὑπ' ἄλλων νομικῶν³, τὴν *aequitas*, ἣτις ἐπίσης ἐκτῆσατο πολλῷ εὐρύτερον πεδίον ἐφαρμογῆς ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, εἰς αὐτὴν ρητῶς ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων ἀναγομένων πολλῶν θεσμῶν⁴ καὶ τὰς *res judicatae*. ἀλλ' αἱ δύο τελευταῖαι πηγαὶ ὀρθῶς παραλείπονται, διότι αὗται οὐδόλως εἰσὶν ἄληθεῖς, ὡς καὶ ἀλλαγῇ εἴρηται⁵, πηγαὶ δικαίου, ἀλλὰ μέσα ἀναπτύξεως αὐτοῦ, διὰ τῶν γνησίων πηγῶν στερεοποιούμενα καὶ δι' αὐτῶν λαμβάνοντα νομοθετικὸν κύρος.

Διαιροῦνται δ' αἱ προμνημονευθεῖσαι πηγαὶ εἰς δύο τάξεις, τὰς ἀρχαίας, ἥτοι τὰς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ ἀπαντώσας, καὶ τὰς νεωτέρας, τὰς ἐν τῇ παρούσῃ ἀναπτυχθείσας, αἵτινές εἰσιν αἱ *constitutiones principum* καὶ τὰ *responsa prudentium*. Ἄν ὅμως ἐξαιρέσωμεν τὰ *responsa prudentium*, ὧν ἐπίσης ἐξ ἐτέρου ἡ νομοθετικὴ ἰσχὺς ἤρτητο ἐκ τῆς ἀπονομῆς τοῦ *jus respondendi* ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος⁶, οὗτος ἦτο ἡ οὐσιαστικῶς μόνη νομοθετικὴ πηγή, διότι διὰ τῆς συναινέσεως καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ παρήγετο κυρίως τὸ δίκαιον νῦν. Διὸ ἡ παρούσα τοῦ δικαίου περίοδος, ἐξωτερικῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ κύρους τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποκλειστικῶς ἀνήκουσα ταῖς τῶν ἡγεμόνων διατάξεσι (*constitutiones principum*), ὡς ὑπὸ ἐσωτερικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἔποψιν ἐκλήθη ἀνωτέρω περίοδος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.

II

ΑΡΧΑΙΑΙ ΠΗΓΑΙ

α) *Leges*

§ 136. Βαθμιαία εξαφάνισις τῆς *lex*. — § 137. *Leges* τῆς γ' περιόδου. **Plebiscita.**

§ 136. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ λαοῦ, ἐξ ἧς ἀπέρρεον αἱ *leges*,

2] § 137. — 3] Π. χ. τοῦ Ἰουλιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κτλ. I. 3. 32 D. I. 3. — 4] Π. χ. Gai. I. 71. 126. I. 14. § 6. 13 D. 11. 7, I. 1 pr. D. 2. 14, I. 1 pr. D. 13. 5. — 5] Ἰδ' ἀνωτ. § 93. — 6] Ἰδ' κατωτ. § 149.

διετηρήθη τυπικῶς κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἡγεμονίας, ἀκολουθησάσης καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν πολιτικῆν ἐν τούτοις ἐνωρὶς ἔπαυσεν, ἀπὸ δὲ Τιβερίου, ὅστις κατὰ Τάκιτον¹ μετένεγκε τὰ *comitia* ἀπὸ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀρεως εἰς τὴν σύγκλητον, ἐξέλιπε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ λαοῦ γινομένη ἐπικύρωσις τῶν δογμάτων τῆς συγκλήτου, εἰς ἣν οὕτως μετεβιβάσθη ἐντελῶς ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία². Καὶ ἀπαντῶσι μὲν καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τούτους πρὸς τῇ *lex de imperio* καὶ ἄλλαι *leges*, εἰς ἐπὶ Κλαυδίου³ καὶ Νέρβα (*lex agraria*)⁴, ἀλλ' ὡς ἐξαιρέσεις, μὴ δυνάμεναι ν' ἀναιρέσωσι τὸν κανόνα. Ἐφ' ὅσον δ' ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνησκειτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ *leges* κατηρτίζοντο ὡς καὶ ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς χρόνοις. Ἐξ ἑτέρου ὑπῆρχον καὶ αἱ καλούμεναι *leges datae*, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων (ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐξουσιοδοτήσεως τοῦ λαοῦ), δι' ὧν ἐκανόνιζον οὗτοι τὰς σχέσεις τῶν ἐκτὸς τῆς Ρώμης πόλεων καὶ κοινοτήτων, ἀπένεμον ταύταις τὸ *jus latii*, ὠρίζον τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἱδρουν ἀποικίας κτλ. καὶ αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ⁵.

§ 137. Τῶν εἰς τὴν παρούσαν περίοδον ἀνηκουσῶν *leges* αἱ ἐπισημνύονται καὶ χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ ἐπὶ Αὐγούστου ἐκδοθεῖσαι, τοιαῦται δ' εἰσὶ πρῶτον αἱ καλούμεναι *leges Juliae*· τούτων ἡ πρώτη *lex Julia de maritandis ordinibus*, ἐκδοθεῖσα τῷ 736 ἀ. κτ. Ρ. καὶ πολλὰ πράγματα παρασχούσα τῷ ἡγεμόνι καὶ μόνον διὰ τῆς συγκλήτου καταρτισθεῖσα, ἀφ' οὗ ἤδη ἡ ψήφισις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἶχεν ἀποτύχει διὰ θορύβου¹, σκοπὸν εἶχε τὴν καταπολέμησιν τῆς πρὸς τὴν ἀγαμίαν καὶ τὴν ἀτεκνίαν τάσεως καὶ τὸν πλουτισμὸν τοῦ δημοσίου ταμείου², ἀφορμὴν δὲ τὴν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας κρατήσασαν παραλυσίαν τῶν ἡθῶν, ἅτινα οὔτε οἱ τιμηταί, οἱ τεταγμένοι πρὸς τήρησιν τῶν *leges sumptuariæ*, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνορθώσωσιν, οὔτε ἡ τιμητικὴ τοῦ ἡγεμόνος ἐξουσία, οὔτε ἄλλα μέσα οἷον ἡ σωτηρίως μὲν ὄντως, ἀλλὰ προσκαίρως ἐπιδράσασα³ πρόσληψις ἐπαρχιωτῶν εἰς τὴν σύγκλητον. Ἐκ δὲ τῆς παραλυσίας ταύτης προήχθη σπου-

§ 136. 1] Ann. I. 45.—2] Ἰβ' ἀνωτ. § 121. — 3] Δύο *leges*, Tac. Ann. XI. 43 καὶ Gai. I. 457. Ulp. fragm. XI. 8, *lex Claudia*.—4] L. 3 § 1 D. 47. 21.—5] Π. χ. Plin. ad Traj. LXXIX. 80. Mommsen *Δημ. ρ. δικ.* II. σ. 704 852.

§ 137. 1] Δίων Κάσ. 54. 16, Suet. Octav. 34. — 2] Tac. An. III. 25 (in citandis caelibum poenis) et augendo aerario.—3] Tac. An. III. 35.

δαίως καὶ ἐστεροποιήθη ἡ πρὸς τὴν ἀγαμίαν καὶ τὴν ἀτεκνίαν τάσις, ἥτις παλαιόθεν ἐθεωρεῖτο ἀξιόμειπτος, διὸ οἱ μὲν πέραν ὠρισμένης ἡλικίας μένοντες ἄγαμοι ὑπεβάλλοντο εἰς χρηματικὴν ποινὴν (*aes uxorium*)⁴, ἡ δ' ἀνατροφή τέκνων παρεῖχε πλεονεκτήματα⁵. Μετὰ τοῦ νόμου τούτου δ' ἠνώθη ἕτερος, τὸ πρῶτον τῷ 76 2^α. κτ. P. 5, ὡς συμπλήρωμα τοῦ πρώτου ἐκδοθεὶς ὑπὸ τὸν τίτλον *lex Papia Poppaea*, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν δύο *consules suffecti* τῶν χρόνων ἐκείνων M. Παπίου Μαντίλου καὶ Κοῖντου Ποππαίου Σεκούδου⁶ καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἡ περιώνυμος *lex Julia et Papia Poppaea*, ἣν, τεθείσαν ἐν ἰσχύϊ ἀπὸ τοῦ 741 ἀ. κτ. P., θὰ συναντήσωμεν πολλαχοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ ἥτις ὡς ὁ τὸ μέγιστον περιεχόμενον ἔχων ἐκ τῶν πρὸ Χριστοῦ εἰδικῶν νόμων, φέρεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἐπίσης καὶ ἡ δωδεκάδεκτος διὰ τοῦ ὀνόματος *leges*⁷. Περιέχει δ' ὁ νόμος οὗτος δύο κεφάλαια, τὸ μὲν περιλαμβάνον τὸ περιεχόμενον τῆς *lex Julia de maritandis ordinibus*, δηλ. διαφόρους περὶ συνάψεως γάμων, παλλακίας καὶ κωλυμάτων γάμου διατάξεις, τὸ δὲ *de caducis*⁸ (*pars caducaria*), ἥτοι περὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου ἀποτελεσμάτων τῆς παραβάσεως τῶν διατάξεων τοῦ πρώτου κεφαλαίου, διὰ τῆς ἐκπτώσεως ἀπὸ κληρονομικῶν δικαιωμάτων καὶ περὶ τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγάμων κτλ.⁹.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, τῷ 737 ἀ. κτ. P., εἶχεν ἐκδοθῆ ἡ *lex Julia de adulteriis*, κατὰ τῆς μοιχείας, ἔνεκα τῆς μεγάλης ροπῆς πρὸς τὸ ἀδίκημα τοῦτο, καὶ κατὰ παρεμφερῶν ἄλλων ἀδικημάτων (*stuprum, lenocinium, incestus*), ὀρίσασα συγχρόνως καὶ ἐπίσημον τρόπον διαζυγίου καὶ ἐπιβαλοῦσα εἰς αὐτὸ ὅρους πρὸς ἀποτροπὴν πάσης χάριν τῆς ἐπιτεύξεως αὐτοῦ προφάσεως. Εἰς ταύτην δ' ἀνῆκε πιθανῶς¹⁰ καὶ ἡ ἐπιβληθεῖσα τῷ συζύγῳ ἀπαγόρευσις τῆς ἀπαλλοτριώσεως προικίου ἀκινήτου, ἀσφαλίζουσα τὴν γυναῖκα κατὰ τῆς ἀσωτείας τοῦ ἀνδρὸς καὶ χρησιμεύουσα ὡς πρώτη βάσις τῆς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τελειοτέρας ρυθμίσεως τοῦ ἀντικειμένου τούτου¹¹.

Ἐτέραν τάσιν, τὴν πρὸς ἀπολευθέρωσιν δούλων, εἰς ἧς ἡ ὑπεραύ-

4] Paul. Diac. ex Festo v. *uxorium*, Val. Max II. 9. 1.—5] Π. χ. Liv. XLV. 45, Gell. N. A. V. 49.—6] Δίων Κάσ. LVI. 1-10.—7] L. 3 § 4 D. 25. 7.—8] Ἰδε τόμ. Β'. § 621.—9] Suet. Oct. 34, Tac. An. III. 28, Δίων Κάσ. LIV. 16. 47, LVI. 7.—10] Paul. 2. 21 b. 2, κατ' ἄλλην μαρτυρίαν (l. 4 pr., l. 3 pr. l. 4 D. 23. 5) φαίνεται ὑπάρχειν αὐτοτελὲς νόμος.—11] Dig. ad leg. Juliam de

ξῆσις τῆς τάξεως τῶν κατὰ τὰ ἀλλαχοῦ¹² ρηθέντα ἐπικινδύνων τῇ πολιτείᾳ ἀπελευθέρων, κατεπολέμησεν ὁ Αὔγουστος διὰ τῆς *lex Aelia Sentia* (757 ἀ. κτ. Ρ.) καὶ τῆς *lex Fufia* ἢ *Furia Caninia* (761). Ἡ πρώτη ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆς ὑπατείας τῶν *Sex. Aelius Catulus* καὶ *Sentius Saturnius*¹³, ἐπέβαλε τοὺς ἐξῆς περιορισμοὺς, ὧν πρῶτος ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπῆλλαξε μόνην τὴν διὰ διαθήκης ἀπελευθέρωσιν (*manum. testamento*)¹⁴. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν κύριον τοῦ δούλου τὸ μὲν ἀπῆτησεν, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡλικίαν οὐχ ἥσσονα τῆς εἰκοσαετοῦς καὶ μόνον τὴν διὰ δικαστικῆς πράξεως ἀπελευθέρωσιν (*manum. vindicta*) ἐπέτρεψε καὶ ἐπὶ ἥσσονος ἡλικίας, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ἐγκρίσεως συμβουλίου (*consilium*) παρὰ τῷ δικαστικῷ ἄρχοντι ὑπάρχοντος καὶ ἐν Ρώμῃ μὲν συγκειμένου ἐκ πέντε συγκλητικῶν καὶ πέντε ἐφέθων ἱππέων, ἐν δὲ ταῖς ἐκτὸς κτήσεσιν ἐξ εἴκοσι *recipitatores* πολιτῶν Ρωμαίων· τὸ δὲ ἀπῆτησε φερεγγύτητα αὐτοῦ, ἀπαγορεύσασα εἰδικῶς τὴν πρὸς βλάβην τῶν δανειστῶν (*in fraudem creditorum*) ἀπελευθέρωσιν¹⁵. Ὡς πρὸς δὲ τὸν δούλον ἀπῆτησεν ἡλικίαν οὐχ ἥσσονα τῆς 30ετοῦς, πλὴν ἐπίσης ἂν ἐνέκρινε τὸ ἐναντίον τὸ προμνημονευθὲν συμβούλιον¹⁶. Ἐὰν δ' ὁ ἀπελευθερούμενος εἶχε καταστῇ δούλος ἔνεκα ἀδικημάτων τιμωρουμένου διὰ φυλακίσεως, στιγματισμοῦ κλπ., διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως περιήρχετο εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς τι ἀπηρχαιωμένον γεγονὸς ἀναφερομένων ἐν τῇ καταργήσει τοῦ θεσμοῦ¹⁷, *dediticii*¹⁸, ἦτοι κατετάσσετο εἰς τὴν ἐσχάτην τῆς ἐλευθερίας βαθμίδα, οὐδέποτε δυνάμενος νὰ ἀποκτήσῃ πολιτικά δικαιώματα, ἐθεωρεῖτο δ' ἄλλοδαπὸς καὶ ἀπεκλείετο τῆς ἐν Ρώμῃ διαμονῆς ἐπὶ ποινῇ ἐπανελεύσεως εἰς τὴν δουλείαν¹⁹.

Ἡ δὲ *lex Fufia* ἢ *Furia Caninia*, ἣν κατήργησε μόλις ὁ Ἰουστι-

adulteriis coercendis 48. 5, Sueton. Oct. 34, Paul. Sent. XXI. B. 2, Cod. Theod. 9. 7, Cod. Just. 9. 9, § 41 J. 4. 18, Collat. IV. 2. 2, 3. 12, I. 12, I. 23 pr., I. 24 pr. § 1, I. 25 D. Jul. 48. 5. τόμ. Β' § 541.—12] Ἀνωτ. § 71.—13] Suet. Oct. XL. 13.—14] § 4. 7 J. 1. 6, Νεαρά 119 κερ. 2.—15] Gai. I. 20. 37. 38. 40. 41. 47, Ulp. fr. I. 13. 15, Δοσιθ. § 15. 18, I. 41 § 2, I. 27 pr. D. 40. 9, § 3 J. 1. 6, I. 6 C. 7. 41.—16] Gai. I. 18—21, Ulp. fr. I. 42. 13a, 14, Θεοφίλ. Εἰσηγ. § 4 (I. 6), Δοσιθ. § 49.—17] L. un. C. de dediticia libert. tollenda 7. 5.—18] Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔληφ' ἡ ἐκ τῶν παραδιδωμένων τοῖς Ρωμαίοις πολεμίων μεθ' ἧτταν διὰ *deditio* (παραδόσεως). Gai. I. 41, Θεοφίλ. εἰσ. § 3 (I. 5).—19] Gai. I. 12—26, Ulp. fr. I. 11, XX. 14, Paul. Sent. IV. 12 §

νιανός ἐν ταῖς *Εἰσηγήσεσιν* αὐτοῦ ²⁰, ἐσκόπει τὴν περιστολὴν μόνων τῶν διὰ διαθήκης ἀπελευθερώσεων καὶ ἀνέγραψεν ὅριον ἀναλογίας τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ ἀπελευθεροῦντος διατελούντων· οὕτως ὁ ἔχων τρεῖς δούλους μόνον δύο ἠδύνατο ν' ἀπελευθερώσῃ, ὁ ἔχων τέσσαρας μόνον τρεῖς κτλ., ἐν γένει δ' ἐφ' οὐδὲν ποτε ἀριθμοῦ οὐχὶ πέραν τῶν 100. Πᾶσα ὑπέρβασις ἦτο ἄκυρος, ἐὰν δὲ τὸ σημεῖον τῆς ὑπερβάσεως ἦτο ἀμφίβολον, ἐπῆρχετο ἀκυρότης γενική ²¹.

Ἐπίσης δ' εἰς τὰς ἀπελευθερώσεις ἀφώρων καὶ δύο ἄλλοι νόμοι ἐπὶ Τιβερίου, ἡ *Junia Norbana* (772 ἀ. κτ. Ρ.), καθ' ἣν ὁ ἥσων τῶν 30 ἐτῶν καὶ ἄνευ γνώμης τοῦ συμβουλίου ἀπελευθερούμενος δούλος καθίστατο Λατίνος καὶ οὐχὶ Ρωμαῖος πολίτης ²² καὶ ἡ *lex Visellia* (777), καθ' ἣν ὁ Λατίνος ἐγίνετο Ρωμαῖος πολίτης δι' ἐξαετούς, κατόπιν εἰς τριετὴ διὰ δόγματος τῆς συγκλήτου περιορισθείσης, ὑπηρεσίας ἐν τοῖς *νεκτοφύλαξις* ²³.

Ἄλλος ἄξιος ἰδίου λόγου νόμος ἐκ τῆς παρούσης περιόδου εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ Κλαυδίου ἐκδοθεῖσα *lex Claudia*, ἀφορώσα εἰς τὴν ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἐπιτροπήαν ²⁴.

Τὸ κείμενόν τινων τῶν *leges* τῆς παρούσης περιόδου παρεδόθη τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐμμέσως ἐν συγγράμμασι νομικοῖς ἢ ἄλλοις. Τῶν δὲ ἐν ἀρχικῇ μορφῇ ὀλιγίστων διασωθέντων τὴν νεωτάτην συλλογὴν ἐποίησατο ὁ *Bruns* ²⁵.

β) *Senatusconsulta*

§ 138. Καταργισμός καὶ ἰσχὺς τῶν **SCta**.—§ 139. Τὰ **SCta** τῆς γ' περιόδου.

† § 138. Τὴν ἐν τοῖς παρελθοῦσι χρόνοις διαμφισβητουμένην αὐτῇ ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν νομοθετικῶν ἐξουσίαν ἐκτῆσατο νῦν ἡ σύγκλητος διὰ τῆς ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τιβερίου, ὡς προεῖρηται ¹, ὀριστικῶς. Ὁ Πομπώνιος ² ὡς

3-8.—20] *J. de lege Fuf. Caninia Sublata* 1. 7.—21] *Gai. I. 42-46, Paul. Sent. IV. 14, Ulp. fr. I. 24.25.*—22] *Gai. I. 16. 47. 22.29. 31 III. 56, Θεοφίλ. αὐτ. § 4.*—23] *Ulp. fr. III. 5, Gai. I. 32b. 1. un. C. 9. 21, 1. 4 C. 40. 33.* Ἰδ' ἄνωτ. § 128.—24] *Gai. I. 457. 171. Tac. An. XI. 43. τόμ. Β' § 577.*—25] *Fontes jur. rom. ant. σ. 401-431.*

§ 138. 1] § 129 σημ. 4.—2] *L. 2 § 9. D. 1. 2. Deinde quia difficile plebs*

λόγον τῆς μεταθέσεως ταύτης φέρει τὴν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐκ ταύτης δυσχέρειαν τῆς καταρτίσεως συνεδριάσεων, ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη φαίνεται ὅσα μᾶλλον ἀπεικόνισις τῆς διαβουκολήσεως τοῦ λαοῦ ἢ ἱστορικὴ μαρτυρία. Ἐκτοτε, προκειμένου μὲν περὶ senatusconsulta, λέγεται ἐν ταῖς πηγαῖς, ὅ,τι μέχρι τοῦδε περὶ τῶν leges ἢ τῶν plebiscita, δηλ. ὅτι ἡ σύγκλητος *jus facere posse* (δύναται νὰ νομοθετῇ), ἐν δὲ τῇ διατυπώσει αὐτῶν γίνεται χρῆσις καὶ τῶν λέξεων *jubet atque constituit*³. ἀντὶ τῶν ἐν τῷ παρελθόντι συμβουλευτικὴν ἔννοιαν ἔχουσῶν, τέλος δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα *leges* δίδοται τοῖς *senatus consulta*⁴. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἡ ὀριστικὴ αὕτη μεταβίβασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δὲν ἐγένετο ἄνευ ἀντιδράσεως, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Γάιος, καὶ περ ἀναγνωρίζων τὴν νομοθετικὴν *ισχὺν* τῶν SCta, οὐχ ἥττον μνημονεύει ἀμφισβητήσεως (*quamvis fuerit quaesitum*)⁵. ἀλλ' αὕτη δὲν ἐκράτησε πολὺ, ἀφ' οὗ ὁ Οὐλπιανὸς ἀναγράφει τὸ *jus facere*, ὡς ἀναμφισβήτητον δικαίωμα τῆς συγκλήτου (*non ambigitur*)⁶. Εἶναι δ' ἀξιοπαρατήρητον⁷ ἐξ ἑτέρου, ὅτι προκειμένου περὶ ἀναιρέσεως ἀρχαίων κανόνων τοῦ *jus civile* ἡ σύγκλητος δὲν προέβαινε ἀποτόμως εἰς τὴν μεταβολήν, ἀλλ' ἀντιθεῖ αὐτὴν τοῖς δικαστικοῖς ἄρχουσιν, οἷον ἐπὶ πλάττουσα *jus honorarium* οἷον διὰ τῆς ἐνστάσεως τῶν SCta *Macedonianum*, *Trebellianum* κτλ.⁸.

Τὰ *senatusconsulta* κατηρτίζοντο συνήθως διὰ τῆς κατὰ τὰ ἀλλαχοῦ ρηθέντα⁹ ἐν τῇ συγκλήτῳ ψηφίσεως τῆς προτάσεως τοῦ ἡγεμόνος (*oratio principis*), ἣν εἴτε εἰσήγεν οὗτος αὐτοπροσώπως εἰς τὴν σύγκλητον, εἴτε εἰς τῶν *Quaestores* ἀνεγίνωσκεν ἀντ' αὐτοῦ, ἀπόντος, ὅτε εἰδικῶς ἐκαλεῖτο *epistola* (ἐπιστολή)¹⁰. Καὶ ἐπετρέπετο μὲν νομικῶς νὰ γείνη συζήτησις ἐπὶ τῆς προτάσεως, ἀλλὰ τοῦτο συνέβαινε τόσῳ σπανίως¹¹ καὶ ἡ σύμπραξις τῆς συγκλήτου ἦτο τόσῳ τυπικῇ, ὥστε πολλάκις ἡ *oratio* μόνη μνημονεύεται ἀντὶ τοῦ *senatusconsultum*¹².

convenire coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa eam rei publicae ad senatum deduxit.— 3] Gai. I. 4. 1. 9. D. 1. 3.—4] Gai. I. 4.—5] Πρβλ. ἀνωτ. § 95 καὶ Gai. I. 83-86.—6] L. 9. D. 1. 3.—7] Karlowa I. σ. 643.—8] Ἰδε τὸμ. B'. § § 433. 614.—9] Ἰδ' ἀνωτ. § 98.—10] L. 4 § 4. D. 1. 13. I. 1 D. 2. 42, I. 8 D. 2. 15, Fragm. Vatic. § 158, I. 4. C. 10. 52.—11] Π. γ. 1. 20 § 6. D. 5. 3.—12] Π. γ. 1. 8 D. 2. 15, I. 60. D. 23 2.

Ἐν ταῖς χρόνοις τούτοις ἐπίσης ἤρξαντο κατὰ συνθήειαν τὰ senatus consulta χαρακτηριζόμενα εἴτε διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς προτάσεως, οἷον τὸ πρῶτον τοιοῦτο S^Ctum Silanianum ἐπὶ Αὐγούστου, τὸ Libonianum κτλ., εἴτε διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἡγεμόνος, οἷον S^Ctum Neronianum, Claudianum κτλ., εἴτε ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, οἷον S^Ctum de ædificiis non dirvendis, εἴτε καὶ ἐκ τοῦ αἰτίου, οἷον τὸ S^Ctum Macedonianum.

§ 139. Τὰ εἰς τὸ δίκαιον ἀφορῶντα senatus consulta τῆς παρούσης περιόδου, ὧν ἀρχαιότατον εἶναι τὸ S^Ctum Silunianum (764 ἀ. κτ. Ρ.), εἰσὶν οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μεταξὺ Νέρωνος καὶ Μ. Αὐρηλίου χρόνους. Αἱ δὲ δι' αὐτῶν (κατὰ τι δὲ καὶ τῶν leges) μεταρρυθμίσεις ὑπῆρξαν τσαυταί, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν Τάκιτον, ποθοῦντα ἀρχαιότερους χρόνους, νὰ ἀναφωνήσῃ τὸ ἀλάνθαστον ἄξιωμα corruptissima republica plurimæ leges καὶ νὰ εἰκονίσῃ τόσῳ ζοφερώς τὴν τῆς νομοθεσίας τῶν χρόνων ἐκείνων κατάστασιν¹. Ἐκ τῶν S^Ca δὲ τούτων τινὰ μὲν κατὰ μέρη διςώθησαν μέχρι σήμερον ἐν νομικαῖς συλλογαῖς ἐμμέσως, τινὰ δὲ καὶ ἀμέσως ἐπὶ πλακῶν λιθίνων ἢ ὀρειχαλκίνων καὶ συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ Bruns².

γ) Edicta magistratuum.

§ 140. Κατάστασις τῶν edicta. Edictum perpetuum (διμνεκὲς διάταγμα). — § 141. Τὸ jus honorarium ἢ praetorium μετὰ τὸ edictum perpetuum.

+ § 140. Διὰ τῶν edicta magistratuum ἡδύνατο καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιόδῳ, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, νὰ παραχθῇ δίκαιον ὑπὸ τὰς αὐτὰς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ συνθήκᾳ. Ἡ συνθήκη τοῦ ἐκδίδειν ἡδικτα ἐπεκράτει εἰσέτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἔν τε τῇ Ρώμῃ καὶ ταῖς ἐπαρχίαις¹, διὸ καὶ μαρτυροῦνται μεταβολαὶ τοῦ δικαίου διὰ τοιούτων². ἀλλ' ὥς ἅπαντα τὰ μέσα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου συνεκεντρώθησαν κατ' οὐσίαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἡγεμόνος, οὕτως καὶ τὰ ἡδικτα ἡδύναντο νὰ ἐπενέγκωσι μεταβολὰς ἢ νεωτερισμοὺς ἐν τῷ δικαίῳ, μόνον τῇ συναινέσει ἢ τῇ διαταγῇ αὐτοῦ. Ἡ δὲ συνθήκη αὕτη ἦτο τό-

§ 139. 1) Ann. III. 25.—2) Fontes j. rom. ant. σ. 130-146.

§ 140. 1) Gai. I. 6, l. 6 § 1 D. 48. 3. — 2) Plin. Ep. V. 21, l. 4 § 13 D. 37. 12. edicta nova, brevia, monitoria.

σον βαθέως ἐρριζωμένη, ὥστε καὶ ἡ σύγκλητος, ὡς προεῖρηται ³, πολ-
λάκις τῷ ἡδίκτῳ τοῦ παλιῦτος ἀντιτίθει τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὑπ' αὐτῆς
εἰσαγομένου νέου δικαίου, καὶ *leges* δὲ μαρτυροῦνται τὴν αὐτὴν ἀκο-
λουθήσασαι τακτικὴν ⁴. "Ὅπως δὴποτε ἑμῶς, ἡ συνθήχεια δὲν ἡδύνατο
νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν, διότι οἱ ἡγεμόνες ἕνεκα τῆς βαθμιαίας χα-
λαρώσεως τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἰδίας
αὐτῶν ἐξουσίας, προκειμένου περὶ μεταβολῆς τοῦ δικαίου, προϋτίμων
τὴν ἐκδοσιν *constitutionis*.

Ἄλλ' ἐν ταῖς ἡδίκτοις ὑπῆρχεν ἤδη διατετυπωμένον μέγα μέρος τοῦ
δικαίου δεόμενον ταξινόμησεως, διότι, ἀτάκτως ἐρριμμένον ἐν αὐταῖς
καὶ εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀνήκον, καθίστατο προϊόντος τοῦ χρόνου
δύσχρηστον καὶ ἐπέφερεν ἀβεβαιότητα τοῦ δικαίου. Τὴν ταξινόμησιν
ταύτην ἐπεχείρησεν ὁ Ἀδριανός, ἀναθεὶς τὸ ἔργον εἰς τὸν νομοδιδά-
σκαλον *Salvius Julianus*, ὅστις προέβη εἰς τὴν οἰομένην κωδικοποίησιν
τοῦ ἡδίκτου (*edicti ordinatio*) ⁵, περιέλαβε δ' ἐν αὐτῇ ἴσως καὶ τὰ
ἡδίκτα ἀπάντων τῶν ἐν Ρώμῃ ⁶ καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ⁷ δικαστικὴν
ἐξουσίαν ἀσκούντων ἀρχόντων καὶ οὕτινος ἡ ἐργασία αὕτη τοσαύτης
ἀπήλauseν ὑπολήψεως ὥστε ὁ Ἰουστινιανός δὲν διστάζει νὰ χαρακτη-
ρίσῃ τὸν Πανδέκτην ὡς *imitatio edicti perpetui* (ἀπομίμησιν τοῦ
διηνεκοῦς διατάγματος) ⁸.

Τὸ ἔργον ἔλαβε τὸ ὄνομα *edictum perpetuum* ⁹, ὅπερ ἐν τῇ
παρούσῃ περιόδῳ ἔχει διάφορον σημασίαν τοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ
ἀπαντῶντος ¹⁰, διότι νῦν σημαίνει τὸ ὀριστικῶς ἰσχύον *jus honora-*
rium, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ *edictum perpetuum*, ὅπερ οἱ ἄρχον-
τες ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀκολουθῶσιν ἐν ταῖς ἐνιαυσίαις αὐτῶν διατάγ-
μασι ¹¹. Τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτοῦ δὲν περιορίσθη ἐν τῇ ἀπλῇ συλλογῇ

3] Ἰδ' ἄνωτ. § 138.—4] Krüger σ. 85.—5] Εὐτρόπ. VIII, 17, 1. 2 § 18, 3 σ. 18
C. 1. 17 Zachariae Prochiron Basili (1837) σ. 292 (εἰλημμένον ἐκ τῆς Ἑκλογῆς
§ 2). Καὶ μετὰ ταῦτα Ἀδριανός ὁ βασιλεὺς ἐπιτρέπει Ἰουλιανῷ τῷ νομικῷ μετὰ
Σερβίῳ Κορηλίῳ συλλέξασθαι ἐπιμελῶς καὶ κατὰ τάξιν ὑποτιτλῶσαι τὰ νομικά.
Καὶ πρῶτος τὸ ἡδίκτον συντέθεικε περὶ ἐκάστης πραγματείας τὰ σποράδην συγ-
κείμενα συναγαγὼν καὶ εἰς ἓν συνάψας τὰ περὶ γάμων κτλ. 1. 1 § 17 C. 1. 17.—
6] Θεόφ. Εἰσηγ. I. 2 § 7. Const. omnem reipubl. § 4, 1. 2 § 5 C. 1. 17.—7]
Walter § 440.—8] L. 1. § 5 l. 2 § 18 C. 1. 17.—9] Εὐτρόπ. VIII. 9. Juliani,
qui sub divo Hadriano perpetuum composuit edictum Paenius. Μετά-
φρασις Ἀδριανοῦ καλεῖται κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν φωνὴν ἡδίκτον περπέτουον.—10]
Ἰδ' ἄνωτ. § 140.—11] Holder Instit. σ. 38 Πρῶλ. Gellius N. A. X. 15. Verba
(N. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ) 14

καὶ ταξινομήσει τοῦ προϋπάρχοντος *jus honorarium*, ἀλλ' ἐχρησί-
μευσε καὶ ὡς ἀφορμὴ μεταρρυθμίσεων¹² μετὰ πολλῶν προσθηκῶν (*novae
clausulae, edictum novum*)¹³.

§ 141. Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ *edictum perpetuum* ἤρξατο
βαθμυδὸν καὶ οὐχὶ ἀποτόμως¹, ἐκλείπουσα, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς
τῶν χρόνων τούτων, ἡ συνήθεια τῆς ἐκδόσεως ἡδίκτων καὶ πᾶν νέον
τοιούτου δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἐν τῷ *edictum perpetuum* δι-
καιον. Ἀλλ' οὐσιαστικῶς τὸ *jus honorarium* οὐδεμίαν ὑπέστη ἀλλοίω-
σιν, διότι ἡ ἀντίθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸ *jus civile* ἐξηκολούθησεν, αἱ δ'
ἐλευθερίαι αὐτοῦ ἀρχαὶ οὐ μόνον οὐδόλως ὑπέστησαν μείωσιν ἀλλὰ καὶ
ἐξηκολούθησαν δεσπόζουσαι ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δικαίου καὶ ἐπιβαλλό-
μεναι τῷ *jus civile*· ὅφ' ἐτέρου δὲ τὸ *edictum perpetuum* ὑπῆρ-
ξεν ἡ βᾶσις τῆς ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου²
καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν ἰσχύουσαι κεχωρισμένως μέχρις
Ἰουστινιανοῦ, ὅτε πᾶσα διαφορὰ μετὰ τοῦ *jus honorarium* καὶ *jus
civile* ἤρθη ἐντελῶς.

Τὸ καίμενον τοῦ *edictum perpetuum* οὐδ' ἐν ἀντιγράφῳ δυστυ-
χῶς διεσώθη. Ἐν τῷ Πανδέκτῃ ὑπάρχουσι πολλὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ,
ἀλλ' εἰλημμένα ἐκ τῶν πολλῶν ὑπομνημάτων τῶν μετ' αὐτὸ νομοδι-
δασκάλων καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τούτων κυρίως ἐγένοντο, ἀπ' αὐτῶν τῶν
χρόνων τοῦ μεσαίωνα, πολλὰ ἀπόπειραι πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ
κειμένου³, ὡς αἱ κυριώταται καὶ μᾶλλον εὐχερηστοὶ εἰσιν ἡ τοῦ
Rudorff⁴, μάλιστα δ' αἱ νεώταται τοῦ Lenel καὶ τοῦ Γάλλου
Jusseraudot⁵.

praetoris ex edicto perpetuo... adscripsi, l. 1 § 4 D. 43. 6, l. 1 § 1 D 49.
44. Σχόλ. Βασίλ. (14. 2) 30 Ἀδριανὸς διτάξατο, ἰσχύειν ταῦτα (τὰ ἡδίκτα) καὶ
μετὰ τῇρ τούτων διαδοχῇ καὶ διηγετικῶς κρατεῖν.—12] Π. γ. l. 6 § 1 D. 29. 4.-
13] L. 3 D. 37. 8, l. 1 D. 4. 2, l. 4 D. 43. 19.

§ 141. 1] Walter § 440 σημ. 22. 23.—2] Π. γ. 83 βιβλία τοῦ Πομπωνίου,
83 libri ad edictum τοῦ Οὐλπιανοῦ κτλ.—3] Ἡ πρώτη τοιαύτη εἶναι ἡ τοῦ
Eguinarius Baro κατὰ τὸν 16 αἰῶνα.—4] Edicti perpetui quae reliqua sunt
1869. Συλλογὴ δὲ καὶ παραθέσεις ἐκ τῶν διαφόρων πηγῶν τῶν σωζομένων ἡδίκτων ὑπὸ
Bruns Fontes juris Romani antiqui σ. 147-167 (1876 Tubingae). Ἀρχαιο-
τεραι δοκιμαί: Giphanius Oecon. Jur. 1596, Jac. Gothofredus Font. quat-
tuor 1653, Veyhe libri tres edicti 1823, Van Reenen fontes tres juris ci-
villis romani antiqui 1840 σ. 11 ἐπ.—5] Otto Lenel Das edictum perpetuum.
Leipzig 1883, βραβευθὲν ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου τῷ 1880
(γενομένῳ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς Savigny-Stiftung), εἰσηγουμένου τοῦ ἀειμνήστου

II

NEAI HHΓAI

α) Constitutiones principum.

§ 142. Διάφορα εἶδη τῶν constitutiones principum. Νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος.— § 143. Oratio (epistola), edicta, mandata.— § 144. Decreta, rescripta. Constitutiones personales-generales. Τύποι ἢ ἐπαρχιακά. — § 145. Δημοσιευθεῖς τῶν constitutiones. Τὰ δαζόμενα λείψανα ἐκ τῶν constitutiones.— § 146. Ἐπιδραδὶς τῶν constitutiones ἐπὶ τοῦ δικαίου.

§ 142. Ὁ Γάιος¹, ἐν τῇ ἀπαριθμῇσι τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου ἐπεξηγῶν τὰς διατάξεις² τῶν ἡγεμόνων (constitutiones principum), ἀναγράφει ὡς εἶδη αὐτῶν τὸ decretum, τὸ edictum καὶ τὴν epistola. Ἀλλ' ἡ μνεία αὕτη εἶναι ἀτελής, ἅτε μὴ περιέχουσα οὔτε τὸ γένος, ὅφ' ὃ ὑπῆρχετο ἡ epistola, ἥτοι τὰς orationes καὶ τὰ rescripta, οὔτε τὰ δεύτερα ταῦτα, οὔτε τέλος τὸ mandatum, ὅπερ ἀλλαχοῦ μαρτυρεῖται³. Συμπληροῦντες δ' ἐξ ἄλλων πηγῶν ἐρευνήσομεν ἕκαστον αὐτῶν ἰδίᾳ.

Πρὸ τούτου ὅμως δεόν ν' ἀναζητήσωμεν τὸν λόγον τῆς νομοθετικῆς ἰσχύος τῶν constitutiones principum. Οὗτος ἔγκειται πρωτίστως ἐν τῷ ἀνωτάτῳ imperium, δι' οὗ ὁ ἡγεμὼν περιεβάλλετο δυνάμει τῆς lex de imperio (ἐν ᾗ ἀνεγνωρίζετο, ὡς εἴρηται ἥδη⁴, ἡ νομοθετικὴ ἰσχὺς τῶν διατάξεων αὐτοῦ) καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς συνενῶν ἐν ἑαυτῷ ἅπασαν τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν⁵, ὅθεν αἱ διαταγαὶ τοῦ ἐθεωροῦντο ὡς διαταγαὶ ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Πλὴν ἐκτὸς τοῦ imperium ὁ ἡγεμὼν περιεβάλλετο, ὡς ἀλλαχοῦ ἤδη εἶδομεν⁶, καὶ τὰς ἐξουσίας τῶν διαφορῶν

Brinz, οὗτινος ἡ ἔκθεσις δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ περιοδικῇ Savigny-Stiftung Rom. Abt. τόμ. IV. σ. 161-176, παρέχει πλήρη εἰκόνα τῆς μεγάλης τοῦ ἔργου ἀξίας, ὅπερ ἔσται ἡ βάσις πίσεως νεωτέρας ἐργασίας, καταστῆσαν σχεδὸν περιττὴν τὴν τοῦ Rudorff συλλογὴν, ἣν ἐν πολλοῖς ὑπερέβη. Jusserandot: L'édit perpetuel restitué et commandé Paris. 1883. 2 τόμ.

§ 142. 1] I. 5.—2] L. 4. D. 1. 4—3] L. un. D. 1. 17, l. 3. l. 19. D. 1. 18, l. 1 D. 47. 22, l. 35 D. 48. 42.—4] Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 118 σημ. 44.—5] Cum lege, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat, l. 1 pr. D. 1. 4.—6] Ἴδ' ἀνωτ. § 118. —

ἐν Ρώμῃ ἀρχόντων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐκέκτηντο δικαιοδοσίαν (jurisdictio), ἐπομένως ἡδύνατο νὰ ἐπιδρά ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ διὰ τῶν τοῖς δημοκρατικαῖς ἀρχοῦσι χορηγουμένων μέσων (edicta, decreta), οὐ μόνον δὲ περιορισμένως, κατὰ τὴν χρόνον καὶ τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ἕνεκα τῆς συγκεντρώσεως τοσούτων ἐξουσιῶν ἐν ἐνὶ προσώπῳ. Οὐχ ἦττον, παρὰ τὴν νομοθετικὴν αὐτῶν ἰσχύν, αἱ διατάξεις τῶν ἡγεμόνων οὔτε *leges* ἐκαλοῦντο, οὔτε περιεῖχον ἐν αὐταῖς τὴν λέξιν *jussus*, ἅτε τῷ λαῷ μόνῳ προσήκουσαν· τῇ δὲ λέξει *constitutio*, ἥς ἄλλως ἡ σημασία οὐδὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων εἶχε στερεοποιηθῇ¹, ἐχρῶντο καὶ ἐν ἄλλαις περιπτώσεσιν, ἐν αἷς οὐδόλως προεξάιρεται ἡ γνησία νομοθετικὴ ἐνέργειά τις².

§ 143. Εἶδομεν ἤδη¹, ὅτι ἀπὸ τῆς μεταβάσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν σύγκλητον πᾶσα πρότασις νόμου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐγένετο δι' *oratio* ἢ *epistola* πρὸς αὐτήν. Ἡ συμμετοχὴ ὅμως ταύτης εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν νόμων δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, περιορισθέντων τῶν ἡγεμόνων εἰς τὴν ἀπλὴν ἀνακοίνωσιν τῆς προτάσεως αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἐπακολουθῇ ψηφοφορία. Ἐκτοτε δ' ἡδύναντο νὰ θεωρῶνται αἱ *orationes principum* ἢ αἱ *epistolae* ὡς ἰδία πηγὴ τοῦ δικαίου, διὸ καὶ μνημονεύονται ἀπλῶς ἄνευ μνείας τῆς συγκλήτου².

Τὸ ἕτερον εἶδος τῶν *constitutiones*, τὰ *edicta*, ἀπέρρεον ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἡγεμόνος ὡς *magistratus populi romani*. Ἡ δὲ ἀπονομὴ εἰς αὐτὰ ἰσχύος νόμου, δι' ἐλόκληρον τὸ κράτος καὶ διαρκῶς (*legis vigorem habent*)³, ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνος, μὴ περιοριζομένης ἐντὸς ὁρισμένης ἐν τῷ κράτει περιφερείας ἢ ὁρισμένου χρονικοῦ διαστήματος. Τοιαῦτα *edicta* ἦσαν π. γ. τὸ τοῦ Αὐγούστου, ἀπαγορεύον ταις γυναῖξιν τὴν ὑπὲρ τῶν ἰδίων συζύγων ἐγγύησιν, ὑπὲρ ἐπανελήφθη ἐπὶ Κλαυδίου ὡς *Scutum Vellejanum*⁴, καὶ τὸ τοῦ Νέρβα, ἀπαγορεύον τὴν ἐρευναν περὶ τῆς προσωπικῆς καταστάσεως θανόντος μετὰ πενταετίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου⁵.

7] Wlassak Krit. Stud. σ. 138.—8] L. 7 § 3 D. 15 4, 14 pr. D. 47 4, 1. 4 § 4 D. 4. 5.

§ 143. 1] Ἰδὲ § 138.—2] *Oratio divi Hadriani* l. 22 D. 5. 3, *divi Marci* l. 4 pr. l. 2 D. 2. 12, *Antonini et Commodi* l. 16 D. 23. 1 καὶ ἄλλαχοῦ.—3] L. 4 D. 4. 4.—4] L. 2 pr. D. 16. 1. Ἰδὲ καὶ τόμ. Β'. § 541.—5] L. 4 D. 40.

Τὰ mandata ἦσαν πηγή κυρίως τοῦ ἐν τισι τῶν ἐπαρχιῶν ἰσχύοντος ἐιδικοῦ δικαίου καὶ συνίσταντο ἐν ὁδηγίαις τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τοὺς ἐν ἐπαρχίαις ἄρχοντας (legati). Τὸ περιεχόμενον αὐτῶν συνήθως ἀφωώρα εἰς ἀντικείμενα τοῦ δημοσίου δικαίου (ἀστυνομικὰ καὶ ποινικὰ), οἷον περὶ συμμετοχῆς τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν εἰς σωματεῖα (sodalitia, collegia)⁴⁵, σπανιώτερον δὲ τοῦ ἰδιωτικοῦ, διὸ ἴσως ἀπεσιωπῆθησαν ὑπὸ τε τοῦ Γαίου καὶ τοῦ Οὐλπιανοῦ⁴⁶. Καὶ τοὶ δ' ἀπηλυθύνοντο εἰς ἄρχοντας διαφόρων ἐπαρχιῶν, ὑπῆρξαν οὐχ ἥττον πηγή δικαίου, ἔνεκα τῆς συνεχίσεως καὶ τῆς μεταδόσεως αὐτῶν ἀπὸ ἄρχοντος εἰς ἄρχοντα καὶ ἔνεκα τοῦ πολλάκις κοινοῦ πολλαῖς ἐπαρχίαις περιεχομένου⁴⁷. Τοιαῦτα mandata, καὶ δὴ ἀφορῶντα εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἦσαν ἡ διάταξις περὶ ἐξαιρετικῶν τύπων τῆς στρατιωτικῆς διαθήκης⁴⁸, ἡ ἀπαγόρευσις γάμου ἐπαρχιακοῦ ἄρχοντος μετὰ γυναικὸς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας κτλ.⁴⁹. Ὡς δ' ὀρθῶς παρατήρηε ὁ Σαβινὸς⁵⁰ ὁ τύπος τοῦ mandatum ἐπεβάλλετο ἐν τῇ περιστάσει π.χ. τῆς διαθήκης, διότι τοιαύτη ἐξαιρετικὴ διαθήκη προϋποτίθει ἐκστρατείαν, δυνατὴν οὔσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, οὐχὶ δὲ καὶ ἐντὸς τῆς Ρώμης.

§ 144. Οἱ δύο ἕτεροι τύποι, τὰ decreta καὶ τὰ rescripta, εἰσὶν οἱ συχνότερον παντὸς ἄλλου ἀπαντῶντες ἐν τῇ παρουσίᾳ περιόδῳ φέρουσι δὲ χαρακτῆρα ἰδιάζοντα καὶ ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς τοῖς νέοις τούτοις χρόνοις. Ἀμφότεροι δὲ συνδέονται πρὸς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ πρὸς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς tribunus plebis, ἔχοντος τὸ jus intercessionis κατὰ τε τῆς ἐνεργείας πάντων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ δρῶντων προσώπων καὶ πρὸς ἀκύρωσιν δικαστικῶν ἀποφάσεων, ὅτε ἐρρῶθμίζεν αὐτὸς τὴν ὑπόθεσιν, δικάζων οἷονεὶ ὡς δικαστήριον δευτέρου βαθμοῦ, κατ' ἐφεσιν· διὸ καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑποβολῆς τῆς ὑποθέσεως εἰς αὐτὸν ἐκαλεῖτο appellatio⁵¹, ἐν ᾧ τὰ ἐξ ἄλλου λόγου ἐκδιδόμενα decreta ἐξέδιδε συνεπείᾳ τῆς καλουμένης supplicatio (δεή-

45. Καὶ ἄλλα, οἷον : L. 26 D. 28. 2, 1. ult. C. 6. 33, 1. 24 D. 45. 2.—6] L. 1. 3. 4 D. 47. 22.—7] Ἐν L. 1 § 1 D. pr. 1. 4, "Ἰδὲ καὶ ἀνωτ. § 142—8] L. 1. pr. D. 29. 1. 1. 49 pr. D. 1. 48, 1. 2 § 4 D. 31. 9. Τὸ ζήτημα τῆς τοιαύτης ιδιότητος αὐτῶν φιλονεικεῖται οὐχ ἥττον καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀκολουθοῦσι τὴν ἐν τῷ κειμένῳ γνώμην. Πρὸλ. Krüger Ἱστορ. τῶν πηγῶν σ. 99, Karlowa I. σ. 652 ε. τ. — 9] "Ἰδὲ τόμ. B' § 598. — 10] L. 1 pr. D. 29 1. "Ἰδὲ τόμ. B' § 596, 1. 2 § 1 D. 34. 9, 1. 65 D. 23. 2, 1. 6 § 3 D. 1. 16.—11] Σύστημα § 21.

§ 144. 4] Περὶ ταύτης εὐρύτερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς δικονομίας. "Ἰδὲ καὶ

σιωγῃ)². τότε δ' ὁ ἡγεμὼν ἢ ἐδίκαζεν αὐτοπροσώπως καὶ ἐξεδίδου decretum, ἢ παρέπεμπε τὴν δίκην εἰς ἕτερον δικαστήν, γράμμενος πρὸς τοῦτο τῷ ἑτέρῳ τύπῳ rescriptum. Παραδείγματα τῶν decreta ὑπάρχουσι πολλά, ὧν ἐπισημότερον τὸ decretum divi Marci κατὰ τῆς αὐτοδικίας³, ἐξεδίδοντο δὲ προφορικῶς, ἀλλ' ἐγράφοντο ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ (commentarii, ὑπομνήματα)⁴.

Τὰ δὲ rescripta (ἀντιγραφαί), ἅτινα ἀκολουῦνται καὶ ἀπλῶς constitutiones⁵, ὑπὸ δὲ τοῦ Οὐλπιανοῦ καὶ imperialia statuta⁶, ἦσαν ἀπαντήσεις τῶν ἡγεμόνων εἰς ζητήματα νομικά, ἐγγράφως ὑποβαλλόμενα αὐτοῖς εἴτε ὡς δικασταῖς, εἴτε ὡς ἀνωτάτοις ἄρχουσι καὶ εἴτε παρ' ἰδιωτῶν (libellus, praeces, supplicatio, δέησις)⁷, εἴτε παρ' ἀρχόντων, δικαστικῶν καὶ μὴ (relationes, ἀραγοραί, suggestiones, μνηύσεις, consultationes, ἀραγοραί)⁸. Ἐν ταύτῃ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν οἱ ἡγεμόνες περιεβάλλοντο χαρακτῆρα μᾶλλον νομοδιδασκάλου (juris consultus), διὸ αἱ ἀπαντήσεις αὐτῶν ἐνίοτε ἐκαλοῦντο ἐπίσης responsa⁹. Συντασσόμεναι δὲ καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην ἑλληνιστὶ ἢ λατινιστὶ, ἀναλόγως τῶν αἰτούντων αὐτάς προσώπων¹⁰, ἐκαλοῦντο subscriptiones μὲν ὁσάκις ἐγράφοντο ἐπ' αὐτῆς τῆς αἰτήσεως, epistolae δ' ὅταν κεχωρισμένως¹¹. τοιαῦτα rescripta ἢ epistolae ἐξεδόθησαν ἐπίσης πολλὰ καὶ δὴ περιέχοντα καινοτομίας, οἷον epistola divi Hadriani περὶ τοῦ εὐεργετήματος τῆς διαιρέσεως ἐν τῇ ἐγγυήσει¹², rescriptum divi Marci περὶ τῆς διὰ τῆς πλειονοψηφίας τῶν πιστωτῶν μειώσεως τῆς ὀφειλῆς¹³.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου, ὅτε ἡ ἰσχὺς τῶν prefecti

tit. Dig. 49. 3. 49. 7. 50. 16, Cod. 7. 62.—2] Καὶ περὶ αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολ. δικον. "Ἴδε καὶ l. 3 C. 1. 21, l. 1. C. 9. 42, l. 45 C. 42. 9. Bas. (60. 61) α'.—3] L. 7 D. 48. 7. "Ἴδε τόμ. B' § 276. Ἑτέρα l. 1 § 4 D. 4. 6, l. 22 pr. D. 36. 1, l. 13 D. 4. 2.—4] "Ἴδ' ἄνωτ. § 52 ἐ. τ. καὶ l. 13 D. 4. 2 Caesar dixit. —5] L. 6 D. 4. 4, l. 9 § 3 D. 4. 2, l. 5. 6. 9 D. 25. 3 ἀντιγραφὴ π. γ. Bas. (2. 5) α'.—6] L. 3 § 5 D. 42. 12.—7] L. 42 pr. D. 20. 5, l. 33 D. 42. 1. 1. 4. C. 1. 23.—8] L. 2 C. 1. 44, l. 1. 2 C. 7. 61, l. 34 C. 7. 62. Bas. (2. 6) ζ'. (9. 4) α'.—9] Brissonius de Verb. Signif.—rescribere.—10] L. 2 D. 4. 6, l. 7 § 4. 6 D. 24. 1. (λατινιστ.), l. 9 D. 44. 2, l. 48 D. 5. 1 (ἑλληνιστ.)· πρβλ. Dirksen Civillist. Abhandl. τόμ. I σ. 40-52. 'Ο Κωνσταντίνος πρῶτος ἀπηγόρευσε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Dirksen αὐτ. σ. 52 ἐπ.—11] L. 1 § 1. D. 1. 4, l. 6. 7. C. 1. 23, l. un. C. 4. 59, l. 1. 3 D. 22. 5, l. 57 § 4 D. 32. 2.—12] "Ἴδε τόμ. B'. § 540.—13] L. 10 pr. D. 2. 14. Καὶ ἄλλα. "Ἴδε Krüger αὐτ. σ. 96 σημ. 30-36.—Ἐπὶ τῶν decreta καὶ rescripta, ὡς ἐκδιδομένων ἐπὶ δικαστικῶν ὑποθέσεων,

praetorio ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὕπατον αὐτῆς σημεῖον ¹, ἀπενεμήθη καὶ αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοβούλου ἀναμείξεως εἰς τὸ δίκαιον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐξέδιδον διατάξεις, καλουμένας formae ἢ τύποι ἢ ἐπαρμυακά ¹⁵, ἃς θὰ συναντήσωμεν καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ καὶ αἵτινες ἐκέκτηντο ἀπόλυτον ἰσχύν, ἐάν, ὡς διέταξεν ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξ. Σεβήρος, δὲν ἀντέβαινον εἰς τὸ ὑπάρχον δίκαιον ἢ τὰς διατάξεις τῶν ἡγεμόνων ¹⁶.

§ 145. Περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν constitutiones οὐδεὶς μαρτυρεῖται τύπος· μόνον πιθανῶς τὰ edicta ἐδημοσιεύοντο ὡς καὶ ἐπὶ δημοκρατίας, οὐχὶ ὅμως ἐν ὁρισμένῳ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ ἐνθα διέτριβεν ὁ ἡγεμὼν ¹. Αἱ δὲ λοιπαὶ constitutiones, ἀναλόγως τοῦ εἶδους τῆς ἐκάστη, καθίσταντο γνωσταὶ τῷ λαῷ, εἴτε διὰ τῶν συγγραφῶν τῶν νομικῶν (οἵτινες καὶ συνέπραττον ἀναγκαίως εἰς αὐτάς ὡς μέλη τοῦ consilium principis ² ἐνεκα τῆς νομικῆς ἀδαημοσύνης τοῦ ἡγεμόνος) ἐπὶ σχετικῶν ζητημάτων, εἴτε καὶ δι' ἰδίων συλλογῶν, οἵαι μαρτυροῦνται γενόμεναι ὑπὸ τοῦ Papirius Justus (constitutionum libri XX), ὑπὸ τοῦ Παύλου (imperialium sententiarum in cognitionibus prolatorum καὶ decretorum libri)· τοῦτο δ' ἦτο ἀναγκαῖον πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν rescripta καὶ decreta, ἅτινα ἐξεδίδοντο καὶ ἐπὶ ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων καὶ ὧν τὴν γνωστοποίησιν τῷ λαῷ, οὔτε οἱ ἰδιῶται, οὔτε οἱ δικασταὶ εἶχον συμφέρον νὰ ἐνεργήσωσιν. Ὡς πρὸς δὲ τὰς constitutiones τὰς ἐκ φύσεως generales, ἡ δημοσίευσίς αὐτῶν ἐνέχετο ἐν τῷ εὐνόητῳ συμφέροντι τῶν ἡγεμόνων περὶ δημοσιεύσεως τοῦ δικαίου, ὃ αὐτοὶ παρῆγον ³.

Τεμάχιά τινα τῶν constitutiones διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐν συγγραμμάσι τῶν νομικῶν τῆς παρούσης περιόδου ἢ ἐν συλλογαῖς, οἵαι

ἐγείρεται τὸ ζήτημα, ἂν ἀπετέλουν ὄντως δίκαιον ἢ εἶχον μόνον ἰσχύν δεδικασμένου (res judicata), οἷα μόνη προσήκει ἀναμφιβόλως ταῖς καθαρῶς προσωπικαῖς διατάξεσιν (l. 1 § 2 D. 1. 4). Ὁ Σαβινὸς (Σύστημα § 23. 21) φρονεῖ τὸ δεύτερον. Ἀλλ' ἐναντίον τῆς γνώμης ταύτης λαλοῦσιν ἡ ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ ἐν l. 1 § 2 D. 1. 4 ἐπεξηγήσεις τῶν constitutiones personales καὶ γενικαί τινες μαρτυρίαι (Gai. l. 5, l. 1 § 1 D. 1. 4), ἰδίᾳ δ' ὅτι ὁ μὲν Ἰουστινιανός, ἀποδίδων γενικὴν ἰσχύν εἰς τὰ decreta, ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς γνώμης του ταύτης τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων νομοδασκάλων (l. 12 C. 1. 44), ὡς πρὸς δὲ τὰ rescripta ἢ ὑπὸ τοῦ Μακρινίου κατάργησις πάντων τῶν προηγουμένων (Capitol. Maer. 43), ὅπερ δὲν θὰ εἶχεν ἔννοιαν, ἂν προῦκετο περὶ ἀπλῶν δικαστικῶν αποφάσεων. — 14] Lamprid. Comm. 5. 6, Alex. Sever. 21, Δίων Κάσ. LXII. 9.—15] L. un. § 1. 2 D. 1. 11, l. 2 C. 1. 26.—16] L. 2 C. 1. 26.

§ 145. 1] Krüger αὐτ. σ. 93.—2] Ἰβ' ἀνωτ. § 420.—3] Πρὸς. καὶ Puchta

ἡ consultatio καὶ ἡ collatio, περὶ ὧν κατωτέρω ⁴, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλα ἐπὶ χαλκοῦ ἢ λίθου κεχαραγμένα, οἷον ἡ oratio τοῦ ἡγεμόνου Κλαυδίου περὶ ἀπονομῆς τῆς πλήρους civitas εἰς τοὺς Γαλάτας ⁵.

Ἐπίσης δὲ καὶ ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἐν τῷ Πανδέκτῃ καὶ πρὸ πάντων ἐν τῷ Κώδικι) εὑρηνται, καὶ δὴ πλείονες ἢ ἐν πάσῃ ἑτέρᾳ συλλογῇ, constitutiones, ἀλλ' ἡ διὰ τοῦ μέσου τούτου μετὰδοσις δὲν εἶναι καθ' ὅλα γνησία, διότι ὅτε μὲν φέρονται συγκεκομμένοι, ὅτε δὲ καὶ μεταθεβλημένοι διὰ τῶν παρεμβλημάτων τῶν καταρτισάντων τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν.

§ 146. Ἡ ἐπίδρασις τῶν constitutiones ἐπὶ τοῦ δικαίου, ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ τῆς ιδιότητος τῶν ἐκδιδόντων αὐτάς, ὑπῆρξε σπουδαιότατη ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑπάρχοντος δικαίου, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰς καινοτομίας ὁμως, ἡ πληθὺς τῶν constitutiones βαίνει κατ' ἀντίστροφον λόγον πρὸς τὴν ἐπίδρασιν ταύτην, διότι ἐκ τοῦ ἀφθονωτέρου εἶδους αὐτῶν, ἐκ τῶν decreta καὶ rescripta, τὰ ἀσυγκρίτως πλείω ἀφεώρων, ὡς δικαστικαὶ ἀποφάσεις, εἰς τὴν λύσιν ζητημάτων συμφώνως τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ.

ε) Responsa prudentium.

Η ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

α' Ὡς νομοθετικὴ πηγὴ.

§ 147. Χαρακτὴρ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς γ' περιόδου.—§ 148. Διαφορὰ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς γ' περιόδου ἀπὸ τῆς τοῦ παρελθόντος.— § 149. Responsa prudentium. Ἰσχύς αὐτῶν.

+ § 147. Τὰ responsa prudentium, αἱ ἀπαντήσεις τῶν νομοδιδασκάλων, εἶναι μόνον ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τῆς ἐπιδράσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τοῦ δικαίου, κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν περίοδον. Ἡ κυρία ἀξία τῆς ἐπιστήμης ἔκειτο ἀλλαγῇ, ὁπόθεν καὶ τὸ jus respondendi κυρίως ἐπήγαγε, διότι δι' αὐτῆς ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ τὸ δίκαιον περιήλθεν εἰς τὸ ὑπατον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ περιεβλήθη τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα, ἀναπτυχθέν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ κρατῇ

§ 112.—4] § 158.—5] Haubold (Spangenberg) monument. leg. 41. Ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ εὑρηνται καὶ ἑτέροιαι. 48-50, 52, 55, 56, 63.

καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ρωμ. κράτους καὶ τῶν χρόνων τῆς δημιουργίας του. Ἡ ἐπίδρασις δ' αὕτη ἐφαίλεται καὶ τῇ τροπῇ, ἣν ἔλαβεν ἡ ἐπιστήμη περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης περιόδου, καταστήσα συστηματικώτερα καὶ ἐξεληθούσα τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς ἀπλῆς λύσεως ζητημάτων. Σπουδαίως δ' ἴσως συνέτεινεν εἰς τοῦτο καὶ ὁ ἀνάγκηθεν ἰσχύων ιδιόρρυθμος ἐν Ρώμῃ θεσμός, καθ' ὃν οἱ μὲν νομικοὶ δὲν ἦσαν δικασταί, οὔτε δ' οὗτοι νομικοί¹. Ἐκ τῆς διχοτομήσεως ταύτης μεταξὺ θεωρίας καὶ πρακτικῆς ἀσκήσεως, ἥτις δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν σήμερον ἐνιαχοῦ ὑπάρχουσαν τάσιν τοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ καθαρῶς θεωρητικῇ σφαίρᾳ, προέκυπτον δύο τινά: Πρῶτον ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῆς θεωρίας καὶ τῆς πρακτικῆς· διότι οὔτε ἡ θεωρία ἀπεξενόητο τοῦ ὕλικου κόσμου ἢ περιωρίζετο βιοῦσα ἐν σφαίρᾳ ἀφαιρέσεων, ἀκράν τῶν ἐν τῷ βίῳ ἀναγκῶν, οὔτε ἡ πρακτικὴ περιωρίζετο ἐν τῇ θεραπείᾳ τούτων, ἄνευ μερίμνης περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δεούσης ἀρμονίας μεταξὺ τῆς θεραπείας ταύτης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ δικαίου συστηματοποιήσεως. Ὁ νομικὸς παρασκευάζων τὸ δίκαιον εἶχε κατ' ἀνάγκην ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ἔπραττε τοῦτο μόνον χάριν ἀπλῶς θεωρητικοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ὅπως συγχρόνως παραδῶσῃ τὴν ὕλην ἐτοιμήν πρὸς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῷ συνήθως ἑδᾶσι τῆς νομικῆς ἐπιστήμης δικαστικῷ ἄρχοντι καὶ ὅπως καθοδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν δικαίαν τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν· ὁ δὲ δικαστὴς ἐφαρμόζων τὸ δίκαιον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προτοχὴν αὐτοῦ μόνον ἐπὶ τῆς θεραπείας τῆς πρακτικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὥρειλε, διαιτελῶν οἶονεῖ ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν κηδεμονίαν τῶν νομοδιδασκάλων, νὰ πράξῃ τοῦτο ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ ἀξιώματα τῆς ἐπιστήμης². Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον, ὅτι ὁ τοιοῦτος νομοδιδασκαλὸς ἀνεμυγνέτο συγχρόνως εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις, διετέλει σύμβουλος τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ ἄρχοντος, περιεβάλλετο δὲ καὶ αὐτὸς δημόσιον ἀξίωμα καὶ ὅτι ολίγιστοι μόνον νομικοὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αποκλειστικῶς τῇ θεωρίᾳ ἀφοσιωθέντες³. Δεύτερον δ' ἡ διχοτόμησις αὕτη ἀπῆλассε τοὺς νομοδιδασκάλους πάσης καθαρῶς τεχνικῆς ἐργασίας, ἀναποφεύκτου ἐν τῇ πρακτικῇ τοῦ δικαίου ἐφαρμογῇ καὶ πολλάκις κα-

§ 147. 1] Πρὸς. Puchta § 95. — 2] Πρὸς. Karlowa I. σ. 755, ἐκφράζοντα ὑπὸ διάφορον τύπον τὴν αὐτὴν ἰδέαν. Περὶ δὲ τοῦ κινδύνου ἐκ τῆς ἀποκλειστικότητος τῆς ἀσχολίας ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ μόνῃ, ἴδε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ihering ἐν Scherz und Ernst in der Jurisprudenz σελ. 247 ἐπ., εἰδικῶς δὲ περὶ τῶν ἐν Ρώμῃ σελ. 353 (ἐκδ. 5η) — 3] Karlowa αὐτ.

ταναλισκούσης πολλὰς δυνάμεις ἐπὶ ματαίῳ, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην.

§ 148. Ὅπουδῆποτε ὅμως καὶ ἂν ἔγκηται τὸ αἷτιον τῆς ἀναπτύξεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, βέβαιον εἶναι ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ὑπῆρχον παρὰ τοῖς νομικοῖς ἡ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, ἅτινα περιορισμένως ἀπεδώκαμεν αὐτοῖς ἐν τῇ προηγουμένῃ. Ἐν ἐκείνῃ αἱ διαφοροὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου, ἡ civilis καὶ ἡ naturalis ratio, διετέλουν ἐν τῇ γενέσει αὐτῶν, ἡ δὲ δευτέρα μόνις κατὰ τὸν 5 α. κτ. Ρ. αἱ ἤρξατο ἀντιποιοιμένη ἰδίαν θέσιν ἐν τῷ δικαίῳ, διὰ τοῦ jus gentium καὶ τοῦ jus honorarium. Ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἡ ἀποστολὴ τῶν νομικῶν ἐνέκειτο ἐν τῇ συναρμολογήσει τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν καὶ ἐν τῇ ὑπαγωγῇ τῶν ἐξ αὐτῶν πηγάζοντων κανόνων εἰς γενικὰ ἀξιώματα. Πρὸς τούτοις προὔπῃρχον ἤδη πολλοὶ θεσμοὶ μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἄνευ ἀκριβοῦς γνώσεως καὶ διατυπώσεως τῆς ἐννοίας αὐτῶν, ἐξ οὗ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα οὐδαμῶς ἢ δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσι πέραν τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, ἐξ ὧν προέκυψαν. Οὕτως π. χ. προὔπῃρχον ἤδη ἡ νομὴ καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, οἷα τὰ παραγγέλματα καὶ ἡ χρησικτησία καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ νομῆς καὶ κατοχῆς, ἀλλ' ἡ ἐννοία τῆς νομῆς δὲν ἦτο ἀκριβῶς διατετυπωμένη, ἐπομένως καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν περιστάσεων ἀφίετο ὅλως εἰς τὴν περὶ δικαίου συνείδησιν τοῦ δικαστοῦ καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἐκράτησεν ὁ κανὼν, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῆς νομῆς κρίνεται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ κατόχου καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῆς (causa possessionis). Ἡ ἐνέργεια τῶν νομοδιδασκάλων ἄρα ἔδει νὰ στραφῇ εἰς τὸν νομικὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς τὴν ἀνέυρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν κοινῶν στοιχείων, τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν διαφορῶν κ.τ.λ., ἐν ἐνὶ λόγῳ εἰς τὴν ἐν ἐκάστῳ θεσμῷ συστηματοποίησιν τοῦ δικαίου πρὸς τὴν ἀναπτύξει αὐτοῦ¹. Ἐὰν δὲ ἐνιαχοῦ ἐλλείπη εἰσέτι ἡ πλήρης συστηματοποίησις, τοῦτο δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν βραδέως βαίνουσαν πρόοδον καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς δυσχερείας τῆς συστηματοποιήσεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἑλλειψιν ἱκανότητος². Καὶ ναὶ μὲν ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας ὑπῆρξε καθόλου παρόμοιος τῷ τοῦ παρελθόντος, ἥτοι πρακτικὸς καὶ περὶπτω-

§ 148. 1] Πρὸς. Bruns ἐν τῇ Ἐγκυκλοπ. τοῦ Holtzendorff σ. 107.—2] Karlowa I. σ. 757.

σιακός, πλὴν ἀμφότερα ταῦτα συνεδέοντο μετὰ τῆς συστηματικοῦ-
σεως καὶ εἰς αὐτὴν ἔτεινον.

† § 149. Τοιαῦτα ἐφόδια καὶ τοιαύτην ἐπιτροχὴν, οἷαν ἀπὸ τῆς παρ-
ελθούσης περιόδου εἶδομεν, κεκτημένοι παρὰ τῷ λαῷ οἱ νομοδιδασκάλοι
ἔτι δ' ὄντες καὶ ὁ φυσικὸς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, μετὰ τὴν καταστρο-
φὴν τῆς ἀμέσου ἀναμίξεως αὐτοῦ εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ τὴν κατα-
σίγασιν τῆς φωνῆς τῶν ρητόρων ἔνεκα τῆς φύσεως τῆς ἐξουσίας τῶν
ἡγεμόνων, κατέστησαν στοιχεῖον μὴ δυνάμενον νὰ παροραθῇ ἀκινδύ-
ως ὑπὸ τούτων, αἵτινες ἐξ ἑτέρου δεόμενοι ἀρωγῶν ἱκανῶν ἐν τῇ
ἀσκήσει τῶν διαφορῶν δικαιωμάτων τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς
δικαστικῆς, μόνον παρὰ τοῖς νομικοῖς ἠδύναντο νὰ τύχωσι τοιούτων.
Ὁ δὲ σύνδεσμος ὑπῆρξε στενότερος, διότι καὶ οἱ νομικοὶ ἦσαν ἀρκούν-
τως πρακτικοί, ὅπως νοήσωσιν, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις κατὰ τῆς νέας
τῶν πραγμάτων φάσεως θὰ ἦτο ματαία.

Ταῦτα ἐνόησεν εὐθύς ὁ Αὐγούστος, ἐν τῇ σῴφρονι αὐτοῦ πολιτικῇ,
ἐνῶ ὁ Καῖσαρ, συλλαβὼν τὸ σχέδιον περὶ ταξινομήσεως τοῦ δικαίου¹
καὶ παριδὼν ἐν τούτῳ τοὺς νομικοὺς, ἴσως ἐσκόπει συγχρόνως νὰ κα-
ταστήσῃ αὐτοὺς οἷον περιττοὺς. Ἀντὶ τῆς ἀπλῆς auctoritas pru-
dentium, ἣν δυσκόλως μὲν ἠδύναντο νὰ παρίδῃ ὁ δικαστής, ἥτις ὅμως
δὲν εἶχε νομοθετικὸν κύρος², ὁ Αὐγούστος εἰσήγαγε τὸ καλούμενον
jus respondendi, δι' οὗ ἀπέδωκε τρόπον τινὰ ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν
τῷ ἀπὸ τῆς παρελθούσης περιόδου ἤδη μνημονευομένῳ respondere³,
ἐξαρτήσας αὐτὸ ἀπὸ τῆς βουλῆσεώς του (ex auctoritate principis)⁴
καὶ ἀπονείμας αὐτὸ ὡς προνόμιον ὠρισμέναις νομοδιδασκάλοις. Ἐκτοτε
τὰ ἐκ τοῦ jus τούτου πηγάζαντα responsa prudentium ἐκέκτηντο
ἰσχύν νόμου⁵, μὴ ἐξαρτωμένην καὶ ἐξ αἰτιολογίας τοῦ responsum⁶.
Ὑπὸ ἑνᾶ δὲ μόνον ἐξωτερικὸν ὄρον ὑπεβλήθη ἡ ἰσχύς τοῦ respon-

§ 149. 1) Jus civile ad certum modum redigere, atque ex immensa
diffusaque legum copia optima quaeque et necessaria in paucissimos
conferre libros. Sueton Jul. 44 Puchta § 116 σημ. α.—2) Ἰδ' ἀνωτ. § 99.—
3) Ἰδ' ἀνωτ. § 101.—4) L. 2 § 49 D. 1. 2.—5) Ἄν ἡ ἰσχύς αὕτη ἦτο κατ' ἀρχὴν
νομοθετικὴ, ἢ καλλίτερον τοιαύτη μόνον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, ὡς εἶναι, τοῦλάχιστον
κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν, πιθανώτερον, διότι ἀπ' οὗ ὁ ἡγεμὼν δὲν εἶχε κυρίως νο-
μοθετικὴν ἐξουσίαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος, δὲν ἠδύναντο βεβαίως ν' ἀπονείμῃ τοιαύ-
την εἰς ἄλλους, εἶναι πρακτικῶς ἀδιάφορον πάντοτε ἀποκρίναι βέβαιον, ὅτι τὰ res-
ponsa ὑπῆρξαν πηγὴ δικαίου καὶ δὴ βραδύτερον καὶ μετὰ τοὺς δοκίμους νομοδιδα-
σκάλους ρητῶς μαρτυροῦνται ὡς τοιαύτη π. χ. l. 6 C. 5, 4, l. 14 C. 5. 71.—6) Se-

sum, τὸν τῆς ἐγγράφου συντάξεως καὶ τῆς σφραγίσεως, πρὸς ἀποφυγὴν παραποιήσεως ⁷.

Ἡ συνθήχεια αὕτη τῆς ἀπονομῆς τοῦ *jus respondendi* ἐτηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἡγεμόνων, κατ' ἀρχὴν ἄνευ μεταβολῆς ⁸. Μόνον ὁ Καλιγούλας ἐξήνεγκε κατὰ τῶν νομικῶν ἀπειλήν περὶ καταργήσεως τοῦ προνομίου, ἀλλ' εἰς οὐδὲν προσέθη δριστικὸν μέτρον ⁹. Ὁ Ἀδριανὸς ἐπήνεγκε μεταβολὴν τινα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ κρείσσω, διότι ὥρισεν ἀκριβέστερον τὴν ἰσχὺν τῶν responsa, διατάξας ὅτι ἐν μὲν διαφωνίᾳ τῶν νομικῶν ὁ δικαστὴς ἦτο ἐλεύθερος περὶ τὴν ἐκλογὴν οἷας δὴποτε γνώμης, ἐν δ' ὁμοφωνίᾳ, ἦτο ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ταύτῃ ἀνεξέταστος ¹⁰.

Μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ *jus respondendi* οἱ νομικοὶ διηρέθησαν εἰς δύο τάξεις, εἰς προνομιοῦχους, τοὺς κεκτημένους τοῦτο καὶ μὴ. Καὶ τοὶ δὲ οἱ στεροῦμενοι αὐτοῦ δὲν ἀπώλεσαν τι ἐκ τῆς προτέρας ἐπιστημονικῆς θέσεως αὐτῶν, ἐπομένως δὲν ἀπεκλείσθησαν τοῦ γνωμοδοτεῖν, οὐχ ἥττον ἀναγκαίως κατέστησαν ἀφανέστεροι, διότι ἡ γνώμη αὐτῶν δὲν ἦτο ὑποχρεωτική. Οἱ δὲ προνομιοῦχοι ἔλαβον ἀποκλειστικῶς τὸ ὄνομα *juris auctores* ¹¹ καὶ πρὸς διάκρισιν ἀπ' αὐτῶν, συνήθως εἰς τοὺς νομικοὺς τοῦ παρελθόντος ἐδίδετο τὸ ὄνομα *veteres juris auctores* ¹².

neca Epist. 94 πρὸς 1. 43 D. 49 1, 1.34 D. 3. 5.—7] L. 2 § 47 D. 1. 2 publice scribere—signata responsa dare. Walter § 431 σημ. 6. Ἀντ.δοξ. ὁ Rudorff Ἱστορία § 78. Ὁμοδοξ. Karlowa I. σ. 660, Krüger αὐτ. σ. 110 σημ. 3.—8] Οὐδεμία μεταβολὴ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς πηγαῖς, ὁ δὲ Γάιος (I. 7) ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς, ὡς ἐξακολουθούσης νὰ ἰσχύῃ—quibus permissum est (καὶ οὐχὶ erat). —9] Sueton. Calig. 34. —10] Gai. I. 7, § 8 J. 4. 2 (Θεόφιλ. § 8 [I. 2]).—Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς διατάξεως ταύτης ὑπάρχει ἀρχαιοῦς φιλονεικία (ἴδε Krüger αὐτ. σ. 113), ἃν δηλ. σημαίνει ὅτι ἀπέδλεπεν εἰς ἅπαντα, τὰ εἴτε ἐν συγγράμμασιν εἴτε ἄλλως ὑπάρχοντα responsa ἐπὶ τοῦ σχετικῷ ζητήματι, ἢ ἂν εἰς μόνον τὰ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ λύσιν ζητήματος εἰδικῶς ἐκδιδομένα· τὸ δεῦτερον δέχεται ὁ Σαβινὸς (Σύστημα § 26), ἀλλ' ἀπ' οὗ ὁ μὲν Γάιος (I. 7) λέγει quorum omnium (ἁπάντων τῶν νομικῶν), ἄνευ ἀντιθέτου μαρτυρίας, ὅα ἐγεννᾶτο δ' ἐκ τῆς γνώμης τοῦ Σαβινὸς ἡ ἀπορία περὶ τοῦ πρακτέου ἐν τῇ περιπτώσει ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲν κατώρθου νὰ λάβῃ responsa πάντων τῶν νομικῶν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ λύσιν ζητήματος, προτιμητέα ἡ πρώτη ἐννοία (Puchta § 117, Kuntze Cur-sus § 113).—11] L. 47 pr. D. 37. 41.—12] L. 6 C. 5. 16, 1. 51 D. 21. 1. Οὐχὶ πάντοτε, διότι τὸ ὄνομα veteres ἅπαντ' καὶ ἐπὶ νομοδιδασκάλων τῆς παρούσης περιόδου π. γ. 1. 31 D. 35. 2.

6) Οἱ νομοδιδάσκαλοι.

§ 150. Αἱ δύο νομικαὶ σχολαὶ ἐπὶ Αὐγούστου. **Proculiani-Sabiniani ἢ Cassiani. Labeo-Capito.** — § 151. Διακριτικὰ στοιχεῖα τῶν δύο ἐπὶ Αὐγούστου σχολῶν. — § 152. Οἱ ὀπαδοὶ ἑκατέρας τῶν ἐπὶ Αὐγούστου σχολῶν. — § 153. Οἱ δόκιμοι (κλαδικοί) νομοδιδάσκαλοι. — § 154. Οἱ κορυφαῖοι τῶν δοκιμῶν νομοδιδασκάλων. Τέλος τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. — § 155. Μορφώσις τῶν νομικῶν τῆς γ' περιόδου. — § 156. Νομικαὶ συγγραφαὶ τῆς γ' περιόδου. — § 157. Τὰ ἐν πρωτοτύπῳ δωζόμενα λείψανα τῶν συγγραφῶν τῆς γ' περιόδου. — § 158. Τὰ ἐμμέσως δωζόμενα λείψανα τῶν συγγραφῶν τῆς γ' περιόδου.

§ 150. Οἱ πρῶτοι ἐπίσημοι νομοδιδάσκαλοι ἐπὶ Αὐγούστου ἤδη εἰσὶ δύο, ὁ Q. Antistius Labeo (Λαβέων) καὶ ὁ C. Atejus Capito (Καπίτων), ἀποτελοῦντες νέαν περίοδον ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ, ἕνεκα τοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑκατέρου σχηματισμοῦ δύο σχολῶν (Scholae, Sectae), ἐξ ὧν ἐπήγαγεν ὁ διχασμὸς τῆς ἑδοῦ, τῆς ἀγούσης εἰς τὸ ὕψος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον. Ὁ Labeo, ἐξ ἀρχαίας οἰκογενείας τῆς τάξεως τῶν Πληθῆνῶν καταγόμενος, υἱὸς τοῦ ἐπίσης νομικοῦ καὶ ὁμωνύμου Marcus Antistius Labeo, ἐνὸς τῶν auditores τοῦ ἐν τῷ παρελθόντι ἀκμάσαντος νομοδιδασκάλου Servius Sulpicius καὶ ὁ Capito, μαθητὴς τοῦ Ofilius καὶ γόνος οἰκογενείας ἐπὶ Σύλλα ἀναδειχθείσης¹, ὑπῆρξαν οἱ πράγματι ἱδρυταὶ τῶν δύο σχολῶν· ἀλλ' ἑκατέρα ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς οὐχὶ ἐκ τοῦ ἱδρυτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιφανοῦς ὀπαδοῦ, διότι ἀπὸ τῶν ὀπαδῶν τούτων ἤρξαντο περισσότερον διακρινόμεναι αἱ δύο σχολαὶ καὶ ἀντιτιθέμεναι ἀλλήλαις καὶ ἡ μὲν τοῦ Λαβέωνος ἐκλήθη σχολὴ τῶν Proculianarū (Proculiani), ἐκ τοῦ Proculus, ἡ δὲ τοῦ Καπίτωνος τῶν Sabinianarū (Sabiniani), ἐκ τοῦ Massurius Sabinus, ὀπαδοῦ τοῦ Καπίτωνος, ἢ καὶ τῶν Cassianarū (Cassiani), ἐκ τινος ἑτέρου νομικοῦ C. Cassius Longinus, ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ αὐτοῦ Καπίτωνος².

Ὁ Λαβέων (θανὼν μετὰ τῶν 10 καὶ 22 ἔτους μ. Χ.), ὅστις τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους διήρχετο ἐν Ρώμῃ διδάσκων (cum studiosis esset), τὸ δ' ἕτερον ἡμιτῷ διτίθει εἰς συγγραφὴν ἐπιστημονικῶν ἔργων, ὑπῆρ-

¹ § 150. 1) L. 2 § 47 D. 1. 2, Tac. Ann. III. 75. — 2) L. 2 § ult. D. 43.8, Vat. fragm. § 266, 1. 14 § 3 D. 21. 1, 1. 11 D. 41. 1, 1. 3 C. 6. 29, § 25 J.

ξεν ὁ γονιμώτατος τῶν νομικῶν συγγραφέων, γράψας 400 τόμους (quadrigeni volumina), ὧν οἱ πλείστοι ὑπῆρχον ἐτι ἐπὶ Πομπωνίου καὶ ἐξ ὧν ἐν τῷ Πανδέκτῃ ὑπάρχουσιν 63 χωρία, πρὸς τῇ πολυλαχοῦ γινομένη μνηστὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Λίαν φιλελεύθερος ὢν καὶ ἑδραίας ἔχων πεποιθήσεις³, ἀπέκρουσε τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου, προσεγενθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος καὶ περιορίσθη ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ καλλιεργίᾳ τοῦ δικαίου⁴, ὡς πρὸς ὃ ὑπῆρξε τολμηρὸς καινοτόμος. Ἀλλ' ἡ μόρφωσις αὐτοῦ ἐξαινετο καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ δικαίου, εἰς τὰ γραμματικὰ καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν⁵ καὶ καθίστη αὐτὸν ἀνώτερον τῶν συγχρόνων αὐτῷ νομικῶν. Ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Καπίτων (θανὼν τῷ 22 μ. Χ.), νεώτερος καὶ ἐπιζησας αὐτοῦ, διακρίθη μᾶλλον ὡς δημόσιον πρόσωπον ἢ ὡς συγγραφεύς, διότι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως ἐλιγώτερα τῶν τοῦ Λαβέωνος καὶ ἐφημίζετο εἰδικῶς ὡς γνώστης τοῦ *jus pontificum*⁶, εἶχε δὲ χαρακτηριστὰ ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὸν τοῦ Λαβέωνος καὶ οὐ μόνον ἐγένετο ὕπατος, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε διαγωγὴν ἀναξίαν τῆς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ θέσεως αὐτοῦ, διότι θέλων νὰ κολακεύσῃ τὸν ἡγεμόνα Τιβέριον ἀντέστη εἰς τὴν εὐγενῇ τούτου ἐπιθυμίαν περὶ καταργήσεως τῆς δικῆς, τῆς ἐγερθείσης καθ' ὕβριστοῦ τινος τῆς ἡγεμονίας⁷.

§ 151. Τὴν γενεσίαν διίστην¹ τῶν δύο τούτων σχολῶν εἰκονίζει ὁ Πομπώνιος διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων, ἀλλ' ἐκφραστικωτάτων λέξεων: *Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit, Capito in his quae ei tradita fuerint perseverabat*, ἐξ οὗ ἐξάγεται, ὅτι ὁ μὲν Λαβέων ἔστεινεν εἰς καινοτομίας, ὁ δὲ Καπίτων προσεκολλάτο τοῖς ἀνέκαθεν ἰσχύουσιν, ὅπερ ὁ Πομπώνιος θεωρεῖ καὶ ὡς τὸν γενεσιουργὸν τῶν δύο σχολῶν λόγον (*hi duo primum diversas sectas fecerunt*). Ἡ πρώτη ἀφορμὴ ἐπομένως τῆς διαιρέσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἀντίθεσις τῶν ἀτομικῶν φρονημάτων τῶν δύο ἀρχηγῶν, προελθούσα ἐκ τοῦ διαφόρου αὐτῶν χαρακτῆρος. Ἀλλ'

2. 4, Plin. Epist. VII. 24.—3] *Incorrupta libertate* Tac. Ann. III. 75.—4] L. 2 § 47 D. 1. 2.—5] Gellius N. A. XI. 1. 10, l. 2 § 47. D. αὐτ.—6] L. 2 § 47 D. αὐτ. Macrob. Sat. VII. 13. 14.—7] Tac. An. III. 70. Capito *insignitior infamia* fuit, quod, humani divinique juris sciens, egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

§ 151. 4] Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς διακρίσεως ἰσχυρῶς φιλονεικεῖται.

ἡ αἰτία αὕτη τῆς διακρίσεως δὲν παρέμεινε, διότι καὶ μετὰ τὴν ἐκλειψιν τῶν ἀρχηγῶν, ἐξηκολούθησε μὲν ἡ διαίρεσις, ἀλλ' οὐχὶ πλέον ἔνεκα καινοτομιῶν, ἀλλ' ἔνεκα διαφόρου ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου, διότι ἡ εὐρεία μάθησις τοῦ Λαβέωνος ἐπέδρασεν ἐπὶ πάντων τῶν μετέπειτα νομικῶν, οἵτινες μᾶλλον ἔνεκα σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὡς καὶ οἱ ἀντίπαλοι πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτῶν, ἐξηκολούθουν ἀναγνωρίζοντες αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἢ ἔνεκα νεωτεριστικοῦ πνεύματος. Αἱ συμφωνίαι ἐξηκολούθουν μεταφυτευόμεναι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, πλὴν αἱ ἰδέαι τοῦ Λαβέωνος, ὡς συμφωνότεραι πρὸς τὴν πρόοδον τῶν χρόνων, ἐπεκράτουν ὅλον ἐν περισσότερον. Πρὸς κατανόησιν δὲ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν νεωτερισμῶν τοῦ Λαβέωνος, μνημονευτέον μαρτυρίαν τινα τῶν πηγῶν, περὶ διαφόρου ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τῆς δωδεκαδέλτου. Οὕτως, προκειμένου περὶ τῶν καλουμένων *res mancipi*, πραγμάτων, ὧν ἡ μεταβίβασις τῆς κυριότητος ἦν δυνατὴ μόνον διὰ δυσχερῶν καὶ τυπικῶν μέσων, ἤτοι τῆς *mancipatio* (πολυπλόκου τρόπου πωλήσεως ἐνώπιον μαρτύρων κτλ.) καὶ τῆς *in jure cessio* (εἰκονικῆς διεκδικήσεως ἐνώπιον δικαστοῦ) καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀπὸ παντὸς τύπου ἀππληγμένης ἀπλῆς παραδόσεως (*traditio*)², αἱ δύο σχολαὶ διεφώνουν· οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Καπίτωνος, ἐπόμενοι ταῖς ἀρχαῖς παραδεδομένοις, κατέτασσον εἰς τὰ *res mancipi* ἅπαντα τὰ ἐκ φύσεως φορτηγὰ ζῶα, ἀδιακρίτως τῆς ἡλικίας αὐτῶν, οἱ δὲ τοῦ Λαβέωνος, θέλοντες νὰ ἐλαφρύνωσι πῶς τὴν διὰ τῆς *mancipatio* καὶ *in jure cessio* ἐπερχομένην δυσχέρειαν τῶν συναλλαγῶν, συμφώνως τῷ ἐλευθερωτέρῳ πνεύματι τῆς ἐποχῆς, καὶ χωρὶς ν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τοῦ κειμένου τοῦ νόμου, προέβαλον ἑτέραν ἐρμηνείαν, σπουδαίως διευκολύνουσαν τὰς συναλλαγάς, καθ' ἣν τὰ φορτηγὰ ζῶα κατατάσσονται εἰς τὰ *res mancipi*, οὐχὶ εὐθὺς ἅμα τῇ γεννήσει αὐτῶν, ἀλλὰ ἀφ' ὀρισμένης ἡλικίας, ὥς καθίστανται πράγματι φορτηγὰ³.

Ἡ ἀντίθεσις τῶν σχολῶν, ἐξηκολούθησε μέχρις Ἀδριανοῦ ὑπάρχουσα, ἀλλ' ἡ μνεία, εἴτε κοινῆς γνώμης τῶν ὀπαδῶν ἐκατέρας αὐτῶν οἶον τοῦ Κέλσου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ⁴, ὧν ὁ μὲν πρῶτος φέρεται μεταξὺ τῶν Προκουλιανῶν, ὁ δὲ δεύτερος μεταξὺ τῶν Σαβινιανῶν, εἴτε ἔργων

² Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ γνώμη φαίνεται μοι εἶναι καὶ νῦν ἡ συμφωνότερα ταῖς πηγαῖς. — ²] Ἰδε τόμ. Β'. § § 329. 330. 335. — ³] *Gai.* II. 45. "Ἀλλὰ παραδείγμ. *Gai.* II. 79. 195, IV. 114, I. 1 § 1, I. 47 § 1, I. 20, D. 49. 5, I. 2 § 2 D. 44. 4, I. 40 pr. D. 44. 3, I. 5. 6. 27 § 2 D. 50. 1. — ⁴] *L.* 30 § 7 D. 35. 2, *Celso et Juliano*

ὁπαδοῦ τῆς ἐτέρας τῶν σχολῶν ἐπὶ ἀντικειμένων τῇ ἐναντίᾳ ἀνηκόντων, οἷον τὰ τοῦ Ἀρίστωνος σχόλια ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ τε Λαβέωνος καὶ τοῦ Σαβίνου⁵ καταδεικνύουσι τὴν χαλάρωσιν καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐξαφάνισιν τῆς ἀναπτύξεως νέων στοιχείων ἀντιθέσεως· οὐχ ἦττον καὶ αὐτὸς ὁ Γάιος πολλαχοῦ ποιεῖται μνείαν τῆς ιδιότητος αὐτοῦ ὡς Σαβινιανοῦ, μετ' αὐτὸν ὁμῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σεβήρων καταπαύει ἐντελῶς ἡ μνεία τῆς διακρίσεως. Αἱ ἀρχαιότερον ὁμῶς γενόμεναι διακρίσεις μνημονεύονται καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις κατήργησε διχογνωμίας⁶.

§ 152. Ἐκ τῶν διαδόχων καὶ ὁπαδῶν τῶν δύο ἀρχηγῶν τῶν σχολῶν πρωτίστως μνημονευτέοι ἐνταῦθα οἱ Massurius Sabinus καὶ C. Cassius Longinus, ἐξ ὧν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ τοῦ Καπίτωνος σχολή καὶ ὁ Sempronius Proculus, ὁ δὸς τὸ ὄνομα τῇ ἐτέρᾳ.

Ὁ Sabinus, καίπερ πέντης, οὐ ἔνεκα μόλις κατὰ τὰ 50 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱππέων, συνετηρεῖτο δὲ παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ¹, ὑπῆρξε πολὺ ἐπισημότερος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σχολῆς Καπίτωνος, διότι ἀντετάσσετο κατὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἀντιθέτου σχολῆς, οὐ μόνον ἀρνητικῶς διὰ τῆς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς τὰ παλαιόθεν ἰσχύοντα, ἀλλὰ καὶ θετικῶς διὰ τῆς παραγωγῆς νέων γνωμῶν². Καὶ ἤκρασε μὲν ἐπὶ Τιβερίου, ἀλλὰ, ὡς ἐκ τοῦ Γάτου βλέπομεν, ἔζη καὶ ἐπὶ Νέρωνος³ καὶ ἀπῆλθε μεγάλῃς ὑπολήψεως, διό καὶ ἐτιμήθη διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ *jus respondendi*⁴ καὶ δῆ, ὡς ὁ Πομπώνιος ἐκφράζεται, *primus publice respondit*, πρῶτος ἔδωκε *responsum* δημοσίᾳ⁵. Ἐν συγγραφαῖς ἄλλων νεωτέρων νομικῶν⁶ μνημονεύονται πολλὰ ἔργα αὐτοῦ, ὧν τὸ ἐπισημότατον, καὶ οὐ

nostro placuit.—5] L. 17 § 5 D. 28 5, 1. 7 § 3; L. 17 D. 7. 1, 1. 6 D. 7. 8. 1. 3 § 1. D. 33. 9.—6] Π. γ. ἐπὶ specificatio (τόμ. I, § 341).

§ 152. 1] L. 2 § 47 D. 1, 2.—2] Πρὸς Puchta § 99.—3] Gai. II. 218.—4] L. 2 § 48 D. 1. 2.—5] Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Πομπωνίου φαίνεται ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἐτέραν, καθ' ἣν τὸ *jus respondendi* ἰδρύθη ἐπὶ Αὐγούστου. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Zimmern (§ 55 σημ. 15 καὶ 16), τὸ *primus publice scripsit* σημαίνει, ὅτι ἔκτοτε ὡρίσθη τύπος διὰ τὰ *rescripta*, κατὰ δὲ τὸν Mommsen (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πανδέκτου), αἱ λέξεις *fuit et* τοῦ χωρίου (L. 2 § 48) εἶναι παρέμεινμα, ἐξ' οὗ ἀπομένει ἡ ἐννοία, ὅτι πρῶτος ὁ Sabinus ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων ἐκτήσατο τὸ *jus respondendi*. Ἡ γνώμη τοῦ Mommsen εἶναι μὲν λογικώτερα, ἀλλὰ καὶ τολμηροτέρα, ὡς στηριζομένη ἐπὶ μεταβολῇ τοῦ κειμένου. — 6] *Libri ad Sabinum* ὑπὸ Πομπωνίου, Οὐλπιανοῦ καὶ Παύλου. L. 20 D. 49. 15, 1. 10 D. 44. 7, Vat. fr.

μόνον ὑπὸ νομικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γραμματικῶν χρησιμοποιούμενον⁷, ὑπῆρξε τὸ *tres libri juris civilis*⁸. Σύγχρονος τοῦ Sabinus ἐκ τῶν Προκουλιανῶν ἦτο ὁ πάππος τοῦ ὁμωνύμου ἡγεμόνος M. Cocceius Nerva, οὗτινος ὅμως οὐδὲν ἔργον ἐστὶ γνωστὸν ὀνομαστί, καίτοι τὸ ὄνομά του μνημονεύεται πολλάκις ἐν τῷ Πανδέκτῃ. Φίλος καὶ ὕπατος ἐπὶ Τιβερίου (*Caesaris familiarissimus*), ἡτοικτόνησε δι' ἀσιτίας τῷ 33 μ. X. ἐκ φόβου τῆς φιλίας ταύτης⁹.

Ὁ C. Cassius Longinus, ἄμεσος ἀντίπαλος καὶ σύγχρονος τοῦ Proculus, ἐξ οὗ καὶ Cassiani οἱ τοῦ Καπίτωνος ὁπαδοί, ἔσχε βίον τρικυμιώδη τυφλὸς ὢν ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος εἰς Σαρδηνίαν¹⁰, ὅθεν ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ, οὗ ἡγεμονεύοντος ἀπέθανε¹¹. Καὶ τούτῳ, μὴ διακρινομένῳ ὅμως ἐπὶ πολυγραφία, ἐπίσης ἀποδίδονται ἔργα τινὰ, ὢν σπουδαιότατον ὑπῆρξε τὸ *libri juris civilis*, πολλάκις μνημονευόμενον ἐν τῷ Πανδέκτῃ¹².

Ἐξ ἐτέρου ὁ Sempronius Proculus, διάδοχος τοῦ προμνημονευθέντος Nerva ἐν ταῖς ὁπαδοῖς τοῦ Λαβέωνος, ὑπῆρξεν ὁ ἐπιφανέστατος τούτων, δοὺς καὶ τὸ ὄνομα τῇ σχολῇ, ἣ ἀνῆκε. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπαντᾷ συχνάκις ἐν τῷ Πανδέκτῃ καὶ δὴ ὡς συγγραφέως τῶν *epistolarum libri XI* καὶ τοῦ *libri III ex posterioribus La-beonis*¹³.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ὁπαδῶν τῶν δύο σχολῶν, τῶν μνημονευομένων παρὰ τοῦ Πομπωνίου, ἐν τῷ ἀποσπάσματι τοῦ Ἐγχειριδίου αὐτοῦ ἐν τῷ Πανδέκτῃ, ἄξιοι ἰδίας μνείας ἐνταυθα εἰσιν οἱ ἑξῆς: Ὁ Javolenus Priscus, λίαν ἰδιότροπος νομικός, διὸ καὶ ἀμφιβόλου διανοητικῆς καταστάσεως ὑπὸ τοῦ Πλινίου λεγόμενος¹⁴, ἀνήκων τῇ τῶν Σαβινιανῶν σχολῇ καὶ κατὰ τὸ ε' ἡμῖς τοῦ α' καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' μ. X. αἰῶνος περιβλήθεις πολλὰ ἀξιώματα, ἀντιπροσωπεύεται ἐν τῷ Πανδέκτῃ διὰ 206 χωρίων εἰλημμένων ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, οἷον τῶν *libri XV ex Cassio*, *libri V ex Plautio*, *posteriora La-beonis* καὶ *epistolarum libri XIV*. ἐνίοτε καλεῖται καὶ ἀπλῶς

§ 269. — 7] Π. γ. Gell. N. A. XI. 48 § 20. 21. 23. 24, V. 13 § 5. — 8] Gell. N. A. I. 12, IV. 1. 2, XI. 48. — 9] Zimmern § 84 σημ. 27. Tac. An. VI. 26.—10] L. 47 D. de leg. II. 31, Zeitschr. f. Geschichtl. RW. Tόμ. XII. σ. 336—339. Suet. Nero 37. Tac. Ann. XVI. 7. 9. — 11] L. 2 § 47 D. 1. 2.—12] L. 7 § 3, 1. 9 § 5, 1. 70 pr § 2 D. 7. 4. — 13] L. 12 D. 19. 5, 1. 17 D. 23. 4. 1. 16 D. 33. 6. — 14] Plinius Epist. VI. 15. Est omnino Priscus (N. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ) 15

Priscus¹⁵. ὁ ὁπαδὸς τοῦ Proculus, Juventius Celsus, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ καλουμένη responsio Celsina (Κελσικὴ ἀπάντησις) ἔνεκα τῆς ἀποτόμου ἀπαντήσεως, ἣν ἔδωκεν πρὸς τινὰ Domitius Labeo¹⁶. Ἐκ τῶν libri XXXIX digestorum αὐτοῦ εὗρηται 142 χωρία ἐν τῷ Πανδέκτῃ, καίτοι αἱ γινώμαι αὐτοῦ ὑπῆρχον ἐνίοτε ὅλως παράδοξοι¹⁷. Τέλος ὁ Salvius Julianus, ὁ περιώνυμος συντάκτης τοῦ edictum perpetuum ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὁπαδὸς τῶν Σαβινιανῶν, ὅστις χρηματίσας πραιτωρ, ὑπατος καὶ praefectus urbi ἀπήλαυε μεγίστης ὑπολήψεως¹⁸. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα, lib. singul. de ambiguitatibus, XC libri digestorum, X libri ad Municipium κτλ., ἐξ ὧν ἐλήφθησαν ἐν τῷ Πανδέκτῃ 457 χωρία, ὧν τὰ 376 μόνον ἐκ τῶν XC libri digestorum.

§ 153. Ὁ Salvius Julianus εἶναι ὁ τελευταῖος νομικὸς τῶν μνημονευομένων παρὰ τοῦ Πομπωνίου καὶ ὁ πρῶτος κυρίως τῆς νέας ἐποχῆς τῶν νομοδιδασκάλων, ἥτοι τῆς δοκίμου ἢ κλασικῆς, ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ Ἀδριανοῦ (117—138 μ. Χ.) μέχρις Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222—235 μ. Χ.) καὶ ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι κατ' αὐτὴν ἡ νομικὴ ἐπιστῆμη ἀνῆλθεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς.

dubiae sanitatis, interest tamen officiis adhibetur consiliis... quo magis quod tunc fecit et ridiculum et notabile fuit.—15] L. 10 § 2 D. 7. 8. 16] L. 27 D. 28. 1. Εἰς τὸν Domitius τοῦτον, ἐρωτήσαντα, ἂν ὁ προσκληθεὶς καὶ χρησιμεύσας ὡς γραφεὺς διαθήκης δύναται νὰ χρησιμεύῃ καὶ ὡς μάρτυς αὐτῆς, ὁ Celsus ἀπήντησεν: aut non intelligo, quid sit, de quo me consuleris, aut valide stulta est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis jure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit: ὡς ἀντιστοιχοῦν τῆς responsio celsina φέρεται ἡ quaestio domitiana καὶ διὰ ταύτης μὲν ἐκφράζονται αἱ ἀνόητοι ἐρωτήσεις, διὰ δὲ τῆς responsio celsina αἱ τραχεῖς καὶ ἀπότομοι ἀπαντήσεις. Πρὸς. Kammerer 'Υπεράσπισις τοῦ Domitius Labeo (Beitr. zur Gesch. u. Theor. des R. R. 1817. III.). Ὁ Hofmann (Kritische Studien. II. 1885) περισώμενος νὰ σώσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ Domitius, χαρακτηρίζει τὴν ἐρώτησιν ὡς λογικὴν καὶ ὡς δυναμένην τὸ πολὺ ν' ἀποδείξῃ ἄγνοίαν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀνοησίαν. Τοῦτο δ' ἐξάγει ἐρμηνεύων τὴν ἐρώτησιν ὡς σημαίνουσαν, ἂν ὁ μὴ κληθεὶς ἐπὶ τοῦτω (rogatus) ὡς μάρτυς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τοιοῦτος, οὐχὶ δ' ὡς ὁ Πούχτας φρονεῖ (§ 99 σημ. m.), ἂν ὁ κληθεὶς ὡς μάρτυς καὶ γράψας τὴν διαθήκην δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μάρτυς. Προσέτι δὲ λέγει ὁ Hofmann, ὅτι καὶ ὁ Domitius ἦν νομικὸς, διότι ἄλλως οὔτε ἡ ἐρώτησις οὔτε ἡ ἀπάντησις ὅα ἠδύνατο νὰ ὦσι τόσῳ συντόμως καὶ εὐκρινῶς γεγραμμένοι, ὡσεὶ ἦν βέβαιον, ὅτι τὸ χωρίον περιέχει αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ Domitius! — 17] L. 2 § 53 D. 1. 2, l. 67 § 2 D. 47. 2, l. 59 § 1 D. 28. 5. — 18] Spart. Did. Jul. c. 4, l. 17 pr. D. 37 14, l. 5 C. 6. 61, l. 10 C. 4. 5.

καταλήξασα δ' εἰς τὸν Μοδεστίνον, παρέδωκε ταῖς μετὰ τοῦτον νομικοῖς τὴν ὕλην ἐτοίμην πρὸς νεωτέρας συλλογὰς. Ὑπῆρξε δις ὕπατος, praefectus urbi καὶ σύμβουλος τοῦ Ἀδριανοῦ, ἔτι δὲ καὶ συντάκτης τοῦ Edictum perpetuum¹.

Μετὰ τὸν Julianus πρῶτος μνημονευτέος ἐστὶν ὁ Sextus Pomponius, αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἑγχειριδίου². ἤκμασεν ἐπὶ Ἀδριανοῦ, συνέγραψεν ἐκτὸς τοῦ Ἑγχειριδίου καὶ ἄλλα ἔργα, οἷον *variae lectiones*, οὗ μνημονεύεται καὶ τὸ 41 βιβλίον³. *libri XX epistolarum* καὶ ἄλλα, δι' ὧν ἀπθανάτισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῷ Πανδέκτῃ, ἐνθα ἀντιπροσωπεύεται διὰ 585 χωρίων, ὑπερβάς κατὰ τοῦτο καὶ τὸν Julianus. Σύγχρονος τοῦ Πομπωνίου, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὸν ἀκμάσας, εἶναι ὁ περιώνυμος, οὗ μὴν ἀλλὰ καὶ μυστηριώδης τὴν καταγωγὴν, Γάιος, ὅστις διὰ τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀνακαλυφθεισῶν Εἰσηγήσεων αὐτοῦ (*institutionum commentarii libri quattuor*)⁴ διετηρήθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νομικῶν ζωηρότερον πάντων τῶν λοιπῶν. Ὑπῆρξε λίαν ἐπίσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν Εἰσηγήσεων αὐτοῦ ὡς διδακτικοῦ βιβλίου ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ καὶ ἐκ τῶν 535 χωρίων ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ εἰλημμένων ἐν τῷ Πανδέκτῃ καὶ τέλος ἐκ τῆς κατατάξεως αὐτοῦ μεταξὺ τῶν πέντε νομοδιδασκάλων τοῦ ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ ἀγαθοῦ νόμου⁵. Ἐν τούτοις οὔτε ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἢ τῶν μετ' αὐτὸν νομικῶν μνημονεύεται, πλὴν ἅπαξ μόνον ὑπὸ τοῦ Πομπωνίου⁶, οὔτε τοῦ *jus respondendi* ἀπήλαυσεν, οὔτε περὶ τῆς πατρίδος ἢ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ μαρτυρεῖται τι ὠρισμένως⁷. Ἐπομένως ὁ νομικὸς οὗτος εἶναι οἰονεὶ αἰνιγμα ἱστορικόν, πρὸς οὗ τὴν λύσιν πολλὰ εἰκασίαι ἐγράφθησαν μέχρι τοῦδε. Ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων δ' αὐτοῦ, κατ' ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, μανθάνομεν ὅτι ἀνῆκε τῇ σχολῇ τῶν Σαβινιανῶν, ἐμμέσως δ' ὅτι ἤκμασεν ἀπὸ Ἀδριανοῦ μέχρι Μάρκου Αὐρηλίου⁸. Ἄλλα ἔργα αὐτοῦ μνημονεύονται

§ 153. 4] Ἰδ' ἄνωτ. § 140.—2] Ἐκ τούτου ἐλήφθησαν αἱ 1. 2¹. 1. 2, 1. 2 D. 4. 1, 1. 239 D. 50. 16.—3] L. 41 D. 28. 5, 1. 4 § 3, 1. 21 D. 6. 1, 1. 2 D. 20. 2, 1. 8 § 6 D. 8. 5.—4] Ἰδ' ἄνωτ. § 20 καὶ κατωτ. § 157.—5] Οἱ ἄλλοι ἦσαν οἱ Παπινιανός, Παῦλος, Οὐλπιανός καὶ Μοδεστίνος. Ἰδὲ κατωτ. § 183, —6] L. 39 D. 45. 3. Πρέπει δὲ νὰ μὴ συγχίσωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Γαίου τούτου πρὸς τὸ τοῦ Gaius (Cassius Longinus). Zimmermann Ἱστορία § 91. σημ. 20. —7] Ὁ Mommsen (Jahrb. d. gem. deuts. R. III. 1) φρονεῖ, ὅτι ὑπῆρξεν «ἐπαρχιώτης νομικός», ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ρωμ. ἐθνικότητός του μάλλον, ὡς καὶ περὶ τῆς *civitas*, δύναται τις νὰ ἐπι-καλεσθῇ τὰ χωρία Gaï. I. 55 καὶ 1. 233 § 2 D. 50. 16. —8] Ὁ Μάρκος ἐστὶν ὁ

τὸ libri VII rerum quotidianarum, ὅπερ ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη μετὰ τῶν Εἰσηγήσεων, ὡς βάζει τῶν ἰδίων αὐτοῦ Εἰσηγήσεων⁹, τὸ ad leges XII tabularum libri XII, τὸ ad edictum praetoris urbani libri X, τὸ ad legem Juliam et Papiam libri XV, τὸ ad SCtum Orphitianum, l. singularis κτλ. Ἀλλὰ τὸ ἐπισημύτατον πάντων ὑπῆρξαν αἱ Εἰσηγήσεις, αἵτινές εἰσι καὶ τὸ τελειότατον τῶν διασωθέντων μέχρις ἡμῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας νομικῆς φιλολογίας. Τὸ ἔργον τοῦτο καθηύδα μέχρι τοῦ 1816 ὑπὸ τὸν βίον τοῦ ἀγίου Ἰερωνύμου, ἐν τινι χειρογράφῳ (παλιμψίστῳ) τῆς ἐν Βερὸνῃ βιβλιοθήκῃ καὶ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Niebuhr. Ἀναβιῶσαν δὲ διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐκείσε σταλείσης παρὰ τῆς Βερολινεῖου ἀκαδημίας ἐπιτροπείας, ὑπῆρξεν ἡ σπουδαιότατη πηγὴ πρὸς λύσιν πολλῶν ἀμφισβητήσεων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου¹⁰, ἐπὶ δὲ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ συγγραφέως. Τέλος μνημονευτέος ἐνταῦθα καὶ ὁ Papirius Justus, ἀκμάσας ἴσως ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων Βέρη καὶ Μάρκου, γνωστὸς μόνον ὡς συντάκτης¹¹ συλλογῆς διατάξεων τῶν ἡγεμόνων (constitutiones principum) ἐν 20 βιβλίοις (constitutionum libri XX), ἐξ ἧς εὗρηνται ἐν τῷ Πανδέκτῃ 16 ἀποσπάσματα.

§ 154. Ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐκ τῆς τάξεως τῶν δοκίμων νομικοί, συχνότατα μνημονευόμενοι ἐν τῷ Πανδέκτῃ, εἰσὶν ὁ L. Ulpius Marcellus, ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, εἰς οὗ τὸ συμβούλιον (consilium) ἐλάβανε μέρος, καὶ στρατηγὸς ἐπὶ Κομμόδου, ᾧ κατέστη μισητὸς ἔνεκα τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ¹. Ἐν τῷ Πανδέκτῃ εὗρηνται 159 χωρία ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, οἷα ὑπῆρξαν σχόλια εἰς τὸν Ἰουλιανὸν καὶ τὸν Πομπώνιον (notae ad Julianum, ad Pomponium)² καὶ libri XXXI digestorum³. Εἶτα ὁ Qu. Cervidius Scaevola, ὁ ὑπὸ τοῦ Μοδεστίνου « κορυφαῖος τῶν νομικῶν » μετὰ τοῦ

νεώτατος τῶν παρὰ τοῦ Γαίου μνημονευομένων ἡγεμόνων. Ἡ δὲ σιωπὴ τοῦ Γαίου ἐπὶ μεταρρυθμίσεώς τινος τοῦ Μάρκου ἐν τοῖς περὶ ὑποκαταστάσεως (II. 178), ἐνῶ τὴν μεταρρυθμίσαι ταύτην μνημονεύει ὁ νεώτερος τοῦ Γαίου Οὐλπιανὸς (fragm. X' II. 34), ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Γαίος δὲν ἔζη πλέον κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης. Πρβλ. Puchta § 99 σημ. bb.—9] Proem. § 6... praecipue ex commentariis Gaii nostri, tam institutionum, quam rerum quotidianarum.—10] Πρβλ. ἀνωτ. § 20.—11] Π. χ. l. 59. D. 2. 14.

§ 154. 1] Δίων Κάσ. LXXII 8. Ζωναρᾶς IB' 4. — 2] L. 16 D. 28. 1, 1. 63 D. 29. 2, 1. 7 pr. C. 7. 7. — 3] Πρβλ. Zimmern Ἱστορ. § 96 σ. 357-358. —

Οὐλπιανὸς καὶ τοῦ Παύλου καλούμενος ⁴, διδάσκαλος τοῦ ἡγεμόνος Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν νομοδιδασκάλων Παπινιανοῦ καὶ Παύλου καὶ κατ' ἐξοχὴν νομικὸς σύμβουλος τοῦ Μάρκου ⁵, συνέγραψε πρὸ πάντων *libri VI responsorum, libri XX quaestionum καὶ libri XL digestorum* ⁶, ἐξ ὧν ἐν τῷ Πανδέκτη ὑπάρχουσι 307 χωρία. Οἱ δύο οὗτοι νομικοὶ μετὰ τῶν Salvius Julianus καὶ P. Juv. Celsus (filius, υἱοῦ), θανόντος τῷ 140 μ. Χ., ἀποτελοῦσιν ἰδίαν ἐποχὴν ἐν τῇ νομικῇ φιλολογίᾳ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν ἀμέσως μετ' αὐτὸν ἡγεμόνων, ἅτε πρῶτοι συγγράψαντες ἔργα, ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ *jus civile* καὶ τοῦ *jus honorarium* περιλαμβάνοντα, ὑπὸ τὸν τίτλον *Digesta*, ᾧ κατόπιν ἐχρήσατο καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τὸν Πανδέκτην ⁷.

Ἀλλὰ τὸ ὕψιστον σημεῖον τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ἀνήκει τοῖς χρόνοις τῶν Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ καὶ Παύλου, οἵτινές εἰσιν ἐν τῶν λαμπροτάτων φαινομένων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἡ οἶονεῖ ἐσχάτη διαμαρτύρησις τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος κατὰ τῶν ἐπερχομένων Βυζαντινῶν. Ὁ Aemilius Papinianus, μαθητὴς τοῦ Σκαιόβλα, ὁ ὑπὸ τῶν μετ' αὐτὸν συγγραφέων καὶ αὐτοκρατόρων ὡς ὁ ἐπισημώτατος τῶν νομικῶν ἀνακηρυσσόμενος ⁸, καίπερ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν Παύλου, Οὐλπιανοῦ καὶ Μαρκιανοῦ ⁹, διεκρίθη οὐ μόνον ὡς νομικὸς καὶ πολιτικός, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, οὗ ἕνεκα ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ Καρακάλλα, ὡς ἀντιστάς εἰς τὰς παρανόμους βουλὰς αὐτοῦ, δολοφονήσαντος τὸν ἀδελφόν του ¹⁰. Διὰ δὲ τοῦ τοιούτου θανάτου αὐτοῦ ἐπεσφράγισε τὸ ὥραϊον αὐτοῦ λόγιον, δι' οὗ παρέσχε τῇ ἡθικῇ εὐρύτατον ἐν τῷ δικαίῳ χώρον ¹¹. Ὑπῆρξε στενὸς φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ Καρακάλλα Σεβήρου, ὅς ὃν διετέλεσε *libellorum magis-*

4] L. 13 § 2 D. 27 1 (ἑλληνιστῇ). Οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαιόβλας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανός, οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν. — 5] Spart. Caracalla 8, Capitolin. Marcus 11.—6] Zimmern *Historia* § 97 σημ.: 15-17.—7] Πρὸς Kuntze *Cursus* § 319. Ἰδεῖ ἐνταῦθα κατωτ. § 195.—8] Vir prudentissimus, acutissimi ingenii vir et merito super alios excellens l. 14 C. 5. 71, l. 30 C. 6. 42, consultissimus l. 3 C. 7. 32, juris asyllum et doctrinae legalis thesaurus, homo excelsi ingenii § 7 J. 2. 23 (ἀριστος τῶν νομικῶν Θεοφ. αὐτ.) Spart. Sever. 21, Νεαρχ. 108 Παπινιανῶ τῷ Σεφωτάτῳ.—9] Πρὸς Const. Deo auct. § 6, l. 57 § 1 D. 23. 2, l. 7 § 1 D. 48. 5, l. 31 § 2 D. 3. 5, l. 16 D. 6. 2, l. 18 D. 8. 4, l. 46 D. 42. 8.—10] Spartian. Caracalla 4. 8, Δίων Κασ. LXXVI. 4—11] L. 45 D. 28. 7, quae facta laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, et, ut generaliter dixerim, con-

ter¹² (194) καὶ praefectus praetorio¹³ (203) καὶ εἶχε τὸ μέγιστον πλεονέκτημα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, νὰ μὴ ἐπιμένῃ ἀνεκδότως ἐν ταῖς γνώμας αὐτοῦ¹⁴. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ μνημονεύονται πρὸ πάντων τὰ libri II definitionum ἐν τῷ Πανδέκτῃ, ἐνθα ἐν ὅλῳ εὑρηνται 595 χωρία ἐξ αὐτῶν.

Σύγχρονοι τῷ Παπινιανῷ, ἀλλὰ νεώτεροι καὶ περὶ τὴν ταξινόμησιν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ὑπαρχούσης ὕλης μᾶλλον ἢ περὶ τὴν παραγωγὴν νέας διακρινόμενοι, ὑπῆρξαν ὁ Domitius Ulpianus (ἐκ Τύρου τῆς Φοινίκης) καὶ ὁ Julius Paulus, ἐπιζήσας τοῦ Οὐλπιανοῦ, οἱ γονιμώτατοι τῶν νομικῶν συγγραφέων, ὧν ὁ μὲν Οὐλπιανὸς ἀντιπροσωπεύεται διὰ 2462 χωρίων ἐν τῷ Πανδέκτῃ, καταλαμβάνοντων τὸ $\frac{1}{3}$ περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ Παῦλος διὰ 2080, ἀποτελούντων τὸ $\frac{1}{6}$ περιπου τῆς αὐτῆς συλλογῆς¹⁵. Ἀμφότεροι ἔζησαν ἐπὶ Σεβήρου καὶ περιεβλήθησαν διαφόρους δημοσίας θέσεις. Ὁ Οὐλπιανός, κηρυχθεὶς ἀντίπαλος τῶν πραιτωριανῶν, ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Καρακάλλα¹⁶. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων τῶν δύο τούτων νομικῶν εἶναι ἄπειρος καὶ δυσμνημόνευτος¹⁷, τὸ δ' ὕψος διαφέρει παρ' ἑκατέρῳ, διότι τὸ μὲν τοῦ Παύλου¹⁸, εἶναι ἐνιαχοῦ βεβιασμένον καὶ σκοτεινόν, ὑποχρεοῦν τὸν ἀναγνώστην νὰ συμπεράνῃ ὁλοκλήρους προτάσεις, τὸ δὲ τοῦ Οὐλπιανοῦ σαφέστερον, καίπερ οὐχ ἥττον ἐμβριθές. Ἀμφότεροι ὅμως ἐν ὅλῳ συνέγραψαν καλῶς, ἀκολουθοῦντες καὶ κατὰ τοῦτο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τῶν¹⁹.

Ὁ ἑσχατος τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ὑπῆρξεν ὁ πέμπτος ἐκ τῶν τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου²⁰, ὁ Herenius Modestinus, μαθητὴς τοῦ Οὐλπιανοῦ²¹, ἀκμάσας ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222—235 μ. Χ.) καὶ συγγράψας μόνον γραφίας τινὰς καὶ τὸ libri VI excusationum ἑλληνιστὶ (παραίτησιν ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας), οὗ μέγα μέρος

tra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.—12] L. 12 pr. D. 20. 5 διευθυντῆς τοῦ αὐτοκρ. γραφείου.—13] Δίων Κάσ. XXVI, Spart. Caracalla 8, Sever. 21.—14] Π. γ. I. 6 § 1 D. 18. 7, 1. 22 § 3 C. 6. 2. Πρὸς Cujac. Observat. II. 37.—15] Puchta § 400 σ. 269 — Ἐκ γλωσσικῶν παρατηρήσεων ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη ὅτι κατήγετο ἐξ Ἀφρικῆς. Krit. V. J. S. XIV. σ. 474 ἐπ.—16] Δίων Κάσ. LXXX. 1. — 17] Ἰδε Zimmermann *Isotopia* § 100. Γνωστὰ εἰσὶ τοῦ μὲν Παύλου περὶ τὰ 305 βιβλία, τοῦ δ' Οὐλπιανοῦ περὶ τὰ 287. Krüger σ. 221 σημ. 203.—18] Πρὸς. I. 6 C. 5. 4, 1. 41 C. 9. 22 vir prudentissimus.—19] Πρὸς. τὸν αὐτὸν Zimmermann αὐτ. σ. 368-369.—20] Ἰδε κατωτ. § 183. — 21] Herenio Modestino studioso meo, Ulpianus l. 52 § 20 D. 47. 2.

ἐλήφθη, ἐπίσης ἑλληνιστί, ἐν τῷ Πανδέκτη²², τὰ libri IX differentiarum, libri X regularum, libri XII Pandectarum καὶ ἄλλα. Ἐν τῷ Πανδέκτη ἐλήφθησαν ἐν ὅλῳ 345 χωρία ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ.

§ 155. Ἡ διδασκαλία τῶν νομικῶν, περὶ ἧς δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίες καὶ βαίνομεν μᾶλλον ἐπὶ εἰκασίων, ἐξηκολούθησε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ γινομένη κυρίως διὰ τῆς πρακτικῆς ὁδοῦ τῶν auditores. Ἰσως δὲ καὶ τὸ jus respondendi συνέτεινεν εἰς κρείσσονα ἄσκησιν, διότι οὐ μόνον παρείχοντο προσφορώτερα μέσα πρὸς τοῦτο δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύῃ ὡς προπαρασκευαστικὸν μέσον τῶν ἐπιμενόνων τὴν κτῆσιν τοῦ προνομίου τούτου, διότι ὁ σπουδαστὴς ἐτίθετο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ περιβεβλημένου αὐτοῦ νομικοῦ καὶ ἐνεφανίζετο κατόπιν αὐτοτελῶς ἐν τῷ κόσμῳ, φέρων ὡς ἐφ' ὅδιον τῆς ἀξιώσεώς του τοῦ ν' ἀπολαύσῃ τοῦ jus respondendi τὴν μετὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ συναναστροφὴν¹. Ἐπίσης εἶναι πιθανώτατον ὅτι αἱ δύο σχολαί, τοῦ Λαβέωνος καὶ τοῦ Καπίτωνος, ἀφορμὴν ἔσχον τὴν διδασκαλίαν τοῦ δικαίου. Πλὴν δὲ τοῦ ὀνόματος auditores, ἐμφανίζεται καὶ νέον νῦν τὸ τοῦ studiosus περὶ τοῦ μαθητοῦ, ὡς καὶ τὸ τοῦ magister περὶ τοῦ διδασκάλου². Ἐπίσης δὲ καὶ νέον εἶδος διδασκάλων ἐξ ἐπαγγέλματος παρουσιάζεται, τὸ τῶν professores, μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ (juris civilis professoribus) καὶ τὸ τῶν «*νόμων διδασκάλων ἐν ἐπαρχίᾳ διδασκόντων*» ὑπὸ τοῦ Μοδεστίνου³, ὧν μόνον οἱ πρῶτοι, οἱ ἐν Ρώμῃ διδάσκοντες, ἀπῆλθον τοῦ προνομίου τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας⁴. Ἀλλ' ὡς πρακτικοὶ νομικοί, ἤτοι νομικοὶ σύμβουλοι, οὐδεμίαν εἶχον σημασίαν ἢ αὐθεντίαν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ἀνεπτύχθη καὶ παρὰ τοῖς νομικοῖς ἡ παρὰ τοῖς ρήτορσι κρατοῦσα συνήθεια τῆς δημοσίας διδασκαλίας καὶ τῆς διατηρήσεως σχολῶν (stationes jus docentium, auditoria ἢ scholæ) καὶ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βεβαίως ὑπάρχον ἐπὶ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, ἔνεκα τῆς μαρτυρίας τοῦ Γελλίου⁵, ἀκμάσαντος τὸν 6' μ. Χ. αἰῶνα. Προσέτι δ' ἐπεκράτησεν, ἄγνωστον ἀκριβῶς

22] Βιβλίον 27, τίτλος 1.

§ 153. 1] Πρὸς Puchta § 403.—2] L. 52 § 20 D. 47. 2, Modestinus studiosus meus, l. 49 § 2 D. 4. 8 Sabinus putavit posse et Cassius sententiam magistri sui excusat, l. 40 α'. Cassius audisse se dicentem Aristo ait.—3] L. 6 § 12 D. 27. 1.—4] L. 6 § 12 D. 27. 1, l. 1 § 5 D. 50. 13. Τόμ. Β' § 573.—5] Ν. Α. XIII. 13. in plerisque Romae stationibus jus

πότε, καὶ ἡ συνήθεια τῆς ἀντιμισθίας (*honorarium*) τῶν διδασκάλων, δι' ἣν ὅμως δὲν ἐχορηγεῖτο ἀγωγή⁶. Τὸ δὲ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως φαίνεται μᾶλλον συστηματοποιηθέν, διότι ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἐμφανίζονται αἱ *institutiones* (εἰσηγήσεις), ἐν στενῷ συνδέσμῳ πιθανῶς διατελοῦσαι πρὸς τὸ *instituere* τῆς προηγουμένης⁷.

Ὅπως δὴποτε ὅμως ἡ διδασκαλία τοῦ δικαίου παρέμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς παρούσης περιόδου κυρίως ἀντικείμενον ἀτομικῆς ἐνεργείας, μὴ οὕσα ἐρρυθμισμένη δημοσία καὶ ἐπισήμως, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις. Περὶ δὲ τὰ τέλη αὐτῆς, ἥτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος, ἤμαρζεν ἐν Βηρυτῶ τῆς Φοινίκης⁸ νομικὴ σχολή, περὶ ἧς τῆς πρώτης ἐμφανίσεως οὐδεμία ὑπάρχει μαρτυρία· οἱ δ' ἐν αὐτῇ τὴν *juris professio* σπουδάζοντες ἀπῆλθον, ὡς οἱ ἐν Ρώμῃ *professores*, τοῦ προνομίου τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν *munera publica* (οἷον τῆς ἐπιτροπείας), μέχρι τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν⁹.

§ 156. Ἡ ἐν τῷ παρελθόντι κρατοῦσα πρακτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ δικαίου ἐν τοῖς συγγράμμασιν, ὧν ἡ πληθὺς εἶναι νῦν ἀσυγκρίτως μεῖζων, ὑπῆρξε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἡ συνήθης καὶ θεμελιώδης. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης εἰσέχθη καὶ ἡ θεωρητικὴ, πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' οὓς, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν¹, τέσσαρες νομικοί, οἱ Celsus, Julianus, Scaevola καὶ Marcellus, εἰσήγαγον νέον εἶδος ἐπεξεργασίας ὑπὸ τὸν τίτλον *digesta*².

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τῆς ἐπεξεργασίας, τὰ τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνήκοντα νομικὰ συγγράμματα δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς πέντε τάξεις³:

1) Εἰς συλλογὰς ζητημάτων πρακτικῆς, περιεχούσας μόνον γνωμοδοτήσεις νομικῆς, ὑπὸ τοὺς τίτλους *responsa*, π. χ. ὑπὸ Λαβέωνος, Σαβίνου κτλ., ἢ *epistolae* ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Λαβέωνος, τοῦ Javolenus, τοῦ Celsus κτλ., ἢ *sententiae* καὶ *libri opinionum*, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ, Παύλου κτλ.

2) Εἰς ὑπομνήματα (*commentarii*) καὶ δὴ, εἴτε εἰς νόμους (*leges*), *senatus consulta* π. χ. *commentarii* εἰς τὴν δωδεκάβιβλον ὑπὸ

publicae docentium et respondentium.—6] L. 1 § 5 D. 10. 43.—7] Ἰδ' ἀνωτ. § 102.—8] Marquardt *rom. Verwalt.* III. 1 σ. 357.—9] L. 1 C. 10. 49.

§ 156. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 154 σημ. 7.—2] Ἐκ τοῦ *digerere*=ταξινομεῖν, συστηματοποιεῖν.—3] Πρὸς τὰς ἐπομένους Rudorff *Historia* § 63.

τοῦ Λαβέωνος καὶ τοῦ Γαίου, εἰς τὴν lex Julia et Papia Poppaea τοῦ Μαρκέλλου, Οὐλπιανοῦ καὶ Παύλου εἰς τὴν lex Aelia Sentia τῶν αὐτῶν νομοδιδασκάλων κτλ., εἴτε εἰς τὸ edictum, ὡς π. χ. ὑπὸ τοῦ Σαβίνου, τοῦ Γαίου, τοῦ Οὐλπιανοῦ κτλ., εἴτε τέλος εἰς συγγράμματα ἄλλων νομοδιδασκάλων, ὅτε οἱ commentarii εἰδικῶς ἐλάβανον τὸ ὄνομα notae (σχόλια), οἷον Ulpiani notae ad Marcellum, Pauli notae ad Papinianum κτλ.

3) Εἰς συστήματα τοῦ δικαίου, ὑπὸ τὸν τίτλον libri juris civilis, οἷον τοῦ Σαβίνου, ἐν οἷς καὶ τὰ φέροντα τὸν τίτλον digesta, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴρηται.

4) Εἰς μονογραφίας διαφόρους καὶ συλλογὰς πραγματειῶν εἰδικῶν, οἷον de actionibus, de appellationibus, de officio proconsulis κτλ. τοῦ Παύλου, τοῦ Οὐλπιανοῦ καὶ ἄλλων Ἐπίσης δ' ἐν αὐτοῖς δεόν νὰ καταταχθῶσι καὶ τὰ καλούμενα variae lectiones, οἷον τοῦ Πομπωνίου, Enchiridia τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, manualia τοῦ Παύλου, res quotidianae τοῦ Γαίου κτλ., ἅτινα ἦσαν συλλογαὶ πραγματειῶν περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ὡς π. χ. τὸ ἐν τῷ Πανδέκτῃ ἀποσπασμα ἐκ τοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ Πομπωνίου. Καὶ

5) Εἰς διδακτικὰ βιβλία, στενότερα συνδεόμενα μετὰ τῆς 3 τάξεως, οἷον αἱ Institutiones τοῦ Γαίου, τοῦ Παύλου καὶ ἄλλων νομοδιδασκάλων, τὰ libri regularum, οἷον ὑπὸ τοῦ Γαίου, τοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ Παύλου κτλ., libri ὅρων s. definitionum, οἷον ὑπὸ τοῦ Παπινιανοῦ κτλ.

§ 157¹. Τῶν διαφόρων λειψάνων, τῶν σωζομένων ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφέων τῶν χρόνων τούτων, ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω μετ' ἄλλων κεφαλαιωδῶς, ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου². Νῦν ἀποχωρίζοντες τὰ εἰς τὴν παρούσαν περίοδον, ἕνεκα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντα, διακρίνομεν αὐτὰ εἰς τὰ ἀμέσως ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ διασωθέντα καὶ εἰς τὰ ἐμμέσως καὶ ἐν συλλογαῖς παρ' ἄλλων γενομένας, εἴτε δι' ἀποσπασμάτων ἐν ἄλλοις ἔργοις³.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ διασωθέντων, μνημονευτέα πρὸ παντὸς αἱ Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου⁴, τὸ πληρέστατον τῶν σωζομένων, οὗ τὴν

§ 157. 1] Πρὸς ἐν τοῖς ἱστορ. Puchta § 101.—2] § 25 π. 47.—3] Συλλογὴν τῶν ἀμέσως διασωθέντων ἐκ τῶν κατωτέρω, κατήρτισεν ὁ Huschke ὑπο τὸν τίτλον Jurisprudentiae antejustinianae quae supersunt. Ἐκδόσις ε'. 1836.—4] "16"

πρώτην ἐμφάνισιν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνήγγειλεν ὁ Σαβινός, δι' εἰδικῆς πραγματείας⁶. Διαιροῦνται εἰς 4 βιβλία, ὧν τὸ ἔσχατον, οἷον ἐπ' ἀρτήματα τοῦ ὅλου, περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ῥωμαίων. Τὸ σύστημα τοῦ Γαίου παρουσιάζει τὸν ἐκπαιδευτικὸν τῆς συγγραφῆς χαρακτῆρα. Ἐν μὲν τῷ α' βιβλίῳ, μετὰ προεισαγωγικὴν τινα περίληψιν τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, ἀληθῶς πολύτιμον ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου (τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τοῦ συγγραφέως) καὶ σκοποῦσαν τὴν ἐξοικείωσιν τῶν σπουδαστῶν πρὸς τὰς πηγάς, πραγματεύεται περὶ προσώπων καὶ τῆς νομικῆς αὐτῶν καταστάσεως (ad personas), ἐν δὲ τῷ β' περὶ τῶν πραγμάτων, τῶν διαφόρων διαιρέσεων αὐτῶν καὶ περὶ κληρονομικῶν σχέσεων (ad res). Τὸ γ' περιέχει συνέχειαν τῶν κληρονομικῶν σχέσεων καὶ περὶ τῶν ἐνοχῶν, ὧν ἡ συνένωσις μετὰ τῶν πρώτων ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Γαίου διαιρέσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα καὶ τῆς κατατάξεως τῶν κληρονομικῶν σχέσεων καὶ τῶν ἐνοχῶν εἰς τὰ ἀσώματα. Τὸ δὲ δ' τέλος τὰ περὶ ἀγωγῶν. Αἱ ἐκδόσεις τῶν Εἰσηγήσεων ἤρξαντο σχεδὸν εὐθὺς ἅμα τῇ ἀνακαλύψει τοῦ κειμένου αὐτῶν καὶ ἡ πρώτη ἐγένετο τῷ 1820 ὑπὸ τοῦ Göschen, μέλους τῆς ἐκ Βερολίνου ἀπασταλείσης εἰς Βερόνην ἐπιτροπείας, πρὸς διευκρίνισιν καὶ καθορισμὸν τοῦ χειρογράφου⁷. Ἐκτοτε ἐπηκολούθησαν πολλαὶ ἐκδόσεις, ἡ δὲ τελευταία καὶ τελειστάτη ἐστὶν ἡ τοῦ 1884 (δευτέρα) τῆς κατὰ τὸ 1877 δημοσιευθείσης (πρώτης) ὑπὸ Krüger καὶ Studemund⁸, ἥτις καὶ ἐν τῇ ε' ἐκδόσει τῆς συλλογῆς τοῦ Huschke ἐχρησιμοποιήθη.

Τῇ αὐτῇ τάξει ἀνήκει λείψανόν τι νομικῆς συγγραφῆς, ἀνακαλυφθὲν συγχρόνως τῷ Γαίῳ ὑπὸ τοῦ Niebulr ἐπὶ δύο φύλλων χειρογράφου, περιεχόντων περὶ τοῦ δικαίου τοῦ Δημοσίου, διὸ ἐκλήθη *fragmentum de jure fisci*. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐστὶν ἄγνωστος, βεβαίως ὅμως ἀνήκει τῇ παρούσῃ περιόδῳ⁹. Ἐν l. 45 § 3 τοῦ περὶ δικαίου τοῦ Δημοσίου τίτλου τοῦ Πανδέκτου (*de jure fisci* 49. 14) εὗρηται σχεδὸν αὐτολεξεῖ μέρος τοῦ χειρογράφου τούτου, διὸ ἐξηχέθη ἡ γνώμη, ὅτι ἀνήκει εἰς τὰς *sententiae* τοῦ Παύλου, ἐξ ὧν ὁλόκληρον τοῦτο τὸ χωρίον τοῦ Πανδέκτου ἐλήφθη⁹. Ἡ πρώτη ἐκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ

ἀνωτ. § 153 σημ. 8.—5] *Verm. Schrift. III. 28. Neuendecte Quellen.*—6] *IV* ἀνωτ. § 153.—7] *Berolini apud Weidmannos. MDCCCLXXVII.* καὶ ἐν τῇ *Collectio* (ἴδε σημ. 8) τόμ. 1.—8] *Collectio librorum juris Antejustiniani.* ed. Krueger, Mommsen, Studemund. 3 τόμ. Βερολ. 1877-1890.—9] *Pachta*

Göschel μετὰ τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Γάου, ἡ δὲ τελευταία ἐν τῇ ε' ἐκδόσει τῆς συλλογῆς τοῦ Huschke τῷ 1886, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοῦ Krüger τοῦ 1884 ¹⁰.

Τρίτον ἔργον ἐστὶ τὸ καλούμενον assis distributio, λείψανον συγγραφῆς τοῦ νομοδιδασκάλου Volusius Maecianus, ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς· περιέχει δὲ πραγματείαν περὶ νομισμάτων καὶ ὑπολογισμῶν ὑπὸ νομικῆν ἔποψιν καὶ ἐξεδόθη τὸ τελευταῖον ἐν τῇ τοῦ Huschke συλλογῇ. Συγγενὲς τούτῳ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Balbus Mensor de asse libellus, περιέχον ἐπίσης ὑπολογισμοὺς. Τελευταῖον δ' ἐνταῦθα ἀνήκουσιν αἱ institutiones Ulpiani, ὧν τεμάχια τινὰ ἐπὶ περγαμηνῆς ἀνεκαλύφθησαν ἐν Βιέννῃ τῷ 1835 ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Endlicher, χρησιμεύοντα εἰς στερεοποίησιν χειρογράφου τινός, ὅπερ περιεῖχε πραγματείαν τοῦ Hilarius Pictavienis περὶ τῆς Τριάδος (de Trinitate), καὶ τεθέντα ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου ¹¹. Ἡ πρώτη ἐκδοσις αὐτῶν ἐγένετο τῷ 1836 ὑπὸ τοῦ εὑρέτου, ἡ δὲ τελευταία ἐν τῇ τοῦ Huschke συλλογῇ.

§ 158. Ἐκ δὲ τῶν ἐμμέσως διασωθέντων ὑπάρχουσι πολλά, ὧν τὰ πλεῖστα εὑρῆνται ἐν τῷ Πανδέκτῃ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἄλλ' ἡ διάσωσις αὕτη δὲν εἶναι ὅλως γνησία, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ συντάκται τοῦ Πανδέκτου δὲν ἐτήρησαν ἀπανταχοῦ καθαρὸν τὸ ἀρχαῖον κείμενον, συμμορφούμενοι ἄλλως ὥς πρὸς τοῦτο καὶ τοιαύτην τινὴ διατάξει τοῦ Ἰουστινιανοῦ ¹. Οὐχ ἥττον ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ἀποσπασμάτων, ἀνερχομένων εἰς 9127 χωρία, εἰλημμένα ἐκ τῶν συγγραμμάτων 39 νομικῶν, ὁμολογητέον ὅτι ὁ Πανδέκτης ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιωτάτην πηγὴν τῆς γνώσεως τῶν ἀρχαίων τούτων συγγραφῶν ².

Ἄλλα ἀρχαιότερα τοῦ Πανδέκτου ἔργα εἰσὶ τὰ ἑξῆς:

1) Τὰ καλούμενα Domitii Ulpiani fragmenta ἢ tituli XXIX ex corpore Ulpiani, λείψανον συγγραφῆς τοῦ Οὐλπιανοῦ ἐκ τοῦ liber singularis regularum, ἀνακαλυφθὲν τῷ 1514 ὑπὸ τοῦ Til-

§ 104 σ. 281. Krüger αὐτ. σ. 250.— 10] Lachmann Zeits. f. gesch. R. W. XI (1842) σ. 110 ἐπ.— 11] Collectio κτλ. tom. alter p. 162 ἐπ.

§ 158. 1] L. 1 § 7 C. 4. 47. Κατωτ. § 195.— 2] Συλλογὴ τῶν ἐν τῷ Πανδέκτῃ τοιούτων λειψάνων ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Otto Lenel ἐν τῇ Palingenesia juris civilis (2 τόμοι Λειψία 1888 καὶ 1890), ἐν ᾗ ὅμως δὲν συμπεριελήφθησαν αἱ Εἰσηγή-

lius (Jean Dutillet), ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ *Breviarium*³ καὶ ὑπάρχον εἰσέτι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ χειρόγραφον στερρεῖται τῆς τε ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ εὐρέτου τῷ 1549 ἐν Παρισίοις, τελευταῖον δὲ συμπεριελήφθη ἐν τῇ τοῦ Huschke συλλογῇ⁴ καὶ περιέχει 19 τίτλους, διηρημένους εἰς παραγράφους.

2) Τὸ καλούμενον *Fragmentum veteris juris consulti de juris specibus et manumissionibus sive fragmentum juris Romani Dositheanum* (Δοσιθέου τοῦ γραμματικοῦ ἐρμηνευμάτων βιβλίον Γ'), βιβλίον τῆς γλώσσης διδακτικόν. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ Δοσίθεος, ἀκμάσας περὶ τὸν γ' μ. Χ. αἰῶνα⁵, συνέλεξεν ἐκ διαφόρων νομικῶν συγγραμμάτων τεμάχια καὶ ἐξέδωκεν αὐτὰ μεθ' ἑλληνικῆς μεταφράσεως, ἐν εἴδει γλωσσικῶν θεμάτων. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1573 ὑπὸ P. Pithou ἐν Παρισίοις, ἡ δὲ τελευταία ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Huschke.

3) *Pauli sententiae (receptae) libri V. ad filium*. οὕτως καλεῖται ἔργον τι ἐν τῷ *Breviarium*, περιέχον περίληψιν τοῦ ἐν τοῖς ᾧδίκτοις δικαίου καὶ ὃν μέρος μείζονος ἔργου τοῦ νομοδιδασκάλου Παύλου, ἀφιερωμένον τῷ υἱῷ τοῦ συγγραφέως. Διαιρεῖται εἰς 5 μέρη, ὧν ἕκαστον πάλιν εἰς τίτλους. Ἡ πρώτη ἐκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο τῷ 1525, ἡ δὲ τελευταία ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Huschke.

Τῇ αὐτῇ τῶν ἐμμέσως διασωθέντων τάξει ἀνήκουσι καὶ ἄλλαι συλλογαὶ ἰδιωτικαί, ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ληφθεῖσαι καὶ ἀνήκουσαι μὲν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ, ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καταρτίσεως, πλὴν μνημονευόμεναι ἐνταῦθα ὡς ἐκ τοῦ κυριωτέρου μέρους τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἐπισημύονται δὲ τούτων εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

1) Τὰ καλούμενα *Vaticana fragmenta*, ἔνεκα τῆς εὐρέσεως αὐτῶν (τῷ 1821) ἐν τῇ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκῃ ὑπὸ τοῦ Angelo Mai, συλλογὴ ὑπ' ἀγνώστου γενομένη χάριν πρακτικοῦ σκοποῦ καὶ περιέχουσα τεμάχια ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Παπινιανοῦ (*responsa, quaestiones*), τοῦ Οὐλπιανοῦ (*ad edictum, ad Sabinum* κτλ.), τοῦ Παύλου καὶ ἐκ διατάξεων τῶν ἡγεμόνων, ὧν ἡ νεωτάτη ἀνήκει τῇ

σεις τοῦ Γαίου, αἱ *Sententiae* τοῦ Παύλου καὶ ἄλλα τινά.—3] Ἰδε κατωτ. § 195 —

4] Καὶ ὑπὸ Krüger *Collectio* κτλ. tom. alter. σ. 2 ἐπ. αἱ ἐκδόσεις αὗται, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ νεώτεραι, ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀπογράφου τοῦ Brun. — 5] Ὁ Keil.

ἐπομένη περιόδῳ. Ἡ πρώτη ἔκδοσις αὐτῆς ἐγένετο τῷ 1823 ὑπὸ τοῦ εὐρέτου καὶ τοῦ Fr. Bluhme ἐν Παρισίοις, ἡ δὲ τελευταία εὑρηται ἐν τῇ τοῦ Huschke συλλογῇ⁶.

2) Ἡ collatio legum mosaicarum et romanarum ἢ lex dei (ἐνεκα τῶν πρώτων λέξεων τοῦ κειμένου incipit lex Dei) καὶ ἐν τῷ μεσαίῳ καλουμένη Pariator legum Mosaicarum et Romanarum. Ἡ συλλογὴ αὕτη σκοποῦσα, ὡς καὶ ὁ τίτλος αὐτῆς δηλοῖ, τὴν παραβολὴν τῶν νόμων τοῦ Μωϋσέως πρὸς τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ γενομένη κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα (438 μ. Χ.) χρόνους, διαιρεῖται εἰς 16 τίτλους καὶ κέκτεται ὡς μόνην ἀξίαν τὰ ἀποσπάσματα, 2 περιέχει ἐκ συγγραμμάτων τῶν 5 νομοδιδασκάλων τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου. Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐγένετο τῷ 1573 ἐν Παρισίοις, ἡ δὲ τελευταία ὑπὸ τοῦ Huschke ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ⁷.

3) Ἡ ὑπὸ τοῦ Κουϊακίου κληθεῖσα consultatio veteris juris consulti, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ γνωμοδοτήσεων⁸, συλλογὴ γενομένη χάριν πρακτικοῦ σκοποῦ, πιθανῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5 αἰῶνος μ. Χ.⁹, καὶ περιέχουσα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν sententiae τοῦ Παύλου ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ καὶ διατάξεις τινὰς αὐτοκρατόρων, μὴ γνωστὰς ἀλλαχόθεν. Ἡ πρώτη ἔκδοσις αὐτῆς ἐγένετο τῷ 1557 ὑπὸ τοῦ Κουϊακίου ἡ δὲ τελευταία εὑρίσκεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Huschke¹⁰.

Περὶ τῶν λοιπῶν συλλογῶν καὶ κωδικοποιήσεων, τῶν περιεχουσῶν μέρη ἐκ συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων τῶν χρόνων τούτων, ἀνηκουσῶν δ' ἐπίσης τοῖς νεωτέροις χρόνοις, πραγματευθησόμεθα κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

(ed. grammati latini 1880 σ. 367 ἐπ.) ἰσχυρίζεται, ὅτι ἤκμασε βραδύτερον. — 6] Ἴδε καὶ Collectio τόμ. III, σ. 1 ἐπ.—7] Ἴδε καὶ Collectio τόμ. III, σ. 107. ἐπ.—8] Puchta § 104. — 9] Rudorff § 403 σημ. 9. Fitting Zeits. f. R. G. XI, σ. 244 σημ. 43.—10] Ἴδε καὶ Collectio τόμ. III, σ. 199 ἐπ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ'

Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (525 μ. Σ.) μέχρι
Ἰουστινιανοῦ († 565 μ. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ι

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

§ 159. Τὸ πέρας τῆς ἱστορίας τοῦ κυρίως ρωμ. δικαίου. — § 160. Διοκλετιανὸς καὶ Κωνσταντίνος ὁ Μέγας. — § 161. Διαιρέσις τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Χριστιανισμὸς. — § 162. Χαρακτὴρ τοῦ πολιτεύματος τῆς δ' περιόδου.

§ 159. Μετὰ τῆς προηγουμένης περιόδου λήγει ἡ κυρίως ἱστορία τοῦ ρωμ. δικαίου, ἥτοι ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου ἐν τῷ ρωμαϊκῷ λαῷ. Τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τοῦ

* Οἱ εἰς τὴν 4 περίδον ἀνήκοντες αὐτοκράτορες εἰσιν οἱ ἑξῆς· Κωνσταντίνος ὁ μέγας, ὅστις ἀπὸ μὲν τοῦ 306 μ. Χ. διεδέξατο τὸν Constantius Chlorus, ἀλλὰ μόνος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 325 μέχρι τοῦ 337, ὅτε διεδέχθησαν αὐτὸν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Κωνσταντίνος Β' Κωνσταντίος καὶ Κώστας, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐξέλιπε τῷ 340, οἱ δ' ἕτεροι δύο ἐβασίλευσαν ὁμοῦ μέχρι τοῦ 350 μ. Χ., ὅτε, δολοφονηθέντος τοῦ Κωνσταντος, ὁ Κωνσταντίνος ἐβασίλευσε μόνος μέχρι τοῦ 361 μ. Χ. Τούτῳ διεδέξατο ὁ ἀπὸ ἐνὸς ἔτους ἤδη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνακηρυγμένος αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης

ἔνός τῶν τριῶν ὅπλων τῆς Ρώμης, δι' ὧν κατέκτησε τὸν κόσμον, τοῦ ἀποκλειστικῶς δι' αὐτῆς προαχθέντος, ἐξέλιπον ἐντελῶς, ἀρξάμενα τῆς ἐκπνοῆς αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἀποπνεύσαντα τὸ ἔσχατον ἔχνος τοῦ ρωμ. χαρακτῆρος ἐπὶ Κωνσταντίνου Μ. Καὶ αὕτῃ δ' ἡ ἐξωτερικὴ λαμπρότης τῆς Ρώμης, ἡ συνδέουσα τυπικῶς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν μετὰ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐξηφανίσθη, ἡ μητρόπολις τῶν ἀπεράντων κτίσεων μετέβαλεν ἔδραν καὶ τοὺς ἐπτά λόφους τῆς παρὰ τὸν Τίβεριν χώρας ἀντικατέστησαν ἕτεροι, ὧν ἡ ἐμφάνις ἦτο ἡ ἐσχάτη διαμαρτύρησις κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀρχαίων ἀξιοματίων. Πλὴν τὸ ρωμ. δίκαιον καθ' ἑαυτό, ὡς εἶχε μορφωθῇ ὑπὸ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων, οὐ μόνον δὲν ἠκολούθησε τὴν τύχην τῶν λοιπῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλήθη ἐν τῇ νέᾳ

μέχρι τοῦ 363, ὃν διεδέξατο ὁ Ἰωβιανός μέχρι τοῦ 364. Ἀπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, Βαλεντιανοῦ τοῦ Α' καὶ Βάλετος, χρονολογεῖται ἡ πρώτη διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς τὸ ἀνατολικόν, ὅπερ διώκει ὁ Βάλης καὶ εἰς τὸ δυτικόν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου διοικούμενον. Ἐκτοτε ἄρχεται διπλῇ θυσαστεία, ἥς ἕκαστον μέρος ἰδίαν εἶχε διαδοχὴν. α) Ἐν τῇ Ἀνατολῇ· Ὁ Βάλης μέχρι τοῦ 378. Ὁ Θεοδοσίος Α' μόνος μέχρι τοῦ 384, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀρχαδίου μέχρι τοῦ 392 μ. Χ. β) Ἐν τῇ Δύσει· Ὁ Βαλεντιανός Α' μόνος μέχρι τοῦ 367, ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γρατιανοῦ μέχρι τοῦ 375, ὅτε ἀπέθανεν. Ὁ Γρατιανός προσέλαβε τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Βαλεντιανὸν Β', μεθ' οὗ ἐδασίλευσε μέχρι τοῦ 383, ὅτε θανόντος τοῦ Γρατιανοῦ ἀπέμεινε μόνος μέχρι τοῦ 392 μ. Χ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἐν τῇ ἀνατολῇ αὐτοκράτωρ Θεοδοσίος Α' ἐξέτεινε τὴν ἰσχύϊ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δύσεως καὶ ἤνωσε πάλιν τὰ δύο μέρη τοῦ κράτους, διοικῆσας αὐτὰ μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀρχαδίου καὶ Ὀνωρίου μέχρι τοῦ 395, ὅτε, θανόντος αὐτοῦ, οἱ υἱοὶ καὶ συναυτοκράτορες ἀκολοθοῦντες τὴν ἐντολὴν του, διήρσαν πάλιν τὸ κράτος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἀνατολικόν παρέλαθεν ὁ Ἀρχάδιος, βασιλεύσας μόνος μέχρι τοῦ 402, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ 408 μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Θεοδοσίου Β', ὅστις πάλιν ἐδασίλευσε μόνος μέχρι τοῦ 450. Μετ' αὐτὸν ὁ Μαρκιανός μέχρι τοῦ 457, ὅθεν ὁ Λέων Α' (Θράξ ἢ Μέγας) μέχρι τοῦ 474. Ἐντεῦθεν Λέων Β', οὗτινος ἡ αὐτοκρατορία ἔληξε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, μεταδιδασθεῖσα εἰς τὸν Ζήνωνα μέχρι τοῦ 491, ἐκεῖθεν εἰς τὸν Ἀναστάσιον μέχρι τοῦ 518, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν Ἰουστινός ὁ Α', συμπαραλαβὼν ἀπὸ τοῦ 527 τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰουστινιανόν εἰς τὴν ἀρχήν· οὗτος δὲ, θανόντος τοῦ Ἰουστινίνου κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐδασίλευσε μόνος μέχρι τοῦ 565, ἀπὸς ὅπισθεν αὐτοῦ ὡς κληρονομίαν εἰς τὸν νεώτερον κόσμον τὴν πολυτίμον σύλλογόν του. Καὶ ἐν τῇ Δύσει ὁμοίως, ἦν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Α' παρέλαθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀνώριος, ὑπάρχει σιεῖρ αὐτοκρατόρων καταλήγουσα κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν εἰς αὐτοκράτορα φέροντα τὸ αὐτὸ ὄνομα, οἷον ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ρώμης. Ὁ Ρωμίλος Ἀύγουστύλος ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος ἡγεμὼν ἐκ τῶν ἐδρευόντων ἐν τῷ δυτικῷ κράτει καὶ ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Οδοακερ τοῦ 476, ἐντεῦθεν δ' ἐνεκρίνισθη ἡ τῶν Γερμανῶν κυριαρχία ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥτις, συμβαδίζουσα τῇ ἐν τῇ ἀνατολῇ βυζαντινῇ, συνέτεινεν ἐπίσης εἰς τὴν εἰς ἡμᾶς μετὰδοσιν τοῦ ρωμ. δικαίου.

σφαίρα, ἥ παρεδόθη, αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ κρηπὶς τῆς νέας τῶν Βυζαντινῶν νομοθεσίας καὶ εἰς αὐτὸ προσέδραμεν ὁ Ἰουστινιανός, πρὸς πραγμάτων τῆς ἐνοποιήσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἐπομένως ἡ ἀντίστασις αὕτη τοῦ δικαίου κατὰ τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἡ διέλευσις αὐτοῦ δι' ὅλων τῶν νεωτερισμῶν καὶ ἡ ὑπὸ νέαν μορφήν παράστασις αὐτοῦ ἐν τῷ καθόλου πολιτισμῷ ἐπιβάλλουσι τῷ μελετῶντι τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου νὰ διεξέλθῃ, ἔστω καὶ βραχύτερον, πάσας τὰς καινοτομίας, δι' ὧν τὸ δίκαιον τοῦτο διελθὼν νικηφόρον, μετεδόθη διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ¹.

§ 160. Ἡ ἀρχὴ τῆς περιόδου ταύτης φιλονεικεῖται, ὡς ἀλλαχού¹ ἤδη εἶδομεν. Ἀλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ, βαίνοντος εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, ἐνεφανίσθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν τῇ παρελθούσῃ περιόδῳ, συνεπληρώθησαν δὲ καὶ ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν μορφήν, ὅφ' ἦν παρίστανται ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ παρουσίᾳ, ὡς παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται, ἐπὶ Κωνσταντίνου Μ^ς. Τοιαῦται δι' ὑπῆρξαν π. χ. ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς διοικήσεις (dioceses), ἡ αὐξήσις τῶν παλαιῶν ἡγεμονικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ διάπλασις νέων, πρὸ πάντων χάριν τῆς δι' αὐτῶν πανταχοῦ παρουσίας τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ δὲ Διοκλητιανὸς ἠκολούθησεν ἀναγκαίως τὴν νέαν ταύτην ὁδόν, διότι πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἐπαναφορὰν τῶν ἀρχαίων χρόνων εἶχεν ἤδη ὀριστικῶς ναυαγήσει ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ καὶ Πρόβου. Ἡ δημοκρατία οὐδὲ κατ' ἐπιφανείαν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἔδει δ' ἰσχυρὰς καὶ συγκεντρωτικῆς δυνάμεως, ἐν πλήρει αὐτοβουλίᾳ ἐνεργούσῃ, ὅπως ἀποσοβῇθωσιν οἱ ἐκ τῶν στάσεων τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων κίνδυνοι.

§ 161. Ὁ Κωνσταντῖνος Μ., ἅμα ἀνελθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ μεταθεὶς τὴν κυρίως πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους εἰς Βυζάντιον, ὅπως ἦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο μεγάλων μερῶν τοῦ Κράτους, ἐφήρμοσε καὶ ἐν αὐτῷ τὸ αὐτὸ πολίτευμα, ὅπερ εἶχεν ἤδη παρασκευασθῇ ἐν Ρώμῃ, καὶ ἐθεώρησε τὴν νέαν πρωτεύουσαν ὡς κέντρον ὀλοκληρίου τοῦ κράτους καὶ ἰδίως τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους¹. Ἡ δὲ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶχε πρωτεύουσαν τὸ Βυζάντιον, τὸ δ' ἕτερον τὴν Ρώμην, διεμορφώθη ὀριστικῶς καὶ

§ 159. 1] Πρ6λ. Puchta § 149.

§ 160. 1] § 146.—2] Πρ6λ. Bethmann-Hollweg Πολιτ. Δικον. τῶν Ρωμ. § 126 σ. 9 ἐπ.

§ 161. 1] Ζώτιμος Β'. 30. 34, Σωκράτης Α'. 16.

χίας), ἤτοι ἡ ἐντελής καὶ ἐπίσημος ἄρσις τῆς νομίμου αὐτενεργείας τοῦ ἄρχοντος ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐξουσίας του, ἡ ἀληθῶς μὲν κρατοῦσα ἐν τῷ δημοκρατικῷ πολιτεύματι, κατ' ἐπιφάνειαν δὲ διατηρουμένη καὶ ἐν τῇ γ' περιόδῳ, κατέστρεψαν τὴν ἀπλότητα τῆς ἀρχαίας διοικήσεως καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰσήγαγον κυβερνητικὸν μηχανισμόν, δεόμενον μεγίστης τάξεως καὶ ἀκριθείας, ὥπως λειτουργῇ ἀπροσκόπτως.

II

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

α) Ὁ αὐτοκράτωρ.

§ 163. Θέδις τοῦ αὐτοκράτορος. — § 164. Δικαστικὴ καὶ νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος. — § 165. Τὸ θυμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος. — § 166. Ἐκλογή, διαδοχή, ἐγκαθίδρουδις καὶ τίτλος τοῦ αὐτοκράτορος.

§ 163. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ὁ ἀπόλυτος κύριος ὑπεράνω πάντων, μὴδὲν ὑπὲρ ἑαυτὸν ὑποχρεούμενος ν' ἀναγνωρίσῃ, τὸ δὲ πρόσωπον αὐτοῦ περιβάλλεται διὰ θείας καὶ ἱερᾶς μεγαλειότητος¹, ἐκδηλουμένης καὶ ἐξωτερικῶς διὰ πολυτελοῦς περιβολῆς, ἣν εἰσήγαγεν ὁ Διοκλητιανός, καὶ λατρείας², ἣτις διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, καταργηθείσης μόνον τῆς προσκυνήσεως τῆς εἰκόνας αὐτοῦ³. Καὶ οὐ μόνον εἶναι ἀνώτερος τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ ἐνσάρκωσις αὐτοῦ (νόμον αὐτὴν [τὴν τοῦ βασιλέως τύχην] ἔμψυχον)⁴, ἡ πηγὴ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ ἐν γένει ἡ πηγὴ τῆς θεραπείας πάσης ἀνάγκης τοῦ Κράτους. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ, αἱ δὲ διαφοροὶ ἐν τοῖς ὑπηκόοις διακρίσεις, ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης ἀπορρέουσai, οὐδὲν ἄλλο παρῆγον ἢ ὄργανα ὑποδεδουλωμένα αὐτῷ.

§ 164. Ἐκ τῶν ἐξουσιῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἰδίᾳς μνείας ἐνταῦθα ἄξιαι εἶναι ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ, ὧν τὴν πρώτην θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ δικαίου.

§ 163. 1] Vegetius II. 5.—2] Εὐτρόπιος Θ' 26, Aurel. Victor. de Caes. 39, Ζωναρᾶς IB' 31, Ἰωάννης ὁ Αὐδὸς Α' 4.—3] L. 1 C. Th. 45. 4.—4] Νεαρά 405 κεφ. 2 § 4.

Ἡ δικαστικὴ ἔλαβε σχεδὸν νέαν μορφήν, διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν περιπτώσεων, δι' ὧν ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς λύσεως τῶν διαφορῶν. Ἀλλ' ἡ ὕλική ἀσκήσις τῆς ἐξουσίας ταύτης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καίπερ δυνάμει ὄντος τοῦ ἀνωτάτου δικαστικοῦ ἄρχοντος κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦ Κωνσταντίνου¹, ἐμειοῦτο ὅλον ἐνεργουμένη δι' ἐπὶ τούτῳ ὑπαλλήλων². Ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς καὶ ἐν τῇ γ' περιόδῳ³, τριγῶς ἐλάμβανεν ἀφορμὴν ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ταύτης, ἥτοι δι' *appellatio*, διὰ *supplicatio* καὶ διὰ *relatio*· διὰ τῆς *appellatio* ἐκαλεῖτο, ἐπίσης καὶ ἄλλοτε, νὰ κρίνῃ ὡς ἐφετεῖον, ἔπραττε δὲ τοῦτο δι' ἄλλων ἀντ' αὐτοῦ (*vice sacra*) ἐνεργούντων, συνήθως διὰ τοῦ *praefectus praetorio*, τοῦ *praefectus urbi* καὶ ἄλλων εἰδικῶν δικαστῶν⁴. Ἡ *supplicatio*⁵ ἦτο ἀναφορὰ ἰδιωτῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καλούμενον πρὸ πάσης εἰσαγωγῆς τῆς δίκης νὰ γνωμοδοτήσῃ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἀπηγορεύετο ἐπὶ πάσης ἐκκρεμοῦς καὶ τελεσιδικίως ἐκδεδικασμένης διαφορᾶς⁶. Τέλος δ' ἡ *relatio*, ἡ καὶ *consultatio* καλουμένη, ἦτο ἀναφορὰ δικαστοῦ, δι' ἧς ἐζήτειτο ἡ ἄρσις ἀμφιβολίας τινός⁷, ἐν ᾗ ἀπηγορεύθη πᾶσα προσφυγὴ προκειμένου περὶ ἀναμφισβητήτου ζητήματος⁸. Ἐνεκα δὲ τῆς ὑπερσωρεύσεως τοιούτων *relationes*, ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησεν αὐτάς ἐντελῶς, διατάξας τοὺς δικαστάς ν' ἀποφασίζωσι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρμηνείαν τοῦ δικαίου⁹.

§ 165. Τὸ *consilium principis*, ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κληθὲν *consistorium principis*¹, διερρυθμίσθη νῦν προϊόντος τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος² ἐπίσης ὀριστικῶς κατὰ τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ καὶ τὴν λειτουργίαν, μετατραπὲν εἰς οἶον μυστικοσυμβούλιον³ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνώτερον τῆς συγκλήτου. Τὰ μέλη αὐτοῦ, καλούμενα *comites consistoriani*, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν δύο διακεκριμένων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεων, τῶν *illustres*, οἵοι οἱ ἀνώτατοι τοῦ κράτους ὑπάλληλοι (ὁ *quaestor sacri palatii*, ὁ *magister officiorum*, ὁ *comes*

§ 164. 1] Bethmann-Holweg ἀνωτ., § 137 ἐν ἀρχῇ.—2] Ὁ Ἰουλιανὸς μὴ μούμενος τοὺς ἀρχαίους ἡγεμόνας ἐδικάζεν αὐτοπροσώπως. Am. Marc. XXII. 7. 10.—3] Ἰδ' ἀνωτ., § 144.—4] L. 4 C. 3. 13, 1. 13, 16 18 C. Th. 11. 30, 1. 17 C. 7. 62.—5] Cod. 1. 49 de precibus imperatori offerendis κτλ.—6] L. 4. 2. 3 C. 4. 21, 1. 6. 17 C. Th. 11. 30.—7] Cod. Theod. 11. 29, Cod. Just. 7. 61 de relationibus.—8] L. 1 C. Th. 11. 29, 1. 55 C. Th. 11. 30.—9] Νεαρά 125 κερ. 1.

§ 165. 1] L. 12 C. 9. 47. Diocletianus et Maximianus in consistorio dixerunt. Ἰδ' ἀνωτ., § 120.—2] Bethmann-Holweg ἀνωτ. III. σ. 94.—3] Con-

sacrarum largitionum καὶ ὁ comes rei privatae, περι-
τωτέρω) καὶ τῶν spectabiles, οἱ πολλοὶ ἄλλοι κατώτεροι ὑπάλ-
ληλοι ⁴ καὶ εἰς οὓς μάλιστα συνήθως ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα comites con-
sistoriani ⁵. Προσέτι ὑπῆρχον καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν
ὑπαλλήλων, δύο εἰδῶν μέλη, τὰ ἐνεργὰ (in actu positi) καὶ ἄλλα μὴ
ἔχοντα ὠρισμένην ἀρμοδιότητα, τὰ ἀναπληρωτικά (vacantes) ⁶. Ἐπο-
μένως νομοδιδάσκαλοι, ἀπλῶς ὡς τιοῦτοι, δὲν προτελαμβάνοντο νῦν.
Τὰ ἀντικείμενα τῆς δικαιοδοσίας τοῦ συμβουλίου δὲν ἦσαν ἐκ τῶν προ-
τέρων ὠρισμένα, ἀλλ' ἀπέκειντο τῇ κρίσει τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀνή-
γοντο εἰς τὴν νομοθετικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ⁷, εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ἀπό-
φασιν περὶ διοικητικῶν μέτρων, εἰς τὴν ἐκδίκασιν δικαστικῶν ὑποθέ-
σεων, εἰς τὰς ἐπισήμους ἀκροάσεις τοῦ αὐτοκράτορος κτλ. ⁸.

§ 166. Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἦτο ἰσόθιος, οὐχ ἥττον παρὰ
τὴν νέαν τοῦ πολιτεύματος μορφήν δὲν κατέστη κληρονομικὴ, διὸ ὁ
αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθει ἐκλεγόμενος κατ' ἐπιφάνειαν μὲν ὑπὸ τῆς
συγκλήτου ¹, ἀληθῶς δ' ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου στρατοῦ ². Παρέμενεν
ὅμως καὶ ἡ ἀρχαία συνήθεια τῆς ὑποδείξεως τοῦ διαδόχου παρὰ τοῦ
αὐτοκράτορος, διὰ τῆς προσλήψεως τινος εἰς τὴν διοίκησιν, ὑπὸ τὸν
τίτλον τοῦ Καίσαρος ἢ τοῦ Αὐγούστου, μετὰ προηγουμένην υἱοθεσίαν ³.
Ἡ δ' ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἐγίνετο διὰ πολυτελοῦς καὶ
ἐπισήμου τελετῆς, κυρίως διὰ τῆς περιβολῆς τῆς πορφύρας, τῆς ἀνυ-
ψώσεως ἐπὶ ἀσπίδος καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέον-
τος (457) διὰ στέψεως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ⁴. Ἡ δ' ὄντως ἀνατολικὴ
αὕτη λαμπρότης ἀντηνάκλα καὶ ἐπὶ τῶν συγγενῶν τοῦ αὐτοκράτορος,
φερόντων τὸν τίτλον nobilissimi (ῥωβελίσσιμοι, ἐπιφανέστατοι) ⁵. Τέ-
λος ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο, πρὸς τῷ τοῦ Αὐγούστου, ὁ
dominus (κύριος, δεσπότης, βασιλεὺς), ὅστις ἀποκρουθεὶς εὐθὺς ἀπ'

sistorii sacrata, arcana 1. 28 C. Th. 6. 4, 1. 7 C. Th. 6. 35. — 4] Ἰδε
κατωτ. § 170. Κατὰ τὴν νεαρὰν Βαλεντινιανὴν (I. 3 § 1) ἦσαν εἴκοσι Cod. Theod.
6. 12, Cod. Just. 12. 10 de comitibus consistorianis. — 5] Τέτλ. Κωδ. 12
10. — 6] Bethmann-Hollweg αὐτ. III. σ. 93 σημ. 49 καὶ 50. — 7] L. 8 C. 1. 44. —
8] Bethmann-Hollweg αὐτ. III. σ. 97. Ἀκριβέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πολ. Δικον.
§ 166. 4] Novel. Majorian. 3 § 4. — 5] Amm. Marc. XXV 5, XXVI §
3—5, 2, XXX 40. — 3] Lactant. de mort. persce. 18. 20. 25. Amm. Marc.
XV 8 § 3—14. XXVI 4. XXVII 6 § 4—5. Ἰδε καὶ ἀνωτ. § 119. — 4] Corripus
de laudibus Justini minor. II. 84—174, Θεοφάνης (ἐκδ. Bonnæ) I. 170. —
5] Ζωήσιμος B. 33, L. 21 C. Th. 13. 1.

ἀρχῆς ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ ὑπὸ τε τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου⁶ καὶ ἀποδιδόμενος ἐν τῷ μεταξὺ μέχρι τῆς παρούσης περιόδου εἰς τινὰς τῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τῶν ὑπηκόων⁷, τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος κατέστη ὀριστικὸς καὶ ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος⁸. Ἐξέφραζε δὲ καὶ τὴν ἐντελῇ ὑποταγὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔλαβε νῦν τὸ ὄνομα *subjecti, servi* (δοῦλοι)⁹, εἰκονίζον καὶ τὸν θεμελιώδη χαρακτηριστῆρα τῆς μοναρχίας.

Ε) Ἡ σύγκλητος.

§ 167. Θέσις τῆς συγκλήτου. — § 168. Οἱ συγκλητικοί.

§ 167. Ἡ σύγκλητος, ἡ ὡς στοιχεῖον τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ ἄχρι τοῦδε ὅλον ἐκπίπτουσα, ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, ἀποκλεισθεῖσα πάσης συμμετοχῆς εἰς τὸ πολίτευμα καὶ μεταβληθεῖσα εἰς σωματεῖον, χρησιμεῦον πρὸς συγκέντρωσιν τῶν πλουσιωτάτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, χάριν τῆς λαμπρότητος τῆς αὐτῆς καὶ τῆς πρωτευσούσης, τοῦ πλουτισμοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, ἔτι δὲ καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν φίλων τοῦ αὐτοκράτορος¹. Ἡῤῥησε δὲ μόνον κατ' ἀριθμόν, ἔνεκα τοῦ σχηματισμοῦ δευτέρας ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁμοίας τῇ ἐν Ρώμῃ², προικισθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ διὰ τῶν αὐτῶν προνομίων³. Ἡ δ' ἄλλως τυπικὴ συμμετοχὴ αὐτῆς εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν περιωρίζετο εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἀπλὴν ἀνακοίνωσιν τῶν νόμων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, δι' *oratio*⁴, ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου δόγματα ἐξεδίδοντο μόνον περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων τοῖς συγκλητικοῖς βαρῶν καὶ ταῦτα πάλιν ἐδέοντο αὐτοκρατορικῆς ἐπικυρώσεως⁵. Ὁ Θεοδόσιος Β' διέταξε μὲν νὰ συζητῇται πᾶς νέος νόμος ἐν τῇ συγκλήτῳ πρὸ τῆς ἀνακοινώσεως

6] Suet. Aug. 53 domini apellationem ut maledictum et opprobrium semper exhorruit. Tib. 27, Δίων. Κασ. LV. 12, LVII 8, Tac. Ann. II 87. Πρὸς ἀνωτ. § 118. — 7] Ἰδ. Mommsen Δημόσ. ρ. δίκαιοι Τόμ. Β'. σ. 738—739. — 8] Mommsen αὐτ.—9] Περικλῆς Ἱστορία 30 σ. 165 (ἐκδ. Bonnæ).

§ 167. 1] L. 11. C. Th. 6. 2, 1. 7 C. Th. 11. 4, 1. 3 C. Th. 13. 4, 1. 4. C. Th. 15. 14.—2] Ζώσιμος Γ'. 11... ἔδωκε μὲν τῇ πόλει γερονσίαν ἔχειν, ὥσπερ ἐν Ρώμῃ.—3] L. 1. C. Th. 4. 2.—4] L. 1 C. Th. 6. 1, 1. 3. C. 4. 14. Συμμαχ. I'. 2.—5] Συμμαχ. I'. 28, 1. 4 C. Th. 6. 2.

αὐτοῦ εἰς τὸ consistorium principis ⁶, ἀλλ' ἐλλείπουσιν ἐπαρκεῖς μαρτυραὶ περὶ τοῦ διαρκοῦς τῆς διατάξεως ταύτης ⁷. Τέλος δ' ἄλλο λείψανον τῆς ἀρχαίας ἀρμοδιότητος παρέμεινεν αὐτῇ, ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' ἀτελῶς καὶ περιεσταλμένως ⁸. Ἡ προεδρεία ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν ἀνῆκε μέχρι μὲν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῖς ὑπάτοις, ἀπὸ τούτου δὲ τῷ praefectus urbi ⁹.

§ 168. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατάπτωσιν τῆς συγκλήτου, ὡς σωματοματείου καὶ ἐθνικοῦ μογλοῦ, ἡ κατάστασις τῶν μελῶν αὐτῆς προήγετο καὶ ὁ ordo senatorius, τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς δημοκρατίας χρόνους ἐμφανισθεῖς, παρέμεινε τὸ πρῶτον στοιχεῖον ἐν τῷ Κράτει. Τὸ ἀξίωμα τοῦ συγκλητικοῦ ἐχορηγεῖτο μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ¹, δι' ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐκ καταλόγου, προβαλλομένου ὑπὸ τοῦ praefectus urbi ² καὶ καταρτιζομένου ἐκ τῶν κεκτημένων τὴν θέσιν τοῦ ὑπάτου καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν illustres ἢ τῶν spectabiles ἀνηκόντων ³, μετέβαινε δὲ κληρονομικῶς εἰς τοὺς μετὰ τὴν κτῆσιν αὐτοῦ γεννηθέντας ἄρρενας ἀπογόνους ⁴. Τὰ μέλη τῆς συγκλήτου κατετάσσοντο εἰς τὴν τάξιν τῶν clarissimi, ἐν οἷς κατεῖχον τὴν πρώτην θέσιν ⁵, καὶ ἀπῆλθον δικαστικῶν προνομίων, πολιτικῶς τε καὶ ποινικῶς, οἷον ὑπῆγοντο συνήθως ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ praefectus urbi ⁶. Ἀλλὰ τὰ προνόμια ταῦτα συνεδέοντο μετὰ θυσιῶν χρηματικῶν, διότι ἐκτὸς τῶν δαπανῶν διὰ τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, ὅφειλον νὰ καταβάλλωσιν οἱ μὲν ἔχοντες ἀκινήτους κτήσεις οὐ μόνον τὸν κοινὸν ἐγγεῖον φόρον, ἀλλὰ καὶ ἄλλον ἴδιον, καλούμενον *folliculus* (folis ἢ

6] L. 8 C. 1. 174 § 3.—7] Puchta § 121 ἐν τέλει. Ὁ Walter § 371 σημ. 131 ἀναφέρει, ὅτι τοῦτο κατηργήθη ἐν τῷ 9ῳ αἰῶνι (Νεαρά Λέοντος 78), ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐπεται, ὅτι ἡ διάταξις τοῦ Θεοδοσίου πράγματι ἐφηρμόζετο ἀδιακόπως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος. — 8] Νεαρά Μαρτίνου 5. Ἰωάν. ὁ Λυδὸς Γ'. 40. Ζώσιμος Ζ'. 11. 38. Amm. Marc. XXVIII, 1. 23.—9] L. 1 C. Th. 6. 6. Νεαρά 62 κεφ. 2.

§ 168. 1 L. 1 C. Th. 15. 14, Σύμμαχ. Θ'. 418.—2] Σύμμαχ. Ι'. 50. 66. 67.—3] L. 8 (2) C. Th. 6. 2, 1. 1. C. Th. 6. 20, 1. 122. 187 C. Th. 12. 1, 1. 42 § 4 D. 1. 9, Νεαρά 62 κεφ. 2.—4] L. 58, 74 C. Th. 12. 1, 1. 7 (4) C. Th. 6. 2. L. 11 C. 12. 1. Ἀντιδ. Baron Kr. VJSch. XII. σ. 447 (1889), δεχόμενος μετὰ τοῦ L'Écrivain (le senat rom. dep. Dioclet. à Rome et à Kon|ple. Paris 1888), ὅτι οἱ υἱοί, ἵνα γένωσι συγκλητικοί, ἔδει νὰ περιβληθῶσι τὴν ἀρχὴν δημοκρ. ἄρχοντος ἐκ τῶν εἰσέτι διατηρουμένων.—5] L. 180. 183 C. Th. 12. 4. 1. 41. C. 12. 1.—6] Cassiodor. Var. VI, 4, 1. 4 C. Th. 2. 1. 9 C. Th. 9. 40.—7] Ζώσιμος Β'. 39... τέλος ἐπιθείς (ὁ Κωνσταντῖνος), ὃ τι *folliculus* αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα. 1. 10. 16. 13. 19 C. Th. 6. 2, 1. 12 C. Th. 6. 26, 1. 74 pr. C. Th. 12.

gleba), οἱ δὲ στερούμενοι τοιούτων φόρον κεφαλικόν. Ἀμφοτέροι οἱ φόροι οὗτοι κατηργήθησαν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ¹.

γ) Οἱ ἄρχοντες.

§ 169. Οἱ ἀρχαῖοι ἄρχοντες.— § 170. Οἱ νέοι ἄρχοντες τῆς δ' περιόδου. Χαρακτὴρ καὶ θέσις αὐτῶν. *Illustres, spectabiles, clarissimi*. — § 171. *Dignitates palatinae, civiles καὶ militares*. § 172. *Officium. Scholae* (σχολαί). — § 173. Ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες.

§ 169. Ἐκ τῶν ἀρχαίων δημοκρατικῶν ἀρχόντων, ὧν ἡ διατήρησις εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῆς γ' περιόδου καταστῆ τυπική, ἀπαντῶσι καὶ νῦν τινες, ἀλλ' ὑπὸ πάντῃ νέαν μορφήν καὶ χάριν νέων σκοπῶν. Ἐνῶ ἐν τῇ γ' περιόδῳ ἡ διατήρησις αὐτῶν ἐχρησίμευε πρὸς συνέχισιν τῆς δημοκρατικῆς χροιάς τοῦ πολιτεύματος καὶ θεραπείαν τῶν ἀξιώσεων τῶν εἰς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα προσκεκολλημένων, νῦν τὰ τοιαῦτα ἀξιώματα κατέστησαν ἐντελῶς κενοὶ τίτλοι στερούμενοι, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων πραγματικῶς τε καὶ νομικῶς σχεδὸν πάσης ἐξουσίας, καὶ χρησιμεύοντες πρὸς ἱκανοποίησιν προσωπικῶν ἀπαιτήσεων ἢ ἀπλῶς πρὸς τιμὴν ἢ πρὸς καταβολὴν τῶν δαπανῶν τῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων πρὸς τὸν λαὸν δώρων. Διὸ οἱ ἄρχοντες οὗτοι οὐδόλῳ μνημονεύονται ἐν τῇ *notitia dignitatum*, τῇ περιεχούσῃ τοὺς ἀληθεῖς ἄρχοντας, περὶ ἧς κατωτέρω.

Ἡ ὑπατεία παρέμεινε καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ ὑψίστη ἀρχή¹, ἀλλ' ἡ ἄλλοτε ἀπέραντος ἀρμοδιότης αὐτῆς ἐξέλιπε καὶ μόνον ἐν τῇ χειραφεσίᾳ εὐρίσκομεν λειψάνον τι ταύτης². Ἐξ ἐναντίας δ' αἱ μετὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου συνδεόμεναι δαπάναι, οἷον διὰ πολυτελεῖς ἀγῶνας, χρηματικὰ τῷ λαῷ δῶρα (*missilia*) κτλ., ὑπερῴξησαν³. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ὑπάτων ἀπέκειτο τῷ αὐτοκράτορι, τὰ δ' ὀνόματα τῶν ἐκλεγθέντων ἐδημοσιεύοντο ἐν ὀλοκλήρῳ τῷ Κράτει, διότι δι' αὐτῶν ἐχαρακτηρίζετο τὸ ἔτος⁴. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν παρέμεινε ὁ αὐτὸς καὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν

1. Kuhn Stadt. u. bürgerl. Verf. d. röm. Reichs I. σ. 219 ἐπ.— 8] L. 2. C. Th. 42. 2.

§ 169. 1] L. 4 C. Th. 6. 6, Ἰωάννης ὁ Λυδὸς *Περὶ ἀρχῶν* II. 8, Cassiodor. Var. VI. 1.— 2] Amm. Marc. XXII 7 § 2, 4. 1 D. 1. 40.— 3] Vospic. Aurel. 15. Σύμμαχ. Ἐπιστ. VII. 4. 8, IX. 130. 134, 1. 1 C. Th. Θεόφιλος αὐτ., Νεαρά 105, Νεαρά Λέοντ. 94.— 4] Σύμμαχ. Ἐπιστ. V. 15, Νεαρά 105 κει.

τοῦ Κράτους εἰς δύο, διοριζομένων ὅτε μὲν ἑνὸς ἐν τῇ Δύσει καὶ ἑτέρου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτε δ' ἀμφοτέρων ἐν τῷ αὐτῷ μέρει τοῦ Κράτους⁸. Οἱ *consules suffecti*⁹ ἀπαντῶσι σπανιώτερον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τοῖς δύο μνημονευθεῖσιν ὑπάτοις, οἵτινες ἐκαλοῦντο *ordinarii*, ὡς τακτικῶς διοριζόμενοι, ἀπαντῶσιν οἱ *honorati*¹, οἱ ἀπλῶς ἐπίτιμοι ἄνευ τινὸς ἐξουσίας. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ διορισμὸς κατέστη σπανιώτερος· τῷ 541 διωρίσθη ὁ τελευταῖος ὑπάτος Βασίλειος καὶ ἔκτοτε τὰ ἔτη ἐξακτινίζοντο διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν, τῶν ἀπὸ τῆς ὑπατείας του (*post consulatum Basilii*)⁶.

Οἱ πραίτωρες ἀπώλεσαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἕνεκα τοῦ *praefectus urbi*, οὗ ἦπτον διετηρήθησαν καὶ δὴ μετεφυτεύθησαν καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα ἔλαβον καὶ τὰ ὀνόματα *praetor constantinianus* (Κωνσταντινιανός), *flavialis*, *triumphalis*, αὐξηθέντος τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ Κράτει εἰς ὀκτώ, ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἴδιον ὄνομα⁹. Καὶ ἤσκουν μὲν εἰσεῖτι μικρὰν δικαστικὴν ἐξουσίαν, οἷον ὁ εἰδικὸς περὶ ἐπιτροπειῶν (*tutelar*)¹⁰, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν διετηρεῖτο κυρίως χάριν τῶν συνοδευουσῶν αὐτὴν δαπανῶν, διὸ καὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὁλόκληρον δεκαετίαν πρὸ τῆς πραγματικῆς ἀναδοχῆς τοῦ ἀξιώματος, ὥπως ἔχῃσι καιρὸν πρὸς ἐξοικονόμησης τῶν ἀναγκαίων χρημάτων ἢ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν τυχόν, χάριν τῆς ἀποφυγῆς τοῦ βάρους τούτου, κρυπτομένων ἄλλων προσώπων¹¹. Τὸν αὐτὸν προορισμὸν εἶχον καὶ οἱ διατηρηθέντες *Quaestores*, ἦτοι τὸν τῶν δημοσίων ἀγώνων¹², ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ δημοκρατικὰ ἀξιώματα οὐδὲν μνημονεύονται, πλὴν τοῦ τοῦ *tribuni plebis*, ὅστις παρέμεινεν ὡς ἀπλοῦς τίτλος, ἀπονεμόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ χρησιμεύων πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σύγκλητον¹³.

§ 170. Πρὸς τοῖς κενοῖς τούτοις τίτλοις ἀπαντῶσιν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ τόσοι ἄλλοι ἄρχοντες, ὅντες κυρίως ὑπά.λ.η.λοι, ὥστε, ὡς λέ-

1. L. 1. 3 C. Th. 8. 11.—5] Προκόπ. Ἱστορίαι 26.—6] Ἰδ' ἄνωτ. § 120 σημ. 4. 7] L. 66 C. 10. 30. Νεαρ. 81 κεφ. 1. — 8] Walter § 367, Kunze *Cursus* § 950. Ἰωάν. ὁ Λυδὸς *Περὶ ἀρχῶν* II 30.—9] L. 5. 13. 20. 25. C. Th. 6. 4.—10] L. 3 C. Th. 3. 17, 1. 16 C. 6. 4, 1. 1 C. 4. 39, 1. 1 C. 5. 33.—11] L. 5. 8. 9. 10. 12. 15. 19. 21. 22. 24. 25. 32. 33 C. Th. 6. 4, Σύμμαχ. Ἐπιστ. X. 28. 1. 2 C. 4. 39. Κατάργησις τούτου ἐν τῷ 9 αἰῶνι Νεαρ. Λέοντ. 47.—12] L. 1 C. Th. 6. 4.—13] L. 74 § 3 C. Th. 12. 1, Mommsen *Δημόσιον P. A. A.* α. 510 σημ. 6, B'. σ. 318.

γαι ὁ Puchta, ὁλόκληρον σύγγραμμα μόλις ἤθελεν ἀρκέσει πρὸς ἐν-
τελῇ ἀπαρίθμῳ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν ἐκάστου. Ὅθεν
περιορισθησόμεθα ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ τῆς γενικῆς τῶν ἀρχόντων τούτων
καταστάσεως καὶ ἐν τῇ μνείᾳ τῶν ἐπισημοτάτων ἐξ αὐτῶν.

Ἡ ἐν τοῖς ἄρχουσι τοῦ ἡγεμόνος, κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον
τεθεῖσα βάσις τῆς ὑπαλληλίας (ἱεραρχίας) διετηρήθη καὶ νῦν, ἔτι δὲ
καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος διορισμὸς αὐτῶν, ὅστις νῦν ἐγένετο κατὰ πο-
λύπλοκον τρόπον¹ διὰ τῆς ἐγγχειρίσεως τοῦ διπλώματος (codicillus
dignitatum), μεθ' ὁδηγιῶν (mandata principis, βασιλικά παραγ-
γέλματα)². Ἡ διάρχεια ὅμως τῆς ἐξουσίας αὐτῶν μετεβλήθη ἀπὸ ἰσο-
θείου εἰς ἐνιαυσίαν, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως
ἐκώλυε τὴν παράτασιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος³. Ἀντὶ τῆς ἰσο-
θείότητος δ' εἰσῆχθη ἐν τῇ Ἰουστιν. νομοθεσίᾳ ἡ μισθοδοσία ὑπὲρ
ἀπάντων τῶν ὑπαλλήλων⁴. Πλὴν δὲ τοῦ ἐνιαυσίου τῆς ἀρχῆς, οἱ αὐ-
τοκράτορες ἀπειμιμήθησαν τοὺς δημοκρατικὰς χρόνους καὶ ὥς πρὸς
τὴν διαίρεσιν τῶν ἀρχόντων εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους, ἀναλόγως
τῆς ἐκτάσεως τοῦ imperium καὶ τῆς potestas, δι' ὧν περιεβάλλετο
ἐκαστος⁵. Συγχρόνως δ' ἐπλάσθησαν καὶ νέαι διακρίσεις, ἧτοι εἰς il-
lustres (ἰλλούστριοι), spectabiles (περίβλεπτοι) καὶ clarissimi
(λαμπρότατοι), αἵτινες, ἐπειδὴ ὁ ἅπαξ περιβλήθεις ἀρχὴν καὶ κτη-
σάμενος τὸ δικαίωμα τῆς κατατάξεως εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, διετήρει
αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας⁶, μετεσχη-
ματίσθησαν εἰς κοινωνικὰς τάξεις, πληρωθείσας βαθμυδὸν ἐκ προϋ-
παρξάντων ὑπαλλήλων. Αἱ κοινωνικαὶ αὗται διακρίσεις εἶχον καὶ ἐτέ-
ραν πηγὴν, τὴν τῆς ἀπονομῆς εἰδικῶν τίτλων, οἷον τοῦ κόμητος
(comes)⁷.

§ 171. Ὁ Κωνσταντῖνος διήρεσεν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους
εἰς τρία εἶδη, dignitates palatinae, civiles καὶ militares, ὡς
μανθάνομεν πρὸ πάντων ἐκ πίνακος τινος, συνταχθέντος ἐν ἀρχῇ τοῦ
5ου μ. Χ. αἰῶνος καὶ χρησιμωτάτου ἔντος πρὸς γνῶσιν τοῦ ὀργανισμοῦ

§ 170. 1] Πρὸς. L. 6. C. 9. 27. 1. 9 C. 2. 7. Κώδ. Θεοδ. 1. 8. Ἰουστιν. 1.
30. Πρὸς. Böcking *Περὶ τῆς Notitia* κτλ. σ. 91 ἐπ.—2] Νεαρά 17 πρ., 24 κεφ.
6., 25 κεφ. 6.—3] Cassiodor. *Variar.* VII. 2.—4] Π. γ. 1. 1 § 4. 8. 1. 2 § 19
C. 27. Νεαρ. 24—34.—5] L. 3. D. 47. 40.—6] Ἐκ τούτου τὰ ὀνόματα Prae-
fectorius, quaestorius l. 2. C. 12. 8. Brisson. v. *exprefectus, exquaestor.*
—7] Κώδ. Θεοδοσ. βιβλ. 6. τίτλ. 13-21. Ἰουστιν βιβλ. 12. τίτλ. 41—15.

τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καλουμένου δὲ *notitia dignitatum et administrationum tam civilium, quam militarium, in partibus orientis et occidentis*¹. *Palatinae* (ἀνακτορικάι) ἦσαν δύο εἶδη ὑπαλλήλων, οἱ ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος ἀτομικῶς προσωρισμένοι, οἷον ὁ *praepositus sacri cubiculi* (ἀρχιθαλαμηπόλος)², οἱ *comites domesticorum*³ κτλ. καὶ οἱ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι μὲν ἐπίσης ὑπηρετοῦντες, ἀλλὰ χάριν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων καὶ τοιοῦτοι ἦσαν π. χ. τὰ μέλη τοῦ *consistorium*, ὁ *quaestor sacri palatii* (βασιλεὺς πάρεδρος)⁴, ὁ ἐντεταλμένος τὴν μέριμναν περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ *tribuni* καὶ οἱ *notarii*⁵ (γραμματεῖς), οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν σύνταξιν τῶν πρακτικῶν ἐν ταῖς συνεδρίαις τοῦ *consistorium* καὶ κατατασσόμενοι εἰς τοὺς *spectabiles* κτλ.

Αἱ *dignitates civiles* (πολιτικάι) περιελάμβανον τοὺς διοικητικούς ὑπαλλήλους, ὧν τινὰς ἀπηντήσαμεν ἤδη καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, οἷον τὸν *praefectus urbi* καὶ τὸν *praefectus praetorio*. Ἡ ἐξουσία τοῦ *praefectus urbi*, ἣν εἰσήγαγεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ εἰς Βυζάντιον⁶, ἀνῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὸ ὑπατον σημεῖον, ἐξισωθεῖσα πρὸς τὴν τοῦ *praefectus praetorio*⁷, ὁ δὲ περιεβλημένος αὐτὴν ἦτο *illustris*⁸ καὶ ἐθεωρεῖτο προϊστάμενος ἀπάντων τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων, διὸ ἐκαλεῖτο καὶ *culmen* (κορυφή) *urbanum*⁹. Ἐφῃφιζε πρῶτος ἐν τῇ συγκλήτῳ, ἥς μάλιστα προήδρευεν ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ¹⁰, καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ἄγγελος τῶν συζητήσεων αὐτῆς καὶ τῶν εὐχῶν αὐτῆς τε καὶ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα¹¹. Ὡς πρὸς τὸ

§ 171. 1] Πιθανῶς ἐξ ἐπισήμου πηγῆς· ἐκδ. ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπὸ Böcking (Bonn. 1839—1853), ὅστις συνέγραψε καὶ πραγματεῖαν περὶ αὐτῆς (1834) καὶ ὑπὸ Otto Seeck τῷ 1876 (*Notitia dignitatum accedunt not. urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*. Berlin. Weidmann.—2] *Notitia* κεφ. IX. Κώδ. Θεοδ. βέλ. 6 τίτλ. 8, Ἰουστιν. βέλ. 12 τίτλ. 5.—3] *Notitia Orient.* κεφ. XIV. σ. 45, *Occid.* κεφ. XII σ. 55, Κώδ. Θεοδ. βέλ. 6 τίτλ. 21, Ἰουστ. βέλ. 12 τίτλ. 17 *de domesticis et protectoribus*.—4] Προκόπ. *Περσ. πολ.* I. 24, ὃν Κωνσταντῖνα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασιν χρονοί. Ζώσιμος *Ἱστορ.* V. 32.—5] Cassiodor. *Variar.* VI. 16, 6. 7 C. Th. I. 35, 1. 2 C. Th. 6. 10, Παρ. Notit. Orient. κεφ. XVI, *Occid.* κεφ. XV.—6] Ἰδε Gothöfred. ad. I. 16. Th. 6. 4.—7] L. 4 C. Th. 6. 7. I. 1 C. 12. 14.—8] Notit. dign. *Occid.* IV.—9] Notit. dign. *Occid.* IV, 1. 3 C. 1. 28. Cassiod. *Variar.* IV 29, VI 4 Σύμμαχ. *Ἐπιστ.* X. 37.—10] Cassiodor. *Var* VI. 4. "Id' ἀνωτ. § 167.—11] Κατὰ μέγα. Σύμμαχ. *Ἐπιστ.* X. 26. 29. 35. 44. Κώδ. Θεοδ. βέλ. 7 τίτλ. 21,

δίκαιον δὲ ἡ σπουδαιότατη λειτουργία αὐτοῦ συνίστατο κυρίως ἐν τῇ υπερτάτῃ δικαστικῇ ἐξουσίᾳ, διότι εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ ὑπῆγετο πᾶσα πολιτικὴ καὶ ποινικὴ ὑπόθεσις, οὐ μόνον τῶν κοινῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ — ἀποκλειστικῶς — τῆς τάξεως τῶν συγκλητικῶν¹². Ἐνῆργει δὲ καὶ ὡς δικαστήριον δευτέρου βαθμοῦ, ἀπέναντι τῶν ἐκ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων κεκτημένων δικαστικὴν ἐξουσίαν¹³, καὶ ὑπεχώρει εἰς τὴν τοῦ praefectus praetorio¹⁴, αἱ δ' ἀποφάσεις αὐτοῦ μόνον εἰς τὴν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ἔφεσιν ὑπέκειντο¹⁵. Προϊστάμενος δ' ἁπάσης τῆς διοικήσεως αὐτὸς ἐπώπτευε τὰ πάντα ἐν τῇ πόλει, ὡς πρὸς τὴν τάξιν, τὰς δημοσίας ὑποθέσεις, τὰ σωματεία, τὴν ἀσφάλειαν, τὰ σταθμὰ κτλ.¹⁶.

Τοῦ praefectus praetorio ἡ ἐξουσία, καθ' ἑαυτὴν μεγίστη, ἐμειώθη κατὰ τὴν ἑκτασιν, ἔνεκα τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς 4 praefecturae, ἧς ἐξήρθησαν αἱ δύο πρωτεύουσαι, Ρώμη καὶ Βυζάντιον καὶ ἧς ἔνεκα διείλεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ praefectus praetorio εἰς τέσσαρα μέρη¹⁷, διορίσας τέσσαρας τοιούτους ἄρχοντας, ὧν ἐκάστω ἀπένειμε τὴν ὑψίστην δικαστικὴν, διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξουσίαν¹⁸. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐξουσία αὐτῶν δὲν ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τῶν δύο μητροπόλεων, οὐδόλως ἐπῆρχετο σύγκρουσις πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν praefecti urbi. Ὑπὸ τὸν praefectus praetorio ἐκάστης praefectura ὑπῆρχοντο καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν διοικήσεων (dioceses), εἰς ἃς αὕτη ὑποδιηρεῖτο, καλούμενοι κατὰ κανόνα vicarii (praefectorum), ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὸν praefectus praetorio· ἀνήκον δὲ τῇ τάξει τῶν spectabiles¹⁹. Μεταξὺ τῶν vicarii τούτων καὶ τῶν praefecti ὑπῆρχον ἄλλοι μέσοι ἄρχοντες, δι' ὧν ἀποτελεῖτο ἡ ἀπέραντος ἄλλυσις τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, ὡς ἐξ ἐτέρου ὑπὸ τοὺς vicarii ἵσταντο οἱ τῶν εἰς ἐκάστην διοίκησιν ὑπαγομένων ἐπαρ-

¹² Iustini. βέλ. 42 τίτλ. 49.—12] L. 4. C. 1. 28, 1. 2 C. 11. 46, Amm. Marc. XXVI. 3 § 4, XXVIII. 4 § 8. 1. 40. 40. C. Th. 9. 46, Σύμμ. Ἐπιστ. X. 70.—¹³ Ib' ἀνωτ. § 468.—13] L. 13 C. Th. 11. 30, 1. 38 D. 4, 4, 1. 47 C. 7. 62. —¹⁴ Σύμμαχ. Ἐπιστ. X. 43. Ἐξαιρέσεις 1. 1 § 2 C. Th. 2. 17.—15] L. 8. 44. 23. 30. 44. C. Th. 41. 30.—16] Pacis custos Cassiodor. Variar. I. 32, VI 4. Σύμμαχ. Ἐπιστ. X. 37. 45. 71. 83. 1. 3 — 4 C. 1. 28, Amm. Marc. XXVII. 9 § 10. — 17] Ζώσιμος II. 33. Κωνσταντῖνος δὲ τὰ καλῶς καθεστῶτα κινῶν, μίαν οὖσαν, εἰς τέσσαρας διείλεν ἀρχάς... ταύτῃ διελόμενος τὴν τῶν ἐπαρχῶν ἀρχήν. — 18] Cassiodor. Variar. VI. 3. — 19] Κώδ. βέλ. 1 τίτλ. 38, Cassiodor. Var. VI. 15—curabant pro praefectis. Amm. Marc. XXIII 4 § 2.

χιῶν ἄρχοντες, καλούμενοι *rectores* (ἡγεμόνες) καὶ ἀνήκοντες εἰς τοὺς *clarissimi* ²⁰.

Τέλος αἱ *dignitates militares* (στρατιωτικαὶ) περιελάμβανον ἐπίσης δύο ἀνωτάτους στρατιωτικοὺς ἄρχοντας (*magister militum*, στρατηλάτας, στρατοπεδάρχας) τὸν μὲν τοῦ ἵππικοῦ (*magister equitum*), τὸν δὲ τοῦ πεζικοῦ (*magister peditum*) ²¹, οὔτινες βαθμυδὸν ὑψήθησαν εἰς πέντε, ἐπὶ δ' Ἰουστινιανοῦ εἰς ἕξ ἐν τῷ ἀνατολικῷ Κράτει ²² καὶ εἰς τρεῖς ἐν τῷ δυτικῷ ²³. Οἱ στρατιωτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες ἔσκουν καὶ ποινικὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, πολιτικὴν δὲ μόνον ἐπὶ ἐναγομένου στρατιώτου ²⁴, τοῦθ' ὅπερ συνέτεινε καὶ εἰς τὴν ἀποκλειστικότητα τοῦ στρατιωτικοῦ δικαίου (*jus militare*). Πιθανῶς δ' ἡ πολιτικὴ δικαστικὴ ἐξουσία αὐτῶν ἐξετράπη, ἐκταθεῖσα καὶ εἰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ στρατιώτης ἦτο ἐνάγων, διότι εὐρίσκομεν διάταξιν ἀπαγορεύουσαν τοῦτο ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ ²⁵.

§ 172. Ἐκαστος τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων εἶχε παρ' ἑαυτοῦ καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀξιοσημείωτον ἀριθμὸν κατωτέρων ὑπαλλήλων, ἀποτελοῦντων τὸ καλούμενον *officium* (τάξις, τάγμα) αὐτοῦ, ἡ εἰς ὃ εἰσαγωγή ὑπέκειτο εἰς ποικίλους ὅρους. Ἐξηρεῖτο δὲ τοῦ κανόνος τούτου μόνος ὁ *quaestor palatii*, ὅστις ἐλάμβανε τοὺς ἀναγκαίους γραφεῖς ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραφείου ¹. Τὰ *officia* διηρῶντο εἰς *scrinia* (σκρινία), ἥτοι γραφεῖα ² καὶ εἶχον στρατιωτικὴν καταγωγὴν ³. Πρὸ τῆς διαιρέσεως τῶν διαφορῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου, τὰ μέλη τῶν *officia* τούτων ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ στρατοῦ ⁴, ὅπερ καὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἐξηκολούθει συμβαίνειν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου καὶ οἱ τὰ τῶν πολιτικῶν *officia* ἀποτελοῦντες διετήρουν

XXVII 8 § 9, l. 1 C. 12. 19. — 20] Κώδ. βέλ. 1 τίτλ. 40, Cass. Var. VI 21. — 21] Ζώσιμος II. 33 στρατηλάτας καταστήσας τὸν μὲν τῆς ἵππων, τὸν δὲ τῶν πεζῶν. Ἰωάν. ὁ Λυδὸς *Περὶ ἀρχῶν* II. 10, III. 40. — 22] Valer. ad Amm. Marc. XVI. 7, Ζώσιμος III. 27 τοὺς δὲ τῶν στρατιωτικῶν ἡγευμένους πλείονας ἢ πρότερον εἰργάσατο (ὁ Θεοδόσιος), ἐνὸς γὰρ ὄντος ἱππάρχου καὶ ἐπὶ τῶν πεζῶν ἐνὸς τεταγμένου, πλείωσιν ἢ πέντε ταύτας διέειμε τὰς ἀρχάς. l. 5 C. 1. 29. — 23] Notit. Dignit. Orient. κεφ. IV—VIII, Occid. κεφ. V—VII. — 24] L. 2 C. Th. 2. 1, l. 1 C. 9. 3, l. 2 C. 7. 48, l. 6 C. 3. 13. — 25] L. 2 C. 1. 46.

§ 172. 1] Notitia dignit. Orient. κεφ. XI § 2, Occid. κεφ. IX § 2 l. 13 C. 41. 19, Νεαρά 35 (λατινιστί). — 2] Κώδ. Θεοδ. βέλ. 8, τίτλ. 7, Ἰουστινιανός, βέλ. 12, τίτλ. 60. — 3] Ἠβέλ. Bethmann-Holweg Τόμ. Γ' σ. 15—17, 133 ἐπ. — 4] L. 43 § 1 D. 13. 7 missus ex officio annonae Centurio, l. 72 D. 47. 2

τι ἐκ τῆς ἀρχαίας ιδιότητος αὐτῶν, διὸ ἐκαλοῦντο καὶ cohortales (ταξεῖται), milites (στρατιῶται), ὡς καὶ ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν militia, cohortalis militia⁵.

Ἡ ὑπηρεσία τῶν ὑπαλλήλων ἐνηργεῖτο κυρίως ὑπὸ τῶν ἀποτελούντων τὸ officium καὶ μόνοι οὗτοι, καλούμενοι officiales, ἐγίνωσκον καλῶς αὐτήν, διότι οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι ἥλλασσον συνεχῶς. Ἐνεκα δὲ τῆς ειδικότητος αὐτῶν καταδιωκομένου τυχὸν τοῦ πρωτεύοντος (προϊσταμένου, princeps)⁶ ἐπὶ παραλείψει καθήκοντος, συγκατεδιώκοντο καὶ αὐτοί⁷. Οἱ δ' officiales τῶν dignitates palatinae ἀπήλυνον καὶ ἰδιαιτέρων προνομίων⁸.

Ὡς συμπληρωτικὸν τῶν officia στοιχεῖον ἐχρησίμευον αἱ σχολαὶ (scholae), σωματεῖα ἐκ προσώπων εἰδημόνων τῆς γραφικῆς καὶ λογιστικῆς ὑπηρεσίας, ἐξ ὧν οἱ πρωτεύοντες ἐν τοῖς officia ἐλάμβανον τοὺς διὰ τεχνικᾶς ὑπηρεσίας ἀναγκαιοῦντας κατωτέρους ὑπαλλήλους, γραφεῖς κτλ⁹.

§ 173. Εἰς τοὺς ἄρχοντας τούτους προσετέθησαν ἰὺν καὶ ἐκκλησιαστικοὶ δικαστικοί, οἱ ἐπίσκοποι, ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐμφάνισις αὕτη τῶν θρησκευτικῶν ἀρχόντων ἐν τῷ ἀρχοῦντως εὐρεῖ κύκλῳ τῶν ὑπαλλήλων ἤθελεν ἴσως ἐπενέγκει διατάραξιν τινα, εἰ ἡ δικαστικὴ τῶν ἐπισκόπων ἐξουσία μὴ ἦν προῖδον τοῦ νέου κοινωνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἀφ' ἧς τὸ νέον δόγμα ἐκτίσαστο ἱκανοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἀπετελέσθησαν χριστιανικαὶ κοινότητες, τὰ μέλη αὐτῶν, ἐπόμενα τῇ ἐντολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου¹, ἀνετίθεντο τὴν λύσιν τῶν διαφορῶν αὐτῶν οὐχὶ ταῖς δημοσίαις, ἀλλὰ ταῖς θρησκευτικαῖς ἀρχαῖς, πρὸ πάντων δὲ τοῖς ἐπισκόποις ἢ προσετώσι τῆς κοινότητος. Ὅτε δ' ὁ χριστιανισμὸς ἔτυχε τῆς προστασίας τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ ἔθιμον τοῦτο διετηρήθη καὶ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀπετελέσθη ἡ καλουμένη episcopalis audientia (episcopale iudicium)², ἥτοι ἡ ἐπισκοπικὴ ἀρμοδιότης, ἥτις ὑπὸ τὰς εὐεργετικὰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεγνωρίσθη ἐντελῶς καὶ ὑπὸ

libelli Centurioni dati, ut ad officium transmitteretur.—5] Ἰωάν. ὁ Λυδός III. 30. Κωδ. Θεόδ. βιβλ. 8 τίτλ. 4, Paratitl. Gothofr. I. 48 C. Th. 16. 5.—6] Ἰωάν. ὁ Λυδός III. 12. 53. 24, καὶ πρίγκηψ.—7] L. 5 C. Th. 11. 29.—8] Κωδ. Θεοδοσ. 6. 35, Ἰουστιν. 12. 29.—9] Ἰωάν. ὁ Λυδός III. 6 ἐπ. Bethman Holweg § 412 σ. 142, σ. 153—157.

§ 173. 1] Πρὸς Κορινθίους I 6. 1—6.—2] Κωδ. Θεόδ. βιβλ. 1. τίτλ. 27. de

τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος τὸ μὲν πρῶτον ἐπέτρεψε τὴν μεταφορὰν πάσης ἐκκρεμοῦς δίκης τῇ συναινέσει τῶν διαδίκων εἰς τὴν *episcopalis audientia*³, κατόπιν δὲ καὶ κατέστησεν αὐτὴν ὑποχρεωτικὴν ἐπὶ τῇ αἰτήσει ἑνὸς τῶν διαδίκων⁴. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι αὐτοκράτορες κατήργησαν τὸν νόμον τοῦτον, εἴτε ἐξ ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἴτε, κατὰ τὸν ἅγιον Αὐγουστίνον, τῇ αἰτήσει τῶν ἐπισκόπων, μὴ στεργόντων τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν ἀντικειμένων⁵. Οἱ αὐτοκράτορες Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος ἐπανήνεγκαν τὴν πρώτην διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου⁶, ἣν ἐπανέλαβεν ὁ Βαλεντινιανὸς Γ' (452) ἰδιαιτέρως⁷. Ἡ δὲ ἀναγκαστικὴ τῶν ἐπισκόπων δικαιοδοσία παρέμεινε μόνον ἐπὶ θρησκευτικῶν ἀνομημάτων⁸, ἀλλ' ἐξετάθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπὶ πάσης κατὰ κληρικῶν ἀγωγῆς, ὡς καὶ ἐπὶ δικῶν μεταξὺ τῶν ἐν ἐπαρχίαις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, «ὥστε μὴ ἀναγκάζεσθαι τοὺς ὑπηκόους διὰ τὰς τοιαύτας αἰτίας ἀποστῆναι τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος»⁹.

δ) Ὁ λαός.

§ 174. Λαός. Διακρίσεις τοῦ λαοῦ θρησκευτικάι.

§ 175. Διακρίσεις τοῦ λαοῦ κοινωνικάι.

§ 174. Περὶ λαοῦ, ὡς ἐνεργοῦ στοιχείου ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ πολιτεύματος, οὐδὲν δυνατόν εἰπεῖν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, ἐν ᾗ μνημονεύομεν αὐτοῦ μόνον, ὅπως καταδειχθῇ ἡ διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τοῦ παρελθόντος. Ὁ λαός, ὡς τοιοῦτος, οὐ μόνον δὲν συμμετεῖχε τῆς πολιτείας, διότι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον ἕνεκα τοῦ μοναρχικοῦ τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατοχῇ τῶν δημοσίων θέσεων ὑστέρει ἕνεκα διακρίσεων κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν, ἀποκλειουσῶν ὀρισμένας τάξεις ἀπὸ τούτων. Καίτοι δ' ἀπὸ τῆς διατάξεως τοῦ Καρακάλλα¹ οἱ πλείστοι τῶν ὑπηκόων ἀπῆλθον τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου (*jus civitatis*), ἡ πραγματικὴ θέσις αὐτῶν μετε-

episcopali definitione, Ἰουστ. βιβλ. 1, τίτλ. 4 de *episcopali audientia*. Εὐσέβιος Βίος Κωνστ. IV. 27.— 3] L. 4 C. Th. 1. 27, ἔτος 321 π. X.—4] XVIII. *Constitutiones Sirmondi* εκδ. Haenel ([†1878] 1844 σ. 445).—5] Augustin. *Confess.* VI. 3. 37.—6] L. 7 C. 1. 4.—7] Νεαρά Γαλ. 34 πρ.—8] L. 4 C. Th. 16. 14.—9] Νεαρά 79. 83. 86 κεφ. 2.

§ 174. 4] L. 17 D. 1. 5 Δίων Κάσ. LXXVII. 9. Ἀνωτ. § 134 σημ. 2.

ελήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ὡς εἶδομεν ἤδη, ἐκαλοῦντο νῦν *subjecti*, ἢ *doūloī* ².

Τῶν ἀπαντωσῶν διακρίσεων αἱ μὲν, αἵτινες καὶ ἀρχαιότερον ὑπῆρχον ἐν δὲ τῇ παρούσῃ περιόδῳ βαθμυδὸν ἐξέλιπον, ἀνάγονται κυρίως εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, οἷον ἡ τῶν *latini*, *peregrini*, *liberti* κτλ., αἱ δέ, προῖδν τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰς τὸ δημόσιον, οὐχ ἦπτον ἀπτόμεναι καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὡς ἡ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν αἰρετικῶν, καὶ τέλος ἄλλαι ἀνάγονται εἰς τὴν νέαν τῆς κοινωνίας διαίρεσιν, τὴν πηγάσασαν ἐκ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν ὑπαλλήλων.

Αἱ θρησκευτικαὶ διακρίσεις ἐπήνεγκον, ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς μόνου θρησκευάματος ἐν τῷ Κράτει (5 μ. Χ. αἰ.) ³, τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἑτεροδόξων ἀπὸ τοῦ *jus honorum*, ἐν ᾧ τούτου ἀπῆλθον πάντες οἱ εἶτε ἐκ γενετῆς, εἶτε κατόπιν διὰ τινος νομίμου τρόπου καταστάντες *ingenui* (ἰθαγενεῖς) ⁴.

Ἐπίσης οἱ Ἰουδαῖοι, εἰδικώτερον, ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἰδίου αὐτῶν θρησκευάματος ⁵ καὶ ἠδύναντο νὰ καθέξωσι καὶ τινὰς δημοσίας θέσεις, ἐν αἷς καὶ τὴν τοῦ δικηγόρου ⁶, ἀλλ' ἀπεκλείοντο ἐντελῶς πάσης ἀνωτέρας πολιτικῆς, ἢ στρατιωτικῆς ⁷. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὑπῆρχοντο συνήθως εἰς τὸ ρωμ. δίκαιον ⁸.

§ 175. Κοινωνικαὶ δὲ διακρίσεις, ἀποκλείουσαι τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διοίκησιν, ἦσαν κυρίως ὁ *ordo plebejus* ¹, συνιστάμενος κυρίως ἐκ τῶν ἐπαγγελημάτων, χειρωνακτῶν (*negotiatores*, *artifices* κτλ.) ². ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν γεωκτημόνων (*possessores*), οἵτινες ὅμως κατεῖχον τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ.

Ἐξ ἑτέρου ὅμως ὑπῆρχον ἄλλαι διακρίσεις προνομιοῦχοι εἶτε ἐκ τῆς πραγματικῆς κατοχῆς δημοσίας θέσεως, εἶτε ἐκ τῆς ἀπονομῆς τιμητικοῦ τίτλου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ πρῶται τοιαῦται ἦσαν αἱ εἰς *illustres*, *spectabiles* καὶ *clarissimi*, οἱ δὲ τιμητικοὶ τίτλοι ἦσαν ὁ

2] Ἰδ' ἀνωτ. § 166 σημ. 9.—3] Ζώσιμος V. 46. 1. 21 C. Th. 16. 10. 1. 1. 5. G. 1. 11.—4] Περὶ τῆς τοιαύτης κτήσεως ἴδε τόμ. B' § 258.—5] Paratitl. Gothofred. ad Cod. Theod. βιβλ. 16. τίτλ. 5. — 6] L. 3 § 3 D. 50. 2. 1. 99. 157. 158. 165 C. Th. 12. 1. Νεαρὰ 45.—7] L. 16. 24. C. Th. 16. 8.—8] L. 10 C. Th. 2. 1. 1. 8 G. 1. 9. Περὶ τῶν εἰς τὸ ἰδιωτ. δίκ. ἀνηκόντων μειοκτενημάτων ἐν B' τόμῳ τοῦ παρόντος· πρβλ. § 278.

§ 175. 1] L. 4 D. 50. 9. 1. 2 C. Th. 11. 12.—2] L. 5 § 12 D. 50. 12. 1. 1—4

perfectissimus (διασημότατος), ὁ egregius³, ὁ patricius (πατρίκιος)⁴, καὶ οἱ φέροντες αὐτοὺς ἀπετέλουν μετὰ τῶν ἀρχόντων τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν, ἥτις ὑπὲρ ἑαυτὴν εἶχε τοὺς nobilissimi (ἐπιφανεστάτους)⁵, ἥτοι τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Τὰ πλεονεκτήματα τούτων πάντων ἦσαν πολλά, πρὸ πάντων δὲ ἐξαιρετικὴ δικαιοσύνη, καὶ καθωρίζοντο διὰ νόμων, εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας εἰσδύοντων, οὗ ἕνεκα δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ γενικὸν κανόνα, οὐδὲ νὰ ἐκτεθῶσι λεπτομερῶς. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἀναγόμενα εἰς τὸ δημόσιον δικαίον ἐμνημονεύθησαν ἀκροθιγῶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τὰ δ' εἰς τὸ ἰδιωτικὸν ἐξετασθήσονται ἐν τοῖς καθεκάστα τῶν *Εἰσηγήσεων*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΤΗΣΕΙΣ

§ 176. Ὑπαρχίαι (praefecturae), διοικήσεις, ἐπαρχίαι. — § 177. Αἱ τέσσαρες praefecturae. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐκτὸς τῶν μητροπόλεων κτήσεων. — § 178. Διοικήσεις τῶν πόλεων καὶ κοινοτήτων. Ἐκδικός (defensor civitatis).

§ 276. Πᾶσα διάκρισις μεταξὺ Ἰταλίας καὶ ἐπαρχιῶν ἐξέλιπεν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ καὶ ὁλόκληρον τὸ Κράτος ὑπῆχθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν, ἐξαιρέσει μόνον τῶν δύο μητροπόλεων¹. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ διαίρεσει τοῦ Κράτους εἰς τέσσαρας ὑπαρχίας (praefecturae)² περιέλαθεν ἄνευ διακρίσεως τοῦ ἐδάφους ἀπάσας τὰς ἐκτὸς τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Βυζαντίου κτήσεις. Αἱ ὑπαρχίαι δ' αὗται δὲν ἦσαν γεωγραφικαὶ διαίρεσεις³, ἀλλὰ μόνον ἐνδεικτικαὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐξουσίας ἐκάστου τῶν τεσσάρων praefecti τὴν δὲ γεωγραφικὴν διαίρεσιν ἀπετέ-

C. Th. 13. 4, 1. I C. Th. de Alex. pleb. primat. 14. 27.— 3] Ὁ τίτλος οὗτος τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τῷ 6' ἡμίσει τοῦ 6' μ. X. αἰῶνος, ἐν δὲ τοῖς νομικοῖς κειμένοις μόνον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον ἀπαντᾷ, μεθ' ὃν ἐξέλιπε (πρὸς Gothfr. ad Cod. Theod. VI. 22. 1).— 4] Κατ' ἀπομύμησιν τῶν ἀρχαίων πατριζίων, ἡ ἀνωτάτη μετὰ τοὺς nobilissimi τάξις. Ζώσιμος II. 40 πρῶτον (τοῦ Κωνσταντίνου) ταύτην ἐπισημαίνει τὴν τιμὴν Cassiod. Variar. VI 2. 1. 3. 5 G. 12. 3. — 5] Ἰδ' ἀνωτ. § 166.

§ 176. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 171. — 2] Ζώσιμος II. 33. — 3] Bethmann-Hollweg § 132 σημ. 4. Walter § 387 σημ. 1.

λουν αἱ τὴν ὑπαρχίαν ἀπαρτίζουσαι διοικήσεις (dioceses), ἃς εὗρισκομεν ὑπαρχούσας ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ⁴ καὶ ὧν ἐκάστη ὑποδιηρέθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ ⁵ εἰς ἐπαρχίας, αἵτινες οὔτε τὴν αὐτὴν ἔκτασιν, οὔτε τὴν αὐτὴν σημασίαν εἶχον, οἷαν ἐν τῷ παρελθόντι ⁶. Ἐκάστη ἐπαρχία τέλος ἀποτελεῖτο ἐκ πόλεων ἢ κοινοτήτων, οὓς ἀποτελοῦσθαι ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν, ἀλλ' ὑπαγομένων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἔρχοντος τῆς ἐπαρχίας.

Διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Ἰταλίας καὶ τῶν λοιπῶν κτήσεων τοῦ Κράτους ἐξέλιπον καὶ τὰ ἰδιαίτερα προνόμια ἐκείνης, πλὴν ἀνεβλάστησαν νέα, διὰ τῆς διακρίσεως τινῶν τῶν διοικήσεων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς διαφορᾶς τῆς θέσεως τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχόντων.

§ 177. Αἱ ἐπαρχίαι ¹ ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ προμνημονευθέντος praefectus praetorio, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ αὐτοκράτορος ², αἱ δὲ ἀποτελοῦσαι αὐτὰς διοικήσεις ὑπήγοντο ὑπὸ τοῦς ἐπίσης προμνημονευθέντας ³ vicarii, οἵτινες διωρίζοντο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἦσαν ἀντιπρόσωποι τοῦ praefectus praetorio, ἧτοι εἶχον τὴν ἐποπτείαν τῶν διοικητῶν, τὴν συλλογὴν τῶν φόρων καὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ⁴. διὸ παρεπιδημοῦντος τυχὸν τούτου ἐν τῇ διοικήσει, ἀνσετέλλετο ἡ ἐξουσία αὐτῶν ⁵. Τινὲς τῶν διοικήσεων ἀπῆλθον ἰδιαίτερον πλεονεκτημάτων καὶ οἱ ἔρχοντες αὐτῶν ἔφερον ἰδίαν ἐνόματα, οἷον ὁ μὲν τῆς διοικήσεως τῆς Ἀνατολῆς ἐκαλεῖτο *κόμης τῆς ἐῶας* (*comes orientis*) ⁶, ὁ δὲ τῆς ἐπίσης προνομιοῦχου Αἰγύπτου praefe-

4] Lactant. de mort. persec. 7. Notit. Dign. Or. II. III. Occ. II. III.—

5] Lactant. de mort. persec. 7. Κώδ. Θεοδ. βιβλ. I τίτλ. 46 Ἰουστ. βιβλ. I. 41. 40. Cassiodor. Variar. VI. 24. — 6] Notit. Dign. Or. XV—XXIV, Occ. XVIII—XXII.

§ 177. 1] Ἐκ τῶν δύο τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ἡ μὲν, ἡ κυρίως Ἀνατολή, περιελάμβανε τὴν Θράκην, τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ὁ ὑπαρχος ἤδρευεν ἐνθά καὶ ὁ αὐτοκράτωρ (Not. dign. II. Am. Marc. XIV. 4 § 40, XXIII. 5 § 6. I. 32 C. 7. 62.), ἡ δὲ τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Δακίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν· ὁ ὑπαρχος ἤδρευεν ἐν Θεσσαλονίκῃ (Not. dign. Or. III). Τοῦ δὲ δυτικοῦ μέρους ἐπαρχίαι ἦσαν ἡ μὲν τῆς Ἰταλίας, περιλαμβάνουσα τὴν Ἰταλίαν, τὴν δυτικὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Πρωτεύουσα Μεδιόλανα (Not. dign. occ. II), ἡ δὲ τῶν Γαλατῶν, περιλαμβάνουσα τὴν Γαλατίαν, τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν· πρωτεύουσα Τρηοῦροι (Not. dign. occ. III). — 2] Ἰδ' ἄνωτ. § 171. — 3] Ἰδ' ἄνωτ. § 171. — 4] L. 33 C. Th. 46. 30, I. 2 C. 1. 38. — 5] Cassiodor. Var. VI 15. Κώδ. Θεοδ. βιβλ. I. τίτλ. 16, Ἰουστ. βιβλ. I τίτλ. 40. Puchta § 123. — 6] Not. Dign. Or. XX, Κώδ. Ἰουστ. βιβλ. I. 36, Ζώσιμος V. 2.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ctus augustalis (συραγμοστής)⁷, ἀμφότεροι ἀνώτεροι τῶν vicarii κατὰ τὴν κοινωνικὴν τάξιν⁸.

Αἱ ἐπαρχίαι, ἐξ ὧν ἀπηρτίζοντο αἱ διοικήσεις, διωκοῦντο ὑπὸ τῶν ἡδὴ μνημονευθέντων rectores⁹, οἵτινες ἦσαν clarissimi, πλὴν τινῶν προνομιοῦχων, ἀνηκόντων τῇ τάξει τῶν spectabiles¹⁰, καὶ ἄλλων κεκτημένων καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν¹¹. εἶχον δὲ τὰ αὐτὰ καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν παρελθούσαν περίοδον δικαιώματα, πλὴν τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας, ἥτοι τὴν δικαστικὴν, τὴν συλλογὴν τῶν φόρων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς ἀσφαλείας τῆς ἐπαρχίας¹², ὑπέκειντο δ' ἱεραρχικῶς τοῖς vicarii.

§ 178. Ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἐκάστης τῶν πόλεων ἢ κοινοτήτων, τῶν ἀποτελουσῶν τὴν ἐπαρχίαν, παρέμεινε κατὰ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ οὐσιωδέστατα ἡ αὐτὴ καὶ ἐν τῷ παρελθόντι¹. Διεκρίνοντο δ' ἀλλήλων αἱ πόλεις αὗται, καθόσον τινὲς μόνον εἶχον ἰδίους ἄρχοντας (magistratus), ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένους² καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς Ἰταλίας πόλεις, τὰ municipia καὶ αἱ ἀποικίαι³. Οἱ ἴδιοι οὗτοι ἄρχοντες ἦσαν οἱ duumviri, οἱ quæstores, οἱ ædiles, ὧν ἡ ἐκλογή, γινομένη ὑπὸ τῆς συγκλήτου τῆς πόλεως, ἐδαίτο τῆς τοῦ διοικητοῦ (rector) ἐπικυρώσεως⁴. Πᾶσαι δ' αἱ λοιπαὶ μὴ προνομιοῦχοι πόλεις, ἢ κοινότητες διωκοῦντο ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτῶν (decuriones⁵).

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 364 μ. Χ. ὁ Βαλεντινιανὸς εἰσήγαγε νέαν τινὰ ἀρχὴν, παρεμμερῆ πρὸς τὴν τοῦ tribuni plebis ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὴν τοῦ defensor civitatis (ἐκδικος)⁶, ἐντεταλμένου τὴν προστασίαν

7] Not. Dign. Or. XXI, Κώδ. Ἰουστ. βιβλ. 1, τίτλ. 37.—8] Not. dign. Or. XX—XXIV.—9] Ἰδ' ἀνωτ. § 171 σημ. 21.—10] Τοιοῦτοι ἄρχοντες ὑπῆρχον ἐν Ἀσίᾳ, Ἀχαΐᾳ, καὶ Ἀφρικῇ, οἵτινες ἀπῆλθον καὶ πλεονεκτημάτων τινῶν, ἐκ τῶν παρελθόντων χρόνων ἐλκόντων τὴν καταγωγὴν. Not. dign. Or. XVII, XIX, Occ. XVII, 1. 7 C. Th. 6. 22, 1. 32 C. 7. 62.—11] Τοιοῦτοι ἄρχοντες, καλούμενοι comes, dux, praeses, ὑπῆρχον π. χ. ἐν Ἰσπανίᾳ, Ἀραβίᾳ (Not. dign. Or. 26 § 1, 30 § 2, Occ. 59), ἢ correctores, consulares εἰς ἀνωτέραν ἀνήκοντες τάξιν (Not. dign. Or. 1. 40, 41, 43, Occ. 1. 41—41).—12] L. 3. 5. 8. 10, 14 C. 1. 40, 1. 2 C. Th. 7. 30, 1. 1 C. Th. 9. 4, Am. Marc. XV. 7 § 1, Cassiod. Var. VI. 21.

§ 178. 4] Puchta § 123.—2] L. 8 C. Th. 8. 12, 1. 30 C. 8. 54.—3] Walter § 393 σημ. 3.—4] L. 1. C. Th. 13. 3, 1. 2 C. 10. 32, Amm. Marc. XXVIII. 6 § 10, 1. 84 C. Th. 1. 4, 1. 45 C. 10. 31, 1. 7 § 2 D. 50. 2, 1. 40. 31. 45. 46. 53. 70 C. Th. 11. 30.—5] L. 171 C. Th. 12. 1, Savigny Ἱστορ. κτλ. τόμ. 4 § 20. 21.—6] L. 1 C. Th. 4. 29 (2), 1. 1 ἐπ. C. 1. 55, Νεαρά 15.—

τῶν κατοίκων τῆς πόλεως κατὰ τῶν ἀδικημάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων καὶ προσφεύγοντος εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας πρῶτον καὶ βαθμὴδὸν ἐν ἀνάγκῃ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ⁷. Ἐξελέγετο δ' ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῆς πόλεως, ἢ τῆς κοινότητος, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ πέντε, κατόπιν δὲ ἐπὶ δύο ἔτη καὶ ἡ ἐκλογή αὐτοῦ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ praefectus praetorio ⁸. Πλὴν δὲ τῆς οἰονεὶ δημαρχικῆς ταύτης ἐξουσίας, ἀπενεμήθη αὐτῷ καὶ περὶ ρωρισμένη δικαστικὴ, ἐν αἷς πόλεσι δὲν ὑπῆρχον magistratus, μέχρι τῶν 50 solidi (χρυσῶν [νομισμάτων]) ⁹, οὗς ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεβίβασεν εἰς 500 ¹⁰, ἀπὸ δὲ τοῦ 5ου ἢ 6ου αἰῶνος καὶ ποινικὴ, ἀνήκουσα πρότερον τοῖς duumviri ¹¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

II

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 179. Χαρακτήρ τοῦ δικαίου τῆς δ' περιόδου. — § 180. Στοιχεῖα ἐπιδιδόσθαι ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς δ' περιόδου. — § 181. Διακρίσεις ἐν τῷ δικαίῳ τῆς δ' περιόδου.

§ 179. Ἡ παροῦσα περίοδος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαφανίσασα ἐντελῶς τὸν ἰδιόζοντα χαρακτῆρα τοῦ ρωμ. δικαίου, τὸν προκύπτοντα ἐκ τῆς ὑπεροχῆς, ἣν ἡ Ρώμη, ἢ μᾶλλον ἡ ἰταλικὴ φυλὴ, ἔσχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἐν τῷ ρωμ. Κράτει, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ δικαίου. Νῦν δὴλον ὅτι συνεπληρώθη ὅ,τι ἀπὸ τῆς 6' περιόδου ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον, ἥτοι ἡ ἐπικράτησις τῶν ἐλευθεριωτέρων ἀρχῶν τοῦ jus honorarium, ἢ μᾶλλον τῆς κυριωτάτης τούτου πηγῆς, τοῦ jus gen-

7] L. 4. 5, § 1 C. 1. 55, Nov. Majorian. tit. 3 (5), Cassiodor. Var. VII. 41.—8] L. 4. 8. pr. C. 1. 55, Nov. Maj. tit. 3 (5), Cassiod. Var. VII. 2.—9] L. 4. 3. C. 1. 55.—10] Νεαρά 15 κεφ. 3 § 2. — 11] L. 4. C. 55, πρὸς 1. 7 C. Th. 1. 20 (2), Νεαρά 15 κεφ. 6 § 1.

tium. ὅπερ ἐν τῇ γ' περιόδῳ, παραληφθὲν ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων καὶ καταστάν naturalis ratio, οὐ μόνον ἐτίθετο ὑπ' αὐτῶν εἰς ἴσην μοῖραν πρὸς τὸ jus civile, ἀλλὰ καὶ ἐκράτει αὐτοῦ, ἀφαιροῦν βαθυηδὸν ἀπὸ τοῦ δικαίου τοῦ ρωμ. Κράτους, τὸν εἰδικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, ὡς ρωμαϊκοῦ μόνον δικαίου. Ἡ δ' ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ γενομένη συμπλήρωσις τῆς γενικεύσεως ταύτης τοῦ ρωμ. δικαίου προήλθεν ἐκ τε τῆς τάσεως καὶ τῆς προόδου τοῦ παρελθόντος καὶ ἐκ τῆς πληθύνου τῶν ὑπὸ τὸ βυζαντινὸν σκῆπτρον ὑποταγείσων ἐθνικοτήτων, ἧς ἕνεκα ἡ Ἰταλικὴ φυλὴ καὶ ἡ Ρώμη ἀπώλεσαν τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν θέσιν¹. Ἀποτέλεσμα δὲ πάντων τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἐν τῷ δικαίῳ κρατούσης δυάδος τῶν ἀξιώματων, ἡ κατάργησις τῶν διακρίσεων τῶν νομικῶν τύπων, τῶν προσώπων καὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἡ ἐνοποίησης ἐλοκλήρου τοῦ δικαίου, πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δι' οὗ τὸ ρωμ. δικαίον παρεδόθη εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον ὑπὸ τὴν παγκόσμιον αὐτοῦ μορφήν.

§ 180. Διὰ τῆς ἀνωτέρω σκιαγραφήσεως ὑπεδείχθη τὸ στοιχεῖον τῆς ἐπιδράσεως τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων ἐθνικοτήτων ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ δικαίου ἐν τοῖς χρόνις τούτοις. Αἱ ἐθνικότητες αὗται ἔδει ἢ νὰ ὑποταγῶσιν ὑπὸ ἐν κοινὸν δίκαιον, συμβαλλούσης ἐκάστης τὸν ἑσθλὸν αὐτῆς, ἢ νὰ διατηρήσωσιν ἐκάστη τὸ ἴδιον αὐτῆς δίκαιον· τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο συμβαίνειν ἤθελε μὲν αὐξήσει τὴν ἀρχαιολογικὴν ὕλην τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου ἐν γένει, οὐχ ἥττον ἤθελεν ἐπίσης ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ ρωμ. δικαίου τὴν δύναμιν τῆς κατακτήσεως τοῦ νεωτέρου κόσμου. Καὶ τῷ ὄντι τοῦτο δὲν ἀπεσοβήθη ἐντελῶς· διότι ἐν τε ταῖς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατακτηθείσαις χώραις τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν τισὶ διατάξεσι τῶν αὐτοκρατορῶν προβάλλουσιν ἰδιάζοντα ἐθνικὰ καὶ φυλετικὰ στοιχεῖα ἐν τῷ δικαίῳ, ἅτινα ὅμως δὲν ὑπῆρξαν ἀρκούντως ἱκανά, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ τελειοποιηθέντος ρωμ. δικαίου τὸν καθολικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα.

Δεύτερον στοιχεῖον ἐπιδράσαν ἐπὶ τοῦ δικαίου, καὶ δὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ, εἶναι ἡ νέα τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς πολιτ. δικονομίας μορφή. Διὰ τῆς καταργήσεως τῆς διχοτομήσεως τῆς δικῆς εἰς jus καὶ iudicium¹ ἀπελείσθη ἡ διὰ τῶν ἀρχόντων ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου, τοῦ jus honorarium, διὰ δὲ τῆς συγκεντρωτικῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος

§ 179. 1] Ἠρῆλ. νῦν Karlowa τόμ. Α' σ. 930.

§ 180. 1] 12' ἀνωτ. § 101. 103.

ἐξέλιπεν ἡ δρᾶσις τῆς ἐπιστήμης, ἂν οὐχὶ κατ' ἄλλο, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν κατάργησιν τοῦ *jus respondendi*, οὗτινος τὰ ἔσχατα ἔγνη διαφαίνονται ἴσως ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ² καὶ ὕπερ ὅπως δῆποτε ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐνεφανίσθη καὶ τρίτον στοιχεῖον, ὁ χριστιανισμός, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ πάντῃ ἀλλότριος τῆς διαπλάσεως τοῦ δικαίου, ἅτε ταυτιζόμενος σχεδὸν πρὸς τὴν συνείδησιν. Ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ὅμως παλαιόθεν φιλονεικεῖται³. Ὁ χριστιανισμός, ἀνεκτός μὲν κατ' ἀρχάς ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ περιβλήθεις διὰ πλεονεκτημάτων, π. χ. τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν ἐπισκόπων⁴, μετὰ μακρὰν δὲ πάλιν ὀριστικῶς ὑπερισχύσας ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου, εἰσέγαγεν εἰς τὸ Κράτος νέας ἰδέας, νέα προβλήματα πρὸς λύσιν, ἐμύρρωσε νέαν συνείδησιν καὶ βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπομείνῃ, οὕτως ἔχων, ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δικαίου, ὅπερ, ὅσω ἀπολύτως μοναρχικὸν χαρακτηῖται καὶ ἂν φέρῃ ἡ ἐκδηλοῦσα αὐτὴ πηγὴ, βεβαίως ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ ἔλκει τὴν πρώτην αὐτοῦ δύναμιν, ἅτε φύσαι μὴ δυνάμενον νὰ εἶναι τεχνητόν. Ὁ δὲ χριστιανισμός ἐπέδρασε διττῶς ἐπὶ τοῦ δικαίου. Πρῶτον κυρίως κατὰ ποσὸν διὰ τῆς ἐμφανίσεως νέων θεσμῶν καὶ διὰ τῶν ἔνεκα τῆς νέας θρησκείας ἀπαραιτήτων καταστάσεων νόμων πρὸς προστασίαν καθαρῶς θρησκευτικῶν ἀντικειμένων⁵, δεύτερον ὅμως, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, καὶ κατὰ ποιόν, ἦτοι ἐπὶ τοῦ χαρακτηῖρος καὶ τῆς φύσεως τοῦ προϋπάρχοντος δικαίου, καὶ τοῦτο ἐγένετο κυρίως διὰ τῆς εἰσαγωγῆς δύο νέων ἀρχῶν εἰς τὸ δίκαιον, τῶν τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς εὐεργεσίας. Ἡ ἀγνότης ὑπῆρχε μὲν καὶ ἐν τῇ ἀπλότητι τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, πλὴν τὴν βαθμιαίαν αὐτῆς πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξαφάνισιν, πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον ἀποδείξει ἡ *lex Julia et Papia Poppæa*, ἡ *lex de adulteriis* κτλ.⁶,

2] Πρὸς Puchta Rhein. Mus. VI. σ. 90. Boecking Pand. σ. 36 σημ. 9.—3] Σπουδαιότατη πραγματεία ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὑπάρχει ὑπὸ Troplong De l'influence du Christianisme sur le droit civil des Romains. Ἑλληνιστὶ ὑπὸ Β. Νικολοπούλου. — 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 173. — 5] Οἷον τὰ *bona ecclesiastica* καὶ τὰ ἀπονεμηθέντα αὐτοῖς προνόμια, πρὸ πάντων ἢ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος (469) ἀναγνωρισθεῖσα αὐτοῖς ἰκανότης τῆς ἐγκαταστάσεως ὡς κληρονόμων (I. 8. 12 C. 6 24), ἡ προστασία τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ καταδρομὴ τῶν μὴ τοιούτων.—6] Ἰδ' ἀνωτ. § 137.

ἡ δ' ἀρχὴ τῆς εὐεργεσίας ἐξεδηλοῦτο ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τοσούτων νέων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, τῶν πτωχοκομείων, τῶν νοσοκομείων κτλ.⁷, ἅτινα οἱ αὐτοκράτορες ἐπροίκισαν δι' ἐξαιρετικῶν προνομείων⁸.

Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἐξετείνεται καὶ εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ δικαίου, οὔτε δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐκ βάρων ἀνέτρεψε θεσμούς ἀρχῆθεν ὑπάρχοντας καὶ ἐρριζωμένους, ὡς ὁ τῆς δουλείας, ὡς οὐδὲ τὸ ἐναντίον, ὅτι ἡ ἀπλὴ διατήρησις τοιούτων θεσμῶν καταδείκνυσι δῆθεν τὴν ἑλλειψιν πάσης τοιαύτης ἐπιδράσεως.

§ 181. Τὸ δίκαιον τῆς παρούσης περιόδου διεκρίθη εἰς *jus* (*vetus*) ἢ *jura* καὶ εἰς *leges* ἢ *constitutiones*¹.

Jus (*vetus*) ἢ *jura* ἐκαλεῖτο ἅπαν τὸ δίκαιον ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν ἀρχαίων νομοδιδασκάλων, εἴτε ἐκ τῶν διατάξεων τῶν ἡγεμόνων ληρθέν, εἴτε ἐκ τῆς ἀπλῆς τῶν νομοδιδασκάλων ἐνεργείας παραχθέν, ὧν ἡ γνώμη δυνάμει τοῦ *jus respondendi* ἢ διὰ τῆς πολυχρονίου ἐφαρμογῆς εἶχε περιβληθῇ οἰονεὶ ἰσχύον νόμου.

Αἱ δὲ *leges* ἢ *constitutiones* περιεῖχον τὸ ἐκ τῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων πηγάζον δίκαιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς δευτέρας τάξεως δὲν εἶναι σταθερόν². μάλιστα δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπένειμεν αὐτὸ καὶ τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ³.

Ἐκάτερον τῶν μερῶν τούτων τοῦ δικαίου εἶχεν ἰδίαν πηγάς. Ἄλλ' αἱ πηγαὶ τοῦ *jus* ἐχρησίμευον μόνον πρὸς διατήρησιν καὶ μετάδοσιν τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ὕλικου, ἐν ᾧ αἱ τῶν *leges* ἢ *constitutiones* συνήνουν ἐν ἑαυταῖς καὶ τὴν παραγωγὴν καὶ ὑπῆρξαν αἱ μόναι τὸ δίκαιον ἀναπτύξασαι ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, μηδεμιᾶς νέας μορφωθείσης. Ὡς *leges* ἢ *constitutiones* μνημονεύονται μὲν καὶ ἐν ταῖς ἰουστ. συλλογαῖς⁴ αἱ αὐταὶ καὶ ἐν ταῖς Εἰσηγήσεσι τοῦ Γαίου⁵, ἀλλ' ἡ μνεία αὕτη μόνον ἱστορικὴν ἀξίαν δύναται νὰ ἔχῃ, ὡς ὑποδεικνύουσα πῶθεν τὸ δίκαιον ἀρχικῶς ἐπήγαγεν, οὐχὶ δὲ καὶ πρακτικὴν, διὰ τὴν ἐποχὴν, ἐν ᾗ

7] Πρὸλ. Bruns ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Holtzendorff σ. 414.— 8] Πρὸλ. 1. 23 C. 1. 2. 1. 35. 36 C. 1. 3. Ἴδε καὶ τόμ. Β' § 280 σημ. 18. 19.

§ 181. 4] L. 5 C. 7. 65. 1. 4 § 2 C. 1. 17.— 2] Puchta § 134 σημ. c.— 3] L. 2 § 10. 20 C. 1. 17.— 4] Πρὸλ. § 3-10 J. 1. 2, Dig. 1. 3. 4.— 5] Gaï. 1. 2. Ἴδ' ἄνωτ. § 135.

μνημονεύεται, διότι τὸ δίκαιον ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ μόνον ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέρρεεν.

II

ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

α) *Jus*.

§ 182. Κατάστασις τοῦ *jus*. Διατάξεις τοῦ Κωνσταντίνου. — § 183. Ἀναφορικὸς νόμος. — § 184. Δυσχερεῖαι περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου. *Vaticana fragmenta*.

§ 182. Πᾶς ὁ περὶ τὸ δίκαιον ἀσχολούμενος, μάλιστα δ' ὁ δικαστής, διετέλει, ὡς πρὸς τὸ *jus*, ἐνώπιον ἀπείρου χάους συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων ὁλοκλήρου τοῦ παρελθόντος, πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σκαιβόλα, ἐν οἷς διετηρεῖτο τὸ ἀρχαῖον τοῦτο δίκαιον καὶ εἰς ᾧ ὁ νομικὸς ὤφειλε νὰ καταφύγῃ καὶ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κειμένου τῶν *leges*, *senatus consulta* κτλ., ὅπερ εἶχεν ἤδη καταστῆ ἀπρόσιτον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο εὐχερές. Διότι τοῦτο μὲν ἔλλειπεν ἡ ἀναγκαῖα ἐπιστημονικὴ ἱκανότης πρὸς χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων, τοῦτο δὲ δὲν ὑπῆρχον πλέον αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς, ὅπως παρέχουσι τὴν δέουσαν συνδρομὴν ἐν τῇ ἐξακριβώσει τοῦ ἰσχύοντος δικαίου καὶ διὰ τῆς προφορικῆς ἀναπτύξεως ἀποσοβῶσι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναδιφάξεως τοσούτων ἔργων. Ἀλλὰ πλὴν τούτων, ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων ἦτο πόσον δυσανάλογος πρὸς τὰ μέσα τῆς προσκλήσεως αὐτῶν, ὥστε καὶ αὕτῃ ἡ τυχὸν ὑπάρχουσα ἱκανότης περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἀπέβαινεν ἐνίοτε ἄχρηστος, ἐξ οὗ ἐπήγασεν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἡ κατάργησις τῆς διατάξεως τοῦ Ἀδριανοῦ, περὶ ὁμοφωνίας ἢ διαφωνίας τῶν γνωμῶν τῶν νομοδιδασκάλων¹. Ἀλλὰ καὶ ἡ δαπάνη πρὸς πρόσκτησιν ἐπηύξανε τὸ δυσχερές τοῦ πράγματος, διὸ ὁ Ἰουστινιανὸς μεταξὺ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς συλλογῆς αὐτοῦ κατατάσσει καὶ τὸ εὖωνον².

Τὰς δυσχερεῖας ταύτας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνόησεν ὁ Κωνσταντίνος καὶ ἐμερίμνησε περὶ τῆς ἄρσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως τῶν σχολίων τοῦ Οὐλπιανοῦ καὶ τοῦ Παύλου εἰς τὸν Παπινιανόν³, ὅπερ

§ 182. 4] I. 7. ¹Ἐ' ἀνωτ. § 149 σημ. 10. — 2] L. 2 § 13 C. 1. 47 *minimo pretio magna prudentia*. — 3] L. 1 C. Th. 1. 4. Ἡ ρῆσις αὕτη ἀνεκαλύφθη ἐν

συνέβη ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, καὶ ὡς πρὸς τὰ σχόλια τοῦ Μαρκιανοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως¹. Ἀλλ' ὁ νομοδιδασκαλὸς Παῦλος ἔχαιρεν ἰδιαίτουσαν ὑπόληψιν ἐν τῇ Δύσει, πρὸ πάντων διὰ τῶν *sententiae* αὐτοῦ², ἐπομένως ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη ὀλίγον βραδύτερον (327), ὅπως κατασιγάσῃ τὴν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ἐγερεθεῖσαν ἐκεῖ δυσάρεσκαιαν νὰ ἐκδώσῃ δευτέραν διάταξιν, ἐπικυροῦσαν ἅπαντα τὰ συγγράμματα τοῦ Παύλου, ἰδιαίτέρως μάλιστα ἐπαινοῦσαν τὰς *sententiae*, ἀλλ' ἄνευ καταργήσεως τῆς προηγουμένης³. Οὕτως λοιπόν, ἐνῶ οἱ αὐτοκράτορες ἀφ' ἑνὸς ἀνεγνώριζον τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀρχαίου τῶν νομοδιδασκάλων δικαίου⁴, ἐφρόνουν ἀφ' ἑτέρου, ὅτι διὰ τοιούτων μεμονωμένων καταργήσεων ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ εὐχρηστότερον.

§ 183. Γενικωτέραν θεραπείαν τοῦ ὁλονέν, διὰ τῆς μειζονος ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων, αὐξάνοντος κακοῦ ἐπεχείρησεν ὁ Βαλεντινιανὸς Γ', ἕνα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον αἰῶνα, τῷ 426 μ. Χ., διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ καλομένου ἀναφορικοῦ νόμου¹, ὃν παρέλαβε καὶ ὁ Θεοδοσίος Β' ἐν τῷ ὅπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι (Θεοδοσιανῷ) Κώδικι καὶ οὗ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον φιλονεικεῖται². Διὰ τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου ἐσκοπεῖτο καὶ ἡ θετικὴ βοήθεια τῶν περὶ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἀσχολουμένων, ἥτοι ἡ οὐχὶ διὰ τῆς ἀπλῆς καταργήσεως τῆς ἰσχύος τινῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἀλλ' ἡ διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν διατηρουσῶν τὴν ἰσχὺν τῶν. Πρὸς τοῦτο ἀπενεμήθη τοῖς συγγράμμασι πέντε νομοδιδασκάλων, Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ, Παύλου Γαίου (ὅστις τότε τὸ πρῶτον ἀπήλαυσεν ἐπιστήμην ἀναγνώρισεως ὡς *juris auctor*) καὶ Μοδεστίνου, ἐξαιρετικὴ διάκρισις, ἥτοι ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις τῶν συγγραμμάτων τούτων ὡς κειμένου νόμου. Ὡς πρὸς δετούς λοιποὺς νομοδιδασκάλους, περὶ ὧν κυρίως ἡ φιλονεικία, ὀνομαστὶ δὲ τοὺς Σκαιόβλαν, Σαβῖνον, Ἰουλιανὸν καὶ Μαρκελλόν, ὠρίσθη, ὅτι ἡ ἰσχὺς τῶν γνωμῶν αὐτῶν ἤρτηται ἐκ τῆς μνείας εἴτε αὐτῶν τούτων τῶν γνωμῶν εἰδικῶς ἐν τοῖς συγγράμμασι

τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπὸ τοῦ Clossius. Πρόβλ. L. 3 αὐτ., l. un. pr. C. Th. 9. 43, l. 1 § 6 C. 4. 17.—4] L. 1 § 6 C. 4. 17.—Notae: ἴδ' ἄνωτ. § 154. — 5] Ἐν τῇ *consultatio veteris juris consulti* (ἄνωτ. § 158) καὶ ἐν τῷ *Breviarium* (κατωτ. § 196) ἀπαντᾷ ὁ Παῦλος κατ' ἐξοχὴν, ὁ δ' Οὐλπιανὸς ποσῶς. *Puchta* § 134 σημ. b.—6] L. 2 C. Th. 4. 4.—7] Π. γ. l. 12 C. 6. 37.

§ 183. 1] *Citirigesetz*: οὕτως ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Hugo (*Ἱστορία τοῦ ρωμ. δικαίου* ἐκδ. 11 σ. 883 ἐπ.).—2] L. un. (3) C. Th. 4. 4. ἴδε κατωτ. § 188.

τῶν πέντε ἐκείνων προνομιούχων, εἴτε ἁπλῶς τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, εἴτε καὶ τῆς μνείας ὑπὸ τινος τῶν νομικῶν, ὧν αἱ γινώμαι ἠξιώθησαν τῆς μνείας ἐν τοῖς τῶν προνομιούχων συγγράμμασι. Πρὸς τοῦτοις ὅμως ἔδει νὰ ἐξακριβῶται ἡ γνησιότης τοῦ κειμένου παντὸς νομικοῦ, πλὴν τῶν προνομιούχων, διὰ παραβολῆς τῶν χειρογράφων. Ὅταν μετὰ τὴν τέλεισιν πάντων τούτων ἐξηκριβοῦντο αἱ γινώμαι ὅλων, ὑπερίσχυεν ἡ πλειοψηφία, ἐν ἰσοψηφίᾳ δ' ἡ γνώμη τοῦ Παπινιανοῦ καὶ μόνον ἐὰν καὶ αὕτη οὐδὲν παρῆχε βοήθημα, ἀπέμενε ὁ δικαστὴς ἐλεύθερος περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐφαρμοστέου δικαίου³. Ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ τέλος ἐπανελήφθη ἡ διάταξις τοῦ Κωνσταντίνου περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν σχολίων τῶν Παύλου καὶ Οὐλπιανοῦ ἐπὶ τοῦ Παπινιανοῦ, ὡς καὶ ἡ νεωτέρα περὶ τῶν *sententiae* τοῦ Παύλου⁴.

§ 184. Ἄλλ' οἷον δῆπote καὶ ἂν ἦ τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου τούτου ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς νομοδιδασκάλους, ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ παρῆγεν ἱκανὰς δυσχερείας, ἐπιτεινούσας τὸ ἔκτακτον καὶ παράδοξον τῆς ἐπινοήσεως αὐτοῦ. Διότι ἐξ ἑνὸς μὲν καὶ ἡ πρόσκτησις μόνη τῶν συγγραφεῶν πέντε ἐκ τῶν γονιμωτάτων συγγραφεῶν δὲν ἦτο εὐχερὴς, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ἡ ἐξακριβώσις τῆς ὁμοφωνίας ἢ πλειονοψηφίας, ἢ καὶ τῆς καθαρᾶς γνώμης τοῦ Παπινιανοῦ δὲν ἦτο ἔργον τοῦ τυχόντος ἐπομένως ὁ δικαστὴς ἀπέμενε καὶ μετὰ τὸν νόμον τούτον, καταλήξαντα εἰς μετριασμόν μόνον τοῦ κακοῦ, πρὸ ἀρκούντως ἀπείρου χρόνου ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἐδεῖ μέτρου ἐντονωτέρου καὶ ἐργασίας ἐπισταμένης καὶ κοπιώδους, ὅπως μὴ ἀναγκάζηται ὁ περὶ τὸ δίκαιον διατρίβων νὰ γίνηται ἐρμηνευτὴς τε καὶ νομοθέτης, ἔδει κυβερνητικῆς πρωτοβουλίας, ἀφ' οὗ ἔλειπεν ἡ ἐπιστήμη, χάριν τῆς διασώσεως τῶν ἀρχαίων νομικῶν καὶ ταύτην ὀφείλομεν τῷ Ἰουστινιανῷ, ὅστις ἀντὶ νὰ παραπέμπῃ τοὺς δικαστὰς εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ δυσσευρέτου, αὐτὸς παρῆσεν ἐτοίμην τὴν ὕλην. Τοῦτο δ' εἶχε κατανοήσει καὶ αὐτὸς ὁ Θεοδοσίος, ὡς διδασκόμεθα ἐκ τινος διατάξεως (429 μ. Χ.) τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος, περιεχούσης τὴν πρώτην παραγγέλιαν πρὸς σύνταξιν τοῦ Κώδικος τούτου⁵, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι μνημονευομένης καὶ ἀπομεινίσσης ἀπραγματοποιήτου.

3] Τοιαύτη φαίνεται μοι κρίσις τῶν ἢ διατύπωσης τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου τούτου μηδὲν ἀποκλίνουσα οὐσιαστικῶς τῆς ἐν τῇ α' ἐκδόσει. Περὶ τῶν φιλονεικουμένων ἴδε Puchta § 134, Walter § 143, ἐνθα καὶ τοὺς ἀντιδοξοῦντας.— 4] Ἰδ' ἄνωτ., § 182.

§ 184. 1] L. 5 C. Th. 1. 1.

Τὸ αὐτὸ τέλος ἐσκόπει, ἥτοι τὴν χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων δοκίμων νομοδιδασκάλων, καὶ ἡ ἰδιωτικὴ συλλογὴ, τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνήκουσά καὶ ὑπὸ τὸν νεώτερον τίτλον *Vaticana fragmenta*, μνημονευθεῖσα ἤδη², ἥτις ὅμως πρὸς τῷ *jus* περιεῖχε καὶ *constitutiones*³.

6) *Leges* (constitutiones)

§ 185. *Constitutiones*. Ἐπαρχικά (formae). — § 186. Περιεχόμενον τῶν *constitutiones*. *Pragmaticae sanctiones*. — § 187. Συλλογαὶ τῶν *constitutiones*. *Codex Gregorianus*. *Hermogenianus*. — § 188. Θεοδοσιανὸς Κώδων. — § 189. Νεαροί. — § 190. Χαρακτὴρ τοῦ ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς διατάξεσι δικαίου.

§ 185. Τὸ *jus*, περὶ οὗ ἐν τοῖς προηγουμένοις, δὲν ἀνεπτύσσεται ἐφεξῆς, διότι αἱ πηγαὶ αὐτοῦ εἶχον ἀπὸ πολλοῦ ἤδη στερεῦσαι. Ἀπασα ἡ δικαιογόνος δραστηριότης περιωρίσθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις νῦν ἐνήργει ὡς νομοθέτης νομίμως ἀνεγνωρισμένος, ἐξ οὗ ἀπέρρεεν ἅπαν τὸ δίκαιον καὶ εἰς ὃν ὁ Θεὸς τῇ τοῦ νομοθετεῖν ἐξουσίᾳ ἐδώρησατο¹, ἐν ᾧ ἐν τῇ παρελθούσῃ περιόδῳ κυρίως μόνον πραγματικῶς, οὐχὶ δὲ καὶ νομικῶς, ἠδύνατο νὰ παράγῃ δίκαιον καὶ τοῦτο δι' ὠρισμένων τύπων².

Ἐν τούτοις πλὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκέκτητο ἡδὴ, ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου³, τοιαύτην περίπου νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ ὁ ἐπαρχικός τῶν πραιτωρίων (*praefectus praetorio*), ὅστις διετήρησεν αὐτὴν καὶ ἐν τῇ παρούσῃ⁴, διὰ τῶν ἐπίσης νῦν ἀπαντώντων τύπων ἡ ἐπαρχικῶν (formae)⁵. Ἀλλ' αἱ formae ὑπέκειντο εἰς διττὸν περιορισμόν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ τροποποιῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος θεσπιζόμενα καὶ δὲν ἔσχον πέραν τῆς *praefectura* τοῦ ἐκδότος αὐτὰς *praefectus*⁶. Περιεῖχον δὲ συνήθως διοικητικὰ ἀντικείμενα καὶ τύπους, ἡ ὁδηγίας διὰ τὴν ἐν ὠρισμένῃ περιφερείᾳ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου⁷. Εἰς ταῦτα τέλος προσθετέον καὶ τὰ ἡδίκτα τοῦ *praefectus*

2] Ἰδ' ἄνωτ. § 158. — 3] Ἰδὲ προηγουμένην σημείωσιν καὶ Νεαροὶ 165 — 168.

§ 185. 1] Νεαροὶ 413 κεφ. 1. — 2] Ἰδ' ἄνωτ. § 142. — 3] Alexander Sever. 1. 2. C. 4. 26 (235 μ. X.). Ἰδὲ καὶ ἄνωτ. § 137. — 4] L. 2 C. ἄνωτ. — Πρβλ. 1. 16 C. 3. 4, 1. 27 C. 8. 41, Zachariae hist. σελ. 7. Ἀρέκδοτα πρόλογος σ. 227 ἐπ. — 5] Ἀλλὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰσιν: ἔδικτα, προγράμματα, κηρύγματα, προσταγμάτων κ.τλ. Zachar. Ἀρέκδοτα σ. 238 ἐπ. — 6] Ἰδὲ καὶ ἄνωτ. § 171. — 7] Π. γ. Νεαροὶ

urbi⁸, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ρητέων περὶ τῶν ὅπως δῆποτε ἐπιδρῶν-
των ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ δικαίου πρὸς ὧπων.

Τὰ εἶδη τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων παρέμειναν τὰ αὐτὰ καὶ
ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ, πλὴν τῶν mandata καὶ τῶν orationes,
ἅτινα μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὐδόλως μνημονεύονται ὡς νόμοι· ἀλλὰ τὸ
μὲν mandatum φέρεται ὡς ἀπλῇ ὁδηγία ἐπὶ εἰδικῶν περιπτώσεων⁹, ἡ
δ' oratio ἀπαντᾷ εἰσέτι μόνον πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ
νόμου εἰς τὴν σύγκλητον¹⁰. Ἐπομένως νῦν εὐρίσκομεν τὰ edicta, de-
creta καὶ rescripta, ἀλλὰ διάφορα τῶν τῆς παρελθούσης περιόδου,
κατὰ τε τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον. Ὁ διχασμὸς τοῦ
Κράτους οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς νομοθετικῆς ἰσχύος τῶν consti-
tutiones ἐν γένει, διότι, καίτοι ἀπὸ τοῦ 429 καὶ τοῦ 438 ὥρισθη,
ὅτι ἕκαστος νόμος ἐκδιδόμενος ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν μερῶν τοῦ Κράτους,
μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐπισήμου ἀποδοχῆς ἤθελεν ἰσχύει καὶ ἐν τῷ
ἄλλῳ¹¹, ἐν τούτοις ὁ κανὼν ἦτο, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ μέρη διετέλουν ὑπὸ
τὸ αὐτὸ δίκαιον, διὸ καὶ πᾶς νόμος, ἡ συλλογὴ ἐστέλλετο τακτικῶς
εἰς τὸ ἕτερον καὶ ἐδημοσιεύετο ἐν αὐτῷ¹².

Ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τῶν constitutiones διέφερε πολλαχῶς κατὰ
τε τὸν τρόπον τῆς ἐκδόσεως καὶ τὰς προφυλάξεις κατὰ τῆς δυνατῆς
νοθεύσεως. Τὰ μὲν edicta συνετάσσοντο ὑπὸ τοῦ Quaestor sacri
palatii¹³, συμπραττόντων ἀνωτέρων τινῶν ὑπαλλήλων ἢ νομικῶν, ὡς
ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συντάξεως τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος
καὶ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας¹⁴. ἀπὸ δὲ τοῦ 446 ἀνεκοινοῦντο τῇ
σύγκλητῳ καὶ τῷ consistorium, ἐνθα καὶ κατεγράφοντο¹⁵, ὑπεγρά-
φοντο δ' ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δι' ἐρυθρᾶς μελάνης¹⁶, ἧς ἡ χρῆσις παρ'
ἄλλου ἀπηγορεύετο ἐπὶ βαρυτάτῃ ποινῇ¹⁷, καὶ ἀπηυθύνοντο εἰς τὸν
λαόν, τὴν σύγκλητον ἢ τοὺς ὑπαλλήλους, ἀμέσως μὲν εἰς τοὺς prae-

Θεοδ. 12' 2 § 5 Zachar. αὐτ. σ. 26. — 8] Kuntze *Cursus* § 953 ε. τ. Παρλ. Krüger σ. 277. Ἴδε καὶ παραδείγματα ἐν Neapoli 165—168. — 9] Παραδείγματα Amm. Marc. XXVII. 9, 10, περὶ τῶν σταθμῶν, Orelli *Tom.* B' ἀριθμ. 4345. 4347, Haubold (Spangenberg) *monum. leg.* σ. 292. — 10] L. 3 C. 4. 14, I. 1 C. Th. 4.4, Puchta § 131 σημ. d — 11] L. 5 C. Th. 11, Nov. Th. eod. tit. 4 de Theodos. cod. auctoritate xep. 1 § 5. — 12] L. 5 C. Th. ἀνωτ. Nov. Theod. tit. II de confirmatione legum novellarum, Nov. Valentin. III, tit. XXV de confirm. legum divi Theodosii. — 13] Ἰδ' ἀνωτ. § 171 σημ. 4. — 14] Walter § 444 σημ. 9. — 15] L. 8 C. 1. 14. — 16] Sacrum encaustum, Brisson. de formul. III. 79, γράμμα ἐρυθροσήμενον, ἐρυθρόγρανον. — 17] L. 6. C. 4.

fecti praetorio καὶ urbi, δι' αὐτῶν δὲ καὶ εἰς τοὺς λοιπούς¹⁸. Τὰ δὲ rescripta ἐπίσης οὐ μόνον ὑπεγράφοντο καὶ αὐτὰ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἀλλ' ἀπηγορεύθη καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἀπλῆς ὑπὸ τᾶς αἰτήσεως adnotatio ἢ subscriptio¹⁹, ὑποχρεωθέντος τοῦ ἐπικαλουμένου αὐτὸ ἐν τῷ δικαστηρίῳ νὰ προσάγῃ αὐτὸ αὐτοτελές²⁰.

§ 186. Σπουδαιότερα ὅμως εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ περιεχομένου ἐκάστου αἵδους τῶν constitutiones, ἀπὸ τῶν ὁμωνύμων εἰδῶν τῆς προηγουμένης περιόδου. Μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ἡ κρατοῦσα μορφή τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων, τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὸ δίκαιον ἐν γένει καὶ οὐχὶ εἰς ὠρισμένα πρόσωπα (constitutio generalis καὶ οὐχὶ personalis), ἦσαν τὰ rescripta¹. Ἀλλ' ἐν τοῖς νῦν χρόνοις ὁ τύπος οὗτος δὲν ἠδύνατο ἀκινδύνως νὰ ἐξακολουθήσῃ ὡς πηγὴ δικαίου, διότι ὢν κυρίως ἀπόφασις δικαστικῆ, μόνον διὰ τῆς ἐπιμελελημένης καὶ ἐπιστημονικῆς συντάξεως ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἐφαρμόσιμος καὶ εἰς ἄλλην, πλὴν τῆς δι' ἣν ἐξεδόθη, περίπτωσιν καὶ μόνον διὰ τῆς ἀρωγῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης ἠδύνατο ἀκινδύνως νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος δικαίου, εἴτε ἐρμηνευτικῶς, εἴτε καὶ διὰ μεταβολῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἤδη εἶχε καταρρεῦσαι καὶ ἐκλιπόντος μετ' αὐτῆς τοῦ μόνου ἐχρηγίου τῆς ἀξίας τῶν rescripta, ἐπέστη καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς καταργήσεως αὐτῶν, ὡς δικαιοπαραγωγῶ ὀργάνου. Ὁθεν ὠρίσθη, ὅτι πᾶν rescriptum ἀντικείμενον τῷ ἰσχύοντι δίκαιῳ εἶναι ἀνίσχυρον, καὶ οὕτως ἐπαυσαν ὄντα μέσα καινοτομίας², ἀπηγορεύθη δ' ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου (398) ρητῶς ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐν τινι τῶν ἐκδιδομένων ἐφεξῆς rescripta περιεχομένης διατάξεως ἢ καινοτομίας, πέραν τῆς δι' αὐτοῦ ρυθμιζομένης περιπτώσεως³. Τὸ αὐτὸ ἐπανέληθη καὶ ὑπὸ Θεοδοσίου Β' καὶ Βαλεντινιανοῦ Γ', οἵτινες συγχρόνως ἐπανήνεγκαν τὴν ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν τῶν rescripta ἐπὶ τῆς περιπτώσεως, δι' ἣν ἐξεδόθησαν⁴. Περὶ τῶν decreta οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, διότι κατὰ τὴν νέαν μορφήν τῆς πολι-

23.—18] Ad populum, ad omnes populos, ad senatum κτλ. Τοὺς διαφόρους τύπους ἴδ' ἐν Brissonius de formulis III. 78. — 19] Ἰδ' ἀνωτ. § 144. — 20] I. 1 C. Th. 4. 2.

§ 186. 1] Ἐκ τῶν 1247 constitutiones τοῦ Ἀσλητιανῶ ἐν τῷ Ἰουστ. Κώδικι αἱ 1220 εἰσὶ rescripta. Puchta § 131. — 2] L. 2 3 C. Th. 1. 2, 1. 3. 7 C. 4. 19. — 3] L. 44 (9) C. Th. 1. 2. — 4] L. 2 C. 1. 14.

τικῆς δικονομίας τὸ εἶδος τοῦτο τῶν constitutiones ἐξεδίδοντο ὑπὸ τὸν αὐτὸν καὶ τὰ rescripta τύπον⁵.

Ἄλλ' οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἐσκόπων νὰ ἀπεκδυθῶσιν ἐντελῶς τὸ μέσον τῆς διὰ τῶν rescripta μεταβολῆς ἢ ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου διὸ διεφυλάσσοντο τούτοις τὴν ιδιότητα τῆς constitutio generalis, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ρητῆς ἐν αὐτοῖς μνηίας⁶, εἴτε αὐθορμητῶς (motu proprio) ἐξεδίδοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, εἴτε μετὰ προηγουμένην αἰτήσιν⁷.

Ὁ Ἰουστινιανὸς τέλος διατήρησε κατ' ἀρχάς ἐν τῷ Κώδικι τὸν τύπον τῶν rescripta, ὅρισας καὶ ὅτι ἔχουσι γενικὴν ἰσχύν, ὅταν περιέχωσιν ἐρμηνεῖαν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, ἀλλὰ κατόπιν, μὴ στέργων τὴν πληθύν τῶν πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνομένων αἰτήσεων, κατήργησε πρῶτον τὴν πρὸς ἰδιώτας ἐκδόσιν τοιούτων, διατάξας τοὺς δικαστάς νὰ μὴ λαμβάνωσιν αὐτὰ ὑπ' ὄψιν καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει κατώρθου ἰδιώτης τις, πιέζων τυχὸν τὸν αὐτοκράτορα, νὰ λάβῃ τοιοῦτο⁸. Μετὰ ταῦτα δ' ἀπηγόρευσε καὶ τοῖς δικασταῖς αὐτοῖς νὰ καταφεύγῃσι πρὸς αὐτὸν διὰ τοιούτων αἰτήσεων πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως (consultationes ante sententiam), διατάξας αὐτοὺς νὰ ἐφαρμόζωσι κατ' ἰδίαν κρίσιν τὸ δίκαιον⁹. Ἀλλὰ τὰ decreta, κατὰ διάταξιν τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, τὰ ἐκδιδόμενα ὑπ' αὐτοῦ μετ' ἀκρόασιν τῶν δικάζων καὶ ἐν ἐπισήμῳ συνεδριάσει, περιεβλήθησαν ἰσχὺν νόμου διὰ πάσαν ὁμοίαν περίπτωσιν, ἄνευ ἀνάγκης ρητῆς περὶ τούτου μνηίας, ὡς πρότερον¹⁰.

Μετὰ τῶν rescripta δὲ μνημονεύονται νῦν καὶ αἱ adnotationes, αἵτινες πιθανῶς διέφερον τῶν rescripta κατὰ τὸν τύπον¹¹, ἀλλ' ἦσαν ὡς αὐτὰ ἀνίσχυροι ἐφ' ὅσον ἀντέκειντο γενικῶς τινι νόμῳ¹². Ὡς περιπτώσεις ἐκδόσεως τοιούτων μαρτυροῦνται αἰτήσεις περὶ λύσεως ἐπιδικῶν ζήτη-

5] Puchta § 431, Bethman-Hollweg § 160. — 6] Π. γ. ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ γενικὴ αὐτῶν ἐφαρμογή, ὅτι εἶνα: constitutio generalis. ἡ διὰ τῆς ἀπλῆς ἀφομοιώσεως πρὸς τὰ edicta (inserto edicto vocabulo) I. 2 C. 1. 11. — 7] L. 3 C. 1. 11. — 8] L. 13 C. 7. 45. I. 12 § 2 C. 1. 14. — 9] Νεαρά 113 κεφ. 4 *Ei δὲ δικησιν λεγομένης ἢ πραγματικῆς ἡμῶν τύπος... ἢ ἄλλο τι τῶν εἰρημένων παρὶ τῷ δικαζόντι ἐμφανισθῇ... κελεύομεν τὸν δικαστὴν τοῖς τοῖς παρὶ τῷ δικαζόντι μὴ προσέχειν...* ἐπὶ ποινῇ decem librarum auri καὶ ἀκρότητος τῆς ἀποφάσεως. — 10] Νεαρά 125 κεφ. 4... *μηδένα τῶν δικαστῶν, καθ' οἷον δὴ ποτε ἐρόπον ἢ χρόνον...* μηδεὶν πρὸς τὴν ἡμετέραν γαλήνην τελευτῶν τὸ πρῶγμα καὶ ὅπερ αὐτοῖς δίκαιον καὶ νόμιμον φανεῖν κρίνεται. — 11] L. 12 pr. C. 1. 14. — 12] Krüger. αὐτ. σ.

μάτων, περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ ἀπαγορευτικῶν νόμων, δημοσίων βαρῶν κτλ.¹³.

Ἐν τέλει μνημονευτέος καὶ ἄλλος τύπος διατάξεων, καλουμένων *pragmaticae sanctiones* ἢ *pragmatica* ἢ *leges*, αἵτινες ἀπὸ τινος διατάξεως τοῦ Ζήνωνος (477 μ. Χ.)¹⁴, μὴ τηρηθείσης ὅμως αὐστηρῶς¹⁵, ἐξεδίδοντο μόνον δι' ἐπαρχίαν, πόλιν ἢ σωματεῖον, ἐν γένει δὲ οὐχὶ δι' εἰδικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ διὰ γενικὰς χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος (*ob causam publicam*) καὶ οὐχὶ χάριν ἀτόμων. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ Κωνσταντίνου¹⁶, ἐκ τῆς λέξεως *πράγμα*, σημαίνουσας τὰς δημοσίας ὑποθέσεις¹⁷. διέφερον δὲ τῶν λοιπῶν κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκδόσεως καὶ τὴν δαπάνην, ἀνωτέραν οὖσαν τῆς τῶν κοινῶν δι' ἰδιώτας ἐκδιδομένων διατάξεων¹⁸. Ὁ Ἀναστάσιος κατήργησε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἀντέκειντο εἰς *leges generales*¹⁹, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἐκύρωσε μὲν μόνον τὰς ἰδρυούσας προνομίαν, τὰς δὲ λοιπὰς μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἀντέκειντο τῷ ἐν τῷ Κώδικι δικαίῳ²⁰.

§ 187. Τὴν αὐτὴν καὶ τὸ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν νομοδιδασκάλων δίκαιον δυσχέρειαν ἐν τῇ χρήσει παρεῖχον καὶ αἱ *constitutiones principum*, ἔνεκα τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως. Ἡ δὲ δυσχέρεια καθίστατο πρὸ πάντων ἐν τοῖς *rescripta* ἐπαίσθητή, διότι ταῦτα οὔτε τῆς αὐτῆς καὶ τὰ *edicta* δημοσιεύσεως ἐτύγγανον, οὔτε, ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, τῆς διὰ τῶν νομικῶν ἐπεξεργασίας καὶ ἀνακοινώσεως, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν πρὸς τοῦτο ἱκανῶν προσώπων καὶ ἔργων¹. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ὅτε καὶ αἱ διάφοροι διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν ἀσυγκρίτως ὀλιγώτεραι τὸν ἀριθμὸν καὶ οἱ περιστοιχοῦντες τὸν ἡγεμόνα νομικοὶ καθίστων αὐτὰς

269 σημ. 41. — 13] Π. γ. 1. 1 C. Th. 3. 8, 1. 2 pr. C. 4. 59. — 14] Π. γ. 1. 1 C. Th. 3. 10, 1. 1 C. Th. 4. 14. 1. 57 C. Th. 11. 1, 1. 1 pr. C. 4. 59 — 15] L. 7 § 1 C. 1. 23 αὐτοκρ. Ζήνων. Πρὸλ. δὲ Constit. Summa reip. § 4 Si quae vero *pragmaticae sanctiones* . . . vel *aliqui personae*. — 16] Ἰδὲ π. γ. Ἰ. Λυδὸν III. 29, Const. haec § 2, summa § 4. — 17] L. 7 C. 1. 23, 1. 45 C. 12. 49. — 18] Ἰδὲ ὑπὸ εἰδικῶν ὑπαλλήλων, καλουμένων *pragmaticarii* (L. 7 § 1 C. 1. 23). Ἰδὲ Krüger αὐτ. σ. 270 σημ. 61. Boemer ex. ad Dig. (de sanct. pragm. κτλ.) τόμ. 1 σ. 398 ὑπ. — 19] L. 6 C. 1. 22. — 20] Const. Summa § 4.

§ 187. 4] Πρὸλ. ἀνωτ. § 145.

διὰ τῶν συγγραμμάτων κοινὰς ταῖς πᾶσιν, ὑπῆρξεν ἀνάγκη τοῦ καταρτισμοῦ συλλογῆς (ἥς τὴν θεραπείαν ἐπεχείρησεν ὁ νομοδιδάσκαλος Papirius Justus²⁾), νῦν αὖτε καθίστατο διὰ τοὺς προειρημένους λόγους πιστικωτέρα.

Καὶ τῷ ὄντι πρὸ πάσης κυβερνητικῆς μερίμνης, ἥτις οὐδ' ἐν τῇ παρελθούσῃ περιόδῳ ἐπατεύχθη, εὐρίσκομεν ἐν τῇ παρούσῃ δύο ἰδιωτικὰς συλλογὰς, περὶ ὧν ὅμως ἐλάχιστα καὶ ἐλλιπεῖς ὑπάρχουσι πληροφορίαι καὶ αἵτινες περιέχουσι πολὺ περισσοτέρας διατάξεις ἢ ἡ τοῦ Papirius Justus.

Ἡ πρώτη εἶναι ὁ Codex Gregorianus ἢ Corpus Gregoriani³⁾. Ἀλλὰ ὅτε συγγραφεὺς καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς εἰσιν ἄγνωστοι· πιθανώτατα δ' ἐξεδόθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος⁴⁾, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει μετὰ τὸ 295 μ. Χ., διότι ἡ νεωτάτη πασῶν τῶν διασωθεισῶν διατάξεων ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων πηγᾷ· ἐξ exemplum edicti τῶν αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ⁵⁾. Ἐξ ἐτέρου δ' ἡ ἀρχαιοτάτη ἀνέρχεται εἰς τὸ 196 μ. Χ.⁶⁾, καίτοι πιθανώτατον, ὅτι περιείχοντο καὶ constitutiones τῶν πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἡγεμόνων μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ⁷⁾. Διηρεῖτο δ' εἰς τίτλους καὶ βιβλία, ὧν ὁ ἀριθμὸς βεβαίως δὲν ἦτο ἐλάσσων τῶν 13, διότι οὗτος ἀναφέρεται ἐν ἐτέρᾳ συλλογῇ ὡς ὑπάρχων ἐν τῷ Γρηγοριανῷ Κώδικι⁸⁾. Μέρη τοῦ Κώδικος τούτου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἰουστινιανέῳ, ἀλλὰ δὲ ἐν τῇ lex Romana τῶν Γότθων, ἐξ οὗ συνεπέρανάν τινες, ὅτι ὁ Γρηγοριανὸς Κώδιξ εἶχε καταρτισθῇ ἐν τῇ Δύσει· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἐγκατελείφθη πάλιν⁹⁾.

Ἡ δ' ἐτέρα εἶναι ὁ Codex Hermogenianus ἢ Corpus Hermogeniani¹⁰⁾, περὶ οὗ ἥσσαντες ἔχομεν εἰδήσεις ὡς πρὸς τε τὸν χρόνον, τὴν ἔκτασιν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν διαίρεσιν. Καὶ τούτου ὁ συγγραφεὺς

2) Ἰδ' ἄνωτ. § 154 σημ. 9. — 3) Huschke Zeits. f. RG. VI. σ. 279 ἐπ. — 4) Kuntze Cursus § 954. — 5) Collat. leg. mos. et rom. VI. 4 4, Diocletianus et Maximianus domini nostri. — 6) Vet. jur. consult. I. 6. — 7) Puchta § 135 σημ. a, Kuntze § 954, Rudorff § 98 286, σημ. 5, § 97 σημ. 17, l. 1 C. 6. 23. — 8) Vat. fragm. § 266a, 272, 285, 288, Gregorianus libri XIII. tit. Κατὰ τὴν Collat. mosaic. et rom. leg. III. 4, περιεχε 44, Gregorianus libro XIV. sub titulo de accusationibus (ἐκδ. Huschke Jurisprud. antej. σ. 617. — 9) Huschke Zeitschr. f. geschichtl. RW. τόμ. 13. σ. 9, ὁ αὐτὸς Zeitschr. f. RG. VI. σ. 306. ἐπ. Ἰδε καὶ Krüger. σ. 282 σημ. 1°-24. — 10) L. 1 C. Th. 1. 1, Consultat. IV. 6.

ἄγνωστος· πλὴν τὸ ὄνομα Hermogenianus μνημονεύεται ἐνιαχοῦ τοῦ Πανδέκτου, ὡς ὄνομα συγγραφέως τῶν libri epitomarum ¹¹, καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις ὑπαλλήλοις κατὰ τὸν 4 μ. X. αἰῶνα ¹². Ἐκ τοῦ περιεχομένου δὲ τοῦ Κώδικος τούτου διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν 24 διατάξεις, ὧν ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ ¹³ ἡ δὲ νεωτάτη τῶν Βαλεντινιανοῦ καὶ Βάλεντος (364 καὶ 365 μ.Χ.) ¹⁴, ἐξ ὧν δ' ἐξάγεται, ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κώδικος δὲν δύναται νὰ ᾖ ἀρχαιότερος τοῦ 365 μ. Χ.· ἐξ ἑτέρου δ' ὅπως δῆποτε οὔτε νεώτερος τοῦ 429 μ. Χ., διότι ὁ Θεοδοσίος διέταξε τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Κώδικος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Γρηγοριανοῦ καὶ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ ¹⁵. Ἡ ἑκτασις τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἑρμογενιανοῦ Κώδικος ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν σχολίων ἐπὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Οὐλπιανοῦ εἰς Σαβῖνον (libri ad Sabinum), ὧν ἡ ἀνακάλυψις ὀφείλεται τῇ ἐπιμελείᾳ ἐπιφανοῦς Ἑλλήνου παλαιογράφου ¹⁶.

Ἡ πληρεστάτη καὶ νεωτάτη ἐκδοσις τῶν σωζομένων λειψάνων ἀμφοτέρων τῶν Κωδικῶν ἐστὶν ἡ ὑπὸ τοῦ Krüger ¹⁷, ἀρχαιότερα δὲ ἡ τοῦ Haenel ¹⁸ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τοῖς Vaticana fragmenta, ἐν τῇ collatio, ἐν τῇ consultatio, ἐν τῇ lex Romana τῶν Βουρβούρων καὶ ἐν τῇ lex Romana τῶν Γότθων ¹⁹.

§ 188. Αἱ εἰρημέναι συλλογαὶ καὶ ὁ ἀναφορικὸς νόμος ᾗσαν ἀνεπαρκῆ ἐφόδια ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, ἕνεκα τῶν πολλάκις ἐν τοῖς ἀνω-

9. — 11] Π. γ. 1. 36 D. 36. 1. 1. 2 D. 1. 5. — 12] Heinece, historia Juris § 369. — 13] Collat. leg. mosaic. et rom. VI. 5. 9. Hermogenianus sub titulo de nuptiis Imp. Diocletianus et Maximianus Augusti Flaviano. — 14] Consultatio IX. 1. 7, imperat. Valentinianus et Valens. — 15] L. 5. C. Th. 1. 1. — 16] Γρ. Βερναρδάκης, ὅστις ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ὄρους Σινᾶ φιλλα τινὰ παπύρου, περιέχοντα λείψανα γραικορωμαϊκῆς νομικῆς ἐργασίας ἐκ τῶν χρόνων μεταξύ Θεοδοσίου καὶ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Βερναρδάκης ἀντιγράψας ἐδημοσίευσεν αὐτὰ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Bulletin de correspondance Hellenique (1880 σελ. 419—460), εἶτα δ' ἐν δευτέρᾳ ἐπιδιωρθωμένῃ ἐκδόσει ἐν τῇ Nouvelle revue Historique du droit Français et étranger (τόμ. IV. 1880 σ. 643—657). Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη τοῦ Βερναρδάκη πολὺ συνέτεινεν ἐπίσης εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἐν τοῖς μεταξύ τοῦ Θεοδοσιανοῦ καὶ τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος χρόνοις ἡ νομικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲν ὑπῆρξεν ἐντελῶς στείρα, καίτοι τὰ προϊόντα αὐτῆς οὐδὲ πόρρωθεν δύναται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ τῆς προηγουμένης (Πρόβλ. Krüger § 41, Karlowa § 114). — 17] Ἐν τῇ Collatio librorum juris antejustiniani ὑπὸ Krüger, Mommsen καὶ Studemund (3 τόμοι, Βερολίον 1877—1890) τόμ. III. σ. 221 ἐπ.—18] Corpus juris antejustin. Pars II. pag. 1—8.—19] 16^a ἀνωτ. § 158 καὶ κατωτ. § 196.

τέρω ἐκτεθέντων λόγων, ἥτοι ἔνεκα τῆς ὁσημέραι ἐπιτεινομένης αὐξήσεως καὶ τοῦ δυσχεροῦς τῆς χρήσεως τῆς ὕλης τοῦ δικαίου καὶ ἔνεκα τοῦ ἑλλιποῦς τῶν διαφορῶν συλλογῶν, μὴ ἐκτεινομένων ἐφ' ἅπαν τὸ ὑπάρχον δίκαιον. Ταῦτα δὲ πάντα προὐκάλεσαν τὴν σύντονον τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' μέριμναν, φρονούντος μάλιστα, ὅτι ἡ στείρωσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς συλλογῆς¹ καὶ οὕτως τῇ πρωτοβουλίᾳ αὐτοῦ ἡ ἐν Βυζαντίῳ σύγκλητος ἐψήφισε τῷ 429 μ. Χ., τὸν καταρτισμὸν δύο συλλογῶν, τῆς μὲν διὰ τὰς ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐκδοθείσας διατάξεις, τῆς δ' ἐτέρας, μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς πρώτης, δι' ὁλόκληρον τὸ *jus vetus*. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης συνιστάτο ἐννεαμελής ἐπιτροπεία ἐξ ὀκτὼ ὑπαλλήλων, *illustres καὶ spectabiles*, καὶ ἐνὸς νομικοῦ, τοῦ Ἀπελλοῦ, εἰς ἣν διεγράφη καὶ ὠρισμένη πορεία περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης. Ἡ ἐπιτροπὴ τουτέστιν ὤφειλε πρωτίστως νὰ ἐργασθῇ *ad similitudinem Codicis Gregoriani et Hermogeniani*, κατὰ τὸν τύπον τῶν δύο τούτων κωδίκων, πρὸς τούτοις δὲ νὰ κατατάξῃ τὰς διατάξεις καθ' ὕλην, νὰ διαχωρίσῃ τὰς περιεχούσας τυχὸν διαφορὰ ἀντικείμενα, νὰ παραλίπῃ πᾶσαν περιττὴν ἐν ταῖς διατάξεσι λέξιν, τεθεῖσαν ἐν προοιμίῳ ἢ χάριν ἄλλων σκοπῶν, καὶ τέλος νὰ μὴ ἐξαίρεσῃ μὲν τὰς τυχὸν διὰ νεωτέρων διατάξεων μεταρρυθμιζόμενας, ἀλλ' οὐχ ἥττον, χάριν τῆς ἐξακριβώσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, νὰ μνημονεύσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως ἐκάστης, ἀκολουθοῦσα καὶ ἐν τῇ κατατάξει χρονολογικὴν σειράν. Ἐκ τοῦ οὕτως σχηματισθυσμένου Κώδικος καὶ ἐκ τῶν δύο ἄλλων ὤφειλεν ἡ ἐπιτροπεία νὰ καταρτίσῃ τρίτον, ἀπλῶς χάριν τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, περιέχοντα μόνον τὸ ἰσχὺον δίκαιον, ἐκ τε τῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν καὶ τιμώμενον διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος (*nostro nomine nuncupatus*)².

Ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ ἀπόφασις αὕτη ὑπερέβαινε, φαίνεται, τὰς δυνάμεις τῆς ἐποχῆς, ἐν ἣ ἐξεδόθη, ἢ τοῦλάχιστον τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας, διὸ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Μετὰ ἐξ δ' ἔτη, τῷ 435, ἐπανελήφθη μερικωτέρα, ἥτοι περὶ μόνων τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ἀπὸ Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς, διορισθείσης νέας ἐπιτροπείας δεκαεξαμελοῦς ἐξ *illustres καὶ spectabiles*, ἐν ἣ παρελήφθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας μό-

§ 138. 1) Const. de Cod. Th. auctor.—2) L. 5 C. Th. 1. 1.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

νον τρία μέλη καὶ ἥ τινα ἐδόθη καὶ τὸ δικαίωμα τῆς μεταβολῆς τῶν καθ' ἕκαστον νόμων ἐπὶ τὸ προσφορώτερον³. Καταρτισθεῖσα δ' ἡ συλλογὴ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ταύτης καὶ λαβοῦσα τὸ ὄνομα Codex Theodosianus, ἐδημοσιεύθη τῇ 15 Φεβρουαρίου 438, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 439. Ὡρίσθη δ' ὡς ἡ μόνη ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις πηγὴ ὡς πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μορφωθὲν δίκαιον (jus principale), πλὴν συγχρόνως ἐπεκυρώθησαν καὶ αἱ ἐν τῷ Γρηγοριανῷ καὶ τῷ Ἑρμογενιανῷ Κώδικι περιεχόμεναι διατάξεις τῶν πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἡγεμόνων⁴. Συγχρόνως δ' ἐδημοσιεύθη ἡ συλλογὴ αὕτη καὶ ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ Βαλεντινιανοῦ Γ', ἀρχομένης τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἐκεί ἀπὸ τῆς 12 Ἰανουαρίου τοῦ 439.⁵ Ἐν αὐτῇ δ' ὠρίσθη καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ ἅπασαι αἱ γενικαὶ διατάξεις (constitutiones generales), αἱ ἐν ἐνὶ τῶν δύο τοῦ Κράτους μερῶν ἐκδιδόμεναι, ἔδει ν' ἀποστέλλωνται καὶ εἰς τὸ ἕτερον, χάριν τῆς δημοσιεύσεως καὶ τῆς, κατ' οἰκείαν κρίσιν τοῦ λαμβάνοντος ταύτας, ἀναγνωρίσεως τῆς ἰσχύος αὐτῶν⁶. Χάριν δὲ τῆς πιστῆς διαδόσεως τῆς συλλογῆς διωρίσθησαν ἴδιοι ὑπάλληλοι, constitutionarii κληθέντες, ἐντεταλέμενοι τὴν μέριμναν περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀντιγράφων τοῦ Κώδικος⁷.

Ὁ τοιοῦτος τρόπος καταρτισθεὶς Θεοδοσιανὸς Κώδιξ διαιρεῖται εἰς 16 βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους καὶ διατάξεις, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ καθ' ὅλην, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς συλλογῆς⁸. Ἐξ αὐτῶν τὰ μὲν τελευταῖα 11 διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, σχεδὸν οὐκ ἀμέσως, ἀλλ' ἐν ἀντιγράφοις, τὰ δὲ πρῶτα 5 ἐν ἀποσπάσμασιν, εὗρισκομένους ἐν τῷ Breviarium τῶν Γότθων. Ἐπομένως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων τὸ κείμενον αὐτοῦ ἦτο ἐλλιπές, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τῇ βράσει αὐτοῦ γινόμεναι ἐκδόσεις⁹. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1820 ὁ

3] L. 6 C. Th. αὐτ.—4] Constit. de Theodos. Cod. auctoritate.—5] Cod. Th. σ. 90 ἐκδ. Haenel.—6] Const. de Theod. cod. auctor. § 5. 6. "Id' ἀνωτ. § 185.—7] Mommsen Verhandl. der sächs. Gesetzg. σ. 378 ἐπ.—8] Τὸ 4 περιέχει τὰ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου καὶ περὶ τῶν officia, τὰ 2—5, κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἐδικτου καταρτισθέντα, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἰδιωτ. δίκαιον, τὸ 6 τὰ περὶ ἱεραρχίας καὶ προνομίων τῶν ὑπαλλήλων, τὸ 7 στρατιωτικὸν δίκαιον, τὸ 8 περὶ κατωτέρων ὑπαλλήλων, δορεῶν, ἀγαμίας, γαμικῶν σχέσεων κλ. τὸ 9 ποινικὸν δίκαιον, τὰ 10 καὶ 11 περὶ δημοσίου θησαυροῦ καὶ ἐφέσεως, τὰ 12—14 περὶ τῆς διοικήσεως τῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ πολιτεύματος, τὸ 15 περὶ δημοσίων ἀγώνων καὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ὀλυφορίας καὶ τὸ 16 ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον.—9] Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ

Κλόσσιος ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ Ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Μεδιολάνων σπουδαιοτάτας διατάξεις, ὡς καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδριάσεως τῆς συγκλήτου (*gesta senatus*), καθ' ἣν ἐδημοσιεύθη ὁ Κώδῃξ, καὶ οὕτως συνεπληρώθησαν πολλὰ χάσματα τῆς τε ἱστορίας καὶ τοῦ κειμένου τοῦ Κώδικος, ὅπερ ἀποκατέστη σχεδὸν πλήρες ἐν τῇ πασῶν τῶν ἄγρῃ τοῦδε νεωτάτῃ ἐκδόσει ¹⁰.

§ 189. Ὁ Θεοδοσιανὸς Κώδῃξ ὑπῆρξεν, ὡς εἰκόσ, σταθμὸς ἀλλ' οὐχὶ καὶ τέρμα τῆς νομοθετικῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἐνεργείας, διότι ὅσῳ πλείους καὶ ἂν ἦ νόμοι τις, ἢ πρόδοδος τῶν χρόνων προκαλεῖ τροποποιήσεις, μάλιστα δ' ὅταν ὁ μὲν νόμος ἔχῃ ἑκτασιν, οἷαν ὁ Κώδῃξ τοῦ Θεοδοσίου, ὁ δὲ νομοθέτης γονιμότητα, οἷαν οἱ τότε αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. Εὐθὺς ἐπομένως μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Κώδικος ἤρξαντο ἐκδιδόμεναι νέαι διατάξεις, περὶ ὧν ἔδει νὰ ληφθῇ νέα φροντίς, πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς διχοτομήσεως τοῦ πεδίου, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν. Αἱ μετὰ τὸν Κώδικα δὲ διατάξεις αὗται ἐκλήθησαν *Νεαργαί* (*Novellae leges*) ¹, δημοσιεύμεναι ἐν ἀμφοτέροις ταῖς μέρεσι τοῦ Κράτους, ὡς προσίρηται ², χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ δικαίου. Οὕτως ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου αἱ *Νεαργαί* (*novellae*), ὧν τὸ ὄνομα ἐδίδετο παντὶ νέῳ νόμῳ, διςτηρήθη δὲ καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ μετ' αὐτόν ³. Ὁ Θεοδόσιος βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τῷ 447 ἐπεμψε πολλὰς τοιαύτας τῷ Βαλεντινιανῷ ⁴, ὅστις διὰ νόμου (448) ἀπεδέξατο καὶ ἐκύρωσεν αὐτάς ⁵ καὶ ἄλλαι δὲ τοιαῦται ἀποστολαὶ μαρτυροῦνται π. χ. τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ ὡς ἐσχάτη τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Ἀνθέμιον. Δὲν εἶναι ὁμῶς βέβαιον, ὅτι ἐλάβανον ἰσχὺν νόμου καὶ αἱ παρὰ τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Κράτους εἰς τὸ ἀνατολικὸν πεμπόμεναι· τοὐλάχιστον οὐδαμῶς μαρτυρεῖται τοῦτο, οὐδ' ἀναφέρονται τοιαῦ-

4528 ὑπὸ Sichert (Codicis. Theodos. libri XVI. quibus sunt adjectae Novellae), ἡ δὲ τελευταία πρὸ τοῦ Κλοσίου ὑπὸ Κωνσταντίνου τῷ 1556 (Codicis Theodosiani libri XVI.) — 10] Ὑπὸ τοῦ Hanel. Codex Theodosianus, ad LIV. libr. manuscriptorum et priorum editionum fidem recognov. ἐν τῷ Corpus juris antejus. τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου (1842) Τόμ. Β' σ. 81 ἐπ. Τὰ λάθη τῆς ἐκδόσεως ταύτης δύνανται νὰ περιορισθῶσι διὰ τῆς παραβολῆς τῆς νέας ἐκδόσεως τοῦ παλιμνήτου τοῦ Τουρίνου, γενομένης ὑπὸ Krüger τῷ 1880 (Codicis Theodosiani fragmenta Taurinensia).

§ 189. 1] L. 5 C. Th. 1. 4. — 2] § 188 σημ. 6. Ἴδε καὶ L. 5 C. Th. αὐτ. — 3] H. χ. l. 6 § 3 C. Th. 1. 4, Collat. leg. mos. XIV. 6 § 3, κατωτ. § 205. — 4] Nov. Theod. tit. 4. confirmatione legum novellarum Theodosii. — 5

ταί ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ Κώδικι, ἐνθα ἤθελον ἀναμφιβόλως παραληφθῆναι, ἐάν ὑπῆρχον⁶. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἀπλῆ ἀποστολή, ἔστω καὶ ἄνευ ἀποδοχῆς, ἐχαλαροῦτο βαθμυδόν, ἐξέλιπε δ' ἐντελῶς κατὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ βασιλείου τῷ 476 μ. Χ. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐσχάτη τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Ἀνθέμιον ἐστάλη ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦτου καὶ οὐχὶ ἔνεκα τῆς διατάξεως τοῦ Θεοδ. Κώδικος⁷.

Αἱ Νεαραί τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων διηροῦντο εἰς τίτλους καὶ κεφάλαια καὶ ἀπώλοντο μετὰ τὴν Ἰουστινιανείαν νομοθεσίαν· μόνον δὲ συλλογὴ τῶν ἐν τῇ Δύσει ἰσχυουσῶν διεσώθη, ἐξ ἧς παρελήφθησαν αἱ ἐν τῷ τῶν Γερμανῶν *Breviarium*, ἐξεδόθησαν δὲ κεχωρισμένως καὶ τελειότερον, κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος, ὡς παράρτημα αὐτοῦ⁸.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ βασιλείου (476 μ. Χ.), τὸ ἰσχύον δίκαιον ἐν τῷ συνεχίσαντι τὸ ρωμαϊκὸν βυζαντινῷ Κράτει ἀπετελεῖτο⁹: Ὡς πρὸς μὲν τὸ *jus* ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων, τῶν διὰ τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου προσκτησαμένων ἰσχὺν νόμου. Ὡς πρὸς δὲ τὰς *leges* καὶ *constitutiones* α) Ἐκ τοῦ Γρηγοριανοῦ καὶ τοῦ Ἑρμογε- νιανοῦ κώδικος, ὧν τὴν ἰσχύν, ὡς προεῖρηται, ρητῶς ἐπεκύρωσεν ὁ Θεο- δόσιος, β') ἐκ τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος καὶ γ') ἐκ τῶν μετὰ τὸν Κώδικα τοῦτον Νεαρῶν, αἵτινες ἦσαν συμπλήρωσις καὶ οἰονεὶ συνέ- χυσις αὐτοῦ.

§ 190. Ὁ τρόπος τῆς δικαιοπαραγωγῆς ἐνεργείας τῶν αὐτοκρατό- ρων καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν νόμων αὐτῶν, ἀνεξαρτήτως τῶν νέων θεσμῶν, ἐβασίλευον ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, μετὰ τὴν ἐκλείψιν καὶ τοῦ ἐσχάτου τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων. Οἱ αὐτοκράτορες ὤφειλον νὰ μορφώσωσι τὸ ἤδη ὑπάρχον δίκαιον συμ- φώνως πρὸς τὸ τῆς ἐποχῆς πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς νεωτέρας κα- ταστάσεως τοῦ Κράτους. Καίτοι δὲ πολλοὶ τῶν νόμων αὐτῶν ἰδύναν- ται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἱκανοποιούντες τὰς νεωτέρας ἀπαιτήσεις, ἡ δ'

Nov. Valentin. tit. 25 ἐκδ. Haenel σ. 210 ἐπ. — 6] Haenel de constit. sim- mond. (1840) σ. 9 σημ. uu. Krüger σ. 292. — 7] Nov. Anthem. tit. 2 (468). — 8] Haenel Novellae constit. imper. Theodos. ect. ad. XLII. libr. in anuser. et prior. editionum (1844). Ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἀρχαιότερα ἐκδό- σεις, ὧν ἡ ἀρχαιοτάτη ἀνέρχεται εἰς τὸ 1571 ὑπὸ P. Pitheous. — 9] Savigny Ἱστο- ρία Τόμ. Α' σ. 31—32. (ἐκδ. β), Walter § 446 σ. 37.

ἑλλειψίς ἐπιστημονικῆς ἀρωγῆς δύναται νὰ ἐλαφρύνῃ πως τὰ σφάλματα τῶν νέων τούτων νομοθετῶν, οὐχ' ἦττον ἢ ἐν γένει χροιά τῶν νεωτέρων νομοθετημάτων παρίσταισι σπουδαίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον. Τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς γραφίδος τῶν νομοδιδασκάλων καὶ τὴν *elegantia*¹ τοῦ ὅρους αὐτῶν, ἀντικατέστησεν ἡ γριφώδης καὶ διεστραμμένη διατύπωσις τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸ ἄκομψον τοῦ ὅρου· τὴν δὲ τεχνικὴν ἐν τῷ δικαίῳ ἀνέλιξιν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀναγωγὴν εἰς γενικὰς ἀρχάς, μακρηγορία πλειστάκις ἀφόρητος, δυσχεραίνουσα ἔτι μάλλον τὴν ἀντίληψιν καὶ οἶονεὶ ἐξεπίτηδες πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοῦμένη. Ἐν ἔτι νέον στοιχεῖον εὐρίσκομεν ἄφθονον ἐν τοῖς νόμοις τούτοις καὶ σαφῶς ἐκπεφρασμένον, τὸν αὐτοθυμασμὸν τοῦ νομοθέτου, ἐν προοιμίῳ καὶ εἰσαγωγαῖς καὶ τὰς μορφὰς κατὰ τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα πάντα μετατρέπουσι πολλάκις τοὺς νόμους εἰς ἱερεμιάδας ἢ πανηγυρικούς². Εὐτυχῶς ὅμως τὸ καθαρῶς ρωμ. δίκαιον, παρὰ πάσας τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρομὰς τῶν νέων νομοθετῶν, διεσώθη καὶ παρεδόθη ἡμῖν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ καὶ εἰς ἄμεσον χρῆσιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν αὐτοκράτορες οὐ μόνον δὲν ἐσκόπουν τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐμερίμνων κατὰ τὸ ἐνὸν περὶ τῆς διατηρήσεώς του, πρὸ πάντων δὲ καὶ τελεσφορώτερον ὁ Ἰουστινιανός, ἡ δὲ νεωτέρα νομοθεσία περιεῖχεν, ὡς προεῖρηται, μόνον τροποποιήσεις αὐτοῦ, κρινόμενας ἀναποφεύκτους, πλειστάκις, ὅπως κατανοήσωμεν καὶ αὐτὴν τὴν τελειοτάτην τροποποίησιν, ὀφείλομεν νὰ καταρύωμεν εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, ὡς εἰς ἀφετηρίαν³.

§ 190. 1] Πρὸς 1. 35 D. de leg. III. 32. 1. 4 pr. D. 1. 4. 1. 9 § 1 D. 4. 2. 1. 21 § 41 D. 4. 8.—2] Πρὸς 1. Krüger. αὐτ. σ. 274 καὶ Karlowa τόμ. Α' σ. 940.—3] Πρὸς 1. Puchta § 130 § 184. 1. Πρὸς 1. ἀνωτ. § 140 σημ. 2 καὶ Ihering Scherz κλ. σ. 353.

III

II ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

§ 191. Χαρακτήρ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῆς δ' περιόδου. — § 192. Νομικοὶ τῆς δ' περιόδου. — § 193. Μορφώσις τῶν νομικῶν τῆς δ' περιόδου. — § 194. Ἐκπαιδευτικαὶ μεταστροφίδες τοῦ Ἰουδοταϊανοῦ.

§ 191. Ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ὑπῆρχον νομικοὶ μᾶλλον ἢ νομικὴ ἐπιστήμη, ἥτοι οἱ καλλιεργοῦντες αὐτὴν ἀπείχον πολὺ τῶν δύο προηγούμενων περιόδων, ἐν αἷς ἐτάξαμεν τὴν *auctoritas* καὶ τὰ *responsa prudentium* μεταξὺ τῶν κυριωτάτων πηγῶν τοῦ δικαίου. Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἔσχεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μοδεστίνου τὸν ἔσχατον ἀληθῆ καλλιεργητὴν, οἱ δὲ διαδοχοὶ αὐτοῦ μετέβαλον τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῶν νομοδιδασκάλων τῆς ἀρχαιότητος εἰς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, ἄξιον ὑπηκόων εὐρέος Κράτους, ἐπιζητούντων συγχρόνως δόξαν ἐν τῇ κτήσει δημοσίου ἀξιώματος, περιοριζόμενοι δ' εἰς τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν τοῦ δικαίου, ἄνευ ἐπιζητήσεως τῆς δι' αὐτῆς θεραπείας τῶν ἀναφυόμενων ἀναγκῶν, κατέστρεψαν ἕνα τῶν σπουδαίων λόγων τῆς ἐν τῷ παρελθόντι ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου ἔτι δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἔκπτωσις δ' αὐτῆς παρὰ τὴν ἰδρύσιν καὶ τὴν διατήρησιν σχολῶν δημοσίων, ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν χρόνων τούτων, ἅτινα, ἀντὶ τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου, περιεῖχον μόνον συλλογὴν τοῦ ἐν ταῖς ἀρχαιοτέροις συγγράμμασιν ἢ ἀλλαχοῦ ὑπάρχοντος. Τοιαῦτα δ' ἦσαν π. χ. αἱ προμνημονευθεῖσαι ἤδη *veteris juris consultatio* καὶ *collatio legum mosaicarum et romanarum*¹. Ἐπομένως οἱ νομικοὶ ἐστεροῦντο τοῦ παραγωγικοῦ πνεύματος καὶ ὥς πρὸς τὰς συγγραφάς, μετέτρεψαν δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν εἰς ἔργον ἐκδότου, προστιθέμενοι σπανίως καὶ ἰδίαις σημειώσεις. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς διανοητικὴν ἔκπτωσιν τῶν χρόνων ἐκείνων, διότι παρὰ τὴν ἑλλειψιν νομικῶν ἐπιστημόνων, ἀπαντῶσιν ἤδη ἄλλα μεγάλα ὄνόματα, τῶν Ἰερωνύμων, τῶν Ἀμβροσίων, τῶν Αὐγουστίνων κτλ., καταδεικνύοντα

§ 191. 1) Τοῦ ἀνωτ. § 158.

τὴν ὑπαρξίν μεγάλης διανοητικῆς δυνάμεως καὶ δημιουργικοῦ πνεύματος. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὗται ἀντὶ τῆς στραφῶσι πρὸς τὴν ὁλονέν ἐκπίπτουσιν νομικὴν ἐπιστήμην, ἐνεκολπώθησαν τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐν τοῖς τοῦτον συνταράττουσι ζητήμασιν ἀνεδεικνύοντο ὡς λάτραι αὐτοῦ καὶ θεολόγοι²⁾. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος ὁ χαρακτὴρ ἦτο ὅλως ἀνάρμοστος καὶ πάντῃ ἀλλότριος τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων *juris consulti*. Διαιώνιαις τῶν δικῶν, πρόκλησις καὶ πολλαπλασιασμός αὐτῶν, πομπώδης ἐπίδειξις γνώσεων καὶ περιβολὴ τῆς ἀμαθείας διὰ τραχύτητος καὶ ἀναιδείας εἰσὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μετὰ τοὺς δοκίμους νομικῶν, ὡς εἰκονίζει αὐτὰ συγγραφεῖς, ἀνέκων τοῖς χρόνοις τῆς παρακμῆς ταύτης³⁾. Τὴν διαφορὰν δὲ ταύτην τῶν νομικῶν τῶν χρόνων τούτων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνευρίσκωμεν ὁμολογουμένην, καὶ δὴ ἐν γλῶσσῃ ἀντικειμένη πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἐποχῆς, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσίου, ὅστις εἰς τὴν ἔλλειψιν κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου ἀποδίδωσι πρὸς τοῖς λοιποῖς ἀποτελέσμασι καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐπιστημόνων, λόγῳ τῆς δυσχερείας περὶ τὴν κτῆσιν ἐδραίων νομικῶν γνώσεων, φρονῶν ἐν μεγάλῃ ἀπλότητι, ὅτι ἤρκει ἡ κωδικοποίησις, ὅπως ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἀναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν⁴⁾.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε κρατοῦσα ἐν τῷ βυζαντινῷ Κράτει μέχρι τέλους τῆς παρούσης περιόδου, διότι καὶ οἱ εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐργασθέντες νομικοὶ δὲν διέφερον πολὺ τῶν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τι ἀρχαιότερον ἐμφανιζομένων.

§ 192. Εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου Μ. χρόνους, πλὴν εἰς τὴν παρακμὴν ἐπίσης ἀνέκοντες νομικοὶ μνημονεύονται πολλοί, ἀλλ' οὐδὲν ἰδιάζον παρουσιάζουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου, πλὴν τοῦ Ἑρμογε-νιανοῦ, τοῦ Χαρισίου, τοῦ Aquila καὶ τοῦ Anthianus, ὧν τὰ ὀνόματα μνημονεύονται καὶ ἐν τῷ Πανδέκτῃ διὰ τινῶν ρήσεων καὶ περὶ ὧν δὲν ὑπάρχουσιν ἀσφαλῆς πληροφορίαι. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Θεοδοσίου Β' ἐλιγίστως ἔχομεν εἰδήσεις περὶ

2) Πρὸλ. Karlowa τόμ. Α' σ. 932. — 3) Amm. Marc. (γεν. τῷ 330. ἀποθ. 390 μ. Χ.) XXX. 4. — 4) Constit. de Cod. Theod. auctorit. saepe nostra elementia dubitavit quae causa faceret, in tantis propositis praemis, quibus artes et studia nutriuntur, tam pauci ratiocinatione exstiterint, qui plena juris civilis scientia ditarentur, et in tanto humbrationum tristi pallore vix unus aut alter receperit soliditatem perfectae doctrinae. Τῶς καὶ ἀνωτ. § 188.

νομικῶν τινων. Τοιοῦτοί εἰσιν ὁ Innocentius, ὅστις ἀκμάσας ἐπὶ Κωνσταντίνου Μ. καὶ ὦν συγχρόνως agrimensor (γεωμέτρης) συνέλεξε τοὺς ἐν τῷ δικαίῳ ὑπάρχοντας σχετικούς πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ κανόνας καὶ κατήρτισε τὰς literae notae εἰς πολλὰ βιβλία, ὧν τὸ 12 εἶναι γνωστὸν ἐκ τεμαχίων, διασωθέντων μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων¹. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοδοσίου ὑπῆρξαν ὁ Λεόντιος, οὗ τὸ ὄνομα μνημονεύεται καὶ ὡς praefectus urbi τῆς Κωνσταντινουπόλεως² καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἀποτελοῦντες μέρος τῶν πρὸς σύνταξιν τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος δύο ἐπιτροπείων³, οἵτινες κυρίως δὲν ἦσαν νομικοί, ἀλλὰ δημόσιοι λειτουργοὶ καὶ ὦν μόνος ὁ πρόεδρος τῆς ἐτέρας τῶν ἐπιτροπειῶν, Ἀντίοχος, μνημονεύεται καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ μνημονεύονται καὶ οἱ Εὐδόξιος, Πατρίκιος καὶ ἄλλοι⁴, ἀλλ' ἄνευ μνείας καὶ ἔργου τινὸς νομικοῦ.

Τοὺς ὑπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν ἀκμάσαντας νομικοὺς, κατέχοντας σχετικῶς τὴν κρατίστην θέσιν μεταξὺ τῶν συναδέλφων αὐτῶν, θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες, ἐν τοῖς περὶ τῆς νομοθεσίας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὅστις πρὸς συντέλειαν αὐτῆς ἐχρήσατο τοῖς κρατίστοις καὶ ἐπισημοτάτοις αὐτῶν.

§ 193. Κατ' ἀντίστροφον πρὸς τὴν ἑκπτώσιν τῶν νομικῶν λόγον, τὰ μέσα τῆς μορφώσεως αὐτῶν ἠϋξήσαν καὶ ἐρρυθμίσθησαν συστηματικῶς διὰ τῆς ἰδρύσεως σχολῶν, αἵτινες ἦσαν ὁ μόνος ἀνεγνωρισμένος τρόπος τῆς νομικῆς παιδείσεως. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Βηρυτῷ ὑπαρχούσης ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος νομικῆς σχολῆς, συνέστησαν ἕτεραι δύο ἐν Ρώμῃ καὶ Βυζαντίῳ, ὧν ἡ δευτέρα ἰδρύθη ὑπὸ Θεοδοσίου Β'¹ καὶ διωρίσθησαν ἐν αὐταῖς τακτικοὶ διδάσκαλοι, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς συγκλήτου, οἵτινες ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐκαλοῦντο *ἐξηγηταί*, *antecessores*², καὶ ἀπῆλθον προνομίων· ἀπηγορεύθη δὲ παντὶ μὲν ἄλλῳ ἢ δημοσίᾳ τοῦ δικαίου διδασκαλία, τοῖς δὲ δημοσίοις καθηγηταῖς ἢ κατ' οἶκον ἰδιωτικῇ. Συγχρόνως ὠρίσθησαν τὰ πρὸς σπουδὴν ἀναγκαῖα βιβλία καὶ μαθήματα καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς.

Περὶ τοῦ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τρόπου τῶν παραδόσεων καὶ περὶ τοῦ

§ 192. 1] Zimmern *Historia* § 105 σ.μ. 2. — 2] L. 3 C. Th. 14. 16, I. 8 C. Th. 6.28, Heinec. hist. jur. § 380 σημ. — 3] Theodorus, Eudicius, Eusebius, Johannes, Comazon, Eubullus, Apelles, Speranzius, Martyrius, Alpius, Sebastianus, Appollodorus, Oron, κτλ. Rudorff *Historia* § 100. — 4] Constit. tant. § 9.

§ 193. 1] L. 3 C. T. 14. 9, I. un C. 14. 48, I. un. C. Th. 6. 21. — 2] Prooem.

ἐσωτερικοῦ ὁργανισμοῦ τῶν σχολῶν ὀλιγίστας ἔχομεν πληροφορίας καὶ ταύτας ἐκ διατάξεως αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθορίσαντος νέον πρόγραμμα σπουδῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νομοθετικῶν συλλογῶν αὐτοῦ. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς μεταρρυθμιστικῆς διατάξεως³ μαθάνομεν, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ὁ χρόνος τῆς κυρίως σπουδῆς διήρκει 3 ἔτη καὶ ὅτι ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐτῶν τούτων ἐδιδάσκοντο ἰδιαίτερα μαθήματα. Οὕτως ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει οἱ σπουδασταὶ ἐκαλοῦντο *dupondii* (ὄνομα ἐμπαικτικὸν σημαῖνον, ὅτι ἥξιζον μόνον δύο ἄσσοις)⁴ καὶ ἐδιδάσκοντο τὰς Εἰσηγήσεις, τὰ 4 *libri singulares* τοῦ Γάτου, ἥτοι περὶ προικός, ἐπιτροπείας, διαθήκης καὶ κληροδοτημάτων, ἐν τῷ δευτέρῳ τὸ δίκαιον τοῦ ἡδίκτου ἐξ οὗ ἐκαλοῦντο *edictales* καὶ τέλος ἐν τῷ τρίτῳ ἡ διδασκαλία τῶν σπουδαστῶν, καλουμένων Παπινιανιστῶν, ἦτο μᾶλλον πρακτικὴ καὶ περιελάμβανε τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἡδίκτου καὶ 8 βιβλία ἐκ τῶν *responsa* τοῦ Παπινιανοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἱστορικῶς διεγερθεῖσαν ταύτην σπουδὴν οἱ *Αὐταὶ*, ἥτοι οἱ περὶ αὐτὴν, ὥφειλον νὰ καταγείνωσι κατ'ἰδίαν, ἥτοι ἄνευ ἀκροάσεως (*per semet ipsos*) εἰς τὰ λοιπὰ τοῦ ἀρχαίου δικαίου (*jus*) μέρη, μάλιστα δὲ εἰς τὰ *responsa* τοῦ Παύλου. Ἐν γένει δ' ὥφειλον νὰ ἐκμάθωσι 60 χιλιάδας στίχων ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκ τῶν *constitutiones*, ὧν ἡ ἐκμάθησις πιθανῶς ἀνῆκεν εἰς τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος.

§ 194. Ὁ Ἰουστινιανὸς εὗρεν ὑπαρχούσας πλὴν τῶν ἐν Βηρυτῷ, Βυζαντίῳ καὶ Ρώμῃ σχολῶν καὶ ἄλλας τρεῖς, τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Καισαρείᾳ καὶ Ἀθήναις, αἱ κατήργησε¹ καὶ ἀναγνώρισας μόνον τὰς ἐν ταῖς δυσὶ μητροπόλεσι (*in regibus urbibus*) καὶ τὴν ἐν τῇ περιφερεῇ Βηρυτῷ, ἐφάρμοσε μὲν τὸ προϋπάρχον πρόγραμμα σπουδῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδίων συλλογῶν, ἥτοι ἀντικατέστησε τὰ διδασκτέα μαθήματα, τὸ δ' ἐν ἔτος τῆς κατ'ἰδίαν μελέτης ἡύξησεν εἰς 2. Κατὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει οἱ σπουδασταί, λαβόντες νῦν τὸ ὄνομα *Justiniani novi*, ἐδιδάσκοντο τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰ πρῶτα τοῦ Πανδέκτου, ἥτοι τὰ ἀπὸ 1-4 βιβλία αὐτοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Πανδέκτου (*de judiciis*), ἡ τὸ

¹ Inst. § 3, Const. Deo auct. § 3, tanta § 9. 1. ὁ Λαὸς Γ' 27. — 3] Const. omnem.—4] Dupondius=24 unciae (οὐγγίαι), ἥτοι δύο ἄσσοι.

§ 194. 1] Const. omnem § 7. Ὡς πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις πρὸς Κ. Παπαρρηγόπουλον

τρίτον (de rebus) ἐκ περιτροπῆς, ἤτοι τὰ 5-11, ἢ τὰ 12-19 βιβλία τῆς αὐτῆς συλλογῆς καὶ διετήρησαν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα *edictales*, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ἡκροῶντο συνέχειαν τῆς διδασκαλίας τοῦ δευτέρου ἔτους, διατηρήσαντες ἐπίσης τὸ ὄνομα Παπινιανισταί. Συγχρόνως δέ, πρὸς τιμὴν τοῦ Παπινιανοῦ, διετηρήθη ἑορτή, τελουμένη κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν σπουδαστῶν εἰς τὸ τρίτον ἔτος. Ἐν τῷ τετάρτῳ οἱ σπουδασταί, δυνάμενοι νὰ καλῶνται ἐπίσης καὶ νῦν *Αὐταί*, δὲν ἀπηλλάσσοντο τῆς ἀκροάσεως, ἀλλὰ συνεπλήρουν τὸ 4 καὶ τὸ 5 μέρος τοῦ Πανδέκτου, ἤτοι τὸν *umbilicus*, τὰ 20-27 βιβλία καὶ τὰ ἄνευ ἰδιαιτέρου ὀνόματος ἀποτελοῦντα τὸ πέμπτον μέρος 28-36, ἐπομένως κατὰ τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν οἱ σπουδασταί διήρχοντο τὰς Εἰσηγήσεις καὶ τὰ 36 πρῶτα ἐκ τῶν 50 βιβλίων τοῦ Πανδέκτου. Τέλος οἱ τοῦ πέμπτου ἔτους, καλούμενοι *Προλύται*, ἀπηλλάσσοντο μὲν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλ' ὥφειλον ἴσως νὰ σπουδάσωσι κατ' ἰδίαν τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ Πανδέκτου, ὡς καὶ τὰς διατάξεις τοῦ Κώδικος, ἵνα θεωρηθῶσι τέλει νομικοί².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ

§ 193. Ἰσχύς τοῦ ρωμ. δικ. ὑπὸ τοὺς Γερμανοὺς.— § 196.

Συλλογαὶ τοῦ ρωμ. δικ. ὑπὸ τοὺς Γερμανοὺς.

§ 195. Ἡ κατάκτησις τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φύλων καὶ ἡ τύχη τοῦ ρωμ. δικαίου ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην κυριαρχίαν ἐκφεύγουσι τὰ ὅρια τῆς μελέτης ἡμῶν. Πλὴν ἐπειδὴ τὸ ρωμ. δίκαιον ἐξῆκολούθησεν ἰσχύον καὶ ὑπὸ τοὺς νέους κυρίους αὐτοῦ ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀρχαίων τῆς χώρας κατοίκων, παρήχθησαν συλλογαὶ τινες, σκοποῦσαι τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου

(Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους τόμ. Γ' σ. 175. ἐπ. ἐκδ. ε'.), ἀντιδοξοῦντα.—2] Haec sola scientia habeat finem mirabilem. Περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἴδε ὁλόκληρον τὴν *Constitutio omnem*.

τούτου, συντελέσασαι δὲ καὶ εἰς τὴν μετάδοσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους· ἐπομένως καθίσταται ἐπ'ἀνάγκης νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τούτων. Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἰσχύος τοῦ ρωμ. δικαίου, φέροντος τὸ ὄνομα *lex Romana*, ἐν χώρᾳ κατακτηθεῖσῃ ὑπὸ ξένων φύλων, ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατησάσης κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀρχῆς τῆς ὑπὸ προσωπικόν καὶ οὐχὶ τοπικόν δικαίον συμβιώσεως διαφόρων ἐθνικοτήτων¹, διότι δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰσέτι ἢ καὶ ἐμφανισθῆ τὰ ἀξιώματα τοῦ καλουμενοῦ διεθνοῦς ἰδιωτικοῦ δικαίου². Οὕτως καὶ οἱ κατακτηταὶ τῶν ρωμαίων, καίπερ πολλοὺς αὐτῶν φονεύσαντες, ἐξορίσαντες, ἢ καταστήσαντες δούλους δὲν ἐξήσκησαν τὰ κατακτητικὰ αὐτῶν ταῦτα δικαίωματα ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ὡς τοιούτου ἐν ὅλῳ, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ἀτόμων καὶ ἐπομένως οἱ ἀπομείναντες ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς κατακτηθείσης χώρας ἐροῦνμιζον κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν δικαίον τὰς νομικὰς αὐτῶν σχέσεις.

§ 196. Τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς διακρίσεως τοῦ δικαίου ἀφείλουσι τὴν γένεσιν αὐτῶν αἱ ἐξῆς συλλογαί, ἢ κώδικες :

α') Τὸ *Edictum Theodorici*, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν ἀνατολικῶν Γότθων, ὡς περίληψις τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Τὴν συλλογὴν ταύτην προὐκάλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν δικαστῶν καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ προσωπ. δικ. ἀρχή. ³Διότι ὁ βασιλεὺς Theodoricus (475—526 μ. Χ.) ἦτο μὲν πράγματι ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ νομικῶς ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου διατελὼν· ἐπομένως καὶ τὸ ρωμ. δικαίον ἴσχυεν ἐν τῷ Κράτει αὐτοῦ, οὐχὶ λόγῳ τῆς ἀρχῆς τῆς προσωπικότητος τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ἀλλ' ὡς κοινὸν δικαίον, ἐφαρμοζόμενον ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους, πλὴν τῶν πρὸς τὴν ἠθικὴν συνδεομένων σχέσεων, οἷον τῶν οἰκογενειακῶν, ἐν αἷς ἐφαρμόζετο τὸ ἰδιαιτέρον τῶν Γότθων· διὸ καὶ ρητῶς λέγεται ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, ὅτι ἐξεδόθη διὰ τε τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Γότθους⁴. Καταρτισθεῖσα δὲ πιθανῶς τῷ 500 ἢ 506 μ. Χ., πάντοτε δὲ μετὰ τὸ 493⁵, περιεῖχεν αὐτοκρατορικὰς διατάξεις ἀποσπάσματα καὶ ἐκ συγγραμμάτων τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων (*ex Novellis Legibus ac Veteris Juris sanctimonia*), ἤτοι ἐκ τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος, ἐκ τῶν Νεαρῶν Θεοδοσίου Β' καὶ

§ 195. 1) Savigny *Ἱστορία Τόμ. Α'* § 30.—2) Πρὸλ. Κρασσᾶ § 42 ἐπ. Γεν. Δ. δ.

§ 196. 1) Πρὸλ. Glöden. Τὸ *P. A. in τῷ βασιλείῳ τῶν ἀνατολ. Γότθων* σ. 41. *Edict. Theod. Prolog.*... quae Barbari, Romanique sequi debeant. — 2) Dahn *Oi Βασιλεῖς τῶν Γερμανῶν* 1866. περιέχ. καὶ τὸ κείμενον τοῦ

Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν *sententiae* τοῦ Παύλου καὶ διηρεῖτο εἰς 154 κεφάλαια μετὰ προλόγου καὶ ἐπιλόγου, ἄνευ ὁμῶς τῆς δεούσης ταξινομήσεως τῆς ὕλης. Ἐδημοσιεύθη δ' ἀναρτηθεῖσα ἐν Ρώμῃ δημοσίᾳ, κατὰ παροδικὴν διαμονὴν τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῇ³.

Ἡ πρώτη τῆς συλλογῆς ταύτης ἐκδόσις ἐγένετο τῷ 1579⁴, ἡ τελευταία δὲ τῷ 1875⁵.

Ε) Ἡ *lex Romana Visigothorum*, κληθεῖσα ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος καὶ *Breviarium Alaricianum* (*Alarici*), συλλογὴ ἄνευ ἐπισήμου τίτλου, καταρτισθεῖσα τῷ 506 τῇ διαταγῇ τοῦ βασιλέως τῶν δυτικῶν Γότθων Ἀλαρίχου Β', ἐν τῇ πόλει Aire τῆς Γαλλίας (Γασκονίας), ὑπὸ ἐπιτροπείας ἐκ *prudentes*, πιθανῶς Ρωμαίων, καὶ δημοσιευθεῖσα τῇ προσυπογραφῇ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων ὑπαλλήλου Ἀνιανοῦ, ἐξ οὗ κέκληται καὶ *Breviarium Aniani*. Προωρισμένη δὲ διὰ τοῦς ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν δυτικῶν Γότθων Ρωμαίους περιέχει ἀποσπάσματα ἐκ τῶν τριῶν Κώδικων, Γρηγοριανοῦ, Ἑρμογενιανοῦ καὶ Θεοδοσιανοῦ, ἐκ τῶν Νεαρῶν τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῶν μετ' αὐτῶν αὐτοκρατόρων μέχρι τοῦ 506 μ. Χ., ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Γαίου, αἵτινες ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ἀπετέλουν τὸν καλούμενον Γάιον τῶν Γότθων ἢ *Epitome Gaii*, ἐκ τῶν *sententiae* τοῦ Παύλου καὶ ἐκ τῶν *responsa* τοῦ Παπινιανοῦ. Ἐκ πασῶν τῶν πηγῶν τούτων τὸ πλεῖστον ἀνήκει τῷ Θεοδοσιανῷ Κώδικι καὶ ταῖς *sententiae* τοῦ Παύλου, διότι ἐκ μὲν τοῦ Γρηγοριανοῦ ἐλήφθησαν ὀλίγα μέρη, ἐκ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ μόνον δύο διατάξεις, ἐκ τοῦ Παπινιανοῦ ἐν μόνον *responsum*, τὸ δὲ κείμενον τοῦ Γαίου ἀντικατέστη διὰ τῆς *interpretatio*, ἥτις, παρακολουθοῦσα καὶ τὰ λοιπὰ τῆς συλλογῆς μέρη, περιέχει ἐπεξηγήσεις, τὰ παράλληλα χωρία καὶ εἶδος παραφράσεως, φιλονεικεῖται δ' ἂν περιεῖχε καὶ μεταρρυθμίσεις ἢ νεωτερισμούς, ὥς προεῖν τῆς ἐργασίας τῆς ἐπιτροπείας⁶.

Ἡ πρώτη αὐτοῦ αὐτοτελὲς ἐκδόσις ἐγένετο τῷ 1528, ἡ δὲ δευτέρα καὶ τελευταία ἄχρι τοῦ νῦν τῷ 1849⁷ καὶ

edictum Theod. σ. 12.—3] Savigny *Historia Iur. B'* § 60 σημ. α.—4] Ὑπὸ P. Pithoeus, ὡς παράρτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κασσιωδώρου (Paris). — 5] Ὑπὸ Blukme (*Monumenta Germaniae historica. Leges* τόμ. 5. σ. 145 ἐπ.). — 6] Ἰδε Krüger σ. 311 ἐπ. Ὁ Patetta φρονεῖ ὅτι τὸ *Breviarium* ἦτο ἰταλικῆς καταγωγῆς καὶ ὅτι ἐν Ἰταλίᾳ ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς κυριαρχίας τῶν φράγκων (*Krit. Vis. XVI.* σ. 509 — 510). — 7] Ἡ πρώτη ὑπὸ Sichert ἐν Παρι-

γ) *Lex Romana Burgundionum* ἢ *Papianus* ἢ *Papiani libri responsorum*, ἐκδοθεῖσα μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς κυρίως διὰ τοὺς Βουργουνδίου ἐκδοθείσης *lex Burgundionum*, ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Σιγισμούνδου ⁸, καθ' ὑπόσχεσιν δοθεῖσαν ἐν τῇ *lex* ταύτῃ. Περιεῖχε δὲ μέρη τῶν τριῶν Κωδίκων καὶ Νεαυρῶν, ἐπίσης μέρος τοῦ Γάτου καὶ τοῦ Παύλου, εἴτε ἀμέσως ἐκ τοῦ κειμένου αὐτῶν, εἴτε ἐκ τοῦ *Breviarium* ληφθὲν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς εἰσαγωγή (forma et expositio) τῶν δικαστῶν εἰς τὸ ρωμ. δίκαιον, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἄρσεως τῆς προσφάσεως, ὅτι ἡγνόνουν τὸ ἐφαρμοστέον δίκαιον ⁹. Τὰ δὲ ὀνόματα *Papianus* καὶ *Papiani libri responsorum*, κατὰ παραφθοράν ἀντὶ *Papinianus* κτλ., ἐπήλασαν ἐκ παρανοήσεως τῶν χειρογράφων, ἐν οἷς ἡ *lex* αὕτη εὑρεται ὡς παράρτημα τοῦ *Breviarium* ¹⁰. Ἡ ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης ὠφέλεια εἶναι ἐλάσσων, διότι τοῦτο μὲν σπανίως μνημονεύονται αἱ πηγαὶ τοῦ ρωμ. δικαίου, τοῦτο δ' αἱ διατάξεις αὐτοῦ ἀναμείγνυνται μετὰ Βουργουνδικοῦ, ἢ μεταδίδονται ἐσφαλμέναι ἐκ παρανοήσεως ¹¹.

Ἡ πρώτη ἐκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Κουϊακίου, μετὰ τοῦ Θεοδωσιανοῦ Κώδικος τῷ 1566, ἡ δὲ τελευταία τῷ 1865 ὑπὸ τοῦ Bluhme, μεθ' ὑπομνημάτων καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων ¹².

οἷς, ὡς παράρτημα τοῦ Κασσιωδώρου. Ἡ δευτέρα ὑπὸ Haenel: *Lex Romana Visigothorum*. Berolini. — 8] Πιθανὸν ἤρξατο ἐπὶ Γουνδοβάδου (516 μ. Χ.) καὶ ἐπερατώθη ἐπὶ Σιγισμούνδου (517 μ. Χ.). — 9] Πρὸς Savigny *Ἱστορία* Τόμ. Β' § 2—7, Rudorff *Ἱστορία* § 405.—10] Rudorff αὐτ. § 405 σημ. 7. — 11] Krüger αὐτ. σ. 318.—12] *Monumenta Germaniae histor. Leges* III. σ. 579 ἐπ. Πρὸ αὐτῆς ἀξία ἰδίου λόγου ἐστὶν ἡ ὑπὸ Barkow *Lex romana Burgundionum ex jure rom. et Germ.* 1826. Ἴδε καὶ v. Salis *monum. German. leg.* Seit. I. t. II. (Ἀνδρέον 1892).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΕΙΟΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 197. Γενικός χαρακτήρ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.— § 198. Τὸ ἰσχύον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον. Ἀνάγκη κωδικοποιήσεως.— § 199. Ἰουστινιανός. Τριῶνιανός.

§ 197. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι σπουδαιότατον γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου, διότι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἔλαβε τὸ δίκαιον τοῦτο τὴν μορφήν, ὅφ' ἦν παρεδόθη εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Πᾶσα ἀπόπειρα κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου, ἥ καὶ πᾶσα κωδικοποιήσις ἐν τῷ παρελθόντι, ὑπῆρξεν ἀπλῶς μερική, μόνος δ' ὁ Ἰουστινιανός ἐπενόησεν, ἥ μᾶλλον ἐξετέλεσεν, ὡς πρὸς τὰ ἔσχατα τοῦ ρωμ. δικαίου ἔτη, ὅ,τι ἡ δωδεκάλτος ἐν τῇ γενέσει αὐτοῦ. Ἐπομένως ἡ δωδεκάδελτος καὶ ἡ Ἰουστινιανέως νομοθεσία εἰσὶ τὰ δύο ἄκρα, ἐν οἷς τὸ ρωμ. δίκαιον ἐγεννήθη, ἀνεπτύχθη καὶ [διετυπώθη] ὁριστικῶς.

Τὸ ἀποτελεσματικὸν καὶ σωτήριον ὡς πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ ρωμ. δικαίου διάθεμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δεῖται λοιπὸν ἰδίᾳ καὶ ἐπισταμένης ἐρεῖνης. Ἄνευ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος τὸ ρωμ. δίκαιον πλανώμενον ἴσως ὑπὸ τὰς βιογραφίας ἀγίων, καλυπτούσας τὰς διαυγεῖς αὐτοῦ ἐννοίας, ὡς ἡ τοῦ ἀγ. Ἰερωνύμου τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου, ἥ ἤθελεν ἀπολεσθῇ ἐντελῶς, ἥ θὰ περιήρχετο εἰς ἡμᾶς ὅλως δυσδιάγνωστον καὶ χασματικόν, ὅφ' οὗ καὶ μετὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ πολλαχοῦ ὑπέστη ἀλλοιώσεις σπουδαίας, κυρίως δὲ δὲν κατωρθώθη ἡ διαφύλαξις τῶν πρωτοτύπων πηγῶν, ἐξ ὧν ὁ Ἰουστινιανός ἠντλησε τὰς συλλογὰς αὐτοῦ. Καίτοι δὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ὑπῆρξεν κυρίως κωδικοποιήσις¹ ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν, ἥτοι ἀνακαίνισις τοῦ ὑπάρχοντος δικαίου ὑπὸ τε τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὰ

§ 197. 1] Περίλ. vñ Regelsberger Pand. § 3.

μέχρις αὐτοῦ κρατοῦντα ἀξιώματα, ἀλλ' ἀπλῆ περισυλλογὴ τοῦ κυρίως ἰσχύοντος δικαίου, περιέχουσα μόνον τὴν κατάργησιν ἀπηρχαιωμένων θεσμῶν καὶ τὴν ἄρσιν διαφωνιῶν, οὐχ ἦττον τῷ Ἰουστινιανῷ ὀφειλόμεν καὶ ἀπάσας σχεδὸν τὰς νεωτέρας, ἢ οἱ χρόνοι τῶν δοκιμῶν νομοδιδασκάλων, ἀρχὰς ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ὡς καὶ τὴν ἐπικράτησιν πολλῶν καινοτομιῶν, αἵτινες ἐκυφοροῦντο μὲν, ἢ καὶ εἶχον ἐμφανισθῆ διὰ τοῦ *jus honorarium*, οὐχ ἦττον συνυπῆρχον πρὸς τῷ *jus civile* καὶ δὲν εἶχον ἐπικρατήσει αὐτοῦ ἐντελῶς. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸ πρῶτον ἐξέλιπεν ἡ δυάς αὕτη καὶ παρέμειναν ἐν ἰσχύϊ μόνον αἱ νεώτεραι ἀρχαί, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἔρευνα ἐκάστου τῶν θεσμῶν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ.

§ 198. Καθ' οὗς χρόνους ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, ἐσπερημένον ἤδη τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Κράτους, τὸ ἐν τῷ ἀπομείναντι μέρει ἰσχύον δίκαιον ἦτο ἐν γένει τὸ ἀνωτέρω¹, ὡς πρὸς τοὺς μετὰ τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα χρόνους διαγραφέν. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε παρέλθει ὀλόκληρος περίπου αἰὼν καὶ οὐ μόνον τὸ τῶν νομοδιδασκάλων δίκαιον ἀπηρχαιοῦτο ὅλον ἐν καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν καθίσταντο σπανιώτερα καὶ μᾶλλον δύσκτητα, ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τοὺς τρεῖς κώδικας, τὸν Γρηγοριανόν, τὸν Ἑρμογενιανόν καὶ τὸν Θεοδοσιανόν ἐκδοθεῖσαι διατάξεις τῶν αὐτοκράτορων ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ἀπάσης δὲ τῆς ἀτάκτου ταύτης ὕλης ἐξηκολούθει ἐπικαθημένη ἡ ἑλλειψίς τοῦ δέοντος ἐπιστημονικοῦ νοῦ, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώη τὰ ἀτάκτως ἐρριμμένα, νὰ συνδυάζῃ τὰ σχετικὰ καὶ νὰ ἀνευρίσκῃ τὸν μίτον τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τοῦ ὑπάρχοντος. Ἀλλῶς δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκτελεσθεῖσαν ἰδέαν εἶχεν ἤδη συλλάβει, ὡς προεῖρηται, καὶ ὁ Θεοδόσιος. Εἴτε δὲ διότι τὸ κακὸν εἶχε πλεονάσει, εἴτε διότι ὁ Ἰουστινιανός, ἢ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ, ἐνεῖχε τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἐκτέλεισιν τῆς ἰδέας ταύτης ἐφόδια, ὁ αὐτοκράτωρ αὗτος, ὅστις περιβληθεὶς διαφόρους δημοσίας ἀρχὰς εἶχεν ἀμέσως αἰσθανθῆ τὴν οἰκτρὰν τοῦ δικαίου κατὰστασιν, ἐκλήθη ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰ προσήκοντα διακείμενα, διὰ τε τὴν ἐναρξιν νέου βίου τοῦ δικαίου τούτου καὶ διὰ τὴν μεταδοσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους.

§ 198. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 489 καὶ πρὸλ. Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. 3 σ. 409 ἐκδ. ε'.

§ 199. Περὶ τοῦ προσώπου τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, ἀρνούμενοι πληροφορίας ἐκ τῶν ἀρχαίων ιστοριογράφων, μάλιστα δὲ τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ Προκόπιου, δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἐντελῶς ἀκριβῆ ἰδέαν. Ὁ Προκόπιος ἰδίᾳ, ἱστορήσας τὰ κατ' αὐτὸν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ καὶ ἀποθεώσας ἐν τοῖς μετέπειτα ἐκδοθεῖσιν ἐξ λόγους περὶ τῶν Κτισμάτων τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπέσκαπτε συγχρόνως κρύφα τὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ τιμὴν καὶ ὑπόληψιν καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὸν 17 αἰῶνα ἀνακαλυφθεῖσιν Ἀνεκδότοις αὐτοῦ, ἐν τῇ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκῃ, «λέξιν πρὸς λέξιν» σχεδὸν ἀναιρεῖ ὅσα ἐν τοῖς περὶ Κτισμάτων λόγοις ἐβεβαίωσε καὶ «καταδικάζει, ὅσα ἀπεθαύμασεν¹.» Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ συγχρόνως ὁ πολὺς παρ' ἡμῖν ἱστορικός², ὁ 'Ιουστινιανὸς βεβαίως μὲν δὲν ἦτο κοινὸς ἄνθρωπος, τὸ δ' ἀληθὲς εἶναι, ὅτι οὐχὶ οἴκοθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς τῶν ἄλλων ἱκανότητος τὰ πάντα πράττων, περιέπεσεν εἰς ἁμαρτήματα, ἅτινα ὅμως κατ' οὐδὲν ἐλαττοῦσι τὴν ὡς πρὸς τὸν νεώτερον κόσμον ἀξίαν τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἣ ἀπτονται καὶ αὐτῆς.

Ὁ 'Ιουστινιανός, σλαυικῆς καταγωγῆς ὢν, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος ἐν Τουαρέσῳ (Δαρδανία, Ταυρησίῳ, Tauresium) τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἐκαλεῖτο ἀρχικῶς Οὐπράθθα, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἰστόκ καὶ ἡ μήτηρ Βιγλενίτσα· ἀλλ' ἀμφοτέρων τῶν γονέων τὰ ὀνόματα ἐξελληνίσθησαν κατόπιν, κατὰ βυζαντινὸν τρόπον, ἅμα τοῦ 'Ιουστινιανοῦ κληθέντος ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ 'Ιουστίνου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μεταβαλόντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἐκλήθη Σαββάτιος, ἡ δὲ μήτηρ Βιγιλαντία (Vigilantia). Γενόμενος δὲ τῷ 520 ὑπατος καὶ πατρικίος, κατόπιν δὲ περιβλήθεις καὶ ἄλλας ἐξουσίας, οἷον τὴν τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου (comes domesticorum) κτλ., προσελήφθη τῷ 527 ὑπὸ τοῦ θείου αὐτοῦ συναυτοκράτωρ καὶ διεδέξατο αὐτόν, θανόντα, ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Νυμφευθεὶς, ζῶντος τοῦ θείου του, τὴν περίπτυστον καὶ περίπτυστον, κατὰ Προκόπιον, Θεοδώραν, ἧς χάριν ὁ 'Ιουστίνος κατήργησε τὸν ἀπαγορευόμενον τὸν γάμον συγχλητικὸν μεθ' ὑποκριτρίας νόμον³, ἔσχεν ἐν αὐτῇ συνετὴν σύμβουλον καὶ πιστήν, παρὰ τὸ παρελθὼν αὐτῆς, σύζυγον, μεθ' ἧς ἐβίωσε μέχρι τοῦ 548, ὅτε ἀπέθανεν ἡ Θεοδώρα, θανὼν καὶ αὐτὸς τῷ 565.

Τὰς ὀλίγας ταύτας σημειώσεις, περὶ τοῦ χαρακτηῖρος καὶ τοῦ βίου

§ 199. 1] Κ. Παπαρρηγοπούλου ἀνωτ. σ. 87 (ἐκδ. ε'.) ἐπ. — 2] Κ. Παπαρρηγ. αὐτ. σ. 83 ἐπ. — 3] L 23 C. 5. 4.

τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δὲν ἠδυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν, προκειμένου περὶ προσώπου τοσοῦτον καὶ τοιούτῳ τρόπῳ στενῶς συνδεομένου μετὰ τοῦ ρωμ. δικαίου. Ἀλλὰ καὶ ἕτερον πρόσωπον εἶναι ἄξιον ἰδίας μνείας καὶ ὡς νομικὸς καὶ ὡς ὁ κυριώτατος μοχλὸς τοῦ Ἰουστινιανείου ἔργου, ὁ περιώνυμος Τριβωνιανός, περὶ οὗ ἐπίσης ὑπάρχουσιν αἱ αὐταὶ καὶ περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀμφιβολίαι, σαφῶς καὶ λογικῶς ὅμως συνδυαζόμεναι ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος ἐξόχου ἱστορικοῦ⁴. Ὁ Τριβωνιανὸς ἐγεννήθη ἐν Σίδῃ τῆς Παμφυλίας⁵ καὶ μετελθὼν κατ' ἀρχάς τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ταχέως ὑπέπεσεν ὑπὸ τὸ ὄξυδερκὲς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὕμνα καὶ ἀνυψώθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ ὑπατά τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Κατεῖχε μεγίστην παιδείαν, πλήν εἶχε καὶ πολλὰ ἐλαττώματα, μάλιστα δὲ καὶ τὸ τῆς δωροδοκίας, ὧν ἕνεκα ὁ λαὸς ἐξεγερθεὶς ἐπέτυχε τὴν ἀποπομπὴν αὐτοῦ τῷ 531. Ἀλλὰ ταχέως πάλιν ἀνακληθεὶς, ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς δόξης αὐτοῦ τῷ 545 μ. Χ⁶.

II

TA MERA THS NOMOTHESIAS TOY IOUSTINIANOY

§ 200. Codex Justinianus. Θεόφιλος. — § 201. *Quinquaginta decisiones*. — § 202. Πανδέκτης (*Digesta*). Δωρόθεος. Ἀνατόλιος. — § 203. Πηγὰὶ τοῦ Πανδέκτου. Ἐρμογενιανός. Χαρίδιος. — § 204. Καταρτισμὸς καὶ ἐδωτερικὴ διαίρεσις τοῦ Πανδέκτου. — § 205. Τρόπος τῆς ἐργασίας ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ Πανδέκτου. — § 206. Ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτον. — § 207. Χειρόγραφα τοῦ Πανδέκτου καὶ γλωσσογράφοι. — § 208. Εἰδηγῆσεις (*Institutiones*). — § 209. *Codex repetitae praelectionis* (νέος Κώδωνξ). — § 210. Ἐδωτερικὴ κατὰ τάξιν τοῦ νέου Κώδικος. — § 211. Τὸ κείμενον τοῦ νέου Κώδικος. — § 212. Νεαροί. — § 213. Τύπος, δημοσιεύσις καὶ γλῶσσαι τῶν Νεαρῶν. Συλλογαί.

§ 200. Κώδωνξ (*Codex Justinianus*). Ὁ Ἰουστινιανὸς εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου ἤρξατο τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νεωτέρου δικαίου, ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν αὐτοκρα-

Τόμ. Β' § 535 σημ. 25. — 4] Παπαρηγοπούλου αὐτόθι: σ. 109 ἐπ. — 5] Προκόπ. *Περὶ τοῦ Περσικοῦ πολέμου* I, 24. — 6] Πρβλ. Προκόπ. *Ἀνέκδοτα* 13, *Περσ. πόλ.* I, 44. 25, Zimmern § 407 σημ. 10, Γέβωνος *Ἱστορ.* κτλ. μετάφρασις Παπαρρ. καὶ Ἑρτσόγ. σ. 39 σημ. 72 ἐπ.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

τόρων. Τῇ 13 Φεβρουαρίου 528 διωρίσθη διὰ διατάξεως, ἀπευθυνομένης τῇ συγκλήτῳ, δεκαμελὲς ἐπιτροπεία, ἐξ 6 ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἐνὸς νομοδιδασκάλου καὶ τριῶν δικηγόρων, ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἐνὸς τῶν προσληφθέντων 6 ὑπαλλήλων, Ἰωάννου πρώην κουνέστορος τοῦ παλατίου (exquaestor Palatii). Αὕτη ἐλάβε τὴν ἐντολὴν νὰ συλλέξῃ ἀπᾶσας τὰς διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων, τὰς περιεχομένας ἐν τοῖς τρισὶν ὑπάρχουσι κώδιξι, τῷ Γρηγοριανῷ, τῷ Ἑρμογετιανῷ καὶ τῷ Θεοδοσιανῷ καὶ τὰς ἐκδοθείσας μετ' αὐτοὺς Νεαράς καὶ νὰ καταρτίσῃ ἰδίαν συλλογὴν· παραλείπουσα δὲ πᾶν τὸ περιττὸν προσίμιον, ἐφ' ὅσον δὲν παρεβλάπτετο τὸ πλῆρες τοῦ νόμου, πᾶν ἀπηρχαιωμένον καὶ ἀντιφάσκον χωρίον καὶ ἐπιφέρουσα τὰς ἀναγκαίας μεταβολὰς καὶ συντομεύσεις, ὥφειλε νὰ κατατάξῃ τὴν ὅλην ταύτην εἰς τίτλους κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, σημειουμένης καὶ τῆς χρονολογίας ὑφ' ἐκάστην τῶν διατάξεων¹.

Ἡ συλλογὴ, καταρτισθεῖσα ἐντὸς 14 μηνῶν, ἐδημοσιεύθη τῇ 7 Ἀπριλίου 529, ἀρχομένης τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἀπὸ τῆς 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους² καὶ ἐτιμῆθη διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος, κληθεῖσα Codex Justinianus. Ἀπηγορεύθη δὲ συγχρόνως πᾶσα χρῆσις τῶν προὑπαρχουσῶν συλλογῶν καὶ τῶν πρὸ τοῦ Κώδικος ἐκδομένων διατάξεων, πλὴν τῶν *pragmaticae sanctiones*³, ὧν καὶ αἱ μὴ περιληφθεῖσαι ἐν τῷ Κώδιξι διετηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ, ἐφ' ὅσον περιεῖχον προνόμια, ἣ δὲν ἀντέκειντο τῷ ἐν αὐτῷ δικαίῳ⁴.

Ἀπολεσθέντος τοῦ κειμένου τοῦ Κώδικος τούτου, μόνον τὰς ἀνωτέρω ὀλίγας πληροφορίας ἔχομεν περὶ αὐτοῦ, εἰλημμένας ἐκ τῶν δύο διατάξεων περὶ καταρτισμοῦ καὶ δημοσιεύσεως αὐτοῦ, ἐν αἷς ὁμῶς οὐδὲ κἄν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιβλίων τοῦ Κώδικος φέρεται τι.

Ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας, ἅτινα μνημονεύονται ὀνομαστί ἐν ταῖς εἰρημέναις δυσὶ διατάξεσιν⁵, ἄξιοι μνησίας ἰδίας ἐνταῦθα εἰσὶ, πρὸς τῷ Τριβωνιανῷ, ὁ Θεόφιλος, ἐξηγητῆς (antecessor), πολὺ ἐπαινού-

§ 200. 1] Constit. haec quae necessario (de novo codice componendo)· νῦν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος.— 2] Constit. summa reipublicae (de Justiniano codice confirmando) ἐπίσης πρὸ τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος, μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπευθυνομένην εἰς τὸν Μηνᾶν, praefectum praetorio.— 3] Ἰδ' ἀνωτ. § 186.— 4] Constit. sum. reip. § 4.— 5] *Johannem*, virum excellentissimum ex quaestore sacri nostri palatii consularem, atque patricium, *Leontium* virum sublimissimum, magistrum militum, ex praefecto praetorio consularem atque patricium, *Puocam* virum

μενος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶ καὶ καταστάς γνωστὸς πρὸ πάντων διὰ τῆς παραφράσεως τῶν Εἰσηγήσεων, περὶ ἧς κατωτέρω⁷. Ὡν δὲ πιθανῶς ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νομοδιδασκάλων⁸, συνέγραψε καὶ ὑπομνήματα ἐπὶ τινων μερῶν τοῦ Πανδέκτου, ὧν λείψανά τινα σώζονται ἐν τοῖς σχολίοις τῶν Βασιλικῶν, συλλεγέντα καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς τῶν Εἰσηγήσεων παραφράσεως⁹.

§ 201. Πεντήκοντα ἀποφάσεις (Quinquaginta decisiones). Διὰ τῆς συντάξεως τοῦ Κώδικος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξεπλήρωσε τὸ ἥμισυ τοῦ ἔργου αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπέμεινε τὸ δυσχερέστερον μέρος ὅπερ καὶ τὸν Θεοδοσίον εἶχεν ἀπασχολήσει, ἥτοι τὸ *jus (vetus)*¹, οὗ τὴν συλλογὴν ὁ Ἰουστινιανὸς προανήγγειλεν εὐθὺς ἐν αὐτῇ τῇ περὶ δημοσιεύσεως τοῦ Κώδικος διατάξει². Ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἔδει νὰ ἀρθῇ τὸ πρόσκομμα, τὸ πηγάζον ἐκ τῶν διαφοριῶν τῶν ἀρχαίων νομικῶν, ἵνα τὸ ἔργον ἦ τέλειον καὶ μὴ ἀναγκάζονται οἱ δικασταὶ νὰ προσπρέχῃσι πάλιν εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας, χάριν τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Τῇ συμβουλῇ δὲ τοῦ Τριβωνιανοῦ ἐξέδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ πεντήκοντα ἀποφάσεις (decisiones)³, τῷ 529, ἕως δὲ καὶ τινὰς αὐτῶν τῷ 530⁴, περιεχοῦσας τὴν ἔρσιν πολλῶν διαφοριῶν (*juris antiqui altercationes*)⁵. Ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν προῦχώρησεν, ἡ δὲ περαιτέρω ἐργασία ἀφέθη τῇ πρὸς συλλογὴν δλοκληροῦ τοῦ δικαίου τούτου διορισθείσῃ ἐπιτροπείᾳ.

Αἱ πεντήκοντα αὗται ἀποφάσεις ἀπετέλεσαν ἰδίαν συλλογὴν καὶ διανεμῆθησαν τοῖς δικασταῖς, ὡς κατέστη ἀναμεισθήτητον⁶ ἀπὸ

eminentissimum, magistrum militum consularem atque patricium. Basilidem virum excellentissimum, ex praefecto praetorio Orientis et patricium, Thomam virum gloriosissimum Quaestorem sacri palatii et ex consule... *Constantinum* virum illustrem, comitem largitionum... *Dioscorum* et *Praesentinum*, disertissimos togatos (δικηγόρους) *Constitut.* haec quae necess. § 1.—6] Vir clarissimus καὶ juris doctor in hac alma urbe. *Const.* haec necess. αὐτ. Ἰδε καὶ ἀνωτ. § 193 σημ. 2.—7] § 208.—8] Reitz (ἐκδ. Θεοφίλ. Εἰσηγήσ.) praef. § 44 ἀρ. 9 σ. XXVI.—9] Reitz αὐτ. σ. 944—957 fragmenta Theophili ex commentationibus ad priores tres *Digestorum* partes. Ἰδε κατωτ. Παράρτ. § 4.

§ 201. 1] Ἰδε ἀνωτ. § 181. — 2] *Constitut. summa reipubl.* § 3 *adjectis etiam veterum juris interpretatorum laboribus.* — 3] *Constitut. cordi* § 1. — 4] Kuntze *Cursus* § 958 σημ. 3, Puchta § 439, Krüger σ. 326 σημ. 21.—5] § 3 J. 1. 5.—6] Πρώτερον ἠδύνατό πως νὰ ἦ ἀμφίβολον, καίτοι ὑπάρχον χωρία, ἐν οἷς ἡ μνηστία τῶν decisiones προῦποθέτει τὴν ἐπίσημον συλλογὴν αὐτῶν. § 3 J. 1. 5. Ἰδε προηγουμ. σημ. § 16. J. 4. 1, in decisionibus nostris, l. un. § 10 C. 6. 51, in divinis nostri numinis decisionibus, *Constitut.*

τῆς ἀνακαλύψεως γλώσσης (σχολίου) τινὸς ἐπὶ χωρίου τῶν Εἰσηγήσεων⁷.

§ 202. Πανδέκτης (digesta). Μετὰ τὴν ἐκδοσιν καὶ τῶν decisiones ἐπέστη ὁ χρόνος τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἑτέρου μέρους τοῦ σχεδίου, οὗ τὴν δυσχέρειαν ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός, καὶ δὴ καυχώμενος ἐπὶ τῷ τολμήματι αὐτοῦ τοῦτω¹. Πρὸς τοῦτο πρῶτον διέταξε τῷ 530 τὸν Τριβωνιανόν, ἥδη Quaestor Palatii ὄντα, νὰ προβῇ εἰς τὸν καταρτισμὸν ἐπιτροπείας ἐκ νομοδιδασκάλων (facundissimis antecessoribus) καὶ δικηγόρων (viris divertissimis togatis), ἥτις, ὑπὸ τὴν προεδρίαν καὶ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ, ὥφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν συλλογὴν τοῦ *jus vetus*, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐν τοῖς σωζομένοις συγγράμμασι τῶν ἀνεγνωρισμένων νομοδιδασκάλων καὶ τῶν παρὰ τούτων μνημονευμένων ἄλλων ὑπάρχοντες δικαίου². τοιαῦτα δὲ συγγράμματα ἐνδοί ἐν γένει ὁ Ἰουστινιανός τὰ τῶν ἐν τῷ ἀναφορικῷ νόμῳ διαλαμβανόμενων νομικῶν κατήργησε δὲ συγχρόνως καὶ τὴν διάταξιν τὴν ἀπαγορεύουσαν τὴν χρῆσιν τῶν σχολίων τῶν Οὐλπιανοῦ, Παύλου καὶ Μαρκιανοῦ ἐπὶ τοῦ Παπινιανοῦ, ἣν περιελάμβανεν ὁ ἀναφορικὸς νόμος³. Πρὸς τοῦτοις δ' ἡ ἐπιτροπεία ὥφειλε νὰ παραλείψῃ τὰ περιττά, νὰ συμπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα, νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιφωνίας καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ἐπαναλήψεις καὶ τοὺς ἀπηρεχαιωμένους κανόνας, ἐν γένει δὲ νὰ καταρτίσῃ τὸ ἔργον τοιοῦτοι, ὥσπερ τὸ περιεχόμενον ἐπηγάζεν ἀμέσως καὶ ἐνικαίως ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος⁴, καὶ τέ-

cordi § 1 tam quinquaginta decisiones fecimus.—7] Τῆς καλουμένης Glossae Taurina, ἀνακαλυφθείσης ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Τουρίνου καὶ πηραζούσης ἐκ τοῦ 9 (Savigny), ἢ τοῦ 6 (Krüger) αἰῶνος. Τὸ κείμενον αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς § 2 τῶν Εἰσηγήσεων βιβλ. 3 τίτλ. 1 (ἀριθ. 241). Hic adoptivi generaliter dixit, id est sive transeat in potestatem sive non, nam si qui non transeant in potestatem, in hereditate succedunt patribus adoptivis, sicut libro L. constitutionum invenies κατὰ τὸ κείμενον τοῦ Savigny καὶ τοῦ Krüger. Ἴδε Savigny Ἱστορ. τοῦ ρωμ. δικαίου ἐν τῷ μεσαιῶνι. Τόμ. Β' σ. 201 ἐπ., 452, Krüger Zeitschrift für RG. Τόμ. VII. 41 ἐπ. 66.

§ 202. 1] Constit. deo § 2 nemo quod neque sperare, neque optare ausus est. Pr. Inst. § 2 et opus desperatum. — 2] L. 1 C. 4. 17, Const. Deo § 3. 4. antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebeuerunt. Προφανῶς ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῶν auctores juris (ἴσ' ἀνωτ. § 142 σημ. 14), ὑπερ ἀποκλείει πάντας τοὺς νεωτέρους μὴ κλασσικούς, ἤτοι ἐκείνους quorum scripturae a nullis auctoribus receptae nec usitatae sunt. Ἡ δ' ἀναγνώρισις αὐτῆς ἐπιστοποιεῖτο διὰ τοῦ ἀναφορικοῦ νόμου. Πρβλ. Puch'a § 439, Walter § 450 σημ. 5.—3] Ἴδ' ἀνωτ. § 183.—4] Constit. Deo § 4. Δέδωκεν πρ. —

ος νὰ διαιρέσῃ τὴν κατατακτέαν ὕλην εἰς 50 βιβλία (codex in 50 libros digestus), ὑπὸ καταλλήλους τίτλους. Τὸ δ' ἔργον, κατὰ τὸ ταράδειγμα τοῦ περιωνύμου ἔργου τοῦ Σαλβίου Ἰουλιανοῦ ἐπὶ Ἀδριανῷ, ἐμελλε νὰ κληθῇ *Digesta* (*Πανδέκτης*)⁵.

Ἡ ἐπιτροπεία καθηρτίσθη ἐκ 16 μελῶν, ἥτοι ἐξ ἐνὸς ἀνωτάτου παλλήλου, Κωνσταντίνου, τοῦ κόμητος τῶν θείων λαργιτιῶων, τριῶν νομοδιδασκάλων, Θεοφίλου καὶ Κρατίνου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, Δωροθέου καὶ Ἀνατολίου ἐκ Βηρυτοῦ, Ἰσιδώρου καὶ ἑνδεκα δικηγόρων, Στεφάνου, Μηνᾶ, Προσδοκίου, Εὐτολμίου, Τιμοθέου, Λεωνίδου, Λεοντίου, Πλάτωνος, Ἰακώβου, Κωνσταντίνου καὶ Ἰωάννου, ἐξ ὧν τῆς *praefectura Orientis* ληθθέντων⁶. Ἐκ δὲ τῶν νομοδιδασκάλων τούτων ἀνωτέρω μὲν εἶδομεν τὰ κατὰ Θεόφιλον, ἄλλοι δὲ ἄγνωστοι καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων εἰσὶν ὁ Δωροθέος, συγγράψας σχόλια ἐπὶ τοῦ Πανδέκτου⁷ καὶ ὁ Ἀνατόλιος, συγγράψας ἐπίσης ὑπόμνημα εἰς τὸν Πανδέκτην καὶ εἰς τὸν δεῦτερον Κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁸.

§ 203. Ἡ ἐπιτροπεία, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποδειχθέντων συγγραμμάτων, περιέλαβεν ἐν τῇ συλλογῇ, ὥσως ἕνεκα τῆς σιωπῆς τῶν ἄλλων συγγραμμάτων περὶ τῶν σχετικῶν ἀντικειμένων⁹, καὶ μέρη ἐκ συγγραμμάτων δύο νομικῶν, ἀκμασάντων μετὰ τοὺς δοκίμους, ἥτοι τοῦ Ἑρμογενιανοῦ, συγγράψαντος *libri VI epitomarum*, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν τὰ ἐν τῷ Πανδέκτῃ χωρία, καὶ τοῦ Χαρισίου, ὅστις συνέγραψε *lib. singul. de officio praefecti praetorio*, ἐξ οὗ

[5] Constit. Δίδωκεν § 1 ὅπερ βιβλίον *digesta* εἴτε *Πανδέκτην* προσηγορεύσασιν. Ἐκ τε τοῦ τῶν νόμων ἔχειν διαίρεσιν τε καὶ διατελώσεις. Ἐκ τε τοῦ τὸ πᾶν εἶναι ὑπορουθὴν ἐποδιδεσθαι. Ἡ λέξις *Πανδέκτης* ἀπαντᾷ ἤδη καὶ ἀρχαιότερον ὡς ἐπίτιλος βιβλίων περιεχόντων τι ἐξ ὧν Gell. N. At. praef. § 5 Nam quia variam et miscellam et quasi confusaneam doctrinam conquisiverant (δηλ. οἱ scriptores), eo titulos quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt—§ 7 sunt etiam qui λόγους inscripserunt sunt item... qui *πανδέκτας*. Ἡ λέξις *digesta* ἐκ τοῦ *digerere*, σημαίνει τὴν συστηματικὴν κατάταξιν ἀπάντων τῶν ἔργων ἐνὸς συγγραφέως, ἢ ὁρισμένου κύκλου συγγραφέων. Mommsen Zeitschr. f. RG. VII. σ. 480. Ἀντιδρᾷ Pernice, *Miscellanea Praepraeatitia* 1.—Ἐπομένως τὸ μὲν *Πανδέκτης* ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸ δὲ *Digesta* εἰς τὸν τύπον.—[6] Const. Δίδωκεν § 9.—[7] Const. Δίδωκεν § 9.—[8] Heimbach de Basilicorum orig. p. 34.

§ 203. 1] Walter § 450. σημ. 8. Κατὰ τὸν Puchta § 139. τοῦτο συνέδριον ἔπειτα ἕνεκα τοῦ μὴ σπουδαίου τοῦ πράγματος, εἴτε ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς διὰ πολλῶν ὀνομάτων πλείονος ἐπισημώσεως, ἀλλὰ μὴ δὲν ἔρχον 37 ὀνόματα πρὸς ταῦτα.

εὑρηται ἐν χωρίον ἐν τῷ Πανδέκτῃ ², lib. singul. de testibus καὶ lib. singular. de muneribus civilibus, ἐπίσης μνημονευόμενα ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ³. Ἐν ὅλῳ ἡ ἐπιτροπεία ἐξήγαγεν ἀποσπάσματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων 39 νομικῶν, ὧν οἱ μὲν τρεῖς ἀνῆκον τοῖς δημοκρατικοῖς χρόνοις, οἱ τέσσαρες καὶ τριάκοντα τῇ τάξει τῶν δοκίμων καὶ οἱ δύο τελευταῖοι τοῖς μετὰ τοὺς δοκίμους χρόνοις. Τὰ συγγράμματα ταῦτα περιεῖχον, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ⁴, 2 χιλιάδας βιβλίων (libri) καὶ τρία ἑκατομύρια στίχων (versi), ἐξ ὧν ἐν τῷ Πανδέκτῃ ἐλήφθησαν 50 μόνον βιβλία καὶ 150 χιλιάδες στίχοι ⁵. Διέταξε δὲ συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς τοῦτο μὲν νὰ τεθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων καὶ τῶν συγγραμμάτων ἐφ' ἑκάστου ἀποσπάσματος, ὡς ἐν ἐπιγραφῇ, τοῦτο δὲ νὰ συνταχθῇ πίναξ τῶν ὀνομάτων τούτων καὶ νὰ τεθῇ πρὸ τοῦ Πανδέκτου «ὅπως ἂν ἅπασιν ἡ φανερόν, ἥτις μὲν τὸ τῆς προτέρας ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας ἦν, τί δὲ τὸ παρ' ἡμῶν ἐξευρημένον ⁶». Ὁ πίναξ οὗτος διεσώθη ἡμῖν ἐν ταῖς νεωτέραις τοῦ Πανδέκτου ἐκδόσεσι καὶ καλεῖται index Florentinus (φλωρεντινός), ἅτε εὑρεθῆις τὸ πρῶτον ἐν τῷ φλωρεντινῷ χειρογράφῳ τοῦ Πανδέκτου ⁷.

§ 204. Ἐπὶ ταῖς βάσεσι ταύταις καταρτίσθη ὁ Πανδέκτης ἐντὸς τριετίας καὶ ἐδημοσιεύθη τῇ 16 Δεκεμβρίου 529, διὰ διατάξεως συνταγμένης λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ, ἥτις, διασωθεῖσα πλήρως, καλεῖται ἔνεκα τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ κειμένου ἐν ἑκατέρᾳ τῶν γλωσσῶν, *constitutio tanta* καὶ *constitutio dādakeu* ¹. Ἡ ἰσχὺς τῆς συλλογῆς ἀνεβλήθη μέχρι τῆς 30 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους, ἡ δὲ εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ἐπαρχιῶν ἀποστολὴ ἀντιγράφων, ἀνετέθη τοῖς *prae-fecti praetorio* τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰλλυρίας.

Τὸ σῶμα τοῦ Πανδέκτου διηρέθη, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰς 50 βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς διαφόρους τίτλους, οἵτινες

2] Heimbach αὐτ., p. 40. — 3] L. un. D. 1. 44. — 4] Constit. *Δέδωκεν* § 1, omnem § 1. — 5] Ἐν ᾧ ἐκ τοῦ πίνακος (index) καὶ τοῦ Πανδέκτου μόνον 1625 βιβλία μετροῦνται. Krüger σ. 329. — 6] Constit. *Δέδωκεν* § 20. — 7] Ὁ πίναξ οὗτος προηγείται τοῦ Πανδέκτου, ἀλλὰ περιεῖχει ὄνομα 38 νομικῶν, παραλειπομένου τοῦ Χαρσιίου, ἐνῶ ὑπάρχουσι καὶ ἐξ αὐτοῦ χωρία ἐν τῷ Πανδέκτῃ. Περὶ τοῦ πίνακος ἐν γένει ἴδε Puchta Rhein. Mus. Γ' σ. 365-370 (*Μικραὶ πραγματεῖαι* σ. 216). Περὶ τῆς Φλωρεντινῆς γραφῆς ἴδε Windscheid (μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 4 σημ. 7.

§ 204. 1] Εὑρηται ὁ ἀμέσως πρὸ τοῦ κειμένου τοῦ Πανδέκτου.

σύγκεινται ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐν εἵδει ἄλλης ὑποδιαίρεσεως. Τρία δὲ μόνον βιβλία, τὰ 30, 31 καὶ 32, περὶ κληροδοτημάτων καὶ καταπιστευμάτων (de legatis et fideicommissis), δὲν ὑποδιηρέθησαν εἰς τίτλους, ἀλλὰ περιέχουσιν ἕκαστον ἀνὰ ἓνα. Ἐξ ἑτέρου δ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη διαίρεσις εἰς ἑπτὰ μέρη, ὧν τὰ πλεῖστα ἔλαβον καὶ ἴδιον ὄνομα, περιέχοντα ὁλόκληρα βιβλία καὶ ἐχρησίμευον, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν, ὡς βάσις τοῦ προγράμματος τῆς νομικῆς σπουδῆς². Τὰ μέρη ταῦτα εἶναι : τὰ πρῶτα, ἀπὸ τοῦ βιβλ. 1 μέχρι τοῦ 4, de iudiciis ἀπὸ τοῦ 5 μέχρι τοῦ 11, de rebus, ἀπὸ τοῦ 12 μέχρι τοῦ 19, τὸ μέσον τοῦ παρτὸς (quasi umbilicus, ὀμφαλὸς) ἀπὸ τοῦ 20 μέχρι τοῦ 25, περὶ διαθηκῶν (de testamentis) ἀπὸ τοῦ 28 μέχρι τοῦ 36, τὸ ἕκτον μέρος περιέχει τὰ 37-44 βιβλία καὶ τὸ ἑβδομον τὰ 45—50, ἀμφότερα ἄνευ ἰδιαιτέρου ὀνόματος³. Ἡ ἐσωτερικὴ διατάξις τῆς ὕλης, ἐν πλάτει καὶ ἐπεξηγηματικῶς ἐκτιθεμένη ἐν τῇ διατάξει τῆς δημοσιεύσεως μετὰ τῆς εἰς ἑπτὰ μέρη διαιρέσεως⁴, καὶ ἡ ὕλη τοῦ ἔργου διαβρύθμισις ἐγένοντο συμφώνως τῷ προκηθέντι Κώδικι καὶ τῷ edictum perpetuum τοῦ Ἀδριανοῦ, τῇ ρητῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐντολῇ⁵. Ἀλλ' ἀμφίβολον εἶναι ἔαν καὶ ἕκαστον τεμάχιον τῶν συγγραμμάτων κατετάχθη εἰς τοὺς τίτλους καθ' ὅρισμένον σχέδιον, ἢ ἂν ἐρρίφθη εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἢ τέλος ἔαν, ἄλλως ἢ ἐν τῷ ἡδίκτῳ, ἐτέθη κατ' ἄλλον τινὰ ὅρισμένον τρόπον⁶. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ μέσον τοῦ παρτὸς περιέχει παντοίαν ὕλην, οἷον περὶ ὑποθηκῶν καὶ ἐνεχύρου, περὶ τοῦ ἡδίκτου τῶν ἀγορανόμων (edictum aedilium) καὶ περὶ ἐκδικήσεων, περὶ τόκων καὶ περὶ ἀποδείξεων κτλ. καὶ ὅτι τρία βιβλία ἐν τῷ μέρει τούτῳ τὰ 20, 21 καὶ 22 καλοῦνται *monobiblia*, ὡς ἀποκλίνοντα τῆς σειρᾶς τοῦ edictum perpetuum, ἔτι δὲ καὶ *Antipaπινιανοῦ βιβλία*, ὡς ἀντικαταστήσαντα ἐν τῷ Πανδέκτῃ τὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ δικαίου κατέχοντα τὴν θέσιν ταύτην συγγράμματα τοῦ Παπινιανοῦ⁷.

§ 205. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἰργάσθη ἡ ἐπιτροπεία οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται ρητῶς. Κατὰ τὸν ἀρχαιότατον δὲ καὶ τελειότατον μέχρι τοῦ νῦν

2] ¹Id' ἀνωτ. § 194.—3] Constit. *Adewer* § 2-8, tanta αὐτ.—4] Constit. *Adewer* § 5—8, tanta αὐτ.—5] Constit. Deo § 5 tam secundum nostri constitutionum codicis, quam edicti perpetui imitationem. Krüger σ. 333.—6] *Πρὸλ. Bluhme*. *Ἡ τάξις τῶν τεμαχίων ἐν τοῖς τοῦ Πανδέκτου τίτλοις*. Zeits. für gesch. RW. Τόμ. Δ' σ. 257—474.—7] Constit. omnem § 3. 4.

ἐρευνήτην τῆς ἱστορίας τῆς συνθέσεως τοῦ Πανδέκτου¹, ἡ ἐπιτροπεία διηρέθη εἰς τρία τμήματα, ὧν ἕκαστον ἔλαβεν ὠρισμένον ποσὸν συγγραμμάτων πρὸς ἐπεξεργασίαν, ἐνῶ κατ' ἄλλους² ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, ἀναμφίβολος ὢν, ἐγένετο διὰ τῆς διανομῆς τῶν διαφόρων συγγραμμάτων εἰς ἕν ἕκαστον τῶν μελῶν κεχωρισμένως, ὅποτε, μετὰ τὴν κατ' ἰδίαν ἑκάστου μέρους ἐπεξεργασίαν, ὁ Τριβωνιανὸς εἴτε μετὰ τῶν ἐπισημοτάτων μόνον μελῶν τῆς ἐπιτροπείας, εἴτε μεθ' ἁπάντων ἐπεθεώρησαν τὰς κατ' ἰδίαν ἐργασίας καὶ κατέταξαν αὐτὰς εἰς ἕν ὅλον. Πρὸς ταῖς ἀπλαῖς ὅμως ταύταις εἰκασίαις, βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὸν καταρτισμὸν συνέβησαν τρία τινα, δικρινόμενα σαφῶς ἐν τῷ Πανδέκτῃ· πρῶτον ἡ μεταβολὴ τοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, συμφώνως πρὸς τὸν Κώδικα καὶ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τοῦ δικαίου, καὶ τοῦτο κατὰ ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ³. αἱ δὲ μεταβολαὶ αὗται, εἴτε ὡς ἀπλᾶ τροποποιήσεις, εἴτε διὰ προσθηκῶν γενόμεναι, καλοῦνται *emblemata Triboniani* ἢ *interpolationes* καὶ ἐξασκουσι μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ κειμένου τοῦ Πανδέκτου⁴. Δεύτερον δ' ὅτι χωρία τινα ἐτέθησαν δις, εἴτε κατ' ἔννοιαν, εἴτε αὐτολεξεῖ⁵ καὶ ὅτε μὲν ἐκ παραδρομῆς, ὅτε δ' ἐκ προθέσεως καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶, τὰ δ' αὐτολεξεῖ θεθέντα δις χωρία ἐκλήθησαν *leges geminatae* (διπλᾶ, δίδυμα) καὶ τρίτον ὅτι ἄλλα τεμάχια ἐτέθησαν ἐν ἄλλῳ, παρὰ τὸν προσήκοντα, τίπλω, διὸ ἐκλήθησαν *l. erratae* ἢ *fugitivae*, πλανώμενοι δηλ. ἢ φυγάδες νόμοι⁷.

§ 206. Ὁ Ἰουστινιανός, ἀναλογιζόμενος τὴν ἐν τῷ παρελθόντι κατάσταση τοῦ *jus vetus* καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ἔργου αὐτοῦ, θέλων δὲ ν' ἀποφύγῃ παντὶ σθένει τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐπάνοδον εἰς τὸ ἀπειροπληθές τῶν συγγραφῶν, ἀπηγόρευσε ρητῶς καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ ποινῆς τῆς παραποιήσεως, τὴν ἔκδοσιν πάσης ἐρμηνευτικῆς τοῦ Πανδέκτου ἐργασίας ἢ ὑπομνημάτων, διαφυλαξάμενος ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα τοῦτο, καὶ ἐπέτρεψε μόνον τὴν κατὰ λέξιν (κατὰ πόδιν)¹ εἰς τὴν ἑλληνικὴν

§ 205. 1] Bluhme (ἀνωτ. § 204 σημ. 6) § 3.—2] Fuchta § 139.—3] Constit. Δίδωκεν § 14.—4] Ἰδε Windscheid (Μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 25.—5] Bluhme *dissertatio de geminatis* κτλ. (1820).—6] Constit. Δίδωκεν § 14, Fuchta § 139 σημ. 1.—7] Savigny Σύστημα τόμ. Α' § 41. σημ. b' παράδειγμα τοιοῦτου νόμου l. 6. D. 2. 15, l. 61 D. 21. 1.

§ 206. 1] Constit. Δίδωκεν § 21... εἰς μὲν τὴν τῶν Ἑλλήνων γλώτταν αὐτὰ μεταβαλεῖν, μόνῃ δὲ τῇ κατὰ πόδα καλουμένῃ χρῆσασθαι ἐρμηνείᾳ, καὶ

μετάφρασιν τοῦ κειμένου τοῦ Πανδέκτου καὶ τὴν παράθεσιν τῶν σχετικῶν χωρίων (*παράτιτλα*, indices)², χάριν τῆς εὐχερστεράς χρήσεως τῆς συλλογῆς. Ἡ δ' ἀπαγόρευσις αὕτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφαίνει, πόσον ὀλίγον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁποῖα θέσεις ἀπεδίδετο αὐτῇ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψιν τοιαύτης, διότι ἄλλως ὁ Τριβωνιανός, ὁ ὑποβολεὺς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ συνοδεύσῃ τὴν συλλογὴν ἔργων τῆς ἐπιστήμης, διὰ τοιαύτης ἀπαγορευτικῆς διατάξεως, ἀντικρὺς ἀντικειμένης τῷ *jus respondendi* τῶν ἀρχαίων χρόνων.

Ἐτερον κίνδυνον συγχύσεως καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ δικαίου προβλέπων ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ κρατούσῃ συνθηκῇ τῆς διὰ στενογραφικῶν σημείων (*sigla*, *σῆ.λαι*) γραφῆς τοῦ κειμένου καὶ τῆς πολλάκις δι' ἑνὸς στοιχείου ἀντικαταστάσεως ὁλοκληρῶν συλλαβῶν καὶ λέξεων, ἀπηγόρευσε τὴν τοιαύτην γραφὴν καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ χρηματικῇ τε καὶ ἐγκληματικῇ³.

§ 207. Τὸ κείμενον τοῦ Πανδέκτου διασώθη ἐν πολλοῖς χειρογράφοις, ὧν τὸ ἀρχαιότατον πλήρες, γραφὴν ὑφ' ἑλλήνων ἐστὶ τὸ καλούμενον *φλωρεντινὸν* (*lectio Florentina*), ἐνεκα τῆς πόλεως ἐν ᾗ εὑρίσκεται. Τὰ δ' ἄλλα, οὐχὶ πλήρη, περιλαμβάνουσι μόνον βιβλία τινά, ἢ καὶ τίτλους μόνον τῆς συλλογῆς καὶ μικρὰς ἀξίας, ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν ὁλοκληροῦ τοῦ κειμένου, ὡς π. χ. τὸ τοῦ τίτλου *de verborum obligationibus* (βιβλ. 45 τίτλ. 1), χειρόγραφον ἐπὶ παπύρου ἀνῆκον εἰς τὸν 7 μ. Χ. αἰῶνα⁴.

Τὸ *φλωρεντινὸν* χειρόγραφον, καλούμενον *Pandectæ* ἢ *Pandecta*, *Pandectæ Pisanæ*, *Florentinæ*, εὑρίσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τῶν

εἴ τι κατὰ τῶν ὀνομαζομένων *παράτιτλων* ὡς εἶδος προσγράψαι βουλευθεῖεν χρεῖαν... εἴ τι φανείη τεχρὸν ἀμφισβητούμενον... τοῦτο βασιλεὺς ἐρμηνεύσει. "Ὁ γε παρρῶν... ἐπέμνημά τι καταθέσθαι οὗτος ἴστω τοῖς τῆς παραποιήσεως ἐνεχόμενος νόμοις. Ὅτι τὸ κατὰ πόδα σημαίνει τὴν κατὰ λέξιν παράφρασιν, δείκνυσιν ἡ παράφρασις τοῦ Κωδ. ὑπὸ τοῦ Θαληλαίου, ἣν οἱ Ἕλληνες καλοῦσι τὸ κατὰ πόδα Zachar. Richter's Krit. Jahrb. 1844 σ. 796. — 2] Ἡ ἀπλὴ παραπομπὴ Zachariae ἀνωτ. σ. 797. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς indices τοῦ § 12 Const. Deo, οὗς ὁ Zachariae αὐτ. θεωρεῖ ὡς ἴδιον τύπον ἐργασίας καὶ ἐρμηνεύει ὡς σύντομον παραδόσιν, δηλ. ἀποσπάσματα ἐκ διαφόρων χωρίων κατὰ Θεόφιλον, παρατηρῶ, ὅτι ἐκδόσεις τινὲς τοῦ Πανδέκτου φέρουσι μετὰ τὰ *per indices tantummodo et titulorum subtilitatem* τῆς διατάξεως τὸ *quae paratitla nuncupantur*. Τὴν γνώμην τοῦ Zachariae ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Krüger σ. 359. Ἀλλ' ἴδε καὶ Heimbach Βασιλ. τόμ. VI. σ. 3. — 3] Constit. *Δέδωκεν* § 22.

§ 207. 1] Mommsen ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πανδ. σ. 4, Puchta §

γλωσσογράφων ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας², ἐνθα ἐθεωρεῖτο οἷονεὶ εὐαγγέλιον τοῦ δικαίου³ καὶ περιεβάλλετο διὰ μυθικῶν παραδόσεων· ἐκείθεν δὲ μετηνέχθη εἰς Φλωρεντίαν τῷ 1406, μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν ὑποταγὴν τῆς Πίσσης καὶ ἐναπετέθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ Palazzo vecchio, κατόπιν δ' ἀπὸ τοῦ 1786 ἐν τῇ Δαυρεντιανῇ βιβλιοθήκῃ. Ἀνήκει δὲ καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 7 μ. Χ. αἰῶνι καὶ διακρίνεται τῶν λοιπῶν νεωτέρων διὰ τε τοῦ index Florentinus, τῶν ἐπιγραφῶν, τῆς ἑλλείψεως πάσης διακρίσεως εἰς τρία μέρη καὶ κατὰ τὸ κείμενον⁴, διὸ σπουδαῖον ἐγείρεται διὰ τὴν κριτικὴν ζήτημα, τίς τῶν γραφῶν ἐπικρατεῖ ἐν δεδομένῳ χειρογράφῳ, ἢ τοῦ Φλωρεντινοῦ κειμένου ἢ ἡ ἐνός τῶν λοιπῶν.

Τὰ λοιπὰ χειρόγραφα ἀνήκουσιν εἰς οὐχὶ ἀρχαιότερον τῆς σχολῆς τῆς Βονωνίας χρόνον, εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ 12 καὶ τοῦ 15 αἰῶνος χρονικὸν διάστημα καὶ εἰσὶν εἴτε ἄμεσον, εἴτε ἑμμεσον ἔργον τῶν γλωσσογράφων. Ἀπαντα δὲ ταῦτα, ὧν ἡ ἀρχικὴ πηγὴ φιλονεικεῖται, θεωρουμένου ὑπὸ τινων τοῦ Φλωρεντινοῦ κειμένου ὡς τοιαύτης, καλοῦνται συνήθως *lectio vulgata*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν φλωρεντινὴν⁵. Διαιροῦνται δὲ προσέτι πάντα τὰ χειρόγραφα, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, εἰς τρία μέρη, τὸ *Digestum vetus*, ἀπὸ τοῦ 1 βιβλίου μέχρι τοῦ δευτέρου νόμου τοῦ 3 τίτλου τοῦ 24 βιβλίου (*de divortiiis*), τὸ *Infortiatum* (*augmentatum*) ἀπὸ τοῦ τρίτου τίτλου τοῦ 24 βιβλίου μέχρι τέλους τοῦ 38 βιβλίου καὶ τὸ *Digestum novum* ἀπὸ τοῦ 39 βιβλίου (*de operis novi nuntiatione*) μέχρι τοῦ τελευταίου τῆς συλλογῆς. Ὁ λόγος τῆς διαιρέσεως ταύτης, ὡς καὶ ἡ πηγὴ τῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν μερῶν, εἰσὶν ἀντικείμενα μὴ διευκρινισθέντα ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ ἀλλότρια τῆς παρούσης μελέτης⁶. Ἡ δ' ἀρχαιοτάτη τοῦ Πανδέκτου ἔκδοσις ἐγένετο κεχωρισμένως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εἰς τρία μέρη διαιρέσεως ταύτης⁷.

Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν χειρογράφων τούτων, αἱ

145 σημ. b., Zachariae Zeits. für. gesch. RW. 1A' 8 σ. 239 ἐπ.—2] Ἐνθα ἴσως μετηνέχθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ 1135 καὶ 1440, ὅπου ὁ Ἰωάννης Βουργούνδιος μετέφρασε τὰ ἑλληνικὰ χωρία εἰς τὴν λατινικὴν. Buonamici Archiv. τόμ. 46 σ. 60 ἐπ. (Krit. UJS. XVI. σ. 512.). — 3] Rudorff Ἱστορία § 121. — 4] Savigny Ἱστορία τόμ. P' σ. 92—98.—5] Πρὸς. Windscheid (Μετάφρ. Ν. Δημαρᾶ) § 4 σημ. 7.—6] Ἴδε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Savigny Ἱστορία τόμ. I' σ. 422. ἐπ.—7] *Infortiatum*, Romae 1475, *Digestum novum*, Romae 1476, *Dig.*

νεώτεραι ἐκδόσεις τοῦ Πανδέκτου ἐλήφθησαν ἢ ἐκ τοῦ Φλωρεντινοῦ κειμένου, ἢ ἐκ μικτοῦ, ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων, εἰς δὲ τὰ μικτὰ κείμενα ἀνήκουσι : 1) Τὸ ὑπὸ τῶν γλωσσουγράφων ἀποτελεσθὲν ἐκ τοῦ Φλωρεντινοῦ καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων ἀρχικῶν χειρογράφων καὶ καλούμενον *litera communis*, *Bononiensis*, νῦν δὲ *lectio vulgata* καὶ 2) ἡ καλουμένη *lectio Haloandrina* ἢ *Norica*, καταρτισθεῖσα τῷ 1529 ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Haloander, ἐν Νυρεμβέργῃ¹.

§ 208. *Εἰσδηγήσεις* (Institutiones). Πρὸς τῇ καθαρῶς νομοθετικῇ ἐνεργείᾳ, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῆς συντάξεως βιβλίου, καταλλήλου πρὸς τὴν σπουδὴν τοῦ δικαίου, ὑπὸ τὴν νέαν αὐτοῦ μορφήν, περιλαμβάνοντος, ἐν περιλήψει καὶ μεθ' ἱστορικῶν πληροφοριῶν, ἅπαν τὸ ἐν ταῖς δυσὶ νέαις συλλογαῖς, τῷ Κώδικι καὶ τῷ Πανδέκτῃ, ὑπάρχον δίκαιον². Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐνετείλατο, διαρκούσης τῆς συντάξεως τοῦ Πανδέκτου, τῷ Τριβωνιανῷ καὶ τοῖς νομοδιδασκάλοις Θεοφίλῳ καὶ Δοροθέῳ νὰ προδῶσιν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Εἰσδηγήσεων καὶ τῶν *res quotidianæ* τοῦ Γαίου, τῶν Εἰσδηγήσεων τῶν Φλωρεντινοῦ, Οὐλπιανοῦ, καὶ Μαρκιανοῦ, τῶν *libri VII regularum*, ἴσως καὶ ἑτέρου ἔργου³, τοῦ Οὐλπιανοῦ, ὡς πρὸς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Κώδικος, ὡς πρὸς τὰς τῶν αὐτοκρατόρων διατάξεις⁴. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀπεκάλεσεν ὁ Ἰουστινιανὸς *Institutiones* ἢ *Instituta*⁵, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν δι' αὐτοῦ ἀντικατασταθέντων ἔργων τῶν νομοδιδασκάλων, καὶ προώρισε τοῖς ἀρχαρίοις τῶν σπουδαστῶν, τοῖς μὴ δυναμένοις νὰ μεταχειρίζωνται ἀπ' εὐθείας τὸν Πανδέκτην καὶ τὸν Κώδικα, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν συλλογῶν τούτων⁶.

Αἱ Εἰσδηγήσεις ἐδημοσιεύθησαν τῇ 21 Νοεμβρίου 533 καὶ περιεβλή-

vetus 1476. — 7] Savigny ἀνωτ. τόμ. Γ' § 168. Περί τῶν ἐπεξεργασίων τοῦ Πανδέκτου, ἴδε Zachar. v. Lingenthal *Gesch. d. Griech—rom. Rt. s. 5. καὶ 6.*

§ 208. 1] Prooem. Instit. § 5. Quibus breviter expositum est, et quod antea optinebat et quod postea desuetudine inumbratum ab imperiali remedio illuminatum est. — 2] «Ἐκτός τῶν ἀντιγεγραμμένων ἐκ τοῦ Πανδέκτου ἠγωνίων, ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ συντάχται τῶν Εἰσδηγήσεων μετεχειρίσθησαν ἀπ' εὐθείας καὶ τὰς Εἰσδηγήσεις τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ Οὐλπιανοῦ, ἴσως δὲ καὶ τὸ liber singularis regularum τοῦ Οὐλπιανοῦ». Krüger ἐν τῇ ἐκδ. τῶν Instit. τοῦ Puchta § 139 σημ. v⁷. Ὁ αὐτὸς Ἰστορ. τῶν πηγῶν σ. 341. — 3] Prooem. Instit. § 6. — 4] Constit. Δέδωκεν § 11. Instituta, Const. Tanta § 11 καὶ prooem. Inst. § 3 Institutiones. — 5] Const. Δέδωκεν § 11... καὶ τινὰ μετρίαν

ῥησαν συγχρόνως καὶ αὐταὶ ἰσχὺν νόμου, ἀρχομένην μετὰ τῆς τοῦ Πανδέκτου ἀπὸ τῆς 30 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ⁶. Διηρέθησαν δέ, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Γαίου ⁷, εἰς 4 βιβλία, ἅτινα ἐπίσης ὑποδιηρέθησαν εἰς τίτλους, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ 4 βιβλίον τῶν τοῦ Γαίου παρελείφθη, ὡς περιέχον ἀπηρχαιωμένον δίκαιον, τὸ τῶν Ἰουστινιανείων ἀντίστοιχον ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἐνοχῶν ἐξ ἀδικημάτων, ἐν τέλει δὲ τῆς συλλογῆς προσετέθησαν καὶ δύο τίτλοι, ἀλλότριοι τῶν τοῦ Γαίου, *de officio judicis* (4. 17) καὶ *de publicis judiciis* (4. 18). Ἐπὶ τῶν χωρίων ὁμῶς τῶν ἀποτελούντων τοὺς τίτλους τῶν Εἰσηγήσεων τούτων δὲν ἐσημειώθη ἡ πηγὴ ἐκάστου, ὡς ἐν τῷ Πανδέκτῃ, ἀλλ' ἐτέθησαν ταῦτα, ὡς ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπ' εὐθείας πηγάζοντα. Διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Εἰσηγήσεων συνεπληρώθη ἐντελῶς τὸ περὶ κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου σχέδιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἀπηγορεύθη ἐν γένει καὶ δι' οἰονδήποτε σκοπόν, εἴτε νομοθετικόν, εἴτε διδακτικόν, ἡ χρῆσις πάσης ἄλλης συλλογῆς ⁸. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν εἰργάσθη ἡ ἐπιτροπεία δὲν μαρτυρεῖται, ὡς οὐδ' ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτην, διὸ πλείους εἰκασίαι ἐγεννήθησαν ⁹.

Ἔνεκα τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τοῦ ἔργου τὰ χειρόγραφα, δι' ὧν διεσώθη, ὑπῆρξαν πλείω τῶν πάσης ἄλλης συλλογῆς· τὰ πλείστα τούτων ἀνήκουσι τοῖς 14 καὶ 15 αἰῶσιν, ἐλάχιστα τοῖς 12 καὶ 13 καὶ τρία μὲν μόνον εἰσὶν ἀρχαιότερα τῆς ἐν Βονωνίᾳ σχολῆς τῶν γλωσσογράφων, οὐδὲν ὁμῶς ἀρχαιότερον τοῦ ἐννάτου αἰῶνος ¹⁰. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκδόσεις ἐγένοντο πλείσται, ὧν ἡ μὲν ἀρχαιοτάτη τῷ 1468 ὑπὸ Peter Schoyffer ἐν Μαγεντία, ἡ δὲ νεωτάτη τῷ 1895 ἐν Βερολίνῳ ¹¹.

Εὐθὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Εἰσηγήσεων, ὁ Θεόφιλος ἐπεχείρησε, χάριν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διδασκαλίας του, ὑπὸ τὸν τίτλον *Θεοφίλου Ἰνστιτούτα*, παράφρασιν ἥτις, κεκτημένη ἰδιάζουσαν ἀξίαν (οὐχὶ ὁμῶς καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτῇ ἱστορικὰς πληροφορίες, εἰ μὴ καθ'

εἰσαγωγὴν ποιήσασθαι πρὸς τοὺς ἄρτι τῶν νόμων ἀπομένους καὶ τὴν μεῖζον διδασκαλίαν οὗ χωροῦνται, Prooem. Inst. § 3. 4. — 6] Διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς διατάξεως τῆς ἀποτελέσεως τὸ prooemium Institutionum. undecimo Kalendas Decembres. — 7] Πρὸς. § 12 J. 1. 2 καὶ Γαί. I. 8. — 8] Constit. *Adeduxen* § 23. — 9] Ἰδὲ Krüger σ. 341 καὶ Karlowa τόμ. Α' σ. 1015 καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς. — 10] Krüger σ. 377 Puchta § 144. Fr. Patetta ἐν *Bulletino*. Τόμ. IV. σ. 47 ἐπ. πραγματεύεται περὶ τῶν χειρογράφων τούτων (Κρ. VJS. XVI. σ. 543). — 11] Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Corpus juris ὑπὸ Mommsen, ἐν ᾗ ἡ τῶν Εἰσηγήσεων ἐπεξ-

ὅσον αὐταὶ στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς¹²⁾, ἕνεκα τῆς θέσεως τοῦ παραφραστοῦ, διεσώθη διὰ πολλῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν ἡ καλλίστη ἐκδοσις ἐγένετο μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τῷ 1781¹³⁾ (ἐξ ἧς ἀπετυπώθη πάλιν παρ' ἡμῶν τῷ 1836¹⁴⁾), ἐσχάτως δὲ πάλιν ἐν Βερολίνῳ 1884—1885¹⁵⁾.

§ 209. Ὁ Νέος Κώδης (Codex repetitae praelectionis). Ἐκ τῶν 50 decisiones, ἃς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδημοσίευσεν μετὰ τὸν πρῶτον Κώδικα, ἐξέδωκε κατόπιν καὶ πολλὰς ἄλλας διατάξεις, αἷτινες, προστεθειμένης ἤδη καὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, κατέστησαν ἕνεκα τῶν καινοτομιῶν ἀναγκαίαν τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Κώδικος, ὅπως συμπεριληφθῶσιν ἐν αὐτῷ. Ταύτην δὲ διέταξεν ὁ Ἰουστινιανός, ἀναθεὶς αὐτὴν τοῖς Τριβωνιανῷ, Δωροθέῳ, Μηνᾷ, Κωνσταντίνῳ καὶ Ἰωάννῃ· ἐχορήγησε δ' αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας, πρὸς βελτίωσιν ἐν γένει τοῦ ὑπάρχοντος Κώδικος, εἴτε διὰ παραλείψεως διατάξεων, εἴτε διὰ συμπληρώσεως καὶ σαφηνίσεως, κατ' οἰκίαν αὐτῶν κρίσιν. Ταῦτα δ' ἐπέτρεψεν, ὡς αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς λέγει, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων¹⁾, ἐπεξεργαζομένων ἐλευθέρως τὰ συγγράμματα αὐτῶν²⁾. Ἐκ τῆς φράσεως δὲ *repetita praelectio*, ἣ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐχρήσατο ἐν τῇ περὶ ἀναθεώρησης διατάξει³⁾, παρήχθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὁ τίτλος *codex repetitae praelectionis*.

Ὁ Νέος οὗτος Κώδης, δημοσιευθεὶς τῇ 16 Νομβρίου 534, ἐτέθη ἐν ἰσχρῇ ἀπὸ τῆς 29 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀπαγορευθεῖσης ἐπίσης τῆς χρήσεως τῆς διὰ σημείων (*sigla*) γραφῆς⁴⁾. διηρέθη δ' εἰς 12 βιβλία,

εργασία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Paul. Kruger.—12) Bethmann-Hollw. § 114 σημ. 26.—13) Ὑπὸ Reitz Theophili antecessoris Paraphrasis graeca institutionum Caesarearum. Θεοφίλου ἀντικείμενος τὰ εὕρισκόμενα. Ἡ πρὸ αὐτῆς καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν, ὑπὸ Viglius, Basel 1534. 14) Ὑπὸ Γ. Α. Πάλλη. — 15) Ὑπὸ E. Ferrini, μέχρι τοῦ βιβλ. 3 τίτλ. 14, 2. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡμψιδοτήθη (ἀτόπως, κατὰ Ζαχαρίαν von Lingenthal Gesch. des griechisch. rom. Rechts. σ. 5) ἡ πατρότης τοῦ ἔργου τοῦ Θεοφίλου ἕνεκα χονδροειδῶν νομικῶν λαθῶν καὶ διότι δύο χωρία τῆς παραφράσεως ἀντιφάσκουσι πρὸς τὸν Index τοῦ Πανδέκτου, τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καταρτισθέντα. Ἴδε ἐκδ. Ferrini ἐν τῷ προλήγῳ § 1.

§ 209. 1) Constit. cordi de emendatione cod. Justiniani et secunda ejus editione (κληθεῖσα cordi ἕνεκα τῆς πρώτης αὐτῆς λέξεως καὶ εὕρισκομένη πρὸ τοῦ Κώδικος) § 3.—2) Constit. cordi § 1—3.—3) Constit. cordi § 3 quod repetita praelectio probavit.—4) Constit. cordi § 4.5. Πρὸ βλ. ἀνωτ. § 206 ε. τ.—

ὑποδιαίρουμένα εἰς 765 τίτλους. Αἱ ἐν αὐτῷ διατάξεις, ἐν ὧν 4562 ⁵, ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἀδριανοῦ ⁶, πρὸ ἐκάστης δ' αὐτῶν εὐ-
 ρηται τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδόντος αὐτὴν αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἄρχοντος,
 ᾧ ἀπευθύνεται (inscriptio), ἐν δὲ τῷ τέλει ἡ χρονολογία καὶ ὁ τόπος
 τῆς ἐκδόσεως (subscriptio). Αἱ ἀρχαιότεραι μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου
 μικρὰς ὑπέστησαν μεταβολάς, αἱ δὲ μετ' αὐτὸν συνετομεύθησαν πολ-
 λαχῶς καὶ διηρέθησαν εἰς πλείους, ἐξ οὗ πολλάκις ἐπέρχεται δυσχέρεια
 περὶ τὴν κατανόησιν καὶ μόνον αἱ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ὧν 403, κα-
 τεχωρίσθησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἐν ὧν αὐτῶν τῷ πλάτει ⁷. Ἐν
 αὐταῖς ὑπάρχουσι καὶ ὑπὲρ τὰς 150 ἑλληνιστὶ κατακεχωρισμένοι,
 αἵτινες, ἐξαφηνισθεῖσαι βαθμυδὸν ἐκ τῶν χειρογράφων ἐν Ἰταλίᾳ ⁸, ἀπο-
 κατέστησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν
 καὶ ἑτέρων ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐνεκα τούτου καλοῦνται *leges re-*
stitutae (ἀποκατεστημένοι νόμοι) ⁹.

Ὁ Ἰουστινιανός, εἴτε φοβούμενος μὴ ἡ δευτέρα αὐτῇ ἐκδοσίς τοῦ
 Κώδικος καταστήσῃ τὸ δίκαιον ἀθέβαιον καὶ παρακωλύσῃ τὴν πρόσ-
 κτησιν τῆς συλλογῆς, ἐκ τοῦ τυχόν φόβου τῶν νομικῶν μὴ τὴν δευ-
 τέραν ἐκδοσὶν ἐπακολουθήσῃ τρίτη, εἴτε θέλων νὰ προεῖπῃ ἐπὶ τὸ
 ἐμφαντικώτερον, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου δὲν θὰ στεირεύσῃ ἐν ταῖς
 χερσὶν αὐτοῦ, προανήγγειλεν ἐν αὐτῇ τῇ διατάξει τῆς δημοσιεύσεως
 τοῦ Κώδικος, ὅτι πᾶσα νεωτέρα διάταξις θὰ ἐκδίδεται κεχωρισμένως,
 ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἤδη τύπον τῶν *Νεαρῶν* ¹⁰. Τέλος δ' ἀπηγόρευσε τὴν
 χρῆσιν τοῦ πρώτου Κώδικος, ὡς καὶ τὴν τῶν 50 *decisiones* καὶ ἐν
 γένει πάσης ἀρχαιοτέρας διατάξεως, μὴ συμπεριληφθείσης ἐν τῷ νέῳ
 Κώδικι ¹¹.

§ 210. Τὸ σύστημα τοῦ νέου Κώδικος καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ κατά-
 ταξις διαφέρουσι κατὰ τι τῶν τοῦ Πανδέκτου, ὡς καὶ τῶν τοῦ Θεοδοσια-
 νοῦ Κώδικος. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ Κώδικος καὶ τῶν 7 μερῶν
 τοῦ Πανδέκτου σχέσις ἐστὶν ἥδε: Τὰ πρῶτα δύο βιβλία τοῦ Κώδικος
 ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ πρῶτα τοῦ Πανδέκτου, ἀλλὰ περιέχουσιν ἐν

5] Ἐξ ὧν 2643 rescripta. αἱ δὲ λοιπὰ edicta. πρὸς. Rudorff *Ἱστορ.* § 413 σ. 315.—6] *Ἡ 1. 1 C. 6. 23. ἔνευ χρονολογίας.*—7] Bruns *Ἐγκυκλοπαιδεία* Hol-
 tzendorff σ. 120.—8] *Graeca sunt, non leguntur, ἔδ' ἄνωτ.* § 16.—9] Biener
Revision des Just. Cod. Zeitschr. f. gesch. RW. Τόμ. Ζ' σ. 250 ἐπ., Wit-
 te *Αἱ leges reitutae τοῦ just. Cod.* σ. 1. — 10] *Const. cordi* § 4 ἔδ' ἄνωτ.
 § 489. — 11] *Const. cordi* § 5.

ἀρχῇ (τίτλ. 1-13 τοῦ Α' βιβλίου) ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα, ἐν ᾧ ἐν τῷ Πανδέκτῃ τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσι τὸ κοινὸν δίκαιον καὶ ἡ ἱστορία. Τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ Κώδικος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ de iudiciis (δεύτερον) μέρος τοῦ Πανδέκτου, τὸ τέταρτον τοῦ Κώδικος πρὸς τὸ de rebus μέρος τοῦ Πανδέκτου, τὸ πέμπτον τοῦ Κώδικος πρὸς τὰ *monstruosa*, τὸ ἕκτον πρὸς τὸ πέμπτον μέρος τοῦ Πανδέκτου *perī diathekōn*, συμπεριλαμβανομένου μέρους καὶ τοῦ ἑκτου μέρους τοῦ Πανδέκτου, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου ἐν τῷ Κώδικι, τὸ ἕβδομον τοῦ Κώδικος πρὸς τὸ ἕκτον μέρος τοῦ Πανδέκτου καὶ τὸ ὄγδοον μέχρι τέλους τοῦ Κώδικος πρὸς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Πανδέκτου¹. Ἐκ τούτων δὲ προκύπτει, ὅτι οἱ καταρτίσαντες τὸν Κώδικα ἐμερίμνησαν μὲν περὶ τῆς συμφωνίας τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης ἐν ἀμφοτέραις ταῖς συλλογαῖς, δὲν ἠκολούθησαν ὅμως αὐτὴν πιστῶς.

§ 211. Ἡ τύχη τοῦ κειμένου τοῦ νέου Κώδικος ὕστερεῖ πολὺ τῆς τῶν δύο ἄλλων συλλογῶν. Τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων ἀνήκουσι τοῖς γλωσσογράφοις καὶ μόνον δύο, ὑπὸ τοῦ Bluhme ἀνακαλυφθέντα ἐν Ἰταλίᾳ, εἰσὶν ἀρχαιότερα, ἀνήκοντα τῷ 10 μ. Χ. αἰῶνι¹. Ἀλλὰ τὰ χειρόγραφα τῶν γλωσσογράφων δὲν ἔφερον τὴν μορφήν, ὅφ' ἦν ἔχομεν σήμερον τὸν Κώδικα, διότι ἐστεροῦντο τῶν ἐλληνιστῶν ἐκδοθεῖσων διατάξεων, ἐπίσης δὲ καὶ τῆς τάξεως τῶν τίτλων καὶ τοῦ σωζομένου καὶ ἀρχικοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιβλίων, διότι τὰ παραδοθέντα τοῖς γλωσσογράφοις χειρόγραφα περιείχον μόνον τὰ 9 πρῶτα, ἅτινα καὶ οὗτοι ἐκάλουν *Codex*, ἐν ᾧ τὰ τρία ἀπομένοντα ἐκλήθησαν *tres libri*. Πλὴν δὲ τῶν ἐλλείψεων τούτων, τὸ κείμενον διεφθάρη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν γλωσσογράφων, διὰ προσθήκης μερῶν ἐξ ἄλλων συλλογῶν καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος ἤρξατο καθαριζόμενον καὶ λαμβάνον βαθμικδὸν τὴν μορφήν τῆς τελειότητος².

Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Κώδικος ἐγένετο τῷ 1475 ὑπὸ τοῦ Peter Schoyffer, ἀλλὰ περιεῖχε μόνον τὰ 9 πρῶτα βιβλία, ἡ δὲ πρώτη μετὰ 12 βιβλίων ἐγένετο τῷ 1530 ἐν Νυρεμβέργῃ ὑπὸ τοῦ Haloander καὶ ἡ νεωτάτη τῷ 1895 ὑπὸ τοῦ Paul Krueger³.

§ 212. Νεαραί (Novellae). Εἰς τὴν ἐκδοσιν Νεαρῶν, μετὰ τὴν

§ 210. 1] Πρὸς. Rudorff Ἱστορία § 113.

§ 211. 1] Bluhme *Iter. Ital.* 2 (1824).—2] Πρὸς. ἐν γένει Biener *Revision des just. Codex. Zeitschr. f. gesch. RW.* Τόμ. Ζ' σ. 117 ἐπ.—3] Ἐν τῷ *Corpus juris civilis* τοῦ Mommsen.

δημοσίευσιν τῶν ἀνωτέρω συλλογῶν, συνέτειναν τοῦτο μὲν ἡ προμνημονευθεῖσα ¹ ὑπόσχεσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦτο δὲ τὸ ποιὸν τοῦ ἐν ταῖς τρισὶ συλλογαῖς δικαίου. Διότι τὸ δίκαιον τοῦτο ἐξ ἐνός μὲν προσκολλώμενον τῷ ἀνέκαθεν ἰσχύοντι καὶ ἀπανταχοῦ τῶν συλλογῶν τούτων κρατοῦντι, ἐξ ἐτέρου δ' ἀνήκον καὶ αὐτὸ τοῦτο τῇ ἀρχαιότητι, οἷον τὸ ἐν τῷ Πανδέκτῃ, δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ ταῖς ἀξιώσεσι τοῦ τε βυζαντινοῦ κράτους, τοῦ περικλείοντος τόσα νέα στοιχεῖα καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι ὅσῳ καὶ ἂν ἐπέδρασεν οὗτος, ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ δικαίου, ἀντικείμενά τινα ἐξηκολούθουν οὐχ ἥττον ἀμετάβλητα, διὸ καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ π. γ. τὰ τοῦ διαζυγίου. Εὐτυχῶς δ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐπῆλθον διὰ Νεαρῶν, μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν συλλογῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πανδέκτου· ἄλλως βεβαίως ὁ Πανδέκτης δὲν θὰ εἶχεν ἦν κέκτηται σήμερον ἀξίαν, ὥς μεταδόους ἡμῖν ὅσον ἔνεστι ἀγνότερον τὸ ρωμ. δίκαιον τῶν νομοδιδασκάλων.

§ 213. Αἱ Νεαφαὶ ἐξεδίδοντο κατὰ τὸν ὑπάρχοντα τύπον τῶν ἡδικτων (Νόμος, τύπος) καὶ ἐδημοσιεύοντο αἱ μὲν ἀφορῶσαι εἰς κοινὰ παντὶ τῷ Κράτει κοσμικὰ ἀντικείμενα διὰ τοῦ praefectus praetorio (συνήθως Orientis), ὥς ἀλλαχοῦ εἶδομεν ¹, αἱ δ' εἰς ἐκκλησιαστικά διὰ τοῦ πατριάρχου (συνήθως τῆς Κωνσταντινουπόλεως) εἰς τοὺς Μητροπολίτας, αἵτινες ἀνεκοίνουν αὐτὰς τοῖς Ἐπισκόποις κτλ. μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ τῶν μονῶν ἰδιαιτέρως, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου ². Ἐκάστη αὐτῶν φέρει συνήθως, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων ³, ἐν ἀρχῇ μὲν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἄρχοντος, πρὸς ὃν ἀπηυθύνετο, ὥς καὶ τὸν τίτλον αὐτοῦ, μετὰ τοῦτο τὸ προσήμιον (prae-fatio), ὥς εἰσαγωγὴν εἰς τὸν νόμον, κατόπιν τὸ κυρίως κείμενον τοῦ νόμου καὶ τελευταῖον τὸν ἐπίλογον (epilogus), περιέχοντα ὁδηγίας περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου καὶ παρεμφερῆ ὄντα πρὸς τὴν sanctio τῶν ἀρχαίων leges ⁴. κάτωθι δὲ πάντων τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκδόσεως.

Αἱ πλείεσαι τῶν Νεαρῶν ἐγράφησαν ἑλληνιστί, ὀλίγαι λατινιστί, αἱ προσωρισμέναι κυρίως ταῖς λατινικαῖς χώραις ⁵, ἰδίᾳ δὲ τῇ Ἰταλίᾳ,

§ 212. 1] Ἄνωτ. § 209 σημ. 10.

§ 213. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 185.— 2] Biener *Ἱστορία τῶν Νεαρῶν* σ. 24 ἐπ., 31 ἐπ.— 3] Π. γ. Νεαρ. 13, 69, 112, 114, 141 κτλ. ἔτι δὲ 6, 22, 79, 134.— 4] Ἰδ' ἄνωτ. § 95.— 5] Π. γ. Νεαρ. 9 Joanni... Sanctissimo... Patriarchae veteris Romae, 33... Praefecto Praetorio per Illyricum. 34 κτλ.

Ἰλλυρία καὶ Ἀφρική, ἣ αἱ ἀναφαιρόμεναι εἰς ἄρχοντας ὁλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἐδρεύοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ⁶, ἣ αἱ περιέχουσai ἐξήγησιν νόμου λατινιστὶ συντεταγμένου ⁷ καὶ ἐλίγισται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις ταύταις ⁸, ὅτε, ἐν ἀμφιβολίᾳ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κειμένου, ὑπερισχέει, κατὰ ρητὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ διατάξιν, ἡ λατινική ⁹. Ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Νεαρῶν ἐξεδόθη τῇ 1 Ἰανουαρίου 535 (Νεαρά 1), μικρὸν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ νέου Κώδικος, ἡ δὲ νεωτάτη κατὰ τὸ 565 (ἢ 564), καθ' ἣ ἀπεβίωσεν ὁ Ἰουστινιανός, φέρουσα ἐν τῇ ἐν χρήσει συλλογῇ τὸν ἀριθμὸν 137. Αἱ πλείεσαι φέρουσι χρονολογίας μεταξὺ τοῦ 535 καὶ τοῦ 539· ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν βαίνει ἐλαττούμενος, ἀπὸ δὲ τοῦ 545 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος ὀλίγισται μόνον ἐξεδόθησαν, ὅπερ ἴσως προήλθεν ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συμβάντος θανάτου τοῦ Τριβωνιανοῦ ¹⁰.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκδοθεῖσων Νεαρῶν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός· ἐκ δὲ διαφόρων χωρίων, ἐν οἷς ὅμως μνημονεύονται καὶ οἱ ἀριθμοὶ 170 καὶ 168, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, προκύπτει ὡς πιθανώτατον, ὅτι αἱ ἀναμφισβητήτως Ἰουστινιανέιοι εἶναι 166, ἐξ ὧν ὅμως ἀφαιρετέα ἔνδεκα ἥδικτα, ἐπίσης μὲν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ μὴ ὄντα κυρίως Νεαρά· φέρονται δὲ προσέτι ὡς τοιαῦτα ἐν τῇ ἐλληνικῇ συλλογῇ, περὶ ἧς κατωτέρω ¹¹, ἡ *constitutio de adscriptitiis*, διατάξις προσαρτωμένη ἀπὸ τοῦ 1559 εἰς τὸ *Corpus juris*, μετὰ τὰς λοιπὰς Νεαράς, καὶ τέλος ἕλλη τις διάταξις, περιεχομένη ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ, περὶ ἧς ἐπίσης κατωτέρω, ὑπὸ τὸν τίτλον *constitutio* 38 ¹².

Παρά τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ διατάξει τῆς δημοσίευσως τοῦ Κώδικος ¹³, οὐδόλως ἐγένετο ἐπίσημος συλλογὴ τῶν Νεαρῶν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ προοιμίου τῆς συλλογῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀντικείμενα περιεχουσῶν Νεαρῶν, ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 557 λέγοντος «μετέγραψα ἐκ τῶν σποράδην κειμένων, ἐκφωνηθεῖσων ὑπὸ τοῦ τῆς θείας λήξεως Ἰουστινιανοῦ, μετὰ τὸν Κώδικα τῶν

6] Π. χ. Ν. 23. 35.— 7] Π. χ. Ν. 443.— 8] Π. χ. Νεαρ. 47, 18, 32.— 9] Νεαρ. 66 κεφ. 1 § 2... τῆς δὲ τῇ τῶν Ρωμαίων (γραφῇ), ἥπερ ἐστὶ καὶ κυριωτάτη διὰ τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα.— 10] Biener ἀνωτ. σ. 7.— 11] Σημ. 19—25.— 12] Biener αὐτ. σ. 8 ἐπ., 431 ἐπ. Κατωτ. ἐνταῦθα σημ. 17.— 13] *Constitutio*

»θειῶν νεαρῶν διατάξεων»¹⁴, ἐν ᾧ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων τὰ χωρία, ἐξ ὧν τινες ἠθέλησαν νὰ ἐξαγάγῃσιν ἐναντία ἐπιχειρήματα, οὐδὲν λέγουσι περὶ ἐπισήμου τινὸς συλλογῆς¹⁵. Μόνον δ' ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶς ἀνακτόρων ἐτηρεῖτο κατὰλογος τῶν ἐκδιδομένων¹⁶, ἵσως χάριν μελ-
λούσης ἐκδόσεως συλλογῆς, ὅστις ὅμως οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς ἰδιω-
τικὰς συλλογὰς, τὰς ἐπίσης μαρτυροῦσας τὴν ἑλλειψιν ἐπισήμου. Τούτων
δ' ἡ πρώτη ἐγένετο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. ὑπάρχουσι δέ, διατη-
ρηθεῖσαι ἀκριβῶς πῶς μέχρι σήμερον, τρεῖς συλλογαί, ἐν ᾧ πιθανώτατα
ὕπηρεξαν καὶ ἄλλαι, χάριν τῆς ἀτομικῆς χρήσεως ἐκάστου νομικοῦ¹⁷.
Αἱ δὲ τρεῖς αὗται εἶναι :

1) Ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ μόνη σχεδὸν ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ μέχρι
τοῦ 11 αἰῶνος, καταρτισθεῖσα περὶ τὸ 556 ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καθη-
γητοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ καλουμένη epitome Juliani, συγ-
κειμένη δὲ ἐξ 124 Νεαρῶν, ὧν δύο, αἱ 25 καὶ 68, φέρονται δις καὶ
ὡς 120 (25) καὶ 97 (68). Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τὸ μὲν λατινικὸν
κείμενον φέρεται ἀκριβῶς, τὸ δὲ τῶν ἑλληνικῶν ἐν λατινικῇ μεταφρά-
σει κατ' ἐπιτομήν, ἡ δ' ἐν αὐτῇ κατὰτάξις τῶν Νεαρῶν μέχρι τῆς 39
ἐστὶν ὅλως ἀτακτος· μόνον δ' ἀπὸ τῆς 40 ἄρχεται τηρουμένη αὐστη-
ρῶς ἡ χρονολογικὴ τάξις μέχρι τῆς 117 (ἥτοι τῆς 159 καθ' ἡμᾶς,
τοῦ ἔτους 556), ὁπότεν πάλιν ἄρχεται ἀταξινόμητον παραρτήμα, πε-
ριέχον Νεαρὰς τινὰς, ἀρχαίας καὶ νέας¹⁸.

2) Ἑτέρα, νεωτέρα τῆς πρώτης, πιθανῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει
συνταχθεῖσα ἐπὶ Τιβερίου Β' (578—582), ἢ βραχὺ μετ' αὐτόν, εἶναι
ἡ πληρεστάτη πασῶν καὶ περιέχει 168 Νεαρὰς, ἑλληνιστὶ γεγραμμέ-
νας. Ἐκ τούτων ὅμως δύο μὲν εἰσι δις κατακεχωρισμένα¹⁹, μιᾶς πα-

§ 4 et in aliam congregationem referatur, quae novellarum nomine con-
stitutionum significetur.— 14] Ioh. Schollast. Collectio LXXXVII capi-
tulum (Heimbach *Ἀνέκδοτα* σ. 208). — 15] Τὰ χωρία ταῦτα εἰσὶν : Ἰωάν.
Μαλάλα *Ἀντιστοιχείου Historia chronica* σ. 58 καὶ 63 (ἐκδόσις ἐν Βενετίᾳ 1733).
Paulus Diaconus *Historia Longobardorum* I. 25, Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης καὶ
Ἀρμενάπουλος *Ἐξάβιβλ.*, ὅστις ἔχει λάβει τὴν πληροφορίαν παρὰ τοῦ προηγουμένου.
Πρόλογος τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἐν τοῖς Βασιλικαῖς καὶ ἄλλα τινά, ὧν τὴν ἀληθῆ
ἐννοίαν σαφέστατα διατυπῶι ὁ Biener ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ τῶν νεαρῶν* σ. 38—51. — 16]
Νεαρ. 17 πρ. 24 κεφ. 6. 25 κεφ. 6, 26 ἐν τέλει, τὸ τῶν νόμων βιβλίον, 66 κεφ. 1
§ 1 τὸ τῶν διατάξεων βιβλίον, congregatio, Const. Cordi § 4. — 17] Biener
ἄνωτ. σ. 51. II.—18] Rudorff. § 114 σημ. 19. Περὶ τῆς συλλογῆς ταύτης ἴδε καὶ
Haubold *Zeits. für gesch. RW.* Τόμ. Δ' σ. 133 ἐπ. Ἡ καλλίστη ἐκδόσις αὐ-
τῆς Haenel Leipzig 1873.—19] Αἱ 75 καὶ 404, ὡς 143 καὶ 150.

ρελείφθησαν τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ λατινικὸν κείμενον²⁰, 4 ἀνήκουσι τῷ Ἰουστίνῳ Β' ²¹, 3 δὲ τῷ Τιβερίῳ²² καὶ 4 εἰσὶν ἐπαρχικά διατάγματα (formae praefect. praetorio, τύποι τῶν ἐπαρχῶν, ἐπαρχικά)²³, ὥστε ἀφαιρουμένων πασῶν τούτων μένουσιν 155 πράγματα ἀνήκουσαι τῷ Ἰουστινιανῷ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται· τέλος δὲ τινες ὑπάρχουσι μόνον λατινιστί²⁴. Ἡ συλλογὴ αὕτη μετηνέχθη κατὰ τὸν 15 αἰῶνα εἰς Ἰταλίαν²⁵.

Καὶ 3) τρίτη τις συλλογὴ, χρησιμεύουσα ὡς βάσις τῆς ἐν τῷ 16 αἰῶνι²⁶ καταρτισθείσης ἐτέρας, καλουμένης τὸ πάλαι μὲν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Βονωνίας authenticum ἢ liber authenticorum, πρὸς διάκρισιν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, νῦν δὲ versio vulgata. Τὸ authenticum περιέχει 134 Νεαράς, ἀπάσας λατινιστί, διότι καὶ αἱ ἀρχῆθεν ἑλληνιστί ἐκδοθεῖσαι μετεφράσθησαν εἰς τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ὑπὸ ἀνθρώπου μὴ εἰδότος καλῶς τὴν ἑλληνικὴν. Αἱ δ' 127 πρῶται ἐν αὐτῷ εἰσι τεθειμέναι κατ' ἀκριβῆ χρονολογικὴν σειράν²⁷.

Τὸ κείμενον τῶν Νεαρῶν διεσώθη ἐν χειρογράφοις τῶν ἀνωτέρω τριῶν συλλογῶν. Καὶ τῆς μὲν Ἐπιτομῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ (Epitome Juliani) ὑπάρχουσι πολλὰ χειρογραφα, μετὰ πολυειδῶν παραρτημάτων²⁸, τῆς δ' ἐτέρας ἑλληνικῆς ἐξ 168, ὑπάρχουσι δύο, τὸ καλούμενον *glawer-tinōr*, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Haloander τῷ 1531²⁹, καὶ τὸ καλούμενον *εὐρετικόν*, περιέχον μόνον 162 Νεαράς καὶ ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Scrymgerus τῷ 1558³⁰. Τέλος ἡ λατινικὴ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν γλωσσογραφημένῃ ἐκδόσει τοῦ 1476 ἐν Ρώμῃ

20] Τῆς 32, ὡς 34.—21] 440, 144, 148 καὶ 149.—22] 461—464.—23] 165—168. Ἰδ' ἀνωτ. § 185 καὶ 213.—24] 9—11, 23, 33—36, 62, 65, 75, ὡς Νεαράι 104, 114, 144, 138. 143 ἐν τῇ ἐν χρήσει συλλογῇ.—25] Bruns *Ἐγκυκλ.* Holtzendorff σ. 424.—26] Savigny *Ἱστορία Τόμ. Γ'* § 182 Joannis Summa novellarum initio prooemii... ad ejus (epit. Jul.) differentiam hujus libri nomen mutaretur.—27] Savigny αὐτ. § 181 καὶ Windscheid (μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 3 σημ. 6. Ἐξεδόθη ὑπὸ Heimbach II. partes (Λειψία 1845—1854).—28] Biener *Ἱστορία τῶν Νεαρῶν* σ. 308 ἐπ., 551 ἐπ. Krit. VJS. XVI. σ. 517.—29] Biener αὐτ. σ. 557—571. Ὑπὸ τὸν τίτλον Νεαρῶν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως τῶν ἐν τοῖς νῦν εὐρισκομένων καὶ ὡς εὐρίσκονται, *βιβλίον* (Noremburgae sive in castro Norico. Anno domini MDXXXI).—30] Biener αὐτ. σ. 351 ἐπ., 551 ἐπ., 571, 617 ἐπ. (ὑπὸ τὸν τίτλον Αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Ἰουστίνου, Λέοντος νεαράι διατάξεις. Ἰουστινιανοῦ ἔδικτα. Anno MDLVIII. Genevae).

καὶ μόλις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀποκατέστη πάλιν, δικφαρεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ ἐξεδόθη ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ ³¹.

— *En 1853, le Code de Justinien a été réédité en France*
par le Ministre de la Justice **III**
sur le Code de Justinien.

TO CORPUS JURIS CIVILIS

§ 214. Corpus juris civilis. Ἐκδόσεις. — § 215. Διαίρεσις καὶ περιεχόμενον τοῦ C. j. civilis. — § 216. Τρόπος παραπομπῆς εἰς τὸ C. j. civilis. — § 217. Γλῶσσα τῆς Ἰουστινιανέου νομοθεσίας.

§ 214. Τὰ προδιαγραφέντα τέσσαρα μέρη τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ κυρίως ἀποτελοῦσιν, ὁμοῦ λαμβανόμενα, τὸ περιώνυμον Corpus juris civilis, κληθέν οὕτως ὑπὸ τῶν γλωσσογράφων πρὸς διάκρισιν τῆς τοῦ κανονικοῦ δικαίου συλλογῆς, καλουμένης Corpus juris canonici, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ρωμαίων, παρ' οἷς ἡ ἔκφρασις αὕτη ἀπαντᾷ ἐν ταῖς πηγαῖς ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ὅλου ἰσχύοντος δικαίου ¹, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τεχνικὸς παρὰ τοῖς δημιουργοῖς αὐτοῦ ὅρος. Διηρέθη δὲ τὸ C. j. civilis ὑπὸ τῶν γλωσσογράφων εἰς 5 μέρη, καλούμενα volumina, ὧν τὰ μὲν τρία πρῶτα περιεῖχον τὸν Πανδέκτην, σὺν τῇ διαίρεσει αὐτοῦ εἰς Digestum vetus κτλ. ², τὸ τέταρτον τὰ 9 πρῶτα βιβλία τοῦ Κώδικος, τὸ δὲ πέμπτον πάντα τὰ λοιπά, ἥτοι τὰ tres libri τοῦ Κώδικος, τὰς Εἰσηγήσεις καὶ τὰς Νεαράς (authenticum), οἷς προστίθενται τὰ libri feudorum τῶν Λογγοθάρδων, ἥτοι τὸ περὶ ὑποτελῶν δικαίον, καὶ τέλος νόμοι τινὲς τῶν νεωτέρων αυτοκρατόρων. Ἡ πρώτη δ' ἐκδοσις τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐνότητι ἐστίν ἡ τοῦ Διονυσίου Γοδοφρέδου τῷ 1583.

Αἱ διαφοροὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκδόσεις τοῦ C. j. civilis διαίρουνται εἰς γλωσσογραφημένας καὶ μὴ. Ἀπασαι αἱ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 16 αἰῶνος ἐκδόσεις περιέχουσι γλώσσας, ἐκείθεν δ' ἄρχον-

31] Novellarum constitutionum Justin. versio vulgata ect. ὑπὸ Heimbach (Lipsiae) 1846 - 1851

§ 214. 1] Πρὸς π. γ. 1. un. pr. C. 5. 13, Rem., sed in omne paene corpore juris effusam. — 2] Πρὸς Savigny Ἱστορία τῶν Γ' § 191 σημ. α. — 3] Ἰδ'

ται δημοσιευόμεναι καὶ ἀγλωσσογράφητοι, ὧν ἡ πρώτη ἐγένετο ἐν Παρισίοις τῷ 1525—1527, ἀπὸ δὲ τοῦ 1627 οὐδεμία ἐδημοσιεύθη μετὰ γλώσσης. Ἐκ τῶν ἀγλωσσογραφῶν ἐκδόσεων ὀφείλομεν νὰ μνημονεύσωμεν ἰδίᾳ τὰς ὑπὸ Διονυσίου Γοδοφρέδου (1583) καὶ Ἰακώβου Γοδοφρέδου (1624), ἕνεκα τῆς ἐν αὐταῖς μνείας τῶν παραλλήλων χωρίων, ἣν συνεπλήρωσεν ὁ δεύτερος. Αἱ δ' ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων μέχρι σήμερον δημοσιευθεῖσαι εἶναι πολυάριθμοι, πασῶν δὲ νεωτάτη καὶ κριτικτὴ ἡ τοῦ Mommsen (Πανδέκτης), Krüger (Εἰσηγήσεις, Κώδιξ), καὶ Schöll (Νεαραί) ⁴.

§ 215. Τὰ συστατικά μέρη τοῦ C. j. civilis, πλὴν τῆς ἀρχικῆς διαιρέσεως κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰς βιβλία καὶ τίτλους, ὑπέστησαν καὶ ἑτέραν, ὁ μὲν Πανδέκτης εἰς fragmenta ἢ leges, ἐμφαίνοντα τὰ διάφορα ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων, ὁ Κώδιξ εἰς constitutiones ἢ leges, δηλ. τὰς διαφόρους διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς κατεχωρίσθησαν ἐν αὐτῷ, αἱ Εἰσηγήσεις εἰς παραγράφους καὶ τέλος αἱ Νεαραί, μετὰ τὸν πρόλογον καὶ πρὸ τοῦ ἐπιλόγου, εἰς κεφάλαια (capita). Ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ αἱ leges ἢ fragmenta τοῦ Πανδέκτου, αἱ leges ἢ constitutiones τοῦ Κώδικος, ὡς καὶ τὰ κεφάλαια τῶν Νεαρῶν, ὑποδιηρέθησαν πάλιν εἰς παραγράφους, εἴτε λόγῳ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀντικειμένου, εἴτε λόγῳ τῆς ἐκτάσεως τοῦ χωρίου· πρὸ τῶν παραγράφων τούτων εὕρηται τὸ προοίμιον (principium), ἀποτελοῦν οἷον εἰσαγωγὴν εἰς τὸ χωρίον, ὡς ὁ πρόλογος εἰς τὰς Νεαράς, ὑπάρχον καὶ ἐν ἐκάστῳ τίτλῳ τῶν Εἰσηγήσεων.

Ἐν τῷ C. j. civilis τέλος περιέχονται καὶ ἄλλαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ διατάξεις, ἐκδοθεῖσαι χάριν τῆς δημοσιεύσεως τῶν κατ' ἰδίαν μερῶν τῆς νομοθεσίας, ἡ περιέχουσαι ὁδηγίας καὶ τοιαῦται εἰσι πρὸ μὲν τῶν Εἰσηγήσεων ἡ καλουμένη constitutio imperatoriam majestatem, πρὸ δὲ τοῦ Πανδέκτου αἱ καλούμεναι constitut. Deo auctore, Omnem reipublicae, *Adewken* καὶ Tanta, καὶ πρὸ τοῦ Κώδικος, αἱ constit. Haec quae necessario, Summa reipubli-

άνωτ. § 207. — 4] Τὰ περὶ τοῦ corpus juris civilis ἐν γένει, πρὸ πάντων δὲ περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν γλωσσογράφων καὶ τῶν ἐκδόσεων, ἀνέχουσι κυρίως τῇ μελέτῃ τοῦ ἰσχύοντος ρωμ. δικ. καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς τύχης τοῦ ρωμ. δικαίου, ὡς ὅλου, ἤτοι ὡς διευτυπώθη τοῦτο ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πλεῖον δὲ περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Corpus juris *id* ἐν Windscheid (Μετὰφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 4.

cae καὶ Cordi· ἅπασαι δ' αὐταὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ κειμένου, δι' ὧν γίνεται καὶ ἡ παραπομπὴ εἰς αὐτάς, π. χ. Constit. cordi § 3. Ἐπίσης δὲ ἐν ἁπάσαις σχεδὸν ταῖς ἐκδόσεσι καὶ ἐν ταῖς νεωτάταις εὗρηται καὶ ἄλλα τινά, ἐπίσης ἀλλότρια τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ ταῦτα τὸ C. j. civilis περιέχει ἐν ὅλῳ καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ σειρὰν συνήθως τὰ ἑξῆς μέρη :

α) Τὰς Εἰσηγήσεις. β) Τὸν Πανδέκτην. γ) Τὸν Κώδικα. δ) Τὰς Νεαράς. ε) Δεκατρία ἡδίκτα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιέχοντα ἀντικείμενα μᾶλλον μερικά. ς) Πέντε διατάξεις Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου, ὧν αἱ τέσσαρες εὗρηται καὶ ἐν τῇ συλλογῇ ἐξ 168 Νεαρῶν. ζ) Τέσσαρες διατάξεις τοῦ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορος Τιβερίου. η) Ἄλλας τινὰς διατάξεις (aliae uliquot constitutiones) τῶν αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Ἰουστίνου καὶ Τιβερίου, ὧν ἡ μὲν πρώτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐστὶ sanctio pragmatica, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ καὶ ἀλλαχοῦ μνημονευθεῖσα¹ constitutio de adscriptitiis. θ) Ἐκατὸν δέκα τρεῖς Νεαράς τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἢ τὰς τῶν νόμων ἐπαγορευτικὰς καθάρσεις. ι) II libri feudorum cum fragmentis. ια) Διατάξεις αὐτοκρατόρων τινῶν νεωτέρων ἐν 5 τίτλοις καὶ ιβ) Liber de pace Constantiae. Πλὴν δὲ τούτων ἐν τισιν ἐκδόσεσιν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα λείψανα, οἷον τεμάχια τῆς δωδεκαδέλτου, αἱ Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου, τεμάχια τοῦ πραιτωρικοῦ ἡδίκτου κτλ.

§ 216. Ὁ τρόπος τῆς παραπομπῆς, εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετεβλήθη πολλῶς, ἀναλόγως τῶν χρόνων τῆς χρήσεως αὐτοῦ, τῶν χειρογράφων καὶ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων.

Ὁ ἀρχαιότατος τρόπος παραπομπῆς, μέχρι τῆς ἐκδόσεως ὁλοκλήρου τῆς νομοθεσίας ὑπὸ τὸν κοινὸν τίτλον Corpus juris civilis, ἥτοι ἡ μνεία τοῦ μέρους τῆς νομοθεσίας, τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ βιβλίου, τοῦ τίτλου καὶ τοῦ χωρίου, ἐν δὲ τῷ Πανδέκτῃ καὶ τοῦ οἰκείου μέρους ἐκ τῶν τῆς συλλογῆς ταύτης (τὰ πρῶτα, de judiciis κτλ.). Οὕτως παρέπεμπον οἱ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομικοὶ καὶ οἱ νεώτεροι βυζαντινοὶ π. χ. ἐν τῷ β' βί. τῶν ἱστοιτ. τί. (τίτλος) de donationibus, βί. μη'. τί. id ὅς

Χρονολογικὴν συλλογὴν ὅλων τῶν σωζομένων Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (174) ἐξέδωκεν ὁ Zachariae τῷ 1831 (Imp. Justiniani p. p. Novellae).

§ 215. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 213.

ἐστὶ de poenis διγ. μγ., ἢ ἐν τῷ γ' διγ. τοῦ de negotiis τῶν πρῶτων κτλ., βι. β'. τοῦ κώδ. ἐπὶ τὸν γ' τί, ὅς ἐστι de receptis ἐν τῇ η'. τοῦ τί. διατάξει κτλ.¹.

Ἀπὸ τῶν γλωσσογράφων ἤρξατο νέος τρόπος παραπομπής, διότι οὗτοι ἐτίθεσαν πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦ μέρους τῆς νομοθεσίας συγκεκομμένου, ἥτοι Instit. ἢ Instit. ἢ Inst. ὡς πρὸς τὰς Εἰσηγήσεις D ἢ Dig. ἢ ff (πιθανῶς προσελθὼν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ στοιχείου D συμπεπλεγμένου) ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτην, Cod. ἢ C. ὡς πρὸς τὸν Κώδικα καὶ Auth. ἢ Aut. (Authenticum) ὡς πρὸς τὰς Νεαράς. Μετ' αὐτὸ ἐτίθεσαν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τίτλου, κατόπιν τὸ γράμμα L, ὡς ἀρχικὸν τῆς λέξεως νόμου (Lex), τέλος τὴν ἀρχικὴν λέξιν τοῦ χωρίου π. γ. D. de justitia et jure l. manumissionibus· ἐν δὲ ταῖς Νεαραῖς τέλος ἐτίθεντο ὁ τίτλος τῆς διατάξεως καὶ αἱ ἀρχικαὶ λέξεις τοῦ κεφαλαίου, σημειουμένης προσέτι καὶ τῆς συλλογῆς τῶν Νεαρῶν, εἰς ἣν ἐκρίνετο ἡ παραπομπή, π. γ. Auth. de hered. ab intest. § Si quis Collat. IX. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὑπέκειντο καὶ εἰς ἐξαιρέσεις.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ τρόπος τῆς παραπομπῆς ποικίλλει, πλὴν πάντοτε ἐπεζητήθησαν ἡ ἀπλοποιήσις καὶ ἡ ἀκρίβεια αὐτοῦ, πρὸς ἀποφυγὴν σχινοτενείας καὶ συγχύσεως· ἐκ δὲ τῶν ὑπαρχόντων ποικίλων τρόπων ὡς συνηθέστερος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρὸς μὲν τὸν Πανδέκτην καὶ τὸν Κώδικα, ὁ καθ' ὃν προτάσσεται τὸ ἀρχικὸν γράμμα τῆς λέξεως lex ἢ constitutio (ἀναλόγως τοῦ ὀνόματος, οὗ γίνεται χρῆσις διὰ τὰ διάφορα χωρία) l. ἢ c. ἢ fr. (παρὰ τῶν καλούντων τὰ χωρία τοῦ Πανδέκτου fragmenta, ἅτε ὄντα τεμάχια, *λεῖψανα* συγγραμμάτων), ὡς πρὸς δὲ τὰς Εἰσηγήσεις τὸ σημεῖον §. Ἐκάστῳ τούτων ἔπεται ὁ ἀριθμὸς τοῦ σχετικοῦ χωρίου, μετ' αὐτὰ τὸ ἀρχικὸν τῆς συλλογῆς γράμμα, D. C. ἢ l., εἴτα ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τίτλου ἐν συγκεκομμέναις λέξεσι καὶ τέλος ὁ ἀριθμὸς τοῦ βιβλίου καὶ ὁ τοῦ τίτλου, π. γ. l. ἢ fr. 1 D. de O. et A. 44. 7 = lex ἢ fragmentum 1 Digestorum de obligationibus et actionibus βιβλίον 44, τίτλος 7, l. ἢ c. 1 C. de fer. 3. 12 = lex ἢ constitutio 1 Codicis de feriis 3. 12, § 25 I. de rer. div. 2. 1 = § 25 Institutionum de rerum divisione βιβλ. 2 τίτλ. 1. Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ προοιμίου (principium) τοῦ χωρίου, ἢ περὶ τινος τῶν § § αὐτοῦ,

§ 216. 4] Zachariae Krit. Jahrb. 1844. σ. 799. 802.

προστίθεται τὸ pr. ἢ τὸ σημεῖον §, π. χ. l. 1 pr. D. de O. et A. 44.7, ἢ l. 1 § 2 D. de O. et A. 44.7, l. ἢ c. 1. pr. C. de cond. ind. 4.5, = lex ἢ constitutio 1 principium Codicis de condictione indebiti βιβλίον 4 τίτλος 5. pr. I. de just. et de j. 1. 1. Μόνον δ' ἂν ὁλόκληρος τίτλος βιβλίου τινὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου χωρίου προστίθεται τὸ un., ἐμφαίνον τὸ μοναδικὸν τοῦ χωρίου unica (lex). Τελευταῖον δ' εἰς τὰς Νεαράς γίνεται σήμερον συνήθως ἡ παραπομπὴ διὰ τῆς ἀπλῆς μνείας τοῦ ἀριθμοῦ τῆς Νεαρᾶς, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς §, τοῦ προλόγου ἢ τοῦ ἐπιλόγου, ἄνευ ἐτέρας τινὸς προσθήκης, διότι ἀφ' ἧς αὐταὶ κατετάχθησαν κατὰ σειρὰν ἐν τῷ Corpus juris, κατέστη περιττὴ ἡ μνεία τῆς συλλογῆς, π. χ. N. ἢ Nov. ἢ Νεαρ. 118, c. ἢ cap. ἢ κεφ. 3 § 1.

Ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν συγγράμμασιν ἀκολουθοῦνται διάφοροι τρόποι παραπομπῆς· ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτην π. χ. l. 6 § 2 arb. furt. (47. 7), ἄνευ μνείας τινὸς τοῦ μέρους τοῦ Corpus juris, ὡς πρὸς δὲ τὸν Κώδικα μετὰ τοῦ C. (Codex) π. χ. l. 4 C. com. 3. 38, ὡς καὶ ὡς πρὸς τὰς Εἰσηγήσεις μετὰ τοῦ I. π. χ. § 2 I. de act. 4.6². Κατ' ἄλλον τρόπον αἱ παραπομπαὶ γίνονται ἀπλούστερον. Οὕτως ὡς πρὸς τὸν Πανδέκτην τίθεται ἀπλῶς ἡ μνεία τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ τίτλου ἐν παρενθέσει, ἐξῶθεν δ' αὐτῆς ὁ ἀριθμὸς τοῦ χωρίου π. χ. (24. 1) 55, ὡς πρὸς τὸν Κώδικα δὲ καὶ τὰς Εἰσηγήσεις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῇ προσθήκῃ μόνον τοῦ K. (Κώδης) ἢ τοῦ E. (Εἰσηγήσεις) π. χ. K. (5. 16) 8, E. (1. 10) § 4³. Παρ' ἄλλοις ἡ παραπομπὴ αὕτη παραλλάσσει μόνον κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν λατινικῶν στοιχείων C. καὶ I., διὰ τὸν Κώδικα καὶ τὰς Εἰσηγήσεις, κατὰ τὴν πρόταξιν τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ σχετικοῦ χωρίου καὶ κατὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς παρενθέσεως π. χ. l. 1 C. 16. 14⁴. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλος τρόπος, καθ' ὃν ἡ παραπομπὴ γίνεται σαφέστερον, ἀλλ' ἐπίσης ἄνευ μνείας τινὸς τῶν λέξεων τοῦ Corpus juris, π. χ. Νόμος 25 § 1 Πανδ. (22. 1), Νόμ. 9 Κώδ. (6.22), § 8 Εἰς. (3.19), ἐνθα ὁ ἀριθμὸς τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ τίτλου κλείονται ἐπίσης ἐντὸς παρενθέσεως, ὁ δὲ τοῦ χωρίου κεῖται ἐκτὸς αὐτῆς⁵.

Ἐν τέλει δ' ἄλλα σημεία, ἐκ συγκεκριμένων λέξεων, ἐν χρήσει κατὰ

2] Οὕτως ὁ Καλλιγᾶς.—3] Οὕτως ὁ Παπαρρηγόπ.—4] Οὕτως ὁ Κρασσᾶς. Αὕτη ἀκολουθεῖται νῦν ἐν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ Β' τόμῳ ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ, ὅτι προστίθεται καὶ τὸ D. ἐν ταῖς εἰς τὸν Πανδέκτην παραπομπαῖς.—5] Οὕτως ὁ Οἰκονομίδης.

τὰς παραπομπὰς εἰς τὸ Corpus juris εἰσὶ τὸ h. t. (hoc titulo), ἐμφαίνον, ὅτι τὸ χωρίον εὑρηται ἐν τίτλῳ προηγουμένως μνημονευθέντι καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ κεφάλαιον, ἐν οὗτινος σημειώσῃ τινὶ ἀναφέρεται, ἀναγομένῳ, καὶ τιθέμενον πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως, ὅπερ παρ' ἡμῖν συνήθως γίνεται διὰ τοῦ αὐτ. (αὐτόθι)· τὸ eod. (eodem), ὁσαύτως ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἐπιγραφή τοῦ τίτλου ἐν πλείουσι μέρεσι τοῦ C. j. civilis καὶ μνημονεύεται ἅπαξ μόνον π. χ. 1. 1 D. de rei vind. 6. 1, 1. 1 C. eod. (ἤτοι πάλιν de rei vind.) 3. 32 κτλ. Ἐπίσης ὑπάρχουσι τὸ t. t. ἢ tot. tit. (totus titulus ἢ totio titulo), ἐμφαίνον, ὅτι πρόκειται περὶ ὁλοκληρίου τοῦ τίτλου καὶ τὸ arg. ἢ ar. (= argumentum), ὅπερ τιθέμενον πρὸ τοῦ μνημονευομένου χωρίου σημαίνει ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δὲν λύει ἀπ' εὐθείας τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἐμμέσως.

§ 217. Νῦν ἐξεταστέον τὸ ζήτημα περὶ τῆς γλώσσης, τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ὅπερ ἐξεπίτηδες ἀφέθη τελευταῖον, ὅπως παρακολουθήσωμεν ἄνευ διακοπῆς τινος τὴν πρόοδον τῆς νομοθεσίας ταύτης καὶ τὴν περιβολὴν τῆς τελευταίας αὐτῆς μορφῆς ἐν τῷ Corpus juris civilis.

Ἀληθῶς ἐκ πρώτης ὕψεως φαίνεται ὅλως παράδοξον, πῶς ἡ νομοθεσία, τοῦλάχιστον τὸ μέρος αὐτῆς τὸ ἀποτελούμενον ἐκ διατάξεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνετάχθη, ἐκτὸς τῶν Νεαρῶν, λατινιστί, ἐν ᾧ καὶ ἐν ἑλληνικῷ ἤδη καταστάντι ἐδάφει κατηρτίσθη καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων τὴν τε φωνὴν καὶ, τὸ πλεῖστον, τὴν καταγωγὴν ἔμελλε νὰ ἐφαρμοσθῇ· ἔτι δ' ἀπ' οὗ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχεν ἀναγνωρισθῇ ποιητικολογῶν ἐν τῷ νέῳ τούτῳ ρωμαϊκῷ κράτει τῶν βυζαντινῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ διατάξεως τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρχαδίου καὶ Ὀνωρίου, ἐπιτρέψας τοῖς δικασταῖς νὰ συντάσσωσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἑλληνιστί¹ καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοδοσίου Β', ἐπιτρέψαντος τὸ ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι² καὶ ἀπ' οὗ οἱ Ἰουλιανός, Βαλεντινιανός καὶ Βάλης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ οὐ μόνον πολλὰκις ἐνομοθέτησαν ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ τὴν λατινικὴν ὑπερεπλήρωσαν δι' ἑλληνικῶν λέξεων καὶ φράσεων, ὡς ἐν γένει ἡ γλῶσσα τῶν διατάξεων αὐτῶν δείκνυσι. Τέλος ἐπίσης παράδοξόν ἐστὶ τοῦτο, ἀπ' οὗ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν γλώσσῃ κατεχωρίσθησαν ἐν τῷ Πανδέκτῃ τὰ ἑλληνιστὶ συντεταγμένα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων, οἷον τοῦ Μοδεστίνου³.

§ 217. 1] Γ. 12 C. 7 45. — 2] Νεὰρὰ Θεοδοσ. τίτλ. 9, 1. 8 C. 5, 28, 1. 14. C. 7. 2. — 3] Προβλ. ἄνωτ. § 154 ε. τ.

Ἄλλὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς γλώσσης ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἠξίουσαν νὰ ὀνομάζωνται βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ ὅτι ἀντέστησαν, ὅσον ἠδύναντο, κατὰ τῆς διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξοστρακίσεως τῆς ἰδέας ταύτης. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν διαφύλαξιν ταύτην τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἐν τῷ μείζονι μέρει τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ ἔσχατον κατὰ τῆς ἑλληνικῆς πληγῆς, ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ὑπερίσχυσε τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν αὐτοκρατόρων, διό, ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀναγνωρίσεων τῆς ἑλληνικῆς ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων αὐτοκρατόρων καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός, καίπερ γεννηθεὶς ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἐλαλεῖτο ἡ λατινικὴ γλῶσσα, καίπερ ἀρεσκόμενος νὰ καλῇ αὐτὴν *πάτριον*⁴, ἐντελῶς σχεδὸν ἀπέκλεισεν αὐτὴν ἐν ταῖς Νεαραῖς· προὔτιμισε δ' ἐν ταύταις αὐτὴν μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω περὶ τῶν λατινιστῶν συντεταγμένων Νεαρῶν, ἐπιτρέψας ἐξ ἐτέρου ρητῶς τὰς ἑλληνικὰς παραφράσεις τῶν διαφορῶν μερῶν τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ, τῶν συντεταγμένων λατινιστῶν⁵.

4] Νεαρά 7 κεφ. 1.—5] Προβλ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ ἑλλ. ἔθνους Τόμ. Γ' (ἐκδ. ἐ.) σ. 416.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ

- § 1. Βυζαντινὸν δίκαιον ἐν ὁχέσει πρὸς τὸ ρωμαϊκόν.— § 2. Διαίρεσις τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντ. δικ. εἰς περιόδους.— § 3. Βυζαντ. ἐκκλησιαστικὸν (κανονικὸν) δίκαιον.

§ 1. Τὰ περὶ τοῦ βυζαντ. δικαίου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ εἰσιν ἰδίᾳ μελέτης ἀντικείμενον, κυρίως δ' ἄλλότριον τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἀπὸ τῆς τετάρτης περιόδου τῆς ἱστορίας ἤδη τὸ καθαρὸν ρωμ. δίκαιον δὲν ἀναπτύσσεται πλέον ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ μόνον

* Τὰ κυριώτατα καὶ σπουδαιότατα νεώτερα ἔργα ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ εἰσὶ: Mortreuil *Histoire du droit Byzantin*. Τόμ. 3. 1843-1846. Paris. Zachariae a) *Historiae juris graeco-romani delineatio* 1839, b) *Geschichte des griechisch-röm. Rechts*, Berlin 1877 (ἐκδ. γ' 1892.) Διὰ τοὺς ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα χρόνους (534-867) Heimbach «*Historia Jurisprudentiae civilis in imperio Orientali* κτλ., ἐν τοῖς *Prolegomena* τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκδόσεως τῶν *Βασιλικῶν* (Τόμ. 6. 1870. Λειψία). Vito la Mantia *cenni storici su le fonti del diritto Greco-Romano* 1887. Ἐτι καὶ Krüger *Ἱστορ. τῶν πηγῶν* σ. 359 ἑπ. Ἡ δὲ λέξις πηγαὶ ἐνταῦθα δὲν σημαίνει μόνον τὰ παραγωγικὰ ὄργανα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἀντλοῦμεν πληροφορίας περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου. Πρὸβλ. καὶ ἄνωτ. § 27.

τὰ λείψανα αὐτοῦ συνελέγοντο, χάριν τῆς εὐχερεστεράς ἐφαρμογῆς. Διὸ καὶ ἐκεῖ παρατηρήσαμεν, ὅτι ἡ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ρωμ. δικαίου ἱστορία ἔληγε μετὰ τῆς τρίτης περιόδου καὶ μόνον ἕνεκα τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανείου ἔργου περιελάβομεν καὶ τοὺς μετὰ τὸν Κωνσταντίνον χρόνους εἰς αὐτήν, ἐν ᾧ κυρίως οἱ χρό. οἱ ἐκεῖνοι ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τύχης τοῦ ρωμ. δικαίου, ὡς ὅλου¹. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξε τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς καλλιέργειας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου· κατὰ δὲ τοὺς μετ' αὐτὸν χρόνους τὸ δίκαιον ἠκολούθησε τὴν τύχην τοῦ Κράτους καὶ ἀποβαλὼν τὸν οἰκουμενικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, μετεβλήθη εἰς δίκαιον ἀποκλειστικῶς ἀνῆκον τῷ ἑλληνικῷ βυζαντινῷ Κράτει καὶ χάριν αὐτοῦ περαιτέρω ἀναπτυσσόμενον. Ὁ μόνος δ' ἐξωτερικὸς δεσμός, ὁ ὑπάρχων μετὰ τοῦ ρωμ. καὶ τοῦ βυζαντ. δικαίου ἐστίν, ὅτι διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν τοῦ δευτέρου εἰκονίζεται ἡ τύχη τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν ταῖς μετ' αὐτὸν χρόναις, μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους.

Ἀλλ' εἰς τὸν λόγον τοῦτον προστίθενται τοῦτο μὲν ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις τῶν δύο τούτων δικαίων, τοῦτο δὲ τὸ ἰδιόζων πρὸς τὸ βυζαντ. δίκαιον ἐνδιαφέρον ἡμῶν, ὡς διαδόχων τῶν βυζαντινῶν. Ἐν τούτοις οὔτε ν' ἀποκαλέσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν βυζαντινῶν πηγῶν πέμπτην περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμ. δικαίου δυνάμεθα, οὔτε νὰ ἀναδιφῶμεν τὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν λοιπῶν δικαιογόνων ὀργάνων ἐν τῷ βυζαντινῷ Κράτει, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ ἰδιαιτέρως τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, ἀλλοτρίαν τοῦ παρόντος ἔργου. Ἐπομένως ἀπομένει ἡμῖν καθαρῶς ἡ ἔρευνα τῶν μέσων, δι' ὧν τὸ ρωμ. δίκαιον παρεδόθη ἡμῖν ἐν τῇ πατρίᾳ ἡμῶν γλώσσῃ. Ἀλλ' ἐξ ἑτέρου ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς σχέσεως ἡμῶν καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες, καίτοι σπάνιαι, ἐνεφανίσθησαν, ἡ ἔρευνα θέλει ἐπεκταθῆ ἐπὶ πασῶν τῶν ὅπως δῆποτε ἀξίων λόγου βυζαντινῶν πηγῶν, ἵνα, σὺν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τύχης τοῦ ρωμ. δικαίου παρὰ ταῖς βυζαντινοῖς, ἴδωμεν τί οὗτοι προσέθηκαν εἰς τὸ ὑπάρχον δίκαιον καὶ τί παρέδωκαν ἡμῖν οἱ χρόνοι αὐτῶν.

§ 2. Τὴν ἔρευναν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν θέλομεν διαιρέσει εἰς τρία μέρη ἢ περιόδους. Καὶ πρῶτον πραγματευθησόμεθα περὶ τῶν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς χρόνων μέχρι τοῦ αὐτοκρά-

§ 1. 1] Ἐδ' ἄνωτ. § 159.

τορος Φωκᾶ, ἐν οἷς περικλείεται πᾶσα ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἐπεξεργασία τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ οἷς ἀνήκουσιν ἅπαντα τὰ τοιαῦτα γνωστὰ ἔργα. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ διαδόχου τοῦ Φωκᾶ, Ἡρακλείου ἄρχεται ἡ δευτέρα περίοδος, ἡ περικλείουσα τὴν βαθμιαίαν ἐγκατάλειψιν τοῦ ρωμ. δικαίου, τὴν στείρωσιν τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ δικαίου εἰς καθαρῶς βυζαντινὸν διὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ καταλήγουσα εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα χρόνους. Ἀπὸ τούτων δ' ἄρχεται ἡ τρίτη περίοδος, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους καὶ περιέχουσα πρωτίστως τὴν νέαν ὥθησιν, ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἔδωκεν εἰς τὸ δίκαιον, ἐπιτελέσας, ὡς πρὸς τοῦτο, ἔργον παρεμφερὲς τῷ Ἰουστινιανείῳ.

§ 3. Εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου προστίθεται καὶ ἕτερον στοιχεῖον, ἥτοι αἱ πηγαὶ τοῦ κανονικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ὡς ἀλλαγῶν εἶδομεν¹, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἤρξαντο οἱ μὲν ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες ἀπολαύοντες αὐθεντίας τινός, αἱ δ' ἀποφάσεις αὐτῶν ἀναγνωρίζεσθαι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἰσχυραὶ καὶ ἐπὶ κοσμικῶν ἀντικειμένων. Ἀλλὰ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἦτο αὐτοτελής, πᾶσα δὲ διάταξις αὐτῆς, ἵνα ἰσχύῃ, ἔδει νὰ περιβληθῇ τὸ κύρος τῆς πολιτείας. Πρῶτος ὁ Ἰουστινιανός, διὰ διαφόρων διατάξεων αὐτοῦ, ἀπένειμεν ἰσχύν νόμου εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, χωρὶς νὰ ἀπεκδυθῇ τὸ δικαίωμα καὶ τῆς ἰδίας παρεμβάσεως εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας². ἐπομένως αὕτη εἶχε διπλὴν νομοθετικὴν πηγὴν, τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἐνεκα δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν διατάξεων αὐτῆς, παρήχθησαν συλλογαὶ ἀφορώσαι καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, δεόμεναι ἐπομένως ἐρεῦνης ὡς πρὸς τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν βυζαντινοὺς χρόνους.

§ 3. 1] § 173. 180.—2] L. 45 C. 1. 3, Νεαρ. 6 κεφ. 4 § 8, 131 κεφ. 1.

I

ΑΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΦΩΚΑ (527 μ. Χ.—610 μ. Χ.).

α') Ἐπεξεργασίαι τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας.

§ 4. Εἰδηγήσεις, Πανδέκτης, Κώδων. — § 5. Νεαράι.

§ 4. Ἄπαντα τὰ ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργα φέρουσιν ὠρισμένους τύπους παραφράσεως, κατὰ πόδα, πίνακας κτλ., ἕνεκα τῆς ἀλλαχού¹ μνημονευθείσης διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Θεόφιλος πρῶτος ἤρξατο τῆς ἐλληνικῆς ἐπεξεργασίας τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, διὰ τῆς παραφράσεως τῶν Εἰσηγήσεων, ὡς εἶδομεν ἀλλαχού². Πρὸς τῇ παραφράσει ταύτῃ μνημονεύονται καὶ τρία ἄλλα ἐπὶ τῶν Εἰσηγήσεων ἔργα, τοῦ Δωροθέου, τοῦ Στεφάνου (ἐτέρου ἢ οὐ συντάκτης τοῦ Πανδέκτου), καθηγητοῦ τῆς ἐν Βηρυτῷ σχολῆς, περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (μετὰ τὴν ἐκ σεισμοῦ καταστροφὴν τῆς Βηρυτοῦ μετατεθέντος εἰς Κωνσταντινούπολιν) καὶ ἀνωνύμου τινὸς συγγραφέως, οὗ φέρονται χωρία τινὰ καὶ ἐν τῇ παραφράσει τοῦ Θεοφίλου³. Ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἐπεξεργασίαι, ὧν ἄλλως ἢ πραγματικὴ ὑπαρξίς ἀμφισβητεῖται, μάλιστα δὲ ἡ τῶν δύο πρώτων, ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον ἐμμέσως μανθάνομεν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν⁴.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν Πανδέκτην εὐρίσκομεν ἐπίσης, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεόφιλος πρῶτος ἐπεξεργάσατο τὰ τρία πρῶτα μέρη αὐτοῦ, ἥτοι τὰ πρῶτα, τὸ de judiciis, καὶ τὸ de rebus διὰ τοῦ index αὐτοῦ, πίνακος, ἥτοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπὶ λέξει παραφράσεως⁵. Λεῖψανα τοῦ ἔργου διεσώθησαν ἢ αὐτολεξεῖ ἢ διὰ σχολίων πρὸ πάντων ἐν τοῖς Βασιλικοῖς καὶ τὰ μὲν σχόλια συνέλεξεν ὁ ἐκδότης τῆς παραφράσεως τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Θεοφίλου καὶ κατέταξεν αὐτά, ὡς παράρτημα αὐτῆς⁶, τὰ δὲ πρῶτα λεῖψανα εὕρηται ἐν τοῖς Βασιλικοῖς τοῦ Heimbach, ἐν τε τῷ κειμένῳ καὶ ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτῶν⁷.

§ 4. 1] Ἱστορ. § 206.—2] Ἱστορ. § 208. — 3] Heimbach Prolegom. σ. 32. Mortreuil A's. 128.—4] Heimbach αὐτ. Mortreuil αὐτ. Zeitschr. f. Savigny-Stift. r. abt. X. σ. 258 ἐπ.—5] Ὁ Θεόφιλος ἐν τῇ ἰδίᾳ indicī τῶν πρώτων (ἐκδ. Reitz σ. 417 καὶ 1066).—6] Ὁ Reitz σ. 944-957. — 7] Heimbach Prolegom.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἐπεξεργασιῶν τοῦ Πανδέκτου σπουδαιότητα εἶναι ἡ τοῦ προμνημονευθέντος Στεφάνου, ἣν οἱ σχολιασταὶ τῶν *Βασιλικῶν* καλοῦσιν *Ἰνδικα*, ὡς καὶ τὸν συγγραφέα αὐτῆς *ἰνδικευτήν* καὶ περὶ ἧς ὁ Βλάσταρις λέγει, ὅτι ὑπῆρξεν *ἐρμηνεῖα εἰς πλάτος*, ἥτοι ἀνεπτυγμένη⁸. τὸ δὲ κείμενον αὐτῆς φαίνεται, ὅτι περιωρίσθη ἐν τοῖς βιβλίοις τοῖς κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ διδασκομένοις ἐν τῇ Νομικῇ σχολῇ. Ἐκτὸς ὅμως ταύτης ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι ἐπεξεργασίαι, ἡ τοῦ Δωροθέου, καλουμένη ἐπίσης *index*, ἡ *παραγραφαὶ* καὶ συνταχθεῖσα μικρὸν μετὰ τὸ 543, ἧς ἐλάχιστα λείψανα σώζονται ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς*⁹, ἡ τοῦ Θαληλαίου, γνωστὴ μόνον διὰ τῆς μνείας αὐτῆς παρὰ Στεφάνου, ἡ καλουμένη τοῦ Ἀωνόμου, ἕνεκα σχολίων τινῶν ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* εἰς *ἀνώνυμοι* ἀποδιδόμενων, ἡ τοῦ Κυρίλλου, ὅστις καλεῖται ἐν τοῖς σχολίοις τῶν *Βασιλικῶν*, «ἥρως καὶ κοινὸς τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος»¹⁰ καὶ οὐ τινος πολλὰ χωρία ἀναφέρονται ὡς ληφθέντα ἐξ ἐπεξεργασίας τοῦ Πανδέκτου κατ' ἐπιτομήν, ἡ ἀποδιδόμενη ἐσφαλμένως εἰς τινα Ἰσίδωρον, ἐν ᾧ τὰ ἐξ αὐτῆς εἰλημμένα ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* χωρία πιθανῶς ἀνήκουσι τῷ Δωροθέῳ¹¹, τέλος δ' ἄλλαι δύο, ἀποδιδόμεναι εἰς τινας Ἀνατόλιον καὶ Θεόδωρον, ἐν ᾧ ἐπίσης τὰ θεωρούμενα ὡς τούτοις ἀνήκοντα χωρία ἀνήκουσι μᾶλλον τοῖς Στεφάνῳ καὶ Δωροθέῳ.

Ἀνάλογον πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Στεφάνου ἐπὶ τοῦ Πανδέκτου, τὸ κατὰ πόδα, ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὸν Κώδικα ἡ κατὰ πόδας ἐρμηνεῖα τοῦ Θαληλαίου, νομοδιδασκάλου, κληθέντος ἕνεκα τῆς ἐπιστημότητος αὐτοῦ, τῆς *νομικῆς ὀφθαλμοῦ*. ἔ ἐ τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, πολλαχῶς ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον καὶ τὰς ἐν αὐτῷ διαφωνίας καὶ χρησιμεύει ἐνιαχοῦ, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐννοίας τῶν διατάξεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πρὸς λύσιν ζητημάτων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων¹². Τὸ ἔργον τοῦτο διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ὃν τὸ πρῶτον περιέχει εἰσαγωγὴν εἰς τὸν Κώδικα, τὸ δὲ δεύτερον παράφρασιν τοῦ κειμένου ἐλληνικὴν, τὸ κυρίως κατὰ πόδα καὶ τὸ τρίτον δογματικὰς καὶ ἐξηγητικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν λατινικῶν καὶ ἐλληνικῶν διατάξεων (*παραγραφαὶ*)¹³. Ἀλλαι ἐπεξεργασίαι τοῦ

lib. I. cap. V. σ. 34-36.—8] Heimbach αὐτ. σ. 54. Mortreuil σ. 132, Zachariae Kr. Jahrb. (1844) σ. 843, *Ἀρεχδ.* σ. 176 ἐπ.—9] Heimbach αὐτ. σ. 36.—10] Heimbach αὐτ. σ. 68, παρ' ᾧ καὶ ἄλλους συγγραφεῖς.—11] Bas. (11.67) σχολ.—12] Bienen. *Ἱστορία τῶν Νεαρῶν* σ. 122, 198 σημ. 99, Mortreuil A' σ. 143.—13] Π.

Κώδικος ἀναφέρονται, ὡς γενόμενα ὑπὸ τῶν ἄνω μνημονευθέντων Ἰσιδώρου καὶ Ἀνατολίου, ὧν τοῦ δευτέρου τὸ ἔργον χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Στεφάνου ὡς *συγγραμώτερον*. Ἐτι δὲ καὶ ὁ Στέφανος οὗτος φέρεται ὡς συγγραφεὺς ἐπιτομῆς τοῦ Κώδικος (ὁ *σύντομος Κώδικς Στεφάνου τοῦ ἀντικλήρορος*), διηρημένης εἰς δύο, εἰς τὸν πίνακα (index) καὶ τὰ *παράτιτλα* τῶν διατάξεων¹⁴. Ἐπίσης δ' ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα σχόλια ἐπὶ τοῦ Κώδικος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βερώνης, συγχρόνως μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ Γαίου, κληθέντα ἕνεκα τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεως *Fragmenta Veronensia*, ὧν ὁ συγγραφεὺς ἐστὶν ἄγνωστος, πιθανῶς δ' ὁ Θαληλαῖος· ἀλλ' ὁ ἀποδεχόμενος τοῦτο ὡς πιθανὸν οὐδένα ἀναφέρει ὡς συγγραφεὺς αὐτῶν ἐν τοῖς σχολίοις τῶν *Βασιλικῶν*¹⁵.

§ 5. Αἱ ἐπεξηγηματικαὶ ἐπεξεργασίαι τῶν Νεαρῶν ὑπῆρξαν ὀλιγωτεραι, διότι αἱ Νεαράι δὲν ἀπετέλουν μέρος τοῦ ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς ἐφαρμοζομένου προγράμματος καὶ διότι, γεγραμμένοι αἱ πλείους ἐλληνιστί, οὐδεμιᾶς χάριν κατανοήσεως ἐδέοντο παραφράσεως. Τὰ δ' ἐπ' αὐτῶν ἔργα δὲν ἦσαν κυρίως ἐπεξηγητικά, ἀλλὰ περιλήψεις αὐτῶν, χάριν τῆς εὐχερεστερας ἡρήσεως. Τοιοῦτο πρῶτον καὶ σπουδαιότατον εἶναι τὸ τοῦ Ἀθανασίου, Σχολαστικοῦ (δικηγόρου, ἐξ Ἑμίσης τῆς Φοινίκης, ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰουστίνου Β'), ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιτομὴ τῶν μετὰ τὸν Κώδικα Νεαρῶν διατάξεων κατὰ τίτλους συγκεκριμένη μετὰ καὶ τῶν ἐκάστου τίτλου παρατίτλων, Ἀθανασίου Σχολαστικοῦ Ἑμισηνοῦ», ὡς εὑρεται ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ἀγ. Ὁρους καὶ ἐν τῷ τῶν Παρισίων τοῦ 1381. Ἡ ἐπιτομὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Heimbach¹, τοῦ νεωτέρου, ἐν ᾧ πρότερον δὲν ἦσαν γνωστοὶ οἱ τρεῖς πρῶτοι αὐτῆς τίτλοι, ἐκ τῶν 22, εἰς οὓς διαιροῦνται αἱ ἐν αὐτῇ 153 Νεαράι καὶ ὧν ἐκάστῳ ἔπονται παράτιτλα μετ' ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν σχετικῶν διατάξεων τῶν ἄλλων τίτλων. Ἀγνωστος δ' εἶναι ἡ συλλογὴ τῶν Νεαρῶν, ἧς ὁ συγγραφεὺς ἔσχεν ὡς βάσιν.

Ἐτερον τῆς αὐτῆς φύσεως ἔργον εἶναι τὸ Θεοδώρου τοῦ Ἐρμουπολίτου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σύντομος τῶν Νεαρῶν διατάξεων σὺν παρα-

χ. Βασ. (14. 1) πε'. σχολ. 2. — 14] Heimbach αὐτ. σ. 78 ἐπ. — 15] Heimbach σ. 64 ἐ. τ. Πρὸλ. Zachariae ἐν Zeitschr. für. gesch. RW. Τόμ. 15 σ. 90—132, Biener Ἱστορία τῶν Νεαρῶν σ. 121 ἐπ., Gaius ἐκδ. Goeschen πρόλογος ἐν τέλει.

§ 5. 1] Ἀνέκδοτα Τόμ. 1. σ. 1—184.

πομπαίς», ἐπὶ τῇ βάσει καὶ κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἐξ 168 Νεαρῶν συλλογῆς καταρτισθὲν καὶ ἐκδοθὲν ὁλόκληρον τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως, ἐκ τῶν 15 τελευταίων φυλλαδίων χειρογράφου, εὐρισκομένου ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Ἀγ. Λαύρας τοῦ Ἁθῶ². Ἐπίσης μνημονεύονται καὶ ἄλλα, τὸ Ἀωνόμου τινός, συνδεόμενον μεγάλως τῇ Ἐπιτομῇ τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ζαχαρίου ἐν τοῖς Ἀρεκδότοις αὐτοῦ³ καὶ τέλος τὸ τοῦ Συμβατίου καὶ τὸ τοῦ Φιλοζένου, οὗ τεράχια ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ προειρημένου Heimbach⁴.

(β') Μονογραφίαι καὶ ἕτερα ἔργα.

§ 6. Μονόβιβλος. Κανόνες. Ποινάλιον. Ροπαί.

§ 6. Τὰ μετὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκδοθέντα διάφορα δογματικὰ ἔργα, ὡς καὶ αἱ μονογραφίαι ἐπὶ ἀντικειμένων ποικίλων, ἀποδεικνύουσι τὴν βαθμιαίαν κατάργησιν τῆς ἀπαγορευτικῆς διατάξεως τοῦ αὐτοκράτορος τούτου¹. Τοιαῦτα ἔργα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου εἰσὶ πρὸ πάντων τὰ ἐξῆς:

Μονόβιβλος περὶ ἀληγάτων καὶ μόρτις κάουσα (αἰτία θανάτου) *δωρεῶν*, ἥς σύγγραφες ὑποτίθεται ὁ αὐτὸς Ἀνώνυμος, ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πανδέκτου καὶ ἥς ἀποσπάσματα εὑρήνται ἐν τῷ περὶ αἰτία θανάτου *δωρεῶν τίτλῳ* τῶν *Βασιλικῶν*².

Μονόβιβλος περὶ ἐναντιοφωριῶν, ἀποδιδομένη ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν Ἀνώνυμον ἢ *Ἐναντιοφανή* καὶ πραγματευομένη περὶ τῶν ἐν τῷ Πανδέκτῳ ἀντινομιῶν³.

Κανόνες τῶν Ἰουστιτούτων, συλλογὴ περιέχουσα διαφόρους ἀφοριστικούς κανόνας, ἐξηγμένους ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων (τοῦ Θεοφίλου) ὑπὸ νομικοῦ τινος ἀγνώστου καὶ δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ Ζαχαρίου⁴.

Ποινάλιον, ἀναγόμενον εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον καὶ πηγάζον ἴσως ἐξ ἐργασίας τοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσαντος νομικοῦ Ἰωάννου Κουβιδίου⁵. ἐπὶ τούτου δ' αἱ μὲν πληροφορίες εἰσὶν ἀτελεῖς, τὸ δὲ κρίμα-

2] Zachariae *Ἀρέκδοτα* σ. 1-165. proleg. σ. I—LXI.— 3] Σελ. 208—211.—

4] *Ἀρέκδοτα* I. σ. 260. 261. Ἰδε καὶ II. σ. 298.

§ 6. 1] Πρὸλ. ἀνωτ. Ἱστορ. § 206.—2] Ἐκδ. Zachariae *Ἀρέκδοτα* σ. 204. ἐπ.—

3] Zachariae αὐτ. σ. 196 ἐπ.—4] Αὐτ. σ. 170—175.—5] Τὰ σωζόμενα, Zachariae

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

νον οὐδαμοῦ διεσώθη πλήρες. Παρὰ Ψελλῶ⁶ ἐπίσης εὐρίσκομεν μνημονευομένην ἑτέραν συλλογὴν περὶ ἀγωγῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον δὲ ἀκτιόνι-
κους (de actionibus), οὗ ἕνεκα ἐπλάσθη τὸ ὄνομα τοῦ δῆθεν συγ-
γραφέως Διατιονίους, κατὰ τὸ ἐν Βιένῃ χειρόγραφον, ἢ Δεαστιονίους
κατὰ τὸ ἐν Φλωρεντία⁷.

Τελευταῖον ἄξιον λόγου δογματικὸν ἔργον μέχρι τοῦ Ἡρακλείου εἰ-
σὶν αἱ *Ροπαὶ* (mōmenta), συλλογὴ τῶν ἐν τῇ 'Ιουστινιανείῳ νομο-
μοθεσίᾳ χωρίων περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χρόνου ἐπὶ τῶν νομικῶν σχέ-
σεων, ἥτοι περὶ τῶν παραγραφῶν. Κατὰ πλάνην δὲ τοῦ πρώτου ἐκ-
δότου τῆς συλλογῆς ταύτης, Σχαρδίου⁸, ἐθεωρεῖτο ὡς συγγραφεὺς τῶν
Ροπῶν ὁ Εὐστάθιος, καθηγητῆς τοῦ δικαίου ἐν Κωνσταντινουπόλει.
Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην, ὡς καὶ ἑτέραν τινά, καθ' ἣν αἱ *Ροπαὶ* ἐθε-
ωροῦντο προῖόν τοῦ 11 αἰῶνος, ἥτοι τῶν μετὰ τὰ *Βασιλικά* χρόνων,
ἀνῆρσαν νεώτεροι ἔρουναι τοῦ Biener καὶ τοῦ Ζαχαρίου⁹. Ἡ συλλογὴ
αὕτη περιεβλήθη πολλοὺς τίτλους, ἀναλόγως τῶν ἐπεξεργασιῶν αὐτῆς·
οὕτως ἐν μὲν τῇ ἀναθεωρήσει αὐτῆς κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἐκλήθη *Περὶ*
τῶν χρονικῶν διαστημάτων, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τοῦ 13 αἰῶνος *Περὶ χρό-*
νων προθεσμίας, ἐν τῇ τοῦ Σχαρδίου *Περὶ χρόνων καὶ προθεσμίας*
ἀπὸ ροπῆς μέχρι ρ' ἐνιαυτῶν καὶ τέλος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου
ὑπὸ τὸ πρῶτον αὐτῆς ὄνομα.

γ') Νομοθεσία μέχρις Ἡρακλείου.

§ 7. 'Ιουστίνος Β'. § 8. Τιθέριος. Μαυρίκιος. § 9. Αἷτια τῆς
δπάνεως νομοθετικῶν ἔργων.

§ 7. Αἱ πλεῖσται ἐπὶ τῶν μετὰ τὸν 'Ιουστινιανὸν χρόνων ἐκδοθεῖσαι
διατάξεις ἀνήκουσι τοῖς ἀμέσοις διαδόχοις αὐτοῦ, 'Ιουστίνῳ Β' καὶ
Τιθερίῳ, οἵτινες ἀντιπροσωπεύονται, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν¹, καὶ ἐν
ταῖς συλλογαῖς τῶν 'Ιουστινιανείων Νεαρῶν. Τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων
μέχρις Ἡρακλείου ἡ νομοθετικὴ ἐνέργεια ὑπῆρξε μικρά, αἱ δ' ἐκδοθεῖσαι

τ. σ. 191. — 6] Ἐν τῷ νομικῷ ποιήματι αὐτοῦ στίχ. 55—65. — 7] Πρώτη ἐκδ.
ὑπὸ G. E. Heimbach Obs. jur. Gr. Rom. 1. σ. 54—75 (1830), ὅστις καὶ ἀνῆ-
ρσε τὴν πλάνην περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως. — 8] Sim. Schardii de varia
temporum in jure civili κτλ. Basil. (1561). — 9] Biener *Ἱστορ.* τῶν Ν. σ. 124,
125, 127. Zachariae *Αἱ ροπαὶ* (1836). σ. 67 ἐπ.

§ 7. 1] Ἀνωτ. *Ἱστορ.* § 214.

παρ' αὐτῶν διατάξεις παρημελήθησαν ἐντελῶς ἐν ταῖς νεωτέραις συλλογαῖς, ταῖς τε ἐπισήμοις καὶ ταῖς ἰδιωτικαῖς.

Ἰπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' ἐξεδόθησαν αἱ ἐξῆς Νεαραὶ :

α') Ἡ καλουμένη «Ὡστε δύνασθαι κατὰ συναιρέσειν λύειν τὸν γάμον», ἥς αἱ πρῶται λέξεις εἰσὶ Γάμου σεμνότερον καὶ ἥτις κατέχει ἐν τῇ διασωθείσῃ μέχρις ἡμῶν συλλογῇ ἐξ 168 Νεαρῶν τὸν ἀριθμὸν 140, σὺν τῇ ἐπιγραφῇ «Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστίνος Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πόλεως» (566)². Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον αὐτῆς ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ τύπου τὸ πρῶτον ὑπὸ Scrymger τῷ 1558.

β') Ἡ *Περὶ Σαμαρειτῶν*, ἥς αἱ πρῶται λέξεις εἰσὶ *Τὴν ἀσεβῆ τῶν Σαμαρειτῶν*, κατέχουσα τὸν ἀριθμὸν 144 ἐν τε τῇ συλλογῇ τῶν 168 Νεαρῶν καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις ἐκδόσεσι, καὶ ἀπευθυνομένη, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, *Διομήδει ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν πραιτωρίων* (praeffectus praetorio) (572). Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον αὐτῆς ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Haloander, τῷ 1531 ἐν Νυρεμβέργῃ.

γ') Ἡ *περὶ συγχωρήσεως λοιπάδων δημοσίων*, ἥς αἱ πρῶται λέξεις εἰσὶν «Ὅσην περὶ τὰ κοινά, φερομένη ὡς 148 ἐν τῇ τῶν Ἰουστινιανείων Νεαρῶν συλλογῇ· εἶναι δ' ἀμφίβολοι ἢ τε χρονολογία καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινῶς παραδεδεγμένην γνώμην ἀνήκει τῷ αὐτοκράτορι Ἰουστίνῳ Β', ἕως δὲ καὶ τῷ ἔτει 569³. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον αὐτῆς ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Haloander τῷ 1531, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Νεαρῶν.

καὶ δ') Ἡ *περὶ τοῦ προῖκα τοῦς τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντας γίνεσθαι*, ἥτις ἀπὸ τοῦ Κουιακίου ἐν τῇ *expositio novellarum* αὐτοῦ ὀριστικῶς ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 149 μετὰ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Νεαρῶν καὶ ἀνήκει εἰς τὸ ἔτος 569. Τὸ δὲ ἑλληνικὸν κείμενον αὐτῆς ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Scrymger τῷ 1558, μὴ περιληφθὲν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Haloander.

Αἱ 4 αὗται Νεαραὶ εὗρηνται, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν 168 Ἰουστινιανείων Νεαρῶν, πλὴν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις ἑλληνιστὶ ἐκδεδομένη πρὸς ἀνάκλησιν τῆς 154 Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῷ 566, καὶ τεθειμένη ἐν ταῖς ἐν χρήσει ἐκδόσεσι τῶν Νεαρῶν κεχωρισμένως ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὡς 168. Ἔστι δ' αὕτη ἡ *Περὶ τῶν ἐν Ὀσροηνῇ καὶ Μεσο-*

²) Ἐν ταῖς νεωτέραις ἐκδόσεσι τῶν Νεαρῶν εὗρηται ἐπίσης ὡς 140η. — ³) Mor-treuil A' σ. 74.

ποταμία γάμονος ἀθεμίτους συναλλαξάντων, ἥς τὸ ἑλληνικὸν καίμενον ἐδικμοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Scrymger τῷ 1558.

Τέλος ὑπάρχει καὶ ἄλλη διάταξις τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ἡ *pro privilegio concilii Visareni*, ἐκδοθεῖσα τῷ 568 πρὸς ἐπικύρωσιν ἄλλων δύο τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτῆς ἐστὶν ἀμφίβολος⁴.

§ 8. Εἰς δὲ τὸν διάδοχον τοῦ Ἰουστίνου Τιθέριον ἀνήκουσιν ἐξ Νεαραί, ὧν αἱ τρεῖς περιέχονται ἐν τῇ συλλογῇ ἐξ 168 Νεαρῶν, ἥτοι

Περὶ τῶν ἀρχόντων, κατέχουσα τὸν ἀριθμὸν 161 καὶ ἐκδοθεῖσα τῷ 574, *Περὶ κληρονομῶν* ὑπ' ἀριθμὸν 164 ἐν τῇ συλλογῇ καὶ ἡ *Περὶ κουφισμῶν δημοσίων*, ἡ 163 τῆς συλλογῆς, ἐκ τοῦ ἔτους 575.

Ἄλλ' αἱ Νεαραί αὗται οὔτε *inscriptio*, οὔτε *subscriptio* φέρουσιν, ὥστε δὲν ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸν Τιθέριον, ἀλλ' ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν, οἷον ὁ Ψελλὸς λέγει, ὅτι ἡ Νεαρά αὕτη ἐστὶν ἡ τρίτη τοῦ Τιθερίου¹.

Ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι δύο Νεαραί τοῦ Τιθερίου, μὴ συμπεριληφθεῖσαι ἐν τῇ συλλογῇ ἐξ 168 καὶ φέρουσαι τοὺς τίτλους *Περὶ τῶν θείων οἰκῶν* καὶ *Περὶ τῶν ἀκροπόλεων* καὶ τέλος ἡ *de adscriptitiis* ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τε τοῦ Τιθερίου καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Νεαρῶν τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι τινὲς διατάξεις ἀποδιδόμεναι τῷ Τιθερίῳ, ὧν ὅμως διεσώθη μόνη ἡ ἐπιγραφὴ, μετὰ μικρᾶς εἰσαγωγῆς «εἰσὶν ἔτεραι διατάξεις πάντων μεταγενέστεραι» αὗται δ' εἰσὶ :

α') *Θεῖος τύπος περὶ ἐπιβολῆς*, β') *Περὶ στρατιωτῶν*, γ') *Περὶ στρατιωτῶν*, δ') *Περὶ παρασποριτῶν* καὶ ε') *Ὅτι ταῖς ἀρχαῖς, ἀ.λ.ρ' οὐ τοῖς ἄρχουσιν ἀντιγράφει ὁ βασιλεὺς*². ἅπασαι δὲ φαίνονται ἐκδοθεῖσαι κατὰ τὸ 578 καὶ τὸ 582 μ. Χ.

Εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Τιθερίου Μαυρίκιον ἀποδίδονται τέλος, πλὴν τῆς ἀλλαγῆς³ μνημονευθείσης διατάξεως *de adscriptitiis et colonis*, καὶ ἄλλαι Νεαραί, ἐν τῷ πίνακι τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Βενετίᾳ ναοῦ τοῦ ἁγ. Μάρκου, ὧν μόνον οἱ τίτλοι διεσώθησαν :

α) *Ἐδικτορ Μαυρικίου Τιθερίου, προταθὲν τοῖς Κωνσταντινουπόλεως Μίταις, παρακαλενόμενον ἀναιρεῖσθαι τὰς μεταφορικὰς οἰκήσεις* καὶ
β) *Μαυρίκιον περὶ τῶν λιθοβολούντων*.

4] *Πρὸς. Biener Ἱστορία τῶν Ν. σ. 409, Mortreuil Α' 78.*

§ 8. 1] *Mortreuil Α' σ. 82.*—2] *Πρὸς. Biener Ἱστορία τῶν Ν. σ. 619.*—3] *Ἀν. σ.*

Ἐπίσης δὲ καὶ τρίτη τις, μνημονευομένη ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ καὶ ἐν ἄλλοις, ὑπὸ τὰς ἀρχικὰς λέξεις *Ei forteuer* ἡραπῆς, ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ Ζαχαρίου ¹.

§ 9. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ἡ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθετικὴ ἐνέργεια τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ὑπῆρξε μεγάλη· εἰς τοῦτο δὲ συνέτειναν πρῶτον ἡ ἑλλειψὶς ἀρωγῶν καὶ πρὸ πάντων οἷος ὁ Τριβωνιανός, οὗ ὁ θάνατος καὶ αὐτὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν νομοθετικὴν δραστηριότητα πιθανῶς περιέστειλεν, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ ¹, δεύτερον δὲ καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κωδικοποίησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ· διότι οὗτος, συγκεντρῶσας τὸ τῇδε κάκεισε διεσπαρμένον δίκαιον καὶ δοῦς αὐτῷ ὠρισμένην καὶ στερεὰν μορφήν, συμπληρώσας δ' αὐτὸ διὰ τῶν Νεαρῶν αὐτοῦ, ἐπήνεγκε τὴν φυσικῶς ἐπακολουθοῦσαν μετὰ πᾶν τοιοῦτο μέγα ἔργον νάρκην, ἣν μόνον ἑκτακτος ἐπιστημονικὴ ἱκανότης, μόνη ἴσως ἡ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων τῆς Ρώμης ἐποχὴ ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἄρῃ, ἢ νὰ μετριάσῃ. Ὅθεν ἐν τῇ κρίσει ἡμῶν περὶ τῆς στεριώσεως τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων δεόν νὰ ἔχωμεν αὐστηρῶς ὑπ' ὄψιν τοὺς προηγηθέντας αὐτῆς γονιμωτάτους.

δ') Συλλογαὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

§ 10. Κανονικὴ δύνωσις. Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεῖνός. *Collectio XXV capitulorum* — § 11 Νομοκάνονες. Ψευδοβαλδαμών.

§ 10. Αἱ ἐπισημόταται τῶν ἐκκλησιαστικῶν συλλογῶν ἐκ τῶν σωζομένων μέχρις Ἡρακλείου εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

α) *Κανονικὴ σύνοψις*, πραγματεία ἀποδιδομένη εἰς Στέφανον τὸν Ἐφέσιον, ἀρχαιοτάτη πασῶν (πρὸ τοῦ 565), ἣτις περιεῖχε τοὺς κανόνας πολλῶν Συνόδων καὶ ἀπῆλανε μεγίστης ὑπολήψεως ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλῶν ἐπεξεργασιῶν αὐτῆς ἐν ταῖς μετέπειτα χρόνοις ¹.

β) *Συναγωγὴ κατόρων εἰς τ' τίτλους* ὑπὸ Ἰωάννου ἐξ Ἀντιοχείας (Ἀντιοχεῖνός), τοῦ Σχολαστικοῦ, κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦ ἱερέως, κατόπιν

¹ *ιστορ.* § 245.—4] *Hist. jur. Gr. Rom. delineatio* σ. 408 ἐν ἀρχῇ. Τὰς σωζομένας Νεαρὰς Ἰουστίνου καὶ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου ἴδε ἐν *Zach. von Ling. Collat. I.*

§ 9. 1] Ἀνωτ. *Ἱστορ.* § 213 σημ.

§ 10. 1] *Biener de collect. Canon. graec* σ. 32—34.

πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (565—578), συνταχθεῖσα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἡ συλλογὴ ἐσκόπει τὴν συστηματικὴν κατὰτάξιν τῶν ἐν χρήσει κανόνων καὶ ἤκμασε μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων, μεταφρασθεῖσα εἰς πολλὰς γλώσσας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν τῶν Συρίων².

γ) *Συναγωγὴ τῶν Νεαρῶν διατάξεων τῶν περὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς πλ' κεφαλαια διηρημένῃ*, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείνου συνταχθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἦτοι ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ συγγραφέως. Τὸ ἔργον περιέχει ἀποσπάσματα ἐκ τῶν 2, 5, 6, 83, 46, 120, 56, 32, 131 καὶ 67 Νεαρῶν καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς 123, ἥτις κατέχει τὰ πλεῖστα τῶν κεφαλαίων, ἦτοι τὰ 28—87³. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Heimbach ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τίτλον μακροσκελέστατον, ληφθέντα ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Biener, ὅστις πρῶτος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς συλλογῆς ταύτης⁴.

Καὶ δ) *Διατάξεις νόμων πολιτικῶν ἐκ τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλέως, συνηγοροῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τοὺς τῶν ἀγίων πατέρων ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας*. Τοιοῦτον τίτλον φέρει ἐν τοῖς χειρογράφοις ἡ ὑπὸ τοῦ Biener κληθεῖσα *Collectio XXV capitulorum*⁵, καταρτισθεῖσα πιθανῶς ὑπὸ κληρικοῦ τινος ἐν τοῖς πατριαρχείοις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7 αἰῶνος, ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶. Ὁ Biener πρῶτος ὑπέδειξε τὰς πηγὰς αὐτῆς, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν ὁ Heimbach, συμπληρώσας αὐτάς, κατέστησε σαφῆ τὴν εἰκόνα τῆς συλλογῆς⁷.

§ 11. Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκουσι καὶ δύο ἑτεραι συλλογαί, φέρουσαι τὸ ὄνομα *Νομοκάνων*, ὅπερ, καίπερ τιθέμενον ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἔργων καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ¹, οὐχ ἥττον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τεχνικὸς ὅρος περὶ ἔργων, περιεχόντων ἐκκλησιαστικόν τε καὶ κοινὸν δίκαιον καὶ ὡς ἐμφαίνων τὴν διττὴν πηγὴν αὐτῶν². Τοιοῦτοι εἰσὶ : α) *Νομοκάνων εἰς πεντήκοντα τίτλους*, ἢ *συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς πεντήκοντα τίτλους διηρημένῃ*,

2] Mortreuil A' σ. 202—203, Biener ἀνωτ. σ. 49 ἐπ.—3] Biener *Ἱστορία τῶν Ν.* σ. 171.—4] Heimb. *Ἀνέκδοτα* II. σ. 202—234, Biener *Ἱστορία τῶν Ν.* σ. 168. Πρὸλ. Zachariae Zeits. der Sav. Stift. VIII. σ. 236 ἐπ. καὶ ἀνωτ. *Ἱστορ.* § 213.—5] *Ἱστορία τῶν Ν.* σ. 473 ἐπ.—6] Krüger *Ἱστορία τῶν Ν.* σ. 367, ἐκδ. Κώδικ. πρόλογος σ. X.—7] *Ἀνέκδοτα* II. σ. 145—201.

§ 11. 4] Biener αὐτ. σ. 497 σημ. 97.—2] Biener αὐτ. σ. 197, Motreuil

συλλογή περιέχουσα αποφάσεις συνοδικάς, ἐπιστολάς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ σχετικούς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι λίαν ἀμφιβόλου ποιότητος καὶ καταγωγῆς, κακῶς ἀποδιδομένη εἰς ὠρισμένα πρόσωπα. Συνετάχθη δέ, κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστίνου καὶ 6) *Νομοκάνων εἰς 14 τίτλους*. Τοιοῦτον τίτλον φέρει συλλογή τις, ἀποδιδομένη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φώτιον, θανόντα τῷ 893. Ἀλλ' ἀκριβεστέρα τοῦ κειμένου ἔρυνα ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη προὔπηρχε τοῦ Φωτίου, καταρτισθεῖσα ὑπὸ ἀγνώστου συγγραφέως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 7 αἰῶνος, πιθανῶς ὅμως ὑπὸ τοῦ *Ἐναρτιστοφάνους*³ καὶ ὅτι ὁ Φώτιος μετεχειρίσθη αὐτὴν ὡς βάσιν ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ *Νομοκάνονι*, ἐν ᾧ τιμὴ ἡ συλλογὴ δὲν διεσώθη αὐτοτελεῶς, ἀπὸ ταῦτιςθεῖσα πρὸς τὴν τοῦ Φωτίου. Προηγεῖτο αὐτῆς προοίμιον, ὅπερ ἐν τῷ τοῦ Φωτίου *Νομοκάνονι* διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· ἡ δὲ διαφορὰ τοῦ ὅπου μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερῶν, καὶ ἐὰν μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοῦ περιεχομένου, προδίδωσι τὴν διαφορὰν τῶν προσώπων, τῶν ἐπεξεργασθέντων ἑκάτερον αὐτῶν. Περιεῖχε δ' ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῆς, πλὴν τῶν κανόνων τῶν Συνόδων, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἐπιστολῶν ἁγίων πατέρων καὶ μέρη ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἴτε ἁμέσως, εἴτε ἐξ ἐπεξεργασιῶν ταύτης⁴.

Τελευταία συλλογὴ τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ καλούμενος *Ψευδοβαλσαμών* (*collectio constitutionum ecclesiasticarum-Collectio, tripartita-Paratitla*), ἥς τὸ ἀληθὲς ὄνομα καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐστίν, ἐν γένει μὲν, «*Νόμος Ἰουστινιανοῦ βασιλέως*», εἰδικώτερον δὲ «*Συγγραμμὴ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐν τῷ κώδικι καὶ τοῖς διγέστοις καὶ νεαφαῖς διατάξεσι περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναχῶν καὶ πραγμάτων εὐαγῶν καὶ ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν*». Ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς εἶναι ἄγνωστος καὶ κακῶς ἐθεωρήθη ὡς τοιοῦτος ὁ Βαλσαμών, διὸ καὶ ἡ συλλογὴ ἐκλήθη *Ψευδοβαλσαμών*. Κρίνοντες ὅμως ἐκ μέρους τινὸς τοῦ προλόγου τοῦ καλουμένου *Νομοκάνονος* τοῦ Φωτίου⁵, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν ἀληθῆ συγγραφέα τούτου, ὡς συγγραφέα καὶ τῆς ἐν λόγῳ συλλογῆς συνήθως δὲ προστίθενται αὐτῇ καὶ τέσσαρες *Νεαφαὶ* τοῦ Ἡρακλείου. Διήρηται δ' ἡ συλλογὴ εἰς τρία μέρη, διὸ καὶ tri-

σ. 200. — 3] Zachariae Memoires de l'acad. de St. Peterb. XXXII, 16 (1885). — 4] Πρὸς. Heimbach *Arédoxa* II. σ. XLVIII. ἐπ. — 5] Biener *Ιστο-*

partita καλεῖται, καὶ κέκτηται μεγάλην σπουδαιότητα, ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῇ διατηρήσεως πηγῶν, μὴ ὑπαρχουσῶν ἀλλαχόθι. Ἐκ τῶν τριῶν μερῶν, τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τοὺς πρώτους 13 τίτλους τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος, ἅπαντας πραγματευομένους περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀντικειμένων καὶ συνοδευομένους, πλὴν τῶν 6, 8 καὶ 11, ὑπὸ παρατίτλων, περιεχόντων ἀποσπάσματα ἔκ τε τοῦ αὐτοῦ Κώδικος καὶ ἔκ τῶν Νεαρῶν. Τὸ δὲ δεύτερον, φέρον τίτλον μακρὸν, περιέχει ἐν 6 τίτλοις χωρία ἔκ τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων «περὶ ἱερῶν τόπων τε καὶ πραγμάτων», «περὶ ἱερῶν», «ἔτι δὲ καὶ ἰουδαίων καὶ θυσίων» κτλ. Ἐκαστον ἀπόσπασμα φέρει τὸν σχετικὸν τίτλον καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, τὰ δὲ τοῦ Πανδέκτου ἀποσπάσματα φέρουσι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἐξ οὗ ἕκαστον ἐλήφθη. Τὸ τρίτον τέλος μέρος, ληφθὲν ἔκ 34 Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινινοῦ, ὁλόκληρον μὲν φέρει γενικῶς τὸν τίτλον «Καὶ ἔκ τῶν μετὰ τὸν Κώδικα Νεαρῶν διατάξεων», ὑποδιαιρούμενον δ' εἰς τρία κεφάλαια, ἔχει δι' ἕκαστον τούτων διάφορον τίτλον. Οἱ τρεῖς οὗτοι τίτλοι περιέχουσι διατάξεις περὶ ἐπισκόπων, κληρικῶν, μοναχῶν καὶ μοναστηρίων, περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τίτλων καὶ περὶ αἵρετικῶν, Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν. Συνοδεύονται δ' αἱ Νεαραὶ τοῦτο μὲν ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ὑπογραφῶν (subscriptiones) καὶ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ κειμένου ἐκάστης, τοῦτο δ' ὑπὸ παρατίτλων, περιεχόντων ἀποσπάσματα ἐπίσης ἔκ Νεαρῶν⁶.

II

ΑΠΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ (610—867)

§ 12. Διακριτικὰ στοιχεῖα τῆς περιόδου ἀπὸ Ἡρακλείου μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. — § 13. Νομοθετικαὶ πηγαί. Ἡράκλειος. — § 14. Ἐκλογή τῶν νόμων. — § 15. Ἰδιωτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ συλλογαί.

§ 12. Ὁ καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ παρόντος μέρους ὑποδειχθεὶς διὰ βραχέων ἀποχωρισμὸς τῶν χρόνων ἀπὸ Ἡρακλείου μέχρι Βασιλείου

ρία τῶν Ν. σ. 202 σημ. 417, Mortreuil I. σ. 222. 230.—6] Heimbach *Aréx-dota* I. σ. XLVI-XLVII, Zachariae *Delineatio* σ. 34. d. Τὸ κείμενον ἴδε ἐν Voelli et Justelli *Bibliotheca* Paris 1661, πρβλ. δὲ καὶ Pitra *Juris ecclesiast. historia* (Romae 1868) II. σ. 410 ἐπ.

τοῦ Μακεδόνος πηγάζει ἐκ τριῶν κυρίως λόγων. Πρῶτον, διότι ἡ ἰσχὺς τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἐν τῷ δικαίῳ, ἡλαττώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔτι μᾶλλον, οὐδὲ τὴν μικρὰν διατηρήσασαι ζωτικότητα τῶν ἀμέσων μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων· δεύτερον, διότι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἤρξατο ἐν γένει τὸ βυζαντινὸν κράτος ἀποβάλλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον «τὸν» «ρωμαϊκὸν αὐτοῦ ἱματισμὸν καὶ ὥσει ζητοῦν δυνάμεις νέας ἀπὸ τῶν «σπλάγγων τοῦ ἔθνους, ἐξ οὗ κυρίως συνέκειτο, καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν «ἐξελλήνισε τὴν τε νομοθεσίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην»¹ καὶ τρίτον, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον νομοθετικὸν ἔργον, ἀλλοιοῦν τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἀξιώματα τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου, ἡ Ἐκλογία. Ἡ κατάστασις δὲ τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου ἐν ταῖς χρόνις τούτοις ὀλίγιστα παρουσιάζει τὰ ἐξεταστέα, περιλαμβανόμενα ἐνταῦθα πρὸ πάντων χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου.

§ 13. Ὡς πρὸς τὴν νομοθετικὴν ἐνέργειαν τῶν αὐτοκρατόρων, αἱ ὀλίγιστα διατάξεις, αἵτινές εἰσι γνωσταὶ ἡμῖν, διετήρησαν τὸν τύπον τῶν Νεαρῶν. Ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν κέκτηνται μετριωτάτην ἀξίαν καὶ ἀφορῶντα κυρίως εἰς τὴν θρησκείαν, κατέχουσιν ὅλως δευτερεύουσαν θέσιν ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου· διὸ ἐγκατελείφθησαν σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν τῶν βυζαντινῶν πηγῶν, μεταβάντων κατ' εὐθείαν εἰς τὸν γόνιμον 9 αἰῶνα. Εὐτυχῶς δὲ ὁ Enimundus Bonafidius, δημοσιεύσας τῷ 1573 τὰς Νεαρὰς τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων, ἐν συλλογῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Toῦ ἀγατοῦ δικαίου νομίμου βιβλία γ'*», διέσωσεν αὐτάς καὶ κατέστησεν ἡμῖν γνωστάς¹.

Ὡς ἀνωτέρω² εἶδομεν, εἰς τὸν Ψευδοβαλσαμῶνα προστίθενται συνήθως καὶ 4 Νεαραὶ τοῦ Ἡρακλείου, αἱ ἐξῆς :

1) *Περὶ τοῦ ὁρισμένου εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἀγ. Θεοδοίου ἐν Βλαχέραις τιμωμένης, ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν τοῖς ὁρηκείοις ἐξυπηρετουμένων, τῇ τε εἰρημένῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἀγιοτάτῳ πατριάρχῃ, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν λέξεων «Καὶ τοῖς ἄλλοις» καὶ φέρουσα χρονολογίαν τῆς 1 Μαΐου 612 ἢ 614.*

§ 12. 1] Παπαρρηγ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους* Τόμ. Γ' σ. 236 (ἐκδ. α').

§ 13. 1] Πρὸς Mortreuil. Α' σ. 342. — 2] § 11.

2) Νόμος βεβαιῶν τοῖς ὀσιωτάτοις ἐπισκόποις καὶ τοῖς θεοφιλεστάτοις κληρικοῖς καὶ μοιράζουσι τὰ παρὰ τῶν προβεβασιλευμένων αὐτοῖς δωρημένα προνόμια περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἐράγασθαι, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν λέξεων «Οὐχ ἀλουργὸς» καὶ ἐκδοθεῖσα τῷ 630.

3) Ἡ τρίτη Νεαρά οὐδένα φέρει τίτλον, ἴσως διότι περιέχει τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα, οἷα καὶ ἡ πρώτη, ἀλλ' ἐντονώτερον ἐπιτασσόμενα, πιθανὸν ἕνεκα ἀπειθείας εἰς τὴν πρώτην, ἢ ἐνσκήψεως νέων καταχρήσεων. Ἐκδοθεῖσα τὴν 24 Ἀπριλίου 624, ἀρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων «Καὶ τὰ καλῶς τοῖς ἀνθρώποις» καὶ δὲν περιέχεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Bonafidius, ἀλλ' ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Leunclavius ἐν τῷ Jus Graecoromanum³⁾.

καὶ 4) Ἡ τελευταία Νεαρά, φέρουσα τίτλον μακροσκελέστερον ἢ αἱ δύο πρῶται, ἀπαγορεύει τοῖς τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχῆμα περιβεβλημένοις τὴν ἄνευ ἀδείας ἱδρυσιν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν κατὰ τὰς εἰς δύο ἐκκλησίας καὶ ἀρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων «Τὴν κοινὴν ἅπασιν». Ἐνεκα δὲ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐπιγραφῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς δημοσιεύσεως, οὐχ ἥττον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐξεδόθη ἐπὶ τῆς κοινῆς βασιλείας Ἡρακλείου καὶ Κωνσταντίνου Γ', ἄρα μεταξὺ τοῦ 613 καὶ τοῦ 630.

Διὰ τῶν 4 τούτων Νεαρῶν καὶ δύο ἐτέρων ἐδικτῶν περὶ πίστεως καὶ περὶ Ἰουδαίων, ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Bonafidius διασωθέντων, ἐξαντλεῖται ἡ γνωστὴ τοῦλάχιστον, νομοθετικὴ ἐνέργεια τῶν τοῦ Ἡρακλείου χρόνων.

Αἱ Νεαραί καὶ τὰ ἐδικτα ταῦτα ἀνεδημοσιεύθησαν τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου⁴⁾.

§ 14. Ἡ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων μετὰ τὸν Ἡράκλειον μέχρι Θεοφίλου Γ' παραγωγικὴ δύναμις ἐν τῷ δικαίῳ ὑπῆρξεν ἐλάσσων τῆς τοῦ Ἡρακλείου. Ὀλίγιστα Νεαραί μνημονεύονται ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ἅπασαι δ' ὁμοῦ λαμβανόμεναι οὐδὲ μίαν σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἢ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων τῆς Ρώμης δύνανται ν' ἀποτελέσωσι καὶ ἀκολουθοῦσιν, ἅπασαι σχεδόν, τὸ αὐτὸ τῆς ἐποχῆς θρησκευτικὸν ρεῦμα, οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου παρουσιάζουσιν· ἡ δὲ γνῶσις τῶν τοῦ Ἡρακλείου, ἔστω καὶ κατὰ τοὺς τίτλους μόνον, καθίστησι περιττὴν τὴν ἰδιαιτέραν τῶν ἄλλων μνησίαν.

3) Α' σ. 81—83. — 4) Ἐν τῷ Jus Graecor. III. (1857) σ. 4—61.

Πολλῷ μείζω σπουδαιότητα, μάλιστα δ' ἔνεκα τοῦ λόγου, ὃν ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, κατέχει τὸ ἔργον Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (720—741 μ. Χ.), ἡ Ἐκλογὴ τῶν νόμων, φέρουσα τίτλον μακρόν¹, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων τούτων, δι' ὧν καὶ συνήθως χαρακτηρίζεται, καὶ ὁμολογουμένη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ αὐτῆς, ὡς ἐπιδιόρθωσις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου εἰς τὸ φιλανθρωπότερον, καὶ τοι ἐν τῷ μεταξὺ τῶν τίτλων φέρεται ὡς πηγὴ αὐτῆς ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Φέρει δὲ καὶ ἄλλα ὀνόματα, οἷον νόμος (lex), Ἰουστινιανὸς νόμος καὶ νόμοι παρ' Ἰσαύρων.

Ἡ Ἐκλογὴ περιέχει πρῶτον προοίμιον, περιλαμβάνον ὁδηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς τοὺς δικαστικούς λειτουργοὺς καὶ μετ' αὐτὸ ἄρχεται τὸ κύριον κείμενον τοῦ νόμου, διαιρούμενον εἰς 18 τίτλους, ὑποδιαιρουμένους εἰς ἄρθρα. Οἱ τίτλοι οὗτοι περιέχουσι τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα, ἐξ ὧν διαφαίνεται ὁ προορισμὸς τοῦ νομοθετήματος, ἦτοι : οἱ α'—γ' περιέχουσι τὸ δίκαιον τοῦ γάμου, ὁ δ' τὸ τῶν δωρεῶν, οἱ ε' καὶ ς' τὸ κληρονομικὸν δίκαιον, ὁ ζ' τὰ τῆς ἐπιτροπείας, ὁ η' τὰ περὶ ἀπελευθερώσεων, οἱ θ'—ιγ' περὶ ἐνοχῶν, ὁ ιδ' καὶ ὁ ιε' περὶ μαρτύρων καὶ συμβιβασμῶν, ὁ ις' περὶ χρηματίων, ὁ ιζ' ποινικὰς διατάξεις καὶ ὁ ιη' περὶ διαμερισμοῦ τῶν σκύλων (λαφύρων).

Τὸ ἔργον κατέχει διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, διότι οὐ μόνον ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον ἀστυκὸν κώδικα ἐν τοῖς τῶν βυζαντινῶν χρόνοις, ἀλλὰ καὶ περιέχει πλείστας ὅσας μεταρρυθμίσεις τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, συμφωνοτέρας πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τοιαῦται π. χ. εἰσὶν αἱ διατάξεις περὶ γάμου, πατρικῆς ἐξουσίας, προικός, διαζυγίου καὶ δουλοπαροικίας, ἣν ἡ Ἐκλογὴ κατήργησε σχεδόν, ἐν μέρει μὲν ρητῶς, ἐν μέρει δὲ σιωπηρῶς. Ἡ λεπτομερὴς ὁμῶς ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα.

Ἡ τύχη τῆς Ἐκλογῆς κατὰ τοὺς ἐπομένους βυζαντινοὺς χρόνους

§ 14. 1] Ὁ τίτλος ὁλόκληρος ἔχει, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Zachariae, οὕτως : Ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν (ἡμῶν) βασιλέων ὑπὸ τῶν ἱερατικῶν, τῶν διγέστων, τοῦ κώδικος, τῶν νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων, καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον, ἐκτεθεῖσα ἐν μηνὶ μαρτίῳ ἰνδ. θ' ἔτους κτίσεως κόσμου ρσμζ. Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Ἀμὲν καὶ Κωνσταντῖνος βασιλεὺς». Κατὰ τὴν ἑκδ. Μομφερράτου (ἴδε κατωτ. σημ. 3) διαφέρει

δὲν ὑπῆρξε ζήλωτής, διότι τὸ νομοθέτημα τοῦτο ἠκολούθησε τὴν τύχην τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ, συμπαρασυρθὲν εἰς τὴν κατάλυσιν ἀπάντων τῶν ἔργων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐκπίπτον δὲ βαθμυθδὸν ἡθικῶς, κατηργήθη ἐπισήμως ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὅστις ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ *Προχείρου* αὐτοῦ ἐκφράζεται δυσμενέστατα κατὰ τοῦ ἔργου τοῦ Λέοντος, ἀποκαλῶν αὐτὸ μᾶλλον σύγχυσιν ἢ *Ἐκλογὴν* τῶν ὠφελίμων νόμων.

Κατὰ δὲ τὰς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς συλλογῆς ἱστορικὰς σημειώσεις, ἡ σύνταξις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τρεῖς ἄνδρας, τὸν κοινίστορα Νικήταν καὶ τοὺς ὑπάτους Μαρῖνον καὶ Μῶμον. Ἐκ τῶν χειρογράφων αὐτῆς ὀλίγιστα μόνον διεσώθησαν, ἀλλὰ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐστερούμεθα καθολικῆς ἐκδόσεως, ἣν πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ ἀκάματος τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐρευνητὴς Ζαχαρίας τῷ 1852, ὅστις καὶ ἀνάλυσιν αὐτῆς κατόπιν ἐξέδωκε ², τελευταῖον δὲ τὴν νεωτάτην ὁ κ. Ἀντώνιος Μομφερράτος ³.

§ 15. Αἱ ἰδιωτικαὶ τοῦ δικαίου πηγαί, ἧτοι αἱ τῆς ἐπιστήμης καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ οὐδὲν ἐπίσης ἑκτακτον παρουσιάζουσιν ἐν τῇ παρούσῃ χρονικῇ περιόδῳ. Ἡ ἐπιστήμη ἐκπεσοῦσα, εἰ δυνατόν, βαθύτερον καὶ ὑποκύπτουσα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχω σπουδαίαν ὠθησιν εἰς τὸ δίκαιον. Ἡ *Ἐκλογὴ* τοῦ Λέοντος ἐδῶκε μικράν τινα ὠθησιν, ἥς προϊόντα ὑπῆρξαν αἱ ἐπεξεργασίαι αὐτῆς, αἵτινες καλούμεναι *Παραρτήματα*, εὐρηνται προσηρητημέναι ἐκάστῳ τῶν χειρογράφων αὐτῆς ⁴. Ἔτερα δὲ τρία σημεῖα ὑπάρξεις τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου, ἅτινα ὀφύμεθα παρακατιόντες, ἀφεώρων εἰς ἀνάγκας τοῦ περὶ ὠρισμένου χώρου, ἐν ᾧ ἐξεδόθησαν. Ἐξ ἐτέρου ἡ Ἐκκλησία περιε-

κατὰ τι. σ. 4.—2] Zachariae Collectio juris graecorum. 1852 Lipsiae Geschichte des griechisch-rom. Rech. σ. 16 Ἐπίσης πολλὰ καὶ καλὰ εὕρηται περὶ τῆς ἀξίας πρὸ πάντων τῆς *Ἐκλογῆς* ἐν τῇ *Ἱστορ.* τοῦ ἱ.λ.λ. ἔθνους Παπαρρηγοπούλου (Τόμ. Γ' σ. 455 ἐκ. ἐκδ. α'), ὅστις καὶ ἐξαίρει τὴν ἀληθὴ τοῦ ἔργου ἀξίαν, κατὰ τῶν μομφῶν, ἃς εὕρισκον καὶ παρὰ Mortreuil Τόμ. I. σ. 371: et ouvrirent (les jurisconsultes) les yeux sur le peu de mérite du manuel de Leon, καὶ ἄς, παρὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου, φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὁ κ. Φρεαρίτης *Πολιτ. ρ. νομοθ.* σ. 239. — 3] *Ecloga Leonis et Constantini cum appendice*. Editit Antonius Momferratus. Athenis 1889. Ἡ ἐκδοσις αὕτη ἐγένετο ἐκ τινος χειρογράφου (πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 16 αἰῶνος), εὕρισκομένου ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ ἡμῶν καὶ ἀνεξερευνήτου ἀπομείναντος μέχρι τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἥτις περριέχεται καὶ δι' ἀλφαθητικῶ Πίνακος (γλωτταρίου) πρωτοτύπου.

§ 15. 4] Ἐν τούτων ἴδ' ἐν Zachar. *Ἀρεκδ.* σ. 185 ἐπ. ἐπίσης Μομφερ. σ. 53 ἐπ.

σπάτο ὑπὸ θρησκευτικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἐμάστιζον τὴν ἐποχὴν, καὶ ἀφρημένων θεωριῶν, ἐπιδιωκουσῶν μὲν τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, πλὴν κατ' οὐδὲν συντεινουσῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν, ἥ καὶ τὴν διάσωσιν τοῦ δικαίου· διὸ ἐφ' ὅλης τῆς παρούσης περιόδου καὶ μετὰ τὸν *Ψευδοβαλσάμωνα*, οὐδὲν ἔργον ἐκκλησιαστικὸν ὑπάρχει, ἀφορῶν εἰς τὴν νομοθεσίαν.

Τὰ τρία ἔργα, ἅτινα ἀπαντῶσιν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ, πρὸς ταῖς ἐπεξεργασίαις τῆς *Ἐκλογῆς*, ἀφορῶσιν εἰς τὸν στρατὸν, τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἀνήκουσι δὲ πιθανῶς τῷ 8 μ. Χ. αἰῶνι, ἥτοι

α') *Νόμοι στρατιωτικοί*, οἵτινες, περιέχοντες κυρίως ἀποσπασματα τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Πανδέκτου καὶ τοῦ Κώδικος, σύγκεινται ἐκ τριῶν μερῶν καὶ ἐν μὲν τῷ χειρογράφῳ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ *Σχαρδίου* (1561) φέρουσιν ἄρθα 61, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ *Leunclavius*, ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἐκ τοῦ Ροδίου νόμοι στρατιωτικοί*», εὗρηται ἐν ἄρθροις 65².

β') *Νόμοι γεωργικοί*. Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἥτις ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀγρονομικαὶ διατάξεις³, εἶναι πληρεστέρα τῶν δύο ἐτέρων καὶ φαίνεται οὕσα προῖον ἐργασίας μᾶλλον ἐπιμεμελημένης. Αἱ ἐκδόσεις αὐτῆς ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸν πάσης ἄλλης καὶ εὗρηται συνήθως ἐν τῷ τέλει τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμεναπούλου⁴. διαιρεῖται δ' εἰς 10 τίτλους, ὑποδιαιρουμένους εἰς ἄρθρα, ἢ παραγράφους.

καὶ γ') *Νόμος Ροδίων ναυτικός* κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγέστων. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐγένετο καὶ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ρωμαίων, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον. Περιέχει χωρία ἐκ τοῦ 14 βιβλίου τοῦ Πανδέκτου καὶ ἐκ τῶν 2—5 τίτλων τοῦ 11 βιβλίου τοῦ Κώδικος· παραλλάσσουσα δὲ κατὰ τι τοῦ Πανδέκτου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποκλίνουσα τῶν γνησίων Ροδίων ναυτικῶν νόμων⁵.

2] Ἡ νεωτάτη ἐπεξεργασία αὐτοῦ ἐν *Leunclavius jus Gr—rom.* II. σ. 249 ἐπ. Νέαν δ' ἐκδοσιν ἐπεχείρησεν ὁ κ. Α. Μουφερράτος μετὰ τῆς *Ἐκλογῆς* (σελ. 55).—3] *Zachar. v. Lingenthal Gesch.* σ. 250 ἐπ.—4] Ἰδὲ καὶ ἐκδοσιν τῆς *Ἐξαβίβλου* ὑπὸ *Heimbach* σ. 828. Περὶ τῶν χειρογράφων καὶ τοῦ χρόνου τοῦ καταρτισμοῦ ἴδὲ *Zach. v. Lingenthal* αὐτ. § 60 σ. 249. — 5] *Leunclavius jus Gr. — rom.* II. σ. 265 ἐπ. Ἡ νεωτάτη ἐκδοσις ἡ τοῦ *Pardessus Collection des lois maritimes*, δεομένη κατὰ *Zach. von Lingenthal*, ἐπιδιορθώσεων, ἃς οὗτος ἐπιχειρεῖ αὐτ. § 72 σ. 314 ἐπ. Ὁ *Zachar.* (αὐτ. σ. 16 καὶ § § 60. 72) ὁμῶς φρονεῖ, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται ἐργασίαι ὑπῆρξαν οὐχὶ ἰδιωτικαὶ καὶ ἐπιστημονικαί, ἀλλὰ νομοθετικαὶ τῶν Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου.

III

ΤΑ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΕΡΓΑ
ΑΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

α') Νομοθετικά ἔργα.

§ 16. Βασιλείος ὁ Μακεδών. — § 17. Πρόχειρος νόμος (**Prochirum legum**). — § 18. Ἀνακάθορσις τῶν παλαιῶν νόμων. — § 19. Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων — § 20. Τὰ βασιλικά. — § 21. Πηγὰι τῶν βασιλικῶν καὶ ἐκδόσεις. — § 22. Νεαροί.

§ 16. Βασιλείος ὁ Μακεδών, ἀναβὰς τὸν θρόνον, εὗρέθη ἐν τῇ αὐτῇ περίπτω θέσει, ὡς πρὸς τὸ ὑπάρχον δίκαιον, ἐν ᾗ διετέλει ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ τριῶν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων, ὡς πρὸς τὸ ρωμαϊκόν. Ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν τοῦ Βασιλείου παρεμπεσοῦσα νομοθετικὴ ἐνέργεια, καίπερ μικρά, αἱ διάφοροι συλλογαὶ τοῦ δικαίου, ἐν τέλει δὲ καὶ ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος, ὅσω καὶ ἂν ᾤσαν περιορισμένα τὴν ἑκτασιν, συνδυαζόμενα ἅπαντα πρὸς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους, πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διαμάχας καὶ τοὺς ἔξωθεν σπαραγμούς, εἶχον καταστήσει τὸ δίκαιον ὅλως ἀβέβαιον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ταξινομήσεως αὐτοῦ ἀναπόφευκτον. Ὁ δὲ Βασιλεὺς, μὴ ὑστερῶν τῶν ἀξιώσεων τούτων τῶν χρόνων του, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ μεταβάλῃ, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν ἐπιστήμην εἰς νομοθεσίαν, ἥτοι νὰ καταστρώσῃ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας γενομένων ἐπὶ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας ἑλληνικῶν ἐπεξεργασιῶν, χωρὶς ὅμως καὶ ν' ἀποκλείσῃ τῆς ἰσχύος τὸ ρωμαϊκόν τοῦ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον, οὗτινος μάλιστα τὴν γνῶσιν ἐπέζητησεν νὰ ἐξαγάγῃ τῆς λήθης καὶ νὰ προαγάγῃ¹. Καὶ αὕτῃ δ' ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τοῦ Βασιλείου, ἀποτελεῖ νέαν λαμπρὰν περίοδον τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου· ἡ αὐθεντία αὐτῆς οὐδόλως ἡλαττώθη ἐφ' ὅλης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὰ δὲ μετέπειτα νομοθετικὰ ἔργα ἠκολούθησαν τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ ἰδέαν.

§ 16. 1] Zachariae αὐτ. σ. 22.

§ 17. Τὸ πρῶτον ἔργον, ὃ περ χάριν τοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαγραφόμενου σκοποῦ καὶ προσωρινῶς ἐξέδωκεν ὁ Βασίλειος, μετὰ τῶν συμβασιλευόντων αὐτῷ υἱῶν, ἐστὶν ἐγχειρίδιον καταρτισθέν, κατ' ἄγνωστον ἡμῖν τρόπον, ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀρμενόπουλος¹, καὶ φέρον τὸν τίτλον *Πρόχειρος νόμος μετὰ τῆς ἐπικεφαλίδος* : «*Ἐρῶνόματι τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, αὐτοκράτορι, καίσαρες Βασίλειος, Κωνσταντῖνος καὶ Λέων, εὐτυχεῖς, εὐσεβεῖς, ἡγικηταί, ἐνδοξοὶ, τροπαιοῦχοι, ἀεισέβαστοι, πιστοὶ ἀγγούστοι*». Ὁ χρόνος τοῦ καταρτισμοῦ αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς, ἔνεκα ἑλλείψεως εἰδικῆς περὶ τούτου πληροφορίας· ἀναγκαίως ὅμως ἐγένετο τῷ 870 μ. Χ., διότι ἡ συμβασιλεία τῶν τριῶν τούτων αὐτοκρατόρων διήρκεσε μόνον ἀπὸ τῆς 6 Ἰανουαρίου 870 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Πλὴν τοῦ ἀνωτέρω τίτλου, ὅφ' ὃν συνήθως μνημονεύεται, εὐρηγται καὶ ἄλλοι, οἷον *Διάταξις Βασιλείου ἢ τριῶν βασιλέων, ἢ ἐγχειρίδιον, ἐγχειρίδιος νόμος*· ἀλλ' οὗτοι πάντες δὲν φαίνονται ὑπάρξαντες αὐθεντικοί.

Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει τεμάχια ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἐπεξεργασίων τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἐκ τῆς *Ἐκλογῆς Λέοντος* καὶ *Κωνσταντίνου* καὶ ἐκ διατάξεων τοῦ Βασιλείου. Διήρηται δέ, μετὰ τὸ προοίμιον καὶ τὸν πίνακα, εἰς τεσσαράκοντα τίτλους, ὧν τὰ ἀντικείμενα ἀκολουθοῦσι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν τάξιν τῆς *Ἐκλογῆς*. Οἱ α'—ια' περιέχουσι τὰ περὶ γάμου καὶ τῶν σχετικῶν αὐτῷ ἀντικειμένων (οἱ τρεῖς πρῶτοι πραγματεύονται περὶ ἀντικειμένων τῆς μνηστείας), οἱ ιβ' καὶ ιγ' περὶ δωρεῶν, οἱ ιδ'—κ' περὶ ἐτέρων ἐνοχῶν, οἱ κα'—κε' περὶ τῶν διαθηκῶν καὶ τῆς ἐκ διαθήκης διαδοχῆς, ὁ κς' περὶ λύσεως τῆς ὑπεξουσιότητος, ὁ κζ' περὶ μαρτύρων, οἱ κη'—λε' περὶ κληρονομικοῦ δικαίου καὶ περὶ ἀπελευθερώσεων (*ἐλευθεριῶν*) ὁ λς' περὶ ἐπιτρόπων, ὁ λζ' περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν πιστωτῶν κατὰ κληρονόμων, λη' περὶ καινοτομιῶν, ὁ λθ' ποινικὸν Δίκαιον καὶ ὁ μ' περὶ σκύλων.

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν χειρογράφων καὶ μετὰ πολλὰς ἀποπειράς πρὸς δημοσίευσιν, πρῶτος ὁ Ζαχαρίας ἐξέδοτο τὸ κείμενον τοῦ *Προχείρου* καθαρὸν².

§ 17. 1] *Προθεωρία* ἔκδ. Heimbach σ. 18.— 2] Ὁ *Πρόχειρος νόμος* Heidelbergae 1837.

§ 18. Τὸ δεύτερον νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Βασιλείου, ὅπερ ἦτο ἡ κυρίως ἐκπλήρωσις τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, διότι ὁ *Πρόχειρος νόμος* ἦτο προσωρινή βοήθεια, ἔφερε τὸν τίτλον *'Ανακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων*, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ ἐσκόπει νὰ περιλάβῃ ὁλόκληρον τὸ ὑπάρχον δίκαιον, ἀνακαθαίρων αὐτὸ συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξεδόθη ἡ συλλογή. Τὸ σχέδιον τοῦ Βασιλείου, ὡς διδασκόμεθα ἐκ τοῦ *Προχείρου*¹, ἦτο νὰ περιλάβῃ τὸ δίκαιον ἐν 60 βιβλίαις, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ἔνεκα τίνος λόγου ἐν τῇ δημοσιεύσει τῆς *'Ανακαθάρσεως* τὰ βιβλία περιορίσθησαν εἰς 40². Ἡ ἱστορία δὲ τοῦ νομοθετήματος τούτου ἐστὶν ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ πρώτου Ἰουστινιανείου Κώδικος, διότι μὴ διασωθέν, ἔνεκα τῆς τελειοτέρας ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου Λέοντος, δὲν παρέχει διὰ τοῦ κειμένου αὐτοῦ τὰς δευτέρας πληροφορίας. Ἐν τούτοις ὡς βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἡ *'Ανακάθαρσις* ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν *Βασιλικῶν*, ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε διαιρέσει τὸ ἔργον εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ πρῶτον περιεῖχε τοὺς ἀχρήστους νόμους, ὅπως «*ἄν δῆλη καὶ σαφὴς ἡ τούτῳ ἀργία πᾶσι γνωρίζοιτο*» καὶ ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη ἐξεδόθη τὸ 884³.

§ 19. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς *'Ανακαθάρσεως* ἐπέστη ἡ ἀνάγκη δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ *Προχείρου*, ὅπως ἐν αὐτῷ ληφθῇ εἰσαγωγικῶς ὑπ' ὅψιν καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔργον τοῦ Βασιλείου. Τὴν τοιαύτην δ' ἀνάγκην ἐθεράπευσεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ τρίτου νομοθετήματος αὐτοῦ τῆς *'Επαναγωγῆς τῶν νόμων*, ἣν, κατὰ τὸν τύπον τῆς *'Ανακαθάρσεως*, διήρесе εἰς τεσσαράκοντα τίτλους «*ἰσαριθμους τοῖς βιβλίοις*» τῆς συλλογῆς ταύτης.

Τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς συλλογῆς ταύτης ἀπωλέσθη ἐπίσης καὶ ἐπομένως ἀδυνατοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων συγχεομένης πρὸς τὸν *Πρόχειρον*. πρῶτος δ' ὁ Biener ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς⁴. Ἐκ τίνος ὁμως δευτέρας, παρ' ἰδιώτου γενομένης, ἐκδόσεως τῆς *'Επαναγωγῆς*, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Epanagoge cum Scholiis*, μαθηθάνομεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς ἀναθεωρήσεως ταύτης τοῦ *Προχείρου*, ὁμοίας οὗσης κατὰ πάντα πρὸς αὐτὸν καὶ διαιρουμένης εἰς 40 τίτλους.

§ 18. 1] *Προοίμιον* § 2, Zachariae *Πρόχειρος* σ. 8 καὶ 10.—2] Zachariae *Πρόχειρος* σ. LXIX—LXX.—3] *Πρὸλ.* Mortreuil II. σ. 46—60.

§ 19. 1] *Ἱστορία* τῶν Ν. σ. 131.

Ἡ ἐκδοσις τοῦ νομοθετήματος τούτου ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, βασιλεύοντος μετὰ τῶν υἱῶν του Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, ἴσως δὲ ἐν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (886)².

§ 20. *Τὰ Βασιλικά*. Τὸ σχέδιον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συνεχίζων καὶ ἐκτελὼν Λέων ὁ Σοφὸς (886 — 911), κατέηρτισε τὸ σπουδαιότατον ἔργον ἀπάσης τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας καὶ συνεπλήρωσε τὴν ἀπὸ τοῦ προηγούμενου αἰῶνος ἀναπτυχθεῖσαν νομοθετικὴν δραστηριότητα. Παράλαβων τὴν Ἀνακάθαρσιν, ἐδημοσίευσε δευτέραν ἐκδοσιν αὐτῆς ἐν ἐξήκοντα βιβλίοις, ἐν ᾗ ὅμως ἠκολούθησεν ἴδιον σύστημα ἀποχωρίζων «πᾶν τὸ χρῆσιν οὐ παρεχόμενον τοῖς πράγμασι», «πᾶν τὸ μὴ ἀνυγκαιόν». Τοῦτο δ' ἐπραξεν ὁ Λέων οὐχὶ ὥπως ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις τὴν αὐτὴν ὕλην ἐπεξεργάσατο συγχρόνως ἐν τρισὶ μέρεσιν, ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ δικαίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, διαιρουμένου εἰς *jus* (*vetus*) καὶ *constitutiones*, ἀλλ' ἐνιαίως καὶ ἐξαντλῶν ἕκαστον ἀντικείμενον ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ τῶν ἐξήκοντα βιβλίων¹. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Λέοντος φέρει ἐπίσης τὸν τίτλον Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ τὸν ἕτερον Ἐξάβιβλος ἢ Ἐξηκοτάβιβλος, ἕνεκα τῆς διαιρέσεως αὐτοῦ εἰς ἕξ τεύχη³ καὶ εἰς ἐξήκοντα βιβλία, ἔτι δὲ καὶ τὸν ἕτερον Βασιλικός (νόμος) καὶ τέλος τὸν συνηθέστατον, ὅφ' ὃν σήμερόν ἐστι γνωστόν, τὰ Βασιλικά (νόμιμα), ὡς πηγάζον ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ βασιλέως καὶ οὐχί, ὡς τινες ἐνόμισαν, πρὸς δόξαν καὶ ἀνάμνησιν τοῦ πατρὸς τοῦ Λέοντος Βασιλείου⁴.

Ἡ δημοσίευσις τῶν Βασιλικῶν ἐγένετο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος, πρὸ τῆς ἀνυψώσεως εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ἥτοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10 αἰῶνος⁵. Περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει μὲν ρητὴ μαρτυρία, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος φέρεται ἐν τῇ ἐπισφαλίδι. Ἐπίσης οὐδὲν μαρτυρεῖται περὶ τῶν ἐργασαμένων εἰς τὸν Κώδικα τοῦτον, ἀλλ' ἀναφέρονται μόνον οἱ ἀνακαθάραντες, οἱ τὴν ἀνακάθαρσιν ποιησάμενοι, ἄνευ μνείας τινὸς περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας, περὶ τοῦ σχηματισμοῦ ἐπιτροπείας καὶ τῶν τοιούτων, ἔτι δὲ καὶ οὐδενὸς μνημο-

2] Τὸ καίμενον ἐξεδόθη ἐν τῇ Collectio libr. juris Gr.—rom. τοῦ Zachariae.

§ 20. 1] Προοίμιον Βασιλικῶν.—2] Ἀρμενόπ. I. 1 § 7.—3] Heimbach Prolegom. σ. 109. — 4] Heimbach αὐτ. σ. 112. Ἀντιδᾷ Mortreuil II. σ. 72—82, ἀποδίδους τὰ Βασιλικά εἰς ἀμφοτέρους τοὺς συναυτοκράτορας.

νεύεται τὸ ὄνομα, πλὴν ἐνός καλουμένου *Συμβατίου*, ἢ *Σαββατίου*⁵.

Κατὰ τε τὴν ὁμολογίαν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος καὶ συγγραφέων, τὰ *Βασιλικά* διήρηνται εἰς ἑξ τεύχη, εἰς ἐξήκοντα βίβλους, ὑποδιαρουμενάς εἰς τίτλους, οἵτινες ὑποδιαίρουσιν ἐπίσης εἰς παραγράφους, φερούσας ἐνταῦθα τὸ εἰδικὸν ὄνομα θέματα. Ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη ὁμοιάζει ἐν γένει πρὸς τὴν τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος, ἀλλ' ἄνευ μνείας τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκδόντος τὴν διάταξιν, ἢ τοῦ χρόνου καθ' ὃν αὕτη ἐξεδόθη. Ἐκαστος τίτλος φέρει ἐπιγραφὴν, δεικνύουσαν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, πρὸ ἐκάστου δὲ θέματος ὑπάρχει ἀριθμός.

§ 21. Αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν τὰ *Βασιλικά*, εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, οὐχὶ ἐν πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν ταῖς διαφοροῖς ἐπεξεργασίαις, ἃς εἶδομεν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων περιόδῳ, ἥτοι ἐκ τῶν παραφράσεων, μονογραφιῶν, συλλογῶν κτλ., καὶ αἵτινες ἐγένοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς. Αἱ Νεαραὶ ὁμῶς λόγῳ τῆς κοινῆς πρὸς τὰ *Βασιλικά* γλώσσης αὐτῶν ἐλήφθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ἀλλ' ἐν ἐπιτομῇ καὶ τῇ παραλείψει τῶν ἀπρηχαιωμένων καὶ μὴ συναδόντων πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Προσέτι ὡς πηγαὶ τῶν *Βασιλικῶν* ἐχρησίμευσαν καὶ πολλὰ μέρη τῆς νομοθεσίας τοῦ Βασιλείου, μάλιστα δ' ὁ *Πρόχειρος νόμος*, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἤρξαντο δημοσιεύμεναι αἱ τοῦ νεωτέρου δικαίου μεταρρυθμίσεις.

Ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων, καὶ δὴ ἐκ τῆς παραφράσεως αὐτῶν ὑπὸ Θεοφίλου, ὀλίγιστα μόνον μέρη διαλαμβάνουσι τὰ *Βασιλικά*, ἔνεκα τοῦ κυρίως διδασκτικοῦ καὶ εἰσαγωγικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἰουστινιανείου τούτου νομοθετήματος, ὅπερ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἦν γνωστόν, ὡς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λέοντος ὁμολογεῖται ρητῶς ἐν τῷ προοιμίῳ τῶν *Βασιλικῶν*¹. Τὰ δὲ ληφθέντα ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων μέρη, περὶ ὧν μόνον παρὰ Ἀτταλειάτῃ καὶ Ἀρμενοπούλῳ διδασκόμεθα, ἐν ᾧ ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς οὐδόλως μνημονεύει αὐτά², εὑρηνται ἐν πέντε τίτλοις, ἥτοι ἐν τοῖς 4 καὶ 5 τοῦ 28 βιβλίου, ἐν τῷ 4 τοῦ 31, ἐν τῷ 1 τοῦ 33 καὶ ἐν τῷ 1 τοῦ 36.

Ἐκ τοῦ Πανδέκτου ἐλήφθησαν ἅπαντα, πλὴν ὀλιγίστων, τὰ χωρία πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἔργων τῶν Ἀνωνύμου, Κυρίλλου καὶ

5) Heimbach αὐτ. σ. 109 § 2.

§ 21. 1) Καὶ τὰ ὑποτιθέμενα, ταυτέστιν ἡ τῶν νόμων εἰσαγωγή.—2) Heimbach αὐτ. σ. 127 § 2.

Στεφάνου, ἅτινα εἶδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ³. Ἔνεκα δὲ τῆς φύσεως τῶν ἔργων τούτων, ἅτινα δὲν μεταδίδουσι τὸ κείμενον τοῦ Πανδέκτου ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει, ἀλλ' ἐν ἐπιτομῇ, τὰ ἐξ αὐτοῦ ληφθέντα χωρία στεροῦνται τῶν ἐν τοῖς σχετικαῖς τοῦ Πανδέκτου ἱστορικῶν σημειώσεων, τῶν αἰτιολογιῶν καὶ τῶν παραδειγμάτων καὶ πολλαχοῦ ἀποφαίνονται ὅλως κεφαλαιωδῶς καὶ ἀποφθεγματικῶς, οὗ ἔνεκα ἡ ἔννοια αὐτῶν μόνον διὰ τῆς μελέτης τοῦ πρωτοτύπου δύναται νὰ κατανοηθῇ. Οὕτως, ἐν παραδείγματι, παρελείφθησαν ὁλόκληρος ὁ τίτλος *de origine juris*, ἐξ οὗ τασάυτας ἱστορικὰς πληροφορίας ἠντλήσαμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ρωμ. δικαίου, ἐπίσης ἡ μνεία τῶν *senatus consulta*, τῶν τασάκεις ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Πανδέκτου ἀπαντώντων, τὰ τυπικὰ τῶν νόμων ἢ ἡδίκτων ρήματα κτλ.

Τὰ τοῦ Κώδικος χωρία ἐλήφθησαν πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ Θαληλαίου, ἀλλ' ἄνευ μνείας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἱστορικῆς τιнос σημειώσεως περὶ αὐτῶν καὶ ἐτέθησαν σχεδὸν πάντοτε μετὰ τὰ τοῦ Πανδέκτου ἐν ἐκάστῳ τίτλῳ. Οὐχ ἦττον καὶ πολλὰ χωρία τοῦ Κώδικος ἀπετέλεσαν ἴδιον τίτλον, ὡς πολλὰ ἐπίσης, εἰς τὸν αὐτὸν τίτλον τοῦ Κώδικος ἀνήκοντα, διεσπάρησαν πολλαχοῦ. Ἀλλὰ δὲ παρελείφθησαν, ὡς καταργηθέντα διὰ μεταγενεστέρων διατάξεων, εἴτε τοῦ Λέοντος, εἴτε καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλ' ἔνεκα τοῦ ἑλλιποῦς τῶν διασωθέντων χειρογράφων τῶν *Βασιλικῶν* δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῶσιν ἀκριβῶς τὰ παραλειφθέντα.

Τέλος τὰ τῶν Νεαρῶν χωρία ἐλήφθησαν ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν 168 Νεαρῶν, τῶν δὲ λατινιστὶ ἐν πρωτοτύπῳ ἐκδοθεισῶν ἐκ τῶν *παραιομπτῶν*⁴ τοῦ Θεοδώρου. Παρελείφθησαν δ' ἐν γένει αἱ καταργηθεῖσαι διὰ νεωτέρων καὶ αἱ προωρισμέναι δι' ἐπαρχίας, μηκέτι ἀνηκούσας εἰς τὸ βυζαντινὸν Κράτος ἐπὶ Λέοντος, καὶ περὶ τούτων, ὡς καὶ περὶ τῶν διὰ τοῦ χρόνου εἰς ἀχρηστίαν περιπεσουσῶν, διδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐν τῷ κάτωθι σημειουμένῳ⁵ χωρίῳ τοῦ ποιήματος αὐ-

3] Ἀνωτ. Π. § 4.—4] Ἰδ' ἀνωτ. Π. § 5.—5] Στίχ. 436—449.

Μὴ πάσας δ' οἶου, δέσποτα, τὰς νεαρὰς εὐχρηστους
 Αἱ μὲν γὰρ οὐκ ἐτέθησαν τοῖς Λέοντος βιβλίοις,
 Ὡς ἡ μὲν γνώσις ἀσφαλῆς, βασιλικὴ δ' ἡ κλήσις·
 Αἱ δ' εἰ καὶ κατεστρώθησαν, ἐσχόλασεν τῷ χρόνῳ,
 Αἱ δ' ἤρρηξαν, ἀλλοίωσιν τοῦ βίου δεξαμένου·
 Οἷον τὰ περὶ βουλευτῶν, τὰ περὶ πραιτόρων,

τοῦ. Τὸ κείμενον τῶν ληφθεισῶν κατεχωρίσθη, πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων⁶, ἄνευ πολόγου καὶ διενεμήθη εἰς πολλοὺς τῶν Βασιλικῶν τίτλους ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, πολλὰ δὲ κεφάλαια διαφόρων Νεα-
ρῶν τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἔχοντα, ἐτίθησαν ἐν τῷ αὐτῷ τίτλῳ.

Αἱ λοιπαὶ πηγαὶ τῶν Βασιλικῶν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, εἰσὶν ἀσήμε-
ντοι⁷.

Τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν ἐν οὐδενὶ χειρογράφῳ διεσώθη ὁλόκλη-
ρον. Καὶ τὰ χειρόγραφα ὅμως ὑπῆρξαν, ἴσως ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τοῦ
ἔργου, ὀλίγα πιθανῶς, ὧν πάλιν τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν
ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῶν 60 βιβλίων μόνον τὰ 29 διεσώθησαν
πλήρη, 10 δ' ἐτέρων ἡ γνησιότης ὑπόκειται εἰς ἀμφιβολίας, τῶν δ'
ὑπολοίπων τὸ κείμενον ὀφείλεται εἰς νεωτέρας ἐπεξεργασίας καὶ συμ-
πληρώσεις ἐξ ἄλλων πηγῶν⁸.

Ἡ πρώτη ἐκδοσις τῶν Βασιλικῶν, ἡ μεταδίδουσα τὸ κείμενον ὅσον
οἶόν τε πληρέστερον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῆς, ἐστὶν ἡ τοῦ Fabrot
ἐν Παρισίοις τῷ 1647 ἐν 7 τόμοις⁹, ἡ δὲ τελευταία ἡ τοῦ Heim-
bach¹⁰.

Τὰ περὶ μοναρχάτορος, τὰ περὶ κοινοστόρων,
Τὰ περὶ τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν ἀπηριθμημένων,
Ὅσα κατὰ συναίνεσιν τὸν γάμον διαιροῦσι,
Τὰ περὶ συγχωρήσεων λοιπῶν δημοσίων,
Τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ,
Τὰ περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι οἴκοι τὰς λειτουργίας,
Τὰ περὶ τοῦ διηγετικῶς ποιεῖν τὰς ἐμψυτεύσεις,
Τὰ περὶ τῶν ἐν Ἀφρικῇ θείων ἀριθμῶν.

6] Π.χ. Νεαρά 59, B (4 59), Νεαρ. 85 (B. 57. 9), Νεαρ. 116 (B. 57. 8) κατ. Πρόλ. Heimbach Prolegom. σ. 131 σημ. 2.—7] Ἰδὲ ταύτας ἐν Heimbach αὐτ. σ. 141 § 7.—8] Mortreuil σ. 186—247, Heimbach αὐτ. σ. 159—176, Zachariae Hist. jur. Graecoroman. σ. 46. 47.—9] Τῶν Βασιλικῶν βιβλία ἔ' Βασ. λικῶν libri LX. in VII. divisi. Carolus Annibal Fabrotus; Antecessorum, Aquisextientium decanus latine vertit et graece edidit ex Bibliotheca Regis christianissimi. Parisiis MDCXLVII, cum privilegio Regis — 10] Basilicorum libri LX. Lipsiae 1833—1850, εἰς 5 τόμους, post Annibalis Fabroti curas. Εἰς τοὺς τοὺς προστεθῆ καὶ ἑως τότε (1870) ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Heimbach, ὡς Προλεγόμενα, περιέχων τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο (σελ. 1—92), τὴν ἱστορίαν τῶν Βασιλικῶν (σελ. 93—215) καὶ τὸ ἀληθὲς πολῦτιμον Manuale Basilicorum (σελ. 219—434), εὐρετήριον διὰ τὴν συσχέτισιν τῶν μερῶν τοῦ Corpus juris civilis πρὸς τὰς διατάξεις τῶν Βασιλικῶν καὶ τὴν πληροφάνειαν περὶ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν τὸ κείμενον καὶ τὰ

§ 22. Τὰ παρὰ τοῖς Βασιλικοῖς ἄλλα νομοθετικά ἔργα ὁλοκλήρου τῆς παρούσης περιόδου συγκεντροῦνται κυρίως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, διότι ἐκ τῶν μετ' αὐτὸν χρόνων ὀλίγιστα, σχετικῶς πρὸς τὸ ἐκ ὧν περίπου αἰώνων χρονικὸν διάστημα, ἐξεδόθησαν Νεαράι ἢ διατάξεις, αἵτινες ἐξ ἐτέρου ἐλαχίστας ἐπὶ πλεονέκτου τροποποιήσεις εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον, πρὸ πάντων δ' ἐπὶ τῶν θεσμῶν τῆς μνηστείας, ἢ τῆς ὑποσχέσεως γάμου, αἵτινες ἐν τῇ νεωτέρᾳ ταύτῃ νομοθεσίᾳ ἔλαβον ὑποχρεωτικὸν χαρακτήρα, ἐξομοιωθέντες σχεδὸν πρὸς τὸν γάμον, ἔτι δὲ καὶ πλὴν τινων περὶ προικὸς μεταρρυθμίσεων. Ἐπομένως ἐνταῦθα πραγματευθησόμεθα ἐν συντόμῳ μόνον περὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ Λέοντος, ἐν τῷ πλείστον μέρος ἐκτέχουμεν μέχρι σήμερον ἐν πρωτοτύπῳ¹.

Ἡ πρώτη τῶν Νεαρῶν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἡ προαναγγέλλουσα τὴν ἐκδοσιν τῶν Βασιλικῶν, ἀνήκει εἰς τὸ 891 ἔτος, ὃ ὀλικὸς ἀριθμὸς αὐτῶν ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένος. Ἄλλ' αἱ διασωθεῖσαι διαίρουνται εἰς τρία εἶδη, ἥτοι ἢ διεσώθησαν ἐν συλλογῇ περιεχοῦσα τὸ ἀρχικὸν καὶ ἀθηντικὸν κείμενον, ἢ ἐν συντόμῳ κατ' ἐπιτομὴν συλλογῇ, ἢ εἰς διεσπαρμέναι τῇδε ἀκείσε. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκει ἡ ἐξ 113 συλλογῇ, ἣν αὐτὸς ὁ Λέων κατήρτισε μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν Βασιλικῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Αἱ τῶν νόμων ἐπανορθωτικαὶ διατάξεις*, καίτοι ὀλίγιστα μεταβλήθησαν διὰ τῶν Νεαρῶν τούτων. Ἡ συλλογῇ αὕτη, ἥτις πιθανὸν περιεῖχε πλείους Νεαράς, καὶ κατὰ μὲν Βαλσαμῶνα 117, κατὰ δὲ Βλάσταριν 120, εὗρισκομένη ἐν ἐνὶ μόνον χειρογράφῳ ἐν πρωτοτύπῳ, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Scrymger τῷ 1558, συγχρόνως μετὰ τῶν Ἰουστινιανείων καὶ μόνον ἐλληνιστί. Πλὴν ἀπὸ τοῦ 1571 ἤρξαντο αἱ Νεαράι αὗται προστιθέμεναι εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Corpus juris civilis, ἔνθα εὗρηται εἰσέτι, ἐλλείπουσαι μόνον ἐν ταῖς γλωσσογραφημέναις. Ἡ δὲ λατινικὴ αὐτῶν μετάφρασις ἐγένετο τῷ 1571 ὑπὸ τοῦ Aegylaeus².

Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνήκουσιν αἱ ἐν τῇ συλλογῇ, τῇ καλουμένῃ

σχόλια αὐτῶν. Ὁ δὲ Zachariae von Lingenthal ἐξέδοτο τῷ 1893 τὰ Paralipomena Basilicorum (σελ. 31), περιέχοντα διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Heimbach.

§ 22. 1] Ἀπὸ τὰς τὰς σωζομένας Νεαράς ἐξέδωκεν ὁ Ζαχαρίας ἐν τῷ Corpus jur. Graecorom. III. (1857) σ. 229—717. — 2] Mortreuil II. σ. 291—306. Ἄλλαι τρεῖς Νεαράς τοῦ Λέοντος ἔσ' ἐν τῷ Corpus juris Graecorom. τοῦ Ζαχαρίου (ἀνωτ. σημ. 1) III. σ. 220—223. 3 § 24.

Ἐκλογὴ τῶν Νεαρῶν Λέοντος τοῦ Εὐσεβοῦς βασιλέως ἐν κεφ. γζ', ἣτις περιέχει ἀποσπάσματα τῶν Νεαρῶν εἰς 56 τίτλους καὶ ἣτις ἀπετέλει μέρος τῆς Synopsis major τῶν Βασιλικῶν, περὶ ἧς κατωτέρω³. Τέλος δ' αἱ λοιπαὶ Νεαραί, αἱ μὴ περιεχόμεναι ἐν τῇ συλλογῇ τῶν 113, δὲν εὐρίσκονται ἐν ὀρισμένοις κειμένοις, διὸ ἐκλήθησαν παρὰ τῶν νεωτέρων *extravagantes*.

(β') Νομικὰ ἔργα.

§ 23. Σχόλια τῶν Βασιλικῶν.— § 24. Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν *Synopsis major-Synopsis minor*. Τιπούκειτος.— § 25. Σχέδις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου πρὸς τὴν νεωτέραν νομοθεσίαν.— § 26. 1B' αἰών.— § 27. Ἐξαβιβλος Ἀρμενοπούλου.— § 28 Διαίρεσις καὶ περιεχόμενον τῆς Ἐξαβιβλου. Παράρτημα. Ἐπίμετρα.

§ 23. Ἄμα τῇ δημοσιεύσει τῶν Βασιλικῶν οἱ νομικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἤρξαντο τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν, ἀντλοῦντες ἐκ διαφόρων ἀρχαιοτέρων ἐρμηνευτῶν τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, αἱ δ' ἐπεξεργασίαι αὐταὶ φέρουσι τὸ ὄνομα Σχόλια τῶν Βασιλικῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξηκολούθησε καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις τῶν Βασιλικῶν χρόνοις, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς καθαρῶς ἰδιωτικὸν καὶ οὐδεμίᾳ διαφορᾷ ὑπάρχει μετὰ τῶν σχολίων τοῦ πρὸ τοῦ 12 αἰῶνος χρόνου καὶ τοῦ μετ' αὐτόν, οὔτε αἱ καλούμεναι *παραγραφαὶ τῶν παλαιῶν* ἀπετέλουν ἐπίσημον ἐρμηνείαν τῶν Βασιλικῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ σχόλια, ἀποτελοῦντα δὴθεν τὴν ἰδιωτικὴν καὶ ἀνήκοντα εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους. Πᾶσαν τοιαύτην διάκρισιν κατεπολέμησεν ὁ νεώτερος ἱστοριογράφος τῶν Βασιλικῶν, ἀποδείξας, ὅτι αἱ τῶν παλαιῶν *παραγραφαὶ* προσετέθησαν τὸν 10 αἰῶνα καὶ ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν χειρογράφων, ὧν πολλὰ φέρουσι τὸ κείμενον γυμνόν, ἄνευ οἰοδύποτε σχολίου ἢ παραγραφῆς, ἡ ἀρχαιότερα γνώμη περὶ διακρίσεως μετὰ ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν σχολίων ἐστὶν ἀβάσιμος. Τὸ μόνον δ' ἀληθές ἐν τῇ διακρίσει ταύτῃ ἐστίν, ὅτι αἱ πηγαὶ τῶν σχολίων ἑκατέρας τῶν ἐποχῶν, ἥτοι τῆς μέχρι τοῦ 12 αἰῶνος καὶ τῆς μετ' αὐτόν, ὑπῆρξαν διάφοροι¹.

Τὰ ἀρχαῖα σχόλια, ὡς πρὸς μὲν τὰ ἐκ τοῦ Πανδέκτου χωρία ἐλή-

³] § 24.

§ 23. 1] Πρὸς. Heimbach Prolegom. σ. 421 § 7.

φθησαν ἐκ τε τῶν πρὸ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας συγγραμμάτων τῶν Εὐδοξίου, Πατρικίου, Δημοσθένους καὶ Δομνίνου καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτῇ καὶ μεταγενεστέρων, τῶν Κυρίλλου, Στεφάνου, Δωροθέου καὶ τῶν λοιπῶν, περὶ ὧν ἐλαλήσαμεν ἤδη. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐκ τοῦ Κώδικος, καὶ δὴ τὰ 9 πρῶτα (διότι ἐπὶ τῶν χωρίων τῶν λοιπῶν τριῶν βιβλίων δὲν ὑπάρχουσι σχόλια), ἐκ τῶν Θαληλαίου, Ἀνατολίου, Θεοδώρου καὶ Ἰσιδώρου καὶ τέλος ὡς πρὸς τὰ τῶν Νεαρῶν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Θεοδώρου.

Τὰ νεώτερα καὶ κατ' ἐξοχὴν *σχόλια*, πηγάζουσιν ἐκ συγγραφῶν, ἀνηκόντων εἰς τὸν 10 καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν αἰῶνας· ἡ μνηία τῶν συγγραφῶν τούτων ἀποτελεῖ συγχρόνως σπουδαῖον μέρος τῆς ἱστορίας τῶν νομικῶν ἔργων τῆς παρούσης περιόδου καὶ τὴν ἱστορίαν ταύτην θέλουμεν συμπληρώσει παρακατιόντες, μνημονεύοντες καὶ τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν λοιπῶν.

Οἱ κυριώτατοι τῶν συγγραφῶν, ἐξ ὧν ὑπάρχουσι σχόλια ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς*, εἰσὶν οἱ ἑξῆς :

1) *Εὐστάθιος* Ρωμαῖος λίαν ἐπιφανὴς ἀνὴρ, ὅστις συνέγραψε τὴν *Πείραν*, ἥτοι ἐπιτομὴν τῶν πρακτικῶν τῶν δικαστηρίων τοῦ ἱπποδρόμου, συχναὶς ἀπαντῶσαν ἐν τοῖς σχολίοις τῶν *Βασιλικῶν*· ἤκμασεν ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Νεωτέρου, ἥτοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10 αἰῶνος, ἡ δὲ *Πείρα* ἐξεδόθη εἰς τίτλους 72 ὑπὸ Ζαχαρίου τῷ 1851². Ἔτερα ἔργα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως εἰσὶ *Περὶ ἐποποιῶν* καὶ τὸ *Ἐπιόμημα περὶ δύο ἐξαδέλφων, λαβόντων δύο ἐξαδέλφας*.

2) *Γαρίδας*, ἀκμάσας ἐπὶ Κωνσταντίνου Δούκα (1059—1067) συνέγραψε *βιβλίον περὶ ἀγωγῶν κατὰ στοιχεῖον* (ἀλφαριθμητικὴν τάξιν), ὅπερ συνήθως μνημονεύεται ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* ὡς *στοιχεῖα* ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* μνημονεύεται καὶ ἕτερον σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ *συμφώνων*³.

3) *Ἰωάννης Νομοφύλαξ* (Ξιφιλίνος), ὅστις ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* ἀναφέρεται μόνον κατ' ὄνομα, ἄνευ μνημίας τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ⁴. ἤκμασεν, ὡς ἐκ νεωτέρων ἐρευνῶν ἀπεδείχθη⁵, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, καταγόμενος ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ περιεβλήθη τὸν τίτλον τοῦ Νομοφύλακος, ὡς διορισθεὶς προϊστάμενος τῆς Σχολῆς καὶ καθηγητῆς τοῦ δικαίου ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τού-

2) Ἐν τῷ *Jus Graecorum*. I.—3] Βασ. 23.3 *σχόλιον ὀφρητικῶ τοῦ δικαίου* τοῦ § 6⁴—4] Περὶ τούτων ἴδε τὴν ἐν τῇ ἐπομ. σημ. ἀρίστην διατριβὴν σ. 346.—5] Ἰδε

του ἐπανιδρυθείσῃ νομικῇ σχολῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του ἄγνωστος. Γενόμενος δὲ καὶ πατριάρχης τῷ 1064, ἀπεβίωσεν ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ τῷ 1075.

4) *Κολύμβρος Σέξτος* ἢ *Σέστος*, ἀνήκων τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ προηγούμενος χρόνους, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐν τοῖς σχολίοις αὐτοῦ μνείας τοῦ Πανδέκτου (*δύρεστοι*), ἀντιτιθεμένου χωρίῳ τινὶ τῶν *Βασιλικῶν* (τῷ *βασιλικῷ*)⁶. Τοῦ συγγραφέως τούτου σχόλια εὑρηνται ἐν ἐνὶ μόνον χειρογράφῳ, τῷ Παρισινῷ (1345), ἐπὶ τῶν 20—30 καὶ ἐν 28—42 βιβλίων.

5) *Πατρίος*, περὶ οὗ οὐδὲν βέβαιον γινώσκομεν, ὡς πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν, ἀλλ' ὅστις ἀναμφιβόλως ἀνῆκε τῇ αὐτῇ τῶν ἀνωτέρω δύο ἐποχῇ, διότι ἐν τοῖς σχολίοις αὐτοῦ πρὸς τοῖς *Βασιλικοῖς* μνημονεύεται καὶ ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία⁷.

6) *Κωνσταντῖνος ὁ Νικαεὺς*, ἢ ἀπλῶς *Νικαεὺς*, ἀκμάσας συγγραφέας πρὸς τοὺς Ἰωάννην Νομοφύλακα καὶ Γαρίδαν, ἢ μετ' αὐτούς, διότι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ἅτινα ὁ ἴδιος καλεῖ *σχόλια*, μνημονεύει τῶν ἔργων ἀμφοτέρων τούτων, καὶ πρὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1095)⁸.

7) *Γρηγόριος Δοξαπατρῆς*, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὑπὸ τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα, καίτοι ἐνιαχοῦ ἀπαντᾷ τὸ ἕτερον μόνον. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ ἡ σύνταξις *ρομοκάροτος*, γενομένου τῇ ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀλλ' ἐσφαλμένως, διότι ὁ μὲν Ἰωάννης Κομνηνός, ὁ τῷ ὄντι ἐντειλόμενος τὴν σύνταξιν τοῦ *ρομοκάροτος*, ἔζη κατὰ τὸν 12 αἰῶνα (1118—1143), ἐν ᾧ ὁ Δοξαπατρῆς οὗτος ἤκμασεν ἐν τῷ 11⁹.

8) *Ἀγιοθεοδωρίτης*, οὗτινος τὸ ἀληθές ὄνομα ἐστὶν ἀμφίβολον, διότι τὸ προσώνυμον τοῦτο ἀποδίδεται καὶ ἄλλοις, οἷον Νικολᾷ τινὶ καὶ Κωνσταντίνῳ. Τὰ σχόλια αὐτοῦ εὑρηνται ἐν τῷ 50 τῶν *Βασιλικῶν* βιβλίῳ.

9) Τελευταῖον μετὰ τὸν τούτων εὐρίσκομεν τὸν *Μιχαὴλ Χοῦμρον*, τὸ πρῶτον νομοφύλακα, κατόπιν δὲ ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἀκμάσαντα τῷ 13 αἰῶνι¹⁰, οὗτινος ὁ Βαλσαμών ἐπαινᾷ τὸ *σχόλιον* ἐπὶ χωρίου τῶν *Βασιλικῶν* ἀπολεσθέντος¹¹.

1. Βαλαωρίτου «Ἰωάννης ὁ Νομοφύλαξ» (Ἐφημ. τῆς Ἑλλ. καὶ Γαλλ. Νομολ. Σ. Μπαλάνου τόμ. 5 σ. 329—360) καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ μνημονευομένους ἀρχαιοδίφας.— 6] Βασ. (28. 8) *σχόλιον ὑπὸ τὴν διάταξιν*.— 7] Βασ. (60. 37) *σχόλιον ὑπὸ τὴν διάταξιν δ'*.— 7. — 8] Heimbach Proleg. σ. 200 σημ. 60. — 9] Heimbach αὐτ. σ. 202.— 10] Leunclavius Jus graecorom. I. σ. 519. *Σύνταγμα τῶν κανόνων* Γ. Α. Πάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Τόμ. ε' σ. 389. 397.— 11] Heimbach. αὐτ. σ. 203 σημ. 148.

§ 24. Ἐκτὸς τῶν σχολίων ἐγένοντο καὶ ἕτεραι τῶν Βασιλικῶν ἐπεξεργασίαι, οἷον ἐπιτομὴ τοῦ κειμένου αὐτῶν κατὰ στοιχεῖον πρὸς εὐχερεστέραν αὐτῶν χρῆσιν. Τοιαύτη ἡ καλουμένη Synopsis major, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἑτέρου ἔργου τῆς αὐτῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, καλουμένου Synopsis minor, περὶ οὗ ἀμέσως κατωτέρω. Ἡ Synopsis major εὔρηται ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑκλογὴ καὶ σύνοψις τῶν Βασιλικῶν ἐξήκορτα βιβλίων σὺν παραπομπαῖς κατὰ στοιχεῖον, ἥτοι κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν κατὰτάξις διαφόρων ἀντικειμένων ἐκ τῶν Βασιλικῶν, μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰ χωρία, ἐξ ὧν ἀντλεῖ ἡ Σύνοψις· ὑπὸ τὸ αὐτὸ στοιχεῖον κατατάσσονται τὰ ἀντικείμενα, τὰ ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γραμματος. Διαιρεῖται δὲ τὸ ἔργον εἰς 24 κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους μετ' ἐπιγραφῆς, ἐν ὧν 348, ἐξ οὗ προκύπτει, ὅτι δὲν περιέχονται ἅπαντες οἱ τῶν Βασιλικῶν τίτλοι, οἵτινες εἰσὶν ἐν ὧν 600. Τῆς κυρίως ὕλης τοῦ ἔργου προηγῆται ἐν εἰδει προοιμίου τίτλος Περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τεθείς διὰ τὸ τίμιον τοῦ ἀντικειμένου κεχωρισμένως, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουστινιανίου Κώδικος, προτάσσοντος τὰ θρησκευτικά.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς Συνόψεως, ἐκδοθείσης τῷ 959, ἀπέμεινεν ἄχρι σήμερον ἄγνωστος, ἐλλείψει πάσης περὶ αὐτοῦ εἰδήσεως. Πρὸς τῷ κειμένῳ τῶν Βασιλικῶν ὑπῆρχε καὶ παράρτημα, περιέχον Νεαράς τῶν μετὰ τὸν Βασίλειον αὐτοκρατόρων, ἔτι δὲ καὶ τὴν Ἑκλογὴν τῶν Νεαρῶν τοῦ Λέοντος. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Συνόψεως ἐγένετο τῷ 1515 ὑπὸ τοῦ Leunclavius, ἡ δὲ νεωτάτη (ἔκτυπ τῶν παραρτημάτων) ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου τῷ 1869¹.

Ἡ δὲ Synopsis minor, ἥτοι τὸ μικρόν ἢ νόμιμον κατὰ στοιχεῖον, ἢ πρόχειρον κατ' ἀλφαβητικόν, δὲν εἶναι σύνοψις τῶν Βασιλικῶν ἀλλ' ἐγχειρίδιον τοῦ δικαίου, περιέχον καὶ χωρία ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ Ἀτταλειάτου. Διαιρεῖται δ' ὡς ἡ Synopsis major εἰς 24 κεφάλαια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀλφαβητικῶν στοιχείων, ὑποδιαιρούμενα εἰς παραγράφους. Συνετάχθη ὑπὸ ἀγνώστου συγγραφέως ἐν ἀρχῇ τοῦ 13 αἰῶνος ἐπὶ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ζαχαρίου τῷ 1856².

Ἐτερον σχετικὸν πρὸς τὰ Βασιλικά ἔργον ἐστὶν ὁ καλούμενος Τινούκειτος, ἡ παράστις τῶν ἐξήκορτα τῶν Βασιλικῶν, ἥτοι πίναξ

§ 24. 1] Jus Graecorom. V. — 2] Jus Graecorom. II. σ. 1—264.

περιέχων τὰ βιβλία, τοὺς τίτλους καὶ τὰ χωρία τῶν Βασιλικῶν, μετὰ τῶν παραλλήλων ρήσεων καὶ μνείας νεωτέρων νόμων, ἐν συστηματικῇ περιλήψει, εἰκονίζουσα ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τοῦ ἔργου. Τὸ ὄνομα *Τιπούκειτος* παρήχθη ἐκ παραφθορᾶς τῶν λέξεων *τί, ποῦ κείται*, ἐμφαινουσῶν τὸ μέρος ἐνθα κείται ἕκαστον χωρίον τῶν *Βασιλικῶν*· οὐχ ἦπτον ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος ἐθεώρησε τὸ *Τιπούκειτος* ὡς ὄνομα συγγραφῆως, ἀποδοὺς αὐτῷ καὶ ἄλλα ἔργα καὶ τὴν πλάνην ταύτην ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι³. Τοῦ πίνακος τούτου ἐν μόνον σώζεται χειρόγραφον ἐν τῇ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκῃ (ἀριθμ. 853), τεμάχια δ' αὐτοῦ εὑρηνται ἐν τῇ τῶν *Βασιλικῶν* ἐκδόσει ὑπὸ Heimbach⁴. Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως αὐτοῦ οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται ρητῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ μνείας διατάξεως νεωτέρων τῶν *Βασιλικῶν* ἐξάγεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν 12 αἰῶνα⁵.

§ 25. Μνημονεύσαντες τὰ ἐπισημότερα τῶν χρόνων τούτων ἔργα καὶ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν ἀξίων ἰδίαις μνείας ἐν τοῖς βυζαντινοῖς χρόνοις, τῆς *Εἰσαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τὴν τύχην τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐν αὐτῇ δικαίου καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς ἐν γένει πρὸς τὴν νεωτέραν νομοθεσίαν, ἀπὸ τῶν *Βασιλικῶν* καὶ ἐφεξῆς. Περὶ τῶν μετὰ τὸν Λέοντα Νεαρῶν εἰδομεν ἄνωτέρω¹, ὅτι τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον δι' αὐτῶν κατ' ἐλάχιστον μόνον καὶ ἐν ὀρισμέναις σχέσεσιν ἐτροποποιήθη, ὥστε τὸ ζήτημα κυρίως περιορίζεται ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Λέοντος.

Ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ἐξετάζοντες τὰ διάφορα σχόλια τῶν *Βασιλικῶν*, τὰ ἀρχαῖα τοιαῦτα ἐπήγαζον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν ἀμέσων μετ' αὐτὸν χρόνων νομοδιδασκάλων, ἐπομένως τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς* αὐτοῖς διετήρησε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, εἴτε ἐπισήμως διὰ τοῦ κειμένου τῆς νομοθεσίας τοῦ Λέοντος, εἴτε ἀνεπισήμως διὰ τῶν ἐπεξεργασιῶν. Πλὴν καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν *Βασιλικῶν* ἐπελθόντας ἀμέσως αἰῶνας, ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἰσχύος τοῦ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ρωμ. δικαίου ἀπο-

3] Heimbach *Antehera* I. σ. 220· ἴδε καὶ *Βασιλικά* Heimbach Τόμ. II. praemonitum σ. IX. Κατ' ἄλλην εἰκασίαν ὁ συγγραφεὺς (Zachar. von Lingenthal αὐτ. σ. 35) ἐκαλεῖτο Πατρηνός, ἀκμάσας τῷ 1180.—4] Τόμ. II. σ. 742, 753.—5] *Βασιλικά* Heimbach Τόμ. II. praemon. σ. IX.

§ 25. 1] Π. § 22.

δεικνύεται ἐκ διαφόρων μνημείων, παριστάντων τὴν τότε κατάστασιν τοῦ δικαίου, ὧν τὰ σπουδαιότατά εἰσι τὰ ἑξῆς :

1) Ἐκ τοῦ 10 αἰῶνος ὑπάρχει ἡ *Σύντομος διαίρεσις τῶν Νεαρῶν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ᾗ ἐξετάζονται δύο τινά, τοῦτο μὲν τίνες Νεαραὶ παρελήφθησαν ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς*, τοῦτο δ' ἐὰν ἡ ἰσχὺς τῶν μὴ παραληφθεισῶν ἐξήρτηται ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου· τὸ δὲ δεύτερον τοῦτο ζήτημα λύεται ἐν αὐτῇ ἀποφατικῶς.

2) Ὁ πίναξ τῶν Νεαρῶν, ὁ καλούμενος *index Reginae* ἐκ τοῦ 11 αἰῶνος², ἐξ οὗ ἐπίσης ἀποδεικνύεται, ὅτι αἱ Νεαραὶ τῆς ἐξ 168 συλλογῆς ἰσχυον, ἀνεξαρτήτως τῆς καταχωρίσεως τοῦ κειμένου αὐτῶν ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς*.

3) Τὸ καλούμενον *Tractatus de peculiis*³, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων *Μακάριον ἦν αὐτὸ καὶ τῷ νόμῳ συμφέρον καὶ ἀνῆκον εἰς τὰ τέλη τοῦ 11 αἰῶνος*⁴. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ πραγματευόμενος περὶ τῶν χρηματίων τῶν ὑπεξουσίων (ἐξ οὗ ἐδόθη καὶ τῷ ἔργῳ τὸ ἀνωτέρω ὄνομα, ἐν ᾧ τὰ χειρόγραφα οὐδὲν τοιοῦτο φέρουσι), ποιεῖται χρῆσιν τῆς παραφράσεως τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Θεοφίλου, τῆς ἐρμηνείας τῶν Νεαρῶν ὑπὸ Θεοδώρου καὶ τοῦ Κώδικος ὑπὸ Θαληλαίου, καίτοι πολλὰ τῶν ἐν τῷ *tractatus* χωρίων τούτων δὲν εὐρίσκονται καὶ ἐν τοῖς *Βασιλικοῖς*.

Ἐν τῶν περιληπτικωτάτων καὶ σπουδαιωτάτων, ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, λειψάνων τοῦ 11 αἰῶνος, εἶναι τὸ περιώνυμον νομικὸν ποίημα τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ⁵ ὑπὸ τὸν τίτλον : *Τοῦ σοφωτάτου Μιχαήλ Ψελλοῦ καὶ ὑπερτίμου σύνταξις νόμων διὰ στίχων ἱαμβικῶν καὶ πολιτικῶν, πρὸς τὸν βασιλέα Καίσαρα Μιχαήλ τὸν Δούκα* ἐκ παρατάξεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ βασιλέως. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ, ἐκδοθέντι πολλάκις⁶ καὶ συγκειμένῳ ἐκ στίχων 1406 ἢ 1408, εἰκονίζεται ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μιχαήλ Δούκα (1071—1074) κατάστασις τοῦ δικαίου. Κατὰ τὸν Ψελλὸν τὴν πρώτην τάξιν κατέχουσιν ὁ Πανδέκτης, ὁ Κώδῃξ καὶ αἱ Νεαραί, μετ' αὐτὰ δὲ τὰ *Βασιλικά*, ὡς συνοπτικώτερον βιβλίον τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσίας, ἀλλὰ σκοτεινὸν καὶ δυσχερὲς τὴν ἐρμηνεῖαν· μέμνηται δ' ὁ ποιητὴς καὶ τῶν

2] Heimbach *Ἀνέκδοτα* II. σ. LXIX. — 3] Heimbach *Ἀνέκδοτα* II. σ. 247. — 4] Zachariae *Gesch. des gr. röm. R.* σ. 30 (ἐκδ. γ'). — 5] Σάββα Μεσαιωνικὴ βιβλιοθ. Τόμ. Β' πρόλογος. — 6] Π. γ. ἐν Λειψίᾳ τῷ 1789, Meer-

Εἰσπηγήσεων ἰ. Ἐπίσης δ' ὁ ποιητὴς οὐ μόνον ἐγίνωσκε τὴν Ἰουστινιανέσιον νομοθεσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐχρῆτο αὐτῇ, ὡς ἐξάγεται π. χ. ἐκ τῆς προσωνομίας *φρικτά*, ἣν δίδωσιν εἰς δύο βιβλία τοῦ Πανδέκτου καὶ ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν Νεαρῶν εἰς τὰς ἐν χρήσει καὶ οὐ⁸.

Ἐτερον μαρτύριον εἶναι ἔργον σύγχρονον πρὸς τὸ ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, γραφὲν ἴσως τῷ 1072, ὑπὸ τὸν τίτλον *Ποίημα* (*ποίημα*, opusculum) *νομικόν*, ὅπερ ἐν προοιμίῳ περιέχει σύντομον ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν χρόνων. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου τοσοῦτῳ σαφές, ὥσθ ἡ τοῦ Ψελλοῦ, καθ' ὅσον ὁ Ἀτταλειάτης μνημονεύει καὶ τοῦ βεβαίως μηκέτι ἰσχύοντος ἀρχαιοτέρου ρωμ. δικαίου, οὐχ ἥττον ἐκ τοῦ συνόλου, μάλιστα δ' ἐκ τῆς χρήσεως, ἣν ἐποίησατο ὁ Ἀτταλειάτης τῶν συγγραμμάτων τῶν νομικῶν τοῦ βου αἰῶνος, ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου οὔτε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ εἶχεν ἐπέλθει. Τὸ ἔργον φέρει τὸν ἐξῆς τίτλον.

Μιχαὴλ ἀνθυπάτου καὶ κριτοῦ, τοῦ Ἀτταλειάτου, ποίημα νομικόν, ἥτοι πραγματικὴ πολιτικὴ, ποιεηθεῖσα κατὰ κέλευσιν τοῦ Βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα· διαιρεῖται εἰς τριάκοντα ἑπτὰ τίτλους μετὰ προοιμίου καὶ παραρτήματος, ἡ δὲ σύνταξις αὐτοῦ ἐγένετο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τοῦ δικαίου διὰ τῆς συντόμου καὶ ἐνιαχοῦ ἐν κοινῇ γλώσσει διατυπώσεως. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Leunclavius⁹, ἑτέρα δὲ παρ' ἡμῖν ἐν τῷ νομικῷ περιοδικῷ «Θέμιδι»¹⁰.

§ 26. Αἱ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἰσχύος τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας καὶ περὶ τῆς ἀληθοῦς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰ βασιλικὰ ἤρξαντο μάλιστα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐν μνημείῳ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἥτοι ἐν τῇ *Μελέτῃ περὶ ψαλῶν συμφώνων*, ἧς ὁ συγγραφεὺς ἄγνωστος, ἀλλ' ἥτις ἀνήκει τῷ 12ῳ αἰῶνι¹, προκληθεῖσα ἐκ διαφωνίας τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου (*συρεδρίου*) περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου δικαίου ἐν μοναστηριακῇ τινι ὑποθέσει. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ὁ διαφορῶν δικαστὴς ὑποστηρίζει τὴν εἰς ἴσην μοῖραν θέσιν τοῦ Παν-

mann Thesaurus I. Πρὸλ. καὶ Heimbach *Ἀνέκδοτα* II. σ. 299. — 7] Στ'χ. 50—54. — 8] Στ'χ. 365—445. — 9] Jus Graecorom. II. σ. 7. — 10] Τόμ. 8.

§ 26. 1] Ὁ Ζαχαρίας, *Gesch. des gr. röm. R.* σ. 30 (ἐκδ. γ') κατατάσσει

δέκτου καὶ τῶν *Βασιλικῶν* καὶ τὸν κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει συμφώνου. Τὸ κείμενον αὐτῆς ἐξέδοτο ὁ Leunclavius².

Τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου πᾶσα χρῆσις καὶ ἰσχὺς ὀριστικῶς ἐξέλιπον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς ἀποκλειστικότητος τῆς ἰσχύος τῶν *Βασιλικῶν* ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν 6—10 αἰῶνων, ἅτινα περιεῖχον Ἰουστινιανέιον δίκαιον πρὸς ταῖς παραπομπαῖς εἰς τὸ δίκαιον τοῦτο προσετέθησαν αἱ εἰς τὰ *Βασιλικά*, αἵτινες βαθμῆδόν ἐξηφάνισαν τὰς πρώτας, καὶ αὐτοὶ δ' οἱ γραφεῖς, πολλαπλασιάζοντες τὰ χειρόγραφα, παρέλειπον νὰ μνημονεύωσι τὸ τοῦ θου αἰῶνος δίκαιον. Ἡ δὲ διάσωσις τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Θεοφίλου ὀφείλεται τοῦτο μὲν εἰς τὸν εἰσαγωγικὸν χαρακτήρα τοῦ ἔργου, τοῦτο δ' εἰς τὴν μὴ πυκνὴν μνησίαν αὐτοῦ ἐν ταῖς *Βασιλικοῖς*.

Οὕτως τὸ Ἰουστινιανέιον δίκαιον, καίπερ ὑποστάν δύο μεταμορφώσεις κατὰ τὸν θον αἰῶνα καὶ κατὰ τοὺς τῶν *Βασιλικῶν* χρόνους, πεινούσας πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν ροὺν τῶν πραγμάτων καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασίας. Ἀλλ' αὐταὶ ἀντὶ νὰ ἐπετύχωσι τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἦτοι τῆς διατηρήσεως τοῦ δικαίου τούτου καὶ νὰ ἐμμείνωσιν εἰς ἣν ἐτάχθησαν θέσιν, κατέστησαν αὐταὶ νόμοι διὰ τῶν συλλογῶν τῶν αὐτοκρατόρων, ἐξοβελίσασαι τὴν βᾶσιν αὐτῶν.

§ 27. Νῦν μεταβαίνομεν εἰς τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐκ τῶν κεκτημένων ἐν γένει σπουδαιότητα, ἰδίᾳ δ' ὡς πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν ἰσχύον δίκαιον καὶ τὸ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τοῦ ἡμετέρου ἀστυχοῦ δικαίου, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται¹, ἥτοι εἰς τὴν *Ἐξάβιβλον* τοῦ Ἀρμενοπούλου. Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος συνέταξε τὴν *Ἐξάβιβλον* ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς καταλύσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, καθ' οὗ χρόνους τοῦτο καταρρέον παρέσυρεν εἰς τὴν καταστροφὴν τὰ μνημεῖα τοῦ μακροῦ καὶ πολυκυράντου αὐτοῦ βίου. Ὁ συγγραφεὺς, καταγόμενος ἐκ γονέων ἐπισήμων, ἔζη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅτε καὶ συνέταξε τὴν *Ἐξάβιβλον*, ἥτο δὲ νομοφύλαξ καὶ

αὐτὴν εἰς τὰ μέσα τοῦ 11 αἰῶνος. Πρβλ. Heimbach Prolegom. σ. 149 σημ. 4.—
2] Jus Graecorum. II. σ. 192 --202.

§ 27. 4] Ἀνωτ. Ἱστορία § 9.

ἀνώτατος δικαστῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ βίος αὐτοῦ, ὡς ἱστορεῖται λεπτομερῶς, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀκριβὴς ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ὅπως δὴποτε βέβαιον εἶναι, ὅτι ἤτο σύγχρονος τοῦ δις καταλαβόντος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου (1354—1355 καὶ 1362—1376), κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πατριαρχίαν καὶ ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἐσχατος τῶν βυζαντινῶν νομικῶν, ὧν τὰ ὀνόματα διετηρήθησαν ζωηρῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας, τὰ δὲ ἔργα διετήρησαν τὸν τύπον τῆς τοῦ δικαίου ἐπεξεργασίας κατὰ τοὺς ἐσχάτους τοῦ βυζαντινοῦ βίου χρόνους.

Ὡς αὐτὸς ὁ Ἀρμενόπουλος ἐν τῷ προσιμῷ (προθεωρίᾳ) αὐτοῦ ἱστορεῖ, ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς *Ἐξάβιβλου* ἔδωκεν αὐτῷ ἡ ἀτέλεια τοῦ *Προχείρου* Βασιλείου καὶ Λέοντος καὶ ἡ ἀπάτη, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναγινώσκων τὰς ἐν τῷ *Προχείρῳ* τούτῳ διδομένας ὑποσχέσεις, πρὸς ἃς οὐδόλως ἀνταπεκρίνετο ἡ ἐκτέλεσις. Πρὸς ἀναπλήρωσιν ἐπομένως τῶν ἐν τῷ *Προχείρῳ* κενῶν ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν τοῦ ἰδίου ἔργου καὶ «τέλεον κατ' ἐπιτομὴν ἀπειργάσασθαι», *Πρόχειρον* ἢ *Ἐξάβιβλον* αὐτὸ προσαγορεύσας².

Αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἤντλησεν ὁ συντάκτης τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὑπῆρξαν, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, ὁ *Πρόχειρος* Βασιλείου καὶ Λέοντος, ἡ βάσις αὐτοῦ, τὰ *Βασιλικά* (ἐξήκοῦτα τῶν *νομίμων βιβλίων*), αἱ μετ' αὐτὰ Νεαραὶ τῶν αὐτοκρατόρων, τὰ λεγόμενα *Ρωμαϊκά* τοῦ *Μαγίστρου* καὶ τέλος τὰ *Ἐπαρχικά* τε καὶ τῶν *Προχείρων* τὰ *κείμενα*.

Ὡς πρὸς τὰ *Βασιλικά* βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Ἀρμενόπουλος δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν κείμενον, ἀλλὰ τὴν *Σύνοψιν* (*Synopsis major*)³, ἣν, εἴτε ἐκ πλάνης, εἴτε ἐκ προθέσεως, ἐξελάμβανεν ἀντ' αὐτῶν τῶν *Βασιλικῶν*. Τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τε τῆς ποιότητος τοῦ κειμένου τῆς *Ἐξάβιβλου* καὶ ἐκ τῆς σπάνεως τῶν χειρογράφων τῶν *Βασιλικῶν*, ἥτις ἀναμφιβόλως ἐπεκράτει κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρμενοπούλου⁴. Τὰ *Ρωμαϊκά* τοῦ *Μαγίστρου* οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ἡ *Πεῖρα* Εὐσταθίου τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ *Μαγίστρου* ἣν ἐν ταῖς ἀνωτέρω εἰδομένῃ⁵, τὰ δὲ *Ἐπαρχικά* εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου γενομένη συλλογὴ τῶν ἐπαρχιακῶν ἡδικτῶν, ἅτινα οὐδαμοῦ ἀλλαγῇ μνημονεύονται⁶. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ὁ Ἀρμενόπουλος φαίνε-

2] *Προθεωρία* § 1 ἐπ. (ἐκδ. Heimbach σ. 8. Φλογαίτου σ. 5). — 3] Ἰδ' ἄνωτ. Π. § 24.—4] Περὶ Zachariae *Al ropai* σ. V.—5] Π. § 23. — 6] Mortreuil

ται ἀντλήσας καὶ ἐκ τῆς Synopsis minor⁷, καίπερ μὴ μνημονευόμενης παρ' αὐτοῦ ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς Ἑξαβιβλίου.

§ 28. Τὸ ἔργον διαιρεῖται, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δηλοῖ, εἰς ἑξ βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους, ἀντὶ τῆς ἀρχικῆς διαιρέσεως τοῦ Προχείρου Βασιλείου καὶ Λέοντος εἰς τεσσαράκοντα τίτλους, ἣν ἀπέφυγεν ὁ Ἀρμενόπουλος, ἀπεργασάμενος εἰς ἓν ὅλον τὸ ἔργον μετὰ προσθήκης πλειόνων τίτλων.

Τὰ ἑξ ταῦτα βιβλία φέρουσι τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς :

α' Περὶ νόμων καὶ δικαστικῆς καταστάσεως, ἔτι τε περὶ ἀποκαταστάσεως καὶ ἐλευθεριῶν.

β' Περὶ δικῶν διαφόρων καὶ καινοτομιῶν.

γ' Περὶ ἐκποιήσεως δανείου τε καὶ κοινωνίας.

δ' Περὶ μνηστείας καὶ γάμων.

ε' Περὶ διαθηκῶν καὶ ἐπιτρόπων¹.

ς' Περὶ ζημίας καὶ ποινῶν.

Πρὸ τοῦ περιεχομένου τούτου καὶ τῆς Προθεωρίας, ἥτοι τοῦ Προοιμίου, ἑξ οὗ ἠντλήσαμεν τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς Ἑξαβιβλίου σημειωθέντων, ὑπάρχουσι καὶ δύο ἕτερα τεμάχια τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἥτοι ἡ τῶν κριτῶν προκατάστασις, ἡ περὶ δικαιοσύνης, ἐνθα περιέχεται ἐξορκισμὸς πρὸς τοὺς δικαστὰς περὶ ἀπονομῆς τῆς ἀληθοῦς δικαιοσύνης, καὶ ἡ Κατάκρισις ἐκτεθεῖσα εἰς τοὺς κριτὰς παρὰ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν εὐσεβῶν βασιλέων, ἥτις ἐστὶν ἡ τρίτη τῶν διεσπαρμένων Νεαρῶν τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου². Καίτοι δ' ὁ Ἀρμενόπουλος ἐν τῇ Προθεωρίᾳ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον μόνον περὶ τῶν ἑξ βιβλίων, οὐχ ἥττον ἐν ἅπασιν τοῖς χειρογράφοις εὑρηνται καὶ τέσσαρες ἕτεροι τίτλοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κληθὲν Παράρτημα τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἥτοι περὶ ἀξιωμάτων, περὶ κατόνων διαφόρων, περὶ σημασίας ὑπομάτων καὶ περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων. Οἱ τίτλοι οὗτοι πιθανώτατα ὑπῆρχον ἀνάκαθεν παρὰ τῇ Ἑξαβιβλίῳ, διότι ἐν τοῖς πλήρεσι χειρογράφοις ὑπάρχει τὸ «τέλος σὺν Θεῷ πάσης Ἑξαβιβλίου» μετὰ τοὺς τέσσαρας τούτους τίτλους, ἑξ οὗ προκύπτει, ὅτι καὶ τὸ Παράρτημα ἐθεωρεῖτο ὡς μέρος αὐτῆς.

III. σ. 355. — 7] Ἰδ' ἄνωτ. II. § 24 καὶ Mortreuil III. σ. 355 σημ. d, πρὸς Heimbach Ἑξαβιβλίος praefatio σ. XIX.

§ 28. 1] Φλογαίτης (ἴδε κατωτ. σημ. 6) Ἐπιτροπῶν. — 2] Mortreuil III. αὐτ.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χειρογράφων, ὑπάρχουσι καὶ τὰ καλούμενα Ἐπίμετρα Ἀρμενοπούλου, τὰ ἐξῆς :

α') Θέσπισμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου περὶ τοῦ Πάπα Ρώμης.

β') Τρεῖς τόμοι συνοδικοὶ καὶ

γ') Τοῦ ἁγιοτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου κυρίου Φιλοθέου ἀνατροπὴ τῶν ἀναγεγραμμένων ἀναθεματισμῶν.

Προσέτι καὶ οἱ γεωργικοὶ νόμοι, οὓς ἀνωτέρω³ εἶδομεν· πάντα δὲ τὰ μέρη ταῦτα εὗρηται καὶ ἐν τῇ τοῦ Heimbach ἐκδόσει τῆς Ἑξαβιβλίου⁴.

Εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον ἀποδίδονται καὶ ἄλλα ἔργα, περὶ ὧν ὅμως, ὡς πολλῶ ἥσσονος ἀξίας καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀμφιβόλου καταγωγῆς αὐτῶν, δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ εἰπωμέν τι⁵.

Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀρμενοπούλου εἰσὶ πολλαί· ἡ ἀρχαιοτάτη, ἑλληνιστὶ μόνον, ἀνήκει εἰς τὸ 1540, γενομένη ὑπὸ τοῦ Theodorus Adameus Sualemburgus ἐν Παρισίοις. Ἡ πρώτη λατινικὴ μετάφρασις ἐγένετο τῷ 1547 ἐν Κολωνίᾳ, ἡ δὲ νεωτάτη (μόνον ἑλληνιστὶ) ἐκδοσις, μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι πρώτην ἐκδοσιν ὑπὸ Κλονάρη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1833 καὶ τὴν τοῦ Heimbach (ἀμφοτέρων τῶν κειμένων) ἐν Λειψία τῷ 1851, ἐστὶν ἡ ὑπὸ Θ. Φλογαῖτου ἐν Ἀθήναις τῷ 1887⁶.

356 σημ. α. — 3] Π. § 15. — 4] Σ. 820—850. — 5] Ἴδε Mortreuil III. σ. 359. — 6] Τύποις Α. Κωνσταντινίδου. Ἡ ἐκδοσις αὕτη εἶναι ἡ κρατίστη πασῶν δι' ἡμᾶς, διότι ἐκτὸς τοῦ κειμένου περιέχει α) Τὴν σχετικὴν νομολογίαν τοῦ Ἀρ. Πάγου β) Παράφρασιν εἰς τὴν ὁμιλουμένην καὶ γ) ἐπεξηγηματικὰς σημειώσεις τῶν διαφόρων θεσμῶν τοῦ Ρ. δικαίου ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, δι' ὧν πολλὰ μὲν τῶν χωρίων τῆς Ἑξαβιβλίου διαλευκάνονται, πάντων δ' ἡ κατανόησις γίνεται εὐχερεστέρα.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ

(Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § §, οἱ ἐν παρενθέσει τὰς
σημειώσεις, τὸ δὲ Π τὸ Παράρτημα)

Abrogare 94.	Ancus Martius 42.
Accensi velati 45.	Annales pontificum 30.
Accursius 16.	Annona 130.
Actiones Manilii 102.	Antecessores 193.
—Hostilianaε αῶτ.	Antiquo 94 (7).
Adnotatio 185.	Appius Claudius 73.
Aediles 58. 75. 178,	—Decemvir 64. 100.
—curules 67.	Applicatio 40.
Aelius Gallus 100.	Arrogatio 34.
—Sextus Catus 102.	Artifices 175.
Aemilianus 116 *.	Assiduus 45.
Aequitas 93.	Atejus Capito 150.
Aerarii 72.	Auctor (legis) 94.
Aerarium 128.	Auctores juris 149.
—militare 122. 128.	Auctoritas prudentium 93.
Ager publicus 90.	99. ἐπ.
Agere τῶν νομοδιδασκ. 101.	—patrum senatus 35.
Agnatio 33.	Auditores 102.
Aire 196.	Auditoria 155.
Album judicum selector. 91.	Auditorium principis 120.
Alexander Severus 116.	Augures 37. 75 (1).
Alimentus Cincius 100.	Augustus 116 *. 117.
Altercationes 201.	—ὡς τίτλος 118. 166.
Ambitus 91.	Aulus Cascellius 100.
Amici principis 120.	Aurelianus 116.
Amicitia 113.	Auspicia 75. (1).

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

23

- Authenticum 213 214.
 Auxilium 58.
 Ἀγιοθεοδωρίτης Π. 23.
 Ἀγοραίους ἄγειν 84.
 Ἀγορανόμοι ἴδ' aediles
 Ἀγρός ἴδ' Ager.
 Ἀγροτικοὶ νόμοι ἴδε leges ag-
 rariae.
 Ἀγωγή ἴδε actio.
 Ἀθανάσιος 159*.
 —Σχολαστικὸς Π. 5.
 Αἴγυπτος 177 (1).
 Αἰρετικοὶ 174.
 Ἀλαρχὸς 196.
 Ἀλλοδαποὶ ἴδε Peregrini.
 Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νό-
 μων Π. 18.
 Ἀναστάσιος 159*.
 Ἀνατόλιος 202. Π. 4.
 Ἀναφορικὸς νόμος 183.
 Ἀνθέμιος 159*.
 Ἀνιανὸς 196.
 Ἀνοχαὶ 78.
 Ἀνώνυμος (σχόλια Βασιλ.) Π. 4.
 Ἀπελευθεροὶ ἴδε Liberti.
 Ἀποικίαι 85 ἴδε καὶ Coloniae.
 Ἀποφάσεις (50 Ἰουστιν.) 201.
 Ἀρχάδιος 159*.
 Ἀρμενόπουλος Π. 27.
 Ἀρνησιχυρία δημάρχων 58.
 Ἀρχιθαλαμηπόλος 171.
 Ἀσκαλωνίτης Ἰουλιαν. Π. 27.
 Αὐτονομία 84.
 Balbinus 116*.
 Boethius 28.
 Breviarium 27. 196.
 Βαλσαμὼν Π. 11.
 Βασίλειος ὁ Μακεδὼν Π. 16.
 —Ἵπατος 169.
 Βασιλεὺς 36. 166.
 —ἐκλογὴ 36.
 Βασιλικά 9. Π. 20. 21. 23.
 Βηρυτὸς 155. 193. Π. 4.
 Βονωνία 16.
 Βροῦτος Ἰούλιος 55.
 Caesar ὡς τίτλος 118. 119. 166.
 Caligula 116*.
 Capite censi 45.
 Capito (Atejus) 150.
 Caracalla 116*.
 —ἀπονομὴ τῆς civitas 134.
 Carinus 116*.
 Carus αὐτ.
 Cascelius Aulus 100.
 Cassiani 150. 152.
 Cassius Longinus 152.
 Castela 82.
 Cato M. Porcius 25. 100.
 Cavere τῶν νομοδιδασκ. 101.
 Celeres 37. 43.
 Celsus P. Juventius 152.
 Censor 65. 77. 127.
 Census 45. 77.
 Centuria ni quis scivit 46.
 —praerogativa αὐτ.
 Centuriae τοῦ στρατοῦ 45.
 Centurio 45.
 Cincius Alimentus 100.
 Civis non optimo jure 72. 73.
 Civitas 84.

- foederata 84.
- immunis et libera αὐτ.
- Clarigatio 113.
- Clarissimi 170. 175.
- Classes Serv. Tyll. 45.
- Claudius Caesar 116. *
- Marcus Aurelius αὐτ.
- Cientes 40.
- Codex Gregorianus 187.
- Hermogenianus αὐτ.
- Justinianus 200.
- — repet. praelect. 209.
- Thediosianus 188.
- Cognatio 33.
- Cohortales 172.
- Collatio legum Mosaicarum
158.
- Collina 44.
- Coloniae 85. 178.
- civium romanorum αὐτ.
- latinae αὐτ.
- Comes 170
- Orientis 177.
- rei privatae 165.
- sacrarum largit. αὐτ.
- Comites consistoriani 165.
- domesticorum 171.
- Comitia calata 34.
- centuriata 46. 69.
- curiata 34. 46. 69.
- Comitiatus maximus 46.
- Commentarii 156.
- regii 52.
- Commentatores 17.
- Commodus 116. *
- Conciliabula 82.
- Congregatio 213. (16).
- Confiscatio 128.
- Connubium 65.
- Conscripti 57.
- Consiliatores 17.
- Consilium principis 120.
- regium 35.
- Consistorium 120. 165.
- Constitutio de adscriptitiis
213.
- Deo 215.
- Δέδωκεν αὐτ.
- imperatoriam majestatem
αὐτ.
- Omnem αὐτ.
- Tanta αὐτ.
- Constitutionarii 187.
- Constitutiones personal. 144.
- principum 142.
- — εἶδη 143. 144.
- — ἐπιδρασις ἐπὶ τοῦ δικαίου
146.
- — ἰσχύς 142.
- — λείψανα 145.
- Consulares 131.
- Consules 55.
- honorarii 169.
- suffecti 127. 169.
- Consultatio ante sententiam
186.
- veteris j. consulti 158.
- Conventus 84
- Corpus Gregorian. 187.
- Hermogeniani αὐτ.

- juris civilis 214.
 Correctores 131.
 Cratinus 202.
 Curator reipublicae 131.
 Curia Calabra 34.
 Curiae 32. 82.
 Curiales 82.
 Curio 32.
 —maximus αὐτ.
 Custos urbis 37.
 Γάιος ἴδε Gajus.
 Γαρίδας Π. 23.
 Γένος ἴδε Gens.
 Γερουσία ἴδε Σύγκλητος.
 Γλωσσογράφοι 16.
 Γουνδοβάδος 196 (8).
 Γράκχοι 90.
 Γραμματεῖς 171.
 Γρατιανὸς 159. *.
 Γραφεῖς 73. 79. 172.
 Decem primi 35.
 Decemviri leg. scribund. 60.
 —litibus judic. 48.
 —sacrorum 67.
 Decisiones quinquag. 201
 Decius 116. *.
 Decreta 76. 84. 144. 185.
 —gentilicia 33.
 —principum 144.
 Decuriæ 32.
 Decuriones 82. 178.
 Dediticii 84. 137.
 Defensor civitatis 178.
 Demonstratio 106.
 Derogatio 94.
 Detestatio sacrorum 33.
 Dictator 56.
 Dies fasti-nefasti 102.
 Digesta 154. 156.
 —Ἰουστινιανοῦ 202.
 Digestum infortiatum, novum, vetus 207.
 Dignitates 171.
 Dioceses 160. 176.
 Diocletianus 116. *.
 Disputatio fori 101.
 Dissuasio 94.
 Divus 123.
 —Antoninus 116. *.
 —Pius 116. *.
 Domitianus αὐτ.
 Donativum 122.
 Dupondii 193.
 Duumviri 82. 178.
 —perduellionis 36. 37.
 —quaestores 37.
 —sacrorum 67.
 Dux 177. (11).
 Δέκα ἄνδρες. 60.
 Δεκάδες 32.
 Δεκάσμος 91.
 Δήμαρχος 58.
 Δημοκρατικοὶ 87.
 Δημόσιον δίκαιον 4.
 —ταμεῖον 128.
 Δημοσιῶναι 84.
 Διαδοχὴ ἡγεμόνος 119.
 —αὐτοκράτορ. 166.
 Διατιονίβους Π. 6.
 Δίκαιον Ὅρισμός 1. ἴδε καὶ jus.

- ἀγραφον 6.
- ἀνώμαλον αὐτ.
- γραπτὸν αὐτ.
- δημόσιον 4.
- διακρίσεις 3—6.
- διεθνὲς 4. 112. 113.
- ἐμπράγματον 3.
- ἐνοχικὸν αὐτ.
- ἐξαίρετικὸν 6.
- ιδιωτικὸν αὐτ.
- κληρονομικὸν 3.
- κοινὸν 6.
- οἰκογενειακὸν 3.
- περιουσίας, χρηματῶδες αὐτ.
- Δικαίωμα 11. ἴδε καὶ jus.
- ἐπράγματον, προσωπικὸν 11.
- Δικαστικὴ ἐξουσία τῶν αὐτοκρα-
τόρων 185.
- —ἐπαρχ. ἀρχόντων 84.132.
- —ἐπισκόπων 173.
- —ἡγεμόνος 118. 143. 144.
- —πραίτωρος 103. 127.
- Διοικήσεις 160. 176.
- Δοσίθεος 158.
- Δωδεκάδελτος 60 ἐπ.
- βάσις τοῦ jus civile 61.
- ἱστορία τῆς γενέσεως 60.
- λείψανα 63.
- περιεχόμενον 62. 63.
- Δωρόθεος 202.
- Edicta 103. ἐπ. 143. 185.
- nova 110.
- perpetua αὐτ.
- proutres αὐτ.
- provincialia αὐτ.
- repentina αὐτ.
- tralaticia αὐτ.
- urbana αὐτ.
- Edictum divi Hadriani 140.
- novum 140.
- perpetuum αὐτ.
- Edictum Theodorici 28.196.
- Elegantia 190.
- Emblemata Triboniani 205.
- Enchiridion Pomponii 100.
156.
- Epanagoge cum Scholiis
II. 19.
- Epistola divi Hadriani 144.
- principis 143.
- Epitome Gai 196.
- Juliani 213.
- Equites 125.
- aequo publico αὐτ.
- illustres αὐτ.
- Exquilina 44.
- Exrogatio 94.
- Extravagantes II. 22.
- Ἑγγειος φόρος 130.
- Ἑθιμα 10. 51. 93.
- Εἰσηγήσεις 23. 156.
- Γαίου 20. 153. 157.
- Θεοφίλου 208.
- Ἰουστινιανοῦ αὐτ.
- Ἑκατόνταρχος 45.
- Ἑκδικος 178.
- Ἑκκλησία 5. 173.
- τοῦ λαοῦ λοχίτις 46. 69.
- φρατρικὴ 34. 46. 69.
- —φυλέτις 58. 69.

- Ἐκκλησιαστ. δικαιοδοσία 173. Ζήνων 159.
Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον 5. Ζωναράς 28.
Ἐκκλησίαι εἰς τὸν λαὸν 56. Familia 33.
Ἐκλογὴ τῶν νόμων Π. 14. Fas 53.
—ἀρχόντων 70. Feriae latinae 78.
—βασιλέως 36. Ferre legem 94.
—ἡγεμόνος 119. Fetiales 37. 113.
—συγκλητικῶν 68. 71. Figere legem 94.
Ἑλλην. δίκαιον 128 ἐλτου 62. Fiscus 128.
Ἐκτισμα 60. 76. 108. Flamen curialis 32.
Ἐνστασις 109. Flamines 37.
Ἐξάβιβλος (Ἀρμενοπούλου) 9. Flavius Gnaeus 73.
Π. 27. 28. Florentinus 116.
Ἐξάριστος 40. 42. 58. Florianus 116.
Ἐξηγηταὶ 193. Foederatae civitates 83.
Ἐξηκοντάβιβλος Π. 20. Foedus 82. 113.
Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων Π. 19. Follis 168.
Ἐπαρχίαι 83. 132. Fora 82.
—ἄρχοντες 84. 133. Forensis factio 73.
—δημοκρατικαὶ 132. Forma provinciae 84. 144.
—διοικήσεις 84. 133. 185.
—ἡγεμόνος 132. Formula 106.
Ἐπαρχικὰ 144. 185. Fragmenta Instit. Ulpian.
Ἐπαρχος 128. 157.
—τῶν πραιτωρίων 185. —Ulpiani 158.
Ἐπιγαμία 65. —vaticana αὐτ. 184.
Ἐπιείκεια 93. —veteris j. consulti 158.
Ἐπιμελητὴς τῶν τρόπων 118. Fragmentum de jure fisci 157.
Ἐπίμετρα (Ἀρμενοπούλου) Π. 28. Φατρίαρχος 32.
Ἐπισκοπικὴ δικαιοδοσία 173. Φλωρεντινὸν κείμενον 207.
Ἑρμηνεία 205. Φόλλις 168.
Ἑρμόδωρος 62. Φρατρικαὶ ἐκκλησίαι ἴδε comit.
Ἑρυθρόγραφον 185 (16). curiata καὶ ἐκκλησία.
Ἑρυθροσήμαντον αὐτ. Φυλέτιδες ἐκκλησίαι ἴδε comit.
Εὐστάθιος Ρωμάνος Π. 23. tributa καὶ ἐκκλησίαι.

- Φυσικὸν δίκαιον 19. 115.
Φώτιος Π. 11.
Gajus 153.
=Institutiones 20.153.157.
—ἄλλα ἔργα αὐτοῦ 153.
Galba 116. *,
Galerius αὐτ.
Gallienus αὐτ.
Gallus αὐτ.
—Aelius 100.
Gens 33.
Gentiles αὐτ.
Gleba 168.
Glossa interlinearis 16.
—Taurina 201. (7).
Glycerius 116. *.
Gordianus αὐτ.
Gnaius Flavius 73. 102.
Gregorianus 187.
Hadrianus 116. *.
—epistola 144.
Haloandrina 207.
Heliogabalus 116. *, 123.
Hermogenianus 187.
Hilarius Pictavienis 157.
Homo sacer 40. 42. 58.
Honestiores 123,
Honor 111.
Hospitium 40. 113.
Hostilianus 116 *.
Humanisten 18.
Humiliores 123.
Ἡθικὴ 2.
Ἡρα κυρίτις 32.
Ἡρωδιανὸς 28.
Θαλληλαῖος Π. 4.
—ἐρμηνεία κατὰ πόδα Π. 4.
Θεοδοσιανὸς Κώδῃξ 188.
Θεοδώρα 199.
Θεόδωρος Π. 23.
—ὁ Ἐργουπολίτης Π. 5.
—παραπομπαὶ αὐτ.
Θεοδόσιος 159 *.
Θεόφιλος 202. Π. 4.
—εἰσηγήσεις 208.
Θετικὸν δίκαιον 1.
Θεωρία καὶ πρακτικὴ 147.
Θρησκεία 53. 75. 174.
Illustres 170. 175.
Imperator 85. 119.
—perpetuus 119.
Imperium 36. 76. 118.
—τοῦ principis 118.
In actu positi 165.
Index Florentinus 207.
—reginae Π. 25.
Indices 206.
Infortiatum 207.
Inscriptio 209.
Instituere 102. 155.
Institutio 156.
Instructi 102. 155.
Instruere αὐτ.
Intentio 106.
Intercessio 74.
—tribuni plebis 58.
Interpollatio 205.
Interpretatio 101. 196.
Interrex 36. 78.
Italia annonaria 130.

- ζρχοντες 82. 129.
- δικαιον αὐτ.
- διοίκησις αὐτ.
- urbicaria 130.
- Janiculum 69.
- Javolenus Priscus 152.
- Julia Moesa 123.
- Julianus 116. *
- Didius Severus αὐτ.
- Salvius 140. 153. 156.
- Juniores 45.
- Juridici 131.
- Juris consultus 101.
- Juris peritus αὐτ.
- Juris professor 155.
- Jus ὡς πηγή δικ. 53. 181. 182.
- ὡς δικαίωμα 11.
- aelianum 102.
- Jus civile 92. ἐπ.
- commune 6.
- facere 103 (2).
- flavianum 102.
- gentium 112—115.
- honorarium 103. 111.
- italicum 133.
- latii 81.
- militare 122.
- naturale 115.
- non scriptum 6.
- papiarianum. 52. 100.
- principale 188.
- privatum 3.
- publicum 3. 4.
- respondendi 149.
- scriptum 6.
- singulare αὐτ.
- Justiniani novi 194.
- Justinianus ἴδε Ἰουστινιανός.
- Justinus 159. *. 199.
- Juventius Celsus 152.
- Ἰδιωτικὸν δικαίον 4.
- Ἰουλιανός Ἀσκαλωνίτης Π. 27.
- καθηγητῆς 213.
- Ἰουστινιανός 199.
- νομοθεσία 197. 200 ἐπ.
- Ἰππάρχης 56.
- Ἰππείς 88. 125.
- Ἰσιδωρος Π. 4.
- Ἱστορία τοῦ ρωμ. δικαίου 12. ἐπ.
- ἐξωτερική, ἐσωτερική 21.
- σκοπὸς τῆς σπουδῆς 13. 14.
- Ἱστορική ἐπεξεργασία τοῦ ρωμ.
δικαίου 15 ἐπ.
- σχολή 19. 20.
- Ἰταλία 80 ἐπ. 130. 131.
- Ἰωάννης 159. *.
- ὁ Ἀντιοχεῖνός ἡ Σχολαστικὸς
Π. 10.
- ὁ Λυδὸς 28.
- ὁ Νομοφύλαξ Π. 23.
- Κανόνες Π. 6.
- Κανονικὴ Σύνοψις Π. 10.
- Κατὰ πόδα (ἐρμηνεία) 206.
- Κάτω χῶραι 19.
- Κλασικοὶ νομοδιδάσκαλοι 153.
- Κληρονομικὸν δικαίον 3.
- Κολόκυρος Π. 23.
- Κόμης τῆς Ἑώας 177.
- Κουιάκιος 19.
- Κόφινος 128.

- Κρατῖνος 202.
Κτίσις τῆς Πώμης 25.
Κωνσταντῖνος Μέγας 159. 160.
—ὁ Νικαεὺς Π. 23.
Κωνσταντῖνος 159. .
—Χλῶρος αὐτ.
Κώνστας αὐτ.
Labeo Artistius 150.
Lateranus (L.Sextius) 66.
Latini 81. 85.
Latium 81.
Lectio vulgata 207.
—florentina αὐτ.
Legati Caesaris 132.
Legem ferre, promulgare,
rogare, suasere 94.
Leges ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ jus
18f.
—agrariae 67. 90.
—cibariae 89.
—datae 136.
—de ambitu 91.
Leges erratae s. fugitivae
205.
—frumentariae 90.
—geminatae 205.
—judiciariae 91.
—liciniae 67. 90.
—regiae 52.
—restitutae 209.
—sacratae 42.
—sumtuariae 89.
—tabellariae αὐτ.
—Valeriae 55.
Legis actio 105.
—per conductionem αὐτ.
—per judicis postulationem
αὐτ.
—per manus inject. αὐτ.
—per pignori capionem αὐτ.
—sacramento αὐτ.
Lex 94. 136.
Acilia Calpurnia repet. 91.
—Aebutia 106.
—Aelia Sentia 137.
—Aemilia cibaria 89.
— — de censor. 65.
—Burgundiorum 196.
—Cecilia et Dedia 94.
—Calpurnia 91.
—Cannuleja 65.
—Cassia tabellaria 89.
—Cincia 95.
—Claudia 137.
—Cornelia cibaria 89.
—curiata de imperio 36.
—76. 118.
— — — regis. 76.
—principis 118.
— — — Vespasiani 118. (13).
—decemviralis ἴδε Δωδεκά-
δελτος.
—dei 158.
—de pronvincia 84.
—duodecim tabularum ἴδε
Δωδεκάδελτος.
—Fufia 137.
—Furia de sponsu 96.
—Furia testamentaria 95.
—Horatia 64.

- Hortensia 69.
- imperfecta 95.
- Julia de adulteriis 137.
- agraria 90.
- Caesaris agraria 90.
- de fundo dotali 137.
- de maritandis ordinibus 137.
- et Papia Poppaea 137.
- repetundarum 91.
- Junia 91. 94.
- Norbana 137.
- Licinia Cibaria 89.
- de consulatu 67.
- Maenia 71.
- minus quam perfecta 95.
- Ogulnia 67.
- Oppia sumptuaria 89.
- Orchia cibaria αὐτ.
- Ovinia 68. 71.
- Pinaris 69.
- Plautia Papiria 82.
- Publilia 69.
- Valeronis 58.
- regia 118 (11).
- romana 195.
- satura 94.
- Sempronia 90. 91.
- Servilia 91.
- Terentia 90.
- Tullia. 91.
- Valeria Horatia 64. 69.
- Visigothorum 196.
- Libellus 144.
- Liber Authenticorum 213.
- Libertinus 73 (1).
- Libertus αὐτ.
- Libri feudorum 214. 215.
- Licinius Stolo 66.
- Lictores 79.
- Luceres 32.
- Lustrum 65.
- Λαδς 32. 70. 121. 174.
- Λείψανα τῶν constitutiones 145.
- τῆς 12δέλτου 63.
- τοῦ Ἡδίκτου 141.
- τῶν νομικῶν συγγραφῶν 157. 158.
- Λέων ὁ Ἰσαυρος II. 14.
- ὁ σοφὸς II. 20.
- Λογισταὶ 131.
- Λογίτις ἐκκλησία ἴδε comitia centuriata.
- Λύται 193. 194.
- Macrinus 116. *
- Magister equitum 56. 171.
- militum 171.
- peditum αὐτ.
- Magistratus 74.
- maiores, minores 75.
- pop. rom. Caesaris 126—129.
- Majorianus 116. *
- Mancipatio 151.
- Mandata 143. 185.
- Manus injectio 105.
- Marcianus 116. *
- Aelius αὐτ.
- Marcus Aurelius αὐτ.

Maximianus 116. *	Νομοδιδάσκαλοι τῆς α' περ. 52.
Militia 172.	— — β' 100.
Missilia 169.	— — γ' 150 ἐπ.
Mos 93. 135.	— — δ' 192.
Multa 60. 76. 108.	Νομοθεσία Ἰουστινιανοῦ 197 ἐπ.
Municipes 72. 81.	— — γλώσσα 217.
Municipia 81. 82. 178.	Νομοθετικὴ ἰσχὺς τῶν consti- tutiones 142.
Μέγιστος ἱεροφάντης 36.	— — τῶν responsa 149.
Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης Π. 21.	Νομοθετικὴ ἰσχὺς τῶν SCta 97. 138.
— Ψελλὸς αὐτ.	
Μονόβιβλοι Π. 6.	Νομοκάνων Π. 11.
Μόρφωσις νομικῶν 102. 155. 193. 194.	Obnuntiatio 75 (1).
Negotiatores 175.	Obrogare 94.
Nero 116. *	Officia 172.
Nerva αὐτ. 155.	Orationes 143. 185.
Nexi 57.	Ordo plebejus 175.
Nexum 41.	Otho 116. *
Nomen latinum 81.	Οἰκογενειακὸν δίκαιον 3.
Norica 207.	Οἶωνοὶ 75 καὶ σημ. 1.
Notarii 171.	Ὅμφαλὸς (Πανδέκτου) 204.
Notitia dignitatum 171.	Ὀυπράβδα 199.
Novella 189.	Palatina 44,
Nundinae 59.	Pandectae Florentinae 207.
Nuntiatio 75. (1).	— Pisanae 207.
Νεαρά 189.	Papianus 196.
Νεαράι Βυζαντ. Π. 7. 8. 13. 22	Papinianus 154.
— Ἰουστινιανοῦ 212.	Papirius 52. 100.
— προῖουστινιάνειοι 189.	— Justus 153.
— συλλογὴ Ἰουστινιανοῦ 213.	Parricidium 36.
Νεώτεροι (juniores) 45.	Pater familias 33.
Νικαεὺς Π. 23.	— gentis αὐτ.
Νομικαὶ σχολαὶ 193.	— patratus 113.
Νομικὴ ἐπιστήμη 99. 147. 148. 191.	Patres 35. 39.
	Patricii 39. 175.

- παραγωγή τῆς λέξεως 39 (2).
 Paulus Jul. 154.
 —sententiae 158.
 Pedarii 68.
 Perduellio 36.
 Perfectissimus 175.
 Personales constit. 144.
 Pertinax 116. *.
 Philippus Arabs αὐτ.
 Pignoris capio 105.
 Pignus 76.
 Plebeji 39. 41. 175.
 Plebiscita 69. 94. 137.
 Plebs 41. 175.
 Pomerium 42.
 Pomponius 153.
 Pontifex Maximus 36.
 Pontifices 37. 53.
 Possessores 175.
 Postglossatores 17.
 Praecones 79.
 Praedia italica, provincialia 130.
 Praefatio (Νεαρ.) 213.
 Praefecturae 82- 176. 177.
 Praefectus 128.
 —annonae αὐτ.
 —augustalis 177.
 —moribus 118.
 —praetorio 171.
 —urbi 78. 128. 171.
 —vigilum 128.
 Praepositus sacri cubiculi 171.
 Praerogativae 46.
 Praescriptio legis 94.
 —formulae 106.
 Praeses 132. 177 (11).
 Praetor 55. 67. 75. 127. 169.
 —Constantinianus 169.
 —fideicommissarius 127.
 —fiscalis αὐτ.
 —flavialis αὐτ.
 —peregrinus 113. 127.
 —triumphalis 169.
 —tutelarior 127. 169.
 —urbanus 67. 169.
 Pragmaticae sanctiones 186.
 Prænsio 76.
 Princeps juventutis 119. 125.
 —officii 472.
 Principium 213. 215.
 Privilegium 6.
 Probus 116. *.
 Proconsules 84.
 Proculiani 150. 152.
 Proculus 152.
 Procurator Caesaris 132.
 —patrimonii 128.
 Professores 155.
 Proletarii 45.
 Promagistratu 84.
 Propraetores 84.
 Provincia 83 (2). 132.
 —Caesaris 132.
 —senatorialis αὐτ.
 Prudentes 99.
 Publicani 84.
 Publicatio legis 94.

- Publice scribere 152 (4).
Πανδέκτης 202.
—διαίσεις 204.
— — γλωσσογράφων 207.
—ἐκδόσεις, χειρόγραφα αὐτ.
—ἐλλην. ἐρμηνεύται Π. 4.
—πηγαὶ 203.
Παπινιανιστὰι 193.
Παραπομπὰι Π. 5. 21.
Παράρτημα Ἐκλογῆς Π. 15.
—Ἐξαβίβλου Π. 28.
Παράτιτλα 206.
Παράφρασις Εἰσηγήσ. Θεοφίλου
208.
Πατῆρς Π. 23.
Πατρίκιοι 39. 175.
Πάτρων 40.
Πεῖρα Ρωμαίου Π. 23.
Πελάται 40.
Περίοδοι τῆς ἱστορίας Ρ. Δ. 26.
Πηγαὶ τῆς ἱστορ. Ρ. Δ. 27. 28.
Πληθῆς οἱ ἴδε Plebeji.
—ἀφομοιώσεις πρὸς τοὺς Πατρικ.
65 ἐπ.
—διαμάχη 53 ἐπ.
Ποινάλιον Π. 6.
Πολίαρχος 128.
Πολιτεία 4.
Πολιτικὴ δικονομία 4.
— — Ρωμαϊκὴ 101. 104—108.
Πόνημα ἢ Ποίημα νομικὸν Ψε-
λοῦ Π. 25.
Πραγματικοὶ 100.
Πραιτωρικὸν δίκ. 111.
Πρεσβύτεροι (seniores) 45.
- Πρόγραμμα νομικῶν σπουδῶν
193. 194.
Προθεωρία Ἀρμενοπούλου Π. 28.
Προκόπιος 199.
Πρόκριτος τῆς νεότητος 125.
Προλύται 194.
Προσίμιον 213. 215.
Προνόμιον 6.
Προστάτης 40.
Πρόχειρος νόμος Π. 17.
Πρῶτα Πανδέκτου 204.
Πρωτεύων 172.
Πωμήριον 42.
Quaestio Domitiana 152(16).
—perpetua 91.
Quaestor 37. 132. 178.
—parricidii 37.
—sacri palatii 172. 185.
Quinquaginta decision. 211.
Quirites 33.
Ramnes 31. 32.
Reciperatores 113.
Rector 177.
Rem repetere 113.
Res judicatae 93. 135.
—mancipi 171.
Rescripta 144. 186.
Rescriptum divi Marci 144.
Responsa 149.
Responsio celsina 152 (16).
Rex 32.
—Augustus 159. ·.
—sacrificulus 55.
Rogare 94.
Romulus 32.

—Augustus 159. *

Ραβδοῦχοι 79.

Ροπαὶ Π. 6.

Sabiniani 150. 151.

Sabinus Massur. 150. 152.

Sacra τῶν gentes 33.

Sacramento legis actio 105.

Sacrum aerarium 128.

—encaustum 185 (16).

Sanctio legis 95.

Scaevola Mucius 100.

—L.— αὐτ.

Scholae 150. 172.

Scribæ 73. 79.

Scribentes 17.

Scribere τῶν νομοδιδ. 101.

Scriinia 172.

Secessio in montem sacrum 57. ἐπ

Sectae 150.

Sella curulis 75.

Senaculum 35.

Senatus consulta 97. 98.
138.

—ultimum 88.

Senatus indictus 124.

—legitimus αὐτ.

Seniores 45.

Sententiæ Pauli 158. 182.
196.

—receptae 158.

Sequester 91 (2).

Servius Sulpicius Rufus
100.

—Fabius Pictor αὐτ.

—Tullius 44.

— — πολιτευμα 44 ἐπ.

— — — ἐναρξίς ἰσχύος 55.

Severus Alex. 116. *.

—Septimius αὐτ.

Sex suffragia 46.

Sigla 206.

Societas publicanorum 84.
(19).

Socii populi romani 81.

Spectabilis 170. 175.

Spectio 75 (1).

Sponsio 108.

Stationes jus publice do-
centium 155.

Studiosi αὐτ.

Suasio 94.

Suasor legis αὐτ.

Subrogatio αὐτ.

Subscriptio 145. 185.

—censoria 77.

Suburana 44.

Supplicatio 145. 164.

Synopsis major, minor Π.
24.

Σαββάτιος Π. 20.

Σαβινὸ 20 (4).

Σιβυλλικὰ βιβλία 67.

Σιγισμουῆδος 196.

Σίγλαι 206.

Σκρινία 172.

Στέφανος 202. Π. 4.

—ἐρμηνεία τοῦ Πανδέκτου Π. 4.

Συγγένεια ἀρρενογονίας 33.

—θηλυγονίας αὐτ.

Συγγραφαὶ νομικαὶ 102. 156.	—Coruncanian 99. 100.
Συγκλητικοὶ 88. 123. 168.	Tities 31. 32.
Σύγκλητος 35.71.123 ἐπ. 167.	Titus 116.*.
—ἐκλογαὶ αὐτ.	Traditio 151.
—νομοθετικὴ ἐξουσία 97.138.	Trajanus 116.*.
Συγχρονιστικὸν σύστημα 22.	Trebatius Testa 100.
Σύλλογαι τοῦ κανον. δικαίου Π.	Tribu movere 77.
10. 11.	Tribuni militum 65.
Συμβάτιος Π. 20.	Tribunicia potestas 58.118.
Συμμορία 45 ἐπ.	Tribunus celerum 37.
Συναγωγή κανόνων εἰς ν' τίτλ.	—plebis 58.
Π. 10.	Tribus 32.
—Νεαρῶν κ.τλ. εἰς πζ' κεφάλ.	Tributum 57.
Π. 10.	Tripartita Π. 11.
Συνθῆκαι 40. 113.	Tripertita 102.
Σύνοψις Βασιλικῶν Π. 24.	Ταξεῶται 172.
Σχέσις τῆς Ἰουστιν. νομοθεσίας	Τιπούκειτος Π. 24.
πρὸς τὸ Βυζ. δίκαιον Π. 25.	Τριβωνιανὸς 199.
Σχολαί νομ. 150. 172. 193.	Ulpianus 154.
Σχολή Ἀθηνῶν 194.	Ulpus Marcellus αὐτ.
—Ἀλεξανδρείας καὶ Καισαρείας	Umbilicus 204.
αὐτ.	Ὑπάλληλοι 170.
—Βηρυτοῦ 155. 194.	Ὑπαρχος 128.
—Ρώμης 194.	Ὑπατεία 55. 127. 169.
Σχόλια Βασιλικῶν Π. 23.	Ὑπολογισμὸς χρόνου κτίσ.Ρ.Βά-
Tabellae 89.	ρωνος 25.
Tabulla Marliani 52.	—Κάτωνος αὐτ.
Tabullae Caeritum 72.	Ὑπομνηματισταὶ 17.
Tarquinius Priscus 43.	Vacantes 165.
—Superbus 50.	Vaticana fragmenta 158.
Templum 35.	185.
Tennujores 123.	Vespasianus 116.*.
Testamentum calatis comi-	Veterani 86.
tiis 34.	Veteres 86. 149.
Tiberius 116.*.	Viatores 79.

Vicarii 171. 177.	Χοῦμνος (Μιχαήλ) Π. 23.
Vice sacra 164.	Χριστιανισμὸς 180.
Vicesima 130.	Χρονολογικὸν σύστημα 22.
Vitellius 116.*.	Χρόνος 24 ἐπ.
Volumen (ἐν τῷ corpus ju- ris) 214.	Ψελλὸς Μιχ. Π. 25.
Volusianus 116.*.	Ψευδοβαλσαμὸν Π. 11.
Χαρίσιος 192.	Ψηφοφορία 94.
Χιλιάρχος 65.	—μυστικὴ 89.
	Ωροι 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ
ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΥΠΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΔΗΜΑΡΑ

Necessarium itaque nobis videtur ipsius juris
originem atque processum demonstrare.
(POMPONIUS l. 2 D. de O. J. l. 2)

ΤΟΜΟΣ Β'.
(ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ)

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ
ΜΕΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΗ

(Περιέχουσα καὶ περίληψιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου,
μετὰ τῶν μεταβολῶν τοῦ βυ(αντινοῦ))

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ ΚΑΡΟΛΩ ΜΠΕΚ
12 — Ὁδὸς Ἑρμοῦ — 12
1896

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ
ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΔΗΜΑΡΑ

... qui prima legum argumenta
continebant et *institutiones* voca-
bantur ... quibus juvenes suffulti
possint graviora et perfectiora le-
gum scita sustentare.

(l. 2 § 41 C. de vet. jur. encl. 1. 17)

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ
ΜΕΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΗ

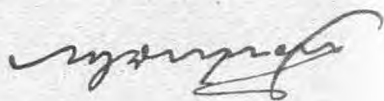
(Περιέχουσα καὶ περίληψιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου
μετὰ τῶν μεταβολῶν τοῦ βυζαντινοῦ).

ΕΚΔΟΤΗΣ — ΚΑΡΟΛΟΣ ΜΠΕΚ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ»
ΙΩΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ
14—Ὁδὸς Βορέου—14
1896

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφὴν μου πηγάζει ἐκ
κλεψιτυπίας.

822

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'J. J. J. J. J.' or similar, written in a cursive style.

ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Τ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΤΗΣ Α' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΗΜΑΡΑ

ΤΟΜΟΣ Β'.

Ἀναγκαιότατον διὰ τοὺς φοιτητὰς τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου καὶ ἐπεὶ γον ἐξεπόννησεν ἔργον ὁ φιλόπονος ὑφηγητὴς κ. Ν. Δημαρᾶς, *Ιστορίαι* καὶ *Εἰσηγήσεις* τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, εἰς δύο τόμους. Τοῦ πρώτου τόμου τῆς συγγραφῆς ταύτης ἐδημοσίευσεν ἤδη κρίσιν ἐπικριτικὴ καὶ ἐνθαρρυντικὴν ὁ καθηγητὴς κ. Πέτρος Παπαρρηγόπουλος, ὡς ἀρμόζει νὰ κρίνωνται ὑπὸ ἀπαθῶν κριτῶν τὰ ἔργα νεαρῶν συγγραφέων, δεικνύντων δι' αὐτῶν, ὅτι κέκτηνται προσόντα ταχείας προόδου καὶ τελειοποιήσεως. Τοιοῦτος δ' εὐλόγως ἐκ τῶν ἔργων του δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ὑφηγητὴς Δημαρᾶς.

Λαβὼν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ γνωρίσω τὸν περὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ζῆλον καὶ τὴν μελέτην καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ ὑφηγητοῦ Δημαρᾶ, οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι χρησιμώτατον τοῖς σπουδασταῖς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἰδίως δὲ τὸν δεῦτερον τόμον αὐτοῦ, ὃν μετὰ προσοχῆς κατὰ τὰ κυριώτερα αὐτοῦ μέρη διεξῆλθον, εὗρον ἐπιμελῶς καὶ μετ' ἀκριβείας ἱκανῆς κατηρτισμένον κατὰ τε τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς ὕλης, περιέχοντα δὲ πάντα ὅσα συνήθως αἱ συγγραφαὶ εἰσηγήσεων διδάσκουσι καὶ ὅπως ἡ παρούσα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου κατάστασις διετύπωσεν αὐτά. Ἀλλὰ φρονῶ, ὅτι καλὸν θὰ ᾔτο νὰ περιέχωσι παρ' ἡμῖν αἱ *Εἰσηγήσεις* συντόμως τὰς ὑπὸ τῆς ἰσχυρῆς νομοθεσίας γενομένας τροποποιήσεις τινῶν θεσμῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς π. χ. τὰ περὶ μεταγραφῆς τῶν μεταβιβαστικῶν ἐμπραγμάτων δικαίων δικαιοπραξιῶν καὶ τὰ περὶ ἐγγραφῆς τῶν ὑποθηκῶν.

Β. Τ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ *

* Ἐκ τοῦ Αἰῶνος τῆς 11 Μαΐου 1895.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Εὐτυχῆς λογίζομαι ὅτι καὶ τοῦ παρόντος τόμου τὴν δευτέραν ἐκδόσιν δύναμαι νὰ κοσμήσω διὰ τῆς προτασσομένης εὐμενοῦς κρίσεως ἐτέρου σοφοῦ διδασκάλου μου· ἀναλογιζόμενος δέ, ὡς καὶ ἐν τῇ β' ἐκδόσει τοῦ α' τόμου, τὸ ὄντως παρήγορον λίαν δι' ὑψηλὴν γενονὸς τῆς ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος ἐξαντλήσεως τῆς α' ἐκδόσεως καὶ τοῦ παρόντος τόμου, θεωρῶ ἀναγκαῖον οὐχ ἥττον νὰ προτάξω τινὰ ἐν προλόγῳ περὶ τοῦ παρόντος ἔργου καὶ τῶν γενομένων ἐν αὐτῷ μεταβολῶν.

Καὶ πρῶτον οὐ μόνον ὁμολογῶ χάριτας τῷ σοφῷ κριτῇ τοῦ β' τοῦτου τόμου, ἀλλὰ καὶ συνεμορφώθην πληρέστατα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν *Εἰσηγήσεων* ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον· ἠκολούθησα δὲ τῇ γνώμῃ ταύτῃ οὐ μόνον διὰ τῆς ἐν ἰδίαις §§ περιληπτικῆς μνείας τοῦ περιεχομένου τῶν νεωτέρων νόμων, οἵτινες εἰσάγουσι θεσμοὺς ἢ ἀρχὰς διαφόρους τῶν παρὰ Ῥωμαίοις κρατούντων, ὡς π.χ. ἐν τοῖς περὶ μεταγραφῆς ἐνεχύρου κτλ., ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ σημειώσεως τῶν νῦν ἰσχυόντων, εἴτε ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ Ρ· Δικαίου, εἴτε ἐκ τῶν νεωτέρων νόμων. Ταῦτα δὲ προσεπάθησα νὰ διακρίνω ἀπὸ τῶν καταργηθέντων, ἢ διὰ τῆς ρητῆς μνείας εἴτε τῆς ἰσχύος εἴτε τῆς καταργήσεως, ἢ διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως, ἢ τέλος, ὁσάκις ἡ ἰσχύς ἢ ἡ κατάργησις τῶν ρωμ. διατάξεων ἦν προφανής, καὶ διὰ τῆς ἀπλῆς σιγῆς. Οὕτω δ' ἐμερίμνησα νὰ καταστήσω τὸ ἔργον ἀληθῆ εἰσαγωγὴν εἰς τε τὸ ρωμαϊκὸν καθόλου καὶ εἰς τὸ ἰσχυρὸν παρ' ἡμῖν ἀστυκὸν δίκαιον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἱκανὴν περίληψιν τοῦ δικαίου τούτου, δυναμένην νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν τελειοφοίτων πρὸς σύντομον ἐπανάληψιν τῆς μελέτης αὐτῶν, μετὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἀναλυτικωτέρων συγγραμμάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς θεμελιώδους τοῦ ἔργου μεταβολῆς. Ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς ἐφείσθην ὅπως καταστήσω αὐτὸ καὶ σαφέστερον ἅμα δὲ καὶ περιληπτικώτερον, διορθώσω δὲ καὶ τὰ ἡμαρτημένως ἐνιαχοῦ ἔχοντα ἐν τῇ α' ἐκδόσει, κρίνας ὅμως περιττὴν τὴν ἰδιαιτέραν τῆς ἐκασταχοῦ ἐπανορθώσεως δικαιολόγησιν.

Τὸ καθαρῶς ἱστορικὸν μέρος τοῦ ἔργου, καίπερ κατὰ τὸ ἐνὸν συμ-

πληρωθέν, ἐξακολουθεῖ βεβαίως ὑστεροῦν ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην λεπτομεροῦς ἐξιστορήσεως ἐκάστου θεσμοῦ. Ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἄνευ ὑπερμέτρου ἀυξήσεως τοῦ ὄγκου, καθιστώσης δύσχρηστον τὸ ἔργον, μόνον καθαρῶς ἱστορικὸν ἔργον—ἡμιγῆς δηλ. ἰδίας δογματικῆς ἀναπτύξεως—δύναται νὰ θεραπεύσῃ, ὡς π.χ. τὸ τοῦ Walter (*Geschichte des röm. Rechts* τόμ. 2 σελ. 610 καὶ σελ. 551). Ὅποτεραν δὲ τῶν ὀδῶν τούτων ὤφειλον νὰ προκρίνω, δύνανται εὐκόλως νὰ ἐννοήσωσιν οἱ γινώσκοντες τὴν ἄκραν ἔνδειαν παρ' ἡμῖν διδακτικῶν εἰσηγητικῶν ἔργων καὶ τὸ ἐπεῖγον τῆς ἀνάγκης αὐτῶν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἄλλως ἐμερίμνησα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἱστορίας, διὰ παραπομπῶν δηλ. εἰς τὰ παρ' ἡμῖν συγγράμματα τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἐν οἷς πυκνότατα ἀπαντᾷ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐκάστου θεσμοῦ. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἡδυνήθην, ἔνεκα τοῦ προκεχωρηκότος τῆς τυπώσεως τοῦ παρόντος, νὰ χρησιμοποιήσω, ὑπὸ τε τὴν ἐποψιν τῆς ἱστορίας καὶ καθόλου, καὶ τὸ ἐξαίρετον *Οἰκογενειακὸν δίκαιον* τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Κρασσά.

Ἐν τέλει δὲν κρίνω ἀπὸ σκοποῦ νὰ ὑπομνήσω, ὅτι αἱ *Εἰσηγήσεις*, ὡς πρῶτιστον καθήκον τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἐπιβάλλουσαι τὴν συντομίαν, καθιστῶσι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἔνεκα τοῦ ἀπείρου τῆς ὕλης, δυσχερέστατον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δύνανται νὰ παράσχωσιν ἀφορμὴν εἰς παρανοήσεις. Διδαχθεὶς δ' ἐκ τῆς πείρας ἐφρόντισα μὲν νὰ ἀποσοβήσω ἐπὶ τὸ δυνατόν τὸν κίνδυνον τῶν παρανοήσεων, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνάγκην ἐπαφῆκα πολλὰ εἰς τὴν διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας συμπλήρωσιν. Ἄλλως πᾶσα ἐννοια, ὅσον καὶ ἂν ᾖ σαφής, δυσκόλως δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν διὰ ποικίλης διαστροφῆς παρερμηνεῖαν· ἀλλὰ *bona fides . . . aequitatem summam desiderat*.

Τοιαύτη καθόλου ἡ παρούσα ἐκδοσις, παρὰ πάσας δὲ τὰς προσθήκας ἐπέτυχον οὐ μόνον νὰ μὴ ὑπερβῇ τὸν ὄγκον τῆς α' (σελ. 497), ἀλλὰ καὶ νὰ γείνη κατὰ τι μικροτέρα αὐτῆς (σελ. 472), οὕτω δὲ καταστῇ εὐχρηστοτέρα τοῖς φοιτηταῖς τῆς νομικῆς, ὧν ἡ ὠφέλεια ἐγένετό μοι καὶ εἶναι τὸ μόνον μέλημα.

Ἐγραφο· ἐν Ἀθήναις μηνὶ Οκτωβρίῳ 1890.

Ν. Ι. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΣΗΜ. Πᾶσα μετάφρασις λατινικῶν ὄρων ἢ κειμένων, ἐκ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν εἰλημμένη, ἐτέθη ἐν τῷ κειμένῳ διὰ κυρτῶν στοιχείων.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Γ' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ ἐκδόσει τοῦ Β' τόμου τὸ καθόλου σύστημα ἔμεινεν ἀμετάβλητον, πλὴν τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταφορᾶς εἰς τὸν Α' τῶν ἐν τῷ Προλόγῳ ἐκείνῳ μνημονευμένων. Ἀλλ' ἐν τοῖς καθέκαστον πρὸς ταῖς γενομέναις μεταβολαῖς χάριν πλείονος σαφηνείας καὶ χρησιμοποιήσεως τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τε καὶ δογματικῶν ἔργων, μάλιστα δέ, ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν μέρος, τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Karlowa, ἐπεχείρησα, καθ' ὅσον ἐπετρεπέτο ὑπὸ τοῦ εἰς **Εἰσηγήσεις** προσήκοντος χώρου καὶ τὸν πλουτισμὸν τοῦ περιεχομένου ἐκ τε τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου δικαίου ἡμῶν, ἐπεμελήθην δὲ καὶ τῆς μνείας πάσης σπουδαίας καινοτομίας τοῦ τῶν Βυζαντινῶν δικαίου.

Πρὸς ἐξοικονόμησιν χώρου ἡσπάσθην ἐν ταῖς παραπομπαῖς εἰς τὸ Corpus juris civilis ἄλλον ἢ ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐκδόσεσι τρόπον, πεποιθὼς ὅτι λυσιτελεστέρα εἶναι ἢ κατάληψις τοῦ εἰς μνείαν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τίτλου πρότερον διατιθεμένου χώρου δι' ἀντικειμένων ἀναγομένων εἰς τὸ περιεχόμενον. Οὕτω, παρὰ τὰς πολλὰς προσθήκας καὶ μεταβολάς, ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει δὲν ὑπερέβη τὸν τῆς β' (472) ἢ κατ' ἐλάχιστον (484).

Εὐχομαί δὲ ν' ἀποβῇ ἡ παρούσα ἐκδοσις ὠφελιμωτέρα ἢ αἱ προηγούμεναι, πρὸ πάντων τοῖς φίλοις φοιτηταῖς τῆς Νομικῆς, ὑπὲρ ὧν κυρίως τοιαύτη ἐγένετο.

Ἐξαφον ἐν Ἀθήναις μηνὶ Νοεμβρίῳ 1896.

Ν. Ι. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 218. Έννοια τῶν εἰσηγήσεων καὶ πηγαὶ σ. 1.— § 219. Ἱστορία.
Σύστημα σ. 1.

ΤΜΗΜΑ Α'.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΕΝ Τῷ ΔΙΚΑΙῳ.

§ 220. Ἰδιωτ. δίκαιον. σ. 2.— § 221. Ἑρμηνεία σ. 2.— § 222. Ἀναλογία σ. 3.— § 223. Διαίρεσις καὶ συστηματικὴ κατὰταξις τῆς ὕλης σ. 4.

ΤΜΗΜΑ Β'.

ΤΟ ΕΞ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

§ 224. Στοιχεῖα τῶν δικαιωμάτων σ. 5.— § 225. Κτῆσις, ἀπώλεια καὶ ἀλλοιώσις τῶν δικαιωμάτων. Ἀδράνεια σ. 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΩΝ (NEGOTIUM)

α) Ἐννοια τῆς δικαιοπραξίας.

- § 226. Διακρίσεις τῶν νομικῶν γεγονότων σ. 7 — § 227. Δικαιοπραξία σ. 8. — § 228. Δήλωσις τῆς βουλήσεως. Πλάνη. Εἰκονικότης σ. 9. — § 229. Βία (φόβος), δόλος, πλάνη σ. 9. — § 230. Τύπος τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεως σ. 11. — § 231. Ἀντιπροσωπεία σ. 12.

β) Περιεχόμενον καὶ ἰσχύς τῆς δικαιοπραξίας.

- § 232. Φύσις καὶ εἶδη τοῦ περιεχομένου τῆς δικαιοπραξίας σ. 13. — § 233. Αἴρεσις Προθεσμία. Ὅρος (τρόπος) σ. 14. — § 234. Ἀνίσχυρον τῶν δικαιοπραξιῶν σ. 19.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΙ ΑΔΙΚΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

- § 235. Χαρακτήρ καὶ εἶδη τῶν ἀδίκων πράξεων. Dolus σ. 20. — § 236. Culpa σ. 21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ο ΧΡΟΝΟΣ

- § 237. Σημασία τοῦ χρόνου ἐν τῷ δικαίῳ σ. 22. — § 238. Ἡμερολόγιον. Πολιτικὸν ἔτος σ. 22. — § 239. Σεληνιακὸν ἔτος. σ. 24. — § 240. Ἑβδομάδες σ. 25. — § 241. Ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου. Πολιτικὸς. Φυσικὸς σ. 26. — § 242 Tempus utile (σύνθετος χρόνος). Tempus continuum (συναπτός χρόνος). σ. 26.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- § 243. Σημασία τοῦ ὑποκειμένου τοῦ δικαίου. Persona σ. 28. — § 244. Φυσικὸν πρόσωπον σ. 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

STATUS HOMINIS

- § 245. Ἐννοια τοῦ status καὶ τοῦ caput. Διαιρέσεις τοῦ status σ. 30.

A'

STATUS LIBERTATIS

α) Ἐλεύθεροι (liberi).

§ 246. Διαίρεσις τῶν ἐλευθέρων σ. 31. — § 247. Coloni. Auctoratus σ. 31.

) Δοῦλοι (servi).

§ 248. Αἰττός χαρακτήρ τῆς δουλείας καὶ ἀποτελέσματα σ. 34. — § 249. Statu liber. In libertate esse σ. 35. — § 250. Προσωπικὴ θέσις τοῦ δούλου σ. 35. — § 251. Ἰκανότης τοῦ δούλου ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν σ. 37. — § 252. Γενεσιουργοὶ τῆς δουλείας λόγοι σ. 38. — § 253. Ἀπελευθέρωσις (manumissio). Ἐπίσημος σ. 40. — § 254. Μὴ ἐπίσημοι τρόποι ἀπελευθερώσεως σ. 42. — § 255. Λήξις τῆς δουλείας ipso jure σ. 43. — § 256. Jus postliminii. Redemptio σ. 44. — § 257. Οὐσιαστικοὶ ὅροι τῆς ἀπελευθερώσεως σ. 45.

γ) Ἀπελεύθεροι (liberti, libertini).

§ 258. Θέσις καὶ εἶδη τῶν ἀπελευθέρων σ. 45. — § 259. Πάτρων σ. 46. — § 260. Προσδιορισμὸς τοῦ πάτρωνος. Καταστροφή τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ σ. 48.

B'

STATUS CIVITATIS

§ 261. Ἐννοία καὶ ἀποτελέσματα τῆς civitas σ. 49. — § 262. Κτῆσις καὶ ἀπώλεια τῆς civitas σ. 50. — § 263. Peregrini σ. 51. — § 264. Latini σ. 51. — § 265. Ἐκλειψίς τῆς διακρίσεως τῆς civitas σ. 52.

Γ'

STATUS FAMILIAE

§ 266. Ἐννοία τοῦ status familiae σ. 53.

Δ'

ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΙΣ ΤΟΥ STATUS

ATIMIA (INFAMIA)

§ 267. Capitis deminutio σ. 54. — § 268. Capitis deminutio maxima σ. 55. — § 269. Capitis deminutio media σ. 55. —

§ 270. Capitis deminutio minima σ. 56.—§ 271. Status controversia σ. 57.—§ 272. Infamia σ. 57.—§ 273. Ἀποτελέσματα τῆς infamia σ. 59.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

§ 274. Ἐννοια τῆς ἱκανότητος πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων σ. 60.—§ 275. Προαπαιτούμενα τῆς ἱκανότητος. Ἡλικία σ. 61.—§ 276. Φύλον σ. 64 — § 277. Ὑγίεια σ. 64. — § 278. Ἀσωτεία. Θρησκεία σ. 65.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

§ 279. Ἐννοια τοῦ νομικοῦ προσώπου σ. 66. — § 280. Εἶδη νομικῶν προσώπων σ. 67. — § 281. Γένεσις καὶ τέλος τοῦ νομικοῦ προσώπου. Γενικοὶ περὶ αὐτοῦ κανόνες σ. 69.

ΤΜΗΜΑ Δ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 282. Ἐξαναγκασμὸς ἐν τῷ δικαίῳ. Αὐτοδικία σ. 71. — § 283. Ἐνδίκαια μέσα σ. 73.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΝΔΙΚΑΙΑ ΜΕΣΑ

Ι

ΤΑΚΤΙΚΑ

α) Ἐπιθετικά. Actio.

§ 284. Ἡ actio (ἀγωγή) σ. 74. — § 285. Διαίρέσεις τῶν ἀγωγῶν. Actio in personam, in rem. Civil. Poenales σ. 75. — § 286. Actiones civiles ½ legitimæ. Honorariae. Directæ, utiles σ. 76.—§ 287. Actiones simplices, duplices, mixtae σ. 77.—§ 288. Actiones privatae, populares σ. 78.—§ 289. Actiones stricti iudicii, bonae fidei. Perpetuae, temporales σ. 78.—§ 290. Παραγγέλματα σ. 80.

6) Ἀμυντικά. **Exceptio.**

- § 291. Ἐννοια τῆς exceptio σ. 81.—§ 292. Διακρίσεις τῆς exceptio. Χρόνος τῆς ἐμφάνισσως τῆς exceptio σ. 82.—§ 293. Replicatio, duplicatio κτλ. σ. 82.

II

ΕΚΤΑΚΤΑ

Ἡ εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις.

- § 294. Ἐννοια καὶ ἀποτελέσματα τῆς in integrum restitutio σ. 83.—§ 295. Εὐλογος αἰτία κτλ. ἐν τῇ in integrum restitutio σ. 84.—§ 296. Διαδικασία τῆς in int. restitutio. Παραγραφὴ. σ. 86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

- § 297. Ἐννοια καὶ εἶδη τῆς ἐξασφαλίσεως. Cautio σ. 87.—§ 298. Missio in possessionem σ. 88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ

- § 299. Παραγραφὴ. Ἀποτέλεσμα σ. 90. — § 300. Ἱστορία τῆς παραγραφῆς. Actiones perpetuae. Temporales σ. 91.—§ 301. Ἐναρξεις καὶ λήξεις τῆς παραγραφῆς. Praescriptio σ. 93. — § 302. Ἐξ ἀμνημονεύτων ἀρχαιότης σ. 94.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΤΜΗΜΑ Α'

ΠΕΡΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑΙ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- § 303. Ἐννοια τοῦ πράγματος. Res corporales, incorporales σ. 93.—§ 304. Res in nostro patrimonio, res extra nostrum patrimonium σ. 96. — § 305. Res Mancipi, res nec Mancipi σ. 99. — § 306. Res mobiles, res immobi-

les σ. 101.—§ 307. Species, genus. Ἀντικαταστατά. Ἀντικατάστατα, φθαρτά σ. 102. — § 308. Διαιρετά, ἀδιαίρετα σ. 105. — § 309. Ἀπλᾶ, σύνθετα. Ὁμάς σ. 105. — § 310. Res principalis, accessio σ. 106.

Τ Μ Η Μ Α Β'

Η ΝΟΜΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΗΣ

§ 311. Φύσις τῆς νομῆς σ. 107.—§ 312. Ὅρισμός τῆς νομῆς. Στοιχεῖα σ. 109. — § 313. Πρόσωπα καὶ πράγματα ἐν τῇ νομῇ σ. 110.—§ 314. Ὀνοματολ. τῆς νομῆς σ. 119.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΚΤΗΣΙΣ, ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ-ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 315. Κτήσις τῆς νομῆς σ. 111.— § 316. Κτήσις τῆς νομῆς δι' ἀντιπροσώπου σ. 112.— § 317. Ἀπώλεια τῆς νομῆς σ. 113.— § 318. Παραγγέλματα σ. 113. — § 319. Εἶδη τῶν παραγγελλμάτων. Κατασχετικῆς νομῆς σ. 114.— § 320. Παραγγέλματα ἀναληπτικῆς νομῆς σ. 115.— § 321. Unde vi. De precario. Condictio possessionis. Προσωρινὰ μέτρα σ. 116.— § 322. Οἶονεὶ νομῇ σ. 118.— § 323. Ἱστορία τῆς νομῆς σ. 119.

Τ Μ Η Μ Α Γ'

Η ΚΥΡΙΟΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

§ 324. Ἐννοια τῆς κυριότητος σ. 121.— § 325. Περιορισμοὶ τῆς κυριότητος σ. 121.— § 326. Συγκυριότης σ. 123.— § 327. Ἱστορία τῆς κυριότητος. Προϊστορικοὶ χρόνοι σ. 125.— § 328. Ἰδιωτικὴ κυριότης σ. 126.— § 329. Dominium ex jure Quiritium. In bonis σ. 127.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

§ 330. Διακρίσεις τῶν τρόπων τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος σ. 159.— § 331. Οἱ πολιτικοὶ τρόποι κτήσεως κυριότητος. Βάρρων. Οὐλ-

πιανός σ. 129.— § 332. Μεταβίβασις ὑπὸ τῆς πολιτείας σ. 130.—
 § 333. In jure cessio σ. 132.— § 334 Mancipatio σ. 133.
 — § 335. Adjudicatio. Lege σ. 135.— § 336. Usucapio
 σ. 135.— § 337. Praescriptio longi temporis σ. 139.— §.
 338. Χρονία παραγραφὴ σ. 141.— § 339. Οἱ φυσικοὶ τρόποι
 κτήσεως κυριότητος. Traditio σ. 142.— § 340. Occupatio.
 Θησαυρὸς σ. 143.— § 341. Specificatio σ. 145.— § 342.
 Accessio σ. 146.— § 343. Confusio. Commixtio. Ad-
 junctio σ. 147.— § 344. Καρποὶ σ. 149.— § 345. Μετα-
 γραφή σ. 149.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

346. Λόγοι ἀπωλείας τῆς κυριότητος σ. 150.— § 347. Ἀγωγή
 κυριότητος σ. 151.— § 348. Rei vindicatio σ. 151.— § 349.
 Ἐνστάσεις καὶ ἀνταπαιτήσεις κατὰ τῆς rei vindic. σ. 154.—
 350. Publiciana in rem actio σ. 155.— § 351. Actio ne-
 gatoria σ. 156.— § 352. Actio finium regundorum σ. 156.—
 § 353. Ἄλλα προστατευτικὰ μέσα τῆς κυριότητος σ. 158.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΕΜΠΡΑΓΜΑΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜ. ΕΠΙ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 354. Ἐννοια τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγ-
 ματος. Εἶδη σ. 159.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΕΙΩΝ

§ 355. Ἐννοια τῶν δουλειῶν καὶ γενικοὶ ἐπ' αὐτῶν κανόνες σ. 160.
 — § 356. Πραγματικαί, προσωπικαὶ δουλεῖαι σ. 161.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑΙ

§ 357. Κοινὸι κανόνες καὶ διαιρέσεις τῶν πραγματικῶν δουλειῶν σ.
 162.— § 358. Ἀστυκαὶ δουλεῖαι σ. 163.— § 359. Ἀγροτικαὶ
 δουλεῖαι σ. 165.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄**ΠΡΟΣΩΠΙΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑΙ**

- § 360. Ἐννοια καὶ εἶδη τῶν προσωπικῶν δουλειῶν σ. 166.— § 361. Ἐπικαρπία σ. 167.— § 362. Χρῆσις σ. 168.— § 363. Οἰκησις. Ὑπηρεσία δούλων καὶ κτηνῶν σ. 168.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄**ΚΤΗΣΙΣ, ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΛΕΙΩΝ**

- § 364. Εἶδη τῆς κτήσεως τῶν δουλειῶν σ. 169.— § 365. Τρόποι κτήσεως δουλείας κατὰ τὸ *jus civile* σ. 169.— § 366. Τρόποι κτήσεως δουλείας κατὰ τὸ *jus honorarium* σ. 170.— § 367. Λόγοι ἀπώλειας τῶν δουλειῶν σ. 171.— § 368. Εἶδη τῶν ἐνδίκων μέσων ἐπὶ δουλειῶν σ. 173.— § 369. *Actio confessoria* σ. 173.— § 370. Παραγγέλματα σ. 174.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄**ΕΜΦΥΤΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ**

- § 371. Γενικὸς χαρακτήρ τῆς ἐμφυτεύσεως καὶ τῆς ἐπιφανείας σ. 175.— § 372. Ἡ ἐμφύτευσις σ. 175.— § 373. Κτήσις καὶ ἀπώλεια τῆς ἐμφυτεύσεως. Προστασία σ. 176.— § 374. Ἱστορία τῆς ἐμφυτεύσεως σ. 177.— § 375. Ἡ ἐπιφάνεια. Κτήσις. Ἀπώλεια. Προστασία. σ. 179.— § 376. Ἱστορία τῆς ἐπιφανείας σ. 180.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄**ΕΝΕΧΥΡΟΝ ΚΑΙ ΥΠΟΘΗΚΗ****Α΄****ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΝΕΧΥΡΟΥ**

- § 377. Φύσις τοῦ ἐνεχύρου σ. 181.— § 378. Τὸ ἐξασφαλιζόμενον διὰ τοῦ ἐνεχύρου σ. 182.— § 379. Ἀντικείμενον τοῦ ἐνεχύρου σ. 182.

Β΄**ΚΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝΕΧΥΡΟΥ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΑΠΩΛΕΙΑ,**

- § 380. Τρόποι κτήσεως τοῦ ἐνεχύρου. Τελευταία βούλησις σ. 184.— § 381. Κτήσις τοῦ ἐνεχύρου διὰ συμβάσεως σ. 184.— § 382.

Νόμιμον ἐνέχυρον σ. 185.— § 383. Δικαστικὸν ἐνέχυρον σ. 186.— § 384. Ἀποτελέσματα τοῦ ἐνεχύρου σ. 187.— § 385. Δικαιώματα τοῦ ἐνεχυροῦχου πιστωτοῦ σ. 187.— § 386. Δικαίωμα ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου σ. 188.— § 387. Ἀποτελέσματα τῆς ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου σ. 189.— § 388. Πολλοὶ ἐνεχυροῦχοι πιστωταί. σ. 190.— § 389. Τὸ δικαίωμα τῆς προτιμήσεως ἐν τῷ ἐνεχύρῳ σ. 190.— § 390. Οἱ ἀσθενέστεροι πιστωταὶ ἐν τῷ ἐνεχύρῳ σ. 191.— § 391. Ἀπόσβεσις τοῦ ἐνεχύρου σ. 191.

Γ'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΝΕΧΕΙΡΟΥ. ΙΣΧΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

§ 392. Fiducia σ. 192.— § 393. Pignus σ. 194.— § 394. Ὑποθήκη σ. 195.— § 395. Interd. Salvianum. Actio Serviana, quasi Serviana σ. 196.— § 396. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου σ. 197.— § 397. Προστασία τοῦ ἐνεχύρου σ. 198.— § 398. Ἰσχυὸν δίκαιον. Ἐνέχυρον σ. 199.— § 399. Ὑποθήκη. Προσημείωσις σ. 200.

ΜΕΡΟΣ Ι'.

ΕΝΟΧΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΤΜΗΜΑ Α'.

Η ΕΝΟΧΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ, ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

§ 400. Περιεχόμενον τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου σ. 203.— § 401. Ὅρισμός τῆς ἐνοχῆς. Obligatio σ. 203.— § 402. Παροχή. Dare, facere, praestare σ. 204.— § 403. Εἶδη τῆς παροχῆς σ. 205.— § 404. Ποῖον τῆς παροχῆς σ. 206.— § 405. Obligatio civilis, praetoria, naturalis σ. 207.— § 406. Obligatio bonae fidei, stricti juris σ. 208.— § 407. Τόκος σ. 208.— § 408. Ἱστορία τοῦ τόκου. Περιορισμοὶ σ. 209.— § 409. Ἀνατοκισμός. Calendaria. Interusurium σ. 211.— § 410. Διαφέρον σ. 213.— § 411. Εὐεργέτημα εὐπορίας σ. 215.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΤΑΙΣΜΑ. ΤΥΧΗΡΑ

- § 412. Πταῖσμα. Βαθμοὶ σ. 216.— § 413. Ὑπερημερία τοῦ ὀφειλέτου σ. 216.— § 414. Ὑπερημερία τοῦ πιστωτοῦ σ. 218.— § 415. Τυχῆρά σ. 219.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

- § 416. Μονομερεῖς, ἀμφιμερεῖς ἐνοχαὶ σ. 220.— § 417. Πολλὰ ὑποκείμενα τῆς ἐνοχῆς σ. 220.— § 418. Κανόν, ἐξαιρέσεις. σ. 221.— § 419. Συνενοχὴ σ. 222.— § 420. Ἐνοχὴ εἰς ὀλόκληρον σ. 224.— § 421. Ἐκχώρησις σ. 225.— § 421α. Ἀπαγορεύσεις καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐκχώρησεως σ. 227.

ΤΜΗΜΑ Β'

ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΟΙ ΛΟΓΟΙ

- § 422. Διαίσεις τῶν γενεσιουργῶν λόγων τῆς ἐνοχῆς σ. 229.— § 423. Pollicitatio. Votum σ. 230.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΣΥΜΒΑΤΕΙΣ

- § 424. Ὅρισμός καὶ διαίσεις τῶν συμβάσεων σ. 231.— § 425. Συμβάσεις τοῦ jus civile σ. 233.— § 426. Ὁρκός. Ἀρραβών. Ποινικὴ ρήτρα σ. 234.— § 427. Τυχῆραι συμβάσεις σ. 235.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

- § 428. Sponsio σ. 237.— § 429. Nexum σ. 238.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

OBLIGATIONES QUAE RE CONTRAHUNTUR

- § 430. Κοινὸς χαρακτὴρ τῶν πράγματι ἐνοχῶν σ. 241.— § 431. Mutuum (δάνειον) σ. 241.— § 432. Nauticum foenus (ναυ-

τικὸν δάνειον) σ. 243.— § 433. Sctum. Macedonianum σ. 244.— § 434. Commodatum (χρησιδάνειον) σ. 245.— § 435. Precarium σ. 246.— § 436. Depositum (παρακαταθήκη) σ. 247.— § 437. Pignus (ἐνέχυρον) σ. 249.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

VERBORUM OBLIGATIONES

§ 438. Περιπτώσεις καὶ χαρακτὴρ τῆς ρήμασιν ἐνοχῆς σ. 250.— § 439. Stipulatio (ἐπερώτησις) σ. 251.— § 440. Ἐγγραφὸς ἐπερώτησις σ. 253.— § 441. Διακρίσεις τῆς ἐπερωτήσεως σ. 253.— § 442. Adstipulatio σ. 254.— § 443. Solutionis causa adjectus σ. 254.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

LITERARUM OBLIGATIO

§ 444. Ἐννοια τῆς liter. obligatio. Οἰκιακὰ βιβλία. Ἱστορία σ. 255.— § 445. Literarum oblig. τῶν ἀλλοδαπῶν σ. 257.— § 446. Ἰουστιν. διζ. τῆς lit. oblig. σ. 258.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

OBLIGATIONES QUAE CONSENSU CONTRAHUNTUR

§ 447. Χαρακτὴρ τῶν συναινέσει ἐνοχῶν. Εἶδη σ. 259.

Η'

EMPTIO VENDITIO (ΑΓΟΡΑΠΩΛΗΣΙΑ)

§ 448. Ὅρισμός τῆς ἀγοροπωλησίας. Ὀνοματολογία σ. 260.— § 449. Ἀντικείμενον καὶ τίμημα σ. 260.— § 450. Καταρτισμός τῆς ἀγοροπωλησίας σ. 262.— § 451. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς ἀγοροπωλησίας σ. 263.— § 452. Ἐκνίκησις σ. 264.— § 453. Ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος σ. 265.— § 454. Edictum aedilicium. Ἀγωγαὶ σ. 265.— § 455. Ἀπαγόρευσις τῆς ἀγοροπωλησίας σ. 267.— § 456. Πρόσθετα σύμφωνα ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ σ. 267.— § 457. Λύσις τῆς ἀγοροπωλησίας σ. 268.

II

LOCATIO CONDUCTIO (ΜΙΣΘΩΣΙΣ)

- § 458. Ὅρισμός τῆς μισθώσεως. Εἶδη. Ὀνομαστολογία σ. 269.— § 459. Στοιχεῖα τῆς μισθώσεως σ. 270.— § 460. Ἀπαγόρευσις τῆς μισθώσεως. Ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα σ. 271.— § 461. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς μισθώσεως σ. 272.— § 462. Λύσις τῆς μισθώσεως. Παράγγελμα σ. 274.— § 463. Lex Rhodia de jactu σ. 275.

III

SOCIETAS (ΕΤΑΙΡΕΙΑ)

- § 464. Ὅρισμός καὶ φύσις τῆς ἐταιρείας σ. 276.— § 465. Εἶδη τῆς ἐταιρείας σ. 277.— § 466. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς ἐταιρείας σ. 278.— § 467. Λύσις τῆς ἐταιρείας σ. 279.

IV

MANDATUM (ΕΝΤΟΛΗ)

- § 468. Ὅρισμός καὶ στοιχεῖα τῆς ἐντολῆς σ. 280.— § 469. Εἶδη τῆς ἐντολῆς σ. 281.— § 470. Ἀποτελέσματα τῆς ἐντολῆς σ. 281.— 471. Λύσις τῆς ἐντολῆς σ. 283.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΝΩΝΥΜΟΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

- § 472. Χαρακτήρ καὶ εἶδη τῶν ἀνωνύμων συμβάσεων σ. 284.— § 473. Κατάρτισμός καὶ ἀποτελέσματα τῶν ἀνωνύμων συμβάσεων σ. 285.— § 474. Ἀνταλλαγή. Διατίμησις ἐπὶ πράσει σ. 285.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

PACTA (ΣΥΜΦΩΝΑ)

- § 475. Ἐννοια τῶν ἀγωγίμων pacta. Εἶδη σ. 287.— § 476. I. Pacta adjuncta. Ἐννοια. Ἀποτελέσματα σ. 287.— § 477. II. Pacta praetoria. Ἐννοια. Εἶδη σ. 288.— § 478. Constitutum σ. 288.— § 479. Receptum τῶν nautae κτλ. σ. 290.— § 480. III. Pacta legitima. Ἐννοια Ἀγωγή σ. 291.— § 481. Compromissum σ. 292.— § 482. Δωρεὰ σ. 292.— § 483. Ἀντικείμενον τῆς δωρεᾶς. Lex Cincia σ. 293.— § 484. Εἶδη

τῆς δωρεᾶς σ. 295.— § 485. Ἀποτελέσματα τῆς δωρεᾶς- Ἀνέ-
κλησις σ. 296.— § 486. Ἀπαγορεύσεις τῆς δωρεᾶς σ. 297.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΟΙΟΝΕΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

§ 487. Ἑννοια καὶ εἴδη τῶν οἰονεὶ συμβάσεων σ. 299.— § 488. Ne-
gotiorum gestio. Actio funeraria σ. 300.— § 489. Tutela.
Cura. Aditio hereditatis σ. 301.— 490. Κοινοπραξία σ. 301.
— § 491. Conductio sine causa. 302.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ

§ 492. Ἑννοια καὶ εἴδη τῶν ἀδικημάτων σ. 304.— § 493. Furtum
(κλοπή) σ. 306.— § 494 Rapina (ἄρπαγή) σ. 308.— § 495.
Damnum (ζημία) σ. 309.— § 496. Injuria (βλάβη) σ. 310.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΟΙΟΝΕΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ

§ 497. Ἑννοια καὶ εἴδη τῶν οἰονεὶ ἀδικημάτων σ. 312.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

OBLIGATIONES EX VARIIS CAUSARUM FIGURIS

§ 498. Ἑννοια τοῦ variæ figuræ σ. 314.— § 499. Actiones no-
xales σ. 314.— § 500 Actiones adjectitiæ qualitatis σ.
316.— § 501. Actio ad. exhibendum σ. 318.— § 502.
Actio Pauliana σ. 329.— § 503. Διάφοροι ἐνοχλαὶ σ. 319.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

ΑΝΑΔΟΧΗ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

§ 504. Ἀναδοχή ἀλλοτρίου χρέους σ. 320.— § 505. Ἐγγυήσις σ. 321.
— § 506. Περιεχόμενον καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐγγυήσεως σ. 321.
— 507. Constitutum debiti alieni. Mandatum qualifica-
tum σ. 322.— § 508. Beneficium divisionis. Excussionis
σ. 323.— § 509. Ἀπαγορεύσεις τῆς ἐγγυήσεως σ. 324.— § 510.
Ἱστορία τῆς ἐγγυήσεως σ. 324.— § 511. Sctum Vellejanum

σ. 326.— § 512. Ἀποτελέσματα τοῦ SC. Vellejanum σ.
326.— § 513. Ἐξαίρεσις τοῦ SC. vellejanum σ. 327.

Τ Μ Η Μ Α Δ

ΑΠΟΣΒΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΓΕΝΙΚΟΙ ΑΠΟΣΒΕΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

§ 514. Διακρίσεις τῶν ἀποσβεστικῶν λόγων τῆς ἐνοχῆς σ. 328.— §
515. Solutio (καταβολή) σ. 329.— § 516. Litis contestatio
(κἀταρξίς τῆς δίκης) σ. 330.— § 517 Compensatio (συμφηφι-
σμός) σ. 330.— § 518. Ἱστορία τοῦ συμφηφισμού σ. 331.— §
519. Novatio (ἀνανέωσις) σ. 332.— § 520. Τύπος καὶ ἀποτέ-
λεσμα τῆς ἀνανέωσης σ. 333.— § 521. Διάφοροι ἄλλοι γενικοὶ
ἀποσβεστικοὶ λόγοι σ. 334.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΙΔΙΚΟΙ ΑΠΟΣΒΕΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

§ 522 Liberatio per aes et libram σ. 336.— § 523. Accepti-
latio literis σ. 336.— § 524. Acceptilatio σ. 336.— § 525.
Θάνατος σ. 337.

ΜΕΡΟΣ Δ'.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

§ 526. Familia (οικογένεια) σ. 338.— § 527. Agnatio cognatio
(συγγένεια) σ. 339.— § 528. Διακρίσεις τῆς συγγενείας. Βαθμοὶ
σ. 339.— § 529. Adfinitas (ἀγχιστεία) σ. 340.— § 520. Ἀ-
πώδειξις τῆς συγγενείας σ. 341.— § 531. Διαίρεσις τοῦ οἰκογε-
νειακοῦ δικαίου σ. 341.

Τ Μ Η Μ Α Α'

Ο ΓΑΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

- § 532. Ὅρισμός τοῦ γάμου· τρόποι συστάσεως. σ. 342.— § 533. Νεώτεροι τρόποι συστάσεως τοῦ γάμου σ. 344.— § 534. *Matrimonium juris gentium*. Ἰσχύον δίκαιον σ. 344.— § 535. Κωλύματα τοῦ γάμου σ. 345.— § 536. Μνηστεία σ. 349.— § 537. *Concubinatus* (παλλακεία) σ. 350.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

- § 538. Διακρίσεις τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γάμου σ. 351.— § 539. *Manus* σ. 351.— § 540. *Manus fiduciæ causa* σ. 353.— § 541. Ἀποτελέσματα τοῦ ἄνευ *manus* γάμου. Προσωπικά σ. 353.— § 542. Χρηματικά ἀποτελέσματα τοῦ γάμου. Προῖξ σ. 354.— § 543. Σύστασις καὶ ἀντικείμενον τῆς προικὸς σ. 354.— § 544. Σχέσις τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν προίκα σ. 356.— § 545. *Dos profectitia, adventicia* κτλ. σ. 357.— § 546. Ἀνάληψις τῆς προικὸς σ. 357.— § 547. Παράφερνα σ. 359.— § 548. Προγαμιαία δωρεὰ σ. 359.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΛΥ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

- § 549. Λόγοι λύσεως τοῦ γάμου. Διακρίσεις σ. 362.— § 550. Διαζύγιον. Ἱστορία σ. 362.— § 551. Τὸ διαζύγιον ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου σ. 364.— § 552. Δεύτερος γάμος σ. 365.— § 553. Ἀγαμία. Ἀτεχνία σ. 366.

ΤΜΗΜΑ Β'.

ΠΑΤΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

- § 554. Φύσις τῆς πατρικῆς ἐξουσίας σ. 367.— § 555. Γενεσιουργοὶ λόγοι τῆς πατρικῆς ἐξουσίας σ. 368.— § 556. Υἱοθεσία. Γενικοὶ κανόνες σ. 369.— § 557. Arrogatio σ. 370.— § 558. Adoptio σ. 371.— § 559. Προσωπικὰ ἀποτελέσματα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας σ. 372.— § 560. Χρηματικὰ ἀποτελέσματα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας σ. 373.— § 561. Χρημάτιον (peculium) σ. 374.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

- § 562. Λόγοι λύσεως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. Ἀκούσιαι σ. 377.— § 563. Emancipatio (χειραφεσία) σ. 378.— § 564. Προστασία τῆς πατρικῆς ἐξουσίας σ. 380.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

MANCIPIUM

- § 565. Φύσις τοῦ mancipium. Γένεσις σ. 381.— § 566. Ἀποτελέσματα τοῦ mancipium. Λύσις σ. 381.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ

- § 567. Νομικὴ ἀνικανότης σ. 383.— § 568. Προστασία τῶν ἀνικάνων σ. 384.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ

- § 569. Ὅρισμός καὶ φύσις τῆς ἐπιτροπείας σ. 386.— § 570. Προσδιορισμός τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀνῆκου σ. 387.— § 571. Περιεχό-

μενον τῆς ἐπιτροπείας τῶν ἀνέχων σ. 389.— § 572. Εὐθύνη τοῦ ἐπιτρόπου σ. 392.— § 573. Ἀνικανότης καὶ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐπιτρόπου σ. 393.— § 574. Συνεπίτροποι. Παρεπίτροπος σ. 394.— § 575. Παῦσις τῆς ἐπιτροπείας τῶν ἀνέχων σ. 395.— § 576. Πλαστός ἐπίτροπος σ. 396.— § 577. Ἐπιτροπεία τῶν γυναικῶν σ. 396.— § 578. Ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτροπείας τῶν γυναικῶν. Παῦσις σ. 398.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ

§ 579. Ἐννοια τῆς κηδεμονίας σ. 399.— § 580. Περιπτώσεις τῆς κηδεμονίας σ. 399.— § 581. Κηδεμονία φρενοβλαβῶν σ. 400.— § 582. Κηδεμονία ἀσώτων σ. 401.— § 583. Κηδεμονία ἀφελίκων σ. 402.

ΜΕΡΟΣ Ε'.

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 584. Ἐννοια τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου σ. 404.— § 585. Περιεχόμενον τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου σ. 404.— § 586. Ἐπαγωγὴ. Κτῆσις. Hereditas jacens σ. 405.— § 587. Hereditas. Bonorum possessio σ. 407.— § 588. Ἱστορία τῆς bon. possessio σ. 407.— § 589. Ἐπαγωγὴ καὶ κτῆσις τῆς bon. possessio σ. 411.— § 590. Διακρίσεις τῆς bon. possessio σ. 412.— § 591. Ἀποτελέσματα τῆς κτήσεως τῆς h. p. σ. 413.— § 592. Ἀνικανότης τοῦ κληρονομεῖν σ. 414.

ΤΜΗΜΑ Α'

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Ι

ΕΠΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΠΑΓΩΓΗ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

- § 593. Ὅρισμός καὶ ἔννοια τῆς διαθήκης σ. 415.— § 594. Τύπος τῆς διαθήκης σ. 416.— § 595. Bonorum possessio secundum tabulas σ. 417.— § 596. Νεώτερον δίκ. τῶν διαθηκῶν σ. 418.— § 597. Ἰουστίν. δίκ. τῶν διαθηκῶν σ. 418.— § 598. Ἐξαιρετικοὶ τύποι τῶν διαθηκῶν σ. 419.— § 599. Ψήφισμα Κυβερνήτου σ. 420.— § 600. Testamenti factio σ. 421.— § 601 Testamenti factio passiva σ. 423.— § 602. Ἐνστασις κληρονόμου σ. 425.— § 603. Ὑποκατάστασις. Κοινὴ σ. 428.— § 604. Ὀρφανικὴ καὶ οἰονεὶ ὀρφανικὴ ὑποκατάστασις σ. 428.— § 605. Ἀποκλήρωσις σ. 430.— § 606. Ἀνίσχυρον τῆς διαθήκης σ. 431.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΑΓΩΓΗ ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ

- § 607. Διαδοχὴ ἐξ ἀδιαθέτου κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον σ. 432.— § 608. Διαδοχὴ ἐξ ἀδιαθέτου τῶν ἀπελευθέρων κτλ. σ. 435.— § 609. Bonorum possessio intestati τῶν ingenui σ. 435.— § 610. Bonorum possessio intestati τῶν ἀπελευθέρων σ. 437.— § 611. Μεταρρυθμίσεις τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς ὑπὸ τοῦ νεωτ. δικαίου σ. 438.— § 612. Νεαρὰ 118. σ. 440.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΙΚΑΙΟΝ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ

- § 613. Ἐννοια τοῦ δικαίου τῶν ἀναγκαιῶν κληρονόμων σ. 442.— § 614. Μεταρρυθμίσεις τῆς jus civile τῶν ἀναγκαιῶν κληρονόμων. Τυπικὸν δίκαιον. σ. 443.— § 615. Bonorum possessio contra tabulas σ. 445.— § 616. Οὐσιαστικὸν δίκαιον τῶν ἀναγκαιῶν κληρονόμων σ. 445.

καίων κληρονόμων σ. 446.— § 617. Querela inofficiosi testamenti donationis dotis σ. 447. — § 618. Bonorum possessio contra tabulas τῶν ἀπελευθέρων σ. 448.— § 619. Μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 449.— § 620. Νεαρά 115. σ. 450.

II

ΚΤΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΡΟΠΟΙ ΚΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

- § 621. Προαπαιτούμενα τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας σ. 451.— § 622. Necessarii heredes. Jus abstinendi σ. 453.— § 623. Extranei heredes σ. 454.— § 624. Ἀπογραφή σ. 455.— § 625. Προσωρινή νομὴ τῆς κληρονομίας σ. 456.— § 626. Usucapio heredi actis σ. 458.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΣ. ΑΓΩΓΕΙΑ

- § 627. Καθολικὴ διαδοχὴ σ. 459.— § 628. Beneficium separationis σ. 460.— § 629. Σχέσεις τῶν συγκληρονόμων πρὸς ἀλλήλους σ. 460.— § 630. Transmissiones σ. 461.— § 631. Προσαύξεις σ. 463.— § 632. Προστασία τῆς κληρονομίας σ. 465.— § 633. Ἀπώλεια τῆς κληρονομίας σ. 466.

ΤΜΗΜΑ Β'

ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

LEGATUM ΚΑΙ FIDEICOMMISSUM

- § 634. Ἐννοια καὶ εἶδη τοῦ κληροδοτήματος σ. 468.— § 635 Legatum σ. 469.— § 636. Σύστασις καὶ τύπος τοῦ legatum σ. 470.— § 637. Fideicommissum σ. 472.— § 638. Ἀφομοιώσεις τῶν legata καὶ fideicommissa σ. 473.— § 639. Περιορισμοί. Lex Falcidia σ. 474.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΚΤΗΣΙΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΑΚΥΡΟΤΗΣ ΤΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

- § 640. Κτήσεις. Προσαύξεις. Caducum σ. 475.— § 641. Ἀσφάλεια. Ἐνδίκαια μέσα τοῦ κληροδόχου σ. 477.— § 642. Ἀκυρότης τῶν κληροδοτημάτων σ. 479.— § 643. Mortis causa donatio σ. 480.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑ

- § 644. Ὅρισμός καὶ ἱστορία τῆς καθολικῆς κληροδοσίας σ. 480.—
 § 645. Ἰουστινιάνειον δίκαιον τῆς καθολικῆς κληροδοσίας σ. 482.—
 —§ 646. Διάφοροι διαδοχαί, ἀνάλογοι τῇ κληρονομίᾳ. Mortis causa capio σ. 483.

ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελ.	6	στίχ.	27	ἄν.	ἀντὶ	juris transfe	γρ.
						juris ad alium transfere	
»	11	»	2	κάτ.	»	2] Pact. 2. 14 ἴδε Οἶκον.	»
						2] ἴδε Οἶκον.	
»	14	»	9	ἄν.	»	καταστραφῇ τὸ πρᾶγμα	»
						καταστραφῇ τυχαίως τὸ πρᾶγμα	
»	14	»	29	»	»	φύσεως ἢ τοῦ	»
						φύσεως	
»	15	»	1	»	»	ἀποτελέσματος τῆς δικαιοπρα-	
						ξίας	»
						τῆς δικαιοπραξίας.	
»	19	»	31	»	»	πηγάζον. Τοῦτο	»
						πηγάζον. Τὸ δεύτερον τοῦτο	
»	20	»	4	»	»	(accidentalia)	»
						accidentalia	
»	33	»	14	»	»	διεξεδικεῖτο	»
						προδικάζει τὴν	
»	33	»	15	»	»	διὰ τῆς actio	»
						ἐγερσιν τῆς actio	
»	147	»	3	κάτ.	»	(15. 1) 84	»
						(15. 1) 81	
»	148	»	13	ἄν.	»	enim Appelis	»
						enim picturam Appelis	
»	153	»	11	»	»	Πολιτ. Δικονομίας ἡμετέρας	»
						ἡμετέρας Πολιτ. Δικονομίας	
»	169	»	1	»	»	καὶ αὐτὰ	»
						τὰ αὐτὰ	
»	177	»	22	»	»	ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ γ' μ. X.	»
						αἰῶνος	
						ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ γ'	»
						μ. X. αἰῶνος	

Σελ. 191	στιχ.	24	ἄν.	»	μεταποίησις μεταβολή	»
» 228	»	4	κάτ.	»	καίτοι οὐδόλως καίτοι, οὐδόλως	»
» 238	»	7	»	»	διορῶν διορᾶ	»
» 264	»	9	ἄν.	»	ἦτοι ἀφαιρέσεως ἦτοι παρὰ τρίτου ἀφαιρέσεως	»
» 415	»	15	κάτ.	»	ὀρφανική κατάστασις ὀρφανική ὑποκατάστασις	»
» 450	»	3	ἄν.	»	ἄπορος (εἰ ἄπορος καὶ (εἰ	»

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 248. Ἐννοια τῶν εἰδηγύδεων καὶ πηγῶν.—

§ Ἱστορία. Σύστημα. 219.

§ 211. Ἡ ἔννοια τῶν *Εἰσηγήσεων*, ὁ σύνδεσμος αὐτῶν μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου, εἰδικώτερον δὲ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ αἱ πηγῶν τοῦ ἱστορικοῦ μέρους ἐν αὐταῖς ἀνεγράφησαν ἤδη ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ ἱστορία τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀντιστοίχου λέξεως *institutio*¹. Προσθετέον δὲ μόνον, ὅτι ὡς πρὸς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκολούθησομεν ἐν ταῖς παραπομπαῖς τοῦ παρόντος μέρους τὸν τρίτον ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ² ἐκτεθέντων νεωτέρων τρόπων.

§ 219. Ἐν ταῖς *Εἰσηγήσεσιν* ὅμως, καθὰ ἀλλαχοῦ ὑπεδείχθη¹, τοῦτο μὲν ἡ ἱστορία χρονολογικῶς οὐχὶ δὲ συγχρονιστικῶς, ὡς ἐν τῷ α'. μέρει, ἐξεταζομένα, κατέχει δευτερεύουσαν θέσιν, ὑποχωροῦσα τῷ συστήματι, ἥτοι τῇ δογματικῇ τοῦ δικαίου ἐρευνῇ, ἥτις σκοπεῖ νὰ κα-

§ 248 1] Τόμ. Α'. § 23. 155. 156. 208.— 2] Ἀπόθ. § 216 σημ. 4.

§ 219. 1] Τόμ. Α'. § 23.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ταδείξει τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν δικαι-
μάτων πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον καθόλου καὶ
τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν ἐκάστου δικαιώματος². τοῦτο δὲ θὰ ἐκ-
θενται ἐν περιλήψει καὶ τὰ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου.

Τ Μ Η Μ Α Α'.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΕΝ ΤΩ ΔΙΚΑΙΩ.

§ 220. Ἰδιωτικὸν δίκαιον.— § 221. Ἐρμηνεία.—

§ 222. Ἀναλογία. — § 223. Διαίρεσις καὶ οὐδεσηματικὴ
κατάταξις τῆς ἑλξης.

§ 220. Τῆς διαφόρου διαίρεσις τοῦ δικαίου ἐξητάσαμεν ἤδη¹.
δ' ἰδιωτικὸν δίκαιον μετὰ τῶν ὑποδιαίρεσεων αὐτοῦ, ἀποτελοῦν
ἀντικείμενον τῶν *Εἰσηγήσεων*, διαίρεται ὡς ἐπίσης ἀλλαχοῦ εἰρητα
εἰς τὸ οἰκογενειακὸν καὶ τὸ τῆς περιουσίας (χρηματώδες), τὸ δὲ δ-
τερον τοῦτο εἰς πραγματικόν, ἐρογικόν καὶ χρηρονομικόν. Γ

§ 221. Ἦνα ἐπιτευχθῇ ἡ ἐρῆθ ἐφαρμογῇ¹ τοῦ δικαίου καὶ πληρο-
σύτως ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, δεόμεθα, πλὴν τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ὑπάρξε-
τῶν κανόνων αὐτοῦ, νὰ ἀνεύρωμεν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ (τῆς β-
λήσεως τοῦ νομοθέτου, voluntas legis, mens legis κλ.¹) κα-
πρὸς τοῦτο ἐργασία καλεῖται ἐρμηνεία ἐξ ἴσου² ἀναγκαία ἐπὶ τῇ
γραπτοῦ καὶ τοῦ ἀγράφου δικαίου³. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ γραπτοῦ δικαίου

2] *Πρὸλ.* Puchta § 189.

§ 220. 4] *Τόμ.* Α' § 3. ἱπ.— 2] *Τόμ.* Α' § 3.

§ 221. 4] *Πρὸλ.* *Τόμ.* Α' § 99.— 2] *Λ.* 17. *Δ.* 1. 3, 1 47. *Δ.* 24. 3. 1. 13
Δ. 27. 4, 1. 19 *Δ.* 10. 4, 1. 6 § 1 *Δ.* 50. 16.— 3] *Δηλ.* καθ' ὅσον πρὶν ἢ ἐννοήσῃ
τὴν ἀληθῆ τοῦ νόμου ἔννοιαν δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐάν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχ-
ῇ ὁρισμὴν περιπτώσει. *Πρὸλ.* Czychlarz *Εἰσηγήσεις* § 5.— 4] *Πρὸλ.* καὶ *W*

Η' ὁ νόμος τοῦ δικαίου ἀναγκαῖον εἶναι καὶ αὐτὸν
καὶ τὸν νόμον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸν νόμον
§ 221. 4] *Πρὸλ.* *Τόμ.* Α' § 99.— 2] *Λ.* 17. *Δ.* 1. 3, 1 47. *Δ.* 24. 3. 1. 13
Δ. 27. 4, 1. 19 *Δ.* 10. 4, 1. 6 § 1 *Δ.* 50. 16.— 3] *Δηλ.* καθ' ὅσον πρὶν ἢ ἐννοήσῃ
τὴν ἀληθῆ τοῦ νόμου ἔννοιαν δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐάν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχ-
ῇ ὁρισμὴν περιπτώσει. *Πρὸλ.* Czychlarz *Εἰσηγήσεις* § 5.— 4] *Πρὸλ.* καὶ *W*

Ἡ ἔρμηνεία γίνεται ἢ διανοητικῶς ἢ ἔρμηνευτικῶς. Ἡ διανοητικὴ γίνεται ἐν τῷ νοῦ καὶ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ. Ἡ ἔρμηνευτικὴ γίνεται ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῇ πράξει. § 222. Ἀναλογία.

προστίθεται εἰδικώτερον ἢ ἐξακριβώσις τῆς γενησιότητος καὶ ἀκριβείας τοῦ κειμένου αὐτοῦ, γινομένη διὰ τῆς κριτικῆς ἥτις, γνωστὴ καὶ παρὰ Ῥωμαίους, γίνεται δι' ἰδιαιτέρων κανόνων⁶.

Ἡ ἐρμηνεία διαιρεῖται εἰς ἀθετητικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν· ἡ πρώτη γίνεται διὰ νέας διατάξεως τοῦ δικαίου καὶ δὲν εἶναι κυρίως ἐρμηνεία, ἀλλὰ παραγωγὴ νέου δικαίου, θεωρουμένου ὅμως ὡς ἐνυπάρχοντος ἐν τῷ ἐρμηνευμένῳ⁷. Ἡ δ' ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία γινομένη διὰ κανόνων ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τεθειμένων, διαιρεῖται ἀναλόγως τῶν μέσων, οἷς χρῶμεθα, εἰς γραμματικὴν καὶ λογικὴν. Ἡ γραμματικὴ σκοπεῖ τὴν διὰ τῶν γλωσσικῶν κανόνων, ἡ δὲ λογικὴ τὴν δι' ἄλλων βοθημάτων (π. χ. τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου, τῆς συσχετίσεως τοῦ ἐρμηνευομένου κανόνος πρὸς ἄλλους ἢ τὸ ὅλον δίκαιον, ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸ ἀλλοδαπὸν κτλ.) ἐπιτελεῖν αὐτῆς· τὸ δεῦτερον τοῦτο εἶδος ἐφαρμόζεται ὡσάκις διὰ τῆς γραμματικῆς ἢ οὐδόλως δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἡ ἀληθείας ἔννοια τοῦ δικαίου ἢ ἐξαχθόνται πλείους ἐξ ἴσου πιθαναί⁸, διὸ καὶ μεταβάλλουσα κατ' ἀνάγκην τὴν τῶν λέξεων ἔννοιαν, ὑποδιαιρεῖται εἰς συσταλτικὴν, διασταλτικὴν καὶ ἀλλοιοῦσαν, ἀναλόγως τῆς μεταβολῆς ταύτης⁹.

§ 222. Τῆς ἀπλῆς ἐρμηνείας διαφέρει ἡ ἀναλογία (παρεμφερὲς τῇ interpretatio τῶν Ῥωμαίων¹), ἥτις σημαίνει τὴν ἐπέκτασιν κανόνος τινὸς τοῦ δικαίου, εἰς θέματα μὴ ρυθμιζόμενα μὲν ὑπ' αὐτοῦ, οὐχ ἥττον ὅμοια, ἔνεκα τῆς ταυτότητος τοῦ νομικοῦ λόγου (ratio juris), ἥτοι τοῦ ἀνωτέρου ἀξιώματος τοῦ ἀποτελέσαντος τὴν ἀφετηρίαν τοῦ νομοθέτου καὶ ἀνευρισκομένου διὰ τῆς ἐρμηνείας, δι' ἧς ἐξακριβῶνται, ὅτι ἂν ὁ νομοθέτης εἶχε λάβει καὶ τὰ ὅμοια ταῦτα θέματα ὑπ' ὄψιν, ἤθελε ρυθμίσει αὐτὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Διὰ τῆς ἀναλογίας δὲ, ἀπολύτως ἀναγκασίας καὶ πρὸς ἀποσάβησιν τῆς ἀρησιδικίας² ἢ συμπληροῦνται χάσματα τοῦ δικαίου ἢ ὑποβάλλονται ὑπ' αὐτὸ σχέσεις παραχθεῖ-

scheid Γεν. Ἀρχαί (μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § § 20 καὶ 22, Regelsberger Pand § 35. IV.—5] Πρὸς. Gellius N. A. 1. 7. Περὶ ταύτης καὶ τῶν ἐν τῇ πράξει κανόνων ὡς πρὸς τὸ ρωμ. καὶ τὸ βυζ. δίκ. Παπαρηγό. Γ. Α. § 63. Κρασσά Γεν. Διδ. § 24.—6] L. 12 § 1 C. 1. 14. l. 37 D. 1. 3, Windscheid ἀνωτ. § 20 σημ. 2. ἀρθ. 26 τοῦ Συντάγματος.—7] Windscheid ἀνωτ. § 21.—8] Πρὸς. l. 19 D. 1. 3. l. 7. § 2. D. 33. 10, l. 19 D. 10. 4 καὶ Οἰκονομ. Στοιχ. § 9. σημ. 15.

§ 222. 1] 18: τὸρ. Α'. § 104. — 2] Πρὸς. ἀρθ. 56. 57 Πολ. Δικ. 480 Παν. Ν.

Ἡ Κριτική

σαι μετὰ τὴν ἐμφάνισίν του ³. Ἀποκλείεται δ' ἡ ἀναλογία κατὰ κανόνα ἐπὶ τοῦ *jus singulare*, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνεκα τῆς δυσκολίας πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς *ratio juris* ἐν αὐτῷ ⁴, ἔτι δὲ καὶ ὅταν ὁ νομοθέτης ρητῶς ἀπαγορεύσῃ αὐτὴν π. χ. ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ διαζυγίου.

§ 223. Συμπληρώσαντες ἤδη κεφαλαιωδῶς τὰ περὶ δικαίου, βαινόμεν εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ὡς ἐπανειλημμένως εἴρηται ¹, τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὸ δίκαιον τῆς περιουσίας καὶ τὸ οἰκογενειακόν. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα (πραγματικὸν δίκ.), τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τοῦ προσώπου πρὸς ἄλλο πρόσωπον, ἤτοι τὰ ἐνοχικὰ δικαιώματα (ἐνοχικὸν δίκ.) καὶ τὰ τῆς τύχης τῆς περιουσίας μετὰ θάνατον τοῦ κτήτορος (κληρονομικὸν δίκ.). Τὸ δ' οἰκογενειακόν ἐρευνᾷ ἢ μόνον τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις, ἤτοι τὴν κατάστασιν τῶν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ προσώπων, τὴν φύσιν, τὴν ἑκτασιν, τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν νομικὴν σημασίαν τῶν συγγενικῶν δεσμῶν—τοῦτο δὲ δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν καθαρὸν οἰκογενειακόν δίκαιον, ὅτε ἀμιγρὲς πάσης χρηματικῆς σχέσεως— ἢ μόνον τὰς χρηματικὰς τῆς οἰκογενείας σχέσεις, ὅτε ἀποχωριζόμενον τοῦ καθαροῦ ἀνήκει τῷ δικαίῳ τῆς περιουσίας, ἢ τέλος περιλαμβάνει ἀμφότερα. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν σημασίαν δὲ λαμβάνοντες αὐτὸ ἐνταῦθα, χάριν τῆς κρείσσοнос νοήσεως τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων, δυνατὴς μόνον διὰ τῆς συγχρόνου ἐρεῦνης τῆς ἐπιδράσεως τῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς περιουσίας, τάσσομεν αὐτὸ μετὰ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ δικαίου τῆς περιουσίας, ἀλλὰ πρὶ τοῦ κληρονομικοῦ. Ἡ κατάταξις αὕτη, συνήθης καὶ παρ' ἡμῖν οὖσα, καίτοι μίγνυσι τοὺς δύο μεγάλους κλάδους τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀπορρέει ἐκ τοῦ ὅτι τῇ οἰκογενειακῶν δίκαιον ρυθμίζει, ἐπίσης καὶ τὰ λοιπὰ δύο μέρη ἐκείνου, σχέσεις ἐν ζῳῇ ².

Προσέτι δ' ὑπάρχουσι κανόνες κοινοὶ εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οἵτινες μετὰ τῶν προειρημένων περὶ δικαίου ἀποτελοῦσι τὰς καλουμένας γενικὰς ἀρχὰς (γενικὸν μέρος), πρὸς ἃς ἐν ἀντιθέσει τὸ ἐκ τῶν κανόνων ἐκάστου κλάδου τοῦ ἰδιωτ. δικαίου ἀποτελούμενον μέ-

3] L. 12. 13.D. 1. 3.—4] L. 14 D. 1. 3. 1. 462 D. 50. 17.

§ 223. 1] Τόμ. Α'. § 3 καὶ ἀνωτ. § 220. — 2] Τὸ νομοσχέδιον τοῦ Γερμανικοῦ ἀστ. Κώδ. τάσσει ἔσχατον τὸ ἐνοχικόν, ὡς καὶ τὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὁ δ' Ἰόν. Κώδ. ἀκολουθεῖ τὸ σύστημα τοῦ Γαλλικοῦ.

ρος καλεῖται *ειδικόν*. Συμπληροῦντες ἄρα τὰ ἀνωτέρω, θέλομεν προτάξει τοὺς γενικοὺς τούτους κανόνας, ὁπόθεν ἀποτελεῖται τὸ ἐπόμενον σχῆμα:

α) Γενικαὶ ἀρχαί. β) Εἰδικὸν μέρος. I. Πραγματικὸν δίκαιον. II. Ἑνοχικὸν δίκαιον. III. Οἰκογενειακὸν δίκαιον καὶ IV. Κληρονομικὸν δίκαιον.

Οἱ Ρωμαῖοι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν *Εἰσηγήσεων* τοῦ Γαίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἠκολούθουν ἄλλο σύστημα καὶ διέκρινον τὸ δίκαιον εἰς δίκαιον τῶν προσώπων, τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀγωγῶν (*omne autem jus quo utimur vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones*)³. Ἄλλ' ἡ ἔννοια τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐστὶν ἀμφίβολος, διότι πρὸς τῇ ἀλλαγῇ μνημονευθεῖσθαι⁴ ὑπάρχει καὶ ἑτέρα δυνατή, καθ' ἣν αἱ ἐνοχαὶ ἀποχωρίζονται τῶν πραγμάτων τάσσονται ἐν ταῖς ἀγωγαῖς καὶ ταύτην ἐνισχύει καὶ ὁ Θεόφιλος, ὅστις μετὰ τὸ πέρασ τοῦ περὶ πραγμάτων μέρους, εἰσερχόμενος εἰς τὸ τῶν ἀγωγῶν διὰ τῶν ἐνοχῶν, παρατηρεῖ ὅτι «οὐκ ἐκτὸς ἀπολογίας ἐστὶν ἡ τάξις αὕτη, μητέρες γὰρ τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχαί»⁵.

ΤΜΗΜΑ Β'

ΤΟ ΕΞ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

§ 224. Στοιχεῖα τῶν δικαιωμάτων.— § 225. Κτήσις, ἀπώλεια καὶ ἀλλοιῶσις τῶν δικαιωμάτων. Ἀδρόνεια.

§ 224. Ἐκαστον δικαίωμα ἢ ἐξ ὑποκειμένου δικαιοῦ¹ εἴτε ἀπόλυτον εἴτε σχετικόν², δηλ. εἴτε ἐμπράγματον εἴτε προσωπικόν, προϋπο-

3) Gai I. 8, § 42 J. I. 2.—1] Τόμ. Α'. § 157.—5] Θεοφίλ. *Εἰσηγ.* πρ. (3. 13).

§ 224. 1] Τὸν ὅρισμόν τοῦ δικαίωματος καὶ τὰς διαφόρους διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ ἴδ' ἐν τόμ. Α' § 11.—2] Οἰκονομ. Στοιγ. § 54 σ. 214 καὶ ἄρθρ. 5 τοῦ Ν. περὶ δημοσιεύσεως κ.τ.λ. τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1856. Κρασσαὺ αὐτ. § 59 σημ.

τίθῃσιν ἀναγκαίως διὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ: α) Ἰποκείμενον, ἡτοι πρόσωπον (φυσικὸν ἢ νομικόν), νομικῶς ἔχον πρὸς τὸ ἔχειν δικαιώματα β) ἀντικείμενον, ἡτοι τὸ ὑποτασσόμενον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαιοῦχου καὶ γ) γεγονός-περιβληθὲν ὑπὸ τοῦ δικαίου διὰ τῆς δυναμείας τοῦ παράγειν δικαιώματα, ἡτοι νομικόν γεγονός.

§ 225. Ὅταν συνυπάρξωσι τὰ δύο τελευταῖα ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων παρὰ τινι προσώπῳ, λέγομεν, ὅτι ἐπέρχεται κτήσις τοῦ δικαιώματος, ὡς ἀντιστρόφως ὅταν ἐκλείψωσιν ἐν ἡ τινι αὐτῶν ἐπέρχεται ἀπόλεια αὐτοῦ, ἡτις ἢ συμβαίνει μόνον ὡς πρὸς τὸν δικαιοῦχον διὰ τῆς εἰς ἄλλον μεταβάσεως τοῦ δικαιώματος, ἢ ἐν γένει διὰ τῆς ἐναντικειμένου καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἐν τῷ μέρει δὲ κεῖται ἡ ἀλλοίωσις τοῦ δικαιώματος καθ' ἑαυτό, ἡτοι ἡ κατὰ τὸ περιεχόμενον (πρὸς τὸν ποιόν) ἢ κατὰ τὸ ὑποκείμενον μεταβολή αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδράνεια (ἡτοι μία) τοῦ δικαιώματος, ἡτοι ἡ κατάστασις, καθ' ἣν τὸ δικαίωμα ἐνεκωρισμένων λόγων δὲν καταργεῖται μὲν, οὐχ ἡττων, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχοντες οἱ λόγοι οὗτοι, καθεύδει⁴.

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων δυνατῶν καταστάσεων ἰδίας μνείας δεῖται ἡ κτήσις, ἡτις δυναμένη γὰρ ἐπέλθῃ οὐ μόνον ἄνευ πράξεως τοῦ κτοῦμένου, ἀλλὰ καὶ ἄνευ ἐνεργείας τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ ἐναντίον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ (αὐτοδικαίως, ipso jure, lege, iacite) καλεῖται: α) πρωτότυπος (ἀρχέτυπος) δόκιμος τὸ δικαίωμα ἀποκτάται παρὰ τοῦ δικαιοῦχου, ἀνεξαρτήτως παραχωρήσεως τοῦ τέως δικαιοῦχου π. γ. κτήσις κυριότητος διὰ καταλήψεως (occupatio)⁵ ἢ παράγωγος, ὅταν ἀποκτάται τῇ βουλήσει τοῦ δικαιουμένου γὰρ παράγωγη ἢ γὰρ μεταβιβάσει (auctor juris) π. γ. ἡ κτήσις κυριότητος διὰ παραδόσεως ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐπὶ ταύτης δ' ἰσχύει ὁ κανὼν nemo plus juris transferre potest, quam ipse habet (οὐδεὶς πλέον δικαίωμα εἰς ἕτερον μεταφέρειν δύναται, παρ' ὃ αὐτὸς ἔχει)⁶, οὗ ἐπὶ τῇ βάσει τὸ δικαίωμα μεταβιβάζεται ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον ὑπάρχει καὶ μετὰ τῶν περιορισμῶν καὶ β') δημιουργική, ὅταν τὸ δικαίωμα παράγῃται νῦν τὸ πρῶτον παρὰ τῷ δικαιοῦχῳ ἢ μεταφορικῇ, ὅταν, ὑπάρχον ἡδὲ

4. Τὸ ἀπόλυτον ἐν τῇ ἐμπραγματῶ δικαίωματι καὶ τὸ σχετικόν ἐν τῷ προσωπικῷ ἀποτελοῦσι τὸν κανόνα, οὗ ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις· π. γ. Οἶκον, αὐτ. σημ. 5.

§ 223. 1] Ἰδεὶ καὶ Οἶκον. Στοιχ. § 56 σημ. 6. — 2] Πρὸς. Regelsberger αὐτ. § 149. 1—2] Κατωτ. § 340.—4] L. 51 D. 50. 17, B. (2. 3.) 54.

μεταβαίνει εἰς τὴν νέον δικαιούχον ἐπὶ παραγώγῳ κτήσεως δ' ὑπάρχει ἡ διαδοχὴ (successio), διακρινόμενη εἰς καθολικὴν (universalis ὑπὸ τῶν νεωτ.), ἥτοι τὴν δι' ἧς ὑπαιστέχεται τις εἰς σύνολον δικαιωμάτων μόνον (acquisitio per universitatem ⁵⁾) ἢ εἰς σύνολον δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων ἑτέρου (successio in omne jus, in universum jus παρὰ Ρωμαίους ⁶⁾) καὶ εἰς εἰδικήν (successio singularis ὑπὸ τῶν νεωτ., in rem, in singularum rerum dominium succedere παρὰ Ρωμαίους ⁷⁾), δι' ἧς μεταβιβάζονται ἐν ἡ πλείω δικαιώματα, ἀλλὰ κεχωρισμένως. Περιπτώσεις τοῦ μὲν πρώτου εἴδους τῆς καθολικῆς παρὰ Ρωμαίους ὑπῆρχον ἡ arrogatio ἢ in manus conventio ⁸⁾, τῆς δὲ τοῦ δευτέρου ἡ κληρονομία καὶ ἡ δήμεσις (confiscatio, ὅτε ὅμως αἱ ὑποχρεώσεις ἐξάρουν τὸ δημόσιον μόνον ἐφ' ὅσον ἐξήρκει ἡ δήμευμένη περιουσία), ἡ emptio bonorum ⁹⁾ παρ' ἡμῶν ὅμως μόνον τοῦ δευτέρου εἴδους ὑπάρχει καθολικὴ διαδοχὴ καὶ μόνον ἡ κληρονομία καὶ γ' ἐπικερδῆς (κερδοφόρος ex causa lucrativa ¹⁰⁾) ἢ ἕνευ ἀνταλλάγματος ἐπερχομένη π.χ. δωρεὰ καὶ μὴ ἐπικερδῆς (ἀνταλλακτικὴ, ex causa onerosa ¹¹⁾), ὅταν ἐπὶ ἀνταλλάγματι γίνηται π.χ. ἀγοροπωλεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΩΝ

α) Ἔρρεα τῆς δικαιοπραξίας

§ 226. Διακρίσεις τῶν νομικῶν γεγονότων.— § 227. Δικαιοπραξία.

— § 228. Δηλώσεως τῆς βουλῆσεως. Πλάνη. Εἰκονικότης.— § 229.

Βία (φόβος), δόλος, πλάνη.— § 230. Τύπος τῆς δηλώσεως τῆς

βουλῆσεως.— § 231. Ἀντιπροδοτεία.

§ 226. Τὰ νομικὰ γεγονότα εἰσὶ ποικίλα· γενικῶς δὲ δύνανται νὰ διαιρεθῶσι : α) εἰς γεγονότα ἐπερχόμενα τῇ ἐνεργείᾳ τῆς βουλῆσεως, ὅτε εἰδικώτερον καλοῦνται νομικαὶ πράξεις, ἢ ἀνεξαρτήτως τῆς βου-

5) Gai III. § 2 84. — 6) L. 3. pr. D. 37. 1. — 7) Ulp. Fr. XIX. 2. — 8)

¹⁰ Idε κατωτ. § 539. 556. — 9) Κατωτ. § 298. — 10) L. 31. pr. D. 24. 4, 1. 4. 5. C.

9. 49. — 11) L. 13. § 45. D. 19. 1.

λήσεως π. χ. ὁ θάνατος, ἢ καὶ ἐκ τῆς συνυπάρξεως ἀμφοτέρων β) εἰς θετικά, ὅταν τὸ νομ. γεγονός εἶναι ἀποτέλεσμα θετικῆς ἐνεργείας, ἢ ἀρνητικά, ὅταν συνίστανται ἐν ἀδρανεῖα ἢ ἀνυπαρξίᾳ π. χ. ἐπὶ ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς, ἣν ἐπιφέρει ἡ ἀδράνεια τοῦ δικαιοῦχου καὶ γ) ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς παραγωγικά, καταργητικά καὶ ἀλλοιωτικά δικαιώματα. Ἐκ πάντων τῶν νομικῶν γεγονότων γενικὴν ἔρευναν ἐπιδέχονται αἱ νομικαὶ πράξεις, αἵτινες διαιροῦνται εἰς δικαιοπραξίας καὶ ἀδικαιοπραξίας.

§ 227. Δικαιοπραξία (synbólatior κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, negotium καλεῖται ἡ δῆλωσις τῆς βουλῆσεως ἱκανοῦ πρὸς τοῦτο προσώπου, σκοποῦσα τὴν δι' αὐτῆς παραγωγὴν ἐννόμου ἀποτελέσματος ἐκατέρωθεν ἢ ἀλλοιώσιν νομικῆς τινος σχέσεως, δικαιώματος).¹⁾

Ἐπομένως ἡ δικαιοπραξία προϋποτίθῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ μὲν σκοποῦ πρὸς παραγωγὴν τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκομένου ἀποτελέσματος, ὅστις δέον κατὰ κανόνα ν' ἀφορᾷ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ δικαιοπρακτοῦντος, τὸ δὲ ἱκανοῦ προσώπου καὶ τέλος βούλησιν, εἰς τοῦτο τείνουσαν κα προστηκόντως δηλουμένην.

Αἱ δικαιοπραξίαι διαιροῦνται :

α) Εἰς μονομερεῖς (negotia unilateralia κατὰ τοὺς νεωτ.), τὰς περιεχούσας τὴν βούλησιν ἑνὸς μόνου προσώπου, π. χ. διαθήκη (testamentum), ἐπαγγελία (pollicitatio)²⁾, aditio hereditatis, ἢ πλειόνων μὲν, ἀλλὰ μὴ ἀντικειμένων ἀλλήλαις, π. χ. πλείους ἀποδέχονται ὁμοῦ κληρονομίαν καὶ ἀμφιμερεῖς (neg. bilateralia κατὰ τοὺς νεωτέρ., τὰς περιεχούσας συμφωνίαν δύο ἢ πλειόνων προσώπων ἐπὶ τῷ αὐτῷ, ἑκατέρου μέρους ἐπιδιώκοντος ἰδίου συμφέρον καὶ καλουμένης εἰδικώτερον συμβάσει³⁾, αἵτινες ἀπαντῶσι μὲν ἰδίᾳ ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς μέρεσιν. β) Εἰς δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ (inter vivos καὶ αἰτία θανάτου (mortis causa). Αἰτία θανάτου εἰσὶν αἱ καταρτιζόμεναι ὀριστικῶς, ἐὰν ὁ δικαιοπρακτὴν ἀποθάνῃ ἄνευ ἀνακλήσεως αὐτῶν καὶ σκοποῦσαι τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐννόμου ἀποτελέσματος μετὰ τὴν θάνατον αὐτοῦ. Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ εἰσὶν ἐν ζωῇ.

— § 227. 1) Ὁ ὅρισμός τῆς δικαιοπραξίας εἶναι ἐκ τῶν τὰ μάλιστα ἐπιμέλῃων θεματῶν. Ἰδὲ νῦν Regelsberger αὐτ. § 135, ἀλλὰ καὶ Kohler Kr. V. J. S. XXXVI. σ. 522 ἐπ.— 2) L. 2. D. 50. 12. 1. 4. pr. § 1. 1. 3. pr. 1. 4. D. eod.— 3) L. 1. § 2 D. 2. 14, Est pactio duorum pluriumve in idem placitum consensus. L. 3 D. 50. 12.

γ) Εἰς ἐπικερθεῖς (χαριστικὰς, negotia lucrativa ἢ gratuita κατὰ τοὺς νεωτ.), ὅταν οὐδὲν διδῶται εἰς ἀντάλλαγμα π. γ. ἢ δωρεὰ, καὶ ἐπιζημίους (ἀνταλλακτικὰς, ex causa onerosa ἐπίσης ὑπὸ τῶν νεωτ.) τὰς μὴ τοιαύτας. Καὶ ὁ εἰς τυπικὰς καὶ μὴ τοιαύτας, περὶ ὧν κατωτέρω.

§ 228. Ἡ δήλωσις δέον νὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ δηλούντος, νὰ ἢ ἐλευθέρᾳ παντὸς ἐλαττώματος καὶ νὰ γείνη συμφώνως πρὸς τοὺς τυχόν ὑπὸ τοῦ δικαίου ἀπεικονιζόμενους τύπους. Πᾶσα δήλωσις μὴ συμφωνοῦσα πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ δηλούντος δὲν ἐπιφέρει τὸ σκανδαλισμὸν ἐννοητὸν ἀποτέλεσμα. Ἡ ἀσυμφωνία δ' αὕτη δύναται νὰ ἦ α) τυχαία καὶ ἀκουσία, ὅτε λέγομεν, ὅτι ὁ δηλὼν διατελεῖ ἐν πλάνῃ καὶ ἡ δικαιοπραξία, λόγῳ τῆς ἀσυμφωνίας ταύτης, ἐστὶν ἄκυρος¹⁾. Ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει μόνον ὅταν ἡ πλάνη εἴναι οὐσιώδης (ἁδιάφορον εἴτε συγγνωστή, εἴτε ἀσυγγνωστή) δηλ. ἀναφέρεται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς δικαιοπραξίας, ὧν ἄνευ ὁ δικαιοπρακτὴν ἀποδεδειγμένως οὐδόλως ἔα ἐπεχειρεῖ αὐτήν, ὡς τοιαῦτα δὲ κατὰ κανόνα εἶναι ἡ ταυτότης τοῦ προσώπου, ἡ τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοιαῦται ἰδιότητες τούτου, ὥστε ἐὰν ἐλλείπωσι μεθίσταται τοῦτο κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν εἰς ἄλλο εἶδος πραγμάτων, καὶ ἡ φύσις τῆς δικαιοπραξίας ἢ δὲ μὴ περὶ ταῦτα στρεφόμενη πλάνη καλεῖται ἐποικισμὸς²⁾ ἢ ἐκουσία, ὅτε ὑπάρχει π. γ. ἡ εἰκονικότης (simulatio), ἐξ ἧς, κατὰ κανόνα, ἐπίσης οὐδὲν τὸ ἐννοητὸν ἀποτέλεσμα³⁾, ἐπὶ ἀστείρευτο, ἀσκήσεως κτλ.

§ 229. Ἡ βούλησις ἐπίσης δέον νὰ ἢ ἐλευθέρᾳ ἐλαττώματος· τοιαῦτα δ' ἐλαττώματα ἐπιδρόντα ἐπὶ τῆς τύχης τῆς δικαιοπραξίας εἶναι.

α) Ἡ ψυχολογικὴ βία ἢ φόβος (vis [compulsiva] κατὰ τοὺς νεωτ.⁴⁾, metus), ἥτοι ἡ ἄδικος ἀπειλὴ κινδύνου, ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀπειλοῦντος ἐξαρτωμένου, πρὸς ἐξαναγκασμὸν τινος εἰς δήλωσιν βουλήσεως, ἣν ἄνευ αὐτῶν δὲν ἤθελε σχηματίσει. Ὁ κίνδυνος οὗτος δέον νὰ ἢ ἐπικείμενος, σπουδαῖος καὶ ἀναπόφευκτος.⁵⁾ Ἡ δὲ τοιοῦτος

1) Περλ. I. 13. § 15 D. 19. 1.

§ 228. 1) L. 3 D. 34. 5. 1. 9 pr. § 1 D. 28. 5. Περλ. I. 116 § 2 D. 50. 17. 1. 37 D. 44. 1. 1. 9 pr. D 18. 1.— 2) L. 54. D. 41. 7. 1. 38 D. 18. 1. Arnold § 60 σημ. b.

§ 229. 1) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ταύτην ὑπάρχει ἡ φυσικὴ ἢ ἀπόλυτος βία (vis absoluta), ἐν ᾗ γίνεται χρῆσις ἐλλεικτῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ βιαζομένου καὶ ἐπομένως οὐδέτις λόγος περὶ βουλῆσεως ἢ δικαιοπραξίας.— 2) L. 2. D. 4. 2. Περλ. Κριτ. Tuscul.

τρόπῳ καταρτισθεῖσα δικαιοπραξία ἐστὶ μὲν κατὰ κανόνα ἰσχυρά ¹, ἀλλὰ δύναται νὰ διαρρηθῇ δι' ἐνεργείας τοῦ ὑποκλύχοντος τῇ βίᾳ, εἴτε διὰ τῆς actio quod metus causa (ἀγωγή τοῦ φόβου), εἴτε διὰ τῆς exceptio quod metus causa (ἐνστάσις τοῦ φόβου), αἵτινες χωροῦσιν οὐ μόνον κατὰ τοῦ βιασαμένου, ἀλλὰ καὶ κατὰ παντός τρίτου ἐκ τῆς βίας ὠφεληθέντος, ἐτι δὲ καὶ δι' εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως ². Μὴ φερούσης δὲ τῆς βίας τὰ στοιχεῖα ταῦτα δυνατόν, κατὰ τινος, νὰ προστατευθῇ οὐχ ἥττον ὁ βιασθεὶς (ἀλλὰ μόνον κατὰ τοῦ βιασαμένου) κατ' ἄλλα ἁξιώματα π. γ. διὰ τῆς conditio ob turpem causam ³.

β) Ὁ δόλος (dolus, ἀπάτη), ἔσται ἡ ἐκ προθέσεως παραγωγή ἢ ἐκμετάλλευσις πλάνης (ἀδιχοφόρος τοῦ ποιοῦ ἢ τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἐτέρου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δηλώσεως βουλήσεως, ἣν ἄνευ τούτου δὲν ἤθελε σχηματίσει ⁴ ἢ δόλῳ καταρτισθεῖσα δικαιοπραξία, οὕσα καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρά, ὑπόκειται καὶ αὐτὴ εἰς διάρρηξιν διὰ τῆς actio doli ἀγωγῆς τοῦ δόλου) ἢ τῆς exceptio doli (ἐνστάσεως τοῦ δόλου), ἀλλὰ τὰ ἐνδίκῃ ταῦτα μέσα μόνον κατὰ τοῦ δολιευθέντος χρηροῦνται, κατὰ δὲ τοῦ τρίτου μόνον ἐξαιρετικῶς ⁵.

γ) Ἡ πλάνη περὶ τὰ αἰτία, ἔσται τοῦς ἀπωτέρω λόγους, τοῦς παραγόντας μὲν τὴν βούλησιν, ἀλλὰ μὴ ἀναγομένους εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς δικαιοπραξίας, π. γ. ἀγοράζω τινα φρὸς κόσμημα φρονῶν ὅτι ἐκληρονόμησα τὸν Α. πλούσιον θεῖόν μου. Ἡ τοιαύτη πλάνη ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι προσὸν δόλου οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς δικαιοπραξίας· ἐξαιρετικῶς δὲ μόνον τὰς αἰτίας θανάτου δικαιοπραξίας καθίστησιν ἀκυρώσιμους, ἐὰν ἀποδεικνύηται ὅτι μόνον ἐνεκα αὐτῆς ἐγένοντο. Ἀλλ' ἡ πλάνη, ἔσται ἡ ἐσφαλμένη γνώσις, ἢ ταυτίζεται νομικῶς ἢ ἄγνοια, ἀντικειμένου τινὸς ἐκτὸς τῶν αἰτίων τῆς βουλήσεως κειμένου, λαμβάνεται· ὅψιν ὑπὸ τοῦ δικαίου καὶ καθ' ἑαυτὴν ὡς γεγονὸς δυνάμενον νὰ ἐπενέγκῃ νομικὸν ἀποτέλεσμα. Ἡ τοιαύτη δὲ πλάνη δικαιορεῖται: α) εἰς πλάνην περὶ τὰ πράγματα (τὰ πραγματικὰ περιστατικά, facti error ἢ ignorantia) καὶ πλάνην περὶ τὰ δίκαια (τὴ

IV 7. 14. — 3] Tamen coactus volui, I. 21 § 5 D. 4. 2 Ἐξαιρέσεις, καθ' αἷμα εἶναι ἄκυρος, ἴδ. ἐν Οἰκν. § 41 σημ. 8. — 4] Ἴδε κατωτ. § 292 — 5] Ἴδε κατωτ. § 491 — 6] L. 1 § 2 D. 4.3. B. (10. 3) 1 § 2, L. 1 § D. 2. 10, B. (7. 15) 7 § 2. — 7] Τοιαύτην ἐξαιρεσι· ἴδ. ἐν I. 1 § 27—31 D. 41. 4. καὶ I 10 C. 4. 44.

ἡ πλάνη περὶ τὰ δίκαια ἀπὸ τῆς ἀγνοίας ἀπορρέει· ἴδ. ἐν I. 1 § 27—31 D. 41. 4. καὶ I 10 C. 4. 44.
Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βερόιας
μετὰ τὴν σελίδα 10 ἀρραβανισθ.

ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ πολιτείᾳ, νομικὴ πλὴν ἡ *juris ignorantia*) καὶ
 β) εἰς συγγνωστὴν καὶ ἀσυγγνωστὴν⁸. Καὶ συγγνωστὴ μὲν, ἥτοι ἀβέλ-
 λους διὰ τὸν πλανώμενον, εἶναι κατὰ κανόνα ἢ περὶ τὰ πράγματα,
 ἀσυγγνωστὸς δέ, ἐπίσης κατὰ κανόνα, ἢ περὶ τὸ δίκαιον. Ἐξαίρετικῶς
 δὲ ἡ μὲν περὶ τὰ πράγματα ἔστιν ἀσυγγνωστὸς, ὡς ἀκίς πηγάζει ἐκ με-
 γάλης ραθυμίας, ἡ δὲ περὶ τὸ δίκαιον ἔστι συγγνωστὴ ἐπὶ ἀνυπερ-
 βλήτου δυσχερείας περὶ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ⁹ καὶ προνομιακῶς τοῖς
 ἀνηλικίαις, ταῖς γυναῖξιν ἁλλὰ ταῦταις μόνον πρὸς ἀποφυγὴν ζημίας,
 ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ κέρδει¹⁰, τοῖς ὅλως ἀγροίκοις¹¹, παρὰ Ρωμαίους δὲ
 καὶ τοῖς στρατιώταις¹².

§ 230. Ἡ δῆλωσις τῆς βουλῆσεως δύναται νὰ γείνη εἴτε ρητῶς εἴ-
 τε σιωπηρῶς¹, δηλ. εἴτε διὰ τρόπου (προφυρικοῦ ἢ παντὸς ἄλλου κατὰ
 κοινὴν συνήθειαν τοῦτο σημαίνοντος) ἀρέσεως δηλοῦντος τὴν βούλησιν,
 εἴτε κατὰ τρόπον ἐμμέσως δηλοῦντα αὐτήν. Τὰ δὲ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἐμ-
 μέσως ἐξάγεται ἡ βούλησις, καλοῦνται παρὰ τῶν νεωτέρων *facta con-*
cludentia (συμπερασματικά γεγονότα). Καὶ διὰ τῆς ἀπλῆς σιωπῆς δὲ
 δύναται πολλάκις νὰ δηλωθῇ ἡ βούλησις, ἀλλὰ φιλονεικεῖται ἂν δύναται
 νὰ τεθῇ περὶ τούτου γενικὸς κανὼν². Μόνον δ' ὅπου ἀπαιτεῖται ρητὴ
 δῆλωσις δύναται νὰ ἐπιβληθῇ τύπος.

Ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ παλαιότερον ἐκράτει ὁ κανὼν τῆς περὶ τῆς
 ὁρισμένων τύπων ἐν τῷ καταρτισμῷ τῶν δικαιοπραξιῶν καὶ τῆς χρή-
 σεως ὁρισμένων λέξεων³. Ἡ δ' ἐλευθέρα τύπων δῆλωσις τῆς βουλῆ-
 σεως εἶναι προῖον τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ δὴ τῶν δοκιμῶν νο-
 μοδιδασκάλων, ὅτε τὸ *jus civile* ὑπεχώρει εἰς τὸ *jus gentium* καὶ
 τὸ διὰ τούτου μορφωθὲν *jus honorarium*. Οὐχ ἥττον καὶ ἀρχαῖοι
 τύποι παρέμειναν μέχρι ἐσχάτων καὶ νέοι ἐπίσης παρήχθησαν καὶ ἐπὶ
 τῶν χρόνων τῆς τε δημοκρατικῆς καὶ τῆς ἀπολύτου αὐτοκρατορίας. Οἱ
 μὲν ἀρχαῖοι τῶν τύπων ἐτελοῦντο ἢ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ π. γ. *testa-*
*mentum calatis comitiis*⁴, ἢ ἐνώπιον μαρτύρων, π. γ. ἢ *man-*

8) L. 9. pr. § 3 D. 22. 6. B. (2. 4) 9.—9) L. 9 § 2. 3. D. 22. 6.—10) L. 8
 9. pr. D. 22. 6. B. (2. 4) 8.—11) L. 1. § 5. D. 2. 13. L. 2. § 1 D. 2. 5
 B. (7. 12) 22.—12) L. 9. § 1. D. 22. 6. B. (2. 4) 9. § 1.

§ 230. 1) Ἐναντίον τῆς διαίρεσεως ταύτης, ἧς ὁμοῦ τὴν οὐσίαν δέχεται ὁ Ro-
 gelsberger αὐτ. § 138 II.—2) Pact. 2. 14. "Idē Οἶκον. Στοιχ. § 33. σημ. 18.
 —3) Gai. I. 44. II 404. 417. 406, III. 92. 93.—4) "Idē τόμ. Α'. § 34. σημ. 7.

π. γ. x

κ τοῦ νόμου (ἀναγκαία ἀντιπροσωπεία), οἷον ἡ τοῦ ἐπιτρόπου ἀντιπροσωπεύου.

Ἡ ἐκουσία ὑπὸ αὐστηρῶς νομικὴν ἔννοιαν ἀντιπροσωπεύει δι' ἐλευθέρου προσώπου δὲν ἐπετρέπετο καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ² κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, πλὴν ἐν τῇ κτήσει τῆς νομῆς (possessio) καὶ τῶν δι' αὐτῆς ἀποκτωμένων δικαιωμάτων (π. γ. κυριότητος δια παρὰ ἀδόσεως), ἐν τῇ τοῦ ἐνεχύρου καὶ ἐν τῇ ὑπείσει κληρονομίας³. Αἱ δ' ἐν τῷ βίῳ ἀνάγκαι ἐθεραπεύοντο ἐμμέσως, διὰ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς δικαιοπραξίας ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀντιπροσώπου καὶ τῆς κατόπιν μεταφορᾶς εἰς τὸν ἀντιπροσωπευόμενον· ἔτι δὲ καὶ διὰ τῶν δούλων καὶ περὶ οὐσίων, ὡς πρὸς οὓς ἴσχυεν ὁ κανὼν ὅτι πᾶν τὸ παρ' αὐτῶν ἀποκτωμένον ἀνήκει αὐτοδικαίως τῷ κυρίῳ ἢ τῷ ἐξουσιαστῇ⁴. Κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον ὅμως, συνεπεῖα τῶν νεωτέρων τῆς ἐπιστήμης ἀρχῶν, τὸ κώλυμα τοῦτο ἐξέλιπε καὶ κατὰ κανόνα πᾶσα δικαιοπραξία δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ δι' ἐκουσίου ἀντιπροσώπου⁵, πλὴν ἐξαίρετικῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς οὐδ' ἡ ὑπὸ τὴν εὐρείαν (δι' ἀγγέλου, σκληράσαν ἀντιπροσωπεία ἐπιτρέπεται π. γ. διαθήκη, νόθεσις κτλ.

β) Περιεχόμενοι καὶ ἰσχύς τῆς δικαιοπραξίας.

§ 232. Φύσις καὶ εἶδη τοῦ περιεχομένου τῆς δικαιοπραξίας.—

§ 233. Αἰρεσις. Προθεσμία. Ὅρος (τρόπος).— § 234. Ἀνίσχυρον τῶν δικαιοπραξιῶν.

§ 232. Τὸ περιεχόμενον τῶν δικαιοπραξιῶν δύναται νὰ ᾖ ποικίλον ἀναλόγως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἐπομένως ἀρνητικῶς μόνον ἐυανάμειθα ν' ἀναγράφωμεν τὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι δὲν δύναται νὰ σκοπῇ α) τὴν μεταβολὴν διατάξεω δημοσίας τάξεως π. γ. περὶ γάμου jus publicum privatorum pactis mutari non potest (δι' ἰδιωτικοῦ συμφώνου τὸ κοινὸν νόμιμον οὐκ ἐναλλάσσεται¹)· β) τὴν ἀντιθέσιν εἰς τὰ χρηστὰ ἥθη (contra bonos mores²) ἢ ἀθέμιτον καὶ γ) τί

2] Paul. Sent. V. 2 § 2; Gai. II. 95, l. 6 C. 4. 50. Ὡς πρὸς τὸ Ἰουστινιανέον δίκ. ὅμως τὸ ζήτημα φιλονεικεῖται. Ἴδε Παπαρ. Γ. Α. § 242 ἀντιδρῶς. πρὸς δ' Οἶκον. Στοιχ. § 46 σημ. 3.—3] L. 20 § 2 D. 44. 4, B. (50. 4) 49 § 2, l. 4 C. 7. 32, l. 2 C. 4. 27, l. 48 D. 29. 2.—4] Ulp. xix. 18, Gai. II. 86—90, § 3 J. 2. 9, § 4 J. 3. 49.—5] Παρ' ἡμῖν ἴδε καὶ ἀρθ. 483 Ὁργ. τῶν Δ. καστηρίων.

§ 232. 4] L. 38 D. 2. 14. B. (41. 4) 38. Ἴδε καὶ τόμ. Α'. § 1. — 2] II. γ. § 7. J. 3. 26, l. 3 § 1. D. 4. 2. Ἴδε καὶ τόμ. Α'. § 2 σημ. 5.

ἀπολύτως ἀδύνατον εἶτε νομικῶς (δηλ. κατὰ τὸ δίκαιον). εἶτε φυσικῶς³. Γενικὴν δ' ἐπίσης ἐφαρμογὴν ἔχει ἡ διαίρεσις τοῦ περιεχομένου τούτου εἰς στοιχεῖα α) οὐσιώδη ἢ ἀναγκαῖα (essentialia negotii κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι τὰ ἀναπόφευκτα κατὰ τὸ δίκαιον εἰς τὸ εἶδος ἐκάστης δικαιοπραξίας, π. χ. τὸ χρηματικὸν τίμημα ἐν τῇ ἀγοραπωλησίᾳ· β') φυσικὰ ἢ συνήθη (naturalia negotii κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι τὰ ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοούμενα, ἐφ' ὅσον δὲν μετεβλήθησαν διὰ τῆς βουλήσεως τῶν μερῶν⁴, π. χ. ὅτι ἐάν μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς ἀγοραπωλησίας καὶ πρὸ τῆς παραδόσεως καταστραφῇ τὸ πρᾶγμα, εὐθὺς γίνεται ὁ ἀγοραστής· καὶ γ) τυχαῖα ἢ ἐκτακτα (accidentalia ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι τὰ ἐκτάκτως ἐν δικαιοπραξίᾳ τιθέμενα, π. χ. ἡ ποινικὴ ρήτρα.

§ 233. Ἐν τοῖς τυχαίοις ἢ ἐκτάκτοις τῆς δικαιοπραξίας στοιχείοις σπουδαιστάτην κατέχουσι θέσιν οἱ, συνήθως ἀπὸ τοῦ Σαβίνου καλούμενοι, αὐτοπεριορισμοί⁵ τῆς βουλήσεως, ἥτοι πρόσθετοι ἐκούσιοι ὅροι ἐν τῇ δικαιοπραξίᾳ μὴ ἐπιτρέποντες τῇ βουλήσει τὴν κατὰ τὸ δίκαιον πληρεῖ ἐνέργειαν· τοιοῦτοί εἰσιν ἡ condicio (ὑπόθεσις) καὶ ἡ dies (προθεσμία, ἡμέρα⁶), μεθ' ὧν τάσσεται συνήθως καὶ ὁ modus (τρόπος, ὅρος). Πᾶσαν δὲ δικαιοπραξίαν μὴ περιέχουσαν αὐτοπεριορισμὸν, καλοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι purum (negotium) καθαρὸν, ἢ λέγουσι περὶ αὐτῆς ὅτι συνίσταται pure, καθαρῶς³.

Ἡ αἵρεσις (conditio ἢ ἐρρότερον condicio) ἔχει ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ κυρίως τρεῖς σημασίας α) τὴν παντὸς ὅρου ἢ συμφωνίας⁴ β) εὐρείαν, καθ' ἣν σημαίνει τὴν εἰς τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως προσθήκην, δι' ἧς τὸ σκοπούμενον ἐννοητὸν ἀποτέλεσμα καθίσταται ἐξαρτητὸν ἀπὸ περιστατικῶν τινος⁵ καὶ γ) στενὴν, καθ' ἣν σημαίνει ἐπίσης τὴν εἰς τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως γενομένην προσθήκην, δι' ἧς ὅμως τὸ σκοπούμενον ἐννοητὸν ἀποτέλεσμα καθίσταται ἐξαρτητὸν ἀπὸ περιστατικῶν μέλλοντος καὶ ἀβεβαίου καὶ μὴ οἰκτοῦ (δηλ. ἐκ τῆς φύσεως ἢ τοῦ

3] Impossibilium nulla est obligatio l. 485 D. 50. 47, B. (2. 3. 1485. Περὶ τῶν ἀδύνατον οὐδεμία ἐστὶν ἐνοχλή. Ὁ κανὼν οὗτος ὑπόκειται εἰς ἐξίρσεις, περὶ ἧς κατωτ. § 44', καθόσον δυνατόν νά γεννηθῇ ἄλλη τις ἐνοχλή.— 4] Πρὸς l. 14 § 1. D. 19. 4.

§ 233. 1] Ἐναντίον τοῦ ὅρου τούτου Wachter Pand. § 75 σημ. 5. Regelsb. αὐτ. § 151.— 2] Κατὰ τὰ καίμενα τῶν βυζαντινῶν πηγῶν.— 3] II. χ. deberi sive pure, sive in diem vel sub condicione l. 40 D. 50. 46, l. 213 pr. D. eod. § 2. 3. J. 3. 15.— 4] π. χ. L. 10 § D. 14. 2.— 5] II. χ. l. 25. pr. D. 19. 2.

ἀποτελέσματος τῆς δικαιοπραξίας ἐννοουμένων⁶. Ἐπὶ δὲ καὶ τὸ περιστατικὸν αὐτὸ καλεῖται αἵρεσις⁷· εὐρηται δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλας δευτερευούσας σημασίας π. χ. τὴν τῆς νομικῆς καταστάσεως⁸· Πᾶσα δὲ δικαιοπραξία περιέχουσα αἵρεσιν καλεῖται *condicionalis αἵρετική*⁹).

Αἱ αἵρεσεις διαιροῦνται πολλαχῶς α) ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ἐξαρτήσεως εἰς ἀναβλητικὰς, τὰς δι' ὧν ἀναβάλλεται ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἐννόμου ἀποτελέσματος καὶ διαλυτικὰς, τὰς δι' ὧν διαλύεται τὸ ἐπεληλυθὸς ἐννομὸν ἀποτέλεσμα· οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ἀμφοτέρω τὰ εἶδη ὡς ἀναβλητικὰ, ἀποβλέποντες δ' εἰς τὸ δι' αὐτῆς ἐξαρτώμενον ἔλεγον *sub conditione suspenditur* περὶ τῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους ἀναβλητικῆς, *sub conditione resolvitur* περὶ τῆς διαλυτικῆς¹⁰. β) ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ περιστατικοῦ I. εἰς γνησίαν ἢ ἀληθεῖς, τὰς ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν καὶ εἰς ἑκδοεῖς αἵρετικοφανεῖς κατὰ τοὺς Βούζαντ.) ἢ οὐ κυρίας, τὰς μὴ τοιαύτας. Αἱ τελευταῖαι δ' αὐταὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς 1) ἀναγκασίας (*quae non possunt non existere ἢ omnimodo exiturae sunt*), τὰς περιεχούσας περιστατικὸν κατ' ἀνάγκην φυσικὴν ἢ νομικὴν ἐπελευσόμενον καὶ διὰ τοῦτο θεωρουμένης ὡς μὴ γεγραμμένης· ἐξαιρετικῶς δὲ λαμβάνονται ὡς προθεσμία¹¹ 2) ἀδυνατοῦς (*impossibilis*), ὧν τὸ περιστατικὸν ἐστὶν ἐξ ἀντικειμένου καὶ ἀπὸ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς δικαιοπραξίας¹² φυσικῶς ἢ νομικῶς ἀδύνατον καὶ αἰτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἐν ζωῇ δικαιοπραξιῶν ὡς ἀναβλητικαὶ ἀκυροῦσι τὴν δικαιοπραξίαν, ὡς διαλυτικαὶ δὲ οὐδὲν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐπεληλθόντος ἐννόμου ἀποτελέσματος, ἐπὶ δὲ τῶν αἰσχρῶν θαλάτου θεωροῦνται σχεδὸν πάντοτε ὡς μὴ γεγραμμένα¹³. Πρὸς ταύτας ἀφομοιοῦνται κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα αἱ πῥῆμτοι ἢ αἰσχροὶ (*turpes*), ἥτοι αἱ περιέχουσαι περιστατικὸν ἀπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ δικαίου ἢ τῆς ἠθικῆς, ὡς πρὸς οὗ τὴν ἐκτίμησιν ἀποβλέπομεν εἰς τὸν σκοπὸν¹⁴. Ὡς τοιαύτας ἐθεώρει τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τινὰς μὴ ἔχούσας πράγματι τὴν ἰδιότητα ταύτην π. χ. τὴν τῆς ἀγαμίας¹⁵ 3) εἰς τὸ παρελθόν ἢ τὸ παρὸν ἀναφορὰν ἔχουσας

1. 68 D. 23. 3.— 6] Π. χ. I. 39. D. 12. 4. I. 120. D. 45. 4. — 7] Windscheid 48 σημ. 3.— 8] I. 246 § 4 D. 46. 50. § 3. J. 4. 5. προστί: I. 1. § 23. D. 39. 3.— 9] Π. χ. § 4. J. 3. 15. Θεόφ. αὐτ.— 10] I. 5. C. 4. 48. I. 2. 4. pr. D. 48. 2. I. 1. D. 18. 3.— 11] I. 79. D. 35. 4. I. 9. § 1 D. 46. 2. B. (23. 4) 41 σχόλ.— 12] I. 437 § 4. D. 45. 4. I. 94 pr. D. 35. 4.— 13] § 11. J. 3. 19. Gai III 98. § 49. J. 2.— 14] Ὡς Παπαρηγ. Γ. Α. § 322 επ.— 15] I. 9. 14. 15. D. 28. 7. I. 112 § 3. D. de leg. I. 30. I. 123 D. 45. 4. I. 79 § 1. D. 35. 4.

(cond. in praesens vel in praeteritum collatae), τὰς περιεχούσας περιστατικὸν συμβάν ἤδη ἢ συμβαῖνον κατὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς δικαιοπραξίας, αἵτινες οὐδὲν καθιστῶσιν ἐξαρτητόν, πλὴν ἐὰν τὰ μέρη ἐνόησαν τὸ περιστατικὸν ὡς μέλλον, ἐν ᾧ τούτῳ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ἢ ἐπέρχεται· τότε δὲ κρίνονται ὡς γνησίαι καίτοι ἀληθῶς δὲν εἶναι τοιαῦται. 4) τομικὰς (cond. juris κατὰ τοὺς νεωτ., cond. extrinsecus venientes ἢ quae casitae insunt. frustra additur κτλ. κατὰ τὰς πηγὰς), ἥτοι τὰς ὡς αἵρέσεις μὲν τιθεμέναι, ἀλλὰ περιεχούσας περιστατικὸν οἰκοθεῖν ἐννοούμενον, αἵτινες μόνον τὸν τύπον (figuram) τῆς αἵρέσεως ἔχουσιν, ἀποδεικνύουσι μόνον, ὅτι ἡ δικαιοπραξία οὐδόλως κατηρτίσθη ¹⁶. Διακριτέον ὁμῶς αὐτῶν αὐστηρῶς τὰς σωπηράς, ἥτοι τὰς ἀληθεῖς μὲν, πλὴν μὴ ρητῶς ἐκπεφρασμένας, ἀλλ' ὑπονοούμενάς· εἴτε ἐκ τοῦ νόμου εἴτε ἐξ ἰδιωτικῆς βουλῆσεως χωρὶς νὰ εἶναι ἀναγκαῖα στοιχεῖα τῆς δικαιοπραξίας ¹⁷, καὶ 5) ἀντιφατικὰς (cond. perplexae κατὰ τοὺς νεωτ.), τὰς περιεχούσας περιστατικὸν ἀντιβαῖνον εἰς τὸ σκοπούμενον ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τοῦτο ἀκυροῦσας τὴν δικαιοπραξίαν, π. γ. ἐὰν ὁ Α. γείνη μόνος κληρονόμος μου, ἔστω κληρονόμος μου ὁ Β. ¹⁸ II. εἰς ἐξουσιαστικὰς ἢ δουρητικὰς (cond. potestativae), ὧν τὸ περιστατικὸν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλῆσεως τοῦ δικαιοῦχου, ἢ ὑπὸ τινὰς ὅρους καὶ τοῦ ὑποχρέου, τυχαίαι (casuales), ὧν τὸ περιστατικὸν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης ἢ τῆς βουλῆσεως τρίτου καὶ μικτὰς (mixtae), τὰς μετεχούσας ἀμφοτέρων τῶν ἀνω εἰδῶν ¹⁹. καὶ III. εἰς θετικὰς ἢ καταφατικὰς (in faciendo) τὰς σκοπούσας τὴν μεταβολὴν ἐνεστώτης καταστάσεως καὶ ἀρνητικὰς (in non faciendo) τὰς σκοπούσας τὸ ἀμετάβλητον ἐνεστώτης καταστάσεως, ἥτοι ἀναλόγως τοῦ θετικοῦ ἢ ἀρνητικοῦ τῆς ἐν τῷ περιστατικῷ ἐννοίας, οὐχὶ δὲ ἀπλῶς τῆς γλωσσικῆς διατυπώσεως, π. γ. ἐὰν μείνης ἄγαμος, εἶναι ἀρνητικὴ ²⁰.

Ἐν πάσῃ γνησίᾳ αἵρεσις διακρίνεται τρεῖς καταστάσεις α) ἡρημένης τῆς αἵρέσεως, ἥτοι ἐφ' ὅσον εἶναι ἀθέβαιον, ἂν πληρωθῇ ἢ μὴ. ὅτε ἡ δικαιοπραξία εἶναι μὲν ἔγκυρος, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς

16] L. 70. D. 28. 5. 1. 99. 107. D. 35. 1 — 17] L. 21. 1. 10 § 4. 5. D. 23. 3. 1. 6. pr. D. 36. 2. 1. 102 D. 35. 1. — 18] L. 16. D. 28. 7. — 19] L. un. § 7 C. 6. 51. 1. 3. D. de leg. II. 31. 1. 46 31. 421 § 1 D. 45. 1. — 8 L. 4. § 7 C. 6. 51 — 20] L. 7. pr. 1. 67. D. 35. 1.

ἡ ἡρημένη αἵρεσις ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἵρέσεως ἀφαιρῶνται οἱ ὅροι καὶ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς· ὅτε ἡ δικαιοπραξία εἶναι μὲν ἔγκυρος, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς

ἀπλῶς ἐλπίζομενον καὶ ἐκ τῆς διττῆς ταύτης ἐννοίας ἔπονται ποικίλαι συνέπειαι, π. γ. ἐπὶ ἀναβλητικῆς αἵρέσεως ὁ μὲν ὑπόχρεως δὲν δύναται ν' ἀπόσχη τῆς δικαιοπραξίας, ἀλλὰ καὶ ὁ δικαιοῦχος δὲν δύναται νὰ κινήσῃ ἀγωγὴν κτλ.²⁰ Εἰς π. πληρωθείσης (ἐξελθοῦσης) τῆς αἵρέσεως, ὅτε ἐπὶ μὲν ἀναβλητικῆς τὸ ἐννομον ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται ὁριστικῶς, ἐπὶ δὲ διαλυτικῆς καταστρέφεται διὰ παντός· καὶ γ' ἡ ἀπονή- σισης (ματαιωθείσης) τῆς αἵρέσεως, δηλ. βεβαιωθέντος, ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ περιστατικὸν δὲν θὰ συμβῇ, ἢ ἐν ταῖς ἀρρητικαῖς ὅτι συνέβη· ἐπὶ τῆς ἀπονήσεως δὲ συμβαίνει τὸ ἀντιστρόφον τοῦ ἐκ τῆς πληρώσεως γινομένου ἀποτέλεσμα. Τὸ δὲ ζήτημα πότε ἐπληρώθη ἢ ἡτόνησεν ἡ αἵρεσις εἶναι πρωτίστως ζήτημα ἐρμηνείας τῆς βουλήσεως. Γενικῶς δὲ δύναται νὰ ρηθῇ, ὅτι ἡ αἵρεσις πληροῦται ἐπὶ μὲν θετικῶν, ὅταν ἐπῆλθε πράγματι τὸ ἐν αὐτῇ περιστατικόν, ἐπὶ δὲ ἀρρητικῶν ὅταν κατέστη βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἐπέλθῃ· ἀντιστρόφως δ' ἐπὶ ματαιώσεως· ἐνίοτε δ' ὁ νόμος θεωρεῖ τὴν αἵρεσιν ὡς πληρωθεῖσαν καίτοι ἀληθῶς δὲν ἐπῆλθε τὸ περιστατικόν, π. γ. ἐὰν ὁ ἐκ τῆς πληρώσεως ζημιούμενος δοῦλως κωλύῃ τὴν πληρωσιν.²¹

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς πληρωθείσης αἵρέσεως ἐγείρεται τὸ σπουδαιότατον καὶ λίαν περιμάχτην ζήτημα, ἂν ἔχῃ ἀναδρομικὴν δυνάμιν (ex tunc) ἢ οὐ (ex nunc), ἐν ᾧ τινι μάλιστα καὶ αὐτὴ ἡ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἔννοια τῆς ἀναδρομῆς φιλονεικεῖται καὶ οὗ ἡ ἀνάπτυξις ἀνέκει τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ. Κατὰ τὴν ἐρυθρότεραν δὲ γνώμην τὸ ρωμ. δίκαιον ἐν ἀμφιβολίᾳ περὶ τῆς βουλήσεως τῶν μερῶν δέχεται τὴν καταφατικὴν λύσιν (ex tunc), ἀλλ' ὑπὸ διαφόρους περιορισμούς καὶ συνθήκας.²³

Dies (προθεσμία, ημέρα) ἐστὶν ἡ εἰς τὴν δῆλωσιν τῆς βουλῆσεως
 γινομένη προσθήκη, δι' οὗ περιορίζεται κατὰ χρόνον τὸ σκοπούμενον
 διὰ τῆς δικαιοπραξίας ἀποτέλεσμα. Καὶ ἐὰν μὲν περιορίζεται ἐν τῇ
 ἐνάρξει αὐτοῦ, ἡ dies καλεῖται ἀναβλητική, ἐὰν δ' ἐν τῷ πέρατι ἢ τῇ
 ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, διαλυτική²⁴. Τὸ δὲ χρονικὸν σημεῖον δύναται νὰ ὀρι-
 σθῇ εἴτε ἀμέσως διὰ τοῦ ἡμερολογίου π. χ. τὴν 1 Ἰανουαρίου 1885,
 εἴτε διὰ μέλλοντος περιστατικοῦ, ἀναμφιβόλως ἐπηρευσμένου, π. χ.
 κατὰ τὸ Πάσχα. Τὰ δ' ἀποτελέσματα τῆς προθεσμίας διαφέρουσι τῶν

20] § 18^ο Οίκον. Στοιχ. § 38 σημ. 1.—21] Οίκ. αἰτ. σημ. 2—4 καὶ § 37.—
22] Περί τούτων ἔδε Παπαρ. Γεν. Α. § 313—314. Κρασσᾶ *Κληρ.* § 211. Οίκον.
Στοιχ. § 38 σημ. 5. Καλλυγᾶ *Ερωχ.* § 95.—23] *Circa diem duplex inspectio*
est, nam vel ex die incipit obligatio (ἀναβλητική), aut confertur in diem
(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

τῆς αἵρεσεως σπουδαίως καὶ κανονίζονται κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προθεσμία εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐξέλθῃ καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἐνδεχόμενον, ἐπὶ γνησίας αἵρεσεως. Ὅσακις δ' ἡ ἐπέλευσις τοῦ περιστατικοῦ εἶναι εἴτε ἀπλῶς, εἴτε κατὰ τὸ εἶν ἀναμφίβολος, δὲν ὑπάρχει καὶ κανὼνα προθεσμίας, ἀλλ' αἵρεσις ἐκ δὲ τῶν διαφόρων συνδυασμῶν χρονικῶν σημείων καὶ τῆς φύσεως ἐκάστου αὐτῶν παρήχθησαν οἱ ἑξῆς τύποι: *Dies certus an, certus quando* (βέβαιον καὶ τὸ ἄν καὶ πότε, ἄρα προθεσμία, *dies certus an, incertus quando* (τὸ βέβαιον, τὸ πότε ἀβέβαιον, ἐπίσης κατὰ κανὼνα προθεσμία), *dies certus an, certus quando* (τὸ ἄν ἀβέβαιον, τὸ πότε βέβαιον, ρεσις) καὶ *dies incertus an, incertus quando* (ἀμφότερα ἀβέβαια, καθαρὰ αἵρεσις) ²⁴.

Modus δὲ (ὄρος ²⁵ ἢ τρόπος) ὑπὸ στενὴν σημασίαν ²⁶ καλεῖται ὁ τὴν βούλησιν τοῦ λαμβάνοντός τι προστιθέμενος περιορισμὸς, περιέχων τὴν υποχρέωσιν αὐτοῦ νὰ πράξῃ ἢ δώσῃ τι· ἄρα δὲν εἶναι αὐτοπεριορισμὸς τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ περιορισμὸς (ἐλάττωσις) τοῦ δεδομένου διὸ ἡ δικαιοπραξία ὑπὸ τρόπον εἶναι *pura* ²⁷. Ἐφαρμόζεται δὲ μὲν ἐπὶ δωρεῶν καὶ διατάξεων τελευταίας βουλήσεως (οἷον κληρονομικαὶ κληροδοσίαι π. γ. κληροδοτῶ τῷ Α. τι, *ita* (ut) ποιήσεται μνημεῖον ἐν ᾧ αὐτοπεριορισμὸς [αἵρεσις] θὰ ἦτο τὸ «κληροδοτῶ τῷ Α. τι, [si] ποιήσεται μνημεῖον» ²⁸ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ περιέχῃ τι ἀδύνατον ἢ ἀδύνατον. Σπουδαιότητι δὲ πρακτικῇ διαφορὰ μεταξὺ *modus* καὶ τῶν αὐτοπεριορισμῶν ἐστὶν ὅτι διὰ τῆς προσθήκης τοῦ κατ' οὐδὲν ἀναστέλλεται ἡ ἐπέλευσις τοῦ ἐννόμου ἀποτελέσματος. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀθετήσεως αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀνάκλησις τῆς δικαιοπραξίας ἢ ἡ ἐξαναγκασμὸς εἰς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Ὑπάρχουσιν ὁμοίως ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ δικαιοπραξίαι μὴ ἐπιδεδεσμεναι αὐτοπεριορισμῶν, αἱ καλούμεναι *actus legitimi*, ἢ *manci-*

(διαλυτική) l. 44 § 1 D. 44. 7. — 24] Ἔννοιας τῶν τύπων τούτων περιέχονται τὰς l. 79 pr. D. 35. 1. l. 22 pr. D. 36 2. — 25] Ὅρος καλεῖται ἐνίοτε καὶ ἡ σιγή· εἴτε ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην εἴτε ὑπὸ τὰς ἄλλας δύο σημασίας αὐτῆς. — 26] Ὑποθέτω σημαίνει πάντα περὶ ρισμὸν ἢ τροποποίησιν τῆς δικαιοπραξίας π. γ. l. 41 § 44. 7. — 27] l. 17 § 4. D. 35. 1. Ὁ Windscheid (§ 97) ἀντὶ τοῦ τρόπου οὗτοι ἐντάθην τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν. (ἀλλὰ μὴ τυχοῦσαν πολλῶν ὑπαδῶν, ὅς ἐστιν Arch. f. civ. Pr. LXXIV σ. 213, ὧν δὲ καὶ Regelsberger αὐτ. § 166. προϋπόθεσις (Voraussetzung). τὴν χαρακτηρίζει ὡς ἀτελῆ αἵρεσιν. — 28] l. 80 D. 35. 1. — 29] l. 80. D. 35. 1. l. 17 § 4 D. eod.

tio, ἡ ἀθώωσις (acceptilatio), ἡ ὑπεισέλευσις εἰς κληρονομίαν (hereditatis aditio), ἡ ἐπιλογή δούλου (servi optio) καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἔρχοντος διορισμὸς ἐπιτρόπου (datio tutoris)³⁰, ὧν τινες καὶ σήμερον ἔχουσι τὴν ιδιότητα ταύτην. Ἄλλαι δὲ δὲν ἐπιδέχονται ὀρισμένου εἶδους π. γ. ἡ ἐνστάσις κληρονόμου διαλυτικὴν αἰρεσιν ἢ προθεσμίαν.

§ 234 Ἡ ἔλλειψις τινος τῶν απαιτούμενων διὰ τὴν νόμιμον ὑπαρξίν τῆς δικαιοπραξίας καθίσταται αὐτὴν ἀνίσχυρον.

Τὸ ἀνίσχυρον δὲ τοῦτο διαιρεῖται ἐξ ἑνὸς μὲν α) Εἰς ἀκυρότητα, ὑπάρχουσαν ὅσῳις τὸ δίκαιον ἀποδίδει τοιαύτην σημασίαν εἰς τὸ ἐλαττώμα, ὥστε θεωρεῖ τὴν δικαιοπραξίαν ὡς μηδέποτε ὑπάρξασαν καὶ διὰ τοῦτο περιττὴν καὶ πᾶν ἐνδίκον μέσον· τότε δ' ἡ δικαιοπραξία καλεῖται ἀκυρὸς (nulum)¹, π. γ. ἡ ἀνυποπωλησία ἐλευθέρου ἀνθρώπου² καὶ β) Εἰς ἀκυρώσιον ἢ διάρρηκτον, ὅσῳις τὸ δίκαιον ἀναγνώριζει μὲν τὴν δικαιοπραξίαν καθ' ἑαυτὴν ὡς ἰσχυράν, πλὴν ἕνεκα τοῦ ἐλαττώματος παρέχει ὀρισμένῳ προσώπῳ τὸ δικαίωμα νὰ διαρρήξῃ (ἀκυρώσῃ) αὐτὴν δι' ἐνδίκον μέσον καὶ τότε ἡ δικαιοπραξία καλεῖται *διαρρηκτὴ* ἢ ἀκυρώσιμος π. γ. ἡ βία τελεσθεῖσα³. Ἡ ἀκυρόσις ἐστὶ προῦτον τοῦ *jus praetorium*, ὅπερ ἀνακηρύσσον δικαιοπραξίας ἰσχυράς κατὰ τὸ *jus civile* ὡς ἀνισχύρους, μόνον ἐμμέσως (δι' ἐνστάσεως)⁴ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο.

Σπουδαιότατη δ' ἐπίσης καὶ καίρια διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τοῦ ἀνισχύρου εἶναι ὅτι τὸ μὲν ἄκυρον οὐδέποτε δύνανται νὰ θεραπευθῇ καθ' ἑαυτό, διότι πᾶσα θεραπεία περιέχει παραγωγὴν νέας δικαιοπραξίας, τὸ δ' ἀκυρώσιμον, πλὴν τοῦ ὅτι ἐξακολουθεῖ ὑπάρχον πλήρως ἐφ' ὅσον δὲν προσβλήθῃ, δύνανται καὶ νὰ θεραπευθῇ καθ' ἑαυτό, ἐὰν ἐκλείψῃ ὁ λόγος τῆς ἀκυρώσεως, ἰδίᾳ δὲ δι' ἐγκρίσεως (ratihabitio)⁵.

Ἐξ ἑτέρου δὲ α) εἰς ἀγνήκον, τὸ ἀπὸ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς δικαιοπραξίας ὑπάρχον καὶ ἐπιτηδόμενον, τὸ ἐκ λόγου βραδύτερον ἐπερχομένου παράγον. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως ἐπὶ τῶν δικαιοπραξιῶν, ὧν τὸ

30] L. 77. D. 50. 17. B. (2. 3) οὗτο. (ῥηότερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν τὴν γραφήν emancipatio, ἀντὶ τῆς emancipatio, ἕνεκα τοῦ χωρίου τῶν *Vatic. fragm.* § 329. Καὶ ἡ in jure cessio δὲ μᾶλλον καταλεχτέα ἐνταῦθα (*Vat. fragm.* § 48—50).

§ 234. 1] L. 41. § 3 D. 28. 6. 1. 1. § 3 D. 2. 14.—2] § 1. 2. J. 3. 19.—3] Ἰδ' ἀνωτ. § 229 σημ. 1.—4] Ἰδ. κατωτ. § 291.—5] Περί ταύτης ἴδε Παπαρρηγ.

ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται οὐχὶ εὐθύς, ἀλλὰ μετὰ τινὰ χρόνον, π. χ. ἐπὶ τῶν αἰτίᾳ θανάτου. Καὶ ἐ) εἰς *οὐλικόν*, ἥτοι τὸ ἀναφερόμενον εἰς οὐσιώδεις στοιχεῖον (*essentialia*)⁶ τῆς δικαιοπραξίας καὶ ἐπομένως ἀναρροῦν αὐτὴν ὁλόκληρον, καὶ *μερικόν*, τὸ ἀφορῶν εἰς μὴ οὐσιώδεις (*accidentalia*)⁷ ἢ εἰς μέρος μόνον αὐτῆς, π. χ. εἰς τοὺς τόκους ἐντόκου δανείου⁸ καὶ ἐν μέρει ἀναιροῦν αὐτὴν. Εἰς τὸ *μερικόν* δ' ἀνήκει ὁ κανὼν *utile per inutile non vitiatur*⁹.

Ἄλλη τέλος διάκρισις τῆς ἀκυρότητος μόνης εἰς *σχετικὴν* (ἥτοι δυναμένην μόνον παρ' ὀρισμένου προσώπου νὰ προταθῇ) καὶ *ἀπόλυτον* (ἥτοι δυναμένην νὰ προταθῇ παρὰ παντός ἔχοντος ἔννομον συμφέρον εἶναι λίαν ἀμφιβόλου φύσεως ὡς πρὸς τὸ ρωμ. δίκαιον¹⁰ καὶ εὐλόγως πολυμεῖται¹¹).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Αἱ ἀδικοὶ πράξεις

§ 235. Χαρακτήρ καὶ εἶδη τῶν ἀδίκων πράξεων. **Dolus.**—

§ 236 **Culpa.**

§ 235. Τὸ ἕτερον εἶδος τῶν νομικῶν πράξεων εἶναι αἱ *ἀδικοὶ πράξεις* (*ἀδίκημα*, *delictum*), ἥτοι αἱ προσβάλλουσαι ἀλλότριον δικαίωμα παρὰ νόμον καὶ ὑπὸ τοῦ δικαίου ἐπὶ ποινῇ ἀπαγορευόμεναι. Καὶ αὐταὶ δ' ἐπίσης καὶ αἱ *δικαιοπραξίαι*, τῇ ἐνεργείᾳ τῆς βουλήσεως ἱκανοῦ προσώπου παράγονται, ἀλλ' ἡ ἔκτασις τοῦ ἀποτελέσματος κατὰ τὸν πράξαντος δὲν προσδιορίζεται ὡς ἐν ἐκείναις διὰ τῆς ἐκτάσεως τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Γ. Α. § 363, Οἰκον. Στοιχ. § 45.— 6] Ἰδ' ἄνωτ. § 232 l. 178 D. 50. 17.— 7] Ἰδ' ἄνωτ. § 232.— 8] L. 29 D. 22. 1.— 9] *Neque vitiatur utilis (stipulatio) per inutilem.* l. 1 § 5. D. 45. 4 Ἑτερος κανὼν ἐστὶ: *Non solent que abundant, vitare scripturas* l. 94 D. 50. 17.— Ὁ ἐν τῷ κειμένῳ *utile per inutile* εἶναι σχεδὸν ἐπὶ λίξει ἀντιγραφή τοῦ ἐν τῷ κανονικῷ δικαίῳ ἀπαντῶντος: *Utile non debet per inutile vitiari* (Cap. 37 de R. J. in VI).— 10] Ἰδε Παπαρ. αὐτ. § 360, Οἰκ. αὐτ. § 43 σημ. 6.— 11] Πρὸς νῦν Regelsberger αὐτ. § 174, ὅστις διακρίνει τὰ ἀποτελέσματα τῆς διαρρήξεως εἰς ἄμεσα (ὅταν γενομένης τῆς προσβολῆς ἐπανερχεται ἀφ' ἐαυτῆς ἡ προτέρα κατάστασις—καὶ τοῦτο καλοῦσιν οἱ ἄλλοι *σχετικὴ ἀκυρότητα*) καὶ εἰς ἔμμεσα (ὅταν διὰ τῆς προσβολῆς περάγῃται μόνον ὑποχρέωσις τοῦ καθ' οὗ αὕτη εἰς ἐπαναφορὰν).

Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀδικημάτων ἐν γένει, ἐφ' ὅσον ἐν αὐτοῖς πρόκειται περὶ ἀποζημιώσεως τοῦ παθόντος καὶ, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, περὶ διωτικῶν ποινῶν τὰ περὶ δημοσίων ἀνήκουσι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ποινικοῦ δικαίου) ἐξετασθήσονται ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ. Ἐνταῦθα δὲ παραγματοποιήσονται περὶ ἁξιωμαίων γενικῶν ἐχόντων σχημασίαν.

Βάσις τοῦ ἀδικήματος ἐστὶ τὸ πταίσμα culpa ἢ ὑπὸ εὐρείαν σχημασίαν τοῦ πράττοντος, ἥτοι κατὰστασις τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἀντικειμένη εἰς τὸ δίκαιον, ἥ ἐνεκα τούτου θεωρεῖ αὐτὸν υπεύθυνον καὶ ἥτις προϋποτίθεται ὑπαρξὴν (μὴ στέρησιν) καὶ ἐλευθερίαν βουλήσεως. Διακρίνεται δ' ἐξ ἀντικειμένου μὲν εἰς culpa in faciendo (ὅταν διὰ θετικῆς πράξεως προσήνηται ἢ βλάβῃ) καὶ εἰς culpa in non faciendo s. ommittendo (ὅταν διὰ παραλείψεως). Ἐξ ὑποκειμένου δ' εἰς τὴν dolus δόλος καὶ τὴν culpa (negligentia, desidia ὑπὸ τὴν στενὴν σχημασίαν. Δόλος (dolus [malus] καλεῖται ἡ ἐκ προθέσεως διάπραξις τοῦ ἀδικήματος ἀνεξαρκήτως τῶν αἰτίων π. γ. ἔχθρας, ἰδίας ὥρεσεως κτλ.)²

§ 236. Ἐλλειπούσης τῆς προθέσεως ὑπάρχει culpa ὑπὸ στενὴν σχημασίαν, ἥτοι ἀμέλεια (negligentia, desidia), ἥτις σχημαίνει τὴν ἑλλειψιν τῆς ὑπὸ τοῦ δικαίου απαιτουμένης ἐν τῷ βίῳ προσοχῆς καὶ μετρίτης.¹ Διακρίνεται δ' εἰς culpa lata ἢ magna (ῥαρεῖσι ῥαθυμίᾳ), ἥτις τὴν καθ' ἣν δὲν καταβάλλεται ἡ προσοχή ἢ φροντίς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, τὸ μὴ νοεῖν ὃ πάντες νοοῦσι² καὶ ἀφομοιουμένην (ἄλλ' οὐχὶ πάντοτε, οὐδ' ἀπολύτως) τῷ δόλῳ³ καὶ εἰς culpa levis⁴, τὴν ἑλαφρὰν ἀμέλειαν, τὴν καθ' ἣν δὲν καταβάλλεται ἡ προσοχή ἢ φροντίς ἐπιμελοῦς οἰκογενειάρχου (bonus paterfamilias)⁵. Ἡ culpa levis κρίνεται, ἐνίοτε καὶ ἐξαίρετικῶς εἰς ὁρισμέναις περιπτώσεσι, λαμβανουμένης ὡς ὅρου συγκρίσεως οὐχὶ τῆς ἐπιμελείας ἐπιμελοῦς οἰκογενειάρχου

§ 236. 1] H. γ. 1. 9. 3. D. 1. 4. 1. 22 § 7. 1. 38. 44 § 1. 1. 45 D. 24. 3. 1. 41 § 1 D. 49. 16.—2] L. 45 § 1 D. 5. 4. 1. 7 § 4 D. 2. 1. 1. 54 § 4 D. 47. 2. Ἐνίοτε ἐν τοῖς αἰσ. οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον ἐπ' ὅψιν καὶ τὰ αἰτία π. γ. 1. 7 § 7 D. 4. 3 1. 7 pr. D. 46. 3. (misericordia).

§ 236. 1] L. 72 D. 47. 2. § 3 J. 3. 41. L. 72 D. 9. 2.—2] L. 243 D. 51. 16. B. (2. 4) 205 § 2.—3] Culpa dolo proxima l. 8. pr. D. 2. 13. 1. 11 § 11 D. 41. 4. lata culpa dolo comparabitur l. 4 § 1 D. 41. 6. Magna culpa dolus est l. 226 D. 50. 16. Ἡ μεγάλη ραθυμία δόλος ἐστὶ B. (2. 4) 248.—4] L. 47. § 5. D. de leg. 1. 30. 1. 22 § 3 D. 36. 4. Ἦδε ἐναντίον τῆς ἐσαλμένης πλήρους ἀφομοιώσεως Οἰκον.Στοιχ. § 52 σημ. 3.—5] L. 9. § 2

ἀπολύτως (in abstracto), ἀλλὰ τῆς ἐν ταῖς ἰδίαις ὑποθέσεσιν ἐπιμελείας τοῦ πράττοντος (diligentia quam suis), ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν μεταπίπτει εἰς βαρεῖαν ἀμέλειαν καὶ ἡ τοιαύτη culpa καλεῖται συγκριμένη (σχετική, in concreto) ⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ο ΧΡΟΝΟΣ

§ 237. Σημασία τοῦ χρόνου ἐν τῷ δικαίῳ. — § 238. Ἡμερολόγιον. Πολιτικὸν ἔτος. — § 239. Σεληνιακὸν ἔτος. — § 240 Ἑβδομάδες. — § 241. Ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου. Πολιτικός. Ἰφιδικός. — § 242. *Tempus utile* (δύνθετος χρόνος). *Tempus continuum* (συνεπὲς χρόνος).

§ 237. Πρὸς τῇ σημασίᾳ, ἣν, ὡς καθωρίσαμεν ἀλλοχού¹, κέκτηται ὁ χρόνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου, ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀστυνομικοῦ δικαίου καὶ δὴ τριχῶς :

α) Ὡς νομικὸν γεγονός. Εἰς δὲ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην ἀνέχει ἡ παραγραφή.

β) Ὡς στοιχεῖον τῆς δικαιοπραξίας, π. γ. ἐν τῇ προθεσμίᾳ, ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ἐορτασίων καὶ μὴ ἡμερῶν κτλ. καὶ

γ) Ἐν τῷ ζήτηματι τῆς ἐνάρξεως ἢ τῆς λήξεως τῆς ἰσχύος κανόνος τοῦ δικαίου. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο καλεῖται *χρονικά ὅρια τοῦ δικαίου* ².

§ 238. Ἐκ τῆς τριπλῆς ταύτης ἐπιδράσεως προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν μετρεῖται ὁ χρόνος καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν διαφόρων χρονικῶν σημείων καὶ τὸ πρὸς θεραπείαν αὐτῆς μέσον εἶναι τὸ *ἡμερολόγιον*. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔσχον μέχρις Ἰουστινιανοῦ 3 ἡμερολόγια, τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Ῥωμύλῳ, τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Νουμά καὶ τὸ καὶ παρ' ἡμῶν ἐν χρήσει τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (*Iulianorum*

D. 7. 4, l. 15 § 1 D. 7. 8. — 6] L. 72 D. 47. 2. Πρβλ. καὶ l. 32 D. 46. 3. l. 22 D. 36 4. (culpa in concreto).

§ 237. 1] Τόμ. Α'. § 24—2] Περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος ἴδε Παπαρ. Γ. Α. § 583 ἐπ., Οἰκον. Στοιχ. § 7, Καλλ. γὰ Α' § 18 ἐπ., Κρατσά Γ. Δ. § 31 ἐπ. καὶ ἀρθ. 2 τοῦ Ἀστ. Ν. τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856.

ἡμερολόγιον). Τὸ τοῦ Ρωμύλου περιεῖχε πολιτικὸν (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀστρονομικόν) ἔτος ἐκ 304 ἡμερῶν, διαιρούμενον εἰς δέκα μῆνας, ὧν πρῶτος ὁ Μάρτιος, ἔσχατος δ' ὁ Δεκεμβρίος. Καὶ οἱ μὲν 1, 3, 5, καὶ 8οι μῆνες εἶχον ἀνὰ 31 ἡμέρας, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνὰ 30'. Ἀλλὰ τὸ ἔτος τοῦτο τόσον ἀπέκλινε τοῦ ἀστρονομικοῦ, ὥστε ἦν ἀνάγκη προσθήκης πολλῶν ἡμερῶν, ὅπως καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ, διότι οἱ δέκα μῆνες δὲν ἐξήντλουν ὁλόκληρον τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι προσέβαινον εἰς τὴν προσθήκην ταύτην ἀτάκτως, διότι οὔτε τὸν χρόνον πρὸς ἐνέργειαν αὐτῆς εἶχον ὀρίσει, οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν προσθετέων ἐκάστου ἡμερῶν καὶ μόνον ὁσάκις ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ ἀστρονομικοῦ ἔτους ἦν τοιαύτη, ὥστε οἱ χειμερινοὶ μῆνες καθίσταντο θερνοὶ καὶ τὸ ἀνάπαλιν'. Ἡ ἀβεβαιότης αὕτη βεβαίως κατέστη ἐνωρὶς κατὰ μέρος, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Νουμᾶς πρὸς διόρθωσιν εἰσήγαγεν ἔτος συμφωνώτερον τῷ ἀστρονομικῷ ἐκ 12 μηνῶν καὶ 355 ἡμερῶν, προσθεὶς 2 νέους μῆνας τὸν Ἰανουάριον καὶ τὸν Φεβρουάριον, ἐν τέλει τῶν ὑπαρχόντων 10³.

Καὶ μετὰ τὴν καινοτομίαν ὁμοίως ταύτην τοῦ Νουμᾶ παρέμεινε διαφορά τις πρὸς τὸ ἀστρονομικὸν ἔτος, ὅτε μὲν 22 ὅτε δ' 23 ἡμερῶν, ἀναλόγως τῆς κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον καὶ ἤρετο διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὸ ἔτος, ὅτε μὲν 22, ὅτε δ' 23 ἡμερῶν, ἀποτελουσῶν τὸν καλούμενον ἐμβόλιμον μῆνα (mensis intercalaris) καὶ εἰδικῶς Μερκεδιον (Mercedonius)¹. Ὁ μῆς οὗτος προσετίθετο μετὰ τοῦ 23 καὶ τῆς 24 Φεβρουαρίου, μετὰ τοῦ τῶν Terminalia, ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Θεοῦ (Terminus)² καὶ τοῦ Regifugium, τῆς ἐνιαυσίου θυσίας, μετ' ἧς τὴν τέλεισιν ὁ rex sacrificulus ἀπεμακρύνετο ταχέως ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἴδιος μῆς, ἀλλ' ἀπετέλει μετὰ τῆς 23 Φεβρουαρίου μίαν ἡμέραν³. Ἀλλ' ἡ προσθήκη αὕτη ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς αὐθαρισείας τῶν pontifices, οἵτινες, μόνον γνωστοὶ τῶν ἀστρονομικῶν κανόνων, ἐκανόνιζον αὐτὴν κατὰ τὰ ἴδια ἢ τὰ τῶν ἀρχόντων ἢ τῶν δημοσιωνδῶν συμφέροντα, μακρόνους ἢ περιορίζοντες τὰ ἔτη, ἐξ οὗ οὐ σμικρὰ ἐπήρχοντο ζημίαι καὶ συγχύσεις⁴. Ὅτε δὲ ὁ Cn. Fla-

§ 233. 4] Censor. 20, Macrobian. Sat. I. 12—2] Macrobian. Sat. I. 12—3] Festus v. Februarius, Πλούταρχος. Νουμᾶς 48. 49.—1] Macrobian. I. 13, Censor. 20, Πλούτ. Νουμᾶς 48.—5] Διον. II.—6] Mommsen Röm. Chr. τ. I. 8. 88—7] L. 98 § 1 D. 50. 46, I. 3 § 3 D. 4. 4.—8] Censor. 20, Macrobian.

vius, ὁ scriba καὶ ἀρχηγὸς τῶν ἀπελευθέρων, ἐδημοσίευσεν τὸ γινώσκειν αὐτῷ μέρος τοῦ ἡμερολογίου, μάλιστα δὲ τὰς dies fasti καὶ nefasti¹⁴, ἐμετρίασε μὲν τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν pontifices, οὐχ ἥτοι τὸ σύστημα τῆς προσθήκης καὶ ἡ ἀβεβαιότης παρέμειναν. Ἐπομένως ἐπέστη ἀνάγκη ριζικῆς μεταβολῆς τοῦ ἡμερολογίου, ἣν ἐπεχείρησεν Ἰούλιος Καῖσαρ πρὸ 708 ἀ. κτ. Π., ὡς prontifex maximus¹⁵.

Πρῶτον παρέλαβε τὸ ἡλιακὸν τῶν Αἰγυπτίων ἔτος ἐκ 365 ἡμερῶν δευτερον ἐκάνηκε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν ἐκάστου μηνὸς καὶ τρεῖς τὸν μετέθηκε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ἀπὸ τοῦ Μαρτίου εἰς τὸν Ἰανουάριον, διότι ἀπὸ τοῦ 601 ἀ. κτ. Π. κατὰ τὰς Kalendæ τοῦ Ἰανουαρίου ἀνελάμβανον οἱ ὕπατοι τὴν ἀρχὴν¹⁶. Χάριν τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων ἐξέτεινε τὸ ἔτος 708, ἀποκαλέσας αὐτὸ annus confusionis ultimus (ἔσχατον ἔτος συγχύσεως), εἰς 15 μῆνας καὶ 445 ἡμέρας. Ἀλλὰ πάλιν ἀπέμεινε μικρὰ τις διαφορά πρὸς τὸ ἀστρονομικόν διότι τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὥρων· τὴν ἄρσιν ταύτην ἐπεδίωξε διὰ τῆς ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν προσθήκης μεταξὺ τῆς 23 καὶ 24 Φεβρουαρίου, μιᾶς ἡμέρας, *embolimenon* (dies intercalaris), συνυπολογιζομένης πρὸς 24 Φεβρουαρίου (biduum pro uno die habetur) ὥστε ἐλογίζετο πάντοτε ἔχων 28 ἡμέρας. Ἐπειδὴ δ' ἡ 24 Φεβρουαρίου εἶναι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν μηνῶν παρὰ Ῥωμαίοις, περὶ ἧς κατωτέρω, ἡ ἕκτη πρὸ τῶν Καλανδῶν τοῦ Μαρτίου (sextus ante Kalendas Martias), τὸ ἔτος, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἐμβόλιμος ἡμέρα, καλεῖται his sextilis (δίσσεκτον), ἅτε ἔχον διπλὴν τὴν ἕκτην ταύτην ἡμέραν (his sextum). Ἐκ δὲ τῶν δύο τούτων ἡμερῶν ἡ μὲν ἐγγυτέρα τῇ πρώτῃ Μαρτίου καλεῖται prior dies, ἡ δ' ἑτέρα posterior (ὕστερα)¹⁷. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ὅμως οἱ pontifices προστιθέμενοι τὴν ἐμβόλιμον ἡμέραν ἀνὰ τριετίαν παρῆγον νέαν διαφοράν πρὸς τὸ ἡλιακὸν ἔτος ἀλλὰ καὶ τοῦτο διώρθωσεν ὁ Αὐγούστος ὀριστικῶς¹⁸.

§ 239. Πρὸς τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ σεληνιακὸν ἔτος, ἥτοι τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς κινήσεως τῆς σελήνης περὶ τὴν γῆν. Ἐκ τῆς κινήσεως δὲ ταύτης καὶ τῶν τριῶν τῆς σελήνης φά-

14, Sueton. Jul. Caes. 40, Appian. de bel. civ. II. 14.—9] Τόμ. Α'. § 103.—10] Mommsen *Historia* τῆς Ρ. III. 14, IV. 1. — 11] Walter § 167 σελ. 30. — 12] L. 98 pr. § 2 D. 50. 16, 1. 3 § 3 D. 4. 4. — 13] Macrobi. I. 4 Sueton. Aug. 32.

σεων διήρουν τὸν μῆνα εἰς Kalendas (καλῆνδαι), Nonas (Nonas, Νόναι) καὶ Idas (εἰδοῦς), ἀναγγελλομένας, ἀπᾶς ἐκαστὴς ὑπὸ τινος τῶν pontifices ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, χάριν τῆς ρυθμίσεως τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, μάλιστα δὲ τῆς Νόννης, διότι κατ' αὐτὰς συνήρχετο ὁ ἀγροτικὸς λαὸς ἐν Ρώμῃ, χάριν θεοσκευτικῶν λόγων. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀναγγελίας ἐκαλεῖτο Kalendae¹ καὶ ἦν ἡ πρώτη τοῦ μηνός. αἱ δὲ Nonae ἦσαν ἐν μὲν Μαρτίῳ, Μαίῳ, Ἰουλίῳ καὶ Ὀκτωβρίῳ ἡ 7, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἡ 5 ἡμέρα, ἀναλόγως δηλαδὴ τῆς συμπληρώσεως τοῦ πρώτου τετάρτου τῆς σελήνης ἐν ἐκάστῳ μηνί. Τέλος αἱ Idae ἀπείχον τῶν Nonae ἐννέα ἡμέρας καὶ ἦσαν ἐν μὲν Μαρτίῳ, Μαίῳ Ἰουλίῳ καὶ Ὀκτωβρίῳ ἡ 15² ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἡ 13 ἡμέρα, διότι ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῆς ἀποστάσεως τῶν Idae ἀπὸ τῶν Nonae συνεπολογίζοντο καὶ αὐταὶ ὡς πρώτη ἐκ τῶν ἐννέα ἡμερῶν³. Ὁ ὑπολογισμὸς δ' ἐν τῇ διαιρέσει ταύτῃ ἐγένετο ἀναδρομικῶς διὰ τοῦ ante (πρὶ), ὑπολογιζομένης τῆς τε ἡμέρας περὶ ἧς πρόκειται καὶ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐπομένης διαιρέσεως, ἥτοι τῆς εἰς Kalendae ἢ Nonae ἢ Idae καὶ διὰ τοῦτο ἡ 24 Φεβρουαρίου ἐκαλεῖτο dies sextus ante Kalendas Martias. Ἐνίοτε ὅμως ὁ ὑπολογισμὸς ἐγένετο καὶ ἀντιθέτως διὰ τοῦ post (μετὰ, ὅτε ἐτίθετο ὡς βῆσις ἡ ἀμέσως προηγούμενη διαίρεσις τοῦ μηνός π. χ. post diem X. Kalendarum⁴).

§ 240. Τέλος καὶ αἱ ἑβδομάδες ἦσαν γνωσταὶ τοῖς Ρωμαίοις ἀρχέθεν, ἀλλὰ συνέκειντο ἐξ 8 ἡμερῶν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν τῆς ἀπὸ τὴν ἐννάτην ἡμέραν ἀναπαύσεως τῶν γεωργῶν, ἥτις ἐξετάθη ὑπὸ τοῦ Σεβίου Τυλλίου καὶ ὑπὲρ τῶν Πληβείων⁵. Περὶ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας ἡ ἐξ 8 ἡμερῶν ἑβδομάς ὑπεχώρει βαθμηδὸν τῇ διὰ τῶν Ἑβραίων καταστάσει γνωστῇ ἐξ 7⁶. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἐκαλοῦντο καὶ οἱ Χριστιανοί, ἀντικαταστήσαντες ὅμως τὸ Σάββατον τῶν Ἑβραίων διὰ τῆς Κυριακῆς· ἐν τούτοις καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐσημειοῦτο πρὸς τῇ χριστιανικῇ ἑβδομάδι καὶ ἡ ἀρχαία ἐκατή-

§ 239. 1] Τὸ Kalendae, ἑλληνιστὶ κορινθία, παρ' ἧς ἴσως ἀπὸ τοῦ καλεῖν τὸν ἀρχιερεῖα τὴν βουλήν. Αἱ δὲ νόται ἦσαν dies nefasti, ἀπορημάδες Ἰωάν. ὁ Λουδοῦς. Περὶ μηνῶν 17.—2] Π ὅς ἐδρατὴ ἀπομνημόνευσιν τῶν πεσόντων τούτων ἑξαίρετικῶν μηνῶν ἴστω ἡ λέξις Milmo.—3] Περὶ Macrob. I. 5. Varro de L. L. VI. 43. 27. 28.—4] L. 132. 232 § 1 D. 50. 16.

§ 240. 1] Διονύτ. II. 28. VII. 58, Macrob. 16, Varro de re rust. II. pr. ap. Maer. I. 43. Cassius ap. Macrob. I. 16 Walter § 168 σημ. 4.—2] Wal-

μερὸς ρωμαϊκῇ.³ Ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς δ' ἀστρολογίας παρῆλθεν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν συνθήκην νὰ ἀποκαλῶσιν ἐκάστην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυριέοντος πλανήτου.⁴

§ 241. Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου διαιρεῖται α) εἰς πολιτικὸν (civilis), annus civilis, mensis civilis, ὅταν γίνηται κατὰ τὸ πολιτικὸν ἡμερολόγιον καὶ εἰς φυσικὸν (naturalis), ὅταν γίνηται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως τῆς σελήνης περὶ τὴν γῆν ἢ τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον.⁵ Ἡ σπουδαιοτάτη δὲ τῶν συνεπειῶν τῆς διακρίσεως ταύτης ἔγκειται ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῆς ἡμέρας· αὕτη καλεῖται πολιτικὴ—ἀποτελοῦσα τὸν κανόνα—ὅταν περιλαμβάνῃ τὸ ἐξ 24 ὥρων διάστημα ἀπὸ μεσονυκτίου (sexta hora noctis) εἰς μεσονύκτιον⁶, φυσικὴ δὲ ὅταν περιλαμβάνῃ τὸ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, ὡς παρ' ἡμῖν π. χ. ἐπὶ τῶν περὶ ἐπιδόσεως ἐν τῇ Πολ. Δικονομίᾳ.⁷ β) πολιτικῶν (civiliter computare ἢ numerare) ἐπίσης, ὅταν ἡ ἡμέρα λαμβάνηται ὡς τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν μῆριον καὶ ἀδιαίρετος καὶ εἰς a momento ad momentum (ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν,⁸ naturaliter computare κατὰ τοὺς νεωτ.), ὅταν λαμβάνωνται ὅπ' ὄψιν μαθηματικῶς καὶ μικρότερα τῆς ἡμέρας διαστήματα π. χ. ὥραι κτλ. Ὁ πρῶτος ἀποτελεῖ τὸν κανόνα καὶ ἐν αὐτῷ ὡς σημεῖον ἐνάρξεως χρονικοῦ τινος διαστήματος λαμβάνεται ἡ ἡμέρα, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐν αὐτῇ στιγμῆς, καθ' ἣν συνέβη τὸ γεγονός, ἀφ' οὗ ἄρχεται τὸ διάστημα.⁹ Ὁ δεύτερος, a momento in momentum, ἐξηρμώζετο παρὰ Ῥωμαῖοις ἐξαιρετικῶς ἐπὶ τῆς 4ετοῦς παραγραφῆς τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον λόγῳ ἀνηλικιότητος¹⁰ καὶ ἐπὶ τῆς προθεσμίας τῆς ἐφέσεως. Ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις αὗται ἀργοῦσι νῦν καὶ γ' εἰς κινήτόν, τὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ ἡμερολογίου γινόμενον π. χ. ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1883 μέχρι 10 Δεκεμβρίου 1884 ἐν ἔτος καὶ ἀκίνητον, ὅταν προσκολληται ἀκριβῶς εἰς τὸ ἡμερολόγιον π. χ. ἐν ἔτος ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου—31 Δεκεμβρίου 1883.

§ 242 Ἐν ἅπασι τοῖς εἰρημένοις ὑπολογισμοῖς συνοπολογίζονται ἅπασαι αἱ ἡμέραι, ἀνεξαρτήτως τῶν τυχόν κωλυμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ

ter § 168 σημ. 37.—3] Walter § 168 σημ. 39.—4] Δίον. Κάσ. ΑΖ'. 17—19.

§ 241. 1] Censor. 22.—2] L. 8. D. 2. 42. Censor 23.—3] Ἀρ. 117.—4] L. 134. D. 50. 16, Βασ. (2. 2) 120.—5] Περὶ τούτων ὑπάρχει φιλονεικία. Ἦδε ὁμοῦ Windscheid. Γεν. Ἀρχαί § 103 σημ. 11. 12, Παππερηγ. Γ. Δ. § 399, 400. Οἶκον. Στοιχ. § 65 σημ. 3.—6] Κατωτ. § 295 γ'. Νεαρά 23. κεφ. 1.

ρωμ. δικαίω ὑπάρχει καὶ ὑπολογισμός, καθ' ὃν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν μόνον αἱ ἡμέραι, ἐν αἷς οὐδὲν ὑπάρχει κώλυμα, ἐκ τῶν κατωτέρω μνημονευθησομένων καὶ καθ' ὃν ὁ χρόνος καλεῖται *tempus utile* (σύνθετος), πρὸς ὃν ἐν ἀντιθέσει ὁ ἀντιθέτως ὑπολογιζόμενος καλεῖται *tempus continuum* (συνεπτός).¹ Ἀλλ' ὁ σύνθετος χρόνος ἐφαρμόζεται ἐξαιρετικῶς μόνον α) ἐπὶ ἀπωλείας δικαιωμάτων ἔνεκα ἀπραξίας, β) μόνον ἐπὶ προθεσμιῶν βραχυπροθέσμων, ταχυσίων ὑπὸ τοῦ δικαίου καὶ γ) ἔνεκα ὠρισμένων κωλυμάτων, ἐν οἷς πρωτεύει τὸ ἀπρόσιτον τοῦ δικαστοῦ, ἔπονται δ' αἱ *dies fasti*, ἡ αἰχμαλωσία, ἀπουσία χάριν δημοσίων ὑποθέσεων κτλ.²

Ὁ ὑπολογισμός οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ *jus honorarium*, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἐπὶ θεσμῶν τοῦτου π. γ. τῆς *honorum possesio*. Φίνεται ὅμως, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐν τῷ δικαίῳ ὑπῆρχεν ἤδη ἐν χρήσει ἐν τῷ βίῳ, ἐν περιπτώσει προθεσμίας παρ' ἰδιώτου τιθεμένης π. γ. ἐν τῇ *cretio vulgaris*.³ Ἐξέλαιπε δὲ βαθμικῶς ἐν δὲ τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ τὸ πεδῖον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ σπουδαίως ἐμειώθη, πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν βραχυπροθέσμων παραγραφῶν, ὧν χάριν κυρίως εἶχεν εἰσαχθῆ, οὕτως π. γ. ἐπὶ τῆς *actio doli* ὁ *annus utilis* μετεβλήθη εἰς δύο *anni continui*.⁴ Ἡ δὲ σήμερον ἰσχὺς αὐτοῦ ἀμφίβολος.⁵

§ 242. 1] L. 2 pr. D. 38. 15, Ἀρμεν. Α'. γ'. 63. 1. 7. D. 8. 6. B. (51. 3) α' — 2] L. 1. D. 44. 3. Τίτλ. Πανδίκτου 4. 5. de statu hominum. 1. 3. D. eod. *jus personarum*. — 3] Περί τῆς κατωτ. § 623. Ἀντιτίθεται δ' αὐτῇ ἡ *cretio continua*. — 4] Savigny Τόμ. Δ' § 491, 1. 8. C. 2. 24. — 5] Περὶ Οἰκον. Στοιχ. § 65 σημ. 6, Καλλιγ. Α' § 323.

Διὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ δὲ καὶ τῷ
 τοῦ δ κ. τῷ δ κ. ΤΜΗΜΑ Γ' ΒΟΥΛΗΤΩΝ
 ἀποστολῆς τῶν ὑποκειμένων τοῦ δικαίου
 δικαίου ἀποστολῆς ἀποστολῆς δικαίου
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'
 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 243. Σημαδία τοῦ ὑποκειμένου τοῦ δικαίου. *Persona.* — § 244.
 Φυσικὸν πρόσωπον.

§ 243. Ἐν ταῖς ἀπαραιτήτοις στοιχείοις πρὸς ὑπαρξίν δικαιώματος εἶδομεν καὶ τὸ ὑποκείμενον, οὗ χάριν τὸ δικαίωμα ὑπάρχει ἢ παύεται. Ὑπὲρ οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσι *persona*¹. Ἄλλ' ἡ λέξις *persona* σημαίνει προσέτι τὰς διαφορὰς νομικὰς ιδιότητος ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου² καὶ τὴν σημασίαν ταύτην ἀκολουθεῖ ὁ ὑπὸ τῶν νεωτ. διατυπωθεὶς κανὼν *homo plures personas sustinere potest* (ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ περιβληθῇ [ταυτόχρονον] πλείους νομικὰς ιδιότητας) π. γ. ὕπατος (*consul*), κύριος ὃν δούλου δύναται ν' ἀπελευθερώσῃ αὐτὸν ἐνώπιον ἑαυτοῦ, ἢ ὑπεξούσιος υἱὸς ὃν ὁ ὕπατος δύναται νὰ χειραφετήσῃ αὐτὴν ἑαυτὸν, ἢ νὰ δώσῃ αὐτὴν ἑαυτὸν εἰς υἰοθεσίαν.³ Ἐν ταύτῃ δὲ περιπτώσει ἐξεταστέον ὑπὸ τίνα ιδιότητα ἐνεργεῖ τις.

Ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ δικαίου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ διάφοροι διακρίσεις, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸ *caput* ἢ *status*, ἡ μετὰ τῆς ἱκανότητος τοῦ εἶναι ὑποκείμενον δικαιωμάτων καὶ υποχρεώσεων καθ' ἑαυτὴν καὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων καὶ ἡ εἰς φυσικὸν καὶ νομικόν. Καὶ φυσικὸν μὲν εἶναι τὸ φύσει ὑπάρχον, ὕπερ παρ' ἡμῖν μὲν ταυτίζεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παρὰ Ῥωμαίους, διότι οὗτοι εἶχον καὶ δούλους, νομικὸν δὲ τὸ κατὰσκευαστόν, ἥτοι τὸ φύσει μὲν μὴ ὑπάρχον, ὑπὸ τοῦ δικαίου δὲ διὰ προσωπικότητος περιβαλλόμενον.

§ 243. 1] Οἱ Ῥωμαῖοι μεταχειρίζονται τὴν λέξιν ταύτην πρὸς ἀλλοτρίαν πάντος ἀνθρώπου ἐν γένει διό λέγουσι καὶ *persona servi* l. 86 § 2 D. de leg. (30) ὁ δὲ Γαίος (I. 48 ἐπ.) κατατάσσει καὶ τοὺς δούλους μετὰ τῶν προσώπων. — 2] Κικ. de orat. I. 37, II. 24, de off. I. 30, 32, I. 3 C. Th. 8, 8, § 5 J. 1. 20 *persona publica*. — 3] L. 1 § 2 D. 4. 10, I. 3. D. 4. 7.

§ 244. Πρώτιστον προαπαιτούμενον πρὸς ὑπαρξίν τοῦ φυσικοῦ προσώπου ἐστὶν ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ὑπαρξίς ἐν τῷ κόσμῳ, ἥτοι ὁ πλήρης χωρισμὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μητρικῆς κοιλίας. Οὐχ ἥττον καὶ προ τοῦτου, ὑπάρχουσι δικαιώματα τοῦ ἐμβρύου, διότι θεωρεῖται μὲν τοῦτο μέρος σπλάγγων τῆς μητρὸς (*mulieris portio vel viscerum*).¹ ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει νὰ ὑπάρξῃ ὡς πρόσωπον, διαφυλάττονται ἅπαντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἀκέραια μέχρι τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως² καὶ τοῦτο ἐκφράζουσιν οἱ νεότεροι διὰ τοῦ κανόνος *nasciturus pro nato habetur*.

Ἄλλ' ἵνα ὁ τοκετὸς ἐπενέγκῃ τὴν ἑαυτοῦ τῆς προσωπικότητος δέον τὸ τέκνον νὰ τελεθῇ τέλειον καὶ ζῶν,³ ἥτοι νὰ δώσῃ σημεῖα ζωῆς. Ταῦτα κατὰ μὲν τοὺς Προσκυλιανούς ἦσαν ἡ γωνὴ (*emissio vocis*), κατὰ δὲ τοὺς Σαβινιανούς, ὡν τὴν γνώμην ἀπέδεξάτο ὁ Ἰουστινιανός, πᾶν σημεῖον ζωῆς.⁴ Ἡ δὲ τελειότης παρὰ Ῥωμαίους ἀποδεχομένοις καὶ τὴν ὑπαρξίν τεράτων, οἷα ἐκάλουν τὰ μετέχοντα ἀνθρωπίνης καὶ μὴ φύσεως, ἐκρίνετο πρὸ πάντων ἐκ τῆς κεφαλῆς. Ἀναλόγως δὲ τῆς κατασκευῆς τοῦ γεννηθέντος ἐδέχοντο ὡς ἄνθρωπον μὲν τὸν φέροντα μικρὰς τινας διαφοράς, οἷον περιττὰ μέλη (*partus qui membra ampliavit*)⁵ ἢ ὀλιγώτερα, ἢ ἄλλην τινὰ δυσμορφίαν καὶ τὸ τοιοῦτον νεογνὸν ἐκάλουν *portentosum*.⁶ ἀλλ' ὡς μὴ ἄνθρωπον καὶ ἐπαμένως μὴ πρόσωπον ἐθεώρουν τὸ *monstrum* s. *prodigium*, ἥτοι τὸ ἐντελὲς ἀποκλίνον τοῦ ἀνθρώπου (*magis animalis quam hominis partus*), ὅπερ κατὰ τὴν δωδεκάβιβλον ἔδει νὰ φρονεῖται εὐθύς, ὡς νομικὴ δυσαρμονία ἐν τῷ τύπῳ τῶν προσώπων.⁷ Ἀμφότερα δὲ τὰ εἶδη, τὸ τε *portentosum* καὶ τὸ *monstrum* ἐκκαλοῦντο *ostentum*.⁸ Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀπαιτουμένων κατωτέρω.

Ἐξ ἐτέρου ἡ προσωπικότης τοῦ φυσικοῦ προσώπου καταπαλεῖ παρ' ἡμῖν μὲν μόνον διὰ τοῦ θανάτου, παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐνεκα ἄλλων λόγων, περὶ ὧν κατωτέρω. Ὡς πρὸς τὸν θάνατον δ' ἰσχύει ὁ κανὼν, ὅτι ἀθεσβίου ὄντος τίς μεταξὺ πολλῶν ἀπέθανε πρώτος, θεωροῦνται ὡς ἀποθιώσαντες ἅπαντες συγχρόνως· μόνον δ' ἐπὶ συναποθιώσεως

§ 244. 1] L. 4 § 1 D. 25. 4, B. (31. 7) α' § 1.—2] L. 3. D. 5. 4, B. (42. 2) γ'.—3] Ἰδε καὶ ἀρθρ. 41 Ἀστ. Ν. (1856) ἀδιάρκον ἂν βιώσιμον. — 4] L. 3. C. 6. 29, si vivus perfecte natus est. — 5] L. 38 D. 50. 46, l. 44 D. 1. 5, l. 7 pr. D. 34. 5.—6] L. 38 135 D. 50. 46.—7] Κε. de leg. III. 8 § 4, Seneca. de via I. 45.—8] L. 38. D. 50. 46, πρὸς l. 135 D. eod. l. 44 D. 1. 5.—

γονέως καὶ τέκνου ἐν κοινῇ συμφορᾷ, ὑπάρχει νόμιμον τεκμήριον (præsumtio juris), καθ' οὗ ἐπιτρέπεται ἀνταπόδειξις καὶ καθ' ὃ ἐάν μὲν πρὸ τέκνον εἶναι ἔσθῃον, θεωρεῖται ὡς προαποδιδώσας ὁ γονεὺς, ἐάν δὲ ἄνηκον θεωρεῖται προαποδιδῶσαν αὐτό¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

STATUS HOMINIS

§ 243. Έννοια τοῦ status καὶ τοῦ caput. Διαίρεσις τοῦ status.

§ 243. Πλὴν τοῦ τοκετοῦ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀπήτει, ὅπως ὁ τε-
χθεὶς καταστῇ πρόσωπον καὶ νομικᾶς τινὰς ιδιότητητας, ὧν τὴν
ὑπαρξίν ἀπεκάλουν status (καὶ codicio hominis καὶ jus per-
sonarum)¹. ὁ status δὲ διηρεῖτο εἰς τρία εἶδη, status libertatis,
status civitatis καὶ status familiæ² καὶ ἀναλόγως τῆς ὑπάρ-
ξεως ἀπάντων ἢ τινων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐποικίλλεν ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν
τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ.

Ὁ στερούμενος τοῦ status libertatis, ὁ μὴ ἐλεύθερος, στερεῖται
πάσης νομικῆς ἀναγνώρισεως, διὸ λέγεται, ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς κτή-
σεως τῆς ἐλευθερίας ἄρχεται κτώμενος statum (hodie incipit sta-
tum habere, rñr ἄρχεται κατὰστασις ἔχειν)³. Μόνος ὁ ἐλεύθερος
δύναται νὰ ᾖ πολίτης (civis), ἄρα προαπαιτούμενον τοῦ status civi-
tatis εἶναι ὁ status libertatis καὶ τέλος μόνος ὁ ἐλεύθερος καὶ πο-
λίτης δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς οἰκογένειαν (familia), κατὰ τὴν ἐν τῷ
ρωμαϊκῷ δικαίῳ σημασίαν τῆς λέξεως. Τὸ δ' ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν τριῶν
τούτων status χρηγούμενον εἶδος τῆς προσωπικότητος καλεῖται
caput.

[1] L. 9 § 4, 1. 18 j r. 1. 22. 23 D. 34. 5.

§ 243. 1] Τίτλ. Γανθ. de statu hominis 4. 5. Ἡ λέξις status κέχνηται
καὶ ἐτέραν ἐστῆσαν καὶ κοινὴν σημασίαν, τὴν τῆς καταστάσεως ἐν γένει ἢ τῆς ποιότητος
π. χ. status obligationis, etatis, peculii κτλ., 1. 17 D. 43. 4, 1. 32 § 1 D.
45. 1, 1. 13 D. 22. 3. — 2] L. 11. D. 4. 5. — 3] L. 4. D. 4. 5. B. (46. 2.) 3.

Α'.

STATUS LIBERTATIS

α) Ἐλεύθεροι (liberi)

§ 246. Διαίρεσις τῶν ἐλευθέρων. — § 247. Coloni. Auctoratus.

§ 246. Ἡ θεμελιώδης διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ κατὰ Γάϊον¹ ἢ εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους (omnes homines aut liberi sint aut servi). Ἐλεύθερος δ' ἐστὶν ὁ ἀπολαύων προσωπικότητος (persona). Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία παρὰ Ῥωμαίους διέφερε τῆς ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις, διότι ὑπῆρχον καταστάσεις τινὲς περιορίζουσαι τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλευθέρου, ἐξ ὧν ἐπήγαγεν ἡ ἐν τοῖς ἐλευθέροις διάκρισις εἰς πολίτας καὶ μὴ τοιούτους, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν status civitatis καὶ ἡ εἰς εἰγγενεῖς (ingenui, ἐκ γενετῆς ἐλευθέρους) καὶ ἀπελευθέρους (liberti, libertini)².

§ 247. Πρὸς τοῦτοις δ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ιδιότητες, ὧν ἕνεκα ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος διετέλει ἐν μέσῃ τινὶ μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ δουλείας καταστάσει καὶ τοιαύτη πρὸ πάντων ἦν ἡ παροικία (colonus)¹, ἥτοι ὁ ἀδιάσπαστος σύνδεσμος ἐλευθέρου, καλουμένου colonus, μετ' ἀκινήτου πράγματος, καθιστῶν αὐτὸν οἰονεὶ παρακολούθημα τούτου καὶ στερῶν αὐτὸν σπουδαίου μέρους τῆς ἐλευθερίας². Ἡ κατάστασις αὕτη προσήγγριζε κατὰ πολλὰ τῇ δουλείᾳ, π. χ. κατὰ τὸ δικαίωμα τοῦ κυρίου περὶ ἐπιβολῆς σωματικῶν ποινῶν, τὸ εἶδος τῆς περιουσίας τοῦ colonus, καλουμένης, ὡς ἡ τοῦ δούλου, peculium κτλ.³ Πλὴν ἐξ ἑτέρου ἀνεγνωρίζοντο νομικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ colonus καὶ τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος καλουμένου patronus καὶ συνίσταντο ἐν τῇ οἰονεὶ μισθώσεως τοῦ κτήματος ὑπὸ τοῦ colonus, ἀνθ' ἧς οὗτος ὥρτειλε νὰ καταβάλλῃ τῷ ἰδιοκτήτῃ μίσθωμα (annuae functiones¹,

§ 246. 1] I. 9.—2] Gai. I. 40. 41.

§ 247. 1] L. un. C. 14. 25. ἡ μισθωσις. Πρὸλ. Βασίλ. Τίτλ. 55. 4 σημ. α ἐκδ. Heimbach. Περὶ τοῦ colonatus ὑπάρχει σπουδαιοτάτη πραγματεία τοῦ Π. Καλλιγᾶ (Μελέται καὶ λόγοι, 1882, σελ. 187—304. Περὶ δουλοπαροικίας). — 2] Τίτλ. Κώδ. Ἰουστιν. 11. 47, l. 112 D. de leg. I. 30, l. 15 § 2 D. 33. 7.—3] Πρὸλ. l. 23 pr. § 2, l. 24 C. 11. 48, l. 1. 2. C. 11. 49, l. 1. C. Th. 5. 11. —

συνήθως εἰς καρπούς⁴. Εἴρηνται δὲ καὶ ἕτερα ὀνόματα διὰ τοὺς τοιοῦτους ἐλευθέρους *inquilini, agricolae, adscriptitii, censiti, tributarii* κτλ.

Ἡ ἰδιότης τοῦ *colonus* παρήγατο α) ἐκ συμφωνίας ἐγγράφου, καταχωριζομένης ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τοῦ δικαστηρίου (*apud acta*), ἢ ὑποβαλλομένης ἐτέρῳ τύπῳ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀναπτυχθέντων⁵. β) πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἐκ *coloni* γεννήσεως, ἢ ἐκ πατρὸς μὲν ἐλευθέρου, μητρὸς δὲ *colona*⁶ καὶ γ) διὰ 30ετοῦς παραγραφῆς, ἥτοι 30ετοῦς βίου ἐν *colonatus*⁷. Κατεστρέφετο δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ *patronus* διὰ διπλῆς παραγραφῆς, εἴτε δηλ. διὰ τῆς ἐπὶ τινα χρόνον βιώσεως τοῦ *colonus* ὡς ἐλευθέρου (ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ ἀκινήτου), εἴτε διὰ τῆς βιώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τρίτου τινός⁸. Ὁ Βαλεντινιανὸς πρῶτος καταργήσας τὸ πρῶτον εἶδος τῆς παραγραφῆς, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἐκύρωσε τὴν κατάργησιν, ὁρίσας συγχρόνως, ὅτι ἡ τοιαύτη παραγραφή οὐδὲ κατὰ τοῦ πωλήσαντος πάροικον ἄνευ τοῦ κτήματος ἀντιτάσσεται⁹. περὶ δὲ τοῦ δευτέρου οὐδένα ποιεῖται ὁ Ἰουστινιανὸς λόγον ἐν ταῖς συλλογαῖς αὐτοῦ, ἐπομένως, κατὰ Σαβίν¹⁰, ἡ παραγραφή αὕτη ἐρρυθμίζετο κατὰ τὸ Ἰουστιν. δίκαιον ὡς ἡ συνήθεια τῶν ἀγωγῶν.

Ἡ καταγωγή τοῦ θεσμοῦ τούτου καὶ ὁ χρόνος τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ οὐδαμῶς μαρτυροῦνται. Πιθανῶς ὅμως ἀνεπτύχθη ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ ὑπῆρξε μεταβολὴ τῆς καταστάσεως τῶν πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν χρησιμοποιουμένων δούλων, οἵτινες καὶ μείζονος πραγματικῆς ἐλευθερίας ἀπῆλθον καὶ τινος αὐτοτελείας, ὅτε ὄντες μακρὰν τῶν κυρίων αὐτῶν, καθίσταντο δὲ καὶ ἀπαραίτητοι πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἀκινήτων, διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς εἰς αὐτὰ ἐπιδόσεως· ὥστε περιήρχοντο οἱ δούλοι οὗτοι εἰς θέσιν ἀνωτέραν τῶν ἄλλων καὶ ἀπῆλθον προσωπικότητος· τινος ἀνεγνωρίζοντο δὲ καὶ οἱ οἰκογενειακοὶ αὐτῶν δεσμοί¹¹. Βαθμηδὸν ἔσως καὶ ἐλεύθεροι γεωργοὶ ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν πλουσίων γειτονικῶν γαιοκτημόνων καὶ οὕτως καθίσταντο

4] L. 2. 5. 7. 20 § 2 C. 11. 49, l. 5. C. 11. 48.—5] L. 3. C. 11. 53, l. 4. 6. 12. 13 pr. 49. 21-24 C. 41. 48.—6] L. 22 pr. C. 41. 48. Ἀνωτ. § 230.—7] L. 16 24 C. 41. 48. Νεαρ. 54. pr.—8] L. 46. 21 C. 41. 48.—9] Πρὸς. l. un. C. Th. 5. 10, Νεαρὰ Βαλεντ. τίτλ. 9.—10] L. 7. 23 pr. C. 41. 48, Νεαρὰ Βαλεντ. 30. 1.—11] Verm. : Schrift. τόμ. Β'. σ. 37 σημ. 4.—12] Ὁ Καλλιγᾶς αὐτ. σ. 220 καὶ ἐπ. δέχεται, ὅτι ὁ θεσμὸς ἐστὶν ἀποτέλεσμα τοῦ φορολογικοῦ συστήματος. Καίτοι δὲ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ εἰσαγμένην θεωρεῖ ὡς σχεδὸν ἀπόδειξιν (σ. 225), οὐχ ἡττον

ὑποτελεῖς μισθωταί¹³. Ὁ χρόνος δὲ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θεσμοῦ ἀναγκαίως ἐστὶ τοῦλάχιστον ὁ τῆς ἡγεμονίας Ἀλεξάνδρου (222—235 μ. Χ.), διότι τῷ ἡγεμόνι τούτῳ ἀνήκει ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων περὶ τῶν πιροίκων διατάξεων. Ὁπωδιήποτε ὅμως ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ὁ θεσμός ὑπῆρξεν εἰς τῶν συνθεστάτα ἐν τῷ βίῳ ἀπαντώντων ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει¹⁴. διατηρηθεὶς δὲ καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς, ἀργεὶ σήμερον.

Ἐτέρα παρεμφερὴς τῇ δουλείᾳ κατάστασις ἐλευθέρων¹⁵ ἦν ἡ τοῦ auctoratus, ἥτοι τοῦ εἰς μονομαχίας δι' auctoramentum¹⁶ προοριζομένου (gladiator)¹⁷ καὶ ἀνέχοντος χάριν τούτου εἰς ὠρισμένον πρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ οἶονεὶ κύριος αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ αὐτὸν ἐν μονομαχίαις ἐπὶ θεάτρῳ, οὐ μόνον ὁμοιάζει, καίπερ ἐλεύθερος, κατὰ τοῦτο τοῖς δούλοις, ἀλλὰ καὶ κλεπτόμενος διεξεδικεῖτο ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τῆς actio furti (ἀγωγῆς περὶ κλοπῆς¹⁷), ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ ὡς ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας αὐτοῦ δυναμένου νὰ φονεύσῃ αὐτόν, ὡς καὶ τοὺς δούλους, ἐὰν συνελάμβανεν αὐτόν ὡς μοιχόν¹⁸.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν μονομαχιῶν ἐξέλιπε καὶ ὁ θεσμός ἐλόκληρος¹⁹.

οὐχ ἦτον ἀποκρούει αὐτὴν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις οὕτα τοῦ δημοσίου δικαίου ἦν ἀνεπίδεκτος τροποποιήσεων κατὰ τὸν κανόνα *jus publicum privatorum pactis mutari non potest*. Νομίζω ὅμως ὅτι προκειμένου περὶ θεσμοῦ κοινωνικῆς ἀνάγκης δὲν εἶναι σέβην ὁ κανὼν οὗτος· ἄλλως πῶς δικαιολογεῖται ὅτι ἡ παροιμία παρήγεται καὶ διὰ συμφωνίας, ὅπερ καὶ ὁ Καλλιγᾶς δεχεται (σ. 222 σημ. 2 καὶ 3); — 13] Kuntze *Cursus* § 327. ἀντιδρᾷ Savigny ἀνωτ. σ. 54. — 4] L. 412 pr. D. de leg. I. 30. Puchta § 214, σημ. w. Kuntze ἀνωτ. καὶ τοῦς παρ' αὐτῷ—15] *Ide Zeitschr. für R. Gesch.* τόμ. IX. σ. 330. Auctoramentum ἐκκλείτο τὸ τίμημα, ἀνθ' οὗ καθίστατο τις μονομάχος, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ περὶ τούτου σύμβασις, οἶονεὶ ἀγοροπωλησία (Sen. Ep. 37.4).—16] Quinct. Declam. 302, Seneca Epist. 37. 47] Gai. III. 499 ἐνθα καὶ καταλέγεται μετὰ τῶν νομικῶν ἐλευθέρων. Κατωτ. § 493.—18] Horat. Sat. II. 7. 58, Coll. Mos. et Rom. IV. 3 § 2.—19] L. un. C. 41. 43.

ζ) *Doctoi* (*Servi*).

§ 248. Διττός χαρακτήρ τῆς δουλείας καὶ ἀποτελέσματα. — § 249. *Statu liber. In libertate esse.* — § 250. Προδωπικὴ θέσις τοῦ δούλου. — § 254. Ἰκανότης τοῦ δούλου ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν. — § 252. Γενεδιουργοὶ τῆς δουλείας λόγοι. — § 253. Ἀπελευθερώσις (*manumissio*). Ἐπίσημος. — § 254. Μὴ ἐπίσημοι ἐρόποι ἀπελευθερώσεως. — § 255. Αὔξις τῆς δουλείας *ipso jure*. — § 256. *Jus postliminii. Redemptio.* — § 257. Οὐνόμαστοι ὅροι καὶ περιορισμοὶ τῆς ἀπελευθερώσεως.

§ 248. Δούλος ἐστὶν ὁ στερούμενος τῆς ἐλευθερίας καὶ πάσης νομικῆς ἱκανότητος ἄνθρωπος, εἴτε ὑποκείμενος τῇ κυριότητι ἑτέρου, εἴτε μὴ (ἀδέσποτος)¹. Οἱ Ῥωμαῖοι καίτοι ἀπέδιδον τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας εἰς τὸ *jus gentium*, ἀπεφαίνοντο σύναμα, ὅτι εἶναι παρὰ φύσιν (*contra naturam*), ἐξ ᾧ προκύπτει, ὅτι διέκρινον ἐνταῦθα τὸ *jus gentium* ἀπὸ τοῦ *jus naturale* καὶ ἐχρῶντο τῷ πρώτῳ ὑπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην αὐτοῦ σημασίαν, ὡς ἀλλήλησθαι². Παρὰ τὴν ἐντελὴ ὁμῶς ἀνικανότητα ἀπέμενον τῷ δούλῳ δικαίωμά τινα πηγάζοντα ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου. Ἐκ τούτου δ' ἡ μὲν ἀποψὶς τῆς πλήρους ὑποταγῆς τοῦ δούλου εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ ἐκαλεῖτο *dominium* (κυριότης)³ καὶ ὁ δούλος ἐθεωρεῖτο ὡς πρᾶγμα (*res*)· ἡ δ' ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πηγάζουσα ἐξακριβεῖτο ὡς *potestas* (ἐξουσία)⁴ τοῦ κυρίου ἐπὶ τοῦ δούλῳ καὶ ἀνύψου αὐτὸν ἔνω τῶν λοιπῶν πραγμάτων. Ἐξ ἑκατέρας δ' ἀπόψεως ἐπῆρχοντο ἴδια ἀποτελέσματα.

Οὕτως κατὰ μὲν τὴν ἀποψὶν τοῦ *dominium* ὁ κύριος ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὸν δούλον κατὰ πάντα τρόπον, ὡς πρᾶγμα, νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν σωματικῶς καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτὸν ἀτιμωρητῆι, γὰμιν τῶν δούλων δὲν ἀνεγνωρίζετο, ἀλλὰ μόνον σχέσεις τις φυσικὴ καλουμένη *contubernium*⁵. Ἐκ δὲ τῆς ἀπόψεως τῆς *potestas* ἐπῆρχον τὰ ἑξῆς: α' Ὅτι ὁ κύριος ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ διὰ τοῦ δούλου καὶ δὴ πᾶν ὅ,τι ὁ δούλος ἐκτῆτο ἀνῆκε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ⁶. β) Ἡ μετὰ τῶν δούλων

§ 248. 1] L. 36. D. 45. 3. l. 73. § 4 D. 45. 1. § 5 J. 1. 3.— 2] L. 4. § 4. D. 1. 5. § 2. J. 1. 3. Ἰδε τὸμ. Α'. § 142.— 3] Ἰδε σημ. 2.— 4] Gai. I. 52. l. 3. D. 24. 4.— 5] Π. γ. Πλούταρχ. Κάτων ὁ πρεσβύτ. 8. 21: Gai. I. 52. Διον. VII. 69. l. 53. D. 5. 4. l. 7. D. 18. 40. Paul. sent. II. 49. § 6. l. 3. C. 5. 5.— 6] Gai. I. 52. II. 86—89. 91—95. l. 39. D. 45. 1. l. 16. D. 45. 3. Ulp. fr. XX.

συγγένεια (cognatio), καίπερ πηγάζουσα ἐκ τοῦ contubernium, ἢ τοῦ κώλυμα γάμου κατὰ τὸν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν χρόνον¹. γ) Ἡ γενεαὶ ἐνοχλή (obligatio naturalis)², ἥτις ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ δούλων, καὶ ἥς αἱ συνέπειαι ἡσκούντο κατ' αὐτῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν³ καὶ δ) ὁ κανὼν ὅτι ὁ γόνος δούλης δὲν θεωρεῖται γαρπός⁴.

§ 249. Ἐπίσης δύο καταστάσεις τῶν δούλων παρεπόμεναι τῷ δυνατῷ τῆς εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβάσεως, ἐπ' ἡγάζον ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς potestas: α) Ἡ ὑπὸ τῆς 12δέλτου ἀναγνωριζομένη, τοῦ statu liber¹. Τοιοῦτος ἦν ὁ δούλος, οὗ ἡ ἀπελευθέρωσις ἀνιστέλλετο ἔνεκα ἀναβλητικῆς αἰρέσεως ἢ προθεσμίας ἢ ἄλλου τινὸς λόγου π. χ. ἐὰν ὁ ἀπελευθερῶν ἦν ἀφερέγγυος καὶ ἀπηλευθερῶν τὸν δούλον πρὸς βλάβην τῶν δανειστών, ὅτε ἡ τύχη τῆς ἀπελευθερώσεως ἦν ἀμφιβόλος, διότι ἡδύνατο νὰ προσβληθῇ ὑπὸ τῶν ζημιουμένων δανειστών². Ὁ statu liber οὗτος ἐθεωρεῖτο μὲν εἰσέτι ὡς δούλος, ἀλλὰ τὴ δικαίον παρῆγεν αὐτῷ πλείστης ἐγγυήσεως ὑπὲρ τῆς μὴ ματαιώσεως τῆς ἀμφιβόλου ταύτης ἐλευθερίας³. β) Ἡ κατάστασις, ἡ καλουμένη in libertate esse ἐν ἐλευθερίᾳ βιώνει, ἐμφαίνουσα, ὅτι ὁ δούλος, καίπερ νομικῶς τοιοῦτος, πράγματι ὅμως ἔζη ὡς ἐλεύθερος⁴ καὶ ἐπερχομένη δι' ἀπελευθερώσεως ἀνισχύρου, ἥτις οὐχ ἥττον πρὸς τὴν ὕλικήν ἐλευθερίαν, ἥς ἀπῆλθεν ὁ δούλος, ἐπύγχανε προστάσεις καὶ ὑπὸ τοῦ δικαίου, διότι τοῦτο μὲν ὁ κύριος δὲν ἡδύνατο ἐπωφελοῦμενος τὴν ἀνίσχυρον τῆς ἀπελευθερώσεως, νὰ ἀνακλέσῃ αὐτὴν καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δούλον ὡς πρότερον, τοῦτο δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ὁ τοιοῦτος δούλος ἡδύνατο νὰ καταστῇ καὶ νομικῶς ἐλεύθερος διὰ τῆς πιθανῶς γενικῶς ἐφαρμοζομένης καὶ οὐχὶ μόνον ἐν αἷς μνημονεύεται περιπτώσεσι⁵, 10ετοῦς (μεταξὺ παρόντων) ἢ 20ετοῦς (μεταξὺ ἀπόντων) in libertate βιώσεως⁶ (παραγραφῇ). Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἐθεωρεῖτο νομικῶς ὡς δούλος⁷.

§ 250. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐκόλως ἐξάγονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς δουλείας ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ. Ὡς πρὸς τὸν ἠθικόν, ὡς εἰπέν, ὅμως βίον τῶν δούλων παρατηρητέον, ὅτι παρὰ τὸν καὶ ἐν τῇ 12δέλτῳ ἀναγι-

46.— 7] L. 14. § 2. D. 23. 2.— 8] Ἰδὲ κατωτ. § 405.— 9] L. 19. § 4. D. 39. 5.— 10] L. 28 § 1. D. 22. 1.

§ 249. 1] L. 1. pr. D. 40. 7. Ulp. fr. II. 4.— 2] L. 1. § 1. D. 40. 7.— 3] L. 29. pr. 1. 33. D. 40. 7.— 4] Gai III. 56.— 5] Puchta § 212 cc.— 6] L. 46. § 3. D. 40. 9.— 7] Δοσθ. 14.

γραμμαμένον χαρακτηρισμὸν τοῦ δούλου ὡς πράγματος καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ κυρίου ἐπ' αὐτοῦ, ὁ δούλος ἐζή πραγματι ἄλλως ἢ ὡς τὸ δίκαιον διέγραφε, τὰ ἥθη ἐκόλαζον τὴν αὐστηρότητα τοῦ θεσμοῦ, ἡ δὲ κατάστασις τοῦ δούλου, ἐφ' ὅσον ἀνατρέχουμεν εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν, βαίνει ἀντιστρόφως πρὸς τὴν τραχύτητα τοῦ δικαίου. Εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινον κυριώτατα τὰ ἑξῆς. Ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους πηγὴ τῆς δουλείας, ἥτις ἦν ἡ ἐν πολέμῳ καὶ δὴ πρὸς γειτονικὰς καὶ πολυτάκεις ὁμόφυλους πολιτείας, αἰχμαλωσία καὶ οὐχὶ τὸ ἐμπόριον, ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις, ἐκ τούτου δὲ ἠδύναντο νὰ καταστῶσι δούλοι καὶ ἐπισχυμώτατοι ἄνθρωποι, ἐμπνέοντες ἀναγκαιῶς διὰ τοῦ ποιοῦ των σεβασμὸν πρὸς τὸν κύριόν των. Ἐπίσης καὶ ὁ μικρὸς τῶν δούλων ἀριθμὸς ἐν σχέσει καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημοκρατίας ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς δημοκρατικῆς αὐτοκρατορίας, διότι καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ἤδη μαρτυρεῖται, ὅτι ὑπῆρξεν ἰδιοκτήτης 4 χιλ. δούλων¹. Ἐκ δὲ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ ἐπήγαγεν ἡ οἰκειότης μεταξὺ κυρίου καὶ δούλων, αἵτινες καὶ συνέτρωγον μετ' αὐτοῦ καὶ ὡς οἰκοδιδασκαλοὶ ἐχρησίμευσαν καὶ δὴ καὶ ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας ἐθεωροῦντο, οἷον ἐν ταῖς κηδείαις· διὸ καὶ ὁ τάφος αὐτῶν ἐλογίζετο ὡς πρᾶγμα θρησκευτικόν². Καθόσον δὲ τὰ ἥθη μετεβίβλλοντο καὶ ἡ διαίτα τῶν δούλων καθίστατο χειρῶν, ὁ χριστιανισμὸς ἐξαπλούμενος ἀνεπλήρου κατὰ τι τὰ ἀρχαῖα πλεονεκτήματα καὶ ἡ νομοθεσία καθίστατο ἡπιωτέρα· οὕτως ἀπαντᾷ ἡ lex Petronia, ἴσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου³, καθ' ἣν, ὡς καὶ κατ' ἄλλας ἐπεληθούσας διατάξεις, ἀπαγορεύεται ἡ ἄνευ δικαστικῆς ἀδείας πώλησις δούλου ἐπὶ σκοπῷ θηριομαχίας⁴, κατόπιν δ' ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀπηγορεύθη ἡ θανάτωσις δούλου ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως· ἡ castratio (ἐκτομὴ) ἀνεκηρύχθη ὡς δημόσιον ἀδίκημα⁵ καὶ ἐν γένει διὰ τῶν μέτρων τούτων, ὡς καὶ δι' ἄλλων παρεμφερῶν⁶, ἐπεζητήθη ἡ διατήρησις τῆς ἀρχαιότερον ἐπὶ τῶν ἡθῶν στηριζομένης καταστάσεως τῶν δούλων.

§ 250. 1] Plinius Hist. nat. XXXIII. 10. Ἠρῆλ. Ihering *Πρᾶγμα τοῦ ρ. δ. τόμ. Β'*. σελ. 173. 242. 246.— 2] Πλούτ. Κοριολάν. 24, Κάτων δ. πρ. 3. 20. 21. Plinius Hist. nat. XXXIII. 6. Seneca epist. 47. 1. 2. pr. D. 44. 7. "Idē κατωτ. § 304. 6.— 3] Walter § 468. Schulin *Ἱστ. τοῦ Ρ. Δ.* σ. 257.— 4] L. 44 § 1. 2. D. 48. 8. 1. 42. D. 48. 1.— 5] L. 2. D. 1. 6. 1. 3 § 4. 1. 4 § 2 D. 48. 8. Paul Sent. V. 23. § 13. Spartian. Hadr. 48. Suet. Dom. 7.— 6] Ἠρῆλ. Seneca de benef. III. 22. 1. 1 § 8. D. 1. 12. Gai. 1. 53. 1. 35. D. 21. 1. 1. 11. C. 3. 38.

§ 251. Ὁ δούλος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος ὡς ἀποκτήσῃ ἢ νὰ ἔχῃ περιουσίαν ἰδίαν¹. Ἡ ἀνικανότης ὅμως αὕτη ἐκολάζετο οὐ μόνον διὰ τῆς προδιαγραφείσης διαίτης τοῦ δούλου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ χρηματίου (*peculium*), ἧτοις μέρους περιουσίας, ἣν καίπερ ἀνήκουσαν τῷ κυρίῳ διεχειρίζετο ὁ δούλος² καὶ ἦν κατῆρτιζεν εἴτε ἐξ ἀντικειμένων παραχωρουμένων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ κυρίου πρὸς διαχείρισιν³, εἴτε ἐκ δώρων, ἅτινα ὁ δούλος ἐλάμβανεν ἐξασκῶν τέχνην τινά, οἷον τοῦ γραφέως, χειρουργοῦ κτλ.⁴. Ὁ κύριος τοῦ δούλου, ὡς κύριος πάντοτε⁵ καὶ τοῦ χρηματίου, ἠδύνατο ὡς ἀφαιρέσῃ αὐτὸ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ δούλου κατὰ βούλησιν⁶, πλὴν συνήθως τὸ χρημάτιον οὐ μόνον δὲν ἀφηρεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ δούλου, ἐρίζοντος συνήθως τοῦ κυρίου τὸ ποσόν, ὅπερ οὗτος ὥφειλε διὰ τῆς διαχειρίσεως νὰ κερδήσῃ πρὸς οἶονεῖ ἐξαγοράν τῆς ἐλευθερίας του⁷. Καὶ τὸ δίκαιον δ' αὐτὴ ἐθεώρει τὸ χρημάτιον τρόπον τινά ἀναπόσπαστον τοῦ δούλου, διὸ ἐὰν κατὰ τὴν ἐν ζωῇ ἀπελευθέρωσιν δὲν ἀφηρεῖτο τὸ χρημάτιον ρητῶς, παρέμενεν ὡς περιουσία τοῦ ἀπελευθέρου⁸.

Ἐκ τοῦ χρηματίου ἐπηγάζον διάφοροι νομικαὶ σχέσεις πρὸς τε τὸν κύριον καὶ πρὸς τρίτους· καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν κύριον καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ αἱ σχέσεις αὗται ἔτικτον μόνον *γραιοκήν ἐνοχλήν*⁹, ὡς πρὸς δὲ τοὺς τρίτους ἀνεγνωρίζοντο μὲν καθ' ἑλὰ ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ κυρίου, ὥστε μὴδύως παρενετίθετο ὁ δούλος¹⁰. Τέλος ὁ δούλος ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ τῇ ἐντολῇ τοῦ κυρίου νομικὰς πράξεις τικτούσας ὑποχρεώσεις κατ' αὐτοῦ· καὶ μὴ ὑπαρχούσης δ' ἐντολῆς, ὁ κύριος ἐνείχετο, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον ὥφελετο¹¹.

Ἐκ τῶν ἀδικημάτων τοῦ δούλου κατὰ τρίτων ἐτίκτετο μὲν πλήρης ὑποχρέωσις αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ καταδιωχθῇ εἰμὴ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν¹². Συγχρόνως δ' ἐτίκτετο ἐκ τούτου καὶ ὑποχρέωσις τοῦ

§ 251. 1] Gai. I. 52. II. 86—89, 91—95. — 2] L. 37 § 4 D. 41. 1. pr. J. 2. 12. — 3] Πλούτ. Κάτων ὁ πρ. 21. — 4] L. 39 D. 15. 1. — 5] Ἰδ' ἄνωτ. § 231 σημ. 4. — 6] L. 8. D. 15. 1. — 7] Διονύσιος. IV. 24, Tac. Ann. XIV. 42. — 8] Fragm. Vat. § 261, l. 53. D. 15. 1. l. un. C. 7. 23, § 20 J. 2. 20. — 9] Gai. III. 179, IV. 78, § 1, J. 3. 20, l. 64 D. 12. 6. l. 5 § 4. l. 9 § 2 D. 15. 1. l. 10 § 4. D. 39. 5. Ἰδ' ἄνωτ. § 248 γ'). — 10] Gai. IV. 73, § 4 J. 4. 7. l. 1. D. 15. 2. l. 10. 21 pr. D. 15. 1. κτλ. Περὶ τῶν ἐκ τοῦ χρηματίου ἀγωγῶν κατωτ. § 500. γ'). — 11] Gai. IV. 73. 74, § 4. 5. J. 4. 7. l. 1 D. 15. 3. — 12] Gai. IV. 77, l. 14 D. 44. 7.

κυρίου, ἢ τῆς actio noxalis¹³ Τὰ κατὰ τοῦ κυρίου ὁμῶς ἀδικήματα ἐπιμωροῦντο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ιδίου¹⁴.

§ 252. Ἡ οὕτως περίπου ἔχουσα δουλεία, ἥτις κατ' οὐδένα λόγον ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ διὰ συμφωνίας¹, ἐπήγαζεν ἐκ τριῶν λόγων: ἐκ τῆς γεννήσεως (καταγωγῆς), ἐκ διατάξεως τοῦ jus gentium (περιλαμβάνοντος καὶ τὸ ἀλληλεθινὸς δίκαιον) καὶ ἐκ διατάξεως τοῦ jus civile (περιλαμβάνοντος καὶ τὸ jus honorarium)². Διὰ τῆς γεννήσεως γίνεται δοῦλος τὸ τέκνον δούλης (ancilla), ἀνεξαρτήτως τῆς καταστάσεως τοῦ πατρὸς, διότι κατ' ἀξίωμα τοῦ jus gentium, μὴ ὑπάρχοντος νομίμου γάμου τὸ τέκνον ἀκολουθεῖ τὴν κατὰ τὸν τοκετὸν κατάστασιν τῆς μητρὸς, ὅτε ὡς πρὸς ταύτην ὑπαρχούσης ἀπολύτου βεβαιότητος περὶ γνησιότητος³. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁμῶς τῆς γ' περιόδου ἀνέδυσσε κανὼν τις, κολάζων τὴν διάταξιν ταύτην, καθ' ὅν ἐὰν ἡ μήτηρ ὑπῆρξε κατὰ τὸν χρόνον τῆς συλλήψεως, ἢ οἷαν δῆποτε στιγμὴν ἀπὸ ταύτης μέχρι τοῦ τοκετοῦ, ἐλευθέρᾳ, τὸ τέκνον ἐγεννήσθαι ἐλεύθερον. διότι non debet calamitas matris nocere ei qui in utero est (ὁ γὰρ κωφοροῦμενος οὐ βλαβήσεται ἐκ τῆς σιγητικῆς τῆς περιστάσεως τῆς μητέρας)⁴. Πρὸ τῆς διατάξεως δὲ ταύτης εἶχεν ἤδη ἐκδοθῇ τὸ SCtum Claudianum (51 μ. Χ.), περιέχον τρία κεφάλαια, μεταρρυθμίζοντα τοὺς ἀνωτέρω κανόνας. Πρῶτον ὁ μετὰ δούλης, ἣν ἐκλαμβάνει ἐλευθέρην, τεκνοποιήσας γεννᾷ τὰ μὲν ἄρρενα ἐλεύθερα, τὰ δὲ θήλεα δούλα, ὅπερ κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Βισπασιανοῦ, ἐπαναγαγόντος τὸν ἀνωτέρω κανόνα τοῦ jus gentium· δεύτερον ἐπὶ γάμου ἐλευθέρᾳ μετὰ δούλου, τῇ συναίνεσει τοῦ κυρίου, ἰσχυρὴ πᾶσα συμφωνία μετὰ τοῦ κυρίου, οὕτως ὥστε παρὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς μητρὸς τὰ τέκνα νὰ γεννηθῶσι δούλα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ· καὶ τρίτον ὅτι ἐκ γάμου τοιοῦτου, ἐν γνώσει τῆς γυναικὸς καὶ ἄνευ τῆς συναίνεσεως τοῦ κυρίου, οὐ μόνον τὰ τέκνα γεννῶνται δούλοι, ἀλλὰ καὶ αὕτη καθίσταται τοιαύτη, ἀπειθοῦσα τυχὸν τῇ τριπλῇ τοῦ κυρίου τοῦ

13] Περὶ ταύτης ὅτι κατωτ. § 499.—14] Cato de re rust. 5, Διονύσιος, VII. 69, Πλούτ. Κάτων ὁ πρ. 21.

§ 252. 1] L. 37 D. 40, 12, 1. 1 C. 7, 16, Κε. pro Caec. 34.—2] Servi autem aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium... aut jure civili. § 4 J. 1. 3.—3] Gai. 1. 67, 82, 88, Κε. Topic. 4. Ulp. fr. V. 8, 9, 10, 1. 24 D. 1. 5. — 4] Pr. J. 1. 4, L. 5 § 2 i. f. D. 1. 5.

δούλου ἐναντία παραγγελία (denuntiatio) καὶ τοῦτο τέλος κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ *.

Δεύτερον κατὰ τὸ *jus gentium* καθίσταντο δούλοι οἱ ἐν πολέμῳ αἰχμαλωτιζόμενοι, ἢ οἱ εἰς χεῖρας τοῦ ρωμ. κράτους πίπτοντες ὑπηκούοι κράτους, μὴ συνδεομένου τῇ Ρώμῃ διὰ συνθήκης τινὸς καὶ τῶνάπαλιν⁶. Οἱ ἐν πολέμῳ αἰχμαλωτιζόμενοι ἐπωλοῦντο ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἢ ἐκρατοῦντο ὡς *servi publici* καὶ μόνον ἐκτάκτως διενέμεντο ὡς λάφυρον τοῖς στρατιώταις⁷.

Τρίτον δὲ κατὰ τὸ *jus civile* ὑπάρχον πολλοὶ τρόποι μετάρηγοντες εἰς τὴν δουλείαν α) ἢ μὴ προσέλευσις εἰς τὸν census ἢ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον⁸. Ἀμφοτέρω ὅμως ἐξέλιπον, τὸ μὲν μετὰ τοῦ census, τὸ δὲ διὰ τοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις καταρτισμοῦ τοῦ στρατοῦ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐλευθέρων⁹. β) Κατὰ τὴν Ἰσθελτον ὁ δανειστής ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ τὸν μὴ ἱκανοποιούντα τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ ὑποκείμενον, ὡς δούλον¹⁰. γ) Ἡ ἐπ' αὐτοφώρῳ σύλληψις κλέπτου (*fur manifestus*) καθίστα αὐτὸν δούλον τοῦ κυρίου τοῦ κλαπέντος πράγματος¹¹. δ) Δούλος ἐπίσκη καθίστατο ὁ ἐκ συνεννοήσεως μεθ' ἑτέρου πωλούμενος ὡς δούλος ἐλευθερίας, *ad pretium participandum* (χάριν διανομῆς τοῦ τιμήματος). Ὁ κανὼν οὗτος ἀνῆκε τῷ *jus honorarium*, διότι ὁ πράτωρ, καίπερ ἀκέρου τῆς τοιαύτης πωλήσεως, ἤρνετο νὰ χρηγῇσῃ τῷ πωληθέντι τὴν ἀγωγὴν περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας¹². ε) Ὁ λόγος οὗτος κατηργήθη μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος¹³. εἰ εἰδικῶς διὰ τὰς γυναῖκας περιεῖχεν ἐν τῷ γ' μέρει αὐτοῦ γενεθιουργὸν λόγον δουλείας τὸ προμνημονευθὲν *SC^{mm} Claudianum*. ζ) λόγῳ ἀγνωμοσύνης τοῦ ἀπελευθερωθέντος πρὸς τὸν ἀπελευθερώσαντα, ἐπετρέπη ἡ ἀνάκλησις εἰς τὴν δουλείαν (*revocatio ad servitutem*), τὸ πρῶτον ἐπὶ Κλαυδίου (41-54 μ. X.)· ἐπανελήφθη δ' ἡ διάταξις ἐπὶ Κορμόδου (180-192 μ. X.) πρὸς τιμωρίαν πάσης προσβολῆς τοῦ ἀπελευθερού

Paul. Sent. II. 24 § 1. 2. 3. Θεωρ. Εἰς. (1. 4) πρ.—5] Gai. I. 84-86. § 1 J. 3. 12.—6] § 4 J. 1. 3.—7] Διονύσι. IV. 24. 50, Liv. IV. 34. VI. 4. XXVI. 47. Πολύβ. X. 17. Πρὸλ. κατωτ. § 332.—8] Liv. I. 44. Cic. pro Caec. 34. Ulp. fr. XI. 11. Non. Marc. I. 67.—9] L. 4 § 10 D. 49. 16. Πρὸλ. καὶ τόμ. Α'. § 122. 127.—10] Gell. N. A. XX. I. 47. trans Tiberim peregre venum ibant.—11] Gai. III. 189.—12] L. 7. 23 pr. § 1 D. 49. 12. Ψέλλ. Πανθ. quibus ad libertatem proclamare non licet. 49. 13.—13] Νεκρά Λέοντος 59.

κατὰ τοῦ ἀπελευθερώσαντος· ὁ τοιοῦτος ἀπελεύθερος δ' ἐπωλεῖτο ὑπὸ τῆς πολιτείας πρὸς ὕψους τοῦ ἀπελευθερώσαντος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καθίστατο πάλιν δούλος αὐτοῦ¹⁴. καὶ ζ) ἐν τῇ γ' περιόδῳ¹⁵ ἀνεπτόχθη ἡ λόγῳ ποινῆς μετὰπτωσις εἰς τὴν δουλείαν καὶ τοιαῦται ποιναὶ ἦσαν ἡ θανατικὴ, ἡ εἰς μέταλλον (in metallum, in opus metalli)¹⁶, ἡτοι εἰς δημόσια ἐν μεταλλείοις ἔργα καταδίκη καὶ ἡ εἰς μονομαχίαν ἢ θηριομαχίαν ἐν τοῖς θεάτροις. Οἱ τοιοῦτοι δούλοι ἦσαν ἀδέσποτοι, διετέλουν ὕλῳ· μέχρι τέλους τοῦ βίου ἐν πλήρει νομικῇ ἀνικανότητι¹⁷. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐμετέρισε τὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν εἰς μέταλλον καταδικασθέντων, θεωρήσας αὐτὸν ὡς νομικῶς ἐξακολουθοῦντα¹⁸.

§ 253. Ὡς πρὸς τοὺς ἐν τῷ ρωμ. κράτει δούλους, ἡ δουλεία κατεστρέφετο πρῶτον διὰ τῆς manumissio (ἀπελευθερώσεως), πολλοὺς διελθούσης τύπους, ὧν οἱ ἀρχαιότατοι, ἀποκλειστικῶς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος ἰσχύοντες,¹ ἦσαν *trēs*, ὁ *vindicta*, ὁ *censu* καὶ ὁ *testamento*.

α) Ἡ manumissio vindicta (ἐκ προαγωγῆς, κάρρος, ράβδος) ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ πραιτόρος, ἀναλόγως δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐκτὸς τῆς Ρώμης κτήσεσιν, ἐνώπιον τοῦ οἰκείου δικαστ. ἄρχοντος,² δι' εἰκονικῆς δίκης (*vindicatio in libertatem*).³ καθ' ἣν ἐνεφανίζοντο ὁ κύριος, ὁ δούλος καὶ τρίτος τις διεκδικῶν τὸν δούλον ὡς ἐλεύθερον καὶ καλούμενος *adsertor libertatis*⁴. οὗτος ἔψαυε τὸν δούλον διὰ τῆς ράβδου (*vindicta* ἢ *festuca*), ὡς πᾶν ἕτερον διεκδικούμενον πρᾶγμα, ἀπαγγέλλων τὰ τυπικὰ τῆς διεκδικήσεως ῥήματα (*hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo, secundum suam causam*

14] Sueton. Claud. 25, 1. 6 § 1. D. 25, 3, 1. 5 pr. D. 37, 14. L. 1 C. Th. 4. 11, 1. 2 C. 6. 7. — 15] Ἐπὶ Κικέρωνος δὲν ὑπῆρχε Κίξ. de invent. II. 50, Auctor ad Herren. I. 13. — 16] Ἡ διαφορά τῆς ποινῆς τοῦ εἰς μέταλλον (εἰς τὸ ὀρίττειν τὴν γῆν καὶ τὸ μέταλλον ἐξ ἐκείνης ζητεῖν) ἀπὸ τοῦ εἰς ἔργον μέταλλον (εἰς τὸ ἀνασθεθαίρειν καὶ ποιεῖν δόκιμον τὸ ὑπ' ἄλλον εἰρεθίσιν) συνίστατο ἐν τῷ ὅτι ὁ εἰς μέταλλον καταδικασθεὶς ὑπεβάλλετο καὶ εἰς δεσμά. B. (60, 51) § 6 σχολ. — 17] L. 8 § 4 D. 28, 1, 1, 25 § 2. 3. D. 29, 2, 1. 8 § 4. 1. 17 pr. D. 48, 19, 1. 5 § 3 D. 50, 12. — 18] Νεαρὰ 22 κερ. 8.

§ 253. 1] Κίξ. Top. 2. — 2] Plin. ep. VII. 46, 1. 17. 21 D. 40, 2, Paul. sent. I. 25 § 4, 1. 4. C. 7, 1. 4. — 3] Ulp. fr. I. 7. — 4] Τὴν ἀνάγκην τοῦ *adsertor libertatis* ἴδ' ἐν Ἀντιπροσωπείᾳ ἐν τῇ πολιτ. δικον. τῶν Ρωμαίων ὑπὸ Ν. Δημαρᾶ σ. 18-19.

sicut dixi ecce tibi vindictam imposui⁵). Ὁ δ' οἶονεῖ ἐναγόμενος κύριος, ἀντὶ τῆς ἀντιτάξεως καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον δικαίωμα, ἐπετίθει μὲν καὶ αὐτὸς τὴν χειρὰ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ δούλου, ἀλλὰ καὶ ὁμολόγει τὴν ἀξίωσιν τοῦ δῆθεν ἀντιδικού, ὡς ἀληθῆ· περιστρέφων δὲ τὸν δούλον (circumagere, vertere) ἢ ἀπαγγέλλων τυπικά τινα ῥήματα (hunc hominem liberum esse volo)⁶ ἢ πιθανῶς ἀμφότερα ἐνεργῶν,⁷ ἤρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἀφίετο τὸν δούλον ἐλεύθερον (manu mittebat⁸, ἐξ οὗ καὶ manumissio)· ἐπὶ τούτῳ ἐπήρχετο ἡ ἀπόφασις τοῦ παλαιοῦ. Ὁ τρόπος οὗτος φαίνεται ὁ ἀρχαιότατος πάντων, ἀπ' οὗ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔλαβεν ἡ ἀπελευθέρωσις τὸ γενικὸν ὄνομα manumissio· βαθμῆδόν ὅμως, ἐφ' ὅσον ἡ αὐστηρότης τῶν τύπων ἐμειοῦτο καὶ ὁ πληθυσμὸς ἡῤῥανεν, ἡπλοποιεῖτο. Καὶ πρῶτον ἀντὶ τοῦ adsertor libertatis ἐχρησίμευσεν εἰς τῶν ραβδούχων (lictiores) τοῦ ἄρχοντος⁹, κατόπιν ἀπηλλάγησαν ὁ τε ραβδούχος καὶ ὁ κύριος πάσης τυπικῆς πράξεως, πλὴν τῆς ψεύσεως διὰ τῆς vindicta¹⁰, τελευταῖον δ' ἡπλοποιήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε manumissio vindicta καλεῖται ἐν τῷ Πανδέκτῃ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλὴ δῆλωσις περὶ ἀπελευθερώσεως ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος, δυναμένου νὰ δεχθῇ αὐτὴν ὅπουδῆποτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαύλει¹¹.

β) Ἡ manumissio censu ἐγίνετο διὰ τῆς ἀπλῆς δηλώσεως τοῦ κυρίου πρὸς τὸν κήντορα, ὅτι ὁ δούλος ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ συνεξέλιπε τῷ censu¹². Καὶ

γ) Ἡ manumissio testamento, ἥτις ἐγίνετο διὰ τῆς ἐν τῇ διαθήκῃ ρητῆς δηλώσεως τοῦ κυρίου (liber esto—liber sit—liberum esse jupeo), ἀφείλοντος πρὸς τοῦτο νὰ ἔχῃ τὴν κυρίτικὴν κυριότητα (dominium ex jure Quiritium) κατὰ τε τὸν καταρτισμὸν τῆς διαθήκης καὶ κατὰ τὸν θάνατον¹³. Ὁ τρόπος οὗτος διατηρηθεὶς μέχρις ἐσχάτων, διήλθε δύο στάδια· διότι μέχρι μὲν τέλους τῆς δημοκρατίας ἀπητεῖτο ρητὴ δῆλωσις καὶ δι' ὠρισμένων ρημάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀπὸ Αὐγούστου, ἐλαφισθέντος τοῦ fideicom-

5] Gai. IV 46.— 6] Paul. Diac. v. Manumitti. — 7] Puchta § 213. — 8] Et emittebat eum manu Paul. Diac. v. Manumitti. — 9] Ἰδὲ τὸμ. Α' § 79 καὶ Puchta § 213 g. — 10] L. 23 D. 40. 2.— 11] L. 8. D. 40. 2.— 12] Ulp. fr. 1. 8. Δοσίθ. 19—21, τ. μ. Α', § 77. 427.— 13] Ulp. fr. I. 9. II. 7. 8, Gai. II. 267 καὶ ἐνταῦθα κατωτ. § 329. Κατὰ Karlowa (R. G. II. σ. 430) οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἀρχαιότατος τρόπος, ὡς ἀπηλλαγμένος παντός τεχνητοῦ μέσου.

missum¹⁴, ἠδύνατο νὰ γείνη δι' οἷας δέποτε ἐκφράσεως, σαφῶς περιεχούσης τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου¹⁵. Ἐξεδόθησαν δὲ περὶ αὐτοῦ πολλοὶ νόμοι, ἀσφαλιζόντες τὸν δοῦλον κατὰ πάσης ὑπεκφυγῆς τοῦ κληρονόμου, οἷον τὸ S. Cium Rubrianum, δι' οὗ ὁ δοῦλος ἀπηλευθεροῦτο ὑπὸ τοῦ πραιτωρός καὶ ἐὰν ὁ κληρονόμος ἤρνεϊτο νὰ ἐμφανισθῇ, τὸ S. Cium Dasunianum διὰ τὴν περίπτωσιν ἀπουσίας τοῦ κληρονόμου καὶ τὸ S. Cium Articulejanum, ἐξουσιοδοτήσαν τούτους ἐν ἐπαρχίᾳ ἄρχοντας καὶ περὶ παντὸς κληρονόμου, μὴ κατοικοῦντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῶν¹⁶, ἅπαντα ἐπὶ Τραϊανῷ (98-117 μ. Χ.). Κατόπιν ἐπὶ Ἀδριανῷ ἐξεδόθη τὸ S. Cium Vitrasianum διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς νομικῆς ἀνικανότητος τοῦ κληρονόμου, ἧς ἐνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπελευθερώσιν καὶ τὸ S. Cium Juncianum ἐπὶ Κορνήλιῳ διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ ἀπελευθερούμενος δὲν ἀνῆκε τῷ διαθέτῃ¹⁷. Εἰς ταῦτα πάντα προσέθηκεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι ἐν πάσῃ ἀναβολῇ τοῦ βεβαρημένου ὁ δικαστὴς δύναται αὐτεπαγγέλτως ν' ἀπελευθερόνῃ τὸν δοῦλον ἐν ὀνόματι τοῦ διαθέτου¹⁸.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου εἰσῆχθη ἕτερος τυπικὸς τρόπος, ἡ manumissio in sacrosanctis ecclesiis, διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ κυρίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς κοινότητος καὶ τῶν κληρικῶν καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ συντάξεως ἐγγράφου¹⁹.

§ 254. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλοι ἰδιωτικοὶ τρόποι ἢ δηλώσεις τῆς ἀπελευθερώσεως μετὰ ζῶντων (inter amicos) ἢ πρόσκλησις τοῦ δοῦλου ὡς ὁμοτραπέζου (convivi adhibitione), καὶ ἡ ἐπιστολὴ (per epistolam). Ἀλλ' οἱ τρόποι οὗτοι δὲν καθίστανται ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσεως τὸν δοῦλον ἀπελευθερόν, ἀλλὰ μετῆγον μόνον εἰς τὴν κατάστασιν in libertate esse²⁰, μέχρις οὗ ὁ κύριος ἐδήλῃ καὶ διὰ τινος τῶν ἐπιστήμων τρόπων τὴν βούλησιν του, ὅπερ ἐκαλεῖτο iteratio (ἐκ τοῦ iterum=ἐκ δευτέρου), ἐπανάληψις.

14] Ἰδε κατωτ. § 637.—15] Ulp. fr. II. 7—11, Gai II. 263 ἐπ., § 2 J. 2. 21. I. 53. D. 5. 1. 1. 44. D. 40. 5.—16] L. 22. § 2. 1. 26 § 7. 41. I. 27. 28. pr. 4—3, I. 36. pr. 1. 51. § 4—7 D. 40. 2, 1. 33. § 1. D. 40. 5.—17] L. 28 § 4, 1. 30, 1. 47 § 1, 1. 51 § 8. D. 40. 2.—18] L. 15. C. 7. 4. Walter § 181.—19] L. un. C. Th. 4. 7. 1. 1. 2. C. 1. 43.

§ 254. 1] Gai Epit. I. 4 § 2. Gai. inst. I. 41. Paul. sent. IV. 12 § 2. Θεοφίλ. Εἰσηγ. I. 5.—2] Ἰδε ἄνωτ. § 249 6).

«ita μεταξὺ πάλλιν δουρηθῇ ἐκ προαγωγῆς (vindicta) ἢ διαθήκῃ ἐλευθερωθῆναι³⁾». Βραδύτερον ὅμως ἐπέβλεπεν ἡ lex Junia Norbana (18 μ. X.), καθ' ἣν ὁ κατὰ τοὺς τρόπους τούτους ἀπελευθερούμενος καθίστατο Latinus⁴⁾.

Ἀπαντες οἱ τρόποι οὗτοι ὑπῆρχον μέχρις Ἰουστινιανού⁵⁾, ὅστις κατήργησε τὰ εἰδικὰ ἀποτελέσματα τῆς lex Junia Norbana, μηκέτι διακρινομένων cives καὶ latini καὶ ὥρισεν ὅτι ἡ μὲν inter amicos ἀπελευθέρωσις ἐπέφερε τὰ πλήρη ἀποτελέσματα, ἐὰν ἐγίνετο ἐνώπιον πάντε μαρτύρων, ἡ δὲ per epistolam ἔδει νὰ γίνηται δι' ἐγγράφου ὑπογεγραμμένου παρὰ τοῦ κυρίου καὶ πάντε μαρτύρων· τέλος δ' εἰσήγαγε καὶ ἄλλους τρόπους, ὧν μνημονευτός ὁ καθ' ὃν ὁ δοῦλος κλυθεροῦτο, ἐὰν ἠκαλούθει τὴν κηδεῖαν τοῦ κυρίου φέρων τὸν πῖλον τοῦ ἐλευθέρου (pileatus), τῇ συναινέσει τοῦ θανόντος ἢ τοῦ κληρογόμενου⁶⁾.

§ 250. Δεύτερον κατεστρέφετο ἡ δουλεία ipso jure, αὐτοδικαιῶς ἢνευ ἀνάγκης συναινέσεως τοῦ κυρίου, εἴτε πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ, εἴτε πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ δούλου. Οὕτως α) δυνάμει τοῦ SCtum Silanianum, ἐπὶ Αὐγούστου, κηρύσσοντος ἐλεύθερον τὸν καταγγέλλοντα τὸν φρονεῖα τοῦ κυρίου του, ἢ τὴν κατ' αὐτοῦ γεννημένην συνωμοσίαν¹⁾, β) κατὰ διάταξιν τοῦ Κλαυδίου, ὁ ἀσθενήσας ἢ γηράσας καὶ ἀποπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ κυρίου δοῦλος ἐκηρύσσετο ἐλεύθερος,²⁾ γ) καθ' ἑτέραν τοῦ Βεσπασιανοῦ ἐκηρύσσετο ἐλεύθερος ἡ δούλη, ἡ πωληθεῖσα ὑπὸ τὸν ὅρον ne prostituatur (μὴ διαφθαρή) καὶ ἐν τούτοις διαφθαρεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ, ὅπερ ὁ Λέων ἐξέτεινε καὶ ἐπὶ τῆς ἡνευ τοιούτου ὁρου διαφθοράς³⁾, δ) ὁ Κωνσταντῖνος ἐκήρυξεν ἐλεύθερον τὸν καταδόστην ἀπαγωγῆς νεάνιδος⁴⁾, ε) ἔνεκα ἡρησκευτικῶν λόγων ἀνεκηρύσσετο ἐλεύθερος ἀπὸ Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς ὁ περιτεμνόμενος ὑπὸ Ἰουδαίου κυρίου δοῦλος,⁵⁾ ς) Ἐπίσης ἡμείβετο διὰ τῆς ἐλευθερίας, κατὰ διάταξιν τοῦ Γρατιανοῦ, ὁ καταγγέλλων λιποτάκην,⁶⁾ ζ) πᾶς δοῦλος γενόμενος

3] Δοσιθ. § 46.—4] Gai. III, 56. Κατωτ. § 264.—5] Σωζομεν. Ἱστορ. Ἑκκλ. I. 9. 1. 2. C. 1. 43.—6] L. un. C. 7. 6, § 3. J. 3. 5. Θεοφιλ. αὐτ.

§ 233. 1] L. 3 § 13—15, l. 13. D. 20. 5 — 2] Suet. Claud. 25. l. 2. D. 40. 8. Δίων. Κάτ. LX. 29. Νεαρ. 22. κεφ. 42.—3] L. 7 D. 37. 44. l. 56. D. 48. 1. Τελ. Κώδ. si mancipium ita venierit ne prostituatur l. 56. l. 14. C. 1. 4.—4] L. 1. C. Th. 9. 24.—5] L. 1. C. Th. 16. 9. — 6] L. 1. C. Th. 7. 48. l. 4. C. 7. 13.

κληρικὸς κτλ.⁷ Αὐτοδικαίως δ' ἠλευθεροῦτο ὁ δοῦλος καὶ διὰ παραγραφῆς ἐν τῇ καταστάσει in libertate esse⁸.

§ 236. Οἱ δ' ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εἰς τὴν δουλείαν ὑποπεσόντες Ρωμαῖοι ἀνέκτων τὴν ἐλευθερίαν διὰ τοῦ postliminium (jus postliminii) ἢ διὰ τῆς redemptio.

Τὸ jus postliminii (δικαιον τῆς ὑποστροφῆς) σημαίνει τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ αἰχμαλωτισθέντος Ρωμαίου διὰ τῆς οἰκάδε, ἢ παρὰ τινι φίλῳ τοῖς Ρωμαίοις λαφ' ὑποστροφῆς¹, τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἦσαν διπλᾶ· ἐνεργητικά, διότι ὁ ὑποστρέφων ἀνέκτα ἅπαντα αὐτοῦ τὰ δικαιώματα, ὥσπερ μηδέποτε εἶχε γεῖναι δοῦλος² (πλὴν τῶν τοῦ γάμου,³ ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν καὶ ἡ συναίνεσις τῆς γυναικὸς, μὴ δυναμένης ὅμως ν' ἀρνηθῇ αὐτὴν ἄνευ λόγου, ἄλλως ὑπέκειτο ταῖς ποιναῖς τοῦ ἀδικαιολογήτου διαζυγίου καὶ τῆς νομῆς), ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως τοιαύτης προέσεως,⁴ ἀπεκλείοντο δ' οἱ παραδοθέντες τοῖς ἐχθροῖς ὑπὸ τῆς πολιτείας πρὸς ἐξιλέωσιν ἐγκλήματος, οἱ ὡς πρὸς οὐδ' αὐτὴ εἶχε παραιτηθῇ τὸ δικαίωμα τῆς ἀναλήψεως κατὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης, οἱ αὐτόμολοι (transfuga) καὶ οἱ ἔκουσιᾳ παραδοθέντες τῷ ἐχθρῷ.⁵ Παθητικὰ δέ, ἅτινα μόνον ἐπιστροφὴν ἀπῆλθον,⁶ καθόσον ὑπεβάλλετο ὁ ὑποστρέφων ὑπὸ τὰς προτέρας αὐτοῦ ὑποχρεώσεις π. γ. ὑπὸ τὴν πρᾶκτικὴν ἐξουσίαν. Ἐὰν δ' ἀπέθνησκεν ἐν τῇ δουλείᾳ, κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδὲν τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων ἐπῆρχετο· ἀλλ' ἀπὸ τινος lex Cornelia θεωρεῖτο κατὰ πλάσμα (fictio legis Corneliae), ὡς θανὼν τῇ τελευταίᾳ στιγμῇ τῆς ἐλευθερίας, ἄρα ὡς ἐλεύθερος καὶ ἐπομένως ἐπῆρχοντο τὰ ἐκ τοῦ θανάτου ἐλευθέρου ἀποτελέσματα⁷.

Ἡ redemptio σημαίνει τὴν διὰ λύτρων ἐξαγορὰν τοῦ ἀπολαύοντος τοῦ jus postliminii αἰχμαλώτου παρὰ τρίτου, ὅστις ἀπέκτα ἐπὶ τοῦ ἐξαγορασθέντος δικαίωμα ἐνεχύρου, διαρκοῦν μέχρι τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδόσεως τῶν λύτρων⁸, ὁ δ' ἐξαγορασθεὶς (redemptus) διετέλει ὑπὸ περιορισμένην ἐλευθερίαν, ὡς ὁ auctoratus, ἀναστελλομένων καὶ τῶν

7] Νεαρά 5. κεφάλ. 2. § 1, Νεαρά 453 κεφ. 47.— 8] Ἀνωτ. § 249. σημ. 6.

§ 236. 1] L. 49. pr. D. 49. 15. Gai I. 429. Ulp. fr. X. 4. § 5 J. 1. 12.— 2] L. 49. pr. D. 49. 15. Gai I. 429.— 3] L. 8. 14 § 1. D. 49. 15.— 4] L. 5 § 3, 1. 12 § 9. 1. 26. 1. 49. 15.— 5] L. v. XX. 61, 1. 4. 12. pr. 1. 17. 19 § 4—8. D. 49. 15. 1. 17. D. 50. 7.— 6] L. 30. D. 49. 15.— 7] L. 18. 22. D. 49. 15. 1. 15. pr. D. 41. 3.— 8] L. 43 § 3 D. de leg. I. 30.

ἀποτελεσμάτων τοῦ postliminium. Ἦδύνατο ὅμως νὰ ἐξανγκάσῃ τὸν ἐξαγοράσαντα καὶ ἄκοντα νὰ δεχθῇ τὰ λύτρα.⁹ Ὁ Διοκλητιανὸς ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν σχέσιν ταύτην ἀκριβέστερον, οἱ δὲ Θεοδόσιος Β' καὶ Ὀνώριος (409 μ. Χ.) περιορίσαν τὸν χρόνον τοῦ τοιούτου ἐνεχύρου μέχρι 5 ἐτῶν, καθ' ὃ ὁ ἐξαγορασθεὶς, ἐν ἑλλείψει χρημάτων, ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ὑπηρεσίαν· τῷ ἐξαγοράσαντι πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ χρέους καὶ μεθ' ὃ ἐπῆρχετο αὐτοδικαίως ἡ πλήρης ἐλευθέρωσις¹⁰.

§ 257. Πλὴν τῶν τύπων ἡ manumissio ἀπῆται καὶ οὐσιαστικούς ὅρους, ὑπεβλήθη δὲ καὶ εἰς περιορισμούς, σκοποῦντας ἐν γένει τὴν καταστολὴν τῆς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τάσεως, εἴτε, καὶ πρὸ πάντων, χάριν πολιτικῶν λόγων, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αὐξήσεως τῶν ἀπελευθέρων, εἴτε χάριν τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν πολιτῶν συμφέροντος¹.

Καὶ οὐσιαστικὸς μὲν ὅρος ἦτο ὅτι ἀπῆτειτο dominium ex jure Quiritium² ἐπὶ τοῦ δούλου· ὑπαρχούσης δὲ μόνον κυριότητος in bonis, ὁ δοῦλος μετήγετο μόνον εἰς τὴν κατάστασιν in libertate esse, ὅπερ μετεβλήθη διὰ τῆς lex Junia Norbana, καθιστώσης τοὺς τοιούτους δούλους Λατίνους, μέχρις οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε πᾶσαν διαφορὰν³. Περιορισμοὶ δ' εἰσῆχθησαν διὰ τῆς lex Aelia Sentia, τῆς lex Fufia Caninia καὶ τῆς Junia Norbana, περὶ ὧν ἤδη ἐρρήθησαν τὰ δέοντα⁴.

γ) Ἀπελευθεροὶ (liberti, libertini).

§ 258. Θέσις καὶ εἶδη τῶν ἀπελευθέρων.— § 259. Πάτρων.— § 260. Προδοιορισμὸς τοῦ πάτρωνος. Καταστροφὴ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ.

§ 258. Διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ὁ δοῦλος δὲν καθίστατο πάντῃ ὅμοιος πρὸς τὸν ἐκ γενετῆς ἐλεύθερον, ἀλλὰ μετέβαινον εἰς τρίτην τινὰ τάξιν, ὑπάρχουσαν ἐν Ρώμῃ, τὴν τῶν ἀπελευθέρων (liberti ἢ libertini¹), οἵτινες τοῦτο μὲν διηροῦντο ἀπὸ τῆς lex Junia Norbana εἰς cives, εἰς latini καὶ εἰς peregrini, τοῦτο δὲ διετέλουν πρὸς τὸν ἀπελευθερώσαντα, καλούμενον πάτρωρα (patronus), ἐν σχέσει

9] L. 2. 6. C. 8. 54. l. 20 § 2 D. 49. 45. l. 8. D. 49. 46. — 10] L. 3—8. 20 C. 8. 51.

§ 257. 1] Διονύς. IV. 24, Suet. Aug. 40. Διον. Κάσ. LV. 43.— 2] Κατ' οὐτ. § 28.— 3] Gai I. 17, III. 16, Ulp. fr. I. 16. 23, l. un. C. 7. 25. "Ἰδὲ κατωτ. § 215.— 4] Τόμ. Α'. § 137.

§ 258. 1] Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο τούτων ὅρων ἴδε τόμ. Α' § 73 σημ. 1.

τινὶ ὑποταγῇ, καλουμένη πατρωνεία (patronatus) ² Ὁ ἀπελευθέρως κατελέγετο ἐν τοῖς cives, ἐὰν ἐτηροῦντο οἱ τυπικοὶ καὶ οὐσιαστικοὶ ὄροι τῆς manumissio. Ὁ ἀποκλεισμός αὐτῶν ἀπὸ τῶν δημοσίων θέσεων, περιορισθεὶς κατὰ τι ἐν τῇ γενομένῃ στάσει, ἣν εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου³, διετάχθη αὐστηρότερον διὰ τινος lex Visellia, ἐπιβαλούσης ποινὴν τῷ ἀντιποιοῦμένῳ αὐτοθούλως δικαιοῦματ' αὐτοῦ πολίτου εὐγενούς (ingenuus) ἀπελευθέρου⁴. Πρὸς ἀπόκτησιν ὅμως τῆς εὐγενείας οἱ ἡγεμόνες ἐν τῇ γ'. περιόδῳ εἰσήγαγον τὴν natalibus restitutio, τὸ τῆς παιδικγενεῖας δίκαιον, ἥτοι τὴν ἄμεσον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπονουμένη τῆς εὐγενείας, καθ' ἣν, πρὸς καταστροφὴν τῆς πατρωνείας, ἀπῆλπειτο παραίτησις τοῦ πάτρωνος καὶ τὸ jus aureorum anulorum ⁵, τὸ δίκαιον τῶν χρυσῶν δακτυλίων⁶, ἥτοι τὴν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπονουμένην τοῦ δικαιοῦματος τοῦ φέρειν τοιαύτους δακτυλίους, ὡς δεῖγμα εὐγενείας τῇ συγκαταθέσει τοῦ πάτρωνος⁷. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέδωκε παντὶ ἀπελευθερωμένῳ τὴν τῶν χρυσῶν δακτυλίων καὶ τὸ τῆς παιδικγενεῖας δίκαιον, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλῃ τι ὡς πρὸς τὴν πατρωνεῖαν⁸.

Τὴν τάξιν τῶν Latini ἀπελευθέρων εἰσήγαγεν ἡ lex Junia Norbana. Peregrini δ' ἦσαν κατὰ τὴν lex Aelia οἱ dediticii⁹.

Τὰς νομικὰς διαφορὰς δ' ἐκάστης τῶν τάξεων τούτων ἐφόρμεθα κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ civitas.

§ 259. Ἡ πατρωνεῖα ἦν ἐξουσία τοῦ ἀπελευθερώσαντος ἐπὶ τοῦ ἀπελευθέρου, παρεμφερὴς πρὸς τὴν πατρικὴν (liberto et filio semper honesta et sancta persona patris ac patroni videri debetur)¹ καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν ὁ ἀπελευθέρως ὤφειλε τῷ ἀπελευθερώσαντι. Ἡ δ' ἐκ ταύτης πηγάζουσα οἰονεὶ οἰκογενειακὴ σχέσις² εἰκονίζεται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γένους τοῦ πάτρωνος (nomen gentilicium), ὅπερ ἐλάμβανεν ὁ ἀπελευθέρως³. Ἡν

2] Π. γ. I. 4 § 27 D. 38. 5. B. (49. 6.) α' § 27.—3] Τόμ. Α'. § 73.—4] L. un. C. 9. 21. I. 4. C. 40. 32. — 5] Τίτλ. Πανδ. de natalibus restituendis 40. 41. Κωδ. de jur. aur. an. et natal. restituendis 6. 8.—6] Βασιλικά ἐκδ. Heimbach τόμ. Γ'. σ. 43.—7] Jus anulorum ingenuitatis imaginem praestat, salvo jure patronorum, patronique liberorum fr. Vat. § 226, I. 3. pr. D. 38. 2. Τίτλ. Πανδ. de jure aureorum anulorum 40. 40.—8] Νεσροχ τ. κερ. I. 2.—9] Ἰδὲ τόμ. Α'. § 137 σημ. 48.

§ 239. 4] L. 9. D. 37. 15.—2] L. 4 § 14 C. 6. 4. (ἐλληνιστ').—3] Plin.

δ' ἡ ἐξουσία αὐτῇ λείψανον τῆς ἀρχαίας τῶν Πατρικίων ἐπὶ τῶν πελατῶν ἐξουσίας, ἥς τὴν ἐξουσίαν εἶδομεν ἤδη, καὶ ἦν, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς 1284, ἡδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ καὶ οἱ Πληθῆται³. Τὰ δ' ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα καθήκοντα τοῦ ἀπελευθέρου διακρίνοντο εἰς ἠθικά καὶ χρηματώδη. Τὰ ἠθικά συνίσταντο ἐν τῷ πρὸς τὸν πάτρωνα σεβασμῷ (obsequium et reverentia)⁴, ἐξ οὗ ἐπήγαζον ἡ ὑποχρέωσις τῆς διατροφῆς αὐτοῦ καὶ τῶν τέκνων του ἐν περιπτώσει ἐνδεΐας⁵, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κινήσεως ἀγωγῆς ὑπὸ τοῦ ἀπελευθέρου κατὰ τῶν αὐτῶν προσώπων ἄνευ ἀδείας τοῦ πατρός⁶, ἡ ἀπόλυτος ἀπαγόρευσις τῆς κινήσεως ποινικῆς ἢ ἀτιμωτικῆς ἀγωγῆς⁷ καὶ ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἀναδοχὴν τῆς ἐπιτροπείας τῶν τέκνων τοῦ πάτρωνος, ἄνευ δικαιώματος παραιτήσεως ἢ ἀπαλλαγῆς⁸. Τὰ δικαιώματα ταῦτα μετέβαινον ἅπασι τοῖς τέκνοις τοῦ πάτρωνος, εἴτε κληρονόμοις αὐτοῦ, εἴτε μὴ⁹, πλὴν ἐάν, κατὰ τι *SCtum* ἐπὶ Κλαυδίου ἐκδοθέν, ὁ πάτρων διετίθει ταῦτα ὑπὲρ ἐνὸς μόνου¹⁰.

Τὰ δὲ χρηματώδη ἐπήγαζον ἐκ τοῦ νόμου, ἢ ἐξ ὑποσχέσεως τοῦ ἀπελευθέρου. Τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἀρעώρων εἰς τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τοῦ πάτρωνος ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἀπελευθέρου καὶ ἐξετασθήσονται ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ· τὰ δ' ἐξ ὑποσχέσεως, ἥτις ἡδύνατο νὰ γείνη δι' ἐπερωτήσεως, ἢ καὶ ἀπλῶς δι' ὅρκου (*jurata promissio*)¹¹, ἐπεβάλλοντο κατ' ἀρχαίον ἔθος τῷ ἀπελευθέρῳ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ συνίσταντο ἐν τῇ παροχῇ ὑπηρεσιῶν (*jus operarum*), αἵτινες ἦσαν δύο εἰδῶν: α) *officiales* (*ὄφικια. λίαι*), αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὰς προσωπικὰς τοῦ πάτρωνος ἀνάγκας διὸ καὶ μὴ κληρονομηταὶ καὶ συνέτεινον εἰς τὴν μείζω πολυτέλειαν καὶ ἀξιοπρέπειαν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ.

hist. nat. XXV, 3, XXXI, 3. Παρλ. I. 77 § 15. I. 88 § D. de leg. II 31. I. 38. § 2, I. 91 D. de leg. III 32.— 4] Τόρ. Α'. § 40. 'Ο Λέιος XLIII. 16. 4, λέγει *cliens libertinus*. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων θεσμῶν πρὸς ἀλλήλους, ἴδε Voigt Röm. Rg. I. σ. 765—776.— 5] Walter § 494.— 6] L. 9. § 3 D. 1. 16. 1. 4 § 16 D. 44. 4.— 7] Δοσθ. § 8, Paul. sent. II. 32. I. 5. § 18—24. 24—26 D. 25. 3. I. 24. D. 37. 14.— 8] Gai IV. 46. 183. 187, I. 4 § 1, I. 10. § 59, I. 24. 25 D. 2. 4. — 9] L. 40 § 12 D. 2. 4. I. 2. 5 § 2. I. 6. 7. pr. D. 37. 15. I. 8. D. 48. 2. I. 21 C. 9. 1.— 10] Διονύς. XI. 36. I. 49 D. 37. 14.— 11] L. 9. D. 37. 14. Gai III. 58.— 12] L. 1. D. 38. 4. Εἰς, de ass. lib. 3. 8.— 13] L. 3. pr. 5 § 2 I. 37. pr. D. 38. 4. Κοκ. ad Att. VII. 2. Gai ep. II. 9 § 4, I. 44. pr. D. 40. 12. 'Ο ὅρκος ἐπεβάλλετο τῷ ἀπελευθέρῳ καὶ πρὸ τῆς ἀπελευθέρωσός καὶ δὲν ἐτίθετο μὲν ἐντεῖθεν ἀγωγῆς κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκινδύνευε νὰ κατα-

ταύτας δ' ὥφειλε νὰ παρέχῃ, πλὴν ἐναντίας συμφωνίας, διαρκῶς (*diurnum officium*), κατὰ βούλησιν τοῦ πατρωνος (*si indictæ*), ἅτε θεωρουμένας ὡς ἐκ τῆς φύσεως ἀπορρεούσας (*natura debet*)¹⁴ καὶ ἐ) *fabriles* (τεχνικαί), ὡσάκις περιεῖχον παρυχὴν τεχνικῶν ἐργασιῶν π. χ. ζωγράφου· μετέβαινον δὲ καὶ τοῖς κληρονόμοις τοῦ πατρωνος οὐχὶ δὲ καὶ αἱ *officiales*, ἅτε συνδεόμεναι μετὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ¹⁵. Διὰ δὲ τῆς *lex Aelia Sentia* ἀπηγορεύθη, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῆς πατρωνείας, ἡ ἀντὶ χρημάτων ἐναλλαγὴ αὐτῶν, ὡς ἀνέκαθεν ἀπηγορεύετο οἷα δήποτε ἐκχώρησις αὐτῶν εἰς τρίτον, πλὴν ἐὰν ἦσαν ἄχρηστοι τῶν πατρωνι¹⁶.

Ἐτι δὲ καὶ δῶρα ὥφειλεν ὁ ἀπελεύθερος νὰ ὑποσχεθῇ ἐνὸρκως τοῦ πατρωνι, *dona et munera*, ὧν τὰ μὲν *munera* σημαίνουνσι τὰ ἐπιζόμενα ἐν ἐπισήμῃς περιστάσεσι, π. χ. ἐν γεννήσει (*natalicium*) γάμῳ (*nuptalium*) κτλ., τὰ δὲ *dona*, τὰ ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι¹⁷. Τέλος ὁ πατρωνὸς διὰ τῆς *interpretatio* τῆς 12δέλτου ἐκτῆσατο τὴν νόμιμον ἐπιτροπείαν (*legitima tutela*) ἐπὶ τε τῶν ἀνῆλικων ἀπελευθερῶν καὶ τῶν γυναικῶν¹⁸.

§. 260. Πάτρων τοῦ ἀπελευτέρου ἐγίνετο κατὰ κανόνα ὁ ἀπελευθερῶν αὐτὸν διὰ πράξεως ἐν ζωῇ ἢ τελευταίας βουλήσεως· ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ὁ ἀπελεύθερος ἐκαλεῖτο εἰδικώτερον *libertus orcinus* (χαρωγιατὸς ἀπελεύθερος), ὡς ἔχων πάτρωνα ἐν τῷ ᾄδῃ (*orcua*)¹, τὰ δὲ δικαιώματα τοῦ πατρωνος διετίθεντο ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος ἐξηρμύζετο ἀναλόγως τῶν περιστάσεων τῆς ἀπελευθερώσεως, ὧν ἕνεκα περιεστέλλοντο ἐνίοτε καὶ τὰ τῆς πατρωνείας δικαιώματα. Οὕτως π. χ. ἐπὶ τῆς περιπτώσεως τοῦ *Scutum Silanianum*² πάτρων ἐθεωρεῖτο ὁ θανὼν, πλὴν ἐὰν ὁ πραιτωρ ὤριζεν ἕτερον. ἐπὶ δὲ τῆς διὰ καταπιστεύματος πάτρων ἐγίνετο ὁ ἀπελευθερῶν ἐκκυ-

στη ἐπίσκοπος, ἔτι δὲ νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἀπελευθερώσις ὡς μὴ γενομένη *Præcl. Karlowa RG. II, σ. 144, Voigt αὐτ. σ. 773.— 14] L. 3 § 1. D. 1. 13 § 2, 1. 15. pr. 1. 22. pr. D. 38. 1. Διὸ καὶ ἂνε ὑποσχέσεως παρεχόμεναι δὲν ἐπιτρέπετο ν' ἀναζητηθῶσι, *L. 26 § 12. D. 12. 6.— 15] L. 6. 24. D. 38. 1.— 16] L. 32 § 1. 2. D. 40. 9. 1. 5 § 22. D. 25. 3. 1. 6 § 1 D. 37 14. 1. 6. pr. C. 6. 3. 1. 25. D. 38. 1. Περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων ἐχορηγεῖτο τῷ πατρωνι καὶ ἀγωγὴ, *actio operarum*. ἔτι δὲ καὶ *actio societatis* (ἀγωγὴ ἐκ τῆς ἐταιρείας) 1. 1 § 1 D. 38. 2.— 17] *Gai. Epit. II. 9 § 4. 1. 47 § 3. 1. 47. D. 38. 1. Paul. Sent. III. 32. 1 2. C. 6. 3. 1. 191. 211 D. 50. 16.— 18] ἴδε κατωτ. § 577***

σία κληρονόμος, ἀλλ' ἐπὶ περιορισμένοις δικαιώμασι, διότι ἐστρεφετο τοῦ δικαιώματος πρὸς διατροφὴν κτλ.⁴

Κατεστρέφετο δ' ἡ πατρωνεία α) ἐὰν ὁ ὀφείλων ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν δούλον ἐξηναγάζετο δικαστικῶς εἰς τοῦτο⁵. β) λόγῳ ποινῆς, ἐὰν ὁ πατρωνὸς δὲν ἐχορήγῃ διατροφὴν τῷ ἀπόρῳ ἀπελευθέρῳ, ἐὰν κατήγγελλεν αὐτὸν ἐπὶ πράξει συνεπαγομένη θανατικὴν (capitalis) ποινὴν⁶; καὶ κατὰ τὴν lex Aelia Sentia, ἐὰν ὑπερέρου αὐτὸν εἰς δόσιν χρημάτων ἀντὶ τῶν ὑπηρεσιῶν⁷, ἢ νὰ μὴ νομφευθῇ, ἢ νὰ μὴ τεκνοποιήσῃ⁸. γ) διὰ τῆς natalium restitutio (παληγγενεσίας δικαίον)⁹. δ) διὰ τῆς παραιτήσεως¹⁰. ε) διὰ τῆς εἰς ἐξορίαν καταδίκες τοῦ πατρωνοῦ¹¹ καὶ ς) διὰ τοῦ γάμου τοῦ ἀπελευθέρου μετὰ δούλης τοῦ δημοσίου, ἢ μετὰ παροίκου, τῇ συναινέσει τοῦ πατρωνοῦ¹².

Πάντα τὰ περὶ status libertatis ἐν γένει καὶ περὶ δούλων δὲν ἰσχύουσι παρ' ἡμῖν, διότι τὸ Σύνταγμα (άρθ. 13) ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὴν δουλείαν. Οὐχ ἥττον τὰ περὶ δούλων δέονται ἐξειδικιασμένης μελέτης χάριν κατανοήσεως τῶν διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, αἵτινες, λαμβανομένου τοῦ δούλου ὡς res, περιέχουσι πολλοὺς κανόνας διὰ παραδειγμάτων ἐπὶ δούλων καὶ ὡς τοιαῦτα κέκτνται πρακτικὴν παρ' ἡμῖν σημασίαν.

B'.

STATUS CIVITATIS

§ 261. Ἔννοια καὶ ἀποτελέσματα τῆς civitas. — § 262 Κιτῆσις καὶ ἀπόλεια τῆς civitas. — § 263. Peregrini. — § 264. Latini. — § 265. Ἐκλειψίς τῆς διακρίσεως τῆς civitas.

§ 261. Δευτέρα διαίρεσις τοῦ ρωμ. λαοῦ, περιλαμβάνουσα ἅπαντας τοὺς τε ingenui καὶ τοὺς liberti, ἣν εἰς cives (πολίτας) καὶ μὴ τοιοῦτους (ἀλλοδαπούς, λατίνους κτλ.) καὶ ἀπετέλει τὸν status civi-

§ 260. 4] § 2 I. 2. 24. Ulp. II. 8. Gai. II. 267, I. 40 C. 7. 2.—2] L. 3 § 3 D. 26. 4, I. 48 D. 40. 4, I. 33 D. 40. 5, I. un. § 7 C. 7. 6.—3] "Id' ἀνωτ. § 255 6).—4] L. 5 D. 40. 8, I. 3 § 4 D. 34. 46, I. 4 pr. D 38. 2, I. 5 § 2 D. 25. 3.—5] L. 1 § 3, I. 3 § 3 D. 26. 4, I. 5. 49 D. 40. 5, I. 40 pr. D. 2. 4, I. 7 C. 6. 3.—6] L. 5 § 1, I. 9 § 1 D. 37. 44, I. 6 § 1 D. 2. 4 —7] L. 2 § 1. 2. 3 D. 40. 9. "Idε καὶ ἀνωτ. § 259 —8] L. 6 pr. § 4 D. 37. 44 I. 21 D. 3. 8. 2—9] "Id' ἀνωτ. § 258 σημ. 7.—10] L. 3 C. 6. 3.—11] Tac. Hist. II 92, I. 10 § 6 D. 2. 4.—12] L. 5 C. 6. 4.

(N. ΔΗΜΑΡΑ-ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

tatis. Status civitatis (civitas Romana) σημαίνει τὸ σύν-
 των πολιτικῶν δικαιωμάτων τοῦ Ρωμαίου ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ τε
 δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὅπερ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην καλεῖται
 καὶ jus Quiritium. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ δημόσιον δικαίον ἡ civitas
 περιελάμβανε τὸ jus suffragii καὶ jus honorum. ὣν τὰς διαφο-
 ράς τις καὶ τὴν ἑκτασιν εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου.
 ὡς πρὸς δὲ τὸ ἰδιωτικόν, τὸ jus commercii, ἦτοι τὸ δικαίωμα
 συναλλάττεσθαι κατὰ τὸ jus civile¹, τὸ jus connubii τὸ δικαίωμα
 τῆς ἐπιγαμίας² καὶ τὰ καλούμενα munera, ἦτοι τὴν ἐπιτροπὴν
 καὶ κηδεμονίαν³, ὧν ἕκαστον ἐξετάσομεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει.

Οἱ δὲ cives διακρίνοντο εἰς ἐλευθέρους καὶ ἀπελευθέρους, καὶ
 καθόσον οἱ ἀπελευθέροι ἐπηρεοῦντο τοῦ jus honorum, εἴτα δὲ
 τοῦ jus connubii μεθ' ὀρίσμένων προσώπων, ὅσον τῶν συγγενῶν
 καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν⁴. Ἀλλ' οὐ μόνον οἱ ἀπελευθέροι βαθμ.
 πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἀπῆλυσαν τοῦ δικαιώματος
 κατοχῆς δημοσίων θέσεων, ἀπονεμομένου αὐτοῖς διὰ νόμου ἢ ὑπὸ
 ἀρχόντων⁵, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐννοια τῆς civitas βαθμικῶν ἐξῆς
 μέχρις οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε τὸν status τοῦτον.

§ 262. Οἱ γενεσιουργοὶ τῆς civitas λόγοι ἐπὶ πλείονος ἐκ τοῦ
 civile καὶ ἐκ τοῦ jus gentium καὶ ἦσαν οἱ ἑξῆς: ἡ γέννησις ἐν
 μίμῳ γάμῳ μετὰξὺ ἐλευθέρων προσώπων, ἀπολαύοντων τοῦ
 connubii, ἡ ἔγκυρος ἀπελευθέρωσις (justa manumissio), τὰ
 τοῦ jus latii χορηγούμενα μέσα¹ καὶ ἡ ἀπονομὴ ὑπὸ τοῦ ἡγε-
 τῆς αὐτοκράτορος. Καὶ ἐλόκληρος οἰκογένεια δ' ἠδύνατο νὰ περι-
 τὴν civitas διὰ τῆς causae probatio (ἐρεύνης), ἥτις ἐγένετο
 τε τῇ Ρώμῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τοῦ ἀρχόντος ἐκ δύν-
 γων, εἴτε ex lege Aelia Sentia, ὁσάκις λατινὸς τις συν-
 γάμῳ πρὸς ἀπόκτησιν τέκνων μετὰ τινος civis Romana ἢ
 tina ἐνώπιον μαρτύρων καὶ ἀπέκτα τοῦλάχιστον ἓν τέκνον².
 erroris causa ἢ ex SC^{to}, ὁσάκις τις ἐκ πλάνης συνῆπτε
 μετὰ προσώπου ἄλλοδαποῦ ἢ λατινοῦ, ἐλαμφάνων αὐτὸ ὡς
 καὶ ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήτο ἓν τοῦλάχιστον τέκνον³. Ἄ

§ 261. 1] Ulp. fr. XIX. 5.—2] Ulp. fr. V. § 3.—3] L. 48 § 1. D. 50. 4] Δίων Κάσ. LIV. 16, LVI. 7, I. 9 D. 4. 9, I. 23. 44. 49 D. 23. 2. — 5] pro Balbo XVI. 20-24, pro Archia 10.

§ 262. 1] Τόμ. Α'. § 81 σημ. 8.—2] Gai. I. 29 ἐπ. Ulp. fr. III. 3. + 3]

λυτο δ' ἡ civitas διὰ τῆς capitis deminutio media, περὶ ἧς κατωτέρω.

§ 263. "Απαντες, δ' οἱ μὴ κακτημένοι τὴν civitas ὑποδιηροῦντο εἰς peregrini καὶ latini, ὧν οἱ δεύτεροι ἀπετέλουν μέσην τάξιν μεταξὺ cives καὶ peregrini.

Οἱ peregrini (ἀλλοδαποὶ), οἵτοι ἐθεωροῦντο καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν¹, δὲν ἀνεγνώριζοντο ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ ρωμ. κράτει ὡς ὑποκαείμενον τοῦ δικαίου, διότι ἐθεωροῦντο hostes (ἐχθροὶ)². βαθυμυθὸν ὁμῶς ἀφ' ἐνός μὲν ἀνεπτόχθη ἡ τάξις τῶν πελατῶν³, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ συνθηκῶν ἤρξαντο λογιζόμενοι peregrini (ἀλλοδαποὶ) μόνον καὶ ἐκ τούτου ἐσχηματίσθη τὸ jus gentium⁴. Τοῦτου δὲ μόνου τοῦ δικαίου ἀπῆλθον ἐν Ρώμῃ οἱ peregrini καὶ ἐπομένως οὐ μόνον τοῦ jus suffragii καὶ τοῦ jus honorum ἐστεροῦντο, ἀλλὰ καὶ τοῦ jus commercii et connubii, ἅτινα μόνον ἐξαιρετικῶς καὶ χωρὶς νόμ. μεταβλήθη ἢ καθόλου θέσις αὐτῶν ἐν τῷ δικαίῳ⁵, ἡδύναντο ν' ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἐκ τοῦ jus civile ἀπορρέοντα δικαιοματα, οἷον ὡς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν δούλων in fraudem creditum⁶. Ἐξ ἐτέρου δὲ δυνάμει τοῦ jus gentium ἡδύναντο οὐ μόνον τὰς διατάξεις αὐτοῦ νὰ ἐφαρμόζωσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ δικαίου τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος, ἐφ' ὅσον ἀνεγνώριζετο τοῦτο ὑπὸ τῶν ρωμ. νόμων, ὅπερ συνέβαινε πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς ἀπολαυσούσαις αὐτονομίας⁷. Παρήγγετο δ' ἡ ἰδιότης τοῦ ἀλλοδαποῦ ἐν γένει διὰ τῆς γεννήσεως, ὅταν ἡ μήτηρ ἦν ἀλλοδαπή, χωρὶς ν' ἀπολαύῃ τοῦ jus connubii καὶ ἐκ τοῦ νόμου, π. χ. οἱ dediticii διὰ τῆς lex Aelia Sentia⁸. ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀπελευθερώσεως παρ' ἀλλοδαποῦ⁹.

§ 264. Ἡ ἰδιότης τῶν latini (λατῖνοι) ἔσχε τριπλὴν σημασίαν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ. Πρῶτον latini ὑπῆρξαν οἱ κάτοικοι τοῦ ἀρχαίου Latium, στερούμενοι μὲν τοῦ jus suffragii et honorum, ἀλλ' ἀπολαύοντες τοῦ jus commercii et connubii. Μετὰ τὴν ἐντελῆ

1. 66 ἐπ. Ulp. fr. VII. 4. Τὸ S. Ctum τοῦτο ἔσως εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Γαίου. ἐν I. 31, περὶ τῆς causae probatio liberorum quaer. causa μνημονευόμενον (quod Pegaso et Pusione consilibus factum est. Kuntze Coursus § 387 σημ. 6.

§ 263. 1] Τόμ. Α'. § 83.—2] Kiz.de off. I.12, Fest v. hostis, Varro de L. L. IV. Gell. XVI. 4.—3] Τόμ. Α'. § 40.—4] Αὐτ. § 4 2 ἐπ.—5] Πρὸς. Pu. chta § 217.—6] Ulp. fr. XIX. 4. Kiz. pro Archia 5. Ulp. fr. V. 4. Gai. I. 47. 57.—7] Τόμ. Α'. § 84 σημ. 4 καὶ 5.—8] Τόμ. Α'. § 137 σημ. 18.—9] Plin. Epist. X. 4, Δοσίλ. § 14.

ὑποταγὴν τοῦ Latium εἰς τὴν Ρώμην (416 ἀ. κτ. Ρ.) κατηργήθη ἡ σημασία αὐτὴ καὶ παρήχθη ἡ τῶν καλουμένων *latini colonia* διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ *jus latii* εἰς ὁλοκλήρους πόλεις ἢ ἐπαρχίας αἱ κάτοικοι ἀπῆλθον διὰ τοῦ *jus* τοῦτου μόνον τοῦ *jus commune* καὶ τοῦ πλεονεκτήματος τοῦ ἀποκτῆν τὴν *civitas* δι' ὠρισμένων πων¹. Τέλος ἡ τρίτη σημασία ἐστὶν ἡ τῶν *latini* τῆς *lex Aelia Sentia* καὶ τῆς *lex Junia (Norbana)*², εἰδικώτερον³ *latini Juniani* καλουμένων⁴. οὗτοι ἀπῆλθον ἐπίσης τοῦ *jus commune* ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὰς ἐν ζωῇ δικαιοπραξίας⁵, ἤτοι ἔξω ἐλεύθεροι, ἀπέθνησκον δ' ὡς δοῦλοι, διὸ ἡ περιουσία αὐτῶν μετέβη εἰς τὸν πρῶτον κύριον αὐτῶν· ἐπίσης δ' ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἀποκτήσιν τι ἐξ ἀλλοτρίας κληρονομίας. Ἡδύναντο ὅμως νὰ ἐγκαταστῶσι κληρονόμοι, ἢ κληροδόχοι καὶ ἂν ἐν τῷ ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς τῆς κληρονομίας ἢ τοῦ κληροδοτήματος μέχρι τῆς κτήσεως τούτων χρόνῳ ἀπέκταν *civitas*, καθίσταντο ἱκανοὶ καὶ πρὸς κτῆσιν⁶.

§ 265. Αἱ ἀνωτέρω διακρίσεις διήρκεσαν ἐν τῷ ρωμ. κράτει μὴ τῶν νεωτάτων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας, διότι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μ. προσέθηκε μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς *civitas*, τὴν κατὰδοσιν ἐπαγωγῆς νεάνιδος¹. Ἐπίσης διετηρήθησαν καὶ τὰ μέσα πρὸς κτῆσιν *civitas*, τὰ τε προμνημονευθέντα² καὶ τὰ ἑξῆς: α) δυνάμει τῆς *Visillia* ἢ *Visellia*³. β) ἡ κατασκευὴ οἰκίας ἐν Ρώμῃ⁴. γ) ἡ κατασκευὴ πλοίου χωρητικότητος τοῦλάχιστον 10 χιλ. *modii* καὶ ἡ ἐξαετίαν δι' αὐτοῦ εἰσαγωγὴ σιτηρῶν εἰς Ρώμην⁵ καὶ δ) ἡ κατασκευὴ μύλου καὶ ἀρτοποιείου (*pistrinum*) ἐν Ρώμῃ⁶. Σπουδαιότατον ἐκ πάντων τῶν μέσων ἦν ἡ ἀπονομή τοῦ αὐτοκράτορος, οἷα ὑπῆρξε καὶ ἀλλαχοῦ μνημονευθεῖσα⁷ διάταξις τοῦ ἡγεμόνος Καρακάλλου (μ. Χ.), δι' ἧς ἀπενεμήθη συγχρόνως ἡ *civitas* ἅπασιν τοῖς κατὰ τοῦ ρωμ. κράτους καὶ κατηργήθη ὡς πρὸς τοὺς κατὰ τὸν χρόνον ἐκδόσεως αὐτῆς ὑπάρχοντας *latini* καὶ *peregrini*⁸ πᾶσα διαφορά

§ 264. 1] Τόμ. Α'. § 81 σημ. 8.—2] Ἀνωτ. § 257.—3] Puchta § 217 ο. 4] Περὶ τοῦ ζητήματος κατὰ πόσον ὑπῆρχον εἰδικοὶ *Latini Aeliani*, ἅτε διὰ τῆς *Aelia Sentia* παραγόμενοι, ἴδε Brinz (die Freigelassenen der *lex Aelia Sentia*: 50 jahr. Dr. jubil. τοῦ Scheurl 1884) καὶ Zeitschr. f. Sav. Stift. V. 186 καὶ ἐπ., 20) ἐπ.—5] Gai. I. 2. 3. III. 56, Ulp. fr. XX. 8, § 4 J. 3. 7 Vangerow «Ueber die *Latini Juniani* (1833) σ. 112. Πρὸς καὶ κατωτ. § 263.

§ 263. 1] Ἀνωτ. § 255 σημ. 4.—2] Ἰδ' Ἀνωτ. § 262.—3] Ἰδε τόμ. Α' § 81 σημ. 23.—4] Gai. I. 33.—5] Gai. I. 33, ἀλλ' ἔδει νὰ ἔχη καὶ περιουσίαν διαρκείας 100 χιλ. *sestertii*.—6] Gai. I. 34.—7] Τόμ. Α'. § 131 σημ. 2.—8] Πρὸς καὶ κατωτ. § 263.

τοὺς cives⁹. Ὁ Ἰουστινιανὸς δέ, πραγματῶν τὴν ἐντελὴ ἀρμοσίωσιν τοῦ δικαίου καὶ συγκιρνῶν τὸ jus civile μετὰ τοῦ jus gentium, κατήργησε πρῶτος διὰ παντὸς τὰς ἄλλως ἔδη χαλαρὰς διακρίσεις καὶ τὸ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦ ἐξέλιπε παντελῶς ὁ status civitatis¹⁰. Παρέμεινε δὲ μόνον ἡ διάκρισις εἰς αὐτόχθονας καὶ βαρβάρους, ἀλλ' ἔνευ τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεσμάτων καὶ ἔνευ τῆς ἐφαρμογῆς εἰδικοῦ δικαίου, οἷον τὸ jus gentium¹¹.

Σήμερον ἡ εἰς πολίτας καὶ ἀλλοδαποὺς διάκρισις ὑπάρχει μὲν, πλὴν ἐπὶ πολλῶ ἥσσονι σημασίᾳ ἢ ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ μόνον τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον αποκλείονται οἱ ἀλλοδαποὶ τέλειον. Ἐν δὲ τῷ ἰδιωτικῷ τὰ μειονεκτήματα αὐτῶν εἰσι λίαν περιορισμένα καὶ κυρίως δικονομικά¹². Καλεῖται δ' ἀλλοδαπὸς ὁ ἐστερημένος τῆς ιδιότητος τοῦ πολίτου Ἕλληνας (ἰθαγενείας), ἥτις ἀρ' ἑτέρου αποκταται καθ' ὥρισμένους ὑπὸ νεωτέρου νόμου τρόπους¹³.

Γ'

STATUS FAMILIE

§ 266. Έννοια τοῦ status familiae.

§ 266. Ἐν ταῖς ἔμπροσθεν¹ εἰδομεν τὰς σημασίας τῆς λέξεως familia ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, ὡς πρώτης βαθμίδος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς civitas Romana². Ἐπίσης ἀκροθιγῶς ἐξητάσαμεν τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀρχηγοῦ (pater familias). Ὁ χαρακτὴρ οὗτος τῆς familia ἐξέλιπε μετὰ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβητῶν, οὐχ' ἦπτον αἱ ἐκ τῆς familia πηγάζουσαι ἐξουσίαι ἐξυκολούθησαν ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τε τῆς ἱκανότητος τοῦ προσώπου καὶ ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων αὐτοῦ, ὡς πρὸς ὥρισμένον κύκλον προσώπων καὶ περιουσίας. Διὰ τῆς

§ § 95. 218, Kuntze Coursus § 326. Walter § 352. Sohm Inst. (1884) § 22 σ. 81.—9] L. 47 D. 1. 5. Πρὸλ. Δ'ων. Κάστ. LXXVII. 9. — 10] L. un. C. 7. 5. I. un. C. 7. 6. — 11] Πρὸλ. Puchta § 218 σημ. n. Sohm αὐτ. σ. 81. — 12] Ἰδε Οἶκον. Στοιχ. § 45 σημ. 5, Παπαρ. Γ. Α. § 420. 421 καὶ ἀρθ. 13 Ἀστ. Ν. (1856).—13] Ἀρθ. 9-12 Ἀστ. Ν. (1856).

§ 266. 1] Τόμ. Α'. § 33 σημ. 13-17 πρὸλ. καὶ κατωτ. § 526. — 2] L. 14 D. 4. 5.

familia παράγεται μέχρι τοῦ γεωτάτου δικαίου καὶ ἡ εἰς τὸ ἰδιω-
τικὸν δίκαιον ἀφορῶσα διάκρισις τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν Ρωμαίων εἰς
homines sui juris (αὐτεξουσίου) καὶ homines alieni juris (ὑπεξ-
ουσίους), καθιστῶσα τὴν familia ἰδιαιτέρον status, ὅστις ὑπὸ τοι-
αύτην ἔποψιν καὶ σήμερον ἔτι κέκτεται πρακτικὴν σημασίαν. Ἀλλὰ
περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς νομικῆς ἱκανότητος τῶν ὑπεξουσίων καὶ
περὶ τῶν λοιπῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, ὑπὸ τε τὴν φυσικὴν καὶ τὴν
πολιτικὴν αὐτῆς σημασίαν, ἐν τῷ οἰκογενειακῷ καὶ ἐν τῷ κληρονο-
μικῷ δικαίῳ.

Α'.

ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΙΣ ΤΟΥ STATUS
ATIMIA (INFAMIA)

§ 267. Capitis deminutio. — § 268. Capitis deminutio ma-
xima. — § 269. Capitis deminutio media. — § 270. Ca-
pitis deminutio minima. — § 271. Status controversia.
— § 272. Infamia. — § 273. Ἀποτελέσματα τῆς Infamia.

§ 267. Ἡ ἀπώλεια ἐνδὲς τῶν τριῶν status ἐκαλεῖτο παρὰ Ρω-
μαίοις συνήθως μὲν capitis deminutio (ἐρα.λλαγή) καταστάσεως, ὡς ἐκ τῆς προσημνημονευθείσης σημασίας τοῦ caput¹, σπανιώτερον δὲ
status mutatio καὶ prioris status permutatio².

Τριῶν δ' ὄντων τῶν status, τρία εἶδη ὑπῆρχον καὶ τῆς capitis
deminutio· ἡ maxima (μεγίστη), ἡ media (μέση) καὶ ἡ minima
(ἐλαχίστη)³. Ἡ maxima σημαίνει τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, ἡ
media τὴν τῆς civitas καὶ ἡ minima τὴν τῆς familia. Ἀλλ' ἡ
minima δὲν σημαίνει πάντοτε ἀπώλειαν, διότι ἡ μὲν ἀλλαγὴ τῆς
familia δὲν περιεῖχε πάντοτε ἀπώλειαν, ἡ δ' ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἐν
τῇ familia ἐξουσίων ἠδύνατο νὰ περιέχῃ καὶ ὠφέλειαν, διότι δι' αὐ-
τῆς ὁ ὑπεξούσιος (homo alieni juris) καθίστατο αὐτεξούσιος (sui
juris) καὶ ἐπομένως ὡς τοιοῦτος νομικῶς ἱκανός. Πλὴν ἐκ τῆς σπου-
δαιότητος τῆς familia ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, οὗ λείψανόν ἐστίν ἡ cap.
deminutio minima⁴, ἐξηγείται ὁ λόγος, οὗ ἕνεκα οἱ Ρωμαῖοι

§ 267. 1] "Id' ἀνωτ. § 245.—2] L. 2 D. 4. 1, 1. 9 § 4 D. 4. 4. 1. 1 D. 4. 5.
B. (37. 4) γ' § 9.—3] L. 11 D. 4. 5. Ulp. fr. X1. 11.—4] Πρὸς Puchta § 230
c. 117.

ἐθεώρουν ἀπώλειαν τὸν τε ἐντελῆ ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ τὴν μετέβασιν εἰς ἑτέραν οἰκογένειαν, καίτοι ἀρμόζει πλείοτερον αὐτῇ τὸ ὄνομα status mutatio.

§ 268. Ἡ capitis deminutio maxima, ἥ ἐπέλευσις καὶ ἡ ἀναίρεσις ἐγίνοντο ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ λόγων¹, ἐξ ὧν ἐνταῦθα ἀνήκουσιν οἱ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐλευθέρους ἀναγόμενοι, καθίστη τὸν ὑφιστάμενον αὐτὴν δοῦλον, ἐπομένως περιεῖχε καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς τε civitas καὶ τῆς familia². Τὰ δικαιώματα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ κατηργούντο ἐντελῶς, ἐπομένως ἐπῆρχετο βλάβη οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τρίτων, διότι ἡ κατὰστασις αὐτοῦ ἐρεξῆς ἐρρυθμίζετο κατὰ τὰ περὶ δουλείας ρηθέντα.

§ 269. Ἡ capitis deminutio media, καλουμένη καὶ minor (ἐλάσσων) ἐν σχέσει πρὸς τὴν maxima¹, ἐσήμαινε τὴν ἀπώλειαν τῆς civitas (ἄρα καὶ τῆς familia) καὶ τὴν μετέπτωσην τοῦ civis εἰς τὴν τάξιν τῶν μὴ τοιούτων καὶ ἐπῆγαγεν ἐξ ὧν λόγων καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς civitas (ἄρα καὶ τῆς familia) ἔτοι α) διὰ τῆς interdictio aquae et ignis, τῆς ἀπαγορεύσεως ὕδατος καὶ πυρός, ἥτις κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο ποινή, ἀλλὰ συνέπεια τῆς ἐκουσίας ἐξορίας τοῦ ἐγκληματίου πρὸς ἀπηγορὴν τῆς καταδίκης, ἐπερχομένη δι' ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ, βραδύτερον δὲ ἀπὸ τῶν τελευταίων τῆς δημοκρατίας χρόνων καὶ αὐτοτελὲς ποινή. Ὁ ἀπηγορευμένος δηλ. δὲν ἐξωρίζετο, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ἐκτὸς τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν πάντων, ὡς οἱ οὔτε πολῖται, οὔτε clientes κατὰ τὸ ἀρχαιότατον δίκαιον². Ἐπετρέπετο δ' ἡ καταδίωξις καὶ σύλληψις αὐτοῦ, μέχρι τῆς ὑπαγωγῆς του εἰς ἄλλην πολιτείαν, ἐπιφερούσης καὶ τὴν cap. dem. media, ἔτι καὶ ἡ ἐκουσία ἐπάνοδος· β) διὰ τῆς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐμφανισθείσης deportatio in insulam, τῆς κυρίως ἐξορίας, δι' ἧς ὁ πολῖτης ἐξωρίζετο τῆς Ρώμης καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ διαμένῃ ἐν ὠρισμένῳ τόπῳ³. Αἱ δὲ αὗται ποιναὶ ἐπαυτίσθησαν ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ, διὸ λέγεται: aquae et ignis interdictio in quam hodie successit deportatio, ὕδατος καὶ πυρός ἀπαγορεύσεις ἐστί, ἀρτι δὲ ταύτης ἡ δεπορτατίων σημεῖον ὑπεισῆλθε⁴. καὶ γ') διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄλλοτρίου δικαίου, ἔτοι διὰ

§ 268. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 252-253 — 1] L. 11 D. 4. 5.

§ 269. 1] Gai. I. 159, § 2 J. 1. 16. — 2] Liv. XXV. 4, XXVI. 3, XXIX. 24, XLIII. 12, Kiz. pro Caec. 33. 34. ad Alt. 2. 4. Gai. I. 161. l. 8. § 4. 2 D 28 1. Περίλ. τόμ. Α'. § 40. — 3] L. 2 § 1 D. 48. 19, l. 5 § 3 D. 50. 43. — 4] L. 3 D

τῆς ἀλλαγῆς ὑπηκοότητος, ὡς σήμερον λέγομεν, ἐπερχομένης ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν ἐπαρχίᾳ ἢ ἀποικίᾳ λατινικῇ, ἢ διὰ τῆς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐπιστροφῆς τοῦ ἐν Ρώμῃ δούλου εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα, ἐπὶ σκοπῷ τῆς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως⁴⁸.

§ 270. Τέλος ἡ capitis deminutio minima, ἥτις καλεῖται καὶ minor ἐν σχέσει πρὸς τὰς λοιπὰς δύο, καλουμένας ὁμοῦ majores ἢ magnæ⁴⁹, σημαίνει ἢ τὴν ἀπώλειαν τῆς οἰκογενείας ἐν γένει, ἢ τὴν μεταβολὴν αὐτῆς διὰ τῆς εἰσόδου εἰς ἑτέραν. Τὸ πρῶτον συμβαίνει, ὁσάκις ὁ ὑπεζούσιος καθίσταται αὐτεξούσιος διὰ χειραφεσίας (emancipatio), ἢ τ' ἀνάπαλιν δι' εἰσποιήσεως (arrogatio) ἢ διὰ γάμου, τὸ δὲ δεύτερον ὁσάκις μεταβαίνει εἰς ἐξουσίαν ἑτέραν δι' υἰοθεσίας (adoptionem), ἢ γάμου. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἐν γένει εἰσὶν ἡττονα ἢ τὰ τῶν δύο ἄλλων, διὸ εἴρηται· τὸ capitis minutio salvo statu contingens⁵⁰, δηλ. ὅτι ἐν αὐτῇ διατηρεῖται ἀκέραιος ὁ status. Διότι διατηροῦνται ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ civitas καὶ ἐν γένει ἡ ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἰκανότης, ὡς καὶ ὁ γάμος⁵¹. Ἐπομένως ἀποτελέσματα αὐτῆς ἦσαν μόνον ἡ ἐξοδος ἀπὸ τῆς familia ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ συνόλου τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν (agnati⁵²) καὶ ἡ ἀπόσβεσις πάσης ἐνεργητικῆς ἢ παθητικῆς ἐννόμου σχέσεως, ἀνηκούσης εἰς τὸν πρὸ τῆς deminutio χρόνον, ὡς εὐφράμεθα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον. Ἄλλ' ἡ αὐστηρότης αὐτῇ τῶν ἀποτελεσμάτων βαθμηδὸν ἐχαλάρωτο καὶ διὰ πλεονεξίας μέσων κατεστρέφετο· διότι ἡ μὲν familia, ὡς σύνολον τῶν agnati, ὑπεχώρει βαθμηδὸν εἰς τὴν familia, ὡς σύνολον τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν (cognati), μέχρις οὗ ἐπὶ Ἰουστινιανῷ ἐξέλιπε πᾶσα διαφορά· ἡ δὲ καταστροφή τῶν ὑποχρεώσεων ἐκολάζετο διὰ τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως (in integrum restitutio)⁵³· καὶ αὐτῇ δ' ἡ καταστροφή τῶν δικαιωμάτων ἀνῆρέθη, ὡς π. χ. συνέβη ἐν τῇ ἐπικαρπίᾳ, ἥτις ἐπὶ Ἰουστινιανῷ ἀπηλλάγη τῆς διὰ τῆς capitis deminutio minima ἀποσβέσεως⁵⁴.

Ἐκ τῶν προειρημένων οὐδὲν μὲν ἰσχύει σήμερον, καθ' ὃν τύπον ἰσχυε παρὰ Ρωμαίους, ἀνάλογος ὅμως τῆς cap. deminutio media

48. 13. B. (60. 45) α' σφάλμα.—5] Kiz. pro Balb. 11. 12, pro Caec. 32, de orat. 1. 40.

§ 270. 1] Gai. I. 163, l. 4 § 4 D. 38. 16. 1 § 3 D. 50. 13.—2] L. 1 § 8 D. 38. 17.—3] L. 6 D. 4. 5. Gai. I. 162, Ulp. fr. XI. 13.—4] 13e κατ. § 527.—5] L. 16 § 2 C. 3. 33. 13e καὶ κατωτ. § 367 σημ. 18.

ἐστὶν ἡ ἀπώλεια τῆς ἑλληνικῆς ὑπηκοότητος⁶. ὡς πρὸς δὲ τὴν cap. diminutio minima ἐπέρχονται τὰ αὐτὰ περίπου ἀποτελέσματα, οἷα καὶ ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ, κανονισθέντα ἐν μέρει (χειραφεσία, ὑπεξουσιότης) διὰ τοῦ περὶ ἀνγλικῶν κτλ. Ν. τοῦ 1861.

§ 271. Ἐνεκα τῆς ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκυπτούσης σπουδαιότητος ἐκάστου status, ἡδύνατο οὗτος ν' ἀμφισβητηθῇ, ὅτε ἐπέρχεται ἀναγκαιῶς ἡ status quaestio, ἥτοι ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ¹, λόγῳ εἴτε δημοσίου, εἴτε ἰδιωτικοῦ συμφέροντος. Ἡ πρώτη ἐγίνετο διὰ τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας καὶ τοιαύτη ἦν π. γ. ἡ τῆς lex Cincia et Mutia de civibus regundis, 659 ἀ. κτ. Ρ., δι' ἧς ὠρίσθη ἀδυστηρὰ ἔρευνα κατὰ τῶν παρεισδύνοντων εἰς τὰς τάξεις τῶν cives ἀνευ δικαίωματος² καὶ ἡ τῆς lex Viselia (accusatio e lege Viselia) κατὰ τοῦ ἀπελευθέρου τοῦ κακῶς ἀντιποιουμένου δικαίωματα ingenuus³. Ἡ δὲ πρὸς τὸ συμφέρον ἰδιώτου ἡδύνατο νὰ παρουσιασθῇ διττῶς· α) ὡς προαπαιτούμενον πρὸς λύσιν ἐτέρου ζητήματος ἢ ὡς παρεμπύπτον ζήτημα, π. γ. ἐπὶ κληρονομίας ζητούμενης ἐκ διαθήκης, προαπηγεῖτο ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, ἂν ὁ διαθέτης ἦν ἐλεύθερος πολίτης· β) αὐτοτελῶς. Ἡ δευτέρα αὕτη περίπτωσις ἀνήκει ἐνταῦθα, ἡ δὲ δίκη ἅπασα ἐκαλεῖτο ὡς καὶ νῦν praejudicium (προδικαστική)⁴, διότι ἐκ τῆς ἐκθάσεως αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐν τῷ μέλλοντι ἡ λύσις ἄλλων ζητημάτων. Ἡ δ' ἐκ τοιαύτης δίκης ἀποφάσις, ἐὰν παρίσταται ὁ σχετικῶς τὸ μέγιστον ἔχων συμφέρον ἐκ τῆς ἐκθάσεως αὐτῆς (justus contradictor), ἰσχύει παρὰ τὰς ἀρχὰς περὶ δεδδικασμένου⁵ κατὰ παντὸς τρίτου, καίπερ μὴ ὄντος διαδίκου⁶. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ πάσης συμπαγινίας χάριν τῆς ἐκδόσεως τοιαύτης ἀποφάσεως ἐξεδόθη ἐπὶ Δομητιανοῦ, ἐπαναληφθὲν καὶ ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου, τὸ SCtum de collusione detegenda, δι' οὗ ἐπετράπη παντὶ πολίτῃ ἡ προσβολὴ τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως ἐντὸς πενταετίας⁷.

§ 272. Συγγενὴς πρὸς τὸν status hominis καὶ δὴ τὸν status civitatis ὑπῆρχεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ ὑπόληψις τοῦ πολίτου (existimatio) ἐν τῇ κοινωνίᾳ, συνδεομένη μετὰ

6] Ἀρθ. 23 ἐπ. Ἀστ. Ν.

§ 271. 1] L. 39 § 2. 3. D. 40. 12, 1. 8 D. 44. 7 — 2] Kuz. de off. III. 11, Brut. 16, pro Balbo 21. 24. — 3] Ἰδ. ἀνωτ. § 265 α). — 4] L. 8 § 4 D. 2. 41. 35 § 2 D. 3. 3. — 5] Ἰδ. Οἰκον. Στοιχ. § 97 σημ. 1^η. — 6] L. 27 § 2 D. 40. 12, 1. 3 D. 40. 16. — 7] L. 4. 2 D. 40. 16.

δικαιωμάτων, πρὸ πάντων τοῦ δημοσίου δικαίου, τοῦ δ' ἰδιωτικοῦ, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶχόν πως δημόσιον χαρακτῆρα καὶ ἐπιδρώσα ἐπὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ προσώπου¹. Ἡδύνατο δὲ νὰ ἀπολεσθῇ ἐντελῶς (*exstimatio consumitur*), ἢ νὰ μειωθῇ (*minuitur*)². Καὶ ἡ μὲν ἐντελής ἀπώλεια συνεδέετο μετὰ τῆς *capitis deminutio maxima* καὶ τῆς *media*, ἐπομένως δὲ παρίσταται ὡς αὐτοτελές τι³. Ἡ μείωσις ὅμως, τεχνικῶς καλουμένη *infamia* (ἀτιμία), συνεπῆγετο αὐτοτελῶς ἀποτελέσματα, ἀποκλείοντα ὠρισμένα δικαιώματα τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ ἐπῆγαζεν εἴτε ἐκ τοῦ *jus civile*, εἴτε ἐκ τοῦ *jus honorarium*, εἴτε ἐκ νεωτέρων διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἡ ἐκ τοῦ *jus civile* μείωσις ἐπῆγαζεν ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ κήνσωρος, ἢ ἐκ τῆς Ἱδελτου, ἢ ἐξ ἄλλων νόμων (*leges*). Τὰ δικαιώματα τοῦ κήνσωρος συνεκεντροῦντο ἐν τῇ *subscriptio* ἢ *nota censoria*⁴, ἥς τὸ ἀποτέλεσμα ἐκαλεῖτο εἰδικώτερον *ignominia*. Ἀλλ' ἡ μείωσις αὕτη δὲν ἦτο τόσῳ στερεά, ὅσῳ ἡ ἐκ τοῦ νόμου ἢ ἐκ δικαστικῆς ἀποφάσεως, διότι πρῶτον ὑπέκειτο εἰς τὴν *intercessio* τοῦ συναρχόντος, εἴτα δ' ἡδύνατο νὰ ἀνακληθῇ ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ ἐπιβαλόντος αὐτὴν⁵.

Ἡ Ἱδελτος ἀπήγγελλεν *infamiam* κατὰ τοῦ παραστάντος ὡς μάρτυρος ἐν δικαιοπραξίᾳ τυπικῇ π. χ. διαθήκῃ καὶ κατόπιν ἀννουμένου τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ· οὗτος ἐκηρύσσετο *improbis* καὶ ἐστερεῖτο τοῦ δικαιώματος τοῦ συντάξαι διαθήκην⁶. Ἐπίσης κατὰ τοῦ ἐν τῇ διαχειρίσει ὡς ὑπόπτου θεωρηθέντος ἐπιτρόπου (*tutoris suspecti crimen ex XII tab.*)⁷. Ἄλλος νόμος ἐπέβαλλεν ἀτιμίαν ἥτοι φέρ' εἰπεῖν ἡ *lex Plaetoria*⁸.

Ἀλλ' αἱ μὲν περιπτώσεις τῶν νόμων ἦσαν ἐλάχισται, ἡ δὲ θέσις τοῦ κήνσωρος, ἡ ἄσθονος πηγὴ τῆς μείωσεως, εἶχεν ἐκλείψει ἀπ' αὐτῶν τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας⁹. Διὸ ἐπελήφθη τῆς ἀναγκρῆς τῶν λόγων ἀτιμίας ὁ πραιτωρ διὰ τοῦ *edictum*. Ἐκτὸς δὲ παρήχθη καὶ ἡ εἰδικὴ σημασία τῆς *infamia*, ἥτοι τῆς διὰ τοῦ πραιτωρικοῦ ἡδίκτου ἐπερχομένης μείωσεως. Κατὰ δὲ τὸ δίκαιον τοῦτο ὑπῆρ-

§ 272. 1] Arg. l. 20 D. 50. 13. — 2] L. 5 § 1. 3 D. 50. 13. — 3] I. 5 § 3 D. 50. 13. — 4] Τόμ. Α', § 77. — 5] Ἱερὸν. Κε. pro Cluent 42 καὶ τόμ. Α', § 74 καὶ 77—5]...qui se sieri testarier libripensve fuerit, ni testimonium fariatur, improbus intestabilis que esto. Gell. XV, 13 i. f. πρὸς. l. 26 D. 28. 4.— 7] Κε. de off. III. 15.— 8] Ἱδελ. κατωτ. § 275. — 9] Ἱερὸν. τόμ. Α', §

χον ἢ κατὰ τοὺς νεωτέρους infamia immediata. ἤτοι ἢ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἡδίκτου ἐπερχομένη καὶ mediata, ἢ ἀπαιτούσα τὴν ἐκδοσιν δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἡ ἄμεσος ἐπέρχεται ἐκ τῆς ἐξασκήσεως μὴ ἐντίμου ἐπαγγέλματος, οἷον μίμου, μαστροποῦ, ἐκ τῆς συνάψεως δευτέρου γάμου πρὶ τῆς παρελεύσεως τοῦ πενθίμου ἔτους, ἐκ τῆς φυγοστρατίας κτλ. Ἡ δ' ἔμμεσος ἐκ τῆς καταδίκης ἐνεκα ποινικῆς κατηγορίας (judicium publicum), ἢ ἐνεκα ἀγωγῆς πηγαζούσης ἐκ σχέσεως ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης στηριζομένης. π. γ. ἐντολῆς¹⁰. Τέλος ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀτιμίαν ἐπέφερον ἢ ἐπιβολὴ ποινῆς π. γ. τῆς relegatio (ἐξορίας)¹¹ καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιτροπείας λόγῳ ἀπιστίας.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς infamia ὑπῆρχε καὶ ἡ καλουμένη turpitude αἰσχροτήτης¹², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν honestas, μὴ ἔχουσα ὥρισμένους γενεσιουργοὺς λόγους, ἀλλ' ἀποκειμένη ἐντελῶς τῇ κρίσει τοῦ δικαστοῦ, ἀποκλείουσα δὲ τὸν turpis ἀφ' ὥρισμένων δικαιωμάτων π. γ. ἀπὸ τῆς προσβολῆς διαθήκης ἀδελφοῦ διὰ τῆς querela inofficiosi testamenti καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας¹³.

§ 273. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς infamia ἐπέδρων εἴτε ἐν τῷ ὄγκῳ δικαίῳ, καθ' ὃ οἱ infames ἐστεροῦντο τοῦ jus suffragii et honorum¹, εἴτε ἐν τῷ ἰδιωτικῷ, ὅπερ ἀπέκλειε τὸν infamis τοῦ δικαιώματος τοῦ παρίστασθαι ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἀντ' ἄλλου (jus postulandi pro aliis. χάριν τῆς ἐκχωρήσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ παρίστασθαι δι' ἀντιπροσώπου², τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ συγκλητικῶν καὶ δυνάμει τῆς lex Julia de maritandis ordinibus μετ' εὐγενῶν (ingenui) γενικῶς³ καὶ τέλος τοῦ δικαιώματος τοῦ παρίστασθαι ὡς μάρτυρα ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἢ ἐν δικαιοπραξίᾳ κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν (majores nostri)⁴.

Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα βαρυνθὲν ἐμειοῦντο, ἐπὶ δ' Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐκλείψει ἐντελῶς. Διότι τὸ μὲν jus honorum ἐξήρτάτο ἀπὸ τῆς βουλῆσεως τοῦ αὐτοκράτορος⁵, τὸ δὲ jus suffragii

¹²⁷ σημ. 16.—10] L. 1 D. 3, 2.—11] H. γ. 4. 4. 28 pr. § 1 D. 48, 49. "16" ἀνωτ. § 269 σημ. 4 καὶ 5.—12] Vatig. fragm. § 324.—13] "16" κατωτ. § § 575, 616, 617.

§ 273. 1] Κον. pro Cluent. 42, 1. 1 pr. D. 48, 7, 1. un. C. 10, 57, Savigny Σύστημα τόμ. Β. § 80 σημ. b. καὶ c.—2] Τίτλ. Πενδ. de postul. 3, 1 καὶ de his qui not. infam. 3, 2.—3] Ulp. fr. XIII. 1. 2. XVI. 2, 1. 44 pr. § 1. 2 D. 23, 2.—4] L. 1 § 1, 1. 44, 15 pr., 1. 24 pr. D. 22, 5.—5] Περίλ. τόμ. Α'. §

ἀπώλεσε πᾶσαν πρακτικὴν σημασίαν, τὸ *jus postulandi* ἀντικατέστη δι' ἐτέρων δικονομικῶν μέσων (*actiones utiles*)⁶, τὰ κωλύματα τῆς *lex Julia* κατηργήθησαν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, ἡ δὲ περὶ γάμου μετὰ συγκλητικοῦ ἀπαγόρευσις κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁷.

Παρέμεινε δὲ μόνη ἡ προμνημονευθεῖσα ἀόριστος *turpitude*, ἥτις καὶ σήμερον κέκτηται σημασίαν ἐν τῇ *querela inofficiosi testamenti*, ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ⁸ καὶ ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῆς μαρτυρίας ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων⁹ κτλ. καὶ ἐπέρχεται εἴτε ἐκ μειώσεως ἢ ἀνυπαρξίας τῆς κοινωνικῆς ὑπολήψεως, εἴτε ἐκ καταδίκης εἰς ἀτιμωτικὴν ποινὴν¹⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ἱΚΑΝΟΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

§ 274. "Εννοια τῆς ἱκανότητος πρὸς ἐπιχειρηθὲν νομικῶν πράξεων.

— § 275 Προσπατούμενα τῆς ἱκανότητος. Ἡλικία. — § 276 Φύλον. — 277 Ὑγίεια. § — 278 Ἀδωτεία. Θρησκεία.

§ 274 Διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν τριῶν *status* προσδιωρίσθησαν τὰ ἀπαιτούμενα τῆς ἱκανότητος τοῦ εἶναι ὑποκείμενον τοῦ δικαίου (πρόσωπον) ταύτης ὅπως διαφέρει ἡ ἱκανότης πρὸς ἐπιχειρηθὲν νομικῶν πράξεων, ἥτις τὸ μὲν δὲν συνυπάρχει πάντοτε τῇ πρώτῃ (π. γ. ἐπὶ ἀνηλικιότητος), τὸ δέ, παρὰ Ρωμαίους, δὲν προσηύτει πάντοτε ἐκείνην, διότι ὁ δούλος παρ' αὐτοῖς εἶχε τὴν δευτέραν ἱκανότητα, ἐν ᾗ ἐστέρειτο τῆς πρώτης. Πρὸς ὑπαρξιν δὲ τῆς δευτέρας ταύτης ἱκανότητος, περὶ ἧς πρόκειται νῦν, δεόν νά συντρέχωσιν ὀρισμένα στοιχεῖα καὶ ἀνυπαρξίως τῆς ὑπάρξεως, τῆς ἀνυπαρξίας ἢ τῆς περιορισμένης ὑπάρξεως αὐτῶν, τὰ πρόσωπα διαιροῦνται εἰς ἱκανά, *artikara* καὶ περιορισμένως ἱκανά καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν διαφόρων ἀναγκῶν ἐν ταῖς δυοῖς τελευταίαις περιπτώσεσι δέονται ἀρωγοῦ, ὅστις ἐπὶ μὲν πλήρους

126 ἐπ.—6] Π. γ. 1. 9 C. 4. 39.—7] Νεαρά 117 κ. 6, 1. 29 C. 5. 4.—8] Ἀρθ. 49. 0'. τοῦ περὶ ἀνηλ. κτλ. Ν. τοῦ 1861.—9] Πρὸλ. Ἀρθ. 22 καὶ 23 Ποιν. Ν. 332 Πολ. Δικ.—10] Πρὸλ. Ἀρθ. 21-25 Ποιν. Ν.

ἀνικανότητος ἀναπληροῖ, ἐπὶ δὲ περιορισμένης ἱκανότητος συμπληροῦσθαι τὴν βούλησιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται προσώπου.

§ 275 Ἵνα τὸ πρόσωπον ἔχῃ πλήρη ἱκανότητα (τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν κανόνα¹⁾) δεόν α) νὰ ἔχῃ ὠρισμένην ἡλικίαν, β) νὰ ἀνήκῃ εἰς ὠρισμένον φύλον καὶ γ) ν' ἀπολαύῃ υἱείας. Ἐπομένως ἐκ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων πηγάζουσι τὰ ἐλαττώματα τῆς νομικῆς ἱκανότητος.

Οἱ Ῥωμαῖοι γενικῶς μὲν ἀνεγνώριζον ὡς ἐχρούσας σημασίαν πέντε ἡλικίας, τὴν παιδικήν (pueritia), τὴν ἐφηβικὴν (adolescentia), τὴν νεανικὴν (juventus), τὴν ἀνδρικὴν (gravitas) καὶ τὴν γεροντικὴν (senectus)², ἀλλ' αὐταὶ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν μόνον ἐν ὠρισμένοις ἀντικειμένοις τοῦ δικαίου, πρὸ πάντων δὲ τοῦ δημοσίου ὡς πρὸς δὲ τὴν νομικὴν ἱκανότητα παλαιότερον διέκρινε τὸ ρωμ. δίκαιον μόνον δύο ἡλικίας, τὴν τῶν ἀνῆβων (impubes) καὶ τὴν τῶν ἐμφῶν (pubes).

Ἡ τῶν ἐμφῶν (pubertas, ἥτις παρειχεν ἀρχῇ τὴν ἀπόλυτον ἱκανότητα, ἄρχεται ἐπὶ μὲν ἀρρένων ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 14 ἔτους, ἐπὶ δὲ θηλέων ἀπὸ τῆς τοῦ 12, λαμβανόμενης ὡς ῥάσεως τῆς γεννητικῆς ἱκανότητος (pubes, qui generare potest)³, διότι οἱ Ῥωμαῖοι, δεόμενοι ὠρισμένου τέρατος τῆς ἀνικανότητος, ἀπεδέδειξαντο, ὅτι συγχρόνως ἄρχονται ἢ τε σωματικῇ καὶ ἢ διανοητικῇ ἱκανότητι. Ἰσως δ' εἰς τὸν προσδιορισμὸν τούτου συνέτεινε καὶ ἡ κατὰ τὴν ἥβην ἀλλαγὴ ἐνδύματος, διότι οἱ μὲν ἄνῆροι ἔφερον ἐν Ῥώμῃ τὴν praetexta, διὸ ἐκαλοῦντο καὶ praetextati ἢ investis, οἱ δ' ἐφεῖς τὴν toga virilis, τὴν ἀνδρικὴν τῆξενον καὶ ἐκαλοῦντο vesticeps⁴. Ἀλλ' ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο μόνον ἐν ὠρισμένῃ ἡμέρᾳ, τῇ 17 Μαρτίου (τῇ ἑορτῇ τῶν liberalia, Διονύσια, ἑορτῆς τοῦ Liber, θεοῦ τῆς γεννητικῆς δυνάμεως), ἐπομένως ἐνίστατο, εἴτε ἐνεκα μὴ συμπλώσεως τῆς ἥβης πρὸς τὰ liberalia, εἴτε ἐνεκα κωλύματος τυγχίου, ἢ ἐξ ἐπιτήδεος ἐπαγομένου ὑπὸ τοῦ ἔχοντος συμφέρον νὰ παραταθῇ ἡ ἀνῆβότης (π. γ. τοῦ ἐπιτρόπου), ἀνεβάλλετο ἡ περιβολὴ τῆς toga καὶ πράγματι τοιοῦτον συνέβη τῷ Ἀδγούστῳ, περιβληθέντι αὐτὴν τῷ 16 ἔτει καὶ τῷ Καλιγούλᾳ ἐπίσης μετὰ τὸ 14⁵. Διὸ ἐγγειρομένης ἀμφι-

§ 273. 1] Πρακτικὸν ἀποτέλεσμα τούτου ἴδε π. γ. Οἰκονομ., Στοιχ. § 94 σημ. 43 α). — 2] Isidor. Orig. XI. 2. — 3] Festus v. Pubes. Κατ' Ἰσίδωρον (Orig. XII. 3) πρὸς τῇ γεννητικῇ ἱκανότητι παρὰ τοῖς puberes ἄρχεται καὶ ἡ αἰδώς, ὅτε ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ κτωμένοις τὸν πρῶτον χνοῦν (lanuginem ducunt). — 4] L. 3 § 6 D. 43. 30, Festus v. vesticeps. — 5] Τῷ 49 ἢ 20 ἢ 21. Ovid. Fasti III. v.

σβητῆσεως περὶ τῆς ἐφηβότητος καὶ δὴ ἀφ' ἧς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τῶν Καϊσάρων ἀντικατέστησαν τὴν toga virilis διὰ τῆς paenula (γαϊβάλης), ἄνευ ὀρισμένης πρὸς περιβολὴν αὐτῆς ἡλικίας⁶, τὸ ζήτημα ἐπὶ ἀρρένων, ἐφ' ὧν μόνον εἶχε σπουδαιότητα ἕνεκα τῆς ἐπιτροπείας (ἥτις ἐπὶ τῶν θηλέων ὑπῆρχεν ἀνεξαρτήτως τῆς ἡλικίας⁷) ἐλύετο διὰ τῆς σωματικῆς ἐρύννης (habitus corporis), ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς συμπληρώσεως τοῦ 14 ἔτους. Τοῦτο ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν Προκουλιανῶν, ἀρκεσθέντων ἐν τῇ συμπληρώσει τοῦ 14 ἔτους καὶ τὴν γνώμην τῶν ἡκολούθησε καὶ ὁ Ἰουστινιανός, ὡς ἀξιοπρεπεστέραν καὶ ἡθικωτέραν, ἐν ᾧ οἱ Σαβινιανοὶ ἐξηκολούθουν προσκολλώμενοι εἰς τὰ παλαιότερον ἰσχύοντα⁸.

Ἡ δὲ τῶν ἀνέμων ἡλικία ὑποδιχεῖτο εἰς τὴν τῶν νηπίων (infantes) καὶ τὴν τῶν κυρίως ἀνέμων (impubes). Ἡ νηπιότης (infantia), ἐνέχουσα ἀπόλυτον ἀνικανότητα, ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος αὐτῆς πρὸς τὴν παραφροσύνην (non multum a furioso distant)⁹, διήρκει ἐν ἀμφοτέροις τοῖς φύλοις μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ 7ου ἔτους¹⁰, διότι κατὰ τὴν ἀρχαίαν διαίρεσιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς δέκα ἐπταετούς περιόδους¹¹, ἐδέχοντο οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ λαλῇ (infantes=qui fari non possunt), ἥτοι μετὰ συνειδήσεως (nondum intellectum habent)¹². Ἐξ ἐτέρου ἐν τῇ ἀνηβότητι ἐγίνετο καὶ ἑτέρα διάκρισις, ἡ εἰς infantiae proximi καὶ pubertati proximi. Ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη δὲν εἶχε σταθερὰ ὅρια, ἀποκειμένη, ὡς ἐκ τῆς περιορισμένης πρακτικῆς σημασίας αὐτῆς, τῇ δικαστικῇ ἐκτιμήσει. Ἐν τούτοις διαφαίνεται πως, ὅτι infantiae proximi ἐκαλοῦντο οἱ τὸ 8ον διατρέχοντες ἔτος¹³, δυνάμεθα δ' ἐκ τούτου νὰ δεχθῶμεν, ὅτι pubertati proximi ἐκαλοῦντο οἱ ἄγοντες τὸ 11 (θήλεα), ἢ τὸ 13 (ἄρρενες). Ἡ δὲ πρακτικὴ σημασία αὐτῆς ἦν μικρά, διότι περιοριζέτο ἐν ταῖς ἀδικοπραξίαις, δι' αἷς μόνον οἱ pubertati proximi κηθύνοντο καὶ πάλιν ἐὰν τὸ εἶδος τοῦ ἀδικήματος δὲν ἀπῆται πλήρη διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ὡς π. γ. ἡ ἔντεχνος ἀπάτη¹⁴.

771-788. Suet. Aug. 8, Calig. 10.—6] Tac. de caus. corr. eloq. c. 39, πρόσλ. 1. 25 D. 40. 5, l. 23 § 2 D. 34. 2. Savigny Σύστημα τόμ. Γ'. § 109 σημ. 1.—7] Ἰδε κατωτ. § 577, 578.—8] Gai. I. 496, Ulp. fr. XI. 28, pr. J. 4. 22.—9] § 40 J. 3. 19.—10] L. 18 C. 6. 30.—11] Censor. de die nan. 44.—12] L. 30 § 2. 5 D. 40. 5, l. 70 D. 45. 1, l. 44 D. 23. 1, § 10 J. 3. 49.—13] Arg. Σχολ. Βασίλ. (60. 12) 21.—14] § 18 J. 4. 1.

Κατὰ τὸν 6 α. κ. P. αἰῶνα ἀνεπτύχθη καὶ ἡ καλούμενη *legitima* ἢ *major aetas* (νόμιμος ἡλικία, μετὰ τὴν *pubertas*), διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰσῆχθη ἡ *lex Plaetoria*¹⁵. Δι' αὐτῆς ἐκτῆσατο ἰδιόζουσαν σπουδαιότητα τὸ 25 ἔτος, ὁρισθέντος ὅτι ὁ ἀπατήσας ἐν συναλλαγῇ πρόσωπον νεώτερον τῆς ἡλικίας ταύτης, κληθὲν *minor XXV annis* (*adolescens*)¹⁶, ὑπέκειτο εἰς ποινικὴν καταδίωξιν (*publica accusatio propter circumscriptiones*) καὶ ἐκηρύσσετο ἄτιμος (*infamis*)¹⁷, ὅτι δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τοιοῦτου κινδύνου ἐδικαιούτο νὰ ζητήσῃ νὰ διορισθῇ κηδεμὼν (*curator*) τοῦ ἐφήβου, προωρισμένος νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἀπάτης διὰ τῆς συναινέσεως (*consensus*) αὐτοῦ ἐν τῇ συναλλαγῇ¹⁸. "Ἐνὰ δὲ μὴ δέχεται ὁ ἐφήβος ἐκάστοτε διορισμοῦ τοιοῦτου κηδεμόνος, ἐκράττηεν ἡ συνήθεια τοῦ διορισμοῦ διαρκεῖς εἰς ἕκαστον *minor XXV annis*· ὁ δὲ Μάρκος Ἀνρόλιος, δι' ἰδίας *constitutio*, ἐχορήγησε καὶ τῷ ἐφήβῳ αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς περὶ τούτου αἰτήσεως (*petitio curatoris*)¹⁹. Οὕτως ἐμφορώθησαν ἡ *cura* (*κηδεμονία*) καὶ ἡ μετὰ τοῦ 14 καὶ τοῦ 25 ἔτους ἀνηλικιότητος καὶ ἕκαστε διεκρίνοντο ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ 4 ἡλικίαι, ἡ *infantia*, ἡ *impubertas*, ἡ *pubertas* καὶ ἡ *legitima* ἢ *major aetas*. Πρὸς τούτοις δ' ἡ *lex Plaetoria* παρεῖχε καὶ ἐνστασιν τῷ ἐφήβῳ κατὰ τῶν ἐκ τῆς συναλλαγῆς μετ' αὐτοῦ δικαιωμάτων τοῦ ἑτέρου²⁰. Τὸ γῆρας (*senectus*) δ' οὔτε ὠρισμένα ὅρια εἶχεν, οὔτε μεγάλην σημασίαν· οὕτως ὅτε μὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ 60 ἔτος, ὡς ἐπὶ τῆς εἰσπολήσεως²¹, ὅτε δὲ τὸ 70, ὡς παρέχον τῷ συμπληρώσαντι αὐτὸ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας ἀπαλλαγῆς, ὅπερ καὶ παρ' ἡμῖν ἐφαρμόζεται καὶ δὴ ἐν ρωμαϊκῇ ἐκτάσει²². Κατὰ τὸ ἰσχυρὸν

15] Puchta § 202.— 299 σημ. f. Kuntze Cursus § 420, Danz § 88. Ὁ Karlowa (R. G. II σ.306) τάσσει αὐτὴν εἰς τοὺς μικρόν πρὸ τοῦ 562 α. κ. P. χρόνους. Τὸ δ' ὅριον τῆς ἡλικίας τῶν 25 ἔτων περᾶται νὰ ἐξηγήσῃ ἐκ τῆς πυκνῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν χρόνων ἐκείνων, ἧς ἕνεκα οἱ νέοι ἀπέμεινον ἀλλότριοι τῶν συναλλαγῶν καὶ δὲν ἀπέκτων τὴν δέουσαν καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν πεῖραν· ταῦτα πάντα ὅμως στηρίζει ἐπὶ ἀπλῶν ὑποθέσεων.—16] Μετὰ καὶ ἄνευ τοῦ *XXV annis* π. πάντα ὅμως στηρίζει ἐπὶ ἀπλῶν ὑποθέσεων.—17] *Metā* καὶ ἄνευ τοῦ *XXV annis* π. in Marc. 10 de *curatoribus* vero, quum ante nonnisi ex lege Plaetoria.—18] Gal. I. 197. 498.—20] L. 7 § 1 D. 44. 1. Κατὰ Σαβινὸν ἡ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐνστασις εἶναι· ἡ τῆς *lex Plaetoria* (*Verm. Schr.* τόμ. B'. σ. 340 σημ. 1 καὶ Σύστημα τόμ. Z'. § 335).—21] Ἰδὲ καὶ. § 556 ε. τ.—22] § 13 J. 1. 25, l. 2 § 1 D. 50 : 5. Ἀρθ. 38 N. περὶ ἀνηλικίων κτλ.

δικαιον μόνον ἀνηλικους καὶ ἐνηλικους (τοὺς συμπληρώσαντας τὸ 21 ἔτος) ἔχομεν. Ἐν δὲ τῇ ἀνηλικότητι αἱ μὲν διακρίσεις τῶν Ρωμαίων ἐξέλιπον σχεδὸν ἐντελῶς, κατὰ δὲ τὸν νεώτερον νόμον εἰσῆχθησαν ἄλλαι ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρεωμεσίαν καὶ τινὰς πράξεις τῶν ἀνηλικίων, περὶ ὧν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει.

§ 276. Ἐκ τοῦ φύλου ἐπήγαγεν ἡ ἀνικανότης τῶν γυναικῶν, κατὰ τὸ ἀρχαιότατον δικαίον, ὅτε πιθανῶς ἐταυτίζετο πρὸς τὴν τῶν im-pubes¹ καὶ ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 12 ἔτους τῆς ἡλικίας (feminae puberes, viripotentes, nubiles)², ἐθεραπεύετο δὲ διὰ τῆς προσλήψεως ἐπιτρόπου (tutor)³· κατόπιν δ' ἐν τῇ 4 περιόδῳ ἤρξατο περιοριζομένη, ὡς ἐξάγεται ἐκ διατάξεως τοῦ Διοκλητιανοῦ (293 μ. Χ.), θεωρήσαντος περιττὴν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐπιτρόπου ἐν τῷ διορισμῷ ἀντιπροσώπου τῆς γυναικὸς (procurator)⁴ καὶ βαθ-μῆδὸν ἐξέλιπεν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ἐξ ἐτέρας τοῦ Βαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ Ἀρκαδίου (390 μ. Χ.) ἀπονειμάντων ταῖς γυναῖξι τὸ δικαίωμα ἀναδοχῆς ἐπιτροπείας ἀνέκων⁵, ὅπερ ἀναγκαιῶς προϋπο-τίθησιν ὅτι δὲν εἶχεν ἡ γυνὴ ἀνάγκην καὶ αὐτὴ ἐπιτρόπου.

Ἑρμαφροδίτοι (hermaphroditi) δὲ δὲν ἀναγνωρίζονται ὡς ἴδιον φύλον ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, διὸ θεωροῦνται ἀνέκοντες εἰς τὸ ἐν αὐτοῖς ὑπερέχον γένος⁶.

Ἐν τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ ἡ ἐκ τοῦ φύλου γενικὴ ἀνικανότης οὐδόλως ὑπάρχει· μόνον δ' ἀποκλείονται αἱ γυναῖκες ὠρισμένων δικαιωμάτων (οἷον τοῦ τῆς ἐπιτροπείας, πλὴν ἐπὶ τῶν ἰδίων κατιόντων, τοῦ μετέ-χειν ὡς μέλη συγγενικοῦ συμβουλίου⁷, τοῦ χρησιμεύειν ὡς μάρτυρες ἐν συμβολαίῳ⁸) καὶ παντὸς δημοσίου ἢ οἰονεῖ δημοσίου (π. χ. διαιτητῆς) λειτουργήματος, πλὴν τοῦ τῆς διδασκαλίου.

§ 277. Ἡ ἀσθένεια δύναται νὰ ᾖ σωματικὴ, ἢ διανοητικὴ. Ἐκ τῆς σωματικῆς, ἥτις μόνιμος μὲν οὖσα, οἷον πῆρσις, ἐκαλεῖτο vitium, παροδικὴ δὲ morbus¹, ἡ ἰκανότης μόνον κατ' ἐξαιρέσιν περιορίζεται ἢ ἐκλείπει ὡς πρὸς ὠρισμένας πράξεις, οἷον π. χ. ἐπὶ τῶν τομιῶν (cas-

§ 276. 1] K. z. pro Mur. 12, Kuntze Cursus § 431 σημ. 7. — 2] L. 10 pr. l. 101 pr. D. 35. 1. l. 51 D. de leg II. 32. — 3] Liv. XXXIV. 2. Gai I. 494. II. 422. — 4] Vatic. fragm. § 325. — 5] L. 4. C. Th. 3. 17, l. 2 C. 5. 35. — 6] L. 10 pr. D. 1. 5. l. 45 § 1 D. 22. 5. Plin. Hist. nat. VII. 3. 3. 30. — 7] "Αρθ. 49 δ', τοῦ περὶ ἀνηλίκων κτλ. Ν. τοῦ 4 161. — 8] "Αρθ. 479 Ὁργ. Δ κατ.

§ 277. 1] L. 101 § 2 D. 50. 16.

trati) διὰ τὸν γάμον, ἐπὶ τῶν κωφῶν ἢ τυφλῶν διὰ τὴν μαρτυρίαν κτλ., morbus soniticus (εἶδος βαρεῖας ἀσθενείας) ἐπὶ παραλείψεως² κτλ. Ἡ διανοητικὴ ὁμῶς καθίστη τὸν πάσχοντα ἐντελῶς ἀνίκανον καὶ ὑπέβαλλεν αὐτὸν ὑπὸ κηδεμονίαν (cura), ἣτις διετηρήθη ἐν ἀπάσαις ταῖς περιόδους τοῦ ρωμ. δικαίου. Τοὺς φρενοβλαβεῖς διέκρινον μὲν οἱ Ρωμαῖοι εἰς β.λάκας (fatuus, simplex, stultus)³, εἰς ἀφρονας (demens) καὶ εἰς μαριώδεις (furiosus)⁴, ἀλλ' ἄνευ διαφορᾶς ἐν ταῖς ἀποτελέσμασι, διότι ἐν πάσῃ φρενοβλαθείᾳ ἰσχυρεν ὁ κανὼν furiosi nulla voluntas est, ὁ μεμνηνὼς οὐδεμίαν ἔχει βοήθειαν, πλὴν τῶν βλακῶν, οὔτινες μόνον, ὅταν ἡ βλακία καθίστη αὐτοὺς ὅλως ἀκαταλογίστους, ἀφωμοιοῦντο πρὸς τοὺς λοιπούς, ἄλλως δ' ἐκρίνοντο μόνον ἡπιώτερον ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν⁵. Ἐπὶ παντὸς δ' εἶδους φρενοβλαθείας, ὅταν ὑπῆρχον διαλείμματα ἐχεφροσύνης (dilucida intervalla, tempus intermissionis, furor quiescens, induciae), πᾶν τὸ πραττόμενον ἐν αὐτοῖς ἦν καθ' ὅλα ἔγκυρον, ἄνευ καταπαύσεως τῆς κηδεμονίας, κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ᾧ πρότερον ἐφιλονεικεῖτο τοῦτο⁶. Ἡ ἐπ' αὐτῶν κηδεμονία ἐταυτίζετο πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν impuberes, διὰ δὲ τὰς ἀδίκους πράξεις ἐκρίνοντο ὡς infantes⁷.

Ἐν τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ οἱ μὲν ἐντελῶς παράφρονες κηρύσσονται εἰς κατὰστασιν ἀπαγορεύσεως, δι' ἧς καθίστανται ἐντελῶς ἀνίκανοι, ἄνευ ἀναγνωρίσεως διαλειμμάτων ἐχεφροσύνης καὶ ὑποβάλλονται εἰς ἐπιτροπείαν, οἱ δὲ διαφορομένῳ φρενῶν (ἀμφιβόλου διανοητικῆς καταστάσεως) εἶναι περιωρισμένως ἱκανοὶ καὶ ὑποβάλλονται ὑπὸ δικαστ. ἀντιλήπτορα, συμπληροῦντα τὴν ἱκανότητα αὐτῶν⁸.

§ 278. Συγγενὴς δὲ τῇ φρενοβλαθείᾳ ὑπῆρχεν ἡ ἀσώτεια, ἕνεκα τῆς τάσεως τοῦ ἀσώτου πρὸς ἄσκοπον κατασπατάλησιν τῆς περιουσίας του, ἀναγγραφομένη μὲν ἐν τῇ 12δέλτῳ, ἰσχύουσα δὲ καὶ πρὸ αὐτῆς ἐν τοῖς ἐθίμοις⁹. Ὁ ἀσώτος (prodigus), οἷος ἐθεωρεῖτο ὁ δυσαναλόγως πρὸς τὰ εἰσοδήματα ἢ τὰ κέρδη αὐτοῦ δαπανῶν¹⁰, ἀπηγορεύετο (interdictus)

2] L. 60 D. 4. 1. 1, l. 113 D. 50. 16.—3] L. 2 D. 3. 4, l. 9 § 5. D. 14. 6, l. 14 D. 41. 7.—4] L. 2 D. 5. 2, l. 6. 1. 7 § 1. 2 D. 27. 10, l. 20 D. 4. 5, Gai. III. 406.—5] L. 40 D. 50. 17, B. (2. 3) 40, l. 3 § 18 D. 26. 40.—6] L. 2 C. 4. 38, l. 6 C. 5. 70. —7] L. 2 C. 4. 38, l. 5 C. 5. 70, l. 9 C. 6. 22. —8] Ἀρθ. 145, § 121 N. περὶ ἀνηλίκων κτλ. τοῦ 1861.

§ 278. 2] L. 40 D. 50. 47.—2] Gai. I. 53, Paul. Sent. II. 4a § 7, l. 4 pr. D. 27. 10.—3] L. 4 pr. D. 27. 40.

(N. Δ. ΛΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

καὶ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν κηδεμόνος, ἐξασκούντος τὰ αὐτὰ καὶ ὁ ἐπίτροπος ἀνήθου (impubes) δικαιώματα καὶ δὴ μείζω, διότι οἱ ἄσωτοι ἐθεωροῦντο ἐντελῶς ἀνίκανοι καὶ οἶονεῖ ἄνευ περιουσίας⁴. Σήμερον ὁ ἄσωτος, οὗ ἡ ιδιότης κρίνεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, κέκτηται ἐλαφρῶς περιορισμένην ἱκανότητα, πρὸς ἧς τὴν συμπλήρωσιν ὑποβάλλεται ὑπὸ δικαστ. ἀντιλήπτορα⁵.

Ἄλλαι τινὲς δὲ διακρίσεις πηγάζουσαι ἐκ τῆς θρησκείας, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ⁶, δὲν ἐκέκτηντο γενικὴν σημασίαν καὶ δὲν καθίστων τὸ πρόσωπον νομικῶς ἀνίκανον, ἀλλ' ἀπέκλειον αὐτὸ ἀπὸ ὁρισμένων πράξεων ἢ δικαιωμάτων περὶ τούτων δ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον. Καὶ σήμερον δὲ τὸ θρησκευμα, πλὴν ἐπὶ γάμου, οὐδεμίαν κέκτηται σημασίαν ἐπὶ τῆς ἱκανότητος καὶ κατὰ ρητὴν τοῦ Συντάγματος (ἀρθ. 1) περὶ ἀνεξιθρησκείας διάταξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

§ 279. Ἑννοία τοῦ νομικοῦ προδῶπου. — § 280 Εἶδη νομικῶν προδῶπων. — §. 281 Γένεσις καὶ τέλος τοῦ νομικοῦ προδῶπου. Γενικοὶ περὶ αὐτοῦ κανόνες.

§ 279. Τὸ ἕτερον εἶδος τοῦ υποκειμένου τοῦ δικαίου, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον, εἶναι τὰ νομικὰ πρόσωπα, προσωρισμένα μὲν πρὸς ἐξυπηρέτησιν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀναγκῶν τῶν φυσικῶν προσώπων, παρέχοντά δ' αὐτοῖς τὰ πλεονεκτήματα τοῦ δικαίου ἐμμέσως. Νομικὸν πρόσωπον δὲ καλεῖται τὸ νοητῶς μόνον (οὐχὶ δὲ καὶ ὄλκιως) καὶ κατὰ πλάσμα ὑπὸ τοῦ δικαίου ὡς ὑπάρχον ἀναγνωριζόμενον¹. Παρὰ Ρωμαίους δὲν ἅπαντ' ἴδιον περὶ αὐτῶν ὄνομα, ἀλλὰ σημαίνονται περιφραστικῶς (οἷον personae vice fungitur, hominis

4] L. 6 D. 45. 1, 140 pr. D. 27. 10. — 5] Ἀρθ. 135 ἐπ. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 6] Πρὸβλ. τόμ. Α', § 474.

§ 279. 1] Περὶ τῆς φύσεως τοῦ νομικοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ προσωποποιουμένου καὶ μεγίστη διαμάχη ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ πο. αὐτὴ θεωρεῖται

vicem sustinent) ², παρὰ δὲ ταῖς νεωτέροις εὗρηνται καὶ τὰ ὀνόματα *θηθικόν, πνευματικόν καὶ πλαστόν*.

§ 280¹. Κατὰ τε τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ τὸ ἐν ἰσχύϊ ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν νομικὰ πρόσωπα, ὁ προσωπικὸς σύνδεσμος (*corpus, universitas, collegium* κτλ.) καὶ τὸ σύνολον περιουσίας (π. χ. ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα).

1. Προσωπικοὶ σύνδεσμοί εἰσι : 1) Ὁ ἀρχαιότατος πάντων, ὁ *populus romanus* ἢ *respublica* ², τὸ κράτος, ἡ πολιτεία, ἥτις ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς περιουσίας ἐκαλεῖτο ἐν ἀρχῇ μὲν *aerarium*, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τῆς δημοκρατικῆς αὐτοκρατορίας καὶ *fiscus*, ὄνομα ὑπερμόνον παρέμεινεν ἐν τῷ νεωτέρῳ ρωμ. δικαίῳ³, σήμερον δὲ καλεῖται *Δημόσιον* καὶ ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν.

2) Αἱ κοινότητες ἢ πολιτεῖαι (*civitates, municipia*) καὶ τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὰς μέρη, ἥτοι *fora, conciliabula, castela, pagi, vici* ὡς καὶ αἱ *curiae* ἢ *decuriones*, ὧν τὰ τρία πρῶτα εἶδη ἦσαν κωμοπόλεις καὶ ἐκέκταντο ἴδια δικαιώματα ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ, ὡς σωματεῖα, ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ὀλόκληροι ἐπαρχίαι⁴. Οἱ *vici* καὶ οἱ *pagi* ἦσαν χωρία, οὐδεμίαν μὲν πολιτικῶς κεκτημένα σχημασίαν, δυνάμενα ὅμως νὰ ἔχωσιν ἰδίαν περιουσίαν καὶ νὰ διεξάγωσι δίκας⁵. Τέλος αἱ *curiae* ἢ οἱ *decuriones*, ἡ ἐκκλησία ἢ ἡ σύγκλητος τῶν ἐκτὸς τῆς Ρώμης κτήσεων, ὅτε μὲν ἐθνεωροῦντο ὡς σωματεῖον, ἔχον ἰδίαν περιουσίαν ἰακρινουμένην ἀπὸ τῆς πόλεως, ὅτε δὲ παρίσταντο ἀντ' αὐτῆς τῆς πόλεως προσωποποιουμένης δι' αὐτῶν⁶. Ἀνάλογοί εἰσι σήμερον αἱ κοινότητες, λείψανον τῆς Τουρκοκρατίας, αἵτινες διοικητικῶς μὲν ὑπάρχονται εἰς δήμους, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀποτελῶσιν ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν, ἔχουσι δ' ἀπέναντι αὐτῶν ἰδίαν περιουσίαν⁷.

3) Σωματεῖα ἢ σύλλογοι (*collegia*), σχηματιζόμενοι τῇ βουλῇ σωματικῶν προσώπων. Ὑπῆρχον δ' ἐν Ρώμῃ :

ἀνεπτύχθησαν, ἀ: ἴδε ἐν Κρατσαῖ Γ. Δ. § 93 πρὸς, καὶ § 72. — 2] L. 22 D. 40. 1. 1. 25. D. 50. 4.

§ 280. 1] Πρὸς. ἐν τοῖς ἐπ. Savigny Σύστημα τόμ. Β'. § 87 ἐπ.—2] L. 1 § 1 D. 3. 4. 1. 1 C. 11. 13 (12).—3] Πρὸς. τόμ. Α'. § 128.—4] Paul. sent. IV. § 2. Κωδ. Θεοδ. 2. 42.—5] L. 73 § 1 D. de leg. 1. 30. 1. 2 C. 2. 59.—6] L. 7 § 2 D. 3. 4. 1. 30 D. 50. 4.—7] ἴδε Γ. Ἀγγελοπούλου Διοικητ. δίκ. τόμ. Α'. § 95. 267. Πολλοῦ λόγου ἀξίαν μελέτην περὶ τῶν κοινοτήτων ἴδ' ἐν Ἐμ. Αν-

α) Τὰ collegia templorum καὶ sodalitates¹⁾, χρησιμεύοντα πρὸς διατήρησιν περιουσίας, ἀναγκαίως τοῖς ναοῖς καὶ ἀποτελούμενα ἐκ τῶν ἱερέων ἐκάστου ναοῦ καὶ τὰ collegia Vestalium, τῶν Ἑστιάδων²⁾. Ἀμφότεροι οἱ σύλλογοι οὗτοι εἶχον τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι περιουσίαν διὰ πράξεως ἐν ζωῇ ἢ αἰτία θανάτου³⁾.

β) Τὰ collegia ἢ αἱ sodalitates, σύλλογοι χάριν ἄλλων σκοπῶν⁴⁾, οἷον οἱ σύλλογοι τῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων (librarii fiscales, censuales, ἢ διὰ κοινῆς ὀνόματος scribæ, ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τῶν γραφῶν). Διηρῶντο δ' εἰς διαμερίσματα (decuriae), ὧν τὰ μέλη ἐκαλοῦντο decuriati ἢ decuriales. Ἐπίσης τὰ collegia opificum, αἱ συντεχνίαι, ἐννέα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ Νουμά⁵⁾, ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις καὶ ἄλλαι, οἷον ἡ τῶν ἀρτοποιῶν ἐν Ρώμῃ, ἡ τῶν ναυτιλλομένων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, προικισθεῖσαι δὲ διὰ προνομίων. Τέλος δὲ καὶ τὰ εἰδικὰ sodalitia ἢ collegia sodalitia (σωματεῖα, ἐταιρίαι, λέσχαι), ἅτινα ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἐπὶ Κάρτωνος τοῦ πρεσβυτέρου (520-605 π. κ. P.) καὶ ἐσχόπουν τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν ἐν γεύμασι καὶ συνελεύσεσιν, ἔχοντα καὶ κοινούς θεοὺς⁶⁾. Ἐκτραχυνθέντα δὲ καὶ ἐκτραπέντα εἰς πολιτικὰς διαμάχας, οὐ μόνον κατηργήθησαν κατὰ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τῆς lex Julia, καθ' ἣν δὲν ἐπετρέπετο ἡ σύστασις σωματείου ἄνευ ἀδείας τῆς συγκλήτου, ἢ τοῦ ἡγεμόνος καὶ δὴ ἐπὶ ἀπειλῇ ποινικῆς καταδιώξεως⁷⁾. Τοιαῦτα νομικὰ πρόσωπα ὑπάρχουσι σήμερον οἱ παντοειδῆς σύλλογοι καὶ αἱ συντεχνίαι.

II. Σύνο. λογ. περιουσίας. Τῇ τάξει ταύτῃ ἀνήκουσι:

1) Τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων κληθέντα pia corpora ἢ piae causae, οἱ εὐαγεῖς οἴκοι, τὰ ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα, προῖον κυρίως τοῦ χριστιανισμοῦ, οἷον αἱ ἐκκλησίαι, τὰ νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα⁸⁾. Πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ Ρωμαῖοι σχεδὸν ἠγνόουν τὴν ὑπαρξίν τῶν τοιούτων νομικῶν προσώπων, διότι ἄφ' ἑνὸς ἡ θρησκεία συνεδέετο στενότατα μετὰ τῆς πολιτείας καὶ δι' αὐτῆς ἢ διὰ τῶν collegia tem-

κούδῃ Ἐκλογ. Κώδικι σ. 1 ἐπ. — 8] L 38 § 6 D. de leg. III. 32. Αἱ τοιαῦται sodalitates ἦσαν προωρισμέναι διὰ τὰς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγομένας εἰς Ρώμην θεότητας, ἀναγνωριζομένας μὲν ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ μὴ συντηρουμένας ὑπ' αὐτῆς. Karlowa. II. σ. 61.—9] Hyginus σ. 206.—10] L 38 § 6 D. de leg. III. 32.—11] Πρὸλ. 1 4. D. 47. 22.—12] Πλούτ. Νουμάς.—13] L 1 pr. D. 47. 22. Κικ. de senect. 13, Festus v. sodales.—14] Τόμ. Α'. § 89 σημ. 7. 1. 1. 2. 3 D. 47. 22. 1. 1 pr. D. 3. 4.—15] Πρὸλ. 1. 2] C. 1. 2. 1. 35. 46 C. 1. 3. Νεφέα

plorum ἐθεράπευε τὰς ποικίλας ἀνάγκας· ὁ χριστιανισμὸς ὁμῶς κατέστησε τὴν ἐκκλησίαν ἰδιαίτερον στοιχεῖον ἀπέναντι τῆς πολιτείας, ἀνεξίτησε τὴν θρησκείαν εἰς ὑψηλότεραν περιωπὴν καὶ ἐκράτει τῶν πνευμάτων· ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ ἀγαθοεργία πρὸς τοῦτο ἐθεωρεῖτο ἀντικείμενον μερίμνης ἐκ πολιτικῶν ἢ καὶ ἀτομικῶν λόγων μᾶλλον ἢ ἐκ φιλανθρωπικῶν πηγαζούσης, ὡς π. γ. ὑπῆρξεν ἡ διατροφή τοῦ ἀπόρου λαοῦ καὶ ἡ ἰδρύσεις ὀρφανοτροφείου ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ¹⁶.

Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δὲν ὑπῆρχεν ἓν νομικὸν πρόσωπον, περιλαμβάνον ἀπάσας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐκάστη θρησκευτικὴ κοινότης, ἐκάστη ἐκκλησία ἓν τινι τόπῳ ἀπετέλει ἴδιον νομικὸν πρόσωπον ¹⁷ καὶ ἐπροικίσθη διὰ πολλῶν προνομίων ὡς καὶ ἡ περιουσία αὐτῆς, ἣτις ἐκαλεῖτο *bona ecclesiastica*. Οὕτως ὁ Λέων (469 μ. Χ.) ἀνεγνώρισε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐγκαθίστασθαι ὡς κληρονόμον ¹⁸, εἰς ὃ ὁ Ἰουστινιανὸς προσέθηκε τὸν ἐρμηνευτικὸν κανόνα, καθ' ὃν ρυθμίζεται ἡ ἀσφαρὴς ἐκφρασις ἐν διαθήκῃ ἐπὶ ἐγκαταστάσεως ἐκκλησίας, ὡς κληρονόμου ἢ κληροδόχου ¹⁹. Κατὰ δὲ τὸ ἰσχύον δίκαιον ἕκαστος μὴ ἰδιωτικὸς ναὸς ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον καὶ ἀνήκει τῷ Δήμῳ, ἐν ᾧ κεῖται, διοικεῖται δὲ τῇ συμπράξει τῶν οἰκείων δημοτικῶν ἀρχῶν (ἐκκλησιαστικὰ συμβούλια)· ὑπάρχει δὲ καὶ ἴδιον νομικὸν πρόσωπον, τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον, ἴδιαν μὲν κεκτημένον περιουσίαν, ἀλλὰ διοικουμένην ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν ²⁰.

2) Ἡ σχολάζουσα κληρονομία (*hereditas jacens*) ²¹, ἀλλὰ λίαν περιωρισμένως καὶ μόνον, ὅπως συντηρηθῇ μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ κληρονόμου κτήσεως ²².

§ 281. Τὸ νομικὸν πρόσωπον γεννᾶται ἅμα τῇ ὑπάρξει τῆς βάσεως αὐτοῦ, ἣται ἐπὶ μὲν προσωπικῶν συνδέσμων ἅμα τῇ ὑπάρξει τοῦ οἰκείου νόμου ἢ τῷ κατάρτισμῳ τοῦ συλλόγου ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ, ἐπὶ δὲ συνόλου περιουσίας ἅμα τῷ προορισμῷ αὐτῆς ὑπὲρ ὠρισμένου σκοποῦ, ἢ ἐπὶ σχολάζουσας κληρονομίας ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ διαθέτου, πρὸ τῆς κτήσεως ὑπὸ τοῦ κληρονόμου. Εἰδικὴ πρᾶξις τῆς πολι-

59 κεφ. 3. — 16] Plin. Paneg. 26, 28.—17] L. 26 C. 1. 2.—18] L. 8. 42 C. 6. 24.—19] L. 26 C. 1. 2. Νεαρά 131 κεφ. 9. — 20] Ἀρθ. 114 Ν. περὶ συστάσεως δήμων 1833, Β. Δ. 29 Ἀπριλίου 1843 περὶ ἐκκλησ. εἰσοδημάτων κτλ.—21] Πρὸς βλ. 1. 119 D. 50. 16, I. 34 D. 41. 1, pr. J. 3. 17.—22] Τὰ περὶ ταύτης εἰσὶν ἀντικείμενα μεγάλης φιλονεικίας καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ρωμ. δίκ. περιέχει διαφόρους ἀντιλήψεις. Ἰδεὶ πρὸ πάντων Κρατσᾶ Κληρον. § 20 ἐπ., Γ. Δ. § 97 καὶ ἐνταῦθα κατωτ. § 576.

τείας πρὸς ἀπονομὴν τῆς προσωπικότητος εἰς τὸ νομικὸν πρόσωπον δὲν ἀπαιτεῖται οὔτε κατὰ τὸ ἰσχύον¹, ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζονται ἐν γένει τὰ νομικὰ πρόσωπα ὑπὸ τῆς νομοθεσίας, οὔτε κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον. Διαφέρει δ' ἡ ἀπαιτούμενη ἄδεια πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς *sodalitas*, διότι διὰ τῆς ἀδείας ταύτης δὲν ἀπενέμετο ἡ προσωπικότης, ἀλλ' ἡσκέτο ἀστυνομικὴ μόνον ἐποπτεία, ὕπερ καὶ σήμερον συμβαίνει. Ἐπὶ δὲ προσωπικῶν συνδέσμων δὲν ἀπαιτεῖται ὠρισμένος ἀριθμὸς προσώπων, ὃ δὲ κανὼν *tres faciunt collegium* (τρεῖς σύστημα ποιοῦσιν)² εἶναι μᾶλλον ἐρμηνευτικός, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐτέρου, καθ' ὃν καὶ ἐνὸς μόνον προσώπου ἀπομένοντος, παραμένει ἡ ιδιότης τοῦ νομικοῦ προσώπου³.

Καταστρέφεται δὲ τὸ νομικὸν πρόσωπον γενικῶς μὲν διὰ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας ἢ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ ἢ διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ σκοποῦ εἰς ἀθέμιτον καὶ διὰ τῆς ἀνακλήσεως τῆς ἀδείας τῆς πολιτείας· εἰδικῶς δ' ἐπὶ μὲν τῶν προσωπικῶν συνδέσμων α) διὰ τῆς ἐκλείψεως, ἄνευ ἀντικαταστάσεως, ἀπάρτῳ τῶν μελῶν καὶ β) ἐν ἐλλείψει ἰδίας διατάξεως τοῦ ὀργανισμοῦ, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνῶμην, διὰ τῆς κοινῆς ἀπάρτῳ τῶν μελῶν συναινεσεως. Ἐπὶ δὲ τῶν ἰδρυμάτων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς περιουσίας, ἄνευ ἐλπίδος περὶ προσεχοῦς κτήσεως νέας. Διαλυομένου δὲ τοῦ νομικοῦ προσώπου, ἡ περιουσία αὐτοῦ μεταβαίνει εἰς τὸ Δημόσιον, πλὴν ἐπὶ συλλόγων καὶ ἰδρυμάτων, ὅτε προτιμᾶται ὁ τυχὼν διὰ τῆς ἰδρυτικῆς αὐτῶν πράξεως ὠρισμένος λήπτης.

Τὰ νομικὰ πρόσωπα, οἷοι δὴ ποτε εἶδους, ὑπάγονται εἰς κοινούς τινας κανόνας, ἥτοι α) τὸ ἐν αὐτοῖς προσωποποιούμενον ὑπὸ τοῦ δικαίου, εἶναι ἀνεξάρτητον τῆς ὕλικῆς ὑποστάσεως αὐτῶν⁴, διὸ καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὸ ἐν αὐτοῖς προσωποποιούμενον, οὐχὶ δ' εἰς τὰ μέλη τῶν προσωπικῶν συνδέσμων, ἢ ἐπὶ τῶν ἰδρυμάτων εἰς τοὺς κοινωνοὺς τῶν ὠφελημάτων, οἵτινες ἐπίσης οὐδόλως λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν νομικῶς ἐν ταῖς νομικαῖς τοῦ προσώπου σχέσεσιν, β) εἰςὶ κατὰ γενικὸν κανόνα ἱκανὰ πρὸς ἐπιχείρησιν πάσης νομικῆς πράξεως μὴ προαπαιτούσης ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίν φυσικοῦ προσώ-

§ 281. 1] Τὸ ζήτημα φιλονεικεῖται. Ὁ Παπαρρηγ. ἀντιδοξεῖ ἐν μέρει (Γ. Δ. § 163. 164), ὁ Οἰκονομ. ὁμοδοξεῖ (Στοιχ. § 23 σημ. 7), ὡς καὶ ὁ Κραττς (Γ. Δ. § 99.—2] L. 85 D. 50. 16. B. (2. 2) 82.—3] L. 7 § 2 D. 3. 4.—4] L. 2. 7 § 2 D.

που, οἷον ὁ γάμος, ἡ διαθήκη, ἡ υἰοθεσία κτλ., ἢ μὴ βαινούσης ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ ἐκάστου. Ἐπομένως οὐδ' ἀδικήματα δύνανται νὰ διαπράξωσι· καὶ γ) αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτῶν σχέσεις καὶ ὁ τρόπος τῆς διοικήσεως αὐτῶν ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ κανονισμοῦ αὐτῶν ἢ ἐν ἐλλείψει τριοῦτου ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δικαίου⁵. Εἰδικῶς δ' οἱ ἐντεταλμένοι τὴν διεξαγωγὴν δικῶν ἐν ὀνόματι τοῦ νομικοῦ προσώπου ἐκαλοῦντο παρὰ Ῥωμαίοις *actores* ἢ *syndici* (ἐνάγων ἢ σύνδικος)⁶.

Τ Μ Η Μ Α Δ'.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 282. Ἐξαναγκασμὸς ἐν τῷ δικαίῳ. Αὐτοδικία.—

§ 283. Ἐνδίκαια μέσα.

§ 282. Τὸ δίκαιον, συμφώνως τῇ ἐν αὐτῷ ἐννοίᾳ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ¹, ἀσφαλίζει τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐν τῷ δικαίῳ κατὰ πάσης προσβολῆς ἢ ἀθετήσεως δι' ἰδίων μέσων προστασίας, καλουμένων *ἐνδίκων μέσων* (*remedia, auxilia*) καὶ δὲν ἀφίνει αὐτὴν εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ ὑποχρέου, ὥς ἡ ἠθική². Ἀλλὰ καὶ πρὸ πάσης προσβολῆς δύναται νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας ταύτης ὁ δικαιοῦχος καὶ πρὸς τοῦτο χορηγεῖ τὸ δίκαιον ἐπίσης μέσα τινὰ καλούμενα *ἀσφαλιστικά*.

Πᾶσα ἐξ ἐτέρου διὰ τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων τοῦ δικαιοῦχου προστα-

3. 4.—5] Π. χ. 1. 3. 4 D. 3. 4. 1. 19 pr. D. 26. 5. 1. 5 § 3 D. 10. 9. Π. χ. Νόμ. ΔΡΠ' 18 Ἀπριλίου 1884 περὶ κοινοτήτων τῶν νομῶν Λαρίσσης κτλ. — 6] L.

1 § 1. 2. 1. 6 § 1. 3 D. 3. 4. B. (8. 2) 101.

§ 282. 1] Περὶλ. τόμ. Α'. § 2.—2] Αὐτόθι.

σία τοῦ δικαιώματος, ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὰ ἐνδίκαια μέσα, καλεῖται αὐτοδικία καὶ κατὰ κανόνα ἀπαγορεύεται, ὡς ἀντιβαίνουσα τῇ φύσει τοῦ δικαίου³, ἐπιτρέπεται δ' ἐξαιρετικῶς πρὸς ἀπόκρουσιν παρανόμου ἐπιθέσεως, ὅτε καλεῖται *ἄμυνα*⁴. Ἐφ' ὅσον δ' ἡ πολιτεία ἀναπτύσσεται καὶ τὰ ἐνδίκαια μέσα πολλαπλασιάζονται, ἐπὶ τοσοῦτον περιορίζεται ἡ αὐτοδικία. Τὸ ρωμ. δίκαιον ἀρχῇθεν κατεπολέμησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατὰ διαφοροὺς τρόπους, ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε ἀναπτύξεώς τοῦ. Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ δικαίῳ ἡ αὐτοδικία, περιεχομένη ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ, ὑπέκειτο μόνον εἰς τὸν περιορισμὸν τύπων· διότι ὡς τοιαύτη δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ *manus injectio* καὶ ἡ *pignoris capio*⁵. Βαθμηδὸν ὅμως ἐπεβλήθησαν ποιναὶ κατὰ τῆς αὐτοδικίας, τὸ πρῶτον ἐμμέσως διὰ τῶν *interdicta* (παραγγελημάτων), ἐν οἷς περιεχέτο τὸ *agere cum poena*, ἥτοι τὸ ἐπὶ κινδύνῳ ἐπιβολῆς ποινῆς παρίστασθαι ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ⁶, εἴτα δὲ καὶ ἀμέσως, τὸ πρῶτον διὰ τῆς *lex Julia de vi privata*, ἐπὶ *I. Καίσαρος ἡ Αὐγούστου*⁷, κατὰ τοῦ βίᾳ χρωμένου ἐναντίον τῶν ὀφειλετῶν αὐτοῦ (*qui vim adhibuit debitori suo*)⁸. Γενικῶς ὅμως τὸ πρῶτον μόνον ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ἀπηγορεύθη πᾶσα αὐτοδικία, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως βίας, δι' ἰδίης διατάξεως (*decretum divi Marci*), καθ' ἣν ὁ αὐτοδικῶν ἀπόλλυσι τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ, ὀφείλων καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ πᾶν ὅ, τι τοιοῦτοτρόπως ἔλαβεν⁹. Ἐτέρα δὲ διάταξις ἐξεδόθη ἐπὶ Βαλεντιανοῦ Θεοδοσίου καὶ Ἀρκαδίου (389 μ. Χ.), καθ' ἣν ὁ κύριος πράγματος, κατεχομένου ὑπ' ἄλλου, ὁ ἰδίαις δυνάμεσι λαμβάνων τὴν κατοχὴν αὐτοῦ, οὐ μόνον ὀφείλει νὰ ἀποκαταστήσῃ αὐτήν, ἀλλ' ἀπόλλυσι καὶ τὴν κυριότητα¹⁰. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπελήφθη τοῦ ἀντικειμένου διὰ Νεαρῶν, πιθανῶς ἕνεκα τῶν καταστρατηγήσεων τῶν ὑπαρχόντων ἤδη νόμων καὶ εἰδικῶς ἀπηγόρευσεν ἐπὶ ποινῇ (537 μ. Χ.) τὴν αὐ-

3] L. 476 pr. D. 50. 17. — 4] Vim vi defendere omnes leges omniaque jura permittunt. I. 45 § 4 D. 9. 2. Vim vi repellere licere I. 4 § 27 D. 43. 16. — 5] Πρὸς Ihering «Πνεῦμα τοῦ ρ. δ.» § 11 c. καὶ τόμ. Α'. § 105. Ἀντιδοξία ἐν μέρει Schmitt Die Selbstth. im rom. Priv. R. (1868) σ. 20 ἐπ. — 6] Διὰ τῆς sponsio poenalis συνομολογουμένης Kix. pro Caec. 8. 16. 32. — 7] Puchta § 107, Walter § 808, Ihering «Πνεῦμα τοῦ ρ. δ.» § 11 c. ἐν τέλει. Κατ' ἄλλους τὴν αὐτοδικίαν ἀπηγόρευον ἐμμέσως ἀρχαιότερον ἢ δὴ ἡ lex Plotia (Plautia) (614 ἢ 615 ἀ. κτ. Π.) ἢ lex Lutatia (676) καὶ lex Pompeja, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7 αἰ. Schmitt αὐτ. σ. 56 ἐπ. — 8] L. 42 § 2 D. 4. 2. 1 2-6. 8 D. 48. 7, Paul. Sent. V. 26 § 3. 4. — 9] L. 43 D. 4. 2. 1. 7 D. 48. 7. — 10] L. 7 C. 8. 4, πρὸς I. 4 C.

θαίρετον ἀφαίρεσιν ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου ἀντικειμένων ἀνγκώντων τρίτοις, τὴν αὐθαίρετον κατάσχεσιν καὶ σφράγισιν περιουσίας θανόντος ὀφειλέτου, μάλιστα δὲ καὶ τὴν παρεμπόδισιν τῆς ταφῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς παροχῆς ἐγγυητῶν, ὡς καὶ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ παρακατάσχεσιν τέκνων τοῦ ὀφειλέτου (556 μ. Χ.)¹¹. Καὶ σήμερον δ' ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοδικία ἐπὶ ποινῇ, ἐπιτρεπομένη μόνον εἴτε ὡς ἄμυνα, εἴτε ἐν ἐλαχίσταις ἄλλαις περιπτώσεσι¹².

§ 283. Τὰ ἐνδίκια μέσα, ἐν οἷς συμπράττει ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, διαίρουσιν εἰς τακτικὰ (*commune auxilium*) καὶ ἑκτακτα (*extraordinarium auxilium*)¹ καὶ εἰς ἐπιθετικὰ καὶ ἀμυντικά. Καὶ τακτικὰ μὲν εἰσιν ἡ *actio* (ἀγωγή) καὶ ἡ *exceptio* (ἐρστασις), ἑκτακτον δ' ἡ *in integrum restitutio* (ἀποκατάστασις εἰς ἀκέραιον), ἐπιθετικὸν ἡ *actio* καὶ ἀμυντικὸν ἡ *exceptio*.

Ἡ ἔρευνα τῶν τύπων καὶ τῆς χρήσεως τῶν ἐνδίκων μέσων, ὡς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς συμπράξεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς δικονομίας². τὰ δ' ἐκ τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ῥωμαίων ἀναγκαῖα πρὸς κατανόησιν τοῦ οὐσιαστικοῦ μέρους τῶν ἐνδίκων μέσων, περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα, ἐξετέθησαν ἤδη, ἐν ἄλλῃ ἀλληλουχίᾳ³.

3. 39.—11] Νεαρ. 52 κεφ. 4, Νεαρ. 10 πρ. κεφ. 4, Νεαρ. 134 κεφ. 7—12] Ἀρθ. 99. 206. Ποιν. Νόμ., Κωστῆ Ποιν. Δίκ. Τόμ. Α'. σ. 411, Β' σ. 293. Π. γ. 1. 40 § 46 D. 42. 8. B. (9. 8) 40 § 14 (ἐπὶ φεύγοντος ὀφειλέτου). 1. 1 pr. 3 8 D. 43. 27, B. (60. 16) 43 (περὶ ἐκκοπῆς δένδρου ἐπικειμένου ἐξ ἀλλοτρίου ἀγροῦ εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον), ἄρθ. 12 καὶ 13 Ν. περὶ προφυλάξεως δενδροφυτειῶν τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 καὶ ἄρθ. 4 Β. Δ. περὶ φθορῶν εἰς δένδρα κτλ. τῆς 1 Ἰουλίου 1838.

§ 283. 4] Πρῶλ. 1. 16 pr. D. 4. 4. — 2] Ἰδε τόμ. Α'. § 4 καὶ 22. — 3] Ἰδε τόμ. Α' § 104 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ

I

ΤΑΚΤΙΚΑ

α) Ἐπιθετικά. Actio.

§ 284. Ἡ actio (ἀγωγή). — § 285. Διαγρέσεις τῶν ἀγωγῶν. Actio in personam, in rem. Civil. Poenales. — § 286. Actiones civiles h̄ legitimæ. Honorariæ. Directæ, utiles. — § 287. Actiones simplices, duplices, mixtæ. — § 288. Actiones privatæ, populares. — § 289. Actiones stricti iudicii, bonæ fidei. Perpetuæ, temporales. — § 290. Παραγγέλματα.

§ 284. Τακτικὸν ἐπιθετικὸν ἐνδικὸν μέσον ἐστὶν ἡ ἀγωγή (actio), ἥτις ἔχει δύο κυρίως σημασίας, οὐσιαστικὴν καὶ δικορομικὴν (τυπικὴν). Ὑπὸ τὴν οὐσιαστικὴν, σημαίνει τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν ἐκάστῳ δικαιώματι ἐξουσίαν τοῦ ἐνασκήσαι αὐτὸ δι' ἀγωγῆς (jus agendi)¹. Τοῦτο δ' ἐξέφραζον οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς λέξεως actio, ἐν ᾗ ὅμως περιείχετο ἡ ἐννοία τοῦ δικαστηρίου, οὐχὶ μόνον, ὡς παρ' ἡμῖν, ὡς ἀντικειμένου πρὸς ᾧ γίνεται προσφυγή, ἀλλὰ καὶ ὡς παραγωγικοῦ τῆς ἐξουσίας ταύτης στοιχείου. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐννοία τῆς actio ἐπήγαγεν ἐκ τῆς αὐτοβουλίας, ἣν ἐξήσκει τὸ δικαστήριον ἐν Ῥώμῃ, πρὸ πάντων κατὰ τὴν περίοδον τῆς formula², διὸ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐξήταζον κυρίως ἂν ὑπάρχῃ δικαίωμα, ἀλλ' actio καὶ οὕτως ἡ actio ἐταυτίζετο πρὸς τὸ jus. Ὅμως ὡς τοιαύτη ἡ actio δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοτελὲς δικαίωμα ἀπέναντι τοῦ δι' αὐτῆς προστατευομένου δικαιώματος, ἀλλ' ὡς ἀπόρροια αὐτοῦ καὶ ὡς μία τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων ἐξουσιῶν³.

Ὑπὸ δικορομικὴν (τυπικὴν) δὲ σημασίαν ἡ ἀγωγή ἐμφαίνει τὸ ἐνδι-

§ 284. 1] L. 51. D. 41. 7.—2] Ἰδὲ τόμ. Α' § 105.—3] Πρὸς. Windsheid Ger. Ἀρχαί (μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 44, die actio κτλ. 1856. Abwehr 4 57.

καν μέσον, δι' οὗ προσφεύγουμεν εἰς τὸ δικαστήριον πρὸς πραγμάτων τῆς ὑπὸ οὐσιαστικὴν σημασίαν ἀγωγῆς, ὡς καὶ τὴν ὕλικήν πρᾶξιν δι' ἧς τελοῦμεν τοῦτο (ἔτσι τὸ δικόγραφον). Ἐξ ἑτέρου δ' ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως actio διεκρίνεται παρὰ Ῥωμαίους εἰς εὐρεῖαν καὶ στενήν· ὑπὸ τὴν πρῶτην ἡ actio ἐσήμαινε πᾶν ἔνδικον μέσον, περιλαμβανούσα καὶ τὰ παραγγέλλματα (interdicta) καὶ αὐτὰς τὰς ἐνστάσεις, ὑπὸ δὲ τὴν στενήν μόνον τὸ τακτικὸν καὶ ἐπιθετικόν, δι' οὗ ἡνοίγετο ὁ δικαστικὸς ἀγὼν καὶ ἐκαλεῖτο ὁ πραιτωρ νὰ διορίσῃ δικαστὴν¹. Τέλος κατὰ στενοτάτην σημασίαν ἐνέφαινε μόνον τὴν προσωπικὴν ἀγωγὴν (actio in personam), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐμπράγματον (actio in rem) καὶ εὐρυτάτην, καθ' ἣν ἐσήμαινε πᾶσαν πρᾶξιν, πᾶσαν δικαστικὴν συζήτησιν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος τοῦ νὰ εἰσαγάγῃ τοιαύτην συζήτησιν².

Ἐν πάσῃ δὲ σημασίᾳ ὁ μὲν γρώμενος αὕτῃ, ὁ ἐνάγων, ἐκαλεῖτο actor ἢ petitor³, ὁ δὲ καθ' οὗ ἀπευθύνεται, ὁ ἐναγόμενος, reus⁴.

§ 285. Ἐκ τῆς οὐσιαστικῆς σημασίας τῆς actio ἔπεται καὶ κατὰ τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁵, ὅτι ἡ θεμελιώδης (ἀκρα, summa) διαίρεσις τῶν ἀγωγῶν γίνεται ἐκ τοῦ δικαιώματος, ὑπὲρ οὗ γορηγοῦνται, ἔτσι εἰς προσωπικὰς (act. in personam), τὰς ἐκ προσωπικοῦ δικαιώματος καὶ κατὰ προσώπου ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένους κινουμένας καὶ εἰς ἐμπράγματος (act. in rem), τὰς ἐξ ἐμπράγματος δικαιώματος πηγαζούσας καὶ κινουμένας κατὰ παντὸς προσβάλλοντος τὸ δικαίωμα, ἐν αἷς δηλ. ὁ ἐναγόμενος προσδιορίζεται τὸ πρῶτον διὰ τῆς γενέσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐγείρει κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν⁶. Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν προσωπικῶν, κατὰ τὴν σημασίαν ταύτην, ἀποκλείον-

¹ Ἡ τοιαύτη σημασία τῆς ἀγωγῆς, συμπίπτει ἐν μέρει πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ὀνομασθεῖσαν ἀξίωσιν (Anspruch), ἥτις σημαίνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαιοῦχου τοῦ ν' ἀξιώσῃ παρὰ τοῦ υποχρέου τὸν σεβασμὸν ἢ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ δικαιώματος, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνάγκης προσφυγῆς εἰς τὸ δικαστήριον· ὅταν δ' ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐπιστῇ καὶ ἡ προσφυγὴ γίνεταί δι' ἐπιθετικοῦ μέσου, ἔχομεν τὴν ἀγωγὴν ὑπὸ οὐσιαστικὴν σημασίαν· ἄρα ἡ ἐννοια τῆς ἀξιώσεως εἶναι εὐρυτέρα τῆς ἀγωγῆς· ἀπ' ἑτέρου δ' ἡ ἀξίωσις δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ δι' ἐκπλάσεως (exceptio).—1] L. 25. 37. pr. D. 44. 7. 1. 1. D. 44. 1. —2] Idem καὶ 1. 43. D. 44. 2. L. 8. § 1. D. 50. 16. 1. 35. § 2. 1. 39. D. 3. 3. 1. 18. § 1. D. 46. 4. —3] Π. γ. 1. 7. D. 48. 1. 1. 4. D. 1. 7. 1. 3. D. 1. 16. 1. 178 § 2 D. 50. 16. 1. 28 D. 44. 7.—6] L. 5. § 2. 1. 11. D. 2. 11. 1. 12. D. 44. 1. 1. 1. § 3. D. 2. 3. 1. 2 § 3. D. 43. 4. 1. 20. D. 46. 7.—7] L. 1 § 3. 1. 3. pr. D. 2. 10. 1. 3 pr. D. 42. 2.

§ 283. 1] § 1 J. 4. 6, Θεοφ. αὐτ. Πράλ. τόμ. Α'. § 11. —2] Cij. i. 2. IV.

ται κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον αἱ ἐξ οἰκογενειακοῦ δικαιώματος πηγάζουσαι, ἐν δὲ ταῖς in rem καταλέγονται αἱ præjudiciales (προκαριμα-
τικάι)³, ὅτε ὅμως ἡ ἔκφρασις in rem σημαίνει τὸ ἀπρόσωπον. Ἐξ ἐτέ-
ρου δ' ὑπάρχουσι τινες προσωπικαὶ μὲν καθ' ἑαυτάς, ὑπὸ τὴν ἐνταῦθα
σημασίαν, ἀλλ' ἀπευθυνόμεναι οὐ μόνον καθ' ὥρισμένου ἐκ τῶν προτέ-
ρων προσώπου καὶ καλούμεναι act. in rem scriptae, π. χ. ἡ act.
quod metus causa⁴· ἡ δὲ ἔκφρασις in rem scriptae ἅπαξ ἀπαντᾷ
ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τὸ in rem τοῦτο σημαίνει ἐπίσης τὸ ἀπρόσωπον.

Τελευταῖον δὲ τρεῖς ἀγωγαί, ἡ actio communi dividundo (περὶ
διαίρέσεως κοινῶν πραγμάτων), ἡ actio familiae erciscundae (περὶ
διανομῆς κλήρου) καὶ ἡ actio finium regundorum (περὶ ὄρων ἰθυ-
ντέων) ἐκλήθησαν mixtae, μικταί, ὥς περιέχουσαι στοιχεῖα ἐξ ἀμφο-
τέρων τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν⁵.

Ἄλλ' αἱ ἀνωτέρω διακρίσεις ἀναφέρονται εἰς τὰς τὴν περιουσίαν
κατὰ πάσης οἷας δῆποτε βλάβης, ὅπως δῆποτε ἐπερχομένης, προστα-
τεούσας ἀγωγὰς καὶ αὗται ἐκαλοῦντο παρὰ Ῥωμαίοις rei persecu-
toriae· ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς αὐτάς φέρονται αἱ act. poenales, ποινι-
καί⁶, αἵτινες τείνουσιν οὐχὶ πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς βλαβείσης περιουσίας,
ἀλλὰ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ βλαβέντος δι' ἰδιωτικῆς ποινῆς, ἅρα ἐπι-
διώκουσιν αὐξήσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, π. χ. ἡ actio furti καὶ αἵτι-
νες σήμερον ὑπάγονται εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον, καταργηθείσης τῆς
ἰδιωτικῆς ποινῆς. Καὶ ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς διαίρέσεως ταύτης ὑπῆρχον
αἱ καλούμεναι mixtae (μικταί), ὥς ἐπιδιώκουσαι τὴν τε ποινὴν καὶ
τὴν ὕλικὴν ἀποζημίωσιν, οἷον ἡ actio vi bonorum raptorum⁷.

§ 286. Ἐκ τοῦ εἰδους τοῦ δικαίου, ὅς' οὐ ἐχορηγοῦντο, διηροῦντο αἱ
ἀγωγαὶ εἰς actiones civiles ñ legitimæ καὶ εἰς honorariae¹. Ac-
tionες civiles ñ legitimæ (πολιτικάι, νόμιμοι) ἐκαλοῦντο αἱ χορη-
γούμεναι ὑπὸ τοῦ jus civile² (ἦσαν δὲ καὶ in jus conceptae,
διότι ἡ formula αὐτῶν ἐστηρίζετο ἐπὶ διατάξεως τοῦ jus civile)³, ho-
norariae (praetoriae, aediliciae) δ' αἱ χορηγούμεναι ὑπὸ τοῦ jus
honorarium⁴.

3, l. 25 pr. D. 44. 7.—3] Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 265.—4] L. 9 § 8 D. 4. 2, ἴδε ἀνωτ. §
229, α)—5] § 20 J. 4. 6 καὶ κατωτ. § 326, 352, 629.—6] § 16-18 J. 4. 6. Gai
IV. 8.—7] Ἴδε κατωτέρω § 494.

§ 286. 1] L. 25 § 2 D. 44. 7, 1. 7. 8 § 3 D. 50. 46, 1. 32 pr. D. 35. 2.—
2] Pr καὶ § 3 J. 4. 6.—3] Gai. I. 45-47.—4] L. 4 § 1 D. 6. 2, 1. 32. pr.
D. 35. 2.

Ἐξ ἐτέρου αἱ honorariae ὑπέκειντο εἰς διαφόρους διακρίσεις, ἀναλόγως τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος. Συνήθως οἱ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἐχορήγουν τὰς ἀγωγὰς, ὡς εἶχον προδιατυπώσει αὐτὰς ἐν τῷ λευκώματι (album). τῷ περιέχοντι τὰς formulas ⁵, ἐφ' ὧν τῇ βάσει ἐμελλον ν' ἀσκήσωσι τὴν ἐνιαιοσίαν αὐτῶν ἐξουσίαν, ἄνευ τινὸς μεταβολῆς. Ἐὰν ὅμως διὰ τὴν ἐμφανιζομένην σχέσιν δὲν ὑπῆρχε προδιαγεγραμμένη τις ἀγωγή, ὁ δ' ἄρχων οὐχ' ἤττον ἐκρίνε τὴν σχέσιν ἀξίαν προστασίας, ἐνήργει κατ' ἄλλον τρόπον ἢ ἐχορήγει τὴν ἀγωγήν κατ' ἀπομίμησιν ἐτέρας, ὑπαρχούσης κατὰ τὸ jus civile, διὰ τῆς κατὰ πλάσμα (fictio) ἀποδοχῆς ὅρου τινός ὡς ὑπάρχοντος, ἐν ᾧ δὲν ὑπῆρχεν ἀληθῶς καὶ τότε ἡ ἀγωγή ἐκαλεῖτο fictitia (πλασματική)· οἷον ἐδέχετο τὸν ἀπλὸν bonorum possessor (διακάτοχον τῆς κληρονομίας) ὡς heres (κληρονόμον) καὶ παρήγγελλε τῷ δικαστῇ νὰ δικάσῃ, ὥσει οὗτος ἦν πράγματι κληρονόμος (ac si heres esset) ⁶. ἢ ἐχορήγει ἀγωγήν διὰ τῆς ἀπλῆς ἀνηγήσεως τῶν πραγματικῶν γεγονότων (factum) ἐν τῇ intentio, ὅτε ἡ ἀγωγή ἐκαλεῖτο in factum (ἐν ἀποτελέσματι) ⁷, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς in jus conceptas. Σχετικῇ δὲ πρὸς τὰς διακρίσεις ταύτας ἦν καὶ ἡ ἑτέρα εἰς act. directae (εὐθείας) καὶ utiles (πλαγιαστικές, ὠφελίμους) καὶ directae μὲν ἐκαλοῦντο αἱ χορηγούμεναι ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δικαίου, εἴτε τοῦ civile, εἴτε τοῦ honorarium, utiles δὲ αἱ κατ' ἀναλογίαν ἐφαρμοζόμεναι εἰς περιπτώσεις, μὴ ἀναγραφομένας ρητῶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ εἴτε διὰ πλάσματος (fictio, actio fictitia), εἴτε διὰ μεταβολῆς τῆς formula ⁸.

Ἀπασαι αἱ διακρίσεις αὗται ἐκέκτηντο μόνον δικονομικὴν σημασίαν.

Αἱ δ' ὑπὸ τοῦ πραιτόρος οὕτως μορφούμεναι ἀγωγαὶ ὑπῆρξαν τὰ κυριώτατα μέσα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ jus honorarium, τὰ ἐμφανισθέντα τὸ πρῶτον ἐν τῇ περιόδῳ τῆς formula ⁹.

§ 287. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν διαδίκων μερῶν ἐν τῇ δίκῃ αἱ ἀγωγαὶ διηροῦντο εἰς ἀπλᾶς (judicia simplicia παρὰ τοῖς νεωτέροις), ἐν αἷς ἕκαστος διάδικος ἦν μόνον ἢ ἐνάγων ἢ ἐναγόμενος καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν κανόνα· καὶ διπλᾶς ἢ μιχτάς (duplices, mixtæ), ἐν αἷς ἕκαστος τῶν διαδίκων ἦν καὶ ἐνάγων καὶ ἐναγόμενος καὶ τοιαῦτα εἰσιν αἱ καὶ

5) L. 1 § 4 D. 2. 13.—6) Ulp. fr. XXVIII. 12.—7) Πρὸς B. (52. 1) 24 ἐκδ. Heimbach σημ. p.—8) Π. χ. § 16 J. 4. 3. Περὶ ἄλλης σημασίας τῆς directa ἀναλόγως τῆς φύσεως τῆς συμβάσεως, ὅτε τὸ ἀντίθετον αὐτῆς καλεῖται contraria, ἐν τῷ ἐνοχ. δικ. § 416.—9) Πρὸς A. § 103.

ὑπὸ ἄλλην ἐποφιν κληθεῖσαι μικταὶ τρεῖς ἀγωγαί, ἡ actio communi dividundo, ἡ act. familiae erciscundae καὶ ἡ act. finium regundorum, ὡς καὶ τινὰ interdicta¹.

Καὶ αὕτη ἡ διάκρισις ἐκέκτητο ἐπίσης μόνον δικονομικὴν σημασίαν.

§ 288. Ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ διὰ τῆς ἀγωγῆς προστατευομένου συμφέροντος διηροῦντο αἱ actiones εἰς privatae (ιδιωτικαὶ) καὶ populares (δημοτικαὶ)¹. Καὶ privatae μὲν ἐκαλοῦντο αἱ κινούμεναι ὑπὸ τοῦ ιδιώτου πρὸς ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον, εἴτε rei persecutoriae, εἴτε pœnales· populares δὲ αἱ κινούμεναι μὲν ἐπίσης ὑπὸ ιδιώτου, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δημοσίου συμφέροντος² καὶ μόνον ὑπὸ τῶν κεκτημένων τὸ jus postulandi (τὸ δικαίωμα τοῦ ἀντιπροσωπεῖν ἐν δίκῃ)³, π. χ. ἡ actio de albo corrupto (ἔρεκα τοῦ ἄλλου διαφραγέρτος)⁴, ἡ actio de termino moto (περὶ ὅρου ἀποκηθέντος)⁵ κτλ.

Αἱ δημοτικαὶ ἀγωγαὶ κατὰ μὲν τὸ ρωμ. δίκαιον δὲν ἀπετέλουν στοιχεῖον περιουσίας, εἰμὴ μετὰ τὴν ἀταρξιν τῆς δίκης, ἐν δὲ τῷ ἰσχύοντι δίκαιῳ κατὰ τινὰς κατηργήθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι κατὰ γενικὸν κανόνα διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς⁶.

§ 289¹. Σπουδαιότητα ἱστορικῶς πασῶν τῶν ἀνωτέρω διακρίσεων ἐστὶν ἡ εἰς actiones stricti iudicii (juris) καὶ εἰς actiones bonae fidei καὶ arbitrarie, ἅτε συνεπαγομένη διὰ τῆς δικονομίας σπουδαῖα οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ διάκρισις ὅμως αὕτη εἶναι ἀπλῶς δικονομικὴ καὶ ὀρθότερον ἐστὶ νὰ χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ stricti iudicii², διότι δὲν πηγάζει ἐκ διακρίσεως τοῦ δικαίου εἰς αὐστηρὸν καὶ ἐπεικὲς (διότι τὸ δίκαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐξίσου ἐπεικὲς ἐν τῇ act. stricti juris), ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὑπὸ δίκην σχέσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης χορηγουμένης τῷ δικαστῇ ἐλευθερίας περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν περιστάσεων. Διὸ ἐνίοτε μὲν ἡ διαδικασία ἦτο αὐστηρά, ἦτοι ὁ δικαστὴς ὥφειλε ν' ἀκολουθήσῃ πιστῶς τὰς ὠρισμένως διατυπωμένας συμφωνίας τῶν μερῶν, ὅθεν καὶ ἐπετάσσεται διὰ τῆς formula

§ 287. 1] Gai. IV. 160. 1. 2 § 3 D. 10. 2. 1, 10 D. 10. 1. "Ἴδε ἀνωτ. § 285.

§ 288. 1] Τίτλ. Πανδ. de pop. act. 47. 23. — 2] Eam popularem actionem dicimus quae suum jus populi tuetur l. 1. D. h. t. — 3] L. 4. D. h. t. — 4] L. 7 pr. D. 2. 1. Θεόφιλ. εἰσηγ. § 11 (1. 46). — 5] L. 3. D. 47. 21. Τίτλος Βασιλικῶν 60. 31. — 6] Πρβλ. Οἰκονομίδου (Στοιχ. § 82. ε).

§ 289. 1] Πρβλ. ἐν τοῖς ἐπ. Windscheid Γεν. Ἀρχαί (Μετὰφρασις Ν. Δημαρά) § 46 σημ. 4. — 2] Ἡ φράσις actio stricti juris ἀπαντᾷ μόνον ἅπαξ ἐν §

νά δικάσῃ κατὰ τὸ si oportet, ὠρίζετο δὲ καὶ τὸ ποσὸν τῆς καταδίκης (π. χ. ἐπὶ τῆς ἐπερωτήσεως),¹ ὅτε ἡ ἀγωγή καλεῖται stricti iudicii· ἄλλοτε δ' ἀφίετο ἐλεύθερος ν' ἀποφασίσῃ καὶ περὶ περιστάσεων, ἃς τὰ μέρη δὲν προέβλεψαν, ἢ δὲν ἦτο δυνατόν νά προβλέψωσι, διὸ ἐπιτάσσεται νά δικάσῃ κατὰ τὸ si oportet ex bona fide, ἄνευ ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ πραιτωρός προσδιορισμοῦ τοῦ ποσοῦ τῆς καταδίκης καὶ τότε ἡ ἀγωγή καλεῖται bonae fidei².

Αἱ arbitrariae actiones ἐκλήθησαν οὕτως ἕνεκα τοῦ arbitrium, ὅπερ προηγείτο τῆς καταδίκης (condemnatio) καὶ ἦσαν τρόπον τινά ἐξαιρέσεις τοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς formula ἐν τῇ πολιτικῇ δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων κρατοῦντος κανόνος, ὅτι ἡ καταδίκη γίνεται οὐχὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς δίκης, ἀλλὰ πάντοτε εἰς ὥρισμένον ποσὸν χρημάτων³. ἐν ταῖς actiones arbitrariae ὅμως, περιλαμβανομένου ἐν τῇ formula τοῦ nisi restituat (εἰ μὴ ἀποκαταστήσῃ τὸ πρᾶγμα ὃ ἐναγόμενος)⁴, ὁ δικαστὴς πρὶν ἢ προβῇ εἰς τὴν condemnatio, ἐλάμβανεν οἷοναὶ τὴν θέσιν διαιτητοῦ (arbitrator) καὶ παρήνει τὸν ἐναγόμενον ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα, ὅτε ἂν οὗτος ὑπῆκουεν, ἐπερατοῦτο ἡ δίκη ἄνευ ἀποφάσεως· ἐν ἀπειθείᾳ ὅμως αὐτοῦ, ἐπῆρχετο ἡ καταδίκη εἰς χρήματα ex bona fide καὶ δὴ εἰς ποσὸν οὐχὶ καλύπτον ἀπλῶς τὸ διαφέρον⁵ τοῦ ἐναγόντος, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπὸ τούτου ἐνόρκως (jus iurandum in litem) ὀριζόμενον, ἥρα ὁ ἀπειθὴς ἠπειλεῖτο καὶ δι' οἷοναὶ ποινῆς, πρὸς ἧς τὴν ἀποφυγὴν βεβαίως προὔτιμα ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα⁶.

Ἄπασαι αἱ actiones bonae fidei πηγάζουσιν ἐκ προσωπικῶν δικαιωμάτων, οἷον ἀγοροπωλησίας, μισθώσεως κτλ., ἐπομένως ἅπασαι

28 J. 4. 6· εἶναι δὲ ἀνακρίβης, ὡς δυναμένη νά καταστήσῃ πιστευτὴν ἀντίθεσιν, μὴ ὑπάρχουσαν, δηλ. μεταξύ ἀσθητοῦ καὶ ἐπεικοῦς δικαίου, ἐν ᾧ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοιαύτης διακρίσεως. Τὸ δὲ actio stricti iudicii οὐ μόνον εὑρεται ἐπίσης ἐν ταῖς πηγαῖς (l. 5 § 4 D. 12. 3 καὶ strictum iudicium ἐν § 30 J. 4. 6), ἀλλὰ καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς διαδικασίας παρὰ Ρωμαίους εἰς iudicium καὶ arbitrium, ἣν ἀντικατέστησεν ἐν τοῖς νεωτ. χρόνοις ἡ εἰς act. str. iudicii καὶ bonae fidei, Kex. pro Rose. Com. 4. Aliud est iudicium, aliud est arbitrium κτλ. Πρβλ. καὶ Keller § 88 σημ. 4102. Windscheid ἀνωτ. —3] Π. χ. l. 68. 81. 437 § 4 D. 45. 1.—4] Ἡ formula ἔφερε Quidquid... oportet ex fide bona. Keller αὔτ.—5] Gai. IV. 48. 52.—6] Nisi eam (rem) arbitrato tuo restituet. Πρβλ. Kex. Ver. II. 42, Gai. IV. 92. 41. 51.—7] Περὶ τούτου ἴδε κατωτ. §. 410 —8] § 31 J. 4. 6 l. 1 D. 42. 3.

εἰσι προσωπικαί, αἱ δ' *arbitrariae* ἐπήγαζον μὲν καὶ ἐκ προσωπικῶν δικαιωμάτων περὶ πράγματος, οἷον ἐκ τῆς παρακαταθήκης (*depositum*), κατὰ κανόνα ὁμῶς ἐπήγαζον ἐξ ἐμπραγμάτων περιλαμβανούσαι καὶ τινὰς ἄλλας περιπτώσεις δευτερευούσης σπουδαιότητος⁹.

Δικονομικὴν τέλος καθαρῶς σημασίαν ἐκέκτητο ἡ διαίρεσις εἰς *actiones ordinariae*, τὰς δικαζομένας κατὰ τὸν *ordo iudiciorum privatorum* καὶ *extraordinariae*, αἵτινες καὶ *persecutiones* ἐκαλοῦντο τὰς δικαζομένας *extra ordinem*, ἐκλείψασα διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ *ordo iudiciorum privatorum*¹⁰.

Τὴν δὲ διάκρισιν τῶν ἀγωγῶν εἰς *actiones perpetuae* καὶ *temporales* ἐψόμεθα κατωτέρω¹¹.

§ 290. Τῶν ἀγωγῶν ἐν τῇ στενῇ σημασίᾳ διεκρίνοντο τὰ *interdicts* (παραγγέλματα), ἅτινα ἦσαν ἐπίσης ἐπιθετικὸν ἐνδίκον μέσον καὶ κατὰ μὲν τὴν περίοδον τῶν *legis actiones* ἀνῆκον τῇ *extraordinaria cognitio*, ἀναπληροῦντα τὰ ἐκ τοῦ περιορισμένου χώρου τῶν *legis actiones* κενά, ἀπὸ δὲ τῆς *formula* καὶ ἐφεξῆς τῇ τακτικῇ¹. Γενικῶς δὲ συνίστατο ἡ διαδικασία αὕτη, κατὰ τὴν πλήρη αὐτῆς μόρφωσιν (διότι τὰ ἀρχαιότερον συμβαίνοντά εἰσιν ἀσαφῆ), ἐν τῇ ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ ἐνάγοντος ἐκδόσει ὑπὸ τοῦ πραιτωρὸς διαταγῆς ἐπιτακτικῆς (*decretum*) ἢ ἀπαγορευτικῆς (*interdictum*, ἐξ ἧς, ὡς συνηθέστερον προκαλουμένης, ἰδίως ἔλαβον τὸ ὄνομα *interdicta*). Καὶ ἐὰν μὲν ὁ ἐναγόμενος, πρὸς ὃν ἡ διαταγή, ὑπῆκουεν, ἡ διαδικασία ἐπερατοῦτο· ἐὰν ὁμῶς ἠπειθεί, τότε, ἐπειδὴ ἡ διαταγή ἦν οὐχὶ ὀριστικῇ, ἀλλ' ἐξεδίδετο ἐπὶ τῇ προϋποθέσει τῆς ἀληθείας τῶν ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος προτεινομένων περιστατικῶν, ἤρχετο ἡ συνήθης διαδικασία διὰ τῆς παραπομπῆς τῶν μερῶν ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ (διὰ *formula* ἢ ἐνίοτε διὰ *sponsio*)², ὅστις ἐξεδίδου τὴν ἀπόφασιν. Ἡ διαδικασία αὕτη ἐξέλιπεν ἐν τῷ ἰουστίν. δικαίῳ, ὑποβληθέντων τῶν *interdicta* εἰς τὴν κοινὴν τῶν *actiones*, οὐχ ἥττον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδικαῖς θέμασιν, ἐν οἷς ἐχορηγοῦντο, παρέμεινεν ὡς ἱστορικὸν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν λείψανον. Σήμερον δὲ ρυθμίζονται καὶ αὐτά, ὡς πᾶσα ἀγωγή, ὑπὸ τῆς Πολ. Δικονομίας.

9] § 28. 29. 31 J. 4. 6. πρὸλ. Gai IV. 62. — 10] Πρὸλ. 1. 178 § 2 D. 50.16. 1. 5 C. 8. 15 (16) καὶ τόμ. Α' § 105.—11] § 300.

§ 290. 1] Keller Πολ.τ. δικον. § 22 σημ. 764, § 74.—2] Πρὸλ. τόμ. Α' § 105.

6) Ἀμυντικά. Exceptio.

§ 291. Έννοια τῆς exceptio.— § 292. Διακρίσεις τῆς exceptio.
Χρόνος τῆς ἐμφανίδεως τῆς exceptio.— § 293. Replicatio,
duplicatio κτλ.

§ 291. Exceptio (ἐνστάσις) καλεῖται τὸ ἐνδίκον μέσον, τὸ χορηγούμενον πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς actio· διετυποῦτο δὲ παρὰ Ῥωμαίους, ἐπὶ τῆς διαδικασίας διὰ formula, ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς δίκης (in jure), ἐν τῇ formula, διὰ τῶν λέξεων si non, ac sinon, extra quam si κτλ., ἦτοι ὡς ἐξαίρεσις (διὸ καὶ exceptio) ἢ καὶ αἵρεσις τῆς condemnatio, διὸ αὕτη, ὅταν περιέχῃ ἐνστάσιν, καλεῖται ὑπὸ τοῦ Γαίου condicionalis (αἶρετ κή)¹. Ὑπαρχούσης δηλ. ἐνστάσεως ἐπῆρχετο ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος, ὅτι, ἂν ἡ intentio ἀποδειχθῇ ἀληθής, καταδικαστέος ὁ ἐναγόμενος, διότι καίπερ ἀποδεικνυμένης ταύτης ἀληθοῦς, ὁ ἐναγόμενος λόγῳ τῆς ἐνστάσεως ἀπελύετο. Ἵνα δὲ διακριθῇ αὕστη· ὡς ἡ τοιαύτη ἐννοια τῆς ἐνστάσεως, δεῖον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς.

Ὁ ἐναγόμενος δύναται νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἀγωγὴν α) δι' ἀπλῆς ἀρνήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐνάγοντος, ἢ β) ν' ἀντιτάξῃ λόγον αὐτοδικαίως (ipso jure) ἀποσθεννύντα τὸ δικαίωμα. Πλὴν ἐπίσης γ) δύναται νὰ ὁμολογήσῃ μὲν τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ἀντιτάξῃ κατ' αὐτοῦ ἕτερον, ὑπερ καίπερ μὴ καταστρέφον τὸ τοῦ ἐνάγοντος, δύναται νὰ παρακωλύσῃ αὐτὸ ἐν τῇ δράσει του καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ γνησία σημασία τῆς exceptio τῶν Ῥωμαίων· τούτου τοῦ ἀποτελέσματος δ' ἔνεκα καὶ τῆς ἐν τῇ γνησίᾳ ἐνστάσει περιεχομένης, ὡς προεῖρηται, ἐξαίρεσεως, ἔδει νὰ γείνη ρητὴ μνεία αὐτῆς ἐν τῇ formula, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τρόπων τῆς ὑπερασπίσεως ἡ τοιαύτη μνεία οὐκ ἦν ἀναγκαία, ἀφ' οὗ οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ ἐναγομένου ἐν αὐτοῖς ἦσαν τοιαύτης φύσεως, ὥστε ἂν ἡλήθευον, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀληθεύῃ συγχρόνως καὶ ἡ intentio, ἅρα ἦτο ἀδύνατον ὁ δικαστής (judex) νὰ συναντήσῃ ὑπάρχον δικαίωμα τοῦ ἐνάγοντος πρὸς ἀγωγὴν· σήμερον ὅμως ἐνστάσις καλεῖται καὶ ὁ β' τρόπος τῆς ὑπερασπίσεως, ἔνεκα τοῦ τρόπου καθ' ὃν προτείνεται ἐν τῇ δίκῃ καὶ διὰ τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ ρωμ. δικαίου ἐνστάσιν κλητέα δικογομικὴ ἢ καταχρηστικὴ². Ἀλλ' ἐπὶ τῶν

§ 291. 1) Gai. IV. 116. 119, l. 2 pr. 22 pr. D. 44. 1.—2) Παπαρηγ. Γ. Α. § 509, Οἶκον. Στοιχ. § 89, περιλαμβάνων καὶ τὴν ἀπλὴν ἄρνησιν εἰς τὰς καταχρηστικὰς (N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

actiones bonae fidei δὲν ἦτο ἀναγκαία ἡ ρητὴ μνεία τῆς ἐνστάσεως, διότι αἱ ἐνστάσεις περιεῖχοντο ἐν τῇ φύσει τῶν actiones τούτων (aequitate ipsius iudicii)¹, διὸ λέγεται ἐν ταῖς πηγαῖς dolis exceptio bonae fidei iudiciis inest καὶ officio iudicis continetur (exceptio)² δηλ. ὅτι ἡ ἐνστασις περιέχεται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ δικαστοῦ, ἅτε δικαιουμένου νὰ δικάσῃ ex bona fide, ἥτοι λαμβάνοντος ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ δυνάμενα νὰ ἀποτελέσωσιν exceptio γεγονότα, καὶ ἄνευ ρητῆς αὐτῶν μνείας. Πᾶσα δ' ἀγωγὴ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὡς ἐνστασις³.

§ 292. Αἱ ἐνστάσεις διαιροῦνται α) εἰς ἀνατρεπτικὰς (peremptoriae, perpetuae), τὰς ἐπιφερούσας τὴν διὰ παντὸς παρακώλυσιν τῆς ἀγωγῆς π. χ. ἡ ἐνστασις τῆς βίας καὶ εἰς ἀναβλητικὰς (temporales ἢ dilatoriae), τὰς ἐπιφερούσας μόνον τὴν ἀναβολὴν τῆς ἀγωγῆς π. χ. ἡ ἐνστασις ἐκ τῆς ἀναβλητικῆς προθεσμίας⁴. β) ὡς καὶ αἱ ἀγωγαί, εἰς civiles, honorariae, utiles καὶ in factum⁵, εἰς exceptiones in rem (πραγματικὰς), τὰς ἀντιτασσομένας κατὰ παντὸς ἐνάγοντος ἢ in personam (προσωπικὰς), τὰς καθ' ὠρισμένου μόνον γ) εἰς except. rei cohaerentes (πραγματοπαγεῖς), τὰς δυνάμενας νὰ προταθῶσι παρὰ παντὸς ἐναγομένου καὶ τὰς personae cohaerentes (προσωποπαγεῖς) τὰς μόνον παρ' ὠρισμένου προσώπου⁶. καὶ δ) εἰς ἐντελεῖς καὶ εἰς μερικὰς· αἱ μὲν πρῶται παρακωλύουσιν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνάγοντος, αἱ δὲ δευτέραι μερικῶς καὶ εἴτε κατὰ ποσὸν π. χ. ἡ ἐνστασις τοῦ εὐεργετήματος τῆς εὐπορίας⁷, εἴτε κατὰ ποιὸν π. χ. ἡ exceptio SC⁸ Macedoniani⁹.

Τελευταῖον ρητέον ὅτι αἱ ἐνστάσεις ἀνεπτύχθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ περιόδῳ τῆς formula, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Γάτος (nec omnino ita. ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum)¹⁰.

§ 293. Κατὰ τῆς ἐνστάσεως ὅμως τοῦ ἐναγομένου δύναται καὶ ὁ ἐνάγων νὰ μεταχειρισθῇ ὅμοιον τρόπον ὑπερασπίσεως, ὅστις καλεῖται

στικὰς ἐνστάσεις.—3] L. 44 § 4 D. 10. 3, 1, 3 § 3 D. 17. 2.—4] L. 21 D. 24. 3, 1. 84. § 5 D. de leg. I. 30. Frag. Vat. § 94.—5] L. 1 § 4 D. 43. 18 ὁ ἔχων ἀγωγὴν καὶ παραγραφὴν ἔχει.

§ 292. 1] L. 2 D. 44. 1.—2] Gai. IV. 118. § 7. J. 4. 3.—3] L. 2 § 1. 2. 1. 4. § 33 D. 44. 4, 1. 7 pr. § 1 D. 44. 4. Αἱ ἐκφράσεις προσωποπαγεῖς καὶ πραγματοπαγεῖς ἀνήκουσι τῷ Οἰκονομίδῃ (Στοιχ. § 91 σημ. 13) καὶ εἰσὶ καταλλήλотаται.—4] L. 7 pr. D. 44. 4.—5] Κατωτ. § 433.—6] Gai. IV. 108.

replicatio (ἀρτενστάσεις)· ἐξ ἑτέρου κατὰ τῆς ἀρτενστάσεως ταύτης δύναται νὰ ἀντιταχθῇ παρὰ τοῦ ἐναγομένου τρίτη ἐνστάσις, καλουμένη duplicatio (ἀρταντένστασις), κατὰ ταύτης πάλιν ἑτέρα ἐνστάσις τοῦ ἐνάγοντος, triplicatio καὶ καθεξῆς¹. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀπείρου τούτου τῶν ἐνστάσεων, ἀντενστάσεων κτλ. οἱ πραιτωρεῖς ἤρκουοντο εἰς τὴν ἐν τῇ formula διατύπωσιν τῆς exceptio καὶ τῆς replicatio ἢ τὸ πολὺ καὶ τῆς duplicatio καὶ ἀφίεντο ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ τὸν δικαστὴν ἐλεύθερον νὰ ἀποφασίσῃ². Ὑπέκειτο δὲ καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ὑπερασπίσεως ἐνάγοντος καὶ ἐναγομένου ταῖς αὐταῖς καὶ ἡ ἀπλὴ exceptio διαιρέσειν, ἥτοι εἰς ἀντενστάσεις κτλ. ἀνακλητικὰς, ἀνατρεπτικὰς κτλ.³.

II

ΕΚΤΑΚΤΑ

Ἡ εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις.

§ 294. "Εννοια καὶ ἀποτελέσματα τῆς in integrum restitutio.—

§ 295. Εὐλόγος αἰτία κτλ. ἐν τῇ in integrum restitutio. —

§ 296. Διαδικασία τῆς in int. restitutio. Παραγραφή.

§ 294. Τὸ ἐκτακτον ἐνδίκον μέσον, ὅπερ καλεῖται εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις (in integrum restitutio), σκοπεῖ οὐχὶ ὡς τὰ τακτικά τὴν προσπάθειαν τῶν δικαιωμάτων κατὰ πάσης παρανόμου προσβολῆς ἢ ἀθετήσεως, ἀλλὰ τὴν ἀνατροπὴν καταστάσεως ἐννόμως παραχθείσης καὶ τὴν διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως καταστροφὴν τῶν ἀποτελεσμάτων νομίμως κτηθέντος δικαιώματος· ἀνήκει δὲ τῷ jus honorarium¹. Ὁ δικαιολογικὸς λόγος τῆς ἐκτάκτου καὶ ἐκρύθμου ταύτης βοήθειας τοῦ δικαίου κατὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀποτελεσμάτων ἐστὶ κυρίως ἡ ἄρσις τῆς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ jus strictum καὶ τῆς aequitas, ὡς ἐχαρακτηρίσαμεν αὐτὴν ἄλλαχού², ἐπερχομένης ἀδικίας, ἣν ὁ Κικέρων ἐκφράζει διὰ τοῦ summum jus summa injuria³ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ γεωμετρικῆς ἰσότητος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ δικαίου.

§ 293. 1] L. 2 § 3 l. 22 § 1 D. 44. 1. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio. Gai. IV. 126-129. pr. § 1-3 J. 4. 14. — 2] Keller § 37 σημ. 413.—3] Keller αὐτ. σημ. 440. 411.

§ 294. 1] Πρ6λ. Kuntze Cursus § 480 καὶ 481.—2] Τόμ. Α'. § 93.—3] De

Ἀλλὰ προσέτι διακρίνεται ἡ ἀποκατάστασις τῶν λοιπῶν ἐνδίκων μέσων, καθόσον τὸ μὲν εἶναι γενική, ἐφαρμοζομένη εἰς πᾶν ἀντικείμενον τοῦ δικαίου δικονομικόν τε καὶ οὐσιαστικόν, τὸ δ' ἐπιβοηθητική, χορηγούμενη ἐν ἐλλείψει ἄλλης ἐννόμου ἀρωγῆς ἢ ὑπαρχούσης μὲν τοιαύτης, ἀλλὰ φερούσης βαρύτερα ἀποτελέσματα, οἷον ἀτιμίαν καὶ τρίτον καθ' ὅσον ἐπιτυχάνουσα φέρει τὴν ἀνόρθωσιν αὐτοδικαίως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς γενέσεως ἀπλῆς ὑποχρεώσεως τοῦ βλάψαντος πρὸς ἀνόρθωσιν, ἥτοι ἐπαναφέρει αὐτοδικαίως αὐτὴν ταύτην τὴν πρὸ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀνατρεπομένης ἐννόμου σχέσεως κατάστασιν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὁμοίαν. Ἐν τούτοις οἱ Ρωμαῖοι ταῖς φράσεσιν in integrum restitutio καὶ restituere ἐχρῶντο καὶ μὴ προκειμένου περὶ τοιαύτης γνησίας ἀποκατάστασεως⁴.

§ 295. Ἵνα χορηγηθῇ δ' ἡ ἀποκατάστασις ἀπαιτεῖται α), σπουδαία κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ (εἴτε περιουσιακὴ, εἴτε μὴ), βλάβη τοῦ αἰτοῦντος αὐτήν, ἥτοι οὐχὶ ἐλάσσων τῆς εἰς τὸν καθ' οὗ αἰτεῖται ἡ ἀποκατάστασις διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως ἐπελευσομένης· β) ἡ βλάβη αὕτη νὰ ᾖ ἀποτέλεσμα οὐχὶ πταίσματος αὐτοῦ τοῦ αἰτοῦντος ἢ τῆς τύχης (casus), ἀλλὰ νομικοῦ γεγονότος ἐγκύρου⁵, γ) justa causa (εὐλόγος αἰτία) καὶ δ) σχέσις αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ μεταξὺ τῆς βλάβης καὶ τῆς justa causa Ὡς justae causae δὲ φέρονται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ:

1) Βία (φόβος), δόλος, πλάνη (vis metus, dolus, error)⁶. Ἐπὶ τῆς βίας ἡ ἀποκατάστασις δύναται νὰ ἔχῃ πρακτικὴν σημασίαν, παρὰ τὴν εὐρείαν προστασίαν διὰ τῆς actio quod metus causa⁷ ὅταν π. χ. ὁ βιασάμενος ἢ ὁ τρίτος εἶναι ἀφερέγγυος. Ἐν τῷ δόλῳ ἐπίσης ὑπῆρχεν ἡ actio doli, ἀλλὰ τὸ μὲν δὲν ἐκινεῖτο κατὰ παντὸς τρίτου, τὸ δὲ ἦν ἀτιμωτικόν⁸. Ἄλλως ἡ ἀποκατάστασις κατὰ τὰς περιπτώσεις τῶν πηγῶν ἐχορηγεῖτο διὰ δόλον μόνον ἐπὶ δικονομικῆς βλάβης⁹. Λόγῳ πλάνης ἐχορηγεῖτο ἡ ἀποκατάστασις ἐπίσης ἐπὶ δικονομικῶν περιπτώσεων¹⁰ καὶ μόνον δύο τοιαῦται ἀνέκουσιν εἰς τὸ οὐσιαστικὸν δι-

offic 10.—1] II. γ. I. 48 D. 2, 14, I. 1 § 9 D. 3, 1, πρὸς Windscheid Γεν. Ἀ. (Μετάφρασις Ν. Δημαρᾶ) § 114 σημ. 3.

§ 295. 1] Windscheid § 115 σημ. 3.—2] Non negligentibus subvenitur, sed necessitate reum impeditis I. 16 D. 4, 6. et placet in delictis minoribus non subveniri, I. 1 § 4, I. 9 § 2, I. 11 § 4 D. 4, 4.—3] L. 1 D. 4, 2, I. 2, 7 § 1, D. 4, 1, Paul. Sent. I. 7 § 2.—4] Ἀνωτ. § 229 α).—5] L. 7 § 1 D. 4, 1, I. 1 § 6 D. 4, 3. —6] L. 7 § 1 D. 4, 4, I. 3 § 1 D. 2, 10, I. 33 D. 42, 4. ἀντιδοξί Παπαρ. Γ'. Α'. § 565-568.—7] L. 1 § 6 D. 27, 0, Gai. IV. 53, 57. §

καιον, τὸ beneficium separationis καὶ ἡ ἐν τῇ παραλείψει ἕνεκα τοῦ Sctum Silanianum⁸.

2) Capitis deminutio minima (διότι ἐπὶ τῆς maxima καὶ media αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ ὑφισταμένου αὐτὴν ἐξάρουν τὸν λαμβάνοντα τὴν περιουσίαν του, ὡς καθολικὸν διάδοχον αὐτοῦ), ἡ ἀποσθέν- νῦσα τὰ χρέη τοῦ capite minutus· κατὰ τῆς ἀδικίας δὲ ταύτης ὁ πραιτωρ ἐχορήγει μὲν τοῖς δανεισταῖς αὐτοῦ τὴν in integrum restitutio, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐχορήγησε καὶ π.λασματικὴν ἀγωγὴν (actio fictitia), ἐπὶ τῷ πλάσματι, ὥστε μὴ εἶχεν ἐπέλθει ἡ capitis deminutio (si capite deminutus non esset)⁹ καὶ οὕτως περιωρίσθη ἡ χρῆσις τῆς in integrum restitutio· ἔστι δ' ἐξ ἐτέρου πιθανόν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς π.λασματικῆς ταύτης ἀγωγῆς κατηργήθη καὶ ὁ ἀρχαῖος κανὼν τῆς ἀποσθένσεως τῶν χρεῶν, ὡς βεβαίως συνέβη τοῦτο ἐπὶ Ἰουστινιανού.¹⁰

3) Ἀνηλικότης (minor aetas), ἥτοι ἡλικία μειζὼν τῶν 14 καὶ ἡσσὼν τῶν 25 ἐτῶν¹¹. Ἡ lex Plaetoria, δι' ἧς ἡ ἡλικία αὕτη διε- κρίθη, ἐχορήγει ἐπίσης ἀρωγὴν, πλὴν προϋπετίθει τὴν ὑπαρξίν δόλου, ἐν ᾧ ἡ in integrum restitutio μόνον ἀνηλικότητα. Τὸ εὐεργέτημα τοῦτο ἐξετάθη κατόπιν καὶ ὑπὲρ τῶν κοινοτήτων¹².

4) Ἐπὶ βλάβης ἕνεκα παραλείψεως (οὐχὶ καὶ θετικῆς πράξεως)¹³ ἡ ἀπουσία (absentia) τοῦ ζημιουμένου (τοῦ δικαιούχου) λόγῳ δημοσίας ὑπηρεσίας ἢ οὐ ματαίου φόβου ἢ ἄλλης εὐλόγου αἰτίας¹⁴, ἢ ἡ τοῦ ὀφειλέτου ἕνεκα ἀποδημίας ἢ στέρησεως τῆς ἐλευθερίας ἢ καὶ ἄλλων παραπλησιῶν λόγων, καθιστάντων τὴν εὐρεσιν ἢ τὴν κλήσιν αὐτοῦ ἀδύ- νατον¹⁵ ἢ ἀπουσία καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ ἐπὶ ἀρνησιδικίας ἢ ἐκτάκτων δικαστικῶν διακοπῶν (feriae)¹⁶. Ἡ λόγῳ ἀπουσίας ἀποκατάστασις ἐκλήθη majorum¹⁷, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τῶν minorum (λόγῳ ἀνηλικότητος).

Τελευταῖον μαρτυρεῖται καὶ ἄλλη εὐλόγος αἰτία, ἡ alienatio ju-

33 J. 4. 6. 1. 7. pr. D. 4. 1.—8] L. 4 § 17 D. 42. 6. 1. 3 § 31 D. 29. 5. "Idē κατωτ. § § 627. 629.—9] L. 2 § 1, 1. 7 § 2 D. 4. 5.—10] Πρὸς καὶ Savigny Σύστημα § 333 σ. 211-212.—11] Ἰδ. ἀνωτ. § 275.—12] L. 3. C. 41, 29. 1. 1. C. 4. 50. 1. 4. C. 2. 54.—13] L. 4 pr. § 1, 1. 23 § 3, 1. 26 D. 4. 6.—14] L. 2 § 1. 1. 3, 1. 4-7, 1. 26 § 9. 1. 28 pr. 1. 33 § 4, 1. 38. 45 D. 4. 6.—15] L. 1 § 1, 1. 21 § 1, 1. 22 § 2, 1. 23 pr. § 3. 4, 1. 24, 25. 26 § 2 D. 4. 6.—16] L. 26 pr. § 4-7 D. 4.—17] Ἰδ. τίτλου; Πανδ. 4. 6 καὶ Κώδ. 2. 53 ex quibus cau-

dicii mutandi causa, ἡ παρὰ τοῦ ἐναγομένου ἀπαλλοτριώσεις τοῦ ἐπιδίκου πράγματος πρὸς ἀποφυγὴν τῆς δίκης¹⁸. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐστὶν ἀμφίβολον, ἂν ἡ ἀποκατάστασις αὕτη ὑπῆρξε γνησία, τοῦτο δ' ὁ λόγος οὗτος κατηγορήθη διὰ τοῦ κανόνος, ὅτι δὲν ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγωγῆς ὁ οὕτως ἀπαλλοτριώσας τὸ πρᾶγμα (qui dolo desiit possidere)¹⁹. Ἐπίσης δ' ἀμφισβητούμενόν ἐστὶν, ἂν ἡ διαφύλαξις παρὰ τοῦ πραιτώρος τοῦ δικαιώματος νὰ χορηγῇ ἀποκατάστασιν καὶ διὰ πάσαν ἄλλην εὐλογον αἰτίαν (restitutio ex clausula generali)²⁰, ἀναφέρηται· εἰδικῶς μόνον τῷ τῆς ἀπουσίας λόγῳ ἢ παρέχῃ τῷ δικαστῇ τὴν ἐξουσίαν τῆς κατ' ἰδίαν ἐκτίμησιν χορηγήσεως ἀποκαταστάσεως καὶ ἐπὶ μὴ εἰδικῶς ὠρισμένων περιπτώσεων ἢ, ὅπερ ὀρθότερον, ἀνάγηται εἰς πᾶν κώλυμα, κείμενον ἐκτὸς τοῦ παραλειψαντός τι.

§. 296. Ἡ διαδικασία τῆς in integrum restitutio, καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐπὶ τῆς περιόδου ἐστὶ τῆς formula, ἐγίνετο extra ordinem, ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ (εἴτε ἀμέσως, εἴτε κατ' ἐνστάσιν, ἀντένστασιν κτλ.)¹ τοῦ δικαιουμένου (restitutionem implorare)². Ὁ δὲ δικαστικὸς ἄρχων (ὁ πραιτωρ ἐν Ρώμῃ, ὁ ἐπαρχιακὸς ἄρχων, βραδύτερον ὁ praefectus urbi καὶ ὁ praefectus praetorio, ἐπὶ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ) ἐξεδίδου διαταγὴν (decretum), ἥς τὸ περιεχόμενον ἐκανονίζετο ἐκ τῆς ἀπορρήτης, δι' ἣν ἐζητεῖτο ἡ ἀποκατάστασις, ἥτοι εἰ μὲν προῦκειτο περὶ παραλείψεως, ἡ διαταγὴ ἀνεκέρυσσε τὰς ἐπελθούσας συνεπειὰς τῆς παραλείψεως ὥς μὴ ἐπελθούσας, εἰ δὲ περὶ ἀποδόσεως πράγματος, διέτασσε τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ³ κτλ., τὸ δὲ στάδιον τοῦτο καλεῖται παρὰ τῶν νεωτέρων *judicium rescidens*· ἐὰν ὅμως προῦκειτο περὶ ἐνασχήσεως ἐνδίκου μέσου ἀπολεσθέντος, τὸ decretum ἀνεγνώριζε τῷ αἰτούντι τὸ δικαίωμα τῆς χρήσεως τοῦ ἐνδίκου τούτου μέσου (actio ἢ exceptio), ὅπερ ἔσχετο τότε ἐν δευτέρᾳ δίκῃ καλουμένῃ, λόγῳ τῆς restitutio, *judicium rescissorium* ἢ *restitutorium*⁴.

Ἡ ἀποκατάστασις παρεγράφετο μετὰ σύνθετον ἔτος (annus utilis), ἀρχόμενον ἐν γένει ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως τῆς *justa causa*⁵, πλὴν τῆς

sis majores viginti quinque annis in integrum restituuntur. — 18] L. 3 § 4 D. 4. 7, 1. an C. 2. 54.—19] L. 27 § 3, 1. 16 pr. D. 6. 4, 1. 431, 167 § 4 D. 50. 17. Ἴδε καὶ κατωτ. § 348. σημ. 8.—20] L. 4 § 1 i. f. 1. 26 § 4, 1. 33 D. 4. 6, Valer. Prob. I. C. E. V, (justa causa esse videbitur).

§ 296. 1] Π. γ. 1. 28 § 5 D. 4. 6.—2] L. 8. § 15 D. 16. 4. — 3] Π. γ. 1. 24 § 4 D. 4. 4.—4] L. 46 § 3 D. 3. 3.—5] L. 19. 39 pr. D. 4. 4. 1. 4 § 1 D. 4. 6.

λόγῳ capitis deminutio minima, ἥτις ἦν ἀπαράγραπτος⁸. Ὁ Κωνσταντῖνος Μ. μετέβαλεν ἐπὶ τῆς λόγῳ ἀνηλικύτητος τὸν χρόνον εἰς συναπτόν (tempus continuum), ὁρίσας διαφόρους βαθμίδας τῆς διαρκείας, ἀπὸ 3—5 ἐτῶν⁷, τέλος δ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγε τετραετὴ συναπτὴν παραγραφὴν (quadriennium continuum)⁸, κατὰ τὴν ἄρχουσαν γνώμην ἐπὶ πάσης περιπτώσεως ὁμοιομόρφως.

Κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον ὁ θεσμὸς οὗτος περιορίσθη πολὺ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, διότι ἡ μὲν λόγῳ ἀνηλικύτητος κατηργήθη ἕνεκα τῶν διατάξεων τοῦ νέου περὶ ἀνηλικίων κτλ. Ν.⁹ ἡ δὲ λόγῳ ἀπουσίας ἐπίσης ἀργεῖ ἕνεκα τῆς Πολ. Δικονομίας, παρεχούσης τὰ μέσα τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν ἐκ τῆς ἀπουσίας κινδύνων, ἡ λόγῳ δόλου κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ ἡ λόγῳ πλάνης ἀργοῦσιν ὡσαύτως ἕνεκα τῆς Πολ. Δικονομίας, ἅτε ἀναφερόμεναι μόνον εἰς δικονομικὰ πράξεις καὶ αἱ μόναι δυναταὶ νομικῶς περιπτώσεις σήμερόν εἰσιν ἡ τῆς πλάνης ἐπὶ τοῦ benef. separationis (ἅτε ἀργοῦντος καὶ τοῦ SCum Silanianum¹⁰) καὶ ἡ τῆς βίας¹¹. Διαδικασία ἐφαρμόζεται ἡ τακτικὴ τῆς Πολ. Δικονομίας καὶ εἴτε ἐν μιᾷ δίκῃ, εἴτε ἐν δυσὶ, παρεμφερῶς πρὸς τὸ iudicium rescindens καὶ rescissorum¹².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

§ 297. "Εννοια καὶ εἶδη τῆς ἐξασφαλίσεως. Cautio.

§ 298. Missio in possessionem.

§ 297. Ἀσφαλιστικὰ μέσα (cautiones) καλοῦνται τὰ ἐκ τῶν πρᾶ-
τέρων ἀσφαλίζοντα τῷ δικαιούχῳ τὴν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος κατὰ
πάσης μελλούσης ἀμφισβητήσεως ἢ εἴτε ἐξ ἀφερεγγυότητος, εἴτε ἐκ
πταίσματος, ἀθετήσεως τοῦ ὑποχρέου. Συνίστανται δ' εἴτε ἐξ ἀπλῆς
ὑποσχέσεως τοῦ ὑποχρέου (προσωπικὴ ἀσφάλεια, nuda expromis-

Gai. IV. 410.—6] L. 2 §. 1. 5 D. 4. 5. — 7] L. 2. C. Th. 2. 7, 1. 4. 2 C. Th. 2. 46. 1. 5 C. 2. 53, 1. 4. C. 2. 15.—8] L. 7 C. 2. 53—9] "Αρ. 3 καὶ 78. Πα-
παρ. Γ. Α'. § 570, Οἰκον. Στοιχ. § 99 σημ. 5.—10] "Ιε κατωτ. § 630. 6).—11]
Παπαρ. αὐτ. § 576, Οἰκον. αὐτ. § 99 σημ. 5. — 12] Παπαρ. αὐτ. § 560.

sio, cautio nuda repromissoria)¹, ἥτις ἠδύνατο παρὰ Ῥωμαίοις νὰ ἐπικυρωθῇ καὶ δι' ὄρκου (cautio juratoria)², εἴτε ἐκ πραγματικῆς ἀσφαλείας (πραγματική, cautio idonea)³ π. χ. δι' ἐνεχύρου, ἐγγυήσεως (salsidatio)⁴. διαιροῦνται δ' εἰς ἐκούσια (cautio voluntaria)⁵, περὶ ὧν ἐν τοῖς καθέκαστον π. χ. ἡ ἐγγύησις, τὸ ἐνέχυρον καὶ εἰς ἀναγκαῖα, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος καὶ ἅτινα ἦσαν δύο εἰδῶν ἡ cautio necessaria καὶ ἡ missio in possessionem.

Ἡ cautio necessaria (ἀναγκαῖα ἀσφάλεια) ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος, ὅστις μάλιστα ἐν τῷ ἡδίκτῳ εἶχεν ἀναγράψει διαφόρους αὐτῆς τύπους (praetoriae stipulationes)⁶, ἡ ὑπὸ τοῦ iudex, δικαστοῦ (cautio judicialis)⁷, ἡ ὑπ' ἀμφοτέρων (cautio communis)⁸. Ἐξ ἐτέρου αἱ ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος ἐπιβαλλόμεναι cautiones διηροῦντο εἰς judiciales, τὰς προσωρισμένας κυρίως πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀποτελέσματος δίκης, cautionales τὰς χάριν τῆς γεννήσεως ἀγωγῆς (quae instar actionis habent) καὶ ἐάν πρὸ τῆς ἀσφαλείας δὲν ἐτίκτετο τοιαύτη καὶ communes, τὰς σκοπούσας τὴν ἐξασφάλισιν τῆς προσελεύσεως εἰς τὸ δικαστήριον⁹. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῶν legis actiones αἱ cautiones αὗται καὶ δὴ αἱ cautionales, ἐχρησίμευσον καὶ πρὸς εὐρυσιν τῆς ἀγωγῆς τῆς πολιτικῆς δικονομίας¹⁰.

§ 298. Ἡ missio in possessionem ἢ in bona. ἢ in rem (πομπή εἰς τὴν διακατοχὴν δηλ. τῆς ὅλης περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου ἢ μέρους αὐτῆς)¹ ἐχρησίμευσεν ἢ πρὸς ἐξασφάλισιν ἢ πρὸς ἐκτέλεσιν. Ἡ πρὸς ἐκτέλεσιν δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, διότι κατὰ τὴν ἀρχαίαν δικονομίαν ἴσχυε μόνη ἡ ἐκτέλεσις κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ ὀφειλέτου, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ κατὰ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἥτις εἰσῆχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ πραιτωροῦ Publ. Rutilius κατὰ τὸ α' ἡμῖς τοῦ 1 αἱ. ἀ. π. P.² κατέληγε δ' εἰς τὴν venditio bonorum, μετὰ τρία στάδια, ἥτοι ἐπῆρχετο νέα missio in bona ex secundo decreto rei venditae causa, πρὸς πώλησιν τῶν πραγμάτων, μεθ' ὁρισμένην

§ 297. 1] L. 2 § 3 D. 43. 3.—] § 2 J. 4. 11.—3] L. 188 § 1 D. 50. 16, l. 3 § 8 D. 40. 5.—4] L. 4 D. 2. 8.—5] L. 7 § 1 D. 2. 8.—6] L. 1 pr. § 2-4 D. 46. 5.—7] Pr. § 1 J. 3. 18.—8] Pr. J. ead.—9] L. 4 § 4-3 D. 46. 5.—10] Περὶ τόμ. Α'. § 103. Keller § 22.

§ 298. 1] Περὶ τῆς Βασιλικῶν 9. 6. Τινῶν ἐξ αὐτῶν εἰς διακατοχὴν πᾶν πορταί.—2] Keller § 85.

ἀπὸ τῆς πρώτης missio προθεσμίαν καὶ πάλιν μετὰ νέαν προθεσμίαν ἐπέρχεται ἡ proscriptio bonorum· ἡ δημοσία ἀναγγελία τῆς πώλησεως καὶ τέλος μεθ' ὠρισμένην προθεσμίαν αὕτη ἡ πώλησις, διὰ νέου decretum, γινουμένη δημοσία³⁾. Ἡ δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν, ἥτις μόνη ἀνήκει ἐνταῦθα, ἐχορηγεῖτο κατ' Οὐλπιανὸν⁴⁾ εἰς ὁλόκληρον μὲν τὴν περιουσίαν α) rei servandae causa, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δανειστών, ὡσάκις ὁ ὀφειλέτης ἐκρύπτετο ἢ ἐν συγγενέσι περιπτώσεσι⁵⁾, β) legatorum servandorum gratia ἐπὶ κληροδοτημάτων, ὑποκειμένων εἰς ἀναβλητικὴν αἴρεσιν ἢ προθεσμίαν, γ) hereditatis tuendae causa, πρὸς ἐξασφάλισιν κληρονομίας, ἥς ἡ κτῆσις ἀνεβάλλετο, εἴτε ἐνεκα ἐγκυμοσύνης τῆς συζύγου τοῦ θανόντος (ventris nomine), εἴτε ἐνεκα ἀμφισβητήσεως τοῦ status familiae ἀνηλίκου (ex carboniano edicto)⁶⁾ κτλ. Εἰς μέρος δὲ τῆς περιουσίας (in possessionem rei singularis), πρὸ πάντων ἐπὶ damnum infectum, ὡσάκις δηλ. δὲν ἐχορηγεῖτο ἀσφάλεια παρὰ τοῦ κυρίου ἐτοιμοτρόπου οἰκίας πρὸς τὸν ἐκ τῆς πτώσεως ἐπαπειλούμενον γείτονα, οὗτος ἐγκαθίστατο ἐν τῇ νομῇ τῆς οἰκίας ταύτης⁷⁾. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς missio in possessionem ἦσαν διάφορα ἀναλόγως τοῦ προκαλέσαντος αὐτὴν λόγου. Ἐν γένει ὅμως ὁ πεμπόμενος εἰς τὴν διακκοχὴν (missus) εἶχε τὴ δικαίωμα τῆς ἐπισχέσεως, τῆς ἐποπτείας καὶ τοῦ πραιτωρικοῦ ἐνεχύρου⁸⁾, μέχρις οὗ ἢ ἱκανοποιεῖτο ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου ἐκουσίᾳ, ἢ, ἄκοντος τούτου, διὰ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος, κατὰ τὸν προδιαγραφέντα τρόπον τῆς venditio bonorum⁹⁾.

Καὶ σήμερον ἔχομεν παρομοίας ἀσφαλείας, ἐκουσίας τε καὶ ἀναγκαιάς· αἱ δ' ἀναγκαιαὶ πηγάζουσιν ἐπίσης εἴτε ἐκ τοῦ νόμου¹⁰⁾, εἴτε ἐκ δικαστικῆς ἀποφάσεως¹¹⁾, οἷον ἡ συντηρητικὴ κατώσχεσις, ἡ προσημειώσις.

3] Voigt. αὐτ. τ. 465.—4] L. 1 D. 42. 4.—5] Kuz. pr. Qu. 27, l. 3 § 23 D. 41. 2. l. 12 pr. l. 44 pr. l. 15 pr. D. 50. 5. l. 8 D. 42. 4.—6] Ἰδε κατωτ. § 625 α) β).—7] L. 7 pr. D. 39. 2. Ἰδε καὶ κατ. § 325.—8] L. 14. D. 42. 4. l. 1. 26 D. 13. 7. l. 35 D. 42. 5.—9] Gai III. 77-81. Θεόφ. λ. πρ. (3. 12).—40] Π. 7. L. 43 pr. D. 7. 1.—41] Π. 7. Ἀρθ. 186 ἐδᾶρ. 1 Πολ. Δίκον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ

§ 299. Παραγραφή. Ἀποτέλεσμα.— § 300. Ἱστορία τῆς παραγραφῆς. *Actiones perpetuae, temporales.* — § 301. Ἐναρξίς καὶ λήξις τῆς παραγραφῆς. *Praescriptio.* — § 302. Ἐξ ἀμνημονεύτων ἀρχαιότης.

§ 299. Πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου ἐπὶ τοῦ δικαίου¹ συνδέεται ἡ ἀποσβεστικὴ παραγραφή, ἥτις ἐστὶν ἡ διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ χρόνου, ἐν ἀπραξίᾳ τοῦ δικαιοῦχου, ἀπώλεια τῆς ἀγωγῆς ὑπὸ οὐσιαστικῆν σημασίαν.

Ἡ παραγραφή εἴρηται ἐπίσης καὶ ὡς λόγος κτήσεως δικαιωμάτων, ὅτε καλεῖται *κτητική*.

Καὶ ἡ μὲν ἀποσβεστικὴ ἐξετάζεται ἐν τῷ γενικῷ μέρει, διότι ἔνεκα τῆς γενικότητος τῆς ἐννοίας τῆς ἀγωγῆς ὑπὸ οὐσιαστικῆν σημασίαν, ἐφαρμόζεται καὶ δὴ ὁμοιομόρφως ἐν ἅπασι τοῖς κλάδοις τοῦ εἰδικοῦ μέρους. Ἀλλ' ἡ *κτητική* ὁμοῦς οὔτε ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἀποσβεστικὴ βάσεων ἐρείδεται, οὔτε ἐν ἅπασι τοῖς κλάδοις τοῦ εἰδικοῦ μέρους ἀπαντᾷ, οὔτε ὁμοῦς ἐφαρμόζεται ἐπὶ πάντων τῶν δι' αὐτῆς κτωμένων δικαιωμάτων, ἐπομένως περὶ αὐτῆς δεόν νὰ γίνηται λόγος ἰδίᾳ ἐπὶ ἐκάστου δικαιώματος. Ὡς δικαιολογικὸς λόγος τῆς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς φέρεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἡ ἀνάγκη τῆς περατώσεως τῶν δικῶν², ἐν νεωτέροις δὲ χωρίοις ἡ τῆς ποινῆς τῶν ἀμελούντων³, ὅπερ δὲν δύναται νὰ ᾔηται ὀρθόν, ἀφ' οὗ καὶ ἀγνοοῦντος τοῦ δικαιοῦχου παραγράφεται ἡ ἀγωγή. Φυσιώτερον δ' εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὡς τοιοῦτον λόγον, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς τελείας ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν μακρὰν παραγραφὴν, τὴν καταστρεπτικὴν δύναμιν τοῦ χρόνου, ἥς ἔνεκα καθίσταται ἀμφίβολος, ὡς πρὸς τε τὸν δανειστήν καὶ τὸν

§ 299. 1] Ἀνωτ. § 238.—2] L. 5 D. 41, 10, 1. 2 pr. D. 39. 3. —3] L. III § 5 C. Th. 4 14, 1. 2. 3. C. 7. 40. Πρὸς Regelsberger § 181 I, παρ' ᾧ (σημ. 1) καὶ πρακτικῆν σημασίαν ἐκ τοῦ δικαιολογικοῦ λόγου.

§ 300. Ἰδέ. τῆς παραγραφῆς. Act. perpetuae, temporales. 91

ὀφειλέτην, ἡ ἐξακολούθησις τῆς ὑπάρξεως τῶν παραγαγόντων τὴν ἀγωγὴν στοιχείων.

§ 300. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς παραγραφῆς ἐν γένει ἐγένετο ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ διὰ τῆς κτητικῆς, τῆς usucapio (χρησικτησίας), περὶ ἧς ἐν τῷ πραγματικῷ δικαίῳ. Ἡ δ' ἀποσθεστικὴ ὀφείλει τὴν γένεσιν αὐτῆς τῷ πραιτωρικῷ δικαίῳ¹, καίτοι κατ' αὐτὸ ἔφεραν, ἕνεκα τοῦ βραχυχρονίου, μᾶλλον χαρακτηρὰ ἀνατρεπτικῆς προθεσμίας. Κατὰ τὸ jus civile αἱ ἀγωγαὶ ἦσαν διηνεκεῖς (actiones perpetuo dantur)²· ἀλλ' οἱ δικαστικοὶ ἄρχοντες, χορηγοῦντες νέας ἀγωγάς, ἀγνώστους τῷ jus civile, ὑπέβαλλον αὐτάς, ὅπως κολάσωσι πῶς τὴν ἐκ τούτου ἐπερχομένην τῷ ἐναγομένῳ ζημίαν, εἰς παραγραφὴν, ὅτε μὲν ἐνιαυσίαν, ὅτε δὲ βραχυτέραν. Τὴν παραγραφὴν ταύτην ἐφήρμοσαν πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν actiones poenales (πλὴν τῆς actio furti manifesti³), διότι ἐν αὐταῖς αὐξάνει ἡ περιουσία τοῦ ἐνάγοντος, ἐπίσης δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωγῶν, ἐν αἷς δὲν αὐξάνει μὲν ἡ περιουσία τοῦ ἐνάγοντος, ἀλλ' οὐχ ἥττον ὁ ἐναγόμενος ζημιούται, διότι καὶ ἂν μὴ ὠφελήθη, ὀφείλει νὰ πληρώσῃ, οἷον ἐν τῇ actio doli, ὑποβληθείσῃ ἐν ἀρχῇ εἰς μονοετὴ παραγραφὴν⁴. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀγωγῶν τῶν καθαρῶς rei persecutoriae παρέμεινε καὶ ἐν τῷ jus honorarium ὁ κανὼν τοῦ jus civile περὶ ἀπαραγράπτου⁵. Ἐν τούτοις δύο ἀγωγαὶ τοῦ ἀγορανομικοῦ δόγματος (aedilicium edictum), καίπερ οὐσαι rei persecutoriae, ἡ actio redhibitoria (περὶ ἀναστροφῆς τοῦ πρᾶθέντος) καὶ ἡ quanti minoris (περὶ μειώσεως τοῦ τιμήματος), ὑποβλήθησαν εὐθὺς ἡ μὲν πρώτη εἰς ἐξάμηνον, ἡ δ' ἄλλη εἰς ἐνιαυσίαν παραγραφὴν⁶.

Μετὰ τὰς honorariae ἡ παραγραφὴ ἐξετάθη πρῶτον εἰς ἀγωγάς τινας τοῦ δημοσίου κατὰ τῆς περιουσίας ἐγκληματιῶν (si requirendorum adnotatio publice innotuit) ἡ περιουσίας ἰδιωτικῆς, δήμευομένης λόγῳ ποινῆς, ὑποβληθείσας εἰς εἰκοσαετὴ παραγραφὴν, ὡς ἐπίσης ἡ διὰ σχολάζουσιν κληρονομίαν εἰς τετραετὴ⁷. Μετ' αὐτάς δ' ἀνεπτύχθη ἡ πενταετὴς παραγραφὴ τῆς status controversia⁸ καὶ τῆς querela inofficiosi testamenti⁹.

§ 300. 1] Pr. J. 4. 12.—2] Gai IV. 101. — 3] Gai IV. 34. 35. 110. pr. J. 4. 12.—4] L. 35 pr. D. 7. Κατόπιν εἰς διετὴν J. 8 C. 2. 21—5] L. 35 pr. D. 44. 7.—6] L. 21 pr. 1. 23 § 7 D. 21. 1. Ἰδέ καὶ κατωτ. § 454.—7] L. 13 pr. D. 44. 3. 1 § 3 D. 49. 14. 1. 1 § 1-4. 1. 2-5 D. 48. 17. 1. 1 C. 7. 37.—8] L. 1 D. 40. 15. 1. 1 ἐπ. C. 7. 21.—9] L. 36 § 2 C. 3. 28. Πρόβλ. ἐν γένει διὰ τ' ἀνωτέρω Puchta

Ἄλλ' ἡ παραγραφὴ ἐξηκολούθει οὕσα θεσμὸς εἰδικὸς καὶ μεμονωμένος καὶ τοῦτο ἐκράτει ἔτι καὶ ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπὶ τινῶν ἀγωγῶν ἐφαρμογῆς αὐτῆς, παρήχθη ἡ διάκρισις αὐτῶν εἰς actiones perpetuae (διηγεεῖς, τὰς ἀπαραγράπτους) καὶ temporales (προσκαίρους, τὰς παραγραφομένας)¹⁰, ἐπικρατήσασα μέχρι τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς 4 περιόδου. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς, ὡς θεσμοῦ γενικοῦ, ὀφείλεται τῇ τοῦ μακροῦ χρόνου κτητικῇ παραγραφῇ (longi temporis praescriptio), τῇ ἀντιτασσομένη ταῖς ἐμπραγματοῖς ἀγωγαῖς. Κατὰ τὴν 4 περίοδον πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος Μ. ἐχορήγησεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐξ ἀμνημονεῦτων ἀρχαιότητος, ἔνστασιν τοῦ ἐπὶ 40ετίαν κατόχου πράγματος κατὰ τῆς ἀγωγῆς τοῦ κυρίου, ἣν εὐρίσκομεν ἰσχύουσαν καὶ ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου καὶ Κώνσταντος¹¹ καὶ ἥτις κατόπιν περικωρίσθη πιθανῶς εἰς 30ετίαν¹². Ἄλλ' ἐν ᾧ ταυτὰ εἰσιν εἰκασίαι περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀναπτύξεως τῆς γενικῆς ταύτης ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς¹³, βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἔνστασις αὕτη τῆς 30ετοῦς ἢ 40ετοῦς παραγραφῆς δὲν ἐχορηγεῖτο ἐναντίον προσωπικῶν ἀγωγῶν¹⁴. Ὅπως δὴποτε ὁμοίως ἐπῆλθεν ἡ διάταξις τοῦ Θεοδοσίου Β' (424 μ. Χ.), δι' ἧς ὑπεβλήθησαν ἅπασαι αἱ μέχρις αὐτοῦ perpetuae actiones εἰς 30ετὴ παραγραφὴν συναπτοῦ χρόνου (tempus continuum), κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν actiones in rem, ὡς αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ὁμολογεῖ (sicut in rem speciales), διετηρήθησαν δ' οὐχ ἥττον αἱ βραχυχρονιώτεραι παραγραφαί¹⁵. Μετὰ τὸν Θεοδόσιον Β' Βαλεντιανὸς ὁ Γ' ἐπανέλαβε τὴν διάταξιν ταύτην, λόγῳ τῶν πρὸς καταδολίευσιν προσπαθειῶν, ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἀναστάσιος (491 μ. Χ.) ἀναγκάσθη ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου (omnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputantes) νὰ πρᾶξῃ τὸ αὐτό, προσθεὶς συγχρόνως, ὅτι ἐν ἀμφιβολίᾳ περὶ τῆς 30ετοῦς παραγραφῆς ἰσχύει ἡ 40ετής καὶ οὕτως ἀποκόψας πᾶσαν ὁδὸν πρὸς παράβασιν¹⁶. Ὁ Ἰουστινιανὸς τέλος ἐξήρσε δύο περιπτώσεις, ὑποβαλὼν αὐτάς εἰς τὴν 40ετὴ παραγραφὴν, τὴν ἀγωγὴν τῆς ὑποθήκης καὶ τὴν ἐκκρεμὴ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου

§ 208 σημ. ι-ιι. καὶ ὧδε κατωτ. § 606.—10] Τίτλ. Εἰσηγ. de perpetuis et temporalibus actionibus 4. 12. Θεοφλ. αὐτ. Gai IV. 110.—11] L. 3. C. 7. 39 ἐκ τῆς l. un. C. Th. 4. 14.—12] Σέμμ. Ἐπιστ. V. 52.—13] Unterholzner Παραγραφὴ § 17. σ. 53 ἐκ.—14] L. 2. pr. C. Th. 4. 13, πρὸς l. 1. un. § 3 C. Th. 2. 27.—15] L. un C. Th. 4. 14.—16] Νεαρά Βαλεντιν. τίτλ. 27. l. 4 C. 7. 39.—

ὑπέβαλεν ὑπὸ τὴν 30ετῇ τὴν *communi dividundo* ¹⁷, τὰς δὲ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων κατ' ἀρχάς μὲν εἰς 100ετῇ, κατόπιν δὲ 40ετῇ καὶ τέλος τὴν πρὸς ἀνάληψιν τῶν ἐν ἀθεμίτῳ παιγνίῳ δοθέντων εἰς 50ετῇ ¹⁸. Οὐχ ἦτον ἐν ταῖς διατάξεσι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἐτηρήθη ἡ δέουσα τάξις.

Ἐκτοτε ἀνεστράφησαν οἱ ὅροι *perpetuae* καὶ *temporales*, διότι *perpetuae* μὲν ἐκλήθησαν οὐχὶ αἱ ἀπαράγραπτοι, ἀλλ' αἱ εἰς 30ετῇ (μακρὰν) παραγραφὴν, ἀποτελοῦσαν τὸν κανόνα, ὑποκειμέναι, *temporales* δ' αἱ εἰς βραχυτέραν ¹⁹. Καὶ σήμερον ἰσχύουσιν αἱ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων διατάξεις, ἔτι δ' εἰσῆχθησαν καὶ νέαι σύντομοι παραγραφαί, οἷον ἐπὶ τινων κατὰ τοῦ δημοσίου ἀγωγῶν ²⁰.

§ 301. Ὁ χρόνος ἐν τῇ παραγραφῇ τῶν ἀγωγῶν ὑπολογίζεται κατὰ τὰς ἀλλαγῶν δειγθεῖσας ἀρχάς ¹. Ἀρχεται δὲ ἡ παραγραφὴ ἀπὸ τῆς γενέσεως τῆς ἀγωγῆς (*actio nata*), ποιικιλλούσης ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ δικαιώματος, ἐξ οὗ ἡ ἀγωγή καὶ συμπληροῦται ἅμα τῇ λήξει τῆς τελευταίας ἡμέρας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἐνάρξεως καὶ τῆς λήξεως χρόνῳ δυνατόν νά ἐπέλθῃ ἡ διακοπὴ τῆς παραγραφῆς, ἥτοι γεγονός τι, ἐξ οὗ ὁ παρεληλυθὼς ἥδη χρόνος οὐδόλως ἐφεξῆς λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ἀλλ' ἀρχεται ἀπὸ τοῦ γεγονότος τούτου νέα παραγραφή, ἡ ἀναστολή, ἥτοι γεγονός, οὗ ἕνεκα εἴτε δὲν ἀρχεται ἡ παραγραφή, εἴτε ἡ ἥδη ἀρξαμένη ἡρεμεῖ μέχρι οὗ, ἐκλείποντος τοῦ ἀνασταλτικοῦ τούτου γεγονότος, ἀρξῆται ἡ συνεχισθῇ. Λόγοι διακοπῆς εἰσι π. χ. ἡ ἔγερσις ἀγωγῆς ἐνώπιον ἀρμοδίου δικαστηρίου, ἡ ἀναγνώρισις τοῦ χρέους ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου, ἀναστολῆς δὲ π. χ. ἡ ἀνηθότης τοῦ δικαιοῦχου, ἡ πρὸς διάσκεψιν χορηγημένη τῷ κληρονόμῳ προθεσμία ².

Ἀποτέλεσμα τῆς παραγραφῆς εἶναι ὅτι παράγεται ἔνστασις ἀνατρεπτικὴ κατὰ τοῦ πρὸς ἀγωγὴν δικαιώματος (*jus agentis*) ³. Ἐκ τούτου τὰ μὲν ἐμπράγματα δικαιώματα ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχοντα κατὰ τὸ λοιπὸν αὐτῶν περιεχόμενον· ἐπὶ δὲ τῶν προσωπικῶν, ἐπειδὴ αὐτὰ ἐξαντλοῦνται ἐν τῇ ἀγωγῇ, ὑπάρχει φιλονεικία περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀποτελέσματος τούτου· κατὰ τὴν ὀρθοτέραν δὲ γνώμην συναποσβέννυται μὲν καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα, μηδὲ φυσικῆς ἐνοχῆς ⁴ ἀπο-

17] L. 1 § 1 C. 7. 40. — 18] L. 23 C. 1. 2, Νεαρά 111, 131 κει. 6, 1. 1 § 2 C. 3. 43. — 19] Puchta § 208. — 20] Π. χ. Ἀρθ. 69 τοῦ λογιστ. Νόμου.

§ 301. 1] Ἀνωτ. § 241. — 2] Ἰδε Παπαρ. Γ. Α. § 491-495, Οἰκ. Στοιχ. § 66 σελ. 275 ἐπ. — 3] Ἰδε ἀνωτ. § 284. — 4] Ἰδε κατωτ. § 495.

μενούσης, ἀλλ' οὐχ ἥττον ὁ ὑπὲρ οὗ ἡ παραγραφὴ δύναται ποικιλοτρόπως νὰ παραιτηθῇ αὐτήν (οὐχὶ ὁμως ἐκ τῶν προτέρων ἦτοι πρὸ τῆς συμπληρώσεως). Ὡς ἐνστασις δὲ προϋτείνεται καὶ παρὰ Ρωμαίοις, συνήθως προτασσομένη ὡς περιορισμὸς τῆς demonstratio καὶ ἔνεκα τῆς τοιαύτης θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ formula ἐκλήθη praescriptio.⁵

§ 302. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δικαιολογικοῦ λόγου, ἦτοι τῆς καταστρεπτικῆς δυνάμεως τοῦ χρόνου, στηρίζεται καὶ ἡ vetustas (ἐξ ἀμνημονεύτων ἀρχαιότης)⁴, δι' ἧς πραγματικὴ τις κατάστασις μεταβάλλεται εἰς νόμιμον, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως τῶν πρὸς τοῦτο ἄλλως ἀναγκαίων στοιχείων. Δὲν ὑπόκειται δ' εἰς ὠρισμένα χρονικὰ ὅρια, ἀλλ' ἀορίστως θεωρεῖται ὑπάρχουσα, ἐὰν ἡ κατάστασις ὑπῆρξε τοιαύτη ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖται ἡ μνήμη τῶν ἀνθρώπων (origo ejus memoriam excessit)². Τὸ ρωμ. δίκαιον ἀρχῆθεν ἀνεγνώρισε τὴν τοιαύτην ἰσχὺν τοῦ χρόνου ἐπὶ τριῶν περιπτώσεων, ἐπὶ δημοτικῶν (κομητικῶν) ὁδῶν (viae vicinales)³, ἐπὶ τῆς ροῆς ὀμβρίων ὑδάτων⁴ καὶ ἐπὶ ἐλκυσμοῦ ὑδατος (aquaeductus)⁵, αἵτινες ἰσχύουσι καὶ σήμερον καὶ δὴ ἐπεκτεινόμεναι καὶ ἐξ ἀναλογίας⁶.

5] Ἴδε τὴμ. Α' § 106 ε. τ.

§ 302. 1] L. 1 § 23, 1. 2 pr. § 1, 3, 5, 7, 8. D. 39. 3, 1. 3 § 4 D. 43. 20. Πρὸλ. Βασιλ. (58. 20) 4. Κριτ. Agr. II. 21, Festus v. possessiones. — 2] L. 3 § 4 D. 43. 20, 1. 2 § 7 D. 39. 3.—3] L. 3 pr. D. 43. 7.—4] L. 4 § 4. 10. 13. 23, 1. 2 pr. 1. 44. § 6 D. 39. 3.—5] L. 3 § 4 D. 43. 20, 1. 26 D. 39. 3.—6] Οἶκον. Στοιχ. § 68. σημ. 7. Ἀντιδοξεί Παπαρ. Γ. Α. § 411.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΤΜΗΜΑ Α'.

ΠΕΡΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ.

§ 303. Έννοια τοῦ πράγματος. *Res corporales, incorporales.*

§ 304. *Res in nostro patrimonio, res extra nostrum patrimonium* — § 305. *Res Mancipi, res nec Mancipi.* —

§ 306. *Res mobiles, res immobiles.* — § 307. *Species, genus.* Ἀντικατάστατά, ἀναντικατάστατα, φθαρτά. — § 308.

Διαιρετά, ἀδιαιρετά. — § 309. Ἀπλά, σύνθετα. Ὁμάς. — § 310 *Res principalis, accessio.*

§ 303. Τὸ πραγματικὸν δίκαιον περιλαμβάνει τοὺς περὶ τῶν ἐμ-
πραγμάτων δικαιωμάτων κατόχου. Τοιαῦτα δ' ὑπάρχουσιν ἐξ ἑνὸς μὲν
ἢ κυριότης, ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα ἐπὶ ἀλλοτρίου
πράγματος (κατὰ τοὺς νεωτ. *jus in re aliena*)¹ καὶ τοιαῦτά εἰσι τέσ-
σαρα, αἱ δουλεῖται, ἡ ἐμφύτευσις, ἡ ἐπιφάνεια καὶ τὸ ἐνέχυρον (ὑπο-
θήκη). πάντων δ' ὁ ἀριθμὸς δὲν δύναται ν' αὐξηθῇ δι' ἐνεργείας τῆς

§ 303. 1] Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἴδιον τεχνικὸν ὄνομα δι' αὐτά, ἀλλ' ἐκάλουν αὐτά
jura in re, jura in corpore (δικαίω ἐν σώ-
ματι). L. 2 D. 7. 1, l. 30 D. 9. 4. B. (46. 1) C. l. 71 § 5 D. de leg. l. 30

ιδιωτικῆς βουλήσεως μόνης¹, ἀλλ' ἡ αὐξήσις δέσται νομοθετικοῦ κύρους· εἰς τὸ πραγματικὸν δίκαιον δὲ τέλος ἀνήκει καὶ ἡ ρομή, ἧς ὁμῶς ἡ φύσις φιλονεικεῖται.

Πράγμα (res) ἐν τῷ δικαίῳ καλεῖται παρὰ Ρωμαίοις πᾶν αὐτοτελὲς ἀντικείμενον, στερούμενον προσωπικότητος καὶ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στοιχεῖον περιουσίας. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς περιουσίας οἱ Ρωμαῖοι διήρουν τὰ πράγματα εἰς ἐνσώματα (res corporales) καὶ ἀσώματα (res incorporales). Καὶ ἐνσώματα μὲν, ἐν οἷς περιελάμβανον καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος, ἐκάλουν τὰ ὑποπίπτοντα τῇ ἀφῇ καὶ θέᾳ (quae tangi possunt), ὡς ὁ ἀγρὸς (fundus), ὁ δούλος (homo) κτλ.· ἀσώματα δὲ τὰ μὴ ὑποπίπτοντα τῇ ἀφῇ καὶ θέᾳ, τὰ εἰς μόνον καὶ δικαίῳ ὑπάρχοντα (quae tangi non possunt, quae in jure consistunt) καὶ τοιαῦτα ἦσαν ἅπαντα τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα, πλὴν, ὡς προεῖρηται, τῆς κυριότητος καὶ αἱ ἐνοχαί². Περὶ πραγμάτων (κτημάτων) ἔχομεν νεώτερον νόμον³, καθ' ὃν πρᾶγμα (κτημα) καλεῖται «πᾶν ὅ,τι εἰμπορεῖ νὰ γείνη ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας δημοσίου ἢ ιδιωτικῆς» καὶ ὅστις ἀναγνωρίζει ἐπίσης τὴν εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα διάκρισιν, κακοζήλως ὁμῶς διατυπῶν αὐτὴν⁴.

§ 304. Τὰ πράγματα διακρίνονται διττῶς· ὡς πρὸς τὴν ἐκαστότητα τοῦ εἶναι ἀντικείμενον ιδιωτικῆς κτήσεως καὶ ὡς πρὸς διαφόρους νομικὰς καὶ φυσικὰς ιδιότητας αὐτῶν.

Ὑπὸ τὴν πρώτην ἔποψιν τὰ πράγματα διαιροῦνται εἰς πράγματα ἐντὸς συναλλαγῆς (res quae in nostro patrimonio sunt, ὑπὸ τὴν ἡμετέραν δεσποτείαν, in commercio) καὶ εἰς ἐκτὸς συναλλαγῆς (res quae extra nostrum patrimonium sunt, ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας δεσποτείας ἢ περιουσίας⁵, ὑπὸ τῶν νεωτ. extra commercium⁶). Πρὸς τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην συνδέεται ἡ ἑτέρα ἀνωτάτη (summa divisio)⁷ εἰς πράγματα τοῦ θείου δικαίου (divini juris) καὶ τοῦ ἀνθρώπινου (humani juris), ὧν τὰ μὲν πρῶτά εἰσιν ἅπαντα res extra commercium, τῶν δὲ δευτέρων τὰ πλεῖστα in commercio.

1. 43 § 4, 1. 49 pr. D. 39. 2.—2] L. 13 pr. D. 8. 4.—3] L. 4 § 1 D. 1. 8. Pr. § 4-3 J. 2. 2, Θεόφ. Εἰσηγ. πρ. § 4-3 (2. 2), 1. 23 D. 50. 46. Περὶ Κριτ. top. V. 27 —4] Τῆς *21 Ἰουνίου 1837. Περὶ διακρίσεως κτημάτων.—5] *Αρθ. 1 καὶ 2.

§ 304. 1] Pr. J. 2. 1, Θεόφιλ. πρ. (2. 4). — 2] Κατὰ τὸ non est commercium earum 1. 6 pr. D. 18. 1. Περὶ 1. 34 § 1 D. eod. commercio exuerunt.—3] L. 4 pr. D. 1. 8. Gai. II. 2 Θεόφ. (2. 1). πρ.

Τὰ ὑπάρχοντα res extra commercium τοῦ ἀνθρώπινου δικαίου ὑποδιαιροῦνται εἰς res communes omnium καὶ res publicae. Τὰ res communes omnium (κοινὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων) εἰσὶ τὰ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν (natura, jure naturali) μὴ δυνάμενα νὰ καταστώσιν ἀντικείμενον ἰδιωτικῆς κτήσεως, οἷον ὁ ἀήρ, τὸ ἀενάως ρέον ὕδωρ (ἀέρας, profluens), ἡ θάλασσα καὶ οἱ αἰγιατοί, ἤτοι τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν μέρος τῆς γῆς, «μέχρις οὗ τὸ χεϊρότερον μέγιστον ἔξεισι κύμα», ἢ κατὰ τὸν νεώτ. νόμον «καθ' ὅσον μέρος βρέχεται ἀπὸ τὰς μερίστας πλὴν συνήθειαις ἀναβάσεις τῶν ἐδάτων»⁴.

Res publicae (δημόσια πράγματα) εἰσὶ τὰ εἰς δημοσίαν χρῆσιν προωρισμένα (publico usu destinata) καὶ ἐπομένως μὴ ὑποκείμενα εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν ἰδιώτου⁵, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ἢ τοῦ δημοσίου (populi, aerarii)⁶, κοινότητος (πολιτείας, universitas) οἷον αἱ δημόσιαι πλατεῖαι, αἱ ὁδοὶ κτλ.⁷ Res publicae ὅμως καλοῦνται ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν καὶ τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν τοῦ δημοσίου κτλ. (in patrimonio populi, fisci), χρησιμεύοντα καὶ εἰς θεράπειαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ὡς νομικοῦ προσώπου, οἷον δημόσιοι ἀγροί, τὰ δημόσια καταστήματα κτλ., ἅτινα οὐδὲως εἰσὶν ἐκτὸς συναλλαγῆς⁸. Καὶ παρ' ἡμῖν ὑπάρχουσι res publicae ὑπ' ἀμφοτέρων τὰς σημασίας καὶ ἀνήκουσι τῷ Δημοσίῳ, δήμῳ ἢ κοινότητι⁹.

Res divini juris εἰσὶ τὰ ἐνεκα τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸ Θεῖον ἐκτὸς συναλλαγῆς. Τοιαῦτα δ' ὑπάρχον κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον:

α) Τὰ res sacrae (ιερά), τὰ ἀφιερωμένα τοῖς οὐρανίοις θεοῖς (quae diis superis consecrata sunt)¹⁰, δηλ. τῇ θείᾳ λατρείᾳ, πρὸ πάντων οἱ ναοὶ¹¹, διὰ dedicatio καὶ consecratio¹² καὶ προστατευόμενα δι' ἰδίου παραγγέλματος (ne quid in loco sacro fiat)¹³. Ἡ dedicatio ἐγίνετο δι' ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου, τελευταῖον δὲ τοῦ ἡγεμόνος, τῇ συναινέσει τῶν pontifices¹⁴, ἢ δὲ

4] § 1. 3. J. 2. 1, Θεοφ. § 1. 3. 2. 4). Ὁ αἰγιατός καὶ π. α. ἡμῖν θεωρεῖται ὡς κτήμα δημοσίον, ἀρθ. 15.—5] L. 14. D. 41. 1. 1. 72 § 1 D. 48. 1. 1. 2 § 4 D. 43. 8. § 5 J. 2. 4. 1. 4 pr. D. 1. 8.—6] § 6 J. 2. 4. 1. 6 § 4 D. 4. 81. 14 pr. D. 41. 4. 1. 7. § 1 D. 48. 1.—7] L. 1 § 21 ἐπ. D. 43. 8. 1. un. D. 43. 44. 1. 6 pr. 1. 72 § 4 D. 48. 4. 1. 15. 17. D. 50. 16.—8] L. 44. D. 41. 4.—9] Ἀρθ. 14-18 Ν. περὶ δικαίου κτημ.—10] Gai. II. 4.—11] Macrobi. Sat. III. 3. 1. 1 pr. 1. 6 § 2 D. 1. 8. § 8 J. 2. 4.—12] Gai. II. 4. 1. 6 § 3, 1. 9 pr. D. 4. 8. Festus v. Mons sacer.—13] Τάτλ. Πανδ. 43, 6, Gai. IV. 140, 450.—14] L. v. IX. 46, XXVII. 25, Kix.

(Ν. ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

consecratio ἦν ἡ ἐπίσημος ἐκτέλεσις τῆς dedicatio ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ δικτάτωρος ἢ ἄλλου ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγομένου ἄρχοντος, ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἢ τινος ἀντιπροσώπου αὐτοῦ, συμπραττόντων πάλιν καὶ τῶν pontifices¹⁵. Κατὰ τοὺς τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνους τὰ res sacrae ὠνομάσθησαν bona ecclesiastica¹⁶, καθίσταντο δὲ τοιαῦτα δι' αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς¹⁷ (ἐπιτρεπομένης τῆς ἀπαλλοτριώσεως αὐτῶν μόνον χάριν λυτρώσεως αἰχμαλώτων, ἢ πληρώσεως ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν¹⁸), σήμερον δὲ καθίστανται τοιαῦτα δι' ἀπλῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς καὶ ἀνήκουσι τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς παρὰ Ῥωμαίοις τὰ πρὸς διατήρησιν τῶν ναῶν καὶ τῶν ἱερῶν χρήσιμα εἰς τὸ οἰκεῖον νομικὸν πρόσωπον¹⁹.

6) Τὰ res religiosae (θρησκευτικά), τὰ τοῖς χθονίοις θεοῖς ἀφιερωμένα (quae diis Manibus relictæ sunt)²⁰ καθίσταντο τοιαῦτα ἰδιωτικῇ βουλήσει διὰ τῆς ταφῆς νεκροῦ (illatio mortui) ἢ τῆς τέφρας²¹, ἢ, ἐπὶ διαμελίσεως τοῦ πτώματος, τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐν ἐδάφει ἀνήκοντι τῇ πλήρει δεσποτείᾳ τοῦ θάπτοντος, ἢ τρίτου συναινοῦντος²², ἔτι δὲ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων π. γ. ἐκ τῆς πτώσεως κεραυνοῦ. Ἡ ταφή ὅμως δὲν ἐπιτρέπετο ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅπερ ὡς πρὸς τὴν Ῥώμην ἀνεγράφετο ὑπὸ τῆς 12δέλτου καὶ κατόπιν ἐξετάθη ἐφ' ὅλων τῶν πόλεων²³. Ὁ θάπτων ἐπὶ ἐδάφους ἀλλοτρίου ἄνευ τῆς συναινεσεως τοῦ κυρίου ἐτιμωρεῖτο χρηματικῶς καὶ ὑπέκειτο εἰς ἀγωγὴν περὶ μεταφορᾶς τοῦ πτώματος ἢ ἀποζημιώσεως τοῦ κυρίου, ἀλλ' ὁ τόπος μέχρι τῆς μεταφορᾶς παρέμενε religiosus, μὴ δικαιοῦμένου τοῦ κυρίου νὰ ἐξορύξῃ αὐτογνωμόνως τὸ πτῶμα²⁴. Κατὰ τὸ ἐν ἰσχύι δίκαιον ἡ ταφή ἐπιτρέπεται μόνον ἐν τῷ δημοτικῷ κοιμητηρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ λόγοι τῆς παραγωγῆς rei religiosae ἐξέλιπον, ἐπομένως καὶ ἡ κατηγορία τοιούτων πράξεων²⁵.

Τὰ sacra καὶ religiosa, πρὸς α' ἐν ἀντιθέσει τὰ λοιπὰ πράγματα

ad. Att. IV. 2, pro domo 49. 50-53. Gai II. 5, l. 9 § 4 D. 1. 8.—15] Liv. II. 8. 27. 42, V. 19. 23, IX. 46 verba praeire. Kiz. ad Att. IV. 2. l. 9 § 4 D. 1. 8.—16] Πρὸβλ. l. 22 § 4 C. 4. 2.—17] § 8 J. 2. 1.—18] L. 21 C. 4. 2, § 8 J. 2. 1. Near. 420 κερ. 40.—19] Οἶκον. Στοιχ. § 23 σημ. 6 καὶ ὅδε ἀνωτ. § 280 3) α).—20] Gai. II. 4.—21] L. 2 § 5. 40. 42 D. 41. 7, l. 40. 14 C. 3. 44, l. 5 pr. D. 44. 8. Festus v. Religiosus.—22] L. 6 pr. l. 7 pr. D. 44. 7. Paul. Diac. ex. Fest. v. Fulguritum.—23] Kiz. de leg. II. 23, 4. Serv. ad Aen. XI. 293, l. 3 § 5 D. 47. 42, Paul. Sent. I. 21 § 2. 3, l. 42 C. 3. 44.—24] L. 2. § 4, 2. l. 7, 8., pr. § 2 D. 11. 7.—25] Διάτ. 28 Μαρτίου 1831 ἀρθ.

ἐκαλοῦντο καὶ profanae (βέβηλα) ²⁶, δὲν ἡδύναντο, αὐστηρῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος καὶ κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην (placet plerisque), νὰ ὑπάρχωσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, οὐχ' ἦττον τὰ χάριν τῶν προσηρμένων ἀναγκῶν ὑπάρχοντα ὑπελαμβάνοντο ὡς τοιαῦτα (pro sacro, pro religioso) ²⁷. Καὶ

γ) τὰ res sanctae (ῥοσια), ὅπερ γενικῶς μὲν ἐσήμαινεν ἅπαντὰ τὰ res divini juris ²⁸, εἰδικῶς ὅμως τὰ πρὸς κοινὴν μὲν ὠφέλειαν προωριζόμενα πράγματα, οὐχ' ἦττον ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν καὶ ὅπως μὴ προσβάλλωνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπολαύοντα θρησκευτικῆς εὐλαθείας (quodammodo divini juris sunt) π. χ. τὰ τεῖχη καὶ αἱ πύλαι τῆς πόλεως (velut muri et portae), τὸ στρατόπεδον, οἱ ὄροι τῶν κτημάτων (terminus) ²⁹. Τὰ τοιαῦτα ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν, διὸ κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἐκηρύσσεται sacer, κατὰ δὲ τὸ νεώτερον ὑπέκειτο τῇ κεφαλικῇ ποινῇ ὁ προσβάλλων αὐτά ³⁰. σήμερον δ' ἀνήκουσι τῷ Δημοσίῳ, ἐπίσης δ' αὐστηρότερον τιμωρεῖται ὁ βλάπτων αὐτά ³¹.

§ 305. Ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ἐποψίν, τὴν τῶν νομικῶν καὶ φυσικῶν ἰδιοτήτων, ὑπάρχουσι πολλαὶ διακρίσεις. Τοιαῦτα εἶναι καὶ ἡ εἰς res Mancipī καὶ nec Mancipī (ἢ Mancipii καὶ nec Mancipii) ¹, ἥτις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ νεωτέρῳ ρωμ. δικαίῳ εἶχε μόνον ἱστορικὴν ἀξίαν.

Res Mancipī δ' ἦσαν μόνον τὰ praedia in Italico solo (τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἀκίνητα), ἐπίσης αἱ ἐν Ἰταλίᾳ servitutes praediorum rusticorum (ἀγροτικαὶ δουλείαι), οἱ δούλοι καὶ τὰ φορτηγά καὶ ὑποζύγια (quae dorso, colloves domantur) κτήνη, ἥτοι βοῦς (boves), ἡμίονοι (muli), ἵπποι (equi) καὶ ὄνοι (asini) ². Ἐκ παρερμηνείας δὲ δύο χωρίων τοῦ Τακίτου καὶ τοῦ Πλινίου ³ κατὰ τινας καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ οἱ μαργαρίται. Ὁ λόγος ὅμως τῆς διακρίσεως ταύτης τὰ μάλιστα φιλονεικεῖται ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων τῶν ἱστορικῶν

2, 7, ἀρθ. 573 Πον. Ν. — 26] Fest. v. puri, profanum. Liv. XXXI 44. Serv. ad Aen. XII. 779. 1. 6 § 3 D. 1. 8. — 27] Gai. II. 7. 8. — 28] Maer. Sat. I. 3. — 29] Gai. II. 8, § 40 J. 2. 4. 1. 2. 3 D. 43. 6, 1. 3 § 17 D. 49. 46. Paul. Diac. ex Fest. v. Term. — 30] Festus v. Sacer, 1. 9 § 3 D. 4. 8. — 31] Ἀρθ. 17 Ν. περὶ διακρ. κτημ., ἀρθ. 425 Πον. Ν. (ἐπιβαρυντικὴ αἰτία).

§ 305. 1] Καὶ ὁ Studemund ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τοῦ Γαίου (1884) δέχεται τὴν γραφὴν Mancipii, ἐξ ἧς τινες (π. χ. Niebuhr Μέρος Α', σημ. 1044) ἠθέλησαν νὰ ἐξαγάγῃσι συμπεράσματα περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης τῶν πραγμάτων. — 2] Ulp. fr. XIX. 1, Gai. I. 120. — 3] Tac. Ann. 1. 73. quodque venditis hortis sta-

σπουδῶν μέχρι σήμερον⁴. Κατὰ δὲ τὴν πιθανωτέραν γνώμην⁵ ἡ διακρίσις ἀνάγεται εἰς τὸν κοινὸν ἅπασιν τοῖς πράγμασι τοῦτοις τρόποις τῆς κτήσεως τῆς ἐπ' αὐτῶν κυριότητος κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον. Κατὰ τὰ παλαιότερα δηλ. ἰσχύοντα, τῶν ἐν πολέμῳ λαφύρων τὰ μὲν διενέμοντο τῷ στρατῷ, τὰ δ' εἰσέρρεον εἰς τὸ *aerarium*⁶. Τοῦτων δὲ πάλιν τινὰ ἐπωλοῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς ἰδιώτας, διὰ τῆς καλουμένης *praedae sectio*⁷ καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ καλούμενα *res mancipi*, ὡς ἱκανῶς μαρτυρεῖται. Οὕτως περὶ τῶν *praedia*, τῶν δούλων καὶ τῶν ἵππων μαρτυροῦνται ρητῶς ἢ τε παρὰ τῆς πολιτείας κτήσις αὐτῶν, ὡς λαφύρων καὶ ἡ πώλησις αὐτῶν εἰς ἰδιώτας⁸. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν τετραπόδων δὲν ὑπάρχει μὲν ρητὴ μαρτυρία, ἀλλὰ ταῦτα ρητῶς ἀφομοιοῦνται πρὸς τοὺς ἵππους, ἐν ἄλλῃ τινὶ περὶ *postliminium* διατάξει⁹. Τέλος ἡ κατάταξις τῶν ἀγροτικῶν δουλειῶν εἰς τὰ *res mancipi* δύνανται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς συστάσεως τοιούτων κατὰ τὴν *praedae sectio*, χάριν τῶν γειτονικῶν κτημάτων, ἅτινα ἄλλως θὰ ἦσαν τυχόν σχεδὸν ἄχρηστα, ὅταν ἐὰν ἐστεροῦντο ἐξό-

tuam Augusti simul *mancipasset* Plinius Hist. nat. 59. Jugurthio bello uniorum nomen impositum maxime gradibus margaritis⁶⁰ et hoc tamen aeternae prope possessionis est sequitur heredem in *mancipatum* venit ut *praedium aliud*. Ἀλλ' ὁ μὲν Τάκιτος προφανῶς λέγει ὅτι ἐπωλήθη διὰ *mancipatio* ὁ περιέχων τὸ ἄγαλμα ἄγρος, παρὰ δὲ Πλίνῳ πρόκειται μόνον περὶ συγκρίσεως τῶν μαργαριτῶν πρὸς τὰ ἀκίνητα. Πρὸς. Puchta § 233-dd. — 4] Ἀπάσαι τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ γνώμας συνέλεξεν ὁ M. Mannhayn. *Περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς σημασίας τῶν res mancipi ἐν τῷ ἀρχαίῳ ρ. δ. 1823*. Πρὸς. Civil. Mag. II. σ. 55 ff. Μετ' αὐτὸν ὁ Plange. *Περὶ τῶν res mancipi καὶ nec mancipi* 1858 περιέχει πλήρη βιβλιογραφίαν καὶ ἀπάσαι τὰς πηγὰς. Τέλος ὁ Danz *Ἱστορ. τοῦ ρ. δ. § 419* ἀναπτύσσει εὐρέως πῶς τὰς σπουδαιότητας τῶν γνομῶν. Δυστυχῶς δὲ καὶ τὸ οἰκτεῖον χωρίον τοῦ Γαίου (II. 14a, 4 j) καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ (1884) ἐκδόσει τοῦ Studemund ἐστὶ γασματικόν, ἀλλ' οὐκ ἦν τὸν ἐκ τῶν σωζομένων λήξεων δὲν φαίνεται, ὅτι θὰ ἠδύνατο καὶ πλήρες ὄν νὰ παράσχη λύσιν τοῦ ζητήματος. Ἐκ δὲ τῶν νεωστὶ συγγραψάντων ὁ μὲν Karlowa (II σ. 355) ἀποδίδωσι τὴν διάκρισιν εἰς τὴν σπουδαιότητα τῶν *res mancipi*, ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν, εἰς ἡν ἰδιαζόντως ἐπεδίδοντο οἱ Ρωμαῖοι, ὁ δὲ Voigt (σ. 440) ἐπίσης τὴν σημασίαν τῆς διακρίσεως ἀνεύρισκων ἐν τῇ γεωργίᾳ, φρονεῖ ὅτι ἐγένετο, ὅπως ἀποσοβήθῃ ἡ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιωτῶν ἀπορρύφθης τῶν γεωργικῶν δυνάμεων τῶν Ρωμαίων, διὸ καὶ ἀπηγορεύετο ἡ ἀπαλλοτρωσις παντὸς *res mancipi* εἰς τοιοῦτους· ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ αὐτοῦ συνδέεται ἀναπασπαστως πρὸς τὴν ἑτέραν περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῆς διακρίσεως ἡν τάσσει εἰς νεωτέρους ἢ ἡ δωδεκάβητος χρόνους (σ. 437). — 5] Πρὸς. Danz § 419 σ. 212. ἐκ. — 6] Danz αὐτ. σ. 214, Πρὸς. Δ. οὐτ. VII. 63. VIII. 30. — 7] Ἰδὲ κατωτ. § 332. — 8] L. 20 § 4 D. 49. 15. Liv. VI. 4, XXIII. 37; Gcl. N. A. VII. 4. Gai. IV. 46. Kix. ad Att. V. 20. de inv. I. 45. — 9] Kix. top. 40.

δου καὶ δὲν συνίστατο δουλεία παρόδου (actus). Καὶ ἡ σύστασις δὲ τοιαύτης μαρτυρεῖται ρητῶς ὡς συμβαίνουσα ¹⁰. Τὸ δὲ ὄνομα *mancipi* παρήχθη ἐκ τοῦ *manceps*, ὡς ἐκαλεῖτο ὁ ἀγοράζων τι παρὰ τῆς πολιτείας ¹¹, καίτοι δὲν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ἀνάγκη εἰς τὴν περὶ κυριότητος ἀντίληψιν τῶν Ρωμαίων, καθ' ἣν πᾶν πρᾶγμα ἐκτάτο, ὡς ἐν πολέμῳ, διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως (χειρός, *manu capere*) ¹², ὅπερ συνάδει καὶ πρὸς τὸν ἀρχικὸν τρόπον τῆς κτήσεως τῶν *res mancipi*.

Ὅπως δὴποτε ὅμως βέβαιον μὲν ἐστίν, ὅτι τὰ *res mancipi* ἠδύναντο ν' ἀπαλλοτριωθῶσιν οὐ μόνον διὰ τῆς *in jure cessio* (εἰσωνικῆς δίκης), ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐλαττοτέρας *mancipatio* ¹³ καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ ἰδιάζουσα αὐτοῖς νομικὴ ἰδιότης· ἡ δὲ διάκρισις, μνημονευομένη ἐν τῇ 12δέλτῳ ¹⁴, ἐκράτει μέχρι τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων, ἀλλ' ἐπεδιώκετο ὁ ὅσον ἐνεσσι μειζῶν περιορισμὸς αὐτῆς ¹⁵. χαλαρουμένη δὲ βαθμυθὸν καὶ ὑποχωροῦσα εἰς τὴν ἐμφάνισιν νέων τρόπων κτήσεως κυριότητος, περιορίσθη μᾶλλον ἐν θεωρητικῇ σφαίρῃ, ἕως οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ρητῶς κατήργησεν αὐτήν ¹⁶. Ἐν ᾧ δ' ἐν ἀρχῇ παρείχε πλεονεκτήματα, ἕνεκα τῆς ἥττον ἢ ἡ *in jure cessio* ἐπαχθοῦς *mancipatio*, ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ *jus honorarium* καὶ τῆς ἀπλουστερας *traditio* τὰ πλεονεκτήματα κατέστησαν μειονεκτήματα.

§ 306. Ἄλλη διάκρισις, ἐκ τῆς ὕλικῆς τῶν πραγμάτων φύσεως πηγάζουσα, σπουδαιοτέραν δὲ παρ' ἡμῖν ἢ παρὰ Ρωμαίοις νομικὴν σημασίαν κεκτημένη, ἐστίν ἡ εἰς *κινητὰ* καὶ *ἀκίνητα*. *Κινητὰ* (*mobiles*) καλοῦνται τὰ αὐτοκίνητα (*moventes* ἢ *se moventes*, οἷον τὰ κτήνη, παρὰ Ρωμαίοις δὲ καὶ οἱ δοῦλοι) ¹ καὶ τὰ ὑπὸ ἑτέρας δυνάμεως δυνάμενα νὰ κινηθῶσιν ἄνευ ἀλλοιώσεως ἢ καταστροφῆς (ἄνευ βλάβης τῆς οὐσίας αὐτῶν, κατὰ τὸν νεώτ. νόμον, καθ' ὃν ἐν τοῖς κινήτοις καταλέγονται καὶ πάντα τὰ δικαιώματα, πλὴν τῶν ἐπὶ τινος ἀκινήτου δουλειῶν καὶ τῆς διεκδικητικῆς ἀγωγῆς ἀκινήτου) π. χ. τράπεζα, ἀκίνητα δὲ (*immobiles*) τὸ ἔδαφος ἐν γένει καὶ πᾶν μετ' αὐ-

10] Sic. Flacc. σ. 446 ἐκδ. Lachman πρὸς λ. 1. 44 § 1. D. 8. 16.—11] Paul. Diac. v. *Manceps* dicitur qui quid a populo emit.—12] Boecking Inst. § 73 σημ. 46.—13] Gai. II. 22. 23. Ulp. fr. XIX. 18: κατωτ. § 334.—14] Gai. II. 47.—15] Περὶ τούτου ἐν ἐκτάτῃ τόμ. Α'. § 151.—16] L. un C. 7. 25, de usuc. transf. et de sublata differentia rerum mancipi et nec mancipi 7. 31.

§ 306. 1] L. 93 D. 50. 45. Ἀρθ. 5. 12. Ν. περὶ δικηρ. κτημ.

τοῦ ἀναποσπάστως συνδεόμενον (solum et res soli, quae solo continentur)². ταῦτα δ' ἐν τῷ Πανδέκτῃ ἀδιακρίτως τοῦ εἶδους καλοῦνται συνήθως fundus³, ἐν ᾧ ἀρχαιότερον ἐγένετο πάντοτε διάκρισις τοῦ fundus ἀπὸ τοῦ aedes (οἰκία) ἢ praedium⁴ (ἐκ τοῦ praes [ἐγγρηγής], ὡς δυναμένου νὰ παράσῃ πᾶσαν ἀσφάλειαν)⁵. Τὰ δ' ἀκίνητα ὑποδιαιροῦνται ἀναλόγως τῆς θέσεως αὐτῶν εἰς urbana (ἀστικά)⁶ καὶ τὰ τοιαῦτα εἰδικώτερον καλοῦνται aedes καὶ area (οἰκόπεδον), εἰς rustica (ἀγροτικά), οἷον ager (ἀγρός), area (ἐδαφος, ἄλως), villa (βίλλα, ἐπαυλὶς)⁷ καὶ εἰς suburbana ἤτοι τὰ ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, πλην πλησίον αὐτῆς κείμενα, ἢ τὰ διακρινόμενα τῶν ἀστυκῶν οὐχὶ κατὰ τὴν θέσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος, οἷον κήποι (horti)⁸.

Σπουδαία διάκρισις κατὰ τὸ προϋουσινιανέιον δίκαιον ὑπῆρξεν ἐν τοῖς ἀκινήτοις ἢ εἰς praedia Italica καὶ provincialia⁹, ἥτις, καίπερ βαθυμεθὺν χαλαρομένη διὰ τοῦ jus honorarium καὶ τῶν νομοδιδασκάλων, τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατηργήθη ὀριστικῶς¹⁰. Ἐκ τούτων, ὡς εἶδομεν ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ, μόνον τὰ Italica, ἤτοι τὰ ἐν Ἰταλίᾳ, ἢ ἐν πόλεσι πεποικισμέναις διὰ τοῦ jus Italicum¹¹, ἦσαν ἱκανὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τοῦ jus civile. Τὰ δὲ provincialia διηροῦντο, ἀναλόγως τοῦ διὰ τὴν κατοχὴν (possessio) αὐτῶν καταβάλλοντος φόρου, εἰς πολλὰ εἶδη, οἷον εἰς stipendiaria, τὰ καταβάλλοντα stipendium, ἤτοι ὠρισμένον ποσὸν καρπῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἰσοδήματος¹² καὶ tributaria, κείμενα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἡγεμόνος καὶ καταβάλλοντα tributum (χρηματικὸν φόρον)¹³.

§ 307. Σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν ἔχει ἐπίσης καὶ σήμερον ἡ διάκρισις εἰς ἀντικαταστατὰ καὶ ἀναντικατάστατα (res fungibilis καὶ non fungibilis, λίαν ἀδοκίμως κατὰ τοὺς νεωτ., ἐκ τῆς ἐν τινι χωρίῳ τῶν πηγῶν λέξεως functionem¹), ἀναφερομένη καὶ ἐν

2) Gai. II. 53. 54. 204. I. 4 § 3 D. 43. 46. I. 3 D. 8. 4.—3) L. 145. 241 D. 50. 16.—4) Π. γ. Gai. II. 42. I. 415 D. 50. 16.—5) Kix. in Verr. II. 4. 5. 4. 55. Liv. XXII. 60.—6) L. 198 D. 50. 16. I. 46. C. 5. 71.—7) L. 211 D. 50. 16. B. (2. 2) 203. vel areae tuae ad frumenta, I. 44 § 3 D. 34. 4.—8) L. 41 § 6 D. de leg. III. 32. I. 46 C. 5. 71. I. 408 D. 50. 16.—9) Gai. II. 7. 21.—10) § 40 J. 2. 1.—11) Τόμ. Α'. § § 130. 133.—12) Kix. in Verr. I. 35. III. 6. V. 47. 24.—13) L. 4 § 2 D. 50. 15. Hyginus de lim. const. p. 285. Gai. II. 21 Fragm. Vat. 61. Id. τόμ. Α'. § 131.

§ 307. 4) Gai. III. 90. I. 4 § 1 D. 12. 4. I. 30 § 6 D. de leg. I. 30. I. 83 §

τῷ νεωτέρῳ νόμῳ περὶ διακρίσεως κτημάτων⁵, εἰς γένος (genus) καὶ εἶδος (ἢ σῶμα species ἢ corpus) καὶ εἰς φθαρτά (ἢ ἀναλωτὰ) καὶ μὴ τοιαῦτα. Ἀντικαταστατὰ καλοῦνται τὰ μὴ λαμβανόμενα ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ δικαίῳ ἀτομικῶς, διὸ δυνάμενα ἀκωλύτως νὰ ἀντικατασταθῶσι (κυρίως ὑπὸ τοῦ ἐφείλοντος τοιαῦτα) δι' ἄλλων, προσδιορίζονται δὲ κατὰ σταθμὸν, ἀριθμὸν ἢ μέτρον⁶, διὸ καλοῦνται καὶ ποσότητες π. χ. σίτος, τρεῖς μῦθοι σίτου κτλ. Ἀναντικατάστατα δὲ τὰ ἔχοντα τὴν ἀντίθετον ιδιότητα. Ἡ δὲ διακρίσις αὕτη, ἥς ἡ πρακτικὴ σημασία ἀπαντᾷ ἀπανταχοῦ τῶν κλάδων τοῦ δικαίου, συμπίπτει μὲν συνήθως πρὸς τὴν εἰς γένος (ἀντικαταστατὰ) καὶ εἶδος (ἀναντικατάστατα), ἀλλὰ καὶ δυνατόν ἐστι ἀποχωρισθῆ αὐτῆς οὕτως δὲ γένος καλεῖται καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ μὲν ἀναντικατάστατον, ἀλλὰ τῇ βουλήσει τῶν δικαιοπρακτούντων ἀριθμῶμενον οὐχὶ ἀτομικῶς, ἀλλὰ διὰ κοινῶν γνωρισμάτων πρὸς ἄλλα τοῦ αὐτοῦ εἶδους πράγματα π. χ. ἓνα ἵππον. Τέλος δὲ φθαρτά ἢ ἀναλωτὰ καλοῦνται τὰ πράγματα, ὧν ὁ προσρισμὸς συνίσταται ἐν τῇ καταναλώσει (ἐν ἀποχρήσει, quae in abusu continentur, quae ipso usu consumuntur)⁷ δηλ. εἴτε ἐν τῇ παντελεῖ ἐξαφανίσει, ὡς π. χ. τὰ ἐδώδιμα, εἴτε ἐν τῇ χρήσει, τῇ καθιστώσει αὐτὰ ἐφεξῆς ἄχρηστα διὰ τὸν προσρισμὸν τῶν π. χ. τὸ χαρτόσημον⁸. πάντως ὅμως δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς τοιαῦτα τὰ ἀπλῶς διὰ τῆς χρήσεως φθειρόμενα. Ἐπομένως ἅπαντα μὲν τὰ φθαρτά εἰσι καὶ ἀντικαταστατὰ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀντιστρόφως⁹.

Ἐν τοῖς ἀντικαταστατοῖς καὶ δὴ καὶ φθαρτοῖς ὑπὸ νομικὴν ἐπεὶ, λόγῳ τῆς ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κυριότητος ἐγκειμένης χρήσεως καὶ ἀναλώσεως, ἰδιαζόντως διακρίνεται τὸ χρῆμα (νόμισμα), ὅπερ χρησιμεύει ὡς ἀνταλλακτικὸν μέσον καὶ ὡς μέτρον τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων. Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀρχαῖον νομίσματα, οὐδ' ἐχρῶντο κἄν μετάλλῳ, ἀλλὰ μόνον βοῦσι καὶ προβάτοις (pecus, ἐξ οὗ pecunia, χρήματα)¹⁰, εἴτε δ' ἀκατεργάστῳ χαλκῷ (aes rude, rauidusculum), ὃν ἐστάθμιζον. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς ἐκάστοτε σταθμίσεως, λέγεται, ὁ Σέρκιος Τύλλιος ἔχουσε τεράχια χιλ-

5. D. 45. 4. —2] Ἀρθ. 4. —3] L. 2 § 1 D. 12. 1. —4] Ulp. fr. XXIV. 27 § 2. § 2 J. 2. 4. —5] Πρὸλ. Regelsberger § 100 —6] Ἐξαιρετικῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ φθαρτὸν μὴ ἀντικαταστατόν. Πρὸλ. Regelsberger αὐτ. ἔ. τ. ἐπὶ τῇ ἐκατονταετούτῳ οἶνου εὐρεθεῖσα μόνη. —7] Varro de L. L. V. 95, Festus v. Peculatus v. Ovilus duabus. Πρὸλ. ἐν τοῖς ἐπ. Walter § 136-188. 336. 412.

κοῦ, ὠρισμένου βάρους, σημειώσας τοῦτο ἐπ' αὐτῶν⁸. Τὸ δ' ἀρχαιότατον νόμισμα (aes signatum) καλεῖται as, σημαῖνον λίτραν χαλκοῦ εἰς νόμισμα⁹ καὶ περιέχον δώδεκα οὐγγίας (unciae), ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτοῦ βαθμυδὸν ἐμειοῦτο, ἕως οὗ κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου Καρχηδονικοῦ πολέμου, ἐν ἀρχῇ τοῦ 6 αἰῶνος ἀ. κτ. Ρ., κατεβιβάσθη εἰς δύο μόνον οὐγγίας, κατόπιν δέ, κατὰ τὸ 6^ο ἡμισυ τοῦ 7 αἰῶνος διὰ τῆς lex Papiria, εἰς ἡμίσειαν οὐγγίαν (semunciales asses)¹⁰. Βαθυμυδὸν δ' ἀντικατέστη καὶ ἡ χώνευσις διὰ τῆς ἐκτυπώσεως¹¹. Ὁ ἀργυρος ἐχρησιμοποιήθη ἐν τῷ χρήματι τὸ πρῶτον τῷ 486 ἀ. κτ. Ρ., διὰ τοῦ denarius περιέχοντος δέκα as, ἐν ἀρχῇ μὲν ἐκ δέκα οὐγγίων ἕκαστον, κατόπιν δὲ ὀλιγώτερον, ἀναλόγως τῆς μειώσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἄσσου· ἕκτοτε δ' ἐμφανίζεται τὸ pecunia signata forma publica (populi Romani), ὅπερ σημαίνει τὴν βεβαίωσιν πολιτείας τινὸς περὶ τῆς ἐν τῷ νομίσματι ὑπάρξεως τοῦ προσήκοντος ποσοῦ μετὰλλου¹². Τέλος χρυσᾶ νομίσματα ἐξετυπώθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 536 ἀ. κτ. Ρ., εἰς aureus (χρυσοῦς), ὃν ἡ ἀξία ἐν ἀρχῇ τοῦ 8 αἰῶνος ἦν τὸ 40στὸν τῆς λίτρας τοῦ χρυσοῦ, ἢ 20 denarii ἀργυροῖ ἢ 100 sestertii¹³.

Τὰ νομίσματα ἐξετυποῦντο ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν tres viri monetales, ἐκτάκτως δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τὴν τῶν Quaestores¹⁴. Ἐν τῇ γ' περιόδῳ τὸ δικαίωμα τῆς κοπῆς νομισμάτων ἀνῆκε τῷ ἡγεμόνι, τῇ δὲ συγκλήτῳ μόνον χαλκῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων νομισμάτων παρέμεινε μόνος ὁ aureus, οὗτινος μάλιστα ἐμειώθη ἡ ἀξία καὶ ὅστις ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον νόμισμα (ἀλλ' ἐπὶ σχεδὸν κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ ἐλαττώσει τῆς ἀξίας αὐτοῦ) καὶ τῆς δ' περιόδου, καλούμενος καὶ solidus. Sestertius δ' ἐκαλεῖτο ἀργυροῦν νόμισμα ἐκ $2\frac{1}{2}$ ἄσσων ἢ $\frac{1}{4}$ τοῦ denarius¹⁵. Ἡ διεύθυνσις τῆς νομισματικῆς κατὰ τὴν δ' περίοδον ἀνετέθη τῷ comes largitionum, ἀπηγορεύθη δ' ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ τοῖς ιδιώταις ἡ ἐκτύπωσις νομισμάτων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δημοσίαις νομισματοκοπείοις¹⁶.

8] Plin Hist. Nat. XXIII, 3. Τὰ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ νομίσματος εἰσέτι ἀμφιβολία. Τὰς Karlowa II σ. 364 ἐπ. — 9] Varro de L. L. V. 469. — 10] Plinius Hist. nat. XXIII, 3, Festus v. grave aes. — 11] Walter § 486 σημ. 107. — 12] Karlowa αὐτ. σ. 367. — 13] Walter § 187. σημ. 409, 410, 415, 416. — 14] Walter § 488 καὶ σημ. 120. L. 2 § 30 D. 4, 2, Kiz. ad fam. VII. 43, de leg. III. 3. — 15] L. 37 C. 8. 54, Δι' ἅπαντα Walter § 336. 412. — 16] L. 8. 9 § 2 D.

Τὰ χρήματα καλοῦνται ἐν ταῖς πηγαῖς κοινῶς pecunia ἢ nummi ἢ pecunia numerata, τὰ δὲ νομίσματα, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶδους nummi, numismata, corpora nummorum aes¹⁷.

§ 308. Πάντα τὰ ἐνσώματα πράγματα, ἐκ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν, διαιροῦνται εἰς διαιρετά (quæ divisi possunt). τὰ δυνάμενα νὰ διαιρεθῶσιν εἰς πολλὰ αὐτοτελῆ πράγματα, διαφέροντα ἀλλήλων μόνον κατὰ ποσόν, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ ποιὸν καὶ εἰς ἀδιαιρετά (indivisæ), τὰ ἀνεπίδεκτα τοιαύτης διαιρέσεως¹.

Τὸ διαιρετὸν δ' εἰς ἑτέρου ἀναφέρεται, εἴτε εἰς τὴν ὕλικήν διαίρεσιν, ἐμφαίνουσαν τὸν ὕλικόν ἀποχωρισμὸν τῶν διαφόρων μερῶν, ὧν ἕκαστον ὡς αὐτοτελὲς καλεῖται καὶ totum (ὅλον)², εἴτε εἰς νοητήν ἢ ἰδανικήν, ἐμφαίνουσαν τὴν ἀφηρημένην διαίρεσιν, ἢ μᾶλλον τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐπὶ τοῦ πράγματος δικαιώματος καὶ τὰ μέρη τῆς τοιαύτης διαιρέσεως καλοῦνται ἰδανικά (partes, partes indivisæ, intellectu, pro indiviso)³. Καὶ ἰδανικῶς μὲν διαιρετά εἰσιν ἅπαντα τὰ ἐνσώματα πράγματα, ὕλικῶς δὲ συνήθως τὰ ἀκίνητα· ἐκ δὲ τῶν κινήτων ὕλικῶς τὰ πλεῖστα ἀδιαιρετά. Ἡ ἀνωτέρω ἔννοια τοῦ διαιρετοῦ καὶ ἀδιαιρετοῦ τέλος δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐπὶ τῶν περιουσιακῶν δικαιωμάτων, ὧν τὰ πλεῖστα εἰσιν ἰδανικῶς διαιρετά· ἀδιαιρετά δὲ π. γ. αἱ δουλείαι (πλὴν τῆς ἐπικαρπίας) καὶ τινες ἐνοχαὶ (ἀδιαιρέτοι)⁴.

§ 309. Τὰ πράγματα τέλος εἰσὶν ἀπλᾶ ἢ σύνθετα. Νομικῶς ἀπλᾶ (κατὰ τὰς παγὰς ἡγεωμένα, res singularis) εἰσὶ τὰ αποτελούμενα ἐξ ἑνὸς μόνου μέρους, οἷον ὁ δοῦλος, ἡ δοχὴς ἢ καὶ ἐκ πολλῶν μὲν ἀλλ' ἀποβαλλόντων τὴν αὐθυπαρξίαν αὐτῶν π. γ. ὁ ἄρτος, σύνθετα (κατὰ τὰς παγὰς συνημμένα) δὲ τὰ αποτελούμενα ἐκ πλειόνων μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένων, ὧν ὅμως ἕκαστον δὲν ἀποβάλλει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν, οἷον ἡ οἰκοδομή, τὸ πλοῖον¹. Τὰ σύνθετα πράγματα ὡς ὅλον καλοῦνται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ αποτελοῦντα αὐτὰ μέρη universitas (ὁμάς)². Ἀλλ' ἡ universitas κέκτηται καὶ ἑτέραν σπουδαίαν σημασίαν, καθ' ἣν ἐμφαίνει σύνολον πραγμάτων, γεχωρισμένων

18. 10, L. 459. 178. 222 D. 50. 46, 1. 25 D. 7. 4, 1. 34 § 4 D. de leg. I. 30, 1. 5 D. 16. 1. — 17] L. 28 D. 7. 4, 1. 8 D. 48. 10, 1. 49 § 2 D. 42. 6, 1. 2 pr. D. 9, 2.

§ 308. 1] L. 26 § 2 D. de leg. I 30, § 5 J. 4. 47.—2] L. 36 § 4 D. 50 46.—

3] L. 66 § 2 D. de leg. II. 31, 1. 5 D. 45. 3.—4] ἴδ. κατωτ. § 404.

§ 309. 1] L. 30 pr. D. 41. 2.—2] L. 23 pr. D. 41. 3.

μὲν ὁλικῶς, ἀλλὰ διὰ κοινοῦ ὀνόματος χαρακτηριζομένων π. χ. ἀγέλη. Ἡ ὁμάς ὅμως, καίτοι παραμένει ἡ αὐτὴ καὶ ἐὰν τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν πράγματα ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλων τοῦ αὐτοῦ γένους, δὲν ἀποτελεῖ οἷον νομικὸν πρᾶγμα, ἀνεξάρτητον τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ δυνάμενον ὡς τοιοῦτον νὰ γείνη ἀντικείμενον ἐννόμων σχέσεων. Μόνον δ' ἰδιαιτέροι τινες κανόνες ρυθμίζουν αὐτὴν εἴτε ὡς ἐρμηνευτικοί, εἴτε ὡς ἐξαιρετικοί π. χ. ἐπὶ διεκδικήσεως ἀγέλης³.

§ 310. Ἐνεκα τῆς ὑπάρξεως τῶν συνθέτων πραγμάτων καθίσταται ἰδιαιτέρως σπουδαία ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ κυρίου πράγματος (res principalis) καὶ τῶν προσθηκῶν (accessio)¹, διότι αἱ τε προσθήκαι καὶ τὰ ἀποτελοῦντα τὸ σύνθετον μέρη εἰσὶ μέρη αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ μὲν συστατικὰ τοῦ συνθέτου μέρη εἰσὶν ἀπαραίτητα πρὸς ὑπαρξιν αὐτοῦ καὶ ὡς τοιαῦτα νομικῶς δὲν ἔχουσιν αὐτοτελῆ ὑπαρξιν, ἀλλ' ἀκολουθοῦσι πάντοτε τῷ ὅλῳ πρᾶγμα· τῶν δὲ προσθηκῶν, αἵτινες δύνανται καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν ἐν γένει νὰ μὴ ὑπάρχωσι καὶ ἐν τοῖς συνθέτοις νὰ ὑπάρχωσιν, ἄλλη ἡ φύσις. Διότι ὑπάρχουσι μὲν προσθήκαι συμπίπτουσιν πρὸς τὰ συστατικὰ μέρη πράγματος π. χ. οἱ ἥρτημένοι καρποὶ, τὰ δένδρα ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἔχρουσαι μὲν αὐτοτελῆ ὑπαρξιν, ἀλλὰ προσωρισμέναι εἰς διαρκῆ ὑπηρεσίαν τοῦ κυρίου πράγματος καὶ διὰ τοῦτο θεωρούμεναι ὡς ἀνήκουσαι εἰς αὐτό. Μόνον δ' ἐπὶ τοῦ πρώτου εἶδους τῆς προσθήκης ἰσχύει ὁ κανὼν accessio cedit rei principali². Τὴν διάκρισιν ταύτην ἀναγράφει, ὡς πρὸς τὸν σύνδεσμον κινητῶν μετ' ἀκινήτων καὶ ὁ νεώτ. νόμος καὶ διακρίνει πρᾶγμα κύριον καὶ παρακολουθήματα, ἅτινα ὑποδικαίρει εἰς προσηνέηματα (τὰς τοῦ α' εἶδους προσθήκας) καὶ παραρτήματα (τὰς τοῦ β'). Ἐν ταῖς προσηνέημασι καταλέγονται καὶ οἱ καρποὶ (fructus), ἅτινα τὰ προϊόντα πράγματος, κυρίως τὰ ὄργανικά (res quae natura ex ipso corpore procreantur)³, ἅτινα καλοῦνται καὶ φυσικοὶ (fructus naturales κατὰ τοὺς νεώτ.), π. χ. αἱ σταφυλαὶ· καρποὶ ὅμως ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ εἰσοδήματα δηλ. τὸ ἀντίτιμον τῆς ἐκ τοῦ πράγματος ὠφελείας, μίσθωμα, καὶ οἱ τοιοῦτοι καλοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων πολιτικοὶ (fructus civiles). Ἐν τοῖς φυσικοῖς καρποῖς σπουδαία

3] Πρὸς. περὶ τοῦ λίαν φιλονεικουμένου τούτου ζητήματος Παπαρ. Γ. Α. § 181, Οἶκον. Στοιχ. § 29, Wächter Pand. § 59. σ. 261 ἐπ.

§ 310. 1] Πρὸς. Β. (41. 44) 2.—2] L. 49 § 13 D. 34. 1. 23 § 4 D. 46. 1.—3] Ἀρθ. 7. 8 Ν. περὶ διακρίσεως κτην. — 4] L. 121 D. 50. 16. Καρποὶ ὅμως κατὰ

ἐστὶν ἡ διάκρισις εἰς fructus pendentes (ῥητημένους), τοὺς συνεχομένους τῷ κυρίῳ πράγματι καὶ ἀποτελοῦντας μέρος αὐτοῦ⁵, separati (κεχωρισμένους), τοὺς μηκέτι συνεχομένους· οἱ δεύτεροι αὗτοι διακρίνονται εἰς percepti (συνειλεγμένους, οἵτινες πάλιν ὑποδιαίρονται εἰς extantes, σωζομένους καὶ consumpti, ἀναλωθέντας) καὶ εἰς συλλεκτέους (percipiendi κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι εἰς fructus qui percipi potuerunt⁶. ἀναλόγως δὲ τῶν διακρίσεων τούτων ρυθμίζονται αἱ περὶ τῶν καρπῶν νομικαὶ σχέσεις, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ρηθήσεται. Ἐν δὲ τοῖς πολιτικοῖς καρποῖς διακρίνεται ἰδίως τὸ μίσθωμα, ὅπερ ἐπὶ μὲν ἀναντικαταστάτων καλεῖται merx, pensio⁷, ἐπὶ δὲ ἀντικαταστατῶν, ἐὰν συνίσταται εἰς ὅμοια πράγματα, usurae, fœnus⁸.

Τὸ πρᾶγμα μεθ' ὧν τῶν προσθηκῶν αὐτοῦ ἐκφράζεται διὰ τῶν omnis causa rei, causa rei, ὅπερ ὅμως σημαίνει ἐπίσης τὸ πρᾶγμα μεθ' ὧν τῶν ἐπ' αὐτοῦ νομικῶν σχέσεων⁹.

Τ Μ Η Μ Α Β'.

Η ΝΟΜΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΗΣ

§ 311. Φύσις τῆς νομῆς. — § 312. Ὅρισμός τῆς νομῆς. Στοιχεῖα. — § 313. Πρόσωπα καὶ πράγματα ἐν τῇ νομῇ. — § 314. Ὁνοματολογία τῆς νομῆς.

§ 311. Πρὸ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἀναμφισβητήτων ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων, ἐξεταστέον ἐννομόν τινα σχέσιν πρὸς τὸ πρᾶγμα, ἥτις συνήθως ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖον προαπαιτούμενον τῆς ἀσκήσεως πλὴν τὸς (ἐμπραγμάτου) δικαιώματος, τὴν *τομήν* (possessio).

χρηστικῶς καλοῦνται καὶ ἕτερα μὴ ὀργανικὰ προϊόντα π. γ. λίθοι, ψέμας, Οἶκον. Στοιχ. § 31 σημ. 1 ε. τ.—5] L. 41. D. 6. 4.—6] L. 33. 78 D. 6. 4. 1. 25 § 4 D. 22. 1. 1. 48 pr. D. 41. 4, § 36 J. 2. 1. 1. 22 C. 3. 32. Bz. (15. 4) 33. — 7] L. 29 D. 5. 3. 1. 36 D. 22. 1.—8] L. 34 D. 22. 1. — 9] II. γ. 1. 34 pr. D. 42. 4. 1. 20 D. 6. 1.

Ἡ φύσις καὶ ὁ δικαιολογικὸς τῆς νομῆς λόγος ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ὡς σχέσεως προστατευομένης ὑπ' αὐτοῦ, τὰ μάλιστα φιλονεικοῦνται, πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ Σαβινύ¹. Οὗτος ὑπεστήριζεν, ὅτι ἡ νομὴ ἐστὶ καὶ ἄπλοῦν γεγονός (factum), ἥτοι ὅτι ὡς πρὸς μὲν τὴν γένεσιν αὐτῆς εἶναι γεγονός, διότι οὐδὲν ἑξ ἐτάζεται ὑπὸ τοῦ δικαίου ὁ λόγος ἢ ὁ πρόπος τῆς κτήσεως, ἵνα ἀναγνωρισθῇ ὡς ὑπάρχουσα· ὡς πρὸς δὲ τὰ ἀποτελέσματα δικαίωμα, διότι προστατεύεται ὑπὸ τοῦ δικαίου. Ἐκτίσαστο δὲ πολλοὺς ὁπαδοίς, προβάντας μάλιστα πέραν αὐτοῦ καὶ ἀρνηθέντας τῇ νομῇ ἐντελῶς τὸν χαρακτήρα δικαιώματος, ἀνευρίσκοντες δὲ τὸν δικαιολογικὸν τῆς προστασίας αὐτῆς λόγον ἐν πολλοῖς τεχνικοῖς κατασκευάσμασιν². Εἰς τὴν γένεσιν τῶν διαφόρων θεωριῶν ἀφορμὴν ἔδωκαν ἐξ ἐνὸς μὲν ἐκφράσεις τινὲς τῶν πηγῶν, περιέχουσai τὴν λέξιν factum καὶ χαρακτηρίζουσαι τὴν νομὴν ὡς οὖσαν facti (facti non juris possessio, plurimum facti habet κτλ.)³, ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ διάφοροι φιλοσοφικοὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προστασίας τοῦ δικαιώματος λόγοι. Ἡ ἔρευνά πάντων τούτων ἐκτενέως μὲν τὰ ὅρια τοῦ παρόντος· ἀλλ' ὁμῶς ρητέον ὅτι ἐξ ἐνὸς μὲν ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρω ἐκφράσεων τῶν πηγῶν ὑπάρχουσιν ἄλλαι, στενότερα συνδέουσαι τὴν νομὴν μετὰ τοῦ jus (possessio non tantum facti sed et juris est et plurimum ex jure possessio mutuetur)⁴, ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ factum προαπαιτεῖται ἐν παντὶ δικαίῳ καὶ τέλος, ἀφ' οὗ ἡ νομὴ προστατεύεται ὑπὸ τοῦ δικαίου, συνεπάγεται δὲ καὶ ἔννομα ἀποτελέσματα, ἔπεται ὅτι εἶναι τι πλεόν ἢ ἄπλοῦν γεγονός καὶ ὅτι εἶναι μᾶλλον ματαιοπονία (καὶ δὴ ἀνευ πρακτικῆς σημασίας) ἢ ἀναζήτησις ἑτέρου δικαιολογικοῦ τῆς προστασίας αὐτῆς λόγου, παρὰ τὸν ἐν γένει ἐπὶ τῶν δικαιομάτων ὑπάρχοντα. Ἐὰν δ' ἡ νομὴ, ὡς μὴ οὖσα κατὰ τοὺς ἀντιθέτους δικαίωμα, ὑποχωρῇ τῇ κυριότητι ὡς δικαίῳ, δὲν ὑποχωροῦσιν ἐπίσης καὶ ἄλλα ἀναμνησθητέως δικαίωματα ἄλλοις ἰσχυροτέροις καὶ αὐτῇ ἡ κυριότης, τὸ τὰ μάλιστα ἀπόλυτον δικαίωμα, τῷ ἐνεχέρει, τῇ δουλείᾳ κτλ.⁵; Παρ' ἡμῶν δὲ τέλος τὸ ζήτημα ἐλύθη ὑπὲρ τῆς ἐγνοίας τοῦ δικαιώματος, διὰ τοῦ νεωτέρου περὶ διακρίσεως κτημ. νόμου.⁶

§ 311. 1] "Ἰδε τὸμ. Α', § 20 σημ. 4. — 2] "Ἰδε τὰς πλείστας τούτων ἐν Οἰκον. Στοιχ. § 101 σημ. 9.—3] L. 1 § 3. 4. D. 41. 2, 1. 49 D. 4. 6.—4] L. 10 jv. § 1 D. 41. 2. — 5] Περὶλ. Παπαρηγ. Πραγματικ. δικ. § 3. Καλλιγ. τόμ. Β'. § 21.22. Ihering Πνεῦμα κτλ. τόμ. Δ'. σ. 351. Karlowa αὐτ. σ. 327 ἐπ.—6] Δε-

§ 312. *Νομή* (possessio) ἐστὶν ἡ διὰ τῆς κατοχῆς ἐκδηλουμένη ἐξουσία ἐπὶ τοῦ πράγματος, ἐν τῇ προβέσει τοῦ κατέχειν αὐτὸ ὡς ἴδιον, ἥτοι «*ἡ ψυχὴ δεσπόζοντος κατοχῆ*»¹. Παρὰ Ρωμαίους εὐρίσκεται μὲν καὶ ἕτερος ὁρισμός (possessio appellata est a sedibus, quasi positio, quia naturaliter tenetur, ab eo qui ei insistit)², ἀλλ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐτυμολογικὴν τῆς λέξεως παραγωγὴν καὶ ἐξαίρει μόνον τὸ στοιχεῖον τῆς κατοχῆς (tenetur), ἐν ᾧ πρὸς ὑπαρξίν νομῆς, ἀπαιτεῖται καὶ ὁ *animus possidendi* (*ψυχὴ δεσπόζοντος*), ἡ πρόθεσις τοῦ ἔχειν τὸ πρᾶγμα δι' ἑαυτὸν, ὡς ὁ κύριος. Ἐπομένως ἀπαραίτητα τῆς νομῆς στοιχεῖά εἰσιν ἡ *κατοχή* (corpus), ἥτοι ἡ ὕλική ἐξουσία ἐπὶ τοῦ πράγματος καὶ ἡ *ψυχὴ δεσπόζοντος*, (*animus*). Ἐκ τοῦ δευτέρου στοιχείου ἔπεται, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι νὰ νέμονται δύο ἢ πλείους εἰς ὁλόκληρον, δηλ. ἕκαστος ἐν τῇ προβέσει τοῦ νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα ὡς ἴδιον ἐξ ὁλοκληρίου³. Ἐκ δὲ τῆς ἐννοίας τῆς νομῆς ἐν γένει ἔπεται, ὅτι δὲν ἀρκεῖ μὲν ἡ ἀπλὴ κατοχή, οὐχ ἥττον δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ παρὰ τινι ἡ κατοχή, ἡ δὲ νομὴ παρ' ἑτέρῳ, κατέχοντος τοῦ πρώτου ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ δευτέρου⁴. Ἐνίοτε ὅμως τὸ δικαίον θεωρεῖ χάριν πρακτικῶν σκοπῶν τὸν ἐν ἄλλοτρίῳ ὀνόματι καὶ ἄνευ *animus possidendi* κατέχοντα, ὡς νομῆα ἐξαιρητικῶς, π. χ. τὸν ἐνεχυριοῦχον δανειστήν, τὸν μεσεγγυοῦχον κτλ.⁵ ἡ τοιαύτη δὲ νομὴ καλεῖται *ἀνώμαλος* ἢ *παράγωγος* καὶ ὡς μόνον ὁποτέλεσμα ἔχει τὴν προστασίαν ὑπὸ τοῦ δικαίου. Πλὴν ὅμως τῆς νομῆς ταύτης, περὶ ἧς ἄρει τοῦδε καὶ ἥτις εἶναι ἡ *νομὴ πράγματος*, ὑπάρχει καὶ ἡ καλουμένη *quasi possessio*, οἷοτε *νομὴ* ἢ *νομὴ δικαιώματος*, ἧς ἀντικείμενον εἶναι δικαίωμα.

Ἡ *νομὴ* τοῦτο μὲν χρῆσιμεῖται ὡς προαπαιτούμενον τῆς κτήσεως διαφόρων ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων, τοῦτο δὲ προστατεύεται δι' ἰδίων ἐνδίκων μέσων, τῶν *παραγχεμάτων* (*interdicta*) καὶ τῆς

ὅρον 22 «*Δίκαια ἐγκείμενα εἰς τὸ κτῆμα εἶναι τὰ τῆς διακατοχῆς κτλ.*» «Ὁ Οἶκον. ἀναφέρει μὲν τὸν χαρακτηρισμὸν τούτων τῆς νομῆς ὡς δικαιώματος (Στοιχ. § 100 σημ. 5), οὐχ ἥττον δέχεται τὴν νομὴν ὡς γενικῶς, μηδὲν ὡς μνημονεύων ἐν τῇ περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς διαμάχῃ τὸ ἀρθ. 22 (κῶτ. § 101 γ').» (Ὁ δὲ Καλλιγᾶς (B' § 24) μνημονεύει τοῦ ἀρθροῦ τούτου ὡς συντελεστικῆς ὑπὲρ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος, μετὰ τοῦ περιορισμοῦ, ὅτι δὲν τέλει ὅμως ἡ νομὴ ἐμπραγμάτων ἀγωγῇ).

§ 312. 1) L. 3 § 1 D. 41. 2) B (50. 2) 3 § 1. — 2) L. 1 pr. D. 41. 2.—3) L. 3 § 5 D. 41. 2.—4) L. 9. 13 D. 41. 2.—5) L. 47 § 1 D. 16. 3, 1. 16 D. 41. 3.

condictio possessionis, παρ' ἡμῖν δὲ καὶ διὰ τῶν προσωρινῶν μέτρων.

§ 313. Ἀλλὰ πλὴν τῶν προεκτεθέντων στοιχείων τῆς νομῆς δεόν νὰ ὑπάρχωσι καὶ πρόσωπον καὶ πρᾶγμα ἱκανά.

Ἀνίκανοι πρὸς ἄμεσον μὲν κτῆσιν τῆς νομῆς εἰσιν οἱ φυσικῶς στερούμενοι βουλήσεως καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ animus possidendi, οἷον οἱ furiosi καὶ οἱ infantes¹, γενικῶς δὲ (ἀμέσως ἢ οὐ) οἱ ὑπερ-οῖσι² καὶ παρὰ Ρωμαίους καὶ οἱ δοῦλοι³, ὧν ὅμως οἱ μὲν πρῶτοι δύνανται ν' ἀποκτήσωσιν ὑπὲρ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, οἱ δὲ δοῦλοι ὑπὲρ τοῦ κυρίου.

Πράγματα δ' ἀνεπίδεκτα νομῆς εἰσὶ α) τὰ res extra commercium⁴, β) τὰ ἀποτελοῦντα συστατικὸν μέρος ἑτέρου πράγματος π. χ. δοκὸς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ γ) ἡ ὁμάς ὡς τοιαύτη⁵.

§ 314. Ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἀπαντῶσι τρεῖς ἐκφράσεις περὶ τῆς νομῆς πράγματος, ἡ possessio, ἡ civilis possessio καὶ ἡ naturalis possessio, ὧν ἡ σημασία φιλονεικεῖται¹. κατὰ τὴν πιθανωτέραν δὲ γνώμην, ἡ μὲν ἐν τοῖς ἀνωτέρω σκιαγραφηθεῖσα νομὴ καλεῖται possessio ἀπλῶς ἢ civilis possessio², naturalis δὲ³ ἡ ἀπλὴ κατοχή (detentio), ἥτις καὶ περιφραστικῶς ἐκφράζεται διὰ τῶν esse in possessione, tenere, naturaliter tenere⁴. Ἀλλὰ civilis possessio ἀφ' ἑτέρου καλεῖται κυρίως ἡ φέρουσα καὶ τὰ προσόντα τῆς χρησικτησίας⁵, ὅτε ἀπλῶς possessio σημαίνει μόνον τὴν διὰ παραγγελμάτων προστατευομένην⁶.

313. 1] L. 1 § 3 D. 41. 2. Πέραν τῆς infantia τὸ ρωμ. δικ. ἐπέτρεψε καὶ τοῖς ἄμεσον κτῆσιν νομῆς, ἥτοι ἄνευ τοῦ ἐπιτρόπου, 1. 32 § 2 D. 41. 2. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου φιλονεικεῖται. — 2] 1. 49 D. 41. 2. — 3] L. 118 D. 50. 17, 1. 23 § 1 D. 41. 2. — 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 304. — 5] L. 30 § 2 D. 41. 3.

§ 314. 1] Παπαρρηγ. ἀνωτ. § 6 ἐπ. — 2] L. 3 § 3, 1. 12 pr. 1. 40 § 1, 1. 10 pr. D. 41. 2, 1. 3 § 15, 1. 4 D. 40. 4, 1. 2 § 1 D. 41. 5, 1. 9 D. 6. 4. — 3] L. 1 § 2 D. 41. 6, 1. 26 pr. D. 24. 1. — 4] L. 3 § 3, 1. 10 § 1, 1. 12 pr. 1. 49 pr. D. 41. 2, 1. 3 § 15, 1. 4 D. 40. 4, 1. 2 § 1 D. 41. 5, 1. 9 D. 6. 4, 1. 1 § 9, 10 D. 43. 16, 1. 26 pr. D. 24. 1. — 5] L. 16 D. 41. 3, 1. 3 § 15 D. 40. 4. — 6] L. 3 §

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΚΤΗΣΙΣ, ΑΠΩΛΕ'Α ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 313. Κτῆσις τῆς νομῆς.— § 316. Κτῆσις τῆς νομῆς δι' ἀντιπροσώπου. § 317. Ἀπώλεια τῆς νομῆς. — § 318 Παραγγέλματα. — § 319. Εἶδη τῶν παραγγελλμάτων. Καταδχετικῆς νομῆς.— § 320 Παραγγέλματα ἀναληπτικῆς νομῆς. — § 321. Unde vi. De precario. Condictio possessionis. Προδωρινὰ μέτρα. — § 322. Οἰονεὶ νομῆ. § 323. Ἰστορία τῆς νομῆς.

§ 315. Ἐκ τῶν ἀναγκαίων στοιχείων τῆς νομῆς ἐξάγεται καὶ ὁ τρόπος τῆς κτήσεως αὐτῆς, ἡ νομὴ δηλ. κτᾶται ἅμα τῇ συνυπάρξει τοῦ corpus καὶ τοῦ animus παρὰ τινι ¹.

Ὡς πρὸς τὸ corpus παρατηρητέον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πλήρους μορφώσεως τοῦ θεσμοῦ ², ἀνεγνωρίσθη ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖα ἡ σωματικὴ ψαῦσις τοῦ πράγματος, ἀλλ' ἀρκεῖ εἴτε ἡ ἀπλὴ παρουσία αὐτοῦ ³, εἴτε καὶ ἄνευ παρουσίας τὸ δυνατόν τῆς ἄνευ κωλύματος ἀσκήσεως ἐπ' αὐτοῦ τῆς περιεχομένης ἐν τῇ νομῇ ἐξουσίας, π. χ. ἐπὶ κινητῶν πραγμάτων τιθεμένων ἐντὸς οἰκίας, ἣν νέμεται ὁ κτώμενος ⁴. Προϋπαρχούσης δὲ τῆς κατοχῆς περιττὴ ἡ νέα σωματικὴ κατάληψις, ἡ δὲ τοιαύτη κτήσις ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων traditio brevi manu (βραχεία χειρὶ παράδοσις) ⁵, παρὰ Ῥωμαίους δ' ἐκφράζεται περιφραστικῶς: res pro tradita accipitur (δοκεῖ παρεληφέναι) π. χ. ἐὰν ὁ θεματοφύλαξ κτήσῃται τὴν νομὴν τοῦ παρακατατεθειμένου πράγματος ⁶.

3 D. 41. 2. Ἄλλην σημασίαν ἀποδίδωσι νεωστὶ εἰς τὰς ἐκφράσεις ταύτας ὁ Karlowa (II σ. 311), ἥτοι ὅτι τὸ μὲν possessio σημαίνει τὴν ἀπλὴν κατοχὴν, τὸ possessio civilis, τὴν ὑπὸ τοῦ jus civile ἀνεγνωρισμένην καὶ τὴν φέρουσαν τὰ κατ' αὐτὸ ἀποτελέσματα, τὸ δὲ possessio naturalis τὴν μὴ ἀνεγνωρίζομένην ὑπὸ τοῦ jus civile, εἴτε λόγῳ τῆς πρὸς κτῆσιν civilis possessio ἀνικανότητος τοῦ προσώπου (ὑπερξουσίου, δούλου), εἴτε λόγῳ τοῦ ἀνεπιδέκτου τοῦ πράγματος, (μέρος πράγματος), εἴτε ἐνεκα τῆς αἰτίας (causa) τῆς κτήσεως (παρακαταθήκη, μίσθωσις κτλ.).

§ 315. 1] L. 3 § 1 D. 41. 2. — 2] Ὑπὸ τῶν νομικῶν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐν ᾧ πρῶτον ἀπηγγέλλοτο ὅπως δῆποτε σωματικὴ προσέγγυσις Karlowa II. σ. 335.— 3] L. 1 § 1 D. 41. 2.— 4] L. 18 § 2 D. 41. 2.— 5] Κατ' ἐπέκτασιν τῆς ἐν L. 43 § 1 D. 23. 3 ἀπαντήσεως ἐκφράσεως.— 6] L. 9 § 1 D. 6. 2. B. (15. 2) 9 § 1. 2. 3.

Ὁ *animus* ἐξ ἑτέρου δύναται νὰ δηλωθῇ ρητῶς ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, σιωπηρῶς διὰ πράξεων, ἐμφαινουσῶν τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ καὶ ἢ συγχρόνως μετὰ τοῦ *corpus*, ἢ κατόπιν π. γ. ἐν τῇ *traditio brevi manu* ⁷.

§ 316. Ἡ νομὴ δύναται κατ' ἐξαιρέσιν ¹ καὶ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον νὰ κτηθῇ καὶ δι' ἐκουσίου κυρίως ἀντιπροσώπου ἀπὸ τῆς γ' περιόδου ἀναμφιβόλως, ὡς ἐξάγεται ἐκ διατάξεως τῶν Ἀλεξάνδρου Σεβήρου καὶ Ἀντωνίου ², ἐν ᾧ πρότερον ἐφιλονεικεῖτο τοῦτο, καίτοι ἡ καταφατικὴ γνώμη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κρατοῦσα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λαβιωνος ³. Ἐπὶ δ' ἡδύνατο νὰ κτηθῇ καὶ διὰ δούλων (οἵτινες ὑπῆρξαν τὸ ἀρχαιότατον πρὸς τοῦτο ὄργανον) ⁴, βραδύτερον δὲ καὶ διὰ τῶν ὑπὸ πατρικὴν ἐξουσίαν διατελούντων ⁵, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὰ ὑπὸ *manus* (ἀνδρικὴν ἐξουσίαν) ἢ ὑπὸ *mancipium* ⁶ διατελόντα πρόσωπα, τὸ ζήτημα ἐφιλονεικεῖτο ἔτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαίου ⁷. Οἱ δούλοι ἔδει νὰ διατελῶσιν ἐν τῇ νομῇ τοῦ ἀντιπροσωπευομένου, οὐχ ἥττον καὶ ἀπλῆ ἐπὶ τοῦ δούλου ἐπικαρπία ἤρκει, ἐὰν ὁ δούλος ἐκτᾶτο ἀμέσως τὴν νομὴν δι' ἰδίας ἐργασίας (*ex operis suis*), ἢ διὰ μέσων τῶ ἐπικαρπωτῇ ἀνηκόντων (*ex re nostra*) ⁸.

Ἐν τῇ δι' ἐκουσίου ἀντιπροσώπου κτήσῃ τῆς νομῆς ὁρισμένου πράγματος ⁹ ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ὁ μὲν *animus* παρὰ τῷ ἀντιπροσωπευομένῳ, ἄρα ἐν τῷ *animus* δὲν ὑπάρχει ἀντιπροσωπεία, πλὴν ἐπὶ χρηματίου (*peculium*) καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ἀντιπροσωπείας, τὸ δὲ *corpus* παρὰ τῷ ἀντιπροσώπῳ, ἄνευ ἀνάγκης εἰδικῆς γνώσεως τοῦ ἀντιπροσωπευομένου περὶ τῆς στιγμῆς τῆς καταλήψεως (*ignoranti possessio acquiritur* ¹⁰), πλὴν τῆς νομῆς τῆς ἀγούσης εἰς χρησικτησίαν, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς γνώσεως αὐτοῦ ¹¹. Νεμομένου δὲ τινος ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ θέλοντος νὰ νέμῃται ἐφεξῆς ὡς ἀντιπρόσωπος, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἐξωτερικῆς πράξεως πρὸς τοιαύτην μεταβολὴν τῆς νομῆς, ἀλλ' ἄρκει ἡ δήλωσις τοῦ ἀντιπροσώπου περὶ μεταβολῆς τοῦ

7] ¹ Ἰδε προηγ. σημ.

§ 316. 1] ¹ Ἰδε ἀνωτ. § 231. — 2] L. 1 C. 7 32. περὶ. Gai. II 95. 411. 464 ἐπ., Paul. Sent. II. 2 § 2. — 3] Puchta § 203 — 4] Puchta § 228 p. — 5] Gai. II. 89. — 6] Ἰδε κατωτ. § 531. — 7] Quæri solet, Gai. II. 90. — 8] Gai. II 91. 94. I. 51 § 1 D. 41. 2. — 9] Ἐπὶ γενικῆς ἐντολῆς ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην ἀντιπροσωπεία καὶ ἐν τῇ βουλήσει Περὶ. Windscheid § 155 σημ. 10—10] L. 1 § 5. 20. I. 2. I. 13 pr. I. 42 § 1 D. 41 2, Paul. Sent. V. 2 § 4. — 11] L. 43 pr. D. 41.

animus ὑπὲρ τοῦ ἀντιπροσωπευομένου ¹² (constitutum possessorium κατὰ τοὺς νεωτ.).

§ 317. Ἀντιστρόφως ἀπόλλυται ἡ νομὴ διὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἑτέρου ἢ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων αὐτῆς ¹. Τὸ corpus καθ' ἑαυτὸ ἐκλείπει διὰ τῆς ἐπελεύσεως γεγονότος, ἀφαιρουντος τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ νομέως οἷον ἐὰν ἀποβληθῇ ἄκων (βία, οὐχὶ ὅμως καὶ λάθρα), ἢ καταστρέφοντος αὐτὸ ὕλικῶς, ἢ καθιστάντος αὐτὸ ἀνεπίδεκτον νομῆς π. χ. ἐκτὸς συναλλαγῆς ². Ὁ δὲ animus ἐκλείπει διὰ τῆς παραγωγῆς ἀντιθέτου animus (non possidendi), ἥτοι προθέσεως (affectio) πρὸς παραίτησιν τῆς νομῆς ³. Ἡ πρόθεσις αὕτη τοῦτο μὲν δέον νὰ δηλωθῇ προσηκόντως καὶ σαφῶς καὶ δὲν θεωρεῖται ὡς τοιαύτη ἡ προσωρινὴ ἀποχὴ τοῦτο δ' ἀπαιτεῖ ἱκανότητα πρὸς σχηματισμὸν τοιαύτης προθέσεως, ὅθεν π. χ. ἀδύνατος ἡ ἀπώλεια τοῦ animus ἐπὶ φρενοβλαβείας τοῦ νομέως ⁴, ἀνύπαρκτος δ' ἐπὶ παροδικῆς λήθης τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εὐρίσκεται τὸ (κινητὸν) πρᾶγμα ⁵.

Ἐπὶ τῆς ἐκουσίας ἀντιπροσωπείας ἀπόλλυται ἡ νομὴ ἐκ τῆς ἀπώλειας τοῦ animus παρὰ τοῦ ἀντιπροσωπευομένου, ἢ τοῦ corpus παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου (ἐπὶ δὲ τῆς ἀναγκαίας καὶ διὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ animus παρὰ τῷ ἀντιπροσώπῳ, τηρουμένων τῶν νομίμων διατυπώσεων). ὅθεν δὲν ἀπόλλυται ἡ νομὴ διὰ τῆς ἀποβολῆς τοῦ ἀντιπροσωπευομένου ἀπὸ τῆς κατοχῆς τοῦ πράγματος, ἐφ' ὅσον ὁ ἀντιπρόσωπος ἐξακολουθεῖ κατέχων αὐτός ⁶, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποβολῆς τοῦ ἀντιπροσώπου, ἔστω καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀντιπροσωπευομένου. Ἐπίσης δὲ δὲν ἀπόλλυται ἡ νομὴ διὰ τῆς δολίας μεταβιβάσεως παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου εἰς ἕτερον ἢ τῆς παρ' αὐτοῦ ἐγκαταλείψεως (derelictio), ὡς ἀπεφάνητο ὁ Ἰουστινιανὸς (ne ex aliena malignitate alienum damnum emergat), λύων τὴν προϋπάρχουσαν ἀμφισβήτησιν ⁷.

§ 318. Ἡ προστασία τῆς νομῆς ἐγίνετο κυρίως διὰ τῶν παραγγέλματων (interdicta), ἅτινα διαιροῦνται εἰς interdicta retinendae possessionis (περὶ διατηρήσεως τῆς νομῆς, κατασχετικῆς νομῆς),

1. I C 7. 32.—12] L. 18 pr. D. 41. 2, 1. 77 D. 6. 1.

§ 317. 1] L. 8 D. 41. 2.—2] L. 13. § 7. 8. 13. 18, 1. 7. 15. 46. D. 41. 2, § 5 J. 4. 15.—3] L. 3 § 6 1. 17 § 1 D. 41. 2.—4] L. 27. 29 D. 41. 2 ἄρθ. 1216 125 N. περὶ ἀνηλ.—5] L. 44 pr. D. 41. 2.—6] L. 1 § 22. 45 D. 43. 16.—7] L. 12. C. 7. 32. Πρὸς ὅμως ἐξ ἑνὸς 1. 31. 1. 40 § 1 D. 41. 2, ἐξ ἑτέρου 1. 31 D. 4, 3, 1. 3 § 8 1. 44 § 2 D. 41. 2 (ἐκδ. Mommsen) καὶ Οἶκον. Στοιχ. § 107 σημ. 5.

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

recuperandae possessionis (περὶ ἀνακτήσεως τῆς νομῆς, ἀναληπτικῆς νομῆς) καὶ τὰ adipiscendae possessionis (περὶ κτήσεως τῆς νομῆς, προσληπτικῆς νομῆς)¹. Τούτων τὰ adipiscendae possessionis (π.χ. interd. quorum bonorum, quod legatorum²) δὲν ἀνέκουσιν ἐνταῦθα, διότι ἐν αὐτοῖς πρόκειται περὶ κτήσεως τῆς νομῆς τὸ πρῶτον δι' αὐτῶν καὶ οὐχὶ περὶ προστασίας τῆς ὑπαρχούσης ἢ ὑπαρξάσης.

§ 319. Τὰ interdicta retinendae possessionis προστατεύουσι τὴν νομὴν κατὰ πάσης προσβολῆς (διαταράξεως), κωλύουσιν μὲν τὴν ἐλευθέραν τῆς νομῆς ἄσκησιν, ἀλλὰ μὴ βαινούσης μέχρις ἀφαιρέσεως αὐτῆς³. Σκοποῦσι δὲ τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης περαιτέρω ἐνοχλήσεως, τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν γενομένων καὶ τὴν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἐκ τῆς διαταράξεως βλάβην (cetera ex interdicto)⁴. μέχρις Ἰουστινιανοῦ δὲ διεκρίνοντο εἰς τὸ περὶ νομῆς ἀκινήτων καὶ τὸ περὶ νομῆς κινητῶν. Τὸ περὶ ἀκινήτων καλεῖται interdictum uti possidetis, ἐνεκα τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ χορηγήσαντος αὐτὸ ἡδίκτου (uti [eas aedes].. possidetis)⁵ καὶ προαπαιτούμενα αὐτοῦ εἰσι α) νομὴ τοῦ ἐνάγοντος κατὰ τὴν στιγμήν τῆς διαταράξεως καὶ β) διατάραξις, μὴ καταλήξασα εἰς ἀποβολήν⁶. Ἡ νομὴ δεόν νὰ ᾖ ἀπέναντι τοῦ ἐναγομένου (ἀδιάφορον δ' ἂν καὶ ἀπέναντι τρίτου⁷) ἐλευθέρου τοῦ ἐλαττώματος τῆς βίᾳ (vi), λάθρα (clam) ἢ παρακλήσει (precario) κτήσεως αὐτῆς. Τὰ δ' ἐλαττώματα ταῦτα χρησιμεύουσι τῷ ἐναγομένῳ ὡς ἐνστασις⁸, ἧς ἡ χρῆσις ἡδύνατο παρὰ Ῥωμαίοις κατ' ἐξαιρέσιν⁹ νὰ ἐπενέγκῃ καὶ τὴν ἐπιδίκασιν τῆς νομῆς εἰς τὸν ἐναγόμενον (ὅπερ ὑποστηρίζεται ὡς δυνατόν καὶ σήμερον παρ' ἡμῶν¹⁰), διὸ λέγεται, ὅτι τὸ interd. uti possidetis ἐστὶν ἐκ τῶν judicia duplicia, διότι ἀμφοτέρω τὰ διάδικα μέρη εἰσὶ πιθανοὶ νομπεῖς¹¹. Παραγράφεται δὲ τὸ παράγγελμα τοῦτο μετὰ ἐν ἔτος συνθέντον χρόνου (tempus

§ 318. 1] Θεωρ. Εἰς, § 2 (4. 15), Gai. IV. 143, § 2 J. 4. 15, 1. 2 § 3 D. 43. 1.—2] Ἰδὲ κατωτ. § 591, 641.

§ 319. 1] L. 3 § 2-4 D. 43. 17, 1. 11 D. 43. 16.—2] Gai. IV. 169, 1. 3 § 11 D. 43. 17.—3] L. 1 D. 43. 17.—4] L. 1, 1. 3 § 2-4 D. 43. 17.—5] L. 2 D. 43, 17.—6] L. 1 pr. 1. 3, 1. 4 § 5 D. 43. 17, Gai. IV. 150. 151.—7] Τοῦ κανόνος ὅτι αἱ ἐνστάσεις χρησιμεύουσι μόνον πρὸς ἔμμανα καὶ ἱτομένους δὲν συνεπάγονται καταδίκην τοῦ ἐνάγοντος· πρβλ. ἀνωτ. § 288.—8] Οἰκονομ. ἐγχειρ. § 121 σημ. 8, Στοιγ. § 109 σημ. 10, Καλλιγᾶ Β' § 63, ἀλλὰ καὶ Παπαρρηγ. Πραγμ. δίκ. § 90.—9] L.

utile) ἀπὸ τῆς διαταράξεως, παρ' ἡμῖν δὲ μετὰ ἓν ἔτος καὶ μίαν ἡμέραν¹⁰.

Τὸ δὲ περὶ κινητῶν, *interdictum utrubi*, ἐπίσης ἔνεκα τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ ἡδίκτου κληθὲν οὕτως (*utrubi hic homo κτλ.*¹¹), ἐχορηγεῖτο ἐπὶ ἀπωλείας τῆς νομῆς κινητῶν, ἐνίκα δὲ δι' αὐτοῦ ὁ ἐν τῷ τελευταίῳ πρὸ τῆς ἀποβολῆς ἔτει ἔχων τὴν νομὴν τοῦ κινητοῦ ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἢ ὁ ἐναγόμενος καὶ ἄνευ τῶν ἐλαττωμάτων *vi*, *clam* ἢ *precario* ἀπέναντι αὐτοῦ¹². Εἰς δὲ τὸν χρόνον τοῦτον προσετίθετο καὶ ὁ τοῦ προκατόχου (*auctor*), ᾧτοι ἐπετρέπετο ἡ *accessio temporis* (προσθήκη τοῦ χρόνου)¹³. Τὸ δὲ στοιχείον τοῦτο τοῦ μακροτέρου χρόνου ἀπῆτησεν ὁ πραιτωρ, διότι προκειμένου περὶ κινητῶν εἶναι σχεδὸν τυχαῖον τίς κατέχει τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐγέρσεως τοῦ *interdictum*, διότι ἡ κτῆσις τῆς νομῆς αὐτῶν ἐστὶ πολὺ εὐχερესτέρα τῆς τῶν ἀκινήτων¹⁴. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὁμῶς ἀφωμοίωσε τὸ *interdictum utrubi* πρὸς τὸ *uti possidetis* καὶ κατὰ τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἔγερσιν αὐτῶν στοιχεῖα, καταργήσας τὸ πρῶτον¹⁵.

§ 320. Παρὰ τὸ δυνατόν τῆς ἀνακτῆσεως ἀπολεσθεΐσης νομῆς διὰ τῆς χρήσεως τῶν δύο προειρημένων παραγγελμάτων, ἀπαντῶσι καὶ τὰ εἰδικὰ *recuperandæ possessionis*. Ὁ λόγος τῆς οἰονεὶ διπλῆς ταύτης προστασίας δύναται ν' ἀνευρεθῇ τοῦτο μὲν ἐν τοῖς ὅροις τοῦ τοιοῦτου ἀποτελέσματος τῶν *interdicta retinendæ possessionis*, διότι δι' αὐτῶν τότε μόνον ἡδύνατο ν' ἀνακτηθῇ ἀπολεσθεῖσα νομή, ὅταν ἐνέμετο εἰσέτι ὁ βία, λάθρα ἢ παρακλήσει λαβὼν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐνάγοντος μόνον¹. τοῦτο δ' ἐν ταῖς ἐμφυλίαις ταραχαῖς τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς δημοκρατίας², ὧν ἔνεκα ἐπέστη ἡ ἀνάγκη ἰδιαιτέρας προστασίας τῶν ἀκινήτων ἐναντίον τῶν βιαίων ἀποβολῶν καὶ εἰσέχθησαν τὸ μὲν *interdictum de vi armata* (περὶ ἐνόπλου βίας) *sive de hominibus* κατὰ τῆς ἐνόπλου καὶ χαλεπῆς βίας, τὸ δὲ *interdictum quotidianum* κατὰ τῆς ἡπιωτέρας³. Πρὸς τούτοις ἐχορηγήθη βοήθεια καὶ κατὰ τοῦ παρακλήσει (*precarium*) λαβόντος παρὰ τινος τὴν

L. 1 pr. § 5, l. 3 D. 43. 17. Gaï. IV. 150. 151.—10] Puchta § 225, Παπαρηγ. αὐτ. § 92. Οἶκον. Στοιχ. § 109 σημ. 16.—11] L. un. D. 43. 31.—12] L. 156 D. 50. 16.—13] Gaï. IV. 151.—14] Bethmann-Hollw. τόμ. Β'. σ. 372 σημ. 142.—15] L. 1 D. 43. 31, § 4 J. 4. 15.

§ 320. 1] Πρὸλ. ἀνωτ. § 319 σημ. 5. καὶ Puchta § 225.—2] Πρὸλ. τόμ. Α'. § 87—3] Savigny Νομὴ § 40, Kuntze *Cursus* § 514, Kiz. *pro Caec*, 31. 32.—

νομήν καὶ ἀρνούμενου νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ αὐτήν καὶ ἐδόθη ἴδιον παράγγελμα de precario καὶ τέλος ἡ αὐτὴ προστασία ἐχορηγήθη καὶ κατὰ τοῦ λάθρα (clam) καταλαβόντος τὴν νομήν· ἐμφανισθέντος ὅμως τοῦ κανόνος, ὅτι ὁ λάθρα ἀπολέσας τὴν κατοχὴν πράγματος δὲν ἀποβάλλει καὶ τὴν νομήν, ἡ τελευταία ἐκείνη προστασία κατέστη περιττή. Ἐπὶ δὲ κινήτων εἶδομεν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἐξήρκει καθ' ὅλα τὸ interdictum utrubi· ἀπὸ τῆς καταργήσεως ὅμως τούτου, διὰ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ uti possidetis, τὸ γὰρ ἐπὶ τῆς βίᾳ ἀπωλείας τῆς νομῆς κινήτων, ἀνεπληροῦτο, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, διὰ τῆς ἀλλαγῆς μνημονευθείσης διατάξεως Βαλεντινιανοῦ κτλ. περὶ αὐτοδικίας, ὑπαρχούσης ἐν τῷ Κώδικι⁵, διὰ τῶν ἀγωγῶν περὶ κλοπῆς ἢ διὰ τῆς actio ad exhibendum, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν παρακλήσει νομήν ὑπῆρχε τὸ interdictum de precario¹.

§ 321. Ὡς interdicta recuperandæ possessionis φέρονται τὰ interdictum unde vi καὶ τὸ interdictum de precario.

Τὸ interdictum unde vi (βία), κληθὲν οὕτως ἕνεκα τῶν ἀρχικῶν τοῦ ἡδίκτου λέξεων (unde [tu illum] vi [dejecisti])⁴, ἔχει ἀναγκαῖα προαπαιτούμενα α) ἀκίνητον², β) νομήν³ καὶ γ) βιαίαν ἀποβολὴν (vis atrox) τοῦ νομέως παρὰ τοῦ ἐναγομένου⁴. Ἡ βία κατ' ἀρχὰς διεκρίνετο, ὡς προεῖρηται, εἰς ἀπλὴν καὶ vis armata, (ἐνοπλον). Ἐν τῷ Ἰουστίν. δικαίῳ ὅμως μόνον ἐν μιᾷ περιπτώσει μνημονεύεται ἡ vis armata ὡς τι ἰδιόζον, δηλ. καθ' ὅσον τὸ interdictum unde vi ἐπιτρέπεται κατὰ γονέων καὶ πάτρωνος μόνον ἐπὶ vis armata· ἄλλως ἐπὶ ἀπλῆς βίας ἐχορηγεῖτο ἀγωγή ἐν ἀποτελέσματι (in factum)⁵. Δεόν δὲ κατὰ τὸ Ἰουστίν. δίκαιον ἡ βία νὰ ᾖ σωματικὴ ἢ φυσιολογικὴ μὲν, ἀλλ' οἷα ἡ ἀλλαγῆς⁶ μνημονευθεῖσα, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς νομῆς καθ' ἑαυτὴν ἀρκεῖ οἷα δὴποτε βία.

Τὸ παράγγελμα unde vi ἐχορηγεῖτο κατὰ τὴν αὐτοπροσώπων βίαια μὲν καὶ τοῦ δι' ἐτέρου, δούλου ἢ ἐλευθέρου, σκοπεῖ δὲ τὴν ἀνά-

4] Arg. 1. 3 § 7. 8. 1. 6 § 1. 1. 7. 1. 18 § 3. 1. 25 § 2. 1. 46 D. 41. 2. L. 7 C. 8. 4. Windscheid § 160 σημ. 4 Παπαρηγ. ἀνωτ. § 108.—5] Ἰδὲ ἀνωτ. § 282 καὶ ἐν Βασιλικαῖς (50. 3) 55.—6] Τίτλ. Πανδ. de precario 43. 26. 1. 4 § 6 D. 43. 46 καὶ κατωτ. § § 493. 501.

§ 321. 1] L. 1 D. 43. 16. Πρόλ. Κικ. pro Tull. 44, pro Caec. 30.—2] L. 1 § 3. 4. 7. D. 43. 16.—3] L. 1 § 40. 23. 26 D. 43. 16.—4] L. 4 § 3. 29 D. 43. 16.—5] L. 1 § 43 D. 43. 16. 1. 2 § 1. 1. 7 § 2 D. 37. 15.—6] Ἀνωτ. § 229 —

1) Παράγγελμα βίας, 2) νομήν. Γεν' σημα.

κτησιν τῆς νομῆς καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν πάσης ζημίας⁷. Ἐν τῇ ἐκτάσει ταύτῃ ὑπέκειτο τῇ ἐνιαυσίᾳ παραγραφῇ συνθέτου χρόνου, μεθ' ὃν ἐχορηγεῖτο μόνον εἰς τὸ περιελθόν⁸. ἐκ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ βιασαμένου οἱ μὲν αἰδικοί, π. χ. ὁ ἀγοραστής, οὐδέποτε εὐθύνονται⁹, οἱ δὲ καθολικοὶ μόνον κατὰ τὸ περιελθόν ἐκ τῆς βίας¹⁰. Ἐπετρέπετο δὲ κατὰ τοῦ ἐνάγοντος, κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον, ἡ ἐνστάσις τῆς λάθρα ἢ παρακλήσει κτηθείσης ὑπ' αὐτοῦ νομῆς, ἡ δὲ τῆς βίας, μόνον ἐπὶ τῆς ἀπλῆς¹¹. Ἀπὸ τῆς ἀφομοιώσεως ὅμως τῆς ἀπλῆς πρὸς τὴν ἐνοπλον βίαν καὶ ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης διατάξεως τοῦ Βαλεντινιανοῦ περὶ αὐτοδικίας, ἡ ἐνστάσις αὕτη κατέστη ἀπαράδεκτος, διότι περιεῖχεν ὁμολογίαν τοῦ ἐναγομένου περὶ διαπράξεως αὐτοδικίας¹².

Τὸ *interdictum de precario* (παρακλήσεως), ὀφείλον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπίσης ταῖς ἀρχικαῖς τοῦ ἡδίκτου λέξεσι (*quod precario [ab illo habes]*)¹³, χορηγεῖται κατὰ τοῦ λαβόντος παρὰ τινος κινητὸν ἢ ἀκίνητον πρᾶγμα κατὰ παράκλησιν καὶ ἀρνούμενου τὴν ἀπόδοσιν¹⁴, κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ νομῇ διατελούντων κληρονόμων αὐτοῦ ὡς πρὸς τοὺς κληρονόμους ὅμως ὑπῆρχε φιλονεικία, διότι τινὲς τῶν νομικῶν ἐχορήγουν κατὰ τούτων μόνον τὴν *actio praescriptis verbis*¹⁵. Σκοπεῖ δὲ τὴν ἀπόδοσιν τῆς νομῆς καὶ τὴν ἀνόρθωσιν πάσης ζημίας, ἀπηλλαγμένον ὃν τῆς τε ἐνστάσεως περὶ ἐλαττωματικῆς νομῆς καὶ τῆς ἐκ τῆς ἐνιαυσίου παραγραφῆς¹⁶. Φιλονεικεῖται ὅμως, ἐὰν προϋπετίθῃ τὴν πρὸ τῆς παρακλήσεως δόσεως ὑπαρξῖν νομῆς παρὰ τῷ δόντι καὶ ἐπομένως, ἐὰν πράγματι ᾖν *interdictum possessionis*¹⁷ καὶ δὴ *recuperandae*. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐγέρσεως αὐτοῦ ὁ ἐναγόμενος ἐνέχεται ἐκ παντὸς πταισματος (*omnis culpa*), ἐν ᾧ πρὸ αὐτῆς μόνον ἐνεκα δόλου καὶ βαρείας ραθυμίας¹⁸.

Ἡ ἐκ τοῦ *precarium* παραγομένη νομικὴ σχέσις πιθανώτατα κατάγεται ἐκ τῆς μεταξὺ πατρῶνων καὶ πελατῶν σχέσεως, διότι οἱ πελάται, ἀνίκαντοι νομικῶς ὄντες, ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι πράγματα

7] L. 1 § 15, l. 3 § 10-12 D. 43. 16. — 8] L. 4 pr. l. 3 § 1 D. 43. 16. Νῦν πρᾶγμα. μετὰ 1 ἔτος καὶ 1 ἡμέρ.—9] L. 3 § 10 D. 43. 17.—10] L. 1 § 48, l. 3 pr. l. 9 D. 43. 16.—11] Gai. IV. 454, 455.—12] § 6 J. 4. 15. Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 320 σημ. 6.—13] L. 2 pr. D. 43. 26.—14] L. 4 § 2, l. 6 § 4 D. 43. 26.—15] Paul. Sent. V. 6 § 12, l. 11 D. 44.3 (Παπινιανός), l. 12 § 1 D. 43. 26 (Κέλσος). Ἐξ ἑτέρου l. 8 § 8 D. 43. 26 (Ὀύλπιανός). Ἴδε κατωτ. § 473.—16] L. 8 § 7. 8 D. 43. 26.—17] Jhering. Λόγος τῆς προστασίας τῆς νομῆς σ. 97 (ἐκδ. 6').—18] L. 8

πρὸς καλλιεργίαν ἢ χρῆσιν μόνον ὡς *precarium*, δηλ. κύριος καὶ νομεὺς τούτων ἐθεωρεῖτο ὁ πάτρων, δυνάμενος ν' ἀναλάβῃ αὐτὰ κατὰ βούλησιν¹⁹.

Πρὸς ἀνάληψιν τῆς νομῆς ἀνεπτύχθη ἐπὶ αὐτοκρατόρων καὶ ἡ *condictio possessionis*, ἥτις, ὡς κατέχουσα ἥσσονα θέσιν ἀπέναντι τῶν παραγγελμάτων ἐν ταῖς πηγαῖς, παρωρᾶτο πρότερον καὶ μόλις ἐν ταῖς νεωτάτοις χρόνοις ἐπεστήθη ἡ προσοχὴ ἐπ' αὐτήν²⁰. Χορηγηθεῖσα δ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γενικοῦ κανόνος τοῦ *jus civile*, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ ἀναζήτησις παντὸς ἀντικειμένου περιουσίας, περιελθόντος εἰς ἄλλον ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας, ἅτε καὶ τῆς νομῆς οὕσης στοιχείου περιουσίας²¹, εἶναι πολὺ εὐρύτερα τῶν *interdicta recuperandae possessionis*, διότι καὶ κατὰ παντὸς κατόχου χορηγεῖται καὶ ἐφ' οἷας δῆποτε ἀπωλείας τῆς νομῆς, ἐναντίον ἢ ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ νομέως καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς λάθρα καὶ ὑπόκειται εἰς 30ετὴ παραγραφὴν²². Σκοπεῖ δὲ τὴν παροχὴν τοῦ πλήρους μὲν διαφέροντος κινουμένη κατὰ τοῦ ἐν γνώσει ἀφαιρέσαντος τὴν νομὴν αὐτοῦ, τοῦ περιελθόντος δὲ κινουμένη κατὰ παντὸς ἄλλου κατόχου²³ καὶ ἀνῆκεν ἀνέγκαθεν τῇ τακτικῇ διαδικασίᾳ.

Καὶ κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον δ' ἡ νομὴ προστατεύεται δι' ἀγωγῶν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν *interdicta* ρυθμισθεῖσων ὑπὸ τῆς Πολιτ. Δικονομίας, ὡς καὶ διὰ τῆς *condictio possessionis*, ἅτε ἀναγραφομένης ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ²⁴. Πρὸς τούτοις δ' ὑπάρχουσιν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τὰ καλούμενα προσωρινὰ μέτρα, ἅτινα ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ εἰρηνοδίκου, σκοποῦσι τὴν προσωρινὴν ρύθμισιν τῆς νομῆς πρὸς ἀποφυγὴν βιαιοπραγιῶν μεταξὺ τῶν διαδίκων καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ὁριστικῆς διακανονίσεως αὐτῆς παρὰ τοῦ Πρωτοδικείου²⁵.

§ 322. Ἡ οἶονεὶ νομῇ (*quasi possessio*) ἢ νομὴ δικαιώματος (*possessio juris*) κτᾶται, ἐπίσης καὶ ἡ νομὴ πράγματος, εἴτε ἀμέσως, εἴτε δι' ἀντιπροσώπου, ἅμα τῇ συνυπάρξει *animus* καὶ *corpus*, ἅτινα

§ 3-6 D. 43. 26. — 19] Jhering. *Πρόημα* § 16 σ. 239 ἐπ. Karlowa II σ. 323—20] Ὑπὸ τοῦ Bruns *Recht d. Besitzes in Mittel.* (1848) σ. 27 ἐπ., ἐν ᾧ καὶ ἐν τῇ περιωνύμῳ τοῦ Savigny πραγματείᾳ (ἴδε τοῦ παρόντος τόμ. Α'. § 20 σημ. 4) οὐδὲν μνημονεύεται. — 21] Πρὸς L. 4 § 3 D. 42. 7. — 22] Ἰδε Παπ. αὐτ. § 111. 112, Οἶκον. Στοιχ. § 113 σημ. 4. Windscheid § 161 ἐ. τ. — 23] Windscheid § 161 σημ. 9. 10 καὶ 13. — 24] Ἰδε Οἶκον. Ἐγχειρ. § 182 ἐπ. Στοιχ. § 108-110. 113. Παπαρ. αὐτ. § 80 ἐπ. — 25] Παπαρ. αὐτ. § 122 ἐπ. Οἶκον. Στοιχ. § 112.

ὅμως ἐν αὐτῇ ἔχουσι μᾶλλον περιορισμένην ἔννοιαν, δηλ. ἔχουσιν ἔννοιαν ἀνάλογον πρὸς τὸ δικαίωμα, ὅπερ εἶναι ἀντικείμενον τῆς νομῆς ταύτης καὶ ὅπερ χαρακτηρίζει εἰδικῶς ἐκάστοτε τὸ εἶδος αὐτῆς¹. Εἰδικώτερον δὲ τὸ μὲν corpus σημαίνει τὴν τοιαύτην πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς οἰορεῖ νομῆς σχέσιν, οἷαν δύναται νὰ ἔχῃ ὁ ἀληθὴς δικαιοῦχος, ὁ δ' animus οὐχὶ τὴν ψυχὴν δεσπόζοντος (κυρίου), ἀλλὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀσκειν τὸ οἰκεῖον δικαίωμα ὡς ἴδιον². Ἀντικείμενον δὲ τῆς τοιαύτης νομῆς κατὰ τινὰς μὲν εἰσιν ἅπαντα τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος, κατ' ἄλλους δ' ἐξαιροῦνται τὸ ἐνέχυρον, ἡ ἐμφύτευσις καὶ ἡ ἐπιφάνεια³.

Ἀπόλλυται δ' ἡ οἰορεῖ νομὴ εἴτε ἀμέσως, εἴτε δι' ἀντιπροσώπου, διὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἐτέρου ἢ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων, κατὰ κανόνας παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς νομῆς πράγματος⁴. Τὰ περὶ προστασίας ὅμως αὐτῆς: μεγάλως φιλονεικοῦνται⁵.

§ 323. Ἡ καταγωγὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς νομῆς καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς ἐμφάνισις οὐδαμοῦ μαρτυροῦνται ρητῶς. Ὁ Niebuhr¹ συνέδεσε τὴν νομὴν μετὰ τοῦ ager publicus (δημοσίου ἀγροῦ), τοῦ ἀνήκοντος κατὰ κυριότητα τῇ πολιτείᾳ, διδομένου δ' εἰς νομὴν ἢ κατοχὴν ταῖς ἰδιώταις καὶ ἀποφαίνεται ὅτι τὰ interdicta ἐσχόπουν κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐμφάνισιν τὴν προστασίαν τῆς τοιαύτης νομῆς καὶ βραδύτερον ἐξετάθησαν σὺν τῇ νομῇ καὶ ἐπὶ ἰδιωτικῶν κτημάτων. Τὴν γνώμην ταύτην ἀπεδέξατο καὶ ἀνέπτυξε καὶ ὁ Σαβινός². Ἀλλ' ὁ Puchta³ παρατηρεῖ εὐλόγως, ὅτι τοῦτο μὲν οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται, ὅτι τὰ interdicta possessionis ἐφηρμοζόντο ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἀγροῦ, ὡς τοιοῦτου, ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου μνημονεύεται εἰδικὸν ἐπάγγελμα ὑπὲρ τῆς νομῆς αὐτοῦ, τὸ interdictum de loco publico fruendo· τοῦτο δ' ὅτι ἡ possessio agri publici ἀνεπλήρου τὴν κυριότητα, ἰδίως ἐπὶ τῶν ἐν ἐπαρχίᾳ κτημάτων (praedia provincialia) καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοδαπῶν⁴, διότι ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν ἦν ἀδύνατος ἡ κτῆ-

§ 322. 1] Pr. J. 4. 15, l. 10 pr. D. 8. 5, l. 23 § 6, D. 4. 6. — 2] Οἶκον Στοιχ. § 114 α). — 3] Οἶκον. αὐτ. σημ. 2. ἐνθα καὶ τὰ περὶ τοῦ δυνατοῦ οἰορεῖ νομῆς ἐπὶ ἐνοχ. δικαίωματος. — 4] Windscheid § 163. — 5] Ἴδε Windscheid § 164 Παπαρ. αὐτ. § 117. 148 καὶ Οἶκον. Στοιχ. § 115 καὶ ἰδίᾳ σημ. 3.

§ 323. 1] Ἱστορία τῆς Ρ. Μέρος Β'. (ἔκδ. δ'). σ. 424 ἐπ. — 2] Περὶ νομῆς § 12α. Ἀσπάζονται δὲ παρ' ἡμῶν ὁ Παπαρρηγόπ. αὐτ. § 41 καὶ ὁ Καλλιγᾶς τόμ. Β'. § 25. 3] § 227, πρὸς νῦν καὶ Karlowa II σ. 313 ἐπ. — 4] Ἴδε κατωτ. § 327.

σις κυριότητος (κατὰ τὸ *jus civile*) καὶ τρίτον, ὅτι ἐν τῷ ζητήματι περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς νομῆς πρόκειται περὶ τοῦ λόγου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νομῆς ὡς αὐτοτελοῦς θεσμοῦ ἐπὶ ἰδιωτικῶν κτημάτων, οὐχὶ δὲ περὶ τοῦ ἂν ἡ *possessio agri publici* ᾗν ὁμοία τῇ νομῇ ταύτῃ. Τὴν καταγωγὴν δ' αὐτῆς καὶ τὸν κατ' ἀρχὰς λόγον τῆς προστασίας διαβλέπει ὁ Puchta ἐν τῇ ἀνάγκῃ τοῦ προσωρινοῦ διακανονισμοῦ τῆς κατοχῆς τοῦ πράγματος κατὰ τὴν περὶ κυριότητος δίκην, ὅτε ὑπῆρχε πράγματι ἀνάγκη προστασίας τοῦ ἐτέρου τῶν διαδίκων ἐν τῇ κατοχῇ, ἵνα προσδιορισθῇ τίς ὁ ἐνάγων καὶ τίς ὁ ἐναγόμενος καὶ προστατευθῇ ὁ πλείω ὑπὲρ ἑαυτοῦ διδόμενα ἔχων. Χάριν δὲ τῆς προσωρινῆς ταύτης προστασίας εἰσῆχθησαν καὶ τὰ *interdicta*, ἅτινα κατόπιν ἐξετάθησαν καὶ εἰς ἄλλας αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῆς περὶ κυριότητος δίκης περιπτώσεις. Ἡ γνώμη αὕτη τῷ ὄντι καθίσταται πιθανωτάτη ἐκ τῆς διαδικασίας ἐν τῇ περὶ κυριότητος δίκῃ, διότι ἐν αὐτῇ ἀρχῆθεν, ἀπὸ τῆς *legis actio sacramento*⁵, ὑπῆρχε τὸ στάδιον τὸ καλούμενον *vindicias dicere*, δι' οὗ ἡ νομὴ τοῦ πράγματος ἀπενέμετο τῷ ἐτέρῳ τῶν διαδίκων μέχρι πέρατος τῆς δίκης· ὁ δὲ πρᾶιτωρ ἐνήργει ἐν τῇ ἀπονομῇ ταύτῃ ὑπὲρ τοῦ παρουσιάζοντος πλείω τεκμήρια ἐν γένει, ἢ τοῦλάχιστον μέχρι τῆς ἐγέρσεως τῆς δίκης, ἅρα ἀπένεμε τὴν νομὴν τῷ ἄνευ τινὸς ἐλαττώματος (βία, λάθρα ἢ παρακλήσει) κατέχοντι τὸ κτῆμα.

5) Ἴδε τόμ. Α' § 105.

Τ Μ Η Μ Α Γ'.

Η ΚΥΡΙΟΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

§ 324. Έννοια τῆς κυριότητος. — § 325. Περιορισμοὶ τῆς κυριότητος. — § 326. Συγκυριότης. — § 327. Ἱστορία τῆς κυριότητος. Προϊστορικοὶ χρόνοι. — § 328. Ἱδιωτικὴ κυριότης. — § 329. *Dominium ex jure Quiritium. In bonis.*

§ 324. Ἡ κυριότης ἐστὶν ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ ἀπόλυτος ἐξουσία ἐπὶ ἐνσωμάτου (αὐτοτελοῦς) πράγματος, ἐκτεινομένη ἐπὶ πάσης ὡς πρὸς τὸ πρᾶγμα τοῦτο σχέσεως καὶ περιέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς ὑφ' οἰανδήποτε μορφῇ διαθέσεως (χρήσεως, καρπώσεως κτλ. καὶ αὐτῆς τῆς καταχρήσεως¹⁾ αὐτοῦ. Αἱ δὲ ποικίλαι ἐξουσίαι τοῦ κυρίου δύνανται νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς δύο στοιχεῖα, τὸ μὲν θετικόν, οὗ δυνάμει ὁ κύριος δικαιούται νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι θέλει ἐπὶ τοῦ πράγματος καὶ ὡς πρὸς αὐτό, τὸ δὲ ἀρνητικόν, οὗ δυνάμει δικαιούται ν' ἀπαγορεύσῃ παντὶ τρίτῳ πᾶσαν οἴαν δῆποτε ἐπέμβασιν εἰς αὐτό. Ἡ κυριότης δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς νομῆς, διὸ ἐὰν ἐλλείπουσα τυχὸν αὕτη κτηθῇ κατόπιν ὑπὸ τοῦ κυρίου, οὐδὲν μεταβάλλεται νομικῶς ὡς πρὸς τὴν κυριότητα. Παρὰ τὸ ἀποκλειστικὸν ὅμως καὶ ἀπόλυτον τῆς κυριότητος ὑπάρχουσι περιορισμοὶ αὐτῆς· ἀλλ' ἐκ τούτων οὐδόλως ἀλλοιοῦται ἡ ἔννοια αὐτῆς², διότι ἅμα τῇ ἐκλείψει τῶν περιορισμῶν ἀναπτύσσεται πάλιν ἐλευθέρως ἄνευ ἀνάγκης νέας τινὸς πράξεως πρὸς ἀποκατάστασίν τῆς³.

§ 325. Περιορισμοὶ τῆς κυριότητος καλοῦνται οἱ ἐξ ἀντικειμένου περιορίζοντες αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος καὶ οὐχὶ οἱ ἀναγκάσιμοι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου (π. χ. λόγῳ ἀνηλικιότητος), ἢ εἰς ὑποχρέωσιν αὐτοῦ πρὸς παροχὴν τινα καὶ ἂν αὕτη ἔχῃ ἀντικείμενον τὴν

§ 324. 1] Arg. L. 25 § 11 D. 5. 3.—2] L. 25 pr. D. 50. 16.—3] Π. χ. § 4 J. 2. 4, 1. 3 § 2, 1. 54 D. 7. 4.

κυριότητα π. χ. ἐξ ἀγοραπωλησίας. Εἶναι δὲ δύο εἰδῶν· ἡ ἐπὶ ὠρισμένου πράγματος (*jus in re aliena*)¹, ἡ γενικῶς καὶ δυνάμει διατάξεως τοῦ δικαίου (νόμιμοι περιορισμοί, παρὰ τινων καὶ νόμιμοι δοι.λεῖται), περὶ ὧν μόνων ἐνταῦθα ὁ λόγος.

Νόμιμοι περιορισμοὶ ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἐπὶ κινητῶν ὑπῆρχον μόνον ἐν τῇ ἀπαγορεύσει τῆς χρήσεως τραχέων μέσων κατὰ τῶν δούλων,² καὶ ὑπὸ τινα ἔποψιν καὶ ἐν τῇ ἀπαγορεύσει τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν *coloni* ἀπὸ τῶν ἀκινήτων, ἰσχυροῦσθαι ἀπὸ τῶν Μάρκου καὶ Κομμόδου³ καὶ τῆς διασπάσεως τῶν οἰκογενειῶν τῶν *coloni* ἐν τῇ περὶ διανομῆς ἀκινήτων ἀγωγῇ, ὅπερ εἰσήγαγε Κωνσταντῖνος Μ., ὡς καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐκτομῆς⁴.

Πολὺ σπουδαιότεροι εἰσὶν οἱ περιορισμοὶ τῶν ἀκινήτων, λόγῳ δημοσίου ἢ γειτονικοῦ συμφέροντος, ὧν τινες παραδειγματικῶς μνημονευθήσονται. Εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον (εἰδικῶς ἔνεκα θρησκευτικῶν λόγων) ἀνάγεται ἡ ὑποχρέωσις τοῦ κυρίου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διὰ τοῦ κτήματός του δίοδον τῷ μὴ δυναμένῳ νὰ μεταβῇ ἄλλως εἰς τάφον οἰκογενειακόν, ὡς καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐξορύξεως τοῦ ἐν τῷ κτήματί του, καίτοι ἄνευ δικαιώματος, ταφέντος ἀλλοτρίου νεκροῦ⁵. Ἡ δωδεκάδελτος ἐπέβαλλε τὴν ἐν καλῇ καταστάσει διατήρησιν τῶν δημοσίων ὁδῶν τοῖς παροδίοις, ὑποχρεοῦμένους ἐν ἐναντία περιπτώσει νὰ παρέχῃσι δίοδον διὰ τοῦ ἰδίου τῶν κτήματος, παρεμφερές τι δὲ εἰσῆχθη παρ' ἡμῖν διὰ νεωτέρου νόμου, ἥτοι ἡ ὑποχρέωσις τῶν παροδίων νὰ οἰκοδομῶσι 2 τοῦλάχιστον πήχεις πέραν τῆς τάφρου⁶. Ἐπὶ δὲ καταστροφῆς τῆς ὁδοῦ ἐκ πλημμύρας ὤφειλον οἱ παρόδιοι οὗτοι νὰ παράσχωσιν ἐν ἀνάγκῃ καὶ μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κτήματος πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῆς⁷. Εἰδικώτερον δ' ἐπὶ οἰκοδομῆς κατὰ τὴν 12 δελτον αἱ ἐν τῇ πόλει οἰκίαι ἔδει ν' ἀπέχωσιν ἀλλήλων ἕνα *sestertius pes* (= 2 1/2 πόδας) ἐκάστη, ἄρα ἐν ὅλῳ 5 πόδας· ἡ δ' ἀπόστασις αὕτη, καλουμένη *ambitus*⁸, ἐξετάθη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς δ' περιόδου εἰς 12 καὶ 15 πόδας⁹. Ἐπίσης τὸ ὕψος τῶν οἰκιῶν ἦν ὠρισμένον

§ 323. 1] Ἰδε κατωτ. § 354. 2] Ἰδε ἄνωτ. § 251.—3] L. 112 pr. D. de leg. I. 30.—4] L. un. C. Th. 2. 25. 1. 14 C. 3. 38. 1. 1 C. 4. 42.—5] L. 12 pr. D. 41. 7. Ἰδε ἄνωτ. § 301 σημ. 30.—6] Kix. pro Caes. 19, Festus v. Viae. Ἄρ. 37 τοῦ ΣΕΝ. Γ. τῆς 16 Δεφ. 1867.—7] L. 14 § 1 D. 8. 6. Frontinus de aqu. duct. 125.—8] Varro de L. L. V. 22, Paul. Diac. ex Festo v. Ambitus, Insulae. Maec. Assis distrib. 46.—9] Ἀρχαῖος καὶ Ὀνώριος l. 9, Ὀνώριος καὶ Θεοδ. l. 11.

καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Αὐγούστου μέχρις 70 ποδῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ Τραϊανοῦ μέχρις 60, ἐπὶ δὲ Ζήνωνος ἐπετράπη μὲν μέχρις 100, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω εὐρυτέρας ἀποστάσεως ἀπὸ τῶν παρακειμένων οἰκιῶν¹⁰. Τοιούτους περιορισμοὺς εἰσήγαγε καὶ ἡ νεωτέρα ἡμῶν νομοθεσία, οἷον περὶ τὸ ὕψος, τὴν στερεότητα καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ χρῶμα τῶν οἰκιῶν¹¹.

Χάριν δὲ γειτονικοῦ συμφέροντος ἀναγράφονται π.χ.οὶ ἐξῆς περιορισμοί: ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μεταβολῆς τοῦ ρείθρου τοῦ ὀμβρίου ὕδατος, χορηγουμένης καὶ ἰδίας ἀγωγῆς (act. aquae pluviae arcendae)¹², ἡ ὑποχρέωσις τοῦ κυρίου νὰ ἐπιτρέπη τῷ γείτονι τὴν εἴσοδον εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα, χάριν τῆς συλλογῆς τῶν εἰς αὐτὸ πεσόντων ἐκ τοῦ ἐτέρου πραγμάτων, ἔνεκα ἀνέμου ἢ ἐτέρου παραπλησίου λόγου, χορηγουμένης actio ad exhibendum κατ' αὐτοῦ· ἡδύνατο ὅμως οὗτος νὰ ζητήσῃ ἀσφάλειαν κατὰ πάσης ζημίας (cautio damni infecti)¹³. Τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν φέρει ἀπὸ τῆς 12δέλτου ὁ κύριος καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἀλλοτρίου κτήματος εἰς τὸ ἴδιον ἐμπεσόντας καρπούς, δι' οὓς ἐχορηγεῖτο καὶ ἴδιον παράγγελμα (interdictum de glande legendae), ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἡμέραν παρ' ἡμέραν (tertio quoque die) συλλογῆς¹⁴. Cautio damni infecti ἐπεβάλλετο ἐπίσης καὶ τῷ κυρίῳ ἐτοιμορρόπου οἰκίας ὑπὲρ τοῦ ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῆς ἐπαπειλουμένου γείτονος, ὁ δ' ἀρνούμενος τὴν ἀσφάλειαν ἐξαναγκάζετο διὰ τῆς missio in possessionem τοῦ ἀπειλουμένου¹⁵. ἀλλ' ἡ cautio καὶ ἡ missio αὗται δὲν ἰσχύουσι σήμερον. Τελευταῖον εἰς τοὺς περιορισμοὺς τῆς κυριότητος ἀνήκουσιν ἡ τε (ἐκ τοῦ δικαίου, ἐξαιρετικῶς δ' ἐξ ἰδιωτικῆς βουλήσεως) ἀπαγόρευσις τῆς ἀπαλλοτριώσεως τοῦ πράγματος¹⁶ καὶ ἡ ἀτακαστικὴ ἀπαλλοτριώσις διὰ δημοσίαν ἀνάγκην, μνημονευόμεναι καὶ ἐν τῷ Συντάγματι, ἀλλὰ μὴπω κανονισθεῖσαι διὰ γενικοῦ νόμου¹⁷.

§ 326. Ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς κυριότητος, ὡς καθολικῆς καὶ ἀπολύτου ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ πράγματος, προκύπτει, ὅτι *adversator ex oloκλη-*

Ζήνων 1. 42 § 2. ἐπ. C. 9. 10.—10] Suet. Aug. 89, Aurel. Vict. Epit. XIII. 3, 1. 1. § 17. D. 39. 1, 1. 12 § 4 C. 8. 10, Νεαρά 63.—11] "16: B. Διάτ. τῆς 3 Ἀπριλ. 1835, τῆς 12 Νοεμβρ. 1836. Ν. ΣΚΒ'. τῆς 30 Ἀπριλ. 1867 κτλ.—12] Τίτλ. Πανδ. 39. 3 de aqua et aquae pluv. arc.—13] L. 9 § 1-3 D. 39. 2. 5 § 4. 5, L. 9 § 1 D. 10. 4.—14] Plin. Hist. nat. XVI. 6, 1. 1 D. 43. 28.—15] L. 1 ἐπ. D. 39. 2. "16' ἄνωτ. § 293.—16] Π. χ. προκλήων Pr. J. 2. 8, Νεαρά 61, κατεσχημένων ἀρθ. 890. 963 Πολ. Δίκ.—17] Ἀρθ. 17 Συντάγμ.

ρον δύο δεσπόζουσιν (duorum... in solidum dominium... non esse¹). Ἄλλ' ἡ ὑπάρχουσα μία κυριότης δύναται ν' ἀνήκῃ πολλοῖς καθ' ὀρισμένα ροητῶς μέρη, ὅτε καλεῖται συγκυριότης, ἕκαστος δὲ τῶν κυρίων συγκύριος (condominium, condominus παρὰ τοῖς νεωτέροις, κατὰ τὸ confidejussor, contutor²) καὶ τὸ ἀντικείμενον κοινὸν (res communis³). Πηγάζει δ' ἡ συγκυριότης ἢ ἐκ συμβάσεως, ἢ ἐκ τύχης (π. χ. ἐκ συγκληρονομίας)⁴, ὅτε ὑπὸ τῶν νεωτ. καλεῖται communio incidens⁵. Ὡς πρὸς τὸ ποῖον τοῦ δικαιώματος ἕκαστου τῶν συγκυρίων φέρεται μὲν που ἐν ταῖς πηγαῖς, ὅτι διαιρεῖται αὐτὴ ἡ κυριότης, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀνακριβές, διότι κατὰ τὴν ἀληθῆ ἀντίληψιν τῶν Ρωμαίων ἕκαστος τῶν συγκυρίων θεωρεῖται ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα καθ' ἑαυτὸ ὡς μόνος (totius corporis pro indiviso, pro parte dominium habet)⁶· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ἐν τῇ αὐτῇ ιδιότητι, περιορίζεται εἰς μέρος τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς καὶ ἐπομένως ὁ ἐπιμερισμὸς ἀναφέρεται μᾶλλον μόνον εἰς τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ὠφελείας. Ἡ δ' ἀντίληψις αὕτη καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συγκυριότητος· οἷον ἐὰν κοινὸς τις δούλος ἀποκτήσῃ πρᾶγμα τι ὑπὲρ τῶν κυρίων καὶ ἡ κτῆσις αὕτη ἢ ἀδύνατος ὡς πρὸς τὸν ἕνα αὐτῶν, τὸ κτηθὲν δι' αὐτοῦ ἀνήκει τῷ ἑτέρῳ τῶν συγκυρίων ἐξ ὁλοκλήρου καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς συγκυριότητος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δούλου⁶.

Τὸ μέρος ἕκαστου συγκυρίου δύναται νὰ ᾖ ποικίλον⁷ καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ κατ' οὐδὲν μεταβάλλεται ἡ ἔννομος σχέσις, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο κανονίζεται τὸ ποσὸν τῆς ἐκ τῆς κυριότητος ὠφελείας. Ἐκαστος τῶν συγκυρίων δύναται μὲν νὰ διαθέτῃ ἰδίᾳ τὸ μέρος του, ἀλλ' οὐχ ἥττον, ἐνεκα τῆς συνυπαρχούσης κυριότητος τοῦ ἑτέρου, δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτοθεούλως (invito altero) τι, μεταβάλλον τὴν ὅλην φύσιν τοῦ πράγματος ἢ σπουδαίως ἀλλοιοῦν αὐτό, διότι πᾶς συγκύριος δικαιούται νὰ παρεμποδίσῃ αὐτὸν καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τοῦ μεγέθους τῆς ἰδίας αὐτοῦ μερίδος⁸. Ἐξ ἑτέρου οὐδεὶς ἀναγκάζεται ἑκὼν νὰ παραμείνῃ συγκύριος (nemo compellitur invitatus deti-

§ 326. 1] L. 5 § 15 D. 13. 6, B. (13. 1) ε' § 15.—2] L. 10 pr. D. 46. 1, 1. 21. 24 § 1 D. 36. 7. 1. 3 pr. D. 26. 10. — 3] L. 2 D. 10. 3. — 4] L. 2 pr. D. 10. 3. — 5] Ἐκ τοῦ incidimus τῆς l. 25 § 16 D. 10. 2 καὶ τοῦ incidimus in communionem τῆς l. 31 D. 17. 2. — 6] L. 9 pr. D. 45 3, ἴδ. καὶ l. 1 § 4, l. 7 § 1 l. 8 D. eod., l. 5 § 15 D. 13. 6, ἄλλας περιπτώσεις ἴδ' ἐν Windscheid § 169a σημ. 5. καὶ Dernburg Pand. I § 195.—7] L. 40 § 3 D. 39. 2. — 8] L. 28 D.

neri)⁹, διὸ ἕκαστος τῶν συγκυρίων δύναται νὰ ζητήσῃ τὴν διανομὴν τοῦ κοινοῦ πράγματος, μὴ ἰσχυούσης ἐναντίας συμφωνίας, πλὴν τῆς ἐφ' ὠρισμένον μόνον χρόνον καὶ ἐὰν τοῦτο ὠφελῇ τὸ κτῆμα¹⁰. Ἡ πρὸς τοῦτο ἀγωγὴ ἐστὶν ἡ *actio communi dividundo* (περὶ διαιρέσεως κοινοῦ), δι' ἧς δύναται νὰ ἐπιδιωχθῇ καὶ πᾶσα ἀπαίτησις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγκυριότητος καὶ ἥτις ἦτο *actio bonae fidei*, ἔτι δὲ καὶ *mixta* ὑπ' ἀμφοτέρας τῆς λέξεως ταύτης τὰς σημασίας¹¹.

Ὁ δὲ δικαστὴς παρὰ Ῥωμαίοις, καλούμενος νὰ δικάσῃ *ex bona fide*, εἶχεν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν περὶ τὴν διανομὴν, ὀφείλων μόνον ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν συγκυρίων καὶ τὰ παρ' αὐτῶν τυχόν συμπεφωνημένα¹². Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη περιορίσθη σήμερον ὑπὸ τῆς Πολ. Δικονομίας¹³.

§ 327. Ἡ πρὸ τῆς 12δέλτου μορφή καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς κυριότητος ἐπὶ τῶν ἀκινήτων ἀποτελοῦσι ζητήματα πολλαχῶς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν φιλονεικούμενα, ἔνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀσφαλῶν μαρτυρίων. Κατὰ τινες ἡ κυριότης αὕτη οὐδόλως ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, ἀλλὰ πᾶσα ἀκίνητος κτῆσις ἀνῆκε τῷ *populus romanus*, ὡς *ager publicus*, παραχωρουμένης ὑπὸ τῆς πολιτείας τοῖς ἰδιώταις τῆς κατοχῆς καὶ τῆς καρπώσεως τῶν ἀκινήτων (*possessio*), ἡ δ' ὑπὲρ ἰδιωτῶν κυριότης ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν Πληβητῶν, οἵτινες, μὴ κεκτημένοι ἀρχῇ τὸν *status civitatis* καὶ ἐπομένως ἀνίκανοι ὄντες νὰ μετάσχῳσι τοῦ *ager publicus*, ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος ἐπὶ τῶν ἀκινήτων¹. Καθ' ἑτέραν δὲ παρεμφερῇ γνώμῃν ἡ κυριότης ἀνῆκε τοῖς γένεσι καὶ τὸ εἰσόδημα διενέμετο τοῖς ἀποτελοῦσι τὸ γένος πολίταις².

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ταῦτα ὁ Ihering ὑπεστήριξεν, ὅτι οὐδ' ἔχγος ὑπάρχει τοιαύτης βαθμιαίας προϊστορικῆς ἀναπτύξεως καὶ ὅτι τὰ σω-

40. 3 Κατὰ τῶν ἐπιβλαβῶν ἀποτελεσμάτων ἐκ τῆς ἀπολύτου ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος τούτου ἐλήφθη πρόνοια ἐν τῷ δικαίῳ· ἴδ' Οἰκον. Στοιχ. § 118 σημ. 10.—9] L. 5 C. 3. 37, 1. 14 § 2 D. 10. 3. — 10] L. 14 § 2 D. 10. 3.—11] Ἴδε ἀνωτ. § 285 σημ. 5 καὶ § 287 σημ. 1.—12] Πρὸς 1. 6 § 7. 8. 9. 10, 1. 7 § 1. 1. 21 § 1 D. 10. 3.—13] Ἴδε Παπαρρηγ. Πραγμ. § 173 ἐπ.

§ 327. 1) Puchta § 41. 23f.—2) Mommsen Ἱστορ. τῆς Ρ. τόμ. Α'. σ. 153-154. Κατ' ἄλλην νεωτέραν γνώμην (Karlowa II. σ. 349 ἐπ.) ἐγένετο μὲν ἐν ἀρχῇ παραχώρησις ἰδιωτικῆς κυριότητος κατὰ γένη δὲ *assignatio*, ἀλλὰ κύριοι τῶν τεμαχίων ἦσαν οὐχὶ τὰ γένη, ἀλλ' ἕκαστος τῶν γεννητῶν. Ἐξ ἑτέρου κατὰ τὴν αὐτὴν γνώμην ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως τῆς Ρώμης. Δυστυχῶς

ζόμενα λείψανα τῶν πηγῶν μαρτυροῦσι τὸ ἀντίθετον *. Τὸ ζήτημα ἀληθῶς λύεται μᾶλλον δι' εἰκασίων, ἢ δὲ λεπτομερὲς αὐτοῦ ἔρευνα δέεται ἰδίου ἔργου. Οὐχ ἦττον ἢ τελευταία αὕτη γνώμη, ἥτις ἄλλως δέχεται καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ *ager publicus*, ἐπερρώννυται ἐκ δύο τινῶν πρώτον ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς *assignatio* καὶ τῆς *praedae sectio*, περὶ ὧν κατωτέρω †, καὶ δι' ὧν μετεβιβάζοντο τοῖς ἰδιώταις εἰς ἰδίαν αὐτῶν κτήσιν τὰ ἀκίνητα· καὶ δεύτερον ἐκ τῆς σχεδὸν ἀπολύτου νομικῆς ἀφομοιώσεως τῶν κινήτων καὶ ἀκινήτων ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἀρχῆθεν κρατούσης, ἄνευ ἔχοντος διαφορᾶς τινος μεταξὺ τῶν πραγμάτων ἐκατέρου εἶδους.

§ 328. Ἀφ' ἧς ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης ἐνεφανίσθη ἀναμφισβητήτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀκινήτων, εὐρίσκομεν τὴν ἀρχαιοτάτην αὐτῆς μορφήν ὑπὸ τὸ ὄνομα *mancipium*, ἡ περιφραστικῶς ἐκπεφρασμένην διὰ τοῦ *res mea est ex jure Quiritium* ‡. Ἐχαρακτηρίζετο δ' οὕτως ἡ κυριότης, διότι παρὰ Ρωμαίοις ἐκράτει ὁ λογισμὸς, ὅτι τὸ πᾶν κτᾶται διὰ τοῦ πολέμου, ἰδίᾳ χειρὶ (*manu capere, mancipium*) §, πρὸς ὃ συμφωνεῖ καὶ ἡ πιθανωτέρα σημασία τοῦ ὀνόματος *Quirites* §. Τὸ δ' ὄνομα *dominium (ex jure Quiritium)* ἀνήκει τοῖς χρόνοις τῆς δημοκρατικῆς αὐτοκρατορίας, διότι ἀρχαιότερον καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος φέρεται μὲν ἡ λέξις *dominus*, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ *dominium* §, ἥτις ἐξ ἑτέρου κατόπιν ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν *possessio*, περὶ ἧς εὐθὺς κατωτέρω §.

Τὸ *dominium ex jure Quiritium* ἀπῆται τρία τινὰ: πρῶτον κακτημένον *jus commercii* (Ρωμαῖον πολίτην ἢ Λατίνον), πρᾶγμα ἐπιδεκτικὸν *commercii*, ἥτοι ἱκανὸν τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐφαρμογῆς τοῦ *jus civile* καὶ τρίτον τρόπον κτήσεως κυριότητος κατὰ τὸ *jus civile*. Ἑλλειπόντων δὲ ἐνὸς ἢ πάντων τῶν στοιχείων τούτων ὑπῆρχε τὸ παρεμφερὲς τῇ κυριότητι ἐμπράγματον δικαίωμα, καλούμενον *possessio* § καὶ τοιαύτη ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτημάτων ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν προσάρτησιν ἐκάστης αὐτῶν εἰς τὴν Ρώ-

μῶς καὶ ἡ νέα αὕτη ἔρευνα δὲν δύναται νὰ παράσχη πλήρη πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀληθῶς συμβαίνοντος.—3] Ihering *Πνεῦμα τοῦ ρ.* δ. § 44.—4] § 332.

§ 328. 1] Gai I. 119, II. 194, III. 167, Ulp. fr. I. 16, 23, III. 4, XI. 19 Kix. ad fam. VII. 29, Senec. de benef. V. 19. 1. *Quirites* ἐκαλοῦντο οἱ Ρωμαῖοι πρὸλ. σημ. 3.—2] *Maxime sua esse credebant quae ex hostibus capissent.* Gai IV. 16.—3] Τόμ. Α'. § 33 σημ. 21, 22.—4] Böcking Instit. § 135 σημ. 16.—5] Π. γ. Vat. fr. § 315 ἐπ., l. 42 C. 11. 61. καὶ κατωτ. σημ. 6.—6] Gai. II. 17.

μην κυρίων αὐτῶν· ἡ δὲ possessio αὕτη οὐσιαστικῶς μὲν παρῆχε τῷ κατόχῳ ὅ,τι καὶ ἡ κυριότης, ἀλλ' αὕτη ἐθεωρεῖτο ἀνήκουσα τῷ ρωμ. λαῷ· ἢ τῷ ἡγεμόνι ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς⁷. Κατεβάλλετο δὲ διὰ τὴν possessio ταύτην φόρος (stipendium, tributum)⁸ καὶ ἐκτὰ τοῦ διὰ τῶν φυσικῶν τρόπων (acquisitiones naturales) καὶ δι' εἰδους χρησι- κτησίας (longi temporis praescriptio), περὶ ὧν πάντων κατωτέρω⁹.

§ 329. Πλὴν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ dominium καὶ possessio ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, διασπῶσα αὐτὴν τὴν τῶν Ρωμαίων πολιτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν Ἰταλικῶν κτημάτων κυριότητα καὶ ἐμφανισθεῖσα ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τῆς δημοκρατίας ἢ μετὰ τοῦ jus honorarium¹, ἐν ᾧ τινι, ὑποστάντι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ jus gentium, ἔχει κυρίως τὴν πηγὴν αὐτῆς. Ἔστι δ' αὕτη ἡ μεταξὺ dominium ex jure Quiritium καὶ τῆς κυριότητος in bonis, φυσικῆς δεσποτείας, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Θεόφιλος, καλῶν συνάμα καὶ τὸν κύριον βοριτάριον².

Ὁ λόγος τῆς ἀναπτύξεως τῆς νέας ταύτης κυριότητος (in bonis) φιλονεικεῖται παλαιόθεν, πιθανώτατος δὲ πάντων ἐστὶν ὁ ἐξῆς: ὅταν ἡ ἑκτασίς τῆς ρωμ. πολιτείας ἡῤῥησεν, ἡ μεταβίβασις τῆς κυριότη- τος ἐπὶ res mancipi, ἅτινα ἦσαν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τὸ συνη- θέστερον τῶν συναλλαγῶν ἀντικείμενον, διὰ mancipatio ἢ in jure cessio κατέστη δυσχερεστέρα, ἐνεκα τῆς ἀνάγκης τῆς παρουσίας τῶν διαφορομένων, ἐν δὲ τῇ in jure cessio καὶ τῆς τοῦ δικαστοῦ κατ' ἀνάγκην ἐπομένως περιορίζοντο οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν ἀπλὴν παράδοσιν (traditio) τῶν πραγμάτων τούτων, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αὕτη ἦν ἐπιδεκτικὴ καὶ παντὸς προσθέτου ὄρου, οἷον αἰρέσεως, ὧν ἦσαν ἀνεπί- δεκτοὶ ἡ mancipatio καὶ ἡ in jure cessio³ καὶ οὕτως ἱκανοποιεῖ πληρέστερον τὰς ἀνάγκας τῶν συναλλαγῶν. Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης δὲν ἡδύνατο μὲν νὰ πηγᾷ dominium ex jure Quiritium εἰ μὴ μόνον ἂν ἐπῆρχετο ἡ usucapio⁴, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ ἐξ αὐτῆς σχέσις ἐπροστατεύθη ὑπὸ τοῦ jus honorarium ἀντλοῦντος ἰδέας ἐκ τοῦ jus gentium. Ἡ καταγωγὴ αὕτη συμφωνεῖ καὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, διότι ὑπὲρ τοῦ κατέχοντος τὸ πρᾶγμα, δυνάμει τῆς traditio, ὑπάρχει

7] Ἴδε τόμ. Α'. § 132, Gai. II. 7, lex Antonia de Thermess. II. 31 ἐπ. (Bruns Fontes σ. 911 ἐκδ. 5). — 8] Ἴδε ἄνωτ. § 306. Front. pag. 36, Puchta § 236. — 9] § § 337, 339.

1] § 329. 1] Vangerow Pand. § 295 Anm. 2. 2. Πρὸς. τόμ. Α'. § 411. — 2] Gai. II. 40. Θεόφ. Εἰσηγ. (1. 5) § 4. — 3] Ἴδε ἄνωτ. § 233 σημ. 30. — 4] Ἴδε

φυσικώτατα τεκμήριον, ὅτι πράγματι ἐστὶ κύριος, ὅπερ ἐπιρρώννυται διὰ τοῦ ὀνόματος φυσικὴ δεσποτεία, τουτέστιν ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων στηριζομένη. Ἡ δὲ προστασία ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τοῦ Πραιτωρός, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ παραγάγῃ *dominium ex jure Quiritium* ἄνευ νόμου (διότι *praetor jus facere non potest*⁵⁾) ἀνεγνώριζε τὴν διὰ τῆς ἀπλῆς *traditio* μεταβίβασιν μόνον διὰ τῆς χορηγήσεως ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωγῆς (*actio Publiciana*)⁶⁾ καὶ ἐνστάσεως (*exceptio rei venditae et traditae* ἢ γενικώτερον *exceptio doli*)⁷⁾ προσθεῖς καὶ νέας περιπτώσεις τοιαύτης κυριότητος καὶ ἄνευ προηγουμένης παραδόσεως, οἷον τὴν *honorum possessio*⁸⁾ κτλ. Εἰς ταῦτα δὲ προσετέθησαν καὶ ἄλλοι λόγοι παραγωγικοὶ κυριότητος *in bonis*, εἰσαχθέντες μὲν διὰ τοῦ *jus civile*, πραγματοποιούμενοι δὲ διὰ τῆς δικαστικῆς τοῦ πραιτωρός ἐνεργείας, οἷον τὸ *SCtum Trebellianum*⁹⁾.

Ἡ διὰ αὐτῆς τῆς κυριότητος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ, ἡ δὲ κυριότης *in bonis* ἔβαινε κρατοῦσα, ὥς πάντες οἱ ἐλευθεριώτεροι θεσμοί. "Ὅτε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἤρην ἐντελῶς αὐτὴν καὶ διὰ συγχρόνως μετὰ τῆς καταργήσεως τῆς διαφορᾶς μεταξὺ *praedia Italica* καὶ *provincialia* καὶ *res mancipi* καὶ *nec mancipi*¹⁰⁾, δὲν ἐθεωρήθη ὡς καινοτομήσας, ἀλλ' ὡς κυρὴν τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ περὶ ἐπικρατήσεως τῆς *in bonis* ὑπάρχουσας πεποιθήσιν. Ἐν ὅσῳ δὲ διήρκει ἡ διάκρισις, ὑπῆρχον τρεῖς δυναταὶ περιπτώσεις. α) Τὸ πρᾶγμα διετέλει ὑπὸ τὸ *dominium ex jure Quiritium* τινός, χωρὶς ν' ἀνήκῃ *in bonis* ἑτέρου· ὁ τοιοῦτος κύριος ἐκαλεῖτο *pleno jure dominus* (τελειῶν δικαίῳ δεσπότης)¹¹⁾. β) Τὸ πρᾶγμα διετέλει ὑπὸ τὸ *dominium ex jure Quiritium* ἐνός, συγχρόνως δὲ *in bonis* ἑτέρου, ὅτε τὸ *dominium ex jure Quiritium* τοῦ πρώτου ἐκαλεῖτο *nudum*¹²⁾ καὶ γ) τὸ πρᾶγμα διετέλει μόνον *in bonis* ἐνός, ἄνευ *dominium ex jure Quiritium* ἑτέρου, οἷον ἐν τῇ *honorum possessio*, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον κληρονόμοι ἐκ τοῦ *jus civile* (*heres*). Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς καταργήσεως ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ πρακτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς κυριότητος ἦν σχεδὸν ἀσημαντος, ὑπερσχυούσης τῆς *in bonis* καὶ συνεπαγομένης τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, οἷα πρότερον τὸ *dominium ex jure Quiritium*.

κατωτ. § 336.—5] ¹Ἰδ. τόμ. Α'. § 103 σημ. 2.—6] ²Ἰδ. κατωτ. § 350. — 7] ³Ἰδ. κατωτ. § 350.—8] ⁴Ἰδ. κατωτ. § 588—9] ⁵Ἰδ. κατωτ. § 614.—10] Κώδ. de nudo jure Quiritio tollento 7. 25 —11] Gai. II 41. Θεωρ. Εἰσηγ. (1. 5) § 4.—12] Gai.

Μόνον ἐπὶ ἀπελευθερώσεως δούλου εἰς in bonis κύριος δὲν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πολίτην Ρωμαῖον (civis), ἀλλὰ μόνον Λατίνον¹³, οὔτε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν νόμιμον ἐπιτροπείαν (tutela legitima) ἐπὶ τῆς ἀπελευθερουμένης δούλης¹⁴, ὡς οὐδὲ νὰ κληροδοτήσῃ πρᾶγμα per vindicationem¹⁵. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δι' ἄλλων μέσων εἶχον ἀπολέσει πάσαν πρακτικὴν σημασίαν, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐκάστοτε βλέπομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ.

§ 330. Διακρίσεις τῶν τρόπων τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος. — § 331. Οἱ πολιτικοὶ τρόποι κτήσεως κυριότητος. Βάρρων. Οὐλπιανός. — § 332. Μεταβίβασις ὑπὸ τῆς πολιτείας. — § 333. In jure cessio. — § 334. Mancipatio. — 335. Adjudicatio. Lege. — § 336. Usucapio. — § 337. Praescriptio longi temporis. — § 338. Χρόνια παραγραφή. — § 339. Οἱ φυσικοὶ τρόποι κτήσεως κυριότητος. Traditio. — § 340. Occupatio. Θησαυρός. — § 341. Specificatio. — § 342. Accessio. — § 343. Confusio. Commixtio. Adjunctio. — § 344. Καρποί. § 345. Μεταγραφή.

§ 330. Τοὺς τρόπους τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τριχῶς: α) εἰς τοὺς διὰ καθολικῆς ἢ εἰδικῆς διαδοχῆς¹, ἐξ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται πρωτίστως μόνον περὶ τῆς εἰδικῆς τῆς δὲ καθολικῆς ἢ κυριωτάτη κατὰ τὸ ρωμαϊκόν, μόνη δὲ κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον, περίπτωσις ἐστὶν ἡ κληρονομία, μεθ' ἧς ἐξετάσομεν καὶ τὰς μετ' αὐτῆς συνδεομένας περιπτώσεις εἰδικῆς, οἷον τὸ κληροδότημα²· β) εἰς ἀρχικὸν ἢ παραγωγόν³ καὶ γ) ἱστορικῶς εἰς πολιτικὸν ἢ φυσικόν⁴. Ἡ τρίτη δ' αὕτη διάκρισις τίθεται ὡς βάσις ἐν τοῖς ἐπομένοις.

§ 331. Οἱ πολιτικοὶ τρόποι, οἱ καλοῦνται οἱ ὑπὸ τοῦ jus civile εἰσηγμένοι καὶ μόνον ὑπὲρ τῶν ἀπολαύοντων τοῦ δικαίου τούτου προσ-

I. 54.—13] Ἰδὲ τόμ. Α' § 137—14] Ἰδὲ κατωτ. § 570. — 15] Gai. II. 196.

¹ Ἰδὲ κατωτ. § 636.

§ 330. 1] Ἰδὲ ἄνωτ. § 225.—2] Ἰδὲ ἄνωτ. § 225 α).

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ώπων (Ρωμαίων καὶ Λατίνων) ἀπαριθμοῦνται ὑπὸ τε τοῦ Βάρρωνος¹ καὶ τοῦ Οὐλπιανοῦ². μόνον ὅμως τρεῖς τῶν τρόπων τούτων μνημονεύονται ὑπ' ἀμφοτέρων. Καὶ ὁ μὲν Βάρρων φέρει τοὺς ἑξῆς: *mancipatio, in jure cessio, usucapio, emtio honorum, venditio sub corona καὶ hereditas*, ὁ δὲ Οὐλπιανὸς τὴν *mancipatio, usucapio, in jure cessio, adjudicatio καὶ lege*, ἀναμειγνύων καὶ τὴν *traditio*. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς διαφόρου ἐρεύνης τοῦ ζητήματος, διότι ὁ μὲν Βάρρων ἔχει ὑπ' ὅψιν τὴν κτήσιν δούλης καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀγοραστοῦ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτοῦ, ὁ δ' Οὐλπιανὸς ἀποβλέπει μὲν εἰς ἅπαντα τὰ πράγματα, πλὴν ἀποκλείει τὴν καθολικὴν διαδοχὴν (*hereditas, emtio honorum*), πληρέστερος ὢν κατὰ τὰ λοιπὰ τοῦ Βάρρωνος. Ὁ Γάιος δ' ἐν τῇ ἀπαριθμῇ αὐτοῦ παρεισάγει μὲν καὶ τοὺς φυσικοὺς τρόπους κτήσεως, ἀλλὰ ρητῶς μόνον ἐπὶ εἰδικῇ διαδοχῇ³.

§ 332. Ὁ ἀρχαιότατος πάντων τῶν πολιτικῶν τρόπων ἦν ἡ *sectio* (*publice vendere, venum dari*). ἦτοι ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας μεταβίβασις τῆς κυριότητος εἰς ἰδιώτας, διαιρουμένη α) εἰς τὴν *praedae sectio*¹, ἦτοι τὴν πώλησιν τοῦ μέρους τῶν λαφύρων, τοῦ μὴ διανεμομένου τοῖς στρατιώταις ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ², γινομένην διὰ δημοπρασίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ *Quaestor*· τὰ ἀντιτείμενα ἐκαλοῦντο *praeda*, τὸ δὲ τίμημα, ὅπερ περιήρχετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, *manubiae*³. Ἐκ τῶν λαφύρων οἱ μὲν αἰχμαλῶται ἐπωλοῦντο ὡς δούλοι κεχωρισμένως, διὰ τῆς εἰδικῆς *venditio sub corona* (ἐνεκα τοῦ ἐπιτιθεμένου τῇ κεφαλῇ τοῦ δούλου στεφάνου, *corona*, ἐμφαίνοντος τὸ ἐν τῇ πωλῇσι ἀνεύθυνον τοῦ δημοσίου ἢ ἀλληγορικῶς ἐνεκα τῆς παραμενοσύνης κυκλοτερώς στρατιωτικῆς φρουρᾶς χάριν ἀσφαλείας⁴), τὰ δὲ λοιπὰ λάφυρα ἅπαντα ὁμοῦ ἀνθ' ἑνὸς τιμήματος· τούτων δ' ὁ ἀγοραστής, καλούμενος *sector*, συνήθως προσέβαινεν εἰς τὴν κατ' ἰδίαν

§ 331. 1] *De re rust.* II. 10. — 2] *Fragm.* XIX. 2. — 3] *Gai.* II. 65. ἐπ. πρὸς II. 97.

§ 332. 1] Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 305.—2] Ἀνωτ. § 305 σημ. 8. Πρὸς II. de inv. I. 45.—3] *Gel. N. A.* XIII. 24. *Manubiae* σημ. καὶ τὸ λάφυρον κατὰ *Karlowa* (II. σ. 6 ἐπ.) δὲ (ἀποκρούοντα τὴν σημασίαν τοῦ τιμήματος) εἰδικῶς τὰ λάφυρα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὁ στρατηγὸς καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ ἐλάμβανεν χώραν ἢ *venditio sub corona*, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ, τὰ ἐν ὀνόματι τοῖς πολιτείας πωλούμενα, ἢ *venditio sub hasta*. Πόσον ὅμως ἀμφίβολα εἶναι πάντα ταῦτα καταδείκνυσιν καὶ αὐτός ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς ἐκθέσεώς του. — 4] *Gellius N. A.* VII. 4, *Festus* v, sub

μεταπώλησιν αὐτῶν⁵. Ἐν δὲ τῷ τόπῳ τῆς δημοπρασίας ὑπῆρχεν ἐμπεπηγμένον δόρυ (hasta, sub hasta vendere), ὡς σύμβολον τῆς ρωμ. κυριαρχίας, ὑπάρχον κατόπιν καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ πώλῃσει τῆς πολιτείας⁶. καὶ β) εἰς τὴν *sectio bonorum*, τὴν πώλησιν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἄλλων ἀντικειμένων, πλὴν λαφύρων, περιερχομένων αὐτῇ εἴτε ἐκ δικαιοπραξίας, εἴτε ἐκ κληρονομίας ἀπροσελεύστου (*bona vacantia*), εἴτε ἐκ τῆς περιουσίας καταδίκων⁷. Κατὰ τὰς δύο τελευταίας περιπτώσεις ὁ ἀγοραστής καθίστατο καὶ καθολικὸς διάδοχος τοῦ ἀρχικοῦ κτήτορος, ἐπὶ δὲ κληρονομίας περιεβάλλετο καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ κληρονόμου⁸. Πρὸς κτήσιν δὲ τῆς νομῆς τῶν τοιούτῳ τρόπῳ πωλουμένων πραγμάτων ἐχορηγεῖτο καὶ ἴδιον παράγγελμα (*interdictum sectorium*)⁹.

Ἄλλος τρόπος μεταβιβάσεως ὑπὸ τῆς πολιτείας ὑπῆρχεν εἰδικῶς διὰ τὸν *ager publicus* ἢ *assignatio*, ἀπονομὴ συνήθως δυνάμει τινὸς *lex agraria*, οἷον ἐπὶ Γράκχων¹⁰, ἢ δι' ἰδρύσεως ἀποικίας (*de coloniis deducendis*) καὶ ὁ τοιοῦτος ἀγρὸς ἐκαλεῖτο *assignatus* καὶ ἡ πώλησις ὑπὸ τοῦ *Quæstor* (*ager quæstorius*)¹¹. Ἐν τῇ μεταβιβάσει ταύτῃ ἀπεχωρίζετο ὁ ἰδιωτικὸς καθιστάμενος ἀγρὸς δι' ὁρίων, *limites*, διὸ ἐκαλεῖτο *limitatus*, ἐν ᾧ ὁ κατ' ἄλλον τρόπον περιερχόμενος εἰς ἰδιώτας ἐκαλεῖτο *occupatorius*, οἷον ὁ καταλαμβανόμενος παρὰ τοῦ βουλομένου τῇ προσκλήσει τοῦ ἀρχηγοῦ ἐν κατακτηθείσῃ χώρᾳ. Τὰ ὅρια ἐτίθεντο διὰ τῆς χαράξεως γραμμῶν (*limitatio*) ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν (*cardines*) καὶ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς (*decumani*), ἀφαισμένων ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἀναγκαίων ἐδῶν καὶ παρόδων. Καὶ διὰ μὲν τῶν ἐξωτερικῶν γραμμῶν ἀπεχωρίζετο ὁ καταστάς ἰδιωτικὸς ἀγρὸς ἀπὸ τοῦ δημοσίου, τιθεμένων καὶ ἰδιαιτέρων σημείων (*ὅρων*), διὰ δὲ τῶν ἐσωτερικῶν ἀπετελοῦντο τετραγῶνα (*centuriæ*), ἔχοντα ὠρισμένην ἑκτασιν, δι' ὧν προσδιωρί-

cor., Varro de re rust. II. 10. — 5] Gai. IV. 16. Vat fr. § 37, Liv. IV. 29, V. 16. *Sectio* καὶ *sector* παράγονται ἐκ τοῦ *secere* = λέγειν καὶ τὸ μὲν *sectio* σημαίνει τὴν προσφορὰν, τὸ δὲ *sector* τὸν προσφέροντα. Schulin *Ἱστορ.* τοῦ ρ. δ. σ. 369 σημ. 4. — 6] Paul. *Diac.* ex Festo v. *Hastae*. — 7] Kx. pro Rose, Amer. 43, Liv. XXVIII. 58. 60. Kx. in Verr. II. I. 20. l. 1 C. 4. 39, l. 5 C. 40. 3. — 8] Bruns *Cession* σ. 33 ἐπ. L. 2. 3 D. 48, 23, l. 54 pr. D. 5. 3, ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν τῆς διαδοχῆς ἀντιδ. ὁ Karlowa αὐτ. σ. 15. — 9] Gai. IV. 146, ἐκ τοῦ *sector*. — 10] Τόμ. Α'. § 90—11] Sic. Flacc. 2 (ἐκδ. Lachm.) p. 152. *Quæstorii*

ζετο ἡ ἰδιωτικὴ κτῆσις. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὸν *ager limitatus*, ὁ κτῆρχε, πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὁ *ager arcifinius*, ἀκανόνιστος κτῆσις, ἔχουσα φυσικὰ ὅρια, οἷον ποταμούς, ὄρη ἢ ἀγρούς ἰδιωτικούς ¹².

Ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ καὶ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ *assignatio* ἀντικατέστη ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ διὰ τῆς *mancipatio*, τελουμένης ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος πρὸς ἰδιώτας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις δι' εἰκονικῆς πωλήσεως φερομένης ὡς *numo uno venditio* ¹³ (μῖα τιμῇ πώλησις) καὶ παραδόσεως, ὅπερ πιθανότατα ἔσχυε καὶ ἐπὶ τοῦ *ager Quaestorius* ¹⁴. Ἐν τῷ ἰουστίν. δικαίῳ τέλος ἅπαντες οἱ τρόποι οὗτοι ἐξηφανίσθησαν, ἡ ἀντικατέστησαν διὰ τῆς παραδόσεως. Ἐπίσης ἐξέλιπε καὶ ἡ καθολικὴ διαδοχή ¹⁵, πλὴν ἐπὶ τῆς ἀπροσελεύστου κληρονομίας καὶ τῆς δημεύσεως (*confiscatio*), ὅτε βεβαίως ἦν περιττὴ καὶ ἡ παράδοσις· ἀλλὰ καὶ ἡ δήμευσις ἐξέλιπε σήμερον ¹⁶.

§ 333. Δεύτερος πολιτικὸς τρόπος, ἀνήκων τῇ ἰδιωτικῇ συναλλαγῇ, ἦτο ἡ *in jure cessio*, πλασματικὴ διεκδικησις, γινομένη ἐπὶ σκοπῷ ἀπαλλοτριώσεως, ἐν ᾗ συνέπραττεν ἡ πολιτεία μόνον διὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ὁ δικαιοπάροχος καὶ ὁ δικαιოდόχος προσήρχοντο ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος καὶ ἐτέλουν τὴν διεκδικησιν ταύτην (ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τῆς *legis actio sacramento*), καθ' ἣν ἀπητειτο καὶ ἡ παρουσία τοῦ πράγματος· διὸ τὰ μὲν κινητὰ ἐφέροντο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἐπὶ δ' ἀκινήτου, ἀρχαιότερον μὲν μετέβαινον ὁ δικαστικὸς ἄρχων καὶ οἱ διάδικοι εἰς αὐτό, κατόπιν δὲ ἐφέρετο μέρος αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, οἷον σβόλος γῆς (*gleba*), ἡ κέραμος ἐξ οἰκίας (*tegula*) κτλ. Ὁ οἶονεὶ ἐνάγων, ἥτοι ὁ εἰς τὸν προὔκειτο νὰ μεταβιβασθῇ ἡ κυριότης, ἐπιλαμβανόμενος τοῦ πράγματος, ἀπήγγελλε τὰς τυπικὰς τῆς διεκδικήσεως λέξεις: *hunc ego hominem (fundum, κτλ.) ex jure Quiritium meum esse ajo*, μεθ' οὗ ὁ δικαστικὸς ἄρχων ἡρώτα τὸν οἶονεὶ ἀντίδικον, ἂν ἀντιλέγῃ

dicuntur agri, quos ex hoste captos populus romanus per quaestores vendidit.—[12] Puchta § 223, § 236.—[13] Ἡ *venditio numo uno* ὑπῆρξε τὸ μέσον τῆς ἐπιτεύσεως ἐννόμου τινὸς ἀποτελέσματος, δι' οὗ δὲν παρείχετο ἄλλη διεξοδος ὑπὸ τοῦ δικαίου, εἶδος εἰκονικῆς πωλήσεως. Πρβλ. Karlowa II, σ. 376 ἐπ.—[14] Rudorff Zeits. f. R. G. τόμ. X. σ. 115. ἐπ.—[15] Πρβλ. I. 3 C. 7. 53, I. 2 C. 8. 23, I. 3 C. 41. 31.—[16] L. 54 D. 5. 3, I. 1 ἐπ. C. 4. 39, I. 1 ἐπ. C. 7. 37. Ἀρθ. 18 τοῦ Συντάγμ.

(an contravindicet) καὶ τούτου ἀποφατικῶς ἀπαντῶντος ἢ σιωπῶντος, ἤτοι ὁμολογοῦντος τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐνάγοντος (confessio in jure), ἀνεγνώριζεν ἐκεῖνον ὡς κύριον ¹. Ὁ τρόπος οὗτος, περιλαμβανὼν τὰ τε res mancipi καὶ τὰ nec mancipi καὶ παντὸς εἶδους εἴτε ἐνσώματα, εἴτε ἀσώματα ² πράγματα, ἀνεγράφετο ἐν τῇ 12δέλτῳ ³, ἀλλ' ἐπὶ Γαίου εἶχε καταστή σπάνιος, ἀντικαθιστάμενος ἐπὶ τῶν res mancipi διὰ τῆς εὐχερεστεράς mancipatio ⁴, ἐπὶ δὲ τῶν res nec mancipi διὰ τῆς ἀπλῆς traditio ⁵. Ἡ δὲ δυσχέρεια τῆς in jure cessio ἐπηύξανε καὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς ὡς legis actio, οὗ ἕνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ δι' ἀντιπροσώπου, οὐδὲ δι' ὑπεξουσίου ὑπὲρ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ὡς ἀνικάνου νὰ παρίσταται ἐνώπιον δικαστηρίου καὶ νὰ κτᾶται πρᾶγμα ex jure Quiritium ⁶. Πρὸς τούτοις ὁμῶς ἐχρησίμευεν ἡ in jure cessio καὶ πρὸς καταρτισμὸν καὶ ἄλλων δικαιοπραξιῶν π. χ. νόθευσις, χειραφεσίας κτλ. ⁷. Ἐν τῷ ἰουστίν. δικαίῳ ἐξέλιπεν ἐντελῶς.

§ 334. Ἡ mancipatio, ἣτις ἐπίσης ἀνεγράφετο ἐν τῇ 12δέλτῳ ¹, ἦν κατ' ἀρχάς μὲν ἀληθῆς, κατόπιν δ' εἰκονικὴ πώλησις (imaginary venditio), ἣτοι ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς πώλησις, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶδους τῆς προκαλούσης αὐτὴν δικαιοπραξίας, π. χ. δωρεάς. Ἐτελεῖτο δ' ἐνώπιον πέντε μαρτύρων, πολιτῶν Ῥωμαίων (ἢ Λατίνων) ἐνηλικίων, ἀντιπροσωπευόντων πιθανῶς τὰς πέντε συμμορίας τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου ², ἵνα ἡ πώλησις γίνηται οἷον ἐκ τῆς προστασίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τοῦ τιμῶς καλουμένου libripens (ζυγοστάτου), κρατοῦντος ζυγόν, χάριν τῆς σταθμίσεως τοῦ τιμήματος ³, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἡ mancipatio κατήγετο ἐκ χρόνων, ἐν οἷς τὸ νόμισμα δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστόν, τοῦθ' ὅπερ διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τούτου, ὡς καθαρῶς συμβολικόν. Ἐπίσης δὲ μνημονεύεται ὡς συμπράττων καὶ ὁ καλούμενος antestatus ⁴, οὗτινος ἡ φύσις ἐστὶν ὅλως ἀμφί-

§ 333. 1] Gai. II. 24. IV. 16.—2] Ulp. frag. XIX. 9. 11.—3] Fragm. Vat. § 50.—4] Gai. II. 25.—5] Ulp. fr. XIX. 7.—6] Gai. II. 96. IV. 82.—7] Πρὸς Ulp. fr. αὐτ. Gai. I. 468. II. 29. 30. Gell. N. A. V. 19. Ἰδὲ κατωτ. § 548, 548, 563, 553 καὶ ἀνωτ. § 253.

§ 334. 1] Fragm. Vat. § 50.—2] Κατὰ τούτου ἀντιτάσσεται, ὅτι οὕτως θεωρητέα ἡ mancipatio ὡς νεωτέρα τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβ. Τυλλίου (Karlowa II. σ. 370), ἀλλὰ δὲν φέρεται εἰς ἀπόδειξιν καὶ ὅτι ἦτο ἀρχαιότερα. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς συνδέει τὸν ἀριθμὸν τούτων τῶν μαρτύρων πρὸς τὸν τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς! — 3] Gai. I. 119-122 Ulp. fr. XIX. 3-6. — 4] Gai. Epit. I. 6 § 3., Κλημ. ὁ Ἀ-

εὐλογος, πιθανῶς δὲ ἦν εἰς τῶν πέντε μαρτύρων, ἢ καὶ ἑβδομον πρόσθετον⁵, ἱερεὺς, διότι ὁ λαός, ὁ ἐν τῇ mancipatio διὰ τῶν μαρτύρων ἀντιπροσωπευόμενος, οὐδέποτε ἐνῆργει ἐπισήμως ἄνευ ἱερέων⁶.

Ἡ πράξις ἐτελεῖτο οὕτως: ὁ οἶονεὶ ἀγοραστής (qui mancipio accipit) ἐλάβετο τὸ πρᾶγμα ἐν χερσίν, ἀπήγγελλε τὰς τυπικὰς λέξεις τῆς διεκδικήσεως (hunc hominem [fundum κτλ.] ex jure Quiritium meum esse aio, isque mihi emtus est, hoc aere aeneaque libra), ἔτυπτε τὸν ζυγὸν διὰ τεμαχίου χαλκοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τὸ νόμισμα καὶ ἐδίδου αὐτὸ τῷ οἶονεὶ πωλητῇ ὡς τίμημα⁷, ἐπιφωνούντος τοῦ ζυγοστάτου: raudusculo libram ferito⁸.

Εἰς τὴν mancipatio προσετίθετο ἡ καλουμένη nuncupatio, δι᾽ ἧς ἐτίθεντο ὅροι ἢ ἐγίνοντο ἐπαγγελίαι π. χ. περὶ ἐλλείψεως ἐλαττωμάτων⁹, ἢ ἐχορηγεῖτο ἀσφάλεια περὶ διαφόρων ὅρων καὶ ἐν γένει ἡδύνατο νὰ προστεθῇ εἰς αὐτὴν πᾶν τὸ μὴ ἀντικείμενον τῇ φύσει τῆς mancipatio, περιβαλλόμενον δὲ δι' αὐτῆς, κατὰ ρητὴν τῆς 12δέλτου διατάξεως, πλήρη ἰσχὺν καὶ δὴ τοιαύτην, ὥστε ὁ ἀρνούμενος τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον¹⁰.

Ἡ mancipatio καθίστη τὸν οἶονεὶ ἀγοραστὴν dominum ex jure Quiritium, ἀλλ' ἡ ἑκτασις αὐτῆς ἦν περιορισμένη, διότι μόνον ἐπὶ τῶν res Mancipi ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ. Ἀποστᾶσα δὲ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι φύσεως αὐτῆς, ὡς εἰκονικῆς πωλήσεως ἐχρησίμευε καὶ εἰς ἴδρυσιν τοῦ Mancipium, τῆς manus, τῆς δουλείας (servitus)¹¹ κτλ. Διετηρήθη δὲ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, μνημονευομένη ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ¹² καὶ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὸ 333 μ. Χ.¹³, ἀλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις μετέβαλε σημασίαν διότι εὐρίσκομεν τὸ Mancipare ἀντὶ τοῦ addicere, τοῦ devovere τοῦ honorari κτλ.¹⁴.

λεξάνδ. V. 8.—5] Κατὰ Gai. Epit. I. 6 § 3.—6] Ihering—Πνεῦμα τοῦ ρ. δ. 11 b σ. 149, Böcking Inst. § 46 σημ. 19 πρὸς καὶ § 143 σημ. 19. Ὁ Schuller αὐτ. σ. 363 θεωρεῖ τὸν antestatus ὡς ἐγγυητὴν περὶ τῆς κυριότητος τοῦ διὰ mancipatio ἀπαλλοτριούντος.—7] Gai. I. 419.—8] Varro de L. L. 463. Rudorff εἰς Puchta § 238 σημ. 1.—9] Kix. de of. III. 16.—10] Kix. de or. I. 57, Varro fr. 50. Donatio Flav. (Bruns F. j. p. 21. 254).—11] Ἰδε κατωτ. § § 365, 539, 565, 566.—12] Fragm. Vat. § 313, Cod. Hermogen. 7. 4.—13] L. 5 C. Th. 8. 12.—14] Π. χ. ἐπὶ κληρικῶν: clericorum consortio se Mancipare l. 40 C. Th. 12. 1, l. 1 C. Th. 10 11. Brissonius de V. S. v. Mancipare.

§ 335. Ἡ *adjudicatio* (προσκόρυσις), ἐπερχομένη διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἀπαντᾷ ὡς παράγωγος τρόπος κτήσεως κυριότητος ἄνευ ἀνάγκης μεταβιβάσεως τῆς νομῆς μόνον ἐν ταῖς δίκαις περὶ διαιρέσεως κοινοῦ (*communi dividundo*), διανομῆς κλήρου (*familiae erciscundae*) καὶ ὄρων ἰθυντέων (*finium regundorum*)¹, ἐν αἷς ὁ δικαστὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καταστήσῃ τὸν ἕνα τῶν κοινωνῶν κύριον καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κοινοῦ πράγματος. Ἐν πάσῃ δ' ἄλλῃ περιπτώσει ἢ ἐπιδικάζουσα κυριότητα δικαστικὴ ἀπόφασις δὲν παράγει ἢ μεταβιβάζει τοιαύτην, ἀλλὰ μόνον ἀναγνωρίζει τὴν (ἀμφισβητούμενην, ἀλλ') ὑπάρχουσαν. Ἡ *adjudicatio* ἐν ταῖς εἰρημέναις δίκαις ἀπὸ τῆς *lex Aebutia* ἀπετέλει μέρος τῆς *formula*², μετεβίβαζε δὲ τόσον μόνον δικαίωμα, ὅσον εἶχεν ὁ προκτῆτωρ³, ἄρα μὴ ὑπάρχοντος παρ' αὐτῷ τυχὸν *dominium ex jure Quiritium*, μετεβίβαζε μόνον κυριότητα *in bonis* ἢ καὶ ταύτης ἐλλειπούσης π. χ. ἐν διανομῇ κτήματος κατὰ πλάνην (καλῇ τῇ πίστει) θεωρουμένου ὡς κοινοῦ ἢ πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κυριότητος ταύτης ἔτικτε μόνον τὰ προσόντα τῆς *usucapio*⁴. Καὶ ὁ τρόπος δ' οὗτος, ὡς λόγος κτήσεως αὐτοτελοῦς κυριότητος, ἐξέλιπε σήμερον ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς δικαιοδοσίας⁵.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ ἀναφερόμενον *lege* σημαίνει τὴν κτῆσιν τῆς κυριότητος ἐκ παντὸς ἄλλου νομίμου λόγου, πλὴν τῶν πραγμνημονευθέντων, ἢ καὶ τὴν αὐτοδικαίως *lege* π. χ. κτῶνται ὁ κληρονόμος, ὁ κληροδόχος *per vindicationem*, ὁ εἰσποιῶν τὴν περιουσίαν τοῦ εἰσποιομένου⁶, ἡ πολιτεία ἢ οἱ δημοσιῶναι τὴν κυριότητα τῶν φορολογητέων κτημάτων, ἕνεκα καθυστερήσεως τῶν φόρων⁷.

§ 336. Τελευταῖος πολιτικὸς τρόπος ἐστὶν ἡ *usucapio* (χρησικτησία, *χρησιδεσποτεία*), ἡ κτητικὴ παραγραφὴ¹, ἣτις ἀπὸ τῆς 12δέλτου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήλθε τρία στάδια.

Ἡ ἀρχαιοτάτη *χρησιδεσποτεία* ἐστὶν ἡ ἐν τῇ 12δέλτῳ πιθανῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ususauctoritas* (*usus et auctoritas*)² φερομένη, γνω-

§ 335. 1] Ἰδ' ἄνωτ. §§ 326 καὶ κατωτ. § 352, 629.—2] Ἰδ' τόμ. Α' § 106.—3] L. 17 D. 41. 3.—4] L. 7 pr. D. 6. 2. 1. 17 D. 41. 3.—5] Ἰδ' ἄνωτ. § 326 σημ. 13.—6] Ἰδ' κατωτ. § 557 σημ. 7.—7] L. 14 D. 39. 4. 1. 2 C. 4. 61.

§ 336. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 299.—2] Τὸ ὄνομα *usus et auctoritas* φέρεται ἐν δυσὶ χωρίοις τοῦ Κικέρωνος Top. 4... ut quoniam usus auctoritas fundi biennium est... pro Caec. 19 Lex (XII tabularum) usum et auctoritatem fundi jubet esse biennium.... ἔδωκε δ' ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ἐρμηνείας καὶ προσ-

στὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα usucapio καὶ ὀριζομένη ὡς adeptio dominii per continuationem possessionis anni vel biennii³, ἤτοι ὡς κτήσις τῆς κυριότητος διὰ τῆς ἐπὶ ἐν ἡ δύο ἔτη συνεχίσεως τῆς νομῆς· ἐχρησίμευς δὲ τοῦτο μὲν ὡς συμπληρωτικός θεσμός, χάριν τῆς μετατροπῆς τῆς in bonis κυριότητος εἰς dominium ex jure Quiritium, ἐὰν π. χ. πράγμα τι ἐκ τῶν res Mancipi μετεβιβάζετο διὰ τῆς ἀπλῆς traditio⁴. τοῦτο δὲ καὶ ὡς αὐτοτελής, πρὸς παραγωγὴν κυριότητος καὶ δὴ πρωτοτύπου· αἱ δὲ δύο αὗται ὑπηρεσίαι τῆς usucapio δύνανται, ὡς πρὸς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ταυτοσημοί, ἀφ' οὗ δι' αὐτῆς τὸ πρῶτον παρήγετο dominium ex jure Quiritium.

Ὡς δικαιολογικὸς λόγος τῆς usucapio φέρεται τοῦτο μὲν τὸ δημόσιον συμφέρον (bono publico)⁵, ὅπως ἡ κυριότης τῶν πραγμάτων μὴ μένῃ ἐπὶ μακρὸν ἀμφίβολος, τοῦτο δ' ἡ οἰονεὶ ποινὴ τῆς ἀμελείας τοῦ κυρίου, ἔτι δὲ ἡ σιωπηρὰ συναίνεσις αὐτοῦ⁶. Πρὸς τῇ παρελεύσει τοῦ χρόνου καὶ τῇ νομῇ ἀναγκαῖα στοιχεῖα τῆς usucapio ἦσαν καὶ α) πρόσωπον ἱκανόν, ἤτοι πολίτης Ῥωμαῖος ἢ Λατίνος, β) πρᾶγμα ἐπιδεκτικὸν τοῦ dominium ex jure Quiritium, ἄρα ἀπεκλειόντο οἱ ἀλλοδαποὶ (peregrini) καὶ τὰ praedia provincialia, γ) justus titulus, νόμιμος τίτλος καὶ δ) bona fides, καλὴ πίστις⁷, περὶ ὧν πάντων ἔχουσι τὰ ἐπόμενα ἐν τοῖς χρόνοις τῶν κλασικῶν νομοδιδασκάλων.

Ὁ χρόνος, ἤτοι τὸ ἐν ἔτος ἐπὶ κινητῶν καὶ ἡ διετία ἐπὶ ἀκινήτων⁸, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς συνυπάρξεως τῶν προσόντων, δεόν νὰ παρέλθῃ ἄνευ

παθείας πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἔδει νὰ ἐξακριβωθῇ, ἂν αἱ λέξεις usus et auctoritas ὑπῆρξαν πράγματι αἱ τοῦ κειμένου τῆς 12δέλτου ἢ μόνον ἑκφρασις τοῦ Κικέρωνος. ³Idē Danz § 125 σ. 222. ⁴Idē νῦν καὶ Karlowa. παρ' ὧ (II. σ. 387) καὶ περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως usucapio (usus ὡς γενικὴ ἐξ ὑποκειμένου καὶ capio, ἤτοι ἡ ἐκ τοῦ usus ἐπερχομένη κτήσις), δεχόμενον, (σελ. 387). ὅτι ἀδύνατον νὰ εἶχεν οὕτως τὸ κείμενον τῆς 12δέλτου, ὅτι δ' auctoritas σημαίνει (π. 405-406) τὴν εὐθύνην τοῦ δικαιοπαρόχου τοῦ χρησιδεσπόζοντος διὰ πάσαν ἑλλείψιν τῆς κυριότητος, εὐθύνην, ἣτις μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς χρησιδεσποτείας ἦν περιττή.—3] Ulp. fr. XIX. 8 Gai. II. 42. Κατὰ τὸν Κικ. pro Caec. IX. 54, Top. IV. 23, ἐπὶ οἰκῶν (aedes) μὴ μνημονευομένη ἐν τῇ 12δέλτῳ, ἐξετάθη διὰ τῆς interpretatio.—4] ⁵Idē ἀνωτ. § 33 σ. 5.—5] Gai. II. 44. I. 4 D. 41. 3. Πρὸς Κικ. pro Caec. 26, I. 5 pr. D. 41. 10.—6] Gai. II. 44, I. 28 D. 50. 46.—7] Κατὰ πόσον ἀπῆρτοῦντο ἀπ' ἀρχῆς τὰ στοιχεῖα τοῦ τίτλου καὶ τῆς καλῆς πίστεως ἀμφίβολον.—8] ⁸Idē ἀνωτ. σ. 3.

τινός διακοπῆς, ἥτοι ἄνευ ἀπωλείας τῆς νομῆς τοῦ πράγματος παρὰ τοῦ χρησιδεσποζοντος, ἀδιαφόρως ὅμως ἂν τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἔχῃ τὴν νομὴν καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἢ ἂν συνεχίζῃ αὐτὴν ὁ καθολικὸς ἢ εἰδικὸς αὐτοῦ διάδοχος, ὅτε ἐπέρχεται ἡ accessio possessionis (προσθήκη τῆς νομῆς, ἥτοι προστίθεται τῇ νομῇ τοῦ διαδόχου ὁ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ δικαιοπαρόχου παρελκλήθως χρόνος⁹⁾), ἥτις στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐπιεικείας εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἴσχυεν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ 12δέλτῳ¹⁰⁾. Πᾶσα δὲ διακοπὴ τῆς usucapio καλεῖται usurpatio καὶ ἐπέρχεται ἐκ παντὸς λόγου, ἐπιφέροντος τὴν ἀπώλειαν τῆς νομῆς¹¹⁾. Διὰ δὲ τῆς κατάρξεως τῆς δίκης δὲν διεκόπτετο παρὰ Ρωμαίους, οὐχ' ἥττον συμπληρουμένη τυχὸν μετ' αὐτὴν καθίστατο ἀβλαβής, διότι ὁ ἐναγόμενος κατεδικάζετο εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πράγματος, ὥστε μὴ εἶχε συμπληρωθῇ ἡ χρησιδεσποτεία¹²⁾. Συνεπληροῦτο δ' ὁ χρόνος ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς τελευταίας ἡμέρας¹³⁾.

Ὁ *justus titulus* ἢ *justa causa* καὶ ἡ *bona fides* ἀναφέρονται εἰς τὸ ποῖόν τῆς νομῆς καὶ δεόν νὰ ὑπάρχωσιν ἀμφότερα κατὰ κανόνα ἅμα τῇ κτήσει τῆς νομῆς. *Justus titulus* καλεῖται ὁ νόμιμος λόγος τῆς κτήσεως τῆς νομῆς¹⁴⁾ καὶ δύναται νὰ ᾖ πᾶσα ἐγκυρος δικαιοπραξία, σκοπούσα μὲν καθ' ἑαυτὴν μεταβιβάσιν κυριότητος, εἴτε κατὰ πολιτικὸν εἴτε κατὰ φυσικὸν τρόπον καὶ καθ' οἷον δῆποτε εἶδος τοῦ δικαίου (*jus civile* — *jus honorarium* — *jus gentium*), ἀνίκανος δ' εἰς τοῦτο ἕνεκα ἐλαττώματος τῆς κυριότητος παρὰ τῷ μεταβιβάζοντι. Ἐκ δὲ τοῦ εἶδους τῆς δικαιοπραξίας λαμβάνει καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ὁ τίτλος, οἷον *pro emptore* (ἐξ ἀγορασίας), *pro donato* (ἐκ δωρεᾶς¹⁵⁾) ἀντὶ δὲ τοιοῦτου ἐγκύρου τίτλου ἐξαιρετικῶς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἄκυρος, ἂν ὁ χρησιδεσποζὼν διατελῇ ἐν συγγνωστῇ πλάνῃ, ὁ δὲ τοιοῦτος τίτλος καλούμενος κατὰ τοὺς νεωτ. *titulus putativus* ἐκφράζεται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ διὰ τοῦ *pro suo*¹⁶⁾, ὅπερ ὅμως σημαίνει καὶ ὅτι

9] L. 30 D. 4. 6. l. 14 § 1 D. 41. 13 J. 2. 6. — 10] Arg. l. 11 pr. D. 44. 3. de accessionibus possessionum nihil in perpetuum ne que generaliter definire possumus, consistunt enim in *sola aequitate*. — 11] L. 2. 5. D. 44. 3. l. 5 D. 41. 6. — 12] L. 2 § 24 D. 41. 4. l. 18 D. 6. 4. Fragm. Vat. § 12. Ὁ Κικέρων (de or. III. 28) μνημονεύει καὶ ἕτερον τρόπον διακοπῆς *surculo defringendo* (usurpare), διὰ τῆς θραύσεως κλωνός. Huschke Zeits. für Civ. u. Pr. N. F. 6. σ. 141 ἐπ. — 13] L. 7 D. 41. 3. B. (50. 3) σ. 1. 15 pr. D. 44. 3. B. (51. 3) ἐδ'. — 14] L. 1 pr. D. 44. 9. — 15] Τίτλ. Πανθ. 44. 4. 9. — 16] Π. γ. 1. 2 § 46, l. 14 D. 44. 4. l. 3 D. 41. 5, l. 5. 6. 9 D. 41. 8.

δέον νὰ νέμηται τις τὸ πράγμα ὡς ἴδιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *pro alieno*, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα ¹⁷.

Ἡ *bona fides* (καλὴ πίστις) ἐξ ἑτέρου ἐστὶν ἡ πεποίθησις, ὅτι κτώμενός τις τὸ πράγμα οὐδὲν πράττει ἄδικον, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, ὅτι κατὰ συμφώνως τῷ δικαίῳ ¹⁸. Ἀπαραίτητός δ' ἐστὶ μόνον κατὰ τὴν κτῆσιν τῆς νομῆς τοῦ πράγματος καὶ μόνον ἐπὶ ἀγοραπωλησίας καὶ κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ συναλλάγματος ¹⁹. ἡ δὲ μετέπειτα ἐκλείψις αὐτῆς οὐδόλως βλάπτει (*mala fides superveniens non nocet κατὰ τοὺς γεωτ.*) ²⁰. Ἐν ταῖς καλούμεναις δὲ *usucapiones lucrativae* (ἐπικερδεῖς), αἵτινες ὅμως οὐδόλως μνημονεύονται ἐν τῷ ἰουστινιαν. δικαίῳ, ἐξαιρετικῶς δὲν ἀπηρτεῖτο καλὴ πίστις· τοιαῦται δ' ἦσαν α) ἡ *usucapio pro herede* ²¹, β) ἡ *usureceptio ex fiducia*, ἥτοι ὅταν ἐν τινι *mancipatio* ἢ *in jure cessio*, γενομένη χάριν ἐνεχυριάσεως, ἐτίθετο ὁ ὅρος τῆς ἀναστροφῆς τοῦ πράγματος, ὁ δικαιούμενος εἰς ἀνάληψιν αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ χρησιδεσπόσῃ τὸ πράγμα καὶ δὴ δι' ἐνιαυσίου μόνον νομῆς καὶ ἐπὶ ἀκινήτων ²². γ) ἡ *usureceptio ex praediatūra*, ἥτοι ὅταν τις ἐνεχυρίαζε πρᾶγμα τῷ Δημοσίῳ καὶ τὸ πρᾶγμα ἐπωλεῖτο εἰς τρίτον καλούμενον *praediator* καὶ οὗτος ἠμέλει ἐπὶ διετίαν νὰ καταλάβῃ αὐτό, ὁ ἐνεχυρίασας ἐχρησιδεσπόζεν αὐτό ²³. αἱ δύο δ' αὗται περιπτώσεις ἐκαλοῦντο *usureceptio*, διότι ὁ χρησιδεσπόζων ἀνελάμβανεν ὅ,τι ποτὲ ἀνῆκεν αὐτῷ (*recipimus quod aliquando habuimus*) ²⁴. Καὶ δ) ὅταν τις ἠγόραζε πρᾶγμα παρὰ γυναικὸς ἀκύρως, διότι αὕτη διστελεῖ ὑπὸ ἐπιτροπείαν, ἠδύνατο νὰ χρησιδεσπόσῃ αὐτό, ἐὰν μὴ ἐπαστρέφετο αὐτῷ τὸ τίμημα ἐντὸς τοῦ πρὸς χρησιδεσποτείαν ἀπαιτουμένου χρόνου. Ἡ περίπτωσις αὕτη ἀποδίδεται εἰς τινὰ *constitutio rutiliana*, περὶ ἧς ποικίλαι αἱ εἰκασίαι ²⁵.

Ἐπὶ κτήσεως νομῆς δι' ἀντιπροσώπου ἐξετάζεται ἡ καλὴ πί-

1. 4 § 2, 1. 5 D. 41. 40.—17] L. 13 pr. D. 41. 3, 1. 2 D. 41. 10.—18] L. 2 § 1 D. 41. 4· καὶ ἡ ἔκφρασις *bona fides* εὐρήται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἐν ταῖς πηγαῖς π. χ. 1. 2 pr. D. 41. 4 Gai. II. 43.—19] L. 4 § 18 D. 41. 3, πρὸλ. 1. 2 pr. § 13 D. 41. 4. Περὶ τοῦ ὑποτιθεμένου λόγου τῆς ἐξαιρέσεως ταύτης ἴδε Karlowa II. σ. 612. 20] Πρὸλ. 1. 48 § 1 D. 41 1, 1. un. § 3 C. 7. 31. Πιθανόν ὅτι πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ *mala fides superveniens* ἐβλάπτεν ἐπὶ τῆς *usucapio* ἐξ ἐπικερδοῦς τίτλου. ἴδε Huschke das R. d. Publ. Kl. σ. 22 ἐπ. καὶ Karlowa II. σ. 402 ἐπ.—21] ἴδε κατωτ. § 626.—22] Gai. II. 59. 60, ἴδε καὶ κατωτ. § 386.—23] Gai. II. 61.—24] Gai. II. 59. i. f.—25] Fragm. Vat. § 1. Πρὸλ. Valer. Max. II. 9. 4. Ὁ Bechmann Kauf I. § 85 σ. 625 σημ. 3 συνιστᾷ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης

στις τοῦ ἀντιπροσωπευομένου, ἐπὶ δ' ἀναγκαίως ἀντιπροσωπείας ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου²⁶.

Τελευταῖον προσὸν τῆς χρησιδεσποτείας ἐστὶ πρᾶγμα ἐπιδεκτικόν. Ἀνεπίδεκτα δὲ τοιαύτης εἰσὶ τὰ *res extra commercium* καὶ τὰ ἀποτελοῦντα τὸ συστατικὸν μέρος πράγματος συνθέτου, οἷον δοκός, λίθος ἐν οἰκοδομῇ, πλὴν ἐὰν ἡ χρησιδεσποτεία ἤρξατο πρὸ τῆς ἐνώσεως²⁷. Δι' εἰδικῶν διατάξεων δ' ἐξήρθησαν τὰ κλοπιμαῖα (*res furtivae*), κατὰ τὴν 12δελτον καὶ τὴν *lex Atinia*, ἐπαναλαβοῦσαν τὰ ἐν τῇ 12δέλτῳ πιθανῶς τῷ 557 ἀ. κτ. Ρ. καὶ προσθεῖσαν, ὅτι τὸ κώλυμα αἶρεται ἅμα τῇ ἐπανάδῳ τοῦ πράγματος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυρίου²⁸, ἐτι δὲ δυνάμει τῆς *lex Plautia* (πιθανῶς 665 ἀ. κτ. Ρ.) καὶ τῆς *lex Julia de vi* ἐπὶ Αὐγούστου καὶ τὰ βία καταληφθέντα, *vi possessae*²⁹, κατὰ δὲ τὴν *lex Julia repetundarum* (695 ἀ. κτ. Ρ.) καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων ληφθέντα δῶρα.³⁰ Ἐπίσης ἐξήρθησαν τὰ προικῶα ἀκίνητα³¹, τὰ *res mancipi* γυναικὸς ὑπὸ ἐπιτροπείαν διατελούσης καὶ πωλούσης αὐτὰ ἄνευ τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου³², ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καὶ τὰ πράγματα τῶν ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἀνηλικῶν ἀρρένων³³, τὰ ὅρια ἀκινήτων κτημάτων, τὰ τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ *fiscus* καὶ τῶν κοινοτήτων κτήματα³⁴, τὰ ἐφ' ὧν ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ νόμου ἡ ἀπαλλοτριώσεις³⁵ καὶ τέλος τὰ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν³⁶.

§ 337. Ἡ τοῦ δευτέρου σταδίου τῆς χρησιδεσποτείας μορφή διαφέρει τῆς τοῦ πρώτου οὐ μόνον τὸ ὄνομα, καλουμένη *longi temporis praescriptio*, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν, διότι ἐν τῇ πρώτῃ ἐμφανίσει αὐτῆς δὲν ὑπῆρξε τρόπος κτήσεως κυριότητος, ὡς ἡ *usucapio*, οὐδὲ καὶ κτητική παραγραφή, ὅπερ ἐξάγεται ἐκ τε τοῦ τρόπου καθ' ὃν εἰσῆχθη καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐφ' ὧν ἐφηρμόσθη καὶ ἐφ' ὧν ἦτο ἀδύνατος ἡ κτῆσις

εἰκασίας, ὡς ματαίως ἐν τούτοις ἴδε καὶ Karlowa αὐτ. σ. 404. — 26] L. 2 § 10-13, l. 11 D. 41. 1. Ἴδε ὁμοῦ καὶ l. 43 § 4 D. 41. 3. — 27] Ὡς ἀνεπίδεκτα ἰδίαις ἐπ' αὐτῶν νομῆς l. 7 § 10-11 D. 41. 4. — 28] Ὁ παρὰ Θεοφίλῳ (§ 2 [6. 2] Ἀτίλειος νόμος καὶ παρὰ Μιχ. Ψελλῷ (Σύνοψις στίχ. 610) Ἀτίλειον δόγμα ἴδε ὁμοῦς ὑπὲρ τῆς γραφῆς *Atinia Gellius N. A. XVII. 7* καὶ l. 4 § 6 D. 41. 3, l. 245 D. 50. 46, Gai. II. 45. 49. 50. — 29] Gai. II. 45. 51, l. 4 § 22. 23 D. 44. 3 εἴτε ἀκίνητα, εἴτε κινητά, διότι καὶ ἐπὶ τῶν κινητῶν ἡ ἀρπαγὴ δὲν ἀπετέλει πάντοτε κλοπὴν l. 39 pr. D. 47. 2. — 30] D. 8 D. 48. 41. — 31] L. 46 D. 23. 5. Πρὸς. καὶ τόμ. Α'. § 90. — 32] L. 28 pr. D. 50. 16, l. 12 § 4 D. 6. 2. — 33] L. 48 D. 44. 1. — 34] L. 9. 18. 24 § 1 D. 41. 3, l. 2 C. 7. 30, l. 2. 3 C. 7. 38. — 35] L. 23 D. 50. 16. — 36] Νεαρά 111 κεφ. 1. Νεαρ. 131 κεφ. 6.

κυριότητος (dominium ex jure Quiritium), καίτοι κατὰ τὸ οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς παρείχε τὰ αὐτὰ καὶ ἡ usucapio πλεονεκτήματα τῆς κυριότητος. Ἐπὶ τῶν ἐν ἐπαρχίαις κτημάτων δηλ.: δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ usucapio¹ καὶ ἂν ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ δικαιολογικοὶ λόγοι τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς· διὸ ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος τῷ νεμομένῳ ἐν ἐπαρχίᾳ ἀκίνητον καλῇ τῇ πίστει καὶ νομίμῳ τίτλῳ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἥτοι ἐπὶ δεκαετίαν μὲν παρόντος τοῦ κυρίου (inter praesentes), εἰκοσαετίαν δ' ἀπόντος (inter absentes), ἔνστασις κατὰ τοῦ διεκδικούντος αὐτὸ κυρίου καὶ ἡ ἔνστασις αὕτη ἐκλήθη longi temporis praescriptio². Ἡδύνατο δὲ νὰ χρησιμεύσῃ τῷ κεκτημένῳ τὰ εἰρημένα προσόντα, οὐ μόνον ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἡ νομὴ παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς ὡς replicatio κατὰ τῶν εἰς τὴν ἀγωγὴν του (ἴσως τὴν actio Publiciana in rem) ἀντιτασσομένων δικαιωμάτων τοῦ ἐναγομένου³ καὶ τοῦτο ἴσως ἐννοεῖ ὁ Ἰουστινιανὸς λέγων, ὅτι ἐχορηγήθη αὐτῷ καὶ ἀγωγή⁴. Ὅπως δὴποτε δ' ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς longi temporis praescriptio συνυπῆρχον τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς χρησιδεσποτείας, αὕτη μὲν κατὰ τὸ jus gentium, οὐσιαστικῶς παρέχουσα τὰ πλεονεκτήματα τῆς κυριότητος, ἡ δ' usucapio κατὰ τὸ jus civile, παράγουσα πᾶν dominium ex jure Quiritium. Ταῦτα δ' εὐρών ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς longi temporis praescriptio λίαν διαδεδομένην πρὸ πάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ⁵, ἐνθα ἐλάχισται πόλεις ἀπῆλθον τοῦ jus Italicum, ἐπεχείρησε τὴν συνένωσιν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον τῷ 528 μ. Χ., συμφώνως πρὸς τὴν κατάργησιν πάσης διακρίσεως μεταξὺ praedia provincialia καὶ Italica⁶, ἀπεφάνητο⁷, ὅτι τῷ ἔχοντι ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν longi temporis praescriptio χορηγεῖται καὶ ἀγωγή περὶ κυριότητος, ἅρα οὐδὲν ἦττον ἐπράξεν ἡ ἀπεφάνητο, ὅτι ἡ παραγραφὴ αὕτη παράγει κυριότητα. Μετὰ δὲ 3 ἔτη, τῷ 531, συμπληρῶν τὴν διάταξιν ταύτην, ὥρισεν, ὅτι ἄνευ διακρίσεως τινὸς μεταξὺ τῶν κτημάτων καταργεῖται ἡ usucapio, ὡς εἰδικὸς τοῦ

§ 337. 1] Gai. II. 46. "Id' ἀνωτ. § 332.—2] Paul sent. V. 2 § 3. 4.—3] Πρὸς. Unterholzner Verj. § 474 σημ. 573 c. "Idε καὶ κατωτ. § 350.—4] L. 8 pr. 7. 39 hoc enim et veteres leges... sanciebant.—5] Ἐνεκα χωρίου τινὸς τοῦ Ἰουκράτους (Ἀργίδαμος § 9) ἐξεφράσθη ἡ ὑπόνοια περὶ ἐλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ θεσμοῦ (Unterholzner Verj. § 40 σημ. 42.—6] § 40 J. 2. 4. Θεοφίλ. (2. 1) § 40. "Idε καὶ ἀνωτ. § 329.—7] L. 8. C. 7. 39.

jus civile θεσμός καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς longi temporis praescriptio, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προαπαιτούμενοις, πλὴν τῆς ἐκτάσεως τοῦ χρόνου, ὃν ὥρισεν ἐπίσης εἰς 10ετίαν καὶ 20ετίαν, ὡς ἀνωτέρα, εἰς 3 δ' ἔτη, ἀδιακρίτως, ἐπὶ κινήτων⁸. Συγχρόνως δὲ προσδιώρισεν, ὅτι παρόντες ἐννοοῦνται οἱ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ οἰκοῦντες, ἀπόντες δ' οἱ ἐν ἄλλῃ ἐκάτερος⁹. Διὰ τῶν διατάξεων τούτων κατηργήθη μὲν ἡ usucapio ὡς ἰδιάζων θεσμός, ἀλλὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὡς λίαν σύνθητος, διετηρήθη συνήθως προκειμένου περὶ τῆς χρησιδεσποτείας κινήτων, ἐν δὲ ταῖς Εἰσηγήσεσι καὶ ἐπὶ ἀκινήτων¹⁰.

§ 338. Πρὸς τῇ οὕτως μορφωθείσῃ χρησιδεσποτείᾳ εἰσέγαγεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν καλουμένην ὑπὸ τῶν νεωτ. *pr. longissimi temporis* (χρονίαν παραγραφὴν) καὶ *ἑκτακτοῦ χρησιδεσποτείας*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν *pr. longi temporis*, ἥτις καλεῖται τακτική. Ἡ ἑκτακτοῦ χρησιδεσποτεία, στηριζομένη ἐπὶ τῆς 30ετοῦς ἢ τῆς 40ετοῦς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς τῶν ἐμπραγμάτων ἀγωγῶν¹, ἐπὶ τε κινήτων καὶ ἀκινήτων ἀδιαφόρως, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱκανὴ εἰς μεταβίβασιν τῆς πλήρους κυριότητος, μετ' ἀγωγῆς διεκδικητικῆς καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ πρῶτον κυρίου, ἐπὶ μόνῳ τῷ προσόντι τῆς 30ετοῦς ἢ 40ετοῦς νομῆς καὶ τῆς bona fides, ἐν ᾧ ἡ ἀποσβεστικὴ παραγραφὴ καθ' ἑαυτὴν τίττει μόνον ἐνστασιν κατὰ πάσης διεκδικήσεως, ἄνευ μεταβιβάσεως κυριότητος· ἐξαιρετικῶς δὲ καὶ ἐλλειπούσης τῆς καλῆς πίστεως, χορηγεῖται διεκδικητικὴ ἀγωγή μόνον ἐπὶ ἀπωλείας τῆς νομῆς βίᾳ². Χρησιμεύουσα δὲ ὡς συμπλήρωμα τῆς τακτικῆς, ἐστὶν ἐλευθέρᾳ τῶν περιορισμῶν ὡς πρὸς τὸ ἐπιδεκτικόν τοῦ πράγματος, ὅπερ ἀρκεῖ νὰ μὴ ἦ extra commercium. Ἐξ ἐτέρου ὅμως ἀποκλείεται, ὅπου καὶ ἡ ἀποσβεστικὴ παραγραφὴ, οἷον ἐναντίον ἀνέκτων καὶ ἐν τῷ ὑπολογισμῷ δὲ τοῦ χρόνου ἐφαρμόζονται οἱ τῆς ἀποσβεστικῆς κανόνες³.

8] L. un. C. 7. 34, pr. J. 2. 6 — 9] L. un. C. 7. 31, l. 12 C. 7. 33, l. 3 C. 3. 19. Ἴδε καὶ Νεαρὸν 119 κεφ. 8. — 10] Pr. J. 2. 6. Πρὸς. Puchta § 210 σημ. 1. ἐπ. Ἡ ἐννοία τῆς μεταρρυθμιστικῆς ταύτης διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ (l. un. C. 7. 31) εἶναι ἀντικείμενον μεγάλης φιλονεικίας. Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ γνώμη μοι φαίνεται ἡ πιθανωτέρα.

§ 338. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 300. L. 8 § 1 C. 7. 39.—2] Ἑτέρα ἐξαίρεσις, κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον (l. 8 § 3 C. 7. 39), ὅπου ἔχει δικονομική, ἥτοι ἐάν τις ἐλάβανε τὴν κατοχὴν οὐχὶ μὲν βίᾳ, ἀλλὰ δυνάμει δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐρήμην τοῦ ἔχοντος τὴν 30ετὴ ἢ 40ετὴ παραγραφὴν ἐκδοθείσης, οὗτος ἔχοντο ν' ἀνακτήσῃ τὴν νομὴν, ὡς ὁ κύριος, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐντός ἔτους παροχῇ ἀσφαλείας, ὅτι θέλει παραστῇ εἰς τὴν δίκην καὶ ἐξακολουθήσει αὐτήν.—3] Ἰδ' ἀνωτ. § 301.

§ 339. Οἱ φυσικοὶ τρόποι κτήσεως (*naturali jure, acquisitiones naturales*), οἵτινες ἐφηρμοζόντο ἐπὶ τε ἀλλοδαπῶν καὶ ἐπὶ κτημάτων ἀνεπιδέκτων τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ *jus civile*, εἰστέχθησαν εἰς τὸ ρωμ. δίκαιον διὰ τοῦ *jus gentium*. Οἱ πλείστοι δ' αὐτῶν διακρίνονται εἰς δύο εἶδη: εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ *jus gentium* περιβληθέντας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς *naturalis ratio*, τὴν δύναμιν ταύτην καὶ εἰς τοὺς ἐπιφέροντας τὴν κτήσιν τῆς κυριότητος *ipso jure* (αὐτοδικαίως) ἕνεκα τῆς ὑπαρχούσης ἤδη ἐπὶ ἄλλου πράγματος. Εἰς τὸ πρῶτον δ' εἶδος ἀνήκουσιν ἡ *traditio*, ἡ *occupatio* καὶ ἡ *specificatio*.

Ἡ *traditio* (παράδοσις) ἐστὶν ἡ σύμβασις δι' ἧς ἐπὶ σκοπῷ μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος μεταβιβάζεται ἡ νομὴ τοῦ πράγματος¹. Ἀγνωστος τῷ ἀρχαίῳ *jus civile* καὶ διὰ τοῦ *jus gentium* (*jus naturale*) κατὰ ρητὰς μαρτυρίας εἰσαχθεῖσα², κατ' ἀρχὰς δὲν μετεβίβαζε πλήρη κυριότητα, ἀλλὰ μόνον τὴν *in bonis*³. Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων μετεβίβαζε πλήρη κυριότητα ἐπὶ τῶν *res nec mancipi*⁴, ὅτε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε πᾶσαν διαφορὰν μεταξὺ τῶν *res mancipi* καὶ *nec mancipi*, ἀνεγνωρίσθη ὡς κοινὸς τύπος τῆς μεταβιβάσεως κυριότητος διὰ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ⁵. Καὶ εἶναι μὲν ἀπηλλαγμένη παντὸς πανηγυρικοῦ τύπου, ἀλλὰ πρὸς τῇ μεταθέσει τῆς νομῆς ἀπαιτεῖ καὶ οὐσιαστικούς τινας ὅρους, αἰετοτε διατηρηθέντας ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ἥτοι ἱκανότητα τῶν προσώπων καὶ ἐπιδεκτικότητα τοῦ πράγματος καὶ νόμιμον αἰτίαν (*justa causa*), ἥτοι λόγον ἱκανόν κατὰ τὸ δίκαιον πρὸς μεταβίβασιν κυριότητος, οἷον δωρεά, πώλησις κτλ., διότι ἡ παράδοσις δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν αἰτία κτήσεως κυριότητος, ἀλλὰ μόνον τρόπος ἐκτελέσεως τῆς ἐν τῇ δικαιοπραξίᾳ (*justa causa*) ἐνυπαρχούσης θελήσεως πρὸς μεταβίβασιν κυριότητος. Ἐν τούτοις, ἐὰν τυχὸν ἡ *justa causa* εἶναι ἄκυρος λόγῳ ἀσυμφωνίας τῶν μερῶν περὶ τὸ εἶδος τῆς δικαιοπραξίας, ἡ *traditio* μεταβιβάζει κυριότητα, ἀλλὰ μόνον, ἐὰν ἐκάτερον τῶν εἰδῶν τῆς *justa causa* περιέχῃ ἀπαλλοτρίωσιν (π. χ. ὁ παραδίδων ἐννοεῖ δωρεάν, ὁ δὲ παραλαμβάνων δάνειον)⁶. Ἡ ἱκανότης τοῦ παραδιδόντος

§ 339. 1] L. 9 § 3. 36 D. 41. 1.—2] Gai. II. 65, § 40 J. 2. 1.—3] Ulp. Fr. I. 16 is servus in bonis quidem emtoris. — 4] *Traditio propria est alienatio rerum nec mancipi.* Ulp. fr. XIX. 7, § 40 J. 2. 1.—5] § 40 J. 2. 1. 1. 20 C. 2. 3. — 6] Τὸ ζήτημα φιλονεικεῖται ἕνεκα διαφωνίας τῶν πηγῶν (L. 36 D. 41. 1 καὶ L. 18 D. 12. 1). Ἴδε Windscheid § 172 σημ. 45, Παπαρ. Παραγμ. §

προϋποτίθῃσι καὶ τὴν κυριότητα αὐτοῦ, ἢ τοῦ παρ' αὐτοῦ ἀντιπροσωπευμένου, ἢ τοῦλάχιστον ἐξαιρετικῶς, τὴν ἐξουσίαν τοῦ μεταβιβάζειν κυριότητα, καίπερ μὴ ὑπάρχουσιν παρ' αὐτῶ, οἷον ἐπὶ ἐνεχυροῦχου δανειστοῦ⁷, παρὰ Ῥωμαίοις δὲ μόνον, καὶ ἐπὶ μεταβιβάσεως παρὰ τοῦ Δημοσίου καὶ τοῦ ἀνακτος ἢ τῆς ἀνάσσης⁸.

Ἡ μεταβίβασις τῆς νομῆς δύναται νὰ γείνηται καὶ ἄνευ ὕλικης πράξεως, οἷον ἡ *traditio brevi manu*, ὡς παράδοσις δὲ θεωρεῖται καὶ ἡ ἄδεια τοῦ κυρίου, ἐπιτρέποντός τινι νὰ λάβῃ πρᾶγμα ἐκ τοῦ ἰδίου κτήματος π. χ. νὰ κόψῃ λίθους, ὅτε καλεῖται καὶ *quasi traditio*⁹, ὡς ἐξ ἑτέρου καὶ δι' ἀπλῆς θέας (*traditio longa manu*)¹⁰. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς *traditio* (εἰς ἄγνωστον πρόσωπον) ὑπάγεται τέλος ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τὸ *jactus missilium*, ἥτοι ἡ συνθήκη τοῦ ρίπτειν δῶρα εἰς τὸν λαὸν (ὡς ἐπραττον οἱ ὕπατοι καὶ οἱ πραιτορες, ὅπερ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσε τοῖς ὑπάτοις¹¹, σήμερον δ' ἐν τῷ βαπτίσματι), ἥτις ὅμως δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς *occupatio*¹².

§ 340 Ἡ *occupatio* (κατάληψις) ἐστὶν ὁ φυσικώτατος καὶ ἀρχαιότατος τρόπος κτήσεως κυριότητος¹ καὶ σημαίνει τὴν διὰ σωματικῆς καταλήψεως (κτήσεως νομῆς) ἀδеспότου (*res nullius*) κτήσιν τῆς κυριότητος, ἐπερχομένην, διότι οὐδενὸς ἢ θέλησις ἀντίκειται εἰς τοῦτο (*res nullius primo occupanti cedat*, τὸ μηδεὶος τοῦ προλαμβάνοντος γίγνεται)². Ὡς ἀδеспοτα θεωροῦνται κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον α) ἡ ἐν θαλάσῃ ἀναφεῖσα νῆσος (*insula in mari nata*)³, τὰ διὰ τῆς θήρας (*venatio*) ἢ τῆς ἀλιείας (*piscatio*) ἀλισκόμενα, γενικῶς, δ' ἅπαντα, *quae cello, terra, mari capiuntur* (πάντα τὰ χερσαῖα, τὰ θαλάσσια, τὰ ἀέρια)⁴, ἅτινα ἀπαριθμεῖ ὁ Θεόφιλος ὀνομαστὶ ἐν ταῖς Εἰσηγήσεσιν⁵. Ἀδιάφορον δ' ἐὰν ἡ κατάληψις γίνηται ἐπὶ ἀλλοτρίου ἐδάφους, διότι καὶ τότε παράγει κυριότητα καὶ μόνον ἀποζημιώσεις δύναται νὰ ζητηθῇ⁶. β) τὰ ἐν πολέμῳ λάφυρα, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνῆκον αὐτοδικαίως τῇ πολιτείᾳ, οἷον ὁ *ager ex hostibus* (οἱ τῶν ἐχθρῶν ἀγροί)⁷ καὶ πάντα τὰ τῶν

224 σ. 307 σημ. 3. Οἶκον. Στοιχ. § 121 σημ. 10.—7] L. 9 § 4, 1 20 pr. § 1. 1. 46 D. 41. 1, Gai. II. 62, 64. 80.—8] L. 2. 3. C. 7. 37, § 14 J. 2. 6.—9] L. 6 D. 39. 5, 10ε καὶ ἀνωτ. § 315.—10] L. 79 D. 46. 3.—11] L. 9 § 7 D. 41. 1. § 46 J. 2. 1, Νεαρ. 105 πρ. κεφ. 1.—12] L. 5 § 1 D. 41. 7.

§ 340. 4] L. 1 § 1 D. 41. 2.—2] L. 3 D. 41. 1, B. (50. 1) 3.—3] § 22 J. 2. 1.—4] L. 1 § 1 D. 41. 1, B. (50. 1) 1 § 1.—5] Εἰσηγ. (2. 1) § 42.—6] L. 55 D. 41. 1, 1. 16 D. 8. 3, 1. 43 § 7 D. 47. 10 § 12. 14 J. 2. 1. — 7] 13 ἀνωτ.

ἐχθρῶν ἀνεξαρτήτως τοῦ πολέμου⁸, τὸ αὐτὸ δ' ἀπεδέχοντο οἱ Ῥωμαῖοι καὶ περὶ τῶν πραγμάτων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἅτινα ἐπιπτον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ ταῦτα, πλὴν τῶν ὅπλων, ἀπῆλυνον τοῦ *jus postliminii*⁹.

γ) Τὰ ἐγκαταλελειμμένα (*derelicta*), ἦτοι τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐπὶ τῇ προθέσει ἀπωλείας τῆς ἐπ' αὐτῶν κυριότητος ἐγκαταλιμπανόμενα (ἐφ' ὧν κατὰ τοὺς Προκουλιανούς διατηρεῖται ἡ κυριότης μέχρι τῆς παρ' ἄλλου καταλήψεως¹⁰), ἄρα οὐχὶ τὰ ἀπλῶς ἀπολεσθέντα, ἢ ἄνευ τοιαύτης προθέσεως ἐγκαταλιμπανόμενα π. χ. ἡ ἀβαρία¹¹ καὶ δ) ὁ θησαυρός (*thesaurus, vetus quaedam depositio pecuniae, cujus non exstat memoria, ἡ ἀμεμνημένος τῶν πραγμάτων ἀπόθεσις*)¹², ἦτοι ἡ ἀπόθεσις κινητῶν (*mobilia, pecuniae*)¹³ ἐν κινητῷ ἢ ἀκινήτῳ πράγματι¹⁴, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ὥστε δὲν σώζεται ἡ μνήμη τοῦ κυρίου αὐτῶν¹⁵. διότι ἂν ὁ κύριος ἦ γνωστός, ἔστω καὶ ἂν μὴ ἐνθυμῆται τὸν τόπον τῆς ἀποθέσεως, δὲν ὑπάρχει θησαυρὸς ὑπὸ αὐστηρὰν ἔννοιαν, ὁ δ' εὐρέτης κατακρατῶν τὰ πράγματα διέπραττε παρὰ Ῥωμαίοις *furtum* (κλοπὴν)¹⁶. Κατὰ διάταξιν τινὰ τοῦ Ἀδριανοῦ ὁ εὐρίσκων θησαυρὸν ἐν ἰδίῳ ἀκινήτῳ ἢ ἐν ἱερῷ (*sacro*) ἢ θρησκευτικῷ (*religioso*) τόπῳ γίνεται κύριος αὐτοῦ καθ' ὅλου¹⁷, ἀλλὰ κατ' ἄλλην τῶν *divi fratres* (M. Aurelius καὶ Lucius Verus), μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος ἀνήκοντος τῷ Δημοσίῳ¹⁸, ὡς ἐπίσης κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Ἀδριανοῦ συνέβαινεν ἐπὶ τῆς εὐρέσεως ἐν ἀλλοτρίῳ ἀγρῷ (ἰδιωτικῷ, δημοσίῳ, ἡγεμονικῷ ἢ κοινωτικῷ)¹⁹. προκειμένου δὲ περὶ Δημοσίου ὁ εὐρέτης ὤφειλε μάλιστα, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ καὶ πληρωμῆς τοῦ διπλασίου, νὰ καταστήσῃ γνωστὴν τὴν εὐρεσιν²⁰. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφήρμοσε τὸ ἐπὶ τοῦ Δημοσίου

§ 332.—8] L. 51 § 1 D. 41. 4.—9] L. 2 § 2, 1. 5 § 2 D. 49. 15. "Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 256.—10] L. 2 § 1 D. 44. 7, 1. 43 § 5 D. 47. 2, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς Σαβινιανούς καθίστανται εὐθὺς ἀδέσποτα κατὰ τὸ ἀξίωμα *isdem modis res desinant esse nostrae, quibus adquiruntur* 1. 4 C. 41. 7, Karlowa II. σ. 313.—11] § 47. 48 J. 2. 1.—12] L. 34 § 1 D. 41. 1, B (50. 1) 3 § 1.—13] "Ἴδ' ἀνωτ. § 306, 1. un. C. 10. 5. 1. 178 D. 50. 16.—14] L. 31 § 1 D. 1. 67 D. 6. 1, Windscheid § 184 σημ. 11.—15] L. 31 § 1 D. 41. 1, 1. un. C. 10. 5.—16] L. 4 § 1 D. 41. 1, πρὸς 1. 22 pr. D. 10. 2; 1. 44 pr. D. 41. 2.—17] L. 63 § 2 ἐπ. D 41. 4, 1. 2 § 1 C. Th. 10. 18, 1. un. C. 10. 5, Collat. leg. mosaic. XV. 2 § 1. L. 63 § 1 D. 41. 4, § 39 J. 2. 4. Spart. Hadr. 18.—18] L. 3, § 10 D. 49. 14.—19] § 39 J. 2. 1.—20] L. 3 § 11 D. 49. 14.

δίκαιον τοῦτο ἐπὶ πάσης εὐρέσεως θησαυροῦ ²¹, ἀλλὰ καθ' ἑτέραν διάταξιν, τὸ 380 μ. X., ὁ μὲν ἰδίῳ κτήματι εὐρεθεὶς ἀνήκει ὁλόκληρος τῷ εὐρέτῃ, ἐκ δὲ τοῦ ἐν ἄλλοτρίῳ εὐρεθέντος μόνον τὸ $\frac{1}{4}$, αὐτῷ, τὰ δὲ $\frac{3}{4}$ τῷ κυρίῳ τοῦ κτήματος ²². Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Λέων τῷ 474 μ. X. ἐπανήγαγε τὸ δίκαιον τῆς Ἀδριανείου διατάξεως μετὰ τῆς προσθήκης, ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ πρὸς τοῦτο χρῆσις μαγικῶν μέσων (sine sceleratis ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet arte legibus odiosa), ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν διάταξιν ταύτην, ὡς καὶ τὴν τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν divi Fratres ἐν ταῖς ἰδίαις συλλογαῖς καὶ ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ ἰουστινιάνειον καὶ κατὰ τὸ πλείστον καὶ τὸ ἰσχύον δίκαιον ²³.

Ὁ κύκλος τῶν ἀδεσπότην ὅμως περιωρίσθη σήμερον, ἐπομένως καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς occupatio, διότι κατὰ τὸν περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμον (ἄρθ. 16) ἐξηρέθησαν ὅλα τὰ ἀκίνητα, ἐκ δὲ τῶν κινητῶν τὰ ἐν ταῖς ἀνευ κληρονόμων ἢ ἐγκαταλειφθεῖσαις κληρονομίαις περιεχόμενα, ἅτινα πάντα ἀνήκουσι τῷ Δημοσίῳ περὶ τοῦ ἐν ἐθνικοῖς ἢ ἰδιοκλήτοις κτήμασι θησαυροῦ ἐξεδόθη καὶ νεώτερος κανονιστικὸς νόμος τῆς 21 Δεκεμβρίου 1865, περὶ δὲ τῶν λαφύρων ἰσχύουσιν ἄλλοι κανόνες, κατὰ τὸ ἐν χρήσει διεθνὲς δίκαιον ²⁴.

§ 341. Τελευταῖος φυσικὸς καὶ πρωτότυπος τρόπος ἐστὶν ἡ specificatio (κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐκ τοῦ ex aliena materia species aliquam facta τῶν πηγῶν ¹), εἰδοποιῖα, ἥτις ὑπάρχει, ὅταν ἀπεργάζεται τις ἄλλοτρίαν ὕλην καὶ παράγῃ νέον πρᾶγμα (π. χ. ἔλαιον ἐξ ἔλαιων), οὐχὶ δ' ἀπλῶς μεταβάλλῃ τὸ ὑπάρχον (π. χ. βαφὴ ὑφάσματος), ἐπὶ σκοπῷ κτήσεως τῆς κυριότητος, εἴτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ (suo nomine, animus sibi habendi), εἴτε ὑπὲρ ἑτέρου, ὃν ἀντιπροσωπεύει, πλὴν τοῦ κυρίου τῆς ὕλης ². Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῆς specificatio ἐπῆρχετο μόνον κατὰ (τὴν καὶ ἀρχαιότερον κρατοῦσαν ³) γνώμην τῶν Προκουλιανῶν, προαιρουμένων τὴν τέχνην τῆς ὕλης καὶ δεχομένων, ὅτι τὸ διὰ τῆς ἀπεργασίας παραγόμενόν ἐστιν ἀδέσποτον, ἄρα

21] L. 1 C. Th. 10. 18. Cassiod. VI. 8.— 22] L. 2. 3 C. Th. 10. 18.— 23] § 39 J. 2. 1, 1. un. C. 10. 15. Οἶκον. Στοιχ. § 126 σημ. 10, Παπαρρηγ. Πραγμ. § 110.— 24] Κώδ. Φλογαίτου Παραρτ. τόμ. Α', σ. 853. Κυριακοῦ διεθνὲς δίκ. § 135.

§ 341. 1] § 25 J. 2. 1, Θεοφ. αὐτ. § 26 εἶδος... ἐποίησε. — 2] L. 7 § 7 D. 41. 1, Puchta § 242 m. — 3] Karlowa II. σ. 429, παρ' ᾧ καὶ τοὺς ἀντιφρονούντας, ἰδὲ καὶ Dankwardt Nationalökonomie u. Jurisprudenz I. σ. 38.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

γίνεται τοῦ ἐργάτου διὰ τῆς occupatio ⁴, ἐν ᾧ οἱ Σαβινιανοὶ ἐδίδασκον, ὅτι κύριος τοῦ νέου πράγματος παραμένει ὁ κύριος τῆς ὕλης (ἐφαρμόζοντες τὸν κανόνα *emōr ēst ut tō ex tōr emōr γινόμενον*) καὶ μόνον τὰ ἐπὶ ταύτης τυχόν ὑπάρχοντα *jura in re aliena* ἀποσβέννυνται ⁵. Μέσσην τινὰ ἐμφανισθεῖσαν γνώμην ἀπεδέξατο ὁ Ἰουστινιανός, καθ' ἣν, ἂν μὲν ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ὕλης εἰς τὴν ἀρχαίαν μορφήν εἶναι δυνατὴ (π. χ. ἐπὶ ἀγαλματίου ἐκ μετάλλου), κύριος τοῦ νέου πράγματος παραμένει ὁ τῆς ὕλης, εἰ δὲ μὴ (π. χ. ἔλαιον ἐξ ἐλαίων) γίνεται κύριος ὁ ἐργάτης ⁶. Ὅταν ὅμως γίνηται νέον πρᾶγμα ἐξ ὕλης ἰδίας τοῦ ἐργάτου καὶ ἀλλοτρίας, ἀνήκει πάντοτε τῷ ἐργάτῃ, ἀνεξαρτήτως τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπαναφορᾶς ⁷. Καλὴ δὲ πίστις, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, οὐδέποτε ἀπαιτεῖται ⁸, τέλος δ' ὁ κύριος τῆς ὕλης ἔχει κατὰ τοῦ ἐργάτου, τοῦ γινομένου κυρίου, δικαίωμα ἀποζημιώσεως ⁹.

§ 342. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τῶν φυσικῶν τρόπων, ἥτοι ἕνεκα τῆς προϋπαρχούσης ἤδη κυριότητος ἐφ' ἑτέρου πράγματος, κατατάσσεται ἡ *accessio* (ἐπελκυσμός), ἡ προσθήκη εἰς ὑπάρχον πρᾶγμα ἢ ἡ ἔκωσις δύο ἢ πλεόνων πραγμάτων. Καὶ πρῶτον ἐπὶ ἀκινήτων ἡ προσθήκη παράγει κυριότητα ὑπὲρ τοῦ κυρίου τοῦ ἀκινήτου :

I. Διὰ τῆς *alluvio* (προσχώσεως, προσκλήσεως), ἐπερχομένης ὁσάκις τὸ ὄριον ἀγροῦ ἐστὶ ποταμὸς (ἐπομένως ἐπὶ *ager arcifinius* ¹), ὅστις ἀνεπαισθήτως προστίθῃσιν εἰς αὐτὸ διὰ τοῦ συνήθους ρεύματος αὐτοῦ μέρος γῆς, γινόμενον κτῆμα τοῦ κυρίου τοῦ ἀγροῦ, εἰς ὃν προστίθεται ². Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοιαύτης βλάβης ὁ γείτων δύναται νὰ στερεοποιήσῃ τὴν ὄχθην, προστατευόμενος καὶ δι' ἰδίου παραγγέλματος (*interdictum de ripa munienda*) ³.

II. Διὰ τῆς ὀρμητικῆς ἀποσπάσεως ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ μέρους γῆς καὶ τῆς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς ἕτερον ἀγρὸν (*avulsio* κατὰ τοὺς νεωτ.), οὗ ὁ κύριος κτᾶται τὴν κυριότητα τοῦ ἀποσπασθέντος, ἀφ' ἧς τοῦτο ἀποτελέσει ἐν σῶμα μετὰ τοῦ ἄλλου ⁴.

4] L. 7 § 7 D. 44. 1.—5] L. 7 § 7 D. 41. 1, 1. 12 § 3 D. 10. 4, B. (15. 4) 12 § 3, 1. 18 § 9 D. 13. 7, Gai. II. 79.—6] L. 7 § 7 D. 44. 1. § 25 J. 2. 1.—7] § 25 J. 2. 1.—8] Vangerow § 310 anm. 2).—9] L. 29 § 4, 1. 30 D. 24. 1, πρὸς 1. 206 D. 50. 17.

§ 342. 1] L. 16 D. 44. 1. ἴδε ἀνωτ. § 332.—2] L. 7 § 1 D. 44. 1.—3] Τίτλ. Πανδ. de ripa munienda 43. 5.—4] L. 7 § 2 D. 41. 1.

III. Διὰ τῆς ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀναφύσεως νήσου (insula in publico flumine nata), ἥτις ἀνήκει τοῖς παροχθίαις, χαρασσομένης νοτιῆς γραμμῆς ἀνὰ μέσον τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, δι' ἧς προσδιορίζεται τὸ ἑκατέρω τῶν παροχθίων ἀγρῶν προσκτώμενον μέρος τῆς νήσου⁵. Ἡ διὰ τῆς ἐντελοῦς μεταβολῆς τοῦ ρεῖθρου (alvei mutatio) ἀπομένονσα ἄνυδρος κοίτη (alv. derelictus) τοῦ ποταμοῦ, ἥτις προσκτάται τοῖς μετ' αὐτῆς συνεχομένοις ἀγροῖς, κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἡ νήσος μέτρον⁶. ἐπὶ ager limitatus ὅμως ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα κοίτη καθίστατο ἀδέσποτος (res nullius)⁷. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐξέλιπε μετὰ τῆς εἰς ager limitatus καὶ arcifinius.

Ἄλλ' οἱ τρεῖς οὗτοι τρόποι δὲν ἰσχύουσι παρ' ἡμῖν ἐπὶ δημοσίων ποταμῶν⁸.

V. Διὰ τῆς φυτεύσεως (implanatio ὑπὸ τῶν νεωτ.) καὶ τῆς σπορᾶς γίνεται ἐσαεὶ κύριος τοῦ φυτοῦ κτλ. ὁ κύριος τοῦ ἐδάφους, ἀφ' ἧς ἀνεπτύχθησαν ρίζαι, κατὰ τὸν κανόνα superficies solo cedit (τὰ ἐπικείμενα εἶκει τοῖς ὑποκειμένοις)⁹. Καὶ

VI. δι' ἐνοικοδομήσεως (inaedificatio, ὅπερ ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ ὑπορθωμάτων ἀμπέλου¹⁰), ὁ κύριος τοῦ ὕλικου, ἐὰν ὁ σύνδεσμος ἦ στερεὸς καὶ διαρκὴς (ἄρα οὐχὶ ἀπλῆ καλύβη)¹¹, δὲν δύναται, ἐφ' ὅσον ὁ σύνδεσμος οὗτος διαρκεῖ, κατὰ διάταξιν αὐτῆς τῆς 12δέλτου νὰ διεκδικήσῃ τὸ ὕλικόν, ἀλλ' ἔχει, ἐφ' ὅσον δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν ἐνοικοδόμησιν, μόνον ἀγωγὴν περὶ τοῦ διπλασίου (actio de tigno juncto), ἰσχύουσαν παρ' ἡμῖν μόνον περὶ τοῦ ἀπλοῦ, ἵνα μὴ καταλύωνται αἱ οἰκοδομαὶ (ne aedificia sub hoc praetexto diruantur, κατὰ τὰ ρήματα τῆς 12δέλτου)¹². Μόνον δ' ἂν ὁ κύριος τῆς ὕλης ἀποζημιωθῇ διὰ τῆς ἀγωγῆς ταύτης, περιέρχεται ἡ κυριότης αὐτῆς ὀριστικῶς τῷ κυρίῳ τοῦ ἐδάφους καὶ πάλιν ἂν ἦτο καλῆς πίστεως. Ἐπομένως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ οἰκοδομήσας γίνεται μὲν κύριος τῆς οἰκοδομῆς ὡς ὅλου, ἀλλ' οὐχὶ εὐθὺς καὶ τῆς οἰκοδομικῆς ὕλης καθ' ἑαυτήν¹³.

§ 343. Ἐπὶ δὲ κινητῶν ἡ ἄνευ κοινῆς συναινέσεως προσθήκη ἐπιφέρει μεταβολὴν κυριότητος μόνον, ἐὰν ἡ ἐπαναφορὰ τῶν πραγμάτων εἰς τὴν προτέραν κατὰστασιν μὴ ᾖ ἐφικτὴ καὶ τὸ ἐν τῶν πραγμάτων

5] L. 7 § 3. D. 41. 1.—6] L. 7 § 5 D. 41. 1.—7] L. 1 § 7. D. 43. 12.—8] Πικερρηγ. Πραγμ. § 319.—9] L. 2 C. 3. 32, B. (15. 1) 84.—10] L. 4 pr. § 4 D. 47. 3.—11] L. 1 D. 47. 3.—12] Festus v. tignum v. sapiuntur. l. 1 pr. D. 3. 47.—13] § 129 J. 2. 1, l. 2 D. 47. 3.

ἀποτελέσῃ συστατικὸν μέρος τοῦ ἐτέρου¹, ὅτε κύριος τοῦ ὅλου γίνεται ὁ τοῦ κυρίου πράγματος. Τὴν ιδιότητα δὲ τοῦ κυρίου πράγματος καθορίζει οὐχὶ πάντοτε ἡ ἀξία, διότι κύριον θεωρεῖται ἐνίοτε καὶ τὸ δίδον τὸ ὄνομα τῷ ὅλῳ, ἢ ἐκ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ (*visu atque usu rei*) κτλ.². Τοιαύτη μεταβολὴ ἐπέρχεται κατὰ τὰς πηγὰς ἐπὶ τῆς διὰ *fer-ruminationis* (ἀπάρασσεως σφυροκοπίας) ἐνώσεως σιδήρου καὶ ἐπὶ *tex-tura* (ἐνυφάρσεως). Κατ' ἀπομίμησιν δὲ τοῦ κανόνος εἶκει τὰ ἐπιχει-μενα τοῖς ὑποκειμένοις συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γραφῆς (*scriptura*) καὶ δὲ εἰ καὶ τὰ μάλιστα χρυσᾷ ἐστὶ τὰ ἐπιτιθέμενα γράμματα³, ἐν ᾧ ἐπὶ ζωγραφικῆς αἱ γινώμαι διηροῦντο⁴. ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἀπεδέξατο ὡς πρὸς ταύτην ἐν ταῖς *Εἰσηγήσεσι* τὴν ἐναντίαν πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς γραφῆς ἰσχύοντα γνώμην, ὑπὲρ τῆς τέχνης ἀποφαινόμενος, *ridiculum est enim Appellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere* (καταγέλαστον τὴν Ἀπελλοῦ ἢ Παρασσίου ζωγραφίαν ἐπείκειν τῇ εὐτελεστάτῃ σαρίδι) καὶ ἀποδοῦς τὴν κυριότητα τῷ ζωγράφῳ⁵. Ὁ δ' ἀπολέσας τὴν κυριότητα ἐν ταῖς ἄνω περιπτώσεσι δικαιοῦται εἰς ἀπο-ζημίωσιν, προστατευόμενος ποικιλοτρόπως⁶.

Ἐὰν ὅμως μηδέτερον τῶν πραγμάτων ἢ τὸ κύριον, διακριτέον τὴν κατὰ τοὺς νεωτ. *confusio* ἀπὸ τῆς ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτ. *com-mixtio*. *Confusio* καλεῖται ἡ ἀνάμιξις ρευστῶν ἢ τηκομένων πραγ-μάτων (π. χ. μετάλλων)· ἐπ' αὐτῆς δὲ πάλιν διακριτέον, ἂν μὲν ἐπῆλθε τῇ συναινέσει τῶν διαφόρων κυρίων, παράγεται συγκυριότης⁷, ἂν δ' ἐκ τύχης ἢ τῇ (ἐκ προθέσεως ἢ παραδρομῆς) ἐνεργείᾳ τοῦ ἐτέ-ρου τῶν κυρίων ἢ τρίτου, τότε ἐὰν μὲν ὁ χωρισμὸς ἢ δυνατὸς οὐδὲν μεταβάλλεται, ἂν δ' ἀδύνατος, ἐπέρχεται ἐπίσης συγκυριότης ἐξ ἀδιαι-ρέτου, ἐν ᾗ τὸ μέρος ἐκάστου προσδιορίζεται ἐκ τῆς ἀξίας ἐκά-στου τῶν πραγμάτων⁸. *Commixtio* δὲ καλεῖται ἡ ἐνώσις πραγ-μάτων, ὧν ὁ χωρισμὸς εἶναι μὲν φύσει δυνατός, ἀλλὰ πρακτικῶς δυσ-κατόρθωτος π. χ. ἐνώσις σίτου δύο διαφόρων κυρίων. Ἐπ' αὐτῆς ἐπέρ-χεται συγκυριότης πάλιν ἀναλόγως τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐνωθέντων⁹.

§ 343. 1] L. 26 § 2 D. 41. 1.—2] L. 19 § 13-20, 1. 29. D. 31. 2, § 26 J. 2. 4—3] Π. χ. 1. 23 § 5 D. 6. 4, § 26. 33 J. 2. 4, Θεσφ. αὐτ., 1. 9 § 1. D. 41. 4.—4] Πρὸς 1. 23 § 3 καὶ 1. 9 § 2 D. 41. 1.—5] § 31 J. 2. 4, Θεσφ. αὐτ.—6] Οἶκον. Στοιχ. § 139 γ'.—7] L. 7 § 8 D. 41. 4, § 27 J. 2. 4.—8] L. 3 § 2, 24, J. 5 § 4 D. 6. 4, 1. 12 § 1 D. 41. 1.—9] § 28 J. 2. 4.

Ἐν πάσαις ὁμως ταῖς περιπτώσεσι ταύταις, ἐὰν παραχθῇ νέον πρᾶγμα, ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες τῆς specificatio¹⁰. Ἐξαιρέσεις δὲ τῶν κανόνων τούτων ὑπάρχει ἐπὶ νομισμάτων, ἅτινα δὲν γίνονται κοινά, ἀλλ' ἐὰν ἡ διάκρισις αὐτῶν ἢ ἀδύνατος (si decerni non possint), ὁ ἀναμίξας καθίσταται κύριος ὅλων, ὁφείλων μόνον ἀποζημιῶσιν¹¹.

§ 344. Τελευταῖος τοιοῦτος τρόπος κτήσεως κυριότητος εἶναι ἡ κτήσις τῶν προϊόντων¹, περὶ ὧν γίνεται ἴδιος λόγος μόνον ἀφ' ἧς καταστῶσιν αὐτοτελῆ διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ (separatio²), διότι ἐφ' ὅσον συνδέονται μετὰ τοῦ παράγοντος ἀνήκουσιν ἄνευ τινὸς διακρίσεως τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, γινομένου κυρίῳ καὶ τῶν προϊόντων τούτων διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ὅπερ ἰσχύει καὶ ἐπὶ τοῦ γόνου τῆς δούλης, καίπερ μὴ θεωρουμένου καρποῦ³. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ κυρίου δύνανται νὰ κτήσωνται τὴν τῶν προϊόντων κυριότητα καὶ ἄλλοι, ἐπίσης μὲν διὰ τοῦ ἀπλοῦ ἀποχωρισμοῦ ἐμφυτευτῆς (περὶ τοῦ καλῆς πίστεως νομέως ὁ [bonae fidei possessor] ὑπάρχει μεγάλη φιλονεικία⁴), διὰ δὲ τῆς preceptio (συλλογῆς) ὁ ἐπικαρπωτῆς, δι' οἷονεὶ παραδόσεως δ' ὁ μισθωτῆς.

§ 345. Σπουδαίαν καὶ¹ ὡς πρὸς τὴν κτήσιν κυριότητος ἀκινήτων καινοτομίαν εἰσήγαγε τὸ νεώτερον δίκαιον ἡμῶν διὰ τῆς ἀντικαταστήσεως ἐπ' αὐτῶν τὴν παράδοσιν μεταγραφῆς² (ἥτοι τῆς υποχρεώσεως τοῦ καταχωρίζειν ἐν ἐπὶ τούτῳ δημοσίοις βιβλίοις [τῶν μεταγραφῶν] πᾶσαν δικαιοπραξίαν ἐν ζωῇ περιέχουσαν μεταβιβάσιν κυριότητος³ καὶ ἀποτελοῦσαν τὸν τίτλον, π. γ. δωρεά, πώλησις), ἣν τὸ δίκαιον τοῦτο ἀνέγραψεν ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἡ μεταβίβασις κυριότητος ἀκινήτου διὰ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ⁴. Τὰ βιβλία τῶν μεταγραφῶν τηροῦνται ὑπὸ τοῦ ὑποθηκοφύλακος⁵, ἡ δ' ἐν αὐτῷ ἐγγραφὴ τοῦ τίτλου τῆς κτήσεως γίνεται ὑπ' αὐτοῦ τῇ αἰτήσει τῶν ἐνδιαφερομένων, κατὰ σειρὰν καὶ κατ' αὐξοῦντα ἀριθμόν, διότι μετὰ πολλῶν μεταγραφῶν κρατεῖ ὁ ἀρχαιότερος, πλὴν

10] L. 7 § 9 D. 41. 1, 1, 3 § 2. 1. 4. 5 § 4 D. 1, § 27 J. 2. 1. — 11] L. 78 D. 46. 3.

§ 344. 1] Ἴδε ἄνωτ. § 310. — 2] § 49 J. D. 2. 1. 1. 2, 6 D. 41. 1. Ἴδε ἄνωτ. § 310 σημ. 7. — 3] Πρὸς L. 27 pr. D. 5. 3. 1. 68 pr. D. 7. 4. — 4] Παπαρ. Πραγμ. § 322, Οἶκον. Στοιχ. § 422 σημ. 7.

§ 345. 1] Καὶ ἄλλων ἐμπραγμάτων δικαιοματίων, ἐμφυτεύσεως, δουλείας κτλ., περὶ ὧν ἐν αἰκίῳ τόπῳ. — 2] Νόμος ΤΖ'. τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856, δημοσιευθεὶς τῇ 6 Νοεμβρίου 1856, περὶ μεταγραφῆς τῆς κυριότητος τῶν ἀκινήτων κτλ. καὶ Β. Δ. τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1856 περὶ ἐκτελέσεως τοῦ περὶ μεταγραφῆς νόμου. — 3] Ἀρθ. 1. — 4] Ἀρθ. 4. — 5] Ἀρθ. 5 συνδ. πρὸς 3.

ὅταν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετέγραψαν ἅπαντες, ὅτε προτιμᾶται ὁ ἀρχαιότερος τίτλος ⁶. Ἐπίσης δὲ πρέπει νὰ μεταγραφῇ, διὰ μνείας ἐν τῷ περιθωρίῳ, πᾶσα δικαστικὴ ἀπόφασις, ἀκυροῦσα κτλ. γενομένην ἤδη μεταγραφὴν ⁷. Ἵνα δ' ἐξασφαλισθῇ ὁ κτώμενος κυριότητα κατὰ παντός ἐκ τῆς παραλείψεως τῆς μεταγραφῆς κινδύνου καὶ ἵνα τηρῇται ἀκριβῶς ὁ τόσῃν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀκίνητον κτῆσιν ἔχων θεσμός τῆς μεταγραφῆς, ὁ νόμος ὑπεχρέωσε τὸν συντάσσοντα τὸν μεταβιβαστικὸν τίτλον νὰ ὑπομνησκῇ αὐτὴν, ἐπὶ ποινῇ προστίμου ⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

§ 346. Λόγοι ἀπωλείας τῆς κυριότητος.—§ 347. Ἀγωγαὶ κυριότητος.—§ 348. *Rei vindicatio*.—§ 349. Ἐνστάσεις καὶ ἀνταπαντήσεις κατὰ τῆς *rei vindic.* — § 350. *Publiciana in rem actio*. — § 351. *Actio negatoria*. — § 352. *Actio finium regundorum*.—§ 353. Ἄλλα προδτατευτικὰ μέτρα τῆς κυριότητος.

§ 346. Ἡ κυριότης ἀπόλλυται εἴτε ἕνεκα λόγου τινὸς ἀντιστρόφου πρὸς τοὺς τῆς κτήσεως αὐτῆς, εἴτε διὰ τῆς φυσικῆς καταστροφῆς τοῦ πράγματος ἢ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ εἰς τὰ ἐκτὸς συναλλαγῆς π. χ. διὰ τῆς ταφῆς νεκροῦ¹. ἐνίοτε δὲ διὰ μόνης τῆς ἀπωλείας τῆς νομῆς, εἴτε συνυπαρχούσης τῆς προθέσεως περὶ παραιτήσεως τῆς κυριότητος, ἥτοι διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως (*derelictio*)², εἴτε καὶ ἄνευ τοιαύτης προθέσεως, οἷον ἐπὶ τῶν αὐτοκινήτων. Ἐν τοῖς αὐτοκινήτοις ὅμως διακρίνομεν τὰ ἄγρια ἢ ἀτίθασσα ζῶα ἀπὸ τῶν τιθασσῶν. Ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἢ ἀπιθασσῶν, οἷον θηρίων, πτηνῶν, ἰχθύων κτλ., ἀπόλλυται ἡ κυριότης ἅμα τῇ ἀνεπιστρεπτει ἀποδράσει αὐτῶν, ἢ ἐὰν ἡ σύλληψις αὐτῶν ᾖ δυσχερὴς· ἐπὶ τῶν τιθασσῶν, ἐὰν ἡ ἀνέυρεσις αὐτῶν ᾖ ἀδύνατος, ἐπὶ δὲ τῶν τέχνη τιθασσευθέντων, οἷον αἱ περιστρεφαί, ἅμα ἂν ἀποβάλῃσι τὴν ἑξίν τῆς

6] Ἀρθ. 7.—7] Ἀρθ. 3.—8] Ἀρθ. 2.

§ 346. 1] Ἀνωτ. § 304 σημ. 21.—2] § 47 J. 2. 1.

ὑποστροφῆς (si revertendi animum habere desierint)³. Τέλος, μόνον κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἀπώλλυτο διὰ τῆς λόγῳ ποινῆς ἀφαιρέσεως τοῦ πράγματος ἀπὸ τοῦ κυρίου, οἷον ἔνεκα αὐτοδικίας (decretum divi Marci)⁴, λαθρεμπορίου⁵, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου (fiscus) ἀπαλλοτριώσεως αὐτοῦ εἰς τρίτον καὶ τῆς μὴ διεκδικήσεως παρὰ τοῦ κυρίου ἐντὸς πενταετίας, ὅπερ εἰσήγαγεν ὁ ἡγεμὼν Μάρκος, ἐρρύθμισεν ἀκριβέστερον ὁ Ζήνων καὶ ἐπεξέτεινεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἐπὶ τῶν ἀπαλλοτριώσεων ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους⁶ περιορίσας τὴν παραγραφὴν εἰς 4ετῆ. Παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τῆς μερικῆς δημεύσεως καὶ διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως⁷.

§ 347. Πρὸς προστασίαν τῆς κυριότητος χορηγοῦνται ὑπὸ τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ τοῦ σήμερον ἰσχύοντος τὰ ἑξῆς ἔνδικοι μέσα¹:

α) Ἡ διεκδικητικὴ ἀγωγή (rei vindicatio)². β) Ἡ ἐμπράγματος Πουβλικιανὴ ἀγωγή (actio in rem Publiciana). γ) Ἡ ἀγωγή περὶ ἀρτήσεως (actio negatoria). δ) Ἡ περὶ ὄρων ἰθυντέων (actio finium regundorum). ε) Ἡ περὶ διαιρέσεως κοινοῦ (communi dividundo), ἥτις ἐξητάσθη ἤδη μετὰ τῆς συγκυριότητος³ καὶ ς) ἄλλα τινὰ μᾶλλον περιωρισμένα.

§ 348. Ἡ rei vindicatio, ἐμπράγματος ἀγωγή οὕσα καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν, σκοπεῖ τὴν προστασίαν τῆς κυριότητος κατὰ καθολικῆς προσβολῆς αὐτῆς, ἥτοι ἀφαιρούσης τὸ πρᾶγμα ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ κυρίου¹.

Προαπαιτούμενα δ' αὐτῆς εἰσι κυριότης τοῦ ἐνάγοντος², ὡς ἀντικείμενον δὲ πρᾶγμα ἐνσώματον ἢ καὶ ὁμᾶς πραγμάτων³ καὶ νομὴ ἢ καὶ ἀπλὴ κατοχὴ παρὰ τῷ ἐναγομένῳ⁴. Πρὸς τὸν κάτοχον ὁμῶς

3] Gai. II. 67, 68, § 13 J. 2. 4.—4] Ἰδε ἄνωτ. § 282 I. 13 D. 4. 2.—5] L. 14. D. 39. 4. Παρ' ἡμῖν ὑπάρχει ἀνάλογόν τι ἄρθρ. 106 Ν. περὶ ὄρων. τῶν Τελων. 19 Μαρτ. 1843. — 6] § ult. J. 2. 6.—7] Π. χ. ἄρθρ. 216, 243 Ποιν. Ν. Ἀνωτ. § 321 σημ. 14.

§ 347. 1] Ὁ κύριος δύναται νὰ προστατεύσῃ ἐμμέσως τὴν κυριότητα καὶ διὰ τῶν ἐνδίκων τῆς νομῆς μέσων, ἐξασφαλίζων οὕτως τὴν ἀκόλυτον ἄσκησιν αὐτῆς· ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι πάντοτε ἐπαρκῆ ἔνεκα τῆς βραχυχρονίου παραγραφῆς ἢ τῆς ἀνεπανορθώτου ἀπωλείας τῆς νομῆς.—2] Τίτλ. Πανθ. de rei vindicatione 6. 1.—3] Ἰδε ἄνωτ. § 326.

§ 348. 1] L. 25 pr. D. 44. 7.—2] L. 23 D. 6. 4.—3] L. 1 § 1 D. 6. 1.—4] L. 25 pr. D. 44. 7. Ἐν § 2 J. 4. ὁ ἀναφέρεται ὅτι ὑπάρχει μοναδικὴ περίπτωσις—*unus casus*—, καθ' ἣν νομεὺς ἐστὶν αὐτὸς ὁ ἐνάγων. Πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς περιπτώσεως ταύτης ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ ρωμ. δικαίου καὶ δὴ ἐν τῇ

ἀφωμοιώθη, κατὰ μὲν τὸν Παῦλον διὰ τινος SCtum⁶ (τὸ κατὰ τοὺς νεωτέρους Iuventianum ἐπὶ Ἀδριανοῦ), περὶ οὗ ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ⁶, κατ' ἄλλους δὲ νομοδιδασκάλους⁷ καὶ πρότερον καὶ ὁ δόλῳ παυσάμενος νὰ κατέχη (qui dolo desiit possidere)⁸, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ψευδῶς παριστάμενος ὡς κάτοχος (qui se liti obtulit)⁹, ἤτοι ὁ μὴ ἀρνούμενος ἐγκαίρως τὴν νομὴν, ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου (κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον μόνον) ὁ ψευδῶς ἀρνούμενος αὐτὴν ὑπεχρεοῦτο εἰς ἀπόδοσιν αὐτῆς ἄνευ δίκης, χορηγουμένου, ὡς φαίνεται, κατ' αὐτοῦ καὶ ἰδίου παραγγέλματος (interdictum quem fundum)¹⁰. ἐπὶ δ' ἐναγομένου κατέχοντος ἐν ὀνόματι ἄλλου ὁ Κωνσταντῖνος εἰσήγαγε τὴν παρὰ τῶν νεωτέρων καλουμένην laudatio ἢ nominatio auctoris, ἤτοι τὸ δικαίωμα αὐτοῦ νὰ κατονομάσῃ τὸν οὗ ἐν ὀνόματι κατέχει, ἵνα προσκληθῇ οὗτος ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ καὶ ἀναλάβῃ τὴν δίκην¹¹, ὅπερ παρ' ἡμῖν ἐφαρμόζεται ἄλλως, διὰ τῆς προσεπικλήσεως¹².

Ὁ ἐνάγων ὀφείλει ν' ἀποδείξῃ τὴν κυριότητα αὐτοῦ, ἤτοι κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς formula, τὸ ἀληθές τῆς intentio, περιεχούσης τὸ rem meam esse ex jure Quiritium, ἐπὶ δὲ κυριότητος παραγώγου καὶ τὴν κυριότητα τοῦ δικαιοπαρόχου αὐτοῦ (auctor) καὶ τὴν τοῦ δικαιοπαρόχου τοῦ προκατόχου καὶ οὕτω καθεξῆς ἀναδρομικῶς¹³ μέχρι τῆς συναντήσεως πρωτοτύπου κτήσεως. Ἐκ δὲ τῆς δυσκολίας ταύτης ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἐκλήθη παρὰ τῶν νεωτέρων probatio diabolica (διαβολικὴ ἀπόδειξις).

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀγωγῆς εἶναι τοῦτο μὲν ἡ ἀναγνώρισις τῆς κυριότητος τοῦ ἐνάγοντος, τοῦτο δ' ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἐναγομένου εἰς ἀπόδοσιν τοῦ πράγματος καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας (cum omni causa). Ἡ δὲ ἀπόδοσις αὕτη ἀπετέλει κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς formula τὸ περιεχόμενον τοῦ arbitrium iudicis (nisi restituat)¹⁴, διότι ἡ

⁶ Ioustin. νομοθεσίᾳ ἀπέβη ματαίῳ, διό ὑπάρχει ἀρχαιοτάτη καὶ μεγίστη φιλονεικία περὶ αὐτῆς. Ἴδε Windscheid § 496 σημ. 5, Παπαρ. Πραγμ. § 144 σημ. 3, Οἶκον. Στοιχ. § 435 σημ. 4, Καλλιγᾶ Β'. § 168. — 5] L. 27 § 3 D. 6. 4. — 6] Ἴδε κατωτ. § 632. — 7] Πομπώνιον, Γάτων, Ἰουλιανόν L. 36 pr., 1. 52, 1. 70 D. 6. 4. — 8] L. 131. 457 § 4 D. 50. 17. — 9] L. 27 pr. D. 6. 4. — 10] L. ult. D. 6. 4 Rudorff Zeits. f. gesch. R. W. τόμ. IX. 2. πρὸς. [r. Vat. § 92.—41] L. 2 C. 3. 19.—12] Ἴδε Οἶκον. Ἐγγχειρ. § 54 σημ. 2 καὶ 8.—13] L. 20 pr. D. 41. 1. — 14] Ἴδε ἄνωτ. § 289 § 2 J. 4. 17, 1. 17 § 4, 1. 20. 34. 1. 62 D. 6. 4.

rei vindicatio ἦν actio arbitraria ¹⁵, μεθ' ἧ, ἐν ἀπειθείᾳ τοῦ ἐναγομένου, ἐπῆρχετο ἡ condemnatio εἰς τὸ διαφέρειν (quanti ea res est) ¹⁶, ὅπερ, ἐὰν ὁ ἐναγόμενος ἦν ἐν δόλῳ, ἡδύνατο νὰ προσδιορίσῃ ὁ ἐνάγων ἐνόρκως (juramentum in litem), κατὰ βούλησιν, ἄλλως δὲ δικαστῆς ex aequo et bono (ἐκ τοῦ καλλίστου καὶ τοῦ δικαίου), διότι ἡ ἀγωγή ἦν συγχρόνως καλῆς πίστεως ¹⁷. Ἐν τῇ γ' περιόδῳ τῆς πολιτ. δικονομίας τῶν Ρωμαίων τὸ nisi restituat ἐξέλιπεν, ἡ δ' εἰς χρήματα καταδίκη ἀντικατέστη διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς (manu militari) ἀποδόσεως τοῦ πράγματος καὶ μόνον ἐν ἀδυναμίᾳ τοῦ ἐναγομένου περὶ τὴν ἀπόδοσιν ἐπῆρχετο ἡ διὰ χρημάτων ἀποζημίωσις, ὅπερ ἰσχύει, ἀλλὰ κατὰ τὰς διατυπώσεις τῆς Πολιτ. Δικονομίας ἡμετέρας καὶ σήμερον ¹⁸.

Ἐν τῇ ἀπόδοσει τοῦ πράγματος καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας γίνεται διττὴ διακρίσις: ἐξ ἐνὸς μεταξὺ νομέως καλῆς πίστεως καὶ κακῆς καὶ ἐξ ἑτέρου μεταξὺ τοῦ πρὸ τῆς κατάρξεως τῆς δίκης (litis contestatio) ¹⁹ καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν χρόνου. Ὁ μὲν καλῆς πίστεως νομεὺς ἐνέχεται εἰς ἀπόδοσιν τοῦ πράγματος, ἐφ' ὅσον κατέχει εἰσέτι αὐτὸ ἢ τοῦ διαφέροντος, ἂν μετὰ τὴν κατάρξιν τῆς δίκης ἀπώλεσεν αὐτὸ πταίσματι. Ὁ δὲ κακῆς πίστεως ἐνέχεται οὐ μόνον διὰ τὴν μετὰ τὴν κατάρξιν τῆς δίκης ὅπως δῆποτε, πταίσματι ἢ τυχαίως, ἐπελθοῦσαν ἀδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρὸ τῆς κατάρξεως πταίσματι αὐτοῦ ²⁰ καὶ δὴ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος ἐνόρκως προσδιριζομένης ἀξίας, νῦν δὲ δι' ἐκτιμητικὸν ὄρκου κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Πολιτ. Δικονομίας ²¹. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὠφέλειαν, ὁ μὲν καλῆς πίστεως νομεὺς ἐνέχεται μόνον διὰ τοὺς ἐν τῇ κατάρξει τῆς δίκης σωζομένους (extantes) καρπούς, ἔτι δὲ καὶ διὰ τοὺς συλλεκτέους ἐν τῷ μετὰ τὴν κατάρξιν τῆς δίκης χρόνῳ ²², ἀλλὰ παρ' ἡμῖν μόνον διὰ τοὺς πράγματι συλλεγέντας ²³. ὁ δὲ κακῆς πίστεως ἐνέχεται, ὡς πρὸς μὲν τὸν πρὸ τῆς κατάρξεως χρόνον, διὰ τε τοὺς συλλεγέντας

15] Ἰδε ἐνωτ. § 289. — 16] Ἰδε κατωτ. § 410. — 17] § 31 J. 4. 6. Θεοφίλ' αὐτ. 1. 68 D. 6. 4. — 18] L. 63 D. 6. 1. Bel. Holl. W. Πολιτ. δικ. τῶν Ρ. τόμ. III. § 58 σ. 212. Οἰκονομ. Ἐργχειρ. § 261 σημ. 2. I 262 σημ. 3. — 19] Ἰδε τόμ. Α' § 104 — 20] Ἀλλὰ τὸ ζήτημα φιλονεικεῖται. Ἰδε Windscheid § 493 σημ. 43. Οἰκον. Στοιχ. § 435 σημ. 18 γ). Παπαρ. Πραγμ. § 157 — 21] Ἀρθρ. 383. — 22] L. 35 D. 50. 16. 1. 43 15 § 1. 3. 1. 16. 21. 36 § 1 D. 6. 4. — 23] Ἀρθρ. 156 Πολ. Δικον. εἰσπραχθέντας. Ἀλλὰ τοῦτο φιλονεικεῖται. Ἰδε Παπαρ. Πραγμ. § 162

καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἱκανότητα συλλεκτέους, ὡς πρὸς δὲ τὸν μετὰ τὴν κάταρξιν καὶ διὰ τοὺς κατὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐνάγοντος συλλεκτέους²¹.

§ 349. Κατὰ τῆς rei vindicatio δύνανται ν' ἀντιταχθῶσιν ἐνστάσεις καὶ ἀνταπαιτήσεις.

Καὶ ἐνστάσεις μὲν εἶναι α) ἡ ἐξ ἐμπραγμάτου ἢ προσωπικοῦ δικαιώματος τοῦ ἐναγομένου, χορηγοῦντος αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν τῆς νομῆς ἢ κατοχῆς τοῦ πράγματος π. χ. τὸ ἐνέχυρον, ἢ μίσθωσις καὶ β) ἡ exceptio rei venditae et traditae¹, ἣν ἐχορήγησεν ὁ πραιτωρ κατὰ τοῦ διεκδικούντος, ὡσάκις οὗτος ἢ ὁ δικαιοπάροχος αὐτοῦ εἶχε πωλήσει καὶ παραδώσει τῷ ἐναγομένῳ ἢ τῷ δικαιοπαρόχῳ αὐτοῦ τὸ πᾶν, οὗτινος δὲν ἦτο κύριος ἢ ὅπερ ἐπώλησε διὰ τυπικῶς ἀκύρου πράξεως καὶ νῦν διεκδικεῖ αὐτὸ ἕνεκα τῆς κατόπιν κτηθείσης κυριότητος, ἢ τῆς ἀκυρότητος τοῦ τύπου. Ἐκταθείσα δ' ἡ ἐνστασις αὕτη καὶ εἰς ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις ἔλαβε καὶ τὸ γενικὸν ὄνομα exceptio doli².

Αἱ δ' ἀνταπαιτήσεις τοῦ ἐναγομένου πηγάζουσιν ἐκ τῶν γενομένων παρ' αὐτοῦ δαπανῶν ἐπὶ τοῦ πράγματος, ὡς πρὸς ἃς διακριτέον ἐξ ἐνὸς τὸν καλῆς πίστεως νομέα ἀπὸ τοῦ κακῆς, ἐξ ἐτέρου δὲ τὰς ἀναγκαίαις δαπάνας (impensae necessariae), τὰς ὠφελίμους (utiles) καὶ τὰς πολυτελεῖς (voluptariae).

Ἐνεκα τῶν ἀναγκαίων δαπανῶν, ἥτοι τῶν ἀναποφύκτων πρὸς διατήρησιν τοῦ πράγματος, π. χ. τῆς φορβῆς κτήνου, ὅ τε καλῆς πίστεως νομεὺς καὶ ὁ κακῆς, πλὴν τοῦ κλέπτου, δικαιοῦνται νὰ παρακατάσχῃσι (jus retentionis) τὸ πᾶν μέχρι ἱκανοποιήσεως αὐτῶν³. Ἐνεκα τῶν ὠφελίμων, ἥτοι τῶν ἐπιφερουσῶν αὐξήσιν τῆς προσόδου, π. χ. ἡ φύτευσις χέρσου ἀγροῦ, ὁ μὲν καλῆς πίστεως νομέας δικαιοῦται ἐπίσης εἰς παρακατάσχεσιν μέχρι πληρωμῆς, ὁ δὲ κακῆς μόνον εἰς ἀφαίρεσιν (jus tolendi), ἐφ' ὅσον τὸ πᾶν δὲν βλάπτεται, αὐτὸς δ' ὠφελεῖται⁴. Ἐνεκα δὲ τῶν πολυτελῶν, ἥτοι τῶν κοσμοῦσῶν τὸ πᾶν, ἄνευ αὐξήσεως τῆς προσόδου, ὅ τε καλῆς καὶ ὁ κακῆς πίστεως ἔχουσι

σελ. 209 σημ. 1.—24] Windscheid § 494.

§ 349. 1] Τίτλ. Πανδ. de except. rei vend. et traditae 21. 3. — 2] Ἰδε Παπαρ. Πραγμ. § 164, Οἶκον. Στοιχ. § 135 σημ. 24 ἐπ. — 3] L. 65 pr. D. 6. 1, l. 79 pr. D. 50. 16.—4] Ulp. VI. 46, § 30. 32. 33 J. 2. 1, l. 5 § 3, l. 6. 9 37. 38 D. 6. 1, l. 44 § 1 D. 25. 4.

μόνον δικαίωμα αφαιρέσεως, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἄνω περιορισμούς ⁵.

§ 350. Ἡ rei vindicatio τοῦτο μὲν (παρὰ Ρωμαίοις) ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τοῦ jus civile μόνον ὡςάκις ὑπῆρχε dominium ex jure Quiritium, τοῦτο δ' ὑπόκειται (καὶ νῦν ἔτι) τῇ probatio diabolica, ἐξ ἧς πολλάκις δύναται νὰ καταστῇ καὶ πρακτικῶς ἄχρηστος. Ἐνεκα τούτου εἰσῆχθη ἡ actio Publiciana¹ (ὑπὸ τινος πραιτῶρος Publicius, πιθανῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας), ἐν ᾗ ἀπαιτοῦνται μόνον τὰ προσόντα τῆς τακτικῆς χρησικτησίας, καίτοι μήπω συμπληρωμένης ². Ὁ δικαστὴς παρεγγέλλετο ἐν τῇ formula τῆς ἀγωγῆς ταύτης νὰ δικάσῃ ἐπὶ τῷ πλάσματι (fictio), ὅτι συνεπληρώθη ἡ χρησικτησία (fingitur rem usucapisse)³ καὶ κατὰ μὲν τὸ ἥδικτον τοῦ εἰσαγαγόντος αὐτὴν πραιτῶρος προαπητεῖτο εἰδικῶς ἡ παράδοσις (si quis id quod traditur)⁴ καὶ δὴ πιθανῶς μόνον λόγῳ ἀγοροπωλησίας ⁵ ἀλλ' οἱ νομοδιδάσκαλοι ἐξέτειναν αὐτὴν διὰ τῆς ἐρμηνείας εἰς πᾶσαν κτῆσιν ⁶.

Πρὸς τοῖς πλεονεκτήμασι τούτοις ἡ Πουβλικιανὴ ἀγωγή, ἣν δύναται νὰ ἐγείρῃ καὶ ὁ κεκτημένος ἀποτελεσματικὴν rei vindicatio, ὑπόκειται τῷ μειονεκτήματι, ὅτι ἐὰν ὁ ἐναγόμενος κέκτηται τὰ αὐτὰ καὶ ὁ ἐνάγων προσόντα, καθίσταται ἀνωφελὴς, κατὰ τὸν κανόνα in pari causa possessor potior haberi debet (ἐν ἰσῇ αἰτίᾳ κρείσσων ἐστὶν ὁ νεμόμενος)⁷, ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου ὑπόκειται καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐνστάσεσι τῆς rei vindicatio⁸. Ἀλλ' ἐξ ἐτέρου ὁ ἐνάγων δύναται νὰ ἀντιτάξῃ τὴν ἀντένστασιν περὶ πράγματος πραθέντος καὶ παραδοθέντος (rei venditae et traditae), ἐὰν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐναγομένου ἐκτήσατο ⁹.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῆς rei vindicatio (in Publiciana omnia eadem fuerunt, quae in rei vindicatione diximus)¹⁰. Ἐχορηγεῖτο δ' ἡ ἀγωγή καὶ ὡς actio rescissoria τῷ πρώτῳ κυρίῳ, ἐπὶ τῷ πλάσματι, ὅτι δὲν συνεπληρώθη ἡ χρησιδεσποτεία ¹¹, τέλος καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς εἰς ἀκέραιον ἀπο-

5] L. 27 § 5, l. 38, l. 48 D. 6. 4, § 30. 32. 33 J. 2. 1.

§ 350. 1] § 4 J. 4. 6, Gai. IV. 36. — 2] L. 1 pr. l. 7 § 2. 16, l. 9 § 5 D. 6. 2.—3] Gai. IV. 36.—4] L. 1 pr. D. 6. 2.—5] L. 7 § 11, l. 8 D. 6. 2. — 6] L. 13 pr. l. 6. 2.—7] L. 128. D. 50. 17, B. (2. 3) 128.—8] "Id" ἀνωτ. § 349. — 9] L. 2 D. 24. 3, l. 4 § 32 D. 44 4, Bae. 19. 12. — 10] L. 7 § 8 D. 6. 2. — 11] L. 57 D. 17. 1. Ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου συζητεῖται: Καλλιγὰ τόμ. Β'. § 184. Vangerow § 335 Anm. I. II.2.a.

καταστάσεως λόγω απουσίας, καθ' ἣν εἶχε τυχὸν συμπληρωθῇ χρησι-
δεσποτεία ὑπὲρ τινος ἐπὶ κτήματος τοῦ ἀπόντος.

§ 351. Ἡ actio negatoria ἢ negativa (περὶ ἀρνήσεως)¹ ἐστὶν ἀνάλογος τῷ ἐπὶ νομῆς interd. uti possidetis, διότι προϋποτίθηναι ἀπλῶς διατάραξιν τῆς κυριότητος, ἄνευ ἀφαιρέσεως τῆς κατοχῆς, ἥτοι προσβολὴν καθιστῶσαν τὴν ἀκώλυτον ἄσκησιν τῆς κυριότητος ἀδύ-
νατον, π. χ. διὰ τῆς διελεύσεως δι' ἄλλοτρίου κτήματος. Ὁ κύριος ἐγείρων τὴν ἀγωγὴν ταύτην ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ ἐναγόμενος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ποιήσῃ τοιαύτην προσβολὴν (jus illi non esse ire, agere)², διὸ ἡ ἀγωγή, ἐνεκα τῆς ἀρνητικῆς διατυπώσεως τοῦ ἰσχυρι-
σμοῦ τοῦ ἐνάγοντος, ἐκλήθη negatoria ἢ negativa (ἀρνητική). Βά-
σις δ' αὐτῆς ἐστὶν ἡ κυριότης τοῦ ἐνάγοντος, ἐναγόμενος δ' ὁ προσβάλ-
λων εἴτε λόγω ἀντιποιήσεως δικαιώματος δουλείας, περὶ ἧς τὸ πρῶτον εἰσῆχθη ἡ ἀγωγή, εἴτε ἄνευ ἀντιποιήσεως δικαιώματός τινος³. Σκοπεῖ δ' ἡ ἀγωγή τὴν ἄρσιν τῆς προσβολῆς, τὴν ἀποζημίωσιν διὰ πᾶσαν ἐκ τῆς προσβολῆς ζημίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν περὶ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἀπο-
χῆς ἀπὸ προσβολῆς, χορηγομένην παρὰ Ρωμαίους διὰ cautio⁴.

§ 352. Ἡ actio finium regundorum (περὶ ὁρίων ἰθυρτέων) ἀν-
τικαθίστησι, προκειμένου περὶ ὁρίων ἀγρῶν, τὴν rei vindicatio καὶ
ἐχρησίμειε παρὰ Ρωμαίους οὐ μόνον ἐνεκα τῆς δυσχερείας περὶ τὴν
διάκρισιν τῆς νομῆς ἐκατέρου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου
ἀπωλείας τῆς δικῆς, ὅν διετρεχεῖν ὁ ἐνάγων διὰ τῆς vindicatio, ὅσα-
κις δὲν ἠδύνατο νὰ ὀρίσῃ ἀκριβῶς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, κατὰ τοὺς
κανόνας τῆς plus petitio, ἥτοι τῆς αἰτήσεως πλείονος ἢ τὸ πράγ-
ματι ὀφειλόμενον¹.

Ἡ ἀγωγή αὕτη ἀνεγράφετο ἐν τῇ 12δέλτῳ² καὶ ἐπήγαζεν ἐκ τῆς
νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, κατὰ ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαίου, ἀπαντῶ-
σαν σχεδὸν αὐτολεξεῖ καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σόλωνος παρὰ Πλουτάρχῳ³.
χορηγεῖται δὲ ἐπὶ ἀμφισβητήσεως ὁρίων ἀμέσως συνεχομένων ἀγρῶν,

§ 351. 1] § 2 J. 4. 6, 1 5 pr. D. 7. 6, 1, 2 pr. 1. 43 D. 8. 5, B. (46. 6)
5.—2] Gai. IV. 3, § 2 J. 4. 6.—3] L. 2 pr. 1. 3 § 7 l. 17 D. 8. 5.—4] L. 7.
42, 14 pr. 1. 47 D. 8. 5, παρ' ἡμῶν ἴδε ἀρθρ. 883. Πολ. Δικ.—Κατὰ πόσον πράγματι
ὑπῆρχε καὶ ἄλλη, ἰδιαίτερα, actio prohibitoria (ὡς πρῶτος ἰσχυρίσθη ὁ Zach. v.
Lingenthal Zeits. f. ges. R. W. XII. σ. 258 ἐπ.) καὶ ὅποια ἡ σχέση αὐτῆς πρὸς
τὴν actio negatoria, φιλονεικεῖται πολύ. Ἴδε καὶ Lenel Zeits. f. Sav. St. II. σ.
72 ἐπ., Edictum σ. 149 ἐπ.

§ 352. 1] L. 7 pr. D. 44. 2, Keller Civilpr. § 44.—2] Kiz. de leg. I. 48.—3] L. 13 D.

οὐσα περιττὴ ἐπὶ κτημάτων χωριζομένων διὰ δημοσίας ὁδοῦ ἢ ποταμοῦ⁴ καὶ μετατρέπεται εἰς ἀγωγὴν περὶ διανομῆς κοινοῦ, ὡςάκις ἀμφοτέροι οἱ γείτονες ἀντιποιοῦνται δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητούμενου μέρους, ἥτοι ὡςάκις τὰ ὅρια δὲν δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσι καὶ ἐπειδὴ οὕτως ἐκάτερος τῶν γειτόνων ἦν ἐνάγων καὶ ἐναγόμενος ἡ ἀγωγή ἦτο παρὰ Ῥωμαίοις duplex⁵ ἐπίσης δ' ἦν καὶ mixta (μικτὴ)⁶.

Πρὸς ἀνεύρεσιν δὲ τῶν ἀληθῶν ὁρίων, ἐχρησίμευε παρὰ Ῥωμαίοις ἡ προμνημονευθεῖσα διαίρεσις τῶν ἀγρῶν εἰς assignatus.⁷ Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καθίστατο περιττὴ ἡ εἰς τὰ δικαστήρια προσφυγή, οἱ δὲ κανόνες τῆς assignatio ἐφηρμόζοντο ὑπὸ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων προσώπων, καλουμένων finitores, mensores καὶ βραδύτερον, ἀπὸ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, agrimensores⁸. Ἡ δὲ 12δελτος ὥριζεν, ὅτι ὡςάκις τὸ ἀμφισβητούμενον ὅριον δὲν ὑπερέβαινε τοὺς πέντε πόδας (intra quinque pedes), διωρίζοντο τρεῖς διαιτηταὶ (tres arbitri), οἵτινες καθώριζον τοὺς πέντε τούτους πόδας, ἀπλῶς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ οὐχὶ τοῦ δικαίου, ἐπομένως δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ τυχὸν ὑπάρχουσα χρησιμότης· ἡ δὲ τοιαύτη λύσις τῆς διαφορᾶς, ἥτις ὑπὸ τῶν γεωμετρικῶν συγγραφέων καλεῖται controversia de fine⁹, δὲν ἀπετέλει δίκην (lis, litigare), ἀλλ' ὥς φέρεται ἐν τῇ 12δέλτῳ, iurgium (iurgare), ὅπερ σημαίνει διαιτητικὴν μᾶλλον λύσιν¹⁰. Ἀλλ' ἐπὶ ἐκτάσεως μείζονος τῶν 5 ποδῶν, ἥτοι ἐπὶ controversia de loco, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συγγραφεῖς¹¹, προσελαμβάνοντο μὲν πάλιν mensores κτλ., ἀλλ' ὥς ἀπλοὶ πραγματογνώμονες καὶ οὐχὶ ὡς διαιτηταί, ἥτοι ἡ διαφορά ἐλύετο δι' ἀγωγῆς (rei vindicatio ἢ interdictum uti possidetis). Ὁ δὲ δικαστὴς ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὁρίων καὶ νομικοὺς λόγους, ἐπομένως καὶ τὴν χρησιδικοποιεῖαν τοῦ ἐτέρου¹². Μετὰ ταῦτα ἡ lex Mamilia, ὑπάρχουσα ἤδη ἐπὶ Κικέρωνος¹³, ἐμείωσε μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν διαιτητῶν εἰς ἕνα. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῶν δοκίμων νομο-

10. 1, Πλούταρχ. Σόλων 23. — 4] L. 2 pr. 1. 4 § 10. 11. 1. 5. 6 D. 10. 1. — 5] L. 2 § 1. 1. 4 § 1. 2 D. 10. 1. — 6] L. 1 D. 10. 1. "Ἰδε καὶ ἀνωτ. § 287. — 7] "Ἰδ' ἀνωτ. § 332. — 8] Rudorff Zeits. f. gesch. R. W. τόμ. X. σ. 415. 420. — 9] Hyginus de gener. contron. p. 130 (ἐκδ. Lachmann), Frontinus p. 43. 23. — 10] Kix. de leg. 1. 18. 24 de rep. 4 (Nonius v. Iurgium), Varro de L. L. VII. 93. — 11] "Ἰδε προηγ. σημ. Νομικῶς ὁμοῦς locus. σημ. μέρος τοῦ fundus καὶ ἄχι finis (ὁρίων). L. 60 pr. § 2 D. 50. 16. — 12] "Ἰδε σημ. 11. — 13] Kix. de leg. 1. 21.

διδασκάλων φαίνεται, ὅτι καὶ ἡ *lex Mamilia* ὑπέπεσεν εἰς ἀχρησίαν, ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου δικαίου παρέμεινεν ἐν ἰσχύϊ μόνον ὁ κανὼν, ὅτι ἡ *actio finium regundorum* ἐφαρμόζεται μόνον ἐπὶ ἀγρῶν¹⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος Μ. τῷ 331 μ. Χ. ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πρὸ τῆς *lex Mamilia* ἰσχύον δίκαιον¹⁵, ὁ δὲ Βαλεντινιανὸς Β' τῷ 385 κατήργησε τὴν διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀναθεῖς πᾶσαν περὶ ὁρίου διαφορὰν εἰς διαιτητὰς ἐμπειροτέχνας, καὶ ἀπηγόρευσε πᾶσαν χρῆσιδεσποτείαν¹⁶, μεθ' οὗ ὁ Θεοδοσίος Α' ἐπανήγαγε τὴν διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου τῷ 392¹⁷. Τελευταῖον ὁ Ἰουστινιανὸς ἠκολούθησε μέσῃ γνώμῃ, διότι παρέλαβε μὲν τὴν διάταξιν τοῦ Βαλεντινιανοῦ ἐν τῷ Κώδικι, ἀλλὰ καὶ ὥρισεν ὅτι οἱ ἐμπειροτέχнай λαμβάνονται οὐχὶ ὡς διαιτηταί, ἀλλ' ὡς πραγματογνώμονες καὶ ὅτι ἐστὶ δεκτὴ ἡ ἑκτακτος *χρησιδεσποτεία*¹⁸.

Κατὰ πάσης δὲ βλάβης ἐκ τῆς κακῆς ἐκτελέσεως τὸ ἔργον τῶν *mensores* κτλ. εἴτε ὡς διαιτητῶν, εἴτε ὡς πραγματογνώμωνων, ἡσφαλίζοντο παρὰ Ρωμαίοις οἱ διὰδικοὶ δι' εἰδικῶν ἐνδίκων μέσων¹⁹.

§ 353. Ἐπίσης μέσα προστατευτικὰ τῆς κυριότητος εἶναι τοῦτο μὲν αἱ προμνημονευθεῖσαι *cautio damni infecti* καὶ *actio aquae pluviae arcendae*¹, τοῦτο δὲ π. χ. ἡ *operis novi nuntiatio* (*παραγγελία νέου ἔργου*)², ἥτις συνίστατο ἐν ἐξωδικῷ τινὶ ἀντιστάσει, εἰδικῶς τοῦ κυρίου ἀγροτικοῦ κτήματος, κατὰ τοῦ ἐπιχειροῦντος ἐν τῷ εἰδίῳ αὐτοῦ κτήματι οἰκοδομικὰς ἐργασίας, δυναμένας νὰ βλάψωσιν εἴτε τὴν κυριότητα τοῦ ἐτέρου, εἴτε δουλείαν τινά, εἴτε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ ἐσκόπει τὴν παρεμπόδισιν τῶν ἔργων, μέχρις οὗ ὁ ἀντιστάμενος ἀπεδείκνυε δικαστικῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαγορεύσεως (*jus prohibendi*). ὁ δὲ παραγγελλόμενος ὥφειλε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν παραγγελίαν, διότι ἄλλως ὑπεχρεῖτο (διὰ τοῦ καλουμένου παρὰ τῶν νεωτ. *interdictum demolitorium*) εἰς τὴν κατεδάφισιν καὶ ἀποζημίωσιν καὶ ἂν ὁ παραγγέλων δὲν ἀπεδείκνυε τὸ δικαίωμα αὐτοῦ. Ἵνα ὅμως ἡ *nuntiatio* ἐπενέγκῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἔδει νὰ γείνη ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἔργου (*in re praesenti*), ἥτοι πρὸς πρόσωπον εὐρισκόμενον ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κτήματος εἴτε αὐτὸς ὁ οἰκοδομὼν εἶναι τοῦτο, εἴτε ἄλλος τις ἀντ'

14] Puchta § 234. — 15] I. 3 C. Th. 2. 26. — 16] L. 4 C. Th. 2. 26. — 17] L. 5 C. Th. 2. 26. — 18] L. 5. 6 C. 3. 39. — 19] Τίτλ. Πανδ. si mentor falsum modum dixerit 11. 6., Rudorff ἀνωτ.σημ. 422 ἐπ.

§ 353. 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 325. — 2] Τίτλ. Πανδ. de operis novi nuntiatione 39

αὐτοῦ. Τὸ προστατευτικὸν τοῦτο μέσον δὲν ἰσχύει παρ' ἡμῖν, ἀντικατασταθὲν δι' ἄλλων¹.

Τ Μ Η Μ Α Γ'.

ΕΜΠΡΑΓΜΑΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΕΠΙ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 354. Έννοια τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος. Εἶδη.

§ 354. Τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος (*jura in re*)¹ συνίστανται ἐν τῇ αὐτοτελεῖ μερικῇ (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀλικήν ἐπὶ κυριότητος) ἐξουσίᾳ, ἣν ὁ μὴ κύριος πράγματος κτᾶται, ὅπως μεταχειρισθῇ αὐτὸ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος καὶ σκοποῦσιν ἐν γένει τὴν θεραπείαν τῶν ἐμφανιζομένων ἐν τῇ οἰκονομολογικῇ σφαίρᾳ τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν καὶ τὴν ἐπωφελεστέραν ἄσκησιν τῆς κυριότητος, εἴτε ὑπὲρ τοῦ κυρίου τοῦ ὑποβεβλημένου εἰς ἀλλότριον τοιοῦτο δικαίωμα πράγματος, π. χ. διὰ τῆς εὐρέσεως πιστώσεων (*ἐνέχυρον*, *ὑποθήκη*), εἴτε ὑπὲρ τοῦ ἀσκοῦντος τὸ ἐμπράγματον δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, π. χ. διὰ δουλειῶν, ἐμφυτεύσεως.

Τοιαῦτα δικαιώματα εἶναι κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ τὸ παρ' ἡμῖν αἰ. δουλείαι, ἡ ἐμφύτευσις, ἡ ἐπιφάνεια καὶ τὸ ἐνέχυρον (ἡ ὑποθήκη).

1.—3] Παπαρρηγ. Πραγμ. § 178 ἐπ. ἐνθα καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μέσων.

§ 354. 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 303 σημ. 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΕΙΩΝ

§ 355. Έννοια τῶν δουλειῶν καὶ γενικοὶ ἐπ' αὐτῶν κανόνες.

§ 356. Πραγματικαί, προσώπικαὶ δουλεῖαι.

§ 355. Ἡ δουλεία (servitus) εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος καὶ τὸ μόνον πηγάζον ἐκ τοῦ ἀρχαίου *jus civile*. Τὸ ὄνομα *servitus*, ἐπίσης ἀρχαῖον, σημαίνει τὴν ἑλλειψιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ πράγματος καὶ τὸ δικαίωμα, οὗ δυνάμει τὸ πρᾶγμα ἀπόλλυσι τὴν ἐλευθερίαν. Ὡς δηλ. ὁ ἄνθρωπος, φύσει ὢν ἐλεύθερος, καλεῖται δοῦλος, ἅμα τῇ ὑποταγῇ αὐτοῦ εἰς ἄλλου κυριότητα, οὕτως καὶ τὸ πρᾶγμα, φύσει ὄν προσωρισμένον νὰ ὑποβάλληται ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ προσώπου, καθίσταται οἷον δοῦλον, ἅμα τῇ ὑποταγῇ αὐτοῦ πρὸς τὴν κυριότητι ταύτη καὶ εἰς ἄλλην ἐξουσίαν ἑτέρου. Τὴν δ' ὑποταγὴν ταύτην ἐξέφραζον οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ *res servit* (τὸ πρᾶγμα δουλεύει) ¹. Δύναται δὲ νὰ ὁρισθῇ ἡ δουλεία ὡς ἐμπράγματον δικαίωμα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος περιέχον μερικὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτοῦ, χάριν προσώπου ἢ ἑτέρου πράγματος.

Ἐπὶ παντὸς εἶδους δουλείας ἰσχύουσι γενικοὶ τινες κανόνες, ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῆς ἀπορρέοντες, ὧν οἱ κυριώτατοί εἰσιν οἱ ἑξῆς :

α) Οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχῃ δουλείαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου κτήματος (*nulli res sua servit*) ². β) Ἡ δουλεία δὲν πρέπει ν' ἀποστερῇ τὸν κύριον πάσης ἐκ τοῦ πράγματος αὐτοῦ ὠφελείας, διὸ ἡ ἑκτασις αὐτῆς περιορίζεται εἴτε κατὰ ποσόν, εἴτε κατὰ χρόνον (π. χ. ἐπὶ τῶν προσωπικῶν δουλειῶν) ³. γ) Ὅτι δέον νὰ παρέχῃσι τῷ δικαιούχῳ ὠφέλειαν ⁴. δ) Ὅτι, ὡς περιέχουσιν στέρησιν ἐλευθερίας, συνίστανται, πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, περὶ ἧς κατωτέρω ⁵, μόνον ἐν τῷ μὴ ποιεῖν τι (*in non faciendo*) τὸν κύριον ἢ ἐν τῷ ὑπομένειν (*in patiendo*), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ ποιεῖν τι (*in faciendo*) ⁶. ε) Αἱ δουλεῖαι εἰσιν ἀδιαίρετοι, πλὴν τῆς

§ 355. 1] Π. χ. L. 26 D. 7. 1.— 2] L. 26 D. 8. 2. B. (58. 2). I. 33 § 1 D. 8. 3.— 3] L. 3 § 2 D. 7. 1.— 4] A. rg l. 45 pr. D. 8. 1.— 5] § 357. II. 6.— 6] L.

ἐπικαρπίας⁷ καὶ γ) δουλεία δουλείας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ (servitus servitutis esse non potest)⁸.

§ 356. Ἡ θεμελιώδης διαίρεσις τῶν δουλειῶν ὑπάρχει ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὑπὲρ οὗ αὐταί. Διὸ διαιροῦνται α) εἰς πραγματικά (κτηματικά), τὰς προωρισμένας πρὸς ὠφέλειαν πράγματος, τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ κατ' ἐξοχὴν δουλείας (servitus praedii ἢ rerum¹, ὑπὸ δὲ τῶν νεωτ. καὶ servitus realis), αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν γειτονικῶν ἀκινήτων καὶ τῆς θεραπείας τῶν ἐκ τῆς γειτονίας (vicinitas) ἀναγκῶν. Καὶ τὸ μὲν ὑποκείμενον τῇ δουλείᾳ κτῆμα καλεῖται δουλευθὸν (praedium serviens, ἢ servum ἢ quod servitutem debet)², τὸ δ' ὑπὲρ οὗ ἡ δουλεία δεσπόζον (praedium dominans ἢ cui servitus debetur³). Καὶ β) εἰς προσωπικά, αἵτινες σκοποῦσι τὴν παροχὴν τῶν τοῦ κτήματος ὠφελημάτων ὠρισμένῳ προσώπῳ⁴.

Πρὸς τούτοις ὅμως ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἐξῆς διακρίσεις⁵. α) Εἰς θετικάς (serv. habendi, faciendi), τὰς συνισταμένας ἐν τῷ ὑπομένειν (in patiando) τὸν κύριον τοῦ βεβαρηνμένου πράγματος, περιοριζούσας δὲ τὸ ἀρνητικὸν στοιχεῖον τῆς κυριότητος καὶ ἀρνητικάς (serv. prohibendi), τὰς συνισταμένας ἐν τῷ μὴ ποιεῖν τι (in non faciendo, aliquid non facere)⁶ τὸν κύριον τοῦ βεβαρηνμένου πράγματος, περιοριζούσας δὲ τὸ θετικὸν στοιχεῖον τῆς κυριότητος· καὶ β) κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει χωρίου τινὸς τῶν πηγῶν⁷ ὀνοματολογίαν τῶν νεωτέρων εἰς τὰς continuas (συνεχεῖς), τὰς συνισταμένας ἐκ τῆς φύσεώς των εἰς ἀδιάκοπον ἄσκησιν, π. χ. αἱ ἀρνητικαί, ἢ servitus tigni immittendi καὶ

45 § 4 D. 8. 4.—7] L. 17 D. 8. 1, 1. 49 D. 7. 8, 1. 1 § 9, 1. 81 pr. D. 35. 2, Fragn. Pomp. Huschke jur. Ant. σελ. 143. Ἐκ τούτου δὲ πλὴν ἄλλων ἀποτελεσμάτων, ἔπεται καὶ ὅτι ἐπὶ πολλῶν συνδικαιούχων τῆς αὐτῆς δουλείας ἕκαστος θεωρεῖται ἔχων ὁλόκληρον τὴν δουλείαν καὶ δικαιούται νὰ ἀσκήσῃ αὐτὴν ἐξ ὁλοκλήρου. L. 23 § 3, 1. 25 D. 8. 3. Τὰς λοιπὰς συνεπείας ἴδ' ἐν Παπαρ. Πραγμ. § 345. ε).—8] L. 1 D. 33. 2. Ὁ δικαιολογικὸς λόγος τοῦ κανόνος τούτου φιλονεικεῖται. Windscheid § 200 σημ. 5.

§ 356. 1] § 3 J. 2. 2, 1. 4 pr. D. 13. 3.—2] Π. χ. 1. 23 § 2. 3 D. 8. 3, 1, 6 24 D. 8. 2.—3] L. 21 D. 8. 2, 1. 42 D. 8. 4, 1. 20 § 1 D. 41. 1.—4] Servitutes aut personarum sunt, aut rerum l. 1 D. 8. 4. — 5] Οὐδεὶς ὑπάρχει τῷ ὄντι λόγος πρὸς περιορισμὸν τῶν διακρίσεων τούτων εἰς μόνas τὰς πραγματικάς δουλείας, διὸ μετέβαλον τὰ ἐν ταῖς προηγ. ἐκδόσεσιν. Ἴδε καὶ Windscheid § 201.—6] L. 45 § 1 D. 8. 1 καὶ ἀνωτ. § 324.—7] L. 14 pr. D. 8. 1.

τὰς discontinuae (διαλειπούσας), τὰς εἰς περιοδικὴν ἢ κατὰ διαλείμματα ὠρισμένα π. χ. δουλεία ὁδοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑΙ

§ 357. Κοινοὶ κανόνες καὶ διαιρέσεις τῶν πραγματικῶν δουλειῶν.

§ 358. Ἀστυκαὶ δουλεῖαι. §. 359. Ἀγροτικαὶ δουλεῖαι.

§ 357. Ἀπασαι αἱ πραγματικαὶ δουλεῖαι ὑποκείνται εἰς κοινούς τινας κανόνας, ἥτοι α) δέον νὰ ἐξυπηρετῶσι διαρκῇ (perpetuam causam) ἀνάγκην τοῦ δεσπόζοντος κτήματος¹. β) Δέον ἢ δουλεία νὰ παρέχῃ τῷ δεσπόζοντι κτήματι ὠφέλειαν² καὶ οὐχὶ προσώπῳ. γ) Δέον τὸ δεσπόζον καὶ τὸ δουλεύον νὰ ᾧσι γειτονικά (praedia vicina), ἥτοι καὶ ἂν μὴ ἐφάπτονται ἀλλήλοις, νὰ κῆνται οὕτως, ὥστε ἡ παροχὴ ὠφελείας νὰ ᾧ δυνατὴ³. δ) Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρωμ. δίκαιον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ νεώτερον, δὲν ἐπετρέπετο νὰ συσταθῶσιν αἱ τοιαῦται δουλεῖαι ὑπὸ αἰρεσιν ἢ προθεσμίαν, διότι αἱ χρησιμεύουσαι εἰς τὴν σύστασιν αὐτῶν δικαιοπραξίαι, ἡ mancipatio καὶ ἡ in jure cessio, ἦσαν actus legitimi⁴. Καὶ ε) ὅτι ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἰσιν ἀναπόσπαστοι τοῦ δεσπόζοντος, ἐπομένως οὐδὲ ὅπως ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῆς μεταβολῆς τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

Ἐξ ἐτέρου αἱ δουλεῖαι αὗται διαιροῦνται εἰς servitutes praediorum urbanorum ἢ urbanae (ἀστυκάς) καὶ serv. praediorum rusticorum ἢ rusticae (ἀγροτικάς)⁵. Ἡ διάκρισις αὕτη κεκτημένη πρακτικὴν σημασίαν⁶, πηγάζει, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἐκ τῆς πυκνοτέρας ἢ ἀραιότερας ἐφαρμογῆς δουλείας τινὸς ὑπὲρ ἀγροτικοῦ ἢ ἀστυκοῦ κτήματος⁷.

§ 357. 1] L. 28 D. 8. 2, l. 4 § 5 D. 43. 20. — 2] L. 8 D. 8. 4, l. 5 § 1. 1, 6 pr. D. 8. 3, l. 3 pr. D. 43. 20. — 3] L. 5 § 1 D. 8. 3. — 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 233 σημ. 30. Παπαρ. Πραγμ. § 345. — 5] L. 1 pr. § 1, l. 8 D. 8. 3, § 1 J. 2. 3. — 6] Π. χ. κατωτ. § 367 σημ. 9 καὶ 4 Παπαρ. αὐτ. § 343. 2. Ἴδε καὶ Οἶκον. Στοιχ. § 150 σημ. 14, καὶ § 146 σημ. 6 ἐ. τ. — 7] Windscheid § 210 σημ. 2. Ἀλλ' ἴδε καὶ Παπαρρηγ. αὐτ. § 343, Οἶκον. αὐτ. § 146.

§ 358. Αἱ ἀστυκαὶ δουλεῖται δύνανται νὰ δικαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας ¹.

I. Εἰς δουλείας φωτός ἢ θεάς, οἷαι εἰσιν :

α) Ἡ *servitus altius non tollendi*, δουλεία τοῦ μὴ ὑψοῦν, περιέχουσα χάριν τοῦ φωτός, τοῦ ἀέρος ἢ τῆς θεάς, τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπαγορεύειν τὴν ἐπὶ δουλεύοντος κτήματος ἀνέγερσιν οἷας δὴποτε οἰκοδομῆς, ἢ πέραν ὠρισμένου ὕψους ². β) *Jus (servitus) ne luminibus officiatur*, δουλεία τοῦ μὴ ἐμποδίσαι τῷ φωτί, ἥτοι τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαγορεύσεως πάσης μεταβολῆς ἐν τῷ δουλεύοντι, δυναμένης νὰ βλάψῃ τὸ φῶς τοῦ δεσπόζοντος ³. Ἀπὸ ταύτης διακρίνεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἡ *serv. luminum*, ἡ δουλεία φωτός ⁴, ἥς ἡ φύσις πολλαχῶς φιλονεικεῖται· πιθανώτερον δ' εἶναι, ὅτι σημαίνει τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν θυρίδας πρὸς τὸ δουλεύον χάριν φωτισμοῦ τοῦ δεσπόζοντος ⁵ καὶ γ) ἡ *servitus ne prospectui officiatur* (ἢ *prospiciendi* ἢ *de prospectu* κτλ.), δουλεία ἀπόψεως, κωλύουσα πᾶσαν μεταβολὴν ἀποφράττουσαν τὴν θέαν ⁶.

II. Εἰς οἰκοδομικάς, ἥτοι α) ἡ *servitus tigni immitendi*, δουλεία τοῦ ἐμβάλλειν δοκὸν (δὴλ. πᾶσαν οἰκοδομικὴν ὕλην) εἰς ἀλλότριον κτῆμα, χάριν τῆς στηριξεως τοῦ ἰδίου ⁷. β) Ἡ *servitus oneris ferendi*, δουλεία ἐπιθέσεως βάρους, παρέχουσα τὸ δικαίωμα τοῦ στηριζεῖν τὸ δεσπόζον ἐπὶ τοίχου ἢ στύλου τοῦ δουλεύοντος· διαφέρει δὲ τῆς προηγουμένης οὐ μόνον κατὰ τὸ εἶδος τῆς στηριξεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κυρίου τοῦ δουλεύοντος, ὀφειλοντος νὰ διατηρῇ αὐτὸ ἐν καλῇ καταστάσει καὶ νὰ ἐπισκευάζῃ τὸν τοῖχόν του κτλ., ἵνα δύνῃται νὰ φέρῃ τὸ βάρος, δικαιουμένου ὁμῶς καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν κυριότητα αὐτοῦ ⁸. ἐπομένως ἐν τῇ δουλείᾳ ταύτῃ ὑπάρχει ἡ μοναδικὴ ἐξαιρέσις τοῦ κανόνος, ὅτι αἱ δουλεῖαι δὲν συνίστανται ἐν τῷ ποιῆσαι τι (*in faciendo*) τὸν κύριον τοῦ δουλεύοντος ⁹, ἥτις δύναται νὰ δικαιολογηθῇ νομικῶς διὰ τῆς ἐκδοχῆς, ὅτι ἐν τῇ δουλείᾳ ταύτῃ ὑπάρχει πρὸς τῷ ἐμπραγματῶ δικαίωματι καὶ ἐνοχικὴ σχέσις ¹⁰ καὶ γ) ἡ *ser-*

§ 358. 1] Τηλ. Πανθ. de servit. praed. urban. 8. 2, Βασ. (58. 2).—2] L. 11 § 1, 1. 12 D. 8. 2.—3] § 1 J. 2. 3. L. 4. 15. 17 pr. D. 8. 2.—4] L. 4 D. 8. 2. Β. αὐτ. 12.—5] Windscheid § 241a σημ. 8. "Ἴδε καὶ Παπαρρ. Πραγματ. § 351 σημ. 6 καὶ Οἶκον. Στοιχ. § 147 σημ. 10.—6] L. 12 D. 8. 2.—7] L. 2 D. 8. 2., 1. 62 D. 50. 16.—8] L. 33 D. 8. 2, 1. 6 § 2, 1. 8 § 1. 2 D. 8. 5, § 4 J. 2. 3.—9] Ἀνωτ. § 355.—10] Παπαρρηγ. ἀνωτ. § 348 σ. 473, Windscheid §

vitus projiciendi vel protegendi, ἡ δουλεία προβολῆς, παρέχουσα τὸ δικαίωμα νὰ προβάλλῃ τις μέρος τῆς ἰδίας οἰκοδομῆς ἐπὶ τοῦ ἀλλοτρίου κτήματος μετεώρως ἄνευ ἐπαφῆς ¹¹ π. χ. δώματα, στεγάσματα καὶ

III. Εἰς δουλείας ἐκπομπῆς, οἷαί εἰσι :

α) Ἡ *servitus stillicidii* ἢ *fluminis recipiendi*, δουλεία σταλ-
λαγμῶν ἢ κρουνην, περιέχουσα τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ δέχεσθαι ἐν τῷ
ἰδίῳ κτήματι τὰ ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ *δεσποζόντος*, ἀμέσως ἢ καὶ δι'
ὕδρορροῆς (*flumen*), ρέοντα ὀμβρία ὕδατα¹². β) Ἡ *servitus cloacae*
mittendae, δουλεία ὑπονόμου, χρηγοῦσα τὸ δικαίωμα τῆς ἀνορύξεως
ὑπονόμου ὑπὸ τὸ δουλεῖον κτῆμα πρὸς διοχέτευσιν τῶν ἀκαθαρσιῶν¹³,
ἐμφανισθεῖσα δ' εὐθὺς μετὰ τὸ 365 ἀ. κτ. Ρ. Καὶ γ) ἡ *servitus fumi*
immitendi, δουλεία τοῦ ἐκπέμπειν καπνὸν (πολὺν) πρὸς τὸ δουλεῖον
κτῆμα, προσερχόμενον ἐκ τῆς ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος, οἷον κλιβάνου,
τυρφεσίου (*taberna casiaria*) κτλ. καὶ οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς συνήθους ἐν
ταῖς οἰκίαις πυρᾶς¹⁴.

Ἀπέναντι τῶν δουλειῶν τούτων εὔρηνται ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ αἱ
ἀντίθετοι, ἥτοι *servitus altius tollendi*, *luminibus officiendi*,
*stillicidii non recipiendi*¹⁵. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δικαιώματα ταῦτα
ἐμπεριέχονται ἐν αὐτῇ τῇ κυριότητι καθ' ἑαυτήν, ἡ μνεῖα αὐτῶν ὡς
δουλειῶν πηγάζει, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἐκ περιορισμῶν τῆς ἐπὶ
οἰκοδομῶν κυριότητος, οἵτινες παλαιόθεν ἰσχύοντες καὶ μνημονευό-
μενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος, ὅστις διέταξεν ὅτι δύνανται
τις ν' ἀπαλλαγῇ τῶν περιορισμῶν τούτων διὰ συμφωνίας¹⁶, ρητῶς

211a σημ. 3. Πρὸς. Καλλιγᾶ § 223 σημ. 7, 8.—11] L. 2 D. 8. 2. 1. 242 § 1 D. 50. 46.—12] L. 20 pr., 1. 21 D. 8. 2.—13] L. 7 D. 8. 4. Voigt RG. § 5 σημ. 26.—14] L. 8 § 5 D. 8. 5. Ὁ Karlowa (II. § 48 σ. 514 ἐπ. καὶ 522 ἐπ.) ἀπα-
δίδωσι, διὰ προσφευστάτης παραστάσεως, τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀδυνατῶν δουλειῶν ἐν τῷ
Ρωμ. δικαίῳ εἰς τὴν μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως ἐπὶ τῶν Γαλατῶν, ἐσπευσμένην
καὶ ἀνώμαλον (*promiscue urbs aedificari coepta* κατὰ Αἰλίον V. 55) ἀνοικοδό-
μησιν τῆς πόλεως καὶ τὴν μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἰταλίας πρὸ τοῦ 6' καρχηδονικοῦ
πολέμου μετανάστευσιν πολλῶν Ἰταλῶν εἰς Ρώμην, ἧς ἕνεκα ὠκοδομήθησαν πολυόρο-
φοι οἰκίαι, ἔχουσαι φυσικῶς τῷ λόγῳ πλείους ἀνάγκας ἀλληλοσυνδρομῆς ἢ αἱ ἰσόγειοι.
Τόσων δὲ δυσεύρετοι ἦσαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κάτωνος αἱ κατοικίαι καὶ τόσων δα-
πανηραί, ὥστε κατὰ Διόδωρον (XXI. 18) ἐξόριστις τις βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὤκει
ἐν ὑπερφῶ στεγῶ καὶ παντελῶς εὐτελεῖ διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐν Ρώμῃ μισθῶν. —
15] L. 2 pr. D. h. t., § 4 J. 2. 3, Gai. II. 34, IV. 3. — 16] L. 12 § 1a C. 8.
10. Karlowa II. σ. 530 ἐπ. Ἴδε καὶ Windscheidl § 211a σημ. 11, Παπαρρηγ.
ἀνωτ. § 351, Οἶκος. Στοιχ. § 147 σημ. 12.

ἐξετάθησαν εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἶροντος πᾶσαν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν¹⁷.

§ 359. Αἱ ἀγροτικαὶ δουλεῖαι¹ δύνανται ἐπίσης νὰ διακριθῶσιν εἰς τρεῖς κυρίως κατηγορίας.

I. Εἰς τὰς δουλείας ὁδοῦ ἐν γένει, οἷαί εἰσιν : α) Ἡ *servitus itineris*, δουλεία ἀτραποῦ ἢ μοροπατίου, παρέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς δι' ἀλλοτρίου κτήματος διαβάσεως (*jus eundi, ambulandi per fundum*) εἴτε πεζῇ, εἴτε ἐπὶ φορείου ἢ ὀχήματος (*lectica, sella*) ἢ ἵππου². β) Ἡ *servitus actus*, δουλεία μέσης ὁδοῦ ἢ παρόδου ἢ ἐλευσίας, περιλαμβάνουσα τὸ τε *iter* καὶ τὸ *jus jumentum agendi*, τὸ δικαίωμα ἐλάσεως κτηνῶν, ὑποζυγίων καὶ τὸ *jus plaustrum ducendi*, τοῦ ἐλαύνειν ἄμαξαν³. γ) Ἡ *servitus viae*, ὁδοῦ ἢ ὁδοῦ πλατείας, κυρίως ἀμαξιτῇ ὁδῷ, εὐρυτέρα τῶν δύο προηγουμένων, ἅτε χορηγοῦσα πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα τοῦ μεταφέρειν βάρη καὶ ὀγκώδη ἀντικείμενα καὶ δὴ καὶ δόρυ ἐρθὸν (*hastam rectam*), σημαίνουν τὸ ἀπεριόριστον τοῦ ὄγκου⁴. Τὸ πλάτος τῆς τοιαύτης ὁδοῦ ὠρίζετο ἀπ' αὐτῆς τῆς 12 δέλτου εἰς 8 μὲν πόδας ἐν τῇ εὐθείᾳ γραμμῇ (*in prorrectum*), εἰς 16 δ' ἐν τῇ καμπύλῃ (*in anfractum, id est ubi flexum est*)⁵, ἐν ᾧ τὸ πλάτος τῶν *iter* καὶ *actus* ὠρίζετο ἐν ἀμφιβολίᾳ διὰ διαιτητοῦ (*arbiter*)⁶. Καὶ δ) ἡ *servitus navigandi* δουλεία πόρου, περιέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς δι' ἀλλοτρίας λίμνης διαπορθεύσεως⁷.

II. Εἰς δουλείας ὕδατος ἐν γένει καὶ τοιαῦταί εἰσι : α) Ἡ *servitus aquae ductus (rivus)*, δουλεία ὑδραγωγείου, ἧς δυνάμει ὁ κύριος τοῦ δεσπόζοντος δικαιούται εἴτε πάντοτε, εἴτε καθ' ὠρισμένας ἐποχὰς π. χ. τὸ θέρος (*aqua aestiva*) νὰ διοχετεύῃ διαρκές⁸ ὕδωρ δι' ἀλλοτρίου ἀγροῦ, λαμβανόμενον εἴτε ἐξ αὐτοῦ τοῦ δουλεύοντος, εἴτε ἐξ ἐτέρου κτήματος⁹. β) Ἡ *servitus aquae haustus*, δουλεία ἀρτλήσεως, παρέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς ἀντλήσεως ὕδατος ἐκ πηγῆς ποταμοῦ ἢ κρήνης τοῦ γείτονος¹⁰. γ) Ἡ *servitus aquae educendae*, δουλεία διοχετεύσεως, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκπέμπειν τὰ ὕδατα τοῦ δεσπόζοντος διὰ

17] L. 13 C. 8. 10.

§ 359. 1] Τίτλ. Πινδ. de servit. praed. rustic. 8. 3, Βασ. (58. 3).—2] L. 1. 7. 12 D. 8. 3.—3] L. 1. 7. 12 D. 8. 3.—4] L. 7 D. 8. 3.—5] L. 8 D. 8. 3.—6] L. 43 § 2 D. 8. 3.—7] L. 23 § 1 D. 8. 3.—8] L. 9 D. 8. 3. ἀρχαιότερον εἶδει νὰ καὶ πηγαῖον l. 4 § 5 D. 43. 20.—9] L. 3 § 2 l. 4 D. 43. 20. 1. 19 § 4 D. 10. 3.—10] L. 1 § 2. 3. 6 D. 43. 20. 1. 3 § 3 D. 8. 3.

τοῦ δουλεύοντος¹¹. δ) Ἡ *servitus pecoris ad aquam appulsus*, ἡ δουλεία τοῦ ποτίζειν θρέμματα, ἥς δυνάμει δικαιοῦται τις νὰ ἄγῃ τὰ θρέμματα αὐτοῦ εἰς τὸ δουλεύον κτῆμα μόνον χάριν ποτισμοῦ¹². καὶ

III. Εἰς δουλείας καρπώσεως, οἷαι εἰσι : α) Ἡ *servitus pascui* ἢ *pascendi*, δουλεία βοσκῆς, παρέχουσα τὸ δικαίωμα τοῦ βόσκειν θρέμματα ἐν τῷ δουλεύοντι¹³. β) Ἡ *servitus silvae caeduae*, ἡ δουλεία ξυλείας, χορηγοῦσα τὸ δικαίωμα ὕλοτομίας ἐν τῷ δουλεύοντι χάριν ἀναγκῶν τοῦ δεσπόζοντος, οἷον κατασκευῆς ὑπορθωμάτων (*pedamenta*)¹⁴. Καὶ γ) ἄλλαι τινὲς ἥττονος σπουδαιότητος, ὡς π. χ. ἡ *servitus calcis coquendae*, ἡ δουλεία τοῦ ἐψεῖν τίταρον¹⁵, ἡ *serv. arenae effodiendae*, τοῦ ὀρύσσειν ἄμμορον, ἡ *cretae eximendae* τοῦ ὀρύσσειν κιμωλίαν¹⁶ κτλ.

Πρὸς τοῦτοις δὲ δύνανται νὰ παραχθῶσι δι' ἰδιωτικῆς βουλῆσεως καὶ ἄλλαι μὲ οἷον δῆποτε περιεχόμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑΙ

§ 360. "Εννοια καὶ εἶδη τῶν προσωπικῶν δουλειῶν.— § 361. Ἐπικαρπία.— § 362. Χρῆσις.— § 363. Οἰκησις. Ὑπηρεδίαι δοῦλων καὶ κτηνῶν.

§ 360. Αἱ προσωπικαὶ δουλεῖαι, αἵτινες ἐνεφανίσθησι ν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ μετὰ τὰς πραγματικάς, συνδέονται τὸσῳ στενῶς μετὰ τοῦ προσώπου τοῦ δικαιοῦχου, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον δύνανται νὰ μεταβιβασθῶσι παρ' αὐτοῦ εἰς ἕτερον, ἀποσβέννυνται δὲ τὸ βραδύτερον, πλὴν ἐπὶ ἐναντίου καθορισμοῦ¹, ἅμα τῇ ἐκλείψει αὐτοῦ. Τὸ ρωμ. δικ. δ' ἀναφέρει τέσσαρας τοιαύτας, τὴν ἐπικαρπίαν (*usus fructus*), τὴν χρῆσιν (*usus*), τὴν οἰκήσιν (*habitatio*) καὶ τὰς ὑπηρεσίας δοῦλων καὶ κτηνῶν (*operæ*

11] L. 29D. 8. 3.—12] L. 5 § 4, l. 37 D. 8. 3.—13] L. 1 § 1, l. 3 pr., l. 4 D. 8. 3.—14] L. 3 § 4, l. 6 § 4 D. 8. 3.—15] L. 1 § 1 D. 8. 3.—16] L. 5 § 4, l. 6 § 4 D. 8. 3.

§ 360. 1] Ἐν τῷ ρωμ. δικ. ἀνεγνωρίσθη κατόπιν ὡς ἰσχυρὸς ὁ ὅρος τῆς κληρονομικότητος τῶν προσωπικῶν δουλειῶν l. 38 § 12 D. 45. 1, l. 5 pr. D. 7. 4, πρόβλ. l. 14 C. 3. 33.

servorum et animalium). Οὐχ ἥττον δύνανται νὰ συστηθῶσι καὶ ἄλλαι καὶ δὴ ἔχουσιν τὸ περιεχόμενον πραγματικῆς τινος δουλείας.

§ 361. Ἐπικαρπία (usus fructus) ἐστὶ, κατὰ τὰς πηγὰς, *jus alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia* (χρησὶς καρπῶν ἐστὶ δίκαιον τοῦ κεχρησθαι πράγμασιν ἀλλοτρίοις καὶ καρπίζεσθαι αὐτά, φυλαττομένης τῆς τοῦ πράγματος ὑποστάσεως, κατὰ τὰ Βασιλικά)¹. Κατὰ τὸν ὅρισμὸν τοῦτον ἐπομένως ἐστὶν ἡ εὐρυτάτη τῶν προσωπικῶν δουλειῶν, διότι παρέχει τῷ δικαιοῦχῳ, καλουμένῳ usufructuarius (ἐπικαρπωτῇ), τὸ δικαίωμα τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ πλήρους χρήσεως καὶ καρπώσεως (utendi, fruendi) τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ, ἥτοι δικαιούται λαμβάνειν τοὺς τε φυσικοὺς καὶ τοὺς πολιτικοὺς καρπούς².

Ἄλλ' ὁ ἐπικαρπωτῆς ὑποβάλλεται εἰς ὑποχρεώσεις· ὀφείλει πρῶτον νὰ διατηρῇ τὸ πρᾶγμα ἀκέραιον (*salva rerum substantia*), ἥτοι νὰ μὴ μεταβάλλῃ τὴν φύσιν τοῦ κτήματος ἔστω καὶ ἐπὶ τὸ ἐπωφελέστερον³. δεύτερον ἐν γένει νὰ ἀσκήῃ τὸ ἑαυτοῦ δικαίωμα ὡς συνετὸς ἀνὴρ (*arbitrio boni viri*)⁴, ἄρα νὰ καταβάλλῃ ἐπιμέλειαν ἐπιμελοῦς π. χ. μεριμνῶν περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἐν τῷ κτήματι οἰκοδομῶν⁵, τρίτον νὰ φέρῃ βάρη τινὰ τοῦ πράγματος, π. χ. φόρους⁶. τέλος δ' ὑπεχρέωθη παρὰ τοῦ πραιτωρος (ἐπὶ κτήσεως διὰ τελευταίας βουλήσεως, τοῦθ' ὅπερ κατόπιν ἐξετάθη ἐπὶ πάσης κτήσεως) εἰς παραχὴν ἀσφαλείας τῷ κυρίῳ, δικαιουμένῳ ἄλλως εἰς παρακράτησιν τοῦ πράγματος ἢ καὶ ἀνάληψιν αὐτοῦ⁷.

Ὁ δὲ κύριος τοῦ πράγματος ἀποκλείεται μὲν ἐντελῶς τῆς χρήσεως καὶ καρπώσεως αὐτοῦ, διὸ ἡ κυριότης αὐτοῦ καλεῖται *γυμνή* (*nuda proprietas*)⁸, ἀλλὰ καθὼς κύριος δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπὶ τοῦ πράγματος πᾶν ὅ,τι δὲν βλάπτει τὴν ἐπικαρπίαν, οἷον νὰ ὑποθηκεύσῃ τὸ κτῆμα κτλ.⁹.

Ἀντικείμενον τῆς ἐπικαρπίας κατὰ τὸ *salva rerum substantia*

§ 361. 1] Τίτλ. Πανδ. de usufructu 7. 1. Βασ. (16. 4). L. 1 D. 7. 1. pr. J. 2. 4, B. αὐτ. 1.—2] L. 12 § 1 l. 13 § 8, l. 25 § 2. D. 7. 1. l. 7 pr. D. 7. 1. Ἰδ' ἄνωτ. § 340, ἀλλ' οὐκ καὶ τὸν *partus ancillae* (γόνον δοῦλης) l. 28 pr. D. 22. 4, l. 12 § 5 D. 7. 1, l. 13 D. 7. 4.—3] L. 13 § 4. 6. 8, l. 45 § 1 D. 7. 1.—4] L. 1 pr. D. 7. 1., l. 1 pr. D. 7. 9.—5] Paul. S. III. VI. § 27.—6] L. 7 § 2, l. 27 § 3, l. 52 D. 7. 1.—7] L. 13 pr. D. 7. 1., l. 1 pr. § 2, l. 7. pr., l. 9 § 1, l. 12 D. 7. 9, l. 4 C. 3. 33.—8] L. 72 D. 7. 1., l. 2 D. 7. 4.—9] L. 7 § 1, l. 13 § 7 in f. D. 7. 1., l. 2 C. 3. 33.

δύναται νὰ ᾖ μόνον πρᾶγμα ἀναντικατάστατον καὶ μὴ φθαρτόν. Οὐχ ἦττον διὰ τινος *Setum* τῆς 6' περιόδου¹⁰ ἐξετάθη ἡ ἐπικαρπία καὶ ἐπὶ ἀντικαταστατῶν, φθαρτῶν καὶ ἀσωμάτων πραγμάτων (π. χ. ἀπαιτήσεων), κληθεῖσα οἰορεὶ ἐπικαρπία (*quasi usus fructus*)¹¹.

Τελευταῖον ἡ ἐπικαρπία ἐστὶν ἀναπαλλοτρίωτος· οὐχ ἦττον ὁ ἐπικαρπωτὴς δύναται νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἄσκησιν αὐτῆς ἐτέρῳ, προστατευομένῳ μάλιστα δι' ἐμπραγμάτου ἀγωγῆς¹².

§ 362. Ἡ *χρησίς* (*usus*) ἐστὶ δικαίωμα μᾶλλον περιορισμένον, ἅτε παρέχον μόνον τὴν ἄμεσον χρῆσιν τοῦ πράγματος ὑπὲρ τῶν ἀτομικῶν τοῦ δικαιοῦχου ἀναγκῶν, ἄνευ ὅμως καρπώσεως· ἀλλὰ τοῦτο ἡρμηνεύθη εὐρύτερον, διότι ἐξ ἑνὸς μὲν ὡς ἀτομικαὶ τοῦ δικαιοῦχου ἀνάγκαι ἐθεωρήθησαν καὶ αἱ τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν οἰκείων (κατ' ἀρχάς τῆς οἰκογενείας, κατόπιν τῶν ἀπελευθέρων, τῶν ξενιζομένων [*hospites*] κτλ.) αὐτοῦ¹, ἐξ ἑτέρου δ' ἐπετράπη καὶ ἡ κάρπωσις, ὅταν ἡ χρῆσις καθ' ἑαυτὴν θὰ ᾖτο ἄχρηστος ἢ ἐλαχίστης ἀξίας, π. χ. ἡ χρῆσις λιμῶνος². Ἐνεκα δὲ τῆς ἐννοίας ταύτης τῆς *χρήσεως* δὲν δικαιούται ὁ δικαιοῦχος οὔτε τὴν ἄσκησιν αὐτῆς νὰ παραχωρήσῃ ἐτέρῳ, οὔτε πᾶν τὸ περιττὸν (ὅπερ ἀπομένει τῷ κυρίῳ)³.

Ἡ *χρησίς* ἐστὶν ἀδιαίρετος⁴, ἐφαρμόζονται δ' ἐπ' αὐτῆς οἱ τε περιορισμοὶ καὶ αἱ ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ δικαιοῦχου ὑποχρεώσεις τῆς ἐπικαρπίας καὶ τὰ περὶ ἀσφαλείας⁵.

§ 363. Ἡ *οικησίς* (*habitatio*) ἐστὶ δουλεία μᾶλλον περιορισμένη κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἢ ἡ *χρησίς*, διότι δύναται νὰ ἔχῃ ἀντικείμενον μόνον οἰκίαν. Ἐμφανισθεῖσα δὲ τὸ πρῶτον ἐν διαθήκαις¹, ἐταυτίζετο κατ' ἀρχάς ὅτε μὲν πρὸς τὴν *χρησίαν*, ὅτε δὲ πρὸς τὴν *ἐπικαρπίαν*², κατόπιν ὅμως ἀπεχωρίσθη ὡς ἴδιον εἶδος, παρέχον τῷ δικαιοῦχῳ τὸ δικαίωμα τῆς δωρεάν οἰκήσεως αὐτοῦ τε καὶ τῶν οἰκείων ἢ καὶ τὴν ἐκμίσθωσιν (ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν δωρεάν παραχώρησιν) τῆς οἰκίας³. Καὶ ἐπὶ τῆς δουλείας δὲ ταύτης ἐφαρμόζονται ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις

10] Πρὸς. Puchta § 75 σημ. η καὶ τόμ. Α' § 97 τοῦ παρόντος.—11] Τίτλ. Πανδ. de usufr. earum rerum quae usu consumuntur vel minuuntur 7. 5. Ἰβ. καὶ ἀν. § 307.—12] L. 11 § 2 D. 20. 1, 1.66 D. 23. 3, 1.42 § 2, 1. 38. 40.67 D. 7.1.

§ 362. 1] L. 2 § 1, 1. 4 § 1, 1. 5 D. 7. 8.—2] L. 2 pr. 1.42 § 2, 1. 22 pr. D. 7. 8. § 2 J. 2. 5.—3] L. 40 § 4, 1. 11 l. 16 D. 7. 8, § 2 J. 2. 5 — 4] L. 19 D. 7. 8.—5] L. 5 § 1, 1. 11 D. 7. 9. πρὸς. 1. 15 § 1, 1. 22 § 2, 1. 23 D. 7.8.

§ 363. 1] Puchta § 255.—2] L. 40 pr. D. 7. 8.—3] § 5 J. 2.5, 1. 13 C.

τοῦ δικαιούχου καὶ αὐτὰ περίπου καὶ ἐν τῇ ἐπικαρπῇ καὶ τῇ χρήσει, ὡς καὶ τὰ περὶ ἀσφαλείας⁴.

Ἡ τελευταία προσωπικὴ δουλεία, ἐργασίαι δοῦλων καὶ κτηνῶν (*operæ servorum et animalium*)⁵ παρέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς χρήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν δούλων καὶ τῶν κτηνῶν, ἀμέσως τε καὶ δι' ἐκμισθώσεως, ἄνευ τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ τῆς δωρεάν παραχωρήσεως εἰς ἕτερον⁶. Φαίνεται δὲ παραχθεῖσα ἕνεκα τῆς πολλάκις συμβαινούσης μὴ χρήσεως ἐν ταῖς διαθήκαις τῶν ἐκφράσεων *ususfructus* καὶ *usus*⁷ καὶ ἡ μὲν *operæ animalium* ἅπαξ μόνον μνημονεύεται ἐν ταῖς πηγαῖς⁸, ἡ δὲ *servorum* δὲν ἰσχύει σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΚΤΗΣΙΣ, ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΛΕΙΩΝ

§ 364. Εἶδη τῆς κτήσεως τῶν δουλειῶν.— § 365. Τρόποι κτήσεως δουλείας κατὰ τὸ *jus civile*.— § 366. Τρόποι κτήσεως δουλείας κατὰ τὸ *jus honorarium*.— § 367. Λόγοι ἀπωλείας τῶν δουλειῶν.— § 368. Εἶδη τῶν ἐνδίκων μέσων ἐπὶ δουλειῶν.— § 369. *Actio confessoria*.— § 370. Παραγγέλματα.

§ 364. Ὡς ἐν τῇ κυριότητι, διεκρίνοντο παρὰ Ρωμαίοις καὶ ἐν ταῖς δουλείαις δύο εἶδη τρόπων κτήσεως, οἱ τοῦ *jus civile* καὶ οἱ τοῦ *jus honorarium*, ὧν οἱ δεῦτεροι ἐλήφθησαν καὶ ἐκ τοῦ *jus gentium*. Ἀναλόγως δὲ τοῦ τρόπου τῆς κτήσεως διηροῦντο καὶ αἱ δουλείαι εἰς πολεμικὰς (*servitutes jure civile constitutæ*), αἵτινες πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *jus honorarium* ἦσαν αἱ μόναι καὶ εἰς πραιτωρικὰς (*servitutes tuitione praetoris constitutæ*)¹ ἥτοι τὰς διὰ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ πραιτωρος ἐμμέσως ἀναγνωρίζομένας ὑπὸ τοῦ δικαίου.

§ 365. Οἱ κατὰ τὸ *jus civile* τρόποι κτήσεως ἦσαν οἱ ἑξῆς :

α) Ἡ διὰ δ καιοπραξίας ἐν ζωῇ, ἥς τύπος ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἦν ἡ *in jure cessio*, ἐπὶ δ' ἀγροτικῶν δουλειῶν, αἵτινες ἦσαν *res mancipi*²

3. 33, 1. 40 pr. § 2. 3 D. 7. 8. — 4] L. 5 § 3 D. 7. 9. — 5] L. 5 § 3 D. 7. 9. 1.1 § 9 D. 35. 2.—6] L. 2 D. 33.2.—7] Πρὸς Puchta § 255.—8] L. 5 § 3 D. 7. 9.

§ 364. 1] Πρὸς Vat. fragm. § 61.

§ 365. 1] Ἐξ ἀνωτ. § 305.

καὶ ἡ *mancipatio*, τελούμενη ἢ μόνον χάριν τῆς συστάσεως τῆς δουλείας, ἢ συγχρόνως καὶ χάριν τῆς ἀπαλλοτριώσεως (*alienatio*) τοῦ ὑποβαλλομένου εἰς δουλείαν πράγματος, ὅτε ἡ δουλεία προαφηρεῖτο ὑπὲρ τοῦ πρῶτον κυρίου ἢ τρίτου τινὸς καὶ ἡ τοιαύτη σύστασις ἐκαλεῖτο εἰδικῶς *deductio* (ἀφαίρεσις) ἢ *receptio servitutis* (λῆψις δουλείας)². Ὁ δὲ τύπος τῆς *deductio* ἦν π. χ. ἐν τῇ *mancipatio*: *Hic fundus emtus mihi esto deducto usufructu L. Titii* κτλ.³. β) Διὰ τῆς δικαστικῆς προσκυρώσεως (*adjudicatio*) ἐν ταῖς περὶ διανομῆς δικαίς, ὑπὲρ καὶ σήμερον δύναται νὰ συμβῇ⁴. γ) Διὰ τῆς ἀρχαίας *usucapio*, ἥτις κατηργήθη διὰ τινος *lex Scribonia*, ἴσως κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς δημοκρατίας ἐκδοθείσης⁵ καὶ μόνον ἀπαξ μνημονευομένης⁶. καὶ δ) Διὰ δικαιοπραξίας αἰτία θανάτου, ἥτοι διαθήκης ἢ κωδικέλλου, ὅπερ ὑπῆρχε σύνηθες ἐπὶ προσωπικῶν δουλειῶν καὶ εἴτε αὐτοτελῶς, π. χ. ὡς *legatum usus fructus* (κληροδότημα ἐπικαρπίας), εἴτε διὰ *deductio*, καταλειπομένης δηλ. τῆς κυριότητος εἰς ἓνα καὶ τῆς δουλείας εἰς ἕτερον⁷.

§ 366. Οἱ δὲ τοῦ *jus honorarium* τρόποι, οἵτινες ἐφημερίζοντο καὶ ὑπὲρ τῶν *peregrini* καὶ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιακῶν κτημάτων¹, ἦσαν οἱ ἐξῆς²: α) Διὰ *pactio et stipulatio*, ἥτοι δι' ἀπλῆς συμβάσεως ἄνευ ὕλικου τινος τύπου, ἀλλὰ περιεχούσης ποινικὴν ρήτραν³, δι' ἧς ἐξησφαλίζετο ἡ ἐκτέλεσις τῆς *pactio*. β) Δι' *otorei* παραδόσεως (*quasi traditio, pro traditione*), ἥτοι συναινούντος ἀπλῶς τοῦ ἰδιοκτήτου, ὅπως ὁ κτῶμενος τὴν δουλείαν ἀσκήσῃ αὐτήν⁴, διότι ὕλική παραδόσις ἐπὶ δουλειῶν, ἅτε ἀσωμάτων πραγμάτων, ἦν ἀδύνατος⁵. γ) Διὰ *diuturnus usus* ἢ *longa quasi possessio*, ἥτοι διὰ μακρᾶς χρήσεως ἢ οἰονεὶ χρησικτησίας, ἥτις ἐμορφώθη κατὰ τὸν τύπον τῆς ἐπὶ κυριότητος *longi temporis praescriptio* καὶ ἐν ᾗ ἀπαιτεῖται ἡ οἰονεὶ

2] Gai. II, 29. 30. 33, Vat. fragm. § 47. 1. 29. 30 D. 8. 3. 1. 3. 6. 7. 10. 43 D. 8. 4. — 3] Vat. fragm. § 50. — 4] L. 6 § 1 D. 7. 1. 1. 22 § 3 D. 10. 2, Παπαρ. Πραγμ. § 386. — 5] Περβλ. Κτλ. pro Caec. 26 καὶ Unterholzner Παραγραφή τῶμ. ἐλ. σελ. 240 ἐπ.—6] L. 4 § 29 D. 41. 3.—7] L. 6 pr. D. 7. 4.

§ 366. 1] Gai. II. 34. — 2] § 1 J. 2. 4, 1. 3 pr. 1. 32 D. 7. 4, Vat. Fr. § 47.—3] Per te non fieri quo minus agam, si adversus ea factum sit, tantum dari? ἦν ὁ τύπος τῆς ἐπερωτήσεως μετὰ τῆς ποινικῆς ρήτρας, 1. 85 § 3 D. 45. 1. Τὸ διττὸν τοῦ τύπου—*pactio et stipulatio*—πηγάζει πιθανῶς ἐκ τῆς ἐν ἐπαρχίαις τὸ πρῶτον ἐφαρμογῆς τῆς τοιαύτης κτήσεως διὰ *pactum*, εἰς ὃ οἱ Ρωμαῖοι προσέθηκεν τὴν *stipulatio*.—4] L. 20 D. 8. 4, 1. 25 § 7 D. 7. 1.—5] Gai. II. 28.—

νομή (quasi possessio) τοῦ δικαιώματος, ἐπὶ 10ετίαν μεταξὺ παρόντων ἢ 20ετίαν μεταξὺ ἀπόντων, ἄνευ ἐλαττώματος (nec vi, nec clam, ne precario)· τοῦτο δὲ παρέμεινεν ἐν τῷ νεωτ. δικαίῳ⁶.

Ἐν τῷ ἰουστίν. δικαίῳ ἐξέλιπεν ἡ διάκρισις τῶν τρόπων τῆς κτήσεως εἰς πολιτικούς καὶ πραιτωρικούς, ὡς καὶ ἡ in jure cessio καὶ ἡ mancipatio. Καὶ αἱ μὲν δουλεῖται κτῶνται κατὰ τὸ δίκαιον τοῦτο διὰ τῶν λοιπῶν τρόπων⁷, ἡ δὲ διάκρισις ἐν τῷ Πανδέκτῃ εἰς servitutes jure civili constitutae καὶ tuitione praetoris ἐκτῆσατο, ὡς ἐκ τῆς ἀλληλουχίας ἐν τῷ οἰκειῷ χωρίῳ ἐξάγεται, ἐτέραν σημασίαν, καθ' ἣν αἱ μὲν jure civili constitutae σημαίνουνσι τὰς ὑπὸ τοῦ κυρίου συνισταμένας, αἱ δὲ tuitione praetoris τὰς ὑπὸ τοῦ μὴ κυρίου μὲν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δικαιουμένου, ἤτοι τοῦ ἐπιφανιστοῦ⁸ ἢ τοῦ ἐμφυτευτοῦ⁹. Σήμερον δὲ ἐν τῇ διὰ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ κτήσει ἐπὶ ἀκινήτων ἀπαιτεῖται μεταγραφὴ, ἐπὶ δὲ κινήτων παράδοσις⁹.

Καὶ ἐκ τοῦ νόμου τέλος κτῶνται ἡ ἐπικαρπία, ἔτι δὲ καὶ αἱ νόμιμοι δουλεῖται¹⁰, ἐφ' ὅσον οἱ νόμιμοι περιορισμοὶ τῆς κυριότητος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιαῦται. Γενικῶς δ' ἐπὶ τῶν διὰ δικαιοπραξίας συνισταμένων δουλειῶν ὁ συνιστὼν δέον νὰ ᾖ κύριος ἢ ἐμφυτευτὴς ἢ ἐπιφανιστοῦ¹¹, ἐπὶ δὲ τῶν πραγματικῶν ἐπίσης ὁ κτῶμενος ὡς πρὸς τὸ θεσπόζον¹².

§ 367. Τῶν λόγων τῆς ἀπωλείας τῶν δουλειῶν οἱ μὲν εἰσι κοινοὶ ταῖς τε προσωπικαῖς καὶ ταῖς πραγματικαῖς, οἱ δ' ἀνήκουσιν ἑκατέρᾳ τῶν τάξεων τούτων.

Κοινοὶ εἶναι : α) Ἡ καταστροφὴ τοῦ δουλεύοντος κτήματος, εἴτε φυσικὴ, π. χ. ἡ διὰ πλημύρας καταστροφὴ τοῦ ἀγροῦ, εἴτε νομικὴ, π. χ. τὸ πρᾶγμα γίνεταί extra commercium¹. Διὰ τῆς ἀναξιώσεως τοῦ πράγματος ἀναζῇ ἐνίοτε καὶ ἡ δουλεία². β) Ἡ σύγχυσις (confusio, ἐπὶ ἐπικαρπίας εἰδικῶς καὶ consolidatio), ἤτοι σύμπτωσις κυριότητος καὶ δουλείας ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ, κατὰ τὸν κανόνα nulli res sua servit³. Ἡ ἄρσις τῆς συμπτώσεως ἐπιφέρει ἐνίοτε ἀναξίωσιν τῆς δουλείας, π. χ. ἐὰν ἀκυρωθῇ⁴. γ) Δι' ἐγκαταλείψεως (derelec-

6] L. 10 pr. D. 8. 5, l. 25 D. 8. 6, "Ἰδε καὶ ἀνωτ. § 319. — 7] L. 10 pr. D. 8. 5, l. 1 § ult. D. 33. 3, § 4 J. 2. 3 § 1 J. 2. 4 — 8] L. 1 pr. D. 7. 4. — 9] Ἀρθ. 1 Ν. περὶ μεταγραφῆς, Οἰκον. Στοιχ. § 149 σημ. 5. — 10] "Ἰδ' ἀνωτ. § 325. — 11] L. 1 pr. D. 7. 4, l. 6 pr. D. 8. 4, l. 4 § 9 D. 43. 18. — 12] L. 6 pr. D. 8. 4, l. 11 § 1 D. 8. 6, l. 6 § 5 D. 19. 1.

§ 367. 1] Περὶ λ. 1. 17 pr. D. 7. 1, l. 24 pr. § 1 D. 7. 4. — 2] L. 14 pr. D. 8. 6. — 3] L. 1. D. 8. 6, § 3 J. 2. 4, consolidatio appellatur. — 4] Παπαρ. αὐτ. §

tio)⁸. δ) Διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ δικαιούχου ὑπὲρ τοῦ κυρίου τοῦ δουλεύοντος, δηλ. διὰ δικαιοπραξίας, εἴτε ρητῶς, εἴτε σιωπηρῶς (οἷον διὰ τῆς χορηγήσεως παρὰ τοῦ δικαιούχου εἰς τὸν κύριον ἀδείας πρὸς κατασκευὴν ἔργου, κωλύοντος τὴν ἀσκήσιν τῆς δουλείας [concessio])⁹. ε) Διὰ παραγραφῆς ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξῆς διάκρισιν. Δι' ἀπλῆς μὲν ἀχρησίας (non usus), ἥτοι τῆς ἐφ' ὠρισμένον χρόνον μὴ ἀσκήσεως τῆς δουλείας, ἀπόλλυνται μόνον αἱ ἀγροτικαὶ δουλείαι καὶ αἱ προσωπικαί, πλὴν τῆς habitatio καὶ τῆς operae servorum sive animalium, καὶ τῆς μὴ ἀδιακόπου, ἀλλ' ἀνὰ διετίαν (alternis annis), ἀσκουμένης ἐπικαρπίας, ἀπαλλαγισῶν πασῶν τούτων τοῦ ἀποσβεστικοῦ τούτου λόγου⁷. Ἡ δ' ἀχρησία αὕτη ἔδει νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μὲν κινητῶν 1 ἔτος, ἐπὶ δ' ἀκινήτων 2⁸. Δι' ἀχρησίας δὲ καὶ χρησικτησίας τῆς ἐλευθερίας (usucapio libertatis) αἱ ἀστυκαί⁹. Ἡ usucapio libertatis σημαίνει τὴν ἐπὶ ἓν ἢ δύο ἔτη, κατὰ τὴν ἀνωτέρω διάκρισιν ἄνευ ἐλαττώματος, νομὴν τοῦ δουλεύοντος κτήματος ὡς ἐλευθέρου δουλείας, ὕπερ ἐκδηλοῦται κυρίως διὰ τῆς κατασκευῆς ἔργου ἀσυμβιβάστου πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς¹⁰. Ἐπὶ δὲ τῶν διαλειπουσῶν δουλειῶν ὁ χρόνος ἐδιπλασιαζέτο¹¹. Ὁ Ἰουστινιανός, ἄνευ διακρίσεως κινητῶν καὶ ἀκινήτων, ἐξέτεινε τὸν χρόνον εἰς 10 μὲν ἔτη μεταξὺ παρόντων, 20 δὲ μεταξὺ ἀπόντων, τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐπικαρπίας, τῷ 530 μ. Χ. καὶ κατόπιν, τῷ 531, ἐφ' ὅλων τῶν δουλειῶν¹². Καὶ ζ) λήξις τῆς προθεσμίας ἢ ἐξοδος τῆς διαλυτικῆς αἰρέσεως καὶ ἡ μὲν ἐπικαρπία αὐτοδικαίως (ipso jure), αἱ δὲ λοιπαὶ κατ' ἐνστάσιν (ope exceptionis)¹³.

Ἰδιάζοντες δὲ λόγοι εἰσὶν ἐπὶ μὲν τῶν πραγματικῶν ἢ καταστροφή τοῦ δεσπόζοντος πράγματος¹⁴, ἐπὶ δὲ τῶν προσωπικῶν ἢ οὐσιώδους μεταβολῇ τοῦ πράγματος π. χ. ἐπὶ ἐπικαρπίας οἰκίας ἢ πτώσει αὐτῆς¹⁵, ὁ θάνατος τοῦ δικαιούχου, ἐν ἐλλείψει ἐναντίου ὅρου¹⁶, ἢ ἡ capitis deminutio¹⁷ (ἥτις ἐν γένει δὲν ἰσχύει σήμερον), πλὴν

891. — 5] L. 64 D. 7. 1, § 4 J. 2. 4. — 6] Gai. II. 30, 1. 20 pr. D. 8. 3, 1. 17 D. 8. 4, 1. 8. pr. D. 8. 6. — 7] L. 10 pr. D. 7. 8, 1. 7 D. 8. 6, § 3. J. 2. 4, 1. 28 D. 7. 4, 1. 13 D. 33. 2. — 8] Paul. Sent. I. 17, III. 6 § 30. — 9] L. 6. 32 § 1 D. 8. 2.—10] L. 6. 7 D. 8. 2, 1. 8 § 2 D. 8. 6. — 11] L. 7 D. 8. 6.—12] L. 16 pr. § 1 C. 3. 33, 1. 13 C. 3. 34.—13] L. 15 D. 7. 4, 1. 4 D. 8. 1, Paul. Sent. II. 6 § 33.—14] L. 20 § 2 D. 8. 2.—15] L. 5 § 2, 1. 40 § 5, 1. 42, 1. 23. 30. 31 D. 7. 4, 1. 20 § 2 D. 8. 2.—16] Ἰδ' ἀνωτ. 360 σημ. 4.—17] § 3 J. 2. 4, 1. 3 § 3 D. 7. 4.

της minima, ἣν ἐξήρσεων ὁ Ἰουστινιανός¹⁸. Ἀλλὰ τῆς μὲν capitis deminutio ἦσαν ἀπηλλαγμένοι ἡ habitatio καὶ ἡ operae servorum sive animalium¹⁹, ἐπὶ δὲ νομικῶν προσώπων ἡ δουλεία ἀπόλλυται οὐ μόνον διὰ τῆς διαλύσεως αὐτῶν²⁰, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παρελεύσεως 100ετίας, θεωρηθείσης, ὡς τοῦ μηκίστου ὁρίου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου (quia is finis vitae longaevis hominis est)²¹.

§ 368. Τὰ πρὸς προστασίαν τῶν δουλειῶν ἔνδικοι μέσα εἰσὶν ἀγωγαί, παραγγέλματα εἰδικὰ δι' ὠρισμένας δουλείας καὶ ἕνεκα τῆς οἰονεῖ νομῆς τῆς δουλείας τὰ γενικά περὶ νομῆς, περὶ ὧν ὅμως ὑπάρχει φιλονεκία¹.

§ 369. Ἀγωγή περὶ δουλείας ἐστὶν ἡ actio confessoria (ἀγωγή περὶ συνομολογήσεως δουλείας, φερομένη καὶ ὡς vindicatio ἢ petitio servitutis)¹, κληθεῖσα δ' οὕτως ἕνεκα τοῦ τύπου τῆς formula καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς², ὡς εἰδικὴ δ' ἐπὶ τῆς ἐπικαρπίας καλουμένη actio de usufructu³. Ἡ ἀγωγή αὕτη εἶναι ἐμπράγματος (in rem) καὶ προϋπετίθη κατὰ τὸ προϋουστινιάνειον δίκαιον παρὰ τῷ ἐνάγοντι τὴν κατὰ τινὰ τρόπον τοῦ jus civile κτῆσιν τῆς δουλείας, κατὰ δὲ τὸ νεώτερον ἔγκυρον κτῆσιν⁴. Ἐναγόμενος δ' ἐστὶν ὁ ὅπως δῆποτε κωλύων τὴν ἀσκήσιν τῆς δουλείας ἢ ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἐφαρμοζομένων καὶ ἐνταῦθα τῶν κανόνων περὶ τοῦ si dolo desiit possidere καὶ qui se liti obtulit⁵. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀγωγῆς ἐστὶν ἡ ἀναγνώρισις τῆς δουλείας, ἡ ἄρσις τοῦ κωλύματος τῆς ἀσκήσεως, ἡ ἀποζημίωσις διὰ τὴν τυχόν ἐκ τῆς κωλύσεως προεληθούσαν βλάβην καὶ ἡ ἀσφάλεια περὶ ἀποχῆς τοῦ ἐναγομένου ἀπὸ πάσης μελλούσης προσβολῆς (de non amplius turbando)⁶. Χρηγούμενη δὲ τῷ κτησαμένῳ δουλείαν tuitione praetoris, κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐκφράσεως σημασίαν, ἐκαλεῖτο Publiciana ἢ utilis⁷, ὡς καὶ ἐπὶ δουλείας ἀποκτηθείσης διὰ diuturnus usus (μακρᾶς χρήσεως)⁸, ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη ἐξέλιπεν ἐν τῷ Ἰουστιν. δικαίῳ, καθ' ὃ ὡς utilis χορηγεῖται μόνον τῷ ἐμφυτευτῇ, τῷ ἐπιφα-

18] L. 16 § 2 C. 3. 33. — 19] L. 40. D. 4. 5, 1. 2 D. 7. 7, 1. 40 pr. D. 7. 8.—20] L. 21 D. 7. 4.—21] L. 56 D. 7. 1.

§ 368. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 322.

§ 369. 1] Τίτλ. Πανδ. si servitus vindicetur vel κτλ. 8. 5.—2] Keller Πολ. δικον. § 15 σημ. 216.—3] Τίτλ. Πανδ. si usufructus petetur vel κτλ. 7. 6.—4] L. 2 § 1, 1. 6 § 3 D. 8. 5.—5] L. 4 § 1, 1. 10 § 1 D. 8. 5. 1. 6 D. 7. 6, 18' ἀνωτ. § 348.—6] L. 2 pr., 1. 4 § 2, 1. 7 D. 85.—7] L. 41. § 1 D. 6. 2.—8] L. 40 D. 8. 5.

νιούχῳ καὶ τῷ ἐνεχυριούχῳ δανειστῇ⁹, οἵτινες, καίπερ μὴ ὄντες κύριοι, δύνανται νὰ προστατεύωσι δικαστικῶς τὰς τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων κτημάτων δουλείας.

Ὑπὲρ τοῦ ἀντιθέτου πρὸς τὸν τῆς *actio confessoria* σκοποῦ χρησιμεύει ἡ *actio negatoria*, ἣν εἶδομεν ἤδη ¹⁰.

§ 370. Εἰδικὰ παραγγέλματα μνημονεύονται ἐπὶ πραγματικῶν δουλειῶν τὰ ἑξῆς :

α) Τὸ *interdictum de itinere actuque privato*, παράγγελμα περὶ ἀτραποῦ καὶ ὁδοῦ, χορηγούμενον ἐπὶ πάσης ὀδικῆς δουλείας, ἐὰν ὁ δικαιοῦχος ἢ ὁ δικαιοπάροχος αὐτοῦ ἤσκησεν αὐτὴν ἄνευ ἐλαττώματος, ἐπὶ 30 ἡμέρας τοῦλάχιστον ἐν τῷ τελευταίῳ ἔτει ¹. β) Τὸ *interdictum de aqua*, περὶ ὕδατος, διακρινόμενον εἰς τὸ *interd. de aqua quotidiana* (καθημερινοῦ ὕδατος), ὅπερ ἐχορηγεῖτο, ἐὰν ὁ δικαιοῦχος κτλ. ἤσκησεν ἄνευ ἐλαττώματος ἐν τῷ τελευταίῳ ἔτει τὴν δουλείαν τοῦλάχιστον ἅπαξ (ἐπὶ συνεχοῦς δουλείας ὕδατος) καὶ εἰς τὸ *interd. de aqua aestiva* (θερινοῦ ὕδατος), ἐὰν ἤσκησε τὴν δουλείαν τοῦλάχιστον ἅπαξ ἐν τῷ ἀμέσῳ προηγουμένῳ ἢ ἐν τῷ τρέχοντι θέρει ἢ χειμῶνι (ἐπὶ διαλειπούσης) ². γ) Τὸ *interdictum de fonte* (περὶ πηγῆς), προϋποτιθέμενον, ὅτι ὁ δικαιοῦχος κτλ. ἤσκησεν ἄνευ ἐλαττώματος τὴν δουλείαν ἀρτλήσεως (*aquae haustus*) ἢ τοῦ ποτίζειν θρέμματα (*pecoris ad aquam apulsus*) τοῦλάχιστον ἅπαξ ἐν τῷ τελευταίῳ ἔτει ³ καὶ δ) τὸ *interd. de cloacis*, ἐναντίον τοῦ κωλύοντος τὸν καθαρισμὸν ὅχρετοῦ, δυνάμενον νὰ χορηγηθῇ καὶ εἰς ἐλαττωματικὸν νομέα ⁴, ἔνεκα τοῦ οὐχὶ ἀπλῶς ἰδιωτικοῦ, ἀλλὰ καὶ δημοσίου συμφέροντος περὶ καθαριότητος τῶν ὑπονόμων.

Τρία ἄλλα παραγγέλματα ἐχορηγοῦντο πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀναγκαίων βελτιώσεων, α) τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *interdictum de itinere actuque reficiendo* (κατὰ τὸ τῶν πηγῶν *quo minus id iter actumque reficias*) περὶ ἐπισκευῆς τῆς ἀτραποῦ καὶ τῆς ὁδοῦ ⁵. β) τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *interd. de rivis reficiendis* (κατὰ τὸ *rivos reficere* τῶν πηγῶν) περὶ κατασκευῆς τῶν ρεϊθρῶν ⁶ καὶ γ) τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *interd. de fonte reficiendo, purgando* (κατὰ τὸ

9] L. 16 D. 8. 1, 1. 3 § 3, 1. 9 D. 39. 4.—10] Ἰδ' ἄνωτ. § 351.

§ 370. 1] L. 1 § 2-4, 1. 3 § 6-10 D. 43. 19. — 2] L. 1. pr., § 4, 29-34 D. 43. 20. — 3] L. un. D. 43. 22.—4] L. 1 D. 43. 23—5] L. 3 § 41 D. 48, 19, 1. 4 § 5 D. 8. 5. — 6] L. 1 pr. D. 43. 21.

fontem purges, reficias τῶν πηγῶν) περὶ ἐπισκευῆς καὶ καθαρισμοῦ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος ⁷.

Εἰδικὸν δὲ παράγγελμα ἐπίσης ἐκέκτετο καὶ ὁ ἐπικαρπώτης, τὸ interdictum quem usumfructum, περὶ ἐπικαρπίας, ἐὰν ὁ ἐναγόμενος διὰ τῆς actio confessoria δὲν παρῆχεν ἐγγύησιν de non amblius turbando ⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΕΜΦΥΤΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ

§ 371. Γενικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐμφυτεύσεως καὶ τῆς ἐπιφανείας.—

§ 372. Ἡ ἐμφύτευσις.— § 373. Κτῆσις καὶ ἀπώλεια τῆς ἐμφυτεύσεως. Προδοσία.— § 374. Ἱστορία τῆς ἐμφυτεύσεως.— § 375. Ἡ ἐπιφάνεια. Κτῆσις. Ἀπώλεια. Προδοσία. § 376. Ἱστορία τῆς ἐπιφανείας.

§ 371. Ἡ ἐμφύτευσις (emphyteusis) καὶ ἡ ἐπιφάνεια (superficies) ἔχουσι περιεχόμενον τόσῳ εὐρύ, ὥστε προσεγγίζει εἰς τὸ τῆς κυριότητος ἥτις ὁσάκις βαρύνεται δι' αὐτῶν τίθεται εἰς ὅλως δευτερεύουσαν θέσιν· εἰσι δὲ δεκτικαὶ μεταβιβάσεως διὰ παντὸς εἶδους διαδοχῆς, μὴ συνδεόμενα μεθ' ὁρισμένου προσώπου ἢ πράγματος, ὡς αἱ δουλείαι.

§ 372. Ἡ ἐμφύτευσις, τὸ εὐρύτατον πάντων τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ἐπὶ ἀλλοτρίου ἀκινήτου, παρέχει τῷ δικαιούχῳ (ἐμφυτευτῇ, emphyteuta) τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεριορίστου χρήσεως καὶ καρπώσεως τοῦ κτήματος, ὥσει ἦν κύριος¹. Παρὰ δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῆς ἐφαρμόζεται οὐ μόνον ἐπὶ ἀγροτικῶν ἀκινήτων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τε τῶν ἐν αὐτοῖς ὑπαρχουσῶν² καὶ ἐπὶ αὐτοτελῶν οἰκοδομῶν³.

Ὁ ἐμφυτευτὴς δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ὅ,τι δήποτε θέλει ἐπὶ καὶ περὶ τοῦ κτήματος, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν καθίσταται χειρὸν⁴, γίνεται δὲ κύριος τῶν καρπῶν διὰ τοῦ ἀπλοῦ ἀποχωρισμοῦ (separati), ὡς ὁ κύριος⁵. Ἐπίσης δύναται διὰ πάσης δικαιοπραξίας ν' ἀπαλλοτριώσῃ τὸ

7] L. un., § 6 D. 43. 22.—8] Vat. fr. § 92. 93 καὶ ἀνωτ. § 369 σημ. 6.

§ 372. 1] § 3 J. 3. 24, Θεοφίλ. αὐτ., 1. 4 C. 4. 66. — 2] L. 15 § 26. 27 D. 39. 2.—3] Νεαρὰ 7 κεφ. 3 § 2, Νεαρ., 120 κεφ. 1 § 2. — 4] Νεαρὰ 7 κεφ. 3 § 2, Νεαρὰ 120 κεφ. 8.—5] L. 25 § 1 C. 22. 4. "13" ἀνωτ. § 343.

δικαίωμα, νὰ ἐνεχυριάσῃ αὐτὸ ἢ καὶ τὸ κτῆμα καὶ νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ κτῆμα διὰ δουλείας⁶. Ἡ διάρκεια ὅμως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πράξεων τούτων ἐξαρτᾶται, ἐννοεῖται, ἀπὸ τῆς τῆς ἐμφυτεύσεως. Ἐξ ἑτέρου ὁ ἐμφυτευτὴς ὑποχρεοῦται νὰ διατηρῇ τὸ πρᾶγμα ἐν καλῇ οἰκονομικῇ καταστάσει⁷, νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον οἶονεὶ μίσθωμα τῷ κυρίῳ, καλούμενον canon, pensio, vectigal (καίων, πρόσσδος, τέλος) καὶ νὰ φέρῃ τὰ βάρη τοῦ πράγματος, οἷον τοὺς φόρους⁸.

§ 373. Ἡ ἐμφύτευσις ἀποκτᾶται ὡς πᾶν ἄλλο δικαίωμα καὶ δὴ ἄνευ τύπου, οὐδὲ παραδόσεως (traditio)¹, πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκινήτων, ὡς πρὸς τὸ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβαλε τὴν σύνταξιν ἐγγράφου ὕπερ προϋποτίθετο καὶ ἐν προγενεστέρᾳ διατάξει τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος². σήμερον δ' ὅμως ἐπὶ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ ἀπαιτοῦνται συμβολαιογραφικὸν ἐγγράφον καὶ μεταγραφὴ³. Φιλονεικεῖται δ' ἂν δύναται νὰ κτηθῇ καὶ διὰ χρησικτησίας⁴. Ἐπὶ πάσης δ' ἐκουσίας ἐν ζωῇ μεταβιβάσεως τῆς ἐμφυτεύσεως, ὁ ἐπιχειρῶν ταύτην ἐμφυτευτὴς ὀφείλει νὰ λάβῃ τὴν συναίνεσιν τοῦ κυρίου, ὅστις δὲν δύναται μὲν ν' ἀρνηθῇ αὐτὴν ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ἀλλὰ καὶ δικαιοῦται λαμβάνειν 2 % (laudemium, εἰσδεκτικόν)⁵ ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐμφυτεύσεως ἢ, ἐὰν ὑπάρχῃ πώλησις, ἐπὶ τοῦ τιμήματος αὐτῆς· ταῦτα ὅμως ἐφαρμόζονται μόνον ἐὰν συναίνεσθ' ἐντὸς δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς εἰδοποιήσεως. Ἐπὶ δὲ πωλήσεως, εἰδικῶς ὁ κύριος κέκτηται καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προτιμῆσεως, προσφέρων τοὺς αὐτοὺς καὶ πᾶς τρίτος ὅρους, ἐπίσης ἐντὸς δύο μηνῶν. Ἡ συναίνεσις ἔδει νὰ γίνηται ἐγγράφως ἢ διὰ καταχωρίσεως ἐν τῷ δικαστηρίῳ (apud acta) ἢ, ὅπως καὶ σήμερον, ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου⁶. Διὰ τῶν δικαιωμάτων δὲ τούτων τοῦ κυρίου ἐπὶ τῆς πωλήσεως προλαμβάνεται πᾶσα καταδολίευσις ἐκ μέρους τοῦ ἐμφυτευτοῦ· διότι ἐὰν μὲν οὗτος ἀναβιβάσῃ ψευδῶς τὸ τίμημα, ὅπως ἀναγκάσῃ τὸν κύριον ν' ἀπόσχῃ τῆς προτιμῆσεως, ὀφείλει ἐπὶ τοῦ μείζονος τούτου τιμήματος 2 %⁷, ἐὰν δὲ καταβιβάσῃ αὐτῷ, ὅπως τὸ 2 %

6] § 3 J. 3. 24, l. 4 pr. L. 6. 3, l. 71 § 6. 1. 39 § 5 L. de leg. I. 30, l. 3 C. 4. 66, l. 16 § 2 L. 43. 7, l. 31 L. 20. 4, l. 4 pr. L. 7. 4. — 7] Νεαρ. 7 κεφ. 3 § 2, Νεαρ. 120 κεφ. 8. — 8] § 3 J. 3. 24, Θεοφ. αὐτ., l. 4 pr. l. 2 L. 6. 3, l. 2. 3 C. 4. 66 B. (15. 3) 4. 2 Ἀρμεν. III, 4 § 2.

§ 373. 1] L. 4 § 1 L. 6. 3.—2] L. 1. 3 C. 4. 66. Νεαρὰ 120 κεφ. 6 § 2.—3] Ἀρθ. 1 καὶ 4 Ν. Μεταγρ.—4] Πρὸς Π. Παπαρρηγ. Πραγματ. § 412, κατὰ γὰρ τὸμ. Β'. § 267, Οἰκονομ. Στοιχ. J 153 σημ. 3. — 5] Νεαρὰ Λέοντ. 13.—6] L. 3 C.

ἀποτελέσῃ μικρὸν ποσόν, ὃ κύριος δύναται, προσφέρων τὸ μικρὸν τίμημα, νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν ἐμφύτευσιν ⁷.

Ἀποσβέννυται δ' ἡ ἐμφύτευσις α) ἕνεκα παντὸς λόγου ἀποσβέσεως τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων, π. χ. διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ πράγματος, διὰ τῆς συγχύσεως (confusio) κτλ., β) λόγῳ ποινῆς, ἐὰν ὁ ἐμφυτευτὴς φθείρῃ τὸ πρᾶγμα ⁸, γ) ἐὰν ὁ ἐμφυτευτὴς ἐπὶ τριετίαν, ἐπὶ δ' ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπὶ διετίαν, συνεχῶς καθυστερήσῃ τὸν κανόνα ἢ τοὺς δημοσίους φόρους ⁹, δ) διὰ τῆς παραβάσεως τῶν ἐν τῇ μεταβιβάσει τῆς ἐμφυτεύσεως ὑποχρεώσεων τοῦ ἐμφυτευτοῦ ¹⁰ ὑπὲρ τοῦ κυρίου καὶ ε) διὰ τῆς usucapio libertatis, ἐξ ἀναλογίας τῶν διατάξεων περὶ ἐνεχύρου ¹¹, περὶ ὧν κατωτέρω. Φιλονεικεῖται δ' ἂν καταστρέφῃται καὶ διὰ παραιτήσεως τοῦ δικαιοῦχου μορομεροῦς, ἥτοι μὴ δεομένης ἀποδοχῆς ὑπὸ τοῦ κυρίου ¹².

Πρὸς προστασίαν τῆς ἐμφυτεύσεως χορηγεῖται ἐμπράγματος ἀγωγὴ, καλουμένη *actio vectigalis*, ἥς τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι περίπου τὰ αὐτὰ καὶ τὰ τῆς *rei vindicatio*. ἔτι δὲ καὶ ἡ *actio confessoria* ὡς *utilis* ¹³.

§ 374. Ἡ ἐμφύτευσις¹ οὔτε ἀπ' ἀρχῆς ὑπῆρχεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, οὔτε ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτῆς ἐκέκτητό τὴν ἀνωτέρω μορφήν, ἥτις ὀφείλεται τῇ τελικῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνεργείᾳ, ἐνώσαντος αὐτὴν μετ' ἄλλου προϋπάρχοντος θεσμοῦ. Ἐμορφώθη δ' ἐν τῷ ἀνατολικῷ μέρει τοῦ κράτους, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος (διότι ὑπὸ τοῦ τότε ἀκμάσαντος Οὐλπιανοῦ ἀναφέρεται τὸ *jus ἐμφυτευτικὸν* ἢ *ἐμβατικόν*²), ἐξ ὁμοίας σχέσεως ἀπαντώσης καὶ ἐν Ἑλλάδι³ καὶ ἐκ τῆς προϋπαρχούσης ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ περὶ τοῦ *ager vectigalis*, ἐχούσης ὡς ἐξῆς :

Ager vectigalis ἐκαλεῖτο ἐν γένει πᾶς ἀγρὸς ὑποκείμενος εἰς φό-

4. 66.—7] Πρὸλ. Ihering *Πνεῦμα* κτλ. § 56 ἐν τέλει.—8] Arg. Νεαρὰ 120 κεφ. 8.—9] L. 2 C. 4. 66. B. (20. 2) 2. Νεαρὰ 7 κεφ. 3 § 2. Νεαρ. 120 κεφ. 8.—10] L. 3 in f. C. 4. 66 καὶ ἀνωτ. σημ. 5-7.—11] L. 5 § 1, 1. 12 D. 44. 3, 1. 7. 14 C. 4. 10, 1. 2 C. 7. 36. Ἴδε κατωτ. § 391.—12] Ἴδε Παπαρρηγ. αὐτ. § 414, Οἰκονομ. § 153 σημ. 7.—13] L. 1 § 1 D. 6. 3, 1. 16 D. 8. 4, 1. 15 § 26 D. 39. 2. Ἴδ' ἀνωτ. § 369.

§ 374. 1] Πρὸλ. Puchta § 245, Danz § 131, Παπαρρηγ. *Πραγμ.* § 404.—2] L. 3 § 4 U. 27. 9.—3] Büchschenschütz. Besitz u. Erwerb. σ. 70 ἐπ. Ἴδε καὶ Dittenberger, de iscriptioni ad emphyteuseos jus spectante (Lectiones Ka-
(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ρον⁴, πρὸ πάντων δ' ὁ εἰς ἰδιωτικὴν καλλιέργιαν διδόμενος *ager publicus*. Ἡ συνθήκη τῆς τοιαύτης διανομῆς τοῦ *ager publicus* ἤ-
 ξανεν ἀναλόγως τῆς ἀυξήσεως τοῦ ρωμ. κράτους καὶ ἐφ' ὅσον ὁ *ager publicus* δὲν παρεχωρεῖτο τοῖς οἰκισταῖς⁵. Ὑπῆρχε μὲν καὶ ἐν ταῖς
 ἐπαρχίαις, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν⁶, *ager publicus* παραχωρούμενος εἰς
possessio, ἀλλ' ἦν διάφορος τοῦ *ager vectigalis*, περὶ οὗ ἐνταῦθα
 πρόκειται. Ἡ εἰσπραξὶς τοῦ *vectigal*, τοῦ φόρου, ἐμισθοῦτο εἰς δημο-
 σίῳνας (*publicani*) ἀνὰ ὅτιαν, ἐνίοτε ὅμως ἐξεμισθοῦντο ὅ τε *ager publicus*
 καὶ ἡ εἰσπραξὶς τοῦ φόρου εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον,
 ὅπερ ἡδύνατο νὰ μεταμισθῶνται αὐτὰ καὶ δὴ ἡ ἀρχικὴ μίσθωσις εἰς τὸ
 πρόσωπον τοῦτο, καλούμενον *manceps*⁷, ἐγίνετο συνήθως δι' 100
 ἔτη⁸. Τέλος δὲ τοιοῦτος *ager publicus* παρεχωρεῖτο καὶ εἰς κοινό-
 τητας εἴτε ἐπὶ μισθώματι, εἴτε ἄνευ τοιοῦτου, χάριν περαιτέρω μι-
 σθώσεως⁹. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐλάμβανον δημοσίους ἀγροὺς καὶ
 ἐξεμισθῶν αὐτοὺς καὶ τὰ *collegia pontificum* καὶ *vestalium* εἴτε
 διὰ 5 ἔτη, εἴτε δι' ἐν¹⁰.

Ἐκ τῆς συνθηκῆς ταύτης τῆς 5ετοῦς ἢ 100ετοῦς μισθώσεως πα-
 ρήχθη κατόπιν ἡ τῆς διηνεκοῦς (*in perpetuum*), ἐν ᾗ ἕνεκα τοῦ διη-
 νεκοῦς καὶ κληρονομητοῦ ἡγείρετο ἀμφιβολία, ἐὰν ἦναι μίσθωσις ἢ πώ-
 λησις, ἣν ὁ Γάιος λύει ὑπὲρ τῆς μισθώσεως¹¹. Ἐπειδὴ δ' ἡ τοιαύτη
 σχέσις τόσῳ προσήγγιζε τῇ κυριότητι, ἔδει ἀμέσου προστασίας, ἄνευ
 δηλ. παρεμβάσεως τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος, καὶ ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ
 πραιτωρος *actio in rem* καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου, ἐφ' ὅσον δὲν
 καθυστερεῖτο τὸ μίσθωμα¹², παρεμφερὲς τῇ *rei vindicatio*, κληθεῖσα
actio vectigalis καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου τῆς μισθώσεως·
 ἐπομένως ἡ σχέσις αὕτη τοῦ *ager vectigalis* ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ
 πραιτωρος ὡς αὐτοτελὲς ἐμπράγματον δικαίωμα¹³.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς τὸ ὄνομα *ager vectigalis*
 δὲν μνημονεύεται πλέον ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν αὐτοκρα-
 τῶν· ἡ διηνεκὴς μίσθωσις ὅμως τῶν κτημάτων τῶν κοινοτήτων καὶ
 τῶν συλλόγων τῶν ἱερέων οὐ μόνον ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα, ἀλλὰ

talog. Halle 1891/92).—4] Puchta § 245 σημ. α.—5] Ἴδε τόμ. Α' § 85. — 6]
 Ἰδ' ἀνωτ. § 306.— 7] Festus v. *manceps*.—8] Puchta § 245, Danz § 131.—9]
 Hyginus de cond. agr. σ. 116, Sic. Flacc. σ. 163 (ἐκδ. Lachm.). — 10]
 Hyginus σ. 117.—11] Gai. III. 445.—12] L. 1 § 1, 1. 2 D. 6. 3.—13] L. 3 D.

καὶ ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν κτημάτων τοῦ αὐτοκράτορος ¹⁴, τὸ δὲ μίσθωμα ἔλαβεν, ἀντὶ τοῦ ὀνόματος vectigal, καὶ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα (canon, pensio), ὡς καὶ ἡ σχέσις τὸ ὄνομα ἐμφυτεύσεις (emphyteusis), ἀντὶ τοῦ προϋπάρχοντος ager vectigalis. Ἐντεῦθεν ἐξετάθη ἡ ἐμφυτεύσις καὶ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων, πρὸ πάντων χάριν τῆς καλλιεργίας τῶν ἀπεράντων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει κτήσεων.

Τὸ ἐγερθὲν ἀρχαιότερον καὶ παρὰ τοῦ Γαίῳ ὑπὲρ τῆς μισθώσεως λυθὲν ζήτημα ἐπὶ τοῦ ager vectigalis ἀνεφύη καὶ ἐπὶ τῆς ἐμφυτεύσεως, ὃ δ' αὐτοκράτωρ Ζήνων ἔλυσεν αὐτὸ εἰπὼν ¹⁵, ὅτι οὔτε μίσθωσις, οὔτε πώλησις ἐστίν, ἀλλ' ἴδιον καὶ αὐτοτελὲς δίκαιον. Ἐπὶ τοῖς δ' ὁ Ἰουστινιανὸς συνήγων ἐντελῶς τοὺς δύο θεσμούς, τοῦ ager vectigalis καὶ τῆς ἐμφυτεύσεως, ἄρας πᾶσαν καὶ κατ' ὄνομα σωζομένην διαφορὰν ¹⁶.

§ 375. Ἡ ἐπιφάνεια (ὑπερῶον, superficies) εἶναι δικαίωμα ἐμπράγματον ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματι, παρέχον τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ ἔχη τις οἰκοδομὴν (ἢ, κατ' ἐπέκτασιν, δένδρα ἢ ὑπόγεια, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην) ἐν ἀλλοτρίῳ ἐδάφει, ἐπὶ καταβολῇ κανόνος ¹. ἐπομένως ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον εἶναι μᾶλλον περιορισμένη τῆς ἐμφυτεύσεως. Ἐνεκα δὲ τοῦ κανόνος εἴκει τὰ ἐπικείμενα τοῖς ὑποκειμένοις ², ἀνήκει μὲν ἡ οἰκοδομὴ κτλ. κατὰ κυριότητα τῷ κυρίῳ τοῦ ἐδάφους, ὑπόκειται δὲ τῷ ἐμπραγματῶ δικαίωματι τοῦ ἐπιφανειοῦχου.

Ὁ ἐπιφανειοῦχος (superficiarius) ³ κέκτηται τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου χρήσεως, καρπώσεως καὶ διαθέσεως τοῦ πράγματος διὰ πάσης δικαιοπραξίας εἴτε ἐν ζωῇ, εἴτε αἰτίᾳ θανάτου ⁴ καὶ δὴ ἄνευ τῶν περιορισμῶν (laudemium κτλ.) τοῦ ἐμφυτευτοῦ· ἐπίσης δὲ τὸ τῆς ἐνεχυριάσεως ⁵ καὶ τῆς ἐπιβαρύνσεως τοῦ πράγματος διὰ δουλειῶν, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς καὶ ὁ ἐμφυτευτὴς ὅρους ⁶ καὶ τὰς αὐτὰς καὶ ὁ κύριος ἀγωγὰς, ἀλλ' ὡς utiles ⁷. τέλος δὲ καὶ τὰ τῆς νομῆς παραγγέλματα

6. 3. 1. 15 § 20 D. 39. 2. — 14] Πρβλ. τίτλ. Κωδ. Θεοδ. 10. 3 de locatione fundorum juris emphyteutici et rei publicae et templorum. Κωδ. Ἰουστίν. 11. 16. de fundis patrimonialibus et emphyteuticis. 41. 70 de locatione κτλ. — 15] L. 1 C. 4. 66. — 16] Τίτλ. Πανδ. si ager vectigalis id est emphyteuticiarius petatur 6. 3.

§ 375. 1] L. 2 D. 43. 18. 1. 48 § 4 D. 39. 2. 1. 74 D. 6. 1. — 2] Ἰδ' ἀνωτ. § 343. — 3] Π. γ. 1. 73 § 1. 1. 74. 1. 75 D. 6. 1. 1. 3 § 3 D. 39. 1. — 4] L. 10 D. 40. 2. 1. 1 § 7 D. 43. 18. — 5] L. 1 § 6 D. 43. 18 1. 46 § 2 D. 43 7. 1. 43 § 3 D. 20. 1. 1. 45 D. 20 4. — 6] Ἰδ' ἀνωτ. § 372. — 7] L. 1 pr. § 1. 3. 6 D. 43.

καὶ ἴδιον interd. de superficie, μορφωθὲν κατὰ τὸν τύπον τοῦ uti possidetis⁸. Ἐξ ἑτέρου δ' ὑποχρεοῦται εἰς τὴν καταβολὴν ἐτησίου μισθώματος, καλουμένου solarium, pensio (σολάριον, τέλος)⁹.

Ἡ ἐπιφάνεια ἀποκτάται διὰ παντὸς νομίμου τρόπου¹⁰ (πλὴν τῆς ἀρχαίας usucapio¹¹), ἄνευ ἀνάγκης τηρήσεως ἰδιαιτέρου τινὸς τύπου, σήμερον ὅμως ἐπὶ πάσης δι' ἐν ζωῇ δικαιοπραξίας κτήσεως ἀπαι. οὖνται συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφον καὶ μεταγραφὴ¹². φιλονεικεῖται δέ, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς ἐμφυτεύσεως, ἂν καὶ διὰ χρησικτησίας δύναται νὰ κτηθῇ¹³. Ἀποσβέννυται δὲ ἔνεκα τῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἐμφύτευσις λόγων, πλὴν τῶν ἐκ τῆς ἀπαλλοτριώσεως καὶ τῆς καθυστερήσεως τοῦ τέλους καὶ τῶν φόρων πηγαζόντων.

§ 376. Ἡ καταγωγὴ τοῦ νομικῶς παραδόξου τούτου δικαιώματος καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ οὐδαμοῦ μαρτυροῦνται, αἱ δὲ πηγαί εἰσι τόσῳ ἑλλειπεῖς, ὥστε οὐδὲν ἀσφαλὲς δύναται νὰ ἐξαχθῇ¹. Πιθανῶς² ὅμως παρήχθη διὰ τῆς συνηθείας τῆς πολυετοῦς ἐκμισθώσεως ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων, μορφωθείσης κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, καθ' ἣν παρεχωροῦντο δημόσια οἰκώπεδα χάριν τῆς ἐνοικοδομήσεως δημοσίων ἐργαστηρίων (tabernae publicae), εἴτε μετὰ προεργουμένην καταταβολὴν τοῦ solarium, εἴτε, γινομένης τυχὸν τῆς ἐνοικοδομήσεως ἐπὶ δημοσίου οἰκώπεδου ἄνευ ἀδείας, διὰ τῆς μετέπειτα ἐπιβολῆς αὐτοῦ³. Ἡ δὲ συνθήκη αὕτη τοῦ δημοσίου προέκυψεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν τῆς πόλεως πρὸς ἀποφυγὴν δυσμορφίας ἐξ ἔρειπίων (ne urbs ruinis deformatur)⁴, οἷαν προὔξηνεσε π. χ. ἡ ἐπὶ Νέρωνος πυρκαϊά. Ὅπως δὴποτε ἀπέναντι τῶν ἀπλῶν τούτων εἰκασιῶν, βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων καὶ ὅτι παρὰ Βυζαντινοῖς φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐνοίκιον ἢ ὑπερώριον⁵.

18, 1. 73 § 1-5, 1. 75 D. 6. 4. — 8] L. 1 § 2 D. 43. 18, 1. 1 § 5 D. 43. 16, 1. 2 D. 43. 26.—9] L. 74 D. 6. 4. 1. 15 D. 20. 4, 1. 2 § 17 D. 43. 18, B. (58.8) 2 § 17.—10] L. 1 § 7. 9 D. 43. 18.—11] L. 12 § 3 D. 6. 2.—12] Ἀρθ. 1 καὶ 4 Ν. Μεταγραφ.—13] Ἰδε Παπαρρηγ. ἀνωτ. § 421.

§ 376. 1] Walter § 584.—2] Danz § 132. — 3] Orelli inscript. 39. — 4] L. 2 § 17 D. 43. 8. — 5] Ἀλλας γνώμης ἴδ' ἐν Καλλιγᾷ τόμ. Β' § 270 καὶ Παπαρρηγ. ἀνωτ. § 416. — Κατὰ τὸν Pernice (Parerga II. σ. 83, Zeitsch. für RG, V. σ. 82) ἡ ἐμφύτευσις τῆς ἐμφυτεύσεως καὶ τῆς ἐπιφανείας ὀφείλεται εἰς δημοσιονομικοὺς λόγους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΕΝΕΧΥΡΟΝ ΚΑΙ ΥΠΟΘΗΚΗ

Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΝΕΧΥΡΟΥ

§ 377. Φύσις τοῦ ἐνεχύρου. — § 378. Τὸ ἐξασφάλιζόμενον διὰ τοῦ ἐνεχύρου. — § 379. Ἀντικείμενον τοῦ ἐνεχύρου.

§ 377. Ἐν ᾧ τὰ ἄχρι τοῦδε ἐξετασθέντα ἐμπράγματα δικαιώματα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος σκοποῦσι τὴν ὠφέλειαν μόνον ἑτέρου πράγματος ἢ προσώπου, τὸ ἐνέχυρον καὶ ἡ ὑπόθηκη χρησιμεύουσιν ἀμέσως μὲν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀσκήσεως δικαιώματος διὰ τῆς παραγωγῆς νέου, ἐμμέσως δὲ μόνον καὶ εἰς τὴν ἐπωφελεστέραν ἄσκησιν τῆς κυριότητος¹.

Τὸ ἐμπράγματον τοῦτο δικαίωμα, ὅπερ πρὸς τὸ παρὸν θέλομεν καλεῖ γενικῶς ἐνέχυρον, καταλεγόμενον ἐν ταῖς ἀσφαλείαις², ἐστὶ παρεπόμενον (accessio), ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ αὐτοτελῶς. Δι' αὐτοῦ παρέχεται τῷ πιστωτῇ πραγματικὴ ἀσφάλεια, ἥτοι ἐκτεινομένη πέραν τοῦ προσώπου τοῦ ὀφειλέτου, ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἢ ἄλλου. Ἀσφάλεια διὰ τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου ὑπῆρχε παρὰ Ῥωμαίους, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν (κατάσχεσις), καὶ ἄνευ τοῦ ἐνεχύρου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πραιτωρος Ρουτιλίου, ὅφ' οὗ εἰσέχθησαν ἡ missio in bona καὶ ἡ venditio bonorum (ἡ πώλησις τῆς περιουσίας) ὡς μέσον ἐκτελέσεως³, ἀλλ' ἡ ἀσφάλεια αὕτη τοῦτο μὲν ἐπιμερίζεται μεταξὺ τῶν τυχὸν πολλῶν πιστωτῶν, τοῦτο δ' ἀπαιτεῖ τὴν σύμπραξιν τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς (ὡς ἡ missio in bona, ἡ κατάσχεσις) καὶ τρίτον ἐκτίθησι τοὺς πιστωτὰς εἰς κινδύνους ἀπωλείας, διότι ὁ ὀφειλέτης πρὸ πάσης καταδιώξεως τῆς περιουσίας του δύναται ν' ἀπαλλοτριώσῃ αὐτήν. Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα αἴρονται διὰ τοῦ ἐνεχύρου, καὶ δὴ ἐκ φύσεως

§ 377. 1] Πρὸβλ. ἄνωτ. § 348.—2] L. 43 D. 46.3. Ἰδ' ἄνωτ. § 294. Dernburg Pand. I § 274.—3] Gai. IV. 35. Ἴδε καὶ ἄνωτ. § 298.

πληρέστερον ἢ διὰ τῆς ἐγγυήσεως⁴, διότι δι' αὐτοῦ καὶ ἄνευ συμπράξεως τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς, οὐ μόνον ἀποστερεῖται ὁ ὀφειλέτης τοῦ μέσου τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἐν γένει ἢ τοῦλάχιστον τῆς ἐπιβλαβοῦς τῷ πιστωτῇ, ἀλλὰ καὶ παράγεται προνόμιον ὑπὲρ τοῦ πιστωτοῦ, ἀποκλείον πάντας τοὺς λοιποὺς ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ ἐνεχυριασθέντος πράγματος. Διὰ τοῦ ἐνεχύρου τέλος δύνανται καὶ οἱ δεόμενοι κεφαλαίων εὐχερέστερον νὰ εὗρωσι τοιαῦτα.

Ἐκ τούτων πάντων δὲ τὸ ἐνέχυρον δύναται νὰ ὀρισθῇ ὑπὸ γενικὴν σημασίαν ὡς ἐμπράγματον δικαίωμα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος, προνομιακῶς ἐξασφαλιζόν ἕτερον δικαίωμα.

§ 378. Ἐνεκα τῆς προσθέτου φύσεως αὐτοῦ τὸ ἐνέχυρον οὔτε νὰ γεννηθῇ, οὔτε νὰ ὑπάρξῃ κατὰ κανόνα δύναται ἄνευ ἑτέρου (περιουσιακοῦ) δικαιώματος (ἀπαιτήσεως), ἐξασφαλιζομένου δι' αὐτοῦ⁵, ἔστω καὶ μέλλοντος. ἀκολουθεῖ δὲ τὴν τύχην καὶ τὸ ποιὸν τοῦ ἄλλου τούτου δικαιώματος, ἅρα ἐπὶ δικαιώματος ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν θεωρεῖται καὶ τὸ ἐνέχυρον ὢν ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν⁶ κτλ. Ἐξ ἑτέρου τὸ ἐξασφαλιζόμενον δικαίωμα δύναται νὰ ᾖ εἴτε κατ' αὐτοῦ τοῦ χορηγούντος τὸ ἐνέχυρον, εἴτε κατ' ἄλλου⁷, ἔτι δὲ καὶ ἀπλῶς φυσικὴ ἐνοχλή⁸. Οὐχ ἥττον, ἐξαιρετικῶς, τὸ ἐνέχυρον ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος διὰ παραγραφῆς τούτου⁹.

§ 379. Ἀντικείμενον τοῦ ἐνεχύρου ἠδύνατο νὰ ᾖ πᾶν αὐτοτελές καὶ δεκτικὸν πωλήσεως στοιχεῖον περιουσίας, ἐνσώματον ἢ ἀσώματον, κινητὸν ἢ ἀκίνητον, ἀντικαταστατὸν ἢ ἀναντικατάστατον¹, ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ χρήματα². Ἐκ τῶν ἀσωμάτων ἐξαιροῦνται αἱ πραγματικαὶ δουλείαι, ὡς μὴ αὐτοτελεῖς, ἀλλ' ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τοῦ δεσπόζοντος πράγματος· οὐχ ἥττον ἐπὶ ἀγροτικῶν ἴσχυεν ὁ κανὼν, ὅτι ἂν ὁ πιστωτὴς ἔχῃ γειτονικὸν κτλ. πρὸς τὸ τοῦ ὀφειλέτου κτῆμα, δύναται νὰ λάβῃ ὡς ἐνέχυρον δουλείαν ἐπὶ τοῦ κτήματος τοῦ ὀφειλέτου καὶ ἂν μὴ ἱκανοποιηθῇ, νὰ πωλήσῃ τὴν δουλείαν εἰς τρίτον, ἐπίσης ὅμως κεκτημένον τὰ πρὸς κτῆσιν πραγματικῆς δουλείας προαπαι-

4] Plus cautionis in re est, quam in persona l. 25 D. 50. 17, μειζων ἀσφάλεια ἐστὶν ἐν πράγματι ἢ ἐν προσώπῳ B. (2. 3) 25.

§ 378. 1] L. 4 D. 20. 1.—2] L. 5 pr. l. 43 § 5, l. 44 D. 20. 1, l. 5 § 1 D. 20. 6.—3] L. 5 § 2 D. 20. 4.—4] L. 5 pr. D. 20. 4, l. 13 pr. D. 42. 6. Ἰδὲ κατωτ. § 405.—5] L. 3. 7 C. 7. 39. Πρὸς τὰ 1. 59 pr. D. 36. 1, l. 38 § 5 D. 46. 3.

§ 379. 1] L. 3. 6 C. 8. 16 l. 1 § 2, l. 9 § 1, l. 15 pr. D. 20. 1.—2] L.

τούμενα³⁴. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων³⁵, ἐπε-
τρέπη νὰ δίδωνται ὡς ἐνέχυρον καὶ ἀπαιτήσεις (nomen), ὅτε ὁ
ἐνεχυριούχος πιστωτῆς ἐκτῆτο τὸ δικαίωμα οὐ μόνον νὰ πωλήσῃ τὴν
ἀπαιτήσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς οἶονεὶ ἐκδοχέως νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν εἰσπραξίν
αὐτῆς δι' actio utilis³⁶. Καὶ ἐνέχυρον δὲ ἠδύνατο νὰ δοθῇ ὡς ἐνέ-
χυρον (pignus pignori datum, κατὰ τοὺς νεωτ. subpignus)³⁷, ὅτε
ἴσχυον οἱ τοῦ κοινοῦ ἐνεχύρου κανόνες³⁸. Τέλος δὲ καὶ ὁμάς πραγμά-
των, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ἀπὸ τῶν χρόνων
τῶν ἡγεμόνων³⁹, ἧς ἡ ἐνεχειρίασις διέφερε τῆς ἐνὸς μόνου πράγματος
μόνον καθόσον ἐπὶ ἐνεχυρίασεως ὁμάδος δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη συστάσεως
ἐνεχύρου ἐφ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν πραγμάτων
εἰδικῶς, ἀλλ' ἤρκει μία καὶ μόνη σύστασις ἐφ' ἀπάντων⁴⁰. Ἐκ δὲ τῆς
ἐνεχυρίασεως καὶ περιουσίας ὁλοκλήρου, ὡς ὁμάδος, παρήχθη ἡ διάκρι-
σις τοῦ ἐνεχύρου εἰς γενικὸν (generalis hypotheca, obligatio
generalis⁴¹) καὶ εἰδικὸν (specialiter factum, specialis hypothe-
ca⁴²), ὧν τὸ γενικὸν περιλαμβάνει ἅπασαν τὴν περιουσίαν, οἷα
ἐθεωρεῖτο πλὴν ἐναντίας συμφωνίας καὶ ἡ νομὴ, καὶ τὰ ὠφελήματα
τῆς ἐπικαρπίας καὶ αὐτὴ ἡ μέλλουσα περιουσία, ἐξαιρεθέντων ἐκ φι-
λανθρωπίας μόνον ἀντικειμένων τινῶν, οἷον τῶν ἀναποφείκτων σκευῶν
καὶ ἐπιπλῶν (supellex), τῶν ἐνδυμάτων κτλ.⁴³

Ἀλλὰ τὸ ἐνσώματον πρᾶγμα ἔδει ν' ἀνήκῃ τῇ κυριότητι τοῦ ἐνε-
χυριάζοντος, τοῦλάχιστον in bonis κατὰ τὴν νεωτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ
ἐνεχύρου⁴⁴, ἥ νὰ ὑπόκηται εἰς δικαίωμα ἐπιτρέπον τὴν ἐνεχυρίασιν,
π. χ. ἐμφύτευσις, ἐπιφάγεια⁴⁵. Ἡ δ' ἐνεχυρίασις πράγματος ἀνή-
κοντος τῷ πιστωτῇ ἦν ἄκυρος⁴⁶.

34 § 2 D. 20. 1, 1. 7 § 1 D. 20. 4.—3] L. 41 § 2. 3, 1. 42 D. 20. 4.—4] Kun-
tze Cursus § 559. — 5] L. 18 pr. D. 43. 7. Ἰδε κατωτ. § 412.—6] Κυρίως ἐν-
ταῦθα ὑπάρχει ἐνεχυρίασις τῆς διὰ τοῦ ἐνεχύρου ἐξασφαλισμένης ἀπαιτήσεως, Dern-
burg αὐτ. § 293.—7] L. 40 § 2 D. 43. 7, 1. 43 § 2 D. 20. 4, Τέτλ. Κώδ. si pi-
gnus pignori datum sit. 8. 24.—8] Dernburg Δίκ. τοῦ ἐνεχ. τόμ. Α'. σ. 72, 501
σημ. 3.—9] L. 1 pr. 1. 6. 34 § 2 D. 20. 1, 1. 6 D. 40. 8, 1. 28 D. 49. 14.—10]
L. 1 pr., 1. 8 D. 20. 1, 1. 9 § 1 C. 8. 16, 1. 11 § 1 C. 8. 25.—11] L. 45 § 4
D. 20. 1, 1. 9 pr. C. 8. 46.—12] L. 6-8 D. 20. 4.—13] L. 1 pr. D. 20. 4.—
14] Ἰδ' ἀνωτ. § 372 σημ. 6, § 375 σημ. 6.—15] L. 45 pr. D. 50. 17, B. (2.
3) 45 § 1.

B'

ΚΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝΕΧΥΡΟΥ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΑΠΩΛΕΙΑ

§ 380. Τρόποι κτήσεως τοῦ ἐνεχύρου. Τελευταία βούλησις.— § 381. Κτῆσις τοῦ ἐνεχύρου διὰ συμβάσεως. — § 382. Νόμιμον ἐνέχυρον.— § 383. Δικαστικὸν ἐνέχυρον.— § 384. Ἀποτελέσματα τοῦ ἐνεχύρου.— § 385. Δικαιώματα τοῦ ἐνεχυροῦχου πιστωτοῦ. — § 386. Δικαίωμα ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου. — § 387. Ἀποτελέσματα τῆς ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου. — § 388. Πολλοὶ ἐνεχυροῦχοι πιστώνται.— § 389. Τὸ δικαίωμα τῆς προτιμῆσεως ἐν τῷ ἐνεχύρῳ.— § 390. Οἱ ἀδυνάτεροι πιστώνται ἐν τῷ ἐνεχύρῳ. — § 391. Ἀπόδοσις τοῦ ἐνεχύρου.

§ 380. Τὸ ἐνέχυρον κατὰ τὴν τελικὴν αὐτοῦ μορφήν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἱδρύετο α) διὰ διατάξεως τελευταίας βουλῆσεως, β) διὰ συμβάσεως, γ) ἐκ τοῦ νόμου καὶ δ) διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως.

Ἡ διὰ διατάξεως τελευταίας βουλῆσεως ἀσφάλεια ἐπραγματοποιεῖτο ἐν ἀρχῇ τῇ παρεμβάσει τοῦ πραιτωρός, πέμποντος εἰς τὴν νομὴν τοῦ πράγματος (*missio in possessionem*) τὸν ὀρίζομενον ἐν τῇ διαθήκῃ ἢ τῷ κωδικέλλῳ πιστωτὴν, ἐξασφαλιζόμενον διὰ τῆς νομῆς ταύτης ἀπέναντι τῶν διαδόχων τοῦ θανόντος καὶ παντὸς τρίτου¹. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες Σεπτ. Σεβήρος καὶ Καρακάλλας ἀνεγνώρισαν τὴν νομὴν τοῦ πιστωτοῦ ὡς ἐνέχυρον² καὶ οὕτως ἀπετελέσθη τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *pignus testamentarium*.

§ 381. Ἡ διὰ συμβάσεως σύστασις ἐνεχύρου εἰς οὐδένᾳ ὑπέκειτο τύπον, ἄρα ἠδύνατο νὰ συναφθῇ καὶ μεταξὺ ἀπόντων δι' ἀγγέλου (*nuntius*) ἢ ἐπιστολῆς (*epistola*), ἔτι δὲ καὶ σιωπηρῶς¹, διὸ (καταχρηστικῶς) καλεῖται ὑπὸ νεωτέρων *pignus tacitum* (σιωπηρὸν ἐνέχυρον). Οὐδὲ παράδοσις (*traditio*) τοῦ ἐνεχύρου εἰς τὸν πιστωτὴν ἀπαιτεῖτο πάντοτε, γινομένης δὲ τοιαύτης, τὸ ἐνέχυρον ἐκαλεῖτο εἰδικῶς *pignus*², ἐν ᾧ παραμενσίσεως τῆς νομῆς τῷ ὀφειλέτῃ ἐκαλεῖτο κατὰ κανόνα *hypotheca* (ὑποθήκη)³. Ὁ διὰ συμβάσεως ἐνεχυριάζων ἔδει νὰ ἔχῃ τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα, ὡς ἐπὶ παντὸς ἐνεχύρου⁴, οὐχ ἥττον

§ 380. 1) L. 12 D. L. 34. 4.— 2) L. 26 pr. D. 13. 7, 1. 3 C. 6. 54, 1. 5 § 16 D. 36. 4.

§ 381. 1) L. 6 D. 22. 4, 1. 23 § 1 D. 20. 4, 1. 3 C. 4. 22.— 2) L. 238 § 2 D. 50. 16, 1. 9 § 2, 1. 26 D. 13. 7.— 3) § 7 J. 4. 6, 1. 9 § 2 D. 13. 7.— 4) Π. γ.

προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπετρέπη ἡ ἐνεχυρίασις καὶ πράγματος ἀλλοτριῦ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τῆς μελλούσης κτήσεως αὐτοῦ, ὡς ἐξ ἐτέρου ἐθεωρήθη ἰσχυρὸν τὸ ἐνέχυρον, τὸ συσταθὲν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πιστωτοῦ ἐπὶ ἀλλοτριῦ πράγματος, περιελθόντος κατόπιν τῇ κυριότητι τοῦ ἐνεχυριάσαντος⁵.

§ 382. Τὸ ἐκ τοῦ νόμου πηγάζον ἐνέχυρον, κατὰ μὲν τὰς πηγὰς *pignus tacitum* (σιωπηρὸν ἐνέχυρον)¹, κατὰ δὲ τοὺς νεωτ. καὶ *pignus legale* (νόμιμον), ἐστὶ προτὶν τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ σημαίνει τὴν ἀπλῶς διὰ διατάξεως τοῦ νόμου κτήσιν ἐνεχύρου. Μνημονεύεται δ' ὡς ἀναγραφὴν τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν *invecta et illata* (εἰσχομισθέντων) ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ἀστυκοῦ κτήματος καὶ φέρεται ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων Νέρβα, ἀκμάσαντος ἐπὶ Νέρωνος καὶ Νερατίου ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὡς ἰσχυρὸν ἤδη τακτικῶς². Ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ἡ ἰσχὺς τοῦ τοιοῦτου ἐνεχύρου περιορίζετο ἐν Ρώμῃ, ἀπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου ἐξετάθη καὶ εἰς Βυζάντιον, ὡς ἐξάγεται ἐκ διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ (532 μ. Χ.), ἐν ᾗ οὗτος, ἐκτείνων αὐτὸ εἰς ἅπαν τὸ κράτος, λέγει, ὅτι ἰσχυεν ἤδη *in utraque Roma* (ἐν ἑκατέρᾳ Ρώμῃ)³. Τὸ ἀμέσως μετ' αὐτὸ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῶν καρπῶν ἀγροτικοῦ κτήματος ὑπὲρ τοῦ μισθώματος⁴. ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀπαντᾷ ἤδη νόμιμον ἐνέχυρον ἐπὶ τοῦ φορολογητέου ἀντικειμένου ἐν περιπτώσει καθυστερήσεως τῶν φόρων, ὅπερ ὁ Καρακάλλας ἐξέτεινε τῷ 213 μ. Χ. ἐπὶ πάσης τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου, ἴσως δ' ὀλίγον πρότερον καὶ ὑπὲρ παντὸς συναλλάγματος τοῦ Δημοσίου⁵, διὰ δὲ τινος *SCtum* ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, ἐχορηγήθη νόμιμον ἐνέχυρον ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς ὑπὲρ τοῦ δαπανήσαντος εἰς τὴν ἐπισκευὴν αὐτῆς, ἐκταθὲν καὶ ἐπὶ τῶν κατ' ἐντελὴν τοῦ κυρίου ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου γενομένων χάριν τῆς ἐπισκευῆς δανείων⁶, ὡς εἰσαχθὲν δ' ὑπὸ τοῦ Καρακάλλα καὶ τοῦ Σεπτ. Σεβήρου εὐρίσκομεν νόμιμον ἐνέχυρον ἐπὶ τῶν διὰ χρημάτων τοῦ ἀνηλίκου ἀγορασθέντων πραγμάτων⁷. Ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν αὐτοκράτορων ὑφ' ὧν ὁ κύκλος τῶν νομίμων ἐνεχύρων καὶ ἐπὶ μὲν Βαλεντινιανῶν, Θεοδοσίου καὶ Ἀρκαδίου, ἐν ἔτει 390,

1. 3 § 4 D. 27. 9, ὅδε καὶ ἀνωτ. § 379 σιμ. 14, 15. — 5] L. 4 pr. 1. 16 § 7 D. 20. 1, 1. 5 C. 8. 16.

§ 382. 1] L. 4 § 1 D. 20. 2, 1. un. § 1 C. 5. 13. — 2] L. 4. 9 D. 20. 2. — 3] L. 7 C. 8. 14 — 4] L. 7 pr. D. 20. 2. — 5] L. 5 § 2 D. 50. 15, 1. 7 pr. D. 39. 4, 1. 1. 2 C. 8. 14. — 6] L. 1 D. 20. 2. — 7] L. 3 pr. D. 27. 9, 1. 6 C. 7. 8. —

ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ὑπαρχόντων καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἐπιτροπευομένων τέκνων ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ δευτέρου αὐτῆς συζύγου⁸, ἐπὶ δὲ Λέοντος καὶ Ἀνθεμίου τὸ γενικὸν ἐνέχυρον ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς τοιαύτης μητρὸς ὑπὲρ τῶν τέκνων τοῦ πρώτου γάμου δι' ὠρισμένας ἀπαιτήσεις (τὰ *lucra nuptialia*)⁹, ὑπὲρ δ' Ἰουστινιανὸς ἐξέτεινε καὶ ἐπὶ δευτέρου γάμου τοῦ πατρός, ἥτοι ἐπὶ παντὸς *conjug binubus*¹⁰. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐχορήγησε γενικὸν ἐνέχυρον τοῖς κληροδόχοις καὶ καταπιστευματοδόχοις¹¹, αὐτῷ δ' ὀφείλονται καὶ τὰ ἐκ τῆς συνάψεως γάμου πηγάζοντα νόμιμα ἐνέχυρα¹². Τὸ δὲ νεώτατον πάντων νόμιμον ἐνέχυρόν ἐστι τὸ τῆς Νεαρᾶς 109¹³ ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς χάριν τῆς διὰ τοὺς γάμους δωρεᾶς (*donatio propter nuptias*).

§ 383. Τὸ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως συνιστάμενον ἐνέχυρον (κατὰ μὲν τὰς πηγὰς *pignus praetorium* ἐν γένει¹, κατὰ δὲ τοὺς νεωτ. *pignus judiciale*) μᾶλλον τὸ ὄνομα ἔχει μόνον κοινὸν μετὰ τοῦ κυρίως ἐνέχυρον, διότι ἐχρησίμευε μὲν πρὸς ἀσφάλειαν πιστωτοῦ, ἀλλ' οὔτε τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, οὔτε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα εἶχεν οἷα τὸ κυρίως ἐνέχυρον· ἐμφανίζεται δ' ὑπὸ δύο μορφάς, τὸ εἰδικὸν καὶ ἀρχαιότερον *pignus praetorium* καὶ τὸ *pignus in causa judicati captum*.

Τὸ *pignus praetorium* περιέχει τὰς διαφόρους περιπτώσεις τῆς *missio in possessionem*, ἧς εἶδομεν ἀνωτέρω². Ὁ εἰς τὴν νομὴν πεμπόμενος πιστωτῆς ἐκέκμητο τὸ δικαίωμα νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς³, προστατευόμενος δι' εἰδικοῦ παραγγέλματος (*ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est*) καὶ δι' *actio in factum*, χορηγουμένης ὑπὸ τοῦ πραιτῶρος καὶ σκοπούσης τὴν κατὰ τοῦ προσβάλλοντος τὴν νομὴν ἐπιβολὴν ποινῆς, πιθανῶς ἔσης πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἀπαιτήσεως⁴. Ὁ δὲ κύριος τοῦ πράγματος παρέμενε μὲν καὶ αὐτὸς ἐν τῇ νομῇ, ἀλλ' ἀπεκωλύετο πάσης διαθέσεως αὐτοῦ⁵. Δικαίωμα ἐκποιήσεως ὅμως πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ

8] L. 2 § 2 C. 5. 35.—9] L. 6 § 2 C. 5. 9.—10] L. 8 § 4 C. 5. 9.—11] L. 1 § 1 C. 6. 43.—12] *Idem* 1. un. § 1. 5 C. 5. 13, 1. 11 C. 5. 14, 1. 7 § 5. 6 C. 5. 70.—13] Κεφ. 1.

§ 383. 1] Τελ. Κ 32. 8. 22 de praetorio pignore κτλ.—2] Ἀνωτ. § 298.—3] Quod ibidem recte custodire poterunt Κικ. pro Quint. 27. — 4] L. 1. ἐπ. D. 43. 4. — 5] L. 3 C. 6. 54, 1. 2 C. 8. 48.

ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος δὲν ἐκέντητο ὁ τοιοῦτος πιστωτής, πλὴν τῆς περιπτώσεως rei servandae causa, ὅτε ἡ ἐκποίησης ἐτελείετο διὰ τῆς venditio bonorum (πώλησεως τῆς περιουσίας) ⁶. Ἄν ὅμως ἐπέμποντο πολλοὶ πιστωταὶ εἰς τὴν νομὴν, οὐδεμία ἐγένετο προτίμησις μεταξὺ αὐτῶν ⁷.

Τὸ δὲ pignus in causa judicati captum ἦν καθαρὸν μέσον ἐκτελέσεως, εἰσαγθὲν δ' ὑπὸ τοῦ Antoninus Pius καὶ χορηγούμενον ἐπὶ μόνῃ τῇ ὑπάρξει καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἄνευ ἀνάγκης τῆς missio in possessionem ⁸, ἐπέφερε τὴν πώλησιν (licitatio et addictio pignoris) τῶν πραγμάτων τοῦ ὀφειλέτου, μετὰ δύο τουλάχιστον μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνεχυρίσεως ⁹. μὴ εὗρισκομένου δὲ τυχὸν ἀγροαστοῦ, τὸ πωλούμενον κατεκυροῦτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ πιστωτοῦ πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτοῦ ¹⁰. Ἐν δὲ τῇ ἐκποιήσει ταύτῃ ὁ τὸ πρῶτον τυχὼν τῆς ἐνεχυρίσεως πιστωτής προὔτιματο ἴσως τῶν λοιπῶν ¹¹.

§ 384. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐνεχύρου γενικῶς ἐρρυθμίζοντο ἀναλόγως τὸ μὲν τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, τὸ δὲ τοῦ εἶδους τοῦ ἐνεχύρου, ὡς pignus εἰδικῶς ἢ ὡς ὑποθήκης. Ἡ διὰ τοῦ εἰδικοῦ pignus κτωμένη νομὴ ἐστὶν ἀνώμαλος, διὸ ἡ πρὸς χρησιμευσίαν ἄγουσα παραμένει τῷ ἐνεχυράσαντι ¹, ὅστις ἐπίσης, ὡς κύριος τοῦ πράγματος, δύναται νὰ διαθέτῃ αὐτὸ παντοιοτρόπως, ἐφ' ὅσον δὲν βλάπτεται τὸ δικαίωμα τοῦ πιστωτοῦ (salva pignoris causa) ², π. χ. νὰ βαρύνῃ αὐτὸ διὰ δουλειῶν ἢ καὶ ἑτέρου ἐνεχύρου καὶ νὰ ἀπαλλοτριώσῃ αὐτό, πλὴν ἐπὶ κινητῶν βεβαρημένων δι' ὑποθήκης (hypotheca), ὧν ἡ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πιστωτοῦ ἐκποίησις ἀπετέλει furtum (κλοπὴν) ³.

§ 385. Ἐξ ἑτέρου τὰ δικαιώματα τοῦ πιστωτοῦ καθορίζονται καὶ ἐκ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἐνεχύρου, ὡς ἐμπραγμάτου δικαιώματος πρὸς ἐξασφάλισιν ἑτέρου δικαιώματος καὶ δὴ ἀπαιτήσεως. Ἐπὶ δὲ pignus εἰδικῶς, ὑπῆρχον ἔνεκα τῆς κατοχῆς τοῦ πιστωτοῦ καὶ εἰδικὰ τινα ἀποτελέσματα, ἥτοι ὁ τοιοῦτος πιστωτής ἠδύνατο α) νὰ μεταχειρι-

6] L. 1 C. 8. 23. ἀνωτ. § 298. — 7] L. 5 § 2 ἐπ. D. 36. 4. 1. 45 § 15 D. 39. 2. — 8] L. 31 D. 42. 1. Τίτλ. Κδδ. 8. 23, si in causa judicati pignus captum sit, l. 40 D. 20. 4. — 9] L. 2 C. 8. 18. 1. 2 C. 8. 23. — 10] L. 15 § 3 D. 42. 4. — 11] Τοῦτο ἀμφίβολον ὑπὲρ τῆς καταφατικῆς γνώμης ἴδε l. 10 D. 20. 4. 1. 1 C. 8. 23.

§ 384. 1] L. 1 § 45, l. 36. 40 pr. D. 41. 2. 1. 46 D. 41. 3. 1. 35 § 1 D. 43. 7. Πρβλ. ἀνωτ. § 342 καὶ ἄρθ. 4 τοῦ Ν. περὶ ἐνεχύρου τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1836. — 2] L. 18 § 2 D. 13. 7. 1. 3 D. 40. 1. 1. 2 § 9 D. 41. 6. — 3] L. 66 pr. D. 74. 2.

ζηται καὶ νὰ καρπῶται, ἐπὶ ἀποζημιώσει τοῦ ὀφειλέτου, τὸ ἐνέχυρον πλὴν τῶν εἰς αὐστηρῶς προσωπικὴν χρῆσιν τοῦ ὀφειλέτου προωρισμένων πραγμάτων, οἷον ἐνδυμάτων, ὧν ἡ παρά τοῦ δανειστοῦ χρῆσις ἀπετέλει μάλιστα *furtum usus* (κλοπὴν χρῆσεως)¹, συγχρόνως ὅμως ὤφειλε νὰ μεριμνᾷ περὶ τοῦ πράγματος ὡς συνετὸς οἰκογενειάρχης, οἷον νὰ μισθόνῃ τὸν οἶκον, τοὺς δὲ καρποὺς ὤφειλε νὰ καταλογίζῃ πρῶτον εἰς τοὺς τόκους καὶ μετὰ ἐξόφλησιν αὐτῶν εἰς τὸ κεφάλαιον².
 β) Ἐάν ἡ ἀπαιτήσις ᾗ ἄτοκος (*gratuita pecunia*), ὁ πιστωτὴς ἠδύνατο νὰ λαμβάνῃ τοὺς καρποὺς τοῦ πράγματος μέχρι τοῦ ποσοῦ νομίμων τόκων³ (*antichresis tacita*, σιωπηρὰ ἀντίχρησις κατὰ τοὺς νεωτ.), ὅπερ ἐξηγῆται ἐκ τῆς οἰονεὶ φυσικῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ὀφειλέτου εἰς καταβολὴν τόκων⁴. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν αὐτοδικαίως ἐπερχομένην ταύτην κάρπωσιν, ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ, ὅτι οἱ καρποὶ τοῦ πράγματος θὰ χρησιμεύωσι πρὸς πληρωμὴν τῶν τόκων δι' ἰδίας συμφωνίας, ἥτις παράγουσα ἐμπράγματον δικαίωμα (τοῦθ' ὅπερ κατηργήθη παρ' ἡμῶν⁵), καλεῖται ἐν ταῖς πηγαῖς ἀντίχρησις, *antichresis*⁶ (*pignus antichreticum* κατὰ τοὺς νεωτ.). Καὶ γ) ἐάν ὁ αὐτὸς πιστωτὴς εἶχε κατὰ τοῦ ὀφειλέτου πολλὰς ἀπαιτήσεις, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐνεχύρου, ἠδύνατο νὰ παρακρατήσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ μετὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς διὰ τοῦ ἐνεχύρου ἐξασφαλιζομένης, μέχρις ἐξόφλησεως ἀπασῶν, κατὰ διάταξιν τοῦ ἡγεμόνος Γορδιανοῦ (239 μ. X)⁷.

§ 386. Ἐπὶ παντὸς εἶδους ἐνεχύρου ὁ πιστωτὴς ἐκτέτατο ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ βαθμυδόν, ὡς κατωτέρω ὀφύμεθα, τὸ δικαίωμα τῆς ἐκποιήσεως (*jus vendendi sive distrahendi*) χάριν ἱκανοποιήσεως τοῦ δικαιώματός του, τοῦτο δ' ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιωτάτην τῶν ἐξουσιῶν αὐτοῦ. Ἵνα προβῇ ὅμως εἰς ἐκποίησιν, ἔδει α) νὰ καταστῇ ἡ ὀφειλὴ ἀπαιτητὴ¹ β) νὰ ποιήσῃται ὁ πιστωτὴς τὴν *proscriptio pignoris* (δημοσίαν γνωστοποίησιν τῆς πωλήσεως)² καὶ τὴν *denuntiatio distractionis* (εἰδοποίησιν περὶ τῆς ἐκποιήσεως) τῷ ὀφειλέτῃ, ἵνα οὗτος παραστῇ κατ' αὐτὴν³. τῆς ὑποχρεώσεως δὲ ταύτης ἠδύνατο

§ 385. 1] L. 54 pr. D. 47. 2, § 6 J. 4. 1, πρὸλ. 1. 6 § 4 D. 43. 7. — 2] L. 1-3. 12 C. 4. 24, 1. 14 D. 4. 32, 1. 2 C. 8. 25. — 3] L. 8. D. 20. 2. — 4] Πρὸλ. 1. 26 pr. D. 12. 6. — 5] Ν. τῆς 18 Ἰουλίου 1836. Περὶ καταργήσεως τοῦ προνομίου τῆς ἀντιχρήσεως. — 6] L. 41 § 1 D. 20. 1, 1. 47 C. 4. 32. — 7] L. un. C. 8. 26.

§ 386. 1] L. 4 D. 20. 5, 1. 5 4 D. 20. 6. — 2] L. 45 § 32 D. 47. 40. — 3] L.

νά ἀπαλλαγῇ διὰ συμφωνίας, ἢ διὰ δικαστ. ἀποφάσεως⁴ καὶ γ) μετὰ τὴν *denuntiatio* ταύτην νά παρέλθωσι δύο ἔτη, κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁵. Πᾶσα δὲ συμφωνία περὶ μὴ ἐκποιήσεως οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα εἶχεν ἢ, κατὰ διάταξιν τοῦ Γορδιανοῦ, μόνον ὑπεχρέου- τὸν θανειστὴν εἰς τρεῖς εἰδοποιήσεις τοῦ ὀφειλέτου⁶. Ἐν περιπτώσει δὲ μὴ εὐρέσεως ἀγοραστοῦ ὁ πιστωτὴς ἠδύνατο νά ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος νά ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς κύριος τοῦ πράγματος (*jus dominii impetrandi*), κατὰ δικαίαν ἐκτίμησιν ἐκείνου, ὅτε πάλιν ὁ ὀφειλέτης ἠδύνατο νά λύσῃ τὸ ἐνέχυρον ἐντὸς ἔτους (*tempus luitionis*), ὅπερ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέτεινεν εἰς διετίαν⁷. τέλος δ' ἠδύνατο νά καταστῇ κύριος τοῦ ἐνεχύρου, μεθ' ὠρισμένην προθεσμίαν, δυνάμει ἰδίας συμ- φωνίας, γινομένης κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἐνεχύρου (*lex commissoria*, (καταπιστευτέος νόμος)⁸, ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη ὑπὸ Κωνσταντίνου. Μ., ὡς συνεπαγόμενον πίσειν τοῦ ὀφειλέτου⁹. Καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐκποιήσεως ἴσχυον ἰδιαίτεροι κανόνες, ἥτοι α) ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐκποιουμένων ἐνεχύρων ἔδει νά γίνηται δημοσία δημοπρασία¹⁰ καὶ β) ἐπὶ τοῦ *pignus in causa judicati captum* ἡ ἐκποίησις ἐγί- νετο τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ δικαστ. ἄρχοντος, συνήθως δὲ δι' ἀντιπροσώπου αὐτοῦ· μὴ εὐρισκομένου δ' ἀγοραστοῦ, ἠδύνατο νά κατακυρωθῇ (*additio*) ἐπ' ὀνόματι τοῦ πιστωτοῦ, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει τοῦ ἡγεμόνος, κατὰ διάταξιν τοῦ Γορδιανοῦ, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ *jus do- minii impetrandi*¹¹. Ἐν γένει δ' ὁ πιστωτής, προβαίνων αὐτὸς εἰς τὴν ἐκποίησιν, ὥφειλε νά μεριμνήσῃ, ἐπὶ κινδύνῳ ἀποζημιώσεως, περὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ ὀφειλέτου¹².

§ 387. Διὰ τῆς ἐκποιήσεως τὸ πρᾶγμα μετέβαινεν εἰς τὴν κυριό- τητα τοῦ ἀγοραστοῦ ἐλεύθερον τοῦ ἐνεχύρου καὶ παντὸς μεταγενεστέ- ρου¹, ἐπὶ δὲ τῶν *res mancipi*, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δοκίμων νομοδι- δασκάλων, μόνον εἰς τὴν κυριότητα *in bonis*, διότι ἡ ἐκποίησις ἠδύ- νατο νά γίνῃ μόνον διὰ *traditio*, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ *mancipatio*· ἀλλὰ πᾶσα διαφορὰ ἐξέλιπεν ἐν τῷ ἰουστίν. δικαίῳ². Ὁ δὲ πιστωτής,

4 C. 8. 28.—4] L. 3 § 4 C. 8. 34.—5] L. 3 § 1 C. 8. 33.—6] L. 4 D. 13. 7.— 7] L. 1. 3 pr. § 2 C. 8. 33, l. 5 § 3 D. 27.9.—8] Kiz. pro Flacco 21, Fragm. Vat. § 9.—9] L. 3 C. 8. 35, Kōδ. Θεοδ. de commissoria rescindenda 3.2.— 10] L. 50 D. 49. 14. l. 4 C. 10. 3.—11] L. 3 § 8 D. 3 5, l. 50 D. 21. 2, l. 15 § 3, l. 31 D. 42. 4, l. 3 C. 8. 23.—12] L. 4. 7. 9 C. 8. 28, l. 1. 4 C. 8. 30.

§ 387. 1] Paul. Sent. II. 3 § 4, l. 15 C. 15 C. 8. 27.—2] Πρβλ. Dernbur-

καίπερ μὴ ὢν κύριος, μετεδίβαζε κυριότητα, παρὰ τὸν κανόνα *remota plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet*. Ἔνεκα τοῦ ἐν τῷ ἐνεχύρῳ περιεχομένου σκοποῦ¹ ἢ, καθ' ὃ διαφαίνεται ἐν ταῖς πηγαῖς, καὶ ἔνεκα τῆς οἰονομ. ἐντολῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ ἐνεχυριάσαντος

Τὸ τίμημα ἐλάμβανεν ὁ πιστωτὴς χάριν ἱκανοποιήσεως τοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος², τὸ δὲ τυχὸν περίσσευμα (*hyperocha, superfluum περιττεῖον*) ἀπεδίδοτο τῷ ὀφειλέτῃ³, ὅστις ἐξ ἑτέρου ἠϋθύνετο διὰ πᾶν ὑπόλοιπον⁴.

§ 388. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἡδύναντο νὰ συσταθῶσι πολλὰ ἐνέχυρα, ὅπερ παρέχει μὲν τῷ ὀφειλέτῃ τὸ μέσον τοῦ νὰ τύχῃ εὐρυτέρας πιστώσεως, ἀλλὰ δύνανται νὰ περιαγάγῃ τὸν πιστωτὴν εἰς ζημίαν, ἀγνοοῦντα τὴν ὑπαρξίν των ἄλλων ἐνεχύρων. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεχρέωσαν τὸν ὀφειλέτην, ἐπὶ ἀπειλῇ ποινῆς, νὰ γνωστοποιῇ τῷ πιστωτῇ τὰ τυχὸν προϋπάρχοντα ἐνέχυρα¹ ὅπερ καὶ ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ φαίνεται ἰσχύον², ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ αὕτη ἦν ἀνεπαρκής, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ὀφειλέτης δυνατὸν νὰ ἡγνόετο τὰ ὑπάρχοντα ἐνέχυρα, π. χ. τὰ νόμιμα ἢ τὰ ἐκ τοῦ δικαιοπαρόχου αὐτοῦ ἀπορρέοντα³.

Ἐπὶ πολλῶν πιστωτῶν δ' ἡδύναντο νὰ παρουσιασθῶσιν αἱ ἐξῆς περιπτώσεις, δηλ. ἕκαστος αὐτῶν α) ἔχει ἐνέχυρον ἐφ' ὠρισμένου ἰδανικοῦ μέρους τοῦ πράγματος, ὅτε οὐδεμία ἐπέρχεται σύγκρουσις⁴. β) ἔχει ἐνέχυρον τῆς αὐτῆς καὶ ὁ ἕτερος ἰσχύος καὶ ἐκτάσεως ἐνταῦθα προϋτιμάτο ὁ κάτοχος⁵, πλὴν ἐὰν μετὰ τῶν πολλῶν πιστωτῶν ὑπῆρχε κοινοπραξία, ἐπιτρέπουσα νὰ ζητηθῇ ἡ διανομή, π. χ. ἐπὶ πολλῶν συγκληρονόμων⁶ καὶ γ) ἔχει διάφορον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ τῶν λοιπῶν, ὅτε ἡγείρετο τὸ ζήτημα, τίς προτιμάται.

§ 389. Τὸ ζήτημα τῆς προτιμῆσεως λύεται διὰ τῆς ἀρχαιότητος τῆς συστάσεως τοῦ ἐνεχύρου, ἥτοι κατὰ τὸν κανόνα *prior tempore potior jure* (καλλιῶν εἰ σὺ ὡς προλαβὼν τῷ χρόνῳ)¹. Ἄλλ' ὁ κανὼν οὗτος

† *ὁ δὲ δὲ μνησθέντες ἐν τῷ 389 § 1*
τόμ. Β'. σ. 202 καὶ ἐνταῦθα ἀνωτ. § 325.—3] L. 46 D. 41. 1. Πρὸς ἀνωτ. § 22 σημ. 1.—4] Gai. II. 64, 1. 43 D. 20. 5.—5] L. 26. 44 D. 46. 3, 1. 10 C. 4. 10.—6] L. 24 § 2, 1. 42 D. 43. 7.—7] L. 9 § 1 D. 20. 5, 1. 3 C. 8. 28, 1. 8 C. 4. 2
§ 388. 1] L. 36 § 1 D. 13. 7.—2] Dernburg τόμ. Α'. σ. 72.—3] Πρὸς Pu chta § 250.—4] L. 20 § 1 D. 13. 7, 1. 10 i. f. D. 20. 1.—5] L. 40, 1. 16 § 1 D. 20. 4, 1. 14 D. 20. 4.—6] L. 1 C. 8. 32.

§ 389. 1] L. 1. 2. 3 C. 8. 18, πρὸς L. 1. 41 pr. § 1. 2 D. 20. 4. B. (2. 55)

ὑπέστη δύο ἐξαιρέσεις: α) ἐπὶ τῶν προνομιακῶν ἐνεχύρων, ἅτινα καὶ νεώτερα ὄντα προϋτιμῶντο τῶν λοιπῶν, κατὰ σειράν ἰδιαιτέρως ὀριζομένην³ καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὸ ἐκ χρηματικοῦ δανείου πρὸς διαθήρην τοῦ πράγματος, τὸ τοῦ Δημοσίου ὑπὲρ τῶν φόρων, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰσαχθὲν ὑπὲρ τῆς προικὸς ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς κτλ.³ καὶ β) ἐπὶ τοῦ ὑπὸ Λέοντος καταστάντος προνομιακοῦ, ἥτοι τοῦ διὰ δημοσίου ἐγγράφου συσταθέντος ἢ δι' ἰδιωτικοῦ μὲν, ἀλλ' ὑπογεγραμμένου ὑπὸ τριῶν μαρτύρων ὑπολήψεως λαμπράς (κατὰ τοὺς νεωτ. οἰονεὶ δημόσιον, quasi publicum). Ἀλλ' ἡ ἀληθὲς ἐννοια τῆς διατάξεως ταύτης φιλονεικεῖται³.

§ 390. Ὁ ἀσθενέστερος πιστωτὴς ἀνεγνωρίζετο μὲν ἐπίσης ὡς ἐνεχυροῦχος, ἀλλὰ περιωρίζετο ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐνεχύρου διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐπικρατεστέρου, εἰς ὃν ἀνῆκε κατὰ πρῶτον λόγον τὸ τίμημα, τοῦ ἀσθενεστέρου λαμβάνοντος τὸ τυχὸν περίσσευμα¹. Ἰδιὰ δ' ἐκέκτητο ὁ ἀσθενέστερος οὗτος τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. jus offerendi et succedendi (δικαίωμα προσφορᾶς καὶ διαδοχῆς), ἥτοι τὸ δικαίωμα τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ ἐπικρατεστέρου χάριν τῆς κτήσεως ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων, οὕτως δ' ὑπεισέρχετο εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ ποσοῦ τῆς ἱκανοποιηθείσης ἀπαιτήσεως².

§ 391. Πᾶν ἐρέχρον ἀπεσθέννυτο :

I. Ἐνεκα λόγων κοινῶν καὶ πρὸς ἄλλα δικαιώματα, οἳοι εἶναι : α) Ἡ παραίτησις (remissio pignoris), ρητὴ ἢ σιωπηρά¹. β) Ἡ ὀλοσχερὴς καταστρεφὴ τοῦ πράγματος, ἢ ἡ ἐντελής μεταποίησις αὐτοῦ, ἄνευ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπαναφορᾶς². γ) Ἡ χρησικτησία τῆς ἐλευθερίας (usucapio libertatis), κατὰ τοὺς αὐτοὺς κανόνας τῆς (τακτικῆς ἢ ἐκτάκτου) χρησικτησίας τῆς κυριότητος ἀκινήτων· καλὴ δὲ πίστις ἐνταῦθα σημαίνει τὴν ἄνοιαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐνεχύρου³. Καὶ δ) ἡ ἐπίκττησις ἢ σύγχυσις (confusio), ἥτοι ἡ σύμπτωσις ἐνεχύρου καὶ κυριότητος ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχῃ ἐνέχυρον ἐπὶ ἰδίου πράγματι (neque pignus rei suae consistere po-

30.—2] Ἴδε Παπαρ. Πραγμ. § 459. — 3] L. 5. 6 D. 20. 4. 1. 7. 12 § 1 C. 8. 18. 1. 1 C. 4. 46.—4] L. 11 C. 8. 18, B. (25.5) 38.—5] Windscheid § 245 σημ. 1.

§ 390. 1] L. 12 § 5 D. 20. 4. — 2] L. 11 § 4, 1. 12 § 6. 9, 1. 46. 20 D. 20. 4. 1. 1. 3. 18, 1. 5 pr. D. 20. 5.

§ 391. 1] L. 2 C. 8. 26, 1. 4. 8. 12 pr. § 4 D. 20. 6. — 2] L. 8 pr., 1. 18 § 3 D. 20. 6. — 3] L. 8 pr. § 4 C. 7. 39, 1. 5 § 1, 1. 42 D. 41. 3. —

test)⁴. Οὐχ ἦττον καὶ μετὰ τὴν ἐπίκτησιν διατηρεῖται ἐνίοτε τὸ ἐνέχυρον ἐν ἡρεμίᾳ⁵ ἀπέναντι τῶν ἀσθενεστέρων ἐνεχυρούχων πιστωτῶν⁶.

II. Ἐνεκα λόγων εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ ἐνεχύρου ἰσχυόντων τοιοῦτοι εἶναι· α) Ἡ ἀπόσβεσις τοῦ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτοῦ, οἷον τόκων⁷, πλὴν ἂν παραμένῃ φυσικῇ ἐφορῇ⁸. Ἐπὶ μερικῆς ἀποσβέσεως τὸ ἐνέχυρον ἐξακολουθεῖ ὁλόκληρον καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην λέγεται ἐν ταῖς πηγαῖς, ὅτι τὸ ἐνεχύρον ἐστὶν ἀδιαίρετον (indivisa pignoris causa)⁹. Ἐνίοτε δ' ἐξακολουθεῖ τὸ ἐνέχυρον ἐξαιρετικῶς καὶ ἄνευ τοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος, διότι καὶ τοῦτο θεωρεῖται ὡς ἐξακολουθοῦν μόνον ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐνεχύρου¹⁰. β) Ἡ κατὰ νόμιμον τρόπον ἐκποίηση¹¹ καὶ γ) εἰδικῶς ἐπὶ ἐνεχυριασθείσης δούλης ἢ φθορὰ αὐτῆς (si prostituit) ἢ ὁ ἐξαναγκασμὸς εἰς τὸ ποιῆσαι ἄλλο τι ἄσμενον (aliud improbatum facere coegit)¹².

Γ'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΝΕΧΥΡΟΥ, ΑΓΩΓΑΙ, ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

§ 392. Fiducia. — § 393. pignus. — § 394. Ὑποθήκη. — § 395. Interd. Salvianum. Actio Serviana, quasi Serviana. — § 396. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐκποιήσεως τοῦ ἐνεχύρου. — § 397. Προστάδια τοῦ ἐνεχύρου. — § 398. Ἰσχύον δικαίον. Ἐνέχυρον. — § 399. Ὑποθήκη. Προσημείωσις.

§ 392. Τὸ ἐνέχυρον διήλθεν ἐν τῇ καθόλου μορφώσει αὐτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν καθέκαστα μεταβολῶν τρία στάδια, οἷς συμφώνως ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰ μέσα τῆς προστασίας· ἐπομένως περὶ τῶν μέσων τούτων σκοπιμώτερον εἶναι νὰ πραγματευθῶμεν μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ.

Ἡ ἀρχαιοτάτη μορφή τοῦ ἐνεχύρου παρίσταται ὑπὸ τὸν τύπον τῆς εἰς τὸν πιστωτὴν πωλήσεως τοῦ ἐνεχυριαζομένου πράγματος, ὑπὸ τὸν ὅρον τὸν καλούμενον fiducia, ἣτις κυρίως ἦν ὁ τῇ ἀγοροπωλησίᾳ

4] L. 30 § 1 i. f. D. 44. 2, 1. 45 D. 50. 17. Ἴδε καὶ ἀνωτ. § 379 σημ. 15. — 5] Ἴδε ἀνωτ. § 225. — 6] Οἰκονομ. Στοιχ. § 164 σημ. 19. — 7] L. 17 D. 20. 4, 1. 11 § 3 D. 43. 7. — 8] L. 14 § 1 D. 20. 1. — 9] L. 65 D. 21. 2, 1. 85 § 6 D. 45. 1. ἄλλα ἀποτελέσματα τῆς ἀδιαίρετου ἐν Οἶκον. Στοιχ. § 458. — 10] Τοιαῦται περιπτώσεις ὑπάρχουσι πολλαί· ἴδε Παπαρρηγ. ἀνωτ. § 495. — 11] Ἴδε ἀνωτ. §§ 386, 337. — 12] L. 24 § 3 D. 13. 7.

προστιθέμενος ὅρος περὶ τῆς τοῦ πωληθέντος πράγματος ἀναλήψεως ὑπὸ τοῦ πωλητοῦ, ἐπὶ ἀναστροφῇ τοῦ τιμήματος (fiduciam contrahere)¹. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρου τούτου ἐκλήθη ὁλόκληρος ἡ δικαιοπραξία fiducia², χρησιμοποιουμένη ὅμως καὶ χάριν ἄλλων σκοπῶν, π. χ. χάριν μειζονος προφυλάξεως τοῦ πράγματος παρὰ τῷ τυχόν ισχυροτέρῳ (potentiori) ἀγοραστῇ (fiducia cum amico)³. ἐτελείτο δὲ διὰ mancipatio (numo uno, ἅτε μὴ ὑπαρχούσης πραγματικῆς προθεσεως πρὸς πώλησιν) ἢ in jure cessio, ἀναλόγως τοῦ πράγματος⁴.

Ἐν δὲ τῇ ἀντὶ τοῦ ἐνεχύρου ἐφαρμογῇ τῆς fiducia, εἰς ἧν οἱ Ῥωμαῖοι κατέφυγον, διότι ἀντέκειτο τῇ φύσει τοῦ ἀρχαίου δικαίου καὶ τῇ ἀπεριουρίστῳ ἐλευθερίᾳ τῆς περιουσίας ἡ ἰδρυσις ἐνεχύρου, ὡς αὐτοτελοῦς ἐμπραγμάτου δικαιώματος⁵, ἠδύνατο νὰ πωληθῶσιν οὐ μόνον πράγματα, ἀλλὰ καὶ τέκνα, ἐφ' ὧν ὁ ἀγοραστὴς ἐκτάτο mancipium⁶, ἐπὶ ἡγάζον δὲ καὶ δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ τε πιστωτοῦ (ἀγοραστοῦ ἐν τῇ fiducia) καὶ τοῦ ὀφειλέτου (πωλητοῦ). Ὁ πιστωτὴς ἐκτάτο τὴν κυριότητα ἐπὶ τοῦ πράγματος καὶ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ αὐτὸ κατὰ βούλησιν⁷, πρὸ πάντων δέ, δυνάμει εἰδικῆς καὶ συνήθως προσπιθεμένης συμφωνίας (pactum de vendendo), νὰ πωλήσῃ αὐτὸ μετὰ τὴν (συνήθως) τιθεμένην προθεσίαν⁸, χάριν ἐκανοποιήσεως τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, ἡ δὲ πώλησις αὕτη οὐδὲ δι' ἐναντίας συμφωνίας (ut fiduciam sibi vendere non liceat) ἐπετρέπετο νὰ κωλυθῇ⁹. Ἴνα μὴ καθίσταται δὲ χαλεπὴ τῷ ὀφειλέτῃ ἡ στέρησις τοῦ πράγματος, πωλουμένου μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ πιστωτοῦ, ἐδίδοτο αὐτῷ τὸ πρᾶγμα εἰς νομὴν κατὰ παράκλησιν (precarium) ἢ ἐπὶ μισθώσει καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν¹⁰ ὁ πιστωτὴς οὐδὲν ἐκινδύνευε, διότι ἔμενε κύριος. Ἐξ ἑτέρου ἠδύνατο νὰ προστεθῇ ἐν τῇ fiducia καὶ ἡ lex commissoria, ἥτις μάλιστα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δημοκρατίας ἦν

§ 392. 1] Isid. Or. V. 25 § 23, Gai. II. 60, III. 201. Τὰ περὶ τοῦ εἰσέτι αἰνοῦναι αἰνιγματώδους τούτου θεσμοῦ νεώτατα ἴδ' ἐν Karlowa II. σ. 560 ἐπ. (1893), Oertmann Die Fiducia (1890). Krit. V. J. S. XXXVI. σ. 4 ἐπ. καὶ Eck ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ἀνακαλυφθέντος ἐγγράφου, περιέχοντος fiducia (Zeits. f. Sav. St. röm. Abt. IX. σ. 60). Ἴσως ὁ θεσμός ἐλήφθη ἐξ Αἰγύπτου πρὸς Lacantinerie et Loynes Droit. civil. τόμ. 1 σελ. IX.—2] Paul. Sent. II. 13.—3] Gai. II. 60, Boët ad Cic. top. c. 10.—4] Ἰδ' ἄνωτ. § 305.—5] Πρὸς. Puchta § 247 σ. 246.—6] Liv. II. 24. Ἰδ' κατωτ. § 565, 566.—7] Paul. Sent. II. 13 § 6.—8] Dernburg τόμ. Α'. σ. 19.—9] Paul. Sent. II. 13 § 5.—10] Gai. II. 60 Isidor. V. 25. 17.—

συνηθεστάτη ¹¹. Ὁ δ' ὀφειλέτης (πωλητής) ἐδικαιούτο, δυνάμει τοῦ pactum fiduciae, προσφέρειν τὸ τίμημα ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἀναστροφὴν τοῦ πωληθέντος (remancipatio) καὶ πρὸς τοῦτο ἐκέκτετο τὴν fiduciae actio, δι' ἧς ἡδύνατο προσέτι, ἐὰν ὁ πιστωτής εἶχεν ἐκποιήσῃ τὸ πρᾶγμα χάριν ἱκανοποιήσεως τῆς ἀπαιτήσεως, νὰ ζητήσῃ τὸ ὑπερβάλλον ¹² καὶ ἥτις καὶ ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ δικαίῳ, οὔσα actio bonae fidei ¹³, ἐχορηγεῖτο καὶ κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ πιστωτοῦ ¹⁴ καὶ ἐπέφερεν ἀτιμίαν (infamia) κατὰ τοῦ δι' αὐτῆς ἠττωμένου ¹⁵. Ἡ fiducia τὸ τελευταῖον μνημονεύεται ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, τῷ 395 μ. Χ. ¹⁶. Περὶ δὲ τῆς usureceptio ex fiducia εἶδομεν ἀνωτέρω ¹⁷.

§ 393. Ἡ fiducia τοῦτο μὲν παρῆχε πράγματα διὰ τοῦ τρόπου τῆς συστάσεως αὐτῆς (in jure cessio—mancipatio), τοῦτο δ' ἀπεστέρει τῆς κυριότητος τὸν ὀφειλέτην εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς καὶ τρίτον μικρὸν ἐξησφάλιζεν αὐτὸν διὰ τῆς actio fiduciae, διότι αὕτη ἦν προσωπικὴ (in personam). Τούτων ἕνεκα κατέφυγον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν παροχὴν πραγματικῆς ἀσφαλείας (cautio idonea) τῶν δικαιωμάτων, ἄνευ ἀποξενώσεως τοῦ ὀφειλέτου ἀπὸ τοῦ πράγματος, παραχωρουμένης τῷ πιστωτῇ μόνῃς τῆς κατοχῆς αὐτοῦ. Ὁ τρόπος οὗτος ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον στάδιον τοῦ ἐνεχύρου, τὸ εἰδικὸν pignus, οὗτινος οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται ἄλλη τις καταγωγὴ. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ pignus τοῦτο ἐμορφώθη κατ' εἰκόνα ἢ τοῦ pignus, ὡς ἐξαναγκαστικοῦ μέσου πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν (decreta) τῶν ἀρχόντων (magistratus), ἢ τῆς legis actio per pignoris capionem ¹. διότι τὸ μὲν pignus τῶν ἀρχόντων ἀνῆκε τῷ δημοσίῳ δικαίῳ, ἐχρησίμευε δ' οὐχὶ πρὸς ἐξασφάλισιν δικαιώματος, ἀλλὰ χάριν διοικητικῶν μέτρων, ὅτε ἀπειθοῦντος τοῦ πολίτου, ἡ κυριότης τοῦ καταληφθέντος πράγματος περιήρχετο αὐτοδικαίως εἰς τὴν πολιτείαν· ἡ δὲ legis actio per pignoris capionem τοῦτο μὲν ἦν τυπικὴ πράξις, ἐν ᾧ τὸ ἐνεχύρον ἀπηλλάσσετο παντὸς τύπου, τοῦτο δ' ἦν μέσον ἐκτε-

41] Ἰδ' ἀν. § 386 σημ. 9. Πρὸλ. Κικ. pro Flac. 21, ad diversos 13. 56. — 42] Paul. Sent. II. 43 § 1. — 43] Κικ. de off. III. 15. 61, ad famil. VII. 42, Top. 17. Πρὸλ. Γαί. IV. 62. — 44] Dernburg τόμ. Α'. σ. 44-45. — 45] Πρὸλ. Κικ. pro Rosc. Com. VI. 16, de nat. deor. III. 30, de off. III. 17, Γαί. IV. 182. — 16] L. 9 C. Th. 15. 14. — 17] § 335 σημ. 21.

§ 393. 1] Οὕτως ὁ Puchta § 248. Περὶ τοῦ pignus τοῦτου ἴδε τόμ. Α' § 76

λέσεως καὶ οὐχὶ ἀσφαλείας καὶ τρίτον τὸ ἐνέχυρον, περὶ οὗ ἐνταῦθα, παρείχε μόνον περιορισμένην νομὴν τῷ πιστωτῇ, ἐν ᾧ ἡ *legis actio* ἐκείνη παρείχε μᾶλλον κυριότητα². Ὅπως δὴποτε τὸ ἐνέχυρον κατὰ τὸ ε' τοῦτο στάδιον, κυρίως πραγματικὴν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ νομικὴν, ἀσφάλειαν παρείχε τῷ πιστωτῇ, διότι οὔτε αὐτὸς ἐκτὰ δικαίωμα τι ἐπὶ τοῦ ἐνεχυριασθέντος πράγματος, ἐκτὸς τῆς κατοχῆς αὐτοῦ, τῆς *actio furti* (ἀγωγῆς περὶ κλοπῆς), ἐν περιπτώσει κλοπῆς τοῦ πράγματος καὶ τῶν παραγγελμάτων τῆς νομῆς³, οὔτε ὁ ὀφειλέτης ἀπεστερείτο τῆς κυριότητος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πράγματος· διὸ ἡδύνατο γὰρ διεκδικήσῃ αὐτὸ διὰ τῆς *rei vindicatio* καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ πιστωτοῦ, ἐπὶ δ' ἀκινήτων, ἅτινα φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ πιστωτὴς δὲν ἡδύνατο νὰ φυλάττῃ ὅσον τὰ κινήτα, ὀφειλέτης καὶ εἰς ἀπαλλοτριώσιν τοῦ πράγματος ἡδύνατο νὰ προβῇ ἀκωλύτως. Ἐνεκα δὲ τούτου, φαίνεται, τὸ *pignus* συνιστάτο συνήθως ἐπὶ κινήτων, ὁπόθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ τοῦ Γάϊου *pignus proprie res mobilis constitui* (κυρίως ἐνέχυρον τὸ κινήτων λέγεται)⁴. Ἐξ ἐτέρου δ' ἐθεωρεῖτο ὡς προσωρινὴ ἀσφάλεια μέχρι τῆς παροχῆς ἐγγυητοῦ (*sponsor*) ἢ τῆς τελέσεως *fiducia*⁵.

Ἡ λέξις *pignus* παράγεται, κατὰ Γάϊον, ἐκ τοῦ *pugnus* (πυγμή), ἔνεκα τῆς χειρὶ παραδόσεως τοῦ πράγματος, *quia res, quae pignori dantur, manu traduntur*, τοῦτο δὲ δέχονται καὶ τὰ Βασιλικὰ ὡς πρὸς τὴν λέξιν ἐνέχυρον (διὰ τὸ ἐν τῇ χειρὶ εἶδοςθαι)⁶. οὐχ ἥττον φυσικωτέρα φαίνεται ἡ παραγωγὴ τοῦ μὲν *pignus* ἐκ τοῦ *pago* (πήγνυμι), τοῦ δ' ἐνεχύρου ἐκ τοῦ ἐχυρός (ἐχω), ἰσχυρός, ἀσφαλής, ἔνεκα τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐνεχύρου⁷.

§ 394. Πρὸς τῇ *fiducia* καὶ τῷ ὄντως ἀνεπαρκεῖ *pignus* ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ τρίτη καὶ τελειωτικὴ μορφή τοῦ ἐνεχύρου, ἥ ἀνήκουσι τὰ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αποτελεσμάτων αὐτοῦ προειρημένα, οὐδὲ μεταβίβασιν κυριότητος, οὐδὲ μεταβίβασιν καὶ κατοχῆς ἀναγκαίως ἀπαιτούσα, παρέχουσα δὲ πᾶσαν δυνατὴν ἀσφάλειαν τῷ πιστωτῇ, διὰ τῆς κατατάξεως τοῦ ἐνεχύρου ἐν τοῖς ἐμπράγματοις δικαίωμασιν ἐπὶ ἄλλοτρίου πράγματος.

Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ἐνεχύρου ἀπεκάλεσαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ὑποθήκην,

σημ. 7.—2] Dernburg τόμ. Α'. § 4 Πρὸς. Kuntze *Cursus* § 552.—3] Dernburg σ. 45.—4] L. 238 § 2 D. 50, 16, B. (2. 2) 229 § 2.—5] Cato de re rustica 146-150. Rudorff *Zeits. für RGes.* τόμ. II'. σ. 136-187.—6] L. 238 § 2 D. 50, 16, B. (2. 2) 229 § 2.—7] Dernburg σ. 49 σημ. 14.

hypotheca, παρέλαβον δ' αὐτό, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, κατὰ τὸ πλείστον ἐκ τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου, ἴσως δὲ τὸ πρῶτον χάριν τῶν ἀλλοδαπῶν¹. Ἀλλ' ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ ὑπῆρχεν ἐπὶ ἀκινήτων σπουδαίων μέσον ἀποδείξεως τοῦ ἐνεχύρου καὶ προειδοποιήσεως παντὸς μέλλοντος πιστωτοῦ, ὅπερ δὲν παρέλαβον οἱ Ρωμαῖοι, ἥτοι ἡ συνήθεια τοῦ τιθέναι ὄρους, ἥτοι λιθίνας πλάκας, φερούσας τὰ ἐνόματα τοῦ ἀρχοντος, τοῦ πιστωτοῦ καὶ τοῦ ὀφειλέτου καὶ τὸ ποσὸν τοῦ χρέους, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξαρτᾶται ἡ ἰσχὺς τῆς ὑποθήκης ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ τύπου τούτου².

§ 395 Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ νέου τούτου βεσμοῦ ἐγένετο ἐν τῇ μισθώσει ἀγροτικῶν κτημάτων, ἐν ᾗ πρᾶττωρ τις *Salvius* ἀνεγνώρισε τὴν συμφωνίαν μεταξὺ τοῦ ἐκμισθωτοῦ καὶ τοῦ μισθωτοῦ περὶ ἐνεχυριάσεως τῶν εἰσχοριζομένων γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ σκευῶν (*invecta et illata*), πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς καταβολῆς τοῦ μισθώματος³. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ τοιούτου ἐνεχύρου ἦν ἐπαισθητοτέρα ἐν τῇ μισθώσει ταύτῃ, διότι οἱ μισθωταὶ γεωργοί, ἄποροι συνήθως ὄντες, οὔτε ἄλλο τι ἠδύναντο νὰ ἐνεχυριάσωσι διὰ *fiducia* ἢ *pignus*, οὔτε τὰ πρὸς τὴν καλλιέργειαν ἀναγκαῖα ἀντικείμενα, ὅτε ἀπαραίτητα ὦντα αὐτοῖς.

Ἐκ τῆς ἄνευ παραδόσεως ἢ τύπου τινὸς συμφωνίας ταύτης ἐπήγαγε παράγγελμα, φέραν τὸ ὄνομα τοῦ εἰρημένου πρᾶττωρος, τὸ *interdictum salvianum*, χορηγοῦν δὲ τῷ πιστωτῇ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κτῆσιν τῆς νομῆς τῶν *invecta et illata*, ἐν περιπτώσει ἐξαγωγῆς αὐτῶν ἐκ τοῦ κτήματος ἄκοντος αὐτοῦ ἢ ἄνευ καταβολῆς τοῦ μισθώματος, διὸ χαρακτηρίζεται ἐν ταῖς πηγαῖς ὡς *interdictum adipiscendae possessionis* (δρακτέας νομῆς)⁴. Ἐκινεῖτο δὲ κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην⁵, οὐχὶ κατὰ παντὸς τρίτου, ἀλλὰ μόνον κατὰ τοῦ μισθωτοῦ καὶ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ καὶ παρ-γράφετο μετὰ ἐν ἔτος. Διὸ ἐπέστη ἡ ἀνάγκη εὐρυτέρου ἐνδίκου μέσου καὶ τοιούτον ὑπῆρξεν ἡ *actio Serviana*, κληθεῖσα οὕτως πιθανῶς

§ 394. 1] Πρβλ. Dernburg σ. 67 — 2] Πρβλ. Σουίδα: Ὅρος sic Attici vocant titulos aedibus et agris oppigneratis affixos significantes ea creditoribus obligata esse. Dernburg σ. 71, Καλλιγὰ τόμ. Β' § 281. Nouvelle Rev. Histor. du dr. Franc. ect. IX. σ. 4 ἐπ. Les inscriptions hypothécaires en Grèce ὑπὸ Dareste.

§ 395. 1] Gai. IV. 147, τίτλ. Πανδ. de salviano interdicto 43. 33, Κώδ. de precario et salviano interdicto 8. 9. — 2] Gai. IV. 147, § 3 J. 4 15. Ἴδε καὶ ἄνωτ. § 315. — 3] Φιλωνειζέται: ἴδε Παπαρρηγ. Πραγμ. § 472. —

ἔνεκα τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσαγαγόντος αὐτὴν πραιτώρος καὶ κινουμένη κατὰ παντὸς τρίτου διὰ τῆς ἀγωγῆς ἐπομένως ταύτης ἔλαβε τὸ ἐνέχυρον χαρακτηρὰ ἐμπραγμάτου δικαιώματος⁴. Κατόπιν ἐξετάθη ἡ τοιαύτη ἐνεχυρίασις καὶ ἐπὶ ἄλλων περιπτώσεων, πλὴν τῶν *invecta et illata* καὶ ἐν τῇ ἐπεκτάσει ταύτῃ ἐχορηγεῖτο ἡ *actio quasi Serviana*, οἱοτοὶ Σερβιανῇ, ὡς κατὰ τὴν τύπον τῆς *Serviana* διατυπουμένη, καὶ οὕτως συνεπληρώθη γενικῶς τὸ ἐνέχυρον⁵. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐκαλεῖτο ἡ ἀγωγή αὕτη καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐμπραγμάτου δικαιώματος, *actio pignoratitia* ἢ *hypothecaria*, ὡς εὔρηται ἐν τῷ *Corpus juris civilis*⁶. *Actio pignoratitia* ὁμῶς καλεῖται καὶ ἡ ἐκ τῆς περὶ ἐνεχύρου συμβάσεως προσωπικὴ ἀγωγή τοῦ ὀφειλέτου κατὰ τοῦ πιστωτοῦ ἢ τὰν ἀπάλιν, περὶ ἧς ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ⁷.

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ τοιούτου ἐνεχύρου παρατηρητέον, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τοῦτο μὲν ἐκάλεον αὐτὸ εἰδικῶς ὑποθήκην (*hypotheca*), ὅτε τὸ δι' οὗ μετεβιβαζέτο ἡ νομὴ τῷ πιστωτῇ ἐκαλεῖτο εἰδικῶς *pignus* (ἐνέχυρον)⁸, τοῦτο δ' ἐταῦτιζον ἁπλότερα, ὥστε ὁ Μαρκεανὸς ἠδύνατο νὰ λέγῃ: *inter pignus et hypothecam tantum nominis sonus differet* (κατὰ μόρον τὸ ὄνομα διαφέρει τῆς ὑποθήκης τὸ ἐνέχυρον)⁹, ὅπερ καὶ ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ φαίνεται συμβαῖνον¹⁰.

§ 396. Τὸ τοιούτῳ τρόπῳ συνελεσθὲν ἐμπράγματον δικαίωμα ἐστέρειτο κατ' ἀρχάς τοῦ κυριωτάτου ἀπο-ελέσματος, ἥτοι τῆς ἐξουσίας τῆς ἐκποιήσεως τοῦ πράγματος πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀπαιτήσεως. Ἡ ἐξουσία αὕτη ἐνυπῆρχε μὲν ἐν τῇ *fiducia*, ἀλλὰ μόνον δυνάμει τῆς κυριότητος, ἣν ἐκτάτο ὁ δανειστής ἐπὶ τοῦ πωλουμένου πράγματος καὶ τοῦ συνήθως προστιθεμένου *pactum de vendendo*, ἠκολούθησε δὲ τὸν τρόπον τινὰ τὴν αὐτὴν καὶ τὸ ἐνέχυρον βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν. οὕτως κατ' ἀρχάς ἐχορηγεῖτο δι' ἰδιαιτέρας προσθέτου συμφωνίας, ἣν εὕρισκομεν ἤδη ἐν χρῆσει ἐπὶ τῶν νομοδιδασκάλων Σερβίου καὶ Λαβέωνος¹ καὶ ἦν, ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως τῆς πρὸς ἐκποίησιν ἐξουσίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν καὶ ὡς ἀρχαιοτέραν τῶν δύο

4] § 7 J. 4. 6.—5] § 7 J. 4. 6, I. 13 § 1 D. 16. 1.—6] Π. γ. § 7 J. 4. 6, I. 3 § 3 D. 10. 4, I. 41 D. 13. 7, I. 5 C. 8. 15.—7] Π. γ. § 4 J. 3. 14. Τίτλ. Πανδ. de pignoratitia actione vel contra. Κώδ. de actione pignoratitia 4. 24, I. 1 § 2, I. 3. 8 pr. D. 12. 7 κτλ. Ἰδὲ κατωτ. § 437—8] L. 9 § 2 D. 13. 7, § 7 J. 4. 6.—9] L. 5 § 1 D. 20. 1, B. (25. 2) 5 § 1.—10] Dernburg τόμ. Α'. σ. 70.

§ 396. 1] Τόμ. Α'. § 150, I. 45 § 22 D. 47. 10, I. 35 D. 20. 1.

τούτων νομοδιδασκάλων². Ἐν ἑλλείψει δὲ τοιαύτης συμφωνίας ἡ
τοῦ πιστωτοῦ ἐκποίησης ἀπετέλει κλοπὴν (furtum)³. Κατόπιν
ἐθεωρήθη ὡς ἐνυπάρχουσα ἐν τῷ δικαιώματι τοῦ ἐνεχύρου καθ' ἑαυ-
τὴν ὑπὲρ εὐρίσκωμεν ἰσχύον ἐπὶ Οὐλπιανοῦ, Παύλου καὶ Παπινιανοῦ⁴
δὴ καὶ πᾶσα ἐναντία συμφωνία οὐδὲν ἄλλο ἐπέφερεν ἀποτελέσμα-
τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ πιστωτοῦ νὰ εἰδοποιήσῃ τρὶς τὸν ὀφειλέτην π-
τὴς ἐκποιήσεως, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Οὐλπιανοῦ, ἣν ὁ ἡγεμὼν Γ-
διανὸς ἐκύρωσεν, ὡς εἶδομεν, δι' εἰδικῆς διατάξεως (rescriptum)⁵.

§ 397. Ἐκ τῆς προεκτεθείσης ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐνεχυρ-
κοῦ δικαιώματος ἐν γένει ἐξάγεται, ὅτι πρὸς προστασίαν αὐτοῦ ἐχ-
σίμενον τρία ἔνδικα μέσα, τὸ *interdictum salvianum*, ἡ *actio*
Serviana καὶ ἡ *actio quasi Serviana* (ἡ *pigneraticia* ἢ *hypothecaria*). Καὶ τὸ μὲν *interdictum salvianum* ἐχορηγε-
μόνον πρὸς κτήσιν τῆς νομῆς, ἡ δ' *actio Serviana* ἐχορηγεῖτο μό-
τῳ ἐκμισθωτῇ ἀγροτικοῦ κτήματος καὶ μόνον ἡ *quasi Serviana*
παντὶ ἐνεχυροῦχῳ πιστωτῇ. Τὰ κυριώτερα στοιχεῖα δὲ τῶν δύο ἀγωγῶν
τούτων ἦσαν τὰ ἑξῆς: α) Ἡ ἀγωγὴ ἦτο ἐμπράγματος (in rem)
πολὺ προσεγγίζουσα τῇ *rei vindicatio*, ἥς καὶ τὸ ὄνομα λαμβάνει
ἐνιαχοῦ τῶν πηγῶν⁶ καὶ *actio in factum* (ἐν ἀποτελέσματι), ὡς καὶ
θαρῶς πραιτωρικῇ⁷. β) Ἡδύνατο νὰ κινηθῇ καὶ πρὸ τοῦ ληξιπροθέσμου
τοῦ ἀσφαλιζομένου δικαιώματος, εἴτε ὅπως ὁ πιστωτὴς χάριν μείζονος
ἀσφαλείας λάβῃ καὶ τὴν νομὴν τοῦ πράγματος, εἴτε ἐνεκα ἐτέρου συ-
φέροντος, ἀποκειμένου τῇ κρίσει τοῦ δικαστοῦ⁸. γ) Ὁ ἐναγόμενος ἦτο
νατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἀγωγῆς καταβάλλων τὸ χρέος, ὑπὲρ οὗ τὸ ἐ-
χυρον⁹. Καὶ δ) ὁ ἐναγόμενος, ἐὰν δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ ὀφειλέτης ἀλλ'
τρίτος, ἠδύνατο ν' ἀξιώσῃ κατ' ἔνστασιν παρὰ τοῦ πιστωτοῦ νὰ στρα-
πρῶτον κατὰ τοῦ ὀφειλέτου, τὴν δ' ἔνστασιν ταύτην, εἰσαχθεῖσαν ἐν
τῆς Νεαρᾶς 4 κεφ. 5, ἐκάλεσαν οἱ νεώτεροι *exceptio (beneficium)*
excussionis personalis.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς ἦσαν παρεμφερῆ πρὸς τὰ τῆς

2] Dernburg τόμ. Α'. σ. 86.— 3] L. 73 D. 47. 2.— 4] Πρ6λ. 1. 4 D. 13.
Paul. Sent. II. 5 § 4, 1. 3 § 2 D. 20. 4.— 5] L. 4 D. 13. 7. '13' ἀνωτ. § 1
σημ. 6.

§ 397. 1] L. 16 § 3 D. 21. 1. Π. γ. 1. 43 D. 13. 7, 1. 16 § 3, 1. 28. 29
D. 20. 4. — 2] '13' ἀνωτ. § 395. — 3] L. 14 D. 20. 1, 1. 5 § 1 D. 20. 6, §
1. 4. 6.— 4] L. 16 § 3 D. 20. 1, 1. 42 § 1 D. 20. 6.

vindicatio, πλὴν τῶν περὶ τῶν καρπῶν, διότι τούτους ἡδύνατα ὁ πιστωτής ν' ἀπαιτήσῃ μόνον ἐν ᾗ περιπτώσῃ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐξήρκει πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτοῦ⁵.

§ 398. Τὸ ἐνέχυρον καὶ ἡ ὑποθήκη ἐν τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ ὑπέστησαν θεμελιώδη μεταβολὴν καὶ διεκρίθησαν αὐστηρῶς ἀλλήλων, τοῦ μὲν ἐνεχύρου περιορισθέντος ἐπὶ κινητῶν, τῆς δ' ὑποθήκης ἐπὶ ἀκινήτων, διὰ δύο νεωτέρων νόμων, τοῦ ἀπὸ 11 Αὐγούστου 1836 περὶ ὑποθήκης (δ' οὗ κατηργήθησαν καὶ οἱ ἐξῆς προγενέστεροι νόμοι., ὁ τῆς 23 Ἀπριλίου 1835 περὶ σημειώσεως ὑποθηκῶν, ὁ τῆς 20 Μαρτίου 1836 περὶ προσωρινῆς σημειώσεως ὑποθηκῶν καὶ ὁ τῆς 31 Ἰουλίου 1836 περὶ ὑποθηκῶν) καὶ τοῦ ἀπὸ 11 Δεκεμβρίου 1836 περὶ ἐνεχύρου.

Κατὰ τὸν νόμον περὶ ἐνεχύρου, ἵνα πηγᾷ τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προνόμιον ἀπαιτοῦνται πρὸς τῷ ἀντικειμένῳ καὶ α) τίτλος, ἥτοι δικαιοπραξία, ἀλλὰ μόνον ἐν ζωῇ¹, ἥτις, ἐὰν ἡ ἀσφαλίζομένη ἀπαίτησις ὑπερβαίῃ τὰς 50 δρ., δεόν νὰ καταρτισθῇ δι' ἐγγράφου (δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ μὲν, ἀλλὰ φέροντος βεβαίαν χρονολογίαν²), περιέχοντος τὴν ὀφειλομένην ποσότητα καὶ περιγραφὴν τοῦ ἐνεχυριασθέντος πράγματος καὶ β) παράδοσις τῆς κατοχῆς τοῦ πράγματος εἰς τὸν πιστωτήν, ἢ εἰς τρίτον τῇ κοινῇ τοῦ πιστωτοῦ καὶ τοῦ ὀφειλέτου συναίνεσις ὀριζόμενον³. Ἀντικείμενον δὲ τοῦ ἐνεχύρου δύναται νὰ ᾖ πᾶν ἀλλότριον τῷ πιστωτῇ κινητὸν πρᾶγμα, ἐπιδεκτικὸν ἐκποιήσεως ἢ μεταβατικῇ (ἥτοι ἐπιδεκτικῇ ἐκχωρήσεως⁴) πίστωσης περὶ κινητοῦ, ὅτε ὅμως, ὅπως ᾄρξῃται τὸ ἐπ' αὐτῆς ἐνέχυρον, ἀπαιτεῖται καὶ ἡ καινοποίησις τοῦ καταστατικοῦ τοῦ ἐνεχύρου ἐγγράφου εἰς τὸν ἐν αὐτῇ ὀφειλέτην⁵. Ἡ ἱκανοποίησις τοῦ πιστωτοῦ διὰ τοῦ ἐνεχύρου γίνεται διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως, προκαλουμένης ὑπ' αὐτοῦ καὶ δυναμένης νὰ διατάξῃ νὰ παραμένῃ τὸ ἐνέχυρον παρ' αὐτῷ, κατ' ἐκτίμησινπραγματογνωμόνων ἀντὶ πληρωμῆς ἢ, μὴ συναινούντος εἰς τοῦτο τοῦ ὀφειλέτου, νὰ ἐκποιηθῇ διὰ πλειστηριασμοῦ. Καὶ τὸ μὲν ὑπερβάλλον ἀνήκει τῷ ὀφειλέτῃ, τὸ δ' ἐλλείπον τυχὸν ἐκ τῆς ὀφειλῆς καταβάλλεται ὑπ' αὐτοῦ⁶, ἄκυρος δ' ἡ τε lex commissoria καὶ πᾶσα συμφωνία ἐπιτρέπουσα τῷ πιστωτῇ νὰ διαθέσῃ τὸ ἐνέχυρον ἄνευ τῶν διατυπώ-

5] L. 14 § 6 D. 20. 4.

§ 398. 4] Ἰδ' ὁμοῦς Οἶκον. Στοιχ. § 161 σημ. 4.—2] Ἀρθρ. 413 καὶ 414 Πολ. Δικ.—3] Ἀρθ. 1. 2 καὶ 4.—4] Ἰδε κατωτ. § 420.—5] Ἀρθ. 1. 3.—6] Ἀρθ. 6 καὶ

σεων τούτων. Ἐπίσης ὁ πιστωτής δικαιούται οὐ μόνον νὰ κατέχῃ τὸ πρᾶγμα μέχρι τῆς ἱκανοποιήσεως, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν νὰ παρακρατήσῃ αὐτό, ἐὰν ἐδόθῃ παρὰ τοῦ ὀφειλέτου καὶ οὐχὶ παρὰ τρίτου, διὰ πᾶν ἄλλο χρέος, ὑπερ ἐγεννήθη μὲν ἐκ συμβάσεως μεταξὺ αὐτῶν μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἐνεχύρου, κατέστη δ' ἀπαιτητὸν πρὸ τῆς πληρωμῆς τοῦ διὰ τοῦ ἐνεχύρου ἐξασφαλιζομένου⁸.

Ἐξ ἐτέρου ὁ πιστωτής ὑποχρεοῦται α) νὰ καταβάλῃ ἐπιμέλειαν συνετοῦ οἰκογενειάρχου περὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἐνεχύρου, δικαιούμενος ὅμως ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ ὀφειλέτου τὰς ἀναγκαίας καὶ ἐπωφελεῖς δαπάνας, β) ν' ἀπέχῃ πάσης χράσεως τοῦ πράγματος καὶ δὴ ἐπὶ ποινὴ παραδόσεως τῆς κατοχῆς εἰς τρίτον, ὀριζόμενον τῇ αἰτήσει τοῦ ὀφειλέτου ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῶν Πρωτοδικῶν καὶ γ) ἐπὶ ἐνεχυριασθείσης τοκοφύρου ἀπαιτήσεως, ἐὰν εἰσπράξῃ τόκους, νὰ καταλογίζῃ αὐτοὺς εἰς τοὺς τυχόν ὀφειλομένους αὐτῷ τόκους ἢ, μὴ ἐφειλομένων τοιούτων, εἰς τὸ κεφάλαιον⁹.

Τὸ ἐνέχυρον εἶναι κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἀδιαίρετον, ἀποσβέννεται δὲ ἐκ τε τῶν λόγων, οὓς εἶδομεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς κατοχῆς τοῦ πράγματος (πλὴν τῆς ἀπὸ κοινῆς συμφωνίας ἐπερχομένης) καὶ τῆς μὴ ἀνακτήσεως αὐτῆς ἐντὸς 6 ἑβδομάδων¹⁰.

§ 399. Κατὰ τὸν νεώτερον νόμον, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δημοσιότητος καὶ εἰδικότητος¹, ὑποθήκη εἶναι δικαίωμα πραγματικὸν ἐπὶ ἀλλοτρίῳ ἀκινήτῳ, ἀποκτώμενον δι' ἐγγραφῆς εἰς τὸ βιβλίον τῶν ὑποθηκῶν². Πρὸς ὑπαρξιν δ' ὑποθήκης ἀπαιτοῦνται³ α) τίτλος, πηγάζων εἴτε ἐκ τοῦ νόμου, εἴτε ἐκ δικαστικῆς (ὀριστικῆς καὶ τελεσιδικίου παντὸς οἴου δῆποτε δικαστηρίου) ἀποφάσεως, εἴτε ἐκ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ ἢ αἰτία θανάτου. β) Ἐγγραφὴ τοῦ τίτλου τούτου, ἥτοι καταχωρίσις ἐν τῷ Βιβλίῳ τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Δήμου, ἐν οὗ τῇ περιφερείᾳ κεῖται τὸ κτῆμα, τηρουμένῳ ὑπὸ τοῦ ὑποθηκοφύλακος⁴ καὶ γ) ἀκίνητον, ἢ ὀρισμένον δικαίωμα ἐπὶ ἀκινήτῳ (ἐμφύτευσις, ἐπιφάνεια, ἐπικαρπία), ἀνῆκον τῷ ὀφειλέτῃ ἢ τρίτῳ μὲν, ἀλλὰ τῇ συναινέσει αὐτοῦ, ἢς ἄνευ ἢ μὲν ὑποθήκη εἶναι ἄκυρος, ὁ δ' ἐν γνώσει παραχωρήσας αὐτὴν ὑπόκειται καὶ εἰς ποινὴν (ἀρτιβαδισμός)⁵.

Ἡ ὑποθήκη ἀφίησι μὲν τὴν κατοχὴν καὶ πᾶσαν διὰθεσιν τοῦ κτῆ-

ἀνωτ. § 387 σημ. 5-7 — 7] Ἀρθ. 5 καὶ ἀνωτ. § 386. — 8] Ἀρθ. 10 — 9] Ἀρθ. 9. 10 — 10] Ἀρθ. 4034 Πολ. Δ. κ.

§ 399. 1] Οἶκον. Στοιχ. § 457 σημ. 18, Καλλίγ. Β'. § 374. — 2] Ἀρθ. 1. — 3] Ἀρθ. 8. — 4] Ἀρθ. 11-15. — 5] Ἀρθ. 16-22. 87 ἐπ. — 6] Ἀρθ. 2-6, ἄρθ. 1 Ν.

ματος, μὴ παραβλάπτουσιν τὴν ὑποθήκην, τῷ ὑποθηκεύσαντι, παρέχει δὲ τῷ πιστωτῇ τὸ δικαίωμα τῆς διὰ τῆς ἐκποιήσεως τοῦ πράγματος, συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς Πολιτ. δικονομίας, προνομιακῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἀπαιτήσεως του. Ὁ δ' ὀφειλέτης διὰ μὲν τὸ μετὰ τὴν ἐκποίησιν ὑπόλοιπον παραμένει ὑπόχρεως, τοῦ δὲ περισσεύματος διακαίουται νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπόδοσιν, ἂν αὐτὸς εἶναι κύριος τοῦ ἐνυποθήκου, ἄλλως ὁ κύριος. Τὰ δὲ δικαιώματα τοῦ πιστωτοῦ προστατεύει ὁ νόμος δι' ἐμπραγμάτου ἀγωγῆς, ἐκδηλουμένης σήμερον συνήθως διὰ τῆς ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν, μὴ αποκλείων ὅμως καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀσφαλιζομένης ἀπαιτήσεως πηγάζουσαν προσωπικὴν, ἥς δύναται καὶ μόνως νὰ ποιησῇται ὁ πιστωτῆς χρῆσιν⁷. Ὑπαρχόντων δὲ πολλῶν ἐνυποθήκων πιστωτῶν, οὐδεὶς μὲν κωλύεται νὰ ἐπιδιώξῃ πρῶτος τὴν ἐκποίησιν ταύτην, ἀλλ' ἡ ἱκανοποίησις ἐπέρχεται ἀναλόγως τῆς προτεραιότητος τῆς ἐγγραφῆς, ἐπὶ δὲ ἐγγραφῆς πολλῶν ὑποθηκῶν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἱκανοποιοῦνται, κατὰ κανόνα, συμμέτρως ἅπασαι⁸.

Ἡ κατάργησις τῆς ὑποθήκης διακρίνεται εἰς ἀπόσβεσιν καὶ ἐξάλειψιν. Ἡ ἀπόσβεσις, ἀντίστοιχος πρὸς τὸν τίτλον τὸν πρὸς κτῆσιν ἀπαιτούμενον, ἔχει ἢ ἀπώλεια τοῦ δικαιώματος τοῦ ἔχειν ὑποθήκην, ἐπέρχεται ἐξ ὠρισμένων ἐν τῷ νόμῳ λόγων, ἐν οἷς καὶ ἡ παραγραφή τῆς ἀπαιτήσεως⁹, ἣν ὅμως διακόπτει αὐτὴ ἡ ἐγγραφή¹⁰. ἡ δ' ἐξάλειψις, τὸ ἀντίθετον τῆς ἐγγραφῆς, ἔχει ἢ διαγραφή τῆς ὑποθήκης ἀπὸ τοῦ οἰκείου βεβλίου, δύναται νὰ γείνη μόνον, ὅταν ὑπάρχῃ λόγος ἀποσβέσεως ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ὀριζομένων¹¹, κατὰ τρόπον παρεμφερῇ πρὸς τὴν ἐγγραφήν¹² καὶ δι' αὐτῆς, ἀφ' ἧς λάβῃ χώραν, καταργεῖται ἐντελῶς ἡ ὑποθήκη.

Πρὸς τῇ ἐγγραφῇ ὑποθήκης εἰσῆχθη καὶ ἡ προσημείωσις, ἔχει ἢ ἐπίσης πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπαιτήσεως καταχώρισις μήπω ἢ ἀτελῶς κεκτημένου δικαιώματος πρὸς ἐγγραφήν ὑποθήκης χάριν τῆς μελλούσης ἀσφαλείας τοῦ πιστωτοῦ, ἐν ἣ περιπτώσει θεραπευθῶσιν αἱ ἐλλείψεις. Καὶ ἡ προσημείωσις ἀπαιτεῖ τίτλον καὶ καταχώρισιν ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ὑποθηκῶν. Ὁ τίτλος ὑπάρχει α) ὅταν ἡ ἐγγραφή ὑποθήκης δὲν συγχωρεῖται δι' ἐλλείψιν ἐννόμου τύπου τῶν δημοσίων ἐγγράφων, δύναται τῶν ὑποίων γίνεσθαι ἢ αἰτησις τῆς ἐγγραφῆς¹³. β) ὅταν ἡ ἀπαί-

περί μεταγραφ.—7] "Αρθ. 33-36. 47.—8] "Αρθ. 44-46.—9] "Αρθ. 50 καὶ 51-57.—10] "Αρθ. 21.—11] "Αρθ. 79. 80.—12] "Αρθ. 77-78.—13] "Αρθ. 23. Ἡ ἔννοια

τησις ἐπεδικάσθη πρωτοκλήτως (πρωτοδικως) καὶ γ) ὅταν ἡ ὑπαρξίς ἐμπροθέσμου ἀπαιτήσεως ἦται βεβαιωμένη δι' ἐγγράφων (μὴ χορηγούντων τὸ δικαίωμα πρὸς ἐγγράφην ὑποθήκης) καὶ ἐν ταύτῳ ὑπάρχῃ ἐπίσημος ἀπόδειξις ὅτι ὁ πιστωτής ἐκίνησεν ἀγωγὴν διὰ τὴν ἐξόφλησίν της. Ἡ καταχώρισις τῆς προσημειώσεως γίνεται κατὰ τὰς αὐτάς καὶ ἡ ἐγγράφῃ διατυπώσεις ¹⁴, τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτῆς εἰσὶ, γενικῶς εἰπεῖν, ὅτι χορηγεῖ δικαίωμα προτιμήσεως πρὸς κτήσιν ὑποθήκης, χρονολογουμένης ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καταχωρίσεως τῆς προσημειώσεως, ὑπὸ τὴν αἴρεσιν τῆς ἄρσεως τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῆς ἐντὸς ἀνατρεπτικῆς 30-ημέρου προθεσμίας ἀπὸ τῆς ἄρσεως ταύτης μετατροπῆς αὐτῆς εἰς ὑποθήκην ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ὑποθηκῶν ¹⁵.

τοῦ τίτλου τοῦ α' τοῦτου εἶδους εὐλόγως ἀμφισβητεῖται. Οἶκον. Στοιχ. § 183 σημ. 3, Κελλιγᾶ Β'. § 506. 507, ἀλλ' ἔδε καὶ Παπαορηγ. αὐτ. § 659. — 14] "Αρθ. 58 π.—15] "Αρθ. 82. 83.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΕΝΟΧΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Τ Μ Η Μ Α Α'

Η ΕΝΟΧΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ, ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

§ 400. Περιεχόμενον τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου.— § 401. Ὅρισμός τῆς ἐνοχῆς. *Obligatio*. — § 402. Παροχή. *Dare, facere, praestare*. — § 403. Εἶδη τῆς παροχῆς. — § 404. Ποιὸν τῆς παροχῆς. — § 405. *Obligatio civilis, praetoria, naturalis*. 406. *Obligatio bonae fidei, stricti juris*. — § 407. Τόκος. — § 408. Ἰστορία τοῦ τόκου. Περιορισμοί.— § 409. Ἀνατοκισμός. *Calendaria. Interusurium*. — 410. Διαφέρον. — § 411. Εὐεργέτημα εὐπορίας.

§ 400. Τὸ ἐνοχικὸν δίκαιον περιλαμβάνει τὴν ἔρευναν τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων (μέρους τῶν προσωπικῶν μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν οἰκογενειακῶν)¹, ἥτοι τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα παρέχουσι τῷ δικαιούχῳ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ ὑποχρέου τὴν ρύθμισιν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καθ' ὠρισμένον τρόπον, ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένην πράξιν (*facere* ὑπὸ εὐρεῖαν σημασίαν)².

§ 401. Πηγὴ τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων ἐστὶν ἡ ἐνοχὴ (*obligatio*), ἥτοι ἡ νομικὴ σχέσις μεταξὺ δύο ἢ πλειόνων προσώπων, ἧς δυνάμει τὸ ἓν (ἢ τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ἓν μέρος πολλὰ πρόσωπα), καλούμε-

§ 400. 1] Τόμ. 1 § 11.—2] L. 218 D. 50. 16.

νον πιστωτής (creditor, reus credendi)¹, δικαιούται ν' απαιτήσει παρὰ τοῦ ἑτέρου (ἢ τῶν ἑτέρων), τοῦ ὀφειλέτου (debitor, reus debendi)², ὥρισμένην παροχήν. Οἱ Ρωμαῖοι ὥριζον τὴν ἐνοχὴν μονομερῶς, ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ὀφειλέτου, οὕτως: obligatio est juris vinculum quo necessitate adstringimur alicujus solvendae rei (secundum nostrae civitatis jura) (ἐνοχὴ ἐστὶ δεσμός δικαίον, δι' οὗ τις ἀναγκάζεται καταβαλεῖν τὸ ἐποφειλούμενον [κατὰ τοὺς τῆς ἡμετέρας πολιτείας νόμους])³. Ἄλλ' ἡ λέξις obligatio ἔχει ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ πρὸς τῇ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ προκύπτουσιν σημασίαν τῆς ὑποχρεώσεως καὶ τὰς ἑξῆς: α) τὴν τοῦ νομικοῦ γεγονότος, δι' οὗ παράγεται ἡ ἐνοχὴ (γενεσιουργὸς λόγος)⁴. β) τὴν αὐτοῦ τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίωματος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν, ὅτε οὐσιαστικῶς ταυτίζεται πρὸς τὴν actio ὑπὸ τὴν οὐσιαστικὴν αὐτῆς σημασίαν⁵ καὶ γ) τὴν ὁλοκληρὴν τῆς ἐννόμου σχέσεως, περιλαμβανομένης τῆς δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν (ἐνοχικὴ σχέση), ὡς ὥρισamen αὐτὴν ἀνωτέρω⁶. Ἄλλαι δὲ τινες σημασίαι τῆς obligatio, ἥτοι τοῦ χρεωστικοῦ ἐγγράφου (=cautio), ἡ τῆς ἐνεχυρίσεως (=pignoratitio)⁷ κτλ., δὲν ἀνήκουσιν ἐνταῦθα.

§ 402. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνοχῆς, ἥτοι ἡ πράξις, εἰς ἣν ὑποχρεοῦται ὁ ὀφειλέτης, καλεῖται μὲν καὶ ἀντικείμενον τῆς ἐνοχῆς, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πολυσημάντου τῆς λέξεως ταύτης¹ προτιμητέα ἡ ἐν χρήσει ἑκφρασις παροχή, οἷα δύναται νὰ ᾖ πᾶσα πράξις, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ· ταύτην δ' εἰδικώτερον διακρίνουσιν οἱ Ρωμαῖοι εἰς dare, facere (non facere), praestare².

Τὸ dare εἰδικῶς μὲν σημαίνει τὴν κατὰ τινὰ τῶν τρόπων τοῦ jus civile (mancipatio, in jure cessio)³ παροχὴν ἐμπραγμάτου δικαίωματος, ἐπὶ πράγματος βεβαίου καὶ ὥρισμένου (certum) ἀτομικῶς τε καὶ κατὰ ποσόν, ἥτοι τί, ποῖον καὶ πόσον (quid, quale, quantumque), αἱ δ' ἔχουσαι τοιαύτην παροχὴν ἐνοχαὶ καλοῦνται certae· γενικῶς δὲ πᾶσαν οἷαν δέποτε παροχὴν, π. χ. rem utendam dare (ἐπὶ χρησιδανείου), operas dare (ἐπὶ ὑπηρεσιῶν τῶν ἀπελευθέρ-

§ 401. 1] L. 108 D. 50. 16.—2] L. 11. 112 pr. D. 50. 16.—3] Pr. J. 3. 13, Θεόφ. αὐτ.—4] Π. γ. 1. 1 § 3 D. 2. 14, L. 20 D. 5. 1.—5] Π. γ. 1. 7 § 4 D. 2. 14, L. 21 § 2 D. 46. 1. Ἰδ' ἀνωτ. § 284.—6] Π. γ. 1. 1 pr. 1. 3 D. 41. 7, 1. 35 D. 50. 17.—7] Π. γ. 1. 7 C. 4. 30 L. 4 D. 23. 5, L. 81 pr. D. 48. 1.

§ 402. 1] Ἰδ' Windscheid § 252 σημ. 1.—2] L. 3 pr. D. 44. 7.—3] Π. γ.

ρων)⁴ κτλ. Τὸ *facere* ἐπίσης κέκτηται δύο σημασίας· γενικὴν μὲν ὑφ' ἣν περιλαμβάνει πᾶσαν παροχὴν, ἄρα καὶ τὸ *dare*⁵, εἰδικὴν δ' ὑφ' ἣν ἀντιτίθεται τούτῳ καὶ σημαίνει πᾶσαν πράξιν, μὴ περιεχομένην ἐν τῷ *dare* ὑπὸ τὴν εἰδικὴν σημασίαν, π. χ. τὴν ἀποκατάστασιν πράγματος (*rem restituere*), τὴν ἐπιδείξιν αὐτοῦ (*exhibitio*), τὴν οἰκοδόμησιν οἰκίας (*insulam fabricari*) κτλ.⁶ Ἡ δὲ τοιαύτη παροχὴ δύναται νὰ ᾖ ἐν ὀρισμένῳ μέτρῳ ἀόριστος (*incerta*)⁷.

Τοῦ δὲ *praestare* ἡ μὲν εἰδικὴ σημασία ἐστὶν ἀμφίβολος καὶ φιλονεικεῖται παλαιόθεν, ἡ δὲ συνήθης ἐν ταῖς πηγαῖς χρήσις ἐστὶν ἡ περὶ τῆς εὐθύνης πρὸς ἀποζημίωσιν· δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς συμπληρωτικὸν τοῦ *dare* καὶ τοῦ *facere*⁸.

§ 403. Ἐκ τῶν διαφόρων δυνατῶν ιδιοτήτων τῆς παροχῆς ὑφίστανται καὶ αἱ ἑνοχαὶ διαφόρους διακρίσεις, ὧν αἱ σπουδαιόταται εἰσιν αἱ ἑξῆς :

α) εἰς ὀρισμένας, ὧν ἡ παροχὴ ἐστὶν ἀκριβῶς ὀρισμένη καὶ εἰς τὰς ἀόριστους, ὧν ἡ παροχὴ δὲν ἔχει τὴν ιδιότητα ταύτην. Ὅταν ἡ παροχὴ ᾖ τὸσῶ ἀόριστη, ὥστε ὁ ὀφειλέτης δύναται νὰ ἐκφύγῃ πᾶσαν ὑποχρέωσιν, δὲν ἔχη δὲ συγχρόνως ὀρισθῇ τὸ μέσον τῆς ἄρσεως τῆς τοιαύτης ἀοριστίας, ἡ ἑνοχὴ ἐστὶν ἀνίσχυρος. Ἐκ τῶν ἀόριστων δ' ἑνοχῶν δύο δέονται ἰδίας ἐρευνῆς, ὡς ἐν μέρει τοιαῦται α) ἡ διαζευκτικὴ (ἐξ ὀπαμοιῆς) ἑνοχὴ (κατὰ τοῦς νεωτ. *obligatio alternativa* ἢ, σπανιώτερον, *disjunctiva*)¹, ἥτοι μία ἑνοχὴ, ἥς ἡ παροχὴ ἔχει περιεχόμενον διαζευκτικῶς ὀρισμένον (Α. ἢ Β. ἢ Γ. κτλ.). Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἑνοχῇ (ἥτις δὲν εἶναι ἑνοχὴ ὑπὸ ἄρσεσιν) ὀφείλεται (*in obligatione est*) μὲν ἅπαρ τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ὁ ὀφειλέτης ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ μόνον τὸ ἐν τῶν διαζευτικῶς ὀφειλομένων, κατ' ἐπιλογὴν, αὐτῷ κατὰ κατὰ ἀνήκουσαν² καὶ ἀσκειμένην, ἐπίσης κατὰ κανόνα, διὰ τῆς πλήρους ἐκτελέσεως (*καταβολῆς*, *solutio*)³. Ἐάν δ' ἐξαιρετικῶς ἀνήκῃ ἡ ἐπιλογὴ τῷ πιστωτῇ, π. χ. διὰ συμφωνίας⁴,

§ 44 J. 4. 6, 1. 167 D. 50. 17, 1. 3 pr. D. 7 1.—4] § 2 J. 3. 14. 1. 8 pr. D. 38. 1. "18" ἀνωτ. § 259 καὶ κατωτ. § 434.—5] L. 218 D. 50. 16.—6] L. 2 § 5, 1. 4 § 1, 1. 72 pr. D. 45. 1.—7] L. 75 § 7 D. 45. 1. Π. ἐλ. κατωτ. § 403.—8] 11. χ. 1. 61 pr. § 1-3 D. 47. 2. Πρὸς Wächter Erort. 11. σ. 67 καὶ σ. 65 σημ. 9.

§ 403. 1] Πρὸς 1. 8 § 5 D. 28. 7. 1. 7 § 4 D. 47. 10, 1. 456 D. 50. 16. Ταύτης διακριτέα αὐστηρῶς ἡ καλουμένη *facultas alternativa*, περὶ ἧς ἴδ' Οἶκον. Στοιχ. § 53 σημ. 7.—2] § 33. J. 4. 6, 1. 25 pr., 1. 34 § 6 D. 18. 1.—3] Πιστωτῇ. Brox. § 63 σ. 67 σημ. 1. Windscheid § 255 σημ. 7.—4] L. 75 § 8, 1. 148 pr.

ἐξαντλεῖται καὶ διὰ τῆς *litis contestatio*⁵. Ἡ τοιαύτη ἐνοχὴ δύναται νὰ καταστῇ ἀπλή ἢ διὰ συμφωνίας, ἢ ἔνεκα τοῦ ἀδυνάτου, τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἑτέρου τῶν περιεχομένων τῆς παροχῆς, οὗ τὰ ἀποτελέσματα κανονίζονται διαφοροτρόπως, ἀναλόγως τοῦ τυχαίου ἢ ὑπαιτίου τῆς ἀδυναμίας καὶ τοῦ ἂν ἔχῃ τὴν ἐπιλογὴν ὁ ὀφειλέτης ἢ ὁ πιστωτής⁶. Καὶ ε) ἡ κατὰ γένος ὠρισμένη ἐνοχὴ (κατὰ τοὺς νεωτ. *obligatio generis*), ἣς ἡ παροχὴ ἔχει περιεχόμενον ὀριζόμενον διὰ κοινῶν πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων, ἰδίᾳ δὲ πρᾶγμα κατὰ γένος ὠρισμένον⁷. Καὶ ἐν αὐτῇ δέον νὰ γείνη ἐπιλογὴ, ρυθμιζομένη ὡς καὶ ἐν τῇ διαζευκτικῇ, ἣς οἱ κανόνες ἐφαρμόζονται καὶ κατὰ τὰ λοιπά, πλὴν τῶν περὶ ἀδυναμίας, δι' ἣν ὁ ὀφειλέτης γένους οὐδέποτε ἀπαλλάσσεται⁸.

§ 404. ε) Εἰς διαιρετὰς καὶ ἀδιαιρέτους, ἀναλόγως τοῦ διαιρετοῦ ἢ ἀδιαιρέτου¹ τοῦ περιεχομένου τῆς παροχῆς. Καὶ κατὰ κανόνα διαιρεταὶ μὲν εἰσιν αἱ περιέχουσαι *dare*, ἀδιαιρέτοι δ' αἱ περιέχουσαι *facere* ἢ *non facere*². Ἡ δὲ σπουδαιότητα πρακτικὴ σημασία τῆς διακρίσεως ταύτης ἔγκειται ἐν τῷ ὅτι μόνη ἡ διαιρετὴ ἐνοχὴ δύναται νὰ καταργηθῇ μερικῶς ἢ νὰ μερισθῇ εἰς πλείους³ καὶ ἐν τῇ ἐκ τῆς ἀδιαιρέτου παραγομένη συνενοχῇ⁴. Καὶ

γ) εἰς δυνατὰς καὶ ἀδύνατους· ἀδύνατοι ἐνοχαὶ εἰσιν αἱ ἔχουσαι παροχὴν ἀδύνατον, εἴτε φυσικῶς, εἴτε νομικῶς. Τὸ ἀδύνατον δύναται νὰ ᾖ ἀρχικόν ἢ ἐπιγεγεμένον, δηλ. ἢ νὰ ὑπάρχῃ ἐξ ἀρχῆς ἢ νὰ ἐπέλθῃ κατόπιν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀρχικοῦ ἐξεταστέον, ἂν ἡ σχετικόν (ἐξ ὑποκειμένου), δηλ. μόνον ὡς πρὸς τὸν ὀφειλέτην, ὅτε οὗτος οὐδόλως ἀπαλλάσσεται, ἀλλ' ὀφείλει τὸ διαφέρειν ἢ ἀπόλυτον (ἐξ ἀντικειμένου) δηλ. ὡς πρὸς πάντας, ὅτε ἐφαρμόζεται ὁ κανὼν *impossibilium nulla est obligatio* (περὶ τῶν ἀδυνάτων οὐδεμία ἐστὶν ἐνοχὴ)⁵, ἥτοι ἡ ἐνοχὴ ἐστὶν ἄκυρος. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιγεγεμένου ἐξεταστέον, ἂν ἡ ἀδυναμία προῆλθεν ἐκ τύχης, ὅτε ὁ ὀφειλέτης ἀπαλλάσσεται ἐξ ὅλο-

D. 45.1.—5] L. 112 pr. D. 45.1.—6] L. 27 § 6 D. 2.14 Παπαρ. αὐτ. Γ' § 81 ἐπ.—7] Ἰδ' ἄνωτ. § 307.—8] Παπαρ. αὐτ. Α' § 70-72. Καὶ τούτου ὅμως πάλιν εἶναι δυνατὴ ἐξαίρεσις, ἐπαναφέρουσα εἰς τοὺς ἐπὶ διαζευκτικῆς κανόνας. Π. γ. ἐπὶ ὀφειλῆς ἀριθμοῦ δημοσίων χρεωγράφων, ἐὰν τὸ δάνειον ἐξορληθῇ. Dernburg Pand. § 25 σημ. 7.

§ 404. 1] Ἰδὲ καὶ ἄνωτ. § 308.—2] Π. γ. 1 2 pr. § 1 D. 45. 1.—3] L. 2 § 4, 1. 85 pr. § 2 D. 45. 4, 1. 13 § 4 D. 46. 4, Windscheid § 253 σημ. 10. 11.—4] Ἰδὲ κατωτ. § 419.—5] Ἰδ' ἄνωτ. § 232 σημ. 3.

κληρου, ἢ μερικῶς ἀναλόγως τῆς ὀλικῆς ἢ μερικῆς ἀδυναμίας, ὑποχρεοῦται δὲ μόνον εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ ἐκ τῆς ἀδυναμίας ἀντικαταστήσαντος τὴν παροχὴν ἢ ἐκ πταίσματος (*dolus, culpa*) αὐτοῦ, ὅτε εὐθύνεται εἰς τὸ διαφέρειν⁶. Ἐπίσης δ' ἄκυροί εἰσι καὶ αἱ ἀθέμιτοι ἐνοχαί, ἥτοι αἱ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ἢ τοῦ δικαίου ἀπαγορευόμεναι (*turpes stipulationes nullius esse momenti*)⁷.

Τελευταῖον παρατηρήτέον, ὅτι ἡ παροχὴ δέον, κατὰ τινὰς τῶν πηγῶν ἐκφράσεις, πρὸ πάντων κατὰ τὸ *ea enim in obligatione consistere, quae pecunia lui praestarique possunt* (*ἐκεῖνα γὰρ ἐν ἐροχῇ συνίστανται, τὰ δυνάμενα χρήμασι διαλύεσθαι*)⁸, νὰ ἀποτιμᾶται εἰς χρήματα. Ἐξ ἄλλων ὅμως χωρίων προκύπτει ὅτι ὁ κανὼν οὗτος δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθὴς καὶ ὅτι ἀναγνωρίζονται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ ἐνοχαί ἄνευ χρηματικῆς καθαρῶς ἀξίας⁹, αἵτινες ὅμως κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον δὲν δύνανται νὰ πραγματοποιῶσιν, ἅτε ἀνεπίδεκτοι ἐξαναγκασμοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν, κατὰ τὴν πολιτικὴν Δικονομίαν¹⁰.

§ 405. Πρὸς τούτοις διαιροῦνται, κατὰ Ρωμαίους, αἱ ἐνοχαί εἰς *civiles* καὶ *praetoriae* ἢ *honorariae* καὶ εἰς *civiles* καὶ *naturales*. *Civiles*, ἐν τῇ πρώτῃ διαιρέσει, καλοῦνται αἱ πηγάζουσαι ἐκ λόγου ἀναγνωριζομένου ὑπὸ τοῦ *jus civile* (*civiles sunt quae aut legibus . . . aut jure civili comprobatae*), *praetoriae* δὲ ἢ *honorariae* αἱ ἐκ τοῦ δικαίου τῶν δικαστ. ἀρχόντων (*praetoriae sunt quas praetor ex sua jurisdictione constituit*)¹. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ διαιρέσει *civiles*, περιλαμβανομένων καὶ τῶν *praetoriae* ἢ *honorariae*, καλοῦνται αἱ, ἀποτελοῦσαι τὸν κανόνα, πλήρεις ἐνοχαί, ἥτοι αἱ πρὸς τοῖς λοιποῖς ἀποτελέσμασι τίκτους καὶ ἀγωγὴν (*actio*) *naturales* (*φυσικαί*) δ' αἱ ἀτελεῖς, ὧν κοινὸν μὲν χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι δὲν τίκτουςιν ἀγωγὴν, θετικῶς δ' ὅμως ἐκάστη φέρει, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἴδια ἀποτελέσματα π. χ. συμψηφισμόν, τὸ δυνατόν ἀνανεώσεως κτλ., ὡς πρὸς δὲ δὲν δύναται νὰ τεθῇ γενικὸς κανὼν². Καὶ ὁ μὲν λόγος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θεσμοῦ

6] Πρὸλ. Windscheid § 264 ἐδάφ. 2. — 7] L. 26 D. 45. 1. — 8] L. 9 § 2 D. 40. 7, B. (48. 5) 10 § 2. πρὸλ. 1. 7 D. 49. 5, 1. 38 § 17 D. 45. 4. — 9] "Id. Windscheid § 251 σημ. 3. — 10] Παπαρ. αὐτ. Γ'. § 172-173.

§ 405. 1] § 1 J. 3. 13. — 2] Gai. III. 419. 1. 94 § 3 D. 46. 3, Windscheid

τούτου ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ φιλονεικεῖται³. δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθώμεν ὅτι ὀφείλονται μόνον τῷ *jus gentium*, διότι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐλλείπει μαρτυρία περὶ τούτου ἱκανή, ἀφ' ἑτέρου δ' ὑπάρχουσι καὶ ἐνοχαὶ τοῦ *jus gentium* ἀγώγιμοι· ἀπαντῶσι δὲ τοιαῦται φυσικαὶ ἐνοχαὶ ἢ ἐνεκα νομικῆς ἀνικανότητος τοῦ προσώπου, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως ἐνστάσεώς τινος (*exceptio*). ἀντιτασσομένης τῇ *civilis obligatio* καὶ μὴ καταργούσης αὐτὴν ἐντελῶς κατὰ ποιόν⁴. Ἄλλ' ἡ διάκρισις *civilis* καὶ *naturalis obligatio* ἔχει καὶ ἑτέραν σημασίαν, καθ' ἣν ἡ μὲν *civilis* σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ *jus civile* ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτοῦ σημασίαν⁵ ἀναγνωρίζομένην ἐνοχὴν, ἡ δὲ *naturalis* τὴν ὑπὸ τοῦ *jus gentium*⁶.

§ 406. Τέλος αἱ ἐνοχαὶ ὑφίστανται καὶ ἄλλην διαίρεσιν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἀλλαχού μνημονευθεῖσαν¹ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀγωγῶν, ἥτοι τὴν εἰς *obligationes stricti juris* (*judicii*), τὰς ἐχούσας ἐν γένει ἀντικείμενον *certum* (βέβαιον), οἷον ἡ ἐκ *stipulatio certi*, ἢ ἐκ *mutuum*, καὶ εἰς *bonae fidei*, τὰς ἐχούσας *incertum* (ἀβέβαιον) καὶ τοιαῦταί εἰσι πρὸ πάντων αἱ ἐξ ἁμφοτεροβαροῦς συμβύσεως, οἷον ἀγοροπωλησίας, μισθώσεως κτλ. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἥτις ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς ἐκ δικαιοπραξίας, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἐξ ἀδικήματος ἐνοχάς², ἔχει τὴν αὐτὴν καὶ ἐν ταῖς ἀγωγαῖς σημασίαν· ἐπὶ πολλοῖς δὲ καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων³.

§ 407. Ἡ παροχὴ πολλάκις διαίρεται εἰς *κυρίαν*, τὴν ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχουσαν καὶ πρόσθετον, τὰς *προσθήκας* (*accessiones*), ἥτοι τοὺς καρποὺς (*fructus*) ὑπὸ τὴν εὐρείαν σημασίαν τῆς λέξεως⁴. Ἐν δὲ τοῖς πολιτικοῖς καρποῖς τάσσονται⁵ καὶ οἱ τόκοι. Τόκος δὲ καλεῖται ἡ κατὰ ποσοστὸν διὰ πραγμάτων τοῦ αὐτοῦ εἶδους καταβαλλομένη ἀποζημίωσις τοῦ πιστωτοῦ διὰ τὴν χρῆσιν (διὸ καὶ *usura* παρὰ Ῥωμαίοις⁶), τοῦ κυρίου ἀντικειμένου (εἰδικῶς καλουμένου τότε *capitalium*, *sors caput*, *principale debitum*)⁷, ἐξ ἀντικαταστατῶν πραγμά-

§ 288 σημ. 2.—3] ¹Id. Windscheid § 287 σημ. 5. — 4] L. 25 D. 45. 4, 19 pr. D. 12. καὶ ἀνωτ. § 292.—5] Τόμ. Α' § 52.—6] Πρβλ. § 2 J. 1. 2, l. 6 pr. D. 4. 1.

§ 406. 1] Ἀνωτ. § 289.—2] Puchta § 165 σ. 492.—3] ¹Id. ἀνωτ. § 289 σελ. 78.

§ 407. 4] ¹Id. ἀνωτ. § 307.—2] L. 31 D. 22. 1, l. 29 § 2 D. 21. 4.—3] Κοζ. ad Att. 42. 25. 6. 1, Caes. de bell. civ. III. 20, Isid. Orig. V. 25.—4] Π.χ. l. 4 § 3, l. 57 pr. D. 2. 14. 1. 75 § 9 D. 45. 4, l. 4 C. 4. 34. Varro de L. L. IV. 1. 24 D. 49. 5, Liv. VI. 35, l. un. § 2 C. Th. 4. 49. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις

των⁴ συνισταμένου, ἣν αὐτὸς παρεχώρησέ τινι ἢ ἥς ἐστερήθη. Δὲν δύναται δὲ ν' ἀποτελῇ ἀπ' ἀρχῆς αὐτοτελὲς ἀντικείμενον ἐνοχῆς, ἀλλὰ προϋποτίθῃσιν ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίν κεφαλαίου⁵. Δύναται δὲ νὰ πηγᾷ α) ἐκ δικαιοπραξίας (ἐκούσιοι, *usurae voluntariae* κατὰ τοὺς νεωτ.) ἐν ζῳῇ, εἴτε ἀμφιμεροῦς (*συμβάσεως*, *usurae conventionales* κατὰ τοὺς νεωτ.), εἴτε ἐξαιρετικῶς μονομεροῦς (ἐκ *pollicitatio*)⁷, ἢ αἰτία θανάτου (π.χ. ἐκ διαθήκης⁸, *usurae testamentariae*, κατὰ τοὺς νεωτ.), β) ἀμέσως ἐκ τοῦ νόμου (*us. legales, necessariae* ἀναγκαῖοι κατὰ τοὺς νεωτ.) καὶ γ) ἐκ δικαστικῆς ἀποφάσεως (*in officio iudicis*)⁹. Οἱ ἐκ *συμβάσεως* τόκοι ἔδει κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον νὰ περιβληθῶσι τὸν τύπον τῆς ἐπερωτήσεως (*stipulatio*) καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς ἠδύναντο νὰ πηγᾷσιν καὶ ἐξ αὐτοῦ συμφωνίας, π. χ. διὰ *pactum* (*adjectum*) ἐν τοῖς *contractus bonae fidei*¹⁰.

§ 408. Ἰδίας μνείας δέονται οἱ χρηματικοὶ τόκοι, ἥτοι οἱ ἐκ χρηματικοῦ κεφαλαίου πηγάζοντες, ἢ περὶ ὧν συμφωνία ἀποτελεῖ ἴδιον εἶδος δικαιοπραξίας ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ, καλουμένης *foenus*. ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη σημαίνει ἐνίοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς τόκους¹. Οἱ τοιοῦτοι τόκοι ὑπῆρξαν ἀρχῇθεν ἐν Ρώμῃ ἀντικείμενον ἰδιαζούσης μερίμνης τῆς νομοθεσίας, ἐν γένει ἀποδοκιμαζόμενον ὑπ' αὐτῆς, ἐνεκα κοινωνικῶν ἢ πολιτικῶν λόγων ἢ ἀποστροφῆς πρὸς τὴν τοκογλυφίαν². διὸ ἀπὸ τῆς 12δέλτου εὐρίσκομεν περιορισμοὺς τῶν τε ἐκ *συμβάσεως* καὶ τῶν νομίμων.

Ἐν τῇ 12δέλτῳ ὡς ἀνώτατον ποσὸν τοῦ τόκου ἐπετράπη τὸ καλούμενον *foenus unciarium*³, ὅπερ πιθανώτατα σημαίνει, ἐν σχέσει πρὸς τὸ 10μηνον ἔτος, 8 καὶ $\frac{1}{3}\%$, ὡς πρὸς δὲ τὸ 12μηνον 10 $\%$, κατὰ τοὺς νεωτέρους ὑπολογισμοὺς⁴. Καὶ μετὰ τὴν 12δελτον δ' ἡ νομοθεσία ἐξηκολούησε πολεμοῦσα τοὺς τόκους, οἷον διὰ τῆς *lex Licinia Sextia* τῷ 387 π. κ. P.⁵, καταργησάσης ἐντελῶς τοὺς τότε ὀφειλομένους τόκους, τῆς *lex Duilia Maenia* τῷ 398⁶, δι' ἧς ἐπα-

⁴ Ἐλλῃσι καὶ ἀφορμῇ ἢ ἀρχαῖον.—5] Windscheid § 259 σημ. 2 3.—6] Arg. 1. 7 D. 22. 1. 1. 13 D. 46 2.—7] L. 10 D. 50. 12 ἴδε κατωτ. § 423.—8] L 3 § 6 D. 33. 1.—9] L. 49 § 1 D. 49. 1, 1. 54 pr. D. 9. 2, 1. 58 pr. D. 36. 1.—10] L. 3. 4 22 C. 4. 32, 1. 7 § 5 D. 2. 14 καὶ κατωτ. § 421

§ 408. 1] Π. χ. 1. 1 § 3 D. 20. 1. 1. 9 § 1 D. 22. 1. — 2] Πρὸς τὸν τόμ. Α'. § 57, 66, 67.—3] Tacit. Ann. VI. 16.—4] Niebuhr III. σ. 69, Savigny Verm. Schr. τόμ. Α'. σ. 386 ἐπ.—5] Liv. VI. 35.—6] Liv. VII. 16.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

νελήφθη ἡ διάταξις τῆς 12δέλτου. Διὰ τῆς ἐπαναληφθείσης τῷ 408 *lex Licinia* κατεβιβάσθησαν εἰς τὸ $\frac{1}{2}$ (*foenus semunciarium*), ἥτοι 6 % καὶ διὰ τῆς *lex Genucia*⁷, τῷ 412, κατηργήθησαν πάλιν ἐντελῶς, ἴσως ὁμως προσωρινῶς, ὡς καὶ διὰ τῆς *lex Licinia*. Ἀλλὰ πᾶσα τοιαύτη νομοθετικὴ ἐνέργεια ἐναυάγει ἔνεκα τῶν ἐρριζωμένων ἑξέων, διὸ καὶ ἐπὶ Κικέρωνος ἔτι εὐρίσκομεν τὴν τοκογλυφίαν ὡς ἐπάγγελμα ἴδιον, καταδολιευόμενον παντὶ μέσῳ τούτοις νόμοις⁸, καίτοι πρὸ τῶν χρόνων τούτων (τῷ 560) εἶχον ἀπαγορευθῆ ἐντελῶς οἱ τόκοι διὰ τῆς *Lex Sempronia* (*de pecuniis creditis*). μετ' αὐτὴν ἐπῆλθεν ἡ *lex Marcia* (568), ἥτις ἐπανελάβε τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς *lex Genucia*, ἀπειλῆσασα ποινὴν τοῦ τετραπλασίου⁹, ἀλλ' ὑπέπεσεν εἰς ἀχρησίαν ἔνεκα τῆς κρατούσης τάσεως, διὸ ἐπέστη ἀνάγκη νέων νόμων, οἳ οὐκ ὑπῆρξαν ἡ *lex Porcia* κατὰ τὸ 6^ο ἡμῶν τοῦ 7 αἰῶνος καὶ ἡ *lex Gabinia* (687) εἰδικῶς χάριν τῶν ἐπαρχιῶν¹⁰. ἀλλ' ἐν γένει ἡ τάσις ἦτο ἀκατάβλητος, διὸ εὐρίσκομεν μαρτυρούμενον, ὅτι ὅταν ὁ πραιτωρ *A. Sempronius Asellio* (665) ἐπανήνεγκεν εἰς ἰσχὺν τὴν *lex Marcia* ἀπέτισε διὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ μέτρον τοῦτο¹¹, μεθ' οὗ ἐξεδόθη (666) ἡ *lex Cornelia Pompeja unciaria*, δι' ἧς προσδιωρίσθη ὁ τόκος εἰς 10 %¹², διατηρηθείσης τῆς κατὰ πάσης ὑπερβάσεως ποινῆς τοῦ τετραπλασίου· τελευταῖος δὲ περὶ τῶν τόκων νόμος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ Ἰ. Καίσαρος *lex Julia de aere alieno* τῷ 706 π. κτ. P., δι' οὗ ἀφρηέθησαν οἱ καταβεβλημένοι τόκοι ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἐξωφλεῖτο διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῖς δανεισταῖς μέρους τοῦ *ager publicus*¹³. Τὸ δέ, παρὰ τὰς ἐναντίας προσπάθειάς τῆς νομοθεσίας διατηρηθέν, μέγιστον μέτρον τοῦ τόκου ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας ὑπῆρξαν, ἀρξαμένου τοῦ κατὰ μῆνα ὑπολογισμοῦ¹⁴, αἱ *usurae centesimae* (ἐκατοστιαῖος τόκος), ἥτοι 1 % μηνιαίως, αἵτινες καλοῦνται καὶ *usurae legitimae* (νόμιμοι τόκοι), *gravissimae* (βαρύτεστοι), *maximae* (μέγιστοι)¹⁴. Τοῦ κανόνος τούτου ἐξηρέθη τὸ ναυτικὸν δάνειον (*foenus nauticum, pecunia trajectitia*), ἥτοι τὸ εἰς ναυτιλλομένους ἐπὶ πολλοῖς κινδύνους ἀπωλείας τοῦ κεφαλαίου τοῦ δανειστοῦ διδόμενον, ἀπαλλαγὴν παντὸς περιορι-

7] Liv. VII.42, App. B. C. I. 54.—8] Cic. de off. I. 42.—9] App. B. C. I. 54, Gai. IV.23, Val. Max. IX. 7. 4.—10] Voigt. σ. 715.—11] Liv. XXXV. 7.41.—12] Suet.=Caesar. de bell. civ. III.1.—13] Ἰδε κατωτ. § 409 σημ. 9.—14] L.

σμοῦ (*usurae maritimae*)¹⁵. Τὸ μέγεθος τοῦτο τοῦ τόκου ἐκράτησε μέχρις Ἰουστινιανοῦ, ὅστις κατεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸ ἥμισυ (*semisses usurae*, ἡμικατοστιαῖος ἢ ἀπὸ ἡμίσεος ἑκατοστῆς), ἐξαίρεσας πάλιν τὸ ναυτικὸν δάνειον, οὐχὶ ὅμως ἀπεριορίστως, ἀλλὰ μέχρι τῶν *centesimae*, ἐν ᾧ ἐν ἄλλαις περιπτώσεσι κατεβίβασε τοὺς τόκους κάτω καὶ τῶν *semisses usurae*, οἷον αἱ *personae illustres*¹⁶ δὲν ἠδύναντο λαμβάνειν τόκους πλέον τοῦ $\frac{1}{3}$ τῶν *centesimae* (*usurae trientes*, ἀπὸ τρίτου ἑκατοστῆς), ἐπὶ δανείων εἰς εὐαγεῖς οἴκους δὲν ἐπετρέπετο τόκος πέραν τοῦ $\frac{1}{4}$ (*quadrantes usurae*, τὸ τέταρτον ἑκατοστῆς)¹⁷ κτλ. Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἐκήρυξε πάλιν πόλεμον κατὰ τῶν τόκων, ἀκολουθοῦν τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω δὲ τὸ πρῶτον ἡ Ἐκκλησιολογία¹⁸ ἀπαγορεύει ἀπολύτως τοὺς τόκους, ἐπιτρέπουσιν μόνον τὴν ἀντίληψιν¹⁹ ἢ τὸν συνεταιρισμὸν δανειστοῦ καὶ ὀφειλέτου, ὅπως ἐκεῖνος δυνηθῇ νὰ λάβῃ κέρδος ἐκ τοῦ δανείου του. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίληψιν κατήργησεν ἡ Ἐπαγωγὴ τῶν Νόμων²⁰, ἐπίσης ἀπαγορεύουσα μὲν τοὺς τόκους, εἰσαγαγοῦσα δὲ ἐξαιρέσιν ὑπὲρ τῶν ἀνηλικίων, ὡς ἐπίσης πρὸ αὐτῆς ὁ *Πρόχειρος Νόμος*²¹ ἀπηγόρευεν ἄνευ ἐξαιρέσεως τὴν πληρωμὴν τόκων. Τὴν ἐν τοῖς δυοῖν τούτοις νομοθετήμασι τοῦ Βασιλείου ἀπαγόρευσιν τῶν τόκων ἀνέτρεψεν ὁμοῦς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ Σοφὸς διὰ τῆς Νεαρᾶς 83, ἐπιτρέψας τὸν τόκον μέχρι τῆς ἀπὸ τρίτου ἑκατοστῆς (*trientes*), ἀλλὰ τὴν διάταξιν ταύτην δὲν περιέλαβεν ὁ Ἀρμενόπουλος, ὡς ἀληθῶς ἔχει, ἀλλ' ἐσφαλμένως ἀποδίδωσι τὴν κατάργησιν τῶν τόκων εἰς αὐτήν²². Κατόπιν τὰ *Βασιλικά*²³ περιέλαβον τὸ Ἰουστινιάνειον περὶ τόκων δίκαιον. Ἐκ δὲ τῆς σιωπῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου περὶ τῆς ἀληθοῦς Νεαρᾶς τοῦ Λέοντος καὶ ἐκ τῆς μνησίας τῆς τοῦ Βασιλείου ἀπαγορευτικῆς διατάξεως ἐγείρεται τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Βασιλείου ἔχῃ ἰσχὺν παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ Β. Δ. τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 καὶ ἐπομένως ἐὰν ἀπαγορεύονται οἱ τόκοι ὁμοφώνως ὅμως λύεται ἀποφατικῶς ἐπὶ τῇ βάσει ἐθίμου²⁴.

§ 409. Ἡ ἐναντίον τῆς ὀφειλῆς τόκων καθ' ἑαυτὴν τάσις τῆς νομοθε-

4 § 1 D. 22. 2, 1. 47 D. 19. 1, 1. 37 D. 3. 5.—15] Paul. Sent. II. 14. 3, 1. 2 C. 4. 33. 1. 6 D. 22. 2.—16] Ἰδε τόμ. Α'. § 475.—17] L. 26. C. 4. 32.—18] Τόμ. Α'. Παραρτ. § 14.—19] Ἰδ' ἄνωτ. § 385.—20] Τόμ. Α'. Παραρτ. § 19. Ἐπαγωγ. XXVIII. 2.—21] Αὐτ. § 17. *Πρόχ.* XVI. 14.—22] Αὐτ. § 27. 28 καὶ *Ἐξάβ. Ἀρμ.* III. 7. 24.—23] Αὐτ. § 20. 21.—24] Παπαρρ. Ἐνοχ. Α'. § 93, Καλλ. Γ'. § 312.

σίας ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ὀφειλομένων ἢ τῶν ἤδη καταβεβλημένων τόκων Ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ἀπηγορεύετο ἡ εἰσπραξις τόκων ὑπερβαίνοντων τὸ ποσὸν τοῦ κεφαλαίου (*ultra duplum*)¹, κατόπιν δ' ἀπηγορεύθη ὁ ἀνατοκισμός (*anatocismus*), ἥτοι ἡ πληρωμὴ τόκων διὰ τόκους καθυστερουμένους καὶ λογιζομένους ὡς κεφάλαιον (*usuræ usurarum*)², ὅστις ἐπετρέπετο μὲν ἐπὶ Κικέρωνος, ἀλλὰ προστιθεμένων τῶν ὀφειλομένων τόκων καὶ λογιζομένων ὡς κεφαλαίου κατ' ἔτος (*anatocismus anniversarius*) καὶ οὐχὶ κατὰ μῆνα, ὡς ὑπελογίζοντο οἱ τόκοι³. Μετὰ δὲ τὴν εἰρημένην ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀνατοκισμοῦ, γενομένην ἄγνωστον μὲν ἀκριβῶς πότε, ἀλλ' οὐχ ἥττον πάντοτε τὸ βραδύτερον κατὰ τὸν 5' μ.Χ. αἰῶνα (διότι ὁ μὲν Οὐλπιανὸς ἀναφέρει τὴν ἀπαγόρευσιν, ὁ δὲ Μοδεστίνος καὶ ὡς ἀπὸ πολλοῦ ἰσχύουσιν), διετηρήθη ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος καὶ ἡ ἐτέρα περὶ μὴ ὑπερβάσεως τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ὀφειλομένους, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τοὺς καταβεβλημένους τόκους⁴. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσεν αὐστηρότερον τὸν ἀνατοκισμόν, μὴ ἐπιτρέψας αὐτὸν οὐδὲ δι' ἀνανεώσεως (*novatio*)⁵, ὡς πρὸς δὲ τοὺς τόκους ἐν γένει ὥρισεν, ὅτι εἴτε ὀφειλόμενοι, εἴτε καταβληθέντες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπερβῶσι τὸ κεφάλαιον⁶. Σήμερον ὁ ἀνατοκισμὸς ὑπεβλήθη εἰς ἄλλους περιορισμούς, διὰ τοῦ νεωτέρου νόμου περὶ τόκου ὑπερημερίας⁷.

Ἐν τέλει παρατηρετέον, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας ἐδάνειζον συνήθως ἐπὶ τόκῳ μηνιαίῳ καταβαλλομένῳ καὶ ἀνερχομένῳ, κατὰ τὰ προειρημένα, εἰς $\frac{1}{100}$ τοῦ κεφαλαίου (*centesimæ*, ἑκατοστή), ἥτοι 12 % κατ' ἔτος. Κατεβάλλετο δὲ συνήθως ὁ τόκος ἐν ταῖς *Kalendæ* ἐκάστου μηνός, διὸ ἐκαλεῖτο καὶ *Kalendaria*⁸, ὡς καὶ ἡ πρὸς εἰσπραξίν χορηγούμενη ἀγωγὴ *actio kalendarii*⁹. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ρωμαῖοι ἐξέφραζον ἐν γένει τὸ μέγεθος τοῦ τόκου διὰ τῶν ποσοστῶν τοῦ ἄσσου (*as*), διαιρουμένου εἰς 12 *uncias* καὶ θεωρουμένου ὡς ὅλου, πρὸς ὃ ἀφωμοιοῦτο ἡ *centesima*, εὔρηνται αἱ φράσεις *usuræ deunces*¹⁰ ($\frac{1}{12}$ τῆς *uncia*) 11 %, *sextans* (τὸ

§ 409. 1] L. 26 § 1 D. 42. 6.—2] Kiz. ad Att. V. 21. 14. 1. 26 § 1 D. 42. 6. 1. 27 D. 42. 1.—3] Kiz. ad Att. V. 21. 11.—4] L. 40 C. 4. 32. 1. 29 D. 22. 1.—5] L. 28 C. 4. 32. 1. 3 C. 7. 54.—6] L. 29. 30 C. 4. 3', Νεαρά 121 κεφ. 2, Ν. 138.—7] Ἀρθ. 3 Ν. 33ΕΕ' τῆς 22 Μαΐου 1882.—8] L. 41 pr. D. 12. 1. 1. 23 pr. D. 33. 8.—9] L. 39 § 14 D. 26. 7.—10] Volus. Maec. assis distr. III. 44.

$\frac{1}{6}$ τοῦ as) = $\frac{1}{12}$, quadrans (τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ as) $12 \frac{1}{2} \%$ κτλ.¹¹. Οἱ ἐλάσσους τῆς centesima τόκοι ἐξεσφράζοντο διὰ τῶν ποσοστῶν αὐτῆς ἢ τῆς uncia, π. χ. usurae deunces ($\frac{1}{12}$ τῆς uncia) $11 \frac{1}{2} \%$, ὡς ἐξ ἑτέρου οἱ μείζους τῆς centesima ἐλέγοντο binae, ternae κτλ. centesimae, triplex usura κτλ., τιθεμένης πάλιν τῆς centesima ὡς βάσεως.

Εἶδος τόκου ἐστὶν ἐπίσης τὸ ἐν ταῖς πηγαῖς καλούμενον *interusurium* (καὶ *medii temporis commodum*, τὸ ἀπὸ μέσου χρόνου κέρδος), ὅπερ κατ' αὐτὰς κυρίως σημαίνει τοὺς καταβλητέους μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ ἀπαιτητοῦ τῆς ἐνοχῆς τόκου¹², παρὰ δὲ τοῖς νεωτ. τὸ ἀφαιρετέον ποσὸν ἐκ κεφαλαίου ἀτόκου ἐνοχῆς, ἐὰν αὕτη ἐκτελεσθῇ, πρὶν ἢ καταστῇ ἀπαιτητή, ἥτοι *προεξοφληθῇ* (κατὰ τὰς πηγὰς *repraesentatio, commodum temporis, ἐμπαρουσιασμός*)¹³. Ὁ τοῦ ὑπὸ τῶν νεωτ. καλουμένου *interusurium* ὑπολογισμός (ἐν ᾧ τινι πρόκειται περὶ εὐρέσεως ποσοῦ, ὅπερ, ἐὰν ἐκτοκισθῇ ἀπὸ τῆς προεξοφλήσεως μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας, ὅφ' ἣν ὀφείλεται, θ' ἀποτελέσῃ τὸ ὀφειλόμενον κατὰ τὴν λήξιν ταύτην ποσὸν καὶ ὅπερ μόνον ἐπομένως δεῖον νὰ καταβληθῇ ἐν τῇ προεξοφλήσει) οὐδαμῶς τῶν πηγῶν ὀρίζεται ἀκριβῶς¹⁴, διὸ ἐκ τινων χωρίων ἐπήγασαν τρεῖς διάφοροι γινῶμαι, ἡ τοῦ Leibnitz¹⁵, ἡ τοῦ Carpsov¹⁶ καὶ ἡ τοῦ Hofmann¹⁷.

§ 410. Πολλάκις ἡ παροχὴ συνίσταται εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς βλάβης, ἣν ἐπὴνεγκέ τις εἰς τὴν περιουσίαν ἑτέρου, εἴτε μὴ ἐκτελῶν, παντελῶς ἢ πρυστηκόντως, ὑπάρχουσαν ἐνοχὴν (ἐκ πταίσματος αὐτοῦ, εἴτε καὶ ἐκ τυχαίου γεγονότος, ὅταν καὶ τοῦτο βαρύνῃ αὐτὸν ἕνεκα συμφωνίας ἢ διατάξεως τοῦ δικαίου), εἴτε συνεπέει γεγενότος, τὸ πρῶτον παράγοντος τὴν πρὸς ἀνόρθωσιν ὑποχρέωσιν. Ἡ ἀνόρθωσις δ' αὕτη δυνατὸν νὰ περιλαμβανῇ ἢ μόνην τὴν ἀληθῆ ἀξίαν ἀντικειμένου τινός (*vera rei aestimatio*)¹, ἢ καὶ ἄλλα δυνατὰ ἀποτελέσματα τῆς βλάβης. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ὑπάρχει τὸ καλούμενον *διαφέρον* (*id quod interest, quanti alicujus interest, utilitas, damnum*)², οὗ ἡ

11] Danz § 152.—12] L. 9 § 8 D. 15. 1, 1. § 2 D. 24. 24. 3, 1. 82 pr. D. de leg. II. 32.—13] § 24 J. 2. 20, Θεόφιλ. αὐτ.—14] Τὸ μόνον περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τούτου χωρίον εἶναι 1. 88 § 3 D. 35. 2, περιέχον προφανές λογιστικὸν σφάλμα, εἰς ᾧ ὑπέπεσε καὶ ὁ Carpsov. — 15] *Meditatio juridico-mathematica de interusurio simplice*. (Acta eruditorum 1683 p. 425. 599).—16] *Opus decisionum ill. Saxon.* 4704.—17] *Prudentia oeconomica* 1731. Περὶ. Καλλιγᾶ τόμ. Γ'. § 623. Παπαρρηγ. Ἐνοχ. τόμ. Γ'. § 216.

§ 410. 1] II. γ. § 4 J. 2. 20.—2] L. 22 D. 9 2, 1. 1 pr. 1. 11 § 18 D. 19.

παροχή σημαίνει τὴν ἀνόρθωσιν πάσης οἰας δὴποτε βλάβης, ἣν ὑπέστη τις ἐν τῇ περιουσίᾳ του ἕνεκα θετικοῦ ἢ ἀποθετικοῦ γεγονότος, ἥτοι τὴν ἐξίσωσιν τῆς μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο καταστάσεως τῆς περιουσίας, πρὸς τὴν κατάστασιν αὐτῆς, ἥτις θὰ ὑπῆρχεν ἄνευ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Ἐπομένως τὸ διαφέρων περιλαμβάνει τὴν τε θετικὴν ζημίαν (*damnum emergens* κατὰ τοὺς νεωτ., *quantum mihi abest* κατὰ τὰς πηγὰς)⁵, ἥτοι τὴν μειοῦσαν τὴν ὑπάρχουσαν, ὅτε συνέβη τὸ γεγονὸς, περιουσίαν καὶ τὴν ἀρνητικὴν (διαφυγὸν κέρδος, *lucrum cessans* κατὰ τοὺς νεωτ., *quantum lucrari potui* κατὰ τὰς πηγὰς)⁶, ἥτοι τὴν μὴ ἐπελθοῦσαν αὐξήσιν αὐτῆς. Ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ γεγονότος καὶ τῆς βλάβης δέον νὰ ᾖ σχέσις αἰτίου καὶ (ἀμέσου ἢ ἐμμέσου, κατὰ τινὰς⁷ δὲ ἔστω καὶ ὅλως ἀπροόπτου) αἰτιατοῦ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀποσοβήτου δι' ἐπιμελοῦς ἐνεργείας τοῦ ζημιουμένου, διότι ἄλλως ἐφαρμόζεται ὁ κανὼν ὁ ἐξ οἰκείου ἀμαρτήματος ζημιούμενος οὐ δοκεῖ ζημιοῦσθαι⁸, ὅστις ὅμως ἀργεῖ ἐὰν ὁ βλάψας διετέλει ἐν δόλῳ. Ὁ δὲ δόλος αὐτοῦ εἶχε, κατὰ τὸ ρωμ. δίκ., καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ βλαβείς ἠδύνατο νὰ προσδιορίσῃ τὸ ποσὸν τοῦ διαφέροντος κατὰ βούλησιν δι' ὅρκου (*juramentum in litem*)⁹, ὅπερ παρ' ἡμῖν ὑπεβλήθη εἰς ἰδιαιτέρους ὅρους ὑπὸ τῆς Πολιτ. Δικονομίας¹⁰. Ἐπὶ δὲ διαφέροντος ὀφειλομένου ἕνεκα μὴ (ἢ μὴ προσηκούσης) ἐκτελέσεως ἐνοχῆς, ἐχούσης βέβαιον καὶ ὠρισμένον ἀντικείμενον (*certam quantitatem vel naturam, ρητὴν ποσότητα ἢ φύσιν*), ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγε τὸν περιορισμόν, ὅτι τὸ διαφέρων δέον «τὴν τοῦ διπλασίου ποσότητα μηδαμῶς ὑπερβαίνειν». Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἐννοία καὶ τὸ ἐφαρμόσιμον τῆς διατάξεως ταύτης πολλαχῶς φιλονεικοῦνται¹¹. Τέλος τὸ διαφέρων καταβάλλεται ἀπὸ μὲν τῆς καταργήσεως τοῦ παρὰ Ρωμαίους *ordo iudiciorum privatorum* καὶ παρ' ἡμῖν συνήθως, διαρκούντος δὲ τοῦ *ordo iudiciorum privatorum* πάντοτε εἰς χρήματα.

Ἀπὸ τοῦ διαφέροντος τούτου διακρίνεται ἕτερον, νεωστὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ ρωμ. δικαίου εἰσαχθέν, τὸ κληθέν παρὰ τοῦ κυρίως δημιουργοῦ αὐτοῦ ἀρρητικὸν ἐκ συμβάσεως διαφέρων¹², ὅπερ δὲν περιέ-

1, l. 81 § 1 D. 45.1 κτλ. — 3] L. 13 pr. D. 46. 8.—4] L. 13 pr. D. 46.8.—5] Windscheid § 258 σημ. 14 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.—6] B. (2. 3) 203, l. 203 D. 50. 17, l. 45 § 1 D. 19. 1, l. 9 § 4 D. 9. 2.—7] Τίτλ. Πανδ. de in litem iurando 12. 3, Kōd. eod. 5. 53. — 8] Ἀρθ. 383. — 9] L. un. C. 7. 47, B. (9. 1) 87. Windscheid § 258 σημ. 9, Καλλιγᾶ Γ'. § 408. — 10] Negatives Vertragsin-

τινὴν θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν βλάβην, ἣν ὑπέστη ὁ πιστωτὴς ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, ἀλλὰ τὴν ἣν ὑπέστη τις προσελθὼν εἰς τὴν σύνα-
ν ἀκύρου συμβάσεως, ἄνευ πταίσματος αὐτοῦ¹¹.

§ 411. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διὰ τοῦ διαφέροντος δυνατὴν αὐξήσιν
πριμολομένης παροχῆς, ὑπάρχει ἕτερος λόγος ἐλαττώων αὐτὴν. Ἡ τοιαύτη
ἐλάττωσις δ' ἐπέρχεται διὰ τοῦ καλουμένου εὐεργετήματος εὐπορίας
κατὰ μὲν τοὺς νεωτ. *beneficium competentiae*, κατὰ δὲ τὰς πηγὰς
id quod debitor facere potest—quatenus facere potest, εἰ
ἐμπορὴ ὁ χρεώστης)¹, ὅπερ, χορηγούμενον εἰς ὠρισμένους ἐκ τοῦ νόμου
ὀφειλέτας οἷον τὸν δωρητὴν, τοὺς συζύγους κατ' ἀλλήλων, παρὰ Πω-
ταίοις τὸν πάτρωνα ἀπέναντι τοῦ ἀπελευθέρου, τοὺς στρατιώτας κτλ.) ἢ
ἐκ συμφωνίας² καὶ ὅν ἄκρως προσωπικὸν (ἥτοι μὴ μεταβαῖνον τοῖς δια-
δόχοις τοῦ ἔχοντος αὐτό)³, σημαίνει, ὅτι ὁ ὀφειλέτης δικαιούται νὰ
ἐκπλήρῃ ἐκ τῆς περιουσίας του τὸ ἀναγκαιὸν αὐτῷ πρὸς τὸ ζῆν μέχρι
ἐκτέλεσεως νέας περιουσίας⁴, ἄρα ἀπαλλάσσεται πρὸς καιρὸν (ἀρχαιότερον
ἐκ παντός, ἕνεκα τῆς καταναλωτικῆς δυνάμεως τῆς *litic contestatio*,
ἐκ τῆς ὅσον δὲν ἐλάμβανε χώραν ὑπόσχεσις τοῦ ὀφειλέτου)⁵ μέρους τῆς
παροχῆς ἢ καὶ ἀπάσης, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῆς περιουσίας του.
Ἐνασκεῖται δὲ δι' ἐνστάσεως⁶ καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν προτεινομένης
καὶ ἀποκλείεται ἕνεκα δόλου τοῦ ὀφειλέτου καὶ ἐπὶ ἀδικήματος⁷.

erese, Ihering Jahrbücher für Dogm. τόμ. Δ'. σ. 16 ἐπ. — 11] Περὶ τοῦ
διαφέροντος ἴδ' ἐν πλάτει Ν. Δημαρᾷ Λύσεις σ. 7 ἐπ.

§ 411. 1] L. 82 D. 35. 2, B. (41. 4) 81. — 2] Ἰδὲ Παπαρηγ. 'Εροχ. Γ'. §
228, Καλλιγᾷ τόμ. Γ'. § 629, 1. 49 D. 2. 14. — 3] L. 63 § 1. 2 D. 17. 2, 1.
23-25 D. 42. 4, 1. 7 pr. D. 44. 4.—4] L. 19 § 1, 1. 21 D. 42. 4, 1. 473 D. 50. 47.—
5] Πρὸς λ. 1. 47 § 2 D. 45. 1, 1. 63 § 4 D. 17. 2. — 6] L. 17 § 1 D. 24.
3, 1. 41 pr. D. 42. 4.—7] L. 4 § 1 D. 14. 5, 1. 40, 1. 22 § 1, 1. 52 D. 42. 4,
1. 21 § 6 D. 25. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΤΑΙΣΜΑ, ΤΥΧΗΡΑ

§ 412. Πταιδμα. Βαθμοί. — § 413. Ὑπερνημερία τοῦ ὀφειλέτου
 § 414. Ὑπερνημερία τοῦ πιστωτοῦ. — § 415. Τυχηρά.

§ 412. Τὸν χαρακτηῖρα καὶ τὰ εἶδη τοῦ πταισματος (culpa) εἶδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ¹, νῦν δὲ πρόκειται νὰ ὀρίσωμεν γενικῶς τὸ εἶδος καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πταισματος, δι' ὃν εὐθύνεται τις ἐν ταῖς ἐνοχικαῖς σχέσεσι καὶ δι' οὗ ἐπηρεάζεται ἡ παροχή. Περὶ τούτου δ' ἰσχύουσιν αἱ ἐξῆς κανόνες.

α) Ἔνεκα δόλου (dolus) εὐθύνεται πᾶς ὀφειλέτης πάντοτε καὶ δ' οὐδ' ἐναντία περὶ τούτου συμφωνία ἐπιτρέπεται (nulla pactioe efficitur, potest, ne dolus praestetur, οὐκ ἔρρωται τὸ συμφωνῆσαι μὴ ἐνέχεσθαι ἀπὸ δόλου), θεωρηθεῖσα ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη (contra bonos mores)². β) Ἐπίσης εὐθύνεται πᾶς ὀφειλέτης ἔνεκα βαρείας ραθυμίας (culpa lata)³. γ) Ἔνεκα ἐλαφρᾶς ἀμελείας (culpa levis) εὐθύνεται κατὰ κανόνα μόνον πᾶς ὀφειλέτης ὠφελούμενος ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐνοχῆς, ἥτοι πᾶς λαμβάνων ἀντάλλαγμα τῆς ὑποχρεώσεως αὐτοῦ (ut si quidem utriusque commodum versetur)⁴, π. χ. ὁ μισθωτής· ἐξαιρετικῶς δὲ καὶ ἄνευ ἀνταλλάγματος, π. χ. ἐπὶ ἐντολῆς (mandatum), διοικήσεως ἀλλοτριῶν (negotiorum gestio)⁵. Ἐπίσης εὐθύνεται πᾶς ὀφειλέτης δι' ἐλαφρὰν ἀμέλειαν, ἐὰν αὕτη ᾗ ἀσυνήθης ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ ὑποθέσεσι⁶ καὶ ε) ἐν τισιν ἐνοχαῖς, π. χ. ἐν τῇ ἐταιρίᾳ (societas), ὁ ὀφειλέτης ἀπαλλάσσεται τῆς εὐθύνης, καὶ ταβάλλων ἐπιμέλειαν, οἷαν ἐν ταῖς ἰδίαις ὑποθέσεσιν (quam suis) κατὰ τοὺς νεωτ. culpa levis in concreto).

§ 413. Ἀλλοιώσις τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐνοχῆς ἐπέρχεται καὶ διὰ τῆς ὑπερνημερίας (mora)⁷ ἢ ὑπερθέσεως¹, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐκ πταισματος

§ 412. 1] Ἀνωτ. § 235, 236. — 2] L. 27 § 3 D. 2. 14, B. (41. 1) 27 § 3 D. 1. 23 D. 50. 17, 14 § 7 D. 46. 3 1, 6 § 9 D. 49. 1. — 3] L. 213 § 2, 1. 226 D. 50. 16, 1. 32 D. 46. 3. — 4] L. 108 § 42 D. de leg. 1. 30, 1. 5 § 2 D. 13. 6, 1. 17 § 2 D. 19. 5. — 5] Τὸ οἶκτα χωρὶς ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον. — 6] L. 32 D. 46. 3, 1. 22 § 3 D. 36. 1. — 7] Πρὸς L. 1. 25 § 16 D. 10. 2, 1. 72 D. 17. 2, 1. 47 pr. D. 23. 3.

§ 413. 1] Ἡ λέξις mora ἐν ταῖς πηγαῖς ἔχει καὶ εὐρυτέραν (μὴ τεχνικὴν) σημασίαν.

παρέλευσις τοῦ προσήκοντος χρόνου πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐνοχῆς, ἃρα προϋποτίθῃσι γενικῶς τὴν ὑπαρξίν ἐνοχικῆς σχέσεως καὶ διαιρεῖται εἰς ὑπερμερίαν τοῦ ὀφειλέτου (κατὰ τοὺς νεωτ. *mora debitoris* ἢ *mora solvendi*) καὶ εἰς ὑπερμερίαν τοῦ πιστωτοῦ (κατὰ τοὺς νεωτ. *mora creditoris* ἢ *mora accipiendi*).

Ἡ ὑπερμερία τοῦ ὀφειλέτου, ἥτις σημαίνει τὴν ἐκ πταίσματος² τοῦ ὀφειλέτου μὴ ἐκτέλεσιν τῆς ἐνοχῆς ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ, διαιρεῖται εἰς *mora ex persona* (ἀπὸ προσώπου) καὶ *mora ex re* (ἀπὸ πράγματος)³. Ἡ *mora ex persona*, ἀποτελοῦσα τὸν κανόνα, σημαίνει τὴν ἐπερχομένην διὰ τῆς προσήκοντος⁴ (κατ' ἀντικείμενον, τόπον κτλ.) γινομένης ὀχλήσεως (*interpellatio*), ἥτοι τῆς ἔστω καὶ αὐτοῦ⁵ παρὰ τοῦ πιστωτοῦ προσκλήσεως τοῦ ὀφειλέτου περὶ ἐκτέλεσεως τῆς ἐνοχῆς. *Mora ex re* δὲ σημαίνει τὴν αὐτοδικαίως (ἄνευ ὀχλήσεως) ἐπερχομένην καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς ἰσχύουσαν, ἥτοι α) ἔνεκα ρητῆς ἢ σιωπηρᾶς συμφωνίας περὶ τούτου, ἥτις θεωρεῖται συνημμένη καὶ ὅταν ἔχῃ ὁρισθῇ ρητὴ ἡμέρα τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐνοχῆς, τότε δ' ἰσχύει ὁ ὑπὸ τῶν γλωσσογράφων διατυπωθεὶς κανὼν *dies interpellat pro homine* (ἡ ἡμέρα ἐχλεῖ ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου), οὗτινος ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως πολλαχῶς φιλονεικεῖται⁶. β) Ἐπὶ ἐνοχῆς ἐκ κλοπῆς (*semper moram fur facere videtur*, ἥτις ὁ κλέπτης ὑπέρθεσιν ποιεῖ) καὶ παντὸς ἀδικήματος⁷. γ) Ἐπὶ ἀπαιτήσεων ἀνηλικίων⁸ καὶ δ) ἔνεκα ἀπουσίας τοῦ ὀφειλέτου ἢ ἑτέρου κωλύματος ἐκ μέρους αὐτοῦ καθιστῶντος τὴν ὀχλήσιν ἀδύνατον⁹.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς εἶδεσιν αὐτῆς ἡ ὑπερμερία τοῦ ὀφειλέτου ἀπαιτεῖ ὀφειλὴν ἔγκυρον, ἀγώγιμον καὶ ἀπαιτητήν, ἥτοι καθαράν (*puram*) καὶ γνώσιν (ἢ ἐξισούται ἢ ἀσύγνωστος ἄγνοια) τοῦ ὀφειλέτου περὶ τῆς ὑπάρξεως, τοῦ ποιοῦ κτλ. τῆς ὀφειλῆς¹⁰. Τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτῆς εἶναι γενικῶς εἰπεῖν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ὀφειλέτου εἰς παροχὴν τοῦ διαφέροντος (ἐπὶ χρηματικῆς ἀπαιτήσεως,

σίαν, τὴν τῆς ὁποσδήποτε καὶ ἄνευ πταίσματος παρελεύσεως τοῦ προσήκοντος χρόνου.—2] L. 5 D. 12.1, 1.17 § 3 D. 22. 1.—3] L. 32 pr. D. 22. 1.—4] Παπαρ. Ἐνοχ. Γ' § 101.—5] L. 32 pr. D. 22. 1. 1. 36 § 3 D. de leg. I. 30, 1. 49 § 3 D. 45. 1.—6] Π. χ. 1. 40 C. 4. 49. ἴδε Παπαρ. αὐτ. § 115.118, Καλλ. Γ' § 485 ἐπ.—7] L. 8 § 1 D. 1. f. 13 1, 1. 1 § 34.35, 1. 49 D. 43. 16.—8] L. 87 § 1 D. 11. de leg. 31, 1. 26 § 1 D. 40 5.—9] L. 23 § 1 D. 22. 1, 1. 2 D. 22. 2. κατὰ πόσον καὶ πῶς δύνανται τοῦτο νὰ ἐφαρμοσθῇ σήμερον ἴδε Παπαρ. αὐτ. § 114.—10] L.

κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον, μόνον μὲν ἡ παροχὴ τόκων πρὸς 8 % ἐτησίως, ἐπὶ ἐμπορικῶν χρηρῶν 9 %, ἀλλ' ἄνευ ὑποχρεώσεως τοῦ πιστωτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τῶν τόκων ζημίας¹¹ καὶ δὴ καὶ ἐὰν ἄνευ πταίσματος αὐτοῦ καταστῇ κατόπιν ἡ παροχὴ ἀδύνατος, ὅπερ ἐκφράζεται διὰ τοῦ *perpetuatur obligatio* (διηρεκῆς ἡ ἐνοχλή), πλὴν ὠρισμένων ἐξαιρέσεων¹². Ἀναιρεῖται (*purgatio, emendatio morae*¹³) δ' ἡ ὑπερμερία αὕτη α) διὰ τῆς παρὰ τοῦ ὀφειλέτου πραγματικῆς προσφορᾶς τοῦ ὀφειλομένου, μετὰ τῶν μέχρι τῆς προσφορᾶς ἀποτελεσμάτων τῆς ὑπερμερίας (*offerendo*)¹⁴, β) διὰ τῆς συγγνώμης τοῦ πιστωτοῦ (καὶ σιωπηρῶς δηλουμένης, π. χ. διὰ τῆς χορηγήσεως προθεσμίας¹⁵), γ) δι' ἀποσβέσεως τῆς ἐνοχῆς, ἧς ἕνεκα ἐπῆλθεν ἡ ὑπερμερία, π. χ. δι' ἀνανώσεως (*novatio*)¹⁶ καὶ δ) ἐπὶ τῆς ὑπερμερίας ἕνεκα ἀνηλικιότητος τοῦ πιστωτοῦ διὰ τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ¹⁷. κατ' ἀναλογίαν δὲ τούτου ἐπὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ ὀφειλέτου διὰ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ.

§ 414. Ἡ ὑπερμερία τοῦ πιστωτοῦ ἐπέρχεται ἐπὶ μὴ ἐγκαίρου ἐκτελέσεως τῆς ἐνοχῆς ἕνεκα πταίσματος αὐτοῦ καὶ προϋποτίθῃσι προσήκουσαν καὶ πραγματικὴν προσφορὰν τοῦ ὀφειλέτου καὶ ἀδικο-λόγητον ἄρνησιν τοῦ πιστωτοῦ¹, πλὴν ἐὰν ᾗ ἀπὼν, ὅτε ἀρκεῖ ἀπλὴ δῆλωσις ἐτοιμοῦ πρὸς καταβολὴν ὀφειλέτου ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου², παρ' ἡμῖν δ' ἐνώπιον συμβολαιογράφου³.

Ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερμερίας ταύτης ἐστὶν ἐν γένει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ πιστωτοῦ εἰς ἀποζημίωσιν τοῦ ὀφειλέτου διὰ πᾶσαν βλάβην αὐτοῦ ἐκ τῆς ὑπερμερίας⁴ καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκ τυχηρῶν ζημίας εἰς βάρος τοῦ πιστωτοῦ⁵. Ἐπὶ δ' ὁ ὀφειλέτης ἐφεξῆς εὐθύνεται μόνον ἕνεκα δόλου καὶ βαρείας ραθυμίας, ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως τῆς ἐνοχῆς⁶, ἀλλὰ δὲν ἀπαλλάσσεται τῆς ὑποχρεώσεώς του, οὔτε τῶν προσθηκῶν αὐτῆς, πλὴν ἐὰν καταθέσῃ (*depositio*) τὸ ὀφειλόμενον, ὅταν τοῦτο εἶναι δυνατόν⁷, ἢ ἐπὶ *obligatio faciendi*⁸. Ὑφ' ὠρισμένας δὲ συνθήκας δικαιούται καὶ εἰς ἐγκατάλειψιν ἢ ἀπάρριψιν τοῦ ὀφειλομένου,

42. 88 D. 50. 17, 1. 54 D. 2. 44, 1. 127 D. 45. 1.—14] Ἀρθ. 2 τοῦ Ν. τῆς 22 Μαΐου 1882.—12] L. 91 § 3-5 D. 45. 4, B. (43. 4) 88, 1. 30 § 1 D. 12. 2.—13] L. 73 § 2, 1. 91 § 3 D. 45. 1.—14] L. 17 D. 18. 6, 1. 73 § 2, 1. 91 § 3 D. 45. 1.—15] L. 54 D. 2. 14.—16] L. 17 D. 13. 4, 1. 8 pr. D. 46. 2.—17] L. 87 § 1 D. de leg. II. 31.

§ 414. 1] L. 72 pr. D. 46. 3.—2] L. 6 C. 4. 32.—3] Παπαρ. αὐτ. Γ' § 129.—4] L. 8 D. 33. 6.—5] L. 405 D. 45. 1.—6] L. 5. 17 D. 18. 6, 1. 9 D. 24. 3.—7] L. 9 C. 8. 43, 1. 7 § 2 D. 4. 4, 1. 1 § 3 D. 18. 6.—8] L. 39 D. 50.

ἀλλ' ὑποχρεοῦται, κατὰ τὸ νεώτερον ρωμ. δίκαιον, νὰ εἰδοποιήσῃ προηγουμένως τὸν πιστωτὴν⁹.

Ἀναιρεῖται δ' ἡ ὑπερῆμερία αὕτη διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ πιστωτοῦ πρὸς (ἀζήμιον τῷ ἐφειλέτῃ) ἀποδοχὴν τῆς ἐκτελέσεως¹⁰, διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ ἐφειλέτου καὶ διὰ τῆς ἀποσθέσεως τῆς ἐνοχῆς¹¹.

§ 415. Ἀντίθετα πρὸς τὸ πταῖσμα, φύσει τε καὶ ἀποτελέσματι, εἰσὶ τὰ τυχηρά, ἥτοι πᾶν τὸ συμβαῖνον εἴτε ἐκ τύχης (casus), εἴτε ἐξ ἀνωτέρας βίας (vis major), π. χ. ἐκ πτώσεως κεραυνοῦ, ἐξ ἐπιδρομῆς ληστῶν¹. Διὰ τὰ τυχηρά κατὰ κανόνα οὐδεὶς φέρει εὐθύνην (casus a nullo praestantur)², ἢ, κατὰ τοὺς νεωτ., casum sentit dominus (τὰ τυχηρά φέρει ὁ κύριος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές). Ἐπὶ δ' ἀμφοτεροβαροῦς συμβάσεως, ἐὰν ὁ εἰς ἀπαλλαγὴ λόγῳ τοιαύτης ἀναιτίου ἐπιγενομένης ἀδυναμίας, ἀπαλλάσσεται κατὰ κανόνα καὶ ὁ ἕτερος, πλὴν ἐν ὁρισμέναις περιπτώσεσι, π. χ. ἐπὶ ἀγοροπωλησίας³. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ἀδυναμίαν ταύτην ἡ ζημία καλεῖται periculum⁴, ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη σημαίνει ἐνίοτε καὶ πᾶσαν ἄλλην ζημίαν⁵.

17. — 9] L. 1 § 3. 4. 1. 14 pr. D. 18. 6. — 10] L. 17 D. 18. 6. — 11] Windscheid § 345 ε. τ.

§ 415. 1] Π. χ. 1. 6 § 9, 1. 7. pr. D. 2. 13. Ἡ διάκρισις μεταξὺ casus καὶ vis major καὶ ἡ ἀκριβὴς παρὰ Ρωμαίοις ἔννοια τῆς vis major ἀποτελεῖ ἐν τῶν τὰ μάλιστα φιλονεικουμένων, ἀλλὰ καὶ ἀσαφιστάτων ζητημάτων ἐν τῷ ρ. δ. — 2] Πρὸς λ. 1. 23 D. 50. 47. — casus fortuitus non praestare l. 48 pr. D. 13. 6, l. 1 § 35 D. 16. 3. — 3] L. 50 D. 19. 4, l. 9 § 1. 4. 6 D. 19. 2. Ἰδε κατωτ. § 450. — 4] L. 5 § 2 D. 13. 6. — 5] L. 25 D. 17. 2, l. 40. 41 D. 19. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

§ 416. Μονομερεῖς, ἀμφιμερεῖς ἐνοχαί. — § 417. Πολλά ὑποκείμενα τῆς ἐνοχῆς. — § 418. Κανών, ἐξαιρέσεις. — § 419. Συνενοχή. § 420. Ἐνοχὴ εἰς ὁλόκληρον. — § 421. Ἐκχώρησις. — § 422. Ἀπαγορεύσεις καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐκχώρησεως.

§ 416. Ὡς προεῖρηται ¹, ἡ ἐνοχὴ προϋποτίθεται ἀναγκαίως δύο τοῦλάχιστον πρόσωπα. Ἐκ δὲ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων ἑκατέρου αὐτῶν, αἱ ἐνοχαὶ διαίρονται εἰς μονομερεῖς καὶ ἀμφιμερεῖς, κατὰ διάφορον ἔννοιαν ἢ αἱ δικαιопραξίαι ². Μονομερεῖς εἰσὶν αἱ ἐν αἷς, ὅτε μὴ ὑπαρχούσης ἀντιπαροχῆς, τὸ ἐν τῶν μερῶν ἐστὶ μόνον πιστωτῆς (creditor), τὸ δ' ἕτερον μόνον ὀφειλέτης (debitor), π. χ. ἐπὶ τῶν ἑτεροβαρῶν συμβάσεων (δανείου). Ἀμφιμερεῖς δ' αἱ ἐν αἷς ἑκάτερον τῶν μερῶν, ἕνεκα τῆς ὑπάρξεως ἀντιπαροχῆς, εἶναι συγχρόνως πιστωτῆς τε καὶ ὀφειλέτης, π. χ. ἐπὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων (μίσθωσις). Τρίτον δ' ὑπάρχουσιν ἐνοχαὶ μονομερεῖς μὲν ἀπ' ἀρχῆς καὶ κατὰ φύσιν, ἀμφιμερεῖς δὲ κατόπιν ἐκ τυχαίων λόγων καθιστάμεναι, καίτοι μὴ ὑπαρχούσης ἀντιπαροχῆς, π. χ. ἡ ἐπιτροπεία ἐντολή, ἐν αἷς ὁ πιστωτῆς δυνατὸν νὰ γείνη καὶ ὀφειλέτης. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι δὲ ταύταις ἐχρηγῆθαι ὑπὸ τοῦ ρωμ. δικαίου εἰς τὸν συνήθως μόνον ὀφειλέτην καὶ ἀγωγὴν (πιθανώτατα οὐχὶ εὐθύς ἀφ' ἧς ἀνεγνωρίσθη τὸ δικαίωμα αὐτοῦ, ἀλλὰ βραδύτερον ³, πρότερον ἱκανοποιούμενον διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς παρακρατήσεως ἢ τοῦ συμψηφισμοῦ ⁴), ἥτις ἐκλήθη *contraria* (ἀντίστροφος), ἵσως διότι ἐν ἀρχῇ ἐπετρέπετο νὰ ἐγερθῇ μόνον, ἐὰν ἡγείρετο ἡ ὑπὸ τοῦ συνήθως μόνον πιστωτοῦ, ἥτις καὶ καλεῖται *directa* (εὐθεῖα) ⁵.

§ 417. Δυνατὸν ἐξ ἑτέρου ἐν τῇ ἐνοχῇ νὰ ὑπάρχωσι πλείω τῶν δύο ὑποκείμενα εἴτε ὡς πιστωταί, εἴτε ὡς ὀφειλέται, εἴτε καὶ ἀμφοτέρωθεν καὶ εἴτε ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτῆς εἴτε ἐκ διαδοχῆς· τότε δὲ διακρί-

§ 416. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 401. — 2] Πρὸς ἄνωτ. § 226. — 3] Bekker Act. I. σ. 450, Pernice Labeo II. σ. 315. — 4] Ἰδ' κατωτ. § 508. 509. — 5] Arg. I. 17 § 1 D. 13. 6, I. 4 § 8 D. 27. 4.

νονται αἱ ἐξῆς δυναταὶ περιπτώσεις: α) Ἐὰν μὲν τὰ πολλὰ ὑποκείμενα ὑπάρχωσι κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ἐνοχῆς, παράγονται εὐθὺς τόσαι ἐνοχαί, ὅσα τὰ ἔχοντα ἀντίθετον ἀλλήλοις συμφέρον ὑποκείμενα, ἐὰν δὲ τὰ πολλὰ ὑποκείμενα ἐπέλθωσι κατόπιν διὰ διαδοχῆς, ἐπιμερίζεται ἡ ἐνοχὴ μεταξὺ τῶν πολλῶν ὑπ.κειμένων, ὧν ἕκαστον εὐθύνεται ἢ δικαιούται εἰς ὠρισμένον μέρος (pro parte, pro rata), ἥτοι παράγονται πάλιν ἰσάριθμοι, ὡς ἀνωτέρω, πρὸς τὰ ὑποκείμενα ἐνοχαί, π. χ. θανόντος τοῦ ἀρχικοῦ πιστωτοῦ ἢ ὀφειλέτου καὶ κληρονομηθέντος ὑπὸ πολλῶν¹. β) Ἐκαστος ὀφειλέτης εὐθύνεται εἰς ὁλόκληρον (in solidum), ἥτοι ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ὁλόκληρον τὴν παροχὴν, ἀνεξαρτήτως τῆς παρ' ἑτέρου καταβολῆς, ἥτοι καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι τόσαι ἐνοχαί καὶ τόσαι παροχαί ὅσα ὑποκείμενα, ἀλλ' ἅπασαι αἱ ἐνοχαί ἔχουσι τὸν αὐτὸν γενεσιουργὸν λόγον, π. χ. ἐπὶ ἀδικήματος παρὰ πολλῶν διαπραχθέντος, ἕκαστος ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ὁλόκληρον τὴν χρηματικὴν ποιεῖν². γ) Ἐκαστος ὀφειλέτης ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ὁλόκληρον ἢ ἕκαστος δανειστής δικαιούται ν' ἀπαιτήσῃ ὁλόκληρον τὴν παροχὴν, ἀλλὰ διὰ τῆς καταβολῆς ἢ τῆς λήψεως τοῦ ἐνὸς ἀπαλλάσσονται οἱ λοιποὶ ὀφειλέται ἢ ἀποκλείονται οἱ λοιποὶ πιστωταί. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κυρίως obligatio in solidum, ἐνοχὴν εἰς ὁλόκληρον, ὡς ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι μὲν πολλαὶ ἐνοχαί, ἀλλ' ἅπασαι ἔχουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παροχὴν, π. χ. ἐπὶ ἐνοχῆς ἐξ ἀδικήματος, παρὰ πολλῶν διαπραχθέντος ὀφείλει μὲν ἕκαστος νὰ πληρώσῃ ὁλόκληρον τὴν ἐπιδικασθεῖσαν τῷ ἀδικηθέντι ἀποζημίωσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ ἐνὸς ἀπαλλάσσονται οἱ λοιποὶ³. Καὶ δ) ἡ ἐνοχὴ ἀπομένει μία καὶ μόνη, ἕκαστον ὁμῶς τῶν πολλῶν ὑποκειμένων εὐθύνεται ἢ δικαιούται εἰς ὁλόκληρον τὴν παροχὴν, ὡς εἰ ἦν μόνον ἐν τῇ ἐνοχῇ, διὰ δὲ τῆς καταβολῆς τοῦ ἐνὸς ἀπαλλάσσονται ἢ ἀποκλείονται τὰ λοιπά. Τοῦτο καλεῖται συνενοχὴ (obligatio correalis κατὰ τοὺς νεωτ., ἐκ τοῦ correus, ἅπαξ ἀπαντῶντος ἐν ταῖς πηγαῖς⁴).

§ 418. Ἡ πρώτη τῶν ἄνω περιπτώσεων ἀποτελεῖ τὸν κανόνα, ὡς καὶ ἡ β', ἥτις οὐδὲν ἑκτακτον παρουσιάζει καὶ καλεῖται μὲν in solidum, ἀλλὰ καταχρηστικῶς (διότι δὲν ὑπάρχει μία μόνη παροχὴ

§ 417. 1] L. 6 C. 3. 36.—2] L. 55 § 1 D. 26. 7. — 3] L. 1 § 10, 1. 3. 4 D. 9. 3.—4] L. 3 § D. 34. 3.

ἀλλὰ πολλὰ), τὸ μόνον δ' ἰδιάζον ἐν αὐτῇ ἐστὶν ἡ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γενεσιουργοῦ λόγου παραγωγή πολλῶν ἐνοχῶν ἐχουσῶν ἀπασῶν ὁμοίαν παροχὴν. Ἡ γ' περίπτωσις ἐπίσης δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν τοῦ περὶ ἐπιμερισμοῦ κτλ. κανόνος, οὐχ ἥττον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς ἀποκλίνει τῶν κοινῶν ἐνοχῶν καὶ συναντᾶται, ἀλλὰ μόνον οἰκονομολογικῶς¹, τῇ δ' περιπτώσει. Ἡ δ' δὲ τέλος μόνη ἀποτελεῖ καθαρὰν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος, κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν², διότι παρὰ τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ὑποκειμένων οὔτε πολλὰ ἐνοχὰ γεννῶνται, οὔτε ἡ μία ἐπιμερίζεται, ἀλλ' ὑπάρχει πάντοτε μία ἐνοχή.

§ 419. Συνενοχή, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, καλεῖται ἡ νομικὴ σχέσις, ἐν ᾗ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐνοχῇ ὑπάρχουσι πολλὰ ὑποκείμενα. Καὶ ἐνεργητικὴ μὲν ἐπὶ πολλῶν πιστωτῶν, συμπιστωτῶν (duo ἢ plures rei ἢ rei credendi), παθητικὴ δ' ἐπὶ πολλῶν ὀφειλετῶν, συροφειλετῶν (duo ἢ plures rei ἢ rei debendi ἢ promittendi)¹. Πηγάζει δ' ἢ ἐξ ἰδιωτικῆς βουλήσεως (συμβάσεως ἢ διατάξεως τῆς τελευταίας βουλήσεως) ἢ ἐκ τοῦ νόμου ἢ ἐνίοτε ἐκ δικαστικῆς ἀποφάσεως.

Ἡ διὰ συμβάσεως συνενοχὴ κατηρτίζετο παρὰ Ῥωμαίους διὰ τῆς ἐπερωτήσεως (stipulatio), περιεχούσης ἐν μὲν τῇ ἐνεργητικῇ συνενοχῇ κοινὴν ἅπασιν τοῖς πιστωταῖς ὑπόσχεσιν (utrique vestrum dare spondeo, ἑκατέρῳ ὑμῶν δοῦναι ὁμολογῶ), ἐν δὲ τῇ παθητικῇ, κοινὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τῶν πιστωτῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου (Mævi quinque aureos dare spondes? Sei eosdem quinque aureos dare spondes? ἑκάτερος ἀπαντᾷ, spondeo ὁμολογῶ ὡς ὁ Μαιβίε εἰ νομίσματα διδόναι μοι; ὁμολογεῖς, ὦ Σεῖε, τὰ αὐτὰ εἰ νομίσματα διδόναι μοι; καὶ ἕκαστος κειμένως ἀποκρίνεται, ὁμολογῶ)². ἔτι δὲ κατηρτίζετο καὶ ἐγγράφως (cautio), ἀλλ' ἐπὶ σαφεῖ μνησίᾳ τῆς κατὰ συνενοχὴν συστάσεως ἐνοχῆς³. Παρ' ἡμῶν δὲ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ὀρισμένου τύπου καὶ ἡ σύστασις συνενοχῆς εἶναι ζήτημα ἐρμηνείας, ὅπερ ἐν ἀμφιβολίᾳ λυτέον, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς παθητικῆς,

§ 418. 1] Οὐχὶ δὲ καὶ νομικῶς, διότι ἐν αὐτῇ μὲν ὑπάρχουσι πολλὰ ἐνοχὰ, ἐν δὲ τῇ δ' περιπτώσει μία. — 2] Τὰ περὶ ταύτης καὶ τῆς διακρίσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς γ' περιπτώσεως εἰσὶν ἀντικείμενον μεγίστης καὶ ἀρχαίας φιλονεικίας. Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ γνώμη ἐστὶν ἡ τοῦ Keller καὶ τοῦ Ribbentrop, ἣν ἠκολούθησαν ὅτε Windscheid (§ 292. 293) ὁ Vangerow (§ 573 ἐπ.) καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς μνημονευόμενοι, παρ' ἡμῶν δ' ὁ Παπαρρηγ. Ἐροχ. Α' § 26 ἐπ.

§ 419. 1] L. 34 pr. D. 4. 8, 1. 1. 3 pr. D. 45. 2, Τίτλ. Πανδ. de duobus reis constituendis 45. 2.—2] Pr. J. 3. 16, Θεοφίλ. αὐτ.—3] L. 14 § 1. 2

ἀποφατικῶς, κατὰ τὸν ἐρμηνευτικὸν κανόνα τῶν δικαιοπραξιῶν ὅτι ἐπὶ τῶν ἀσαφῶν τὸ ἥττον ἐπιλεγόμεθα⁴. Διὰ διατάξεως τελευταίας βουλῆσεως ἐξεφράζετο ἡ συνενοχὴ συνήθως διαζευκτικῶς (*ille aut ille centum dato, ὁ δεῖρα ἢ ὁ δεῖρα δότω ἑ' ῥομίσματα*⁵), ὅπερ καὶ νῦν ἰσχύει. Ἐκ τοῦ νόμου δ' ἐν τρισὶ περιπτώσεσιν (ὧν αἱ δύο πρῶται καὶ νῦν ἰσχύουσι) βεβαίως ἐτίκτετο συνενοχὴ α) ἐπὶ τῶν καλουμένων *actiones adjectitiæ qualitatis*⁶, β) ἐπὶ βλάβης προσγινομένης ὑπὸ κτήνους (ἢ παρὰ Ρωμαίοις καὶ δούλου), ἀνήκοντος πολλοῖς συγκυρίοις (*actio noxalis*)⁷ καὶ γ) ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀργυροπρατῶν (*argentarii*)⁸, τοῦλάχιστον ἐν τῇ παθητικῇ συνενοχῇ. Οἱ ἀργυροπράται ἦσαν εἶδος τραπεζίτων καὶ μεσιτῶν, ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐγκατεστημένων ἐν δημοσίοις ἐργαστηρίοις (*tabernæ publicæ*)· κυριώτατα δ' ἔργα αὐτῶν ἦσαν αἱ χρηματικαὶ παρακαταθήκαι, τὰ δάνεια, αἱ προεξοφλήσεις, ἀναδοχὴ ἀλλοτρίων χρεῶν καὶ ἄλλαι, καθαρῶς μεσιτικάι, ἐργασίαι⁹. Ὑπερχρεοῦντο δὲ νὰ τηρῶσι βιβλία (*instrumenta argentarii ἢ mensæ rationes adversaria*)¹⁰ περὶ τῶν πράξεων τῶν, ἅτινα εἶχον πλήρη ἀποδεικτικὴν δύναμιν καὶ ἅτινα ὤφειλον οὗτοι νὰ παρουσιάζωσιν ἐν ἀνάγκῃ¹¹. Ἐνεκα δὲ τοῦ οἰοῦναι δημοσίου αὐτῶν χαρακτῆρος ὑπέκειντο τῇ ἐποπτεῖᾳ τῶν ἀρχόντων, ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἰδίᾳ τοῦ *præfectus urbi*, ὅστις ἐκέκτητο καὶ εἰδικὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν¹². Ἐξ ἐτέρου ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ περιεβλήθησαν πολλοῖς προνομίοις¹³.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς συνενοχῆς κανονίζονται ἐκ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἐνοχῆς, μετὰ πολλῶν ὑποκειμένων καὶ εἶναι, γενικῶς εἰπεῖν, ὅτι πᾶς ἀποσθεστικὸς λόγος τῆς ἐνοχῆς, ἔνεκα τοῦ ἐνιαίου αὐτῆς, ἀπαλλάσσει ἅπαντας τοὺς ὀφειλέτας ἢ ἀποκλείει ἅπαντας τοὺς πιστωτάς καὶ ἂν ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς αὐτῶν μόνον συμβῇ, ἥτοι ἐνεργεῖ ἐξ ἀρτικειμένου, π. χ. καταβολή, ἀνανέωσις κτλ.· πλὴν ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἀπλῶς ἐξ ὑποκειμένου ἐπενεργοῦντες, ἥτοι οἱ ἀπαλλάσσοντες ἢ ἀπο-

D. 45. 2. Τὸ ζήτημα, πῶς ἄλλως ἡδύνατο νὰ γείνη καὶ δὴ ἂν ἄνευ τινὸς τύπου, δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα.—4] B. (2. 3) 9, 1. 9 D. 50. 47.—5] L. 25 pr. D. de leg. III. 32.—6] Ἰδε κατωτ. § 500.—7] L. 1 § 14 D. 9. 1, 1. 8 D. 9. 4, 1. 7, 8. 20 pr. D. 11. 4, Ἰδε καὶ κατωτ. § 499.—8] Πρβλ. Auct. ad Herren. II. 13, 1. 27 pr. D. 2. 14.—9] Πρβλ. 1. 7 § 2 D. 16. 3, 1. 45 § 11 D. 42. 1, Plaut. Curc. V. 2. 20, Kiz. ad Att. XII. 6.—10] L. 4 § 5 D. 2.13. Gellius N. A. XIV. 2, Pro pert. III. 23. 20.—11] L. 40 § 1 D. 2. 13.—12] Suet. Galba 9, 1. 1 § 9, 1. 2 D. 1. 42.—13] Edict. Justin. VII. καὶ IX. Bas. 23. 4.—

κλείοντες μόνον τὸ πρόσωπον ὡς πρὸς τὸ ἔσχον χώραν, π. χ. τὸ pactum de non petendo in personam¹⁴. ἐξ ἑτέρου καὶ ἄνευ ἀποσβεστικοῦ λόγου δυνατόν νά συγκεντρωθῇ ἡ ἐνεργητικὴ συνενοχὴ εἰς ἓν μόνον πρόσωπον διὰ τῆς κατάρξεως τῆς δίκης ἢ τῆς ἀντιφωνήσεως¹⁵. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἀναγωγῆς, ἥτοι ἂν ὁ καταβαλὼν συνοφειλέτης, δικαιούται νά στραφῇ κατὰ τῶν λοιπῶν διὰ τὸ μέρος των, ἢ ὁ λαβὼν συμπιστωτὴς ὑποχρεοῦται νά δώσῃ εἰς ἕκαστον τῶν λοιπῶν τὸ ἀναλογοῦν, δὲν λύεται ἐκ τῆς συνενοχῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς σχέσεως τῆς συνδεούσης τοὺς συνοφειλέτας ἢ τοὺς συμπιστωτάς πρὸς ἀλλήλους (π. χ. ἂν μετὰ αὐτῶν ὑπάρχῃ ἑταιρεία, ὑπάρχει καὶ ἀναγωγή). Τροποποιήσιν δὲ σπουδαίαν ἐπήνεγκον εἰς τοὺς κανόνας καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς παθητικῆς συνενοχῆς καὶ τὰ beneficia excussionis, divisionis καὶ cedendarum actionum, περὶ ὧν κατωτέρω¹⁶.

Συνενοχὴ δύναται νά ὑπάρξῃ ἐπίσης ἔνεκα τοῦ ἀδιαίρετου¹⁷ τῆς ἐνοχῆς, ἀνηκούσης ἐνεργητικῶς ἢ παθητικῶς εἰς πολλὰ ὑποκείμενα (τροποποιημένη ἢ κατ' ἀνάγκην συνενοχὴ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προηγουμένην, καλουμένην κυρίαν). Αὕτη διαφέρει τῆς προηγουμένης, ἐκτὸς τοῦ παραγωγικοῦ λόγου καὶ κατ' ἄλλα ἀποτελέσματα, πρὸ πάντων δὲ καθ' ὅσον ἐν τῇ κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει πάντοτε ἀναγωγή καὶ ὅτι ἐὰν ἡ ἐνοχὴ παύσῃ νά ᾖ ἀδιαίρετος, ἥτοι ἐκλείψῃ ἡ ἀνάγκη, εἴ ἢς παρήχθῃ ἡ συνενοχὴ, παύει καὶ αὕτη.

§ 420. Ἡ εἰς περίπτωσις καὶ ἡ γ' συναντῶνται μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐν ταῖς πηγαῖς ἀπαντῶσαν ἔκφρασιν in solidum (εἰς ὁλόκληρον), ἀλλ' ὡς προεῖρηται, διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀλλήλων, ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη καταφαίνεται ἐν τοῖς ἀδικήμασιν¹.

Ἐξ ἑτέρου ἡ γ' περίπτωσις, ἡ ἐνοχὴ εἰς ὁλόκληρον, ἥτις ἀμφίβολον ἂν ὑπάρχῃ ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ ἐνεργητικῶς², παράγεται κυρίως ἐξ ὑποχρεώσεως πολλῶν εἰς ἀποζημιώσιν ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ γεγονότος, εἴτε ἐξ ἀδικήματος³, εἴτε ἐκ συμβάσεως (π. χ. πολλοὶ ἐντολοδόχοι)⁴, εἴτε ἐξ ἄλλου τινὸς λόγου, π. χ. ἐν τῇ actio de effusis et dejectis⁵.

Τὰ ἀποτελέσματα δ' αὐτῆς κανονίζονται συμφώνως πρὸς τὴν ἐν

14] Ἰδε κατωτ. § 521.—15] Κατωτ. § 478.—16] Ἰδε κατωτ. § 506. 508.—17] Ἰδε ἄνωτ. § 404.

§ 420. 1] Πρὸς. ἄνωτ. § 417. σημ. 2. 3.—2] Πρὸς. Ihering Jahrb. f. d. D. XXIV. σ. 499 ἐπ.—3] Π. χ. 1. 1 C. 4. 8.—4] L. 24, 1. 59 § 3 C. 17. 1.—5] L. 1 § 10. 1. 4 C. 9. 3. Ἰδε κατωτ. § 497.

αὐτῇ ὑπαρξίν πολλῶν ἐνοχῶν, ἔχουσιν μίαν κοινὴν ἀπάσαις παροχὴν· τινὰ δ' αὐτῶν συναντῶνται πρὸς τὰ τῆς συνενοχίης. ὑποδαιοτάτη ὁμῶς πρακτικὴ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐνοχίης εἰς ὁλόκληρον, ἵνα ἀποσβεστικὸς τις λόγος ἐνεργήσῃ ἐξ ἀντικειμένου, δεόν νὰ περιέχῃ ἱκανοποίησιν τοῦ ἐνοχικοῦ δικαιώματος.

§ 421. Τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐνοχίης εἶναι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ῥωμαίων ἀναποσπαστῶς συνδεδεμένον μετ' αὐτῆς καὶ ἡ ταυτότης αὐτοῦ ἀποτελεῖ στοιχεῖον οὐσιώδες τῆς ταυτότητος τῆς ἐνοχίης, ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἐνοχικοῦ δικαιώματος, ὡς σχέσεως μεταξὺ προσώπων· ἐπομένως ἡ ἐνοχὴ δὲν δύναται νὰ μεταβιβασθῇ δι' εἰδικῆς διαδοχῆς, οὔτε ἐνεργητικῶς οὔτε παθητικῶς, εἰς ἕτερον ὑποκείμενον, ἀλλ' ἡ τοιαύτη μεταβίβασις ἐμμέσως μόνον καὶ ἀτελῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ καταργήσεως τῆς ἐνοχίης καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς διὰ νέας, ἥτοι δι' ἀναγέσεως¹. Καὶ ὁ μὲν ἀποκλεισμός τῆς μεταβιβάσεως τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ἐνοχίης ἄνευ ἀναγέσεως παρέμεινεν ἀείποτε ἔν τε τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ ἐν τῷ ἰσχύοντι. Ἀλλὰ τὸ δυνατόν τῆς μεταβιβάσεως τοῦ ἐνεργητικοῦ τῷ μὲν πιστωτῇ εἶναι ἀναγκαῖον, ἵνα δύναται νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἐνοχὴν ὡς ἐνεργὸν στοιχεῖον τῆς περιουσίας, πωλῶν, διδοὺς αὐτὴν προῖκα κτλ., χωρὶς νὰ δέχεται τῆς συναινέσεως τοῦ ὀφειλέτου, ἀπαραιτήτου ἐπὶ τῆς ἀναγέσεως, τῷ δ' ὀφειλέτῃ δύναται νὰ ᾖ ὠφέλιμος, ἵνα ἀπαλλαγῇ τυχὸν ἐνοχλητικοῦ πιστωτοῦ καὶ δυνηθῇ νὰ τύχῃ εὐκολιῶν παρὰ τοῦ νέου κτλ. Διὸ οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ πιστοὶ παραμένοντες τῷ δόγματι αὐτῶν, κατέφυγον οὐχ ἥττον, πρὸς θεραπείαν τῆς ἀνάγκης ταύτης εἰς τὴν ἀντιπροσωπεῖαν ἐν τῇ πολιτικῇ δικονομίᾳ (*mandatum actionis*), ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ διαθέσῃ ὁ ἀντιπρόσωπος τὸ ἐκ τῆς κατὰ τοῦ ὀφειλέτου δίκης προῖον ὑπὲρ ἑαυτοῦ (*mandatum in rem suam*)². Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος ἀντιπρόσωπος (*procurator*) παρίστατο οὐχὶ ὡς δικαιούχος, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἐντολοδόχος τοῦ πιστωτοῦ, οὗτος ἠδύνατο, ἀνακαλῶν τὴν ἐντολὴν (*mandatum actionis*), νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀντιπροσωπεῖαν καὶ τὴν μεταβίβασιν. Μόνον δὲ διὰ τῆς ^{καταργήσεως τῆς ἐνοχίης} *litis contestatio* καὶ τῆς συντάξεως τῆς *formula*, κατὰ μὲν τὴν *intentio* κτλ. ἐπ' ὀνόματι τοῦ

§ 421. 1] Πρβλ. Gai. II. 38. 39, ἴδε κατωτ. § 519. Ἐπὶ κληρονομικῆς (καθολικῆς) διαδοχῆς τὸ προσωπικόν τῆς σχέσεως οὐδόλλως ἔθιγε τὴν ἀντίληψιν ταύτην, διότι ἐν τῇ διαδοχῇ ταύτῃ μεταβιβάζεται ἡ περιουσία ὡς ὅλον.—2] Gai. II. 38. Τὰ περὶ

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

πιστωτοῦ, κατὰ δὲ τὴν *condemnatio* ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀντιπροσώπου καθίστατο ἡ ἐντολὴ ἀμετάκλητος καὶ ἡ μεταβίβασις ὀριστική³. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν ἦν καθ' ἑαυτὸ δυσχερές, ἕνεκα τῆς προαπαιτουμένης *litis contestatio*, ἐξ ἑτέρου δ' ἀπέκλειε τὴν δι' ἀπλῆς δικαιοπραξίας μεταβίβασιν τῆς ἐνοχῆς, διὸ οἱ Ρωμαῖοι προσέβησαν περαιτέρω καὶ τὴν μὲν *litis contestatio* ἀντικατέστησαν, κατὰ διάταξιν τοῦ Γορδιανοῦ τῷ 239 μ. Χ.⁴, διὰ τῆς ἀπλῆς ἀνακοινώσεως τῆς ἐντολῆς (*denuntiatio*, *παραγγελία*) πρὸς τὸν ὀφειλέτην, τῷ δὲ ἐντολοδόχῳ ἐχορήγησαν ἀπ' εὐθείας ἀγωγὴν κατὰ τοῦ ὀφειλέτου, ὡς *actio utilis*, δι' ἧς οὗτος παρίστατο ἐνεργῶν ἰδίῳ ὀνόματι καὶ οὐχὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ἀρχικοῦ πιστωτοῦ· τοῦτο δ' ἰσχύον ἤδη διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν νομῶδιδασκάλων⁵ ἀνεγράφη καὶ διὰ *constitutio*, ὡς κανὼν τοῦ δικαίου κατὰ τὸ 260 μ. Χ.⁶ καὶ διετηρήθη μὲν ἡ ἀνακοίνωσις καὶ μετὰ τὴν *actio utilis*, οὐχὶ ὅμως πλέον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μεταβιβάσεως, ἀλλὰ πρὸς πλήρη ἀποκλεισμόν τοῦ ἀρχικοῦ πιστωτοῦ ἀπὸ τῆς ἐνοχῆς καὶ ἐπομένως ἀπὸ πάσης ἐνεργείας αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀφειλέτου, δυνατόν νὰ βλάψῃ τὰ συμφέροντα τοῦ νέου πιστωτοῦ⁷.

Οὕτως ἀνεπτύχθη, συντελεσθεῖσα τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐκχώρησις (κατὰ τοὺς νεωτ. *cessio*, ἐκ τοῦ *cedere* τῶν πηγῶν, ἀπαντῶντος πρὸς ἐκφρασιν τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἀγωγῆς, *cedere actionem*, *cessio actionum*⁸), διετηρήθη οὐχ ἥτον τὸ ἀξίωμα τῶν Ρωμαίων ὅτι ἡ ἐνοχὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀμεταβίβαστος, διότι καὶ ἐν τῇ τελειωτικῇ τῆς ἐκχώρησεως μορφῷσι θεωρεῖτο μεταβιβαζομένη μόνον ἡ *actio*, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ἐνοχικὸν δικαίωμα. Ἀλλ' ὁ περιορισμὸς οὗτος καὶ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον δὲν εἶχε πρακτικὴν σημασίαν, ἀναγόμενος δ' εἰς τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τῆς *actio* παρὰ Ρωμαίους⁹, ἐλλείπουσαν σήμερον, οὐδὲν κῦρος ἔχει παρ' ἡμῖν, παρ' οἷς ἡ ἐκχώρησις θεωρητέα ὡς πλήρης μεταβίβασις τῆς ἐνοχῆς¹⁰. Σημαίνει δ' ἐπομένως ἡ ἐκχώρησις τὴν εἰς ἕτερον πιστωτὴν μεταβίβασιν τῆς ἐνοχῆς,

τῆς ἀντιπροσωπείας ταύτης ἀνήκουν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτ. δικονομίας. Πρὸς τὸ παρόν ἴδε Ν. Δημαρᾶ «Ἀντιπροσωπεία ἐν τῇ πολιτ. δικονομίᾳ τῶν Ρ.» (1879), ἰδίως σ. 61 ἐπ. καὶ Παπαρρηγ. *Εἱρηχ.* Γ'. § 3 ἐπ., Καλλιγὰ τόμ. Γ'. § 423-425. — 3] *Gai.* IV. 86. 87, 1. 4 § 5 D. 49 1.—4] *L.* 3 C. 8. 42. Ἰδε καὶ κατωτ. σημ. 7.—5] *L.* 13 § 25 D. 49. 1.—6] *L.* 2 C. 4. 10. — 7] *Πρόβλ.* 1. 3 C. 4. 35, 1. 4 C. 8. 17.—8] *L.* 76 D. 46. 3, 1. 21 D. 6. 4, 1. 7 pr. D. 2. 14 κτλ. — 9] Ἰδ' ἄνωτ. § 281. — 10] *Πρόβλ.* Windscheid § 329 σημ. 7. 8, Παπαρ. *Εἱρηχ.* Γ'. § 9. —

ἄνευ ἀλλοιώσεως τῆς ταυτότητος τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς καὶ ἄνευ ἀνάγκης συμπράξεως τοῦ ὀφειλέτου. Καὶ ὁ μὲν παλαιὸς πιστωτής, ὁ δικαιοπάροχος, καλεῖται *ἐκχωρητής*, ὁ δὲ νέος, ὁ δικαιοδόχος, *ἐκδοχέως*.

Ἡ ἐκχώρησις ὅμως ὡς τρόπος τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἐνοχῆς δεῖται εὐλόγου αἰτίας (*justa causa*), τοιαύτη δὲ δύναται νὰ εἶναι: α) πᾶσα δικαιοπραξία ἐν ζωῇ (ἀμφιμερῆς) ἢ αἰτία θανάτου, περιέχουσα ἀπαλλοτριώσιν, οἷον πώλησις, δωρεά, κληροδότημα. Ἐκ δὲ τοῦ εἵδους τῆς δικαιοπραξίας κανονίζονται αἱ ἀμοιβαῖαι ὑποχρεώσεις τοῦ ἐκχωρητοῦ καὶ τοῦ ἐκδοχέως, ὧν ἡ ἔρευνα τοῦτο μὲν ἀνήκει τῇ εὐρυτέρᾳ ἀναπτύξει τοῦ θεσμοῦ, τοῦτο δὲ γενήσεται ἐν μέρει καὶ ἐν τοῖς κατωτέρω περὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἐνοχῶν. β) παρὰ Ρωμαίοις δικαστικὴ ἀπόφασις¹¹, π. χ. ἐν τῇ *actio familiae erciscundae* καὶ γ) ὁ νόμος¹².

§ 421^a. Ἡ ἐκχώρησις παρὰ Ρωμαίοις ἡδύνατο ἔνεκα τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων καὶ προνομίων, πρὸ πάντων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀπολύτου μοναρχίας¹, νὰ καταστήσῃ τὴν θέσιν τοῦ ὀφειλέτου χεῖρω, ὑποβάλλουσα αὐτὸν ἄνευ συναινεσέως τοῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πιστωτοῦ, καθ' οὗ ἡ ὑπεράσπισις δυσχερεστέρα. Διὸ ἀπηγορεύθη ὑπὸ Ὀνωρίου καὶ Θεοδοσίου τῷ 422 μ. Χ. ἡ ἐκχώρησις εἰς ἰσχυρότερον (*potentior*), οἷον εἰς συγκαλητικόν², καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ ἀποσθέσεως τῆς ἐνοχῆς· ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἀργεῖ νῦν. Ἵνα δὲ μὴ βλάπτωνται τὰ συμφέροντα τοῦ ὀφειλέτου ἔνεκα τοῦ ἰδιάζοντος συνδέσμου τοῦ ἐκδοχέως πρὸς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπίσης ἐπὶ ποινῇ ἀποσθέσεως τῆς ἐνοχῆς, ἡ εἰς τὸν ἐπίτροπον ἐκχώρησις ἀπαιτήσεων κατὰ τοῦ ἐπιτροπευομένου, ὅπερ ἐκυρώθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ νεωτέρου νόμου³. Ὅλως δ' ἀνεπίδεκτοι ἐκχώρησεως εἶναι πρὸ πάντων: α) Αἱ καλούμεναι *actiones vindictam spirantes*, ἧτοι αἱ πρὸς ἱκανοποίησιν προσωπικῆς χρησιμεύουσαι, καίτοι καταλήγουσαι εἰς χρηματικὴν καταδίκην, π. χ. ἡ *act. injuriarum*⁴. β) Αἱ *actiones populares*, ὡς μὴ ἀποτελοῦσαι στοιχεῖον περιουσίας τοῦ δικαιουμένου νὰ ἐγείρῃ αὐτάς⁵. Καὶ γ) αἱ ἐκρεμεῖς ἐπὶ δικαστηρίου (*actiones litigiosae*), ὅπερ ἀργεῖ σήμερον⁶.

Τελευταῖον, κατὰ διάταξιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (506 μ.

11] L. 3 D. 10. 2.—12] Π. χ. l. 13 § 25 D. 19. 4.

§ 421^a. 1] Πρὸς τὸν τόμ. Α' § 175.—2] L. 2 C. 2. 14.—3] Νεὰ 72 κεφ. 5 "Αρθ. 72 Ν. περὶ ἀνγλικῶν κτλ.—4] L. 28. D. 47. 10. Ἰδε κατωτ. § 496.—5] L. 5. 7 D. 47. 23. "Ιδ' ἀνωτ. § 288.—6] L. 2-4 C. 8. 36. Οἶκον. Ἑγγ. § 100 σημ. 4,

X., κατὰ τοὺς νεωτ. lex Anastasiana, Ἀναστασιανὸς νόμος)⁷, περιληφθεῖσαν μετὰ συμπληρώσεων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῷ Κώδικι⁸ καὶ ἰσχύουσαν, πλὴν ὠρισμένων περριπτώσεων, καὶ σήμερον παρὰ τὰς νεωτέρας οἰκονομολογικὰς ἀρχάς, εἰσῆχθη ὁ ἐξῆς περιορισμὸς ἐν τῇ ἐκχωρήσει· ὁ διὰ πωλίσσεως κτώμενος χρηματικὴν ἢ εἰς χρήματα ἀποτιμητὴν ἀπαίτησιν βεβαίου ποσοῦ δὲν δύναται ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ ὀφειλέτου πλέον τοῦ ποσοῦ τοῦ καταβληθέντος τιμῆματος, τὸ δ' ὑπερβάλλον κερδαίνει ὁ ὀφειλέτης⁹.

Τὰ δ' ἀποτελέσματα τῆς ἐκχωρήσεως γενικῶς εἰσὶν ὡς πρὸς μὲν τὸν πιστωτὴν, ὅτι ἡ ἐνοχὴ αὐτοῦ μεταβαίνει τῷ ἐκδοχέῳ μεθ' ὧλων τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων αὐτῆς, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηρέθησαν ἐν τῇ ἐκχωρήσει¹⁰ ἢ δὲν εἶναι προσωπικά· δὲν δύναται ὅμως οὗτος, πλὴν τοῦ Δημοσίου, νὰ ποιήσῃται χρῆσιν τῶν ἰδίων προνομίων, πλὴν τῶν δικονομικῶν καὶ ἐφ' ὅσον δι' αὐτῶν δὲν αὐξάνει ἡ ἀπαίτησις¹¹. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ὀφειλέτην κανονίζονται ἐν γένει ἐκ δύο τινῶν· πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐνοχὴ μένει ἡ αὐτή, ἥτοι μεταβαίνει μεθ' ὧλων τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῆς, ἐπομένως οὗτος οὐδὲν ἀπόλλυσι δικαίωμα, οὐδεμίαν ἔνστασιν κατὰ τοῦ ἀρχικοῦ πιστωτοῦ (ἐκχωρητοῦ) ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν μέχρι τῆς γνωστοποιήσεως καὶ δύναται ν' ἀντιτάξῃ αὐτὰς καὶ κατὰ νέου (ἐκδοχέως), πλὴν τῶν προσωποπαγῶν¹². δεύτερον δ' ἐκ τοῦ ὅτι ὑπάρχει νέος πιστωτὴς (ἐκδοχέως) δι' αὐτόν, ἐπομένως καὶ ἐκ τοῦ προσώπου τούτου δύναται ν' ἀρυσθῇ δικαιώματα ἢ ἐνστάσεις, π. χ. τὴν τοῦ συμπληρισμοῦ¹³.

ἀλλὰ καὶ Παπαρ. Ἐροχ. Γ'. § 44.—7] L. 22 C. 4. 35.—8] L. 23 C. 4. 35.—9] Τὸ περίεργον, ὅτι παρ' ἡμῖν, ἡ ὅλως ἀδικαιολόγητος σήμερον διάταξις αὕτη ἐθεωρήθη, ἀνέκαθεν καὶ μετ' ἐπιμονῆς ὥς ἰσχύουσα παρ' ἡμῖν, καίτοι οὐδόλως περιεχομένη ἐν τῷ Ἀρμενοπούλῳ, ἡ δύνατο ἔστω καὶ βεβιασμένως νὰ τεθῇ εἰς ἀχρηστίαν.—10] L. pr. l. 6. 23 D. 18. 4, l. 5 C. 4. 39, l. 42 D. 26. 7.—11] L. 38 D. 4. 4, 6 D. 49. 14, l. 43 D. 22. 1. Ἀντιδ. Παπαρ. Ἐροχ. αὐτ. § 55.—12] Πρβλ. l. 7 pr. D. 44. 1.—13] L. 4 § 47-49 D. 44. 4, l. 17 D. 2, 15 κτλ.

Τ Μ Η Μ Α Β'

ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΟΙ ΛΟΓΟΙ

§ 422. Διαιρέσις τῶν γενεσιουργῶν λόγων τῆς ἐνοχῆς.

§ 423. Pollicitatio. Votum.

§ 422. Γενεσιουργὸς λόγος τῆς ἐνοχῆς δύναται νὰ ᾔηται δικαιοπραξία ἢ ἀδικοπραξία καὶ ἐν γένει πᾶν νομικὸν γεγονὸς, ὅπερ τὸ ρωμ. δίκαιον προσαρμόζει ὅτε μὲν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοπραξίας, ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ ἀδικήματος· εἰδικώτερον δὲ φέρονται ὑπὸ τοῦ Μοδεστίνου ὡς γενεσιουργοὶ λόγοι, τὸ *re* (πράγματι), *verbis* (ρήμασι), *simul utroque* (ἐκατέρῳ ἅμα), *consensu* (συμφῶνῳ), *lege* (νόμῳ), *jure honorario* (πραιτωρίῳ), *necessitate* (ἀνάγκῃ), *ex peccato* (ἀπὸ ἁμαρτήματος)¹. Πρὸς τῇ ἀπαριθμήσει ταύτῃ εὑρεται ἑτέρα συστηματικώτερα, ἐν τε ταῖς *Εἰσηγήσεσι* τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐν τῷ Πανδέκτῃ, ἐκ συγγραφῆς τοῦ Γαίου. Κατὰ μὲν τὰς *Εἰσηγήσεις* οἱ γενεσιουργοὶ λόγοι διακρίνονται εἰς 4 κλάσεις *ex contractu* (ἀπὸ *συναλλάγματος*), *quasi ex contractu* (ὥσαρὲι ἀπὸ *συναλλάγματος*), *ex maleficio* (ἀπὸ ἁμαρτήματος) καὶ *quasi ex maleficio* (ὥσαρὲι ἀπὸ ἁμαρτήματος)². κατὰ δὲ τὸν Πανδέκτην ἡ διάκρισις αὕτη ἐκφράζεται διὰ τριῶν μόνον εἰδῶν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν εἶναι ἡ αὕτη, ἥτοι *ex contractu* (ἀπὸ *συναλλάγματος*), *ex maleficio* (ἀπὸ ἁμαρτήματος) καὶ τρίτον *ex variis causarum figuris* (ἐκ διαφορῶν θεμάτων)³, εἰς ἣν ὑπάγονται τὰ *quasi ex contractu* καὶ *quasi ex maleficio* τῆς προηγουμένης.

§ 422. 1] L. 52 pr. D. 44. 7. B. (52. 4) 51.—2] § 2 J. 3. 43.—3] L. 4 pr. D. 44. 7.

Ἡ πρώτη διάκρισις, πρὸς τὸ λεπτομερές αὐτῆς, παραλείπει τὴν *literarum obligatio*, ἐξ ἑτέρου ὅμως περιλαμβάνει τὰς ἐνοχὰς τοῦ *jus civile* καὶ τοῦ *jus honorarium*. Ἐνταῦθα δὲ θὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν τῶν Εἰσηγήσεων, ὡς συστηματικωτέραν, προστιθέμενοι ἐν τέλει, ὑπὸ τὸν τίτλον *obligationes ex variis causarum figuris*, ἐνοχὰς ὑπὸ οὐδεμίαν τῶν λοιπῶν διαιρέσεων ὑπαχθησόμενας.

§ 423. Ὡς πρὸς τὰς ἐν τῇ ζωῇ δικαιοπραξίας, περὶ ὧν πρόκειται ἐνταῦθα¹, παρατηρητέον, ὅτι τὸ ρωμ. δίκαιον, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω διακρίσεων ἐξάγεται, ἀποδέχεται κατ' ἀρχὴν, ὅτι μόνον ἀμφομερὴς δικαιοπραξία, ἥτοι *σύμβασις* (*συνάλλαγμα*), δύναται νὰ παραγάγῃ ἐνοχὴν, διὸ φέρεται ὡς θεμελιώδης κανὼν, ὅτι *ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur* (ἐκ μονομεροῦς ὑποσχέσεως [ἐπαγγελίας] οὐδόλως τίκεται ἀγωγή)². Ἀλλ' ὅμως ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ μοιραμὲνης ὡς γενεσιουργὸς λόγος ἐνοχῆς ἐν ἐξαιρετικαῖς περιπτώσεσιν, οἷαι αἱ ἐξῆς.

α) Ἡ *pollicitatio republicae vel civitati facta* (ἐπαγγελία), μονομερὴς (ἥτοι ἄνευ ἀνάγκης ἀποδοχῆς παρ' ἑτέρου) ἐν ζωῇ ὑπόσχεσις πολιτείᾳ ἢ κοινότητι, ὀριζομένη ὡς μόνου τοῦ ἐπαγγελομένου ὑπόσχεσις (*pollicitatio est solius offerentis promissio*³), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν *σύμβασιν*, ἥτις ἐστὶ δευτέρα *συναινέσις* καὶ *συνέλευσις* (*duorum consensus atque conventio*), ὡς ἐκφράζονται τὰ Βασιλικά (ἐννοοῦντα ὑπὸ τὴν λέξιν *δευτέρα* ὅτι τὸ *duorum* τοῦ Πανδέκτου), θεσμὸς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, μορφωθείς κατὰ τὸ ἀρχαιότερον *votum*. Στοιχεῖα δ' ἀναγκαῖα αὐτῆς εἰσι : 1) Ἡ ὑπόσχεσις νὰ γείνη πολιτείᾳ ἢ κοινότητι καὶ 2) ἡ γενομένη ἢ γεννησομένη ἀπονομὴ τιμῆς τῷ ὑπισχνουμένῳ (*ob honorem*) ἢ ἑτέρα *justa causa* (εὐλογος αἰτία), οἷον ἡ κατασκευὴ δημοσίου ἔργου. Ἐν ἑλλείψει δὲ τοῦ δευτέρου στοιχείου, δέον, ἵνα ἡ ὑπόσχεσις τέζηται ὑποχρέωσιν, νὰ γείνη ἑναρξίς τοῦ ἔργου (*coeptum opus*)⁴, ὅτε, ἐὰν καταστῇ ἄπορος ὁ ὑποσχόμενος, ἐνέχεται μόνον μέχρι τοῦ $\frac{1}{5}$ τῆς περιουσίας αὐτοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ μέτρον ἐνέχονται οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ, πλὴν τῶν κατιόντων, οἵτινες ἐν τῇ περιπτώσει τῆς ἀπορίας εὐθύνονται μόνον μέχρι τοῦ $\frac{1}{30}$ ⁵.

β) Τὸ ἀρχαιότερον τῆς *pollicitatio votum* (εὐχή), ἥτοι ὑπόσχε-

§ 423. 1] Περὶ τῶν αἰτίων θανάτου ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ.—2] Paul.Sent. V. 12 § 13.—3] L. 3 pr. D. 50. 12, B. 51. 13) 3.—4] L. 1. 3. 4. 12 D. 50. 12.—5] L. 6 pr. 1. 9. 11. 44. 15 D. 50. 12.

σις μονομερῆς περὶ δόσεως πράγματος χάριν ἱεροῦ σκοποῦ ἢ εὐαγοῦς οἴκου, ἥτις κατὰ τὸν Οὐλπιανὸν μὲν ἰσχύει μόνον ἐπὶ εἰδολολατρικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ Πανδέκτῃ καὶ ταῖς μετέπειτα πηγαῖς ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας⁶. Ἐκ τῆς ὑποσχέσεως δὲ ταύτης ἐτίκτετο προσωπικὴ ἀγωγή καὶ οὐχὶ ἐμπράγματος περὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς⁷. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ *votum* ἐγένετο, φαίνεται ἐν δεήσεσι πρὸς τοὺς Θεοὺς ὡς οἶονεὶ ἀμοιβὴ διὰ προφορικῆς ὑποσχέσεως (*nuncupatio*), ἥτις προσετίθετο τῇ κυρίᾳ πράξει, οἷα ἦτο ἡ δέησις⁸. Τελευταῖον ἐνταῦθα ὑπακτέα καὶ ἡ διάταξις Λέοντος τοῦ Σοφοῦ περὶ τῶν ἐπιχειρούντων ἀνέγερσιν μονῆς καὶ καταλιμπανόντων αὐτὴν ἀτελῆς, ὁρίσασα, ὅτι ἐπὶ θανάτου αὐτῶν ἄνευ διαθήκης, εἰ μὲν καταλείπωσι τρία τέκνα, ἡ μονὴ λαμβάνει τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς περιουσίας, εἰ δὲ πλείω, ἰσομοίρουν· εἰ δὲ γονεῖς, ἐπέρχεται ἐξ ἴσου διανομὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς μονῆς, εἰ δὲ συγγενεῖς ἐκ πλαγίου, οὗτοι λαμβάνουσι τὸ $\frac{1}{3}$, τὰ δὲ λοιπὰ ἡ μονή⁹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

§ 424. Ὅρισμός καὶ διαιρέσις τῶν συμβάσεων. — § 425. Συμβάσεις τοῦ *jus civile*. — § 426. Ὅρκος. Ἀρραδών. Ποινικὴ ρήτρα. — § 427. Τυχρηαὶ συμβάσεις.

§ 424. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιπτώσει ἀπαιτεῖται πρὸς γένεσιν ἐνοχῆς ἐκ δικαιοπραξίας ἐν ζωῇ σύμβασις (*συνάλλαγμα*), καλουμένη *contractus* καὶ *pactum conventum*, *pactio*, ἰδίᾳ δὲ *conventio*⁶. Ἔστι δὲ σύμβασις, ἀνεξαρτήτως τῶν ἱστορικῶν καὶ τυπικῶν διακρίσεων τῶν Ῥωμαίων, ἡ συμφωνία δύο (τοὐλάχιστον) ἢ πλείονερων προσώπων πρὸς παραγωγὴν, κατάρτησιν ἢ τροποποίησιν ἐννόμου σχέσεως (μεταξὺ αὐτῶν ἢ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀντιπροσωπευομένων), συντελουμένη διὰ τῆς

6] L. 2 D. 50. 12 B (54. 43) 2.—7] L. 2 D. 50. 12.—8] Karlowa αὐτ. § 54.—9] Νεαρά Λέοντ. 14.

§ 424. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 414 σημ. 2-3.—2] Π. γ. L. 1 § 3. 4, 1. 43 § 1, 1. 7

συναιρέσεως, ἥτοι τῆς συμπτώσεως τῶν ἐκατέρωθεν ὑπαρχουσῶν βουλήσεων ἐπὶ τὸ αὐτὸ (διὰ προτάσεως καὶ ἀποδοχῆς αὐτῆς)³. Τὰ πρόσωπα δὲ ταῦτα καλοῦνται *contrahentes* (*συνάλλασσαστες*)⁴. Ἡ σύμβασις⁵ ὡς δικαιοπραξία ὑπάγεται εἰς ἅπαντας τοὺς κανόνας αὐτῆς⁶, προσαπαιτεῖ δὲ ἕνεκα τοῦ ἀμειβεροῦς αὐτῆς καὶ τὴν *συναιρέσιν*, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ λάβῃ ὑπαρξίν⁷.

Ἐκ τῶν ἀπαντώντων παρὰ Ῥωμαίοις ὀνομάτων τῆς συμβάσεως τὸ *contractus*, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων⁸, σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ *jus civile* ἀναγνωριζομένην σύμβασιν καὶ τίκτουςαν *actio civilis*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν *actio honoraria*. Ἐξ ἐτέρου δὲ τὸ ρωμ. δίκαιον δὲν ἀνεγνώριζε πᾶσαν συμφωνίαν ὡς ἱκανὴν νὰ παραγάγῃ ἐνοχὴν, ἀλλ' ἀπῆτει ἢ τὴν τήρσιν ὀρισμένου τύπου (*verbis rēmaisi, literis γραμμασί*) ἢ δόσιν πράγματος (*re, πράγματι*) καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς ἀνεγνώρισε τὴν ἀπλὴν *συναιρέσιν* (*consensu*), ἐν τέσσαρσι συμβάσεσι. Πᾶσα ἄλλη συμφωνία ἐπομένως ἔτικτε μόνον ἐνστάσιν καὶ ἐκαλεῖτο *pactum* (σύμφωνον), ἢ *pactum nudum* (ψιλὸν σύμφωνον)⁹, ἐξαιρετικῶς δὲ καὶ ἀγωγὴν, ὡς κατωτέρω ὀφόμεθα¹⁰. Τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ ρωμ. δικαίου, ὅπερ ἐκράτησε καὶ κατὰ τὸ Ἰουστινιάνειον, εἴτε διετηρήθη, εἴτε μὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς¹¹, δὲν ἰσχύει σήμερον. Παρ' ἡμῖν ἐξ ἐναντίας ὁ κανὼν εἶναι ὅτι πᾶσα συμφωνία, ἀνεξαρτήτως τοῦ τύπου, τίκει ἐνοχὴν πλήρη, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσι τὰ λοιπὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα αὐτῆς, ἢ δὲ ἀνάγκη τύπου, οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς ἀπόδειξιν (*ad probationem*), ἀλλὰ χάριν τοῦ κύρους αὐτῆς

§ 7 D. 2. 14, 1. pr. D. 2. 15.—3] Πρὸς ἀνωτ. § 227. Ἐκάστη τῶν συμπιπτουσῶν βουλήσεων δεόν νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ αὐτοτελοῦς, καίπερ μὴ ἀντιθέτου, συμφέροντος, ἐκ δὲ τῆς συμπτώσεως αὐτῶν παράγεται τρόπον τινὰ νέα βούλησις, ἢ βούλησις τῶν συμβαλλομένων. Τὸ δ' ἐπιδιωκόμενον ἐννομον ἀποτέλεσμα δεόν ν' ἀφορᾷ αὐτοὺς τοὺς συμβαλλομένους ἢ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀντιπροσωπευόμενους. — 4] L. 12 § 1 D. 10. 4, 1. 16 § 4 D. 4. 4. B. (19. 4) 11.—5] Ὁ Θεόφιλος (Εἰσηγ. § 2. [3. 43]) ὁρίζει τὴν σύμβασιν οὕτως: *συνάλλαγμα ἐστὶ διὸ ἢ πλειόνων εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα εἰσελθόντων καὶ συναιρέσεως ἐπὶ τὸ συντίστασθαι ἐνοχὴν καὶ τὸν ἕτερον τῶ ἐτέρῳ ποιῆσαι ἐπεύθυνον*, ἀλλ' ἀτελῶς διότι ἡ σύμβασις δύναται νὰ περιέγῃ καὶ κατάργησιν ἢ τροποποιήσιν ἐνοχῆς.—6] Ἰδ' ἀνωτ. § 227 ἐπ.—7] Τὰ περὶ συναιρέσεως καὶ τοῦ ἀμετακλήτου καταρτισμοῦ τῆς συμβάσεως εἰσι σπουδαίωτα, ἀλλ' ἀνήκουσι τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ. Ἰδε Παπαρ. Γεν. Ἀ. § 250-252, Καλλιγᾶ Γ' § 72 ἐπ.—8] Πρὸς Schilling. Inst. § 250 σημ. d.—9] Π. γ. Paul. Sent. 11. 14 § 1, 1. 42 C. 4. 65, 1. 12 C. 4. 32.—10] § 466 ἐπ.—11] Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἴδε Παπαρ. Ἐνοχ. Α' § 183 καὶ Zachar. v. Lingenth. Gesch. § 67, ἰδίᾳ ε. τ.

(ad solemnitatem), ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν, π. χ. τὸ ἀρθ. 48 τοῦ περὶ χαρτοσήμου νόμου.

Ἐπὶ τῶν ἐνοχικῶν συμβάσεων ἀπαντῶσι μὲν καὶ τινες τῶν ἐπὶ τῶν ἐνοχῶν διακρίσεων, ὑπάρχουσι δ' ἐν γένει αἱ ἑξῆς : α) ἡ συμπύπτουσα πρὸς τὴν τῶν μοιρομερῶν καὶ ἀμφομερῶν ἐνοχῶν¹² εἰς συμβάσεις ἐτεροβαρεῖς, ἐν αἷς κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς συμβάσεως ὑπάρχει παροχὴ μόνον τοῦ ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων καὶ ἀμφοτεροβαρεῖς, ἐν αἷς ὑπάρχει παροχὴ τοῦ ἐνὸς καὶ ἀντιπαροχὴ τοῦ ἑτέρου. Ἐπὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν ἐφαρμόζεται ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων καλουμένη *exceptio non adimpleti contractus* (ἔνστασις μὴ ἐκπληρωθείσης συμβάσεως), ἥς ἡ ἔννοια εἶναι, ὅτι οὐδὲτερον τῶν συμβαλλομένων μερῶν δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν παρὰ τοῦ ἑτέρου ἐκτέλεσιν τῆς συμβάσεως, πρὶν ἢ αὐτὸ τὸ ἴδιον ἐκτελέσῃ ἢ τοῦλάχιστον προσενεχθῇ εἰς ἐκτέλεσιν, διότι ἄλλως ἀποκρούεται διὰ τῆς ἐνστάσεως ταύτης¹³. β) Εἰς *contractus bonae fidei* καὶ *stricti iudicii*, ἧτις ἐν πολλοῖς ἀποτελέσμασι τῶν συμβάσεων ἐκέκτητο πρακτικωτάτην ἀξίαν, π. χ. ἐν τοῖς τόκοις. Καὶ *contractus bonae fidei* μὲν εἰσι πρὸ πάντων αἱ ἀμφοτεροβαρεῖς συμβάσεις οὐχ ἦττον καὶ αἱ πλείσται ἐτεροβαρεῖς¹⁴, *stricti iudicii* δ' ἡ *stipulatio*, ἡ *literarum obligatio* καὶ τὸ *mutuum* (δάνειον)¹⁵. γ) Εἰς οὐσιαστικὰς, τὰς περιεχούσας τὸν νομικὸν λόγον τῆς συμφωνίας ὡς ὀλοκληρωτικὸν στοιχεῖον (π. χ. σοὶ μεταβιβάζω τὴν κυριότητα λόγῳ πωλήσεως) καὶ τὰς τυπικὰς, τὰς μὴ περιεχούσας τοῦτο, ὧν ὅμως ἡ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἰσχὺς φιλονεικεῖται¹⁶. Καὶ δ) εἰς κυρίας καὶ παρεπομένας, ὧν αἱ δεύτεραι προστίθενται ταῖς πρώταις χάριν τροποποιήσεως τοῦ ἐκ τοῦ νόμου περιεχομένου ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, π. χ. τὰ *pacta adjecta*¹⁷.

§ 425. Ἐκαστον τῶν τεσσάρων εἰδῶν τοῦ κατὰ τὸ *jus civile*, ἥτοι *re*, *verbis*, *literis consensu*, περιέχει ὠρισμένα εἶδη συμβάσεως, ἐνομαστί χαρακτηριζομένης καὶ τικτούσης ὁμώνυμον ἀγωγὴν, οὗ ἕνεκα ἐκλήθησαν αἱ συμβάσεις αὗται ὑπὸ τῶν νεωτέρων *contractus nominati* (φερόνυμοι). Καὶ *re* (πράγματι) μὲν εἶναι τὸ *mutuum* (δάνειον), τὸ *commodatum* (χρησιδάνειον), τὸ *de-*

12] "16" ἀνωτ. § 416.—13] Περὶ τῆς φύσεως τῆς ἐνστάσεως ταύτης καὶ διὰ ἐὰν τῶν ὄντι εἶναι ἔνστασις ὑπάρχει μεγάλη φιλονεικία. "16 Παπαρ. αὐτ. § 104.—14] Π. χ. Gai. III. 137, l. 2 § 3 D. 41 7.—15] Κικ. pro Rosc. Com. 4, Θεόφ. Εἰς. (4. 13) § 3.—16] Windscheid § 318 σημ. 3.—17] "16ε κατωτ. § 476.

positum (παρακαταθήκη) καὶ τὸ pignus (ἐνέχυρον)¹. Verbis (ρήμασι) δὲ κυρίως μόνον ἡ stipulatio (ἐπερώτησις)², ἐν ᾧ κατὰ τὸ προϋποστινάνειον δίκαιον δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν τάξιν ταύτην ἢ τε dotis dictio (ὑπόσχεσις προικὸς) καὶ ἡ ὑπόσχεσις ὑπηρεσιῶν (jus operarum) τῶν ἀπελευθέρων³, literis (γράφμασι) κυρίως ἐν εἶδος ἡ διὰ τῶν οἰκιακῶν βιβλίων τῶν Ρωμαίων καταρτιζομένη, consensu (solo) δὲ ([ἀπλῇ] συναυρέσει) ἡ emptio venditio (ἀγοροπωλησία), ἡ locatio conductio (μίσθωσις), ἡ societas (ἐταιρεία) καὶ τὸ mandatum (ἐντολή)⁴.

Κατόπιν πρὸς τοῖς καλουμένοις pacta vestita, περὶ ὧν κατωτέρω⁵, ἐπεκράτησε καὶ ἡ ἀρχή, ὅτι καὶ ἐκ πάσης αὐτοῦ ἀμφοτεροβαροῦς συμφωνίας, ἐὰν ἐκτελεσθῇ αὕτη παρ' ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων, παράγεται ὑποχρέωσις καὶ τοῦ ἐτέρου πρὸς ἐκτέλεσιν, αἱ δ' εἰς τὴν τάξιν ταύτην ὑπαγόμεναι συμβάσεις ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἀγώνιστοι, ὡς μὴ παράγουσαι ἀγωγὴν φέρουσαν ὠρισμένον ὄνομα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μὴδ' αὐταὶ χαρακτηριζόμεναι δι' ἰδίου ὀνόματος.

§ 426. Πολλάκις, καίτοι ἡ σύμβασις ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρά, γίνεταί χρησις καὶ μέσων τινῶν πρὸς μείζω ἐνίσχυσιν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, τοιαῦτα δ' ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ :

α) Ὁ ὅρκος (jus jurandum), ὅστις παρέχει μὲν ἀσφάλειαν, ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ιδιότητος καὶ τῆς ἀπειλῆς ποινῆς κατὰ τῆς ψευδορκίας¹, ἀλλὰ μόνον πραγματικῶς, οὐχὶ καὶ νομικῶς, ἥτοι τὴν ἄκυρον ἢ ἀνίσχυρον σύμβασιν δὲν καθίστησιν ἰσχυράν², πλὴν (παρὰ Ρωμαίοις) ἐπὶ ὑποσχέσεως ἀρηλίκου, ὁμνούντος, ὅτι δὲν θέλει προσβάλλει τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργηθεῖσαν πώλησιν³ καὶ ἄλλων τινῶν περιπτώσεων, αἵτινες ἅπασαι ἐπίσης ἀργοῦσι νῦν⁴.

β) Ἡ arrha (ἀρραβών), ἐκ τῆς ἀρχαιότερας λέξεως arrabo, παραχθείσης ἐκ τῆς ἐλληνικῆς (ἀρραβών)⁵, ἥτοι τὸ ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων διδόμενον τῷ ἐτέρῳ πρᾶγμα, οἷον δακτύλιος ἢ χρήματα, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τοῦ ἀναμφισβητήτου καταρτισμοῦ τῆς συμβάσεως⁶. Πολλάκις ὁ ἀρραβών χρησιμεύει καὶ ὡς οἶονεῖ ἐγγύησις διὰ

§ 425. 1] Pr. § 2-4 J. 3. 14. — 2] Pr. J. 13. 15. 1. 1 § 7, l. 52 § 2 D. 44. 7. — 3] Ἰδ' ἀνωτ. § 253 καὶ Schilling Inst. § 277. — 4] Gai. III. 135, pr. J. 3. 32. — 5] § 475.

§ 426. 1] L. 13 § 6 D. 12, 2, l. 41 C. 2. 4. — 2] L. 16 D. 2. 8, l. 7 § 16 D. 2. 14. — 3] L. 1 C. 2. 28. — 4] Ἰδ' Παπαρηγ. Ἐνοχ. Α' § 266. — 5] Varro de L. L. IV. 36, Gell. N. A. XVII. 2. — 6] Pr. J. 3. 23, l. 35 pr. D.

τὴν μέλλουσαν σύναψιν συμβάσεως, ὅτε ὁ ἀπέχων ταύτης ἀποβάλλει τὸν ἀρραβῶνα, ἂν δ' οὗτος εἶναι ὁ λαθὼν αὐτόν, ὑποχρεοῦται καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἰσαξίου· ἐνίοτε δὲ χρησιμεύει καὶ ὡς ποινὴ τῆς μεταμελείας, κατὰ τοῦ μὴ ἐκτελοῦντος τὴν σύμβασιν⁸, ἀλλὰ τοῦτο δέον νὰ δηλωθῇ σαφῶς ὑπὸ τῶν μερῶν. Ἀναλόγως δὲ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀρραβῶνος ρυθμίζονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ⁹.

καὶ γ) Ἡ παρὰ τῶν νεωτέρων καλουμένη *poena conventionalis*, *ποινικὴ ρήτρα* (πρόστιμον), παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις *poenae stipulatio*, *poenalis stipulatio*, ἢ *stipulationis poena*¹¹, ἥτοι ἡ παρὰ τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὴν πιστωτὴν γινομένη ὑπόσχεσις περὶ καταβολῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει μὴ ἐκτελέσεως τῆς ὑποχρεώσεώς του¹¹. δύνатаι δὲ νὰ συμφωνηθῇ εἴτε ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς συμβάσεως, εἴτε μετ' αὐτόν, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ ἐνοχῆς μὴ πηγαζούσης ἐκ συμβάσεως. Ἐπίσης δύνатаι νὰ περιέχῃ τὴν ἐννοίαν, ὅτι πρὸς τῇ καταβολῇ τῆς ποινῆς παραμένει καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐνοχῆς ὑποχρέωσις. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο, τὸ τῶν ὅρων τοῦ ἀπαιτητοῦ αὐτῆς, ὡς καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἐξαρτῶνται τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων¹².

§ 427. Ἐνεκα τῆς ἰδιαζούσης φύσεως αὐτῶν δέον νὰ μνημονευθῶσιν ἰδιαίτερος αἱ καλούμεναι *τυχηραὶ συμβάσεις*, ἐν αἷς ἐξαρτᾶται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκ τῆς τύχης τὸ ζήτημα ὁπότερος τῶν συμβαλλομένων ἔξει τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν ἢ ὑποστήσεται ζημίαν· δύνανται δὲ νὰ καταρτισθῶσιν ἢ ὡς ἰδιάζουσα μορφή ἄλλης συμβάσεως, οἷον ἡ *emptio spei* (ἀγορὰ ἐλπίδος), ἢ αὐτοτελῶς¹. Τοῦ δευτέρου εἶδους εἰσὶ τὸ *παίγριον* καὶ ἡ *περίδοσις* (στοίχημα). *Παίγριον* (*ludus*) καλεῖται ἡ καθ' ὠρισμένους κανόνας ἐπιχειρουμένη πρᾶξις περὶ κέρδους ἢ ζημίας, ὧν ἑκατέρου ἡ πραγμάτωσις ἐπέρχεται μὲν διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀποφάσεως τῶν μερῶν (*παικτῶν*, *lusores*, *collusores*)², ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ περιστατικοῦ ἐπερχομένου ἐκ τύχης εἴτε ἐκ τῆς δεξιότητος τῶν μερῶν, εἴτε ἐξ ἀμφοτέρων. *Σύμβασις παιγρίου* δὲ

18. 1, 1. 41 § 6 D. 19, 1, 1. 5 § 15 D. 14. 3. — 7] L. 17 C. 4. 21, § 1 J. 3. 23—8] L. 1 C. 4. 51. — 9] Ἰδε Παπαρηγ. 'Εροχ. Α' § 253 ἐπ. Καλλιγὰ τὸμ. Γ' § 104.—10] § 19 J. 3. 19, 1. 10 § 1 D. 24, 1. 15 D. 2. 15.—11] Windscheid § 285. Πρὸλ. Παπαρηγοπούλου ἀνωτ. § 256.—12] Παπαρηγοπούλου ἀνωτ. § 259 ἐπ.

§ 427. 1] Πρὸλ. Windscheid § 322 καὶ ἐνταῦθα κατωτ. § 449.—2] Πρὸλ. 1. 2pr

καλεῖται ἡ περὶ ἐπιχειρήσεως παιγνίου καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸ τηρητέων κανόνων καὶ τῆς καταβλητέας παροχῆς συμφωνία ³.

Τὰ παίγνια γενικῶς ἀπηγορεύοντο ἀρχῇθεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, χορηγουμένης καὶ ἀγωγῆς πρὸς ἀνάληψιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀπολεσθέντων ⁴, πλὴν τῶν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ περὶ ἐδωδίων, ἥτοι ἐν τοῖς συμποσίοις τροφῆς χάριν γινομένων (quod in convivio vescendi causa ponitur) παιζομένων ⁵. Ἐπίσης ἀπηγορεύοντο τὰ χρηματικά παίγνια ὑπὸ τε τοῦ jus civile καὶ ὑπὸ τοῦ πραίτωρος, ἀπειλοῦντος διὰ τοῦ ἡδίκτου ζημίαν κατὰ τε τῶν δεχομένων παρ' ἑαυτοῖς παίκτας, στερουμένων καὶ τοῦ δικαίουματος ἀγωγῆς, ἔνεκα οἷας δῆποτε ἐν τῷ παιγνίῳ συμβάσης ζημίας καὶ κατὰ τῶν ἐκβιάζοντων ἄλλους εἰς ἐπιχείρησιν παιγνίου ⁶. ὁ Ἰουστινιανὸς προέβη περαιτέρω καὶ οὐ μόνον ἐπανάλαβε τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν καθαρῶς τυχερῶν παιγνίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξαρτωμένων ἐκ μόνης τῆς δεξιότητος τοῦ παίκτου ἐπέτρεψε μόνον πέντε μοιδοβόλους, κορτομοιδοβόλους, κιντάρους, κόντατα χωρὶς πόρπης, περιχυτὴν καὶ ἱπικὴν ἄνευ τέχνης καὶ ἐπινοίας καὶ ταῦτα οὐχὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς πλουσίους καὶ μέχρις ἑνὸς χρυσοῦ (solidus) ⁷. Πρὸς τούτοις ἐξέτεινε τὸν χρόνον τῆς παραγραφῆς τῆς ἀγωγῆς πρὸς ἀνάληψιν τῶν ἐν τῷ παιγνίῳ ἀπολεσθέντων εἰς πεντηκονταετίαν, ὁρίσας συγχρόνως, ὅτι ἐὰν οἱ παίκται ἢ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν δὲν κινήσωσι τὴν ἀγωγὴν ταύτην, δύναται νὰ κινήσῃ αὐτὴν ὁ προεστὼς τοῦ τόπου (pater seu defensor locorum), διατιθεμένου τοῦ προϊόντος ὑπὲρ τῶν δημοσίων ἰδρυμάτων τοῦ οἴκειου τόπου ⁸. Καὶ ἡ νεωτέρα νομοθεσία δ' ἡμῶν περιέχει διατάξεις ἀπαγορευούσας καὶ τιμωρούσας τὰ τυχερὰ παίγνια ⁹, εἰς ὧν τὴν ἔννοιαν, τοῦλάχιστον ἀστυκῶς, ὑπακτέαι καὶ αἱ ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ περὶ διαφορᾶς συμβάσεις ¹⁰.

Περίδοσις (στοίγημα, sponsio) καλεῖται ἡ συμφωνία δύο ἢ πλειόνων διαφοροῦντων ὡς πρὸς περιστατικὸν μέλλον ἢ παρελθόν, περὶ παροχῆς καταβλητέας τῷ ἑτέρῳ ὑπὸ τοῦ ἀποδειχθησομένου ὡς σφάλλοντος ἐν τοῖς ἰσχυρισμοῖς του ¹¹. Ἐπομένως διακρίνεται ἡ περίδοσις ἀπὸ τοῦ παιγνίου τοῦτο μὲν καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ πρόκειται ἀναγκαίως περὶ

Ἰ. 11. 5, l. 9 § 4, l. 10 D. 9. 2 — 3] Wächter Pand. § 213 Beil.—4] L. 4 § 1 D. 11. 5.—5] L. 4 pr. D. 11. 5.—6] L. 4 pr. l. 2 § 1 D. 11. 5.—7] L. 2 C. 3. 43.—8] L. 1, 2. C. 3. 43.—9] Π. χ. ἀρθ. 683-685 Ποιν. Ν.—10] Ἰδε Παπαρηγ. Ἐνοχ. Β' § 330α ἐπ. ἐκδ. γ'.—11] Πρὸς Wächter αὐτ.

διαφορᾶς γνώμης (ισχυρισμοῦ), τοῦτο δὲ καθ' ὅσον ἐν μὲν τῇ περιδόσει ἡ λύσις τῆς διαφορᾶς δύναται νὰ ᾖ ἐξ ἀντικειμένου ἤδη βέβαια, ἐν δὲ τῷ παιγνίῳ ἡ ἐκβασίς ἐστι πάντοτε ἀβεβαία, ἐξ ὑποκειμένου τε καὶ ἐξ ἀντικειμένου.

Τὸ ρωμ. δίκαιον ἐκέρυξεν ἀκύρους μόνον τὰς περιδόσεις, τὰς περιεχούσας ἀπηγορευμένα παίγνια ἢ ἕτερον ἀντικείμενον, ἀντιβαῖνον εἰς τοὺς νόμους ἢ τὰ χρηστὰ ἤθη, ἐπέτρεψε δὲ διὰ διαφορῶν νόμων (lex Titia, lex Publicia καὶ lex Cornelia, ἀγνώστου ἐποχῆς) τὰς μὴ περιεχούσας τοιοῦτό τι ¹². Ἔδει δὲ προσέτι νὰ τηρηθῇ ὁ τύπος τῆς ἐπερωτήσεως ἢ νὰ κατατεθῇ τὸ ποσὸν τῆς περιδόσεως παρὰ τρίτῳ, ὀφειλόντι τὴν ἀπόδοσιν τῷ κερδαίνοντι ¹³. ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς ἀπαιτεῖται τύπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

§ 428. Sponsio.— § 429. Nexum.

§ 428. Ἡ ἀνωτέρω σκιαγραφηθεῖσα κατάταξις τῶν συμβάσεών ἐστι προῖον τοῦ μετὰ τὴν 12δελτον δικαίου καὶ τῶν χρόνων τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, διότι πρὸς τοῖς αὐστηροῦς τύποις ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς αὐτοῦ δηλώσεως τῆς βουλήσεως. Ἀρχαιότερον ὅμως, καὶ δὴ ἐφ' ὅσον τὸ *jus* διετέλει ἀνάμικτον μετὰ τοῦ *fas* καὶ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ¹, εὗρισκομεν ἐν χρήσει πρὸς σύναψιν ἰσχυρᾶς συμβάσεως τύπον, ἐκ τῆς θρησκείας ἀπορρέοντα, τὴν *sponsio* (ἐκ τοῦ σποροδῆ κατὰ τὸν Festus, λόγῳ τῆς παρεισαγωγῆς τῆς θρησκείας [*interpositis rebus divinis*] ²), τελουμένην διὰ τοῦ ὅρκου τοῦ ὑπισχνουμένου (ὀφειλέτου), ἐπιτιθεμένου τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μεγίστου βωμοῦ τοῦ Ἡρακλέους (*ara maxima Herculis*) ³ καὶ καθιστῶντος τρόπον τινὰ μάρτυρα τὸν θεὸν περὶ τῆς

12] L. 3 D. 14. 5, l. 17 § 5 D. 19. 5. — 13] Pr. J. 3. 15, l. 17 § 5 D. 19. 5. Περὶ τῶν λοιπῶν ἴδε Παπαρηγ. Ἐργ. Β' § 330 ἐπ., Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 272 ἐπ.

§ 428. 1] Πρὸλ. τόμ. Α' § 53. — 2] V. spondere. — 3] Διονύσ. I. 10. —

δηλώσεως τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, διὸ καὶ ὁ Κικέρων λέγει *voti sponsio, quo obligamur Deo*⁴. Ὁ τύπος οὗτος ἐξέλιπε μετὰ τῆς χειραφετήσεως τοῦ *jus* ἀπὸ τοῦ *fas*. Ὁ δὲ καὶ ἐν ταῖς νεωτέροις χρόνοις ἀπαντῶν ὅρκος ἐξητάσθη ἀνωτέρω⁵.

§ 429. Τὴν *sponsio*, ἥτις ὡς ἐκ τοῦ θερησκευτικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ μόνον μεταξὺ τῶν Πατρικίων, ἀντικαθίστη παρὰ τοῖς Πληθῆσι τὸ *nexum*, ἀνῆκον τῷ *jus* καὶ συνυπάρχον τῇ *sponsio*, ἐφ' ὅσον τὸ *fas* ἐκράτει αὐτοῦ. Περὶ τῆς φύσεως τοῦ *nexum* ὑπάρχει ἀρχήθεν μεγίστη φιλονεικία καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ρωμαίοις, οἵτινες ἀπέδιδον τῇ λέξει, ὅτε μὲν εὐρεῖαν σημασίαν¹, καθ' ἣν πιθανῶς ἐσήμαινε πᾶσαν δικαιοπραξίαν, ἐν ᾗ ἐγίνετο χρῆσις τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ ζυγοῦ (*per aes et libram*), οἷον ἡ *mancipatio*, ὅτε δὲ στενὴν, ἥτις μόνον δικαιοπραξίαν, ἐν ᾗ ἐγίνετο μὲν χρῆσις τοῦ *aes* καὶ *libra*, ἀλλ' ἀρχικῶς μόνον πρὸς σύναψιν οἰονεῖ χρηματικοῦ δανείου, ἐνεκα τῆς μὴ ὑπάρξεως νομίσματος καὶ τῆς ἀνάγκης σταθμίσσεως τοῦ μετᾶλλου· ἡ δὲ σημασία αὕτη διατηρήθη καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ νομίσματος καὶ μετηνέχθη ἐντεῦθεν ἐπὶ πάσης ἐνοχλῆς². Κοινὸν δ' ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν ἦτο ἡ αὐστηρὰ τήρησις τῶν προφορικῶς συμφωνηθέντων (*nuncupatio*), διὸ λέγεται ἐν ταῖς πηγαῖς *cum nexum faciet uti lingua nuncupassit, ita jus esto*, ὅπερ περιείχετο καὶ ἐν τῇ 12-δέλτῳ³. Τὰ τυπικὰ ρήματα, ὧν ἐγίνετο εἰδικῶς χρῆσις ἐν τῷ *nexum* πρὸς τοῖς τῆς *mancipatio*⁴, οὐδαμοῦ μαρτυροῦνται. Τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ ὑπῆρξαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ κατὰ τοῦ ὁμολογήσαντος τὴν ὀφειλὴν αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος (*confessus*) ἢ τοῦ καταδικασθέντος (*judicatus*)⁵. Ἐπομένως ὁ ἀθετὼν τὴν ὑποχρέωσιν αὐτοῦ ὀφειλέτης καθίστατο προσωπικῶς τε καὶ μετὰ τῆς *familia* αὐτοῦ ὑποχρεῖος τῷ πιστωτῇ, οὕτως ὥστε οὐδὲν «*μήτε κατέχειν, μήτε πωλεῖν, μήτε ἐνεχυριάζειν ἠδύνατο*»⁶. Ὁ δὲ πιστωτῆς ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ, νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν τε καὶ τὴν *familia* αὐτοῦ οἰκαδὲς

4] De leg. II. 16. Ἐναντίον τοῦ θερησκευτικοῦ χαρακτῆρος τῆς *sponsio* Karlowa αὐτ. § 65, ὅστις τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐσχὺν αὐτῆς διαρῶν εἰς τὸν στενὸν σύνδεσμον τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ Κράτος ὑπαγομένων πολιτῶν Ρωμαίων πρὸς ἀλλήλους, οὗ ἐνεκα ἔρχει ἡ ἀπλὴ προφορικὴ ὑπόσχεσις.—5] § 426 α).

§ 429. 1] Πρὸς Varro de L. L. VII. 105, Festus v. *nexum*, Kx. de orat. III. 40.—2] Arg. Gai. III. 171, Liv. VIII. 28.—3] Kx. de orat. I. 57.—4] Varro de L. L. VII. 105, Festus v. *nexum*.—5] Varro αὐτ. Liv. II. 23. 24. 27. VII. 19. VIII. 28, Διονύσιος. IV. 9. 40.—6] VI. 29.

καὶ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς οἶονεὶ δοῦλον εἰς ἰδίας ὑπηρεσίας⁷, μὴ δυνάμενον ἐφεξῆς νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ μόνον διὰ τρίτου προσώπου, τοῦ καλουμένου vindex καὶ χάριν μόνῃς τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ χρέους⁸, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τοῦ νὰ καταδικασθῇ ἐν ἀποτυχίᾳ εἰς τὸ διπλάσιον· ὁ ταιούτος ὀφειλέτης (nexus) ὁμῶς νομικῶς οὔτε τὸν status libertatis, οὔτε τὸν status civitatis ἀπέβαλλεν, οὔτε ἄλλο τι δικαίωμα⁹. Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη, μὴ ἱκανοποιουμένου τοῦ πιστωτοῦ, ἔδει κατὰ τὴν πολιτικὴν δικονομίαν νὰ διαρκέσῃ ἐξήκοντα ἡμέρας, ὅπως δοθῇ τῷ ὀφειλέτῃ καιρὸς πρὸς συμβιβασμὸν (paciscendi)¹⁰. Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς τελευταίας nundinae ἐν ταῖς 60 ταύταις ἡμέραις ὀφείλειεν ὁ πιστωτής, ἐν ἐλλείψει συμβιβασμοῦ, νὰ φέρῃ τὸν ὀφειλέτην ἐνώπιον τοῦ πραίτωρος καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν βουλούμενον ν' ἀπελευθερώσῃ αὐτόν, μηδενὸς δὲ πρὸς τοῦτο ἐμφανιζομένου, ἠδύνατο νὰ φρονέσῃ αὐτόν, ἢ νὰ πωλήσῃ ὡς δοῦλον εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν (trans Tiberim)¹¹. Ἐὰν δ' ὁ ὀφειλέτης ἤρνεϊτο ἀπ' ἀρχῆς ν' ἀκολουθήσῃ τὸν πιστωτήν, οὗτος ἐδικαιοῦτο νὰ μεταχειρισθῇ τὴν manus injectio καὶ ὀδηγῶν αὐτόν ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ νὰ καταστήτῃ αὐτὸν addictus, ἥτοι ὑποχείριον, ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐρεῦνης τοῦ δικαστοῦ ἢ τῆς περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑποσχέσεως διὰ nexum καὶ οὐχὶ μετ' αὐστηράν ἐρευναν περὶ ὑπάρξεως τοῦ χρέους, ὡς ἐπὶ addictio ἐξ ἄλλου λόγου¹². Ἐξωδίκως δ' ἐλύετο τὸ nexum ἕνεκά τινος τῶν κοινῶν ἀποσβεστικῶν λόγων τῆς ἐνοχῆς, περὶ ὧν κατωτέρω, ἢ εἰδικῶς διὰ τῆς solutio per aes et libram, ἢ nexi liberatio, ἥτοι διὰ πράξεως ὁμοίας τὸν τύπον πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ nexum, ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ ἀντιθέτῳ τελουμένης¹³.

Ἡ τραχύτης τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ nexum ἐπέβλεπε πρὸ πάντων τοὺς Πληβητοὺς, ἕνεκα λόγων, οὓς ἀλλαχοῦ εἶδομεν¹⁴. Διὸ ἐνωρὶς περιεστάλη καὶ πρῶτον διὰ τῆς lex Vallia (ἴσως τῷ 412 π. κτ. P.), δι' ἧς ὠρίσθη, ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως ἐν γένει καὶ ἐπὶ τοῦ nexum, ὅτι ἐπιτρέπεται καὶ ἡ ἄνευ vindex διεκδίκησις τῆς ἰδίας ἐλευθερίας παρὰ τοῦ ὀφειλέτου, πλὴν ἐπὶ τῶν iudicati (καταδεδικασμένων) καὶ τῶν

7] Καὶ ὡς περ ἀργυρωνήτοις οὕτως ἔχρῳντο Διον. V. 53. --- 8] Gai. III. 199 IV. 21, Festus v. Vindex.— 9] Liv. II. 24-26. Διονύσιος. VI. 29. 37. 44.— 10] Gell. N. A. XX. 1. 7 § 19. 1. 10 pr. D. 2. 44.— 11] Gell. N. A. XI. 46. 47.— 12] Περὶ Walter § 616 σημ. 13.— 13] Gai. III. 173. 174.— 14] Τόμ. Α' § 55. 57.

depensi (τῶν μὴ ἱκανοποιησάντων τοὺς ἐγγυητάς αὐτῶν ὀφειλετῶν) ¹⁵. Μετὰ τὴν lex ταύτην ἐπῆλθεν ἡ εἰδικῶς εἰς τὸ nexum ἀφορῶσα lex Poetelia, ἣτις κατὰ Λίβιον εἰσέχθη (τῷ 428 ἀ. κτ. Ρ.), ἐνεκα τῆς πίεσεως νεαροῦ τινος ὀφειλέτου Publicius ¹⁶, εἶχε δὲ τριπλοῦν περιεχόμενον· ἦτοι α) ἀπῆλλαξε τοὺς ὑπάρχοντας nexus ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν πιστωτῶν, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ ὀμόσαι, ὅτι κέκτνται ἱκανὴν περιουσίαν πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτῶν· β) κατήργησε τὰ ὡς ἀνωτέρω ἐπερχόμενα ἀποτελέσματα τοῦ nexum, καταλιποῦσα τῷ πιστωτῇ μόνον τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸν ὀφειλέτην ἐνώπιον τοῦ πραίτωρος, ὅπως οὗτος μετὰ τὴν προσήκουσαν ἔρευναν (causa cognita) ἀποφασίσῃ· ἐπομένως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καταργήσασα οὐσιαστικῶς τὸ nexum, ἀφ' οὗ ἀπεστέρησεν αὐτὸ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ ὅτι τοῦτο παρέμεινε μόνον ὡς ἰδιάζων καὶ ἐπωφελὲς τρόπος συστάσεως ἐνοχῆς, ἐνεκα τῆς συμπράξεως τῶν μαρτύρων· καὶ γ) ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν δεσμῶν κατὰ τῶν ὀφειλετῶν. Ἀλλ' ἡ τρίτη αὕτη διάταξις πιθανώτατα δὲν ἀφώρα εἰς τὸ nexum· διότι καὶ μὲν ὁ Διονύσιος ρητῶς μνημονεύει, ὅτι οἱ πιστωταὶ «εἰς δεσμοὺς τὰ τῶν ὑποχρέων ἀπῆγον σώματα» ¹⁷, οὐχ ἦττον ἑτέρα μαρτυρία τοῦ Λιβίου ¹⁸, περὶ διατριβῆς τῶν τοιούτων ὀφειλετῶν ἐν τῷ forum τῆς Ρώμης καὶ περὶ ἀποδράσεως αὐτῶν, δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τὴν ὑπαρξίν δεσμῶν καὶ καθίστησι τὴν τοῦ Διονυσίου φράσιν μάλλον περίφρασιν.

Ὅπως δὴποτε τὸ nexum, συνδεόμενον πρὸς τοὺς αὐστηροὺς τύπους τοῦ ἀρχαίου δικαίου καὶ ἀπογυμνωθὲν διὰ τῆς lex Poetelia τῶν πλεονεκτημάτων αὐτοῦ, ὑπεχώρησε σὺν τῷ χρόνῳ τοῖς νεωτέροις τρόποις συστάσεως ἐνοχῆς, οὕτως ὥστε ὁ μὲν Festus μνημονεύει αὐτοῦ ὡς ὑπαρξάντος apud antiquos (ἐν τῇ ἀρχαιότητι) ¹⁹, ὁ δὲ Γάιος ὡς θεωρητικῶς μόνον κρατοῦντος ἔτι θεσμοῦ ²⁰. Αἱ δὲ λέξεις nexum, nexus κτλ. παρέμειναν ἐν σημασίᾳ ὁμοίᾳ πρὸς τὴν τοῦ ἐνεχύρου ἢ καὶ πάσης ὑποχρεώσεως.

15] Ἀρχαιότερον ἐγράφετο ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Γαίου lex Valeria. Ὁ Studemund (καὶ ἐν τῇ 6' ἐκδ. 1884) ἐπὶνεγκει τὴν διόρθωσιν ταύτην. Gai. IV. 25. —

16] Liv. VIII. 28. Ἡ χρονολογία αὕτη δὲν φαίνεται ὅλως ἀσφαλής. Ὁ Varro L. VII. 405 δέχεται τὸ ἔτος 441. — 17] VI. 56. — 18] II. 23. 24. — 19] Festus v. nexum. — 20] Πρὸς Gai. III. 173 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

OBLIGATIONES QUAE RE CONTRAHUNTUR

§ 430. Κοινὸς χαρακτὴρ τῶν πράγματι ἐνοχῶν. — § 431. Mutuum (δάνειον). — § 432. Nauticum foenus (ναυτικὸν δάνειον). — § 433. Scutum Macedonianum. — § 434. Commodatum (χρησιδάνειον). — § 435. Precarium. — § 436. Depositum (παρακαταθήκη). — § 437. Pignus (ἐνέχυρον).

§ 430. Αἱ πράγματι (re) συνιστάμεναι ἐνοχαί, τέσσαρες τὸν ἀριθμόν, mutuum (δάνειον), commodatum (χρησιδάνειον), depositum (παρακαταθήκη) καὶ pignus (ἐνέχυρον), ἔχουσι τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἐνοχὴ παράγεται μὲν τῇ συναινέσει ἄνευ τύπου τινός, ἀλλ' ὅμως τὸ πρῶτον διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ πράγματος (traditio)· ἐκφράζονται δ' ἅπασαι διὰ τοῦ creditum, credere rem, δηλ. παραδιδόναι τὸ πᾶν πρᾶγμα τῇ πίστει ἐτέρου (alienam fidem secuti)¹. Καὶ ἐὰν δὲ τὰ μέρη, ἐξ οἷου δῆποτε λόγου θέλοντα νὰ δεσμευθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι ὡς πρὸς τὸν καταρτισμὸν τριαύτης συμβάσεως, συνάψωσι προπαρασκευαστικὴν συμφωνίαν (προσύμφωνον, pactum de contrahendo), ἡ συμφωνία αὕτη οὐδόλως θεωρεῖται ὡς obligatio re, διὸ ὅπως καταστῇ ἀγωγίμος ἔδει παρὰ Ῥωμαίοις νὰ περιβληθῇ τὸν τύπον τῆς ἐπερωτήσεως². παρ' ἡμῖν δὲ δὲν ἐπιβάλλεται ἀναγκαιῶς τύπος τις εἰς τὸ προσύμφωνον, ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοῦ οὐδόλως θίγεται ἡ ἐννοια τῆς obligatio re, ἥτις ἰσχύει καὶ σήμερα καθ' ὁλοκληρίαν.

§ 431. Mutuum (δάνειον), οὗ τὸ ὄνομα κατὰ Παῦλον καὶ Γάϊον, μᾶλλον ὡς λογοπαίγνιον φέροντας τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην, παράγεται ἐκ τοῦ de meo tuum fit (ἐκ τοῦ ἐμοῦ σὸν γίγνεται)¹, ἐστὶν ἡ σύμβασις, δι' ἧς μεταβιβάζεται εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λαμβάνοντος ποσότης ἀντικαταστατῶν πραγμάτων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐπιστροφῆς πραγμάτων τῆς αὐτῆς ποσότητος καὶ ποιότητος² καὶ ἀποτελεῖ εἶδος τοῦ creditum (creditum a mutuo differt, qua genus a spe-

§ 430. 1] L. 1 D. 12. 4.—2] Π. γ. l. 68 D. 45. 1.

§ 431. 1] L. 2 § 2 D. 12. 4, Gai. III. 90 πρὸς. καὶ pr. J. 3. 14. — 2] L. 2 pr. § 1 D. 12. 1, l. 1 § 2 D. 44. 7, pr. J. 3. 14.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

cie)³. Ὑπὸ στενοτέραν δὲ ἔννοιαν ἡ λέξις mutuum σημαίνει τὸ ἄτοκον δάνειον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ foenus⁴. Ἡ σπουδαιότης περιπτώσεως τοῦ δανείου εἶναι ἡ τοῦ χρηματικοῦ, εἰς ὃ ἐπηνέχθησαν καὶ περιορισμοί.

Ἐνεκα τῆς διὰ traditio συστάσεως τῆς συμβάσεως ταύτης ἐπετράπη ἐν αὐτῇ καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία⁵. Ἡ δὲ traditio θεωρεῖται γενομένη καὶ διὰ τῆς εἰς δάνειον τροπῆς χρέους ἐξ ἄλλου λόγου, οἷον ἐξ ἀγοράς⁶. Ἡδύνατο δὲ νὰ γείνη συγχρόνως χρῆσις καὶ τοῦ τύπου literis, ἀλλ' οὗτος οὐδόλως μετέβαλλε τὴν φύσιν τῆς συμβάσεως καὶ μόνον τὸ τοιοῦτο δάνειον ἐκαλεῖτο nomen arcarium, τοῦ τύπου literis χρησιμεύοντος ἀπλῶς πρὸς ἀπόδειξιν⁷.

Τὸ δάνειον καθίσταται κύριον τοῦ πράγματος τὸν δανειζόμενον διὰ τῆς παραδόσεως⁸. ἐὰν δ' ὁ δανειστής δὲν εἶναι κύριος, ἢ στερεῖται τῆς πρὸς ἀπαλλοτριώσιν ἱκανότητος, δὲν καταρτίζεται δάνειον εἰμὴ μετὰ τὴν καλῇ τῇ πίστει κατανάλωσιν τοῦ πράγματος, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ δανειστής μόνον *condictio possessionis* ἔχει⁹· εἶναι δὲ σύμβασις αὐστηρῶς ἑτεροβαρής, ἥτοι οὐδέποτε τίτλει ὑποχρεώσεις τοῦ πιστωτοῦ (*act. contraria*). Ἡ ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσα ἀγωγή καλεῖται *condictio* μὲν ἐπὶ χρηματικοῦ δανείου, *condictio triticaria* δὲ (ἐκ τοῦ *triticum* = σίτος, ὡς τοῦ μᾶλλον ἐν χρήσει προϊόντος) ἐπὶ δανείου ἄλλων ἀντικαταστών¹⁰, ἔτι δὲ *condictio ex numeratione*, ἢ *actio pecuniae creditae*, ἢ *mutui actio*, παρὰ δὲ Θεοφίλῳ *δανειακὸς κοινδικτίκιος* καὶ ἦτο *actio stricti iudicii*, ἵνα ἡ ἐπιδεκτικὴ τῆς αὐστηρᾶς δικονομικῆς ἐκτελέσεως κατὰ τοῦ ἡττηθέντος ὀφειλέτου¹¹.

Ὅπως δὲ τὸ δάνειον καταστῇ ἔντοκον, ὅτε εἰδικῶς καλεῖται *foenus* ἢ *pecunia foenebris*, ἔδει νὰ καταρτισθῇ ἰδιαιτέρα συμφωνία διὰ *stipulatio* καὶ τοῦτο ἵνα ἡ ἐκ τῆς συμβάσεως ἀγωγή μὴ ἀποβάλλῃ τὴν αὐστηρὰν αὐτῆς φύσιν¹². μόνον δ' ἐν τρισὶ περιπτώσεσιν ἔρχεται καὶ *nudum pactum* (*pactum nudum*) μόνον, ἥτοι α) ἐπὶ δανείου κοινό-

3] L. 2 § 3 D. 12 4.—4] Plaut. Asin. 1. 3. 95, 1. 6 C. Th. 2. 4.—5] Ὑπὸ ἀνωτ. § 231 σημ. 4 καὶ 1. 126 § 2 D. 45. 1.—6] L. 15 D. 12 1.—7] L. 11 § 4 D. 12. 1, 1. 24 D. 19. 5, Gai. III. 131.—8] Ὅθεν καὶ ἡ ἐν σημ. 4 ἐτυμολογία. 1. 2 § 2 D. 12. 4, Varro de L. L. V. 179.—9] L. 11 § 2, 1. 12, 1. 13 pr. § 4 D. 12. 1, 1. 15 § 4 D. 12. 6. καὶ ἀνωτ. § 321 ε. τ.—10] Τίτλ. Πανδ. de *condictione triticaria* 13. 3.—11] L. 9 § 5 D. 47. 1, 1. 12 § 1 D. 20. 5, 1. 5 C. 7. 35, Θεοφίλ. *Εισηγ.* (3.14) § 1.—12] Paul. Sent. II. 24 § 4, 1. 24 D. 19. 5.

τητος¹³, β) ἐπὶ δανείου, ἐν ᾧ τινι ὁ πιστωτῆς ἀναλαμβάνει τὸν κίνδυνον τοῦ κεφαλαίου¹⁴, γ) ἐπὶ δανείου καρπῶν κατὰ διάταξιν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου¹⁵ τοῦ 223 μ. Χ.· εἰς ταύτας δ' ὁ Ἰουστινιανὸς προσέθηκε καὶ τὴν δανείου πρὸς argentarii (ἀργύρου τραπεζίης προσετώτας)¹⁶. Οἱ δὲ κεφαλαιούχοι συνείθιζον νὰ πέμπωσι δούλους καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας χάριν τῆς συνάψεως ἐντόκων δανείων¹⁷, ἅτινα ἐξ ἐτέρου ἀπηγορεύοντο τοῖς praesides τῶν ἐπαρχιῶν¹⁸.

Ἐν τῷ δανείῳ τέλος ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἡ exceptio non numeratae pecuniae (ἐξστασις ἀραγνυρίας) καὶ ἡ querela non numeratae pecuniae (διαμαρτυρία περὶ ἀραγνυρίας). Ἡ μὲν ἐξστασις ὡς ἀμυντικόν, ἡ δὲ διαμαρτυρία ὡς ἐπιθετικόν ἐνδίκον μέσον τοῦ ὀφειλέτου κατὰ τοῦ δανειστοῦ, ὁσάκις συνήπτετο ἐπερώτησις περὶ δανείου, χωρὶς νὰ προηγηθῇ πραγματικὴ δόσις χρημάτων¹⁹. ἀμφοτέρω τὰ μέσα ταῦτα, συνταχθέντος ἐγγράφου, ἐχορηγοῦντο κατ' ἀρχὰς μόνον ἐντὸς ἔτους, ὅπερ ἐξετάθη κατόπιν, ἴσως ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ²⁰, εἰς quinque annos (πενταετίαν)²¹, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιωρίσθη εἰς biennium (διετίαν)²². ἐφηρμόσθησαν δὲ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις.

Ἀποτέλεσμα δ' ἀμφοτέρων τῶν μέσων τούτων ἦτο, ὅτι τὸ προσβαλλόμενον δι' αὐτῶν μέσον ἀποδείξεως ἀπώλλυσι πᾶσαν ἀποδεικτικὴν ἰσχύν· ἀργοῦσι δ' ἀμφοτέρω σήμερον ἔνεκα τῶν περὶ ἀποδεικτικῆς ἰσχύος τῶν ἐγγράφων διατάξεων τῆς Πολιτ. Δικονομίας²³.

§ 432. Ἰδίας μνείας ἔχειον, ἔνεκα τῶν διαφορῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ, ἐστὶ τὸ nauticum foenus (ναυτικὸν δάνειον ἢ pecuniae trajectory, διαπόρτεια χρήματα, ἢ pecunia nautica, ναυτικὰ χρήματα), καθ' ὃ ὁ πιστωτῆς δανεῖζει ἐπὶ πλοίου ἀπερχομένου trans mare (πέραν θαλάσσης), ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ δανείου, μόνον ἂν τὸ πλοῖον ἀφίχθῃ εἰς τὸν πρὸς θν ὅρον¹. Ἐνεκα δὲ τοῦ ἐκ τοῦ ὅρου τούτου κινδύνου τοῦ δανειστοῦ ἐπετρέπετο ἐν μὲν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ ἀπεριόριστον ποσὸν τόκου, ἐν δὲ τῷ Ἰουστινιανείῳ μέχρις ὀλο-

¹³] L. 30 D. 22. 1. — 14] Π. γ. I. 5 § 1, I. 7 D. 22. 2. — 15] L. 12 C. 4. 32. — 16] Νεαρὰ 130 κεφ. 4. — 17] L. 44 I. 22. 1. — 18] L. 33. 34 D. 12. 1. — 19] Gai. IV. 116, I. 29 D. 17. 1. — 20] Περὶ. Unterholzner Παραγραφὴ § 160 σημ. 547, Glück τόμ. 42. σ. 101 σημ. 50. — 21] L. 1 C. Herm. titl. 1. — 22] L. 14 pr. C. 4. 30. — 23] L. 3. 10 C. 4. 30. Ἰδὲ καὶ Παπαρ. Ἑρμ. L' § 187.

§ 432. 1] L. 1 D. 22. 2.

κλήρου εκατοστής (centesimae) καὶ δὴ δι' ἀπλοῦ pactum nudum². Ἐξ ἀναλογίας δὲ τοῦ πέραν θαλάσσης ἐσχηματίσθη τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. quasi nauticum fœnus (οἷοναὶ ναυτικὸν δάνειον), καθ' ὃ ἡ ἐπιστροφή ἐξήρτηται ἐκ μέλλοντός τινος καὶ ἀβεβαίου ἢ καὶ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ὀφειλέτου ἐξαρτωμένου περιστατικοῦ, οἷον ἀπελευθερώσεως δούλου³. Ἐν τῷ κυρίως ναυτικῷ δανείῳ ἐστέλλετο συνήθως παρὰ τοῦ δανειστοῦ δούλος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πλοίου, χάριν τῆς ἅμα τῇ λήξει τοῦ πλοῦ (perfecto navigio) εἰσπραξέως τοῦ τε κεφαλαίου καὶ τῶν τόκων, ὅτε συνωμολογεῖτο καὶ ποινικὴ ρήτρα ἢ ἐτέρα ἀποζημιώσεις διὰ τὴν ὑπερμερίαν τοῦ ὀφειλέτου καὶ τὴν ἐκ ταύτης βλάβην τοῦ δανειστοῦ ἐκ τῆς μακροτέρας στερήσεως τοῦ δούλου⁴. Ἦτο δὲ τὸ δάνειον τοῦτο γνωστὸν καὶ σύνηθες καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τελευταίων τῆς δημοκρατίας χρόνων, ληφθὲν πιθανῶς ἐκ τῆς ναυτιλίας τῶν Ἑλλήνων⁵, σήμερον δὲ ρυθμίζεται ὑπὸ τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου⁶.

§ 433. Σπουδαῖος περιορισμὸς ὑπῆρχε παρὰ Ρωμαῖοις ἐπὶ χρηματικοῦ δανείου, ὃ εἰσαχθεὶς διὰ τοῦ SCtum Macedonianum¹, ἐκδοθέντος κατὰ τὸν Suetonius² ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ἀκριβέστερον καθορίσαντος, ὡς φαίνεται, ὅτι κατὰ Τάκτιον³ εἶχεν ἤδη διατάξει ὁ Κλαύδιος, ἥτοι τὴν ἀπαγόρευσιν δανείου εἰς ὑπεξούσιον, πληρωτέου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐξουσιαστοῦ πατρὸς (in mortem parentum). Τὸ SCtum Macedonianum ἐξεδόθη, κατὰ Θεόφιλον⁴, ἐνεκα τῆς διαπραχθείσης πατροκτονίας ὑπὸ τινος ὑπεξουσίου υἱοῦ Macedo (Μακεδῶνος), ὅστις δανεισθεὶς ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅτε κληρονομῶν θὰ ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ δάνειον καὶ «παλλοῦ χρέου διαδραμόντος, ἀνέλε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὐκ ἔχων πόθεν ἀποδῶ τὸ χρέος», ἐν ᾧ ὁ δανειστής «ἐπέκειτο τὸ χρέος ἀπαιτῶν». Κατ' ἀρχάς δ' ἐφηρμόζετο μόνον ἐπὶ ὑπεξουσίων υἱῶν καὶ διὰ τῶν νομοδιδασκάλων ἐξετάθη εἰς πᾶν εἶδος ὑπεξουσίων, θυγατέρων, ἐγγόνων, δισεγγόνων κτλ., ἀλλὰ πάντοτε μόνον ἐπὶ χρηματικοῦ δανείου, εἴτε φανερώς, εἴτε κεκαλυμμένως συναπτομένου⁵. Ἦρχε δ' ἐν πολλαῖς περι-

2) Ἰδ' ἄνωτ. § 408 καὶ § 431 σημ. 14.—3) L. 5 pr. D. 22. 2.—4) L. 122 § 1 D. 45. 1, l. 4 § 1 D. 22. 2, l. 23 D. 41. 7.—5) Kuntze Cursus § 675.—6) Ἀρθ. 311-331.

§ 433. 1) Τηλ. Πανθ. de SCto Macedoniano 14. 6 Κωδ. ad SCtum Macedonianum 4. 28.—2) Sueton. Vespas. 11.—3) Tac. Ann. XI. 43.—4) Εἰσηγ. § 7 (1. 7).—5) L. 1 § 2, l. 3 § 3, l. 4. 7 pr. § 1. 3, l. 9 § 2, l. 14 D. h. t., l. 6 § 1 C. h. t., § 7 J. 4. 7.

πτώσεσιν, οἷον ἐπὶ δανείων γινομένων τῇ συναινέσει τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ, π. χ. ἐπὶ δανείου πρὸς σπουδαστὴν διὰ πόνον, ὅπερ συνήθως στέλλει ὁ πατήρ αὐτῷ χάριν τῶν σπουδῶν του, ἢ ἐπὶ συγγνωστῆς πλάνης τοῦ δανειστοῦ, ἐκλαμβάνοντος τὸν ὑπεξούσιον ὡς αὐτεξούσιον ⁶.

Ἀποτέλεσμα τοῦ SCtum ἦτο ἡ γένεσις ἐνστάσεως (exceptio SCti Macedoniani) κατὰ τοῦ ἀπαιτοῦντος τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ δανείου δανειστοῦ ⁷, χρηγουμένης οὐ μόνον τῷ ὑπεξουσίῳ καὶ μετὰ τὸ πέρασ τῆς ὑπεξουσιότητος, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἄλλῳ, ὑποκειμένῳ τυχὸν εἰς ἀγωγὴν ἕνεκα τοῦ δανείου, αἷον τῷ ἐξουσιαστῇ, τοῖς κληρονόμοις τοῦ ὑπεξουσίου, τοῖς ἐγγυηταῖς ⁸ κτλ. καὶ μὴ ἀναιρούσης ἐντελῶς τὴν ἐνοχλήν, ἀλλὰ καταλείπουσης φυσικὴν ἐνοχλήν, ἣτις ἔχει ὠρισμένας συνεπείας, ἰδίᾳ δὲ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀναζήτησιν τοῦ παρὰ τὴν ἐνστασιν καταβληθέντος ⁹. Ἀργεῖ δ' ὁ θεσμός οὗτος σήμερον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀντικειμένου τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, διότι ἡ μὲν ὑπεξουσιότης καταπαύει ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει, ὁ δ' ἀνήλικος δὲν δύναται νὰ συνάψῃ ἔγκυρον σύμβασιν.

§ 434. Commodatum ¹ (χρησιδάνειον) καλεῖται ἡ σύμβασις, δι' ἣς παρέχεται ἀμισθεὶ ἡ χρῆσις πράγματος, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ τούτου· καταρτίζεται δ' ὡς τὸ δάνειον ἅμα τῇ δόσει τοῦ πράγματος, ἀλλὰ διαφέρει αὐτοῦ κυρίως, διότι ὁ λήπτης δὲν γίνεται κύριος τοῦ πράγματος, οὐδὲ καὶ νομεύς ². Καὶ ὁ μὲν διδούς τὸ πρᾶγμα καλεῖται commodator (χρήσας) ³, ὁ δὲ λήπτης κατὰ τοὺς νεωτ. commodatarius (χρησάμενος).

Ἀντικείμενον τοῦ χρησιδανείου δύναται νὰ ᾖ πᾶν πρᾶγμα, μὴ καταναλισκόμενον διὰ τῆς χρήσεως πρὸς ἣν ἐδόθη, κινητὸν ἢ ἀκίνη-

6] L. 3 pr. § 1. 2. 1. 7 § 13. 1. 17. D. h. t. Τὰς λοιπὰς ἴδ' ἐν Παπαρρηγ. Οἰκογ. § 254.—7] L. 19 D. h. t., Θεόφιλ. Εἰσηγ. § 7 (4. 7). — 8] L. 6. 1. 7 pr. § 6, 1. 9 § 3. 10. D. h. t., 1. 7 § 1 D. 44. 1.—9] L. 9 § 3. 4, 1. 14. 18 D. h. t.

§ 434. 4] Τίτλ. Πανθ. commodati vel contra 13. 6. Κώδ. de commodato 4. 23. Περὶ τῆς συμβάσεως ταύτης εἴρηται καὶ ἡ ἔκφρασις rem utendam dare π. χ. 1. 1 § 1 D. h. t., Gell. N. A. VI. 15. Ἴσως δὲ τὸ ὄνομα commodatum ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πραιτωρός. — 2] § 2 J. 3. 14, πρὸς Isidor. Orig. X. 25, id quod nostri juris est, et ad alios temporaliter translatus est commodum temporis, quamdiu apud eum sit, unde et commodatum dictum est. — 3] § 2 J. 3. 14. 1. 4 § 3. D. 44. 7, 1. 8. 9. 15. 16 D. h. t. — 4] L. 7 § 1 D. h. t.

τοι, ἀντικαταστατὸν ἢ οὐ, ἴδιον τοῦ commodator ἢ ἀλλότριον καὶ αὐτοῦ τοῦ commodatarius, ἐὰν ἐν γνώσει τῆς κυριότητός του συν-
ῆψε τὴν σύμβασιν· ἐπομένως καὶ φθαρτόν, ἐὰν ἡ χρῆσις, πρὸς ἣν ἐδόθη,
συνίσταται ἐν ἀπλῇ πομπῇ ἢ ἐπιδείξει (ad pompam vel ostentatio-
nem), ὑπὸ τὸν αὐτὸν δ' ὅρον καὶ αὐτὰ τὰ χρήματα ⁵. Ἐξ αὐτοῦ δὲ
πηγάζουσιν ὑποχρεώσεις κατὰ πρῶτον λόγον τοῦ commodatarius,
διότι ἡ σύμβασίς ἐστιν ἐκ τῶν ἐτεροβαρῶν ⁶. Οὗτος ἐνέχεται, λόγῳ τῆς
ἰδίας ὠφελείας, καὶ ἐξ ἐλαφροῦς ἀμελείας ⁷, πλὴν ἐὰν τὸ χρησιδάνειον
συνέστη χάριν ὠφελείας τοῦ τε commodator καὶ τοῦ commodata-
rius, ὅτε οὗτος ἐνέχεται μόνον δι' ἐπιμέλειαν quam suis ἢ μόνον χά-
ριν τοῦ commodator, ὅτε ὁ commodatarius ἐνέχεται μόνον διὰ δό-
λον καὶ βαρείαν ραθυμίαν ⁸. Ὑποχρεοῦται δ' ἐπίσης ὁ λήπτης νὰ ποιῇ-
ται τὴν κατάλληλον ἢ τὴν συμπεφωνημένην χρῆσιν τοῦ πράγματος ⁹ καὶ
ὀφείλει ν' ἀποδώσῃ αὐτὸ ἅμα τῇ λήξει ταύτης ἢ τῆς τυχόν ταχθείσης
προθεσμίας μετὰ τῶν προσθηκῶν (accessiones) αὐτοῦ καὶ παντὸς ὠφε-
λήματος ¹⁰. Αἱ ὑποχρεώσεις αὗται τοῦ commodatarius ἐπιδιώκονται
διὰ τῆς εἰς τὸν commodator χρηγουμένης actio commodati (di-
recta), οὗσης bonae fidei ¹¹.

Δυνατὸν ὅμως νὰ πηγάζωσι καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ commodator,
εὐθυνομένου ἐπὶ δόλῳ καὶ βαρείᾳ ραθυμίᾳ ¹² καὶ λόγῳ τῶν ἐπὶ τοῦ
πράγματος γενομένων παρὰ τοῦ commodatarius ἀναγκαίων καὶ μὴ
προβλεπομένων δαπανῶν ¹³ κτλ. Διὰ δὲ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης χρη-
γεῖται τῷ commodatarius ἡ actio commodati contraria, ἐπί-
σης bonae fidei.

§ 435. Συγγενὲς τῷ commodatum εἶναι τὸ καὶ ἀλλαχοῦ ¹ μνη-
μονευθὲν precarium, προκειμένῳ δὲ περὶ χρήσεως πράγματος δυσ-
διάκριτον ἀπὸ τοῦ commodatum σήμερον, διότι ἡ κυριωτάτη δια-
φορά, ἥτις συνήθως ἀναφέρεται ὡς διακριτικὸν τῶν δύο συμβάσεων
ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖον, ἔστι ὅτι ὁ δίδους τὸ πρᾶγμα ἐπὶ μὲν χρησι-

5] L. 1 § 4, l. 3 § 6, l. 4, l. 5 § 7. 8. 9. 13. 45, l. 15. 17 § 3, l. 22. 23 D. h. t.—6] Ἰδ' ἄνωτ. § 416.—7] Ἰδ' ἄνωτ. § 412 γ), l. 5 § 2. 15, l. 10 pr. l. 18 pr. D. h. t.—8] L. 5 § 10, l. 18 pr. D. h. t.—9] L. 5 § 7, l. 18 pr. D. h. t., Paul. Sent. II. 4 § 3.—10] L. 2 pr. D. 12. 1, l. 5 § 9. 13 D. h. t., l. 38 § 40 D. 22. 1, l. 14 § 45 D. 47. 2.—11] § 28 J. 4. 6.—12] L. 18 § 3, l. 22 D. h. t.—13] L. 17 § 3, l. 48 § 2. 3, l. 22 D. h. t.

§ 435. 4] Ἀνωτ. § 321.

δανείου δύναται νὰ δεσμευθῇ διὰ προθεσμίας, ἐπὶ δὲ precarium οὐχί, δὲν φαίνεται ἀκριβὲς κατὰ τὰς πηγὰς² καὶ ἐπομένως ἐν ἐλλείψει ρητῆς μνείας ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ τινες οἱ ἐφαρμοστέοι κανόνες, οἱ τοῦ χρησιδανείου ἢ οἱ τοῦ precarium. Ἀλλὰ τὸ precarium δὲν περιορίζεται ἐν τῇ χρήσει πράγματος· ἐξ ἐναντίας ἢ κατ' ἐξοχὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐν ταῖς πηγαῖς ἐστὶν ἡ παραχώρησις τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐν ἐμπραγματῶ δικαιώματι περιεχομένης ἐξουσίας³. Κατὰ τὸ ἀρχαῖον δὲ ρωμ. δίκαιον ἐνέκειτο διάκρισις καὶ ἐν τῇ ὅτι τὸ precarium δὲν ἐθεωρεῖτο πηγάζον ἐκ συμβάσεως⁴.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ precarium, ἀφ' ἧς παρὰ Ρωμαίους ἀνεγνωρίσθη ὡς ἔννομος σχέσις καὶ δὴ ὡς σύμβασις, διαφέρουσι τῶν τοῦ commodatum κυρίως, καθόσον ὁ λήπτης ἐνέχεται μόνον ἔνεκα δόλου καὶ βαρείας ραθυμίας⁵ καὶ ὁ διδούς, ἐφ' ὅσον δὲν συνωμολογήθῃ προθεσμία, δύναται ἐλευθέρως ν' ἀναζητήσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ—ἔνεκα τῆς πλήρους σιωπῆς τῶν πηγῶν—δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὑπὸ τοῦ λήπτου καταβληθεισῶν δαπανῶν⁶. σιωπηρῶς δὲ κτᾶται ὁ λήπτης καὶ τὴν (ἀνώμαλον) νομὴν, ἥτις οὐχ ἥττον δυνατὸν νὰ παραμείνῃ τῷ διδόντι, ἐν ᾧ ὁ commodatarius κτᾶται μόνον τὴν κατοχὴν⁷. Καίτοι δ' ἀνεγνωρίσθη ὡς ἰδία σύμβασις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων δὲν ἐπροστατεῦθη δι' εἰδικῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ interdictum de precario καὶ τῆς condictio possessionis καὶ μόνον κατὰ τοὺς μετὰ τοὺς κορυφαίους νομοδιδασκάλους χρόνους ἐπρουκίσθη καὶ διὰ τῆς actio praescriptis verbis, ὡς αἱ ἀνώνυμοι συμβάσεις⁸.

§ 436. Depositum¹, ἐνίοτε depositio (παρακαταθήκη), ἐστὶν ἡ σύμβασις, καθ' ἣν δίδεται τινι κινήτῳ πρᾶγμα πρὸς ἄμισθον φύλαξιν (depositum est quod custodiendum alicui datum est)· ἀλλ' ἡ φύλαξις αὕτη σημαίνει μόνον τὴν παροχὴν χώρου πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ πράγματος, οὐχὶ δὲ καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ λήπτου πρὸς ἐνέργειάν τινα, διότι τότε ὑπάσχει ἐντολή². Καταρτίζεται δὲ διὰ τῆς δόσεως τοῦ πράγματος καὶ ὁ μὲν διδὼς καλεῖται deponens ἢ depositor

2] L. 4 § 4 D. 43. 26, ἀλλὰ καὶ Wachter Pand. II. § 198 σ. 433.—3] L. 2 § 3, 1. 3. 4, 1. 6 § 2, 1. 8 pr. D. 43. 26.—4] L. 15 § 3 D. 43. 26.—5] L. 2, 1. 8 § 3. 5 D. 43. 26, 1. 23 D. 50. 47.—6] Windscheid § 376 σημ. 7.—7] Ἰδ' ἄνωτ. § 312 καὶ 434 σημ. 3.—8] Ἰδ' κατωτ. § 473 καὶ Dernb. Pand. II § 91 σημ. 11.
§ 436. 1] Τίτλ. Πανθ. depositi vel contra 16. 3, Κώδ. 4. 34. B. 13. 2, —2] L. 4 pr. § 12 D. h. t.

(παραθεμένος ἢ καὶ γενικῶς dans, διδούς)³, ὁ δὲ λήπτης depositarius (ὁ τὴν παραθήκην δεξάμενος, θεματοφύλαξ ἢ καὶ γενικῶς accipiens, λαμβάνων)⁴. τὸ δ' ἄμισθόν ἐστιν ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων, διότι ἄλλως ὑπάρχει μίσθωσις ἢ ἀνώνυμος σύμβασις· δὲν ἀπαγορεύεται ὅμως ἡ προαιρετικὴ δόσις ἀμοιβῆς.

Ἡ παρακαταθήκη ἀνήκει ταῖς συμβάσεσι bonae fidei⁵, ὡς καὶ αὐτῆς ἀγωγῇ, καὶ ἐστὶν ἑτεροβαρής, τίκτουσα συνήθως ὑποχρεώσεις μόνου τοῦ θεματοφύλακος. Κυρίως δ' ὑποχρεοῦται οὗτος, χορηγουμένης κατ' αὐτοῦ τῆς actio depositi (directa), νὰ κρατῇ τὸ πρᾶγμα, εὐθύνόμενος μόνον ἕνεκα δόλου ἢ βαρείας ραθυμίας, ἅτε οὐδὲν ὡφελούμενος ἐκ τῆς συμβάσεως⁶. εὐθύνεται ὅμως καὶ ἕνεκα ἐλαφροῦς ἀμελείας, ἐὰν αὐτὸς προσήνεγκε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, προσέτι δ' εὐθύνεται καὶ διὰ τὰ τυχερὰ ἐκ συμφωνίας ἢ καταχρήσεως (ὑπεξαίρεσις)⁷. οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ ἐνέχονται κατὰ τὴν κληρονομικὴν μοῖραν τοῦ ἑκάστος, ἐκ δὲ τοῦ ἰδίου πταίσματος ἑκάστος εἰς ὅλοκληρον· ἐπίσης ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα ἅμα τῇ αἰτήσει τοῦ παραθεμένου, μεθ' ὧν τῶν παρακολουθημάτων καὶ τῶν ὠφελημάτων αὐτοῦ⁸ ἀπροφασίστως, οὐδὲ συμφωνίας περὶ προθεσμίας ὑπὲρ αὐτοῦ ἰσχυούσης, οὐδὲ δικαιούμενος νὰ παρακρατήσῃ αὐτὸ καὶ ἂν ὁ παρακαταθέτης δὲν εἶναι ὁ κύριος⁹. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐμπιστευτικῆς φύσεως τῆς συμβάσεως ἡ actio depositi συνεπήγχετο παρὰ Ῥωμαίους καὶ ἀτιμίαν (infamia)¹⁰, ὅπερ ἀργεὶ σήμερον¹¹.

Δυνατὸν ὅμως νὰ πηγᾶσῃ καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ παραθεμένου (ἐνεχομένου πάντοτε καὶ ἕνεκα ἐλαφροῦς ἀμελείας ὡς ὠφελούμενου) πρὸς τὸν θεματοφύλακα, εἴον ἕνεκα δαπανῶν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἢ βλάβης τοῦ θεματοφύλακος ἐξ αὐτοῦ, π. χ. ἐπὶ παρακαταθήκης λυσσῶντος κτήνους· ἡ δὲ χορηγουμένη τῷ θεματοφύλακι ἀγωγὴ καλεῖται actio depositi (contraria)¹².

Ἰδιάζουσαι περιπτώσεις τῆς παρακαταθήκης εἰσὶν :

α) Ἡ κατὰ τοὺς νεωτ. ἀνώμαλος παρακαταθήκη (depositum ir-

3] L. 1 § 36. 37 D. h. t. — 4] L. 1 § 36 D. h. t., ἐστὶ δ' ὅτε depositarius σημαίνει ὅ,τι καὶ ὁ depositor, l. 7 § 2. 3. D. h. t., l. 24 § 2 D. 42. 5.— 5] Πρὸς § 28 J. 4. 6, l. 4 § 23 D. h. t. — 6] L. 1 § 10, l. 32 D. h. t., l. 1 C. h. t. Collat. leg. mos. X. 2 § 1. 4. 'Is' ἀν. οτ. § 412.— 7] L. 1 § 6. 25. 35, l. 7 § 1, l. 9, l. 12 § 3 l. 18 D. h. t., l. 1 C. h. t. — 8] L. 38 § 10 D. 22. 4 l. 4 § 24, l. 28 D. h. t.— 9] L. 1 § 22. 45. 46 D. h. t., l. 14 pr. C. h. t.— 10] Gai. IV. 482.— 11] Παπαρ. 'Εροχ. Β' § 210.— 12] L. 12 pr., l. 23 D. h. t., l. 61 § 5 D. 47. 2.

regulare), ἤτοι ἡ παρακαταθήκη ἀντικαταστατῶν πραγμάτων, ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀποδόσεως πραγμάτων τῆς αὐτῆς ποσότητος καὶ ποιότητος (in genere), διὸ τὸν κίνδυνον τοῦ πράγματος φέρει ὁ θεματοφύλαξ· ἡ τοιαύτη σύμβασις ὁμοιάζει μὲν τῷ mutuum¹³, οὐχ ἥττον ρυθμίζεται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς παρακαταθήκης, ὅπερ παρὰ Ρωμαίοις μὲν ἐκέκτετο σπουδαίαν σημασίαν, διότι ἡ παρακαταθήκη ἦτο bonae fidei contractus καὶ ἐπιδεκτικὴ τόκων δι' ἀπλοῦ συμφώνου καὶ ὑπερμερίας¹⁴, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν δὲν εἶναι ἐντελῶς ἄμοιρον τοιαύτης, ἅτε ἀποκλειομένης ἐπὶ τῆς παρακαταθήκης τῆς ἐνστάσεως τοῦ συμφηρισμοῦ¹⁵.

6) Ἡ sequestratio (μεσεργγύησις), ἤτοι ἡ ὑπὸ δύο ἢ πλείονων ἀπὸ κοινοῦ γινομένη παρακαταθήκη πραγματος παρὰ τρίτῳ τινὶ πρὸς φύλαξιν καὶ ἀπόδοσιν αὐτοῦ ὅφ' ὠρισμένους ὅρους (certa conditione custodiendum, reddendumque)¹⁶. Ὁ τρίτος καλεῖται sequester (μέσος, μεσεργγυῶχος, ἐξ οὗ καὶ sequestratio), ὅπερ κυρίως σημαίνει τὸν ἀμερόληπτον, διότι τοιοῦτος δέον νὰ ᾖ ὁ τρίτος ἀπέναντι ἀπάντων τῶν ἐνδιαφερομένων¹⁷. Ἡ δὲ sequestratio γίνεται ἢ ἐκούσιᾳ, ἢ, ὅπερ σπουδαιότερον, ἀκούσιᾳ ἐπὶ ἐπιδίκου ἀντικειμένου (κατὰ τοὺς νεωτ. necessaria)¹⁸. Ἡ δ' ἀγωγή καλεῖται actio sequestraria (directa ἢ contraria), ὑποκειμένη εἰς τοὺς τῆς κοινῆς actio depositi κανόνας¹⁹.

καὶ γ) Τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. depositum miserabile, ἢ κατ' ἀνάγκην (ἐν καιρῷ κινδύνου κτλ.) παρακαταθήκη, καθ' ἣν παρὰ Ρωμαίοις μὲν ἐπῆρχετο καταδίκη εἰς τὸ διπλάσιον, σήμερον δ' ἐπιτρέπεται μὲν μαρτυρικὴ ἀπόδειξις, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ, ἐπιβάλλεται δὲ καὶ προσωπικὴ κράτησις κατὰ τοῦ θεματοφύλακος²⁰.

§ 437. Τὸ pignus (ἐνέχυρον)¹ ἐξετάζεται ἐνταῦθα οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἐμπραγμάτου δικαιώματος², ἀλλ' ὑπὸ τὴν τῆς συμβάσεως, ἥτις καταρτίζεται διὰ τῆς δόσεως καὶ τῆς λήψεως τοῦ ἐνέχυρου, εἰδι-

13] L. 25 § 1, l. 26 § 1 D. h. t., l. 31 D. 19. 2. — 14] L. 24. 26 D. h. t. — 15] L. 11 C. h. t., l. 14 D. 4. 31. — 16] L. 6 D. h. t. — 17] Isid. Cr. X. 260, Festus v. sequester, Gell. N. A. XX. 11, l. 110 D. 50. 16. — 18] Π. γ. 1. 5 C. 7. 35. — 19] Πρὸς δ. 1. 5 § 4, l. 12 § 2 D. h. t., l. 9 § 3 D. 4. 3. — 20] Ἀρθ. 304 § 2, 999 § 5 Πολιτ. δικον. Πηχαρ. αὐτ. § 210.

§ 437. 1] Τίτλ. Πανδ. de pigneraticia actione vel contra 43. 7, Κωδ. 4. 24. B. 25. 1. — 2] Ἰδ. ἄνωτ. § 377 ἐπ.

κῶς *pignus*, χάριν τῆς παραγωγῆς τοῦ ἐμπραγμάτου δικαιώματος καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῶν ἐκ τῆς συμβάσεως ταύτης δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων τῶν συμβαλλομένων. Τίτονται δ' ὑποχρεώσεις κατὰ πρῶτον κατὰ τοῦ ἐνεχυρούχου δανειστοῦ, ὀφείλοντος νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἐνέχυρον ἅμα τῇ ἀναίρεσει τοῦ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος (πλὴν ἐπὶ ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων, κα' ἃς διατηρεῖται τὸ ἐνέχυρον καὶ μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐξασφαλιζομένου δικαιώματος³⁾ μετὰ τῶν καρπῶν (πλὴν ἐὰ ὑπάρχῃ ἀντίληψις) καὶ παντὸς ὠφελήματος⁴⁾, εὐθυνομένου δὲ καὶ ἕνεκα ἐλαφρῆς ἀμελείας⁵⁾ καὶ ὑποκειμένου διὰ ταῦτα πάντα τῇ *actio pigneraticia (directa)*. Δυνατὸν ὅμως νὰ προκύψωσιν ὑποχρεώσεις καὶ τοῦ δόντος τὸ ἐνέχυρον, π. γ. ἕνεκα τῶν ἐπ' αὐτοῦ δαπανημάτων τοῦ πιστωτοῦ, δι' ἃς χορηγεῖται κατ' αὐτοῦ ἡ *actio pigneraticia contraria*⁶⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

VERBORUM OBLIGATIONES

§ 438. Περιπτώσεις καὶ χαρακτὴρ τῆς ρήμασιν ἐνοχῆς.— § 439. *Stipulatio* (ἐπερώτησις).— § 440. Ἐγγραφὸς ἐπερώτησις.— § 441. Διακρίσεις τῆς ἐπερώτησεως.— § 442. *Adstipulatio*.— § 443. *Solutionis causa adjectus*.

§ 438. Τρεῖς περιπτώσεις τῆς *verborum obligatio* φαίνονται ὑπάρξασαι, ἡ πασῶν σπουδαιοτάτη *stipulatio* (ἐπερώτησις), ἡ *dotis dictio* (ὑπόσχεσις προικὸς), μετὰξὺ ὀρισμένων προσώπων καὶ ἡ *operarum obligatio*, ἥτοι ἡ ἔνορκος ὑπόσχεσις ἀπελευθέρου περὶ παροχῆς ὑπηρεσιῶν τῷ πάτρωνι, ἡ κατὰ τοὺς νεωτ. *jurata operarum promissio*¹⁾. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἔρευνα τῆς *dotis dictio* ἀνήκει τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ, ἡ δὲ τῆς *jurata promissio* ἐγένετο ἤδη²⁾.

Κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν περιπτώσεων τούτων ἐστὶν ἡ χρῆσις

3] L. 9 § 3, l. 40 § 2 D. h. t., l. 41 C. h. t. Τὰς ἐξαιρέσεις, περὶ ὧν δὲν δύναται νὰ τεθῇ γενικὸς κανὼν, ἴδ' ἐν Παπαρ. Πραγμ. δίκ. § 495. — 4] L. 6 § 1, l. 22, § 2 D. h. t., l. 1 C. h. t., ἴδε καὶ ἀνωτ. § 385. — 5] L. 13 § 1 D. h. t. 6] L. 8 pr. D. h. t. πρὸς l. 16 § 1 D. h. t. καὶ l. 47 § 5 D. 13. 6.

§ 438. 1] Gai. Epit. II. 9 § 2-4, ἀνωτ. § 253 καὶ Schilling. Inst. § 277 σημ. b. — 2] Ἀνωτ. § 259.

τυπικῶν ρημάτων (*verba solemnia*) καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν παραγωγὴ ἐνοχῆς, πλὴν ἐν τῇ *jurata promissio*, ἐν ᾗ συναπηγεῖτο ἡ δόσις ὅρκου. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ *stipulatio* ἐγένετο χρῆσις τῶν τυπικῶν ρημάτων ἀναγκαιῶς παρ' ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς δυοῖς περιπτώσεσι παρὰ μόνου τοῦ ὀφειλέτου, ἀλλὰ παρόντος καὶ τοῦ πιστωτοῦ³.

§ 439. Ἡ *stipulatio* (ἐπερώτησις), ἐμφανισθεῖσα τὸ βραδύτερον κατὰ τὸν γ'. π. X αἰῶνα¹, τέλεσον δ' ἀργούσα σήμερον, ἦτο γενικὸς τύπος πρὸς παραγωγὴν ἐνοχῆς καὶ ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ εἴτε αὐτατελῶς εἴτε πρὸς περιβολὴν ἄλλης ἐνοχῆς. Κατηρτίζετο δὲ διὰ τῆς προφορικῆς ἐρωταποκρίσεως τοῦ πιστωτοῦ (ἐρωτῶντος) καὶ τοῦ ὀφειλέτου (ἀποκρινομένου), διὸ *stipulatio est verborum conceptio quibus is qui interrogatur daturum facturumve se, quod interrogatus est, responderit* (ἐπερώτησις ἐστὶ συνθήκη ρημάτων, ὃν ὥρ ἀποκρίνεται τις πρὸς τὴν ἐπερώτησιν ποιεῖν τι ἢ διδόναι)² καὶ ἐκλήθη κατὰ τὰς πηγὰς, οὕτως ἀπὸ τοῦ *stipulum*, σημαίνοντος *firmum* (ἰσχυρὸν) καὶ παραγομένου ἀπὸ τοῦ *stipes* (στέλεχος)³. Οἱ δ' οὕτως συμβαλλόμενοι κοινῶς μὲν ἀμφότεροι καλοῦνται *rei*⁴, ἰδίᾳ δ' ὁ μὲν πιστωτὴς *stipulator* ἢ *stipulans* ἢ *reus stipulandi*, ὁ δ' ὀφειλέτης *promissor* ἢ *promittens* ἢ *reus promittendi* ἢ καὶ ἀπλῶς *reus*⁵.

Διὰ τῆς *stipulatio* συνίστατο πάντοτε ἐτεροβαρὴς σύμβασις⁶, διὸ προκειμένου περὶ ἀμφοτεροβαροῦς ἦτο ἀνάγκη δευτέρας ἐπερωτήσεως, καλουμένης *restipulatio*, ἐπὶ ἀναστροφῇ τῶν προσώπων⁷ καὶ ἐπὶ μὲν δόσεως (*dare*) βεβαίου ποσοῦ ἢ πράγματος ἢ *stipulatio ex certa*, ἐπὶ δὲ παντὸς ἄλλου ἀντικειμένου ἀβεβαίου (ὅτε ὅμως ἦν ἐτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λαβέωνος ἀμφίβολον, ἂν τίκτη ἀγωγὴν) *incerta*⁸. Αἱ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι τικόμεναι ἀγωγαί

3] Περὶλ. Gai. Epit. II. 9 § 3, I. 3 C. Th. 3. 42.

§ 439. 4] Schulin. Ἰστ. ρ. δ. § 75 σημ. 5.—2] L. 5 § 1 D. 45. 1, B. (43. 4) § 1.—3] Pr. J. 3. 15, Θεόφιλ. αὐτ. Paul. Sent. V. 7 § 1. Οἱ Varro de L. L. IV. 36 καὶ Festus (v. *stipem*), παράγουσι τὴν λέξιν *stipulatio* ἐκ τοῦ *stips* = χρῆμα.—4] L. 5 pr. D. 45. 1.—5] Gai. III. 100, § 13 J. 3. 49, I. 4 pr. § 2, I. 43, I. 83. 99. 110. 141 § 4 D. 45. 4.—6] Gai. III. 137, § 3 J. 3. 22.—7] Kiz. pro Rose. com. 43, Gai. IV. 165. 180. 181, Varro de L. L. IV. 36.—8] Περὶλ. Kiz. pro Rose. com. 4. 5, I. 5 § 4, I. 6 D. 42. 3, Θεόφ. Εἰσ. § 2 14.

(*actio ex stipulatu*) ἦσαν ἐκ φύσεως *stricti iudicii*, οὐχ ἥτον ἡδύναντο νὰ ἐπενέγκωσι τὰ ἀποτελέσματα τῶν *bonae fidei* διὰ τῆς προσθήκης τῆς *clausula doli*, ἥτοι ρήτρας, δι' ἧς ὁ ὀφειλέτης ρητῶς ὑπεχρεοῦτο ν' ἀποφύγῃ πάντα δόλον (*dolumque malum huius rei abesse, abfuturumque esse*)⁹ ἢ ἄλλης τινὸς παραπλησίαις ἐκφράσεως, π. χ. *ex bona fide* (καλῇ τῇ πίστει), *proba recte* (ὀρθῶς), *arbitrio boni viri* (ἀπὸ δοκιμασίου ἀνδρός ἀγαθοῦ κτλ.)¹⁰. Ταῦτα δὲ πάντα, ὡς καὶ τὸ ἀβέβαιον τοῦ ἀντικειμένου, ἅτινα ἐχορήγουν τῷ δικαστῇ μεζῶ ἐλευθερίαν περὶ τὴν καταδίκην, ἐχαλάρωσαν τὴν αὐστηρὰν φύσιν τῆς *stipulatio*.

Τὰ τυπικὰ ρήματα ἦσαν : *spondes ?—spondeo, promittes ?—promitto, facies ?—faciam* ἢ καὶ ἐν γένει πᾶσα λέξις ἐμφαίνουσα ὑποχρέωσιν εἰς παροχήν¹¹. Ἀλλὰ τὸ *spondes ?—spondeo* ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ μόνον ὑπὸ πολιτῶν Ῥωμαίων, ἅτε ἀνῆκον τῷ *jus civile*, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ λέξεις ἐφηρμόζοντο ἀδιακρίτως τοῦ *status civitatis*¹². Ἐτι δέ, τοῦλάχιστον κατ' ἀρχάς, ἡδύνατο νὰ γείνηται χρῆσις καὶ ἐλληνικῶν λέξεων (*ὁμολογεῖς ; —ὁμολογῶ, ποιήσεις ; —ποιήσω* κτλ.), ἀπὸ δὲ τῶν μετὰ τὸν Σαβίνον χρόνων¹³ καὶ πάσης ἄλλης γλώσσης καταληπτῆς ἀμφοτέρως τοῖς συμβαλλομένοις, ἢ προσλαμβανομένου διερμηνέως (*sive per verum interpretem*)¹⁴. Πλὴν προϋόντος τοῦ χρόνου καὶ ταῦτα ἐχαλάρωθησαν, ἐπιτραπέντος τῷ ὀφειλέτῃ, ἀντὶ τῆς αὐτῆς λέξεως ἐν τῇ ἀποκρίσει νὰ μεταχειρισθῇ ἑτέραν, τὸ αὐτὸ κατ' οὐσίαν σημαίνουσαν, οἷον τὸ ἀπλοῦν *quid nunc* (διατὶ μὴ)¹⁵, μέχρις οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων (*Leoniana constitutio* τῷ 472 μ. Χ.) κατήργησε πάντα τύπον, ἐπιτρέψας πᾶσαν ἐκφράσιν ἄνευ κινδύνου ἀκυρότητος¹⁶, χωρὶς ὅμως νὰ καταργήσῃ καὶ τὴν προφορικὴν ἐρωταπόκρισιν¹⁷.

Ἐνεκα τῆς ἀνάγκης προφορικῆς συνεννοήσεως ἀπεκλείοντο μὲν τῆς *stipulatio* οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιληφθῶσιν ἀμέσως τῆς ἐρωτήσεως

43], l. 122 § 1, l. 432 pr., l. 137 § 7 D. 45. 1 καὶ l. 4 § 15 D. 44. 4, l. 14 D. 33. 4.—9] L. 38 § 43, l. 5 . l. 149 D. 45. 1, l. 4 § 16 D. 44. 4.—10] L. 4 D. 42. 1, l. 122 § 1 D. 45. 4, l. 73 D. 50. 16.—11] Gai. III. 92, Paul. Sent. II. 3 § 1, ἴδε καὶ l. 37 § 3 D. de leg. III. 32, l. 126 § 2 D. 45. 4.—12] Gai. III. 93.—13] Kuntze *Cursus* § 654. — 14] Gai. III. 93, l. 4 § 6 D. 45. 4, l. 8 pr. D. 46. 1. — 15] § 5 J. 3. 49, l. 65 pr., l. 5 § 4, l. 141 § 3 D. 45. 4.—16] L. 10 C. 8. 37, § 1 J. 3. 45.—17] Πρὸς. Καλλιγὰ τόμ. Γ' § 115 σ. 169

ἢ ν' ἀποκριθῶσιν ἰδίᾳ ἐνεργείᾳ, ἅρα οἱ ἀπόντες, οἱ κωφοί, οἱ κωφάλα-
λοι καὶ οἱ infantes¹⁸, οἵτινες ὅμως ἅπαντες ἠδύναντο νὰ ἀντιπροσω-
πευθῶσι διὰ δούλων παρόντων (per servum praesentem)¹⁹, ἀπη-
τεῖτο δ' ἐνότῃς ἐν τῇ ἐρωταποκρίσει (continuus actus), διὸ πᾶσα
διακοπή, πλὴν τῆς βραχείας (intervallum modicum), καθίστη ἀν-
τὴν ἄκυρον²⁰.

§ 440. Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων¹, ἐκρά-
τει ἐν Ρώμῃ ἡ συνήθεια τῆς ἐγγράφου συντάξεως τῶν ἐπερωτήσεων,
καλουμένου τοῦ ἐγγράφου cautio², ἐν ᾧ τὸ ἄνευ ἐπερωτήσεως ἐκα-
λεῖτο chirographum, epistola³. Ἀλλ' ἡ ἰσχὺς τῆς cautio, τοῦλά-
χιστον ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων, ἐξήρτητο μόνον ἀπὸ τοῦ ἐν
αὐτῇ περιεχομένου τύπου τῆς ἐπερωτήσεως (π. χ. rogavit Titius,
spopondit Maevius)⁴, ἄνευ ἀνάγκης ὅμως καὶ προφορικῆς τοιαύ-
της⁵. Πολλάκις δὲ τὸ ἐγγραφοῦν ὑπεγράφετο ὑπὸ δούλων ἢ ἄλλων ἀντι-
προσώπων κατ' ἐντολὴν τῶν κυρίως συναλλαττομένων⁶. Ὁ δ' Ἰουστι-
νιανὸς ὥρισεν ἀκριθέστερον τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, ἀποφηνάμενος, ὅτι καθί-
στατο ἀνίσχυρον, ἐὰν ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν συμβαλλομένων
ἢ ἀμφότεροι ἀπῆσαν ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν τοῦ τόπου τῆς συντάξεως
αὐτοῦ⁷.

§ 441. Ἡ ἐπερωτήσις ἠδύναντο νὰ γείνη ἐκουσίᾳ ἢ ἀκουσίᾳ, διὸ
διηροῦντο αἱ ἐπερωτήσεις εἰς judiciales, praetoriae, conventio-
nales καὶ communes. Αἱ judiciales (δικαστικαί), αἱ praetoriae
(πραιτωρικαί) καὶ αἱ communes (κοιναί)¹ ἐχρησίμευσαν ὡς ἐξασφα-
λιστικά τῶν δικαζιωμάτων μέτρα² καὶ ἐκαλοῦντο καὶ cautiones³. Ἐξ
αὐτῶν δ' αἱ praetoriae, ἐξαιρετικῶς, ἐκρίνοντο ἐπιεικέστερον τῶν

18] L. 4 § 2 D. 45. 1.—19] L. 1. pr. D. eod. — 20] L. 4. § 1, l. 137 pr. D. 45. 1, l. 12 pr. D. 45. 2.

§ 440. 1] Kiz. pro Rosc. com. 13, l. 57 D. 24. 1.—2] L. 134 § 2 D. 45. 1, literis cavere.—3] Paul. Sent. V. 25 § 5. Π. γ. 1. 57 D. 24. 4, Fr. Vat. § 263. 281.—4] Paul. Sent. V. 7 § 2, l. 30. 134 § 2 D. 45. 1, l. 7 § 12 D. 2. 14.—5] Paul. Sent. V. 7 § 2.—6] L. 14 C. 8. 37, l. 5 § 4 D. 26. 8. Sen. de ben II. 23.—7] L. 11 C. 8. 37.

§ 441. 1] L. 5 pr. D. 45. 1, pr. J. 3. 18. Ἐν τοῖς fragm. Ulp. (VII. 3) μό-
νον εὑρεται καὶ τὸ ὄνομα stipulatio tribunicia, ὥσως ὡς εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τῶν tri-
buni plebis. Πρβλ. Huschke Jurispr. antejust. σ. 511 σημ. 9. — 2] "18" ἀνωτ.
§ 297. — 3] Π. γ. 1. 5 pr. § 1. 2 D. 45. 1, pr. J. 3. 18.

λοιπὼν καὶ ἔτικτον ἐνοχὴν bonae fidei, εἴτε προστιθεμένης τῆς clausula doli, εἴτε μὴ ⁴.

§ 442. Προκειμένου νὰ παραχθῇ διὰ stipulatio ἐνοχή, ἐκτελεστέα μετὰ θάνατον τοῦ ἑτέρου ἢ ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων (stipulatio post mortem), ἐπειδὴ ἀντέκειτο εἰς ταύτην ὁ ἀρχαῖος καὶ ἐλαχίσταις ἐξαιρέσεσιν ¹ ὑποκείμενος κανὼν, ὅτι ἡ ἐνοχὴ δὲν δύναται νὰ ἄρξηται ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ κληρονόμου (ab heredis persona obligationem incipere non posse) ², προσελαμβάνετο, χάριν τῆς ἐνεργητικῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐνοχῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πιστωτοῦ καὶ τρίτον πρόσωπον ὡς πιστωτής, καλούμενος adstipulator. Οὗτος λαμβάνων μέρος εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἐπερωτήσεως, δι' ἰδίας ἐρωταποκρίσεως, οἷον idem dari spondes κτλ., ἠδύνατο οὐ μόνον ἄλλας ἢ ὁ stipulator λέξεις νὰ μεταχειρισθῇ ³, ἀλλὰ καὶ ἥσσον ποσὸν ἢ ὡς ὑπὸ ἥσσονας ὅρους (π. χ. ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν) νὰ ἐπερωτήσῃ· ἀλλὰ τὸ ἀντίστροφον δὲν ἐπετρέπετο, ἦτοι π. χ. ἐπὶ stipulatio αἰρετικῆς νὰ συνομολογηθῇ adstipulatio καθαρὰ (pura) ⁴. Τὰ δικαιώματα τοῦ adstipulator ὅμως δὲν μετέβαινον τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ ⁵. Ὁ τυχὸν ἀπιστῶν πρὸς τὸν ἀληθῆ πιστωτὴν adstipulator ὑπέκειτο τῇ actio mandati (ἀγωγῇ ἐκ τῆς ἐντολῆς), κατὰ δὲ τὸ ⁶ κεφάλαιον τῆς lex Aquilia μάλιστα, ἀρνούμενος τὴν ἀπόδοσιν, κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον ⁷. Ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ, καταργηθέντος τοῦ ἀνωτέρω ⁸ κανόνος, κατέστη περιττὴ καὶ ἡ adstipulatio, ἥτις, καίπερ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἐν τῷ Θεοδοσιανῷ Κώδικι ⁹, τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Γαίου ἐγένετο ἀκριβῶς γνωστὴ· πιθανῶς δ' ἐχρησίμειε καὶ χάριν ἀντιπροσωπείας ἐν δίκῃ, περὶ οὗ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πολιτ. δικονομίας.

§ 443. Τοῦ adstipulator διέφερον ὁ solutionis causa adjectus (πρὸς καταβολὴν ἐπιτήδειος, καταβολῆς δεκτικός) ¹, ὅστις οὕτως μετείχε τοῦ καταρτισμοῦ τῆς stipulatio, οὕτε δικαίωμα τι ἐκ τῶ

4] L. 52 pr. D. 45. 4, l. 9 D. 46. 5, l. 49 pr. D. 39. 2.

§ 442. 4] L. 42 § 17, l. 13. 27 § 1 D. 47. 4—2] Gai. III. 158, π. 6λ. III 100. 119.—3] Gai. III. 111.—4] Gai. III. 112.—5] III. 113. 114, IV. 143.—6] Gai. III. 215, πρὸλ. Kik. in Pison 9, pro Quint. 18.—7] "Id" ἀνωτ. σημ. 2 καὶ l. 44. 15 C. 8. 37, § 13 J. 3. 49.—8] "Id" σημ. 7 καὶ l. 1 C. Th. 6. 22, l. 1 C. Th. 7. 2, l. 177 pr. C. Th. 12 l.

443. 1] L. 23 D. 46. 1. B. (26. 1) 23.

ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμνημονεύετο ἐν αὐτῇ διὰ τοῦ διαζευκτικοῦ aut (mihi aut Titio C. dare spondes)², χάριν τῆς εὐκολίας τοῦ ὀφειλέτου ἢ τοῦ πιστωτοῦ, πρὸ πάντων ἕνεκα μελλούσης ἀπουσίας τούτου, ὅπως ὁ adjectus μόνον δεχθῇ τὴν καταβολὴν ἀντὶ τοῦ πιστωτοῦ, ἀνεξαίρετως δ' ἄνευ ἄλλου τινὸς δικαιώματος³ καὶ δώσῃ αὐτὴν αὐτῷ, ὑποκείμενος χάριν τῆς ἀποδόσεως ταύτης τῇ actio mandati⁴. Ἡ ἰδιότης τοῦ adjectus δὲν ἦτο κληρονομητὴ⁵, ἔπαυε δ' ἐπίσης διὰ τῆς μεταξὺ πιστωτοῦ καὶ ὀφειλέτου κατάρξεως τῆς δίκης, ἢ δὲ τὴν σήμερον ἀργία τοῦ θεσμοῦ δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς⁶ διὰ τῆς ἐκλείψεως τῆς ἐπερωτήσεως⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

LITERARUM OBLIGATIO

§ 444. Ἔννοια τῆς liter. obligatio. Οἰκιακὰ βιβλία. Ἱστορία. —

§ 445. Literarum oblig. τῶν ἀλλοδαπῶν. — § 446. Ἰουθεῖν οἰκ. τῆς liter. obligatio.

§ 444. Ἡ liter. obligatio τεχνικῶς σημαίνει τὴν διὰ τοῦ ἐγγράφου παραγωγὴν ἐνοχῆς, ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης νομίμου αἰτίας, ὡς δικαιολογικοῦ τῆς συντάξεως αὐτοῦ, ἥτοι τὸ ἐγγράφον καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ τὴν causam τῆς ἐνοχῆς¹. συνδέεται δὲ στενῶς μετὰ τῆς παρὰ Ῥωμαίους κρατούσης συνηθείας² (καὶ ἴσως ἐξ Ἑλλάδος διὰ τῆς Καμπανίας μεταξὺ τοῦ 5 καὶ 6 αἰῶνος ἀπὸ κτ. P. ἐκείσε μετενεχθείσης³), τοῦ τηρεῖν οἰκιακὰ βιβλία πάντα ἔχοντα καὶ διαχειριζόμενον ἰδίαν περιουσίαν, καλούμενα rationes domesticae, tabulae, codices accepti et expensi⁴, ἐν οἷς ἡ καταχώρισις τῆς ὀφειλῆς, καὶ ἐπομένως ἡ παραγωγὴ τῆς ἐνοχῆς, ἐκφράζεται κατὰ τὰς πηγὰς

2] L. 42 § 4 D. 46. 3, § 4 J. 3. 19.—3] L. 59 D. 46. 3.—4] § 4 J. 3. 19.—5] L. 55 D. 45. 1, 1. 57 § 1 D. 46. 3, 1. 16 pr. D. 46. 1.—6] Παπαρ. Ἐνοχ. Γ' § 208.—7] Windscheid § 342 σημ. 34.

§ 444. 1] Gai. III. 89. 136, 1. 2 § 1 D. 44. 7, § 2 J. 3. 13. Ὁ Θεόφιλος (πρ. 3. 23) δέχεται ὅτι πάντοτε προὔπηρχεν ἐνοχὴ καὶ διὰ τῆς lit. oblig. ἐγίνετο ἀναγνώσις — 2] Π. γ. Gai. III. 136, § 1 J. 3. 22, 1. 47 § 1 D. 2. 14. — 3] Πρβλ. Kiz. in Ver l. 36, ad. Att. IV. 18, Seneca de benef. III. 15.—4] Πρβλ. Kuntze Coursus § 663, Voigt Jus natural. τόμ. Β' σ. 244 ἐπ.

διὰ τοῦ nomina facere⁵⁾, ὡς καὶ ἡ ὀφειλὴ καθ' ἑαυτὴν διὰ nomen πρὸς ἣν ἐν ἀντιθέσει ἢ μὴ καταχωριζομένη ὀφειλὴ ἐκαλεῖτο pecunia extraordinaria⁶⁾. Πλὴν τῶν βιβλίων τούτων οἱ Ρωμαῖοι ἐχρῶντο μὲν καὶ τοῖς adversaria ἢ commentarii, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν εἶδος πρᾶξι χειρὸς, ἐν ᾧ αἱ ὁσοληψίαι καταγράφοντο προσωρινῶς, ὅπως κατόπι μετενεχθῶσιν εἰς τοὺς codices⁷⁾, ὡς ἐξ ἐτέρου καὶ τῷ Kalendarium, ἐν ᾧ ἐγράφετο ὁ μηνιαίος τόκος (Kalendaria)⁸⁾. ἀλλ' ἅπαντα τὰ βιβλία ταῦτα οὐδὲν ἄνῃκουσι τῇ litterarum obligatio.

Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν μαρτυριῶν φιλονεικεῖται ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις τῶν οἰκιακῶν βιβλίων, ὡς καὶ τὸ ζήτημα περὶ συμπράξεως ἢ οὐ τοῦ ὀφειλέτου⁹⁾. Κατὰ τὴν πιθανωτέραν ὁμῶς γνώμην¹⁰⁾ τὰ βιβλία ταῦτα κυρίως διηροῦντο εἰς δύο στήλας, τὴν διὰ τὰς πιστώσεις (credita), ἐν αἷς ἡ καταχώρισις, γινομένη ὑπὸ τοῦ πιστωτοῦ ἐκαλεῖτο expensilatio (expensum latum)¹¹⁾ καὶ τὴν διὰ τὰς χρεώσεις (debita) ἢ τὰς ἐξοφλήσεις, ἐν ᾗ ἡ καταχώρισις, γινομένη ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου, ἐκαλεῖτο acceptilatio (acceptum relatum)¹²⁾. ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ βιβλίου codices accepti et expensi. Ἵνα δὲ ἡ καταχώρισις ἢ ὑποχρεωτικὴ, προϋπετίθη βεβαίως τὴν συναίνεσιν τοῦ ὀφειλέτου¹³⁾, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ¹⁴⁾, ὅστις χάριν ἀμφισβήτησεως τοῦ χρέους ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ ἴδια αὐτοῦ βιβλία ὡς καὶ ἄλλας ἀποδείξεις¹⁵⁾.

Ἡ δὲ καταχώρισις καθ' ἑαυτὴν ἐκαλεῖτο transcriptio καὶ τὸ ἐκ αὐτῇ περιεχόμενον χρέος nomen transcriptitium¹⁶⁾, πρὸς ὃ ἐν ἀντι-

5) Kix. pro Rose. com. 1-3, in Ver. I. 57, IV. 6.—6) Pr. J. 3. 21, I. 9 pr. I. 2. 14.—7) Pseudo-Ascon. ad. pro Rose. com. I. 2. in Ver. I. 39.—Kix. Pr. Font. 2, pro Cluent. 30.—8) Ἰδ' ἄνωτ. § 409.—9) Ὁ Schulin (ιστορ. ρ. δ. § 7) δέχεται ὅτι ἡ συμπράξις τοῦ ὀφειλέτου ἦν ἀπαραίτητος καὶ διὸ ὅτι ἀνεγνώριζεν οὗτος ἐν τῇ γράφῃ τὴν καταχώρισιν διὰ τοῦ expensos mihi tulisti, προστιθεμένου ὑπ' αὐτῆς ἢ δηλουμένου δι' ἰδίου ἐγγράφου. Τὴν γνώμην του ταύτην στηρίζει κυρίως εἰς τὸ ἀδύνατον τῆς παραγωγῆς ἐνοχῆς διὰ τῆς μονομεροῦς τοῦ πιστωτοῦ πράξεως. Ἄλλ' οὕτως καταστρέφεται ἐν μέρει ἡ ἰδιόζουσα φύσις τῶν οἰκιακῶν βιβλίων ἄλλως καὶ ὁ ὀφειλέτης κατεχώριζεν ἐν τοῖς ἰδίοις βιβλίοις τὴν ἐνοχὴν, ἥς φυσικῶς τῷ λόγῳ προηγίττο προφορικῶς συνεννόησις.—10) Πρβλ. Walter § 605, Kuntze Cursus § 668 σημ. 4.—11) Kix. pro Caec. 6, in Ver. I. 36. 39, Gell. N. A. XIV. 2, Gai. III. 437.—12) Kix. pro Caec. 6, in Ver. I. 36, πρβλ. καὶ I. 29 § 2 D. de leg. III. 32.—13) Kix. pro Rose. com. 1. Karlowa II. σ. 754.—14) Gai. III. 138.—15) Kix. pro Rose. com. 1, in Ver. II. I. § 39, πρβλ. Gell. N. A. XIV. 2.—16) Gai. III. 128. 129.

θέσει ὑπῆρχε τὸ ἐπίσης μὲν καταχωριζόμενον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει προϋπάρχοντος χρηματικοῦ δανείου καὶ καλούμενον *nomen arcarii*, ἐν ᾧ τινι δὲν ὑπῆρχε *liter. obligatio*, ἀλλ' ἡ μὲν καταχωρίσις ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἀπόδειξιν, ἡ δ' *obligatio* παρέμενε, ἐνεκα τοῦ προϋπάρχοντος δανείου, *obligatio re*¹⁷. Ἐξ ἑτέρου δ' ἡ *transcriptio* ἠδύνατο νὰ γείνη διττῶς, εἴτε *a re in personam* (ἀπὸ πράγματος εἰς πρόσωπον), περιέχουσα τὴν μετατροπὴν οἰουδήποτε χρέους εἰς *literarum obligatio*, εἴτε *a persona in personam* (ἀπὸ προσώπου εἰς πρόσωπον), σημαίνουσα τὴν σὺν τῇ μετατροπῇ τοῦ χρέους μεταβολὴν προσώπων, διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ χρέους εἰς ἕτερον ὀφειλέτην, τῇ συναινέσει ἀμφοτέρων. Ἐκ τῶν δύο τούτων μόνῃ ἡ *a re in personam* ἐπετρέπετο καὶ ἐπὶ ἀλλοδαπῶν, καὶ μόνον κατὰ τὴν γνώμην τῶν Σαβινιανῶν (*Savinus* καὶ *Cassius*), ἐν ᾧ κατὰ τὴν τῶν Προκουλιανῶν (*Nerva*), ὁλόκληρος ὁ θεσμὸς ἀνῆκεν ἀσθηρῶς τῷ *jus civile*¹⁸. Τέλος ἐκ τῆς *liter. obligatio* ἐπήγαγε μονομερὲς ἐνοχὴ καὶ *condictio certi*, ἥτις ἦτο *stricti iudicii*¹⁹.

Διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν *argentarii* ἀνεπτύχθη ἡ συνήθεια τῆς ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτῶν *transcriptio* τῶν ληψοδοσιῶν τῶν ἰδιωτῶν, ὅπερ εἴτι μᾶλλον ἐξασφάλιζεν αὐτοὺς διὰ τῆς παρεμβάσεως τρίτου προσώπου καὶ τοῦτο διετηρήθη μακρότερον τῆς ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν τηρήσεως οἰκιακῶν βιβλίων²⁰, ὧν ἡ ἐκλειψίς συνεπήγαγε βαθμηδὸν καὶ τὴν τῆς ἐπ' αὐτῶν στηριζομένης *literarum obligatio*, διό ἐν μὲν τῷ Πανδέκτη ἐλάχιστα περὶ αὐτῆς λείψανα σώζονται²¹, ἐν δὲ ταῖς *Εἰσηγήσεσι* μνημονεύεται ὡς τι ἀπηρχαιωμένον (*quae nomina hodie non sunt in usu*)²².

§ 445. Ὡς πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς (*peregrini*), ὑπῆρχεν ἄλλο εἶδος *literarum obligatio*, ληψείσης, κατὰ τε τὴν μαρτυρίαν τῶν πηγῶν¹ καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἐγγράφων, ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, καὶ καταρτιζομένης διὰ τῶν καλουμένων *chirographa* ἢ *syngraphae*². Ἀμφιβολόν ἐστιν, ἂν ἢ ἡ *liter. obligatio* αὕτη τῶν *peregrini* ἦτο

17] *Gai.* III. 431.—18] *Gai.* III. 128-130.—19] *Kix.* pro *Rosc. com.* 5.—20] *L.* 9 pr. *D.* 2. 14, 1. 34 pr. *D.* 4. 8.—21] Ὅσον ἐν *L.* 9 pr. *D.* 2. 14, 1. 34 pr. *D.* 4. 8. 1. 4 *D.* 33. 4, 1. 2 § 4 *D.* 44. 7.—22] *Pr. J.* 3. 21.

§ 445. 1] *Pseudo-Ascon.* ad *Cic. in Verr.* I. 36. πρὸς *Kix.* in *Verr.* I. 26, ad *Att.* V. 21, VI. 1 § 15, ἐνθα αἱ *syngraphae* ἀναφέρονται μόνον εἰς ἑλλ. ἐπαρχίας.—2] *Gai.* III. 134.

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ὁμοία τὴν φύσιν πρὸς τὴν τοῦ *jus civile*, ἢ ἐχρησίμευε μόνον ὡς μέσον ἀποδείξεως· ὁ Γάιος³ φαίνεται ἀποδεχόμενος τὸ πρῶτον (*praeterea, literarum obligatio fieri videtur chirographis et syngraphis*). Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν *chirographa* καὶ *syngraphae* οὐδεμία ὑπῆρχε διαφορὰ⁴, ἡ δὲ δι' αὐτῶν συνισταμένη *literarum obligatio*, ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως αὐτῆς, διαφέρει τῆς τοῦ *jus civile* καὶ ὡς μὴ ἀπορρέουσα ἐκ τῶν οἰκιακῶν βιβλίων, ἀλλ' ἐξ αὐτοτελοῦς ἐγγράφου, περιέχοντος ὁμολογίαν οἷας δὴποτε ὀφειλῆς. Βραδύτερον δὲ φαίνεται ἐπεκταθεῖσα καὶ μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν καὶ δὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς μετατροπῆς προϋπάρχοντος χρέους εἰς *literarum obligatio*⁵. Ἀλλὰ περὶ τούτου οὐδὲν ἔχνος ὑπάρχει ἐν τῇ Ἰουστινιανείῳ νομοθεσίᾳ⁶, διότι τὰ *chirographa* καὶ αἱ *syngraphae* δὲν δύνανται νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τὴν *cautio*, περὶ ἧς καὶ ἀμέσως κατωτέρω⁷, καὶ ἥτις προϋπετίθει τὴν σύναψιν ἐπερωτήσεως, ἐν ᾧ ἐπὶ τούτων προϋπετίθετο ἀναγκαιῶς ἡ ἔλλειψις τοιαύτης, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς μέσον ἀποδείξεως μόνον.

§ 446. Ὡς *literarum obligatio*, κατὰ τὴν ἀνωτέρω σημασίαν, ἦτοι ὡς παραγωγικὸς λόγος ἐνοχῆς καθ' ἑαυτόν, ἄνευ ἀνάγκης ἄλλης νομίμου αἰτίας, φέρεται ἐν τῇ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ καὶ ἡ παραγομένη διὰ τῆς ἀλλαγῆς μνημονευθείσης καὶ περιεχομένης ἐπερώτησιν *cautio*¹, μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οὗ ἐντὸς ἐπετρέπετο ἡ *querela* ἢ ἡ *exceptio non numeratae pecuniae*², διότι πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐχρησίμευσεν ὡς ἀπλοῦν μέσον ἀποδείξεως καὶ δὴ οὐκ ἀκαταμαχῆτου· ἀλλ' ἐν τῇ *literarum obligatio* ταύτῃ ἡ ἐνοχὴ παρήγετο μᾶλλον ἐκ τῆς εἰκαζομένης δόσεως τῶν χρημάτων ἢ ἐκ τῆς γραφῆς³.

3] Αὐτ.—4] Ὁ Pseudo-Asconius (σημ. 1) δέχεται τοιαύτην, ἥτις οὐδαμῶς ἄλλοθι μαρτυρεῖται· πολεμηθεῖσα δ' ὑπὸ τοῦ Gneist (*Die formelen Verträge des neur. röm. Obl. R.* 1845, πρὸ πάντων σ. 508-514) ἐγκατελείφθη.—5] Πρὸς 1. 6 C. Th. 2. 4, ἀλλὰ καὶ Savigny *Verm. Schr.* τόμ. Α' σ. 306.—6] L. 4 C. 8. 1, ἐνθα καὶ ἐν τῷ ληφθέντι χωρίῳ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω τοῦ Θεοδοσ. Κώδ. παρελείφθησαν αἱ εἰς τὴν *litterarum oblig.* ἀναφερόμεναι λέξεις. Schilling *Instit.* § 285 σημ. hh.—7] Ἰδε καὶ ἀνωτ. § 440.

§ 446. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 440.—2] Ἰδ' ἀνωτ. § 442.—3] § un. J. 3. 21, Θεοφ. αὐτ., Gneist αὐτ. σ. 89 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

OBLIGATIONES QUAE CONSENSU CONTRAHUNTUR

§ 447. Χαρακτήρ τῶν συναινέσει ἐνοχῶν. Εἶδη.

§ 447. Αἱ διὰ τῆς ἀπλῆς συναινέσεως, consensu, ἥτοι ἄνευ τύπου, καταρτιζόμεναι συμβάσεις, περιέχουσιν ἐν ἑαυταῖς τὴν εἰκόνα τῆς χειραφετήσεως τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ ἀπὸ πάσης ὕλικῆς πράξεως, διὸ φέρουσιν ἅπασαι τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ καταρτισμὸς αὐτῶν ἐστὶ δυνατὸς δι' οἷας δῆποτε δηλώσεως τῆς βουλήσεως, εἴτε ρητῆς, εἴτε σιωπηρᾶς, εἴτε ἀμέσως, εἴτε δι' ἀγγέλου, ἐπιστολῆς κτλ.¹. Σήμερον δὲ μόνον ἐξαιρετικῶς ἐνίοτε ἀπαιτεῖται τύπος π.χ. ἐπὶ ἀγοροπωλησίας ἀκινήτου.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ οὐδὲν ἀσφαλὲς δυνάμεθα εἰπεῖν. Ἐξ ἐτέρου δέ, τοῦλάχιστον περὶ τῆς ἀγοροπωλησίας, μαρτυροῦνται δύο σπουδαῖοι ἐν αὐτῇ κανόνες, ὡς ἀναγραφόμενοι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ 12δέλτῳ². εἴτε ὅμως ἡ ἐμφάνισις τῶν συμβάσεων τούτων, ἁπασῶν ἢ τινων, ἀναχθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, εἴτε θεωρηθῶσιν ὡς προῖον τοῦ 5 ἢ τοῦ 6 αἰῶνος ἀ. κτ. Ρ.³ ἢ καὶ νεώτεροι⁴, ἐν τοῖς χρόνοις τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων παρίστανται ὑπὸ τὴν τελειάν αὐτῶν μορφήν, ὅφ' ἦν ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις.

Τοιαῦται συμβάσεις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ τέσσαρες· ἡ

§ 447. 1] Pr. ἐπ. J. 3. 22, 1. 2 pr. D. 2. 14, 1. 50. § 12 D. 44. 7.—2] § 41 J. 2. 1 cavetur...lege duodecim tabularum." Ἰδε κατωτ. § 451. 453.—3] Ὁ Bekker (de emptione et vendit. p. 5) δέχεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Plautus αἱ τοιαῦται συμβάσεις δὲν ἔτικτον ἀγωγὴν. Ὁ δὲ Mommsen (Zeitsch. f. Sav. Stift. VI. röm. Abt. σ. 260) φρονεῖ ὅτι ἡ ἀγοροπωλησία καὶ ἡ μίσθωσις ἦσαν ἀγώγιμοι ἄνευ τύπου, διότι ὑπῆρχαν ἐν ἀρχῇ συμβάσεις τοῦ δημοσίου δικαίου, ἐν αἷς ἡ αὐθεντία τῆς πολιτείας καθίστη τὸν τύπον περιττόν· ἐπίσης δ' ὅτι ἀπητεῖτο τὸ ἀντάλλαγμα νὰ συνίσταται εἰς χρήματα, ἵνα ἡ εὐχερὴς τῇ πολιτείᾳ ἡ καταχώρισις αὐτοῦ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ. Ὁ Karlowa (II § 58) φρονεῖ ὅτι ἡ ἀγοροπωλησία οὔτε αὐτοτελὴς θεσμός ἦτο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ μόνον causa τῆς mancipatio καὶ τῆς traditio, οὔτε εἰς τὰς συναινετικές συμβάσεις ἀνήκε, καταστᾶσα τοιαύτη ἀπὸ τοῦ 5ου ἀ. κτ. Ρ. αἰῶνος τὸ βραδύτερον, χάριν τῆς θεραπείας τῆς ἐκ τῶν συναλλαγῶν προκυπτούσης ἀνάγκης τῆς ἰδρύσεως τῆς ἀγοροπωλησίας ὡς ἀνταλλακτικῆς συμβάσεως. — 4] Πρβλ. Voigt Jus natur. σ. 596 ἐπ. 603 ἐπ.

emptio venditio (ἀγοροπωλησία, ἀγορασία καὶ πρᾶσις), ἡ locatio conductio (μίσθωσις καὶ ἐκμίσθωσις), ἡ societas (ἐταιρεία, κοινωρία) καὶ τὸ mandatum (ἐντολὴ, ἐντολή)⁵, ἀπασαὶ δὲ παράγουσιν obligatio bonae fidei καὶ ἐν αὐταῖς δὲν ἐρευνᾶται μόνον id quod dictum est (τὸ ρηθὲν μόνον), ἀλλὰ μᾶλλον id quod actum est, ἥτοι τὸ κατ' οὐσίαν ὑπὸ τῶν μερῶν σκοπούμενον, καίπερ μὴ διατυπωθὲν ρητῶς⁶.

II

EMPTIO VENDITIO (ΑΓΟΡΟΠΩΛΗΣΙΣ)

§ 448. Ὁριζμός τῆς ἀγοροπωλησίας. Ὀνοματολογία.—§ 449. Ἀντικείμενον καὶ τίμημα.—§ 450. Καταρτισμός τῆς ἀγοροπωλησίας.—§ 451. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς ἀγοροπωλησίας.—§ 452. Ἐκνίκους.—§ 453. Ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος.—§ 454. *Aedilicium edictum*. Ἀγωγαί.—§ 455. Ἀπαγόρευσις τῆς ἀγοροπωλησίας.—§ 456. Πρόδοτα δύμφωνα ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ.—§ 457. Αὐτοὶ τῆς ἀγοροπωλησίας.

§ 448. Ἀγοροπωλησία (emptio venditio, ἀγορασία καὶ πρᾶσις) ἐστὶν ἀμφοτεροβαρὴς σύμβασις, περιέχουσα ἐναλλαγὴν πράγματος ἀντὶ χρημάτων. Ἐπῆγασε δ' ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς (permutatio) πραγμάτων καὶ ἀπεχωρίσθη αὐτῆς ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ νομίσματος¹. Ἐκ τῶν συμβαλλομένων ὁ μὲν παρέχων τὸ πᾶν καλεῖται venditor (πράτης, πωλητὴς καὶ σπανίως vendens²), ὁ δὲ παρέχων τὰ χρήματα, καλούμενα pretium (τίμημα)³, emtor (ἀγοραστής, σπανίως emens, ἐνίοτε δὲ καὶ comparator⁴), τὸ δ' ἀντικείμενον merx ἔνεκα τοῦ συνηθέστερον ἀπαντῶντος ἀντικειμένου, ἥτοι τῶν κινητῶν⁵. ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ merx δὲν περιελαμβάνοντο οἱ δοῦλοι⁶.

§ 449. Ἀντικείμενον τῆς ἀγοροπωλησίας δύναται νὰ ᾖ πᾶν πᾶν πᾶν μὴ ἐξηρημένον συναλλαγῆς, ἢ οὐτινος δὲν ἀπαγορεύεται ἡ πρὸς ὥρι-

5] Pr. J. 3. 22. Θεόφ. αὐτ.—6] L. 6 § 1 D. 18. 1.

§ 448. 1] Πρόβλ. 1. 1 D. 18. 1. — 2] Π. χ. 1. 3 § 3, 1. 6 § 8 D. 19. 4, 1. 12 D. 18. 1.—3] § 1 J. 3. 23, Θεόφ. αὐτ. — 4] Π. χ. 1. 3 § 4, 1. 6 8, 1. 11 § 2 D. 19. 4, 1. 12 D. 18. 1, Paul. Sent. II. 17 § 5, Fr. vat. § 35.—5] Π. χ. 1. 4 pr. § 1 D. 18. 4, 1. 4 pr. D. 19. 4.—6] L. 207 D. 50. 16, 1. 1 § 1 D. 14. 4.

σμένον σκοπὸν πώλησις (π. χ. δούλου χάριν θηριομαχίας)¹, κινήτων ἢ ἀκινήτων, ἐνσώματων ἢ ἀσώματων, ἀπλοῦν ἢ σύνθετον, παρὸν ἢ μέλλον, ὁμᾶς καὶ ὁλόκληρος περιουσία κτλ. Ἐπὶ μέλλοντος δὲ πράγματος διακρίνονται δύο περιπτώσεις· ἡ (κατὰ τοὺς νεωτ.) *emptio rei speratae*, ἀγορὰ ἐλπιζομένου πράγματος, ἐν ᾗ ἡ ἀγοροπωλησία συνίσταται ὑπὸ τὴν ἀναβλητικὴν αἵρεσιν τῆς μελλούσης ὑπάρξεως τοῦ πράγματος, π.χ. πώλησις μελλόντων καρπῶν² καὶ ἐπομένως οἱ συμβαλλόμενοι ἐνέχονται ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον παρήχθῃ τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ *emptio spei*, ἀγορὰ ἐλπίδος, ἥτις δὲν εἶναι ὑπὸ τὴν ἄνω αἵρεσιν, ἀλλ' ὁ ἀγοραστής ὀφείλει νὰ καταβάλῃ τὸ τίμημα, εἴτε πραγματοποιῇ ἡ ἐλπίς (δὲλ. παραχθῇ τὸ πρᾶγμα) εἴτε μὴ, π. χ. πώλησις τοῦ προϊόντος ἀλιείας (*piscationis*), θήρας (*venationis*)³. Ἐπίσης δύναται τὸ πρᾶγμα νὰ ᾖ ἴδιον τοῦ πωλητοῦ ἢ ἀλλότριον· ἀλλ' ἐὰν ἀνήκῃ τῷ ἀγοραστῇ ἡ σύμβασίς ἐστίν ἀκυρὸς (*suave rei emptio non valet*), πλὴν ἐὰν γείνη ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τῆς μελλούσης ἀπωλείας τῆς κυριότητος ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ⁴.

Τὸ τίμημα δέον νὰ συνίσταται εἰς χρήματα, διότι ἄλλως ὑπάρχει *ἀνταλλαγή* (*permutatio*)⁵. Περὶ τούτου ὁμῶς ὑπῆρχε φιλονεικία μεταξὺ τῶν δύο σχολῶν, διότι οἱ Σαβινιανοί, ἐπικαλούμενοι τὸν Ὀμηρον⁶ καὶ ἐρμηνεύοντες τὴν λέξιν αὐτοῦ οἰκίζοντο, ὡς καὶ ὁ Θεόφιλος⁷, ὡς σημαίνουσιν ἀγορὰν οἴνου, ἐδέχοντο τὴν σύμβασιν ὡς ἀγοροπωλησίαν καὶ ἄνευ χρηματικοῦ τιμήματος, ἀλλ' ὑπερίσχυσε καὶ ἐν τῷ Πανδέκτῃ ἡ ἐναντία γνώμη, ἡ τῶν Προκουλιανῶν⁸. Οὐχ ἥττον ἡ σύμβασις παραμένει ἀγοροπωλησία καὶ ἐὰν μέρος τοῦ τιμήματος συνίσταται εἰς πρᾶγμα ἢ κατὰ τὴν καταβολὴν ὁ πωλητὴς δεχθῇ πρᾶγμα ἀντὶ χρήματος⁹.

§ 449. 1] § 5 J. 3. 23, 1. 6 pr. I. 22, 1. 34 § 4 I. 35 § 2, 1. 42. 52. 73 pr. D. 18. 4, 1. 46 pr. D. 39. 4. φιλονεικεῖται ἂν κατὰ τὸ ρ. δ. ἴσχυεν ἀγοροπωλησία ποσότητος κατὰ γένος ὁρισμένων πραγμάτων ἢ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐχρησίσμευεν ἡ ἐπερώτης. Dernb. Pand. II. § 94 σημ. 18, Karlowa αὐτ. σ. 615 ἐπ.—2] L. 8 pr. D. 48. 1. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἐκ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς ἀγοροπωλησίας ἡ αἵρεσις εἶναι *conditio juris*. Ἴδ' ἀνωτ. § 233. — 3] L. 44 § 48, 1. 42 D. 19. 1, 1. 11 D. 48. 4. Φιλονεικεῖται ἂν ὡς ἀντικείμενον θεωρητέα ἡ *spes*, ὡς διατυπῶνται ἐν ταῖς πηγαῖς, ἢ τὸ μέλλον πρᾶγμα· ἂν τὸ δευτέρον ᾗ το ὀρθόν, ἀφ' οὗ καὶ μὴ παραγομένου πράγματος ὀφείλεται τὸ τίμημα, ὅα εἴχομεν ἀγοροπωλησίαν ἄνευ ἀντικειμένου. Ἴδε Wind. § 385 σημ. 85. καὶ Dernburg Pand. II. § 94 σημ. 14.—4] L. 46 pr. I. 28. 61 D. 48. 1, 1. 4 C. 4. 38.—5] Gai. III. 141, § 2 J. 3. 23, 1. 5 § 1 D. 10. 5.—6] Ἰλιάδ. II. 472-475.—7] Εἰσηγ. (3. 23) § 2.—8] Πρὸλ. I. 1 D. 48. 1, Gai. III. 141, § 2 J. 3. 23.—9] L. 79 D. 48.

Πρὸς τοῦτοις τὸ τίμημα δέον νὰ ᾖ α) certum (βέβαιον, ὠρισμένον) ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτο δ' ἔσχυν αὐστηρῶς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρωμ. δίκαιον, ἀλλὰ κατὰ τὸ νεώτερον ἀρκεῖ ἀπλῶς νὰ ᾖ δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς αὐτοῦ, οἷον διὰ μέλλοντος περιστατικοῦ¹⁰· ἐφίλονεικεῖτο ὅμως ἂν δύναται ν' ἀνατεθῇ ὁ προσδιορισμὸς οὗτος εἰς τρίτον, ἕως οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάνητο, ὅτι ἐπιτρέπεται μὲν, ἀλλὰ μόνον ἐὰν καὶ ὁ τρίτος θελήσῃ νὰ ὀρίσῃ, μὴ δικαιουμένου τοῦ δικαστοῦ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ¹¹. β) ἀληθὲς (verum, κατὰ τοὺς νεωτ., ἐν ᾧ τοῦτο κατὰ τὰς πηγὰς σημαίνει τὸ ἀράλογον¹²), ἥτοι οὐχὶ εἰκονικόν¹³· ἀλλὰ τὸ στοιχείον τῆς μὴ εἰκονικότητος δὲν εἶναι τι ἰδιόζον ἐνταῦθα μόνον, γ) κατὰ τινες νεωτέρους τὸ τίμημα δέον νὰ ᾖ καὶ justum (δίκαιον), ἥτοι ἀνάλογον τῆς ἀξίας τοῦ πράγματος· ἀλλ' ἡ ἰδιότης αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἀγοροπωλησίας ἀπαντῶντα κανόνα τοῦ ρωμ. δικαίου: in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire (ἐπὶ τῆς πράσεως καὶ τῆς ἀγορασίας ἔξεστι κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐν τῷ τιμήματι περιγράφειν τοὺς συναλλάσσοντας¹⁴, ἐννοεῖται, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει δόλος) καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς ἐξετάζεται ἐπὶ τῆς laesio enormis (ὑπερόγκου βλάβης), περὶ ἧς κατωτέρω¹⁵.

§ 450. Ἡ ἀγοροπωλησία ἐστὶ καταρτισμένη ἅμα τῇ ὀριστικῇ συμφωνίᾳ περὶ πράγματος καὶ τιμήματος, ἄνευ ἀνάγκης τύπου, πλήν τῆς τῶν ἀκινήτων, κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον, δεομένης χάριν τοῦ κύρους αὐτῆς συμβολαιογραφικοῦ ἐγγράφου¹. Ἐὰν δὲ συνεφωνήθῃ παρὰ τῶν μερῶν νὰ συνταχθῇ ἔγγραφον, ἐκάτερος τούτων ἐστὶν ἐλεύθερος ν' ἀπόσχῃ μέχρι τῆς συντάξεως τούτου, κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ ἀπωλείᾳ τοῦ τυχόν δοθέντος ἀρραβῶνος (arrha) ἢ καὶ τοῦ ἰσαζίου αὐτοῦ παρὰ τοῦ λαβόντος αὐτόν². Ἐνίοτε δ' ἡ πώλησις ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ νόμου, π. χ. ἡ πώλησις δουλείας ὁδοῦ χάριν τῆς μεταβάσεως εἰς θρησκευτικὸν τόπον³, ἡ πώλησις λόγῳ δημοσίας ἀνάγκης.

Κατ' ἐξαιρέσιν δὲ τοῦ ἐπὶ τυχηρῶν κανονικῶς συμβαίνοντος⁴ καὶ

4, 1. 6 § 1. 2 D. 19. 1, 1. 9 C. 4. 44.—10] Gai. III. 141, § 1 J. 3. 23, 1. 35 § 5. 7 D. 18. 1.—11] Gai. III. 140, § 1 J. 3. 23, 1. 15 C. 4. 38.—12] Π. χ. 1. 20 § 21 D. 5. 3, 1. 7 § 42 D. 10. 3.—13] L. 55 D. 18. 1, B. (19. 1) 53.—14] L. 16 § 4 D. 4. 4, B. (40. 4) 16 § 4, ἴδε καὶ 1. 22 § 3. 1. 23 D. 19. 2, 1. 8 C. 4. 44.—15] ἴδε § 457.

§ 450. 1] Gai. II. 139 ἀρθρ. 48 Ν. Χαρτσ.—2] Pr. J. 3. 23.—3] L. 12 pr. D. 14. 7, ἴδε καὶ ἀνωτ. § 321 σημ. 5.—4] Ἀνωτ. § 415.

πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ πράγματος τῷ ἀγοραστῇ, ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ πλήρους καταρτισμοῦ τῆς συμβάσεως, ὁ κίνδυνος (*omne periculum*) βαρύνει αὐτόν, καίπερ μήπω κύριον καὶ ἐπομένως, καταστραφέντος τοῦ ἀντικειμένου ἐκ τυχεροῦ, ὁ μὲν πωλητὴς ἀπαλλάσσεται, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ὁ ἀγοραστὴς, πλὴν ἐὰν ἡ ἀγοροπωλησία ᾗ ὑπὸ ἀναβλητικὴν αἰρεσιν, ὅτε μόνη ἡ χειροτέρευσις βαρύνει τὸν ἀγοραστήν⁵.

§ 451. Ἐκ τῆς ἀγοροπωλησίας ὡς ἀμφοτεροβαροῦς συμβάσεως πηγάζουσιν ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα ἑκατέρωθεν καὶ πρωτίστως μὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ συμφωνία τῶν μερῶν, ἀλλὰ πολλὰ ἀποκρίνεται καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ ἐκτιμῆσει τοῦ δικαστοῦ, διότι ἡ ἀγοροπωλησία ἀνήκει τοῖς *contractus bonae fidei*⁶. Ἄν ὅμως μηδὲν ἰδιάζον συνεφωνήθη αἱ κυριώταται τῶν ἐκ τοῦ νόμου ὑποχρεώσεων εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

α) Ὁ πωλητὴς ὑποχρεοῦται νὰ παράσχη τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ δὲ πωλήσεως ἑνσωμάτου πράγματος, καίτοι διὰ τῆς ἀγοροπωλησίας ἐπιδιώκεται ἡ μεταβίβασις τῆς κυριότητος, οὐχ ἥττον θεωρεῖται ὡς ἐκτελέσας τὸ καθ' ἑαυτόν, ἐὰν παράσχη τῷ ἀγοραστῇ τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀνενόχλητον νομὴν τοῦ πράγματος (*vacua possessio, habere licere*)⁷, χωρὶς νὰ ὑποχρεοῦται νὰ καταστήσῃ τὸν ἀγοραστήν καὶ κύριον (*dominus*)⁸. Σὺν τῷ πράγματι δ' ὀφείλει νὰ παραδώσῃ καὶ τὰς προσθήκας (*accessiones*) αὐτοῦ⁹ καὶ πᾶσαν ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς συμβάσεως¹⁰, εὐθυνόμενος ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ὑποχρεώσεσι καὶ δι' ἐλαφρὰν ἀμέλειαν, ὡς ὠφελούμενος ἐκ τῆς συμβάσεως¹¹. Ἡ δὲ χορηγούμενη κατ' αὐτοῦ ἄγωγὴ καλεῖται *actio emti.* = *actio emptoris*.

β) Ὁ ἀγοραστὴς ὑποχρεοῦται εὐθὺς ἅμα τῇ παραδόσει τοῦ πράγματος νὰ καταβάλλῃ τῷ πωλητῇ τὸ τίμημα, ἄλλως ὀφείλει καὶ τόκους ἀπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ πράγματος¹², καὶ μάλιστα δὲν γίνεται κύριος αὐτοῦ, κατὰ διάταξιν τῆς 12δέλτου, ἀποδιδομένην τῷ ἑλλήν.

5] § 3 J. 3. 23, l. 8 pr. D. 18. 6. Περὶ τοῦ ὑποτιθεμένου ἱστορικοῦ λόγου τῆς ἐξαιρέσεως ταύτης ἴδε Karlowa II σ. 612.

§ 451. 1] L. 41 § 1 D. 49. 1. — 2] L. 25 D. 48. 1, l. 2 § 4, l. 3 pr. l. 41 § 2 D. 49. 1.—3] L. 30 § 4 D. 49. 1. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔμειναν αὐστηρῶς προσκεκολλημένοι εἰς τὸ δόγμα τοῦτο πρὸς τὸν 1. 30 § 1, l. 45 § 1 D. 49. 1. Eck Die Verpf. zur Gew. d. Eigenth. σ. 25.—4] L. 67 D. 18. 4, l. 26. 38 pr. l. 53 pr. D. 49 1.—5] L. 3 § 1. l. 13. 11. 13. 18 D. 49. 1.—6] Πρὸς ἀνωτ. 412. L. 23 D. 50. 17, l. 35 § 4 D. 48. 1.—7] Paul Sent. II. 17 § 9, Vat. fr. § 2, l. 13

δικαίω⁸, πλὴν ἐὰν πιστωθῇ ὑπὸ τοῦ πωλητοῦ⁹. Ἐπίσης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ πωλητοῦ ὀφείλει νὰ καταστήσῃ τὸν πωλητὴν κύριον τῶν διδομένων αὐτῷ χρημάτων¹⁰ καὶ τέλος νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτὸν ἔνεκα πάσης δαπάνης, γενομένης ἐπὶ τοῦ πράγματος πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ἢ ἀναγκαίας¹¹. Ἡ δὲ κατ' αὐτοῦ ἀγωγή καλεῖται *actio venditi*. *εὐκτήνη ἀγωγή*

§ 452¹. Ἐνεκα τῆς ὑποχρέωσης τοῦ πωλητοῦ εἰς παροχὴν τοῦ *habere licere* πηγάζει ἰδία ὑποχρέωσις αὐτοῦ εἰς παροχὴν τοῦ διαφέροντος² ἐν περιπτώσει ἐκνικήσεως (*evictio*), ἥτοι ἀφαίρεσεως τῆς νομῆς ἀπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ ἔνεκα ἐλαττώματος τοῦ δικαιώματος τοῦ πωλητοῦ, ὑπάρχοντος ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀγοραστοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραδόσεως καὶ ἀναγνωριζομένου διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἢ ἄντος ἀναμφισβητήτου, π. χ. ἐνεχύρου, ἢ ἐὰν ὁ πωλητὴς ὑπέσχετο τὸ πρᾶγμα ἐλεύθερον παντὸς ἐμπραγμάτου δικαιώματος ὑπὲρ τρίτου³. Ἡ δ' εὐθύνῃ αὕτη τοῦ πωλητοῦ, καλουμένη *evictionis obligatio* καὶ *auctoritas*⁴, ἐστὶ κατὰ τὴν τελειωτικὴν μὲρῳσιν αὐτῆς αὐτονόητος⁵, οὐχ ἥττον δύναται καὶ ρητῶς νὰ συμφωνηθῇ⁶. Ἐπὶ ἀγοροπωλησίαις τελουμένης διὰ *mancipatio*, ἐν ᾗ ὁ πωλητὴς ὑπεχρεοῦτο νὰ καταστήσῃ τὸν ἀγοραστὴν κύριον, ἐχορηγεῖτο κατ' αὐτοῦ ἡ *actio auctoritatis* διὰ τὸ διπλάσιον τοῦ τιμήματος, ὅπερ περιελάμβανε καὶ τὸ διαφέρον, πρὸ πάντων δ' ἐπὶ πωλήσεως δούλου⁷. Ἐπὶ δὲ πωλήσεως ἄνευ *mancipatio*, τὸ διπλάσιον τοῦτο συνεφωνεῖτο ἰδιαίτερώς διὰ *stipulatio duplae*, ἥτοι περὶ τοῦ διπλασίου τοῦ τιμήματος, συνήθως ἐπὶ πωλήσεων ἀξίας (*pretiosiores*) καὶ οὐχὶ ἐπὶ εὐτελῶν (*simplariae*)⁸, ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοιαύτης *stipulatio* ἐχορηγεῖτο ἐνίοτε ἀγωγή

§ 20 21 D. 19. 4, 1. 20 D. 18. 6.—8] Hofmann Προσθῆκαι σ. 44 ἐπ.—9] § 41 J. 2. 1.—10] L. 4 pr. D. 19. 4.—11] L. 13 § 22. 1. 38 § 1 D. 49. 1.

§ 452. 1] Τίτλ. Πανθ. de evictionibus et duplae stipulatione 21. 2, Kōδ. de evictionibus §. 44.—2] L. 8. 66 § 3 D. h. t., 1. 43. 45 πρὸς. 1. 3 pr. D. 19. 4. 1. 29 § 3 D. de leg. III. 32.—3] L. 3. 17 C. h. t., 1. 41 pr. 1. 52 § 1, 1. 74 D. h. t.—4] L. 46 § 1, 1. 64 pr., 1. 69 § 2. 4. D. h. t. Paul. Sent. II 47 § 1, Vat. fr. § 10.—5] Paul. Sent. II. 47 § 2, 1. 49 pr. 1. 66 pr. D. 18. 4.—6] L. 13 § 3 D. 12. 2, 1. 11 § 8 D. 19. 4.—7] Paul. Sent. II. 47 § 3, Varro de re rust. II. 10. 5, Ἡ *actio auctoritatis* αὕτη θεωρεῖται: ὡς ἀγωγή ἐξ ἀδικήματος, ὑπάρχοντος, διότι ὁ πωλητὴς ἀπῆρσε τρόπον τινὰ τὸ τίμημα, ἢ διότι ὅταν ἀπέκλωσε τὴν ἥτταν τοῦ ἀγοραστοῦ ἐν τῇ περὶ ἐκνικήσεως δίκῃ (Girard études historiques sur la formation du système de l'eviction. Paris 1884) 112 ἑλ. καὶ ἄνωτ. § 336 σημ. 2.—8] L. 37 § 1, 1. 56 pr. D. h. t.

περὶ τοῦ διπλασίου, οἷον ἐπὶ πωλήσεως δούλων, κατὰ τὸ aedilicium edictum, διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν νομοδιδασκάλων⁹.

Ἀλλὰ τῆς εὐθύνης ταύτης ὁ πωλητὴς ἀπηλλάσσεται, εἰς τὴν μεταξὺ ἡδύνατο ὁ ἀγοραστὴς νὰ χρησιδесπόσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς τὴν ἐπομένως ὁ πωλητὴς, ἐναγόμενος ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ διὰ τῆς actio auctoritatis πρὸς ἀποζημίωσιν, ἡδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ καὶ τὴν ἀντένστασιν τῆς χρησικτησίας καὶ αὕτη ἐστὶ πιθανῶς ἡ μνημονευομένη ἐν τῷ τῆς δ' περιόδου δικαίῳ exceptio annalis Italici contractus (ἐνιαυσία ὑπεξαίρεσις τοῦ ἰταλικοῦ συναλλάγματος)¹⁰. Ὁ ἀγοραστὴς ὅμως ὤφειλεν ἅμα ἐγχειρομένης τῆς ἐκνικήσεως νὰ ἀνακοινώσῃ τὴν δίκην τῷ πωλητῇ (denuntiare litem), πλὴν ἐναντίας συμφωνίας ἢ ἀναμφισβητήτου δικαιώματος τοῦ τρίτου, ἵνα ὁ πωλητὴς προσέλθῃ καὶ προστατεύσῃ αὐτὸν ἐν τῇ νομῇ¹¹. Οἱ δὲ λοιποὶ κανόνες τῆς ἐκνικήσεως ἀνήκουσι τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ¹².

§ 453. Ἐτέρα εὐθὺνη τοῦ πωλητοῦ πρὸς ἀποζημίωσιν πηγάζει ἐκ τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ πωληθέντος, περὶ ὧν ὑπῆρχε διάταξις τῆς 12δέλτου, καθ' ἣν ὁ πωλητὴς εὐθύνεται ἕνεκα τῶν ρητῶς συνομολογηθεισῶν ἰδιοτήτων τοῦ πράγματος (quae essent lingua nuncupata), ἥτοι ἐν τῇ συνοδεύουσῃ τὴν mancipatio nuncupatio καὶ δὴ ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ διπλάσιον¹. Ἡ συνομολόγησις αὕτη κατόπιν ἡδύνατο νὰ γείνη καὶ ἄνευ τύπου (dicta, promissa), ἀφ' ἧς ἡ ἀγοροπωλησία κατέστη ἀπλῶς συναينετική σύμβασις· οἱ δὲ νομοδιδάσκαλοι, ἀπ' αὐτῆς τῆς 6'. περιόδου, ἐπέξετειναν διὰ τῆς interpretatio τὴν εὐθύνην τοῦ πωλητοῦ καὶ ἐπὶ τῆς περιπτώσεως τῆς ἀπλῆς γνώσεως αὐτοῦ (si venditor sciret). ἥτοι καὶ ἄνευ ἰδίας συνομολογήσεως².

§ 454. Αἱ διατάξεις αὗται τοῦ jus civile κερύονθησαν καὶ ἐτροποποιήθησαν ἐπὶ δούλων (servi) καὶ κτηνῶν (jumenta, ceterum quo-

—9] L. 37 § 1 D. h. t. Schilling Inst. § 296 σημ. f. Ἰδ' ἀφ' ἐνός Paul. Sent. II. 47 § 2, fr. Vat. § 8, l. 37 § 2 D. h. t., l. 31 § 20 D. 21. 1 καὶ ἀφ' ἐτέρου l. 49 pr., l. 60 D. h. t. l. 6. 8. 25 C. h. t. — 10] Τίτλ. Κωδ. de annali exceptione Italici contractus 7. 40. B. (50. 15). Sell. Jahrb. III. σ. 61 ἐπ., Rudorff Zeits. f. RG. τόμ. 14 σ. 435 ἐπ. — 11] L. 53 § 4, l. 63 pr. D. h. t., l. 8. 9. 20. 23 C. h. t. — 12] Ἰδεὶ Καλλιγὰ τόμ. Γ'. § 243-256, Παπαρρηγ. Ἑρεχ. Α'. § 212. ἐπ.

§ 453. 1] Kix. de off. III. 16.—2] Kix. αὐτ.

que pecus)¹, δι' ἡδίκτου τῶν ἀγορανόμων, τοῦ γνωστοῦ ἐν ταῖς πηγαῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα *aedilicium edictum*². κατ' αὐτὸ ὁ πωλητὴς ὑπεχρεώθη εἰς ἀποζημίωσιν οὐ μόνον διὰ τὰς συνομολογηθείσας ἰδιότητας (*dicta promissa*), ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῶν ἀγνώστων αὐτῷ ἐλαττωμάτων (*etiamsi ignoravit*)³, ἐὰν βλάβῃ τὴν χρῆσιν τοῦ πωληθέντος καὶ δὲν εἶναι γνωστὰ τῷ ἀγοραστῇ ἢ καταφανῇ ἢ ἀσήμεντα (*levissima*). δέον δὲ νὰ ᾧσι σωματικὰ (*sanitas, υἱεία, vitia corporalia*), ἢ ψυχικὰ μὲν, ἀλλ' ἐπιφέροντα καὶ σωματικὴν βλάβην, οἷον ἐπὶ δούλου, ὅστις λόγῳ ψυχικοῦ ἢ διανοητικοῦ ἐλαττώματος καθίστατο φυγὰς (*fugitivus, erro*), ἢ ρητῶς ἀποκεκλεισμένα διὰ συμφωνίας⁴. Τὰς διατάξεις δὲ ταύτας ἐξέτειναν οἱ νομοδιδάσκαλοι εἰς πᾶν ἀντικείμενον τῆς ἀγοροπωλησίως, ἐξαίρεθεισῶν μόνον τῶν εὐτελῶν πωλήσεων (*simpliciarie venditiones*), τῶν πωλήσεων τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν ἐχουσῶν ἀντικείμενον ἀσώματον πρᾶγμα, πλὴν τῆς ἐπικαρπίας⁵.

Κατὰ τὸ *jus civile*, λόγῳ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ πραθέντος, ἐχορηγεῖτο ἡ κοινὴ τοῦ ἀγοραστοῦ ἀγωγή, *actio empti*, χάριν τῆς καταβολῆς τοῦ διαφέροντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ *aedilicium edictum* ἐπήγαγον δύο εἰδικαὶ ἀγωγαί: ἡ *actio redhibitoria* (ἀγωγή ἀναστρέφουσα, περὶ ἀναστροφῆς τοῦ πραθέντος) καὶ ἡ *actio quanti minoris* ἢ *aestimatoria* (ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα, περὶ μειώσεως τοῦ τιμήματος), αἵτινες καὶ ὡς ἐνστάσεις προτείνονται· ἡ πρώτη τούτων σκοπεῖ τὴν λύσιν τῆς ἀγοροπωλησίας καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν πραγμάτων εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς κατάστασιν, ὡς πρὸς τε τὸν ἀγοραστὴν (ὀφείλοντα ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα μετὰ πάσης προσθήκης) καὶ ὡς πρὸς τὸν πωλητὴν (ὀφείλοντα ν' ἀποδώσῃ κυρίως τὸ τίμημα μετὰ τόκου ἀπὸ τῆς καταβολῆς αὐτοῦ). παραγράφεται δὲ μετὰ ἑξ μηνῶν συνθέτου (*menses utiles*)⁶. Ἡ δὲ δευτέρα σκοπεῖ τὴν μείωσιν τοῦ συμπεφωνημένου τιμήματος, μέχρι τῆς ἐκ τοῦ ἐλαττώματος βλάβης καὶ παραγράφεται μετὰ ἑν ἔτος σύνθετον (*annus utilis*)⁷. ἀμφότεραι αἱ παραγραφαί

§ 454. 1] L. 38 § 5 D. 21. 1.—2] Tl. Πανδ. de aedilicio edicto et redhibitione et quanti minoris 21. 4. Κώδ. de aedilicis actionibus 4. 58.—3] L. 1 § 2 D. h. t. Κικ. de off. III. 16.—4] L. 4 § 8, l. 4 § 1-4, l. 14 § 10. 13-17, l. 43 § 1-3 D. h. t.—5] L. 1 § 3, l. 48 § 6. 8 D. h. t., l. 74 § 3 D. 21. 2.—6] L. 19 § 6, l. 23 § 9 l. 24, l. 27, l. 29 § 2, l. 33. 38 pr., l. 41. 59 pr. D. h. t.—7] L. 18 pr., l. 49 § 6, l. 38 pr. D. h. t.

ἄρχονται ἀπὸ τῆς τελέσεως τῆς ἀγοροπωλησίας ἢ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἐλαττώματος, ἢ ἀφ' ἧς ὁ ἀγοραστὴς καταβάλλων τὴν δέουσαν ἐπιμέλειαν ἠδύνατο νὰ ἀνακαλύψῃ αὐτό⁸. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν δύο τούτων ἀγωγῶν δύναται μὲν νὰ ἐπέλθῃ καὶ διὰ τῆς actio empti, ἥτις μάλιστα παραγράφεται μετὰ 30ετίαν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὀφείλει ὁ ἀγοραστὴς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ διαφέρον αὐτοῦ ἐγκτεται ἐν τῷ ἀποτελέσματι τούτῳ, ἐν ᾧ ἐν ταῖς δυσὶν ἐκείναις ἀγωγαῖς ἡ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι περιττή.

§ 455. Ἐνεκα ἰδιαιτέρων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων, οἷους εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου¹, ἀπηγορεύθη εἰς τινὰς ἡ ἀγορὰ ὠρισμένων πραγμάτων π. χ. τοῖς ἄρχουσιν ἐν γένει ἡ ἀγορὰ πραγμάτων πωλουμένων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῶν, οἷον δικαστικῶν ἐνεχυρῶν, ὅπερ σήμερον ἐφαρμόζεται μόνον ἐπὶ τῶν ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπαλλήλων², ἡ πραγμάτων ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν³, τοῖς δὲ τῶν ἐπαρχιῶν ἡ οἷου δῆποτε ἀντικειμένου ἐν τῇ ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν ἐπαρχίᾳ εὐρισκομένου, πλὴν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων⁴. ἐπίσης δὲ τοῖς ἐν ἐπαρχίᾳ στρατιωτικοῖς ἡ ἀγορὰ ἀκινήτου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ⁵ κτλ. Ἄλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς τελευταίαις περιπτώσεσιν ἐξηρέθησαν τὰ πατρικὰ ἀκίνητα κτήματα τῶν προσώπων τούτων, πωλούμενα τυχὸν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου⁶. Ταῦτα πάντα ἀργοῦσι σήμερον. Ἐκ λόγων δὲ μᾶλλον ἰδιωτικοῦ συμφέροντος ἀπαγορεύεται ἡ ἀγορὰ ὑπὸ ἐπιτρόπου, εἴτε ἄμεσος εἴτε ἑμμεσος, εἴτε ἰδιωτικὴ εἴτε ἐπὶ δημοπρασίας, ἀκινήτων ἀνηκόντων τῷ ἐπιτροπευομένῳ⁷, κατὰ δὲ τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ κινητῶν, πλὴν τῶν τῇ συμπράξει τοῦ συνεπιτρόπου ἢ ἐν δημοπρασίᾳ πωλουμένων⁸. Ἐπίσης δ' ἀπαγορεύεται τοῖς ἐντολοδόχοις ἢ διοικηταῖς ἀλλοτρίων ὑποθέσεων ἡ ἀγορὰ πραγμάτων ἀνηκόντων τῷ ἐντολεῖ ἢ τῷ κυρίῳ τῆς διοικουμένης ὑπ' αὐτῶν περιουσίας⁹.

§ 456. Εἰς τὴν ἀγοροπωλησίαν δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλαι συμφωνίαι, ἐν αὐτῇ μὲν συνήθως ἀπαντῶσαι, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας συμ-

8] L. 19 § 6, 1. 55 D. h. t.

§ 455. 1] Πρὸς τὸν. Α' § 84. — 2] Ἰδ' ἀνωτ. § 386, ἀρθρ. 975 Πολ. δικ. — 3] L. 46 D. 18. 4, 1. 18 C. 4. 44, πρὸς. 1. 1. 4 C. Th. 8. 15. — 4] L. § 3 D. 1. 16, 1. 46 § 2 D. 49. 14, 1. 11 C. 2. 20, Κρι. in Verr. IV. 5. — 5] L. 9 pr. D. 49. 16. — 6] L. 9 pr. D. 49. 16, 1. 62 pr. D. 18. 1. — 7] Ἀρθρ. 69 Ν. περὶ ἀνηλίκων κτλ. — 8] L. 5 § 2. 3. 5. 6 D. 26. 7, 1, 34 § 7 D. 18. 1, 1. 5 C. 4. 37. — 9] L. 34 § 7 D. 18. 1.

βάσεις δυνάμεναι νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ καθιστῶσαι τὴν ὀριστικότητα ἢ τὸ ἀμετάκλητον αὐτῆς μετέωρον τῶν τοιούτων συμφωνιῶν, αἵτινες παρὰ Ῥωμαίοις προσετίθεντο ὡς *σύμφωνα* (*pacta adjecta*)¹⁾, αἱ σπουδαιόταται εἰσιν: α) *In diem addictio* (*ὑπερθεματισμός*)²⁾, ἥτοι ἡ συμφωνία περὶ διαλύσεως τῆς ἀγοροπωλησίας, ἐὰν γείνη κρείσσω προσφορά παρ' ἐτέρου, ἢ περὶ ὀριστικῆς ἰσχύος αὐτῆς, ἐὰν μέχρι ὀρισμένου χρόνου μὴ προσενεχθῇ κρείσσω προσφορά³⁾. Ἡ πρώτη τῶν συμφωνιῶν τούτων περιέχει *διαλυτικὴν* αἵρεσιν, ἡ δὲ δευτέρα *ἀναβλητικὴν* ἐν ἀμφιβολίᾳ δ' ἡ αἵρεσις θεωρεῖται ὡς *διαλυτικὴ*. β) *Lex commissoria* (*καταπιστευτὸς νόμος*)⁴⁾, ἥτοι ἡ συμφωνία περὶ διαλύσεως τῆς ἀγοροπωλησίας ἐν περιπτώσει μὴ καταβολῆς τοῦ τιμήματος ἐντὸς ὀρισμένου χρόνου⁵⁾. Ἐν ἀμφιβολίᾳ ἐπίσης ἡ *lex commissoria* περιέχει *διαλυτικὴν* αἵρεσιν⁶⁾. γ) Τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων κληθέντα *pactum de retroemendo* (*σύμφωνον ἐξωνήσεως*), οὗ δυνάμει ὁ πωλητὴς δικαιούται νὰ ἀγοράσῃ πάλιν τὸ πωληθέν, καὶ *pactum de retrovendendo* (*σύμφωνον μεταπωλήσεως*), χορηγοῦν τῷ ἀγοραστῇ τὸ δικαίωμα νὰ μεταπωλήσῃ τὸ πρᾶγμα τῷ πωλητῇ. Ἀμφότερα τὰ *σύμφωνα* τίκτουσι *προσωπικὴν* (*in personam*) ἀγωγὴν⁷⁾. Καὶ δ) τὸ ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτ. *pactum protimiseos*, *σύμφωνον προτιμήσεως*, χορηγοῦν τῷ πωλητῇ τὸ δικαίωμα νὰ προτιμηθῇ παντὸς ἄλλου ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ πράγματος, ἐν ᾗ περιπτώσει πωληθῇ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ· καὶ ἐκ τοῦ συμφώνου τούτου τίκεται μόνον *προσωπικὴ ἀγωγή*⁸⁾. Ἄλλ' ἡ *προτίμησις* ἀπορρέει ἐνίοτε ἐκ τοῦ νόμου ὑπὲρ ὀρισμένων προσώπων, π. χ. ἐπὶ ἐμφυτεύσεως⁹⁾. ἀνεπτύχθη δὲ πρὸ πάντων ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ ὡς ἐμπράγματον δικαίωμα ἐπὶ ἐκπαίσεως ἀκινήτων¹⁰⁾, ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ Νόμου περὶ Μεταγραφῆς¹¹⁾.

§ 457. Ἡ ἀγοροπωλησία λύεται ὡς πᾶσα σύμβασις, π. χ. τῇ κοινῇ συναινέσει τῶν μερῶν (*contrario consensu*) εἴτε ἐν ὅλῳ, εἴτε ἐν μέρει.

§ 456. 1] Περὶ τῶν *pacta* ἐν γένει ἴδε κατωτ. § 476.—2] Τίτλ. Πανδ. de in diem additione 18. 2. B. (19. 2).—3] L. 2. pr. D. 19. 2., 1. 2 § 4 D. 41. 4.—4] Τίτλ. Πανδ. de lege commissoria 18. 3. B. (19. 3).—5] L. 1 D. 18. 3.—6] L. 2 § 3 D. 41. 4., 1. 1 D. 18. 3.—7] L. 12 D. 19. 5., 1. 2 C. 4. 54.—8] L. 75. 81 § 1 D. 18. 1., 1. 21 § 5 D. 49. 4.—9] *Id.* ἀνωτ. § 373.—10] Παπαρρηγ. *Ερογ.* B'. § 23-27. Καλλιγᾶ τόμ. Γ'. § 269-271. Zach. von Lingenthal *Gesch.* § 59.—11] *Αφρ.* 10.

ρει, διὰ τῆς ἐξόδου τῆς διαλυτικῆς αἰρέσεως, εἰδικώτερον διὰ τῆς *actio redhibitoria* κτλ. Ἐπίσης ὁμῶς λύεται καὶ διὰ τῆς καλουμένης *υπερόγκου βλάβης* (*laesio enormis* κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι ἐὰν δοθῇ τίμημα ἥττον τοῦ ἡμίσεος τῆς κατὰ χρόνον τοῦ καταρτισμοῦ τῆς ἀγοροπωλησίας ἀγοραίας ἀξίας τοῦ πράγματος, ὅτε ὁ μὲν πωλητὴς δικαιούται νὰ ζητήσῃ τὴν διάρρηξιν, ὁ δ' ἀγοραστὴς ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ πρᾶγμα, οὐχ ἥττον ἐξ ἐτέρου δικαιούται νὰ προσφέρῃ τὸ ἐλλείπον μέχρι τῆς ἀληθοῦς, κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην, ἀξίας καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν ἀγοροπωλησίαν ἰσχυράν (*facultas alternativa*)¹. Τὸ εὐεργέτημα τοῦτο εἰσῆχθη ὑπὸ τῶν αὐτοκρ. Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῷ 285 μ. Χ., κατηργήθη πιθανῶς κατόπιν², ἀλλ' ἐπανεισῆχθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ³. Ἡ ἔκτασις ὁμῶς αὐτοῦ, ὡς καὶ οἱ ὅροι τῆς ἐφαρμογῆς φιλονεικοῦνται⁴.

II

LOCATIO CONDUCTIO (ΜΙΣΘΩΣΙΣ)

§ 458. Ὅρισμός τῆς μισθώσεως. Εἶδῃ. Ὀνοματολογία. — § 459. Στοιχεῖα τῆς μισθώσεως. — § 460. Ἀπαγορεύσεις τῆς μισθώσεως. Ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα. — § 461. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς μισθώσεως. — § 462. Αὐδία τῆς μισθώσεως. Παράγγελμα. — § 463. *Lex Rhodia de jactu*.

§ 458. *Μίσθωσις* (*locatio, conductio*)¹ ἐστὶν ἡ ἐναλλαγὴ χρήσεως ἀντὶ χρημάτων². Ἀντικείμενον δὲ τῆς χρήσεως δύναται νὰ εἶναι εἴτε πρᾶγμα (*res*), εἴτε ὑπηρεσίαι ἀνθρώπου (*operae*). Ὅθεν διακρίνονται κυρίως δύο εἶδη μισθώσεως, *μισθώσις πράγματος* (*locatio conductio rei* κατὰ τοὺς νεωτ.) καὶ *μισθώσις ὑπηρεσίας*, ἥτις ἔχει ὡς ἀντικείμενον ἢ τὴν ἄμεσον χρῆσιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, ὅτε

§ 457. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 403 σημ. 4.—2] Schilling Inst. § 300 σημ. m.—3] L. 2 C. 4. 44.—4] Καλλιγᾶ τόμ. Γ'. § 225-227. Παπαρηγ. 'Εροχ. Α'. § 242-251. Εἰδικὴ διατριβὴ περὶ Ὑπερόγκου βλάβης ὑπὸ I. Εὐκλείδου 1889. (Ἀθῆν. Κωνσταντινίδης). Διακοπούλου Ἀγόρασες σ. 176 ἐπ.

§ 458. 1] Τίτλ. Εἰσηγ. de locatione et conductione 3. 24, Πανδ. locati conducti 19. 2, Κώδ. de locato et conducto 4. 65, Βασ. 20. 4. — 2] Πρόδ. Isidor. Orig. V. 25. Ἡ μίσθωσις δὲν ἦτο ἀπ' ἀρχῆς αὐτοτελὴς σύμβασις ἐν τῷ

καλεῖται *locatio conductio operarum*, κατὰ Γάϊον³ (μισθώσεις ὑπηρεσιῶν), ἢ τὸ διὰ τούτων παραχθισόμενον ἀποτέλεσμα, ἔργον, ὅτε καλεῖται *operis locatio* (*ἐργολαβία*)⁴ καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγοροπωλησίαν, ὡς ὅτι ὁ προσφέρων τὰς ἰδίας δυνάμεις καταβάλλει καὶ ἅπασαν τὴν ὕλην, π. χ. ὁ ὑποθηματοποιός⁵. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς *l. c. rei* καὶ τῆς *l. c. operarum* ὁ παρέχων τὴν χρῆσιν τοῦ πράγματος ἢ τῶν δυνάμεων καλεῖται *locator μισθώσας* (ἐπὶ *l. c. operarum* εἰδικῶς ἐν ταῖς πηγαῖς *qui operas suas locavit*, ἐπὶ δ' οἰκιακῶν ὑπηρεσιῶν *mercenarius, μισθωσις*)⁶. ὁ δ' ἕτερος *conductor*, *μισθωσάμενος* ἢ *μισθωτής*⁷, ὅστις ὅμως ἐν τῇ *l. c. rei* λαμβάνει καὶ ποικίλα ἄλλα ὀνόματα, ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου π. χ. *colonus* ἐπὶ ἀγροτικῶν κτημάτων⁸, *inquilinus* ἢ καὶ *habitor* ἐπὶ ἀστυκῶν⁹ κτλ. Ἐπὶ δὲ τῆς *operis locatio*, τὰ ὀνόματα *locator* καὶ *conductor* ἀναστρέφονται, διότι *locator* (*ἐργοδότης μισθωσάμενος* ἢ *μισθωτής*) καλεῖται ὁ λαμβάνων τὴν χρῆσιν τῶν ὑπηρεσιῶν, *conductor* (*ἐργολάβος, μισθώσας, μισθωτὴς*) δ' ὁ παρέχων τὴν χρῆσιν ταύτης¹⁰.

§ 459. Ἡ μισθωσίς ἐστὶ πλήρης ἅμα τῇ συμφωνίᾳ περὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ἀνταλλάγματος κατὰ τὰς αὐτὰς καὶ ἐπὶ ἀγοροπωλησίας ἀρχάς¹. Ἀντικείμενον αὐτῆς δύναται νὰ ᾖ πᾶν κινητὸν ἢ ἀκίνητον², ἐνσώματον ἢ ἀσώματον, ἴδιον ἢ ἀλλότριον κτλ., ἢ πᾶσα ὑπηρεσία τεχνικὴ ἢ ἀπλῆ, ἀλλὰ πάντοτε θεμιτὴ³. Τὸ δ' ἀντάλλαγμα τῆς

ρ. δικαίω, ἀλλὰ περιελαμβάνετο ἐν τῇ πωλήσει ἀφ' ἧς ἡ μὲν *l. c. operarum* καὶ *operis* ἀπεχωρίσθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ βου. α. κτ. P. αἰ., ἡ δὲ *l. c. rei* κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 7ου. Voigt R. G. § 56.—3] III. 147. — 4] L. 22 § 1. 2, l. 58 D. h. t., l. 5 § 1 D. 50. 16.—5] Gai. III. 147, § 4 J. h. t., l. 20. 65 D. 18. 1, l. 2 § 1 D. h. t. — 6] L. 38 pr. D. h. t., l. 22 C. h. t., l. 41 § 1 D. 48. 19, B. (60. 51) 11 § 1.—7] L. 49 D. h. t., Νεαρά 123 κεφ. 6.—8] L. 5 C. h. t., l. 3. 15 § 2. 4 D. h. t.—9] L. 49 § 4, l. 24 § 2, l. 25 § 1, l. 27 pr. l. 30, l. 60 pr. D. h. t. — 10] L. 26. 36 κτλ. D. h. t. B. αὐτ. 35. Ἡ ἀναστροφή αὐτῆς τῶν ἔρων ἀποδίδεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη ἐφαρμογὴ τῆς τοιαύτης μισθώσεως ὑπῆρξεν ἡ διατροφή (νομῆς) ἀλλοτρίων κτηνῶν, ὅτινα ὁ μισθωτὴς ὠδήγει (*conducere*, πρὸς l. 9 § 5 D. 49. 2) Dernb. Pand. § 110 σημ. 7.

§ 459. 1] Pr. J. h. t., l. 2 pr. D. h. t., Πρὸς l. Gai. III. 142, l. 52 pr. D. 24. 4 καὶ ἀνωτ. § 450.—2] Φιλονεικεῖται τὸ ζήτημα ἂν ἡ μισθωσίς κινητῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν (Burekhard Zur Gesch. der loc. cond. σ. 28) ἢ οὐ (Karlowa αὐτ. σ. 636).—3] Π. χ. l. 42 § 2, l. 38 D. 7. 4, § 5 J. h. t., l. 25 § 1 D. h. t., l. 25 C. h. t., arg., l. 7 § 3, l. 16 pr. D. 38. 1.

χρήσεως καλούμενον *merx* (μισθώμα)⁴, ἐνίοτε δὲ καὶ *pretium*⁵, δέον, ὥς καὶ ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ, νὰ συνίσταται εἰς χρήματα⁶, διότι ἄλλως δὲν ὑπάρχει μισθώσις, ἀλλ' ἑτέρα σύμβασις *ιδιόζυκτος* εἶδους (*proprium genus contractus*⁷), πλὴν ἐπὶ ἀγροτικῶν καρποφόρων κτημάτων, ἐφ' ὧν τὸ μισθώμα δυνατὸν νὰ συνίσταται εἰς ποσοστὸν καρπῶν, ὅτε ὁ μισθωσάμενος καλεῖται *ἐπίμορτος* (*colonus partiaris*, *μορτίτης*), ἡ δὲ τοιαύτη μισθώσις προσεγγίζει πολὺ τῇ ἐταιρείᾳ⁸ καὶ εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀπαντῶσα ἐν τε τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Σόλωνα καὶ τῇ τοῦ Μωϋσέως⁹.

§ 460. Ἐνεκα λόγων ὁμοίων καὶ παρεμφερῶν πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ¹, ἀπηγορεύετο πολλάκις ἡ μισθώσις π. χ. ἡ τῶν δημοσίων προσόδων τοῖς ὀφειλέταις τοῦ Δημοσίου καὶ κοινότητος, πρὸ τῆς παροχῆς ἐγγυητοῦ διὰ τὰ χρεῖα τῶν², τοῖς *curiales*, τοῖς *decuriones* καὶ τοῖς στρατιώταις κτημάτων καὶ δὴ ἀγροτικῶν³ κτλ., κατὰ τὴν 123 Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (546) τοῖς κληρικῶσι καὶ μοναχοῖς ἡ μισθώσις δημοσίων προσόδων ἢ ἀλλοτρίων ἀκινήτων, πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν⁴, ἀρχαιότερον⁵ ἢ δὴ ἀπηγορεύετο τοῖς ἐπιτρόποις καὶ κηδεμόσιν ἡ τῶν δημοσίων προσόδων καὶ τῶν δημοσίων ἢ αὐτοκρατ. κτημάτων πρὸ τῆς λογοδοσίας· ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀργοῦσι νῦν, πλὴν τῆς ἀφορώσεως εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς ἀπαγορεύσεως⁶.

Ἐξ ἑτέρου ὡς πρὸς τὴν μισθώσιν ὑπηρεσίας, ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν ἐπιστημονικῶν ἢ ἐν γένει *ἐλευθέρων* ἐπαγγελματίων (*studia liberalia, artes*)⁶, π. χ. τοῦ ρήτορος, γραμματικοῦ κτλ., ἀντὶ ἀμοιβῆς, καλουμένης εἰδικῶς *honorarium* (*ὀνοράριον, μισθός*)⁷, ἔτι δὲ καὶ τῶν κατ' ἀρχαῖον ἔθος ἀμισθεὶ προσφερομένων, π. χ. ἡ τοῦ *juris consultus*, ἡ τοῦ γεωμέτρου⁸, δὲν ὑπῆχθη παρὰ τῶν Ρωμαίων μετὰ λεπτότητος σκεπτομένων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μισθώσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν τῆς *ἐνταλῆς*

4] Π. χ. *Gai.* III. 142. pr. J. h. t.—5] Π. χ. I. 28 § 2. I. 30 § 3. I. 35 § 4. I. 58 pr. D. h. t. I. 13 § 1 D. 50. 16, Varro de L. L. IV. 36.—6] ¹⁸ ἀνωτ. § 449.—7] § 2 J. h. t. Θεσφ. αὐτ., I. 5 § 2 D. 49. 5.—8] L. 25 § 6 D. h. t., I. 8. 24 C. h. t.—9] *Leist Alt. jus gent.* σ. 449, Π. χ. *Λεωτ.* 27. 30 ἐπ.

§ 460. 4] ¹⁸ ἀνωτ. § 424.—2] L. 9 § 3 D. 39. 4.—3] L. 30. 31. C. h. t. I. 50 D. h. t.—4] *Κερ.* 6.—5] L. un. C. 5. 41, πρὸς Π. Παπαρηγ. *Ἐρεχ.* Β' 39 ἐ. τ. ἀλλὰ καὶ *Καλλιγᾶ Γ'* § 280.—6] L. 1 pr. D. 50. 13.—7] L. 4 § 5, 40. 12 D. 50. 13, I. 38 § 1 D. h. t. B. αὐτ. λη' σχόλ. καὶ 54. 144 § 4. 5.—8] *Tac. Ann.* XI. 5, I. 1 pr. D. 41. 6.

(mandatum) ἢ ἄλλου εἶδους ἐνοχικῆς σχέσεως ἰδιαζούσης⁹. παρ' ἡμῶν δὲ εἶναι μὲν μίσθωσις ἄλλ' ἰδιαζόντος εἶδους¹⁰.

§ 461. Ἡ μίσθωσις, ὡς ἀμφοτεροβαρὴς σύμβασις, τίττει ἐκατέρωθεν ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα, ἅτινα πηγάζουσι μὲν κυρίως ἐκ τῆς συμφωνίας τῶν μερῶν, ἐν ἐλλείψει δὲ τοιαύτης ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ κρίνονται ἐλευθέρως ὡς καὶ ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ, διότι καὶ ἡ μίσθωσις εἶναι contractus bonae fidei. Καὶ ἡ μὲν ἀγωγή τοῦ μισθώσαντος κατὰ τοῦ μισθωτοῦ καλεῖται ἐν τε τῇ l. c. rei καὶ τῇ l. c. operarum actio locati, ἡ δ' ἀντίστροφος actio conducti¹, ἀμφοτέραι bonae fidei. Ἐν δὲ τῇ l. c. operis, οἱ ὅροι καὶ ἐνταῦθα ἀναστρέφονται, ὡς ἀνωτέρω². Ἐν δὲ τῇ μνεῖα τῶν ἐκ τοῦ νόμου κυριωτέρων ὑποχρεώσεων τῶν συμβαλλομένων διακριτέον ἐξ ἑνὸς τὴν l. c. rei καὶ ἐξ ἑτέρου τὴν l. c. operarum καὶ operis.

I. Locatio conductio rei. Ὁ μισθώσας (locator) ὀφείλει νὰ παράσχω τῷ μισθωτῇ (conductor) τὴν χρῆσιν τοῦ πράγματος, μετὰ τῶν προσθηκῶν αὐτοῦ³, ὑποχρεούμενος ἐνεκα παντὸς ἐλαττώματος, κωλύοντος τὴν χρῆσιν ἢ τὴν ἀνενόχλητον χρῆσιν (frui licere) αὐτοῦ εἰς μείωσιν τοῦ μισθώματος ἢ ὑφ' ὠρισμένας συνθήκας καὶ εἰς λύσιν τῆς μισθώσεως ἢ καὶ τὸ διαφέρειν⁴. ἐπίσης ὀφείλει νὰ παραδώσῃ τὸ πρᾶγμα ἐγκαίρως καὶ δι' ἅπαντα τὸν συμπεφωνημένον χρόνον⁵, νὰ φέρῃ τὰ βάρη τοῦ πράγματος, ἥτοι φόρους κτλ.⁶, νὰ διατηρῇ τὸ πρᾶγμα ἐν προσηκούσῃ τῇ χρήσει καταστάσει⁷ καὶ νὰ καταβάλλῃ τῷ μισθωτῇ πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀναγκαίαν ἢ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ δαπάνην ἐπὶ τοῦ πράγματος, πλὴν τῆς χάριν παραγωγῆς καρπῶν⁸. Ὁ δὲ μισθωτὴς (conductor) ὀφείλει πρωτίστως νὰ καταβάλλῃ τὸ μίσθωμα ἅμα τῷ πέρατι τῆς μισθώσεως, πλὴν ἐναντίας συμφωνίας⁹. Ἐπὶ δὲ καρποφόρων ἀγροτικῶν κτημάτων δύναται ν' ἀπαιτήσῃ ἀνάλογον μείωσιν αὐτοῦ, ἐὰν ἐνεκα ἐκτάκτων ἀτυχημάτων (θεομηρίας) μειωθῇ ἡ πρόσοδος, ὅτε

9] L. 7 D. 17. 1, l. 1 C. 4. 35. l. 1 D. 11. 6. Πρὸς. ἀνωτ. § 352 σημ. 19.—10] Πρὸς. Παπαρρηγ. αὐτ. § 34.

§ 461. 1] L. 17 C. h. t.—2] § 458 σημ. 41.—3] Πρὸς. l. 19 § 2 D. h. t. καὶ l. 8 ἐπ. D. 33. 7.—4] L. 9. 45 § 1, l. 19 § 1. 5. l. 25 § 2 D. h. t.—5] L. 45 § 1, l. 19 § 2, l. 60 pr. D. h. t.—6] L. 32 § 6 D. 26. 7, l. un. § 3 D. 43. 40, l. 7 pr. D. 39. 4. Πρὸς. Καλλιγᾶ § 303. Παπαρρηγ. Ἐροχ. Β'. § 44.—7] L. 45 § 1, l. 25 § 2 D. h. t.—8] L. 55 § 1, l. 61 pr. D. h. t.—9] Πρὸς. l. 19 C. h. t., l. 34 D. 50. 17.

ὅμως ἐν περιπτώσει ἐκτάκτου εὐφορίας συμψηφίζεται ἡ ἐκτακτος αὕτη εὐφορία μετὰ τῆς ἐκτάκτου ἀφορίας ¹⁰. μετὰ δὲ τὸ πέρας μισθώσεως ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα τῷ μισθώσαντι, ὡς παρέλαβεν αὐτό, πλὴν τῆς ἐκ τῆς χρήσεως συνήθους φθορᾶς ¹¹. Παρὰ Ρωμαίοις δέ, οὐχὶ ὅμως καὶ παρ' ἡμῖν ¹², δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πράγματος οὔτε ἐπικαλούμενος ἰδίαν κυριότητα ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὥφειλε νὰ παραδώσῃ αὐτὸ καὶ κατόπιν νὰ διεκδικήσῃ τὴν κυριότητα ¹³. Ἀρνούμενος δὲ τὴν ἀπόδοσιν ὑπέκειτο ἐπίσης παρὰ Ρωμαίοις εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ μισθώσαντος προσδιοριζομένου ἐνόρκως (jus iurandum) ποσοῦ ¹⁴. Δὲν ἔχει δὲ τὴν νομὴν, ἀλλὰ μόνον τὴν κατοχὴν τοῦ πράγματος ¹⁵ καὶ ἐπὶ καρποφόρου ἀγροτικοῦ κτήματος γίνεται κύριος τῶν καρπῶν διὰ (ὑπονοουμένης) παραδόσεως ¹⁶. Δικιοῦται δὲ τέλος εἰς μεταμίσθωσιν τοῦ πράγματος εἰς ἕτερον (sublocatio κατὰ τοὺς νεωτ.), ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ ἐναντία συμφωνία ¹⁷.

II. Locatio conductio operarum καὶ operis. Ἐν τῇ l. c. operarum ὁ μισθώσας (locator) καὶ ἐν τῇ l. c. operis ὁ ἐργολάβος (conductor) ὀφείλουσιν ὁ μὲν πρῶτος νὰ παράσχῃ τὰς συμπεφωνημένας ὑπηρεσίας, ὁ δὲ δεύτερος τὸ ἔργον (ἀποτέλεσμα) ¹⁸, εὐθυνόμενος προσωπικῶς καὶ διὰ τοὺς βοηθοὺς αὐτοῦ, πλὴν ἐὰν ἐπιτρέπηται αὐτῷ εἴτε ρητῶς εἴτε σιωπηρῶς ἢ πρόσληψις τοιοῦτων, ὅτε ἐνέχεται μόνον ἕνεκα τῆς κακῆς ἐκλογῆς ¹⁹. Ὁ δὲ μισθωσάμενος καὶ ὁ ἐργοδότης ὀφείλουσι νὰ καταβάλλωσι τὸ μίσθωμα ²⁰, ἐπὶ δὲ l. c. operis καὶ ἐὰν τὸ ἔργον πρὸ τῆς παραδόσεως καταστραφῇ ἐκ τυχεροῦ συμβάντος, πλὴν ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ἔργον δὲν εἶχε γεῖναι κατὰ τὰς συμφωνίας τῶν μερῶν ἢ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης ²¹.

Ἐν ἀπάσαις δὲ ταῖς ἐκ τῆς μισθώσεως ἀδιακρίτως τοῦ εἶδους ὑποχρεώσεσιν ἐκάτερος τῶν συμβαλλομένων ἐνέχεται καὶ ἕνεκα ἐλαφρᾶς ἀμελείας (culpa levis), ἅτε ὠφελούμενος ἐκ τῆς συμβάσεως ²².

10] L. 15 § 2-5, l. 25 § 6 D. h. t. l. 8. C. h. t. Ἰδε Παπαρηγ. 'Ερογ. Β'. § 52 ἐπ. Καλλιγᾶ § 292 καὶ 293.—11] Arg. § 5 J. h. t., Paul. Sent. II, 18 § 2, l. 9 § 3, l. 60 § 7 D. h. t.—12] Παπαρ. αὐτ. § 59.—13] L. 25 C. h. t.—14] L. 48 § 1 D. h. t.—15] § 5 J. 4. 15, l. 9 D. 6. 1. 1. 3 § 12, l. 30 § 6 D. 41. 2.—16] § 36 J. 2. 1, l. 6 D. 39. 5. Πρβλ. ἀνωτ. § 344.—17] L. 30. 58 pr. l. 60 pr. D. h. t., l. 6 C. h. t.—18] L. 14. 22 C. h. t.—19] Windscheid § 401 σημ. 4. 5.—20] L. 30 § 3 D. h. t., l. 2. 17 C. h. t.—21] L. 36. 37. 62 D. h. t.—22] Ἰδε τὰ χωρία τῆς σημ. 11 καὶ Gai. III. 206. § 16 J. 4. 4, l. 9 § 5, l. 41 § 3, l. 13 § 5. 6 D. h. t., ἴδ' ἀνωτ. § 412.

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

§ 462. Ἡ μίσθωσις ἐκτὸς τῶν γενικῶν ἀποσβεστικῶν παντὸς ἐνοχικοῦ δικαίωματος λόγων λύεται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἰδιαζόντων ἐπὶ τῆς l. c. rei : διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ ὀρισμένου χρόνου, ὅστις συνήθως ἦτο παρὰ Ῥωμαίοις πενταετής, ἴσως ἔνεκα τῆς ἐν ἀρχῇ ἐμφανίσεως τῆς μισθώσεως ἐπὶ δημοσίων κτημάτων¹, διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ πράγματος² καὶ διὰ τῆς περιελεύσεως τῆς κυριότητος αὐτοῦ εἰς τὸν μισθωτὴν³. Ἐν τῇ διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ ὀρισμένου χρόνου λύσει δύναται νὰ ἐπέλθῃ νέα μίσθωσις εἴτε ρητῶς, ὅτε οὐδὲν ἐγείρεται ζήτημα, εἴτε ἐπὶ τῶν ἀγροτικῶν καὶ σιωπηρῶς, ἢ κατὰ τοὺς νεωτ. *tacita re-locationis* (σιωπηρὰ ἀναμίσθωσις), τοῦλάχιστον ἐπὶ ἐν ἔτος⁴. Ἐπὶ δ' ἀστυκῶν καὶ ἀναλόγως ἐπὶ παντὸς ἄλλου πράγματος δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν νεωτάτην θεωρίαν σιωπηρὰ ἀναμίσθωσις ἐφ' ὀρισμένον χρόνον, ἀλλ' ὁ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται μόνον ἐφ' ὅσον χρῆται τῷ πράγματι⁵.

Ἐξ ἐτέρου δ' ἐπιτρέπεται ἐνίοτε καὶ ἀζήτητος μονομερὴς λύσις τῆς συμβάσεως καὶ ἐπὶ μὲν τῆς l. c. rei τοιοῦτον δικαίωμα κέκτηται ὁ μισθώσας α) ἐὰν ὁ μισθωτὴς καθυστερήσῃ τὸ μίσθωμα ἐπὶ διετίαν⁶, β) ἔνεκα κακῆς χρήσεως τοῦ πράγματος⁷, γ) ἐὰν δέηται τοῦ μισθωθέντος οἴκου πρὸς ἰδίαν, ἀπρόοπτον καὶ μὴ δυναμένην ν' ἀναπληρωθῇ ἄλλοθεν χρῆσιν⁸ καὶ δ) ἔνεκα ἀναγκαιᾶς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ πράγματος ἐπισκευῆς⁹. Ὁ δὲ μισθωτὴς α) ἐάν, ἄνευ πταίσματος αὐτοῦ, τὸ πρᾶγμα καταστῇ ἄχρηστον ἢ ἐπικίνδυνον¹⁰ καὶ β) ἐὰν μὴ δοθῇ αὐτῷ ἡ χρῆσις τοῦ πράγματος ἐγκαίρως καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως¹¹.

Ἐπὶ δὲ l. c. *operis* ἀπαντᾷ καὶ ἡ διάταξις ὅτι ἐπιτρέπεται μονομερὴς λύσις, ἐὰν ὁ ἐργαδότης ἀνακαλύψῃ, ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἐργολάβου ἦν πολὺ κατώτερος τῆς ἀναγκαιᾶς δαπάνης· ὁφείλει ὅμως νὰ πληρώσῃ τῷ ἐργολάβῳ τὸ κατεσκευασμένον ἤδη μέρος τοῦ ἔργου¹².

Τὸ ἐνέχυρον ἐπὶ τῶν *invecta et illata* ὑπὲρ τοῦ μισθώσαντος, ὅπερ

§ 462. 1] L. 41 C. h. t., l. 9 § 1 D. 39. 4. Mommsen (Sav. St. röm. Abt. VI σ. 260 ἐπ.). Τὸ τοιοῦτο πέρας ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῆς l. c. *operarum*. — 2] L. 9 § 1 D. h. t. — 3] L. 9 § 6 D. h. t. — 4] L. 43 § 11, l. 44 D. h. t., l. 46 C. h. t. — 5] Πρβλ. Παπαρηγ. Ἐφημερ. Ἑλλήν. καὶ Γαλλ. Νομολ. τόμ. 5 σ. 30 ἐπ. — 6] L. 54 § 1, l. 56 D. h. t. — 7] L. 54 § 1 D. h. t., l. 3 C. h. t. — 8] L. 3 C. h. t. — 9] L. 30 pr. l. 35 pr. D. h. t. — 10] Π. χ. l. 25 § 2, l. 27 § 1, l. 43 § 7, l. 60 pr. D. h. t., l. 28. 33 D. 39. 2. — 11] L. 24 § 2, l. 60 pr. D. h. t. — 12] L. 60 § 4 D. h. t.

ἀντικατέστη νῦν διὰ προνομίου, εἶδομεν ἤδη ἀλλαχού¹³. Ἐάν δ' ὁ μισθώσας μετὰ τὴν λύσιν τῆς μισθώσεως πράγματος παρακωλύῃ ἄνευ λόγου τὴν ἐξαγωγήν τῶν, εἴτε ἰδίων τοῦ μισθωτοῦ εἴτε ἀλλοτρίων, πραγμάτων ὑπ' αὐτοῦ εἰσκομισθέντων, ὑπόκειται ἰδίῳ παραγγέλματι *interdictum de migrando, perī μετοικήσεως*)¹⁴, ὡς ἐξ ἐτέρου ὁ ἐκμισθωτὴς σήμερον ἀπολαύει προνομιακῆς διαδικασίας πρὸς ἐξώσιν τοῦ μισθωτοῦ¹⁵.

§ 463. Πρὸς τὴν μίσθωσιν συνδέεται ἡ *lex Rhodia de jactu*, ὁ Ῥωδίου νόμος περὶ ἀποβολῆς¹, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον μὲν παρὰ τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπιφανῶν θαλασσοπόρων Ῥωδίων², ἀλλ' αὐτοὶ διεμόρφωσαν πληρέστερον, συνδέσαντες αὐτὸν μετὰ τῆς μισθώσεως καὶ δὴ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῷ νομοδιδασκάλων³, ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν χρόνων. Ὁ νόμος οὗτος ἀφορᾷ εἰς τὰς ναυλώσεις πλοίων καὶ περιέχει κυρίως τὴν διάταξιν, ὅτι ἐν περιπτώσει χύσεως, χάριν ἀποτροπῆς κινδύνου, μέρους τοῦ φορτίου ἢ μέρους τῆς ἀποσκευῆς τοῦ πλοίου, οἱ κύριοι τῶν διασωθέντων ὀφείλουσι νὰ συνεισφέρωσιν ἀναλόγως τῆς ἀξίας αὐτῶν πρὸς ἄρσιν τῆς ζημίας τῶν κυρίων τῶν ἐκχυθέντων, οἵτινες ἐπίσης συνεισφέρουσιν ἀναλόγως⁴. Διὰ δὲ τῆς ἐρμηνείας ἐξετάθησαν αἱ διατάξεις αὗται καὶ ἐπὶ πάσης βλάβης τοῦ φορτίου ἐπελθούσης χάριν σωτηρίας τοῦ ὅλου, οἷον ἐκ τῆς ἀπλῆς μεταφορᾶς εἰς λέμβους κτλ.⁵. Τοῖς κυρίοις τοῦ βλαβέντος ἢ χυθέντος φορτίου ἐχορηγεῖτο ἡ *actio locati* κατὰ τοῦ ναυκλήρου, τοῦτ' ἔστι δ' ἡ *actio conducti* κατὰ τῶν κυρίων τῶν διασωθέντων πραγμάτων⁶. Σήμερον αἱ περιπτώσεις αὗται ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ Ἐμπορ. Νόμου⁷.

[13] Ἀνωτ. § 382 καὶ ἄρθ. 941 § 4 Πολ. Δικ.—[14] Τίτλ. Πανδ. de migrando 43. 32.—[15] Ν. Υ'ΑΖ' τοῦ 1871 *Περὶ ἐξώσεως δυστροπούντων μισθωτῶν*.

§ 463. 4] Τίτλ. Πανδ. de lege Rhodia de jactu [14. 2, B. 53. 3.—2] *Kix. pro lege Man. 18*, Στράβων Γεωγραφ. 1. 14, Gell. N. A. VI. 3. Πάλλη *Λόγος* τῆς 26 Νομβρίου 1868 ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.—3] Πρὸς. 1. 2 pr. § 3 D. h. t.—4] L. 1 D. h. t. Paul. Sent. II. 7 § 1.—5] L. 4 § 2 D. h. t.—6] L. 2 pr. D. h. t.—7] Ἀρθ. 410.

III

SOCIETAS (ETAIRIA)

§ 464. Ὅρισμός καὶ φύσις τῆς ἐταιρείας.—§ 465. Εἶδη τῆς ἐταιρείας.—§ 466. Ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς ἐταιρείας.—§ 467. Λύσις τῆς ἐταιρείας.

§ 464. Ἐταιρεία (*κοινωνία*, *societas*)¹ ἐστὶν ἡ πρὸς ἐπίτευξιν κοινου σκοποῦ ἐκ συμβάσεως κοινωνία παροχῶν. Ἐπομένως τῆς μὲν *κοινοπραξίας* διαφέρει καθ' ὅσον πηγάζει ἐκ συμβάσεως, ἐν ᾗ ἐκείνη δύναται νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐκ τύχης, οἷον ἐπὶ πολλῶν συγκληρονόμων, τῶν δὲ λοιπῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων, καθ' ὅσον ἐν μὲν ταύταις ἕκαστος τῶν συμβαλλομένων ἴδιον ἐπιδιώκει συμφέρον, ἐν δὲ τῇ ἐταιρείᾳ ἐπιδιώκεται ἓν, κοινὸν ἅπασιν. Καταρτίζεται δὲ δι' ἀπλῆς συναινέσεως περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν παροχῶν².

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐταιρείας δύναται νὰ ᾖ οὐ μόνον χρηματικὸς, ἀλλὰ καὶ οἷος δῆποτε, οἷον πνευματικῆς ὠφελείας, ἀναψυχῆς κτλ.³, πάντοτε ὅμως θεμιτός, διότι ἄλλως ἡ ἐταιρεία ἐστὶν ἄκυρος⁴. οἱ συμβαλλόμενοι καλοῦνται *socii* (*κοινοὶ*, *ἐταῖροι*)⁵, ἡ δὲ πρὸς ἀλλήλους σχέσις αὐτῶν προσομοιάζεται ἐν ταῖς πηγαῖς τῇ ἀδελφικῇ (*societas jus quodammodo fraternitatis in se habeat*, οἱ *κοινοὶ* τρόπον τινα ἀδελφοὶ εἰσὶ)⁶.

Αἱ δὲ παροχαὶ αὐτῶν δύνανται νὰ συνίστανται ἐξ οἰοῦδῆποτε ἀντικειμένου, οἷον πράγματος κινητοῦ ἢ ἀκινήτου, ἐνσωμάτου ἢ ἀσωμάτου ἢ καὶ ἀπλῶς ἐκ πράξεων⁷. ἕκαστος δ' ἐταῖρος δικαιούται νὰ μετάσχη τῶν ἐκ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ τῆς ἐταιρείας ὠφελειῶν, ὀφείλων νὰ ὑποβληθῇ καὶ ταῖς ζημίαις⁸. Ἄκυρος δ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἐταιρεία, ἐν ᾗ τινες τῶν ἐταίρων ὑπόκεινται μόνον ταῖς ζημίαις, ἀποκλειόμενοι τῶν κερδῶν καὶ ἥτις ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων *societas leonina* (*λεοντεία*)⁹. Ἀλλ' ἡ ἀναλογία μεταξὺ κέρδους καὶ παροχῆς

§ 464. 1] Τίτλ. Πανδ. pro socio 47. 2, Κωδ. eod. 4. 37, Εισηγ. de societate 3. 25, Βασ. 12. 4.—2] L. 4 D. h. t.—3] Windscheid § 405 σημ. 7. —4] L. 57 D. h. t.—5] L. 63 pr. D. h. t., B. αὐτ. ξα'.—6] Π. γ. 1. 63 pr. D. h. t., B. αὐτ. ξα' l. 25 pr., l. 27 pr. D. 2. 14.—7] § 2 J. h. t., l. 52 § 2, l. 80 D. h. t., l. 4 C. h. t.—8] Π. γ. Paul. Sent. 11. 16 § 1, l. 52 § 4, l. 67 pr. D. h. t., Gai. III. 149.—9] L. 23 § 2 D. h. t., B. αὐτ. κβ' § 2 σχολίων

δύναται νὰ ρυθμισθῇ κατὰ βούλησιν· τοῦτο ὅμως ἐκράτησε τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου Servius Sulpicius (+ 711 ἀ. κτ. Ρ.), διότι πρὸ αὐτοῦ ὁ Scaevola ἐχαρακτήριζεν αὐτὸ ὡς *contra naturam societatis* (τῇ φύσει τῆς κοινωρίας ἐναντιοῦσθαι)¹⁰, ἔχγη δὲ τῆς ἐννοίας ταύτης διαφαίνονται καὶ ἐν τῷ νεωτ. δικαίῳ, διότι ἐὰν ὁ προσδιορισμὸς τῶν κερδῶν ἐκάστου ἀνατεθῇ εἰς τρίτον, οὗτος ὀφείλει νὰ κανονίσῃ αὐτὰ *arbitrio boni viri*, ἥτοι ἀναλόγως τῶν παροχῶν¹¹. Φιλονεικεῖται ὅμως τί τὸ πρακτέον ἐν σιωπῇ τῶν συμβαλλομένων, ἥτοι ἐὰν τὰ κέρδη διανεμῶνται ἐξ ἴσου ἢ ἀναλόγως τῆς παροχῆς ἐκάστου¹².

Ἐὰν ὅμως ἐταῖρός τις ἀπαλλαγῇ ἐντελῶς πάσης οἷας δῆποτε παροχῆς καὶ μετέχῃ κερδῶν, δὲν ὑπάρχει ἐταιρεία, ἀλλὰ δωρεά¹³.

§ 465 Ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν παροχῶν διακρίνονται αἱ ἐταιρεῖαι εἰς 4 κυρίως εἶδη :

α) *Societas omnium (totorum) bonorum*, ἢ *universarum fortunarum*, ἐταιρεία ἀπάντων τῶν πραγμάτων (καθολικὴ)¹, οἷα ὑπάρχει, ὅταν οἱ συμβαλλόμενοι καταβάλλωσιν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν αὐτῶν, παροῦσάν τε καὶ μέλλουσαν, ἐν ᾗ περιλαμβάνεται ἡ ὅθεν δῆποτε πηγάζουσα, πλὴν τῆς ἐξ ἀδικήματος². Τοιαῦται ἐταιρεῖαι εἰσιν αἱ ἀρχαιόταται πασῶν καὶ φαίνονται συνήθεις οὔσαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις μεταξὺ πάτρωνος καὶ ἀπελευθέρου καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν, τὸ δὲ δεύτερον τοῦτο μετεδόθη καὶ εἰς τὸ νεώτερον δίκαιον³.

β) *Societas quaestus* (κατὰ τοὺς νεωτ. *quaestuaria*), ἐταιρεία ἐπὶ πόρῳ, περιλαμβάνουσα πᾶσαν κτῆσιν, πηγάζουσαν ἐκ τοῦ (ἐννόμου) καμᾶτου τῶν συμβαλλομένων, ἄρα οὐδὲ τὴν ἐκ τύχης⁴. Ἰσως δ' ἐνεκα τῆς πυκνότητος τῆς ἐμφανίσεως τοιαύτης ἐταιρείας παρήχθη ὁ κανὼν, ὅτι ὅταν συνιστάται ἀπλῶς *societas*, ἄνευ περαιτέρω χαρακτηρισμοῦ, τεκμαίρεται ἡ *soc. quaestus*⁵. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων εἰδῶν κεῖνται αἱ

Κυρῖλλον.—10] Gai III. 449, § 2 J. h. t. Θεόφ. αὐτ. l. 30 D. h. t.—11] L. 6. 76. 78. 80 D. h. t.—12] Windscheid § 406 σημ. 13, Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 234. Πρὸλ. Παπαρρηγ. Ἑρμ. Β' § 427.—13] L. 5 § 1 D. h. t., l. 32 § 24 D. 24.1.

§ 465. 1] L. 52 § 16, l. 73 D. h. t., pr. J. h. t., B. αὐτ. ν' § 16.—2] L. 3 § 1, l. 52 § 16. 17, l. 53. 73 D. h. t.—3] Kuntze *Cursus* § 694 σημ. 6. 7. Ὑποστηρίζεται δὲ καὶ ἡ γνώμη ὅτι τὴν πηγὴν αὐτῆς ἔχει ἐν τῇ συγγενείᾳ καὶ πατρωνείᾳ καὶ ἐπομένως φέρει χαρακτῆρα οἰκογενειακόν, ὡς οἰονεὶ συνέχεια τῆς κοινότητος τῆς κληρονομίας. Leist *Zur Gesch. der röm. soc.* (1881) σ. 19, ἀλλ' ἴδε καὶ Karlowa II. σ. 652 ἐπ.—4] L. 7 ἐπ. D. h. t., B. αὐτ. 7 ἐπ.—5] L. 7 D. h. t.

γ) *Societas negotiationis*, ἐταιρεία ἐπὶ πραγματεία ἐμπορίας, ἡ σκοποῦσα τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιχειρήσεων ὠρισμένου εἵδους, ἰδίᾳ ἐμπορικῶν ἐν ταύτῃ δὲ περιλαμβάνονται μόνον τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας κέρδη, ὡς καὶ αἱ ζημίαι ⁶.

καὶ δ) *Societas unius rei*, ἐταιρεία ἐφ' ἐνὶ πράγματι ⁷, ὁσάκις ὠρισμένον μόνον πρᾶγμα καθίσταται κοινόν, π. χ. εἰς ἵππος παρ' ἐνὸς καὶ τρεῖς παρ' ἑτέρου πρὸς σχηματισμὸν τεθρίππου καὶ πώλησιν αὐτοῦ ⁸.

Ἐπὶ παντὸς δ' εἵδους ἐταιρείας δὲν ἐπιτρέπεται ἡ περὶ αἰωνίας διατηρήσεως αὐτῆς συμφωνία (*nulla societatis in aeternum coitio est*), ἀλλὰ μόνον τὸ πολὺ ἰσοβίως (*in perpetuum, id est dum vivunt, τούτέστιν ἕως οὗ ζῶσιν*) ⁹.

§ 466. Ἐκ τῆς ἐταιρείας πηγάζουσι δύο εἰδῶν νομικαὶ σχέσεις τῶν ἐταίρων, ἥτοι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τρίτους. Ὡς πρὸς τοὺς ἐταίρους πρὸς ἀλλήλους, ἕκαστος αὐτῶν ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ τὴν συμπεφωνημένην παροχὴν ¹, ἀπολαύει ὅμως τοῦ εὐεργετήματος τῆς εὐπορίας (*beneficium competentiae*) ² καὶ εὐθύνεται ἔνεκα δόλου καὶ ἀμελείας ἀσυνήθους ἐν τοῖς ἰδίοις ³. Ἐὰν δὲ τυχὸν προσλάβῃ ἄλλον ἐταῖρον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ μερίδι, καλούμενον *παρακοινωνόν*, εἴτε ἐν ὁλοκλήρῳ εἴτε ἐν μέρει, οὔτε αὐτὸς ἀπαλλάσσεται τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ ⁴, οὔτε ὁ *παρακοινωνός* καθίσταται ἐταῖρος τῶν λοιπῶν (*socii mei socius meus socius non est, ὁ κοινωνὸς τοῦ κοινοῦ μου, οὐκ ἐστὶ μου κοινωνός*) ⁵. Ἡ πρὸς ἐπιδιώξιν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων χορηγομένη ἀγωγή καλεῖται *actio pro socio* καὶ χρησιμεύει καὶ πρὸς διάλυσιν τῆς ἐταιρείας ⁶, ἦτο δὲ *bonae fidei* καὶ ἐπέφερεν ἀτιμίαν ⁷. Ἀπέναντι τῶν τρίτων, μὴ ἐταίρων, ἡ ἐταιρεία δὲν ἀποτε-

6] L. 5 pr., l. 5. 2 § 5. l. 71 pr. § 1 D. h. t. § 2 J. h. t. Θεόφιλ. αὐτ.—7] L. 5 pr. D. h. t., B. αὐτ. ε' pr.—8] L. 58 pr. D. h. t. — 9] L. 1 pr., l. 52 § 9, l. 70 D. h. t. B. αὐτ. α'.

§ 466. 1] L. 52 § 8. 13, l. 71 pr. l. 73 D. h. t.—2] Φιλονεικεῖται ἂν ἐπὶ πάσης ἐταιρείας ἢ μόνον τῆς καθολικῆς. Windscheid § 267 σημ. 8.—3] § 9 J. h. t., l. 72 D. h. t. Ἡ περιορισμένη αὐτῇ εὐθύνῃ ἐξηγεῖται ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐταιρείας, διότι ὁ ἐταῖρος νὰ μὲν ἐνεργεῖ πρὸς κοινόν συμφέρον, ἀλλὰ κυρίως τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἐπιδιώκει, ἄρα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπευθύνως ἀμελῆς καταβάλλων τὴν περὶ τὰ ἴδια ἐπιμέλειαν πρὸς l. 25 D. 10. 2' οἱ ἀποδιδόντες τῇ ἐταιρείᾳ οἰκογεν. χαρακτῆρα, ἐν αὐτῇ διαβλέπουσι καὶ τὸν λόγον τοῦ περιορισμένου τῆς εὐθύνης. Dernburg II. § 125 σημ. 8.—4] L. 17 D. h. t., l. 3 C. 4. 52.—5] L. 20 D. h. t., B. αὐτ. κ'.—6] L. 63 § 5, l. 65 pr. D. h. t.—7] L. 1. 6 § 6 D. 3. 2, § 28 J. 4. 6.

καὶ νομικὸν πρόσωπον (πλὴν τῆς *societas publicanorum* [δημοσιωγῶν] παρὰ Ῥωμαίοις, ὃν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο *manceps* ἢ *redemptor* *), ἀλλ' ὁ συναλλαγεὶς πρὸς τρίτους ἐταῖρος εὐθύνεται καὶ δικαιούται ἀτομικῶς⁸ καὶ μόνον ἐὰν ἐνήργησε τῇ ἐντολῇ καὶ τῶν λοιπῶν, χορηγεῖται καὶ κατ' αὐτῶν *actio utilis*¹⁰. ἐὰν δ' ἅπαντες συναλλάγησαν ὁμοῦ, εὐθύνονται ἕκαστος ἀναλόγως τῆς μερίδος αὐτοῦ πλὴν τῆς ἐταιρείας ἀργυροπρατῶν, ὡς πρὸς οὐς ἐνεργητικῶς τε καὶ παθητικῶς ἐγεννᾶτο συνενοχὴ¹¹.

§ 467. Ἡ ἐταιρεία, πλὴν τῶν γενικῶν λόγων τῆς λύσεως πάσης δικαιοπραξίας¹, λύεται κατὰ *Μοδεστίνον* εἰδικῶς καὶ *renunciatio* (ἀπαγορεύσει), *morte* (θανάτῳ), *capitis minutione* (καταστροφῇ) καὶ *egestate* (ἀπορίᾳ)². Ἡ *renunciatio* σημαίνει τὴν ἐλευθερίαν, ἣν κέκτηται πᾶς ἐταῖρος πρὸς ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆς ἐταιρείας, διότι *in communione vel societate nemo compellitur invitatus detineri* (οὐδεὶς ἄκων μένει κοινῶν)³. Ἐν τοῦτοις ὁ ἀποχωρῶν ἐφείλει νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο ἀκαίρως, π. χ. πρὸ τῆς παρελεύσεως τῆς ὀρισμένης προθεσμίας (πλὴν ἐνεκα εὐλόγου αἰτίας)⁴, διότι ἄλλως αὐτὸς μὲν ἐνέχεται τοῖς λοιποῖς ἐταῖροις ὡς τοιοῦτος, οὗτοι δ' ἀπαλλάσσονται τῶν πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς ἐταιρείας ὑποχρεώσεων⁵. Διὰ τοῦ *θανάτου* λύεται ἡ ἐταιρεία καὶ ἂν συνεφωνήθῃ νὰ μεταβαίνειν τοῖς κληρονόμοις, ἐνεκα τῆς ἐμπιστευτικῆς φύσεως αὐτῆς, διότι *qui societatem contrahit, certam elegit personam* (ὁ γὰρ κοινω-
*riar συνιστῶν ἐγνωσμένον πρόσωπον αὐτῷ ἐπιλέγεται)*⁶. Ὡς *capitis diminutio* ἐννοεῖται μόνῃ ἡ *maxima* καὶ ἡ *media*⁷, ἐπομένως

8] L. 59 pr. 1. 63 § 8 D. h. t., Festus Ep. v. *manceps*. Fest. v. *redemptores* Πρὸλ. καὶ τόμ. Α'. § 84 σημ. 19. Αἱ ἐταιρεῖαι αὗται εἶχον μεγάλην σπουδαιότητα ἐν τῇ Ῥωμ. πολιτείᾳ, διό φαινεται ὅτι μετέτεχε καὶ ἡ πολιτεία εἰς τὸν καταρτισμὸν αὐτῶν ("Ide Tac. Ann. XIII. 50). Karlowa II σ. 657 σημ. 1.—9] "Ιδε Καλλιγᾶ § 340, Παπαρρηγ. Ἐροχ. Β' § 118. 119.—40] L. 13 § 25 D. 19. 4, 1. 5 D. 46. 5.—41] L. 4 pr., 1. 44 § 1 D. h. t., 1. 27 pr. D. 2. 14, Auct. ad Heren. II. 13. 19.
§ 467. 1] Πρὸλ. τὴν ἀπαρθίωσιν τοῦ Οὐλπιανοῦ: *societas solvitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione*... 1. 63 § 10 D. h. t.—2] L. 4. D. h. t., B. αὐτ. δ'.—3] L. 5 C. 3. 37, B. (12. 2) 36. πρὸλ. 1. 77 § 20 D. de leg. II. 31.—4] L. 14. 15. 16 pr., 1. 65 § 6 D. h. t.—5] L. 65 § 3 D. h. t.—6] Gai. III. 152, § 5 J. h. t., Θεόφ. αὐτ. πλὴν πρὸλ. Παπαρρ. Ἐροχ. Β' § 146. 147. Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 342 σ. 486.—7] Gai. III. 153, 1. 58 § 2, 1. 63 § 10, 1. 65 § 11 D. h. t.

ἀργεῖ νῦν, ὡς egestas δὲ ἡ ἀπώλεια ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας, π. χ. διὰ γενικῆς δημεύσεως (ἀργούσης σήμερον) ἢ δι' ἐκστάσεως ὑπαρχόντων (cessio honorum)⁸.

IV

MANDATUM (ΕΝΤΟΛΗ)

§ 468. Ὁρισμός καὶ στοιχεῖα τῆς ἐντολῆς.—§ 469. Εἶδη τῆς ἐντολῆς.—§ 470. Ἀποτελέσματα τῆς ἐντολῆς.—§ 471. Λύσις τῆς ἐντολῆς.

§ 468. Mandatum (ἐντολή)¹ ἐστὶν ἡ παρ' αὐτεξουσίου (καὶ ἐλευθέρου, παρὰ Ρωμαίοις) ἀμισθεὶ ἀποδοχὴ παραγγελίας περὶ παροχῆς ὑπηρεσιῶν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ παραγγέλλοντος². Καὶ οὗτος μὲν καλεῖται mandator καὶ mandans (ἐντολὴς)³, ἐτι δὲ dominus (κύριος)⁴, ὁ δὲ ἀποδεχόμενος τὴν ἐντολὴν κατὰ μὲν τοὺς βυζαντινοὺς ἐνταλθεὶς, κατὰ δὲ τοὺς νεωτ. mandatarius, ἐντολοδόχος, κατὰ δὲ τὰς ρωμ. πηγὰς περιφραστικῶς διὰ τῶν cui mandatum est, qui mandatum accipit, ἐνίοτε δὲ καὶ procurator⁵, οἷον ἐπὶ διεξαγωγῆς ὑποθέσεων ἐνώπιον δικαστηρίου.

Τὸ ἀμισθον ἐν τῇ ἐντολῇ ἐστὶ σπουδαῖον στοιχεῖον, διότι τοιαῦται ὑπηρεσίαι προσφέρονται συνήθως εἰς φίλους⁶, οὐχ ἥττον οἱ Ρωμαῖοι τὸ μὲν ὑπήγαγον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς συμβάσεως ταύτης τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, καίπερ ἀμειβόμενα⁷, τὸ δ' οὐ μόνον ἐπέτρεψαν τὴν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐντολῆς δόσιν ἀντιμισθίας, ἀλλὰ καὶ ἐθεώρησαν ἰσχυρὰν καὶ τὴν περὶ αὐτῆς συμφωνίαν, καλοῦντες αὐτὴν honorarium ἢ salarium (ἀντίδωρον, ὀψώνιον, σιτηρέσιον, σαλάριον)⁸, ἀλλ' ἐπὶ δυοὶ περιορισμοῖς: ἥτοι ὅτι αἱ οὕτως ἀμειβόμεναι ὑπηρεσίαι

8] L. 65 § 4. 12 D. h. t.

§ 468. 1] Τίτλ. Πανθ. mandati vel contra 17. 1, Κώδ. eod. 4. 35, Εἰσηγ. de mandato 3. 26, Βασ. 14. 1.—2] Πρῶτ. 1. 4 pr. 1. 22 § 41. D. h. t., § 41 J. h. t., 1. 4 § 3 D. 15. 4.—3] § 4. 2. 11 J. h. t., 1. 3 pr., 1. 5 § 5, 1. 22 § 41 D. h. t., 1. 13 § 1. D. 22. 4.—4] L. 6 § 6., 1. 7. 1. 40 § 5. 10 1. 56 § 2 D. h. t.—5] Π. χ. 1. 12 § 7. 17. 1. 45 1. 22 § 4, 1. 27 § 3 D. h. t., B. αὐτ. 67. § 7. 8 κ' § 3, § 10 J. h. t., Gai. III. 160, 1. 4 pr. D. 3. 3. 1. 3 § 2 D. 46. 7.—6] L. 1 § 4, 1. 36 § 1 D. h. t. Κε. pro Rose. Amer. 39.—7] Ἴδ' ἀνωτ. § 460.—8] L. 6 pr., 1. 7. 56 § 3 D. h. t. B. αὐτ. στ', ζ', νστ' § 3, 1. 4. 6 D.

δὲν ἀνήκουσι ταῖς συνήθως μισθουμέναις, διότι τότε ὑπάρχει *locatio conductio operarum*, καὶ ὅτι, ὅπερ ἀργεῖ νῦν, ἡ δικαστικὴ ἐπιδίωξις τῆς ἀμοιβῆς δὲν γίνεται διὰ τῆς ἐκ τῆς ἐντολῆς ἀγωγῆς, ἀλλ' ὡς *extraordinaria cognitio*⁹.

§ 469. Ἀντικείμενον τῆς ἐντολῆς δύναται νὰ ᾖ πᾶν ἀντικείμενον δικαιοπραξίας, ἄρα ἀπαγορεύεται καὶ τὸ ἀθέμιτον (*rei turpis mandatum nullum est, ἐπὶ αἰσχρῷ πράγματι ἐντολὴ οὐ συνίσταται*)¹ καὶ δύναται νὰ ἀφορᾷ εἰς μίαν πρᾶξιν ἢ πλείους, ἐξ οὗ ἡ ἐντολὴ διαίρεται εἰς *unius rei mandatum* (εἰδικὴ ἐντολή)² καὶ εἰς *mandatum universorum bonorum* ἢ *generale mandatum de universis negotiis gerendis* (γενικὴ ἐντολή)³. Ἐξ ἐτέρου *mandatum speciale* (εἰδικὴ) καλεῖται καὶ ὅσάκις δίδονται εἰδικαὶ ὁδηγίαι περὶ ἐκάστης τῶν πράξεων⁴, *generale* δὲ (γενικὴ) καὶ ἡ ἐντολή, ἐν ᾗ ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως ἀφίεται τῇ κρίσει τοῦ ἐντολοδόχου⁵.

Πρὸς τοῦτοις ἡ ἐντολὴ δέον, ὡς ἐν τῷ ὅρισμῳ εἴρηται, ν' ἀφορᾷ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἐντολέως, ἐκ δὲ τῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἐντολοδόχου (*mandatum tua gratia*) καὶ τρίτου (*mand. aliena gratia*) πηγάζουσι, κατὰ τὰς πηγὰς, πέντε δυνατὰ περιπτώσεις⁶. ἐφίλονει καίτοι ὁμοῦς ἡ ἰσχὺς τῆς ἐντολῆς πρὸς δανεισμὸν χρημάτων ὠρισμένῳ τρίτῳ ἐπὶ τόκῳ καὶ τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ Σαβίνου ἐκράτησεν ἡ καταφακτικὴ λύσις⁷. Ἀλλ' ἡ μόνον πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἐντολοδόχου ἐντολὴ ἐθεωρήθη ἀνίσχυρος, διότι περιέχει ἀνεύθυνον *συμβουλὴν* (*consilium*)⁸, πλὴν ἐὰν περιέχῃ καὶ ἀναδοχὴν τῶν κινδύνων⁹. Ἐπὶ δ' ἐντολῆς πρὸς δανεισμὸν χρημάτων ἢ χορηγήσεως πιστώσεως εἰς τρίτον (κατὰ τοὺς νεωτ. *mandatum qualificatum*) ὑπάρχει ἐγγύησις, περὶ ἧς κατωτέρω¹⁰.

§ 470. Ἡ ἐντολή, καταρτιζομένη τῇ ἀπλῇ συναινέσει¹, ἀνήκει ταῖς

1. 22, 1. 52 § 8 D. 47. 2.—9] Gai. III. 162, § 43 J. h. t., 1. 6 pr. 1. 7 D. h. t. 1. 1 C. h. t.

§ 469. 1] L. 6 § 3 D. h. t. B. αὐτ. § 7 J. h. t. Gai. III. 157.—2] L. 4 § 4 D. 3. 3, περὶ 1. 12 § 7 D. h. t.—3] L. 25 4 D. 4. 4, 1. 58. 60 D. 3. 3.—4] L. 48. 63 D. 3. 3, 1. 26 pr. D. 4. 4.—5] L. 34 D. 23. 2, 1. 58. 60 D. 3. 3.—6] Pr. J. h. t., 1. 2 pr. § 1. 2. 4 D. h. t., § 1-5 J. h. t.—7] § 6 J. h. t., Gai. III. 156.—8] § 6 J. h. t. 1. 2 § 6 D. h. t., Kix. ad Att. XVI. 7.—9] Φίλονεικεῖται. Ἰδὲ Παπαρρ. *Ἐργ.* B' § 400, Καλλιγὰ τόρ. Γ' § 183.—10] L. 43. 24 pr., 1. 71 § 2 D. 46. 1, 1. 6 § 4, 1. 60 pr. § 1 D. h. t. Κατωτ. § 507.

§ 470. 1] L. 1 pr. § 1. 2 D. h. t.

ἐτεροβαρέσιν ἐκείναις συμβάσεσιν, ἐν αἷς πρωτίστως μὲν πηγάζουσιν ὑποχρεώσεις μόνον τοῦ ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων, δυνατόν ὅμως νὰ πηγάσωσι καὶ τοῦ ἐτέρου². Ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς ἐντολῆς πηγάζουσι δύο εἰδῶν σχέσεις: μεταξὺ ἐντολέως καὶ ἐντολοδόχου καὶ μεταξὺ τούτων ἢ τοῦ ἐτέρου αὐτῶν καὶ τρίτων.

I. Αἱ σχέσεις μεταξὺ ἐντολέως καὶ ἐντολοδόχου ρυθμίζονται τῇ ἐλευθέρᾳ βουλήσει τῶν μερῶν³ καὶ ὑπόκεινται τῇ ἐλευθέρᾳ τοῦ δικαστοῦ ἐκτιμῇσει, διότι ἡ ἐντολὴ ἀνήκει τοῖς *contractus bonae fidei*⁴. Αἱ δ' ἐν σιωπῇ τῶν μερῶν κυριώταται ὑποχρεώσεις εἰσὶν αἱ ἐξῆς: α) Ὁ ἐντολοδόχος ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε, ὅταν δὲν ἀπαιτῇται ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἡ αὐτοπροσώπος ἐνέργεια⁵, δι' ἄλλου, ἀλλὰ πάντοτε συμφῶνως πρὸς τοὺς ὅρους αὐτῆς (*forma mandati*)⁶, εὐθυνόμενος νεκα πταισματος καὶ δὴ καὶ ἐλαφρᾶς ἀμελείας, καίπερ μὴ ὠφελούμενος⁷. Πᾶσα δ' ὑπέρβασις τῶν ὅρων οὐδόλως ὑπερέρου τὸν ἐντολέα, κατὰ τοὺς Σαβινιανούς, οὐδ' ἐὰν ὁ ἐντολοδόχος προσέφερεν αὐτῷ τὸ τυχὸν ἀγορασθὲν πράγμα εἰς τὴν τιμὴν, περὶ ἧς ἐδόθη ἐντολὴ· ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπερίσχυεν ἡ τῶν Προκουλιανῶν ἐναντία γνώμη⁸. Ἐπίσης ὀφείλει ὁ ἐντολοδόχος νὰ ἐπιστρέψῃ τῷ ἐντολεῖ, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς, πᾶν ὅ,τι παρ' αὐτοῦ ἔλαβε χάριν τῆς ἐκτελέσεως, μεθ' ἀπάντων τῶν προσθηκῶν (*accessiones*) καὶ λογοδοσίαν⁹. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τῶν ὑποχρεώσεων τούτων ὑπόκειται τῇ *actio mandati (directa)*, ἐπιφερούση καὶ ἀτιμίαν¹⁰. Καὶ

β) κατὰ τοῦ ἐντολέως δύνανται νὰ γεννηθῶσιν αἱ ἐξῆς ὑποχρεώσεις, ἥτοι ν' ἀποδώσῃ τῷ ἐντολοδόχῳ πᾶσαν δαπάνην καὶ ν' ἀποζημιώσῃ αὐτὸν διὰ πᾶσαν ζημίαν, προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐντολῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἐκ τύχης ἢ ἀνωτέρας βίας· εὐθύνεται δὲ καὶ δι' ἐλαφρὰν ἀμέλειαν, ὡς ὠφελούμενος¹¹. Περὶ τούτων δὲ χορηγεῖται κατ' αὐτοῦ ἡ *actio mandati (contraria)*, συνεπαγομένη ἐπίσης ἀτιμίαν¹².

2] Ἰδ' ἀνωτ. § 416.—3] L. 5 § 4 D. 19. 5.—4] Πρὸς L. 28 J. 4. 6. 1. 2. § 3, 1. 5. pr. D. 44. 7. 1. 4 0 § 3 D. h. t.—5] Πρὸς L. 41 J. h. t., 1. 8 § 3 D. h. t.—6] L. 46. 48. § 2 D. h. t.—7] L. 23 D. 50. 17, 1. 11. 13. 21 C. h. t. ἀνωτ. § 468.—8] Gai. III. 161, § 8 J. h. t., 1. 3 § 2, 1. 4 D. h. t.—9] L. 8 § 9. 40 1. 10 § 2, 1. 20 pr., 1. 56 § 2, 1. 59 pr. D. h. t., 1. 9 pr. D. 2. 13.—10] L. 6 § 5 D. 3. 2.—11] Paul. Sent. II. 15 § 2, 1. 30. 46 § 6 D. 3. 3, 1. 10 § 9, 1. 12 § 9, 1. 26 § 6. 8, 1. 49 D. h. t., 1. 61 § 5 D. 47. 2.—12] L. 6 § 5 D. 3. 2.

Π. Πολλοὶ ἐντολῆς ἢ ἐντολοδόχοι ἐνέχονται εἰς ὁλόκληρον ¹³.

Ἐνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς ἀντιπροσωπείας ¹⁴ ὁ ἐντολεὺς οὐδ' ὅλως συνεδέετο πρὸς τοὺς μετὰ τοῦ ἐντολοδόχου συναλλαξαμένους τρίτους ¹⁵, διὸ οὗτος ὑπεχρεοῦτο μὲν νὰ ἐκχωρήσῃ τῷ ἐντολεῖ τὰς κατὰ τῶν τρίτων ἀγωγάς, ἐδικαιοῦτο δὲ ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ, διὰ τῆς *actio mandati contraria*, τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεώς του πρὸς τρίτους ἢ ἀποζημιώσιν ¹⁶. Πλὴν, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ αὐστηρὸν τοῦτο ἀξίωμα ἐχαλαρώθη καὶ ἐχορηγοῦντο τῷ τε ἐντολεῖ καὶ τοῖς τρίτοις *actiones utiles* (*actio quasi institoria* ¹⁷) κατ' ἀλλήλων, δι' ὧν ἐπῆρχετο τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τῶν *directae* ἀποτέλεσμα ¹⁸. Ἐνεκα τῶν ἀδικημάτων ὅμως τοῦ ἐντολοδόχου, ὁ ἐντολεὺς ἐνέχεται μόνον καθ' ὅσον ὠφελήθη ¹⁹.

§ 471. Ἡ ἐντολὴ λύεται ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη σχέσις· εἰδικῶς δὲ α) διὰ τῆς (μὴ ἐπιδεχομένης ἀντίθετον συμφωνίαν) ἀνακλήσεως τοῦ ἐντολεῶς, εἴτε ρητῆς, εἴτε σιωπηρᾶς ¹ (π. χ. διὰ τοῦ διορισμοῦ ἄλλου ἐντολοδόχου χάριν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ²). Ἡ ἀνάκλησις ἐστὶν ἐλευθέρα, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον δὲν ἐξετελέσθη ἡ ἐντολή ³, αἱ δ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀνακλήσεως πράξεις τοῦ ἐντολοδόχου πάντοτε βαρύνουσι τὸν ἐντολέα. β) Διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ ἐντολοδόχου, ἐπίσης ἐλευθέρως, ἐφ' ὅσον δὲν γίνεται ἀκαίρως, πλὴν ἐπὶ εὐλόγου αἰτίας τοῦ παραιτουμένου, π. χ. ἀσθενείας κτλ. ⁴. γ) Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐντολεῶς· ἀλλ' αἱ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐντολοδόχου πράξεις εἰσὶν ἐγκυροί ⁵. Ἐξαιρεῖται δ' ἡ ἐντολὴ περὶ μοναδικοῦ ἀντικειμένου, μετὰ θάνατον ἐκτελεσθησομένου (*mand. post mortem*) ⁶. Καὶ δ) διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐντολοδόχου, ἔνεκα τῆς ἐμπιστευτικῆς φύσεως τῆς ἐντολῆς. Οὐχ ἦτον οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ ὀφείλουσι νὰ περατώσωσι τὰς ἀρξαμένας ἤδη ἐργασίας, ἐὰν ἐκ τῆς διακοπῆς ἀπειλῇ ζημία ⁷.

13] L. 59 § 3, l. 69 § 2 D. h. t.—14] ¹⁵ ἀνωτ. § 231.—15] L. 4 § 1 D. h. t., l. 2 § 2 D. 44. 7.—16] L. 45 pr. D. h. t., l. 7 C. 4. 50.—17] ¹⁶ κατωτ. § 500.—18] ¹⁷ Καλλιγᾶ § 194-199, Πικαρρεγγ. Ἐνσυχ. Β' § 100. 101.—19] L. 15 § 2 D. 4. 3, l. 21 § 1 D. 45. 1.

§ 471. 1] Gai. III. 159, § 9 J. h. t., l. 12 § 16 D. h. t.—2] L. 31 § 2 D. 3. 3.—3] § 9 J. h. t., l. 15 D. h. t.—4] § 41 J. h. t., l. 41, l. 22 l. 23-26 D. h. t.—5] § 10 J. h. t., l. 55 D. 3. 3.—6] L. 12 § 17, l. 13. l. 27 § 1 D. h. t.—7] Kix. pro Rose. Amer. 39, l. 57 D. h. t., arg. l. 40 D. 17. 2, l. 1 pr. D. 27. 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΝΩΝΥΜΟΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

§ 472. Χαρακτήρ καὶ εἶδη τῶν ἀνωνύμων συμβάσεων.—§ 473. Καταρτισμός καὶ ἀποτελέσματα τῶν ἀνωνύμων συμβάσεων.—
§ 474. Ἀνταλλαγὴ. Διατίμησις ἐπὶ πρᾶσει.

§ 472. Πλὴν τῶν *re, verbis, literis, consensu* συμβάσεων τὸ ρωμ. δίκαιον ἀρχήθεν οὐδεμίαν ἄλλην. ὡς προεῖδομεν, ἀνεγνώριζεν, οἱ δὲ πραιτωρεῖς, πρὸς κολασμὸν τοῦ ἀξιώματος τούτου, ἐχορήγουν, ἐὰν ἐλάμβανέ τις τι ἐπὶ ἀντιπαροχῇ, τὴν ἀγωγὴν τοῦ δόλου¹. Βαθμηδὸν ὅμως διὰ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν νομοδιδασκάλων ἐνεφανίσθη ἡ ἰδέα, ὅτι πάσα συμφωνία, ἣν ὁ εἷς ἐξέτέλεσεν, ἐστὶν ἄξια προστασίας, ἅτε στηριζομένη ἐπὶ τῆς αὐτῆς δικαιολογικῆς βάσεως, ἐφ' ἧς καὶ αἱ τέσσαρες *re* συμβάσεις καὶ ἐπομένως δέον καὶ ὁ ἕτερος νὰ ὑποχρεωθῇ εἰς ἐκτέλεσιν. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἀνεπτύχθη διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Λαβέωνος καὶ τῶν ὑπαδῶν αὐτοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐντελοῦς περὶ αὐτῆς σιωπῆς τοῦ Σαβινιανοῦ Γαίου καὶ δὴ κατὰ πρῶτον διὰ τοῦ *contractus aestimatorius*². Ὅπως δὴποτε, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ, εὐρίσκομεν τὴν ἰδέαν ταύτην ὀριστικῶς ἀναγνωρίζομένην διὰ τοῦ νομοδιδασκάλου Ἀρίστωνος καὶ ἀγωγὴν, χορηγομένην τῷ ἐκτελέσαντι κατὰ τοῦ ἑτέρου³. Αἱ τοιαῦται δὲ συμφωνίαι, ἅτε μὴ φέρουσαι ὠρισμένον ὄνομα (*quorum appellationes nullae jure civili sunt*)⁴, ἐκλήθησαν παρὰ μὲν τῶν Βυζαντινῶν *ἀνώνυμοι*⁵, παρὰ δὲ τῶν νεωτέρων *innominati*· ἡ δὲ περὶ αὐτῶν θεωρία ἐστὶν ὅλως περιττὴ καὶ ἀργεῖ κατὰ τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον, διότι τοῦτο κατὰ κανόνα ἀναγνωρίζει πᾶσαν συμφωνίαν ἔγκυρον καθ' ὅλα καὶ ἄνευ τύπου ἢ προηγουμένης ἐκτελέσεως.

Τὸ περιεχόμενον τῶν συμβάσεων τούτων δύναται νὰ ᾖ ποικίλον· διαφέρουσι δὲ τῶν 4 πράγματι (*re*) καθ' ὅσον τὸ μὲν εἶναι ἀμφοτεροβαρεῖς, τὸ δὲ δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀντικείμενον οὐ μόνον πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πρᾶξιν⁶. ἡ δ' ἀντιπαροχὴ δύναται νὰ ᾖ πάντῃ διά-

§ 472. 1] L. 5 § 3 D. 19. 5. — 2] Κατωτ. § 474. Karlowa Rechtsgesch. σ. 254.—3] L. 1 § 2. 1. 15 D. 19. 5.—4] L. 2-4 D. 19. 5.—5] B. (20. 4). 3.—6] L. 5 pr. § 4. 5. 1. 9. 1. 15 D. 19. 5.

φορος τῆς παροχῆς. Ἡ δὲ ποικιλία τοῦ περιεχομένου δύναται, ἐπὶ τῇ βάσει χωρίου τοῦ Παύλου ⁷, νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων τούτων εἰς 4 εἴδη: α) *do ut des* (δίδωμί σοι ἐπὶ τῷ λαβεῖν), β) *do ut facias* (δίδωμί σοι ἐπὶ τῷ ποιῆσαι τι), γ) *facio ut des* (ποιῶ ἵνα λάβῃ) καὶ δ) *facio ut facias* (ποιῶ, ἵνα ποιήσῃς), ὧν ἐκάστου ἡ σημασία κανονίζεται διὰ τῆς τῶν *dare* καὶ *facere*, ἣν εἶδομεν ἀλλαγῶν ⁸.

§ 473. Αἱ ἀνώνυμοι συμβάσεις θεωροῦντο κατηρτισμέναι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἅμα τῇ παρὰ τοῦ ἑτέρου τῶν συμβαλλομένων καταβολῇ¹, ἔπικτον δ' ἰδίαν, ἀλλὰ κοινήν πάσῃ περιπτώσει αὐτῶν, ἀγωγῇ, τὴν *actio praescriptis verbis* (ἀγωγή περὶ τῶν προγεγραμμένων συμφώρων), κληθεῖσαν οὕτως ἐκ τῆς συντάξεως τῆς formula μετὰ *praescriptio*, περιεχούσης τὸ ἱστορικὸν τῆς συμβάσεως (*quae praescriptis verbis rem gestam demonstrat*)². καλουμένη δὲ καὶ *civilis actio in factum*, ἐν τῷ ἀποτελέσματι ³, ἐσκόπει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀντιπαροχῆς ἢ τοῦ διαφέροντος καὶ ἦτο *bonae fidei*⁴. Ἀλλ' ὁ ἐκτελέσας ἡδύνατο, ἐπὶ ἀθετήσεως τοῦ ἑτέρου, νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν παροχὴν του, διὰ τῆς *condictio causa data causa non secuta* (περὶ πράγματος μὴ ἐπακολουθήσαντος), περὶ ἧς κατωτέρω ⁵, ἀλλὰ μόνον ἐρ' ὅσον τὰ πράγματα ἡδύνατο φυσικῶς νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν ⁶. Πλὴν τούτου ὅμως ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ ἐκτελέσας ἐκέκτητο καὶ τὸ παρὰ τῶν νεωτ. κληθέν *jus poenitentiae* (δικαίωμα μετανοίας), ἥτοι τὸ δικαίωμα ν' ἀναζητήσῃ τὸ δοθὲν καὶ ἂν ὁ ἕτερος προσφέρῃται εἰς ἐκτέλεσιν ⁷.

§ 474. Δύο τῶν ἀνωτέρω συμβάσεων δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἰδιαιτέρως, ἔνεκα ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν, ἡ *rerum permutatio* (ἀνταλλαγή) καὶ ἡ *diatimēsis* ἐπὶ πράσει (*contractus aestimatorius* κατὰ τοὺς νεωτ.).

Ἡ *rerum permutatio* (ἀνταλλαγή)¹ ἀνήκει τῇ κλάσει *do ut des* καὶ σκοπεῖ τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς κυριότητος πραγμάτων², ἐπομέ-

7] L. 5 pr. D. 19, 5, B. (20. 4) 5 pr.—8] ¹³ ἀνωτ. § 304.

§ 473. 1] L. 1 § 2 D. 19, 4, 1. 3 C. 4. 64.—2] L. 6 C. 2. 4. — 3] L. 1. 2, 1. 5 § 2 D. 19, 5, — 4] L. 5 § 1. 2. 5. 1. 7, 1. 26 D. 19, 5, 1. 4 pr. D. 19, 3, § 28 J. 4. 6.—5] § 482.—6] L. 5 § 1 D., πρὸς 1. 25 D. 19, 5. — 7] ¹⁰δε Παπαρηγ. Ένγλ. B' § 233, Καλλιγὰ τόμ. Γ'. § 118. Vangerow § 559. ¹¹δε καὶ B. (24. 4.) 5 σχόλ. 2. ὁ ἐκ μεταμελείας κοινδικτίσιος.

§ 474. 1] Τίτλ. Πανθ. de rerum permutatione 19. 4. Κώδ. de rerum permutatione et de pr. verb. act. 4. 64, B. 20. 3.—2] L. 5 § 4 D. 19, 5.

νως διαφέρει τῆς ἀγοροπωλησίας κυρίως τὸ μὲν διότι δὲν ἀπαιτεῖ τίμημα, τὸ δὲ διότι ἀπαιτεῖ τὴν πραγματικὴν μεταβίβασιν κυριότητος, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ habere licere, τρίτον διότι παρὰ Ῥωμαίοις ἐγένετο ὑποχρεωτικὴ μόνον διὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἐνὸς καὶ οὐχὶ ἀπλῆ συναινέσει καὶ τέταρτον καθόσον ἐν μὲν τῇ rerum permutatio ἐπέρχεται ἅμα τῇ παραδόσει ἢ μεταβίβασιν κυριότητος³, ἐν δὲ τῇ ἀγοροπωλησίᾳ ἅμα τῇ πληρωμῇ ἢ τῇ πιστώσει τοῦ τιμήματος· κατὰ τὰ λοιπὰ δ' ὁμοιάζει ταύτῃ, διότι ἀνήκει τοῖς contractus bonae fidei, ἐστὶν ἀμφοτεροβαρὴς καὶ περιέχει τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις ἐκ τῆς ἐκνικήσεως καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ πράγματος⁴.

Ὁ δὲ contractus aestimatorius (διατίμησις ἐπὶ πράσει), κληθεὶς οὕτως ἕνεκα τοῦ aestimatoria τοῦ Πανδέκτου⁵, ἐστὶν ἡ σύμβασις, ἐν ᾗ ὁ εἰς διδῶσι τῷ ἑτέρῳ πρᾶγμα ἐπὶ ὠρισμένη τιμῇ πρὸς πώλησιν καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀποδόσεως ἢ τοῦ ὠρισμένου τιμήματος ἢ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἐξ ὑπαμοιβῆς⁶. Μεταξὺ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοδιδασκάλων ἐκράτουν πρότερον ἀμφιβολίαι περὶ τῆς κατατάξεως τῆς συμβάσεως ταύτης, ἥτοι ἂν ἀνήκε τῇ emptio venditio, ἢ τῇ locatio conductio (rei ἢ operarum), ἢ τῷ mandatum, ἀλλ' ἤρθησαν διὰ τῆς κατατάξεως αὐτῆς εἰς τὰς ἀωνόμους συμβάσεις⁷. Ὁ λήπτης, καλούμενος ὑπὸ τοῦ Γελλίου scrutarius (γρυτοπώλης)⁸, ὑποχρεοῦται νὰ πωλήσῃ τὸ πρᾶγμα, εὐθυνόμενος ἕνεκα παντὸς πταίσματος⁹, ἔτι δὲ καὶ ἕνεκα τῶν τυχερῶν, ἐὰν αὐτὸς προσσηχθῇ ἀπρόκλητος¹⁰. ἐξ ἑτέρου δικαιούται ν' ἀπαιτήσῃ τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀμοιβήν, ἥτις δύναται νὰ συνίσταται καὶ μόνον ἐν τῇ διαφορᾷ τῆς προσδιορισθείσης τιμῆς ἀπὸ τῆς εἰς ἣν ἐπώλησε τὸ πρᾶγμα¹¹.

Ἡ ἐκ τῆς συμβάσεως ταύτης πηγάζουσα ἀγωγὴ καλεῖται μὲν aestimatoria ἢ de aestimato, ἀλλ' εἶναι αὕτη ἡ actio praescriptis verbis, μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ εἰδικοῦ ὀνόματος (praescriptis verbis λεγομένη aestimatoria, κατὰ Θεόφιλον)¹².

3] § 41 J. 2. 1.—4] L. 2 D. h. t.—5] Τίτλ. Πανδ. de aestimatoria 19. 3. B. (49. 9).—6] L. 1 pr. § 1 D. h. t. 1. 47 § 1 D. 49. 5.—7] L. 1 pr. D. h. t.—8] N. A. III. 14.—9] L. 17 § 1 D. 49. 5.—10] L. 17 § 1 D. 49. 5, Paul Sent. II. 4 § 4.—11] L. 2 D. h. t.—12] Εἰσηγ. § 28 (4. 6) αἰσθηματορία Βασ. αὐτ. σχόλ. § 28 J. 4. 6, 1. 1 pr. D. h. t.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

PACTA (ΣΥΜΦΩΝΑ)

§ 475. Ἑννοια τῶν ἀγωγίων pacta. Εἶδῃ. — § 476. I. Pacta adjecta. Ἑννοια. Ἀποτελέσματα. — § 477. II. Pacta praetoria. Ἑννοια. Εἶδῃ. — § 478. Constitutum. — § 479. Receptum τῶν nautae κτλ. — § 480. III. Pacta legitima. Ἑννοια. Ἀγωγή. — § 481. Compromissum. — § 482. Δωρεά. — § 483. Ἀντικείμενον τῆς δωρεᾶς. Lex Cincia. — § 484. Εἶδῃ τῆς δωρεᾶς. — § 485. Ἀποτελέσματα τῆς δωρεᾶς. Ἀνάκλησις. — § 486. Ἀπαγορεύσεις τῆς δωρεᾶς.

§ 475. Εἶδομεν ἤδη τὴν ἑννοιαν τοῦ pactum ἢ pactum nudum παρὰ Ῥωμαίοις ¹. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ταῦτα, ἅτινα τίκτουσι μόνον ἑνστασιν, οἱ νεώτεροι ἀπεκάλεσαν pacta vestita (ἐνδεδυσμένα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ nudum=γυμνὸν) σύμφωνα τινὰ, ἅτινα περιεβλήθησαν διὰ τῆς αὐτῆς καὶ αἱ συμβάσεις (contractus) ἰσχύος καὶ διεκρίθησαν ἐκ τοῦ λόγου τῆς κτήσεως τοιαύτης ἰσχύος εἰς τρία εἶδη, ἥτοι εἰς τὰ pacta adjecta (πρόσθετα), τὰ pacta praetoria (πραιτωρικά) καὶ τὰ pacta legitima (νόμιμα).

§ 476. Pacta adjecta, ἐκ τῆς ἐν ταῖς πηγαῖς ἀπαντώσης λέξεως adicere ¹, εἰσὶ τὰ σύμφωνα, τὰ προστιθέμενα συμβάσει τινί, ὥς μέρος αὐτῆς καὶ οὕτως καθιστάμενα ἀγωγήμα π. χ. in diem addictio, lex commissoria κτλ. ². Ὡς μέρος δὲ τῆς συμβάσεως ἀκολουθοῦσιν ἐν παντὶ τὴν τύχην αὐτῆς, ἀλλ' ἰσχύουσιν ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους ³ : πρῶτον δέον ἡ σύμβασις νὰ ᾖ bonae fidei ⁴, ἐκ δὲ τῶν contractus stricti juris μόνον τῇ stipulatio προστιθέμενα τίκτουσιν ἀγωγήν καὶ θεωροῦνται ἐνυπάρχοντα αὐτῇ καὶ πάλιν μόνον ἐὰν περιέχῃσι τι ὑπὲρ τοῦ ὀφειλέτου ⁵. δεῦτερον δέον νὰ καταρτισθῶσιν in continenti (συνχρόνως), ἥτοι ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς κυρίας συμβάσεως, τὰ δ' ex intervallo (μετὰ χρόνον) συναπτόμενα τίκτουσι μόνον ἑνστασιν ⁶ καὶ τρίτον τὴν ἰσχὺν ταύτην κέκτηνται μόνον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ

§ 475. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 424 σημ. 9.

§ 476. 1] Π. χ. 1. 7. 8. 17-19 D. 18. 2. — 2] Ἰδ' ἀνωτ. § 456. — 3] Τίτλ. Πανδ. de pactis 2. 14, Κώδ. eod. 2. 3.—4] L. 7 § 5 D. h. t.—5] L. 40 D. 12. 1.—6] L. 43 C. h. t.

συνήθη ἢ φυσικά (naturalia negotii) στοιχεῖα τῆς συμβάσεως, τὰ δ' ἀφορῶντα εἰς οὐσιώδη κρίνονται ὡς ἴδιαι αὐτοτελεῖς συμβάσεις, πλὴν τῶν προστιθεμένων συμβάσει ἐκ τῶν συναινέσει (consensu) καταρτιζομένων, ἀλλὰ πρὸ πάσης ἐκτελέσεως⁷. Ἡ ἐκ pactum adjectum ἀγωγή ἐστίν ἡ τῆς κυρίας συμβάσεως, ἐνίοτε ὅμως ἐχορηγεῖτο καὶ ἀγωγή ἐν τῷ ἀποτελέσματι (in factum), ἔτι δὲ καὶ αὕτη ἡ actio praescriptis verbis⁸.

§ 477. Pacta praetoria ἐκλήθησαν τὰ σύμφωνα τὰ ὀφείλοντα τὸ πλήρες τῆς ἰσχύος αὐτῶν τῷ jus praetorium. Τοιαῦτα δ' εἰσὶ: α) τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. pactum hypothecae, ἡ ὑποθήκη¹, β) τὸ constitutum debiti (ἀντιφώρησις χρέους)², γ) τὸ receptum³ καὶ δ) ἄλλα τινά, ἐν οἷς διακριτέον τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. receptum arbitri (δικοιτησία), ἥτοι τὴν συμφωνίαν δύο ἢ πλειόνων μετὰ τινος, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς δικοιτητικῇ ἐν διαφορᾷ αὐτῶν⁴ καὶ τὸ ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτ. pactum de jure jurando, σύμφωνα περὶ ὅρκου, ἥτοι τὴν συμφωνίαν περὶ λύσεως διαφορᾶς δι' ἐξωδίκου ὅρκου⁵. Ἀλλ' ἀμφότερα ταῦτα διαφέρουσι τῶν προηγουμένων, ὅτε ὀφείλοντα κατ' ἀρχάς τὴν προστασίαν αὐτῶν οὐχὶ τῇ δικαστικῇ ἀλλὰ τῇ διοικητικῇ τοῦ πραιτωρὸς ἐξουσίᾳ· διότι ὁ πραιτωρ κατ' ἀρχάς ἐπενέβαινεν ἐπὶ τῇ βάσει συμφώνου μόνον διὰ ποινῶν διοικητικῶν, οἷον διὰ multae dictio, pignus⁶ κτλ., καὶ μόνον ἔνεκα ἐτέρου παρομαρτούντος γεγονότος ἐχορήγει ἀγωγήν π. χ. ἐπὶ τοῦ pactum de jure jurando τῷ ὁμόσαντι ἤδη ἔνεκα τοῦ pactum ἐχορήγει actio in factum ἢ utilis⁷.

§ 478. Constitutum (ἀντιφώρησις)¹ καλεῖται τὸ σύμφωνα τὸ περιέχον ὑπόσχεσιν πληρωμῆς ὑπάρχοντος χρέους, μετὰ ἢ ἄνευ τροποποιήσεων². Ἐνιαχοῦ δὲ καλεῖται καὶ pecunia constituta³, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀφορᾷ συνήθως καὶ κυρίως εἰς τὴν διὰ τοῦ constitutum παραγομένην ὑποχρέωσιν⁴. Ὁ ὑποσχομένος καλεῖται consti-

7] L. 7 § 6, l. 27 § 2 D. h. t.—8] Π. χ. l. 6 D. 48.5, l. 12 D. 19.5, l. 2 C 4. 54.

§ 477. 1] Ἰδ' ἄνωτ., § 395.—2] Ἰδ' ἐπόμε. §.—3] Ἰδὲ κατωτ. § 479—4] L. 13 § 2 D. 4. 8 καὶ κατωτ. § 481.—5] L. 1 D. 12. 2.—6] Π. χ. l. 32 § 12 D. 4. 8, πρὸτ. τόμ. Α' § 60, 76, 103.—7] L. 11 § 3, l. 43 § 1, l. 29 D. 12. 2.

§ 478. 1] Τίτλ. Πανδ. de pecunia constituta 13.5. Κώδ. de constituta pecunia 4. 48, Βασ. 26 7.—2] Πρὸτ. l. 4 § 1, l. 44 § 1, 2, l. 24 § 2 D. h. t.—3] Π. χ. § 8 J. 4. 6, l. 22 D. h. t.—4] Π. χ. Gaï. IV. 474, τίτλ. Πανδ. 13. 5. Κώδ. 4. 48.

tuens (ἀντιφωνητής) ἢ qui pecuniam debitam constituit⁵, ὁ δὲ λαμβάνων τὴν ὑπόσχεσιν δηλοῦται διὰ τοῦ is cui constituitur⁶. Τὸ χρέος, οὗ ἕνεκα γίνεται τὸ constitutum, δύναται νὰ ᾖ καὶ ἀπλῆ φυσικὴ ἐναγχή, ἔτι δ' ἴδιον τοῦ ἀντιφωνητοῦ (constitutum debiti proprii κατὰ τοὺς νεωτ.) ἢ ἀλλότριον (constitutum debiti alieni ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτ.)⁷. Τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ εἶδος ἐγγυήσεως, μεθ' ἧς ἐξετάσαμεν αὐτό⁸. Ἐπὶ χρέους ἀνυπάρχοντος κατὰ τὸν χρόνον τῆς συστάσεως τοῦ constitutum, ἡ ἀθεμίτου, ἡ ὑποκειμένου ἀνατρεπτικῇ ἐνστάσει, τὸ constitutum ἐστὶν ἀνίσχυρον, πλὴν ἐὰν συγχρόνως περιέχῃ καὶ παραιτήσιν τῆς ἐνστάσεως⁹. ἢ μετ' αὐτὸ ὅμως κατάρχῃσις ἢ ἀκύρωσις τοῦ ὑπάρχοντος χρέους ἐστὶν ἄνευ σημασίας, πλὴν τῆς λόγῳ καταβολῆς (solutio), διότι solutio ad utramque obligationem proficit, τῇ καταβολῇ λύονται ἀμφότεραι αἱ ἐνοχαί¹⁰. Τὸ περιεχόμενον τοῦ constitutum δύναται νὰ ᾖ διάφορον τῆς ἀρχικῆς ὀφειλῆς κατ' ἀντικείμενον, παρὰ Ρωμαίοις ὅμως οὐχὶ καὶ βαρύτερον κατὰ ποσὸν ἢ ποιόν, διὸ ἐπὶ μὲν ὑπερβάσεως τοῦ ποσοῦ τὸ constitutum δὲν ἴσχυεν ὡς πρὸς τὸ ὑπερβάλλον, ἐπὶ δὲ ποιοῦ βαρυτέρου ὑπενοοῦντο οἱ ἐν τῷ ἀρχαίῳ χρέει περιορισμοί, ἐν ᾧ τὸ ἀντίστροφον ἐπετρέπετο π. χ. ἐπὶ ἐνοχῆς pura ἢ δύνατο νὰ συστηθῇ constitutum ὑπὸ αἵρεσιν¹¹. Σήμερον δύναται νὰ ἰσχύσῃ καὶ τὸ ὑπερβάλλον, ἐὰν ὑπάρχῃ ἄλλη νόμιμος αἰτία, π. χ. δωρεά. Ἐν γένει ὅμως ἡ ἐλευθερία τῶν μερῶν καὶ παρὰ Ρωμαίοις δὲν ἦτο πολὺ περιορισμένη¹².

Ἐκ τοῦ constitutum τίκτεται ἰδία ἀγωγὴ καλουμένη actio de pecunia constituta, ἢ pecuniae constitutae, ἢ καὶ constitutoria actio¹³, ἣτις κατὰ τὸ προϋούσιν. δίκαιον ἢ δύνατο νὰ ἐπενέγκῃ τὴν καταδίκην τοῦ ἐναγομένου περιπλέον καὶ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρέους, συνεπέια ἰδίας ὑποσχέσεως (sponsio dimidiae partis), δεδομένης ὑπὸ τοῦ ἐναγομένου τῇ αἰτήσει τοῦ ἐνάγοντος¹⁴. Πλὴν ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα ἀγωγὴ, actio recepticia, πηγάζουσα ἐκ τῶν ἀντιφωνήσεων τῶν argentarii καὶ διαφέρουσα τῆς ἄλλης, καθ' ὅσον

5] Π. χ. 1. 1 § 1. 3. 4 D. h. t., 1. 3 § 2 D. 50. 8. — 6] L. 5 § 2, 1. 10 D. h. t. — 7] L. 1 § 7 D. h. t. § 9 J. 4. 6, 1. 2 pr. C. h. t. — 8] Κατωτ. § 507.—9] L. 3 § 1, 1. 5. § 2 D. h. t.—10] L. 13 § 3 D. h. t.—11] L. 1 § 5, 1. 41 § 1, 1. 19 pr. D. h. t.—12] Πρβλ. Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 376. Παπαρηγ. Ἐργ. § 414.—13] L. 5 § 1, 1. 20. 1. 22, 1. 26. 1. 30. 31 D. h. t., 1. 33 pr. D. 39. 5, 1. 1. 2. pr. C. h. t. Paul. Sent. II. 2 § 1.—14] Gai. IV. 171.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ἔδει νὰ συνταχθῇ διὰ τυπικῶν ρημάτων καὶ ἡδύνατο νὰ κινηθῇ καὶ ἐκ *constitutum* ἄνευ ἀληθῶς προϋπάρχοντος ἢ καὶ ἔνεκα οἰουδῆποτε χρέους, ἐν ᾧ ἡ *actio pecuniae constitutae* ἐχορηγεῖτο μόνον ἐπὶ χρέους ἐξ ἀντικαταστατῶν πραγμάτων¹⁵. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε τὴν ἥδη καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐν ἀχρηστίᾳ *actio recepticia* καὶ ἀνεγνώρισε μόνην τὴν γενικὴν *actio pecuniae constitutae* κατὰ παρτὸς ἀντιφωνήσαντος¹⁶, ὑποβαλὼν αὐτὴν εἰς τριακονταετὴ παραγραφὴν. Πρὸς τοῦτοις δ' ἀπεφάνητο, ὅτι τὸ *constitutum* δύναται ν' ἀναφέρηται καὶ εἰς ὀφειλὴν ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν καὶ νὰ συνομολογηθῇ ἄνευ τοιαύτης, λύσας προϋπάρχουσαν ἀμφισβήτησιν¹⁷.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *constitutum* φιλονεικεῖται καὶ ἐν ταῖς πηγαῖς. Πιθανωτέρα πασῶν ὁμῶς φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Θεοφίλου, καθ' ἣν ἡ ἀντιφώνησις ἀνεγνώρισθη ὑπὸ τοῦ πραιτῶρος ὡς τί-
~~κτουσα ἀγωγὴν καὶ ἄνευ τύπου, ὅτε ἐωρακότες (τοῦ πραιτῶρος) τὴν~~
~~ἀγνωμοσύνην τοῦ ὀφειλέτου, τοῦ ὀχληθέντος ἅπαξ ὑπὸ τοῦ πιστωτοῦ~~
~~καὶ αἰτησαμένου μὲν προθεσμίαν, κατὰ δὲ τὴν λήξιν αὐτῆς ὀχυ-~~
~~ρομένου χάριν ἀθετήσεως ὀπισθεν τῆς ἐλλείψεως παντὸς τύπου κατὰ~~
~~τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ περὶ ἐκτελέσεως¹⁸. Τὸ περὶ τοῦτου δ' ἡδι-~~
~~κτον τοῦ πραιτῶρος ὑπῆρχε πιθανῶς ἐν τοῖς τοῦ Κικέρωνος χρόνοις,~~
~~βεβαίως ὁμῶς κατὰ τοὺς τοῦ Λαβέωνος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔτυχε τὸ con-~~
~~stitutum τῆς προδειχθείσης εὐρείας ἐφαρμογῆς¹⁹. Ἡ δὲ πρακτικὴ~~
~~αὐτοῦ σημασία παρὰ Ῥωμαίοις ἦτο σπουδαία, πρὸ πάντων λόγῳ τοῦ~~
~~ἄνευ τύπου ἀγωγίμου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν δύναται νὰ χρησι-~~
~~μεύσῃ οὐ μόνον διὰ τῆς χειραφετήσεως τοῦ νέου χρέους ἀπὸ τῆς τύχης~~
~~τοῦ παλαιοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλως π. χ. ἔνεκα τῆς δι' αὐτοῦ διακοπῆς τῆς~~
~~παραγραφῆς κλπ²⁰.~~

§ 479. *Tò receptum*¹ ὑπὸ τῶν κατ' ἐπάγγελμα *nautae* (ναυτῶν, ναυκλήρων), *caupones* (παρδοχέων) καὶ *stabularii* (καπηλῶν) σημαίνει κυρίως τὸ παρὰ τινος αὐτῶν ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος², εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως, δι' ὑπηρετῶν ἢ βοηθῶν, παράλη-

15] L. 2 pr. C. h. t., Θεοφίλ. Εἰσηγ. § 8 (4. 6).—16] Θεοφίλ. Εἰσηγ. (4. 6) § 8.—

17] L. 2 C. h. t.—18] Τὰς ἄλλας γνώμας ἴδ' ἐν Λεξ. Ἑγκυκλοπ. τόμ. Β' σ. 49.—

19] Πρὸλ. Bruns Zeitsch. f. RG. τόμ. I. σ. 48. 58. 90. 91. Ἴδε καὶ Λεξ. Ἑγκυκλοπ. λέξ. Ἀντιφώνησις ὑπὸ Ν. Δημαρᾶ.—20] Ἴδε π. χ. καὶ ἄνωτ. § 419 σημ. 15.

§ 479. 1] Τίτλ. Πανδ. *nautae, caupones, stabularii ut recepta restituant* 4. 9, Βασ. 53. 1.—2] L. 3 § 1 D. h. t.

φθὲν πρᾶγμα καὶ τὴν ἐκ τῆς παραλυσίης ταύτης πηγάζουσαν ὑποχρέω-
σιν³. αὕτη δὲ συνίσταται, πλὴν ἐνχυντίας συμφωνίας, ἐν τῇ παρὰ τῶν εἰ-
ρημένων προσώπων ἐπιστροφῇ τῶν πραγμάτων ἐν οἰαδῇποτε περιπτώσει,
διότι ταῦτα ἐνέχονται ἐκ τε τοῦ ἰδίου προσώπου καὶ τοῦ τῶν βοηθῶν αὐ-
τῶν, καὶ οὐ μόνον ἕνεκα πάσης οἷαςδῇποτε ἀμελείας, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα οἱ-
ουδῇποτε γερονότου, ἐπενεγκόντος βλάβην εἰς τὰ πράγματα ταῦτα, εἴτε
ἐκ πράξεως τῶν βοηθῶν αὐτῶν, εἴτε τριῶν (ἐπιβατῶν, ζένων)⁴, πλὴν
τῆς ἐξ ἀνωτέρας βίας (damnum fatale) ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν τῶν πραγ-
μάτων ἢ ἐκ τοῦ παραδόντος αὐτὰ ἐπελθούσης βλάβης⁵. Ἐν τῷ re-
ceptum δύναται νὰ ὑπάρχῃ παρακαταθήκη, μίσθωσις κτλ. ἀναλόγως τῶν
περιστάσεων, ἀλλ' ὁ πραιτωρ ἀνεβίβασε τὴν εὐθύνην τῶν προσώπων
τούτων, τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς κατ' ἀνάγκην προφυγῆς τῶν ἐπιβατῶν ἢ
τῶν ἐδοιπόρων εἰς αὐτὰ, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς κακῆς ὑπολήψεως, ἧς
ἐτύγγανον ἐν Ρώμῃ (improbitatis hoc genus hominum)⁶.
Ἡ δ' ἐντεῦθεν ἀγωγή καλεῖται *actio de recepto* ἢ *in factum*
καὶ συντρέχει αὐτῇ ἡ κατὰ τοῦ αὐτουργοῦ τῆς βλάβης π. γ. τοῦ κλέ-
πτου, ἀλλ' ὁ ἐγείρων τὴν μίαν, ἀποκλείεται διὰ παντὸς τῆς ἐτέρας⁷.
Πρὸς τοῦτοις δ' ἐχορηγεῖτο τῷ βλαβέντι καὶ ἑτέρα ἀγωγή *in factum*
ποινικὴ διὰ τὸ διπλάσιον, περὶ ἧς κατωτέρω⁸.

§ 480. III. Pacta legitima, παρὰ τῶν νεωτέρων, κατὰ τὸ τῶν
παγῶν legitima conventio, ἐκλήθησαν τὰ μὴ ὄντα ἀπ' ἀρχῆς ἀ-
γώγιμα ἐν τῷ ρομ. δικαίῳ, ἀλλὰ κατόπιν καταστάντα τοιαῦτα διὰ
νόμου (quæ lege aliqua confirmatur)¹ ἢ διὰ τῶν νομοδιδασκά-
λων². Ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα ἀγωγή καλεῖται γενικῶς μὲν *civilis*
actio in factum, ἐπὶ δὲ pactum κυρωθέντος δι' εἰδικοῦ νόμου,
condictio ex lege ἢ *ex lege condictitia* (condictitios κατ' Ἰου-
στινιανόν)³.

Τὰ σπουδαιότατα τῶν pacta τούτων, ὧν ὁ ἀριθμὸς φιλονεικεῖται
παρὰ τῶν νεωτέρων, εἰσὶ α) τὸ pactum περὶ τόκου ἐπὶ δανείου (mu-
tuum), ὅπερ εἶδομεν ἤδη⁴, β) τὰ pacta dotalia, τὰ εἰς τὴν προίκα

3] L. 1. pr., § 2. 3. 1. 3 § 4. 3. D. h. t.—4] L. 3 § 4. 1. 7 pr. D. h. t.—
5] L. 3 § 1 D. h. t., Arg. 1. 203 D. 17.—6] L. 1 § 4. 1. 3 § 1 D. h. t.—
7] L. 3 § 4. 5. 1. 5. 1. 6 § 4 D. h. t.—8] § 497. δ).

§ 480. 1] L. 6. D. 2. 14.—2] II. γ. Gai. II. 31, 1. 30 D. 22, 1. 5 § 1 D.
22. 2.—3] L. 4 D. 19. 5. 1. 4 § 4 C. 2. 56. 1. un. D. 13. 2, Νεαρά 162 κερ. α'
§ 4.—4] Ἰδ' ἀνωτ. § 431.

(dos) ἀφορώντα, περὶ ὧν ἐν τῷ οἴκῳ γεν. δικαίῳ⁵, γ) τὸ compromissum (αἰρετὸν δικαστήριον, συνυποσχετικὸν) καὶ δ) ἡ donatio (δωρεά).

§ 481. Compromissum (αἰρετὸν δικαστήριον, συνυποσχετικὸν)¹, σημαίνει τὴν σύμβασιν, δι' ἧς οἱ συμβαλλόμενοι ἀναθέτουσι τὴν λύσιν διαφορᾶς αὐτῶν εἰς αἰρετοὺς δικαστὰς (arbiter, διαιτητής)². Διακρίνεται ἐπομένως τοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω³ μνημονευθέντος receptum arbitri, οὗχ ἥττον τὸ ὄνομα compromissum περιλαμβάνει ἐνίοτε καὶ αὐτό⁴. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ compromissum τούτου συνίσταται ἐν γένει εἰς τὸ διὰ τοὺς συμβαλλομένους ὑποχρεωτικὸν τῆς ἀποφάσεως τοῦ διαιτητοῦ, πλὴν ἐὰν αὗτος δικάσῃ ἐναντίον τῶν συμπεφωνημένων, ἢ ἀθεμίτως ἢ παρανόμως ἢ ἐκπροθέσμως⁵. Κατὰ τὸ προϋποσυνιάνειον ὅμως δίκαιον τὸ pactum τοῦτο οὐδὲν ἄνῃκε τοῖς pacta vestita, διότι ἔδει νὰ συνοδεύηται διὰ stipulatio pænæ, ἢ δι' ἀπλῆς stipulatio⁶, τικτούσης ἀγωγὴν ἀόριστον (actio incerti) καὶ μόνον ἐξαίρετικῶς ἔσχυνεν ἄνευ stipulatio, π. χ. διὰ τῆς καταθέσεως χρημάτων ἢ πραγμάτων παρὰ τῷ διαιτητῇ, ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν παρὰ τοῦ ἀπειθοῦντος τῇ ἀποφάσει, ὑπὲρ τοῦ ὑπέικοντος αὐτῇ⁷. Ὁ Ἰουστινιανὸς πρῶτος ἀνεκέρυξε τῷ 529 τὸ compromissum pactum legitimum, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑπογραφῆς τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως παρὰ τῶν συμβαλλομένων ἢ τῆς ἐλλείψεως διαμαρτυρίας κατ' αὐτῆς ἐντὸς 10 ἡμερῶν, κοινοποιουμένης τῷ ἑτέρῳ τῶν συμβαλλομένων ἢ τῷ διαιτητῇ ἢ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς δόσεως ὅρκου εἴτε ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων περὶ ὑπακοῆς τῇ διαιτητικῇ ἀποφάσει, εἴτε τῇ αἰτήσει τῶν μερῶν ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ περὶ δικαίας ἐρεῦνης καὶ κρίσεως⁸. Ἀλλὰ κατόπιν διὰ τῆς Νεαρχῆς 82⁹, ἀπηγόρευσε τοὺς τοιοῦτους ὅρκους. Σήμερον δ' ἡ διαιτησία ρυθμίζεται καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτ. Δικονομίας¹⁰.

§ 482. Ἡ donatio (δωρεά)¹ κέκτηται ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ ρωμ. δικαίου πρῶτον εὐρυτάτην σημασίαν, περιλαμβάνουσιν πᾶσαν ἐξ ἐλευ-

5] Κατωτ. § 543.

§ 481. 4] Πανδ. de receptis, qui arbitrium κατ. 4. 8, Κώδ. 2. 56, Βασ. 7. 2. Πολ. Δικον. ἀρθ. 111.—2] L. 4 D. h. t.—3] Ἀνωτ. § 477 δ).—4] Π. χ. 1. 11 § 1 D. h. t.—5] L. 3 pr., 1. 7 § 1, 1. 21 § 7. 1. 32 § 16. 17 D. h. t.—6] Paul. Sent. V. 1 a § 1, 1. 27 § 7, 1. 39 pr. D. h. t.—7] L. 14 § 2 D. h. t.—8] L. 4 § 4-6 C. h. t.—9] Κεφ. 11.—10] Ἀρθ. 405 ἐπ., Οἶκον. Ἐγγειρ. § 218 ἐπ. καὶ Παπαρρηγ. Ἐργ. Β' § 349 ἐπ.

§ 482. 1] Τελ. Εἰσηγ. 2. 7, Πανδ. 39, 5, Κώδ. 8. 54 de donationibus, Βασ. 47. 1.

θεριότητος (nullo jure cogente)² τελουμένην πράξιν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι στοιχείον περιουσίας ἢ μὴ, π. χ. libertatem donare, civitatem donare κτλ., εἴτε ἐν ζῳῇ, εἴτε αἰτία θανάτου, π. χ. τὰ κληροδοτήματα³. Δεύτερον εὐρεῖται, καθ' ἣν σημαίνει τὴν ἐξ ἐλευθεριότητος (animo donandi) μεταβίβασιν στοιχείου περιουσίας ἐτέρῳ, ἐπὶ σκοπῷ αὐξήσεως τῆς περιουσίας αὐτοῦ⁴, καὶ τρίτον στενὴν, περὶ ἧς μόνης πρόκειται ἐνταῦθα καὶ εἰς ἣν ἐφαρμόζονται οἱ ἰδιάζοντες τῇ δωρεᾷ κανόνες, καθ' ἣν δ' ἡ δωρεὰ σημαίνει τὴν σύμβασιν⁵, δι' ἧς ἐξ ἐλευθεριότητος⁶ μεταβιβάζεται τινα στοιχείον περιουσίας, ἐπὶ σκοπῷ αὐξήσεως τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου σὺν τῇ ἐλαττώσει τῆς τοῦ διδόντος, καθ' ἣν δηλ. ὁ μὲν διδὼς καθίσταται pauperior (ἀπορώτερος), ὁ δὲ λήπτης locupletior (εὐπορώτερος)⁷.

Ἐκ τῶν συμβαλλομένων ὁ μὲν διδὼς καλεῖται δωρητής (donator, [θελ. donatrix] ἢ donans ἢ dans)⁸, ὁ δὲ λήπτης δωρεοδόχος, κατὰ τοὺς νεωτ. donatarius, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους περιφραστικῶς is cui donatur, qui liberalitatem accepit. κτλ.⁹.

§ 483. Ἀντικείμενον τῆς δωρεᾶς δύναται νὰ ᾖ πᾶν στοιχείον περιουσίας, παρὸν ἢ μέλλον κτλ. καὶ ὁλόκληρος περιουσία (ὅτε ὅμως δὲν ἐπέρχεται μὲν καθολικὴ διαδοχὴ, ὁ δὲ δωρεοδόχος ἐνέχεται πρὸς τὸν δωρητὴν διὰ τὰ χρέη) καὶ εἴτε ἀμέσως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ δωρεοδόχου, εἴτε διὰ μέσου προσώπου¹.

Διὰ τῆς lex Cincia (de donis et muneribus ἢ muneralis) ὅμως, ἐκδοθείσης περὶ τὸ 550 π. κ. P. τῇ εἰσγηγῆσαι τοῦ tribunus plebis M. Cincius Alimentus², ἐπιδιωκούσης δὲ τὸν αὐτὸν καὶ ἄλλοι νόμοι τῶν χρόνων ἐκείνων σκοπόν, ἦτοι τὴν καταπολέμειν τῆς κατακλυζούσης τὴν Ῥώμην διασφορᾶς καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς ἀρ-

2] L. 82 D. 50. 17. — 3] Π. χ. l. 2 C. 4. 13 Gai. I. 94 III. 20. § 1 J. 2. 20 l. 36 D. de leg. II. 31 — 4] Πρβλ. Windscheid § 365 ἐν ἀρχῇ. — 5] Φιλονεικεῖται ὅμως ἂν ἡ σύμβασις ἢ μονομερὲς δικαιοπραξία. Ἴδε Παπαρηγ. Γ. Α. § 365 (ἐνίστε μονομερὲς), Καλλιγὰ Γ' § 120 (σύμβασις). — 6] Ὁ ἀπώτερος λόγος ὁ τὴν ἐλευθεριότητα προκαλεῖται (π. χ. εὐγνωμοσύνη, ἑλπίς ἀνταποδόσεως, ἑλπίς ἄλλου κέρδους κτλ.), οὐδόπως κατὰ κανόνα λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν. — 7] Πρβλ. l. 5 § 8 16. l. 25. l. 31 § 7 D. 24. 1. — 8] Π. χ. § 2 J. h. l. 1. 5 § 9. l. 7 § 8, l. 11 § 7. l. 28 § 3. l. 32 § 4 D. 24. 1. l. 20. C. h. t. l. 4 C. 4. 38. — 9] Π. χ. § 4 J. h. t. l. 9 § 3 D. h. t. κτλ.

§ 483. 1] Ἴδε Παπαρηγ. Εὐρχ. Β' § 278 ἐπ. § 293 ἐπ., Καλλιγὰ τόμ. I' § 124 ἐπ., π. χ. l. 2 § 3, l. 33 § 2 D. h. t. — 2] Kex. Cato. 4. ad At. l. 20, Fest. v. muneris.

χαίᾳ ἠθικῆς, ὠρίσθη τὸ ἀνώτατον ποσὸν³, οὐ πέραν δὲν ἐπετρέπετο δωρεᾶ. Ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος, οὐτινος ἡ γνώσις κατέστη πως ἀκριβοστερά διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν vaticana fragmenta, περιεῖχε καὶ ἕτερον κεφάλαιον περὶ τοῦ τύπου τῆς δωρεᾶς, καθ' ὃ ἀπηρτεῖτο ἐκτέλεσις καὶ δὴ ἐπὶ μὲν τῶν res mancipi διὰ mancipatio καὶ traditio, ἐπὶ δὲ τῶν res nec mancipi διὰ τῆς traditio μόνης, ἅρα ἐκρίθη ἡ stipulatio καθ' ἑαυτὴν ἀνεπαρκής⁴. Ἀσάφης ὅμως ἀπομένει ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν δύο μερῶν τοῦ νόμου, ἥτοι ἂν ὁ τύπος ἀπηρτεῖτο μόνον διὰ τὰς ὑπερβαίνουσας τὸ ἀνώτατον ποσὸν δωρεᾶς ἢ, ὕπερ πιθανώτερον⁵, δι' ἀπάσας· ἐξ ἐτέρου δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι τῆς ἐφαρμογῆς τῆς lex ταύτης ἐξηροῦντο πρόσωπά τινα (exceptae personae), ὡς πρὸς τε τὸ ποσὸν καὶ τὸν τύπον, οἷον ἐξ αἵματος συγγενεῖς μέχρι ε' βαθμοῦ, οἱ συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ πατρικῆς ἐξουσίας, οἱ μεμνηστευμένοι, οἱ πάτρωνες ἐπὶ δωρεῶν ἀπελευθέρου κτλ.⁶ καὶ ὅτι ἡ lex Cincia ἦτο imperfecta⁷ ἥτοι δὲν ἐπέφερον αὐτοδικαίως ἀκυρότητα, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ δὴ τῆς βουλῆσεως τοῦ δωρητοῦ, ὅστις, ἐναγόμενος τυχὸν παρὰ τοῦ δωρεοδόχου, ἡδύνατο κατὰ βούλησιν (ἀπὸ τῆς lex Aebutia, δι' ἧς ἐπεπράπη ἡ χρῆσις ἐνστάσεων καὶ ἐφεξῆς)⁸ νὰ ἀντιτάξῃ ἢ οὐ ἐνστασιν ἐκ τῆς lex Cincia⁹. αὕτη δὲ κατὰ τοὺς Προκουλιανούς ἡδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ καὶ παρὰ παντὸς τρίτου, ἐναγομένου ἐπὶ τῇ βάσει τοιαύτης ὑπὲρ τὰ νόμιμα δωρεᾶς¹⁰. Εἰ δ' ἡ παράνομος δωρεὰ εἶχεν ἤδη ἐκτελεσθῇ, ὁ δωρητὴς ἡδύνατο νὰ κινήσῃ τὴν condictio indebiti (ἀγωγὴν τοῦ ἀχρεωστήτου) πρὸς ἀναλήψιν αὐτῆς¹¹. Ἐν τῇ γ'. περιόδῳ ἀνεπτύχθη ἡ συνήθεια τῆς καταχωρίσεως τῆς δωρεᾶς ἐν τῷ δικαστηρίῳ (profectio apud acta), ἀλλὰ μόνον χάριν τῆς ἀποδείξεως, ἥτοι ἄνευ ἐξαρτήσεως τῆς ἰσχύος τῆς δωρεᾶς ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ τύπου τούτου¹². Ἐν δὲ τῇ δ'. περιόδῳ τὸ μὲν δίκαιον τῆς lex Cincia βαθμυδὸν ὑπέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, πρῶτος δ' ὁ Constantius Chlorus, πατὴρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κατέστησε τὴν καταχώρισιν ταύτην (ἐμφάνισιν, insinuatio, testifactio actorum) ὑποχρεωτι-

3] Κατὰ Σαβῖνὸν ἐξ 20 χιλ. sestertii Verm. Schr. τόμ. I σ. 384. — 4] Vat. fr. § 310, 343. — 5] Puchta § 206. — 6] Vat. fr. § 298-309. — 7] Vat. fr. § 266, 340, I. 5 § 2 D. 44. 4. — 8] Ἰδ' ἀνωτ. § 232. — 9] Vat. fr. § 266, I. 21 § 4 D. h. t. (Celsus) καὶ τόμ. Α' § 95. — 10] Vat. fr. § 266, I. 21 § 1 D. h. t. κατωτ. § 491 α). — 11] Vat. fr. § 266a. 263, 285.

† 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

κῆν, ἐξαίρεσας ἐπίσης τὰ αὐτὰ καὶ ἡ lex Cincia πρόσωπα.¹² Μετ' αὐτὸν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος κατήργησε τὴν ἐξαίρεσιν ταύτην¹³ καὶ ὥρισεν ὡς ὅρους τῆς ἰσχύος τῆς δωρεᾶς ἔγγραφον, παράδοσιν καὶ καταχώρισιν.¹⁴ Ὁ δ' Ἰουστινιανὸς κατέστησε τὴν δωρεὰν pactum legitimum, ἥτοι ἄνευ τινὸς τύπου ἔγκυρον, καὶ μόνον ἐπὶ δωρεᾶς ὑπερβαίνουσας τοὺς 500 solidi, ἀπήτησε τὴν insinuatio, ἐξαίρεσας περιπτώσεις τινὰς π.χ. τὴν δωρεὰν τοῦ ἡγεμόνος ἢ πρὸς αὐτόν, τὴν πρὸς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτων κτλ.¹⁵ Παρὰ Βυζαντινοῖς τὸ πρῶτον ὑπεβλήθη ἡ δωρεὰ διὰ τῆς Ἐκλογῆς εἰς τὸν τύπον τῆς συμπράξεως μαρτύρων (3 ἢ 5 ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ τόπου τῆς συστάσεως), ὡν τὸν ἀριθμὸν εὐρίσκομεν ἠδὲξημένον (εἰς 5 ἢ 7 κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν) διὰ Νεαρᾶς τῆς Εἰρήνης.¹⁶ Διὰ δὲ τῶν Βασιλικῶν ἐπανῆλθεν εἰς ἰσχὺν ἡ διάταξις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὥρισε διὰ Νεαρᾶς (50), ὅτι ἡ μὲν μέχρι 200 νομισμάτων δωρεὰ ἀπαιτεῖ τὴν σύμπραξιν 3 μαρτύρων, ἡ δὲ πέραν τοῦ ποσοῦ τούτου καὶ ἔγγραφον καὶ ἡ Νεαρὰ αὕτη περιέχεται ἐν τῇ Ἐξαβιβ.β. Πλὴν σήμερον ὀρθότερον νὰ δεσθῶμεν, ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νεωτέρου δικαίου ἐπὶ μὲν δωρεᾶς ἀκινήτων ἀπαιτεῖται συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφον χάριν τοῦ κύρους αὐτῆς, ἐπὶ δὲ τῆς τῶν κινητῶν οὐδεὶς τύπος καὶ τὸ ζήτημα περὶ ἀποδείξεως ταύτης κρίνεται κατὰ τοὺς κοινούς ἀποδεικτικούς κανόνας.¹⁷

§ 484. Τῆς δωρεᾶς ὑπάρχουσι διάφορα εἶδη, ὑποκείμενα εἰς ὠρισμένους ἕκαστον κανόνας, ἥτοι α') donatio mortis causa (θανάτου αἰτία δωρεά)¹, πρὸς ἣν ἐν ἀντιθέσει πᾶσα ἑτέρα καλεῖται donatio inter vivos (δωρεὰ ἐν ζωῇ)² καὶ ἥτις ἐστὶν ἡ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τῆς προαποθιώσεως τοῦ δωρητοῦ ἢ τῆς συγχρόνου ἀποθιώσεως δωρητοῦ καὶ δωρεοδόχου γινομένη (ὅποτε τις ἐαυτὸν βούλεται ἔχειν ἢ περὶ ἐκεῖνον ᾧ ἐδωρήσατο καὶ μάλιστα τὸ πρᾶγμα κερδαίνεισθαι βούλεται ἐπὶ τοῦ τῆν δωρεὰν δεξαμένον ἢ περὶ ὑπὸ τοῦ οἰκείου κληρονομίον)³. Ἡ αἵρεσις

42] L. 1 C. Th. 3.5.—13] L. 3. C. Th. 8. 12.—14] Vat. fr. § 249. 1. 1 C. Th. 8. 42, 1. 1 C. h. t.—15] L. 35 § 5, 1. 36 § 3 C. h. t., 1. 31 C. 5. 12.—16] Ἐκλογὴ Δ' κεφ. 1. 2, Νεαρὰ Εἰρήνης 27. (Zachar. v. Lingenthal Jus Graecor. Τόμ. Α').—17] Ἀρθρ. 48 Ν. ΑΧΚΕ' περὶ γαρτοσ. (1887) καὶ Παπαρρηγ. Γ. Α. § 375, ἐνθα καὶ περὶ τοῦ κατὰ πόσον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰσχύουσα ἡ Νεαρὰ Αἰώντος τοῦ Σοφοῦ.

§ 484. 1] Τίτλ. Πανδ. de mortis causa donationibus et capionibus 39 6, Κώδ. de mortis causa donationibus 8. 56, Βασ. 47. 3.—2] Π. γ. pr. J. 2. 7, 1. 67 § 4 D. 50. 16.—3] § 4 J. 2. 7, Θεοφίλ. αὐτ., 1. 26 D. h. t.

τοῦ θανάτου κατ' ἀρχὰς ἀνεφέρετο μόνον εἰς ἐπικείμενον κίνδυνον (δι' ὑπόλοιαν θανάτου), π. χ. ἐὰν τις δωρησῇται μέλλων πλεῖν ἐπικίνδυνον πλοῦν κτλ. ⁴, βραδύτερον δ' ἐξετάθη εἰς τὸν ἔνεκα οἴου δῆποτε λόγου θάνατον, ἐξ ἑτέρου δὲ δύναται νὰ ᾖ ἡ ἀνακλητική, ἡ διαλυτική (ἥτις καὶ τεκμαίρεται ἐν ἀμφιβολίᾳ, ὅταν τὸ δωρηθὲν καταβληθῇ τῷ δωρεοδόχῳ) ⁵. Ὁ δωρητὴς κέκτεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρως ἀνακλησεως μέχρι τοῦ θανάτου, δύναται δὲ νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ χωρὶς νὰ μεταβάλῃ ἡ δωρεὰ φύσιν ⁶. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπῆρχεν, ἔνεκα τῆς αἰρέσεως τῆς προαποθιώσεως, φιλονεικία περὶ τῆς φύσεως τῆς πράξεως ταύτης, ἂν ᾖ δηλ. δωρεὰ ἢ κληροδοτήμα. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἤρε τὴν φιλονεικίαν, ὁρίσας, ὅτι κατὰ πάντα σιγῶν ἐξισοῦται τοῖς ἀληγῶσι (κληροδοτήμασι) ⁷. 6) Ἡ κατὰ τοὺς νεωτ. *donatio renunciatoria*, ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ, ἥτοι γινομένη μὲν ἄνευ νομικῆς ὑποχρεώσεως τοῦ δωρητοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ δωρεοδόχου (*renunciandi animo*), ἔνεκα ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἀληθῶν ἢ ὑποτιθεμένων. Ἡ τοιαύτη δωρεὰ οὐδόλως διαφέρει τῆς κοινῆς, πλὴν ἐὰν ἐγένετο λόγῳ σωτηρίας τῆς ζωῆς, ὅτε ἀπαλλάσσεται τῶν περιορισμῶν ⁸. καὶ γ) *donatio sub modo*, δωρεὰ ἐπὶ τρόπον ⁹. Ἐὰν ὁ τρόπος ἐξαντλῇ ὁλόκληρον τὸ ἀντικείμενον, οὐδόλως ὑπάρχει δωρεὰ, ἀλλὰ σύμβαισις ἄλλης φύσεως (ἀνώνυμος)· ἐὰν δὲ μέρος, ὑπάρχει δωρεὰ ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον, ἐφ' οὗ μόνον ἐφαρμόζονται οἱ περὶ δωρεᾶς κανόνες ¹⁰.

Περὶ δὲ τῆς *donatio propter nuptias* (πρὸ γάμου δωρεὰ) ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ.

§ 485. Ἡ κατὰ νόμον γενομένη δωρεὰ (*donatio perfecta*) ¹ παράγει ὑποχρεώσεις, ἃς διακριτέον, ἀναλόγως τοῦ τρόπου τῆς συστάσεως αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς τελουμένης δι' ἐκτελέσεως, π. χ. διὰ παραδόσεως τοῦ πράγματος κτλ., ὁ δωρητὴς οὐδεμίαν περαιτέρω ὑποχρέωσιν ἀναλαμβάνει, κατὰ κανόνα οὐδὲ λόγῳ ἐκνικήσεως, οὐδὲ δι' ἐλαττώματα τοῦ πράγματος εὐθυνόμενος ². Ἐπὶ δὲ τῆς συνισταμένης δι'

4] Θεοφίλ. ἀνωτ.—5] L. 2. 29.35 D. h. t., l. 45 D. 40. 1.—6] § 1 J. 2. 7, l. 13 § 1, l. 16. 30 D. h. t., Νεαρά 37 πρ. κεφ. I.—7] Πρβλ. § 1. J. 2. 7, Θεοφίλ. αὐτ. ἔδε κατωτ. § 643 καὶ Παπαρρηγ. Ἐναχ. Β' § 321 ἐπ., Καλλιγᾶτόμ. Γ' § 141. 142.—8] L. 34 § 1 D. h. t.—9] Ἰδ' ἀνωτ. § 233, Καλλιγᾶ αὐτ. § 435, Παπαρρηγ. αὐτ. § 300—10] Windscheid § 368 σημ. 18.

§ 485. 1] Πρβλ. Vat. fr. § 310-313. — 2] L. 48 § 3 D. h. t., l. 62 D. 21. 1, l. 2 C. 8. 45.

ὑποσχέσεως μελλούσης παροχῆς, ὁ δωρητὴς ὀφείλει μὲν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παροχὴν ταύτην, οὐχ ἥττον εὐθύνεται μόνον ἔνεκα δόλου καὶ βαρείας ραθυμίας καὶ ἀπολαΐει τοῦ εὐεργετήματος τῆς εὐπορίας³.

Ἐκτὸς τοῦ τύπου ἰδιᾶζον ἀποτέλεσμα τῆς δωρεᾶς, εἶναι προσέτι καὶ ὅτι δύναται ν' ἀνακληθῇ ὑπὸ τοῦ δωρητοῦ ἢ μὲν αἰτία θαυράτων ἀπεριορίστως⁴, ἐκ δὲ τῶν ἐν ζωῇ μόνον ἢ ὑπὸ τοῦ πάτρωνος καὶ ἀρχαιότερον μὲν ἐπίσης ἀπεριορίστως⁵, κατόπιν δέ, πιθανῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος, ὅπως δέποτε δὲ μετὰ τὸ 269 μ. Χ.⁶, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀχαριστίας τοῦ ἀπελευθέρου⁷. οἱ δὲ Κωνσταντῖνος καὶ Κώνστας προσέθηκαν τὴν λόγον τῆς μετὰ τὴν δωρεάν κτήσεως τέκνων ὑπὸ τοῦ πάτρωνος⁸. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐξ ἑτέρου ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνακλήσεως τῷ πατρὶ ἔνεκα ἀγνωμοσύνης ἢ κακῆς διαγωγῆς τοῦ δωρεοδόχου τέκνου⁹ καὶ τὴν διάταξιν ταύτην ἐπαναλαμβάνοντες οἱ εἰρημνοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Κώνστας ἐχορήγησαν τὸ αὐτὸ δικαίωμα τῇ μητρὶ, κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον τῆς δωρεᾶς, κατόπιν δὲ καὶ δι' ὅλκληρον¹⁰. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέτεινε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνακλήσεως ὑπὲρ παντὸς δωρητοῦ, ἀλλ' ἔνεκα ὠρισμένων λόγων ἀγνωμοσύνης, ἥτοι σκαίως ἔθρεως, ἐπαγωγῆς χειρῶν ἀδίκων, ἐπιβολῆς (σπουδαίας) κατὰ τῆς περιουσίας ἢ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ δωρητοῦ καὶ τῆς μὴ ἐκτελέσεως τοῦ τρόπου καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον.¹¹ Ἡ ἀνάκλησις ὅμως δύναται νὰ γείνη μόνον προσωπικῶς παρὰ τοῦ δωρητοῦ κατὰ τοῦ δωρεοδόχου, ἅρα οὐδὲ κατὰ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ δύναται νὰ κινηθῇ, οὐδ' εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ δωρητοῦ μεταβαίνει, πλὴν ἂν ἐγένετο παρ' αὐτοῦ ἀταρξίς τῆς δίκης¹², ἢ δὲ περὶ αὐτῆς ἀγωγὴ εἴνε προσωπικὴ (actio in personam) καὶ οὐχὶ διεκδικητικὴ (vindictio), πλὴν ἐπὶ δωρεᾶς ὑπὸ τῶν περιέχοντα τὴν διατροφήν τοῦ δωρητοῦ ὑπὸ τοῦ δωρεοδόχου, ἀλλὰ καὶ τότε μόνον ἐφ' ὅσον τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει παρὰ τῷ δωρεοδόχῳ¹³.

§ 486. Ἰδιᾶζοντες ἐπίσης περιορισμοὶ τῆς δωρεᾶς ἐν ζωῇ εἰσὶ καὶ αἱ ἐξῆς ἀπαγορεύσεις.

3] Ἰδ' ἀνωτ. § 441.—4] Ἰδ' ἀνωτ. § 484 α).—5] Vat. fr. § 272. 313.—6] Εἰς τὸ ἔτος τοῦτο ἀνήκει ἡ διάταξις τοῦ Διοκλητιανοῦ (Vat. fr. § 313) περιέχουσα τὸ ἀρχαῖον δίκαιον. Πρὸλ. Puchta § 206 σημ. i.—7] L. 1 C. 8. 56.—8] L. 3 C. Th. 8. 43, 1. 8 C. 8. 56.—9] L. 2 C. Th. 8. 43.—10] L. 4. C. Th. 8. 43.—11] L. 10 C. 8. 56 B. (40. 2) 10 σχολ.—12] L. 4. 10 C. 8. 56, Παπαρρηγ. § 295, Καλλιγᾶ § 137.—13] L. 4 C. 8. 54.

α') Ἐνεκα τοῦ μεταξὺ δωρητοῦ καὶ δωρεοδόχου δεσμοῦ, ἀνεκλήρωτος ἔγκυρος ἢ ἐν ζωῇ δωρεὰ μεταξὺ συζύγων, ἢ εἴτε καταρτιζομένη τε καὶ ἐκτελουμένη εἴτε καὶ μόνον ἐκτελουμένη συνεστῶτος τοῦ γάμου, *ne mutuo amore invicem spoliantur donationibus non temporantes*¹, ἵνα μὴ ἀπογυμνῶνται οἱ σύζυγοι διὰ τοῦ ἀμοιβαίου ἔρωτος καὶ *ne concordia pretio conciliari videretur*, (ἵνα μὴ ἡ ὁμόνοια αὐτῶν τμήματι δοκῇ συνάπτεσθαι)². καθίσταται δ' ἡ δωρεὰ αὕτη ἔγκυρος μόνον διὰ τῆς συνεστῶτος τοῦ γάμου προαποβιώσεως τοῦ δωρητοῦ καὶ πρὸ πάσης ἀνακλήσεως, κατὰ *Scutum* ἐπὶ Καρακάλλα ἐκδοθέν³. Ἐξῆς ἐβέβησαν δὲ τινες δωρεαί, π.χ. ἔνεκα τοῦ λόγου, δι' ὃν γίνονται, οἷον πρὸς κτήσιν τιμητικῆς θέσεως παρὰ τοῦ συζύγου, ἢ χάριν τῶν συνήθων φιλοφρονήσεων τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους, π.χ. ἐπὶ τοῖς γενεθλίοις⁴. Πρὸς ταῦτα δύναται νὰ συνδεθῇ τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *Μουκιάρειον τεκμήριον* (*praesumptio Muciana*), καθ' ὃ πᾶν ὅ,τι ἡ γυνὴ κτᾶται συνεστῶτος τοῦ γάμου θεωρεῖται ὡς δωρεὰ τοῦ ἀνδρός, ἐὰν ἡ γυνὴ μὴ δύνηται ν' ἀποδείξῃ ἕτερον λόγον κτήσεως⁵. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται ἡ δωρεὰ πατρός πρὸς ὑπεξούσιον τέκνον (παρὰ *Ρωμαίους* δὲ καὶ τοῦ κυρίου πρὸς τὸν δοῦλον) καὶ τἀνάπαιν⁶. ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ *peculium castrense* ἐτροποποιήθη ὁ κανὼν οὗτος, διότι ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ ὑπεξούσιος θεωρεῖται ὡς αὐτεξούσιος⁷.

Καὶ β') ἔνεκα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἀπηγορεύθη, διὰ τῆς προμνημονευθείσης *lex Cincia*, ἡ δωρεὰ εἰς δικηγόρους χάριν ἀμοιβῆς διεξαγωγῆς δίκης (*ob causam orandam pecuniam donumve accipiat*) καὶ ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐπανελήφθη διὰ *Scutum* ἐπὶ *Αὐγούστου* καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ τοῦ τετραπλάσιου κατὰ τοῦ παραβάτου δωρεοδόχου. Ὅμως ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος *Κλαυδίου* ἐπετράπη ἀμοιβὴ μέχρις 100 χρυσῶν (*aurei*) ἢ 10 χιλ. *sestertii*⁸. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ρυθμίζεται σήμερον ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν *Δικαστηρίων*⁹. Ἐπίσης ἀπηγορεύθη ἡ δωρεὰ χάριν κτήσεως ἐκκλησιαστικῆς θέσεως, κατὰ διάταξιν τοῦ *Κωνσταντίνου*, καὶ πολιτικῆς, κατὰ διάταξιν τῶν *Θεοδοσίου* καὶ *Βα-*

§ 436. 1] L. 1 D. 24. 1. — 2] L. 3 pr. D. 24. 1 B. [30. 1] σχόλιον α'. — 3] L. 32 pr. § 2. 22 D. 24. 1. — 4] L. 31 § 8, l. 40—42 D. h. t. — 5] L. 54 D. 24. 4, Παπαρ. Οἰκογεν. § 103, Κρασσαὶ Οἰκογ. § 173. — 6] L. 1 § 1 D. 41. 6, l. 3 § 3 D. 24. 1, Vat. fr. § 294—296. — 7] L. 2 D. 14. 6 Κατωτ. § 564. — 8] Tac. Ann. XI. 5. 7. XIII. 42. Πρβλ. Liv. XXXIV. 4. Δίων Κάσσ. V. 48. — 9] Ἀρθ. 145, Οἰκον. Ἐγχειρ. § 48. ε).

λεντινιανού ¹⁰. ταῦτα δ' ἐπανελάθεν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ Νεαρῶν ¹¹. Ἀρχαιότερον δὲ διὰ τῆς *lex Julia repetundarum* ἀπηγορεύθη ἡ δωρεὰ πρὸς δημοσίους ἄρχοντας χάριν τῆς ὑπηρεσίας των, πλὴν τῶν γινομένων παρὰ συγγενῶν μέχρις ὁ β' βαθμοῦ (*sobrini*) ἢ τῆς συζύγου ¹². Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη διετηρήθη καὶ ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ, κατὰ τοσοῦτον μόνον τροποποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπὲρ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχόντων καθόσον τοιαύτη δωρεὰ καθίστατο ἔγκυρος, ἐὰν μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐξουσίας τοῦ ἄρχοντος ἢ ἀνεγνωρίζετο ἐγγράφως ὑπὸ τοῦ δωρητοῦ ἢ παρήρχετο ἑστία ἄνευ ἀνακλήσεως αὐτῆς παρ' αὐτοῦ ἢ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ ¹³. Σήμερον ταῦτα ρυθμίζονται κατὰ τοὺς περὶ δωροδοκίας κανόνας τοῦ Ποιν. Νόμου ¹⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΟΙΟΝΕΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

§ 487. Ἐννοια καὶ εἶδη τῶν οἰονεὶ συμβάσεων. — § 488. *Negotiorum gestio. Actio funeraria.* — § 489. *Tutela. Cura. Aditio hereditatis.* — § 490. Κοινοπραξία. — § 491. *Condictio sine causa.*

§ 487. Οἰονεὶ συμβάσεις ἢ ἐνοχαὶ ὥσπερ ἀπὸ συναλλαγματος (*obligationes quasi ex contractu*) ¹ καλοῦνται αἱ πράξεις, αἱ προσεγγίζουσαι μὲν τῇ συμβάσει (διὸ καὶ *quasi ex contractu*), ἀλλὰ μὴ οὔσαι τοιαῦται, οὐδ' ἔχουσαι ἐξ ἀμαρτήματος ὑπόστασιν, παράγουσαι δὲ σχέσεις παρεμφερεῖς πρὸς τὰς ἐκ συμβάσεως. Τοιαῦται ἐνοχαί, κατὰ τὰς *Εἰσηγήσεις* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰς 5, ἡ *negotiorum gestio* (διοικήσεις ἀλλοτρίων ὑποθέσεων), ἡ *tutela, cura* (ἐπιτροπεία, κηδεμονία), ἡ *communio* ([*incidens*] κοινοπραξία), ἡ *aditio hereditatis* (ὑπεισέλευσις κληρονομίας) καὶ ἡ *condictio indebiti* (ἀγωγή ἀχρεωστικῆς) ².

10] L. 2. 1. 31 C. 4. 3, 1. 6 C. 9. 27. — 11] Νεαρά 8 κεφ. 4 Ν. 423 κεφ. 2 § 1, Ν. 161. — 12] Τόμ. Α' § 94, 1. 1 pr., 1. 3 - 5, 1. 6 pr. D. 4. 11. — 13] L. 1 § 1 N. 1. 7 § 1 D. 48. 11, 1. un. C. Th. 11. 41, 1. 6 C. 9. 27, Νεαρά 161 κεφ. 1, 1. un. § 1-3 C. 4. 53. — 14] Ἀρθρ. 456-460.

§ 487 1] Πρβλ. Pr. J. 3. 27, Θεόφ. αὐτ. — 2] Πρβλ. § 1-6 J. 3. 27, Θεόφ. αὐτ.

§ 488. *Negotiorum gestio* (διοίκησις πραγμάτων¹ ἄλλοτρίων) καλεῖται ἡ ἄνευ ἐντολῆς ἢ ἄλλης ὑποχρεώσεως, ἄνευ δὲ σκοποῦ δωρεᾶς (*animo obligandi*) αὐτοπροαίρετος καὶ ἄμισθος διοίκησις ἄλλοτρίας περιουσίας, ὡς ἄλλοτρίας². Ὁ κύριος τῆς περιουσίας καλεῖται ἐν ταῖς πηγαῖς *dominus* (κύριος), ὁ δὲ διοικῶν *gestor* (διοικητής)³.

Ἡ *negotiorum gestio* ὀφείλει τὴν τελείαν μόρφωσιν αὐτῆς τῷ πραιτωρικῷ ἡδίκτῳ⁴ καὶ τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων· φαίνεται δ' ὅτι ἡ πρώτη ἀνάγκη ἐφάνη ἐν τῇ ἀντιπροσωπεύσει τῶν ἀπόντων ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου⁵, οἵτινες, ἂν μὴ ἐξησφαλιζέτο ὁ ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν τῆς περιουσίας αὐτῶν κατὰ πάσης ζημίας, οὐδὲν ἤθελον τύχει προστασίας τινός. Ἐξ ἑτέρου δ' ὁ κύριος ἔδει ἐπίσης νὰ ἦ ἐξησφαλισμένος κατὰ πάσης αὐθαιρέτου ἀναμίξεως τρίτου εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ περιουσίαν. Διὸ ἐκ τῆς *negotiorum gestio* δύνανται νὰ πηγάζωσιν ἑκατέρωθεν ὑποχρεώσεις, ὅμως, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐντολῇ, ὑποχρεώσεις τικτονται πρωτίστως κατὰ τοῦ διοικητοῦ. Ἀπόκειται δ' αὐταὶ κυρίως τῇ ἐκτιμῇ τοῦ δικαστοῦ, διότι ἡ ἐκ τῆς *negotiorum gestio* πηγάζουσα ἀγωγὴ ἦτο *bonae fidei*⁶ καὶ προσεγγίζουσι ταῖς ἐκ τῆς ἐντολῆς. Αἱ κυριώταται δὲ τούτων εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

α') Ὁ διοικητὴς ὀφείλει νὰ φέρῃ εἰς πέρας πᾶσαν ἀρξαμένην ἐργασίαν⁷, εὐθυνόμενος ἕνεκα παντὸς πταίσματος (πλὴν ἂν ἐνήργησε πρὸς ἀποτροπὴν ἐπικειμένης ζημίας, ὅτε ἐνέχεται μόνον ἕνεκα δόλου καὶ βαρείας ραθυμίας), ἔτι δὲ καὶ ἕνεκα τῶν τυχηρῶν, ἐὰν ἐνεργήσῃ ἀπηγορευμένην ὑπὸ τοῦ κυρίου πράξιν ἢ ἀσυνήθη τούτῳ⁸. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ δώσῃ λογοδοσίαν καὶ νὰ ἀποδώσῃ τῷ κυρίῳ πᾶν ὅ,τι ἔλαβεν ἀντ' αὐτοῦ καὶ πᾶν ὅ,τι ὤφειλεν ὡς συνετὸς οἰκογενειάρχης νὰ λάβῃ π.χ. τόκους ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ κυρίου⁹. Ἡ κατ' αὐτοῦ τῷ κυρίῳ χορηγομένη ἀγωγὴ καλεῖται *actio negotiorum gestorum (directa)*.

β') Ὁ κύριος ἐξ ἑτέρου ὀφείλει ν' ἀποζημιώσῃ τὸν διοικητὴν ἕνεκα

§ 488. 1] Τιτλ. Πανθ. de negotiis gestis 3. 5, Κωδ. cod. 2. 19, B. 17. 1. — 2] Πεδλ. l. 5 D. 44. 7, l. 20 C. h. t., l. 6 § 4, l. 9, l. 14 D. h. t. l. 6 § 2 D. 17. 2. — 3] Π. γ. § 1 J. 3. 27, l. 24 pr. D. 49. 4. — 4] L. 3 pr. D. h. t. — 5] Πεδλ. l. 1. 2 D. h. t. καὶ Παπαρρηγ. Ἐρωγ. § 541, Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 204. — 6] L. 6 § 4, l. 7, 18 D. h. t. § 28 J. 4. 6, l. 5 pr. D. 44. 7. — 7] L. 20 § 2 D. h. t. — 8] L. 3 § 9, l. 10, 41 D. h. t. καὶ l. 17 C. h. t. — 9] L. 19 § 4, l. 31 § 3, l. 38 D. h. t.

πάσης δαπάνης ἢ ζημίας καὶ ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν πάσης ὑποχρεώσεως πρὸς τρίτους¹⁰, κατὰ κανόνα ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρῳ, ὅτι ὁ διοικητὴς ἐνέργησε πράγματι ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος καὶ κατὰ τὴν εἰχαζομένην βούλησιν τοῦ κυρίου (utiliter gestum), ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀποτελέσματος, π. χ. ἐπισκευὴν οἰκίας, καταστραφείσης μετὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκ πυρκαϊᾶς¹¹. Ἐνέχεται δὲ πάντοτε, ἐὰν ἐνέκρινε τὴν πράξιν τοῦ διοικητοῦ κατὰ τὸν κανόνα *ratihabitio mandato comparatur* (ἐν-τολῇ ἔοικεν ἢ τοῦ πράγματος ἀποδοχή)¹², ὅτε ὅμως ἐξακολουθοῦσι μὲν ἐφαρμοζόμενοι οἱ τῆς διοικήσεως κανόνες, ἀλλ' ὁ κύριος δὲν δικαιούται πλέον νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τὴν πράξιν. Ἡ κατ' αὐτοῦ χορηγούμενη τῷ διοικητῇ ἀγωγή καλεῖται *actio negotiorum gestorum (contraria)*.

Εἶδος τῆς *negotiorum gestio* ἐστὶν ἡ μέριμνα περὶ τῆς ταφῆς νεκροῦ ἄνευ ὑποχρεώσεως, ὅποθεν τίκεται ἡ *actio funeraria* (ἀγωγή ἐπὶ τῇ ταφῇ), κατὰ τοῦ ὀφειλόντος νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ταφῆς, ἥτοι κατὰ τῶν κληρονόμων, μετ' αὐτοὺς ἢ ἐν ἐλλείψει περιουσίας, κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ καὶ τέλος κατὰ τοῦ συζύγου¹³. Ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ, ἐν ᾗ ὁ ἐνάγων φέρεται ὡς συναλλαγείς μετὰ τοῦ τεθνεώτος¹⁴, ὑπάρχουσι τρία τινὰ ἰδιόζοντα, ἥτοι ὅτι δὲν χορηγεῖται, ἐὰν ἡ ταφή ἐγένετο ἀνάξιοις πρεπῶς ἢ ἐκ καθαρᾶς εὐσεβείας (*pietatis gratia*), ὅτι δὲν ἰσχύει ἀπαγόρευσις τοῦ πρὸς ταφὴν ὑποχρέου καὶ ὅτι δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ἡ πρόθεσις διοικήσεως ἢ *adlocutio* ὑποθέσεων¹⁵.

§ 489. Ἡ ἀναδοχή ἐπιτροπείας (παρὰ Ῥωμαίους καὶ κηδεμονίας) παράγει οἰονεὶ σύμβασιν μεταξὺ ἐπιτρόπου (ἢ κηδεμόνος) καὶ τοῦ ὑπὸ ἐπιτροπείαν διατελούντος παρεμφερῆ τῇ ἐντολῇ περὶ αὐτῆς δ' ἐν τῷ οἴκῳ γεν. δικαίῳ.

Ἡ δ' ὑπεισέλευσις κληρονομίας (*aditio hereditatis*), ἥτις παράγει οἰονεὶ σύμβασιν μεταξὺ κληρονόμου καὶ κληροδόχων, ἐξετασθήσεται ἐν τῷ κληρονομ. δικαίῳ.

§ 490. Ἡ *κοινοπραξία* (*communio*), κατὰ τοὺς νεωτ. *communio incidens* (τυχαία) ἐκ τοῦ *incidimus* τῶν πηγῶν¹, πρὸς διίσκρι-

10] L. 9 pr. l. 19 § 4 D. h. t., § 4 J. 3. 27.—11] L. 9 § 4 D. h. t.—12] L. 12 § 4 D. 46. 3. l. 9 D. h. t. 13] Καλλιγᾶ § 210, Παπαρρηγ. Ἐργ. B' § 558.—13] L. 12 pr. § 2. 3. 4. l. 14 § 1 13. 17 D. 11. 7.—14] L. 1 D. 14. 7.—15] L. 14 § 7. 8. 10. 11. 13. l. 12 § 3. 4. 32 pr. D. 11. 7.

§ 490. 1] L. 31. D. 17. 1. J. 25. § 16. D. 10. 2.

σιν ἀπὸ τῆς ἐταιρείας (*societas*), σημαίνει τὴν συνύπαρξιν τοῦ αὐτοῦ δικαιώματος παρὰ δυσὶν ἢ πλείουσιν, ἐπελθοῦσαν ὅμως οὐχὶ ἐκ συμβάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλου λόγου, π.χ. ἐκ κληρονομίας κτλ.² Ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα οἶονεὶ σύμβασις τίκτει τὴν *actio communi dividundo*, ἣν εἶδομεν εἰδῆ³ ἢ, προκειμένου περὶ κοινοπραξίας ἐκ κληρονομίας, τὴν *actio familiae erciscundae*, περὶ ἧς ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ προσέτι δ' ἐπιβάλλει τοῖς κοινωνοῖς τὰς αὐτὰς περὶπου καὶ ἡ ἐταιρεία τοῖς ἐταίροις ὑποχρεώσεις⁴. Δυνατὸν ὅμως ἡ *communio* αὕτη νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐκ συμβάσεως, ὅτε ἐφαρμόζονται ἢ οἱ αὐτοὶ κανόνες, ἢ οἱ τῆς ἐταιρείας, ἂν ἡ σύμβασις εἶναι τοιαύτη⁵ *ἐν δὲ συζ. δικ. ἀπὸ τῆς τῆς κληρ.*

§ 491. Ἡ *condictio indebiti* (ἀγωγή ἢ ἀπαίτησις ἀχρεωσθήτου) ἐστὶν εἶδος γενικῆς κατηγορίας ἀγωγῶν, περιλαμβανομένων ἐν τῇ γενικῇ ἐκφράσει *condictio sine causa* (ἀπαίτησις ἄνευ αἰτίας) καὶ στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς: *neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores* (οὐ δεῖ γενέσθαι τινα πλουσιώτερον ἐκ τῆς ἐτέρου ζημίας)¹, τῆς ὀριζομένης ἀκριβέστερον καὶ δι' ἄλλων ἐκφράσεων τῶν πηγῶν, οἷον *id demum posse condici, quod vel non ex justa causa ad eum pervenit, vel redit ad non justam causam* (ὅτε τὴν ἀρχὴν ἀλόγως τις λάβῃ καὶ ὅτε περιστῇ εἰς τὸ ἄλογον)². ἐκ τούτων δ' ἐξάγεται ὅτι, ἡ *condictio sine causa* χορηγεῖται ἔνεκα γεγονότος, ἐξ οὗ μεταβαίνει τι ἀπὸ τῆς περιουσίας τινὸς εἰς τὴν ἐτέρου ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας καὶ ἐπομένως τίκτεται ὑποχρεώσεις τοῦ λαβόντος νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτό. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν δὲ τῆς μὴ δεδικαιολογημένης αἰτίας ὑπάγονται αἱ ἐξῆς περιπτώσεις.

α) Τὸ ἀχρεώστητον (*indebitum*). Ὁ καταβάλλων τι (εἰς ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συνίσταται ἡ καταβολή, ἔστω καὶ ἐν ἀπλῇ παραίτησει³) ἐπὶ σκοπῷ ἀποσβέσεως χρέους ἀνυπάρχοντος (ἐντελῶς ἢ ἐν μέρει ἢ διαρκητοῦ καὶ ἢ καθ' ἑαυτὸ ἢ ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ καταβάλλοντος ἢ τοῦ λαμβάνοντος) δύναται, ἐὰν κατέβαλεν ἐκ πλάνης, ν' ἀναζητήσῃ τὸ καταβληθέν, ἢ τὸ ἰσότιμον αὐτοῦ ὡς ἀχρεώστητον, διὰ τῆς *condictio indebiti*, ἣν ὅμως ὁ λαβὼν δύναται ν' ἀποκρούσῃ διὰ

2] *Πρὸλ.* 1. 2. *pr.* D. 40. 3.—3] *Ἰδ' ἀνωτ.* § 326. — 4] § 3. 4. J. 3. 27, *Id.* καὶ ἀνωτ. § 466.—5] *L.* 2 *pr.* D. 40. 3, 1. 65 § 13 D. 47. 4.

§ 491. 1] *L. 14. D.* 12. 6. B. (24. 6.) 14.—2] *L. 1* § 3 D. 12. 7. B. (24. 8) 1.—3] *Π.χ.* *L.* 39, 26 § 12, 1. 31, 40 § 2 D. 42. 6.

τῆς ἐνστάσεως ὅτι ἡ καταβολὴ ἐγένετο ἐν γνῶσει τοῦ ἀχρεωστήτου⁴. Ὁ δ' ἐν γνῶσει τοῦ ἀχρεωστήτου λαμβάνων ἐλογίζετο παρὰ Ῥωμαίους κλέπτης⁵. Ἀλλ' ὥς ἀνύπαρκτον δὲν θεωρεῖται τὸ φυσικῶς ἢ ὑπὸ προθεσμίαν ὀφειλόμενον, ἢ ἐξ εὐπρεπείας, οἷα ἐν τῇ προικίσει ὑπὸ τῆς συζύγου ἐπὶ τῇ πεποιθήσει, ὅτι ὑποχρεοῦται πρὸς τοῦτο⁶.

β) Τὸ καταβληθὲν χάριν αἰτίας, μελλούσης νὰ ὑπάρξῃ καὶ μὴ τεθείσης μὲν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς αἰρέσεως, οὐχ ἥττον προφανῶς προκαλεσάσης τὴν καταβολὴν (π. χ. προπληρωμὴ μισθώματος, ἐὰν δὲν ἐπακολουθήσῃ ἡ μίσθωσις, καταβολὴ δωρεᾶς ὑπὸ ὄρον⁷) δύναται ν' ἀναζητηθῇ διὰ τῆς *condictio causa data causa non secuta* (ἄρωγὴ περὶ μὴ παρακολουθησάσης αἰτίας) ἢ *ob causam datorum*, ἣν εἰδόμεν καὶ ἐν ταῖς ἀγωνήμοις συμβάσεσι⁸.

γ) Τὸ καταβληθὲν ἔνεκα μελλούσης πράξεως ἢ παραλείψεως, περιούσης αἰσχύρητα μόνον τοῦ λήπτου, π. χ. εἰ δέδωκά σοι διὰ τὸ μὴ ἐθρίσαι με⁹, ἀναζητεῖται διὰ τῆς *condictio ob turpem causam* (ἀπαίτησις πράγματος ἐπὶ αἰσχυρῶ δεδομένον)¹⁰, ἀργούσης ὅμως ἐπὶ αἰσχύρητος μόνον τοῦ δόντος, ἢ τοῦ τε δόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος, π. χ. ἐὰν δικαστὴς λάβῃ ἐπὶ τῷ κακῶς ψηφισασθαι¹¹, ὅτε ἐφαρμόζεται ὁ κανὼν *in pari causa possessoris melior conditio habetur* (ἐν ἴσῃ αἰτίᾳ κρείττωρ ἐστὶν ὁ τεκόμενος)¹².

δ) Τὸ ἐξ αἰτίας ἀποδοκιμαζομένης ὑπὸ τοῦ δικαίου, καὶ περ μὴ αἰσχύρης, περιελθὼν εἰς τὴν περιουσίαν τινὸς ἀναζητεῖται διὰ τῆς *condictio ob injustam causam* (ἐπὶ ἀδίκῳ δεδομένον) π. χ. δόσις ἀπεγορευμένων τόκων¹³ καὶ

ε) Τὸ καταβληθὲν δι' αἰτίαν, μὴ ὑπαγομένην μὲν μιᾷ τῶν ἄνω τεσσάρων περιπτώσεων, οὐχ ἥττον ἀδικαιολόγητον, ἀναζητεῖται διὰ τῆς εἰδικῆς *condictio sine causa* (χωρὶς αἰτίας), ὡς συμπληρωτικῆς

4) L. 4 § 1, l. 7. 26. 50. 65 § 5. D. 42. 6. — 5) L. 4 § 18 D. 43. 1, l. 43 pr. D. 47. 2. — 6) L. 10. 17 l. 32 § 2, l. 56, 64. D. 12. 6. — 7) L. 9. § 4, l. 19. § 6 D. 49 2, l. 2. 3. 8. C. 4.6. — 8) Τίτλ. Πανδ. de conditione causa data causa non secuta. 12. 4. Κώδ. de conditione ob causam datorum. 4. 6. B. (24. 1) καὶ ἀνωτ. § 472. — 9) L. 4 § 1. 2 D. 12. 5. B. (21. 2.) 3. — 10) Τίτλ. Πανδ. de conditione ob turpem causam 12. 5, Κώδ. eod. 4. 7 — 11) L. 3. D. 42. 5, B. (24. 2.) 3. — 12) L. 2. C. 4. 7. — 13) Τίτλ. Πανδ. de conditione ob turpem vel injustam causam 42. 5 Κώδ. de cond. ob turpem causam 4. 7, B. 24 2.

τῶν λοιπῶν χρησιμευούσης π. χ. δίδωμι τινί τι ὡς δάνειον, ὅπερ οὗτος λαμβάνει ὡς δωρεάν¹⁴.

Ἀπασαί αἱ ἀγωγαὶ αὗται ἐπήγασαν ex aequo et bono (ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου), ἥτοι ἐκ τῆς προμνημονευθείσης φυσικῆς σκέψεως, οὗ δεῖ γενέσθαι τινὰ κτ.λ., ἐν τούτοις ἦσαν stricti iudicii, ἀπεδίδοντο δ' εἰς τὸ jus gentium, κυρωθεῖσαι καὶ διὰ τοῦ jus civile¹⁵. Εἶναι δὲ ἅπασαι προσωπικαί¹⁶, διότι ἐν ἀπάσαις προϋποτίθεται ὅτι τὸ δοθὲν περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λαβόντος, ἄλλως θὰ ἐχορηγεῖτο ἡ rei vindicatio. Μόνον δ' ἐπὶ κλοπῆς, καὶ τοι ἡ κυριότης δὲν ἀπόλλυται, χορηγεῖται condictio, ἡ condictio furtiva, συντρεχούσης καὶ τῆς rei vindicatio¹⁷. Πλὴν δὲ τῆς κλοπῆς ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀπάσαις ὁ ἐναγόμενος καταδικάζεται μόνον εἰς ὅσον εἶναι πλουσιώτερος, κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατάρξεως τῆς δίκης πλὴν ἐὰν πταίσματι αὐτοῦ ἀπώλεσε τὸ ληφθὲν¹⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ

§ 492. Έννοια καὶ εἶδη τῶν ἀδικημάτων.—§ 493. **Furtum** (κλοπή).—§ 494. **Rapina** (ῥαπαγή).—§ 495. **Damnum** (Ζημία).—§ 496. **Injuria** (ἔδρις).

§ 492. Ὡς καὶ ἄλλαχού εἶδομεν¹, τὰ ἀδικήματα ἐνδιαφέρουσι τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον μόνον ὡς πρὸς τὴν δι' αὐτῶν παραγομένην ὑποχρέωσιν πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ παθόντος, ἢ, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιβαλλομένην ἰδιωτικὴν ποινὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δημοσίαν, ἀνήκουσαν τῷ ποινικῷ δικαίῳ. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀδικήματα καλοῦνται κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἰδιωτικὰ (privata delicta, crimina)², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ δημοσίαν ποινὴν συνεπαγόμενα καὶ κα-

¹⁴] Τίτλ. Πανδ. de cond. sine causa 42. 7, Κώδ. de cond. ex lege, vel sine causa, vel injusta causa 4. 9, B. 24. 8. — ¹⁵] L. 66. D. 12. 6. — ¹⁶] Ἰδ' ἄνωτ. § 285. — ¹⁷] L. 12 D. 7. 9. — ¹⁸] L. 3. 26 § 12, 1. 32 D. 12. 6. Πλείων ἐν γένει ἴδ' ἐν Παπαρηγ. Εἰροχ. Β' § 560 ἐπ. καὶ § 627 ἐπ.

§ 492. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 235 — 2] Τίτλ. Πανδ. de privatis delictis 47. 1. 1. 4 § 3. D. 48. 19.

λούμενα δημόσια (publica delicta, crimina)³. Κατὰ δὲ τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον ἅπαντα τὰ ἀδικήματα εἶναι δημόσια, ἐνδιαφέρουσι δὲ καὶ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον, καθ' ὅσον τίκτουσι καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ ἀδικήσαντος πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ ἀδικηθέντος. Κοινὸν χαρακτηριστικὸν ἁπάντων τῶν ἀδικημάτων εἶναι, ὅτι δέον νὰ περιέχωσιν ἄδικον προσβολὴν ἀλλοτρίου δικαιώματος καὶ οὐχὶ ἁπλῶς χρῆσιν ἰδίου, διότι nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet (οὐδεὶς ποιεῖ τι τι ζημίαν εἰμὴ ὁ ποιῶν, ὅπερ οὐκ ἐξεστὶν αὐτῷ)⁴ καὶ ὅτι ὁ προσβάλλων δέον νὰ διατελῇ ἐν πταίσματι (καταλογισμός).

Ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀδικήματος πηγάζουσι κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον δύο ἀποτελέσματα κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος, ποινὴ ὑπὲρ τοῦ παθόντος (ἰδιωτικὴ, privata) καὶ ὑποχρέωσις πρὸς ἀποζημίωσιν αὐτοῦ, ἥτις μόνη ἰσχύει σήμερον. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων ὑπῆρχον κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ ἀνάλογοι ἀγωγαί, ἥτοι actio rei persecuendæ causa (rei persecutoria) πρὸς ἐπιδιώξιν τῆς ἀποζημιώσεως, ἥτις μόνη ἰσχύει παρ' ἡμῖν, actio poenalis πρὸς ἐπιδιώξιν τῆς ποινῆς καὶ ἐνίοτε actio mixta πρὸς σύγχρονον ἐπιδιώξιν ἀμφοτέρων⁵.

Αἱ τε actiones poenales καὶ αἱ rei persecutoriae κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον χρηροῦνται κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος μόνον, κατὰ δὲ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ μόνον καθ' ὅσον οὗτοι ὠφελήθησαν ἢ διὰ τὸ ὅλον ἔαν ζῶντος αὐτοῦ ἐγένετο κάταρξις τῆς δίκης⁶. Ἐξ ἐτέρου δὲ χρηροῦνται τῷ τε βλαθέντι καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ, πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν νεωτ. καλουμένων actiones vindictam spirantes, ἐκδικητικῶν, οἷα ἡ περὶ ὕβρεως, αἵτινες δὲν μεταβαίνουνσι τοῖς κληρονόμοις πρὶν ἢ γείνη κάταρξις τῆς δίκης⁷. Καθ' ἡμᾶς δ' αἱ actiones poenales ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ δικαίου, καθ' ὃ ἡ ποινὴ ἀποσβέννυται διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδικήσαντος, πλὴν τῆς τελεσιδικίως κατεγνωσμένης χρηματικῆς, ἥτις βαρύνει τοὺς κληρονόμους· ἡ δὲ περὶ ἀποζημιώσεως κινεῖται κατὰ τῶν κληρονόμων ἀπεριορίστως⁸.

Κατὰ τὰς πηγὰς ὑπάρχουσι τέσσαρα ἀδικήματα ἰδιωτικὰ, furtum (κλοπὴ), rapina (ἀρπαγὴ), damnum (injuria datum, ζημία) καὶ injuria (ὕβρις)⁹.

3] L. 30. pr. C. 9.9. πρὸλ. 1. 7. D. 48.1.—4] L. 151. D. 50.17, B. (2.3.) 151.—5] "18' ἀνωτ. § 285.—6] L. 35 pr. D. 44. 7. 38.44. D. 50. 17, 1. 20 D. 48. 49.1. 1. pr. D. 47.1.—7] § 11. 4.12, 1. 14 § 2. D. 4.2, 1. 1. § 1. D. 47.4.—8] Ἀρθρ. 118 Ποιν. Ν. ἔθρ. 5 § 1, 548 Ποιν. Δικ.—9] Gai. III. 182. pr. I. 4.1. Θεόφ. αὐτ. (N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

§ 493. Furtum est contrectatio rei fraudulosa, vel ipsius rei vel etiam usus ejus possessionisve (κλοπή ἐστὶν ἀλλοτρίου¹ πράγματος κακίστη ψηλάφισις... ἢ περὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ περὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἢ περὶ νομῆν) καὶ κατὰ Παῦλον *lucri faciendi gratia* (ἐπὶ τὸ κερδάναι)².

Ἐκ τοῦ ὅρισμοῦ τῶν *Romaiorum* ἔπεται, ὅτι ἡ κλοπή ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν δόλου (*fraudulosa*) καὶ ὅτι ἐστὶ δυνατὴ ἐπὶ οἴου δῆποτε πράγματος καὶ ἰδίου τοῦ κλέπτου π. χ. ἐὰν ἡ νομὴ ἀνήκῃ ἑτέρῳ, οἷον ἐπὶ ἐνεχύρου³. Παράγεται δὲ τὸ *furtum*, κατὰ τὰς πηγὰς, ἀπὸ τοῦ *furvus* (μέλας), ὡς ὁ Λαβέων ἐφρόνει, ἐπειδὴ λάθρα καὶ ἀμαυρῶς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐν νυκτὶ γίνεται, ἢ ἀπὸ τοῦ *fraus* (ἀπάτη), πᾶς γὰρ κλέπτης καὶ ἀπατεῶν, κατὰ Σαβίνον, ἢ ἀπὸ τοῦ *ferendo* τουτέστιν *auferendo*, ἀπὸ τοῦ ἀφαιρεῖν, ἢ τέλος ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς φωνῆς φῶρ, φῶρας γὰρ οἱ Ἕλληνες τοὺς κλέπτας ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ φέρειν⁴.

Τὸ *furtum* ἀπὸ τῆς 12έλου διεκρίνεται εἰς δύο κυρίως εἶδη, εἰς *furtum manifestum*, κλοπὴ φανερά (ἐπ' αὐτοφώρῳ), οἷα ἐθεωρεῖτο κατ' ἀρχὰς μὲν μόνον ἢ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανομένη, κατόπιν δὲ καὶ ἡ ἀνακαλυπτομένη πρὸ τῆς ἀποθέσεως τοῦ πράγματος ἀλλαγῶς καὶ τέλος κατ' ἀποδοκιμασθεῖσάν τινα γνώμην (*quæ sententia non optinuit*) καὶ ἡ ἀνακαλυπτομένη ἐφ' ὅσον ὁ κλέπτης κατεῖχε τὸ πρᾶγμα· καὶ *furtum nec manifestum* (οὐ φανερά), τὸ μὴ φανερόν, ὡς ἀμαχῶς ἔξεστι νοεῖν τοῦτο⁵. Παρὰ τῶν *Servius Sulpicius* καὶ *Masurius Sabinus* προσετίθεντο καὶ ἄλλα δύο εἶδη, τὸ *furtum conceptum* καὶ *furtum oblatum*, ἀλλ' ὁ Γάιος, ἀποδεχόμενος τὴν κατὰ Λαβέωνα εἰρημένην διάκρισιν εἰς δύο μόνον εἶδη, παρατηρεῖ ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη διάκρισις ἀφορᾷ μᾶλλον εἰς τὰς ἐκ τῆς κλοπῆς ἀγωγὰς⁶. *Furtum conceptum* δὲ λέγεται «ἡρῖκα παρὰ τινι μαρτύρῳ παρόντων τὸ κλαπέν μου πρᾶγμα ζητηθὲν εὐρεθῇ»

§ 493. 1] Ὁ Θεόφιλ. (4. 1) § 1 προστίθησιν ἐν τῷ ὅρισμῳ τοῦ τὴν λέξιν ἀλλοτρίου, ἥτις μεταβάλλει μὲν τὰ παρὰ *Romaios*, ὡς κατωτέρω, κρατοῦντα, ἔδωκε δ' ἀφορμὴν εἰς τινὰς (*Marezoll Arch. f. civ. Pr. VIII. σ. 284* ἐπ., *Buchholtz Νομ. Πραγμ. ἀριθ. 26*) ν' ἀναγάγῃ τὸ *furtum possessionis* εἰς τὴν ὑπεξαίρεσιν.— 2] § 1 J. 4. 1 l. 1. § 3 D. 47. 2.—3] *Gai. III. 200.* πρὸλ. 195-197.—4] § 2. I. 4. 1, Θεόφιλ. αὐτ. l. 1. pr. D. 47. 2.—5] *Gai. III. 183-185, § 3 I. 4. 1, Θεόφ. αὐτ., l. 3. D. 47. 2.—6] Gai. III. 183. 184.*

καὶ furtum oblatum «ὅποτε κλοπιμαῖον πρᾶγμα ὑπὸ τινός μοι προσεγενήθη καὶ τοῦτο παρ' ἐμοὶ ζητηθὲν μαρτύρων παρόντων εὐρεθῇ». Καὶ ἐκ μὲν τοῦ furtum conceptum πηγάζει ἡ actio concepti κατὰ τοῦ κατόχου τοῦ κλαπέντος «εἴτε κλέπτης ἐστὶν εἴτε οὐ κλέπτης», ἐκ δὲ τοῦ furtum oblatum ἡ actio oblatti κατὰ τοῦ δόντος τὸ κλοπιμαῖον ὑπὲρ τοῦ ἐναγομένου διὰ τῆς actio concepti κατόχου⁷.

Ἡ ποινὴ τοῦ furtum manifestum ἦτο κατὰ τὴν 12δελτον, ἐὰν ὁ κλέπτης μὴ συνεθεῖ ἀζέτο μετὰ τοῦ παθόντος, κεφαλικὴ (capitalis), παραδιδωμένου τοῦ κλέπτου ἐν δεσμοῖς τῷ παθόντι ὡς addictus καὶ ἐπιτρεπομένου καὶ τοῦ φόνου αὐτοῦ, ἐὰν διέπραττε τὴν κλοπὴν νύκτωρ, ἢ συλλαμβανόμενος ἀνθίστατο, ἢ ἦτο δοῦλος. Ἄλλ' ἡ ποινὴ αὕτη ἀπεδοκιμάσθη (improbata), ὁ δὲ πραιτώρ ἀντικατέστησεν αὐτὴν διὰ τῆς τοῦ τετραπλασίου (quadrupli)⁸. Τὸ δὲ furtum nec manifestum ἀνέκαθεν ἐτιμωρεῖτο διὰ τῆς ποινῆς τοῦ διπλασίου καὶ τὰ furtum conceptum καὶ oblatum διὰ τῆς τοῦ τριπλασίου⁹.

Περὶ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ κλαπέντος ἡ 12ελτος ὥριζεν ἐπίσημον ἔρευναν, γινομένην παρὰ τοῦ ἐρευνῶντος γυμνοῦ, ἐξωσμένου licium (χιτωρίσκορ) καὶ φέροντος lanceam (διακορ). Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν δύο τούτων ἀντικειμένων καὶ δὴ τοῦ δίσκου, ὑπάρχει παλαιόθεν φιλονεκία¹⁰ πιθανώτερα δ' ἡ γνώμη καθ' ἣν ὁ ἀναζητῶν ἦτο μὲν γυμνός, ὅπως μὴ δυνηθῇ νὰ κρύψῃ τι ὑπὸ τὰ ἱμάτιά του καὶ παραστήσῃ αὐτὸ ὡς κλαπέν, ὅπερ εὐρίσκομεν μνημονευόμενον καὶ ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ¹¹, ἔφερε δὲ τὸν δίσκον ἐπὶ κεφαλῆς ὡς σύμβολον τῆς ἐρεύνης, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ τεθῇ τὸ ἀνευρεθῆσάμενον¹². Ἄλλ' ὁ συμβολικὸς αὐτὸς τρόπος κατηργήθη, ἀντικατασταθεὶς διὰ τῆς ἐρεύνης ἐνώπιον μαρτύρων (conquaestores, conquisitores)¹³. Κατὰ δὲ τοῦ παρακωλύοντος τὴν ἔρευναν ἐχορηγεῖτο ἡ actio prohibiti, συνεπαγομένη τὴν ποινὴν τοῦ τριπλασίου, ἡ δ' actio furti non exhibiti κατ' ἐκείνου, «ὅστις τὸ

7] Gai. III. 186-187 § 4. I. 4. 1, Θεόφ. αὐτ. — 8] Gai. III. 189. Gell. N. A. XI. 18, Plin. epist. XVII. 3.—9] Gai. III. 190. 192.—10] Πρὸς Gai. III. 192, ἐπ., Gell. XI. 18. XVI. 10, Festus v. lace et. licio. — 11] Πρὸς Πλάτωνος Νόμοι XII. 7. Hermann Privatalterthümer § 71. σημ. 7.—12] Ihering Πρεῖμα § 47 σημ. 756 b. Ὁ Schulin (Ἱστορ. ρ. δ.) σελ. 322 σημ. 1 θεωρεῖ ὡς πιθανώτατον, ὅτι τὸ τε licium καὶ ἡ lanx ὑπῆρτον δευτερευόντως σκοποὺς· ὁ Karlowa (II. σ. 779), ὡς πρὸς μὲν τὸ γυμνὸν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ, ὡς πρὸς δὲ τὸ licium ἐχρησίμει, λέγει, ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὅπως δεσμευθῇ ὁ κλέπτης, ὡς καὶ ἡ lanx ὅπως ἀπαχθῇ τὸ πρᾶγμα.—13] Gai. III. 186. Voigt. σ. 712.

ζητηθὲν καὶ εὐρεθὲν παρ' αὐτῷ κλοπιμαῖον πράγμα οὐ συνεχώρησεν ὑπὸ τοῦ εὐρόντος *ληγθῆναι*, εἰσαχθεῖσαι ἀμφοτέραι ὑπὸ τοῦ πραιτωρός καὶ καταργηθεῖσαι ὥς καὶ αἱ actiones concepti καὶ oblati ἐν τῷ Ἰουστ. δικαίῳ¹⁴. παρέμειναν δὲ ὡς ποινικαὶ μὲν ἡ actio furti manifesti καὶ ἡ actio furti nec manifesti, κατὰ τοῦ κλέπτου καὶ τῶν συνεργῶν¹⁵, ὑπὲρ τοῦ ἐν γένει βλαπτομένου, συνεπαγόμεναι τὰς ἀνωτέρω ποινάς· ὡς rei persecutoria δ' ἡ condictio furtiva, περὶ ἀπαιτήσεως τοῦ κλαπέντος πράγματος¹⁶. Αὕτη δὲ χορηγείται, ἐξαιρετικῶς, καίτοι, ἅτε μὴ ἀπολλυμένης τῆς κυριότητος, συντρέχει ἡ rei vindicatio, καὶ τοῦτο odio furum, ἥτοι ἕνεκα τῆς κατὰ τῶν κλεπτῶν ἀπεχθείας, ἵνα ἐνέχωνται πλείουσιν ἀγωγαῖς¹⁷. χορηγείται δὲ τῷ κυρίῳ καὶ τῷ ἐνεχυριούχῳ δανειστῇ χάριν τῆς ἀποδόσεως τοῦ πράγματος ἢ τοῦ πλήρους διαφέροντος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τοῦ κλέπτου, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν συνεργῶν· ὁ δ' ἐναγόμενος θεωρεῖται πάντοτε ἐν ὑπερημερίᾳ. Πολλοὶ κλέπται εὐθύνονται εἰς ὁλόκληρον¹⁸.

§ 494. Rapina (ἄρπαγή) καλεῖται ἡ μετὰ βίας γινομένη κλοπὴ¹ καὶ ὠρίσθη ὡς ἴδιον ἀδίκημα κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἐν Ρώμῃ, ὅτε ἕνεκα τῶν ταραχῶν καὶ βιαιοπραγιῶν καὶ τῆς ἀκολασίας τῶν δοῦλων, διατελούντων ἄνευ ἐποπτείας ἐν τῇ καλλιεργίᾳ τῶν ἀπεράντων κτημάτων καὶ ἐκτρεπομένων εἰς ἄρπαγας², ὁ πραιτωρ M. Lucullus τῷ 678 ἀ. κτ. Ρ. ἠναγκάσθη νὰ ἀπειλήσῃ δι' ἡδίκτου ποινῆν τοῦ τετραπλασίου κατὰ παντὸς διαπράττοντος κλοπὴν ἢ ἄλλως πῶς ζημιούντος τινὰ διὰ συστάσεως ἐνόπλων (homines armati coactique), χορηγήσας ἐπὶ τούτῳ τὴν actio vi bonorum raptorum³. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, ἀπὸ τῆς γ' περιόδου, ἡ ἔννοια τῆς rapina κλύρῃ καὶ ἡ actio vi bonorum raptorum ἐχορηγήθη ἐπὶ πάσης ἄρπαγῆς, ἔστω καὶ ἄνευ ἐνόπλων ἢ συστάσεως καὶ παρ' ἐνὸς μόνου γενομένης⁴. Ἡ ποινὴ παρέμεινεν ἡ αὕτη καὶ κατὰ τὸ Ἰουστιν. δίκαιον, ἀλλ' ἐν τῷ τετραπλασίῳ μόνον τὰ $\frac{5}{4}$, ἐθεωροῦντο ὡς τριαύτη, τὸ δὲ $\frac{1}{4}$ ὡς ἀποζημίωσις, ἄρα ἡ ἀγωγή κατέστη mixta⁵. Ἐχορη-

[14] § 3 J. 4. 1, Θεόφ. αὐτ.—[15] § 3. J. 4. 1, 1. 10, 11. 12 § 2 D. 47. 2, Gai. III. 203.—[16] Τίτλ. Πανδ. de condictione furtiva 13. 4.—[17] Πρὸς. καὶ ἀνωτ. § 491 ε. τ.—[18] L. 1. 12 § 2 D. 13. 4, 1. 22 pr. D. 13. 7.

§ 494. 1] Pr. J. 4. 2., Θεόφ. αὐτ.—2] Κικ. pro Tull. 8.—3] Κικ. pro Tull. 7-12 ἢ παρ' ἑλλην. δ κη βιαίως Meier v. Schoemann Att. proc. 645.—4] L. 2 pr. § 6.9.7. 11 D. 47.8.—5] Pr. J. 4. 2, 1. 2 C. 9. 33. 12' ἀνωτ. § 285 σημ. β.

γέιτο δὲ παντὶ ἐνδιαφερομένῳ⁶, κεκτημένῳ ἄλλως καὶ τὴν *actio furti*⁷, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ ἄρπαγος καὶ διὰ μὲν τὸ τετραπλάσιον μόνον ἐντὸς συνθέτου ἔτους, μετὰ τοῦτο δὲ μόνον διὰ τὸ ἀπλοῦν (*simplum*)⁸ καὶ πάντοτε μόνον ἐπὶ κινήτων⁹. Σήμερον ἡ ἄρπαγὴ ἀντικατέστη διὰ τῆς *ληστείας*¹⁰.

§ 495. *Damnum* (ζημία) ἢ *damnum injuria datum* (ἄδικος ζημία) ἐστὶν ἡ ἄνευ δικαιώματος βλάβη ἀλλοτρίας περιουσίας, περὶ ἧς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος περιεῖχε διατάξεις τινὰς ἡ 12δελτος (*actio nocita*), ἀλλὰ πιθανῶς περιοριζομένης ἐν τῇ *ruptio* (θραύσει) μόνον, οἷον ἐκκοπῇ δένδρων (*de arboribus succisis*), θραύσει ὀστέων (*de ossibus fractis*) καὶ τοῖς τοιούτοις¹. εἰδικῶς ὅμως διὰ τοιαύτας ζημίας ἐξεδόθη ὡς *plebiscitum* ἡ *lex Aquilia*, πιθανῶς ἐν τῷ 6^ῳ ἡμίσει τοῦ 5 αἰῶνος π. κτ. P. (κατὰ Θεόφιλον ἐπὶ τῆς εἰς τὸ *Janniculum* στάσεως), καταργήσασα πᾶν τὸ πρὸ αὐτῆς ἰσχύον² καὶ περιέχουσα τρία κεφάλαια περὶ ἀδίκου βλάβης (*damnum injuria datum*)³. Τὸ πρῶτον ἀφείρεα εἰς τὸν φόνον δούλου ἢ τετραπόδου ἐκ τῶν ἀγελήδων (*gregatim*) διαιτωμένων καὶ ἐπέβαλλεν ὡς ἀποζημιώσιν τὴν μεγίστην ἀξίαν, ἣν τὸ φονευθὲν πρᾶγμα ἐκέκτητο διαρκούντως τοῦ ἀμέσως προηγούμενου ἐνιαυτοῦ, τὸ δεύτερον ἀφείρεα εἰς τοὺς ἀπιστοῦντας *adstipulatores*, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν⁴, τὸ δὲ τρίτον περιελάμβανε πᾶσαν ἐπὶ ἀλλοτρίας περιουσίας ἄδικον βλάβην διὰ *urere* (καυθῇ), *frangere* (ραγῇ) ἢ *rumpere* (κλασθῇ) γινομένην καὶ ἐπέβαλλεν ὡς ἀποζημιώσιν τὴν ἀνωτάτην ἀξίαν ἐντὸς τῶν τελευταίων 30 ἡμερῶν⁵. Ἡ ἐκ τοῦ νόμου τούτου χορηγομένη τῷ κυρίῳ τοῦ βλαβέντος ἀγωγή καλεῖται *actio legis Aquiliae*. Διὰ τῆς ἑρμηνείας ὅμως ἡ *lex Aquilia* ἐξετάθη ἐπὶ πάσης οἱας δὴποτε βλάβης *corpore corpori*, ἤτοι δι' ὕλικῆς θετικῆς πράξεως, ἐπερχομένης, κατόπιν δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄνευ ὕλικῆς πράξεως, ἢ καὶ ἐπὶ πνευματικῆς βλάβης, οἷον διὰ πειθοῦς, καὶ ἐπὶ οἰοῦδῃποτε ἀντικειμένου, ἔτι δὲ καὶ ἐλευθέρου

6] § 2 J. 4. 2. — 7] Pr. J. 4. 2.—8] Gai. III. 209, l. 2 C. 9. 33.—9] L. 1 C. 9. 33.—10] Ἀρθρ. 363 ἐπ. Ποιν. Ν.

§ 495. 1] Plin. H. N. XVII. 4. XVIII. 3, Festus v. *rupitias*. sarcito, Voigt XII Taf. § 132 ἐπ. — 2] *Εἰσαγγ.* § 15 (4. 3). Ἴδε τόμ. Α' § 64. *Sell Actio de rupitiis sarcicendis* κτλ. σ. 14. 15. l. 1 D. 9. 2. — 3] Gai. III. 210—219 pr. § 13 J. 4. 3. l. 2 pr., l. 27 § 5 D. 9. 2.—4] Ἀνωτ. § 442. — 5] 13. 14. J. 4. 3.

ἀνθρώπου σωματικῶς βλαπτομένου (ὅτε ἡ ἀποζημίωσις περιλαμβάνει μόνον τὰς τῆς θεραπείας δαπάνας καὶ τὰς ἐκ τῆς ἡμεραργίας ζημίας), ἀλλὰ τότε ἐχορηγεῖτο ἡ *actio legis Aquiliae* ὡς *utilis*, καὶ δὴ οὐ μόνον εἰς τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ εἰς καλῆς πίστεως νομέα καὶ ἄλλοδαποὶ. ἂν ἦσαν⁶, ἔτι δ' ἐχορηγεῖτο καὶ *actio in factum*, ἥτις πιθανώτατα κατ' οὐδὲν διέφερε τῆς *actio utilis*. Ἐν περιπτώσει δ' ἀρνήσεως ὁ ἐναγόμενος κατεδικάζεται εἰς τὸ διπλάσιον⁷. Κατὰ τὴν τελικὴν μόρφωσιν αὐτῆς ἐπομένως ἡ *lex Aquilia* ἐφαρμόζεται ἐπὶ πάσης ἀδίκου (*injuria datum*, ἥτοι ἄνευ δικαιώματος) ζημίας ἀλλοτρίου ἐνσωμάτου πράγματος παρὰ Ρωμαίους δὲ καὶ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, πταίσματι (καὶ ἐλαφρῇ καὶ ἀμελείᾳ) ἐπεργουμένης, ἀλλὰ πάντοτε διὰ θετικῆς πράξεως, ἐπὶ δὲ ἀρνητικῆς, μόνον ἂν ἐπῆλθεν αὕτη μετ' ἀδίκου θετικῆς⁸.

§ 496. *Injuria*, ὕβρις, ὑπὸ τὴν εἰδικὴν σημασίαν (ὑπὸ τὴν γενικὴν σημαίνει πᾶν ἀδίκημα), σημαίνει πᾶσαν παράνομον καὶ ἐν γνώσει ἐπιχειρουμένην πράξιν, περιέχουσαν προσβολὴν τῆς προσωπικότητος¹. Δύναται δὲ νὰ γείνη λόγῳ ἢ ἔργῳ, π. χ. διὰ τύψεως πῦρ ἢ ράβδου (*pugna aut fustibus*), προφορικῶς ἢ ἐγγράφως, π. χ. διὰ λιθέλλου κτλ.² καὶ εἴτε ἀμέσως κατὰ τοῦ προσώπου τινός, εἴτε κατὰ τῶν ὑπεζουσιῶν τέκνων ἢ τῆς συζύγου (οὐχὶ ὅμως καὶ ἀντιστρόφως)³.

Ἡ ἔννοια καὶ ἡ ποινὴ τῆς *injuria* διήλθον ἀπὸ τῆς 12δέλτου μέχρι τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων τρία κυρίως στάδια. Κατὰ τὴν 12δελτον ἡ μὲν ἔργῳ ὕβρις ἐτιμωρεῖτο, ἐὰν μὴ ἐπῆρχετο συμβιβασμὸς μετὰ τοῦ ἀδικηθέντος καὶ τοῦ ἀδικήσαντος, διὰ *talio* (ταῦτοπαθείας), π. χ. ἡ ρῆξις μέλους τοῦ σώματος (*membrum ruptum*) ἐτιμωρεῖτο διὰ ρήξεως ὁμοίου μέλους τοῦ ὕβρισαντος⁴. Ἐπὶ δὲ σωματικῆς βλάβης, μὴ περιεχούσης μὲν ἀπώλειαν μέλους, ἀλλ' οὐσης βαρείας, οἷα θραῦσις ὀστοῦ (*os fractum*), ἐπεβάλλετο ἐπὶ μὲν παθόντος ἐλευθέρου ποινὴ 300 as, ἐπὶ δὲ δούλου 150⁵. Ἡ δὲ λόγῳ ὕβρις, ἐὰν ἦτο βαρεῖα, οἷαν ἐθεώρουν οἱ Ρωμαῖοι τὴν διὰ σατυρικοῦ ὕψματος (*occutare*) δημοσίᾳ γινομένην προσβολὴν ἐτιμωρεῖτο διὰ

6] § 16 J. 4. 3, l. 9 pr. l. 11 § 8 D. 9. 2, Gai. III. 219.—7] § 16. J. 4. 6.—8] Ἰδὲ Παπαρ. Ἐργ. Β' § 50 ἐπ. καὶ ὡς πρὸς τὰ σήμερον ἰσχύοντα.

§ 496. 1] Πρὸς Παπαρρηγ. Ἐργ. Β' § 535 Windscheid § 472.—2] § 1 J. 4. 4, Θεόφ. αὐτ.—3] L 1 § 3-6, l. 15 § 24 D. 47. 10.—4] § 7 J. 4. 4, Θεόφ. αὐτ., Gai. III. 223, Gell. N. A. XX. 1.—5] Gai. III. 223.

τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου ⁶, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐλαφρότεραι ὑβρεῖς (*ceterae injuriæ*) διὰ ποινῆς 25 ἄσσω⁷.

Ἄλλ' ἡπιώτερα ἦθη ἐξ ἑνός, κατὰ Γέλλιον ⁸ δὲ καὶ ἡ διαγωγὴ πλουσίου Ρωμαίου, *L. Veratius*, ὅστις ἀκολουθούμενος ὑπὸ δούλου, φέροντος σάκκον πλήρη χρημάτων, περιήρχετο τὴν ἀγορὰν ἐξυβρίζων καὶ καταβάλλων εὐθὺς τὴν χρηματικὴν ποινὴν, προὐκάλεσαν τὴν ἔκδοσιν πραιτωρικοῦ ἡδίκτου, δρίσαντος ποινὴν κατ' ἐκτίμησιν (*aestimatio injuriæ*) καὶ χορηγήσαντος ἐπὶ τούτῳ τὴν *actio injuriarum* (ἄγωγὴν περὶ ὑβρεως), ἐν ᾗ ὁ μὲν παθὼν (ἐνάγων) προσδιώριζε τὴν ποινὴν, ὁ δὲ δικαστὴς ἠδύνατο νὰ μετριάσῃ αὐτὴν κατ' οἰκίαν κρίσιν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ⁹. Ἐξ ἐτέρου δ' ἡ *lex Cornelia*, ἐκδοθεῖσα τῷ 673 π. κτ. Ρ. ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ὥρισεν ἰδίαν ποινὴν ὡς πρὸς τρεῖς περιπτώσεις τῆς ἔργῳ ὑβρεως, τὸ *pulsare* (ώθῆναι), τὸ *verberare* (τυπτεθῆναι, μαστίγωσις) καὶ τὸ *domum vi introire* (ὅτε βίαι τις εἰσῆλθεν εἰς τὸν αὐτοῦ [τοῦ ὑβρισθέντος] οἶκον), εἰσαγαγούσα καὶ δημοσίαν κατηγορίαν (*accusatio publica*), δι' ἧς ἐπεβάλλετο (ἄγνωστος) ποινὴ δημοσία καὶ ἀποζημιώσεις τοῦ παθόντος. Αἱ δὲ τρεῖς αὐταὶ περιπτώσεις διὰ τῆς ἐρμηνείας ἐξετάθησαν ἐπὶ πάσης χειρὶ προσβολῆς (*quæ manu fiat*) ¹⁰. Ἐν δὲ τῷ δικαίῳ τῆς γ' καὶ τῆς δ', περιούδου ἡ ἔννοια τῆς ὑβρεως διετυπώθη λεπτότερον ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων, εὐκρινῶς διακριθείσης τῆς τε ἔργῳ ἀπὸ τῆς λόγῳ καὶ τῆς *atrox* (βαρεῖα) ἀπὸ τῆς *levis* (ἐλαφρά), ὡς καὶ τῆς δημοσίας (*palam*) ἀπὸ τῆς ἰδιαιτέρας (*privatim*) γινομένης ¹¹. Ἐξεδόθησαν δὲ *SCta* καὶ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις (*constitutiones*), ἐπικυροῦσαι τὴν τῶν νομοδιδασκάλων ἐρμηνείαν ἢ εἰσάγουσαι νέας περιπτώσεις ὑβρεως, π. χ. τὴν ἀνώνυμον καταγγελίαν, ἣτις ἐτιμωρεῖτο καὶ διὰ θανάτου ¹².

Ἡ *actio injuriarum* ἐχορηγεῖτο *ex æquo et bono* (*actio bonæ fidei*), παρεγράφετο μετὰ ἕν ἔτος ἀπὸ τῆς ὑβρεως ¹³ καὶ ἐπέφερεν ἀτιμίαν. Ἐν περιπτώσει ὅμως ἀθωώσεως ἐχορηγεῖτο τῷ δι' αὐτῆς ἐναχθέντι ἄγωγῇ (*judicium contrarium*) διὰ τὸ δέκατον τῆς κατ'

6] *Kix. de rep.* IV. 10. *Tus.* IV. 2. *Paul. Sent.* V. 4 § 6. *Festus v. occentassint.*—7] *Gai.* III. 223.—8] *N. A.* XX. 1.—9] *L.* 15 § 2. 25, 34 D. 47. 10, *Collat.* 1. *mos.* II. 5, 6, *Gell.* XX. 1.—10] § 8 J. 4. 4., 1. 5 pr. 37 § 1 D. 47. 10, *Paul. Sent.* V. 4 § 8. 4. 12 § 3. 4. D. 48. 2.—11] *L.* 4 § 1 1. 7 § 2. 3. 7. 8. 1. 15 § 4. 11. 12 D. 47. 10.—12] *L. un.* C. 9. 36, 1. 4. 7. 9. 10 C. Th. 9. 34. 1. 5 § 10, 1. 7 § 6, 1. 13 D. 47. 10.—13] *L.* 5 C. 9. 35.

αὐτοῦ αἰτηθείσης ποινῆς, ὡς ἐξ ἐτέρου ἢ ἐκ κακοβουλίας (per calumniam) κίνησις τῆς actio injuriarum ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότατα, οἷον δι' ἐξορίας ¹⁴. Σήμερον ἡ ὕβρις (ἐξούβρισις) τιμωρεῖται κατὰ νεώτερον Νόμον ¹⁵, καταδικαζομένου τοῦ ὕβριστοῦ, ἐκτὸς τῆς δημοσίας ποινῆς καὶ εἰς χρηματικὴν ἱκανοποίησιν τοῦ παθόντος τῇ αἰτήσει τούτου ¹⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΟΙΟΝΕΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ

§ 497. Ἐννοία καὶ εἶδη τῶν οἰονεῖ ἀδικημάτων.

§ 497. Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν obligationes quasi ex maleficio ἢ delicto (ὥσαυτε ἀπὸ ἁμαρτήματος, ὥσαυτε ἀπὸ δελίκτου), ἦτοι τῶν πηγαζουσῶν ἐκ πράξεως, μὴ οὔσης μὲν ἀδικήματος, ἀλλ' ἀποκλινούσης εἰς αὐτὸ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν σύμβασιν, αἱ Εἰσηγήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπάγουσι 4 περιπτώσεις ¹. Ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μόνον ἐν τῇ πρώτῃ πρόκειται περὶ πράξεως αὐτοῦ τοῦ ὑπευθύνου, ἐν ᾧ ἐν ταῖς λοιπαῖς πρόκειται περὶ εὐθύνης ἕνεκα ἀλλοτρίων πράξεων, διότι οὐδόλως ἐξετάζεται, ἐὰν ὁ ὑπεύθυνος μετέσχεν ἀμέσως ἢ καὶ εἴχε γινῶσιν τῆς πράξεως, ἐφ' ᾗ ἐνέχεται.

Αἱ περιπτώσεις αὗται εἰσὶν ²: α') Ἡ actio in factum adversus judicem qui litem suam fecerit, ἡ ἀγωγή κατὰ δικαστοῦ, ὅστις καθ' ἑαυτοῦ δίκην ἤγειρεν, ἦτοι εἴτε ἐξ ἀπειρίας (per imprudentiam), εἴτε ἐκ δόλου (cum dolo malo in fraudem legis) ³ ἐξέδωκεν ἀφάσιν ἄδικον καὶ ὅστις ἠυθύνετο (ἀτομικῶς, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ) εἰς ἀπόδοσιν τῆς vera litis aestimatio (τῆς ἀληθοῦς τῆς δίκης διατιμῆσεως). Ἡ ἀγωγή αὕτη ἀντικατέστη σήμερον διὰ τῆς ἀγωγῆς κακοδικίου ⁴.

14] L. 43 D. 47. 10, Gai. IV. 177.— 15] Νόμος περὶ ἐξουβρίσεων τῆς 23 Νοεμβρίου 1837. — 16] Παπαρ. Ἐνοχ. Α' § 284. Ἀντιδ. Κωστῆς Ποιν. Δικον. § 75 σημ. 8.

§ 497. 1] Τίτλ. Εἰσηγ. de obligationibus quæ quasi ex delicto nascuntur 4. 5. Θεοφίλ. αὐτόθι.— 2] Pr. - § 3 J. h. t. Θεοφ. αὐτόθι.— 3] Pr. J. h. t., l. 15 D. 5. 4.— 4] Ἀρθρ. 56 ἐπ. Πολ. Δικ.

β') Ἡ *actio de effusis vel dejectis* (περὶ ἐκχυθέντων ἢ ριγθέντων), ἀγωγή κατὰ τοῦ μονίμως διατρίβοντος ἐν τινι μέρει (οἰκίᾳ, πλοίῳ κτλ.) διὰ πᾶσαν ζημίαν, προξενηθεῖσαν εἰς διαβάτην ἐκ τῆς ἐκχύσεως ἢ ἀπορρίψεως πραγμάτων εἰς τόπον συχνάζομενον, ἀνεξαρτήτως τῆς γνώσεως ἢ συμμετοχῆς τοῦ ἐναγομένου εἰς τὴν πράξιν αὐτήν, δι' ἣν ἐνέχεται παρ' οἰουδήποτε καὶ ἂν ἐγένετο π. χ. δούλου, οἰκέτου, συνοίκου· δύναται ὅμως ὁ ὑπεύθυνος οὗτος νὰ στραφῇ καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ αὐτουργοῦ⁵. Πολλοὶ ἐνοικοὶ ἐνέχονται εἰς ὁλόκληρον⁶. Ὁ ἐναγόμενος κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον τῆς ζημίας, ἐὰν δ' ἐβλάπτετο σωματικῶς ἐλεύθερος ἄνθρωπος, κατεδικάζετο εἰς ὅσον αὐτὸν συνίδῃ ὁ δικάζων, λαμβάνων ὑπ' ὅψιν τὴν ἐκ τοῦ τραυματισμοῦ ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ζημίαν, οἷον δαπανήματα, ἡμεραργίας κτλ., ἐπὶ φόνου δ' εἰς 50 χρυσοὺς⁷. Σήμερον ἀργοῦσιν αἱ ποιναὶ⁸.

γ') Ἡ *actio de posito et suspenso* (περὶ τοῦ τεθέντος ἢ χρημασθέντος) ἡ ἐπίσης κατὰ τοῦ ἐνοίκου ἢ κυρίου τῆς οἰκίας ἀγωγή, καὶ πρὸ πάσης ζημίας, ἐπὶ μόνῳ τῷ κινδύνῳ, τῷ ἐπαπειλοῦντι τοῦς διαβάτας, ἐνεκα τῆς ἐκθέσεως ἢ ἀναρτήσεως πραγμάτων ἐν θυρίσιν, ὁρώσαις εἰς τόπον δημόσιον. Ὁ ἐναγόμενος κατεδικάζετο εἰς ποινὴν 10 aurei⁹. Παρ' ἡμῖν ἡ ἀγωγή αὕτη ἀργεὶ, ἀντικατασταθεῖσα κατὰ τὸν Ποιν. Ν. διὰ πταίσματος¹⁰. Ἀμφότεραι αἱ ἀγωγαὶ αὗται ἦσαν παρὰ Ῥωμαίους δημοτικαί.

καὶ δ') Ἡ *actio in factum* κατὰ τῶν *nautae, caupones* καὶ *stabularii*, συνεπαγομένη τὴν (ἀργοῦσαν νῦν) ποινὴν τοῦ διπλάσιου τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐβλάβησαν ἢ ἐκλάπησαν ἐν τῇ νηΐ, τῷ καπηλείῳ ἢ τῷ πανδοχείῳ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν ἢ τῶν διαρκῶς ἐνοικούντων· συνέτρεχε δὲ τῇ ἀλλαγῇ μνημονευσθεῖσιν *actio ex recepto*, ἀλλ' ὁ ζημιωθεὶς ὥφειλε νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἐτέραν αὐτῶν¹¹.

5] L. 5 § 4 D. 9. 3.—6] L. 1 § 10, l. 2-4 D. 9. 3.—7] L. 1 pr. § 6, l. 5 § 5 D. 9. 3.—8] Παπαρ. Έρεχ. Β' § 590.—9] L. 5 § 6 ἐπ. D. 9. 3. § 1 J. 4. 5.—10] Αρθ. 624.—11] Ἰδ' ἀνωτ. § 479.

ἡ *actio noxalis* καίτοι ἀρτουνεὶ ἐν κτήρεσιν καὶ
 ἐν σκλάβοις καὶ ἐν ἀνθρώποις (ὅσα ἐν τῇ *actio* καὶ
quod metus causa), ἐστὶν ἡ τοῦ ἀδικήματος καὶ ἀδική-
 ματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

OBLIGATIONES EX VARIIS CAUSARUM FIGURIS

§ 498. Έννοια τοῦ *variae figurae*.—§ 499. *Act. noxales*.—§ 500.
Actiones adjectitiae qualitatis.—§ 501. *Actio ad exhibendum*.—§ 502. *Actio Pauliana*.—§ 503. Διάφοροι ἐνόχαι.

§ 498. Τῇ ἐκφράσει *obligationes ex variis causarum figuris* (ἐνόχαι ἐκ διαφόρων θεμάτων) χρώμεθα ἐνταῦθα ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν ἢ οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ διαίρῃσι¹, διότι περιλαμβάνομεν ἐν αὐτῇ καὶ τοὺς λόγους τοὺς μὴ ἀνήκοντας ταῖς οἰονεὶ συμβάσεσιν ἢ τοῖς οἰονεὶ ἀδικήμασιν, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι περιελάμβανον μόνον τοὺς μὴ ἀνήκοντας ταῖς συμβάσεσιν ἢ τοῖς ἀδικήμασι.

§ 499. Ἡ καλουμένη *actio noxalis* (βλαβερά ἀγωγή)², ἥτοι ἡ χορηγούμενη κατὰ τὴν 12δελτον καὶ νεωτέρους τινὰς νόμους (π. χ. ἡ *actio furti noxalis*, ἡ *actio legis Plaetoriae* ἢ *Laetoriae noxalis*³) κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ κυρίου, ἐνεκα ἀδικήματος ὑπεξουσίου ἢ δούλου διαπραχθέντος ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐναγομένων⁴, διότι ἐπὶ γνώσεως ἢ ἐντολῆς τούτων ἢ ἄνευ τῆς τυχόν δυνατῆς αὐτοῖς παρακωλύσεως, οὗτοι ἐνέχονται ὡς αὐτουργοί⁵. Ἐκλήθη δὲ *noxalis* ἐκ τοῦ *noxā*, ὕπερ σημαίνει τὴν ζημίαν τοῦ ἀδικηθέντος⁶, ἢ τὴν ποινὴν (*ζημίαν*) τοῦ εἰς ἀποζημίωσιν ὑποχρέου⁷, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ προξενήσαν τὴν ζημίαν (*corpus quod nocuit*)⁸. ὁ δ' ἐναγόμενος ὑπεχρεοῦτο μόνον νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν βλαβέντα, οὐχ ἥττον ἐδικαιοῦτο ἀντὶ τούτου νὰ παραδώσῃ τὸν αὐτουργὸν καὶ οὕτως ἀπηλλάσσετο πάσης ἄλλης εὐθύνης, ἀποπώ-
 ταιον γὰρ ἐνομίζετο τὴν τοῦ οἰκέτου ἀγριότητα ἐπιζήμιον εἶναι τοῖς

§ 498. 4] 'Is' ἀνωτ. § 422.

§ 499. 1] Θεόφιλ. τίτλ. *Elarg.* 4. 8.—2] Pfaff καὶ Hofmann: *Fragmen-
 tum de formula Fabiana* (1888) σ. 5. 36 ἐπ.—3] Gai. IV. 75. 76. pr. § 7 J. 4. 8. 1. 2 pr. D. 9. 4.—4] L. 2-5 D. 9. 4.—5] L. 131 pr. l. 238 § 3 D. 50. 16.—6] Festus v. *noxia* Serv. ad Virg. Aen. I. 41. — 7] § 1 J. 4. 8. 1. 1 pr. D. 9. 3.

δεσπόταις περαιτέρω τῶν σωματίων αὐτῶν⁸. Ἀλλ' ἐὰν ὁ αὐτουργὸς ἀπέθνησκε μετὰ τὴν κάταρξιν τῆς δίκης τὸ δικαίωμα τῆς παραδόσεως ἀπεσθέννυτο, ἐν ᾧ ὁ πρὸ τῆς δίκης θάνατος ἀπήλλαξε τὸν ὑπεύθυνον ἐντελῶς⁹. Ἐκινεῖτο δὲ κατὰ τοῦ ἐκάστοτε μέχρι τῆς κατάρξεως τῆς δίκης ἐξουσιαστοῦ ἢ κυρίου τοῦ δούλου διότι *noxā caput sequitur* (ἡ ζημία ἀκολουθεῖ τὴν κεφαλὴν)¹⁰. Κατὰ τὸ Ἰουστιν. δίκαιον ταῦτα πάντα περιωρίσθησαν μόνον ἐπὶ ἀδικημάτων τῶν δούλων.

Ἐφ' ὅσον δ' ἴσχυεν ἡ *noxae deditio* καὶ ἐπὶ ὑπεξουσίῳ, συνίστατο εἰς τὴν παράδοσιν τούτων εἰς τὸ *mancipium* τοῦ βλαθέντος, διεφώνουν δ' αἱ δύο σχολαί, ἂν ἔδει πρὸς τοῦτο νὰ γείνη ἀπλῆ ἢ τριπλῆ *mancipatio*¹¹. Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς *deditio* ταύτης παρέμεινεν ἡ εὐθύνη τῶν αὐτουργῶν ὑπεξουσίῳ, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐναχθῶσι πρὸ τῆς αὐτεξουσιότητος¹² μόνον, ἐὰν εἶχον ἰδίαν περιουσίαν ἐκ χρηματίου (*peculium*)¹³. Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς δὲ καίνας ὑπῆρχον καὶ δύο ἄλλαι ἀγωγαί· α') Ἡ *actio de pauperie* (ἀγωγή περὶ ζημίας), ἡ χορηγομένη, κατὰ τὴν 12δελτον, κατὰ τοῦ κυρίου τετραπόδου (κατὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν ὡς *actio utilis* καὶ ἐπὶ διπόδου) ζῶου προξενήσαντος ζημίαν (*noxā ἢ pauperies*) *contra naturam sui generis* (ὅτε παρὰ τὴν φύσιν κινήθῃ τὸ θηρίον ἐβλάψῃ) ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι δὲν ἐξηρεθίσθη ὑπὸ τινος ἢ δὲν εἶχεν ἀποδράσει, διότι ἄλλως ἐφηρμόζοντο αἱ ἀρχαὶ τῆς *legis Aquiliae*¹⁴. Ἰσως δ' ἡ ἀγωγή αὕτη ἐπήγαγε κατ' ἀρχαίαν ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως ὅτι καὶ τὰ ζῶα δύνανται ν' ἀθεμιτουργήσωσιν¹⁵. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀγορανάμοι (*aediles*) διὰ τοῦ ἡδίκτου αὐτῶν (*de feris*) ἀπηγόρευσαν τὴν διατριβὴν κυνῶν, σκύων, ἄρκτων ἢ λεόντων ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, δι' οὗ παρέρχεται τὸ πλῆθος, ἐπὶ διαφόροις ποιναῖς, ὥστε ἐμμέσως κατήργησαν τὸν ὅρον *contra naturam sui generis*¹⁶, νεώτερος δὲ τῆς 12δέλτου νόμος, ἡ *lex Pesolania*, ἐπεξέτεινε ρητῶς τὴν *actio de pauperie* καὶ ἐπὶ κυνῶν¹⁷. β') Ἡ *actio*

8] Gai IV 75, § 1 J. 4. 8. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Θεοφίλου (4. 8. § 2) προὐκάλει, ἀλλ' ἐσφαλμένως, τὴν ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐκδόσεσιν ἀντίστροφον διατύπωσιν. — *Facultas alternativa* Πρὸβλ. καὶ ἀνωτ. § 403 σημ. 1. — 9] L. 42 § 1 D. 9. 4. — 10] L 1 § 12 D. 9. 4. 1. 20 D. 9. 4. — 11] Gai. IV 79. — 12] Gai IV 77. 1. 3 § 11 D. 15. 1. 1. 35 D. 9. 4. — 13] Pr. J. 4. 9, Θεοφ. αὐτ. — 14] Zimmermann System d. Nox. kl. σ. 79, Vang. § 689. — 15] § 4 J. 4. 9, Θεοφ. αὐτ. 1. 41 § 3 D. 21. 1. — 16] Paul Sent. I. 15 § 1, 1. 2 § 2 D. 9. 2. Τοιοῦτος νόμος μετμονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ὡς ἐκδοθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος (Πλουτ. Σόλων 24.)

de pastu (ἀγωγή περί τοῦ τοῦ κυρίου τοῦ ἐν ἀλλοτρίῳ λειμῶνι βοσκήσαντος ζώου, κατὰ τὴν 128 εἰλον¹⁷. Ταῦτα σημερον ρυθμίζονται κατὰ τὰς περὶ πταίσματος ἀρχὰς τοῦ Ποιν. Νόμου¹⁸.

§ 500. Αἱ κληθεῖσαι ὑπὸ τῶν νεωτ. actiones adjectitiae qualitatis ἐκ τοῦ adicitur τῶν πηγῶν¹ ἐνεφανίσθησαν διὰ τοῦ jus honorarium καὶ περιέχουσι περιπτώσεις, ἐν αἷς ἐνέχεται τις ὡς ὀφειλέτης ἐκ συνειρηχῆς, ἰδίᾳ ἕνεκα τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἀνέλαθεν ὁ μετ' αὐτοῦ διὰ πατρικῆς ἐξουσίας ἢ κυριότητος (δούλος) συνδεόμενος· ἐν ᾧ δηλ. κατὰ τὸν ἀλλαχοῦ ἐκτιθέμενον κανόνα² ὁ ἐξουσιαστής ἢ ὁ κύριος μόνον δικαιοῦματα ἐκτῶντο ἐκ πράξεων τῶν ὑπεξουσιῶν ἢ τῶν δούλων, οὗτοι δὲ κατὰ τὸ jus civile ὑπεχρεοῦντο μόνον ἀτομικῶς καὶ ὁ μὲν ὑπεξούσιος πολιτικῶς, ὁ δὲ δούλος μόνον φυσικῶς, ὁ πραιτωρ ἐχορήγησε τὰς ἀγωγὰς ταύτας ἢ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν συναίνεσιν (actio exercitoria, institoria, quod jussu), ἢ ἕνεκα τοῦ χρηματίου καὶ ἢ ἀπεριοριστως (act. exercitoria, institoria, quod jussu) ἢ μὲχρις ὁρισμένου ποσοῦ (act. de peculio, de in rem verso)· τοιαῦται δ' ἀγωγαὶ εἶναι :

α) Ἡ actio quod jussu (ἀγωγή ἐκ τῆς κελεύσεως) κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ κυρίου, ὑπὲρ τοῦ τρίτου, εἴτε διότι οὗτος δυνάμει γενικῆς ἢ εἰδικῆς ἐξουσιοδοτήσεως ἐκείνου συνηλλάγη μετὰ τοῦ ὑπεξουσιῶν ἢ τοῦ δούλου, εἴτε διότι μετὰ τὴν συναλλαγὴν ἐπῆλθεν ἔγκρισις τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ κυρίου, ὅστις ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι τρόπον τινὰ δοκεῖ ἀμέσως μετὰ τοῦ τρίτου συναλλαττόμενος³.

β) Αἱ ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως ἐρειδόμεναι, ἀλλ' ἄνευ τοιαύτης ρητῆς κελεύσεως ἢ ἐγκρίσεως, δύο ἕτεραι ἀγωγαί : ἡ actio exercitoria (ἐκ τοῦ exercitor, ναυκλήρου ἢ προσθησαμένου, ἥτοι κυρίου τοῦ πλοίου)⁴ ἀγωγή κατὰ τοῦ κυρίου πλοίου ἐκ τῶν πράξεων τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντος ὑπεξουσιῶν ἢ δούλου ὡς πλοιάρχου (magister navis πιστικός) καὶ ἡ actio institoria, ἀγωγή κατὰ τοῦ προστήσαντος, ἢ χορηγομένη κατὰ τοῦ διορισθέντος ὑπεξουσιῶν ἢ δούλου πράκτορα, προεστῶτα (institor), πρὸς διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ⁵, ἀμφότεραι χορηγούμεναι ἕνεκα τῆς οἰονεὶ ὑπαρχούσης

17] L. 14 § 3 D. 19. 5.—18] Καλλιγὰ Γ' § 413.

§ 300. 1] L. 5 § 1 D. 14. 1.—2] Ἰδ' ἀνωτ. § 218 α) καὶ κατωτ. § 560.—3] Gai. IV. 70, 1. 1 pr. D. 15. 4.—4] Gai. IV. 71 § 2 J. 4. 7, 1. 4. D. 14. 4. B. (50. 4) 4. 17.—5] L. 1. 3. 5. pr. 1. 18 D. 14. 3, § 2 J. 4. 7.

κελεύσεως (quia quoque jussu contractum intelligitur)⁶. Ἄλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν ὁ κύριος τῶν ὑποθέσεων ἐνέχεται μόνον, ἐὰν ὁ πλοίαρχος ἢ ὁ πράκτωρ ἐνήργησαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς οἰονεῖ ἐντολῆς (lex praepositionis) ἢ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἀνατεθειμένων τοῖς ἀντιπροσώποις τούτοις ὑποθέσεων, ἐκ δὲ τῶν ἀδίκων πράξεων μόνον καθ' ὅσον αὐταὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς⁷. Ἐξετάθησαν δ' αἱ ἀγωγαὶ αὐταὶ καὶ ἐπὶ τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ πλοίαρχος ἢ ὁ πράκτωρ ἦσαν ἐλεύθεροι ἢ αὐτεξούσιοι, ἢ καὶ ὑπεξούσιοι ἢ δοῦλοι τρίτου⁸. ἔτι δ' ἡ actio institoria ἐχορηγήθη ὡς quasi institoria καὶ κατὰ παντὸς ἐντειλαμένου τὴν διεξαγωγὴν καὶ μίας μόνης πράξεως⁹. Ἀλλὰ καὶ οἱ πλοίαρχος ἢ πράκτωρ ἐνέχονται κατὰ συνειρησίην, ὡς καὶ πλείους κύριοι συνεντειλάμενοι¹⁰. Εἰς τὰς διατάξεις ταύτας ἐπῆλθον σήμερον τροποποιήσεις διὰ τοῦ Ἐμπορ. Νόμου¹¹.

γ) Ἡ actio de peculio (ἀγωγή τοῦ χρηματίου) καὶ ἡ actio tributaria (ἀγωγή διαιρετική), αἵτινες βαρύνουσι τὸν κύριον ἢ τὸν ἐξουσιαστήν μέχρι τοῦ ποσοῦ τοῦ χρηματίου (peculium) τοῦ δούλου ἢ τοῦ ὑπεξουσίου. Διαφέρουσι δ' ἀλλήλων κυρίως κατὰ τὰ ἑξῆς: 1) ἡ μὲν actio de peculio ἐχορηγεῖτο ἕνεκα πάσης ὑποχρέωσης τοῦ δούλου ἢ τοῦ ὑπεξουσίου ἐκ τῆς διαχειρίσεως τοῦ χρηματίου, ἐν ᾗ ἡ actio tributaria ἐχορηγεῖτο εἰδικῶς μόνον ἐπὶ ἐμπορίου ἢ ἄλλου ἐπαγγέλματος, ἅπερ ὁ ὑπεξούσιος ἢ ὁ δοῦλος ἤσκει ἐν γνώσει ἢ ἐν τῇ ἐντολῇ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ κυρίου καὶ 2) ἐν μὲν τῇ actio de peculio ὁ κύριος ἢ ὁ ἐξουσιαστής εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προαφαιρέσῃ τὰ πρὸς αὐτὸν ὀφειλόμενα (φυσικῶς) ἐκ τοῦ χρηματίου, ἐν δὲ τῇ actio tributaria, ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ χρηματίου, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐμπόριον, ἤτοι τὰ ἀποτελοῦντα τὴν merx peculiaris (ἐμπορεύματα, φορτία), καθίσταντο κοινὰ ἅπασιν τοῖς πιστωταῖς, σὺν τῷ κυρίῳ ἢ τῷ ἐξουσιαστῇ, ἐὰν καὶ οὗτοι ἦσαν πιστωταί, καὶ ἅπαντες ἱκανοποιοῦντο συμμέτρως ὑπὸ τοῦ πραίτωρος ἢ τοῦ κυρίου ἢ τοῦ ἐξουσιαστοῦ· οὗτοι δὲ διὰ πᾶσαν ἄδικον διανομὴν ἐνήγοντο τῇ αὐτῇ ἀγωγῇ¹². Ἀμφοτέραι δὲ αἱ ἀγωγαὶ ἐχορηγοῦντο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ

6) § 8 J. 4. 7, Θεοφ. αὐτ.—7) L. 4 § 12 1. 5 § 8, 1. 14 § 4 D. 14. 3.—8) § 2 J. 4. 7.—9) L. 31 pr. D. 3.5, 1. 49 pr. D. 14. 1, 1. 40 § 5 D. 17. 1.—10) L. 4 § 2 D. 14. 1, 1. 13 § 2, 1. 14 D. 11. 3.—11) Ἀρθρ. 216 ἐπ.—12) § 3-4 1. 4. 7, Θεοφ. αὐτ.

ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ κυρίου, ἢ τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἢ μέχρι τῆς χειραφετήσεως (ἀπελευθερώσεως) τούτων· μετὰ δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα μόνον ἐπὶ ἓν ἔτος σέπτετον¹³.

Καὶ δ) ἡ *actio de in rem verso* (ἀγωγή περὶ δαπάνης ἢ λοιπάδος), ἣτις χορηγεῖται κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ κυρίου, ἀνεξαρτήτως τοῦ *peculium*, ἐὰν ἡ ὑποχρέωσις, ἣν ἀνέλαβεν ὁ συναλλαγείς ὑπεξούσιος ἢ ὁ δούλος ἀπέβη πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἐναγομένου, ἐξετάθη δὲ καὶ εἰς ἐλευθέρους καὶ αὐτεξουσίους κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς *negotiorum gestio*, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι σώζεται ἡ ὠφέλεια, πλὴν ἐὰν ἡ ὠφέλεια συνίσταται εἰς ἀποφυγὴν δαπάνης, ὅτε καὶ ἡ κατόπιν ἐκλειψίς αὐτῆς εἶναι ἀνευ σημασίας¹⁴. Ἡ ἀγωγή αὕτη ἦτο ἐπὶ ὑπεξουσίων ἢ δούλων χρήσιμος, ἂν δὲν ὑπῆρχε χρημάτων ἢ τὸ ὑπάρχον ἦν ἥττον τοῦ χρέους, ἢ ἀνεκαλεῖτο ἀνευ τινὸς λόγου ἢ ἐὰν παρεγράφη ἡ *actio de peculio*, ἐν ᾧ ἡ *actio de in rem verso* ἐστὶ *perpetua* κατὰ τὴν νεωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως¹⁵. Ἐχορηγήθη δὲ καὶ ὡς *utilis* ἐπὶ χορηγήσεως τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, ἅτινα ὑπεχρεοῦτο νὰ παράσχη ὁ κύριος ἢ ὁ ἐξουσιαστής¹⁶ εἰς τὸν ὑπεξούσιον ἢ δούλον.

§ 501. Ἡ *actio ad exhibendum* (παραστατική ἀγωγή) χορηγεῖται κατὰ τοῦ κατέχοντος πράγμα τι ἢ ἔγγραφον τῷ ἔχοντι συμφέρον (*justa ac probabilis causa*)¹ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ πράγματος², εἴτε χάριν τῆς ἀσκήσεως ἐμπραγμάτου ἢ προσωπικοῦ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ ἐπιδεικτέου, εἴτε χάριν ἐξακριβώσεως τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, εἴτε χάριν προπαρασκευῆς ἄλλης ἀγωγῆς, π. χ. διεκδικητικῆς. Εἶναι δὲ προσωπική, ἀλλ' *in rem scripta*, κινουμένη κατὰ παντὸς κατόχου³. Ἡ δὲ τῶν ἐγγράφων ἐπίδειξις κανονίζεται σήμερον ὑπὸ τῆς Πολιτ. Δικονομίας καὶ τοῦ Ἑμπ. Νόμου⁴. Ἐν ἀδυναμίᾳ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν, ἐπερχομένη πταισμάτι τοῦ κατόχου, ἢ ἐν δολίᾳ ἀπωλείᾳ τῆς κατοχῆς ἢ καὶ ἀπλῇ βραδύτητι, ὁ ἐναγόμενος ὑποχρεοῦται εἰς ἀποζημίωσιν, ἢ δ' ἀγωγή παραμένει ἀπλῶς ὡς προσωπική⁵. Ἡ ἀγωγή αὕτη εἰσῆχθη κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ πραιτωρ. ἡδίκτου κατ' ἀπομίμησιν τῆς

13] L. 4 ἐπ. D. 15. 2. — 14] L. 4. 3 § 7. 8 40, 1. 5 § 3, 1. 7 § 4. 5, 1. 10 § 6, 1. 17 pr. D. 15. 3.—15] L. 4 § 4. D. 15. 3. 16] ἀνωτ. § 300.—16] L. 3 § 3 D. 15. 3.

§ 501. 1] L. 3 § 11 D. 10. 4. — 2] L. 2 D. 10. 4.—3] L. 4 2. 3 § 5. 7. 11. 42, 1. 12 § 2 D. 10. 4, 1. 23 § 5 D. 6. 1 κτλ.—4] Ἀρθρ. 429 ἐπ., ἄρθρ. Ἑμπ. Ν. 14 καὶ 26. — 5] Πρὸλ. 1. 9 § 7. 8, 1. 10. 11 pr. D. 10. 4.

παρ' ἑλλήσιν εἰς ἐμφανῶν δίκης πρὸς ματαίωσιν πάσης ἀποδείρας τοῦ κατόχου πράγματος διεκδικουμένου περὶ ἀποκρύψεως αὐτοῦ καὶ ματαίωσεως τῆς δίκης. Τὸ πρῶτον δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς 6' περιόδου ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων περιπτώσεων⁶.

§ 502. Ἐνταῦθα ὑπακτέα καὶ ἡ καλουμένη actio Pauliana (Παυλιανὴ ἀγωγή), ἥτοι ἀγωγή εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ πραιτωρος κατὰ τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βλάβης τῶν κατὰ τὴν ἐπέλευσιν ταύτης ὑπαρχόντων ἢ δὲ δανειστῶν (in fraudem creditorum) καταστρεφόντων ὕλκως ἢ ἀπαλλοτριούντων τὴν ἑαυτῶν περιουσίαν ὀφειλετῶν, διὰ δικαιοπραξιῶν εἴτε ἐπικερδῶν ex causa lucrativa), εἴτε ἀνταλλακτικῶν (ex causa onerosa)¹, εἴτε καὶ διὰ πάσης πράξεως ἢ παραλείψεως, δι' ἧς ἐλαττοῦται ἡ περιουσία, οὐχὶ ὁμῶς καὶ διὰ τῆς μὴ κτήσεως κέρδους (πλὴν ἐπὶ βλάβης τοῦ Δημοσίου)². Κινεῖται δ' ἡ ἀγωγή καὶ κατὰ τοῦ κτησαμένου τὸ ἀπαλλοτριώθεν τρίτου. Καὶ ὁ μὲν ὀφειλέτης ἐνέχεται πάντοτε, ὁ δὲ τρίτος εἰς πλήρη μὲν ἀποζημίωσιν μόνον ἐὰν διατελῇ ἐν δόλῳ (qui fraudem non ignoraverit), καὶ μόνον ἐπὶ ἐν ἔτος σύνθετος, δικαιούμενος καὶ αὐτὸς νὰ ζητήσῃ τὸ τυχὸν παρ' αὐτοῦ δοθὲν ἀντάλλαγμα, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον ὠφελήθη ἐξ αὐτοῦ ὁ ἐνάγων. Ἐὰν δὲ μὴ διατελῇ ἐν δόλῳ ἢ μετὰ τὸ ἔτος, ἐνέχεται (ὥς καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ) μόνον καθ' ὅσον κατέστη πλουσιώτερος³. Ἡ fraus creditorum ὑπάρχει καὶ ὁσάκις ὁ ὀφειλέτης γινώσκει, ὅτι εἶναι ἀφερέγγυος ἢ ὅτι καταστήσεται τοιοῦτος μετὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν⁴.

Πρὸς τῇ actio Pauliana ἐχορηγοῦντο κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον καὶ actio in factum, ὡς καὶ interdictum fraudatorium (παράγγελμα περὶ ἀπάτης). Ἄλλ' ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων ἐνδίκων μέσων φιλονεικεῖται, ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν πηγῶν. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν δὲ γνώμην, ἡ μὲν actio Pauliana καὶ ἡ actio in factum κατ' οὐδὲν διέφερον, τὸ δ' interdictum fraudatorium ἀπέκλινε μόνον δικονομικῶς⁵.

§ 503. Τελευταῖον ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ ἄλλαι τινὲς ἐνοχαὶ ἐκ τοῦ

6] Voigt. σ. 751 σημ. 33.

§ 502. 1] L. 1 pr. § 2. 1. 6 pr. 1. 10 § 43. 45. 1. 48. 22. 25 § 7 κτλ. D. 42. 8.—2] L. 45 pr. D. 49. 44.—3] L. 1. pr. 1. 6 § 8. 41. 43 1. 7. 8. 10. pr. § 2. 3. 18. 24. 25. 1. 11 D. 42. 8. 1. 3. 5 C. 7. 45.—4] L. 47 § 1. D. 42. 8.—5] Πρὸς. Windscheid § 463 σημ. 1. Παπαρηγ. Ἐνοχ. B' § 306 Γ' § 234. Καλλιγὰ τόμ. Γ' § 631.

νόμου πηγάζουσαι, οἷον ἡ πρὸς διατροφήν ὑποχρέωσις, ἡ πρὸς προίκισιν, ἡ πρὸς κήδευσιν, αἱ τῶν περιορισμῶν τῆς κυριότητος κλπ. Αἱ σπουδαιότεραι δ' αὐτῶν ἐξετάζονται ἐκάστοτε ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Τ Μ Η Μ Α Γ'

ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

ΑΝΑΔΟΧΗ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

§ 504. Ἀναδοχή ἀλλοτρίου χρέους.—§ 505. Ἐγγυήσις.—§ 506. Περιεχόμενον καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐγγυήσεως.—§ 507. *Constitutum debiti alieni. Mandatum qualificatum.*—§ 508. *Beneficium divisionis. Excussionis.*—§ 509. Ἀπαγορεύσεις τῆς ἐγγυήσεως.—§ 510. Ἰστορία τῆς ἐγγυήσεως.—§ 511. *SCtum Vellejanum.*—§ 512. Ἀποτελέσματα τοῦ *SC. Vellejanum.*—§ 513. Ἐξαιρέσεις τοῦ *SC. Vellejanum.*

§ 504. Πάντα τὰ ἀσφαλιστικὰ μέσα, ἐὰν συνίστανται εἰς τὴν ἐνέργειαν τρίτου καὶ οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ ὀφειλέτου περιέχουσιν ἀναδοχὴν ἀλλοτρίου χρέους (*παρενθήκη*, *intercessio*). Ἡ δ' ἐννοία τῆς ἀναδοχῆς ἐστὶν εὐρεῖα, περιλαμβάνουσα πᾶσαν περίπτωσιν, περιέχουσαν οὐσιαστικῶς παρέμβασιν ὑπὲρ τρίτου, μὴ συνισταμένην εἰς ἄμεσον καταβολήν, καίπερ μὴ ἔχουσιν τυχὸν ἐξωτερικῶς μορφήν παρεμβάσεως εἰς ἀλλότριον χρέος¹, ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου, καίτοι ἐξωτερικῶς φαίνεται ὑπάρχουσα παρέμβασις ὑπὲρ τρίτου, δυνατόν νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀναδοχή. Οὕτω π. χ. ὁ δανειζόμενος ἵνα δώσῃ τὰ χρήματα εἰς τρίτον τυπικῶς μὲν δὲν ἀναδέχεται ἀλλότριον χρέος, οὐσιαστικῶς ὅμως ὑπάρχει ἀναδοχή τοιοῦτου². ἐν ᾧ ἐξ ἐτέρου ὁ ἐντολέας, παρεμβαίνων ὑπὲρ τοῦ ἐντολοδόχου, ἐν ἐνοχῇ συναφθείσῃ ἕνεκα τῆς ἐντολῆς, οὐδόλως ποιεῖται οὐσιαστικῶς παρέμβασιν ὑπὲρ τρίτου, διότι πρόκειται περὶ ἐνοχῆς, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἀφορώσης εἰς ἕτερον, οὐσιαστικῶς ὅμως βαρυνούσης αὐτόν³.

§ 504. 1] Πρὸλ. l. 8 pr. D. 16. 4.— 2] Πρὸλ. l. 12. 29 pr. D. 16. 1.— 3] Πλείον ἴδ' ἐν Παπαρρηγ. Ἐνοχ. Β' § 420 ἐπ., Καλλιγὰ τόμ. Γ' § 381. 387.

§ 505. Εἶδος τῆς ἀναδοχῆς ἀλλοτρίου χρέους καὶ ἀσφαλιστικὸν μέσον ἐστὶ καὶ ἡ ἐγγυήσις, ἥτις συνίσταται εἰς προσωπικὴν ἀσφάλειαν (καὶ οὐχὶ εἰς ἐμπράγματον ὡς τὸ ἐνέχυρον).

Ἐγγυήσις, *fidejussio* εἰδικῶς, κατὰ τὴν τελικὴν αὐτῆς μορφήν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, καλεῖται ἡ σύμβασις μεταξὺ τοῦ πιστωτοῦ καὶ τρίτου, ὅστις ὑπισχνεῖται πρὸς τῷ κυρίως ὀφειλέτῃ τὴν ἐκτέλεσιν ἐνοχῆς, χάριν τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ πιστωτοῦ. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ὑπισχνούμενος καλεῖται ἐγγυητής (*fidejussor*) ἢ ἐν γένει *adpromissor*¹, ὁ δὲ κυρίως ὀφειλέτης ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὸν λαμβάνει τὸ ὄνομα πρωτοτύπου (*principalis reus* ἢ *debitor*)² ἢ πρωτοφειλέτης.

§ 506. Ἡ ἐγγυήσις ἡδύνατο νὰ συστήθῃ μέχρις ἐσχάτων ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ μόνον διὰ τοῦ τύπου τῆς ἐπερωτήσεως¹. Ἐνεκα δὲ τῆς προσθέτου φύσεως αὐτῆς προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξιν ἐνοχῆς, εἴτε πολιτικῆς εἴτε φυσικῆς, εἴτε καὶ μελλούσης, ὅτε ὅμως ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς πραγματώσεως τῆς μελλούσης ταύτης ἐνοχῆς². Ὁ ἐγγυητής δὲν δύναται, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ἐκτέλεσιν ἐνοχῆς διαφόρου τῆς προϋπαρχούσης, ἢ βαρυτέρας (*in durio rem causam, eam scilicet alteram obologationem* τοῦ πρωτοτύπου), π. χ. περὶ ποσοῦ μείζονος, ἢ περὶ ἄλλης παροχῆς, ἢ ὑπὸ ἐπαχθεστέρους ὅρους, διότι ἡ τῶν ἐγγυητῶν ἐνοχὴ παρακολούθημα, ἥτοι ἐφεδρικὴ ἐστὶ τῆς πρωτοτύπου ἐνοχῆς, οὐ δύναται δ' ἐν τῇ *accessione* εἶναι πλέον. ἢ περὶ ἐστὶν ἐν τῇ πρωτοτύπῳ δίκη³, ἐν ᾧ τὸ ἀντίστροφον οὐδόλως ἀπαγορεύεται. Ἐπίσης κέκτηται ὁ ἐγγυητής πάσας τὰς ἐνστάσεις τοῦ πρωτοτύπου, τὰς τε προϋπαρχούσας τῆς ἐγγυήσεως καὶ τὰς μετ' αὐτὴν παραχθείσας, καὶ δὴ ὀφείλει νὰ προτείνῃ αὐτάς, πλὴν ἂν διατελῇ ἐν ἀγνοίᾳ⁴. Στερεῖται ὅμως τῶν προσωποπαγῶν (*personae cohaerentes*), οἷον τὸ εὐεργέτημα τῆς εὐπορίας καὶ τῶν ὡς πρὸς αὐτὴν ἐγγυᾶται εἰδικῶς ὅτι δὲν θ' ἀντιταχθῶσι⁵.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐγγυήσεως κανονίζονται κατὰ τοὺς ὅρους αὐ-

§ 505. 1] Τίτλ. Πανδ. de fidejussoribus et mandat. 46. 1, B. (26, 4). 1. 5 § 2 D. 45. 1, 1. 43 D. 46. 3.—2] Π. χ. 1. 11 pr. D. 45. 2. 1. 58 § 1 D. 46. 1.

§ 506. 1] Gai. III. 416, § 1 J. 3. 15.—2] § 1 J. 3. 20, 1. 6 § 2. 1. 7. 16 § 3 D. 46. 1.—3] § 5 J. 3. 20, 1. 8 § 7—11 D. 46. 1. Θεοφ. Εἰς. αὐτ.—4] L. 10 § 42, 1. 29 pr. D. 47. 1.—5] L. 7 pr. § 1 D. 44. 1. 1. 25 pr. D. 46. 1. Π. χ. § 4 J. 4. 44, 1. 58 § 1 D. 47. 1.

τῆς, Κατὰ γενικὸν κανόνα δ' ὁ ἐγγυητὴς καθίσταται ὀφειλέτης ἐκ συνηγορίας⁶, πλὴν ἐὰν ἐγένετο συμφωνία, καθ' ἣν ὁ ἐγγυητὴς ἐνέχεται μόνον καθ' ὅσον ποσὸν δὲν καταβάλλῃ ὁ πρωτότυπος⁷, ὅτε καλεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων *fidejussor indemnitis*. Καταβάλλων δ' ὁ ἐγγυητὴς δικαιούται, πλὴν ἐπὶ τῆς ἐπὶ σκοπῷ δωρεᾶς ἐγγυήσεως, α) ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ πιστωτοῦ τὴν εἰς αὐτὸν ἐκχώρησιν τῶν κατὰ τοῦ πρωτοτύπου ἀγωγῶν⁸ (*beneficium cedendarum actionum* κατὰ τοὺς νεωτ.), ἢ οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς πώλησιν, τελουμένην εὐθὺς ἅμα τῇ καταβολῇ, τοῦ ἐγγυητοῦ, τὸ δ' ὑπ' αὐτοῦ καταβαλλόμενον ποσὸν ὡς τίμημα τῆς πωλήσεως⁹ καὶ β) νὰ κινηθῇ καὶ ἀπ' εὐθείας κατὰ τοῦ πρωτοτύπου, ἀναλόγως τῆς συνδεούσης αὐτοὺς σχέσεως, π.χ. διὰ τῆς *actio mandati contraria*¹⁰.

§ 507. Ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ἀπαντῶσι καὶ δύο ἑτεροὶ τρόποι ἐγγυήσεως, ὡς εἶδομεν ἀλλαγῶν, τὸ *constitutum debiti alieni* (ἀντιφωνήσεις ἄλλοτρίου χρέους) καὶ τὸ *mandatum qualificatum*¹. Καὶ ἐν μὲν τῷ *constitutum debiti alieni* παράγεται νέα ἐνοχλή, πλὴν, ἐπειδὴ αὕτη περιέχει τὴν αὐτὴν παροχὴν, διότι ὁ ἀντιφωνῶν ὑπισχνεῖται νὰ καταβάλλῃ ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου, ὑπάρχει ἐνοχλή εἰς ὁλόκληρον (*in solidum*)· ἐν δὲ τῷ *mandatum qualificatum* οὐ μόνον παράγεται νέα, ἰδίᾳ ἐνοχλή τοῦ ἐγγυητοῦ ἀλλὰ καὶ περιέχει καὶ νέαν παροχὴν, ἥτοι τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀποζημιώσεως τοῦ πιστωτοῦ ἕνεκα πάσης βλάβης αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν δοθείσης ἐντολῆς (*mandatum*)². Πλὴν δὲ τούτων ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐξῆς διαφοραὶ τῶν δύο ἄλλων θεσμῶν ἀπὸ τῆς ἐγγυήσεως.

α') Ὡς πρὸς τὸν τύπον· διότι τὸ μὲν *constitutum* ἦτο *pactum praetorium*, τὸ δὲ *mandatum qualificatum* ἀνῆκε ταῖς ἀπλῇ συναινέσει (*consensu*) καταρτιζομέναις συμβάσεσιν, ἐπομένως ἀμφοτέρω ἦσαν ἀπηλλαγμένα τοῦ ἐν τῇ ἐγγυήσει ἀναγκαίου παρὰ Ρωμαίοις τύπου τῆς ἐπερωτήσεως. β') Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, διότι τὸ μὲν *constitutum* ἠδύνατο νὰ περιέχῃ καὶ βαρυτέρους ὅρους, ἐπὶ ἐμείζονος ποσοῦ ἐπῆρχετο ἀκυρότης μόνον κατὰ τὸ ὑπερβάλλον³, τὸ δὲ

⁶ 6] L. 1 § 8 D. 44. 7. — 7] L. 116 D. 45. 1, 1. 1. C. 10. 2. — 8] L. 47. 36 D. 46. 1. — 9] L. 36 D. 46. 1. Ἀλλὰ κατὰ τὴν L. 76 D. 46. 3 τοῦτο συμβαίνει μόνον, ἐὰν ὁ ἐγγυητὴς καταβάλλων ἐποίησεν ἐπιφύλαξιν. Διὸ τὸ ζήτημα εἰλονεῖται. — 10] § 6 J. 3. 20, 1. 6 § 21. 1. 18. 20 § 1 D. 47. 1.

§ 507. 1] "Ib' ἀνωτ. § 469 ε. τ. καὶ § 478 σημ. 8. — 2] Πρὸς. Windscheid § 476, Παπαρηγ. Ἐνοχ. Β' § 425. — 3] L. 1 § 5. 8. 1. 3 § 2. 4, 14 § 1 D. 13. 5.

περιεχόμενον τοῦ *mandatum qualificatum* ἐκανονίζετο κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἐντολῆς. γ') Αἱ μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ *constitutum* γινώμεναι ἐνστάσεις οὐδόλως ὠφέλουν τὸν ἀντιφωνητήν, π. χ. ἡ συμπληρωθεῖσα παραγραφή⁴. Καὶ δ') ἐπὶ *mandatum qualificatum* ἡ ἀπαιτήσις τοῦ ἐνυπολόγου (πιστωτοῦ) κατὰ τοῦ πρωτοτύπου δὲν ἀπεσθέννυτο αὐτοδικαίως διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ ἐντολέως, διὸ οὗτος καὶ μετὰ τὴν πληρωμὴν ἠδύνατο ν' ἀσκῇ τὸ *beneficium cedendarum actionum*⁵.

Σήμερον κατηργήθη μὲν ἡ ὥς πρὸς τὸν τύπον διαφορὰ σὺν τῇ ἐπερωτήσῃ ὥς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον, κατὰ τὴν ὀρθότεραν γνώμην, δέον ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν πρόθεσιν τῶν συμβαλλομένων καὶ εἰς τοὺς ὅρους, ἵνα ἀποφανθῶμεν τίνα τῶν τριῶν τρόπων τῆς ἐγγυήσεως εἶχον οὗτοι ὑπ' ὄψιν⁶.

§ 508. Ἐπὶ τῆς ἐκ τῆς ἐγγυήσεως παραγομένης συνεκροτῆς εἰσαχθῆσαν ὅμως δύο τροποποιήσεις πρὸς ἐλάφρυνσιν τῆς θέσεως τοῦ ἐγγυητοῦ.

α') Τὸ *beneficium divisionis* (εὐεργέτημα διαιρέσεως), εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ δι' ἐπιστολῆς (*epistola divi Hadriani*) ὑπὲρ τῶν *συνεγγνητῶν*, ἦτοι τῶν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ὀφειλέτου πλειόνων ἐγγυητῶν, ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα ἐκάστω τούτων, ἐναγομένῳ, ν' ἀπαιτήσῃ δι' ἐνστάσεως, προτεινομένης κατὰ πάσαν στάσιν τῆς δίκης, τὴν ἀνάλογον καταδίωξιν καὶ τῶν κατὰ τὴν *litis contestatio* φερεγγύων ἄλλων *συνεγγνητῶν*, ἵνα διανεμηθῇ μεταξὺ ὅλων τὸ χρέος, ἐν ᾧ τῶν ἀφερεγγύων τὸ μέρος βαρύνει ἀναλόγως αὐτὸν τε καὶ τοὺς λοιπούς¹. Ἐξετάθη δὲ ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἐντολέων, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν πολλῶν συναντιφωνητῶν². Στεροῦνται ὅμως αὐτοῦ οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἐγγύησιν, οἱ ἐγγυησάμενοι ὑπὲρ ἐπιτρόπου πρὸς ὀρφανὸν καὶ οἱ παραιτηθέντες³.

Καὶ β') τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. *beneficium excussionis* ἢ *ordinis* (εὐεργέτημα διζήσεως), εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τοῦ α' κεφαλαίου τῆς Νεαράς 4, ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τῷ ἐγγυητῇ ν' ἀπαιτήσῃ

4] L. 18 § 1 D. 13. 5.—5] L. 27 § 5, l. 28 D. 17. 1.—6] Πρὸς χάριν κρείττονος κατανοήσεως τοῦ κανόνος τούτου Παπαρ. 'Ενολ. B' § 454 καὶ Windscheid § 476.

§ 508. 1] § 4 J. 3. 20., Gai. III. 121. l. 10 § 1 C. 8. 41.—2] L. 13 D. 46. 1. l. 7. D. 27. 7. l. 3 C. 4. 18.—3] L. 10 § 1, l. 49 § 1. D. 46. 1. l. 12. D. 46. 6. § 4. J. 3. 20.

κατ' ἐνστάσιν τὴν καταδίωξιν τοῦ πρωτοτύπου κατὰ πρῶτον, ἐὰν οὗτος ἢ παρών καὶ φερέγγυος, ἢ προβεσμίαν, ὥπως προσαγάγῃ τὸν πρωτότυπον. Ἐπομένως διὰ τοῦ εὐεργετήματος τούτου, οὗ ἀποτέλεσμα εἶναι, ὅτι ὁ ἐγγυητὴς θὰ καταβάλῃ μόνον ὅ,τι δὲν δυνήθῃ νὰ καταβάλῃ ὁ πρωτότυπος, κατέστησαν ἅπαντες οἱ ἐγγυηταὶ τρόπον τινα fidejussores indemnitatıs, τοῦτο δ' ἴσως ἐννοεῖ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς λέγων, ὅτι καὶ ὁ Παπινιανὸς καθιέρου τοιοῦτον κανόνα ⁴.

§ 509. Ἡ ἐγγύησις ἀπηγορεύθη α') ταῖς γυναῖξιν, περὶ ὧν κατωτέρω ¹, β') ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Θεοδοσίου καὶ Βαλεντινιανοῦ τοῖς curiales ὑπὲρ τῶν μισθωτῶν κτημάτων, μὴ ἀνηκόντων τῇ κοινότητι ², γ') τοῖς στρατιωτικοῖς ὑπὲρ μισθωτοῦ κτημάτων ³. αἱ δύο αὗται περιπτώσεις ἀργοῦσι τὴν σήμερον καὶ δ') κατὰ τὸν Ἰουστινιανὸν τοῖς κληρικοῖς ὑπὲρ τῶν δημοσιωνῶν ἢ τῶν εἰσπρακτόρων δημοσίων τελῶν, ἢ ὑπὲρ τῶν μισθωτῶν κτημάτων καὶ ὑπὲρ τῶν κηδεμόνων, τῶν δικαστικῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν διαχειριστῶν ⁴. ἡ δ' ἀπαγόρευσις αὕτη κατὰ τὸ βυζαντ. δίκαιον ἐξετάθη ἐπὶ πάσης ἐγγυήσεως τῶν κληρικῶν ⁵ κατὰ τὸν κ' κανόνα τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων.

§ 510. Ἡ ἐγγύησις, ὡς προδιεγράφη, ἐστὶν ἡ ὀριστικὴ ἐπικράτησις ἐνὸς τῶν τριῶν ὑπαρχόντων τύπων τῆς adpromissio (προσθέτου υποσχέσεως) ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, ἥτοι τῆς sponsio, τῆς fidepromissio καὶ τῆς fidejussio, ὧν ἕκαστος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν λέξεων, ὧν ἐγένετο χρῆσις ἐν τῇ οἰκειᾷ ἐπερωτήσεσι, ἥτοι ἐν μὲν τῇ sponsio τῶν idem dare spondes, ἐν δὲ τῇ fidepromissio τῶν λέξεων idem dare fidepromittis, ἐν δὲ τῇ fidejussio τῶν idem fide tua esse jubes ¹.

Μεταξὺ τῶν sponsores καὶ fidepromissores ὑπῆρχε κατὰ Γάϊον πολλαπλὴ ὁμοιότης, ἐν ᾧ οἱ fidejussores σπουδαίως διέφερον ἀμφοτέρων αὐτῶν (valde dissimilis), ἥτοι κατὰ τὰ ἐξῆς ²: α') Οἱ sponsores καὶ fidepromissores ἠδύναντο νὰ ἐγγυηθῶσι μόνον ὑπὲρ ἐνοχλῆς ρήμασι συσταθείσης, οἱ δὲ fidejussores ὑπὲρ οἵανδήποτε β') ἡ sponsio καὶ ἡ fidepromissio ἀπισθέννυντο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ

4] Πρὸς 1. 416 D. 45. 1 (excussum) καὶ Νεαράν 4 κεφ. α'.

§ 509. 1] § 511. — 2] L. 30 C. 4. 65. — 3] L. 31 C. 4. 65. — 4] Νεαρά 423 κεφ. 6. — 5] Ἀρμεν. (Γ'). 6, 7 Πάλλη καὶ Ποτλῆ Σύγκριμα θεῶν κατὰ B' σ. 27.

§ 510. 1] Gai I L. 11. 117. — 2] Ἡ δὲ ἀπάντησις τὰ κατωτέρω Gai I L. 418-425.

ἐγγυητοῦ γ') κατὰ τινα *lex Furia* (ἵσως τῷ 408 π. κ. P.)³⁾, οἱ *sponsores* καὶ *fidepromissores* τοῦτο μὲν ἐνείχοντο μόνον ἐπὶ δύο ἔτη, τοῦτο δ' ἀπῆλαιον τοῦ εὐεργετήματος τῆς διαιρέσεως, ὅπερ, ὡς προσέφηται, πρῶτος ὁ Ἀδριανὸς εἰσήγαγε καὶ ὑπὲρ τῶν *fidejussores*. Ἀλλ' ἡ *lex Furia* ἐξηρμόζετο μόνον ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ δ') πρὸ τῆς *lex Furia*, ἴσχυεν ἡ *lex Appuleja*, δι' ἧς ὠρίζετο ἐπίσης ἐπὶ τῶν *sponsores* καὶ *fidepromissores* μόνον, ὅτι θεωροῦνται ὡς *socii* (ἑταῖροι), ἐπομένως ὁ καταβαλὼν ἠδύνατο νὰ στραφῇ κατὰ τῶν λοιπῶν, διὰ τὸ ἀναλογοῦν αὐτοῖς μέρος. Ἀλλὰ μετὰ τὴν *lex Furia*, εἰσαγαγοῦσαν τὴν διαιρέσιν, ἡ *lex Appuleja* παρέμεινε χρήσιμος μόνον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐνθα ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ κατέστη ἐπίσης περιττή, ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ, ὅτι ἐὰν μετὰ τῶν πολλῶν *sponsores* καὶ *fidepromissores* ὑπῆρχέ τις ἀφεγγυος, τὴν ἐκ τούτου ζητεῖν κατὰ τὴν *lex Furia* ἔφερον ὁ πιστωτής, ἐν ᾧ δύναμις τῆς διατάξεως τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφερον οἱ λοιποὶ καὶ ε') κατὰ τὴν *lex Ciceruja* (ἵσως τῷ 580 π. κ. P.)⁴⁾ ἐπὶ *sponsio* καὶ *fidepromissio* ὁ πιστωτής ὑπεχρεοῦτο νὰ δηλώσῃ *palam* (πρὸ μαρτύρων) τῷ ἐγγυητῇ τὸ χρέος παρὶ οὗ ἡ ἐγγυήσις καὶ τοὺς προὑπάρχοντας τυχόν ἐγγυητάς, ὅπερ διὰ τῆς συνηθείας (*in uso*) ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῆς *fidejussio*. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τούτου ὁ ἐγγυητής εἶχε τὸ δικαίωμα ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐγγυήσεως νὰ προκαλέσῃ δικαστικὴν ἔρευναν (*praejudicium*) περὶ τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου τούτου καὶ ἀποδεικνυομένου ὅτι δὲν ἐτηρήθη ἡλευθεροῦτο.

Ἐξ ἐτέρου κοινὴ ἐπὶ πάντων τῶν εἰδῶν τῆς ἐγγυήσεως ἦτο ἡ *lex Cornelia*, ἀπαγορεύουσα πλὴν τινῶν ἐξαιρέσεων, ἐπὶ ποινὴ ἀκυρότητος, τὴν ἐγγυήσιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, πρὸς τὸν αὐτὸν πιστωτήν, ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ὀφειλέτου καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, πέραν τοῦ ποσοῦ τῶν 20 χιλιάδων *sestertii*⁵⁾. Τέλος οἱ *sponsores* ἐκέκτηντο, δυνάμει τινὸς *lex Publilia*, μετὰ τὴν καταβολὴν καὶ τὴν *actio depensi* κατὰ τοῦ πρωτοφειλέτου, ἥτις ἀπῆλαιε τῶν πλεονεκτημάτων τῆς *manus injectio*· ἐὰν δ' ὁ πρωτοφειλέτης δὲν κατέβαλλε τὸ χρέος ἐντὸς ἑξ μηνῶν, κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον⁶⁾.

3) Rudorff *Inst.* I. c. 11. Hertzog *röm. St. Verw.* I. c. 246. — 4) Gai. III. 123 (ἐκδ. Studemund. Κατὰ τὸν Huschke Pompeja). Liv. XLII. 7. 21. — 5) Gai. III. 124. 125. — 6) *Idem* τὸμ. A' § 105. Gai. III. 127. IV. 22.

Ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ παρέμεινε μόνη ἡ *lidejussio*, ὡς ἀνωτέρω διεγράφη.

§ 511¹. Ἐνεκα τοῦ ἐν τῇ ἀναδοχῇ ἀλλοτρίου χρέους ὄντως ὑπούλου κινδύνου τοῦ νὰ πληρώσῃ τις ἀλλότριον χρέος καὶ *propter sexus inbecillitatem* (διὰ τὴν τοῦ φύλου ἀπερισκεψίαν)², τὴν μὴ ἱκανὴν νὰ δίδῃ τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἐξεδόθη τὸ *Sctum Vellejanum* ἐπὶ Κλαυδίου, ὑπαγεύοντων τῶν *Marcus Silanus* καὶ *Vellejus Tutor*³, δι' οὗ ἀπαγορεύθη ταῖς γυναῖξιν ἡ ὑπὲρ ἐτέρου ἐγγύησις ἢ σύναψις δανείου καὶ ὑπὲρ διὰ τῆς ἐρμηνείας ἐξετάθη εἰς πᾶσαν οὐσιαστικὴν ἀναδοχὴν ἀλλοτρίου χρέους, ὡς ἀλλοτρίου καὶ οὐχὶ ὡς ἰδίου⁴, ἐν ᾧ τιμὴ ἡ γυνὴ, ἐλπίζουσα ὅτι τὸ χρέος θὰ καταβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς ὀφειλέτου φρονεῖ, ὅτι οὐδένα διατρέχει κίνδυνον⁵. Ταῦτα, φαίνεται, ἴσχυον καὶ πρότερον ἐν τῇ πρακτικῇ⁶, ἐπισήμως δὲ πρὸ τοῦ *Sctum* τούτου εἶχεν ἤδη ἀπαγορευθῆ, δι' ἡδίκτων τοῦ *Αὐγούστου* καὶ τοῦ *Κλαυδίου*, μόνη ἡ ἀναδοχὴ τῆς γυναικὸς χρεῶν ὑπὲρ τοῦ συζύγου⁷. Παρεμπιπτούσης ὁμῶς τῆς καταργήσεως τῆς ἐπιτροπείας τῶν γυναικῶν (*tutela mulierum*) ἐπὶ *Κλαυδίου*⁸, ἐπέστη ἡ ἀνάγκη τῆς δι' ἰδίου γενικοῦ νόμου προστασίας αὐτῶν κατὰ τῆς ἐπικινδύνου ἀναδοχῆς.

Συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ *Sctum* δὲν ὑπῆχθη ὑπ' αὐτὸ ἡ ἄμεσος καταβολὴ τοῦ ἀλλοτρίου χρέους, ἅτε μὴ περιέχουσα ἀναδοχὴν⁹, ὡς οὐδ' ἡ δωρεὰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἐν χρεώτερον γὰρ αὐτὰς ἐροχοποιοῦσαι ἢ δωροῦνται (αἱ γυναῖκες)¹⁰.

§ 512. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ *Sctum* εἶναι ἡ παροχὴ ἐνστάσεως τῇ γυναικὶ (*exceptio Scti Vellejani*) ἀνατρεπτικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτοδικαίως ἐπερχομένη ἀκυρότης, διὸ καταβάλλουσα ἡ γυνὴ ἐν γνώσει τῆς ἐνστάσεως οὐδόλως βοηθεῖται, ἐν ᾧ τὸ ἐν ἀγνοίᾳ καταβληθὲν δύναται ν' ἀναζητήσῃ διὰ τῆς *condictio indebiti*¹. Ἐὰν δὲ συνεπείᾳ τῆς ἀναδοχῆς τῆς γυναικὸς εἶχεν ἀπαλλαγῇ τρίτος, ἀποτέλεσμα τῆς ἐνστάσεως εἶναι ὅτι ἀποκαθίσταται τῷ πιστωτῇ πάλιν ἡ ἀγωγὴ, ἢν εἶχε κατὰ τοῦ διὰ τῆς ἀναδοχῆς τῆς γυναικὸς ἀπαλλαγέντος, κα-

§ 511. 1] Τίτλ. Πανθ. ad *Sctum Vellejanum* 16. 1, Κώδ. εοδ. 4. 29.—2] L. 2 § 2 D. h. t.—3] L. 2 § 1 D. h. t.—4] L. 2 § 1. 5, 1. 8 § 4 D. h. t., 1. 1. 8. 16 C. h. t.—5] Windscheid § 485 σημ. 3.—6] L. 2 § 4 D. h. t.—7] L. 2 pr. D. h. t.—8] *Gai.* I. 151-157.—9] L. 4 § 1 D. h. t., 1. 4. 9 C. h. t.—10] L. 4 § 1, 1. 21 § 1 D. h. t. B. (26. 7. 35).

§ 512. 1] L. 40 pr. D. 12. 6, 1. 8 § 3, 1. 25 § 1 D. h. t., 1. 9 C. h. t.

λουμένη actio restitutoria ἢ rescissoria (ἀποκαταστατικὴ ἀγωγή)². Ἐάν δ' ἡ ἀναδοχὴ ἐγένετο διὰ συνάψεως ἐνοχῆς ἀμέσου ὑπὸ τῆς γυναικός, π. χ. διὰ δανείου χάριν τρίτου, χορηγεῖται μετὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἐνστάσεως τῷ πιστωτῇ νέα ἀγωγή κατὰ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἡ γυνὴ συνῆψε τὴν ἐνοχὴν (δάνειον), καλουμένη κατὰ τοὺς νεωτ. act. institutoria (instituit magis quam restituit obligationem³).

§ 513. Παρὰ τὴν ὑπαρξίν καθαρᾶς ἀναδοχῆς ἄλλο-τρίου χρέους ἐξή-
ρέθησαν τοῦ SCtum Vellejanum α') ἡ ἐπ' ἀμοιβῇ τῆς γυναικός
 γενομένη ἀναδοχὴ¹, β') ἡ τῆς δολιευθείσης τὸν δανειστήν², γ') ἡ ὑπὲρ
 προικὸς ἢ ἀπελευθερώσεως³, δ') ἡ ἐπικυρωθεῖσα μετὰ διετίαν ὑπὸ τῆς
 γυναικός, οὔσης ἐνὸς ἡλικίου⁴, ε') ἡ γενομένη ἐν συγγνωστῇ ἀγνοίᾳ τοῦ
 πιστωτοῦ, ὅτι πρόκειται περὶ ἀναδοχῆς γυναικός⁵ καὶ ς') ἡ ἀναδοχὴ
 πρὸς πιστωτὴν ἀνῆλικον ὑπὲρ ὀφειλέτου ἀφαιρεγγίου⁶.

Ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἐπήνεγκε τροποποιήσεις, ὁρίσας τὸ μὲν περὶ πά-
 σης ἀναδοχῆς τῆς γυναικός, ὅτι δέον νὰ συνταχθῇ δημόσιον ἔγγραφον
 ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, πλὴν τῆς ἐπ' ἀμοιβῇ γενομένης, τὸ δ' ὅτι ἡ
 ἀναδοχὴ ὑπὲρ τοῦ συζύγου ἐστὶν ἄκυρος καὶ ἔγγραφον τοιοῦτον ἀν. συν-
 ταχθῇ⁷. Ἄλλ' ἡ σχέσις τῶν διατάξεων τούτων πρὸς τὰς λοιπὰς ἐξαι-
 ρέσεις φιλονεικεῖται καὶ εἶναι ὑπερτέρα τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος⁸.

2] L. 8 § 7-13, l. 9, l. 13. 1. 2 D. h. t. — 3] L. 8 § 14 D. h. t.

§ 513. 1] L. 23 pr. § 1 C. h. t.—2] L. 2 § 3 D. l. t.—3] L. 12, 24, 25 C. h. t.—4] L. 22 C. h. t.—5] L. 32 § 3 D. h. t., l. 4 C. h. t.—6] L. 12 D. 4. 4.—7] L. 23 § 2 C. h. t., Νεαρ. 134 κεφ. 8. — 8] Ἴδε Παπαρρηγ. 'Εροχ. Β' § 487 ἐπ., Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 390 ἐπ.

Τ Μ Η Μ Α Δ'

ΑΠΟΣΒΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΓΕΝΙΚΟΙ ΑΠΟΣΒΕΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

§ 514. Διακρίσεις τῶν ἀποσβεστικῶν λόγων τῆς ἐνοχῆς. — § 515. *Solutio* (καταβολή). — § 516. *Litis contestatio* (κἀταρξις τῆς δίκης). — § 517. *Compensatio* (ἀνυψηθῆς). — § 518. Ἰστορία τοῦ ἀνυψηθῆς. — § 519. *Novatio* (ἀνανέωσις). — § 520. Τύπος καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνανέωσις. — § 521. Διάφοροι ἄλλοι γενικοὶ ἀποσβεστικοὶ λόγοι.

§ 514. Ἡ ἐνοχὴ ἀποσβέννυται τοῦτο μὲν ὡς πᾶν δικαίωμα, οἷον διὰ παραιτήσεως, ἐξόδου τῆς διαλυτικῆς αἰρέσεως κτλ.· τοῦτο δὲ δι' εἰδικωτέρων ἀποσβεστικῶν λόγων δυναμένων νὰ διακριθῶσιν ὡς ἑξῆς :

α') Ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐφαρμογῆς εἰς γενικοὺς, τοὺς εἰς πᾶσαν ἐνοχὴν ἐφαρμοζομένους καὶ εἰς εἰδικούς, τοὺς ἐφαρμοζομένους εἰς ὠρισμένας κατὰ τύπον ἐνοχάς. Τὴν διάκρισιν ταύτην ἀκολουθήσομεν ἐνταῦθα, ὡς ἱστορικωτέραν.

β') Ἐκ τοῦ περιεχομένου, εἰς τοὺς ἄνευ ἐκτελέσεως καὶ εἰς τοὺς λόγῳ ἐκτελέσεως τῆς παροχῆς, οἷα ἐστὶν ἡ *solutio* (καταβολή).

γ') Ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, εἰς τοὺς ἐπιφέροντας τὴν ἀπόσβεσιν αὐτοδικαίως (*ipso jure*) καὶ τοὺς παράγοντας μόνον ἔνστασιν ἀνατρεπτικὴν ὑπὲρ τοῦ ὀφειλέτου (*ope exceptionis*). Καὶ

δ') ἐκ τοῦ δικαίου, εἰς τὸ κατὰ Ῥωμαίους ἀνῆκον, εἰς τοὺς τοῦ *jus civile* καὶ εἰς τοὺς τοῦ *jus honorarium*.

Ἐξ ἐτέρου εὐρίσκομεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ τὸν κανόνα *fere quibuscumque modis obligamur, isdem in contrarium actis liberamur* (σχεδὸν οἷς τρόποις ἐρεχόμεθα τοῖς αὐτοῖς ἐκ τῶν ἐναντίων ἐλευθεροῦμεθα)¹, οὗ ἡ ἔννοια εἶναι, ὅτι πρὸς διάλυσιν ἐνοχῆς ἥτο

§ 514. 1] L. 453 D. 50. 17, B. (3. 2) 152.

ἀνάγκη τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ συστάσει τῆς ἐνοχῆς τρόπου, ἀλλ' ἐπὶ ἐναντία βουλήσει.² καὶ ὅστις προσήκων κυρίως μόνον εἰς τὰς συναιρέσεις καὶ πράγματι καταρτιζομένης συμβάσεως ἐν μὲν τῷ νεωτέρῳ ρωμ. δικαίῳ δὲν διετηρήθη ἀσπληρῶς, σήμερον δ' ἐλαχίστην πρακτικὴν σημασίαν ἔχει.

§ 515. Ὁ φυσικώτατος τῶν ἱποσθεστικῶν λόγων ἐστὶν ἡ solutio (καταβολή), ἥτε περιέχουσα τὴν αὐτοῦσίον ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐνοχῆς.¹ ἀνῆκε δὲ τῷ jus civile καὶ καταργεῖ τὴν ἐνοχὴν αὐτοδικαίως (ipso jure) μεθ' ὧν τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς, οἷον ἐνεχύρων, τόκων κτλ.³ Ἀλλ' ἵνα ἡ καταβολὴ ἐπινέγκῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, δέον α') νὰ περιέχῃ αὐτὸ τὸ ὀφειλόμενον³ καὶ δὲ ὁλόκληρον, διότι κατὰ κανόνα, ὁ πιστωτὴς δὲν ὑποχρεοῦται νὰ δεχθῇ μερικὴν καταβολήν.⁴ Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως δύναται, τῇ συμφωνίᾳ τῶν μερῶν, νὰ δοθῇ ἕτερον ἀντικείμενον καὶ τοῦτο καλεῖται συνήθως in soluto accipere, pro soluto dare⁵, datio in solutum (δόσις ἀντὶ καταβολῆς). Αὕτη δ' ἐν μιᾷ περιπτώσει, κατὰ τὸ νεώτ. ρωμ. δίκαιον, ἦτο καὶ ὑποχρεωτικὴ διὰ τὸν πιστωτήν, ἥτοι ἐπὶ χρηματικοῦ χρέους, ἐὰν ὁ ὀφειλέτης ἐκέκμητο ἀκίνητα καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαλλοτριώσῃ αὐτὰ πρὸς πορισμὸν χρημάτων· ὁ πιστωτὴς ὅμως εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ τῶν ἀκινήτων, πλὴν ἐὰν ὁ ὀφειλέτης ἦτο ἐκκλησία ἢ εὐαγὴς οἶκος, ὅτε ὁ μὲν πιστωτὴς ἐστερεῖτο τῆς ἐκλογῆς, ἡ δ' ἀγοραία ἀξία τῶν ἀκινήτων ἀνεβιβάζετο κατὰ $\frac{1}{10}$.⁶ Ἀλλ' ἡ ὑποχρεωτικὴ αὕτη datio in solutum ἀργεῖ σήμερον, ἐνεκα τῆς Πολιτ. δικονομίας⁶. Ἐφίλονεικεῖτο δὲ μεταξὺ τῶν δύο σχολῶν, ἂν διὰ τῆς datio in solutum ἐπέρχεται ἀπόσβεσις ipso jure (Σαβινιανοί) ἢ ope exceptionis (Προκουλιανοί), ἀλλ' ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ ἐκράτησεν ἡ πρώτη γνώμη.⁷ Ε') Κατὰ κανόνα νὰ γείνη πρὸς αὐτὸν τὸν πιστωτήν ἢ τὸν νόμιμον αὐτοῦ ἀντιπρόσωπον, π. χ. τὸν solutionis causa adjectus, τὸν ἐπίτροπον κτλ. καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς γενομένη καὶ πρὸς τὸν πιστωτήν τοῦ πιστωτοῦ ἐπιφέρει ἀπόσβεσιν⁸. ὥς πρὸς τὸν ὀφειλέτην ὅμως ἡ καταβολὴ ἐπιφέρει

2] Πεδλ. 1. 35 D. 50. 17, 1. 80 D. 46. 3.

§ 515. 4] L. 176 D. 50. 16.—2] § 4 J. 3. 19, pr. J. 3. 29. — 3] Gai. III. 168, pr. J. 3. 29.—4] L. 14 § 1 D. 22. 1.—5] Gai. III. 168, II. γ. 1. 5 D. 10. 1, 1. 4 § 31 D. 41. 4.—6] Νεαρά 4 κεφ. γ'. Νεαρά 120 κεφ. Γ' § 2. Παπαρρηγ. Ἐνοχ. Γ' § 204.—7] Gai. III. 168, pr. J. 3. 29, 1. 26 D. 12. 6.—8] Παπαρρηγ. Ἐνοχ. Γ' § 210 ἴδε καὶ ἀνωτ. § 443.

τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ παρ' οἰουδήποτε γινομένη καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἄκοντος αὐτοῦ ἢ καὶ τοῦ πιστωτοῦ⁹, πλὴν ἐὰν ἡ παροχὴ ἐκ τοῦ εἵδους τῆς εἶναι ἀνεπίδεκτος ἐκτελέσεως παρ' ἄλλου, π. γ. κατασκευὴ εἰκόνης ὑπὸ περιωνύμου ζωγράφου, διότι τότε ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεσις τοῦ πιστωτοῦ¹⁰. γ') Νὰ γείνη ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ καὶ χρόνῳ¹¹. Καὶ δ') νὰ ὦσιν ἀμφοτέρω, ὅτε καταβάλλων καὶ ὁ δεχόμενος τὴν καταβολήν, νομικῶς ἱκανοί¹². Ἐπὶ δὲ καταβολῆς παρ' ὀφειλέτου ἔχοντος πολλὰ χρεῖα πρὸς τὸν αὐτὸν πιστωτήν, χωρὶς νὰ ὀρίσθῃ, τίνος χρέους χάριν καταβάλλει, ἐφαρμόζονται ὡς πρὸς τὸν καταλογισμὸν τοῦ καταβληθέντος ἴδιοι κανόνες, ἀφορῶντες εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ὀφειλέτου¹³.

§ 516. Ἡ *litis contestatio* (κάταρξις τῆς δίκης) ἐπέφερε τὴν ἀπόσβεσιν τῆς ἐνοχλῆς ἄνευ ἀληθοῦς ἱκανοποιήσεως τοῦ πιστωτοῦ, ἐνεκα τῆς ἐν αὐτῇ περιεχομένης οἰονεὶ ἀναρεώσεως, στηριζομένης πρὸ πάντων εἰς τὴν καταναλωτικὴν δυνάμιν τῆς *litis contestatio*¹. ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἐξέλιπεν ἤδη ἐν τῷ ἰουστιν. δικαίῳ².

§ 517. Γενικὸς ἀποσβεστικὸς λόγος, κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτοῦ μορφήν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ἐστὶ καὶ ἡ *compensatio* (συμφησμός), ἥτοι *debiti et crediti inter se contributio* (χρέους καὶ δανείου ἀντελλογος), ἀκριθέστερον ἡ ἀπόσβεσις τῆς ἐνοχλῆς δι' ἀντιτάξεως ἄλλης ἐνοχλῆς τοῦ ὀφειλέτου κατὰ τοῦ πιστωτοῦ. Ὁ λόγος οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιεικειᾶς (*dolo facit, quod petit, quod redditurus est, dolo facit, quod petit, quod redditurus est, dolo facit, quod petit, quod redditurus est*)³ καὶ τῆς ἀπλοποιήσεως τῶν συναλλαγῶν, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κινδύνου, ὅν διατρέχει ὁ ὀφειλέτης, μὴ ὁ πιστωτής, εἰς ὃν καταβάλλει, ὃν ἐξ ἑτέρου καὶ ὀφειλέτης αὐτοῦ, καταστῇ μετὰ τὴν καταβολὴν ἀφερέγγυος ἢ, ὡς ἐκφράζονται αἱ πηγαί, *interest enim nostra potius non solvere, quam solutum repetere* (συμφέρει γὰρ ἀντελλογισθῆναι καὶ μὴ ἀναλαβεῖν τὸ καταβληθέν)⁴. Στοιχεῖα δὲ τοῦ συμφησμοῦ εἶναι: α') ἀντιθετοὶ ἐνοχαὶ τοῦ αὐτοῦ εἵδους, διότι ὁ συμφησμός αὐδὲν ἄλλο

9] L. 12 pr. § 4, l. 23 D. 46. 3. — 10] L. 31 D. 46. 3. — 11] L. 9 D. 13. 3. — 12] L. 44 § 8, l. 15 D. 46. 3. — 13] Καλλιγὰ τόμ. Γ' § 619-624, Παπαρρηγ. 'Ερεχ. Γ' § 211-213.

§ 516. 1] Gai. III. 180. — 2] Gai. IV. 106-108. III. 181, Kix. de orat. I. 137, § 10 J. 4. 43, l. 13 § 2. 5 C. 3. 1.

§ 517. 1] L. 1 D. 46. 2, B. (24. 40) 1. — 2] L. 173 § 3 D. 59. 47, B. (2. 3) 173 § 3 — 3] L. 3 D. 16. 2, B. (24. 40) 3.

ἐστὶν ἡ πρᾶξις ἀφαίρεσεως, οἷον χρημάτων ἀπὸ χρημάτων, σίτου ἀπὸ σίτου κτλ.⁴ β') ἀνταπαίτησις ἰσχυρὰ καὶ ἀπαιτητή,⁵ ἀρκοῦσιν ὅμως καὶ τινες φυσικαὶ ἐνοχαί.⁶ γ') ἀνταπαίτησις ἐκκαθαρισμένη, ἄλλως ὁ δικαστὴς δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ αὐτὴν εἰς ἰδίαν δίκην⁷ καὶ δ') ἀνταπαίτησις μεταξὺ τῶν αὐτῶν προσώπων ἢ τῶν δικαιουμένων αὐτῶν ἢ κατ' ἐξαίρεσιν διαφορῶν μὲν, ἅτινα ὅμως θέλουσιν ὑποστῆ ζημίαν ἐκ τῆς μὴ χρήσεως τοῦ συμψηφισμοῦ, π. χ. ὁ ἐργυνήτης δικαιούται ν' ἀντιτάξῃ εἰς συμψηφισμὸν ἀπαίτησιν τοῦ πρωτοτόπου.⁸

Ἐξ ἐτέρου ὁ συμψηφισμὸς ἀπαγορεύεται α') ἐπὶ τῆς παρανόμως κτηθείσης νομῆς.⁹ β') ἐπὶ τῆς παρακαταθήκης¹⁰ καὶ γ') ἐπὶ ἀπαιτήσεων τινῶν τοῦ δημοσίου¹¹ (ἰδίᾳ τῶν φόρων).

Ὁ συμψηφισμὸς ἀποσθένυσι τὴν ἐνοχὴν κατ' ἔνστασιν (ope exceptionis). Τῆς δ' ἐν ταῖς πηγαῖς ἀπαντήσεως διατάξεως, ὅτι ὁ συμψηφισμὸς ἐνεργεῖ ipso jure (αὐτοδικαίως) ἢ ἀληθῆς ἔννοια, κατὰ τὴν ἐροθεύσαν γνώμην, εἶναι ὅτι ὁ ὀφειλέτης, προτείνων τὴν ἔνστασιν τοῦ συμψηφισμοῦ, δὲν προτείνει ἔνστασιν νῦν τὸ πρῶτον γεννωμένην, ἀλλὰ χρησιμοποιοῖ τὴν ἥδη, ἀπὸ τῆς συναντήσεως τῶν δύο ἀπαιτήσεων, κεκτημένην¹². Ἀλλὰ τὰ περὶ τοῦτου σπουδαίως καὶ παλαιόθεν φιλονεικοῦνται¹³. Δυνατὸν δὲ νὰ γείνη ὁ συμψηφισμὸς καὶ ἐξωδίκως διὰ συμβάσεως¹⁴.

§ 518. Ὁ συμψηφισμὸς ἐνεφανίσθη ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν ἀργυροπρατῶν (argentarii), οἵτινες, ἔχοντες δοσοληψίας χρημάτων μετὰ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὑπεχρεώθησαν νὰ συμψηφίσωσι τὰ ληφθέντα ἀπέναντι τῶν παρ' αὐτῶν δοθέντων καὶ νὰ ἐνάγωσι μόνον διὰ τὸ ὑπόλοιπον (cum compensatione agere)¹. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ venditio bonorum ἀγοραστὰι ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας ὀφειλέτου ἀφεργγίου ὑπεχρεώθησαν νὰ κινῶσι τὰς ἐκ τῆς περιουσίας ταύτης ἀγωγὰς, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παρ' αὐτῆς πρὸς τὸν ἐναγόμενον ὀφειλομένων (cum deductione agere jubetur)². Πλὴν μετὰ τῆς compensatio καὶ τῆς deductio ὑπῆρχεν ἡ σπουδαία διαφορὰ, ὅτι ἐν μὲν τῇ compensatio ἐπεβάλλετο ἡ ἀφαίρεσις μόνον τῶν ὁμοειδῶν

4] L. 5 C. 4. 31.—5] L. 7 pr. 1. 14 D. 16. 2.—6] L. 6 D. 16. 2.—7] L. 14 C. 4. 31.—8] L. 4. 18 § 1 D. 16. 2. 1. 9 C. 4. 31.—9] L. 2. 14 C. 4. 31.—10] § 30 J. 4. 6, 1. 11 C. 4. 34.—11] L. 46 § 5 D. 49. 14, 1. 1. 7 C. 4. 31.—12] Windscheid § 319 σημ. 10.—13] Ἰδε Καλλιγᾶ τόμ. Γ' § 591-593. Παπαρρηγ. Ἐρογ. Γ' § 498 ἐπ.—14] Πρβλ. 1. 47 § 1 D. 2. 14, 1. 4 D. 20. 4.

§ 518. 1] Gai. IV 61-69.—2] Gai. IV. 65.

ἀντικειμένων (ejusdem generis et naturae) καὶ ἀξιώσεων ἀπαιτητῶν (quod praesenti die debetur), ἐν δὲ τῇ deductio καὶ ἐτεροειδῶν (et quod non est ejusdem generis) καὶ ὑπὸ προθεσμίαν (in diem)³.

Πλὴν τῶν δύο τούτων περιπτώσεων ὁ συμψηφισμὸς ἐφηρμόσθη καὶ ἐπὶ τῶν actiones bonae fidei καὶ δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαίου τοῦλάχιστον⁴, ὡς δικαίωμα τοῦ ὀφειλέτου περιεχόμενον ἐν τῇ προσθήκῃ ex bona fide, ἄνευ ἰδιαιτέρας μνείας ἐν τῇ formula, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ἀπαιτήσεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ νομικοῦ λόγου (ex eadem causa)⁵. Ἐπὶ δὲ τῶν actiones stricti juris (judicii), ἐπειδὴ ὁ δικαστὴς δὲν ἐκέκτατο τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν ἐκτιμήσεως, ὁ συμψηφισμὸς διηυκολύνθη ὑπὸ τοῦ πραίτωρος διὰ τῆς καταχωρίσεως ἐνστάσεως δόλου (exceptio doli generalis) ἢ ἐν τῷ ἀποτελέσματι (in factum)⁶, ἡ δ' ἐπέκτασις αὕτη κατὰ τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁷ μὲν ἐπὶ ἡλθε διὰ rescriptum divi Marci, ἀλλ' ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἄλλων χωρίων προὔπηρχε τοῦ ἡγεμόνος τούτου, τὸ δὲ rescriptum αὐτοῦ ἀνήρρεσε μόνον τὸ στοιχεῖον ex eadem causa, ἐπιτρέψαν τὸν συμψηφισμὸν ἐπὶ πάσης ὁμοειδοῦς ἀνταπαιτήσεως⁸. Πᾶσα διαφορὰ ὅμως μεταξὺ actiones bonae fidei καὶ stricti juris ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἀρχαίας διαδικασίας ἀπὸ τοῦ Ἰουστιν. δικαίου, ὃ δὲ Ἰουστινιανὸς ἀνεγνώρισε ρητῶς ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους τὸν συμψηφισμὸν καὶ ἐπὶ ἐμπραγμάτων ἀγωγῶν, ἐφ' ὧν εἶναι δυνατός, ἐὰν μετατραπῶσιν αἱ ἀγωγαὶ αὗται εἰς χρηματικὰς ἀπαιτήσεις (ὁμοειδέες)⁹.

§ 319. Ἐπίσης ἀποσθέννυσι τὴν ἐνοχλὴν ἡ novatio (ἀνανέωσις), ἥτις κατὰ Ῥωμαίους ἐστὶ prioris debiti in alienam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio hoc est cum ex praecedenti causa ita nova constituitur ut prior perematur (ἀνανέωσις ἐστὶ τοῦ προτέρου χρέους ἡ ἰς ἐτέραν ἐνοχλὴν πολιτικὴν ἢ φυσικὴν μεταγωγὴ, ἐφ' ᾧ τὴν πρώτην ἀραιρεθῆναι)¹. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρισμοῦ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων προκύπτει, ὅτι ἵνα ὑπάρχῃ ἀνανέωσις, δεόν α') νὰ ὑπάρχῃ ἤδη ἐνοχλή, πολι-

3] Gai. IV. 66-67.—4] Gai. IV. 61.63, § 30 J. 4. 6.—5] Gai. αὐτ.—6] Gai. IV. 118. 1:9, 1. 1 § 1, 1. 2 § 5 D. 44. 4. — 7] § 30 J. 4. 6.—8] Dernburg Ges. h. u. Théorie d. Comp. σ. 172-190. 483-496. — 9] L. 11 C. 4. 31, § 30 J. 4. 6.

§ 319. 1] L. 1 pr D 46. 2. B. (26. 4) 1 pr.

τική ἢ ἐνίοτε καὶ φυσική², β') νὰ παραχθῇ νέα, εἴτε φυσική εἴτε πολιτική³, γ') *animus novandi* (ἀνανεωτικός ἔνυχός), ἥτοι πρόθεσις πρὸς παραγωγὴν νέας ἐνοχίας, χάριν ἀντικαταστάσεως ἄλλης καταργουμένης, οὐχὶ δὲ καὶ ἄμεσος ἐκτέλεσις τῆς παλαιᾶς ἐνοχίας. Ὁ *animus novandi* κατὰ μὲν τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῇ διὰ τεκμηρίων, ἀλλὰ κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ δέον νὰ ἐκφράζεται σαφῶς⁴. ὁ τύπος ὅμως καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως ταύτης φιλονεικοῦνται⁵ καὶ δ') δύνανται⁶ νὰ ὑπάρχῃ μετὰβολὴ εἴτε τῆς παραγωγῆς, εἴτε τῶν προσώπων, εἴτε ἀμφοτέρων⁷. Ὡς πρὸς τὴν μετὰβολὴν τῶν προσώπων, ἡ μὲν τοῦ ὀφειλέτου δύναται νὰ γείνη εἴτε διὰ τῆς αὐθιγμοῦ παρεμβάσεως νέου ὀφειλέτου, ἥτοι ἀνεξαρτήτως τῆς βουλῆσεως τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦτο καλεῖται κατὰ τοὺς νεωτ. *expromissio*, *προσπομοιόγησις*⁸ (ἐν ᾧ ἡ λέξις *expromittere* σημαίνει παρὰ Ῥωμαίους οἰανδῆποτε ἀνανέωσιν⁹), εἴτε ἐντολῇ τοῦ παλαιοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν νέον (*delegatio*, ἀντιώσις)¹⁰. ἐν ἀμφοτέροις δὲ ταῖς περιπτώσεσιν ἀνάγκη τῆς συναινέσεως τοῦ πιστωτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ πιστωτοῦ μετὰβολὴ δύναται νὰ γείνη διὰ μόνης τῆς *delegatio*, ἥτοι ἐντολῇ τοῦ παλαιοῦ, ἥτις ὅμως οὐδὲν ἔχει ἀποτέλεσμα, ἂν δὲν ἀποδεχθῇ αὐτὴν ὁ ὀφειλέτης¹⁰.

§ 520. Ἡ ἀνανέωσις τελεῖται πάντοτε διὰ συμβάσεως. Ὁ τύπος δὲ ταύτης κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρωμ. δίκαιον ἦτο ἡ *liter. obligatio* καὶ ἡ *stipulatio*, ἥτις, ἀπομείνασα μόνη ἐν τῷ νεωτ. ρωμ. δικαίῳ, ἀρχῇ κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον, καθ' ὃ δὲν ἀπαιτεῖται ἰδιάζων τις τύπος. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνανεώσεώς ἐστὶν ἡ *ipso jure*¹ ἀπόσcesis τῆς ὑπαρχούσης ἐνοχίας μεθ' ὧν τῶν παρακολουθημάτων, π. χ. τῆς ἐγγυήσεως, τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ὑπερμερίας κτλ.² καὶ ἡ παραγωγὴ νέας, ἥς ὅμως ἡ ὑπαρχὴ σπουδαίως ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς ποιότητος τῆς καταργουμένης³.

²] L. 1 § 1, 1. 2 D. 46. 2 — 3] Gai. III. 176, § 3 J. 3. 29. — 4] Gai. III. 177, § 3 J. 3. 29, 1. S. C. 8. 42. — 5] Παπαρρηγ. Ἐνοχ. Β' § 401. Καλλιγ. τόμ. Γ' § 523. Windscheid § 354 σημ. 15 — 6] Οὐχὶ δὲ καὶ πρέπει Windscheid § 353 σημ. 6. — 7] Gai. III. 176. — 8] L. 8 § 5 D. 46. 2. — 9] Π. χ. 1. 20 D. 44. 6, 1. 22 D. 46. 1, 1. 53 D. 18. 1. — 10] Περλ. J. 8 § 5 D. 46. 2, 1. 18 D. 46. 4, 1. 26 § 2 D. 17. 4, 1. 3. 12 C. 8. 42.

§ 520. 1] L. 1 § 1. 2 D. 46. 2, 1. 2 C. 7. 53. — 2] L. 4 C. 8. 41, 1. 18. 27 D. 46. 2 κτλ. — 3] Ἰδὲ Παπαρρηγ. Ἐνοχ. Β' § 396 ἐπ.

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν ἐκ συμβάσεως ταύτην ἀνανέωσιν, καλουμένην ἐκουσίαν (*voluntaria*, ἀπὸ *συμφώνου*)⁴, ἀπεκάλεσαν οἱ νεώτεροι, ἀλλ' ἐσφαλμένως ὥς πρὸς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, *necessaria*, ἀναγκαίαν, τὴν διὰ τῆς *litis contestatio* (κατάρξεως τῆς δίκης καὶ τοῦ δεδिकाσμένου ἐπερχομένην⁵).

§ 521. Ἄλλοι γενικοί ἀποσθεστικοὶ λόγοι εἰσὶν οἱ ἑξῆς :

α') Ἡ *confusio* (σύγχυσις), ἥτοι ἡ σύμπτωσις εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὑποχρεώσεως καὶ ἀπαιτήσεως⁶, π. χ. διὰ κληρονομίας, διότι ἐν τῇ ἐνοχῇ ἀπαιτοῦνται τοῦλάχιστον δύο πρόσωπα διακεκριμένα⁷. ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ λόγου τούτου, ἡ *confusio* θεωρεῖται καὶ ὡς ἱκανοποιήσις τοῦ πιστωτοῦ, ὁπόθεν ποικίλα ἔπονται ἀποτελέσματα.

β') Ἡ ἐπιγενομένη ἀναίτιος ἀδυναμία τοῦ ὀφειλέτου, διότι *impossibilium nulla est obligatio* (περὶ τῶν ἀδυνάτων οὐδεμία ἐστὶν ἐνοχή)⁸.

γ') Ὁ καλούμενος *concursus duarum causarum lucrativarum* (συρροή δύο ἐπικερδῶν αἰτιῶν)⁹, ἥτοι ἡ κτῆσις τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ὀφειλομένου ἐξ ἐπικερδοῦς ἐνοχῆς, ἐξ ἄλλου λόγου ἐπίσης ἐπικερδοῦς¹⁰. ἡ συρροή αὕτη δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἴτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀδυναμίας¹¹, εἴτε ὑπὸ τὴν τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ πιστωτοῦ¹² καὶ ὑπόκειται εἰς ὠρισμένους κανόνας¹³.

δ') Ὁ *contrarius consensus* ἐναντία βούλησις, ἡ *mutuus dissensus*, ἀμοιβαία διαφωνία, ἥτοι συναίνεσις τῶν μερῶν περὶ διαλύσεως τῆς πράξεως. Εἰδικῶς δὲ δι' αὐτοῦ *contrarius consensus*, δύνανται ν' ἀποσθεσθῶσι μόναι αἱ *conraireté* ἐνοχαὶ καὶ μόνον ἐφ' ὅσον οὐδαμῶθεν ἐγένετο ἐκτέλεσις¹⁴.

ε') Τὸ *pactum de non petendo* (σύμφωνον ἀπαχῆς), ἥτοι τὸ φιλὸν σύμφωνον (*pact. nudum*) περὶ μὴ ἀπαιτήσεως τῆς παροχῆς, εἴτε ἐκ προθέσεως δωρεᾶς, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλου λόγου π. χ. μερικὴ ἄφεςις, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὸ ὑπόλοιπον¹⁵. Τὸ *pactum* δύναται νὰ συναχθῇ εἴτε γενικῶς περὶ ἀφέσεως τῆς παροχῆς, ὅτε καλεῖται *pactum*

4] L. 23 D. 46. 2. B. 126 4) 29.—5] Ἰδ' ἀνωτ. § 516.

§ 321. 4] L. 75. 107 D. 46. 3.—2] Ἰδ' ἀνωτ. 401 Πρβλ. Παπαρρηγ. Ἐρογ. Γ' § 175.—3] Ἰδ' ἀνωτ. § 404 σημ. 5.—4] Πρβλ. § 6 J. 2. 20.—5] L. 17 D. 44. 7.—6] Πρβλ. 1. 34 § 3, 1. 108 § 4 D. de leg. I. 30, § 14 J. 4. 6.—7] Windscheid § 342a.—8] Ἰδε Παπαρρηγ. Ἐρογ. Γ' § 174, Windscheid αὐτ.—9] § ult. J. 3. 29, arg. 1. 58 D. 2. 14, 1. 2. 3 D. 18. 5.—10] Πρβλ. 1. 2 D. 2. 14.

in rem (γενικὸν σύμφωνον) καὶ ἐπιδρᾷ κατὰ κανόνα ¹¹ καθόλου ἐπὶ τῆς ἐνοχῆς, εἴτε ὡς πρὸς ὀρισμένον πρόσωπον, π. γ. ἓνα τῶν πολλῶν συνοφειλετῶν, ὅτε καλεῖται pactum in personam (προσωπικόν) καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἐνοχῆς μόνον ὡς πρὸς τὸ ὀρισμένον τοῦτο πρόσωπον ¹². ἐξ ἐτέρου δὲ τὸ pactum δύναται νὰ περιέχῃ ἀπαλλαγὴν δι-
αρκῆ ἢ μόνον πρόσκαιρον ¹³. Παρὰ Ῥωμαίοις δ' ἡδύνατο νὰ συναφθῇ καὶ ἀναγκαστικῶς ἐπὶ κληρονομίας, ἣν ὁ κληρονόμος ὑπεισέρχεται ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀναλόγου μειώσεως τῶν χρεῶν, τῇ συναινέσει τῆς κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀπαιτήσεων πλειοψηφίας τῶν δανειστών, εἰς ἣν ὀφείλει νὰ ὑποκύβῃ ἢ μειοψηφία ¹⁴. Ἀλλὰ τοῦτο ἀργεῖ σήμερον.

Ἐκ τοῦ pactum de non petendo ἐν γένει ἐπήγαγε μόνον ἐν-
στασις, ἄρα ἡ ἐνοχὴ ἀπεσθέννυτο ope exceptionis ¹⁵, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου κατὰ κανόνα ὀλοσχερῶς. Ἐν ταῖς ἀδικήμασιν ὅμως ἀπὸ τῆς 12δελτου ἔσχυεν ὁ κανὼν, ὅτι ὁ ὑπόχρεως ἀπαλλάσσεται ipso jure διὰ pactum συναφθέντος μετὰ τοῦ ἀδικηθέντος, π. γ. ἐπὶ membrum ruptum, ἐπὶ injuria κτλ. ¹⁶.

Τοιοῦτον pactum de non petendo δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς περιε-
χόμενον ἐν μέρει (ἐν μέρει δὲ καταβολὴ ἢ datio in solutum) καὶ ἐν τῇ transactio (διαλύσει, συμβιβασμῷ), ἥτις ἐστὶ σύμβασις, δι' ἧς τὰ μέρη αἴρουν τὴν ἐν τινι μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσῃ νομικῇ σχέσει ὑπάρχουσαν ἀβεβαιότητα (de re dubia) δι' ἀμοιβαίας θυσίας ¹⁷. Ἡ transactio, ὡς σύμβασις, ὑπόκειται εἰς ἰδιαιτέρους κανόνας, δύναται νὰ καταρτισθῇ ἔνεκα οἷας δὴποτε ἀξιώσεως, προσωπικῆς, ἐμπραγμα-
του κτλ. ¹⁸ καὶ ἀπαγορεύεται ἐν ὀρισμέναις περιπτώσεσιν ¹⁹. Ὡς πρὸς τὸν τύπον δὲ σήμερον ἐπὶ μὲν ἀκινήτων ἀπαιτεῖται συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφο, ἐπὶ δὲ ἐκκρεμοῦς δίκης τοιοῦτον ἢ δικαστικὴ ἐκθεσις ²⁰.

11] Πρὸς Παπαρρηγ. 'Ερεγ. Γ' § 200.—12] L. 7 § 8 D. 2. 14.—13] Gai. IV. 122.—14] L. 58 § 1 D. 47. 1.—15] § 3 J. 4. 13. 1. 62 D. 2. 44.—16] Πρὸς Festus v. Talio, Gell. N. A. XX. 1, 1. 47 § 6 D. 47. 10. καὶ ἀνωτ. § 496.—17] L. 1 D. 2. 15, πρὸς L. 1. 6. 9. 33 C. 2. 4.—18] Π. γ. 1. 2. 3. 6. 47 C. 2. 4.—19] Ἰδε ἐν γένει Παπαρρηγ. 'Ερεγ. Β' § 341 ἐπ., Καλλ. τόμ. Γ' § 540 ἐπ.—20] Ἀρθ. 48 Ν. περὶ χαρτῶν, ἄρθ. 477. 478. Πολ. Δικ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΙΔΙΚΟΙ ΑΠΟΣΒΕΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

§ 522. *Liberatio per aes et libram.* § 523. *Acceptilatio literis.*—§ 524. *Acceptilatio.*—§ 525. Θάνατος.

§ 522. Ὁ ἀρχαιότατος πάντων τῶν εἰδικῶν ἀποσβεστικῶν λόγων, οἵτινες εἶχον κοινὸν πρὸς ἀλλήλους, ὅτι ἀπεσθέννουν τὴν ἐνοχὴν ἀνεξαρτήτως τῆς ἀληθοῦς καταβολῆς, ἦτοι περιεῖχον *imaginaria solutio* (εἰκονικὴν καταβολήν), ἦτο ἡ *liberatio per aes et libram*, καλουμένη καὶ *nexi liberatio*¹, ἣτις ἐφημεύετο εἰς ὠρισμένα εἶδη ἐνοχῆς (*certis in causis receptum*). ἦτοι εἰς τὴν συσταθεῖσαν *per aes et libram* (*naxum*), εἰς τὴν ἐκ καταδικαστικῆς ἀποφάσεως πηγάζουσαν καὶ εἰς τὴν ἐκ κληροδοτήματος ὑπὸ τὸν τύπον *per damnationem*² ἀντικαταστατῶν πραγμάτων βεβαίου ποσοῦ. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀποσβέσεως ἀπῆται τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ συστάσει τοῦ *nexum*, ἀλλ' ἀντιστρόφως ἐνεργούμενα, ἦτοι ὁ καταβάλλων, λέγων ὠρισμένας λέξεις, ἐμφαινόσας τὴν ἐξόφλησιν, ἔτυπτε διὰ τοῦ *as* τὸν ζυγὸν καὶ ἐδίδου τὸ νόμισμα τῷ πιστωτῇ ἐν εἵδει καταβολῆς (*veluti solvendi causa*)³. ἐξέλιπε δ' ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ.

§ 523. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐνοχῆς γράμμασι συσταθείσης, ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ *acceptilatio literis*, διὰ τῆς ἀντιστρόφου πρὸς τὴν σύστασιν ἐγγραφῆς εἰς τὰ οἰκιακὰ βιβλία.⁴ Ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἐξέλιπε μετὰ τῆς *literarum obligatio*¹.

§ 524. Ὁ σπουδαιότατος πάντων τῶν εἰδικῶν ἀποσβεστικῶν λόγων, παραμείνας καὶ ἐν τῷ νεωτέρῳ ρωμ. δικαίῳ, ἦτο ἡ *acceptilatio* (*ἀθώωσις*), ἣτις ἀπετέλει σύμβασιν καὶ *liberatio per mutuum in-*

§ 522. 4] G ii. III. 173. Festus v. *nexum*, Liv. VI. 14, ἀνωτ. § 429—2] ἴδε κατωτ. § 636. 3] ἴδε περὶ πάντων τούτων G ii. III. 173—175.

§ 523. 1] ἴδ' ἀνωτ. § 414.

terrogationem (ἐλευθερίαν δι' ἀμοιβαίας ἐπερωτήσεως) ¹. Ἐφηρμόζετο δὲ μόνον ἐπὶ τοῖς ῥήμασιν (verbis) ἐνοχῆς, ἀκόλουθον γὰρ ἐνομίσθη εἶναι τῇ ῥήμασι συνισταμένην ἐροχήν, ἐτέροις δόνασθαι ῥήμασι συγκαταλέεσθαι ². Οὐχ ἥττον καὶ πᾶσα ἐτέρα ἐνοχή, ὅθεν δήποτε πηγάζουσα, εἴτε ἐκ συμβάσεως, εἴτε ἐξ ἀδικήματος ³, ἡδύνατο ν' ἀποσθεσθῇ δι' acceptilatio, ἐὰν μετετρέπετο προηγουμένως εἰς ῥήμασιν ἐνοχήν δι' ἐπερωτήσεως, καλουμένης stipulatio Aquiliana, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπινοήσαντος αὐτὴν νομοδιδασκάλου Aquilius Gallus (ἀκμάσαντος ἐν τῇ 6' περιόδῳ ⁴) καὶ περιεχούσης πάντοτε ἀναρέωσιν· τοῦτο δὲ εἶχε πρακτικωτάτην ἀξίαν, διότι ἡ acceptilatio εἶχε τὸ σπουδαιότατον πλεονέκτημα, ὅτι ἐπέφερε κατὰ κανόνα κατάρχησιν τῆς ἐνοχῆς ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀληθοῦς τῆς καταβολῆς. Ὁ δ' ἀποσθεστικὸς οὗτος λόγος ἐκλήθη acceptilatio ἐκ τῶν λέξεων, ὧν ἐγίνετο χρήσις ἐν τῇ ἐξοφλήσει (acceptum habes? — acceptum habeo) καὶ αἵτινες ἡδύναντο καὶ ἑλληνιστὶ νὰ ἐκφρασθῶσι (ἔχεις λαβών; — ἔχω λαβών)· ἐν περιπτώσει δὲ χρήσεως τῆς stipulatio Aquiliana, ἐμνημονεύετο συνήθως καὶ ἡ stipulatio αὕτη (per Aquilianam stipulationem spondi) ⁵. Ἡ acceptilatio σήμερον ἀργεῖ, ἅτε ἀργούσης καὶ τῆς ἐπερωτήσεως, ἀμφίβολον δ' εἶναι, ἂν ἀντικατέστη διὰ τῆς ἐξοφλήσεως, τῆς μὴ περιεχούσης νόμιμον αἰτίαν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ ἰδιότης αὐτῆς ὡς imaginariae solutionis ὑπεχώρει ἐνίοτε εἰς τὸ ἀλθές γεγονός τῆς ἐλλείψεως πραγματικῆς καταβολῆς ⁶.

§ 525. Ἐπίσης τέλος ὡς εἰδικὸς ἀποσθεστικὸς λόγος δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ θάνατος τοῦ πιστωτοῦ ἢ τοῦ ὀφειλέτου, ἅτε ἐπιφέρων ἀπόσθεσιν τῆς ἐνοχῆς μόνον ἐν ὠρισμέναις περιπτώσεσι, π. χ. ἐπὶ ἐντολῆς, ἐταιρείας ¹.

§ 524. 1] L. 1 D. 46. 4, B. (26.6) 1.—2] Gai III. 169. 170. § 1. 2. J. 3 29, Θεόφ. αὐτ.—3] L. 4 D. 2. 15.—4] L. 2 § 43 D. 4. 2 καὶ τόμ. Α' § 100.—5] § 1. 2 J. 3. 29. Θεόφ. αὐτ.—6] Π. χ. Gai. III. 171. 172.

§ 525. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § § 467, 471.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

§ 526. *Familia* (οικογένεια).— § 527. *Agnatio, cognatio* (συγγένεια).— § 528. Διακρίσεις τῆς συγγενείας. Βαθμοί. — § 529. *Adfinitas* (ἀγχιστεία). — § 530. Ἀπόδειξις τῆς συγγενείας. — § 531. Διαίρεσις τοῦ οικογενειακοῦ δικαίου.

§ 526. Βάσις τοῦ οικογενειακοῦ δικαίου, οὗ ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἑκτασις ἐν τῷ συστήματι ἐξηγήθησαν ἤδη ἐπανειλημμένως¹, εἶναι ἡ *familia* (οικογένεια), ἣτις ἐνταῦθα λαμβάνεται κυρίως ὑπὸ τὴν σημασίαν αὐτῆς, ὡς συνόλου τῶν συγγενῶν παντὸς εἶδους. Ὑπὸ δὲ τὴν σημασίαν αὐτῆς ὡς συνόλου τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τινὸς ὑπαγομένων προσώπων, ἡ *familia* ἀποτελεῖ τὸν *status familiae*, ἐν ᾧ ἐξετάζονται ἡ κατάστασις τοῦ προσώπου, ἥτοι ἂν ᾖ *homo sui juris* ἢ *alieni juris*² καὶ ὁ ἰδιάζων σύνδεσμος τῶν ἀποτελούντων τὴν τοιαύτην οἰκογένειαν μελῶν. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ *familia* εἰς μόνος ὑπάρχει *homo sui juris*, ὁ *paterfamilias*, ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς (πατήρ, ἢ παρὰ Ῥωμαίους καὶ πάππος, πρόπαππος κτλ.), ἅπαντες δὲ οἱ λοιποὶ εἰσιν *alieni juris*³, λόγῳ τῆς ἀσκουμένης παρ' αὐτοῦ πατρικῆς ἐξουσίας (*patria potestas*) ἢ τῆς *manus* ἢ τοῦ *mancipium*⁴. Ἐξ ἑτέρου ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς οἰκογενείας ἐν γένει καὶ τούτων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ ἀποτελεῖ νομικὴν σχέσιν καλουμένην *συγγένειαν*, ἐξ ἧς πηγάζουσι δικαιώματα καὶ υποχρεώσεις κτλ.

§ 526. 11 Ἰδ' ἄνωτ. § 223 καὶ τόμ. Α' § 3. — 2] Ἄνωτ. 266 καὶ τόμ. Α' § 33.—3] Πρὸς. *Gai. I. 48.*—4] Ἰδὲ περὶ τούτων κατ. § 539. 554 ἐπ. 565.

§ 527. Ἡ ἐκ τῆς familia, ὡς συνόλου τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ὑπαγομένων προσώπων, πηγάζουσα συγγένεια καλεῖται agnatio (ἐξ ἀρρενογονίας συγγένεια), οἱ δὲ συγγενεῖς agnati, καὶ περιλαμβάνει τὰ πρόσωπα, ἅτινα συνδέονται πρὸς ἄλληλα διὰ patria potestas ἢ manus, διαρκούσης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ κοινοῦ ἐξουσιαστοῦ καὶ λόγῳ εἴτε γεννήσεως παρ' ἄρρενος (virilis sexus), εἴτε υἰοθεσίας ἐπίσης παρ' ἄρρενος¹. Ἡ agnatio ἐπομένως ἐξηκολούθει ὡς συγγενικὸς δεσμός, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἐπέλθει capitis deminutio, ἐάν δ' ὡς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδειχθῇ πλέον βαθμὸς συγγενείας, οἱ agnati ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὅψιν ὡς gentiles². Καλοῦνται δὲ οἱ agnati καὶ legitimi (νόμιμοι³), ἡ δ' ὑποχείριος σύζυγος καὶ τὰ ὑπεξούσια τέκνα καλοῦνται ἀπέναντι τοῦ ἐξουσιαστοῦ sui⁴ καὶ ἐν πολλοῖς διακρίνονται τῶν λοιπῶν agnati, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον⁵.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν agnatio ὑπῆρχεν ἡ cognatio (ἐξ αἵματος συγγένεια), περιέχουσα τοὺς cognati καὶ πηγάζουσα ἐκ τῆς σημασίας τῆς familia, ὡς συνόλου τῶν ἐκ κοινῆς καταγωγῆς προσώπων, ἀνεξαρτήτως ἐξουσίας καὶ φύλου· ὑπὸ δὲ εὐρυτέραν σημασίαν περιελάμβανε καὶ τὴν agnatio⁶. Ἡ τοιαύτη συγγένεια ἤρξατο ἀναγνωρίζομένη τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν χρόνων, ὡς εὐλόγηθα πρὸ πάντων ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ, διετηρήθη δὲ διακρινομένη ἀπὸ τῆς agnatio, καίπερ ὅλον ἐν προαγομένη διὰ τῆς νομοθεσίας τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρις Ἰουστινιανοῦ, ὅστις τὸ πρῶτον ἀνεγνώρισε τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς ἐπικράτησιν, καταργήσας τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς agnatio.

§ 528. Ἡ συγγένεια ἐν γένει διαίρεται εἰς δύο εἶδη, τὴν κατ' εὐθεϊαν (linea recta) καὶ τὴν ἐκ πλαγίου (a latere, ex traversa linea)¹. Ἡ κατ' εὐθεϊαν περιέχει τὰ πρόσωπα, τὰ συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα διὰ καταγωγῆς τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοῦ ἐτέρου καὶ διακρινόμενα εἰς ἀνωρτας (ascendentes, linea superior, parentes) καὶ κατωρτας (descendentes, linea inferior, liberi²). ἡ δ' ἐκ πλαγίου περι-

§ 527. 1] Gai. I. 156, III. 40, § 1 J. 1. 23, Θεόφ. αὐτ., I. 4 § 2 D. 38, 10.—2] Kuz. Top. VI. 29.—3] § 1 J. 1. 23, Θεόφ. αὐτ.—4] Gai. II. 456, § 2 J. 2. 19.—5] Ἦε καὶ π. γ. Gai. III. 1, § 1 ἐπ. J. 3. 4.—6] L. 195 § 4 D. 50, 16, I. 4 § 2, I. 10 § 4 D. 38, 40.

§ 528. 1] Παρ. I. 10 § 9 D. 38, 10, pr. J. 3. 6.—2] L. 1 pr., I. 10 § 9 D. 38, 40, pr. J. 3. 6, I. 51, 220 pr. D. 50, 16.

λαμβάνει τὰ κοινῶς ἀπὸ τρίτου τινὸς καταγόμενα πρόσωπα, οἷον ἀδελφούς, ἐξαδελφούς κτλ. Αἱ συγγενικαὶ αὗται τάξεις προσδιορίζοντο παρὰ Ῥωμαίοις διὰ τῶν *στεμμάτων* (*stemma*), συμπλέγματος ἀνθέων, δι' ὧν συναδέοντο αἱ εἰκόνες τῶν προγόνων ἐν τοῖς οἴκοις τῶν ἐπισήμων Ῥωμαίων³. Ἀλλὰ *στέμμα* ἐκαλεῖτο καὶ τὸ σύνολον τῶν συγγενῶν⁴, διακρινόμενων δι' ὀριζοντίου γραμμῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ *paterfamilias* εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἄνω περιείχε τοὺς ἀνιόντας, τὸ δὲ κάτω τοὺς κατιόντας. Ἐπὶ δὲ τῶν *ἐκ πλαγίου* ὁ καταγόμενος ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κοινοῦ προγόνου καλεῖται ἀπέναντι τοῦ ἐμμέσως ἐκ τούτου καταγομένου *parentis loco*, ὡς κατέχων δηλ. πρὸς αὐτὸν θέσιν γονέως⁵. Ἐξ ἑτέρου ἐξ αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ διακρίνονται τοῦτο μὲν εἰς *ἀμφιθαλεῖς* (*ex utroque parente*), ἥτοι τοὺς ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς κοινούς ἔχοντας καὶ εἰς *ἐτεροθαλεῖς* (*ex uno parente*), τοὺς ἔχοντας μόνον τὸν ἑτερον κοινόν⁶, τοῦτο δ' εἰς *οἰαίμονες* (*οἰοπατρίους*, *consanguinei*), τοὺς ἔχοντας κοινὸν τὸν πατέρα καὶ *οἰομητρίους* (*uterini*), τοὺς ἔχοντας κοινὴν τὴν μητέρα (*in eodem utero*), ἀνεξαρτήτως τοῦ ἑτέρου γονέως⁷. Ἐπὶ πάσης δὲ συγγενείας ἡ ἐγγύτης μετρεῖται διὰ τῶν βαθμῶν (*gradus*), οὗτοι δὲ διὰ τῶν γεννήσεων, ἐξ οὗ οἱ νεώτεροι ἐπλάσαν τὸν κανόνα *tot (sunt) gradus, quot generationes* (τόσοι βαθμοί, ὅσαι γεννήσεις)⁸. Ἄρα οἱ ἀδελφοὶ εἰσι πρὸς ἀλλήλους δευτέρου βαθμοῦ συγγενεῖς κτλ. Καὶ ἡ μὲν κατ' εὐθείαν συγγένεια ἄρχεται ἀπὸ τοῦ α' βαθμοῦ, ἡ δ' *ἐκ πλαγίου* ἀπὸ τοῦ β'⁹. Δυνατὸν δὲ νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν αὐτῶν προσώπων πολλαπλῇ συγγένεια, οἷον μεταξὺ τῶν τέκνων ἐκ γάμου δύο συγγενῶν, δυνατοῦ ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει *κώλυμα* γάμου.

§ 529. Ὑπάρχει καὶ τρίτου εἴδους συγγένεια, ἡ *adfinitas* (ἀγχιστεία), οἰκειότης προσώπων *ἐκ γάμων ἡμῶν συνημμένη συγγενείας, ἐκτός* (*adfinē sunt viri et uxoris cognati*)¹, ἥτοι ἡ σχέσις τοῦ ἑνὸς συζύγου πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου, κατὰ δὲ τὸ βυζαντ. δίκαιον καὶ ἡ τῶν συγγενῶν τοῦ ἑνὸς συζύγου πρὸς τοὺς τοῦ ἑτέρου (*συμπεθερία*)². Ἐπίσης δ' *ἀγχιστεία* καλεῖται ἐνίοτε καὶ ἡ μεταξὺ τῶν συζύ-

3] Plin. hist. nat. XXXV. 2. 2. Sen. de ben. III. 28.—4] Juv. Sat. VII. 1. Sen. ep. 44. 1. 89 C. Th. 12. 1.—5] § 5 J. 1. 10.—6] L. 10 § 3 D. 38. 10.—7] Collat. XVI. 6 § 2, § 1. 4 J. 3. 2. Θεόφιλ. αὐτ., § 3 J. 3. 9, 1. 27 C. 3. 28.—8] § 7. 8 J. 3. 6, 1. 10 § 9 D. 38. 10.—9] Pr. J. 3. 6.

§ 529. 1] § 6 Εἰσαγ. Θεοφ. (1. 10), 1. 4 § 3 D. 38. 10.—2] Παπαρρηγ. Γ.Α. ἐκδ. γ' σ. 361-365.

γῶν ἢ καὶ τῶν μνηστῶν σχέσις³. Ἐν τῇ ἀρχιστεία μόνον κατὰ τὸ βυζαντ. δίκαιον εἶναι βέβαιον⁴, ὅτι ἐξετάζονται βαθμοί, οἵτινες ὑπολογίζονται ὡς καὶ ἐν τῇ συγγενείᾳ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸς τὸν σύζυγον βαθμοῦ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν αὐτοῦ. Λύεται δ' ἡ ἀρχιστεία διὰ τῆς λύσεως τοῦ γάμου, ἐξ οὗ παρήχθη⁵, πλὴν ὡς πρὸς τὰ κωλύματα αὐτοῦ, διατηρούμενα καὶ μετὰ τὴν λύσιν αὐτῆς, εἰς αὐτὴν δ' ἀνήκει καὶ ἡ τριγένεια, ἡ παραγομένη διὰ τῆς συνάψεως τριῶν γενῶν διὰ δύο γάμων.

§ 530. Ἐπειδὴ ἡ ἀπόδειξις τῆς πατρότητος, προϋποτιθεμένη τὴν ἀπόδειξιν τῆς συγγενείας τῆς συλλήψεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀδύνατος, οἱ Ρωμαῖοι καθιέρωσαν τὸ τεκμήριον *pater is est quem nuptiæ demonstrant* (ὁ πατὴρ ἀπὸ τῶν γάμων δείκνυται)⁶, ἥτοι ὅτι θεωρεῖται τις ὡς τέκνον τινός, ἐὰν ἐγεννήθῃ ἐκ νομίμου γάμου τούτου καὶ καλεῖται *justus parentum liber, legitime ἢ jure quæsitus*⁷, πρὸς ὃ ἐν ἀντιθέσει ὁ μὴ γεννηθεὶς ἐν νομίμῳ γάμῳ καλεῖται *naturalis liber* (φυσικὸς παῖς), *vulgo conceptus ἢ quæsitus spurius* (πορνωγεννητός, νόθος) καὶ λογίζεται ὡς μὴ ἔχων πατέρα (ἀπάτωρ)⁸, παρὰ τὴν τυχὸν ὑπάρχουσαν περὶ αὐτοῦ βεβαιότητα, πλὴν παρὰ Ρωμαίοις ἐπὶ τῶν ἐκ παλλακείας (*naturales liberi*), περὶ ὧν κατωτέρω⁹. Τὸ δὲ τεκμήριον τοῦτο, καθ' οὗ ἐπιτρέπεται ἀνταπόδειξις¹⁰, ἐξέτεινεν ὁ Ἰουστινιανός καὶ εἰς τὰ πρὸ τοῦ γάμου συλληφθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς τέκνα τῆς αὐτῆς γυναικὸς¹¹. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς θεωρίας τοῦ Ἱπποκράτους, ὅτι ἐν τῇ γεννήσει ἀπαιτεῖται κυφορία τοῦλάχιστον 6 μηνῶν ἢ τὸ πολὺ 10, ἀνέγραψαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὸν κανόνα, καθ' ὃν γνήσιον τέκνον θεωρεῖται τὸ μετὰ 6 μῆνας ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ γάμου ἢ ἐντὸς 10 μηνῶν ἀπὸ τῆς λύσεως αὐτοῦ γεννηθέν, ἐπιτροπομένης ὅμως τῆς τοῦ ἐναντίου ἀποδείξεως¹².

§ 531. Τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον θέλομεν διαιρέσει εἰς τρία τμήματα, τὸ τοῦ γάμου, τὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας καὶ τὸ τῆς προστασίας τῶν νομικῶς μὲν ἀνικάνων, μετὰ δὲ τὴν ἄρσιν τῆς πατρικῆς ἐξουσίας αὐτεξουσίων γινομένων, ἥτοι τὸ περὶ ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας.

3] Fr. Vat. § 302.—4] Ὡς πρὸς τὸ ρωμ. δίκ. ὑπάρχει φιλονεικία, ἐνεκα τῆς I. 4 § 5 D. 38. 10 ἀρ' ἐνός καὶ τῆς I. 40 pr. D. 38. 10 ἀρ' ἑτέρου. —5] Gai. I. 63. Ulp. V. 6, l. 4 § 5 D. 38. 10.

§ 530. 1] L. 5 D. 2. 4, B. (7. 8) 5. —2] Gai. III. 72, Vat. Fr. § 168 ἐπ., I. 25 D. 49. 45.—3] § 12 J. 1. 40. Θεωρ. αὐτ., I. 23 D. 4. 5.—4] § 537.—5] L. 6 D. 4. 6.—6] L. 11 C. 5. 27. —7] L. 12 D. 4. 5. 1. 3 § 14. 12 D. 38. 16.

ΤΜΗΜΑ Α'

Ο ΓΑΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

§ 532. Ὁρισμός τοῦ γάμου· τρόποι συντάξεως.— § 533. Νεώτερον τρόπον συντάξεως τοῦ γάμου.— § 534. *Matrimonium juris gentium*. Ἰσχύον δίκαιον.— § 535. Κωλύματα τοῦ γάμου.— § 536. Μνηστεία.— § 537. *Concubinatus* (παλλακία).

§ 532. *Γάμος* (*nuptiae, matrimonium*), κατὰ τὸν ὄντως ἀνώτερον τῶν ἐν Ρώμῃ χρόνων καθ' οὓς ἔζη ὁ νομοδιδάσκαλος Μοδεστίνος¹ ὁρισμὸν αὐτοῦ, εἶναι ἡ *conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio* (ἀρθρὸς καὶ γυναικὸς συνάφεια καὶ συγκλήρωσις τοῦ βίου παντός, θείου τε καὶ ἀρθρωπίου δικαίου κοιτῶρια)². ἀλλ' ἐνῶ κατὰ τὰς ἰδέας τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο ὡς φυσικὸς δεσμός, κοινὸς ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι, κατὰ τὸ *jus civile* ὑπῆρχε μόνον, ἐὰν ἐτελεῖτο μεταξὺ προσώπων ἀπολαυόντων τοῦ *jus connubii* (ἐπιγαμίας) καὶ κατὰ τοὺς τύπους αὐτοῦ³, οἳ οἱ ἦσαν : α') Ἡ *confarreatio* (κατὰ Διονύσιον *φαρράκια*), ὁ ἀρχαιότατος πάντων, οὗ ἀπεκλείοντο οἱ Πληθῆτοι, ὡς συνδεομένου τῇ θρησκείᾳ (οὗ ἕνεκα καὶ ὁ Διονύσιος χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς ἱερὸν⁴) καὶ ὅστις ἐτελεῖτο διὰ θυσίας περιεχούσης ἐν τέλει καὶ *panis farreus* (ἐκ φαρὸς [εἰδους ἀλεύρου] ἄρτον), ἐξ οὗ καὶ *confarreatio*, ἀπαγγελλομένων τυπικῶν ρημάτων (ἴσως ἐνταῦθα ἀνήκει τὸ τῆς γυναικὸς *ubi tu es Gaius, ibi ego sum Gaia*) καὶ συμμετεχόντων τοῦ *pontifex maximus*, τοῦ *flamen dialis*, οἰω-

§ 532. 1] Πρὸς Κρατσοῦ Οἰκογ. § 2. Παπαρ. Οἰκ. § 1 ἐπ., Καλλιγᾶ Δ' § 4 — 2] L. 1 D. 23. 2, B. (28. 4) 1.—3] Ulp. V. 3. 4, Gai. I. 57.—4] II. 25.

νοσκόπων καὶ δέκα πολιτῶν Ρωμαίων ὡς μαρτύρων⁵. Βαθμῆδὸν δ' ἐξέλιπε μετὰ τῆς χειραφετήσεως τοῦ jus ἀπὸ τοῦ fas καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Πληθύνων καὶ ἐξηκολούθησε κρατῶν μόνον ἐπὶ τοῦ γάμου τοῦ flamen dialis⁶. Ὁ Τιθέριος, καταργήσας διὰ νόμου τὸ σπουδαιότατον ἀποτέλεσμα αὐτοῦ (manus), ἐπήνεγκεν ἐμμέσως καὶ τὴν ὀλοσχερῇ αὐτοῦ κατάργησιν⁷. Ἐφ' ὅσον δὲ διετηρεῖτο ἐθεωρεῖτο καὶ ἱερός, διὸ τὸ ἀξίωμα ἱερέως τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἄρεως καὶ τὸ τῆς Virgo vestalis μόνον τὰ ἐκ τοιοῦτου γάμου τέκνα ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσωσι⁸. β') Ἡ coemptio εἰκονικὴ πώλησις τῆς γυναίκης πρὸς τὸν ἄνδρα δια mancipatio ἀλλὰ μετ' ἰδιαζόντων τυπικῶν ρημάτων, ἐμφαινόντων τὴν σύστασιν γάμου⁹ (ἴσως δὲ καὶ τῶν ἀνωτέρω ubi tu es κτλ.), πιθανώτατα ἐμφανισθεῖσα τὸ πρῶτον χάριν τῶν ἀνικάνων τῆς confarreatio Πληθύνων¹⁰. Ἐὰν ἡ γυνὴ διετέλει ὑπὸ πατρικὴν ἐξουσίαν συνεπραττεν ὁ πατήρ, ἄλλως ὁ ἐπίτροπος¹¹. Καὶ γ') ὁ usus (χρήσις), ἥτοι διὰ τῆς ἐπὶ ἓν ἔτος ἀδιακόπου διαμονῆς τῆς γυναίκης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρὸς (annua perseveratio in domo mariti), ἐπὶ τῇ προθέσει συνάψεως γάμου (γαμικὴ διάθεσις, affectio maritalis)¹², περιέχουσα οἰονεὶ χρησικτησίαν αὐτῆς, καθ' ἣν ἐξ ἀναλογίας τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων χρησικτησίας, πιθανῶς δὲ χάριν τῆς γενέσεως τῆς manus, ἦτο ἀναγκαῖα ἡ αὐθεντία τοῦ ἐπιτρόπου, διὰ τὸ κύρος δ' αὐτοῦ ἡ συναίνεσις τοῦ ἐξουσιαστοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν 12δελτον ἡ χρήσις αὐτὴ ἠδύνατο νὰ διακοπῇ διὰ τῆς ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς νύκτας (trinoctium continuum) ἐντός τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπουσίας τῆς γυναίκης ἐκ τῆς συζυγικῆς οἰκίας, ἐπὶ σκοπῇ διακοπῆς τοῦ usus, ὅπερ βραδύτερον ἐφηροῦζετο καὶ μόνον πρὸς ἀποκλεισμόν τῆς γενέσεως τῆς manus¹³. Ὁ usus ἦτο ἐν χρήσει εἰσέτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος¹⁴, ἀλλὰ κατὰ Γάϊον¹⁵ κατηργήθη διὰ τῆς συνηθείας καὶ νόμων, ἄγνωστον τίνων, ὥστε ἡ ἐκλειψίς αὐτοῦ ἀναγκάτως συμπίπτει εἰς τὸν μεταξὺ Κικέρωνος καὶ Γάϊου χρόνον.

5] Ἰδὲ τόμ. Α' § 33 καὶ Gai. I. 112, Ulp. IX. Valer. Max. II. 1. 4. Πρὸς Karlowa (die Formen der röm. Ehe) σ. 28. — 6] Serv. ad Aen. IV. 403, 174, Gai. I. 412. — 7] Tac. Ann. IV. 16. Πρὸς Gai. I. 136. — 8] Tac. Ann. IV. 16. Gai. I. 412. Gell. N. A. I. 12. Festus v. Flaminius. — 9] Gai. I. 113, 123. Kiz. pro Mur. 42. 27, de orat. I. 56. — 10] Ἰδὲ καὶ Karlowa I. σ. 167. — 11] Collat. IV. 5 § 3. 7. Kiz. pro Fl. 34, Gai. I. 195. — 12] Kuntze σ. 542. Gai. I. 111. — 13] Gell. N. A. III. 2. Macroh. Sat. I. 3. — 14] Pro Flacco 34. — 15] I. 111. Πρὸς Tac. Ann. IV. 16.

§ 533. Πρὸς τοῖς τύποις τοῦ *jus civile* ἀνεπτύχθη ἐν τοῖς δημοκρατικαῖς χρόνοις ¹, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ *jus gentium* ², ὁ ἐλεύθερος ἄνευ τύπου γάμος, ἀπαιτῶν μόνον *jus connubii* καὶ *γαμικὴν διάθεσιν* (*affectio maritalis*) ἐκατέρωθεν ³, ἀλλὰ μὴ τίκτων *manus* καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἐδόθη ὁ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅρισμός τοῦ γάμου.

Ἡ *γαμικὴ διάθεσις* ἐξεφράζετο δι' οἰουδήποτε τρόπου, π. χ. διὰ τῆς μετοικησεως τῆς γυναικὸς παρὰ τῷ ἀνδρὶ ⁴. Καὶ ἐγίνοντο μὲν κατ' ἔθος τελεταὶ τινες, π. χ. ἐπίσημος δῆλωσις τοῦ ἀνδρὸς ἐνώπιον φίλων, ὅτι συζεύγνυται *liberorum quaerendorum causa* (χάριν τῆς κτήσεως τέκνων ⁵), ἢ *in domum deductio*, ἢ καὶ *in hortos deductio* (ἢ ἐπίσημος εἰσαγωγή τῆς γυναικὸς εἰς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κατοικίαν) ⁶, ἀλλ' ἄνευ σημασίας ὡς πρὸς τὸ κύρος τῆς πράξεως. Πρῶτος δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ὥρισε τύπον ἐπὶ μὲν γάμου τῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν συγκλητικῶν ἢ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων ἀνηκόντων καὶ τῶν τὴν παλλαικήν εἰς γάμον μετατρεπόντων τὴν σύνταξιν ἐγγράφου (*προικῶν συμβόλαια, dotalia instrumenta*), ἐπὶ δὲ γάμου τῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων τὴν δῆλωσιν ἐνώπιον τοῦ ἐκδίκου τῆς ἐκκλησίας (*defensor ecclesiae*) καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ σύνταξιν ἐκμαρτυρίας, ἐνώπιον τριῶν ἢ τεσσάρων κληρικῶν ⁷. Ἀλλὰ διὰ νεωτέρας Νεαράς, τῷ 542, καταργήθησαν οἱ τύποι οὗτοι, πλὴν τῶν ἀφορώντων εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ τοὺς *illustres* ⁸.

§ 534. Τοῦ νεωτέρου τούτου γάμου τοῦ *jus civile* διακριτέος ὁ τοῦ *jus gentium*, ἥτοι ὁ μεταξὺ προσώπων μὴ κεκτημένων τὸ *connubium* (*peregrini* ἢ *Latini*), ἢ καὶ τοιούτων καὶ Ρωμαίων ¹. Ὁ γάμος οὗτος ἀνεγνωρίζετο μὲν ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ δὲν ἔτικτε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κατὰ τὸ *jus civile* μετὰ ἢ ἄνευ *manus* συναπτομένου, ἄρα οὔτε πατρικὴν ἐξουσίαν, οὔτε *agnatio*, οὔτε τὸν *status civitatis* ὑπὲρ τῶν τέκνων ². Ἡ διάκρισις αὕτη καταργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ δὲ τὸ ἰσχύον δίκαιον ἐκτὸς τῆς συναινέσεως (ἄνευ ἐλαττώματος, ἥτοι ἄνευ βίας, δόλου, πλάνης, ἅτινα ὅμως κρίνονται

§ 533. 1] Ὁ Karlowa (II. σ. 168) δέχεται ὡς ὑπάρχοντα τὸν νόμον τοῦτον τῷ 515 π. κτ. P. ἐνεκα τοῦ χωρίου Auct. ad Her. II. 24. 38. — 2] Puchta § 287. — 3] Πρὸς 1. 31 pr. D. 39. 5. — 4] Πρὸς 1. 24 D. 23. 2. — 5] L. 220 § 3 D. 50. 16. — 6] L. 5 D. 23. 2. 1. 66 D. 24. 1. B. (30. 4) 4 κατελήθη εἰς τὸν οἶκον. — 7] Νεαρά 78 κεφ. 4, § 13 J. 1. 10. — 8] Νεαρά 417 κεφ. 4.

§ 534. 1] Ulp. V. 2-7. — 2] Collat. IV. 5.

ἐν τῷ γάμῳ μᾶλλον περιορισμένως ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς δικαιοπραξίαις³⁾, ἥτις ἀπαιτεῖται, διότι ὁ γάμος εἶναι σύμβασις, προσαπαιτεῖται πρὸς τέλεσιν αὐτοῦ ἀπαραιτήτως καὶ ὁ τύπος τῆς ἱεροτελεστίας, μετὰ προηγουμένην καὶ ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τοῦ γάμου καὶ καθαιρέσεως τοῦ ἱερέως ἐπιτασσομένην ἄδειαν τοῦ ἀρμοδίου (τοῦ τόπου τῆς τελέσεως) ἐπισκόπου, σκοποῦσαν κυρίως τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς μὴ ὑπάρξεως *κωλύματος*⁴⁾. Ἡ ἱεροτελεστία εἰσέχθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ βυζαντ. δικαίου, ἐν ᾧ ἐθεσπίσθη ὀριστικῶς διὰ τῆς 87 Νεαρᾶς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τῷ 893 μ. Χ., ἴσχυεν ὁμῶς καὶ πρὸ ταύτης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προοιμίου τῆς Νεαρᾶς ταύτης καὶ ἐξ ἄλλης διατάξεως Βασιλείου τοῦ Μακεδάνως⁵⁾. Τόσῳ δ' ἀναπόφευκτος ἐθεωρήθη ὁ τύπος οὗτος, ὥστε Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐπέβαλεν αὐτὸν (1095 μ. Χ.) καὶ εἰς τὸν γάμον δούλων, ἀπονείμας αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν, ἐὰν οἱ κύριοι ἐκώλυνον τὴν ἱεροτελεσίαν⁶⁾.

§ 535. Παρὰ τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, ὁ γάμος δυνατόν νὰ ἦ ἀνίσχυρος ἔνεκα *κωλύματος*· τοιαῦτα δὲ εἶναι :

α') Ἡ φυσικὴ ἀνικανότης, ἥς ἔνεκα ἀπαγορεύεται ὁ γάμος τοῖς ἀνῆ-
ροις¹⁾, κατὰ δὲ τὴν *lex Julia et Papia Poppæa* ἀπαγορεύετο καὶ
τοῖς παρῆλικοις, ἥτοι τοῖς μὲν ἀνδράσιν, ἐὰν ὑπερέβησαν τὸ 60ὸν ἔτος,
ταῖς δὲ γυναῖξιν τὸ 50όν· ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ²⁾. Ἐπίσης
ἀπαγορεύεται τοῖς *castrati* (ἐκτομίαις, εὐνούχοις), κυρίως ἔνεκα τῆς
κατ' αὐτῶν ἀντιπαθείας, ὁπόθεν παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ ποινὴ ἐπέβληθη
κατ' αὐτῶν συναπτόντων γάμον, ὡς καὶ καθαιρέσεις τοῦ τελέσαν-
τος αὐτὸν ἱερέως³⁾. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις δὲν ἐκτείνεται εἰς τοὺς *spado-
nes* (σπάδορας, εὐνούχους μὴ ἐκτετμημένους), καίπερ πρὸς παιδο-
ποιῶν ἀνικάνους⁴⁾. β') Ἡ ὑπεξουσιότης, ἥς ἔνεκα ἀπαιτεῖται ἡ συναί-
νεσις τοῦ ἐξουσιαστοῦ· τοῦτο εἶχε τροποποιηθῇ διὰ τῆς *lex Julia et
P. P.*, καθ' ἣν ἐπὶ ἀδίκου (*injuria*) ἀρνήσεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ πα-
ρηνέβαινον οἱ *proconsules* καὶ οἱ *praesides*⁵⁾. Ἄλλ' ἡ τροποποίησις
αὕτη ἀργεῖ νῦν. γ') Ἡ ὑπαρξὶς ἐτέρου γάμου, διότι ἡ μονογαμία ὑπῆρξε

3) Ἰδὲ Κρασσᾶ Οἰκογ. § 65 ἐπ.—4) Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀπὸ 2 Ἀπριλ. 1835 καὶ ἀρθ. 16 Νόμ. περὶ ἐπισκόπων τῆς 9 Ἰουλίου 1852. — 5) Πρὸλ. Κρασσᾶ Οἰκ. § 53, Καλλ. Δ' § 54. — 6) Νεαρ. 25. Zachar. v. Lingent. Coll. IV.

§ 535. 1) Ulp. V. 2, pr. J. 1. 10. — 2) Ulp. XVI. 3. 1. 27 C. 5. 4. — 3) Νεαρ. Λέοντ. 98.—4) L. 39 § 1 D. 23. 3, B. (29. 1) 35.—5) Ulp. V. 2, l. 7 § 1 D. 23. 1, l. 19 D. 23. 2.

θεμελιώδης θεσμός τῶν Ῥωμαίων, καίτοι δὲν διατηρήθη ὅλως ἀλώβητος ἐν τοῖς νεωτέροις τῆς πανσπερμίας χρόνοις⁶, ἡ παράβασις τοῦ κωλύματος τούτου ἐπέφερε πρὸς τούτοις ἀτιμίαν καὶ ἐτέρας ποινάς, παρ' ἡμῖν δὲ τὴν ποινὴν τῆς *diγnaμίας*. Ἐπὶ δὲ διαδοχικῆς πολυγαμίας οἱ μὲν β' καὶ γ' γάμοι εἰσὶν ἀνεκτοί, ἀλλ' ἐπὶ διαφόροις μειονεκτήμασιν, ὃ δ' ὅμως καὶ οἱ ἐφεξῆς ἀπαγορεύονται, κατὰ τὴν τελειωτικὴν μορφήν τοῦ κωλύματος, πολλὰ διελθόντος στάδια ἐν τῷ δικαίῳ τῶν Βυζαντινῶν⁷. δ') Ἡ συγγένεια, ἥτις μεταξὺ μὲν ἀνιόντων καὶ κατιόντων εἴτε φυσικῶν, εἴτε δι' υἱοθεσίας συνδεομένων καὶ οἰουδήποτε βαθμοῦ, ὥς καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν⁸, εἴτε ὁμοθαλῶν εἴτε μή, ἦτο κώλυμα γάμου συνεπαγόμενον ἀκυρότητα· ἐπὶ δὲ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν φαίνεται, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐκωλύετο καὶ ὁ 6 βαθμός⁹, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 6 αἰῶνος α. κτ. Ρ. εὗρισκομεν τὸν γάμον ἀπαγορευόμενον μόνον μέχρι 4 βαθμοῦ¹⁰. Ἐν δὲ τῇ γ' περιόδῳ ὁ Κλαύδιος ἐπέτρεψε, χάριν τῶν ἰδίων ὀρέξεων, τὸν μετὰ θυγατρὸς ἀδελφοῦ γάμον, ὅπερ ταχέως κατηργήθη ὑπὸ τοῦ C. Nerva¹¹. Ἐπαναληφθεῖσης τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ ἐν τῇ δ' περιόδῳ ὑπὸ Κωνσταντίνου, ὃ δὲ Θεοδόσιος Α' ἀπηγόρευσε καὶ τὸν μετὰ τῶν τέκνων δύο ἀδελφῶν ἐπὶ ποινῇ θανάτου καὶ δημεύσεως¹². Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἦρθη ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐν τῇ Δύσει¹³. Κατὰ δὲ τὸ δίκαιον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀπαγορεύεται ὁ γάμος μεταξὺ ἀνιόντων καὶ κατιόντων καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν, ἐπὶ τῶν δὲ λοιπῶν ἐκ πλαγίου μόνον ἐφ' ὅσον ὑπάρχει οἶονεϊ προγονικὴ σχέσις (*respectus parentale, parentis loco*), ὅπερ καὶ ἀρχαιότερον ἴσχυεν¹⁴. Ἐνεκὰ τῆς *ad finitas* κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπῆρχε μόνον ἐν τῇ κατ' εὐθεϊαν γραμμῇ κώλυμα, ἐν δὲ τῇ δ' περιόδῳ δι' ἐπανειλημμένων διατάξεων, τῇ παρεμβάσει καὶ Βασιλείου τοῦ Μ., ἀπηγορεύθη ὁ γάμος μετὰ τῆς χήρας τοῦ ἀδελφοῦ ἢ μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς ἀποθανούσης συζύγου¹⁵, ἄλλοι δὲ περιορισμοί, οἷον τοῦ γάμου μετὰ τῆς μητρικῆς τῆς συζύγου κτλ., πηγάζουσιν ἐξ ἠθικῶν λόγων καὶ οὐχὶ ἐξ ἀγχιστείας¹⁶.

6] Πρὸς. Mitteis *Reichsrecht* σ. 221. — 7] *Gai.* I. 63, I. 4 D. 2. 3. *Idem* *Κρασαὶ Οἶκον*. § 21 καὶ 22. — 8] Διονύσιος. III. 24, IV. 28, I. 35 § 1 D. 51. 4, *Gai.* I. 59. — 9] *Tac. Ann.* XII. 5. *Liv.* XX. — 10] *Liv.* XLII. 34, *Ulp.* V. 6. — 11] *Suet. Claud.* 26, *Tac. An.* XII. 7. — 12] *L.* 4. 3. C. Th. 3. 12. — 13] *L.* 49 C. 5. 4. — 14] § 4 J. 1. 10. *Gai.* I. 63, *Collat.* VI. 3. 3 (*aetatis ratio prohibet*). — 15] *Kix. pro Cl.* 5. 6, I. 14, *Val. Max.* I. 5. 9, *L.* 2. 3. 4 C. Th. 3. 12, Σύνταγμα Πάλλη καὶ Ποτλῆ Δ' σ. 261, I. 5. 8. 9 C. 5. 5. — 16] *L.* 42 § 4. 3, I. 15 D. 23. 2.

Κατὰ δὲ τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον, μορφωθὲν δριστικῶς διὰ τῆς νομοθεσίας τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου¹⁷, τὰ τοῦ ἐκ τῆς συγγενείας ἐν γένει κωλύματος ἔχουσιν ὡς ἐξῆς: Λόγῳ μὲν συγγενείας ἐκ νομίμου γάμου ἀπαγορεύεται ὁ γάμος μεταξὺ μὲν ἀγνόντων καὶ κατιόντων ἀπεριορίστως, μεταξὺ δὲ τῶν ἐκ πλαγίου μόνον μέχρι τοῦ 6 βαθμοῦ· λόγῳ δὲ συγγενείας ἐξ ἀθεμίτου σχέσεως κατ' εὐθείαν μὲν ἐπ' ἀπειρον, ἐκ πλαγίου δὲ μέχρι 2 βαθμοῦ. Λόγῳ δ' ἀγχιστείας κατ' εὐθείαν μὲν ἐπίσης ἐπ' ἀπειρον, ἐκ πλαγίου δὲ μέχρι 5 βαθμοῦ, ἐκ δὲ τοῦ 6 ἐν ὁρισμέναις περιπτώσεσι καὶ ἐκ τοῦ 7 μόνον ὅταν συγγέωνται τὰ ὀνόματα, ὅπερ ἐκράτησε διὰ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸν 11 αἰῶνα¹⁸. Τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγε πρῶτος κώλυμα ἐκ τῆς πνευματικῆς συγγενείας, ἀπαγορεύσας τὸν γάμον μεταξὺ ἀναδόχου καὶ ἀναδεκτοῦ, ὅπερ ὑπὸ τῆς Πενθέκτης οἰκοῦμεν. Συνόδου ἐξετάθη καὶ ἐπὶ γάμου ἀναδόχου καὶ τῆς μητρὸς τοῦ ἀναδεκτοῦ, κατόπιν δὲ καὶ τοῦ ἀναδόχου ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀναδεκτῆς ἢ τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ ταῦτα μόνον ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν σήμερον, παρὰ τὰς κρατησάσας παρὰ Βυζαντιναῖς διαφωνίας, εἰσὶν ἐφαρμοστέα ἀναλόγως καὶ ἐπὶ ἀντιστρόφων περιπτώσεων ἐκ τοῦ φύλου τῶν προσώπων¹⁹. ε') Προσωπικὴ κατάστασις, ἥς τὸ κώλυμα σήμερον ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ *connubium* μεταξὺ τῶν Πληβητῶν καὶ Πατρικίων διὰ τῆς *lex Canuleja*²⁰, ἀπηγορεύετο ὁ γάμος μόνον μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἀπελευθέρων²¹, ἀλλ' ἡ *lex Julia et P. P.* περιώρισε τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην ἐκ τῶν ἐλευθέρων εἰς μόνους τοὺς συγκλητικούς καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν²², ἐξ ἑτέρου δ' ἀπηγόρευσε τὸν γάμον ἐλευθέρου μετὰ ἀτίμου (*infamis*), οἷον καταδικασθέντος ποινικῶς, μαστροποῦ, ἡθοποιοῦ κ.τλ.²³ Οἱ μετέπειτα αὐτοκράτορες ἐπέβαλον ποινὰς εἰς τοὺς τοιοῦτους γάμους, ἰδίᾳ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ δὲ Βαλεντινιανὸς Α' ἀπηγόρευσεν ἐπὶ ποινῇ καὶ τὸν γάμον Ρωμαίων μετὰ βαρβάρων καὶ οἱ Λέων καὶ Ἀνθέμιος ἀνεκήρυξαν τὰ τέκνα τῶν πατρῶνων μετὰ τῶν ἀπελευθέρων δούλους τοῦ Δημοσίου²⁴. Ὁ Ἰουστίνος ὁμοίως, χάριν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας,

[17] Ἰδε Κρασσά αὐτ. § 28.—[18] Παπαρρηγ. αὐτ. 39-43. Κρασσά αὐτ. § 30, ἐπ.—[19] L. 6. C. 5.4, Πηκπρ. αὐτ. αὐτ. § 49, Κρασσά αὐτ. § 40.—[20] Ἰδε τόμ. Α' § 65.—[21] Liv. XXXIX. 19.—[22] Δίων. Κασ. LIV. 16, 1. 23 D. 23. 2, 1. 9 D. 1. 9.—[23] Ulp. XIII. 2. XVI. 2, 1. 43 § 7 ἐπ. D. 23. 2.—[24] L. 1 C. 5. 27, 1. un. C. Th. 3. 14, Νεζρ. Ἀνθ. 1.

ἐπέτρεψε τὸν γάμον μετὰ ἡθοποιοῦ, παραιτουμένης τὸ ἐπάγγελμα²⁵, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς κατήγγησε τὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ γάμου τῶν συγκλητικῶν²⁶. ς') Μόνον ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας τὸ καλούμενον πένθιμον ἔτος (tempus lugendi), ἥτοι 10 μῆνες, οὐς ὥφειλε κατ' ἀρχαῖον ἔθος νὰ διανύσῃ ἡ γυνὴ ἐν χηρείᾳ, κυρίως μὲν χάριν τῆς ἀποφυγῆς τῆς συμμύξεως τοῦ αἵματος (turbatio sanguinis), δυνατῆς ἐπὶ ἐγκύου τυχὸν γυναικὸς, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης τοῦ ἀνδρός. Τὴν δ' ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ κωλύματος τούτου μῆνιν τῶν Θεῶν ἡδύνατο ν' ἀποτρέψῃ ἡ γυνὴ διὰ τῆς θυσίας βοῦ ἐγκύματος²⁷. Τὸ ἥδικτον τοῦ πραιτωρος ἐτιμώρησε μὲν τὴν παράβασιν δι' ἔτιμίας, ὁ γάμος ὅμως ἦτο ἐγκυρος²⁸. ἐκλείπει δὲ τὸ κώλυμα διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπερχομένου τοκετοῦ²⁹. Ἐν τῇ δ' περιόδῳ ὡς κύριος λόγος τοῦ κωλύματος ἐθεωρήθη ἡ πρὸς τὴν μνήμην τιμὴ, διὸ τὸ μὲν δεκάμηνον ἔτος ἐξετάθη εἰς δωδεκάμηνον καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ ἐπεβλήθησαν πρὸς τῇ ἀτιμίᾳ καὶ περιουσιακαὶ ποιναί³⁰, τῷ δὲ 497 μ. Χ. τὸ κώλυμα ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τοῦ διαζυγίου, ὑπὸ δὲ τὴν μορφήν ταύτην ἰσχύει καὶ σήμερον, πλὴν τῆς ἀτιμίας³¹. ζ') Διάφοροι ἄλλοι λόγοι, οἷον ἀπηγορεύετο ὁ γάμος ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων ἢ στρατιωτικῶν μετὰ γυναικὸς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας³², διὰ Sctum ἐπὶ M. Antoninus καὶ Commodus ὁ γάμος τῆς ἐπιτροπευομένης μετὰ τοῦ ἐπιτρόπου ἢ τοῦ υἱοῦ ἢ ἄλλων τινῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ὅπερ ἰσχύει καὶ σήμερον, ἀλλ' ἄνευ τῶν ἰδιωτικῶν ποινῶν³³, κατὰ διὰτάξιν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ γάμος τοῦ ἀπαγωγέως μετὰ τῆς ἀπαχθείσης, ὅπερ ρυθμίζεται παρ' ἡμῖν καὶ ὑπὸ τοῦ Ποιν. Νόμου³⁴, διὰ δὲ τῆς Νεαρχαῶ 134 ὁ γάμος μεταξὺ μοιχῶν, ὅστις πρότερον ὑπεβάλλετο μόνον ταῖς ποιναῖς τῆς lex Julia de adulteriis³⁵. Καὶ η') ἡ θρησκεία, ἧς ἔνεκα ἀπηγορεύθη ὁ γάμος χριστιανῶν μετὰ Ἰουδαίων³⁶. Κατὰ δὲ τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας ἀπηγορεύετο ὁ μεθ' αἵρετικοῦ γάμος ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος, ἀλλὰ σήμερον κατηργήθη ἡ τοιαύτη ἀπαγόρευσις, μόνον δὲ ἵνα εἶναι ἐγκυρος ὁ μεταξὺ ὀρθοδόξου καὶ μὴ τοι-

25] L. 23 C. 5. 4.— 26] Νεαρχά 117 κεφ. 6.— 27] Πλουτ. Νουμ. 12, 1. 4 C. 6. 56. Πρόλ. Walter I. 161.— 28] L. 11 § 1 D. 3. 2.— 29] L. 11 § 2 D. 3. 2.— 30] L. 4. 2 C. 5. 9, § 4 C. 6. 56. Νεαρχ. 22 κεφ. 40.— 31] L. 9 C. 5. 17. Παπαρ. αὐτ. § 20-22. Κρασσαῖ § 48.— 32] L. 38. 63. 65 D. 23. 2.— 33] L. 59. 60 D. 23. 2.— 34] L. 1 C. Th. 9. 24, ἀρθρ. 331 Ποιν. Ν.— 35] Νεαρχά 134, κεφ. 44, 1. 11 § 11, 1. 29 § 1 D. 48. 5.— 36] L. 6 C. Th. 16. 8, 1. 6 C. 4. 9.

αὐτοῦ χριστιανοῦ γάμοι, δεόν νά τηρηθῶσι τὰ ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τούτου ὀριζόμενα³⁷.

Ἄπαντα ὅμως τὰ κωλύματα ταῦτα, ἅτινα, πλὴν τοῦ πενήμιου ἔτους, ἐπιφέρουσι κατὰ τὸ νεώτατον δίκαιον ἀπόλυτον ἀκυρότητα, ἠδύναντο νά ἀρθῶσιν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, ἀπὸ δὲ τῆς γ' περιόδου καὶ ὑπὸ τῶν βασιλευόντων, ὧν τὸ δικαίωμα περιορίσθη εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Ἐκκλησία μετέσχεν εἰς τὰ τοῦ γάμου³⁸. Ἄλλ' ἡ ἄρσις αὕτη γενικῶς ἀργεῖ σήμερον.

§ 536. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων ἐν Ρώμῃ κατ' ἔθος προηγείτο τοῦ γάμου ἡ *μνηστεία* (*sponsalia*)¹, ὀριζομένη ὡς *mentio et repromissio nuptiarum futurarum* (*μνήμη καὶ ἐπαγγελία τῶν μελλούτων γάμων*)². Ἐτελειετο δ' ὑπὸ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς γυναικὸς διὰ τοῦ τύπου τῆς *sponsio* (*stipulatio*)³, ἐξ ἧς κατὰ τὸ ἐν *Latium* ἴσχυον δίκαιον ἐπήγαξε καὶ ἀγωγή (*actio ex sponsu*) περὶ τῆς τελέως τοῦ γάμου, μέχρι τῆς *lex Julia de civitate* (674 ἀ. κν. Ρ.)⁴. Ἀπίθανον ὅμως ἐστὶ, παρὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Βάρρωνος⁵, ὅτι τὸ αὐτὸ ἴσχυεν ἀρχαιότερον καὶ ἐν Ρώμῃ, διότι, ἀρ' οὐ τὸ διαζύγιον ἦτο ἀπεριόριστον, ματαιοπονία θὰ ἦτο ἡ γένεσις ἀγωγῆς ἐκ μνηστείας⁶. Ὅπωδήποτε κατὰ τὴν γ' περίοδον οὐδὲ τύπος ἀπητεῖτο πρὸς τέλεσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπλῆ συναίνεσις, οὐδ' ὁ μετ' αὐτὴν δι' ἀγωγῆς ἐξαναγκασμὸς πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου ἐπετρέπετο, ὡς οὐδὲ ποινικῆς ρήτρας ἐπὶ τούτῳ συνομολόγησις, ἣν ὅμως ἐπέτρεψεν ὁ Λέων⁷. Οὐχ ἥττον καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, διδομένου ἀρραβῶνος (*arrha*) διὰ δακτυλίου (*annulus pronubus*), ὁ ὑπαίτιος τῆς λύσεως ὤφειλε νά ἐπιστρέψῃ αὐτόν, ἢ καὶ ἐκ συμφωνίας τὸ τετραπλάσιον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δῶρα, ὁ δὲ συνάπτων δευτέραν μνηστείαν, πρὸ τῆς λύσεως τῆς πρώτης, ἐκηρύσσεται ἄτιμος⁸. Ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀπαιτεῖται μὲν ἡ ἐπὶ γάμου ἀπαιτούμενη φυσικὴ ἱκανότης, ἀλλ' ἀρκεῖ ἡ συνείδησις τῆς πράξεως (*ἄρα*

37] Ἀρθρ. 1 Ν. ΧΕΣΤ' τῆς 15 ὁβρίου 1861 περὶ μικτῶν γάμων. Ἰδε Κρασσῆ § 43-45.—38] *liv. XXXIX. 19*, Πλούτ. Μ. Ἀντων. 31, 1. 31 D. 23. 2. 1. 23 C. 5. 4. 1. 9 C. 5. 5. Ἰδε Παπαρρηγ. αὐτ. § 62, 63.

§ 536. 1] Πρὸς. *Plaut. Aul. II. 2. 4. III. 5.—2*) L. 1 D. 23. 1.—3] *Serv. ad Aen. X. 79. 1. 2 D. 23. 1.—4*] *Gell. N. A. IV. 4, Varro de L. L. VI. 70. 71.—5*] *Varro de L. L. VI. 70. 71.—6*] Πρὸς. *Ihering Πρῆμα II. σ. 243.—7*] L. 4. 7 § 2 D. 23. 4. 1. 131 D. 45. 1. Νεαρά Λέοντος 18.—8] *Juv. VI. 25, 1 C. 5. 1. 1 D. 3. 2.*

πέραν τῆς infantia), προσαπαίνεται δ' ἡ συναίνεσις τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἐν γένει ἡ μνηστεία κρίνεται καὶ κατὰ τὰς ἀρχαῖς τῶν συμβάσεων, μηδὲν ἀπαιτοῦσα καὶ σήμερον τύπον· τέλος δ' ἐξομολοῦται κατὰ τινα ἀποτελέσματα πρὸς τὸν γάμον, καθ' ὅσον π. χ. ἡ actio injuriarum κινεῖται ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος διὰ τὴν ἐξύβρισιν τῆς μνηστῆς καὶ εἶδος ἀγχιστείας παράγεται ἐξ αὐτῆς, ἐπιφέρειν κώλυμα γάμου κτλ.⁹ δύνανται δὲ νὰ λυθῇ κατὰ πολλοὺς τρόπους, μάλιστα δὲ καὶ μονομερῶς¹⁰.

§ 537. Πρὸς τῷ γάμῳ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη συμβίωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἡ παλλακεία (concubinatus), ἣτις φαίνεται ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ δικαίου τὸ πρῶτον διὰ τῆς Lex Julia de adulteriis (per leges nomen assumpsit)¹, ἐν ᾧ πρότερον ἐτιμωρεῖτο ὡς πορνεία, πλὴν τῆς μοναδικῆς ἀθεμίτου σχέσεως ἀγάμου μετὰ γυναικὸς κακῆς ὑπολήψεως, ἢ τῆς ἀπελευθέρως του, ἢ τῆς δούλης του.² Ἐπετράπη δ' ἡ παλλακεία, καὶ δὴ ἄνευ τύπου, μόνον ἐπὶ ἀγάμων ἀνδρῶν³ καὶ ἐφ' ἑξῶν γυναικῶν κακῆς ὑπολήψεως⁴, ἐπὶ δ' ἐντίμων πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ποινῆς τοῦ stuprum (πορνείας) ἔδει νὰ γείνη ἐπίσημος δηλώσις ἐνώπιον μαρτύρων⁵. Συνεπῆγετο δ' ἔννομά τινα ἀποτελέσματα, οἷον δὲν ἐπετρέπετο ὑπαρχούσης ἐτέρας⁶, τὰ τέκνα καλούμενα liberi naturales (φυσικά) ἠδύναντο νὰ νομιμοποιηθῶσιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἐκέκτηντο δικαίωμα διατροφῆς καὶ ἀπῆλθον καὶ κληρονομικῶν δικαιωμάτων⁷, τῇ δ' ἀπελευθέρᾳ παλλακῇ τοῦ πάτρωνος ἀπηγορεύετο ἡ αὐθαίρετος λύσις τῆς παλλακείας⁸. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεδίωξε τὴν περιστολὴν τῆς παλλακείας, π. χ. ἀπαγορεύσας αὐτὴν τοῖς ἀνωτέροις ὑπαλλήλοις⁹, ἀλλ' οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες περιώρισαν τὰς διατάξεις αὐτοῦ καὶ οἱ μὲν Θεοδόσιος Β' καὶ Βαλεντινιανὸς καλοῦσιν αὐτὴν legitima conjunctio (νόμιμον ἐνώσιν), ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἀναγνωρίζει αὐτὴν ὡς θεμιτὴν συνήθειαν¹⁰, ἐν ᾧ ἡ ἀπαγορευτικὴ διαταξὶς τοῦ Αὐρηλιανοῦ περὶ τῆς παλλακείας ἐλευθέρῳ γυναικῶν¹¹, οὐδὲν ἐπῆνεγκεν ἀποτέ-

9] L. 7 § 4, l. 8. 44 D. 23. 1.—10] Κρατῶν αὐτ., § 73 ἐπ.

§ 537. 1] L. 3 § 1 D. 25. 7, ἄλλοι διαβλέπουσιν ἐν τῇ λέξει leges τὴν l. Jul. et P. P. Πρὸς Puchta § 287.—2] Plant Epidic. III. 4. 29. 30, Pœnul. prol. 7. 102.—3] Paul. Sent. II. 20. l. 3 C. 7. 15.—4] L. 4 § 4, l. 3 pr. D. 25. 7.—5] L. 3 pr. D. 25. 7.—6] L. 11 § 2 D. 24. 2.—7] Ἰδε Νεαράν 89 κεφ. 12.—8] L. 2. 4 D. 25. 7.—9] L. 1 C. Th. 4. 6. l. 1 C. 5. 27.—10] L. 7 C. Th. 4. 6. l. 5 C. 6. 57.—11] Vospic. Aurel. 49.

§ 538. Διακριθὲς τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γάμου.— § 539. Manus. 351

λεσμα· καταργηθεῖσα δὲ γενικῶς ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ¹², ἀπαγορεύεται καὶ σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

§ 538. Διακριθεῖς τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γάμου.— § 539. Manus.— § 540. Manus fiducia causa.— § 541. Ἀποτελέσματα τοῦ ἄνευ manus γάμου. Προσωπικά.— § 542. Χρηματικά ἀποτελέσματα τοῦ γάμου. Προίξ.— § 543. Σύστασις καὶ ἀντικείμενον τῆς προίκος.— § 544. Σχέδις τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν προίκα.— § 545. Dos profectitia, adventicia κτλ.— § 546. Ἀνάληψις τῆς προίκος.— § 547. Παράθερα.— § 548. Προγαμιαία δωρεά.

§ 538. Ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι τοῦ γάμου διακριτέον ἐξ ἐνὸς μὲν τὰ τοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον jus civile αὐστηροῦ, ἀπὸ τῶν τοῦ ἐλευθέρου γάμου τοῦ νεωτέρου δικαίου, ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ εἰς τὸ πρόσωπον τῶν συζύγων καὶ δὴ τῆς γυναικὸς ἀφορῶντα, ἀπὸ τῶν εἰς τὴν περιουσίαν. Τὰ δ' ὡς πρὸς τὰ τέκνα ἐξετασθήσονται μετὰ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας.

§ 539. Ὁ τελούμενος διὰ τῆς confarreatio, τῆς coemptio καὶ τοῦ usus γάμος συνεπήγετο τὴν ὑποβολὴν τῆς γυναικὸς ὑπὸ ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς καλουμένην manus¹, ἥτις, καθὰ ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἐκλειψιν τοῦ θεσμοῦ πληροφοριῶν ἐξάγεται, ἦτο παρεμφερὲς πρὸς τὴν πατρικὴν, ἐπέφερε δ' ἀποτελέσματα προσωπικά τε καὶ χρηματικά. Ὡς πρὸς τὰ προσωπικά ἡ manus, ἐπιφέρουσα capitis demin. minima, καθίστη τὴν γυναῖκα μέλος τῆς familia (agnatio) τοῦ ἀνδρὸς καὶ οἰοῖται θυγατέρα αὐτοῦ (filiae loco), ὑπαγομένην ἐντεῦθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοῦ, ἢ, ὡς οἰοῖται ἐγγονον (neptis loco) ὑπὸ τὴν τοῦ ἐξουσιαστοῦ αὐτοῦ καὶ θεωρουμένην ὡς ἀδελφὴν τῶν τέκνων τῆς ἀπηλλάσσετο δ' ἕνεκα τούτου τῆς πατρωνείας ὡς πρὸς τὸ νομικὸν μέρος² ἐν γένει καὶ κα-

¹²] Νεαρά Λέοντος 91.

§ 539. 1] Gai. I. 110. — 2] Gai. I. 111. 114. 162. 115b III. 14. 24. 51. IV. 38, Collat. XVI. 7, Ulp. XI. 43.

θίστατο homo alieni juris· καὶ ἐκαλεῖτο μὲν mater familias, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ φυσικὴν ἐποψίν³. Ἐπίσης ἡδύνατο ὁ ἀνὴρ νὰ δώσῃ αὐτὴν ἐν mancipium, ὡς τὰ ὑπεξούσια τέκνα, ἄνευ λύσεως τοῦ γάμου ἢ νὰ πωλῇ αὐτὴν ὡς δούλην, ὅτε ὅμως ὥφειλε «θύνεσθαι τοῖς χρεῖσι τοῖς θεοῖς». Διέφερεν ὅμως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας μεμαρτυρημένως μὲν ἐν τῷ περιορισμῷ τοῦ jus vitae ac nescis (δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου), διότι ὁ ἀνὴρ δικάζων τὴν γυναῖκα ὥφειλεν ἀνέκαθεν νὰ προκαλῇ οἰκογενειακὸν συμβούλιον, τὸ δ' ἐν τῷ διορισμῷ ἐπιτρόπου, διότι ὁ ἀνὴρ διορίζων ἐπιτρόπον τῆς ὑπὸ τὴν manus γυναικὸς διὰ διαθήκην ἡδύνατο ν' ἀρῇ αὐτὴ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προσώπου (optio tutoris) ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ὑπεξουσιῶν ὥφειλε νὰ διορίσῃ ὠρισμένον πρόσωπον⁴.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ χρηματικὰ ἀποτελέσματα οὐ μόνον ἅπασα ἡ περιουσία τῆς γυναικὸς μετέβαινε εἰς τὸν ἄνδρα, διὰ καθολικῆς ὁμολογίας⁵, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐξωμοιοῦτο σχεδὸν πρὸς τὰ ὑπεξούσια τέκνα, οὐδὲν δυναμένη νὰ ἔχῃ ἴδιον καὶ πᾶσαν κτῆσιν αὐτῆς ποιουμένη ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός, πλὴν τῆς νομῆς, περὶ ἧς ὑπῆρχε φιλονεικία⁶. ἐκ τῶν δικαιοπραξιῶν αὐτῆς ἐτίκτοντο μὲν κατ' αὐτῆς ὑποχρεώσεις, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἡδύνατο νὰ ἀναλάβῃ αὐτὰς αὐτός, ἢ ὥφειλε, κατὰ διατάξιν τοῦ jus praetorium, νὰ παραπέμψῃ τοὺς πιστωτὰς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς γυναικὸς συνεισενεχθεῖσαν περιουσίαν⁷. Ἐκ τῶν ἐπιβλαβῶν πράξεων αὐτῆς κατὰ τρίτου ὅμως δὲν ἐχορηγεῖτο κατὰ τοῦ ἀνδρός actio noxalis, οἷα ἐχορηγεῖτο ἕνεκα τῶν ὑπεξουσιῶν τέκνων⁸. Ἐπὶ κλοπῆς τῆς γυναικὸς κατὰ τοῦ ἀνδρός ἐν τῇ ἐλπίδι μέλλοντος διαζυγίου, δὲν ἐχορηγεῖτο αὐτῇ ἡ actio furti, ἀλλὰ δικαίωμα παρακρατήσεως μέρους τῆς προικὸς μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ἕνεκα τῶν ἡθῶν (retentio propter mores) καὶ εἰδικὴ ἀγωγὴ actio rerum amotarum (ἀγωγὴ περὶ τῶν ἀφαιρεθέντων), μὴ καλουμένου μάλιστα τοῦ ἀδικήματος furtum. Αἱ περὶ κλοπῆς διατάξεις αὗται ἐξετάθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνευ mancipium γάμου, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς λύσεως αὐτοῦ διὰ διαζυγίου καὶ ὑπὲρ ἀμφότερων τῶν συζύγων, σήμερον δ' ἡ κλοπὴ μεταξὺ συζύγων ἀποτελεῖ ἴδιον ἀδίκημα, τὴν υφαίρεσιν¹⁰.

3] Κριτ. Top. 3, Quint. inst. or. V. 10, Gell. N. A. XVIII. 6, Πλούτ. Περὶ Πλούτ. 22.—4] Liv. XXXIX. 18, Tac. ann. XIII. 32. Κατωτ. § 577 σημ. 7 Tac. ann. XIII. 32.—5] Κριτ. Top. 4, Gai. II. 98, III. 83.—6] Gai. II. 86. 90.—7] Gai. III. 84. IV. 38. 80.—8] Ἰδ' ἄνωτ. § 499.—9] Puchta § 296.—10] Ulp. V. 2. 1-3, 1. 7 D. 25. 2. Ἀρθρ. 377 Πεν. Ν.

Ἡ manus ἀπεσθέννυτο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρός καὶ διὰ τοῦ διαζυγίου, ἐξέλιπε δὲ ἐν τῇ δ' περιόδῳ ἐντελῶς καὶ ἐν τῷ ἰουστινιαν. δικαίῳ οὐδὲ καὶ μνημονεύεται ¹¹.

§ 540. Τῆς προδιαγραφείσης manus διέφερεν ἡ οὐχὶ ἐκ προθέσεως γάμου, ἀλλὰ χάριν ἄλλων σκοπῶν συνισταμένη διὰ τῆς coemptio fiducia causa, ἣτις ἐτελεῖτο ὡς καὶ ἡ ἀπλή coemptio, ἐν δὲ τοῖς δημοκρατικοῖς χρόνοις συνήθως μετὰ γερόντων ¹ καὶ δι' ἧς ἡ γυνή, προστιθεμένου εἰς τὴν coemptio ταύτην τοῦ pactum fiduciae, μόνον παροδικῶς ὑπήγετο ὑπὸ τὴν manus ἀνδρός τινος καὶ μόνον ὅπως, ὑφισταμένη τὴν capitis deminutio minima, ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων αὐτῆς agnati καὶ οὕτως ἀπαλλαγῇ τῆς νομίμου ἐπ' αὐτῆς ἐπιτροπείας (tutela evitendae gratia) αὐτῶν, τῆς τελέσεως τῶν θυσιῶν (sacra), ἢ δυνηθῇ νὰ συντάξῃ διαθήκην (testamenti faciendi gratia), διότι συνήπτε τὴν coemptio ὑπὸ τὸν ὕβρον τῆς χειραφείας, καλουμένης ἐνταῦθα remancipatio ². Ἐπὶ τῆς coemptio ταύτης δηλαδὴ ὁ οἶονεὶ ἀγοραστής, ἥτοι ὁ οἶονεὶ σύζυγος, ὥφειλε δυνάμει τοῦ προστεθέντος pactum fiduciae, παρεμφερῶς πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ ἐνεχύρου συμβαίνοντα ³, νὰ μεταβιβάσῃ τὴν γυναῖκα εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐτέρου, ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγομένου, ὅστις ἐχειραφέτει αὐτὴν διὰ manumissio καὶ οὕτως ἀπεσθέννυτο μὲν ἡ manus, καθίστατο δὲ διὰ παντὸς ἡ γυνὴ ἐντελῶς αὐτεξουσία ⁴.

§ 541. Ἐν τῷ γάμῳ ἄνευ manus τὰ προσωπικὰ ἀποτελέσματα, ἀπορρέοντα, ὡς καὶ σήμερον, κυρίως ἐκ τῆς ἠθικῆς, παρέχουσι μὲν τῷ συζύγῳ ποιὰν τινα ὑπεροχὴν, διότι αὐτὸς εἶναι πάντοτε ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' οὐχ ἦττον ὡς πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς συζύγους πρωτίστως συνίστανται ἐν τῷ ἀμοιβαίῳ αὐτῶν σεβασμῷ καὶ ἀγάπῃ, παράγουσι δ' εἶδος συγγενείας μεταξὺ αὐτῶν, ἐν πολλοῖς ἐκδηλουμένης (κωλύματα γάμου, lex Cincia, lex Furia testamentaria κτλ. ¹). Τὰ δ' ἀποτελέσματα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ δὲν προστατεύονται μὲν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσιν ἡ (κατὰ τὸ ρωμ. δίκ.) ἀπαγόρευσις πάσης ἀτιμωτικῆς ἀγωγῆς κατ' ἀλλήλων, ἡ ἀπόλαυσις

14] Collat. XVI, 2 § 3. Πρὸς Bücking § 46. Puchta § 285.

§ 540. 1] Κικερ. pro Mur. 12—2] Gai. I. 114-115b. Κικ. pro Mur. 12.—

3] Ἰδ' ἀνωτ. § 392.—4] Gai. I. 115a. 137a, Festus v. remancipatam.

§ 541. 1] Μεταξὺ τῶν personae exceptae τῆς lex Cincia καὶ Furia testamentaria (ἴδ' ἀνωτ. § 486 καὶ κατωτ. § 639) καταλέγονται καὶ οἱ σύζυγοι.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

παρ' ἀμφοτέρων τοῦ εὐεργετήματος τῆς εὐπορίας καὶ ἡ ὑποχρέωσις πρὸς διατροφήν καὶ τήρησιν τῆς συζυγικῆς πίστεως, ἥς μάλιστα ἡ παράβασις συνεπάγεται τὰς τῆς μοιχείας ποινάς². Ἐξ ἑτέρου ἔνεκα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνὴ ἀκολουθεῖ τὴν κατοικίαν, τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὴν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἐθνικότητα αὐτοῦ³, ἐναντίον δὲ τοῦ παρανόμως κατακρατοῦντος αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἐκέκτῃτο παρὰ Ρωμαίοις ἴδιον παράγγελμα, τὸ *interdictum de uxore exhibenda et ducenda*⁴.

§ 542. Τὰ χρηματικὰ ἀποτελέσματα τοῦ γάμου εἰσὶ σπουδαιότερα καὶ προστατεύονται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δικαίου⁵. Ὁ ἀνὴρ μὲν ἐν γένει ὀφείλει νὰ φέρῃ τὰ βάρη τοῦ γάμου (*onera matrimonii*), διὸ καὶ τὰ τῆς διατροφῆς⁶, ἀλλ' ὁμοως συνήθως καὶ ἡ γυνὴ συνεισφέρει τι πρὸς ἀνακούφισιν αὐτῶν, ἡ δὲ συνεισφορά αὕτη, μὴ οὕσα μὲν ἔνεκα τοῦ σκοποῦ δωρεὰ πρὸς τὸν ἀνδρα, δυναμένη δὲ νὰ γείνη εἴτε ὑπὸ τῆς γυναικὸς, εἴτε ὑπὸ παντὸς ἄλλου, πλὴν τοῦ συζύγου, ἀποτελεῖ τὴν προίκα (*dos*)⁷, ἥτις ἐθεωρεῖτο μὲν καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὡς ἠθικὸν τοῦ πατρὸς καθήκον καὶ ὡς συμφέρον τῇ πολιτείᾳ, μετεβλήθη δ' εἰς νομικὴν ὑποχρέωσιν τὸ πρῶτον ἐπὶ Αὐγούστου, τῷ 757 ἀ. κ. Π. διὰ τῆς *lex Julia et P. P.*⁸. Νομικῶς δ' ὑπόχρεαι πρὸς σύστασιν προικὸς εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ οἱ πρὸς πατρός ἀνιόντες, ἐὰν κέκτῃνται περιουσίαν, ἡ δὲ γυνὴ στερῆται τοιαύτης⁹, ἡ δὲ μήτηρ καὶ δὴ καὶ ἐπὶ μὴ γνησίας θυγατρὸς εἶναι ὑπόχρεως μόνον *ex magna et probabili causa* (ἀπὸ μεγάλης καὶ δεδοκιμασμένης αἰτίας) ἢ *lege specialiter* (νόμῳ εἰδικῶς εἰρημέρης)¹⁰. Ἡ προίξ προϋποτίθησι γάμον παρόντα ἢ μέλλοντα, ἡ δὲ κυριότης αὐτῆς συνεστῶτος τοῦ γάμου ἀνήκει τῷ ἀνδρὶ ἢ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον τῷ ἐξουσιαστῇ αὐτοῦ (τοῦτο ὅμως ἀργεῖ παρ' ἡμῖν, διότι ὁ γάμος νῦν ἐπιφέρει αὐτοδικαίως χειραφεσίαν)¹¹, ἀλλ' ἡ φύσις τῆς κυριότητος ταύτης φιλονεικεῖται¹².

§ 543. Ἀντικείμενον τῆς προικὸς δύναται νὰ ᾖ πᾶν στοιχεῖον

2] L. 2 C. 5. 21. 1. 1 C. 5. 12. 1. 20 D. 42. 1. ἀρθρ. 286 Ποιν. Ν.—3] L. 13 C. 42. 1, ἀρθρ. 21 ἀστ. Ν. 29 8) εἰρίου 1856 —4] L. 2 D. 43. 30. 1. 14 C. 5. 4.

§ 542. 1] Ἰδὲ τόμ. Α' § 2.—2] L. 7 pr. D. 23. 3. 1. 20. C. 5. 42. 1. 21 D. 24. 1.—3] Πρὸλ. 1. 3. 76 D. 23. 3. 1. 16 D. 49. 17.—4] Κιν. pro Quint. 31. 1. 2 D. 23. 3. 1. 4 D. 24. 3 1. 49 D. 23. 2. Κατὰ πόσον ὁ θεσμός τῆς προικὸς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐστηροῦ γάμου φιλονεικεῖται. Ἰδὲ Karlowa II. § 17.—5] L. 49 D. 23. 2. 1. 7 C. 5. 11.—6] L. 14 C. 5. 42. Περὶ ταύτης Ἰδὲ Κρατσᾶ αὐτ. § 108. Παπαρ. αὐτ. § 122, Καλλ. Δ' § 76.—7] Ἀρθρ. 98 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.—8] Κρατσᾶ αὐτ. § 426. Παπαρ. αὐτ. § 142, Καλλιγᾶ αὐτ. § 34.

περιουσίας, ἀναλόγως δὲ τῆς φύσεως αὐτοῦ τελεῖται καὶ ἡ μεταβίβασις αὐτοῦ, οἷον διὰ παραδόσεως, ἐκχωρήσεως κτλ. Παρὰ Ρωμαῖοις ὅμως συνιστάτο ἡ προικὶς, κατ' Οὐλπιανόν, τυνήθως τρισὶ τρόποις¹: α') Διὰ datio dotis (δόσεως προικὸς, ἥτοι μεταβιβάσεως τῶν προικῶν ἀντικειμένων εἰς τὸν ἄνδρα), ἥτις ἐν μὲν τῇ στενῇ σημασίᾳ ἐσήμαινεν ὅτι τὸ dare ἐν ταῖς ἐνοχαῖς, ἐν δὲ τῇ εὐρείᾳ τὴν ἄνευ ἀνάγκης προηγουμένης ὑποσχέσεως μεταβίβασιν². β') Διὰ dictio dotis (ἐπαγγελίας προικὸς), ἥτις πιθανῶς ἀπετέλει *verborum obligationem*³ καὶ ἐγένετο δι' ὀρισμένης δηλώσεως ἐν ζῳῇ, ἀλλ' ἄνευ ἐρωταποκρίσεως καὶ μόνον μεταξὺ ὀρισμένων προσώπων, ἥτοι εἴτε τῆς γυναικὸς, συμπράττοντος τοῦ ἐπιτρόπου, εἴτε τοῦ πατρὸς ἢ τῶν πρὸς πατρὸς ἀνιόντων, εἴτε τοῦ ὀφειλέτου τῆς γυναικὸς τῇ ἐντολῇ αὐτῆς⁴. ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ καταργήθη, οἱ δὲ Θεοδοσίους καὶ Βαλεντινιανὸς εἰστέγαγον τὴν pollicitatio dotis, ἥτοι τὴν ἄνευ τύπου τινὸς ὑπόσχεσιν⁵. Καὶ γ') διὰ promissio dotis (ὑπόσχεσις προικὸς), ἥτοι δι' ὑποσχέσεως γινουμένης δι' ἐπερωτήσεως μετὰ τῶν λέξεων *spondeo*⁶ κτλ., ἐν ᾗ ὑπενοεῖτο ἡ αἵρεσις τοῦ γάμου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ καταβολὴ (*numeratio*) τῆς προικὸς ἐγένετο, κατ' ἀρχαίον ἔθος καταργηθὲν ἐν τῷ ἰουστιν. δικαίῳ, ἐντὸς 10 μηνῶν ὡς πρὸς τὰ πράγματα, διὰ τριῶν δ' ἐνιαυσίων δόσεων ὡς πρὸς τὰ χρήματα⁷. Σήμερον δέ, καταργηθέντων τῶν τύπων τούτων, πρὸς σύστασιν προικὸς διὰ δικαιοπραξίας ἐν ζῳῇ, ἀπαιτεῖται συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφο, ἐπὶ δὲ ἀκινήτων καὶ μεταγραφῇ⁸.

Πρὸς τῇ συστάσει τῆς προικὸς δύνανται νὰ γείνωσι καὶ ἄλλαι εἴτε μετὰ τῆς γυναικὸς, εἴτε μετὰ τρίτου συμφωνίαι, ἀναφερόμεναι εἰς αὐτήν (*pacta dotalia*), αἵτινές εἰσιν ἔγκυροι μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἀντικεινται εἰς τὴν φύσιν ἢ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἀντίκειται δὲ π. χ. ἡ συμφωνία περὶ περιελύσεως τῆς προικὸς ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ⁹. Ὡς τοιαύτη πρόσθετος συμφωνία δὲ

§ 543. 1] Ulp. VI. 1 ἴδε καὶ 1. 3 C. 3. 12 (Ἀρχάδιος καὶ Ὀνώριος). — 2] Ἰδ' ἀνωτ. § 394. Gai. II. 63, 1. 6 § 1, 1. 7 § 3, 1. 8. 9 § 2 D. 23. 3. — 3] Ἰδ' ἀνωτ. § 433. — 4] Ἡ φύσις τῆς dotis dictio φιλονεικεῖται διὰ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἴδε Ulp. VI. 2, XI. 20, Gai. Ep. II. 9 § 3. Vat. Fr. § 9. 100, Kx. pro Flac. 35. — 5] L. 4 C. Th. 3. 13, 1. 6 C. 5. 11. — 6] L. 41 pr. 23. 3, Ulp. VI. 2, Plau. Trin. V. 2. 34, Gai. Ep. II. 9 § 3. — 7] Πολύβ. XXXII. 13, Kx. ad Att. XI. 2. 25, arg. 1. 34 § 2 C. 5. 12. — 8] Ἀρθρ. 48 N. Χαριτ., ἄρθρ. 4 N. Μεταγρ.—9] L. 2 D. 23. 4, 1. 3 C. 5. 11.

δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ἡ διατίμησις (*aestimatio*) τῆς προικὸς (προῖξ διατετιμημένη), ἐμφανιζομένη ὑπὸ ποικίλης μορφᾶς ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ· εἴτε δηλ. γίνεται, ὅπως ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισθῇ ἡ ἀξία τῆς προικὸς καὶ οὕτως ἐν ἐνδεχομένη καταστροφῇ τῶν προικῶν ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ ἀνδρὸς ἀποσοβηθῶσιν αἱ δυσχέρειαι τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀξίας (*aestimatio taxationis causa* κατὰ τοὺς νεωτ.) καὶ ἐν ταύτῃ ἡ φύσις τῆς προικὸς οὐδόλως ἀλλοιούται ¹⁰. εἴτε συνομολογεῖται διαζευκτικὴ ἐνοχὴ διὰ τῆς διατιμήσεως, ὑποχρεομένου τοῦ ἀνδρὸς ν' ἀποδώσῃ κατ' ἐπιλογὴν αὐτοῦ (ὅτε γίνεται ἀπεριόριστος κύριος τῆς προικὸς) ἢ τῆς γυναικὸς τὰ προικῶα ἢ τὴν διατίμησιν ¹¹. εἴτε τέλος γίνεται διατίμησις λόγῳ πωλήσεως (*venditionis causa*, ἥτις μάλιστα καὶ τεκμαίρεται ἐν ἀμφιβολίᾳ), ὅτε ὁ ἀνὴρ γίνεται, ὡς οἰονεὶ ἀγοραστής, ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος κύριος τῶν προικῶν· ἡ δὲ διατίμησις αὕτη μετέχει μὲν κατὰ πολλὰ τῆς φύσεως τῆς ἀγοροπωλησίας, ἀλλὰ σπουδαίως ἐπηρεάζεται καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς προικὸς ¹². Τέλος παρ' ἡμῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλο εἶδος διατιμήσεως, οὐδὲν κοινὸν πρὸς ταῦτα ἐχούσης, ἢ χάριν τῆς ἐπιβολῆς τοῦ νομίμου χαρτοσήμου.

§ 544. Συνεστῶτος τοῦ γάμου ἡ δύνατο ὁ ἀνὴρ κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ὡς κύριος νὰ διαθέτῃ τὴν προῖκα κατὰ βούλησιν, ἀπομένων προσωπικῶς ὑπόχρεως πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῆς. Τοῦτο ὅμως ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνον ὡς πρὸς τὰ προικῶα ἀκίνητα καὶ διὰ τῆς *lex Julia de adulteriis* ¹, ἐπὶ Αὐγούστου (ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ *de fundo dotali*) ἀπηγορεύθη ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀκινήτων ἄνευ συναινέσεως τῆς γυναικὸς, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος ². ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐφιλονεικεῖτο μέχρις Ἰουστινιανοῦ, ὅστις λύων τὴν φιλονεικίαν ἐξέτεινε μὲν αὐτὸν ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀλλὰ περιώρισεν εἰς μόνον τὰ μὴ διατετιμημένα λόγῳ πωλήσεως (*ἀδιατίμητα*) ἀκίνητα, ὧν τὴν ἀπαλλοτρίωσιν ὑπὸ εὐρυτάτην ἐννοίαν (ἥτοι οὐ μόνον τὴν μεταβίβασιν κυριότητος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐν γένει μείωσιν τῶν ἐπ' αὐτῶν δικαιωμάτων) ἐκῆρυξεν ἀπολύτως ἄκυρον καὶ ἐὰν συναινέσει τῆς γυναικὸς ἐγένετο ³. ἐπιτρέπεται οὐχ ἥττον ἢ ἀπαλλο-

10] L. 66 § 3 D. 24. 3. 1. 21 C. 5. 12.—11] L. 40 § 6, 1. 11 D. 23. 3. 1. 66. § 3 D. 24. 3. Vat. fr. § 114.—12] Ἴδε Κρισταῦ αὐτ. § 1 6. 417. 419.

§ 544. 1] Ἴδε τόμ. Α' § 137.—2] Gai. II. 63, 1. 42 D. 41. 3.—3] L. un. C. 5. 43, pr. 1. 2. 8.

πρώσις εἴτε χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς γυναικὸς γινομένη, εἴτε ὁσάκις τοῦτο οὐδόλως βλάπτεται, εἴτε ἂν γίνηται κατ' ἀνάγκην¹.

Ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς προικὸς ὁ σύζυγος ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ἐπιμέλειαν οἷαν ἐν τοῖς ἰδίοις (quam suis), ἡ δὲ γυνὴ δύναται ἐν ὠριμμέναις περιπτώσεσι ν' ἀπαιτήσῃ καὶ ἀσφάλειαν², κατὰ δὲ τὸ νεώτερον ρωμ. δίκαιον ἐκέκτητο νόμιμον ὑποθήκην ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρός, παρ' ἡμῖν δὲ τίτλον ἐκ τοῦ νόμου πρὸς ἐγγραφὴν ὑποθήκης³.

§ 545. Ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ προικοδότη, ἡ προῖξ διακρίνεται εἰς α) dos profecticia (πατρικὴν), τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἢ πρὸς πατρός ἀνιόντος διδομένην ἐκ τῆς περιουσίας αὐτῶν, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, οὐχὶ ὁμῶς ἂν δίδεται πρὸς ἐκτέλεσιν ἄλλης ὑποχρεώσεως, π. χ. πρὸς ἐκπλήρωσιν ὕρου τεθειμένου ἐν δώρεῳ πρὸς τὸν πατέρα⁴· καὶ β) adventicia (παρὰ ἐξωτικοῦ, ἀπροσπόριστον), τὴν διδομένην παρὰ τῆς γυναικὸς ἢ παντὸς ἄλλου⁵. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν σύστασιν τῆς προικὸς συνομολογήθῃ ἡ λυθέντος τοῦ γάμου ἀπόδοσις αὐτῆς τῷ συστήσαντι (πλὴν τῆς γυναικὸς), ἡ προῖξ καλεῖται recepticia (ἀναληπτέα)⁶.

§ 546. Ἡ προῖξ, ὡς χρησιμεύουσα μόνον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν βαρῶν τοῦ γάμου, δεόν νὰ ἐπιστραφῇ μετὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ, κατὰ τῆς ἐξῆς διακρίσεις ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ. α') Ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρός ἢ ἀναιτίου διαζυγίου, ἡ μὲν αὐτεξουσία γυνὴ ἐλάβανεν αὐτὴ τὴν προῖκα, οἱ δὲ κληρονόμοι αὐτῆς, κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, μόνον ἂν ὁ ἀνὴρ εἶχε καταστῇ ὑπερήμερος ζωῆς τῆς γυναικὸς, κατὰ δὲ τὸν Ἰουστινιανὸν πάντοτε ἡ δ' ἐξουσία ἐλάβανεν αὐτὴν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ⁷· ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη σήμερον, διότι ὁ γάμος συνεπάγεται αὐτοδικαίως χειραφεσίαν⁸. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναληπτέας προικὸς ἡ ἀγωγή χορηγεῖται τῷ προικοδότη⁹. Καὶ β') εἰ δ' ὁ γάμος λυθῇ διὰ τοῦ θανάτου τῆς γυναικὸς ἡ μὲν ἀπροσπόριστος προῖξ κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἀνήκεν εἰς τὸν ἄνδρα, κατὰ δ' Ἰουστινιανὸν τοῖς κληρονόμοις τῆς γυναικὸς, ἡ δ' ἀναληπτέα τῷ προικοδότη¹⁰· ἡ δὲ πατρικὴ ἐπίσης τῷ προικοδότη (πατρὶ ἢ πρὸς

4) Ἴδε Κρασσά αὐτ. § 127, Παπαρ. αὐτ. § 150. — 5) L. 17 pr. D. 23. 3. 1. § 2 D. 24. 3. — 6) Ἴδ' ἄνωτ. § 376 καὶ ἀρθ. 11 § 4 N. Ὑποθ.

§ 545. 1) L. 5 § 1. 2. 3. 4. 7 D. 23. 3. Ulp. IV. 3. — 2) Ulp. VI. 3. 5. 3) Ulp. VI. 5. 1. 31 § 2 D. 39. 6.

§ 546. 1) L. 5 § 9 D. 23. 3. 1. 8 pr. D. 3. 3. Ulp. VI. 7. Val. I. r. § 112. 1. 1 § 4 C. 5. 13. — 2) Ἴδε Κρασσά αὐτ. § 115. Παπαρ. αὐτ. § 167. 168. — 3) L.

πατρός ἀνιόντι), εἴτε κατέλιπε τέκνα ἢ γυνή, εἴτε μή, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ τὸ $\frac{1}{8}$ δι' ἕκαστον τέκνον· τὴν παρακράτησιν ὅμως ταύτην κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανός ⁴. Μεγάλη ὅμως καὶ ἀρχαιοτάτη ἀπὸ τῶν γλωσσογράφων φιλονεικία ὑπάρχει, περὶ τοῦ ἐὰν διὰ τῆς αὐτῆς διατάξεως ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγε καὶ διακρίσιν μεταξὺ ὑπεζουσίας καὶ αὐτεζουσίας θυγατρὸς καὶ ὅταν ὑπάρχωσι τέκνα· ἀλλ' ἡ φιλονεικία αὕτη ⁵ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ⁶. Μετὰ τῆς προικὸς δέον νὰ ἐπιστροφῶσι καὶ αἱ προσθῇται πλὴν τῶν καρπῶν, περὶ ὧν μάλιστα οὐδ' ἐναντία συμφωνία ἰσχύει ⁷. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τῶν μὲν ἀντικαταστατῶν ἔδει νὰ γείνη ἐντὸς τριῶν ἐνιαυσίων προθεσμιῶν, τῶν δὲ λοιπῶν ἀμέσως ⁸. Πρὸς ἀνάληψιν δ' ἐχορηγοῦντο, κατὰ τὸ μέχρις Ἰουστινιανοῦ δίκαιον, δύο ἀγωγαί, ἥτοι ἐὰν μὲν ὑπῆρχεν ἐπερώτησις περὶ τῆς ἐπιστροφῆς, ἡ *actio ex stipulatu*, ἄλλως δ' ἡ *actio rei uxoriae* ⁹. Ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ ταύτῃ ἀγωγῇ, ὅτε οὕση *bonae fidei*, ἐξ οὗ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἡθικὴ σχέσις τοῦ γάμου ¹⁰, ὁ σύζυγος ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ μέρος τῆς προικὸς κυρίως α') *propter mores* (ἐνεκα τῶν ἠθῶν), ἥτοι ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου ἐνεκα μοιχείας τῆς γυναικὸς τὸ $\frac{1}{8}$, ἢ ἐνεκα ἐλαφροτέρων παραπτωμάτων τὸ $\frac{1}{8}$ ¹¹. β') *propter liberos* (ἐνεκα τῶν τέκνων) ἐπὶ διαζυγίου, ἐνεκα πταίσματος μόνης τῆς γυναικὸς $\frac{1}{8}$ δι' ἕκαστον τέκνον, ἐν ὅλῳ ὅμως οὐχὶ πλέον τοῦ $\frac{1}{2}$ τῆς προικὸς ¹² καὶ γ') *propter impensas necessarias et utiles* (ἐνεκα ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων δαπανῶν) ¹³. Ἐπίσης ἐδικαιοῦτο πᾶς ἐξωτικὸς ἐναγόμενος πρὸς ἀπόδοσιν τῆς προικὸς ν' ἀντιτάξῃ εἰς συμψηφισμὸν πᾶν ὅ,τι ἡ γυνὴ ἔλαβεν ἐκ διαθήκης τοῦ ἀνδρός (*edictum de alterutro*), ἥτοι ἡ γυνὴ ὠφείλε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ προικὸς καὶ τῇ διαθήκῃ καταλειφθέντος ¹⁴. ὁ δ' ἀνὴρ ἐναγόμενος ἀπῆλπε τοῦ *benef. competentiae* ¹⁵.

Ἡ *actio ex stipulatu* ἐκρίνετο ὡς πᾶσα ἐξ ἐπερωτήσεως ἀγωγῇ, ἄνευ τῶν ἀνωτέρω ἰδιαζόντων ἀποτελεσμάτων· ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε καὶ

un. § 13 C. 5. 43. — 4] Ulp. fr. VI. 3-5, Vat. Fr. § 108, 1. un § 5. 6 C. 5. 43.—5] Τὰ περὶ τῆς περιωνύμου ἀποφάνσεως τοῦ Βουλγάρου καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς πεποιθήσεως οὐσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ¹⁰⁸ ἐν Κρατσᾷ Οἰκον. § 114 σημ. 5.—6] Ἰδὲ Παπαρ. αὐτ. § 168 καὶ Κρατσᾷ Οἰκον. § 144 σημ. 5 Κριτῶν ἔλθεσις ἐπὶ τῷ Σχοιτ. Διαγωνίσμ. (1890) σελ. 28 ἐπ.—7] L. 4 D. 23. 4, 1. 10 § 1. 2, 1. 69 § 9 D. 23. 3.—8] Ulp. VI. 8. 13.—9] L. 29 § 1 D. 23. 4, 1. 45 D. 24. 3, Κικ. Top. 17, de off. III. 15, Coll. X. 2, Ulp. VI. 6.—10] L. 2 D. 4. 4 —11] Ulp. VI. 12.—12] Κικ. top. 4. 49, Ulp. VI. 40.—13] L. 18 pr. D. 23. 5, 1. 8 D. 25. 1.—14] L. un § 3 C. 5. 13.—15] L. 42, 13. 21 D. 24.

τὸ καλούμενον *judicium de moribus* (παρεμπιπτούσα περὶ κλήων δίκη), δι' οὗ ὁ ἀνὴρ ἠδύνατο ἐπὶ διαζυγίου ἕνεκα πταισματος τῆς γυναικὸς νὰ κρατήσῃ μέρος τῆς προικὸς *propter mores*¹⁶. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅμως συνήνωσε τὰς δύο ταύτας ἀγωγὰς εἰς μίαν, τὴν *actio ex stipulatu*, ἀλλὰ κατέστησεν αὐτὴν *actio bonæ fidei*· κατήργησε δὲ τὰ ἀνωτέρω δικαιώματα παρακρατήσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ *edictum de alterutro* καὶ ἐχορήγησε τῇ γυναικὶ *rei vindicatio* διὰ τὰ κατὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ὑπάρχοντα προικῶα, ὁρίσας προθεσμίαν ἀποδόσεως ἐνιαυσίαν μόνον ὡς πρὸς τὰ κινητὰ καὶ διατάξας τὴν παραχρῆμα ἀπόδοσιν τῶν ἀκινήτων¹⁷.

§ 547. Ἡ μὴ δοθεῖσα προικὰ περιουσία τῆς γυναικὸς παραμένει τῇ κυριότητι αὐτῆς καὶ καλεῖται *παράθερα* (*parapherna*). Ὁ ἀνὴρ οὐδὲν δικαίωμα ἔχει ἐπ' αὐτῆς, οὐχ ἥττον δύναται νὰ διαχειρίζηται αὐτὴν τῇ ἐντολῇ τῆς γυναικὸς (ὅτε εὐθύνεται μόνον διὰ *diligentiam quam suis*)· τότε δὲ συνήθως συνετάσσετο κατάλογος τῶν πραγμάτων (*rerum libellus*), ὑπογραφόμενος παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, χάριν τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀποδόσεως¹, σήμερον δὲ χορηγεῖται τῇ γυναικὶ χάριν ἀσφαλείας τίτλος ἐκ τοῦ νόμου πρὸς ἐγγράφην ὑποθήκης².

§ 548. Διάφορος τῆς τε κοινῆς δωρεᾶς μεταξὺ συζύγων, ἥτις ἀπαγορεύεται καὶ τῆς ἐπιτρεπομένης μεταξὺ μνηστῶν¹, εἶναι ὁ θεσμὸς τῆς πρὸ γάμου δωρεᾶς (*donatio ante nuptias*), ἐλευθέρως τῶν περιορισμῶν τῆς κοινῆς² καὶ ἐμφανισθείσης ἐν τοῖς μετὰ τὴν Μ.Κωνσταντῖνον χρόνοις. Τὰ περὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης πολλαχῶς φιλονεικοῦνται, ἕνεκα κυρίως τῆς ἐλλείψεως συστηματικῆς ἐργασίας ἐν τῇ ρωμαϊκῇ καὶ τῇ καθαρῶς βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ³.

Ἡ δωρεὰ αὕτη συνιστᾶται ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος ἢ τρίτου τινὸς ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, ἀλλ' οὐδεὶς ὑποχρεοῦται εἰς τὴν σύστασιν αὐτῆς. Κατὰ διάταξιν δὲ τοῦ Ἰουστίνου ἐπετρέπη καὶ ἡ συνεστῶτος τοῦ γάμου αὐξήσις αὐτῆς, ὑπὸ δὲ Ἰουστινιανοῦ καὶ

3 καὶ ἀνωτ. § 414 σημ. 2. — 16] Gai. IV. 102, l. 5 pr. D. 23. 4. Περὶ τοῦ *judicium* τούτου ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία γνώμων· τὰ νεώτατα παρὰ Karlowa II. σ. 245 ἐπ. — 17] L. un. C. 5. 13. Περὶ προικὸς ὑπάρχει καὶ ἡ κατὰ τὸν Γ' Σγούτ. διαγων. βραδευθεῖσα πραγματεία τοῦ κ. Κ. Πολυγένης.

§ 547. 1] L. 9 § 4 D. 23. 3, l. 8. 13 C. 5. 14. — 2] Ἀρθρ. 11 § 4 Ν. Ὑποθ.

§ 548. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § § 486 α) 536. — 2] Νεαρά 119 κεφ. α'. — 3] Ἡ δωρεὰ αὕτη ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ α' Σγουτείου διαγωνισμοῦ, καθ' ὃν ἐβραβεύθη ἡ τοῦ κ. Α.

ἡ κατὰ πρῶτον σύστασις, διὸ ἀπεκάλεσεν αὐτὴν διὰ γάμους δωρεάν (donatio propter nuptias), ἀλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν οὐχὶ πέραν τοῦ ποσοῦ τῆς προικὸς ⁴. Συνεστῶτος τοῦ γάμου κύριος μὲν καὶ διαχειριστὴς τῆς δωρεᾶς ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἀπαγορεύεται αὐτῷ ἡ ἐκποίησης ἀκινήτων ἢ ἡ ἐπιβάρυνσις αὐτῶν δι' ἐμπραγμάτων δικαιομάτων, πλὴν ἐὰν συναινέσῃ ἡ γυνή, τὴν δὲ συναινέσιν αὐτῆς ἐπαναλάβῃ μετὰ διετίαν ἐνόρκως, ὁ δ' ἀνὴρ εἶναι εὐπορος ⁵. Ἀλλ' ἡ διαχειρίσις μεταβαίνει τῇ γυναικί, ἐὰν ὁ ἀνὴρ ἀπορήσῃ, κατὰ διατάξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ᾧ πρότερον μετέβαινεν αὐτῇ εἰς πλήρη κυριότητα, ἐπὶ τῷ πλάσματι τοῦ διαζυγίου ⁶. Λυομένου δὲ τοῦ γάμου τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς ἢ διὰ διαζυγίου ἐξ ὑπαιτιότητος αὐτοῦ, μὴ ὑπαρχόντων μὲν τέκνων ἡ δωρεὰ μεταβαίνει ἀπεριορίστως τῇ γυναικί, ὑπαρχόντων δὲ μόνῃ ἡ ἐπικαρπία αὐτῆς, ἡ δὲ κυριότης μόνον κατὰ παιδὸς μοῖραν, πλὴν ἐναντίας συμφωνίας ⁷.

Τοιαύτη ἦτο κατὰ τὰ γενικώτερα ἡ κατάστασις τοῦ θεσμοῦ κατὰ τὸ Ἰουστίν. δίκαιον. Αἱ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς καὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ Λέοντος οὐδόλως συνέτειναν εἰς τὴν συστηματοποίησιν τοῦ θεσμοῦ. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ποσὸν τῆς δωρεᾶς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς ὀρίζει, ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἰσότης αὐτῆς πρὸς τὴν προῖκα ⁸, ὡς πρὸς δὲ τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου δικαιώματα τῶν συζύγων ὁ Λέων διὰ τῆς 20 Νεαρᾶς (ἐν ᾗ ἡ δωρεὰ καλεῖται *υπόβολον*), ἀπεφάνηκε, ὅτι κυρία μὲν τῆς δωρεᾶς γίνεται ἡ γυνή, ἅμα τῇ συνάψει τοῦ γάμου, ἀλλ' ἡ διαχείρισις ἀνήκει τῷ ἀνδρὶ, ὑπὸ τὸν αὐτὸν καὶ πρότερον περιορισμὸν τῆς μὴ ἀπαλλοτριώσεως. Πολυπλοκώτερον ὅμως ὥρισθησαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς λύσεως τοῦ γάμου διὰ τοῦ θανάτου μὴ ὑπαρχόντων δηλ. τέκνων ὁ μὲν ἐπιβίων ἀνὴρ παρακρατεῖ τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς προικὸς, τῶν λοιπῶν $\frac{3}{4}$ ἀνηκόντων τοῖς κληρονόμοις τῆς γυναικὸς, ἡ δ' ἐπιζήσασα γυνὴ λαμβάνει ὁλόκληρον τὴν δωρεάν ⁹. Ὑπαρχόντων δὲ τέκνων, ὁ ἐπιβίων σύζυγος λαμβάνει μόνον τὴν διαχείρισιν, διαρκοῦσαν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ νεωτάτου τῶν τέκνων, δυναμένην ὅμως νὰ παραταθῇ διὰ συμφωνίας. Μετὰ τὸ ὅπωςδῆποτε ὅμως πέρας τῆς διαχειρίσεως ταύτης ἀπομένει εἰς τὸν γονεᾶ μόνον ἴσον πρὸς τὸ

Μομφερράτου πραγματεία.—4] § 3 J. 3, 47, Θεοφίλ. αὐτ., 1. 10 C. 5, 14, Νεαρὰ 22 κεφ. η'.—5] Νεαρὰ 61 κεφ. α' § 3, 4.—6] L. 24 pr. § 1 D. 24, 3, 1. 29 C. 5, 12.—7] Νεαρὰ 98 κεφ. α' Νεαρὰ 127 κεφ. γ'.—8] Ἐκλογὴ II, 3, ἐνθα ἡ δωρεὰ αὕτη φέρεται ὑπὸ τὴν φράσιν *ut in epandesi auctoritate potestatis*.—9] Ἐκλογὴ II, 4, Ἐπανα-

ἐκάστου παιδὸς μέρος ¹⁰. Κατόπιν ἡ μετὰ τοὺς Ἰσαύρους νομοθεσία ἐπέζητησε τὴν ἀνατροφὴν τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν διατάξεων, ἀλλὰ προσέκρουσε κατ' ἐθίμων ἐρριζωμένων, διὸ κηαγκάσθη νὰ καινοτομήσῃ διαφοροτρόπως ἀπέναντι τῆς Ἰουστιν. νομοθεσίας καὶ δὴ ἐν τοῖς ἀπατελέσμασι τῆς δευτερογαμίας ¹¹. οὐδὲ τὴν ἰσότητά δὲ μεταξὺ προικὸς καὶ ὑποβάλου, ἣν ἀνέγραψεν ὁ Ἰουστινιανός, κλονήθη νὰ διασώσῃ καὶ οὕτως ἐπέτρεψε Λέων, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου, καίτοι μετ' ἀντιπαθείας, τοῖς συμβαλλομένοις νὰ ὀρίζωσι κατὰ βούλησιν τὴν τοῦ ὑποβάλου ποσότητα. Ὡσαύτως δ' ὥρισεν ὅτι ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου διὰ τοῦ θανάτου καὶ ἀνευ τέκνων ὁ ἐπιβιὼν ἀνὴρ παρακρατεῖ μόνον ὀλοκλήρον τὸ ὑπόβαλον, τῆς τύχης τῆς γυναικὸς οὐδὲνως μεταβληθείσης ¹². ὑπαρχόντων δὲ τέκνων, ἡ μὲν γυνὴ λαμβάνει τὴν μὲν ἐπικαρπλίαν ὀλοκληρίου τοῦ ὑποβάλου, τὴν δὲ κυριότητα κατὰ παιδὸς μοῖραν, ἀλλὰ κατὰ ποικίλους τρόπους ἀγαλόνως τῆς σχέσεως τοῦ ὑποβάλου πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρὸς περιουσίαν, ὁ δ' ἀνὴρ ὅ,τι καὶ πρότερον ¹³. Κατὰ τὰ λοιπὰ διετήρησεν ὁ Λέων τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κρατοῦντα.

Τὸ περιπλοκώτατον τοῦτο καὶ ἐκ διαφόρων διατάξεων συμπεφυρμένον σύστημα συναντήσας ὁ Ἀρμενόπουλος, περιέλαβεν ἐν τῇ *Ἐξαριθμῷ* τὰ ἐν ταῖς Νεαφαῖς τοῦ Λέοντος ὀρίζόμενα, ἀλλὰ μετὰ τῶν δι' ἐθίμων ἐπιγενομένων τροποποιήσεων ¹⁴, ὧν ἡ σπουδαιότατη εἶναι, ὅτι ἡ δωρεὰ θεωρεῖται ὡς ὑποχρέωσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐν ἑλλείψει ρητῆς μνημείας ἀνέρχεται εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς προικὸς, ἀπαιτητὴ δὲ καθίσταται ἅμα τῇ λύσει τοῦ γάμου διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρὸς ¹⁵. Ἀλλὰ ταῦτα κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ὡς μὴ ἀπορρέοντα ἐξ αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ¹⁶, ἀργοῦσι νῦν. Ὡς πρὸς τὸν τύπον δὲ τῆς δωρεᾶς ταύτης κατὰ μὲν τὸ ρωμ. καὶ βυζαντ. δίκαιον ἰσχύουσι σιμεθόν, κατὰ δὲ τὸ παρ' ἡμῶν ἐξ ὀλοκληρίου τὰ τῆς κοινῆς δωρεᾶς ἐν ζωῇ ¹⁷.

γωνή XIX. 5, Νεαφά Λέοντ. 20.—10] *Ἐκλογὴ* II. 6.—11] Zachar. Nov. const. imp. post. Justin. I. 31. II. *Ἐπαγωγὴ* XIX. 7. 8.—12] Νεαφά Λέοντ. 20.—13] Νεαφά Λέοντ. 22.—14] *Ἐξαριθμ.* Δ' 13.—15] *Ἐξαριθμ.* αὐτ. § 1. 2. — 16] B. Δ. 23 Φεβρ. 1835.—17] L. 8 C. Th. 3. 5, 1. 4 C. Th. 8. 42, 1. 17 C. 5. 3, II. 34 C. 8. 54, Νεαφά 419 κερ. α', 127 κερ. ε', κερ. 48. N. Χαροτο. 1887.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

§ 549. Λόγοι λύσεως τοῦ γάμου. Διακρίσεις. — § 550. Διαζύγιον. Ἱστορία. — § 551. Τὸ διαζύγιον ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. — § 552. Δεύτερος γάμος. — § 553. Ἀγαμία. Ἀτεκνία.

§ 549. Οἱ λόγοι τῆς λύσεως τοῦ γάμου δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοδικαίως ἐπερχομένους καὶ τοὺς τῇ ἐνεργείᾳ τῶν συζύγων. Εἰς τὸ πρῶτον εἶδος ἀνήκουσιν: α') Ὁ θάνατος¹. θνήσκοντος τοῦ ἀνδρός ἡ γυνὴ ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὸ πένθιμον ἔτος, διατηρεῖ δὲ τὸ ὄνομα, τὴν κοινωνικὴν θέσιν κτλ. αὐτοῦ². β') Ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας λόγῳ ποινῆς (servitus pœnae), ὅπερ ἐπὶ μὲν τῆς εἰς μεταλλοὺν καταδίκης κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ³, σήμερον δὲ γενικῶς ἀργεῖ. γ') Ἡ ἐν πολέμῳ αἰχμαλωσία, μεθ' ἣν συναπτόμενος τυχὸν πάλιν ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο νέος⁴. πιθανῶς ὅμως κατ' αὐτὴν τὴν lex Julia et P. P. ἡ πενταετὴς αἰχμαλωσία τοῦ ἀνδρός, εἰς ἣν ἀμφίβολος ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἐθεωρεῖτο ὡς λόγος διαζυγίου⁵. Ὁ Κωνσταντίνος κατεβίβασε τὸ διάστημα εἰς τετραετίαν, ὃ δ' Ἰουστινιανὸς ἐπανήνεγκε τὸ δικαίον τῆς lex Julia⁶, ἀλλὰ διὰ νεωτέρας Νεαρᾶς καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἐκρίθη ὡς ἀπουσία καὶ ἀπητήθη ἡ ἀπόδειξις τοῦ θανάτου⁷. δ') Ἡ ἐπιγένεσις κωλύματος συγγενείας (κατὰ τοὺς νεωτ. incestus superveniens), π. χ. υἱοθετοῦντος τοῦ πενθεροῦ τὸν γαμβρόν, ὅπερ ἀργεῖ σήμερον⁸. ε') Ἡ μεταβολὴ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, π. χ. γινομένου συγχλητικῆς τοῦ συζύγου ἀπελευθέρως, ὅπερ κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁹ καὶ ς') ὑπὸ τινος ὅρου ἡ ἐκλογὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου¹⁰.

§ 550. Τῇ ἐνεργείᾳ δὲ τῶν συζύγων ἢ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν λύεται ὁ γάμος διὰ τοῦ διαζυγίου (divortium, vel a diversitate mentium,

§ 549. 1] L. 1 D. 24. 2. — 2] L. 13 C. 12. 1. Ἀνωτ. § 535 γ'). — 3] Ἰδ' ἀνωτ. § 252 σημ. 16 καὶ l. 56 D. 24. 3. — 4] L. 1 D. 24. 2, l. 12 § 4, l. 14 § 1 D. 49. 15. — 5] L. 6 D. 24. 2, l. 8 D. 49. 15. — 6] L. 7 C. 5. 17, Νεαρὰ 22 κεφ. 7. — 7] 117 κεφ. 11. — 8] L. 67 § 3 D. 23. 2, Κρατῆς αὐτ. § 175 — 9] L. 16 D. 23. 1, l. 16 pr. D. 23. 2, l. 28 C. 5. 4. — 10] Παπαρρηγ. αὐτ. § 76.

vel quia in diversas partes eunt¹..., ὡς πρὸς δὲ τὸν προκα-
λοῦντα αὐτὸ καλούμενον repudium²), οὗτινος θεμελιώδης βάσις ἐστίν
ἡ πρόθεσις ἐπὶ διηγεσθαι διαιρέσει (perpetua dissensio), διὸ ἐάν τις
ἐν θυμῷ εἴπῃ ἢ πράξῃ τι, ἀλλ' ὑποστρέψῃ, οὐ διαζέγγνυται³. Τὰ περὶ
διαζύγιον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις μέχρι τῆς β' περιόδου δὲν εἶναι
εὐκρινῆ. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Διονυσίου⁴ ὁ διὰ confarreatio συ-
σταθεὶς γάμος ἦτο ἀδιάλυτος, ὁ δὲ σύζυγος ἐπὶ φθορᾷ σώματος καὶ
ἐπὶ τοῦ οἴνου πίπειν εἶχε δικαίωμα τιμωρίας τῆς γυναικὸς. Ὅμως ἀλ-
λαχοῦ μνημονεύεται⁵, ὅτι ὁ Ρωμύλος ἔταξεν ὠρισμένους λόγους ὑπαι-
τιότητος τῆς γυναικὸς, τὴν γραφμακίαν τῶν τέκνων, τὴν παίδων ἐπο-
βολὴν⁶ καὶ τὴν μοιχείαν, ἐπέβαλε δὲ ποινὰς κατὰ τοῦ ἀσθαριέτου δια-
ζυγίου τοῦ ἀνδρός. Αἱ δὲ πληροφορίαι αὗται δύνανται νὰ συμβέβησθῶ-
σιν, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ κατὰ Διονύσιον τιμωρία τῆς γυναικὸς ἡδύ-
νατο νὰ γείνη διὰ τῆς ἀποπομπῆς αὐτῆς⁷. Πιθανῶς κατόπιν ἐνεφα-
νίσθη ἡ diffarreatio, καθ' ἣν ἐτελοῦντο ἀντιστρόφως τὰ τῆς confar-
reatio καὶ καθ' ἣν πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα καὶ σκυνθρωπά,
κατὰ Πλούταρχον, συνέβαινον⁸. Ἐπὶ τῆς coemptio ὅμως καὶ τοῦ usus
τὸ διαζύγιον ἐπετρέπετο καὶ δὲν φέρονται μὲν ὠρισμένοι λόγοι αὐτοῦ,
ἀλλὰ βεβαίως ἔσχυν οἱ ἐπὶ τῆς confarreatio. Τὴν ἐλευθερίαν δὲ τοῦ
διαζυγίου περιέστελλον οἱ κήνσωρες καὶ τὰ ἥθη, διὸ μνημονεύεται ὡς
τι ἐξαιρετικὸν τὸ διαζύγιον τοῦ Spurius Carvilius Ruga, ὡς δῆ-
θεν τὸ πρῶτον γενόμενον ἐν Ρώμῃ, κατὰ τὸ 520 ἀ. κτ. Π.⁹, ἐν ᾧ
εἶναι βέβαιον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ, τῷ 447, ἐγένετο ἕτερον τὸ τοῦ L. An-
tonius.¹⁰ Ἀλλὰ τὸ διαζύγιον τοῦ Ruga εἶχε τι τὸ πρωτότυπον ἐν τῇ
δικαιολογήσει ἀπέναντι τῆς κοινῆς γνώμης, διότι οὗτος ἐστηρίχθη ἐπὶ
τοῦ κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ γάμου συνήθως λεγομένου, ὅτι διὰ τὸν γά-
μον συνάπτεται liberorum quaerendorum causa (χάριν τῆς

§ 350. 1] L. 2 pr. D. 24. 2 — 2] Π. γ. 1. 57 D. 24. 1, 1. 2 § 1, 1. 3. 4 D.
24. 2.—3] L. 3 D. 24. 2.—4] Π. 25.—5] Πλούτ. Ρωμ., 22.—6] Προτιμητέα ἡ
γραφὴ παίδων, ἀντὶ τῆς κλειδίων (ἣν εἶχον δεχθῆ ἐν τῇ α' ἐκδόσει), διὰ τὸ ἀπροσ-
διόνησον ταύτης, ὡς ἐκφράζεται ὁ Κοραῆς (Πλουτ. Βίαι Ι. σελ. 375), καίπερ δεχό-
μενος αὐτὴν (σελ. 56). — 7] Πρὸς Karlowa αὐτ. σ. 187, ὅστις καὶ δέχεται τὴν
γραφὴν κλειδίων ὑποβολήν, εἰκάζων ὅτι, σημαίνουσα τὴν παραποίησιν τῶν κλειδίων τῆς
cella vinaria (οἰνωῆς), ταυτίζεται πρὸς τὸ οἶνον πίπειν τοῦ Διονυσίου.—8] Paul.
Diac. v. D. diffarreatio, Πλούτ. Ρωμ., 50.—9] Gell. N. A. IV. 3, XVII.
21. i. f., Val. Max. II. 1 § 4, § 4, Διονύσιος. II. 25.—10] Val. Max. II.

κτήσεως τέκνων), μὴ ἔχων δ' αὐτὸς τέκνα ἐδικαιούτο, εἶπε, ν' ἀποδιώξῃ τὴν γυναῖκα ¹¹. Ὅπως δὴποτε ἐν τῇ 6' περιόδῳ τὸ διαζύγιον ἦτο νομικῶς ἀπεριόριστον, οἱ δὲ ἠθικοὶ περιορισμοὶ ὑπεχώρησαν τῇ ἐκλύσει τῶν ἡθῶν, διὸ καὶ ὁ Κικέρων αὐτὸς διαζεύγνυται χάριν κτήσεως νέας προικὸς, Κάτων δὲ ὁ νεώτερος παραχωρεῖ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ εἰς ἕτερον ¹². Καὶ προήγετο ἡ ἐκλυσις διὰ τῆς ἀδείας τοῦ συνάπτειν γάμον μετὰ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ¹³, οὐδεὶς δ' ἐπεβάλλετο τῷ διαζυγίῳ τύπος, φιλονεικουμένου μάλιστα, ἐὰν ἀπητείτο καὶ ἀπλῇ κτλ. ἀνακοίνωσις ¹⁴. Ἀπὸ Αὐγούστου ὅμως ἡ ἀκολασία αὕτη ἤρξατο περιοριζομένη διὰ νόμων. Πρῶτη ἡ lex Julia de adulteriis ὥρισε τύπον τοῦ μονομεροῦς διαζυγίου (οὗ ἄνευ ἡ διαζευγνομένη γυνὴ δὲν ἀπηλλάσσετο τῶν ποινῶν τῆς μοιχείας), ἤτοι τὴν δι' ἀποστολῆς οἰκογενειακοῦ ἀπελευθέρου καὶ 7 πολιτῶν Ρωμαίων, ὡς μαρτύρων ἀνακοίνωσιν ¹⁵. Κατὰ δὲ τὴν lex Julia et P. P. ἀπηγορεύθη τῇ ἀπελευθέρᾳ ἡ ἀποστολὴ διαζυγίου τῷ πάτρωνι, ἄνευ τῆς συναίνεσεως αὐτοῦ, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς εἰσέγαγεν ἕτερον τύπον, τὴν ἀποστολὴν ἐγγράφου (libellus repudii) ¹⁶. Ἀλλ' ἡ οὐσιαστικὴ ἐλευθερία, πλὴν τῆς περιπτώσεως τῆς lex Julia et P. P., παρέμεινε χωρὶς νὰ ἰσχύῃ μάλιστα ἐναντίᾳ συμφωνίᾳ (pacta ne liceret divertere), μόνον δὲ χρηματικαὶ τινες ζημίαι ἐπῆρχοντο κατὰ τοῦ ὑπαιτίου ¹⁷.

§ 551. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐπέζητήθη καὶ ὁ οὐσιαστικὸς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τοῦ διαζυγίου· πρῶτος δ' ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός, τῷ 331 μ. Χ., ὥρισεν ἀκριβῶς τοὺς λόγους τοῦ μονομεροῦς διαζυγίου, ὡς πρὸς μὲν τὸν ἄνδρα, π. χ. τὴν φαρμακείαν, τὸν φόνον, ὡς πρὸς δὲ τὴν γυναῖκα, τὴν μοιχείαν καὶ τὴν μαστροπίαν ¹, μετὰ δὲ τὴν ἐπαναγωγὴν τοῦ ἀρχαίου δικαίου ὑπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου καὶ τὰς καινοτομίας τοῦ Ὀνωρίου ², ὁ Θεοδόσιος Β' ἐπανήνεγκε μὲν κατ' ἀρχὰς τὸ δίκαιον τῆς γ' περιόδου, ἀλλὰ τῷ 449 ἐπανῆλθεν εἰς

9 § 2.—11] Ἰδε πλείω ἐν Παπαρρηγ. Οἰκογ. § 77, Καλλιγὰ τόμ. Δ'. § 77.—12] Πλούτ. Κάτων ὁ νεώτερος. 25, 52, ἴδε καὶ Δίων Κάτ. XLVIII, 44.—13] Πλούτ. Κάτων ὁ νεώτερος. 52, 1. 18 D. 23. 2.—14] Κικ. de orat. I. 40, 56. Πρὸς καὶ Sen. de ben. III. 16 § 2.—15] L. un. § 4 D. 38. 41, 1. 9 D. 24. 2, 1. 43 D. 48. 5, Suet. Aug. 34.—16] L. 11 D. 24. 2, 1. 1 C. 5. 5, 1. 6. 8 pr. C. 5. 17.—17] L. 49. 134 D. 45. 4, 1. 2 C. 8. 30, π. χ. ἴδ' ἄνωτ. § 516 σημ. 14.

§ 551. 4] L. 1 C. Th. 3. 16.—2] L. 2 C. Th. 3. 43, 1. 2 C. Th. 3. 16.

τὸ τοῦ Κωνσταντίνου, προσθεῖς καὶ ἄλλους λόγους³. Διτηρήθη δὲ τὸ διαζύγιον ἀμοιβαίᾳ συναινέσει (communi consensu) τῶν συζύγων⁴ καὶ ὥρισθη ὅτι καὶ ἄνευ πταίσματος, ἀλλ' ἐξ ἄλλων λόγων, δύναται νὰ ζητηθῇ μονομερῶς, οἷον ἔνεκα φυσικῆς ἀνικανότητος, πολυετούς ἀπουσίας κτλ., ὅτε ἐκαλεῖτο bona gratia⁵.

Τὴν κατάστασιν ταύτην εὗρών ὁ Ἰουστινιανὸς ἐρρόθμισε τὰ τοῦ διαζυγίου πρῶτον μὲν διὰ τῆς Νεαρ. 22, εἶτα δὲ διὰ τῆς 117, ὡς ἐξῆς: α) Τὸ διαζύγιον communi consensu ἐπέτρεψε μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐκλογῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου⁶, β) ἐτροποποίησε τοὺς λόγους τοῦ διαζυγίου bona gratia, π. γ. ἀπαιτήσας ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἀνικανότητος δοκιμασίαν διετῇ καὶ κατόπιν τριετῇ⁷ καὶ γ') ὡς πρὸς τὸ μονομερὲς ἔνεκα πταίσματος διαζύγιον, ὥρισεν ἀκριβῶς τοὺς λόγους, ὡς καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν συζύγων καὶ δὴ τοῦ ὑπαιτίου. Εἰς δὲ τὰς διατάξεις ταύτας ἡ κατόπιν νομοθεσία ἐπήνεγκε τροποποιήσεις αὐξήσασα τὸν ἀριθμὸν τῶν λόγων, οἷον προσθεῖναι τὴν μανίαν⁸. ἡ δὲ διαδικασία τῆς διαζεύξεως καθωρίσθη παρ' ἡμῶν διὰ τῆς Πολιτ. Δικονομίας καὶ τοῦ Καταστατικοῦ τῆς I. Συνόδου⁹.

§ 552. Καίπερ νομικῶς ἐπιτρεπομένου ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου γάμου (secundae nuptiae) καὶ παντὸς ἀκολουθοῦ, ἡ χρεῖα οὐχ ἦττον ἐθεωρεῖτο ὡς πρὸς τὴν γυναῖκα παλαιόθεν καὶ μετὰ τὸ πένθιμον ἔτος προτιμητέα, αἱ δὲ χῆραι ἀπῆλθον μεγίστης ὑπολήψεως, κατεῖχον διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ θεῇ λατρείᾳ καὶ ἡ ιδιότης αὐτῶν, ἐπιδεικτικῶς γραφομένη καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου (univira, uninupta), ἦτο ταυτόσημος τῇ castissima (ἀγνωστάτη)¹. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς lex Julia et P.P. ὁ δευτερός γάμος ἡμείβετο, ἡ δὲ χρεῖα, ὡς πᾶσα ἀγαμία, ὑπεβάλλετο εἰς χρηματικὰς ποινάς², ἀλλ' ὁ χριστιανισμός, εὐνοῶν τὸν μοναχικὸν βίον, οὐ μόνον κατήργησε τὰς ποινὰς ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν δευτερόγαμον περιουσιακὰς στερήσεις, ἀφορῶν καὶ εἰς τὸ συμφέρον τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνων· οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 334 ἀπεστέρησε τὸν δευτερόγαμον ἄνδρα τῆς ἐπικαρπίας ἐπὶ τῆς μητρικῆς

3] Νεαρὰ Θεοδ. 17, 1-8 C. 5. 17.— 4] L. 14 C. 5. 4, 1. 9 C. 5. 17.— 5] L. 32 § 10, I. 60 § 1, I. 62 pr. D. 21. 1.— 6] Νεαρὰ 117 κερ. 10 καὶ ἀνοστ. § 549 ε. τ.— 7] Νεαρὰ 22 κερ. 6. Ἰδε καὶ κερ. 5. 7. 44.— 8] Ἰδε Κρασσὰ αὐτ. 178-180 Παπαρρηγ. Οἰκον. § 84. 85. 180-182.— 9] Οἰκον. Ἐγγειρ. § 211.

§ 552. 1] Πλούτ. Ρωμαῖα. 105. Τιμόρ. Γράκλ. 4. Liv. X. 23, Διονύσι. VIII. 56, Festus v. pronubae, pudicitiae.— 2] II. γ. Suet. Aug. 14. Gellius N.

περιουσίας τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνων³, οἱ δὲ Θεοδοσίος, Γρατιανὸς καὶ Βαλεντινιανὸς τῷ 382 ὥρισαν, ὅτι ἡ δευτερογαμοῦσα γυνὴ περιορίζεται μόνον ἐν τῇ ἐπικαρπία τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου κερδῶν κτλ. ὁ δὲ τρίτος γάμος μετὰ πολλὰς διακυμάνσεις τῆς Βυζαντινῆς νομοθεσίας ἐπετράπη μὲν, ἀλλ' ὑπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτιμῆσεως καὶ μόνον ὁ 4ος καὶ ἐφεξῆς ἀνεκηρύχθη ἄκυρος⁴.

§ 553. Ἡ ἐντελής ἀγαμία (cœlibatus), πρὸ πάντων τῶν ἀνδρῶν, ἀρχήθεν ἀπεδοκιμάζετο ἐν Ρώμῃ καὶ πολλάκις συνεπήγετο κηνώσεως τιμωρίας¹, αἵτινες, ἐφ' ὅσον διετηροῦντο τὰ ἀρχαῖα ἦθῃ καὶ ἡ τοῦ κήνωστος ἐξουσία, ἐξεπλήρουν τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν καὶ ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς περιστολὴν αὐτῆς. Ἡ ἀκολασία ὅμως τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπερχομένη ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ προὐκάλεσαν, σὺν τοῖς λοιποῖς αἰτίοις, τὴν περιώνυμον *lex Julia et Papia Poppaea*², δι' ἧς ἐπέζητήθη ἡ ἀνόρθωσις τοῦ ἐγγάμου βίου διὰ τῶν διαφόρων χρηματικῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν π. χ. ὁ ἐγγαμος κατεῖχε διακεκριμένην θέσιν ἐν τῷ θεάτρῳ³, ἡ δ' ἀτεκνία (orbitas) ἐτιμωρεῖτο διὰ ποινῶν, οἷον τῆς στέρησεως κληρονομικῶν δικαιωμάτων κτλ., ἐν ᾧ τοῦναντίον ἡμεῖς εἶμεν τὸ *jus liberorum* (τὸ δικαίωμα ἐκ τῆς κτήσεως τέκνων, ἐπὶ μὲν ἐλευθέρων τριῶν, ἐπὶ δ' ἀπελευθέρων τεσσάρων⁴) καὶ δὴ ἐν τε τῷ δημοσίῳ δικαίῳ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ, π. χ. ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας πρὸς κτήσιν δημοσίου ἀξιώματος, ἕκαστον τέκνον ἐλογίζετο ὡς ἐν ἔτος, αἱ κεκτημέναι τρία τέκνα ἐλεύθεραι ἀπηλλάσσοντο τῆς *tutela mulierum* κτλ. Καταστρατηγήσεις δὲ τοῦ *jus* τούτου δι' υἰοθεσίας ἐκολάζοντο διὰ τοῦ *Sctum Memmianum* ἐκδοθέντος ἐπὶ Νέρωνος, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἡδύνατο νὰ κτηθῇ τὸ *jus liberorum* καὶ δι' ἀπονομῆς τοῦ ἡγεμόνος⁵. Τὴν αὐτὴν ὁδὸν ὅμως βαδίζων ὁ χριστιανισμὸς ἐν τε τῇ ἀγαμίᾳ καὶ τῇ ἀτεκνίᾳ, ἣν ἐν τῇ χηρείᾳ, ἐπήνεγκε τὴν κατάργησιν τῶν τῆς *lex Julia et P. P.* ποινῶν δι' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου⁶, πλὴν τῶν καλουμένων *leges decimariae*, ἧτοι τῶν περιορισμῶν τοῦ ἀμοιβαίου κληρονομι-

Α. II. 15, Gai. II. 206.—3] L. 4 C. 6. 60 — 4] L. 3 C. 5. 9. Ἰδε ἱστορίαν λεπτομερῆ ἐν Παπαρρηγ. αὐτ. § 26-28 καὶ Κρατσᾶ αὐτ. § 22.

§ 553. 1] Val. Max. II. 9 § 1, πρὸς Gellius N. A. I. 6.—2] Ἰδε τόμ. Α' § 137.—3] Suet. Aug. 14. — 4] Gell. N. A. II. 15, Tac. Ann. II. 51, Ulp. XXIX. 5, Gai. I. 115, 194 II. 206. III. 44, κτλ., I. 2 D. 4. 4.—5] Tac. Ann. XVI. 19, Paul. Sent. IV. 9. 9, I. 3 C. Th. 8. 17.—6] L. 1 C. Th. 8. 58.

κοῦ δικαιώματος τῶν συζύγων, οὐς κατήργησεν ὁ Θεοδόσιος⁷. Ἐν δὲ τῷ Ἰουστιν. δικαίῳ πρακτικὴν σημασίαν ἐν γένει ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ *jus liberorum* διετήρησαν μόνον τὰ ὡς πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν *operæ* τῶν ἀπελευθέρων, ὡς πρὸς τὸ *SCtum Tertullianum* καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν *munera publica*, π. χ. τῆς ἐπιτροπείας. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα μετεβλήθησαν διὰ νεωτέρων διατάξεων⁸.

Τ Μ Η Μ Α Β'

ΠΑΤΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

§ 554. Φύσις τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. — § 555. Γενεδιουργοὶ λόγοι τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. — 556. Υἱοθεσία. Γενικοὶ κανόνες. — § 557. *Arrogatio*. — § 558. *Adoptio*. — § 559. Προσωπικὰ ἀποτελέσματα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. — § 560. Χρηματικὰ ἀποτελέσματα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. — § 561. Χρημάτιον (*pecunium*).

§ 554. Ἡ φύσις τῆς τῶν Ῥωμαίων πατρικῆς ἐξουσίας (*patria potestas*), ἥτοι τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἔσκει ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῶν ὑπεξουσίων κατιόντων αὐτοῦ, καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς εἰσιν ἀντικείμενα μεγίστης φιλονεικίας μεταξὺ τῶν νεωτ. συγγραφέων, ἔνεκα τοῦ ποικίλου περιεχομένου αὐτῆς. Κατὰ τινες μὲν βάσις αὐτῆς ἐστὶ τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος¹, κατ' ἄλλους δέ, δικαίωμα παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς πολιτείας ἐπὶ τῶν πολιτῶν (*domesticum imperium*)², κατ' ἄλλους θρησκευτικὴ ἐξουσία³ κτλ. Οὐ μόνον ὁμῶς ἐκ

7] L. 2. 3 C. Th. 8.59. — 8] Ἰδ' ἄνωτ. § 259 καὶ κατωτ. § § 573, 611.

§ 554. 1] Walter § 502. Πρὸλ. Puchta § 282, Kuntze *Cursus* § 740, Jhering *Πνεῦμα* τόμ. Β' σ. 148 ἐ. — 2] Zimmern *Ἱστορ.* § 179. Ταύτην σχετικῶς προτιμητέαν θεωρεῖ ὁ Karlowa § 5 ἐ. ἀ. — 3] Fustel de Coulanges *La cité ant.*

τοῦ πολλαπλοῦ τῶν γνωμῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ζητήματος καθίσταται μάταιον, ὥς καὶ ἐν τῷ χαρὰ ἀρχαίου πολιτεύματος⁴, νὰ ἐπιζητῶμεν ἐν τῇ πατρικῇ ἀρχαίων χρόνων νομικὸν χαρακτηρισμὸν κατὰ τὰς νεωτέρων ἀρχάς, ἐν ᾧ πρόκειται περὶ θεσμοῦ ὅπως ἰδιορρυθμίσθαι βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν, δεόν νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν

Αἱ περὶ αὐτῆς δὲ βέβαιαι μαρτυρίαι εἰσὶ : α') ὅτι μόνον τῶν ἀνδρῶν ἡδύνατο νὰ ἀσκῇται⁵. β') ὅτι μόνον ὑπὸ τῶν καὶ ἐπὶ τοιούτων ἡσκεῖτο, ὅτε ἀνήκουσα ἀποκλείεται *civile*⁶. γ') ὅτι ἡ διάρκεια αὐτῆς ἦτο ἀνεξάρτητος τῶν τέκνων⁷ καὶ δ') ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο ἀπεριόριστος, δ' ἔβαινε περιοριζομένη καὶ λαμβάνουσα χαρακτηῖρα ἡθικῆς προστατευτικῆς τῶν τέκνων σκέπης, ὥς ἐν τοῖς ἀποτέλεσιν ὁφόμεθα· μόνος δὲ ὁ χαρακτηρ οὗτος παρέμεινε σήμερον

§ 555. Ἡ πατρικὴ ἐξουσία πηγάζει α') ἐκ τῆς ἐν τῇ προθεσμίας γεννήσεως τοῦ τέκνου ἐκ νομίμου γάμου¹, καὶ κατὰ τὸ *jus civile* συναπτομένου (*justae nuptiae*)²· γάμος ἡδύνατο, ἐπίσης παρὰ Ρωμαίοις, ἢ νὰ ὑπάρχῃ ὁ καταστῆ τοιοῦτος κατόπιν διὰ τῆς *causae probatio*³· πατὴρ διετέλει ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἄλλου, εἰς τὸ καὶ τὸ τέκνον καὶ οὐχὶ τοῦ πατρός του· ἀλλὰ τοῦτο σήμερον ἔνεκα τῆς διὰ τοῦ γάμου αὐτοδικαίως ἐπερχομένης χειρὸς διὰ τῆς παρὰ τῶν νεωτέρων καλουμένης *legitimationis* (σεως), ἥτοι τῆς ἀναγνωρίσεως τέκνου ἐν παλλακείᾳ, πᾶσης ἀθεμίτου σχέσεως, πλὴν ἐξ αἱμομιξίας καὶ μοιχείας· Ἡ νομιμοποίησις ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου τῶν ἐκ παλλακείας τέκνων δι' ἐπιγινόμενου γάμου⁴, ἀπὸ αὐτῆς ἦτο παροδική, ὥς καὶ ἡ νεωτέρα τοῦ Ζήνωνος, ἐμὴ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μὴ ὑπάρξεως νεωτέρων, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅρον τοῦτον κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανὸς δόσιος εἰσήγαγε καὶ ἄλλον τρόπον νομιμοποιήσεως, τὴν

σ. 406 ἐπ.—4] Τόμ. Α' § 38.—5] § 10 J. 1. 11.—6] Gai. I. 55. 7] § 4 J. 1. 12.

§ 555. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 530.—2] Gai. I. 55, ἀνωτ. § 554 σημ. § 262.—4] Pr. J. 1. 9, § 9 J. 1. 12, ἀρθρ. 98 Ν. περὶ ἀνηλ. κ. 5. 27.—6] L. 5. 6. 10. 11 C. 5. 27.

σαν *legitimatio per dationem curiæ* (διὰ τῆς εἰς τὴν βουλὴν ἐπιθόδσεως), συνισταμένην δ' ἐν τῇ κτήσει ὑπὸ τοῦ τέκνου τοῦ πολυδαπάνου καὶ φορτικοῦ ἀξιώματος τοῦ *decurio*⁷. Ὁ δ' Ἰουστινιανὸς καταργήσας τὸν τοῦ Ἀναστασίου τρόπον δι' *arrogatio*, εἰσήγαγεν ἕτερον, τὸν δι' αὐτοκρατ. ἀντιγραφῆς (*legit. per rescriptum principis*), ἐάν δὲν ὑπάρχωσι νόμιμα τέκνα, ὁ δὲ μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ φυσικοῦ γάμος εἶναι ἀδύνατος⁸. Σήμερον ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Ἰουστίν. ἐάν συντρέχωσιν οἱ οὐσιαστικοὶ ὅροι, πραγματοῦται διὰ Β. Διατάγματος, προκαλουμένου ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης ἐπ' ἀναφορὰ τοῦ ιδιώτου. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς νεωτ. *legitimatio per testamentum*, ἥτοι διὰ τῆς ἐγκαταστασεως τοῦ τέκνου ὡς κληρονόμου ἐν διαθήκῃ καὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς κληρονομίας ὑπ' αὐτοῦ, ὑπάγεται ὑπὸ τὴν *legit. per rescriptum principis*, διότι τὸ τέκνον ὀφείλει νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐκδοσιν *rescriptum* καὶ συγχρόνως ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ δὲν ἡδυνήθη ζῶν νὰ τελέσῃ τὴν *legit. per rescriptum*⁹. Τὰ δ' ἀποτελέσματα πάσης *legitimatio* ἦσαν τὰ αὐτὰ καὶ τῆς γεννήσεως, πλὴν ἐπὶ τῆς *per dationem curiæ*, καθ' ἣν τὸ τέκνον μόνον τοῦ νομιμοποισαντος καθίστατο συγγενὴς, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ¹⁰.

§ 556. Καὶ γ) τεχνητῶς ἐπὶ μὴ ἰδίων τέκνων, διὰ τῆς υἱοθεσίας, ἥς ἐγίνετο πυκνὴ χρῆσις παρὰ Ρωμαίοις, ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τῆς δι' αὐτῆς ἐπερχομένης *agnatio* καὶ τῆς ἐντεῦθεν θεραπειᾶς τῶν ἐκ τῆς κατ' ἀρχὰς νομικῶς ἀσημάντου *cognatio* προκυπτουσῶν ἀναγκῶν, ἥτοι τῆς συνεχίσεως τῶν ιδιωτικῶν *sacra* τῆς οἰκογενείας, τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς περιουσίας, ὡς λέγει καὶ ὁ Κικέρων¹. Ἡ υἱοθεσία δὲ διαιρεῖται εἰς υἱοθεσίαν αὐτεξουσίων, καλουμένην εἰδικῶς *arrogatio* (εἰσπολήσις) καὶ ὑπεξουσίων, καλουμένην *adoptio* (τὴν ὑπὸ στενὴν σημασίαν υἱοθεσίαν)².

Κοινὰ προαπαιτούμενα ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τῆς υἱοθεσίας εἰσὶν α')

ἰκανότης τοῦ υἱοθετοῦντος. Ἀνίκανσι δ' εἶναι οἱ *impuberes*, παρὰ Ρωμαίοις δὲ καὶ οἱ *castrati*³ καὶ κατὰ τὸ ἀρχ. δίκ. αἱ γυναῖκες, ὡς ἀνίκανσι ἀσκήσεως πατρικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς δ' περιόδου ἐπετράπη μὲν ἡ υἱοθεσία ταῖς ἀπολεσάσαις τὰ ἴδια αὐτῶν τέκνα, ἀλλ' ἄνευ γενέσεως

7] L. 3 C. 5. 27. — 8] Νεαρά 74 κερ. 2. Ν. 89 κερ. 9. 10. — 9] Πρὸς Wangerow § 256. — 10] Νεαρά 89 κερ. 2-4.

§ 556. 1] Pro domo XIII. 35. — 2] § 1 J. 1. 11. — 3] § 9 J. 1. 11. Arg.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

πατρικῆς ἐξουσίας ¹, κατόπιν δὲ ὑπὸ Λέοντος ἐπετράπη καὶ ἀνεν τοῦ ὅρου τῆς ἀπωλείας τέκνων καὶ εἰς αὐτάς τὸς ἀγάμους ². Ἐπίσης ἀνίκανοι ἦσαν οἱ ἀλλοδαποὶ (σήμερον ἱκανοὶ) καὶ οἱ ὑπεξούσιοι, ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες λόγου, τέλος κατὰ τὸ ἴουστιν. δίκαιον ὁ φυσικὸς πατὴρ τοῦ τέκνου, ὅστις ἀρχαιότερον, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς *legitimatio*, ἦτο ἱκανός ³. β') ὠρισμένη ἡλικία, ὅπερ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐφιλονεικεῖτο ⁴, κατόπιν δ' ὠρίσθη, ὅτι ὁ υἱοθετῶν δεόν νὰ ἦναι τοῦλάχιστον κατὰ πλήρη ἡβὴν, ἥτοι κατὰ 18 ἔτη, πρεσβύτερος τοῦ υἱοθετουμένου, διότι *adoptio naturam imitatur* (πρὸς μίμησιν τῆς φύσεως ἐπιτελεῖται) ⁵. γ') διάρκεια μὴ περιορισμένη ἐκ τῶν προτέρων (π. χ. διὰ διαλυτικῆς προθεσμίας). Οὐχ ἦττον ὁ υἱοθετήσας δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἄλλον τὸ θετὸν τέκνον εἰς υἱοθεσίαν, ἢ νὰ χειραφετήσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπαγορεύεται αὐτῷ ἢ ἐκ νέου υἱοθεσία τοῦ αὐτοῦ προσώπου ⁶ καὶ δ') συναίνεσις τοῦ υἱοθετουμένου ⁷. Εἰδικῶς δ' ἡ εἰσποίησις ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἔχοντας ὃ γνήσια τέκνα ἢ ἐν εἰσποίητον, πλὴν μετὰ προηγουμένην δικαστικὴν ἔρευναν ⁸, εἰς τοὺς ἐπιτρόπους μέχρι τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν ἐπιτροπευομένων, πλὴν ἐπὶ ἐπιτροπείας ἰδίου προγονοῦ, κατὰ διάταξιν τοῦ *Titus Antoninus* ⁹, ὡς καὶ εἰς τοὺς κηδεμόνας, διαρκούσης τῆς κηδεμονίας ¹⁰, εἰς τοὺς πέννητας ἢ τῶν πλουσίων, πλὴν ἐπὶ εὐλόγου αἰτίας καὶ ἐπὶ παροχῇ ἐγγυήσεως, καὶ εἰς τοὺς μὴ συμπληρώσαντας τὸ 60 ἔτος τῆς ἡλικίας, πλὴν ἐπὶ συγγενῶν ¹¹.

§ 557. Ἡ εἰσποίησις (*arrogatio*) ἐτελεῖτο, ἐφ' ὅσον μὲν διετηροῦντο τὰ *comitia curiata*, ἐν αὐτοῖς μετὰ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν *pontifices*, τῇ προτάσει τοῦ υἱοθετουμένου, οὗ ἕνεκα ἀπεκλείοντο αὐτῆς οἱ ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἀνήθοι καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ ἐκαλεῖτο *arrogatio*, ὡς γενομένη *per rogationem populi* ¹. κατόπιν δ' ἀπὸ τῆς γ' περιόδου ἐτελεῖτο καὶ διὰ *rescriptum principis*, καὶ δὴ ἀπὸ Διοκλητιανοῦ μόνον οὕτως, μετὰ προηγουμένην ἔρευναν (*causæ cognitio*).

Νεαρά Λέοντ. 27.—4] § 10 J. 1. 14.—5] Νεαρά Λ. 27.—6] Νεαρά 74 κεφ. 3 Ν. 89 κεφ. 7 καὶ 41 § 2. Ἰδ' ἀνωτ. § 555 σημ. 5.—7] Gai. I. 106.—8] L. 40 § 1 D. 4. 7. Ἐκ χωρίου τινός τοῦ Κικέρωνος (pro domo 13. 14) προκύπτει ὡς πιθανόν, ὅτι ὁ κανὼν οὗτος τὸ πρῶτον ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν *pontifices* διὰ τὴν *arrogatio*.—9] L. 14, 1. 37 § 1 D. 4. 7.—40] L. 5 D. 1. 7, § 7 J. 4. 41.—11] L. 15 § 3. 1. 47 § 3. 4. 5 D. 1. 7.—12] L. 47. 32 § 1 D. 1. 7.—13] L. 47 pr. D. 1. 7.—14] L. 15 § 2. 1. 17 § 4 D. 1. 7.

§ 557. 1] Gai. I. 98. 99, 101. 102. Ulp. VIII. 2. 3, Gellius N. A. V. 19

διὸ ἐπετράπη καὶ ἡ εἰσποίησις γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν³. σήμερον γίνεται κατὰ τὴν ἐπ' ἀναφορᾷ διαδικασίαν, ἡ δ' ἀπόφασις καταχωρίζεται εἰς τὰ ληξιαρχικά βιβλία⁴. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσποιήσεως ἀνδρῶν ὁ Antoninus Pius ἐθήκεν εἰδικoὺς ὅρους ἥτοι α') συμφέρον τοῦ εἰσποιουμένου καὶ β') δόσιν ἀσφαλείας δι' ἐγγυητῶν, εἰς τινα τῶν δούλων τοῦ Δημοσίου (*servi publici*), βραδύτερον δ' εἰς συμβολαιογράφον (*tabularius*) περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς εἰς τοὺς κληρονόμους του ἐν περιπτώσει θανάτου αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνυπόστατῃ· ἐπίσης δ' ἐχορήγησε τῷ ἀνδρὶ τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων καλουμένην *quarta Divi Pii*⁵.

Οἱ ὅροι οὗτοι ὑπηρεροῦντο καὶ ὑπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς εἰσποιήσεως, διότι δι' αὐτῆς ὁ θετὸς πατήρ, πρὸς τῇ πατρικῇ ἐξουσίᾳ ἐπὶ τοῦ εἰσποιουμένου καὶ τῆς *familia* αὐτοῦ, ἐκτατο καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ⁶. Τὰ χρέη ὅμως αὐτοῦ ἀπεσθένουντο ἕνεκα τῆς ἐπερχομένης *cap. deminutio minima*, οὐχ ἥττον διὰ τοῦ *jus honorarium* ἀποκατέστησαν αἱ ἀγωγαὶ τοῖς πιστωταῖς αὐτοῦ ὡς *utiles*⁷. Κατὰ δὲ τὸ ἴουστιν, δίκαιον ἡ κυριότης τῆς περιουσίας παραμένει τῷ εἰσποιουμένῳ ὡς χρημάτων, ὁ δὲ θετὸς πατήρ κτάται μόνον τὴν ἐπικαρπίαν αὐτῆς⁸.

§ 558. Ἡ ὑπὸ στενὴν σημασίαν *νιοθεσία* (*adoptio*) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγένετο διὰ τοῦ τύπου τῆς *mancipatio*, συνδεομένης πρὸς τὴν *in jure cessio*, ὡς ἐξῆς: ὁ φυσικὸς πατήρ κατέστρεψε διὰ τῆς *emancipatio* τὴν πατρικὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ τέκνου ἐξουσίαν καὶ μετεβίβαζεν αὐτὸ εἰς τὸ *mancipium*, περὶ οὗ κατωτέρω¹, τοῦ μέλλοντος θετοῦ πατρός· οὗτος δὲ δυνάμει τοῦ *mancipium* τούτου διεξεδίδει τὸ τέκνον ὡς ἴδιον διὰ τῆς *in jure cessio*². Ὁ τύπος οὗτος ἐφηρμοζετο ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους καὶ ἐπὶ παντὸς προσώπου³, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησεν αὐτόν, εἰσαγαγὼν τὴν ἀπλὴν δήλωσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου· παρ' ἡμῶν δὲ γίνεται ὡς ἡ εἰσποίησις⁴.

Διὰ τῆς *adoptio* ὁ νιοθετούμενος ὑπεβάλετο εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν *familia* τοῦ θετοῦ πατρός, ὑφίστάμενος *cap. deminut.*

Ἰδε τόμ. Α' § 34. — 2] *Vospic. Aurel.* 14, 15, 1. 2. 6. 8 C. 8. 48, § 1 J. 4. 11. — 3] Κρατσοῦ αὐτ. § 215. — 4] *Gai.* I. 102, § 3 J. 4. 11, 1. 18-20 D. 1. 7, 1. 2 C. 8. 48. Ἰδε κατωτ. § 614. — 5] *Gai.* I. 107. II. 93. III. 82, 83, Ulp. VIII. 8, § 1 J. 4. 44, 1. 45 pr. D. 1. 7. — 6] *Gai.* III. 84, IV. 38 1. 2 § 1 D. 4. 5. — 7] § 2. 3 J. 3. 40.

§ 558. 1] § 565. 566. — 2] *Gellius N. A.* V. 19, *Gai.* I. 434. — 3] *Gai.* I. 98-102, Ulp. VIII. 4. 5. — 4] 1. 41 C. 8. 48, ἀνωτ. § 557 σημ.

minima⁶, συγχρόνως δὲ ἐγένετο καὶ cognatus τῶν τοῦ θετοῦ πατρὸς ἐξ αἵματος συγγενῶν, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον διτήρκει ἡ υἱοθεσία⁶. Ἀλλὰ διὰ τῶν αποτελεσμάτων τούτων ἦτο δυνατόν νὰ στερηθῇ ὁ υἱοθετούμενος τῶν ὠφελημάτων ἐκ τε τῆς φυσικῆς οἰκογενείας, ἧς ἀπεχωρίζετο διὰ τῆς cap. deminut. minima, καὶ ἐκ τῆς θετῆς, ἐὰν ἐχειραφετεῖτο ὑπὸ τοῦ θετοῦ πατρὸς. Διὸ ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησεν αὐτά, ὁρίσας ὅτι δὲν ἐπέρχεται cap. demin. minima, ἐπομένως ὁ υἱοθετούμενος δὲν ἀποχωρίζεται τῆς φυσικῆς οἰκογενείας, ὅτι ὁ θετὸς πατήρ δὲν κτᾶται τὴν πατρικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ ὅτι ὁ υἱοθετούμενος κτᾶται μόνον δικαίωμα ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ θετοῦ πατρὸς· διετήρησε δὲ τὰ ἀρχαῖα αποτελέσματα μόνον ἐπὶ υἱοθεσίας ὑπεξουσίων παρὰ φυσικοῦ ἀνιόντος καὶ ἐπὶ δόσεως εἰς υἱοθεσίαν ὑπεξουσίου, μὴ ὄντος ἀμέσου κληρονόμου τοῦ ἐξουσιαστοῦ, π. χ. ἐγγόνου ζῶντος τοῦ πατρὸς του⁷. ἐντεῦθεν δ' οἱ νεώτεροι ἐπλασαν τοὺς ὅρους adoptio plena διὰ τὴν ἐπιφέρουσαν τὰ ἀρχαῖα αποτελέσματα καὶ minus plena διὰ τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁸.

§ 559. Τὰ αποτελέσματα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, καθιστώσας τὸ πρόσωπον homo alieno jure subjectus (ὑπεξούσιον), διακρίνονται εἰς προσωπικά καὶ χρηματικά, ἀλλ' ἀφορῶσι μόνον εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, διότι ἐν τῇ δημοσίᾳ, ἐξαιρέσει τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δικαίωματος τοῦ ἐξουσιαστοῦ τοῦ ἐπιβάλλειν ποινὰς κατὰ τοῦ ὑπεξουσίου, οὗτος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀπηγεῖτο ἰδία περιουσία, ἐκρίνετο ὡς αὐτεξούσιος, δυνατόμενος νὰ ᾔηται ἄρχων, ἐπίτροπος κτλ¹. Κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ὁ ἐξουσιαστὴς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ὑπεξουσίου πᾶσαν οἷαν δήποτε ἐξουσίαν, ἧς τὰ σπουδαιότατα μέρη ἦσαν τὰ ἐξῆς: α) Τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν οὐ μόνον διὰ ποινῶν σωματικῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ θανάτου (jus vitae ac nescis, δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου), ἐνεκα οἰκιακῶν ἢ δημοσίων παραπτωμάτων. Ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦ θανάτου χάριν τιμωρίας ἤσκει κατ' ἔθος τῇ συμπράξει συμβουλίου ἐκ φίλων καὶ συγγενῶν (consilium propinquorum ἢ amicorum) καὶ μόνον ἐν ἀνάγκῃ μόνος². Ταῦτα πάντα ὅμως ἐκολάζοντο διὰ τῶν κλησώρων καὶ τῶν

3.—5] L. 23 D. 1. 7, § 8 J. 1. 14.—6] L. 4 § 10 D. 38. 10, πρὸς Liv. XLV. 40. 41.—7] L. 10 C. 8. 48, § 2 J. 1. 11, § 8 J. 1. 12, § 14 J. 3. 4.—8] Ἰδε Παπαρηγ. Οἰκογ. 216, Καλλιγᾶ τόμ. Α' § 246, Κρασσαὶ Κληρον. § 283.

§ 559. 1] L. 9 D. 1. 6, pr. J. 1. 14.—2] Διον. II. 15. 16, VIII. 79. Gell. N. A. V. 49, I. 10 C. 8. 47, Liv. 1.26. II. 41, Valer. Max. V. 8 § 2.3. 9 § 1,

ῥῶν, καίτοι κατὰ νόμον ἴσχυον μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐπὶ Ἀδριανοῦ), πρῶτος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Μ. ἐκήρυξε τὸν φόνον ὑπεξουσίου ὡς παιδοκτονίαν³. β) Τὸ δικαίωμα τῆς ἐκθέσεως (*jus exponendi*) καὶ τῆς θανατώσεως, ὅπερ κατὰ διάταξιν ἀποδιδωμένην τῷ Ρωμύλῳ περιωρίσθη μόνον ἐπὶ τοῦλάχιστον τριετῶν καὶ τεράτων, ἅτινα μάλιστα κατὰ τὴν 12δελτον ἔδει νὰ φονεύωνται μετὰ πιστοποιήσιν τῆς κασαστάσεώς των ὑπὸ πέντε γαιτόνων. Πρῶτος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Μ. ἐστέρησε τὸν ἐκτιθέντα πατέρα τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, κατόπιν δ' ὑπὸ Βαλεντινιανοῦ, Βάλεντος καὶ Γρατιανοῦ ἡ ἐκθεσις ἀπηγορεύθη ἐντελῶς, ὑποβλήθεισα καὶ εἰς ποινάς⁴. γ) Τὸ *jus vendendi* (πωλήσεως) εἰς *mancipium*, περὶ οὗ κατωτέρω, ὅπερ ἀπηγόρευσαν τὸ πρῶτον οἱ Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς (ὡς καὶ τὴν ἐνεχυρίασιν, δι' ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς τιμωρεῖ καὶ τὸν πιστωτὴν) καὶ ὅπερ ὁ Κωνσταντῖνος Μ. ἐπέτρεψε μόνον λόγῳ ἀνάγκης⁵. Καὶ δ) τὴν ἐπίσης κατόπιν καταργηθεῖσαν *noxae datio*⁶. Πολλῷ δὲ μάλλον εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐλαφρᾶς τιμωρίας παραπτώματων, ὅπερ μόνον παρέμεινε καὶ μέχρι σήμερον. Τοῖς δ' ὑπεξουσίοις ἀπηγορεύετο ἡ *actio injuriarum* κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ⁷.

Πρὸς τοῦτοις ὁ ἐξουσιαστὴς δύναται νὰ διορίσῃ ἐπίτροπον τοῦ ὑπεξουσίου καὶ νὰ προσδιορίσῃ καὶ τοὺς κληροῦμους αὐτοῦ (οἱ κληρονομία ἐποκατάστασις), περὶ ὧν κατωτέρω⁸.

§ 560. Ἐπὶ τῶν χρηματικῶν ἀποτελεσμάτων διακριτέον τὴν θέσιν τοῦ ὑπεξουσίου καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπέναντι τρίτων, ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ ἐξουσιαστοῦ. Ὁ ὑπεξούσιος οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἢ νὰ κτήσῃται ἴδιον, πᾶν δ' ὅ,τι ἐκτάτα (αὐτὸς ἢ ἡ γυνὴ ἢ τὰ τέκνα αὐτοῦ) μετέβαινεν αὐτοδικαίως τῷ ἐξουσιαστῇ, ἀλλὰ τοῦτο ἐτροποποιήθη παρ' ἡμῖν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Ν. περὶ ἀνγλ. κτλ.¹, οὕτε διαθήκη δ' ἠδύνατο νὰ συντάξῃ². Ἐκ τῶν μετὰ τῶν τρίτων συναλλαγῶν αὐτοῦ δὲν κτάται μὲν δικαιώματα (πλὴν ἐπὶ μισθώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ παρ' ἡμῖν³), ἀλλὰ δύναται νὰ υποβληθῇ εἰς ὑποχρεώσεις, ἐὰν ᾖναι ἐν-

Sallust. Cat. 39. — 3] Διον. Frag. XX., Paul. Sent. V. 1 § 1, l. 5 D. 48. 9. l. 1 C. 9. 47, l. un. C. Th. 3. 8, l. un. C. Th. 9. 45. — 4] Διον. II. 15, Kiz. de leg. III. 8. 9, Liv. XXVI. 37, l. 1 C. Th. 5. 7, l. 2 C. 8. 52. — 5] L. 1 C. 4. 43, Νεαρά 134 κερ. 7. — 6] '13' ἀνωτ. § 499. — 7] L. un. C. 9. 15, l. 7 § 3 D. 47. 10. — 8] § 570, 604.

§ 560. 1] Gai. II. 87. 96, IV. 86. 87, Ulp. XX. 10, Διον. VIII. 79, pr. J. 2. 9 καὶ Παπαρ. Οἰκογ. § 241. — 2] Ulp. XX. 10. — 3] 'Αρθρ. 6 Ν. περὶ ἀνγλ.

λικος, ἐκτέλεσις ὅμως δὲν ἡδύνατο νὰ γείνη κατ' αὐτοῦ διαρκούσης τῆς ὑπεξουσιότητος· καὶ ταῦτα ὅμως μετεβλήθησαν παρ' ἡμῶν ⁴. Ἐκ δὲ τῶν ἀδικημάτων αὐτοῦ τὰ μὲν κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἐτιμωροῦντο ὑπὸ τούτου, ὡς προσίρηται· τὰ δὲ κατὰ τρίτων παρήγον μὲν ὑποχρεώσεις αὐτοῦ· ἀλλ' αὗται ἡρέμων ἐπίσης μέχρι τῆς αὐτεξουσιότητος ⁵, πλὴν ἐὰν ὑπὸ γοντο ὑπὸ τὸ κράτος τῆς κατόπιν καταργηθείσης *noxae datio* ⁶. Σήμερον καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξ ἀδικημάτων ὑποχρεώσεις κρατοῦσιν ἄλλαι ἀρχαί ⁷. Ἐξ ἐτέρου ὑπάρχουσι καὶ δικαιώματά τινα, ἃ τινὰ κτᾶται ὁ ὑπεξούσιος δι' ἑαυτόν, ὡς μὴ ἀποτελοῦντα κυρίως στοιχεῖα περιουσίας, π. χ. αἱ *actiones populares*, αἱ *actiones vindictam spirantes* (ἐκδικητικαί, οἷον ἡ *actio injuriarum* κτλ.) ⁸, κατὰ ρητὴν δὲ διάταξιν ἡ *actio depositi* καὶ ἡ *actio commodati* ⁹. Ἀπέναντι δὲ τοῦ ἐξουσιαστοῦ ὁ ὑπεξούσιος ἀπόλλυσιν ἐντελῶς ἅπασαν τὴν νομικὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μάρτυς ἐν πράξεσιν ἀφορώσαις εἰς αὐτόν ¹⁰, πᾶσα δικαιοπραξία αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ εἶναι ἄκυρος ¹¹, ἡ δὲ περιουσία τούτου μετὰ τὸν θάνατόν του καταλαμβάνει τοὺς ὑπεξουσίους αὐτοδικαίως ¹².

§ 561. Ὁ ἀνωτέρω κανὼν περὶ τῆς ἀπολύτου ἀνικανότητος τῶν ὑπεξουσίων ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ χρηματίου (*peculium, pusillum patrimonium, pusilla pecunia*) ¹, ἥτοι μέρους περιουσίας, ἀποκεχωρισμένου τῆς τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ἐφ' ἧς ὁ ὑπεξούσιος διαφορῶς, ἀναλόγως τοῦ εἶδους τοῦ χρηματίου, εἶχεν ἐξουσίας. Τὸ ἀρχαιότατον πάντων χρηματίων ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, κατ' ἔθος ὡς καὶ ἐπὶ δούλων ², τῷ ὑπεξουσίῳ χορηγούμενον εἰς διαχείρισιν, κληθὲν κατὰ τοὺς νεωτ. *pecul. profecticiū*, κατ' ἀπομίμησιν τῆς *dos profecticia*, ὡς προερχόμενον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, δυνάμενον δὲ νὰ περιέχῃ παντὸς εἶδους πράγματα καὶ συνιστάμενον ἄνευ τύπου ὁ ὑπεξούσιος κέκτηται μὲν τὴν ἀναλόγως τῆς βουλήσεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἐλευθέραν διαχείρισιν αὐτοῦ καὶ διάθεσιν καὶ δύναται νὰ συναλλαγῇ ὡς πρὸς αὐτὸ οὐ μόνον μετὰ τρίτων,

4) L. 141 § 2 D. 45. 1, l. 39 D. 44. 7, l. 2 pr. l. 4 § 2. 3 D. 14. 5, ἄρθρ. 3 N. περὶ ἀνηλ. — 5) Gai. IV. 75-78, l. 57 D. 5. 1, l. 33, 34 D. 9. 4.—6) Ἰδ' ἀνωτ. § 49 J, 559 σημ. 6.—7) Ἀρθρ. 2 τοῦ Ν. περὶ ἀνηλ. καὶ κατωτ. § 567—8) L. 1 ἐπ. D. 47. 23, l. 23 D. 47. 40.—9) L. 19 D. 16. 3, l. 9 D. 44. 7.—10) § 9 J. 2. 10.—11) § 6 J. 3. 19, l. 2 pr. D. 44. 1.—12) Πρὸς, κατωτ. § 624, 622.

§ 564. 1) L. 5 § 3 D. 15. 1.—2) Ἰδ' ἀνωτ. § 254.

ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς μετὰ τούτου συναλλαγῆς του παράγεται μόνον φυσικὴ ἐνοχὴ· δὲν δύναται ὅμως νὰ διαθέσῃ αὐτὸ διὰ δωρεᾶς ἢ διαθήκης³, οὔτε κατὰ τὴν κυριότητα αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲν ἴδιον κατὰται⁴, ὁ δ' ἐξουσιαστὴς δικαιούται ν' ἀνακαλέσῃ αὐτὸ κατὰ βούλησιν καὶ ἐνάγεται ὡς πρὸς αὐτὸ παρὰ τρίτων διὰ τῆς actio de peculio καὶ τῆς actio tributoria⁵. Ἐν γένει δ' ἐφαρμόζονται ἐπὶ τοῦ χρηματίου τούτου καὶ ὅσα ἐπὶ τοῦ χρηματίου δούλου⁶. Καὶ ἀποτελεῖ μὲν τὸ χρημάτιον τοῦτο ἐξαίρεσιν τοῦ ἀνωτέρω κανόνος περὶ ἀνικανότητος τοῦ ὑπεξουσίου, ἀλλὰ περιορισμένην, δηλ. μόνον κατ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ ὑπεξουσίου ἀπέναντι τρίτων καὶ τὴν παραγωγὴν φυσικῆς ἐνοχῆς ἐκ τῶν μετὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ συναλλαγῶν.

Πλήρη ὅμως ἐξαίρεσιν τοῦ περὶ ἀνικανότητος κανόνος ἀπετέλεσαν τὰ τοῦ νεωτέρου δικαίου χρημάτια, ἅτινά εἰσι τὰ ἑξῆς :

α') Τὸ peculium castrense (στρατιωτικὸν χρημάτιον), ἀναπτύχθην ἐν τῇ γ' περιόδῳ, πιθανῶς ὑπὸ Αὐγούστου, ὑπὲρ τῶν στρατιωτῶν⁷ καὶ περιλαμβάνον πᾶν ὅ, τι ὁ ὑπεξούσιος κατὰται ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, εἴτε ἀμέσως ἐν μισθοῖς, λαφύροις κτλ., εἴτε ἐμμέσως, π. χ. διὰ δωρεᾶς πρὸς αὐτὸν ἀπερχόμενον εἰς στρατείαν, εἴτε διὰ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ peculium castrense χρημάτων, κατὰ δὲ τὸν Ἀδριανὸν καὶ ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ὑπεξουσίου ὡς κληρονόμου παρὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, διαρκούσης τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας⁸.

Ἐν τῷ χρηματίῳ τούτῳ ὁ ὑπεξούσιος θεωρεῖται ὡς αὐτεξούσιος, ἀπέναντι παντὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, δυνάμενος νὰ τελέσῃ πᾶσαν δικαιοπραξίαν, εἴτε ἐν ζωῇ εἴτε αἰτίᾳ θανάτου⁹. Ἐάν ὅμως ὁ ὑπεξούσιος ἀπέθνησκεν ἀδιάθετος, τὸ χρημάτιον τοῦτο περιήρχετο τῷ ἐξουσιαστῇ οὐχὶ ὡς κληρονομία, ἀλλ' ὡσεὶ ἦτο peculium profecticiū (jure peculii)¹⁰, τοῦτο ὅμως μετεβλήθη διὰ τοῦ νεωτέρου δικαίου, ὑποβληθέντος τοῦ χρηματίου τούτου τῷ κοινῷ κληρον. δικαίῳ ἐξ ἀδιαθέτου¹¹. Ὁ δ' ἐξουσιαστὴς ἐδικαιούτο μόνον νὰ λάβῃ αὐτὸ ἐπὶ

3] Πρὸς. 1. 16 D. 44. 7. 1. 6. 44. 45 D. 15. 1. 1. 28 § 2 D. 2. 14. 1. 6 pr. D. 28. 1. 1. 25 § 1 D. 39. 6.—4] Suet. Tiber. 45, pr. J. 2. 12.—5] Ἰδ' ἀνωτ. § 500 γ').—6] Ἰδ' ἀνωτ. § 251.—7] Ἰδ' τόμ. Α' § 122 καὶ pr. J. 2. 12.—8] L. 4 C. 3. 36. 1. 14. 13. 16 § 1. 1. 19 pr. D. 49. 17.—9] L. 4 § 1. 1. 5. 45 § 4 D. 49. 1. 7. 1. 2 pr. D. 48. 1.—10] L. 1. 2 D. 41. 47. 1. 5 C. 12. 37.—11] Pr. J. 2. 12. Νεαρά 418 κεφ. 4.

(τῆς σήμερον ἀργούσης) δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ υἱοῦ καὶ πᾶσαν δὲ κληρονομίαν κατατακτέαν εἰς αὐτὸ δύναται ὁ ἐξουσιαστής, ἀποποιούμενου αὐτὴν τοῦ ὑπεξουσίου, νὰ δεχθῇ αὐτὸς πρὸς ἴδιον ὄφελος ¹².

β') Τὸ καλούμενον *peculium quasi castrense* (οἶονεῖ στρατιωτικόν), ὅπερ ἐστὶν ἐπέκτασις τοῦ *castrense*, ἐπελθοῦσα κυρίως ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀφομοιωθεῖσα ἐντελῶς πρὸς αὐτὸ κατὰ τὰ ἀποτελέσματα καὶ περιέχουσα πᾶσαν καὶ ἐκ πολιτικῆς θέσεως πηγάζουσαν κτήσιν, ἢ ἐκ δωρεᾶς τοῦ αὐτοκράτορος, ἢ ἐκ τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικηγорικοῦ ἐπαγγέλματος ἢ τῆς περιβολῆς ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος ¹³.

Καὶ γ') τὸ καλούμενον *ἀπροσπόριστον* (κατὰ τοὺς νεωτ. *pec. adventicium*, ὡς ἡ *dos adventicia*), ὅπερ ἐνεφανίσθη ἐπὶ Κωνσταντίνου Μ. καὶ περιέλαβε κατ' ἀρχάς μὲν πᾶν τὸ περιερχόμενον τῷ ὑπεξουσίῳ ἐκ περιουσίας τῆς μητρὸς, πλὴν ἐὰν ἡ μήτηρ ἐγκαθίστη τὸ τέκνον κληρονόμον ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς χειραφετήσεως ¹⁴, κατόπιν δέ, διὰ διατάξεως Ὁνωρίου καὶ Ἀρκαδίου, ἐξετάθη καὶ εἰς πᾶσαν οἰανδήποτε κτήσιν ἐκ τῶν πρὸς μητρὸς ἀνιόντων, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοδοσίου καὶ Βαλεντινιανοῦ καὶ εἰς τὰ τοῦ γάμου κέρδη (προῖξ καὶ προγαμιαία δωρεά), ὅπερ παρ' ἡμῖν εἶναι ἀνεφάρμοστον ἕνεκα τῆς διὰ τοῦ γάμου αὐτοδικαίως ἐπερχομένης χειραφεσίας, τέλος δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέτεινεν αὐτὸ καὶ εἰς πᾶσαν κτήσιν τοῦ ὑπεξουσίου, μὴ δυναμένην νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸ *peculium castrense* καὶ *quasi castrense* (καὶ μὴ προερχομένην ἐκ τῆς τοῦ ἐξουσιαστοῦ οὐσίας, εἰς ἣν περίπτωσιν καὶ μόνον παρέμεινεν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κανόνος, ὅτι πᾶν ὅ,τι κτᾶται ὁ ὑπεξούσιος περιέρχεται εἰς τὸν ἐξουσιαστήν) ¹⁵. Ἐν τῷ χρηματίῳ τούτῳ ἔχει μὲν τὴν κυριότητα ὁ ὑπεξούσιος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς αὐτεξούσιος, ἐπομένως οὐδὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ, διὰ διαθέκης δ' οὔτε τῇ συναινέσει τούτου ¹⁶, ὁ δὲ ἐξουσιαστής κέκτηται τὴν ἐπικαρπίαν καὶ τὴν διαχείρισιν, θνήσκοντος δὲ τοῦ ὑπεξουσίου παρεκράτει κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον τὸ χρημάτιον ὡς ἰδίαν περιουσίαν, πλὴν τοῦτο κατηργήθη, ἐφαρμοσθέντος τοῦ κοινῷ κληρον. δικαίου ἐξ ἀδιαθέτου ¹⁷. ἐνίοτε δὲ ἡ ἐπικαρπία καὶ ἡ διαχείρισις τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἀργούσι, π. χ. τῇ ἀπαγορεύσει τοῦ συνιστῶντος τὸ χρημάτιον ¹⁸ καὶ τὰς τοιαύ-

12] L. 8 § 2 C. 6. 61, 1. 3 C. 9. 49, ἀρθρ. 18 Συντάγμ.—13] L. 3 C. 3. 28, 1. 4. 14 C. 2. 7, 1. 34 C. 1. 3, 1. 7 C. 6. 61 κτλ.—14] L. 4 C. 6. 60.—15] L. 2. 6 C. 6. 60, § 1 J. 2. 9, Νεαρά 417 κεφ. 1, 118 κεφ. 2, Κώδ. Θεοδ. 8. 18, 8. 49.—16] Pr. J. 2. 12.—17] L. 3 C. 6. 61, 1. 41 C. 6. 59.—18] Νεαρά 417 κεφ. 1

τας περιπτώσεις καλοῦσιν οἱ νεώτεροι *pec. advent. irregulare* (ἀνώμαλον), ὅπερ δύναται ὁ ὑπεξούσιος νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν μόνον διὰ πράξεως ἐν ζωῇ¹⁹.

Τελευταῖον τὸ *peculium castrense* καὶ τὸ *quasi castrense* καλοῦνται ὁμοῦ καὶ *peculium militare* (στρατιωτικόν), ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς ταῦτα τὰ ἕτερα δύο καλοῦνται ἐπίσης ὁμοῦ *peculium paganum* (παγανικόν)²⁰. Ἐν δὲ τῇ ἐφαρμογῇ τῶν περὶ αὐτῶν διατάξεων τοῦ ρωμ. δικαίου σήμερον δεόν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι δυνάμει τοῦ νεωτέρου περὶ ἀνηλικίων κτλ. Νόμου διὰ τῆς ἐνηλικιώσεως παύει αὐτοδικαίως ἡ πατρικὴ ἐξουσία²¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

§ 562. Λόγοι λυτέως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. Ἀκούδιοι. — § 563. **Emancipatio** (χειραφέδεια). — § 564. Προσταδία τῆς πατρικῆς ἐξουσίας.

§ 562. Ἡ πατρικὴ ἐξουσία λύεται εἴτε διὰ πράξεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ, εἴτε αὐτοδικαίως. Αὐτοδικαίως δέ: α') διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ὑπεξουσίου ἢ τοῦ ἐξουσιαστοῦ· ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει οἱ ὑπεξούσιοι, ἐν οἱαδήποτε ἡλικίᾳ, καθίστανται αὐτεξούσιοι (*sui juris*), πλὴν, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, ἐὰν ἐξουσιαστής ᾦτο ὁ πάππος, ὅτε μετέβαινον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρὸς των· παρ' ἡμῶν ὅμως, τοῦ γάμου ἐπιφέροντος αὐτοδικαίως χειραφεσίαν, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ περίπτωσις αὕτη¹. β') μόνον κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, διὰ τῆς *capitis deminutio maxima* καὶ *media* τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἢ τοῦ ὑπεξουσίου, διότι οὔτε ὁ δοῦλος, οὔτε ὁ μὴ πολίτης Ρωμαῖος ἠδύναντο νὰ κέκτῃνται πατρικὴν ἐξουσίαν ἢ νὰ διατελῶσιν ὑπὸ τοιαύτην². Ἐπὶ τῆς λόγῳ αἰχμαλωσίας *cap. demin.*

Πρβλ. 1. 8 C. 6. 61.—19] L. 8 § 5 C. 6. 61.—20] L. 37 C. 3. 23. Πρβλ. 1. 3 D. 49. 17, B. (39. 4) 59.—21] Ἴδε κατωτ. § 562. Γ).

§ 562. 1] Pr. J. 4. 42, Gai. I. 127, Ulp. N. 2, ἀρθρ. 98 N. περὶ ἀνηλ.—2] §

maxima ἐφηρμόζετο τὸ *jus postliminii*³, ἀποθνήσκοντος ὅμως τοῦ ἐξουσιαστοῦ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐφιλονεικεῖτο, ἐὰν ἐφηρμόζετο καὶ ἐνταῦθα ἡ *fictio legis Corneliae*, ὅπερ βραδύτερον ἐλύθη καταφατικῶς⁴. γ') ἐπίσης μόνον κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, διὰ τῆς κτήσεως ὀρισμένων ἀξιομάτων ὑπὸ τοῦ ὑπεξουσίου, οἷον κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τοῦ τοῦ *flamen dialis* (ἱερέως τοῦ Διὸς) ἢ τοῦ τῆς Ἑστιάδος (*virgo vestalis*)⁵, κατὰ δὲ τὸ ἰουστινιάνειον τοῦ ὑπάτου, τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πατρικίου κτλ., ὅτε ὁ ὑπεξούσιος ἐδικαιοῦτο καὶ εἰς ὀριστικὴν κτῆσιν τοῦ *peculium profecticiu*⁶. δ') λόγῳ ποινῆς κατὰ τοῦ ἐξουσιαστοῦ κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον, οἷον ἐπὶ συνάψεως δευτέρου γάμου αἰμομιτικῶς, ἐπὶ ἐκθέσεως τοῦ τέκνου, ἢ διαπορνύσεως τῆς θυγατρὸς⁷. ε') διὰ τῆς *cap. deminutio minima* τοῦ ὑπεξουσίου, ὑποβαλλομένου ὑπὸ τὴν *patr. potestas*, τὴν *manus* ἢ τὸ *mancipium* ἄλλου⁸. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκ διαφόρων λόγων ἀργοῦσι σήμερον. Καὶ σ') σήμερον διὰ τοῦ γάμου, διὰ τῆς ἐνγλικιώσεως, προσωρινῶς δὲ καὶ διὰ τῆς λόγῳ καταδίκης ἢ φρενοβλαθείας μεταστάσεως τοῦ πατρὸς εἰς κατὰστασιν ἀπαγορεύσεως⁹.

§ 563. Διὰ πράξεως δὲ τοῦ ἐξουσιαστοῦ λύει τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν δικαιοπραξία, ἥτις ἀπαρρέουσα κατὰ κανόνα ἐκ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως αὐτοῦ καλεῖται *emancipatio* (χειραφεσία)¹. Ἐνίοτε ὅμως ὁ λόγος οὗτος καθίσταται ἀκούσιος, ἐξαναγκάζομένης ἔνεκα ὀρισμένων λόγων τῆς συναινέσεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ, οἷον πρὸς πλήρωσιν αἱρέσεως, ἐν τούτῳ συνισταμένης². Ἐξ ἑτέρου δὲ κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον, πιθανῶς ἀπὸ τῆς γ' περιόδου³, ἀπαιτεῖται ἐν τῇ χειραφεσίᾳ καὶ ἡ συναινέσις τοῦ (φυσικοῦ) ὑπεξουσίου⁴.

Ὁ τύπος τῆς *emancipatio* ἦτο ἀρχῇθεν ἡ εἰκονικὴ πώλησις (*mancipatio*) τοῦ ὑπεξουσίου πρὸς τρίτον καὶ ἡ ἐπακολουθοῦσα *manumissio*. Ἐν δὲ τῇ πώλῃσει ταύτῃ ὑπῆρχε σπουδαία διαφορὰ μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπεξουσίων, διότι ἐπὶ τῶν πρώτων ἀπηχεῖτο τρι-

1-3 J. 1. 12, Gai. I. 128. 129. 131.—3] Ἰδ' ἄνωτ. § 256 καὶ § 5 J. 4. 12. — 4] Gai. I. 129, l. 18 D. 49. 5, Ulp. X. 4.—5] Gai. I. 130, ellius N. A. I. 12.—6] § 4 J. 4. 12, l. 5 C. 42. 3 Νεαρά 81. — 7] L. 2 C. 8. 52, l. 6 C. 11. 40, l. 12 C. 4. 4. Πρὸλ. καὶ ἀρθρ. 281 καὶ 306 Ποιν. Ν.—8] Ἐξαιρέσεις Gai. I. 136.—9] Ἀρθρ. 9. 98 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. Ἀρθ. 122. 123 Ποιν. Ν. ἐν συνδ. πρὸς ἀρθρ. 134 τοῦ περὶ ἀνηλ. κτλ. Ν.

§ 563. 1] § 6. 10 J. 4. 12, l. 4 C. 8. 48.—2] Ἰδὲ Κρασσά αὐτ. § 235, Παπαρηγ. Οἰκογ. § 261.—3] Πρὸλ. Paul. Sent. II. 25 § 5. — 4] L. 5 C. 8. 48,

πλή πώλησις τοῦ ὑπεξουσίου, ἐπανερχομένου αὐτοδικαίως μετὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐξουσιαστοῦ⁵. Πιθανόν μὲν, ὅτι ἡ διαφορὰ προήλθεν ἕνεκα τῆς ἐν τῇ 12 δέλτῳ μνηίας μόνον τῶν filii ὡς πρὸς τὴν τριπλὴν πώλησιν, ἐν οἷς περιωρίσθη ἡ interpretatio· ἀλλ' ἐπίσης πιθανόν, ὅτι ἡ διαφορὰ, καὶ ἐὰν ἐφηρμόζετο πράγματι, οὐδεμίαν ἐκέκτιστο νομικὴν σπουδαιότητα καὶ ὅτι ἡ λέξις filii περιλαμβάνει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπεξουσίου καὶ δὴ τὰς θυγατέρας⁶. Ὅπως δὴποτε ὅμως μετὰ τὴν τριπλὴν ἢ μοναδικὴν πώλησιν τοῦ ὑπεξουσίου, δι' ἧς οὗτος περιήρχετο ὑπὸ τὸ mancipium τοῦ ἀγοραστοῦ, ἐπηκολούθει ἡ manumissio vindicta, ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τὸ mancipium τοῦ ἀγοραστοῦ νῦν διατελοῦντος ὑπεξουσίου, κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν δούλων τρόπον. Συνήθως ὅμως ἡ πώλησις ἐγένετο fiduciae causa ἥτοι ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μεταπωλήσεως εἰς τὸν ἐξουσιαστήν, ἵνα τελείῃ οὗτος τὴν manum. vindicta τοῦ διὰ τῆς μεταπωλήσεως ἤδη ὑπὸ τὸ mancipium αὐτοῦ διατελοῦντος καὶ οὗτος ἀπολαύσῃ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ χειραφετοῦντος (οἶονεὶ πατρωνος). Ὁ τύπος οὗτος ἐξηκολούθησεν ἰσχύων μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτε ὁ Ἀναστάσιος (502 μ. Χ.) προσέθηκε τὸν διὰ rescriptum principis⁷, ὃ δ' Ἰουστινιανός, καταργήσας ἐντελῶς τὸν διὰ mancipatio, εἰσήγαγε τὸν δι' ἀπλῆς δηλώσεως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου (apud acta)⁸. Σήμερον ἡ χειραφεσία ὑπὸ τοῦ πατρὸς γίνεται διὰ δηλώσεως ἐνώπιον τοῦ εἰρηνοδίκου, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ 15 τοῦς τοῦ τέκνου ἡλικίας⁹.

Διὰ τῆς emancipatio ἐπήρχετο παρὰ Ῥωμαίους capitis demin. minima τοῦ ὑπεξουσίου, ἐπομένως ἀπώλεια τῆς familia· ἐν τῇ διὰ rescriptum ὅμως χειραφεσίᾳ ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ὁ οἰκογενειακὸς δεσμὸς τῇ αἰτήσει τοῦ χειραφετοῦ¹⁰. Τὰ ὑπάρχοντα ἢ κυφορούμενα τέκνα αὐτοῦ κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον παρέμενον ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐξουσιαστοῦ καὶ μόνον δι' υἰοθεσίας ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ὑπεξούσια τοῦ χειραφετοῦ, πλὴν τῶν κυφορουμένων κατὰ τὴν τρίτην mancipatio, ἅτινα ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐξουσίαν¹¹. τὸ δὲ πατρικὸν χρημάτιον καὶ ἄλλα δῶρα τοῦ ἐξουσιαστοῦ

πρὸς καὶ Παπαρρηγ. Οἰκον. § 260. — 5] Gai. I. 132. — 6] Πρὸς. Danz. *Interp.* § 105. Ὁ Karlowa (II. σ. 242) ἀποδίδωσι τὴν διαφορὰν εἰς τὴν μείζον σπουδαιότητα τῶν υἱῶν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν ὑπεξουσιῶν. — 7] L. 5 C. 8. 48. — 8] § 6 J. 1. 12, I. 6 C. 8. 48. — 9] Ἀρθ. 99—102 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 10] L. 41 C. 6. 58, Gai. I. 162, I. 3. § 1 D. 4. 5, I. 4 § 10 D. 38. 10. — 11] Gai. I. 135. III. 2, pr. § 9 J.

παρέμενον τῷ χειραφέτῳ, πλὴν ἐν περιπτώσει ρητῆς ἀνακλήσεως ¹². Ἐξ ἑτέρου ὁ χειραφετήσας ἐκτᾶτο πλεονεκτήματα, διότι ἐγένετο αὐτοδικαίως ἐπίτροπος τοῦ τυχόν ἀνῆθου χειραφετοῦ, παρ' ἡμῖν δὲ κηδεμὼν ¹³. Ἀρχαιότερον δὲ ἐκτᾶτο καὶ τὸ $\frac{1}{8}$ τῆς ἐπικαρπίας τοῦ pec. adventicium, ὑπερ ὃ Ἰουστινιανὸς ἠύξησεν εἰς τὸ ἥμισυ ¹⁴. Τέλος ὁ χειράφετος κατὰ διάταξιν τῶν Βαλεντινιανοῦ, Βάλεντος καὶ Γρατιανοῦ (367 μ.Χ.) ὠφείλει σεβασμὸν τῷ χειραφετήσαντι πατρὶ, ὑποκείμενος τῇ ἔνεκα βαρειῶν ὕβρεων ἀνακλήσει τῆς χειραφεσίας, ἀλλὰ σήμερον ἡ ἀνάκλησις γίνεται μόνον ἔνεκα περιστολῆς τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ χειραφετοῦ, ἀποκλείεται δ' ἐντελῶς ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ γάμου χειραφεσίας ¹⁵. Περὶ δὲ τῶν κληρονομικῶν τοῦ χειραφετοῦ δικαιωμάτων ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἡ παρ' Ἑλλήσι δὲ γνωστὴ ἀποκήρυξις (abdicatio) οὐδὲν νομικὸν κύρος ἐκέκτητο παρὰ Ρωμαίους ¹⁶.

§ 564. Ὁ ἐξουσιαστής προστατεύεται κατὰ πάσης προσβολῆς τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, εἴτε ἐκ μέρους τρίτων, εἴτε ἐκ μέρους τοῦ ὑπεξουσίου αὐτοῦ. Κατὰ τῶν τρίτων ἐκέκτητο α') τὴν vindicatio in potestatem, ἐν ᾗ προσετίθετο ρητῶς ἡ αἰτία τῆς διςδικήσεως (in potestate ex jure romano) ¹⁷. β') ἴδια παραγγέλματα τὸ interdictum de liberis exhibendis καὶ τὸ de liberis ducendis· διὰ τοῦ πρώτου προπαρεσκευάζετο ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ προσώπου τοῦ ὑπεξουσίου, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐξησφαλιζέτο ἡ ἀκώλυτος ἐξάσκησις τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ¹⁸. γ) ἀργούσι δὲ κατὰ τῆς μητρὸς, ὅταν ἀνετέθη αὐτῇ ἡ ἀνατροφή τοῦ τέκνου ¹⁹. καὶ γ') actio praejudicialis, ὡς ἐπὶ παντὸς status hominis, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο δικαστικῶς ἡ πατρικὴ ἐξουσία ²⁰. Κατὰ δὲ τῶν ὑπεξουσίων ἐχορηγεῖτο δι' extraordinaria cognitio βοήθεια ὑπὸ τοῦ πραιτωρὸς ἐπὶ ἀμφισβητήσεως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, δυναμένη νὰ καταλήξῃ καὶ εἰς ἐξαναγκαστικὴν ὑπακοὴν αὐτῶν ²¹. Σήμερον ἡ τοιαύτη προστασία ὑπάρχει εἰς τὴν κοινὴν διαδικασίαν.

1. 42, 1, 1 § 2 D. 37. 12.—12] § 20 J. 2. 20.—13] Τίτλ. Εἰσηγ. de leg. parentum tut. 1. 48. ἀρθ. 102. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.—14] § 2 J. 2. 9, 1. 4 § 2, 1. 2 C. Th. 8. 48, 1. 3. § 4. 2 C. 6. 60. 1. 6 § 3 C. 6. 61.—15] L. un. C. 8. 49. ἀρθρ. 107 πρὸς 404 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.—16] Διονύς. II. 26, 1, 6 C. 8. 47. Τοιαύτη ἀποκήρυξις δύναται νὰ σημαίνῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς γνησιότητος τοῦ τέκνου, περὶ ἧς ἴδε Κραστᾶ αὐτ. § 206.

§ 564. 1] L. 1 § 2 D. 6. 1.—2] L. 1 pr. § 1. 5, 1. 3 pr. D. 13. 30.—3] L. 1 § 3 D. 43. 30.—4] Ἰβ' ἀνωτ. § 271.—5] L. 8 D. 23. 3, πρὸς 1. 3 § 3 D. 43. 30.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

M A N C I P I U M

§ 565. Φύσις τοῦ *mancipium*. Γένεσις. — § 566. Ἀποτελέσματα τοῦ *mancipium*. Λύσις.

§ 565. Πρὸς τῇ *manus* καὶ τῇ *patria potestas* ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα ἐξουσία ἐπὶ ἐλευθέρου προσώπου, καθιστῶσα αὐτὸ ἐπίσης *hominem alieni juris*, τὸ *mancipium*, οὗ ἡ φύσις ἐστὶ παραδοξότερα, ἀλλὰ καὶ ἥττον σαφὲς ἔνεκα τοῦ ἐλλειποῦς τῶν πηγῶν, ὡς ἐκ τῆς ἐκλείψεως αὐτοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰκότι δὲ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι πολλαχῶς συναντᾶται τῇ δουλείᾳ, προσεγγίζει οὐχ ἥττον μᾶλλον τῇ *manus* καὶ τῇ *patria potestas* ἢ ἐκείνῃ, διότι καὶ ὡς ἐξουσία ἐπὶ ἐλευθέρου προσώπου χαρακτηρίζεται καὶ μετὰ τῶν ἄλλων δύο ἐκείνων ἐξουσιῶν μνημονεύεται ¹. Παρήγεται δὲ α') διὰ τῆς *mancipatio* ὑπεξουσίᾳ παρὰ τοῦ κεκτημένου ἐπ' αὐτοῦ τὴν *patria potestas* ἢ τὴν *manus*, εἴτε διαρκῶς, εἴτε, ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Γάτου ἦν σύνθηες, παροδικῶς χάριν ἄλλου σκοποῦ (*dicis gratia*), π. χ. τῆς *emancipatio*, ἢ ὅπως αὐτὸς ὁ ἐξουσιαστής διὰ τῆς ἀναπωλῆσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀγοραστοῦ κτήσεται ἐπὶ τοῦ ὑπεξουσίᾳ τὸ *mancipium* καὶ μὴ ὑπόκειται τῇ ἀκουσίᾳ χειραφεσίᾳ ². καὶ β') συνεπείᾳ τῆς *noxae datio* ³.

§ 566. Διὰ τοῦ *mancipium* ὁ ὑπεξουσίσιος ὤριστατο μὲν *cap. diminutio minima* μόνον, ἅτε εἰσερχόμενος εἰς τὴν νέαν οἰκογένειαν, ἀλλ' ὑπὸ περιουσιακὴν ἔποψιν καθίστατο οἶονεῖ δούλος (*servi loco, servilis conditio*) τοῦ νέου ἐξουσιαστοῦ, δυναμένου νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν καὶ εἰς ἐργασίας¹. Οὐχ ἥττον διέφερε σπουδαίως τοῦ δούλου, διότι ἅπαντα τὰ τε πολιτικὰ καὶ ἰδιωτικὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἀνεστέλλοντο μόνον, ἀλλὰ δὲν ἀπεσθέννυντο, δὲν διετέλει ὑπὸ τὴν *rogatio* τοῦ ἐξου-

§ 565. 1] Π. χ. Gai. II. 86.—2] Gai. I. 410. 141.—3] Gai. I. 140. 141, IV. 79, Collat. II. 3 § 1.

§ 566. 1] Gai. I 123, II. 86. 90. 96.

σιαστοῦ, ὁ ἐξουσιαστής ὑπέκειτο τῇ *actio injuriarum* ἕνεκα προσβολῆς κατ' αὐτοῦ, τὰ δὲ τέκνα αὐτοῦ δὲν ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὸ *mancipium* τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ *mancipium* ὑπήγοντο τῇ πατρικῇ ἐξουσίᾳ τοῦ πρώην ὑπὸ *mancipium*, θνήσκοντος δὲ τυχὸν τοῦτου ἐν τῷ *mancipium*, καθίσταντο *homines sui juris*². Ἐπίσης δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν διέφερε τὸ *mancipium* τῆς δουλείας, διότι αἱ ἐνοχαὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ διατελοῦντος ἐχορήγουν τοῖς πιστωταῖς τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν ἐκ τῆς περιουσίας, ἣν ὁ ὑπὸ *mancipium* ἤθελεν ἔχει, ἐὰν μὴ διετέλει ὑπ' αὐτό³. Ἀπεσβέννυτο δ' ὡς ἡ δουλεία μόνον διὰ τῆς *manumissio vindicta*, *censu* καὶ *testamento*, ἀλλ' ἄνευ τῶν περιορισμῶν τῆς *lex Aelia Sentia* καὶ τῆς *Fufia Caninia*⁴, ἐπὶ δὲ *censu* καὶ ἄνευ τῆς βουλήσεως τοῦ ἐξουσιαστοῦ, κατὰ τὸν ἀμέσως ἐπόμενον *census*, πλὴν ἐὰν τὸ *mancipium* προήρχετο ἐκ *noxae datio*, ἢ ὁ πρότερον ἀσκῶν πατρικὴν ἐξουσίαν εἶχε παρακρατήσει ρητῶς τὸ τῆς *remancipatio* (ἀπελευθερώσεως) δικαίωμα⁵. Ὁ δ' ἀπελευθερούμενος ἐπανήρχετο εἰς ἅπαντα τὰ ἑαυτοῦ, ὡς ἐλευθέρου (*ingenuus*), δικαιώματα, κτωμένου τοῦ ἀπελευθεροῦντος μόνον εἰδός τι πατρωνείας⁶, ἐπιδρώσης ἐπὶ τῆς ἐπιτροπείας καὶ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς. Ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ τὸ *mancipium* κατηργήθη ἐντελῶς.

2] L. 10. C. 8. 47, Gai. I. 135. 111, II. 90. — 3] Gai. IV. 80. — 4] Ἰδ. ἀνωτ. § 253 καὶ τόμ. Α' § 137. — 5] Gai. I. 138—140. — 6] L. 10 C. 8. 47, Ulp. XI. 5, Gai. I. 115.

Τ Μ Η Μ Α Γ'

ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ

§ 367. Νομικὴ ἀνικανότης. — § 368. Προστασία τῶν ἀνικάνων.

§ 567. Εἶδομεν ἄλλαχού¹, ὅτι ἀνικανότητα πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων ἐπιφέρουσιν ἡ ἡλικία, τὸ φύλον, ἡ φρενοβλάβεια καὶ ἡ ἀσωτεία. Ἡ ἀνικανότης δ' αὕτη ἐπὶ ἐκάστου λόγου ἔχει ὡς ἑξῆς :

1) Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν. Οἱ *infantes* ἦσαν ἐστερημένοι πάσης ἱκανότητος². Οἱ *impuberes* ἐστεροῦντο ἐπίσης πάσης ἱκανότητος ἐπὶ πάσης πράξεως, περιεχούσης ἐλάττωσιν τῆς περιουσίας αὐτῶν³ καὶ ἐπὶ πράξεων τινων, ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἕνεκα μόνον τοῦ τύπου, οἷον ἐπὶ τῶν *legis actiones*, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ παραστήσωσιν ἐνώπιον δικαστηρίου⁴, ἐπὶ συντάξεως διαθήκης⁵ καὶ ἕνεκα φυσικῶν λόγων ἐπὶ συνάψεως γάμου⁶. Ἐκ δὲ τῶν ἀδικημάτων κηρύνοντο, ἐὰν ἀπεδεικνύετο, ὅτι ἐνήργησαν μετὰ συνειδήσεως, ὅπερ προϋπετίθετο συμβαῖνον ἐπὶ τῶν *pubertati proximi*, πλὴν ἐπὶ τῶν ἀπαιτούντων ὥριμον σκέψιν ἀδικημάτων⁷. Οἱ δὲ *puberes* μετὰ τὴν *lex Platoria* περιωρίσθησαν κατὰ τὴν ἱκανότητα, ὑποβληθέντες ὑπὸ κηδεμόνα, ἀπὸ τῆς συναίνεσεως τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἐξαρτάτο τὸ κύρος τῶν πράξεων αὐτῶν, διότι οὗτοι ἐξηκολούθουν κεκτημένοι νομικὴν ἱκανότητα διὰ πᾶσαν δικαιοπραξίαν, τῆς δὲ συναίνεσεως τοῦ κηδεμόνος ἦτο ἀνάγκη πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου τῆς ἀτιμίας διὰ τοὺς μετὰ τοῦ ἀνηλικίου συναλλαττομένους⁸. Ταῦτα πάντα μετεβλήθησαν διὰ νεωτέρου παρ' ἡμῖν

§ 367. 1] Ἰδ' ἄνωτ. § 275-278 — 2] § 10 J. 3. 19 — 3] § 9. 10. J. 3. 19. 1. 9 D. 26. 8. — 4] Ulp. XI. 27. — 5] Gai. II. 113. — 6] Ἰδ' ἄνωτ. § 535 α). — 7] L. 5 § 2 D. 9. 2. 1. 4 § 26 D. 44. 4. πρὸς ἄνωτ. § 275. — 8] Ἰδ' ἄνωτ. § 275 καὶ

νόμου, καθ' ὃν ὁ μήπω συμπληρώσας τὸ 21 ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ ἐστὶν ἀνίκανος εἰς πᾶσαν νομικὴν πράξιν, πλὴν ὠρισμένων ἐξαιρέσεων, ἥτοι α') εὐθύνεται πολιτικῶς ἐκ τῶν ἀθεμίτων πράξεων μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 14 ἔτους, πρὶ τούτου δὲ καὶ μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 10, ἐὰν ἐνήργησε μετὰ διακρίσεως, β') μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἐπίσης τοῦ 14 ἔτους δύναται νὰ διαθέσῃ ἐλευθέρως πᾶν ὅ,τι κτᾶται ἐκ τοῦ ἰδίου καμᾶτου ἢ ἐδόθη αὐτῷ πρὸς χρῆσιν του, γ') ὁ συμπληρώσας τὸ 18 ἔτος εὐθύνεται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῶν πράξεών του, ἐὰν ἔπεισε δολίως τὸν μετ' αὐτοῦ ἐπιχειρήσαντα τὴν πράξιν ὅτι εἶναι ἐνήλικος καὶ δ') διὰ τῆς χειραφεσίας κτᾶται οὐσιωδῶς ἐκτεταμένην ἱκανότητα⁹.

2) Ὡς πρὸς τὸ φύλον. Αἱ γυναῖκες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦσαν νομικῶς περιορισμέναι ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας, ἥτοι ἀνίκανοι ν' ἀναλάβωσιν ὑποχρεώσεις, ν' ἀπαλλοτριώσωσι *res mancipi*, ν' ἀναδεχθῶσιν ἐπιτροπείαν καὶ νὰ τελέσωσι *legis actio*, ὡς καὶ πᾶσαν δικαιοπραξίαν, ἀπαιτοῦσαν τὴν τήρησιν τύπου ἐκ τῶν τοῦ *jus civile*¹⁰. Ἡ ἀνικανότης αὕτη, πλὴν τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀναδοχὴν ἐπιτροπείας (καὶ πάλιν οὐχὶ ἀπολύτως) κατηργήθη παρ' ἡμῖν, διότι αἱ γυναῖκες ἐλαχίστων πλεονεκτημάτων στρουῦνται, ὧν τὰ πλεῖστα σχετίζονται πρὸς τὸ δημόσιον δίκ.π.χ.νὰ ὡς μάρτυρες ἐν συμβολαίῳ, διαιτηταὶ κτλ.

3) Οἱ φρενοβλαβεῖς ἀφομοιοῦνται παρὰ μὲν Ρωμαίους ταῖς *infantes*, ἀλλ' ὑπὸ κηδεμόνα, παρ' ἡμῖν δὲ πρὸς τοὺς ἀνηλίκους καὶ

4) Οἱ ἄσωτοι ἀφομοιοῦντο παρὰ Ρωμαίους ὡς πρὸς τὴν νομικὴν ἱκανότητα πρὸς τοὺς *impuberes*, ἀλλὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰς *tutela*, ἀλλ' εἰς *cura*. Σήμερον τίθενται ὑπὸ δικαστικὸν ἀντιλήπτορα, περιοριζομένης, γενικῶς εἰπεῖν, τῆς ἱκανότητος αὐτῶν ἐπὶ ἀπαλλοτριώσεως ὑπὸ εὐρείαν σημασίαν¹¹.

§ 568. Τὰ ἀνωτέρω πρόσωπα, ἐφ' ὅσον ὑπόκεινται τῇ *patria potestas*, τῇ *manus* ἢ τῷ *mancipium* ἐτέρου, προστατεύονται τελείως καὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἰδιαιτέρας μερίμνης περὶ συμπληρώσεως ἢ ἀναπληρώσεως τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, πλὴν (κατὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον) ἐὰν ὁ πατήρ ἀδυνατῇ νὰ ἀσκήσῃ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν καὶ ἡ μήτηρ δὲν ζῇ ἢ ἀδυνατῇ ν' ἀναπληρώσῃ τὸν πατέρα καὶ ὅταν τὰ συμφέροντα

κατωτ., § 583.—9] Ἀρθρ. 2-8 104 ἐπ. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.—10] *Ulp. XI. 27* καὶ κατωτ. § 577, 578.—11] Ἀρθρ. 135. 136 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.

τοῦ πατρὸς συγκροῦνται πρὸς τὰ τοῦ ὑπεξουσίου¹. Ἀφ' ἧς ὁμῶς τὰ πρόσωπα ταῦτα καθίσταντο αὐτεξούσια, ἐπροστατεύοντο ἀρχῇθεν ὑπὸ τοῦ ρωμ. δικαίου διὰ τῶν θεσμῶν τῆς ἐπιτροπείας (tutela) καὶ τῆς κηδεμονίας (cura, curatio), ὧν ἕνεκα τὰ πρόσωπα ὑφίστανται νέαν διάκρισιν ἐν τῷ δικαίῳ εἰς personae quae in tutela sunt vel in curatione καὶ εἰς personae quae neutro jure tenentur καὶ οἷτινες σήμερον ἐρρυθμίσθησαν διὰ νεωτέρου νόμου².

Ἡ σπουδαιοτάτη δὲ διαφορὰ μεταξὺ τῆς tutela καὶ τῆς cura κατὰ μὲν τὸ ρωμ. δίκαιον συνίσταται ἐν τῷ ὅτι ὁ μὲν ἐπίτροπος ἔσκει τὴν auctoritas (αὐθεντίαν), δι' ἧς συμπληροῦται ἡ ἀνικανότης τοῦ προσώπου, οὐχὶ δ' ἀναγκαιῶς καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας³, πλὴν ἐπὶ προσώπων ἐντελῶς ἐστερημένων βουλῆσεως π. χ. τῶν νηπίων, ὅτε ὁ ἐπίτροπος ἐνήργει πᾶσαν ἀντ' αὐτῶν πράξιν, ἐφ' ὅσον ἦτο δεκτικὴ ἀντιπροσωπείας· ὁ δὲ κηδεμὼν οὐδόλως ἔσκει auctoritas, ἀλλὰ διωρίζετο μόνον διὰ τὰς περιουσιακὰς σχέσεις, καὶ ἐνήργει εἴτε παρέχων ἀπλῶς τὴν συναίνεσιν του, εἴτε διὰ τῆς ὅλης διαχείρισεως, π. χ. ὁ curator furiosi. Κατὰ δὲ τὸ ἰσχύον δίκαιον ὁ μὲν ἐπίτροπος ἀντικαθίστησι κατὰ πάντα τὴν βούλησιν τοῦ ἀνηλίκου ὀρφανοῦ καὶ τῶν τούτῳ ἀφομοιουμένων προσώπων, διαχειριζόμενος καὶ τὴν περιουσίαν του, ὁ δὲ κηδεμὼν δίδωσιν ἀπλῶς τὴν συναίνεσιν εἰς πᾶσαν πράξιν περιέχουσαν ἐκ τῆς νομικῆς φύσεώς της ἐλάττωσιν περιουσίας, οὐδέποτε δ' ἔχει καὶ διαχείρισιν.

§ 568. 1] "Αρθρ. 9 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 2] Gai. I. 142, pr. J. 1. 13. Νόμος περὶ ἀνηλίκων κτλ. "Ιδε τόμ. Α' § 10.—3] "Ιδε κατωτ. τοὺς tut.honorarii § 574, I. 1 § 2, I. 2 D. 26. 7, I. 65 § 3 D. 36. 1.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ

569. Ὁρισμός καὶ φύσις τῆς ἐπιτροπείας. — § 570. Προοδιορισμός τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀνήθου. — § 571. Περιεχόμενον τῆς ἐπιτροπείας τῶν ἀνήθων. — § 572. Εὐθύνη τοῦ ἐπιτρόπου. — § 573. Ἀνικανότης καὶ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐπιτρόπου. — § 574. Συνεπιτροποὶ. Παρεπιτροπος. — § 575. Παῦσις τῆς ἐπιτροπείας τῶν ἀνήθων. — § 576. Πλαστός ἐπιτροπος. — § 577. Ἐπιτροπεία τῶν γυναικῶν. — § 578. Αποτελέσματα τῆς ἐπιτροπείας τῶν γυναικῶν. Παῦσις.

§ 569. Ἡ ἐπιτροπεία (tutela) ὁρίζεται, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, ὡς *jus ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit* (δίκαιον καὶ ἐξουσία κατὰ ἐλευθέρου κεφαλῆς διδομένη καὶ πρὸς ὠφέλειαν αὐτῆς ἐπιτερομένη, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας, οὐ δυναμένης ἐαυτῇ προῖσταναι)¹.

Ἡ ἐπιτροπεία ἦν ἀρχικῶς θεσμός καθαρῶς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς δικαίωμα οἰκογενειακόν², ὑπάρχον χάριν οὐχὶ τοῦ ὀρφανοῦ, ἀλλὰ χάριν τῶν δικαιουμένων εἰς αὐτήν, ὡς μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας· ἀπὸ τῆς γ' περιόδου ὅμως κατέστη οἶονεὶ δημόσιον λειτουργήμα (munus publicum), ἔνεκα τοῦ πρὸς προστασίαν τῶν ἀνικάνων ἐνδιαφέροντος τῆς πολιτείας, ἥτις καὶ ἀνεπλήρου τὴν τυχὸν ἔλλειψιν νομίμου ἢ ἐκ διαθήκης ἐπιτρόπου διὰ ἰορισμοῦ τοιοῦτου· ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ ὡς βᾶρος (onus), οὗ ἡδυνάτο τις ν' ἀπαλλαγῇ μόνον ἔνεκα ὠρισμένων λόγων καὶ χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος³. Καίτοι δ' ὑπῆρξε θεσμός τοῦ *jus civile*, οὐχ ἥττον ἀπῆντα παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνῆκε τῷ *jus gentium* ἢ *jus naturale* (*naturali jure conveniens est*)⁴. Διεκρίνετο δ' εἰς ἐπιτροπείαν ἀνήθων (*tutela impuberum*), εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ ἀνωτέρω ὁρισμός, καὶ ἐπιτροπείαν τῶν γυναικῶν (*tutela mulierum*). Καὶ παρ' ἡμῖν δ' ἡ

§ 569. 1] § 4 J. 1. 43, Θεοφ. αὐτ., 1. 1 pr. D. 26. 1. Ὡς πρὸς τὰ ἐλαττωμάτα τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ἴδε Καλλιγᾶ τόμ. Δ' § 228, Παπαρρηγ. Οἰκογ. § 267 Κρασσᾶ Οἰκογ. § 237.—2] Περὶλ. Gai. I 172-192.—3] Περὶλ. pr. J. 1. 25. 1. 4 § 4, 1. 18 § 1 D. 50. 4. 1. 6 § 15 D. 27. 4. —4] L. 1 pr. D. 26. 4, § 6 J. 1.

ἐπιτροπεία φέρει οἷονεὶ δημόσιον χαρακτῆρα, ὑποκειμένη εἰς ἔλεγχον τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς ἀνικανότητος, καὶ μὴ δυναμένη ν' ἀποκρουσθῇ ἄνευ ὠρισμένου ἐν τῷ νόμῳ λόγου. Πλὴν παρ' ἡμῖν ὁ ἐπίτροπος δὲν ἀφέθη, ὡς παρὰ Ρωμαίοις, ἐν τῇ λειτουργίᾳ μόνος, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην πολλάκις τῆς συμπράξεως τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου, ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ἢ ἐπίσης ἐνίοτε ἀναγκαῖα σύμπραξις τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς δὲν ἐκτείνεται ὅσον παρὰ Ρωμαίοις. Συγγενικὸν συμβούλιον δὲ καλεῖται σωματεῖον ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ συγγενῶν πρὸς πατρός καὶ μητρός τοῦ ὀρφανοῦ, ἢ ἐν ἑλλείψει τοιούτων καὶ ἐκ φίλων, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἢ καὶ ἀναπλήρωσιν τῶν συγγενῶν, ἔχον ὠρισμένα καθήκοντα καὶ συγκαλούμενον ὑπὸ τοῦ εἰρηνοδίκου. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ (βουλευματα, γνωμοδοτήσεις⁵), καταρτιζόμεναι διὰ πλειονοψηφίας, χρῆζουσιν ἐνίοτε καὶ ἐπικυρώσεως ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου⁶. Καὶ παρὰ Ρωμαίοις δὲ καὶ Βυζαντινοῖς ἀπαντῶσιν ἔχνη τοιούτου συμβουλίου (*praesentibus propinquis liberorum*), ἀλλ' οὔτε ἡ σύνθεσις, οὔτε ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἦσαν ὠρισμένα⁷.

§ 570. Τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπιτρόπου, παρὰ μὲν Ρωμαίοις διὰ τὸν αἰγυπιοῦ, παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὸν ἀνήλικον, προσδιορίζεται κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν. α') Διὰ διαθήκης (ἀπὸ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ διὰ κωδικείου) τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ὅτε ἡ ἐπιτροπεία καλεῖται tutela testamentaria ἢ dativa¹. Ὁ ἐξουσιαστής ἡδύνατο, δυνάμει τοῦ κανόνος τῆς 128 ἐλ. του *uti legassit suae rei* κτλ., περὶ οὗ ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ², νὰ διορίσῃ ἐπίτροπον, ἀλλ' ἀφ' ἐνός μὲν μόνον διὰ τὰ ἤδη ἐν ζωῇ τέκνα του, ἀφ' ἑτέρου δ' ὠρισμένον πρόσωπον ὥφειλε δὲ κατὰ τὸ ἀρχ. δίκαιον καὶ νὰ μεταχειρισθῇ ὠρισμένας λέξεις (*tutorem do ἢ tutor esto*) καὶ κατὰ μὲν τοὺς Σαβινιανοὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ κληρονόμου ἐν τῇ διαθήκῃ, κατὰ δὲ τοὺς Προκουλιανοὺς ὅπουδῆποτε αὐτῆς³. Πάντοτε δ' ὁ ἐπίτροπος ἔδει νὰ διορισθῇ γενικῶς καὶ οὐχὶ ἰ' ὠρισμένην πρᾶξιν καὶ τοῦτο δηλοῖ ὁ πολλαχῶς παρὰ τῶν νεωτέρων ἐρμηνευθεὶς κανὼν *quia (tutor) personae, non rei vel causae datur* (προσώπῳ γάρ καὶ οὐ πράγματι

20.—5] Τίς ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν; Ἰδε Κρασ. § 259 σημ. 3, Παπαρρ. § 333.—

6] Ἀρθρ. 30-33 Ν. περὶ ἀνῆλ., — 7] Π. χ. 1. 2 C. 8. 48, 1. 1 § 1 D. 27. 2.

§ 570. 1] Ulp. XI. 14, 1. 7 D. 46. 6, 1. 5 C. 5. 30. — 2] Ulp. IX. 14. 1. 7 D. 46. 6, 1. 5 C. 5. 30, 1. 3 D. 26. 3. — 3] Gaï. I. 149, II. 231, § 3 J. 4. 14,

ἢ αἰτία δίδεται) ⁴, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡδύνατο νὰ διορισθῇ ὑπὸ προθεσμίαν ἢ αἵρεσιν ⁵. Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ διορίζεται διὰ διαθήκης τοῦ ἐξουσιαστοῦ πατρός, ἢ διὰ δηλώσεως ἐνώπιον εἰρηνοδίκου ἢ συμβολαιογράφου. β') Ἐκ τοῦ νόμου, μόνον ἐν ἐλλείψει διορισμοῦ ὑπὸ τοῦ ἐξουσιαστοῦ τοῦτο δὲ καὶ παρ' ἡμῖν συμβαίνει, διότι ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς προτιμᾶται τῶν ἐκ τοῦ νόμου, πλὴν ὅμως τῆς μητρὸς, ἣν οὐδέποτε δύναται νὰ ἀποκλείσῃ ὁ πατήρ, ἀλλὰ μόνον σύμβουλον δύναται νὰ διορίσῃ παρ' αὐτῇ. Ἡ ἐπιτροπεία δ' αὕτη καλουμένη καὶ παρὰ Ῥωμαίοις *ρόμιμος* (*legitima*), ἀνῆκε κατὰ τὴν 12δελτον ἐπὶ μὲν τῶν ἐλευθέρων τοῖς ἐγγυτέροις *agnati* (πιθανῶς δὲ ἐλλείψει ταιούτων τοῖς *gentiles*) ἢ τῷ χειραφετήσαντι (*pater manumissor*), ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ *tutor fiduciarius*, ἐὰν ἡ χειραφεσία εἶχε τελεσθῇ διὰ *mancipatio fiducia causa* καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. ἐπὶ δὲ τῶν ἀπελευθέρων ἀνῆκε τῷ πατρί καὶ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, πλὴν ἐὰν ὁ πατὴρ πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ἦτο κύριος μόνον *in bonis*, ὅτε ἡ ἐπιτροπεία ἀνῆκε τῷ *dominus ex jure Quiritium*, καίπερ ὄντι *nudus* ⁶. Ταῦτα μετερρυθμίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τῆς Νεαρ. 118, κεφ. 4, ὁρίσαντος τὰ τῆς ἐπαγωγῆς τῆς ἐπιτροπείας ὁμοίως πρὸς τὰ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας. Παρ' ἡμῖν ἡ *ρόμιμος* ἐπιτροπεία ἀνῆκε κατὰ πρῶτον τῇ μητρὶ, μετ' αὐτὴν δὲ τοῖς ἀνιούσι τοῦ ὀρφανοῦ καὶ κατὰ πρῶτον τοῖς πρὸς πατρός καὶ τοῖς ἄρρεσι ⁷. Καὶ γ') ἐν ἐλλείψει ἀμφοτέρων τῶν ἀνωτέρω ἐπιτροπειῶν διορίζετο ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ἐπίτροπος (ὁ δὲ τοιοῦτος διορισμὸς ἐκαλεῖτο παρὰ Ῥωμαίοις ἐπίσης *datio, dôsis* ⁸) ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν χρόνων, δυνάμει τῆς *lex Atilia*, ἐκδοθείσης περὶ τὸ 6' ἡμῖσι τοῦ 6 αἰ. ἀπὸ κτ. Ρ. ⁹ καὶ ἀπονειμᾶσης τὸ δικαίωμα τοῦτο τῷ *praetor urbanus*, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς συναινέσεως τῆς πλειονότητος τῶν *tribuni plebis* ¹⁰. διὰ δὲ τῆς *lex Julia et Titia*, πιθανῶς τῷ 7 αἰ. ἀ.κτ. Ρ. ¹¹, ἐχορηγήθη τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ καὶ τοῖς ἐν ἐπαρχίᾳ ἄρχουσιν ¹², ἐν δὲ τῇ γ' περιόδῳ ἀνετέθη ὁ διορισμὸς τοῖς ὑπάτοις, ὑποχρεωθεῖσι νὰ ποιῶ-

1. 461 D. 50. 46; 1. 24 D. 27. 3. — 4] L. 12-15 D. 26. 2, B. (37. 2) 44. — 5] L. 8 § 2 D. 26. 2. — 6] Πρὸς 1. 9 § 1 i. f. D. 27. 3, 1. 3 C. 5. 28, ἀρθρ. 10-16. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 7] Gai. I. 166, Ulp. XI. 5, § un. J. 1. 18, § un. J. 1. 19, 1. 1 pr. D. 26. 4. — 8] Gai. I. 62, Ulp. XI. 119, πρὸς 6λ. ἀνωτ. § 263 — 9] Ἀρθ. 49-21. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 10] L. 77 D. 50. 17. — 11] Kuntze *Cursus* § 209. Karlowa II σ. 555. — 12] Θεόφ. *Εισηγ.* πρ. (1. 20), Ulp. XI. 48. — 13] Walter § 559 σημ. 15. — 14] Gai. I. 185 187, Ulp. XI. 48.

σι τὴν προσήκουσαν ἔρευναν ¹⁵. Ὁ Μ. Αὐρήλιος διώρισεν ἴδιον ἐπὶ τούτῳ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων τῆς ἐπιτροπείας πραιτωρα (prae-tor tutelarioris) ¹⁶, ἐν δὲ τῇ δ' περιόδῳ ἐρρυθμίσθησαν ἀκριβέστερον τὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου, ἐπεκταθέντος εἰς ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς πλείους ἄρχοντας ¹⁷. Τὶ δὲ πρὸ τῆς lex Atilia συνέβαινεν ἄγνωστον· πιθανὸν δ' ἀνεπληροῦτο ἡ ἔλλειψις, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, διὰ τῆς ἐπεμ-βάσεως τοῦ βασιλέως, τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ πραιτωρός ¹⁸. Ἡδύνατο δὲ καὶ δι' ὠρισμένην πρᾶξιν νὰ διορισθῇ ἴδιος ἐπίτροπος πρὸς τῷ ὑπάρχοντι, καλούμενος praetorius, π.χ. ἐπὶ διεξαγωγῆς δίκης (judicium legi-timum) μετὰ τοῦ τακτικοῦ ἐπιτρόπου καὶ τοῦ ἀνέθου, ἡ φυσικῆς ἀνικανότητος αὐτοῦ διὰ τὴν ἀναγκαίως ἐπιχειρητέαν πρᾶξιν ¹⁹. Τὸν διορισμὸν δὲ τοιοῦτου ὤφειλον μὲν νὰ αἰτήσωσιν ἡ μήτηρ καὶ ἄλλοι ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμοι, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τοῦ κληρονο-μικοῦ δικαιώματος καὶ ὁ ἀπελεύθερος ἐπὶ σωματικῇ ἢ χρηματικῇ ποι-νῇ, ἡδύνατο δὲ καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐνδιαφερόμενα, οἷον συγγενεῖς καὶ φίλοι ²⁰. Σήμερον τὸ Δικαστήριον διορίζει ἐπίτροπον, ἐπίσης ἐν ἔλλειψι νομίμου ἢ ἐκ βουλήσεως τοῦ πατρὸς καὶ ἐπιμελεία εἴτε τῶν συγ-γενῶν, εἴτε τῶν ἐχόντων συμφέρον, εἴτε τοῦ εἰσαγγελέως, καθ' ὠρι-σμένους κανόνας καὶ διατυπώσεις ²¹.

§ 571. Διὰ τῆς ἀναδοχῆς τῆς ἐπιτροπείας ὁ ἐπίτροπος ἀναλαμβάνει ὑποχρεώσεις καὶ κτᾶται δικαιώματα ὡς πρὸς τε τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπι-τροπευομένου (pupillus) καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸν ἡμέ-τερον Νόμον παρίστησι τὸν ἀνήλικον κατὰ πάσαν νομικὴν πρᾶξιν, ἀφο-ρῶσαν τὴν προσωπικὴν κατάστασιν ἢ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· ἡ δὲ με-ταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτροπευομένου σχέσις ὑπάγεται κατὰ τὸ ρωμ. δίκ., εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ οἰορεῖ συναλλάγματος (quasi contractus). Πρώ-τιστον αὐτοῦ καθήκον πρὸ πάσης ἀναμείξεως ἐστὶ νὰ ποιησῇται ἀπο-γραφήν (inventarium) ², παρὰ Ρωμαίους δὲ νὰ παράσχη καὶ ἀσφάλ-ειαν (satisfactio) περὶ διατηρήσεως τῆς περιουσίας τοῦ ἀνέθου ³. Τῆς

15] Suet. Claud. 23. vat. fr. § 155. — 16] Τῆς τὸμ. Α'. § 127 σημ. γ καὶ "Capit. Marc. 10.—17] § 3-5 J. 1. 20, 1. 30 C. 4. 4.—18] Πρὸς. Karlowa II σ. 284.—19] Gai. I. 184, Ulp. XI. 24.—20] L. 2 pr. § 1-3 D. 26. 6, 1. 2-6. 8-11 C. 5. 31, 1. 2 § 28 D. 38. 17. — 21] "Αρθ. 21 Ν. περὶ ἀνελ. κατ. ἀρθ. 611 ἐπ. Πολ. Δικον.

§ 574. 1] § 2 J. 3. 27, 1. 5 § 1 D 44. 7. "Αρθ. 58 Ν. περὶ ἀνελ. κατ.— 2] L. 7 pr. D. 26. 7, 1. 24 C. 5. 37, ἀρθ. 59 Ν. περὶ ἀνελ.— 3] Pr. J. 1. 21.

ἀπογραφῆς ἡδύνατο παρὰ Ρωμαίοις ν' ἀπαλλαγῇ ὁ tutor testamentarius ὑπὸ τοῦ διαθέτου ⁴, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παρ' ἡμῖν, τῆς δ' ἐγγυήσεως ἀπαλλάσσεται ὁ τε testamentarius καὶ, λόγῳ τῆς προκηγηθείσης ἐρευνῆς, ὁ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος διορισθείς ⁵. Μεταξὺ δὲ πλειόνων καλουμένων εἰς τὴν ἐπιτροπείαν, καίπερ ἀπαλλασσομένων τῆς ἐγγυήσεως, προτιμᾶται ὁ παρέχων τοιαύτην, πλὴν ἐὰν ᾦναι ὑποπτον ἢ αἰσχροὺν πρόσωπον ⁶. Ἀμα δὲ τῇ ἀπογραφῇ καὶ τῇ δόσει τῆς ἐγγυήσεως ὁ ἐπίτροπος ὀφείλει νὰ ἀναλάβῃ εὐθύς τὴν διαχειρίσιν, ἵνα μὴ μείνῃ ἀπροστάτευτος ὁ ἐπιτροπευόμενος ⁷. Τὰ περὶ τῆς ἀσφαλείας ἀργοῦσι νῦν.

Ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνήδου ὁ ἐπίτροπος ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ ἀνατροφὴν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ἀνήδου, ὧν τὸ ποσὸν προσδιορίζει παρ' ἡμῖν (πλὴν ἐπὶ ἐπιτροπείας τῆς μητρὸς) τὸ συγγεν. συμβούλιον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ, περὶ ἧς ἀποφασίζει ὁ ἄρχων, συμπράττοντος μόνον τοῦ ἐπιτρόπου ἐν τῷ προσδιορισμῷ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τόπου τῆς ἀνατροφῆς· σήμερον δὲ τὸν ἀνατροφέα, ἐὰν ὑπάρξῃ ἀνάγκη τοιούτου, διορίζει ὁ ἐπιθνήσκων γονεὺς, ἢ ἐν ἑλλείψει αὐτοῦ, τὸ συγγενικὸν συμβούλιον καὶ μόνον ἢ μήτηρ, ἂνευ τινὸς τῶν ἐν τῷ νόμῳ ὠρισμένων λόγων (π.χ. διότι ἐπαύθη τῆς ἐπιτροπείας ὡς σφετεριστής, ἢ ἔχει αὐτὴ ἢ ὁ δεύτερος σύζυγος αὐτῆς δίκην σπουδαίαν κατὰ τοῦ ἀνηλίκου κτλ.), δὲν δύναται ν' ἀποκλεισθῇ τῆς ἀνατροφῆς ⁸.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν περιουσίαν, ἡ λειτουργία τοῦ ἐπιτρόπου συνίσταται παρὰ Ρωμαίοις μὲν ἐν τῇ auctoritas καὶ ἐν τῇ διαχειρίσει, παρ' ἡμῖν δὲ μόνον ἐν τῇ διαχειρίσει ⁹. Ἡ διαχείρισις παρὰ Ρωμαίοις ἐνῆργετο ἐπὶ μὲν τῶν infantes ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, ἐπὶ πάσης πράξεως ἀπαιτούσης τύπον ἢ ρητὴν δῆλωσιν τῆς βουλῆσεως (fari), ἔνεκα τῆς πρὸς τοῦτο (fari) ἀπολύτου ἀνικανότητος αὐτῶν ¹⁰, ἐπὶ δὲ τῶν impuberes μόνον διὰ τῆς auctoritas αὐτοῦ ¹¹ ἢ καὶ ἀμέσως ἐν ἀνάγκῃ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνήδου, π.χ. ἐὰν ᾦ ἀπών ¹², παρ' ἡμῖν δὲ πάντοτε ἀμέσως. Ἦν δὲ ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικ. ἡ διαχείρισις ἀπεριόριστος, ἀποκλειομένης μόνον τῆς δωρεᾶς, πλὴν τῶν μικρῶν συν-

4] L. 13 § 1 (2) C. 5. 51. — 5] Pr. J. 4. 24. — 6] § 1 J. 1. 24. 1. 17 D. 26. 2. — 7] L. 3 2 D. 26. 7. — 8] L. 1 pr. § 6, 1. 42 § 3 D. 27. 2, προσβλ. Νεαράν 22 κερ. 38. Ἀρθ. 53. 54. 115. 121. 135 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 9] Ulp. XI. 25. — 10] Ἰδ' ἀνωτ. § 567 α) καὶ 1. 67 § 3 D. 36. 1 — 11] § 9. 10 J. 3. 19. — 12] L. 1

ήθων δώρων¹³, ἀλλὰ διὰ Sctum ἐπὶ Σεβήρου, τῷ 196 μ. Χ., ἀπηγορεύθη ἡ πώλησις ἀκινήτων ἀγροτικῶν καὶ suburbana¹⁴, ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ πραιτώρος μετ' ἀπόδειξιν ἀνάγκης καὶ ἐξηρέθησαν μόνον αἱ περιπτώσεις τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως καὶ τῆς ἐν διαθήκῃ δοθείσης πρὸς τοῦτο ἀδείας τοῦ πατρὸς¹⁵. Βραδύτερον ὁ περιορισμὸς ἐξετάθη καὶ ἐπὶ ἄλλων πραγμάτων, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐφήρμοσεν αὐτὸν ἐπὶ παντὸς πράγματος, πλὴν τῶν παλαιῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν ἀνοφελῶν κτηνῶν¹⁶, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσε καὶ τὴν ἀποδοχὴν πληρωμῆς παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς ἀρχῆς¹⁷. Ἐξ ἑτέρου ὁ ἐπιτροπος ἐν τῇ διαχειρίσει ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ ἐπιμέλειαν οἷαν ἐν ταῖς ἰδίαις ὑποθέσεσι (quam suis)¹⁸, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ χρήματα τοῦ ἀνήλικου εἰς ἐπωφελῆ ἀγορὰν ἀκινήτων ἢ νὰ δανείσῃ αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ, ἄλλως μετὰ παρέλευσιν ἑξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπιτροπείας, δύο δ' ἀπὸ τῆς εἰσπράξεως ἐκάστου ποσοῦ, διαρκούσης τῆς ἐπιτροπείας, ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ αὐτὸς τόκους. Ταῦτα πάντα ἐρρυθμίσθησαν καὶ παρ' ἡμῖν κατὰ παρεμφερῆ τρόπον ὑπὸ τοῦ νεωτέρου νόμου, ὡς πρὸς τε τὴν καταβλητέαν ἐπιμέλειαν, τὰ τῆς δαπάνης διὰ τὸν ἀνήλικον καὶ ὡς πρὸς τὰς πράξεις τοῦ ἐπιτρόπου· καὶ ὡς πρὸς ταύτας δ' ὁ ἐπιτροπος κατὰ κανόνα ἔχει παρ' ἡμῖν τὴν ἱκανότητα τῆς αὐτοβούλου ἐνεργείας καὶ μόνον ρητῶς ἐξηρέθησαν ὠρισμέναι πράξεις (ὧν ἐπιβάλλεται καὶ ἡ κατ' ἀναλογίαν ἐπέκτασις π.χ. ἐπὶ προικίσεως), δι' ἧς ἔχει ἀνάγκην ὅτε μὲν μόνον τῆς συμπράξεως τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου, ὅτε δὲ καὶ τῆς τοῦ Δικαστηρίου¹⁹.

Ἡ δ' auctoritas τοῦ ἐπιτρόπου παρὰ Ρωμαίοις, προϋποτιθεῖσα τὴν νομικὴν ἱκανότητα αὐτοῦ, ἐσήμαινε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνικανότητος τοῦ ὀρφανοῦ καὶ συνέστατο ἐν τῇ ἐγκρίσει τοῦ ἐπιτρόπου. Τύπος ὠρισμένος δι' αὐτὴν δὲν ὑπῆρχεν, οὐχ ἥττον ἔδει ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος νὰ χορηγῇται αὐτοπροσώπως παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου, pure (καθαρῶς), ἅμα τῇ ἐπιχειρίσει τῆς πράξεως (statim in ipso negotio)²⁰ καὶ αὐτοπροαιρέτως καὶ ἦτο ἀναγκαῖα μόνον ἐν ἀπαλλοτριώσει ἢ ἐν τῇ ἀναδοχῇ ὑποχρεώσεων παρὰ τοῦ ἀνήδου, εἰδικῶς δ' ἐν τῷ διορισμῷ ἀντι-

§ 2 D. 26. 7. — 13] L. 12 § 3, 1. 22. 27 D. 26. 7. 1. 16. C. 5. 37. — 14] Ἰδ' ἄνωτ. § 306. — 15] L. 1 pr. § 1, 2. D. 27. 9. — 16] L. 1. 3 § 4-6, 1. 4. 5 pr. § 1 D. 27. 9. 1. 22. C. 26. 7. — 17] L. 25. 27 C. 5. 37. Θεωρ. Εἰσαγ. § 2 (2. 8). — 18] L. 33 D. 26. 7. — 19] L. 7 § 41, 1. 45 D. 26. 7. Ἰδ' ἐξῆρ. 58-79 N. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 20] L. 39 § 5. 6, 1. 47 D. 26. 8, 1. 27 § 5 D.

προσώπου (procurator) καὶ ἐν τῇ acceptilatio ²¹. ἐπὶ δὲ κτήσεως κέρδους ἢ μόνον δικαιωμάτων ἦτο περιττή ²². ἐξ ἑτέρου δὲ δὲν ἐπετρέπετο ἐπὶ πράξεων ἀφωρωσῶν εἰς αὐτὸν τὸν ἐπίτροπον (nemo potest esse auctor in rem suam) καὶ τότε διωρίζετο ἴδιος προσωρινὸς ἐπίτροπος, κατὰ δὲ τὸ νεώτερον δίκαιον συνήθως κηδεμῶν παρ' ἡμῖν δ' ὁσάκις τὰ συμφέροντα τοῦ ἀνηλίκου συγκρούονται πρὸς τὰ τοῦ ἐπιτρόπου ἀναπληροῦ αὐτὸν ὁ παρεπίτροπος ²³.

§ 572. Ὁ ἐπίτροπος ὑπέχει διττὴν εὐθύνην, τὸ μὲν ἐκ τοῦ οἰονεὶ συναλλάγματος, ἐν ᾧ διατελεῖ πρὸς τὸν ἄνηθον ¹, τὸ δ' ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ· ἐκ τοῦ οἰονεὶ συναλλάγματος ὁ ἐπίτροπος ὀφείλει λογοδοσίαν ἅμα τῇ λήξει τῆς ἐπιτροπείας, ὑποκείμενος τῇ actio tutelae, συνεπαγομένη ἀτιμίαν, ἀγοῦσαν παρ' ἡμῖν· ἀλλ' ἐξ ἑτέρου χορηγείται καὶ τῷ ἐπιτρόπῳ κατὰ τοῦ pupillus ἢ αὐτῇ ἀγωγὴ ὡς contraria, χάριν τῶν δαπανῶν καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεως, ἣν τυχὸν ἀνέλαβε προσωπικῶς ἀντὶ τοῦ pupillus², καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ³. Ἐνεκα δὲ πάσης καταχρήσεως ἐνείχετο καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν actio de rationibus dtrahendis (ἀγωγὴ τοῦ παρατίθεσθαι τοὺς λογισμούς), ἥτις πρὸς τῇ ἀτιμίᾳ συνεπήγετο καὶ τὴν καταδικὴν εἰς τὸ διπλάσιον· σήμερον δὲ ἀργουσῶν τῶν ποινῶν τοῦ ρωμ. δικαίου, ἔνεκα καταχρήσεως τιμωρεῖται κατὰ τὸ κοινὸν δίκαιον καὶ παύεται συνάμα τῆς ἐπιτροπείας ⁴.

Ἐνεκα δὲ τῆς φύσεως τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὑπέκειτο, δυνάμει καὶ τῆς 12δέλτου, εἰς τὴν ἐπίβλεψιν οὐ μόνον τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν πολιτῶν, δικαιουμένου ἐκάστου νὰ καταγγείλῃ αὐτὸν ἔνεκα καταχρήσεων (κυρίως ἐν τῇ δαλίᾳ διαχειρίσει συνισταμένων, πρὸς ἣν ἀφωμοιώθη καὶ ἡ ἐκ βαρείας ἀμελείας) ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς διὰ τῆς accusatio suspecti tutoris (κατηγορία ὑπόπτου ἐπιτρόπου) καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν παῦσιν αὐτοῦ (remotio, ἀποκίρησις), ὅπερ ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτεπαγγέλτως ⁵. ἡ δὲ remotio συνεπήγετο καὶ ἀτιμίαν ⁶. Κατὰ δὲ

4. 8. — 21] Ἰδὲ ἀνωτ. § 525. — 22] Pr. 1 J. 1. 21. — 23] L. 1 pr. 1. 18. 22 D. 26. 8, § 3 J. 1. 21, ἀρθ. 23 N. περὶ ἀνηλ. κτλ.

§ 572. 1] Ἰδὲ ἀνωτ. § 574. — 2] L. 1 § 3. 4 D. 27. 4, l. 4 pr. D. 27. 3. Kix. de or. 1. 37, pro. Caec. 3, top. 15, ἀρθ. 80 ἐπ. N. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 3] L. 1 § 19-22, l. 2 D. 27. 3, l. 55 § 4 D. 26. 7 Bzt. 38 3. Ἀρθ. 49 § 1 καὶ ἀρθ. 54. — 4] L. 1-3 l. 7 § 4 D. 26. 10, pr. ἐπ. J. 1. 26, Gai. 1. 182, Ulp. XI. 23. — 5] L. 9 C. 5 32, § 6 J. 1. 26.

τὸ ἰσχύον δίκαιον ἢ παῦσις ἐπέρχεται ἔνεκα ὠρισμένων ἐν τῷ νόμῳ λόγων καὶ ὅτε μὲν αὐτοδικαίως, ὅτε δὲ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως τῇ αἰτήσει ὠρισμένων μόνον προσώπων ἢ τοῦ εἰσαγγελέως, προκηρυχμένης πάντοτε γνωμοδοτήσεως τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου⁶.

Πλὴν τοῦ ἐπιτρόπου δὲ συνυπεύθυνοι κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἦσαν καὶ ἄλλα πρόσωπα, οἷον οἱ ἐγγυηταί, μετ' αὐτοὺς δὲ οἱ προκαλέσαντες τὸν διορισμὸν ὠρισμένου προσώπου ἢ οἱ ὑποδείξαντες ἐγγύτερόν τινα ἢ καταλληλότερον χάριν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀπαλλαγῆς (nominatio potioris)⁷. Τοῦ δικαιώματος τούτου τῆς nominatio ἐστραβεῖτο ὁ ἀπελεύθερος, διὰ δὲ διατάξεως τοῦ Α. Σεβήρου καὶ ἄλλοι, οἷον στενοὶ συγγενεῖς⁸, μέχρις οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησεν αὐτὸ ἐντελῶς. Ἐπὶ δὲ ὑπεύθυνοι ἦσαν καὶ οἱ ἄρχοντες, ἔνεκα ἀμελείας περὶ τὴν ἀσφάλειαν, κατὰ Sctum ἐπὶ Τραϊανοῦ ἐκδοθέν, κατὰ δὲ rescriptum τοῦ Divus Pius καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν⁹.

§ 573. Ἀνίκανοι πρὸς ἐπιτροπείαν ἦσαν α') αἱ γυναῖκες· ἀλλ' ἀπὸ τῆς γ' περιόδου κατέστησαν ἱκαναί (ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρῳ ἰδιαιτέρας τοῦ ἡγεμόνος ἀδείας, ὃν κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανός) ἡ μήτηρ καὶ ἡ μάμηξ τοῦ ὄρφανου¹, αἵτινες καὶ παρ' ἡμῖν εἰσὶν ἱκαναί, ἀλλ' ὑπὸ τὸν περιορισμὸν, ὅτι ἅμα ἐρχόμεναι εἰς δεύτερον γάμον ὀφείλουσι νὰ προκαλέσωσι τὸν διορισμὸν ἐπιτρόπου παρὰ τοῦ Δικαστηρίου (ὅπερ δύναται νὰ διατηρήσῃ αὐτάς), ἄλλως παύονται αὐτοδικαίως². β') οἱ δοῦλοι πλὴν τῶν ἐν διαθήκῃ τοῦ πατρὸς ὀριζομένων καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπελευθερουμένων, τεκμαιρομένης μάλιστα ἐπὶ τούτῳ τῆς ἀπελευθερώσεως³ καὶ γ') οἱ ἀλλοδαποί, παρ' ἡμῖν δὲ μόνον ἐπὶ ἡμεδαποῦ ἀνηλίκου⁴. Ἀφ' ἧς δ' ἡ ἐπιτροπεία ἐσχόπει πρὸς τῷ κοινῷ συμφέροντι καὶ τῷ τοῦ ἀνέχου, ὁ ἄρχων οὐ μόνον ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ γινομένῳ διορισμῷ ἠδύνατο ν' ἀποκλείσῃ τὰ πρὸς διαχειρίσιν ἀνίκανα πρόσωπα. π. χ. τοὺς κωφάλαους, τυφλοὺς κτλ., ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐκαλοῦντο ἐκ τοῦ νόμου ἢ διὰ διαθήκης⁵. Ὁ Ἰουστινιανὸς τέλος προσέθηκε καὶ ἄλλας ἀνικανότητας, τὴν τῶν ἀνηλίκων, στρατιωτῶν, ἐπισκόπων, μοναχῶν καὶ τῶν ὀφειλετῶν τοῦ

6) Ἀρθρ. 50. Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 7) L. 4 § 3 D. 27. 7. 1. 4 C. 5. 75. — 8) Vat. fr. § 157-167 206-210. — 9) L. 6. D. 27. 8. 1. 5 C. 5. 7.

§ 573. 1) Gai. 1. 195. 1. 16. pr. D. 26. 1. 1. 2 C. 5. 35. Νεμερ. 118 κερ. 5. — 2) Ἀρθρ. 13, 49 § 2/. — 3) L. 40 § 4 D. 26. 2. § 1 J. 1. 14. — 4) Ulp. XI. 46. vat. fr. 193. αρθ. 49 § 7. — 5) L. 21 § 6 D. 26. 5. 1. 44 D. 27. 10. 1. 2 C. 5.

ἀνήθου, πλὴν τῆς μητρός⁶. Καὶ σήμερον δ' ἐπίσης ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι ἀνικανότητος ρητῶς ἀναγραφόμενοι ἐν τῷ νόμῳ, οἷον πτώχευσις, στέρησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων⁷.

Ἐξ ἐτέρου ὑπάρχουσι λόγοι ἀπαλλαγῆς εἴτε ἀρχικοί, εἴτε ἐπιγινόμενοι καὶ ἐπιτρέποντες τὴν παραίτησιν. Τοιοῦτοι λόγοι (excusationes), ὧν ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει ἕνεκα τοῦ ὑποχρεωτικοῦ τῆς ἀναδοχῆς τῆς ἐπιτροπείας ὡς *munus publicum*, ὑπῆρχον παρὰ Ῥωμαίοις πολλοί, ὧν τινὰς παραδειγματικῶς μόνον μνημονεύομεν, ἥτοι ἀπηλλάσσοντο οἱ ἔχοντες τρία τέκνα ἐν Ῥώμῃ, 4 ἐν Ἰταλίᾳ ἢ 5 ἐν ταῖς ἐπαρχίαις⁸, οἱ ἐν Ῥώμῃ διδάσκαλοι τοῦ δικαίου (profesores), οἱ γραμματικοί, οἱ ρήτορες, οἱ ἰατροὶ κτλ., οἱ βεβαρημένοι ἤδη διὰ τριῶν ἐτέρων ἐπιτροπειῶν (*tria onera*), οἱ ἄρχοντες ὡς πρὸς τὰς διαρκούσας τῆς ἀρχῆς αὐτῶν συνισταμένας ἐπιτροπείας, οἱ ἄποροι καὶ οἱ δεόμενοι ἐργασίας βιοποριστικῆς⁹, οἱ ἀγράμματοι, ἐὰν τοῦτο ἡδύνατο νὰ παρακωλύη τὴν καλὴν διαχείρισιν καὶ οἱ διαχειρισταὶ τῆς περιουσίας τοῦ Δημοσίου (*fiscus*) ἢ τοῦ αὐτοκράτορος κτλ.¹⁰. Τὸν δὲ λόγον τῆς ἀπαλλαγῆς ὤφειλε νὰ ὑποβάλῃ ὁ καλούμενος εἰς τὴν ἐπιτροπείαν ἐντὸς 50 ἡμέρων ἀνατρεπτικῆς προθεσμίας, ἀφ' ἧς ἔλαθε γινώσιν τῆς κλήσεως αὐτοῦ, παρατεινομένης καὶ λόγῳ ἀποστάσεως¹¹. ὁ δ' ὑποβαλὼν ψευδῆ λόγον δὲν ἀπηλλάσσετο τῆς εὐθύνης¹². Καὶ κατὰ τὸν ἰσχύοντα νόμον ὑπάρχουσιν ὠρισμένοι λόγοι ἀπαλλαγῆς, εἴτε λόγῳ ἀξιώματος (π. χ. ὑπὲρ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ὑπουργῶν, στρατιωτικῶν κτλ.), εἴτε λόγῳ ἀπουσίας ἕνεκα δημοσίας ὑπηρεσίας, εἴτε λόγῳ ἡλικίας κτλ., οἵτινες ἐπιγινόμενοι μεταβάλλονται εἰς λόγους παραίτησεως, δεόν δὲ νὰ ὑποβληθῶσιν ἐπίσης ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας¹³.

§ 574. Παρὰ Ῥωμαίοις ἡδύναντο νὰ ὑπάρχωσι συγχρόνως πλείους ἐπίτροποι, *contutores* (συνεπίτροποι), π. χ. πλείους *agnati* τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ¹, οἵτινες, πλὴν τῶν ἐκ διαθήκης², ὤφειλον κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, προκειμένου περὶ τῆς *auctoritas*, νὰ συμπράττωσιν ἅπαντες· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς μετέβαλε τοῦτο, ἐπιτρέψας εἰς ἕνα ἕκαστον τὴν

34, 1. 10 § 1 D. 26. 4. — 6] L. 52 C. 4. 3, Νεαρά 72 κεφ. 4. 99 κεφ. 4, 123 κεφ. 5. — 7] Ἀρθ. 49. — 8] L. 1 C. 5. 66, vat. fr. § 247. — 9] Vat. fr. § 129. 160, 1. 27 § 1 D. 26. 5, L. 4 § 4, 1. 6 § 42 D. 27. 4, 1. un. C. 5. 69. — 10] § 3. 6. 8 J. 1. 25. — 11] § 1 J. 1. 25, 1. 6 § 19, 1. 7. 30 D. 27. 4. — 12] L. 13 D. 27. 1, § 16. 20 J. 1. 25. — 13] Ἀρθ. 34-48 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.

§ 574. 1] L. 21. 24 § 4, 1. 44 D. 26. 7, 1. 3 pr. D. 26. 40. — 2] Ulp. XI.

κατ' ἰδίαν ἐνέργειαν³. Ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ρυθμισθῇ κατὰ δύο τρόπους, ἥτοι εἴτε ἀνετίθετο εἰς ἓνα μόνον ἢ διαχειρίσις καὶ ἡ auctoritas, καλούμενον tutor gerens (διοικῶν), οὗ ἀπέναντι οἱ λοιποὶ ἐκκλοῦντο tutores honorari (τετιμημένοι) καὶ περιωρίζοντο ἐν τῇ ἐποπτεία⁴, εἴτε ἡ διαχείρισις ἐνηργεῖτο παρὰ πάντων καὶ πάλιν ἡ ἐξ ὁλοκλήρου παρ' ἐκάστου, ἢ κατὰ τὸ πραιτωρικὸν δίκαιον διηρημένα κατὰ τὸ εἶδος τῶν ὑποθέσεων (tutela divisa), ὅτε ἀπέναντι ἀλλήλων, ἐφ' ὅσον δὲν διεχειρίζοντο τὸ ὠρισμένον εἶδος τῶν ὑποθέσεων, οἱ συνεπίτροποι θεωροῦντο ὡς honorarii⁵. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐλαμβάνετο καὶ ὁ tutor notitiae causa, ἥτοι ὁ μὴ ἀναμειγνύμενος μὲν εἰς τὴν διαχείρισιν, ἀλλ' ὀφείλων νὰ διαφωτίζῃ τὸν gerens⁶. Ὅπως δὲποτε ὅμως οἱ συνεπίτροποι ἠθύνοντο εἰς ὁλόκληρον (in solidum), ἐπιδοθητικῶς δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ honorarii⁷. Σήμερον συνεπίτροποι μὲν ὑπάρχουσι μόνον εἰς μίαν περίπτωσιν, ἥτοι ὅταν ἡ ἐπίτροπος μήτηρ ἢ ἡ μάμμη ἔλθῃ εἰς τὸ γάμον καὶ διατηρηθῇ ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ, ὅτε ὁ νέος σύζυγος διορίζεται ἀναγκαιῶς συνεπίτροπος· τὸ δ' ἔργον τῶν honorarii ἀναπληροῦται ἐν μέρει μὲν διὰ τοῦ παρεπιτρόπου, διοριζομένου πάντοτε ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, τῇ προηγουμένη γνωμοδοτήσει τοῦ συγγεν. συμβουλίου, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἐπιτρόπου (ἐπὶ ποινῇ παύσεως ποιητέᾳ), πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν διαχείρισιν, ἐν μέρει δὲ, ἐπὶ ἐπιτροπείας τῆς μητρός, διὰ τοῦ συμβούλου, ὃν μόνος ὁ πατὴρ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διορίσῃ καὶ οὕτινος ἡ συναίνεσις ἐστὶν ἀναγκαία ἐν πάσῃ πράξει τῆς μητρός, πλὴν ἂν ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ διορίσαντος πατρὸς εἰδικῶς αἱ χρῆζουσai τῆς συναίνεσεως ταύτης πράξεις. Ὁ δὲ παρεπίτροπος ἀναπληροῖ τὸν ἐπίτροπον μόνον ὅταν τὰ συμφέροντα τούτου συγκρούωνται πρὸς τὰ τοῦ ἀνηλίκου⁸.

§ 575. Ἡ ἐπιτροπεία παύει εἴτε ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπιτροπευομένου, εἴτε ἐκ τοῦ τοῦ ἐπιτρόπου

Ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπιτροπευομένου παύει ἡ ἐπιτροπεία διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ¹, παρὰ Ρωμαίοις καὶ διὰ τῆς capitis deminutio² καὶ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅτε ὁ ἐπίτροπος

26.—3] L. 5 C. pr. 5. 59. — 4] L. 14 § 1 D. 46. 3, l. 3 § 2 D. 26. 7. Πρόσλ. σχολ. Β' (32. 3) l. § 19.—5] L. 2 C. 5. 52.—6] L. 14 § 1.6 D. 46. 3. l. 32 § 1. D. 26. 2.—7] L. 3 § 1-9 D. 26. 7.—8] Ἀρθρ. 11. 14. 23-29 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.

§ 575. 1] L. 4 pr. D. 27. 3.—2] L. 14 pr. D. 26. 1, § 1 J. 1. 22.

ᾧφειλε νὰ προχάλῃ τὸν διορισμὸν κηδεμόνος, εἰδοποιῶν περὶ τούτου τὸν ἀνήλικον, ἵνα δώσῃ αὐτῷ τὴν λογοδοσίαν³. παρ' ἡμῖν δὲ παύει καὶ διὰ τῆς ἐνηλικιώσεως καὶ τῆς χειραφεσίας⁴.

Ἐκ δὲ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπιτρόπου παύει ἡ ἐπιτροπεία ἐπίσης διὰ τοῦ θανάτου⁵, διὰ τῆς *accusatio suspecti tutoris* (κατηγορία ὑποπτοῦ ἐπιτρόπου), τῆς *capitis deminutio maxima* καὶ *media* αὐτοῦ. ἐπὶ δὲ τῆς νομίμου ἐπιτροπείας τῶν *agnati* κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκ. καὶ διὰ τῆς *cap. dem. minima*, ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον ἐξέλιπε, διότι ἡ νόμιμος ἐπιτροπεία ἐρρυθμίσθη ἀνεξαρτήτως τῆς *agnatio*⁶. ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιτροπείας τῆς μητρὸς ἢ τῆς μάμμης καὶ διὰ τῆς συνάψεως ἑ' γάμου⁷. Παρ' ἡμῖν ἐκτὸς τοῦ θανάτου, τοῦ ἑ' γάμου τῆς μητρὸς ἢ τῆς μάμμης καὶ τῆς καταχρήσεως οἱ λοιποὶ λόγοι τοῦ ρωμ. δικαίου ἀργοῦσιν. ὑπάρχουσιν ὅμως ἄλλοι λόγοι παύσεως, ρητῶς ἐν τῷ νόμῳ ὡρισμένοι⁸.

§ 576. Πλαστός ἐπίτροπος (*falsus tutor*) καλεῖται ὁ μὴ ὢν ἐπίτροπος καὶ χορηγῶν ἐν τούτοις τὴν *auctoritas* αὐτοῦ¹. Ἡ πράξις τοῦ ἀνήθου τότε ἐστὶν ἄκυρος, ὁ δ' ἐν γνώσει ἐνεργήσας πλαστός ἐπίτροπος ἐνέχεται εἰς ἀποζημίωσιν πρὸς τοὺς μετὰ τοῦ ἀνήθου συναλλαγέντας², οἵτινες δύνανται νὰ τύχῳσι καὶ τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως ἀπέναντι τοῦ ἀνήθου, ἐὰν ἀγνοῶσι τὸ πλαστὸν τοῦ ἐπιτρόπου³. *Pro tutore* (ὡσανεὶ ἐπίτροπος) δὲ καλεῖται ὁ ἐνεργῶν τι ὡς ἐπίτροπος χωρὶς νὰ ᾔναι βέβαιον, ὅτι ἐστὶ νομίμως τοιοῦτος. Κατὰ τοῦ οὕτως ἀναμιγνυομένου εἰς τὴν ἐπιτροπείαν ἐχορήγει ὁ πραιτωρ τὴν *actio tutelae*⁴, συνεπαγομένην τὰ αὐτὰ καὶ ἡ *actio tutelae* ἀποτελέσματα καὶ δυναμένην νὰ κινηθῇ καὶ πρὸ τῆς παύσεως τῆς ἐπιτροπείας, εὐθύς ἅμα ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ ἀναμιγνείς δὲν ἦτο ἐπίτροπος⁵.

§ 577. Ἡ ἐπιτροπεία τῶν γυναικῶν ἴσχυεν ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου δικαίου καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τῆς ἡλικίας, ἕνεκα τῆς ἐλαφρότητος τοῦ νοῦ, τῆς ἀδυναμίας τοῦ φύλου καὶ τῆς ἀπειρίας περὶ τὰς ὑποθέσεις (*propter animi levitatem, propter sexus infirmitatem et pro-*

3] Pr. J. 1. 22. — 4] Ἀθήρ. 102. 404 N. περὶ ἀνὴλ. κτλ. — 5] L. 4 pr. D. 27. 3. — 6] § 4 J. 1. 22, 15' ἀνωτ. § 570 σημ. 7. — 7] Νεαρά 118 κεφ. 5, προβλ. Νεαρ. 22 κεφ. 40. — 8] Ἀθήρ. 49-51 καὶ 13 καὶ 49 (περὶ μητρὸς καὶ μάμμης).

§ 576. 1] L. 221 D. 50. 16. 1. 1 D. 27. 6. — 2] L. 4 § 3. 4. 1. 7 D. 27. 6. — 3] L. 7 D. 27. 6. — 4] L. 1 § 1 D. 27. 5. 5] L. 4 pr. § 3, 1. 2. 4. 5 D. 27. 5.

pter forensium rerum ignorantiam) ¹, ἀπῆλλάσσοντο δ' αὐτῆς κατὰ μὲν τὴν 12δελτον αἱ Virgines Vestales, κατὰ δὲ τὴν lex Julia et P. P. αἱ, ἔστω καὶ ἀπελεύθεραι, κεκτημέναι τὸ jus liberorum ².

Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἠδύνατο νὰ συστηθῇ, ὡς ἡ τῶν ἀνέκτων ἐκ τοῦ νόμου, διὰ διαθήκης καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος. Κατὰ τὴν 12δελτον ἐκαλοῦντο οἱ ἐγγύτεροι agnati, ἐπὶ δ' ἀπελευθέρων ὁ πάτριος καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ³. Ἐπ' ἀνικανότητος δ' αὐτῶν, π. χ. λόγῳ ἀνιθότητος, ἡ γυνὴ ὤφειλεν ἐν ἐκάστη παρουσιαζομένῃ περιπτώσει νὰ προκαλῇ τὸν διορισμὸν ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος εἰδικοῦ ἐπιτρόπου, χωρὶς νὰ καταστρέφεται ἡ νόμιμος ἐπιτροπεία ⁴. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπερίοριστος διάρκεια τῆς ἐπιτροπείας ταύτης ἠδύνατο νὰ καταστῇ χαλεπὴ τῷ ἐπιτρόπῳ, ἐπετρέπη τοῖς νομίμοις ἐπιτρόποις, ἵνα μὴ δυναμένοις νὰ ἀποκρούσωσιν αὐτήν, ἡ δὲ in jure cessio παραχώρησις τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς εἰς ἕτερον καλούμενον tutor cessicius (κατὰ παραχώρησιν) ⁵, οὗτινος τὰ δικαιώματα ἦσαν προσωρινά, διότι ὁ ἐκχωρὼν παρέμενε δυνάμει τοιοῦτος, ἀπαλλασσόμενος μόνον τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας, διὸ καὶ ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ cessicius ἡ ἀσκησις ἐπανήρχετο εἰς τὸν ἐκχωρήσαντα. Διὰ διαθήκης ἠδύνατο νὰ διορίσῃ ἐπιτροπὸν τῆς γυναικὸς ὁ ἀσκῶν ἐπ' αὐτῆς patria potestas ἢ manus ⁶. Ὁ δ' ἀσκῶν τὴν manus ἠδύνατο προσέτι νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιτρόπου (optio) αὐτῇ τῇ γυναικί, εἴτε ἄπαξ, εἴτε ἐπανειλημμένως, ὅτε, ἐὰν ὠρίζετο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπανειλημμένων ἐκλογῶν, ἡ ἐκλογὴ ἐκαλεῖτο angusta (στενὴ) ⁷. Ὁ δ' ὁ οὕτως ἐκλεγόμενος ἐπιτροπὸς ἐκαλεῖτο tutor optivus (αἰρετός) ⁸. Τέλος ἐν ἐλλείψει τῶν ἀνωτέρω ἐπιτρόπων διώριζε τοιοῦτον ὁ ἀρχων ⁹.

Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἔβαινε χαλαρομένη, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος καὶ ἡ σύμπραξις τοῦ ἐπιτρόπου ἠθεωρεῖτο ἀπλοῦς τύπος, ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Γαίου (diciis gratia), ἠδύνατο δὲ νὰ ἐκθιασθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος ¹⁰. Ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερον ἤδη εἶχον ἐξευρεθῇ μέσα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν γυναικῶν ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας τῶν agnati, ἐπαχθεστέρας καθισταμένης καὶ ἕνεκα τοῦ συμφέροντος αὐτῶν πρὸς διατήρησιν τῆς περιουσίας τῆς γυναικὸς, ἣν ἠδύνατο νὰ κληρονο-

§ 177. 1] Gai. I. 144. — 2] Ulp. XI. 4. — 3] Gai. I. 145. 194, Vlp. XLIX. 3 καὶ ἀνωτ. § 553. — 4] Ulp. XI. 3. 5, Gai. I. 189 195. — 5] Gai. 179. 180. — 6] Gai. I. 168-172, Ulp. XI. 6-8 17. — 7] Gai. I. 144. 145. 153. 154 — 8] Gai. I. 150-154. — 9] Gai. I. 185-188, Ulp. XI. 18-23. — 10]

μήσωσι. Τοιαῦτα μέσα ἦσαν ὁ ἀποκλεισμός αὐτῶν διὰ τῆς διαθήκης τοῦ ἐξουσιαστοῦ καὶ ἡ πώλησις τῆς γυναικὸς (*coemptio fiducia causa*). ὁ ἀγοραστὴς ἐκτᾶτο οὕτως ἐπ' αὐτῆς τὴν *manus* καὶ μετεπώλει αὐτὴν κατὰ προηγουμένην συνεννόησιν εἰς ἕτερον, ὅστις, κτώμενος ἐπ' αὐτῆς τὸ *mancipium*, ἐχειράφεται αὐτὴν καὶ τότε ἐκτᾶτο αὐτὸς τὴν νόμιμον ἐπιτροπείαν ὡς *parens manumissor*¹¹. Βραδύτερον διὰ τῆς *lex Claudia*, ἐπὶ Κλαυδίου, κατηργήθη ἡ νόμιμος ἐπιτροπεία, πλὴν τῆς τοῦ *parens manumissor* καὶ τῆς τοῦ πατρωνος¹², ἐν δὲ τῇ δ' περὶ οὗ ἐξέλιπεν ἐντελῶς, ἀλλ' ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε· ἡ νεωτάτη αὐτῆς μνεία γίνεται ἐν τινι *edictum* τοῦ Διοκλητιανοῦ¹³, ἀλλ' οὔτε ἐν τῷ Θεοδοσιανῷ Κώδικι, οὔτε ἐν τῇ Ἰουστινιανείᾳ νομοθεσίᾳ μνημονεύεται.

§ 578. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτροπείας τῶν γυναικῶν διέφερον σπουδαίως τῆς τῶν ἀνδρῶν, διότι ἡ ἐπιτροπεία τῶν γυναικῶν οὐ μόνον συνίστατο ἐν μόνῃ τῇ παροχῇ τῆς *auctoritas*, ἀνευ διαχειρίσεως, ἣτις ἀνήκε τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παροχῇ τῆς *auctoritas* τὸ ἔδαφος ἦτο περιορισμένον, διότι μόνον ἐν ὁρισμέναις περιπτώσεσιν ἐδέετο ἡ γυνὴ ταύτης, ἥτοι κυρίως ἐν ταῖς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τελουμέναις πράξεσι διὰ *legis actio*, ἐν τῇ ἀπαλλοτριώσει *res mancipi*, ἐν ἐπιχειρήσει πράξεως ἀπαιτούσης τύπον τοῦ *jus civile* (*civile negotium*) π. χ. *in jure cessio*, *acceptilatio* κτλ., ἐν τῇ συστάσει προικῶς, λόγῳ τῆς σπάνεως τῆς πράξεως ταύτης, ἐν τῇ συνάψει γάμου τίκτοντος ἐπ' αὐτῆς *manus*, ἐν γένει δὲ καὶ πανταχοῦ, ἐνθα ἡ γυνὴ ἐμελλε νὰ ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις καὶ τέλος ἐν τῷ καταρτισμῷ διαθήκης. Ἡδύνατο ἐπομένως ἡ γυνὴ νὰ δανείσῃ, νὰ δώσῃ ἐξόφλησιν, νὰ ἀπαλλοτριώσῃ *res nec mancipi* κτλ.¹. Ὑπαρχόντων δὲ πολλῶν συνεπιτρόπων ἔδει νὰ χορηγηθῇ ἡ *auctoritas* ὑπ' ἀπάντων, πλὴν ἐπὶ τῶν ἐκ διαθήκης, ὅτε ἤρκει καὶ ὑπ' ἑνὸς μόνου².

Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἔπαυε διὰ τοῦ θανάτου, διὰ τῆς ὑπαγωγῆς ὑπὸ πατρικὴν ἐξουσίαν ἢ *manus* καὶ διὰ τῆς *capitis deminutio maxima* καὶ *media*³.

Κικ. pro Mur. 42. ad fam. II. 19, Gai. I. 190. — 14] Gai. I. 113-115a. 166. 172.—12] Gai. I. 171.—13] Vat. fr. § 325. Πεβλ. καὶ I. 4 C. Th. 3. 17, 1. 2 C. 5. 35.

§ 578. 1] Ulp. XI. 25. 27, Gai. I. 115. 184. 190. 191. 192. 195. II. 85. III. 471. IV. 41. 104 ἐπ. — 2] Ulp. XI. 26.—3] Gai. I. 194 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ

§ 579. Έννοια τῆς κηδεμονίας. — § 580. Περιπτώσεις τῆς κηδεμονίας. — § 581. Κηδεμονία ὀρενοβλαβῶν.— § 582. Κηδεμονία ἀσώτων.— § 583. Κηδεμονία ἀφελίκων.

§ 579. Ἡ κηδεμονία (cura, curatio) ἐστὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς προστασίας λόγῳ ἀνικανότητος, ἔχουσα μὲν κοινὰ πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν τὸν χαρακτήρα ὡς οἰκογενειακὸν δικαίωμα καὶ ὡς munus publicum, τοὺς λόγους τῆς ἀπαλλαγῆς ἢ ἀνικανότητος κτλ., πλὴν διαφέρουσα σπουδαίως αὐτῆς κατὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐνεργείας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ὁ χαρακτήρ αὐτῆς ὑπέστη παρὰ Ῥωμαίοις ἀλλοίωσιν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς cura minorum (XXV annis), ἀφελίκων, ἥτις ἀφίσταται τῆς τε ἐπιτροπείας καὶ τῶν ἀρχαίων εἰδῶν τῆς κηδεμονίας¹.

§ 580. Αἱ περιπτώσεις τῆς κηδεμονίας εἰσιν: α) Ἡ cura furiosi, κηδεμονία τοῦ φρενοβλαβοῦς, ἥτις παρ' ἡμῖν ἀντικατέστη διὰ τῆς ἐπιτροπείας. β) Ἡ cura prodigi, κηδεμονία ἀσώτου, ἀντικαταστάσα σήμερον διὰ τοῦ δικαστικοῦ ἀντιλήπτορος. γ) Ἡ cura minorum, κηδεμονία ἀφελίκων καὶ δ) cura ἐξ ἄλλων λόγων, ἥτοι ἡ ἀντιπροσωπευσις προσώπου κωλυομένου ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας αὐτοῦ, οἷον ἐνεκα φυσικοῦ τινος ἐλαττώματος, π. χ. κωφοῦ, ἀλάλου κτλ.¹, ἥτις ἀργεῖ σήμερον. Ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ τελευταία αὕτη cura ἦτο θεσμὸς καθαρῶς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ διέφερε καὶ κατὰ τοῦτο τῆς τῶν ἄλλων περιπτώσεων, αἷς συνηντᾶτο μόνον καθόσον καὶ ἐπὶ ταύτης ἔδει νὰ μεριμνήσῃ περὶ διορισμοῦ κηδεμόνος ἢ ἀρχῆς.

Ἐξ ἐτέρου ὑπῆρχον περιπτώσεις (ἀργοῦσαι σήμερον) διορισμοῦ κηδεμόνος καὶ διαρκούσης τῆς ἐπιτροπείας ἀνήθου, ἥτοι ἐὰν ὁ ἐπίτροπος ἐκωλύετο προσωρινῶς, ἢ ὁ ἐκ διαθήκης ἦτο ἀνήθος, ἢ εἶχε λόγον προσωρινῆς ἀπαλλαγῆς. Ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσι ταύταις διωρίζετο

§ 579. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 275, 568.

§ 580. 1] § 4. 5. J. 1. 23.

curator (κηδεμών) καὶ οὐχὶ tutor (ἐπίτροπος), διότι habenti tutorem tutor dari non potest (τῷ ἐπίτροπον ἔχοντι ἐπίτροπος δοθῆναι οὐ δύναται) ².

§ 581. Ἡ cura furiosi, κηδεμονία φρενοβλαβούς, ἀνεγράφετο ἐν αὐτῇ τῇ 12δέλτῳ, καθ' ἣν ἀνήκε τοῖς agnati καὶ τοῖς gentiles (si furiosus est agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto) ¹, ὡν ἐν ἐλλείψει ὤφειλε νὰ διορισθῇ ἄλλον ὁ ἄρχων ³. Διὰ διαθήκης δ' ἐπίσης ἡδύνατο νὰ διορισθῇ τοιοῦτος κηδεμών, ἀλλ' ἔδει νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ὀφειλούσης μάλιστα νὰ προτιμήσῃ τοῦτον, κατὰ διάταξιν τοῦ Μ. Αὐρηλίου ⁴. Κατὰ δὲ τὸν Ἰουστινιανὸν ὁ διὰ διαθήκης τοῦ πατρὸς διορισμὸς ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ furiosus ὡς κληρονόμου ⁵.

Ἡ ἐκτασις τῆς ἐνεργείας τοῦ κηδεμόνος τούτου προσδιορίζεται ἐκ τῆς ἐντελοῦς ἀνικανότητος τοῦ furiosus ⁶, πλὴν κατὰ τὰ dilucida intervalla (διαλειμματὶ ἐχερροσύνης) καθ' ἃ, κατὰ τὸν Ἰουστινιανόν, δύναται ὁ furiosus νὰ ἐνεργήσῃ ἐγκύρως, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ κηδεμονία δὲν καταπαύει ⁷. Ἐπομένως ὁ κηδεμών φρενοβλαβούς κέκτηται ἀπολύτως τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας, ὑποκείμενος εἰς ἔνορκον ἐγγύησιν καὶ τοὺς λοιποὺς περιορισμοὺς τῆς ἐπιτροπείας. Ὅφειλε δὲ συγχρόνως νὰ μεριμνᾷ καὶ περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ, διοριζομένου πιθανῶς χάριν τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ ἰδίου φύλακος (custos) ⁸. Ἐν τῇ λήξει τῆς κηδεμονίας, ἐπερχομένη ἐνταῦθα καὶ διὰ τῆς ἐντελοῦς ἰάσεως τοῦ φρενοβλαβούς ⁹, ὤφειλε νὰ δώσῃ λόγον τῆς διαχειρίσεώς του, ὑποκείμενος εἰς τὴν actio negotiorum gestorum ἔδικαιούτο ὅμως καὶ αὐτὸς νὰ ζητήσῃ ἀποζημίωσιν διὰ τῆς actio negotiorum gestorum contraria, κατὰ τὰς περὶ διοικήσεως ἀλλοτρίων ἀρχάς ¹⁰.

Κατὰ δὲ τὸ ἰσχύον δίκαιον ὁ φρενοβλαβὴς κηρύσσεται, τῇ αἰτήσει τῶν συγγενῶν, τοῦ συζύγου, τοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ κηδεμόνος (ἀνηλίκου) ἢ τοῦ εἰσαγγελέως, ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου εἰς κατάστασιν ἀπαγορευέως καὶ διορίζεται αὐτῷ ἐπίτροπος, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς σχεδὸν καὶ ἐπὶ ἀνηλίκου ἀποτελέσμασι, μετὰ προηγουμένην γνωμοδότησιν τοῦ συγγενικοῦ

2] § 3 J. 1. 21, § 5 J. 1. 23, πρβλ. ἀνωτ. § 575 σημ. 3.

§ 581. 1] Ulp. XII. 2, Kik. de inV. II. 50. — 2] L. 8 § 3, 1. 12. pr. D. 26. 5.—3] L. 16 pr. D. 27. 10, 1. 7 § 5 C. 5. 70. — 4] L. 27 C. 1. 4, 1. 7 § 5 C. 5. 70.—5] § 8 J. 3. 19.—6] ἴδ' ἀνωτ. § 277 σημ. 6 καὶ 7, 1. 6 C. 5. 70.—7] L. 7 pr. D. 27. 10. Karlowa II. σ. 301.—8] L. 1 pr. D. 27. 10.—9] L. 4 §

συμβουλίου καὶ ἀσπτηρὰν ἔρευναν περὶ τῶν λόγων τῆς ἀπαγορεύσεως· πᾶσα δὲ πρᾶξις αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς διαλείμμασι ἐχεφροσύνης εἶναι ἔγκυρος ¹⁰. Ἐὰν ὅμως ὁ πάσχων δὲν ᾔναι ἐντελῶς παράφρων, ἀλλὰ μόνον διφοροῦμένω φρενῶ, διορίζεται αὐτῷ μόνον ἀντιλήπτωρ, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἑποίου μόνον ὠρισμένας πράξεις (διεξαγωγὴν δίκης, συμβιβασμὸν, ἀπαλλοτριώσεις πραγμάτων, δάνειον, ἐξόφλησιν κεραιαίων) δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ἐγκύρως ¹¹.

§ 582. Ἡ cura prodigi, κηδεμονία ἁσώτου, ἀνεγράφετο ἐπίσης ἐν τῇ 12δέλτῳ, πιθανῶς ἐπικυρώσασθαι μόνον τὰ κατ' ἔθιμον ἥδη ἰσχύοντα ὡς πρὸς τοὺς κληρονομοῦντας ἐξ ἀδιαθέτου τὸν ἑαυτῶν πατέρα, καὶ ἐφηρμόζετο διὰ τρόπου ἐπισήμου ἐπὶ τῶν ἐνηλίκων καὶ αὐτεξουσίων, οἵτινες κατεσπατάλουν τὴν ἑαυτῶν περιουσίαν ¹, κατόπιν δ' ἐξετάθη ἐπὶ τῶν κατασπαταλόντων καὶ τὴν διὰ διαθήκης κληθεῖσαν περιουσίαν, πρὸ πάντων δ' ὅταν ὑπῆρχον κληρονόμοι αὐτῶν ². Ἀνῆκε δὲ κατὰ μὲν τὴν περίπτωσιν τῆς 12δέλτου τοῖς agnati ἢ τοῖς gentiles ³, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ὁ κηδεμὼν ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ὅστις ἠδύνατο, κατὰ δὲ τοὺς νομοδιδασκάλους ὤφειλε, νὰ διορίσῃ τὸν διὰ τῆς διαθήκης τοῦ πατρὸς ὑποδειχθέντα καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἐκ τοῦ νόμου καλούμενον καὶ τυχὸν ἀνίκανον ὄντα ⁴.

Ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας τοῦ τοιοῦτου κηδεμόνος ἦτο περίπου ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τῇ cura furiosi. Οὐχ ἦττον ὁ ἁσώτος, καίπερ ἐξομοιούμενος πρὸς τὸν furiosus ⁵, ἠδύνατο νὰ συνάψῃ ἐγκύρους δικαιοπραξίας, ἐφ' ὅσον αὐταὶ δὲν περιεῖχον ὑποχρεώσεις, ἔτι δὲ καὶ γάμον ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος ⁶. Ἡ cura prodigi παύει ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ ἁσώτου ἅμα τῷ σωφρονισμῷ αὐτοῦ ⁷, ὁ δὲ κηδεμὼν ὀφείλει λογισδοσίαν κατὰ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τῆς κηδεμονίας φρενοβλαβοῦς ⁸.

Κατὰ δὲ τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον ὁ ἁσώτος, οἷος κηρύσσεται τις διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως διὰ τοὺς αὐτοὺς καὶ κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον λόγους, τῇ αἰτήσῃ τῶν αὐτῶν καὶ ἐπὶ ἰπαγορεύσεως προσώπων καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τύπους, ὑποβάλλεται ὑπὸ ἀντιλήπτορα,

3, 1. 13 D. 27. 3, 1. 7 C. 5. 51. ¹⁰ Ἰδ' ἄνωτ. § 488. — 10] Καὶ ἡ διαθήκη; ἴδε Κρασσῶ Κληρον. § 486. — 11] Ἀεθρ. 115-131 N. περὶ ἀνηλ.

§ 582. 1] L. 4 pr. D. 27. 40, Ulp. XII. 2, Paul. Sent. III. 4 § 7. — 2] L. 15. 16 § 1 D. 27. 40. — 3] L. 1 pr. D. 27. 40, Ulp. XII. 1. 2, Valer. Max. III. 5. 2. — 4] Ulp. XII. 3, 1. 1. 3. 16 D. 27. 40. — 5] L. 40 D. 50. 17. — 6] L. 4 D. 45. 1. — 7] L. 4 pr. D. 27. 40. — 8] Ἰδ' ἄνωτ. § 581 σημ. 9.

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου καὶ ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ παρίσταται ἐπὶ δικαστηρίου, νὰ συμβιβάζεται, νὰ δανειζέται, νὰ δέχεται κεφάλαια, νὰ δίδῃ ἐξόφλησιν οὐ μόνον κεφαλαίων, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν οἴαν δῆποτε, ἄρα καὶ εἰσοδημάτων, καὶ νὰ ἀπαλλοτριόνη⁹.

§ 583. Τοὺς λόγους καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως τῆς cura minorum εἶδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ¹. Ἡ τοιαύτη κηδεμονία ἀπέρρεε μὲν κατὰ κανόνα κυρίως ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀφηλίκου (inviti adolescentes curatores non accipiunt, ὁ νέος ἄκωρ δὲν λαμβάνει κούρατορα)², ἀλλ' ὁ κηδεμὼν διωρίζετο τῇ αἰτήσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ὅστις ἠδύνατο νὰ διορίσῃ τὸν τυχόν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀφηλίκου ἐκλεχθέντα καὶ δὴ ἄνευ ἐρεύνης (sine inquisitione) ἢ τὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην ἐρευναν (cum inquisitione)³. ἐν ὠρισμέναις δὲ μόνον περιπτώσεσι διωρίζετο καὶ ἄκωντος τοῦ ἀφηλίκου, χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν τρίτων, ἥτοι ἐν περιπτώσει διεξαγωγῆς δίκης, ἐν τῇ καταθέσει λογοδοσίας παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου κτλ.⁴. Ἡ ἐνέργεια τοῦ κηδεμόνος τούτου ἦτο λίαν περιορισμένη, διότι ὁ ἀφηλὶς νομικῶς δὲν ἐστερεῖτο τῆς ἱκανότητος τοῦ συναλλάττεσθαι καὶ συνίστατο ἐν μόνῃ τῇ χορηγήσει τῆς συναινέσεως αὐτοῦ εἰς τὰς συναλλαγὰς τοῦ ἀνηλίκου⁵. ἀλλὰ παρὰ τὴν ἱκανότητα ταύτην τῶν ἀφηλίκων, ὁ διορισμὸς κηδεμόνος κατέστη κανὼν, διότι δι' αὐτοῦ, ἐξασφαλιζομένων τῶν μετὰ τοῦ ἀφηλίκου συναλλασσόμενων, ἠϋζανεν ἡ πίστις τούτου.

Ἡ κηδεμονία τοῦ ἀφηλίκου ἔπαυεν ἐκ τῶν ἐξῆς εἰδικῶν λόγων α) διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς πράξεως, περὶ ἧς τυχὸν εἰδικῶς διωρίσθη ὁ κηδεμὼν⁶. β') διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας τοῦ ἀφηλίκου⁷ καὶ γ') διὰ τῆς venia aetatis (συγγνώμης ἡλικίας) αὐτοῦ, ἥτις, ἀργούσα σήμερον, ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπ' αὐτῆς τῆς γ' περιόδου καὶ καθίστη τὸν ἀφηλὶκα ἐντελῶς ἱκανόν⁸. Ὁ Κωνσταντῖνος Μ. ἐρρύθμισεν αὐτὴν ἀκριβέστερον, ὅρισας, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀρρένων ἀπαιτεῖται 20ετής, ἐπὶ τῶν θηλέων 18ετής ἡλικία, ἀλλὰ τὸ ἄρρεν ὥφειλε νὰ παραστῇ αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴν

9) Ἀρθ. 135-136 Ν. περὶ ἀνηλ. κτλ.

§ 583. 1) Ἰδ' ἄνωτ., § 275.—2) § 2 J. 1. 23, Θεοφ. αὐτ.—3) § 1 J. 23, 1. 4 § 3, 1. 2 § 4, 6 D. 26. 3.—4) § 2 J. 1. 23, 1. 45 § 2 D. 42. 1, 1. 1. 7 C. 31, 1. 7 § 2 D. 4. 4 κτλ.—5) L. 101 D. 45, 1, 1. 43 D. 41. 7.—6) Πρῶλ. § 2, 5. J. 1. 22, § 3 J. 1. 21, 1. 10 § 8 D. 27. 1.—7) Pr. J. 1. 23.—8) L. 2 C. 44.

χρηστέην αὐτοῦ διαγωγὴν ἐκάλεσε δὲ τὴν ἡλικίαν τῆς *venia aetatis firmata* ⁹, ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος δὲν παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Σήμερον ἡ κηδεμονία διαφέρει τῆς παρὰ Ῥωμαίους, διότι ἐφαρμόζεται μόνον εἰς χειραφετούς ἀνηλίκους, ἀπαλλασσόμενους διὰ τῆς χειραφεσίας τῆς ἐπιτροπείας ἢ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ¹⁰. Καὶ ἡ μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς χειραφεσία ἀπαιτεῖ μόνον 15ετῇ ἡλικίαν, ἡ δὲ χειραφεσία ἀνηλίκου ὀρφανοῦ πατρὸς, ὑπαρχούσης μὲν μητρὸς ἐπίσης 15ετῇ ἡλικίαν καὶ συναίνεσιν τοῦ συγγ. συμβουλίου, ἐν πάσῃ δ' ἄλλῃ περιπτώσει 18ετῇ καὶ ἐπίσης συναίνεσιν τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου· ὁ δὲ κηδεμὼν οὐδέποτε μὲν ἔχει τὴν διαχείρισιν, ἡ δὲ συναίνεσις αὐτοῦ ἐστὶν ἀναγκαία γενικῶς εἰπεῖν μόνον ἐπὶ πράξεων περιεχουσῶν ἐλάττωσιν τῆς περιουσίας (καὶ ὅτε μὲν ἀπλῆ, ὅτε δὲ μετὰ τῶν νομίμων διατυπώσεων τῶν ἀπαιτουμένων ἐπὶ μὴ χειραφετοῦ ἀνηλίκου) καὶ ἐπὶ παραστάσεως ἐνώπιον δικαστηρίου διὰ διαφορὰς μὴ ἀναγομένας εἰς τὴν διαχείρισιν δύναται δ' ἡ συναίνεσις αὐτῇ ν' ἀντικατασταθῇ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐὰν ὁ κηδεμὼν ἀρνήται αὐτήν ¹¹. Ὁ κηδεμὼν δὲ προσδιορίζεται εἴτε ὑπὸ τοῦ νόμου κατὰ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ κανόνας, εἴτε ἐν ἐλλείψει, παύσει ἢ ἀνικανότητι τοῦ ἐκ τοῦ νόμου διορίζει τὸ Δικαστήριον. Καὶ ὥς πρὸς τὴν ἀνικανότητα δέ, τὴν ἀπαλλαγὴν, τὴν παῦσιν ἢ τὴν παραιτήσιν ἐφαρμόζονται τὰ αὐτὰ ἐπὶ ἐπιτροπείας ¹².

9] Th. LC. 1. 2. 07. 1. 2 C. 2. 44. — 10] Ἰδ' ἀνωτ. § 563 καὶ Ἀρθ. 99 καὶ 100 N. περὶ ἀνηλ. κτλ. — 11] Ἀρθ. 401-411 αὐτ. — 12] „Αρθ. 402 αὐτ.

Κυριοτάτη καὶ ἀγαθὴ βασιλεῦς ἡμερῶν
ἐνδόξου ἐνδοξοῦ κυροῦ

6. Khabarovsk is a large city on the Amur river, the border between Russia and China. It is a very important city for the Far East of Russia. It is a very important city for the Far East of Russia.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ
Αθήνα, 21/12/2010, 37 Χρυσόθραυτος Πλάτης
ΜΕΡΟΣ Ε'
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 584. Ἐνοια τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου. — § 585. Περιεχόμενον τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου. — § 586. Ἐπαγωγή. Κτῆσις. *Hereditas jacens*. — § 587. *Hereditas. Bonorum possessio*. — § 588. Ἰδιότητα τῆς *bon. possessio*. — § 589. Ἐπαγωγή καὶ κτῆσις τῆς *bon. possessio*. — § 590. Διακρίσεις τῆς *bon. possessio*. — § 591. Ἀποτελέσματα τῆς κτῆσεως τῆς *b. p.* — § 592. Ἀνικανότης τοῦ κληρονομεῖν.

§ 584. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ρυθμίζει, ὥς καὶ ἀλλαγῶς εἶπομεν τὴν τύχην τῆς περιουσίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου αὐτῆς. Ἡ ἀνάγκη ἰδιαιτέρων πρὸς τοῦτο κανόνων πηγάζει ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ προσώπου ἀποσβέννυνται μόνον αἱ οἰκογενειακαὶ καὶ αἱ καθαρῶς προσωπικαὶ ἔννομοι σχέσεις αὐτοῦ, π. χ. ἡ actio injuriarum, διατηροῦνται ὅμως κατὰ κανόνα (πλὴν π. χ. τῆς ἐντολῆς, ἐταιρείας, νομῆς κτλ.) αἱ καθαρῶς χρηματικαὶ, αἵτινες μεταβαίνουν εἰς τὰ εἶτε ὑπὸ τοῦ κυρίου τῆς περιουσίας, εἶτε ὑπὸ τοῦ δικαίου ἀπ' εὐθείας ὀριζόμενα πρόσωπα ². Ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν ἡ μετάθασις αὕτη εἶναι ἀναγκαία, ἀποτελεῖ τὴν φιλοσοφικὴν βάσιν τοῦ κληρον. δικαίου ἧς ἡ ἔρευνα ἀνήκει ἀλλαγῶς ³.

§ 585. Ἡ μεταβάσις αὐτῆ τῆς περιουσίας ἀποτελεῖ *διαδοχήν*, ἥτις καλεῖται, ἀνεξαρτήτως πάσης ἱστορικῆς διακρίσεως, *κληρονομία* (*hereditas*), ἐστὶ *καθολικὴ* καὶ περιλαμβάνει ὡς τοιαύτη τὰ τε δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ θανόντος, ὡς τι ἐνιαῖον, ὡς συνέχισις τῆς *familia* τοῦ θανόντος καὶ ὡς *universitas juris* (*οὐμάς*), διὸ καὶ ὀρίζεται ὑπὸ

§ 584. 1] Ἰδ' ἀνοῦτ. § 223 καὶ τόμ. Α' § 3. — 2] L. 196 D. 50, 47, καὶ Κρασσῶ Κληρον. § 8.—3] Ἰδε Καλλιγᾶ Ε' § 1 ἐπ., Παπαρρηγ. Κληρον. § 5 ἐπ., Κρασσῶ αὐτ. § 2.

τῶν Ρωμαίων ὡς *successio in universum jus quod defunctus habuit* (διαδοχὴ ἐξ ὁλοκληρίου δικαίου, ὅπερ ὁ τελευτήσας εἶχε) ¹. ὁ δὲ διαδόχος καλεῖται, ἐπίσης ἀνεξαρτήτως πάσης διακρίσεως, κληρονόμος (*heres*) τοῦ θανόντος, καλουμένου καὶ τούτου, ὅταν ὑπάρχῃ διαθήκη, εἰδικῶς διαθέτου (*testator*) ². Τὸ κληρον. δικαίον ὅμως περιέχει καὶ εἰδικὴν διαδοχὴν, παραγομένην μόνον ἐκ τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου καὶ οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ δικαίου ἀπ' εὐθείας· ὁ διαθέτης δὲλ· δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ τῷ κληρονόμῳ, ἢ καὶ παντὶ τῷ λαμβάνοντί τι ἐκ τελευταίας βουλῆσεως αὐτοῦ, ὑποχρέωσιν δόσεως εἰς τρίτον, καθιστάμενον οὕτως ἐπίσης μὲν διαδόχον αὐτοῦ, ἀλλ' εἰδικόν καὶ ἡ τοιαύτη διαδοχὴ καλεῖται, ἀνεξαρτήτως πάσης ἱστορικῆς διακρίσεως, κληροδοσία (*legatum*) καὶ προϋποτίθῃσιν ἐκτὸς τοῦ βεβαρημένου διὰ τῆς ὑποχρέωσης καὶ τοῦ ὑπὲρ οὗ αὕτη καὶ ἐνεργητικὴν περιουσίαν, ἥτοι ὑπόλοιπον μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρεῶν ³. Ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ἡ καθολικὴ διαδοχὴ δύναται νὰ ᾖ ἐμμεσος, ὅταν ὁ κληρονόμος ὑποχρεωθῇ ὑπὸ τοῦ διαθέτου νὰ μεταβιβάσῃ τὴν κληρονομίαν ἢ μέρος αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἐμμέδω, εἰς ἕτερον, ὅτε αὕτη καλεῖται *fideicommissaria hereditas* (πίστει καταλημπανομένη κληρονομία) καὶ *fideicommissum hereditatis* (πίστει καταλημπανόμενον) ⁴.

§ 586. Σπουδαῖα ἐπίσης καὶ θεμελειώδεις διακρίσεις ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ εἰσὶ γενικῶς μὲν ἡ ἐπαγωγὴ καὶ ἡ κτῆσις τῆς κληρονομίας· ἱστορικῶς δ' ἡ διάκρισις τῶν κανόνων τοῦ *jus civile* ἀπὸ τῶν τοῦ *jus honorarium*, ἥτις ἐνταῦθα ἐμφανίζεται ζωηροτέρως καὶ ἀποτελεσματικωτέρως ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς μέρεσι τοῦ ρωμ. δικαίου.

Ἡ ἐπαγωγὴ, κατὰ τοὺς νεωτ. *delatio* (ἐκ τοῦ *delata hereditas*, κατενεχθεῖσα κληρονομία ¹), ἥτις πάντοτε προϋποτίθῃσιν τὸν θάνατον τοῦ κυρίου τῆς περιουσίας (*jus quod defunctus habuit, viventis nulla hereditas est*) σημαίνει τὸν λόγον τῆς γενέσεως τοῦ δικαιώματος, τὴν ἐπέλευσιν τοῦ δυνατοῦ, τὴν εὐχέρειαν πρὸς κτήσιν τῆς κληρονομίας καὶ τῆς ιδιότητος τοῦ κληρονόμου (*delata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi*) ², προϋποτι-

§ 585. 1] L. 24. 208 D. 50. 16, Κικ. top. 6. B. (2. 2) 22. Πρὸβλ. Κρασσᾶ Κληρ. § 6. — 2] L. 24 D. 50. 16, 1. 59 D. 50. 17, 1. 22 § 2. 3, 1. 23 D. 28 1. — 3] Gai. II. 260, Ulp. fr. XXIV. 1. XXV. 1, 1. 47 D. 39. 6. — 4] Τετλ. Εἰσαγ. de fideicommissariis hereditatibus 2. 23, Θεόδ. αὐτ.

§ 586. 1] L. 151 D. 50. 16, B. (2. 2) 145.—2] L. 151 D. 50. 16.

θεῖσαν καὶ ταύτην κατὰ κανόνα προηγηθεῖσαν ἤδη τὴν ἐπαγωγὴν καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς ταυτίζομένην αὐτῇ. Ἐπέρχεται δὲ ἡ ἐπαγωγὴ κατὰ δύο κυρίως τρόπους, εἴτε ἐκ τῆς διαθήκης (*testamento*), ἥτοι κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ θανόντος, ἀποτελοῦσαν τὴν βάσιν αὐτῆς, εἴτε ἐκ τοῦ δικαίου ἀπ' εὐθείας, ἥτοι ἄνευ διαθήκης. Ἡ ἐκ τοῦ δικαίου ἐπαγωγὴ, καλουμένη γενικῶς ἐξ ἀδιαθέτου (*ab intestato*)³, διακρίνεται ἀφ' ἑτέρου εἰς δύο εἶδη, διότι τὸ δίκαιον ἢ ἀναγκαστικὰ τὴν βούλησιν τοῦ θανόντος, ἐν ἐλλείψει (παντελεῖ ἢ ἐγκύρου) διαθήκης, ὅτε ἡ κληρονομία καλεῖται νόμιμος (*legitima*)⁴, ἢ ἀντιστρατεύεται, κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον, τῇ ὑπαρχούσῃ διαθήκῃ, ὅτε ἡ κληρονομία καλεῖται ἀναγκαστικὰ. Πᾶσα δὲ πράξις ἐν ζωῇ (σύμβασις), δι' ἧς ἰδρύεται ἐπαγωγὴ (ἐπαγωγὴ ἐκ συμφάσεως) εἶναι ἄκυρος, ὅτε θεωρηθεῖσα ὡς ἀνέθικος (*contra bonos mores*)⁵. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν δὲ τῶν δύο κυρίων λόγων τῆς ἐπαγωγῆς πρὸς ἀλλήλους κρατεῖ ὁ θεμελιώδης κανὼν, ὅτι οὐδεὶς κατὰ ταῦτον ἐκ διαθήκης καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομεῖσθαι δύναται (*neque enim idem ex parte testatus et ex parte intestatus decedere potest*)⁶, οὗτινος ἐξαιρέσεις ἐκράτει παρὰ Ῥωμαίοις ἀπ' ἀρχῆς μόνον ἐπὶ στρατιωτῶν⁷. ἐπειδὴ δ' ἡ διαθήκη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἐπαγωγῆς, προτιμωμένη τῆς ἐκ τοῦ δικαίου (ἐξ ἀδιαθέτου) καὶ ἐὰν δὲν ἐξαντλῇ ὁλόκληρον τὴν κληρονομίαν, κατὰ κανόνα δὲν ἐπέρχεται διὰ τὸ ὑπόλοιπον ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῇ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦτο μεταβαίνει εἰς τὸν ἐκ διαθήκης κληρονόμον.

Περὶ τῆς κτήσεως πραγματευθησόμεθα ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ. Ἄλλ' ἐν τῷ χρόνῳ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἐπαγωγῆς, ἡ κληρονομία, καλουμένη κατὰ τοὺς νεωτ. *hereditas jacens* (ἐκ τοῦ *hereditas jacet* καὶ *bona jacent* τῶν πηγῶν⁸), σκευάζουσα ἢ ἐκκευμένη, παρίσταται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ὑπὸ μορφῇν, ἧς ἡ νομικὴ φύσις φιλονεικεῖται⁹. Οὐχ ἥττον εἴτε ὡς εἶδος νομικοῦ προσώπου, ἀλλὰ περιωρισμένου τὴν ἰκα-

3] Π.γ. 1, 37 D. 29. 2.— 4] Π.γ. 1, 7 pr. D. 4.5, 1. 16. pr. D. 34. 9.— 5] L. 61 D. 45. 1, 1. 15. 49 C. 2. 3.— 6] § J. 2. 14, Θεόφ. αὐτ. 1. 7 D. 50. 17. — 7] L. 6. 11 § 2, 1. 43 pr., 1. 37 D. 29. 4. "Ἴδε ὅμως καὶ κατωτ. § 617. Περὶ τοῦ δικαιολογικοῦ λόγου τοῦ κανόνος τούτου ὑπάρχει ἀτέρμων φιλονεικία, τὸ πιθανώτερον δ' εἶναι, ὅτι ὁ κανὼν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς στενῆς ἑρμηνείας τῶν λέξεων τῆς 12δελτου *si intestato moritur*, ἥτοι ὅτι ἡ ἐξ ἀδιαθέτου ἐπαγωγὴ ἐπέρχεται μόνον ἂν τις ἀπέβωσεν ἄνευ ἑστῶ καὶ μερικῆς διαθήκης. — 8] L. 5 § 20 D. 36. 4, 1. 1 D. 37. 3-9] Πρὸς Wind § 531. Παπαρ. Κληρ. § 235 ἐπ., Κρατσά Κληρ. § 15 ἐπ.,

νότητα, υπολάβωμεν τὴν hereditas jacens, ὅπερ ἐρεθότερον¹⁰, εἴτε ὡς ἐκπροσωποῦσαν τὸν διαθέτην, θεωρούμενον καὶ τοῦτον εἰσέτι ὡς κύριον αὐτῆς¹¹, εἴτε ὡς ἀδέσποτον¹², διότι ἅπασαι αἱ μορφαὶ αὐταὶ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, πάντοτε κατέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν δύναμιν τῆς ἰδίας αὐτῆς συντηρήσεως μέχρι τῆς κτήσεως, ὅθεν τὰ μὲν ἀποτελοῦντα αὐτὴν στοιχεῖα διατηροῦνται, δύνανται δὲ καὶ νέα νὰ παραχθῶσιν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νομικῆς πράξεως¹³.

§ 587. Ἡ εἰς τὸ jus civile καὶ τὸ jus praetorium ἀναγομένη θεμελιώδης διάκρισις ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ τῶν Ρωμαίων περιέχει τὴν διαστολὴν εἰς hereditas, ὑπὸ τὴν στενοτέραν ἐννοίαν, ἥτοι τὴν κληρονομίαν κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ jus civile καὶ εἰς bonorum possessio (διακατοχήν), ἥτοι τὴν κληρονομίαν τὴν μορφωθείσαν διὰ τῶν κανόνων τοῦ jus praetorium, ὅπερ δι' αὐτῆς εἰσήγαγε νέας περιπτώσεις κληρονομικοῦ δικαιώματος. Ἐξηκολούθησε δ' ὑπάρχουσα ἡ διαστολή αὕτη μέχρις Ἰουστινιανοῦ, ὅστις τὸ πρῶτον συνήκωσε, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τοὺς δύο τούτους θεσμούς, ἐν ᾧ οἱ πρὸ αὐτοῦ αὐτοκράτορες μόνον μεμονωμένας διατάξεις συμφῶνους τῷ πνεύματι τοῦ jus praetorium εἰσήγαγον εἰς τὸ jus civile.

Ἡ hereditas ἐστὶν ἀρχαιοτέρα τῆς bonorum possessio καὶ συνδέεται πρὸς τὸ herus (ἥρως, κύριος)¹, ὃ δὲ κατ' αὐτὴν δικαιούχος καλεῖται heres (κληρονόμος, ἐν ᾧ ὁ κατὰ τὴν bonorum possessio καλεῖται bonorum possessor), ἐνεκα δὲ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς καὶ τῆς γενικῆς σημασίας, ἣν πρὸς τῇ εἰδικῇ κέκτηται, ὡς διαδοχῆς ἐν γένει², τίθεται ἐνταῦθα ὡς βάσις τῆς ἐρεῦνης τοῦ κληρον. δικαίου ἐν γένει³, τίθεται ἐνταῦθα ὡς βάσις τῆς ἐρεῦνης τοῦ κληρον. δικαίου ἐν γένει⁴, μεθ' ἑκάστον δὲ κανόνα αὐτῆς θὰ μνημονεύωνται ὡς προσθήκαι αἱ διὰ τῆς bon. possessio ἐπελθοῦσαι τροποποιήσεις, ἀφ' οὗ προηγούμενως ἐξετάσωμεν γενικῶς καὶ ταύτης τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν.

§ 588. Ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τῆς bon. possessio διαιρεῖται εἰς τρία στάδια, εἰς τὸ supplendi juris civilis gratia (ἐπὶ συμπληρώσει τοῦ jus civile), εἰς τὸ confirmandi & adjuvandi juris ci-

Καλλιγᾶ τόμ. Β' § 350 ἐπ.—10] Πρῶλ. I. 31 § 1 D. 28. 5, I. 13 § 2 D. 9. 2, I. 1 § 1 D. 47. 4 καὶ ἀνωτ. § 280 2). — 11] Πρῶλ. I. 33 § 2, I. 34 D. 41. 1, § 2 J. 2. 44, pr. J. 3.17. — 12] Πρῶλ. Gal. II. 9, I. 4 pr. D. 4. 8, I. 13 § 8 D. 9. 2.—13] L. 20 § 3 D. 5. 3, I. 478 D. 50. 16, I. 3 § 6 D. 3. 5.

§ 587. 1] Πρῶλ. I. 41 § 6 D. 9. 2 καὶ Ihering Πνεῦμα § 32 σημ. 216. — 2] Πρῶλ. I. 24 D. 50. 16.

vilis gratia (ἐπὶ βεβαιώσει τοῦ jus civile) καὶ εἰς τὸ ⁵corrigendi juris civilis gratia (ἐπὶ διορθώσει)¹, ἅτινα ἀντιστοιχοῦσι τῇ τριπλῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πραίτωρος ἐν τῇ μορφώσει τοῦ jus honorarium². Ἄλλ' ἡ τάξις τῆς ἐμφανίσεως τῶν τριῶν τούτων μορφῶν τῆς ἐνεργείας τοῦ πραίτωρος, ὡς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ πρώτου αἰτίου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς bon. possessio εἶναι, ἕνεκα τῆς τῶν πηγῶν ἀτελείας, ἀντικείμενον μεγίστης καὶ ἀρχαιοτάτης φιλονεικίας, πλείστας παραγαγούσης γνώμας³. Κατὰ τὴν πιθανωτέραν δὲ τούτων⁴, ἡ bon. possessio εἰσῆχθη πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐκ τῆς κοινῆς πεποιθήσεως ἀπορρέοντος αἰσθήματος ὑπὲρ τῶν cognati, οἵτινες ὡς τοιοῦτοι ὑστέρουν καὶ τῶν ἀπωτάτων agnati καὶ αὐτῶν τῶν gentiles ἐν τῇ κληρονομίᾳ, κατὰ τὸν θεμελιώδη κανόνα τῆς 12δέλτου, si intestato moritur κτλ., περὶ οὗ κατωτέρω⁵. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθήματος τούτου συνέτεινε καὶ ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἀντιλήψεως τῆς familia, ὡς πολιτικοῦ συνδέσμου καὶ ὡς πρώτης βαθμίδος πρὸς κτήσιν τῆς civitas⁶, ὡς καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀμιγροῦς πατρικῆς ἐξουσίας συγγενικοῦ δεσμοῦ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Πρὸς ἄρσιν ἐπομένως τῆς iniquitas (ἀνισότητος, ἀνεπιεικείας) ταύτης τοῦ jus civile⁷, ἔδει νὰ παρέμβῃ ὁ πραίτωρ, ὃν πανταχοῦ εἶδομεν δρῶντα ὑπὲρ τοῦ κατ' οὐσίαν δικαίου, καὶ τοῦτο συνέβη ἐν τῇ 6' περιόδῳ, διότι ἐπὶ Κικέρωνος ἤδη ἡ bon. possessio ἀπαντᾷ ὡς θεσμὸς ἀνεπτυγμένος⁸.

Ἐκ τοῦ αἰτίου δὲ τούτου ὀρμώμενος ὁ πραίτωρ καὶ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς καινοτομίας αὐτοῦ ἐχρήσατο ὡς ἀφορμῇ τῇ usucapio pro herede (κληρονομικῇ χρησικτησίᾳ), καθ' ἣν⁹, ὁ ἐπὶ ἔτος κατέχων κληρονομίαν ἐγίνετο οὐ μόνον κύριος τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ κληρονόμος. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αἱ περιουσίαι περιωρίζοντο ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ρώμης ὁρίοις, συνήθως εἰς μόνος κατελάμβανε τὴν κληρονομίαν, εἰς μόνος ἐχρησιδέσποζεν, ἐπομένως καὶ εἰς μόνος ἐγίνετο κληρονόμος, πρὸς ὃν ἡδύναντο ν' ἀπευθύνωνται οἱ τε πιστωταὶ καὶ οἱ ponti-

§ 538. 1] Πρὸς § 1 J. 3. 9 Θεόφ. αὐτ. Πρὸς § 4 D. 1. 4.—2] Τόμ. Α' § 409.—3] Ἡ πληρεστέρα ἑλληνιστὶ περὶ bon. possessio πραγματεία εὑρεται ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ Α. Κρασσᾶ (§ 45 ἐπ.), ἀποδεχομένη μὲν ἑτέραν θεωρίαν ἢ ἐν τῷ παρόντι, δυναμένη ὅμως νὰ παράσχῃ ἐντελῆ τοῦ θεσμοῦ κατανόησιν. Ἴδε καὶ Παπαρ. Κληρ. § 25 ἐπ., ἐν αἷς καὶ διαφόρους γνώμας (§ 26-30) καὶ Καλλιγᾶ τόμ. Ε' § 8-44.—4] Πρὸς Koppen Instit. § 458. Huschke kr. Jahrb. V. σ. 11 ἐπ. Windscheid § 532 σημ. 4.—5] § 596.—6] Πρὸς τόμ. Α' § 33.—7] Gai. III. 25.—8] Kix. in Ver. II. 1. c. 44.—9] Ἴδε καὶ κατωτ. § 615.

fices χάριν τῶν θυσίων (sacra): ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ρωμ. κράτους καὶ τῆς ἐκ ταύτης διασπάσεως τῶν περιουσιῶν, κατελάμβανον πολλοὶ τὰ κληρονομικὰ πράγματα καὶ διὰ τῆς usucapio ταύτης ἐγίνοντο πολλοὶ κληρονόμοι, οὗ ἕνεκα οἱ πιστωταὶ καὶ οἱ pontifices ἔδει νὰ στραφῶσι πρὸς ἕκαστον καχωρισμένως καὶ ὅπερ ἦν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπιζήμιον αὐτοῖς. Ἡ ἀποτροπὴ λοιπὸν τῆς ζημίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀγορμὴ πρὸς παρέμβασιν τοῦ πραιτωρός, ὅστις ὥρισεν, ὅτι ἕκαστος μόνον καθίσταται κληρονόμος διὰ τῆς usucapio pro herede, ὅστις ζητήσῃ καὶ λάβῃ τὴν διακατοχὴν τῆς περιουσίας (honorum possessio) παρ' αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ ἀπονομῇ τῆς διακατοχῆς ταύτης δὲν ἠκολούθει τὴν χρονολογικὴν τάξιν προσελεύσεως τῶν αἰτούντων, ἀλλὰ προὔτιμα ἐκ τῶν πολλῶν προσερχομένων τοὺς cognati τοῦ θανόντος, συμφώνως πρὸς τὸ ἀληθές [αἰτίον] τῆς καινοτομίας. Ἡ παροχὴ τῆς διακατοχῆς ἐγένετο ἐπομένως μετὰ προηγουμένην ἔρευναν (cognitio) περὶ τῆς ιδιότητος τοῦ αἰτούντος, ὃ τινι συγχρόνως ἐχορηγεῖτο καὶ ἴδιον παράγγελμα δρακτέας νομῆς (adipiscendae possessionis), χάριν τῆς κτήσεως τῆς νομῆς τῶν παρ' ἄλλων κατεχομένων κληρονομικῶν πραγμάτων, τὸ interdictum quorum bonorum, ἐν οὗ τῇ χρήσει οὐδὲν ἄλλο ὑπερχεῖτο ν' ἀποδείξῃ ὁ ἐνάγων ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ πραιτωρός ἀπονομὴν αὐτῷ τῆς bon. possessio¹⁰.

Ταῦτα ὅμως ἐφηρμόζοντο ἢ οὐδενὸς ὑπάρχοντος κληρονόμου κατὰ τὸ jus civile ἢ τῶν ὑπαρχόντων μὴ προσερχομένων. Ἄρα ἡ bon. possessio ἐχρησίμευε μόνον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ jus civile (supplendi gratia). Ἐμφανιζομένου ἐπομένως πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῆς usucapio pro herede κληρονόμου τινὸς τοῦ jus civile καὶ κτωμένου τὴν κληρονομίαν, ἡ χορηγηθεῖσα bon. possessio ἦτο ἄνευ ἀποτελέσματος (sine re, ἄπρακτος)¹¹. Ἐξ ἑτέρου καὶ πᾶς κληρονόμος τοῦ jus civile ἠδύνατο νὰ κτήσῃται τὴν κληρονομίαν (hereditas) διὰ μέσου τῆς bon. possessio, ἵνα ἀπολαύσῃ τῶν ἐξ αὐτῆς πλεονεκτημάτων καὶ ἐκ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἐνεφανίσθῃ ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ θεσμοῦ τούτου, ἡ bon. possessio confirmandi ἢ adjuvandi juris civilis gratia (ἐπὶ βεβαιώσει τοῦ j.c.): τὰ πλεονεκτήματα δὲ ταῦτα ἦσαν τὸ interdictum quorum bonorum καὶ τὸ edictum successorium.

10] Gai. IV. 144. § 3 J. 4. 45, l. 1. 2 D. 43. 2. — 11] Gai. III. 35-37. Ulp. XXIII. 6. ἡ πρώτη περιόδος τοῦ θεσμοῦ.

ὑπερ'εἰσήγαγεν ἐπίσης ὁ πραιτωρ. Τοῦ δ' *edictum successorium* τοῦτου ἡ σημασία ἦτο ἡ ἀκόλουθος· κατὰ τὸ κληρον. δίκ. τῆς 12δέλτου, ἐὰν ὁ καλούμενος εἰς τὴν κληρονομίαν δὲν ᾔθελεν ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ κτήσεται αὐτήν, δὲν ἐκαλεῖτο ὁ ἐπόμενος αὐτῷ, ἢ ἡ ἐπομένη τάξις, ἦτοι π. χ. ἐν τῇ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῇ ὁ μετ' αὐτὸν ἐγγύτερος συγγενὴς κτλ., ἀλλ' ἡ κληρονομία καθίστατο ἀπροσέλευστος (*vacans*), ὑποκειμένη τῇ καταλήψει τοῦ πρώτου τυχόντος, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατὰ τὴν 12δελτον δὲν ἔσχυεν ἡ καλουμένη ὑπὸ τῶν νεωτ. *successio ordinum et graduum* (διαδοχὴ τάξεων καὶ βαθμῶν)¹². Τοῦ ἐκ τοῦ *jus civile* ἀδίκου τοῦτου ἡ θεραπεία ἐπεζητεῖτο διὰ πλαγίων μέσων, οἷον διὰ τῆς *cretio* ἐν ταῖς διαθήκαις¹³, πρῶτος ὁ πραιτωρ ἤρεν αὐτὸ ἀποτελεσματικῶς διὰ τοῦ *edictum successorum*¹⁴, καθ' ὃ οἱ ἀνιόντες καὶ κατιόντες ἠδύνατο καὶ διαδοχικῶς ἕκαστος νὰ αἰτήσῃ τὴν *bon. possessio* ἐντὸς ἐνιαυτοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ κληρονόμοι ἐντὸς 100 ἡμερῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τοῦτο μόνον εἰς τοὺς μέχρι τοῦ 6 βαθμοῦ, ἐκ δὲ τοῦ 7 μόνον εἰς τὸν ἐκ δισεξ'αδελφοῦ ἢ δισεξ'αδέλφης γεννηθέντα (*sobrino sobrinave natus, natave*)· ἡ δὲ προθεσμία, ἣτις ὑπελογίζετο κατὰ χρόνον σύνθετον (*tempus utile*), ἦτο διὰ τοὺς ἀνιόντας καὶ κατιόντας μακροτέρα *in honorem sanguinis* (πρὸς τιμὴν τοῦ αἵματος)¹⁵.

Ἐν ἀμφοτέραις ἐπομένως ταῖς περιόδοις ταύταις τῆς *bon. possessio* ὁ πραιτωρ ἔβαινε παραλλήλως τῷ *jus civile*, συμπληρῶν ἢ ὑποδοηθῶν αὐτό. Ἐν τῇ γ' ὅμως περιόδῳ αὐτῆς, τῇ τῆς *bon. poss. corrigendi j. civ. gratia* (ἐπὶ διορθώσει τοῦ *jus civile*) ἔβη ἐναντίον τοῦ *jus civile*, χορηγῆσας τὴν *bon. possessio* καὶ προσώποις ἀποκλειομένοις ὑπὸ τοῦτου καὶ κατὰ προτίμησιν πάντων τῶν λοιπῶν· τοιαῦτα δὲ πρόσωπα ἦσαν τὰ ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως θεωρούμενα, ὡς δικαιούμενα εἰς τὴν κτῆσιν τῆς κληρονομίας μᾶλλον τῶν ὑπὸ τοῦ διαθέτου ἢ τῆς 12δέλτου καλουμένων¹⁶. Πρὸς τοῦτο ὁ πραιτωρ ἐξ ἐνὸς μὲν ἐχορήγησε τοῖς προσώποις τούτοις τὸ δικαίωμα νὰ προσβάλῃ τὴν ὑπάρχουσαν διαθήκην (*bon. poss. contra tabulas*), ἐν ᾧ τὸ *jus civile* ἢ οὐδόλως ἐχορήγει αὐτοῖς τοῦτο ἢ δὲν ἱκανοποιεῖ αὐτοὺς

12] Paul. Sent. IV. 8 § 23, Gai. III. 12. 22. Ulp. XXVI. 5, § 7 J. 3. 2 —

13] Ἰδε κατωτ. § 623. — 14] L. 1 D. 38. 9. — 15] L. 1 § 12 D. 38. 9, B. (45.

2) 25 § 12 σχολιον. — 16] Ἰδε Παπαρηχ. Κληρ. § 39.

ἐντελῶς, ἐξ ἑτέρου δ' ἐπλάσεν ἰδίαν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴν, περιλαμβάνονταν ἀναμὶξ τὰ τε ὑπὸ τοῦ jus civile καὶ ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενα πρόσωπα (heredes καὶ bon. possessores) καὶ ἐφαρμοζομένην ἐν ἑλλείψει διαθήκης (unde liberi καὶ unde legitimi). Διὰ τοῦ νεωτερισμοῦ δὲ τούτου τοῦτο μὲν συνεπληρώθη ἡ bonorum possessio, τοῦτο δὲ ἀπετελέσθη τέλειον πραιτωρικὸν κληρονομικὸν δίκαιον, μέλλον νὰ κατισχύσῃ τοῦ αὐστηροῦ jus civile¹⁷.

§ 589. Πρὸς κτήσιν τῆς bon. possessio προσηρτίζεται, ὡς καὶ ἐν τῇ hereditas, ἡ ἐπαγωγή, ἐν ἣ κατὰ τὴν τελείαν μόρφωσιν τῆς bon. possessio καὶ κατὰ τὸ ἥδικτον τοῦ πραιτωρος, ἠκολουθεῖτο ἡ ἐπομένη τάξις. Πρῶτον ἐκαλοῦντο οἱ δικαιούμενοι εἰς bon. possessio contra tabulas, ἐναντίως τῆς διαθήκης, ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη ἀντιθαίνουσα εἰς τὸ ἥδικτον, καὶ ἡ περίπτωσις αὕτη ἀνῆκε τῇ bon. possessio corrigendi juris civilis gratia. Μετ' αὐτοὺς ἐκαλοῦντο οἱ ἐν διαθήκῃ ἐγκατάστατοι λαμβάνοντες τὴν bon. possessio secundum tabulas, διακατοχὴν ἀπὸ διαθήκης, ἀνήκουσαν τῇ περιόδῳ τῆς bon. possessio confirmandi ἢ adjuvandi j. c. gratia. Κατόπιν ἐκαλοῦντο οἱ ἐξ ἀδιαθέτου ἐκ τῆς bon. possessio corrigendi juris civ. gratia (unde liberi), ἡ ἐν ἑλλείψει τοιούτων οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἀναλόγως τῆς ἐγγύτητος αὐτῶν πρὸς τὸν θανόντα, προτιμωμένων τῶν heredes (unde legitimi) τῶν τοῦ πραιτωρικοῦ δικαίου bon. possessores (unde cognati). Οἱ δὲ λοιποὶ οὗτοι συγγενεῖς ἐδικαιοῦντο εἰς bon. possessio intestati, ἐξ ἀδιαθέτου καὶ ἡ δευτέρα αὕτη περίπτωσις ἀνῆκε τῇ περιόδῳ τῆς bon. possessio supplendi j. c. gratia. ἐν ἑλλείψει δὲ πασῶν τῶν τάξεων τούτων ἐκάλει ὁ πραιτωρ τὸν ἐπιζῶντα σύζυγον (unde vir et uxori). Διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ταύτης, ἐν ἣ ἐφηρμόζετο ἡ προμνησθεῖσα successio ordinum et graduum², ὁ καλούμενος κτῆται τὸ δικαίωμα, κατὰ τὸ jus praetorium, νὰ λάβῃ τὴν bon. possessio ἢ ν' ἀπόσχῃ αὐτῆς, κατ' ἰδίαν κρίσιν, διότι ἐν τῇ bon. possessio δὲν ὑπάρχουσιν οἱ heredes necessarii, ἥτοι οἱ αὐτοδικαίως καταλαμβανόμενοι ὑπὸ τῆς κληρονομίας, ὡς ἐν τῇ hereditas³.

17] Πρὸς λ. 1. 138 D. 50. 16.

§ 589. 1] Τὰ ἐν ἐκάστῃ τῶν τάξεων τούτων συμβαίνοντα δειχθήσονται κατωτέρω. Τὸν δ' οἰκτεῖον πίνακα ἴδ' ἐν Κρασσᾷ Κ.ληρ. § 104 καὶ Καλλιγᾷ τόμ. Ε' σ. 54.—2] Ἰδ' ἄνωτ. § 588 σημ. 12. — 3] L. 3 § 3 D. 37. 1 καὶ κατωτ. § 622.

Ἡ κτῆσις τῆς bon. possessio ὑπέκειτο ἐν ἀρχῇ ὠρισμένοις τύποις, διότι ὁ καλούμενος ὤφειλε ν' ἀπευθύνῃ αἴτησιν περὶ αὐτῆς (agnoscere bon. possessionem) τῷ πραιτώρι ἢ, ἐκτὸς τῆς Ρώμης, τῷ praeses provinciae⁴. Ἐὰν δ' ἡ bon. possessio εἶχεν ἤδη χορηγηθῇ, ὁ ἄρχων ἠρνεῖτο αὐτὴν τῷ κατόπιν προσερχομένῳ καὶ μόνον ἐδέχετο καὶ τούτου τὴν αἴτησιν, ἐὰν ἐγίνετο αὕτη litis ordinandae gratia, ἥτοι ἂν ὁ νεώτερον προσερχόμενος ἡμφισβῆται τὸ δικαίωμα τοῦ πρώτου λαβόντος καὶ ὑπῆρχεν ἀνάγκη διακανονισμοῦ τῆς δίκης⁵. Διὰ διατάξεως ὁμοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τῷ 339 μ. Χ. ὁ τύπος ἡλοποιήθη, θεωρηθείσης ἐπαρκoῦς τῆς ἀπλῆς δηλώσεως ἐνώπιον οἷας δῆποτε ἀρχῆς⁶, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς κατέστησε περιττὴν καὶ τὴν ρητὴν δῆλωσιν, ἀφομοιώσας τὴν κτῆσιν τῆς bon. possessio πρὸς τὴν τῆς hereditas⁷.

§ 590. Ἐν τῇ bon possessio ἐπλάσθησαν διάφοροι διακρίσεις, ἥτοι α') εἰς bon. possessio edictalis (ἀπὸ δόγματος), ἥτοι τὴν χορηγομένην ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γενικοῦ ἡδίκτου τοῦ πραιτῶρος de plano (ἐξ ἐπιπέδου), ἄνευ τινὸς ἐρεύνης καὶ bonorum possessio decretalis (ἀπὸ ψηφίσματος), τὴν μετὰ προηγουμένην ἐρευναν (causae cognitio) ἐν τῇ δεδομένη περιπτώσει, ἐκδιδόμενου πάντοτε ἐπὶ τούτῳ ἰδίου decretum καὶ δὴ pro tribunali (ἐπὶ βήματι), ἥτοι ἀπὸ τῆς δικαστικῆς ἐδρας¹. β') Εἰς bon. possessio necessaria καὶ utilis κατὰ τοὺς νεωτ. Καὶ necessaria (ἀναγκαῖα) μὲν λέγεται ἡ τῶν κατὰ τὸ πραιτωρικὸν δίκαιον μόνον καλουμένων εἰς τὴν κληρονομίαν, ἡ τῶν κυρίως bonorum possessores, μὴ δυναμένων ἄνευ αὐτῆς νὰ κτήσωνται τὴν κληρονομίαν, utilis (ὠφέλιμος) δὲ ἡ τῶν κατὰ τὸ jus civile καλουμένων εἰς τὴν κληρονομίαν καὶ δυναμένων νὰ παραλείψωσι τὴν bon. possessio ἀκινδύνως καὶ μόνον ὠφέλειαν πρόσθετον δι' αὐτῆς ἐπιδιωκόντων, ὡς προεῖρηται² καὶ γ') εἰς bon. possessio cum re καὶ sine re, κατὰ τοὺς τῶν Ρωμαίων ὅρους· ἡ διάκρισις αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸ ἀποτελεσματικὸν ἢ οὐ τῆς bon. possessio καὶ εἰς τὴν ἐσχέσιν τοῦ bonorum possessor πρὸς τὸν heres· διότι cum re (ἔμπρακτος) σημαίνει τὴν ἀμετακλήτως παραμένουσαν παρὰ

4) § 8-10 J. 3. 9, 1. 3 § 3 D. 37. 1. — 5) L. 6 § 2, 1. 8 pr. D. 5. 2.—6) L. 9 C. 6. 9.—7) L. 16 C. 6. 30 καὶ Leist Die B. P. II. σ. 322 ἐπ.

§ 590. 4) L. 30 § 1 D. 29. 2, 1. 3 § 8 D. 37. 1, 1. 4 § 4 D. 38. 6.—2) "12"

τῷ αἰτήσαντι αὐτήν, sine re (ἄπρακτος) δὲ τὴν χορηγηθεῖσαν μὲν, ἀλλ' ἀνατραπείσαν διὰ τοῦ ἰσχυροτέρου δικαιώματος τοῦ heres³. Κατὰ κανόνα δ' ὑπαρχόντων κληρονόμων τοῦ jus civile (heres), ἡ bon. possessio καθίστατο sine re, οὐχ ἥττον παρέμενε cum re, ἐὰν ἐχορηγεῖτο corrigendi j. c. gratia, π. χ. ἡ bon. possessio unde liberi τῶν χειραφετῶν¹, ἢ ἐὰν ὁ κατὰ τὸ jus civile καλούμενος ἀπείχε τῆς κληρονομίας.

§ 591. Ἡ bon. possessio, συνισταμένη ὁλικῶς εἰς τὴν ἀπονομήν τῷ αἰτοῦντι τῆς κατοχῆς τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, δὲν καθίστη τὸν κτησάμενον αὐτήν heres, διότι praetor heredes facere non potest (τὸ τοῦ κληροδόμου ὄνομα ὁ πραιτωρ οὐδεὶς περιποιεῖ), ἀλλὰ μόνον ἐν τάξει κληροδόμου (heredis loco), ὅπερ εἶχε τὰς ἐξῆς συνεπειάς: Ὁ bon. possessor ἐκτῆτο διὰ τῆς τοιαύτης κατοχῆς τὴν κυριότητα in bonis ἐπὶ τῆς κληρονομίας καὶ οὐχὶ ὡς ὁ heres τὸ dominium ex jure Quiritium, ὅπερ ὅμως ἠδύνατο καὶ αὐτὸ νὰ κτήσῃται κατόπιν διὰ τῆς χρησικτησίας (usucapio pro herede)· ἐπίσης δ' ὑπεισήρχετο μὲν εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ θανόντος ὡς καθολικὸς διάδοχος, ἀλλ' αἱ ὑπὲρ καὶ κατ' αὐτοῦ ἐν τῇ κληρονομίᾳ ἀγωγαὶ ἐχορηγοῦντο ὡς fictitiae, πλασματικαί, ἥτοι ἐπὶ τῷ πλάσματι ὥσει ἦν κληρονόμος (si heres esset)¹. Πλὴν δὲ τῶν ἀγωγῶν ἐχορηγεῖτο αὐτῷ καὶ τὸ προμνημονευθὲν interdictum quorum bonorum², ἀπὸ δὲ τῆς γ' περιόδου καὶ ἡ hereditatis petitio, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀγωγή τοῦ heres ὡς possessoria³. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ heres, προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ διὰ διατάξεων καὶ Scta ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν αὐτοκρατόρων κατέστη μᾶλλον ὀνομαστική, μέχρις οὗ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἤρθη σχεδὸν ἐντελῶς. Οὐχ ἥττον παρέμειναν, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, καὶ ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ διατάξεις τινὲς τῆς bon. possessio διακεκριμένως ἰσχύουσαι π. χ. ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κλάσις τῆς bon. possessio unde vir et uxor (ὑπὲρ τῶν συζύγων) καὶ δὲν δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ὁ θεσμὸς τῆς bon. possessio ἐκαλοῦθησεν ἐν τῷ Ἰουστίν. δικαίῳ ἐξ ὁλοκλήρου

άνωτ. § 558, Gai. III. 34. — 3] Gai. II. 119, 120, III. 35-38, Ulp. XXVIII. 43.—4] Vangerow § 399.

§ 591. 1] Ulp. XXVIII. 12, Gai. IV. 34. — 2] Gai. IV. 144, l. 1. 2. D. 43. 2, 1 1-3 C. 8. 2. 13] άνωτ. άνωτ. § 588.—3] Τιτλ. Πανθ. de possessoria hereditatis petitione 5. 5. Ἀλλὰ περὶ ταύτης ἴδε Κρασσά Κληρ. § 64 καὶ

τὴν τύχην τοῦ λοιποῦ πραιτωρικοῦ δικαίου⁴. ἀλλὰ τοῦτο σήμερον οὐδεμίαν ἰδιάζουσιν πρακτικὴν σημασίαν ἔχει, διότι καὶ ἐφ' ὅσον εἰσέτι ἐφαρμόζονται οὐσιαστικῶς αἱ διατάξεις τῆς *bon. possessio* (π.χ. ὑπὲρ τῶν συζύγων), κατ' οὐδὲν ἐξωτερικῶς διαφέρουσι τῶν τῆς *hereditas*.

§ 592. Ὅπως τις κληρονομήσῃ, ἄνευ διακρίσεως μεταξὺ *jus civile* καὶ *jus praetorium*, δεῖται ἰδιαίτερας ἱκανότητος, ἧς δυνατόν νὰ στερῶνται καὶ τὰ ἄλλως κεκτημένα τὴν κοινὴν νομικὴν ἱκανότητα πρὸς ὅσα. Τοιαῦτα δὲ πρόσωπα εἰδικῶς ἀνίκανα τοῦ νὰ γείνωσι κληρονόμοι εἰσιν: α') οἱ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ κληρονομουμένου μήπω κυοφορούμενοι, ἀρχαιότερον ὅμως καὶ κατὰ τὴν 12δελτον καὶ αὐτοὶ οἱ κυοφορούμενοι¹. β') οἱ ἀλλοδαποί, ὑπὲρ ἀργεῖ σήμερον², γ') οἱ καταδεδικασμένοι εἰς κεφαλικὴν ποινὴν, ἥτοι εἰς ἀπώλειαν τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς ἰθαγενείας (*civitas*), δ') τὰ τέκνα τῶν καταδεδικασμένων ἔνεκα ἐσχάτης προδοσίας, πλὴν τῶν θυγατέρων, αἵτινες ἡδύναντο νὰ λάβωσι τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς κληρονομίας, ε') οἱ ἀποστάται καὶ οἱ αἵρετικοί³, ς') περιορισμένως ἢ παραβᾶσα τὸ πένθιμον ἔτος γυνὴ⁴ καὶ ζ') οἱ αἰμομίκται καὶ τὰ τούτων τέκνα, κατὰ ἰσότητάς τινος τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου. Καὶ ταῦτα πάντα κατηργήθησαν σήμερον, ὡς ποιναί, διὰ τοῦ Ποιν. Ν., ὅστις μόνον ὡς πρὸς τοὺς αἰμομίκτας καθώρισεν ἄλλους κανόνας, καθ' οὓς ὁ μετὰ τέκνου αἰμομικτικὸς γονεὺς κληρύσσεται ἀνίκανος νὰ κληρονομήσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ τέκνου⁵.

Ἡ ἀνικανότης παρακωλύει τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀνικάνου ἐπαγωγὴν, ἀντὶ αὐτοῦ δέ, θεωρουμένου ὡς μὴ ὑπάρχοντος, ἡ κληρονομία ἐπάγεται εἰς τοὺς ἄλλους δικαιούχους.

109. — 4] Πρ67. Παπαρρηγ. Κληρ. § 52, Κρασσᾶ αὐτ. § 113 καὶ Καλλιγᾶ τόμος Ε' § 44.

§ 592. 1] § 8 J. 3. 1, l. 6 D. 38. 16. — 2] L. 6 § 2 D. 28. 5, Κρασσᾶ Κληρ. § 25. 5.—3] L. 3 pr. D. 31. 8, l. 4 C. 6. 24. — 4] L. 5 C. 9. 8, l. C. 1. 5, l. 3 C. 1. 7, ἴδε καὶ κατωτ. § 604 σημ. 44. — 5] L. 6 C. 5. 5, Πρ67 Νεαρᾶν 12 Ποιν. Ν. ἀρθ. 234.

Τ Μ Η Μ Α Α'

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

I

Ε Π Α Γ Ω Γ Η

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΠΑΓΩΓΗ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

§ 593. — Όρισμός καὶ ἔννοια τῆς διαθήκης. — § 594. Τύπος τῆς διαθήκης. — § 595. *Bon. possessio secundum tabulas.* — § 596. Νεώτερον δίκαιον τῶν διαθηκῶν. — § 597. Ἰουδαιϊστικὸν δίκαιον τῶν διαθηκῶν. — § 598. Ἐξαιρετικοὶ τύποι διαθηκῶν. — § 599. Ψήφισμα τοῦ Κυβερνήτου. — § 600. *Testamenti factio.* — § 601. *Testamenti factio passiva.* — § 602. Ἐνστάσις κληρονόμου. — § 603. Ὑποκατάστασις. Κοινή. — § 604. Ὀρφανικὴ καὶ οἰονεὶ ὀρφανικὴ κατάστασις. — § 605. Ἀποκλήρωσις. — § 606. Ἀνίδχιστον τῆς διαθήκης.

§ 593. Ἡ διαθήκη (*testamentum*) ἔχει δύο σημασίας, γενικὴν, καθ' ἣν σημαίνει πᾶσαν πράξιν τῆς τελευταίας βουλήσεως ¹ καὶ εἰδικήν, τὴν συνηθεστέραν, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα καὶ καθ' ἣν σημαίνει τὴν δῆλωσιν τῆς τελευταίας βουλήσεως, τὴν περιέχουσαν ἐγκατάστασιν κληρονόμου. Ἐπομένως ἀναπόδραστον μὲν στοιχεῖον τῆς διαθήκης καὶ θεμέλιον αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἐνστάσις (ἐγκατάστασις) κληρονόμου (*testamenta vim ex institutione heredum accipiunt*) ², ἀλλὰ δύναται ὅμως νὰ περιέχῃ καὶ ἄλλας διατάξεις, ὡς δικαιοπραξία δ' αἰτία θανάτου δύναται ν' ἀνακληθῇ ἐλευθέρως καὶ μόνον διὰ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου καθίσταται ἀμετάκλητος ³. Ἡ διαθήκη εἶναι κατ'

§ 593. 1] L. 1 D. 28. 1. Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην σημασίαν, ἀναφέρεται καὶ ἐτυμολογική, χάριν διδασκαλίας, ἐξηγήσις *Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est* Pr. J. 4. 10.—2] § 34 J. 2.20.—3] L. 4 D. 34. 4.

ἐξοχὴν τυπικὴ δικαιοπραξία, ἀπαιτεῖ δὲ πλὴν τῶν κοινῶν πάσῃ δικαιοπραξίᾳ στοιχείων καὶ ἄλλα ἰδιάζοντα.

§ 594. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ὑπῆρχον δύο τύποι διαθήκης, ὁ *calatis comitiis* καὶ ὁ *in procinctu*. *Testamentum calatis comitiis* ἐκαλεῖτο ἡ ἐνώπιον τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας (*comitia curiata*) καταρτιζομένη, συνερχομένης ἐπὶ τούτῳ δις τοῦ ἔτους καὶ λειτούργουσης τῇ συμπράξει καὶ τῶν *pontifices* χάριν τῶν *sacra*. *Testamentum in procinctu* δὲ ἐκαλεῖτο ἡ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ, ἡνίκα ἐμελλεν ἐξίέναι ἐπὶ πόλεμον ἐν τῇ παρατάξει γινομένη προφορικὴ διαθήκη¹, ἥτις δὲν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς στρατιωτικῆς διαθήκης τῶν νεωτέρων χρόνων, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας καὶ τῆς δημοκρατίας δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα στρατιωτικὴ τάξις ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλ' ἕκαστος πολίτης ἦτο καὶ στρατιώτης. Ἐπομένως καὶ ἂν ἡ διαθήκη *calatis comitiis* δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ τῶν Πληθίων, ὅπερ ἀμφίβολον², ὡς συνδεομένη πρὸς τὴν θρησκείαν, οὗτοι ἠδύνατο νὰ διαθέσωσιν *in procinctu* ἀναμφιβόλως, ἀφ' οὗτου κατέστησαν ἱκανοὶ πρὸς στράτευσιν. Ἀμφότεροι δ' οἱ τύποι οὗτοι ἀπῆλθον τὴν παρουσίαν τοῦ λαοῦ (στρατοῦ) καὶ καθίστων τὴν διαθήκην αἰονεὶ νόμον (*lex*), διὸ ἔδει νὰ διατυπωθῇ αὕτη ἐπιτακτικοῖς ρήμασιν, ὡς οἱ νόμοι³, καίτοι ὁ λαὸς συνέπραττε κυρίως ὡς μάρτυς.

Ἀπὸ τῆς ἐξαφανίσεως ὅμως τῶν γενῶν (*gentes*) καὶ ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς ἐν τῇ 12δέλτῳ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τοῦ προσώπου περὶ τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας του, πρὸ πάντων ὅμως διότι ἡ μὲν ἐκστρατεία δὲν ἦτό τι τακτικῶς γινόμενον, τὰ δὲ *comitia calata* συνήρχοντο μόνον δις τοῦ ἔτους καὶ ἐπομένως ἐνεφανίζετο ὁ κίνδυνος τῆς ἀδυναμίας πρὸς σύνταξιν διαθήκης⁴, ἐνεφανίσθη καὶ τρίτος τύπος, καθαρῶς ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα φέρων καὶ κατ' ἀρχάς μὲν συντρέχων τοῖς ἑτέροις δύο, ὧν ὁ *in procinctu* διετηρήθη μακρότερον, κατόπιν δὲ μόνος, ὁ τοῦ *testamentum per aes et libram*, δι' εἰκονικῆς πωλήσεως τῆς περιουσίας (ἐφαρμοζομένης τῆς ἀλλαγῆς μνημονευθείσης *municipatio*⁵) εἰς τὸν κληρονόμον, παριστάμενον ὡς ἀγοραστήν (*familiae emptor*) καὶ ὀφείλοντα νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν

§ 594. 1] Gai. I. 101, Gell. N. A. XV. 27, Festus v. endo procinctu. Θεοφ. Εἰσηγ. (2. 10) § 4.—2] Karlowa II. σ. 848.—3] Πρὸς. Gai. II. 117.—4] Πρὸς. Gai. II. 102 si subita morte urgebatur.—5] Ἀνωτ. § 334.

κατὰ τὰς ὁδηγίας (ὅρους) τοῦ διαθέτου (πωλητοῦ). Πλὴν τὰ περὶ ταύτης κατὰ μὲν τὸ ἀρχαιοτάτον δίκαιόν εἰσι περαιτέρω ἄγνωστα· εὐρίσκομεν δ' αὐτὴν βαθμηδὸν μεταβεβλημένην εἰς μυστικὴν ἔγγραφον διαθήκην, ἀντικαταστήσασαν τοὺς ἀρχαιοτέρους τύπους καὶ τελουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαίου ὡς ἐξῆς⁶: Ὀλόκληρος ἡ πράξις ἐθεωρεῖτο ἀπλῶς τυπικὴ (dicis gratia), ὁ δὲ familiae emtor δὲν ἦτο ἀληθὴς κληρονόμος, οὐδ' ἐθεωρεῖτο ὡς τοιοῦτος (heredis loco), ἀλλ' ὡς οἰονοὶ ἐντολοδόχος (εἰδὸς ἐκτελεστοῦ τῆς διαθήκης), εἰς ὃν δι' ὠρισμένων λέξεων ἀνετίθετο ἡ διάθεσις περιουσίας, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα τοῦ κληρονόμου, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τῆς διαθήκης ἐγράφοντο ἐν δέλτοις (tabulae), αἵτινες, σφραγιζόμεναι συνήθως ὑπὸ τοῦ διαθέτου, τῶν 5 μαρτύρων, τοῦ libripens καὶ τοῦ familiae emtor, ἐνεχειρίζοντο τούτῳ ἐπίσης διὰ τυπικῶν λέξεων καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπετέλει τὴν καλουμένην nuncupatio. Ἡ δὲ μετατροπὴ αὕτη τῆς διαθήκης εἰς ἔγγραφον καὶ μυστικὴν συνέβη, κατὰ Θεόφιλον⁷, διότι ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ, οὕσῃ φανεραῖ, ὁ κληρονόμος γινώσκων, ὅτι εἶναι τοιοῦτος, «ἐπεβοῦλενε τῷ δεσπότῃ τῆς περιουσίας», πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ταχυτέρου θανάτου αὐτοῦ καὶ ἡ μαρτυρία αὕτη συνάδει πρὸς τὸ φυσικὸν τῆς μυστικότητος τῶν τοιούτων πράξεων.

Οἱ μάρτυρες, ὁ familiae emtor καὶ ὁ libripens ἔδει νὰ ᾧσι cives Romani ἢ Latini, οἱ δὲ μάρτυρες εἰδικώτερον ἔδει πρὸς τούτοις νὰ κληθῶσιν ἐπὶ τούτῳ (rogati), νὰ ᾧσιν ἱκανοὶ (idonei) καὶ νὰ κέκηνται testamenti factio⁸, θεωρουμένων εἰδικώτερον ὡς ἀνικάνων τῶν ἀνέκων, τῶν κωφῶν, τῶν ἀλάλων, τῶν furiosi, τῶν γυναικῶν, τῶν ἀσώτων καὶ τῶν ὑπεζουσίων τοῦ διαθέτου ἢ τοῦ familiae emtor⁹.

§ 595. Τὴν τοιαύτην αὐστηρότητα τοῦ τύπου ἐμετρίασεν ὁ πραιτωρ, χορηγῶν τὴν bon. poss. secundum tabulas (ἐκ διαθήκης) καὶ ὅταν προσήγετο αὐτῷ διαθήκη, μὴ καταρτισθεῖσα μὲν ἀκριβῶς κατὰ τοὺς τύπους τοῦ jus civile (δὴλ.: πρὸς ἧς τὴν κατάρτισιν δὲν εἶχε λάβει χώραν Ὀλόκληρος ἢ διὰ mancipatio τυπικὴ πράξις), ἀλλ' ὅμως φέρουσα τὰς 7 σφραγίδας (septem signis signatum), ἤφινε δὲ τοὺς διαφορομένους ἐλευθέρους νὰ ἀποδείξωσι τὸ τυχὸν μὴ γνήσιον αὐτῆς¹. Ἀλλ' ἡ bon.

6] Gai. II. 403-408, Ulp. XX. 2.—7] Εἰσηγ. (2. 40) § 1.—8] Ἴδε περὶ ταύτης κατωτ. § 600. 601.—9] Gai. II. 105 ἐπ., § 4 J. 2. 15.

§ 595. 1] Κικ. in. Verr. II. 4. 45, Ulp. XXIII. 6, XXVIII. 6, Gai. II.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

possessio αὕτη ἡδύνατο νὰ καταστῇ sine re, διότι ἡ διαθήκη ἦτο ἀνίσχυρος ἀπέναντι τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων τοῦ jus civile, μέχρι οὗ ὁ ἡγεμὼν Antoninus ἐχορήγησε τῷ διὰ τῆς αὐτῆς διαθήκης λαβόντι τὴν bon. possessio ἔνστασιν δόλου (exceptio doli) κατὰ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων καὶ οὕτως παρήχθη ὁριστικῶς ἡ διαθήκη τοῦ πραιτωρικοῦ δικαίου². παρέμεινε δὲ sine re ἀπέναντι α) τοῦ δικαιουμένου νὰ ζητήσῃ τὴν bon. possessio contra tabulas καὶ β) τοῦ προσάγοντος διαθήκην καταρτισθεῖσαν ἐντελῶς κατὰ τοὺς τύπους τοῦ jus civile³.

§ 596. Ἐν τῇ γ' περιόδῳ, ἡ περὶ τὰ τέλη τῆς 6' ἐπὶ 'Ιουλ. Καίσαρος, ἐπετράπη τοῖς στρατιώταις νὰ διαθέτωσιν ἄνευ τινὸς τύπου καὶ περὶ τούτου κατωτέρω⁴, ἐν δὲ τῇ δ' ὁ τύπος τῆς διαθήκης per aes et libram⁵ ἐχαλαρώθη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Θεοδοσίου Β' ἐκράτει ἡ προφορικὴ διαθήκη, διὰ μόνης τῆς εἰς ἐπήκοον τῶν μαρτύρων ἀναγνώσεως αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, κρίνων τοῦτο ἐπικίνδυνον, ὥρισε διὰ μακρᾶς διατάξεως, ὅτι ἀπαιτεῖται διαθήκη ἐγγραφὸς, ὑπογεγραμμένη καὶ ἐσφραγισμένη ὑπὸ τε τοῦ διαθέτου καὶ 7 μαρτύρων⁶, ἥτοι διαφέρουσα τῆς πραιτωρικῆς μόνον κατὰ τὴν ὑπογραφήν. Πρὸς ἀποσόβησιν δὲ τῆς πλαστότητος ἴσχυεν ἤδη, ὅτι ἄκυρος πᾶσα διάταξις ὑπὲρ τοῦ τρίτου γραφῆως τῆς διαθήκης, καθ' οὗ δυνάμει τοῦ SCtum Libonianum (769 ἀ. π. Π.) ἐφηρμόζετο καὶ ἡ ποινὴ τῆς πλαστότητος τῆς lex Cornelia de falsis. Ταῦτα ὅμως ἤργουν, ἐὰν ὁ διαθέτης ἐπεκύρου ἰδιοχειρῶς τὸ γραφέν, ἢ ὁ γραφεὺς ἦν ὁ μόνος ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος⁷. Ἐξ ἑτέρου δ' ὁ Βαλεντινιανὸς Γ' εἰσήγαγεν ἐν τῇ Δύσει τὴν ἐλόγραφον διαθήκην (testamentum holographum), ἥτοι τὴν γεγραμμένην ἰδιοχειρῶς ὑπὸ τοῦ διαθέτου, ἥτις ἀπηλλάσσεται ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῆς παρουσίας μαρτύρων⁸. Τέλος ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ καλούμεναι δημόσιαι διαθήκαι, ἡ διὰ καταχωρίσεως ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τοῦ δικαστηρίου (test. apud acta conditum) καὶ ἡ τῷ αὐτοκράτει διὰ supplicatio ὑποβαλλομένη (test. principi oblatum)⁹.

§ 597. Ἐν τῷ ἰουστιν. δικαίῳ ἐπομένως ὑπῆρχον δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ διαθήκαι, ἐν ταύταις δ' ἀπάσαις συναπηρεῖτο ἐνότης τόπου,

419. 147-51.—2] Gai. II. 119-120.—3] L. 17 D. 28. 3, Gai. II. 149.

§ 596. 1] § 598.—2] Πρὸλ. 1. 15 C. 6. 23.—3] Νεαρ. Θεοδ. 23, 1. 24 C. 6. 23, § 3 J. 2. 10.—4] L. 1 § 1. 5. 6. 10. 44 pr. 1. 15 § 1. 2. 3. 22 D. 48. 10, 1. 2. 6. C. 9. 23.—5] Νεαρ. Βαλ. 61 § 4.—6] L. 19. C. 6. 23.

χρόνῳ καὶ πράξεω, ἥτοι ἡ παρουσία ἀπάντων τῶν δρώντων προσώπων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὁ ἀδιάκοπος καταρτισμὸς τῆς διαθήκης (nullo actu interveniente) ¹. Ταῦτα δ' ἐπιεικῶς ἐρμηνεύων ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάνητο, ὅτι ἐξαιροῦνται αἱ ἀναγκαῖαι διακοπαὶ ἐνεκα σωματικῆς ἀνάγκης ἢ παροδικῆς ἀνικανότητος τοῦ διαθέτου ἢ τινος τῶν μαρτύρων, προερχομένης ἐξ ἀσθενείας, ἐπὶ δ' αἰφνιδίως ἀσθενείας τινὸς τῶν μαρτύρων ἐπετρέπη καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ ². Ὁ δὲ Διοκλητιανὸς εἶχεν ὁρίσει ἤδη πρότερον, ὅτι ἐπὶ μεταδοτικῆς νόσου τοῦ διαθέτου ἐπιτρέπεται νὰ γείνη ἡ σφράγισις τῆς διαθήκης ὑπὸ τῶν μαρτύρων κεχωρισμένως ἀπ' αὐτοῦ ³.

§ 598. Ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς διαθήκαις ὑπῆρχον ἐξαιρέσεις, ἐλαφρυντικά καὶ ἐπιβαρυντικά, αἱ ἀποτελοῦσαι τὰς ἐξαιρετικὰς ἢ προνομιοῦχας διαθήκας, οἷαι ἦσαν :

α) Ἡ διαθήκη στρατιώτου (testam. militis), ἐπιτραπέντος κατὰ τὴν γ' περίδον ἢ τὰ τέλη τῆς β', ὡς προείρηται, τοῖς στρατιώταις ἢ τοῖς ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας των ἐν τῷ στρατῷ διατρίβουσιν, ὡς καὶ τοῖς ἐν πολεμικοῖς πλοίοις ὑπηρετοῦσι, τοῦ διατιθέναι καθ' οἷον δῆποτε τρόπον καὶ ἄνευ τινὸς τύπου, οἷον καὶ διὰ τῆς ἀπλῆς σημειώσεως ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἢ τῆς ἐκροθήκης (clipeum) διὰ τοῦ αἵματος των, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ τῆς αἱματὸς τοῦ ξίφους κτλ. ⁴. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἴσχυε καὶ ἐπὶ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀρρέσεως ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, πλὴν ἔαν ὁ διαθέτης ἀπεβάλλετο αὐτῆς δι' αἰσχροῦν αἰτίαν ⁵, ὅπερ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεδέξατο, θεωρήσας ἐξ ἑτέρου ὡς ὑπάρχουσαν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τῆς ἐγγραφῆς τῶν στρατιωτῶν ἐν τοῖς καταλόγοις (in numeros relati) ⁶. β) Ἡ καταρτιζομένη ἐν χωρίῳ, κατὰ τοὺς νεωτ. testamentum ruri conditum, ἥτοι ἐν τόποις, ἐν οἷς σπανίως ἐμπεῖροι γραμμάτων ἄνδρες εὐρίσκονται· κατ' αὐτὴν ἤρουν ἐν ἀνάγκῃ ὁ μόνον μάρτυρες καὶ δὴ, ἔαν οἱ λοιποὶ ἦσαν ἀγράμματοι, ἤρκει ἡ ὑπογραφή ἑνὸς μόνου καὶ ἀντὶ τῶν λοιπῶν, οὗχ ἥττον ἔδει νὰ νοήσωσιν ἅπαντες τὸ περιεχόμενον καὶ νὰ βεβαιώσωσιν αὐτὸ ἐνόρκως ⁷. γ) Ἡ καλουμένη testamentum parentum inter liberos, διαθήκη γο-

§ 597. 1] L. 9. 12. 21 § 2 C. 6. 23, 1. 8 C. 6. 22.—2] L. 28 C. 6. 23.—3] L. 8 C. 6. 23

§ 598. 1] L. 15 C. 6. 24, 1. 44 D. 29. 1, 1. 1 pr. § 1 D. 37. 13.—2] L. 26 D. 29. 1.—3] § 13 J. 2. 11, 1. 5 16. 17 C. 6. 21, 1. 42 D. 29. 1.—4] L. 31

νέων πρὸς τέκνα, ἥτις ἐπὶ τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ἀπαντᾷ μόνον ὡς *νέμσεις* τῆς περιουσίας (*divisio honorum*) τοῦ πατρὸς πρὸς τὰ τέκνα⁵. διὰ δὲ τῆς Νεαρ. 18 ὤρισθη νὰ γίνηται ἐγγράφως καὶ νὰ υπογράφηται ὑπὸ τοῦ διαθέτου ἢ ἀπάντων τῶν τέκνων, ὑπὲρ ὧν ἡ διανομή. Κατόπιν δ' ἐμορφώθη ὀριστικῶς ὡς διαθήκη ἀπηλλαγμένη τῶν κοινῶν τύπων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τῆς Νεαρᾶς 107 καὶ δὴ ἐπὶ παντὸς ἀνιόντος ὑπὲρ κατιόντος. Προσέτι ἀπεδόθη ἰσχύς καὶ εἰς τὰς ἐν αὐτῇ ὑπὲρ ἐξωτικῶν διατάξεις, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐξωτικού ὡς κληρονόμου, κατὰ δὲ τὸ νεώτ.⁶ δίκαιον ἀπαιτεῖτο μόνον ἡ ἐγγραφὸς δῆλωσις τοῦ διαθέτου καὶ ἡ γραφὴ τῆς χρονολογίας, τῶν ἐνομμάτων τῶν κατιόντων καὶ τοῦ ἐκάστω τούτων καταλειπομένου ποσοῦ. Σήμερον ἡ διαθήκη αὕτη δὲν ἰσχύει ἔνεκα τοῦ *ψήφισματος*, περὶ οὗ κατωτέρω. Ἡ διαθήκη τυφλοῦ, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς πλείους διατυπώσεις, διότι ἀπῆται οὐ μόνον ἐπὶ μάρτυρας, ἀλλὰ καὶ μνήμονα (*tabularius*) ἢ ἐλλείψει τοιούτου, ὅγδοον μάρτυρα· ἔδει δὲ νὰ ἀναγνωσθῇ εἰς ἐπῆκουσιν τοῦ τε διαθέτου καὶ τῶν μαρτύρων καὶ νὰ υπογραφῇ καὶ ὑπὸ τοῦ μνήμονος⁶ καὶ εἰ) ἡ διαθήκη ἀγραμμάτου ἢ ἀνικάνου πρὸς γραφήν, ἐν ᾗ ἀπαιτεῖτο καὶ ὅγδους μάρτυς⁷.

Ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ ἀσήμαντοι ἐπῆλθον τροποποιήσεις τῶν τύπων τούτων, ἀπορῶσαι κυρίως εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων. Ἡ σπουδαιοτάτη δ' αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ διὰ διατάξεως τοῦ Λέοντος, καθ' ἣν ἡ διαθήκη ἦτο ἐγκυρὸς καὶ ἄνευ τῶν σφραγίδων ἢ τῶν υπογραφῶν τῶν μαρτύρων, ἐὰν οἱ μάρτυρες ἐβεβαίουν, ὅτι εἶναι ἡ γνησία διαθήκη⁸.

§ 599. Ὁ τύπος τῶν διαθηκῶν ρυθμίζεται σήμερον ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ ἀπὸ 11 Φεβρουαρίου 1830 *ψήφισματος* τοῦ Κυβερνήτου, λαβόντος ἰσχὺν νόμου ἀπὸ τῆς 27 Μαρτίου 1830, ἐξ 63 ἄρθρων, μετὰ παραρτήματος, διαλαμβάνοντος λόγους ἀνικανότητος τῶν ἐν διαθήκῃ μαρτύρων πρὸς τοῖς ἐν τῷ Ὁργανισμῷ τῶν δικαστηρίων καὶ συμβολαιογράφων ὑπάρχουσι¹. Κατὰ τὸ *ψήφισμα* τοῦτο αἱ διαθήκαι κυρίως διακρίνονται εἰς τρία εἶδη α') *τὴν δημοσίαν*, γινομένην ἐνώπιον συμβολαιογράφου, κατὰ κανόνας αὐστηροτέρους ἢ τὰ κοινὰ συμβολ. ἐγγράφα, β') *τὴν μυστικὴν*, γραφομένην μὲν ὑπὸ τοῦ διαθέτου ἢ τινος ἄλλου (ὅστις

C. 6. 23. B. (35. 2) 25.—5] L. 16. 24. 26 C. 3. 36.—6] L. 8 C. 6. 22.—7] L. 21 § 1, 1. 28 § 1 C. 6. 22.—8] Ἀρμενοπ. *Ἐξάριθ.* ε. 4. 6.

§ 599. 1] Ἰδεὶ τὸ κείμενον αὐτῶν μετὰ τῆς αἰκίας Νομολογίας ἐν Δ. καστ. Νόμοις Θ. Φλογαίτου, τόμ. Γ' σ. 301-320.

τότε δέον νά συνοπογραφή), φέρουσιν δ' ἅπαζ μὲν ἐν τέλει τὴν ἡμέραν, τὸν μῆνα, τὸ ἔτος, τὸν τόπον, τὴν δ' ὑπογραφήν τοῦ διαθέτου καὶ τοῦ τυχόν ἄλλου γραφέως καὶ εἰς ἐκάστην σελίδα καὶ κατατιθεμένην παρὰ συμβολαιογράφου δι' ἐπὶ τοῦτω γινομένης πράξεως, ἧς προηγούνται ἀδυστηρόταται περὶ τὴν γνησιότητα τῆς διαθήκης ἔρουναι καὶ βεβαιώσαι καὶ γ' τὴν ιδιογραφον, ἥτις οὐδένα ἄλλον τύπον ἀπαιτεῖ ἢ νά γραφῇ ἰδιοχείρως καὶ ὑπογραφῇ ὑπὸ τοῦ διαθέτου, νά φέρῃ τὴν ἡμέραν, τὸν μῆνα, τὸ ἔτος καὶ τὸν τόπον καὶ νά εὐρεθῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου μετὰ τῶν χαρτίων του καὶ ὅχι εἰς χεῖρας ἄλλου. Πρὸς τοῦτοις ὑπάρχουσιν, ὡς καὶ ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ, ἐξαιρετικαὶ ἢ προνομιοῦχοι διαθήκαι, ἧτοι ἡ προφορικὴ, ἐπιτροπομένη ὅταν ὁ διαθέτης πνέῃ τὰ λόγια ἐξ αἰφνιδίας θανατηφόρου ἀρρωστίας καὶ ὑπὸ ἄλλους τινὰς ὄρους, ἢ τῶν στρατιωτικῶν, ναυτικῶν καὶ αἰχμαλώτων, εἰς ὅλους ἰδιάζοντας τύπους ὑποβαλλομένη καὶ ἡ ἐν καιρῷ λοιμοῦ. Αἱ καὶ ἓνα τῶν τελευταίων ἐξαιρετικῶν τύπων συντασσόμεναι διαθήκαι ἔχουσιν προσωρινὴν μόνον ἰσχύν. Ἡς τὰ ὅρια κανονίζονται ἐν τῷ ἐμφίσματι. Τέλος δὲ κατὰ ρητὴν διατάξιν αὐτοῦ ὁ εἰς ξένον Κράτος εὐρεθεὶς ὑπῆκοος Ἕλλην δύναται νά διαθέσῃ δι' ἰδιογράφου διαθήκης ἢ ἐπὶ μηήμορος (συμβολαιογράφου) κατὰ τοὺς νόμους τοῦ τόπου, ὅπου ἡ πράξις ἐγγινεν, ἀλλ' ὅταν ἡ διαθήκη αὕτη ἀφορᾷ εἰς ὑπάρχοντα ἐντὸς τοῦ Κράτους, ὑποβάλλεται καὶ εἰς ἄλλας, ρητῶς ὀριζομένας, διατυπώσεις.

§ 600. Δεύτερον στοιχεῖον τοῦ κύρους τῆς διαθήκης ὡς καὶ τοῦ κωδικέλλου, περὶ οὗ κατωτέρω¹, ἐστὶν ἡ εἰδικὴ ἱκανότης τοῦ διαθέτου πρὸς καταρτισμὸν τοιαύτης, ἢ καλουμένης testamenti factio (ἐξουσία τοῦ διατίθεσθαι)², κατὰ δὲ τοὺς νεωτ. testamenti factio activa (ἐνεργητικὴ). Προαπαιτούμενα δ' αὐτῆς ἦσαν: α) ἡ civitas Romana (ἐνεργητικοί). Προαπαιτούμενα δ' αὐτῆς ἦσαν: α) ἡ civitas Romana ἄρα ἀνίκανοι ἦσαν οἱ ὑποστάντες cap. demin. media καὶ οἱ ἄλλοι ἄπαυοι, πλὴν τῶν ὑπάρχον φίλης πολιτείας καὶ διατιθεμένων κατὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐτῶν, καὶ οἱ Latini Juniani· ἀλλὰ τὸ προαπαιτούμενον τοῦτο ἐξέλιπεν ἐν τῷ Ἰουστιν. δικαίῳ. Ἐπίσης ἀνίκανον ἦσαν οἱ δοῦλοι, ἀλλ' οἱ ἀνέκοντες τῷ Δημοσίῳ (servi publici) ἔδυναντο νά διαθέσωσι τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας των· τέλος δ' οἱ dediticii,

§ 600.1] § 637.—2] L.4 D. 28.4.B.(35.4; 4, οὗτοις καλεῖται καὶ ἡ τῶν μαρτύρων. ἔδ' ἀνωτ. § 595 σημ. 6. ὡς πρὸς τοὺς κωδικέλλους 1, 2. 1. 414 pr. D. de leg. I. (30), 1. 1 § 2-4 D. de leg. III. (32) καὶ κατωτ. § 637.

οἱ αἰχμαλῶται καὶ οἱ infames³. 'Αλλ' ἡ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας καταρτισθεῖσα διαθήκη παρέμενεν ἔγκυρος, ἐὰν ὁ διαθέτης ἀπέθνησκεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἐφαρμοζομένου τοῦ πλάσματος (fictio) τῆς lex Cornelia. ἐπὶ δὲ Βυζαντινῶν οὐ μόνον ἐπετράπη τοῖς αἰχμαλώταις τὸ διατίθεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐλαφροτέρους τύπους⁴. 'Αλλ' ἅπασαι αἱ ἀνικανότητες αὐταὶ ἀργοῦσι νῦν. 6') Αὐτεξουσιότης, πλὴν ὡς πρὸς τὸ peculium castrense καὶ quasi castrense, ἐφ' ὧν ἐπετρέπετο ἡ σύνταξις δημοσίας διαθήκης⁵. 'Αλλὰ παρὰ Βυζαντινοῖς ἐπετράπη γενικῶς τοῖς ὑπεξουσιῶν τὸ διατίθεσθαι, ἐὰν συνήγει ὁ ἐξουσιαστής καὶ δὲν ἀνεκάλει τὴν συναίνεσιν του μέχρι τοῦ θανάτου του⁶. 7') Τελεία καὶ ὑγιᾶς κατάστασις διανοητικῆς οὐ ἔνεκα ἀνίκανοι οἱ ἀνηθοὶ⁷, οἱ φρενοβλαβεῖς, πλὴν τῶν μικρῶν ἐσχυντῶν dilucida intervalla⁸, οἱ κωφοὶ καὶ οἱ κωφάλαλοι καὶ μόνον παρὰ Ρωμαίους οἱ ἄσωτοι⁹. (ἀλλ' οἱ ἄσωτοι ἐν τῷ βυζαντ. δικαίῳ ἐκτῆσαντο τὴν ἱκανότητα ἐν ἀρχῇ μὲν ἐὰν ἐγγίζοντος τοῦ θανάτου διέθετόν τι πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των, κατόπιν δέ, γενικώτερον, ἐὰν διέθετον ὑπὲρ τῶν οἰκείων, τῶν πενήτων ἢ πρὸς ἀπελευθέρωσιν δοῦλων¹⁰). 'Ο 'Ιουστινιανὸς ὁμοῦς ἐξήρεσε τοὺς κωφοὺς, τοὺς ἀλάλους καὶ τοὺς μὴ ἐκ γενετῆς κωφάλαλους, τοὺς δὲ τελευταίους τούτους μόνον ὡς πρὸς τὴν ιδιόγραφον διαθήκην, καὶ μόνον οἱ ἐκ γενετῆς κωφάλαλοι ἐκρίθησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι¹¹, δυνάμενοι ὁμοῦς καὶ πρὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ἀνικανότητος διὰ constitutio personalis¹². Πρὸς τούτοις ἐστεροῦντο τῆς ἱκανότητος δ') οἱ ὑποστάντες ποινικὴν καταδικὴν κεφαλικὴν, οἱ ἀποστάται, αἵρετικοὶ τινες καὶ οἱ καταδικασθέντες ὡς συντάζαντες ᾠδὴν ἀθέμιτον (ob carmen famosum)¹³, ε) κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον αἱ γυναῖκες, ἕνευ τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου, ὅπερ ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἐπιτροπείας τῶν γυναικῶν¹⁴, οἱ λόγοι οὗτοι ἐπίσης ἀργοῦσι σήμερον καὶ 5') ὁ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱκανότητος ἢ πλανώμενος περὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς¹⁵.

3) Ulp. fr. XX. 44. 46. ἀνωτ. § 266 σημ. 6.—4) Ulp. fr. XXXIII. 5, § 5 J. 2. 12, 1. 8 pr., 1. 12 D. 28. 1. "16" ἀνωτ. § 256 σημ. 7. 'Αρμενοπ. 'Εξοθεβλ. ε. δ. 19.—5) Ulp. fr. XX. 40. pr. J. 2. 12, 1. 6 pr. D. 28. 4, 1. 12 C. 6. 22 καὶ ἀνωτ. § 561 α). 6). — 6) 'Επαγωγὴ 30. 1.—7) Ulp. fr. XX. 42. 45, § 4 J. 2. 12, 1. 5 D. 28. 1.—8) "16" ἀνωτ. § 277 καὶ 581 σημ. 10.—9) Ulp. fr. XX. 13, Gai. II. 103. 404, § 2 J. 2. 12, 1. 18 pr. D. 28. 1.—10) 'Επαγωγὴ 30. 5, Νεαρά Λέοντος Σ. 39. — 11) L. 10 C. 6. 22, πρὸς. § 3 J. 2. 12.—12) L. 7 D. 28. 1. Τόμ. Α' § 137.—13) L. 9. 13 § 2, 1. 18 § 4 D. 28. 4, 1. 4, 1. 5 C. 4. 7. B. (35, 1) 49 § 1.—14) Ulp. XX. 15, Gai. I. 415 καὶ ἀνωτ. § 577. — 15) L. 14. 15 D. 28. 1, Ulp.

Ἡ testamenti factio αὕτη δέον τὸ μὲν νὰ ᾔται καὶ ἐξ ἀντικειμένου βεβαία¹⁶, τὸ δὲ νὰ ὑπάρχῃ κατὰ τε τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου, πλὴν ἐπὶ φρενοβλαβῶν, κωφῶν καὶ ἀλάλων, παρ' οἷς ἀρκεῖ μόνῃ ἡ κατὰ τὴν σύνταξιν ἱκανότης¹⁷. κατὰ δὲ τὸ jus civile ἔδει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀδιακόπως, ἀλλ' ὁ πραίτωρ ἐπὶ ἐκλείψει αὐτῆς μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἀνακτήσεως πρὸ τοῦ θανάτου, ἐχορήγησεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τούτου ἐνεκα ἑλλιποῦς διαθήκης bon. possessio secundum tabulas¹⁸, ὅπερ οὐσιαστικῶς κατέστη δίκαιον καὶ σήμερον ἰσχύον.

§ 601. Πρὸς τοῦτοις ἀπαιτεῖται καὶ ἱκανότης τοῦ μνημονευομένου ἐν τῇ διαθήκῃ, καλουμένη ἐπίσης testamenti factio (δίκαιον τοῦ ἀπὸ διαθήκης τι λαμβάνειν)¹, κατὰ δὲ τοὺς νεωτ. testamenti factio passiva (παθητικὴ), πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς προηγούμενης (activa). Ἡ ἱκανότης αὕτη διακρίνεται εἰς ἱκανότητα τοῦ μνημονεύεσθαι ἐν τῇ διαθήκῃ καὶ ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι ἐκ διαθήκης². καὶ ἡ μὲν πρώτη δέον νὰ ὑπάρχῃ κατὰ τρία χρονικά σημεῖα (tria tempora), ἥτοι κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, κατὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου καὶ κατὰ τὴν κτῆσιν τῆς κληρονομίας, ἡ δὲ δευτέρα μόνον κατὰ τὴν κτῆσιν³.

Τῆς ἱκανότητος τοῦ μνημονεύεσθαι ἐν διαθήκῃ στεροῦνται α' οἱ στερούμενοι τῆς test. factio activa⁴. Ἐκ τῶν δούλων ὅμως οἱ μὲν ἴδιοι τοῦ διαθέτου ἠδύναντο νὰ μνημονευθῶσιν ἀπελευθερούμενοι συγχρόνως, ὅπερ κατὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐνοεῖτο ἀρ' ἑαυτοῦ, οἱ δ' ἄλλοι τριῖς, ἐὰν ὁ μέλλων νὰ κτήσῃται δι' αὐτῶν τὴν κληρονομίαν εἶχε τὴν testamenti factio passiva⁵. ε') τὰ καλούμενα ἀδηλα πρόσωπα (personæ incertæ), ἥτοι ἅπερ ἀδήλῳ κρίσει ὁ τεστάτωρ ἑαυτῷ ἐπέθετο⁶ καὶ ἐπομένως μὴ ὄντα γνωστὰ ἐκ τῶν προτέρων καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης. Τοιαῦτα ἦσαν οἱ κνοφορόμενοι (postumi), ἥτοι πάντες οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου, ἢ μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης γεννώμενοι⁷. Τῆς ἀνικανότητος ταύτης ἐξήρθησαν κατ' ἀρχάς οἱ postumi sui τοῦ διαθέτου, ἥτοι ἐκείνοι, οἵτινες θὰ ὑπῆ-

XX. 14, Κρατσαῦ αὐτ. § 194.—16] Arg. 1. 2 § 3 D. 38. 7.—17] L. 6 § 1. 1. 20 § 4 D. 28. 1.—18] § 6 J. 2. 47, 1. 4 § 8, 1. 11 § 2 D. 37. 11.

• § 601. 1] Π. γ. 1. 16. D. 28. 1. B. (35, 1) 17—2] Πρὸς. Καλλιγὰ Ε' § (29.—3] L. 49 § 4, 1. 50 l. 63 pr., 1. 79 § 3. D. 28. 5.—4] Ἰδ' ἄνωτ. § 600.—5] Gai. II. 185-190, Ulp. fr. XXII. 7-14, pr. J. 2. 14.—6] § 25 J. 2. 20. (ἐνὸς. αὐτ. Gai. II. 238.—7] L. 8 D. 28. 2, 1. 3 § 1, 1. 12 pr. D. 28. 3.

γοντο εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἐὰν εἴη· ἐπετράπη δ' ἡ μνεία αὐτῶν, διότι ἄλλως γεννώμενοι ἤθελον διαρρήξει τὴν διαθήκην, ὡς ἐπίσης ἐπετράπη ἡ μνεία τῶν καλουμένων *postumi aquiliani*, κατὰ δὲ τὴν *lex Velleja* (περὶ τὸν 8 α. κτ. Ρ. αἰῶνα ἐκδοθεῖσαν) καὶ ἡ τῶν γεννωμένων μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης· οἱ δ' ἀλλότριοι ἐπιγεννώμενοι (*postumi alieni*), ἤτοι οἱ μὴ μέλλοντες νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν τοῦ διαθέτου, ἐγκαθιστάμενοι τυχὸν ἐν τῇ διαθήκῃ, ἐλάβανον τὴν *bon. possessio secundum tabulas*, ἕως οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέτρεψε τὴν μνείαν αὐτῶν⁸. Ἐπίσης ἄδηλα πρόσωπα ἦσαν καὶ τὰ νομικὰ πρόσωπα⁹, ἀλλ' εἰς τίνα τούτων ἐχορηγήθη εἰδικῶς ἡ ἱκανότης, ἥτοι τῇ πολιτείᾳ, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ πολιτικαῖς κοινότησι καὶ τοῖς εὐαγέσιν οἴκοις, ἐξ ἐτέρου δὲ πᾶν νομικὸν πρόσωπον δύναται νὰ καταστῇ ἱκανὸν διὰ βασιλικῆς διαταγῆς¹⁰. ἀμφισβητεῖται δὲ τὸ ζήτημα ἐὰν δύναται νὰ μνημονευθῇ ἐν τῇ διαθήκῃ νομικὸν πρόσωπον τὸ πρῶτον δι' αὐτῆς ἰδρυσόμενον, ὅπερ λυτέον καταφατικῶς¹¹. Τέλος ἄδηλα πρόσωπα θεωρήθησαν καὶ τὰ ὅλως ἀόριστα, π. χ. ὁ πρῶτος ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν ἐμὴν κηδείαν¹², ὅπερ ἀργεῖ κατὰ μὲν τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον ἐπὶ κληροδοτημάτων (ἄρα ἐξ ἀναλογίας θεωρητέον ὡς ἀργεῖν καὶ ἐπὶ κληρονομίῳ), κατὰ δὲ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ἐπὶ ἐνστάσεως κληρονόμου, ἐὰν ὑπάρχῃ *certa demonstratio* (ἀκριβοῦς χαρακτηρισμός), ἐὰν π. χ. προστεθῇ τῶν *nūc ōrτωρ μοι συγγενῶν* κτλ.¹³. γ') ἀνίκανοι κατὰ τὴν *lex Voconia* (558 α. κτ. Ρ.), καταργηθεῖσαν κατόπιν¹⁴, ἦσαν αἱ γυναῖκες (χάριν τῆς καταστολῆς τῆς πολυτελείας αὐτῶν) νὰ ἐγκαταστῶσι κληρονόμοι πολίτου, ἀνήκοντος τῇ πρώτῃ τῶν *συμμοριῶν* τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ἥτοι κεκτημένου ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι 100 χιλ. ἄσσων, κατόπιν δὲ 100 χιλ. *sestertii*. Τέλος κατὰ τὰς διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων, ἀργούσας νῦν, ἐστερηθήσαν τῆς ἱκανότητος καὶ ἄλλα πρόσωπα, οἷον τὰ τέκνα τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καταδικασμένων, ἡ παραβᾶσα τὸ πένθιμον ἔτος γυνή κτλ.¹⁵.

Ἀνίκανοι δὲ πρὸς τὸ κτᾶσθαι ἐκ διαθήκης ἦσαν κατὰ μὲν τὴν *lex*

8] Gai. II. 241. 242. Ulp. XXII. 49. I. 18. 49. I. 29 D. 28. 2, pr. J. 3. 9. Κατωτ. § 603.—9] Ulp. fr. XXII. 5. 6.—10] L. 22. 23. 26 C. 1. 2, I. 8 C. 26. 4, I. 20 D. 34. 5.—11] Κρασσά αὐτ., § 36. 37 ἐπ. Παπαρ. Κληρ. § 680-682.—12] § 27 J. 2. 20. Θεοφ. αὐτ., Ulp. XXII. 4. αἱ. II. 238.—13] Ulp. XXIV. 18 § 25 J. 2. 20. Θεοφ. αὐτ.—14] Walter § 639.—15] Κρασσά αὐτ. § 34 ἐπ., Καλλιγᾶ αὐτ. § 131.

Julia et Papia Poppaea οἱ ἄτεκνοι, οἱ ἀγάμοι καὶ οἱ σύζυγοι καθ' ὠρισμέναν περιπτώσειν, κατὰ δὲ τὴν lex Junia Norbana οἱ Latini Juniani¹⁶. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀνικανότης τῶν ἀτέκνων καὶ ἀγάμων κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ δὲ τῶν συζύγων ὑπὸ Θεοδοσίου Β', ἡ δὲ τῶν Latini Juniani ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' οὗ τὸ δικαίον μόνον ἡ ἀνικανότης τῶν ἀσέμνων γυναικῶν παρέμεινε¹⁷.

§ 602. Τὸ σπουδαιότατον πάντων στοιχείον τῆς διαθήκης, ὡς προεῖρηται, ἐστὶν ἡ ἐνστασις (ἐγκατάστασις) κληρονόμου (institutio heredis), ἣτις ἀποτελεῖ τὸ caput et fundamentum totius testamenti (κεφαλὴ καὶ θεμέλιον τῆς πάσης διαθήκης) καὶ δέον ν' ἀπορρέῃ ἀμέσως ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ διαθέτου καὶ οὐχὶ ἄλλου¹. ἡ δὲ μετὰ τὸν διαθέτου καὶ κληρονόμου σχέσις ἐθεωρεῖτο στενοτάτη καὶ ἱερά².

Ἡ ἐνστασις δὲ, ὡς caput et fundamentum, ἔδει νὰ γείνηται, ἐφ' ὅσον ἐκράτει ἡ ἰδέα τῆς καὶ δι' ἐξωτερικῶν τύπων ἐκδηλώσεως τῆς ἐννοίας τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, ἐν ἀρχῇ τῆς διαθήκης, καθ' ὠρισμένον τύπον, λατινιστὶ καὶ ἐπιτακτικῇ τῇ φράσει π. χ. Titius heres esto, T. heredem esse jubeo³, ὡς αἰονεὶ νόμος⁴ ἀπορρέων ἐκ τῆς suprema voluntas, ἐκ τοῦ ultimum judicium τοῦ διαθέτου. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ταῦτα ἐγαλαρύντο· οὕτως μετὰ μὲν τῶν Προκουλιανῶν καὶ τῶν Σαβινιανῶν ἀνεφύη τὸ ζήτημα, ἐὰν ὁ διορισμὸς ἐπιτρόπου δύναται νὰ προταχθῇ τῆς ἐνστάσεως, λυόμενον ὑπὸ τῶν Προκουλιανῶν καταφατικῶς⁵, κατόπιν δ' ἐπετρέπη καὶ ἡ σημειώσις τοῦ ὀνόματος τοῦ κληρονόμου ἄλλοθι π. χ. ἐν κωδικέλλῳ⁶, μέχρις οὗ οἱ μὲν υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπέτρεψαν τὴν δι' οἴας δὴποτε φράσεως καὶ γλώσσης, ἀλλὰ σαφῇ ἐνστασιν⁷, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἐπεδοκίμασε καὶ τὴν γνώμην τῶν Προκουλιανῶν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐπὶ κληροδοτημάτων⁸ καὶ ἔκτοτε οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει καὶ ὁ ἐν τῇ διαθήκῃ τόπος τῆς ἐνστάσεως.

Καὶ ἐὰν μὲν ὑπάρχῃ ἐνστασις ἐνὸς μόνου κληρονόμου, ἔστω καὶ εἰς μέρος μόνον τῆς περιουσίας, ἅπαντα ἡ κληρονομία ἀνήκει εἰς αὐτόν,

16] Ἰδ' ἀνωτ. § 258 σημ. 5.—17] L. un. C. Th. 8. 16, l. 2. 3 C. Th. 8. 17, l. 1. 2 C. 8. 58, l. 4 § 1 D. 29. 1, l. 2 § 4 D. 38. 17, Suet. Dom. 8. Ἰδὲ καὶ κατωτ. § 621.

§ 602. 1] § 34 J. 2. 20, Θεόφ. αὐτ., l. 32 pr. D. 28. 5.—2] Πρὸς. K. de leg. II. 49.—3] Gai. III. 116. 117. Horat. Sat. II. 5. 51.—4] Gai. II. 229.—5] L. 9 § 8, l. 77 D. 28. 5.—6] L. 15 C. 6. 23, § 34 J. 2. 20.—7] § 34 J. 2.

κατὰ τὸν κανόνα, ὅτι οὐδεὶς κληρονομεῖται συγχρόνως ἐκ διαθήκης καὶ ἐξ ἀδιαθέτου (neque enim ex parte testatus κτλ.), πλὴν τῶν στρατιωτῶν⁸. ἄλλ' ὅμως ὁ διαθέτης δύναται νὰ ἐγκαταστήσῃ κατὰ βούλησιν πολλοὺς κληρονόμους, εἴτε εἰς ὠρισμένον ἕκαστον μέρος, εἴτε ἀορίστως. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐγκατασις πολλῶν οὔτε τὸ καθολικὸν τῆς διαδοχῆς ἀλλοιοῖ, οὔτε τὴν ἀρχήν, ὅτι ἕκαστος κληρονόμος θεωρεῖται ὡς ἐξ ὁλοκληρίου καὶ μοναδικὸς διάδοχος τοῦ διαθέτου, διότι οὕτως περιορίζεται ὑπὸ τῶν λοιπῶν μόνον κατὰ τὸ ποσὸν τῶν ὠφελημάτων.

Ἐπὶ τῆς κληρονομίας ὡς ὅλου οἱ Ῥωμαῖοι ἐχρῶντο τῇ ἐννοίᾳ τοῦ as (*λίτρα*) καὶ τῇ διαιρέσει αὐτοῦ εἰς 12 unciae (οὐγγίαις)⁹, διό ὁ μοναδικὸς κληρονόμος καλεῖται *heres ex asse*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *heres pro parte*, σημαῖνον ἓνα τῶν πολλῶν συγκληρονόμων¹⁰. Συμφώνως δὲ τῇ διαιρέσει ταύτῃ, ἐπὶ πολλῶν συγκληρονόμων, ἐκφράζονται καὶ αἱ κληρονομικαὶ μερίδες καθ' ἑαυτάς, οἷον δύο unciae καλοῦνται *sextans* (=τὸ $\frac{1}{6}$ τοῦ 12), τρεῖς *quadrans* (=τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ 12)¹¹. Ἐὰν δ' ὁ διαθέτης δὲν ὀρίσῃ τὰς μερίδας θεωροῦνται ἅπασαι ἴσαι¹². Ἐὰν δ' ὀρίσας αὐτάς ἀφήσῃ περίσσευμα, διανέμεται τοῦτο μετὰ τῶν ἐγκατεστημένων, ἀναλόγως τῆς κληρονομικῆς μοίρας ἑκάστου (κατὰ τὸν ἀνωτέρω κανόνα neque enim pro parte testatus κτλ.). Ἐὰν δ' ὑπερβῇ τὸ ποσὸν τῆς περιουσίας, γίνεται πάλιν ἀνάλογος μείωσις ἑκάστης κληρ. μοίρας· ἔαν δ' ἡ μείωσις αὕτη βαίῃ μέχρι ποσοῦ κατωτέρου τῆς uncia, ὁ as διαιρεῖται εἰς 24 ἢ 36 κτλ. μέρη καὶ καλεῖται *dupondius* (=24 μέρη), *tripondius* (=36) κτλ. καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνεται ἡ τήρησις τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου¹³. Ποικίλοι δὲ συνδυασμοὶ πηγάζουσιν ἐκ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἐμφανισθείσης ἐνστάσεως ἐνὸς ἢ πλειόνων κληρονόμων εἰς ὠρισμένον μόνον πρᾶγμα (ἀπὸ ρητοῦ πράγματος, *ex re certa*) ἢ ἐξαίρέσει ρητοῦ πράγματος (*excepta re certa*, ἐπεξηρημένου πράγματος) σὺν τῇ ἐνστάσει ἄλλων ἢ ἄνευ τοιαύτης κτλ. Ἡ τοιαύτη ἐνστασις περιέχει ἀντίφασιν ἐν ἑαυτῇ, ὡς ἀντικειμένη εἰς τὸ ἐξ ὁλοκληρίου καὶ καθολικὸν τῆς διαδοχῆς τοῦ κληρονόμου· πρὸς ἀποσβέσιν δὲ τῆς ἐντεῦθεν ἀκυρότητος αὐτῆς καὶ τήρησιν τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου, οἱ Ῥωμαῖοι κατέφυγον εἰς τὴν κατὰ κανόνα πε-

20.—8] "15' ἀνωτ. § 586 —9] L. 15 § 4 D. 2. 8. Θεόφ. Εἰσηγ. (2. 14) 6.—10] L. 15 § 1 D. 2. 8. —11] L. 15 § 1 D. 28. 5. "Ἴδε τὸν οἰκτεῖον πίνακα ἐν Κρασσῇ Κληρ. § 228 σημ. 1 καὶ § 5 J. 2. 14.—12] § 6 J. 2. 14.—13] § 4-8 J. 2. 14, 1

ρφαίρεσιν τῆς μνείας τοῦ ρητοῦ πράγματος, ἥς ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ δὴ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς διαφόρους δυνατοὺς συνδυασμοὺς ἀνήκει τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ¹⁴.

Ἡ ἐνστάσις δύναται νὰ γείνη ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν, ἀλλὰ μόνον ἀναβλητικὴν, οὐχὶ δὲ καὶ διαλυτικὴν, διότι κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον ἀντίληψιν τῶν Ρωμαίων¹⁵, ὁ ἅπαξ κληρονόμος ἐσσεὶ κληρονόμος (semel heres, semper heres, κατὰ τοὺς νεωτ.), διὸ ἡ διαλυτικὴ αἵρεσις ἢ προθεσμία ἐθεωρήθη παρὰ τῶν Ρωμαίων ὡς μὴ γεγραμμένη, πλὴν ἐπὶ διαθήκης στρατιώτου¹⁶. Ἐν τούτοις ἡ περαιοῖσις αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναπόφευκτος, διότι ἐὰν ἡ διαλυτικὴ αἵρεσις πληρωθῇ πρὸ τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας, ἡ ἐνστάσις καταστρέφεται, ἐὰν δ' ἀτονήσῃ, ἡ ἐνστάσις ἀπομένει ἰσχυρά¹⁷. Ἐκ τῶν ἀναβλητικῶν δ' αἵρέσεων ἀπαγορεύονται αἱ ἀδύνατοι καὶ αἱ ἀθέμιτοι, αἵτινες κατὰ τὴν γνώμην τῶν Σαβινιανῶν, ἣν ἀπεδέξατο καὶ ὁ Ἰουστινιανός, θεωροῦνται κατὰ κανόνα ὡς μὴ γεγραμμέναι¹⁸. Ἀθέμιτος αἵρεσις ἐθεωρήθη κατὰ τὴν lex Julia et Papia Poppaea ἡ αἵρεσις τῆς ἀγαμίας¹⁹, ἡ δ' αἵρεσις τῆς χρεΐας ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ γεγραμμένη, ὅταν ἡ γυνὴ ὤμνουν, ὅτι συνάπτει γάμον χάριν τῆς κτήσεως τέκνων. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατ' ἀρχὰς ἀπῆλλαξε τὴν γυναῖκα τοῦ ὄρκου, κατόπιν ὁμοῦς ἐπέτρεψεν ἐν γένει τὴν αἵρεσιν τῆς χρεΐας²⁰. Ἐπίσης ἀπαγορεύονται αἱ captatoriae scripturae ἢ institutiones (χάριν ἀραιοῦμεναι ἐνστάσεις, χάριν ἀνταμείψεως γραφαί), ἥτοι αἱ ἐνστάσεις ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ἐὰν ὁ ἐγκαλιστάμενος πράξῃ τὸ αὐτό, εἴτε ὑπὲρ τοῦ διαθέτου, εἴτε ὑπὲρ τρίτου τινός²¹. Γενικῶς δ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν αἵρέσεων δέον ν' ἀποβλέπωμεν οὐχὶ εἰς τὰς λέξεις, ἀλλ' εἰς τὴν ἐν αὐταῖς βούλησιν τοῦ διαθέτου²² καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηρίζεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου Mucius Scaevola ἐπινοηθεῖσα²³ διὰ Μουκιανῇ ἀσφάλεια (cautio Muciana), ἥτις ἐφαρμόζεται ὅταν ἡ αἵρεσις ᾖ ἀναβλητικὴ, ἐξουσιαστικὴ καὶ ἀρνητικὴ καὶ δι' ἧς

14. 87 D. 28. 5. — 14] Ἰδὲ Παπαρηγ. Κληρ. § 60-62. Κρασσὶ Κληρ. § 220 ἐπ. — 15] L. 34. 89 D. 28. 5, § 9 I. 2. 44. — 16] § 9 J. 2. 44, l. 34. 88 D. 28. 5, l. 7 § 10 i. f. D. 4. 4, l. 41 pr. D. 29. 4. — 17] Vindscheid § 554 ἐ. τ. — 18] Gai. III. 98, § 10 J. 2. 44, l. 14 D. 28. 7, l. 3 D. 35. 1. — 19] L. 72 § 5, l. 63 § 1, l. 64 § 1, l. 72 § 5 D. 35. 1. — 20] Vat. fr. § 58, l. 2. 3 C. 6. 40. Νεαρά 22 κεφ. 43. 44. — 21] L. 71. 72. 81 § D. 28. 5. B. (35. 9) 64. 65. 75 § 4 (41. 1) 960. — 22] L. 104 D. 35. 1. — 23] Ἰδὲ τὸμ. Α'

κατέστη δυνατή ἡ κτῆσις τῆς κληρονομίας καὶ πρὸ τῆς πληρώσεως τῆς αἰρέσεως, παρέχοντος τοῦ ἐγκαταστάτου ἀσφάλειαν περὶ ἀποδόσεως αὐτῆς διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἀτονήσεως τῆς αἰρέσεως²⁴.

§ 603. Ὁ διαθέτης δύναται νὰ ἐγκαταστήσῃ πολλοὺς κληρονόμους καὶ διαδοχικῶς, ἡ δὲ τοιαύτη διαδοχικὴ ἐνστάσις καλεῖται ὑποκατάστασις (*substitutio*) καὶ σημαίνει τὴν ἐνστάσιν δευτέρου ἢ τρίτου κτλ. κληρονόμου (καλουμένου *substitutus*, *ὑποκαταστάτου*), ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ἐὰν ὁ πρὸ αὐτοῦ ἐγκαταστάς δὲν γείνῃ κληρονόμος (διότι δὲν θέλει ἢ δὲν δύναται), διὸ κρίνεται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς αἰρετικῆς ἐνστάσεως, π.χ. *Si Titius heres non erit, Maevius heres esto*¹. Πρῶτον δὲ συνεδέετο ἡ τοιαύτη ἐνστάσις συνήθως μετὰ τῆς *cretio*². Ἡ ὑποκατάστασις αὕτη καλεῖται *substitutio vulgaris* (χωρική, κοινή, *ὑποκατάστασις τελείωρ*)³ καὶ δύναται νὰ γείνῃ παρ' οἴου δῆποτε διαθέτου. Γενομένου τοῦ ἐγκαταστάτου κληρονόμου, ἥτοι ἀτονούσης τῆς αἰρέσεως, ματαιοῦται ἡ ὑποκατάστασις· μὴ γενομένου ὅμως τοῦ ἐγκαταστάτου κληρονόμου, γίνεται τοιοῦτος ὁ ὑποκατάστατος, ὡσεὶ ἀπ' ἀρχῆς ἦν ἀπλοῦς ἐγκατάστατος⁴. Ἐὰν δ' ὑπάρχωσι πολλοὶ διαδοχικῶς ὑποκατάστατοι, ἐφαρμόζεται ὁ ὑπὸ τῶν νεότερων διατυπωθεὶς κανὼν *substitutus substituto censetur substitutus instituto* (ὁ ὑποκατάστατος ὑποκαταστάτου, εἶνε ὑποκατάστατος τοῦ ἐγκαταστάτου), ὅστις σημαίνει δύο τινά· πρῶτον ὅτι εἶναι ἀδιάφορον κατὰ τίνα τάξιν ἐξέλιπον οἱ προηγούμενοι ὑποκατάστατοι καὶ δεύτερον ὅτι ἐὰν ὁ ἐγκατάστατος ἦναι συγχρόνως καὶ ὑποκατάστατος ἄλλου συγκληρονόμου, ὁ ὑποκατάστατος αὐτῷ λαμβάνει τὴν τε ἐκ τῆς ὑποκαταστάσεως τοῦ προηγούμενου μερίδα καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐνστάσεως αὐτοῦ. Ἡ ὑποκατάστασις τέλος δύναται νὰ γείνῃ καὶ μεταξὺ τῶν ἐγκαταστάτων, ὅτε καλεῖται *reciproca* ἢ *mutua* (*ἀμοιβαία*) καὶ ἐν ᾗ ποικίλοι ἐφαρμόζονται κανόνες⁵.

§ 604. Ἐτερον εἶδος ὑποκαταστάσεως ἐστὶν ἡ *substitutio pupillaris* (ὀρφανικὴ ὑποκατάστασις), ἥτις συνίσταται εἰς τὸ δικαίωμα

§ 98.—24] Ἴδε περαιτέρω περὶ τῆς ἀσφαλείας ταύτης Κρασσὴ Κληρὸν. § 206 ἐπ.

§ 603. 1] Pr. J. 2. 16, l. 4 pr., 36 D. 28. 6, l. 3 C. 6. 96. Πρὸς Windscheid § 557 σημ. 2, Κρασσὴ αὐτ. § 231. —2] Ἴδε κατωτ. § 612. Gai. II. 174 ἐπ., Ulp. XX II33 ἐπ.—3] Τίτλ. Εἰσηγ. 2. 46, Θεόφιλ. αὐτ., τίτλ. Βασιλ. 35, 40.—4] L. 5 C. 6, 26, Gai. II. 176, l. 74 D. de leg. I. 30, l. 61 § 1 D. de leg. II. 31.—5] L. 4 § 1 D. 28. 6, l. 64 D. de leg. II. 31, B. (44. 2) 62. Κρασσὴ αὐτ. § 234.

τοῦ ἀσχοῦντος ἀμέσως τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν νὰ ἐγκαταστήσῃ κληρονόμον τοῦ ἀνήλου ὑπεξουσίου του, δι' ἣν περίπτωσιν οὗτος ἀποθάνῃ ἐν τῇ ἀνηθότητι ἢ ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ πρὸ τῆς ἡλικίας¹· προϋποτίθεται δ' ἡ ὑποκατάστασις αὕτη δύο διαθήκας τοῦ ἐξουσιαστοῦ, πρῶτον τὴν διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ περιουσίαν καὶ δευτέρον τὴν διὰ τὴν τοῦ ἀνήλου· ἡ δὲ δευτέρα αὕτη διαθήκη θεωρεῖται ὡς παρακολούθημα τῆς πρώτης, ἀκολουθεῖ τὴν τύχην αὐτῆς καὶ δύναται νὰ συνταχθῇ ἢ συγχρόνως αὐτῇ καὶ δι' ἑνὸς ἐγγράφου) ἢ κατόπιν· ἐξαίρεσις τῶν κανόνων τούτων ὑπῆρχεν ἐπὶ στρατιωτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ καταρτίσωσιν ὀρφανικὴν ὑποκατάστασιν καὶ ἄνευ ἰδίας αὐτῶν διαθήκης καὶ ἄνευ πατρικῆς ἐξουσίας, ἐπὶ δὲ, ὡς πρὸς τὴν ἐξ αὐτῶν προερχομένην περιουσίαν, καὶ πέραν τῆς ἀνηθότητος². Ἔστι δ' ἡ ὀρφανικὴ ὑποκατάστασις ἑκατὶς κληρονόμου τοῦ ὑπεξουσίου μᾶλλον ἢ ὑποκατάστασις· οὐχ ἥττον ἐκλήθη οὕτως, διότι ἀρχικῶς συνήθως ὁ ἐξουσιαστής ἐγκαθίστη κληρονόμον του καὶ τὸν ὑπεξούσιον καὶ ἐπομένως ὑπῆρχε καὶ κοινὴ ὑποκατάστασις, ἐν ᾗ ἂν ἑτέρου ἠδύναντο νὰ γείνη καὶ ἀποκληρουμένου τοῦ ὑπεξουσίου³. Ὁ ὑποκατάστατος λαμβάνει ἅπασαν τὴν περιουσίαν τοῦ ὑπεξουσίου, καίπερ τυχὸν μὴ προερχομένην ἐκ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, διότι ἡ ὀρφανικὴ ὑποκατάστασις ἐστὶν ἐνεξάρτητος τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ὑπεξουσίου ὡς κληρονόμου τοῦ ἐξουσιαστοῦ⁴. Μετ' αὐτῆς δὲ δύναται, ὡς προεῖρηται, νὰ ἐνωθῇ ἡ κοινὴ ὑποκατάστασις, ἐγκαθισταμένου τοῦ ὑπεξουσίου κληρονόμου ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ὅτε ὁ ὑποκατάστατος ἐγίνετο κληρονόμος εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιουσίας (susbtitutio duplex)· τοῦτο δὲ καὶ σιωπηρῶς ὑπονόεῖται, πλὴν (παρὰ Ῥωμαίους) ἐπὶ στρατιωτῶν ἢ ἐναντίας τοῦ ἐξουσιαστοῦ δηλώσεως. Τὸ ἀντίστροφον ὅμως, ἥτοι ἔαν ὁ μόνον ὀρφανικὸς ὑποκατάστατος θεωρῆται καὶ κοινός, ἐφίλονεικεῖτο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος⁵, ἀλλ' ἡ ἐφίλονεικία ἐλύθη καταφατικῶς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων Marcus καὶ Verus, οὕτως ὥστε, ἐν ἀσφαλείᾳ τῆς διαθήκης, ὁ ὑποκατάστατος ὑπεξουσίου ἀνήλου θεωρεῖται καὶ ὑποκατάστατος κοινός (in utrumque casum)⁶. Ματαιοῦται δ' ἡ ὑποκατάστασις αὕτη διὰ τῆς ἐφηθότητος τοῦ ὑπεξουσίου ἢ διὰ τῆς παρελεύσεως τῆς τυχὸν τεθείσης

§ 604. 1] Pr. J. 2. 16.—2] L. 2 § 1. 1. 15 D. 28. 6, 1. 28. 44 § 4. 5 D. 29. 1. — 3] Πρβλ. Windscheid § 558 σημ. 2. 1. 1 § 2. 3. 1. 10 § 5 D. 28. 6, πρβλ. 1. 24 eod. L. 8 C. 6. 26. pr. § 4 J. 2. 16. — 4] Gui. II. 482, § 4 J. 2. 16. — 5] Kix. de orat. 1. 39. Τὸ περιώνυμον iudicium Curianum Πρβλ. Κρασσὴ Κληρ. § 238. — 6] L. 4 pr., 1. 7 14 D. 28. 6.

βραχυτέρας προθεσμίας ἢ διὰ τῆς προαποβιώσεως τοῦ ὑπεξουσίου ἢ τῆς συναποβιώσεως αὐτοῦ τῷ ἀνιόντι ἢ διὰ τῆς ἐν ζωῇ τοῦ ἐξουσiasτοῦ ἐξόδου αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας· τέλος δέ, κατὰ κανόνα⁷, ματαιοῦται διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς διαθήκης τοῦ ἐξουσiasτοῦ, κατὰ δὲ διάταξιν Θεοδοσίου καὶ Βαλεντινιανοῦ καὶ διὰ τῆς παραλείψεως τοῦ ὑποκαταστάτου νὰ ζητήσῃ διορισμὸν ἐπιτρόπου τοῦ ἀνήβου ἐντὸς ἔτους, ἀφ' ἧς ὑπάρχῃ ἀνάγκη τοιούτου⁸.

Τρίτον δ' εἶδος ὑποκαταστάσεως ἐστὶν ἡ καλουμένη ὑπὸ τῶν νεωτ. *substitut. quasi pupillaris* (οἶονεὶ ὀρφανική), κατὰ δὲ τὰς πηγὰς *ad exemplum pupillaris* (πρὸς μίμησιν τῆς *pupillaris*⁹). Ἡ ὑποκατάστασις αὕτη σημαίνει τὸ δικαίωμα παντὸς οἰουδῆποτε ἀνιόντος, ἀνεξαρτήτως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τοῦ προσδιορίσαι τὸν κληρονόμον τοῦ μεμνηνότες (*furiosus*) ἰδίου κατιόντος. Ἰνα δ' ἡ ἰσχυρὰ δέον ὁ μεμνηνὸς ν' ἀποθάνῃ πρὸ τοῦ ἀνιόντος καὶ πάσχων, ν' ἀφελθῇ αὐτῷ διὰ τῆς διαθήκης τοῦ ἀνιόντος ἡ νόμιμος μοῖρα καὶ νὰ γραφῶσιν ὑποκατάστατοι οἱ ἐχέφρονες κατιόντες αὐτοῦ ἢ, ἐν ἐλλείψει τοιούτων, οἱ ἐκ τοῦ ἀνιόντος τούτου καταγόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ μεμνηνότες, ἢ ἐν ἐλλείψει καὶ τοιούτων οἱ τοῦ ἀνιόντος κατιόντες· μόνον δὲ ἐν ἐλλείψει πάντων τῶν τοιούτων προσώπων δύνανται νὰ γραφῶσι καὶ ἐξωτικοί. Ἡ ὑποκατάστασις αὕτη ἐστὶ προῖον τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου (528 μ.Χ.), πρότερον μόνον εἰδικὴ ἀδεία τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτρεπομένη¹⁰.

§ 605. Τὸ ἀντίθετον τῆς ἐνστάσεως κληρονόμου ἐστὶν ἡ ἀποκλήρωσις (*exheredatio*), ἥτοι ἡ δῆλωσις περὶ ἀποκλεισμοῦ προσώπου τινὸς ἀπὸ τῆς κληρονομίας. Ὁ τύπος αὐτῆς ἦτο ἐπίσης ὠρισμένος καὶ ἐγίνετο ἢ ὀνομαστὶ (*nominatim*) ἢ γενικῶς (*inter ceteros*)¹. Εἶναι δὲ καὶ ἀναγκαῖα ἐπὶ ὠρισμένων μόνον προσώπων, περὶ οὗ κατωτέρω², καὶ τότε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γείνη ὑπὸ αἵρεσιν, πλὴν ἐὰν γείνη καὶ ἐκστασις ὑπὸ ἐναντίαν αἵρεσιν, διότι τότε ὅπως δῆποτε δὲν ἀποσιωπᾶται (*praeteritus*), εἴτε πληρωθῇ ἡ αἵρεσις, εἴτε μὴ³.

§ 606. Ἡ διαθήκη δύναται νὰ ᾖ ἀνίσχυρος εἴτε ἐξ ἀρχικοῦ, εἴτε ἐξ ἐπιγενομένου λόγου. Ἡ διαθήκη ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς ἀνίσχυρος καὶ κα-

7] Τὰς ἐξαιρέσεις ἐν Κρατσοῦ ἀντ.—8] § 5. 8 J. 2. 16, l. 44. 41 § 2 D. 28. 6. 1. 10 C. 6. 58. — 9] L. 9 C. 6. 26, § 4 J. 2. 16. — 10] L. 9 C. 6. 26, § 1 J. 2. 16, l. 43 pr. D. 23. 6.

§ 603. 4] Πρὸς. Gai. II. 123 ἐπ.—2] § 613 ἐπ.—3] L. 4-6 § 1, l. 36 D. 28. 5, l. 4 C. 6. 25.

λείται παράνομος (test. non jure factum) ¹ α') ἐὰν ὁ διαθέτης στερῇται τῆς testamenti factio κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης· β') ἔνεκα ἑλλείψεως τινος τῶν ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος διατεταγμένων τύπων καὶ γ') ἔνεκα ἑλλείψεως ἐπιστάσεως ἢ ἀκυρότητος αὐτῆς. Ἐξ ἐπιγενομένου δὲ λόγου καθίσταται ἀνίδχυρος ἡ διαθήκη. α') Ἐάν, κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον, ὁ διαθέτης ἀπέβαλλε πρὸ τοῦ θανάτου τὴν testamenti factio διὰ capitis deminutio, ὅτε ἡ διαθήκη ἐκαλεῖτο irritum (ἄκυρος) ². Ἡ ἀνάγκησις τῆς testamenti factio οὐδὲν ὠφέλει κατὰ τὸ jus civile, ἀλλ' ὁ πραιτωρ, ἐὰν ᾗτο βέβαιον ὅτι ὁ διαθέτης δὲν μετέβαλε βούλησιν, ἐχορήγει bon. posses. secundum tabulas, ἥτις ᾗτο cum re μόνον ἐὰν δὲν ὑπῆρχε heres κατὰ τὸ jus civile, ἢ ὁ ὑπάρχων δὲν ᾔθελεν ἢ δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ κτήσεται τὴν κληρονομίαν, ἢ ἐὰν ὁ bon. possessor ᾗτο ὁ ἐγγύτατος ἐξ ἀδιαθέτου heres ³. β') Ἐνεκα ματαιώσεως πασῶν τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ ἐπιστάσεων, π. χ. διότι οἱ ἐγκατάστατοι δὲν θέλουσιν ἢ δὲν δύνανται νὰ κτήσωνται τὴν κληρονομίαν, ὅτε ἡ διαθήκη καλεῖται testamentum destitutum vel desertum (ἔρημος) ⁴. Ἐάν ὅμως ὁ ἐγκατάστατος ἢ καὶ ἐξ ἀδιαθέτου ἐγγύτατος κληρονόμος καὶ δολίως ἀποστῇ τῆς διαθήκης, ὅπως ἀποφύγῃ τὰ κληροδοτήματα, ὑποχρεοῦται, κατὰ διατάξιν τοῦ πραιτωρικοῦ δικαίου, νὰ καταβάλῃ ταῦτα, πλὴν ἐὰν ὁ διαθέτης ἐπέτρεψε τὸ ἐναντίον ⁵. γ') Διὰ τῆς ἀνακλήσεως (revocatio). Ἡ ἀνάκλησις ἐστὶν ἀναφαίρετον δικαίωμα τοῦ διαθέτου, οὐδὲ διὰ συμβάσεως μετὰ τοῦ ἐγκαταστάτου δυνάμενον ν' ἀπολεσθῇ ⁶. Δύνανται δὲ νὰ γείνη ἢ διὰ τῆς συντάξεως ἐτέρας ἐγκύρου διαθήκης, ἢ σιωπηρῶς διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐγγράφου αὐτῆς ἢ τῶν ἐξωτερικῶν σημείων ἢ τοῦ περιεχομένου ⁷. Ἄλλ' ἡ σιωπηρὰ ἀνάκλησις καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῆς εἶναι κυρίως ζήτημα ἐρμηνείας, ὑποκειμένης ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς τελευταίας βουλῆσεως, εἰς ἰδιαίτερους κανόνας, οἵτινες τείνουσιν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθοῦς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου. Ἐάν δὲ ὁ διαθέτης κατέστρεψε τὴν νέαν διαθήκην ἐπὶ σκοπῷ ἀναβιώσεως τῆς παλαιᾶς, ὁ πραιτωρ ἐχορήγει

§ 606. 1] Εἰδικῶς ἐπὶ ἑλλείψεως τῶν τύπων l. 1 D. 28. 3. B. (39. 2) 4. — 2] Gai. II. 145. 146, Ulp. fr. XXIII. 4. l. 6 § 5-13 D. 28. 3. B. (39. 2) 2. — 3] Gai. II. 147. l. 1 § 8, l. 12 pr. D. 28. 3. l. 1. 14 § 2 D. 37. 11. — 37. 11. — 4] § 7. 8 J. 3. 1, l. 181 D. 50. 17. l. 38 § 3 D. 28. 6. — 5] L. 1 ἐπ. D. 29. 4, l. 1 ἐπ. C. 6. 39. — 6] Πρὸς l. 1. 52 § 9 D. 17. 2, l. 61 D. 45. 4. πρὸς καὶ ἀνωτ. § 583. — 7] Gai. II. 144, Ulp. XXI 1. 2, l. 4 § 8 D. 38. 6, § 7 J. 2.

bon. poss. sec. tabulas δυνάμει τῆς παλαιᾶς διαθήκης, ἐν ᾧ κατὰ τὸ jus civile αὕτη ἔμενε διαρκῶς ἀνίσχυρος⁸. Προφορικῶς δὲ ἡ ἀνάκλησις ἠδύνατο νὰ γείνη μόνον διὰ τῆς δηλώσεως ἐνώπιον τριῶν μαρτύρων, ἢ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, καὶ τῆς παρελεύσεως δεκαετίας ἀπὸ τῆς συντάξεως τῆς διαθήκης κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ᾧ πρὸ ταύτης ἡ διαθήκη παρεγράφετο καὶ διὰ μόνης τῆς παρελεύσεως δεκαετίας⁹. Ἡ οὕτως καθισταμένη ἀνίσχυρος διαθήκη καλεῖται test. ruptum (ρηγνυμένη)¹⁰, ὡς καὶ ἡ ἀνίσχυρος ἔνεκα παραλείψεως ἐπιγεννωμένου (postumus) ἢ οἰονεὶ ἐπιγεννωμένου (quasi postumus), περὶ ἧς ἀλλαγῇ¹¹. Καὶ δ' ὁ λόγος προσβολῆς τοῦ δικαίου τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων, ὅτε ἡ διαθήκη καλεῖται testamentum inofficiosum καὶ ἐξετασθήσεται ἐν οἰκίῳ τόπῳ¹².

Ἐξ ἐτέρου τὸ ἀνίσχυρον τῆς διαθήκης, εἴτε ἀρχικόν, εἴτε ἐπιγενόμενον, δύναται νὰ ᾖ ἀκυρότης ἢ διάρρηξις, ὡς ἐπὶ πάσης δικαιοπραξίας. Δύναται δὲ ὁ διαθέτης νὰ διαφυλάξῃ εἴτε ἅπαν τὸ περιεχόμενον τῆς διαθήκης, εἴτε μέρος αὐτοῦ, διὰ τῆς καλουμένης κωδικελλικῆς ρήτρας (clausula codicillaris κατὰ τοὺς νεωτ.), ἥτοι διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ νὰ ἰσχύῃ ἡ διαθήκη ὡς κωδικελλος, περὶ οὗ ἐν τοῖς κληροδοτήμασι¹³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΑΓΩΓΗ ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ

§ 607. Διαδοχή ἐξ ἀδιαθέτου κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον. — § 608. Διαδοχή ἐξ ἀδιαθέτου τῶν ἀπελευθέρων κτλ. — § 609. Bonorum possessio intestati τῶν ingenui. — § 610. Bon. possessio intestati τῶν ἀπελευθέρων. — § 611. Μεταρροθυμίαις τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς ὑπὸ τοῦ νεωτέρου δικαίου. — § 612. Νεαρά 118.

§ 607. Μὴ ὑπαρχούσης διαθήκης ἢ τῆς ὑπαρχούσης καταδειχθείσης

17.—8] L. 41 § 2 D. 37. 11.—9] L. 27 C. 6. 23, l. 6 C. Th. 4. 4. — 40] § 1 J. 2. 17, l. 3 § 3 D. 28. 3. B. (59. 2) 3 § 3.— 41] Ἴδε κατωτ. § 614. — 42] Ἴδε κατωτ. § 617.— 43] § 637.

ἀνισχύρου, ἐπέρχεται ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή (*hereditas intestati*)¹, ἐν ᾗ τὸ δίκαιον ἀναπληροῖ τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου. Ἡ τοιοῦτω τρόπῳ ἐπαγομένη κληρονομία καλεῖται *legitima* (νόμιμος), ὡς καὶ ὁ κληρονόμος *legitimus*, ἀναγκαῖον δὲ προαπαιτούμενον καὶ αὐτῆς εἶναι ὁ θάνατος, κατὰ κανόνα δὲ καὶ αὐτεξουσιότητος τοῦ κληρονομουμένου².

Τὸ πρὸ τῆς 12δέλτου ἰσχύον ἐν Ρώμῃ δίκαιον τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς δὲν εἶναι γνωστόν· κρίνοντες ὁμῶς ἐκ δύο μαρτυριῶν τῶν πηγῶν, ὧν ἐν μὲν τῇ μιᾷ λέγεται, ὅτι ἡ *legitima hereditas* εἰσῆχθη (*descendit*) διὰ τῆς 12δέλτου³, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ, ὅτι ἡ ἐκ διαθήκης ἐπεκυρώθη (*confirmantur*) δι' αὐτῆς⁴, δυνάμεθά πως νὰ ἐξαγάγωμεν, ὅτι πρὸ τῆς 12δέλτου ὑπῆρχε μόνη ἡ ἐκ διαθήκης διαδοχή, ἐξ ἀδιαθέτου δ' ἐφαίνοντο μὲν ὅτι κληρονομοῦσιν οἱ *sui* (ὑπεξούσιοι), ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἀποτέλεσμα τῆς ἐννοίας τῆς *familia*. Κατὰ δὲ τὴν 12δελτον ἡ διαδοχή αὕτη, στηριζομένη ἐπὶ τῆς *familia*, ὑπὸ τὴν σημασίαν αὐτῆς ὡς πρώτης βαθμίδος πρὸς κτήσιν τῆς *civitas*, διακρίνεται εἰς τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴν τῶν ἐλευθέρων (*ingenui*) καὶ τὴν τῶν ἀπελευθέρων (*liberti*). Περὶ τῆς τῶν *ingenui* ἡ 12δελτος διέτασεν οὕτως : *si intestato moritur cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto, si agnatus nec escit gentiles familiam habento*⁵, ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἐγένετο κατὰ τὴν ἐν τῷ κανόνι τοῦτω σειρὰν καὶ τὴν ἐγγύτητα τῶν καλουμένων, ἄνευ ὁμῶς διαδοχῆς τάξεων καὶ βαθμῶν (*in legitimis hereditatibus successio non est*)⁶. Κατὰ τὸν κανόνα δὲ τοῦτον τῆς 12δέλτου ἐκαλοῦντο πρῶτοι οἱ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου ἄμεσοι *sui* αὐτοῦ, οἱ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ γενόμενοι αὐτεξούσιοι· τοιοῦτοι δ' ἦσαν πρὸ πάντων : α') οἱ ἐκ νομίμου γάμου ὑπεξούσιοι κατιόντες, εἴτε ὑπάρχοντες κατὰ τὸν θάνατον τοῦ κληρονομουμένου εἴτε τοῦλάχιστον κυοφορούμενοι, γεννώμενοι δὲ μετ' αὐτὸν (*postumi sui*)· β') οἱ νομιμοποιηθέντες· γ') οἱ θετοὶ ὑπεξούσιοι καὶ δ') ἡ *in manu* διατελοῦσα σύζυγος⁷. Ἐπομένως ἡ τάξις αὕτη ἀφεώρα μόνον εἰς τὴν κληρονομίαν ἀνδρῶς, διότι αἱ γυναῖκες δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι *sui*⁸, ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἐγένετο εἰς πάντας τοὺς ἄμεσους

§ 607. 1] Pr. J. 3. 4, l. 89 D. 50. 17. l. 8 C. 6. 59. — 2] Π. χ. l. 25 D. 3. 5, l. 7 pr. D. 4. 5. Πρβλ. l. 2 D. 49. 17. — 3] Ulp. XXVII. 5. — 4] L. 430 D. 50. 16. — 5] Ulp. XXVI. 4, Collat. XVI. 4 § 2. — 6] Ulp. XXVI. 5, Gai. III. 11-16. Ἰδ' ἀνωτ. § 588. — 7] Gai. III. 2-6. Col. XVI. 3. — 8] Ἰδ' ἀνωτ. § 554

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

sui ὁμοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς συγγενικῆς ἐγγύτητος αὐτῶν, ἤτοι εἰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἐγγόνους τοῦ θανόντος, ἐξ ἴσου δικαιώματος· ἡ δὲ διανομὴ τῆς περιουσίας μεταξὺ αὐτῶν ἐγένετο κατὰ οἷζας (stirpes), ἤτοι τὰ μὲν τέκνα διένεμον κατὰ κεφαλὰς (in capita), οἱ δ' ἐγγονοὶ κτλ. κατὰ τὸ ἀναλογοῦν τῷ πατρὶ κτλ. αὐτῶν μέρος, ἅρα οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἐγγονοὶ ἐλάβανον μίαν μόνον μοῖραν, ἣν διένεμοντο μεταξὺ τῶν πάλιν κατὰ κεφαλὰς⁹.

Ἐν ἐλλείψει τῶν sui ἐκαλεῖτο ὁ agnatus proximus, ὁ ἐγγύτατος ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῆς, ἄνευ περιορισμοῦ τινος ἐν τῷ βαθμῷ τῆς συγγενείας¹⁰. Μετὰ τὴν 12δελτον ὅμως ἐκ τῶν γυναικῶν μόνον αἱ consanguineæ (ὁμοπάτριαι) ἀδελφαὶ τοῦ θανόντος ἐκαλοῦντο, ὅπερ κατὰ Παῦλον ἀπέρρεεν ἐξ ἀρχῆς ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς lex Voconia (Voconiana ratio)¹¹ καὶ ὅπερ τὸ πρῶτον κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανός. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ὁ ἐγγύτερος ἀπέκλειε τὸν ἀπώτερον, ἀποσυγχανούσης ὅμως τῆς εἰς τὸν ἐγγύτερον ἐπαγωγῆς, δὲν ἐκαλεῖτο ὁ μετ' αὐτὸν ἐγγύτερος, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως διαδοχῆς βαθμῶν (successio graduum), ἀλλ' ἡ κληρονομία καθίστατο ἔρημος. Ἡ διανομὴ ἐνταῦθα ἐπὶ πολλῶν agnati ἐγένετο κατὰ κεφαλὰς (in capita)¹². Ταῦτα ὅμως ἐφηρμόζοντο, ἐὰν ὁ θανὼν εἶχε καταστῆ αὐτεξούσιος διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐξουσιαστοῦ καὶ οὐχὶ διὰ χειραφεσίας, διότι ἐπὶ χειραφετοῦ (emancipatus) ἐφηρμόζοντο κανόνες ἀνάλογοι πρὸς τοὺς τῆς διαδοχῆς ἀπελευθέρων, ἤτοι πρὸ τῶν agnati ἐκαλοῦντο ὁ χειραφετήσας (manumissor) αὐτὸν ἢ οἱ sui αὐτοῦ, ἐὰν οὗτος εἶχε προαποθάνει¹³.

Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τάξει, ἐν ἐλλείψει ἀμφοτέρων τῶν προηγουμένων, ἐκαλοῦντο οἱ gentiles (γενῆται), ὧν ἡ διαδοχικὴ τάξις καὶ ἡ διανομὴ εἰσιν ἄγνωστοι· ἡ δὲ τάξις αὕτη τῶν gentiles διετηρήθη μέχρι τέλους τῆς δημοκρατίας, ἴσως καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἡγεμονίας¹⁴, ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Γαίου εἶχεν ἤδη ἐκλείψει μετὰ τῶν γενῶν¹⁵.

Ἡ ἀνωτέρω διαδοχὴ τέλος οὐδόλως ἐφηρμόζετο ἐπὶ τῶν Virgines Vestales (ἐστιάδες παρθένοι), αἵτινες οὐδ' ἐκληρονόμουν, οὐδ' ἐκλη-

σημ. 5.—9] Gai. III. 7. 8, 15, Ulp. XXVI. 2.—10] Gai. III. 9. 15, Ulp. XXVI. 4.—11] Gai. III. 18-24, Ulp. XXVI. 6, Paul. IV. 8, § 22. Ἴδε κατ. § 639.—12] Gai. III. 16, Ulp. XXVI. 4.—13] Col. XVI. 9, § ult. J. 3. 2 καὶ ἀνωτ. § 563. 566 σημ. 5.—14] Karlowa II. σ. 884.—15] Gai. III. 17.—

ρονομοῦντο ἐξ ἀδιαθέτου, ἀλλ' ἡ περιουσία αὐτῶν μετέβαινεν εἰς τὸ aerarium, ἤδηλον κατὰ Λαβέωνα, ἐκ τίνος δικαίου ¹⁶.

§ 608. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀπελευθέρων ὑπῆρχε διάφορος διαδοχή ἐξ ἀδιαθέτου, ἐν ᾗ διεκρίνοντο οἱ *liberti cives Romani*, οἱ *Latini Juniani* καὶ οἱ *dediticii*. Ὡς πρὸς τοὺς πρώτους ἡ 12δελτος ὠρίζε τρεῖς τάξεις· ἥτοι πρῶτον ἐκαλοῦντο *libi sui* καὶ *postumi sui* τοῦ ἀπελευθέρου, ἐφαρμοζομένων τῶν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῶν *ingenui* κανόνων περὶ διανομῆς καὶ διαδοχῆς· δεῦτερον ὁ *patronus* ἢ ἡ *patrona* καὶ οἱ κατιόντες (*liberi*) αὐτῶν, ὧν ὁ ἐγγύτερος ἀπέκλειε τὸν ἀπώτερον, τελευταῖον δ' ἡ *gens*, εἰς ἣν διὰ τοῦ πατρωνος ἀνήκε καὶ ὁ θανὼν ἀπελεύθερος ¹. Ἐπὶ δὲ τῶν *Latini Juniani*, ἡ περιουσία αὐτῶν, θνησκόντων κατὰ τὴν *lex Junia* ὡς δούλων, ἐν ᾧ κατὰ τὴν αὐτὴν *lex* ἔζων ὡς ἐλεύθεροι, μετέβαινεν ὡς χρημάτιον εἰς τὸν πατρωνα, ἢ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ ἀδιακρίτως. Τοῦτο ὅμως ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ *Sctum Largianum*, ἐπὶ Κλαυδίου, δι' οὗ ἐκ τῶν κληρονόμων τοῦ πατρωνος προὔτιμῶντο τὰ τέκνα αὐτοῦ, πλὴν ἔαν ἀπεκληρώθησαν ὀνομαστί (*nominatim*) ὑπ' αὐτοῦ ². Τελευταῖον ἐπὶ τῶν *dediticii* ἐφαρμόζεται τὸ κληρονομικὸν δικαίον τῶν *liberti cives Romani* ἢ τῶν *Latini Juniani*, ἀναλόγως τῆς τάξεως εἰς ἣν θὰ ἀνήκον, ἂν μὴ καθίσταντο *dediticii*· καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν νομοδιδασκάλων ³.

Ἐν τοῖς ἀπελευθέροις ὅμως ὑπῆρχε καὶ ἡ καλουμένη *adsignatio liberti* (*προσκήρυσις ἀπελευθέρου*), ἥτοι τὸ δικαίωμα τοῦ πατρωνος νὰ ὀρίσῃ ἐν διαθήκῃ (δυνάμει δὲ *Sctum* τινὸς ἐπὶ Κλαυδίου ἐκδοθέντος ἡδύνατο νὰ γείνῃ τοῦτο καθ' οἷον δῆποτε τρόπον) ⁴ εἰς ποῖον τῶν τέκνων αὐτοῦ ἢ τῶν κληρονόμων τοῦ τέκνου τοῦ θέλει περιέλθει ἡ κληρονομία τοῦ ἀπελευθέρου.

§ 609. Τὸ στενὸν τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, σθηρίζομένης ἐπὶ μόνης τῆς *agnatio* καὶ τῆς *πατρωνείας*, κῦρυνεν ὁ πραιτωρ χάριν τῶν χειραφύτων καὶ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν, χορηγήσας τὴν *bon. possessio intestati* εἰς νέα πρόσωπα καὶ δὴ μετὰ τῆς διαδοχῆς τάξεων

16] Gell. N. A. I. 12.

§ 608. 1] Ulp. XXVII. 1-4, § 3 J. 3. 7. 1. 195 § 1 D. 50. 16. — 2] Gai. III. 55-73. — 3] Gai. III. 74-76. — 4] L. 1 pr. D. 38. 4. 1. 107 D. 50. 16, B. (2. 2) 101, pr. J. 3. 8.

καὶ βαθυῶν¹. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τοὺς ingenui εἰσήγαγε 4 τάξεις :
 I. Τὴν unde liberi, ἥτις μόνον ἐπὶ θανάτου ἀνδρὸς ἡδύνατο νὰ
 ὑπάρξῃ, ἅτε περιέχουσα μὲν τὰ τέκνα τοῦ θανόντος (liberi), ἀλλὰ
 τοὺς sui καὶ τοὺς φυσικοὺς emancipati (χειραφετοὺς) ὁμοῦ, ἐφ' ὅσον
δὲν ὑπεβλήθησαν δι' arrogatio εἰς νέαν πατρικὴν ἐξουσίαν· ἡ δὲ
 bon. possessio αὕτη ὡς πρὸς μὲν τοὺς sui εἶναι adjuvandi j. c.
 gratia, ὡς πρὸς δὲ τοὺς emancipati corrigendi j. c. gr. Ἡ
 διαδοχὴ ἐγίνετο ἀναλόγως τῆς ἐγγύτητος τοῦ καλουμένου, ιδιόχουσα
δὲ περὶ πτωσις ἐνταῦθα ἦτο, ἐὰν συνέτρεχον χειράφετος υἱὸς καὶ ἔγγονοι
ἐξ αὐτοῦ, παραμείναντες ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάππου, διότι τότε οἱ
μὲν ἔγγονοι ἐκαλοῦντο κατὰ τὸ jus civile ὡς sui, ὁ δὲ χειράφετος
κατὰ τὸ jus praetorium· ἐὰν λοιπὸν μεττειχον ἅπαντες οὗτοι τῆς
 κληρονομίας θὰ ἡδικοῦντο κατὰ ποσὸν οἱ λοιποὶ κληρονόμοι. Πρὸς
 ἀποφυγὴν δὲ τοῦ ἀποτελέσματος τούτου ἐκαλεῖτο μὲν ὑπὸ τοῦ πραιτω-
 ρος ὁ χειράφετος, ἀλλ' ὥφειλε νὰ διανείμῃ τὴν κληρονομικὴν αὐτοῦ με-
 ρίδα μετὰ τῶν τέκνων του (ἐγγόνων)² καὶ ὁ κανὼν οὗτος προστεθεὶς
 ὑπὸ τοῦ Salvius Julianus εἰς τὸ edictum perpetuum³, καλεῖ-
 ται ὑπὸ τῶν νεωτ. nova clausula Juliani, κατὰ δὲ τὸν τίτλον τοῦ
 Πανδέκτου, edictum de conjugendis cum emancipato liberis⁴.
 Τέλος δὲ ἡ διανομὴ ἐγίνετο ὡς καὶ μετὰ τῶν sui⁵. Ἐξ ἐτέρου ὁμοῦς
 διὰ τῆς κλήσεως τῶν emancipati ἐπῆρχετο εἰς τοὺς sui ἀδικία, διότι
 ἐκεῖνοι ἀπὸ τῆς χειραφεσίας ἡδύναντο κτᾶσθαι ἰδίαν περιουσίαν, ἐν ᾧ
 πᾶν ὅ,τι ἐκτάτο ὁ suus ἀνῆκε κατὰ κανόνα τῇ ἐξουσιαστῇ· πρὸς ἄρσιν
 τῆς ἀδικίας ταύτης ἐπενοήθη ὑπὸ τοῦ πραιτωρὸς ἡ collatio bonorum
 (συνεισφορά), ἥτοι ὑποχρέωσις τοῦ emancipatus νὰ συνεισφέρῃ πρὸς
 διανομὴν ἅπασαν τὴν ἀπὸ τῆς χειραφετήσεως καὶ ἐφεξῆς κτηθεῖσαν πε-
 ριουσίαν, πλὴν τοῦ pec. castrense καὶ τοῦ quasi castrense, διότι
 τοιαῦτα ἡδύνατο νὰ κτήσεται καὶ ὡς suus⁶. Ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δι-
 καίῳ, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἐξέλιπεν ἡ collatio αὕτη, ἔνεκα τῆς
 καταργήσεως τῆς ἐπιρροῆς τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ κληρονομικοῦ
 δικαιώματος· εἰσήχθη δὲ ἐτέρα ἢ τῆς προικός, τῆς προγαμιαίας δω-

§ 609. 1] L. 1 § 10. 11 D. 38 9 καὶ ἀνωτ. § 588. — 2] Πανδ. si tab. tes-
 tam. nullae extabunt, unde liberi. 38. 6. Κώδ. unde liberi 6. 14. Γαί. 11.
 136. 137. Ulp. XXVIII. 8. — 3] L. 1 pr. D. 37. 8. 1. 5 pr. D. 38. 6. — 4] Ἰδὲ
 τόμ. Α' § 140. — 5] Τίτλ. Πανδ. de conjugendis cum emancipato liberis
 ejus 37. 8. — 6] Ἰδὲ ἀνωτ. 607 σημ. 9. — 7] L. 1 D. 37. 6. 1. 12 C. 6. 20.

ρεᾶς καὶ πάσης μὲν ἄλλης δωρεᾶς ἀνιόντος πρὸς κατιόντα, ἀλλὰ μόνον ἐὰν ὁ κατιὼν κληρονομῇ μετὰ προσώπων ὑποχρέων εἰς συνεισφοράν προικὸς ἢ προγαμιαίας δωρεᾶς⁸. II. Τὴν unde legitimi, περιλαμβάνουσιν ἅπαντας τοὺς ἐξ ἀδιαθέτου τοῦ *jus civile* (*sui*, *agnati*, *gentiles*), ὥστε οἱ *sui* ἐκαλοῦντο καὶ ἐκ δευτέρου, ἐὰν παρέλειπον νὰ ζητήσωσι τὴν *bon. possessio* ἐν τῇ α' τάξει⁹. Ἐὰν δ' ὁ διαθέτης εἶχε χειραφετηθῇ ὑπὸ ἐξωτικοῦ, ἐκαλεῖτο μὲν καὶ οὗτος, πλὴν πρὸ αὐτοῦ ἔταξεν ὁ πραιτωρ δέκα ἐγγυτάτους ἐξ αἵματος συγγενεῖς (*pater*, *mater*, *avus*, *avia*, *fili*, *filiae*, *nepotes*, *neptes*, *fratres*, *sorores*)¹⁰. Ἡ διανομὴ ἐγένετο ὡς καὶ ἐν τῷ *jus civile*. III. Τὴν τάξιν unde proximi cognati, ἐν ᾗ ἐκαλοῦντο οἱ ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ θανόντος, ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ 6ου βαθμοῦ, ἐκ δὲ τοῦ 7ου μόνον οἱ ἀπὸ δισεξιδέλφου (ἄρρενος ἢ θήλειως) ἀνεψιοὶ (ἄρρενες ἢ θήλειες), ἥτοι οἱ *sobrino* *sobrinave nati nataeve*. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ περιέχονται καὶ ἅπαντες οἱ *agnati*, ὡς καὶ οἱ θετοί, οἱ δ' ὑπάρξαντες φυσικοὶ *agnati*, ἐὰν δὲν προσῆλθον εἰς τὴν προηγουμένην τάξιν καὶ δὴ ἀδιακρίτως τοῦ φύλου τοῦ θανόντος¹¹. Ἡ διαδοχὴ ἐγένετο ἀναλόγως τῆς ἐγγύτητος, ἡ δὲ διανομὴ κατὰ κεφαλὰς (*in capita*). Καὶ IV. ἐν ἐλλείψει πασῶν τῶν προηγουμένων τάξεων, ἐπέρχεται ἡ *bon. possessio unde vir et uxor*, ἥτοι καλεῖται ὁ ἐπιζῶν ἐκ νομίμου γάμου σύζυγος¹².

§ 610. Δεύτερον δ' ἐπὶ ἀπελευθέρων ἐκλήθησαν 7 τάξεις, ἥτοι I. Ἡ unde liberi, περιέχουσα τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τοῖς *ingenui* πρόσωπα. Ἐν ἐλλείψει ὅμως φυσικῶν κατιόντων ὁ πάτερων ἐλάμβανε τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς κληρονομίας (*bon. pos. contra suos non naturales*)¹. II. Ἡ unde legitimi, περιέχουσα τοὺς *sui* τοῦ ἀπελευθέρου καὶ τὸν πάτερων, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ². III. Ἡ unde cognati, περιέχουσα μόνον τοὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν γεννηθέντας κατιόντας ἐξ αἵματος³. IV. Ἡ *tum quem ἢ tanquam ex familia pa-*

Ulp. XXVIII. 4, 1. 4 § 13 D. 37. 8.—8j L. 20 pr. § 1 C. 1. 20, 1. 1. ἐπ. D. 37. 7. Ἴδε τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ἐν *Ulpian* Κληρ. § 340-348, ἀποκαρδύοντος ὅμως τὴν κατάργησιν τῆς συνεισφορᾶς τῶν χειραφετῶν (§ 345). — 9j Πλινδ. *unde legitimi* 38. 7, Κωδ. eod. 6. 15, Κωδ. in Ver. 11. 1. 45.—10j § 3 J. 3. 9. — 11j Ulp. XXVIII. 9, Gai. III. 29. 31, 1. 1 pr. § 3 D. 38. 8.—12j L. un. pr. D. 38. 11.

§ 610. 4j Gai. III. 41.—2j Ἀνωτ. § 609 σημ. 9. 10.—3j L. 1 § 2 D. 38.

troni, περιέχουσα κατὰ Θεόφιλον τὸν patronus καὶ τοὺς agnati αὐτοῦ⁴. V. Ἡ τῶν patronus, patrona, liberi et parentes patroni patronave, ἥς τὸ περιεχόμενόν ἐστιν ἀμφίβολον, κατὰ Θεόφιλον δὲ ἐκαλοῦντο εἰς τὴν τάξιν ταύτην ὁ πάτρων ἢ ἡ πάτρων καὶ οἱ κατιάντες αὐτῶν, ἐὰν παρέλειπον τὴν τάξιν unde legitimi καὶ τὴν ex familia, μετ' αὐτοὺς δ' οἱ parentes τοῦ πάτρωνος ἢ τῆς πάτρωνος⁵. VI. Ἡ unde vir et uxor ὡς ἐπὶ τῶν ingenui. Καὶ VII. Ἡ unde cognati manumissoris, περιέχουσα τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ πάτρωνος μέχρι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ingenui βαθμοῦ⁶.

Ἡ διαδοχὴ ἐν τῇ bon. pos. ab intestato ἐγίνετο ἀναλόγως τῆς ἐγγύτητος⁷, ἔδει δὲ νὰ ζητηθῇ ἐντὸς τῆς νομίμου προθεσμίας⁸.

§ 611. Μετὰ τὰς καινοτομίας ταύτας τοῦ πραιτῶρος ἀνέλαθεν, ἀλλὰ μεμονωμένως δι' εἰδικὰς περιπτώσεις, ἡ νομοθεσία ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ αὐτοκρατόρων τὴν θεραπεία τοῦ πνεύματος τοῦ jus honorarium, ἥτοι τὴν προστασίαν τῆς cognatio καθ' ἑαυτήν, ἀνεξαρτήτως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τὰ ἐ δι' αὐτῆς προστατευόμενα πρόσωπα καθίσταντο ἔκτοτε heredes καὶ οὐχὶ ἅπλοισι bon. possessores, διότι τὸ δικαίωμα αὐτῶν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Τοιαῦτα ἔργα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἦσαν πρῶτον τὸ SCtum Tertullianum ἐπὶ Ἀδριανοῦ, δι' οὗ ἀπενεμήθη νόμιμον κληρονομικὸν δικαίωμα (legitima hereditas) τῇ μητρὶ ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν τέκνων, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑπάρξεως τοῦ jus trium vel quatuor liberorum, καὶ οὕτως αὕτη ἐκληρονόμει ἐφεξῆς ὡς συγγενὴς ἐξ αἵματος οὐχὶ ἐν τῇ τάξει unde cognati μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προτασσομένῃ αὐτῆς unde legitimi. Τῆς μητρὸς οὐχ ἦττον προὔτιμῶντο οἱ τῇ τάξει unde liberi τοῦ τέκνου αὐτῆς ἀνήκοντες, ὁ χειραφετήσας αὐτὸ πατὴρ καὶ ὁ ὁμοπάτριος ἀδελφός, αἱ δὲ ὁμοπάτριαι ἀδελφαὶ μόνον συνέτρεχον αὐτῇ, λαμβανούσῃ ὅμως πάντοτε τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς κληρονομίας¹. Τὸ ἀντίστροφον εἰσέχθη διὰ τοῦ SCtum Orphitianum ἐπὶ Μάρκου καὶ Κομμόδου, ἥτοι ἀπενεμήθη κληρονομικὸν δικαίωμα τοῖς τέκνοις, εἴτε ἐκ νομίμου γάμου, εἴτε μή, ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς μητρὸς πρὸ

8.—4] Ulp. XXVIII. 7. Col. XVI. 9 § 3, § 5 J. 3. 9, Θεόφ. αὐτ. Πρὸλ. Κικ. de or. I. 39. — 5] Ulp. XXVIII. 7, Col. XXVI. 9, § 3. 5 J. 3. 9, Θεόφ. αὐτ. — 6] Ulp. XXVIII. 7, § 3 J. 3. 9. Ἰδ' ἀνωτ. § 609. — 7] Gai. III. 37. 38.—8] Ἰδ' ἀνωτ. § 589.

§ 611. 4] Ulp. XXVI. 8, Paul. IV. 9 § 7. 9, § 2. 3 J. 3. 3.

ὅλων τῶν agnati αὐτῆς ἐν τῇ τάξει unde legitimi². Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ Sctum Tertullianum ὁ Κωνσταντίνος πῶ 321 ἐξήλειψε τὸν ὅρον τοῦ jus liberorum καὶ ἀπένειμε τῇ μητρὶ κληρονομικὸν δικαίωμα κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$, τῶν ἄλλων $\frac{2}{3}$ περιερχομένων εἰς τὸν πρὸς πατρός θεῖον καὶ τοὺς agnati τοῦ τέκνου· τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦτο δὲ τῆς μητρὸς οἱ μὲν Βαλεντιανὸς Β' καὶ Θεοδόσιος (426) ἠῤῥῆσαν εἰς $\frac{2}{3}$, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς κατέστησεν ἀπεριόριστον, ὥστε μόνον ὅτι συντρέχουσι τῇ μητρὶ ἐπ' ἴσους δικαίωμασιν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ θανόντος τέκνου³. Ὡς πρὸς δὲ τὸ Sctum Orphitianum οἱ Βαλεντιανὸς Β' καὶ Θεοδόσιος ἐχορήγησαν τοῖς τέκνοις κληρονομικὸν δικαίωμα καὶ ἐπὶ τῆς περιουσίας, ἣν ἔχει κληρονομῆσει ἡ μήτηρ παρὰ τῶν ἀνιόντων αὐτῆς, καὶ συντρέχόντων μὲν τέκνων τῶν ἀνιόντων τούτων μόνον κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$, συντρέχόντων δ' agnati κατὰ τὰ $\frac{3}{4}$ τῆς μερίδος, ἣν ἐκληρονόμησεν ἡ μήτηρ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξήλειψε πάντα περιορισμὸν τοῦ ποσοῦ⁴. Ἐξ ἑτέρου ὁ Ἀναστάσιος ὥρισεν, ὅτι οἱ ὑποστάντες capitis deminutio minima ἀδελφοὶ τοῦ θανόντος κληρονομοῦσι μὲν ὡς agnati αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ ὀλιγώτερον τῶν μὴ ὑποστάντων τοιαύτην⁵. Ὁ Ἰουστινιανὸς διέκρινε τοὺς ἀμφιθαλεῖς ἀδελφοὺς τῶν (ὁμοπατρίων) ἑτεροθαλῶν, ἀπόνειμας τοῖς πρώτοις τὴν μητρικὴν κληρονομίαν· κατόπιν κατέταξε μὲν καὶ τοὺς ὁμομητρίους ἀδελφοὺς μετὰ τῶν legitimi heredes, οὐχ ἦπτον ἡ διάκρισις μετὰ τῶν ἀμφιθαλῶν καὶ ἑτεροθαλῶν διατηρήθη⁶· τέλος εἰσήγαγε καὶ κληρονομικὸν δικαίωμα ἰδιόρρυθμον ὑπὲρ τοῦ ἐπιζώντος ἀπόρου συζύγου ἐπὶ τοῦ $\frac{1}{4}$ τῆς περιουσίας τοῦ θανόντος εὐπόρου⁷, κατόπιν δὲ περιώρισε τὸ δικαίωμα τοῦτο μόνον ὑπὲρ τῆς ἀπόρου καὶ (εἰ καὶ μὴ ἐντελῶς) ἀπρόικου χήρας· ἐὰν ὅμως ὑπάρχωσι πλέον τῶν τριῶν τέκνα ἡ χήρα λαμβάνει μόνον ἴσην πρὸς ἕκαστον τούτων μοῖραν, ἀλλ' οὐδέποτε πλέον τῶν 100 λιτρῶν χρυσοῦ⁸. ἐὰν δὲ τὰ τέκνα ταῦτα ὧσιν ἴδια αὐτῆς, λαμβάνει μόνον τὴν ἐπικαρπίαν τῆς μερίδος αὐτῆς⁹, ὅπερ κατήργησε κατόπιν ὁ Λέων, ἀποδοὺς τῇ μητρὶ πάντοτε τὴν κυριότητα, πλὴν ἐὰν ἔλθῃ εἰς 6' γάμον, ὅτε περιορίζεται ἐπίσης μόνον εἰς τὴν ἐπικαρπίαν¹⁰. Ἀλλὰ φιλονεικεῖται, ἐὰν τὸ δικαίωμα

2] Ulp. XXVI. 7. § 3 J. 3. 4. l. 1 C. 6. 57.—3] L. 1. 7 C. Th. 5. 1. § 5 J. 3. 3.—4] L. 7 C. 6. 56, § 4. 5 J. 3. 3.—5] L. S. C. Th. 5. 1. l. 11. C. 6. 55, Νεαρά 18 κεφ. 4.—6] L. 4 C. 5. 30 l. 15 § 1 C. 6. 58.—7] L. 43. 15 § 2 C. 6. 58, Νεαρά 84.—8] Νεαρά 53 κεφ. 6.—9] Περὶ τὰς 100 γιλ. ὁρ.—10] Νεαρά 117 κεφ. 5.—11] Νεαρά Λέοντ. 106, Ἀρμεν. Ἐξάβιβλ. E. 8. § 82.

τοῦτο τῆς χήρας ἀποτελεῖ πράγματι κληρονομίαν ἢ κληροδότημα ἢ ἄλλο τι, ἀναλόγως δὲ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου ἐπέρχονται διάφορα πρακτικὰ ἀποτελέσματα ¹². Ἐπίσης ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ Antoninus Pius κληρονομ. δικαίωμα τῷ impubes arrogatus (εἰσποιήτω ἀνήβω), ἐὰν χειραφετηθῇ πρὸ τῆς ἥβης (πλὴν ἐὰν ὑπάρχῃ δικαστικῶς βεβαιωμένη εὐλογος αἰτία χειραφεσίας) ἢ ἀποκληρωθῇ ἔστω καὶ εὐλόγως, ἐπὶ τοῦ $\frac{1}{4}$ τῆς περιουσίας τοῦ εἰσποιήσαντος, ὅπερ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νεωτ. Quarta divi Pii ¹³.

Πρὸς τούτοις ὁ Ἰουστινιανὸς μετερρύθμισε καὶ τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τῶν liberti, ἀπονείμας αὐτὸ εἰς 4 τάξεις, ἥτοι καλέσας α') τοὺς φυσικοὺς κατιόντας παντὸς βαθμοῦ καὶ φύλου, καίτοι γεννηθέντας ἐν τῇ δουλείᾳ ¹⁴, β') μετ' αὐτοὺς τὸν patronus καὶ τὴν patrona, γ') τὰ τέκνα τοῦ patronus καὶ τῆς patrona καὶ δ') τοὺς ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τοῦ patronus μέχρι 5 βαθμοῦ ¹⁵.

§ 612. Καίτοι διὰ τοῦ πραιτωρος καὶ τῶν νομοθετικῶν ἔργων ἐπὶ τε τῆς γ' καὶ τῆς δ' περιόδου, μάλιστα δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐκλονίσθη ἐκ βάθρων τὸ διέπον τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴν δίκαιον τῆς 12-δέλτου, οὐχ ἦτον καὶ μετὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας ἡ agnatio παρέμεινεν ὡς κυρία βάσις τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, διότι αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ἀφεώρων εἰς μεμονωμένας περιπτώσεις, περιεχούσας μὲν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς cognatio, ἀλλ' ἄνευ συστηματικῆς μεταβολῆς. Τὴν θεμελιώδη καὶ συστηματικὴν μεταβολὴν ἐπεχείρησεν ὁ Ἰουστινιανός, διὰ τῆς Νεαράς 118, τῷ 543, εἰς ἣν προσέθηκεν ὡς συμπλήρωμα τὴν Νεαράν 127, ἐν ἔτει 547.

Ἐν τῷ νέῳ κληρονομικῷ συστήματι ἐτέθη ὡς βάσις ἡ cognatio μόνη, ἄνευ διακρίσεως φύλου ἢ πραιτωρικοῦ δικαίου, πλὴν ἐπὶ τῆς υἰοθεσίας, ὡς πρὸς ἣν οὐδὲν μὲν εἶπεν ἡ Νεαρά, ἰσχύουσι δὲ τὰ πρὸ ταύτης, ἥτοι ἡ μὲν πλήρης υἰοθεσία ρυθμίζεται κατὰ τοὺς κανόνες τῆς agnatio, ἡ δ' ἀτελής χορηγεῖ τῷ τέκνῳ μόνῳ κληρονομικὸν δικαίωμα ἀπέναντι τοῦ θετοῦ πατρὸς ¹. Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τῆς Νεαράς ὑπάρχουσι 4 τάξεις κληρονόμων, κατὰ τὴν κάτωθι σειράν, μεθ' ἧς ἐπέρχεται ὡς 5η ἡ μηδὲν ἄλλοιωθεῖσα bon. possessio

12) Ἴδε Παπαρρηγ. Κληρ. § 226 ἑπ., Κρασσα Κληρ. § 289, Καλλιγᾶ Ε' § 79 —

13) Gai. I. 102, Ulp. VIII. 5, § 3 J. 1. 11, 1. 2 C. 8. 48.—14) § 10 J. 3. 6.—

15) § 3 J. 3. 7, 1. 7 C. 6. 4.

§ 612. 1) L. 10 C. 8. 47, § 2 J. 1. 11.

unde vir et uxor· ἐν ἀπάσαις δ' ἰσχύει καὶ ἡ successio graduum et ordinum.

Αἱ 4 τάξεις αὗται εἶναι :

α') Οἱ ἄρρεσσι κατιόντες παντὸς φύλου καὶ βαθμοῦ ἀπεριορίστως, ἐπεισερχομένων τῶν ἀπωτέρων (π.χ. ἐγγόνων) εἰς τὴν θέσιν τῶν ἐκλειπόντων γονέων αὐτῶν. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἐπομένως δὲν ἀποκλείει ὁ ἀπολύτως ἐγγύτερος τὸν ἀπώτερον, ἀλλ' ἀποβλέπομεν εἰς τὸ ἄμειστον τῆς κατιούσης συγγενείας, περιλαμβάνονται δὲ καὶ τὰ θετὰ τέκνα, ἡ δὲ διανομὴ γίνεται κατὰ ρίζας (in stirpes), ἥτοι οἱ ἀπωτέρω ἄρρεσσι κατιόντες λαμβάνουσιν ὁμοῦ ὅ,τι θὰ ἐλάμβανεν ὁ προαποθιώσας γονεὺς αὐτῶν καὶ δὴ ἰδίῳ δικαιώματι καὶ οὐχὶ ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ.

β') Οἱ ἐγγύτατοι πατρικοὶ καὶ μητρικοὶ ἀνιόντες, οἱ ἀμφιθαλεῖς ἀδελφοὶ καὶ τὰ τέκνα τῶν προαποθιωσάντων τοιούτων ἀδελφῶν. Ἡ διανομὴ γίνεται κατὰ κεφαλὰς, ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχωσι μόνον ἀνιόντες γίνεται πρῶτον κατὰ γραμμὰς (lineas), διαιρουμένης τῆς περιουσίας εἰς δύο μέρη, ἥτοι ὑπὲρ τῆς πατρικῆς καὶ τῆς μητρικῆς γραμμῆς, καὶ κατόπιν ἐν ἐκάστη γραμμῇ κατὰ κεφαλὰς· ἐὰν δὲ συντρέχωσι τούτοις καὶ ἀδελφοὶ πάλιν γίνεται ἡ διανομὴ κατὰ κεφαλὰς· ἐὰν δὲ συντρέχωσι καὶ τέκνα προαποθιωσάντων ἀδελφῶν, ἡ διανομὴ γίνεται κατὰ ρίζας. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ καλεῖται καὶ ὁ κατὰ πλήρη υἱοθεσίαν θετὸς πατήρ².

γ') Ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ καὶ τὰ τέκνα τοιούτων προαποθιωσάντων, οἷς συντρέχουσι καὶ οἱ ἐκ πλήρους υἱοθεσίας θετοὶ ἀδελφοί. Ἡ διανομὴ γίνεται ὡς ἐπὶ τῶν ἀμφιθαλῶν ἀδελφῶν· καὶ

δ') Ἀπαντες οἱ λοιποὶ ἐκ πλαγίου συγγενεῖς μέχρις οἰουδήποτε βαθμοῦ, ἀποκλείοντος τοῦ ἐγγυτέρου τὸν ἀπώτερον. Ἡ διανομὴ γίνεται κατὰ κεφαλὰς³.

2] Τροποποίησιν εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἐπήνεγκεν ὡς πρὸς ὁρισμένην περίπτωσιν διάταξις τις Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου ('Αρμ. δ. 8. 6'), περὶ ἧς ἴδε διατριβὴν Ν. Δημαρᾶ ἐν θέμειδι Ἀγγελοπούλου τόμ. ΣΤ' ἀρ. 28.—3] Περί τούτων πάντων ἴδε Παπαρρηγ. Κληρ. § 190 ἐπ., Κρασσαῦ Κληρ. § 256 ἐπ., Καλλιγᾶ Ε' § 93 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ

§ 613. Έννοια τοῦ δικαίου τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων. — § 614. Μεταρρυθμίσεις τοῦ *jus civile* τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων. Τυπικὸν δίκαιον. — § 615. *Bonorum possessio contra tabulas*. — § 616. Οὐδαιστικὸν δίκαιον τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων. — § 617. *Querela inofficiosi testamenti donationis dotis*. — § 618. *Bon. possessio contra tabulas* τῶν ἀπελευθέρων. — § 619. Μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — § 620. Νεαρά 115.

§ 613. Ἡ ἐπαγωγὴ, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται, δύναται νὰ γείνη καὶ ἐναντίον τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου, προστατευομένων προσώπων τινῶν ὑπὸ τοῦ δικαίου ἐναντίον πάσης αὐθαιρεσίας ἐκείνου, ἡ δὲ προστασία αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τοὺς νεωτ. καλούμενον δικαίον τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων (*necessarii*¹). Τὸ δικαίον τοῦτο σκοπεῖ τὴν προστασίαν τῆς οἰκογενείας, μὴ ἐπιτρέπον τὸν ἐντελῆ ἀποκλεισμόν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπὸ τῆς τοῦ ἀρχηγοῦ ἢ καὶ (μέχρις ὀρισμένου βαθμοῦ) τῶν λοιπῶν μελῶν αὐτῆς περιουσίας καὶ ἐμφανίζεται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ὑπὸ τρεῖς μορφάς· τὴν τοῦ τυπικοῦ (ὑποδιαιρουμένου εἰς δύο στάδια, τὸ τοῦ *jus civile* καὶ τὸ τοῦ *jus praetorium*), τὴν τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τὴν τοῦ μικτοῦ δικαίου τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων. Καὶ τυπικὸν μὲν σημαίνει τὸ καθ' ὃ ἐπεβλήθη τῷ διαθέτῃ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ νὰ μὴ ἀντιπαρέλθῃ ὀρισμένα πρόσωπα ἐν πλήρει σιγῇ, ἀλλὰ νὰ μνημονεύσῃ αὐτὰ (εἴτε δι' ἐγκαταστάσεως, εἴτε δι' ἀποκληρώσεως), ἄνευ ὑποχρέωσεως περὶ τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς μνείας αὐτῶν. οὐσιαστικὸν δὲ τὸ καθ' ὃ ἐπεβλήθη αὐτῷ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ νὰ καταλείπῃ ὀρισμένοις προσώποις ὅπωςδῆποτε ὀρισμένον μέρος τῆς περιουσίας, ἢ νὰ μὴ δύναται νὰ ἀποκληρώσῃ αὐτὰ ἄνευ εὐλόγου αἰτίας· μικτὸν δέ, ἢ καὶ δίκαιον τῆς Νεαρᾶς 115, τὸ μετέχον ἀμφοτέρων, ἥτοι τὸ καθ' ὃ ἐπιβάλλεται ἢ τε καθ' ὀρισμένον τύπον (*ἐνστάσις κληρονόμου*) μνεία καὶ ἡ ὕπαρξις ὀρισμένου (ἐν τῷ νόμῳ) λόγου διὰ τὴν ἀποκλήρωσιν.

§ 613. 1] Ὑπὸ ἐνεργητικὴν σημασίαν, ἐν ᾧ οὕτως καλοῦνται παρὰ Ρωμαίους ὑπὸ

Κατὰ τὸ δίκαιον τῆς 12δέλτου ἡ ἐλευθερία τοῦ διαθέτου ἐν τῇ συντάξει τῆς διαθήκης ἦν ἀπεριόριστος, ἀναγραφομένου ἐν αὐτῇ τοῦ κανόνος: *uti legassit suae rei ita jus esto*, ὡς πρὸς ἅπαν τὸ περιεχόμενον τῆς διαθήκης¹. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἐλευθερία δύναται δὲ νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς κατὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς διαθήκης συμπράξεως τοῦ λαοῦ (*testamentum calatis comitiis*)², ὅστις οὕτως ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς τυχὸν ἀσφόργους ροπὰς τοῦ διαθέτου.

§ 614. Ἄλλ' ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ *testamentum per aes et libram*, ἐν ᾧ τινι τὸν λαὸν ἀντικατέστησαν ὁ μόνον μάρτυρες, δυνάμενοι νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ διαθέτου ἐκ προσώπων ἀγνοούντων τὰς οἰκογενειακὰς αὐτοῦ περιστάσεις καὶ μὴ δυναμένων ἐκ τούτου νὰ πράξωσιν ὅ,τι ὁ ἐκ ποικίλων στοιχείων συγκείμενος λαὸς, ἢ φιλίως διατεθειμένων αὐτῷ, ἐπέστη ἡ ἀνάγκη περιορισμοῦ τινος τῆς εἰρημένης ἐλευθερίας, χάριν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Καὶ τῷ ὄντι ἡ θεραπεία τῆς ἀνάγκης ταύτης ἐπῆλθε διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν νομοδιδασκάλων, ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε (οὐχὶ ὅμως καὶ μακρὸν πρὸ τοῦ Κικέρωνος, διότι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐφιλονεικεῖτο εἰσέτι¹) καὶ ὁ διαθέτης ὑπεχρεώθη νὰ μνημονεύῃ πρόσωπά τινα, ἵνα οὕτως καταστήσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν γνωστὴν εἰς τοὺς μάρτυρας, ἀφ' ἧς ὅμως ἐλεύθερος ἐν τῷ ποιῶ τῆς μνείας, διότι ὑπεχρεώθη μόνον ἢ νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὰ ἐν τῇ διαθήκῃ κληρονόμους καὶ δὴ καθαρώς, πλὴν τῆς ἐξουσιαστικῆς αἰρέσεως, ἢ ν' ἀποκληρώσῃ ρητῶς κατ' οἰκείαν κρίσιν, ἄρα μόνον ἡ ἐντελής ἀποσιώπησις (*praeteritio*) ἐκρίθη ἀδόκιμος. Ὡς τοιαῦτα πρόσωπα ἐκρίθησαν ἐν γένει οἱ *sui* (ὑπεξούσιοι) καὶ οἱ *postumi sui* (ἐπιγεννώμενοι ὑπεξούσιοι), οἵοι ἦσαν οἱ μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης γεννηθέντες ἢ οἱ διὰ τῆς ἐκλείψεως μέσου τινὸς προσώπου καταστάντες ἄμεσοι ὑπεξούσιοι τοῦ διαθέτου, ἢ οἱ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθέντες, ἔτι δὲ καὶ ἡ *in manu σύζυγος*². Τούτων πάντων διεκρίνοντο ὅμως οἱ υἱοί, διότι τοὺτους ὤφειλαν, ἐν ἡ περιπτώσει δὲν ἐγκαθίστη αὐτοὺς κληρονόμους, νὰ ἀποκληρώσῃ ὀνομαστὶ (*nominatim*)· ἐὰν δ' ἐγκαθίστη αὐτοὺς ὑπὸ αἵρεσιν, ὤφειλε ν' ἀποκληρώσῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἀντίθετον αἵρεσιν ἢ διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ματαιώσεως τῆς αἰ-

παθητικῇν· ἴδε κατωτ. § 622.—2] L. 420 D. 50. 16.—3] Ἰδ' ἄνωτ. § 594.

§ 614. 1] Κικ. de or. I. 38, V. Max. VII.7.1.—2] Ulp. XXII. 48.21.22.23, XXIII. 2.3, Gai. II. 130-134. 138-143. I. 420 D. 50.16, I. 8 D. 28.3, I. 28 § 1

ρέσεως³. Τοὺς λοιποὺς ὅμως *sui* (θυγατέρας, ἐγγόνους κτλ.) ἡδύνατο ἐν περιπτώσει μὴ ἐγκαταστάσεως ν' ἀποκληρώσῃ ἢ ὀνομαστικῶς ἢ ἀορίστως (*inter ceteros*)⁴. Ἐπίσης δ' ἕτερον διακριτικὸν τῶν υἱῶν (*fili*), ἦτο, ὅτι ἡ μὲν ἐντελής ἀποσιώπησις ἢ ἡ ἀτελής ἀποκληρώσις αὐτῶν ἐπέφερε τὴν ρῆξιν τῆς διαθήκης (*testamentum ruptum*) καὶ τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴν, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν προσώπων ἐχορήγει αὐτοῖς μόνον πρὸς τοῖς ἐγκαταστάτοις κληρονομ. δικαίωμα, καθ' ὃ οἱ ἀμνημόνευτοι ἐλάβανον, ἐὰν μὲν οἱ ἐγκατάστατοι ἦσαν ἐπίσης *sui*, ἀνάλογον κληρονομικὴν μερίδα (*portio virilis*), ἐὰν δὲ ἦσαν ἐξωτικοὶ (*extranei*), τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς κληρονομίας, τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος παραμένοντος τοῖς ἐξωτικοῖς⁵. Μετὰ ταῦτα, εἰσαχθεῖσας τῆς ἐγγράφου μυστικῆς διαθήκης, ἥς τὸ περιεχόμενον ἔμμενεν ἄγνωστον εἰς τοὺς μάρτυρας, ἐπέστη ἡ ἀνάγκη πλειόνων ἐγγυήσεων, διὸ ὠρίσθη, ὅτι οἱ *sui* καὶ *postumi sui* ἔδει ν' ἀποκληρῶνται *ab omnibus heredibus* καὶ *ab omnibus gradibus*, ἦτοι ἡ ἀποκληρώσις νὰ ἐπαναλαμβάνηται παρ' ἐκάστῳ τῶν τυχόν πολλῶν ἐγκαταστάτων (ὑποκαταστάτων), ἄνευ αἰρέσεως, πλὴν ἐὰν ἐγκαθίσταντο διὰ τὴν περίπτωσιν ματαιώσεως τῆς αἰρέσεως, ἵνα οὕτως ἐξάγῃται ἀσφαλέστερον ἡ ἐμμονὴ τοῦ διαθέτου ἐν τῷ ἀποκλεισμῷ τοῦ ἀναγκαίου κληρονόμου καὶ ἐπιτυγχάνηται τυχὸν διὰ τῶν ἐπαναλήψεων τούτων τῆς ἀποκληρώσεως ἡ μετάνοια αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπ' αὐτῆς.

Ὡς πρὸς τοὺς *postumi* ὅμως τὸ δίκαιον δὲν ἐβάρυνε τὴν αὐτὴν καὶ ὡς πρὸς τοὺς *sui* ὁδόν, ἵνα ἐπέλθῃ τὸ προδιαγραφέν ἀποτέλεσμα, διότι ὡς ἀλλαγῇ εἶδομεν⁶, οὗτοι ὡς ἄδελφ. πρόσωπα οὐδὲ νὰ γραφῶσιν, οὐδὲ ν' ἀποκληρωθῶσιν ἡδύναντο. Πρῶτον δ' ἐπετράπη ἡ ἐνστάσις ἢ ἡ ἀποκληρώσις τοῦ μετὰ θάνατον τοῦ διαθέτου γεννωμένου τέκνου, κατόπιν καὶ ἐπὶ ἐγγόνων, ἐπινοήσαντος τὸν προσήκοντα τύπον τοῦ *Julius Aquilius*, νομοδιδασκ. κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος, ὁπότεν οἱ τοιοῦτοι ἔγγονοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν νεωτ. *postumi Aquiliani*, καὶ ἦσαν μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ πατρὸς αὐτῶν μετὰ τὴν διαθήκην καὶ ζῶντος τοῦ διαθέτου καθίσταντο ἄμεσοι κατιόντες αὐτοῦ, ὡς καὶ οἱ γεννηθέντες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάππου, ἀλλ' ἐντὸς 10 μηνῶν εἴτα δὲ διὰ τῆς ἐρμηνείας ἐκρίθησαν ὡς τοιοῦτοι καὶ

D. 28. 2. — 3] L. 3 § 6, 1. 4 pr. D. 28. 2, 1. 11 D. 28. 7, 1. 87 pr. D. 28. 5. — 4] Gai. II. 123, Ulp. XXII. 14. 15. 48. 49. 20-22, XXIII. 3.—5] Ulp. XXIII. 16. 17, 1. 48 D. 29. 2 — 6] Ἰδ' ἄνωτ. § 601.

ἀπωτέρω κατιόντες⁷. Μετὰ ταῦτα δ' ἡ lex Velleja, τῷ 8 αἰῶνι ἀ. κτ. Ρ., ἐπέτρεψε τὴν ἐρστασι τῶν μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, ζῶντος τοῦ διαθέτου, γεννηθέντων, ἢ διὰ τοῦ θανάτου μέσου τινὸς προσώπου καταστάντων οἰονεῖ postumi τοῦ διαθέτου⁸ (οἱ δὲ τοιοῦτοι ἐκλήθησαν παρὰ τῶν νεωτ. postumi Vellejani), διὰ δὲ τῆς ἐρμηνείας ἐπίσης ἐπετράπη τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἔνεκα ἐξ οἰουδήποτε λόγου ἐκλείψεως τοῦ μέσου προσώπου, οἷον ἐξ aquae et ignis interdictio, ἐξ emancipatio κτλ. καταστάντων τοιούτων postumi⁹.

Ἄπαντες οἱ ἀνωτέρω κανόνες ἤρχουν ἐπὶ διαθήκης στρατιωτῶν¹⁰.

§ 615. Ὁ πραιτωρ ἐπήνεγκε τὰς ἐξῆς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ τυπικὸν τοῦτο δίκαιον τοῦ jus civile : α') ἡύρυνε τὴν τάξιν τῶν δικαιουμένων εἰς ἐρστασι ἢ ἀποκληρώσει προσώπων, περιλαβὼν ἐν αὐτῇ πάντας τοὺς τῇ τάξει unde liberi ἐν τῇ bon. possessio intestati ἀνήκοντας¹ καὶ β') ἀπῆρτησε ν' ἀποκληρῶνται nominatim ἅπαντες οἱ ἄρρενες liberi καὶ οὐχὶ μόνον οἱ υἱοί². Ἐν περιπτώσει δὲ παραβάσεως τῶν δύο τούτων διατάξεων τοῦ ἡδίκτου ἐχορήγει τῷ ἀμνημονεύτῳ τὴν bon. possessio contra tabulas (κατὰ τῆς διαθήκης ἐναντίως)³, δι' ἧς ἡ διαθήκη δὲν ἠκυροῦτο ὁλόκληρος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰς ἐρστάσεις, τὰ κληροδοτήματα (πλὴν τῶν ὑπὲρ ὠρισμένων προσώπων⁴) καὶ τὰς ἀπελευθερώσεις, διατηρουμένων π. χ. τῆς ἐπιτροπείας, τῶν ἀποκληρώσεων καὶ ἐν γένει πάσης διατάξεως κατ' οὐδὲν ἐλαττούσης τὴν μοῖραν τοῦ ἀμνημονεύτου⁵. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν Antoninus ὥρισεν ὡς πρὸς τὰ θήλας, ὅτι ἀμνημόνευτα γινόμενα δὲν λαμβάνουσι πλέον τῶν κατὰ τὸ jus civile ἀμνημονεύτων θηλέων⁶. Ἐξ ἑτέρου κατὰ τὸ jus civile ἡ διαθήκη ἐξηκολούθει διερρηγμένη (ruptum) καὶ ἐὰν ὁ αἵτιος τῆς ρήξεως postumus ἀπέβησκε πρὸ τοῦ διαθέτου· ὁ πραιτωρ ὅμως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐχορήγει τοῖς ἐγκαταστάτοις bon. possessionem secundum tabulas, ἥτις ἦν πάντοτε cum re, πλὴν ἐὰν ὑπῆρχον τέκνα ἀποκληρωθέντα, εἰς

7) Ulp. XXII. 19. 1. 29 pr. § 1. 2 D. 28. 2.—8) L. 2. 12. 15 D. 28. 2.—9) L. 29 § 5-7. 15 D. 28. 2.—10) § 6 J. 2. 13.

§ 615. 1) Ulp. XXVIII. 2-4. Τὸ ἀνωτ. § 609. 1.—2) Ulp. XXII. 23. Gai. II. 129. 135. § 3. 4 J. 2. 13.—3) L. 3 § 11. 1. 8 § 14 D. 37. 4. B. (40. 3) § 11 1. 2 pr. D. 37. 11.—4) Κρατσά Κληρορ. § 85.—5) L. 34 § 2 D. 28. 6. 1. 13 pr. D. 37. 4. 1. 1-3. 1. 5 § 6, 1. 8 § 2, 1. 10 § 1 L. 37. 5.—6)

ἃ ὁ πραιτωρ ἐχορήγησε τὴν exceptio doli κατὰ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἐγκαταστάτων¹.

§ 616. Ἡ προστασία τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων, παρὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας, ἐξηκολούθει οὕσα ἀτελής, διότι ὁ διαθέτης ἠδύνατο, τῶν τοῦ τύπου, νὰ ἀποστερήσῃ αὐτοὺς πάσης συμμετοχῆς εἰς τὴν κληρονομίαν. Πρὸς ἐπίτευξιν τελείας προστασίας ἔδδει οὐσιαστικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τούτων ἐπελήφθη, βοηθούμενον ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων, τὸ ἑκατοντάνδριον δικαστήριον (centumviri)¹, οὗ ἐνώπιον ἐδικάζοντο αἱ κληρονομικαὶ διαφοραὶ καὶ ὕπερ ἀνέγραψε τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ διαθέτης ὀφείλει ex officio pietatis (ἐκ στοργῆς, ἐξ εὐσεβείας)², ἐὰν δὲν ἔχῃ εὐλογον αἰτίαν ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου (ἧς ἡ ἐκτίμησις ἀπέκειτο τῇ κρίσει τοῦ δικαστηρίου), οὐ μόνον νὰ μνημονεύσῃ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ τιμῇ ὠρισμένα πρόσωπα, καταλείπων αὐτοῖς τοῦλάχιστον μέρος τῆς ἐξ ἀδιαθέτου μοίρας αὐτῶν, ἄλλως ἐν περιπτώσει παρασιωπήσεως ἢ ἀναιτίου ἀποκληρώσεως ἐθεωρεῖτο ὡς μεμηνῶς (quasi non sanae mentis)³ καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ ἐλαττωματικὴ· τὸ δὲ μέρος τῆς κληρονομίας, ὅπερ ὁ διαθέτης ὤφειλε νὰ καταλείπῃ, ἐκλήθη portio legitima (νόμιμος μέρος)⁴.

Ὡς πρόσωπα δικαιούμενα εἰς τὴν portio legitima ἐκρίθησαν οἱ ἀνιόντες, οἱ κατιόντες, ἐκ δὲ τῶν ἀδελφῶν μόνον οἱ ἀμφιθαλεῖς καὶ οἱ ὁμοπάτριοι (consanguinei), καθ' ἣν τάξιν ἐκαλοῦντο ἐξ ἀδιαθέτου καὶ μόνον ἐὰν ἀντ' αὐτῶν ἐγκατέστη κληρονόμος πρόσωπον αἰσχρὸν⁵. Ὡς portio legitima δὲ ὠρίσθη τὸ τέταρτον τῆς ἐξ ἀδιαθέτου μοίρας (quarta legitimae partis)⁶, κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν νομοδιδασκάλων, ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὴν lex Falcidia, ἐν ᾗ πρότερον ἀπέκειτο τῇ κρίσει τοῦ δικαστοῦ⁷. Ἐπομένως, ἵνα ἀνευρεθῇ ἡ νόμιμος μοῖρα συναριθμοῦνται ἅπαντες, οἵτινες θὰ ἐκληρονόμουν ἐξ ἀδιαθέτου, ἅρα ὅτε ἀπόκληρος καὶ οἱ ὄντες μὲν ἐξ ἀδιαθέτου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναγκαῖοι κληρονόμοι. Τὸ δὲ τέταρτον τοῦτο δέον ν' ἀφεθῇ ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότη-

Gai. II. 124-127, 18' ἀνωτ. § 614.—7] L. 12 pr. D. 28. 3, 1. 13 D. 28. 3, 1. 13 D. 44. 4.

§ 616. 1] Πρὸς. Κικ. de or. 1. 38, 1. 4 pr. C. 6. 28.—2] L. 2 D. 5. 2.—3] L. 2. 5 D. 5. 2, pr. J. 2. 18.—4] L. 31 C. 3. 28, B. (39. 4) 54.—5] § 1. 2 J. 2. 18, 1. 5. 15 pr. D. 5. 2. 1. 21. 27 C. 3. 28.—6] § 3 J. 2. 18, Θεόφ. αὐτ., πρὸς. 1. 8 § 8 D. 5. 2, 1. 31 C. 3. 28.—7] L. 8 § 8. 9 D. 5. 2. Πρὸς. Plin. V. 1.

τος sine gravamine (ἄνευ βάρους)⁸, ἥτοι ἄνευ περιορισμοῦ τινος, οἷον αἰρέσεως κληροδοτήματος κτλ., πλὴν ἐὰν ὁ διαθέτης καταλίπη μείζον τῆς νομ.μοίρας ποσὸν ὑπὸ τὸν ρητὸν ὅρον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ περιορισμοῦ, ἐν ἀπειθείᾳ δὲ τῆς ἀπωλείας τοῦ πλεονάζοντος (ἡ καλουμένη Cautela Socini)⁹. Ἐξ ἐτέρου ὅμως ἡδύνατο ν' ἀφεθῇ καθ' οἷονδ' ἡποτε τρόπον, εἴτε ἐν ἐνστάσει, εἴτε ἐν κληροδοτήματι, αἰτία θανάτου δωρεᾶς κλπ.¹⁰.

§ 617. Συνέπεια τῆς παραβάσεως τῶν ἀνωτέρω κανόνων, ἥτοι τῆς ἐντελοῦς ἢ μερικῆς ἀποστερήσεως τῆς νομίμου μοίρας, ἥτο ὅτι ἡ διαθήκη ἐκαλεῖτο inofficiosum (ἄτακτος, ἀκαθήκονσα), ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὸ officium pietatis καὶ ὅτι τοῖς δικαιούχοις ἐχορηγήθη κατ' αὐτῆς ἡ querela inofficiosi testamenti (μέμνης ἀσφόρου διαθήκης)¹ ἥτις ὑπεβλήθη τοῖς ἐξῆς ὅροις, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ πλάσματος τῆς παραφροσύνης τοῦ διαθέτου, ἥτοι α') ὁ κινῶν αὐτὴν ὀφείλει ν' ἀποδείξῃ τὴν καλὴν πρὸς τὸν διαθέτην συμπεριφορὰν αὐτοῦ, ἐπιτρεπομένης τῷ ἐγκαταστάτῳ τῆς ἀνταποδείξεως². β') ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀποδείξεων ἀπόκειται τῷ δικαστηρίῳ, διότι δὲν ὑπάρχουσιν ὠρισμένοι ἀποκληρώσεως λόγοι³. γ') παραγράφεται μετὰ πενταετίαν⁴. δ') εἶναι actio vindictam spirans, ἅτε χρησιμεύουσα πρὸς ἱκανοποίησιν ἀδικηθέντος· ε') κινεῖται μόνον κατὰ τοῦ ὑπαισθηθέντος τὴν κληρονομίαν ἐγκαταστάτου, ἐὰν ὅμως ἀμελῇ, δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ δικαστικῶς ν' ἀποφανθῇ περὶ κτήσεως ἢ ἀποποιήσεως⁵ καὶ ς') εἶναι ἐπικουρικόν, ἐνδίκον μέσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλου (ultimum adiutorium)⁶. Ἀποτέλεσμα δ' αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀκύρωσις τῆς διαθήκης μέχρι τοῦ ποσοῦ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου μοίρας τοῦ δικαιούχου, διατηρουμένου τοῦ λοιποῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ κατὰ τοῦτο συμβαίνει ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος neque idem ex parte testatus, ex parte intestatus decedere potest⁷. Ἐὰν ὅμως ἀποκληρῶνται ἢ ἀποσιωπῶνται ἅπαντα τὰ δικαιούχα πρόσωπα, τότε ἡ διαθήκη ἀνατρέπεται ἐξ ὁλο-

8] Πρβλ. 1. 32 C. 3. 28, B. (39. 1) 54—9] Ἰδὲ Κρασσά αὐτ. § 125 σημ. 9.—
10] L. 8 § 6. S. 9 D. 5. 2, § 6 J. eod. 2. 18, 1. 36 C. 3. 28.

§ 617. 1] Τίτλ. Πανδ. de inoffic. test. 5. 2. Θεωρ. Εἰσηγ. (2. 18). Βασ. (39. 1) 3.—2] L. 19. 23 C. 3. 28.—3] L. 3. 5. 8 § 10, 1. 19 D. 5. 2, 1. 28 C. 3. 28.—4] L. 16. 34. 36 § 2 C. 3. 28, 1. 8 § 16, 1. 9. 23 § 2 D. 5. 2.—5] § 2 J. 2. 18, 1. 8 § 9. 15 D. 5. 2, 1. 4 § 4 C. 6. 28.—6] Ἰδὲ ἀνωτ. § 586 σημ. 5.

κλήρου (testamentum rescissum κατὰ τοὺς νεωπ. ἐκ τοῦ rescindere τῶν πηγῶν) ⁷.

Ἡ ἀρχὴ τῆς μέμφεως τῆς ἀστοργου διαθήκης ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῆς διὰ δωρεᾶς ἐν τῇ ζωῇ μειώσεως τῆς νομίμου μοίρας τοῦ κληρονόμου, ὅθεν παρήχθη ἡ μέμφις ἀστοργου δωρεᾶς (querela inofficiosae donationis ἐν ζωῇ, οὐχὶ δὲ καὶ αἰτία θανάτου, διότι αὕτη κρίνεται ὡς κληροδοτήμα) ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, ὅστις ἀνέγραψε τὴν κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ ἀκύρωσιν τῆς τοιαύτης δωρεᾶς ⁸. Τὸ δίκαιον τοῦτο ἀνεπτύχθη καὶ ἐπὶ τῶν μετέπειτα ἡγεμόνων, ἐπὶ δὲ Διοκλητιανοῦ ἀνεγράφη ὡς γενικὸς κανὼν ⁹, ὅτι ἡ ἀστοργος δωρεὰ ὑπόκειται τῇ μέμφει, ὡς καὶ ἡ ἀστοργος διαθήκη, ἀλλὰ κατὰ κανόνας διαφέροντας κατὰ τι. Οἱ δὲ κανόνες οὗτοι τῷ 358, διὰ διατάξεως τοῦ Κωνσταντίνου, ἐξετάθησαν καὶ ἐπὶ τῆς προικὸς, χορηγηθείσης κατ' αὐτῆς μέμφεως ἀστοργου προικὸς (querela inof. dotis) ¹⁰. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς μέμφεσι ταύταις λαμβάνονται ὑπ' ὅψιν ἡ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ καταρτισμοῦ τῆς δωρεᾶς ἢ τῆς προικὸς ὑπάρχουσα περιουσία τοῦ θανόντος ¹¹.

§ 618. Τὰς ἀρχὰς τοῦ οὐσιαστικοῦ τούτου δικαίου ἐφῆρμosen ὁ πραίτωρ καὶ ἐπὶ τῆς κληρονομίας ἀπελευθέρων καὶ τοῦ χειραφῆτου (emancipatus), ὡς πρὸς τὸν χειραφετήσαντα γονέα, χορηγήσας: α') Τὴν bon. possessio contra tabulas liberti ὑπὲρ τοῦ πάτρωνος μόνου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ (οὐχὶ δὲ καὶ τῆς patrona), ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ libertus ἐν ἐλλείψει ἰδίων φυσικῶν κατιόντων δὲν κατέλειπεν αὐτοῖς τοῦλάχιστον τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ¹. Ἡ lex Julia et P. P. ἐχορήγει ἐν ἐλλείψει φυσικῶν τέκνων τοῦ libertus τὴν bon. possessionem καὶ εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ πάτρωνος καὶ τὴν patrona καὶ ταῖς τέκνοις αὐτῶν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ jus liberorum ². Πρὸς ἀνάκλησιν δὲ πάσης δολίας ὑπὸ τοῦ ἀπελευθέρου ἐν ζωῇ ἀπαλλοτριώσεως (alienatio in fraudem patroni) τοῦ δυνάμει τῆς bon. possessio ταύτης περιελευσόμενου τῷ πάτρωνι, ἐχορηγεῖτο ἡ actio Faviana μὲν ἐπὶ τῆς ἐκ διαθήκης διαδοχῆς, ἡ actio Calvisiana δ' ἐπὶ

7] L. 8 § 16, l. 13, l. 21 § 2, l. 26 D. 5. 2, l. 13. 22. 34 pr. C. 3. 28, l. 34 § 2 D. 29. 1. — 8] L. 87 § 3 D. de leg. II. 31. — 9] L. 9 C. 3. 29. — 10] L. un. C. 3. 30. Τὰ περαιτέρω ἴδε ἐν Παπαρρηγ. Κληρ. § 808-810, Κρασσαῖ Κληρ. § 134-139, Καλλιγᾶ Ε' § 58-62. 64. — 11] L. 1. 5. 6. 8 C. 3. 29.

§ 618. 1] Ulp. XXIX. 1, Gai. III. 40. 41. 43. 45. 52. 53. — 2] Gai. III.

τῆς ἐξ ἀδιαθέτου³. Καὶ εἴ) τὴν *bon possessio contra tabulas emancipati* ὑπὲρ τοῦ χειραφετήσαντος γονέως ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις, πλὴν ἐάν ὁ χειράφετος ἐγκατέστησεν ἐν τῇ διαθήκῃ αἰσχρὸν πρόσωπον, ὅτε ὁ χειραφετήσας ἐλάβανεν ὁλόκληρον τὴν κληρονομίαν⁴. ἐξηροῦντο δὲ ἡ διαθήκη στρατιωτῶν καὶ τὸ στρατιωτικὸν χρημάτιον⁵.

§ 619. Ὁ Ἰουστινιανός, κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου βαδίζων, ἐπὶνέγκεν ἐν αὐτῷ τὰς ἐξῆς μεταρρυθμίσεις:

α') Ὡς πρὸς τοὺς *ingenui*. Ἐν μὲν τῷ ἔτει 528 ὥρισεν, ὅτι ἡ *querela inofficiosi testamenti* χορηγεῖται μόνον ἐν περιπτώσει ἐντελοῦς ἀποσιωπῆσεως ἢ ἀναιτίου ἀποκληρώσεως. Ἀλλ' ἐν περιπτώσει μνείας περὶ ποσοῦ ἥσσονος τῆς *νομίμου μοίρας*, ἐν ᾧ πρότερον ἐχορηγεῖτο ἐπίσης ἡ *quer. inof. testamenti*, αὐτὸς ἐχορήγησε κατὰ τῶν ἐγκαταστάτων μόνον ἀγωγὴν προσωπικὴν πρὸς συμπλήρωσιν, καλουμένην ὑπὸ τῶν νεωτ. *actio suppletoria* ἢ *ad supplendam legitimam*, ἀπηλλαγμένην δὲ τῶν περιορισμῶν τῆς *querela inof. testamenti*¹. Ἐν δὲ τῷ ἔτει 531 διὰ δύο διατάξεων ἐπέβαλεν ὡς πρὸς ἅπαντας τοὺς κατιόντας, ἀνεξαρτήτως τοῦ φύλου καὶ τοῦ βαθμοῦ, τὴν ὀνομαστί (*nominatim*) ἀποκληρώσιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δι' ὠρισμένων τυπικῶν λέξεων, ὡς πρότερον προσέτι δ' ὥρισεν, ὅτι ἡ ἀκυρότης τῆς διαθήκης ἐπέρχεται μόνον ἔνεκα ἀποσιωπῆσεως τῶν *sui*, ἔνεκα δ' ἀποσιωπῆσεως τῶν λοιπῶν *liberi* χορηγεῖται ἡ *b. p. contra tabulas*². Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς Νεαρᾶς 18 (κεφ. 1. 2.) τῷ 536 ἠύξησε τὴν νόμιμον μοῖραν εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου μοίρας τοῦ δικαιούχου, μάλιστα δ' ἐάν ἡ κληρονομία διανεμηται ἐξ ἀδιαθέτου εἰς πλείους τῶν 4, ἡ νόμιμος μοῖρα ἐκάστου ἀξάνει εἰς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου μοίρας αὐτοῦ.

Καὶ εἴ) ὡς πρὸς τοὺς *liberti*. Ἐν ἔτει 531 ὥρισεν, ὅτι ὅτε *patronus* καὶ ἡ *patrona* ἔχουσι δικαίωμα νομίμου μοίρας ἐπὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀπελευθέρου ἀμφοτέρων τῶν φύλων κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ αὐτῆς, ἐάν ὁ ἀπελευθέρους δὲν ἐγκατέστησε τὰ ἴδια αὐτοῦ τέκνα. Ἐν περιπτώσει ἀφέσεως ἥττονος τοῦ $\frac{1}{3}$ ἐχορήγησε τὴν *actio suppletoria*,

42. 44. 45. 49-51.—3] L. 1 § 1. 1. 3 § 2 D. 38. 5. — 4] L. 1 pr. 1. 3 pr. D. 37. 12.—5] L. 30 D. 29. 1.

§ 619. 1] L. 30 C. 3. 28.—2] L. 3. 4 C. 6. 28.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

ἐν περιπτώσει δ' ἐντελοῦς παραλείψεως τὴν bon. possessio contra tabulas, ἀλλὰ μόνον χάριν τοῦ $\frac{1}{n}$ ³.

Δικαίωμα δ' ἀναγκαίου κληρονόμου ἔχουσι τέλος ἢ τε ἄπορος (εἰ καὶ μὴ ἐντελῶς) ἄπρικοις χήρα καὶ ὁ arrogatus impubes διὰ τὸ ποσὸν τὸ ἀνῆκον αὐτοῖς ἐξ ἀδιαθέτου κατὰ τὰ ἀλλαχοῦ ρηθέντα⁴.

§ 620. Καὶ μετὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦτο μὲν παρέμεινεν ἡ διέκρισις μεταξὺ ὑπεξουσίων καὶ αὐτεξουσίων καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς παραλείψεως, παρὰ τὴν ἐσφαλμένην καὶ ἀντιφατικὴν πρὸς ἄλλην αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ Θεοφίλου¹, τοῦτο δ' ἐξηκολούθησεν ἀποκειμένη τῇ κρίσει τοῦ δικαστηρίου ἡ ἐκτίμησις τοῦ λόγου τῆς ἀποκληρώσεως. Τὴν ἐντελὴ ἀφομοίωσιν τῶν κατιόντων, εἴτε ὑπεξουσίων εἴτε αὐτεξουσίων, καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν λόγων τῆς ἀποκληρώσεως ἐπὶνεγκεν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς 115 Νεαράς ἐν ἔτει 542, δι' ἧς ἔθηκε νέας βάσεις τοῦ δικαίου τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων, ἐξαλείψας τὰς ποικίλας διαφοράς.

Αἱ νέαι βάσεις τῆς Νεαράς ταύτης εἶναι, ὅτι οἱ εἰς νόμιμον μοῖραν δικαιούμενοι ἀνιόντες καὶ κατιόντες τοῦτο μὲν πρέπει νὰ τιμῶνται ὑπὸ τοῦ διαθέτου διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ὡς κληρονόμων, τοῦτο δ' ὅτι διὰ ν' ἀποκληρωθῶσι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ μνημονεύηται ἐν τῇ διαθήκῃ εἰς τῶν ἐν τῇ Νεαρᾷ ρητῶς καθοριζομένων λόγων ἀποκληρώσεως· ὡς τοιοῦτοι δὲ λόγοι τῶν μὲν κατιόντων ὑπὸ τῶν ἀνιόντων ὀρίζονται 15, τούτων δ' ὑπὸ τῶν κατιόντων 8, ὧν ἀπάντων ἡ κατ' ἀναλογίαν ἐφαρμογὴ ἀτόπως ὑποστηρίζεται². Μόνον δὲ τὸ δικαίον τῶν ἀδελφῶν ἔμεινεν ἀμετάβλητον.

Δὲν ἐπιβάλλεται ὅμως ὑπὸ τῆς Νεαράς καὶ ἡ ἐνστάσις εἰς τὴν νόμιμον μοῖραν, τοῦ δὲ τυχὸν ἐλλείποντος ἐν ταύτῃ ζητεῖται μόνον, ὡς καὶ πρότερον, ἡ συμπλήρωσις³.

Ἀποτέλεσμα τῆς παραβάσεως τῆς Νεαράς εἶναι, ὅτι ἡ διαθήκη καθίσταται ἀνίσχυρος, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ ἐνστάσεις, τηρουμένου τοῦ λοιποῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ἀλλὰ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀνισχύρου τούτου, ὡς καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀρχαιότερον ἢ ἡ Νεαρά δίκαιον ὑπάρχει μεγίστη φιλονεικία⁴.

3] § 3 J. 3. 7, 1. 4 C. 6. 4.—4] Ἰδ' ἄνωτ. § § 557. 611.

§ 620. 1] (3. 9) 4 καὶ (2. 13) 5.—2] Ἰδὲ περὶ τούτου Κρασσά Κληρ. § 144, Παπαρρηγ. Κληρ. § 820. Καλλιγᾶ Ε' § 68.—3] Νεαρ. 115 κεφ. 3.—4] Παπαρρηγ. αὐτ. § 822-825, Κρασσά αὐτ. § 115 ἐπ., Καλλιγᾶ αὐτ. § 71. 72.

II

ΚΤΗΣΙΣ Σ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΡΟΠΟΙ ΚΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

§ 621. Προαπαιτούμενα τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας. — § 622. *Necessarii heredes. Jus abstinendi.* — § 623. *Extranei heredes.* — § 624. Ἀπογραφή. — § 625. Προδωρικὴ νομὴ τῆς κληρονομίας. — § 626. *Usucapio hereditatis.*

§ 621. Κτήσις τῆς κληρονομίας (κατὰ τοὺς νεωτ. *acquisitio hereditatis*, ἐκ τοῦ *acquirere hereditatem* τῶν πηγῶν¹⁾ σημαίνει τὴν ἄσκησιν τῆς διὰ τῆς ἐπαγωγῆς κτηθείσης εὐχερείας καὶ τὴν δῦλωσιν περὶ ἀποδογῆς τῆς ιδιότητος τοῦ κληρονόμου, δι' ἧς καθίσταται ἀποτελεσματικὴ ἡ ἐπαγωγή· ἐπομένως ἄμεσον προαπαιτούμενον τῆς κτήσεως ἐστὶν ἡ ἐπαγωγή, ἐπὶ δὲ διαθήκης, ἀπὸ τῆς *lex Julia et P. P.*, καὶ ἡ δημοσίευσίς αὐτῆς. Ὁ δὲ τρόπος τῆς δημοσίευσως ὠρίσθη ὑπὸ τῆς *lex Julia vicesimaria*, ἐκδοθείσης ἐπίσης καὶ ἡ *l. Julia et P. P.* ἐπὶ Αὐγούστου καὶ διαταξάσης, ὅτι ὁ κάτοχος ὤφειλε νὰ προσαγάγῃ τὴν διαθήκην ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου, ἐνώπιον τοῦ πραιτώρος, ἢ, ἐν ἐπαρχίᾳ, ἐνώπιον τοῦ οἰκείου ἄρχοντος καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἐνώπιον τῶν ἐν αὐτῇ μαρτύρων, ἢ ἐν ἀνάγκῃ ἐνώπιον ἄλλων εὐπολήπτων, μεθ' ὧν ἡ διαθήκη κατετίθετο ἐν τῷ ἀρχεῖῳ, ὑπόθεν ἐξεδίδοντο ἀντίγραφα αὐτῆς²⁾. Κατὰ δὲ τὸ νεώτερον δίκαιον ἡ δημοσίευσίς ἐν Βυζαντίῳ ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ *magister census* (μαγίστρου τῶν κήρων)³⁾. Ἡ αὐτὴ *lex Julia vicesimaria* ἐπέβαλεν ἐπὶ τῆς ἐκ διαθήκης διαδοχῆς καὶ φόρον ὑπὲρ τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου, ἀνερχόμενον εἰς τὸ εἰκοστὸν (*vicesima*) τοῦ καταλειπομένου, ὅπερ ὁ Καρακάλλας ἡύξησεν εἰς τὸ δέ-

§ 621. 1) Π. γ. § 3 J. 3.1, Θεόφ. αὐτ.—2) Paul.Sent. VI. 6§1-3, 1.1.2 pr. § 5. 6. 8. 1. 4-7 D. 29. 3.—3) L. 1. 4. C. 6. 32, 1. 23 C. 6. 23, 1. 4 C. Th.

κατον (decima), πλὴν κατόπιν κατεβίβασε πάλιν εἰς τὸ εἰκοστόν⁴, καὶ ὕπερ κατηργήθη ἐν τῇ δ' περιόδῳ⁵. Σήμερον ἡ δημοσίευσίς γίνεται ἐνώπιον τοῦ Πρωτοδικείου, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Πολιτ. Δικονομίας καὶ τοῦ *Υψηλίσματος*, ὑπάρχει δὲ καὶ ἀνάλογον τῆς *vicesima* ἐν τῷ Ν. περὶ χαρτοσήμου, ἐπιβάλλοντι φόρον εἰς τὰς κληρονομίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς) ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου⁶.

Ἐτερον ἄμεσον τῆς κτήσεως προαπαιτούμενόν ἐστιν ἡ ἀκριβὴς καὶ ἀληθὴς τῆς ἐπαγωγῆς γνῶσις⁷, ἀλλ' ὥς πρὸς τὸ ποσὸν ἢ τὴν ἀξίαν τῆς μοίρας μόνον ἡ πλάνη περὶ αὐτὰ καθίσταται τὴν κτῆσιν ἀνίσχυρον, ἐν ᾧ ἡ ἀπλὴ ἄγνοια αὐτῶν οὐδόλως ἐπηρεάζει τὸ κύρος αὐτῆς⁸. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκ διαθήκης διαδοχῆς ἀπαιτεῖται καὶ εἰδικὴ ἱκανότης καλουμένη *capacitas*⁹, ἥ ἐστεροῦντο κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον α') οἱ καὶ ἀλλαχοῦ¹⁰ μνημονευθέντες *Latini* καὶ οἱ *Latini Juniani*, δυνάμενοι ὥμως νὰ καταστῶσιν ἱκανοί, ἐὰν ἐντὸς 100 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς ἐκτῶντο τὴν *civitas*: ὁ λόγος οὗτος κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ β') κατὰ τὴν *lex Julia et P. P.* οἱ ἐπίσης προμνημονευθέντες¹¹ *caelibes* (ἄγαμοι) ἐξ ὀλοκλήρου καὶ οἱ *orbi* (ἄπαιδες) κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$. Ἡ ἀνικανότης δ' αὕτη ἤρετο διὰ τοῦ ἐντὸς 100 ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου γάμου, κατηργήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου¹². Κατὰ δὲ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον γ') τὰ φυσικὰ (μὴ νόμιμα) τέκνα (*liberi naturales*) καὶ ἡ παλλακὴ τοῦ ἔχοντος νομίμους κατιόντας καὶ τὰ μὲν τέκνα δὲν ἠδύνατο νὰ κτήσωνται ὁμοῦ πέραν τοῦ $\frac{1}{12}$, ἡ δὲ παλλακὴ μόνη πλεον τοῦ $\frac{1}{2}$, τὸ δὲ πλεονάζον περιήρχετο εἰς τὰ νόμιμα τέκνα¹³, ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη μετὰ τῆς παλλακίας δ') ὁ ἐκ τοῦ β' γάμου σύζυγος τοῦ ἔχοντος τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου, μὴ δυνάμενος νὰ κτήσεται ἐκ τοῦ δευτερογάμου ποσὸν μεῖζον τῆς μικροτέρας μερίδος, ἣν τυχὸν λαμβάνει ἐν τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνων· τὸ πλεονάζον περιέρχεται εἰς τὰ τέκνα ταῦτα¹⁴ καὶ ε') κατὰ διάταξιν τοῦ Δομιτι-

6. 4.—4] L. 28. 44 D. 1. 2, Δίων Κάσ. LXXVII. 9. 2, Collat. XVI. 3. — 5] L. 3 C. 6. 33. — 6] Πολ. Δικ. ἀρθ. 1057 ἐπ., Ὁργ. δικαστ. 195, Ψήφ. ἀρθ. 32 ἐπ. 38, ἀρθ. 27 τοῦ Ν. περὶ χαρτοσ. (1887). — 7] Ἰδε Παπαρρηγ. Κληρον. § 256, Κρασσᾶ Κληρον. § 291, Καλλιγᾶ Ε' § 360. — 8] L. 21 § 3, l. 75 D. 29. 2, l. 5 § 1 D. 5. 4.—9] Ἀνωτ. § 601.—10] L. 55 § 1 D. de leg. II. 31, l. 1 pr. C Th. 9. 42, Gai. I. 23. 24, Ulp. XXII. 3. 8. — 11] Ἀνωτ. § 602. — 12] Gai. II. 286. 286a, Ulp. XVII. 4, l. 1 C. 8. 58. — 13] Νεαρά 89 κεφ. 12 §. 2.—14] Νεαρά 22 κεφ. 27.

νοῦ αἱ ἄσεμνον βίον διάγουσαι γυναῖκες, πλὴν ἐὰν κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν παρήτουν αὐτόν¹⁵.

Τέλος πᾶν ἀντικείμενον τῆς διαθήκης μὴ κτηθέν, καλεῖται, ἐφ' ὅσον ἐπὶ τῇ μὴ κτήσει δὲν ἐπέρχεται ἡ κανονικὴ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, *caducum*¹⁶, οὗ τὴν τύχην μετέβαλε σπονδαίως ἡ *lex Julia et P.P.*¹⁷, μεταρρυθμίσασα τὰς διατάξεις τοῦ *jus civile* ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου καὶ ὠρισμένων προσώπων. Ἀλλὰ τὰς διατάξεις αὐτῆς κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανός, ἐπαναγαγὼν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον¹⁸.

§ 622. Ὁ τρόπος τῆς κτήσεως διέφερεν ἀναλόγως τοῦ δικαίου, καθ' ὃ ἐκαλεῖτό τις εἰς τὴν κληρονομίαν, ἥτοι ἐὰν ἐκαλεῖτο δυνάμει τῆς *hereditas* ἢ δυνάμει τῆς *bon. possessio*. Περὶ τῆς δευτέρας εἶδομεν ἥδη ἄλλαχού¹. Ἐπὶ τῆς *hereditas* δ' ἡ κτήσις διηρεῖτο εἰς ἀναγκαίαν καὶ εἰς ἐκούσιαν.

Ἀναγκαία ἦν ἡ κτήσις ἐπὶ τῶν καλουμένων *heredes necessarii* (ἀναγκαίων ὑπὸ παθητικὴν ἔννοιαν²), ἥτοι τῶν ὑπεξουσίων (*sui*) τοῦ θανόντος καὶ τῶν δούλων αὐτοῦ. Ἐκαλοῦντο δὲ *necessarii* (ἀναγκαῖοι) ἢ *sui et necessarii* ἢ καὶ *domestici heredes*, οἰκιακοὶ κληρονόμοι, ὡς ἀνήκοντες τῷ οἴκῳ τοῦ θανόντος³, διότι ἡ κληρονομία κατελάμβανεν αὐτοὺς *ipso jure* (αὐτοδικαίως) καὶ *necessitate* (κατ' ἀνάγκην), ἥτοι ἄνευ ἀνάγκης δηλώσεως τινος παρ' αὐτῶν περὶ ἀποδοχῆς⁴. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου καὶ κατανοηθείσης τῆς ἐκ τούτου ἐπερχομένης ἐνστάτος ἀδικίας τοῖς τοιούτοις κληρονόμοις, καὶ δὴ ἐὰν ἡ κληρονομία εἶναι βεβαρυμένη διὰ χρεῶν, ὃ πραιτωρ ἀπένειμεν, ἀλλὰ μόνον τοῖς *sui* τοῦ θανόντος, τὸ δίκαιωμα ν' ἀπέχωσιν τῆς αὐτοδικαίως καταλαμβανούσης αὐτοὺς κληρονομίας (κατὰ τοὺς νεωτ. *jus* ἢ *beneficium abstinendi*, εὐεργέτημα ἀποχῆς κατὰ τὸ *abstinere* τῶν πηγῶν⁵), ὅπερ ἀπόλλυται ἐὰν ἀναμιχθῶσιν (*immiscere*) εἰς τὴν κληρονομίαν, (πλὴν ἐὰν εἶναι ἄνηθοι, ὅτε καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάμιξις δὲν βλάπτει⁶) ἢ ἰδιοποιηθῶσι τι ἐξ αὐτῆς⁷. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ εὐεργετήματος εἶναι ὅτι

15] Sueton. Dom. 8., 1. 41 § 4 D. 29. 1, 1. 23 C. 5. 4.—16] Ulp. XVII. 1, 1. un. C. 6. 51.—17] Frag. de-jur. f. § 3, Ulp. XVII. 2, 3. XXV. 17, Gai. II. 206. 207. 286, 1. 13 D. 49. 44.—18] L. un. C. 6. 51.

§ 622. 1] ¹⁶ ἄνωτ. § 589.—2] ¹⁶ ἄνωτ. § 613 σημ. 1. — 3] Gai. II. 156. 157, § 2. 7 J. 2. 19, Θεόφιλ. αὐτ., 1. 14 D. 38. 46. — 4] L. 44 D. 28. 2. — 5] Gai. II. 158. 160, § 2 J. 2. 19, 1. 57 D. 29. 2. — 6] L. 41. 12. 71 § 3-9, 1. 87 pr. D. 29. 2, 1. 2 C. 6. 31. — 7] L. 74 § 3-9 D. 29. 2.

ἐξακολουθοῦσι μὲν οἱ ἀπέχοντες νὰ θεωρῶνται κληρονόμοι, κατὰ τὸν κανόνα *semel heres, semper heres*⁸, ἀλλ' ἡ κληρονομία οὐσιαστικῶς οὐδὲν ἐνδιαφέρει αὐτοὺς καὶ παραδίδεται τοῖς μετ' αὐτοὺς καλουμένοις, οὓς καὶ μόνους ἀφορῶσι καὶ τὰ βάρη αὐτῆς⁹. Παρ' ἡμῖν ὅμως σπουδαίωτατοι ἐνδοιασμοὶ δύνανται νὰ ἐγερθῶσιν, ἐὰν ὑπάρχῃ ἀνάγκη τῆς χρήσεως τοῦ *jus abstinendi* μετὰ τὸν νέον περὶ ἀνηλικίων κτλ. Νόμον¹⁰. Ἐξ ἑτέρου οἱ δοῦλοι, οἵτινες συνήθως ἐγκαθίσταντο κληρονόμοι ἐν λίαν βεβαρυμέναις διὰ χρεῶν κληρονομίαις πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀτιμωτικῆς διὰ τὴν μνήμην τοῦ θανόντος *honorum venditio* (δημοσίας πωλήσεως τῆς περιουσίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πιστωτῶν), δὲν ἐνείχοντο πέραν τοῦ ποσοῦ αὐτῆς¹¹.

§ 623. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν κληρονόμων, τῶν μὴ ὑπεξουσίων, οἵτινες ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς *necessarii* καλοῦνται *extranei* (ἐξωτικοί), ἐνίοτε δὲ καὶ *voluntarii* (ἐκούσιοι)¹, ἀπαιτεῖται πρὸς κτῆσιν τῆς κληρονομίας δῆλωσις ἀποδοχῆς (ὑπεισσελεύσεως, *aditio hereditatis*)², ἥτις δύναται νὰ γείνη ἢ ρητῶς, ἢ σιωπηρῶς ἥτοι διὰ πράξεων ἐμμέσως ἀποδεικνυσῶν τὴν πρόθεσιν τοῦ γενέσθαι κληρονόμον (*pro herede gestio*), δι' ἀναμίζεως εἰς τὴν κληρονομίαν (π. χ. διὰ μισθώσεως, εἰσπράξεως κτλ.³), περὶ ἧς ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐρμηνευτικοὶ κανόνες. Ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ ὅμως ὑπῆρχε πανηγυρικός τρόπος ἀποδοχῆς, ἐπιβαλλόμενος ἐν τῇ διαθήκῃ διὰ τῆς καλουμένης *cretio*⁴ (*cum cretione instituere*), δι' ἧς ὠρίζετο χρόνος, οὗ ἐντὸς ὧφειλεν ὁ κληρονόμος νὰ δηλώσῃ ἐπισήμως τὴν ἀποδοχὴν, ἡδύνατο δὲ νὰ καθορισθῇ ὑπὸ τοῦ διαθέτου καὶ ἴδιος τρόπος ταύτης π. χ. ἐνώπιον μαρτύρων⁵. Ὁ χρόνος οὗτος ἦν συνήθως ἐξ 100 ἡμερῶν· ἐὰν δ' ὁ διαθέτης ἔτασεν αὐτὸν *σύνθετος* (*tempus utile*), ἥτοι ὠρίζεν, ὅτι δέον νὰ ὑπολογισθῶσιν ἐν τῇ προθεσμίᾳ μόνον αἱ ἡμέραι καθ' ἃς ὁ κληρονόμος δὲν ἐκωλύετο εἴτε ἐξ ἀδυναμίας, εἴτε ἐξ ἀγνοίας (*quibus [diebus] scieris, poterisque*) νὰ ἐνεργήσῃ⁶, ἡ *cretio* ἐκαλεῖτο *vulgaris*,

8] *Id.* ἀνωτ. § 602. — 9] L. 12 pr. D. 41. 1. 1. 30 § 10 D. 40. 5, Κρασσὸς Κληρ. § 290.—10] Ἀρθρ. 73.—11] Gai. II. 153-155, Ulp. XXII. 24, § 1 J. 2. 19.

§ 623. 1] § 3 J. 2. 19, 1. 6 § 1 D. 29. 5, 1. 18 pr. 1. 48 § 2 D. 28. 6. — 2] Gai. II. 35, 1. 22 D. 4. 4, B. (40. 4) 22, 1. 69 D. 29. 2.—3] § 7 J. 2. 19.—4] Ἐκ τοῦ *cernere*, κρίνειν, χωρίζειν. ἄρα σημαίνει κυρίως τὴν ἔρευναν καὶ διάκρισιν τοῦ κληρονόμου.—5] Gai. II. 167, Ulp. XXII. 25. 26, Varro L. L. VI. 81. — 6] Ulp. XXII. 31. 32.

ἄλλως continua ἢ certorum dierum⁷. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς προθεσμίας ταύτης ἐν ἀπραξίᾳ ὁ κληρονόμος ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ ἀποδεξάμενος τὴν κληρονομίαν· ἔάν ὅμως παρέλπει μὲν τὸν ἐντὸς τῆς προθεσμίας ἐπίσημον τῆς ἀποδοχῆς κατὰ τὴν *cretio* τρόπον, οὐχ ἤττον ἐνέργει ὡς κληρονόμος (*pro herede gestio*), τότε ἐάν μὲν ὁ διαθέτης πρὸς τὴν *cretio* διέτασσε καὶ τὴν ἀποκλήρωσιν μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς προθεσμίας, ὅτε ἡ *cretio* ἦν *perfecta* (τελεία), ἡ ἀνάμιξις δὲν καθίστη αὐτὸν κληρονόμον, ἀλλ' ἐάν δὲν ὑπῆρχεν ἀποκλήρωσις (*cretio imperfecta*, ἀτελής⁸), ἐγένετο διὰ τῆς ἀναμίξεως ταύτης κληρονόμος, μέχρις οὗ ὁ *M. Aurelius* ἐθέσπισεν, ὅτι καὶ ὑπαρχούσης τῆς ἀποκληρώσεως ἀρκεῖ ἡ ἐμπρόθεσμος *pro herede gestio*⁹. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου κατηργήθη ἡ *cretio*, πᾶσα δὲ προθεσμία τοῦ διαθέτου οὐδόλως συνεπήγετο τὴν ἀνάγκην ἐπισήμου δηλώσεως¹⁰. Μὴ ὑπαρχούσης ὅμως προθεσμίας καὶ ἀναβάλλοντος τυχὸν τοῦ καλουμένου εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν δήλωσιν αὐτοῦ, ἐχορηγεῖτο παλαιόθεν τὸ δικαίωμα τοῖς ἐνδιαφερομένοις π. γ. πιστωταῖς κτλ. (ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ καλουμένῳ) νὰ αἰτῶνται (δι' *interrogatio in jure*) παρὰ τοῦ δικαστικοῦ ἄρχοντος τὸν προσδιορισμὸν προθεσμίας πρὸς διάσκεψιν (*tempus ad deliberandum*), συνισταμένης συνήθως ἐξ 100 ἡμερῶν καὶ δυναμένης νὰ παραταθῇ. Ἡ δ' αὐθαίρετος κατὰληψις κληρονομικῶν πραγμάτων διαρκούσης τῆς προθεσμίας ταύτης ἀποτελεῖ ἀδίκημα, *crimen expilatae hereditatis* (ἐγκλημα συνληθείσης κληρονομίας)¹¹. Ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξεν, ὅτι ὁ κληρονόμος ἡδύνατο νὰ λάβῃ προθεσμίαν διασκέψεως παρὰ μὲν τοῦ δικαστοῦ θρηνον, παρὰ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐνιαυσίαν, ἀλλὰ μόνον ἐφάπαξ¹². ἡ ἀκριβὴς ἐννοια ὅμως τῆς διατάξεως ταύτης, ὡς καὶ τὰ σήμερον κατὰ τὴν Πολ. Δικονομίαν ἐσχύοντα φιλονεικούνται, μεγάλως¹³.

§ 624. Πρὸς τὴν διασκέψει ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγε καὶ ἕτερον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν ζημιῶν ἐκ τῆς κτήσεως, τὴν ἀπογραφήν (*inventarium*, κατὰ τοὺς νεωτ. *beneficium inventarii*), ἐν ᾧ πρὸ αὐτοῦ ἥδη ὁ Γορδιανὸς εἶχεν ὀρίσει μόνον ὑπὲρ τῶν στρατιωτῶν, ὅτι

7] *Gai.* II. 446, 465, 470, 473, *Ulp.* XXII. 27, 31, 32, *Kex. ad Al.* XIII. 46.—8] *Gai.* II. 474-478, *Ulp.* XXII. 33, 34.—9] *Ulp.* XXII. 34.—10] *L.* 17 C. 6. 30, § 7 J. 2. 49.—11] *Gai.* II. 467, I. 9 C. 6. 30, I. 6 pr. D. 41. 1, I. 2. 3 D. 47. 19, B. (60, 29) 2. 3.—12] *L.* 49 C. 6. 30.—13] Ἰδε Παπαρρηγ. *Κληρ.* § 261, Κρασσά *Κληρον.* § 316, 318, Καλλιγὰ Ε' § 363.

ἐν γένει δὲν εὐθύνονται πέραν τοῦ ποσοῦ τῆς κληρονομίας, ὅπερ διετηρήθη καὶ παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀπογραφῆς ἐστὶν ἐπίσης, ὅτι ὁ κληρονόμος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δι' αὐτὴν δαπανῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων, π. χ. τῶν τῆς κηδείας τοῦ θανόντος, δὲν εὐθύνεται ἐν γένει διὰ τὰ βάρη τῆς κληρονομίας πέραν τοῦ ποσοῦ αὐτῆς, ὑποχρεοῦται ὅμως νὰ χορηγήσῃ ἀσφάλειαν τοῖς πιστωταῖς περὶ τῆς ἐκ τῆς κληρονομίας δυνατῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν. Συνίστατο δ' ἡ ἀπογραφὴ ἐν τῇ ἐνώπιον μνήμονος καὶ δύο μαρτύρων καταγραφῇ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν κληρονομίαν πραγμάτων καὶ ἔδει νὰ ἀρξῇται ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς ἐπαγωγῆς, ἐπὶ δὲ τῶν *necessarii* ἀπὸ τῆς κτήσεως, καὶ νὰ περατωθῇ ἐντὸς τῶν 60 ἀκολουθῶν, ἡ προθεσμία δ' αὕτη ἠδύνατο νὰ παραταθῇ λόγῳ ἀποστάσεως μέχρι ἐνὸς ἔτους. Ἐν περιπτώσει δὲ ἀποκρύψεως πραγμάτων ὁ κληρονόμος ἐνείχετο εἰς τὸ διπλάσιον. Μετὰ τὴν ἀπογραφὴν ἡ κληρονομία θεωρεῖται ὡς ἰδίον τι πρᾶγμα, ἀνεξάρτητον τῆς περιουσίας τοῦ κληρονόμου, δὲν ἐπέρχεται δηλ. σύγχυσις, περὶ ἧς κατωτέρω¹, οὗτος δὲ δικαιούται νὰ *φαλκιδεύσῃ*² τὰ κληροδοτήματα, ὀφείλων ὅμως νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς πιστωτὰς τῆς κληρονομίας ἐκ τοῦ προϊόντος αὐτῆς καὶ ἀναλόγως τῆς προσελεύσεως αὐτῶν, καὶ ἐν γένει κέκτηται μόνον τὴν διαχείρισιν τῆς κληρονομίας ταύτης, χωρὶς ἀφ' ἑτέρου ν' ἀποβάλλῃ τὴν ιδιότητα τοῦ κληρονόμου, ἐφ' ὅσον ἐξ αὐτῆς δὲν πρόκειται νὰ βαρυνθῇ πέραν τοῦ ποσοῦ τῆς κληρονομίας³. Ἐὰν ὅμως ἔχῃ λάβει προθεσμίαν διασχέψεως, οὐδὲν ἄλλο ὠφελεῖται ἐκ τῆς ἀπογραφῆς ἢ ὅτι *φαλκιδεύει* τὰ κληροδοτήματα. Αἱ συνέπειαι καὶ ὁ τύπος τῆς ἀπογραφῆς σήμερον ρυθμίζονται ὑπὸ τῆς Πολ. Δικονομίας⁴.

§ 625. Ἐνίοτε ἡ ὀριστικὴ κτῆσις ἀναστέλλεται ἐνεκα λόγων μὴ δυναμένων ν' ἀρῶσι παραχρῆμα, π. χ. ἐπὶ ἀναβλητικῆς αἰρέσεως κτλ.¹ ἐν τοῖς τοιοῦτοις λόγοις δὲ διακρίνονται αἱ ἐξῆς περιπτώσεις :

α') Ἐὰν ὁ κληρονόμος κυφορῇται εἰσέτι, ἀντ' αὐτοῦ δύναται ἡ μήτηρ αὐτοῦ νὰ αἰτησῇται τὴν προσωρινὴν διακατοχὴν τῆς κληρονομίας καὶ τὴν διαχείρισιν αὐτῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ἐξ αὐτῆς τὰ πρὸς δια-

§ 624. 1] Ἴδε κατωτ. § 627 καὶ ἀνωτ. § 521. — 2] Ἴδε κατωτ. § 639. — 3] L. 22 C. 6. 30 καὶ κατ. § 639. — 4] Τὰ λοιπὰ ἴδ' ἐν Παπαρηγ. Κληρ. § 316. 321. Κρασσά Κληρ. § 347-321.

§ 625. 1] L. 5 pr. 1. 6. 10. 42 i. f. D. 37. 41.

τροφήν αὐτῆς ἀναγκαιοῦντα, πλὴν ἐὰν ὁ κυοφορούμενος ᾖ ἐξωτικός, ὅτε ἡ διακατοχὴ χορηγεῖται μόνον, ἐὰν ἡ μήτηρ ᾖ ἄπορος. Δύναται ὅμως, καὶ τοῦτο ἐγένετο συνήθως, νὰ διορισθῇ τῇ αἰτήσῃ τῆς γυναικὸς καὶ κηδεμὼν τῆς κληρονομίας, χάριν τῆς διαχειρίσεως αὐτῆς καὶ τῆς μερίμνης περὶ τοῦ ἐν κυοφορίᾳ κληρονόμου². Ἡ διακατοχὴ αὕτη, γνωστὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος, οὗ σύγχρονος ἦτο ὁ νομοδιδάσκαλος Σέρβιος, ὁ εἰσαγαγὼν αὐτήν³, καλεῖται *missio ventris nomine* (ἀποστολὴ εἰς διακατοχὴν περὶ γαστρὸς)⁴ καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ τοκετοῦ, ὅτε ἐπέρχεται ἡ κτῆσις ὀριστική, ἢ, ἐν περιπτώσει γεννήσεως νεκροῦ τέκνου ἢ ἐκτρώσεως, ἀπώλεια τῆς κληρονομίας⁵. Σήμερον ἐπὶ ἀποβιώσεως ἀνδρὸς καταλιπόντος σύζυγον ἔγκυον, ἄνευ ἄλλων ἀχειραφέντων ἀνηλίκων τέκνων, διορίζεται ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου ἐμβρυότοκος, προηγουμένης γνωμοδοτήσεως τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου⁶. καὶ δὲν καθορίζονται μὲν ἐν τῷ νόμῳ τὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνιστάμενα εἰς πᾶν μέτρον τείνον ἐπὶ τὴν συντήρησιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς περιουσίας καὶ τὴν ἀποσώβησιν πάσης ὑποβόλης τέκνου ἢ καταστροφῆς τοῦ ἐμβρύου.

β') Ἡ αὕτη βοήθεια ἐχορηγήθη τῷ ἀνῆλῳ κατιόντι τοῦ θανόντος, μετὰ προσήκουσαν ἐρευναν περὶ τῆς ιδιότητος αὐτοῦ, ἐὰν ἀμφισβητῇται ἡ γνησιότης αὐτοῦ· ἡ δὲ περίπτωσις αὕτη καλεῖται *bon. possessio ex edicto Carboniano* (διαδοχὴ ἐκ τοῦ Καρβωριανέϊνου παραγγέλλματος), ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσαγαγόντος αὐτήν πραιτωροῦ⁷. Διαρκεῖ δὲ μέχρι τῆς ἐφηβότητος αὐτοῦ, ὅτε διεξάγεται ἡ περὶ γνησιότητος δίκη, ἐν τῷ μεταξύ δ' ὁ ἀνήλως λαμβάνει διατροφήν, ἐὰν παράσχη ἐγγύησιν τῷ ἀμφισβητοῦντι τὴν γνησιότητα, ἄλλως μόνον ἐὰν ᾖ ἄπορος⁸.

γ') Ὅντος φρενοβλαβοῦς καὶ αὐτεξουσίου τοῦ κληρονόμου, χορηγεῖται τῷ κηδεμόνι αὐτοῦ ἡ προσωρινὴ διακατοχὴ τῆς κληρονομίας (*bonorum possessio furiosi*, διακατοχὴ μαινομένου), ἐκδιδομένου εἰδικοῦ decretum ἐπὶ τούτῳ καὶ διαρκεῖ μέχρι τῆς ἀνανήψεως, ὅτε ὁ ταιούτος κληρονόμος δηλοῖ ἐν δέχεται ἢ ἀποποιᾶται τὴν κληρονομίαν, ἢ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐν τῇ παθῇσιν, ὅτε ἀνατρέπεται⁹. Παρὰ

2] L. 1 § 2, 17, 26. I. 6 D. 37. ³— 3] L. 1 § 24 D. 39. 7 — 4] Titzl. Πανδ. de ventre in possessionem mittendo 37. 9. Titzl. Bas. 40. 4.— 5] L. 1 § 27 D. 39. 7.— 6] Ἀρθρ. 42 Νόμου περὶ ἀνηλίκων κτλ.— 7] Titzl. Πανδ. de Carboniano edicto 37. 40.— 8] L. 5 § 3. I. 6 § 5, D. 37. 40.— 9] L. 1. D. 37. 3.

τοῖς ἀρχαίοις δὲ ἐφιλονεικεῖτο, ἐὰν ὁ κηδεμὼν ἡδύνατο νὰ παραιτηθῇ τὴν διακατοχὴν, ἅτε οὖσαν decretalis, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς λύων τὴν φιλονεικίαν, ὥρισεν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται μὲν παραιτήσεις, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπαιτεῖται ἡ ἐκδοσις decretum ¹⁰. Σήμερον ἐπὶ παραφροσύνης τοῦ κληρονόμου ἐπέρχεται ὀριστικὴ κτῆσις ἢ ἀπώλεια τῆς κληρονομίας, ὡς ἐπὶ τῶν ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἀνηλίκων.

Τελευταῖον ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ διάταξις τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ὁ ἐγκατάστατος ἐν διαθήκῃ, μὴ φερούση ἐξωτερικὰ ἐλαττώματα, δύναται νὰ ζητήσῃ τὴν προσωρινὴν διακατοχὴν (missio in possessionem ex edicto divi Hadriani) ἐντὸς ἔτους καταβάλλων τὸ $\frac{1}{20}$ (vicessima) εἰς τὸ Δημόσιον καὶ ἣν παρέλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῷ Κώδικι μετὰ τινων τροποποιήσεων ¹¹.

§ 626. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρχεν ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ καὶ ἄλλος τρόπος ὀριστικῆς κτήσεως τῆς ιδιότητος τοῦ κληρονόμου, ἄνευ οἰασδῆποτε ἐπαγωγῆς καὶ ἄνευ προϋπαρχούσης σχέσεως τοῦ κτωμένου πρὸς τὴν κληρονομίαν, ἡ usucapio pro herede (κληρονομικὴ χρησικτησία), ἥς δυνάμει ἡδύνατο πᾶς τις νὰ καταλάβῃ, πρὸ τῆς ὑπεισσελεύσεως τοῦ κληρονόμου, τὴν κληρονομίαν καὶ διὰ τῆς παρελεύσεως μόνον ἐνὸς ἔτους, ἄνευ ἄλλου προσόντος, νὰ καταστῇ κληρονόμος, διότι ἐθεωρεῖτο χρησιδικοποιούμενη ἡ κληρονομία ὡς τοιαύτη καὶ ἡ κληρονομικὴ ιδιότης, καὶ οὐχὶ μόνον τὰ κληρονομικὰ πράγματα ¹. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὴν usucapio pro herede χάριν τῶν πιστωτῶν καὶ τῶν pontifices, ὅπως κτήσωνται ὀφειλέτην, οἱ μὲν πιστωταὶ διὰ τὰς ἀπαιτήσεις, οἱ δὲ pontifices διὰ τὰ sacra, διό δὲν ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἐὰν ὑπῆρχε heres necessarius, διότι οὗτος ἐκτὰ αὐτοδικαίως τὴν κληρονομίαν ². Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρόν, ἐπὶ Σενέκα δ' ἤδη ἐφιλονεικεῖτο ³, κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς γ' περιόδου ὀριστικῶς ἤδη ἐκράτησεν ἡ ἀρχή, ὅτι δὲν θεωρεῖται ἡ κληρονομία ὡς τοιαύτη ἀντικείμενον τῆς χρησικτησίας ταύτης καὶ ἐπομένως δὲν κτᾶται ὁ χρησιδικοποιῶν τὴν ιδιότητα τοῦ κληρονόμου, ἀλλὰ μόνον τὴν κυριότητα τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων ⁴, ἀλλ' ὑπὸ τοῦς αὐτοὺς καὶ πρότερον ὅρους, ἥτοι διὰ μό-

B. (40. 2). — 10] L. 1 § 5. 7 D. 38. 9, 1. 11 D. 26. 8, 1. 7 § 3 C. 5. 70. — 11] Paul. Sent. III. 5 § 14-18, 1. 3 C. 6. 33, Κρασσά Κληρ. § 373.

§ 626. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 588, Gai. II. 54, Kuz. ad Att. I. 5. — 2] Gai. II. 58. III. 201. — 3] Sen. de ben. VI. 5. — 4] Gai. II. 52-56, Plin. ep. V. 1

νης τῆς ἐπὶ τούτῳ καταλήψεως, ἄνευ ἀνάγκης καλῆς πίστεως καὶ ἄνευ διακρίσεως κινητῶν καὶ ἀκινήτων κλπ. καὶ οὐ μόνον ἀπέναντι τρίτων, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι καὶ αὐτοῦ τοῦ κληρονόμου. Ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως ὅμως τοῦ θεσμοῦ τῆς bon. possessio ἢ usucapio αὕτη ἦν ἀνίσχυρος ἀπέναντι τοῦ interdictum quorum bonorum, ἐπὶ δ' Ἀδριανοῦ ἐθεσπίσθη, ὅτι ὁ ὑπείσελθὼν κληρονόμος δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὰ οὕτως χρησιδεσποθέντα πράγματα⁵. Ἐν τῷ ἰούστιν. δικαίῳ ὁ θεσμὸς οὗτος ἀπώλεσε πᾶσαν ἰδιόζουσαν σημασίαν, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ χρησικτησία διὰ τίτλου pro herede, εἰς τοὺς κοινούς ὑπαγομένη κανόνας, ὡς ἄκεις ἐφαρμόζεται⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΣ. ΑΠΩΛΕΙΑ

§ 627. Καθολικὴ διαδοχή.—§ 628. Beneficium separationis.—

§ 629. Σχέδις τῶν συγκληρονόμων πρὸς ἀλλήλους. — § 630.

Transmissiones. — § 631. Προδαύξησις. — § 632. Προστασία

τῆς κληρονομίας.—§ 633. Ἀπώλεια τῆς κληρονομίας.

§ 627. Τὸ κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῆς κτήσεως ἐστὶν ἡ καθολικὴ διαδοχή, ἥς ἕνεκα ὁ κληρονόμος ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν ταυτίζεται νομικῶς πρὸς τὸν θανόντα¹. Ἐπομένως πρῶτον κτᾶται ἅπαντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, πλὴν τῶν αὐστηρῶς προσωπικῶν καὶ τῆς νομῆς². Ἐφ' ὅσον δ' ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τοῦ heres καὶ τοῦ bon. possessor, ἐπῆρχετο μὲν τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα καὶ ὡς πρὸς τοῦτον, ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τοῦ πλάσματος ὥσεὶ ἦν κληρονόμος (si heres esset), ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων μετέβαινε μόνον ἡ κυριότης in bonis³, ἐν ᾧ ὁ heres ἐκτᾶτο τὸ dominium ex jure Quiritium ἐπ' αὐτῶν. Δεύτερον δ' ὁ κληρονόμος ὡς καθολικὸς διάδοχος ὑπαβάλλεται καὶ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ κληρονομικθέντος, ὀφείλων καὶ ἐξ ἰδίων νὰ ἱκανο-

5] Gai. II. 57, 1. 2 C. 7. 29.—6] Ἰδ' ἄνωτ. § 336.

§ 627. 1] Πρὸς ἄνωτ. § 584.—2] Varo de re r. II. 10, l. 8 pr. D. 29. 2, l. 23 pr., l. 30 § 5 D. 41. 2. —3] Gai. III. 32. 80. 81. IV. 34, Ulp. XXVIII.

ποιήσῃ αὐτάς, πλὴν ἐὰν ᾗ ἐξ ἀπογραφῆς⁴. Ἔνεκα δὲ τῆς ἐπὶ ἐλλείψεως ἀπογραφῆς ταυτίσεως τῶν δύο περιουσιῶν, τῆς τοῦ κληρονομουμένου καὶ τῆς τοῦ κληρονόμου, ἐπέρχεται σύγχυσις (confusio), ἀποσβευνύουσα πᾶσαν νομικὴν σχέσιν μεταξὺ αὐτῶν⁵, τέλος δὲ παράγεται καὶ ὑποχρέωσις τοῦ κληρονόμου πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ διαθέτου ἐπιβληθεισῶν αὐτῷ ὑποχρεώσεων, ἀποτελοῦσα οἷοναί σύμβασιν μετὰ τῶν ὑπὲρ ὧν αὐταὶ⁶.

§ 628. Ἡ ἐπερχομένη σύγχυσις δυνατόν ὁμῶς νὰ βλάπτῃ πλὴν τοῦ κληρονόμου (ὅστις δύναται, ὡς προεῖρηται, ν' ἀποσβεῖ τὴν βλάβην ταύτην διὰ τῆς ἀπογραφῆς¹) καὶ τοὺς πιστωτὰς τῆς κληρονομίας καὶ τοὺς κληροδόχους ἔνεκα τῶν ἀτομικῶν χρεῶν τοῦ κληρονόμου, οὗ οἱ πιστωταὶ δύνανται ἔνεκα τῆς συγχύσεως νὰ στραφῶσι καὶ κατὰ τῆς κληρον. περιουσίας. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοῦ κινδύνου τούτου τῶν πιστωτῶν τῆς κληρονομίας καὶ τῶν κληροδόχων ἀπενεμήθη αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ πραιτώρος τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσωσι παρὰ τοῦ δικαστηρίου τὸν χωρισμὸν τῆς περιουσίας (separatio bonorum), δι' οὗ χωριζομένη ἡ κληρονομία ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ κληρονόμου χρησιμεύει ἀποκλειστικῶς πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πιστωτῶν καὶ κληροδόχων αὐτῆς, μόνον δὲ τὸ τυχὸν περίσσευμα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀτομικῶν πιστωτῶν τοῦ κληρονόμου². Ἀπόλλυται δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐὰν οἱ πιστωταὶ καὶ οἱ κληροδόχοι ἀνεγνώρισαν τὸν κληρονόμον ὡς ἄμεσον ὀφειλέτην, π. χ. δι' ἀνανεώσεως, ἐὰν τὰ κληρονομικὰ πράγματα ἐπωλήθησαν παρὰ τοῦ κληρονόμου καλῇ τῇ πίστει, ἐὰν ὁ χωρισμὸς κατέστη φυσικῶς ἀδύνατος καὶ τέλος διὰ τῆς παρελεύσεως ὥστεας ἀπὸ τῆς ἐπίσελεύσεως³.

§ 629. Ὑπαρχόντων πολλῶν συγκληρονόμων παράγεται μετὰ αὐτῶν κοινοπραξία (communio), ἀναλόγως τῆς κληρονομικῆς ἐκάστου μοίρας, ἐφ' ὅλοκλήρου τῆς κληρονομίας ὡς ὁμάδου, καὶ ἕκαστος κληρονόμος ἐνέχεται ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν κοινῶν πραγμάτων διὰ diligentiam quam suis¹. Ἐξαιροῦνται δὲ τῆς κοινοπραξίας ταύτης μόνον αἱ ἀπαι-

τίαι τῆς ἐκείνου ἐν τῇ ἐκείνου (ἐκείνου) κληρονομίας.

12. — 4] L. 24. 119 D. 50. 16. 1. 59. 62 D. 50. 17. 1. 37 D. 29. 2. "Id' ἀνωτ. § 624. — 5] L. 2 § 48 D. 18. 4. 1. 116 § 4 D. de leg. 1. 30. ἀνωτ. § 521. — 6] § 5 J. 3. 27. "Id' ἀνωτ. § 489.

§ 628. 1] "Id' ἀνωτ. § 521, 624 καὶ 1. 22 § 9 C. 6. 30. — 2] L. 4 § 1. 2. 10. 12. 14. 1. 4. 6 pr. D. 42. 6. B. (9. 7) 38. — 3] L. 4 § 10-15, 1. 2 D. 42. 6.

§ 629. 1] L. 4 pr. 1. 51 § 1. 1. 54. 57 D. 10. 2, 1. 31 D. 17. 2. Ἡ com-

τήσεις καὶ αἰδοφιλαι (nomina), αὐτοδικαίως διανεμόμεναι κατὰ διάταξιν αὐτῆς 12δέλτου². Ἡ κοινοπραξία αὕτη δύναται νὰ διαλυθῇ εἴτε ἐκουσία διὰ συμφωνίας, εἴτε ἀκουσία, ἥτοι δικαστικῶς, ὑπερ παρ' ἡμῶν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον ἐπὶ νομικῆς ἀνικανότητος ἐνὸς τῶν συγκληρονόμων ἢ ἀπουσίας αὐτοῦ ἄνευ προσηκούσης ἀντιπροσωπείας³. Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς δικαστικῆς διανομῆς ἐχορηγεῖτο εἰδικὴ ἀγωγὴ, ἡ actio familiaris erciscundae ἢ herciscundae (ἀγωγὴ περὶ μερίσεως ὁμοφυλίας⁴, ἀγωγὴ περὶ διανομῆς κλήρου), καταγομένη ἐκ τῆς 12δέλτου καὶ καλουμένη οὕτως ἐνεκα τοῦ τυπικοῦ τρόπου τῆς διανομῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ (erectum citumque iri), μνημονευομένου ἐν τῇ 12δέλτῳ, πλὴν μὴ ὄντος ἀκριβῶς γνωστοῦ. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως⁵. Ἔστι δ' ἡ ἀγωγὴ αὕτη παρεμφερῆς τῇ actio communi dividundo⁶ καὶ σκοπεῖ τὴν διανομὴν τῆς κληρονομίας. Ἐξαιροῦνται δ' αὐτῆς, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων nomina καὶ τὰ ἄλλως διανεμηθέντα πράγματα, ὡς καὶ τὰ φύσει ἢ προορισμῷ (π. χ. ἐγγραφα) ἀδιαιρέτα, ἔτι δὲ τὰ ἐξ ἀθεμίτου πηγῆς προσερχόμενα ἢ τὰ ἀπηγορευμένα, οἷον δηλητήρια κτλ.⁷. Ἐνάγων δύναται νὰ ᾖ πᾶς κληρονόμος, ἐναγόμενος δὲ μόνον ὁ ἀναγνωρίζων τὴν κοινοπραξίαν⁸. Ὁ δὲ δικαστὴς παρὰ Ῥωμαίοις ὤφειλε νὰ ἐνεργήσῃ ὡς καὶ ἐπὶ τῆς actio communi dividundo, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὴν οὐσιαστικῶς δικαίαν διανομὴν· χάριν δὲ ταύτης ἠδύνατο νὰ προβῇ καὶ εἰς ἐκχώρσιν τῶν ἄλλως αὐτοδικαίως διανεμομένων ἀπαιτήσεων. Ἀλλὰ ταῦτα ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς act. com. dividundo μετεβλήθησαν σήμερον διὰ τῆς Πολ. Δικονομίας⁹. Κινεῖται δ' ἅπαξ μόνον, ὡς πρὸς δὲ τὰ τυχὸν ἀπομείναντα ἀδιανέμητα ἀρμόζει μόνον ἡ actio communi dividundo¹⁰.

§ 630. Ἐν τῶν φυσικωτάτων ἀποτελεσμάτων τῆς κτήσεως εἶναι

munio αὕτη χαρακτηρίζεται καὶ ὡς consortium ὡς καὶ οἱ συγκληρονόμοι consortes (Gell. N. A. I. 9. 12, L. 34 § 4 D. 27, 4), ἐνεκα τῆς ταυτότητος τῆς sors patrimonium) κατὰ Varro L. VI. 7. 75, ἴδε καὶ Paul. Diac. 296. 7. — 2] L. 4 pr. 1. 25 § 1. 9. 13 D. 10. 2, 1. 6 C. 3. 36.—3] Π. χ. 1. 57 D. 10. 2, 17 C. 3. 36, ἀρθ. 1088 Πολ. Δικον.—4] Τίτλ. Πανθ. familiae erciscundae 10. 2. B. (42. 3). — 5] Paul. ex Festo v. erectum citumque, Gell. N. A. I. 9, Donat. ap. Serv. ad. Aen. VII. 642, Kiz. de orat. I. 56. — 6] Ἰδ' ἀνωτ. § 326.—7] L. 4 § 1-3, 1. 5. 6, 1. 25 § 9. 10, 1. 44 pr. D. 10. 2, 1. 1 C. 3. 36.—8] L. 4 D. 10. 2.—9] L. 3. 4 § 1 D. 10. 2. Ἀρθ. 1089 ἐπ. Πολ. Δικον.—10] Paul. Sent. I. 18 § 1, 1. 20 § 4 D. 10. 2.

καὶ ἡ μεταβασίς τῆς κληρονομίας εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ κληρονόμου, ἐν περιπτώσει θανάτου αὐτοῦ· ἡ ἀπλῶς ὅμως ἐπαχθεῖσα καὶ μὴ πο-
κτηθεῖσα δὲν μεταβαίνει, διότι ἡ ἐπαγωγὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι κλη-
ρονομητή¹. Ἀλλὰ τοῦ κανόνος τούτου ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς
καὶ ἡ ἀπλῶς ἐπαχθεῖσα κληρονομία εἶναι κληρονομητή, αἱ δ' ἐξαιρέσεις
αὗται, καλούμεναι ὑπὸ τῶν νεωτέρων transmissiones (μεταβιβά-
σεις, παραπομπαί) κατὰ τὸ transmittere (παραπέμπειν) τῶν πη-
γῶν² (ὅπερ ὅμως ἔχει καὶ ἄλλας σημασίας πλὴν τῆς τεχνικῆς ταύτης³),
εἰσὶν αἱ ἑξῆς : α') Ἡ transmissio ex capite in integrum resti-
tutionis (λόγω εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως), ἐφαρμοζομένη ὅταν
ἀποκωλυθῇ τις τῆς κτήσεως ἐκ λόγου, χορηγοῦντος δικαίωμα ἀποκα-
ταστάσεως εἰς ἀκέραιον καὶ ἀποθάνῃ πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ δικαίωματος
τούτου, ὅτε μεταβιβάζει αὐτὸ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ, καὶ οὕτως, ἐὰν
ἐπιτύχῃ ἡ ἀποκατάστασις, μεταβιβάζεται αὐτοῖς καὶ ἡ μὴ κτηθεῖσα
παρ' αὐτοῦ κληρονομία⁴. β') Ἡ transmissio τοῦ Sctum Silania-
num, ἥτις δύνатаι νὰ ὑπαχθῇ καὶ ὑπὸ τὴν προηγούμενην, ἀργεῖ δὲ
σήμερον. Κατὰ τὸ Sctum τοῦτο (763 ἀ. κτ. Π.), ἐν περιπτώσει
βιαίου θανάτου τοῦ διαθέτου ἀπηγορεύετο οὐ μόνον τῷ κληρονόμῳ ἡ
ἐπεισέλευσις, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῆς κληρονομίας ὑπὲρ τοῦ Δημο-
σίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ δημοσίευσσις τῆς διαθήκης, πρὶν ἢ οἱ εὐρεθέν-
τες ἐν τοῖς πέριξ τοῦ τόπου τοῦ θανάτου δοῦλοι ὑπεβάλλοντο βασά-
νοις χάριν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ φονέως. Ἐὰν ἐπομένως ὁ κληρονόμος
ἀπέθνησκεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, μεταβιβάζε τὴν ἐπαγωγὴν τοῖς κλη-
ρονόμοις αὐτοῦ⁵. γ') Ἡ transmissio ex capite infantiae, δηλ. ἐὰν
ὁ κληρονόμος ᾗναι infans καὶ ἀποθάνῃ ἐν τῇ infantia πρὶν ἢ πατρι-
κὸς ἀνιὼν κτήσῃται τὴν κληρονομίαν, αὕτη περιέρχεται εἰς τὸν ἀνιόντα
τούτον ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως πατρικῆς ἐξουσίας⁶. ἐὰν δὲ τὸ τέκνον
ᾗ ὑπεξούσιον, δύνатаι, καὶ ἐὰν πηρέσθῃ ἡ infantia, ἀποβιώσαντος αὐ-
τοῦ πρὸ τῆς κτήσεως ἡ ἀποποιουμένου τὴν ἐπαχθεῖσαν κληρονομίαν,
νὰ ἀποδεχθῇ ταύτην ὁ ἐξουσιαστής⁷. ἡ δὲ περίπτωσις αὕτη καλεῖται
κατὰ τοὺς νεωτ. transm. ex jure patrio· διαφέρει ὅμως αὐτῆς

§ 630. 1] L. 6 C. 6. 30. — 2] Π. γ. L. 19 C. 6. 30, B. (35. 14) 107. — 3] Περὶ πάσης μεταβιβάσεως· πρὸλ. l. un. § 5 C. 6. 34, l. 7 C. 6. 30, Ulp. XXVI. 5, l. 8 § 9 D. 5. 2. — 4] L. 30 pr., l. 86 D. 29. 2. — 5] L. 3 § 20-32, l. 4 D. 29. 5, Paul. III. 5 § 1. 2. 40. — 6] L. 48 § 1. 3 C. 6. 30. — 7] L. 30 D. 29.

ἡ περίπτωσης καθ' ἣν ὁ κληρονόμος ἐστὶν ὑπεζούσιος αὐτοῦ τοῦ διαθέτου, διότι τότε καταλαμβάνεται αὐτοδικαίως ὑπὸ τῆς κληρονομίας καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη transmissionis, ἵνα αὕτη μεταβῇ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ⁷. ἐν τούτοις καὶ ἡ περίπτωσης αὕτη ἐκλήθη καταχρηστικῶς ὑπὸ τῶν νεωτ. transmissio (ex capite suitatis). δ') Ἡ transmissio Theodosiana, κληθεῖσα οὕτως ὡς ὀφειλομένη εἰς διάταξιν τοῦ Θεοδοσίου Β', καὶ περιέχουσα τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν κατιόντες ὄντες ἐγκατάστατοι ἐν διαθήκῃ ἀνιόντων ἀποθάνουσι πρὸ τῆς ἀνοίξεως τῆς διαθήκης (ante apertas tabulas), ὅτε μεταβιβάζουσι, πλὴν ἐὰν ὁ διαθέτης ὥρισεν ἄλλως, τὴν ἐπαχθεῖσαν αὐτοῖς μοῖραν τοῖς (ἀλλὰ μόνον) κατιούσιν αὐτῶν⁸. Τὸ στοιχείον ante apertas tabulas ἀνεγράφη, διότι κατὰ τὴν lex Julia et P. P. ἀποθήσκοντος τοῦ μερικοῦ κληρονόμου πρὸ τῆς ἀνοίξεως τῆς διαθήκης, ἡ μερὶς αὐτοῦ μετέβαινεν εἰς τὸ Δημόσιον⁹, διετηρήθη οὐχ ἥττον ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καίπερ καταργήσαντος τὸν κανόνα τοῦτον τῆς l. Jul. et P. P., ἕως διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ ἐγκατάστατος ἀνέβαλε νὰ δηλώσῃ τὴν ἀποδοχὴν μέχρι τῆς ἀνοίξεως τῆς διαθήκης, ἵνα γνωρίσῃ ἅπαν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, καταλαμβάνετο δὲ πρὸ τούτου ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὅτε θὰ ἡδικεῖντο οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ¹⁰. Καὶ ε') ἡ transmissio Justiniana, ἡ εὐρυτάτη πασῶν, περιέχουσα οὐσιαστικῶς κατάργησιν τοῦ προμνημονευθέντος κανόνας ὑπὸ χρονικὸν μόνον περιορισμόν. Κατὰ τὴν transmissio ταύτην δηλ. οἱ κληρονόμοι τοῦ κληρονόμου δύνανται νὰ κτήσωνται τὴν ἐπαχθεῖσαν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ κτηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κληρονομίαν, ἐὰν οὗτος ἀπεβίωσε πρὸ τῆς παρελεύσεως ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς ἐπαγωγῆς, μέχρι πέρατος τοῦ ὑπολειπομένου χρόνου ἢ ἐν περιπτώσει μὴ γνώσεως ἐν ὧσιν ἔζη, ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ¹¹.

§ 631. Ἐπίσης σπουδαῖον ἀποτέλεσμα τῆς κτήσεως εἶναι ἡ προσ-
αύξησις (jus accrescendi κατὰ τοὺς νεωτ., ἐκ τοῦ accrescere τῶν
πηγῶν, ἔχοντος ὅμως καὶ εὐρυτέραν σημασίαν¹), σημαίνουσα, ὅτι ὁ κλη-

2.—7] Ἰδ' ἄνωτ. § 622. — 8] L. un. C. 6. 52. Παπαρηγ. Κληρον. § 69 ἐπ., Κρατσά Κληρον. § 309. — 9] Ulp. XLVII. 4. 2. — 10] Πρὸλ. Köppen Erbr. I. σ. 465. — 11] L. 19 C. 60. 30.

§ 631. 1] Πρὸλ. l. 35 D. 19. 2. l. 6 C. 6. 26. l. 13 § 3 D. 28. 5 καὶ Κρατσά Κληρον. § 68 σημ. 13.

ρονόμος λαμβάνει καὶ τὴν μερίδα τοῦ μὴ κλησαμένου (εἴτε ἐκουσία, εἴτε ἀκουσία π.χ. λόγῳ ἀνικανότητος) τὴν ἑαυτοῦ κληρονομικὴν μοῖραν συγκληρονόμου καὶ λαμβάνει αὐτήν, πλὴν ἐναντίας βουλήσεως τοῦ ἀρχικῶς κληρονομούμενου, εἴτε ὁλόκληρον, εἴτε κατ' ἀναλογίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ μοίρας, ἐὰν πολλοὶ ὑπάρχωσιν οἱ γενόμενοι κληρονόμοι². Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἀλλαγῶ³ ἐκτεθέντος κανόνος, καθ' ὃν πᾶς κληρονόμος θεωρεῖται καὶ ἐξ ὁλοκλήρου διάδοχος τοῦ θανόντος μόνον κατὰ ποσὸν περιοριζόμενος ὑπὸ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐκλείπόντων αἵρεται ὁ περιορισμὸς οὗτος. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ προσαύξησις τοῦτο μὲν οὐδὲν ἄλλο κυρίως εἶναι ἢ μὴ ἐλάττωσις, τοῦτο δὲ γίνεται αὐτοδικαίως καὶ κατ' ἀνάγκην καὶ οὐ μόνον ἄνευ δηλώσεως ἢ καὶ γνώσεως τοῦ κληρονόμου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ὅστις οὔτε μόνην τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μοῖραν, οὔτε μόνην τὴν ἐκ τῆς προσαυξήσεως δύναται νὰ παραιτηθῇ⁴. ἐπίσης δὲ γίνεται, δυνάμει διατάξεως τοῦ Σεβήρου, καὶ μεθ' ὧν τῶν βαρῶν τῆς προσαυξανούσης μοίρας, πλὴν τῶν κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου ἀφορώντων ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀπολειπομένου κληρονόμου⁵ (τὸ ἀντίστροφον ὅμως, ἐὰν δηλ. τὰ βάρη τῆς ἀρχικῆς μοίρας ἐκτείνωνται καὶ εἰς τὴν προσαυξήνουσαν, φιλονεικεῖται)⁶ καὶ ἀποκλείεται ἐὰν ὑπάρχῃ περίπτωσις παραπομπῆς (transmissio) ἢ ὑποκατάστασις⁷.

Ἐπὶ διαδοχῇς ὅμως ἐκ διαθήκης ἐπέρχεται συνήθως τροποποιήσις τῆς ἀναλογίας τῆς προσαυξήσεως, διότι τότε προτιμῶνται τῶν λοιπῶν συγκληρονόμων, οἱ τυχόν συνδεδεμένοι ὑπὸ τοῦ διαθέτου πρὸς τὸν ἐκλείποντα τοιαύτῳ τρόπῳ, ὥστε νὰ θεωρῶνται ὡς ἓν πρόσωπον (conjuncti re, conj. verbis, conj. re et verbis) καὶ περὶ τούτου ὑπάρχουσι διάφοροι ἐρμηνευτικοὶ κανόνες⁸. Οἱ τῆς προσαυξήσεως κανόνες μετεβλήθησαν διὰ τῆς lex Julia et P. P., ὡς πρὸς τὴν ἐκ διαθήκης διαδοχὴν, διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ caducum, καθ' ἣν ἡ προσαύξησις παρέμεινε μόνον ὑπὲρ ἀνιότων καὶ κατιόντων μέχρι τοῦ γ' βαθμοῦ⁹, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπανήγαγε τὸ ἀρχαῖον δίκαιον (jus antiquum)¹⁰.

2] L. 59 § 3, 1. 63. 66 D. 28. 5. — 3] Ἰδ. ἀνωτ. § 602. — 4] L. 59 D. 28. 5, 1. 31. 33 pr., 1. 53 § 1, 1. 76 D. 29. 2. 1. un. § 10 C. 6. 51. — 5] L. 34, 1. 53 § 1 D. 29. 2, 1. 2 D. 37. 11, 1. un. § 2 C. 6. 51. — 6] Ἰδ. Κρατσαῖ Κληρ. § 330 ε. τ. — 7] L. 2 § 8 D. 37. 11, 1. un. § 3. 4. 5. 7 C. 6. 51. — 8] Ἰδ. Κρατσαῖ Κληρ. § 334, Παπαρρηγ. Κληρ. § 299-322. Καλλιγᾶ Ε' § 426 ἐκ. — 9] Gai. II. 114. 206. 207. 284, Ulp. XVII. 2, XVIII. 1. — 10] L. 2 § 6 C. 1. 17, 1. un. § 40 C. 6. 51.

§ 632. Πλὴν τῶν ἀγωγῶν τοῦ διαθέτου κατὰ τρίτων ὑποχρέων, ἃς ἐνασκει ὁ κληρονόμος ὡς διάδοχος αὐτοῦ, χορηγεῖται αὐτῷ καὶ ἄλλη γενικὴ, χάριν τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδόσεως τῆς παρ' ἄλλου τυχόν κατεχομένης κληρονομίας, ἡ hereditatis petitio (ὑπαίτησις κληρονομίας)¹, ἥτις ἐστὶ vindicatio hereditatis, ἀνάλογος μὲν τῇ rei vindicatio, ἀλλ' ἔχουσα πρὸς ἄλλοις καὶ τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἀντικειμένον αὐτῆς εἶναι οὐχὶ ἐν ἡ πολλὰ πράγματα (res), ἀλλ' ὅμᾳς (universitas), ἥτοι ἡ κληρονομία ὡς τοιαύτη², ἐπομένως ἐν αὐτῇ περιλαμβάνονται καὶ ἀσώματα πράγματα, ἔτι καὶ χρέη τοῦ ἐναγομένου πρὸς τὸν διαθέτην (ἐὰν ὁ ἐναγόμενος ὀφειλέτης ἀντιποιῇται κληρονομικὸν δικαίωμα), ὡς καὶ πᾶσα προσθήκη (accessio), καρποί, τόκοι κτλ.³ Ἐνάγων ἐστὶ πᾶς κληρονόμος ἢ κληρονομικὸν δικαίωμα ἐξασκῶν (τὸ Δημόσιον καὶ ὁ παρὰ τοῦτου ἀγοραστής)⁴ εἴτε ἐξ ὁμοκλήρου, εἴτε μερικῶς (ὅτε καλεῖται εἰδικῶς hereditatis petitio partiaria, ὑπὸ τῶν νεωτ. κατὰ τὸ si pars hereditatis petatur τῶν πηγῶν)⁵, ἐναγόμενος δὲ μόνον ὁ κατέχων κληρονομικὰ πράγματα pro herede, ἥτοι ἀντιποιοῦμενος κληρονομικὴν ἢ ἄλλην ἀνάλογον ιδιότητα, ἢ, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς διαδικασίας τῆς formula, καὶ ὁ κατέχων pro possessore (ὡς ἄρ.ταξ'), ἥτοι ἄνευ τίτλου, ὅστις μάλιστα ἐλογίζετο praedo (ῥηστής). Ὁ δὲ κατέχων δυνάμει εἰδικοῦ τίτλου, οἷον ὡς ἀγοραστής (pro emptore) κτλ., ἐνάγεται διὰ τῆς οἰκείας εἰδικῆς ἀγωγῆς⁶.

Ἡ hereditatis petitio, ἥτις ἀποτέλεσμα ἔχει πλὴν τῆς ἀποδόσεως τῶν προειρημένων ἀντικειμένων καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐνάγοντος ὡς κληρονόμου, καίτοι ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (universitas) αὐτῆς περιλαμβάνει πᾶν τὸ ἀνήκον ὅπως δῆποτε τῇ κληρονομίᾳ, περιεβλήθη καὶ ρητῶς τὴν δύναμιν ταύτην, ὑπερβάς μάλιστα τὰ ὅρια τῆς actio in rem, διὰ τινος διατάξεως καλουμένης ἀδοκίμως Sctum Iuventianum ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ ἐκδοθείσης ἐπὶ Ἀδριανοῦ (129 μ. Χ.)⁷, δι' ἧς ὥρίσθη, ὅτι ὁ ἐναγόμενος ὀφείλει ν' ἀποδώσῃ τῷ ἐνάγοντι ἀνεξαίρετως πᾶσαν ἐκ τῆς κληρονομίας ἔρμεσον ἢ ἄμεσον ὠφέλειαν καὶ ὁ μὲν καλῆς πίστεως κάτοχος ὀφείλει ν' ἀποδώσῃ τὴν σωζομένην κατὰ

§ 632. 1] Τίτλ. Πανδ. de hereditatis petitione 5. 2. B. (42. 1). — 2] Gai. II. 20. IV. 17. 1. S D. h. t. Paul. I. 13b. V. 9. — 3] L. 13 § 45, 1. 14-16 pr. § 2. 4. h. 7. 1. 20 pr. § 1. 3. 1. 22 D h. t. — 4] L. 14 pr. D. h. t. — 5] Τίτλ. Πανδ. si pars hered. petatur 5. 4. Bas. (42. 2) 1 σχόλ. partiaria repositio πειραιῶν. — 6] L. 8. 1. 11-13 pr. D. h. t. Gai. IV. 444, 1. 4 C. 7. 34. — 7] L. (N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΤΟΥ ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

τὸν χρόνον τῆς ἀποφάσεως καὶ τὴν ἀπὸ κατάρξεως τῆς δίκης πταίσμασι αὐτοῦ ἀπολεσθεῖσαν ὠφέλειαν, ὃ δὲ κακῆς πίστεως, κρινόμενος αὐστηρότερον, καὶ τὴν μὴ σωζομένην, ἀπὸ δὲ τῆς κατάρξεως τῆς δίκης καὶ τὴν τυχαίως καταστραφεῖσαν⁸. Προσέτι, διὰ τῆς ἐκτάσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ ἀγωγή αὕτη, κατέστη ἀβλαβὴς καὶ ἡ pro herede usucapio, διότι ὁ χρησιδεσπύζων γίνεται μὲν κύριος, οὐχ ἥττον ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ χρησιδεσπύζων τὴν κληρονομίαν ἐκτὰτο ἕτερόν τι διακεκριμένον αὐτῆς πρᾶγμα⁹. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμύζονται κανόνες παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς τῆς rei vindicatio¹⁰.

Ἔτερον ἔνδικον μέσον ὑπὲρ τοῦ κληρονόμου ἐστὶ τὸ *interdictum quorum bonorum*, ὅπερ, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν¹¹, ἐνεφανίσθη σὺν τῇ *bonorum possessio*. Ἀλλ' ἀφ' ἧς αὕτη ἔλαβε χαρακτῆρα κληρονομίας ὀριστικῆς, ἐχορηγεῖτο τῷ bon. possessor καὶ ἡ hereditatis petitio ὡς possessoria, ἐὰν ἡ bon. possessio ᾖ cum re¹². Τὸ *interdictum quorum bonorum* ἐξ ἑτέρου κινεῖται κατὰ παντός κατόχου καὶ κατὰ τοῦ δόλῳ ἀπολέσαντος τὴν κατοχήν, ἐτι δὲ καὶ κατὰ τοῦ χρησιδεσπύσαντος διὰ τῆς pro herede usucapio, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ ἰουστιν. δικαίῳ καὶ τῷ σημερινῷ χρησιμότης αὐτοῦ πολλάς ὑπέχει τὰς ἀμφιβολίας¹³.

§ 633. Ἀντίθετος τῇ κτήσει τῆς κληρονομίας ἐστὶν ἡ ἀπώλεια αὐτῆς, δυναμένη νὰ ἐπέλθῃ εἴτε ἐκουσίᾳ πρὸ τῆς κτήσεως, εἴτε μετ' αὐτὴν ἐκουσίᾳ ἢ ἀκουσίᾳ. Πρὸ τῆς κτήσεως δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀπώλεια α') δι' ἀποποιήσεως ἢ παραιτήσεως (*repudiare, recusare, omittere hereditatem*)¹, ἥτις γίνεται διὰ μονομεροῦς δηλώσεως, ὥς ἡ ἀποδοχή, καὶ ἥτις προϋποτιθεῖσα ἀναγκάτως τὴν ἐπαγωγὴν, δύναται νὰ γείνη εἴτε ρητῶς (π. χ. ἐπὶ sui διὰ τοῦ *jus abstinendi*), εἴτε σιωπηρῶς, εἴτε καὶ ἄνευ τινὸς ἐνεργείας, διότι κατὰ κανόνα δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα². β') διὰ τῆς in jure cessio τῆς ἐπαχθείσης κληρονομίας, ἥτις δὲν ἐπετρέπετο ἐπὶ τῆς διαδοχῆς ἐκ διαθήκης, διότι ἐπ'

20 § 6 D. h. t. — 8] L. 22. 25 § 2. 7. 11. 1. 28. 1. 36 § 4 D. h. t. — 9] Ἰδ' ἄνωτ. § 626. (αι. II. 57. 1. 7 C. 3. 31.—10] Ἰδ' ἄνωτ. § 348, Παπαρ. Κληρ. § 417-421, Κρασσᾶ Κληρ. § 367-368. — 11] Ἰδ' ἄνωτ. § 591. — 12] Τίτλ. Πανδ. de hereditatis petitione possessoria 5. 5 καὶ ἄνωτ. § 591.—13] Gai. III. 244, V. 44, Κε. ad fam. VII 21, Κρασσᾶ Κληρ. § 373, Παπαρ. Κληρ. § 429.

§ 633. 1] L. 2 D. 4. 49. 1. 77. 95 D. 29. 2. 1. 24 § 2 D. 4. 4.—2] L. 4. 18. 95 D. 29. 2, Κρασσᾶ Κληρ. § 354.

αὐτῆς θὰ ἡλλοιοῦτο ἢ ἐκπεφρασμένη βούλησις τοῦ διαθέτου, πάντοτε δ' ἀπηγορεύετο τοῖς *necessarii*³. Ὁ τρόπος οὗτος, δι' οὗ ἀνεπληροῦτο καὶ ἡ κατὰ τὸ *jus civile* ἔλλειψις τῆς *successio ordinum et graduum* καὶ δι' οὗ ὁ κτώμενος καθίστατο κληρονόμος, ἀργεῖ νῦν.

Μετὰ δὲ τὴν κτῆσιν δύναται ν' ἀπολεσθῇ ἡ κληρονομία α') ἐκουσίᾳ διὰ τῆς ἐκποιήσεως, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἐκποιήσις ἐκάστου τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀντικειμένων κεχωρισμένως, διὸ ἐπὶ μὲν ἐνσωμάτων ἀπαιτεῖται παράδοσις καὶ ἐπὶ ἀκινήτων σήμερον μεταγραφὴ, δὲν καθίστησι δὲ τὸν ἀγοραστήν κληρονόμον ἀλλὰ τοιοῦτος παρὰ μὲν ὁ πωλητῆς, πλὴν ἐὰν γείνη παρὰ τοῦ Δημοσίου⁴. Μόνον δὲ αἱ ἀπαιτήσεις θεωροῦνται καὶ ἄνευ τινὸς μνείας αὐτοδικαίως ἐκχωρηθεῖσαι, ἀλλὰ διὰ τὰ χρὴ ἐξακολουθεῖ ἐνεχόμενος τοῖς πιστωταῖς ὁ πωλητῆς, δικαιούμενος μόνον, καταβάλλον, νὰ στραφῇ καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ ἀγοραστοῦ⁵. Ἐξ ἐτέρου ὅμως ἀναιρεῖται ἡ ἐπελθοῦσα σύγχυσις, ὅπερ τε καὶ κατὰ τοῦ ἐκποιήσαντος κληρονόμου⁶. Κατὰ τὸ ἀρχαῖον δὲ δίκαιον, γενομένης τῆς ἐκποιήσεως ταύτης δι' *in jure cessio*, καθίστατο μὲν περιττὴ ἡ παράδοσις, ἀλλ' αἱ ἀπαιτήσεις ἀπεσβέννυντο ὅπερ τῶν ὀφειλετῶν τῆς κληρονομίας⁷. Τῆς δ' ἐκποιήσεως ταύτης ἐξωροῦντο ἱκανοὶ κατὰ τοὺς Προκουλιανούς καὶ οἱ *necessarii*⁸ καὶ β') ἀκουσίᾳ, ἔνεκα ἀναξιώτητος, ἥτοι ἔνεκα λόγου, καθιστῶντος τὸν κληρονόμον ἀνάξιον (*indignus*) νὰ διατηρήσῃ ὅπερ αὐτοῦ τὴν κτῆθεισαν κληρονομίαν καὶ ἀποβάλλοντα μὲν ἐντεῦθεν πᾶν δικαίωμα κληρονομικόν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλασσόμενον πάσης υποχρεώσεως⁹. ἀπόλλυσιν ὅμως καὶ τὰ κατὰ τοῦ κληρονομούμενου δικαίωματα, ἥτοι δὲν ἀναιρεῖται ἐντελῶς ἡ διὰ τῆς κτήσεως ἐπελθοῦσα σύγχυσις, πλὴν ἐὰν ὁ ἀνάξιος ὑπεισῆλθε κατὰ συγγνωστὴν πλάνην¹⁰. Ἡ μοῖρα τοῦ ἀναξίου περιέρχεται εἰς ἄλλα, ὑπὸ τοῦ νόμου ἐριζώμενα πρόσωπα, ἅτινα λαμβάνουσι τὴν θέσιν κληρονόμου καθ' ὅλῃ¹¹.

Οἱ λόγοι τῆς ἀναξιώτητος πηγάζοντες ἐκ τῆς *lex Julia et P. P.* καὶ ἐξ ἄλλων νεωτέρων δικτάξεων, ριζοῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, ἥτοι εἰς παραπτώματα τοῦ κληρονόμου κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ θανόντος, κατὰ τῆς τελευταίας βουλῆσεως αὐτοῦ, κατὰ τοῦ νόμου καὶ εἰς ἀλλοίωσιν τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου περὶ τοῦ ἐγκατα-

3] *Gai.* II. 35. 36. 37, III. 85, *Ulp.* XIX. 12-15. *Præcl.* 4 § 28 D. 44. 4, 1. 1 C. 7, 75.—4] *L.* 1. 6 C. 4. 39, 1. 41 D. 4. 14.—5] *L.* 5 C. 4. 59, 1. 16 *pr.* D. 2. 14, 1. 2 C. 6. 37.—6] *L.* 2 § 18, 19, 1. 20 § 1 D. 48. 4.—7] *Gai.* II. 35.—8] *Gai.* III. 87.—9] *Pl.* 9 § 2, 1. 18 D. 34. 9.—10] *L.* 8. 17, 18 § 1 D. 34. 9.—11] *L.* 20 § 6 D.

στάτου. Συνήθως δὲ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ κληρονομία περιέρχεται εἰς τὰ Δημόσιον (ὑπερ ἀργεῖ νῦν) καὶ ἐξαιρετικῶς εἰς ἄλλα πρόσωπα, τὰ μετὰ τὸν ἀνάξιον καλούμενα κατὰ τὸ δίκαιον¹², καὶ καλεῖται bona ereptoria¹³.

Τ Μ Η Μ Α Β'

ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

LEGATUM ΚΑΙ FIDEICOMMISSUM

§ 634. Έννοια καὶ εἶδη τοῦ κληροδοτήματος. — § 635. Legatum. — § 636. Σύστασις καὶ τύπος τοῦ legatum. — § 637. Fideicommissum. — § 638. Ἀφομοίωσις τῶν legata καὶ fideicommissa. — § 639. Περιορισμοί. Lex Falcidia.

§ 634. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ κληροδοτήματος, ὑπερ παράγει εἰδικὴν διαδοχὴν¹ καὶ εἶναι ὡς ἡ ἐνστασις κληρονόμου· πράξις αἰτία θανάτου, ἔχουσα καὶ ἄλλα κοινὰ πρὸς αὐτήν, οἷον τὴν testamenti factio κτλ. Εἰδικώτερον δ' εὐρίσκομεν, ὅτι κληροδότημα σημαίνει τὴν delibatio hereditati, qua testator ex eo quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit (ληγά-τον ἐστὶ μείωσις τῆς κληρονομίας)², ἐξ οὗ ἐξάγεται, ὅτι τὸ κληροδότημα, κατὰ κανόνα, ὑποκείμενον εἰς ἐξαίρεσεις³, προϋποτίθησι κληρονομίαν, κληρονόμον καὶ μείωσιν τῆς κληρονομίας. Ἐξ ἐτέρου τὸ κληροδότημα καλεῖται μὲν ὑπὸ γενικῶν ὀνομα legatum⁴, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἐν τῷ ρωμ. δικαίῳ ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν τοῦ legatum ὑπὸ στενὴν σημασίαν, ἀνέκοντος τῷ jus civile καὶ ἀρχαιοτέρου καὶ τὴν

5. 3, l. 9 D. 29. 5 κτλ. — 12] Ἴδε Κρασσᾶ Κληρ. § 283, Παπαρρηγ. Κληρ. § 871. 873 ἐπ., Καλλιγᾶ § 419. 420. — 13] Ulp. XIX. 17.

§ 634. 1] Ἴδ' ἀ. ωτ. § 585. — 2] L. 116 pr. D. de leg. I. 30. B. (44. 1) 110 pr — 3] Π. γ. l. 81 § 6, l. 114 § 2 D. de leg. I. 30, pr. J. 2. 24. — 4] L.

τοῦ *fideicommissum* (πίστει καταλημπατομένου), τὸ πρῶτον ἐπὶ Αὐγούστου λαβόντος κύρος καὶ ἀναπτυχθέντος διὰ τοῦ ἐλευθεριωτέρου δικαίου τῶν ἡγεμόνων, βαδίζόντων ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ *jus gentium*. Τέλος δὲ τὸ κληροδότημα περιέλαβε καὶ καθολικὴν διαδοχὴν⁸⁷, πρὸ πάντων ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ *fideicommissum*.

Τοῦ κληροδοτήματος ὑπὸ τὴν εὐρείαν σημασίαν προαπατούμενά εἰσι τὰ πρόσωπον τοῦ διαθέτου, τὸ τοῦ βεβαρυμένου, ἥτοι τοῦ εἰς θν ἐπιβάλλεται τὸ κληροδότημα καὶ τὸ τοῦ τετιμημένου, ἥτοι τοῦ λαμβάνοντος αὐτό, καλουμένου κληροδόχου (*legatarius*) καὶ καταπιστευματοδόχου (*fideicommissarius*)⁸⁸. Ἀντικείμενον δὲ τοῦ κληροδοτήματος δύναται νὰ ᾖ πᾶν στοιχεῖον περιουσίας, ἡ δὲ σύστασις αὐτοῦ παρέρχεται μετὰ τὸν κληροδόχον καὶ τοῦ κληρονόμου *obligatio quasi ex contractu*⁸⁹, ἡ ἐξ ἧς χορηγουμένη ἀγωγὴ καλεῖται γενικῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἐν ἐκάστη περιπτώσει εἰδικῶν, *actio legati* ἢ *actio ex testamento*.

§ 635. Τὸ *legatum*, ὑπὸ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ σημασίαν, προϋπετίθη τὴν ὑπαρξίν κληρονόμου ἐκ διαθήκης, βραδύτερον δὲ καὶ ἐκ κωδικέλλου ἐν διαθήκῃ ἐπικεκυρωμένου⁹⁰, διὸ ἀκύρου οὗτης τῆς διαθήκης συνκυροῦντο κατὰ κανόνα καὶ τὰ κληροδοτήματα⁹¹. Ὁ δὲ κληροδόχος ἔδει νὰ κέκτηται τὴν *testamenti factio passiva*, κατὰ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τῶν κληρονόμων κανόνας, πλὴν ἐπὶ κληροδοτήματος διατροφῆς⁹². Προσέτι δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖ κληροδόχος α') ὁ ὑπεξούσιος τοῦ κληρονόμου. Ἀλλὰ περὶ τούτου ὑπῆρχε φιλονεικία, διότι ὁ μὲν Σέρβιος ἐθεώρει τὸ τοιοῦτον κληροδότημα ἄκυρον, μόνον ἐὰν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς κτήσεως ᾖ ὁ κληροδόχος ὑπεξούσιος, κατὰ δὲ τοὺς Σαβίνον καὶ Κάσσιον ᾖν ἀπολύτως ἄκυρον καὶ μόνον ὑπὸ αἵρεσιν ἠδύνατο νὰ ᾖ ἔγκυρον, ἐὰν κατὰ τὴν πλήρωσιν αὐτῆς ὁ κληροδόχος ᾖτο αὐτεξούσιος. Οἱ Προκουλιανοὶ οὐδὲ τοῦτο ἐδέχοντο, ἀλλὰ βραδύτερον ὑπερίσχυεν ὁριστικῶς ἡ γνώμη τῶν Σαβίνου καὶ Κάσσιου⁹³ καὶ β') ὁ ἐξουσιαστὴς τοῦ κληρονόμου. Καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχε διαφωνία, διότι κατὰ μὲν Οὐλπιανὸν τὸ τοιοῦτον κληροδότημα ᾖν ἄκυρον, κατὰ δὲ Γάτον, οὐ

87 D. de leg. III. 32.—5] Ulp. XXIV. 25 — 6] L. 1 § 11 D. 29. 4, 1. 14 § 1 D. 41. 3, § 11 J. 2. 10.—7] Πρὸλ. ἀνωτ. § 489.

§ 635. 4] Gai. II. 232. 271, Ulp. XXIV. 46, Paul. III. 6 § 5. 6.—2] Ἐξαίρεσις τοῦ ἀνωτ. § 617, 610 —3] Gai. II. 210. 218. 275, Ulp. XXV. 7, § 21 J. 2. 20, 1. 11 D. 34. 1. 16 ἀνωτ. § 601.—4] Gai. II. 244, Ulp. XXIV. 23,

τὴν γνώμην ἐδέξατο ὁ Ἰουστινιανός, εἶναι μὲν ἔγκυρον, πλὴν ἀκυροῦται, ἐὰν ἐξακολουθῇ ἡ ὑπεξουσιότης κατὰ τὸν χρόνον τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας⁵. Τέλος ἀνίσχυρον ἦτο τὸ μόνον πρὸς ποινὴν τοῦ κληρονόμου ἐπιβαλλόμενον κληροδότημα, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκήρυξεν αὐτὸ ἰσχυρόν, πλὴν ἐὰν ἀντιβαίνει εἰς τὰ χρηστὰ ἦθι (contra bonos mores)⁶. ἔτι δὲ καὶ τὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κληρονόμου ἀριέμενον (post mortem heredis), ἵατε οὕτως μὴ βαρύνον τὸν κληρονόμον, εἰς θν ἐπεβάλλετο, ἀλλὰ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, διὸ ἔγκυρον ἦτο μόνον, ἐὰν ὠρίζετο ὡς χρόνος ὁ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (cum morietur), διότι τότε ὑπολαμβάνεται ὡς βαρύνον τὸν κληρονόμον κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ βίου του. Ταῦτα ὁμῶς πάντα ἐξέλιπον ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁶.

§ 636. Ἡ σύστασις τοῦ *legatum* ἔδει κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον νὰ γείνη λατινιστὶ δι' ὠρισμένων ἐπιτακτικῶν λέξεων (imperative) καὶ μετὰ τὴν εἰστασις τοῦ κληρονόμου¹. Ἐκ δὲ τῶν διαφόρων ἐν χρήσει τρόπων παρήχθησαν τέσσαρες τύποι συστάσεως ἥτοι :

α') Τὸ *legatum per vindicationem* (ἐκδικητικόν), γραφόμενον διὰ μιᾶς τῶν φράσεων *do, lego, sumito, capito, sibi habeto*. Ὁ τύπος οὗτος ἐσκόπει τὴν μεταβίβασιν δουλείας ἢ τῆς κυριότητος τοῦ πράγματος εἰς τὸν κληροδόχον, διὸ ἐπὶ κυριότητος ἀπητέιτο νὰ ὑπάρχῃ παρὰ τῷ διαθέτῃ τὸ *dominium ex jure quiritium* καὶ ἐπὶ μὲν ἀντικαταστατῶν πραγμάτων τοῦλάχιστον κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ ἀναντικαταστατῶν κατὰ τε τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ τὸν θάνατον. Ἐκ τοῦ τοιούτου κληροδοτήματος ἐπήγαγεν ὑπὲρ τοῦ κληροδόχου ἐπὶ μὲν κυριότητος ἡ *rei vindicatio*, ἐπὶ δὲ δουλείας ἡ *actio confessoria*².

β') Τὸ *legatum per damnationem* (καταδικαστικόν), γραφόμενον διὰ μιᾶς τῶν φράσεων *heres meus damnas esto dare, ἢ dato, ἢ facito, ἢ heredem meum dare jubeo*. Ὁ τύπος οὗτος παρήγεν ὑπὲρ τοῦ κληροδόχου ἐνοχὴν κατὰ τοῦ κληρονόμου ἐξ οἷον ἐκ συμβάσεως (*oblig. quasi ex contractu*), ἐνασκουμένην διὰ τῆς κοινῆς *actio legati* καὶ περιέχουσαν τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κληρονόμου

§ 32 J. 2. 20.— 5] Gai. II. 245, Ulp. XXIV. 24. § 33 J. 2. 20. — 6] Gai. II. 232-234. 235, Ulp. XXIV. 16. 17, § § 35. 36 J. 2. 20, I. 4. 2 D. 34. 6, I. un. C. 6. 41.

§ 636. 1] Ulp. XXIV. 4. 45. Πρβλ. ἀνωτ. § 602. σημ. 3. — 2] Ulp.

νὰ μεταβιβάσῃ τῷ κληροδόχῳ τὸ τυχὸν ἀφιέμενον αὐτῷ ἐνσώματον πρᾶγμα διὰ τινος τῶν τρόπων τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος (*mancipatio, traditio*). Ἀντικείμενον ὅμως αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ ᾖ πᾶν πρᾶγμα, ἐνσώματον ἢ ἀσώματον, ἴδιον τοῦ διαθέτου ἢ ἀλλότριον, ἀδυνατῶν δ' ὁ κληρονόμος νὰ παράσῃ τὸ πρᾶγμα ὥφειλε τὴν ἀξίαν (*aestimatio*) αὐτοῦ³.

γ') Τὸ *legatum sinendi modo* (κατὰ συγχώρησιν), διὰ τῆς φράσεως *heres meus damnas esto sinere Lucium sumere illam rem, sibique habere*. Ὁ τύπος οὗτος παρήγεν ἐπίσης ἐνοχλὴν τοῦ κληροδόχου κατὰ τοῦ κληρονόμου, ὑποχρεοῦσαν τοῦτον νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ κληροδόχῳ τὴν ἐκ τῆς κληρονομίας λήψιν τοῦ πράγματος καὶ ἐνασκουμένην διὰ τῆς *actio legati*, οὗ ἕνεκα ἀντικείμενον αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ ᾖ πᾶν πρᾶγμα ἀνήκον τῷ διαθέτῃ ἢ τῷ κληρονόμῳ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου ἐκείνου· ὑπῆρχεν ὅμως πολλαπλῇ περὶ αὐτοῦ φιλονεικία μεταξὺ τῶν νομικῶν⁴.

δ') Τὸ *legatum per praeceptionem* (κατ' ἐξαιρέτην), διὰ τῆς φράσεως *Lucius Titius illam rem praecipito*, ὅπερ κατὰ μὲν τοὺς Σαβινιανούς ἡδύνατο ν' ἀφελῇ μόνον εἰς κληρονόμον, κατὰ δὲ τοὺς Προκουλιανούς, ὣν τὴν γνώμην ἀπεδέξατο ἐριστικῶς ὁ Ἀδριανός, καὶ εἰς μὴ τοιοῦτον, ὅτε ἴσχυεν ὡς *per vindicationem*, εἰς ἔφερε τὰ στοιχεῖα τούτου. Παρήγε δ' ἐνοχλὴν ὑπὲρ τοῦ οὕτως τιμηθέντος κληρονόμου κατὰ τῶν λοιπῶν, ἐνασκουμένην διὰ τῆς *actio familiae eriscundae* ἢ τῆς *rei vindicatio* κατὰ τὴν γνώμην τῶν Προκουλιανῶν καὶ μόνον ἴδια τοῦ διαθέτου πρᾶγματα ἡδύνατο διὰ τοῦ τύπου τούτου νὰ κληροδοτηθῶσι⁵. Τὸ κληροδόχημα τοῦτο τέλος, δασύς ἀφίσταται εἰς ἕνα τῶν πολλῶν συγκληρονόμων, βαρύνεται δὲ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ κληρονομικὸν μερίδιον αὐτοῦ, ἐστὶν ἡ βᾶσις τοῦ καλουμένου *εξαιρέτου*⁶, οὗ ἡ περαιτέρω ἔρευνα ἀνήκει τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ καὶ ὅπερ ὡς κυριώτατον χαρακτηριστικὸν φέρει, ὅτι ἐπειδὴ ὁ τετιμημένος εἶναι καὶ δι' αὐτοῦ βεβαρυμένος κληρονόμος, ἄρα συγχρόνως πιστωτής καὶ ὀφειλῆτης, τὸ βαρὺν αὐτὸν μέρος ἐκ τοῦ κληροδοτήματος εἶναι ἄκυρον⁷.

XXIV. 3. 7, Gai. II. 194. 204, Paul. Sent. III. 6 § 7. — 3] Ulp. XXIV. 4. 8, Gai. II. 204. 208. — 4] Ulp. XXIV. 5. 10, Gai. II. 209-215. — 5] Ulp. XXIV. 6. 11, Gai. II. 216. 217. 221. 223. — 6] Παπαρηγ. Κληρ. § 477 ἐπ. Κρασσά Κληρ. § 403-410, Καλλιγᾶ Ε' § 333 ἐπ. — 7] Ulp. XXIV. 22, l. 34 § 11. 42, l. 116 § 1 D. de leg. I. 30.

Ἡ παράβασις τῶν ἀνωτέρω κανόνων τῶν τεσσάρων τύπων ἐπέφε-
ρεν ἀκυρότητα τοῦ κληροδοτήματος μέχρι τοῦ Sctum Neronianum
ἐπὶ Νέρωνος, δι' οὗ ὠρίσθη, ὅτι πᾶν κληροδοτήμα δυνάμενον νὰ ᾖται
ἰσχυρὸν κατὰ τὸν τύπον per damnationem παραμένει τοιοῦτο καὶ
ἐὰν ᾖται ἄκυρον κατὰ τοὺς ὅρους τῶν λοιπῶν τύπων ⁸.

§ 637. Τὸ fideicommissum ἐστὶν ἡ νεωτέρα μορφή τοῦ κλη-
ροδοτήματος, μηδὲνα ἀπαιτοῦντος τύπον, οὐδ' ὠρισμένας ἐπιτακτικὰς
λεξεῖς καὶ ὑπάρχοντος μὲν ἀπὸ τῆς β' περιόδου τῆς ἱστορίας, πλὴν
οὐχὶ ἔκτοτε καὶ ὑποχρεωτικοῦ διὰ τὸν κληρονόμον, ἀλλ' ἀποκειμένου
μόνον τῇ πίστει (fides) αὐτοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα fideicommis-
sum (fidei alicujus committere). Πρῶτος ὁ Αὐγούστος κατέστησε
τὸν τύπον τοῦτον ὑποχρεωτικόν, διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς παρακλήσεως
τοῦ Lucius Lentulus, τοῦ ἐγκαταστήσαντος τὸν ἡγεμόνα κληρονό-
μον του, κατὰ τὴν λεπτομερῆ ἀφήγησιν τῶν *Εἰσηγήσεων* τοῦ Ἰουστι-
νιανοῦ ¹, καὶ ἀνέθετο τὴν ἐκδίκασιν αὐτοῦ τοῖς ὑπάτοις, οὓς κατό-
πιν ἀντικατέστησεν εἰδικὸς πραιτωρ, ὁ praetor fideicommis-
sarius ². Καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος κληροδόχος ἐκλήθη fideicommis-
sarius, ὁ δὲ βεβαρυμένος ἐπίσης fideicommissarius, ἀλλὰ καὶ
fiduciarius ³.

Μεταξὺ τοῦ legatum καὶ τοῦ fideicommissum ὑπῆρχον πολλὰ
διαφοραί, ὧν αἱ σπουδαιόταται εἶναι α') ὡς πρὸς τὸν τύπον. Τὸ fidei-
commissum ἠδύνατο νὰ συστήθῃ διὰ παντὸς τύπου, ἐγγράφως ἢ
προφορικῶς καὶ δι' ἀπλοῦ νέυματος. Ἡ ἐκτὸς τῆς διαθήκης ἐγγραφὸς
σύστασις αὐτοῦ δύναται νὰ γείνη δι' οἷον ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς κλη-
ρονόμους, καλουμένης *codicilli* (κωδικέλλοι) καὶ εἴτε ἐπικυρουμένης
ἐν τῇ διαθήκῃ (*codicilli confirmati*), εἴτε μὴ (*codicilli non con-*
firmati), δυναμένης δὲ καὶ ἐπὶ διαδοχῆς ἐξ ἀδιαθέτου νὰ ἐφαρμοσθῇ
ἰσχυρῶς ⁴. Αὐτοὶ δ' οὗτοι οἱ κωδικέλλοι ἔλαβον ἰσχὺν ἐπὶ Αὐγούστου
καὶ δὴ οἱ *confirmati* ἐκρίθησαν ἱκανοὶ καὶ πρὸς σύστασιν legatum,
ὅχι ὅμως καὶ πρὸς ἐνστάσιν κληρονόμου ⁵. Ἄτυποι δ' ἐντελῶς ἐν ἀρχῇ
ὄντες, ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν τύπον τῆς συμπρά-

⁸) Ulp. XXIV. 44a, Gai. II. 497.

§ 637. 4] § 1 J. 2. 25, Sueton. Claud. 23, Gai. II. 278. 279.—2] Ἴδε τόμ.
Α' § 127.—3] L. 51 D. 5. 1, 1. 29 § 2 D. 7. 4, 1. 46. 47 D. 36. 1, 1. 2 § 19
D. 41. 4. — 4] Ulp. XXV. 3. 8, Gai. II. 270a-273, § 1 J. 2. 25, 1. 8 D. 29.
7.—5] Pr. J. 2. 25.

ξεως 7 μαρτύρων ⁶, οὗς ὁ Θεοδόσιος κατεβίβασεν εἰς 5· οἱ μάρτυρες οὗτοι ἐπὶ ἐγγράφου κωδικέλλου ἔδει νὰ ὑπογράψωσιν αὐτόν, κατὰ δ' Ἰουστινιανὸν καὶ ὁ διαθέτης ἰσήμερον μετὰ τὸ *ῥήγισμα* τοῦ Κυβερνήτου ἢ ἰσχύς τοῦ τύπου τούτου τοῦ Κωδικέλλου εἶναι ἀμφίβολος ⁷. β') Ὁ βεβαρυμένος διὰ *fideicommissum* δύναται νὰ ἦναι οὐ μόνον ἐκκληρονόμος, ἀλλὰ καὶ πᾶς οἰοσδήποτε ὁ λαμβάνων τι ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ διαθέτου τελευταία βουλήσει, ἔτι δὲ καὶ *post mortem heredis*, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς ποινὴν ἢ τυχαίως ἢ παρὰ τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου ⁸. γ') Κατ' ἀρχὰς καταπιστευματοδόχος ἡδύνατο νὰ ἦναι καὶ ὁ μὴ κεκτημένος *testamenti factio passiva* διὰ τοῦ *SCtum Pegasianum* ὅμως ἐν τῇ γ' περιόδῳ ἐφηρμόσθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ *fideicommissum* αἱ διατάξεις τῆς *lex Julia et P. P.*, ἐπομένως ἀπεκλείσθησαν οἱ *caelibes* καὶ οἱ *orbi*, διὰ δύο δ' ἄλλων ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ οἱ ἀλλοδαποὶ καὶ τὰ ἄδηλα πρόσωπα ⁹. Καὶ δ') ἐκ τοῦ *fideicommissum*, οἰονδήποτε καὶ ἐὰν ἦτο τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ, ἐπῆλθε μόνον προσωπικὴ ἀγωγὴ, ἥτις, ἐφ' ὅσον ἔσχυεν ἡ *formula*, ἀνῆκε τῇ *cognitio extraordinaria* ¹⁰.

§ 638. Μετὰ τὴν ρηθεῖσαν διάταξιν τοῦ *SCtum Pegasianum* καὶ τῶν δύο ἄλλων ἐπὶ Ἀδριανοῦ ¹, ὡς καὶ μετὰ τὰς διατάξεις περὶ συστάσεως *legatum* διὰ κωδικέλλου κεκυρωμένου ἐν διαθήκῃ, δι' ὧν πάντων προσήγγισαν οἱ δύο οὗτοι θεσμοὶ πρὸς ἀλλήλους, οἱ οὖτοι τοῦ Κωνσταντίνου Μ. κατήργησαν καὶ τοὺς τυπικοὺς τρόπους τῆς συστάσεως *legatum*, ὁρίσαντες ὅτι τὸ *legatum* δύναται νὰ συστήθῃ δι' οἷωνδήποτε λέξεων, ὡς καὶ τὸ *fideicommissum* ². Ἐκτοτε δ' ἡ διαφορὰ μεταξὺ *legatum* καὶ *fideicommissum* περιωρίσθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ βαρυνομένου, ὥς οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἦρε καὶ ταύτην, ἀφείκει μόνον τὴν κατ' ὄνομα καὶ ὥρισας ὅτι «ὅπερ ἐλλείπει τοῖς *ληγάτοις* ἐκ τῆς *φιδεϊκομμίσωρ ἀναπληροῦσθαι φύσεως* καὶ εἰ ἐν τινι *πλειοεκτεῖ* τὸ *ληγάτον*, τούτου *μεταδιδόναι* τῷ *φιδεϊκομμίσῳ*» ³. Παρέμεινεν ὅμως ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου εἰσαχθεὶς τύπος τοῦ Κωδικέλλου, ὥστε κατὰ τὸ

6] L. 1 C. Th. 4, 4. — 7] L. 2 C. Th. 4, 4, 1. 8 § 36, 1 28 § 1 C. 6, 23. — 8] Παπαρηγ. *Κληρ.* § 226 (καταφατικῶς), Κρασσά *Κληρ.* § 394 (ἀποφατικῶς). — 9] Paul. Sent. IV. 1 § 1-3, § 1 J. 2, 24, 1. 2. 6 § 1 D. de leg. III. 31. — 10] Gai. II. 284-287. — 11] Paul. Sent. IV. 1. 18 καὶ νόμ. Α' § 104, 127.

§ 638. 1] Ἰδ' ἀνωτ. 637 σημ. 10 — 2] L. 15 C. 6. 23. — 3] Θέωφ. Εἰσηγ. §

Ιουστιν. δίκαιον κληροδότημα ἀδιακρίτως δύναται νὰ συστηθῇ α) διὰ διαθήκης, β) διὰ προφορικοῦ ἢ ἐγγράφου κωδικέλλου, ἐνώπιον 5 μαρτύρων, συνυπογραφόντων αὐτὸν μετὰ τοῦ διαθέτου. Ἡ δὲ τυχὸν κύρωσις αὐτοῦ ἐν διαθήκῃ δυνατὸν νὰ γείνη εἴτε ἐν προηγουμένῃ διαθήκῃ (in praeteritum, εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον), εἴτε ἐν ἐπομένῃ (in futurum, εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον)⁴. Κατὰ διάταξιν δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ γ) ἐάν τις ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐδόθη τῷ κληρονόμῳ παρὰ τοῦ διαθέτου προφορικῇ ἐντολῇ περὶ δόσεως κληροδοτήματος εἰς αὐτόν, ἄνευ μαρτύρων ἢ ἄνευ τοῦ προσήκοντος ἀριθμοῦ τοιούτων, δικαιούται ν' ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμόν του δι' ἐπαγωγῆς ὅρκου εἰς τὸν κληρονόμον, ὑποκείμενος ὅμως καὶ αὐτὸς εἰς τὸ σήμερον ἀργεῖν iuramentum calumniae, ἥτοι ὅτι οὐ κατὰ συκοφαντίας ἐπάγει τὸν ὅρκον⁵. Τὸ οὕτως πραγματοποιούμενον κληροδότημα ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων fideicommissum orale (προφορικόν).

§ 639. Ἐν τῷ ποσῷ ὡς καὶ τῷ ἀριθμῷ τῶν κληροδοτημάτων ὁ διαθέτης ἔχαιρε κατὰ τὴν 12δελτον¹ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν, ἥτις ὅμως συχνάκις ἐπέφερε τὴν ἀνατροπὴν τῶν διαθηκῶν, διότι ὁ κληρονόμος συμφέρον εἶχε νὰ ἀποποιῇται κληρονομίαν ἐξαντλουμένην διὰ κληροδοτημάτων, διὸ εἰσέχθησαν περιορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας ταύτης, ὧν πρῶτος ὁ διὰ τῆς lex Furia (testamentaria 571 ἀ. κτ. Ρ.), δι' ἧς ἀπηγορεύθη, καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἡ κατάλειψις κληροδοτήματος πλέον τῶν χιλίων ἄσσων, πλὴν ἐπὶ συγγενῶν μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ καὶ ἐκ τοῦ τοῦ ὑπὲρ τῶν τέκνων δισεξαδέλφου. Ἡ lex αὕτη ὅμως οὕσα minus quam perfecta, ἐπέβαλλε μόνον ποινὴν τοῦ τετραπλασίου τῷ κληροδότῳ τῷ ἀποδεχομένῳ μείζον τοῦ νομίμου ποσοῦ κληροδοτήμα² καὶ ἦτο ἀνεπαρκὴς μὲν διότι ὁ διαθέτης ἠδύνατο διὰ πολλῶν τοιούτων κληροδοτημάτων νὰ παραβῇ αὐτὴν ἀτιμωρητῇ, ἔδικος δὲ διότι ἦτο ἀπόλυτος, δηλ. οὐδὲν ἔλαμβανεν ὑπ' ὄψιν τὸ ποσὸν τῆς ὅλης κληρονομίας. Ἐπίσης ἀνεπαρκὴς ἦν καὶ ὁ ἕτερος περιορισμὸς, ὁ εἰσαχθεὶς διὰ τῆς lex Voconia (585 ἀ. κτ. Ρ.), διότι κατ' αὐτὴν ὠρίσθη, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀφῇται κληροδότημα ὑπερβαῖνον τὴν μίαν ἐκάστου τῶν κληρονόμων, ἀλλὰ διὰ τῆς πληθύσεως τῶν κληροδοτη-

† Ὡς περὶ τὸν νόμον Α' 95.

3 (2. 20), § 3 J. 2. 20, 1. 1. 2 C. 6. 43.—4] L. 8 pr. D. 29. 7, B. (36. 1) 9 pr.—5] § 12 J. 2. 23, Θεόφιλ. αὐτ.

§ 639. 4] Ἰδ' ἀνωτ. § 613 σημ. 2. — 2] Clp. I. 2. XXVIII. 7, Vat. Fr. §

μάτων ἡδύνατο νὰ περιορισθῇ τόσον ἡ κληρονομικὴ μοῖρα ἐκάστου, καί-
τοι ἐκαστον κληροδοτήμα δὲν ὑπερέβαινε αὐτήν, ὥστε ἡ ὑπαισέλευσις εἰς
τὴν κληρονομίαν νὰ μὴ παρέχῃ ἀξίαν λόγου ὠφέλειαν³. Ἀμφοτέρω οἱ
νόμοι οὗτοι κατηργήθησαν δι' ἄλλου σκοπιμώτερον περιορισμὸν εἰσα-
γαγόντος, ἥτοι διὰ τῆς lex Falcidia (plebiscitum εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ
ἀρχαίου P. Falcidius τῷ 714 π.κ.π.)⁴, ὁρίσασθαι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ
κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ διαθέτης κέκτηται ἀπόλυτον ἐλευθερίαν περὶ τὴν κα-
τάλειψιν κληροδοτημάτων, ὡς καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, ἀλλ' ἐν τῷ
δευτέρῳ ὅμως, ὅτι τοῖς κληρονόμοις δέον ὑπωσδήποτε ν' ἀπορρίψῃ ἀνέ-
κτον τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς κληρονομικῆς μοίρας ἐκάστου βεβαρυμένου· ἐν ᾗ δὲ πε-
ριπτώσῃ ὁ διαθέτης ὑπερβῇ καὶ τὸ ποσὸν τοῦτο, δέον νὰ γίνηται ἀνά-
λογος μείωσις τῶν κληροδοτημάτων, μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ
 $\frac{1}{4}$. Ἡ lex Falcidia εἰσῆχθη ἐν ἀρχῇ μόνον ὑπὲρ τοῦ legatum,
ἀλλὰ διὰ τοῦ SCtum Pegasianum ὑπὸ τὸν Βεσπασιανὸν ἐξετάθη
καὶ ἐπὶ τῶν fideicommissa⁵, ὑπὸ δὲ τοῦ Antoninus Pius καὶ
ὑπὲρ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων⁶. Ἀργεῖ δ' ἐάν, ὡς ὁ Ἰουστι-
νιανὸς ὥρισεν, ὁ διαθέτης ἀπαγορεύσῃ τὴν φαλκιδεύσιν, ἐπίσης δ' ἐάν
ὁ κληρονόμος παραιτηθῇ αὐτήν, ἐάν δὲν συντάξῃ ἀπογραφήν καὶ ἐξαί-
ρετικῶς ἐπὶ ὠρισμένων τινῶν κληροδοτημάτων⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΚΤΗΣΙΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΑΚΥΡΟΤΗΣ ΤΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

§ 640. Κτησίς τοῦ κληροδοτήματος. Προδαύξειδις. Caducum.— §

641. Ἀδελφεία. Ἐνδικα μέτα τοῦ κληροδόχου.— § 642. Ἀκυ-
ρότης τῶν κληροδοτημάτων.— § 643. Mortis causa donatio.

§ 640. Ἡ κτήσις τοῦ κληροδοτήματος διακρίνεται ἐπίσης καὶ ἐπὶ
κληρονομίας εἰς δύο στάδια, τὸ τῆς ἐπαγωγῆς (ἢ προχωρήσεως, dies le-

301, Gai. II. 225. IV. 23. 24. Varro de vit. p. rom. III. Kiz. pro Balb. 8.
Τόμ. Α' § 93.—3] Kiz. in Ver. I. 43, Gai. II. 226. — 4] Gai. II. 227. Ulp.
XXIV. 32. Δίων Κάζ. XLVIII. 93, pr. § 3 J. 2. 23, l. 1 pr. D. 35. 4. — 5] Gai. II. 254, § 3 J. 2. 23.—6] L. 18 pr. D. 35. 2.—7] Ἴδε περὶ τούτων τε καὶ
τῶν λοιπῶν Παπαρρηγ. Κληρ. § 562 ἐπ., Κρασσῶ § 435 ἐπ., Καλλιγᾶ § 290 ἐπ.

gati (edit, προχωρεῖ ἡ ἡμέρα) καὶ τὸ τῆς κτήσεως (ἢ ἀπαιτήσεως, dies legati venit, ἔρχεται ἡ ἡμέρα ¹). Ἄλλ' ἡ ἐπαγωγὴ, ἥτις ἐπίσης καὶ ἐπὶ κληρονομίας προϋποτίθεται, ὅτι ὁ κληροδόχος ζῇ, ἔχει ἐνταῦθα διάφορον τῆς ἐπὶ τῆς κληρονομίας σημασίαν, διότι δὲν σημαίνει ὡς ἐπ' αὐτῆς τὴν ἀπλὴν εὐχέρειαν πρὸς κτῆσιν τοῦ κληροδοτήματος, ἀλλὰ περιέχει τὴν αὐτοδικαίως (ἄνευ ἀνάγκης πράξεως τοῦ κληροδόχου) ἐπερχομένην κτῆσιν τοῦ κληροδοτήματος, μόνον δ' ἡ ἐνάσκησις τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαιωμάτων ἀναβάλλεται μέχρι τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας ὑπὸ τοῦ κληρονόμου καὶ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον τῶν εἰρημένων σταδίων, τὴν κτῆσιν ἢ ἀπαίτησιν τοῦ κληροδοτήματος ². Εἰς τὴν τοιαύτην δ' ἐννοίαν τῆς ἐπαγωγῆς ἐπὶ κληροδοτήματων κατέληξαν οἱ Ρωμαῖοι, διότι τῆς ἰσχύος τοῦ κληροδοτήματος ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας ὑπὸ τοῦ κληρονόμου, οὗτος θὰ ἠδύνατο, ἀναθέλλων τὴν κτῆσιν ταύτην, νά ματαιώσῃ τὸ κληροδοτήμα διὰ τοῦ τυγὸν ἐπερχομένου ἐν τῷ μεταξὺ θανάτου τοῦ κληροδόχου.

Ἡ ἐπαγωγὴ ἐπέρχεται κατὰ κανόνα μὲν ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ διαθέτου, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ βραδύτερον, ἐὰν τὸ κληροδοτήμα εἶναι ὑπὸ ἀναβλητικῆν αἵρεσιν ἢ ἀδήλον προθεσμίαν (dies incertus quando), ἐν ᾧ ἡ δῆλη προθεσμία θεωρεῖται ὡς μὴ γεγραμμένη ³. συμπίπτει δὲ τῇ κτήσει, ἐὰν τὸ κληροδοτήμα εἶναι ὅλως προσωπικὸν π. χ. προσωπικὴ δουλεία ἢ ὁ βεβαρυμένος εἶναι necessarius ⁴. Ἡ δὲ κτήσις (ἀπαίτησις) κατὰ τὴν γνώμην τῶν Σαβινιανῶν, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Ἰουστινιανός ⁵, ἐπέρχεται ἅμα τῇ κτήσει τῆς κληρονομίας ὑπὸ τοῦ κληρονόμου καὶ δὴ αὐτοδικαίως, χωρὶς ὅμως ἐκ τούτου νά κωλύηται ὁ κληροδόχος νά ἀποκρούσῃ (ἀλλὰ μόνον ἐξ ὀλοκλήρου) τὸ κληροδοτήμα, πλὴν ἐὰν ἐδήλωσεν ἤδη ὅτι ἀποδέχεται αὐτὸ (ἔστω καὶ ἐν μέρει) ⁶. Ἀναστέλλεται ὅμως καὶ ἡ κτήσις ἐπὶ ἀναβλητικῆς αἵρέσεως ἢ προθεσμίας ἀδήλου, ἐὰν ἡ ἐξοδος αὐτῶν δὲν ἔγῃ ἐπέλθει πρὸ τῆς κτήσεως τοῦ κληρονόμου ⁷. Διαλυτικὴ δ' αἵρεσις ἢ προθεσμία ἐπετράπη τὸ

§ 640. 1] Πρόβλ. I. 213 pr. D 50. 16. B. (2, 2.) 205.—2] L. 1 pr. D. 5. 7. 1. 7 § 5 D. 4. 3. 1. 15 pr. D. 9. 2, 1. 69 pr. D. de leg. I. (30), 1. 7 pr. D. 36. 2.—3] L. 4. 5 § 1. 2, 1. 21 pr. D. 36. 2.—4] L. 2. 3. 5 § 1, 1. 8. 9 D. 36. 2, 1. 68 § 1 D. de leg. I. (30), 1. 77 § 3 D. de leg. II. (31).—5] G. II. 445. 209, 1. 19 § 1 D. 8. 6.—6] L. 77 § 3 D. de leg. II. (31), 1. 38 pr. § 1, 1. 41 § 1 1. 86 § 2 D. de leg. I. (30), 1. 4. 6. 23. 58 D. de leg. II. (31).—7] L. 9 § 2 D. 7. 9, 1. 1 § 1 D. 35. 1.

πρῶτον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁸, πρὸ τοῦ οὗτου ἐφιλονεικεῖτο ἡ ἰσχὺς αὐτῆς⁹.

Ἐπὶ τῶν κληροδοτημάτων ἐπετρέπη ἡ προσαιΐσεις γενικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον, διότι ἐφ' ὅσον ἐκράτει ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων τύπων τοῦ legatum, ἐπετρέπετο μόνον ἐπὶ τῶν per vindicationem καὶ praeceptionem¹⁰. Ἡ I. Julia et P. P. κατήργησε καὶ τοῦτο, ὅρισασα, ὅτι τὸ μὴ κτώμενον ὑπὸ τοῦ κληροδόχου μέρος μεταβαίνει εἰς τὰ ὑπ' αὐτῆς εὐνοούμενα πρόσωπα, λόγῳ τῆς κτήσεως τέκνου ἢ εἰς τὸ Δημόσιον¹¹, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε καὶ τὰς περὶ ἐκπεπτωκότος (caducum) κληροδοτήματος διατάξεις τοῦ νόμου τούτου καὶ ἐπανήνεγκε τὴν προσαιΐσιν, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον συντρέχει ἡ βούλησις τοῦ διαθέτου, ἥτοι ἐπὶ τῶν conjuncti (ρήμασι καὶ πράγματι ἠνωμένων) καὶ τῶν disjuncti (πράγματι μόνον), ἐξ ὧν εἰς μὲν τοὺς πρῶτους ἡ προσαιΐσις ἐπέρχεται οὐχὶ αὐτοδικαίως, ἀλλὰ τῇ βουλήσει αὐτῶν, ἐπομένως καὶ μετὰ παντὸς βάρους, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους αὐτοδικαίως, ἀλλ' ἄνευ τῶν ὑπαρχόντων βαρῶν¹². Μὴ ὑπαρχούσης δὲ περιπτώσεως προσαιΐσεως τὸ ἀτονῆσαν κληροδοτήμα παραμένει τῷ βεβαρυμένῳ¹³.

Ἐπίσης δὲ τέλος ἐπιτρέπεται καὶ ἡ ὑπεκατάστασις, δι' ἣν περίπτωσιν ὁ κατὰ πρῶτον καλούμενος εἰς τὸ κληροδοτήμα ἐν δύνатаι νὰ κτήσεται ἢ παραιτεῖται αὐτό¹⁴. Ἰπὸ τὴν ἐννοιαν ἐξ ταύτης καὶ δι' τῆς διαδοχικῆς (καθ' ἣν ὁ λαμβάνων ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ τὸ κληροδοτήμα ὑπὸ ὥρισμένην αἵρεσιν ἢ προθεσμίαν εἰς ἄλλον) ὑπακτέον καὶ τὸ καλούμενον οἰκογενειακὸν κληροδοτήμα, ὅπερ ὑπάρχει, ὅταν ὁ διαθέτης δηλοῖ, ὅτι τὸ κληροδοτούμενον ἀντικείμενον δεόν νὰ παραμείνῃ διαρκῶς ἐν ὥρισμένῃ οἰκογενείᾳ, ἀπαγορευομένης κατὰ κανόνα τῆς ἀπαλλοτριώσεως αὐτοῦ, καὶ ὅπερ, κατὰ διάταξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παραμένει τοιοῦτον μόνον μέχρι τῆς τετάρτης γενεᾶς¹⁵.

§ 641. Ὁ κληροδόχος πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ ἔχαιρε παρὰ Ῥωμαίους νόμιμον ὑποθήκην ἐπὶ τῆς κληρονομίας, παρ' ἡμῖν δὲ τίτλον ἐκ τοῦ

8] L. 26 C. 6. 37. — 9] Ἰδε I. 55, ἀλλὰ καὶ I. 81 § 2 D. de leg. I. (30). — 10] § 8 J. 2. 20, I. 89 D. de leg. III. (32). — 11] Gai. II. 216-208. — 12] L. un. § 11 C. 6. 51. — 13] L. 17 pr. I. 60 D. de leg. II. (31). Περὶ τῶν λοιπῶν ἴδε Παπαρηγ. Κληρ. § 534 ἐπ., Κρατσά Κ. ηρ. § 427. 428. — 14] L. 77 § 13 D. de leg. II. (31), I. 3 § 1 D. 31. 4, I. 6 C. 63. 7. — 15] Νεαρ. 159 κεφ. I γ'.

νόμου πρὸς ἐγγραφὴν τοιαύτης¹, ἐπὶ δὲ κληροδοτήματος ὑπὸ αἵρεσιν ἢ προθεσίαν ἢ ἀμφισβητουμένου δικαιοῦται ὡς ἀπαιτήσῃ ἀσφάλειαν παρὰ τοῦ κληρονόμου περὶ τῆς μελλούσης καταβολῆς αὐτοῦ δι' ἐγγυητοῦ ἢ παρὰ Ῥωμαίοις καὶ ἄλλοις ὑπόσχεσιν τοῦ βεβαρυμένου δι' ἐπερωτήσεως (praetoria stipulatio), καὶ ἐν ἀρνήσει τοῦ κληρονόμου πέμπεται εἰς τὴν νομὴν (missio legatorum servandorum causa). δι' ἧς συγκατέχει καὶ ἐπιτηρεῖ τὰ τῆς κληρονομίας, ἀλλ' ἡ πομπὴ αὕτη ἀργεῖ σήμερον², ὥς καὶ ἡ καλουμένη missio Antoniana, ἥτοι ἡ κατὰ διατάξιν τοῦ Καρακάλλα πομπὴ εἰς τὴν ἰδίαν τοῦ κληρονόμου περιουσίαν, ὅπως ὁ κληροδόχος ἱκανοποιηθῇ ἐκ τῶν καρπῶν, ἐὰν ὁ κληρονόμος ἐχληθῇ δικαστικῶς καὶ δὲν καταβάλῃ ἐντὸς ἐξ μηνῶν. Πρὸς ἐπιδιώξιν δὲ τοῦ κληροδοτήματος κέκτηται πάντοτε μὲν προσωπικὴν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ κληρονόμου, προσέτι δὲ καὶ ἐμπράγματον, ἐὰν ἐκληροδοτήθῃ αὐτῷ ἐμπράγματον δικαίωμα ἐπὶ πραγμάτων τοῦ διαθέτου, ὅπερ περιέρχεται αὐτῷ αὐτοδικαίως καὶ ταῦτα κατὰ διατάξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ᾧ πρότερον ἐμπράγματον ἀγωγὴν εἶχε μόνον ἐπὶ τοῦ legatum per vindicationem³. Ἐπὶ δὲ κληροδοτήματων εἰς εὐαγεῖς οἴκους, ὁ κληρονόμος κατὰ διατάξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀφείλει καὶ τέκους ἢ καρποὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου, ἐὰν ἐντὸς ἐξ μηνῶν δὲν ἐκτελέσῃ τὸ κληροδοτήμα· κατεδικάζετο δὲ, ἐὰν ἐξηναγκάζετο δικαστικῶς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ κληροδοτήμα, καὶ εἰς τὸ διπλάσιον, ὅπερ ὡς ποινὴ ἀργεῖ νῦν⁴.

Ἐξ ἐτέρου προστατεύεται καὶ ὁ κληρονόμος δι' εἰδικοῦ παραγγέλματος, τοῦ interdictum quod legatorum (πρὸς τοὺς ἀνηγαγίους παράγγελμα) κατὰ τοῦ κληροδόχου, τοῦ καταλαβόντος τὸ κληροδοτηθὲν πρᾶγμα, πρὶν ἢ ὁ κληρονόμος κτήσῃ τὴν κληρονομίαν⁵ ἢ κατὰ τοῦ δολίως ἀποβαλόντος τὴν νομὴν καὶ κατὰ τῶν δικαιούχων αὐτοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνακτήσεως τῆς νομῆς ἢ τῆς παροχῆς τοῦ διαφέροντος⁶. Τέλος δ' ὁ κληρονόμος ἐνέχεται μὲν πρὸς τὸν κληροδόχον διὰ πᾶν εἶδος πταίσματος, πλὴν ἐὰν κατ' οὐδὲν ὠφελῇται, ὅτε ἐνέχεται μόνον διὰ δόλον καὶ βαρβαρὴν ἀμέλειαν δικαιοῦται δὲ ν

§ 641. 1] L. 1. 2 C. 6. 43. N. Ὑποθ. Ἀρθ. 11 § 6.—2] L. 1 pr. § 1. 2. 15, 1. 14. 16 D. 35. 3, 1. 5 pr. § 16-22 D. 36. 4. Ἰδ' ἀνωτ. §. — 3] Gai. II. 195. 204, 1. 64 i. f. D. 47. 2, 1. 1 C. 6. 43. — 4] Νεαρά 131 κεφ. 12, 1. 45 § 7 C. 1. 3 (ἐλληνιστ.). — 5] L. 1 pr. § 2 D. 43. 3. — 6] L. 1 § 2. 7.

ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ κληροδόχου τὰς ἐπὶ τοῦ πράγματος ἀναγκαίας καὶ τὰς συμφώνως τῇ εἰλαζομένῃ βουλήσει τοῦ κληροδόχου γενομένας δαπάνας, κατὰ δικαίαν ἐκτίμησιν (*virī boni arbitrātū*), ἀλλὰ πρὸς τοῦτο κέκτηται μόνον δικαίωμα παρακατασχέσεως (*jus retentionis*) καὶ οὐχὶ ἀγωγὴν, πλὴν τῆς *cond. indebiti*, ἐὰν ἐκ πλάνης παρέλειψε τὴν παρακατάσχῃσιν ¹.

§ 642. Τὸ κληροδοτήμα δύνανται νὰ ᾗ ἀπ' ἀρχῆς ἄκυρον ἢ ν' ἀκυρωθῇ κατόπιν. Ἀπ' ἀρχῆς ἄκυρόν ἐστι τὸ στερούμενον ἐνὸς τῶν ἀναγκαιῶν στοιχείων, π. χ. τοῦ προσήκοντος τύπου, τοῦ προσήκοντος ἀντικειμένου (π.χ. *res extra commercium*) κτλ. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ ἀδυνάτου τῆς παροχῆς ἀκυρότητα ἰδρύθη τὸ πρῶτον, ἐπεκταθεῖσα κατόπιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις ἀρχικῆς ἀκυρότητος, ἡ *regula Catoniana* (ὁ τοῦ Κάτωνος κανὼν), καθ' ἣν *quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non valere* (μὴ βεβαιωσθαι διὰ τῶν ἐπιγενομένων ἐκεῖνα, ὅτινα ἐμελλόν ἄκυρα εἶναι, εἰ παραχρῆμα τοῦ διαθέσθαι ἐτελεύτησεν ὁ διαθέμενος) ¹. ἐκλήθη δ' οὕτως ὁ κανὼν ἐκ τοῦ νομικοῦ M. Porcius Cato, τοῦ υἱοῦ πιθανῶς ², καὶ ἡ μὲν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ρητῶς ἀποκλείεται ἐπὶ αἰρετικῶν κληροδοτημάτων ³, ἡ δ' ἀνάπτει, ὡς καὶ ὁ λόγος τῆς ἰδιαιτέρας ἀναγραφῆς αὐτοῦ, ἀνήκουσι τῇ εὐρυτέρᾳ διδασκαλίᾳ ⁴.

Ἀκυροῦνται δὲ κατόπιν τὸ κληροδοτήμα πρὸ πάντων :

α') Διὰ τῆς ἐπιγενομένης ἀκυρότητος τῆς διαθήκης ἢ τοῦ κωδικέλλου. β') Διὰ τῆς *ademptio legati* (ἀφαιρέσεως), ἥτοι τῆς ἀνακλήσεως παρὰ τοῦ διαθέτου, ἥτις ὡς πρὸς μὲν τὰ *legata* ἔδει νὰ γείνη διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ σύστασις ἐπισήμου τρόπου, ἡδύνατο ὅμως νὰ γείνη καὶ δι' ἀπλῆς διαγραφῆς, ὡς πρὸς δὲ τὰ *fideicommissa* ἀνευ οἰουδήποτε τύπου καὶ σιωπηρῶς, π. χ. ἔνεκα τῆς ἐπιγενομένης ἔχθρας ⁵. Ἀπὸ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν δύο τούτων θεσμῶν ἐφαρμόσθησαν ἐν ἀμ-

10. 13, l. 2 § 2 D. 43. 3, l. 1 C. cod. 8. 3.—7] L. 58-60 D. de leg. I. 30, l. 49 § 2 D. 36. 1.

§ 642. 1] L. 1 pr. D. [31. 7. B. (44. § 2) 33, πρὸς. l. 29 D. 50. 47. — 2] Ἰδὲ τόμ. Α' § 100. — 3] L. 41 § 2 D. de leg. I. 30, πρὸς. l. 3 D. cod. — 4]

Ἰδὲ Παπαρρηγ. Κληρ. § 849, Κρασσά Κληρ. § 449 ἐπ., Καλλιγὰ Ε' § 320. — 5] Pr. § 1 J. 2. 21, θεοφ. αὐτ., Ulp. XXIV. 29, l. 1 ἐπ. D. 28. 4, l. 29 D. 34.

φοτέροις οἱ ἐλευθεριώτεροι κανόνες ⁶. γ') Διὰ τῆς translatio legat (μεταφορᾶς), ἥτοι τῆς μεταβολῆς τῶν προσώπων, τοῦ ἀντικειμένου τῆς αἰτίας ⁷. Καὶ αὕτη περιέχει ἀναγκαιῶς καὶ ademptio, διὸ δύναται νὰ ἰσχύῃ καὶ ἐὰν ὡς μεταφορὰ τοῦ κληροδοτήματος ᾖναι ἀνίσχυρη π. χ. λόγῳ ἀνικανότητος τοῦ νέου κληροδόχου ⁸. δ') Διὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ κληρονόμου (testamentum destitutum) ⁹. Καὶ ε') ἔνεκα θανάτου τοῦ κληροδόχου πρὸ τοῦ διαθέτου ἢ τῆς ἐξόδου τῆς διαλυτικῆς αἰρέσεως ἢ τέλους ἀναξιοτήτος τοῦ κληροδόχου, ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμοζονται τὰ περὶ κληρονόμου ρηθέντα, ὑπαρχόντων ὅμως πλειόνων λόγων ἀναξιοτήτος ¹⁰.

§ 643. Περὶ τῆς αἰτίας θανάτου δωρεᾶς εἶδομεν ἤδη ἀλλαχού. Παρὰ τὴν διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξίσωσιν ὅμως αὐτῆς πρὸς τὰ κληροδοτήματα, παρέμειναν διαφοραὶ τινες, ὅπερ ἄλλως καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἀνομολογεῖ λέγων «σχεδὸν ἐξισοῦνται τοῖς ληγάτοις» ¹. Αἱ δὲ διαφοραὶ αὗται πηγάζουσι κυρίως ἐκ τῆς φύσεως τῆς δωρεᾶς ταύτης, ὡς δικαιοπραξίας τελουμένης μὲν αἰτία θανάτου, ἀλλὰ μετὰ ζώντων, ἐξ οὗ π. χ. ἔπεται, ὅτι διὰ τὴν δωρεὰν ταύτην δὲν ἀπαιτεῖται ἡ εἰδικὴ testamenti factio τοῦ δωρητοῦ, ἀλλ' ἀπλῆ νομικὴ ἰκανότης ².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑ

§ 644. Ὅρισμός καὶ ἱστορία τῆς καθολικῆς κληροδοσίας.—§ 644. Ἰουστινιάνειον δίκαιον τῆς καθολικῆς κληροδοσίας. — § 644. Διάφοροι διαδοχαί, ἀνάλογοι τῇ κληρονομίᾳ. Mortis caus capio.

§ 644. Καθολικὴ κληροδοσία ἢ καθολικὴ ἀποκατάστασις (fidei Commissaria hereditas, πίστει καταλημπαρομένη κληρονομία) καὶ

4, πρὸλ. l. 3 § 11, l. 12 D. eod.—6] Ἰδ' ἀνωτ. § 638. — 7] L. 6 pr. § 1. 2, 7-9 D. 34. 4, B. (44. 18) 7-9.—8] L. 20 D. 34. 4, l. 34 pr. D. de leg. I. (30.—9] Ἰδ' ἀνωτ. § 606. Πρὸλ. l. 1 pr. § 13 D. 29. 4.—10] Ἰδ' ἀνωτ. § 63 καὶ Κρασσά Κ.λ.η. § 431.

§ 643. 1] Ἰδ' ἀνωτ. § 484 α).—2] § 1 J. 2. 7, Θεόφ. αὐτ. καὶ ἀνωτ. § 475. 3] L. 25 § 1 D. 34. 6. Περὶ τῶν λοιπῶν Κρασσά Κ.λ.η. § 477 ἐπ., Παππρηγ. Ἐραχ. τόμ. Β' § 312, 313.

λείται ἡ παραγγελία τοῦ διαθέτου πρὸς τὸν κληρονόμον (ἢ τὸν καθολικὴν κληροδοσίαν λαμβάνοντα) περὶ ἀποδόσεως τῆς κληρονομίας ἢ μέρους αὐτῆς ἑτέρῳ, καὶ εἴτε τῆς ἰδίας τοῦ διαθέτου, εἴτε τῆς περιουσίας τρίτου παρ' αὐτοῦ κληρονομηθέντος· διαφέρει ἐπομένως τοῦ ἀπλοῦ κληροδοτήματος, ὡς ἔχουσα ἀντικείμενον οὐχὶ ἐν ἡ πλείω πράγματα, ἢ δικαιώματα ὡς τοιαῦτα, ἀλλ' εἴτε ὁλόκληρον τὴν κληρονομίαν, εἴτε ποσοστὸν αὐτῆς, πάντοτε ὡς ἑμάδα, καὶ ὡς συνεπαγομένη ἐκ τούτου καθολικὴν διαδοχὴν.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη φύσις τῆς καθολικῆς κληροδοσίας δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐγένετο ὡς καὶ ἡ τῶν κοινῶν κληροδοτημάτων ὑπὸ δύο μορφάς, ἦτοι :

α') Ὡς *partitio legata* κατὰ τὴν τοῦ *legatum* μορφήν, ὑποβαλλομένη εἰς ὠρισμένον τύπον· δι' αὐτῆς ὁ διαθέτης ἠδύνατο νὰ παραγγεῖλῃ τὸν κληρονόμον νὰ ἀποδώσῃ ἑτέρῳ μόνον μέρος τῆς κληρονομίας, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁλόκληρον¹. Ὁ δὲ τοιοῦτος κληροδόχος ἐγένετο μόνον εἰδικὸς διάδοχος, καθολικὸς δὲ παρέμενεν ὁ κληρονόμος, ὅστις ὑπεχρεοῦτο νὰ δώσῃ ἐκείνῳ τὸ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρεῶν ὑπολειπόμενον, εἴτε εἰς χρήματα (*aestimatio*), εἴτε εἰς πράγματα· ὅθεν κυρίως παρήγετο εἶδος κοινοπραξίας (διὸ καὶ *partitio*) μεταξὺ αὐτῶν. Πρὸς πραγματοποιήσιν δὲ τῆς πλήρους βουλήσεως τοῦ διαθέτου, ἦτοι πρὸς πρόσδοσιν τῶν δικαιωμάτων εἰς τὸν κληροδόχον καὶ ὑπαγωγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὰ χρέη καὶ ἐν τῷ μέλλαντι, ἦτο ἀνάγκη τῆς συνάψεως ἰδιαιτέρων ἐπερωτήσεων (*stipulationes partis* [διὰ τὰ δικαιώματα] *et pro parte* [διὰ τὰς ὑποχρεώσεις]), ἐπιβαλλομένων ἐκ τῆς παραγομένης μεταξὺ τοῦ κληρονόμου καὶ τοῦ κληροδόχου ἐνοχῆς². Καὶ

β') ὡς *fideicommissum hereditatis* δυνάμενον νὰ περιέχῃ καὶ δὴ ἄνευ τύπου τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κληρονόμου εἰς ἀπόδοσιν οὐ μόνον μέρους τῆς κληρονομίας, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου³. Ἐν ἀρχῇ καὶ τὸ *fideicommissum hereditatis* παρήγαγε μόνον εἰδικὴν διαδοχὴν, διὸ ὅπως καταστῇ ὁ *fideicommissarius* καθολικὸς διάδοχος ἦν ἀνάγκη πωλήσεως τῆς κληρονομίας εἰς αὐτὸν καὶ συστάσεως ἀμοιβαίων ἐπερωτήσεων χάριν τῆς συμμετοχῆς τούτου εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κληρονομίας καὶ τὰ χρέη (*stipulationes quasi emtæ et venditæ he-*

§ 644. 1] Ulp. XXIV. 25.—2] Ulp. XXV. 11 § 2. 15. 1. 26 § 2 D. de leg. 1. 30.—3] Gai. II. 250.

(N. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

reditatis)⁴. Πλὴν ταχέως ἐπῆλθον μεταρρυθμίσεις· καὶ πρῶτον ἐπὶ Νέρωνος, τῷ 62 μ. Χ., ἐξεδόθη τὸ Sctum Trebellianum (ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπάτων Trebellius Maximus⁵), δι' οὗ ὤρισθη, ὅτι διὰ τῆς ἀπλῆς δηλώσεως τοῦ κληρονόμου πρὸς τὸν fideicommissarius περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς κληρονομίας ἢ μέρους αὐτῆς, ἄνευ τῶν stipulationes, θεωρεῖται οὗτος ὡς αὐτοδικαίως ὑπεισελθὼν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κληρονόμου (ὅστις ὡς πρὸς τὸ ἀποκατασταθὲν μέρος μένει ἐφεξῆς ὀνόματι μόνον τοιοῦτος) καὶ δύναται νὰ ἐνασχῆσθαι τὰς ἀγωγὰς ὡς utiles ἢ νὰ ἐναχθῇ διὰ τοιούτων⁶. Κατόπιν ἐξεδόθη τὸ Sctum Pegasianum ἐπίσης ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπάτων, Pegaso⁷) ἐπὶ Βεσπασιανοῦ (75 μ. Χ.), ὅπερ τοῦτο μὲν ἐξέτεινε τὴν lex Falcidia ἐπὶ τῶν fideicommissa, τοῦτο δ' ὥρισε τὰ ἐξῆς: I) εἰάν ὁ διαθέτης κατέλειπε τῷ κληρονόμῳ τοῦλάχιστον τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς κληρονομίας ἄθικτον, ἡ ἀποκατάστασις ἐπέρχεται κατὰ τὸ Sctum Trebellianum καὶ ἀμφότεροί εἰσι, κατὰ τὸ μέρος τοῦ ἑκαστος, καθολικοὶ διάδοχοι. II. Ἐάν ὅμως ὁ διαθέτης δὲν κατέλειπε τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦτο, ὁ δὲ κληρονόμος ποιῆται χρῆσιν τῆς lex Falcidia κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν, τὸ Sctum Trebellianum ἀργεῖ, ὁ δὲ fideicommissarius θεωρεῖται ὡς λαβὼν partitio legata καὶ ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες αὐτῆς. Ἐάν ὅμως ὁ κληρονόμος δὲν κρατήσῃ τὸ φαλκίδιον $\frac{1}{4}$, ἀλλ' ἀποκαταστήσῃ τὴν κληρονομίαν ἐκουσίᾳ, ἐφαρμόζονται τὰ τῆς πωλῆσεως τῆς κληρονομίας καὶ τῶν stipulationes venditae κτλ. Καὶ III εἰάν ὁ κληρονόμος ἀρνήται νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν κληρονομίαν, δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ fideicommissarius διὰ τοῦ πραιτωρός, μεθ' ὃ ἐφαρμόζεται τὸ Sctum Trebellianum καὶ ὁ μὲν κληρονόμος οὐδὲ $\frac{1}{4}$ παρακρατεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὑποχρεώσιν τινα ἐκ τῆς κληρονομίας φέρει, ὁ δὲ fideicommissarius γίνεται πάντοτε καθολικὸς διάδοχος⁸.

§ 645. Ὁ Ἰουστινιανὸς εὐρών ταῦτα ἐν ἰσχύϊ καὶ καταργήσας τὴν partitio legata διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τοῦ legatum πρὸς τὸ fideicommissum, ὥρισεν ὡς πρὸς τὸ fideicommissum, ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τῆς κληρονομίας γίνεται πάντοτε κατὰ τὸ Sctum Trebel-

4) Gai. II. 254-252, Ulp. XXV. 14, § 6 J. 2. 23. — 5) Gai. II. 253, Ulp. XXV. 14, Puchta § 324 h.—6) Gai. II. 253.— 7) Gai. II. 254.— 8) Gai. II. 254-256, Ulp. XV. 46.

ianum καὶ ἐὰν ὁ κληρονόμος ἐποιήσατο χρῆσιν τῆς lex Falcidia, ἤτοι κατήργησε μὲν τὴν ἐναντίαν διάταξιν τοῦ Sctum Pegasianum, ἀλλ' ὅμως διετήρησε τὴν ἑτέραν τούτου περὶ ἐξαναγκασμοῦ¹. Διὰ δὲ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ὁ fideicommissarius θεωρεῖται πάντοτε ὡς heres, περιβαλλόμενος ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς τὴν ιδιότητα τοῦ κληρονόμου κατὰ τὰ ἀποτελέσματα, διατηρεῖ ὅμως τὴν τοῦ κληροδόχου ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὴν κτῆσιν τοῦ fideicommissum hereditatis.

§ 646. Πλὴν τῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν ἡ κληρονομία περιέρχεται εἰς τὸ Δημόσιον λόγῳ ἀναξιώτητος, ὅτε ὁ fiscus, ὡς καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ ἀγοραστής περιεβάλλοντο ιδιότητα ἀνάλογον τῆς κληρονομικῆς¹, ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἐξῆς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐπιφέρειν.

α') Ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ἡ κληρονομία περιέρχεται εἰς τὸν fiscus ὡς ἀκληρονόμητος (bona vacantia), ὅτε μηδενὸς ὑπάρχοντος κληρονόμου. Ὁ fiscus δύναται μὲν νὰ ἀποποιήσῃ τὴν τοιαύτην κληρονομίαν, ἀποδεχόμενος ὅμως αὐτὴν ἐπέχει θέσιν κληρονόμου (heredis loco) καὶ ἐνασκαί τῆς τῆς κληρονομίας ἀγωγᾶς ὡς utiles².

β') Ἐπίσης ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ κληρονόμου θέσιν κατεῖχε παρὰ Ῥωμαίους ὁ fiscus ἐπὶ περιουσιῶν λόγῳ τῆς σήμερον ἀργούσης δημεύσεως (confiscatio) εἰς αὐτὸν περιερχομένων. Εἰς τὰ χρέη ἐνείχεται ὅμως μόνον μέχρι τοῦ ποσοῦ τῆς δημευθείσης περιουσίας³ καὶ

γ') Ἡ bonorum addictio libertatum servandarum causa (προσκήρυξις τῶν πραγμάτων γενεακτῶν ἐνεκα τῶν ἐλευθεριῶν), εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρελίου, favore libertatis (διὰ τὴν περὶ τῆς ἐλευθερίας σπουδήν), διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ διαθέτης ἀπληθέρου δούλον ἐν διαθήκῃ ἀνευ κληρονόμου, ὅτε κατὰ τὸ τότε ἰσχύον δίκαιον ἡ μὲν κληρονομία παρεδίδοτο τοῖς πιστωταῖς, ἡ δ' ἀπελευθέρωσις ἡτόνει, διὸ ὁ Μάρκος Αὐρελῖος ὥρισεν, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις διετηρεῖτο ἐν ἰσχύϊ καὶ εἴτε ὁ ἀπελευθερούμενος δούλος, εἴτε τρίτος τις ἡδύνατο νὰ αἰτήσῃται τὴν κτῆσιν τῆς κληρονομίας, παρέχων ἐγγύησιν περὶ ἱκανοποιήσεως τῶν πιστωτῶν⁴.

Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς ἐκφράσεως mortis causa capio (αἰτία θα-

§ 645. 1) § 7 J. 2. 23.

§ 646. 1) Ἰδ' ἄνωτ. § 633.—2) Ulp. XXVIII. 7. l. 96 § 1 D. de leg. l. 30, l. 4 § 1 D. 49. 11.—3) L. 1 ἐπ. D. 47. 10, l. 1 ἐπ. C. 9. 40.—4) Pr. ἐπ.

νάτου λῆψις) σημαίνεται πᾶσα κτῆσις αἰτία θανάτου, μὴ ἀναγομένη εἰς τινὰ τῶν προδιαγραφέντων θεσμῶν (κληρονομίας, κληροδοσίας κτλ)⁶. Τοιαῦται δὲ περιπτώσεις εἰσὶν ἡ τοῦ *condicionis implendæ causa datum*, ἥτοι ὅταν τις λαμβάνῃ τι ἐκ τῆς πληρώσεως τῆς εἰς πρᾶξιν τελευταίας βουλήσεως τεθείσης αἰρέσεως, ἡ τοῦ περιερχομένου εἰς τινὰ λόγῳ ἀμοιβῆς διὰ τὴν κτῆσιν ἢ ἀποποίησιν ἐπαχθείσης αὐτῷ κληρονομίας κτλ.⁷ Καὶ ἐπὶ τῆς *mortis causa capio* ἐφαρμόζονται διατάξεις τινὲς τῶν κληροδοτημάτων π. χ. ὅτι δύναται νὰ βαρυνθῇ διὰ κληροδοσίας, αἱ περὶ ἀναξιώτητος κτλ.⁸

Ἀνάλογοι διαδοχαί

J. 3. 11, Θεόφ. αὐτ. 1. 2. 3 D. 40. 5.—5] L. 31 pr. D. 39. 6.—6] D. 8. 13 pr. 1. 21. 31 § 2, 1. 36 D. 39. 6.—7] L. 9. 36 D. 39. 6, 1. 95 § 1 D. de leg. 1 30.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΤΟΜΩΝ

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς δηειώσε ς, τὸ δὲ Π τὸ Παράρτημα.

Abdicatio 563.	— communi dividundo 326.
Abrogare 94.	— conducti 461.
Abstinendi beneficium 622.	— confessoria 369.
Accensi 45.	— constitutoria 478.
Acceptilatio 524.	— contraria 416.
Accessio (κυριότητος) 342.	— de effusis vel dejectis 497.
— possessionis 336.	— de in rem verso 500.
— rei 310.	— de pauperie 499.
Accidentalia negotii 232.	— de peculio 500.
Accursius 16.	— de pecunia constituta 478.
Accusatio susp. tut. 575.	— de posito et suspenso 497.
Actio 284	— de rationibus distrahen-
— ad exhibendum 501.	dis 572.
— ad supplendam legiti-	— de recepto 479.
mam 619.	— de tigno juncto 342.
— adjectitiae qualitatis 500.	— depositi 436
— aestimatoria 474.	— directa, utilis 286.
— aquae pluviae arcendae	— — contraria 416.
325.	— doli 229.
— arbitraria 289.	— emti 451.
— auctoritatis 452.	— ex sponsu 536.
— bonae fidei 289.	— ex stipulatu 439.
— calvisiana 618.	— exercitoria 500.
— commodati 434.	— familiae erciscundae 629.

- faviana 618.
- fictitia 286.
- fiduciae 392.
- finium regundorum 352.
- funeraria 488.
- furti 493.
- furti manifesti 493.
- honoraria 286.
- hypothecaria 397.
- in factum 286.
- in personam 285.
- in rem 285.
- in rem scripta 285.
- injuriarum 496.
- institoria 500.
- institutoria 512.
- legis Aquiliae 495.
- locati 461.
- mandati 470.
- mixta 287.
- nata 301.
- negatoria 351.
- negotiorum gestorum 488.
- noxalis 499.
- pauliana 502.
- perpetua 300.
- pigneraticia 397.
- poenalis 285.
- popularis 288.
- praescriptis verbis 473.
- prohibitoria 346 σελ. 4.
- pro socio 466.
- pro tutelae 576.
- publiciana 350.
- quanti minoris 454.
- quasi institoria 470.
- quasi Serviana 395.
- quod jussu 500.
- quod metus causa 229.
- redhibitoria 454.
- rei persecutoria 285.
- rei uxoriae 546.
- rerum amotarum 539.
- rescissoria 512.
- restitutoria 512.
- Serviana 395.
- stricti iudicii (juris) 289.
- temporalis 300.
- tributoria 500.
- tutelae 572.
- utilis 286.
- vectigalis 373.
- venditi 451.
- vi bonorum raptorum 494.
- Actiones Manilii 102.
- Hostilianae αβτ
- Actus (δουλεία) 359.
- legitimi 233.
- Addictio bonorum 646.
- in diem 456.
- τοῦ ἐνεχύρου 386.
- Addictus 429.
- Ademtio legati ἴδε ἀκρώσεις.
- Adjudicatio 335.
- formulæ 106.
- servitutis 365.
- Adnotatio principis 185.
- Adoptio 556. 558.
- minus plena, plena 558.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνονται τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 487
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- Adpromissor 510.
Adquisitio heredit. 621.
Adscripticii 247.
Adstipulator 442. 495.
Adventicia (dos) 545.
Adventicium 561.
Adversaria 444.
Aedes 306.
Aediles 58. 67. 75. 178.
— curules 67
— ἐν τοῖς municipia 82.
Aedilicium edictum 454.
Aelius Gallus 100.
— Sextus Catus 102.
Aemilianus 116 σημ.
Aequitas 93.
Aerarii 72.
Aerarium 128.
— militare 122. 128.
Aes et libra 334. 429. 594.
Aestimatio venditionis causa
543.
— rei 410.
Adfinitas 529.
Ager arcifinius 332.
— assignatus αῦτ.
— limitatus αῦτ.
— occupatorius αῦτ.
— publicus 90 αῦτ.
— quaestorius αῦτ.
— stipendiarius 306.
— vectigalis 374.
Agere τῶν νομοδιδασκάλων
101.
— cum compensatione 518.
Agnatio 33. 527. ἴδε καὶ συγ-
γένεια ἐξ ἀρρενογονίας.
— Agnoscere bon. pos. 589.
Agricolae 247.
Agrimensores 352.
Aire 196.
Alaricus 27. 196.
Alexander Severus 116. σημ.
Alienatio in fraudem credit.
502.
— — — patroni 618.
Alimentus Cincius 100.
Alluvio 342.
Altercationes 201.
Alveus derelictus 342.
Ambitus 325.
— ὡς ἀδίκημα 91.
Amici principis 120.
Anatocismus 409.
Ancus Martius 42.
Animus (νομῆς) 312. 322.
Annales pontificum 30.
Annona 130.
Annulus pronubus 536.
Annus civilis, naturalis 241.
Antecessores 193.
Antestatus 334.
Antichresis 385.
Antiquo 94 (7).
Appius Claudius 73.
— — Decemvir 64. 100.
 Applicatio 40.
Ara maxima 428.
Arbiter 347, 105.
Arbitrium 289.

- Area 306.
 Argentarii 419. 444. 518.
 Arrabo 426.
 Arrha αῤτ.
 — μνηστείας 536.
 Arrogatio 34. 556. 558.
 Artifices 175.
 As 307.
 Assiduus 45.
 Assignatio liberti 608.
 — agri publici 332.
 Atejus Capito 150.
 Auctor (legis) 94.
 Auctoratus 247.
 Auctores juris 149.
 Auctoritas jur. peritorum
 93. 99.
 — senatus 35.
 — tutoris 571.
 Auditores 102.
 Auditoria 155.
 Auditorium principis 120.
 Augures 37. 75. (1).
 Augustus 116. σημ. * 117.
 — ὡς τίτλος 118. 166.
 Aulus Cascelius 100.
 Aurelianus 116. σημ. *
 Auspicia 75.
 Authenticum 213. 214.
 Auxilium 58. 283.
 Ἀγαμία 553.
 Ἀγιοθεοδωρεΐτης II. 23.
 Ἀγγελος 231.
 Ἀγνοια 229.
 Ἀγορά ἐλπίδος 449.
 Ἀγοραῖους ἄγειν 84.
 Ἀγορανόμοι ἴδε Aediles.
 Ἀγοροπωλησία 448 ἐπ.
 Ἀγρός εἶδε ager.
 Ἀγροτικοὶ νόμοι ἴδε leges A-
 grariae
 Ἀγραφον δίκαιον 6.
 Ἀγωγή ἴδε actio.
 Ἀδέσποτα 340.
 Ἀδῆλα πρόσωπα 601.
 Ἀδιαίρετον δουλείας 355.
 — ἐνοχῆς 404. 419.
 Ἀδικήματα 492 ἐπ.
 — ἀνηλίκων 567.
 — δούλων 251.
 Ἀδύνατοι αἵρέσεις 227.
 — ἐνοχαὶ 404.
 Ἀθανάσιος 159. σημ. *
 — Σχολαστ. Ἑμμεσηνὸς II. 5.
 Ἀθώωσις 524.
 Αἶγυπτος 177 (1).
 Αἵρέσεις 233.
 Αἵρετικοὶ 174. 525.
 Αἰχμαλωσία 252.
 Ἀκίνητα 306.
 — Ἰταλικά 130. 306.
 Ἀκυρότης τῆς διαθήκης 606.
 — τῶν δικαιοπραξιῶν 234.
 — τῆς δωρεᾶς 483.
 — τῶν κληροδοτημάτων 642.
 Ἀλαρίχος 196.
 Ἀλεισία 340.
 Ἀλλοδαποὶ ἴδε Peregrini-
 Ἀμέλεια 236.
 Ἀμοιβαία διαφωνία 521.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνονται τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 489
παρενθέδου τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Ἀναβλητικὴ αἵρεσις 233.	Ἀπελευθέρωσις 253.
Ἀναγκαῖοι κληρονόμοι 613.622.	Ἀπογραφὴ 624.
Ἀναγωγὴ τοῦ ἐγγυητοῦ 506.	Ἀπόδειξις διαβολικὴ 350.
Ἀναδοχὴ ἴδε intercessio.	Ἀποζημίωσις 410.
Ἀνακάθαρσις τῶν παλ. νόμων
Π. 18.	Ἀποθετικὴ ζημία 410.
Ἀνάκλησις δωρεᾶς 485.	Ἀποικία 85. ἴδε καὶ Coloniae.
— ἐλευθερίας 252.	Ἀποκατάστ. εἰς ἀκέραιον 294.
Ἀνάληψις προικὸς 546.	Ἀποκλήρωσις 605. 614. 615.
Ἀνανέωσις 519.	Ἀπόσβεσις τῶν δουλειῶν 367.
— ἀναγκαῖα 520.	— τοῦ ἐνεχύρου 391.
Ἀναντικατάστατα 307.	— τῶν ἐνοχῶν 514.
Ἀναξιώτης 633. 642.	— ὑποθήκης 399.
Ἀναστάσιος 159. σημ.	Ἀπόφασις τοῦ Ἰουστινιανοῦ 201.
Ἀνατοκισμὸς 409.	Ἀπώλεια τῆς civitas 262.
Ἀνατόλιος 202. Π. 4.	— τῆς ἐλευθερίας 252.
Ἀνατροπὴ ἀνηλικίων 571.	Ἀρκάδιος 159. σημ.
Ἀναφορικὸς νόμος 183.	Ἀρμενόπουλος Π. 27.
Ἀνήλικοι 275. 567.	— Ἐξάβιβλος Π. 27.
Ἀνθέμιος 159. σημ.	Ἀρνησικυρία τῶν δημάρχων 58.
Ἀνθύπατος 84.	Ἀρχιθαλαμηπόλος 171.
Ἀνιανὸς 196.	Ἀρνητικὴ ἀγωγὴ 351.
Ἀνίσχυρον ἴδ. ἀκυρότης.	Ἀρπαγὴ 494.
Ἀνοχαὶ 78.	Ἀρχαίους ἐξ ἀμνημονεύτ. 302.
Ἀνταλλαγὴ 474.	Ἀσκαλωνίτης Ἰουλιαν. Π. 27.
Ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ 484.	Ἄσωτος 582.
Ἀντένστασις 293.	Ἀθηντικὴ ἐρμηνεία 221.
Ἀντικαταστατὰ 307.	Ἀυτοδικία 282.
Ἀντιπροσωπεία 231.	Ἀυτόμολος 256.
Ἀντιφώνησις 478. 507.	Ἀυτονομία 84.
Ἀντίχρησις 385.	Ἀφῆλιξ 583.
Ἀνώνυμοι συμάσεις 472 ἐπ.	Ἀχαριστία ἀπελευθέρου 252.
Ἀνώνυμος Π. 4.	— δωροθεοδόχου 485.
Ἀπαγόρευσις ἴδ. interdictio.	Balbinus 116. σημ.
Ἀπελευθέρου ἴδε liberti.	Beneficium cedendarum ac-
tionum 506.

490 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς ὀνησιώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- competentiae 411.
- divisionis, excuss. 508.
- inventarii 624.
- separationis 628.
- Bisextum 238.
- Bona 329.
- adventicia, profecticia 561.
- castrensia, quasi castren-
sia αὐτ.
- caduca 621.
- ereptoria 633.
- vacantia 646.
- Bona fides 336.
- Bonae fidei actio 289.
- — possessor 344.
- Bonorum possessio 588.
- — contra tabulas 615.
- — cum re 590.
- — decretalis αὐτ.
- — edictalis αὐτ.
- — ex edicto Carboniano 625.
- — intestati 609. 610.
- — litis ordinandæ gra-
tia 589.
- — necessaria 590.
- — patroni κτλ. 610.
- — secund. tabulas 595.
- — sine re 590
- — tum quem 610.
- — unde cognati 609. 610.
- — unde decem perso-
næ 609.
- — unde legitimi αὐτ.
- — unde liberi αὐτ.
- — unde vir et uxor αὐτ.
- — utilis 590.
- sectio 332.
- — ventris nomine 625.
- Boethius 28.
- Breviarium 27. 196.
- Brevi manu traditio 339.
- Βαθμοὶ τῆς συγγενείας 528.
- Βαλσαμών Π. 11.
- Βασίλειος ὁ Μακεδὼν Π. 16.
- ὕπατος 169.
- Βασίλειος 36. 166.
- ἐκλογὴ 36.
- Βασιλικά 9. Π. 20. 21. 23.
- Βεβαρημένος 634.
- Βηρυτὸς 155. 193. Π. 4.
- Βία 229.
- ἐν τῇ ἀποκαταστάσει 295.
- Βλάβη ἐν τῇ ἀποκαταστάσει 295.
- ὑπέρρογκος 457.
- Βονιτάριος 329.
- Βονωνία 16.
- Βούλῃσις 228-231.
- αἰτία θανάτου 226.
- Βροῦτος Ἰούλιος 55.
- Βυζάντιον 161.
- Caduca 621.
- Caesar ὡς τίτλος 118. 119. 166.
- Caelibatus 553.
- Caligula 116 σημ.*
- Capite censi 45.
- Capitis deminutio 267.
- — ἐπὶ δουλείας 367.
- — — πατρικῆς ἐξουσίας 562.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνονται τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 491
παρενθέσει τὰς ὀνησιώσεις, τὸ δὲ Η. τὸ Παράρτημα.

Capito Atejus 150.	Chirographum 445.
Captatoria institutio 602.	Cincius Alimentus 100.
— scriptura αῶτ.	Civis non optimo jure 72. 73.
Caput 243.	Civitas 261.
Caracalla 116 σημ.*	— ἀπονομή Καρακάλλα 265.
— ἀπονομή τῆς civitas 265.	— ἀπώλεια 262.
Cardines 332.	— ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ 265.
Carinus 116 σημ.*	— foederata 84.
Carus 116 σημ.*	— immunis et libera 84.
Carvilius Ruga 550.	— κτήσεις 262.
Casellius Aulus 100.	Clarigatio 113.
Cassiani 150. 152.	Clarissimi 170. 175.
Cassius Longinus 152.	Classes Serv. Tyll. 45.
Castella 82. 280.	Claudius Caesar 116 σημ.*
Cato M. Porcius 25. 100.	— M. Aurelius 116 σημ.*
Causa perpetua 357.	Cientes 40.
— justa 295. 339. 421.	Codex Gregorianus 187.
Causae probatio 262.	— Hermogenianus 187.
Cautio 297. 440.	— Justinianus 200.
— damni infecti 325.	— — repet. praelect. 209.
Muciana 602.	— Theodosianus 188.
Cavere τῶν νομοδιδασκᾶν. 101.	Codices accepti expensi 444.
Celeres 37. 43.	Codicilli 637.
Celsus P. Juventius 152.	Coemtio 532.
Censor 65. 77. 127.	— fiducia causa 540.
Censu manumissio 253.	Cognatio 33. 517.
Census 45. 77.	Cohortales 172.
Centesimae usurae 408.	Collatio 609.
Centumviri 616.	— legum Mosaicarum 158.
Centuria ni quis scivit 46.	Collegia 280.
— praerogativa 46.	Collina 44.
Centuriæ τοῦ στρατοῦ 45.	Coloniae 85. 178.
— ἀγρῶν 332.	— civium romanorum αῶτ.
Centurio 45.	— latinae αῶτ.
Certum ἐν τῇ ἐνοχῇ 404.	Colonus 247.

- Comes 170. — ob turpen causam αὐτ.
— orientis 177. — sine causa αὐτ.
— rei privatae 165. Condominium 326.
— sacrarum largit. 165. Confarreatio 33. 532.
Comites consistoriani 165. Confiscatio 128.
— domesticorum 171. Confusio 343.
Comitia calata 34. — δουλειῶν 367.
— centuriata 46. 69. — ἐνεχέρου 391.
— curiata 34. 46. 69. — ἐνοχῆς 521.
Comitiatus maximus 46. — τοῦ κληρονόμου 627.
Commentarii 156. Congregatio 213 (16).
— regii 52. Connubium 65. 261. 535.
Commentatores 17. Consanguinei 528.
Commercium 261. Conscripti 57.
— τῶν λατίνων 264. Consiliatores 17.
Commixtio 343. Consilium principis 120.
Commodatum 434. — regium 35.
Commodus 116 σαρμ. Consistorium principis 120.
Communio incidens 490. 165.
Compensatio 517. Constitutio de adscriptitiis
— ἱστορία 518. 213.
Computare civiliter, natu- — Deo 215.
liter 241. — Δέδωκεν αὐτ.
Conciliabula 82. 280. — imperatoriam majesta-
Concubinatus 537. — em αὐτ.
Condemnatio (formulae) 106. — Omnem αὐτ.
Condictio 233. — Tanta αὐτ.
— impossibilis αὐτ. Constitutiones personales
— juris αὐτ. 144.
— mixta αὐτ. — principum 142.
— potestativa αὐτ. — — εἶδη 143. 144.
— turpis αὐτ. — — ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ δικαίου.
Condictio causa data 491. 146.
— furtiva 493. — — ἰσχύς 142.
— indebiti 491. — — λειψανα 145.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 49^α
παρενθέδει τὰς δημειώσεις, τὸ δὲ II. τὸ Παράρτημα.

Constitutionarii 187.	Curiales 82.
Constitutum 478.	Curio 22.
— debiti alieni 507.	— maximus αὔτ.
— debiti proprii 478.	Custos urbis 37.
— possessorium 316.	Γάιος ἴδε Gaius.
Consulares 131.	Γάμος 532.
Consules 55.	— δούλων 248.
— honorarii 169.	— κωλύματα 535.
— suffecti 127. 169.	— λύσεις 549 ἐπ.
Consultatio ante sententiam	— σύστασις 532. 533.
186.	Γαρίδας II. 23.
— veteris Jti 158.	Γέννησις 244.
Consumptio existimationis	Γένος ἴδε Gens.
272.	Γερουσία ἴδε Σύγκλητος.
Contractus 424.	Γεωμέτραι 352.
— aestimatorius 474.	Γλωσσογράφοι 16.
Contrarius consensus 521.	Γόνος δούλης 307.
Controversia de fine 352.	Γουνδοβάδος 196 (8).
Contubernium 248.	Γράκχοι 90.
Contutor. 574.	Γραμματεῖς 171.
Conventio 424.	Γρατιανὸς 159 σημ.
Gonventus 84.	Γραφεῖς 73. 79. 172.
Corpus (νομῆς) 312. 322.	Γυναῖκες 276.
— Gregoriani 187.	— ἀναδοχὴ χρέους 511. ἐπ.
— Hermogeniani αὔτ.	— ἱκανότης νομικὴ 276.
— juris civilis 214.	— ἱκανότης διαδοχῆς 592.
Correctores 131.	— ὑπὸ ἐπιτροπείαν 577.
Cratinus 202.	— ὡς ἐπίτροποι 573.
Cretio 623.	Damnum emergens 410.
Culpā, levis, magna 236. 412.	— infectum 325.
Cura, curatio 579.	— injuria datum 495.
Curator αὔτ.	Dare 402.
— reipublicae 131.	Datio dotis 543.
Curia calabra 34.	Datio in solutum 515.
Curiae 32. 82.	Datio tutoris 570. 577.

Decem primi 35.	Dictator 56.
Decemviri leg. scribund. 60.	Dictio dotis 543.
— litibus judic. 48.	Dies 233.
— sacrorum 67.	— cedit 640.
Decima hereditatum 621.	— venit αὐτ.
Decisiones quinquag. 201.	— civilis 241.
Decius 116 σημ.*	— fasti-nefasti 102.
Decreta magistr. 76.84.144.	— incertus 233.
185.	— intercalaris 238.
— gentilicia 33.	Diffarreatio 550.
— principum 144.	Digesta 154. 156.
Decretum divi Marci 282	— Ἰουστινιανοῦ 202.
Decuriæ 32.	Digestum novum, vetus, in-
Decuriones 82. 173.	fortiatum 207.
Dediticii 84. 137.	Dignitates 171.
Deductio in domum 533.	Diligentia 236. 412.
— servitutum 365.	— quam suis αὐτ.
— ὡς συμπληρισμὸς 518.	Dioceses 176.
Defensor civitatis 178.	Diocletianus 116 σημ.*
Delatio τῆς bon. possess.	Disputatio fori 101.
609.	Dissuasio 94.
— τῆς hereditas 586.	Distractio pignoris 386.
Delegatio 519.	Divortium 550. 551.
Demonstratio (formulæ) 106.	Divus 123.
Denunciatio distractionis	— Antoninus 116 σημ.*
386.	— Pius αὐτ.
— litis 452.	Dolus 235. 412.
Deportatio in insulam 269.	— ἐν τῇ ἀποκαταστάσει 295.
Depositum 436.	Dominium 324.
— irregulare αὐτ.	Domitianus 116 σημ.*
— miserabile αὐτ.	Dona et munera 259. *
Derelictio 346.	Donatio 482.
Derogatio 94.	— inter virum et uxorem
Detentio 314.	486.
Detestatio sacrorum 33.	— mortis causa 484. 643.

- perfecta, imperfecta 483. Διανομή κληρονομίας 629.
— propter nuptias 484.548. — κοινῶν 322. 326. 490.
— renumeratoria αὐτ. Διάρκεια ἀγῶγῶν 300.
— sub modo αὐτ. Διάσκεψις 623.
Donativum 122. Διατίμησις προικὸς 543.
Dos 542. — πράγματος 410.
— aestimata 543. Διατιονίβους Π. 6.
— adventicia 545. Διαφέρον 410.
— profecticia αὐτ. Διαχειρίσις ἐπιτρόπου 572.
— recepticia αὐτ. Διεθνὲς δίκαιον 4. 105.
Duplicatio 293. Δίκαιον Ὅρισμός 1. ἴδε καὶ Jus.
Dupondii 193. — ἄγραφον 6.
Duumviri 83. 178. — ἀνώμαλον αὐτ.
— perduellionis 36. 37. — γραπτὸν 6.
— quæstores 37. — δημόσιον 4.
— sacrorum 67. — διακρίσεις 3-6.
Dux 177. (11). — διεθνὲς 4. 112. 113.
Δάνειον 431. — ἐμπράγματον 3. 223.
Δαπάναι 349. — ἐνοχικὸν αὐτ.
Δέκα ἄνδρες 60. — ἐξαιρετικὸν 6.
Δεκάδες 32. — ιδιωτικὸν 3.
Δεύτερος γάμος 552. — κληρονομικὸν 3. 223.
Δήμαρχος 58. — κοινὸν 6.
Δημοκρατικοὶ 87. — οἰκογενειακὸν αὐτ.
Δημοσίευσις τῆς διαθήκης 621. — περιουσίας, χρηματῶδες αὐτ.
Δημόσιον δίκαιον 4. — τῶν ἀναγκαίων κληρονόμων
— ταμεῖον 128. 613-620.
Δημοσιῶναι 84. Δικαιοπραξία 227 ἐπ.
Διαδοχὴ ἡγεμόνος 119. 225. Δικαίωμα 11. ἴδε καὶ Jus.
— αὐτοκράτ. 166. — ἀπόρου χήρας 611. 619.
— εἰδική 225. — ἐμπράγματον, προσωπικ. 11.
— ἐξ ἀδιαθέτου 602-612. — ὅρισμός 11.
— ἐκ διαθήκης 593-611. Δικαστικὴ ἐξουσία αὐτοκρατόρων
— καθολικὴ 225. 584. 185.
Διαζύγιον 550. 551. — ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων 90. 132.

- ἐπισκόπων 173.
- ἡγεμόνος 118. 143. 144.
- πραιτωρ 103. 127.
- Διοικήσεις 160. 176.
- Διοικήσις ἀλλοτρίων 488.
- Διορισμός ἐπιτρόπου 570.
- Δίσεκτον 238.
- Δόλος 235. 412.
- ἐν τῇ ἀποκαταστάσει 295.
- Δοξαπατρῆς II. 23.
- Δοσίθεος 159.
- Δουλεία 248. ἐπ. ἴδε καὶ ser-
vitus.
- ἀπόψεις 367.
- γενεσιουργοὶ λόγοι 252.
- διαίρεσις 356.
- λῆξις 253.
- προστασία 368 ἐπ.
- σύστασις 364 ἐπ.
- Δόσις ἀντὶ καταβολῆς 515.
- προικὸς 543.
- Δωδεκάδελτος 60 ἐπ.
- βάσις τοῦ jus civile 61.
- ἱστορία 60.
- λείψανα 63.
- περιεχόμενον 62. 63.
- Δωρεὰ ἴδε donati .
- Δωρόθεος 202.
- Edicta 103 ἐπ. 143. 185.
- nova 110.
- perpetua αὐτ.
- prout res αὐτ.
- provincialia αὐτ.
- repentina αὐτ.
- tralaticia αὐτ.
- urbana αὐτ.
- τῶν ἡγεμόνων 143.
- Edictum Carbonianum 625.
- de alterutro 546.
- de conjugendis 609.
- D. Hadriani 140.
- novum 140.
- perpetuum 140.
- successorium 588.
- Theodorici 27. 196.
- Emancipatio 563.
- Emblemata Triboniani 205.
- Emtio rei speratae 449.
- spei αὐτ.
- sub corona 332.
- venditio 448 ἐπ.
- Enchiridion Pomponii 100.
156.
- Epanagoge cum scholiis
II. 19.
- Epistola D. Hadriani 144.
501.
- Epistola principis 143.
- Epitome Gaii 196.
- Equites 125. Juliani 213.
- equo publico αὐτ.
- illustres αὐτ.
- Error 229.
- juris et facti αὐτ.
- Erroris causæ probatio 262.
- Essentialia negotii 232.
- Exceptio 109. 291.
- annalis italici contractus
452.
- dilatoria 292.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 497
παρενθέσει τὰς δημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- in rem αὐτ. Ἐκδικος 178.
- legis Cinciae 483. Ἐκθεσις τέκνων 559.
- non numeratae pecuniae Ἐκκλησία 5. 173.
- 431. 446. — τοῦ λαοῦ λοχίτις 46. 69.
- peremptoria 292. — φρατρικὴ 34. 46. 69.
- perpetua αὐτ. — φυλέτις 58. 69.
- quod metus causa 229. — ὡς νομ. πρόσωπον 280.
- rei s. personae cohærens Ἐκκλησιαστ. δικαιοδοσία 173.
- 292. Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον 5.
- rei vend. et traditæ 349. Ἐκκλησις εἰς τὸν λαὸν 56.
- Scti Macedoniani 433. Ἐκλογὴ τῶν νόμων Π. 14.
- — Vellejani 512. — ἀρχόντων 70.
- temporalis 292. — βασιλέως 36.
- Evictio 452. — ἡγεμόνος 112.
- Excusationes tutoris 573. — συγκλητικῶν 68. 71.
- curatoris 579. Ἐκνίκησις 452.
- Exercitor 500. Ἐκποίησης ἐνεχύρου 386.
- Exheredatio 605. 614. 615. — κληρονομίας 633.
- Existimatio 272. — προικὸς 534.
- Expensilatio 444. Ἐκτακτος χρησικτησία 338.
- Expromissio 519. Ἐκτασις τοῦ ἐνεχύρου 386.
- Exquilina 44. Ἐκτισμα 60. 76. 108.
- Exrogatio 94. Ἐκχώρησις 421.
- Extranei 623. Ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος
- Extra ordinem 107. 453. 454.
- Extravagantes Π. 22. Ἐλευθερία ὡς status 246.
- Ἐγγειος φόρος 130. — ἀπώλεια 252.
- Ἐγγύησις 505. Ἐλληνικὸν δίκ. 12δέλτου 62.
- Ἐγκατάλειψις 346. Ἐμβόλιμος ἡμέρα 238.
- Ἐθιμα 10. 51. 93. — μὴν 238.
- Εἰσηγήσεις 23. 156. Ἐμπράγματα δίκαια 354.
- Γαίου 20. 153. 157. Ἐμφύτευσις 372—374.
- Θεοφίλου 208. Ἐναλλαγὴ καταστάσεως 267.
- Ἰουστινιανοῦ αὐτ. Ἐνέχυρον 377. ἐπ. ἴδε καὶ Pi-
- Ἐκατόνταρχος 45. gnus.

(Ν. ΔΗΜΑΡΑ ΕΙΣΗΓ. ΡΩΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ)

498 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνονται τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- ἀπόσβεσις 391.
- ἐκποίησης 386.
- σύστασις 380 ἐπ.
- Ἐνοχὴ 401.
- ἀδύνατος 404.
- ἀντικείμενον 402.
- ἀπόσβεσις 514 ἐπ.
- bonae fidei 406.
- certa, incerta, 406.
- civilis, naturalis 405.
- γένεσις 422 ἐπ.
- dare, facere, praestare 402.
- διαζευκτικὴ 403.
- διαιρετὴ, ἀδιαιρετος 404.
- εἰς ὁλόκληρον 420.
- ἐξ ἀδικήματος 422.
- κληρονομίας 489.
- principalis, accessoria 407.
- quasi ex contractu 422.
- ὑποκείμενα 416 ἐπ.
- Ἐνστασις ἴδε exceptio.
- δούλου ὡς κληρονόμου 601.
- κληρονόμου 602.
- Ἐντολὴ ἴδε Mandatum.
- Ἐξάβιβλος Ἀρμεν. 9. Π. 27. 28.
- Ἐξάγιστος 40. 42. 58.
- Ἐξαίρετον 636.
- Ἐξασφάλισις τῶν ἐνοχῶν 504 ἐπ.
- Ἐξηγηταὶ 193.
- Ἐξηκοντάβιβλος Π. 20.
- Ἐξορία 269.
- Ἐξουσιαστικὴ αἵρεσις 233.
- Ἐξωτικοὶ 623.
- Ἐπαγγελία 423.
- προικὸς 543.
- Ἐπαγωγὴ ἴδε delatio.
- Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων Π. 19.
- Ἐπαρχίαι 83. 132.
- ἄρχοντες 84. 133.
- δημοκρατικαὶ 132.
- διοίκησις 84. 133.
- τοῦ ἡγεμόνος 132.
- Ἐπαρχικὰ 144. 185.
- Ἐπαρχος 128.
- τῶν πραιτωρίων 185.
- Ἐπερώτησις ἴδε stipulatio.
- Ἐπιγαμία 65. 261. 534.
- Ἐπισείκεια 93.
- Ἐπικαρπία 361.
- Ἐπιμελητὴς τῶν τρόπων 118.
- Ἐπίμετρα Ἀρμεν. Π. 28.
- Ἐπίμορτος καλλιέργια 459.
- Ἐπισκοπικὴ δικαιοδοσία 173.
- Ἐπιτροπία 567. 569. ἐπ.
- ἀνέμων 570-576.
- γυναικῶν 577. 578.
- Ἐπιφάνεια 375. 376.
- Ἑρμηνεία 205. 221.
- Ἑρμόδωρος 62.
- Ἑρυθρόγραφον 185 (16).
- Ἑρυθροσήμαντον αὐτ.
- Ἑταιρεία ἴδε Societas.
- Ἔτος 238. 239.
- Εὐαγεῖς οἶκοι 280.
- Εὐστάθιος Ρωμάνος Π. 23.
- Ἐφηβότης 275. 583.
- Ζήνων 159 σημ.*
- Ζῶα 340.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 499
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Ζωγραφή 343.	Follis 168.
Ζωναράς 28.	Fora 82.
Facere 402.	Forensis factio 73.
Falsus tutor 576.	Forma provinciae 84. 144.
Familia 33. 526.	185.
— ὡς status 266.	Formula 106.
Familiae emtor 594.	Fragmenta Institutionum
Fas 53.	Ulpiani 157.
Fere legem 94.	— Ulpiani 158.
Feriae fatinae 78.	— vaticana αὐτ. 184.
Feruminatio 343.	— veteris J. consulti 158.
Festuca 253.	Fragmentum de jure fisci
Fetiales 37. 113.	157.
Fictio 286.	Fructus 310.
— legis Corneliae 256.	— civiles, naturales αὐτ.
Fideicommissaria hereditas	— consumti αὐτ.
643. 644.	— extantes αὐτ.
Fideicommissum 637.	pendentes, percepti perci-
— hereditatis 643. 644.	piendi αὐτ.
Fidejussor 506. 510.	— separati αὐτ.
— indemnitis 510.	— κτήσεις τοῦ κυρίου 344.
Fidei prommissor 510.	— τοῦ νομέως 344.
Fiducia 336. 392.	Fundus 306.
Fiduciarius 637.	Fur manifestus 493.
Figere legem 94.	Furiosus 277.
Fiscus 128.	— κηδεμονία 581.
Flamen curialis 32.	Furtum 493.
Flavius Gn. 73.	— conceptum, manifestum
Florentinus. 116 σημ.*	oblatum αὐτ.
Florianus 116. σημ.*	Φατρίαρχος 32.
Foederatae civitates 83.	Φλωρεντινὸν κείμενον 207.
Foedus 81. 113.	Φόλλις 168.
Foenus 408.	Φόβος 229.
— nauticum 432.	Φρατρικαὶ ἐκκλησίαι ἕως comi-
— unciarium 408.	tia curiata.

500 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν-
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- Φυλέτιδες ἴδε comit. tributa. Hereditas acquisita 621.
 Φῦλον 276. — delata 586.
 Φυσικὴ δεσποτεία 329. — jacens 280. 586.
 — ἐνοχὴ 405. — legitima 607.
 Φυσικὸν δίκαιον 19. 115. Hereditatis petitio 632.
 — πρόσωπον 244. — — fideicommissaria 643.
 — τέκνον 530. 537. — — partiaria 632.
 Φύτευσις 342. — — possessoria 632.
 Φῶτιος Π. 11. Heres ex asse 602.
 Gajus 153. Hermogenianus 187.
 — Institutiones 20. 153. 157. Hilarius Pictavienis 157.
 — ἕτερα ἔργα 153. Homines alieni-sui juris.
 Galba 116 σημ.* 266. 559.
 Galerius αὐτ. Homo sacer 40. 42. 58
 Gallienus αὐτ. Honestiores 123.
 Gallus αὐτ. Honorarium 460.
 — Aelius 100. Honor 111.
 Gentes 33. Hospitium 40. 113.
 Gentiles αὐτ. Hostilianus 116 σημ.*
 Gleba 168. Hostis 263.
 Glossa interlinearis 16. Humanisten 18.
 — Taurina 201 (7). Humiliores 123.
 Glycerius 116.* Hypotheca 394.
 Gordianus αὐτ. — generalis 379.
 Gnaeus Flavius 73. 102. — specialis αὐτ.
 Gregorianus 187. Ἡθικὴ 2.
 Habitatio 363. Ἡλικία 275.
 Hadrianus 116 σημ.* Ἡμερολόγιον 238.
 — epistola 144. Ἡρα Κυρίτις 32.
 Haloandrina 207. Ἡρωδιανὸς 28.
 Heliogabalus 116. σημ.* Θαληλαῖος Π. 4.
 123. — ἐρμηνεία κατὰ πόδας αὐτ.
 Hasta 332. Θάνατος ὡς λόγος λύσεως τοῦ
 Heredes necessarii 622. γάμου 549.
 — voluntarii 623. — — — ἐντολῆς 471.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 501
 παρενθέδει τὰς δημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

— — — — — ἐταιρείας 467.	Inaedicatio 342.
— — — — — πατρικῆς ἐξουσίας 562.	Incertum ἐν τῇ ἐνοχῇ 404.
— — — — — προσωπικῶν δουλειῶν 367.	Incestus superveniens 549.
Θεοδοσιανὸς Κώδῃξ 188.	Index Florentinus 207.
Θεοδόσιος 159 σημ.* 187. 188.	— Reginae Π. 25.
Θεοδώρα 199.	Indices 206.
Θεόδωρος Π. 23.	Infamia 272.
— ὁ Ἑρμουπολίτης Π. 5.	Infantes 275.
— Παραπομπαὶ αὐτ.	Infantia majores αὐτ.
Θεόφιλος 202. Π. 4.	Infortiatum 207.
— εἰσηγήσεις 208.	In integrum restitutio 294 ἐπ.
Θετικὸν δίκαιον 1.	In jure cessio 333.
Θεωρία καὶ πρακτικὴ 147.	— — — hereditatis 633.
Θήρα 340.	— — — servitutum 365.
Θησαυρὸς αὐτ.	Injuria 496.
Θρησκεία 53. 75. 174.	In libertate esse 249.
Ignominia 272.	Inquilini 247.
Ignorantia 229.	Inscriptio 209.
Illustres 170. 175.	Insinuatio 483.
Imaginaria venditio 334.	Instituere 102. 155.
Impensae 349.	Institor 500.
— necessariae, utiles, vo- luptuosae αὐτ.	Institutio 156.
Imperator 85. 119.	Instructi 102. 155.
— perpetuus 119.	Instruere αὐτ.
Imperium 36. 76. 118.	Instrumenta dotalia 533.
— τοῦ princeps 118.	Instrumentum quasi publi- cum 389.
Impubes 275.	Insula in flumine nata 342.
— ἀδικήματα 567.	Intentio 106.
— ἐπιτροπεία 567.	Intercessio 504.
— ἱκανότης 275.	— ἀρχόντων 74.
— νομὴ 316.	— γυναικῶν 511.
In actu positi 165.	— tribuni plebis 58.
	Interdicta 290. 318.

- adipiscendae possessio- — — δικαίον 82. 129.
- nis αὐτ. — — διοικήσεις αὐτ.
- duplicia 319. — — urbicaria 130.
- recuperandae pos. 321. Iter 359.
- retinendae pos. 319. Jactus missilium 339.
- Interdictio aquae et ignis Janniculum 69.
- 269. Javolenus Priscus 152.
- Interdictum de aqua 370. Judex qui litem suam. 497.
- de fonte αὐτ. Judicium de moribus 546.
- — — reficiendo αὐτ. Julia Moera 123.
- de itinere actuque αὐτ. Julianus 116. στυμ.
- de liberis ducendis 564. — Didius Severus αὐτ.
- de exhibendis αὐτ. — Salvius 140. 153. 156.
- demolitorium 353. Juniores 45.
- de migrando 462. Jura in re 354.
- de precario 321. Juramentum in litem 348.
- de rivis 370. Juridici 131.
- de superficie 375. Jurisconsultus 101.
- de uxore ducenda 541. Juris peritus αὐτ.
- de vi 321. Juris professor 155.
- fraudatorium 502. Jus ὡς πηγὴ τοῦ δικαίου 53.
- quem usumfructum 370. 181. 182.
- quod legatorum 641. — abstinendi 622.
- quorum bonorum 591. — alienum 102.
- quotidianum 320. — agendi 284.
- salvanum 395. — civile 92. ἐπ.
- uti possidetis 319. — commune 6.
- utrobi 320. — facere 103 (2).
- Interpollatio 205. — flavianum 102.
- Interpretatio 101. 196. — gentium 112-115.
- Interrex 36. 78. — honorarium 103. 111.
- Invecta et illata 382. 395. — italicum 133.
- Italia annonaria 130. — latii 81.
- — urbicaria αὐτ. — militare 122.
- — ἄρχοντες 82. 129. — naturalis 115.

- non scriptum 6. λαστικὸς Π. 10.
- papirianum 52. 100. — ὁ Λυδὸς 28.
- principale 188. — ὁ Νομοφύλαξ Π. 23.
- privatum 3. Kalendae 238. 239.
- publicum 3. 4. Kalendaria 409.
- respondendi 149. Kalendarium 444.
- scriptum 6. Κανὼν 371.
- singulare αὐτ. Κανόνες Π. 6.
- Justiniani novi 194. Κανονικὴ σύνοψις Π. 10.
- Justinianus ἴδε Ἰουστινιανός.
- Justinus 159 σημ.* 199. Καρπὸς ἴδε fructus.
- Juventius Celsus 152. Κατάληψις 340.
- Ἰδιωτικὴ διαθήκη 597. Καταπίστευμα ἴδε fideicom-
- Ἰδιωτικὸν δίκαιον 4. missum.
- Ἰκανότης πρὸς ἀπελευθέρωσιν 257. Καταπιστευτός νόμος 386.456
- — διαδοχὴν 592. Κατὰ πόδα (ἐρμηνεία) 206.
- — ἐπιτροπείαν 573. Καταχώρισις τῆς δωρεᾶς 483.
- — κηδεμονίαν 579. Κατοχὴ 314.
- — χρησικτησίαν 336. Κάτω χῶραι 19.
- Ἰουλιανὸς Ἀσκαλωνίτης Π. 27. Κεφάλαιον 407.
- Καθηγητὴς 213. Κηδεμονία 568. 579. ἐπ.
- Ἰουστινιανὸς 199. Κλασικοὶ νομοδιδ., 153.
- νομοθεσία 197. 200. ἐπ. Κληροδότημα ἴδε Legatum.
- Ἰππάρχης 56. Κληρονομικὸν δίκαιον 3. 223.
- Ἰππεῖς 88. 125. Κλοπὴ 493.
- Ἰσίδωρος Π. 4. — μεταξύ συζύγων 539.
- Ἱστορία τοῦ Ρ. Δ. 12 ἐπ. Κοινότης 280.
- ἐξωτερικὴ, ἐσωτερικὴ 21. Κοινὴ υποκατάστασις 603.
- σκοπὸς 13. 14. Κοινωνικαὶ διακρίσεις 175.
- Ἱστορικὴ ἐπεξεργασία τοῦ Ρ. Δ. Κολόκυρος Π. 23.
- 15 ἐπ. Κόμης τῆς Ἑώας 177.
- σχολή 19. 20. Κουϊάκιος 19.
- Ἱταλία 80 ἐπ. 130. 131. Κόφινος 128.
- Ἰωάννης 159 σημ.*. Κρατῖνος 202.
- Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεὺς ἢ Σχο- Κριτικὴ 221.
- Κτηματικαὶ δουλεῖαι 356.357.ἐπ.

504 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς δημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- Κτίσις τῆς Ρώμης 25.
Κυριότης 324.
— ἀγωγαὶ 347 ἐπ.
— ἐπὶ δούλων 248.
— ἐπαρχ. κτημάτων 328.
— in bonis αὐτ.
— ἱστορία 327.
— κτήσεις τοῦ jus civile 321 ἐπ.
— — τοῦ jus gentium 339.
— περιορισμοὶ 325.
— φυσικὴ, κοῦριτικὴ 329.
Κωδελλικὴ ρήτρα 606.
Κωδῖκελλοι 637.
Κωλύματα γάμου 535.
Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας 159 σημ.*
160.
— ὁ Νικαεὺς Π. 23.
Κωνσταντῖος 159 σημ.*
— Χλῶρος αὐτ.
Κώνστας αὐτ.
Labeo Artistius 150.
Laesio enormis 457.
Lanx 493.
Lateranus (L.Sextius) 66.
Latini 81. 85.
— coloniarii, Juniani 264.
Latium 81. 264.
Laudatio auctoris 348.
Lectio vulgata 207.
— florentina αὐτ.
Legati Caesaris 132.
Legatum 635.
— ἀφομοιώσεις πρὸς τὸ fidei-
commissum 638.
Legem ferre, promulgare, rogare, suasere 94.
Leges ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ jus
181.
— agrariae 67. 90.
— cibariae 89.
— datæ 136.
— de ambitu 91.
— de coloniis deducendis —
332.
— erraticæ, fugitivæ 205.
— frumentariae 90.
— geminatae αὐτ.
— judicariae 91.
— liciniae 67. 90.
— regiae 52.
— restitutæ 209.
— sacratae 42.
— sumptuariae 89.
— tabellariae αὐτ.
— valeriae 55.
Legis actio 105.
— — per conditionem 105.
— — per judicis postulat.
αὐτ.
— — per manus inject. αὐτ.
— — per pignoris capio-
nem αὐτ.
— — sacramento αὐτ.
Legitima hereditas 607.
— portio 616.
— tutela 570.
— — mulierum 577.
Legitimae usurae 408.
Legitimatio 555.
Lex 94. 136.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 505
παρενθέσει τὰς δημειώσεις, τὸ δὲ II. τὸ Παράρτημα.

- ὡς τρόπος κτήσεως κυριότητος Δωδεκάδελτος.
331. 335. — Falcidia 639.
— Acilia Calpurnia repetundarum 91. — Fufia Caninia 137. 137.
— Aebutia 106. — Furia de sponsu 96.510.
— Aelia Sentia 137. 158. — — testamentaria 96.639.
— Aemilia cibaria 89. — — Horatia Valeria 64.
— — de censor. 65. — Hortensia 69.
— Anastasiana 421. — imperfecta 95.
— Aquilia 495. — Julia de adulteriis 137.
— Atilia 570. 544.
— Atinia 336. — — de aere alieno 408.
— Burgundiorum 196. — — agraria 90.
— Caecilia et Dedia 94. — — Caesaris agraria 90.
— Calpurnia 91. — — de fundo dotali 137.
— Canuleja 65. 544.
— Cassia tabellaria 89. — — de maritandis ordinibus 137.
— Cicereja 510. — — repetundarum 91.
— Cincia 95. 483. — — et Papia Poppæa 137.
— Claudia 137. 577. — Junia Norbana 137.257.
— commissoria 386. 456. 265.
— Cornelia cibaria 89. — Licinia cibaria 89.
— — de injuriis 496. — — de consulatu 67.
— — de postliminio 256. — — Sextia 408.
— — de sponsoribus 510. — Maenia 71. 408.
— curiata de imperio 36. — — de modo agri 71.
76. 118. — minus quam perfecta 95.
— — — principis 118. — Ogulnia 67.
— — — regis 76. — Oppia sumtuaria 89.
— — — Vespasiani 118(13). — Orchia cibaria αῖτ.
— decemviralis ἴδε Δωδεκά- — Ovinia 68. 71.
δέλτος. — perfecta 95.
— dei 158. — Pesolanina 499.
— de provincia 84. — Petronia 250.
— Duodecim tabularum ἴδε

— Pinaria 60.	Literarum obligatio 444.
— Plaetoria 275.	Locatio conductio 458 ἐπ.
— Plautia Papiria 82.	Locus 352.
— Poetelia Papiria 429.	Longa manu traditio 339.
— Publilia 69.	Longi temporis praescriptio 337.
— — Valeronis 58.	Longissimi — — 338.
— Rhodia de jactu 454.	Luceres 32.
— de sponsoribus 510.	Lucrativa causa 226.
— regia 118. (11).	Lucrum cessans 410.
— romana 195.	Lustrum 65.
— satura 94.	Λαὸς 32. 70. 121. 174.
— Scribonia 365.	Λάφυρα 305. 332. 340.
— Sempronia 90. 91. 408.	Λείψανα τῶν constitutiones 145.
— Servilia 91.	— τῆς 128 ἐλτου 63.
— Terentilla 90.	— τοῦ ἡδίκτου 141.
— Tullia 91.	— τῶν νομικῶν συγγραφεῶν 157. 158.
— Valeria Horatia 64. 69.	Λέων δ' Ἰσαυρος II. 14.
— Velleja 601. 614.	— ὁ σοφὸς II. 20.
— Visellia 265.	Λογισταὶ 131.
— Visigothorum 196.	Λοχίτις ἐκκλησία ἴδε con. cen-
— Voconia 607. 639.	turiata.
Libellus 144.	Λύται 193. 194.
Liber Authenticorum 213.	Macrinus 116 σημ.*
Liberi naturales 530. 537.	Magister equitum 56. 171.
Libertas 245.	— militum 171.
Libertinus 73. (1) 258.	— navis 500.
Libertus αὐτ.	— peditum 171.
— orcinus 260.	Magistratus 74.
Libri feudorum 214. 215.	— majores, minores 75.
Libripens 334.	— populi Romani, Caesa-
Licinius Stolo 66.	ris 126-129.
Licium 493.	Majorianus 116 σημ.*
Lictores 79.	Manceps 305.
Limitatio 332.	
Litis contestatio 104.	

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 507
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Mancipatio 151. 334.	Mortis causa donatio 484.
— δουλειῶν 365.	643.
— ὑπεξουσιῶν 563. 566.	Mos 93. 135.
— ὡς τύπος διαθήκης 594.	Multa 60. 76. 108.
Mancipium 565. 566.	Municipes 72. 81.
Mandata 143. 185.	Municipia 81. 82. 178.
Mandatum 468.	Munus publicum 569.
— qualificatum 469. 507.	Mutatio status 267.
Manumissio 253-257.	Mutuum 431.
Manus 539.	— — rei servandae 298.
— injectio 105.	— — ventris nomine 625.
Marcianus 116 σημ.	Modus 233.
— Aelius αὐτ.	Mora 413. 414.
Marcus Aurelius αὐτ.	Mortis causa donatio 484.
Matrimonium j. gentium	643.
534.	Mos 93. 135.
Maximae usurae 408.	Multa 60. 76. 108.
Maximianus 116 σημ.	Municipes 72. 81.
Membrum ruptum 496.	Municipia 81. 82. 178.
Mensis civilis 241.	Munus publicum 569.
— intercalaris 238.	Mutatio status 267.
— naturalis 241.	Mutuum 431.
Mensores 352.	Mutuus dissensus 521.
Merx 448. 459.	Μάρτυρες τῆς διαθήκης 594. 596.
Metallum 252.	Μέγιστος ἱεροφάντης 36.
Metus 229.	Μεσεγγύσεις 436.
Militia 172.	Μεταφορὰ κληροδοτήματος 642.
Miscilia 169.	Μίσθωσις 458 ἐπ.
Missio in possessionem 297.	Μισθωτῆς τοῦ ager vectig. 374.
298.	Μιχαήλ Ἀτταλειάτης Π. 21.
— — damni infecti 325.	— Ἑλλὰς αὐτ.
— — rei servandae 298.	Μοιχεία 551.
— — ventris nomine 625.	Μονόβιττοι Π. 6.
Modus 233.	Μόρφωσις τῶν νομικῶν 102. 155.
Mora 403. 414.	193. 194.

503 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς δημειώδε ς, τὸ δὲ II τὸ Παράρτημα.

Natalibus restitutio 258.	Νομὴ 311 ἐπ.
Naturales liberi 530. 537.	— ἀπώλεια 317.
Naturalis obligatio 405.	— ἱστορία 323.
Necessarii heredes 622.	— κτῆσις 315. 316.
Negotiatores 175.	— πολλῶν 312.
Negotiorum gestio 488.	— παραγγελμάτων 312.
Nero 116 σημ.*	— προστασία 318. 321.
Nerva αὐτ. 152.	— στοιχεῖα 312.
Nexi 57. 429.	— χρησικτησίας 312. 314.
Nexum 429.	Νομικὰ πρόσωπα 243. 279.
Nomen latinum 81.	— — γένεσις, τέλος 281.
Nomen arcarium 444.	— — εἶδη 280.
— transcriptitium αὐτ.	— — ἱκανότης 281.
Nominatio potioris 572.	— — κληρονομ. ἱκανότης 601.
Nonae 239.	— — περιουσία 281.
Norica 201.	Νομικαὶ σχολαὶ 193.
Notarii 171.	Νομικὴ ἐπιστήμη 99. 147. 148.
Notitia dignitatum 171.	191.
Novatio 519.	— ἱκανότης 567.
— necessaria 520.	Νομιμοποιήσις 555.
Novella 189.	Νόμιμος μοῖρα 616.
Noxae datio 499.	— — τοῦ πάτρωνος 618.
Numeratio dotis 543.	Νόμισμα 307. 343.
Nundinae 59.	Νομοδιδάσκαλοι τῆς α'. περιό-
Nuntiatio 75. (1).	δου 52.
Ναὸς 280.	— — β'. 10.
Νεαρά 189.	— — γ'. 150 ἐπ.
Νεαραὶ βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων	— — δ'. 192.
μετὰ τὸν Ἰουστ. II. 7. 8. 13. 22.	Νομοθεσία Ἰουστινιανοῦ 197 ἐπ.
— Ἰουστινιανοῦ 212.	— — γλῶσσα 217.
— προῖουστινιάνειοι 189.	Νομοθετικὴ ἰσχὺς τῶν consti-
— συλλογὴ Ἰουστινιανοῦ 213.	tutiones 142.
Νεώτεροι (juniores) 45.	— — τῶν responsa 149.
Νῆσος ποταμία 342.	— — τῶν SCta 97. 138.
Νικαεὺς II. 23.	Νομοκάνων II. 11.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 509
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Obligatio ἴδε ἐνοχή.	Ὅρος 233.
Obnuntiatio 75. (1).	Ὅρφανική ὑποκατάστασις 604.
Obrogare 95.	Οὐπράβδα 199.
Obsequium 259.	Pacta adjecta 476.
Occentare 496.	— legitima, praetoria 477.
Occupatio 340.	— vestita 475.
Officia 172.	Pactum 424.
Onera matrimonii 542.	— de non petendo 521.
Onus (tutela) 573.	— de retroemendo, retro-
Operae liberti 259.	— vendendo 456.
— servorum et animalium	— περὶ πωλήσεως ἐνεχύρου 396.
363.	Palatina 44.
Optio tutoris 577.	Pandectae Florentinae 207.
— — angusta αὐτ.	— Pisanae 207.
Orationes principum 143.	Papianus 196.
185.	Papinianus 154.
Orbitas 553.	Papirius 52. 100.
Ordo plebejus 175.	— Justus 153.
Os fractum 496.	Parricidium 36.
Ostentum 244.	Partus ancillae 310.
Otho 116.*	Pater familias 33. 526.
Ὅδος ὡς δουλεία 359.	— gentis 33.
— εἰς τάφον 325.	— patratus 113.
Οἰκησις 363.	Patres 35. 39.
Οἰκιακὰ βιβλία 444.	Patria potestas ἴδε Πατρική
Οἰκογενειακὸν δίκαιον 3.223.	ἐξουσία.
Οἰκοδομικοὶ νόμοι 325.	Patricii 39. 175.
Οἶονεὶ ἐπικαρπία 361.	— παραγωγή τῆς λέξεως 39 (2).
— ὀρφανική ὑποκατάστασις 604.	Paulus Jul. 154.
Οἰωνοὶ 75. (1).	— sententiae 158.
Ὅμας ἴδε universitas.	Pauperies 499.
Ὅμομητριος 528.	Peculium adventicium 561.
Ὅμφαλὸς (Πανδέκτου) 204.	— castrense, quasi castrense
Ὅρια ἀγρῶν 352.	αὐτ.
Ὅρκος 426.	— τοῦ δούλου 251.

510 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνονται τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς ἀντιθέσεως, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Pecunia trajecticia 432.	Possessio ἴδε νομή.
Pedarii 68.	— agri publici 327.
Perduellio 36.	— civilis naturalis 314.
Peregrini 263.	— pro herede, pro posses-
— κτησίς τῆς civitas 262. 265.	sore 332.
— δίκαιον 263.	Possessores 175.
— κυριότης 328.	Postglossatores 17.
Perfectissimus 175.	Postliminium 250.
Permutatio 474.	Postumi 601. 614.
Persona 243.	— aquiliani 614.
Personales constitutiones	— sui 614.
144.	— vellejani 614.
Pertinax 116 σημ.*	Potestas ἐπιτρόπου 569.
Pessima libertas 137. 257.	— κυρίου δούλου 248.
Philippus Arabs 116 σημ.*	Praecones 79.
Pia corpora 280.	Praedia 306.
Pignoris capio 393.	— italica, provincialia 130.
— — ὡς legis actio 105.	306.
Pignus 76. 377. 393.	— rustica, urbana 306.
— — in causa judicati 383.	— suburbana αὐτ.
— — pignori datum 379.	— tributoria, stipendiaria
— — praetorium 383.	αὐτ.
— — tacitum 381. 382.	Praedo 632.
— — testamentarium 380.	Praefatio (Νεαρ.) 213.
Pileati 254.	Praefecturae 82. 176. 177.
Piscatio 340.	Praefectus 128.
Plebeji 39. 41. 175.	— annonae αὐτ.
Plebiscita 69. 94. 137.	— Augustalis 177.
Plebs 41. 175.	— moribus 118.
Policitatio 423.	— praetorio 171.
Pomerium 42.	— urbi 78. 128. 171.
— dotis 543.	— vigilum 128.
Pomponius 153.	Praepositus sacri cubiculi
Pontifex maximus 36.	171.
Pontifices 37. 53.	Praerogativae 46.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 511
παρενθέδωται τὰς δημειώδε ς, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Praescriptio 300.	— patrimonii 128.
— legis 94.	Prodigus 582.
— formulae 106.	Professores 155.
— longi temporis 337.	Proletarii 45.
— longissimi temporis 338.	Promagistratu 84.
Praeses 132. 177 (11).	Promissio dotis 543.
Praestare 402.	Propraetores 84.
Praeteritio 614.	Proscriptio pignoris 386.
Praetextatus 275.	Pro tutore 576.
Praetor 55.67.75.127.169.	Provincia 83 (2). 132.
— constantinianus 169.	— Caesaris 132.
— fideicommissarius 127.	— senatorialis αὐτ.
637.	Prudentes 99.
— fiscalis 127.	Pubertas 275.
— peregrinus 113. 127.	Publicani 84. 466.
— triumphalis 169.	Publicatio legis 94.
— tutelarior 127. 169.	Publice scribere 152 (4).
— urbanus 67. 169.	Publilius Rutilius 298. 427.
Pragmaticae sanctiones 186.	Παλλακεία 537.
Precarium 321. 435.	— τέκνα αὐτ.
Prensis 76.	Πανδέκτης 202.
Pretium 449.	— διαίρεσις 204.
Princeps juventutis 119.	— — τῶν γλωσσογράφων 207.
125.	— ≡ ἐκδόσεις, χειρόγραφα αὐτ.
— officii 172.	— — ἑλληνικαὶ ἐρμηνεῖαι Π.4.
Principium 215.	— πηγαί 203.
Privilegium 6.	Παπινιανισταὶ 193.
Pro diviso, pro indiviso 326.	Παράγγελμα ἴδε interdictum.
— herede gestio 623.	Παράγωγος κτήσις 225. 330.
— magistratu 84.	Παραγραφή 300.
Probus 116. σημ.	Παράδοσις 339.
Proconsules 84.	Παρακαταθήκη 436.
Proculiani 150. 152.	Παρακατάσχεσις ἐνεχύρου 385.
Proculus 152.	— πράγματος 349.
Procurator Caesaris 132.	Παραπομπὰ Π. 5. 21.

512 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς σημειώσεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- Παράρτημα ἐκλογῆς Π. 15. — διαμάχη 55 ἐπ.
— Ἐξαβίβλου Π. 28. Πλοίαρχος 500.
Παράτιτλα 206. Ποινάλιον Π. 6.
Παράφερνα 547. Ποινὰὶ δευτερογαμίας 552.
Παράφρασις Θεοφίλου 208. Ποινικὴ ἐξουσία τοῦ πατρὸς 559.
Παρεπίτροπος 574. — — τοῦ κυρίου 248.
Παροχὴ 394. — ρήτρα 426.
Πατζὸς Π. 23. Πολίαρχος 121.
Πατρικὴ ἐξουσία 554 ἐπ. Πολιτεία 4.
— — ἀποτελέσματα 559-561. Πολιτικὴ δικονομία 4.
— — γένεσις 555. — — τῶν Ρωμαίων 101.104-
— — λύσις 562. 563. 108.
— — προστασία 564. Πόνημα ἢ Ποῖημα νομικὸν Π.25.
Πατρίκιοι 39. 175. Πρᾶγμα ἴδε res.
Πατρότης 530. Πραγματικαὶ δουλεῖαι 356 ἐπ.
Πάτρων 40. 259. Πραγματικοὶ 100.
— Χαρωνειανὸς 260. Πραιτωρικὸν δίκαιον 111.
Πατρωεῖα 259. Πρεσβύτεροι (seniores) 45.
Παῦσις ἐπιτρόπου 573.575.578. Πρόγραμμα νομ. σπουδῶν 193.
— κηδεμόνος 579.581-583. 194.
Πεῖρα Ρωμαίου Π. 23. Προεστὼς 500.
Πελάται 40. Προθεσμία ἴδε dies.
Πένθιμον ἔτος 535. 601. Προθεωρία Ἀρμενοπούλου Π.28.
Περίοδοι τῆς ἱστορίας Ρ. Δ. 26. Προῖξ ἴδε dos.
Περιορισμοὶ τῆς ἀπελευθερώσεως Προκόπιος 199.
137. 257. Πρόκριτος τῆς νεότητος 125.
— τῆς ἱκανότητος 275-278. Προλύται 194.
— τοῦ κληροδοτήματος 639. Προνόμιον 6.
— τῆς κυριότητος 325. — διαθήκης 598.
Πῆγαι τῆς ἱστορίας Ρ. Δ. — ἐνεχύρου 389.
27. 28. Προσίμιον 213. 215.
Πιστικὸς 500. Προσαύξεις 634.
Πλάνη 223. Πρόσκλησις 342.
Πληβήτοι ἴδε Plebeji. Προσκύρωσις 335.
— ἀφομοίωσις 65 ἐπ. Προστάτης 40.

Πρόσχωσις 342.	Redemptio 256.
Προσωπικαὶ δουλεῖαι 356.360 ἐπ.	Regula Catoniana 642.
Πρόσωπον 243.	Rei vindicatio 348. 349.
Πρόχειρος νόμος II. 17.	Relocatio tacita 462.
Πρῶτα Πανδέκτου 204.	Remissio pignoris 391.
Πρωτεύων 172.	Rem. repetere 113.
Πώλησις τέκνου 565.	Replicatio 293.
Πωμήριον 42.	Repudium 550.
Quaestio domitiana 152.	Res corporales, incorporales
(18)	303.
— perpetua 91.	— divini juris 304.
— status 271.	— fungibilis 307.
Quaestor 37. 132. 178.	— furtivae 336.
— parricidii 37.	— judicatae 93. 135.
— sacri palatii 172. 185.	— Mancipi, nec Mancipi
Quanti res est 410.	171. 305.
Quarta divi Pii 557. 611.	— non fungibilis 307.
619.	— nullius 340.
— Falcidia 639.	— omnium communes 304.
Quasi possessio 312. 322.	— publicae αὐτ.
— ususfructus 361.	— sacrae αὐτ.
Querela inof. donationis	— religiosae αὐτ.
617.	— sanctae αὐτ.
— — testamenti αὐτ.	— uxoria 546.
— non numeratae pecuniae	Rescripta 144. 186.
431. 446.	Rescriptum divi Marci 144.
Quinquaginta decisiones	Respectus parentale 535.
211.	Responsa 149.
Quirites 33.	Responsio celsina 152 (16).
Ramnes 31. 32.	Restipulatio 439.
Rapina 494.	Rex 36.
Raudusculum 334.	— Augustus 159.
Receptum 477. 479.	— sacrificulus 55.
Reciperatores 113.	Rogare legem 94.
Rector 177.	Romulus 32.

— augustus 159. σημ.	— Juventianum 348. 632.
Παῖδοι 79.	— Largianum 608.
Ποπαι II. 6.	— Libonianum 526.
Sabiniani 150. 151.	— Macedonianum 433.
Sabinus Massurius 150. 152.	— Memmianum 553.
Sacra τῶν γενῶν 33.	— Neronianum 636.
Sacramenti legis actio 105.	— Orphitianum 611.
Sacrum aerarium 128.	— Pegasianum 637. 644.
— encaustum 185 (16).	— Rubrianum 253.
Sanctio legis 95.	— Silanianum 630.
Satisfactio 297.	— Tertullianum 611.
Scaevola Mucius 100.	— Trebellianum 644.
— L. — αὐτ.	— ultimum 88.
Scholae 150. 172.	— Vellejanum 511. 512.
Scribae 73.	— Vitrasianum 253.
Scribere τῶν νομοδιδασκάλων	Sententiae Pauli 158. 182.
101.	196.
Scrinia 172.	— receptae 158.
Secessio in montem sacrum	Separatio bonorum 628
57 ἐπ.	Sequester 91 (2). 436.
Sectae 150.	Servitus poenae 252.
Sectio bonorum 332.	Servitutes continuae, dis-
Secundae nuptiae 552.	continuae 356.
Sella curulis 75.	— jure, tutione praetoris
Senaculum 35.	constitutae 364.
Senatus consulta 97. 98.	— personarum, praediorum
138. 139.	356.
— indictus 124.	— praediorum rusticorum
— legitimus αὐτ.	357.
Seniores 45.	— — urbanorum αὐτ.
SCTum Articulejanum 253.	Servius Sulpicius Rufus
— Claudianum 252,	100.
— Dasunianum 253,	— Fabius Pictor αὐτ.
— de collusione detegenda	— Tullius 44.
271.	— — πολίτευμα 44 ἐπ.

- — — ἐναρξίς ἰσχύος 55.
Servus erro, fugitivus 454.
Severus Alexander 116. σημ.*
— Septimius 116. σημ.*
Sex suffragia 46.
Sigla 206.
Simplicia judicia 287.
Simulatio 228.
Societas 464.
— leonina αῦτ.
— omnium bonorum 465.
— negotiationis αῦτ.
— publicanorum 84 (19).
466.
— unius rei 465.
Socii populi Romani 81.
Sodalitates 280.
Solarium 375.
Solum 306.
Solutio 515.
Sors 407.
Specificatio 341.
Spectabilis 170. 175.
Spectio 75 (1).
Sponsalia 536.
Sponsio 108. 428. 510.
Sponsor 510.
Spurii 530.
Stationes jus publice docen-
tium 155.
Stemmata 528.
Stillicidium 358.
Stipendium 306.
Stipulatio 439.
— Aquiliana 524.
— post mortem 442.
Stipulationes cautionales,
communes, judiciales
297. 441.
— emtæ venditæ hereditatis
644.
— partis et pro parte αῦτ.
— quasi emtæ et vend. her.
αῦτ.
Studiosi juris 155.
Stuprum 537.
Suasio 94.
Suasor legis 94.
Subpignus 379.
Subrogatio 94. 145. 185.
Subscriptio 137. 170.
— censoria 44.
Suburana 44.
Suburbana 306.
Substitutio 603.
Successio 225.
— graduum et ordinum
588. 589.
— universalis, singularis
225.
Successorium edictum 588.
Sui 614.
— et necessarii 622.
Superficies 375. 376.
Supplicatio 145. 164.
Syngraphæ 445.
Synopsis major, minor Π. 24.
Σαββάτιος Π. 20.
Σαβινὸς 20 (4).
Σιβυλλικὰ βιβλία 67.

16 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν παρενθέσει τὰς δημειώδεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Σιγισμουῦνδος 196.	Σχέσις τῆς Ἰουστίν. νομοθεσίας
Σίγλαι 206.	πρὸς τὸ βυζαν. δίκαιον Π. 25.
Σκρίνια 172.	Σχολαὶ νομ. 150. 172. 193.
Στέφανος 202 Π. 4.	Σχολή Ἀθηνῶν 194.
— ἐρμηνεία τοῦ Πανδέκτου Π. 24.	— Ἀλεξανδρείας καὶ Καισαρείας
Συγγένεια 527.	194.
— ἐξ ἀρρενογονίας 33. 527.	— Βηρυτοῦ 155. 194.
— ἐκ θηλυγονίας 33. 527.	— Ρώμης 194.
— πολλαπλῇ 528.	Σχόλια Βασιλικῶν Π. 23.
Συγγραφαὶ 445.	Σωματεία 280.
— νομικαὶ 102. 156.	Tabellae 89.
Συγκληρονόμοι 629.	Tabulla Marliani 52.
Συγκυριότης 326.	Tabullae Caeritum 72.
Συγχρονιστικὸν σύστημα 22.	Tabernae publicae 376.
Σύλλογαί τοῦ κανον. δικαίου Π.	Talio 496.
10. 11.	Tarquinius Priscus 43.
Σύλλογοι 280.	— Superbus 50.
Συμβάσεις; 424, ἴδε καὶ contra-	Templum 35. 280.
ctus.	Tempus continuum utile
Συμβάτιος Π. 20.	242.
Συμβιβασμός 521.	Tenuiores 123.
Συμμορία 45 ἐπ.	Testamenti factio 600.
Σύμφωνον ἴδε pactum.	— — passiva 601.
Συμφηρισμός 517. 518.	Testamentum ἴδε διαθήκη.
Συναγωγή κανόνων εἰς ν' τίτλ.	— calatis comitiis 34. 594.
Π. 10.	— destitutum 606.
— Νεαρῶν κτλ. εἰς πζ' κεφ. Π.	— holographum 596.
10.	— in procinctu 594.
Συναίνεσις τοῦ κηδεμόνος 568.	— injustum, non jure fa-
Συνεισφορά 609.	ctum 606.
Συνενοχὴ 419.	— inofficiosum 607. 617.
Συνεπιτροποι 574.	— irritum 606.
Συνθῆκαι 40. 113.	— militis 598.
Σύνοψις Βασιλικῶν Π. 24.	— nullum 606.
Σύστασις προικὸς 543.	— nuncupatum 564.

Οἱ ἀγρίοι ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 517
παρενθέσει τὰς ἐξηγητικὰς, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

— per aes et libram 594.	Tutor cessicius 577.
— ruptum 606.	— dativus 570.
Thesaurus 340.	— gerens 574.
Tiberius 116. σημ.*	— honorarius αὐτ.
— Coruncanius 99. 100.	— praetorius 570.
Tignum junctum 342.	Ταξιῶται 172.
Titius 31. 32.	Τάφος 304. 325.
Titus 116. σημ.*	Ταύτοπάθεια 496.
Toga virilis 275.	Τετιμημένος 634.
Traditio 151. 339.	Τιμὴ 272.
Trajanus 116. σημ.*	Τιποῦκετος Π. 24.
Transactio 521.	Τόκοι 407 ἐπ.
Transfuga 256.	Τριώνιανος 199.
Translatio legati 642.	Τυχὰς ἀίρεσις 233.
Transmissiones 630.	Ulpianus 154.
Trebatius Testa 100.	Ulpus Marcellus αὐτ.
Tres viri monetales 307.	Umbilicus 204.
Tribu movere 77.	Universitas 309.
Tribuni militum 65.	Usucapio 336. 337.
Tribunicia potestas 58. 118.	— hereditatis 626.
Tribunus celerum 37.	— libertatis 367. 373. 391.
— plebis 58.	— lucrativa 336.
Tribus 32.	— pro herede 626.
Tributum 57.	— servitutum 365.
— ex censu αὐτ.	Usurae 407.
Ttipartita Π. 11.	— centesimae 409.
Tripertita 102.	— legitimae αὐτ.
Triplicatio 293.	— ultra duplum αὐτ.
Turpitude 272.	Usureceptio 336.
Tutela 569.	Usurpatio αὐτ.
— divisa 574.	Usus 362.
— impuberum 569. 570. ἐπ.	— ἐν τῷ γάμῳ 532.
— legitima testamentaria,	Usus auctoritas 336.
dativa 570.	Ususfructus 361.
— mulierum 577.	Uterini 528.

518 Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς § § ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν
παρενθέσει τὰς ἐξηγητικαῖς, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

- Υἱοθεσία 556. 558.
Υπάλληλοι 170.
Υπαρχος 128.
Υπατεία 55. 127. 169.
Υπερημερία πιστωτοῦ 414.
— ὀφειλέτου 413.
Υπερθεματισμὸς 456.
Υπερογκος βλάβη 457.
Υπηρεσίαι ἀπελευθέρου 259.
Υποθήκη 394. 398.
Υποκατάστασις 603.
— κοινή, χωρική αὐτ.
— οἷον ἐξ ὀρφανικῆ 604.
— ὀρφανική αὐτ.
Υποκείμενον τοῦ δικαίου 243.
ἐπ.
— τῆς ἐνοχῆς 416 ἐπ.
Υπολογισμὸς Βάρρωνος 25.
— Κάτωνος αὐτ.
— τοῦ χρόνου 241.
Υπομνηματίζεται 17.
Υπόσχσεις προικὸς 543.
Υφαίρες 539.
Vacantes 165.
Vacantia 646.
Variae causarum figurae
422. 498.
Vaticana fragmenta 158.
185.
Vectigal 372. 374.
Venatio 340.
Venditio sub corona 332.
Venia aetatis 583.
Vera rei aestimatio 410. 497.
Verberare 496.
Vespasianus 116. σημ.*
Vesticeps 275.
Veterani 86.
Veteres 86. 149.
Vetustas 302,
Via 359.
Viatores 79.
Vicarii 171. 177.
Vice sacra 164.
Vicesima 130.
— hereditatum 621.
— manumissionum 130.
Villa 306.
Vindicatio rei 348. 349.
Vindicta 253.
Vis 229.
Vitellius 116. σημ.*
Voconiana ratio 607.
Volumen (ἐν τῷ Corpus ju-
ris) 214.
Volusianus 116. σημ.*
Votum 423.*
Vulgo concepti, quæsi 530.
Φ. ἴδε μετὰ τὸ F.
Χαρίσιος 182.
Χειρόγραφα 445.
Χειραφεσία 563.
Χήρα 552.
— κληρον. δικαίωμα 611. 619.
Χιλιάρχος 65.
Χοῦμος Π. 23.
Χρῆμα 307. 343.
— κυριότης 343.
Χρημάτια 561.
— δούλου 251.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς §§ ἀμφοτέρων τῶν τόμων, οἱ ἐν 519
παρενθέδει τὰς δημειώδεις, τὸ δὲ Π. τὸ Παράρτημα.

Χρησιδάνειαν 434.

Χρησικτησία 336.

— ἑκτακτος 338.

Χρῆσις 362.

Χριστιανισμὸς 180.

Χρονικὰ ὅρια τοῦ δικ. 237.

Χρονολογικὸν σύστημα 22.

Χρόνος 24 ἐπ. 237 ἐπ.

— τῆς ἀποδόσεως τῆς προικὸς
546.

Ψελλὸς Μιχαὴλ Π. 25.

Ψευδοβασαμῶν Π. 11.

Ψηφοφορία 94.

— μυστικὴ 89.

Ψυχὴ δεσπότης 312.

ᾠοὶ 30.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Blanchard
Anna V. H. M.
1902

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

